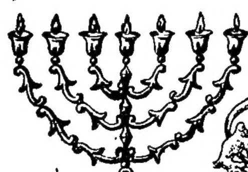
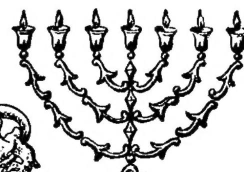
זה השער לי"י צדיקים יבואו בו

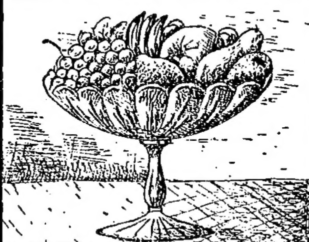
ספר
כתר התורה

ה"תאג" הגדול
חמשה חומשי תורה
כולל **חמשים מפרשים** כמבואר

מעבר לדף

ספר
רבינו יונה בן ג'נאח
נחל קדומים, חומת אנ"ך
אבן עזרא, מרפא לשון וכ"ו
חלק ה' דברים

יצא לאור בפעם הראשונה במהדורה זו ע"י
הצב"י יוסף בכה"ר אהרן חסיד הי"ו
ומר שלמה בן בנימין סיאני הי"ו
פעיה"ק ירושלים תובב"א תש"כ

מאשר שמנה לחמו

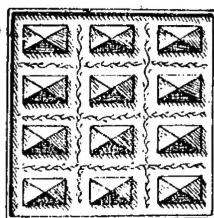

ראובן בכורי אתה

נפתלי אילה שלוחה

שמעון ולוי אחים

יוסף: בכור שורו הדר לו וקרני ראם קרניו

יששכר חמור גרם

תמיד ואוריך לאיש חסידך

זבולן לחוף ימים ישכון

בנימין זאב יטרף

גד גדוד יגודנו

יהי דן נחש עלי דרך

גור אריה יהודה

כל אלה שבטי ישראל שנים עשר וזאת

אשר דבר להם אביהם

שבח ותהלה לבורא עולם

ברוך שהחייני וקימני והגיעני לזמן הזה.

אודה ה׳ בפי בשפתי אהללנו בתוך קהל ועדה, מנעורי היא עמדי וימינו תמיד סעדני ועל דרך היושר הנחני. אמרתי אאזור כגבור חלצי, ונדבה רוחי להעלות את ספר כתר התורה הזה, יקר הערך על מכבש הדפוס עם פירושים יקרי ערך למען ישאבו העם תלמודים ודינים מזוקק שבעתים כזהב פרוים ומוגה ומנקה ויפה כסולת נקיה בשלש עשרה נפה. למען יהיה מצוי בידי כל איש יוכל להגות כקטון כגדול וזכות המצוה הרבה הזאת תגן עלי ועל זרעי ועל זרע זרעי כי לא ימוש ספר התורה מפינו מעתה ועד עולם. והרבה עמל ויגיעה השקעתי במשך זמן רב על הוצאת הספר הקדוש הזה כי יודע אני את גודל חשיבותו לכל עם ישראל לכן עמדתי במערכת והשתדלתי להוציאו לאור בדפוס משובח וניר משובח ואותיות מאירות עינים למען לזכות ולזכות את הרבים. כל איש יזכה לרכוש לו ספר יקר ערך זה ועל כן הנני להביע את תודתי לאיש היקר אשר עמד לימיני ויראת ה׳ בלבו אשר השתדל והשקיע מהונו בהדפסת הספר הנ״ל שמו נודע בשערים מר שלמה בן בנימין סיאני הי״ו ה׳ יאריך ימיו בטוב ושנותיו בנעימים ויזכה לבנים עוסקים בתורה ומקיימי מצות בישראל.

וכ״כ הנני להודות לה״ה מר זכריה בן משה חדד הי״ו אשר השקיע מהונו על מנת לזכות בהוצאת הספר הנ״ל, וכ״כ הנני נותן את תודתי לכ״ה יוסף קפח יצ״ו אשר הטריח את עצמו בהגהה והביא את דבריו החשובים לספר הנ״ל וזכות התורה תגין עליו ועלינו ועל כל ישראל. וכן הנני נותן תודתי העמוקה לחברי היקר מר יוסף בן עמנואל משרקי הי״ו וכן הנני נותן את תודתי לחברי מר סעדיה יהוד הי״ו שסייע בידינו לספר זה בכדי לזכות בהוצאת הספר הנ״ל. וכן הנני נותן את תודתי לחבר היקר מר שלום צדוק הי״ו שסייע לנו בהוצאה הנ״ל. ובע״ה בקרוב נוציא לאור את הסדור החביב לקהל תפלת כל פה. ונזכה בע״ה להוציא לאור עוד ספרים חשובים לכל בני עדתינו. ונזכה בנחמת ציון ובנין בית מקדשינו במהרה בימינו אמן כי״ר

המו״ל יוסף בן כ״ה
אהרן חסיד יצ״ו

אזהרה !

ההפצה הראשית בידי חבר המו״ל
מר שלמה בן בנימין סיאני

ההפצה הראשית בידי חבר המו״ל
יוסף חסיד
רחוב שלמציון מס׳ 17 ירושלים

ספר כתר התורה

ה„תאג" הגדול

חמשה חומשי תורה

עם חמשים פירושים

ואלה מן החדש

א) תרגום אונקלוס מוגה ומדויק עם נקוד ע"פ כתבי יד עתיקים
ב) תרגום (תפסיר) רבינו סעדיה גאון הפיתומי ז"ל
ג) ספר רבינו יונה בן ג'נאח המכונה רבינו מורינוס ז"ל
ד) פירוש רש"י מאת רבינו שלמה יצחקי עם מראה מקום
ה) פירוש רשב"ם)רבינו שמואל בן מאיר)
ו) פירוש הראב"ע רבינו אברהם בן מאיר בן עזרא
ז) חומת אנ"ך להגאון חיים יוסף דוד אזולאי (חיד"א)
ח) נחל קדומים להגאון חיים יוסף דוד אזולאי (חיד"א)
ט) חלק הדקדוק השלם למהר"ר יחיא צאלח (מהרי"ץ)
עם הוספות מהרה"ג חיים קרח זצ"ל
י) מרפא לשון פירוש לתרגום אונקלוס ודקדוקו למהר"ר יחיא קרח
יא) שפתי חכמים השלם על רש"י
יב) אבי עזר פירוש על הראב"ע
יג) בעל הטורים לר' יעקב זצ"ל
יד) תולדות אהרן מראה מקומות על כל הפסוקים
טו) מסורת הקריאה דקדוק על התורה מהרה"ג יהודא ליב שיסלאוויץ זצ"ל בעהמ"ח ספר אוצר השמות
טז) נוה שלום פירוש ודקדוק לתרגום הרס"ג מאת הרב עמרם קרח
יז) לקוטים מספר רבינו בחיי
יח) לקוטים מרמב"ן
יט לקוטים משפתי כהן
כ) דעת זקנים
כא) מנין המצות למהר"ם חאגיז
כב) פירוש רשב"ם על הפרשיות בראשית נח לך לך שהיה חסר בכל ההוצאות הראשונות
כג) טעמי הקרבנות בדרך חדש ונפלא
כד) דיני הקרבנות בקצרה
כה) עניני טומאה וטהרה
כו) עניני מקוה ותועלתה וכונותיה
כז) עניני כל מראות נגעים
כח) מצות השם על תרי"ג מצות
כט) מוסרי השל"ה וההגהות
ל) הפטרות נוסח תימן עם תרגום מדויק ע"פ כ"י העתיקים
לא) חלק חדקדוק השלם
לב) הפטרות נוסח כל שאר העדות בישראל
לג) פי' הרד"ק על הפטרות
לד) מסורת הקריאה על ההפטרות
לה) חלוקי המברכים גם לפי נוסח תימן
לו) שנוי חסרות ויתרות לפי נוסח תימן
לז) מחברת הכללים להרה"ג יחיא קרח
לח) מאמר ברית חלשון
לט) מחברת התיג'אן בעברית וערבית שיופיע בספר דברים
מ) פירוש מלוקט מאור החיים
מא) פירוש מלוקט מספורנו
מב לקוטים מספר חן טוב
מג לקוטים על כל פרשה ופרשה
מד) כללי דקדוק הקריאה כלומר שני בסת"י יש לומר שני, שלשי וכו' בספרי תימן. וכן גד"ד למנחת שבת ובי"ה יש לומר שלשה פסוקים לכהן, ארבעה ללוי, ארבעה ישראלי, וגם שני וחמישי כלומר וב"ה.
מה) וכן הוספנו חמש מגלות בכרך נפרד
מו) שיר השיריים עם תרגום ותפסיר הרס"ג ורש"י
מז) רות עם תרגום ותפסר הרס"ג ורש"י
מח) קהלת עם תרגום ותפסיר הרס"ג ורש"י
מט) מגלת אסתר
נ) מגלת איכה

מפתח הענינים לספר דברים

דברים אחדים

מה נכבד היום הזה כהגלות נגלות ספר תורת האלהים עם כל התרגומים והפירושים הידועים והמקובלים בכל בית ישראל, ונוסף עליהם כהנה וכהנה פירושים ועטורים מפרי עטם של רבותינו חכמי תימן זצ״ל. והנני מונה מעלותיה של הוצאה זו על כל קודמותיה אחת לאחת.

א) אם כי נדפס המקרא על פי ספרי הדפוס המקובלים בכל שאר העדות בישראל, הרי צויינו כל השנוים בחסר ויתיר ושנויי כתיב על פי מסורת יהודי תימן המקובלים בידינו מאבותנו איש מפי איש מפי משה רבנו. חשיבות רבה נודעת לכך יותר מאשר אלו גדפסו בגוף הספר, כי באופן הנוכחי נראים ובולטים הם לעין כל ובכך יזכרו וישמרו לדורות במסורת עמנו, מה שאין כן אלו נדפסו בגוף הספר לא היו בולטים ונראים ואין כל אדם עלול להרגיש בכך ועלולים היו להשכח במשך הדורות ויבואו בני עדתינו לכתוב ס״ת כמסורת שאר עדות אשר הם לפי מסורתינו פסולים ואין לברך עליהם כמ״ש מורנו הגאון מהרי״ץ זצ״ל בשו״ת פעולת צדיק ח״א סי׳ כה ע״ש. נוסף על כך צויינו חלוקי המברכים על פי התיגאן כפי קבל׳ ומנה׳ יהודי תימן מדור דור, נוס׳ על חלוקת׳ כמנה׳ שאר עדו׳.

ב) שנויים בטעמים ובנקוד שיש בין התיגאן לבין ספרי הדפוס הלא נרשמו בספר „חלק הדקדוק״ למורנו הגדול מהרי״ץ זצ״ל. בידי נמצא חומש „מכתב אלהים״ דפוס ישן אשר בו למד סבי כמהר״ר יחיא קאפח זצ״ל בהיותו ילד לפני המורה והמחנך פאר הדור כמהר״ר חיים קרח זצ״ל בשנים תר״ח־תרי״א ובו כמה הערות על מסורת הקריאה אצל יהודי תימן נוסף על מה שכתב מהרי״ץ ולעתים רחוקות אף חולק עליו. כל הציונים הללו רשמם סבי בזמנו מפי רבו הר״ח, ויש מהן שנרשמו בכתב ידי הר״ח בעצמו, כל הציונים הללו הוספתים בסוגרים בתוך חלק הדקדוק בציון „ר״ח״ לאמר ציוני ר׳ חיים. כששאלתי את סבי בזמנו לפשר הדבר שפעמים חולק ר׳ חיים על מהרי״ץ אמר לי כי ר׳ חיים העיר כמנהג הקריאה בבית הכנסת אלשיך׳ וכפי התיגאן של בית כנסת זו, ואלו מהרי״ץ כתב לפי מנהג בית הכנסת שלו „בית צאלח״ כפי התיגאן הנמצאים שם, אם כי בדרך כלל אין הבדלים ביניהם, וכבר קדם לר׳ חיים בהערות כאלה מהר״ר אברהם אלשיך׳ ז״ל שמצאתי הערותיו בתוך חלק הדקדוק כ״י שברשותי ובהן חולק הוא על מהרי״ץ ואותן שלבתי בתוך חלק הדקדוק בסוגרים בציון הר״א אלשיך׳ כן מצאתי הערות לנוסח הקריאה שהעיר סבי ז״ל והצגתים בשמו. ויש בחלק הדקדוק הנדפס הוספות מעטות על מה שיש אצלי בכה״י ואותן סגרתי תוך שני חצאי עגול אך לא השמטתי דבר, כאשר יראה המעיין בפנים.

ג) תרגום אונקלוס דוייק ונופה יפה על פי כתבי יד העתיקים. לפני היו חמשה כ״י כאלה. כל נוסחא אשר כל כה״י שוים בה ורגילה היא בפי רבים הצגתיה בעמוד, ונוס׳ הדפוסים שמתי בתוך סוגרים בציון „י״נ״ לאמר יש נוסחאות. ואלו נוסחא ששוים בה רוב כתבי היד והדפוסים הוצגה בעמוד ונוס׳ מקצת כה״י נתנה בתוך סוגרים בציון „ינ״י״ לאמר יש נוסחאות ישנות. כל נוסחא שכל כה״י שוים בה אלא שאינה רגילה בפי רבים הצגתיה בתוך סוגרים מרובעים בציון „נ״י״ לאמר שהיא העיקר אלא שמפני שאינה רגילה בפי רבים לא הוצגה בעמוד. יש לעתים רחוקות שמהר״י קרח ב„מרפא לשון״ מקיים נוסחא אחרת מזו שהצגתי בעמוד כי הוא בדק את הנוסחאות העתיקות אשר לפניו ופעמים אף נטה מהן מפני שלא נראו לדעתו כמו שיראה המעיין בספרו, ואני לא הכרעתי לגמרי לומר את הנראה לי או לא נראה לי כי אם הצגתי את אשר לפני בלבד בלי לערב דעתי בענין, והרי לאשרינו גם מרפא לשון לפנינו והקורא יבחר. וכאן עלי להביע את תודתי לידידי מר יחיא בן שלמה כסאר הי״ו על חסדו שמסר לי את התאג שלו אשר הרבה יגע וטרח בו שנים רבות להגיהו ולתקנו לנפות ולברר נוסחותיו על פי התאג שכתב מהר״ר חיים כסאר נע״ג ושאר כתבי יד עתיקים. ספר זה היה לי לעזר רב בעבודתי. כן היה לנגד עיני קונטריס לקט נוסחאות התרגום שנרשמו על ידי סבי ז״ל מתוך כ״י קלף ישן, וז״ל בתחלת הקונטריס „נוסח תרגום אונקלוס אשר העתקנו אני והמנוח כמו״ר יחיא קרח זלה״ה מספר ישן על קלף מנוקד מלמעלה המקרא והתרגום, ולא נמצא בנקוד המקרא „כל״ מנוקד בקמץ אלא בחולם, וכן לא נמצא שם „את״ בפתח אלא בצירי״ עכ״ל. כוונת סבי בהערה אחרונה כי בנקוד הנהוג אצל יהודי תימן מקדם לא נמצא הסגול ואין לו כל זכר, ולפי מבטאם מנקדים כל סגול בפתח ולא בצירי, אך את המלה „את״ נקדו אותה לעולם בצירי ולא בפתח כרגיל במקום סגול.

ד) משנה חשיבות נודעת לספר היקר „מרפא לשון״ הנדפס כאן על פי כתבי יד מדוייקים בהגהה מדוקדקת היטיב. מחבר הספר הוא כמהר״ר יחיא קרח שהיה מחשובי הרבנים בצנעא בירת תימן, המנוח היה חבירו וידידו של סבי ורבות עמלו יחד לברר הנוסחאות הישנות מכ״י עתיקים שונים. המנוח נפטר ביום א׳ כו אב שנת התרמ״א והניח אחריו ספר חשוב זה לברכה. אם כי חומש בראשית מספר זה כבר נדפס פעם בת״א אך שם נדפס בחסרונות רבים שאותם מלאנו כעת, כן לא נדפסו שם שאר החומשים ורק כעת הם רואים אור בפעם הראשונה. כן השמיטו המדפיסים הראשונים את „מחברת הכללים״ ואת „מאמר ברית הלשון״ שהמחבר קבעם כמבוא לספרו ואשר חשיבות רבה נודעת להם כשלעצמם. אנו בהוצאה זו הדפסנו הכל לבל ידח ממנו נדח, ויתרון רב נודע להם לשתי חוברות

אלו בשביל בני עדתינו המחזיקים במנהגי ראשונים לתרגם קריאת התורה פסוק פסוק כתקנת הקדמונים. יען ראיתי אי אלה מבני עדתנו הנוהגים קלות ראש במנהגי אבותינו ורוצים לבטל את התרגום ואף מצאו להם מורים (לא מבני עדתינו) שהורו להם לבטלו מתוך טענות הבל משאות שוא ומדוחים כי בכך ימשכו רבים לקריאת התורה שאינם סובלים את האריכות. ואמינא לחו שקר בפיהם כי בלבם רוצים הם לפרוק עול תורה ורק הזאנה הם מבקשים וחרי הם בבחינת כי יגעת בי ישראל. וחלילה חלילה לבטל תרגום זה אשר קדמונינו ראו בבטולו חריגה מהמסורת וחשש סטייה מתורה שבע"פ שהוא מבוסס על אשיותיה מפי ר' אליעזר ור' יהושע שני עמודי הקבלה אשר כל בית ישראל נשען עליהם. והריני מעתיק כאן קטעים מדברי רב עמרם גאון בסדורו, וז"ל: וכך אמר רב נטרונאי גאון ואלו שאין מתרגמים ואומרים אין אנו צריכים לתרגם אלא בלשון שלנו בלשון שהצבור מבינים אין יוצאין ידי חובתן... וכיון דכן הוא לא אפשר דלא מתרגמינן בהדין תרגום דרבנן... הא למדת שמצוה מן התורה לתרגם... הלכך חייבין לתרגם ילמדו ויתרגמו ויוצאין ידי חובתן, ואם יש מקום שרוצים לפרש להם יעמוד אחר חוץ ממתרגם ויפרש להם בלשונם עכ"ל ע"ש שהאריך.

ח) תרגום רבינו סעדיה גאון בשפה הערבית שהוא המפרש הקדמון ביותר שיש לנו לפשטי המקרא. יגיעת רבה מאד היתה לי בהגהת תרגום הרס"ג כי רבים מאד מאד הם השגיאות הטעויות והשנוים שהוכנסו בו על ידי מגיהים **אשר לא ידעו בין ימינם** לשמאלם, שכל משפט שראו שאינו תרגום מלולי לפי תיבות המקרא הוסיפו וגרעו והחליפו בסכלותם, יעלו הרים ירדו בקעות נפשם ברעה תתמוגג. גם תרגום זה הגהתי על פי שבעה כתבי יד עתיקים מדוייקים כדי לבררו וללבנו מכתמי שולחי יד למיניהם, עד שאפשר לי לומר כמעט בבטחה כי עד כה טרם נדפס פי' הגאון מנופה ומוגה די הצורך כבהוצאה זו. וזאת להודיע שתמיד קיימתי את נוס' כ"י העתיקים בלבד, אף שפעמים מצאתי נוס' המודפס באותיות ערביות שונה מעט מכ"י העתיקים לא נמשכתי אחריו על אף שר' עמרם קרח בנוה שלום הכריע כמותו לפעמים. עוד זאת להודיע כי בכתיב לא נטיתי מהמקובל בכ"י העתיקים היינו לא לכתוב ט' נקודה אלא תמיד צ' נקודה אף שאין זה לפי משפט השפה הערבית כי לא רציתי לסור ממנהגי קדמונינו וכן בכל שאר הדיוקים והדקדוקים בכתיב בשפת הערבית לא נטיתי ממנהג קדמונינו אף שידעתי נאמנה שאין זה לפי דקדוק הכתיב הערבי.

ו) ספר „נוה שלום" להרב עמרם קרח ז"ל. כדרך שעשה האב כמהר"ר יחיא קרח בספרו מרפא לשון לתרגום אונקלוס כן נהג הבן בתרגום רס"ג. הספר נוה שלום אינו אלא בירור הנוסחא המדוייקת בתרגום הרס"ג וכן ביאור והסבר למלים הקשות שבתרגום כמו שביאר המחבר בהקדמתו. ספר זה הוגה מכתב יד המחבר עצמו.

ז) אף בהפטרות שגם הם נדפסו על פי הדפוסים דייקתי הרבה וציינתי בהם את כל השנוים שמצאתי בין הדפוסים וכתבי יד תימן העתיקים. את חלק הדקדוק למהרי"ץ שלבתי בפנים תחת הציון „חה"ד". גם בתרגום ההפטרות יגעתי רבות בנפוי הנוסח ותקונו על פי הפטריות כ"י עתיקות ועל פי תיגאן עתיקים הנמצאים ברשותי ואצל אחרים. את ההפטרות המובאות מישעיה הגהתי גם על פי התאג שכתב כמהר"ר חיים כסאר זצ"ל, תאג זה קבלתי בשאלה מבני המנוח היקר באדם ר' שמעון פנחס כהן ז"ל ותודתי להם על כך. בכל הנ"ל השקעתי יגיעה רבה מאמצים וזמן יקר רק לכבוד הקדמונים ולמען לזכות את הרבים. כל שאר הפירושים ההוספות והלקוטים וכן הצד הטכני של ההוצאה נעשו על ידי המולי"ם באמצעות מגיהים שונים ועליהם תבוא ברכת טוב במדה שנתנו את כל כחם בנפוי שגיאות הדפוס הנראות.

עמל רב והוצאות מרובות מאד השקיעו המולי"ם בהוצאה זו וראוים הם לעדוד ולתמיכה מכל חלקי הצבור, בפרט מבני עדתינו אשר ספר זה שמושי להם מאד. עאכ"ו ששובצו בו אבני חן ממחברים מחכמי תימן.

קריאתי מופנית לבני עדתינו הביאו ברכה אל בתיכם, רכשו את ספר התורה הזה והיה לכם למרגלית והגיתם בו יומם ולילה.

כ"ד יוסף בכה"ר דוד קאפח
אדר א' התשי"ט. ירושלים.

ספר דברים

לרבינו יונה אבן גאנח

א ד) ובחוף הים. מל' המשנה (נזיר ד' ג'): לא יחוף באדמה וכמוהו: אשה לא תחוף בערב שבת (נדה ס"ח.) ויהיה פירוש לחוף ימים על זה מקום חכוך הימים, כלומר מקום שמחככין בו גליהם, ר"ל שפתו (ס' השרשים 164).

ג יא) באמת איש. באמת שאר בני האדם לא באמתו, מפני שאמתו היתה גדולה מאמות שאר בני האדם כפי גודל גופו על גופם (ס' השרשים 26).

יז) אשדות הפסגה. ע' באורו לבמדבר כ"א ט"ו.

פרשת ואתחנן

ד כ) מכור הברזל. כלי שמתיכין בו מתכת. וקורין לו בערבי בוטה, ואצלנו קורין לו כוגה, ונאמר מכור הברזל על תדמיון מצוק ענינם וחזק צרתם, כי התכת הברזל קשה מהתכת הזהב והכסף (ס' השרשים 216).

ה יט) ולא יסף. ולא שנה להיות, ר"ל שלא שנה כמעמד הזה, וכן: ויתנבאו ולא יספו (במדבר י"א כ"ה) כלומר לא שנו להתנבא (ס' השרשים 198).

ו ג) ושמעת ישראל וכו' כאשר דבר ה' וכו'. אמרו כאשר דבר ה' וגו' אינו מחבר בענין עם אמרו אשר ייטב לך ואשר תרבון מאד. אבל (הוא מקושר) במה שלמעלה מזה, וסדר הדברים: וזאת המצוה וגו' אשר צוה ה' וגו' לעשות בארץ אשר אתם עוברים שמה לרשתה כאשר דבר ה' אלהי אבותיך לך ארץ זבת חלב ודבש למען תירא את ה' וגו' ולמען יאריכון ימיך ושמעת ישראל ושמרת לעשות אשר ייטב לך ואשר תרבון מאד (ס' הרקמה 217).

ח) לטטפות. ציץ והיא מחזקת מאזן לאזן, כמו שאמרו (שבת נ"ז:) א"ר אבהו: טוטפות המקפת מאזן לאזן. ועל כן אמר התרגום בואצעדה אשר על זרועו (ש"ב א' י') — וטוטפתא דעל דרעוהי, מפני שהיא מקפת את הזרוע (ס' השרשים 179).

ז יג) ועשתרות צאנך. בערבי ג'פדאת, והג'פר מבני השה. והחפץ בעשתרות צאנך הנקבות בלבד, כפי מה שאומרים המפרשים (ס' השרשים 392).

כ) הצרעה. הכליון והדבר (ס' השרשים 437).

פרשת עקב

ח ד) ורגלך לא בצקה. לא נתיחפה, כלומר לא נשארה בלי נעל, וכן ורגליהם לא בצקו (נחמיה ט"ו כ"א) לא היו יחפות (בערבי בצק חאפי. ומקביל לשמלתך לא בלתה מעליך — המלקט) (ס' השרשים 72).

ט) במסכנות — בעניות (ס' השרשים 338).

טו) שרף. ע' באורו במדבר כ"א ח'. — מצור החלמיש. החזק והקשה מהצור.

יא יד) יורה ומלקוש. יורה בא ראשון ומלקוש הוא מטר המאוחר, כי תרגום העטופים (בראשית ל' מ"ב) לקישייא (ס' השרשים 250).

פרשת ראה

יב ב־ח) אבד תאבדון — ונתצתם את מזבחתם — לא תעשון כן לה' אלהיכם. רז"ל אמרו לא תעשון כן לה' אלהיכם על אמרו ואבדתם את שמם מן המקום ההוא, כלומר לא תהרסו בתי האלהים כאשר צויתי אתכם להרוס בתי הבעלים ומקומות עבודתם; אמרו: הנותץ אבן אחת מן ההיכל ומן האולם ומבין האולם ולמזבח עובר על לא תעשה, שנאמר: ואבדתם וגו' לא תעשון כן לה' אלהיכם. (ספרי ראה). והוא אצלי עוד נושא ענין אחר נוסף על זה הענין, כאשר היה לשון אל תאכלו על הדם (ויקרא י"ט כ"ו) סובל שבעה ענינים (ע' סנהדרין ס"ג:) והענין הזה הוא שיהיה נשוא על מה שיש לפני זה, ר"ל על אמרו אשר עבדו שם הגוים וכו' את אלהיהם על ההרים הרמים וכו', והוא מצוה אותם להרוס מקומות עבודת הבעלים, הזהירם ית' מעשות מקומות עבודתו בכמו המקומות ההם, אבל במקום מיוחד ומקום ידוע הוא אמרו: לא תעשון כן לה' אלהיכם כי אם אל המקום אשר יבחר ה' — והבאתם עולותיכם וגו' וכאשר אמר עוד: השמר לך פן תעלה עולותיך בכל מקום אשר תראה כי אם במקום אשר יבחר וגו'. וספורו על המקומות ההם (שהתחיל) נקרה בתוך מאמרו המוחל בו והוא אבד תאבדון את כל המקומות וגו' ואח"כ השלים מה שהחל בו באמרו: ונתצתם את מזבחותם. ואח"כ הזהיר מעשות כמעשיהם אשר הוא מספר עליהם מעשות עבודתם על ההרים וגו' ואמר לא תעשון כן לה' אלהיכם וגו'. ואל יאשימני אדם בחברנו הענין הזה אל לשון לא תעשון כן עם שאנו סוברים כי מה שארז"ל (ספרי) כי כבר אחז"ל: מקרא אחד יוצא לכמה טעמים ואין טעם אחד יוצא לשני מקראות דבי ר"י תנא: וכפטיש יפוצץ סלע, מה פטיש זה מתחלק לכמה ניצוצות אף מקרא אחד יוצא לכמה טעמים (סנהדרין ל"ד.). וזה

אע״פ שהוא מכלל הלאוין אין נמנע לחבר אליו לאו אחר מבלתי **שתהיה** תוספת במצות, אבל יתיה פנים אחרים נכונים אין היזק בסבור אותם. כאשר לא הזיק סבור שבעה פנים בלא תאכלו על הדם, והוא ג״כ לאו אחד (ס׳ הרקמה 214, 215).

יד ה) ויחמור. כן קוראין לו בל׳ הערב יחמור והוא חיה הדומה לעז הגדול (ס׳ השרשים 161). ואקו. הוא תיש הבר, והוא אצלי ע״מ פעול בדגשות כמו עשה הרתוק (יחזקאל ז׳ כ״ג) וכמון יזרק ישעיה כ״ח כ״ה). — ודישון. הוא הראם. יאל זה נטה בו התרגום באמרו ויעלא ורימא: וכבר הרפו העברים את האלף הזאת אמרו: היאבה רים עבדך (איוב ל״ט י׳), התקשר רים (שם ל״ט י׳), ונשתוה בו לשון העברי והתרגום. — ותאו. פרושו בערבי תיתל, והתיתל בל׳ הערבי יאמר למין משורי המדבר ולזקן מן היעלים. ולענין הראשון נטה התרגום באמרו ותורברא, אע״פ שרבים קורין אותו תורבלא, וכבר הרפו אלף ותאו בכתוא מכמר (ישעי׳ נ״א כ׳) (ס׳ השרשים 540). — וזמר. בל׳ ערבי זראפה (ס׳ השרשים 134).

יב) הפרס וכו׳. עי׳ באורו ויקרא יג-ל׳.

יג) הראה. הוא שם מין מן העוף נוסף על העשרים מין הנזכרים בספר ויקרא ופרשו בו בערבי אלג׳ארח וזה שם כולל לכל העוף הדורס, והמקום הזה איננו כי אם מקום מין ידוע מן העוף, וראוי אם כן שיהיה לו שם מיוחד לו, מבלי זולתו ממינו. וכבר אמרו קצת החכמים, כי דאה בדל״ת וראה בר״ש שני שמות למין אחד. אמרו (חולין ס״ג:) מאי שנא הכא דכתיבא דאה ומאי שנא הכא דכתיבא ראה? אלא שמע מינה דאה וראה אחת היא. ועל המאמר הזה סמך חפץ ראש־כלה ז״ל בספרו המצות, ורבנו שמואל בן חפני ז״ל סמך על הנראה מהכתוב, ואנו נוטים אל דעתו, כי אם היה דאה וראה שני שמות למין אחד, לא היה שונה בפרשה אחת למין אחד שני שמות רצונו לומר הראה ברש והדיה והיה אוסר המין ההוא בשני השמות האלה [באמרו והראה ואת האיה והדיה למינה] וזה מה שלא יתכן ואין לו ענין מפני שהוא ללא צרך ואין זה ראוי בדברי הנבואה. ואמרתי כי הראה ברש והדיה שני שמות למין אחד, מפני שהדיה היא הדאה בדלת עצמה, והאחת משני הלשונות נזכרה בספר ויקרא והשנית במשנה תורה וכן פרשם הגאון רב סעדיה ז״ל פרוש אחד. ואם הדאה בדלת היא הדיה והראה ברש היא הדאה בדלת תהיה בר״ש הדיה עצמה, וכבר הוסיף האחת על השנית באסור וזה מה שאינו ראוי בדברי בני אדם כל שכן בדברי הבורא יתעלה, כי זה מדברי בטלה שיאמר השמר מן הארי והלביא, והלביא הוא הארי עצמו, וזה מבואר (ס׳ השרשים 463).

יד יג) האיה. היא חיה שצדה התרנגולין, וקבוצה (הרבים): **ופגשו ציים את איים** (ישעי׳ ל״ד י״ד), והתרגום אמר ב,,וענה איים״ (שם י״ג כ״ב) — וינצפון חתולין וידוע מל׳ הקדמונים כי חתול **חוא** שונרא, והחיה הקטנה הזאת דומה לחתול, ואין מן התימה כי יאמר לצפור איה וגם לחיה יאמר איה, כי אמרו תנשמת לצפור ולחיה כאחד (ס׳ השרשים 24).

יח) האנפה. עוף קורין אותו בל׳ ערבי בבג׳א (ס׳ השרשים 40).

כו) אתה וביתך. אשתך, וזה משתמש אצל הערב ג״כ, כי הם אומרים לאשת האיש ביתו, והוא משתמש ג״כ בדברי קדמונים, כאשר אמר החכם (ר׳ יוסי, שבה קי״ח:) מימי לא קריתי לאשתי אשתי וכו׳, אלא לאשתי ביתי (ס׳ השרשים 63).

טו ו) ע׳ לקמן ט״ו ח׳.

ח) והעבט תעביטנו די מחסורו. כלומר ותסמכהו סמך ותתן לו מתנה, וכמוהו: והעבטת גוים רבים (שם ט״ו ו׳) כלומר תסמכם ותתן להם, ואתה לא תעבוט — לא תבקש סמך ולא סעד מהם. ומזה הענין נגזר מה שאמרו במשנה (ב״מ ה׳ ז׳): פוסקין עמו על הגדיש ועל העביט של ענבים (ס׳ השרשים 351).

יז) ואף לאמתך תעשה כן. אינו מוסב על הרציעה, אבל רומז אל אמרו קודם לזה: הענק תעניק לו וגו׳ (ס׳ הרקמה 214).

טז י׳) מסת נדבת ידך. תרגום די מחסורו (שם ט״ו ח׳) — מסת, וכן ובאו כדי ארבה (שופטים ו׳ ה׳) ואתו במסת גובא (ס׳ השרשים 266).

פרשת שופטים

יז טו) נכרי. והוא מזולת האומה, ויש שיהיה מן האומה, כמו: **יעצביך בבית נכרי** (משלי ה׳ י׳), מנכריה אמריה החליקה (שם ב׳ ט״ז): משנה, משנה, והוא הקרוב מן הזר, כי מה שנשתנה מדבר הוא רחוק ממנו (ס׳ השרשים 305).

יח ח) לבד ממכריו על האבות. חסרה כאן מלת מן ,,לבד מן ממכריו״, וכמו שארז״ל (סוכה נ״ו): מה מכרו אבות זה לזה אני בשבתי ואתה בשבתך. ומכירה ר״ל נתינה כמו: ימכר ה׳ את סיסרא (שופטים ד׳ ט׳). כלומר מה שנתנו קצתם (אחדים מהם) אל קצתם (ס׳ השרשים 260).

כ יט) כי האדם עץ השדה לבוא מפניך במצור. ר״ל כאשר יעזב האדם עץ השדה לבוא מפניך במצור, אל תכרות אותו אם הוא עץ מאכל, ויש בו חסור (כלומר מקרא קצר).

פרשת תצא

כא יב) ועשתה. ותקצץ, מקביל לוגלחה את ראשה, ובתלמוד (יבמות ל״ח.) מחלקת בין ר׳ אליעזר שאמר תקוץ ובין ר׳ עקיבא שאמר תגדל, והלכה כר׳ עקיבא (ס׳ השרשים 388).

יד) לא תתעמר בה. עניגו הסחורה. ואמר חפץ ז״ל: לא תשתמש בה בפרך יותר מהשתמשך בישראלית, והביא ראיה ממאמר רבותינו (ספרי דברים פ׳ רי״ד): לא תתעמר בה שלא תשמשנה. ואמרם ג״כ (מ׳ סנהדרין י״א א׳): הגונב נפש מישראל אינו חייב עד שיכניסנו לרשותו. ר׳ יהודה אומר: עד שיכניסנו לרשותו ומשתמש בו, שנאמר והתעמר בו ומכרו (ס׳ השרשים 376).

יז) פי שנים בכל אשר ימצא לו. היוד נהפכת מה״א ,,פה״. והחפץ באמור העברים פי שנים שני חלקים, ויש שיהיה שני שלישי המנין (כמו בפסוק הזה) כשתחלק הירושה בין שנים לבד, ר״ל בין בכור ופשוט לבד (אז הבכור מקבל שני שלישי הירושה והפשוט שליש אחד). אך כשתחלק על יותר משנים איננו שני שלישי המנין, אך יהיה כפל מה שיקח כל אחד היורשים, כגון אם יהיו היורשים שלשה, יקח כל אחד מן הפשוטים רבע בנכסים ויקח הבכור החצי, והוא כפל מה שלקח כל אחד מן הפשוטים; ואם יהיו ארבעה, יקח כל אחד מהשלשה פשוטים חומש מן הממון ויקח הבכור שני חומשין, והוא כפל מה שלקח כל אחד מאחיו, והוא ההקשה במה שיוסיף ממספר היורשים; והראיה על ברור מה שאמרנו הוא מה שאמרו רז״ל (ב״ב קכ״ב:) תנו רבנן פי שנים באחד או אינו אלא פי שנים בכל הנכסים? ודין הוא: חלקו עם אחד כחלקו עם חמשה, מה חלקו עם אחד פי שנים באחד, אף חלקו עם חמשה פי שנים באחד (ס׳ השרשים 395, 396).

כב יט-כט) כסף. סתם כסף אומרים על שקל כסף, וכן אמר רב יוסף בבכורות ג׳ (ס׳ השרשים 226).

כג ב) פצוע דכא. שנפצעו ביציו (בכר, מעיר שצ״ל דכה, אבל באמת החסידים כותבין גם עכשיו בספר תורה דכא באל״ף, המלקט) (וכ״ה בכל ספרי תימן דכא באלף, יק״א) (ס׳ השרשים 109).

ג) ממזר. הראוי בעיני להיות נגזר מדברי רז״ל (מ׳ חולין י״ב ג׳): ביצים מוזרות, והן הנגרות, כלומר הנפסדות, ע״מ לאבן דומם (חבקוק ב׳ י״ט), לב הותל (ישעיה מ״ב כ׳), כלומר שהוא מופסד הזרע (ס׳ השרשים 257).

יד) על אזנך. אזן על משקל ירך וכתף. ואפשר שתהיה האל״ף נוספת, ויהיה נלקח ממה שאמר התרגום (בראשית כ״ז ג׳) סב כען זינך. ואיננו יוצא אצלנו מן הענין הזה בפנים הראשונים גם כן (כלומר שגם לפי הדעה הראשונה אזן הוא כלי הזיין) אלא שהוא לשון אחר (כלומר שרש אחר) (ס׳ השרשים 20, 129).

כו) וקטפת מלילות. נגזר ממה שנאמר בברייתא (ביצה ל״ג:) מוללו ומריח בו, כלומר יחתכהו, והמפרשים מפרשין אותו פרוכין. ואפשר שיהיה מן השרש הזה ומן הענין הזה: ידרך חציו כמו יתמוללו (תהלים נ״ח ח׳), כלומר יכרתו, ומהשרש הזה ומהענין הזה אצלי: בלא יומו תמלא (איוב ט״ו ל״ב), והאל״ף תמורת למד, ועקרו תמלל, ופירושו קודם עת תמו נכרתו (ס׳ השרשים 261).

כד ה) אשה חדשה. כל אשה שלא ידעה קודם לכן בין בתולה ובין בעולה (ע׳ ספרי) (ס׳ השרשים 144).

כ) לא תפאר אחריך. כלומר לא תלקט מה שנשאר בפארות, וזה דומה למנהג הערב בלשונם. ויתכן ג״כ לפרש אל תחפש לקבץ כל מה שחבטת מן הזיתים עד תכלית, אבל תניח ממנו לעניים שארית (ס׳ השרשים 394).

כה ד) לא תחסם שור בדישו. המחסום דבר שיושם בפי הבהמה שלא תשך ושלא תאכל (ס׳ השרשים 163).

ה) יבם, יבמה. אמנת המלה הזאת חותן וחותנת, אך נופלת על אחי הבעל (ס׳ השרשים 187).

יד) איפה. מדה נקראת בערבי ויבה, מכילה מן תיבש ד׳ אלפים ושמונה מאות זוז ומן הלח ח׳ אלפים ומאתים זוז, מצאתי זה בקצת הפירושים (וע׳ באורו למ״א ז׳ כ״ו) (ס׳ השרשים 25).

יח) כל הנחשלים אחריך. דומה לארמית מהדק וחשל (דניאל ב׳

מ׳), והוא הפוך (כלומר מסורס) מן ויחלש יהושע (שמות י״ז ג׳) (ס׳ השרשים 174).

פרשת כי תבא

כו יז) את ה׳ האמרת היום. ולהלן: האמירך היום. ענינו אצלי הרוממות וההעלאה ולכן קראו לסעיף העליון אמיר. ולפי זה ענין האמירך — רוממך והעלך, ויתכן עוד שיאמר פרסם אותך ושמך לאות, מאשר אמרו הקדמונים על האות (כלומר על הרקום שבשפת הבגד) אמרה, ע׳ ס׳ השרשים ערך חטב (ע׳ 150). ולפיכך אמר התרגום על האמרת — חטבת. וכן פירש בו רב שרירא ז״ל בפירושו למלות בפרק ר׳ אליעזר ממסכת שבת (ע׳ שבת ק״ה). (ס׳ השרשים 39).

כז ט) הסכת ושמע. פירושו קבל ושמע, אע״פ שהשמע קודם בסדר לקבול, כבר הרגילו לנהוג במנהג זה העברים, כמו נעשה ונשמע (שמות כ״ד ז׳), כי קדם בכאן המעשה על השמע ג״כ (ס׳ השרשים 339).

כח כ) המגרעת. הוא על דרך ההפוך ועקרו המגרעת, כלומר החסרון והכליון (ס׳ השרשים 100).

כב) בשחפת. בל׳ ערבי סחאף, והוא החלי שהגוף מתנונה בו (ס׳ השרשים 507).

כז) ובטחורים. חולי תחתוניות ובערבי בואסיר (ס׳ השרשים 179). ובחרס. הוא הגרב היבש (ס׳ השרשים 170).

כט) והיית ממשש בצהרים כאשר ימשש העור באפלה. סדורו: והיית ממשש בצהרים באפלה כאשר ימשש העור, כלומר שעת הצהרים תהיה בעיניך כאפלה, לגדל מה שיגיע אליך מן הצרה והמצוקה (ס׳ הרקמה 213).

לח) יחסלנו הארבה. יחתכנו, מל׳ אכל החסיל (יואל א׳ ד׳), ואפשר שהוא דומה לל׳ הערבי לחסת אלחס, אע״פ שהוא הפוך (ס׳ השרשים 163).

נט) מכות גדולות ונאמנות. חליים רעים וקיימים. חזקים וקיימים.

פרשת נצבים

כט יח) למען ספות הרוה את הצמאה. דברי המדבר „שלום יהיה לי״, והוא מיחל עצמו בזה, מלתו בזה הוא, שהוא רואה ממות הצדיק עם הרשע, ר״ל שהם שוים במות ואין יתרון לצדיק בזה על הרשע, והוא אמרו „למען ספות הרוה את הצמאה״, כלומר בעבור מות הצדיק עם הרשע, וזאת היא דעת בעלי הקדמות, אשר אינם מאמינים לא בגמול ולא בענש, וקלל הנביא בעל הדעת הזאת במה שאמר: לא יאבה ה׳ סלוח לו, — הרוה כאן (במקום הרויה) תאר חסר למתאר מהוסר לו, כאלו אמר למען ספות הנפש הרוה את הצמאה, כלומר מפני ספות הצדיק עם הרשע (ס׳ השרשים 344, 472).

פרשת וילך

לא יז) וחרה אפי. ויחזק כעסי, וכן בל׳ ערבי וגוזרים אותו מאמרם: חרה השמש והאש, כשיחזק חומם (ס׳ השרשים 170).

פרשת האזינו

לב ד) אל אמונה, אל צדק (ס׳ השרשים 38).

י) ילל ישימן, קול הישימון הוא המדבר השמם, אשר ינשבו בו הרוחות וישמיעו בו קולות. — אישון. בבת העין ונקראה אישון מפני שנראה בה צורת איש (ס׳ השרשים 26).

יא) גוזליו. גוזל הוא בן יונה, וכאן בא בדרך הרחבה לבני נשר (ס׳ השרשים 90).

טו) ויבעט. הבעיטה אצל הערב הוא הפלגה באולת ובכל דבר מגונה, וכמוהו: למה תבעטו בזבחי (ש״א ב׳ כ״ט) והלשון הזה בארמית מפילים אותו על הדריכה והדריסה, כמו: פורה דרכתי לבדי (ישעיה ס״ג ג׳) מתרגם: הא כבעיט דמתבעיט במעצרא (ס׳ השרשים 910, 69).

יז) לא שערום אבותיכם. לא השגיחו עליהם (ס׳ השרשים 527).

כג) אספה עלימו רעות. כלומר שלא אשאיר רעה שלא אשלחנה בהם, וכמ״ש: חצי אכלה בם (שם) (ס׳ השרשים 343).

כד) מזי רעב. הוא אצלי ע״מ מתי מספר (בראשית ל״ד ל׳) ובענינו, כלומר אנשי רעב, כמ״ש: וכבודו מתי רעב (ישעיה ה׳ י״ג) ולא כמו שסוברים אחרים שהוא מענין למזא לאתונא (דניאל ג׳ י״ט), כלומר נשרפים ברעב. כי המ״ם בלמזא מוספת, כמו בלמרמא לאתון נורא (שם ג׳ כ׳) (ס׳ השרשים 257). — ולחומי רשף. ענינו אכול גחלים בוערות (ס׳ השרשים 488). — וקטב. ענינו החתף המאבד, ובערבי אל־חתף (ס׳ השרשים 446). — חמת זוחלי עפר. ארס הנחשים, וכן חמת נחש (תהלים נ״ח ה׳) (ס׳ השרשים 159).

כו) אמרתי אפאיהם. אפזרם בכל פאה, והערב עושים כן בלשונם, גוזרים מפאה בלשונם פועל. ואפשר ג״כ שדומה לל׳ הערב פאית ראסה, כלומר בקעתי ראשו, והבקע חתך וגזר, ויהיה ענין אפאיהם אחתך אותם בעולם, כלומר ארחיקם ואגזרם (ס׳ השרשים 393, ס׳ הרקמה 83).

ל) מכרם. ר״ל הסגירם, וממנו וימכר אותם ביד סיסרא (ש״א י״ב ט׳), וקרוב לזה התמכר לעשות הרע (מ״א כ״א כ״ה) פירושו מסר עצמו לעשות הרע (ס׳ השרשים 260).

לא) ואויבינו פלילים. הטעם: ולא אויבינו פלילים, כלומר אינם פלילים, חכמים כמונו, אבל הם כסילים, פלילה (ישעיה ט״ז ג׳) הוא מענין תחבולה, והתחבולה לא תהיה כי אם במועצה וחכמה (ס׳ הרקמה 155).

מב) מראש פרעות אויב, מתחלת נקמתי באויב. פרעות מלשון רז״ל (בתפלת מעריב): והנפרע לנו מצרינו (ס׳ השרשים 413).

מג) הרנינו. כמו רנו. גוים — שבטי ישראל, שהם עמו של הקב״ה: — נוקם לדם עבדיו (ס׳ השרשים 481).

פרשת וזאת הברכה

לג ב) אשדת איננו מל׳ אשדות הפסגה (דברים ג׳ י״ז), כמו שפירש אבי עמר אבן יקוי, מפני שהן שתי מלות מרכבות, כאשר אמר בו התרגום ובעל המסורה, והוא האמת (ס׳ השרשים 48).

ו) ויהי מתיו מספר — ואל יהי מתיו מספר. המלה ואל שנאמרה קודם מוסבה גם על זה (בלשון הראב״ע מושך עצמו ואחר עמו. המלקט), כלומר למתיו — לאנשיו — לא יהי מספר (ס׳ הרקמה 155).

יא) מחץ מתנים קמיו. משפטו: מחץ קמיו מתנים, ואפשר שרצה מחץ מתני קמיו, נדחק המם, כאשר נאמר: סיגים כסף (יחזקאל כ״ב י״ח); באלים השערים (שם מ׳ ל״ח), במצלתים נחשת (דה״א ט״ו י״ט).

יד) גרש ירחים. פירות התרדף הירחים. ר״ל הפירות ההוים בכל פרק מפרקי השנה על התרדפם ובואם זה אחר זה. ודומה לענין הזה ג״כ: הרימו גרושותיכם מעל עמי (יחזקאל מ״ה ט׳) — רעותיכם המתרדפות לבוא עליהם בכל ירח וירח ובכל פרק ופרק (ס׳ השרשים 101).

לג כב) יזנק מן הבשן. יבעט מרוב נעימות הבשן. דומה לל׳ רבותינו (חולין ל״ח): דיה אם זנקה (ס׳ השרשים 135).

כה) וכימיך דבאך. וכימי בחורותיך כך ימי זקנתך. דומה לדאבון נפש (שם כ״ח ס״ה), והוא הפוך ממנו (האותיות מסורסות) — דבא דאב, וכן ולאדיב את נפשך (ש״א ב׳ ל״ג) — (אדב) (ס׳ השרשים 103).

כז) מעונה אלהי קדם. הקיים העומד, הסובל העולם, נגזרה לו המדה הזאת משם המקום אשר הוא עומד תמיד וסובל למי שהוא בו, אע״פ שהבורא ית׳ הוא בורא המקום והזמן המכלה אותם, אך המאמר הזה העברה והרחבה. — ומתחת זרועות עולם, שיכנעו לו מלכי העולם.

לד ו) ויקבור אותו בגיא, כלומר הוא קבר את עצמו בגיא (וזה יתכן שאמר משה לארץ בשם ה׳ שתפתח ותאספהו, ונפתחה בדברו (והיא סברת ר׳ ישמעאל בספרי פ׳ נזיר — הערת שד״ל).

ז) לא נס לחה. דומה לל׳ הערב שאומר נס חלחם, כלומר יבש וינגב. ואם יאמר אומר שהוא מן ונסנו לפניהם (יהושע ח׳ ח׳) ע״ד העברה, לא יזיק, (ס׳ השרשים 292).

... שן נפו יה וכבושה
נפיה ונזכה לביאת אדונינו מחמד עינינו המלך המשיח · יפתח יי׳ לך את אוצרו הטוב את השמים לתת מטר ארצך בעתו ולברך את כל מעשה ידיך והלוית גוים רבים ואתה לא תלוה · הרחמן ברוך הוא יפתח לבינו לתלמוד תורתו וישים בלבינו אהבתו ויראתו לעשות רצונו כרצונו ולעבדו בלבב שלם ובנפש חפצה · תורה צוה לנו משה מורשה קהלת יעקב · וזאת התורה אשר שם משה לפני בני ישראל

ולאחר הלימוד אומרים זה

אל לבי פתח · בתורתך ה׳ תחכמני · גדל יה מעלתי למענך · דברי למורים תלמדני · השיבני אליך ואשובה · ואקראך ותענני · זכה ה׳ נשמתי · חכמה יקרה תחכמני · טוב יש תנחילני · ישרני ולמדני ...רתך · כבוש פשעי וחטאתי · לבי מלא דעת · מכל ...י נא · סמוך מפלתי כי · עליך ה׳ נשעגתי · פנה אלי ועגני · צדיק ...י ומענש פדני · רועה ישראל שמרני · שמור ה׳ נשמתי · תמיד ...עיני · טוב ה׳ לקויו לנפש תדרשנו · טוב לי תורת פיך מאלפי זהב ...ה׳ ולזמר לשמך עליון · החייני אלהי הנשמה וזכני יוצר כל בחכמה ...ה · להיות מיודעי התורה התמימה · בזכות ישראל הסגולה ...ב אלי אבי · לשמוע קולי וניבי · להגות בתורה אשר לימדני רבי ...פאריך וארוממך ואענה במענה רך · ברכו את ה׳ המבורך · אלה חק ...חק שערל לאלה ולמוסי ולתוראתה שמנדל לנא אתורה עלאגבלסיני ...יסי דסולה · ברוך השם נותן התורה ברוך ה׳ לעולם ...אמן ימלוך ה׳ לעולם אמן ואמן ·

...וירושלים
...ם בה׳ לכתוב
...יצא טשטום
...כף זכות שכל
...ם בה׳ ידינהו
...רוחק ושיבוש
...וח והקב״ה יודע
...שסגיתי וטעיתי
...איזהנן אבלמה
...ו ואין האדם יכול
...עשה ארית
...ני השם ברוך
...נותן ליעף כוח
...נפתבה זאוב
...ב הדומה לעץ
...ב בן שלום בן
...לקנות ספרים
...ו וזרעו וזרע
...יא לא ימושן
...דעך אמר ה׳
...שכנו נחש ·

...בא בשחי יהגה תורה · גומל גאני ממצרים · דא דרכי הודיעני ללמוד · הא המזמנים ישרים · הון ...רות · בין זוכריו ירחו גבלאות · חית חוקריו יספרו תהלות · טית עליו ירוו תנובות · יוד יחד ...ד שהיים כהם · למר לקוחים מחל העות · מים מקחם משה לדעת · נון נאמן משפט ...לנביאו · עין עמר יהושע משרתו · פא פניו ימכו אור · צאר צוהו דברי עשר · קוף קבלם ...ב עמים · שין שומר ישראל יי׳ · תיו תמיד יומם ולילה · שהיכו ש בשמים גמר הנעת ...חסידים טובה ידועה כבוד לחכמים מכותם · כאר צדק קדושת רוממי שכינת תבאדתו עלה נאמן בונחים כבתחלתו :

יהב לנא · וקם שלהם שלי תנלא לנא ...טור סיני ואחרך בגבורה ...
לנא · אף חביבנון לשבטיא כל קדישוהי בית ישראל בגבורה אפיקינון ממצרים ...
שבטא כמתיע כוהלם מי טאמהך והם יקנון אתחוך ו
יתנא קלון כלתחך · אוריתא יהב לנא משה · מסרה
ירותא לכנשת יעקב · שלהם שלי אתור לנא מוסי באוריי
ונעלהא ותאתה לגוקי יעקוב · ויהי בישרון מלכא · ב
בהתכנשות רישי עמא כחדא שבטיא דישראל · וכתן תלכא
מיתוצוף חתי תגתתע שלה רואה וסאיר אסבהטיד ·
יחי ראובן בחיי עלמא ומותא תנינא לא ימות · ויקבלון
בנוהי אחסנתהון בתנינותהון · אפשך אן יחיא שראובן ולא
ימות · ולא יעיר רהטלו אחנא · ודא ליהודה ואמר קביל
יי צלותיה דיהודה במפקיה לקרבא ולעמיה תתיבניה
בשלם · ידוהי יעבדן ליה פורענותא מסנאוהי וסעיד וסמיך
תהא ליה · והלי עת קט ליהודה שלהם אמתע צות יהודה
ורלה שי אותוך תון גוור ואגנל יראה ותתצכתהן לה ולן לה
עונת עלי אשראים · ולְלוי אמר תומיא ואוריא
אלבישתא לגבר דאשתכח חסיד קדמך דנסיתהי בנסיתא
והוה שלים · בחנתהי על מי מצותא ואשתכח מהימן ·
וללוי שלהם שלי אנתלה עהאיהך ואנואהך לארגל שלי
הו באהך וקי אשתהנתה כי צאת שותנד ואכנעתה פי
תסכעון שלצותה · דעל אבוהי ועל אמיה לא רחים
כד חבו · מן דינא ואפי אחוהי ובנוהי לא נסיב · ארי נטרו מטרת
מימרך וקימך לא אשניאו · פוגלתאה שקאיל ען אביה ואמה
כאנה לם יראהם ולם יתבע אבוהו ולם יעתרף בבניה · מותה
תדסו מקשתך והם יחבעו עהדך · כשרין אלין דילפון דינך ליעקב
ואורייתך לישראל · ישוון קטורת בוסמין קדמך · וגמיר לרעוא על
מדבחך · פהם יכתון כי אחכאמך לבני יעקוב ושראיעך לבני אסר
פיל יירון שבכור בין ידיך ושכתע עלי מרבחך · בריך

וזאת הברכה אשר ברך משה ...
ישראל לפני מותו: ויאמר יה...
למו הופיע מהר פארן ואתא ...
למו: אף חבב עמים כל קדשי...
ישא מדברתיך: תורה צוה לנו ...
יעקב: ויהי בישרון מלך בהתא...
ישראל: יחי ראובן ואל ימת ויהי מתיו מס...
שמע יהוה קול יהודה ואל ע...
מצריו תהיה:
וללוי אמר תמיך ואוריך לאי...
תריבהו על מי מריבה: האמר...
ואת אחיו לא הכיר ואת בנו ...
בריתך ינצרו: יורו משפטיך ...

רש״י

עיניו ולבו ואזניו מכוונים להבין ...
תנם · לא לחנם אתם יגעים בה כי הרבה שכר ...
בתורה שאם תדרשנו שאין בו מתן שכר ...
היתה מילגם ...
להודיע שבחו של הכרגם שהיו שלמונים ...
בעצם היום הזה · בג׳ מקומות נאמר בעצם ...
במראית אורו שלום לבי שהיו בני דורו ...
מניחים אותו ליכנס בתיבה ולא עוד של ...
יקבה · אמר הקב״ה הריני מכניסו בחצי היום ...
כמצרים נאמר בעצם היום הזה הוציא ...
מתיפים בהם אין אנו מניחים אותם לצאת ...
...יין והורגים בהם · אמר הקב״ה הריני מוציאם בחצי היום וכל מי שיש בו כח למחות יבא וימחה · אף כאן במיתתו של משה נאמר ...
בפן וכך אם אנו מרגישין בו אין אנו מניחין אותו · אדם שהוציאנו ממצרים וקרע לנו את הים והוריד לנו את המן והגיז לנו את ...
התורה אין אנו מניחין אותו · אמר הקב״ה הריני מכניסו בחצי היום וכו׳ · כאשר מת אהרן אחיך · באותה מיתה שראית ...
והלבישו לאלעזר בגדי כהונה · אמר לו משה לאהרן עלה למטה ועלה · פשוט ידך ופשט · פשוט רגליך ...
אמר משה אשרי מי שמת במיתה זו · אשר מעלתם בי · גרמתם למעול בי · על אשר לא קדשתם אותי · גרמתם לי ש...
יהם הכוהו והוצרכו להכותו פעמים · ואלו דברו עמו ונתן מימיו בלא הכאה היה מתקדש ש״ש · שהיו ישראל אומרים ומה סלע ...
מקבל שכר ואם חטא אינו לוקה כך מקיים מצות בוראנו · אנו לכ״ש · כי מנגד תראה · מרחוק תראה כי אם לא תראה עכשיו ...
כי חביבה היא לך · על כן אני אומר לך עלה וראה · סליק כסף · בריך

סדר טעמים כמנהג כל קהלות הקדש

אלו שמות הטעמים אשר שמנו במקום הזה למען יוכלו המלמדים יצ"ו ללמד את התלמידים יע"א לדעת ולהבין הנינון השייך בקריאת הפרשיות וההפטרות :

שמות הטעמים לפי סדר הספרדים

זרקא מקף־שופר הולך סגולתא פזר
גדול ירח בן יומו קרני פרה געיא
תלשא אזלא גריש פסק ׀ רביע שופר
מהופך קדמה זקף קטן זקף גדול שלשלת
שני גרישין תרי טעמי דרגא תביר מאריך
טרחא אתנח רפא דגש יתיב תרסא תרי
קדמין שבולת שבולת מפיק בהא שבא
געיא געיא שבא סוף פסוק :

ואלה לפי סדר האיטאלייאני

זרקא שרי פזר גדול קרני פרה תלשא
תרסא גרמיה ׀ רביע פסיק
שלשלת קדמא אזלא זקף גדול זקף
קטן שני גרשין תרין חוטרין דרגא תביר
טרחא מאריך שופר עלוי שופר הפוך
שופר יתיב שני פשטין סמיך־אתנח ירח
בן יומו גריש סוף פסוק :

ואלה לפי סדר האשכנזים

זרקא סגול מנח ׀ רביע פזר תלישא
גדולה תלישא קטנה מהפך
פשטא זקף קטן זקף גדול דרגא תביר
מרכא טפחא אתנחתא אזלא גריש
גרשים יתיב פסיק ׀ שלשלת ירח בן
יומו קרני פרה טפחא מסיק מקף־סוף
פסוק :

כנ"ל תלשא בראש תיבה

נשלם סדר הטעמים ׳ בעזרת צור שוכן מרומים :

ספר

מחברת התיגאן

למחקר ולמדע

הועתק מהספר שנדפס בשנת 1870

"פריז"

מאת המנוח ד ר נ ב ו ר ג ז"ל

בצרוף הערות ומראה מקום שתורגמו ודוייקו מצרפתית

ללשון הקדש

יצא לאור בפעם הראשונה במהדורה זו ע"י

ה צ ב " י

יוסף חסיד ושלמה סיאני

פעיה"ק ירושלים תובב"א

תשכ"א

מדריך לקורא

מאת מחבר בלתי ידוע

פורסם לפי כתב יד שמוצאו מתימן, בצירוף הערות.
תורגם מצרפתית לעברית כולל הערות משנת 1870
תוקן בהגהה מדוייקת עפ״י כת״י עתיקים

הקדמה מאת המנוח דרנבורג ז״ל

יעקב ספיר. יליד פולניא אשר ישב במשך שנים רבות בירושלים, מזמן לזמן זעזע את מנוחת המדרשים, או יותר נכון של בית המדרש, שם המלומדים היהודיים של העיר הקדושה בילו את ימיהם ולילותיהם — את כל חייהם — באמירת תפלות ובלמוד ספרי התלמוד והקבלה. יעקב ספיר היה בעל רוח־נדודים ובכדי לספקה לא ירא לא מסכנה ולא מטרחה. בעל ידיעות של מזרחן — כלומר מלומד בכל חלקי הספרות הדתית — בכל זאת לא היה בעל רוח צרה ובלתי סבלנית: הדם המערבי שזרם בעורקיו והקוסמופוליטיות היהודית הקיימת אף בירושלים בעל כרחם פעלו נגד האדישות הרגילה הנהוגה אצל המושלמי לגבי כל דבר שאינו מעניין את בני דתו. עני מרוד, חצה את ארץ מצרים נסע לאורך ים סוף, חדר להלק מתימן, עבר להודו ולאוסטרליה, כל זאת על סמך הנדבה וקבלת האורחים שחילקו לו אחיו אשר לעולם לא עזבוהו. ספיר הוא בעל אותה סקרנות היובית המשאירה בדעתו של המשקיף המנוסה את הנקודות העיקריות והחשובות ביותר והמתאימות לעיני הקורא האירופי. הכרך הראשון על נסיעתו, הכתוב עברית טהורה וצחה, אשר הופיע בשנת 1866 (אבן ספיר, ליק 1866 כרך 1, 11 דפים. הספר כלו בעברית, ואין אלא שתי המלים של שם הספר כנ״ל אשר נכתבו בכתב לטיני. אולם שתי מלים אלה מכילות שתי טעויות ויש להחליפן. כי הסופר, בהתאם למנהג הקיים כמעט לגבי כל השמות של ספרים עבריים, רצה ללא ספק לרמוז לשמו ספיר בתתו לספר את השם „אבן ספיר" בעברית ספיר רומז לשמות כח 18 שם הספיר הוא אחת משנים עשר האבנים היקרות אשר קשטו את החושן של הכהן הגדול. הספר הוא חלק מהאוסף מקיצי נרדמים, שנה ב׳. ראה על אוסף זה מאמרי בירחון האסיאתי 1865, (ע׳ 262־281), מכיל הערות מענינות ומדויקות על חלק מתימן ובעיקר על היהודים של אותה ארץ אשר כדאי לסכמם לטובת אלה שאינם מבינים את שפת הקודש ובעיקר את העברית החדשה, שגם הרבה יודעי עברית נוצריים אינם בקיאים בה (כרך 3־42).

יעקב ספיר חקר גם אחרי ספרים ישנים, אחר כתבי יד הנפוצים בעיקר בארצות אשר להם טרם חדר הדפוס. כך הצליח למצוא כתב יד די עתיד של התנ״ך שנכתב בקפדנות רבה וסביבו מסורת מוזרה מאד אשר נרכש לפני שנים אחדות ע״י הקיסרית לשעבר והפך אחד

מאוצרותיה של ספריתנו הלאומית. בקיץ האחרון חזר ספיר לפריס עם כרכים אחדים בעלי ערך רב (היה בין השאר נוסח תפלות מוזר ביותר. כל המנהגים בקשר לתפלות ושאר מנהגי החיים כתובים שם בערבית מצויינת. התפלות עצמן מנוקדות בהתאם לשיטת בבל, בשעה שפרקי התנ״ך המוכנסים בתוך הנוסח נושאים ניקוד ארצישראלי. לא היה לי פנאי לבדוק כתב יד מוזר זה יותר מקרוב, אולם מר מ. הלוי זה עתה הביא לאירופה טופס מאותו נוסח, יותר שלם ויותר נכון. טופס אחד של הנוסח הערבי של החומש מאת רבי סעדיה גאון נשאר בפריס והוא אחד המקורות שאני משתמש בו כעת לשם הוצאה בקורתית של אותה הוצאה מפורסמת שיצאה לאור אצל מ. יחיאל בריל. ראה גם להלן הערה 11). אך כרכים אלה לא נשארו כאן אלא צורפו לאוצרות הגדולים של ספרות עברית הטמונים בספריית הבודלייאן באוכספורד. בין כתבי היד שהרב המלומד הסכים לתתם לי לקריאה במשך יום או יומיים היה חומש כתוב בשנת 1701 אתש״א לשטרות, כלומר בשנת 1390, (כפי שמר ספיר מלמדנו (אבן ספיר פרק 62 ב) הספירה של שנות שטרות היא היחידה שמשתמשים בה יהודי תימן. ראה גם ע׳ 63 א משם יוצא כי הם מתחילים ספירה זו בשנת 3441 לבריאת העולם או שנת 311 לפנה״ס הנוצרית). אשר בהתחלתו נמצא תקציר של הדקדוק העברי — בלתי ידוע עד היום הזה — אשר משך את תשומת לבי במיוחד.

במבט ראשון ניכר כי אין זה ספר בעל מקוריות גדולה, וההגהה שהעיז לעשותה מר ספיר, כי זה עלולה להיות אחת מיצירותיו האבודות של הגאון המפורסם, רבי סעדיה (אבן ספיר כרך 12 ב׳ שורות 1, 6־7, כרך 55 ב שורה 16־18) אינה מוצאת לה סימוכין, היות והדקדקן שלנו יודע יפה את הכללים בקשר לפעלים בעלי אות חלשה בשרשם, אשר איש לא הבינם לפני רבי יהודה חיוג׳. נוסף על כך, בין הפרקים מוצאים חלקים מעבודתו של סעדיה עצמו, המשוייכים לו על ידי המחבר האנונימי. פרקים אחרים הם כנראה קטעים וקיצורים מכתב אלומה של אבן ג׳נאח (הנוסח העברי בלבד פורסו ע״י מ. גולדברג תחת השם „ספר הרקמה", פרנקפורט 1856), מהספר על העמים של רבי יהודה בן בלעם (ההוצאה של טעמי המקרא שיצאה לאור בפריס ע״י ישעיהו מרצדוס בשנת 1565 היא נדירה מאד. ראה מר שטיינשניידר, קטלוג ספריה העברית של האוסף הבודליאני טור 1294 והופלד, פרוש הטעמים של כתבי היהודים הקדומים חלק ב׳, מאת יהודה בן בלעם וכו׳ האליס 1847 ע׳ 2־1. עלה בידינו לעיין בו בטופס השייך למר ב. גולדברג; עם הכותרת יש בו 24 עמודים ברביעיות. אלא חלק גדול מהמאמר בוסס בעבודתו המצויינת של וולף היידנהיים, משפטי הטעמים, רידלהיים 1808. אנו מביאים אותו בראשי תבות מ. ה.), או של יצירות דומות. קונטרס המסורת של בן אשר (ה„הערה מסורתית" נמצאת בסוף של התנ״ך הרבני הראשון שהודפס בונציה ב־5278 (1518) ולא פורסם עוד באף אחת

מההוצאות הבאות. הידנהיים מספר על כך והסביר קטעים גדולים ממנו גם במ. ה, שלו וגם בחומשים השונים שפרסם. למ. דיוקס היה הרעיון הטוב להוציא הוצאה מחודשת של ה„הערה" לפי כתב יד של ס. ד. לוצאטו ז״ל לפי השם: „קונטרס המסורת", מיוחס לאהרן בן אשר, טיבינגן, 1846. באותה שנה הופכלד הקדיש לבן אשר את ה„פרוש" הראשון, חלק א׳ על אהרן בן אשר ויהודה חיוג, הליס 1846. אנו מצטטים את הקונטרס לפי ראשי תבות „ק". ראה להלן בניתוח הערה 1.), גם הוא תרם והתמזג במידה רבה בנוסח של ספרנו הקטן. כבר הזכרתי יצירה של סעדיה — דהינו השיר, אם כך אפשר לקרוא חרוזים אלה — המיועד ללמד כמה פעמים כל אות באלף־בית מופיעה בתנך (ה„שיר על מספר האותיות" נזכר לראשונה ויוחס לרבי סעדיה ב„בדי אהרון" (כתב יד עברי של התנך, ספריה לאומית מס. 840) מאת רבי שם טוב בן גאון, המחבר של המחצית הראשונה של המאה ה־14. הקטעים של ספר זה המתיחסים ל„שיר" מודפסים בהוצאת ספר תגין מאת ה״ה ברג׳ם וגולדברג, ע׳ 29 שורה 18 ועמוד 32 שורה 16. חרוזים אלה נדפסו לראשונה בונציה ע׳ רבי אלי לויטה 1538 ופעמים רבות לאחר מכן. אנו מצטטים רק את ההוצאה של פרנקפורט (מסורת סיג לתורה ע׳ 12 והלאה)1766 וזו של דירנפורט, 1822, האחת מצוטטת בראשי תבות פ׳ והשניה באות ד׳. מ. פירסט הוציא מחדש את ההוצאה של פרנקפורט בקונקורדנציה ע׳ 1379 עם כל שגיאות הדפוס שבה).

המדובר אם כן בלקט, אולם בלקט שנעשה היטב, המתקן לעתים קרובות בצורה נאה את הנוסח אשר היה בידינו בצורה משובשת ולעתים בלתי מובנת. בכל מקום שנוסחים אלה נכתבו בתחילה בערבית ועוד בתקופה מוקדמת הוחלפו בנוסח עברי של המתרגמים מהמאה הי״ב, הי״ג והי״ד, המחבר שלנו ללא ספק עבד על פי המקור, מכיון שהוא מתרגם את המונהים הדקדוקיים הערביים במונחים עבריים שאינם שמושיים כלל ובלתי ידועים בתרגומים אשר בידינו (בסוף עבודה זו אנו נותנים טבלא של המונחים הבלתי שמושיים הנהוגים בדקדוק קצר זה). ע״י השוואת שתי המלים השונות אשר ע״י התיבונדים ואחרים מצד אחד וע״י המחבר האנונימי שלנו מאידך, אפשר לעתים להכיר ולקבוע את המלה הערבית המקורית אשר בה השתמש המחבר המקורי.

יוצא אם כן כי יצירה קטנה זו מענינת במיוחד בגלל המקורות מהם שאב המחבר. ללא ספק לפי אחד מתוריות הקורא האלה אשר חוברו לעתים קרובות לאחר מכן שנקבע סופית הניקוד; הספר מכיל לפחות את כל החמר אשר דנו בו בעבודות מסוג זה. לכן חשבתי כי אוכל לתת ליצירה זו שם זמני זה כי הכרך אשר בידינו היה ללא שם. נראה כי המקום שניתן ליצירה — כלומר לפני ספר חומש — מאשר זאת. בהוציאו לאור מצאתי כי עלי לצמצם במתן הנוסח ללא תרגום, בהוסיפי

כמה הערות בקרתיות ומסבירות בלבד. אולם אחרי הנוסח העברי הקדשתי לכל אחד מהפרקים ניתוח שלם של תכנו ולעתים הערה על החומר בו הוא דן.

הכללים על טעמי המקרא, החלוקה העתיקה של החומש לסדרים, החרוזים של „סעדיה גאון" אשר פורסמו לעתים קרובות וללא פירוש ושאר נקודות מהוות נושא מחקר מיוחד, והרבה שגיאות תוקנו ומקומות בלתי ברורים הובהרו. היינו רצים להתעכב יותר על החילופים או הסטיות בין בן אשר ובן נפתלי אשר לגביהם עבודה זו מביאה הבהרות חשובות אולם העדפנו להשאיר נושא זה לתקופה בה תנאים נוחים יותר יאפשרו לנו לעיין בכתבי יד עבריים אשר כרגע אין לנו אפשרות להגיע אליהם.

הערך של מחקר מיקרולוגי זה על הדקדוק העברי יהיה ברור לכל אלה היודעים עד כמה ההיסטוריה של התחלת מדע זה עדיין שרויה באפלה על אף העבודות המצוינות של חוקרים רבים כגון רפופורט, גייגר, מונק, שטרן, נויבאור ועל אף הפרסומים החשובים של יצירות עתיקות אשר נעשו זה עשרים שנה.

תיקון: כאשר תרגמתי ראה רקמה ע׳ 555 (למשל) א...27... קרא רקמה ע׳ 55 שורה 27

ההפצה הראשית בידי חבר המו״ל
יוסף חסיד
רחוב שלמציון מס׳ 17 ירושלים

ההפצה הראשית בידי חבר המו״ל
מר שלמה בן בנימין סיאני

בשם ה' אל עולם

יהי שם ה' מבורך, אשר בחר בנו מכל עוברי דרך 1. ושלחן תורתו לפנינו ערך. ובה לשוננו כקשת דרך 2. כי היא אורח סלולה בלי סרך 3. דורשה לבו לא ימרך 4. חוקרה תלמודו לעד מבורך. וללהג הרבה ויגיעת בשר לא יצרך 5. נוחלה נרו סלה יערך. ומנחילה שמו יתברך:

אתחיל לכתוב גבורה. של אותיות התורה.

הנתונות משמי שפרה. על יד ציר ענו 6 נקרא:

אפידת חבור הכל 7 ודבור אמירת הכל. הן מספר האותיות. עשרים ושתים מנויות. אשר משמים אתויות. על יד ענו קנויות. ישובם עשרים ושתים. ובכפל יוסיפו חמשתים 8. וכולם חקוקות על לוחותים 9. מהם כפולות בכפלים. בכתב ובהגיון שפתים 10. מהם אותיות ברשימה. מעמיקים 11 לתהומה 12. ומהם סתומות כגנה חתומה 13. ואחד מיוחד בהן תלול לרומה. זקוף כגובה קומה 14. ומהם אותיות עדופות. מתוחות וכפופות 15. ומהם אותיות

באור ומראה מקום

1) ביטוי שמשתמשים בו לעתים קרובות בשביל „כל האנשים". ראה איכה א, 12. 2) ראה ירמיהו ט, 2. 3) כלדית. 4) ראה ויקרא כו, 36. 5) ראה קהלת יב, 12. 6) רמז לדברים יב, 3, שמו השני של משה. 7) ראה כל הפסקא הזאת בשינויים. ק. ע' 37־41. 8) חמש האותיות הסופיות. 9) שני לוחות הברית, היות ובמקרה זה צורת האותיות נמסרה בפעם הראשונה לאדם על ידי ה'. 10) פ' וכ' יש להן שתי צורות ושתי צורות מבטא שונות. 11) חוסר התאמה של זכר ונקבה, גם ללא כל סיבה, הוא די שכיח. 12) כ' סופית, למשל, יורדת מתחת לקו. 13) מ' סופית סגורה מכל הצדדים. 14) הל' בלבד עולה מעל לשורה. 15) אותיות ללא תוספת, רחבות כצורת אהל או מקומרות.

כפולים בלשון. נגאמים ביופי לחשון. שבעה עומדים בדגשון. והם שבעה כפולים אשר מכולם סגולים. **בגד כפרת** כלולים. בשתי דרכים. במקרא ערוכים. כחצים דרוכים. בשני פנים תמוכים. בדגשה נסוכים. וברפי רפים. ומָכים. ומהם ארבעה. כגפן נטועה. במקרא תקועה. ממעיני הישועה. על שני דרכים יוצאים. והם למאד נפלאים. כי כל אות אשר במקרא. יוצאים בדבור ואמירה חוץ מן **אויה** המאושרה. כי סודם נפלא. ובהם תוא נכלא. ועוד ארבעה מהם. אין באותיות כמוהם. כי עוד שני דרכים להם. כי האותיות אשר ממשה קנויות. כל אות מלך אחד לבדו משרתו 1. בדרך אחד שבילו בנועם דבר מלולו. חוץ מן **אחהע** הידועים. אשר במקרא קבועים. כי שני כתרים 2 נחלו בארבעה ועשרים ספרים. בלמוד ונביאים וסופרים 3. ועוד שלשה מן הארבעה. **חהע** דרך אחת להם קבועה. מן האותיות גרועה. כי הם מן הדגשה פרושים ובה לא נדרשים. וגם לא נגשים. ומהם אותיות רחבות ידים. והם מאירות עינים. מחכימות לבותים. וחמודות לשמע אזנים 4. ומהם מוספות בראש. לברר ולדרוש. נצבות בתיבות לפרש. מרוות דגן ותירוש. כולם כבדות. בחיך ובלשון ממדות. סתורות כמים בכדות. וכעדי לבעליהן ענודות. מזהב ומפז חמודות. אשר הנחיל צופה עתידות. מספר כולם שבעה ועשרים אותיות. ויסודם עשרים ושתים אות. מן הכלל אחת עשרה אותיות נקראים שרשים. והן **חט**

באור ומראה מקום

1) כלומר: לאותיות כרגיל לא יותר מווקאל אחד. 2) שני ווקאלים. 3) הראשונה מ־3 מלים אלה באה לציין את החלק הראשון של התנ"ך „או התורה" המלה השלישית באה במקום הכתובים. 4) האותיות שרשיות בלבד.

ספר **גזע צדק** נדרשים. והן הנקראים נקיבות. כי הם הולכי נתיבות. ובראש הקרואים נצבות 1. ואחת עשרה מהם ענפים. פעמים הם עיקר ופעם נוספים. והם **שמלאכתו בינה** 2 ידועים. והם כנחלי מבועים. והן הנקראים זכרים. לפי שהן מורכבים ברוב הדברים. וכולם גלוים לעין כל. ודורשי י"י לא יחסרו כל 3: **אלה הם האותיות** על כל דבור ודבור. נפרד או חבור. ואי אפשר שיחסר אחד מהם. כי לשון הקדש בנויה עליהם. ולא להוסיף עליהם. כי אין הלשון צריכה להם. והכתב הזה שלנו והלשון. אינו ככתב שבעים לשון. כי הוא מרום מראשון. ככה ירד מן השמים בצורותיו. ובשמותיו. והוא הנקרא אשורי. כי אותו קדשו גואלי וצורי:

ועוד יש לומר כי צורות האותיות האלו ושמותם כבר חָברו עליהם הראשונים. מדורות קדמונים. ונתבלבלו בפי האחרונים. עד שנגלה השם ברוך הוא על אבותינו פנים בפנים. ושמעו קול מן השמים. וירד חקוק על הלוחות הראשונים והשניים. אזי ידעוהו והכירוהו. וחקרוהו והשיגוהו. ואי אפשר לאמר מה הטעם והעילה. כי אות זה יורד וזה עולה. או זו קטנה וזו גדולה. או למה זו שמה כזו. ולמה לא היה שם זו כשם זו. או למה נקראו בשמו אלו ולא נקראו בזולתה. כי זאת השאלה אין קץ לתשובתה. שאם היתה חלוף זו. עדיין יש לומר ולמה כזו. וסוף התשובה ככה חָברו עליו העליונים. והתחתונים. אבל על דרך המדרש יאמרו שזה האות כזה. מפני טעם זה. ונסמך

באור ומראה מקום

1) ראה שמואל א' ט, 22. 2) מלים אלה המקלות על הזכרון ניתנות ע"י מנחם בן סרוק ב„מחברת" שלו ע' 1 טור 2 ומצוטטות בשמו ע"י אבן ג'נח, „רקמה" ע' 11, 1, 28, 3, תהלים לד, 11.

אות זה לאות זה. מפני ענין זה. כדי שילמדו לדורש. כיצד ידון וידרוש. ויוציא וידמה ויפרש. גם ילמדו את האדם דעת בוראו והדרך הישרה אף מצורות האותיות ושמותן וסמיכתן זה לזה. כמו שדרש ר' עקיבא. וכל זקני מסבה 1. כמו שאמרו.

א מפני מה ידו של **אלף** זקוף ועומד ויש לו שני רגלים כבני אדם מפני שהוא אות אמת ואמת יש לו רגלים וידו זקוף שהוא מעיד לתקב"ה שהוא אמת שנאמ' „וה' אלהים אמת" 2: **ב** מה **בית** סתום מכל צדדיו ופתוח מצד אחד כך אין רשות לומר מה מה למעלן מה למטן מה לפנים מה לאחור 3 ויש לו נקודה מלמעלן ויש לו נקודה מלמטן מאחוריו אומרים ל**בית** מי בראך והוא מראה להם בנקודה שלמעלן ואומרין לו ומה שמו והוא מראה להן בנקודה שלאחוריו אחד שמו ומפני מה פניו כלפי **גימל** ו**גימל** כלפי **דל** מפני ש**ב** דומה לבית שהוא פתוח דלתותיו לכל ו**גימל** דומה לגבר שהוא רואה את העני ונכנס לבית ויוצא ומפרנס לדל: **גד** וירכו של **גימל** סמוך ל**דלת** מפני שגמילות חסדים אינה אלא לדל ודל דומה למקל ופניו כלפי **הי** לפי שהדל אינו מסתכל אלא לטובו של עולם הזה שנברא ב**הי** שנא' „בהבראם" 4: **ה** יש לו שני פתחים דומה לאכסדרה: **ו** דומה למקל עתיד להכות בו הרשעים בגיהנם לפי שטבעו בהבלי העולם 5: **ז** יש לו שני תגין אחת כלפי **וו** ואחת כלפי **חית** שכך דרכה של זונה עינה אחת

באור ומראה מקום

1) וכל זקני המסיבה (הפגישה, האיחוד), קיימים כתבים שונים שמיחסים אותם לר' עקיבא הדנים באותיות האלף בית, סדרם וצורתם. ראה ברג' וגולדברג „ספר תגין", פריס 1866 ע' 42 והלאה. ראה גם ס. סאכס „הפליט", ברלין 1950, ע' 41 והלאה. תלמוד בבלי „שבת" 104 א'. 2) ירמיהו י' 10. 3) השווה „חגיגה" 2, התחלה. 4) בראשית ב, 4, א, 5) ראה מנחות 29 ב'.

כלפי בני אדם הדומין לעץ ועינה אחת לחטאו: ח אין קשור עליו תג אלא כפוי למטה שאין לבעלי חטא תג אלא בושה וכלימה: ט ידו טמון וראשו זקוף שכל מעש טוב ראוי להיות בסתר מכפה אף[1]: י יוד קטן שכל המקטין עצמו בעוה"ז זוכה לעוה"ב שנברא ביוד שנאמר "כי ביה י"י צור עולמים"[2] שני עולמים כאן זה העוה"ז בהי והעוה"ב ביוד[3] ומפני מה תגו של יוד כנגד פניו שכל צדיק אין לו אלא שכר מעשיו שהקדים לפניו שנאמר "והלך לפניך צדקך"[4] ואומר "הנה שכרו אתו ופעלתו לפניו"[5] למי שפעולתו לפניו: כ דומה לכסא ופניו כלפי למד שאין הכסא אלא למלך והוא כתר תורה שלמעלה מן הכל: ל גבוה מכל האותיות שהוא דומה למלך באמצע ודומה לכרוז לפיכך האזהרות אינן אלא בו "לא תרצח לא תנאף"[6] ודומ': מ ראשו נמוך כלפי קרקע וידו זקוף למעלה שהוא מודה כלפי מעלה שהמלכות שלו היא שנאמר "כי לה' המלוכה"[7]: נ מפני מה יריכו לאחוריו ופניו כלפי מים שהוא נראה כנופל ומתחנן כלפי מלך להקימו שנאמר "נפלה לא תוסף קום"[8]. ס שהוא סומך את הנופלים שהרי חנון לפניו שנאמר "סומך ה' לכל הנופלים"[9] והוא סתום שהוא מגין כחומה על הצדיקים שנאמר "ואני אהיה לה נאם ה' חומת אש סביב"[10]: ע שתי ידיו פרושות כלפי מעלה ורגליו מוטות שהוא דומה לאסיר שעיניו כלפי מעלה שהוא קורא להם פקח־קוח[11]: פ פי סמוך לעין ועין סמוך לסמך ללמד

באור ומראה מקום

1) רמז למשלי כא, 14. 2) ישעיה כו, 4. 3) מנחות 29 ב'. 4) ישעיהו נח, 8. 5) שם, סב, 11. 6) שמות כ' 13. 7) תהלים כב, 29. 8) עמוס ה 2, 9) תהלים קמ"ה, 14. 10) זכריה ב, 9. 11) ראה ישעיהו ס"א, 1.

שהוא מתיר אסורים המיחלים לו ופותח להם שערים: צ צד כפוף שכל צדיק כפוף לפני יוצרו וכופה את יצרו: ק שהוא מרים קֶרֶן* לצדיקים ומגדע קרן רשעים שנאמר "וכל קרני רשעים אגדע תרוממנה קרנות צדיק"[1]: ר פתוח ואין לו תג ולאחורי קוף שאי אפשר לקדוש להסתכל ברשעים שהן רשים מן התורה ומן המצות: ש יש לו שלשה ענפים למעלה ואין לו שורש למטה שהוא אות שקר ושקר אין לו רגלים ואם עמד לפי שעה תבוא השעה ונעקר: ת רגלו שבור שכל הלומד תורה צריך לכפוף את רגליו עליה שנאמר "והם תכו לרגליך"[2] אלו תלמידי חכמים שמכתתין רגליהם מעיר לעיר וממדינה למדינה ללמוד תורה ועל דרך זה כל הדומה לפירושים אלו: הנה למדת שאין לאותיות טעם גדול ועיקר אלא על דרך המדרש בלבד והמשכילים יבינו:

זה השער לי"י צדיקים יבאו בו

דע והבן כי כל דבור שבעולם בכל הלשונות כולם לשון אשורי או יוני או עברי או טרסי או ארמי או ערבי ושאר כל הלשונות אינו אלא או שם או פעל או אות מחבר והוא הנקרא אות לענין[3]:

השם כגון בגד צמר קבר גשם שמש זרם זבל יקב שמן כרם לחם שלג גפן דרך פגר פסל קרץ צמד רשת שקר חמור שור סוס גמל שפן זאב ערב זבח צלמונע גלל הימן ידותון נח שם משה אברהם יצחק יעקב וכל הדומה להן: והפעל כגון אמר

* קרן

באור ומראה מקום

1) תהלים עה, 11. 2) דברים לג, 3. 3) בערבית "חרף אלעטף" או "חרף מעני".

יאמר בחר יבחר שמר ישמר הרג יהרג נתן יתן שאל ישאל ברא יברא עָשָׂה עֲשֵׂה עָשָׂה יעשה צו צוה צוו וכל הדומה להם: והאות כגון את גם כי כן אף על מן אל לא פן יען וכל הדומה להן:

עלת השם והפעל והאות: כבר נודע לכל בעלי מדע כי אין בנמצא אלא הוא יתברך שמו ויתעלה מרומו[1] ובריותיו והוא המצוי לבדו והמציא בריותיו כחפצו וכל מה שברא הקב"ה הוא דבר שיש לו שם ונקרא יש כלומר דבר מצוי כמות מלאך או גלגל או אחד מארבעה יסודות או כל הנהוה מהם תחת השם הכל באים. ועל פיו נקראים. והוא הנקרא בלשון ערבי אלג'והר[2] זה הוא עיקר השם לזה נקרא מלאך ולזה גלגל ולזה כוכב ולזה אש ולזה רוח ולזה מים ולזה ארץ וכן עץ פרי ובהמה וחיה ועוף ואדם בגד ובית וכל הדומה להן: ולאלו הגופות מאורעין וקראין[3] כגון עמד ישב הלך סבב נטה שכב רץ שב עלה ירד קנה עשה אמר בחר דבר יצר אכל שתה שמע ראה משש הריח והוא הנקרא בלשון ערבי אל ערץ': והגוף אחד והמאורעים תשעה והן כמה כל הנכנס תחת מנין אחד או רבים כיצד כל הנכנס תחת תואר ומראה וצורה" נקראת[4] צירוף כל שהוא מצטרף לאחר והוא טפל לו אָנָה כל הנכנס תחת מקום באיזה מקומות הוא מָתַי כל הנכנס תחת זמן באיזה זמן הוא ישִׁיבָה כל שהוא נפרד ונחבר ומתהפך לכל צד קִנְיָן כל הקנוי לו ונקרא על שמו ונודע בו עוֹשֶׂה כל עשיה שבעולם צריכה

באור ומראה מקום

1) אולי "מקומו". 2) דלהלן תאור קצר של עשר הקטגוריות של אריסטו. 3) המקרים והמצבים. 4) אולי צריך לקרא "מקרה" או "נקרא" כרמז לשמואל ב' א, 6?

לעושה שיעשה אותה נעשָׂה כל עושה שבעולם אינו עושה אלא בדבר וכיון שנעשה אותו דבר נקרא הפוּעָל עושה והנפעל עָשׂוּי משל לאומר אותו החכם פלוני בן פלוני הארוך ויפה התואר הָעָטוּף בטליתו היושב בביתו בשנה פלונית לָמַד ומלַמֵּד לאחרים הרי נכלל בזה המשל הגוף ותשע המאורעות אותו החכם פלוני הוא הגוף בן פלוני הוא הצירוף הארוך הוא כמה יפה התואר הוא כיצד העטוף בטליתו הוא הקנין היושב זו הישיבה בביתו הוא אנה בשנה פלונית הוא מתי למד הוא נעשה ומלמד הוא עושה ותחת אלו התשעה המקוראים יכנס כל דבור שבעולם והוא הפעל וכולן עבר או עתיד כגון אכל או יאכל עשה או יעשה ואין שם בעולם פעל נצב כי הזמן נחלק לשני חלקים* או עתיד ואין בו נצב כי החלק הזה שאתה עומד בו לפניו הוא עבר ואחריו הוא עתיד והחלק הזה עצמו אינו נחלק כי הוא כנקודה שאינה נחלקת הרי נתבאר עלת השם והפעל:

עלת האות לחבר הדברים זה עם זה וחבור על שלשה דרכים שֵׁם עם שֵׁם כמו ראובן אחיך שמעון אביך לוי דודך ודומה או שם עם פעל כמו ראובן ברח ויעקב שמע ולבן הלך לוי יצא זבולון יבא ודומה אלו שני הדרכים נתחברו בלא אות ביניהם והדרך השלישי הוא הצריך לאות כמו ראובן בבית שמעון בחוץ כי הבית עומד במקום אות ולולא הוא לא נתפרש ענין הדבר וכגון ראובן לא יצא שמעון לא הלך אות לא הוא המחבר ובו נודע הענין ושֵׁם עם אות לבדו לא יתכנו כגון ראובן מן לוי עם שמעון לא ודומה וכן פעל עם פעל לא יתכן כמו

יצא עבד או הלך שמר אלא אם קדם לחם שם או היה ביניהן כמו „ודודי חמק עבר" 1 „והגשם חלף הלך לו" 2 „ויצא... וילך" 3 „וישכב דוד... ויקבר" 4 או יהיה השם אחריהם כמו „ויקח ויתן את העדות" 5 „ויקם וילך מגוח" 6 „ויבא ויעש (ה') כאשר דבר" 7 ואות עם אות לא יתכן לעולם כמו מן לא גם אל אלא אם נצטרפו למעשה 8 או לשם נמצא השם מוכיח על דבר בלבד לא יכנס בו זמן לעולם כגון אדם שת אנוש בגד בית גמל חמור אש רוח השם יוכיח על דבר בלבד או מיוחד כגון איש פלוני או כולל כגון בני אדם ולא יוכיח על זמן לא עבר ולא עתיד ולא נצב והפעל מוכיח על דבר כמות השם ומוסיף עליו שהוא מוכיח על הזמן עם אותו דבר כגון אכל יש בה שם אכילה ויש בה זמן שהוא שהוא לשעבר וכן אוכל יש בה שם אכילה ויש בה זמן שהוא לעתיד וכן עשה יעשה קרא יקרא ודומ' והאות המחבר אינו מוכיח לא על דבר בעולם ולא על זמן כי אם מחביר ומפריד בין השמות והפעלים בלבד הרי נתבאר שהפעל למעלה מן הכל שהוא מוכיח על שם ועל זמן והשם למטה ממנו שהוא מוכיח על שם דבר בלבד ואין בו זמן והאות למטה מן הכל שאינו מוכיח לא על שם ולא על זמן אלא מחביר ומפריד ומחריז ומפזר כולם נכוחים למבין וישרים למוצאי דעת:

ודע שהדבור נחלק לשני מחלקות חלק לשון ספור והגדה

באור ומראה מקום

1) שיר השירים ה, 6. 2) שם, ב' 11. 3) בראשית כח, 10. 4) מלכים א' ב, 10. 5) שמות מ, 20 דוגמה זאת נמצאת גם ב„רקמה" ע' 4, 1, 12 והיא לא נבחרה כיאות כי השם הבא אחרי כן אינו הנושא של הפעלים. 6) שופטים י"ג, 11. 7) ירמיהו מ, 3. 8) „יש לו פועל", תרגום של שחשתמשו בו לפני שגם בערבית החלו להשתמש בפעל. „פעל".

והוא לשעבר בלבד כמו היה דבר פלוני או לא היה וחלק אינו לשון ספור והגדה והוא נחלק לשש מחלקות או דרך הבנה וידיעה כמו „האתה זה בני" 1 „הכתנת בנך הוא אם לא" 2 ודומ' או דרך קריאה כמו „אברהם אברהם" 3 „יעקב יעקב" 4 „שמואל שמואל" 5 ודומ' וכמו „שמע ישראל" 6 „שמעני אחי ועמי" 7 „עמי מה עשיתי לך" 8 „הדור אתם ראו דבר ה'" 9 „האמור בית יעקב" 10 או דרך אִוּוּי וחִמּוּד כמו "מי יתן החרש תחריש" 11 "מי יתן ידעתי ואמצא" 12 „ומי יתן את העם הזה בידי" 13 „ומי יתן כל עם ה' נביאים" 14 ודומה או דרך תחינה ושועה כמו „הושיעה אדוני המלך" 15 וכל התפילות והתחנונים מדרך זו או דרך צווי כמו „שמע ישראל" „שמעו בקולי" 16 „עשה לך אשר תמצא ידך" 17 „אמר לנער ויעבר לפנינו" 18 „קום לך פדנה ארם" 19 ודומה או דרך אזהרה כמו „אל תלך בדרך אתם" 20 "אל תעשה את הנבלה" 21 "ולא תביא תועבה אל ביתך" 22 ובאלו המחלקות נחלק כל דבור שבעולם וזה הוא שראינו לבאר מעיקרי הדבור ומחלקותיו לפי הצורך והמלאכה מרובה דרשו מעל ספר ה' וקְרָאו 23:

וראיתי לחלק העיקרים שלשון הקודש צריכה להם ושעמודי המקרא בנוים עליהם. לשלשה חלקים. יהיו כראי מוצק חזקים. ולצואר השרידים יהיו כענקים. ומזן אל זן מפיקים. וכולם

באור ומראה מקום

1) בראשית כז, 21. 2) שם לז, 32. 3) שם כב, 12. 4) שם, מו, 2. 5) שמואל א" ג, 10. 6) דברים ו, 4. 7) דברי הימים א' כח, 2. 8) מיכה ו, 3. 9) ירמיהו ב, 31. 10) מיכה ב, 7. 11) איוב יג, 5. 12) שם, כג 3. 13) שופטים ט, 29. 14) במדבר יא. 29. 15) מלכים ב' ו, 26. 16) ירמיהו יא, 4. 17) שמואל א' י, 7. 18) שם ט, 27. 19) בראשית כח, 2. 20) משלי א, 15. 21) שמואל ב' יג, 12. 22) דברים ז, 26. 23) ישעיהו לד, 16.

בספרי החכמים חקוקים. והדברים עתיקים: **החלק הראשון** בענין האותיות ותולדותיהם ומוצאיהם והנחלף מהם ומה מהם שרשים ומה מהם שמשים ודרך הצירוף **החלק השני** בענין המלכים והדגשים והרפיין ושמותן וצורתן ומוצאיהן ומובאיהן ומחלקות האותיות בהם והעיקרים והנוספים והצירופים **החלק השלישי** בענין הטעמים והמשרתים לטעמים ושמותן וצורתן ומחלקותן ושאר עניניהם וכל הנלוה אליהם: עזרנו בשם ה' עושה שמים וארץ:

החלק הראשון

כבר ביארנו הצורך לאותיות והם **א ב ג** וכו' כי כל דבור בעולם לא יתכן אלא בהם והאות לבדו אין עולה ממנו לא שם ולא פעל ולא ענין כי כל דבור לשון הקודש מַתחיל במלה באות נד ומפסיק באות נח והאות לבדו לא יתכן להיותו נד ונח ומיעוט מלה משתי אותיות כמו שֵׂם רָר תַּת גָּג והמלה הגדולה שאין למעלה ממנה עשרה אותיות כמו „האחשדרפנים" 1 „למשפחותיהם" 2 ושלוש תיבות במקרא בנות אחת עשרה אותיות והן „והאחשדרפנים" 3 „וכעלילותיכם" 4 „וכתועבותיהן" 5 ואפשר שימצא בת שתים עשרה אותיות אע"פ שאינה במקרא אלא אפשר לומר כמו וכתועבותיהנה וכעלילותיהמו: **ודע** שמלת שתי אותיות תתהפך לשתי תיבות בלבד כגון גם מג כי יך את תא שב בש ודומה ומלת שלש אותיות יעלה ממנה שש מלות ברע עבר ערב

באור ומראה מקום

1) אסתר ח, 9. 2) יהושע יח, 21. 3) אסתר ט, 3. 4) יחזקאל כ, 44. 5) שם טז, 47.

בער רבע רעב ומלת ארבע אותיות יעלה ממנה ארבע ועשרים מלה כמו כרסם כרמס כסרם כסמר כמרס כמסר רכסם רכמס רסמך רסכם רמסך רמכס סמכר סמרך סרכם סרמך סכמר סכרם מכרס מכסר מרכס מרסך מסכר מסרך וכן מלת חמש אותיות יעלה ממנה מאה ועשרים וכן לעולם ועלת זה לפי שעלה ממלת שתי אותיות ב' מלות נמצא כשתחשב שנים בשלשה והוא מנין אותיות המלה השלִשית יעלה ממנה שש מלות וכן אם תחשב שלשה בארבעה והם אותיות המלה הרבָעית יעלה ממנה כ"ד ואם תחשב ארבע ועשרים בחמשה והוא מנין אותיות המלה החמִשית יעלה ממנה ק"כ כמו שביארנו נמצא האות לבדו אינו עומד אלא בצירוף ובצירוף האותיות תשלם המלה אבל אינו יִוָדַע כיצד היא אלא במלכים והן הנקודות וזה הוא הצורך 1 שאם ימצא אדם שלש אותיות בלא מלך כמו עשה אינו יודע אם הוא עָשָׂה לשעבר או עֲשֵׂה לעתיד או עֹשָׂה לשון נקבה או עֹשֶׂה או עֲשׂה עד שימצא מלך אז ירוץ הקורא בו אלו השלושה צירופים בכל לשון ועוד יש צורך רביעי והוא הטעמים כי אפשר שיהיו שתי תיבות שוות באותיותיהן ובנקודותיהן וזו עבר וזו עתיד או זו לשון זכר וזו לשון נקיבה ולא ידע אדם האיך הם אלא בטעמים כמו "הבָּאָה" 2 "הבאָה" 3 קוּמִי אוֹרִי 4 "ליוֹם קוּמִי לְעַד" 5 הרי נתבאר שארבעה צירופים יש בלשון הקדש

באור ומראה מקום

1) יש לשער כי צריך להוסיף „השלישי". 2) בראשית יח, 21. 3) רות ד, 11. 4) המסורת נותנת שלש דוגמאות בהן מלה זו היא מלעיל ושלש בהן היא מלרע. 4) ישעיהו ס, 1. 5) צפניה ג, 8. הראשון הוא הנקבה של הציווי, צורה המצויינת לעתים קרובות, גם בפסקא שלנו וגם במקומות אחרים, תחת השם של „עתיד" והשני הוא המקור בתוספת סימן גוף ראשון. ג'ורנאל אשורי תמצית 5 (1870).

ובכתב הקדש האותיות עצמן וחבור אות לאות והמלכים והטעמים:

שער תוצאות האותיות בפה האותיות הם עשרים ושתים והם נחלקים לחמש מחלקות בתוצאותיהם החלק הראשון אותיות **אחהע** והם אותיות הגרון ועקרם 1 עיקר הלשון ובית הבליעה והן קלין מכל האותיות לפי שאין הדגש נכנס בהם כלל חוץ מן האלף בארבעה מקומות והן „ויביאו לו את המנחה" 2 „ממושבותיכם תביאו„ 3 „ושפו עצמותיו לא ראו" 4 „ויביאו לנו כיד אלהינו" 5 ויש להם דרך ביציאתן ואינן כשאר הדגשין ואות **ה** אעפ"י שיש בה במקצת מקומות נקודה אין אותה הנקודה דגש אלא כדי להוציא 6 הענין בלבד ואין לדגש בה טעם החלק השני ג"י כ"ק והם אותיות החנכים והם באמצע הלשון ובזמן שאותיות **גך** רפים יהיו בשליש הלשון הסמוך לחניכים ואם לאו כולם באמצע וכולם ראוים לדגשה אלא **שגך** יש להם דרך אחרת שהיא מן **בגד כפת** החלק השלישי **דטלנת** והם בקצה הלשון עם בשר השינים וכולם ראוים לדגש **ודת** להם דרך אחרת והיא מן **בגד כפת** החלק הרביעי **זסצרש** והם אותיות השינים וכולם ראוים לדגש החלק החמישי **בומף** והם אותיות השפתים וכולן ראוין לדגש **ובף** להם דרך אחרת שהיא מן **בגד כפת**: ודע

באור ומראה מקום

1) בכתב היד נמצא „ונקרא" אולם ראה דלחלן הפסקא בקשר לווקאלים. 2) בראשית מג, 26. 3) ויקרא כג, 17. 4) איוב לג, 21. 5) עזרא ח, 18. באשר לארבעה „אלף" אלה, ראה „אורינטליה", ליידה, 1846, ב, עמוד 110. הסיבה שאנו מיחסים כאן לדגש מסבירה, מדוע פוגשים בו רק ב„אלפים" אלה בלבד. ראה, באשר לאפיה האמתי של אות זו ג'ורנאל אשורי 1867, ב, 486. 6) בכלדית לאפקא הוא מחמקור מפיק, אשר נתן את השם בנדון.

שאעפ"י שיש להן חמשה חלקים אין אותיות כל חלק יוצאים ממקום אחד בשוה אלא זה קרוב מזה שאלו היה בשוה היה הנשמע אות אחת ואות **נון** יש לה עיקר בחוטם שבזמן שאדם אוחז חטמו בידו אינו יוצא כדרכו ובזמן שתרצה לעמוד על תוצאות האותיות תוסיף על האות **א** והוא יוצא כיצד אם תרצה לידע תוצאות חית תאמר אַח וכן אַג וכן אַט וכן אַש וכן אַף ואין יוצא אלא עיקר האות בלבד אבל אם תאמר אלף שלם האלף מאותיות הגרון והלמד מאותיות סוף הלשון והפי מן השפתים נמצאת יציאתה משלשה מקומות ודון על דרך זו:

שער כבר ביארנו שהאותיות הן עשרים ושתים אחת עשרה מהם שרשים והן **חט ספר גזע צדק** 1 ונקראים נקיבות לפי שלא יהיו לעולם מוסף על התיבה ולא טפל לה אלא הם עיקר התיבה בין שם בין פעל ואחת עשרה מהם נדרשים והם **שמלאכתו בינה** 2 ונקראים זכרים לפי שיורכבו על אותיות התיבות ונוספות עליהן ופעמים יהיו עיקרים ושלוש אותיות מהן **אוי** והן אותיות הנטיה והרפיה וההארכה יהיו משרתים יתר מכלן ברוב המקומות וזה הוא דרך שמושן על סדר אחר 3: אות **שין** ישרת במקו' אשר כמו „שככה השבעתנו" 4 „שבשפלנו" 5 „שעלו מן הרחצה" 6: אות **למד** תבא למשל במקו' על דרך כמו „אם הכהן

באור ומראה מקום

1) „גזע (צאצא) הצדק כתב ספר" „ח'ט" במובן זה אינו קיים אלא בערבית. מלות זכרון אלה הן של מנחם בן סרוק. 2) מלים אלה הן של אותו דקדקן. 3) „לפי סדר זה או אחר" מזה הניתן ע"י מנחם. משפט זה נמצא להלן ע' 339. א' 8. ושייך לאבן ג'נאח (רקמה ע' 12 א 2). 4) שיר השירים ה, 9. 5) תהלים קלו, 23. 6) שיר השירים ד, 2.

המשיח יחטא לאשמת העם" 1 ודומה ותבא במקום **בי** כמו „וישבו אתו לארץ" 2 ודומה ותבא במקו' את כמו „פתחת למוסרי" 3 „וישאל המלך לאשה" 4 ודומ' ותבא בתוך הענין 5 כמו „שכני לבדד" 6 „כי אתה ה' לבדד" 7 ודומה ותבא על תירוץ הענין 8 כמו „ותהי בפי כדבש למתוק" 9 ודומה ותבא על המלה האפודה והיא הכפולה 10 כמו „לדעת חכמה... להבין אמרי בינה" 11 ודומה ותבא על המלות הנצבות כמו „אם תהיה לטוב לעם הזה" 12 ודומה ותבא על הספור תחילה 13 כמו „השלשי לאבשלום" 14 ודומה ותבא על הפועל בלשון תחלה 15 כמו „ולא יעבר עליו לכל דבר" 16 ודומ' ותבא במקו' הויה כמו „וכתתו חרבותם לאתים וחניתותיהם למזמרות" 17 ודומ' ותבא במקום הקנייה כמו „לאברהם למקנה" 18 ודומה ותבא במקום **וו** הלווי 19 כמו „ויכתוב משה את מוצאיהם למסעיהם" 20 ודומ' ותבא במקום על כמו „ואמר פרעה לבני ישראל" 21 ודומ' ותבא במקום מן כמו „הבאים למלחמה" 22 ודומ' ותבא במקום אל כמו „לנכח הצאן" 23 ודומה ותבא תוספת אין לה צורך כמו „ויעל מעל ליונה" 24 „מעל

באור ומראה מקום

1) ויקרא ד 3. 2) איוב 12. 3) תהלים קטז, 16. 4) מלכים ב' ח 6. 5) המלה „חאל" הערבית. 6) מיכה ז 14. 7) תהלים ד 9. 8) להבהרת המובן: המלה הערבית „תמייז" הבחנה. 9) יחזקאל ג 3. 10) המבחר משתמש כל הזמן ב„מלה אפודה" בכדי להצביע על המקור, ה„מסדר" של הערבים, אשר בעברית תורגם כ„מקור". לא פגשנו בצרוף מלים אלה מעולם. כאן המחבר מסביר אות ב„הכפולה" — לוטה, „עטופה". האם נתן ל„אפד" את אותו הפירוש? השורש בתור בסיס הפועל הוא כמעטפה המכסה את כל השאר. 11) משלי א 2. 12) דברי הימים ב' י 7. בקשר „הנצבות" ראה רקמה 15, 7־15. 13) בער' „כבר אלאבתדא". 14) דרבי הימים א' ג 2. 15) בערבית „פי לג'ה' אלאבתדא". 16) דברים כד 5. 17) ישעיהו ב 4. 18) בראשית כג 18. 19) ערבית „ואו אלעטף" 20) דברים לו 2. 21) שמות יד 3. 22) במדבר לא 21. 23) בראשית ל 38. 24) יונה ד 6.

לגבול" 1 ודומה ותבא במקום תחת כמו „לקושש קש לתבן" 2 ודומ' ותבא במקום למען כמו „להיטבך באחריתך" 3 ודומה ותבא במקום רבוי מאד כמו „ויפל מכושים לאין (להם) מחיה" 4 ודומה ותבא על תחלת הזמן כמו „למימי אבותיכם" 5 ודומה ותבא תוספת במקום עד כמו „עד לבא חמת" 6 ותבא במקום שבועה כמו „לתורה ולתעודה" 7 ודומה ותבא במקום **הי** הידיעה כמו „אשר למלך נשען על ידו" 8 ודומה ותבא במקום **הי** הקריאה כמו „שובו לאשר העמיקו סרה" 9 ודומה: אות **וו** תבא בתחלת התיבות ללווי כמו „את השמים ואת הארץ" 10 „גרן ויקב" 11 ודומה ולוו הלווי דרך בנקודתה אזכירו בחלק המלכים. בעזרת רוכב על פלכים. ותבא תוך התיבות למשוך בה ולהאריך כמו גבור שכור שופט חונן סובב ישמור יעבור ודומה ותבא תוספת ללא צורך כמו „מאז ועתה ואני עבדך" 12 ודומה ותבא במקום עם כמו „לא אוכל און ועצרה" 13 ודומה ותבא במקום **פי** „בלשון ערבי" 14 כמו „צאו ויצאו והכו בעיר" 15 ודומה ותהיה במקום תְּמַה כמו "הלא ארחץ בהם וטהרתי"16 ודומה ותהיה במקום קל וחומר כמו „לא יערכנה זהב וזכוכית" 17 ודומ' ותהי' במקום על כמו „ובניהו בן יהוידע והכרתי"18 ודומה ותבא במקום ואם כמו „ואמרו לי מה שמו" 19 ודומה ותבא במקום קודם כמו „ותבואת הכרם" 20 ודומה ותבא במקום אחר

באור ומראה מקום

1) מלאכי א 5. 2) שמות ה 12. 3) דברים ח 16. 4) דברי הימים ב' יד 12. בכ"ה נמצא: עד לאין מ'. 5) מלאכי ג 7. 6) שופטים ג 3. 7) ישעיהו ח 20. 8) מלכים ב' ז 2. 9) ישעיהו לא 6. 10) בראשית א 1. 11) הושע ט 2. 12) שמואל ב' טו 34. 13) ישעיהו א 13. 14) במקום „פ" אשר מציין שינוי הנושא. 15) יחזקאל ט 7. 16) מלכים ב' ה 12. 17) איוב כח 17. 18) שמואל ב' ח 18. 19) שמות ג 13. 20) דברים כב 9.

כמו „וישא אהרן את ידיו אל העם ויברכם וירד מעשת החטאת והעלה והשלמים" 1 ודומ' ותהיה פתיחת דבור כמו „וידבר" ודומה ותבא במקום או כמו „ומקלל אביו ואמו" 2 ודומ' ותבא במקום ויהי כאשר כמו „ויואל משה לשבת את האיש" 3 לפי תירוץ הדברים 4 ותבא להשוות דבר לדבר כו „דלף טורד ביום סגריר ואשת מדנים נשתוה" 5 ודומ' ותבא במקום וכשיהיה כך וכך יהיה כך כמו „וחם השמש ונמס" 6 ודומ' ותבא במקום אלא כמו „ועבדיך באו" 7 ודומה ותבא תוכיח על לשון רבים כמו ואמרו ועשו ילכו ויבאו ודומה ותבא תחזיר מלת עבר למלת עתיד כמו „ויצאו וראו" 8 „והתגדלתי והתקדשתי" 9 ודומה ותבא על מלת עבר ולא תשתנה כמו „כל הבא אליו ועמד" 10 ודומ' ותבא על מלת עתיד ותחזור עבר כמו „ויהרגו בשושן" 11 ודומה ותבא תוספתה בסוף המלות ללא צורך כמו „בנו בער" 12 „וחיתו ארץ" 13 ודומ' ותבא עם המם בסוף התיבה כמו „יאכלמו" 14 „יבהלמו" 15 ודומה ותהיה עם הנון כמו ששון זדון לצון ודומ' ותבא במקום בעת כמו „ונח בן שש מאות שנה והמבול תיה" 16 ודומ' ותבא במק' שמא 17 כמו „אסר ורד ולא יעצרכה הגשם" 18 ודומ' ותבא במקו' כי כמו „מה אתה חסר (עמי) והנך מבקש" 19 ודומ': אות מם תבא בתחלת השמות הבנויים על הפעלים כמו מַשליך מֻשלך מַקטיר מֻקטר ודומה ותבא בתחלת השמות

באור ומראה מקום

1) ויקרא ט 22. 2) שמות כא 17. 3) שם ב 21. 4) בערבית אולי „עלי גרי אלאמור" „כמו הדברים שדלהלן". 5) משלי כז 15. 6) שמות טז 21. 7) בראשית מב 10. 8) ישעיהו סו 24. 9) יחזקאל לח 23. 10 שמואל ב' כ 12. 11 אסתר ט 15. 12) במדבר כד 3. 13 בראשית א 24. 14 שמות טו 7 15) תהלים ב 5. 16) בראשית ז, 6. 17) בערבית תנכית „כן". בערבית אחרי המלה „פ" בא לעתים קרובות עתיד על תנאי. 18) מלכים א' יח 44. 19) שם יא 22.

בלא פעל כמו „והעביר אותם במלבן 1 עגל מרבק" 2 ודומה ותהי' תוספת ללא צורך כמו „נמבזה ונמס" 3 ודומ' ותהי' תוספת בסוף המלות כמו ריקם חנם „הכנם" 4 ודומ' ותבא להוכיח על רבים כמו „אדקם ארקעם" 5 ופעמים יהיו עמו ואו כמו „תמלאמו... תורישמו" 6 ודומה ותהיה תוספת בתחלת התיבה ללא צורך כמו „מאשר שמנה לחמו" 7 ודומה ותהיה עם הנון כמו ממני ממנו ודומ' ותהיה עם הואו כמו „כמוני כמוך" 8 „כמו שבלול" 9 ודומה ותבא במקום בי כמו „הולכים מדרך אחריו" 10 „אשר תפול מנחלה" 11 ודומה: אות יוד תבא בפעל העתיד כמו ישמר ישמרו יעשה יעשו ילך ילכו ותהיה כמו "וישרנה הפרות" 12 "ויַסמנה בבאן" 13 „מגוי יעמדנה" 14 ודומ' ותבא בתחלת השמות כמו יגאל ירמיהו יחזקיהו ודומ' ותהי' תוספת באמצע התיבה כמו „לדריוש הדבר" 15 „נלכה דתינה" 16 „האמינון אחיך" 17 „ותגבהינה ותעשינה" 18 ודומה ותבא ליחוס כמו האשריאלי העזיאלי ודומה ותהיה בסוף השם לא ליחוס כמו לבני שמעי יתרי עירי לאזני ודומה ותהיה עם המם להוכיח על רבים כמו מלכים חיים „מלכין" 19 „חיין" 20 איים „אין" 21 ודומ' ותהיה בסוף שמות הפעלים ובסוף האפודות 22 כמו „מקימי מעפר דל" 23 „המגביהי" 24 „המשפילי" 25 „הישבי" 26

באור ומראה מקום

1) שמואל ב' יב 31. 2) שמואל א' כח 24. 3) שם טו 9. 4) שמות ח 13. 5) שמואל ב' כב 43. 6) שמות טו 9. 7) בראשית מט 20. 8) מלכים א' כב 4. 9) תהלים נח 9. 10) שמואל ב' יג 34. 11) יחזקאל מז 29. 12) שמואל א' ו 12. 13) בראשית ל 38. 14) דניאל ח 22. 15) עזרא י 16. 16) בראשית לז 17. 17) שמואל ב' יג 20. 18) יחזקאל טז 50. 19) משלי לא 3. 20) איוב כד 22. 21) יחזקאל כו 18. בשלש דוגמאות אלה שם העצם בא במקום ה„מם", 22) „מקור" 23) תהלים קיג 7. 24) שם 5. 25) שם 6. 26) שם קח 3.

„ההפכי"1 שכני...תפשי"2 „חקקי בסלע"3 „אסרי לגפן"4 „להושיבי"5 „יבמי" 6 ודומ' ותבא תוכיח על לשון נקבה כמו תשמרי תלכי ודומ' ותהיה עם הנון כמו תשמרין „תדבקין"7 „תשתכרין"8 ודומה ותהי' עם תו של נקבה "רבתי... שרתי"9 "אהבתי קדוש"10 ודומה ותהיה עם הכף לשון נקבה כמו „הסלח לכל עונכי...תחלואיכי...חייכי המעטרכי" 11 ודומה ותהיה למשוך בה בלבד כמו שריד פליט ודומה ותהיה תוספת עם הפעולים שהיוד שלהן במקום פי פעל כמו „על גבו ועל מידבא מואב ייליל"12 יהיה בה שלש יודות יוד העתיד ויוד הפעל ויוד המשיכה ואינה נכתבת אלא נכֶּרת בדבור בלבד וכן "ייִבע" 13 "וייִף" 14 ודומ' ותהיה מוסף בסוף המלה כמו אחרי "החצי" 15 "מְנִי דרך" 16 מְנִי בטן" 17 ודומ' ותהיה מוכחת על היחיד המדבר כמו עשיתי ראיתי בניתי בני עבדַי ודומה: אות אלף תבא בתחלת הפעלים שהן עתידין תוכיח על המדבר כמו אעלה אעשה זכר או נקבה ודומ' ותהיה תוספת ללא צורך כמו „אדוש ידושנו"18 "אזרוע"19 "אגרוף"20 "אקדח"21 "והאזניחו"22 "אבעבֻעות23 „אפסים"24 „על האבנים"25 „באספי השערים"26 ודומ' ותוסף באמצע כמו ואשמאילה 27 וכמו „תשמאילו" 28 משקלה תפעאילו והיא מן „שמואל בעשתו" 29 „השימי השמילי"30 „אם אש להימין ולהשמיל"31

באור ומראה מקום

1) תהלים קיד 8. 2) ירמיהו מט 16. 3) ישעיהו כב 16. 4) בראשית מט 11. 5) תהלים קיג 8. 6) דברים כה 7; רקמה 27, 24. 7) רות ב 8. 8) שמואל א, א 14. 9) איכה א 1. 10) הושע י 11. 11) תהלים קג 3־4. 12) ישעיהו טו 2. 13) תהלים קלח 6. 14) יחזקאל לא 7. 15) שמואל א כ 36. 16) ישעיהו ל 12. 17) שם מו 3. 18) ישעיהו כח 28. 19) ירמיהו לב 21. 20) שמות כא 18. 21) ישעיהו נד 12. 22) שם יט 6. 23) שמות ט 9. 24) יחזקאל מז 3. 25) שמות א 16. 26) נחמיה יב 25. 27) בראשית יג 9. 28) ישעיהו ל 21. 29) איוב כג 9. ששם האלף אינו מודגש. 30) יחזקאל כא 21. 31) שמואל ב' יד 19 ששם האלף הושמט.

ודומה ותבא במקום וו המשיכה כמו „והיו שאסיך" 1 "(וכי) אתם נאשים"2 ודומ' ותהי' במקו' יוד המשיכ' כמו „מימינים ומשמאלים"3 ודומה ונוספת „בדודאי תאנים" 4 כי האחד נקרא דוד והשנים דודי וכן "לולאות"5 כי היא מן "ובלולים"6 והיא קרובה לה בענין ודומה: אות כף תהיה מוסף בתחלת התיבה לדמיון כמו „והייתם כאלהים"7 "והיה כצבי מֻדח"8 והנה שבה כבשרו"9 ודומה ותהיה להשויה כמו „והיה כצדיק כרשע" 10 „כחטאת כאשם" 11 „כחשכה כאורה" 12 ודומ' ותהיה בלשון קירוב כמו „ויפול מן העם כשלשת אלפי איש" 13 „כאלפים איש או כשלשת" 14 „כחצות הלילה" 15 „כמשלוש חדשים" 16 ודומה ותהיה לאמיתת הדבר כמו „כאלפים אמה במדה" 17 כי אינו בקירוב שהרי הזכיר „במדה" ואפשר שיהי' „כחצת הלילה" כמו זה לפי שהוא אומר „ויהי בחצי הלילה" 18 „כאיש אמת" 19 „כשכב אדוני" 20 ודומ' ותהי' תוספת ללא צורך כמו „ולאדם אל מצא עזר כנגדו" 21 „כשגגה שיצא מלפני" 22 „ותקראנה אתי כאלה" 23 ודומה ותהיה בסוף התיבה ליחיד כמו עבדך רגלך בנך „הקלך זה בני דוד" 24 ודומה ותבא עם לשון רבים עם המם כמו ידיכם „בין עיניכם" 25 „ואביכן התל בי" 26 ותהיה עם הי כמו „ולא תעשינה כזמתכנה" 27 ותהיה תוספת בסוף התיבה ללא צורך

באור ומראה מקום

1) ירמיהו ל 16. 2) נחמיה ח 7; השווה רקמה 28, 37; אולם למפרשים יש נשאים. 3) דברי הימים א' יב 2. 4) ירמיהו כד 1. 5) שמות כו 5. 6) מלכים א' ו 8. 7) בראשית ג 5. 8) ישעיהו יג 14. 9) שמות ד 7. 10) בראשית יח 25. 11) ויקרא ז 7. 12) תהלים קלט 12. 13) שמות לב 28. 14) יהושע ז 3. 15) שמות יא 4. 16) בראשית לח 24. 17) יהושע ג 4. 18) שמות יב 29. 19) נחמיה ז 2. 20) מלכים א, א 21 21) בראשית ב 20 22) קהלת י 5. 23) ויקרא י 19. 24) שמואל א' כד 16. 25) דברים יא 18. 26) בראשית לא 7. לפני דוגמא זו היה צריך לבוא „ועם חנון". 27) יחזקאל כג 48.

כמו „כערכך הכהן" 1 „כסף הערכך" 2 „עד באך עזה" 3 „עד באכה יזרעאלה" 4 ודומה: אות תו תהיה בתחלת הפעל כמו תשמרו תשמור תשמרנה" תְשָׁמר"5 "ותדברנה הנצבות"6 "ותבאנה"7 ודומה ותבא על תחלת השמות ובסופן כמו תלבשת תפארת ודומה ותהיה בתחלת השמות בלבד כמו "ותכריך בוץ"8 מֵבִין עם תלמיד"9 ודומה ותהיה בסוף המלה האפודה כמו לכת שבת לדת „יום הלדת" 10 „בצדקתך אחיותך" 11 „ולקחת גם את דודאי בני" 12 ולקחת רצון מידכם" 13 ודומה ותבא על הנפעלים 14 כמו „והתגדלתי והתקדשתי"15 ודומה ותהיה במקום הי הנקבה כמו „אם אתן שנת לעיני"16 „שפעת אני רואה"17 „עשה רע מאת"18 „מכת בלתי סרה" 19 „נפל אשת" 20 „ושבת לנשיא" 21 ודומה ותבא במקום הי כמו „תרגלתי לאפרים" 22 עיקרה הרגלתי כמו שאמרו „הרגילנו לדבר מצוה" 23 ותבא הי במקום תו כמו „מאין הפוגות" 24 עיקרה תפוגות כמו תבונות ותו במקום הי כמו „ותפוצותיכם ונפלתם" 25 ודומה: אות בית תוסף בתחלת השמות כמו הנרתק והכלי והבית כמו „בבית אחד" 26 „בשבתך בביתך" 27 „בבגד צמר או בבגד פשתים"28 „בכיור או בדוד... או בפרור"20 וכן „מום בו"30 מזה הענין לפי שהוא כלי מום ותהיה במקום בעת כמו „למען תצדק

באור ומראה מקום

1) ויקרא כז 12. 2) שם 20. 3) שופטים ו 4. 4) מלכים א, יח 46. 5) שופטים יג 13. 6) שמואל א, ד 20. 7) בראשית מא 21. 8) אסתר ח 15. 9) דברי הימים א, כה 8. 10) בראשית מ, 20. 11) יחזקאל טז 52. 12) בראשית ל 15. 13) מלאכי ב 13. 14) המתפעלים. 15) יחזקאל לח 23. 16) תהלים קלב 4. 17) מלכים ב, ט 17. 18) קהלת ח 12. 19) ישעיהו יד 6. 20) תהלים נח 9. 21) יחזקאל מו 17. 22) הושע יא 3. 23) פסקא שנלקחת מתפלה. 24) איכה ג 49. 25) ירמיהו כה 34. 26) שמות יב 46. 27) דברים יא 19. 28) ויקרא יג 47. 29) שמואל א, ב 14. 30) ויקרא כא 21.

בדברך תזכה בשפטך" 1 „והיה באכלכם" 2 „בהתודע יוסף" 3 „בכלות בשרך" 4 וכן „בהשמה"5 מזה ודומ' ותהי' במקום מן כמו „והנותר בבשר ובלחם" 6 ואם מעט נשאר בשנים" 7 „בגר ובאזרח הארץ" 8 „בקדשים לא יאכל" 9 „לכו לחמו בלחמי" 10 „והנותר בשמן" 11 „באשרי כי אשרוני" 12 ודומ' ותהי' במקום הי הידיע' כמו „שמחו לפניך כשמחת בקציר" 13 „לראתכם בדרך" 14 „ויהי בדבר הזה לחטאת"15 ודומה ותהי' במקום על כמו „כי אם הבהמה אשר אני רוכב בה" 16 „כי הדם הוא בנפש יכפר" 17 „וישאוהו במוט בשנים" 18 ודומ' ותהי' לדיבוק ולחיבור כמו „ותדבק נפשו בדינה" 19 „פה אל פה אדבר בו" 20 „רוח ה' דבר בי" 21 ומזה הענין „בי ה' מה אומר אחרי אשר הפך ישראל ערף" 22 ובו מלה נסתרה כמו פנה ה' בי כמו „פנה אלי וחנני"23 כמו שנא' „ועתה הואילו פנו בי" ותבא לעזור25 כמו „ואני כותב על הספר בדיו"26 „ופעל בפחם ובמקבות יצרהו"27 „ולאחוז בסכלות"28 „הדם האנשים ההלכים בנפשותם"29 „כי בנפשו דבר אדוניהו"30 ותהי' נוספת כמו „ונסע דגל מחנה בני יהודה בראשונה"31 „בתחלת שבתם שם"32 „בטרם לא יבא עליכם"33 (כמו) „אני טרם"34 „הן בעודני חי"35 „וצמחו בבין חציר"36 „אראנו בישע אלהים"37 „כי לא נפלה... בתוך שבטי ישראל בנחלה"1 ודומ'

באור ומראה מקום

1) תהלים נא 6. 2) במדבר טו 19. 3) בראשית מה 1. 4) משלי ה 11. 5) ויקרא כו 43. 6) שם ח 32. 7) שם כה 52. 8) שמות יב 19. 9) ויקרא כב 4. 10) משלי ט 5. 11) ויקרא יד 18. 12) בראשית ל 13. 13) ישעיהו ט 2. 14) דברים א 34. 15) מלכים א' יג 34. 16) נחמיה ב 12. 17) ויקרא יז 11. 18) במדבר יג 23. 19) בראשית לד 3. 20) במדבר יב 8. 21) שמואל ב' כג 2. 22) יהושע ז 8. 23) תהלים כה 16. 24) איוב ו 28. 25) „ללאסתעאנה" 26) ירמיהו לו 18. 27) ישעיהו מד 12. 28) קהלת ב 3. 29) שמואל ב' כג 17. 30) מלכים א' ב 23. 31) במדבר י 14. 32) מלכים ב' יז 25. 33) צפניה ב 2. 34) בראשית כד 45. 35) דברים לא 27. 36) ישעיהו מד 4. 37) תהלים נ 23.

ותהי' במקום למען כמו „התשחית בחמשה"2 „באדם דמו ישפך"3 „ונמכר בגנבתו"4 „והוא נחש ינחש בו"5 „את אשר עשה ה' בבעל פעור"6 ודומ' ותהי' במקום תחת כמו „בפאת מטה ובדמשק ערש"7 לפי תירוץ הענין 8 „אכל בכסף תשבירני"9 ודומ' ותהי' לשבועה כמו „וארא אל אברהם אל יצחק ואל יעקב באל שדי"10 ותהי' מקום וו הלווי כמו „במחקק במשענותם" 11 „ופקדתי על כל מול בערלה"12 „לעיני בני חת בכל באי"13 ותהי' במקום עד כמו „בלא יכלו יגעו"14 ודומ' ותהי' במקום קודם כמו „ויכל אלהים ביום השביעי"15 כלומר קודם יום ותהיה במקום אחר כמו „בשבעותיכם" 16 „זאת עולת חדש בחדשו" 17: אות נון יוסף בפעל העתיד לשון זכר או נקבה כמו „נעשה ונשמע" 18 „נחנו נעבור חלוצים"19 ודומ' ותבא על הנפעלים כמו „נמצאו חמשת המלכים נחבאים"20 ותבא בתחלת השמות כמו נמרד "מי נפתח 21 "נִסְבָּה מאת האלהים" 22 ודומה ובסוף מלת רבים העתיד כמו יקומון ישובון יבואון „והיה כי תלכון"23 ודומ' ותבא על העבר 24 כמו „ויחנון"25 ותבא במלת נקבה לעתיד כמו „וכה תדבקין"26 „תשתכרין"27 „תתחמקין"28 ודומ' ותבא

באור ומראה מקום

1) שופטים יח 1. 2) בראשית יח 28. 3) שם ט 6. 4) שמות כב 2. 5) בראשית מד 5. 6) דברים ד 3. 7) עמוס ג 12. 8) „בהתאם למובן, בהתאם לנדרש ע"י התכן". 9) דברים ב 28. 10) שמות ו 3. 11) במדבר כא 18. 12) ירמיהו ט 24. 13) בראשית כג 18. 14) איכה ד 14. 15) בראשית ב 2. 16) במדבר כח 26. 17) שם 14. 18) שמות כד 7. 19) במדבר לב 32. 20) יהושע י 17. 21) שם טו 9. 22) דברי הימים ב י 15. 23) שמות ג 21. 24) כלומר. העתיד עם וו ההיפוך. 25) שופטים יא 18. 26) רות ב 8. 27) שמואל א, א 14. 28) ירמיהו לא 22.

בסוף הפעל העתיד כמו „יסובבנהו... יצרנהו" 1 „יעברנהו" 2 "וארוממנהו"3 "יכבדני"5 יברכנהו"5 "תברכני נפשך6 יַסֹר יסרני"7 ודומ' ותבא תוספת בסוף המלות כמו „באבדן מולדתי" 8 „לתתן שם את ארון האלהים"9 והוסיפוה באמצע כמו „בשנה אפרים יקח"10 „שבענה בנים"11 ודומ' ותבא עם היוד כמו „אכלני הממני"12 „ושמרני"13 „ישקלני"14 „הלהרגני"15 „לנחמני"16 „לבהלני"17 "לשלחני"18 ודומה ותבא בתוך במקום אות שחסרה19 כמו מְצֻוּנִיה"20 דגושה וכן „חסדי ה' כי לא תמנו"21 הנון תחת מם הכפל ודומה ותבא עם ההי כמו „ברגלים תרמסנה"22 „ידה ליתד תשלחנה"23 והיה כי תקראנה" 24 ודומה: אות הי תבא על הפעל השלשי הקל ותכבידהו כמו הגדיל הקריב השמיד השליך השביר ודומה ותורה על הנקבה כמו „כי חכמה מאוד" 25 „חגרה בעוז מתניה"26 „ידה שלחה"27 „שחורה... ונאוה"28 „איומה"29 תבונה מהומה ודומ' ותהי' תוספת ללא צורך כמו „וימד רחב מלפני השער התחתונה„ 30 „זאת מבא המלך החיצונה"31 „נחלה עבר על נפשינו"32 „ודדנה בחרב יפלו"33 „ויבא דוד נובה"34 „בטרם יבא החרסה"35 ודומ' ותבא על המלה אפודה 36 כמו „פשטה וערה וחגרה על חלצים"37

באור ומראה מקום

1) דברים לב 10. 2) ירמיהו ה 22. 3) שמות טו 2. 4) תהלים נ 23. 5) שם עב 15. 6) בראשית כז 19. 7) תהלים קיח 18. 8) אסתר ח 6. 9) מלכים א, ו 19. 10) הושע י 7. 11) איוב מב 13. 12) ירמיהו נא 34. 13) בראשית כח 20. 14) איוב לא 6. 15) שמות ב 14. 16) ישעיהו כב 4. 17) דברי הימים ב' לח 21. 18) שמואל ב' יג 16. 19) „באמצע המלה" שהוא חסר. 20) ישעיהו כג 11. 21) איכה ג 22. 22) ישעיהו כח 3. 23) שופטים ה 26. 24) שמות א 10. 25) זכריה ט 2. 26) משלי לא 17. 27) שם 19. 28) שיר השירים א 5. 29) שם ו 4. 30) יחזקאל מ 19. 31) מלכים ב' טז 18. 32) תהלים קכד 4. 33) יחזקאל כח 13. 34) שמואל א, כא 2. 35) שופטים יד 18. 36) „מקור". 37) ישעיהו לב 11. ב כ"ה מתניה.

„רגזה בטחות” 1 „בבאה רגליך העירה”2 „רעה התרועעה”3 ולדבקה בו„4 „לטמאה בה”5 ודומ׳ ותבא על הדבור 6 כמו „זכרה לי”7 „שמעה תפלתי”8 „אספה לי”9 „שלחה הנער”10 „וגם לנועדיה הנביאה”11 ודומה ותבא על לשון נקבות רבות כמו „נחלת אביהן להן” 12 „ולהנה כנפים”13 „ואתנה צאני”14 ודומה ותבא על תו הנקבה ותהפוך הי של נקיבה לתו כמו „ישועתה לה”15 „ארץ עיפתה”16 ודומה ועל היחיד הנסתר כמו „ותעגבה עליהם”17 „ימהר יחישה”18 „ותקרב ותבואה”19 ודומה ותהיה עם אות הענין 20 כמו „נגדה נא לכל עמו”21 „מי האיש הלזה”22 ותהיה לקריאה כמו „הַצְּבִי ישראל”23 „הֶאמור בית יעקב”24 „הדור אתם”25 האשה המנאפת”26 היושבת בגנים”27 ודומה ותהיה במקום „הא לכם זרע”28 „האם תמנו לגוע”29 „האם אין עזרתי בי”30 ודומ׳ ותהיה במקום הכי כמו „היש בלשוני עולה”31 הרב רב עם ישראל”32 ודומ׳ ותהיה לברר הדבר ולאמתו כמו „הִנגלה נגלתי”33 הֲתשפט התשפט”34 „הראה אתה שובה”35

באור ומראה מקום

1) ישעיהו לב 11. 2) מלכים א׳ יד 12. 3) ישעיהו כד 19. 4) דברים יא 22. 5) ויקרא כב 8. 6) בערבית „אלאמר”. 7) נחמיה ה 19. 8) תהלים פד 9. 9) במדבר יא 16. 10) בראשית מג 8. 11) נחמיה ו 14. דוגמא אחרונה זו היתה צריכה לבוא לפני המלכים „ותבא להפלגה. ראה רקמה ע׳ 39 א 20. לפי פרוש אחרון זה של „הנביאה” הרי מקרה מלה זו הוא כ„ליפה” בער׳ ששם ה„הי” היא „לאלמבאלג׳ה”. 12) במד׳ כז 7. 13) זכרי׳ ה 9. 14) יחזקאל לד 17. 15) יונה ב 10. 16) איוב י 22. 17) יחזקאל כג 16. 18) ישעי׳ ה 19. 19) שם. 20) בער׳ „חרף אלמעני”. 21) תה׳ קטז 18. 22)ברא׳ כד 65. 23) שמואל ב׳ א 19. 24) מיכה ב 7. 25) ירמיהו ב 31. 26) יחזקאל טז 32. 27) שיר השירים ח 13. 28) ה„ה” בתור מילת קריאה „הא”, בראשית מז 23. ראה רקמה ע׳ 42 א 23. 29) במדבר יז 28. 30) איוב ו 13. 31) שם ו 30. 32) שופטים יא 25. 33) שמואל א׳ ב 27. 34) יחזקאל כב 2. 35) שמואל ב׳ טו 27.

„הנקל לכתו”1 ודומ׳ ותהי לידיעה כמו „הנער הלז”2 „העבד העברי”3 ודומה ותהיה במקום אשר כמו „ההרימו המלך”4 „ההשיבו נשים נכריות” 5 „הקדיש שמואל” 6 „ההולכים אתו במלחמה” 7 ודומה ותהיה בראש התיבה ללא צורך כמו „עד היום מוסד בית ה׳”8 „ויחלטו הממנו”9 ודומה ותהיה במקום בי כמו „שקדו ושמרו עד תשקלו...הלשכות בית ה׳”10 ודומה ותהיה במקום תו המוספת בראש המלות כמו „הפוגות” 11 ודומה: הרי זכרנו האותיות שפעמים יהיו משרתים והן שלומי אך תבנה 12 ובארנו דרך שמושן בדרך קצרה והכל מבואר ב„ספר הקרחה”13 ושאר האותיות הן שרשים לעולם בשמות או בפעלים או באותיות 14 כבר ביארנו עיקרי האותיות ותוצאותיהן והשרשים מהם והמשרתים וביארנו דרך שירותן על כמה פנים ונשאר לנו עתה לבאר דרך חלוף האותיות זה בזה ודרך צירוף התיבות ותוצאות לשון הקדש ומובאיה. ועל כמה פנים הם עיקרי יסודותיה. והוא ברוך הוא יעזרנו. ויכונן אשורינו. ויאיר עינינו. ויפתח לבינו. ויבא כגשם לנו ויהיה עם פינו. בעת הטיפנו. ועם ידינו. בעת מעבדינו.15 אמן כן יאמר אבינו מלכנו:

באור ומראה מקום

1) מלכים א, טז 31. 2) זכריה ב 8. 3) בראשית לט 17. 4) עזרא ח 25. 5) שם י 17. 6) דברי הימים א׳ כו 28. 7) יהושע י 24. 8) דברי הימים ב׳ ח 16. 9) מלכים א׳ כ 33. 10) עזרא ח 29. 11) איכה ג 49. 12) המחבר כבר נתן מלות זכרון אחרות: אלה הן של אבן ג׳נאח (רקמה ע׳ 12 א 12) וסדר האותיות בשלש מלים אלה נשמר בקטע על השימוש באותיות השימוש שזה עתה קראנו, ושאינו אלא קיצור הפרק ו׳ ברקמה ע׳ 12־44. 13) ראה להלן הערה 1, אחרי הניתוח. 14) „בפרטים” (בחלקים נפרדים. 15) פעט באיוב לד 25 במקום מעשינו.

שער חלוף האותיות זה בזה דע והבין שאלו האותיות. שהם עשרים ושתים מנויות. מרוב הרגל הלשון. מתחלפין זה בזה ברחשון. והענין עומד ורוב החלוף יהיה באותיות אויה לפי שהן אותיו״ המשיכה וההארכה והקצת בשאר אותיות וזה הוא ביאורן: אות אלף יתחלף תחת הי כמו „אתחבר יהושפט”1 הענין התחבר וכן „אַשְׁכֵּים ודבר”2 „ויקראו לפניו אברך”3 ודומה ותתחלף תחת וו כמו „ונדמו נאות השלום”4 מקום נְוֹת ודומה ותתחלף תחת יוד ווו בפעלים הקלים עלולי העין וכן בשמות עלולי העין כמו שב קם חש דש דג רש ופעמים יהיה בתוכה אלף כמו „וקאם שאון בעמיך”5 „ראמות לאויל”6 „אחד עשיר ואחד ראש” 7 „מביאים דאג” 8 ודומה ותתחלף תח״ אות הדומה הכפול כמו „יִמָּאֲסו כמו מים”9 עיקרו ימססו מבליעין סֹמך אחת ומדגישין אחרת במקומה כמו „וימסו אסוריו מעל ידיו” 10 „עורי רגע וימאס” 11 זימסס או וימס כמו „וימס לבב העם” 12 ודומה וכן „בלא יומו תמלא”13 האלף תחת למד הכפל ועיקרה תְמָּלֵל כמו „ידרך חציו כמו יתמוללו” 14 ודומ׳ ותתחלף תחת יוד כמו „אלפי שנאן” 15 עיקרו שִׁנְיָן כמו קנין וכן „שגיאות”16 מקום שגיות ותבא תחת הי והדבור אחד כמו״ ושנָא את בגדי כלאו”17 „קראן לי מרא”18 ותהיה במקום וו ללוי עם אותיות במף כמו שיתבאר וכן עם כל אות נח בשוא כמו וקראתם ודומה כמו שיתבאר בחלק המלכים ודבר

באור ומראה מקום

1) דברי הימים ב׳ כ 35. 2) ירמיהו כה 3. 3) בראשית מא 43. 4) ירמיהו כה 38. 5) הושע י 14. 6) משלי כד 7. 7) שמואל ב׳ יב 1. 8) נחמיה יג 16. 9) תהלים נח 8. 10) שופטים טו 14. 11) איוב ז 5. 12) יהושע ז 5. 13)איוב טו 32. 14) תהלים נח 8. 15) שם סח 18. 16) שם יט 13. 17) מלכים ב׳ כה 29. 18) רות א 20.

זה בלשון בלבד לא בכתב: אות בי תתחלף במקום פ כמו „שובך” 1 „שופך”2 „בזר”3 פזר „יבזור”4 יפזור סוחב סוחף ודומ׳: אות גם תתחלף במקום כף כמו „אל יחסר המזג”5 מקום המסך „וסכרתי”6 מקום וסגרתי ותבא במקום מם כמו „נגשׁשה”7 נמששה ודומ: אות דל תבא במקום תא המתפעלים כמו „הזדמנתון”8 „רחצו הזכו”9 עיקרה הזדכו ותבא במקום ריש כמו „הדר”10 „הדר”11 „דדָנים”12 „רדָנים”13 „חמדן”14 „חמרן”15 „ודיפת”16 „וריפת”17 „דעואל”18 „רעואל”19 „והדאה”20 „והראה”21 ותבא במקום זין זהב דהב ודומ׳. אות הי תבא במקום אלף כמו „המה הבשר והיא הסיר ואתכם הוציא מתוכה”22 עיקרה אוציא „ביד דוד עבדי הושיע”23 מקום אושיע” הֵתָיו לאכלה”24 כמו אֶתָיו „והיך יוכל”25 מקום ואיך „בלהטיהם”26 מקום בלאטיהם שהוא מן „לָאט”27 ודומה ותבא במקום אות הדמיון הכפול כמו זכה חיה וחרה ודומה שעקרן הן עלולי הלמד והן זך חי חר ויהיו באות הכפל זכך חיי חרך לפי כך החליפו אות הכפל בהי וכן בכולן ותבא במקום תו כמו „הפוגות”28 שהיא תפוגות כמו „על כן תפוג תורה ממנו”29 וכבר ביארנו אותה בשמוש האותיות ותבא במקום נון כמו „לכל זונות יתנו נדה”30 מקום נדן ולשון רבים „ואת נתת את נדניך”31 ותבא במקום יוד המוכיח על הנקבה

באור ומראה מקום

1) שמואל ב, י 16. 2) דברי הימים א, יט 18. 3) תהלים סח 31. 4) דניאל יא 24. 5) שיר השירים ז 3. 6) ישעיהו יט 4. 7) שם נט 10. 8) דניאל ב 9. 9) ישעיהו א 16. 10) דברי הימים א׳ א 50. 11) בראשית לו 39. 12) שם י 4. 13) דברי הימים א׳ א 7. 14) בראשית לו 26. 15) דברי הימים א׳ א 41. 16) שם א 6. 17) בראשית י 3. 18) במדבר א 14. 19) שם ב 14. 20) ויקרא יא 14. 21) במדבר יד 13. 22) יחזקאל יא 7. 23) שמואל ב, ג 18. 24) ירמיהו יב 9. 25) דניאל י 17. 26) שמות ז 11. 27) שמואל ב׳ יט 5. 28) איכה ג 49. 29) חבקוק א 4. 30) יחזקאל טז 33. 31) שם.
ירחון אשורי (או אסיאתי) קטע מס. 5 (1870).

כמו "קול מלאֲכֵכֵה"1 והיא מלאככי כמו שלוחיכי: או וו תשמש במקום הי כמו „כי עשו יעשה לו"2 בנה בניתי ובמקום בנו 3 „קנו"4 קנה וכן „שלותי"5 מן שלה ודומה: אות זאי יבא במקום סמך כמו „המזג"6 מקום המסך ותבא במקום ריש כמו „הבזק"7 מקום הברק ותבא במקום דל קפוד „קפוז"8 ובמקום צד כמו „יעלז"9 יעלץ „מזער"10 מצער ותבא במקום תא המתפעלים כמו שביארתי במלת הזכו ודומה: אות טית תבא במקום תא המתעפל כמו "וילכו ויצטירו"11 הצטַיַּדְנו אותו"12 "ומה נצטדק"13 ודומה ותבא במקום תו „פסנתרין"14 „פסנטרין"15: אות יוד תבא במקום תא "בארבע מלכִיות"16 עיקרה מלכותות והאחת מלכות "גלות עליות"17 מקום עליתות והאחת עלית ודומה ותעמוד במקום אלף כמו „וממעמדך יהרסך"18 מקום אהרסך: אות כף תבוא במקום בית כמו „כי כארבע רוחות השמים"19 מקום בארבע „כרוח קדים אפיצם"20 מקום ברוח „כאשר ילכו אפרש עליהם רשתי"21 מקום באשר ודומה ותבוא במקום ג כמו „וכנה אשר נטעה ימינך"22 מקום וגנה ואות ג עצמה תבוא במקום כף כמו „וירגל בעבדך"23 מקום וירכל מן „לא תלך רכיל"24 ודומה: אות למד תבוא במקום בי כמו

באור ומראה מקום

1) נחום ב 14. אנו נותנים את הניקוד של ההעתק שלנו; ראה גורצי, מנחת שי. 2) משלי כג 5. ראה רקמה ע' 46 א 36 שם מצוטטת אותה הדוגמה. ההוצאות שלנו אינן נותנות עשו עם „וו" כמו יחזקאל ל 11. 3) אפשר היה לצפות ל„בכו בביתי במקום בכה"; ראה רקמה 47, הערה. 4) שמואל ב' כד 24. 5) איוב ג 26. 6) שיר השירים ז 3. 7) יחזקאל א 14. 8) ישעיהו לד 15. 9) תהלים צו 12. 10) ישעיהו י 25. 11) יהושע ט 4. 12) שם 12. 13) בראשית מד 16. 14) דניאל ג 5. 15) שם 7. 16) דניאל ח 22. 17) יהושע טו 19. 18) ישעיהו כב 19. 19) זכריה ב 10. 20) ירמיהו יח 17. 21) הושע ז 12. 22) תהלים פ 16. 23) שמואל ב, יט 28. 24) ויקרא יט 16.

„וישבו אתו לארץ"1 „ונפלו לפניכם לחרב"2 ודומ' ותבוא במקום ריש כמו „התדע על מפלשי עב"3 מקום מפרשי ודומ': אות נון תבא במקום מם כמו „והנה באו עד תוך הבית לקחי חטים"4 מקום המה מלכים „מלכין" חיים „חיין" „את קול הרצין"5 הרצים „אלהי צדונין"6 „קח לך חטין"7 „גרשון" גרשם ודומ' ותבא במקום למד כמו נשכה'8 מקום לשכה 'ונשָׁכות'9 'מעין גנים10 מקום גלים כמו 'גלות מים'11 ודומה ותבוא במקום הי כמו „אתנן זונה"12 מקום „אתנה המה לי"13 'ודומה ותבוא במקום אות הכפל כמו "לשמִיד מעזניה"14 מקום מעזיה ותבוא במקום הי הנקבה כמו "חנית מסע ושריה"15 "ושריון קשקשים"16: אות סמך יבוא במקום צד כמו „נתסו נתיבתי"17 מקום נתצו „ואת פריה יקוסס"18 מקום יקוצץ ודומה: אות עין תבוא במקום חית כמו „עושו"19 מקום חושו ודומ': אות פי תבוא במקום בי כמו „מטר סוחף"20 סוחב ודומ' וכן במקום חית „ירופפו"21 מקום ירחפו ודומ': אות צד תבוא במקום זין כמו „יחפץ זנבו כמו ארז"22 מקום יחפז (לומר יחפז זנבו יניץ אותו במהרה ואף על גב שהוא (גדול) כמו ארז: אות קוף תבוא במקום ג כמו „ויציקו את ארון האלהים"23 מקום ויציגו ובמקום כף כמו „קובע"24 כובע ודומה: אות ריש יתחלף בכף כמו „חשרת"25 „חשכת מים"26: אות שין תבוא

באור ומראה מקום

1) איוב ב 13. 2) ויקרא כו 7. 3) איוב לז 16. 4) שמואל ב' ד 6. 5) מלכים ב' יא 13. 6) מלכים א' יא 33. 7) יחזקאל ד 9. 8) נחמיה יג 7. 9) שם יב 44. 10) שיר השירים ד 15. 11) יהושע טו 19. 12) דברים כג 19. 13) הושע ב 14. 14) ישעיהו כג 11. 15) איוב מא 18 16) שמואל א יז 5. 17) איוב ל 13. 18) יחזקאל יז 9. 19) יואל ד 11. 20) משלי כח 3. 21) איוב כו 11. 22) שם מ 17. 23) שמואל ב, טו 24. 24) שמואל א, יז 38. 25) שמואל ב כב 12. תהלים יח 12.

במקום תא המתפעל כמו „למה תשומם"1 עיקרה תשתומם ודגשות השין תעמוד במקום שין אחר: אות תו תבוא במקום אלף כמו „בנו לתלפיות"2 עיקרה לאלפיות כמו „פן תאלף אורחותיו"3 כלומר בנין גדול ילמדו ממנו כל עוברי דרך ובמקום הי כמו שביארנו בשירות האותיות ועל הדרכים האלו שאר כל הדברים והכל מבואר בספרי בעלי הלשון והדקדוקין:

שער אחר באותיות יש אותיות נכפלות במלה ויש אותיות שאינן נכפלות ואלו הן האותיות שאפשר שיכפלו אות בי „ינובון"4 „ינובב בתולות"5 אות גם „ויחגו לי"6 „חגגים"7 אות דל „ולא תנוד"8 „כי מדי דבריך בו תתנודד"9 אות הי „ותכה מכעש עיני"10 „כהה תכהה"11 אות זין „בוז כסף"12 „ובזזו את בזזיהם"13 אות חית „אשיחה"14 „אשוחח"15 אות טית „ימוטו"16 „התמוטטה ארץ"17 „שטו העם"18 „ישוטטו"19 אות יוד „כתים"20 „כתיים"21 אות כף „כשך חמת המלך"22 „וחמת המלך שככה"23 אות למד „ימל"24 „ימולל"25 אות מם „דום"26 „דומם"27 אות נון „והכינותי"28 „וכננתי"29 אות סמך „לרס את הסלת"30 רסיסים"31 אות עין „תרעם"32 רעה התרעעה"33 אות פי „והניף ידו"34 „ינופף ידו"35 אות צד „ויחץ"36 „ומספר חדשיו יחצצו"37 אות קוף

באור ומראה מקום

1) קהלת ז 16. 2) שיר השירים ד 4. 3) משלי כב 25. 4) תהלים צב 15. 5) זכריה ט 17. 6) שמות ה 1. 7) שמואל א, ל 16. 8) ירמיהו ד 1. 9) שם מח 27. 10) איוב יז 7. 11) זכריה יא 17. 12) נחום ב 10. 13) יחזקאל לט 10. 14) איוב ז 11. 15) תהלים קמג 5. 16) שם פב 5. 17) ישעיהו כד 19. 18) במדבר יא 8. 19) עמוס ח 12. 20) במדבר כד כד. 21) ירמיהו ב 10. 22) אסתר ב 1. 23) שם ז 10. 24) איוב יח 16. 25) תהלים צ 6. 26) שם לז 7. 27) ישעיהו מז 5. 28) שמואל ב, ז 12. 29) שם 13. 30) יחזקאל מו 14. 31) עמוס ו 11. 32) תהלים ב 9. 33) ישעיהו כד 19. 34) ישעיהו יא 15. 35) שם י 32. 36) בראשית לב 8. 37) איוב כא 21.

„ומקום לזהב יזקו"1 „מזקק"2 אות ריש „ארו מרוח"3 „ארו ארור"4 אות שין „ויחילו עד בוש"5 „כי בשש משה"6 אות תו „יחתו"7 „והחתתי"8 אלו הן האותיות הנכפלים ויש מהן שיכפל אות לאות ונמצא שני אותיות ויש שיכפלו שנים בשנים ונמצאו ארבע כמו ונָפֵץ הכדים"9 "ויפצפצני10 "א־זה ערה"11 'ערער תתערער'12 ודו' והכל מבואר בספרי הדקדוקיין: ודע שאות הי פעמים בא בסוף המלה להשלימה ולהחלימה ופעמים יחסר והענין אחד כמו „ויירא"13 „ויראה"14 „והעוף ירב"15 „פן ירבה"16 „הגג"17 „הגגה"18 „ותעד"19 ותעדה כליה"20 „ויתאו"21 „ויתאוה"22 „ויבז בעיניו"23 „לא תבזה"24 „וימח"25 „תמחה"26 „ויט"27 „ויטה ידו"28 „אֵי הבל"29 איה חסדיך"30 „ותבך עליו"31 „ותבכה ולא תאכל"32 „ויעל נשיאים"33 „ויעלה נשיאים"34 „ויכס את עין"35 „אעלה אכסה"36 „וישע ה'"37 „ישעה האדם"38 „אל תרף ידך"39 „הרפה לה"40 „ותרץ את שבתתיה"41 „אז תרצה הארץ"42 „וישק את בני ישראל"1

באור ומראה מקום

1) איוב כח 1. 2) תהלים יב 7. 3) שופטים ה 23. 4) שם. 5) שם ג 25. 6) שמות לב 1. 7) שמואל א, ב 10. 8) בכתב היד „והחתתתי, ירמיהו מט 37. 9) שופטים ז 19. 10) איוב טז 12. 11) צפניה ב 14. 12) ירמיהו נא 58. 13) בראשית א 4. 14) שמואל א' יז 42. לפי הכתיב. 15) בראשית א 22. 16) שמות א 10. 17) שמואל א 26. 18) יהושע ב 6. 19) הושע ב 15 20) ישעיהו סא 10. 21) דברי הימים א, יא 17. 22) שמואל ב' כג 15. 23) אסתר ג 6. 24) תהלים נא 19. 25) בראשית ז 23. 26) דברים כה 19. 27) בראשית יב 8. 28) אין שום דוגמא כזו. הפסקא ישעיהו לא 3 היא בלי וו ההיפוך. אולי יש לקרוא: ויט ידו יטה. שתי הדוגמות הן סופרים ב 13 ואיוב טו 29, אשר מהן הראשונה בתור עתיד אמתי לא היתה צריכה לאבד את ה„ה". 29) בראשת ד 9. 30) תהלים פט 50. 31) שופטים יד 17. 32) שמואל א, א 7. 33) ירמיהו נא 16. 34) שם י 13. 35) שמות י 15. 36) ירמיהו מו 8. 37) בראשית ד 5. 38) ישעיהו יז 7. 39) הושע י 6. 40) מלכים ב' ד 27. המחבר היה יכול לבחור גם צווי בשביל הצורה בלי הה' כמו דברים ט 14. 41) ויקרא כו 43. 42) שם כו 34.

„ואשקה את כל תגוים"[2] „אל תער נפשי"[3] „אשר הערה למות נפשו"[4] „ויקש דבר איש יהודה"[5] „לא יקשה בעיניך"[6] „העירותי מצפון ויאת"[7] „ואתה מרבבת קדש"[8] ועל הדרך הזה הכל נדרש. וילמד סתום מן המפורש:

שער ידיעת בנין התיבות וצירופם כבר הודענו שהאות לבדו אין בו ענין עד שיצטרף עם שנים או שלשה או ארבעה או חמשה וכן יש מלות בת עשר ורוב בנין המלות משלש אותיות והן השרשים ותוסף במשרתים כמו ארץ בגד אמר עשה ארצות בגדים אמרים עשים ודומה ויש תיבות מארבע אותיות שרשים כמו צפחת דלקת דבשת ודומה ויש תיבות מחמש אותיות שרשים כמו אגרטל אלגביש אחשתר ודומה וכל זה בשמות בלבד אבל בפעלים עיקר התיבות לעולם משלש אותיות והשאר משרתים וכל שהוא פחות משלש אותיות יאמרו שיש בו אות נעלם בתחלתו או בסופו או באמצעו כמו קָם יש בו אלף נעלם נח כמו „וקאם שאון בעמיך"[9] לכך היא עלולת אות אמצעית לפי שאינו יוצא בלשון ולא ימצא תמיד בכתב וכמו נח שהיא "וְנָחָה עליו"[10] לכן היא עלולת אות אמצעית או עלולת אות אחרונה כמו „נחית כצאן עמך"[11] או עלולת אות ראשונה כמו „וינחהו בגן עדן"[12] וכל הדומה לזה: **וכבר** חלקו השמות והפעלים על משקל **פעל** ואם היו בנין התיבה מארבע אותיות יוסיפו על משקל פעל למד אחר ותהיה **פעלל** כגון ארץ האלף במקום פי פעל והריש

באור ומראה מקום

1) שמות לב 20. 2) ירמיהו כה 17. 3) תהלים קמא 8. 4) ישעיהו נג 12. 5) שמואל ב' יט 44. 6) דברים טו 18. 7) ישעיהו מא 25. 8) דברים לג 2. הדוגמא שם,21, היא יותר טובה. 9) הושע י 14. 10) ישעיהו יא 2. 11) תהלים עז 21. 12.) בראשית ב 15.

במקום **עין** פעל והצד במקום **למד** פעל וכן עשה אמר בחר קרא ודומה ונקרא האות הראשון **פי** הפעל והשני **עין** הפעל והשלישי **למד** הפעל ואם היתה המלה משני אותיות בלבד כמו קָם הקוף במקום **פי** הפעל והמם במקום **למד** הפעל נשאר **עין** הפעל במקום האלף הנעלם שבתוך קאם ויקראו זאת התיבה עלולת **עין** הפעל לפי שאין בה אות כנגד **עין** הפעל ואם חסרה התיבה מתחלתה יאמרו עלולת **פי** הפעל וכן אם חסרה בסופה יאמרו עלולת **למד** הפעל ועל הדרך הזה כל שתמצא בספרי בעלי הלשון והדקדוק ואם יש במלה תוספת כן יוסיפו במלת הפעל כמו „הפכפך"[1] עיקרה הפך ונכפלו בה שני אותיות והיה משקלה **פעלעל** אות השורש כנגד השורש והטפל כנגד הטפל ואותיות שהן מוכיחות על המדבר[2] או על אחרים[3] לא ישתנו בפעל כמו „חמרמרו"[4] עיקר חמר ונכפלו בה שני אותיות והואו תוכיח על אחר והיה משקלה **פעלעלו** וכן הגדיל עיקרה גדל וההי יתרה על הפעל והיוד מאותיות המשיכה לכך משקלה **הפעיל** וכן בכולם והריני זוכר מעט מן הבנינים ותלמד מהם על הכל:

הבנין השלשי אֶרֶץ אֶבֶן עֶרֶב זֶרַע קֶמַח משקל פעל וכן סֵפֶר "וְחֵשֶׁב אפדתו"[5] "מֵצַח אהרן"[6] "ונֶסֶךְ רביעית"[7] "אֵצֶל המזבח"[8] או לצֶקֶר"[9] כולם כמו בנין שלשי כגון בִּלְהָה שִׁטְנָה פטדה שִׂמְלָה חֶמְאָה סַלְכָה ומזה הבנין עלולי העין כמו "וגיד ברזל"[10] משקלה גֵּיד על משקל פֶּעֶל אלא שנח היוד ונעלל וחרק תחת הגימל לכך נקראת עלולת העין כמו משקל צִיר עקרה צֶיֶר כמו "ושלשים

באור ומראה מקום

1) משלי כא 8. 2) גוף ראשון. 3) גוף שני ושלישי. 4) איכה ב 11. 5) שמות כח 8. 6) שם כח 38. 7) שם כט 40. 8) ויקרא א 16. 9) שם כו 47. 10) ישעיהו מח 4.

עֲיָרִים להם"[1] כמו בגד בגדים ומזה הבנין עלולי הלמד כמו "הרבה בֶּכֶה"[2] כי עקרה בֶּכִי וההי במקום היוד והיוד היא לתואר הדבר ועקרה בָּכָה ובמקומות היא עלולה כמו וַיֵּבְךְּ וַתֵּבְךְּ ומזה הבנין גֶּרֶךְ חֵטְא אֵרֶךְ על משקל פֶּעֶל ומזה הבנין פֶּעֶל דגש מלעל כמו "ושם האחד סֶנֶּה"[3] "אֵלֶּה הדברים"[4] ודומה ומזה הבנין פֵּעֶל מלרע כמו תֵּבֶל הֵילֵל ודומה ומזה הבנין זְאֵב שְׁכֶם "והסנה"[5] "ויתחפש בָּאֲפֵר"[6] ודומה ומזה הבנין דְּבֵלָה לְבֵנָה תְּכֵלָה שְׁחֵלֶת וכן "חֲרֵם ובית ענת"[7] מזה המשקל ויבא על פֶּעֶל פְּעָל כמו דְּבַשׁ קְנַת פְּרַת שְׁלָו סְתָו "השְׂרָד"[8] "ערש דְּוָי"[9] "במְצָד"[10] "משפם"[11] "אחרי הסְפָר"[12] "אין גחלת לחמם"[13] "לַחֲנֻנְכֶם"[14] "הלכים בקְרָב"[15] וכן אֲלָטָה קְרָה לְטָאָה ודומה ויבא על משקל פְּעָלִי כמו "אִיתַי בן ריבַי"[16] "חֶצְרַי הכרמלי"[17] "מוכיח אדם אַחֲרַי"[18] שהוא מן איש אחר כלומר המוכיח לאדם שהוא כאיש אחר מן הדרך הטובה ומחזירו בתשובה טוב ממחליק לו לשון ומכשילו ויבא על פַּעַל כמו אַפַּד פַּדַּן ויבא על פֶּעֶל כמו צֶגֶר נֶמֶר ויבא על פֵּצֶל כמו "ובית פֵּצֵץ"[19] "השְׁרֵת"[20] עיקר הריש בדגש ויבא על פֶּצֶל כמו אֹוֶן צֶנֶל ויבא על פֶּצֶל מלרע כמו "קֶדֶר"[21] צְלָע אל צֶלַע"[22] נֵכָר ויבא על פִּיצֵל

באור ומראה מקום

1) שופטים י 4. 2) עזרא י 1. 3) שמואל א, יד 4. שעור זה נמצא גם ברקמה ע' 57. שורה 26. 4) דברים א 1. 5) שמות ג 2. 6) מלכים א, כ 38 7) יהושע יט 38. 8) שמות לט 41. 9) תהלים מא 4. 10) דברי הימים א' יא 6. 11) במדבר לד 11. 12) דברי הימים ב' ב 16. 13) ישעיה מז 14. 14) שם ל 18. 15) שמואל ב, יז 11. 16) דברי הימים א, יא 31. 17) שמואל ב, כג 35. 18) משלי כח 23. ראה את ההערה הארוכה של נירצי, מנחת שי, על פסוק זה. אולי יש לקראו „שהוא מין". על עלישא בן אבויה אשר נקרא אחר בגלל אפיקורסותו, ראה חגיגה 15א 19.) יהושע יט 21. 20) במדבר ד 12. 21) בראשית כה 13. 22) יחזקאל מא 6.

ברפי כמו חילן[1] ועל פֶּצֶל בדגש כמו "יצר ושִׁלֵּם"[2] "והדִּבֵּר אין בהם"[3] ויבא על פְּצָל בדגש כמו "לאסר אִסָּר"[4] אִכָּר יִסָּד כִּפָּר ויבא על פֹּצֶל מלעיל כמו בֹּקֶר "עצי גֹפֶר"[5] ויבא על פוּצָל מלרע כמו "שׂוֹרֵק"[6] "רב החֹבֵל"[7] ויבא על פוֹצָל ופוּצָל כמו תּוֹלָע שׁוֹפָר עוּגָב שׁוּעָל וכן אֹהֶל עיקרו אוֹהֶל כמו עוֹלָל עוֹלָלִים כך אוֹהֶל אוֹהָלִים ויבא על פוּצָל כמו "שׁוּגָם"[8] ובדגש "ואת אֻזֵּן שארה"[9] וכמותו "כֻּסֶּמֶת"[10] "קֻבַּעַת"[11] ויבא על פְּצָל בדגש כמו סֻלָּם גֻּמָּץ ויבא על פָּצִיל כמו צָנִיף סָדִין ויבא על פְּצִיל כמו "צְלִית"[12] "חִתִּיתָם[13] והדגש במקום תו אחר ועיקרה חתת ויבא על פְּצִיל כמו שְׁחִין דְּבִיר "בְּלִיל חמיץ"[14] ויבא על פֵּצִיל כמו שֵׂעִיר חָזִיר לֵוִי ויבא על פְּצִיל כמו "ואט אליו אוֹכִיל"[15] "ואת אופיר"[16] ויבא על פֵּעָל כמו גִּזְבָּר"[17] "פִּרְחָה"[18] ויבא על פְּעלוּל כמו "ופעלו לְנִיצוֹץ"[19] "ריח נִיחֹחַ"[20] ויבא על פַּעלוּל כמו "ונַאֲפוּפֶיהָ"[21] "וכל פנים קִבְּצוּ פָארוּר"[22] ויהיה בדגש כמו "שַׁבְּלוּל"[23] ויבא על פְּצָלוּל כמו חֲבַקּוּק ויבא על פַּצְלִיל כמו סַגְרִיר חַכְלִיל ויבא על פְּעָלָל כמו אֻמְלָל ויבא על פְּעָלָה כמו צְלָפֶה"[24] "תָּפְתֶּה"[25] ויבא על פְּעָלָה כמו "מקל לִבְנֶה"[26] ויבא על פְּעָל כמו עָרוֹב בְּחוֹן נתתיך"[27] ויבא על פָּעוּל כמו "אָלוּשׁ"[28] "ממשך חָרוּל"[29] ויבא על פָּעוֹל (ופְּעוֹל) כמו כְּנוֹר צִפּוֹר כִּיוֹר פִּגּוֹל ויבא

באור ומראה מקום

1) דברי הימים א, ו 43. 2) בראשית מו 24. 3) ירמיהו ה 13. 4) במדבר ל 3. 5) בראשית ו 14. 6) ירמיהו ב 21. 7) יונה א 6. 8) מלכים ב, ד 8. 9) דברי הימים א, ז 24. 10) שמות ט 32. 11) ישעיהו נא 17. 12) שופטים א 15. 13) יחזקאל לב 24. 14) ישעיהו ל 24. 15) הושע יא 4. 16) בראשית י 29. 17) עזרא א 8. 18) איוב ל 12. 19) ישעיהו א 31. 20) פסים. 21) הושע ב 4. 22) יואל ב 6. 23) תהלים נח 9. 24) יחזקאל לא 15. 25) ישעיהו ל 33. הקמץ בהברה סגורה נחשב כשמה לשורוק. באה ע' 35/1, שורות 5 7 26) בראשית ל 37. 27) ירמיהו ו 27. 28) במדבר לג 13. 29) צפניה ב 6.

על פְּעוּל פְּעוּל כמו אֱפוֹד אֱזוֹר ״בית האֱסוּר״1 ״אֱטוּן״2 ויבא על פְּעוּל פְּעוּל בדגש כמו ״עשה הַרַתּוּק״3 ״וּכְמוֹ יזרק״4 ״תַּנּוּר 5 ״חַמּוּקֵי״6 (ויבא על פְּעוֹל פְּעוֹל שְׁאוֹר ״כִּיאוֹר מצרים״7 ״ככלוב מלא עוף״8 כרוב) ויבא על עֲפוּל הפוך ״את כל הַיְקוּם״9 עיקרה קִיּוּם ויבא על פְּעֻלָּה בדגש כמו סְגֻלָּה אֲדָמָה ויבא על פְּעָלָה כמו שְׁמָטָה קְהִלָּה ויבא על פְּעָלוֹת ״וכלמות עולם״10 ויבא על פְּעֻלּוֹת כמו ״בכבֻדוֹת״11 ויבא על פְּעֻלּוֹת כמו ״בעל פְּקֻדוֹת״12 כְּרֻתוֹת ויבא על פַּעְלוּת עַבְדוּת מַרְדוּת ויבא על פַּעְלוּת כמו רִפְאוּת וסכלות ויהיה בדגש כמו ״עִקְּשׁוּת פה״13 ויבא על פַּעְלוּת כמו אלמנות (סיות)14 ויבא על פְּעָלוּת כמו ״פְּתַיּוּת ובל ידעה מה״15 ויבא על פעליות כמו ״קוממיות״16 ויבא על פוֹעֵל (פֹּעַל) ואת ״חוקק״17 חֻקְקָה״18 ויבא על פְּעַל בדגש כמו ״הַכְּתֹנֶת״19 ״כי גַּנָּב״20 ויבא על פְּעַלְעוּל פְּעַלְעוּל כמו ״וְהָאסַפְסֻף״21 ״שְׁחַרְחֹרֶת״22 ויבא על פְּעַלְעַל כמו יְרַקְרַק ״עֲקַלְקַלֹּת״23 ויבא על פעלעיל כמו ״יְפֵהפִיָּה״24 ויבא על פְּעַלְנִית כמו ״קדרנית״25 ויבא על פְּעָלוֹן כמו חֶבְרוֹן שִׁמְעוֹן זכרון ויבא על פִּעָלוֹן בדגש כמו ״גִּבְּתוֹן״26 ״דניאל גִּנְּתוֹן״27 ולשלש קִלְּשׁוֹן״28 ויבא על פַּעְלוֹן כמו אַגְמוֹן ויבא על פַּעְלְמוֹן כמו דַּרְכְּמוֹנִים ויבא על פִּעָלוֹן וּפִעָלוֹן

באור ומראה מקום

1) ירמיהו לז 15. 2) משלי ז 16. 3) יחזקאל ז 23. 4) ישעיהו כח 25. 5) ויקרא יא 35. 6) שיר השירים ז 2. 7) עמוס ט 5. 8) ירמיהו ה 27. 9) בראשית ז 4. 10) ירמיהו כג 40. 11) שמות יד 25. 12) ירמיהו לז 13. 13) משלי ד 24. 14) שמואל ב׳ כ 3. הסוג מיוצג ע״י המלה השניה שהיתה חסרה. 15) משלי ט 13. 16) ויקרא כו 13. 17) דברי הימים א׳ ו 60. 18) יהושע יט 34. באשר לקוף רפה ראה רקמה ע׳ 66 שורה 16. וכן ההערה. 19) שמות כט 5. 20) בראשית מ 15. 21) במדבר יא 4. 22) שיר השירים א 1. 23) שופטים ה 6. 24) ירמיהו מו 20. 25) מלאכי ג 14. 26) מלכים א׳ טז 27. 27) נחמיה י 7. 28) שמואל א׳ יג 21.

כמו צִוָּרוֹן שִׁכָּרוֹן ״אִצָּלוֹן״1 לַשָּׁרוֹן״2 ויבא על פְּעָלוֹן כמו לְבָנוֹן ״כִּסְלוֹן״3 ויבא על פִּצְּלוֹן כמו ״אֲבַדּוֹן״4 ויבא על פְּעָלוֹן כמו מְגִדּוֹן ויבא על פְּעוּלוּן כמו יְשׁוּרוּן ויבא על פְּעָלְיוֹן כמו קִיקָיוֹן ויבא על פֹּעֶלֶן כמו גֹּרֶזֶן ויבא על פְּעַלְתּוֹן כמו ״בפִרְעָתוֹן״5 ויבא על פַּעְלָן כמו זְמָרָן ובפתח כמו ״קָרְבָּן״6 ויבא על פעלן ופַעֲלָן כמו קָרְבָּן שֻׁלְחָן וכן פְּעָלָם וּפַעֲלָם כמו אָמְנָם ״האָמנם״7 ויבא על פִּעְלָם כמו חִנָּם וכן רֵיקָם ויבא על פִּעְלֹם כמו פִּתְאֹם ויבא על פְּעָלֵי וּפַעֲלֵי כמו נָפְסִי חֻפְנִי בֻּקִּי ״הַבְּנִים״8 וכן לִבְנִי שִׁמְעִי נַחְבִּי שְׁכָוִי ויבא על פַּעֲלִיָּה כמו תַּחְתִּיָּה ויבא על פַּעֲלַי כמו ״רַבַּי החמישי״9 ״מַהֲרַי הנטופתי״10 ויבא על פַּעֲלִית כמו בַּאֲחֲרִית ויבא על פְּעָלִית כמו ״תְּתִיתָם״11 ויבא על תִּפְעוֹל כמו תִּירוֹשׁ ויבא על תִּפְעָל כמו תִּדְהָר ויבא על תְּפַעַל כמו ״תְּלַשַּׂר״12 ויבא על תְּפַעוּל כמו ״וְתְאַשּׁוּר״13 ויבא על תַּפְעִיל כמו ״וְתַכְרִיךְ בוץ״14 ויבא על תַּפְעֵל כמו ״תַּשְׁבֵּץ״15 ויבא על תפעול כמו תַּעֲנוּג ויבא על יַפְעוּל כמו ״וּבַיַּלְקוּט״16 ויבא על יִפְעָל כמו יִצְחָק יִדְלָף ויבא על יָפְעָלִי כמו ״יָאְתְרַי״17 ויבא על יְפוּעָל כמו יְרוֹחָם ויבא על יַפְעֹל כמו יַעֲקֹב ויבא על מַפְעֵל כמו ״בְּמַלְבֵּן״18 ״בְמַרְצֵעַ״19 ויבא על מַפְעָל כמו ״בְּמַלְמַד הבקר״20 ויבא על מִפְעָל כמו מִכְמָשׁ ועל מִפְעָל מִסְכֵּן מִזְבֵּחַ ויבא על מִפְעָלוֹת כמו בְּמִסְכְּנוֹת״21 ויבא על מִפְעָל דגש כמו מִקְדָּשׁ״22 ״מִטְּהָרוֹ״23 ויבא

באור ומראה מקום

1) יהושע י 12. 2) שם יב 18. 3) שם טו 10. 4) איוב כח 22. 5) שופטים יב 15. 6) יהושע כא 32. 7) מלכים א׳ ח 27. 8) יחזקאל כז 15. 9) דברי הימים א׳ ב 14. 10) שמואל ב׳ כג 28. 11) יחזקאל לב 24. 12) ישעיהו לז 12. 13) שם מא 19. 14) אסתר ח 15. 15) שמות כח 4. 16) שמואל א׳ יז 40. 17) דברי הימים א׳ ו 6. 18) שמואל ב׳ יב 31. 19) שמות כא 6. 20) שופטים ג 31. 21) דברים ח 9. 22) שמות טו 17. 23) תהלים פט 45.

על מְפַעְלוֹן כמו ״הַמִּסְדְּרוֹנָה״1 ויבא על מִפְעַל כמו ״הַמִּקְרֶה״2 וכן ״וּלְמִכְסֶה״3 ויבא על מפוּעָל כמו ״וּמְיֻסָּד אבנים״4 ״הַמְיֻשָּׁר״5 ויבא על מַפְעִיל כמו מַשְׁחִית מַשְׂכִּים ויבא על פְּעַלְתּוֹן כמו ״נחש עֲקַלָּתוֹן״6 ויבא על פְּעָלָל אֲרָרַט ועל פעוּעָל כמו שְׁפוּפָם ויבא על פעֶלוֹן כמו ״הַצְּלֶלְפּוֹנִי״7 ויבא על אֶפְתְּעוּל כמו אֶשְׁתְּמוֹעַ וכן בקמץ כמו אֶשְׁתָּאוֹל ויבא על מַפְעוּל וּמַפְעוּל כמו מַטְמוֹן מַשְׁקוֹף מַסְלוּל מַנְעוּל ויבא על מִפְעוֹל כמו מִגְדּוֹל מִשְׁקוֹל ויבא על פְּלִילוֹן בלא עין כמו שְׁפִיפוֹן ויבא על נִפְעוֹל וְנִפְעוֹל כמו נִמְרֹד נִפְתּוֹחַ ״נַפְתּוּלֵי״8 ויבא על אֶפְעֹל כמו אֶגְרֹף אֶתְמֹל וכן ״אֶתְמוּל״9 וכן ״מֵאַשְׁמֹרֶת״10 ״וְאַשְׁמוּרָה״11 וכן מעלולי העין ״אי אם אָסוּךְ שמן״12 עיקרה אֶסְיוּךְ ויבא על אֶפְעָל כמו אֶקְדָּח אֶשְׁנָב ובפתח כמו אַרְבַּע אַרְפַּד ויבא על אֶפְעָל כמו אֶלָּסָר ויבא על אַפְעִיל כמו אַכְזִיב ויבא על אֲפַעִיל כמו ״אֲבַטִּחִים״13 ויבא על אֶפְעָלִי כמו אֶדְרֶעִי ויבא על אֲפַעְלְלוֹן כמו ״אֲדַרְכְּמוֹנִים״14 ויבא על אֲפַעְלִי כמו ״אֲחַסְבַּי״15 ויבא על אֶפְעֶלֶת כמו ״אֶנְחֶרֶת״16 ויבא על אֲפַעְפְּעוֹת כמו אֲבַעְבֻּעוֹת חסרה למד הפעל והוא מן ״תבעה אש״17 ויבא על אַפְעָלִיּוֹת כמו אַכְזְרִיּוּת״18 ויבא על יוֹפֶעֶל כמו יוֹכֶבֶד ויבא על יוֹפְעָל כמו יוֹאָחָז ויבא על יַפְעָלָה כמו יָגְבְּהָה ויבוא על תוֹפַעְלָה כמו תֹּגַרְמָה ויבא על הַפְעָלָה כמו ״רוח וְהַצָּלָה״19 ומן עלולי העין

באור ומראה מקום

1) שופטים ג 23. 2) קהלת י 18. 3) ישעיהו כג 18. 4) מלכים א׳ ז 10. 5) שם ו 35, שם קוראים „מישר על המתקה״. כנראה היה צורך לצטט את המלה האחרונה. ראה רקמה 72, שורה 17. 6) ישעיהו כז 1. 7) דברי הימים א׳ ד 3. 8) בראשית ל 8. 9) מיכה ב 8. 10) שמות יד 24. 11) תהלים צ 4. 12) מלכים ב׳ ד 2. 13) במדבר יא 5. 14) עזרא ח 27. 15) שמואל ב׳ כג 34. 16) יהושע יט 19. 17) ישעיהו סד 1. 18) משלי כז 4. 19) אסתר ד 14.

״וַהֲנָחָה למדינות״1 ועיקרה הַנְיָחָה ודון בכל הדברים. כפי משקלות אלו הנזכרים:

הבנין הרבָעי והוא בשמות לבד יבא על פְּעֻלָּל כמו פַּלְדָּשׁ בְּדִקְר ״סַרְפָּד״2 ועל משקל זה והוא כפול העַין והלמד כמו ״חר הַגִּדְגָּד״3 ״צִנְצֶנֶת המן״4 ויבא על פִּיעָלָל כמו פִּינְחָס כמו השמות החמשים כמו נשתְּוָן אַשְׁכְּנַז ארגון ויבא על פעלל כמו כִּסְלֵו ויבא בפתח כמו ״וְגַנְזַכָּיו״5 ״שַׂרְעַפַּי״6 ויבא על פַּעֲלָל כמו בַּרְזֶל ויבא על פַּעֲלִיל כמו כַּרְמִיל ויבא על פְּעַלַּל כמו סְמָדַר סְפַרַד ויבא על פְּעֻלֶּל כמו עטלף חֲבַצֶּלֶת ויבא על פְּעַלּוּל כמו ״שְׁקַעֲרוּרֹת״7 ויבא על פְּעַלִּיל כמו סַנְפִּיר ויבא על פְּעִילִיל כמו פְּתִיגִיל 8 ועל פְּעִילָל שְׁמִידָע ויבא על פַּעְלִיל כמו עַכָּבִישׁ חַלָּמִישׁ ויבא על פעלול כמו כַּפְתּוֹר ובשרק כמו עכשוב קרסול וכן בקמץ כמו קָדְקֹד וכן בחרק כמו גִּבְעֹל גִּלְבֹּעַ ויבא על פְּעוּלָל חֲרוּמַף חֲמוּטָל ויבא על פְּעִילִיל כמו כְּתְלִישׁ ויבא על פְּעַלֵּל כמו צְרֹעַר ויבא על פְּעַלַּל כמו בְּדֹלַח ויבא על פַּעֶלֶל כמו דַּמֶּשֶׂק ויבא על פִּיעֶלֶל כמו פִּילֶגֶשׁ חִדֶּקֶל 9 ויבא על פּוּעֶלֶל כמו שׁוּתֶלַח ״דוּמֶּשֶׂק״10 ויבא על פְּעַלְלִין כמו שְׁעַלְבִּין ויבא על פְּעַלַל כמו ״הַצְּלֶצַל״11 ויבא על פעלֶל כמו רַעַמְסֵס ודומה ודון בשאר הדברים על הדרך הזאת:

בנין החמשי והוא בשמות בלבד יבא על פְּעַלְלָל כמו שְׁמְאֵבֶר

באור ומראה מקום

1) אסתר ב 18. 2) ישעיהו נה 13. 3) במדבר לג 32. 4) שמות טז 33. 5) דברי הימים א׳ כח 11. 6) תהלים צד 19. 7) ויקרא יד 37. 8) ראה רקמה 75 שורה 4 ששם יש לקרוא „עיקרו פעלול״. 8) ישעיהו ג 24. 9) בראשונה משתי מלים אלה יש יוד נחה. לשניה מאידך יש דגש באות השרשית השניה (ע׳ הפעל). ראה רקמה ע׳ 75 שורה 22. 10) מלכים ב׳ טז 10. דגש על אף תאות הנחה. 11) דברים כח 42.

חרנפר פתשגן ודומה ויבא על פעללל כמו צלפחד ובפתח כמו צפרדע אסרחל אגרטל ויבא על פעללל כמו צלמנע ובפתח כמו "ובקבקר"[1] ויבא על פעלליל כמו כרכמיש ויבא על פעללל כמו שעטנז ויבא על אפעללל כמו ארפכשד ויבא על פעללל כמו אמרפל ויבא על תפעללל כמו תחפנחס ודומה וכן על דרך זו שאר כל החמושיים הרי נתבאר לך דרך יציאת הדבור כולו על משקל פעל ודון על כל דבור ודבור לפי משקלותיו. והעמידו על מחלקותיו. והתוית עליו תו[2]:

ויש בתוספת השמות דרך אחרת יש שם שתחלתו או סופו מוסף עליו ויש שם שכל אותיותיו עקרים והרני מבאר דרך ידיעתם בדברים קצרים. ודון עליהם בכל הדברים. וזה הוא בזמן שתמצא בתחלת השם **אלף** או **מם** או **תיו** או **יוד** או **נון** סימן **אמתין** והיה השם משלש אותיות דע שהוא עיקר כמו אצם משך תסן יהץ נדר ואם יהיה השם מארבע אותיות והיה **אמתין** תוספת בראש השמות כמו אבנט ארגז מכמש תענך תזעל ינשוף יחמור נמרוד נפתוח ונחשוב כאלו השם משלש אותיות בלבד ואלו הן תוספות כמו אגרף אזרע אתמל ואם יהיה השם מחמש אותיות ותחלתו אות **אמתין** דע שהוא עיקר וכי הוא מן הבנין החמשי כמו אגרטל אחשתר ודומה אלא אם יהיה השם נלקח משם אחר יהיה אלו האותיות נוספות כמו מכרסם עיקרה כרסם מחספס עיקרה חספס מכרבל כרבל ודון על דרך זו כל שאפשר שתלמדו ותדע שעיקרו כך וכך עמוד על העיקר והשאר יהיה תוספת וכל שאי אפשר ללמדו משם אחר

באור ומראה מקום

1) דברי הימים א׳ ט 15. 2) רמז ליחזקאל ט 4.

עמוד בו על הדרך שאמרנו. והמשכילים יבינו. והאל יגלה עינינו. ונשכיל ונצליח כפי כוחנו. וכי יש לאל ידינו:

שער ידע הקורא בכל המקרא. ויטה אזנו ודעתו יקוררה[1]. כי יש במקרא דרכים. שמורים וערוכים. פעם ידבר בדרך קצרה. ויעלים דבר בשפה ברורה. ופעם יוסיף דברים שאינם צריכים. כדי לזרז ולהורות לנבונים ופעם יכתוב מלה שאין זה מקומה. והיא תעמוד במקומה. לפי שאפשר שתשוה לה בצד מן הצדדים. והכל גלוי לשרידים. ופעם יהפוך אותיות המלה והענין אחד. והכל הולך אל מקום אחד. ופעם יהפוך דברים ויסרסם. וכל בן חיל ישלח דברו וימסם. והריני כותב קצת מהם. והשאר יוכיחו עליהם: **מדרך** קצרה כמו "וימד שש שערים"[2] שתק מן המדה אם היא סאה או רובע או איפה או חומר וכן "לא יצעק ולא ישא"[3] שתק מן הקול "מי לה׳ אלי"[4] יבא אלי "ואמרתם לה׳ ולגדעון"[5] חרב לה׳ ולגדעון "כי יודע כל שער עמי"[6] שער בת עמי "ותכל דוד המלך"[7] נפש דוד המלך "ואמר להרגך ותחס עליך"[8] ואמר אדם להרגך ותחס עיני עליך "ואת כל הארץ היא"[9] לי היא "נרדם ורכב וסוס"[10] אדם ורכב וסוס "וירב היער לאכל"[11] חית היער "בני יצאוני ואינם"[12] יצאו ממני "בשלם הבשר"[13] בשל לחם הבשר "הן אראלם"[14] אראה להם ודומה; **ומן הנוספין** כמו

באור ומראה מקום

1) שהוא מטה את אזנו ומשתיק (מקרר) את תבונתו. יקוררה במובן של נתקררה דעתו "הוא רגע"; "קורת רוח" קור הרוח, רגיעה. 2) רות ג 15. 3) ישעיהו מב 2. 4) שמות לב 26. 5) שופטים ז 18. 6) רות ג 11. 7) שמואל ב׳ יג 39. 8) שמואל א׳ כד 10. 9) ירמיהו מח 4. 10) תהלים עו 7. 11. שמואל ב׳ יח 8. 12) ירמיהו י 20. 13) מלכים א׳ יט 21. 14) ישעיהו לג 7.

"אמר אל הכהנים... ואמרת אליהם"[1] "ויאמר המלך אחשורוש ויאמר לאסתר המלכה"[2] "וראיתי אני דניאל... את המראה"[3] "אשר נשבענו שנינו אנחנו"[4] "ויאמר אלהים לישראל במראות הלילה ויאמר יעקב"[5] "בראתיו יצרתיו אף עשיתיו"[6] "וילכו שלשת בני ישי הגדולים הלכו"[7] "וכל צריך כלם בשבי ילכו"[8] "ופניתי אני בכל מעשי"[9] "ואין אני ואחי ונערי ואנשי המשמר אשר אחרי אין אנחנו פשטים"[10] "ועתה אם באמת ובתמים עשיתם... ואם טובה עשיתם"[11] "גם אנחנו גם אתה גם טפינו"[12] "גם אנחנו גם אשר נמצא הגביע בידו"[13] "ורחבות העיר ימלאו ילדים וילדות משחקים ברחבתיה"[14] ויש מן הנוספין מי שנוסף לצורך כמו "כדברה אל יוסף יום יום"[15] בכל יום ויום וכן "ואתי יום יום ידרשון"[16] וכן "בבקר בבקר"[17] בהי "ביום השבת ביום השבת"[18] בכל שבת ושבת וכן "יעשה שנה בשנה"[19] וכן "חמשת חמשת שקלים"[20] "איש אחד איש אחד למטה אבתיו"[21] וכן איש איש על עבדתו"[22] "חלק כחלק יאכלו"[23] וכמו "בד בבד יהיה"[24] "לא יהיה לך בכיסך אבן ואבן"[25] "לא יהיה לך בביתך איפה ואיפה"[26] הכל נצרך לו וכן כל הדומ׳ לו על זו הדרך; **ומן המלות העומדות זו במקום זו** כמו "לעם נכרי לא ימשול למכרה"[27] ענינה לאיש אחר וכן "ולקחתי את לחמי ואת מימי"[28] ענינה ואת ייני שאין אדם

באור ומראה מקום

1) ויקרא כא 1. 2) אסתר ז 5. דניאל י 7. 4) שמואל א׳ כ 42. 5) בראשית מו 2. 6) ישעיהו מג 7. 7) שמואל א׳ יז 13. 8) ירמיהו ל 16. 9) קהלת ב 11. 10) נחמיה ד 17. 11) שופטים ט 16. 12) בראשית מג 8. 13) שם מד 16. 14) זכריה ח 5. 15) בראשית לט 10. 16) ישעיהו נח 2. 17) שמות טז 21. 18) ויקרא כד 8. 19) שמואל א׳ א 7. 20) במדבר ג 47. 21) שם יג 2. 22) שם ד 19. 23) דברים יח 8. 24) שמות ל 34. 25) דברים כה 13. 26) שב כה 14. 27) שמות כא 8. 28) שמואל א׳ כה 11. ראה ילקוט ב סעיף 134.

מקפיד על חמים ואינו כמות שנאמר בעובדיה ואכלכלם לחם ומים"[1] שזו מים ממש כמו שאמרו למה הזכיר את המים מפני שהיתה מציאתו קשה בימים ההם כלחם[2] וכן "המריקים מעליהם הזהב"[3] ענינה השמן הזך כזהב "וטהרתים מכל עונם אשר חטאו לי"[4] מקום אשר עוו לי כיוצא בו "וסלחתי לכל עונותיהם אשר חטאו לי"[5] וכן "והצילו גזול מיד עושק"[6] מקום גוזל "ויקח את העגל אשר עשו וישרף באש"[7] מקום ויתך באש כיוצא בו "וטמא ראש נזרו"[8] מקום שערו כיוצא בו "גם זרע יעקב ודוד... אמאס"[9] מקום אהרן ודוד כיוצא בו "ואת חמשת בני מיכל"[10] מקום מרב כי היא אמם נקראו על שם אחותה לפי שגידלה אותם וכן "כי יואב נטה אחרי אדוניה ואחרי אבשלום לא נטה"[11] ענינה ואחרי שלמה לא נטה שבו היה הענין וכן "והיתה יד ה׳ בכם ובאבתיכם"[12] מקום ובמלככם "מי עור כמשלם ועור כעבד ה׳"[13] מקום וחרש שכן הוא ענין הדבר "ושם אחותו מעכה"[14] מקום אשתו וכן "המזבח עץ שלש אמות"[15] מקום השלחן שכן הוא אומר בסופו "וידבר אלי זה השלחן אשר לפני ה׳"[16] וכן "ויאמר לי מיכה שבה עמי וילך הלוי"[17] מקום וישב וכן "ובצאתם אל החצר החיצונה אל החצר החיצונה אל העם"[18] ענינו ובצאתם מן החצר הפנימית

באור ומראה מקום

1) מלכים א׳ יח 4. 2) תלמוד ירושלמי, פאה 64, 3 והלאה. ילקוט ב סעיף 213. בשתי פסקות אלה הביטויים שונים מהנאמר פה. כן רקמה ע׳ 177 שורה 20. 3) זכריה ד 12. 4) ירמיהו לג 8. כאן ובשתי הדוגמאות הבאות היה נכון יותר לשמור על המלה הראשונה. 5) שם. 6) ירמיהו כא 12. 7) שמות לב 20. 8) במדבר ו 9. 9) ירמיהו לג 26. ראה רקמה 178־179 וכן ההערה. 10) שמואל ב. כא 8. ראה את נסיון התרגום לכלדית. 11) מלכים א׳ ב 28. 12) שמואל א, יב 15. 13) ישעיהו מב 19. 14) דברי הימים א׳ ז 15. 15) יחזקאל מא 22. 16) שם. 17) שופטים יז 10. 18) יחזקאל מד 19. ירחון אשורי (אסיאתי?) קטע 5 (1870).

אל החצר החיצונה וכן הדומה לזה. כולו על דרך זה:

ומן האותיות המהופכים והענין אחד כמו כבש כשב שלמה שמלה „כי בלעגי שפה"[1] „נלעג לשון"[2] „ולשון עלגים"[3] „תמנת סרח"[4] „תמנת חרס"[5] „ובכלי גמא"[6] ואת האגמים שרפו באש"[7] „התשים אגמון באפו"[8] „ויחלש יהושע"[9] „כל הנחשלים"[10] „והיית לזעוה"[11] „רק עעה"[12] „בני עולה"[13] „בני עלוה"[14] „ומתלעות לביא לו" [15] „מלתעות כפירים"[16] „ויחרד האיש וילפת"[17] „נפתולי אלהים נפתלתי"[18] „געַר בים"[19] „רגע הים"[20] „יושבי חדל"[21] „האזינו כל יושבי חלד"[22] „נגרזתי מנגד עיניך"[23] „נגזרתי"[24] „אלגמים"[25] „אלמגים"[26] „ויחגרו"[27] „ויחרגו"[28] „ויפצר בם"[29] „ויפרץ בו"[30] ודומה: **ומן התיבות ההפוכים המסורסים** כמו „לרוקע על הרים יעמדו מים"[31] ענינה על מים יעמדו הרים כמו „לרוקע הארץ על המים"[32] וכן „נרפא נגע הצרעת מן הצרוע"[33] ענינו נרפא הצרוע מנגע הצרעת וכן „ותשם בפוך עיניה"[34] מקום ותשם הפוך בעיניה כמו "כי תקרעי בפוך עיניך"[35] "ותולעת שָׁני"[36] "שְׁני התולעת"[37] „עד דוד הגדיל"[38] עד הגדיל דוד וכן „כד הקמח לא תכלה וצפחת השמן לא תחסר"[39] ענינו קמח הכד לא יכלה ושמן

באור ומראה מקום

1) ישעיהו כח 11. 2) שם לג 19. 3) שם לב 4. 4) יהושע כד 30. 5) שופטים ב 9. 6) ישעיהו יח 2. 7) ירמיהו נא 32. 8) איוב מ 26. 9) שמות יז 13. 10) דברים כה 18. 11) שם כח 25. 12) ישעיהו כח 19. 13) שמואל ב' ג 34. 14) הושע י 9. 15) יואל א 6. 16) תהלים נח 7. 17) רות ג 8. 18) בראשית ל 8. 19) נחום א 4. 20) איוב כו 12. 21) ישעיהו לח 11. 22) תהלים מט 2. 23) שם לא 23. 24) איכה ג 54. 25) דברי הימים ב' ב 7. 26) מלכים א' י 11. 27) שמואל ב' כב 46. 28) תהלים יח 46. 29) בראשית יט 3. 30) שמואל ב' יג 25. 31) תהלים קד 6. 32) שם קלו 6. 33) ויקרא יד 3. 34) מלכים ב' ט 30. 35) ירמיהו ד 30. 36) שמות כה 4. 37) ויקרא יד 6. 38) שמואל א' כ 41. 39) מלכים א' יז 14.

הצפחת לא יחסר וכן כל כיוצא באלו על דרך זו: **והמסורסים** כמו שיאמרו במקצת מקומות סרס המקרא הזה והפכהו כמו „אף אש צריך תאכלם"[1] ענינו אף צריך אש תאכלם „ואשר נתן כתר מלכות בראשו"[2] ענינו וכתר מלכות אשר נתן בראשו „אדם כי יקריב מכם קרבן לה'"[3] ענינו אדם מכם כי יקריב „ויקבר בקבר יאוש אביו בעפרה אבי העזרי"[4] ענינו אבי העזרי בעפרה „וזבחו זבחי שלמים לה' אותם"[5] ענינה וזבחו אותם זבחי שלמים לה' „אשר חכמים יגידו ולא כחדו מאבותם"[6] ענינו אשר חכמים יגידו מאבותם ולא כחדו „ויהי כנוח עליהם הרוח"[7] כנוח הרוח עליהם „והנה איש צרור כספו בשקו"[8] מקום והנה צרור כספו איש בשקו „ונר אלהים טרם יכבה ושמואל שוכב בהיכל ה'"[9] ענינו ונר אלקים טרם יכבה בהיכל ה' ושמואל שוכב „ותשא רבקה את עיניה...ותפול מעל הגמל"[10] ענינה ותשא רבקה את עיניה ותרא את יצחק ותאמר אל העבד וגו' ותפול מעל הגמל ותקח הצעיף ותתכס „ויקחו את צדה העם בידם"[11] ענינו ויקחו העם את צידם בידם וכל כל הדומה לזה על דרך זה הוא הולך וערום יבין לאשורו[12]:

וכן יש מלות כתובות ואינן נקראות ויש מלות נקראות ואינן נכתבות **החלק הראשון** הן שמונה „כי אם אמנון לבדו מת"[13] אם נכתב ולא נקרא „כי אם במקום"[14] אם לא נקרא „יסלח נא

באור ומראה מקום

1) ישעיהו כו 11. 2) אסתר ו 8. 3) ויקרא א 2. 4) שופטים ח 32. 5) ויקרא יז 5. 6) איוב טו 18. 7) במדבר יא 25. 8) בראשית מב 35. 9) שמואל א' ג 3. 10) בראשית כד 64. 11) שופטים ז 8. על היפוך ראה להלן בניתוח. 12) מלים אלה נלקחו ממשלי יד 15. 13) שמואל ב' יג 32. 14) שם טו 21.

ה' לעבדך"[1] נא לא נקרא „חי ה' את אשר עשה לנו"[2] את לא נקרא „אל ידרך ידרך הדורך"[3] ידרך תנינא לא נקרא „עשיתי כאשר צויתני"[4] כתיב ונקרא ככל אשר צויתני „ופאת נגב חמש חמש מאות"[5] חמש תנינא לא נקרא „כי אם גומל אנכי"[6] אם לא נקרא: **החלק השני** הן עשרה „ולא אבוא בנימין"[7] כתיב ונקרא בני בנימין „בלכתי להציב ידו בנהר"[8] כתיב בנהר פרת נקרא „כאשר ישאל בדבר"[9] כתיב ישאל איש בדבר נקרא „כי על בן המלך"[10] כתיב כי על כן בן המלך נקרא „ואדרמלך ושראצר הכהו"[11] כתיב ושראצר בניו הכהו נקרא „קנאת ה' תעשה זאת"[12] כתיב קנאת ה' צבאות תעשה נקרא „הנה ימים נאם ה'"[13] כתיב הנה ימים באים נקרא „אל יהי פליטה"[14] כתיב יהי לה פליטה נקרא „כל אשר תאמרו אעשה"[15] כתיב תאמרו אלי נקרא „כי אמר אל תבואי ריקם"[16] כתיב כי אמר אלי אל תבואי נקרא הן הן אלו הנזכרים. ואין זולתן בכל ארבע ועשרים[17]: זה הוא שראינו לכותבו בזה החלק הראשון והכל בדרך קצרה והכל מבואר בכתבי בעלי הלשון והדקדוקיין כל שכן ב„ספר הקרחה" והשם יעזור לכל דורש. לחקור ולפרש. ויהית לו ענף ושורש:

באור ומראה מקום

1) מלכים ב' ה 18. 2) ירמיהו לח 16. 3) שם נא 3. 4) יחזקאל ט 11. שבשביל דוגמא זו, אשר אין מקומה כאן בכל הנוגע לסעיף זה, ראה להלן בפרק המוקדש לענין זה. 5) שם מח 16. 6) רות ג 12. 7) שופטים כ 13. 8) שמואל ב' ח 3. 9) שם טז 23. 10) שם יח 20. 11) מלכים ב' יט 37. 12) שם 31, או ישעיהו לז 32. 13) ירמיהו לא 38. 14) שם נ 29. 15) רות ג 5. 16) שם 17. 17) „כל עשרים וארבע הספרים" המהוים את התנ"ך.

החלק השני

בענין המלכים והדגשין והרפיין ושמותן וצורתן ומוצאיהן ומובאיהן ומחלקות האותיות בהם והעיקרים והנוספים והצירופים:

כבר ביארנו שהאותיות לבדם בלא מלכים והם הנקודות לא יעלה מהם ענין שבזמן שאדם כותב לחבירו תיבת בלא נקודות אינו יודע מה ענינה כגון שכתב שלש אותיות **שמר** אין הקורא יודע ענינה אם היה שָׁמֹר לשון צַוָּאה או שָׁמַר לשון הגדה וספור או שֶׁמֶר על שם איש או שָׁמֹר מלא אפודה או שֹׁמֵר מקום פועל ודומה להן ואם יש בה מלך או יודע הענין בלא קשוי ודון על זאת וגם יודע במלכים האות הנָח מן הנָד ויודע בהם דרך הצירוף ומקום הפסקה באתנחה ובסוף פיסוק ודומה ואם יאמר אדם מי חבר אלה המלכים וכן הטעמים והתקין צורתן כמו שהן עתה בידינו יֵדע תחלה כי צורתן הוא ממה שחִברו עליו האחרונים ואמרו זו היא צורת הקמצה וזו היא צורת הפתחה וכו' וכן זה צורת הזקף וזה צורת האתנחה וכולן הסכימו על זה ועשו אותן סימנין ללמוד וללמד בהן יש מי שאומר מימות עזרא הן שכתבו אותן והעלו להן אלו הצורות במו שנאמר כמו שנאמר ויקראו בספר בתורת הָאלהים מפורש ושום שכל ויבינו במקרא"[1] ואמרו חכמים „מפורש זה התרגום ושום שכל אלו המסורות ויבינו במקרא אלו פסקי הטעמים"[2] כמו שתיקן

באור ומראה מקום

1) נחמיה ח 18. 2) מגלה 3 א. המלים האחרונות פרושן: „והם גרמו להבנת התנ"ך, הווי אומר (שהגדירו) את חלוקת המובנים. חקרי פסוקי

התרגום וחיברו וכן תיקנו כל התפלות והברכות כך תיקנו אלו המלכים והעמידום על צורה זו ויש מי שאומר מקודם עזרא וזה שאמרנו בצורתן ושמותן אבל ענינם ממשה מסיני כמו תורה שבעל פה והיו על פה כותבין תיבות הפיסוק בלא מלכים ולא טעמים וקורין אותו כתקון כמו ששמעו ממשה בדרך הרום ובדרך ובדרך שְׁחִיָּה ובדרך נִצָּב[1] ומוציאין אותו על הענין וכן קבלו איש מפי איש וכיון שראו שהתחילה הגלות ונתבלבלה הלשון עמדו וסימנום וחקקום ונקדו בהן החומשין כדי שילמדום הכל במהרה ותהי לשון הכל צחה בלשון הקדש על פי הדקדוק ששמעו ממשה מסיני ונשאר ספר תורה המקודש בלא נקודות כעיקר נתינתו מסיני כמו שהוא בלא תרגום והרי אנו מבארין בזה החלק המלכים וצורתם ומחלקותם:

שער שמות המלכים נצורתם ומקום יציאתם וסדורם שם הראשון חולם ונקרא מלֹא פום והוא נקודה אחת בין שני אותיות מלמעלה כמו עֹשֶׂה קֹנֶה ונקרא חולם כמו שאמרו "כל הראוי למלכות חולמְתו"[2] כלומר יבא כתר מלכות מלא ראשו

באור ומראה מקום

עדיף על פיסוקי. מקורו מפסק או פסק „חלוקה, הפרדה”. זהו גם שם הקו המאונך אשר לעתים קרובות שמים אותו בין שתי מלים בכדי להפריד ביניהם ואשר בו מדובר כבר בשמות רבה פרק ב. הצורה פיסוק, כפי שהמחבר שלנו כותב תמיד את המלה הזאת, שמורה לפיסקת שירה ונראית נכונה יותר מהצורה „פסוק” אשר משתמשים בה בדרך כלל. העברית החדשה בעיקר מעדיפה צורה זו, אשר נדירה הרבה יותר בעברית התנכית.

1) מונחים אלה ללא ספק באות כתרגום המלים הערביות „אלרפע” „אלכ׳פץ” „אלנצב”. 2) עבודה זרה, 44 א. במקרה של דברי הימים ב׳ כג, 11. המלים „הכתר והעדות” פרושן, לפי התלמוד, כי הכתר אשר אינו הולם אלא ראש היאה למלכות בא להעיד לטובתו של זה אשר צריך לשאתו. רואים ב„ערוך” וכן במאמרות

בשוה וכמו שנאמר „ותחלימני והחייני”[1] כלומר בריא ושלם מלא ומפואר שם השני **קמצה** והיא קו ונקודה תחת האות[2] כמו בָּרָא עָשָׂה והיא קומצת הפה כמו "וקמץ הכהן"[3] שם השלישי **פתח** והוא קו תחת האות כמו פַּסַּן גַּסַּם והוא פותח הפה כמו „פתח לבנון דלתיך”[4] שם הרביעי **סגלה** ונקרא פתח קטן והוא שתי נקודות מלמטה ונקודה אחת תחתיהן כמו אֶרֶץ גֶּבֶר וקראו לו פתח קטן לפי שאינו פותח הפה כולו אלא הצדדין בלבד ונקרא סגולה שהוא כמו אשכול בכרם והכרם נקרא סגלה והוא שלש נקודות משלשין[5] כמו שביארנו צרותו שם החמישי **צירי** ונקרא קמץ קטן והוא שתי נקודות זו בצד זו בשוה תחת האות כמו הֵיטֵב תֵּבֵץ ונקרא קמץ קטן לפי שהוא קומץ את הפה מעט ונקרא צירי שכן קוראין רבנן לשוקת שבוקעת מן הנהר צירתא[6] לפי שהיא בוקעת ועוברת כך זה המלך בוקע בין השנים ועובר שם הששי **חרק** והיא נקודה אחת תחת האות כמו "בִּין תבִין"[7] ונקרא חרק שהוא חורק השנים כמו "וחרק עליו שניו"[8] שם השביעי **שרק** והוא נקודה אחת בתוך אות **ואו** הסמוך לאותו האות הצריך לו כמו חושו קומו ואם אין שם ואו עושין שלש נקודות מלמטה תחת האות זו תחת זו באלכסון דרך ימין כמו קֻמָּה שֻׁבָּה ונקרא שרק שהוא שורק בשפתים כמו "שריקות עדרים"[9]

באור ומראה מקום

התלמודיות של רבי נתן בן יחיל, (ראה את הפעל חלם וחלם) שבתלמוד הנוסח הוא לעתים חולמתו ולעתים הולמתו.

1) ישעיהו לח 16. 2) זוהי עדיין צורת הווקאל הזה בכתבי יד רבים. 3) ויקרא ה 12. 4) זכריה יא 1. 5) „שלש נקודות מסודרות בצורת משולש”. 6) יש להניח כי אין זו אלא המלה ליריא — קרע. 7) משלי כג 1. 8) תהלים לז 12. 9) שופטים ה 16.

אלה הם שבעת המלכים. המשוחים הנסוכים. והשוא יוצא עמהם, ומתחלק בתוצאותיהם. ולבסוף נבארו. בעזרת צור ישראל ושומרו:

ואלה מחלקות תוצאותם הראשון הוא החולם עקרו עיקר הלשון ובית הבליעה כמו אותיות **אחהע** והוא מהלך על כל הפה כולו ולכך נקרא מלוא־פום השני והוא הקמץ בשליש הלשון ותנופתו למעלה לחניכים ולכך נקרא קמץ השלישי והוא פתח והוא פותח הפה ומניף הלשון למטה הרביעי והוא הסגול יוצא בצדי הפה ומניף צד הלשון וקצתה למטה החמישי והוא צירי בוקע בין השנים ויוצא הששי והוא חרק חורק את השנים בחזקה השביעי והוא שרק מקבץ את השפתים ושורק בהן למעלה נמצא סדורן כך הוא או המפוארה. גם אָ הגבירה. גם אַ הגדורה גם אֶ הקשורה. גם אֵ הסבורה. גם אִ העצורה. וסופם אֻ החמורה. והשוא משרת עם כולן בכל המקרא: **ודע** כי יש לאלה המלכים. דרכים נסוכים. אחת באחת נסמכים. ועיקר תולדותם על שלשה דרכים. דרך הרום ודרך נצב ודרך שְׁחִיָּה דרך הרום אֹ אוּ ודרך נצב אָ אַ אֶ ודרך שחיה אֵ אִ והשוא פעמים הוא נח ואין לו תנופה. ופעמים הוא נד ויוצא בשפה. הראשון מן הרום והוא חולם יבא[1] על הפועל כמו בּוֹגֵה קוֹנֶה ומשקלם ואוֹכֵל ושוֹמֵר ומשקלם ושוֹמֵעַ ופוֹתֵחַ ומשקלם ולשעבר "שׂרף"[2] ומשקלם וכוֹנֵן וחוֹנֵן ומשקלם נוֹדַע נוֹשַׁע ומשקלם ובשמות כמו אֹהֶל בֹּהֶן אוֹפֶן אוֹצָר ומשקלם ובמאורעים[3] כמו

באור ומראה מקום

1) בכל הקטע הבא המדובר הוא בהברה הראשונה של המלה. 2) ויקרא י 16. 3) שמות מופשטים אשר במקום להצביע על דבר ממשי אינם מצביעים אלא על מאורעות.

רוֹגֵז חוֹרֵב אוֹמֵר נמצא זה המלך אינו בא אלא בפועלים ובשמות ובמאורעים בלבד ופלי הוא בנפעלים[1] השני מן הרום והוא שרק בא על הצווי כמו קֻם שֻׁב ויבא על הפעל שלא נקרא שם פועלו כמו סֻפַּר קֻבַּר ויבא בשמות ובמאורעים כמו "וּפֻרָה נערך"[2] "פּוּרָה דרכתי"[3] "דוּמָה"[4] דוּמִיָּה"[5] ודומי הראשון מן הנצב והוא קמץ יבא על הנפעל כמו שָׁמוּר זָכוּר בָּנָה רָצוּא ומשקלם ויבא על העבר כמו שָׁמַר בָּנָה ויבא לשעבר ולשם הפועל[6] כמו שָׂם קָם השני מן הנצב והוא פתח יבא על הצווי כמו הַטֵּה הַכֵּה ומשקלם ויבא על מלת האפודה כמו דַּבֵּר קַוֵּה ומשקלם השלישי מן הנצב והוא סגול יבא על הצווי הקל[7] כמו "הֶרֶף ממני"[8] הֶרֶב כבסני"[9] ודומה ויבא לשעבר כמו הֶאֱכִיל הֶחֱזִיק "הֶחֱשׁוּ"[10] ומשקלם הראשון מן השחיה והוא צירי יבא לשעבר כמו הֵקִים הֵשִׁיב "הֵעִיר ה'"[11] ויבא על שם הפועל כמו מֵקִים מֵעִיד ויבא על הצווי במקום אֶ במקום שיסמך לו אות **אחהע** כמו הֵאָספו הֵחָלצו הֵעָלו הֵרָמו ודומה השני מן השחיה והוא חרק והוא לשעבר כמו הִכָּה הִצִּית הִגְלָה דִּבֵּר בִּלַּע ויבא על הצווי כמו שִׂים הִכּוֹן ומשקלם ויבא על צווי

באור ומראה מקום

1) „חוא נדיר בנפעל”. מלה זו באה כתרגום המלה הערבית אלאנפעאל הפעולה המופשטת. לצדו של הפועל „פאעל” פעול הניתן לפעולה מנפעל ועל כן מתאים למקור. השווה שורה 6; רבי סעדיה, בפרוש ליצירה אומר: „..יוגב אן יכון מע אלפאעל, ואלמנפעל שי ת׳אלת׳ יקאל לה אלאנפעאל... ומע אלמחדת׳ ואלמחדת׳ בעברי׳ יתחייב להיות עם הפועל והפעול דבר שלישי הנקרא נפעל וגו׳. 2) שופטים ז 10. 3) ישעיהו סג 3. 4) תהלים קטו 17. 5) שב כב 3. 6) „אותה צורה משמשת לעבר ולשם הפועל. 7) „הצווי שכביכול” ששפ הה׳ נשמטה בסוף. 8) דברים ט 14. 9) תהלים נא 4. 10) מלכים ב׳ ב 3. 11) ירמיהו נא 11.

ועבר 1 ושם פועל כמו הִתהלך מְתהלך וכל הדומה למשקלים אלו ואפשר שיתחלפו משקלים אלו והוא פלי במלות אחדים כמו אלו פעמים יבא הקמץ במקום פתח כמו "וְהָמלח לא הֻמלחת"2 "והָחתל לא חֻתלת"3 ראוי לה פתח כמו "הָשכֵּב אותם ארצה"4 וכן נכו הָפנו העמיקו"5 היה ראוי להיות הַפנו לשון צווי וכן "וְהָפדה לא נפדתה"6 ראוי הַפדה כי הוא מלה אפודה וכן "ומשקָל הכסף והזהב"7 ראוי לפתח שהוא מצורף וכן הדומה להן ויבא הקמץ במקום סגלה כמו „כי היום ה' נראָה אליכם"8 ראוי נראֶה כי הוא עתיד 9 ודומה ויבא במקום חרק כמו "מָשכו אותה וכל המוניה"10 ראוי מִשכו וכן "שערו חָרבו מאוד"11 ראוי חִרבו כי הוא מקום צווי ודומה ויבא במקום שרק כמו "שָׁדדה נינוה"12 "הָכרת מנחה"13 ("כל ימי הָשמה")14 "כליל תָקטר"15 ודומה ויבא השרק במקום קמץ כמו "הללוהו כרוב גֻדלו"16 "בלא קֻמצו"17 ולקֻרבן העצים"18 ודומה ויבא במקום פתח כמו "כי גֻנב גֻנבתי"19 ראוי גַנב גֻנבתי כמו יַסֹּר יִסְּרַני יה"20 וכן "זכר ה' לדוד את כל עֻנותו"21 ראוי ענותו ודומה ויבא במקום חולם כמו "תהמת יכסיֻמו"22 "וגם לא תעבורי מזה"23 "ישפוטו הם"24 "ושמרום"25 ודומה

באור ומראה מקום

1) הצווי והעבר מייצגות את אותה הצורה, 2) יחזקאל טז 4. 3) שם. 4) שמואל ב' ח 2. 5) ירמיהו מט 8. 6) ויקרא יט 20. 7) עזרא ח 30. „צריך לבוא פתוח מפני ש (ומשקל) הוא במצב פעול (בנוי)" ראה נורצי מנחת שי. 8) ויקרא ט 4. 9) „היה צריך להיות שם הפועל נראה הזהה עם העתיד", שהוא הזמן הנדרש על פי המובן של פסוק 6. 10) יחזקאל לב 20. 11) ירמיהו ב 12. 12) נחום ג 7. 13) יואל א 9. 14) ויקרא כו 34. 15) שם ו 16. 16) תהלים קנ 2. 17) ויקרא ב 2. 18) נחמיה יג 31. 19) בראשית מ 15. 20) תהלים קיח 18. 21) שם קלב 1. 22) שמות טו 5. 23) רות ב 8. 24) שמות יח 26. 25) משלי יד 3.

ויבא הצירי מקום סגול כמו "תְּאֵהֲבו פתי"1 ודומה ויבא במקום חרק כמו "ותלך ותֵּתַע"2 "ותֵּכַה מכעס עיני"3 הֵנֵצו הרמונים"4 "הֵפֵרו בית ישראל"5 "הֵקרה רעתה"6 "והֵצרותי"7 ודומה ויבא חחרק במקום סגול "ובפרשכם כפיכם"8 "וְתִּרֶץ את גלגלתו"9 (ומאסִפכם) אלהי ישראל"10 "רוח... רעה מבעַתְּךָ"11 "בִּן נון"12 ודומ' ויבא במקום פתח כמו "וגלגִליו כסופה"13 והתגדלתי והתקדשתי"14 "ואך את דמכם"15 ודומה ויבא במקום קמץ כמו "נִצְּרָה על דל שפתי"16 ראוי נָצרה שהיא במקום בקשה ויבא במקום שרק כמו "כן מִשחת מאיש מראהו"17 "כי מאתנן זונה קִבָּצָה"18 "ופִתְּחו שעריך"19 ודומ' ויבא הפתח במקום סגול כמו „ותתנה לזרע אברהם אַהֲבך"20 בּוֹרַאֲך יעקב גאלכם"21 "אל תלַן הלילה"22 ודומה ויבא במקום שוא כמו "וַאֲמותתהו"23 "וַאֲני אסבול וַאֲמלט"24 ודומה ויבא במקום חרק מפני אות אחהע כמו "כַּאֲהלים"25 "כַּאֲרזים"26 ודומה ראוי כִּי ויבא במקום שרק מפני אחהע כמו וַאֲהֵבך"27 וַהֲרגוני"28 ראוים שרק כמו „ושמרו"29 „ושמרני"30 אלא נפתחו מפני אותיות אחהע שהן פתוחין ויבא במקום צירי כמו "הָשב אל תערה"31

באור ומראה מקום

1) משלי א 22. 2) בראשית כא 14. 3) איוב יז 7. 4) שיר השירים ; 11. 5) ירמיהו יא 10. 6) שם ו 17. 7) צפניה א 17. 8) ישעיהו א 15. 9) שופטים ט 53. 10) ישעיהו נב 12. 11) שמואל א, טז 15. 12) דברים לה 9 והלאה. 13) ישעיהו ה 28. 14) יחזקאל לח 23. 15) בראשית ט 5. 16) תהלים קמא 3. 17) ישעיהו נב 14. 18) מיכה א 7. 19) ישעיהו ס 11. 20) דברי הימים ב, כ 7. 21) ישעיה; מג 1. 22) שמואל ב, יז 16. ראה נורצי, מנחת שי ורקמה ע' 51 שורה 24 ששם יש להוסיף שלש מלים אלה לפני „בעברות". מאידך המסורת המצוטטת ע"י נורצי, שופטים יט 20, נוגדת לקרי של אבן ג'נאח ומחברים אחרים. 23) שמואל ב' א 10. 24) ישעיהו מו 4. 25) במדבר כד 6. 26) שם. 27) דברים ז 13. 28) בראשית כ 11. 29) ירמיהו לא 10. 30) בראשית כח 20. 31) יחזקאל כא 35. ראה המסורת הקטנה במקום זה בישעיהו מב 22.

"יאהבני אישי"1 "הבדל יבדלני"2 ודומה ויבא הסגול במקום צירי כמו "אל תְּמחי"3 "ואל תֶּמח"4 "צור ילדך תֶּשי"5 ודומה ויבא במקום חרק כמו "אֶהֱבו את ה'"6 "אֶחֱזו לנו שועלים"7 ודומה ויבא במקום קמץ כמו "מבית אל מבטֶחָם"8 ודומה ויבא במקום פתח כמו "ויתנחֶם"9 תתנֶחָלו"10 "גֶש הלאה"11 "וייקֶץ נח"12 ודומ' ויבא החולם במקום קמץ כמו "ולכה זֹעֲמָה ישראל"13 במֹצֲאֲכֶם אותו"14 ודומה ודון על דרך זו בכל אשר תמצא וכולם פלאים ויוצאים מן העקרים וכל זה לפי צחות הלשון זה הוא שראינו לכתבו כאן מענין המלכים בדרך קצרה קרובה. והמלאכה מרובה. והכל מפורש ב„ספרי הדקדוקיין" ולא נשאר אלא דרך ידיעת השוא ועתה נבאר מחלקותיו. ודרך תוצאותיו:

שער ידיעת השוא הנד והנח:

דרך ידיעת השוא השוא נחלק לשני מחלקות אחד נח ואחד נד סמני הנח שהוא מישב את האות ומיניחו ומושכו עם המלך שלפניו כמו יִשְׂרָאֵל השוא שתחת השין נח והיא נמשכת עם היוד במלך היוד והיא החרק וכן זִמְרִי "לְמִשְׁעִי"15 ופִסְלֵי"16 ודומה ומסימניו שהוא חולק את המלה לשתים ושלוש כמו "הַמְצַפְצְפִים"17 הַמְ לבדה וצַפְ לבדה וצְפִים לבדה וכן בסוף התיבה ללא סופה בשוא נח היו שתי התיבות נשמעים כתיבה אחת כמו "בְּרֵאשִׁית ברא"18 הנחת המלה שית והתיו נח ואמר ברא נפסקה זו מזו ואלו

באור ומראה מקום

1) בראשית כט 32. 2) ישעיהו נו 3. 3) ירמיהו יח 23. 4) נחמיה יג 14. 5) דברים לב 18. 6) תהלים לא 24. 7) שיר השירים ב 15. 8) ירמיהו מח 13 9) במדבר כג 19. 10) שם לג 54. 11) בראשית יט 9. 12) שם ט 24. 13) במדבר כג 7. 14) בראשית לב 20. 15) יחזקאל טז 4. 16) ישעיהו מח 5. 17) שם ח 19. 18) בראשית א 1.

היה התיו נד היה נשמעין כאלו הן בְרַאשִׁי תְּבָרָא ודון צַל דרך זו זה הוא דרך השוא נח ועוד שהוא מוכיח על מלת נקבה כמו "רחצְתְּ כחלְתְּ"1 וזה במקרה לא בעיקר2 וכל שוא נח האות הסמוך לו אם היה מאותיות בגד כפת יצא בדגש לעולם ואם היה נד יצא האות ברפי כמו שיתבאר והשוא הנח נמשך עם האות שלפניו כמו שאמרנו והשוא הנד נמשך עם האותיות שלאחריו כמו "וישְׁכְּבוּ"3 השוא שתחת השין נח לפי כך הוא נמשך עם היוד והשוא שתחת הכף הוא נד לפיכך הוא נמשך עם שלאחריו נמצאת המלה כאלו היא מחלקת וַיִשְׁ לבדה כְּבוּ לבדה ועל דרך זו כל הדומה ולעולם לא יהיו שני שואין נחין כאחד ובזמן שיהיו שני שואין יהיה הראשון נח והשני נד ולא יהיה נח אחר נח לעולם ולעולם לא יהיה שוא נח סמוך לשוא נד אלא שלישי לו או יתר כמו בְּיִשְׂרָאֵל לְמִנְחָה זה הוא דרך הנח: סימני השוא הנד כבר בארנו שהאותיות הן עשרים ושתים והן נחלקין בשוא לשלש מחלקות הלקח הראשון אחהע שהן אותיות הגרון כל אות שיהיה תחתיו שוא והיה סמוך לאחד מאותיות אחהע יצא אותו השוא במלך שהוא תחת אות אחהע הסמוך והוא כמלך חטף קל כמו "וְאִם ככה"4 יצא הוא בחרק חטף ואם יש עם השוא געיה יצא בחרק בשוה כמו "וְאִם-יותר"5 נקרא כאלו הוא נקוד וְאִם וכן "וְאָמרו-לי"6 יצא השוא בקמץ חטף ואם יש עמו געיה יצא כמלך בשוה

באור ומראה מקום

1)יחזקאל כג 40 2) שוא זה (בסוף המלה אחרי שוא אחר) הוא אף פעם אינו מקורי אלא תוצאה ממקרה (דקדוקי). 3) בראשית כח 18, 4) במדבר יא 15. 5) שמות כט 34. 6) שם ג 13.

כאלו הוא וָאָמרו וכן וְהָיָה יצא השוא בקמץ קל ואם יש עמו געיה יצא כמלך וְהָיָה כאלו היא וְהָיָה וכן רְחוקה יצא השוא בחולם קל ואם יש עמו געיה נקרא בחולם שלם כמו "רְחוקָה־היא"[1] כאלו היא רֹחוקָה היא וכן "וְחָלה חרב"[2] בקמץ קל וכן "וְחִכך"[3] יצא בחרק קל וכן "ברוך ה' לְעולם"[4] השוא יוצא בחולם קל ואם יש געיה יוצא בחולם שלם כמו "יהי שמו לְעולם"[5] כאלו הוא נקוד לֹעוֹלָם "ועלה הגבול"[6] בקמץ קל "ואם רע בְּעֵיניכם"[7] בצירי שלם זה הוא דרך **אהחע** בשוה הסמוך לו והוא שיהיה האות שעליו השוא משאר אותיות חוץ **מאהחע** אבל אם היה האות בעל השוא מאותיות **אחהע** וסמוך לו אות כמותו **מאחהע** אין השוא יוצא במלך הסמוך לו אלא בנקודות שעליו בלבד לפי שאותיות **אחהע** אינן יוצאין בשוא לבדו אלא בשוא ופתח או בשוא וקמץ ברוב המקומות לפיכך נקרא במלכו ואינו נקרא במלך האות הסמוך לו כמו "יִמְחֲאוּ כף"[8] השוא שתחת החית יוצא בפתח שעמו לא בשרק שעל האלף ודן על דרך זו; **החלק השני** כל שוא שיהיה על אות חוץ מאותיות **אחהע** וסמוך לאותו האות יוד יצא היוד במלכו ויצא השוא הסמוך לו בחרק קל לעולם ואם יש עמו געיה יצא בחרק שלם כמו לְיִרמיה "לְיִשְׁבָּקשה"[9] וְיֹואחז[10] "בְּיַעֲקב"[11] בְּיוֹם "לְיַבשה"[12] בכולן יצא השוא בחרק קל ואם יש עמו געיה יצא בחרק שלם כמו בְּיַד אשה"[13]

1) שופטים יח 28. ראה נורצי. הוא מצטט את המסורה המבדלת את הפסקא שלנו מבמדבר ל 2. 2) הושע יא 6. 3) שיר השירים ז 10. 4) תהלים פט 53. 5) שם עב 17. 6) יהושע טו 6 והלאה. 7) שם כד 15. 8) ישעיהו נה 12. 9) דברי הימים א, כה 24. 10) מלכים ב יח 18. 11) שופטים ז 25. 12) תהלים סו 6. 13) שופטים ד 9.

כאלו היה בְּיַד ואם יאמר אדם הואיל והשוא שיש עמו געיה נקרא כמלך למה לא נקדוהו במלך מתחלתו ידע כי השוא שקודם היוד סמן למנוכר[1] ואלו היה מלך היה מיודע[2] כמו „בְּיוֹם זבחכם"[3] מנוכר כלומר באיזה יום שיהיה בַּיּוֹם ההוא מיודע הפך ים לְיַבשה,[4] מנוכר 'בַּיבשה עבר ישראל,[5] מיודע וכן ברוב המקרא והכתוב צריך למנוכר ולמיודע לפיכך ינקד בשוא כדי שיוכר שהוא מנוכר ונקרא באיזה מלך הראוי שחָברו עליו ועל' עלה זה שנוי כל השואין שבכל החלקים; **החלק השלישי** שאר האותיות והן שבעה עשר החזר היוד עליהן והיו שמונה עשר אלו השמונה עשר אם היו בראש התיבה ואין סמוך להן לא **אחהע** ולא יוד יצא השוא שתחתיהן במלך קל והוא הפתחה לעולם כמו "קְרָב עָם"[6] "גְּרֻשׁוֹתֵיכם"[7] דְּרָכיו וְראש זְכור לְמלך ודומה כולן יוצאין בפתח קל ואם יאמר אדם למה לא יהיה תחתיהן פתח עם השוא ידע כי כבר חָברו בעלי הלשון והדקדוקיין שלא יעשו על אות אחת שוא ומלך אלא **אחהע** בלבד לפי שהן אותיות הגרון ואם יאמר למה לא יהיה תחתיהן פתח לבדו אמור לו אינן ראוין לפתח כי הפתח יחזק המלה ויסמך לו דגש ברוב המקומות וזו ראויה לרפיון וראויה לפתחה לפיכך עושין השוא והקורא אותה יפתחה בפיו ואם יש עם השוא שתחתיהן געיה יצאו בפתח שלם כמו לְנַחלַת בני ישראל"[8] "בְּבֹא אליו"[9] צְרור המור"[10] ודומה: בענין השוא האות שיש עליו השוא לעולם

1) „מנכר" בערבי' לא מוגדר, בלי ה' הידיע', 2) „מערף" בערבי' מוגדר, בלי ה' הידיעה. 3) ויקרא יט 6. 4) תהלים סו 6. 5) יהושע ד 22. 6) משלי יד 28. 7) יחזקאל יד 9. 8) יחזקאל לה 15. 9) תהלים נא 2. 10) שיר השירים א 13.

אי אפשר שיהיה תחתיו טעם כי הטעם ימשוך האות ויאריך בו והשוא הנח והנד אי אפשר להאריך בהן אלא יוצאין בפתיחת הפה בלא הרגשה חזקה כמו בִּי בְּראשית נקרא השוא בפתחה ואינה נמשכת כדי שתסבול טעם אלא מתגלגלת בפה ודולגת למלך הסמוך לה לפיכך אי אפשר שיהיה טעם עם השוא לעולם שהן חלוף זה לזה הטעם מושך והשוא אינו מושך לכך נמנע והגעית אינה טעם אלא סימן לפתיחת השוא בלבד; **ודע** שהשוא הנד אם יהיה אחריו אות מאותיות **בגד כפת** לא יהיה דגש לעולם אלא רפי כמו כְּכַלּוֹת בְּבוֹאם בְּכָל ודומה ואם יאמר אדם הלא מלת שְׁתֵּי וּשְׁתַּיִם השוא נד והן דגש אמור לו שיש שם אלף נעלם קודם השין ונקראת כאלו היא באלף קל כמו אֶשְׁתִּי[1] ונמצא השוא אינו נד אלא נח וכל שוא נח סמוך לו דגש כמו שביארנו ומפני מה לא ימצא דגש אחר שוא נד לפי שהדגש ממשיך האות ומכבידו והשוא הוא נדפק ואינו נמשך לכך לא יהיה סמוך לו אלא רפי ודע שהשוא הנד לא יתחבר עם מלך באות אחת מכל האותיות אלא עם **אחהע** בלבד כמו "אֲנִי ה'"[2] "הֲלא הוא"[3] "נְתַּנה"[4] "עֲלוּ אלי"[5] ודומה ואם יאמר אדם הלא דל מרְדֳכי בשוא וקמץ וכן "קֳדם"[6] קֳדמיהון"[7] מָשְׁכו אותה"[8] "די אנא בְנַיְתַה"[9] "לא תבשל גְדִי"[10] "שְׁבֳלים"[11] שִׁבֳּלֵי[12] ודומה אמור לו זה אזהרה וזירות למקצת הסופרים כדי שיוציאו אלו האותיות שלמים ולא יגמגמו בהם ומקצת ספרים ימצאו בהם

1) ראה פרחון, מלון עברי, פרסבורג 1844, כרך 4 טור 3. 2) שם, הלאה. 3) יהושע י 13. 4) שמואל ב, יב 28. 5) יהושע י 4. 6) שם והלאה. 7) דניאל ד 4. 8) יחזקאל לב 20. 9) דניאל ד 27. 10) שמות כג 19. 11) בראשית מא 5. 12) זכריה ד 12.

ומקצת לא ימצאו אלא מוציאין אותן בפה בלבד בשעת קריאה **ודע** שבזמן שיהיה המלך עם השוא באותיות **אחהע** אין המלה נקראת אלא בשוא וחטף מן המלך כמו „חֳרֶם ובית־עֲנָת"[1] נקרא השוא לקמץ חטף נמצא העיקר הוא השוא והמלך מסייע לו ואלו היה המלך עיקר לא היו עושין השוא שהשוא הוא צריך למלכים ואין המלכים צריכין לו ואי אפשר שיתקבץ השוא עם המלך אלא בשלשה מלכים בלבד הקמץ והפתח והסגול לפי שהן קרובין לו אבל שאר מלכים אי אפשר; **ודע** ששוא נח בתחלת התיבה אי אפשר לפי שאין מתחילין בתיבה באות נח אלא באות נד לעולם לפיכך כל שוא בתחלת התיבה הוא נד וסמוך לו רפי כמו כְּבֹאם ודומה וכל שוא באות שני מן התיבה הוא נח וסמוך לו דגש אלא אם כן נכבד האות הראשון והוארך בו[2] יהיה השוא נד ויסמך לו רפי כמו "וְשַׁבְהֶ"[3] כאלו הואו תיבה לבדה והשניה שֲבָה לבדה ונמצא השוא בתחלת התיבה שהוא נד כמו שאמרנו ולכן נסמך לו רפי וכן "וְסַגַר פם אריותא"[4] "וְזַהֲב הארץ"[5] ודומה ואם לא הוארך הואו יהיה השוא נח וסמוך לו דגש וכן אם אין טעם בתיבה אף על פי שיש בתחלתה געיה יהיה בשוא נח כמו "וְדְמֵה־לְך"[6] נמצא הגיעה תוכיח במקצת מקומות על תוצאות השוא אם הוא נח או נד וכבר אמרנו שהשוא הנד לא יסמך לו שוא נח אלא באות שלישי או יתר

באור ומראה מקום

1) יהושע יט 38. מלה אחרונה זו מנוקדת בכתב היד. 2) „כאשר האות הראשונה היתה מודגשת (כבדה) ונתנו לה מארך או ג(עא)יה. 3) שופטים ה 12. 4) דניאל ו 23. 5) בראשית ב 12. דוגמא שלא נבחרה היטב מכיון שהאות השלישית אינה מקבלת דגש. 6) שיר השירים ח 14. ראה נורצי על שופטים ה 12. ירחון אשורי (אסיאתי?) קטע 5 (1870).

כמו בְּיִשְׂרָאֵל ואם יאמר אדם הלא מלת "שָׁמְרָה נפשי"[1] "מָשְׁכוּ אותה"[2] ודומה שוא נד בצד שוא נח אמור לו אלו המלות אין לשוא בתחלתן לא טעם ולא עילה ואי אפשר להוציאו בפה ולא עשו אותו אלא כדי לחטוף בקמץ ולהקל בו כדי שלא יכבד וכבר אמרנו ושאי אפשר לשני שואין נדין כאחת או נחים כאחת או נד ונח כאחת אלא בזמן שיהיו שני שואין כאחת יהיה הראשון נח והשני נד בכל מקום ולא ימצאו שני שואין נחין כאחת אלא בסוף התיבה בלבד כמו "יוֹשַׁבְתְּ בלבנון"[3] מְקֻנַּנְתְּ בארזים"[4] וכן "וישב ויֵרֶד יִפְתְּ"[5] ודומה וכן יורה על הנקבה "וישבת על מטה"[6] ודומה וכל שוא יחידי באמצע התיבה לעולם נח כמו "זִמְרִי מִשְׁעֵי דִּבְרִי" ודומה אלא אם היה בו דגש הרי הוא נד כמו אִתְּךָ אִתְּכֶם "אֲתַקֶּנְךָ"[7] ודומה או אם הוכבד האות שלפניו כמו "וּשְׁבֵה"[8] הַמְּדַבְּרִים"[9] וכן אם נפתח האות שלפניו והוארך בו מעט יהיה שוא הסמוך לו נע מעט וירפה האות שבצדו כמו וַיְדַבֵּר וַיְבָרֵךְ; וכן כל שני אותיות. בתיבה אחת צבותות[10]. זו לעומת זו עמותות"[11]. כל המקרא על דרך זה. מפי כל סופר וחוזה. הסימן הזה לא ירזה[12]. אם געיה לאות ראשון. תקדום בנעימות לחשון[13]. יפתח פיו בשוא שתחת האות הראשון[14]. כמו "וְשִׁלְּלוּ

באור ומראה מקום

1) תהלים פו 2. 2) יחזקאל לב 20. 3) ירמיהו כב 23. 4) שם. 5) במדבר כא 1, שם כד, 19 בראשית ט 27. 6) יחזקאל כג 41. 7) ירמיהו כב 24. 8) ראה ע' 65 שורה 12. 9) שמות ו 27. 10) „קשורים"; בכתב (בתנ"ך) בלבד, כפי שמראה המלה אלומה, רות ב 16. 11) „קרובים"; בתנ"ך השם עמית ועמת. 12) כלל זה לא יקול בו, כלומר, אינו ניתן ליוצאי־מן־הכלל. 13) משתמשים בו במקום „לחם" התנכ"י במובן של „ביטוי, הגיה". 14) עם פתח מבטאים את השוא הנמצא בראשונה משתי אותיות דומות.

את שולליהם"[1] השוא שתחת הלמד נע וכן „ובזזו את בוזזיהם"[2] „יסכהו צללי"[3] „המלקקים"[4] „קול יללת"[5] ואם אין געיה אצלם. לא יפתחו לעולם. אבל גוללם. ולא יפצחו במלם. כמו „הננו אתנו לך"[6] „הוי החוקקים חקקי און"[7] „כי ינטו צללי ערב"[8] הנני אני. ודומה. וכל מזה הומה. הוא כעור וסומה. לבורים ידמה. חוץ מחמש פסוקים[9] על זה פוסקים. ובהן שש חלקים[10]. כי געיה להם סמוכה. ועמהם משוכה. ובהם תמוכה. ושמורה וערוכה. והם לא נפתחים. ובפה לא נפצחים. והן „בצר להם ישחרנני"[11] „זובח תודה יכבדנני"[12] „אז יקראנני"[13] „ישחרנני ולא ימצאנני"[14] „ומשחרי ימצאנני"[15] **וכן** כל לשון אכילה. אם בשלש נקודות פעולה. בפתחה מלולה. בלי לשון כלולה[16]. כמו „ועגת שערים תאכלנה"[17] השוא שתחת הכף נפתח מעט וכן „בעצבון תאכלנה"[18] ודומה חוץ מאחד. בקהלת מיוחד. „ברבות הטובה רבו אכליה"[19] הכף נח: וכן כל לשון הליכה. לדגשה סמוכה. בפתחה ערוכה. בלשון לא כרוכה[20]. כמו אלכה־לי אל הגדולים"[21] השוא שתחת הלמד נפתח וכן „נלכה־נא דרך"[22] „עתה

באור ומראה מקום

1) יחזקאל לט 10. 2) שם. 3) איוב מ 22. 4) שופטים ז 7. 5) זכריה יא 3. בכתב היד שבידי יללת. 6) ירמיהו ג 22. 7) ישעיהו י 11. 8) ירמיהו ו 4. 9) הקונטרס אומר מארבעה. כנראה מפני שהדוגמא השלישית והרביעית נפגשות בשני החלקים של אותו פסוק. 10) הקונטרס אומר: ועליו חולקים. לפי הקרי שלנו המובן הוא: באלה (חמשה פסוקים, יש (שש דוגמאות) מנוגדית" לכלל, היות והפסוק הרביעי שצוטט מאחד בתוכו שתים מהן. 11) הושע ה 15. 12) תהלים נ 23. 13) משלי א 28. 14) שם. 15) משלי ח 17. 16) כלומר, אם הלמד סגולה, יבטאו אותה עם פתח „בלי לשון כלולה", כלומר עם פתח קל. בסוף התנך הרבני — בקריאה כלה. 17) יחזקאל ד 12. 18) בראשית ג 17. 19) קהלת ה 10. 20) ראה להלן ע' 68 שורה 5. 21) ירמיהו ה 5. 22) שמות ה 3.

נלכה שם"[1] כל המקרא על זה ירוץ. בדבר חרוץ. ולא פרוץ. ושאר המקרא. בלא פתחה נקרא: **ועוד** למקצת הסופרים כל לשון ברכה. אשר במקרא ערוכה. אם טעמה על **כף** נסוכה. פתחה ארוכה. כקשת דרוכה. כמו „ואברכה מברכיך"[2] „ברכני גם אני אבי"[3] „ואני אברכם"[4] „ברכו ה' מלאכיו"[5] ודומה ואם טעמה על בית תמוכה. כולה כרוכה[6]. כמו והתברכו בו"[7] "ויתברכו"[8] "ויאמר דוד לכל הקהל ברכו נא"[9] חוץ מאחד. במקרא מיוחד. כי על כף טעמו. והוא כרוך בנאמו. ולקצת הוא שמו. ו[לעיליא] ברכת"[10]. ועוד למקצת הסופרים כי כל ריש אשר יהיה בין שני קמצים או בין קמץ וחרק או שרק יפתח השוא אשר תחתיו כמו הָרְכוּשׁ הָרְוָחָה הָרְפָאִים הָרְשָׁעִים הָרְדִידִים ודומה וכל זה לפי העקרים שהקדמנו שכל שוא שקדמו אות נמשך וכבד וארוך יהיה אותו השוא נע וכאלו אותה המלה מחלקת ומקום השוא הוא תחלתה ולכך הוא נפתח וסמוך לה רפי כמו "וּשְׁבֵה וּסְגֹר הַמְּדַבְּרִים"[11] המדבר"[12] ודומה ודבר זה לא ישתנה. ולעולמי עד ימנה:

כבר ביארנו בחלק ראשון שיש לוו הלווי דרך בנקודתיו ותוצאותיו. וזה הוא משפטיו לפי מחלקותיו. אם היה וו הלווי על מלה שהיא מלעל תהיה הוו קמוצה ברוב המקומות כמו "קנה שמים וָארץ"[13] "ויאספו יין וָקיץ הרבה"[14] "הוציא לחם וָיין"[15]

באור ומראה מקום

1) שמואל א' ט 6. 2) בראשית יב 3. 3) שם כז 34. 4) במדבר ו 27. 5) תהלים קג 20. 6) היא „כלה עטופה" כלומר לריש אינו מבוטא עם ווקאל ברור. ההפך נאמר ע"י המשפט. 7) ירמיהו ד 2. 8) תהלים עב 17. 9) דברי הימים א' כט 20. 10) דניאל ד 31. בפסוק זה „אחד" בא בתור שם עצם, כלומר מתחיל ולקצת, בהתאם לפרוש המלים ולקצת הוא שמו. 11) ראה לעיל ע' 65 שורה 12. 12) בראשית מה 12 והלאה. 13) בראשית יד 22. 14) ירמיהו מ 12. 15) בראשית יד 18.

ימה וָקדמה"[1] "נכרתת ברית אני וָאתה"[2] "זהב וָכסף"[3] "ועגל וָכבש"[4] "ושור וָאיל"[5] ודומה ובמקצת המקומות יהיה בשוא כמו "ואתם אספו יין וְקיץ וְשמן"[6] "ובקר וְצאן"[7] "כל חלב שור וְכשב"[8] "עם גדול וְרב"[9] ודומה ואם יהיה ואו הלווי על מלת מלרע יהיה בשוא כמו "אנשים וְנשים"[10] "מה לי וְלכם"[11] "איש וְאשתו"[12] "קטן וְגדול"[13] ודומה ואם יהיה ואו הלווי בשרק עם אות נח גלוי[14] בצדו נקרא הואו כאלו הוא **אלף** קל כמו „וקראתם בעצם"[15] „וקצרתם את קצירה"[16] וּשְׁמרתם ועשיתם"[17] "וּלְמדתם אותם"[18] "ובכן ראיתי רשעים"[19] ודומה כאלו הן אֻקראתם אֻקצרתם אֻשמרתם אֻלמדתם אֻבכן כולם נקראין באלף קל ואם היה סמוך לואו הלווי אות מאותיות **אחהע** והוא בשבא ופתח יהיה על הואו פתח כמו "וַאֲכָלֻהוּ ויכלהו"[20] וַעֲשיתם ודומה והוא ראוי להיות שרק כמו וּרְגמוהו"[21] ודומה אלא נפתח בשביל אות הגרון הסמוך לו שהם פתוחין לעולם ואם היה סמוך לואו הלווי יוד רפי יהיה הואו בחרק והיוד נח כאלו אינו כמו וִירָא מצוה הוא"[22] "וִיפת תאר"[23] "וִיריחו סגרת"[24] "וִיהודה בא"[25] "וִישחקו לפנינו"[26] "וִישיבום מדרכם הרע"[27] "וִיעידהו לאמר"[28] "וִיסדתיך בספירים"[29] "וישב אל ה'.

באור ומראה מקום

1) בראשית כח 14. 2) שם לא 44. 3) שמות כה 3 והלאה. 4) ויקרא ט 3. 5) שם ט 4. 6) ירמיהו מ 10. 7) דברי הימים א' יב 41. 8) ויקרא ז 23. 9) דברים ב 10. 10) ירמיהו מ 7. 11) שמואל ב' טז 10. 12) בראשית ז ב. 13) שמואל א' כה 36. 14) בערבית „סאכן צ'אהר" כשרגיל מתרגמים אותו בנח נראה. 15) ויקרא כג 21. 16) שם 10. 17) דברים ד 6. 18) שם ה 1. 19) קהלת ח 10. 20) ירמיהו י 25. 21) דברים כא 21. 22) משלי יג 13. 23) שמואל א, כה 3. 24) יהושע ו 1. 25) דברי הימים ב, כ 24. 26) שמואל ב, ב 14. 27) ירמיהו כג 22. 28) מלכים א, כא 10. 29) ישעיהו נד 11.

וירחמהו"[1] ויערו את הארון"[2] "וישלחם ויהפכו ארץ"[3] "כרמים ויגבים"[4] "ויניה בן הושעיה"[5] ואם היה ואו הלווי סמוך ליוד נח והוא לשעבר תהיה הואו בפתח והיוד בשוא כמו "ואכלוהו ויכלהו"[6] "ויעידהו אנשי הבליעל"[7] "וידברו אליו"[8] ואם יהיה היוד הסמוך לואו הלווי בחרק והואו היה בשבא תקרא הואו בחרק קל כמו שאמרנו כמו "וייעפו נערים ויגעו"[9] "הן יבשו ויכלמו"[10] וכן אם היה היוד בקמץ או בפתח או בצירי וכו' כמו "ויהפכו ארץ"[11] "ויבא כגשם"[12] "וישבו בארץ"[13] ואם היה ואו הלווי שרוק והוא סמוך לאות במף והיו נדים באיזה מלך היה[14] נקרא הואו באלף קל כמו "ומל ה' אלהיך את לבבך"[15] ומלאו פני תבל ערים"[16] ומשמרתם"[17] "ומתו גדולים"[18] ומת בהר"[19] ובאו ורננו"[20] ובא המלך דוד"[21] "וברא ה' על כל מכון"[22] ובאש חיאר"[23] "וברך את בית עבדך"[24] "ופגשו ציים את איים"[25] "ופה ישית בגאון גליך"[26] "ופרו ורבו"[27] "ופניתי אליכם"[28] כולם נקראים באלף קל ופעמים תהיה סמוכה לבמף ואינה בשרק אלא בקמץ כמו "רשעים קברים ובאו"[29] יוצא ובא"[30] " גפרית ומלח "[31] "ונמתו כל הצאן"[32] "ופיהו מבית לכתרת"[33] ודומה:

באור ומראה מקום

1) ישעיהו נה 7. 2) דברי הימים ב, כד 11. 3) איוב יב 15. 4) ירמיהו לט 10. 5) שם מב 1. 6) שם י 25. 7) מלכים א' כא 12. 8) בראשית מג 19. 9) ישעיהו מ 30. 10) שם מא 11. 11) איוב יב 15. 12) הושע ו 3. 13) בראשית לד 21. 14) „באיזשהו ווקאל, שהיה" 15) דברים ל 6. 16) ישעיהו יד 21. 17) במדבר ג 31. 18) ירמיהו טז 6. 19) דברים לב 50. 20) ירמיהו לא 12. 21) שמואל ב' טז 5. 22) ישעיהו ד 5. 23) שמות ז 18. 24) שמואל ב' ז 29. 25) ישעיהו לד 14. 26)(איוב לח 11. 27) בראשית ח 17. 28) ויקרא כו 9. 29) קהלת ח 10. 30) דברי הימים ב' טז א. 31) דברים כט 22. 32) בראשית לג 13. 33) מלכים א, ז 31. ראה גם רקמה 120 שורה 14 אולם בהוצאות שלנו נמצא ופיהו והמסורת שהיתה יכולה להבדילו

ודע ותבן שהקמץ והצירי לא יבאו לעולם אלא על אות רן נח כתוב או אינו כתוב כמו בָּרָא עָשָׂה קָרָא רָאָה בָּנָה יֵרֵד יֵצֵא מֵאֵן חֵרֵף ופתח וסגול לא יבאו אלא על אות נח מצוי ואינו מן האותיות הרכים כמו אמר שָׁמַר עָמַד נָתַן אֶקרא אֶזרוע אֶקחה מֶרכבה מֶמשלת ודומה וזה שאמרנו הוא ברוב ואפשר שיתחלף זה בזה וזה בזה שכל דקדוקי הלשון אינם בנויים אלא על הרוב:

נשלם החלק השני:

החלק השלישי

בענין הטעמים והמשרתים לטעמים ושמותן וצורתן ומחלקותן ושאר עניניהם וכל הנלוה אליהם:

כבר ביארנו שהטעמים צריכין להם לבאר בהן עניני הדברים. ולתרץ בהן מאמרים. ולולא הטעמים לא נחלק כל ענין. ולא עמד כל בנין. ולא נודע זכר מנקבה. ולא שעבר להבא. ולא שָׁבוּ לשָׁבוּ[1]. ולא דומה להן גם לא יתבארו עניני הפיסוק אלא בטעמים שהוא מישב זו המלה ופוסק בזו ומחביר זו לזו ואז ירוץ הקורא ולא יכשל ואם לא ידע בטעמי הפיסוק יתחלפו הענינים, ויתקלקלו הבנינים, ומהפך דברי אלהים חיים. והרי אנו כותבין כאן צורתן ושמותן ותוצאותם. ועניינם לפי מחלקותם. והכל בדרך קצרה כמו שעשינו בשני חלקים הראשונים:

שער הטעמים. הם שנים עשר רשומים. כמאורות מסוימים. מהם קטנים ומהם רמים. חרוזים ולא נעלמים, מפי נבונים

באור ומראה מקום

מירמיהו לד 3 אינה מזכירה אותו. כן אין מוצאים אותו באכלה ואכלה מס. 71.

1) הראשון לשורש שוב והשני השרש שבה.

וחכמים. בשום שכל חתומים. הראשון נקרא פזֹר. על התיבה כנזר. מגביה וחוזר. ובלשון מתפזר. השני נקרא תלשה. בשני פעמים חשה. בפנים ואחור גשה. וגוררת טעמים בדרישה. השלישי נקרא טרס. נדחה בשתי אצבעות כפרס. אחד באחד כקרס. מחובר בלי חרש. הרביעי נקרא פשטה. והוא היתיב[1]. בחיך ובלשון מבטה. ובשני פעמים פשוטה. החמישי נקרא זקף. ממשיך המלה ועוקף. והוא מכל טעם שקף. מיוחד באצבע זקף. הששי נקרא אתנחה. והוא מכל טעם נחה. ריחה נודף כשמן המשחה. ממצעת הפיסוק ומרויחה. השביעי נקרא זרקה ונקרא צנורי. ולפניה סגלה כגל צרורי[2]. מנגחת כשור וכארי. השמיני נקרא לגרמיה וגם נקרא פסקה. והוא שופר ומקל חקוקה. בה אדוקה[3]. וזן אל זן מפיקה. התשיעי נקרא רביע וגם נקרא נגדה. והוא נקודה אחת למעלה נקודה. ויוצאה בנחת וברעדה[4]. העשירי נקרא תברה. נמשכת בכל המקרא. קבועה בתוך התיבה כקורה. מהפכת היד והתיבה משבירה. אחד עשר הוא הטפחה. אשר לאחור מתוחה. במהרה בא לשיחה. וסמוך לה אתנחה. שנים עשר הוא הסלוק. אשר בו ענין מחבירו חלוק. מוכיח כנר דלוק. שזה סוף הפיסוק. סימנם פת"ט יז"א זל"ר תט"ס אלו הן הטעמים שנים עשר. בדעת וחכמה ומוסר. מלאים בלי מחסור. כל אחד בעצמו כמלך או שר.

באור [illegible] מקום

1) פסוק בן ארבע שורות אלה היה בנקל אפשר להשלימו ע"י הוספת המלה „מלמטה" במקום זה. 2) הקונטרס והתנך הרבני, הוצאת ונציה 1518, יש בהם „קבלה להורי", מה שמשלים את ארבעת השורות. 3) בטופס שלנו אדוקה בה. 4) הקונטרס והתנך הרבני מוסיפים: מכפלת בפה בלמידה.

זה עם זה נאסר. והם יסודות הבנין. והם פוסקי הענין. והם ראשית כל קנין. לחכם ונביא ומלך ודיין. שבהם יתבאר עניננו. וצחות לשוננו ומתק הגיוננו. וניבו לכל יערב. ויהיה עליהם כמו רב. ושמונה משרתים. לטעמים חרותים. הראשון אזלה. לעולם עולה. השני מארכה. עומדת כחץ דרוכה. השלישי דרגה והוא שלשלה. פעם יורדת ופעם עולה. הרביעי נטויה. במקום טפחה חנויה. החמשי היא עגלה. עם גלגל כלולה. הששי שופר. תואר בו ישפר. השביעי שופר הפוך. עומד בקרן הפוך. השמיני שופר לגרמיה. והוא מן הטעמים מנויה. זה הוא שמות הטעמים והמשרתים וכל אחד מהן גלוי ונעלם. ידועים בפי כל ישראל כולם סמוכים לעד לעולם[1]. ולא ימצא פסוק במקרא כולל כל הטעמים והמשרתים אלא שני פסוקים נמצא בכל אחד מהם אחד עשר מן השרים ורוב המשרתים ואלו הן. „ויאמרו אליו איש עלה לקראתינו ויאמר אלינו לכו שובו אל המלך אשר־שלח אתכם ודברתם אליו כה אמר ה' המבלי אין־אלהים בישראל אתה שלח לדרוש בבעל זבוב אלהי עקרון לכן המטה אשר־עלית שם לא־תרד ממנה כי־מות תמות"[2] „ויצאו ישבי ערי ישראל ובערו והשיקו בנשק ומגן וצנה בקשת ובחצים ובמקל יד וברמח ובערו בהם אש שבע שנים"[3] אלו הן הטעמים והמשרתים שלכל המקרא חוץ משלשה ספרים. תלים איוב ומשלי היקרים. כי יש להם טעמים אחרים. שרים ומשרתים. והן שמונה שרים ועשרה משרתים. ואלו הן לפי צורתן הראשון פזר. הוא הקול יפזר. השני רביע. לטעמים יופיע. השלישי לגרמיה והוא

באור ומראה מקום

1) ראה תהלים קיא 8. 2) מלכים ב, א 6. 3) יחזקאל לט 9.

פסקה. מקל למעלה ובין תיבות חקוקה. הרביעי היא זרקה. תאיר כפנים[1] וכאבוקה. החמישי הוא יתיב והוא פשטה. מקדמת למלך למטה. הששי הוא אתנחה. רווחת ומרויחה. השביעי הוא טפחה. נקודה ופשטה לא מזיחה. השמיני הוא סלוק. בו יודע סוף הפיסוק. והעשרה משרתים הם שופר מפזז [ושופר מונח][2] ושופר הפוך וצנורית ומקל ודחויה ושוכב ונטויה ומארכה ושלשלת וימצא פסוק אחד יש בו שמונת הטעמים השרים וזה הוא „על־זאת יתפלל כל־חסיד אליך לעת מצוא רק לשטף מים רבים אליו לא יגיעו"[3] כולם שמונה עשר נחקקים. שמונה טעמים ממתיקים. ועשרת ניגון מפיקים. וכולם כראי חזקים[4]. זה לזה נזקקים. והדברים עתיקים:

שער נחזור ונבאר חילוק הטעמים והמשרתים של אחד ועשרים ספרים כבר ביארנו ששמות הטעמים והמשרתים וצורותם חברו עליו האחרונים אבל הראשונים היו יודעין הענין ומפסיקין במלה הנפסקת. ומצמידין במלה הנצמדת. ומגביהין במלה הנגבהת. ומשבירין במלה הנשברת. והיה הכל קשור בניבם. ושמור בלבם. וכיון שראו האחרונים שחסר המדע. ונתחלף המודע. עמדו וחיברו אלו הטעמים לפי שמותם וצורתם וחקקום בספרים. כדי שיהיו לעין הכל מאירים. וירוצו בהם הקורים:

דע שהטעמים השרים. הם העקרים. שבהן יפסקו הענינים. ויעמדו כל הבנינים. והמשרתים יהיו על מלה שאינה ראויה

באור ומראה מקום

1) באחד ההעתקים יש „כנפים; זוהי המלה .... לפיד (פנס) שמשתמשים בה בכתבי האגדה. 2) מלת שימוש (שמש) זו המשלימה את המספר לעשר חסרה בכתב היד (ראה להלן הערה 3). 3) תהלים לב 6. 4) רמז לאיוב לז 18.

להפסק לפי שאי אפשר שתהיה תיבה אחת או שתים בלי טעם כלל לא שר ולא משרת אלא אותיות או מלות[1] יחידות יהו מקפין להעריב הלשון לפיכך כל מלה שאינה ראויה לשר עושין לה משרת לתחזיקה מעט ולא יתדפקו המלות זו על זו:

והמשרתים מתחלקים לכל השרים ומתחלפין בשירותן יש שר שראוי לשמשו משרת אחד בלבד או שנים ויש שהוא ראוי לשנים ולשלשה וכן לארבעה וחמשה וכל שר או משרת יש לו ניגון ונעימה לבדו ולא ישוו זה לזה ואם שוו ישוו בדרך אחת או שתים לא בכל הדרכים לפי כך היו שמותיהן כך וכך, ומנינן כך וכך ואלו היתה נעימת השרים והמשרתים שווה היו כולן שם אחד וצורה אחת ודבר גלוי הוא זה לכל המבינים

והטעמים השרים נחלקים לשלשה חלקים מהן דרך גובה ומהן דרך רום ומהן דרך שחייה ואינה שחייה אלא קול נצב שאינו לא למעלה ולא למטה דרך גובה נכנס תחתיו שלשה והם פזר תלשה וטרס ודרך רום נכנס תחתיו ששה והם זרקה לגרמיה רביע תביר טפחה סלוק ודרך נצב נכנס תחתיו שלשה והם יתיב זקף אתנחה וכן יש למשרתים כמותן לפיכך יהיה כל טעם על מלה הראויה לו וכן כל משרת על מלה הראויה לו והמשרת הוא בשביל השר לפי כך אי אפשר שיהיה אלה והוא סמוך לשר לעולם והשר אפשר שימצא בלא משרת לפי שהמשרת צריך לשר ואין השר צריך למשרת אלא בין היה בין לא היה כמו

באור ומראה מקום

המדובר אינו באותיות ממש כפי שאפשר היה לשער מהמלה „אותיות": אותיות, א כמו מלות בא לתרגם את המלה הערבית „חרוף" שפרושה גם זה וגם זה, יש על כן לפרש: חוץ מכמה מלים בודדות שאין להן מקף".

שיתבאר **ודע** שהמשרת לא יהיה שר לעולם אלא אחד בלבד והוא הדרגה והיא הנקראת שלשלת בזמן שהיא למטה תחת התיבה הוא משרת ובזמן שהוא למעלה הוא שר והוא פלי לא ימצא באחד ועשרים ספרים אלא בשבעה מקומות בלבד כמו „ויתמהמה"[1] ודומה ולפי שהן יחידים במקרא לפיכך לא נמנה עם השרים וכן לא יהיה השר משרת לעולם אלא התלשה בזמן שהוא בראש המלה ימין הקורא היא שר ובזמן שהיא על שמאל היא משרת ונוספת על המשרתים והיתיב יש לו שתי צורות פעמים הוא פשטה בסוף המלה למעלה כמו „דבר" ואם היה החוזק באמצע המלה יהיו שני פשטין כמו „ויאמר" ופעמים יהיה בצורת שופר הפוך ויהית מלמטה וההפרש בינו ובין שופר הפוך המשרת שהמשרת יהיה לאחר המלך בכל אות שיהיה עליו החוזק כמו „אלה" וזה לא יהיה אלא בתחלת התיבה לעולם קודם למלך כמו „אלה ככה" ודומה והטרס פעמים יהיה פשטה כמו „ויפן" ופעמים יהיו שתים כמו „ויאמרו" וסימנו אם יהיה על מלך אחרון שבתיבה יהיה שתים לעולם כמו „דבר" ואם ישאר אחריו מלך יהיה אחד כמו „ויעל" ודומה והתלשה השמאל שהוא משרת תשתנה צורתה ומקומה ושמה פעם היא למעלה בראש התיבה על שמאל הקורא וצורתה ככה כמו „ויקרא" ופעמים תהיה תחת המלה ונקראת תלשה קטנה ונקראת עגולה וצורתה ככה כמו „ואת פאת ים אלפים באמה"[1] והיא בששה

באור ומראה מקום

1) בראשית יט 16. 2) במדבר לה 5. כל העדויות חופפות במתן הדגשה זו לחלק של הפסוק שיש בו קדמה בשביל ים, והמחבר שלנו עצמו מסכים לכך להלן בסעיף המדבר על שני סוגים של פזר,

עשר מקומות באחר ועשרים ספרים והפזר שהוא שר פעמים ישתנה שמו וצורתו פעם יהיה ככה „וימהרו"[1] ונקרא פזר סתם ופעם יהיה כזה ים[2] ונקרא פזר גדול ונקרא קרני פרה וכן הזקף פעמים הוא שתי נקודות זו על זו ונקרא זקף סתם ופעמים יהיה שתי נקודות ומקל ונקרא זקף גדול והשופר שהוא מכלל המשרתים פעמים ישתנה שמו לפי הנעימה וצורתו אחת היא נקרא שופר מיושב ונקרא שופר מורם ונקרא שופר מכרבל ועוד יש לנו טעם שר ולא נזכר שמו וצורתו אלא בכלל חביריו והוא הסגולה והוא שלש נקודות בראש התיבה משמאל כמו „ויאמר המלך" ולמה לא נמנית לפי שהיא תיכף לזרקה לעולם לכך נמנו כאחד נמצא כל שמות הטעמים והמשרתים לפי שינוי מקומם וצורתם כך הוא הפזר פזר גדול תלשה ימין טרס חד שני טרסין יתיב יתיבין יתיב מוקדם זקף זקף גדול אתנחה זרקה סגלה לגרמיה רביע תביר טפחה סלוק שלשלת מלעיל אלו השרים והמשרתים שופר מיושב ושופר מורם ושופר מכרבל ושופר לגרמיה ושופר הפוך ותלשה שמאל ותלשה קטנה ואזלה ומארכה ודרגה ונטויה אלו הן הטעמים המשרתים והשרים. המתנהגים באחד ועשרים ספרים. אבל תגעיה והוא צורת מקל נטויה לאחור שתמצא תחת התיבות במקצת מקומות אינה לא שר ולא משרת אלא לרמוז בה שצריך למשוך באותו האות מעט כמו „נדברו" לפיכך לא נמנית בכלל וכבר אמרו אין אב לגעיה וכן הדרבן והוא כצורת אזלה שיהיה בראש התיבה אינו לא שר ולא משרת אלא לרמוז שיוציא אותו האות בהתזה

באור ומראה מקום

1) יהושע ח 14. 2) כנראה יש לק[illegible]א ב[illegible]מה.

כמו „והבקר"[1] „ויקרא לו"[2] ודמה זה הוא שמות הכל וצורתם ומקומותם:

ועתה נבאר עניני **בגד כפת** ו**אויה** בדגש ורפי ואח"כ נחזור למחלקות הטעמים והמשרתים **דע** כי כל אות מאותיות **בגד כפת** שהיה תחלת תיבה והיה סוף תיבה ראשונה אות מאותיות **אויה** אם היה טעם התיבה הראשונה מן שרים **בגד כפת** שבצדה דגש לעולם שכל הטעמים השרים פוסקין ולא יהיה אחריהן רפי לעולם ואם היה טעם תיבה ראשונה מן המשרתים כמו „ואקחה פת לחם"[3] „כי באפם"[4] „או בדרך רחוקה"[5] „ויהי דבר ה'"[6] ודומה יהיה **בגד כפת** רפין לעולם חוץ מן אוגירה ופסיק ודחיק ואתי מרחיק ושתי אותיות צבותות וזה הוא פירושן **אוגירה** יש בה שבע מלות ארבעה מהם בשירת הים „כי גאה גאה"[7] וחברו 8 „מי כמכה נאדר בקדש"[9] „ידמו כאבן"[10] וחד בירמיה „גלאתי כלכל ולא אוכל"[11] וחד בישעיה „ושמתי כדכד שמשותיך"[12] וחד בדניאל „וחכמה כחכמת אלהין"[13] הללו המלות סמוכין **לאויה**

באור ומראה מקום

1) במדבר לא 38. 2) בראשית לג 20. 3) שם יח 5. 4) שם מט 6. 5) במדבר ט 10. 6) מלכים א, יז 2 והלאה. 7) שמות טו 1. 8) שם 21. 9) שם 11. 10) שם 16. 11) ירמיהו כ 9. 12) ישעיהו נד 12. 13) דניאל ה 11. ראה המסורת על פסקא זו שיש בה שמונה חלקי פסוקים מסוג זה בכך ששמים תהלים לה 10 במקום שמות טו 21 ומוסיפים דניאל ג 2. אין ספק שהמסורת קוראת שמות טו 2 עם שם 1, וכן בשביל דניאל ג 2 אין היא כוללת שם 3 ששם חוזרים על אותן מלים. המחבר שלנו מוציא כלל את הפסקאות שבדניאל מכיון שדתבריא מיצג את המקרא המיוחד של שתי אותיות נחות בראש המלה, שהראשונה מהן אינה נושאת שוא. בהתאם לכלל שדלהלן, ע' 80 הערה 21, היתה אם כן צריכה לשמור על הדגש שלה. (ראה נורצי מנחת שי ודניאל ג 2). באשר לתהלים לה 10 ראה גם כן גורצי 1.

ואין על תיבה ראשונה אלא משרת והן בדגש ונקראין אוגירה ואין להם טעם אלא קבלה היא ביד הסופרים איש מפי איש ויש מלות אחרות יש בהן חלוף בין הסופרים מקצת אומרים דגש והן בכלל אוגירה ומקצת אומרים רפי והקורא רשאי בהן והן כמו „עם זו גאלת"[1] וכן הלא כגעת בה רוח הקדים"[2] וכן „ויעש ירבעם חג בחודש השמיני בחמשה עשר"[3] וכן „ויהי כשמע"[4] „ויהי כאשר תמו"[5] „והיה כי יבאו עליך"[6] „ויהי כראותם"[7] „ויהי כהוציאם"[8] ודומה כולם חלוף והקורא רשאי בהן **פסיק** כשיהיה בין מלת **אויה** ומלת **בגד כפת** פסיק בין שני התיבות תהיה אות **בגד כפת** דגש כמו „עשו כלה"[9] „יוסף ה' על עמו כהם"[10] ודומה וזה חק לעולם לא ישתנה **דחיק** היא הדוחק שיהיה בין שתי התיבות והוא שלא יהיה בין מקום טעם מלה ראשונה ובין טעם תיבה שניה אלא מלך אחד בלבד לפי כך נדחק הטעם על הטעם ותצא [המלה] בדגש כמו „ואעידה בם"[11] „וענתה בי"[12] „והגית בו"[13] „ועבדיך באו"[14] ודומה וכן יבא הדחיק במלה שאין בה טעם כמו „מה-תאמר"[15] „ומה-תעשה"[16] „מה־ברי ומה־בר בטני"[17] ודומה וזה שאמרנו שאם לא היה בין טעם ראשונה ושניה אלא מלך בלבד יהיה דגש והוא שיהיה אותו המלך קמץ ודחוק ואם היה זולתי הקמץ יהיה רפי כמנהגו כמו „אשר הורדתנו בו"[18] או היה

באור ומראה מקום

1) שמות טו 13. 2) יחזקאל יז 10. 3) מלכים א' יב 32. 4) בראשית לט 19. 5) דברים ב 16. 6) שם ל 1. 7) שופטים יד 11. אני מאמין שצריך לקראו: ויהי כראות המ' (אסתר ה 2). 8) בראשית יט 17. ראה בקשר לדוגמאות אחרונות אלה נורצי על שופטים ז 15. 9) שם יח 21. 10) דברי הימים א' כא 3. 11) דברים לא 28. 12) בראשית ל 33. 13) יהושע א 8. 14) בראשית מב 10. 15) שמואל א, כ 4. 16) יהושע ז 9. 17) משלי לא 2 18) יהושע ב 18.

קמץ ולא היה דחוק הרי הוא כמנהגנו כמו „ולא היה בם עוד רוח"[1] ודומה עד שיהיה קמץ ודחוק אתי מרחיק הוא הפך הדחיק שהדחיק קירוב טעם לטעם ואתי מרחיק לפי שנתרחק בין טעם לטעם מלכים הרבה בא הטעם הראשון ודחק כל המלכים והשליכם על אות הטעם השני באבני בליסטא 2 כמו „הוא יבנה־בית"[3] „למתים תעשה־פלא"[4] „סורה שבה־פה"[5] „ואלכה אליה ואדרשה־בה"[6] ודומה **מפיק** הוא שיהיה אות **האויה** יוצא כלשון ואינה נח כמו „מחציתה בבקר"[7] *„בצדה תשים"[8] ודומה וכן „ויצו פרעה"[9] „חצרתיו בתהלה"[10] ודומה בר מן תרין „ונטה עליה קו־תהו"[11] „וקול המון שלו בה"[12] הן מפיק ואו והן ברפי וכך קבלום וכן מפיק יוד כמו „ומי גוי גדול"[13] „לגוי גדול"[14] ודומה בר מן חד „ה' בם סיני בקדש"[15] בם סמוך למפיק יוד והוא רפי ומפיק **אלף** אי אפשר **שני אותיות צבותות** כל תיבה שתחלתה שני **בתין** או שני **כפין** או **ב** ופי והיה על האות הראשון שוא יהיה בדגש לעולם ולו נסמוך לו אויה כמו „ויהי בבואה"[16] „ותתפשהו בבגדו"[17] „ויהי ככלות"[18] „הלא ככרכמיש"[19] „ואכבדה בפרעה"[20] „אשר שמתי בפיך"[21] ודומה ואם יהיה תחת האות הראשון מלך יהיה

באור ומראה מקום

1) יהושע ה 1. הדגשה זו איננה זו של ההוצאות שלנו. 2) ההדגשה הראשונה מעבירה את הווקאלים על אותיות שאין להן הדגשה שניה כמו שזורקים אבנים ממקלע. 3) שמואל ב, ז 13. במדובר בפסקא זו ולא בפסקא הדומה בדברי הימים א, כב 10 המודגשת: הוא־יבנה בית. 4) תהלים פח 11. 5) רות ד 1. 6) שמואל א' כח 7. 7) ויקרא ו 13. 8) בראשית ו 16. 9) שמות א 22. 10) תהלים. 11) ישעיה לד 34. 12) יחזקאל כג 42. 13) דברים ד 7. 14) בראשית יב 2 והלאה. 15) תהלים סח 18. ראה המסורה בנדון. 16) שופטים א 14. 17) בראשית לט 12. 18) יהושע י 20. 19) ישעיהו י 9. 20) שמות יד 17. 21) ישעיהו נט 21) זה נעשה לא רק בשביל בית ופה אלא בדרך כלל בשביל שתי אותיות גחות המבוטאות ע"י אותו חלק הפה כמו דלת ותו.

רפי כמנהגו כמו „והוא אשה בבתוליה"[1] „אזלו בבהילו"[2] „ארכויא בבליא"[3] „אל ירא בפלגות"[4] ודומה:

ודע שזה שאמרנו כל **בגד כפת** דסמיך **לאויה** מתקרי ברפי חוץ מן הנזכרין אין הולכין בו אחר הכתב אלא אחר הקריאה כמו „ועשית בדי"[5] אעפ"י שאין סמוך לו אלא תיו הרי הוא רפי לפי שאות מאותיות **אויה** נעלם בצד התיו והוא **הי** או **אלף** במקצת דרכים לפיכך רואים כאילו הוא סמוכה **לאויה** ותהיה בדי רפי וכן „ונתת וקנית ולקחת ביתך בשבתך וידך ועבד," ודומה כולן באות נח מאותיות **אויה** בצד התיו או בצד הכף לכך דנין בו במקום **אויה** וכן אפשר שימצא אות **אויה** כתוב וסמוך לו דגש כאילו אין שם אות **אויה** כמו „וירא בלק"[6] האלף כאילו אינו לפי שאין הדבור עומד אלא על הריש לפי כך נסמך לו דגש וכן כל הדומה לזה. מקובל מנביא וחוזה. ואם יאמר אדם מה טעם **בגד כפת** נרפין מ**אויה** ידע שאותיות **אויה** הן רכין רפין לפיכך מרפין האות הסמוך להן ויצא רך כמותן **ודע** שיש לבני ארץ ישראל באות **ריש** דרך אחרת ביציאתו פעם מחזקין ופעם מרפין והוא קשור בלשונם ואינו מצוי אצלינו לפיכך אינו צריך להזכירו 7 וכן יש להן **זין** נקרא מכרוך 8 ואינו ידוע אצלינו והמשכילים יבינו.

שער נחזור לענין הטעמים דע שהטעמים שנים עשר יש מהן

באור ומראה מקום

1) ויקרא כא 13. 2) עזרא ד 23. 3) שם 9. 4) איוב כ 17. 5) שמות כה 13. 6) במדבר כב 2. 7) אולם להלן הוא נותן את הכלל המתיחס לצורת הביטוי הכפולה של אות זו. 8) „מכרוך" אולי כפל־כרך „עטוף". לפי סעדיה, פרוש לישעיהו, אנשי עיראק נהוג לומר הד'א ריש מכרוך', וריש ג'יר מכרוך" בשביל ריש עם ובלי דגש. ירחון אשורי אסיאתי קטע 5 (1870).

מה שאפשר שיצמד והם שבעה פזר ותלשה [1] יתיב זקף לגרמיה תביר זרקה והחלק שאי אפשר שיצמד והם טרס רביע טפחה אתנחה וסלוק והחלק הנצמד נחלק לשלשה חלקים חלק יצמד לשנים בלבד וחלק לשלשה וחלק ליתר משלשה: והחלק הראשון היתיב והתביר ולגרמיה ותלשה היתיב „אתה ואהרן"[2] ודומה התביר כמו „לרדת אל־כרם"[3] ודומה לגרמיה כמו „וימח את כל־היקום אשר על"[4] ודומה והתלשה במקום אחד בלבד „בא הנה ואשלחה אותך אל־המלך"[5] החלק השני הם זקף וזרקה הזקף כמו „ערב וידעתם"[6] ודומה הרי נצמד לשנים והשלשי כמו „כבאך בבל וראית וקראת"[7] ודומה והזרקה אפשר שתצמד

באור ומראה מקום

1) לפי בן בלעם (משפטי הטעמים, רדלהיים 1808, 8ב) טעם זה הוא הלק מאלה שאינם יכולים להשנות מיד. ראה שורה 8. 2) במדבר כ 8. 3) מלכים א' כא 16. 4) בראשית ז 23. פינסקר (נקודה, ע' 24 הערה) בודאי הבחין בין שני הטעמים אשר בהיותם מאותה צורה אין להם אותו האופי. 5) שמואל ב יד 32. היהודג' (בייטרעגה 3, 198) מצטט גם הוא דוגמא זו בהוסיפו שהנקדים שמו את התלשה של המלה השניה (ואשלחה) בקצה השמאלי של המלה, מה שעושה ממנו מלת שמוש (שמשי) ומבדיל בינו ובין התלשא המוטעם. בן בלעם (משפטי הטעמים 9א) מביא את אותה העובדה. אולם לפי שינוי זה ההטעמה של הפסוק עדין נשארת לא פחות יוצאת מן הכלל היות ואין מכירים דוגמא אחרת של תלשה שמאל הבא אחרי תלשה־טעם. אולי אנשי המסורת חשדו כי בפסוק זה חסר משהו בין אשלחה והנה ועל זאת הצביעו בשימם שני טעמים שאינם משתווים זה עם זה. (ראה יוספוס עתיקות היהודים ז, ח, 5). אחרת נראה תמיד קשה לבטל את עדויותיהם של הדקדקנים העתיקים ע"י כתיב כתבי היד במידה והכתוב טרם אושר ע"י מסורת־שולייס. (ראה אוואלד, לעהרבוך הוצאה 8 ע' 211 מס. 1) באשר לשני סוגי התלשה מ. פינסקר נותן הסברים צודקים ביותר (שיטת הניקוד, חלק עברי, ע' 36 והלאה). 6) שמות טז 6. בכתב היד נמצא במלה הראשונה עקב. 7) ירמיהו נא 61.

לשנים כמו „כה אמר ה' למשיחו לכרש"[1] ודומה וחד שלשי בלבד „והוא יען אשר שלחת מלאכים לדרש בבעל־זבוב אלהי עקרון"[2] החלק השלישי אפשר שיצמד ליתר משלשה הוא הפזר לבדו יצמד לשנים כמו „וימהרו וישכימו"[3] ודומה ויצמד לשלשה כמו „בני הימן בקיהו ומתניהו"[4] ודומה ויצמד לארבעה כמו „ושבניהו ויושפט ונתנאל ועמשי"[5] ודומה ויצמד לחמשה כמו „ואחיו שמעיה ועזריאל מללי גללי"[6] ודומה ולא יצמד לששה ולשבעה אלא פסוק אחד נצמדו בו שמונה פזרין „ועמהם אחיהם המשנים זכריהו בן ויעזיאל ושמירמות ויחיאל וענ‍י אליאב ובניהו ומעשיהו ומתתיהו ואליפלהו ומקניהו ועבד אדם ויעיאל השוערים"[7] והמשרתים שיהיו ביניהן אינן מפסיקין לפי שאינן אלא טפילה ושאר החמשה לא יכפלו לא ימצא טרס סמוך לטרס ולא רביע סמוך לרביע ולא אתנחה ואתנחה ולא טפחה וטפחה, ולא סלוק וסלוק; כבר אמרנו שהמשרתים הם טפילה לשרים והם מחזקים המלות שלא יתדפקו המלות זו לזו עד מקום השר בלבד והודענו שאי אפשר למשרת בלא שר והשר אפשר שיהיה בלא משרת והרי אנו כותבין איזה טעם שאפשר שיסמכו לו משרתים הרבה ואיזה טעם שלא יקדמו אלא משרת אחד ודון על מה שאנו כותבין לדומה להן והטעמים נחלקין לפי ענין זה לששה חלקים החלק הראשון אין נסמך לו מן המשרתים אלא משרת אחד בלבד החלק השני אפשר שיסמך לו שני משרתים החלק השלישי אפשר שישרתוהו שלשה

באור ומראה מקום

1) ישעיהו מה 1; מבלי שיבוא אחריו סגול (ראה רשי על מגלה, 12, 3. 2) מלכים ב' א 16. 3) יהושע ח 14. 4) דברי הימים א' כה 4. 5) שם טו 24. 6) נחמיה יב 36. 7) דברי הימים א' טו 18.

משרים החלק הרביעי אפשר שישרתוהו ארבעה משרתים החלק החמישי אפשר שישרתוהו חמשה משרתים החלק הששי אפשר שישרתוהו ששה משרתים וזה הוא פירושן: החלק הראשון הוא הסלוק אפשר שיהי' בלא משרת כמו „וירדף עד־דן"[1] ואפשר שיהיה לו משרת אחד ולא שני לו כמו „ואת הארץ"[2] ודומה החלק השני יש בו ארבעה טעמים והם לגרמיה זקף טפחה ואתנחה הלגרמיה אפשר שיהיה בלא משרת כמו „אלה תלדות"[3] ודומה ואפשר שיהיה לה משרת אחד כמו „וישלח מלך אשור"[4] ודומה ואפשר שיהיה לה שני משרתים כמו „כי המלט אמלט"[5] ודומה הזקף אפשר שיהיה בלא משרת כמו „והכהן"[6] ודומה ואפשר שישרתו משרת אחד כמו „כי הוא בין אחים"[7] ודומה ואפשר שיהיה לו שני משרתים כמו „טוב תתי אותה לך"[8] ודומה הטפחה אפשר שתהא בלא משרת כמו „בראשית ברא"[9] ודומה ואפשר שיקדמה משרת אחד כמו „נחמו נחמו עמי"[10] ודומה ואפשר שיקדמה שני משרתים כמו „למה תעשה כה לעבדיך"[11] ודומה האתנחה אפשר שתהיה בלא משרת כמו „ויען ויאמר"[12] ודומה ואפשר שיקדמה משרת אחד כמו „ברא אלהים"[13] ודומ' ואפשר שני משרתים כמו „כי לא תחפירי"[14] ודומה וכן בנטויה „אם ארץ מאפליה"[15] ודומה החלק השלישי

באור ומראה מקום

1) בראשית יד 14. 2) שם א 1. 3) שם לז 2. 4) ישעיהו לז 2, מלכים ב; יח 17 אין בו טעמים אלה. 5) שמואל א' כז 1. 6) ויקרא ז 8. (ראה להלן ע' 90 שורה 1 והלאה). 7) הושע יג 15. 8) בראשית כט 19. 9) שם א 1. 10) ישעיהו מ 1. 11) שמות ה 15. 12) במדבר כג 12. 13) בראשית א 1. 14) ישעיהו נד 4. בהוצאות שלנו שתי המלים הראשונות קשורות במקף. 15) ירמיהו ב 31.

הוא הרביע אפשר שיהיה לבדו כמו „ותחת כי אהב"[1] ודומה ואפשר שיקדמו משרת אחד כמו „התעוררי התעוררי"[2] ודומה ואפשר שיקדמו שני משרתים כמו „כי על־אפי ועל־חמתי"[3] ודומה ואפשר שיקדמו שלשה משרתים כמו „גם בן ואח אין־לו"[4] ודומה החלק הרביעי הוא זרקה ותביר הזרקה אפשר שלא יקדמה משרת כמו „ויאמר יעקב"[5] ודומה ואפשר שיקדמה משרת אחד כמו „ויאמר ה' אל משה"[6] ואפשר שיקדמה שני משרתים כמו „ויאמר משה לפרעה התפאר עלי"[7] ודומה ואפשר שיהיו לה שלשה משרתים כמו „ואשר יבא את־רעהו ביער"[8] ודומה ואפשר שיהיו לה ארבעה משרתים כמו „הנני עמד לפניך שם על־הצור בחורב"[9] ודומה התביר אפשר שיהיה לבדו כמו „ואלה תלדת ישמעאל"[10] ודומה ואפשר שיקדמו משרת אחד כמו „למען תמצו"[11] ודומה ואפשר שיקדמו שני משרתים כמו „אשר ישחטו את־העולה"[12] ודומה ואפשר שלשה משרתים „כי אעלה ארוכה לך"[13] ודומה ואפשר ארבעה משרתים כמו „כל הבא אל המקום אשר נפל שם עשהאל וימת"[14] ודומה החלק החמישי הוא תלשה וטרס התלשה אפשר שתהיה לבדה כמו „ושבקה"[15] ודומה ואפשר שיקדמה משרת כמו „ויתן ה'"[16] ודומה ואפשר שני משרתים כמו „כי־כה אמר ה'"[17] ודומה ואפשר שלשה כמו „וחרה אפי בו ביום ההוא"[18] ודומה ואפשר ארבעה כמו „ויהי כאשר שמע סנבלט

באור ומראה מקום

1) דברים ד 37. 2) ישעיהו נא 17. 3) ירמיהו לב 31. 4) קהלת ד 8. 5) בראשית לב 10. 6) שמות ח 12. 7) שם ח 5. 8) במדבר יט 5. 9) שמות יז 6. 10) בראשית כה 12. 11) ישעיהו סו 11. 12) יחזקאל מ 42. 13) ירמיהו ל 17. 14) שמואל ב, ב 23. 15) ישעיהו ל 14. 16) שמואל ב' ד 8. 17) ישעיהו מה 18. 18) דברים לא 17.

וטוביה"[1] ודומה ואפשר חמשה כמו „ועל הנחל יעלה על־שפתו מזה ומזה כל־עץ־מאכל"[2] ודומה והטרס אפשר שיהיה לבדו כמו „ועשה למצברי מעזים"[3] ודומה ואפשר שיקדמו משרת אחד כמו „ויאמר אלי"[4] ודומה ואפשר שני משרתים כמו „ויעש לו אהוד"[5] ודומה ואפשר שלשה כמו „ויאמר חנניה לעיני כל־העם"[6] ודומה ואפשר ארבעה כמו „קח מטך ונטה־ידך על־מימי מצרים"[7] ודומה ואפשר חמשה כמו „וישלח ישראל מלאכים אל־מלך אדום לאמר"[8] ודומה החלק הששי הוא פזר ויתיב הפזר אפשר לבדו בלא משרת כמו ויעש ויאמר ודומה ואפשר שיהיה לו משרת אחד „ובאת אתה"[9] ודומה ואפשר שנים כמו „ויתן להם משה"[10] ודומיין ואפשר שלשה כמו „ויאמר שאול פצו בעם"[11] ודומה ואפשר ארבעה כמו „קל קרנא משרוקיתא קיתרוס סבכא"[12] ודומה ואפשר חמשה „אשר נחלו אלעזר הכהן ויהושע בן־נון"[13] ואפשר ששה כמו „ואשלח אליכם את־כל־עבדי הנביאים השכם ושלח לאמר"[14] ודומה היתיב אפשר שיתיה בלא משרת כמו „ובאו ועשו" ודומה ואפשר שיקדמו משרת אחד כמו „פצחו רננו"[15] ודומה ואפשר שנים „וקראתי עליו לכל־הרי חרב"[16] ודומה ואפשר שלשה כמו „ונבקע הר הזתים מחציו"[17] ודומה ואפשר ארבעה כמו „אל כל־אשר יבוא שם נחלים"[18] ודומה ואפשר חמשה

באור ומראה מקום

1) נחמיה ד 1. בדוגמא שלנו חיה בטעות החרגי. 2) יחזקאל מז 12. 3) דניאל יא 39. 4) בראשית לא 11. 5) שופטים ג 16. 6) ירמיהו כח 11. 7) שמות ז 19. 8) שופטים יא 17. 9) ירמיהו לו 6. 10) במדבר לב 33. 11) שמואל א, יד 34. 12) דניאל ג 15. 13) יהושע יט 51 א הטעם הוא פזר גדול. 14) ירמיהו כט 19. 15) ישעיהו נב 9. 16) יחזקאל לח 21. 17) זכריה יד 4. 18) יחזקאל מז 9.

כמו „וראשי האבות למטות בני־ ישראל בגורל בשילה"[1] ודומה ואפשר שיקדמו ששה והוא במקרא במקום אחד בפסוק „וישלח חזקיה מלך־יהודה אל־מלך־אשור לכישה לאמר חטאתי"[2]:

שער כבר אמרנו שהשופר שהוא מכלל המשרתים נחלק לשלשה שופר מיושב ושופר מורם ושופר מכרבל ולשון מיושב שהמלה תצא בו בנעימה מיושבת לא למעלה ולא למטה ולשון מורם שהמלה תורם בו בנעימה ולא תגביה הקול אלא כאלו בהרגשה לבד ולשון מכרבל שהוא אודק המלה לחברתה וכופלה בו כמו „ודוד מכרבל במעיל בוץ"[3] וכל המשרתים אי אפשר שיצמדו ויתחברו זה לזה אלא שופר מיושב ושופר מורם **השופר המיושב** יצמד בשירות ארבעה טעמים בפזר ותלשה וטרס שיש לו שלשה משרתים או יתר וביתיב שיש לו חמשה משרתים וביתיב שיש לו ששה משרתים, שהוא יחידי ואין לו שני[4] **והשופר המורם** ישמש בשני טעמים צמוד בזרקה ואתנחה ובסגולה שהיא תלויה לזרקה וכן **המארכה** תצמד בטעם לגרמיה בלבד ושאר המשרתים לא יצמדו לעולם ושלשה טעמים מכלל השרים והם זרקה יתיב תביר יש לכל אחד מהן שני משרתים אי אפשר שיתחברו זה עם זה אלא אם היה זה לא יהיה זה ואם יהיה זה לא יהיה זה הזרקה בזמן שמשרת לה שופר מורם לא ישרת עמו אזלה ובזמן שישרת לה אזלה לא ימצא שופר מורם אם היתה שלשית והיתיב בזמן שמשרתו שופר הפוך לא ישרת עמו מארכה ובזמן שמשרתו מארכה לא יהיה שופר

באור ומראה מקום

1) יהושע יט 51. 2) מלכים ב, יח 14. 3) דברי הימים א, טו 27. 4) כלומר „מקרה שאינו מופיע אלא פעם אחת כפי שראינו לעיל שורה 2.

הפוך והתביר יש לו שני משרתים דרגה ומארכה לא יתחברו באחר אלא ב„אם תעירו ואם תעוררו"[1] וחברו[2] בלבד: **דרך** חבור המשרתים **שופר מיושב** יסמך לו שופר מיושב כמותו כמו „ועל הנחל יעלה על שפתו מזה ומזה"[3] ודומה ויסמך לו דרגה כמו „גם בן ואח אין לו"[4] ודומה המשרת השני **אזלה** יסמך לה שופר הפוך כמו „וקראתי עליו לכל־הרי חרב"[5] ודומה ויסמך לה נטויה בשני מקומות „ומזון לכלא־בה"[6] וחברו[7] ויסמך לה[8] הטרס עצמו[9] כמו „ויעש לו אהוד"[10] ודומה ויסמך לה מארכה כמו „וישלח האלהים מלאך לירושלים"[11] „כי אעלה ארכה לך"[12] ודומה בלבד המשרת השלישי **תלשה** לא יסמך לה אלא אזלה בלבד ובארבעה טעמים והן יתיב וטרס זרקה ותביר כמו „ונבקע הר הזתים מחציו"[13] „בהעביר בניכם באש אתם נטמאים לכל גלוליכם"[14] ואשר יבא את רעהו ביער"[15] „נחלת עבדי ה' וצדקתם"[16] ודומה והמשרת הרביעי **מארכה** תסמך לה מארכה כמותה (כמו „ושבע עשרה שנה"[17] ודומה[18]) בטעם לגרמיה השלשי כמו „אשר בית ישראל

באור ומראה מקום

1) שיר השירים ב 7. 2) שם ג 5. ראה משפטי הטעמים 29 ב. שורה 10 והלאה, ע' 107, הערה. 3) יחזקאל מז 12. 4) קהלת ד 8. 5) יחזקאל לח 21. 6) דניאל ד 9. 7) שם 18. 8) בכתב היד „לו". 9) כלומר: כשמש לטרס, האזלה אינה סובלת שמש אחר בינה ובין טעמה. 10) שופטים ג 16. 11) דברי הימים א כא 15. 12) ירמיהו ל 17. בודאי חסרות בין שתי דוגמאות אלה שהובאו ע"י המחבר בניגוד לנוהג הרגיל שלו בכדי להוכיח עובדה אחת, המלים „ויסמוך לה דרגא כמו. רק בפסקא המצוטטת בנוסח שלנו השמש לתביר? צריך להיות מארכה, בן בלעם, אשר אצלו מוצאים את אותו הסעיף (ראה משפטי הטעמים 11א) נותן את הדוגמא „ויקרא ה למשה" (שמות יט 20). 13) זכריה יד 4. 14) יחזקאל כ 31. 15) דברים יט 5. 16) ישעיהו נד 17. 17) דברי הימים ב, יב 13. 18) מלים אלה אינן במקומן פה. האזלה של המלה הראשונה מאושרת על ידי מסורת המצוטטת ע"י נורצי, בקשר לפסוק זה ולקהלת ז, 2 1) יחזקאל ח 6. בשתי דוגמאות

עושים פה"[1] ודומה ויסמך לה נטויה במקום אחד בלבד והוא „אם ארץ מאפליה"[2] ותסמך לארבעה טעמים זרקה ויתיב ותביר וסלוק כמו „וקח משענתי בידך"[3] „עזריקם בכרו"[4] „ישתרגו"[5] „ואת הארץ"[6] „עד שתחפץ"[7] ודומה המשרת החמשי **דרגה** יסמך לה שופר מיושב כמו (כי) „לא בסתר דברתי"[8] ודומה ויסמך לה מארכה כפולה כמו „ויקרא לה נבח"[9] והן י"ד מקומות במקרא[10] ויסמך לה, התביר עצמו[11] כמו „אשר ברכו ה'"[12] ודומה המשרת הששי **שופר מכרבל** לא יסמך לו לעולם אלא שופר מורם כמו „אשר כפר בהם"[13] ודומה המשרת השביעי **שופר הפוך** לא יסמך לו לעולם אלא היתיב עצמו[14] בלבד כמו [כה] אמר ה' ודומה המשרת השמיני **שופר מורם** לא יסמך לו אלא כמותו או זרקה או סגלה [או זקף[15]] או אתנחה המשרת התשיעי **נטויה** לא יסמך לה אלא אתנחה וסלוק כמו „קפדה־בא"[16] ודומה „להחלו"[17] ודומה המשרת העשירי **תלשה קטנה** לא יסמך לה אלא פזר גדול כמו „ויהושע בן נון"[18] ודומה וחיבור המשרתים זה לזה על הדרך שאמרנו לא יתחלף כמו שביארנו ודרגה אחריה תביר ולא יהיה תביר ואחריו דרגה וכן נטויה וסמך לה אתנחה לא תהיה אתנחה

באור ומראה מקום

אלה של ההוצאה ב־4 של שנת 1518 ושל התנך הרבני של אותה שנה נמצא דרגה במקום מארכה, דבר שאינו אפשרי כי ל„לגרמה" אין אף פעם שמש אחר מזה האחרון. 2) ירמיהו ב 31. 3) מלכים ב, ד 29. 4) דברי הימים א, ח 38. 5) איכה א 14. 6) בראשית א א. 7) שיר השירים ב 7. הדוגמא מיותרת. 8)ישעיהו מה 19. 9) דברים לב 42. 10)ראה משפטי הטעמים כרך 22. 11) כשמש לתביר הדרגה תמיד באה מיד לפני טעם זה. 12) ישעיהו ט 25. 13) שמות כט 33. 14) לעולם אין שמש אחר בין יתיב (פשטא) ושמש זה. 15) ראה להלן ע' 95 שורה 14 והלאה 16) יחזקאל ז 25. 17) ויקרא כא 4 18) יהושע יט 51.

אחריה נטויה וכן בכולן וכבר אמרנו[1] **שהדרבן** והוא כמו אזלה בראש התיבה ואינו אזלה וכן **הגעיא** והוא כמו הטפחה[2] תחת התיבה אינן לא טעם ולא משרת אלא לפטם את המלה להתיז בדרבן כמו והכהן והבקר ולהרויח בגעיה ולהחביר מלה לאחותה וסופר כותבה וסופר מבטלה וכן מקצת מקומות קוראין אותה ומקצת מקומות אין קוראין אלא במקצת מקומות היא מועלת כמו שאמרו כל לשון דחילא געי וכל לשון ראייה לא געי[3] וכמו „תשנו"[4] „ישנו"[5] אחת לשון מנין מקום שנים ואחת לשון שינה ודומה ונקראת געיא לפי שאין לה נעימה והנפה כשאר הטעמים והמשרתים אלא למשוך ולהחביר ולהרויח כמו „לבלתי השחית הכל"[6] ודומה והוא מלשון גועה[7] והדרבן שהוא מתיז את התיבה כמו שאמרו „דברי חכמים כדרבונות"[8] ועל דרך זו כל שמות הטעמים הכל לפי נעימתם ולפי יציאתם והכל בכתב מאת ה' השכיל:

שער נבאר בו עניני הטעמים והמשרתים:

כבר אמרנו שהטעמים נחלקים לשלשה חלקים חלק ראשון נעימתו דרך גובה והם פזר תלשא וטרס ונעימתם שיגביה קולו בהן עד למעלה כמו שתראה בזמן שיהיה בפסוק שנים שלשה פזרין יגבה קול הקוראים וישמע עד למרחוק **הפזר** יהיה באחד ועשרים ספרים על שתי צורות פעם נקרא פזר סתם והוא פזר

באור ומראה מקום

1) להלן בעמוד 77 שורה 18 והלאה. 2) לגעיה היתה לראשונה צורה זו: יותר מאוחר קבלה זו של סילוק. 3) „לכל ביטוי של יראה (פחד) (השרש ירא) יש געיה, לכל ביטוי של ראיה (שרש ראה) — אין." כך מבדילים בין יראו (מלכים ב יז 28) מיראו. 4) נחמיה יג 21. 5) משלי ד 16. 6) ישעיהו סה 8. 7) השוה שמאול א, ו 12. 8) קהלת יב 11.

ופעם נקרא פזר גדול והיה כקרני חגבים כזה והוא נחלק לחמשה חלקים במשרתים החלק הראשון יש לו שני משרתים והן כארבעת פיסוקים וסימנם „את פאת־קדמה אלפים באמה"[1] „צאו לערי יהודה"[2] „ושם היו לפנים נתנים את המנחה"[3] „ככה ינער האלהים"[4] החלק השני יש לו שלשה משרתים והן חמשה פיסוקים „ובאו אליך ואמרו אליך"[5] „וירם יאשיהו לבני העם"[6] „גם הנה־העץ אשר־עשה המן"[7] „ומביאם הערמות ועומסים על החמורים"[8] „וישלח אשר על־הבית ואשר על־העיר"[9] החלק השלישי יש לו ארבעה משרתים והם שלשה פיסוקים ושני „אנשים שרי גדודים היו בן־שאול"[10] „הנני ממלא את־כל־יושבי הארץ הזאת"[11] „תהי נא אזניך־קשבת ועיניך פתוחות"[12] דנחמיה החלק הרביעי יש לו חמשה משרתים והם שני פיסוקים „אשר נחלו אלעזר הכהן ויהושע בן־נון"[13] „ויקהל דוד את כל... שרי השבטים ושרי המחלקות המשרתים את־המלך"[14] החלק החמישי יש לו ששה משרתים והם שני פיסוקים „והנותר לנשיא מזה ומזה לתרומת־הקודש ולאחזת העיר"[15] „ובני תורין ודכרין ואמרין לעלון לאלה שמיא"[16] נמצא כל הפזרין הגדולים שבעשרים ואחד ספרים ששה עשר בלבד והתלישא הקטנה תשמש עם כל אחד מהן ואינה מצויה אלא עמהן בלבד וכבר נמנו במסורת וטעם

באור ומראה מקום

1) במדבר לה 5. 2) דברי הימים ב, כד 5. 3) נחמיה יג 5. 4) שם ה 13. 5) ירמיהו לח 25. 6) דברי הימים ב, לה 7. 7) אסתר ז 9. 8) נחמיה יג 15. 9) מלכים ב, י 5. 10) שמואל ב, ד 2. 11) ירמיהו יג 13. 12) נחמיה א 6. 13) יהושע יט 51. 14) דברי הימים א, כח 1. 15) יחזקאל מח 21. הטעמה זו עם מקף לפני השמש החמשי היא זו של שתי ההוצאות מונציה, 1518. 16) עזרא ו 9. באותן הוצאות יש פזר על ואמרין, מה שמתנגד למסורת (ראה היידנהיים משפטי הטעמים 24 א שורה 13).

אלו הפזרין הגדולים אמרו לפי שיש בפסוקים אלה חוזק ביותר ונגבהין יותר מדאי לכך נעשו פזרין גדולים ומשרתי הפזרין הסתם והגדול כולן שופרות מיושבין בין אחד בין רבים ויתר עליו הגדול שסמוך לו תלישא קטנה כמו שפירשנו: **התלשא** והוא מחלק דרך גובה כבר ביארנו[1] שיש לה משרתים מאחד ועד חמשה וכולן שופרות מיושבין ולא ישתנו לעולם וזה שעושין אותה בתחלת התיבה אף על פי שאינה על אות הנעימה כדי שלא תתחלף בתלשא שהוא משרת וכדי שלא יטעו בסימן המסורת שעושין על התיבה שיש לה מסורות[2] והקורא יחזיק על אות הנעימה ולא ישגיח על מקומה כגון „את עץ־הארז"[3] הנעימה על האלף ורואין אותה כאלו היא עליו ודומה וכן הזרקה והסגלה לא יהיו לעולם אלא בסוף התיבה מלמעלה והקורא אוחז על אות הנעימה וידון בה ממלות אחרות עד שיעמידנה על מכונה ולא ישתנה הענין **הטרס** והוא מחלק גובה אפשר שיהיו לו משרתים מאחד ועד חמשה כמו שהודענו ודע שאם היה משרתו אחד והוא על תיבה בפני עצמה אי אפשר שיהיה אלא או שופר מיושב או אזלה בלבד ודרך ידיעתו אם הוא שופר או אזלה תדע תחלה אם היה המשרת תחת אות ראשון מן המלה המקדמת הוא שופר לעולם כמו „הן הנה היו"[4] „תחת הנחשת"[5] ודומה ואם היו על אות שני מן המלה יהיה אזלה כמו „ויאמר אחד קדוש"[6] ודומה ואם היה המשרת על מלת הטרס עצמה לא יהיה אלא אזלה כמו „והיתה"[7] „ונתתי"

באור ומראה מקום

1) ע' 85 שורה 17 והלאה. 2) הסימן ששמים מעל למלים שהם נשוא הערה מסורתית. 3) ויקרא יד 51. 4) במדבר לא 16. 5) ישעיהו ס 17. 6) דניאל ח 13. 7) ישעיהו כח 4.

ודומה ולא יהיה משרתו עמו אלא בזמן שאין אחריו רביע אבל בזמן שיהיה אחריו רביע יבטל משרתו ויהיה שני טרסין כמו „ומרדכי יצא מלפני המלך"[1] ודומה ואפשר שיהיה טרס ולא יהיה אחריו רביע אלא טעם אחר אבל העיקר בזמן שיש על תיבה אחת אזיל ואתי[2] לא יהיה אחריה רביע בלבד ואם קדם לטרס שני משרתים לא יהיו לעולם אלא תלשה ואזלה כמו „ויאמר ה' לו עוד"[3] ודומה וכן אם היו שלשה או ארבעה או חמשה שנים הסמוכין לו יהיו תלשה ואזלה והראשונים כולם שופר מיושב כמו „בעת ההיא... יוציאו את־עצמות מלכי־יהודה ואת־עצמות שריו ואת־עצמות הכהנים"[4] ודומה ואם אין לטרס משרת כלל פעם יהיה טרס אחד ופעם יהיה שני טרסין כמו שביארנו למעלה ואמרו שבן נפתלי אינו עושה לעולם אלא טרס אחד ואמרו שבזמן שיקדום הטרס שתי תיבות אם היתה האזלה באות ראשון מן התיבה השניה תהיה הראשונה מקף ולא יהיה לו אלא משרת אחד והוא האזלה בלבד כמו „ואמרתם זבח פסח הוא לה'"[5] ודומה ודבר זה ברוב ואפשר שימצא חלוף:

החלק השני והוא דרך נצב והם שלשה יתיב וזקף ואתנחה **היתיב** כבר ביארנו שיש לו משרתים עד ששה ושהתלשה ושופר הפוך סמוכין לו ברוב[6] ועתה נבאר עיקר החלוף צורתו וחלף משרתיו האחרונים עד התלשה ולמה פעמים יסמך לו שופר הפוך ופעמים יהיה מארכה חילופו בעצמו פעמים יהיה כמו פשטא בסוף התיבה מלמעלה כמו „תנופת"[7] שאם היה בלא משרת

באור ומראה מקום

1) אסתר ח 15. 2) זהו אותו הדבר כמו אזלה וטרס. 3) שמות ד 6. 4) ירמיהו ח 1. 5) שמות יב 27. 6) לעיל ע' 87 שורה 2 ו־21. 7) שמות כט 16.

והנעימה על אות ראשון מן התיבה יהיה מלמטה כמו „שובה ישראל"[1] „ארך התיבה"[2] ודומה ובזמן שיש עמו משרת או שנעימתו על אות שני מן התיבה יהיה מלמעלה כמו „וירא אלהים אל־יעקב"[3] „ויסעו מבית אל"[4] ודומה ואם היתה המלה ראויה לשתי נעימות יהיו שני פשטין מלמעלה אחד על מקום הנעימה האמתית ואחד בסוף התיבה להכיר שהוא יתיב לא אזלה כמו ויאמר ודומה וההפרש שבין יתיב מלמטה ובין שופר הפוך המשרת שהמשרת יהיה אחר המלך וזה קודם המלך ושופר הפוך המשרת לא יהיה אחריו לעולם אלא יתיב פשטה מלמעלה וזה הוא יתיב מקדם לא יהיה לעולם אחריו אלא זקף ובאחד עשר מקומות נמצא אחריו יתיב מלמעלה ונמצאו שני יתיבין כמו „או בנבלת"[5] „את סיחון"[6] ודומה והן י"א במקרא וכבר נמנו במסורות[7] וסימן נבילתא דסיחון קצת בגבר דעבר ואזיל בשקר מלכות ושלטון וזאיע בנהרא דרך חלוף משרתיו כבר אמרנו שהמשרת הסמוך ליתיב ישתנה פעם שופר הפוך ופעם מארכה ודרך ידיעתו אם היה היתיב על המלך הראשון שבתיבה יהיה משרת והסמוך לו לעולם מארכה כמו „והכן לי בזה"[8] „לטוב לנו

באור ומראה מקום

1) הושע יד 2. 2) בראשית ו 15. 3) שם לה 9. 4) שם 16. 5) ויקרא ה 2. 6) דברים א 4. 7) ראה משפטי הטעמים 20 א שורה 8 והלאה. אחת עשר מלות הזכרות מיצגות את אחד עשר הפסוקים לפי הסדר שבמסורת, כבילתה ודסיחון מתאימות לשני הפסוקים המצוטטים. קוץ עד קצת מתאים למאסו (ישעיהו ה 24). גבר לאיש (ירמיהו כב 30) דעבר למעבר (ישעיהו ל 32); ואזיל להלכים (ירמיהו טז 12) בשקר עד שקר (שם יד 14. מלכות לאותה מלה (דניאל ז 27) ושלטי לושליט (שם ב 10). וזאיע ל־חרד (עזרא ט 4). בנהרא לנהרא (שם ו 8). אלה הן תמיד מלים ארמיות אשר כל אחת מהן מתרגמת מלה עברית מכל אחד מהפסוקים. 8) במדבר כג 1.

כל הימים"[1] ודומה ואם יהיה היתיב על המלך השני יהיה משרתו שופר הפוך כמו „וחגתם אתו חג לה'"[2] ודומה וחלוף זה לפי הנעימות כמו שפירשנו ודע שהמארכה שתשרת את היתיב פעמים יארך בנעימתה ופעמים ידלג בה וידיעת דבר זה כך הוא אם היה במלה יתיב אחד יאריכו בנעימתה כמו „יוצר אור"[3] „מה־מצאו אבותיכם בי עול"[4] ואם היה במלה שני יתיבין מבליעים בנעימתה ולא מאריכים כמו „היתה תהו ובהו"[5] „האלהים אני"[6] ודומה זה הוא חלוף המשרת הראשון הסמוך ליתיב נחזור לחלוף המשרת השני המוקדם לראשון וכך הוא אם היה בתחלת התיבה יהיה שופר לעולם כמו „ליל שמרים הוא לה'"[7] „כי ארץ פסילים היא"[8] ודומה ואם היה על אות שני או יתר יהיה אזלה לעולם כמו „ויפצרו באיש בלוט מאוד"[9] וכי מה אני ודומה ושאר משרתיו ראשונים אין להם חלוף: **הזקף** והוא מחלק הנצב דע שאין לו משרת אלא שופר מורם או מכרבל ודרך ידיעתו אם הוא זה או זה כך היא אם היה השופר על אות ראשון מן התיבה יהיה מכרבל כמו „ומי גוי גדול"[10] „רגע אדבר"[11] ודומ' ואם היה על אות שני או יתר הוא מורם כמו „ולא פחדו"[12] „ורגע אדבר"[13] ודומה ואם היה לזקף שני משרתים והם שופרות יהיה הראשון מכרבל והשני מורם על כל פנים ואין משגיחין על איזה אות היא כמו „אשר כפר בהם"[14] „אשר יצא ממעיך"[15] ודומ' ויש בין השופר המכרבל הסמוך לזקף ובין הסמוך לשופר מורם

באור ומראה מקום

1) דברים ו 24. 2) ויקרא כג 41. 3) ישעיהו מה 7. 4) ירמיהו ב 5. 5) בראשית א 2. 6) מלכים ב' ה 7. 7) שמות יב 42. 8) ירמיהו נ 38. 9) בראשית יט 9. 10) דברים ד 8. 11) ירמיהו יח 7. 12) שם לו 24. 13) שם יח 9. 14) שמות כט 33. 15) בראשית טו 4.

הפרש שהסמוך לזקף יצר בכרבול שלם והסמוך למורם יהיה במקצת כרבול וכבר ביארנו[1] שהדרבן אינו משרת אלא להתיז את האות בלבד ולא ימצא אלא עם הזקף בלבד כמו „והבשר"[2] „והכהן"[3] ודומה וכבר אמרנו שהזקף נחלק לשנים פעם יקרא זקף קטון ופעם יקרא זקף גדול וזה לפי נעימות המלה; **האתנחה** והוא מחלק נצב האתנחה אי אפשר שתמצא שתים בפסוק אחד לעולם לפי שהיא ממצעת את הפיסוק ואי אפשר שימצא לו שני אמצעיים ומשרת האתנחה לעולם הוא שופר מורם בין אחד בין רבים כמו „כי לא תחפירי"[4] „ותרא באר מים"[5] ודומה אלא יחידות בנטויה ואפשר שתהיה האתנחה בלא משרת כלל כמו „אל אברהם לאמר" ודומה ופעמים תהיה בראש הפיסוק כמו „ובהר"[6] „במדבר"[7] ודומה והקוראים יוסיפו בנעימתם אם היא בראש הפיסוק ואי אפשר לטעם שר שיסמך לה אלא הטפחה בלבד והנטויה תשמש לאתנחה בעשרה מקומות כמו „ויצא־נח"[8] ודומה וכבר נמנו במסורות ונקראת נטויה לפי שהיא בצורת טפחה במקומה ואין לה נעימות טפחה לפי שאין מקומה ראוי לה[9] נשלם חלק נצב וענין נצב שיישב את הנעימה לא

באור ומראה מקום

1) ראה ע' 77 שורה 22. 2) ויקרא ז 19. 3) שם ז 8. 4) ישעיהו נד 4, (ראה משפטי הטעמים 12 ב שורה 17). 5) בראשית כא 19. 6) יהושע טו 48. 7) שב 61. 8) בראשית ח 18. (ראה דוד קמחי, פרוש ליחזקאל יא 18 משפטי הטעמים כרך 12א שורה 9 והלאה). 9) היות והמקום שהיא תופסת (באותה מלה כלאתנח או לפחות במלה המצורפת אליה ע"י מקף) לא היה צריך להתאים לטעם מבדיל כמו הטפחה. המלה נטויה, מונח לגמרי לא שמושי ואשר המחבר משתמש בה לעתים קרובות במקום מאילא אשר במונח אחרון זה משתמשים בן בלעם ושאר דקדקנים עתיקים הכותבים ערבית, מוביל להנחה שלנו שהמונח האחרון אשר נשאר ללא פרוש יתכן והוא שם הפועל „מאל" „להטות" „מאילא" אשר בצורה זו עבר ללשון הטכנית של אנשי המסורת. ביסודו זוהי צורה של אמלה? לשם הטעמה, בשעה שהאמלה הערבי משנה את ביטויים של הווקאלים.

יגביהנה בקולו. ולא ירימנה בגרונו. ולא ישפילנה בהגיונו. אלא יישבנה במתק לשונו. כמו „ישראל לא ידע"[1] ופעמים יישבנה בהנדה ופעמים בלא הנדה ודרך ידיעתה כך היא אם היתה באמצע התיבה ועוד אחריה מלך ימשוך בישובה ויניד כמו „את השמים ואת הארץ"[2] ואם היתה בסוף התיבה יישבנה בלא משיכה ולא הנדה ולא הרמה כמו „בראשית ברא אלהים"[3] „לוי ויהודה"[4] ודומה וכן בסילוק בזמן שיש אחריו מלך ימשוך בו ויגידו למעלה כמו „למים"[5] „כנמא"[6] ואם לאו יקפלנה:

החלק השלישי הרום והן ששה זרקה לגרמיה רביע תביר טפחה סלוק **הזרקה** כבר אמרנו שאפשר שיהיו לה ארבעה משרתים וזה הוא דרך ידיעתם בזמן שאין לה משרת אין שם דבר ובזמן שיהיה לה משרת אחד לא יהיה לעולם אלא שופר מורם כמו „ויאמר ה' אל־ישעיהו"[7] ודומה חוץ מתשעה מקומות שהוא במשרת אחד והוא מרכה כמו „לכן אמור לבני־ישראל"[8] ודומה וכבר נמנו במסורות[9] ואם יש לזרקה שני משרתים הראשון יהיה אזלה לעולם והוא שתהיה הנעימה על אות שני מן התיבה והשני שופר או מארכה כמו „ויאמר משה לפרעה"[10] „ויקרא פרעה שם־יוסף"[11] ודומה חוץ משני מלות[12] מיוחדים. בראשונה יורדים"[13]. ובשנית למעלה מועדים. והן „ויהי הוא

באור ומראה מקום

1) ישעיהו א 3. 2) בראשית א 1. 3) שם. 4) שמות א 2. 5) בראשית א 6. 6) עזרא ד 8. 7) ישעיהו ז 3. 8) שמות ו 6. 9) ראה משפטי הטעמים 15 א שורה 13. קונטרס ע 60 שורה 9. 10) שמות ח 5. 11) בראשית מא 45. 12) בקונטרס ע 60 שורה 4 ששם נמצאת פסקא זו, כתוב „פסוקים" שהוא מתאים יותר. 13) לרדת פרושו לקחת מארך כשמש, כפי ש„לעלות" פרושו לשים שופר מורם או עילוי. שתי המלים הארמיות שמשתמשים בהם באותו מובן מחברי המסרה הן נחית ונחתין יסלק וסלקין. יוצאים מן הכלל אלה הובאו בטעות במקום זה והיה צריך להעבירן יותר למטה אחרי המלה ימיך.

מספר למלך את־אשר החיה את־המת"[1] „וגם אל הנכרי אשר לא מעמך ישראל הוא"[2] ואם היתה הנעימה על אות הראשון מן התיבה נהיה גם הוא שופר כמו „כי לא מועף"[3] „הן קרבו ימיך"[4] ודע שהמשרת הקרוב הסמוך לזרקה פעמים מורם ופעמים מיושב כמו המארכה[5] ובזמן שיש שם פסיק קודם לזרקה יהיה אותו המשרת הקרוב למטה מארכה לעולם כמו „וכתוב בספר וחתום"[6] „ועלה הגבול דבריה"[7] ודומה חוץ משני פסוקים. שהם בטעם נפסקים. ומזה הדרך נתוקים. ולמעלה[8] חקוקים. והן „ויאמר אליהם ראובן אל תשפכו־דם"[9] „הנה חרדת עלינו"[10] וכן אם יש במלת הזרקה געיה או שהיתה מלה לפניה מקף וגעיה יהי' המשרת הקרוב לזרקה למטה[11] „ויבא יעקב מן־השדה בערב"[12] „וקח משענתי בידך ולך"[13] ודומה ובמקצת ספרים כותבין הגעיה ובמקצת אין כותבין אלא סומכין על דעת הקורא לפיכך אם נמצאת או לא נמצאת יטעם הקורא התיבה אם היא ראויה לגעיה או לא וידין כפי טעמו גם הקורא רשאי להוציא הגעיה ורשאי לבטלה. אלא במקצת מקומות אי אפשר לקפלה. כמו

באור ומראה מקום

1) מלכים ב' ח 5. 2) דברי הימים ב' ו 32. 3) ישעיהו ח 23. 4) דברים לא 14. 5) בן בלעם אומר ביתר בהירות ויש שכותבין אותו סופר מונח והוא. כמו מרכא במחלקותיו. ראה משפטי הטעמים 16א שורה 12 ושום שקל על בראשית מא 45. אולי היה צריך להשלים והוא לפני כמו בנוסח שלנו. 6) ירמיהו לב 44. 7) יהושע טו 7. 8) כלומר, לשים שופר במקום מארך, ראה עמוד 97 הערה 13. 9) בראשית לז 22. 10) מלכים ב' ד 13. 11) מארך. 12) בראשית ל 16. 13) מלכים ב' ד 29.

„כי ביד אשה"[1] „רחוקה־היא"[2] ודומה ואם יש לזרקה שלשה משרתים יהיה הראשון הרחוק תלשה לעולם כמו „ואשר יבא את רעהו ביער"[3] ודומה ואם יש לה ארבעה משרתים יהיה הראשון שופר מיושב והשני תלשה לעולם כמו „הנני עומד לפניך שם על הצור"[4] ודומה ושלשה פיסיקים במקרא נכונים. מאחיהם משתנים. כי האזלה והמארכה על מלה אחת ממונים. כמו „וידבר משה אל־אהרן ואל אלעזר ואל־איתמר בניו"[5] „וראיתם והנה אם־יצאו בנות־שילה"[6] „ויפקדו ביום ההוא אנשים על־הנשכות לאצרות לתרומות"[7] וזה לפי כח הנעימה ומקצת סופרים עושין במקום זו המארכה שופר והנעימה שוה: **הלגרמיה** והוא מחלק הרום כבר ביארנו שהמשרת לה מארכה לעולם באין אחד בין שנים כמו „אשר בית ישראל"[8] ודומה ואין לה משרת אחר[9]: **הרביע** והוא מחלק הרום לא ישרת אותו מארכה לעולם והמשרת הסמוך לו לעולם שופר מיושב כמו „ולא יכלו"[10] „או־אז יכבע"[11] ודומה ולא יהיה המשרת עם הרביע לעולם על מלה אחת אלא בחמשה מקומות והן כתובין במסורות[12] ואם היו לרביע שני משרתים הראשון יהיה דרגה לעולם והשני שופר מיושב ואין זולתן כמו „אשר לא־ידעהו אבותיו"[13] „כי על־אפי ועל־המתי"[14] ודומה ואם היו לו שלשה משרתים הראשון יהיה שופר מיושב והשני דרגה והשלישי מיושב לעולם כמו „לא מבני ישראל

באור ומראה מקום

1) שופטים ד 9. 2) שם יח 28. 3) דברים יט 5. 4) שמות יז 6. 5) ויקרא י 12. 6) שופטים כא 21. 7) נחמיה יב 44. 8) יחזקאל ח 6. 9) ראה קהלת ו 2., ודברי הימים ב' יב 13 (השוה ע' 88 מס. 18). כתב היד של אוכספורד משלים את הפסקא ממשפטי הטעמים 23 ב שורה 12 בצורה זו: והמקל ... מודיע שזה הש' לבדו הוא ש לגרמיה וזה פירוש המלה לגרמיה. 10) שמות טו 23. 11) ויקרא כו 41. 12) משפטי הטעמים 26א שורה 2. 13) דניאל יא 38. 14) ירמיהו לב 31.

המה"[1] ואין בזה חלוף: **התביר** והוא מחלק הרום כבר ביארנו שאפשר שיקדמו ארבעה משרתים ועתה נבארם ובתחלה נבאר מפני מה פעם יהיה משרתו עמו והיא מארכה על תיבה אחת ופעם לא יהיה עמו דע שבזמן שהתביר על מלה פלונית ולפני האות שיש עליו התביר אות יש תחתיו שוא ולפני השוא אות שיש עליו מלך משלשה מלכים אלו והן החולם או קמץ או צרי לפי תנאי זה יהיה המארכה עם התביר על מלה אחת כמו „ויצאו"[2] „ישתרגו"[3] „התבוננו"[4] ודומה וכן „ותעלו על שפת"[5] „אל תלחמו"[6] ודומה כולן על דרך זה בר מן חד שהוא מארכה עם חרק והוא „בבירתא"[7] ואין לזה שני והתביר אפשר שישרת אותו מארכה בסמוך לו ואפשר דרגה ודרך ידיעתו כך הוא אם יש בין נעימת מלה ראשונה ונעימת מלה שניה שעליה התביר מלך אח.ד בלבד משרתו יהיה מארכה לעולם כמו „כי כה אמר" „ויכם דוד"[8] ודומה והשוא הנד נחשב מלך ואינו מלך כמו „והיה לך"[9] ודומה ואם היה בין נעימה לנעימה שני מלכים או יתר יהיה משרתו דרגה לעולם כמו „שנים מכל"[10] „המה הגבורים"[11] ודומה ואם היה שוא נד[12] יהיה מארכה בר מאלו שאמרו והן „ואברהם היו יהיה"[13] „וכי יגוף שור־איש"[14] „בין בית אל"[15] „הפוך ידך"[16] „כשד שלמן"[17] „אשר תמצא ידך'[18] „וימנה וישוה'[19] „ומיכאל

באור ומראה מקום

1) שמואל ב' כא 2. 2) שמות לה 20. 3) איכה א 14. 4) ירמיהו ט 16. 5) יחזקאל לו 3. 6) דברי הימים ב' יג 12. 7) עזרא ו 2. ראה משפטי הטעמים 26 ב שורה 10. 8) שמואל א, ל 17. 9) בראשית ו 21. 10) בראשית ו 19. 11) שם 4. 12) יש אולי להשלים פסקא זו כדלהלן: קודם המלך או אחריו יהיה משרתו וגם כן דרגה ואם היה אחרי המלך שוא נח. 13) בראשית יח 18. 14) שמות כא 35. 15) יהושע ח 9. 16) דברי הימים ב' ח 33. 17) הושע י 14. 18) קהלת ט 10. 19) בראשית מו 17. 20) דברי הימים א' ח 16.

וישפה"[20] „ועד הם עמדים"[1] „כי אין לעמוד"[2] ואם הי' בין נעימה לנעימה פסיק בין היו שני מלכים בין לא היו לעול' דרגה כמו „המל ימל"[3] „וישם המלך אחשרש מס"[4] ודומה והמשרת השני של התביר פעם יהיה שופר מיושב ופעם אזלה ודרך ידיעתו אם הוא על אות ראשון מן התיבה שופר כמו „עיר שופכת דם"[5] ואם הוא על שני יהיה אזלה כמו „ואיש ראש בית־אבותיו"[6] ודומה[7] ובזמן שיהיה לו ארבעה משרתים יהיו הראשונים שופר מיושב ותלשה ואזלה ודרגה או מארכה ודרגה ומארכה כאחת אי אפשר אלא במקום אחד כמו שביארנו[8]: **הטפחה** והוא מחלק הרום כבר אמרנו שאפשר לה שני משרתים דרגה ומארכה והמשרת של טפחה לא יהיה עמה על תיבה אחת אלא בשמנה מקומות בלבד כמו „מושבתיכם"[9] ודומה וכל מקל שתמצא עם הטפחה זולתן הוא געיה לעולם ואל תטעה בו[10] ולא יהיה לטפחה שני משרתים אלא בארבע עשר מקומות והן הן לא ישתנו כמו

באור ומראה מקום

1) נחמיה ז 3. 2) עזרא ט 15. בקשר ליוצאים מהכלל אלה אפשר לראות היידנהיים, משפטי הטעמים כרך 227ב והלאה. דיוקס, קונטרס ע' 52 והלאה (הופלד קומנטטין וכו', הלה 1846 ע 18): פרנסדורף, אוכלה ואכלה ע' 246ב על סעיף 221. שם נמצאות הפסקות של המסורת המתיחסות לנושא זה. המחבר שלנו א ראשית כל אינו שלם: כן צטט בכוף שתי דוגמיות שאינן יוצאות מן הכלל היות והשוא תחת המם והעין הוא נע. 3) בראשית יז 13. 4) אסתר י 1. 5) יחזקאל כב 3. 6) יהושע כב 14. 7) חסר כאן המקרה שבו התביר בא אחרי שלשת השמשים. אלה הם תלשה אזלה ובתור השלישי, בהתאם לכלל שנוסח, מארכה או דרגה. בתור דוגמא נוהגים לתת ירמיהו ל 17, אשר לו היה במקומו לעיל ע' 88 שורה 9, וישעיהו נד 17, מצוטט שם שורה 13. ראה היידנהיים משפטי הטעמים 29 ב. 8) ראה לעיל ע' 88 שורה 2 והלאה ע' 107, הערה. 9) ויקרא כג 21. ראה משפטי הטעמים 222ב שורה 15. 10) הטעות שיש להשתמר ממנה באה מהצורה הבלתי מוחלטת של הגעיה בכתבי היד שהיא בין המארך והטפחה.

„ויבא לו יין וישת"[1] ודומה וכולם כתובים במסורות והמארכה המשרתת את הטפחה יתחלף נעימתה לפי המלכים כיצד אם לא היה בין נעימת המארכה ובין נעימת הטפחה מלך כלל תצא נעימת המארכה שבורה מנותזת כמו „ונתתם לי אות אמת"[2] ודומה ואם היה בין המארכה והטפחה שני מלכים אחד במלת המארכה ואחד במלת הטפחה תצא נעימת המארכה מיושבת בלא התזה כמו „כי לא מלו אותם בדרך"[3] ודומה ואם היו שני מלכים יחד משנים איננו ממשיך בנעימתם כמו „כי־עשיתי עמכם חסד"[4] ודומה ודע שבזמן שיהיה לפני מלת הטפחה שתי מלות הראשונה **כי** והשניה **לא** יתחלפו במארכה פעם תהיה על כי ותהיה לא במקף ופעם תהיה על לא ותהיה כי במקף ודרך ידיעתה כך הוא אם היה על אות ראשון ממלת הטפחה מלך תהיה המארכה על כי ותהיה לא במקף „כי לא כלו"[5] „כי לא נסב"[6] ודומה ואם היה על אות ראשון שוא תהיה המארכה על לא ותהיה כי במקף כמו „כי לא בכח"[7] „כי לא ביד יקחו"[8] ודומה הכל על דרך זה בר מן חד על אות ראשון מלך והמארכה על לא והוא „כי לא תעבר את־הירדן הזה"[9]: **הסלוק** והוא מחלק הרום כבר אמרנו שאי אפשר לו משרת אלא אחד והוא המארכה לעולם ואין לו אחר בר מן חמשה מקומות שתשרת אותו הנטויה והן כתובים במסורות[10] הרי נתבאר משרתי כל טעם וטעם וכיצד סדורן ושירותן וחלופן לפי מחלקותיהן:

באור ומראה מקום

1) בראשית כז 25. ראה הטעמים 22א שורה 18. 2) יהושע ב 12. 3) שם ה 7. 4) שם ב 12. 5) איכה ג 22. 6) שמואל א' טז 11. 7) שם ב 9. 8) שמואל ב' כג 6. 9) במדבר ג 27. 10) ראה משפטי הטעמים 30 ב שורה 5.

שער מוסף לחלוק המשרתים כבר ביארנו מנין המשרתים ודרך שירותן ועתה נבאר חלק כל משרת ומשרת למי ישרת מן השרים ובכמה פנים משרתו וזה הוא **התלשה הקטנה** לא תשרת אלא לפזר גדול בלבד בסמוך לו לעולם וכבר ביארנו[1] שהיא בששה עשר מקומות באחר ועשרים ספרים בלבד: **הנטויה** אינו משמשת אלא לאתנחה ולסלוק בלבד וסמוך לעולם והן עשרה באתנחה וחמשה בסלוק נמצאת בחמשה עשר מקומות בכ"א ספרים: **השופר ההפוך** לא ישרת אלא היתיב בלבד בסמוך לו לעולם ולא יסמך ליתיב אלא הוא לעולם אלא אם לא יהיה בין טעם מלה ראשונה ובין מקום היתיב מלך מן המלכים יהיה זולתו מארכה כמו „לטוב לנו"[2] ודומה כמו שביארנו בחלק המשרתים: **שופר מכרבל** והוא הנקרא שופר נחית לא ישרת אלא הזקף בלבד בזמן שיש לזקף שני שופרות משרתים יהיה הראשון שופר נחית והשני שופר מושם מורם לעולם ובזמן שאין לו אלא משרת אחד אם היה על אות ראשון מן המלה יהיה נחית לעולם ואם היה על אות שני יהיה מורם נמצא שופר מכרבל אינו משרת אלא לזקף בלבד פעמים בסמוך לו ופעמים לפני משרת אחד כמו שביארנו[4] **שופר מורם** ישרת בארבעה מקומות ישרת האתנחה בין יש לו משרת אחד או שנים שניהם מורמין ואין לאתנחה משרת זולתו חוץ מן הנטויה שמשרתת אותה בעשרה מקומות בלבד כמו שביארנו[5] ועוד ישרת הזקף בזמן שיש לו שופר אחד והוא על אות שני מן המלה יהיה מורם

באור ומראה מקום

1) לעיל עמוד 91. 2) דברים ו 24. 3) לעיל עמוד 94, שורה 17. 4) לעיל עמוד 95 שורה 15. 5) לעיל עמוד 96 שורה 8־16.

ואם הוא על אות ראשון הוא נחית כמו שאמרנו[1] ובזמן שהן שנים הראשון נחית והשני מורם לעולם ועוד ישרת הזרקה בין יש לו משרת אחד או רבים הסמוך לה שופר מורם והוא שלא יהיה בינו ובין הזרקה געיה או פסיק אבל אם היה שם געיה או פסיק תהיה נעימת השופר כנעימת המארכה למטה כמו שביארנו[2] ועוד ישרת הסגלה לעולם ואין לה משרת זולתה כמו האתנחה: **שופר מיושב** ישרת לשבעה טעמים ישרת הפזר בין היו לו משרת אחד או רבים כולם מיושבין לעולם ולא ישרת אותו זולתו ועוד ישרת התלשה בין שלה משרת אחד או רבים כולם שופרות מיושבין לעולם ועוד ישרת הטרס בזמן שאין לטרס אלא משרת אחד והיתה נעימת המשרת על אות הראשון מן המלה יהיה שופר מיושב לעולם וכן אם היו לו [שלשה או] ארבעה או חמשה משרתים הראשונים יהיו שופרות מיושבין לעולם ועוד ישרת הזרקה אם יש לזרקה שני משרתים והיתה נעימת מלה ראשונה על אות ראשון ממנה לפי תנאי זה יהיה שופר מיושב וכן אם היו לה ארבעה משרתים הראשון המוקדם יהיה שופר מיושב לעולם ועוד ישרת היתיב אם יש ליתיב שני משרתים והיתה נעימת מלה ראשונה על אות ראשון ממנה לפי תנאי זה יהיה שופר מיושב ואם יש לו ארבעה משרתים הראשון מהם שופר מיושב לעולם וכן אם יש לו חמשה או ששה משרתים הראשונים מיושבין כולם לעולם ועוד ישרת הרביע בזמן שאין לו אלא משרת אחד הוא שופר מיושב לעולם ואם היו לו שלשה משרתים הראשון והשלישי מיושבים לעולם

באור ומראה מקום

1) לעיל ע' 95 שורה 15. 2) לעיל ע' 97 שורה 12 והלאה

ועוד ישרת התביר אם יש לו שני משרתים והיתה נעימת מלה ראשונה על אות ראשון ממנה יהיה שופר מיושב לעולם ואם יש לו ארבעה משרתים הראשון מיושב לעולם ולא ישרת שופר מיושב אלא במקומות אלו בלבד לפי מחלקותן נמצאו השופרות המשרתים ארבעה חלקים שופר הפוך והוא לא ישרת אלא ליתיב בלבד ושופר מכרבל והוא משרת לזקף בלבד ושופר מורם והוא משרת לאתנחה ולזקפה ולזרקה ולסגלה בלבד ושופר מיושב והוא משרת לפזר ולתלשה ולטרסה ולזרקה וליתיב ולרביע ולתביר בלבד: **מארכה** תשרת לששה טעמים תשרת ליתיב בין יש לה משרת אחד או רבים היא בסמוך לו אם לא היה ראוי לשופר הפוך כמו שביארנו[1] ועד תשרת לזרקה בין יש לה משרת אחד או רבים היא בסמוך לעולם והוא שיהיה שם פסיק או געיה או שלשה מלכים לפי תנאי זה בלבד ועוד תשרת הלגרמיה אם יש לה אחד או שנים הם מארכה לעולם ועוד תשרת התביר בין יש לו משרת אחד או רבים היא בסמוך והוא שתהיה אותה המלה איננה ראויה לדרגה כמו שביארנו[2] ועוד תשרת הטפחה אם אין לה משרת אלא אחד ואם יש לה שנים הראשון דרגה לעולם והשני שני מארכות צמותות והן י"ד מקומות בכל המקרא[3] ועוד תשרת לסילוק ואין לו משרת זולתה אלא הנטויה בחמשה מקומות בלבד: **אזלה** תשרת לארבעה טעמים תשרת לטרס אם אין לטרס אלא משרת אחד והיתה נעימת התיבה של משרת על אות שני ממנה יהיה אזלה לעולם

באור ומראה מקום

1) לעיל ע' 94 שורה 16. 2) לעיל ע' 100 שורה 4. 3) לעיל ע' 101 שורה 13.

לפי תנאי זה בלבד ואם יש לטרס שנים או שלשה או ארבעה או חמשה משרתים הסמוך לה אזלה לעולם ועוד תשרת היתיב בזמן שיש לו שני משרתים והיתה נעימת מלה ראשונה על אות שני ממנה יהיה אזלה לעולם לפי תנאי זה בלבד ואם יש לו שלש משרתים או יתר תחיה המלה השלישית למלת היתיב באזלה לעולם כמו „ונבקע הר הזתים מחציו"[1] ודומה ועוד תשרת הזרקה אם יש לה שני משרתים והיתה הנעימה על אות שני ממלת ראשונה או יתר לפי תנאי זה תהיה אזלה ואם יש לה שלשה או ארבעה משרתים השלישית למלת הזרקה אזלה לעולם כמו „ואשר יבא את רעהו ביער" ודומה[2] ועוד תשרת התביר אם יש לו שני משרתים [והיתה הנעימה על אות שני ממלת ראשונה הראשון אזלה לעולם ואם יש לו ג' או ד' השלישית למלת התביר אזלה לעולם; **תלשה** תשרת לארבעה טעמים תשרת הטרס אם יש לו שנים או שלשה או ארבעה משרתים המלה השלישית למלת הטרס תלשה לעולם ועוד תשרת התביר אם יש לו שלשה או ארבעה משרתים מלה רביעית להתביר תהיה תלשה לעולם ועוד תשרת היתיב אם יש לו שנים או שלשה או ארבעה הרביעית להיתיב תהיה תלשה לעולם ועוד תשרת הזרקה אם יש לה משרתים רבים רביעית לזרקה תלשה לעולם; **דרגה** תשרת לשני טעמים תשרת לרביע אם יש לו שני משרתים או שלשה או יתר תהיה דרגה לעולם ועוד תשרת לתביר אם יש בין נעימת מלת המשרת ובין נעימתו שני מלכים או יתר תהיה דרגה לעולם כמו שביארנו[3] וכן אם יש

באור ומראה מקום

1) לעיל עמוד 86 שורה 18. 2) עין לעיל ע' 85 שורה 9. 3) עמוד 100 שורה 15.

לתביר שני משרתים ואחד מהם עמו על מלתו יהיה הראשון דרגה והוא „אם תעירו ואם תעוררו" וחברו[1] נמצא לפי דרך זו משרת הפזר שופר מיושב לעולם ואם פזר גדול הוא משרתיו כולם שופרות מיושבין חוץ מן הסמוך לו שהיא תלשה קטנה ומשרת התלשה שופר מיושב לעולם ומשרת הטרס שלשה שופר מיושב ותלשה ואזלה ומשרת לגרמיה שנים שופר מיושב שלה ומארכה ומשרת הרביע שנים שופר מיושב ודרגה ומשרת הרזקה חמשה שופר מיושב ותלשה ושופר מורם ואזלה ומארכה ומשרת היתיב חמשה שופר מיושב ותלשה ואזלה ושופר הפוך ומארכה ומשרת הזקף שנים שופר מכרבל ושופר מורם ומשרת התביר חמשה שופר מיושב ותלשה ואזלה ודרגה ומארכה ומשרת הטפחה מארכה בלבד או דרגה ושתי המארכות הצמותות ומשרת האתנחה שופר מורם ונטויה ומשרת הסלוק מארכה בלבד ונטויה בחמשה מקומות כמו שביארנו ברוך אדונינו. שהפיק רצונינו;

וזה הוא סדור הטעמים ברוב טרס ואחריו לגרמיה או רביע ואחר לגרמיה רביע ואחר רביע יתיב ואחר יתיב זקף ואחר זקף תביר או טפחה ואחר טפחה אתנחה או סוף פיסוק אחר פזר תלשה אחר תלשה טרס זה הוא סדורן לפי הנעימה לפי שיש מהן דרך גובה ומהן דרך רום ומהם דרך נצב ואפשר שיתחלף סדר זה לפי מלת הפיסוק וגדלו וקטנו אם הוא דרך ספור או יש בו אותיות קריאה או אותיות התמה או אותיות הידיעה

באור ומראה מקום

1) לעיל ע' 88 שורה 2. המחבר מוסיף כאן את המצב החדש הזה כשהמארכה והתביר מאוחדים מעל לאותה מלה: תעוררו.

לפי ענינו יהיה תוצאותיו ולפי תוצאותיו יהיה סימני טעמיו והמשכילים יבינו **ודע** שיש לבעלי הדקדוק לכל טעם וטעם הנפה ביד יתר על הנעימה הגלויה בפה כמו שאמרו צנורי חוטף בה באצבע יחידי סגולה מניף בשלש אצבעות לפניו שופר מנענע בשתי אצבעותיו הנפה קצרה פזר בשתי אצבעותיו הנפה גדולה קרני פרה מניף בשתי אצבעותיו למעלה תלשה חטפה באצבע זקף קטן באצבע מלמעלה למטה טרס תופש המלה לאחריה תְלשה מושכת המלה לאחריה ועל דרך זו יש לכל הטעמים והמשרתים כמו שאמרו בענין אין מקנחין בימין מה טעם מפני שמראים בה טעמי תורה[1] והאל הגדול ברוב גדלו יזכה אותנו להגות בתורתו ולדקדק בה כראוי ולידע צפוניה וסודיה. ועיקריה ויסודותיה. ויגלה לעינינו כל סתריה. ויעזרנו ויזכנו לדעת כל שאפשר לדעתו וללמוד וללמד לשמור ולעשות ולקיים את כל דברי תורתו באהבה ולעשות משפטיו וחקיו ומצותיו אשר צוה את אבותינו ויתן חלקינו בתורתו עם עושי רצונו ויבנה עירו בחיינו ובימינו. ויקבץ גליותינו וישפיע שלומינו. ותרבה דעתינו „ואמר ביום ההוא הנה אלהינו זה

באור ומראה מקום

1) ברכות 29א. רש"י, בפרושו על פסקא זו, מדבר על תנועות חידים אשר בהן היה רואה את החזנים מא"י מלווים את טעמי הפשטה דרגה ישופר מהפך (הפוך) שלמה. זאת הוכחה שתמונת התגועות הניתנת ע"י המחבר אינה שלמה. נחמן בן יצחק, מחבר פסקא תלמודית זו, לא היה ארץ־ישראלי; דבר המראה שההרגל בו מדובר כאן לא היה מוגבל לארץ ישראל. המחבר שלנו אשר כנראה הכיר את המנהג הזה מצהיר גם הוא (עמוד 81 שורה 17) שאינו חי בארץ הקדושה (ראה מ. דיוקס, קונטרס 33 ערת 3).

קוינו לו ויושיענו זה ה' קוינו לו נגילה ונשמחה בישועתו"[1] „אשרי המחכה ויגיע"[2] זה שראינו לכתבו והכל בדרך קצרה;

וראיתי לכתוב החלופים שנחלקו בהן הסופרים בנקדות[3];

זה החלוף אשר נמצא בין שני המלמדים אהרן בן משה בן אשר ומשה בן נפתלי ירחמם אל וכשר להקדים מן המלות אשר התחלפו בהם אשר בהם שתי אותיות תתפעם במלה כמו יששכר וזולתה דע כי היה בן אשר ינקוד ממלות יששכר השין הראשון ויוציא אותה בסין וישבות השין השני מן הנקוד ולא יוציא אותו בפה כמו יִשָׂכָר[4] וכולם על זה המנהג ובן נפתלי יחליפהו כי הוא ינקוד השנים ויוציאם בסינין כמו יִשְׂשָׂכָר וכל לשון אכילה היה בן אשר יפתח הכף על המשפטים שביארנו בסימני השוא נע[5] ובן נפתלי לא היה פותח ממנה דבר[6] וכל לשון גרושה היה בן אשר יפתח הריש והוא שיהיה תחת השין

באור ומראה מקום

1) ישעיהו כה 9. 2) דניאל יב 12. 3) קטע זה נושא עקבות מיוחדות של מקורו הערבי. כך תתפעם אינו מובן אלא בתרגום של „תתכרר" „להשנות" ובתור השם של „פעם" „כרה" פעם אחת. בסינין הוא בודאי הכפל „כאן יפתח" היה יפתח „בסינין" שאינו צורה עברית. המלים חילוף החיבור הן תרגום של „אלאכ'תלאף ואלאיתלאף" וכו'. 4) בהתאם להסבר זה בן אשר קרא לישכר בלי דגש בשין הראשונה ובהשמטה של השין השניה, ובן נפתלי ביטא לישכר, בצורה שישמעו את שני ה„שינים". הבדל ממשי זה במבטא אינו קיים לפי רבי מאיר הלבי, יחבי נקדן, גורצי ואחרים המיחסים לבן אשר את המבטא עם דגש. ואמנם לא אבן עזרא (פרוש לבראשית, התחלה) ולא קמחי (מיקלות ? 80 א) מדברים על דגש זה. להיפך, הם משוים מחצצרים (דברי הימים א' טו 24) ששם דגש בשדה הראשון אינו אפשרי. 5) לעיל עמוד 67 שורה 10 והלאה. 6) אין מבטאים לעולם את הפתח.

שלש נקודות כמו „מעט מעט אגָרְשֶׁנּוּ[1] „לא אגרשנו מפניך"[2] וזולתם ואם לא יהיה על השין שלש נקודות לא יפתח הריש כמו „ויגדלו בני האשה "ויגרשו[3] „ותגרְשוני מבית"[4] ודומה חוץ ממלה אחת כי הוא יפתח אותה ולא יהיה תחת השין שלש נקדות והוא „ויגָרְשֵׁהו וילך"[5] ובן נפתלי לא היה פותח ממנה דבר וכל לשון בתים אשר יהיו בשני טעמים היה בן נפתלי יחזקם בדגש יותר מזולתם כמו „על הַבָּתִּים"[6] ומבָּתֶּיךָ"[7] כולם על זה המנהג ובן אשר יחליפהו על זה חוץ משתי מלות והיא „ובָתִּים מלאים כל טוב"[8] „את תבנית האלם ואת בָּתָּיו"[9] כי זכר במאסרתה כי ארב' מלות במק' מרבה הדגשין והן „ובָתִּים מלאים"[10] „ואת בָּתָּיו[11] "וישימה תֵּל־עולם"[12] "וגבריא אִלֵּךְ תְּלָתְּהוֹן"[13] וכל בישראל לישראל ביזרעאל ליזרעאל ביראה ליראה ביראת ליראת היה בן אשר ינקוד היוד באלו המלות ויוציא אותו בפה ובן נפתלי יחליפהו ולא ינקוד היוד ולא יוציא אותו בפה כמו בְישראל וכל ויהי אשר תסמוך עם בגד כפת והטעם מודבק עם ויהי היה בן אשר יקראם ברפי על משפט אוי"ה כמו „ויְהי כשמע"[14] ודומה ובן נפתלי יחליפהו בשבעה מלות „ויְהִי כראותו אותה ויקרע"[15] „ויְהִי כראות המלך"[16] „ויהי כשמעו כי הרימתי"[17] „ויהי כאשר תמו"[18] „ויְהִי כהוציאם אתם"[19] „ויהי כשמע כל המלכים"[20] „ויהי כמלכו"[21]

באור ומראה מקום

1) שמות כג 30. 2) שם 29. 3) שופטים יא 2. 4) שם 7. 5) תהלים לד 1. 6) שמות יב 7. 7) שם ח 7. 8) דברים ו 11. 9) דברי הימים א' כח 11. 10) דברים ו 11. 11) דברי הימים א' כח 11. 12) יהושע ח 28. 13) דניאל ג 23. ראה נורצי על פסקא זו; משפטי הטעמים 49ב; עין הקורא, על בראשית א, 21. 14) בראשית כט 13. 15) שופטים יא 35. 16) אסתר ה 2. 17) בראשית לט 15. 18) דברים ב 16. 19) בראשית יט 17. 20) יהושע ט 1. 21) מלכים א' טו 29.

וחוץ מאלו ינהיגם על משפט אויה רפי כמו „ויהי כל הנפלים"[1] „ויחי דוד"[2] ודומה:

נתחיל עתה בחילוף וחיבור שביניהן בתורה ואזכיר הסדרים שבכל חומש וחומש ומנין הפרשיות ואעשה לכל פרשה ופרשה שם איש ידוע ואל והן:

ספר ראשון והוא ספר הישר: דע כי הספר הזה שנים עשר פרשה כללם חמשה וארבעים סדר והוא אלף וחמש מאות וארבעה ושלשים פיסוקים סימן א"ך ל"ד[3] ונתחיל במנין כל פרשה ופרשה ונשים לפיסוקי כל פרשה שם איש שישמר בו המנין ולא תשגה בו: פרשת בראשית יש בה ארבעה סדרים. ריש הפרשה[4] „אלה תולדות השמים"[5] ו„הן האדם היה"[6] ו„זה ספר תולדות"[7] ומנין הפיסוקים מאה וששה וארבעים קמ"ו נגד המנין שם אמציה ובה מן החלוף מלה אחת והוא ומפרי העץ אשר בְתוך־הגן"[8] חטוף בתוך הגן. ואלו המלות שנתחברו בהן „וחיתו־ארץ למינה"[9] „ולכל חית־הארץ"[10] „מפרי עץ־הגן נאכל"[11] אמחה את־האדם אשר־בראתי"[12]: אלה תולדת נח יש בה חמשה סדרים „ריש הפרשה"[13] „ויזכר אלהים את נח"[14] ו„צא מן התיבה"[15] ויהיו בני נח היוצאים"[16] „ויהי כל הארץ שפה"[17] ומנין הפיסוקים מאה שלשה וחמשים קנ"ג נגד המנין שם בצלאל ובה מן החלוף שתי מלות נתקן קריאת בן אשר על הימין וקריאת בן נפתלי

באור ומראה מקום

1) יהושע א' ח 25. 2) שמואל א' יח 14. 3) 1524. האלף עם נקודה למעלה מציינת אלף וכן הכף הסופית 500 כפי ם, ן, ף, ו־ץ שמשתמשים בהם בתור 600, 700, 800 ו־900. 4) בראשית א 1. 5) שם ב 4. 6) ג 22. 7) ה 1. 8) ב 3. 9) א 24. 10) א 30. 11) ג 2. 12) ו 7. 13) ח 9. 14) ח 1. 15) ח 15־16. 16) ט 18. 17) שם, יא 1.

על השמאל והיה בן אשר יקרא כזה „ומחיתי אֶת־כָּל היקום"[1] בזקפה ובן נפתלי יקרא כזה „אֶת־כל־היקום אשר עשיתי על דרך שמאל „ובכל חית הארץ"[2] „ובכל חית הארץ אתכם" ואלו המלות אשר התחברו בהן „אֶת־האלהים הִתהלֶך־נח"[3] „אֶת כל היקום"[4] „ויִגברו המים"[5] „ובכל־חית הארץ"[6] „ינחמנו מִמעשנו"[7] פרשת לך לך יש בה ארבעה סדרים ריש הפרשה[8] „ויהי בימי אמרפל"[9] „אחר הדברים"[10] „ושרי אשת אברהם"[11] ומנין הפיס' מאה וששה ועשרים קכ"ו נגד המנין שם מכנדבי ובה מן החלוף „כי את כל הארץ אשר"[12] והתחברו באלו „וַישלחו אתו"[13] דאברם „ויאהל עד סדום"[14] ויחשבה לו צדקה[15]: פרשת וירא יש בה חמשה סדרים וחמשה פיסוקים ריש הפרשה[16] „ויבאו שני המלאכים סדמה"[17] „ויסע משם אברהם"[18] „וה' פקד"[19] „והאלהים נסה"[20] ומנין אלו חמשה וחמשה פיס' מן הסדר האחרון והוא סדר „ויגד לאברהם"[21] ומנין הפיסו' מאה וששה וארבעים קמ"ו נגד המנין שם יחזקיהו ובה מן החלוף ארבע מלות „ונשאתי לכל המקום"[22] „כי חפרתי אֶת הבאר"[23] „אלה' יִראה לו השה"[24] „ולא חשכת אֶת־בנך אֶת יחידך"[25] ואין בזו הפרשה מלה שישגה בה איש כמו זולתה אלא „ויאמר לא כי צחקת"[26] היה מקצת המלמדים יקרא אותה בדגש לא ואין כשר: ויהיו חיי שרה יש בה ארבעה סדרים תחסר [חמשה] פיסוקים אשר הם בפרשת וירא סדר „ויגד לאברהם" הוא סדר ראשון

באור ומראה מקום

1) בראשית ז 4. 2) ט, 10. 3) ו 9. 4) ז 23. 5) ז 18. 6) ט 10. 7) י 29. פסוק זה שייך לפרשה הקודמת. 8) טו 1. 9) יד 1. 10 טו 1. 11) טז 1. 12) יג 15. 13) יב 20. 14) יג 12. 15) טו 6. 16) יח 1. 17) יט 1. 18) כ 1. 19) כא 1. 20) כב 1. 21) כב 20. 22) כה 27. 23) כא 30. 24) כב 8 26) כב 12.

מזו הפרשה עד „ואברהם זקן"[1] הסדר השני „ואברהם זקן" והשלישי „ואבא היום אל העין"[2] הרביעי „ויוסף אברהם"[3] ומנין הפיס' מאה וחמשה ק"ה נגד המנין שם יהוידע ובה מן החלוף מלה אחת „גֵר־וְתושב[4] ושתי מלות התחברו בהן „לעת ערב לעת צאת הש'"[5]: ואלה תולדת יצחק יש בה שלשה סדרים „ריש הפרשה"[6] „ויהי כי זקן יצחק"[7] „ויתן לך האלהים"[8] ומנין הפיסוק' מאה וששה ק"ו נגד המנין יהללאל ואלו שנתחלפו בהן „ויתרצצו הבנים"[9] „ולָמה־זה לי בכורה"[10] „כי עתה הרחיב ה' לנו"[11] שופר „ותשלחוני מאתכם"[12] „עלי קללתך בני"[13] ,וירח את ריח בגדיו'[14] ,ראה ריח בני'[15] „ועל חרבך תחיה ואת־אחיך"[16] ואלו התחברו בהן „ורבקה אמרת אל־יעקב"[17] ואהרגה את־יעקב אחי"[18]: פרשת ויצא יעקב יש בה ארבעה סדרים ריש הפרשה[19] „וירא ה' כי שנואה לאה"[20] „ויזכר אלהים את רחל"[21] „ויאמר ה' אל יעקב"[22] ומנין הפיס' מאה שמונה וארבעים קמ"ח נגד המנין חלקי ויש בה חלוף „ויבא יעקב מן־השדה"[23] „ובהעטיף הצאן"[24] „גנב' יום וגנב' לילה"[25] והתחברו „וכל שה־חום"[26] פרשת וישלח יעקב יש בה שלשה סדרים ריש הפרשה[27] „ויבא יעקב שלם"[28] „וירא אלה' אל יעקב"[29] ומנין הפיס' מאה ארבעה וחמשים קנ"ד נגד המנין קליטה ואלו שנתחלפו בהן „ויאמר אם יבא עשו אל המחנה"[30] „והיה המחנה"[31] „ויאמר

באור ומראה מקום

1) בראשית כד 1 2) כד 42. 3) כה 1. 4) כג 4. 5) כד 11. 6) כה 19. 7) כז 1. 8) כז 28. 9) כה 22. 10) כה 32. 11) כו 22. 12) כו 27. 13) כז 13. 14) כז 27. 15) שם כז 27. 16) כז 40. 17) כז 6. 18) כז 41. 19) בראשית לח 14. 20) כט 31. 21) ל 22. 22) לא 3. אין שום סימן בהעתק שלנו אלוהים. 23) ל 16. 24) ל 42. 25) לא 39. 26) ל 32. 27) לב 3. 28) לג 18. 29) לה 9. 30) לב 9. 31) שם. ירחון אסיאתי (אשורי) קטע 5 (1870).

לא אשלחך"1 „ויאהב את הנער"2 וסוף פיסוק 3 „ולזרעך אחריך אתן"4 „בן בשמת"5 „אלוף קרח"6 והמלות אשר התחברו בהן „כי יפגשך"7 „כי על כן ראיתי"8 „כל יצאי שער עירו"9 בלא געיה; **פרשת וישב יעקב** יש בה ארבעה סדרים ריש הפרשה 19 „ויהי בעת ההיא וירד יהודה"11 „ויוסף הורד"12 „ויהי אחר הדברים האלה חטאו"13 ומנין הפיס' מאה ושנים עשר קי"ב נגד המנין **בקי** ושתי מלות התחלפו בהן „להשתחות לך ארצה"14 „יפה־תאר ויפה מראה"15 ואלה המלות שנתחברו בהן „ויתנכלו אתו"16 „בת איש כנעני"17 כי לא לו יהי' הזרע"18 „לצחק־בנו" 19 „ראה את־כל מאומה בידו"20; **פר' ויהי מקץ** יש בה ארבעה סדרים ריש הפר' 21 „ויאמר פרעה אל עבדיו"22 „ויאמר אליהם יוסף ביום השלישי"23 „ואל שדי יתן לכם רחמים"24 ומנין הפיס' מאה ששה וארבעים קמ"ו נגד המנין **יחזקיהו** ויש בה חלוף „ויקרא פרעה שם־יוסף" 25 „וליוסף ילד שני בנים"26 „בהתחננו אלינו"27 „ויבא יוסף הביתה...וישתחוו לו"28 ושתי מלות התחברו בהן ויפתח יוסף את־כל אשר בהם 20; **פרשת ויגש** יש בה שני סדרים תחסר ארבעה פיס' ריש הפרשה 30 „ואת יהודה שלח"31 ומנין הפיס' מאה וששה ק"ו נגד המנין **יהללאל** ובה חלוף „היש לכם אב או־אח"32 „ויפל על צוא' בנימין־אחיו"33 „בני

באור ומראה מקום

1) בראשית לב 27. 2) לד 3. 3) כלומר: וכן המלה והנער הנמצאת בסוף אותו פסוק. 4) לה 12. 5) לו 10. 6) לו 16. 7) לב 18. 8) לג 10. 9) לד 24. 10) לז 1. 11) לח 1. 12) לט 1. 13) מ 1. 14) לז 10. 15) לט 6. 16) לז 18. 17) לח 2. 18) לח 9. 19) לט 14. 20) לט 23. 21) מא 1. 22) מא 38. 23) מב 18. 24) מג 14. 25) מא 45. 26) מא 50. 27) מב 21. 28) מג 26. 29) מא 56. הפסקא השניה חסרה. 30) מד 18. 31) מו 28. 32) מד 19. 33) מה 14.

אשר ימנה וישוה"1 בדלוג ובאריך 2 „ובני דן חשים"3 „ובני יוסף אשר ילד־לו במצ'"4 ואלו המלות שנתחברו בהן „כי שנים ילדה־לי אש'"5 „בנימין־אחיו" 6 „כל הנפש לבית יעקב"7 „וינהלם"8 בלא געיה; **פרשת ויחי** יש בה שלשה סדרים וארבעה פיס'9 תשלום הפרשה הראשונה ואלו הן „ויהי אחרי הדברים האלה"10 „ויקרא יעקב אל בניו"11 „בנימין זאב יטרף"12 ומנין הפיס' חמשה ושמונים פ"ה נגד המנין **ימלה** ובה חלוף שתי מלות „גם הוא יהיה־לעם" דגש או רפי 13 „יהודה אתה יודוך אחיך"14 נשלם ספר הישר;

נתחיל בספר הברית דע כי הספר יתחלק אחד עשר פרשה תהיה שלשה ושלשים סדר ומנין הפיס' **ארט** 15; **פרשת ואלה שמות** יש בה ארבעה סדרים ריש הפרשה 16 „וילך איש מבית לוי"17 „ומשה היה רעה"18 „וילך משה וישב"19 ומנין הפיס' מאה וארבעה ועשרים קכ"ד נגד המנין **מעדי** ויש בה מן החלוף מלה אחת והוא „של־נעליך"20 והתחברו בשתי מלות „ויבאו הרעים ויגרשום"21 בלא געיה „וארד להצילו"22; **פרשת וארא** יש בה שלשה סדרים ריש הפרשה 23 „כי ידבר אליכם פרעה"24 „השכם בבקר"25 ומנין הפיס' מאה ואחד ועשרים קכ"א נגד המנין **יעיאל** ויש בה מן החלוף חמש מלות „הם המדברים"26 „ויחזק לב פרעה"27

באור ומראה מקום

1) בראשית מו 17. 2) כלומר, כאשר מבטאים וישוה, עם געיה על האות הראשונה. (ראה עין הקורא על פסוק זה). 3) מו 23. 4) מו 27. 5) מד 27. 6) מה 14. 7) מו 27. 8) מז 17. 9) 28־31. 10) מח 1. 11) מט 1. 12) 1209. 16) שמות א 1. 17) ב 1. 18) ג 1. 19) ד 8. 20) ג 5. 2) ב 17. 22) ג 8. 23) ו 2. 24) ז 9. 25) ח 16. בספרים המודפסים מוסיפים קדמאה „הראשין" מפני שאותן המלים נמצאות גם ב־ט, 13. 26) ו 27. 27) ז 13.

וחבריו בלא געיה „ובחדר משכבך" 2 „ויחדלו הקלות"3 והתחברו „כל...אשר־ימצא"4 „כי־השערה 5 „כי אני הכבדתי" יש בה שלש' סדרים וחצי ריש הפרשה 6 „עוד נגע אחד"7 „ויהי בחצי הלילה"8 „קדש לי כל בכור"9 ומנין הפיס' מאה וששה ק"ו נגד המנין **יהללאל** ויש בה מן החלוף מלה אחת „דברו אל־כל עדת"10 והתחברו „לא כן לכו־נא הגברים"11 ואין קורין אותה באזלה כי אם במקף 12; **פרשת ויהי בשלח** יש בה שלשה סדרים וחצי תשלום הסדר המוקדם 13 ואלו הן „מה תצעק אלי"14 „הנני ממטיר לכם"15 עד אנה מאנתם"16 ומנין הפיסוק' מאה וששה עשר קי"ו נגד המנין **סנאה** ויש בה מן החלוף שתי מלות „נחית בחסדך עם זו גאלת"17 דגש או רפי „שמעתי את־תלנות"18 והתחברו אז ישיר־משה"19 "זה אלי ואנוהו"20 „בהר נחלתך"21 „כל המחלה"22 „הנני עמד לפניך שם על־הצור 23; **פרשת וישמע יתרו** יש בה שני סדר' ריש הפרשה 24 „ואתם תהיו לי ממלכת"25 ומנין הפיסו' שנים ושבעי' ע"ב נגד המנין **אליאל** ואין בה חלוף והתחברו באלו „סקל יסקל או ירה יירה"26 דגש וזה מנהג שפת הקדש „לא יהיה לך אלהים אחרים"27 געיה על יוד שניה; **פרשת ואלה המשפטים** יש בה שלשה סדרים ריש הפרשה 26 „אם כסף תלוה"29 „הנה אנכי שלח"30 ומנין הפיס' מאה ושמונה עשר קי"ח נגד המנין **עזיאל** ובה מן החלוף שתי

באור ומראה מקום

1) שמות ז 22 והלאה. 2) ז 28. 3) ט 33. 4) ט 19. 5) ט 31. 6) י 1. 7) יא 1. 8) יב 29. 9) יג 1 2. 10) יב 3. 11) י 11. 12) על לבו: אולם בהוצאות העתיקות ביותר שלנו יש אזלה. 13) יג 17, יד 14. 14) יד 15. 15) טז 4. 16) טז 28. 17) טו 13. 18) טז 12. 19) טו 1. 20) טו 2. 21) טו 17. 22) טו 26. 23) יז 6. 24) יח 1. 25) יט 6. 26) יט 13. 27) כ 3. 28) כא 1. 29) כב 24. 30) כג 20.

מלות „וינפש בן־אמתך"1 ניחזו את האלהים"2 והתחברו באלו „כן־תעשה לשרך"3 „כן־תעשה לכרמך"4 „אם המצא תמצא בידו"5: **ויקחו לי תרומה** יש בה שלשה סדרים ריש הפרשה 6 „ואת המשכן תעשה"7 „ועשית פרכת"8 ומנין הפיס' ששה ותשעים צ"ו נגד המנין **סלו** ואין בה חלוף והתחברו באלו „ונתת על־השלחן"9 ולירכתי המשכן ימה 10; **פרשת ואתה תצוה** יש בה שני סדרים ועשרה פיס' מן הסדר הבא ואלו הן ריש הפרשה 11 „וזה הדבר"12 „ועשית מזבח"13 ומנין הפיס' מאה ואחד ק"א נגד המנין **מיכאל** ושלש מלות התחלפו בהן „והם יקחו את הזהב „ואת־התכלת"14 „ופעמני־זהב" 15 „ובהעלות אהרן"16 והתחברו באלו „ואת־שמות"17 „ולקחת את־כל החלב"18 „ואם יותר"19; **פרשת כי תשא** יש בה ארבעה סדרים ריש הפרשה 20 תשלום סדר ראשון שהוא „ועשית מזבח" „ראה"21 „ויפן וירד משה"22 „פסל לך"23 ותשעה פיס' מן הסדר הבא והוא „ויאמר ה' אל משה כתב לך"24 ומנין הפיסו' מאה ותשעה ושלשים קל"ט נגד המנין **חננאל** ובה חלוף „וקנמן בשם מחציתו"25 „את־מעשה"26 ושתי מלות התחברו בהן „ויתנצלו בני ישראל"27 „כי לא תשתחוה לאל אחר"28; **פרשת ויקהל** יש בה שלשה סדרים תחסר תשעה פיסוקים תשלום סדר „ויאמר ה' אל משה כתב לך"29 „ויאמר ראו קרא ה' בשם"30 „ויעש בצלאל את

באור ומראה מקום

1) שמות כג 12. 2) כד 11. 3) כב 29. 4) כג 11. 5) כב 3. 6) כה 1. 7) כו 1. 8) כו 31. 9) כה 30. 10) כו 22. 11) כז 20. 12) כט 1. 13) ל 1. 14) כח 5. 15) כח 33. 16) ל 8. 17) כח 10. 18) כט 13. 19) כט 34. 20) ל 11. 21) לא 1. 22) לב 15. 23) לד 1. 24) לד 27. 25) ל 23. 26) לד 10. 27) לג 6. 28) לד 14. 29) לד 27. 30) לה 30. 31) לז 1.

הארץ״31 ומנין הפיס׳ מאה ושנים ועשרים קכ״ב נגד המנין **סנואה** ובה חלוף „ויקרא משה אֶל־בצלאל״1 ושתי מלות התחברו בהן „ויביאו מטוה אֶת־התכלת״2 „ויעש אֶת כל־כלי המזבח״3 **אלה פקודי** יש בה שני סדרים ריש הפרשה 4 „ויביאו את המשכן״5 ומנין הפיס׳ שנים ותשעים צ״ב נגד המנין עזיה ובה חלוף „ומן התכלת והארגמן״6 „וירכסו את החשן מטבעתו״7 „ואת מכנסי הבד שש משזר״8 ונתחברו באלו „וְאת האבנט״9 „והיתה להם״10 בלא געיה: נשלם ספר הברית:

נתחיל בתורת כהנים דע כי הספר יתחלק עשרה פרשיות תהיה חמשה ועשרים סדר ומנין הפיסוק נט״ף 11: **פרשת ויקרא** יש בה שני סדרים וחצי ריש הפרשה 12 „נפש כי תחטא״13 וחצי סדר „ונפש כי תחטא ושמעה״14 ומנין הפיס׳ מאה ואחד עשר קי״א נגד המנין דעואל ויש בה מן החלוף „מלה אחת מכל אשֶׁר ישבע עליו״15 והתחברו „וכפר עליו הכהן על־חטאתו״16: **פרשת צו** יש בה שני סדרים וחצי סדר המקדם „זה קרבן אהרן ובניו״17 וחצי סדר הבא והוא סדר „קח את אהרן״18 ומנין הפיס׳ שבעה ותשעים צ״ז נגד המנין עבדיהו ואין בה חלוף והתחברו „ויקח אֶת־כל החלב״19 „ואֶת־כל החלב״20: **ויהי ביום השמיני** יש בה שני סדרים וחצי סדר המוקדם דקח 21 את אהרן „וידבר״ ד„יין ושכר״22 „וידבר״ ד„זאת החיה״23 ומנין הפיס׳ אחד ותשעים צ״א נגד המנין **מיכיהו**

באור ומראה מקום

1) לו 2. 2) לה 25. 3) לח 3. 4) לח 21. 5) לט 33. 6) לט 1. 7) לט 21. ראה גורצי על מלה זו). 8) לט 28. 9) לט 29) 10) מ 15. 11) 859. 12) ויקרא א 1. 13) ד 2. 14) ה 1. 15) ה 24. 16) ד 35. 17) ו 13. 18) ח 2. 19) ח 16. 20) ח 25. 21) בכתב היד ויקח. 22) י 9. 23) יא 2.

והתחלפו „אל תשקצו״1: **אשה כי תזריע** יש בה שני סדרים ריש הפרשה 2 „ואיש [או אשה] כי יהיה בו נגע״3 ומנין הפיס׳ שבעה וששים ס״ז נגד המנין בניה ובה מן החלוף „והנה אֵין־מראהו״4 „או מן־השתי״5 והתחברו „והנה אין בבהרת״6 „או בשתי״7 בלא פתח השוא: **זאת תהיה** יש בה שלשה סדרים ותשעה פיסוקים ריש הפרשה „ו„כי תבאו״9 „דברו״ ד„איש כי יהיה זב״10 תשעה פיסו׳ מן סדר „ואשה כי יזוב זוב דמה״11 ומנין הפיס׳ תשעים צ׳ כנגד המני׳ יעדן ובה מן החלו׳ מל׳ אח׳ ״כָּל־המשכב אשר ישכב עליו״12:
אחרי מות יש בה שלשה סדרים תחסר תשעה פיס׳ תשלום סדר „ואשה כי יזוב״ „איש איש מב׳ יש׳ אש׳ ישחט״13 „כמעשה ארץ״14 ומנין הפיס שמונים פ׳ נגד המנין עדו ובה חלוף „וכמעשה״15: **פרשת קדשים** יש בה שני סדרים ריש הפרשה 16 „וכי תבאו אל הארץ ונטעתם״17 ומנין הפיסוק׳ ארבעה וששים ס״ד נגד המנין נודד ויש בה חלו׳ ״אֶל־כל עדת״18 „בת אביו או בת אמו״19 והתחברו „לא־תעשק״20: **פרשת אמר** יש בה שלשה סדרים וחצי ריש הפרשה 21 „דבר״ ד„אשר יקריב קרבנו״22 „וידבר״ ד„וקצרתם״23 וחצי הסדר הבא מן „ויקחו אליך שמן״24 ומנין הפיסו׳ מאה וארבעה׳ ועשרים קכ״ד נגד המנין מעדי ובה חלוף „אמר אֶל־הכהנים „אשר תקראו״26 וחברו 27 במקף „שבתכם״28 „את מעדי״29 „בנקבו־

באור ומראה מקום

1) ויקרא יא 43. 2) יב 1. 3) יג 29. 4) יג 31. 5) יג 56. 6) יג 26. 7) יג 48. 8) יד 1. 9) יד 33, 34. 10) טו 1, 2. 11) טו 25. 12) טו 4. 13) יז 1־3 14) יח 1־3. 15) יח 3. 16) יט 1. 17) יט 23. 18) יט 2. 19) כ 17. 20) יט 13. 21) כא 1. 22) כב 18. 23) כג 9, 10. 24) כד 1, 2. 25) כא 1. 26) כג 2. 27) כג 4. 28) כג 32. 29) כג 44.

שם יומת״1 מאריך והתחברו „ונסכה־יין״2 מאריך „ממושבתיכם תביאו לחם תנופה שתים״3: **פר׳ בהר סיני** יש בה שני סדרים וחצי הסדר המקדם „וכי תמכרו ממכר״4 „וכי ימוך אחיך ומטה״5 ומנין הפיסוקים שבעה וחמשים נ״ד נגד המנין **הטיל** ויש בה מן החלוף שני מלות „ולבהמתך״6 ״אֶת־כספך לא תתן לו״7 ונתחברו באלו „תעב׳ שופר בכָל־ארצכם״8 „ואם מעט״9: **פרשת אם בחקתי** יש בה שני סדרים ריש הפרשה10 „וידבר״ ד„איש כי יפלא״11 ומנין הפס׳ שמנה ושבעים ע״ח נגד המנין **עזא** ואין בה חלוף והתחברו ״ואם מָךְ הוא״12 קמץ „וכל ערכך יהיו בשֶׁקל הקדש״13: נשלם תורת הכהנים:

נתחיל בחומש הפקודים דע כי הספר יתחלק עשרה פרשיות תהיה שלשה ושלשים סדר ומנין הפיס׳ **ארפח** 14: **במדבר סיני** יש בה שלשה סדרים וארבעה פיס׳ „ריש הפרשה״15 „איש על דגלו״16 „ואלה תולדת אהרן ומשה״17 וארבעה פיס׳ מן סדר „אל תכריתו ומנין הפיסו׳ מאה ותשעה וחמשים קנ״ט נגד המנין **חלקיהו** ובה חלוף מלה „וכלה אהרן־ובניו לכסת״19 והתחברו „אשר על־המשכן ועל־המזבח״20 „אשר ישרתו עליו״21 „אלעזר בֶּן־אהרן״22:
פרשת נשא יש בה חמשה סדרים תחסר ארבעה פיס׳ תשלום סדר אל תכריתו „דבר״ ד„איש [או אשה] כי יפלא״23 ״דבר״ ד„כה תברכו״24 „ביום השביעי״25 ומנין הפיסו׳ מאה ששה ושבעים קע״ו

באור ומראה מקום

1) ויקרא כד 16. 2) כג 13. 3) כג 17. 4) כה 14. 5) כה 35. 6) כה 7. 7) כה 37. 8) כה 9. 9) כה 52. 10) כו 3. 11) כז 1, 2. 12) כז 8. 13) כז 25. 14) 1288. 15) במדבר א 1. 16) ב 1, 2. 17) ג 1. 18) ד 17, 18. 19) ד 15. 20) ג 26. 21) ד 14. 22) ד 16. 23) ה 1, 2. 24) ו 22, 23. 25) ז 48.

נגד המנין **עמוס** ואין בה חלוף והתחברו באלו שהם בגעיה והם „והשביע הכהן וגו׳ המרים המאָררים״ 1 „והשקה את המים וגו׳ ובאו בה המים המאָררים״2 והשאר בלא געיה: **פרשת בהעלתך** יש בה ארבעה סדרים ריש הפרשה 3 „עשה לך שתי חצוצ׳״4 „אספה לי שבעים״5 „היד ה׳ תקצר״6 ומנין הפיסוקים מאה ששה ושלשים קל״ו נגד המנין **מהללאל** ובה חלוף ״כֵּן־עשו להם בני ישראל״7 „ובהאריך הענן על־המשכן״8 „כי אם־אל ארצי״9 ״אֶספה־לי שבעים״10 „אם יהיה נביא׳ ה׳ במראָה־אליו אתודע״11 והתחברו באלו „והתיצבו שם עמך״12 „אם־את כל דגי״13: **פר׳ שלח לך** יש בה שלשה סדרים ריש הפרשה 14 „עד אנה ינאצני״15 „וידבר״ דנסכים 16 ומנין הפיס׳ מאה ותשעה עשר קי״ט נגד המנין **פלט** ויש בה חלוף הבמחנים ״וכָל־מנאצי״17 „את־תלנות בני ישראל״18 „כי העמ׳ והכנעני״19 „ועשו כל־העדה״20 ונתחברו באלו „עלו־זה בנגב״21 „ואל־כל עדת בני ישראל״22: **פר׳ ויקח קרח** יש בה שני סדרים ריש הפרשה 23 „וידבר״ ד„קח מאתם״24 ומנין הפיס׳ חמשה ותשעים צ״ה נגד המנין **דניאל** ובה חלוף זֶה־יִהיה לך מקדש״25

באור ומראה מקום

1) במדבר ה 18. 2) ה 27. כנראה חסרה בין הדוגמא הראשונה והשניה זו מפסוק 24. והשקה את האשה וגו׳ ובאו המים המאררים, דוגמא אשר בגלל דמיונה לדוגמא השניה שהובאה ע״י המחבר יכול להיות שהושמטה ע״י המעתיק בשלשה פסוקים אלה בלבד המלה מאררים קשורה בטעם מחבר למלה הקודמת דבר שהכריע את ב. ג. להצטרף ל ב. א. להסכים לגעיה תחת האלף. 3) ח 1. 4) י 1, 2. 5) יא 16. 6) יא 23. 7) ח 20. 8) ט 19. 9) י 30. 10) יא 16. 11) יב 6. 12) יא 16. 13) יא 22. 14) יג 1. 15) יד 11. 16) טו 1. 17) יד 23. 18) יד 27. 19) יד 43. 20) טו 24. 21) יג 17. 22) יד 7. 23) טז 1. 24) יז 16־17. 25) יח 9.

והתחברו באלו „אמר אֱל־אלעזר בן אהרן”[1] „לך ולזרעך”[2] „ויתן את הקטרת”[3]: **פרשת פרה אדומה** יש בה שני סדרים ריש הפרשה [4] „וישלח משה מלאכים”[5] ומנין הפיסוק׳ שבעה ושמונים פ״ז נגד המנין **עזי** ובה חלוף „ולא נתן סיחן”[6] „וכל אשר יגע־בו הטמא”[7] ״וישמע הַכנעני”[8] והתחברו במלה אחת „לסבב את ארץ אדום”[9] רפי: **פרשת וירא בלק** יש בה שלשה סדרים ריש הפרשה [10] „מי מנה עפר יעקב”[11] „וישב ישראל בשטים”[12] ומנין הפיסוק׳ מאה וארבעה ק״ד נגד המנין **מנוח** ובה מן החלוף „אשר עַל־תנהר”[13] „ולישראל מה פעל אל”[14] „כי אם־יהיה לבער”[15] „יזל מים מדליו”[16]: **פרשת פנחס** יש בה ארבעה סדרים ריש הפר׳ [17] „וידבר ד׳לאלה תחלק”[18] „וידבר” ד„יפקד ה׳”[19] „וביום הבכורים”[20] ומנין הפיסו׳ מאה שמונ׳ וששים קס״ח נגד המנין **כסלחים** ואין בה מן החלוף אלא „והיתה לבני ישראל”[21] כי בן אשר בגעיה ובן נפתלי בלא געיה: **ראשי המטות** יש בה ארבעה סדרים ריש הפרשה [22] „וידבר” ד„נקם”[23] „ויאמר” ד„שא את ראש”[24] „ומקנה רב”[25] ומנין הפיסוק׳ מאה ושנים עשר קי״ב נגד המנין **עיבל** ויש בה מן החלוף מלה אחת ״אֶת־השבי ואת המלקוח”[26] והתחברו „את־הנחשת את־הברזל”[27] „עד תם כל הדור העשה הרע”[28] ואמר בן נפתלי כי ראה מחזורא רבא פתח: **אלה מסעי** יש בה שלשה סדרים ריש הפרשה[29] „וידבר”

באור ומראה מקום

1) במדבר יז 2. 2) יח 19. 3) יז 12. 4) יט 1. 5) כ 14. 6) כא 23. 7) יט 22. 8) כא 1. 9) כא 4. 10) כב 2. 11) כג 10. 12) כה 1. 13) כב 5. 14) כג 23. 15) כד 22. 16) כד 7. 17) כה 10, 11. 18) כו 51־53. 19) כו 15, 16. 20) כח 26. 21) כז 11. 22) ל 2. 23) לא 1, 2. 24) לא 26. 25) לב 1. 26) לא 12. 27) לא 22. 28) לב 13. 29) לג 1.

ד„זאת הארץ”[1] „וידבר” ד„והקריתם”[2] ומנין הפיסוקים מאה ושנים ושלשים קל״ב נגד המנין **בלק** ובה מן החלוף מלה אחת „אשר תִתנחלו אותה”[3] והתחברו בזו „ממחרת הפסח”[4]: נשלם חומש הפקודים:

נתחיל במשנה תורה דע כי הספר יתחלק עשרה פרשיות והוא אחד ושלשים סדר ומנין הפיס׳ ה״נץ [5]: **אלה הדברים** יש בה שלשה סדרים ריש הפרשה [6] „ויאמר” ד„רב לכם סב”[7] „ויאמר” ד„ראה החלתי”[8] ומנין הפיס׳ מאה וחמשה ק״ה נגד המנין **מלכיה** ואין בה חלוף והתחברו בזו ״וַיכתו אתכם בשעיר”[9]: **פר׳ ואתחנן** יש בה ארבעה סדרים ריש הפרשה [10] „כי תוליד”[11] „אז יבדיל משה”[12] „שמע ישראל”[13] ומנין הפיס׳ מאה ותשעה עשר קי״ט נגד המנין **פלט** ובה מן החלוף חמש מלות „אם־יספים אנחנו”[14] „ובלכתך בדרך”[15] „פן־יחרה אף ה׳”[16] „ונשל גוים־רבים מפניך”[17] והתחברו באלו „את־עבדך”[18] „וזכרת כי־עבד”[19] מקף „את־הדברים”[20] „והי׳ כי יביאך”[21]: **והיה עקב** יש בה שלשה סדרים ושלישית סדר ריש הפרשה [22] „שמע ישראל אתה עבר”[23] „בעת ההיא”[24] ושלישית סדר „כי הארץ אשר אתה בא שמה”[25] ומנין הפיס׳ מאה ואחד עשר קי״א נגד המנין **דעואל** ויש בה מן החלוף „ותעב תתעבנו”[26] „לדעת את אשר בלבבך”[27] „למטר השמים תשתה מים”[28] „ובלכתך בדרך”[29]

באור ומראה מקום

1) דברים לד 3. 2) במדבר לה 9־11. 3) לד 13. 4) לג 3. 5) 995
6) במדבר א 1. 7) דברים ב 2, 3. 8) ב 31. 9) א 44. 10) ג 23. 11) ד 25. 12) ד 41. 13) ו 4. 14) ה 25. 15) ו 7. יש להוסיף את המלה הבאה ובשכבך חיות המדובר הוא ב„ו” של מלה אחרונה זו. (ראה עין הקורא על פסוק זה). 16) ו 15. 17) ז 1. 18) ג 24. 19) ה 15. 20) לא 1. 21) ו 10. 22) ז 12. 23) ט 1. 24) י 1. 25) יא 10. 26) ז 26. 27) ח 2. 28) יא 11. 29) יא 19. (ראה לעיל הערה 15).

והתחברו באלו „עם־גדול ורם בני ענ׳”[1] „ויכתב על־חלחת”[2] „ארץ נחלי־מים”[3] במאריך והיא מקף: **פרשת ראה** יש בה חמשה סדרים תחסר שלישית סדר שבפרשת והיה עקב „כי ירחיב ה׳ אלהיך”[4] „כי יקום בקרבך”[5] „בנים אתם לה׳”[6] „כי יהיה בך אביון”[7] ומנין הפיסוק׳ מאה ששה ועשרים קכ״ו נגד המנין **פלאיה** ובה חלוף שתי מלות „פתח תפתח את־ידך”[8] „וזבחת פסח... במ׳ אשר יבחר”[9] והתחברו „ובכל אשר תשאלך”[10] „קרבה שנת חשבע”[11]: **פרשת שפטים** יש בה ארבעה סדרים ריש הפרשה [12] „אשימה עלי מלך”[13] „כי הגום האלה”[14] „כי תקרב אל עיר”[15] ומנין הפיסו׳ ששה [16] ותשעים צ״ו נגד המנין **עבדיהו** ובה מן החלוף שתי מלות והם „על פי התורה אש׳ יורוך ועל־המשפט”[17] „למען יאריך ימים על־ממלכתו”[18] והתחברו „נביא מקרבך”[19]: **פר׳ כי תצא** יש בה חמשה סדרים ריש הפרשה [20] „כי יקרא קן צפור”[21] „כי תצא מחנה”[22] „כי תדר נדר”[23] „כי תקצר קצירך”[24] ומנין הפיס׳ מאה ועשרה ק״י נגד המנין **עלי** ובה מן החלוף שתי מלות „והיה לפנות־ערב”[25] „אשר ינצל אליך”[26] ואלו המלות התחברו בהן „ואם בשדה”[27] „את־העבוט החוצה”[28]: **פרשת כי תבא** יש בה שני סדרים ריש הפר׳[29] „והיה אם שמוע תשמע”[30] ומנין הפיס׳ מאה שנים ועשרים קכ״ב

באור ומראה מקום

1) דברים ט 2. בכתב היד כענ׳. 2) י 4. 3) י 7. אך בח׳ 7. אין מקף. 4) יב 20. 5) יג 2. 6) יד 1. 7) טו 7. 8) טו 8. 9) טז 2. 10) יד 26. 11) טו 9. 12) טז 18. 13) יז 14. 14) יח 14. 15) כ 10. 16) קרא שבעה ול״ז. זהו הערך של מלת הזכרון והמספר הממשי של פסוקים הכלולים בפרשה. 17) יז 11. 18) יז 20. 19) יח 15. 20) כ 10. 21) כב 6. 22) כג 10. 23) כג 22. 24) כג 19. 25) כג 12. 26) כג 16. 27) כב 25. 28) כד 11. 29) כו 1. 30) כח 1.

נגד המנין **מכבני** ואין בה חלוף והתחברו „בכל־ארצך אשר נתן”[1]: **אתם נצבים** יש בה שלשה סדרים ריש הפרשה [2] כי המצוה הזאת”[3] „הן קרבו ימיך”[4] ומנין הפיס׳ שבעים ע׳ נגד המנין **אדניה** ויש בה מן החלוף מלה אחת והוא „אל הא׳ אשר נשבעתי”[5] „אשר הדיחך ה׳ אלהיך שמה”[6] ו„כי אביאנו אל האדמה”[7] כולן נתחברו בהן שהן בלא געיה: **שירת האזינו** יש בה סדר אחד ומנין הפיסו׳ שנים וחמשים נ״ב נגד המנין **כלב** ובה מן החלוף שתי מלות „הוא עשך ויכננך”[8] נתחלפו אם געיה תחת הוו או תחת הכף „ימצאהו”[9]: **וזאת הברכה** יש בה סדר אחד ומנין הפיסוקים אחד וארבעים מ״א נגד המנין **גאואל** ואין בה חלוף והתחברו על שתי מלות והם „רבבות אפרים”[10] „אף שמיו יערפו טל”[11]: שלים:

סדר [12] **תיבות אשר במקרא חצובות.** כעדר הקצובות[13]. **על** דרכים הרבה נצבות. מתחלפים בהרבה אותיות ונכתבים בכמה פנים מהם חקוקים באות ונקרא באות אחר ומהם דברים שווים בלשון ומתחלפים בכתב כמות „אלהי העברים נקרא עלינו”[14] „אלהי העברים נקרה עלינו”[15] „כל אשר יקרא בשם”[16] את אשר יקרה לעמך”[17] „כי ביצחק יקרא”[18] „אולי יקרה”[19] „כי שבעת ימים

באור ומראה מקום

1) דברים כח 52. 2) כט 9. 3) ל 11. 4) לא 14. כפי שרואים המחבר חושב על פרשת וילך כמאוחדת לפרשה הקודמת. ראה הערה ד. 5) לא 21. כלומר פתח או קמץ אחרי ההפסקה. 6) ל 1. 7) לא 20. 8) לב 6. 9) לב 10. 10) לג 17. 11) לג 28. 12) קטע זה עד עמוד 133 שורה 6 נמצא בצד של הערות מסורתיות האחרות בראש כתב היד של התנך של הקרנות הלאומיים העבריים מס. 7?. 13) שיר השירים ד 2. 14) שמות ה 3. 15) שם ג 18. 16) יואל ג 5. 17) דניאל י 14. 18) בראשית כא 12. 19) במדבר כג 3.

ימלא״[1] עד „ימלה שחוק פיך״[2] „הלא אם תיטיב שאת״[3] הלה היא ברבת בני עמון״[4] ,ופא ישית בגאון גליך׳[5] ,ופה אשליך לכם גורל׳[6] „כי הוא כסותה״[7] „ובדם ענבים סותה״[8] „אסרי לגפן עירה״[9] „ויקברהו ברמה ובעירו״[10] „וזיזה בן שפעי בן אלון״[11] „ויהי יחת הראש וזיזה השני״[12] „יתרא הישר״[13] „יתרה עשה״[14] הנמצא והידוע בכל המקרא כי אלף יעמוד במקום הי והי יעמוד במקום אלף כי כן בנין המקרא כולו ומהם אשר פתרונו מתחלף מחבירו [כמו „יקרא לך זרע״ „יקרה ה׳ לקראתך״[15]] ומהם אשר לא יתחלף כמות „ופא ופה״ „וזיזא וזיזה״ ואין אחד מהם סותר את חבירו כי היא זו דרך המקרא כי אלף ישרת במקום הי והי במקום וו כמות „עירו עירה״ על דרך זו [הולך] כל המקרא כולו ולא לאדם שיתאנה בזה ועוד כתובים ולא נקראים ונקראים ולא נכתבים וכלם ברוח הקדש מפי צירי אמונה לא חילפו ולא שינו ולא המירו ולא נמצא אחד מהם סותר את דברי חבירו אלא כדברי זה כן דברי זה בתורת משה איש האלהים אבי הנביאים כמות „הוצא היצא״[16] וכן נבואת ישעיה ושאר הנביאים על זו הדרך נמצא זה למד מזה כי הדברים המיוחדים „הוצא היצא״ „העפלים הטחרים״[17] „לבג לבז״[18] „הכיר יכיר״[19] „דביונים חורי יונים״[20] שניהם מימי

באור ומראה מקום

1) ויקרא ח 33. 2) איוב ח 21. 3) בראשית ד 7. 4) במדבר ג 11. 5) איוב לח 11. 6) יהושע ה 8. 7) שמות כב 26. 8) בראשית מט 11. אין פוגשים בשתי המלים האחרונות עם וו. 9) שם ראה רש״י על פסוק זה. 10) שמואל א׳ כח 3. 11) דברי הימים א׳ ד 37. 12) שם כג 1. 13) שמואל ב׳ יז 25. 14) ישעיהו טו 7. 15) הוספה מכתב היד העברי של התנך, לאומי מס. 7 ?. 15) בראשית ח 17. כתב היד של התנך (הלאומי) מוטיף: קרואי קריאי. 17) ראה במדבר כח 27. ושמואל א׳ ה והלאה 18) יחזקאל כה 7. 19) דניאל יא 39. 20) מלכים ב׳ ו 25.

רגליהם״[1] נלמד שני ענינים ושתי דרכים שתי תיבות שמות טחרים עפלים למדנו מזה כי יש לזה האבר[2] שני שמות וכן לחורי יונים דביונים וכן לשניהם מימי רגליהם אם אמר טחרים אמת דבָר ואם אמר עפלים אמת דבר וכן לבג לבז לָבַג לשון אוכל היא והיא מלה חצויה „מפתבג המלך״[3] ולבז היא לשון אכילה וכן הוא אומר „ואכלת את שלל אויבך״[4] נמצאו שניהם שווים ואין אחד מהם סותר דברי חבירו ולא משקר בו וכן „האסורים האסירים״[5] „הכלות הכליא״[6] שלמות שלמית״[7] „ישוב ישיב״[8] הוא כמותן ויש לנו דבר אחר[9] כי בשני עתים ובשני זמנים דבר הנביא ובשני מקומות פעם אחד דבר והוכיח בעפלים ופעם דבר והוכיח בטחרים וצוה לכתוב אחד מהן מן החוץ ואחד מבפנים וכי מה יש בין לבג לבז אלא הכל שוה „וכן וענתך תרבני״[10] „וענותך תרבני״[11] „זכור את יום השבת״[12] „שמור את יום השבת״[13] „ועל שלשים״[14] „על שלשים״[15] „וכל תמונה״[16] „כל תמונה״[17] „ותזרני חיל״[19] „תתברר״[20] „תתבר״[21] „מגדול״[22] „מגדיל״[23] וכל אחד ואחד לא יצא מענינו ולא זה נסתר

באור ומראה מקום

1) מלכים ב׳ יח 27. 2) ראה גזניום טזרוס ע׳ 550 טור 1, שורה 11 והלאה. 3) דניאל א 8. 4) דברים כ 14. ראה גם את הקודם לפסוק זה. 5) שופטים טז 21 ו־25. 6) ירמיהו לז 4. 7) דברי הימים א, כג 9. 8) שם ז 1. 9)דעה זו היא דעתו של רבי סעדיה כמצוטט ע״י יהודה בן בלעם בפרושו על החומש. (ראה נויבאור, הערה על הלקסיקוגראפיה העברית 1863 (תדפיס של הירחון האסיאטי 1861) ע׳ 12. שטיינשניידר קטלוג של הספריה התנכית העברית הבודליאנית ע׳ 2186). 10) שמואל ב׳ יב 36. 11) תהלים יח 36. 12) שמות כ 8. 13) דברים ה 12. 14) שם 9. 15) שמותכ 5. 16) שם 4. 17) דברים ה 8. 18) תהלים יח 40. 19) שמואל ב, כב 40. 20) תהלים יח 27. 21) שמואל ב כב 27. 22) שם 51. 23) תהלים יח 51.

ולא זה נסתר וכל כתיב וקרי אשר במקרא תצא על זה הדרך חוץ מאחת על אומר מקצת הפותרים והוא "מדד רוח הקדים בקנה המדה חמש אמות קנים״[1] הוא „מאות״ וזה הפותר שגה ולא ידע ולא טוב אמר ולא הוא כאשר חישב כי יש במקרא כמות זה ארבעים ושבע תיבות[2] נכתבים מוקדם ומאוחר כמות „גולן גלון״[3] ויקהלו ויקלהו״[4] האלה האהל״[5] "יחבר יבחר״[6] "בערבות בעברות״[7] והמישני את העמודים והימשני״[8] ותארגה ותראנה״[9] „תצרנה תרצנה״[10] „חץ שחוט שוחט״[11] וכן כולן וזה כמותן „מאות אמות״ ואם הקדים למד על וו כמות גולן גלון לא חילף אלא הכתב והענין אחד וכן שארן וחלילה לנביא שיטעה או ישגה ויאמר במקום מאות אמות כי פנת ים חמש מאות קנים וכן פנת צפון וכן פנת מזרח ואיך יהיה פנת קדים חמש אמות זה לא יעמוד בדיעה ואין זה אלא אומֶר הנביא וצוויו שיכתב מוקדם ומאוחר כמות ויקהלו ויקלהו בערבות בעברות והענין אחד בלא שגגה ובלא חלוף והמשכילים יבינו:

באור ומראה מקום

1) יחזקאל מב 16. 2) המסורת חסופית וכן תאכלה ואכלה סעיף 91 מונים 62 דוגמות של חליפין הדדיים בין שתי אותיות של מלה אחת, במקום 47 עליהן מדבר המחבר שלנו. המסורת של התנ״ך הרבני 1518, מונח מספר של 63, אבל מצטטת אח״כ רק 57 דוגמאות. ידוע כי יש תמיד שרירותיות מסוימת בקביעת מספרים אלה כתוצאה מדעות שונות שנקטו בהן בעשית החישוב בנוגע לנושא זה. בכל מקום הושמט שמואל ב׳ יז 16, כפי הנראה מפני שחמלת היא אותה כמו שם, טו, 28, אם כי ארבע הפעמים שהנוסח מביא נוית במקום ניות נמנו כל אחת לחוד, וכן הלאה. 3) יהושע כ 8. 4) שמואל ב׳ כ 14. 5) מלכים א׳ ז 45. 6) קהלת ט 4. 7) שמואל ב׳ יז 16. 8) שופטים טז 26. 9) שמואל א׳ יד 27, 10) משלי כג 26. 11) ירמיהו ט 7.

כבר ביארנו קרי ולא כתיב וכתיב ולא קרי ועתה נבאר פירושן בעזרת שדי „ולא אבו בנימן״[1] חיסר הכתוב „בני״ כי עשו תבל ונבלה וזמה בישראל וראוי להם לגרוע ייחוסן מבנימן הצדיק ולהרחיקם מתולדתו ומכללו ולא כִּנם בני בנימן כי לא אבו לשמוע בקול אחיהם ובשאר מקומות שקראם בני בנימן נתן להם תקוה ודרך תשובה אם יחזרו ממעשיהם [הרעים] ויעשו תשובה יקראו על שם אחיהם בני בנימן[2] „בלכתו להשיב ידו בנהר״[3] כתי׳ בספר שמואל עילתו שהזכירו הכתוב בשני מקומות בשמואל ובדברי הימים[4] ואמרו הכתוב בשני זמנים ובשני עתים פעם ראשון אמר „להשיב ידו בנהר״ ופעם שני אמר „להציב ידו בנהר פרת״ ולא עסק הכתוב בפעם ראשון להודיע שהוא נהר פרת או נחל מצרים כתבו חוצה לו פרת קרי „כאשר ישאל איש״[5] חיסרו הכתוב „איש״ בפנים כי בן אדם מחוסר מאלהים וכן הוא אומר „ותחסרהו מעט מאלהים״[6] ולא דברו יקום כדבר אלהים לכך חיסרו הכתוב מבפנים „איש״ ותלה לו הכת׳ מבחוץ אם זיכה מעשיו ועשה לשם שמים תהיה עצתו כדבר אלהים „כי על בן המלך״[7] חיסרו בן״ לפי רוע מעשיו כי בקש להמית אביו וכפר בעיקר ובא בזדון אל פילגשי אביו ואמר יואב „כי על כן בן המלך מת״ תלה לו „כן״ מבחוץ כי באמת הומת בן המלך וכן הוא אומר „כן בנות צלפחד״[8] „בדבריכם כן הוא״[9] „ואדרמלך ושראצר הכהו בחרב״[10] נכתב

באור ומראה מקום

1) שופטים כ 13. 2) הסבר זה בדיוק באותן המלים נמצא במנחת שי של נורצי האומר כי לקחה מחיבור על קרי ולא כתיב (ראה להלן הערה 5). 3) שמואל ב׳ ח 3. 4) דברי הימים א׳ יח 3. 5)שמואל ב׳ טז 22. 6) תהלים ח 6. 7) שמואל ב׳ יח 20. 8) במדבר כז 7. 9) בראשית מד 10. 10) מלכים ב׳ יט 37. ירחון אסיאתי קטע מס. 5 (1870).

מבפנים „וישארצר בניו" נקרא מבחוץ אלו נקרא „ואדרמלך ושראצר הכהו" לא נודע מי הכהו אם בניו או אחרים ותלה לו מבחוץ „בניו" להודיע לכל באי העלם נקמת אלהים בו ולקיים עליו „הנני מקים עליך רעה מביתך"[1] „קנאת ה'"[2] כת' חוסיף „צבאות" ותלה לו מבחוץ כי נקמה גדולה יעשה ה' בו ראשונה ואחר כך על ידי צבאות מלאכיו וכן הוא אומר „ויצא מלאך ה' ויך במחנה אשור מאה ושמונים וחמשה אלף"[3] לכך תלהו מבחוץ להודיע לשתי[4] נקמות נקם בו אלהים „הנה ימים נאם ה'"[5] כת' עלתו כי „הנה ימים נאם ה'" דבר סתום הוא והיה לנו לומר כי זאת הבשורה לעתים רחוקות ולימים רבים כאשר נקרא „באים" מבחוץ קירב הקץ וקירב הבשורה בקריאת „באים" כצווי הנביא הרחמן ימהר הקץ[6] "אל יהי פליטה"[7] כתיב בפנים עלְתו כי בבל הוא כסא המלוכה ובית המלכות וכן הוא אומר „הלא דא היא בכל רבתא די אנא בניתה לבית מלכו"[8] ובה שקעה מלכות ישראל ובטלה מלכותן ובשר ירמיה לשארית ישראל בנקמת אלהים אשר ינקום ממנה בעולם הזה ולעתיד לבא וכתב „אל יהי פליטה" בעולם הזה ולהוסיף מבחוץ אל יהי „לה" ולעתיד לבוא „כל אשר תאמרי אעשה"[9] כת' יצא מזה כי צותה נעמי את רות שני פעמים בראשונה אמרה רות "כל אשר תאמרי אעשה" ובצוָוּיָה שניה אמרה „כל אשר תאמרי אלי אעשה" לכך הוא תלוי מבחוץ „כי

באור ומראה מקום

1) רמז לשמואל ב' יב 11. 2) מלכים ב' יט 31 או ישעיהו לז 32. הפסוק, המצוטט בהסבר כנראה מצביע על כך שהמחבר מדבר על הפסקא שבספר מלכים כי בישעיהו נאמר ויכה בשביל ויך. 3) מלכים ב' יט 35. השוה ישעיהו כז 36. 4) קרא כי שתי. 5) ירמיהו לא 38. 6) שלש המלים האחרונות מהוות בקשה (תפלה, רצון). 7) ירמיהו נ 29. 8) דניאל ד 27. 9) רות ג 5.

אמר אל תבאי"[1] כתיב מלמד כי רות הגידה לנעמי חמותה הדבר שני פעמים בראשונה לא אמרה „אלי" ובשניה אמרה „אלי" לכך נתלה מבחוץ׃

וזה פירוש כתיב ולא קרי „כי אם אמנון"[2] כת' לפי שבראשונה אמר יונדב בן שמעה כי אמנון לבדו מת שלא נודע לו הדבר על אמתתו כי אמנון לבדו מת וכשחישב בלבו אמר „אל ישם אדני המלך (אל) לבן דבר לאמר כל בני המלך מֵתו כי אם אמנון לבדו מת" שהוא היה ראש הדבר על אמתו וחיסרו הכתוב תיבה לפי כיעור מעשיו ומיתה משונה לכך אם כת' ולא קרי „כי אם במקום אשר יהיה שם אדני המלך"[3] כת' כי איתי הגתי דבר בכל לבבו ובכל נפשו וחוזק דבריו „כי אם במ' אשר יה' ש' אד' המ' אם למות אם לחיים כי שם יהיה עבדך" והיה בלב דוד הצדיק כי נכרי הוא וחסרו המקרא „אם" וכן הוא אומ' „שוב ושב עם המלך כי נכרי את' וגם גולה את' למקום"[4] לכך כת' „אם" ולא קרי „יסלח נא ה' לעבדך"[5] חיסרו הכת' תיבה אחת כי נעמן דבר דברים שלא כהוגן לכן השיבו אלישע הנביא על דבריו כאשר אמר „בבוא אדני בית רמון להשתח' שמ'" חיסרו הכת' „נא" לפי חסרון דעתו ודבריו לכך כת' ולא קרי „חי ה' את אש' עשה לנו את הנפש הזאת"[6] חיסרו הכ' „את" לפי שנשבע פעם ראשון וכפר וכן הוא אומ' „וגם במלך נבוכדנצר מרד אשר השביע באלהים"[7] ועוד הוכיח יחזקאל „אם לא אלתי... אשר הפיר"[8] וגו' ועוד אמר ירמיהו „ואם חי ה'

באור ומראה מקום

1) רות ג 17. 2) שמואל ב' יג 33. 3) שם טו 21. 4) שם 19. 5) מלכים ב ה 18. 6) ירמיהו לח 16. 7) דברי הימים ב' לו 13. 8) יחזקאל יז 19.

יאמרו אכן לשקר ישבעו"[1] לכך חיסרו הכת' וחיסר שבועתו שהיה בה תיבה נכתבת ולא נקראת „אל ידרך ידרך הדרך"[2] כתיב זה מלמד על שתי נקמות ועל שתי פורעניות אשר ינקום ה' לעמו ממלכות כשדים ונכתב שני פעמים ידרך הראשון נקמת העולם הזה במהרה וכן הוא אומר „הנני רב את ריבך ונקמתי את נקמתך"[3] "ידרך" השני כתיב ולא קרי כי הוא צָפוּן ותלוי לעתיד לבא „עשיתי ככל אשר צויתני"[4] כתיב תלמד מזה כי אומר „כאשר צויתני" יש בו תקוה וחיסה וחמלה מעט מהרבה ואין הוא דבר כליה ויש בו תקוה ותוחלת לתשובה וכאשר צפה המלאך לבוש הבדים גדל רוע מעשיהם וכן הוא אומ' „עון בית ישראל ויהודה גדול במאד מאד"[5] עשה בהם כליה ואמר והשיב דבר „עשיתי ככל אשר צויתני" כי "כְּכָל" לשון כליה הוא ואין שם פליטה וכן הוא אומר „זקן ובתולה טף־ונשים תהרגו למשחית"[6] „ופאת נגב חמש חמש מאות וארבעת אלפים"[7] כת' תלמד מזה כי חמש מאות הוסיף בשורה רמיזה כי אמר הכת' „ואלה מדותיה"[8] ונתן חק וקו ומדה לבית השלישי למגרשיו ולתולדותיו למוצאיו ומובאיו ותלה בנינו עוד בתשובה וכן הוא אומר „אתה בן אדם הגד את בית ישראל את הבית ויכ' מעונ'"[9] ואומר „ואם נכלמו מכל אשר עשו"[10] כל זה הכבוד הצפון להם הוא ויש לה' לתת הרבה מזה ויכול להוסיף חמש על חמש ואלף על אלף וכן הוא אומר „יום לבנות גדריך היום התיא ירחק חק"[11] ואומ' „יום הוא ועדיך יבוא"[12] לכך נכתב

באור ומראה מקום

1) ירמיהו ה 2. בנוסח נמצא לכן. ראה מסורת על שמואל א' כז 6. 2) ירמיהו נא 3. 3) שם 36. 4) יחזקאל ט 9. 5) שם 9. 6) שם 6. 7) שם מח 16. 8) שם. 9) שם מג 10. 10) שם 11. 11) מיכה ז 11. 12) שם 12

„חמש חמש" כן יאמר בעל הרחמים אמן „ועתה כי אמנם כי אם גאל אנכי"[1] כת' עילתו כי ידע בעז כי שם גואל קרוב ממנו לכך אמר „כי אם גאל אנכי" אם על ספק אולי יגאל טוב או לא יגאל ולא היה בטוח שהוא יגאל כי הוא אומר „ואם לא יחפץ לגאלך וגאלתיך אנכי"[2] לכן „כי אם גאל אנכי" נכתב „כי גאל אנכי" נקרא׃ שלים׃

פירוש סדר הספרים עד החרבן נתחיל בחומשי תורה׃ **ספר ראשון** והוא ספר הישרים משנברא העולם עד שמת יוסף הצדיק אלפים ושלש מאות ותשע שנים׃ **ספר שני** והוא ספר הברית משמת יוסף הצדיק עד השנה השנית לצאת בני ישראל עד שהוקם המשכן מאה וארבעים נמצא משנברא העולם עד שחוקם המשכן בתמ"ט והסימן בתמ"ח גאולים׃ **ספר שלישי** והוא ספר תורת כהנים משהוקם המשכן באחד לחדש הראשון עד החדש השני יהיה חודש ימים דכת' „באחד לחדש השני בשנה השנית"[4]׃ **ספר רביעי** והוא חומש הפקודים מאחד לחדש השני בשנה השנית עד ארבעים שנה בעשתי עשר חודש באחד לחודש[5] שלשים ושמונה שנה ותשעה חדשים סימן בתח"ף[6] ליצירה׃ **ספר חמישי** והוא משנה תורה מת אהרן וחיה משה אחריו שבעה חדשים ושבעה ימים וביום השביעי מת החסיד ונקרא זה הספר ספר משה ככת' „ביום ההוא נקרא בספר משה"[7] וכל התורה נקראת על שם משה החסיד הנאמן שנ' „זכרו תורת משה עבדי"[8] מעשתי עשר חדש באחד לחדש[9] עד „והעם עלו מן

באור ומראה מקום

1) רות ג 12. 2) שם 13. 3) 2449. 4) במדבר א 1. 5) ראה במדבר א 3. 6) 2488. 7) נחמיה יג 1. 8) מלאכי ג 22. 9) תתאריך חניתן: במדבר א 3.

הירדן בעשור לחודש הראשון"[1] הרי שבעים יום יצא מהן שלשים יום שבכו בהן[2] ושלשת ימים הכינו צדה שנאמר „כי בעוד שלשת ימים"[3] הרי שלשה ושלשים נשתייר שבעה ושלשים מן השבעים הרי זה מת משה החסיד בשבעה ימים מחדש שנים עשר רי"ת[4] ומת אהרן הכהן בראש חודש אב שכך כת׳ „ויעל אהרן הכהן אל הר ההר וכו׳ בחדש החמשי באחד לחדש"[5] זכרונם לטובה ולברכה הישרים החסידים:

ספר יהושע הנביא הוא ספר ראשון משעברו בני ישראל את הירדן בימי יהושע החסיד עד שמת יהושע עשרים ושבע שנה ואם לא תדע מאין מנֵה מנין השופטים עד "בשבת ישראל בחשבון ובבנותיה ובערעור ובבנותיה ובכל הערים אשר על ידי ארנון שלׂש מאות שנה"[6] ואתה תדע ואומר "בימיו בנה חיאֵל בית האלי את יריחו באבירם בכורו יסדה ובשגיב צעירו הציב דלתיה כדבר ה׳ אשר דבר ביד הושע בן נון"[7] זו הנבואה:

ספר השופטים מעתניאל בן קנז עד שמת שמשון בן מנוח הדני ובימיו היה עלי הכהן בשילה אחר פנחס בן אלעזר הכהן שכך כת׳ „ואחיה בן אחיטוב אחי אי כבוד בן פינחס בן עלי כהן ה׳ בשילה"[8] מי כהן ה׳ בשילה אלא עלי יום שמת עלי חרבה שילה ככת׳ „ויטוש משכן שילה אהל שכן באדם"[9] ואומר „כהניו בחרב נפלו"[10] „ויך צריו אחור"[11] וכל ענינים שבספר תלים וכן הוא אומר „ועלי בן תשעים ושמונה שנה"[12] ואומר „ושם שני בני עלי חפני

באור ומראה מקום

1) יהושע ד 19. 2) ראה במדבר לד 8. 3) יהושע א 11. 4) התשבחה: רוח ה׳ תניחנו. 5) במדבר לג 38. 6) שופטים יא 26. 7) מלכים א׳ טז 34. 8) שמואל א׳ יד 3. 9) תהלים עח 60. 10) שם 64. 11) שם 66. 12) שמואל א׳ ד 15.

ופנחס כהנים לה׳"[1] נתמנה שופט והיו בניו כהנים במקומו שהוא זקן לא יוכל לראות והוא כהן ארבעים שנה ושפט ארבעים שנה[2] ומת ומן עתניאל עד שעמד עלי שופט שלש מאות ועשרים וארבעים[3] שנה: **ספר שמואל** משנתמנה עלי שופט בשילו עד שמת דוד מלך ישראל תשעים ושלש שנה ארבעים לעלי ואחת עשרה שנה לשמואל ושתים לשאול וארבעים לדוד המלך: **ספר מלכים** משמלך שלמה בן דוד עד שחרב הבית הראשון ארבע מאות ואחת עשרה שנה וששה חדשים ועשרה ימים אמת ואמונה צדק ונכון ברור וישר שמוש יהושע עשרים ושבע שנה המזבח והארון עשו בגלגל ארבע עשרה שנה שבע שכיבשו ושבע שחלקו בשילה שלש מאות וששים ותשע שנה בנוב שלש עשרה שנה בקרית יערים עשרים שנה אחת עשרה שנה לשמואל הנביא ושתים לשאול ושבע שנים לדוד המלך בשנה השמינית העלה דוד את הארון מקרית יערים לירושלים שנא׳ „אבל הארון האלה׳ העלה דוד מקרית יערים... כי נטה לו אהל"[4] המזבח עשה בגבעון ארבעים וארבע שנה הארון בציון עשה שלשים ושבע שנה עד שהעלה אותו שלמה לבית עולמים שנא׳ „והמלך שלמה וכל עדת ישראל הנועדים עליו וכו׳ ויביאו הכהנ׳ את ארון ברית ה׳ אל מקומו"[5] המזבח ואהל מועד הביא אותן שכך כת׳ „ויעלו את הארון ואת אהל מועד ואת כל כלי הקדש הקדש אשר באהל"[6]:

ספר ישעיהו מעזיהו יותם אחז יחזקיהו עד שנה למנשה מאה

באור ומראה מקום

1) שמואל א׳ א 3. 2) ראה שם ד 18. 3) קרא וארבעה. כך כתוב בתנ"ך הרבני משנת 1518. 4) דברי הימים ב׳ א 4. 5) שם ה 6, 7. 6) שם 5.

וארבע עשרה שנה ולא נתנבא שנים הרבה אלא ישעיהו בן אמוץ והושע בן בארי[1]: **ספר ירמיהו** מן שלש עשרה שנה ליאשיהו בן אמון מלך יהודה עד שחרב הבית הראשון ארבעים ואחת שנה וששה חדשים ועשרת ימים והוא אומר אחר חרבן הבית „בשנת שלוש ועשרים לנבוכדנצר"[2] בשנת שמונה עשרה לנבוכדנצר חרב הבית והגלה צדקיהו לבבל וכן הוא אומר „ויהי בשלשים ושבע שנה לגלות יהויכין מלך יהודה"[3] והיא השנה שמת בה שחוק עצמות נבוכדנצר הרשע ומן שלש עשרה שנה ליאשיהו עד שמת נבוכדנצר ששים ושבע שנה: **ספר יחזקאל** מן „בחמשה לחודש היא השנה החמשית ליהויכין מלך יהודה[4] עד „בעשרים ושבע[5] שנה לגלותינו"[6] **ספר הושע** בן בארי [והוא[7]] ספר שנים עשר נביאים שלש מאות ועשרים ושבע שנה מן עזיהו המלך ועד השנה שבא אלכסנדרוס מקדון עד כאן הנביאים בבית שני בימי דריוש וארתחשַשְתָא ובטלה הנבואה: **ספר דברי הימים** משנברא העולם עד שעמד כורש מלך פרס שלשת אלפים ושלש מאות ותשעים ואחת שנה[8]: **ספר עזרא** מן שנת אחת לכורש מלך פרס[9] עד „בשנת שלשים ושתים לארתחששתא מלך פרס"[10] חמשים ואחת שנה „ולקץ ימים נשאלתי מן המלך"[11] שתי שנים:

אלו הנביאים שנתנבאו על ישראל במדבר נתנבאו משה ואהרן

באור ומראה מקום

1) התנ"ך הרבני משנת 1518 מוסיף: ומיכה. 2) ירמיהו ב 30. 3) שב 31. 4) כמו בתנ"ך הרבני צריך להיות לגלות המ׳ יויכין וזהו אם כן יחזקאל א 2. 5) קרא וחמש. 6) יחזקאל מ 1. 7) כן בתנ"ך הרבני. 8) במלים אלה מסתיים הפרק בתנ"ך הרבני. 9) עזרא א ז. 10) צ"ל בבל, נחמיה יג 6. 11) שם.

מרים ואלדד ומידד ושבעים זקנים בימי תשופטים יהושע בן נון ודבורה וברק בן אבינעם בימי שאול אלקנה ושמואל הרואה בימי דוד נתן ואסף וידותון והימן וגד בימי שלמה אחיה השילוני ועדו החוזה בימי רחבעם שמעיה איש האלהים ויעידה[1] תחוזה בימי אביה חנני הראה בימי אסא עזריהו בן עודד ואליעזר בן דוֹדָוָהוּ בימי יושפט יהוא בן חנני ומיכיהו בן ימלא ויחזיאל בן זכריהו בימי יהורם אליהו ואלישע ועובדיהו בימי יואש זכריהו בן יהוידע ויונה בן אמתי בימי עזריה הושע בן בארי וישעיה בן אמוץ ועמוס בימי יותם מיכה המוֹרַשְׁתִּי בימי יחזקיהו יואל בן פתוּאֵל בימי מנשה נחום האלקושי וחבקוק בימי יאשיהו ירמיה וצפניה וחלדה הנביאה בימי יהויקים אוריהו בן שמעיהו בימי צדקיהו יחזקאל בן בוזי ואלו הנביאים שנתנבאו בבבל בירידתן מירושלים חגי זכריה ומלאכי ודניאל כל נביאי ישראל מן משה רבנו ראש הנביאים ואבי הסופרים עד מלאכי [ודניאל[2]] מאה ושבעה עשר[3] מכאן ואילך „ולחתום חזון"[4] רוח ה׳ תניחם אלהים יחיש הקץ אמן:

משה איש האלהים כתב חמשת חומשי תורה וספר איוב יהושע כתב ספרו שמואל הנביא כתב ספריו וספר שופטים ורות. ישעיהו כתב ספרו ומשלי ושיר השירים וקהלת. ירמיה

באור ומראה מקום

1) אינו ידוע בכתיב זה: יעדו או יעדי, דברי הימים ב׳ ט 29. אבל זהה עם עדו. 2) ראה אבן ספיר, ליק. 1866, 15 א. 3) שמות הנביאים שנזכרו כולל את 70 הנביאים העתיקים מסתכמים רק ל־116. מאידך עידו נמנה פעמיים. אפשר להשלים את המספר ע"י הוספת עמוס, תחת המלך אמציה, ועודד תחת אחז (ראה דברי הימים ב׳ כה 7־9, כח 9, וסדר עולם רבא פרק כ). 4) דניאל ט 24.

כתב ספרו וספר מלכים וקנות דוד ועשרה נביאים חברו תלים חגי זכריה ומלאכי כתבו ספר יחזקאל ותרי עשר וספר דניאל ומגלת אסתר עזרא הסופר כתב ספרו וספר דברי הימים ברוך בוחר בישראל ומנחילם תורה תמימה. שלימה. מאושרה. ערוכה בכל ושמורה. "דרשו מעל ספר ה' וקְרָאוּ אחת מהנה לא נעדרה"2 ·

כבר אמרנו שאין אנו צריכין לכתוב סימן ריש בדגש ורפי שאינו ידוע אצלינו והוא לבני ארץ ישראל לבדם אע"פ כן ראיתי לכתבו וזה הוא סמנו כאשר יסמך ריש לששה אותות ויהיה תחת האות הסמוך לה שוא יצא הריש ברפי כמות "עְזרני" "עְזרה" "בעְזרת"3 בְדרכי" "כי ישרים דרְכי ה'"4 "דרְכמונים" "צטְרות"5 "מטְרות"6 ישְׂראל" "המשְׂרה"7 "ולמעשְׂרות"8 "עשְׂרה" "מצְרים" "נעצְרה"9 "יתְרא" "התְרועעה"10 סימנם זרטסצת אלו ששה אותיות מלפניה ויש שנים מאחריה לנ למד כמות "ערְלי לב11" נון כמות "קרְני" אלו שמונה אותיות ששה מלפני ריש ושנים מאחריו זד טס צד מלפניו לנ מאחוריו ובלבד שתהיה שוא תחת האות הסמוך לריש כמו שביארנו ואם לא יהיה שוא יצא בדגש וכן אם היה שוא תחת 12 הריש כמות מִזְּרְעו למלך"13 דרְכי "כל טרְפי צמחה"14 "סרְעפותיו"15 "עד צרְפת"16 "מרְקיע17 וכן יבא

באור ומראה מקום

2) ישעיהו לד 16. 3) צריך להיות לעזרת או בעזרתי. 4) הושע יד 10. 5) בין שמות עריב אחדים. 6) איוב לז 6. 7) ישעיהו ט 5. 8) נחמיה יב 44. 9) שופטים יג 15. 10) ישעיהו כד 19. 11) ירמיהו ט 25. 12) שש עשר המלים האחרונות מ„האות" הוספו בשוליים, וצורת עריכתו של הכלל מבולבלת ביותר. 13) ויקרא כ 2. 14) יחזקאל יז 9. 15) שם לא 5. 16) עובדיה 20. 17) איוב לז 18.

אותיות לנ לפני הריש ויבא הריש בשוא ויהיה רפי כמות "לרְצנכם"1 ונקְראה"2 ודומה: שלים:

מנין האותיות3

זה הוא מספר כל האותיות שבמקרא שהוא ארבעה ועשרים ספרים כל אות ואות לבדו מאלף ועד תיו ממה שמצינו כתוב בספרי המסורות שמנה אותם בדיקדוק יפה „רבינו סעדיה גאון" זצ"ל ברבי יוסף ראש הישיבה רי"ת ועשה למספר כל אות סימנים בבתים חרוזים. ובהם פיסוקים רמוזים. ובהם מספר כל אות ואות גנוזים. וחזר ופרש מספר כל אות ואות הנרמזים. וביאר הפיסוקים אשר הם בחרוזים גנוזים:

א אהל מכון בניני4 ששם עלו זקני5
הקהל עש6 קרבני ולזבח תודה7 באו בני:

פירוש. מנין כל אלף שבמקרא ארבעים ושנים אלף שלש מאות שבעים ושבעה סימן מ"ב אלף שע"ז והסימן להם "כל הקהל כאחד ארבע רבוא אלפים שלש מאות וששים8 "ולזבח השלמים בקר שנים אלים חמשה עתודים חמשה כבשים בני שנה חמשה"9:

באור ומראה מקום

1) ויקרא יט 5 והלאה. 2) בראשית לז 20 והלאה. 3) ראה להלן הערה 6. 4) „האהל, בסיס בניני", כלומר, המשכן. 5) השווה תהלים קכב 4. 6) בשביל עשה, צורה עברית חדשה ורגילה ביותר אשר בה משתמש סעדיה, קובץ מעשה ידי גאונים, ברלין 1856 ע' 14 שורה 18. ב„פרושו ליצירה" פרק ה סעדיה מסביר יצר־צר ע"י העלמת אות אחת ומוסיף „המשוררים /המפייטים „אלשערא" נוהגים באותה צורה; הם שמים רד במקום ירד, ען במקום יען, רם במקום ירם ומשתמשים הרבה בצורות דומות, גם בערבית אומרים „יא צאח" במקום „יא צאחב" וכן „פאן יכ" במקום „פאן יכון". 7) השוה שלמים. 8) נחמיה ז 66. 9) במדבר ז 17

ב בני לא1 חברים2 רגמתם יאספו3 חברים
בנימן וסננים דברים4 פחת השני5 גברים6:

פירוש. מנין כל בית שבמקרא שמונה ושלשים אלף ומאתים ושמונה עשר סימן להם ל"ח אלף רי"ח וסימן הפיסוק "פקידיהם למטה בנימן חמשה ושלשים אלף וארבע מאות"7 "בני פחת מואב לבני ישוע ויואב אלפים שמנה מאות ושמנה עשר"8:

ג גברים9 כעצם טוהר10 כן להם זוהר11
כל פקודי היצהר מלבד הראשון12 דוהר13:

פירוש. מנין כל גימל שבמקרא עשרים אלף ותשעה אלפים חמש מאות שבעה ושלשים סימן להם כ"ט אלף תקל"ז וסימן הפיסוק "כל פקודי הלוים אשר פקד משה ואהרן... שנים ועשרים אלף"14 "מלבד עבדיהם ואמהותיהם אלה שבעת אלפים שלש מאות שלשים ושבעה ולהם משוררים ומשוררות מאתים"15

ד דוהר גבורים יחדו דחרו בשק ושריונות חגרו
קרח ובניו דגרו ועובד אדום ואחיהם דהרו:

באור ומראה מקום

1) כך ד. פ. א. ב. ג.; רק ל־מ' בלבד יש „לו". 2) חוברים: „ילדי אינם מקסמים", השוה דברים יח 11. אולי גם „גברים" (מאמינים בדת זורואסטר) בלשון התלמוד. 3) מ יעמדו. 4) השוה תהלים סח 28. דוברים או דברים — ראשים, מנהלים. 5) מלה זו שמוצאים אותה ב־5 פסוקים חרוזים ו„הראשון" הנמצא בשני אחרים מראים כי המלה המזכירה פסוק יכולה להתיחס לשני פסוקים המיצגים מספרים שונים. השני פרושו אם כן שיש לקחת את השני משני הפסוקים והראשון שיש לבחור בראשון. כך יש לקחת נחמיה ז 11 ולא עזרא ב 6 שיש לו 2812. 6) מ — גבורים. 7) במדבר א 37. 8) עזרא ב 6. 9) מ גבורים 10) שמות כד 10. 11) דניאל יב 3. 12) ראה הערה 5; עזרא ב 65 ולא נחמיה ז 65 שבו יש 45 יותר מדאי. הפרוש הוא כנראה: המשפחות של יישר חוץ מהבכור אשר הלך מהר" כלומר קרח. ראה שמות ו 21. דהר במובן רוץ מופיע לעתים קרובות בפיוטים. 13) בהוצאות ובכתבי היד נמצא „דהר" ומשמיטות ארבע השורות הבאות שהן מיותרות כך שעוברים מיד ל־דהר לבא בשלם. 14) במדבר ג 39. 15) עזרא ב 65.

דהרו לבא בשלום1 כתשועתם לעילום2
ומן הדני בבשן3 והלום סנאה ישוב עמו הלום4:

פירוש. מנין כל דלית שבמקרא שנים ושלשים אלף וחמש מאות ושלשים סימן להם ל"ב אלף תק"ל וסימן הפיסוק "ומן הדני ערכי מלחמה עשרים ושמנה אלף ושש מאות"5 "בני סנאה שלשת אלפים שש מאות ושלשים ועובד אדום ואחיהם 6:

ה הלום מכל זויות נקבצו נטעי7 דליות8
ראובן יטרוף אריות עילם ואשור ומלכיות:

פירוש. מנין כל הי שבמקרא שבעה וארבעים אלף ושבע מאות וארבעה וחמשים סימן להם מ"ז אלף תשנ"ד וסימן הפיסוק "פקדיהם למטה ראובן ששה וארבעים אלף וחמש מאות"9 "בני עילם אלף מאתים חמשים וארבעה"10:

ו ומלכיות עצר ופחת צורנו כעשותו בחת11
יהודה נא אל תשחת עזגד שני12 ובן13 זוחת:

פירוש. מנין כל וו שבמקרא ששה ושבעים אלף ותשע מאות שנים ועשריה סימן ע"ו אלף תתקכ"ב וסימן הפסוק "פקדיהם למטה יהודה ארבעה ושבעים אלף ושש מאות"14 "בני עזגד אלפים שלש מאות עשרים ושנים"15:

באור ומראה מקום

1) נשא בשלום, תשוות הושע ט 7. 2) דברי הימים ב' לג 7. 3) דברים לג 22. 4) תהלים עג 10. 5) דברי הימים א' יב 36. 6) נחמיה ז 38. 7) מ נגועי. 8) מגפניה בשורות, חשווה ירמיהו ב 21. 9) במדבר א 21. 10) עזרא ב 7. 11) ראה איוב מא 25 כאשר (אלקים) סלענו ישים חת במלכויות". 12) ראה מאידך הערה 5. 13) ד וכן, מ וגם. דברי הימים א' ד 20, ששם זה מופיע בין צאצאיו של יהודה. צורה מיוחדת זו שלוקחים כמיצג השבטים את השמות שכמעט אינם ידועים מפני שהם מתאימים לצרכי החרוז או המספר הדרוש נמצא גם בין השאר אצל סעדיה ראה קובץ ע' 27 שורה 6. 14) שמות א 27. 15) נחמיה ז 17 ולא עזרא ב 12 אשר אין לו אלא 1222.

ז זוחת כגפן בקוק[1] פרי שריגיו[2] זקוק
ובני אפרים בחבקוק[3] בגוי השני[4] חקוק:

פירוש. מנין כל זיין שבמקרא שנים ועשרים אלף שמונה מאות ששים ושבעה סימן כ"ב אלף תתס"ז וסימן הפסוק "ומן בני אפרים עשרים אלף ושמונה מאות גבורי חיל אנשי שמות לבית אבותם"[5] "בני בגוי אלפים ששים ושבעה"[6]:

ח חקוק כבתבואות גרש[7] תבוסת מליטי זרש[8]
שמעון שני[9] יד שורש[10] פשחור[11] לעבד[12] טרש[13]:

פירוש. מנין כל חית שבמקרא שלשה ועשרים אלף וארבע מאות שבעה וארבעים סימן להם כ"ג אלף תמ"ז וסימן הפסוק "אלה משפחת השמעני שנים ועשרים אלף ומאתים"[14] "בני פשחור אלף מאתים ארבעים ושבעה"[15]:

ט טרש ימלאו אסמיו נטישותיו בתחומיו
חיים למסך נעימיו אמר להרבות ימיו:

פירוש. מנין כל טית שבמקרא אחד עשר אלף שנים וחמשים סימן להם י"א אלף כ"ב וסימן הפסוק "ועשרת אלפים חיים שבו בני יהודה"[16] "בני אמר אלף חמשים ושנים"[17]:

באור ומראה מקום

1) הושע י 1. 2) שין במקום סמך. מ סדיגיו. 3) המדובר בנביא בעל אותו השם או אולי בצורה חדשה של חבק לפי ערבוב מערב, שרטוט משרט וכו'. 4) ראה לעיל ע' 140 מס. 5. 5) דברי הימים א' יב 30. 6) נחמיה ז 19 ולא עזרא ב 1 אשר לו יש 1056. 7) אולי חשבו על במדבר יח 30. 8) הנדכאים בין אלה שנמלטו מזרש", כלומר אשתו של המן, ראה אסתר ה 14. 9) ראה לעיל ע' 140 הערה 5. 10) הושע יד 6. 11) אולי רמז לירמיהו כ 3, במובן של „חופש רחב". 12) א ב מ לעבר. 13) מלה בלתי ברורה זו שפרושה סלע (אבן גדולה) ראה צונץ, שירת בית הכנסת ע' 372 ב) היתה יכולה לציין את חבל חברון ומתוך הרחבה את ארץ ישראל, ראה זוטא 34 ב. 14) במדבר כו 14, ולא שם א 23 שיש לו 59300. 15) נחמיה ז 41. 16) דברי הימים ב' כה 12. 17) עזרא ב 37.

י ימיו שמחה וששון תולליהם כקמשון[1]
בכוחם האלון חסון[5] חרם הראשון[3] כמסון[4]:

פירוש. כל יוד שבמקרא ששה וששים אלף וארבע מאות ועשרים סימן ס"ו אלף כ"ת וסימן הפסוק "בכוחם נתנו לאוצר המלאכה זהב דרכמונים שש רבואות ואלף וכסף מנים חמשת אלפים וכתנות כהנים מאה"[5] בני חרם שלש מאות ועשרים"[6]:

כ כמסון לא זעוכה[7] רבצו עדרים בתוכה[8]
והבקר[9] לעולה לסמיכה כרמי[10] גם[11] לאל אין[12] כמוך:

פירוש. מנין כל כף כפוף שבמקרא שבעה ושלשים אלף ומאתים ושבעים ושנים סימן להם ל"ז אלף רע"ב וסימן הפסוק "והבקר ששה ושלשים אלף ומכסם לה' שנים ושבעים"[13] "כרמי שלי האלף לך שלמה ומאתים לנוטרים את פריו"[14]:

ך כמוך (אין) אלוה והם[15] יחדלון צורת פסל אמללון
חיים כמתים ידלון סוסיהם נטה ללון[16]:

פירוש. מנין כל כף שבמקרא עשרת אלפים ותשע מאות אחד ושמונים סימן להם יוד אלף תתקפ"א וסימן הפסוק "ועשרת אלפים חיים שבו בני יהודה"[17] "סוסיהם שבע מאות שלשים וששה פרדיהם מאתים ארבעים וחמשה"[18]:

באור ומראה מקום

1) רמז לתהלים קלז 3. מ — כקמסון, ובכתבי היד יש שין בגלל החרוז; בכל זאת זהו היחיד של קמשונים משלי כד 31. 2) השוה עמוס ב 9. 3) ראה לעיל ע' 140 הערה 5. 4) צורה עברית חדשה של השרש כמס, שפרושו כנראה „לעטוף, לסגור"; ראה צונץ ... ע' 400 ב. 5) עזרא ב 69. 6) שם 32 ולא ה 39 שיש בו 1017. מ, האומר ראש הר' מראה כי הפעם ההבדל היא בספר עזרא עצמו. 7) לא נכרתה, לא הוכתה. 8) צפניה ב 14. 9) מ וכל חב' — במחשבה על שמות ז 87. 10 הגפן הוא סמל של ישראל. 11) „אמר" מהמלה נאם. 12) מ מי. 13) במדבר לא 38. 14) שיר השירים ח 12. 15 מלים אלה נמצאות במ' בלבד. 16) ירמיהו יד 8. עם פסוק זה מתחיל שוב התאור של השבטים החוזרים (העולים) לירושלים. 17) דברי הימים ב' כה 12. 18) עזרא ב 66

ל ללון מלון אורח[1] כבקר יאיר זרח[2]
אפרים דוד[3] ארח[4] חרם שני[5] לו להסיר מטורח[6]:

פירוש. מנין כל למד שבמקרא אחד וארבעים אלף וחמש מאות ושבעה עשר סימן להם מ"א אלף תקי"ז וסימן הפסוק "פקדיהם למטה אפרים אלף וחמש מאות"[7] "בני חרם אלף ושבעה עשר"[8]:

מ מטורח נשאו ביתם פירותיהם התמהמהותם[9]
גד כצבאים[10] לנחותם גמלים לבוא משכנותם:

פירוש. מנין כל מים פתוחה שבמקרא שנים וחמשים אלף ושמונה מאות וחמשה סימן להם נ"ב אלף תת"ה וסימן הפסוק "פקודיהם למטה גד חמשה וארבעים אלף ושש מאות וחמשים"[11] "גמלים ארבע מאות שלשים וחמשה חמורים ששת אלפים שבע מאות ועשרים"[12]:

ם משכנותם כמו דשאו צופיהם[13] עוד גאו[14]
המתים בפינחס בקנאו[15] לבית ישוע כי נבאו:

פירוש. מנין כל מים סתומה שבמקרא ארבעה ועשרים אלף ותשע מאות שלשה ושבעים סימן להם כ"ד אלף תתקע"ג וסימן הפסוק "ויהיו המתים במגפה ארבעה ועשרים אלף"[16] "הכהנים בני ידעיה לבית ישוע תשע מאות שבעים ושלשה"[17]:

נ נבאו לברכות בחשבון[18] צמחיה על זרבון[19]
מנשת ישה עצבון למך בניחומיו נבון[20]:

באור ומראה מקום

1) מ אזרח. 2) מ מזרח. 3) פד־דבר. 4) מ אתרח. 5) ראה ע' 143 מס. 6. 6) פעמים אחדות מלה זו מציינת בספרות „אלילים" וכן „ארץ עבודת אלילים" (ראה מ. זאכס, פיוט דתי ע' 210 הערה 1). 7) במדבר א 33. 8) עזרא ב 39. 9) חבילות, מטלטלים, משא. 10) פד־נצבים. אולם ראה דברי הימים א, יב 8. 11) במדבר א 25. 12) עזרא ב 67. 13) מ צפיכם. 14) א ב — באו. 15) דפאב — לפ' נבראו. 16) עזרא ב 36. 17) עזרא ב 36. 18) שיר השירים ז 5. 19) א מלגלג. 20) מנשה הנבון ישכיח ללמך את מכאוביו ע"י ניחומיו" רמז לבראשית ה 29, ר"מא 51.

פירוש. מנין כל נון כפוף שבמקרא שנים ושלשים אלף ותשע מאות שבעים ושבעה סימן להם ל"ב אלף תתקע"ז וסימן הפסוק "פקדיהם למטה מנשה שנים ושלשים אלף ומאתים"[1] "ויהי כל ימי למך שבע ושבעים שנה ושבע מאות שנה"[2]:

ן נבון הכמותיו נטו יושר[3] טירותיו
ויחיו על פי דברותיו השערים חנו סביבותיו:

פירוש. מנין כל נון פשוט שבמקרא שמונת אלפים ושבע מאות ותשעה עשר סימן להם ח' אלף תשי"ט וסימן הפסוק "ויהיו פקודיהם שמונת אלפים וחמש מאות ושמונים"[4] דעיל מן "על פי ה' פקד אותם ביד משה איש איש על עבודתו"[5] בני השוערים בני שלום בני אטר בני טלמון בני עקוב בני חטיטא בני שבי הכל מאה שלשים ותשעה"[6]

ס סביבותיו יבואו גדודים במרכבת פרדים
בהצותו את הבגדים ומקצת לפניו עומדים[7]:

פירוש מנין כל סמך שבמקרא שלש עשר אלף וחמש מאות ושמונים סימן להם י"ג אלף תק"ף וסימן הפסוק "בהגותו את ארם נהרים ואת ארם צובא וישב יואב ויך את אדום בגיא מלח שנים עשר אלף"[8] "ומקצת ראשי האבות נתנו למלאכה התרשתא נתן לאוצר זהב דרכמונים אלף מזרקות חמשים כתנות כהנים שלשים וחמש מאות"[9]:

ע עומדים כמחלקותיהם קציני עדתי הם
באורך וברוחב להם אברהם לזכרון פיהם[10]:

פירוש. מנין כל עין שבמקרא עשרים אלף ומאה וחמשה ושבעים סימן להם כ' אלף קע"ה וסימן הפסוק "והנותר באורך לעומת

באור ומראה מקום

1) במדבר א 31. 2) בראשית ה 31. 3) מ — יסוד. 4) במדבר 4 48. 5) „אשר קודם ל־שם 49". הנוסח מתכוון לפסוק האחרון 6) עזרא ב 42. 7) דניאל א 5. 8) תהלים ס 2. 9) נחמיה ז 70. 10) ד ס א בפיהם קטע מס. 6 מירחון אסיאתי (1870).

תרומת הקדש עשרת אלפים קדמה ועשרת אלפים ימה"[1] ואלה ימי שני חיי אברהם אשר חי מאה שנה ושבעים שנה וחמש שנים"[2]:

ף פיהם כערף[3] גיבו[4] נצרף[5]
סביב נפשטה ונטרוף קהת[6] יריעותי פרוף:

פירוש. מנין כל פי כפוף שבמקרא עשרים אלף ושבע מאות וחמשים סימן להם כ' אלף תש"נ וסימן הפיסוק "ויהיו פקודיהם למשפחותם אלפים שבע מאות וחמשים"[7] סביב שמונה עשר אלף ושם העיר מיום ה' שמה"[8]:

ף פרוף אריגנו[9] צדק ענה הגיגנו[10]
האלף וצלע[11] גיהוגנו לעיתים ידרכו ציגנו[12]:

פירוש. כל פי פשוט שבמקרא אלף ותשע מאות וחמשה ושבעים סימן להם אלף תתקע"ה וסימן הפיסוק "ואת האלף ושבע המאות וחמשה ושבעים"[13] "ומבני יששכר יודעי בינה לעתים לדעת מה יעשה ישראל ראשיהם מאתים"[14]:

צ ציגנו יצנוף ויצץ[15] צררינו[16] נרצץ
ונפש עוד לא יקצץ נח סופו ויצץ ציץ[17]:

באור ומראה מקום

1) יחזקאל מח 18. 2) בראשית כה 7. 3) כן דב, פא: כעורף; מ כצורף. 4) „כמו השתפכות" הגשם; אצל קליר כערף טל. השוה דברים לב 2. 4) ד — כיבהם, מ פלו 5) מ נערוף. ת) כן דב, פא תחת, טעות במקום קהת. זה לאותו ענף של הלויים כמתיחס דברים ד 34 וזהו כי היה צריך להקים את המשכן ו„לאסוף את השטיחים" מ גרשון. 7) במדבר ד 36. 8) יחזקאל מח 35. 9) „אוסף את הבד שלנו" כלומר, את תפלתנו. בהשואה זו משתמשים בשביל קטעים קצובים, לדוגמא: ושירים ארג. 10) תהלים ה 2. 11) מ בצל. השוה יהושע יח 28: אולי יש לחשוב על שיר השירים ח 12 שהמפרשים מיחסים אותו לשבטי ישראל ולחכמים והרבנים שהובילו אותם. 12) זה ההולך בראשנו; השרש צוטט על ידי צונץ 379־ב ו 395. 13) שמות לח 28. 14) דברי הימים א' יב 33. 15) „מנהיגנו ישים את הכתר ואת לוח הזהב"; המדובר בכהן הגדול. 16) מ — צ'רים. 17) דברים יז 23: סופו יהיה שלו והוא יפרח — יהיו לו צאצאים מזהירים (פורחים).

פירוש. מנין כל צדי כפוף שבמקרא ששה עשר אלף ותשע מאות וחמשים סימן להן י"ו אלף תתק"נ וסימן הפיסוק "ונפש אדם ששה עשר אלף"[1] "ויהיו כל ימי נח תשע מאות שנה וחמשים שנה"[2]:

ץ ציף דבוקיו[3] פז עבר ברתוקיו[4]
תוצאות חקיו[5] שפטיה נטה קו:

פירוש. מנין כל צדי פשוט שבמקרא ארבעת אלפים ושמנה מאות שנים ושבעים סימן להן ד' אלפים תתע"ב וסימן הפיסוק "ואלה תוצאות העיר מפאת צפון חמש מאות וארבעת אלפים מדה"[6] ובני שפטיה שלש מאות שבעים ושנים"[7]:

ק קו כונן בעדף[8] צבי עדיו בגדף[9]
ומן בני אפרים צר הודף[10] פרעוש כמו רודף[11]:

פירוש. מנין כל קוף שבמקרא שנים ועשרים אלף תשע מאות שנים ושבעים סימן להן כ"ב אלף תתקע"ב וסימן הפיסוק "ומן

באור ומראה מקום

1) במדבר לא 40. 2) בראשית ט 29 3. פא — די פרקיו; דב דפרקיו במלה אחת, כפי שדורש המספר. הדלת הוא מלת היחס הארמית. אני מעדיף את הקרי של מ. 4) מלכים א, ו 21. המדובר כנראה בשרשראות זהב, יחזקאל כח 14. 5) האורים והתומים שם 30. 6) יחזקאל מח 30. 7) עזרא ב 4. 8) ארבע שורות אלה חסרות בב; דא — בעדף, מ בטרף, בנגוד לחרוז. 9) מ בעורף, גם כן אינו נכון. שתי המלים של החרוז בפסקא זו נמצאות גם בסליחה של המנהג הרומי (כתב יד עברי של התנך „הלאומי") מס. 609: עתק גבוהה כבטאו בעדף, עגמה יחידתי ותקצר בגדף, מקול מחרף ומגדף „כאשר האויב מדבר גבוהה מלות גאוה, יתר על המידה, נשמתי הופכת עצובה ומאבדת גבורתה בגלל חילול שם זה, בפני קולו של זה השופך גידופים וחירופים". פירוש המלים הוא כנראה אותו גם כאן, ותרגומנו הוא: „חץ (קו — חץ, השוה תהלים יא 2) כוונת מתוך יהרה נגד (המקדש), הדר מעטהו (ראה יחזקאל ז 20) מתוך חלול השם; אבל ע"י בני אפרים נהדף האויב; היה זה כאלו רודפים אחרי פרעוש ו" 10) ראה דברים ו 19. (אולי הפעל של נדף, ראה גזניוס, טזאורוס ע' 855 טור א). פא — רודף. 11) שמואל א, כד 14.

בני אפרים עשרים אלף ושמונה מאות"[1] "בני פרעוש אלפים מאה שבעים ושנים"[2]:

ר רודף מרום ברומו רעה צאן רגמו
ומראשי שארית עמו לחפה לשכון שמו[3]:
רודף כרוח בגבורה קול משמיעי זמרה
שנאן הגלגל קרא יעקב כן ייטיב שירה:

פירוש. מנין כל ריש שבמקרא שנים ועשרים אלף ומאה שבעה וארבעים סימן להם כ"ב אלף קמ"ז וסימן הפיסוק "רכב אלקים רבותים אלפי שנאן"[4] "ויהי ימי יעקב שני חייו שבע שנים וארבעים ומאה שנה"[5]:

ש שירה[6] לנצח במחולות קניה מושיעה חולות[7]
מן הנשים נתעלות[8] המשוררים עוז תהלות[9]:

פירוש. מנין כל שין שבמקרא שנים ושלשים אלף ומאה וארבעים ושמונה סימן ל"ב אלף קמ"ח וסימן הפיסוק "ונפש אדם מן הנשים אשר לא ידעו משכב זכר כל נפש שנים ושלשים אלף"[10] "המשררים בני אסף מאה וארבעים ושמונה"[11]:

ת תהלות[12] לשמו ותפארת קמה משוררת
ובקר כליל מקטרת איוב בתומתו[13] תותרת:
תותרת כבדה[14] גשה רעננית גרשה
זכר המליטה כי חשה[15] אדם האבן הראשה[16]:

באור ומראה מקום

1) דברי הימים א' יב 31. 2) עזרא ב 3. 3) ארבע שורות אלה באות במקום אלה הבאות אחריהן ב־מ. אבל אין שום חפיפה בין מספר ה„רישום" שחרוזים אלה היו חייבים לציינם. 4) תהלים סח 18. 5) בראשית מז 28. 6) מ שמו. 7) ב חלת, מ חוללת. 8) מ נתעלת ב נתעלה 9) א ב תהלה. 10) במדבר לא 35. 11) נחמיה ז 44. 12) תהלה ב. 13) פא תמתי 14) מ כבודה 15) מ נחשה 16) ארבע חרוזים אלה חסרים ב־ב. החרוזים המצוטטים בפרוש מתיחסים לראשון משתי קבוצות של

פירוש. כל תיו שבמקרא ששה ושלשים אלף ומאה וארבעים סימן להם ל"ו אלף ק"מ וסימן הפיסוק "ובקר ששה ושלשים אלף"[1] ויחי איוב אחרי זאת מאה וארבעים שנה"[2]: כלל מנין האותיות שבמקרא כולם הכפופות והפשוטות שבע מאות אלף ושנים תשעים אלף ושבעה ושבעים אות סימן ת"ש ול"ב אלף וע"ז אות ברוך אדוני שהפיק רצונינו אמן:

תורת יי תמימה משיבת נפש

סכום הפיסוקים של ספר בראשית אלף וחמש מאות ושלשים וארבעה סימן א"ך ל"ד סכום הפיסוקים של ספר ואלה שמות אלף ומאתים ותשעה סימן אר"ד ויקרא שמונה מאות וחמשים ותשעה סימן נט"ף במדבר סיני אלף ומאתים ושמונים ושמונה סימן ארפ"ח אלה הדברים תשע מאות וחמשים וחמשה סימן הנ"ץ ודע כי מן בראשית עד „ויבא חמור"[3] אלף פיסוקים ומן „ויבא חמור" עד „כי יד על כס יה"[4] אלף פיסוקים ומן „כי יד" עד „מבשרם לא תאכלו"[5] אלף פיסוקים ומן „מבשרם" עד „והורד המשכן"[6] אלף פיסוקים ומן „והורד" עד „ועתה ישראל שמע"[7] אלף פיסוקים ומן „ועתה ישראל" עד סוף התורה שמונה מאות ארבעים וחמשה פיסוקים סכום הפיסוקים של כל התורה חמשת אלפים

באור ומראה מקום

ארבע שורות המוקדשות ל„תו". דפא גם נותנים הסבר בחרוזים בשביל ארבע השורות השניות, שמות ג 43, המכילות את המספר 22,273 ובראשית ה 5, המכיל 930. סה"כ של 23203 נמצא אח"כ באותיות הראשונות של החרוזים הראשונים. המחבר של פ חוז כי בכדי להשלים את מספר ה„תוים" יש לאחד את סה"כ שתי הקבוצות של ארבע שורות, מה שנותן 792077 אותיות. אולם הסה"כ הרשום לעיל בשורה 3 ואשר הוא 792077 אותיות איננו מדויק אלא עם ה־36140 תוים של קבוצת ארבע השורות הראשונה. 1) במדבר לא 44. 2) איוב מב 16. 3) בראשית לד 20. 4) שמות יז 16. 5) ויקרא יא 8. 6) במדבר י 17. 7) דברים ד 1.

ושמונה מאות וארבעים וחמשה סימן ה"ף מ"ה ומנין פרשיות הגדולות של תורה שלשה וחמשים פרשיות נגד המנין שם **אליהוא** ומנין סדרים של תורה מאה וחמשים וארבעה נגד המנין שם **קליטה** חצי ספר בראשית „ועל חרבך תחיה"[1] חצי ספר ואלה שמות „אלהים לא תקלל"[2] חצי ספר ויקרא „והנגע בבשר הזב"[3] חצי ספר וידבר „והיה האיש אשר אבחר בו"[4] חצי ספר אלה הדברים „ועשית על פי הדבר"[5] חצי התורה כולה בפיסוק „וישם עליו את החשן"[6] חצי התורה בתיבות „דרש דרש משה"[7] דרש מזה ודרש מזה חצי התורה באותיות ו ד„גחון"[8] מספר תיבות של תורה על אמיתתן תשעה ושבעים אלף ושמונה מאות וששה וחמשים סימן **טע** תתנ"ו[9] ומספר האותיות של תורה באמת ארבע מאות אלף ותשע מאות סימן **תץ**[10] מנין הפרשיות הפתוחות של כל התורה מאתים ותשעים והסתומות שלש מאות תשעה ושבעים הכל שש מאות ששים ותשעה פרשיות:

באור ומראה מקום

1) בראשית כז 40. 2) שמות כב 27. 3) ויקרא טו 7. 4) במדבר יז 20. 5) דברים יז 10. 6) ויקרא ח 8. 7) שם י 16. 8) שם יא 42. 9) 79856. 10) מיותר לציין שהמספר של 400900 אותיות שבכל החומש בלבד אינו מתאים עם זה של 792077 אותיות הניתן לעיל בשביל התנ"ך כלו אשר ממנו החומש אינו אלא בערך רבע בלבד.

תם ונשלם שבח לאל בורא עולם

פי כ'ואץ אל חרוף וזואידהא ומהאלהא וד'כר אלאפתקאראת וחכם **ב. ג. ד. כ. פ. ת.** אלמסנד **לאויה** פי אלדגש ואלרפי, ואלמלוך והי אלנקוט ומחאלהא, ואלאלחאן והי אלטעמים וכ'דאמהא וחרכאתהא באכ'תצאר.

פצל אעלם אן אללג'ה אלעבראנייה מרכבה מן את'נין ועשרין חרפא והי **א. ב. ג. ד.** וסאירהא והי תסמא חרוף אלקאבלה, ותנקסם הד'ה אלכ"ב חו"פא מן גהה' מכ'ארגהא מן אלחלק אלי כ'מסה אקסאם. אלקסם אל אוול **אחהע** והי תכ'רג מן אקצא אלחלק והי תסמא אלחרוף אלחלקייה. **ואלקסם** אלת'אני **גיכק** מכ'ארגהא מן וסט אללסאן ואעלא אלחנך ותסמא אלחרוף אלחנכייה. **ואלקסם** **אלת'אלת' דטלנת** מכ'ארגהא מן טרף אללסאן ותסמא אלחרוף אללסאנייה. **ואלקסם** אלראבע **זסצרש** מכ'ארגהא מן אלאסנאן ותסמא אלחרוף אלסנייה. ואלקסם אלכ'אמס **בומף** מכ'ארגהא מן אלשפתין ותסמא אלחרוף אלשפאייה. **ואד'א** ארדת תערף מכ'ארג אלחרוף פאפטן בכ'ואצהא לחתי יתביין לך ד'אלך. וכ'אצייה' אלחרוף הו מת'ל קולך **אבג** וכד'אלך סאירהא עלי הד'ה אלצפה. לאנך אד'א קלת „**אלף**" בגמלתהא פכ'רגת מן ת'לאת'ה מכ'ארג לאנהא ת'לאת'ה חרוף, אלאלף מן אלחרוף אלחלקייה, ואללמד מן אלחרוף אללסאנייה, ואלפי מן אלחרוף אלשפאייה. וכד'אלך „בי" מן מכ'ארגין, אלבי מן אלשפאייה ואליוד מן אלחנכייה, והכד'א גמיע אלחרוף. פכ'אצייה' אלף הו קולך **א** מת'ל מא תלפץ' בהא ענד אלקראה, פאנך אד'א קלת „**ארץ**" לם תלפץ' מן אלאלף אלא כ'אציתהא ואסקטת אללמד ואלפי לאנהם זאיד רכבוהם עלי אלכ'אצייה לחתא תתביין כ'אצייה' אלחרף אד'י נטק באלחרוף במפרדהא. וכד'אלך אלריש מן כלמה' ארץ כ'אצייתהא **ר** והו אלד'י ינטק בה וקת אלקראה ואליוד ואלשין זאידין ויסקטא וקת אלקראה. וכד'אלך אלצאד אנמא תדכ'ר כ'אצייתהא ואלדאל זיאדה והי תסקט וקת אלקראה. וכד'אלך גמיע אלחרוף אלאצל פיהם הו אלכ'אצייה ובאקי אלחרוף זואיד לתתמים אכ'ראג אלחרף במפרדה.

פהד'א תביין כ'ואץ אלחרוף וזואידהמא ומחלאתהא.

פצל; ואמא אלאפתקאראת פהי ארבעה, ומעני אלאפתקאר הו אלחאגה, וד'אלך אנה קד באן לך אן כ'אצייה' אלחרף מפתקרה אלי אלזואיד לחתי יתמכן אלנטק באלחרף במפרדה עלי אלכמאל פרכבו עלי אלחרף חרוף ליכמל בהא מת'ל מה זאדו למד ופי עלי **א** ורגעת אלף. וזאדו עלי **ב** יוד ותו ורגעת בית. וזאדו עלי **ג** יוד ומים ולמד ורגעת גימל, והכד'י סאירהא. וכל הד'א ליקוי אללפץ' בהא במפרדהא. והד'א מן אלאפתקאר אלאוול. ואלאפתקאר אלת'אני הו חאגה' אלחרוף לבעצ'הא בעץ'. וד'אלך אנך אד'א קלת אלף או בית או ג'יר ד'אלך מן אלחרוף לם יפהם מן קולך מענא ג'יר אסם אלחרף פקט. פצ'מו אלחרוף אלי בעצ'הא בעץ' ליגתמע מנהא כלמה ויפהם אלמענא. מת'אל ד'אלך אד'א גמעת אלף ומים וריש וקלת **אמר** רגעת כלמה וערף אן מענאהא קאל. וכד'אלך שין ומים וריש יטלע שמר. ועלי הד'ה אלצפה תרכיב גמיע אלכלאם, פצארת אלחרוף מפתקרה לבעצ'הא בעץ' לתפהם בהא אלמעאני.

ואעלם אן אלכלאם ינקסם ת'לאת'ה אקסאם. אסם ופעל וחרף והו יסמא חרף אלמענא וחרף מוצל, פאלאסם כמת'ל ראובן שמעון חמור גמל בגד בית כסף זהב ומא ישבהה. ואלפעל מת'ל אכל אמר עשה הלך או אמור אכול עשה הלך ומא ישבה ד'אלך. ואלחרף אלמוצל מת'ל את גם כל יען אל ומא ישבה ד'אלך. פקד באן אן לא יתמכן כלאם אלא בעד תרכיב אלחרוף והד'א הו אלאפתקאר אלת'אני. ואלאפתקאר אלת'אלת' הו חאגה' אלכלאם אלי אלנקוט והי אלמלכים, וביאן ד'אלך אנך אד'א וגדת שין מים ריש והי שמר בג'יר נקט עליהא לא תערף קראתהא מא הי, הל הי שָׁמַר או שֹׁמֵר או שֶׁמֶר או שָׁמֹר או שְׁמֹר. פאד'א כאן עליהא נקט ערפת מא הי מן הולאי פצארת אלכלאם מחתאגה אלי אלנקט צ'רורה. ואלאפתקאר אלראבע הי אלטעמים לאן בהא תפצל אלמעאני ויערף אלמענא ואלוצל. ויערף אלמאצ'י ואלמסתקבל, ואלתד'כיר ואלתאנית', לאן ליס קומי אורי כי בא אורך מת'ל ליום קומי לעד, ה' אורי וישעי כמא יבין למן תאמל ד'אלך. וכד'אלך הבאה הבאה, שבו שבו, ומא ישבה ד'אלך, לולא תמייז

אלטעמים ותרתיבהא ללמעאני לם יפהם מענא גמלה. פקד באן לך אן אלטעמים מחתאג אליהא לתביין אלמעאני, פהד'א תביין אלאפתקאראת.

פצל פי חכם **אויה ובגד כפת**; אעלם אן אלחרוף אלתי ימכן פיהא דגש ורפי הי סתה חרוף לא ג'יר, עלאמתהא **בגד כפת** לאנך תקול **בב גג דד ככ פפ תת**, פאד'י כאנת כלמה אולהא חרף מן הד'ה אלסתה כאן חין בדגש וחין ברפי. ומערפת ד'אלך אן תנצ'ר אלי אלכלמה אלתי קבאלהא אן כאן פי אכ'רהא חרף ג'יר חרוף **אויה** כאן אלחרף אלד'י פי אוול אלכלמה אלת'אנייה אבדא בדגש, מת'ל בראשית ברא, אלבי מן ברא בדגש ועלי אנהא מן **בגד כפת** אד' ואכ'ר אלכלמה אלתי קבלהא תו ואלתו ליסת מן חרוף **אויה**, והכד'י גמיע אלמקרא עלי האד'ה אלצפה. פאן כאן אכ'ר אלכלמה אלאולי חרף מן חרוף **אויה** וכאן אלטעם אלד'י עליהא כ'אדם איצ'א כאן אוול אלכלמה אלת'אנייה אבדא ברפי מת'ל ואקחה פת לחם צארת אלפי מן פת רפי לכון אכ'ר ואקחה הי ואלהי מן חרוף **אויה** ועלא אלחית מן ואקחה אזלא והי כ'אדם כמא סיבין ענד ד'כרנא אלטעמים. ואנמא כאנת חרוף **אויה** תרפי אלחרוף אלתאלי להא לכון אלאלף ואלוו ואליוד ואלהי חרוף ליינה והי תסמא חרוף אלמד ואללין. וללינהמא אלאנו אלחרף אלמסאנד להמא וגעלוה רפי, פאעלם ד'אלך. והכד'א גמיע אלמקרא כל **אויה** מסנד ל**בגד כפת** וכאן עלי כלמה **אויה** כ'אדם פאן חרוף **בגד כפת** תכון חין רפי, ואן כאן עלי כלמת **אויה** טעם תכון **בגד כפת** דגש מת'ל ומי גוי גדול, אלגמיע עלי הד'ה אלצפה ולא לד'אלך כאסר, מא כ'לא מן תסעה כואסר פאנהא מן **בגד כפת** וקבלהא **אויה** ועליהמא כ'אדם והם בדגש. והד'ה הי אלתסעה אלכואסר ואסמהא אוגירה, ופסיק, ודחיק, ואתי מרחיק, ומפיק הי, ומפיק וו, ומפיק יוד, וחרפין מתראדפין, ובי ופי אלמרכבין. פאמא אלאוגירה ותפסירהא אלגמאעה, פהי פי סבעה מואצ'ע לא ג'יר פי גמיע אלמקרא, ארבעה פי שירת הים והם **גאה גאה** אלד'י פי אז ישיר משה, כי **גאה גאה** אלד'י פי ותען להם מרים, מי כמכה נאדר בקדש, ידמו כאבן, ואלכ'אמסה פי ישעיה ושמתי בדכד

שמשותיך, ואלסאדסה פי ירמיה נלאיתי כלכל ולא אוכל, ואלסאבעה פי דניאל וחכמה כחכמת אלהין חשתכחת ביה, כל ואחדה מן הולאי כאן יגב אן תכון רפי לאנהא מן **בגד כפת** ומסנד **לאויה** ואלטעמים אלד׳י עליהם כ׳אדם, פכאסרת אלאצל ורגעת דגש ולא יעלם מא עלתהם פי ד׳אלך. ות׳ם כלאם אכ׳ר ג׳יר הואלי כאסרו אלאצל ורגעו דגש, לכנהם כ׳לף בין אצחאב אלדקדוק וליס מגמע עליהם מת׳ל הואלי אלמעדודאת, וד׳אלך מת׳ל עם זו גאלת, ויהי כשמע, ויהי כראות, ויהי כהוציאם אתם, ויהי כאשר תמו, ומא אשבאההם, פאלקאר מכ׳ייר פיהם אן אראד יקראהם בדגש או ברפי ולא ינכר עליה לאנהם כ׳לף. **ואמא** אלפסיק פהו אד׳י כאן בין אלכלמתין פסיק פאנה יקטע בניהם ותכון **בגד כפת** בדגש מת׳ל עשו כלה כאן יגב אן יכון אלכף מן כלה רפי לולא אלפסיק אלד׳י גא בין אלכלמתין, והכד׳י גמיע אלמקרא ולא כאסר. **ואמא** אלדחיק פהו אלצ׳יק ואלצ׳ג׳ט אלד׳י יחצל בין אלכלמתין, וביאנה הו אנה אד׳א כאן בין טעם אלכלמה אלתי פי אכ׳רהא חרף מן חרוף **אויה** ובין אלכלמה אלת׳אניה אלד׳י אוולהא מן **בגד כפת** מלך ואחד פקט וכאנת קראתהא מקפזה וד׳אלך מת׳ל אלקמץ פאן **בגד כפת** תכון בדגש ועלא אן אלטעם אלתי עלא אלכלמה אלאולי כ׳אדם מת׳ל ואעידה בם, אד׳ ליס בין אלשופר אלד׳י בין אלעין מן ואעידה ובין אלבי מן בם אלא אלקמץ אלד׳י עלי אלדל פקט פאנצ׳ג׳ט ואגת בי בם בדגש, ולו כאן אלשופר עלי אלדל מן ואעידה לעדם אלצ׳ג׳ט וכאנת בי בם רפי עלי אלאצל. וכד׳אלך והגית בו, ועבדיך באו, וענתה בי צדקתי, ומה אשבה ד׳אלך גמיעהם אתו בדגש לכון בין אלטעם אלמתקדם ובינהם מלך ואחד מקפז, ואלשוא לא יחסב פי גמלה׳ אלמלוך פי הד׳א אלמענא ולא יעבא בה. ומתא כאן בינהם מלך ג׳יר אלקמץ פאנה יגי רפי עלי אלאצל לאמתנאע אלהז ואלתזקיף מת׳ל אשר הורדתנו בו, ראה נתתי בידך, ומא אשבה ד׳אלך. וכד׳אלך איצ׳א אד׳א כאן בינהם קמץ אלא אן קראתה ג׳יר מקפזה מת׳ל קראת׳ ואעידה בם, פאנה יכון איצ׳א רפי אלאצל מת׳ל ולא היה בם עוד רוח ומא אשבהה, פקד באן לך מהו אלדחיק, והד׳א **אלאצל** ליס לה כאסר. וידכ׳ל פי הד׳א אלאצל איצ׳א אד׳א

כאן קבל **בגד כפת** כלמה מן חרפין נקטהא פתח קטן או גדול וליס עליהא טעם אלבתה בל מכ׳לוטה במקף אלי מא בעדהא מת׳ל מחו זה פאן **בגד כפת** אלמסנד עליהא יכון בדגש מת׳ל מה תאמר נפשך, זה בני תחי, ומה תעשה, מה ברי, ומא אשבה ד׳אלך. **ואמא** אתי מרחיק פהו אן תכון אלכלמה אלתי אכ׳רהא מן חרוף **אויה** פיה **מלכין או אזיד** מן א׳ **אלמלוך** כאנו ולם יכון עליהמא טעם בל כאנת מכ׳לוט אלי מא בעדהא וכאנת אלכלמה אלתי בעדהא אוולהא מן **בגד כפת** פאן אלכלמה אלאוולא תהתז ותרתמי עלי כלמה׳ **בגד כפת** מת׳ל חגר אלמנגניק וינדג׳ש לד׳אלך חרף **בגד כפת** מת׳ל הוא יבנה בית לשמי, פאן יבנה מכ׳לוט ופיהא מלכין ואלטעם עלי הוא פקט, פארתמת כלמת׳ יבנה עלא בית אד׳ ליס פיהא טעם ישדהא בד׳אתהא, פלד׳אלך אגת בי בית בדגש. וכד׳אלך סורה שבה פה לאן בינהמא מלכין ושוא אד׳ אלטעם עלי אלסמך מן סורה, ומא אשבה ד׳אלך ולא לה כאסר. **ואמא** מפיק הי פמענאהא כ׳רוג אלהי וצ׳הורהא פי אללפץ׳, וד׳אלך אד׳א כאנת כלמה אכ׳רהא הי וכאנת אלכלמה אלהי צ׳אהרה פי אללפץ׳ פאן **בגד כפת** אלד׳י בעדהא יכון בדגש מת׳ל בצדת תשים, מחציתה בבקר, וכל אשר אתה בבית, ולה גפין ארבע, ומא אשבה ד׳אלך, ועלי אן אכ׳ר אלכלמה הי אלד׳י הי מן חרוף **אויה** ועליהא כ׳אדם והי מסנדה **לבגד כפת** פכאן ואגבהא תכון רפי לולא צ׳הור אלהי וכ׳רוגהא פי אללפץ׳ ועלי הד׳ה אלצורה גמיע אלמקרא, וליס לד׳אלך כאסר. **ואמא** מפיק וו פמענאה כ׳רוג אלוו, וד׳אלך כל כלמה יכון אכ׳רהא וו וכאנת אלוו תכ׳רג פי אללפץ׳ פאן אלד׳י בעדהא יכון דגש מת׳ל ויצו פרעה, חצרותיו בתהלה, ומא אשבההא. וכאן ואגבה אן יכון רפי לולא כ׳רוג אלוו, וגמיע אלמקרא עלא הד׳ה אלצפה מא כ׳לא כלמתין פאן אכ׳רהם וו צ׳אהרה ובעדהם רפי והם ונטה עלה קו תהו, וקול המון שלו בה, פאן אלוו מן קו ומן שלו צ׳אהרין פאגא בעדהם רפי וכסרו אלאצל וליס להם ת׳אלת׳ פי גמיע אלמקרא. **ואמא** מפיק יוד פמענאה איצ׳א כ׳רוג אליוד. וד׳אלך כל כלמה יכון אכ׳רהא יוד צ׳אהרה פי אללפץ׳ פאן אלד׳י בעדהא יכון דגש מת׳ל ומי גוי גדול אגת גים גדול דגש

לכ׳רוג אליוד מן גוי, וכד׳אלך אולי תערוצו, ומא אשבחה, גמיע אלמקרא עלי הד׳ה אלצפה מא כ׳לא מן כלמה ואחדה פאן אכ׳רהא יוד צ׳אהרה ובעדהא רפי והו ה׳ בם סיני בקדש, כאן אלואגב אן תכון בי בם דגש לכ׳רוג אליוד מן ה׳ אלא כסרת אלאצל ואגת רפי, ולא להא ת׳אני פי גמיע אלמקרא. **ואמא** חרפין מתראדפין פהם **בב ככ** פקט ד׳אלך אד׳א כאן פי אוול אלכלמה באין או כאפין מעא וכאן עלי אלחרף אלאוול שוא, לאנהמא יכונאן בדגש ללא בד. ולו כאן אכ׳ר אלכלמה אלתי קבלהא חרף מן **אויה** וד׳אלך מת׳ל ויהי בבואה, ותתפשהו בבגדו, ויהי ככלותו, הלא ככרכמיש, ומא אשבה ד׳אלך, אלגמיע עלי הד׳ת אלצפה ולא לה כאסר, ובשרט אן יכון עלי אלחרף אלאוול שוא כמא ביינא, אמא אד׳א כאן עליהמא מלך ג׳יר אלשוא יכונאן ברפי עלי אלאצל מת׳ל והוא אשה בבתוליה יקח, ומא אשבהה. **ואמא** בי ופי פהו כל כלמה יכון אלחרף אלאוול מנהא בי ואלחרף אלת׳אני פי וכאן עלי אלבי שוא פאנה יכון דגש ועלי אן קבלה מן חרוף **אויה** מת׳ל ואכבדה בפרעה, ודברי אשר שמתי בפיך, ומה אשבחה, אגת אלבי דגש לכון עליהא שוא ובעדהא פי פיצעב אלנטק בהא ברפי לזק אלפי פשדוהא קאצד ליצ׳הר אלנטק באלבי ואלפי באפתצאח והד׳ה איצ׳א עלה׳ אלחרפין אלמתראדפין כמא ביינא. אמא אד׳א כאן עלי אלבי מלך ג׳יר אלשוא פאנה יכון ברפי עלי אלאצל מת׳ל אל ירא בפלגות ומא אשבהה. פהד׳א תביין גמיע אלכואסר. **ואעלם** אן לא יוכ׳ד׳ פי חרוף **אויה** אלתי תכון פי אואכ׳ר אלכלאם אלא עלי אללפץ׳ לא עלי אלמכתוב, מת׳ל ד׳אלך, וירא בלק לא נקול אד׳ ואכ׳ר אלכלמה וירא אלף והי מן חרוף **אויה** ואול בלק בי והי מן **בגד כפת** ועלי וירא איצ׳א כ׳אדם פכאנת תכון בי בלק רפי עלא אלאצל, בל אנמא נעתמד אבדא עלי אללפץ׳, וד׳אלך אנך אד׳א קלת וירא ליס תצ׳הר אלאלף אלבתה בל כאנהא מעדומה ולא יבאן פי אכ׳ר אלכלמה אלא ריש פקט, פצאר כאן אכ׳ר אלכלמה ריש וליס אלריש מן **אויה** פלד׳אלך אגת בי בלק דגש, והכד׳א גמיע מא אשבה ד׳אלך לא יעתמד פיה אלא עלי אלחרף אלאכ׳ר אלצ׳אהר פי אלנטק לא עלא אלמכתוב. **פאד׳א** כאן אלאעתמאד אנמא הו עלי

אללפץ׳ פכל כלמה ימכן אן יכון פי אכ׳רהא חרף **אויה** ועלי אן ליסהו מכתוב אד׳ והו יחתמל אן יכון פי אללפץ׳ נחסבה כאנה מכתוב ויגי בעדה רפה מת׳ל ועשית בדי עצי שטים, לאן ימכן אן יכון ועשיתה מלאה בהי ואלהי מן **אויה** פלד׳אלך אגת בי בדי רפי לאמכאן אלהי פי ועשית, וכד׳אלך אין לשפחתך כל בבית לכון ימכן אן תכון שפחתכה בהי אגת אלכף מן כל רפי. והכד׳א כל מא יתהמל אן יכון מלא פהו עלי הד׳ת אלצורה. ומן אגל הד׳ה אלעלה חסבנא והגית בו מן אלדחיק לכון ימכן בעד אלתו מן והגית הי וכד׳אלך ועבדיך באו תתחמל בעד אלכף הי פצאר עלא גמיע הד׳ה אלוגוה אלאעתמאד עלי אללפץ׳ לא עלי אלמכתוב כמא קד תביין.

פצל פי תביין אלמלוך ומכ׳ארגהא. ואלמלוך הי אלנקוט והי תסמא נג׳מאת, וקד ביינא אלחאגה אליהא פי מא תקדם. ועדד אלמלכים ת׳מאנייה, סבעה אצול וואחד כ׳אדם, והולאי אסמאיהם, אלאוול חולם והו אן יכון נקטה בין אלחרפין מן פוק מת׳ל או ויסמא איצא מלא פום לאנה ימלא אלפם גמעה וקת אלנטק בה. אלת׳אני קמץ כ׳ט ונקטה תחתה והו יכון תחת אלחרף מן אספל מת׳ל ברא והו משתאק מן וקמץ הכהן לבונה יקבץ׳ אלפם ויצ׳מה. אלת׳אלת׳ פתח והו כ׳ט פקט והו יכון מן אספל מת׳ל שער וסמי פתח לכונה יפתח אלפום. ואלראבע סגול והו ת׳לאת׳ נקט מן אספל מת׳ל ארץ ויסמא איצ׳א פתח קטן לכונה יפתח אלפום בעץ׳ פתחה. ואלכ׳אמס צירי והו נקטתין מן אספל מת׳ל תבל ויסמא איצ׳א קמץ קטן. ואלסאדס חירק והוא נקטה מן אספל מת׳ל עיר והוא משתאק מן וחורק עליו שניו לאנה יצר אלאנסאן. ואלסאבע שרק ולה צורתין, אד׳א כאן פי אלכלמה וו פיכון נקטה פי קלב אלוו מת׳ל צור, ואד׳א לם יכון פיהא וו יכון ת׳לאת׳ נקט ואחדה תחת ת׳אניה מאילין אלי גהה׳ אלגנוב מת׳ל סגלה והו משתק מן שריקות עדרים. והו אלצפיר לכונה יגמע אלשפתין. פהולאי אלסבעה הם אלאצול. ואלת׳אמן אלד׳י הו כ׳אדם הו שוא והו נקטתין ואחדה תחת אכ׳רא מן אספל מת׳ל שמע. וסמי כ׳אדם לכונה יכ׳דם מע בעץ׳ הד׳ה אלסבעת עלי חרוף **אחהע**. וביאן ד׳אלך כל כלמה יכון פיהא חרף מן חרוף

אחהע. וכאן ד׳אלך אלחרף מתחרך בשוא יגעלו עליה חין שוא ופתח גדול מת׳ל אני הלא חנו עלו. וחין יגעלוה מע פתח קטן מת׳ל אמת היה ומא אשבהה. וחין יגעלוה מע אלקמץ מת׳ל אני חירם חלי ומא אשבהה. ולא יכ׳דם מע ג׳יר הולאי אלת׳לאת׳ה אלמלוך אבדא. וכד׳אלך לא יוגד שוא ופתח או שוא וקמץ וסגול אלא עלי חרוף אחהע פקט, פלאגל הד׳א סמי אלשוא כ׳אדם. וקד יוגד שוא מע הד׳ה אלמלוך אלמד׳כורה עלי ג׳יר חרוף אחהע מת׳ל אלדאל מן מרדכי ואלקוף מן קדמי ומא אשבהה, אלא אנה ליס אצלי, בל בעץ׳ אלכתאב יעמלוה ובעצ׳הם יבטלוה. אמא חרוף אחהע פלא תכון אבדא אלא בשוא ומלך כמא בינא. פהד׳ה אסמא אלמלוך ואשכאלהא. אמא מחלאהא אעני מכ׳ארגהא, פמחל אלחולם אלפם גמיעה, וד׳אלך אנה יכ׳רג מן אקצא אלחלק וימלא גמיע אלפם אלי אן יכ׳רג מן אלשפתין. ומחל אלקמץ ת׳לת׳ אללסאן אלאוול ואעלא אלחנך. ומחל אלפתח סטח אללסאן אלאספל גמיעה. ומחל אלסגול גואנב אלפם וסטח אללסאן אלאספל. ומחל אלצירי אלאסנאן והו ישוק בינהמא ערצ׳א. ומחל אלחירק אלאסנאן איצ׳א, אלא אנה יטבקהם בקווה אלי אספל. ומחל אלשורק אלשפתין יצ׳המא וירפעהמא אלי פוק. ואלשוא ליס לה מחל בד׳אתה בל הו כ׳אדם לאלמלך אלד׳י יכון מעה. פקד באן לך מן מחלהא אן אלחולם הו אוולהם גמיעא, ואלת׳אני קמץ, ואלת׳אלת׳ פתח גדול, ואלראבע סגול, ואלכ׳אמס צירי, ואלסאדס הו אלחירק, ואלסבע הו אלשורק. ואיצ׳א פי תביין מכ׳ארג אלשוא ינקסם קסמין מנה סאכן ומנה מתחרך. פאלסאכן הו כל מא כאן חרפה לא יתחרך בד׳אתה בל תאבע לחרכה׳ ג׳ירה אלד׳י קבלה. פלד׳אלך לא יכון אבדא אלשוא אלסאכן אלא פי וסט אלכלמה מת׳ל שמעי אלשוא אלד׳י עלי אלמים יסמא סאכן לכון אלמים ג׳יר מתחרכה בד׳אתהא בל תכ׳רג מע אלשין. ומת׳ל עמרי כרמי ומה אשבה ד׳אלך. ושואין סאכנין מעא לא ימכן, אלא אד׳י וגדת פי וסט אלכלמה שואין יכון אלאוול סאכן ואלת׳אני מתחרך מת׳ל וישמעו וישלחו ואשבאההם. וקד יוגד פי בעץ׳ אלמואצ׳ע שוא ולא יערף הל הו סאכן או מתחרך מת׳ל כלמה יכון אוולהא הי ומים או כלמה יכון פיהא חרפין

מתראדפין, ווגה מערפה׳ ד׳אלך הו אד׳א לקית עלי אלחרף אלד׳י קבל אלשוא געיה כאן אלשוא מתחרך, ואן לם תכון ת׳ם געיה פאנה יכון סאכן, מת׳ל ד׳אלך המקנא אתה לי אלשוא מתחרך לאגל אלגעיה אלתי תחת אלהי פמסכת אלהי ואנפתח אלשוא אלד׳י עלי אלמים, ואן לם יכון געיה יכון סאכן מת׳ל הא המשוגע והכד׳י כל שוא סאכן יקסם אלכלמה ויבאן ד׳אלך מן אללפץ׳. וכד׳אלך אלחרפין אלמתראדפין אן כאן עלי אלחרף אלמתקדם געיה כ׳רג אלשוא אלד׳י בעדה מתחרך מת׳ל בחצצן תמר ורבו חללי ה׳, ומא אשבהה. ואן לם תכון כאן אלשוא סאכן ולא יתחרך מת׳ל הרגו על חלליהם ואשבאהה. מא כ׳לא מן סת כלאם פאן עלי אלחרף אלמתקדם געיה ואלשוא אלד׳י בעדה סאכן והם בצר להם ישחרוננני, זובח תודה יכבדנני, אז יקראנני, ישחרנני, ולא ימצאנני, ומשחרי ימצאנני, לא ג׳ירהם. וכד׳לך כל כלמה יכון אוולהא וו ובעד אלוו חרף עליה שוא אן כאן עלי אלוו געיה ולם תכון אלכלמה מכ׳לוט במקף כאן אלשוא מתחרך מת׳ל ושבה שביך, ואן כאנת אלכלמה במקף פאלשוא סאכן ולו כאן קבלה געיה מת׳ל ודמה לך לצבי. וכד׳אלך פי ג׳יר אלוו כל שוא יכון קבלה געיא פהו מתחרך כמא בינא, ויכון אלחרף אלד׳י בעדה ברפי מת׳ל לשכות רבבות ברכת ערבת מואב ומא אשבה ד׳אלך. וכל שוא סאכן לא יכון בעדה אלא דגש מת׳ל דרכם אלכף בדגש לכון אלשוא אלד׳י עלי אלריש סאכן והכד׳י כל מא אשבה ד׳אלך. פהד׳ה אחכאם אלשוא אלסאכן. פאמא אלמתחרך פלה אחכאם כת׳ירה וד׳אלך אן כל שוא מתחרך לא יכון בעדה אבדא אלא רפי כמא ביינא מת׳ל זכר וכל מא כ׳לא מן לפץ׳ שתי ושתים פאן, אלתא מנהם אבדא בדגש. פלד׳אלך אחוגו אן ירכבו עלי לפצ׳ה שתי ושתים אלף מדג׳ם וקת אלקראה כאנה יקול אשתי אשתים פיסכן אלשוא ויכרג׳ אלתא בדגש פחצאל ד׳לך ואלשוא אלמתחרך לא יכון אלא פי אוול אלכלמה מת׳ל שמע או פי וסטהא אד׳א כאן קבלה שוא סאכן מת׳ל וישמעו, או אד׳א כאן אלחרף אלד׳י עליה אלשוא מדג׳ש פאנה יכ׳רג צ׳רורה ויכון בעדה רפי מת׳ל מקדש. פהד׳ה הי אלוגוה אלד׳י יכרג׳ פיהא אלשוא. ושואין

מתחרכין מעא לא ימכן כמא לא ימכן שואין סאכנין מעא.

ואעלם אן כל שוא מתחרך יכון בעדה חרף מן חרוף אחהע יקרא ד׳אלך אלשוא מת׳ל קראה׳ אלמלך אלמסנד לה אלד׳י עלי חרף אחהע קראה מכ׳פפה לא כאמלה מת׳ל לעולם אללמד יקרא בחולם מכ׳פף מת׳ל מא עלי אלעין. וכד׳אלך ואמר פרעה אלוו בקמץ מכ׳פף, וכד׳אלך בחר לנו אנשים אלבי בפתח מכ׳פף, וכד׳אלך בארץ מצרים אלבי בסגול מכ׳פף, וכד׳אלך ראה אלריש בצירי מכ׳פף, וכד׳אלך דעי אלדל בחירק מכ׳פף והכד׳א גמיע אלמקרא. ואן כאן מע אלשוא געיה כ׳רג אלשוא מת׳ל מכ׳רג אלמלך אלד׳י בעדה סוא אי מלך כאן, מת׳ל והיה כ׳רגת אלוו בקמץ כאמל מת׳ל אלהי כאנהא מנקוטה והיה, וכד׳אלך לעולם כאנהא לעולם בחולם כאמל, והכד׳א באקי אלמלכים מת׳ל ואם כאנהא ואם, וכד׳אלך דעו כאנהא דעו, אלגמיע עלי הד׳ה אלצפה וליס לד׳לך כאסר. ומתא כאן אלחרף אלד׳י עליה אלשוא מן חרוף אחהע בטל אלשרט ולא יכ׳רג מת׳ל אלמלך אלד׳י בעדה אצלא, וד׳אלך לאן חרוף אחהע לא יכון עליהא אבדא אלא שוא ומלך פיסתכפי אלשוא באלמלך אלד׳י מעה ויכ׳רג במכ׳רגה מת׳ל ימחאו כף כ׳רגת אלחית בשוא ופתח אלתי עליהא וליס תכ׳רג באלשורק אלד׳י עלי אלאלף פאפהם ד׳אלך והו אלקיאס פי אלכל. ואעלם איצ׳א אן כל שוא מתחרך יכון בעדה חרף יוד פלא יכ׳רג אלשוא אבדא אלא בחירק מכ׳פף ולא ילתפת לאלמלך אלד׳י עלא אליוד כאן מא כאן מת׳ל ליוסף אללמד בחירק מכ׳פף ועלי אן בעדה חולם, וכד׳אלך לישוב, ליבשה, אלגמיע בחירק מכ׳פף. ואן כאן מעא אלשוא געיה כ׳רג אלשוא אבדא בחירק כאמל מת׳ל כי ביד אשה כאנהא ביד, והו אלקיאס פי אלכל, פאחפץ׳ ד׳אלך. וכל שוא מתחרך יכון בעדה חרף ג׳יר חרוף אחהע וג׳יר אליוד פלא יכ׳רג אבדא אלא בפתח מכ׳פף ולא ילתפת ללמלך אלד׳י בעדה מת׳ל בראשית ברא זכר שמע ואשבאההם. ואן כאן מעא אלשוא געיה כ׳רג בפתח כאמל מת׳ל אשר, ותורתך אמת, ומא ישבההם פחצל ד׳אלך. פהד׳ה הי אחכאם אלשוא גמיעהא.

ואעלם אן וו אלעטף להא כ׳אצייה פי במף וד׳אלך מתא כאן קבל כלמה בי או מם או פי פליס יכ׳רג אלוו אלא באלף שרוק מת׳ל ומה כאנהא אומה, וכד׳אלך ופה כאנהא אופה, וכד׳אלך ובא כאנהא אובא, יסקט חרכה׳ אלוו ותציר כאנהא אלף. וכד׳אלך כל וו עליהא שורק וכאן בעדהא חרף סאכן מת׳ל וזכרתם וקראתם ושמרתם, ומא אשבההם, אלגמיע יקרו באלף מכ׳פף כאנהא אזכרתם אקראתם, אשמרתם. הכד׳י אצטלאח אללג׳ה פאעמד ד׳אלך.

פצל פי תביין אלטעמים. קד ביינא מנפעה׳ אלטעמים ואנהא תפצל אלמעאני מן בעצ׳הא בעץ׳, ותביין איצ׳א מענא אלכלמה אלואחדה אד׳א כאן מסמועהא מענאיין וד׳אלך מת׳ל שבו אד׳א כאן אלטעם עלי אלשין כאן תפסירהא רגעו, ומתא כאן אלטעם עלי אלבי כאן מענאהא סבו משתאק מן שביה. וכד׳אלך הבאה הבאה; פצארת עצ׳ימה׳ אלפאידה למן חצפ׳הא. ואן אעתרץ׳ מעתרץ׳ וקאל מן ולף הולאי אלמלוך ואלטעמים והייאהם עלי הד׳ה אלצורה אלתי מעאנא אלאן וסמאהם בהד׳ה אלאסמא, פליעלם אוולא אמא הד׳ה אלצוור ואלאשכאל והד׳ה אלאסמא פנקול אנה ממא אצטלחו עליה אלאבא אלמתקדמין מן עצר עזרא הסופר או קבלה, וגעלו הד׳ה צורת אלקמצה, והד׳ה צורת אלפתח, והד׳ה צורת אלחולם, וכד׳אלך הד׳ה צורת אלזקף, והד׳ה צורת אלאתנחה, והכד׳א סאירהם. וסמו אשיא אלחאן ואשיא כ׳דאם וגעלוהא כאלעלאמאת ואלאשאראת ליהתדוא בהם אלטאלבין ויסתרשדו אלגמיע בהם, כמא קאל פי עזרא ויקרא בספר תורת האלהים מפורש ושום שכל ויבינו במקרא, וקאלו אלנאקלין מפורש זה התרגום, ושום שכל אלו המסורות, ויבינו במקרא אלו פסקי הטעמים. פימכן אן יכון עזרא הו אלד׳י ולפהם כמא ולף אלתרגום ורתבה וולף אלברכות ואלתפלות כד׳אך ולף אלנקט ואלאלחאן, וימכן אן יכונו מן קבל עזרא כמא קאל פי חבקוק כתוב חזון ובאר על הלוח, וקאלו כתוב זה הכתב, ובאר אלו הנקודות. הד׳ה אנמא הו פי צוורהם ואשכאלהם ואסמאיהם. אמא מעאינהם פהי ממשה מסיני מת׳ל גמיע דקדוקי תורה ואלכל תלקין מן קבלה תעאלי מת׳ל

תורה שבעל פה. **וכאן** יתלי עליהם אלנץ ויחכמהם קראתה באלרפע ואלצ׳ם ואלנצב ואלכ׳פץ׳ ואלמסך ואלפתח ואלקטע ואלוצל וכל אלאעראב, וכאנת כלהא ענדהם הרכאת באללסאן ואליד איצ׳א כמא קאלו לא יקנח בימין מפני שמראה בה טעמי תורה, והד׳א הו אלאחכאם אלחקיקי, וכאן ד׳אלך ענדהם תלקין מן צדר אלי צדר. פלמא ראו אבתדאת אלגלות ותשתת אללג׳ה כ׳שו עלי אנקטאעה ודת׳ורה מן אלמלה פקאמו ושכלוא וצוורו וסימנו וסמוהא באסמא ונקטו פיהא אלחמשין ליתעלמוהא אלגמיע ותציר לסאן אלכל פציחה בלג׳ה׳ אלקודש באלצ׳ם ואלפתח ואלרפע ואלכ׳פץ׳ ואלאעלאן ואלנצב ואלקטע ואלוצל וכל אלאעראב, ואבקו ספר תורה המקודש עלא היאתה אלמתקדמה כתאבה בלא נקט מת׳ל מא הו בלא תרגום, ואן עמל פיה נקטה ואחדה פקד הוסיף ופסל, פאעלם ד׳אלך וחצלה.

ואעלם אן אלטעמים מנהא רויסא ומנהא כ׳דאם, פאלרויסא הם אלד׳י יכון ענדהם קטע אלמענא ולא ינצ׳אף אלי מא בעדה, פלא יכון בעדהם רפי אבדא. ואלכ׳דאם תאבעין לאלאלחאן אעני לאלרויסא לאן אלרויסא הם אלמסמאיין אלחאן באטלאק, ואלכ׳דאם תאבעין להם ומוצלין אלכלאם למא בעדה והו אלמרכז אעני אלטעם, פלד׳אלך יגי אלרפי בעדהם כמא ביינא. ועדד אלטעמים אלד׳י פי אלמקרא גמיעה מא כ׳לא תלים ואיוב ומשלי את׳ני עשר טעם והד׳ה אסמאיהם ואשכאלהם, אוול פזר והוא שכל אלצאד פוק אלכלמה, אלת׳אני תלשה והי דאירה צג׳ירה פי ראס אלכלמה, אלת׳אלת׳ טרס והי כ׳טין תאימין פוק אלכלמה, אלראבע יתיב והוא כ׳ט מאיל פי טרף אלכלמה מן פוק. אלכ׳אמס זקף והו נקטתין ואחדה פוק אלאכ׳רי עלי אלכלמה, אלסאדס אתנח והו שכל ראס צאד מקלוב תחת אלכלמה, אלסאבע זרקא והו שכל צנארה פי טרף אלכלמה מן פוק, אלת׳אמן לגרמיה והו שכל שופר מן אספל ופסיק בעד אלכלמה, אלתאסע רביע והו נקטה ואחדה פוק אלכלמה אלעאשר תביר והוא עצא תחת אלכלמה ומעה נקטה, אלאחדי עשר טפחה והו שכל עצא תחת אלכלמה מאל אלי ימין, אלת׳אני עשר סלוק והוא יסמא סוף פסוק לאנה מא יכון אלא פי

אכ׳ר אלפסוק והו שכל עצא ואקף ימיל אלא אליסאר קליל. ועלאמתהם **פתט יזא זלר תטס**. ואלכ׳דאם ת׳מאניה והד׳ה אסמאיהם ואשכאלהם, אלאוול שופר והו שכל אלשופר. אלת׳אני שופר הפוך והו שכל שופר מקלוב, אלת׳אלת׳ תלשה סג׳ירה והו תסמא ירח בן יומו לאנה שבה אל הלאל אוול מא יהל, אלראבע תלשה שמאל והו שכל אלתלשה אלתי הי טעם, ואלפרק בינהם אן אלטעם פי ראס אלכלמה, והד׳ה פי אכ׳ר אלכלמה, אלכ׳אמס אזלא והו עצא פוק אלכלמה ימיל אלא אליסאר, אלסאדס מארכה והו עצא תחת אלכלמה ימיל אלי יסאר, אלסאבע דרגה והי שבה דרגה, אלת׳אמן נטויה והי אלמאילה ותסמא איצ׳א דחויה והי מת׳ל אלטפחה. והד׳ה אלטעמים ואלמשרתים אלתי ביינא אשכאלהם ואסמאיהם קד תכ׳תלף צוור בעצ׳הם ואסמאיהם, **פמן ד׳אלך** אלפזר חין יסמא פזר מטלק וצורתה מת׳ל ראס אלצאד כמא ביינא, וחין תכ׳תלף צורתה ויכון עלי הד׳ה אלצפה והו יסמא פזר גדול, ויסמא איצ׳א קרני פרה, וחכמהם ואחד פי אלקטע. ואלטרס חין יכון את׳נין מת׳ל ויאמר וד׳אלך אד׳א כאן עלי אכ׳ר מלך מן אלכלמה אלד׳י הו פיהא ויסמא איצ׳א שני גרישין, ואד׳א כאן פי וסט אלכלמה יכון ואחד פקט מת׳ל ויאמר ויסמא גריש חד. ואכ׳תלאפה אנמא הו מן גהת׳ אלאעראב פקט. ואליתיב חין יכון את׳נין עלי אלכלמה וד׳אלך אד׳א כאנת אלמסכה עלי וסט אלכלמה מת׳ל מצרים. פאלאול הו אלאצל לאנה עלי מוצ׳ע אלמסך ואלת׳אני ליצל מן ד׳אלך יתיב לא אזלא. ואן כאנת אלמסכה עלי אכ׳ר אלכלמה כאן ואחד פקט פי טרף אלכלמה מת׳ל דבר, וחין יכון מת׳ל אלשופר הפוך, ואלפרק בינה ובין שופר הפוך אלכ׳אדם אן אלטעם יכון קבל אלנקט הכד׳א **ככה** ואלכ׳אדם בעד אלנקט הכד׳א **אלה**; ואלזקף אד׳א כאן וחדה מת׳ל ישראל לא ידע יסמא זקף קטן ואן כאן מעה עצא מת׳ל ויאמר יסמא זקף גדול. ואל זרקה לא תוגד אבדא אלא ובעדהא סגלה והי שכל ת׳לאת׳ נקט עלא אכ׳ר אלכלמה מן פוק מת׳ל ויאמר משה וחזקתי את לב פרעה ורדף אחריהם אלשופר אלפאצל בינהם לא יחסב אד׳ הו כ׳אדם. הכ׳דא אלזרקה גמיעהא מא כ׳לא מן פסוק ואחד פיה זרקה וליס בעדהא

סגלה אלא רביע והו כה אמר ה׳ למשיחו לכורש אשר החזקתי בימינו הד׳א לא ג׳ירה, וכד׳אלך לא תוגד אבדא סגלה אלא וקבלהא זרקא, ואלסגולה לחן ותקטע קריב מן אלאתנחה ואנמא לם יעדוהא מע אלטעמים לכונהא קלילה׳ אלוגוד גדא ולא תוגד פי כ״א ספרים אלא פי סבעה מואצ׳ע כמא באן פי אלמסורת. פהד׳א הו אלאכ׳תלאף אלד׳י יוגד פי אלאלחאן. ואלכ׳דאם איצ׳א תתנוע, מן ד׳אלך אלשופר ינקסם אלי ת׳לאת׳ה אקסאם פי אללפץ׳ לא פי אלשכל והם שופר וצ׳ע והו יסמא שופר מיושב ושופר רפע ושופר מכרבל, ומענאה ילף אלכלאם מת׳ל כפיתו בכרבלתהון. ואלשופר אלד׳י יכון קבל אלזקף עלי אוול חרף מן אלכלמה יסמא מכרבל. מת׳ל ומי גוי גדול, ואן כאן עלי וסט אלכלמה יסמא שופר ראפע מת׳ל אמר ה׳, ואן כאן קבל אלזקף שופרין יכון אלאוול מכרבל ולו כאן פי וסט אלכלמה ואלת׳אני ראפע מת׳ל אשר כפר בהם, ואלשופר אלד׳י יכון קבל אלפזר או אלתלשה או טרס או אלזרקה פי בעץ׳ אלמואצ׳ע או קבל אליתיב או אלרביע או אלתביר, אלגמיע יסמא שופר וצ׳ע. ואלשופר אלד׳י יכון קבל אל אתנח או אלסגלה או קבל אלזקף ואלזרקה פי בעץ׳ אלמואצ׳ע יסמא שופר ראפע, וכל ד׳אלך בחסב אלאחתמאל ומן גהה׳ אלאעראב. וירח בן יומו לא יוגד אלא קבל קרני פרה, אמא וחדה פלא. ואלאזלא לא תכון אבדא אלא עלי וסט אלכלמה מן יפוק מת׳ל ויאמר, ואד׳א כאן בעדהא גריש ואחד מת׳ל ויאמר ה׳. יסמו חינידי׳ אזיל ואתי, אלאוול כ׳אדם ואלת׳אני טעם, וקד יכונו עלי פרד כלמה אלכ׳דאם ואלטאעם מת׳ל ולתת, וכת׳יר מן ד׳אלך. ואלמאילה והי אלדחויה אלתי קלנא אנהא קלילה׳ אלוגוד גדא, ולא תוגד אלא קבאל אלאתנחה ואלסלוק. והי פי כ׳מסה׳ עשר מואצ׳ע פי אלמקרא נקט, עשרה קבל אלאתנחה מת׳ל ויצא נח וסאירהם כמא באן פי אלמסורת, וכ׳מסה קבל אלסלוק מת׳ל להחלו כמא קד ביינא. ובקי שכל אכ׳ר יסמא געיה והי מת׳ל שכל אלטפחה וליס הו לא לחן ולא כ׳אדם, ולא יכון אבדא עלי מוצ׳ע אמסכה אלא אן כאנת אלכלמה אלד׳י הו פיהא במקף מת׳ל לא יוכל ומא ישבהה, ומא עמל אלא לימד בעץ׳ אלחרוף מדא קלילא ותמתסך בה מסכא יסירא לכי תחסן

בה אלקראה ותערב מת׳ל **ויעשו** ושבהה. ובעץ׳ אלכתאב יעמלה ובעצ׳הם יבטלה, וכד׳אלך יקולו אין אב לגעיה. אי לא אצל להא. וקד תעמל פי בעץ׳ אלמואצ׳ע לתפרק בין אלמענא ויפהם מן לא חנכה לה מת׳ל **ויראו** אן כאן עלי אליוד געיה כאן מענאהא אלכ׳וף מת׳ל **וייראו מאד**. ולא ילתפת לזיאדה׳ אליוד לאן קד תכון וקד תסקט. ואן לם תכון עליה געיה כאן מן מעני אלרויה מת׳ל **ויראו השומרים**, וכ׳דא יקולון כל לשון דחילא געי וכל לשון חזייה לא געי. וכד׳אלך **וישנו** אן כאן עלי אליוד געיא כאן מענאהא אלנום מת׳ל לא יישנו, ואם לם יכון עליה געיא כאן מן מענאהא אלת׳ניה מת׳ל אם **תשנו** יד אשלח בכם ואשבאה ד׳אלך. פקד עלמת אנהא תנפע פי בעץ׳ אלמואצ׳ע לתרשד מן לא אעתבאר לה. ות׳ם שכל אכ׳ר יסמא **המזה** ויקאל לה **דרבן** ומענאה מהמאז. והו איצ׳א לא לחן ולא כ׳אדם ואנמא יעמל ליהמז אלחרף אלד׳י הו עליה צ׳ד אלגעיה לא אלגעיה תמד אלחרף אלד׳י הו עליהא ואלהמזא תהמזה. ולא תוגד אבדא אלא מעא זקף קטן ותכון מן פוק מת׳ל צורת אלאזלה הכ׳דא כמו **והכהן והבקר** ומא אשבההא. צאר גמיע אסמא אלטעמים ואלמשרתים בחסב אכ׳תלאף אסאמיהם ואשכאלהם ומואצ׳עהם הכד׳א הו **פזר, פזר גדול, תלשה ימין, טרס חד, שני טרסין, יתיב, יתיבין, יתיב מוקדם, זקף, זקף גדול, אתנחה, זרקה, סגלה, לגרמיה, רביע, תביר, טפחה, סלוק, שלשלת.** ואלכ׳דאם **שופר מיושב, ושופר מורם, ושופר מכרבל, ושופר הפוך, ותלשה שמאל, ותלשה קטנה, ואזלה, ומארכה, ודרגה, ונטויה, וגעיה, ודרבן.** והולאי אלטעמים ינקסמו מן אגל חרכאתהם אלי ת׳לאת׳ה אקסאם, והם אעלאן ווצ׳ע ורפע. פאלאעלאן ידכ׳ל תחתה ת׳לאת׳ה אלחאן **פזר, ותלשה, וטרס ואלסלסלה** מן הד׳א אלקסם. ומענא אלאעלאן הו אנך אד׳א קרית אלכלמה אלד׳י עליתא הולאי אלטעמים אלמד׳כורין תרפע אלצות ותעלנה אלי פוק בקווה. ואלוצ׳ע ידכ׳ל תחתה ת׳לאת׳ה אלחאן **יתיב, וזקף, ואתנח**, ומעני אלוצ׳ע הו אן תחט אלכלמה אלד׳י הם עליהא ולא תעלן אלצות בהא ולא תרפעה בל תצ׳עה וצ׳עא סאכנא. ואלרפע ידכ׳ל תחתה

אלטתה׳ אלהאן אלבאקיה והם אלזרקא, ואללגרמיה, ואלרביע, ואלתביר ואלטפחה ואלסלוק. ומענא אלרפע אן יכון מתוסט בין אלאעלאן ובין אלוצ׳ע פאפהם ד׳אלך. ולא יוגד פיסוק פי גמיע אלמקרא יכון פיה גמיע אלטעמים, בל אכ׳תר מא יגד פיסוקין פי כל ואחד י״א טעם, אלאוול ינקצה אלפזר ואלת׳אני ינקצה אלזרקה. והולאי הם

וַיֹּאמְרוּ אֵלָיו אִישׁ ׀ עָלָה לִקְרָאתֵנוּ וַיֹּאמֶר אֵלֵינוּ לְכוּ שׁוּבוּ אֶל־הַמֶּלֶךְ אֲשֶׁר־שָׁלַח אֶתְכֶם וְדִבַּרְתֶּם אֵלָיו כֹּה אָמַר יְהוָה הֲמִבְּלִי אֵין־אֱלֹהִים בְּיִשְׂרָאֵל אַתָּה שֹׁלֵחַ לִדְרוֹשׁ בְּבַעַל זְבוּב אֱלֹהֵי עֶקְרוֹן לָכֵן הַמִּטָּה אֲשֶׁר־עָלִיתָ שָּׁם לֹא־תֵרֵד מִמֶּנָּה כִּי־מוֹת תָּמוּת׃

וְיָצְאוּ יֹשְׁבֵי ׀ עָרֵי יִשְׂרָאֵל וּבִעֲרוּ וְהִשִּׁיקוּ בְּנֶשֶׁק וּמָגֵן וְצִנָּה בְּקֶשֶׁת וּבְחִצִּים וּבְמַקֵּל יָד וּבְרֹמַח וּבִעֲרוּ בָהֶם אֵשׁ שֶׁבַע שָׁנִים׃

זה הוא שראיתי לכתבו, והכל בדרך קצרה, ברוך שעזרנו על שלומו ברוך הוא וברוך שמו, כן יעזרני על מעשה רצונו אכי״ר.

תפלות על למוד התורה

פתיחה שנהגו בה מלמדי תינוקות מימי קדם להתפלל עם הילדים קודם הלמוד.

בשם ה׳ אל עולם נעשה ונצליח. והאל עלינו ברחמיו ירויח. וכשושן נפריח. וכבושם נריח. ונחיה ונזכה לביאת אדוננו ומחמד עינינו המלך המשיח. יפתח ה׳ לך את אוצרו הטוב את השמים לתת מטר ארצך בעתו ולברך את כל מעשי ידיך והלוית גוים רבים ואתה לא תלוה. הרחמן ברוך הוא יפתח לבנו בתלמוד תורתו. ויתן בלבנו אהבתו ויראתו. לעשות רצונו כרצונו ולעבדו בלבב שלם ובנפש חפצה.

תורה צוה לנו משה מורשה קהילת יעקב וזאת התורה אשר שם משה לפני בני ישראל.

אל לבי פתח. בתורתך ה׳ תחכמני. גדל יה מעלתי למענך. דברי למודים תלמדני. השיבני ה׳ אליך ואשובה. ואקראך ותענני זכה ה׳ נשמתי. חכמה יקרה תחכמני. טוב יש תנחילני. ישרני ולמדני דתך כבוש פשעי. לבי מלא דעת. מכל מכשול נקני והצילני. סמוך מפלתי. כי עליך ה׳ נשענתי. פנה אלי. צדיק דרכיך ישרני. קרבני ומעושק (ומעונש) פדני. רועה ישראל שמרני. שמור ה׳ נשמתי. תמיד יומם ולילה תצרני ותענני. טוב להודות לה׳ ולזמר לשמך עליון: תורה צוה לנו משה מורשה קהלת יעקב וזאת התורה אשר שם משה לפני בני ישראל.

טוב לומר תפלה זו לאחר קריאת התורה

החייני אלהי הנשמה. וזכני יוצר כל בחכמה. להגות בתורה התמימה בזכות ישראל הסגולה והשלמה. ולכן יזכה אלי אבי. לשמוע קולי וניבי. להגות בתורה אשר למדני רבי. ועל זאת אשבחך ואפארך ואענה בעמנה רך. תורתינו תהיה אמונותינו. ואל שדי יברך אותנו. והוא יהיה בעזרותינו יצלח. אלה חק ותוארתוה חק אלעדל ללה ולמוסה ולתוארתוה. תברך אלה אלמנזל לנא אתוארת עלא ידי מוסה רסולה. ב״ה נותן ב״ה לעולם אמן ואמן. י׳ה׳ל׳א׳ ואמן.

פתיחה לפני הקריאה בפרוש רש״י.

בשם ה׳ אל עולם נעשה ונצליח. והאל עלינו ברחמיו ירויח. ירויח לנו בעולם הזה ויצליח לנו לעולם הבא. זה השער לה׳ צדיקים יבאו בו.

„גל עיני ואביטה נפלאות מתורתך. גר אנכי בארץ אל תסתר ממני מצותיך״. ה׳ שפתי תפתח ופי יגיד תהלתיך ברוך אתה ה׳ למדני חוקיך.

אחר סיום קריאת רש״י יאמר

בריך רחמנא דסייען בהדין. הוא ברחמתיה יסייען על מה דמשתאר. בריך הוא ובריך שמיה.

וקוראים פסוק אחד מרש״י של הפרשה הבאה.

תפלה נהוגה בפי יהודי תימן מימי קדם אשר אותיותיה נושאות את סדר פרשיות התורה

העתקתיה ופירשתיה לבקשת המהדיר נ״י.

א) הראשון 1) הנח 2) לך שייראו חיי מצחק, יצא 3) וישלחנו וישב, הקץ 4) הגש ונחיה.

ב) בשמותיך 1) הראה, ובא 2) לשלח יתרו במשפטיך הרמים. ואתה 3) תשא קהל פקודיך.

ג) וקרא 1) צו ביום, לזרע 2) תורתך אחריך יתקדשו. והאמירם 3) בהר חוקיך.

ד) מדברנו 1) נשא והעלינו, ושלח 2) קרח פרה 3) בלקתנו, פנחס 4) מטותינו תסיע.

ה) הדברים 1) אתחנן, עקב 2) ראית שפטינו, ותצא 3) ותביא נציבנו, והוליכנו 4) והאזיננו ברכה.

פירוש

א) 1) ה׳ שנקרא ראשון שנא׳ אני ראשון ואני אחרון. 2) האם נח ורצוי לפניך שתמשך מלכות ישמעאל שנקרא מצחק שנ׳ ותרא שרה את בן הגר המצרית אשר ילדה לאברהם מצחק. 3) שיצא מארצו וישב בה. 4) לכן קרב את הקץ ונחיה.

ב) 1) בכח שמך הגדול התגלה. 2) ובא לשלח שארית ישראל מבין העמים על ידי משפטיך הגדולים שתעשה בעמים משעבדיהם. 3) ואתה תנהל את קהל עדתיך על ידי נביאיך כמו שהיה במדבר.

ג) 1) ושלח נביאים בהקדם. 2) לזרע שומרי תורתיך אשר אחרי מצותיך הם הולכים. ורוממם ובחר בהם על ידי שתעזרם לקיים חקיך.

ד) 1) נשאינו משפלותינו שאנחנו נרמסים כמדבר וגדלינו. 2) והשבת ריב ותחרות מביניו המשולים לקרח. 3) ונקינו מעון העגל בן הפרה שבגללן בולקנו ושוסעה מלכותינו. 4) בזכות המקנאים לשמך אשר פנחס מסמל אותם תסיע את מטותינו שהב שבטינו לארץ הבחירה.

ה) 1) והריני מתחנן לפניך בדברים. 2) כי תחת אשר ראית שפטינו ויסורינו. 3) תתגלה ממרומיך ותביא את משיחנו שהוא נשיאנו ונציבנו. 4) והוליכנו לארצנו והשמיענו ברכה שלוה ושלום.

מאת יוסף קאפח

דברים א דברים

א א אֵ֣לֶּה הַדְּבָרִ֗ים אֲשֶׁ֨ר דִּבֶּ֤ר מֹשֶׁה֙ אֶל־כָּל־יִשְׂרָאֵ֔ל בְּעֵ֖בֶר הַיַּרְדֵּ֑ן בַּמִּדְבָּ֡ר בָּֽעֲרָבָה֩ מ֨וֹל ס֜וּף בֵּֽין־פָּארָ֧ן וּבֵֽין־תֹּ֛פֶל וְלָבָ֥ן וַחֲצֵרֹ֖ת וְדִ֥י זָהָֽב׃

ת"א אלה הדברים. סוטה מא: ודי זהב. ברכות לב:

תרגום אונקלוס

א. אִלֵּין פִּתְגָמַיָּא. דְּמַלִּיל מֹשֶׁה עִם כָּל יִשְׂרָאֵל. בְּעִבְרָא דְּיַרְדְּנָא. אוֹכַח יָתְהוֹן עַל דְּחָבוּ בְּמַדְבְּרָא. וְעַל דְּאַרְגִּיזוּ בְּמֵישְׁרָא לָקֳבֵיל יַם סוּף. בְּפָארָן אִתַּפַּלוּ עַל מַנָּא. וּבַחֲצֵרוֹת אַרְגִּיזוּ עַל בִּשְׂרָא וְעַל

רשב"ם

(א) אלה הדברים. לפי פשוטו כל הנזכרים בפסוק זה מקומות הן, כמו שמצינו שרגילים הפסוקים לתת סימן בתוך סימן אל המקומות שהוא רוצה לפרש היכן. בלך לך, מקדם לבית אל ויט אהלה בית אל מים והעי מקדם. וישובו ויחנו לפני פי החירות בין מגדול ובין הים לפני בעל צפון. בסוף שופטים הנה חג לה' בשילה מימים ימימה אשר מצפונה לבית אל מזרחה השמש למסלה העלה מבית אל שכמה ומנגב ללבונה. וכ"ש שצריך לפרש היכן נאמרו המצות, כמו שכתוב וידבר ה' אל משה בהר סיני, בערבות מואב, וידבר ה' אל משה במדבר סיני. בארץ מצרים החדש הזה. אף כאן עושה סימן בתוך סימן, וכה"א וחוזר ושונה דבר זה כשבא משה לפרש את המצות אלה העדות החקים והמשפטים אשר דבר משה וגו'. בעבר הירדן בגיא מול בית פעור בארץ סיחון מלך האמורי הואיל משה וגו'. בעבר הירדן, ובאיזה עבר הירדן במדבר באותו עבר הירדן שהוא לצד מדבר שהיו בו ישראל ארבעים שנה שהוא קרוי עבר הירדן ליושבים בארץ ישראל ולא בעבר הירדן שהוא לצד*ארץ ישראל שגם הוא קרוי עבר הירדן להולכי מדבר שהיו בו ישראל: בערבה, כלומר באיזה מקום במדבר באותו מדבר שבערבות מואב: מול סוף. שים סוף מתחיל ממזרח ארץ ישראל שנאמר ושתי את גבלך מים סוף ועד ים פלשתים וגו' כלומר ממזרח ועד מערב והוא ים המלח שכתוב בגבול קרן מזרחית דרומית באלה מסעי וגם בפרשת ואתחנן. וכל הערבה עבר הירדן מזרחה ועד ים הערבה וזהו ים סוף שאצל ערבות מואב: בין פארן ובין תפל. כמו בין בית אל ובין העי: ולבן

רש"י

(א) אלה הדברים. (ספרי) לפי שהן דברי תוכחות א ומנה כאן כל המקומות שהכעיסו לפני המקום בהן לפיכך סתם את הדברים והזכירם ברמז ב מפני כבודן של ישראל: אל כל ישראל. אלו הוכיח מקצתן היו אלו שבשוק אומרים אתם הייתם שומעים מבן עמרם ולא השיבותם לו דבר מכך וכך אלו היינו שם היינו משיבים אותו, לכך כנסם כולם ואמר להם הרי כולכם כאן כל מי שיש לו תשובה ישיב: במדבר. לא במדבר היו אלא בערבות מואב ומהו במדבר, אלא בשביל מה שהכעיסוהו ג במדבר שאמרו (שמות יז ג) מי יתן מותנו וגו': בערבה. בשביל הערבה ד שחטאו בבעל פעור בשטים בערבות מואב: מול סוף. על מה שהמרו בים סוף בבואם לים סוף שאמרו (שם יד יא) המבלי אין קברים במצרים, וכן בנסעם מתוך הים שנאמר (תהלים קו ז) וימרו על ים בים סוף, כדאיתא בערכין (ערכין טו): בין פארן ובין תפל ולבן. א"ר יוחנן חזרנו על כל המקרא ולא מצינו מקום ששמו תופל ולבן אלא הוכיחן על הדברים ה שתפלו על המן שהוא לבן שאמרו (במדבר כא ה) ונפשנו קצה בלחם הקלוקל ועל מה שעשו במדבר פארן ו ע"י המרגלים: וחצרת. במחלוקתו

שפתי חכמים

א דקשה לו וידבר משה אל כל וגו'. ומתרץ לפי שהם דברי כו', ר"ל דהא בלאו הכי צריך לתרץ מה שנאמר כאן במדבר בערבה וגו' נמה לא מפרש בהדיא שמעשה שעשו שם אלא ע"כ צ"ל לפי שהן דברי תוכחות ומנה כו' לכך סתם הדברים והזכירן ברמז לפי שהזכיר כל ההכעסות ביחד לכך לא הוכיחם בפירוש אבל אם היה מוכיחן על הכעסה אחת היה מוכירם בפירוש כי אין לדיק באדן אשר יעשה טוב ולא יחטא ואין בושת כ"כ ולכך נאמר ג"כ הדברים דכ"מ שנאמר דברים אינן אלא דברי תוכחות כדפרש"י בריש ספר קהלת ושם מביא ראיה מאלה הדברים דכתיב כאן ואב לכולן והדבר אשר יקשה מכם וגו'. כתב הרא"ם ויש לתמוה אם פי' אלה הדברים הוא דברי תוכחות היאך כתב אח"ז ככל אשר צוה ה' והא התוכחות לא היה אלא מפי עצמו, ושמא י"ל שהיו ברשות הקב"ה אע"פ שהיו מפי עצמו ועל השכינה רשום נאמר ככל אשר צוה ה' וגו' א"כ צוהו להוכיח ומה שהוכיחן סמוך למיתתו זה עשה מפי עצמו. עכ"ל. ול"נ ככל אשר צוה ה' וגו' לא קאי על התוכחות אלא על המצות בכלל נאמר דהיינו משנה תורה וכ' דברים נעשו במה שהוכיח אותן מפי עצמו וגם ביאר להם התורה והמצות וכמו שמפרש והולך: ב וא"ת והא אחר כך הזכיר העונות בפירוש עון מרגלים כדכתיב ותקרבון אלי כלכם וגו' וגם שאר דברים שהכעיסו לפניו מנה כאן בפ' זו, וי"ל דלכך נקט רש"י כאן ומנה כאן כל המקומות ר"ל דכאן מנה כל המקומות ברמז כדפירשתי לעיל: ג וכן תרגם אונקלוס דחבו במדברא כו' כתב הרא"ם ותמהני מאד היאך יפרש מלת אלה האמור פה על הרמוז אליו והלא לא נתפרשו פה אלא המקומות שהכעיסו בלבד אבל הדברים שדבר להם בעבורם לא הזכירם כלל כו'. ובאמת איני יודע מה תמיה זו על רש"י ז"ל דהא הוא פירש אלה הדברים אלה דברי תוכחות ומלת הדברים היא דברי תוכחות והוי כאלו נאמר אלה התוכחות אשר הוכיח משה את כל ישראל בעבר הירדן על מה שחטאו במדבר כו' בשלמא תרגום אונקלוס שתרגם על אלה הדברים אלין פתגמיא כו' ולא תרגם אלין תוכחות די מליל כו' הוצרך להוסיף אוכח יתהון כו' אבל רש"י שפירש הדברים תוכחות מה לו להוספה הזאת שהוסיף התרגום ודברי רש"י ז"ל הם נכוחים וישרים: ד דאין לומר דמקום החטייה נקרא ערבה כדכתיב לעיל בפ' מסעי ויחנו בערבות מואב דא"כ ה"ל למכתב בעבר הירדן בערבה במדבר: ה שתפלו ל' נדבק כלומר היו מדברין על סמן: ו אין להקשות למה לא פי' זה קודם שפי' תופל ולבן כסדר המקרא די"ל דלעיל הייתי אומר דכך פי' של מקרא מול סוף היינו מקום הוא נקרא מול סוף ומפרש בין פארן ובין תופל ולבן אבל כיון שפרש"י דתופל ולבן לאו שמות מקומות הן א"כ מה פי'

דעת זקנים מבעלי התוספות

(א) אלה הדברים אשר דבר משה. זה"ש מוכיח אדם אחרי חן ימצא ממחליק לשון. מוכיח אדם זה משה שהוכיח את ישראל, שנאמר ואתנה לאני לאן מלעיתי אדם אתם. אחרי אשר שהוכיחן הקב"ה. ומפני שהוכיחן חן ימצא, שנאמר במשה וגם עצאת חן בעיני. ומחליק לשון זה בלעם שדבר להם חלקלקות

תוכחת משה לב"י

(א) אלה הדברים אשר דבר משה וגו' הנה שמעשה פסוקים הראשונים המדברים בלשון נסתר, שהם דברי ה' המספר לנו, כי הספר הזה הוא דברי משה, ומעיד הקב"ה על משה כי בידיעתו וברצונו נכתב הספר הזה, ע"כ באו בספר זה ערכובי דברים דברי תוכחה מוסר שהוכיח משה את ישראל במתק לשונו,

תפסיר הרס"ג

(א) הד'ה אלכלמאת. אלד'י כלם בהא מוסי' בני אסר'איל. פי עבר אלארדן. פי בריה' אלבידא. מקאבל בחר' אלקלזם. בין פארן ובין תופל. ולבן וחצרות וד'את

גה"ג למנחת שבת ובי"א

נוה שלום

(א) במדבר בערבה, פי בריה'

אבן עזרא

יש אומרים כי טעם אחד עשר יום מחורב דרך הר שעיר והנה הם הלכו במדבר ארבעים שנה וזה פי' ויהי בארבעים שנה. ואלה טעו כי עד קדש ברנע באו בשנה השנית רק ויהי בארבעים שנה דבק עם דבר משה והישר בעיני שפירושו אלה הדברים שהם דברי המצות הכתובים בפרשת ראה אנכי ושופטים וכי תצא והיה כי תבא כבר אמר אותם כאשר היו במדבר ויהיה דבר משה מושך עצמו ואחר עמו וכן הוא דבר משה במדבר בערבה מול סוף מיום שנסעו מסיני: (א) בין פארן ובין תפל ולבן וחצרות ודי זהב. מקומות לא נזכרו בפרשת אלה מסעי או נזכרו בשמות אחרים כי הנה שניר יש לו ג' שמות

אבי עזר

(א) שניר יש לו ג' שמות) והיינו חרמון שריון שניר ונעלם ממנו עד הר שיאון הוא חרמון נמצא יש לו ד' שמות וכן מבואר ברש"י בפסוק צידונים יקראו לחרמון שריון (אבל פירושו כי מלבד שניר יש לו עוד ג' שמות. ועיין):

רבינו בחיי

(א) אלה הדברים אשר דבר משה. אל כל ישראל בעבר הירדן במדבר בערבה מול סוף בין פארן ובין תפל ולבן וחצרות ודי זהב. במדבר הוכיחן על מה שעשו במדבר שנאמר (תהלים עח) כמה ימרוהו במדבר יעציבוהו בישימון. בערבה פירש"י בשביל הערבה שחטאו בבעל פעור. בשטים בערבות מואב. מול סוף בשביל מה שאמרו בים סוף (שמות יד) המבלי אין קברים במצרים וכן בנסעם מים סוף שנאמר (תהלים קו) וימרו על ים בים סוף. בין פארן על מה שעשו בפארן על ידי המרגלים. ובין תפל ולבן הוכיחן על דברי תפלות שהוציאו

מסורת הקריאה

(א) מול, זה להוד המ"ם בחולם בלשון נכח ונגד, ושארא המ"ם חוטת אנ"ך

(א) אלה הדברים אשר דבר משה אל כל ישראל. אל"ה ר"ת אבק לשון הרע דנזה נכשלים כלן כמ"ש רוב בגזל ומיעוט בעריות וכלן נאבק לשון הרע וזה רמז אלה אבק לשון הרע. אל כל ישראל דכלן נכשלים באבק לשון הרע. מפרשים. ואפשר לרמוז הדברים אשר דבר משה לרמוז על דברי תורה דשתים זו עיקרי הדת לשמור הלשון מלה"ר וכל דיבור אסור ולעסוק בתורה דבעוה"ר בשביל ביטול תורה נחרב הבית כמש"ה

נחל קדומים

א (א) אלה הדברים. כתב רבינו אפרים ז"ל קרי ביה הדברים בפתח על דרך דבר אחד לדור אל"ה גימט' ל"ו כמספר ל"ו צדיקים דלא פחית עלמא עכ"ל. ולפי דרכו יש לרמוז כי הצדיקים אל"ה מצוקי ארץ וישת עליהם תבל ודאי ניצוצי משה רבינו ע"ה מתנוצצים בהם וכמ"ש רבינו האר"י זצ"ל במ"ש משה שפיר קאמר ונמצא דההנהגה היא בכח משה רבינו ע"ה וז"ש אלה הדברים אשר דיבר משה דמשה הוא דיבר והנהיג וכחו עוזרם ומגינם. וראיתי בגליון רש"י כ"י שכתב אלה הדברים אשר ר"ת אמור לפני התלמידים

מרפא לשון

א) אלה הדברים, פתגמיא. תר' דברים ככתבן, והוסיף אוכה יתהון שאין דברים לשון תוכחות אלא מדרך המדרש ועיין ברא"ם ז"ל. במדבר, על דחבו במדברא. מהני שסימנים אלו יתרים לכן תרגמם ע"ד הדרש וירמוז על מ"ש מי יתן מותנו ביד ה' בארץ מצ' כשנתרעמו תחלה קודם שירד המן ששם נאמר וילנו על משה ועל אהרן במדבר, במדבר לג. בערבה מול סוף, ועל דארגיזו במישרא לקביל ים סוף, ירמוז למה שחטאו בשטים ויצמד ישראל לבעל פעור שהוא ערבות מואב כמ"ש רש"י ז"ל. בין פארן ובין תפל ולבן, בפארן אתפלו על מנא, ירמוז שהוכיחם על הדברים שתפלו על המן שהוא לבן כמ"ש רש"י ז"ל מדרשת ר' יוחנן והוא מ"ש וידבר העם באלהים ובמשה וגו' ונפשנו קצה בלחם הקלקל ושזה היה בפארן ואעפ"י שבאותה פרשה נאמר ויסעו מהר ההר לסבב את ארץ אדום וגו' וזה אחר שילות המרגלים שהיה במדבר פארן בכמה מסעות. יתכן שכל אלו המסעות בכלל מדבר

ב אַחַד עָשָׂר יוֹם מֵחֹרֵב דֶּרֶךְ הַר־שֵׂעִיר עַד קָדֵשׁ בַּרְנֵעַ׃ ג וַיְהִי

ת"א אחד עשר מנחות סה:

תרגום אונקלוס

דַעֲבַדוּ עֵיגַל דִדְהַב: ב. מַהֲלַךְ עֲסַר יוֹמִין מֵחוֹרֵב. אוֹרַח טוּרָא דְשֵׂעִיר. עַד רְקַם גֵּיאָה:

תפסיר הרס"ג

אלד'הב: (ב) עלי מסאפה' אחדי עשר יום מן חריב. עלי' טריק גבל סעיר. אלי' רקים ברנע: (ג) ולמא כאן פי סנה' אלארבעין. פי

רשב"ם

וחצרת ודי זהב. הכל מקומות לפי פשוטו: ודי זהב, כמו בת מי זהב שהוא שם פשוטו: (ב) אחד עשר יום מחורב. *זה אמתת הדבר שמתחיל לספר כי לא עכבו בדרך לבד אחד עשר יום מחורב עד קדש ברנע ומיד היו מזומנים ליכנס לארץ ישראל באותו הדרך שהלכו מרגלים כמו שאמר להם משה עלו זה בנגב ועליתם את ההר וכמו האמור בסוף הפרשה וישכימו בבקר ויעלו אל ראש ההר וגו', וירד העמלקי והכנעני היושב בהר ההוא ויכום וגו', וגם לפנינו ותזדו ותעלו ההרה. כל אלו הפסוקים מוכיחים כי מיד אלמלא חטאו כמרגלים קרובים היו ליכנס לארץ ישראל מיד: *קדש ברנע. הוא מדבר פארן, וכשנסעו מחורב בשנה שניה בעשרים בחדש, כמו שכתוב בפרשת בהעלתך ויסעו מהר ה' דרך שלשת ימים, ולמעלה כתוב בתחלת הפרשה ויהי בשנה השנית וכתיב בתריה ויסעו בני ישראל למסעיהם על פי ה' ממדבר סיני וישכון הענן במדבר פארן ואח"כ הולך ומספר היאך באו למדבר פארן שבתוך כך ויהי העם כמתאוננים והתאוו תאוה שעל כך נקרא שם המקום קברות התאוה, ומשם באו לחצרות ושם נצטרעה מרים ונשתהו שם שבעת ימים ואחר נסעו העם מחצרות עד שבאו ויחנו במדבר פארן וזהו וישכון הענן במדבר פארן שאמר למעלה וזהו אחד עשר יום מחורב שהיו הולכין דרך הר שעיר שלשה ימים כמו שכתוב ויסעו מהר ה' דרך שלשת ימים ובשבעה ימים שלא נסעו עד האסף מרים הרי עשרה וביום אחד עשר נסעו מחצרות ויחנו במדבר פארן הוא קדש ברנע שמשם נשתלחו המרגלים כמו שכתוב וילכו ויבאו אל משה ואל אהרן אל מדבר פארן קדשה וגו', וגרם העון ונגזר גזירה להשלמת עכבתם ארבעים שנה, כמו שכתוב לפנינו והימים אשר הלכנו מקדש ברנע עד אשר עברנו את נחל זרד שלשים ושמנה שנה עד תום כל הדור וגו', ומה שכתוב ונסב את הר שעיר ימים רבים זה היה לאחר שנסעו מקדש עד שבאו להר ההר על גבול ארץ אדום בשנת הארבעים, כל זה פירשתי אני הצעיר פי' כתב ידו של רבינו, כי רבי אלעזר מבליינצי העמידני על האמת, ועתה אשוב לפירוש רבינו שמואל זצ"ל, וכן הורה לי הרב מי חכם ויבן את זאת כי פסוק זה לא נכתב אלא לפי שכתוב לפנינו ונסע מחורב ונלך את כל המדבר הגדול והנורא דרך הר האמרי ונבא עד קדש ברנע סמוך לארץ ישראל שמקדש ברנע שלחו מרגלים ונשתהו שם ארבעים שנה, לכך הוא מפרש כן כשנסעו מחורב ללכת דרך הר שעיר דרך ישרה היו יכולים ליכנס לארץ ישראל באחד עשר יום עד קדש ברנע, אבל לפי שחטאו ונסב את הר שעיר ימים רבים עד ארבעים שנה וגו', וזהו שאמר לפנינו ונסע מחורב ונבא עד קדש ברנע בימים מועטים שאין בהם כי אם מהלך אחד עשר יום אבל מקדש ברנע שלחתי מרגלים ונשתהיתם ארבעים שנה בחטאתיכם:

אבן עזרא

ורבים כן: (ב) אחד עשר יום. הטעם שדבר אלה הדברים באותם י"א יום: מחורב. שהלכו מחורב עד קדש ברנע וכבר הגדתי לך כי מקדש ברנע הלכו המרגלים ואחר שנשבע השם שלא יכנסו לארץ לא התחדשה מצוה רק בשנת הארבעים כי כן מצאנו והעד שאמר באר את התורה הזאת הנה באר התורה שאמר בין פארן ובין תפל כי רוב המצות הם בספר הזה וכן פי' ככל אשר צוה ה' אותו אליהם בעבר הירדן במדבר בערבה ואם תבין סוד (השרים) (צ"ל השנים) עשר גם ויכתוב משה והכנעני אז בארץ בהר ה' יראה. גם והנה ערשו ערש ברזל תכיר האמת י"א כי באחד (באדר) (ס"א בשבט) מת משה ואמר כי התאבלו שלשים יום וישבו שם (שתי) (צ"ל שש) שבתות והראיה שלהם ויהי בעצם היום הזה כי ביום אחד קרא זה הספר אל כל ישראל ובו מת וזאת איננה ראיה כי בעצם היום הזה הוא על השירה והנה כתוב אתה עובר היום את הירדן:

רבינו בחיי

על המן שהיה לבן שאמרו (במדבר כא) ונפשנו קצה בלחם הקלוקל. וחצרות זהו מחלקותו של קרח ודבתה של מרים. ודי זהב הוכיחן על העגל שעשו להם בשביל די זהב שהיה להם שנאמר (הושע ב) וכסף הרביתי להם וזהב עשו לבעל ע"כ.

(ב) **אחד** עשר יום מחורב. גם זה מן התוכחות יאמר יש מחורב עד קדש ברנע י"א יום ואתה הלכתה אותם בג' ימים ומכאן יש לכם להבין כי עונותיכם גרמו להתעכב במדבר מ' שנה שאילו לא כן היה הדרך מתקצר לכם ובעונותיכם נתארך. וכיצד הלכו אותו בשלשה ימים מצינו שבעשרים באייר נסעו מחורב שנאמר (במדבר י) ויהי בשנה השנית בחדש השני בעשרים בחדש נעלה הענן ובכ"ט בסיון שלחו מרגלים מקדש ברנע ואם תוציא למפרע מכ"ט בסיון עד שני באייר שלשים יום ששהו בקברות התאוה באכילת הבשר ושבעה ימים

רש"י

ז של קרח. (ספרי) ד"א אמר להם היה לכם ללמוד ממה ח שעשיתי למרים בחצרות בשביל לשון הרע ואתם נדברתם ט במקום: ודי זהב. הוכיחן על העגל שעשו בשביל רוב זהב שהיה להם שנאמר (הושע ב י) וכסף הרביתי להם וזהב עשו לבעל: (ב) אחד עשר יום מחורב. אמר להם משה ראו מה שגרמתם אין לכם דרך קצרה מחורב לקדש ברנע כדרך הר שעיר ואף הוא מהלך י"א יום ואתם הלכתם אותו בשלשה ימים, שהרי בעשרים באייר נסעו מחורב שנאמר (במדבר י יא) ויהי בשנה השנית בחדש השני בעשרים בחדש וגו' (תענית כט) ובכ"ט בסיון שלחו את המרגלים מקדש ברנע צא מהם ל' יום י שעשו בקברות התאוה שאכלו הבשר חדש ימים ושבעה ימים שעשו בחצרות להסגר שם מרים נמצא בשלשה ימים הלכו כל אותו הדרך וכל כך היתה שכינה מתלבטת כ בשבילכם למהר ביאתכם לארץ ובשביל שקלקלתם הסב אתכם סביבות הר ל שעיר

שפתי חכמים

של פארן ומתרן ועל מה כו' הכל הל' של בין אינו מתיישב שפיר: ז כאן משמע דמחלוקתו של קרח היתה קודם שילוח מרגלים דהא כתיב ויסעו מחצרות ויחנו במדבר פארן וכתיב אח"כ שלח לך אנשים ומדכתיב כאן חצרות ופרש"י מחלוקתו של קרח ש"מ מקודם שבאו למדבר פארן כבר היה מחלוקתו של קרח בחצרות, ועי' בפ' קרח על פסוק וישמע משה וגו': ח דקשה לטעם ראשון דהא מחלוקתו של קרח אינו מפורש בקרא שהיה בחצרות, ל"פ ד"א כו', ולטעם אחרון לחוד קשה דהא לא יהיה וחצרות דומיא דמדבר בערבה שהם מורים על המקום שהכעיסו לפני הקב"ה ונגלה וחצרות היא תוכחה שלא למדו ממרים כו' אבל לפירוש ראשון וחצרות לא בא להורות אלא על הכעסה שהכעיסו בחצרות דאין לומר שהוכיח אותן על חטא מרים דהא לא מנה כאן אלא העת הרבים מ"ה צריך נמי לטעם הא': ט פי' נדברתם כי חזק סוא ממנו כדפרש"י שם א"כ כנגד המקום שסבא את הארן והם נגוסו אע"ג דתוכחת מרגלים מבין פארן מפיק ליה מ"מ שלוח מרגלים לחוד ול' הרע של מרגלים לחוד שדברו על הארץ. גם יש לפרש שהדבר שדברו נגד המקום הוא מחלוקתו של קרח ואין בין הל' הראשון והאחרון אלא שהאחרון מפרש שהוכיחם על שלא לקחו מוסר ממרים שלקחה בשביל שדברה באחיה והראשון פי' שהוכיחם על שהכעיסו שם המקום במחלוקת, הרא"ם: י כ"ל בין הכל הוא ל' ימים דיום ל' נחשב מן סוף ל' וגם נחשב לתחלת ז' ימים שהרי ביום ל' נסעו משם נמצא דביום ל"ט שלחו מרגלים מקדש ברנע דהיינו בכ"ט בסיון, עיין ברא"ם באורך: כ מתלבטת פי' ממהרת: ל אין זה פי' ויהי בארבעים שנה כלומר אחד

תוכחת משה לב"י

פעם בדברי קנטורין ופעם בדברי ריוי ושבח ופעם בהבטחות גדולות, ופעם לוה אותם מצות חדשות אשר לא הודיעם עד הנה בספרים הראשונים ע"כ לוה הקב"ה לחבר ספר חמישי זה לד' ספרים הראשונים ויהיו כל החמשה ספרים כאחת ותורה אחת היא, כי גם דברי משה דברי ה' המה ורוח ה' דבר בו ומלתו על לשונו ושכינה מדברת מתוך גרונו של משה. וא"ת א"כ למה התחיל הספר הזה במלת אלה ולא במלת ואלה שיהיה ו' מוסיף על הספרים הראשונים, ותירץ הרב רבינו בחיי ז"ל זה יורה כי הספר החמישי הזה אע"פ שהוא מקושר עם הארבעה

דעת זקנים מבעלי התוספות

ואמר מה שוהו אהליך יעקב. משל דמשה ודבלעם למה הדבר דומה לבן מלך שיש לו שני שרים אחד אוהבו ואחד שונאו האוהב אומר לו בני הזהר שלא תעשה עבירה שאביך מלך ודיין ואם ישמע לא יחוס עליך אלא יהרגך והשונא אומר עשה כל תאות לבך כי המלך אביך ואינך ירא משום דבר. כך משה שאוהב אמר לישראל השמרו לכם פן יפתה לבבכם, וכתיב וחרה אף ה' בכם וגו'. אבל בלעם השונא אמר להם מה טובו אהליך יעקב משכנותיך ישראל וגו' ועשו כל תאות לבבכם כי לאומות עושה כל הרעה שגזר עליהם שנאמר לא איש אל ויכזב אבל בכם שאתם בניו אם גזר רעה הוא אמר ולא יעשה ודבר ולא יקימנה. ועליהם אמר שלמה נאמנים פצעי אוהב ונעתרות נשיקות שונא. וגם על משה נאמר ולמוכיחים ינעם ועליהם תבא ברכת טוב ועליו לא נאמר אלא ועליהם ועל המוכיח ועל המתוכח: בין פארן ובין תפל ולבן. דברים של תפלות שהטילו על המן שהיה לבן. ומה היו אומרים וכי יש טוחן ואינו פולט שאוכלים המן ונבלע באיברים:

מרפא לשון

פארן ג"כ הם, והנה לפי התרגום ב' מלות בין ובין יתרים והעיקר בפארן תפל לבן שתרגומם בפארן אתפלו על מנא, וצל"ד למה באו בכתוב בין ובין יתרים ונר' שר"ל ובין שני הסעיפים הקודמים שהם במדבר ובערבה שבתחלה ושבסוף ביני ביני עוד הוסיפו סרה והכעיסו לפני במן ובשליו שזה ג"כ רעה תחת טובה. וחצרות, ובחצרות ארגיזו על בסרא, ירמוז לחטא המתאוננים שנא' כי יבכו עלי לאמר תנה לנו בשר ונאכלה, והרא"ם הקשה על זה שלא היה זה בחצרות אלא בקברות התאוה ודבריו תמוהים שהרי לא נקרא המקום ההוא קברות התאוה אלא מאחר שנעשה מעשה זה ומי הגיד לו של היה נק' שם המקום ההוא חצרות. ודי זהב, ועל דעבדו עגל דדהב. נר' שפירוש ודי לפי התרגום מלה שמושית במקום של כמו שהיא בל' ארמי בתרגום דילכון יהי' וכיוצא, ולפי

נחל קדומים

האומר דבר בפני רבו יתחייב מיתה אלא שיטול רשות עכ"ד וכתב עוד רבינו אפרים ז"ל הדברים אשר דיבר משה ר"ת האד"ם אשר יעשה אותם האד"ם וח"י גי' כ"ד ספרים במדבר גי' אברהם ואפשר לרמוז בערבה רמוזים יצחק יעקב הא כיצד תיבת בערבה כשתסיר אות ע' הארבעה אותיות הנשארות גימט' יצחק עם הכולל. ואות ע' רמז ליעקב שהוא אב ע' נפש מטמין ברמ"ז זכות ג' אבות ודוק.

רמב"ן

(ב) **וטעם** אחד עשר יום מחורב. יודיענו הכתוב שיעור המדבר כי מחורב שיצאו משם עד קדש ברנע מהלך אחד עשר יום בלבד כי קרוב הוא בדרך הר שעיר וקדש ברנע הוא סוף המדבר בגבול הר האמורי שהוא נחלת ישראל ושם ארץ סיחון ועוג אשר שם באר התורה בגיא מול בית פעור ואחרי כן אמר שהם הלכו דרך הר האמורי כל המדבר הגדול והנורא ואחרי כן יספר כי בקדש ברנע שהוא בתחום נחלתם בקשו מרגלים ונשתבש דרכם והלכו דרך ים סוף לאחור ולא לפנים עד מלאת ארבעים שנה ובעבור

ג באַרְבָּעִים שָׁנָה בְּעַשְׁתֵּי־עָשָׂר חֹדֶשׁ בְּאֶחָד לַחֹדֶשׁ דִּבֶּר מֹשֶׁה אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל כְּכֹל אֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֹתוֹ אֲלֵהֶם׃ ד אַחֲרֵי הַכֹּתוֹ אֵת סִיחֹן מֶלֶךְ הָאֱמֹרִי אֲשֶׁר יוֹשֵׁב

תרגום אונקלוס

ג. וַהֲוָה בְּאַרְבְּעִין שְׁנִין בְּחַד עֲשַׂר יַרְחִין בְּחַד לְיַרְחָא. מַלֵּיל מֹשֶׁה עִם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל. כְּכֹל. דְּפַקֵּיד יְיָ. יָתֵיהּ לְוָתְהוֹן: ד. בָּתַר דִּמְחָא. יָת סִיחוֹן מַלְכָּא אֱמוֹרָאָה. דְּיָתֵיב

ה"א ויהי בארבעים. ר"ס ב: אחרי הכתו. ר"ס ב׳

בעל הטורים

(ג) בארבעים. ב' במס', ויהי בארבעים שנה, בארבעים אלף בישראל. לומר אם יהיה ת"ח אחד בין ארבעים אלף אין לריכין לא רומח ולא מגן כי ת"ח מגין עליהם מאויביהם דאיירי התם בת"ח שנאמר לבי לחוקקי ישראל והכא נמי כתיב בתריה

רש"י

ארבעים שנה: (ג) ויהי בארבעים שנה בעשתי עשר חדש באחד לחדש. מלמד שלא הוכיחם אלא סמוך למותו ם ממי למד מיעקב שלא הוכיח את בניו אלא סמוך למותו אמר ראובן בני אני אומר לך מפני מה לא הוכחתיך כל השנים הללו כדי שלא תניחני ותלך ותדבק בעשו אחי. ומפני ד' דברים אין מוכיחין את האדם אלא סמוך למיתה כדי שלא יהא מוכיחו וחוזר ומוכיחו נ ושלא יהא חבירו רואהו ומתבייש ם ממנו כו', כדאיתא בספרי. וכן יהושע לא הוכיח את ישראל אלא סמוך למיתה, וכן שמואל שנא' (ש"א יב) הנני ענו בי, וכן דוד את שלמה בנו: (ד) אחרי הכתו. אמר משה אם אני מוכיחם ע קודם שיכנסו לקצת הארץ יאמרו מה לזה עלינו מה היטיב לנו אינו בא אלא לקנתר ולמצוא עילה פ שאין בו כח להכניסנו לארץ, לפיכך המתין עד שהפיל סיחון ועוג לפניהם והורישם את ארצם ואחר כך הוכיחן: סיחון מלך האמרי אשר יושב

שפתי חכמים

עשר יום מחורב דרך הר שעיר והם הלכו אותו בארבעים שנה וזהו פי' ויהי בארבעים שנה אלא בארבעים ש:ה אבתריה קאי כמו שפרש"י מלמד שלא הוכיחן כו' אלא מקרא קצר הוא והוא כאלו כתיב אחד עשר יום מחורב ואתם הלכתם בג' ימים בסיועת הקב"ה ומפני שקלקלתם איחרתם ארבעים שנה ואחר כך מתחיל דבור חדש ויהי בארבעים וגו' דבר משה וגו' ואין להקשות דהכא משמע בשביל חטא המרגלים עכבו במדבר ארבעים שנה ובפ' בהעלותך פרש"י מיד עד שלשה ימים כו' אלא שחטאו במתאוננים י"ל בשביל חטא מתאוננים נתעכבו ל' יום ובשביל חטא מרגלים מ' שנה: מ דאל"כ מאי נ"מ מתי היתה: נ ר"ל דאם מוכיחו קודם מיתתו קשה אוכיחו היום מעט ומחר מעט דמה לי להוכיחו הכל בפעם אחד עדיין יש לי פנאי להוכיחו למחר ושמא יאמר זה מפני איזה שנאה שיש לו עליו הוא מוכיח אותו תמיד וא"כ בועט בתוכחתו מ"ה הוכיח אותו סמוך למיתה על כל מעשיו. וא"ת א"כ למה פרש"י לעיל וממי למד מיעקב כו' מנ"ל דלמא מסברא דנפשיה עשה כן דמפני ארבעה דברים אין מוכיחין כו', וי"ל דק"ל דהא כל הטעמים הללו אינם שייכים הכא דלא שייך לומר שמא יניחנו וילך לו דהא:ה ילכו דהא לא יבאו אלא לבא לא"י וגם לא שייך למימר שלא יתבייש ממנו דהכא כל ישראל ביחד היה מוכיח ומה שהביא רש"י ומפני מה כו' הוא מביא הטעם של יעקב. וא"ת והא כתיב הוכח תוכיח את עמיתך ופרש"י אפי' מאה פעמים, וי"ל הוכח תוכיח מיירי בשעת מעשה ושלא יהא מוכיחו וחוזר ומוכיחו פי' שלא בשעת מעשה רק כשעשה ככל המעשה, מצאתי: ם ר"ל כשפוגע בו אותו שהוכיחו זה מתבייש ממנו: ע רצונו לתרץ נ"ל למכתב אחרי הכותו כיון שכתיב ויהי בארבעים שנה וגו' אלא כך אמר משה כו'. וא"ת א"כ דלמא הא דלא הוכיחן קודם לזה משום שהמתין כו' כדי שלא יאמרו מה היטיב, וי"ל דא"כ הל"ל ויהי אחרי הכותו את סיחון ועוג ולמה כתי' ויהי בארבעי' שנה אלא ללמד שלא יוכיח אלא סמוך למיתה ומדכתי' אחרי הכותו ש"מ נמי הא דאמר משה כו': פ עילה

תוכחת משה לב"י

ספרים הראשונים והכל קשר אחד ובנין אחד עכ"ז הוא ענין בפ"ע, והוא כענין האתרוג שהוא מיוחד עם השלשה מיניו שאין מצותם אלא עמו, עכ"ז הוא בפ"ע שאין לאגדו עמהם יחד באגד אחד, אבל בשעת ברכה צריך לחברם יחד זה אצל זה ולא יהיה שום פירוד ביניהם, כן הוא בספר זה החמישי, אין התורה שלמה עד שיתחבר עמהם הספר הזה, ועכ"ז רמז בתיבת אלה ולא והנה, להפריד ביניהם, כאתרוג מן השלשה מינים, עכ"ל בתוספת נופך: (ג) ויהי בארבעים שנה וגו'. פי' רש"י מלמד שלא הוכיחן אלא סמוך למיתה, וקשה הרי להוכיח את חבירו היא מצוה הנוהגת בכל שעה שרואה בחבירו שאינו נוהג כשורה, דכתיב הוכח תוכיח את עמיתך, וא"כ איך לא קיים משה מצוה זו כל ימי חייו עד סמוך למותו, ותירץ הרב בעל פא"ז והאריך בתירוצו, והקיצור מדבריו הוא דבגמרא ריש פ"ד דבילה וכן מוסכם מכל הפוסקים בא"ח הלכות י"כ (סימן תר"ח סעיף ב) נשים שאוכלות ושותות בערב י"כ עד שחשכה וכו' אין מוחין בידם וכו' דמוטב שיהיו שוגגין ואל יהיו מזידין, וה"ה בכל דבר איסור אפי' מפורש בתורה אם יודע שאין דבריו נשמעין לא יוכיחם ברבים רק פעם אחת אבל לא ירבה בתוכחות, וביבמות (דף סה) אמרו חז"ל כשם שמצוה לומר דבר הנשמע כך מצוה שלא לומר דבר שלא נשמע וכו' שנאמר אל תוכח לץ וגו' עכ"ל, וידוע דמשה החזיק לישראל שאינם מקבלים תוכחה כמו שפרש"י ריש פרשה זו ד"ה אל כל ישראל „אלו הוכיח מקצתן היו אלו שבחוץ אומרים אלו היינו שם היינו משיבין אותו וכו'", וגם בפ' כי השא ע"פ והנה עם קשה עורף הוא פרש"י מחזירים קשה ערפם נגד מוכיחיהם ומאנים לשמוע, ולפ"ז היה מצוה שלא לומר דבר שלא נשמע הוא והיה אסור להוכיחם, אבל עכ"פ פעם אחת חייב להוכיח אותם כנ"ל. וכ"ז באדם שהוא מוכיח מעצמו מחמת מצות תוכחה, אבל הקב"ה לא כן הוא שמוכיחם וחוזר ומוכיחם, כמו שמצינו שלא נביאיו להוכיחם השכם והערב נביא אחר נביא ובכל יום ויום היה הנביא מוכיחם וחוזר ומוכיחם בשליחות הקב"ה, והנה פשטא דקרא משמע שאחר שהוכיחם משה כבר במדבר בערבה מול סוף בין פארן ובין תפל ולבן וגו' הוכיחם עוד אחר זה קודם מיתתו בעבר הירדן כמפורש בפסוק כאן בפשטות דקרא, וא"כ איך פרש"י מלמד שלא הוכיחן אלא סמוך למותו, ול"ל דרך פירושו דבאמת כבר הוכיחם בשעת מעשה העבירות במדבר בערבה מול סוף וגו' רק שבאותם העבירות לא הוכיחן רק פעם אחת על כל עבירה ועבירה שעשו ולא הרבה בתוכחות כי ידע שאינם מקבלים תוכחה ובאדם זה אינו החיוב להוכיחו רק פעם אחת, אבל קודם מותו חזר והוכיחם עוד והרבה בתוכחות, והטעם מפני שקודם מותו זכה להיות נקרא איש אלהים ועלה למדרגה וזכה למדת אל, כדאיתא במקובלים לכך השתמש בשלביטו של מלך להרבות בתוכחה אחר תוכחה כמו כביכול הקב"ה כנ"ל: ככל אשר צוה ה' אותו אליהם. וקשה מאי משמיענו הכתוב שלא פשיטא שמשה לא שינה ח"ו ממה שצוה אותו הקב"ה, ונראה כי לא מהמצות דבר הכ' רק מענין התוכחה הזאת, שלא נטעה לומר שמשה קודם מותו הוכיח מעצמו את ישראל ודבר אליהם ככל העולה אז על רוחו, ע"כ ספרה לנו התורה כי התוכחה הזאת נלמדה מאת ה', וכל דבור ודבור שיצא מפי משה לא מעצמו אמרה רק כאשר צוה מפי ה', ע"כ אמר הכ' ויהי בארבעים שנה וגו' דבר משה אל בני ישראל, תוכחת מוסרו, והתוכחה הזאת לא מעצמו אמרה רק ככל אשר צוה ה' אותו אליהם: (ד) אחרי הכתו את סיחון וגו'. פרש"י אמר משה אם אוכיחם קודם שיכנסו לקצת הארץ יאמרו מה היטיב לנו אינו בא אלא לקנתר אותנו וכו' לפיכך המתין עד

תפסיר הרס"ג

אליום אלאוול מן אלשהר אלחאדי עשר. כלם מוסי' בני אסראיל. כגמיע מא אמרה אללה אליהם: (ד) בעד פתחה. בלד סיחון מלך אלאמוריין. אלמקים פי חשבון.

גוה שלום

אלבידא, במדבר השמם. (ד) אחרי הכותו, בעד פתחה בלד וכו'. אחרי שכבש ארץ סיחון וכו'. הבשן,

אבן עזרא

(ד) בעשתי. פירשתיו בפרשת נשא:

רבינו בחיי

בחצרות להסגרה של מרים נמצא שבשלשה ימים הלכו כל הדרך. ובמדרש אלה הדברים רבה אחד עשר יום מחורב אחד עשר יום היו ישראל מושלמים להקב"ה כלומר מארבעים יום שהיה משה בהר היו ישראל אחד עשר יום ולא יותר בשלום עמו וכ"ט יום לתשלום מ' יום חשבו לעשות העגל וחד אמר שני ימים היו מושלמין בחורב לא יותר שנאמר (ישעיה כח) ואותי יום יום ידרושון וחד אמר יום אחד שנאמר (דברים ד) יום אשר עמדת לפני ה' אלהיך בחורב וחד אמר אפילו יום אחד לא היו מושלמין אלא בו ביום עשו עבודה זרה שנאמר (ישעיה יז) ביום נטעך תשגשגי. ד"א אחד עשר יום מחורב אחד שבעשרת הדברות הכעסתם אותו מחורב:

(ג) ויהי בארבעים שנה בעשתי עשר חדש. סמוך למיתתו הוכיחן וכן דרך הצדיקים להוכיח סמוך למיתתן וכן מצינו ביעקב וכן מצינו ביהושע שלא הוכיח לישראל אלא סמוך למיתתו וכן שמואל ע"ה אמר (ש"א יב) הנני ענו בי וכן מצינו בדוד ע"ה לשלמה בנו:

(ד) אחרי הכותו. אחר שהיטיב הקב"ה לישראל כל הטובה הזאת שעל ידו הכה לפניהם סיחון ועוג והורישם את ארצם אחר כי בא להוכיחם:

אשר יושב בעשתרות באדרעי. מצינו שלשה דברים נקראים בכתובים עשתרות ואלו הן ההרים והצאן ועבודה

נחל קדומים

בזכות אברהם בערבה בערבות מול סוף דבזכות מילה עברו ים סוף וז"ש לגוזר ים סוף לגזרים קרי ביה לגזורים ועוד האריך ברמזים

מרפא לשון

שחטא העגל הוא גדול ומפורסם ושקול כנגד כלם הניחו באחרונה ואמר בו ודי זהב כלומר ושל זהב שהוא אותו חטא הידוע מעגל שעשו אלהי זהב, והנה לא נתפרש בפ' זה לפי התר' אלא ה' נסיונות לבד, ורז"ל רמזו בו עוד נסיונות אחרות כמו שנזכר בפירוש רש"י ז"ל כמו שילוח המרגלים ומחלוקתו של קרח ולא נתפרשו בתרגום, ונר' מפני שאינם בכלל כל ישראל אלא בקצתם כי חטא המרגלים לא היה אלא במרגלים עצמם אבל ישראל אנוסים היו שאלו לא אמרו המרגלים לא נוכל לעלות אל העם לא היו בוכים ואומרים נתנה ראש וגו' וכן מחלוקתו של קרח לא היתה אלא ע"י קרח ועדתו וכמ"ש האיש אחד יחטא וגו' לכך לא נתפרשו

מסורת הקריאה

במלאפום: (ד) את. ביתיב. ונמסר עליו י"א בטעמא לאחור. ע"י

רמב"ן

שלא היו ישראל עתה במדבר כי כבר נכנסו בארץ מואב הנזכרת דרש אונקלוס כי במדבר בערבה רמוזים הם לתוכחות ועוד כי מדוע יזכיר כל אלה המקומות ויתן סימנים ומצרים יותר מן המוכר שדהו ושיעור הכתוב לדעתו אלה הדברים אשר דבר משה אל כל ישראל בעבר הירדן דבר במדבר בערבה ובמול סוף בין פארן ובין תופל ולבן וחצרות ודי זהב ואחד עשר יום מחורב כי הזכיר להם כל מה שעשו במקומות האלה ואחר כן אמר הכתוב כי שם בעבר הירדן הנזכר הואיל לבאר התורה אחר הוכיחו אותם ויען ויאמר ה' אלהינו דבר אלינו בחורב לאמר וכך הוא נדרש בספרי על דעת רבי יהודה אבל רבי יוסי בן דורמסקית עשה אותן מקומות שנקראו כן: אשר יושב בחשבון. שלא היתה שלו אבל לכדה ממלך מואב ובנאה להיות לו בית מלכות וכן אשר יושב בעשתרות

בְּחֶשְׁבּ֑וֹן וְאֵ֗ת ע֚וֹג מֶ֣לֶךְ הַבָּשָׁ֔ן אֲשֶׁר־
יוֹשֵׁ֥ב בְּעַשְׁתָּרֹ֖ת בְּאֶדְרֶֽעִי׃ ה בְּעֵ֥בֶר
הַיַּרְדֵּ֖ן בְּאֶ֣רֶץ מוֹאָ֑ב הוֹאִ֣יל מֹשֶׁ֔ה
בֵּאֵ֛ר אֶת־הַתּוֹרָ֥ה הַזֹּ֖את לֵאמֹֽר׃
ו יְהוָ֧ה אֱלֹהֵ֛ינוּ דִּבֶּ֥ר אֵלֵ֖ינוּ בְּחֹרֵ֣ב
לֵאמֹ֑ר רַב־לָכֶ֥ם שֶׁ֖בֶת בָּהָ֥ר הַזֶּֽה׃
ז פְּנ֣וּ ׀ וּסְע֣וּ לָכֶ֗ם וּבֹ֨אוּ הַ֥ר הָֽאֱמֹרִי֮
וְאֶל־כָּל־שְׁכֵנָיו֒ בָּעֲרָבָ֥ה בָהָ֛ר
וּבַשְּׁפֵלָ֥ה וּבַנֶּ֖גֶב וּבְח֣וֹף הַיָּ֑ם אֶ֤רֶץ
הַֽכְּנַעֲנִי֙ וְהַלְּבָנ֔וֹן עַד־הַנָּהָ֥ר הַגָּדֹ֖ל
נְהַר־פְּרָֽת׃ ח רְאֵ֛ה נָתַ֥תִּי לִפְנֵיכֶ֖ם

תרגום אונקלוס

בְּחֶשְׁבּוֹן . וְיָת . עוֹג מַלְכָּא דְּמַתְנַן . דְּיָתֵיב בְּעַשְׁתָּרוֹת בְּאֶדְרֶעִי : ה. בְּעִבְרָא דְּיַרְדְּנָא בְּאַרְעָא דְּמוֹאָב . שָׁרִי מֹשֶׁה . פָּרֵישׁ . יָת אוּלְפַן אוֹרָיְתָא הָדָא לְמֵימַר : ו. יְיָ אֱלָהַנָא . מַלֵּיל עִמַּנָא בְּחוֹרֵב לְמֵימַר . סַגִּי לְכוֹן דִּיתֵיבְתּוּן בְּטוּרָא הָדֵין : ז. אִתְפְּנוֹ וְטוּלוּ לְכוֹן . וְעוּלוּ לְטוּרָא דֶּאֱמוֹרָאָה וּלְכָל מְדוֹרוֹהִי . בְּמֵישְׁרָא בְּטוּרָא . וּבְשָׁפֵילְתָא וּבְדָרוֹמָא וּבִסְפַר יַמָּא . אֲרַע כְּנַעֲנָאָה וְלִבְנָן . עַד נַהֲרָא רַבָּא נַהֲרָא פְּרָת : ח. חֲזוֹ . דִּיהָבִית קֳדָמֵיכוֹן

תפסיר הרס"ג

ועוג מלך אלבת'ניה. אלמקים פי עשתרות פי אד'ראעאת: (ה) פי עבר אלארדן פי בלד מואב. אמען מוסי'. בביאן הד'ה אלשריעה קאילא: (ו) אללה רבנא. קאל לנא פי חריב. חסבכם אלמקאם פי הד'א אלגבל: (ז) ולו וארחלו. ואדכ'לו אלי גבל (י"נ בלד) אלאמורי וגמיע גיראנה. פי אלג'ור ואלגבל. ואלסהל ואלדארום וסאחל אלבחר. בלד אלכנאעניין ואלבנאן. אלי אלנהר אלכביר נהר אלפראת: (ח) אנצ'רו

נוה שלום

אלבת'נייה, ארץ המישור. (ה) הואיל, אמען, נתישב ודקדק בביאור התורה וכו'. (ז) בערבה, פי אלג'ור (מוצ'ע מנכ'פץ' בין אלקדס והוראן מסירה ת'לאת'ה איאם פי ערץ' פרסכ'ין)

אבן עזרא

(ה) הואיל משה באר. שנים פעלים עוברים דבקים בלא וי"ו וכך חמק עבר והנה משה החל לפרש לבנים שנולדו במדבר מה שאירע לאבותיהם ואמר להם כל המצות גם עשרת הדברים ששמעו אבותיהם מפי השם ישמעום גם הם מפי ציר נאמן: (ו) בחורב. הוא סיני כאשר אמרתי: (ז) פנו. עזבו זה המקום: וסעו לכם.

אבי עזר

(ה) (הואיל משה שנים פעלים עוברים דבקים בלא וי"ו) ומצאנו ג"כ הואיל הלך אחרי צו שני עוברים נלמדים בלא וי"ו. ע' בס' מאיר נתיב כי הואלתי ל' רצון וחפץ לכן אפשר נלמדים יחד בלא וי"ו כיון שהרצון והמעשה דבר אחד. ונחשב תיבת הואיל כמו מקור אל פעל שאחריה הוא ג"כ כונת המחשבה הקודמת למעשה יתחברו יחד בלא וי"ו החיבור

רבינו בחיי

זרה. ההרים הוא שהזכיר כאן אשר יושב בעשתרות כי כשם שהיה עוג מלך הבשן גבור גדול וחסון הוא כאלונים כן היה מקום שבתו חזק בהרים הגבוהים. והוא עשתרות קרנים שהזכיר הכתוב (בראשית יד) ויכו את רפאים בעשתרות קרנים. ונקרא עשתרות קרנים על שם שעולין שם

ת"א הואיל משה באר. סוטה לה: פנו וסעו. ב"ק ס"א: עד הנהר הגדל. שבועות מז:

בעל הטורים

ענין התורה שנאמר הואיל משה באר את התורה: (ה) הואיל. ג' במס', הכא, ואידך כי הואיל ה' לעשות, הואיל הלך אחרי צו. היינו דאמר בין כך ובין כך קרויין בניו של מקום בין עושין רצונו של מקום שמקיימין את התורה דהיינו הואיל משה ובין עובדי עכו"ם דהיינו הואיל הלך אחרי צו. הואיל ה' לעשות אתכם לו לעם: את התורה הזאת לאמר. וסמיך ליה ה' אלהינו כלומר הזהירם על יחוד השם: (ו) בחרב לאמר כתיב חסר, שאם לא תקיימו את התורה והבאתי עליכם חרב: (ז) פנו. ב"ה כפולה יש לכם לפנות אבל ומעשים רעים. לא נפני בכ"מ שאתם פונים הענינים עמכם: (ח) ראה נתתי לפניכם

שפתי חכמים

ר"ל עולה. צ ר"ל ל"ל למכתב אשר יושב בחשבון ל"ל להזכיר מקומותיהם: ק וקרנים הוא ל' קרן כלומר חזק: ר כלומר אף שאמר מלכים דעשתרות זו ל' צוקין דלמא דוקא עשתרות קרנים הוא ל' צוקין, ועז"פ ועשתרות זו היא עשתרות קרנים דהתם והתם נמי כתיב ויבא הפליט זה עוג כו': ש ר"ל אם יושב בעשתרות לא יושב באדרעי, ל"פ שם המלכות נקרא אדרעי. והרא"ם פי' ובאדרעי מיבעי ליה: ת עי' בפ' ויקרא: א מדכתיב כאן באר את התורה ובפ' כי תבא כתיב וכתבת וגו' דברי התורה הזאת באר היטב והיטב מתגלגל בלישנו שבעים ה' ס"י הי"ט היט"ב: ב רב זמן רב: ג דלפשוטו קשה הוה ליה למימר די לכם שבת למה כתיב ל' רב, ל"פ ומדרש אגדה: ד יש מקשים והא כתיב אל תתגר בם מלחמה וגו', ומאי י"ל אלו לא חטאו ישראל היה נותן להם ארץ י' עממין כאשר נשבע לאבותם והטעם גרמה להם שלא נתן להם אלא ארץ שבעה: ה כל"ת הא נהר פרת קטן היה מכלם דהא בפ' בראשית מונה אותו בסוף כ"כ כפי' פרשת לך לך: ו לשחוור לשר: ז פירוש קרב לגבי מלוה בשמן וג"כ אפי' מלוה כנגיעתך בו הודפהו

רש"י

בחשבון. (ספרי) אלו לא היה סיחון קשה צ והיה שרוי בחשבון היה קשה שהמדינה קשה, ואלו היתה עיר אחרת וסיחון שרוי בתוכה היתה קשה שהמלך קשה אע"ו שהמלך קשה והמדינה קשה: אשר יושב בעשתרות. המלך קשה והמדינה קשה: עשתרות. הוא לשון צוקין וקושי, כמו עשתרות קרנים ק ועשתרות זה הוא עשתרות קרנים ר שהיו שם רפאים שהכה אמרפל שנאמר (בראשית יד) ויכו את רפאים בעשתרות קרנים ועוג נמלט מהם, והוא שנאמר (שם יג) ויבא הפליט, ואומר (לקמן ג) כי רק עוג מלך הבשן נשאר מיתר הרפאים: באדרעי. שם ש המלכות: (ה) הואיל. ת התחיל, כמו (בראשית יח) הנה נא הואלתי: באר את התורה. א בשבעים לשון פירשה להם: (ו) רב לכם שבת. כפשוטו. ב ויש מדרשי אגדות ג הרבה גדולה לכם ושכר על ישיבתכם בהר הזה עשיתם משכן ומנורה וכלים קבלתם תורה מניתם לכם סנהדרין שרי אלפים ושרי מאות: (ז) פנו וסעו לכם. זו דרך ערד וחרמה: ובאו הר האמרי. כמשמעו: ואל כל שכניו. עמון ומואב ד והר שעיר: בערבה. זה מישור של יער: בהר. זה הר המלך: ובשפלה. זה שפלת דרום: ובנגב ובחוף הים. אשקלון ועזה וקסרי וכו' כדאי' בספרי: עד הנהר הגדול. מפני שנזכר עם ארץ ישראל קוראו ה גדול. משל הדיוט אומר עבד מלך מלך, הדבק ו לשחוור וישתחוו לך (שבועות מז) ז קרב לגבי דהינא ואידהן: (ח) ראה נתתי. בעיניכם

תוכחת משה לבי

שהפיל לפניהם את סיחון ועוג והורישם את ארצם אח"כ הוכיחן מכ"ל, וקשה הטיבת בני גד ובני ראובן וחצי שבט מנשה שלקחו ארץ סיחון ועוג שלהם הטיב משה, אבל אמר השבטים אשם תשעה שבטים וחצי רובן של ישראל שלא נטלו חלק מארץ סיחון ועוג ועדיין להם לעבור את הירדן ולהלחם עם ל"א מלכים עדיין הדבר במקומו עומד ביאונכו למשה מה היטבת לנו כנ"ל, ועפ"ז דוחק יוכל לומר כי אם היו ב"ג וב"ר וח"מ נטלו חלקם בארץ ישראל היתה א"י נחלקת לי"ב חלקים, לי"ב שבטים, ועכשיו שבני ראובן וב"ג וחצי מנשה נטלו חלקם בעבר הירדן מזרחה, נחלקה א"י לתשע מטות וחצי, דהיינו לתשעה חלקים וחצי, כדכתיב בספר יהושע (קפיטל יג) ועתה חלק את הארץ הזאת בנחלה לתשעת השבטים וחצי השבט המנשה, ונמצא שבזכה

נחל קדומים

ע"ש: ו (ב) ה' אלהינו דבר אלינו בחורב לאמור וגו'. פירש הרב המובהק כמהר"ר יהוסף קונקי ז"ל במ"ש מכאן מודעא רבא לאוריתא שכפה עליהם ההר כגיגית וכתב הרשב"א דכשנכנסו לא"י בטלה המודעא דכתיב ויתן להם ארצות גוים בעבור ישמרו חקיו וז"ש בעבר הירדן בארץ מואב הואיל משה באר את התורה הזאת מסיבת לאמר אמירה אחת ורצה לברר הענין. ומהו האמירה שהיו ישראל אומרים ה' אלהינו דיבר אלינו בחורב לאמר כפה הר חורב עלינו ואמר אם אתם מקבלים וכו' ואנו אנוסים. ועתה רב לכם שבת בהר הזה. די לכם לשבת בטענת ההר הזה, פנו וסעו לכם וכו' וכשאתם באים לארץ אין כאן מודעא כלל. ודפח"ח. ואפשר שרמז מ"ש בכל יום בת קול יוצאת מהר חורב ומכרזת ואומרת אוי להם לבריות מעלבונה של תורה וכו' וז"ש ה' אלהינו דיבר אלינו בחורב לאמר לדורות שבכל יום בת קול יוצאת מחורב להזהיר על עסק התורה. א"נ אפשר במ"ש ויתיצבו בתחתית ההר מלמד שכפה עליהם ההר כגיגית ואמרו מכאן מודעא רבא לאוריתא. ובתרגום המיוחס ליונתן פירש בפ' ויתיצבו בתחתית ההר ומן יד

רמב"ן

באדרעי שהיתה ארץ רפאים והוא מלך האמורי כאשר אפרש בעזה"י ומפני שאמר אשר יושב בעשתרות באדרעי יורה כי עשתרות שם מקום אשר בו אדרעי ולשון ספרי בעשתרות שהיה קשה כעשתרות באדרעי זה מקום מלכות וכתב רש"י עשתרות לשון צוקין וקושי ועשתרות זהו עשתרות קרנים שהיו בה רפאים שנאמר ויכו את רפאים בעשתרות קרנים באדרעי שם מלכות וכן כתוב עשתרות צאנך כתרגומו ורבותינו אמרו למה נקרא שמן עשתרות שמעשרות את בעליהן ומחזקות אותן כעשתרות הללו שהם סלעים וחזקים והרי הרב מרכיב בו שני לשונות ולא ידענו מאיזה מקום הוציא שיהיה עשתרות שם צוקין וסלעים אבל יתכן שנאמר שהוא שם עדרי הצאן מלשון עושר כדברי חכמים ועשתרות קרנים היו הרים גבוהים שעליהם מצודות

דברים א

אֶת־הָאָרֶץ בֹּאוּ וּרְשׁוּ אֶת־הָאָרֶץ אֲשֶׁר נִשְׁבַּע יְהוָה לַאֲבֹתֵיכֶם לְאַבְרָהָם לְיִצְחָק וּלְיַעֲקֹב לָתֵת לָהֶם וּלְזַרְעָם אַחֲרֵיהֶם:
ט וָאֹמַר אֲלֵכֶם בָּעֵת הַהִוא לֵאמֹר לֹא־אוּכַל לְבַדִּי שְׂאֵת אֶתְכֶם:
י יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם הִרְבָּה אֶתְכֶם וְהִנְּכֶם הַיּוֹם כְּכוֹכְבֵי הַשָּׁמַיִם לָרֹב:

תרגום אונקלוס

יָת אַרְעָא. עוּלוּ וְאַחְסִינוּ יָת אַרְעָא. דְּקַיֵּים יְיָ. לַאֲבָהָתְכוֹן. לְאַבְרָהָם לְיִצְחָק וּלְיַעֲקֹב לְמִתַּן לְהוֹן. וְלִבְנֵיהוֹן בָּתְרֵיהוֹן: ט. וַאֲמָרִית לְכוֹן. בְּעִדָּנָא הַהוּא לְמֵימַר. לֵית אֲנָא יָכִיל בִּלְחוֹדִי לְסוֹבָרָא יָתְכוֹן: י. יְיָ אֱלָהֲכוֹן אַסְגֵּי יָתְכוֹן. וְהָא אִיתֵיכוֹן יוֹמָא דֵין. כְּכוֹכְבֵי שְׁמַיָּא

תפסיר הרס"ג

קד געלת אלבלד בין ידיכם. אצעדו וחוזוה. כמא קסם אללה לאבאיכם. לאברהים יצחק ויעקוב אן יעטיה להם. ולנסלהם בעדהם: (ט) פקלת לכם. פי ד'אלך אלוקת קאילא. לא אסתטיע וחדי אן אחתמלכם: (י) אד' אללה רבכם כת'רכם. והוד'אכם אליום. ככואכב

חלק הדקדוק

ח) לאברהם, תיבת לאברהם באזלא:

אבן עזרא

דרך הלשון כמו לך לך: (ט) לא אוכל לבדי. כטעם לא תוכל עשוהו לבדך: (י) הרבה אתכם. במצרים ונתקיימה הברכה שברך אביהם: וטעם ככוכבי השמים. דרך משל פעמים עם אלף וכן מאה הפך לשון

בעל הטורים

הקב"ה אמר כן למשה לאמר לישראל. א"כ כאלו הוא על כל א' וא' ואחד: (ט) ואמר אלכם. חסר יו"ד, כי י' פעמים הוכיחם וי' פעמים כתיב ציונם בתורה: (י) והנכם. ב', הכא, ואידך והנכם הולכים איש אחרי שרירות לבו. פי' אף ע"פ שהלכתם אחרי שרירות לבכם הנכם היום ככוכבי השמים לרוב:

רש"י

אתם רואים איני אומר לכם מאומד ומשמועה: באו ורשו. אין מערער בדבר ח ואינכם צריכין למלחמה אלו לא שלחו מרגלים לא היו צריכים לכלי זיין: לאבתיכם. למה הזכיר שוב לאברהם ליצחק וליעקב. אלא אברהם כדאי לעצמו, יצחק כדאי לעצמו, יעקב כדאי לעצמו: (ט) ואמר אלכם בעת ההיא לאמר. מהו לאמר ט אמר להם משה לא מעצמי אני אומר לכם י אלא מפי הקדוש ברוך הוא: לא אוכל לבדי וגו'. אפשר שלא היה משה ב יכול לדון את ישראל ל אדם שהוציאם ממצרים וקרע להם את הים והוריד את המן והגיז את השליו לא היה יכול לדונם, אלא כך אמר להם ה' אלהיכם הרבה אתכם הגדיל מ והרים אתכם על דייניכם נטל את העונש מכם ונתנו על הדיינים נ וכן אמר שלמה (מלכים א ג) כי מי יוכל לשפוט את עמך הכבד הזה אפשר מי שכתוב בו (שם ד) ויחכם מכל האדם ס אומר מי יוכל לשפוט, אלא כך אמר שלמה אין דייני אומה זו כדייני שאר האומות ע"א שאם דן והרג ומכה וחונק ומטה את דינו וגוזל אין בכך כלום, אני אם חייבתי ממון שלא כדין נפשות אני נתבע, שנאמר (משלי כב) וקבע את קובעיהם נפש: (י) והנכם היום ככוכבי השמים. וכי ככוכבי השמים היו באותו היום והלא לא היו אלא ס' רבוא מהו והנכם היום הנכם משולים כיום ע קיימים לעולם כחמה וכלבנה פ וככוכבים:

שפתי חכמים

מהלל תרגומו איתסדינא כלומר אף כאן הואיל וא"י חשובה גם כסף פרת נעשה חשוב עמה: ח דאל"כ איך אמר להם באו והלא עדיין אינם כבושה לפניהם: ט ר"ל כיון דכל לאמר לדרשא הוא או פי' לאמר לאחרים או פי' לא ואמור להם דברי והשיבני או פי' השיבני על דברי ואחד מכל הפירושים לא שייכים הכא, לכך פריך מאי לאמר: י כלומר אפי' היה בדעתי לשאת אתכם כדי שאקבל שכר לא אוכל כי הקב"ה מיחה בי וזהו שכתב לאמר ר"ל הקב"ה אמר לי בפירוש שלא לעשות וכן פרש"י בסמוך אם אומר לקבל שכר לא אוכל הוא שאמרנו כו' דהיינו מה שפירש כאן: כ וא"ת והא פרש"י לעיל לא מעצמי אני כו' א"כ מה מקשה רש"י שמא היה יכול אלא שאינו רשאי, וי"ל דק"ל יתורא דקרא למה אמר משה לא אוכל וגו' ה' אלהיכם הרבה אתכם וגו' אלא ה"ק משה לא מעצמי אני אומר כו' ואף אם לא צוה לי הקב"ה הייתי מוכרח למנות עליכם דיינים כי לא אוכל לבדי וגו' וע"ז מקשה רש"י אפשר שלא כו': ל יש מקשים הרי יתרו אמר למשה נבל תבול גם אתה וא"כ היה לו להקשות איך נכיא כמשה יהא קשה בעיניו לשפוט את העם, וי"ל דלעיל ה"א דה"ק נבל תבול גם העם פי' כיון שכבד על העם שיהא משה לבדו יושב ודן ויעמדו עליו מן הבקר עד הערב כי בודאי אם יהיו הרבה דיינים יקל על העם וממילא כשיכבד על העם יתרעמו על משה ויהא ג"כ תלונות ישראל למשה כבד על משה ולכך פרש"י הכא: מ ר"ל הרבה ל' הגדיל: נ פי' היכא דיש בידם למחות ולא מיחו: ס אין להקשות והרי מקרא זה כי מי יוכל לשפוט נאמר קודם מקרא דויחכם מכל האדם וא"כ כשאמר כי מי יוכל לשפוט עדיין לא היה חכם די"ל דסופו מוכיח על תחלתו והואיל ונחכם כל כך בסוף בתכלית החכמה ודאי שגם בתחלה היה חכם ויכול לדון ע"ד בלב נבון תנות חכמה: ע ר"ל כיום כמו כהיום. פ דהיינו כהיום אע"פ שאין לבנה וכוכבים שולטים ביום מכל מקום כיון דאין נקרא יום אלא כשלילו עמו כדכתיב ויהי ערב ויהי בקר יום אחד אם כן אתי שפיר מה שנקט בקרא כהיום. בשם מהרי"ן והא דכתיב בקרא לרוב פירש שיהא עוד זמן שתהיו כעופם גם לרוב אבל עכשיו אתם קיימים כיום דהיינו כחמה וכלבנה וכוכבי השמים אבל לא לרוב, הרא"ם:

תוכחת משה לבי

שרויתו ישראל כמה שמשה הורים נחלת סיחון ועוג לב' השבטים וחצי, כי מבור אם יגיע לכל אחד מישראל חלק יותר גדול מארץ ישראל, וזהו הטובה שעשה להם משה קודם התוכחה:
(י) ה' אלהיכם הרבה אתכם וגו'. איתא במדרש פרשה זו זה"ש השתחוו אל היכל קדשך ביראתך. וזאת תמוה מאד מה ענין פסוק זה אל זה, והנה הספ"ז ז"ל הנה ידוע קושית הגמרא (יבמות דף ו) על הפסוק את שבתותי תשמורו ומקדשי תיראו יכול יתירא אדם מבית המקדש נאמר שמירה בשבת ונאמר מורא במקדש מה שבת אין אתה מתירא מן השבת אלא ממי שהזהיר על השבת אף מורא המקדש לא מהמקדש אתה מתירא אלא ממי שהזהיר על המקדש כו' ופי' שם בתוס' ז"ל גבי אביו לא צ"ל זה דפשיטא שלא ישתחוה לאביו לשם אלהות אבל גבי מקדש אצטריך משום דהוי דבר שבקדושה כו' עכ"ל, ולפ"ז משמע דמותר להשתחוות למקדש בלבד שיהיה לבו לשמים למי שהזהיר על המקדש, והטעם מבואר במפרשים דמגדולת עבד ניכר גדולת רבו והאלהות השוכן בתוכו דמחילתן נתקדשו ע"י הקב"ה, ואיתא במדרש כאן על הפסוק הרבה אתכם והנכם וגו' לרוב. רב כתיב, אמר להם משה לישראל עתידים אתם להיות דומין לרבכם, מה הקב"ה אש אכלה אף ישראל דכתיב והי' אור ישראל לאש וגו', דמה מי שעובד ע"ז כתיב כמוהם יהיו עושיהם

רבינו בחיי

באותן ההרים הצאן אשר להם קרנים כגון היעלים והעזים והכבשים. הצאן הוא מה שכתוב (דברים ו) עשתרות צאנך כי עדרי הצאן נקראין עשתרות על שם שמעשרות בעליהן בצמר וחלב ובולדות. ואמרו במסכת חולין לעולם ימכור אדם שדה ויקח עתודים שנאמר (משלי כו) ומחיר שדה עתודים וכתיב (שם) ודי חלב עזים ללחמך ולחם ביתך וחיים לנערותיך. עבודה זרה הוא שכתוב (שופטים י) ויעבדו את הבעלים ואת העשתרות כי היתה ע"ז עשויה בצורת צאן. באדרעי. שם המדינה אשר שם הבירה למלך בנו אותה בסוף ההר במישור ושם קבץ כל מהגהו כענין שכתוב (במדבר

אבי עזר

והדברים עמוקים בדרכי הדקדוק: (ט) (לא אוכל לבדי כטעם לא תוכל עשוהו לבדך) כיון שמלאנו לשורש יכל שני הוראות פעמים משמש הוראתו בדרך שמירה ואזהרה כמו לא תוכל לתת עליך איש נכרי לא יוכל לבכר. לא תוכל להתעלם. ופעמים הוראתו מבלי יכולת לעשות. לא נוכל עד אשר יאספו. ולא יכלו לשתות מים ממרה ע"כ פירש הרב כאן ג"כ הוראתו בדרך יכולת כטעם לא תוכל עשוהו לבדך וכן פתרונו יפה לפי עניננו וזה שדרש ר' יהושע בן קרחה על פסוק לא תוכל לאכול בשעריך יכול אתה אבל אינו רשאי עיין רש"י פרשת

נחל קדומים

תלש מארי עלמא ית טורא וזקפיה באוירא והוה זייג הי' כאספקלריא ואתעדו תחותי טוורא. וכתבנו בעניותנו במ"א דאתיא כמ"ש המפרשים שכפיית ההר כמו חופה. ולקרב שתי הדרשות נראה דבתחילה כפה ההר ואמר אם אתם מקבלים התורה וכו' וכשהודו לקבל אותה כפיית ההר נעשית כמו חופה המצויירת ומרוקמת וכן ההר נעשה כחופה מאיר ומזהיר כאספקלריא וישראל נצבים תחת החופה. ואפ' שזה רמז הפ' מז' ק"ם אלהים אדני עז ישעתי סכות לראשי ביום נשק הולך ומזכיר כי אפי' מה שנראה דין הוא רחמים וישועה וז"ש אלהים וכתוב הויה שהוא רחמים אדני עז ישועתי מה שנראה חוזק ודין הוא ישועה. הלא תראה במעמד ה"ס כפיית ההר היה חופה אשר נראה בתחילה תוקף וגדולת דין ונעשה רחמים ושמחת חופה וז"ש סכות לראשי הר סיני ביום נשק מלחמה וכלי זיין שנראה לכלות ח"ו ישראל ותחילת המחשבה לעשות חופה. וגם עתה תרחם אל תתן ה' מאויי וכו' ואפשר זה רמז ה"א דיבר אלינו בחורב דיבר קשות בחורב שרוצה להמית ח"ו. אבל באמת רב לכם יתרון ורבו יתירה שישבנו בהר הזה שהיה חופה והוא כחתן כביכול: יוד (ג) והנכם היום ככוכבי השמים לרוב. פירש"י והלא לא היו אלא ס' רבוא וכו' ודרך דרש אפשר במה שפירשו כת הקודמין מאמרם ז"ל ביומא כתיב והיה מספר וכתיב אשר לא ימד כאן בזמן שישראל עושים רצונו של מקום כאן בזמן שאין ישראל עושים רצונו של מקום. ויש לחקור כי ה' ברצונו נתן הבחירה ביד האדם והגע עצמך שישראל היה מספרם כך וכך ובאותו

רמב"ן

סלעים ידמה אותם הכתוב לקרני הבהמות כמו שידמה אותם לשנים כענין שנאמר על שן סלע ומצודה וכן על קרנות המזבח וכן בקרן בן שמן אמר בו התרגום בטור רם בארעא שמינא ושם יעלו עשתרות הצאן התישים והעזים והיעלים וכיוצא בהן ולכך יקרא עשתרות קרנים וכן לבעלים ולעשתרות העבודות גלולים העשוים כצורת הצאן או להגין עליהם כפי סכלותם ובשפלות ההר בנו עיר ושמה אדרעי והוא שנאמר ויצא עוג מלך הבשן הוא וכל עמו למלחמה כי אסף את כל חילו אל העיר

יא יְהוָ֞ה אֱלֹהֵ֣י אֲבוֹתֵכֶ֗ם יֹסֵ֧ף עֲלֵיכֶ֛ם כָּכֶ֖ם אֶ֣לֶף פְּעָמִ֑ים וִיבָרֵ֣ךְ אֶתְכֶ֔ם כַּאֲשֶׁ֖ר דִּבֶּ֥ר לָכֶֽם׃
שני יב אֵיכָ֥ה אֶשָּׂ֖א לְבַדִּ֑י טׇרְחֲכֶ֥ם וּמַשַּׂאֲכֶ֖ם וְרִֽיבְכֶֽם׃
יג הָב֣וּ לָ֠כֶ֠ם אֲנָשִׁ֨ים חֲכָמִ֧ים וּנְבֹנִ֛ים וִידֻעִ֖ים לְשִׁבְטֵיכֶ֑ם וַאֲשִׂימֵ֖ם בְּרָאשֵׁיכֶֽם׃

תרגום אונקלוס

לְסָגֵי: יא. יְיָ אֱלָהָא דַאֲבָהָתְכוֹן. יוֹסֵף עֲלֵיכוֹן כְּוָתְכוֹן אֲלַף זִמְנִין. וִיבָרֵיךְ יָתְכוֹן. כְּמָא דְמַלֵּיל לְכוֹן: יב. אֵיכְדֵין אֲסוֹבַר בִּלְחוֹדַי. טוֹרְחֲיכוֹן וְעִסְקֵיכוֹן וְדִינְכוֹן: יג. הַבוּ לְכוֹן. גּוּבְרִין חַכִּימִין וְסוּכְלְתָנִין. וּמַרְעָן (י"נ וּמַדְּעָן) לְשִׁבְטֵיכוֹן.

תפסיר הרס"ג

אלסמא כת'רה: (יא) ואסאל אללה אלאה אבאיכם. אן יזיד פיכם. מת'לכם אלף מרה. ויבארך פיכם. כמא ועדכם: (יב) כיף אחתמל וחדי. ת'קלכם וקצצכם וכ'צאימכם: (יג) האתו ברגאל. חכמא פהמא. מערופין לאסבאטכם. אציירהם

ת"א ס' אלהי אבותיכם. ל"ס כח: ומשאכם. סנהדרין לט: הבו לכם. עירובין ק נדרים י:

בעל הטורים

(יא) ויברך. ב' במס', הכא, ואידך ויברך כל בשר שם קדשו. כשיברך אתכם יברך כל בשר שם קדשו שיאמרו ברוך שקיים הבטחתו: (יג) ואשמם. כתיב חסר יו"ד, לומר לך י"ם הוזהרו על הדיינים בתורה. ד"א ואשמם חסר לומר לך כי האשם הוא

שפתי חכמים

צ ר"ל האלף פעמים משלי מברכם שלי אבל הקב"ה יברך אתכם יותר מאלף פעמים כאשר דבר לכם. ואם תאמר כיון שהקב"ה הבטיחם לברכם אם יוכל וגו' למה אמר משה האלף פעמים משלי הן הא בכלל ברכת הקב"ה הן, וי"ל לכך אמר משה זו משלי דהיינו האלף שכר ברכות, בשם מהרי"ן. ועי"ל זו משלי כלומר הברכות שלי הם בלא תנאי אבל הברכות של הקב"ה הם על תנאי אם תקיימו המצות והתורה: ק כלומר אפי' יש בדעתי לשאת אתכם כדי לקבל שכר לא אוכל דאל"כ למה אמר איכה אשא וגו' והלא כבר אמר לא אוכל וגו' מפני העונש כו': ר ר"ל מולדים ושתי מלות הן אפיק רסן ר"ל הרסן מוספק מהם שהולכין בלא רסן לכך הם ממרים כמו הסוס שהולך בלא רסן: ש שכל הבה ל' הזמנה והכנה לדבר הוא הוי' תנו עלה או עזר לדבר זה, הרא"ם: ת והא דלא פירש"י זה לעיל גבי שלח לך י"ל דק"ל עפי הכא מהתם משום דתנן כל הכשר להעיד כשר לדון ונשים היאיל ופסולין להעיד פסולין לדון א"כ אנשים ל"ל: א מלי' חמוד כלומר שהעולם חומדין להם שאינם נמגמגין בלבושם וגם איכם מאריכין בדבריהם. ועי"ל בסופים ל' בושם כלומר שבושים ממעשיהם הרעים ואם הם רוצים לעשות איזה מעשה מתחלה רואים מה הוא התכלית כדי שלא יתביישו מאותו מעשה שיעשו, וזה נקרא חכם ע"ד החכם עיניו בראשו והוא שאמרו אל תהי רשע בפני עצמך: ב ר"ל שנושא ונותן בפרקמטיא: ג כדרך הדיינים: ד ל' אשמה ואע"פ שהל"ל ואשמם בראשיכם לפי שכל הפרשה היא לגולת אעפ"כ אין משיבין על הדרש (הרא"ם).

רש"י

(יא) יוסף עליכם ככם אלף פעמים. מהו שוב ויברך אתכם כאשר דבר לכם, אלא אמרו לו משה אתה נותן קצבה לברכתנו כבר הבטיח הקב"ה את אברהם (בראשית יג) אשר אם יוכל איש למנות וגו', אמר להם משה זו משלי היא צ אבל הוא יברך אתכם כאשר דבר לכם: (יב) איכה אשא לבדי. אם אומר לקבל שכר לא אוכל ק זו היא שאמרתי [ס"א שאמרנו] לכם לא מעצמי אני אומר לכם אלא מפי הקב"ה: טרחכם. מלמד שהיו ישראל טרחנין, היה אחד מהם רואה את בעל דינו נוצח בדין אומר יש לי עדים להביא יש לי ראיות להביא מוסיף אני עליכם דיינין: ומשאכם. מלמד שהיו (סנהדרין לט) אפיקורסין הקדים משה לצאת אמרו מה ראה בן עמרם לצאת שמא אינו שפוי בתוך ביתו, איחר לצאת אמרו מה ראה בן עמרם שלא לצאת מה אתם סבורים יושב ויועץ עליכם עצות רעות וחושב עליכם מחשבות [ס"א מלות וחשבונות]: וריבכם. מלמד שהיו רוגנים: (יג) הבו לכם. הזמינו ש עצמכם לדבר: אנשים. וכי תעלה על דעתך נשים מה ת"ל אנשים ת צדיקים: חכמים. א כסופים: ונבונים. מבינים דבר מתוך דבר. זו היא ששאל אריוס את רבי יוסי מה בין חכמים לנבונים חכם דומה לשולחני עשיר כשמביאים לו דינרין לראות רואה וכשאין מביאין לו יושב ותוהא נבון דומה לשולחני תגר כשמביאין לו מעות לראות רואה וכשאין מביאין לו הוא ב מחזר ומביא משלו: וידעים לשבטיכם. שהם ניכרים לכם שאם בא לפני מעוטף ג בטליתו איני יודע מי הוא ומאיזה שבט הוא ואם הגון הוא אבל אתם מכירין בו שאתם גדלתם אותו לכך נאמר וידעים לשבטיכם: בראשיכם. ראשים ומכובדים עליכם שתהיו נוהגין בהם כבוד ויראה: ואשמם. חסר יו"ד, (סנהדרין לט) למד ד שאשמותיהם של ישראל תלויות

נוה שלום

וכן תרגם לקמן יא ל. (יב) ומשאכם, קצצכם, ספורי עניניכם וקורותכם.

אבן עזרא

קדר: (יב) טרחכם. מגזרת היו עלי לטורח ופירוש טרחכם להבין אנשים פתאים המצות: ומשאכם. שבקשו לחם ומים ובשר כמו ולשום את משא כל העם הזה: וריבכם. זה עם זה: (יג) הבו. מלה זרה והיה הה"א ראוי להתנועע בשו"א ופת"ח: וידועים. שהם

אבי עזר

ראה: (יג) (הבו מלה זרה) וכן משפט השורש הלז בכל המקרא ומשפטו על משקל רצו בנו וכיון שה"א לא יכוע לבדו לכן היה משפטה בשו"א ופת"ח ועיין פ' ויגש הבו מקניכם ועיין בראשית הבה נרדה:

רבינו בחיי

כא) ויצא עוג מלך הבשן לקראתם הוא וכל עמו למלחמה אדרעי:

(יא) ככם אלף פעמים. אמרו במדרש רבה אמר להן משה ברכה זו קצובה משלי שתהיו אלף פעמים ששים רבוא אבל הקב"ה יברך אתכם כאשר דבר לכם (בראשית כח) והיה זרעך כעפר הארץ:

(יב) איכה אשא לבדי טרחכם. הטורח שיש לי שאשכיל המצות לפתאים, ודרשו רז"ל מלמד שהיו ישראל טרחנין הרבה אחד מהם רואה בעל דינו נוצח בדין אמר יש לי עדים להביא יש לי ראיה להביא מוסיפני עליכם דיינין. ומשאכם, כשבקשו הבשר והמים שכן כתיב (במדבר יא) לשום את משא כל העם הזה עלי. וריבכם. למדך שהיו בעלי מריבה וקטטה אלו עם אלו:

(יג) ואשימם בראשיכם. שיהיו

תוכחת משה לב"י

העובד להקב"ה לא כ"ש כו', ועתידין ישראל להיות מחיצתן לפנים ממ"ה כו' עכ"ל, ומזה הטעם אסור לישראל להשתחות למלאכים גם בלבו לשמים משום דישראל גדולים מהם וכביכול דומין להקב"ה. ולזה א"ש המדרש הנ"ל דה"פ ה' אלהיכם הרבה אתכם וגו' והיינו שהגדיל אתכם מהמלאכים ודומין כביכול להקב"ה, ולפ"ז ש"מ דאסור להשתחות לשום מלאך ונברא ולבא השמים והארץ, וקשה א"כ מהו דין דכתיב ומקדשי תיראו דלוה הקב"ה על מורא מקדש להשתחות להיכל וכפי' תוס' הנ"ל לזה קאמר המדרש זש"ה אשתחוה אל היכל קדשך ביראתך. ר"ל לא ממקדש אני מתירא במה שאני משתחוה אליו, רק ביראתך, ר"ל שאתה לוית והזהרת על המקדש להיות שוכן בתוכו ונתקדשו מחילות ההיכל ע"י וק"ל [זהו על דרך דרש]: ה' אלהיכם הרבה אתכם והנכם היום ככוכבי השמים לרוב. ולאוי לדקדק תיבת לרוב, וגם תיבות הנכם היום מיותר, והיה די לומר ה' אלהיכם הרבה אתכם ככוכבי השמים, וגם מ"ש משה איכה אשא לבדי וגו' מה היה עד כה, הלא גם מאז בצאת ישראל ממצרים עד היום הזה הלא הוא נשא וסבל אותם. ונראה דמצינו בברכת הקב"ה לאברהם אבינו בריבוי הזרע אמר לו שתי לשונות, פעם אמר לו אם יוכל איש למנות עפר הארץ גם זרעך ימנה, ופעם אמר לו הבט נא השמימה וספור הכוכבים אם תוכל לספור אותם. כה יהיה זרעך, והמשיל הקב"ה זרע ישראל לעפר ולכוכבים, ונמה ברכם בשתי לשונות, והרב בעל א"י אמר שהפרש אשר ביניהם הוא זה, הנה העפר יש בו אחדות שכחני אם מגמה בפועל יש בו רבוי עלום מ"מ בכח מדגה דארעא חד הוא, והמוספת לזה הוא אם יולק מים על עפר הארץ ידבקו הרגבים ויהיו לאחדים, וזה לעד בים בו אחדות שכחני כי זולת זאת לא היה כח במעשי ידי אדם לדבק יחד בדיבוק גמור מה שהוא נפרד בכח ובפועל, לא כן הכוכבים הרבוי שבהם הוא גם בכח, כל כוכב יש לו גדור בפני עצמו ולא קרב זה אל זה, אבל עוד יש הפרש פשוט ביניהם בענין המעלות והשפלות, הכוכבים הם

נחל קדומים

רגע הרהרו תשובה כלם והרי הם צדיקים גמורים כמ"ש פ"ב דקדושין איך יתקיים בשעה אחת אשר לא ימד ולא יספר. וניחא להו לרבנן כי כשאינם עושים רצונו של מקום כל גויה אחת היתה ויש להם מספר. אבל בהיותם צדיקים כל א' מישראל שקול כנגד כמה וכמה בני אדם על דרך שקול יאיר ן' מנשה כרובן של סנהדרין וכיוצא וא"כ שפיר קרי אשר לא ימד כי כל אחד שקול בכמה בני אדם. ואפשר שז"ש ה"א הרבה אתכם והנכם היום ככוכבי השמים לרוב

מרפא לשון

בתרגום אלא אלו שהיו נסיונות כוללים. יג) וידעים לשבטיכם, ומדען. ה"ג. ובקדמוניות ומרען. זה ושבפ' ט"ו בפ' מקץ, ובכאן נפל טעות בדפוס וכ"כ היא"ר ושכן הוא במסורה אלא שהוא כתב שהא' ומרען והב' דמרען ונר' לפרש גיר' זו על פי מה שכ' הרמב"ם ז"ל מהל' סנהדרין פ' ב' וז"ל ב"ד של שלשה צריך שיהיה בכל א' מהן שלשה דברים ואלו הן חכמה וענוה ויראה

מסורת הקריאה

ויקרא ה' ב': (ז) ובאו הר, מלת הר במרכא הנקרא מאיילא. כי

חומת אנ"ך

על עזבם את תורתי ומוכח בז"ח דגם חרבן בית שני בעון ביטול תורה וגלות זה המר והארוך לתקן ל"הר וז"ש הקול קול יעקב הקול לעסוק בתורה קול שלא לדבר לשה"ר וכבר כתבנו בדרושים דהקנה של אדה"ר לא נפגם וע"כ עסק התורה מועיל מאד וכלפי לייא הפוגם בלשון חמור מאד כי הוא פוגם אבר שלא פגם אדה"ר ובזה תלוי פגם היסוד וזה רמז קנ"ה עם הכולל בגי' יוסף שהוא יסוד: (יב) איכה אשא לבדי. בדברים

רמב"ן

אשר שם ארון המלך וכסא המלכות וענין ספרי מדרשים אמר אשר יושב בעשתרות באדרעי אילו לא היה עוג קשה ושרוי בעשתרות קשה היה שהמדינה קשה וכו' ולפיכך ידרשו בעשתרות שהיה קשה כעשתרות כלומר שהיה מקום מושבו כמו עשתרות קרנים העיר החזקה שהיה הוא ומשפחתו משם כי עתה איננו יושב בעשתרות כי בארץ אמורי הוא יושב ומקום מלכות כלומר המדינה שהוא יושב בה באדרעי כי שם ארץ מלכותו הבשן. ה' אלהינו דבר אלינו בחורב לאמר על דעתי חורב שם מקיף קרוב

דברים א

בְּרָאשֵׁיכֶם׃
יד וַתַּעֲנוּ אֹתִי וַתֹּאמְרוּ טוֹב־הַדָּבָר אֲשֶׁר־דִּבַּרְתָּ לַעֲשׂוֹת׃
טו וָאֶקַּח אֶת־רָאשֵׁי שִׁבְטֵיכֶם אֲנָשִׁים חֲכָמִים וִידֻעִים וָאֶתֵּן אֹתָם רָאשִׁים עֲלֵיכֶם שָׂרֵי אֲלָפִים וְשָׂרֵי מֵאוֹת וְשָׂרֵי חֲמִשִּׁים וְשָׂרֵי עֲשָׂרֹת וְשֹׁטְרִים לְשִׁבְטֵיכֶם׃

תרגום אונקלוס

וְאֶמַנֵּינוּן רֵישִׁין עֲלֵיכוֹן׃ יד. וַאֲתֵיבְתּוּן יָתִי. וַאֲמַרְתּוּן. תָּקֵין פִּתְגָּמָא דְּמַלֵּילְתָּא לְמֶעֱבַד׃ טו. וּדְבָרִית יָת רֵישֵׁי שִׁבְטֵיכוֹן. גּוּבְרִין חַכִּימִין וּמַרְצַן (י"נ וּמַדְּעָן). וּמַנֵּיתִי יָתְהוֹן. רֵישִׁין עֲלֵיכוֹן. רַבָּנֵי אַלְפֵי וְרַבָּנֵי מָאוָתָא. וְרַבָּנֵי חַמְשִׁין וְרַבָּנֵי עַשְׂרָוָתָא. וְסָרְכִין

ת"א ואקח את. עירובין ק סנהדרין כ:

תפסיר הרס"ג

רויסא עליכם: (יד) פאגבתמוני וקלתם. מא אצלח אן יעמל הד'א אלאמר אלד'י קלתאה: (טו) פאכ'ד'ת מן רויסא אסבאטכם. רגאלא חכמא מערופין. פגעלתהם רויסא עליכם. רויסא אלוף ומיין. וכ'מסין ועשארת. וערפא

נוה שלום

(טו) את ראשי שבטיכם, מן אסבאטכם. לא תרגם ראשי לפי שענינה חשובי נכללת במלת אנשים חכמים זכו', יהראיה מה שאמר אח"כ ואתן אותם ראשים עליכם דהינו מעתה יהיו ראשים עליכם ותיבת את במקום מן עיין במדבר יז ו. ושוטרים, וערפא.

אבן עזרא

היו ידועים שיכירום הכל: (טו) שרי

בעל הטורים

בראשים בשביל שיש בידם למחות והיכם מוחים: (טו) ואתן אותם ראשים. אותם מלא ו', לומר לך שהי' בהם ו' מדות שמנאן בפרק סנהדרין איזה בן עוה"ב כל פי שהוא. שפל ברך, ענותן, בייל ועייל, שייף וגפיק, גרים באורייתא ולא מחזיק טיבותא לנפשיה: שרי אלפים ושרי מאות ושרי חמשים ושרי עשרות. ד"פ שרי כנגד ד' דגלים. ושטרים לשבטיכם והלוים. רמז למקל ורצועה שלוים אותם שיסכנו מן השוטרים שילדו אותם במקל ורצועה:

רש"י

בראשי דייניהם שהיה להם למחות ולכוון אותם לדרך הישרה: (יד) ותענו אתי וגו'. ה חלטתם את הדבר להנאתכם היה לכם להשיב רבינו משה ממי נאה ללמוד ממך או מתלמידך לא (ספרי) ממך שנצטערת עליה ו אלא ידעתי מחשבותיכם הייתם אומרים עכשיו יתמנו עלינו דיינים הרבה אם אין מכירנו אנו מביאים לו דורון והוא נושא לנו פנים: לעשות. אם הייתי מתעצל אתם אומרים עשה מהרה: (טו) ואקח את ראשי שבטיכם. משכתים בדברים ז אשריכם על מי באתם להתמנות על בני אברהם יצחק ויעקב על בני אדם שנקראו אחים ורעים חלק ונחלה וכל ל' חבה: אנשים חכמים וידעים. אבל נבונים לא מצאתי (ספרי) זו אחת משבע מדות ח שאמר יתרו למשה ולא מצא אלא שלשה אנשים לדיקים חכמים וידועים (עיין בחזקוני): ראשים עליכם. שתנהגו בהם כבוד ראשים במקח ראשים בממכר ראשים במשא ומתן נכנס [מביתו לב"ה] ט אחרון ויוצא ראשון: שרי אלפים. (סנהדרין יח) אחד ממונה על אלף: ושרי מאות. אחד ממונה על מאה: ושטרים. מניתי עליכם י לשבטיכם אלו הכופתין והמכין ברצועה על פי הדיינין:

שפתי חכמים

וזהו דמהפך רש"י ומפרש בראשיכם קודם ואשימם משום דלפי סדר המקרא משמע לסיפך מפי' רש"י דמשמע אשמת הדיינים הוא על ראשיהם דהיינו ישראל דא"כ הל"ל ואשימם בראשם. לכן הוכרח רש"י לפרש בתחלה מלת בראשיכם שתהיו נוהגים בהם כבוד ואח"כ מפרש מלת ואשימם. והוי סוגיות רש"י כמו כו' והשתא אתי שפיר: ה רלונו לתרץ הא כל הדברים שדיבר משה לישראל דברי תוכחות הם היאך אמר להם ותענו אותי ותאמרו טוב הדבר וגו' אדרבה הא מספר שבחן שהרי עשו כאשר לוה להם משה, ועז"פ הלטתם כו' ר"ל בשביל הנאת עצמכם. חלטתם ל' חלוטין: ו ר"ל על התורה: ז כי כל לקיחה שאינה לקנין מפרש מל' משיכת דברים, וכבר נתבאר זה בכ"מ: ח ד' כתובים כאן, אנשים דהיינו לדיקים, חכמים, נבונים, וידועים. ובפ' יתרו כתיב עוד ג', יראי אלהים, אנשי אמת, שונאי בלע. ומשה לא מלא אלא לדיקים חכמים וידועים. ואף ע"פ שד' הכתובים כאן אינן כהובים בפ' יתרו מ"מ ל"ל דגם יתרו אמר למשה כן דאל"כ למה עבר משה על דבריו של יתרו. והרא"ם מונה ד' בפ' יתרו אנשי חיל יראי אלהים אנשי אמת שונאי בלע וג' האמורים כאן חכמים ונבונים וידועים ולריך לומר דלדיקים לא קחשיב דהיינו יראי אלהים דבפ' יתרו והכל אחד: ט כדי שהכל עומדים לפניהם ואז כבודם מרובה וכשיולאין מב"ה הן יולאין ראשון קודם שילא אדם אחר ואז לריכין הכל לעמוד מפניהם (רא"ם). וי"מ איפכא נכנס אחרון מבית הכנסת או מבית המדרש לביתו וזו מענותנותו של משה כדי שלא יטריחו הקהל לעמוד מפניהם ויולא ראשון מביתו לבהכ"נ או לבהמ"ד קודם שבא אדם לבהכ"נ או לבהמ"ד כדי שלא יעמדו לפניהם:

י מלת מניתי שנקט רש"י כאן ולא נקט לעיל ר"ל בזה דמקרא משמע ואתן אותם ראשים עליכם שרי אלפים וגו' ושוטרים לשבטיכם משמע דגם הראשים יהיו שוטרים ועז"פ מניתי עליכם אבל הראשים לא יהיו שוטרים ומפרש והולך מנא ליה דראשים לא היו שוטרים דהכי שוטרים אלו הכופתין כו' פי' ע"פ הדיינים דהיינו ע"פ הראשים שמע מיניה דשוטרים לאו היינו ראשים:

תוכחת משה לב"י

בתכלית הגבהות והחשיבות והכבוד, אבל העפר הוא בתכלית הירידה והשפלות, וא"כ נוכל לומר כי השני רבוים האלה עפר וכוכבים האחד מסובב מהשני אם לטוב ואם להפוכו, הבעהת כמו העפר הוא בענין מעלות האחדות, וכאשר ישראל יהיו כעפר הארץ, כמו עפר הארץ אם יוצק מים עליהם שמה נדבקים יחד כגוש אחד, כך התורה שנמשלה למים תאחד ותחבר כל ישראל יחד, אז תתקיים הברכה השנית ככוכבים בהבחינת הגבהות והכבוד, אבל אם ישראל יהיו ברבוים בתכלית הפירוד ככוכבים, אז יהיו בתכלית השפלות כעפר, וזה שאמר משה לישראל ה' אלהיכם הרבה אתכם כמו שהבטיח אתכם, אבל אתם לא הייתם כוונתו ברבוי זה, הקב"ה הבט[יח] לרוב אבל כעפר הארץ, בהתאחדות גמור כלכם כאיש אחד, הייתם ככוכבי השמים לגדולה וכבוד, אבל אתם לא כן ענ[יתם] והנכם היום ככוכבי השמים לרוב, בפירוד לבבות, ונפרדתם א[יש] מרעהו כפירוד הכוכבים, ע"כ ירא אנכי פן ח"ו תתקיים בכם כעפר הארץ לשפלות, יוסף ה' עליכם ככם אלף פעמים ויבר[ך] אתכם עוד ועוד, אבל יהיה כאשר דבר לכם, דהיינו הרבוי יה[יה] כעפר הארץ באחדות, ותהיו בגדולה וכבוד ככוכבים, א[בל] כאשר אתם כעת ככוכבים ברבוי ופירוד לבבות, איכה אש[א] לבדי טרחכם ומשאכם וריבכם וגו':

רבינו בחיי

ראשים ומכובדים עליכם שתנהגו בהם יראה יכבוד. ודרשו רז"ל ואשימם בראשיכם ואשמם כתיב כלומר שאשמותיהם של ישראל תלוין בראשי השופטים שלהם שלא מחו בידם, אע"פ שבספרים שלנו כתוב ביו"ד: (טו) אנשים חכמים וידועים. אבל נבונים לא מצאתי בהן. שרי אלפים. שר אחד היה ממונה על כל אלף ואלף מישראל ושר היה ממונה על כל מאה ושר על כל חמשים ושר על כל עשרה. ושטרים. אלו שכופתין ומכין ברצועה על פי השופטים: (טז) ואצוה את שפטיכם. זרזתי אותם שיהיו מתונים שאע"פ שכבר בא דין זה לפניהם פעמים רבות שלא יקלו בו למהר ולחתכו עד שיהיו נושאין ונותנין בדבר. שמוע בין אחיכם ושפטתם צדק. זו פשרה שהוא משפט הבא מצדק. ובין גרו. דרשו רז"ל אפילו על עסקי דירה בין חלוקת אחים אפילו בין תנור לכירים: (יז) לא תכירו פנים במשפט. אזהרה לדיין שלא יהא קשה לזה ורך לזה. כקטן כגדול תשמעון. שיהא חביב עליך דין של פרוטה כדין של מאה מנה. לא תגורו מפני איש. ואפילו הוא אלם. כי המשפט לאלהים הוא. מה שאתם דנין לבני אדם אין המשפט לאדם שאם אתם מחייבין לאדם שלא

נחל קדומים

כלומר לגדולה ולמעלה כי כל א' שקול ישקל כסך הרבה אנשים ובין כלם אין ערך וקצבה להם והם ככוכבי השמים. וכן שמעתי שפי' גם כן אחד מגדולי אוהבינו הי"ו. ועד"ה ככוכבי השמים ניצוצי בחי' שמים המאירים לרוב בויו נעלמת גי' רחל ושם אנו אחוזים:

רמב"ן

להר סיני ששם ישבו ישראל בשנה ההיא כי המדבר היה גדול ושם ההר אשר חמד אלהים ושמו סיני וע"כ נקרא כל המדבר מדבר סיני כאילו הוא מדבר הר סיני ואמר הכתוב ויבאו מדבר סיני ויחנו במדבר ויחן שם ישראל נגד ההר שחנו במדבר במקום הנקרא חורב והוא נגד ההר ואפשר שגם ההר גם המדבר יקראו סיני כי שם אילני הסנה רביב ושם סמוך להר מקום או עיר מושב ששמו חורב ושם עמדו והכתוב שאמר ויבא אל הר האלהים חרבה שבא אל הר חורב אשר שם הר האלהים והסנה היה בהר ומשה היה בחורב המקום אשר לפניו קרוב לו אשר עמד שם מחנה ישראל שנה ולפיכך אמר אסורה נא ואראה שיסור מחורב עד ההר ופעמים יקרא הכתוב ההר כן כמו שנאמר ויתנצלו בני ישראל את עדים מהר חורב כלומר מן ההר אשר בחורב בתחומו או לפניו או ששם כל הארץ חורב וההר בתוכה וכן זכרו תורת משה עבדי אשר צויתי אותו בחורב על כל ישראל חקים ומשפטים ירמוז לכל אשר נצטוה בהר ובאהל מועד אשר שם בחורב וראיתי בילמדנו מדרשים גם לא ידעת בסיני גם לא שמעת בחורב גם מאז לא פתחה אזנך בערבות מואב רמז כי חורב מקום אשר שם אהל מועד רק ר"א אמר כי חורב הוא הר סיני כי מפני החורב והיובש יהיה שם הסנה ויקרא בשני שמות ושניהם שוים בטעם:

טז וָאֲצַוֶּה֙ אֶת־שֹׁ֣פְטֵיכֶ֔ם בָּעֵ֥ת הַהִ֖וא
לֵאמֹ֑ר שָׁמֹ֤עַ בֵּין־אֲחֵיכֶם֙ וּשְׁפַטְתֶּ֣ם
צֶ֔דֶק בֵּין־אִ֥ישׁ וּבֵין־אָחִ֖יו וּבֵ֥ין גֵּרֽוֹ׃
יז לֹֽא־תַכִּ֨ירוּ פָנִ֜ים בַּמִּשְׁפָּ֗ט כַּקָּטֹ֤ן
כַּגָּדֹל֙ תִּשְׁמָע֔וּן לֹ֤א תָג֙וּרוּ֙ מִפְּנֵי־
אִ֔ישׁ כִּ֥י הַמִּשְׁפָּ֖ט לֵאלֹהִ֣ים ה֑וּא

ת"א ואלוה את. סנהדרין ז: ושפטתם לדק. יבמות עו סנהדרין ז: לא תכירו פנים במשפט. סוטה מז סנהדרין ז: כקטן כגדל. סנהדרין ח: לא תגורו. סוטה מז סנהדרין ו ז ח: כי המשפט. סנהדרין ו:

תרגום אונקלוס

לְשִׁבְטֵיכוֹן: טז. וּפַקֵּידִית יָת דַּיָּינֵיכוֹן. בְּעִדָּנָא הַהוּא לְמֵימַר. שְׁמַעוּ בֵּין אֲחֵיכוֹן וּתְדִינוּן קוּשְׁטָא. בֵּין גּוּבְרָא וּבֵין אֲחוּהִי וּבֵין גִּיּוֹרָא (י"נ גִּיּוֹרֵיהּ): יז. לָא תִשְׁתְּמוֹדְעוּן אַפֵּי בְּדִינָא. מִלֵּי זְעֵירָא כְּרַבָּא תִּשְׁמְעוּן. לָא תִדְחֲלוּן מִן קֳדָם גּוּבְרָא. אֲרֵי דִינָא

תפסיר הרס"ג

לאסבאטכם: (טז) ואמרת חכאמכם. פי ד'אלך אלוקת וקלת להם. אסמעו פי מא בין אכ'ותכם ואחכמו באלעדל. בין אלרגל ואכ'יה וצ'יפה: (יז) לא תת'בתו אלוגוה פי אלחכם. ואסמעו מן אלצג'יר כאלכביר. ולא תחד'רו אחדא. לאן אלחכם ללה. ואי אמר

אבן עזרא

אלפים. פירשתיו: (טז) שמוע. שם הפועל כמו זכור את יום השבת והוא שמוע שמעו או שמוע: גרו. כבר פירשתיו: (יז) תכירו. להכריח

אבי עזר

(טז) (שמוע שם הפועל כמו זכור וכו') כי לפעמים בא שם הפועל קודם הפעולה כמו הלוך וקראה ולפעמים אחר הפעולה ויברך ברוך (יהושע כ"ד): (יז) (תכירו להכריח בדין למי שיכיר) דברי הרב קשים להולמם גם דברי מוטט קשים ואשר נראה לי בדבריו שהכתוב הזהיר לדיין לבל יטה הדין לזכות אל אוהבו ומכירו כטעם ואת מכרו מלכים ב' וכטעם יהי מכירך ברוך והנה נקט הכתוב בלשון תכיר כיון שסובל הדבר והפוכו כי הוראתו אהבה ושנאה כטעם ויאמי בנאה והיא מתנכרה למה זה את ומתנכרה ומשתמע הפסוק לתרי אפי שלא לאהוב את חבירו ולזכותו בדין גם לא ישנא את חבירו לחייבו בדין והדברים כנים ולא נעלם ממך דברי חכמינו ז"ל בפ' כל כתבי פסילנא ליה לגורלא מרבנן לדינא דחביב עלי כגופאי גם ידעת מעשה דרב ענן בכתובות דף ק"ה דאמר אל האי גברא איגשם ליה כנהא דגלדני פסילנא

בעל הטורים

(טז) ואצוה את שפטיכם בעת ההיא. כל דיין ודיין בדורו כמשה בדורו, וזה הוא את שופטיכם בעת שיהיו בו: ואצוה את שפטיכם בעת. ר"ת ואשב, לומר לך שצריך הדיין שישב: ואצוה את שפטיכם בעת ההיא לאמר. ס"ת בגימ' ממתין בכל דיניך, שצריך שיהיו מתונים בדין: (יז) לא תכירו פנים במשפט. תגין על פ"א, לומר פתח פיך לאלם: כקטן כגדל תשמעון. פי' כקטן יהיו בעיניך כעוד שעומדים לפניך יהיו בעיניך שניהם כרשעים וכשנפטרים מלפניך יהיו בעיניך שניהם כגדולים פי' כצדיקים: תשמעון. ב' במס', דין, ואידך נביא אקים לך וגו' אליו תשמעון. אע"פ שאני מלוה כקטן כגדול תשמעון אם בא לפניך דין של נביא ות"ח אליו תשמעון תחלה: כי המשפט. תגין על הפ"א כאלו גיהנם פתוחה מתחתיו: כי המשפט לאלהים הוא. וסמיך

רש"י

(טז) ואצוה את שפטיכם. (ספרי) אמרתי להם הוו מתונים בדין אם ב בא דין לפניך פעם אחת ושתים ושלש אל תאמר כבר בא דין זה לפני פעמים הרבה אלא היו נושאים ונותנים בו: בעת ההוא. (ספרי) משמניתים אמרתי להם אין עכשיו כלשעבר לשעבר הייתם ברשות עצמכם ל עכשיו הרי אתם משועבדים לצבור: שמוע. ל' הווה אודנ"ט בלע"ז [הערענד] כמו זכור ושמור: ובין גרו. (ספרי) זה בעל דינו שאוגר מ עליו דברים (סנהדרין ז) ד"א ובין גרו אף על עסקי דירה בין חלוקת אחים אפי' בין נ תנור לכירים: (יז) לא תכירו פנים במשפט. (ספרי) זה הממונה להושיב הדיינין ם שלא יאמר איש פלוני נאה או גבור אושיבנו דיין איש פלוני קרובי אושיבנו דיין בעיר והוא אינו בקי בדינין נמצא מחייב את הזכאי ומזכה את החייב מעלה אני על מי שמינהו כאלו הכיר פנים בדין: כקטן כגדול תשמעון. (סנהדרין ח) שיהא חביב עליך דין ע של פרוטה כדין של מאה מנה שאם קדם ובא לפניך פ לא תסלקנו לאחרון. ד"א כקטן כגדול תשמעון כתרגומו צ שלא תאמר זה עני הוא וחבירו עשיר ומצוה לפרנסו אזכה את העני ונמצא מתפרנס בנקיות. ד"א שלא תאמר היאך אני פוגם כבודו של עשיר זה בשביל דינר אזכנו עכשיו וכשיצא להוץ אומר אני לו תן לו שאתה חייב לו: לא תגורו מפני איש. (ספרי) לא תיראו ק ד"א לא תגורו לא תכניס דבריך ר מפני איש, ל' (משלי י) אוגר בקיץ: כי המשפט לאלהים הוא. מה שאתה נוטל מזה שלא כדין אתה מזקיקני להחזיר לו נמצא שהטית עלי

שפתי חכמים

כ מדכתיב ואצוה את שופטיכם שופטים מאן דכר שמייהו לאשים הל"ל אלא למדרש אתי כלומר שצויתים על דבר המשפט להיות מתונים בדין. והרא"ם פירש דמשמוע בין אחיכם. מפיק ליה דבושפטתם לדק בין איש ובין גרו סגי אלא ללמד שהו מתונים בדין שתשיו שומעים בין אחיכם להבין דבריהם שיפה שאם בא דין לפניך כו': ל (כת"י) אם ללמוד ולילך לעומקה של הלכה או לישב בטל משא"כ עכשיו: מ וחסר אל"ף כאלו אמר אוגרו יכן לא תגורו כמו ולא תאגורו דא"ל כמשמעו מל' כגר כאזרח דא"כ הוי"ו דגרו ל"ל אבל קשה לטעם זה שיהיה חסר אל"ף. ל"פ ד"א ובין גרו כו' גרו ל' דירה כמו גור בארץ הזאת. ולטעם אחרון לבד נמי קשה הל"ל בהדיא גורו, מש"ה לריך לשני טעמים: נ מדכתיב גרו ונימ"ל מתחלפת בכ"ף כמו שפרש"י בפ' קדושים וא"כ הוא כמו כירו ומדכתיב בקרא ובין גרו ע"כ ל"ל ובין חלוקת אחים בין תנור וכיריים ואין שייך שיהא החילוק בין כירה לביח: ■ דהא כבר כתיב ושפטתם לדק והא דפי' בפ' שופטים גבי לא תכיר פנים אף בשעת טענות אזהרה לדיין שלא יהא רך לזה וקשה לזה כו' י"ל דאין לפרש כמו הכא דא"כ היה לו להפוך הקרא לא תכירו פנים קודם לא תטה משפט כיון דקרא שלפני זה מיירי ג"כ לממנה דיינים דכתיב ושפטו את העם משפט לדק ופרש"י מנה דיינים מומחים ולדיקים כו' ומדכתיב בקרא לא תכירו פנים אחר לא תטה משפט דמיירי בדיינים לריך נמי לפרש קרא דלא תכירו פנים בדיינים והא דלא מפרש הכא כמו התם מדכתיב הכא ושפטתם לדק בין איש ובין אחיו ואם יהיה רך לזה וקשה לזה לא יהא המשפט לדק א"כ לא תכירו נ"ל אע"כ לממנה דיינים הוא דאתא, ודו"ק כ"ל: ע כ"ל דפ"ם הוא וכל"ל כקטן כגדול תשמעון כתרגומו שיהא חביב עליך דין כו', וכ"ה בהדיא בסנהדרין (דף ח) ושתי הלשונות האחרונות הם בספרי: פ דאי סלקא דעתך כמשמעו לענין דין בין אם הנידון הדיוט בין אם הנידון ראש וקלין תיפוק ליה מקרא דבין איש ובין אחיו, רא"ם: צ דלטעם ראשון קשה כמשמע סברה הל"ל, לכך פי' ד"א כו'. ולפי ד"א קשה הל"ל גדול כקטן תשמעון כלומר שתזכה את העשיר אם הוא זכאי בדין כמו שאתה מהדר לזכות את העני כדי שיתפרנס בנקיות, ל"פ ד"א שלא תאמר כו'. ולטעם אחרון לחוד קשה הל"ל כעני כעשיר תשמעון, ולשני טעמים האחרונים לכך לריך גם לטעם ראשון: ק כלומר שלא יאמר הדיין מתירא אני מפלוני שמא יהרוג אותי או ישרוף גדישי: ר כגון תלמיד שיושב לפני רבו ובא דין לפני רבו וטעה בדין אל ישתוק התלמיד. ולטעם הא' קשה הל"ל לא תיראו, ל"פ ד"א לא תכנים כו'. ולפי ד"א קשה הל"ל לא תאגורו מל' אוגר בקיץ, לכן לריך גם לטעם ראשון. והרא"ם פי' לא תכנים דבריך בלבבך מפני שאתה יכול לסוליאם

מצות השם

(יז) [תיד] (לאו רמג) שלא להעמיד דיין שאינו הגון ובקי בחכמת התורה ולכך נאמר לא תכירו פנים במשפט: (שם) [תטו] (לאו רמד) שלא לירא מאיש פן יהרגנו או שידבר עליו עתק ומכח מורא זו ימנע מלהתיך הדין על אמתתו שנאמר לא תגורו מפני איש כי המשפט לאלהים הוא:

רבינו בחיי

כדין הרי הקב"ה ישלם לו מצד אחר ונמצא שאתם חוטאין שאין משפט זה לאותו שחייבתם כי אם לאלהים שעתיד לשלם לו מה שהפסדתם ממנו. וכן אמר יהושפט (דה"ב יט) כי לא לאדם תשפטו כי לה' ועמכם בדבר משפט. ועל"ד הקבלה כי המשפט לאלהים הוא בודאי כי הוא שופט העולם שנאמר (תהלים עה) כי אלהים שופט זה ישפיל וזה ירים. מקבל ממדת הגבורה שהוא קו הדין וכן לשון משפט הוא הדין הנחתך ולכך נקרא שופט העולם ברחמים בשם אלהים ממדת הגבורה של מעלה ומפני שאלהים נצב בעדת אל נקראו אפילו

נחל קדומים

יז (ד) לא תגורו מפני איש כי המשפט לאלהים הוא. אפשר לפרש במ"ש בזהר הקדוש בר"מ דעונות ישראל ח"ו מכבידים גדפוי דשכינתא. וא"כ אם הדיין לא יציל עשוק מיד עושקו ונשאר גזל בידו אותו עון יש בו צער ח"ו ולשכינה וז"ש כי המשפט לאלהים הנה נגע זה ח"ו למעלה והוא בעצם כי המשפט לאלהי"ם הוא. ור"ת לא תגורו מפני איש. לאמת. שכל מגמתם של הדיינים להוציא הדין לאמת. וס"ת לא תגורו מפני אוי כלומר אוי לשופט שלא ידון כדין וס"ת כי המשפט לאלהים הוא יטמא כי הדיין אם מטה הדין

חומת אנ"ך

ראה חד לאמר בעת יתרו. וחד אמר במתאוננים. ויש להבין למ"ד בוותאוננים סרי ה' לא לאמר אלא אספה לי שבעים איש לא דיינים שרי אלפים וכו'

מסורת הקריאה

ההוא חד מן י"ח מאיל"ן, ועי' בראשית למ"ד ט"ז: (יז) במשפט,

מרפא לשון

ושנאת ממון ואהבת האמת ואהבת הבריות להם ובעלי שם טוב וכולן מפורשין בתורה הרי הוא אומר אנשים חכמים ונבונים הרי בעלי חכמה אמורים וידועים לשבטיכם אלא שרוח הבריות נוחה מהם ובמה יהיו אהובים לבריות בזמן שיהיו בעלי עין טובה ונפש שפלה וחברתן טובה וכו', הרי שפירש ידועים כמו אהובים ומרוצים וכמו שנא' רק אתכם ידעתי שת"י לחוד בכון אתרעיתי ובשמואל א' תחלת סי' ד' ויהי דבר שמואל לכל ישראל תרגום בנוסחת תימן והוה פתגם שמואל מרעא ברי"ש ע"ש ובדפוסים מדעא דל"ת. יז) ובין גרו, בנ"י גיורא. וכ"כ היא"ר ובס' נל"ג כ' שגם האוג"ר הצדיק את היא"ר ז"ל שגורס כן בלא כינוי והוא דוחה דבריו מחמת שמצא תרגום וגרך אשר בשעריך וגיורך בכינוי, ואין בדחייתו כלום דשם לפי הפשט מיירי בגר תושב שהוא שכירו ולקיטו שאסור לעשות לו מלאכה בשבת כמ"ש הרלב"ג ז"ל לכך תרגם וגיורך בכינוי אבל כאן מיירי בגר צדק שאינו כפוף ונתון

וְהַדָּבָר אֲשֶׁר יִקְשֶׁה מִכֶּם תַּקְרִבוּן
אֵלַי וּשְׁמַעְתִּיו׃ יח וָאֲצַוֶּה אֶתְכֶם בָּעֵת
הַהִוא אֵת כָּל־הַדְּבָרִים אֲשֶׁר
תַּעֲשׂוּן׃ יט וַנִּסַּע מֵחֹרֵב וַנֵּלֶךְ אֵת *
כָּל־הַמִּדְבָּר הַגָּדוֹל וְהַנּוֹרָא הַהוּא
אֲשֶׁר רְאִיתֶם דֶּרֶךְ הַר הָאֱמֹרִי
כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהֹוָה אֱלֹהֵינוּ אֹתָנוּ
וַנָּבֹא עַד קָדֵשׁ בַּרְנֵעַ׃ כ וָאֹמַר
אֲלֵכֶם בָּאתֶם עַד־הַר הָאֱמֹרִי אֲשֶׁר־
יְהֹוָה אֱלֹהֵינוּ נֹתֵן לָנוּ׃ כא רְאֵה נָתַן
יְהֹוָה אֱלֹהֶיךָ לְפָנֶיךָ אֶת־הָאָרֶץ עֲלֵה
רֵשׁ כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר יְהֹוָה אֱלֹהֵי אֲבֹתֶיךָ
לָךְ אַל־תִּירָא וְאַל־תֵּחָת׃ שלישי
כב וַתִּקְרְבוּן אֵלַי כֻּלְּכֶם וַתֹּאמְרוּ

* שני בספרים

ת"א והדבר אשר. שם ח: ואצוה אתכם. שם: אל תירא ואל תחת. חולין כז:

תרגום אונקלוס

דַּיָּ֣ן הוּא. וּפִתְגָּמָא דְּיִקְשֵׁי מִנְּכוֹן. תְּקָרְבוּן לְוָתִי וְאֶשְׁמְעִנֵּיהּ: יח. וּפַקֵּידִית יָתְכוֹן בְּעִדָּנָא הַהוּא. יָת כָּל פִּתְגָּמַיָּא דְּתַעְבְּדוּן: יט. וּנְטַלְנָא מֵחוֹרֵב. וַהֲלֵיכְנָא. יָת כָּל מַדְבְּרָא רַבָּא וּדְחִילָא הַהוּא דַּחֲזֵיתוֹן. אוֹרַח טוּרָא דֶּאֱמוֹרָאָה. כְּמָא דְּפַקֵּיד. יְיָ אֱלָהַנָא יָתַנָא. וַאֲתֵינָא. עַד רְקַם גֵּיאָה: כ. וַאֲמָרִית לְכוֹן. אֲתֵיתוֹן עַד טוּרָא דֶּאֱמוֹרָאָה. דַּיְיָ אֱלָהַנָא יָהֵיב לַנָא: כא. חֲזִי. דִּיהַב יְיָ אֱלָהָךְ. קֳדָמָךְ יָת אַרְעָא. סַק אַחְסֵין. כְּמָא דְּמַלֵּיל יְיָ אֱלָהָא דַּאֲבָהָתָךְ לָךְ. לָא תִדְחַל וְלָא תִתְּבַר: כב. וּקְרֵיבְתּוּן לְוָתִי כּוּלְּכוֹן. וַאֲמַרְתּוּן.

תפסיר הרס"ג

צעב עליכם. ארפעו אליי חתי אנצ'ר פיה: (יח) ואוציתכם פי ד'אלך אלוקת. בגמיע אלאמור אלד'י יגב אן תצנעוהא: (יט) ת'ם רחלנא מן חריב. וסרנא גמיע תלך אלברייה אלעצ'ימה אלמכ'יפה אלתי ראיתמוהא. עלי טריק גבל אלאמוריין. כמא אמרנא אללה רבנא. חתי צרנא אלי רקים ברנע: (כ) פקלת לכם. קד גיתם אליי גבל אלאמוריין. אלד'י אללה רבנא מעטיה לנא: (כא) אנצ'ר. קד געל אללה רבך אלבלד בין ידיך. אצעד פחוזה. כמא ועדך אללה אלאה אבאיך. לא תכ'אף ולא תד'ער: (כב) פתקדם אליי כת'יר

נוה שלום

ממונים מתחת השרים. (כא) תחת, תד'ער, לשון פחד. (כב) כולכם, כת'יר

חלק הדקדוק

כא) [ראה, תיבת ראה בתלשא ימין, ר"ח]. עלה רש, בחסרון היוד פא הפעל והריש בצירי ענין ירושה.

אבן עזרא

הדין למי שיכיר: (יח) אשר תעשון. הם החוקים והמשפטים שהורום: (יט) את כל המדבר. זהו אחד עשר יום: וטעם הר האמורי. כי כן כתיב: בשעיר עד חרמה. והטעם שנצא להר האמורי: (כא) רש. במשקל שב מגזרת ירושה: תחת. כמו ידל כבוד יעקב מפעלי הכפל: (כב) ויחפרו. כמו לחפור את כל הארץ כי החופר יחפש מה שיש בסתר: אשר נבוא אליהן.

בעל הטורים

יז והדבר אשר יקשה מכם, לומר כל המקשה עליו כנגד הדיין כאלו מקשה כנגד השכינה: והדבר. ג' במס', הכא, ואידך והדבר הזה לא תוכל עשהו, והדבר אשר דברנו אני ואתה. בשביל שאמר והדבר אשר יקשה מכם בא לידי כן שלא ידע מה שידעו בנות צלפחד, וזהו והדבר הזה לא תוכל לעשות אלא יתרו לעשותו ועל עצתו והדבר אשר דברנו אני ואתה וסמיך ליה ה' ישפוט ביני וביניך וגו' כדכתיב ויקרב משה את משפטן לפני ה': (יח) ואצוה אתכם. אזהרה לצבור שתהא אימת הדיין עליהם: (יט) המדבר הגדול. מלא וי"ו נחש שרף ועקרב למאון ליה ולגמות: ונבא. חסר וי"ו, לומר חסרתם וי"ו אלף רגלי: (כ) ואמר אלכם. חסר יו"ד, נחסרתם ע"י י' מרגלים:

רש"י

ש המשפט: תקרבון אלי. (ספרי) על דבר זה נסתלק ממנו ת משפט בנות צלפחד, וכן שמואל אמר לשאול (ש"א ט) אנכי הרואה א"ל הקב"ה חייך שאני מודיעך שאין אתה רואה, ואימתי הודיעו כשבא למשוח את דוד (שם טז) וירא את אליאב ויאמר אך נגד ה' משיחו א"ל הקב"ה ולא אמרת אנכי הרואה (שם טז) אל תבט אל מראהו: (יח) את כל הדברים אשר תעשון. אלו עשרה דברים שבין דיני ממונות א לדיני נפשות: (יט) המדבר הגדול והנורא. שהיו בו נחשים ב כקורות ועקרבים כקשתות: (כב) ותקרבון אלי כלכם. בערבוביא ג ולהלן הוא אומר (דברים ה) ותקרבון כל ראשי שבטיכם וזקניכם ותאמרו

שפתי חכמים

לחון לומר לו שהוא חייב או רשע כדינו עכ"ל: ש דאם לא"כ איך לאלהים הוא והלא המשפט אינו אלא לבעלי הריב: ת משום שהי' מדמה את עצמו להקב"ה דכתיב כי המשפט לאלהים הוא וכתיב אחריו והדבר אשר יקשה מכם תקריבון אלי כביכול שהוא עצמו אלהים לכך נעלם ממנו דין ירושה דדבר פשוט הוא דכל אדם יודע אם אין לאיש בנים דהבת יורשת במקום בן דהא אמרה רחל ולאה העוד לנו חלק וגו' ופירושו ללוט אנו נוטלין חלק ירושה בין הזכרים ונעלם ממנו. אבל רש"י לא מצי לפרש דבשביל זה נסתלק ממנו הדין של מקושש או של אנשים טמאים דהתם לאו דבר פשוט הוא לכך לא ידע משה אבל דין ירושה דבר פשוט היה וק"ל: א בסנהדרין בפרק א' דיני ממונות פי' דיני ממונות בשלשה ופותחין אף לחובה ומטין ע"פ אחד אף לחובה ומחזירין אף לחובה והכל כשרין ללמד זכות וחובה הדיין והתלמיד והדיין שמלמד זכות חוזר ומלמד חובה וכן טומאה ודנין ביום וגומרין בלילה וגומרין בו ביום בין לזכות ובין לחובה ומתחילין מן הגדול ואב ובנו והרב ותלמידו מונין אותו לשנים משא"כ בדיני נפשות דאין דנין אלא בכ"ג וכל הדברים דלעיל אינן בדיני נפשות כי הכל היה בהיפך ומה שכשר בדיני ממונות פסול בדיני נפשות: ב דאל"כ מאי והנורא ממי היה להם ליראה במדבר ההוא שלא עבר בו איש אלא ע"כ מנחשים כו'. ואם תאמר והא בפרשת בהעלותך פירש רש"י עצמו דענן היה הולך לפניהם והורג נחשים ועקרבים. יש לומר במקום שהיו חונים היו רואים אותן מתים אף שלא היו מזיקים להם היו יראים מהם: ג כ"ל

רבינו בחיי

בני האדם בשם משותף אלהים שנא' (שמות כב) עד האלהים יבא דבר שניהם אין צריך לומר המלאכים שנקראו אלהים גם כן בשם משותף כי הם השופטים להנהיג ולדון כל אחד ואחד אומתו שהוא ממונה עליהם כי כלם מקבלים ממדת הגבורה. ויש לך להשכיל כי מפני שהגבורה מן השמאל כענין שכתוב (יחזקאל א) ופני שור מהשמאל על כן נקראו סנהדרי גדולה בלשון (שיר ז) שררך וכן בית הועד שלהם ששם היו חותכים הדין נקרא לשכת הגזית שהוא לשון חתוך וזה מבואר.

ומה שאמר תקריבון אלי ושמעתיו.

רמב"ן

(יט) ואצוה אתכם בעת ההיא את כל הדברים אשר תעשון. אלו עשרה דברים שבין דיני ממונות לדיני נפשות לשון רש"י מספרי. ואם כן עם השופטים הנזכרים ידבר ויקצר בעשרה הדברים שכולם נדרשים מן הכתובים ועל דרך הפשט הם החוקים והתורות הדרך אשר ילכו בה והמעשה אשר יעשון כי הכל יצוה ויזהיר וילמד לישראל מפיו והטעם להזכיר זה כאן כי בידוע שזה הענין עצת יתרו והוא אמר למשה היה אתה לעם מול האלהים שיתפלל עליהם בעת צרתם ואמר לו והזהרתה אתהם את החוקים ואת התורות וגו' שילמדם הוא התורה אך במשפט נתן לו עצה שימנה שופטים לסייעו וכבר פירשתיו שם ולכן ספר בכאן כי כאשר מינה שרי האלפים והמאות לא מינה אותם רק על המשפט אבל הוא בעצמו ילמדם כל הדברים אשר יעשון על פי התורה כי שמע לעצת חותנו ויעש כל אשר אמר

נחל קדומים

מטמא את הארץ כידוע: יט (ה) ונבא עד קדש ברנע. אפשר דהיא מהסט"א ומתהללת שח"ו יש לה אחיזה בבחינת ד' ח"ו והם ת' איש דעשו וזהו קדש גימט' ת' ד'. אבל הוא שקר וזהו התרגום ריקם גאה כי ח"ו לא יש אחיזה כדכתיב וכבודי לאחר לא אתן ואדרבא היא מבררת ניצוצי הקדושה שהם חיותה של הסט"א וזהו ריקם גאה כי היא מתהללת בשקר שהיא ריקם. א"נ אפשר לרמוז כמ"ש הרמ"ע ז"ל דהיא גונבת נשמה ובונה עליה בנינים והדין הוא מקעקע כל הבירה ונוטל המריש ואע"ג דתקון רבנן להחזיר הדמים מפני תקנת השבים הגוים אין להם תשובה ודן אותם כפי

מרפא לשון

תחת רשותו לכך תרגמו בלא כינוי. יז) לא תכירו פנים, לא תשתמודעון אפי. ה"ג יכ' היא"ר צ"ע כי נר' שהוא סמוך כמו ולא תהדר פני גדול ואינו קשה דבי"ת בדינא מפרדת שאין נק' סמוך אלא כשהוא אפי' דינא כמו אפי רבא ואמנם לפי שלא אמר אפין בדינא נר' שכוונתו לומר אפי רברבי או אפי זעירי וסמוכה היא למלה נעלמת וכן הוא ל' המקרא לא תכירו פנים בין

נשלחה אנשים לפנינו ויחפרו לנו את הארץ וישבו אתנו דבר את הדרך אשר נעלה בה ואת הערים אשר נבא אליהן: כג וייטב בעיני הדבר ואקח מכם שנים עשר אנשים איש אחד לשבט: כד ויפנו ויעלו ההרה ויבאו עד נחל אשכל וירגלו אתה: כה ויקחו בידם מפרי הארץ ויורדו אלינו וישבו אתנו דבר ויאמרו טובה הארץ אשר יהוה אלהינו נתן לנו: כו ולא אביתם לעלת ותמרו את פי יהוה אלהיכם:

תרגום אונקלוס

נְשַׁלַּח גּוּבְרִין קֳדָמָנָא וִיאַלְּלוּן לַנָא יָת אַרְעָא. וְיָתִיבוּן יָתַנָא פִּתְגָמָא. יָת אוֹרְחָא דְּנִסַּק בַּהּ. וְיָת קִרְוַיָּא. דְּנֵעוֹל לְהוֹן: כג. וּשְׁפַר בְּעֵינַי פִּתְגָמָא. וּדְבָרִית מִנְּכוֹן תְּרֵי עֲשַׂר גּוּבְרִין. גּוּבְרָא חַד לְשִׁבְטָא: כד. וְאִתְפְּנִיאוּ וּסְלִיקוּ לְטוּרָא. וַאֲתוֹ עַד נַחְלָא דְּאַתְכָּלָא. וְאַלִּילוּ יָתַהּ: כה. וּנְסִיבוּ בִּידֵיהוֹן מֵאִבָּא דְאַרְעָא. וַאֲחִיתוּ לַנָא. וַאֲתִיבוּ יָתַנָא פִּתְגָמָא. וַאֲמַרוּ. טָבָא אַרְעָא. דַּיְיָ אֱלָהַנָא יָהֵיב לַנָא: כו. וְלָא אֲבֵיתוּן לְמִסַּק. וְסָרֵיבְתּוּן. עַל מֵימְרָא דַיְיָ.

ת"א ויחפרו לנו. סוטה לד: וייטב בעיני. שם:

תפסיר הרס"ג

מנכם. וקלתם. נבעת' ברגאלא בין ידינא. ירומון לנא אלבלד. וירדון עלינא גואבא. ען אלטריק אלד'י נצעד פיה. ואלקרא אלד'י נדכ'ל אליהא: (כג) פחסן ד'אלך ענדי. פאכ'ד'ת מנכם את'ני עשר רגלא. רגל ואחד מן כל סבט: (כד) פולו וצעדו אלי' אלגבל. וגאו אלי' ואד אלענקוד. וגסוה: (כה) ואכ'ד'ו מעהם מן ת'מרה. ואחדרוה אלינא. ורדו עלינא גואבא וקאלו. אן אלבלד. אלד'י אללה רבנא מעטינאה לגייד: (כו) ולם תשו אלצעוד אליה. וכ'אלפתם אמר

נוה שלום

מנכם, ע"ל בראשית מא נז. (ד) וירגלו אותה, וגסוה, וירגלו אותו, וכת"א

חלק הדקדוק

מהרי"ב: [כד) וירגלו, הוו געי. ר"ח]. כו) את פי, תיבת פי בטפחא בכל

אבן עזרא

בתחלה: (כג) וייטב בעיני הדבר. בעבור שכלכם הסכמתם על זה: (כה) ויורידו. בעבור גובה העץ והאמת

אבי עזר

לך לדינא: (כה) (ויורידו אלינו) והאמת בעבור היותם בנגב כי נאמר בפ' שלח לך עלו זה בנגב וההולך מענו נקרא יורד:

רבינו בחיי

דרשו רז"ל שזה הדבור נחשב לו למשה לעונש ועליו נתעלם ממנו דין בנות צלפחד וכמו שהזכרתי שם. ויש לתמוה ומה חטא בדבור זה משה להקב"ה ומה ראה על ככה להענישו אי מה יהורא יש בלשון תקריבון אלי ואי אפשר לו לדבר אלא כך. אבל נראה לומר כי מפני שהזכיר משה כבר כי המשפט לאלהים הוא וחזר ואמר תקריבון אלי כאלו לא דקדק משה בלשונו וכמעט שהשוה עצמו לקונו ומפני זה חשבוהו רז"ל לעונש:

(כג) וייטב בעיני הדבר. לפי שכלכם

רש"י

הן הראשונים וגו' אותה קריבה היתה הוגנת ילדים מכבדים את הזקנים ושולחים לפניהם וזקנים מכבדי' את הראשים ללכת לפניהם אבל כאן ותקרבון אלי כלכם בערבוביא ילדים דוחפין את הזקנים וזקנים דוחפין את הראשים: וישבו אתנו דבר. (ספרי) באיזה לשון ד הם מדברים: את הדרך וגו'. אין דרך שאין ה בה עקמימות: ואת הערים אשר נבא אליהן. תחלה ו לכבוש: (כג) וייטב בעיני הדבר. בעיני ולא בעיני המקום. ואם בעיני משה היה טוב למה אמרה בתוכחות, משל לאדם שאומר לחבירו מכור לי חמורך זה, א"ל הן, נותנו אתה לי לנסיון, א"ל הן, בהרים וגבעות, א"ל הן. כיון שראה שאין מעכבו כלום אמר הלוקח בלבו בטוח הוא זה שלא אמצא בו מום מיד א"ל טול מעותיך ואיני מנסהו מעתה. אף אני הודיתי לדבריכם שמא תחזרו בכם כשתראו שאיני מעכב ואתם לא חזרתם בכם: ואקח מכם. מן הברורים ז שבכם מן ח המסולתים שבכם: שנים עשר אנשים איש אחד לשבט. (שם) מגיד שלא היה שבט לוי ט עמהם: (כד) עד נחל אשכל. (שם) מגיד שנקרא י ע"ש סופו: וירגלו אתה. (שם) מלמד שהלכו בה ארבעה אומנין כ שתי וערב: (כה) ויורדו אלינו. מגיד שארץ ישראל גבוה היא מכל הארצות: ויאמרו טובה הארץ. (שם) מי הם שאמרו טובתה ל יהושע וכלב: (כו) ותמרו. ל' התרסה התרסתם כנגד מאמרו:

שפתי חכמים

מה תוכחה יש בזה: ד דאל"כ דבר ל"ל וכ"מ בזה באיזה ל' מדברים כדי שילגישו בדבר אם אחד משבע האומות ישכה לדושו בלבום שאר אומות שיכירו אותו כדי שיקיימו הלאו דלא תחיה כל נשמה וזה אי אפשר אלא כשידעו לשונם ידעו מאיזה אומה הם, ועוד יש פירושים אחרים: ה דאל"כ למאי כ"נ יאמרו להם באיזה דרך ילכו בודאי אותם עיר שילכו לכבוש באותו דרך ילכו וק"ל: ו ר"ל דבקרא ואת הערים משמע שלא יבאו לכל ערים וזה אינו דהא ירשו את הכל, ועז"פ תחלה: ז דאל"כ מכם ל"ל: ח המסולתין ל' סולת: ט דאל"כ יהיו שלשה עשר דהא חשיב שבט אפרים בפ"ע וגם שבט מנשה בפ"ע. כתב הרא"ם ויש לתמוה דבלאו קרא יתירא דשנים עשר תיפוק ליה מפרשת שלח לך שמנה בפי' כל נשיאי השבטים ושבט לוי לא היה בתוכם וכ"ע. ונראה דהכא מרבה קרא דאפי' בעלה לא היו עמהן. והשתא א"ש דלא נקיט רש"י שלא הלכו עמהן משום דזה כתיב לעיל בפ' שלח לך: י שנשאו אשכול משם כדכתיב ויכרתו וגו' על כן קרא למקום ההוא נחל אשכול וזה היה בחזרתן: כ ר"ל שהלכו בה בארבע רוחות כמין שתי וערב כדי שירגלו את כלה: ל אע"פ שגם שאר מרגלים אמרו טובתה מ"מ גם היו מוציאים דבה על הארץ וכאן כתיב ויאמרו טובה הארץ משמע שלא אמרו כלל ברעתה, רא"ם:

תוכחת משה על עניני המרגלים

(כה — כו) ויאמרו טובה הארץ אשר ה' אלהינו נותן לנו ולא אביתם לעלות וגו'. הנה משה קילל פה במקום שהיה לו להאריך ולספר לדור הזה אשר לא היו בשילוח המרגלים מדוע לא רצו לעלות, ואם אמרו טובה הארץ מדוע לא אבו לעלות. והרב בעל א"י אמר כי תואר טוב יומלץ על אחת משתי הבחינות, אם טוב לפני האלהים, או טוב אל האדם, ר"ל כי יש טובת הגוף ויש טובת הנפש, ומה שטוב לגוף הוא רע להנפש ומה שטוב להנפש הוא רע להגוף, אם האדם דר בארץ רעבה ולמאה אשר אין לו לאכול רק לחם צר ומים לחץ, זה טוב לנפש, כמאמר התנא כך היא דרכה של תורה כו', אבל זה רע לגוף, כי אין לו הנאה של כלום, ואם האדם דר בארץ מבורכת במשמני הארץ ומטל השמים, אז טוב לגוף, אבל רע לנפש, כמאמר הכתוב ואכל ושבע ודשן ופנה אל אלהים אחרים, וישמן ישורון ויבעט, וכאשר שמעו שהארץ טובה סבורים היו שהיא טובה לפני האלהים, עבור טובת הנפש. ע"כ לא אבו לעלות, ואם לא קרא אותה הקב"ה ארץ טובה, היו סבורים שהיא ממולאת בכל מרעות, שאינם מקפידים על האנשים אם המה יראים את ה' או לא, ורק תכות אלו „טובה הארץ" הביאו אותם במבוכה זו, אבל מדוע לא שמעו את כל דברי ה' שאמר ע"י משה ארץ טובה ורחבה, זבת חלב ודבש, והבטיחם ה' שהארץ טובה לשניהם לגוף ולנפש, ע"כ נענשו כהתוב הכל בסדר שלח לך:

נחל קדומים

הדין וכמו שכתבנו בעניותינו באורך במקום אחר בס"ד. גם בסט"א מקעקע כל בנינה ונוטל הנשמה וז"ש ריקם גאה מה שנתגאית בבנין הוא ריקם דמקעקע כל הבירה ודוק: כה (ו) ויאמרו טובה הארץ וגו'. הם יהושע וכלב ואע"ג שהמרגלים אמרו להפך הו"ל תרי ותרי דאזלינן בתר תרי דאית בהדייהו חזקה והכא חזקה גדולה מאהבת ה' אותנו והוא אדון הכל והם שבטו אחר המרגלים ולא שמעו ליהושע וכלב א"כ כפרו ח"ו בחזקה וז"ש ולא אביתם לעלות

מסורת הקריאה

חד מן ח' דגשים, עי' ויקרא י"ט ל"ה: (כב) וישבו, נמסר ג' רפין, ר"ל הוי"ו בשוא והיו"ד רפי, וסי' א' דין, ב' וארא ואין איש (ישעי' מ"א כ"ח) ג' כי בקשו אוכל (איכה א' י"ט) וסין בלשון ארמי גבריא שאילו למיכל, גבריא הוא תרגום של אנשים מפסוק דין, שאילו, הוא תרגום של ואשאלם בישעיה שם, למיכל, הוא תרגום של אכל: בה, הבי"ת בדגש מדין דחיק: (כג) לשבט, ג' דגשים, ר"ל שהלמ"ד בפתח והשי"ן בדגש, ובמס"ג נמסר ג' קמצין, שכולהו השי"ן בקמץ, א' דין, ב' ועתה קחו לכם (יהושע ג' י"ב) ג' הבו

מרפא לשון

גדול לקטן במשפט אלא כקטן כגדול תשמעון. כב) אשר נבוא אליהן, דניעול להון. וכצ"ל, אבל לותהון לא יאות אלא בכגון הביאה אל הנשים שאינו בא לתוכה ממש אלא עד אצלה וכן כל דכותה כמו ביאה שאצל המלך. כה) ויקחו בידם, בידהון. כצ"ל ל'

רמב"ן

ולא הזכיר משה עצתו בכאן לא אמר דבר בשם יתרו אשר אמר ונראה בעיני שלא רצה להזכירו במעמד כל ישראל לענותו או שלא יהיה לכבוד לו שיזכיר לדור הזה כי אשה כושית לקח ויתכן שהטעם מפני שנמלך בשכינה ועל פי הגבורה נעשה הענין ההוא: וטעם כי המשפט לאלהים הוא. כטעם כי לא לאדם תשפטו כי לה' ועמכם בדבר המשפט לומר כי לאלהים לעשות משפט בין יצוריו כי על כן בראם להיות ביניהם יושר וצדק ולהציל גזול מיד עושקו ונתן אתכם במקומו ואם תגורו ותעשו חמס הנה חטאתם לה' כי מעלתם בשליחותו:

תרגום אונקלוס

אֱלָהֲכוֹן: כז. וְאִתְרַעַמְתּוּן בְּמַשְׁכְּנֵיכוֹן וַאֲמַרְתּוּן. בִּדְסָנֵי יְיָ יָתַנָא. אַפְּקַנָא מֵאַרְעָא דְמִצְרָיִם. לְמִמְסַר יָתַנָא. בִּידָא דֶאֱמוֹרָאָה לְשֵׁיצָיוּתַנָא: כח. לְאָן אֲנַחְנָא סָלְקִין. אֲחָנָא תַּבַּרוּ (נ"י תַּבַּרוּ) יָת לִבָּנָא לְמֵימַר. עַם רַב וְתַקִּיף מִנַּנָא. קִרְוִין. רַבְרְבָן וּכְרִיכָן עַד צֵית שְׁמַיָּא. וְאַף בְּנֵי גִבָּרָא חֲזֵינָא תַמָּן: כט. וַאֲמָרִית לְכוֹן. לָא תִתַּבְרוּן וְלָא תִדְחֲלוּן מִנְּהוֹן: ל. יְיָ אֱלָהֲכוֹן דִּמְדַבַּר קֳדָמֵיכוֹן. מֵימְרֵיהּ יְגִיחַ לְכוֹן. כְּכֹל. דַּעֲבַד עִמְּכוֹן. בְּמִצְרַיִם לְעֵינֵיכוֹן: לא. וּבְמַדְבְּרָא דַּחֲזֵיתָא. דְּסוֹבְרָךְ יְיָ אֱלָהָךְ. כְּמָא דִּמְסוֹבַר גּוּבְרָא יָת בְּרֵיהּ.

דברים א

כז וַתֵּרָגְנוּ בְאָהֳלֵיכֶם וַתֹּאמְרוּ
בְּשִׂנְאַת יְהוָה אֹתָנוּ הוֹצִיאָנוּ
מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם לָתֵת אֹתָנוּ בְּיַד
הָאֱמֹרִי לְהַשְׁמִידֵנוּ׃ כח אָנָה ׀ אֲנַחְנוּ
עֹלִים אַחֵינוּ הֵמַסּוּ אֶת־לְבָבֵנוּ
לֵאמֹר עַם גָּדוֹל וָרָם מִמֶּנּוּ עָרִים
גְּדֹלֹת וּבְצוּרֹת בַּשָּׁמָיִם וְגַם־בְּנֵי
עֲנָקִים רָאִינוּ שָׁם׃ כט וָאֹמַר אֲלֵכֶם
לֹא־תַעַרְצוּן וְלֹא־תִירְאוּן מֵהֶם׃
ל * יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם הַהֹלֵךְ לִפְנֵיכֶם
הוּא יִלָּחֵם לָכֶם כְּכֹל אֲשֶׁר
עָשָׂה אִתְּכֶם בְּמִצְרַיִם לְעֵינֵיכֶם׃
לא וּבַמִּדְבָּר אֲשֶׁר רָאִיתָ אֲשֶׁר נְשָׂאֲךָ
יְהוָה אֱלֹהֶיךָ כַּאֲשֶׁר יִשָּׂא־אִישׁ אֶת־

* שלישי (ספרד שני)

ה"א ותרגנו באהליכם. שבועות מז: ערים גדלת ובצורת בשמים. חולין צ תמיד כט:

תפסיר הרס"ג

אללה רבכם: (כז) ותכ'רסתם פי אכ'ביתכם וקלתם. מן שנאה' אללה לנא. אכ'רגנא מן בלד מצר. ליסלמנא. פי אידי אלאמוריין פינפד'ונא: (כח) אלי' אין נחן צאעדין. ואכ'ותנא קד אמאסו קלובנא בקולהם. אן אלקום אכת'ר ואעצ'ם מנא. ואן קראהם כבאר חצינה תדאני אלסמא. חתי בני אלגבאברה ראינאהם הנאך: (כט) פקלת לכם. לא תרהבוהם ולא תכ'אפוהם: (ל) אללה רבכם אלסאיר נורה בין אידיכם. הו יחארב ענכם. כגמיע מא צנע מעכם. במצר בחצ'רתכם: (לא) וכמא ראית פי אלבר. אן אללה רבך חמלך. כמא

נוה שלום

והינו נחל אשכול. (כז) ותרגנו. ותכ'רסתם, ענינו נתלחשתם בתוך אהליכם בתואנות ולה"ר, ותרגם לא רגל על לשונו, ומן לא יתכ'רס פי לסאנה, והנון והלמד מתחלפים כי ממוצא אחד הם. (לא) את בנו, ולדה אשפאקא, ישא איש את בנו דרך

חלק הדקדוק

התיגאן המדוקדקות: כז) ותרגנו. הריש בקמץ חטף כי המאריך בתיו

בעל הטורים

(כח) המסו. וכיהושע אומר המסיו ע"י י' מרגלים: לבבנו. ד' במס', הכא, ואידך ונשמע וימס לבבנו, נשא לבבנו אל כפים, אחרים נמס לבבם מפניכם. כדכתיב ונשמע וימס לבבנו ע"כ היה לכם לפטות לבבכם אליו ולא עשיתם כן אלא אמרתם אחינו המסו את לבבנו ע"כ נשא לבבנו אל כפים וסמיך ליה סכותה באף ותרדפנו כדכתיב וירדפו אתכם כאשר תעשינה הדבורים: (לא) ובמדבר אשר ראית. ל' יחיד בכל הדרך אשר הלכתם ל' רבים שלא היה הדרך בכלם שוה אלא לכל אחד לפי מה שהיה

רשב"ם

(כז) ותרגנו.*כמו דברי נרגן כמתלהמים:

אבן עזרא

בעבור היותם בנגב: (כז) ותרגנו. כמו ורוגנים ילמדו לקח והוא מבנין נפעל כמו אל תעצבו: (כט) לא תערצון. כמו לא תפחדון והוא מגזרת והוא מעריצכם והטעם שבר הלב בפחד: (ל) ילחם לכם. בשבילכם:

אבי עזר

(כז) (ותרגנו מבנין נפעל) ועיין במכלול לרד"ק באר היטב מדוע שב פעול והמה

רש"י

(כז) ותרגנו. לשון הרע וכן (משלי יח) דברי נרגן אדם המוציא דבה: בשנאת ה' אתנו. והוא היה אוהב אתכם אבל אתם שונאים אותו משל הדיוט אומר מ מה דבלבך נ על רחמך מה דבלביה ס עלך: בשנאת ה' אתנו הוציאנו מארץ מצרים. הוצאתו לשנאה היתה ע משל למלך בשר ודם שהיו לו שני בנים ויש לו שתי שדות אחת של שקיא ואחת של בעל פ למי שהוא אוהב נותן לו של שקיא ולמי שהוא שונא נותן לו של בעל ארץ מצרים של שקיא היא שנילוס עולה ומשקה אותה וארץ כנען של בעל והוציאנו ממצרים לתת לנו את ארץ כנען: ערים גדולות ובצורות בשמים. דברו הכתובים ל' צ הבאי: לא תערצון. ל' שבירה כתרגומו ודומה לו (איוב ל) בערוץ נחלים לשכון לשבור נחלים: (ל) ילחם לכם. בשבילכם: (לא) ובמדבר אשר ראית. מוסב על מקרא ק שלמעלה הימנו ככל אשר עשה אתכם במצרים ועתה אף במדבר אשר ראית כי נשאך וגו': כאשר ישא איש את בנו. וכמו שפירשתי אצל (שמות יד) ויסע מלאך

שפתי חכמים

מ דעת רש"י בזה שאל תקשה היאך יודעין ישראל שהקב"ה שונאן ומפרש כיון שהם שונאים להקב"ה אמרו גם הוא שונאן דמשל הדיוט כו': נ כלומר מה שבלבך שאתה שונא את חבירך אתה אומר על חבירך איך שהוא שונא אותך: ס כלומר שבלבו של חבירך שהוא אוהב אותך אתה אומר עליך כלומר איך שאתה אוהב את חבירך: ע ר"ל דקרא משמע שהוציא אותן בשביל שנאה והלא הרבה נסים עשה להם כדי להוציאם לחירות ומפרש דכך אמרו הוצאתו כו': פ כתב הרא"ם ויש לתמוה למה פירשו שמקרא הזה בשל בעל ושל שקיא אם בעבור שמורה שהוצאתו לשנאה היתה יותר שנאה היא שהיתה הוצאתו להוליכם ביד שאמרי להשמידם וצ"ע. ונראה דקשה להו הכי הל"ל בשנאת ה' אותנו הוציאנו לתת אותנו ביד האמרי מארץ מצרים ל"ל, אע"כ הקרא לא נקט הוציאנו מארץ מצרים אלא למשל דשל בעל ושל שקיא והכי' חדא ועוד קאמר כלומר חדא בשנאת ה' אותנו וגו' למשל של בעל ושל שקיא ועוד אחרת לתת אותנו וגו' ודו"ק ופי' של בעל מקום יבש וארץ צמאה שצריכין להשקותם: צ פרש"י בפרק גיד הנשה ל' הבאי ל' הדיוט שאין מדקדק בדבריו ומוציא מפיו דבר שהינו לא שיתכוין לשקר אלא לא דק עכ"ל: ק דקרא

רבינו בחיי

הסכמתם על זה. ויובן ממנו עוד בעיני ולא בעיני המקום שכך אמר לו (במדבר יג) שלח לך לדעתך אני איני מצוה לך:

מסורת הקריאה

לכם שלשה אנשים (שם י"ח ד'): (כח) אנה, נמסר עליו ב' בטעם בנז"ן, וסי' א' דין, ב' אנה אלך מרוחך (תהלים קל"ט ז'): אחינו, הומת אנ"ך

ויש ליצב: (כט) לא תערצון. כי בציור חוזק הפועל וחולשת המתפעל. יגדל הפחד, ונדבר הזה גרוב האותות העשויים לינכם מאמינים סיבה שלא תאמינו רק אשר תראו נס. וישמע ה' את קול דבריכם לרבות הבכיה כד"א וישאו כל העדה ויתנו את קולם וילא אחרי ה' כי היה לו אומץ לב ויהס כלב לא כן יהושע רק אחר כך קרע לזה לא הזכירו בפרשת שלח וגם כאן לא סמכו רק אחר גם בי התאנף כאלו אף הוא בכלל כעם זהו העומד לפניך לא בזכותו לזה אותו חזק כי חלש הוא הרב הדול מהר"ר וידאל צרפתי ז"ל בפירושו כ"י. ואני ברגליו אעבורה דאדרבא הכתוב גלה צדקתו של יהושע שהיה לו טעם מה שלא עשה כמו כלב. והטעם כי כבר ידעו כל ישראל ונבואת אלדד ומידד שיהושע מכניסם לארץ לזה לא היה יכול לבא בתוקת היד כמו כלב כי יאמרו שלכבודו עושה להשתרר בארץ. וז"ש זולתי כלב וכו' יען אשר מלא אחרי ה'. ויהושע נסוג אחור והיה טעמו גם בי התאנף וכו' יהושע וכו' ולהיות נוגע בדבר לכן לא

נחל קדומים

ותמרו את פי ה' ודוק: כח (ז) ערים גדולות ובצורות בשמים. כלומר סר צילם חזק למעלה וגם בני ענקים ראינו למטה. ועם כל זה אמרו רז"ל דברו הכתובים לשון הבאי כי אינם בבחינת שמים ח"ו. רק למטה בחלק סט"א: לא (ח) אשר נשאך ה' אלהיך. פי' רבינו אפרים ז"ל אשר נשאך שמחל עונותיך כמו אם תשא חטאתם עכ"ד. ולפ"ז א"ש מ"ש כאשר ישא איש את בנו כ"י דאב שמחל על כבודו כבודו מחול:

מרפא לשון

יד אחת. כח) וגם בני ענקים, גיברא. ה"ג, והטעם כ' היא"ר כי כלם אחימן ששי ותלמי בני ענק א' היו כדכתיב ילידי ענק וכן דפ' שלח ופ' והיה עקב ועמ"ש בפ' עקב ט' ב'. ל) הוא ילחם לכם, מימריה יגיח לכון. וכן בסוף הפרשה הוא הנלחם לכם מתר' מימריה מגיח לכון, ועמ"ש היא"ר לפרש למה לא תרגם יגיח לכון קרב ואזכ"א כי אינו נופל ל' קרב על המאמר לפי שאינו גוף יתקרב ויתרחק ולכן בכאן שאמר מימריה לא יתכן לומר יגיח לכון קרב ואלו אמר ה' בעצמו היה אומר יגיח לכון קרב

בָּנוֹ בְּכָל־הַדֶּרֶךְ אֲשֶׁר הֲלַכְתֶּם עַד־
בֹּאֲכֶם עַד־הַמָּקוֹם הַזֶּה׃ לב וּבַדָּבָר
הַזֶּה אֵינְכֶם מַאֲמִינִם בַּיהוָה
אֱלֹהֵיכֶם׃ לג הַהֹלֵךְ לִפְנֵיכֶם בַּדֶּרֶךְ
לָתוּר לָכֶם מָקוֹם לַחֲנֹתְכֶם בָּאֵשׁ ׀
לַיְלָה לַרְאֹתְכֶם בַּדֶּרֶךְ אֲשֶׁר תֵּלְכוּ־
בָהּ וּבֶעָנָן יוֹמָם׃ לד וַיִּשְׁמַע יְהוָה אֶת־
קוֹל דִּבְרֵיכֶם וַיִּקְצֹף וַיִּשָּׁבַע לֵאמֹר׃
לה אִם־יִרְאֶה אִישׁ בָּאֲנָשִׁים הָאֵלֶּה
הַדּוֹר הָרָע הַזֶּה אֵת הָאָרֶץ הַטּוֹבָה
אֲשֶׁר נִשְׁבַּעְתִּי לָתֵת לַאֲבֹתֵיכֶם׃
לו זוּלָתִי כָּלֵב בֶּן־יְפֻנֶּה הוּא יִרְאֶנָּה
וְלוֹ־אֶתֵּן אֶת־הָאָרֶץ אֲשֶׁר דָּרַךְ־בָּהּ
וּלְבָנָיו יַעַן אֲשֶׁר מִלֵּא אַחֲרֵי יְהוָה׃
לז גַּם־בִּי הִתְאַנַּף יְהוָה בִּגְלַלְכֶם
לֵאמֹר גַּם־אַתָּה לֹא־תָבֹא שָׁם׃

תרגום אונקלוס

בְּכָל אוֹרְחָא דַּהֲלֵיכְתּוּן . עַד מֵיתֵיכוֹן עַד אַתְרָא הָדֵין : לב. וּבְפִתְגָּמָא הָדֵין . לֵיתֵיכוֹן מְהֵימְנִין . בְּמֵימְרָא דַּיְיָ אֱלָהֲכוֹן : לג. דִּמְדַבַּר קֳדָמֵיכוֹן בְּאוֹרְחָא . לְאַתְקָנָא לְכוֹן . אֲתַר בֵּית מִשְׁרֵי לְאַשְׁרָיוּתְכוֹן . בְּעַמּוּדָא דְּאֶשָּׁתָא בְּלֵילְיָא . לְאַחֲזָיוּתְכוֹן בְּאוֹרְחָא דִּתְהָכוּן בַּהּ . וּבְעַמּוּדָא דַּעֲנָנָא בִּימָמָא : לד. וּשְׁמִיעַ קֳדָם יְיָ יָת קָל פִּתְגָמֵיכוֹן. וּרְגִיז וְקַיֵּים לְמֵימַר : לה. אִם יֶחֱזֵי גְּבַר בְּגוּבְרַיָּא הָאִלֵּין . דָּרָא בִּישָׁא הָדֵין . יָת אַרְעָא טָבְתָא . דְּקַיֵּימִית . לְמִתַּן לַאֲבָהָתְכוֹן: לו. אֱלָהֵין . כָּלֵב בַּר יְפֻנֶּה הוּא יֶחֱזִינַהּ . וְלֵיהּ אֶתֵּין יָת אַרְעָא . דִּדְרַךְ בַּהּ וְלִבְנוֹהִי . חֲלָף . דְּאַשְׁלֵים בָּתַר דַּחַלְתָּא דַּיְיָ: לז. אַף עֲלַי הֲוָה רְגַז מִן קֳדָם יְיָ . בְּדִילְכוֹן לְמֵימַר . אַף אַתְּ לָא תֵיעוֹל לְתַמָּן : לח.

תפסיר הרס"ג

יחמל אלמר ולדה אשפאקא. פי כל טריק סרתם. אלי׳ אן גיתם אלי הד׳א אלמוצ׳ע: (לב) ופי הד׳א אלאמר . אפלא תומנון. באללה רבכם: (לג) אלסאיר נורה אמאמכם פי אלטריק. ליצלח לכם מכאנא לנזולכם. ובאלנאר לילא. ליוריכם אלטריק אלד׳י תסלכונה. ובאלג׳מאם נהארא: (לה) אן ראא רגל מן הולאי אלנאס. הד׳א אלגיל אלרדי. אלבלד אלגייד. אלד׳י קסמת באעטאיה לאבאיכם: (לו) סוא כלב אבן יפנה פאנה יראה. ולה אעטי אלבלד. אלד׳י סלכה ולבניה. למא אתבע טאעה׳ אללה:

נוה שלום

געגועין וחמלה. (לב) אינכם מאמינים, אפלא תומנון, האם לא תאמינו, לשון שאלה בדרך תוכחה, ור"ל האינכם מאמינים בה׳ אלהיכם ההולך לפניכם וכו׳ שהוא ילחם לכם ככל אשר עשה אתכם וכו׳. (לז) התאנף, וגד. כמו ג׳צ׳ב. ולשון חרי אף תרגם לקמן ויתעבר ה׳ בי בגללכם, בחסב מא הדת׳ אד׳ תאכ׳רתם, בשביל שנגזר עליכם להתאחר ארבעים שתהיו רעים במדבר ארבעים שנה, ובשנת הארבעים בגלל מריבתכם על המים התאנף עלי

אבן עזרא

(לג) לחנותכם. איננו פעל יוצא כי לא מצאנו מזה הבנין כן: לראותכם. נפתח הלמד ללמד על האות שהוא ה"א ה"א הדעת הנעדרת: (לו) זולתי. היו"ד נוסף כי נמצא בלא יו"ד: ולו אתן את הארץ אשר דרך בה. היא חברון כבר ביארתי כי אפו הנו"ן מובלע בפ"א והיא בלשון ארמית נראית גם הוא מגזרת כי אנפת בי גם בי התאנף ה׳. הזכיר כלב בתחלה כאשר פירשתי

אבי עזר

פועלים: (לג) (לראותכם נפתח הלמ"ד ללמד על ה"א הדעת) הנה מעטים אשר נמלאו במקרא בכינוי פועל עם פעול כמו המעלך הפודך אינם בלמ"ד השימוש ועיין לרד"ק בשימוש הה"א לכן לא מסתפינא להניח ה"א הפעיל תחת ה"א הדעת כמו לנחותם לנבות בטן: (לו) (הזכיר כלב בתחלה כאשר פרשתי) עיין פ׳ פינחס:

רבינו בחיי

(לו) הארץ אשר דרך בה. היא חברון שנאמר (שם יג) ויבא עד חברון והזכיר כלב תחלה כי הש"י יזכירנו כן לעולם ואחריו יהושע:

בעל הטורים

לריך היה הענין נושא אותו יש בגובה יש בנמוך: (לב) אינכם מאמינים. חסר יו"ד, שיו"ד פעמים נסיתם אותו: (לה) איש באנשים האלה. מ"ם נעשה, שגם הוא בכלל השבועה: באנשים. ג׳, דין, ואידך ויחלו באנשים זקנים; זקן בא באנשים. מלמד שהיתה הגזירה אף על משה ואהרן דכתיב באנשים זקנים וכתיב זקן בא באנשים היינו משה ואהרן שהיו באים בגולגלתא

שפתי חכמים

משמע הוא ילחם לכם ככל אשר עשה וגו׳ ובמדבר וגו׳ דמשמע דגם במדבר נלחם הקב"ה בשבילם והלא לא עשה מלחמה במדבר ועו"ם מוסב על המקרא של מעלה אככל אשר עשה במצרים וגו׳ כלומר שהטיב להם וגם במדבר היטיב עמהם שנשאם כאשר ישא איש את בנו וגו׳. ומלת עשה אינו משמש בל׳ א׳ כי הראשון פירושו בענין המלחמה והשני בענין הטיבוב: ר הפת"ח שתחת הלמ"ד משלים חסרון הה"א: ש ר"ל וכי כל הדרך נהגה לכלב:

רש"י

האלהים ההולך לפני מחנה ישראל וגו׳ משל למהלך בדרך ובנו לפניו באו לסטים לשבותו וכו׳: (לב) ובדבר הזה. שהוא מבטיחכם להביאכם אל הארץ אינכם מאמינים בו: (לג) לראותכם. כמו להראותכם ר וכן (שמות יג) לנחותם הדרך וכן (תהלים כו) לשמיע בקול תודה וכן (מלכים ב ט) ללכת לגיד ביזרעאל: (לו) אשר דרך בה. חברון ש שנאמר (במדבר יג) ויבא עד חברון: (לז) התאנף. נתמלא רוגז:

תוכחת משה לבנ"י בענין המרגלים

(לז) גם בי התאנף ה׳ בגללכם וגו׳. וקשה קושית המפרשים ז"ל, הלא בעון מי מריבה נגזר על משה שלא יבא לארץ, ומדוע אמר משה פה כי בעון מרגלים נגזר עליו בל יבא לארץ, ובעל א"י אומר בשם הילקוט כי גזרת משה היתה גזרה כפולה, שלא יכנים את העם לארץ ישראל כמלך כאשר היה עד עכשיו, וגם לא יכנס לא"י כהדיוט לדור שם, והגזרה הראשונה היתה בשביל המרגלים, כי גם הוא היה הנראה כנזקין, מחמת שהוסיף על דברי העם פרטים רבים, ומחמת שהיה למרגלים להשיב למשה על כל פרט ופרט, נתגלגלו הדברים בתוך תשובתן לעורר לבן של ישראל לדבריהם ולאיים עליהם, ככתוב בארוכה בסדר שלח, ובעון מי מריבה נגזר עליו הגזרה השניה שלא לבא לא"י בלל אף בהדיוט גם, וע"כ פה התאונן משה על גזרת הראשונה שנגזר עליו. והכ"י כותב שענין המרגלים עם מי

דעת זקנים מבעלי התוספות

(לז) בגללכם. לפי שאתם מקטני אמנה כי כשאמרתי המן הסלע הזה נוציא לכם מים, חשבתם שהייתי סבור שלא יצאו ומקרה היה כשיצאו בפעם ראשונה שיצאו והיה לי לפרש כי במצות הקב"ה אוציא לכם מים מן הסלע הזה ולכן כעס הקב"ה

נחל קדומים

לב (ט) החל רש לרשת את ארצו. כלומר שהשר יהיה רש למעלה ויותש כחו. ר"ש אותיות ש"ר ובזה והתגר בו למטה מלחמה כמש"ה

מרפא לשון

כמו ה׳ ילחם לכם דבפ׳ בשלח אעפ"י שהב"ה ג"כ אינו גוף ולא כח בגוף ומ"מ דרך לומר אצלו כך בדרך השאלה כמדת בשר ודם

מסורת הקריאה

הנגינה על החי"ת: המסו, הטעם על המ"ם: (לח) באנשים. נמסר ג׳ ב׳ קמץ ‏ וא׳ פתח. וסי׳ א׳ דין. ב׳ ויחלו באנשים (יחזקאל ט׳ ו׳) ג׳ זקן בא באנשים (ש"א י"ז י"ב) בתרא פתח: הרע. הרי"ש בקמץ: (לו) יען, נמסר ג׳ בטעם זקף גדול וסי׳ א׳ דין. ב׳ יען אשר גבהת (יחזקאל ל"א יו"ד) ג׳ יען אשר לא שמעתם (ירמי׳ כ"ה ח׳): (לז) תבא. מלרע: (לח) יבא שמה, הטעם ביו"ד. מ"ש כתב שבספרים

רמב"ן

(לז) גם בי התאנף ה׳ בגללכם. ויאמר הנה חטאתכם אשר עשיתם בעת ההיא במרגלים מנעו מכם הארץ הטובה ועוד הוספתם לחטא בפעם אחרת עד שמנעתם גם אותי מלעבור כי רצה להזכיר יחד עונש כל הנמנעים מעבור אל הארץ כי הכל בגרמת עונותיהם וכדי שיזכיר כאן ענין יהושע כי הוא יעבור מפני שמלא אחרי ה׳ בחבירו ויזכיר עוד שינחיל הארץ לדור השני בעבור שנענש משה ונגזר עליו שלא יעבור והנה הזכיר כל המעשה ההוא זולתי מגפת המרגלים עצמם וגם לא הזכיר הדבה כי לא ידבר בגנאי היחידים אבל יוכיח את הרבים שכולם חטאו וכולם נענשו: וטעם בגללכם. כי רבו בני ישראל את ה׳ וגו׳ ויירע כל זה בעבור מריבתכם או ירמוז שהיה הכעס על משה ועל אהרן כאשר הכו הסלע פעמים לפני העם ולא עשו כאשר נצטוו והעם הקהרו בדבר והוא מה שאמר על אשר לא קדשתם אותי בתוך בני ישראל שלא היה העונש אלא מפני שהיה הדבר בתוך בני

לח יְהוֹשֻׁעַ בִּן־נוּן הָעֹמֵד לְפָנֶיךָ הוּא
יָבֹא שָׁמָּה אֹתוֹ חַזֵּק כִּי־הוּא יַנְחִלֶנָּה
אֶת־יִשְׂרָאֵל׃ רביעי לט וְטַפְּכֶם אֲשֶׁר
אֲמַרְתֶּם לָבַז יִהְיֶה וּבְנֵיכֶם אֲשֶׁר
לֹא־יָדְעוּ הַיּוֹם טוֹב וָרָע הֵמָּה יָבֹאוּ
שָׁמָּה וְלָהֶם אֶתְּנֶנָּה וְהֵם יִירָשׁוּהָ׃
מ וְאַתֶּם פְּנוּ לָכֶם וּסְעוּ הַמִּדְבָּרָה
דֶּרֶךְ יַם־סוּף׃ מא וַתַּעֲנוּ וַתֹּאמְרוּ אֵלַי
חָטָאנוּ לַיהוָה אֲנַחְנוּ נַעֲלֶה וְנִלְחַמְנוּ
כְּכֹל אֲשֶׁר־צִוָּנוּ יְהוָה אֱלֹהֵינוּ
וַתַּחְגְּרוּ אִישׁ אֶת־כְּלֵי מִלְחַמְתּוֹ
וַתָּהִינוּ לַעֲלֹת הָהָרָה׃ מב וַיֹּאמֶר
יְהוָה אֵלַי אֱמֹר לָהֶם לֹא תַעֲלוּ וְלֹא
תִלָּחֲמוּ כִּי אֵינֶנִּי בְּקִרְבְּכֶם וְלֹא
תִּנָּגְפוּ לִפְנֵי אֹיְבֵיכֶם׃ מג וָאֲדַבֵּר
אֲלֵיכֶם וְלֹא שְׁמַעְתֶּם וַתַּמְרוּ אֶת־פִּי
יְהוָה וַתָּזִדוּ וַתַּעֲלוּ הָהָרָה׃ מד וַיֵּצֵא
הָאֱמֹרִי הַיֹּשֵׁב בָּהָר הַהוּא

תרגום אונקלוס

יְהוֹשֻׁעַ בַּר נוּן דְּקָאֵים קֳדָמָךְ. הוּא יֵיעוֹל לְתַמָּן. יָתֵיהּ תַּקֵּיף. אֲרֵי הוּא יַחְסְנִנַּהּ לְיִשְׂרָאֵל: לט. וְטַפְלְכוֹן דַּאֲמַרְתּוּן לְבִזָּא יְהוֹן. וּבְנֵיכוֹן. דְּלָא יְדַעוּ יוֹמָא דֵין טָב וּבִישׁ. אִנּוּן יֵיעֲלוּן לְתַמָּן. וּלְהוֹן אֶתְּנִנַּהּ. וְאִנּוּן יֵירְתוּנַּהּ: מ. וְאַתּוּן אִתְפְּנוֹ לְכוֹן. וְטוּלוּ לְמַדְבְּרָא אוֹרַח יַמָּא דְסוּף: מא. וַאֲתֵיבְתּוּן וַאֲמַרְתּוּן לִי. חַבְנָא קֳדָם יְיָ. אֲנַחְנָא נִסַּק וּנְגִיחַ קְרָב. כְּכֹל דְּפַקְדַנָא יְיָ אֱלָהַנָא. וְזָרֵיזְתּוּן. גְּבַר יָת מָנֵי קְרָבֵיהּ. וְשָׁרֵיתוּן לְמִסַּק לְטוּרָא: מב. וַאֲמַר יְיָ לִי. אֵימַר לְהוֹן לָא תִסְּקוּן וְלָא תְגִיחוּן קְרָב. אֲרֵי לֵית שְׁכִינְתִּי בֵּינֵיכוֹן. וְלָא תִתַּבְּרוּן. קֳדָם בַּעֲלֵי דְבָבֵיכוֹן: מג. וּמַלֵּילִית עִמְּכוֹן וְלָא קַבֵּילְתּוּן. וְסָרֵבְתּוּן עַל מֵימְרָא דַיְיָ. וַארְשַׁעְתּוּן וּסְלֵיקְתּוּן לְטוּרָא: מד. וּנְפַק אֱמוֹרָאָה. דְּיָתֵיב בְּטוּרָא הַהוּא לְקַדָּמוּתְכוֹן.

תפסיר הרס״ג

(לז) בל יהושע אבן נון אלקאים בין ידיך. הו ידכ׳להא. פאשדדה. פאנה יורת׳הא לבני אסאריל: (לט) ואטפאלכם אלד׳י תוהמתם אנהם יכונו ג׳נימה. ובניכם. אלד׳י הם אליום לא יערפון כ׳יר ושר לאלחרב. הם ידכ׳לונהא. ולהם אעטיהא. פיחוזונהא: (מ) ואמא אנתם פולו. וארחלו אלי׳ אלבר טריק בחר אלקלזם: (מא) פאגבתם וקלתם לי. קד אכ׳טאנא ללה. נחן נצעד ונחארב אהלהא. כמא יאמרנא אללה רבנא. פתקלד כל ואחד מנכם אלה׳ חרבה. ובאדרתם לתצעדו אלגבל: (מב) פקאל אללה לי. קל להם לא תצעדו ולא תחארבוהם. פאני ליס מעכם. ולא תנהזמו. בין ידי אעדאיכם: (מג) פקלת לכם ד׳אלך ולם תקבלו. בל כ׳אלפתם אמר אללה. ותוקחתם עלי צעוד אלגבל: (מד) וכ׳רג אלאמוריין. אלמקימין פי ד׳אלך אלגבל

נוה שלום

ואמר גם אתה לא תבא שם. (לט) אשר אמרתם, אלד׳י תוהמתם, חשבתם בדמיונכם. טוב ורע, כ׳יר ושר ללחרב, לא ידעו טוב ורע בטכסיסי מלחמה המה יבואו וכו׳ שהגזרה שימותו במדבר ושם יתמו היתה על אנשי המלחמה שהיו באותו הדור בלבד. (מא) ותהינו, ובאדרתם, מיהרתם כמו שאמרו הננו ועלינו וכו׳. (מב) תנגפו, תנהזמו, תשובו לאחור (אנהזם אלעסכר, ארתד אלא ורא). (מד) תעשינה הדבורים, ילסע אלנחל, כמו

חלק הדקדוק

והגימל בשוא נח: [לח) יבא, לעיל. ר״ח]. [מא) ותענו, ותחגרו, הורין געי. ר״ח]: [מג) ותעלו, הוו געי.

אבן עזרא

ואחר כן יהושע: (לח) העומד לפניך. הוא משרתו: (לט) אשר לא ידעו היום. באותו היום: טוב ורע. על רובם דבר הכתוב: (מא) ותהינו. ותאמרו הן ואל תתמה איך יבא פעל נגזר ממלה מדבקת כי כן מלת על גב פן שמצאנו אפונה כאשר פירשתיו וי״א שהוא מגזרת הין והטעם מדה והוא רחוק: (מד) ויצא האמורי. הוא הכנעני כאשר פירשתי: כאשר תעשינה הדבורים. כי מי שיגע על ביתם מיד ירדפו אחריו וינשכוהו: ויכתו פירשתיו מגזרת וכתותי: עד

אבי עזר

(לח) (העומד לפניך הוא משרתו) כיון שאלת הוא נראה למותר לכן פירש הוראתו כמו ה״א הדעת ומודעה כפולה ומוקרא

רשב״ם

(מא) ותהינו. הננו ועלינו:

בעל הטורים

ויולאים כאוכלסא: (לח) יהושע בן נון העומד לפניך. שגדולה שמושה יותר מלמודה: (לט) וילכעום. ב׳ במס׳, הכא, ושדך

רש״י

(מ) פנו לכם. אמרתי להעביר אתכם דרך רוחב ארץ אדום לצד צפון ליכנס לארץ קלקלתם וגרמתם לכם עכוב. פנו לכם. לאחוריכם ותלכו במדבר לצד ים סוף שהמדבר שהיו הולכים בו לדרומה של הר שעיר היה מפסיק בין ים סוף להר שעיר עתה המשכו לצד הים ותסבבו את הר שעיר כל דרומו מן המערב למזרח: (מא) ותהינו. ל׳ (במדבר יד) הננו ועלינו אל המקום זה הל׳ שאמרתם לשון הן כלומר נזדמנתם: (מב) לא תעלו. לא עליה תהא א לכם אלא

שפתי חכמים

ת מפום דק״ל מה שייך ל׳ הן על זה ודאי כשאדם אומר לחבירו עשה לי דבר זה אז שייך להשיב הן אבל הכא הקב״ה ומשה מיחו בהם שלא יעלו א״כ מה שייך למימר הן, ופי׳ לומר נזדמנתם שהייתם מזומנים לכך לעשות והוי כאלו אמרו בפירוש הן: א מדכתיב לא תעלו וגו׳ ולא תלחמו ל״ל פשיטא דאם לא יעלו לא תהיה מלחמה אלא ודאי ה״ק דקאי לא תעלו כי לא תוכלו להלחם עמם וא״כ העלייה ירידה תהיה לכם. והרא״ם פירש מדכתיב ולא תנגפו ש״מ שמה שאמר להם שלא יעלו הוא לטובתם א״כ לאו אזהרה עונש לנו אלא להודיע שלא תהא פעולתם וכו׳

דעת זקנים מבעלי התוספות

עלי וזהו בגללכם: (מא) ותהינו לעלות ההרה. מהו ותהינו, שהיו אומרים מעתה נתמלאה הין מדבר מועט נתמלאה סאתם

תוכחת משה לב״י בענין המרגלים

מריבה אחת היא, ומחמת שידע משה מהמרגלים ואילך כי בני ישראל אינם מאמינים בה׳, ע״כ אמר להם שמעו נא המורים,

מרפא לשון

לשבר את האזן. מא) ותהינו, ושריתון. תרגמו ל׳ התחלה וכן ותהינו היא ל׳ התחלה אם שתהיה בל׳ הין שהוא ענין רצון כמו הואיל משה דמתר׳ שרי משה אם שתהיה מל׳ הנה שאמרו הננו ועלינו ונגזר ממלה זו ההנו פועל ותהינו שענינו התחלה לדבר. מב) כי אינני בקרבכם, ארי לית שכינתי ביניכון. ה״ג ול״ג שריא וכ״כ היא״ר. מג) ותמרו את פי ה׳, וסריבתון על מימרא דה׳. ה״ג

מסורת הקריאה

כ״י מדויקים מלעיל ובאחד מהם מסור לית מלעיל: חזק, הזי״ן בדגש: (לט) ובניכם, הנגינה בכ״ף: ורע, הרי״ש בקמץ: (מא) חטאנו, הנגינה בטי״ת: (מב) ויאמר ה׳, נמסר ה׳ בטעם בסיפרא ר״פ, ר״ל

חומת אנ״ך

(לח) יהושע בן נון העומד לפניך הוא יבוא שמה. אפשר דרמז דזכה בשביל ששמש אותו וגם שהוא עניו וגם שתלמידו של משה הוא והו״ל כאלו הוא נא וכמ״ש רש״י ידעתי כי אחרי מותי דכל ימי יהושע היו כשרים אך תלמידו חשוב כגופו וכל זמן שיהושע חי היה נראה כאלו הוא חי עכ״ד רש״י ז״ל. וז״ש יהושע בן נון זכה על שהוא עומד לפניך והיה שכרו ור״ת הוא יבא י״ה דומי שהוא עניו שם י״ה שומרו כמ״ש גורי האר״י ז״ל ובזה פירשתי בעניותי מ״ש בתרגום המיוחס ליונתן וכנין דחמא משה ענותנותיה קרא שמיה יהושע דהענוה שכרה דשם י״ה שומרו ולכן קראו בשמו יהושע. ותיבת שמה אותיות משה דחשיב כאלו אתה תבא. ור״ת הוא יבא שמה גימטריא שדי עם הכולל כי שדי התאמץ כמו כלב:

רמב״ן

ישראל שלא נתקדש הכבוד לעיניהם וכך אמר בספרי על אשר מעלתם בי אתם גרמתם למעול על אשר לא קדשתם אותי אתם גרמתם שלא לקדש אותי כאשר מריתם פי אתם גרמתם למרות את פי עשו כל הלשונות יוצאים אל ישראל וכבר פירשתי הענין:

(מא) וטעם אנחנו נעלה. בעצמנו נעלה ונלחמנו לא נניח הדבר לבנינו אחרינו כאשר אמרת: ותשובו ותבכו לפני ה׳. לא הזכיר שם הכתוב הבכי הזה שאין צורך להזכירו אבל משה הזכיר זה עתה לשבח כי נחמו על חטאתם ולהגיד להם שהיה הענן

לִקְרַאתְכֶ֔ם וַיִּרְדְּפ֣וּ אֶתְכֶ֔ם כַּאֲשֶׁ֥ר תַּעֲשֶׂ֖ינָה הַדְּבֹרִ֑ים וַיַּכְּת֥וּ אֶתְכֶ֛ם בְּשֵׂעִ֖יר עַד־חָרְמָֽה׃ מה וַתָּשֻׁ֥בוּ וַתִּבְכּ֖וּ לִפְנֵ֣י יְהוָ֑ה וְלֹֽא־שָׁמַ֤ע יְהוָה֙ בְּקֹ֣לְכֶ֔ם וְלֹ֥א הֶאֱזִ֖ין אֲלֵיכֶֽם׃ מו וַתֵּשְׁב֥וּ בְקָדֵ֖שׁ יָמִ֣ים רַבִּ֑ים כַּיָּמִ֖ים אֲשֶׁ֥ר יְשַׁבְתֶּֽם׃ ב א וַנֵּ֜פֶן וַנִּסַּ֤ע הַמִּדְבָּ֙רָה֙ דֶּ֣רֶךְ יַם־ס֔וּף כַּאֲשֶׁ֛ר דִּבֶּ֥ר יְהוָ֖ה אֵלָ֑י וַנָּ֥סָב אֶת־הַר־שֵׂעִ֖יר יָמִ֥ים רַבִּֽים׃ ס חמישי ב וַיֹּ֥אמֶר יְהוָ֖ה אֵלַ֥י לֵאמֹֽר׃ ג רַב־לָכֶ֕ם סֹ֖ב אֶת־הָהָ֣ר הַזֶּ֑ה פְּנ֥וּ לָכֶ֖ם צָפֹֽנָה׃ ד וְאֶת־הָעָם֮ צַ֣ו

רביעי׳ בספר׳

תרגום אונקלוס

וּרְדַפוּ יָתְכוֹן. כְּמָא דְנָתְזָן דַבְרִיתָא. וּטְרָדוּ יָתְכוֹן. בְּשֵׂעִיר עַד חָרְמָה: מה. וְתַבְתּוּן וּבְכִיתוּן קֳדָם יְיָ וְלָא קַבִּיל יְיָ צְלוֹתְכוֹן. וְלָא אֲצֵית לְמִלֵּיכוֹן: מו. וִיתֵיבְתּוּן בִּרְקַם יוֹמִין סַגִּיאִין. כְּיוֹמַיָּא דִּיתֵיבְתּוּן: א. וְאִתְפְּנֵינָא. וּנְטַלְנָא לְמַדְבְּרָא אוֹרַח יַמָּא דְסוּף. כְּמָא דְּמַלִּיל יְיָ עִמִּי. וְאַקֵּיפְנָא יָת טוּרָא דְשֵׂעִיר יוֹמִין סַגִּיאִין: ב. וַאֲמַר יְיָ לִי לְמֵימַר: ג. סַגִּי לְכוֹן. דְּאַקֵּיפְתּוּן יָת טוּרָא הָדֵין. אִתְפְּנוּ לְכוֹן לְצִפּוּנָא: ד. וְיָת עַמָּא פַּקֵּיד לְמֵימַר.

ת״א ותשבו בקדש ימים רבים. מגילה כא:

תפסיר הרס״ג

תלקאכם. פכלבוכם כמא ילסע אלנחל. וחטמוכם. מן סעיר אלי חרמה: (מה) פרגעתם באכיין בין ידי אללה. ולם יסמע צותכם. ולם אגאבכם: (מו) פאקמתם פי רקים מדה טוילה. שביה כסאיר מא אקמתם: (א) ת׳ם ולינא ורחלנא פי אלבר טריק בחר אלקלזם. כמא אמרני אללה. וסתדרנא גבל סעיר מדה טוילה: (ב) פקאל אללה לי קאילא: (ג) חסבכם מן אלאחאטה בהד׳א אלגבל. ולו ענה שמאלא: (ד) ומר קומך וקל להם. אנתם

נוה שלום

שעוקצים ונושכים הדבורים. (מו) כימים אשר ישבתם. שביה כסאיר מא אקמתם. ערש״י ז״ל ועי׳ ראב״ע קהלת ט ב, ודעת הגאון נראה כפי׳ רש״י.

אבן עזרא

חרמה. מקום או שם הפעל: (מו) ותשבו בקדש. ברנע ימים רבים: כימים אשר ישבתם. ברגול הארץ ואם טען טוען המרגלים ישבו לבדם הנה כן כמספר הימים אשר תרתם

רשב״ם

(מו) כימים אשר ישבתם. כלומר כמו שאתם יודעים: (ג) צפונה. לצד א״י כי בדרום

בעל הטורים

עד עולם ויירשוה. שניתנה להם הארץ ירושת עולם ולעולם לא היו גולים ממנה אם לא שחטאו: (מו) כימים. ד׳, כימים אשר ישבתם, כימים הראשונים הרבעים יום, כימים אשר נחו בהם היהודים, ועתה לא כימים הראשונים בנבואת בית שני. זהו שפרש״י שישבו בקדש י״ט שנה כמו שישבו בשאר המסעות כמו התם כימים הראשונים שהיו ימים אחרונים כראשונים גם בכאן היו ימים אלו כימים האחרים והתם לא כימים הראשונים דכתיב בהו ליולא ולבא אין שלום אלא כימים אשר נחו דכתיב זרע השלום הגפן תתן פריה וגו׳ עד והייתם ברכה אל תיראו: (ג) רב לכם סב. תגין על הסמ״ך, לפי שכיבד את אביו שהיה בן ס׳ בלדתה אותו ולכך עתיד להחריב הבית שהוא ס׳ אמות:

שפתי חכמים

למעליה כו׳: ב ר״ל הדבורה מתה מיד ותעשינה לשון עשייה דא״ל נרבוי הרודפים כדבורים רבים שרודפים אחר איש א״כ הל״ל וירדפו אתכם כדבורים השתא דכתיב כאשר תעשינה הדבורים ע״כ שלא דימה אותם לדבורי׳ אלא לפעולת הדבורי׳ כו׳: ג (דב״ט) דהל״כ הלא שם זה הוא של רחמים ולמה מזכירו על הפורעניות: ד דלא בלאו מרגלים אלא בשנה שנייה ליציאת מצרים ובתחלת מ׳ באו לארץ דמקלת שנה כולה א״כ לא היו אלא ל״ח שנה: ה פי׳ שחטאם גרם להם שלא נתן הקב״ה בלב מלך אדום להניחם לעבור דרך ארצו: ו ר״ל דדרך ים סוף משמע שהלכו מצפון העולם לדרום העולם שהוא כנגד הים והלא ממערב למזרח הלכו במדבר העמים, וע״ז פירש דרך יציאתם ממצרים כלומר כשיצאו ממצרים הלכו באלכסון דרך ים סוף ממערב למזרח כן הלכו עכשיו שהניחו דרכם שהלכה מדרום לצפון והלכו מדרומה של אדום שהוא ממערב למזרח עד שבאו לגבול מואב: ז (מהר״ן) שלא תאמר שסבבו אותו מכל ארבע רוחותיו שזה א״א שא״כ היה משה נכנס לארץ ישראל שארץ אדום

רש״י

ירידה: (מד) כאשר תעשינה הדבורים. מה הדבורה הזאת כשהיא מכה את האדם מיד מתה ב אף הם כשהיו נוגעים בכם מיד מתים: (מה) ולא שמע ה׳ בקלכם. כביכול עשיתם מדת רחמיו ג כאלו אכזרי: (מו) ותשבו בקדש ימים רבים. י״ט שנה שנא׳ כימים אשר ישבתם בשאר המסעות והם היו ד ל״ח שנה י״ט מהם עשו בקדש וי״ט שנה הולכים ומטורפים וחזרו לקדש כמו שנאמר (במדבר לב) ויניעם במדבר כך מצאתי בסדר עולם: (א) ונפן ונסע המדברה. אלו לא חטאו ה היו עוברים דרך הר שעיר ליכנס לארץ מן דרומו לצפונו ובשביל שקלקלו הפכו לצד המדבר שהוא בין ים סוף לדרומו של הר שעיר והלכו אצל דרומו מן המערב למזרח דרך ים סוף דרך יציאתן ו ממצרים שהוא במקצוע דרומית מערבי׳ כל דרומו עד ארץ ז מואב: (ג) פנו לכם צפנה. סובו מסם היו הולכים לצד המזרח: ונסב את הר שעיר.

תוכחת משה לב״י בענין המרגלים

וכעס עליו הקב״ה על שלא נשא אמונה אדם בלכות ב״י ע״י דבורו אל הסלע, וזהו תוכן דבריו ז״ל:

(מד) וירדפו אתכם כאשר תעשינה הדבורים וגו׳. פרש״י מה הדבורה הזאת כשהיא מכה את האדם מיד מתה אף הם כשהיו נוגעים בכם מיד מתים, כתב הר״ש לכאורה לא נודע למה הגיד להם זאת בתוכחה, אך לפענ״ד נראה דכוון בזה כונה עמוקה, דהם השבו שהאמוריים חזקים מהם ואין בידם לכבשם כמו שהעלילו המרגלים ואח״כ רצו ללכת והזהירם משה ולא שמעו לקולו והלכו, והנה לפ״ז לכל יחשבו כי מה שלא הצליחו

דעת זקנים מבעלי התוספות

כלומר בשביל דבר מועט כעס הקב״ה עלינו: (מד) וירדפו אתכם כאשר תעשינה הדבורים. פי׳ שעוקצין מכאן ומכאן ואין ממיתין כך ויכום ויכתום שרדפו אחריהם בהכה ופצוע אבל לא הרגום כדי שלא יגדילו פיהם ונמלא שם שמים מתחלל. ותדע שלא מנה בכאן הנופלים במלחמה בדרך כשאר מלחמות, ונראה שאו המלחמה דוישמע הכנעני מלך ערד דכתיב שם וישב ממנו שבי אבל לא הרגו אחד מהם, והקב״ה לקח אח״כ נקמתו מהם שנא׳ וישמע ה׳ בקול ישראל ויך את הכנעני וגו׳: (ג) רב לכם סב. כל׳ בדבר עשו ליעקב שאמר לו יש לי רב נשתלם לו שכרו:

רבינו בחיי

(מו) ותשבו בקדש ימים רבים. תשע עשרה שנה, ותשבו שם כימים אשר ישבתם בשאר המסעות והם היו ל״ח שנה וכן הזכיר למטה והימים אשר הלכנו מקדש ברנע עד אשר עברנו את נחל זרד ל״ח שנה וכן אמרו בסדר עולם י״ט שנה עשו בקדש וי״ט שנה חוזרין ומטולטלין במדבר: (ג) רב לכם סב את ההר הזה. מנעם מלהתגרות בבני עשו מפני שכבד את אביו ואין הקב״ה מקפח שכר כל בריה וכדי שלא יהא לו פתחון פה לעולם הבא שבבר נטל שכרו בעולם הזה: פנו לכם צפונה. אמרו במדרש רבה אם באתה שעתו של עשו הצפינו עצמכם מלפניו שנאמר פנו לכם צפונה. ד״א פנו לכם צפונה אמר הקב״ה מזבח אחד יש לי והוא עתיד לפגרו. ד״א פנו לכם צפונה צפון אחד היה לי ביניכם זה בית המקדש

מסורת הקריאה

ה׳ ראשי פסוקים בספר דברים המתחילים ויאמר ה׳ בטעם קדמא ואזלא: וסי׳ א׳ דין, ב׳ אל תצר (ב׳ ט׳) ג׳ קום רד (ט׳ י״ב) ד׳ הן קרבו (ל״א י״ד) ה׳ זאת הארץ (ל״ד ד׳): (מו) כימים, ד׳ דגושים, עי׳ לקמן יו״ד יו״ד: (ד) וייראו, נמסר ה׳ רפין, ר״ל הרי״ו בשוא

נחל קדומים

יפקוד ה׳ על צבא המרום ועל מלכי האדמה וכו׳: א (יוד) ויצא עוג מלך הבשן, קרי ביה בא שן כמ״ש פ׳ הרואה דעקר טורא בת תלת פרסי ונשתרבבו שיניו ולא יכול ע״ש, רבינו אפרים ז״ל:

מרפא לשון

ול״ג גזירת מימרא דה׳ וכ״ה בנוס׳ ישנות. מד) כאשר תעשינה הדברים, כמה דנתזן, ה״ג והתי״ו רפויה וכלשון הכתוב הסיר החז

רמב״ן

ההוא גדול מנשוא כי בא עליו השבועה הגדולה וגזר דין שיש עמו שבועה אינו נקרע:

(ד) וטעם אחיכם בני עשו, שיחוס ישראל מן אברהם וכל זרעו אחים כי כולם הם נמולים וזה טעם לא תתעב אדומי כי אחיך הוא רק בני הפילגשים ישמעאל ומדין וכל בני קטורה אינם באחוה מן הכתוב כי ביצחק יקרא לך זרע:

(ו) אכל תשברו מאתם בכסף. אם תתאוו לאכול מפירות ארצם לא תקחו מהם רק בכסף מלא לרצונם וזה טעם מאתם וגם מים לא תקחו מהם כלל רק בכסף לרצונם:

(ז) כי ה׳ אלהיך ברכך. לפיכך לא תכפרו את טובתו להראות כאילו אתם עניים אלא הראו עצמכם עשירים לשון רש״י. ולא הבינותי מהו בכל מעשה ידיך כי ברכותם ברכות שמים היו והם לא יעשו בידיהם דבר שיתברך ואולי ירמוז במעשה ידיך שנתברך עמם בצאן ומקנה אשר הוציאו ממצרים ויש להם עושר ומקנה

לאמר אתם עברים בגבול אחיכם
בני עשו הישבים בשעיר וייראו
מכם ונשמרתם מאד: ה אל תתגרו
בם כי לא אתן לכם מארצם עד
מדרך כף רגל כי ירשה לעשו
נתתי את הר שעיר: ו אכל תשברו
מאתם בכסף ואכלתם וגם מים
תכרו מאתם בכסף ושתיתם:

תרגום אונקלוס

אַתּוּן עָבְרִין . בִּתְחוּם אֲחֵיכוֹן בְּנֵי עֵשָׂו . דְּיָתְבִין בְּשֵׂעִיר . וְיִדְחֲלוּן מִנְּכוֹן . וְתִסְתַּמְּרוּן לַחֲדָא : ה. לָא תִתְגָּרַן בְּהוֹן . אֲרֵי . לָא אֶתֵּין לְכוֹן מֵאַרְעֲהוֹן . עַד מִדְרַךְ פַּרְסַת רַגְלָא . אֲרֵי יְרוּתָא לְעֵשָׂו . יְהָבִית יָת טוּרָא דְּשֵׂעִיר : ו. עֲבוּרָא תִזְבְּנוּן מִנְּהוֹן . בְּכַסְפָּא וְתֵיכְלוּן . וְאַף מַיָּא תִזְבְּנוּן מִנְּהוֹן . בְּכַסְפָּא וְתִשְׁתּוּן :

ת"א כי ירשה למשו נתתי . קידושין יח נזיר סא:

תפסיר הרס"ג

גאיזין. פי תכ'ם אכ'ותכם בני עשו. אלמקימין בסעיר. פיכ'אפוכם. ואחד'רו גדא: (ה) לא תתהרשו בהם. לאני ליס אעטיכם מן בלדהם. ילא וטי קדם. לאן גבל סעיר. קד אעטיתה לעשו וראת'ה: (ו) בל אשתרו מנהם. טעאמא בת'מן פכלוה. ואיצ'א מאא פאשרבוה:

נוה שלום

(ה) מדרך, וסי, בפתה אלואו והמז

אבן עזרא

את הארץ: (ה) אל תתגרו בם. כמו יגרה מדון כענין תנועה ושבוש: (ו) אכל תשברו מאתם. אם ירצו למכור וי"א כי המלה בתימה והטעם כי אין לכם צורך למאכל ולמשתה אלה השנים שעברו והעד על כן כי

רבינו בחיי

שהייתי נצפן עמכם בו והוא עתיד להחריבו שנאמר (יחזקאל ז) והסבותי פני וחללו את צפוני: (ד) אתם עוברים בגבול אחיכם בני עשו. אע"פ שהם בני עשו, אחיכם הם. בגבול, מעלתו גבול יש לה ובאין הכל ומזדווגין לו שנאמר (עובדיה א) עד הגבול שלחוך מכאן ואילך השיאוך יכלו לך: וייראו מכם ונשמרתם מאד. ומה היא השמירה אל תתגרו בם. ובמדרש רבה וייראו מכם ונשמרתם מאד. אמר ר' אלעזר אוי לאזנים שכך שומעות ומה אם בשעה שייראו מכם אמר ונשמרתם מאד כשאנו יראים מהם על אחת כמה וכמה. ר' יהושע בשם ר' לוי אמר וייראו מכם ונשמרתם מאד מבקשים אתם שייראו מכם עסקו בתורה כמה דתימר ונשמרתם מאד לנפשותיכם:

(ה) עד מדרך כף רגל. אפילו דריכת הרגל בה איני נותן לכם רשות שלא ברצונם. ובמדרש עד מדרך כף רגל עד שיבא יום דריכת הרגל על הר הזיתים שנאמר (זכריה יד) ועמדו רגליו ביום ההוא על הר הזיתים. ובמקום אחר דרשו עד מדרך כף רגל עד (ישעיה סג) פורה דרכתי לבדי: כי ירושה לעשו. מאברהם.

בעל הטורים

(ד) וייראו מכם. בשני ידי"ן, בשביל י' ברכות שנתברך יעקב: (ה) עד מדרך כף רגל. עד דרך כוכב מיעקב עד שיבא זמן שנאמר פורה דרכתי לבדי כף רגל לעת תמוט רגלם עד שיגיע הרמסיה רגל רגלי עני וגו': ירושה לעשו. בגימ' בשביל מלות

רשב"ם

בדרום ארץ ישראל הלכו במדבר: (ד) הישבים בשעיר. לא אלה הם אותן אדום שיצאו בחרב לקראת ישראל שהרי באלה כתיב כאשר עשו לי בני עשו היושבים בשעיר אבל אדום לא מכרו כלום דכתיב בהם ויט

ישראל מעליו, ז"ה פירו"ש רבינ"ו. אבל לי הצעיר אין נראין דבריו בזה, כי בני עשו היושבים בשעיר* הם אדום כי לא מצינו להם יישוב כי אם בהר שעיר*(כ"א במקום ובכל קריה). ומה שקשה לרבינו כאשר עשו לי בני עשו איננו עונה כי אם על מה שאמור למעלה אוכל בכסף תשבירני כאשר עשו לי בני עשו שלא לקחנו מאתם שום דבר כי אם במכר כמו שאמור בענין אתם עוברים בגבול אחיכם בני עשו וגו' אבל אוכל תכרו מאתם בכסף ואכלתם, וגם מים תכרו מאתם בכסף ושתיתם. וכן עשיתם כמו שצוה הקב"ה כמו שנאמר כאשר עשו לי בני עשו דרך סיבתם* אל הר שעיר שלח משה אל מלך אדום להניחם לעבור דרך ארצו אל ארץ ישראל. ולדבר הזה לא שמע אל ה' שלא רצה שיכנסו כלם יחד בארצו פן ישחיתו את הארץ, ולפיכך* ויט ישראל מעליו. אבל מכל מקום היו קונים משלהם דרך הליכתם* למה שהיו צריכים, וזהו האמת והיש: וייראו מכם. מגזירת וישבו וידעו ויאמרו, אבל ויראו את ה' וידעו כי שמי ה' מגזירת ואמרו והלכו וכולם להבא הם: (ה) כי לא אתן לכם מארצם. וכן כתיב במואב אל תצר את מואב, וכן בבני עמון אל תצורם, כל האזהרות הללו הוצרך משה להודיע עכשיו פן ירך לבבם לאמר אם רצון הקב"ה לתת לנו נחלה ויכולת

רש"י

לכם לרוח מזרחית ח מן הדרום לצפון פניכם לצפון כמלאו הולכין את רוח מזרחית וזהו שנאמר (שופטים יא) ויבואו ממזרח שמש לארץ מואב: (ד) ונשמרתם מאד. ומהו השמירה אל תתגרו בם: (ה) עד מדרך כף רגל. אפי' מדרך כף רגל כלו' אפי' ט דריסת הרגל איני מרשה לכם לעבור בארצם שלא י ברשות ומדרש אגדה עד שיבא יום ב דריסת כף רגל על הר הזיתים שנאמר (זכריה יד) ועמדו רגליו וגו': ירשה לעשו. מאברהם. עשר עממים נתתי לו שבעה לכם וקיני וקנזי וקדמוני הן עמון ומואב ושעיר אחת מהם לעשו והב' לבני לוט בשכר שהלך אתו ל למצרים ושתק על מה שהיו אומרים על אשתו אחותי היא עשאו כבנו: (ו) תכרו. ל' מקח וכן (בראשית נ) אשר כריתי

ליכנס של שיעור זמניי שהוא ג' עד, לכן מביא מדרש אגדה: ל כ"ל

שפתי חכמים

נגד א"י היתה כמבואר בגבולי הארץ נ"פ כל דרומה לצד מארץ מואב: ח הע"פ שזה סלווי היה בסוף דרומה של ארץ אדום וא"כ יסתור מה שפי' בפ' מסעי שהפכו פניהם לצפון אחר שעברו דרום מואב מ"מ כששלח משה למלך אדום לעבור דרך ארצו ללך לצפון של עולם ולא אבה הולרכו ללכת כל דרום מואב ומשם הפכו פניהם לצפון, הרא"ם. ול"נ כי תחלת הלווי של פנו לכם לצפונה היה על דעת זה כשיבאו בקלה גבול מואב וכמו שמפרש הקרא והולך שבאו לגבול אדום אמר אליהם אל תתגרו וכשבאו לגבול מואב ורלו לעבור דרך גבולה לצפון אמר להם ה' אל תצר את מואב וממילא הולרכו להלוך כל גבול מואב עד רוח מזרחית: ט דעד ועד בכלל כאלו אמר לא אתן לכם רשות למשול על ארצם אפי' דריסת רגל לעבור דרך העברה בעלמא דרך ארצם שלא ברשות, וכמוהו לא נשאר בהם עד אחד אפי' אחד: י דאל"כ קשה למה שלח משה למלך אדום שיניחם לעבור דרך ארצו כיון שהקב"ה לוה שלא יעבור בו, א"פ שלא ברשות אבל ברשות היו רשאים לעבור: כ לפי פשוטו קשה הל"ל אף מדרך וגו' למה נקט ל כ"ל הא העשר עממים לאברהם ניתנו ולמה ניתנו אלו שהיו

תוכחת משה לב"י בענין המרגלים

הוא בשביל שהאמוריים חזקים הם, לזה אמר שרק עונות בני ישראל גרמו, וכמו שאמר להם לא תעלו ולא תלחמו כי אינני בקרבכם, ולזה אמר ויצא האמרי וגו' וירדפו אתכם כאשר תעשינה הדבורים, והיינו שהרודף אחר חבירו להרגו יש מפני כי יחשוב שהוא גבור ממנו ויכלהו, ויש שאינו רודף רק מחמת שבטבעו הוא מוכן ועומד להרוג ולא יחוש אף שגם הוא יהרג, וכמו הדבורה שכן הוא בטבעם להכות האדם אף שהיא מתה עי"ז, כמו כן האמוריים, אף שנהרגו הרבה מ"מ רדפו אחרי בני ישראל, אבל לא מצד חזקתם וגבורתם רק עונותיכם הטו אלה, ולזה אמר והשובו ותבכו לפני ה', והיינו אחרי שראיתם כי הם מתו בכיתם לפני ה' אחרי כי הם אינם ראוים למה ירדפו אותם, ולא שמע ה' בקולכם, והיינו שעיקר הוא מה שאתם אינכם ראוים לנס, וכזה מבואר הכ' ותשבו בקדש ימים רבים כימים אשר ישבתם, והוא כולו מוקשה, ועיין רש"י ורא"ב"ע שנדחקו. ולפמ"ש א"ש דהנה קודם החטא מה שנתעכבו בקדש או במקום אחר לא היה מפני כי נתייראו ללכת מפני האמוריים רק כי כן היה רצון ה' שישבו שם, וממילא הישיבה לא בא מפאת דבר אחר רק מצדם שהקב"ה רצה שישבו שם, וכמו כן מה שנתאחרו אחר החטא לא היה מפאת דבר אחר רק שכן היה מצדם שהם לא היו ראוים, וז"ש ותשבו בקדש ימים רבים ולא משום סבה מצד

חומת אנ"ך

בעזרו: (ה) עד מדרך כף רגל. אפשר דהכוונה עד שיתגררו הרגלים

מסורת הקריאה

והיו"ד רפי. וסי' א' דין. ב' וייראו ממערב (ישעי' נ"ט י"ט) ג' ילחכו עפר (מיכה ז' י"ז) ד' יברכנו אלהים (תהלים ס"ז ח') ה' וייראו גוים (שם ק"ב ט"ז), ועי' לקמן י"ז י"ג: (ה) תתגרו. מלרע שהמונח ברי"ש: לא אתן לכם, נמסר סימן, מלת סימן מורה שנשתנה קצת מחברו, כי הך דהכא כי לא אתן לכם מארצם, ובפסוק ט' כי לא אתן לך מארצו, ובפסוק י"ט כי לא אתן מארץ, ומשתנין נמי בטעם נגינתם, כי הך דהכא מלת כי בתלשא גדולה, לא אתן לכם במהפך פשטא, ובפסוק ט' לא אתן בקדמא, לך במהפך, ובפסוק י"ט כי במונח לא אתן בת"ג: ירשה, נמסר עליו כולם חסר ודגשים:

מרפא לשון

כמ"ש היא"ר ז"ל. ב) אכל תשברו, עבורא תזבנון. וכן וגם מים תכרו, תזבנון, ה"ג ואין חילוק בין תרגום תשברו או תכרו וכ"ה בנוס' ישנות, ויש נוס' שתרגום תכרו כלשונה תכרון, ואולי מפני הכפל מתרגמין כן אבל עדיין צריך ראייה שהוא בל' ארמי כן, ותרגם אכל עבורא ולא מיכלא ונר' משום דמאכל פת ממש ותבשיל הוא אסור משום פת של גוים ומשום גיעולי גוים, וכן הקיש הכתוב אכל למים מה המים אין בו חשש גיעול כך האכל ועיין בגמ' ע"ז דף ל"ח שכן עשו מזה ההקש אסמכתא לאיסור בשולי גוים ולכן פי' אכל דוקא תבואה ולכך תר' עבורא, א"נ מפני שא"א לעשות פת ותבשיל לס' רבוא לכך אין כוונתם אלא על תבואה

רמב"ן

דקנין משלל מצרים ומשלל עמלק והכל נתברך בידם כענין מעשה ידיו ברכת ומקנהו פרץ בארץ ועוד ידע ה' לכתך את המדבר הגדול הזה וספק שם כל צרכך במן והשלו ומי הבאר שלא חסרת דבר מן הצריך להולכי ארחות והנה כן היה שקנו מבני עשו אוכל ומזון כמו שאמר אכל בכסף תשברני ואכלתי ומים בכסף תתן לי ושתיתי וגו' כאשר עשו לי בני עשו וגו':

ז כִּי יְהוָה אֱלֹהֶיךָ בֵּרַכְךָ בְּכֹל מַעֲשֵׂה יָדֶךָ יָדַע לֶכְתְּךָ אֶת־הַמִּדְבָּר הַגָּדֹל הַזֶּה זֶה ׀ אַרְבָּעִים שָׁנָה יְהוָה אֱלֹהֶיךָ עִמָּךְ לֹא חָסַרְתָּ דָּבָר׃ ח וַנַּעֲבֹר מֵאֵת אַחֵינוּ בְנֵי־עֵשָׂו הַיֹּשְׁבִים בְּשֵׂעִיר מִדֶּרֶךְ הָעֲרָבָה מֵאֵילַת וּמֵעֶצְיֹן גָּבֶר ס פסקא באמצע פסוק וַנֵּפֶן וַנַּעֲבֹר דֶּרֶךְ מִדְבַּר מוֹאָב׃ ט וַיֹּאמֶר יְהוָה אֵלַי אַל־תָּצַר אֶת־מוֹאָב וְאַל־תִּתְגָּר בָּם

תרגום אונקלוס

ז. אֲרֵי יְיָ אֱלָהָךְ בָּרְכָךְ בְּכֹל עוֹבָדֵי יְדָךְ. סוֹפֵיק לָךְ צוֹרְכָּךְ בְּמַהָכָךְ. יָת מַדְבְּרָא רַבָּא הָדֵין. דְּנַן אַרְבְּעִין שְׁנִין. מֵימְרָא דַיְיָ אֱלָהָךְ בְּסַעְדָּךְ. לָא חֲסַרְתָּא מִדָּעַם: ח. וַעֲבַרְנָא מִלְּוָת אֲחָנָא בְּנֵי עֵשָׂו. דְּיָתְבִין בְּשֵׂעִיר. מֵאוֹרַח מֵישְׁרָא. מֵאֵילַת וּמֵעֶצְיוֹן גָּבֶר. וְאִתְפְּנֵינָא וַעֲבַרְנָא. אוֹרַח מַדְבְּרָא דְמוֹאָב: ט. וַאֲמַר יְיָ לִי. לָא תָצוּר יָת מוֹאֲבָאֵי. וְלָא תִתְגָּרֵי

ת"א אל תצר את מואב. נזיר כג ב"ק לח הוריות י מגלין ס:

רשב"ם

בידו למה לא הוריש לנו אלה האומות שעברנו דרך עליהם לכך הודיעם עכשיו שהקב"ה לא חפץ בדבר שהרי נתנה הקב"ה להם ככתוב בכלם כי ירושה לעשו נתתי את הר שעיר כי לבני לוט נתתי את ער ירושה וגם בעמון כי לבני לוט נתתיה ירושה לכבוד אברהם *שקרובים היו: (ז) לא חסרת דבר. כשאין מקום לקנות מזונות

רש"י

לי שכן בכרכי הים קורין למכירה כירה: (ז) כי ה' אלהיך ברכך. לפיכך לא תכפו (פ"ה תכפרו) את מ טובתו להראות כאלו אתם עניים אלא הראו עצמכם עשירים: (ח) ונפן ונעבור. לצד צפון הפכנו פנים להלוך נ רוח מזרחית: (ט) ואל תתגר וגו'. לא אסר להם על מואב אלא ם מלחמה אבל מיראים היו אותם ע ונראים

שפתי חכמים

ללוף: ם (ג"א) אבל אין פירושו לפיכך אין אתם צריכים להם דא"כ הל"ל יש לך כל או יש לך כל ופי' מעשה ידיך אלו הבהמות כדכתיב באיוב מעשה ידיו ברכת ומקנהו פרץ בארץ: נ הוכחת לפרש כן וכפן נלך לצפון מפני שמהכתוב פנו וסעו לכם לפונה משמע שהפניים מורה על הסיבת פניהם לצד צפון ואע"פ שלא לוס כן רק לאחר עבור כל רוח דרומית של מואב מ"מ כשראו שלא אבה אדום הניחוסו והלכו כל רוח דרומית של מואב ואחר כך פנו לצד לפון כמו שנלטוו בהיותם בדרום של אדום והלכו כל רוח מזרחית של מואב ומלאו את ארץ סיחון ועוג שהיו במזרח גבול א"י כו', הכא"ם: ם דק"ל לא הל"ל אלא ואל תתגרו בם. מלחמה נ"ל דהא בבני עמון לא נאמר אלא אל תתגרו בם סתם, ומשכן שלא אסר כו': ע ר"ל ישראל היו מיראים את מואבים:

דעת זקנים מבעלי התוספות

(ט) אל תצר את מואב. על אומות הללו שעיר ועמון ומואב הוצרך הקב"ה להזהיר את ישראל שהיו סבורים לכבשם בדין. שעיר שבמקומות הרבה קורא אותו חוי ואחי נתן הקב"ה לישראל בירושה ולכך כתיב ובשעיר ישבו החורים לפנים אין חקר שמם חוי ואינם משבעה עממין. והא דקרי להו חוי כמו שאמז"ל שהיו מריחין את הארץ כחויא ולקמן מפרש היכן החוי שנתן הקב"ה לישראל וכן מעמון ומואב היו סבורים שהם ארץ רפאים שנתן הקב"ה לאברהם דכתיב את הקני ואת הקניזי וגו' ואת החוי ואת הפרזי ואת הרפאים וכן כתיב במואב רפאים יחשבו אף הם סבורים והושבים בני אדם שהיא ארץ רפאים ואינם כן כי המואבים יקראו להם אמים שאימתם מוטלת על הבריות ואין לכם דין באלה. ובעמון כתיב ארץ רפאים תחשב גם היא כלומר אף היא סבורים היו בני אדם שהיא ארץ רפאים ואינו כן כ"א העמונים יקראו להם זמזמים על שם שהיו בעלי מחשבות ותחבולות. וכל אלו עם רב וגדול ורם כענקים, ולפי שבטחו בחכמתם ובגבורתם היו מורדים בהקב"ה והוא השמידם ומסרם ביד אחרים מהם. אבל שאר האומות שלא היה להם לישראל שום טענה על ארצם לא הוצרכו להזהיר:

תוכחת משה לב"י

מורא האמוריים וכדומה רק מלדכם כימים אשר ישבתם וכיינו מקודם החטא שלא היה משום פנים רק מצד עצמכם, ודו"ק. ובזה יש לפרש מ"ש להם משה לא תעלו ולא תלחמו וגו' ולא תנגפו לפני אויביכם, והיינו שלאחר שגם האויבים ימותו תיכף כשיגעו בכם, א"כ נגיפת ישראל לא היה רק מוקדם לנגיפת האמוריים, ונודע שלפני שום קדימה זמנית, והכי משמע הקרא ולא תנגפו לפני אויביכם, היינו שהם ינגפו ג"כ רק שאתם הנגפו מקודם, ודו"ק:

(ז) ידע לכתך את המדבר הגדול הזה. וקשה הלא הקב"ה יודע הכל ומדוע הרע כי הליכת ישראל במדבר ידע ה'. והנראה כי כאשר העולם מתנהג ע"פ דרך הטבע אז איש בער וכסיל יוכל לומר כי אין מנהיג בעולם, אבל כשנעשה דבר למעלה מדרך הטבע, אז יראו הכל כי יש מנהיג ומשגיח בעולם, כמ"ש הכ' נודע ה' משפט עשה, כשהקב"ה עושה משפט בעולם אז נודע ה', וכמו והכבדה בפרעה וגו' והתגדלתי והתקדשתי ונודעתי וגו', וכן לענין הטובה כשהקב"ה עושה נס בעולם לטובה, אז יכיר אלהותו יתברך, וכאשר היה יתברך נהג בחסדו את ישראל במדבר הגדול והנורא נחש שרף ועקרב וצמאון אשר אין מים בו וארץ לא זרועה, והמה לא חסרו דבר. לא יום אחד ולא יומים רק ארבעים שנה כלופים, ועם בני ישראל עם נשותיהם וטפם ומקניהם אשר עלו למה עליהן אפלי חיים לבד הערב רב, וגמיאה אחת מים על איזה רגעים היו צריכים לשגיח ירדן אל פיהם וכל המים נמשכו מהסלע אשר נתגלגל עמהם מעלמו ככל המחנים ומקניהם, אשר אם זכור יזכור איש את התלוכות המדבר הזה יהיה נבער כל אדם מדעת, אז כלו כל אפסי ארץ כי יש מנהיג ובורא אשר אין קץ ותכלית לו ומי ימלל גבורות ה' ומי ישמיע כל תהלתו, ע"כ אמר משה רבינו ע"ה ידע לכתך במדבר, פן נפי מדבר נתודע כי יש בורא בעולם יען זה ארבעים שנה ה' אלהיך עמך, והראים כי במדבר הזה לא חסרת דבר: (ח) ונעבר מאת אחינו וגו'. פסקא באמצע פסוק סתומה. כתב בעל ספר הכרים כל פתוחה או סתומה באמצע פסוק מורה שיש שום הפסק בענין זה, רק פתוחה הוא בגלוי, וסתומה הוא בהסתר, והיינו שרמז מה שנעבור אמת עשו הוא רק כהפסקה באמצע כי לעתיד לבא לא נעבור מהם רק נשמידם ונורישם לגמרי כמ"ש ועלו מושיעים בהר ציון לשפוט את הר עשו ועי' יהיה קן השלחן, משום הכי בא סתומה באמצע ולא פתוחה, והבן:

חומת אנ"ך

והסט"א על דרך מה שכתב רבינו האר"י ז"ל בכוונת עמ"ל בעקבות משיחא חוצפא יסגא. ואה רמז עד מדרך כף רגל לגבר ניצוצי הקדושה ועוד

רמב"ן

(י) האמים לפנים וגו'. אתה סבור שזו ארץ רפאים שנתתי לאברהם לפי שהאמים שהם רפאים ישבו בה אבל לא זו היא כי אותם רפאים הורשתי מפני בני לוט והושבתים תחתם רפאים היו נחשבים אותן אמים כענקים הנקראים רפאים על שם שכל הרואה אותן ידיו מתרפות. אמים על שם שאימתם מוטלת על הבריות לשון רש"י. וכן כתב ארץ רפאים תחשב אף היא לפי שהרפאים ישבו בה לפנים אבל לא זו היא שנתתי לאברהם. ואני תמה בדברי הרב ולמה יפרש לנו הכתוב בארץ עמון ומואב שאינה ארץ רפאים שנתן לאברהם אם לומר שאינה ראויה לישראל ואינה מן הארץ אשר נשבע ה' לאבותיהם לתת להם והלא הכתוב אינו

(ז) לאן אללה רבך קד בארך לך. פי גמיע אעמאלך. ואחסן אליך ענד מסירך פי הד'א אלבר אלעצ'ים. פהד'ה ארבעין סנה. אללה רבך מעך. לם יעוזך שייא: (ח) פגזנא מן אכ'ותנא בני עשו. אלמקימין בסעיר. מן טריק אלבידא. ואילת ועציון גבר. ולינא ורחלנא. טריק ברייה' מואב: (ט) פקאל אללה לי. לא תחאצר אלמואביין. ולא תתחרש בהם

נוה שלום

אליא. (ז) ידע לכתך. יאחסן אליך. הטיב לך ותיקן כל צרכיך ולשון ידע

אבן עזרא

ה' אלהיך ברכך: (ט) נתתי את ער. מואב ויתכן שלקחה סיחון וחזרה

רבינו בחיי

עשר עממין נתתי לו לאברהם שבעה שלכם וקיני וקנזי וקדמוני הן של עמון ומואב ושעיר נתתי אחת מהן לעשו והשתים לבני לוט:

(ח) ונעבור מאת אחינו בני עשו היושבים בשעיר מדרך הערבה מאילת ומעציון גבר. עברנו מדרכים הערבים שבתורה ועל חיילותיה של תורה. ומעציון גבר מה דעציון לגברא דעלמא דאמרי נעשה ונשמע ולא עבדין כן, כן אמרו במדרש רבה:

ספורנו

(ז) ידע לכתך. תקן אותו בכל המצטרך. ולשון ידע כמו וידע אלהים. ידעתיך בשם. אשר ידעו ה' פנים אל פנים. מה אדם ותדעהו ורבים כאלה. יאמר על האל יתעלה זה הלשון כי כל פעולתו ית' בידיעת עצמו: לא חסרת דבר. ויכירו שלא תקנו מהם לצורך אבל תקנו להנאתם מצד אחוה וכדי שיבאו אליכם ויראו מעשה ה' ונפלאותיו:

(י) האמים לפנים. מפני שלא היו בני לוט יורשי אברהם בדין כלל הודיע שגם להם נתן ה' את הארץ כמו לבני עשו והעד על זה כי שניהם כבשו את הארץ שלא כמנהג העולם:

מרפא לשון

ממש. ז) ידע לכתך, סופיק לך צורכך במהכך. ה"ג סופיק לי אתה ול"ג סיפק בל"ע כל' המקרא ונכון הוא שהרי עדיין הם אוכלים מן המן עד אח"כ שבאו אל קצה ארץ כנען, ומש"ה ידע הוא עבר במקום בינוני יודע, ופתר התרגום ידיעה זו כענין שפתר וידע אלהים (שמות ב' כ"ה) שעניינו ידע מה לעשות להם שאין זה בהולכי דרכים אלא הספקת צרכי הדרך דהיינו המצאת חפצם וכמשי"ת בפ' האזינו ע"פ ימצאהו בארץ מדבר. ט) אל תצר את מואב, בקצת נוס' ישנות ית מואבאי, וברובן על מואבאי וכ"כ היא"ר ז"ל. יא) רפאים יחשבו אף הם כענקים, גיבריא מתחשבין אף אינון כגיבריא. ה"ג וצריך להטעים נגינת הטפחא בתיבת אינון כדי שיובן כוונת המקרא ע"פ מה שפירש רש"י ז"ל רפאים היו

מסורת הקריאה

(ז) עמך, המ"ם בקמץ לסבת הז"ק: (ט) ויאמר ה', ה' בטעם בספרא, עי' לעיל א' מ"ב: לא אתן לך, נמסר סימן, עי' פסוק ה': ירשה,

מִלְחָמָה כִּי לֹא־אֶתֵּן לְךָ מֵאַרְצוֹ
יְרֻשָּׁה כִּי לִבְנֵי־לוֹט נָתַתִּי אֶת־עָר
יְרֻשָּׁה׃ י הָאֵמִים לְפָנִים יָשְׁבוּ בָהּ
עַם גָּדוֹל וְרַב וָרָם כָּעֲנָקִים׃
יא רְפָאִים יֵחָשְׁבוּ אַף־הֵם כָּעֲנָקִים
וְהַמֹּאָבִים יִקְרְאוּ לָהֶם אֵמִים׃
יב וּבְשֵׂעִיר יָשְׁבוּ הַחֹרִים לְפָנִים
וּבְנֵי עֵשָׂו יִירָשׁוּם וַיַּשְׁמִידוּם
מִפְּנֵיהֶם וַיֵּשְׁבוּ תַּחְתָּם כַּאֲשֶׁר
עָשָׂה יִשְׂרָאֵל לְאֶרֶץ יְרֻשָּׁתוֹ אֲשֶׁר־
נָתַן יְהוָה לָהֶם׃ יג עַתָּה קֻמוּ וְעִבְרוּ
לָכֶם אֶת־נַחַל זָרֶד וַנַּעֲבֹר אֶת־נַחַל
זָרֶד׃ יד וְהַיָּמִים אֲשֶׁר־הָלַכְנוּ מִקָּדֵשׁ
בַּרְנֵעַ עַד אֲשֶׁר־עָבַרְנוּ אֶת־נַחַל
זֶרֶד שְׁלֹשִׁים וּשְׁמֹנֶה שָׁנָה עַד־תֹּם
כָּל־הַדּוֹר אַנְשֵׁי הַמִּלְחָמָה מִקֶּרֶב

* חמישי בספרדי

תרגום אונקלוס

לְמֶעְבַּד עִמְהוֹן קְרָב. אֲרֵי. לָא אֶתֵּין לָךְ מֵאַרְעֲהוֹן יְרוּתָּא. אֲרֵי לִבְנֵי לוֹט. יְהָבִית יָת לְחָיַת יְרוּתָּא׃ י. אֵימְתָנֵי מִלְקַדְמִין יְתִיבוּ בַהּ. עַם רַב וְסַגִּי. וְתַקִּיף כְּגִבָּרַיָּא׃ יא. גִּבָּרַיָּא. מִתְחַשְׁבִין אַף אִנּוּן כְּגִבָּרַיָּא. וּמוֹאֲבָאֵי. קָרַן לְהוֹן אֵימְתָנֵי׃ יב. וּבְשֵׂעִיר. יְתִיבוּ חוֹרָאֵי מִלְקַדְמִין. וּבְנֵי עֵשָׂו תָּרִיכוּנוּן. וְשֵׁיצִיאוּנוּן מִן קֳדָמֵיהוֹן. וִיתִיבוּ בְּאַתְרֵהוֹן. כְּמָא דַּעֲבַד יִשְׂרָאֵל. לַאֲרַע יְרוּתְּתֵיהּ. דִּיהַב יְיָ לְהוֹן׃ יג. כְּעַן. קוּמוּ. וְעִבָרוּ (י"נ וְעִיבַרוּ) לְכוֹן יָת נַחְלָא דְּזֶרֶד. וַעֲבַרְנָא יָת נַחְלָא דְּזֶרֶד׃ יד. וְיוֹמַיָּא. דְּהַלֵּיכְנָא מֵרְקַם גֵּיאָה. עַד דַּעֲבַרְנָא יָת נַחְלָא דְּזֶרֶד. תְּלָתִין וְתַמְנֵי שְׁנִין. עַד דְּסָף כָּל דָּרָא. גּוּבְרֵי מְגִיחֵי קְרָבָא מִגּוֹ מַשְׁרִיתָא.

ת"א כי לבני לוט. קידושין ים׃

תפסיר הרס"ג

לאלחרב. פאני לא אעטיכם מן בלדהם חוזא. אד' לבני לוט קד געלת ער וראת'ה׃ (י) וכאן אלהיוביין אקאמו בהא קבלהם. קום כביר כת'יר. ורפיע כאלגבארין׃ (יא) והם איצ'א יחסבון שגעא כאלגבארין. ואלמואביין. יסמונהם אלהיוביין׃ (יב) ואמא פי סעיר. פאקאם אלחוריין קבל בני עשו. חתי אתו פקרצ'והם. ואנפד'והם מן בין ידיהם. ואקאמו מכאנהם. כמא צנע אל אסראיל. בבעץ' חוזה. אלד'י אעטאהם אללה׃ (יג) אלאן. קומו. ועברו ואד זרד. פעברנאה׃ (יד) וכאנת גמלה' אלאיאם. מנד' סרנא מן רקים ברנע. אלי' אן עברנא ואד זרד. ת'מאניה ות'לאת'ין סנה. אלי' אן פני גמיע אלקום

נוה שלום

כמו וידע אלהים עיין ספורנו. (יא) רפאים, שגעא, אמיצי לב. (יב) לארץ ירושתו, בבעץ' חוזה, ארץ סיחון

חלק הדקדוק

ר"ח]׃ [(י) כענקים, הכף בקמץ בכל סת"י. ר"ח]׃ [(יא) כענקים, הכף

אבן עזרא

למואב באחרונה׃ (י) האמים. פירשתיו ספר הכתוב כי מואב לקח ער מיד האמים׃ (יא) רפאים. פירשתיו׃ (יב) החורים. הם בני שעיר החורי׃

רבינו בחיי

(יא) רפאים יחשבו אף הם כענקים. פירש"י ז"ל סבורין אתם שזו ארץ רפאים שנתתי לאברהם לפי שהאימים שהם רפאים ישבו בה לפנים אבל אינה זו כי אותן רפאים הורשתי לבני לוט והושבתים תחתם. רפאים היו נחשבים אותן אימים כענקים הנקראים רפאים על שם שכל הרואה אותן ידיו מתרפות, אימים על שם שאימתן מוטלת על הבריות וכן ובשעיר ישבו החורים הם בני שעיר החורי ונתתיה לבני עשו׃

רשב"ם

מזונות סיפק צרכך בלא כסף ובלא מחיר ובמקום שמצאת ליקח הספיק לך לקנות׃ *(יב) כאשר עשה לישראל. וגם כתב משה להודיע לישראל שלא ידאגו כלום. אם לאומות הללו נתן נחלה לכבוד אבותינו כל שכן שיקיים לישראל לתת להם נחלת עמים שנשבע לאבות׃ (יד) והימים אשר הלכנו מקדש ברנע. ממקום שילוח מרגלים שלשים ושמנה שנה, כי בשנה שניה שלח מרגלים׃ אנשי המלחמה. בני עשרים שנה יוצאי צבא. ואני הצעיר אומר אנשי המלחמה היו אותם שנאמר בהם ויעפילו לעלות אל ראש ההר כמו שאמר ותחגרו איש את כלי מלחמתו. ומשה אמר להם לא תעלו ולא תלחמו. וכן ביהושע היא אומר כי ארבעים שנה

רש"י

להם כשהם מזויינים לפיכך כתיב (במדבר כב) ויגר מואב מפני העם שהיו שוללים ובוזזים אותם אבל בבני עמון נאמר ואל תתגר בם שום גרוי פ בשכר צניעות אמם שלא פרסמה על אביה כמו שעשתה הבכירה שקראה שם צ בנה מואב׃ ער. שם ק המדינה׃ (י) האמים לפנים וגו'. אתה סבור שזו ארץ רפאים שנתתי לו לאברהם ר לפי שהאמים שהם רפאים ישבו בה לפנים אבל לא זו היא כי אותן רפאים הורשתי מפני בני לוט והושבתים תחתם׃ (יא) רפאים יחשבו וגו'. רפאים היו נחשבים אותם אמים כענקים הנקראים רפאים ע"ש שכל הרואה אותם ידיו מתרפות׃ אמים. ע"ש שאימתם מוטלת על הבריות וכן בשעיר ישבו החורים ונתתים לבני עשו׃ (יב) יירשום. ל' הווה כלומר נתתי בהם כח ש שהיו מורישים אותם

שפתי חכמים

פ דהא לא כתיב מלחמה׃ צ ר"ל מואב שהוא ל' פריצות׃ ק דאי ר"ל עיר היה מפרש עיר פלונית׃ ר ר"ל מה בא הכ' להודיענו במה שאמר האמים לפנים ישבו בה וגו', ומתרץ אתה סבור כו' כלומר הז' אומות שנתנו לאברהם. אחד מהם נקרא רפאים א"כ סבור אתה שזו רפאים ר"ל עם שישב שם אמים זו רפאים הם שנתתי לאברהם אבל לא תעלה על דעתך כך ומפרש והולך לפי שהאמים שהם רפאים ישבו בה לפנים אבל לא זו היא כי אותן רפאים ר"ל שישבו בו בכבר הורשתי מפני בני לוט והושבתי בני לוט תחתם וכיון דלאו ארץ רפאים היא למה נקרא רפאים ומפרש דרפאים היו נחשבים אותם אמים והיאך נקראו רפאים כיון דנקראו אמים ונפרש כענקים הנקראים רפאים ע"ש כו' שאף האמים מי שרואה אותם ידיו מתרפות מ"ה נקראו אמים ע"ש אימתם כו' כך מפרש רש"י חבורו של קרא׃ ש שכל הדברים

מסורת הקריאה

כולהו בדגש השי"ן׃ (י) ישבו, המונח ביו"ד, ורב, הוי"ו בשוא׃ ורם, הוי"ו בקמץ, ונמסר כל אורייתא ורם הוי"ו בקמץ במ"א ורם לבבך (לקמן ח' י"ד) וכל שאר קרי' ורם בשוא בר מן אחד בקמץ כי יום לה' צבאות על כל גאה ורם (ישעיה ב' י"ב)׃ כענקים, הכ"ף בפתח׃ (יא) כענקים, הכ"ף בפתח׃ (יד) ושמנה, הנו"ן בסגול כי שנה לשון נקבה ובשם המספר בא לשון זכר על לשון נקבה׃

רמב"ן

אומר אלא כי לבני לוט נתתיה ירושה לומר שאע"פ שהיתה מנחלת אברהם הקב"ה נתנה לבני לוט בעבור אברהם וכמו שכתב רש"י עצמו שנתן שתים לבני לוט בשכר שהלך אתו למצרים ושתק על מה שאמר על אשתו אחותי היא. ועוד שהרב בעצמו כתב בעשר עשר' עממים נתתי לו לאברהם שבעה לכם וקיני וקנזי וקדמוני הן עמון ומואב והר שעיר אחת מהן לעשו והשתים לבני לוט וא"כ הרי ארץ עמון ומואב מנחלתו של אברהם היא על כל פנים ולמה הקב"ה אומר למשה שלא יהא סבור שהיא ארץ עמון ומואב מנחלתו של אברהם היא על כל פנים ולמה הקב"ה אמר למשה שלא יהא סבור שהיא דרך הרפאים ארץ הרפאים של אברהם היא על כל פנים מה בין קיני וקנזי וקדמוני לרפאים ועוד כי רפאים ישבו בה לפנים לומר שהיא שלהם והם היושבים בה לפני כל אדם כמו לפנים הארץ יסדת אבל פירוש הפסוקים הפך מדברי הרב כי בעבור שאמר הקב"ה למשה אל תצר את מואב כי אני נתתי לבני לוט את ער ירושה יספר הכ' כי הארץ ראויה לזרע אברהם לולי שנתנה לבני לוט ואמר כי הארץ ההיא ישבו בה מעולם עם גדול ירם כענקים ולכך יקראו אותם המואבים אמים לגודל האימה אשר יטילו על כל רואיהם והנה השם עשה נס לבני לוט לכבוד אברהם ויכלו להם ויירשום מפניהם ואין ראוי לגזול מהם הארץ אשר נתן ה' להם במעשה נס יחשבו לשון

הַמַּחֲנֶה כַּאֲשֶׁר נִשְׁבַּע יְהוָה לָהֶם׃
טו וְגַם יַד־יְהוָה הָיְתָה בָּם לְהֻמָּם
מִקֶּרֶב הַמַּחֲנֶה עַד תֻּמָּם׃ טז וַיְהִי
כַאֲשֶׁר־תַּמּוּ כָּל־אַנְשֵׁי הַמִּלְחָמָה
לָמוּת מִקֶּרֶב הָעָם׃ ס יז וַיְדַבֵּר יְהוָה
אֵלַי לֵאמֹר׃ יח אַתָּה עֹבֵר הַיּוֹם אֶת־
גְּבוּל מוֹאָב אֶת־עָר׃ יט וְקָרַבְתָּ מוּל
בְּנֵי עַמּוֹן אַל־תְּצֻרֵם וְאַל־תִּתְגָּר
בָּם כִּי לֹא־אֶתֵּן מֵאֶרֶץ בְּנֵי־עַמּוֹן
לְךָ יְרֻשָּׁה כִּי לִבְנֵי־לוֹט נְתַתִּיהָ
יְרֻשָּׁה׃ כ אֶרֶץ־רְפָאִים תֵּחָשֵׁב אַף־
הִוא רְפָאִים יֵשְׁבוּ־בָהּ לְפָנִים
וְהָעַמֹּנִים יִקְרְאוּ לָהֶם זַמְזֻמִּים׃
כא עַם גָּדוֹל וְרַב וָרָם כָּעֲנָקִים
וַיַּשְׁמִידֵם יְהוָה מִפְּנֵיהֶם וַיִּירָשֻׁם

ת"א ויהי כאשר תמו כל אנשי המלחמה. תענית ל ב"ב

קלא: וידבר ה' אלי. שם ושם: אל תצרם ואל תתגר בם. נזיר כג ב"ק לח הוריות יא:

תרגום אונקלוס

כְּמָא דְקַיֵּים יְיָ לְהוֹן: טו. וְאַף מַחָא מִן קֳדָם יְיָ הֲוָת בְּהוֹן. לְשֵׁיצָיוּתְהוֹן מִגּוֹ מַשְׁרִיתָא. עַד דִּשְׁלִימוּ: טז. וַהֲוָה כַּד שְׁלִימוּ. כָּל גּוּבְרֵי מְגִיחֵי קְרָבָא. לִמְמָת מִגּוֹ עַמָּא: יז. וּמַלֵּיל יְיָ לִי לְמֵימַר: יח. אַתְּ עָבַר יוֹמָא דֵין. יָת תְּחוּם מוֹאָב יָת לְחָיַת: יט. וְתִתְקָרַב. לָקֳבֵיל בְּנֵי עַמּוֹן. לָא תְצוּר עֲלֵיהוֹן וְלָא תִתְגָּרֵי לְמֶעְבַּד עִמְּהוֹן קְרָב. אֲרֵי לָא אֶתֵּן. מֵאֲרַע בְּנֵי עַמּוֹן לָךְ יְרוּתָא. אֲרֵי לִבְנֵי לוֹט יְהַבְתַּהּ יְרוּתָא: כ. אֲרַע גִּבָּרַיָּא מִתְחַשְׁבָא אַף הִיא. גִּבָּרִין יְתִיבוּ בַהּ מִלְקַדְמִין. וְעַמּוֹנָאֵי. קָרַן לְהוֹן חַשְׁבָּנֵי: כא. עַם רַב וְסַגִּי. וְתַקִּיף כְּגִבָּרַיָּא. וְשֵׁיצִינוּן יְיָ מִן קֳדָמֵיהוֹן

תפסיר הרס"ג

אלמחארבין מן אלמעסכר. כמא קסם אללה עליהם: (טו) ואפה מן ענד אללה חלת בהם. לאהאמתהם מן אלמעסכר. אלי' אן פניו: (טז) פלמא פני גמיעהם מן בין אלאמה: (יז) פקאל אללה לי קאילא: (יח) אנת גאיז אליום. תכ'ם מואב אלד'י הו ער: (יט) ותקרב מן בני עמון פלא תחאצרהם ולא תתחרש בהם. פאני לא אעטיך מן בלדהם חוזא. אד' געלתהא לבני לוט חוזא: (כ) והי תחסב איצ'א מן בלד אלגבארין. לאן אלגבאברה אקאמו בהא קבלהם. ואלעמוניין יסמונהם ד'וי אלהמם: (כא) קום כביר. רפיע כאלגבארין. אנפד'הם אללה מן בין ידיהם. פקרצ'והם ואקאמו מכאנהם:

נוה שלום

ועוג שכבשו עד עתה. (יז) וידבר ה', דבק אל פלמא ולכך תרגם קאל אללה, וכ"כ ראב"ע. (כ) זמזומים, ד'וי אלהמם, אנשי מזמות וכן תרגם במשלי

אבן עזרא

(טו) להמם. מפעלי הכפל מבנין הקל: (טז) ויהי כאשר תמו. דבק עם וידבר ה' אלי כמו ויהי ככלות משה לכתוב גם ויהי ביום דבר ה' ורבים כן והטעם ויהי כאשר תמו הם אמר השם שנעבור את גבול ער: (יט) וקרבת מול בני עמון. פירוש ובקרבך אליהם: אל תצרם. מפעלי הכפל: ואל תתגר בם. מבנין התפעל מנחי הלמ"ד ה"א: (כ) זמזמים. מלה מתוקנת על משפט לשון הקדש כמו האחשדרפנים: (כא) וישמידם ה'. ספר הכתוב כי השם השמיד אחרים מפני המואבים ונתן להם הארץ לירושה כהר שעיר לעשו:

אבי עזר

כמוהו ועבד הלוי הוא: (טו) להומם מפעלי הכפל מבנין הקל) כחביריו והמותי אכלני התתני ודגש משלים הכפל ועיניו מרפה באצבע שאי אפשר להיות מנחי למ"ד ה"א כמו אשימה ואהמה: (טז) (ויהי כאשר תמו דבק) עיין בפרשת וארא

רבינו בחיי

(טז-יז) ויהי כאשר תמו כל אנשי המלחמה וגו' וידבר ה' אלי לאמר. ע"ד הפשט כאשר נודע לישראל בבירור שתמו כל אנשי המלחמה

רשב"ם

הלכו בני ישראל במדבר עד תום כל הגוי אנשי המלחמה היוצאים ממצרים אשר לא שמעו בקול ה' אשר נשבע ה' להם לבלתי הראותם את הארץ אשר וגו'. ולפיכך קורא אותם אנשי המלחמה ואינו אומר אנשי מלחמה סתם כי אם אנשי המלחמה הידועים לנו שעברו ע"פ הקב"ה, אבל הנשארים שנלחמו עם סיחון ועוג אינו קורא אותם אנשי המלחמה כי ע"פ הקב"ה נלחמו ואותם נכנסו לארץ כי לא היו בני עשרים בעת המלחמה הראשונה בשנה שניה כשנלחמו *) המרגלים: (יט) כי לבני לוט. בשביל שהיה*קרובו של אברהם וכל שכן אתם שבני אברהם אתם: (כ) ארץ רפאים תחשב אף הוא. כמו רפאים שניתן לאברהם בין הבתרים שכתוב שם את החתי ואת הפרזי ואת הרפאים, אף היא נחשב' כרפאים ואעפ"כ נפלו לפניהם ונצחום כל שכן שאתם תירשון: תחשב. אבל לא נקראת ארץ רפאים כי אם ממלכת עוג בבשן שכתוב בה*בפנינו ההוא יקרא ארץ

*) אולי צ"ל כשנלחמו.

שפתי חכמים

ההוים תמיד נופל בם ל' עתיד ועבר אבל אותם דברים שאינן אלא לפי שעה כאז ישיר יוכלה לפרש על המתהוה, הרא"ם: ת דכל זמן שאחד מהן קיים לא באו בניהם לארץ: א ה"פ לא נאמר וידבר אלי חבה שלא נאמר וידבר אלי כמ"ש הכא אלא וידבר סתם שאינו ל' חבה, מצאתי בשם מהרי"ן. וא"ת והא בפרשת בהעלותך פרש"י על פסוק ותדבר מרים שהוא ל' עז ואינו ל' חיבה, וי"ל דכ"מ דכתיב וידבר ה' שם הויה הוא דבור של חיבה אע"פ שהוא עז הוא חיבה יתירה כודעת לו ולא ויאמר ה' דמלינו לפרש ויאמר ה' ע"י שליח כמו ויאמר ה' לא שפירושו ע"י שליח וכמו ויאמר אני מותנך יתכו וגו' וכמו ויאמר ליוסף הנה אביך חולה לאפוקי ל' וידבר הוא דבור של חיבה פה אל פה כדכתיב פה אל פה אדבר בו אע"פ שלגביה אמר הוא ל' קשה לגבי משה הוא ל'

רש"י

והולכים: (טו) היתה בם. למהר ולהומם בתוך מ' שנה שלא יגרמו לבניהם עוד להתעכב ת' במדבר: (טז) ויהי כאשר תמו וגו'. וידבר ה' אלי וגו'. אבל משלוח המרגלים עד כאן לא נאמר בפ' (ז) וידבר א אלא ויאמר ללמדך שכל ל"ח שנה שהיו ישראל נזופים לא נתייחד עמו הדבור בל' חבה פנים אל פנים ויישוב הדעת ללמדך שאין השכינה שורה על הנביאים אלא בשביל ישראל: אנשי המלחמה. מבן כ' שנה היוצאים בצבא: (יח) אתה עובר היום את גבול מואב וקרבת מול בני עמון וגו'. מכאן שארץ עמון לצד צפון: (כ) ארץ רפאים תחשב. ארץ רפאים נחשבת אף היא לפי שהרפאים ישבו בה לפנים אבל לא זו היא שנתתי לאברהם:

מסורת הקריאה

תם, התי"ו בחולם: (טו) היתה בם, המונח בה"א כי הוא נסוג אחור והיו"ד בשוא נע, והבי"ת בדגש מדין דחיק: (טז) כאשר, הכ"ף רפה מדין בג"ד כפ"ת דסמוך ליהו"א: (יט) כי לא אתן, עי' פסוק ה': (כא) ורב ורם כענקים, כמו בפסוק יו"ד ע"ש: (כד) סעו, הסמ"ך

רמב"ן

חשיבות מעלה כמו נבזה ולא חשבנוהו אשר כסף לא יחשבוהו כי במה נחשב הוא וכן רבים ובלשון חכמים אדם חשוב וזהו שסמך הכתוב לזה ובשעיר ישבו החורים לפנים יאמר כי בעבור הטעם הזה שהזכיר במואב ימנעם ג"כ מארץ שעיר כי מלפנים היתה אף היא מן החורים היא ממתנת אברהם כי החורי הוא החוי והוא מבני כנען כמו שנאמר עשו לקח את נשיו מבנות כנען את אהליבמה בת ענה בת צבעון החוי וצבעון היה מבני שעיר החורי יושבי הארץ וכן יזכיר בכל מקום בנחלת ישראל החוי עם הכנעני בשבעת הגוים כי הוא נמנה הבן הששי בבני כנען וכן תראה במלחמת אמרפל שהיה נלחם במלך סדום ועמורה ואדמה וצבויים וצער שהם מלכי כנען והכו את רפאים בעשתרות קרנים

מרפא לשון

חושבים אותם אמים כענקים הנק' אימים. יט) וקרבת, ותתקרב. ה"ג ול"ג ותקרב, והטעם כי אינו ל' מצוה אלא שיצטרך לכך ממילא. ואל תתגר בם, ולא תתגרי למעבד עמהון קרב. תר' כמו ואל תתגר בם מלהמה (לעיל פסוק ט) היפך מה שלמדו בו חז"ל כמ"ש רש"י ז"ל ומה שיש לישב כבר כתב בס' נל"ג ע"ש. כ) ארץ רפאים, גיבריא, רפאים ישבו בה, גיברין. קדמאה גבריא ב' גיברין. זמזמים, חשבני ה"ג החי"ת פתוחה ודייקא שהוא מל' מחשבה כדמתר' כל

וַיֵּשְׁבוּ תַחְתָּם׃ כב כַּאֲשֶׁר עָשָׂה לִבְנֵי עֵשָׂו הַיֹּשְׁבִים בְּשֵׂעִיר אֲשֶׁר הִשְׁמִיד אֶת־הַחֹרִי מִפְּנֵיהֶם וַיִּירָשֻׁם וַיֵּשְׁבוּ תַחְתָּם עַד הַיּוֹם הַזֶּה׃ כג וְהָעַוִּים הַיֹּשְׁבִים בַּחֲצֵרִים עַד־עַזָּה כַּפְתֹּרִים הַיֹּצְאִים מִכַּפְתֹּר הִשְׁמִידֻם וַיֵּשְׁבוּ תַחְתָּם׃ כד * קוּמוּ סְּעוּ וְעִבְרוּ אֶת־נַחַל אַרְנֹן רְאֵה נָתַתִּי בְיָדְךָ אֶת־סִיחֹן מֶלֶךְ־חֶשְׁבּוֹן הָאֱמֹרִי וְאֶת־אַרְצוֹ הָחֵל רָשׁ וְהִתְגָּר בּוֹ מִלְחָמָה׃ כה הַיּוֹם הַזֶּה אָחֵל תֵּת פַּחְדְּךָ וְיִרְאָתְךָ עַל־פְּנֵי הָעַמִּים תַּחַת כָּל־הַשָּׁמָיִם אֲשֶׁר יִשְׁמְעוּן שִׁמְעֲךָ וְרָגְזוּ וְחָלוּ מִפָּנֶיךָ׃

* שישי בספ״י

ת״א והעוים. חולין ס: אחל תת. תענית ל: אשר ישמעון. תענית ל ע״ז כס:

תרגום אונקלוס

וְתָרִיכוּנוּן וִיתִיבוּ בְּאַתְרְהוֹן: כב. כְּמָא דַּעֲבַד לִבְנֵי עֵשָׂו. דְּיָתְבִין בְּשֵׂעִיר. דְּשֵׁיצִי יָת חוֹרָאֵי מִן קֳדָמֵיהוֹן. וְתָרִיכוּנוּן וִיתִיבוּ בְּאַתְרְהוֹן עַד יוֹמָא הָדֵין: כג. וְעַוָּאֵי. דְּיָתְבִין בִּרְפִיחַ עַד עַזָּה. קַפּוּטְקָאֵי דִּנְפַקוּ מִקַּפּוּטְקְיָא. שֵׁיצִיאוּנוּן וִיתִיבוּ בְּאַתְרְהוֹן: כד. קוּמוּ טוּלוּ. וְעִבַרוּ (י״נ וְעִיבְרוּ) יָת נַחְלָא דְּאַרְנוֹן. חֲזִי דִּמְסָרִית בִּידָךְ. יָת סִיחוֹן מַלְכָּא דְחֶשְׁבּוֹן אֱמוֹרָאָה. וְיָת אַרְעֵיהּ שָׁרִי לְתָרְכוּתֵיהּ. וְאִתְגָּרֵי לְמֶעֱבַד עִמֵּיהּ קְרָב: כה. יוֹמָא הָדֵין. אֲשָׁרֵי לְמִתַּן זִיעֲתָךְ וְדַחְלְתָךְ. עַל אַפֵּי עַמְמַיָּא. דִּתְחוֹת כָּל שְׁמַיָּא. דְּיִשְׁמְעוּן שִׁמְעָךְ. וִיזוּעוּן וְיִתַּבְרוּן מִן קֳדָמָךְ:

תפסיר הרס״ג

(כב) כמא צנע לבני עשו. אלמקימין בסעיר. אד׳ אנפד׳ אלחוריין מן בין ידיהם. פקרצ׳והם ואקאמו מכאנהם. אלי הד׳א אליום: (כג) ואלעויין. אלמקימין ברפח אלי׳ ג׳זה. ואלדמיאטיין אלד׳י כ׳רגו מן דמיאט. קרצ׳והם ואקאמו מכאנהם: (כד) פקומו וארחלו. ואעברו ואד ארנון. אנצ׳ר קד אסלמת פי ידך. סיחון מלך חשבון אלאמורי. ובלדה פאבד בקרצ׳ה. ותחרש במחארבתה: (כה) ומן הד׳א אליום. אבתדי באיקאע פזעך וכ׳ופך. פי קלוב אלאמם. אלד׳ין תחת גמיע אלסמא. פאד׳א הם סמעו כ׳ברך. רגזו וארתעדו

נוה שלום

ואיש מזמות. (כג) בחצרים, רפח, ע״ל במדבר לד ד. עזה, ג׳זה, (בלאד בפלסטין). מכפתר, מן דמיאט, עיר ידועה במצרים. (כד) החל רש. אבד בקרצ׳ה, תתחיל לכלתו, כמו ואורישנו.

חלק הדקדוק

בקמץ בכל סת״י. ר״ח] : [כד) ראה,

אבן עזרא

(כג) וטעם עד עזה, כי היא היתה לפלשתים וכבר היתה בין אברהם ובין אבימלך ברית אם תשקור לי ולניני ולנכדי והכתוב ספר כי העוים לקחו עזה: (כד) החל רש. מירושה: (כו) ממדבר קדמות. לפי דעתי היא הנקרא

רבינו בחיי

למות מבן עשרים שנה ומעלה אז נתיחד אלי הדבור וצוה הקדוש ב״ה אותנו שנעבור גבול מואב, ודעת רז״ל שלא נתיחד הדבור עם משה עד שכלו מתי מדבר כי מעלתו של משה בשביל ישראל היתה ישראל היו נזופין כל ל״ח שנה והיום שנודע להם זה ט״ו באב היה כשנתמלאה הלבנה כדאיתא במסכת תענית והיה היום ההוא גדול אצל ישראל בשמחה גדולה שבו ידעו בבטול הגזרה, גם אצל האיש משה גדול מאד בחזרת הנבואה אליו שבו

בעל הטורים

כיכוד: (כד) ראה נתתי בידך את סיחון מלמד שהראהו שר של סיחון וידו כפותה: החל. ד׳, ב׳ הכא, והידך החל וכלה וגלות החל הזה החל רש החל וכלה שהיו מפרעה ממנין שנא׳ כהם לא תחיה כל נשמה וגלות החל מלמד שרמז למשה הגלות. א״כ כמו דכתיב הכא החל רש אף התם נמי כתיב יירשו את ערי הנגב. וכדאיתא בתנחומא כל הנסים שעשה הקב״ה במדבר עתידין להעשות בציון: (כה) היום הזה. רמז שיעמוד לו השמש שהשמש נקרא יום: הזה אחל. בגימ׳ בחמה אחל. ג׳, דין, והידך אחל גדלך, והידך ולא אחל את שם קדשי זהו שדרשו שעמדה חמה למשה כמו שעמדה ליהושע ומנ״ל דאיירי בעמידת

רשב״ם

רפאים כלומר הוא רפאים שנאמר בין הבתרים ולכך ירשום ישראל: (כג) *בפרק אלו טרפות בגמרא* העוים מתימן באו ולמה נקראו עוים שעיוו את מקומם. ד״א שאיוו לאלהות הרבה ואל״ף מתחלפת בעי״ן. ד״א שכל הרואה אותם אוחזתו עוית, פירוש חולי ששמו עוית, ובבראשית רבה עוים שהצדו*) את העולם והוצדו מן העולם וגרם לעולם שיצוד הה״ד עוה עוה עוה אשימנה, ר׳ אלעזר בר׳ שמעון אומר שהיו בקיאין בעפרות כנחש בגלילא צווחין לחיויא עיויא: כפתורים היוצאים מכפתור השמידום וישבו תחתם. אף אתם תדעו כי הקב״ה ינחילכם את אשר נשבע לאבותיכם: (כד) והתגר

*) נ״ל פלדו את העולם. ושהלדו וכו׳ ופי׳ שהריבו העולם בזמנם וגרמו שיחרב לעתיד במבול:

רש״י

(כג) והעוים הישבים בחצרים וגו׳. (חולין ס) עוים מפלשתים הם שעמהם הם נחשבים בס׳ יהושע שנאמר (יהושע יג) חמשת סרני פלשתים העזתי והאשדודי והאשקלוני והגתי והעקרוני והעוים ומפני השבועה שנשבע אברהם לאבימלך לא יכלו ישראל להוציא ארצם מידם והבאתי עליהם כפתורים והשמידום וישבו תחתם ועכשיו אתם מותרים לקחתה מידם: (כה) תחת כל השמים. (תענית כ וע״ז כה) למד שעמדה ג חמה למשה ביום

שפתי חכמים

היכה כמו שאמר הקב״ה לא כן עבדי משה וגו׳. עיין בגמרא דתענית (דף ל): ב כלומר לתרץ האיך מחובר קומו סעו ועברו וגו׳ אקרא דלמעלה היינו משום דכפתורים השמידו העוים וישבו תחתם משום זה קומו וסעו, ומתרץ מפני השבועה וגו׳: ג דכתי׳ הכא החל תת וגו׳ וכתיב התם גבי יהושע ביום תת וגו׳ מה התם

דעת זקנים מבעלי התוספות

(כג) והעוים היושבים בחצרים עד עזה. עתה מפרש היכן החוי, והעוים כמו והחוים והעי״ן והחי״ת מתחלפות, והחוים את תרצה לידע היכן הם בחצרים הם יושבים כי לא היו חושבין לישב בערי חומה לפי שהיו גבורים ואכן רפאים הוא ממלכת עוג כדכתי׳ ההוא יקרא ארץ רפאים היא שנתתי לאברהם אביהם באו וירשו אותה. אבל ארץ מואב שנטלו מן האמים שהם גדולים כענקים ורפאים אינו אותו רפאים שנתתי לאברהם כי המואבים יקראו וגם ארץ בני עמון שלקחו מן הזמזמים לאו

מסורת הקריאה

דגושה: בידך, הנגינה בכ״ף: החל, נמסר ד׳ ג׳ קמץ וא׳ פתח, וסי׳ א׳ דין, ב׳ החל רש לרשת (לקמן פסוק ל״א) ג׳ החל וכלה (ש״א ג׳ י״ב) ד׳ יגלת החל הזה (עובדיה כ׳) בתרא פתח הה״א: (כה) אחל, נמסר ג׳ ב׳ קמצין וא׳ פתח, וסי׳ א׳ דין, ב׳ אחל גדלך (יהושע ג׳

מרפא לשון

אשר יזמו לעשות כל דחשיבו. כג) בחצרים, ברפיח, ה״ג ברי״ש והוא כמו ברויח וכמ״ש בס׳ נל״ג שכן שם חצר עיקר הוראתו על המקום הפנוי שלפני הבתים ולכן הוא בל׳ התרגום ג״כ ל׳

רמב״ן

והחורי בהררם שעיר כי החורי והרפאים למלכי כנען היו. ויתכן שנקרא חוי על שם שהיה נחש עלי דרך ונקרא חורי על חור פתן כי השמות ישמרו הטעם ויחליפו המלות כמו זרח וצחר מן כצמר צחר אתונות צחורות וכן יעשו לשבח יכנו יעקב שהוא לשון מרמה או לשון עקלקלות ויקראו אותו ישורון מן תם וישר והנה אמר כי החורים שהם לאברהם ישבו בשעיר לפנים ובני עשו שהם זרע לאברהם ירשו אותם וישבו תחתם במעשה נס שהיו הם עם רב בארצם ועשו בא לגור שם ונתחזק עליהם כאשר עשה ישראל ליתר הגוים של אברהם אשר נתן השם להם בכחו הגדול

והנה הנחיל השם כל העמים ההם לזרעו של אברהם אחד מהם לעשו והשאר לישראל שהוא הבן הבכור ואין ראוי לגזול מעשו את אשר הורישם האלהים כי השם יקצוף על הגוזל מהם נחלה שהנחילם הוא ית׳ כאשר יקצוף על הגוזל מישראל הארץ אחרי שינחילנה להם וכענין שיאמר על כל שכני הרעים הנוגעים בנחלה אשר הנחלתי את עמי וגו׳ וזה טעם כאשר עשה ישראל שהזכיר כאן ועדיין לא נעשה וכן אמר עוד בבני עמון שהיא מארץ רפאים כי גם היא היתה של רפאים כתחלה והעמונים יקראו להם זמזומים מלשון זממו אל תפק אלא שנכפל כלומר עם שלא יבצר מהם

תפסיר הרס"ג

מן בין ידיך: (כו) פבעתת' ברסל מן ברייה' קדמות. אלי' סיחון מלך חשבון. בסלאם וכלאם קאלו לה: (כז) אריד אן אגוז פי בלדך. פי אלטריק אלגאדה נסיר. לא אמיל ימנה ולא יסרה: (כח) טעאמא תמירני בת'מן פאכלה. ומאא תביעני בת'מן פאשרבה. ואעבר ברגלי פקט: (כט) כמא צנעו לי בעץ' בני עשו. אלמקימין בסעיר. ואלמואביין. אלמקימין בער. אלי' אן אעבר אלארדן. אלי' אלבלד. אלד'י אללה רבנא מעטינאה: (ל) ולם ישא סיחון מלך חשבון. אגאזתנא פי בלדה. לאן אללה רבך צעב רוחה. ושדד קלבה. לכי יסלמה בידך כמא תרי

נוה שלום

במדבר יד יב. (כט) בני עשו, בעץ' בני עשו, דהינו אותם היושבים בשעיר לבדם כמ"ש ונעבר מאת וכו' היושבים

חלק הדקדוק

בשופר הולך· ר"ח] : [כז] בדרך בדרך, בקצת תיגאן הראשון בטפחא והשני במארכה. הר"א הלוי] :

אבן עזרא

מדבר מתנה: (כז) בדרך. הידוע: (כח) אכל בכסף תשברני ואכלתי. אם הוצרכתי: (כט) כאשר עשו לי בני עשו. יש מפרשים כי פירושו על אוכל בכסף תשבירני א"כ הוא מה יעשו עם יושבי ער שהם מואבים והכתוב אמר על דבר אשר לא קדמו אתכם והצרכו לפרוש זה בעבור שאמר מלך אדום לא תעבור בי ולפי דעתי שפירושו על טעם בדרך בדרך נלך כאשר עשו לי בני עשו שסבבו הר שעיר בדרך וכן כתוב אתם עוברים בגבול אחיכם בני עשו היושבים בשעיר רק המלך שהוא מלך אדום לא עזבם שיעברו דרך מדינתו כי משם היה מקום ארץ כנען קרוב ולכן עברו על ער כי כן כתוב ורבים אמרו הם לא קדמו רק ישראל

אבי עזר

בפסוק ויהי ביום דבר ה': (כח) (אוכל בכסף תשברני) דע כי גזרת שבר משמש לשון מכר ולשון קנין כמו שפירש רש"י פ' מקץ בפסוק וישבור למצרים ועיין מה שכתבתי על פסוק ושברו לנו וכאן עינינו מורה הוראתו על המוכר ופרושו תשביר לי תמכור לי לכן נאמר בפסוק ואכלתי להורות שהוראתו על מכר ואי לא נאמר ואכלתי הוה אמינא שהוראתו על קנין:

רבינו בחיי

נתיחד לו הדבור. ומה שלא נתיחד עמו מיד כשכלתה הגזרה בעשירי לפי שהיה מתאבל משה על הגזרה

כו וָאֶשְׁלַח מַלְאָכִים מִמִּדְבַּר קְדֵמוֹת
אֶל־סִיחוֹן מֶלֶךְ חֶשְׁבּוֹן דִּבְרֵי שָׁלוֹם
לֵאמֹר׃ כז אֶעְבְּרָה בְאַרְצֶךָ בַּדֶּרֶךְ
בַּדֶּרֶךְ אֵלֵךְ לֹא אָסוּר יָמִין וּשְׂמֹאול׃
כח אֹכֶל בַּכֶּסֶף תַּשְׁבִּרֵנִי וְאָכַלְתִּי וּמַיִם
בַּכֶּסֶף תִּתֶּן־לִי וְשָׁתִיתִי רַק
אֶעְבְּרָה בְרַגְלָי׃ כט כַּאֲשֶׁר עָשׂוּ־לִי
בְּנֵי עֵשָׂו הַיֹּשְׁבִים בְּשֵׂעִיר
וְהַמּוֹאָבִים הַיֹּשְׁבִים בְּעָר עַד אֲשֶׁר־
אֶעֱבֹר אֶת־הַיַּרְדֵּן אֶל־הָאָרֶץ אֲשֶׁר־
יְהוָה אֱלֹהֵינוּ נֹתֵן לָנוּ׃ ל וְלֹא אָבָה
סִיחֹן מֶלֶךְ חֶשְׁבּוֹן הַעֲבִרֵנוּ בּוֹ כִּי־
הִקְשָׁה יְהוָה אֱלֹהֶיךָ אֶת־רוּחוֹ
וְאִמֵּץ אֶת־לְבָבוֹ לְמַעַן תִּתּוֹ בְיָדְךָ

ו' יתירא

תרגום אונקלוס

כו. וּשְׁלַחִית אִזְגַּדִּין מִמַּדְבְּרָא דִקְדֵמוֹת. לְוָת סִיחוֹן מַלְכָּא דְחֶשְׁבּוֹן. פִּתְגָמֵי שְׁלָמָא לְמֵימַר: כז. אֶעְבַּר בְּאַרְעָךְ. בְּאוֹרְחָא בְּאוֹרְחָא אֵיזֵיל. לָא אַסְטֵי לְיַמִּינָא וְלִשְׂמָאלָא: כח. עֲבוּרָא בְּכַסְפָּא תְּזַבֵּין לִי וְאֵיכוֹל. וּמַיָּא. בְּכַסְפָּא תִּתֵּין לִי וְאֶשְׁתֵּי. לְחוֹד אֶעְבַּר בְּרַגְלָי: כט. כְּמָא דַעֲבַדוּ לִי בְּנֵי עֵשָׂו. דְּיָתְבִין בְּשֵׂעִיר. וּמוֹאֲבָאֵי. דְּיָתְבִין בִּלְחָיַת. עַד דְּאֶעְבַּר יָת יַרְדְּנָא. לְאַרְעָא. דַּיְיָ אֱלָהַנָא יָהֵיב לַנָא: ל. וְלָא אֲבָא. סִיחוֹן מַלְכָּא דְחֶשְׁבּוֹן. לְמִשְׁבְּקַנָא לְמֶעְבַּר בִּתְחוּמֵיהּ. אֲרֵי אַקְשִׁי יְיָ אֱלָהָךְ יָת רוּחֵיהּ. וְתַקִּיף יָת לִבֵּיהּ. בְּדִיל לְמִמְסְרֵיהּ בִּידָךְ כְּיוֹמָא

ת"א ממדבר קדמות. שבת פט: אכל בכסף. ע"ז לו:

רשב"ם

בו, כמו והתגרה: (כט) והמואבים היושבים בער, אבל בשאר מואבים כתיב בהן אשר לא קדמו אתכם בלחם ובמים וכן היושבים בשעיר כמו שפירשתי למעלה אבל בני עשו הקרואים אדום יצאו לקראתכם בחרב ויט ישראל מעליו ויסובו את הר שעיר ימים רבים: כי

רש"י

מלחמת עוג (ס"א סיחון) ונודע הדבר תחת כל השמים: (כו) ממדבר קדמות. אע"פ שלא צוני המקום ד לקרא לסיחון לשלום למדתי ממדבר סיני מן התורה שקדמה לעולם כשבא הקב"ה ליתנה לישראל חזר אותה על עשו וישמעאל וגלוי לפניו שלא יקבלוה ואעפ"כ פתח להם בשלום אף אני קדמתי את סיחון בדברי שלום. ד"א ממדבר קדמות ממך למדתי ה שקדמת לעולם יכול היית לשלוח ברק א' ולשרוף את המצריים אלא שלחתני מן המדבר אל פרעה לאמר שלח את עמי במתון: (כט) כאשר עשו לי בני עשו. לא לענין לעבור את ארצם אלא לענין ו מכר אוכל ומים: עד אשר אעבור את הירדן. מוסב על

שפתי חכמים

עמדם מאה אף שכא עמדה חמה: ד דאל"כ מאי קדמות ומ"מ אף על פי שלא צוני המקום וכו' משמע דסבירא ליה דוכי תקרב אל עיר וקראת אליה לשלום במלחמת רשות הכתוב מדבר: ה לפירוש ראשון קשה למה כתב שהם קדמות דהא הכתב דברים קדמות לעולם והיה לו לפרש ולא לסתום לכן פי' ד"א וכו' ולפי טעם אחרון נמי קשה למה אמר ממדבר בשלמא אי קאי על התורה ניחא דהא כשניתנה היה במדבר אלא אי קאי אהקב"ה למה נקט ממדבר לכן צריך לתרי טעמים: ו רכנ"ת מה שכתוב אכל בכסף תשבירני וגו' רק אעברה ברגלי כאשר עשו לי בני עשו דהוא אדום משמע דאדום הניחו לו לעבור בארצו והלא בפרשת חקת כתיב וימאן אדום וגו' ויט ישראל מעליו על זה פי' לא לענין לעבור וגו'. וא"ת דכאן משמע דגם מואב מכר להם אוכל ומים ובפ' כי תצא כתיב לא יבא עמוני ומואבי וגו' על דבר אשר לא קדמו אתכם בלחם ובמים והירץ הרא"ם דשמא יש לחלק בין קדמו להעבירו שהמואבים לא קדמו אותם בלחם ובמים אבל מ"מ העבירו להם אוכל ומים בכסף אבל לא קדמו דקרא בלא כסף משמע עכ"ל ועי"ל דס"ק לא יבא

דעת זקנים מבעלי התוספות

פיה כמו אותו רפאים כי העמונים יקראו להם זמזמים ולא נקראו רפאים כי אם מפני שרפאים ישבו בה: (כו) ממדבר קדמות. מן המקום שהיה מדבר קודם שהוציא להם הקב"ה המים מן הסלע לכך קוראו מדבר קדמות לפי שמקדם היה מדבר ועתה הוא נמולאי מים. ולפי פשוטו אכן סיחון היתה משל עמון ומואב קראו להם לשלום, אבל לעוג שהיו מחזיקים באכן רפאים לא קראו לשלום שאין קוראין שלום לשבעה עממים. ד"א ממדבר קדמו' מקדמונו של עולם למדתי שהי' לו להרוג מלכי' מיד ואעפ"כ שלח משה ואהרן לקרוא אל פרעה לשלום ואמר לו שלח עמי ויעבדני. וגם בשעת מתן תורה היה גלוי לפני הקב"ה שאין בני עשו ובני ישמעאל רוצים לקבל התורה ואפ"ה קראם הקב"ה לקבלה שנאמר וזרח משעיר למו הופיע מהר פארן לכך ואשלח מלאכים וגו' דברי שלום לאמר. ואמרו רז"ל שתי אגרות שלח אחת של שלום מאת משה ואחת של מלחמה מאת ישראל. אמר

מסורת הקריאה

ז') ג' ולא אחל את שם קדשי (יחזקאל ל"ט ז') בתרא פתח, וחלו, מלרע: (כז) בארצך, הצד"י בסגול לסבת הז"ק: (כח) תשברני,

רמב"ן

על אשר יזמו לעשות תחשב שהיא בחשבון ארץ רפאים כלומר שהיא מכללה וכן מן השיחור אשר על פני מצרים ועד גבול עקרון לכנעני תחשב וכן בני רמון הבארותי מבני בנימין כי גם בארות תחשב על בנימין. ואפשר שגם כן פירוש יחשבו אף הם הכתוב למעלה יאמר האמים אשר ישבו בה לפנים גם הם יחשבו רפאים שהיו בכללם והם כענקים ולכן יקראו אותם אמים והוא הנכון והנה ארץ רפאים היתה גדולה מאד ולקחו מהם מואב ולקחו מהם בני עמון ונשארה ממנה לרפאים עצמם כי עוג היושב בעשתרות מהם כמו שאמר ויכו את רפאים בעשתרות קרנים וביהושע ובראת לך שם בארץ הפרזי והרפאים ולכן יאמר הכתוב בגבול מואב ועמון כי לרפאים יחשב המואבים והעמונים הם ששנו להם שמות אחרים אמים וזמזומים:

(כג) והעוים היושבים בחצרים עד עזה. יאמר כי העוים היושבים בערי החצרים אשר אין להם חומה סביב עד עזה שהוא גבול הכנעני כמו שנאמר ויהי גבול הכנעני מצידון בואכה גררה עד עזה הכפתורים שיצאו מכפתור השמידום והם יושבים תחתם והנה הכפתורים שהם מבני מצרים ואינם ממתנת אברהם ארצם היא של ישראל מפני שהכפתורים לכדו אותם מבני כנען והכתוב שאמר בארץ פלשתים כי לך ולזרעך אתן את כל הארצות האל מן הטעם הזה היה כי הארץ ההיא היתה מוחזקת לבני כנען ומפני זה הוריש

כַּיּוֹם הַזֶּה׃ ששי ס לא וַיֹּאמֶר יְהוָה אֵלַי
רְאֵה הַחִלֹּתִי תֵּת לְפָנֶיךָ אֶת־סִיחֹן
וְאֶת־אַרְצוֹ הָחֵל רָשׁ לָרֶשֶׁת אֶת־
אַרְצוֹ׃ לב וַיֵּצֵא סִיחֹן לִקְרָאתֵנוּ הוּא
וְכָל־עַמּוֹ לַמִּלְחָמָה יָהְצָה׃ לג וַיִּתְּנֵהוּ
יְהוָה אֱלֹהֵינוּ לְפָנֵינוּ וַנַּךְ אֹתוֹ וְאֶת־
בָּנָו וְאֶת־כָּל־עַמּוֹ׃ לד וַנִּלְכֹּד אֶת־
כָּל־עָרָיו בָּעֵת הַהִוא וַנַּחֲרֵם אֶת־
כָּל־עִיר מְתִם וְהַנָּשִׁים וְהַטָּף לֹא
הִשְׁאַרְנוּ שָׂרִיד׃ לה רַק הַבְּהֵמָה
בָּזַזְנוּ לָנוּ וּשְׁלַל הֶעָרִים אֲשֶׁר
לָכָדְנוּ׃ לו מֵעֲרֹעֵר אֲשֶׁר עַל־שְׂפַת־
נַחַל אַרְנֹן וְהָעִיר אֲשֶׁר בַּנַּחַל וְעַד־
הַגִּלְעָד לֹא הָיְתָה קִרְיָה אֲשֶׁר
שָׂגְבָה מִמֶּנּוּ אֶת־הַכֹּל נָתַן יְהוָה

°בניו קרי

תרגום אונקלוס

הָדֵין׃ לא. וַאֲמַר יְיָ לִי. חֲזִי. דְּשָׁרֵיתִי לְמִמְסַר קֳדָמָךְ. יָת סִיחוֹן וְיָת אַרְעֵיהּ. שָׁרֵי לְתָרָכוּתֵיהּ. לְמֵירַת יָת אַרְעֵיהּ׃ לב. וּנְפַק סִיחוֹן לְקַדָּמוּתַנָא. הוּא וְכָל עַמֵּיהּ. לְאַגָּחָא קְרָבָא לְיָהַץ׃ לג. וּמַסְרֵיהּ. יְיָ אֱלָהַנָא קֳדָמַנָא. וּמְחֵינָא יָתֵיהּ. וְיָת בְּנוֹהִי וְיָת כָּל עַמֵּיהּ׃ לד. וּכְבַשְׁנָא יָת כָּל קִרְווֹהִי בְּעִדָּנָא הַהוּא. וְגַמַּרְנָא יָת כָּל קִרְוַיָּא גּוּבְרַיָּא. וּנְשַׁיָּא וְטַפְלָא. לָא אַשְׁאַרְנָא מְשֵׁיזֵיב׃ לה. לְחוֹד בְּעִירָא בַּזּוֹנָא לַנָא. וַעֲדֵי קִרְוַיָּא דִּכְבַשְׁנָא׃ לו. מֵעֲרוֹעֵר. דְּעַל כֵּיף נַחְלָא דְאַרְנוֹן. וְקַרְתָּא דִבְנַחְלָא וְעַד גִּלְעָד. לָא הֲוָת קַרְתָּא. דִּתְקֵיפַת מִנַּנָא. יָת כּוֹלָא. מְסַר. יְיָ

בעל הטורים

חמה דכתיב ואת שם קדשי אודיע וגו' ולא אחל את שם קדשי עוד ובעמידת החמה נודע שם קדשו בכל הארץ: (לה) רק הבהמה. רק מיעוט הוא רק הבהמות אבל

רש"י

אעברה ז בארצך: (לא) החלותי תת לפניך. כפה שר של אמוריים של מעלה תחת רגליו של משה והדריכו על צוארו: (לב) ויצא סיחן. לא שלח בשביל עוג לעזור ח לו ללמדך שלא היו צריכים זה לזה: (לג) ואת בניו. בנו כתיב ט שהיה לו בן גבור כמותו: (לד) מתם. אנשים. בביזת סיחון נאמר בזזנו לנו ל' ביזה שהיתה חביבה עליהם ובוזזים איש לו וכשבאו לביזת עוג כבר היו שבעים ומלאי' והיתה בזויה בעיניהם ומקרעין ומשליכין בהמות ובגדים ולא נטלו כי אם כסף וזהב לכך נאמר בזונו לנו לשון בזיון

שפתי חכמים

עמוני ומואבי בקהל ה' עמון לא יבא על דבר אשר לא קדמו אתכם ומואב לא יבא על אשר שכר עליך את בלעם וגו': ז ולא על אוכל בכסף וגו' הסמוך לו דאם כן מאי עד אשר אעבור את הירדן על אשר נעבור את גבולך מיבעיא ליה כאשר כתיב בפרשת חקת: ח לפי שהיו חזקים: ט מדכתיב בנו חסר יו"ד משמע שלא היה לו אלא בן אחד ומדנקוד בנו כולו קמ"ץ משמע שהיה לו בנים הרבה אלא ללמדך שבן אחד היה לו שהיכל שהוא בנו שהיה גבור כמותו לכך כתיב בנו חסר יו"ד והודיענו שנהרג עמו

דעת זקנים מבעלי התוספות

ר"ל ה"ו לא נחלקו ישראל על משה אלא באגרת אחת כתבו שלום מלמעלה ומלחמה מלמטה, זש"ה אני שלום וכי אדבר המה למלחמה. ולפיכך אמר הקב"ה לישראל חייכם שתירשו אותם בשלום שנא' וענוים ירשו ארץ והתענגו על רוב שלום:

ספור מלחמת סיחון

(לג) ויתנהו ה' אלהינו לפנינו וגו'. הרב בעל במ"ח הקשה לכאורה היה די במה שאמר ונך אותו ואת בניו וגו' [שלא בפסוק לא אמר ה' ראה החלתי תת לפניך את סיחון וגו', גם מה הל' לפנינו היה לו לכתוב בידינו]. ונראה כי הנה יהונתן אמר לנושא כליו (ש"א יד) הנה אנחנו עוברים אל האנשים ונגלינו אליהם אם כה יאמרו אלינו דומו עד הגיענו אליכם ועמדנו תחתינו ולא נעלה וגו' ואם כה יאמרו עלו עלינו ועלינו כי נתנם ה' בידינו, ופרש"י אם יאמרו דמו ונעלה אליכם שעתם מצלחת ולבם רם עליהם ואם יאמרו עלו אלינו פחד הקב"ה בלבם ויראים לזוז ממקומם, והנה לפ"ז היה מקום לב"י לירא ולפחוד מסיחון ועמו כי הלא בפסוק שלפני זה נאמר ויצא סיחון לקראתנו הוא וכל עמו וגו' וזה הוא סימן שעתו מצלחת. והאמנם הנה חז"ל [מדרש תלים מובא ברש"י ש"א יח ובילקוט שם] אמרו אגלית הפלשתי בעת שהכהו דוד שנאמר שם ויפול על פניו, ולא היה צריך ליפול אלא לאחריו, אלא כדי שלא יצטער דוד לילך לחתוך את ראשו ונשתכר י"ב אמות כו', וגם כאן כן היה שנתן הקב"ה את סיחון ועמו לפני ישראל שלא יצטרכו לילך למקומו ולהצטער בפסיעותיהם אשר ידרכו אליו, ולז"א ויתנהו ה' אלהינו לפנינו, כלומר כי זה שיצא סיחון לקראתנו ולא נפל עליו פחדם אלהים שיהיה ירא לזוז ממקומו הוא בכדי שיתנהו לפנינו ונך אותו וגו' והוא שכר פסיעות שלא נצטרך לילך אליו ונתקיים בהם עד אשים אויביך הדום לרגליך:

תפסיר הרס"ג

אליום: (לא) פקאל אללה לי. אנצ'ר קד בדית אן אסלם פי ידך. סיחון ובלדה. פאבד בקרצ'ה. וחז בלדה: (לב) פכ'רג סיחון תלקאנא. הו וגמיע קומה. לאלחרב אלי' יהץ: (לג) פאסלמה אללה רבנא. פי ידנא פקתלנאה. ובניה וסאיר קומה: (לד) ופתחנא גמיע קראה פי ד'אלך אלוקת. ואתלפנא מן כל קריה אלרהט. ואלנסא ואלאטפאל. לם נבק שרידא: (לה) וג'נמנא כל בהימה. וסלב אלקרא אלד'י פתחנאהא: (לו) מן ערוער. אלד'י עלי' שאט ואד ארנון. ואלקריה אלד'י פי אלואד ואלי' גרש. לם תבק קריה מגעת מנא. בל אלכל. אסלמה אללה רבנא פי אידינא:

נוה שלום

בשעיר. (לד) מתים, אלרהט, (אלרהט, קום אלרגל וקבילתה) שם מיוחד לגברים. שריד, שרידא, פליט, כת"א. (ד) חבל ארגוב, כ'ט אלמוגב. (בלאד בין אלקדס ואלבלקא). (ה) ובריח, ונגור, בגימל דגושה והיא הקורה

חלק הדקדוק

לא) החל רש, בחסרון יוד פא הפעל והראוי בפתח לגזירת פעל ונקמץ מפני הזקף. רי"ב: לו) את, פילג.

אבן עזרא

קנו מהם: (לא) החלותי. בפתחות הה"א הבנין בעבור אות הגרון וכן העירותיהו בצדק: (לג) ונך. חסר נו"ן השרש: (לד) מתם. בני אדם: (לו) שגבה.

רבינו בחיי

שבעה ימים מן הט' עד ט"ו ואין הנבואה שורה מתוך עצבות אלא מתוך שמחה ומטעם זה לא נתיחד עמו עד ט"ו ומעתה יהיו הכל שמחים כאחד משה ובני ישראל ולכך לא מצינו לשון וידבר משלשלת משה מרגלים עד כאן אלא לשון ויאמר לפי שלא התנבא מתוך אספקלריא המאירה ובכאן גלו לנו חכמי האמת מעלת לשון וידבר על לשון ויאמר ומזה אמרו וידבר ה' אלי אלי היה הדבור כלומר עכשיו בדבור ולא קודם לכן

מסורת הקריאה

התי"ו בפתח והבי"ת בחירק: ברגלי, הבי"ת רפה: (כט) עשו, העי"ן במתג: אעבר, העי"ן בח"ס: (לא) החל, עי' פסוק כ"ד:

מרפא לשון

ריוח (קשה להבין דרש זה, ופשוט כי הוא שם מקום בדרום מערב ארץ ישראל. יק"א). כו) ממדבר קדמות, קרא ותרגום גרסי' ודכוותיה אבל מצרים. לד) ונחרם את כל עיר מתם, ית כל קרויא גובריא, ה"ג ומנהגינו לתר' כן ע"פ טעמי המקרא ואמנם מדלא גרסינן קרוי' גובריא בסמיכות ולא יאות לתרגם כן לפי האמת נראה שהעיקר להעמיד טעם הזקף במלת קרויא וכאלו אמר הכ' ונחרם את כל

רמב"ן

ישראל בימי יהושע חמשת סרני פלשתים האשדודי האשקלוני הגתי והעקרוני והעוים שהיו כולם יושבי גבול הכנעני בעזה ובאשקלון ובאשדוד ועקרון על שם מקומם הם נקראים כי השמידו העוים שהיו מבני כנען היושבים בגבול הכנעני מצידון בואכה גררה עד עזה וישבו תחתם וצידון גם הוא לפלשתים כמו שכתוב וגם מה אתם לי צר וצידון וכל גלילות פלשת, ועל דעתי העוים הם החוים כי המנהג בכתוב שיחליפו השמות כאשר אמרנו בהיותם מורים על ענין אחד והנחש יעות עצמו בדרך ובבראשית רבה

אמר רבי אלעזר בר"ש שהיו בקיאין בעפרות כנחש בגלילא צוחין לחויא עויא ונהגו בו חכמים לקרותו עכנא ולקרותו חנכא ואמר ויעתר לו וישמע תחנתו אמר רבי לוי בערביא צוחין לחתירה עתירא ואמרו איכה יעיב באפו ה' אמר רבי חמא ברבי חנינא איך חייב ה' ברוגזיה אית אתרא דצוחין לחיבא עיבא חוקים עוקים ומורגל הוא בלשון ומה עויא אומר בדבר זה על ר' חייא וכן נהגו רבותינו לומר על היסח הדעת שהוא במקום הסיע הדעת ובירושלמי לעולם הסיעו במשנה והסיע עצמו מלאכול וכן

אֱלֹהֵינוּ לְפָנֵינוּ: לז רַק אֶל־אֶרֶץ
בְּנֵי־עַמּוֹן לֹא קָרָבְתָּ כָּל־יַד נַחַל
יַבֹּק וְעָרֵי הָהָר וְכֹל אֲשֶׁר־צִוָּה
יְהוָה אֱלֹהֵינוּ: ג א וַנֵּפֶן וַנַּעַל דֶּרֶךְ
הַבָּשָׁן וַיֵּצֵא עוֹג מֶלֶךְ־הַבָּשָׁן
לִקְרָאתֵנוּ הוּא וְכָל־עַמּוֹ לַמִּלְחָמָה
אֶדְרֶעִי: ב וַיֹּאמֶר יְהוָה אֵלַי אַל־
תִּירָא אֹתוֹ כִּי בְיָדְךָ נָתַתִּי אֹתוֹ וְאֶת־
כָּל־עַמּוֹ וְאֶת־אַרְצוֹ וְעָשִׂיתָ לּוֹ
כַּאֲשֶׁר עָשִׂיתָ לְסִיחֹן מֶלֶךְ הָאֱמֹרִי
אֲשֶׁר יוֹשֵׁב בְּחֶשְׁבּוֹן: ג וַיִּתֵּן יְהוָה
אֱלֹהֵינוּ בְּיָדֵנוּ גַּם אֶת־עוֹג מֶלֶךְ־
הַבָּשָׁן וְאֶת־כָּל־עַמּוֹ וַנַּכֵּהוּ עַד־
בִּלְתִּי הִשְׁאִיר־לוֹ שָׂרִיד: ד וַנִּלְכֹּד
אֶת־כָּל־עָרָיו בָּעֵת הַהִוא לֹא הָיְתָה
קִרְיָה אֲשֶׁר לֹא־לָקַחְנוּ מֵאִתָּם
שִׁשִּׁים עִיר כָּל־חֶבֶל אַרְגֹּב מַמְלֶכֶת
עוֹג בַּבָּשָׁן: ה כָּל־אֵלֶּה עָרִים בְּצֻרֹת
חוֹמָה גְבֹהָה דְּלָתַיִם וּבְרִיחַ לְבַד

ת"א ששים עיר כל חבל ארגב. מגילה י וש"כ: כל אלה ערים בצרת. מגילה י שבועות טו ערכין לב: לבד מערי. מגילה ג:

תרגום אונקלוס

אלהנא קדמנא: לז. לחוד. לארע בני עמון לא קריבתא. כל כיף. נחל יובקא וקרוי טורא. וכל דפקיד יי אלהנא: א. ואתפנינא וסליקנא. לאורח מתנן. ונפק. עוג מלכא דמתנן לקדמותנא. הוא וכל עמיה. לאגחא קרבא לאדרעי: ב. ואמר יי לי לא תדחל מניה. ארי בידך. מסרית יתיה. וית כל עמיה וית ארעיה. ותעביד ליה. כמא דעבדתא. לסיחון מלכא אמוראה. דיתיב בחשבון: ג. ומסר יי אלהנא בידנא. אף. ית עוג מלכא דמתנן וית כל עמיה. ומחינהי. עד דלא אשתאר ליה משיזיב: ד. וכבשנא ית כל קרווהי בעדנא ההוא. לא הות קרתא. דלא נסיבנא מנהון. שתין קרוין כל בית פלך טרכונא. מלכותיה (נ"י מלכותא) דעוג במתנן: ה. כל אלין קרוין כריכן. מקפן שור רם דילהון דשין ועברין. בר מקרוי

תפסיר הרס"ג

(לז) עדא אלי' בלד בני עמון פאנך לם תקרבה. פגמיע שאט ואד יבק וקרא אלגבל. וסאיר מא נהאנא ענה אללה רבנא: (א) ת'ם ולינא וצעדנא. טריק אלבת'נייה. פכ'רג עוג מלך אלבת'נייה תלקאנא. הו וגמיע קומה. לאלחרב אלי' אד'ראעאת: (ב) פקאל אללה לי לא תכ'אפה. פאני קד אסלמתה פי ידך. וגמיע קומה ובלדה. ואצנע בה. כמא צנעת. בסיחון מלך אלאמוריין. אלמקים פי חשבון: (ג) פאסלם אללה רבנא פי אידינא. איצ'א עוג מלך אלבת'נייה וגמיע קומה. פקתלנאהם. חתי' לם גבק להי שרידא: (ד) ופתחנא גמיע קראה פי ד'אלך אלוקת. לם תבק קריה. לם נאכ'ד'הא מנהם. מן ד'אלך סתין קריה כל כ'ט אלמוגב. ממלכה' עוג פי אלבת'נייה: (ה) כל הולאי קרא חצינה. מחדקה בסור שאמך' ומצארע ונגור. סוא קרא

נוה שלום

אשר תסב בתוכה רגל הדלת. (יא) ברבת, פי אלראבייה, (אלראבייה, מא ארתפע מן אלארץ') וכן תרגם ראש הפעור. באמת איש, בד'ראע אלמלך, כת"א, שהמלך נקרא איש לשון

חלק הדקדוק

הכל רביע, רי"ב: ה) כל אלה, תיבת

אבן עזרא

מגזרת ונשגב ה' לבדו: (לז) אל ארץ בני עמון, שהיא היום בידם כאשר פירשתיו: לא קרבת כל יד. מקום כמו יד הירדן: (ג) השאיר לו. כל אחד מישראל והוא פעל עבר: (ד) חבל ארגוב. דברי המתרגם ארמית ידועים וי"א שהוא שם אדם היה בחלקו מירושת אביו זה החבל וי"א כי האל"ף נוסף והוא מגזרת ורגבים ידובקו בדרך

אבי עזר

(לז) (לא קרבת כל יד מקום יד הירדן) וכן רועת על ידיהם ובלשון משנה הורלאתו כמו בשביל וכמו ומרק אחר שחיטה על ידו עיין ר"ע ווערטהיימר:

רבינו בחיי

אלא באמירה, ומזה תבין דבר ירמיה שאמר (ירמיה א) ואומר אהה ה' אלהים הנה לא ידעתי דבר כי נער אנכי, יאמר שלא השיג מעלת הדבור

בעל הטורים

[רשב"ם (ד)*]

הסמוכים לאבות החלם שקרבנו לה': (א) דרך הבשן. ע"ש שן שגדל לו כדאי' בהלכה: (ה) גבהה דלתים ובריח. ס"ת חמש דכתיב

רש"י

כך נדרש בספרי בפרשת (במדבר כה) וישב ישראל בשטים: (לז) כל יד נחל יבק. כל אצל נחל יבוק: וכל אשר צוה ה' אלהינו. שלא לכבוש הניחנו: (א) ונפן ונעל. כל צד צפון הוא עלייה: (ב) אל תירא אתו. ובסיחון לא הוצרך לומר אל תירא אותו אלא מתיירא היה משה שלא תעמוד לו זכות ששמש לאברהם שנ' (בראשית יד) ויבא הפליט והוא עוג: (ד) חבל ארגב. מתרגמינן בית פלך טרכונא וראיתי תרגום ירושלמי במגילת אסתר קורא פלטין טרכונין למדתי חבל ארגוב הפרכיא של היכל מלך כלומר שמלכות נקראת על שמה וכן את הארגוב דמלכי'

שפתי חכמים

שנהרגנו כל בניו: י לפי שידו של אדם אצלו קורא כל אצל יד ועיין בפרשת שמות בפסוק הולכות על יד היאור: כ דלפי פשוטו משמע שקאי אלווי נגלות וע"ז פי' שלא וכו': ל כלומר מתוך תרגום ירושלמי למדתי הוסיף וקורין לפלטין טרכונין ש"מ דארגוב

מרפא לשון

הערים המתים והנשים והטף וכן בפ' דלקמן ט"ו. ד) כל חבל ארגב, כל בית פלך טרכונא. פי' טרכונא פלטרין והיכל מלך ור"ל פלך של פלטרין של מלכות כן פירש"י ז"ל וכ"מ במפרש על מלכים ב' בל"ע (הכוונה לפירוש ר' אברהם בן שלמה שחברו בשנת

רמב"ן

אמרו המפרשים בעושו ובאו כל הגוים שהוא חושו ובמכילתא רבי יאשיה אומר אל תקרי ופסחתי אלא ופסעתי שהמקום ב"ה מדלג על בתי בני ישראל עשאו מלשון פסיעות בחלוף חי"ת בעי"ן ועתה השלים להודיענו כל ארץ החוי שאבדה מהם כי ממנה לעשו והיא אסורה לנו וממנה לכפתורים ונקח אותה מהם ובב"ר מצאתי כי העוים הם רפאים אמרו בפסוק הנפילים היו בארץ רפאים הם העוים רפאים שכל מי שרואה אותם לבו רפה כשעוה עוים שהיו בקיאין בעפרות כנחש וכו' ועוד אמרו שם במתנתו של אברהם רבי דוסתאי בשם רבי שמואל לפי שאינו מזכיר כאן חוי לפיכך הוא מביא רפאים תחתיהם וכאשר עיינתי בזה מצאתי כי הדבר אמת ויציב ונכון וקיים כי הששה גוים שירשו ישראל שהזכירם משה רבינו להם כמו שאמר ונשל גוים רבים מפניך החתי והגרגשי והאמורי והכנעני והפרזי והחוי והיבוסי שבעה גוים גדולים ועצומים והששה מאלו נזכרים במתנתו של אברהם והחוי לא נזכר שם ועל כל פנים הוא הרפאים או מן קיני קניזי וקדמוני ורבותינו כלם אומרים כי קיני קניזי וקדמוני לא נחלו ישראל ועתיד להנחילם להם ובהם נאמר ואם ירחיב ה' אלהיך את גבולך ונתן לך את כל הארץ אשר דבר לתת לאבותיך ולכן לא הוזכר בשום מקום שנחלום בימי יהושע אם כן הרפאים שנתן לאברהם הוא החוי שהוא הבן הששי לכנען ואביו קרא לו חוי ובימי אברהם כנו לו רפאים ועל דעתי הוא שם מכונה מן החוי על שם חורי פתן ומאורת צפעוני כי הטמונים בעפר יקרא

תרגום אונקלוס

פַּצְחַיָּא דְּסַגִּיאִין לַחֲדָא׃ ו. וְגַמַּרְנָא יָתְהוֹן. כְּמָא דַּעֲבַדְנָא. לְסִיחוֹן מַלְכָּא דְּחֶשְׁבּוֹן. גַּמַּרְנָא כָּל קִרְוַיָּא גּוּבְרַיָּא. נְשַׁיָּא וְטַפְלָא׃ ז. וְכָל בְּעִירָא. וַעֲדֵי קִרְוַיָּא בַּזְנָא לָנָא׃ ח. וּנְסֵיבְנָא. בְּעִדָּנָא הַהוּא יָת אַרְעָא. מִיַּד. תְּרֵין מַלְכֵי אֱמוֹרָאָה. דִּבְעִבְרָא דְּיַרְדְּנָא. מִנַּחְלָא דְּאַרְנוֹן עַד טוּרָא דְּחֶרְמוֹן׃ ט. צִידוֹנָאֵי. קָרַן לְחֶרְמוֹן שִׂרְיוֹן. וֶאֱמוֹרָאֵי. קָרַן לֵיהּ טוּר תַּלְגָּא׃ י. כֹּל קִרְוֵי מֵישְׁרָא. וְכָל גִּלְעָד וְכָל מַתְנַן. עַד סַלְכָה וְאֶדְרֶעִי. קִרְוֵי. מַלְכוּתֵיהּ (נ״י מַלְכוּתָא) דְּעוֹג בְּמַתְנַן׃ יא. אֲרֵי לְחוֹד עוֹג מַלְכָּא דְּמַתְנַן. אִשְׁתְּאַר מִשְּׁאָר גִּבָּרַיָּא. הָא עַרְסֵיהּ עַרְסָא דְּבַרְזְלָא. הֲלָא הִיא. בְּרַבַּת בְּנֵי עַמּוֹן. תְּשַׁע אַמִּין אוּרְכַּהּ. וְאַרְבַּע

ת״א צידנים יקרלו לחרמון. חולין ס׃

דברים ג

מֵעָרֵי הַפְּרָזִי הַרְבֵּה מְאֹד׃ ו וַנַּחֲרֵם
אוֹתָם כַּאֲשֶׁר עָשִׂינוּ לְסִיחֹן מֶלֶךְ
חֶשְׁבּוֹן הַחֲרֵם כָּל־עִיר מְתִם הַנָּשִׁים
וְהַטָּף׃ ז וְכָל־הַבְּהֵמָה וּשְׁלַל
הֶעָרִים בַּזּוֹנוּ לָנוּ׃ ח וַנִּקַּח בָּעֵת
הַהִוא אֶת־הָאָרֶץ מִיַּד שְׁנֵי מַלְכֵי
הָאֱמֹרִי אֲשֶׁר בְּעֵבֶר הַיַּרְדֵּן מִנַּחַל
אַרְנֹן עַד־הַר חֶרְמוֹן׃ ט צִידֹנִים
יִקְרְאוּ לְחֶרְמוֹן שִׂרְיֹן וְהָאֱמֹרִי
יִקְרְאוּ־לוֹ שְׂנִיר׃ י כֹּל ׀ עָרֵי הַמִּישֹׁר
וְכָל־הַגִּלְעָד וְכָל־הַבָּשָׁן עַד־סַלְכָה
וְאֶדְרֶעִי עָרֵי מַמְלֶכֶת עוֹג בַּבָּשָׁן׃
יא כִּי רַק־עוֹג מֶלֶךְ הַבָּשָׁן נִשְׁאַר
מִיֶּתֶר הָרְפָאִים הִנֵּה עַרְשׂוֹ עֶרֶשׂ
בַּרְזֶל הֲלֹה הִוא בְּרַבַּת בְּנֵי עַמּוֹן
תֵּשַׁע אַמּוֹת אָרְכָּהּ וְאַרְבַּע אַמּוֹת

תפסיר הרס״ג

אלארבאץ׳ פאנהא כת׳ירה גדא׃ (ו) וכמא צנענא. בסיחון מלך חשבון. כד׳אך אתלפנא מן כל קריה אלרהט. ואלנסא ואלאטפאל׃ (ז) וכל בהימה. וסלב אלקרא ג׳נמנאהא׃ (ח) פחצל לנא פי ד׳אלך אלוקת. בלד מלכי אלאמוריין. אלד׳ין פי הד׳א גאנב אלארדן. מן ואד ארנון אלי׳ גבל חרמון׃ (ט) אלד׳י יסמונה אלצידאניין סריון. ואלאמוריין סניר׃ (י) וגמיע קרא אלסהל. וגרש אלי אלבת׳ניה. אלי סלכ׳ה ואד׳ראעאת. הי איצ׳א מן קרא ממלכה׳ עוג פי אלבת׳ניה׃ (יא) לאנה בקי מן בקייה׳ אלגבאברה. והוד׳א לה סריר מן חדיד. פי אלראביה אלתי לבני עמון. טולה תסעה׳ אד׳רע. וערצ׳ה ארבעה׳

חלק הדקדוק

אלה באזלא בכל התיגאן. [ח] שני מלכי, תיבת שני בשופר ותיבת מלכי בפשטא כ״ה בכל התיגאן. הר״א

אבן עזרא

רחוקה: (יא) באמת איש. באמת כל אדם והנה הוא כפל ולא יתכן להיות באמת׃ כי מה בא הכתוב ללמד ועוד

רבינו בחיי

שהוא אספקלריא המאירה אלא אספקלריא שאינה מאירה ולכך הזכיר אחר שם אל״ף דלי״ת יו״ד ה״א אחרי שהיא אספקלריא שאינה מאירה מדת הדין שבה הרחמים והיא השגת הנביאים כלן ולכך סמך לו מיד ויאמר ה׳ אלי החל רש מלשון ירושה. ודרשו ז״ל החל רש עשיתי ארצו חולין לפניך והכוונה בזה כי עמון ומואב טיהרו בסיחון. ומעתה מותר להם לכבוש הארץ כי היא של סיחון: (יא) כי רק עוג מלך הבשן בשאר מיתר הרפאים. שהרגום אמרפל וחבריו שנא׳ (בראשית יד) ויכו את רפאים בעשתרות קרנים והוא פלט מהמלחמ׳ שנאמר (שם) ויבא הפליט ודרשו רז״ל זה עוג:

באמת איש. באמת כל איש ואונקלו׳

בעל הטורים

ערים גדולות ובצורות בשמים: (ז) בזונו לנו. תחלה אמר בזונו לנו שתחלה היתה הביזה חביבה בעיניהם ולבסוף היתה כ״כ הרבה עד שהיתה בזויה בעיניהם וזהו בזונו לנו: (יא) הלה היא. בה״א כתיב, יבא מי שמלך הל״ה שנים והוא דור חמישי, שלמון, בעז, עובד, ישי, דוד, ויקח העליה אתם. ד״א ארכה משה שהיה ט״א ט״א אמה ודלג י׳ אמה וכלי מלחמתו י׳ אמה והכהו בקרסוליו שסוף י׳ אמה (הכל כמנין סל״ס):

רשב״ם

(יא) כי רק עוג מלך הבשן וגו׳. לכך אמר לו הקב״ה אל תירא אותו: הנה ערשו. עריסה של קטן כשהיה תינוק בירצי״ל בל״א: ערש ברזל. לפי שכשהיה קטן היה חזק מאד ובהשתטחו היה משבר ערש של עץ לכך עשאוהו של ברזל כי לאדם גדול שיש בו דעת לא היה צריך כך: הלא היא ברבת בני עמון. עדיין מונחת שם במקום שנתגדל בקטנותו לתמהון שהיה גדול בקטנותו כל כך אבל מטת אדם גדול אין רגילים להצניע במקום אחד כי בהרבה מקומות יש לו מטות:

רש״י

אגל היכל מלך הרגו פקח בן רמליהו לפקחיה למלתי שכך נקראת שם מ ההפרכיא: (ה) מערי הפרזי. פרזות ופתוחות בלא חומה וכן (זכריה ב) פרזות תשב ירושלים: (ו) החרם. לשון הוה הלוך וכלות: (ח) מיד. מרשות: (ט) צידנים יקראו לחרמון וגו׳. ובמקום אחר הוא אומר (דברים ד) ועד הר שיאון הוא חרמון הרי לו ד׳ שמות למה הוצרכו ליכתב להגיד שבח ארץ ישראל שהיו ארבעה מלכיות מתפארות בכך זו אומרת על שמי יקרא וזו אומרת על שמי יקרא: שניר. הוא שלג ב בל׳ אשכנז (שנעע) ובלשון כנען: (יא) מיתר הרפאים. שהרגו אמרפל וחבריו בעשתרות קרנים והוא פלט מן המלחמה

שפתי חכמים

ג״כ ל׳ מרכונין ופירושו הפרכיא דהיינו היכל המלך: מ דהיינו עיר מסוכה: נ דק״ל כיון דאותיות שרין הם אותיות שניר אלא שנכספו האותיות שרין שניר וטעמא מאי לכן פי׳ על שם השלג

רמב״ן

הלשון רפאים כמו הרפאים יחוללו מתחת מים ושוכניהם וארץ רפאים תפיל והנה בני החוי הזה רבו למעלה וכאשר נפוצו משפחות הכנעני נחלה המשפחה הזאת ארצות גדולות ומהם שתקרא ארץ רפאים ומהם חורים ומהם עוים ובכללם כולם חוי וכולם רפאים כאשר בעמנו אפרים יהודה וישראל ובכללם כולם ישראל והשמות האלה כולם מתוארים מן החוי כי כאשר היה שמו חוי כנו לו מן חויא רפאים שהנחש שוכן בחורי עפר והחורי והחוי על שם הנחש כמו כן כאשר פירשתי והקב״ה נתן לאברהם הרפאים בכללם ומשה יזכיר לישראל החוי השם הראשון שקרא לו אביו כי ארץ רפאים בימי משה כבר נחלקה וממנה אסורה לישראל והנה הכתוב בא להזכיר בכאן ענין כל ארץ החוי שהם הרפאים וכל הנעשה ממנה אמר תחלה כי האמים גם הם מן הרפאים וירש אותם מואב וחזר ואמר כי החורי אשר הם ג״כ מן רפאים ירש אותם עשו וחזר עוד ואמר כי ארץ בני עמון אף היא ארץ רפאים ואסר

מרפא לשון

אתשל״ג לשטרות. יק״א). יא) באמת איש, באמת מלך. ה״ג ומפני שהוא סוף פסוק לא גרסינן מלכא וכוונתו על האמה הידועה להם בחוק המלכות, ונק׳ המלך איש ל׳ אדנות כידוע, ולפי פירוש זה של תרגום לא יפול שום קושי כי יתכן שהיתה אמה זו גדולה כ״כ ויצדק אז״ל עליו שהיה גדול הרבה ומעקבו עד קרסוליו ל׳ אמה באמת משה ובעקבות התר׳ הלך הגאון בתרגום הערבי ג״כ ואולי כך היא דעתו ז״ל.

מסורת הקריאה

(ט) שרין. שניר. בשי״ן שמאלית: (יב) לראובני, הרי״ש במלאפום

ספורנו

(י) ערי ממלכות עוג בבשן. כי רק עוג מלך הבשן נשאר. והטעם שמלך עוג באותו הגליל היה כי הוא לבדו נשאר מיתר הרפאים כי ממלחמה אמרפל וחביריו שהכו את רפאים בעשתרות קרנים נשארו רפאים רבים ואותם הנשארים הכו אותם בני עמון כמו שבאר למעלה וממלחמת העמונים נשאר הוא לבדו ובהיותו גבור בגבורת שאר הרפאם לכן מלך:

רָחְבָּהּ בְּאַמַּת־אִישׁ׃ יב וְאֶת־
הָאָרֶץ הַזֹּאת יָרַשְׁנוּ בָּעֵת הַהִוא
מֵעֲרֹעֵר אֲשֶׁר־עַל־נַחַל אַרְנֹן וַחֲצִי
הַר־הַגִּלְעָד וְעָרָיו נָתַתִּי לָרֻאוּבֵנִי
וְלַגָּדִי׃ יג וְיֶתֶר הַגִּלְעָד וְכָל־הַבָּשָׁן
מַמְלֶכֶת עוֹג נָתַתִּי לַחֲצִי שֵׁבֶט
הַמְנַשֶּׁה כֹּל חֶבֶל הָאַרְגֹּב לְכָל־
הַבָּשָׁן הַהוּא יִקָּרֵא אֶרֶץ רְפָאִים׃
יד יָאִיר בֶּן־מְנַשֶּׁה לָקַח אֶת־כָּל־
חֶבֶל אַרְגֹּב עַד־גְּבוּל הַגְּשׁוּרִי
וְהַמַּעֲכָתִי וַיִּקְרָא אֹתָם עַל־שְׁמוֹ
אֶת־הַבָּשָׁן חַוֺּת יָאִיר עַד הַיּוֹם
הַזֶּה׃ שביעי טו וּלְמָכִיר נָתַתִּי אֶת־
הַגִּלְעָד׃ טז וְלָרֻאוּבֵנִי וְלַגָּדִי נָתַתִּי
מִן־הַגִּלְעָד וְעַד־נַחַל אַרְנֹן תּוֹךְ
הַנַּחַל וּגְבֻל וְעַד יַבֹּק הַנַּחַל גְּבוּל

תרגום אונקלוס

אַמִּין. פּוּתְיַהּ בְּאַמַּת מְלָךְ: יב. וְיָת אַרְעָא הָדָא. יְרִיתְנָא בְּעִדָּנָא הַהוּא. מֵעֲרוֹעֵר דְּעַל נַחְלָא דְּאַרְנוֹן. וּפַלְגוּת טוּרָא דְגִלְעָד וְקִרְווֹהִי. יְהָבִית. לְשִׁבְטָא רְאוּבֵן וּלְשִׁבְטָא גָד: יג. וּשְׁאָר גִּלְעָד וְכָל מַתְנַן מַלְכוּתֵיהּ (נ"י מַלְכוּתָא) דְּעוֹג. יְהָבִית לְפַלְגוּת שִׁבְטָא דִּמְנַשֶּׁה. כָּל בֵּית פֶּלֶךְ טְרָכוֹנָא לְכָל מַתְנַן. הַהוּא מִתְקְרֵי אֲרַע גִּבָּרַיָּא: יד. יָאִיר בַּר מְנַשֶּׁה. נְסֵיב יָת כָּל בֵּית פֶּלֶךְ טְרָכוֹנָא. עַד תְּחוּם גְּשׁוּרָאָה וְאַפִּיקִירוֹס. וּקְרָא יָתְהוֹן עַל שְׁמֵיהּ יָת מַתְנַן כַּפְרָנֵי יָאִיר. עַד יוֹמָא הָדֵין: טו. וּלְמָכִיר יְהָבִית יָת גִּלְעָד: טז. וּלְשִׁבְטָא רְאוּבֵן וּלְשִׁבְטָא גָד יְהָבִית מִן גִּלְעָד וְעַד נַחְלָא דְּאַרְנוֹן גּוֹ נַחְלָא וּתְחוּמֵיהּ וְעַד יוּבְקָא דְּנַחְלָא. תְּחוּמָא דִּבְנֵי

תפסיר הרס"ג

אד'רע בד'ראע אלמלך: (יב) והד'א אלבלד. אלד'י חזנאה פי ד'אלך אלוקת. פמן ערועד אלד'י עלי ואד ארנון. ונצף גבל גרש בקראה. דפעת ד'אלך אלי' אלראובניין ואלי' אלגדיין: (יג) ובאקי גרש וגמיע אלבת'נייה ממלכה' עוג. דפעתה אלי נצף סבט מנשה. וכל כ'ט אלמוגב ואלבת'נייה. ד'אלך יסמיאן בלד אלשגעא: (יד) ויאיר אבן מנשה. אכ'ד' גמיע כ'ט אלמוגב. אלי' חד אלגשוריין ואלמעכתיין. פסמאהא באסמה סואד יאיר. אלי' יומנא הד'א: (טו) ודפעת אלי' מכיר אלגרש: (טז) ודפעת אלי' אלראובניין ואלגדיין. מן גרש אלי ואד ארנון. וסט אלואד ותדה. ואלי ואד יבק.

אבן עזרא

שלא יהיה בצלם אדם כלל: (יד) יאיר בן מנשה. פירשתיו שהוא מבני יהודה: הגשורי והמעכתי. שני גוים: (טו) ולמכיר. מפורש: (טז) תוך הנחל וגבל.

רבינו בחיי

תרגם באמת מלך ר"ל באמת עצמו, ומה שקרא מלך כדי לרמוז על עיקר יסודו הראשון כי הוא מהמשפח' הנקראת בני האלהים שיצאו מקין ורצה להזכיר התיבה בחסרון ולא אמר מלאך בא'. וכבר ידעת כי כל תולדותיו של קין נמחו במבול ולא נשאר מהם רק עוג זה:

(יח) **ואצו** אתכם בעת ההיא. עם בני גד ובני ראובן ידבר ולפי שהיו בכלל ישראל אמר אתכם שהיה לו לומר אותם וכן מצינו בסוף התורה (דברים לא) ויצו משה את הלוים לקוח את ספר התורה כי אנכי ידעתי את מריך והדבור הזה אינו עם הלוים לבדם אלא עם כל ישראל אבל דבר עמהם מפני שהיו הלוים בכלל:

(כא) **עיניך** הרואות את כל אשר עשה ה' אלהיכם לשני המלכים האלה כן יעשה ה' לכל הממלכות. חזק את לבם במה שראו בשני המלכים האלה סיחון ועוג כדי שיאמינו כי כן יעשה ה' לאותן שלשים ואחד מלכים שיהיו מנוצחים לפני ישראל

רשב"ם

באמת איש. *שהגדיל כל צרכו: (יג) ההוא יקרא ארץ רפאים, שנזכר בברית בין הבתרי' כמו שפירשתי למעלה *ואני שמעתי לכך אומר הלה היא ברבת בני עמון מפני ששמע שמשה נצטוה מפי הגבורה אל תצרם ואל תתגר בם על בני עמון דאפילו אנגריא לא הורשו ישראל על בני עמון וידע שישראל ילחמו עליו לכך הקדים ונתן ערשו מטתו בתוך העיר ברבת בני עמון והיא היתה עיר מלוכה כדמפרש בספר שמואל כדי שלא יכוהו ישראל על מטתו כיידע שלא הורשו לבא שמה מאברהם:

רש"י

שנאמר (בראשית יד) ויבא הפליט והוא עוג: **באמת איש.** באמת ס עוג: (יב) **ואת הארץ הזאת.** האמורה למעלה ע מנחל ארנון ועד הר חרמון: **ירשנו בעת ההוא מערער אשר על נחל ארנון.** אינו מחובר לראשו של מקרא אלא לסופו על נתתי לראובני פ ולגדי אבל לענין ירושה עד הר חרמון היה: (יג) **ההוא יקרא ארץ רפאים.** הוא אותה צ שנתתי לאברהם: **תוך הנחל וגבול.** כל הנחל ועוד מעבר לשפתו ק כלומר עד ועד

שפתי חכמים

נקרא שנייא"ר: ס ר"ל לפי דאמרינן בגמרא עוג עקר טורא בר תלתא פרסה משמע דגדול מאד היה וכאן כתיב תשע אמות ארכה וארבע אמות רחבה באמת איש ופי' קאי באמת איש אכל אדם נמצא שלא היה גבהו אלא ח' אמות דהיינו שתי קומות של כל אדם ואמה יתירה ואם כן איך היה יכול לעקור ההר לכך פירש באמת עוג: ע פי' לא האמורה אחריו מערוער אשר על נחל ארנון כי הארץ אשר ירשו בעת ההיא מנחל ארנון עד הר חרמון היתה לא מערוער עד חצי הר הגלעד בלבד אלא ע"כ דה"ק ואת הארץ האמורה למעלה שלקחנו משני המלכים שהוא מנחל ארנון עד הר חרמון ירשנו אותה והחזקנו בה ואחר כך התחיל סיפור אחר ואמר מערוער אשר על נחל וכו' נתתי לראובני ולגדי והשאר נתתי לחצי שבט מנשה וגו': פ ר"ל דהפסוק משמע שלא ירשו אלא ארץ זו ונתנו לראובני ולגדי ואחר כך כתיב ויתר הגלעד וכו' נתתי לחצי שבט המנשה וכי מאין היה להם ארץ זו כיון שלא ירשו יותר וע"ז פירש האמורה למעלה מנחל ארנון וכו' ר"ל ואת הארץ הזאת האמורה ירשנו בעת ההיא ומאותה ארץ נתתי לראובני ולגדי ולחצי שבט מנשה: צ ר"ל לעיל גם כן כתיב ארץ רפאים אבל זו היא רפאים שנתתי לאברהם: ק פי' נחלתו של גד שהיתה לשפת מזרחו של ירדן נמשך גודל נחלתו למערב של נחל ארנון כי פי' וגבול גם סוף גבולו ועוד מעבר הנחל והלאה לצד מערבי עד יבוק ועד בכלל זה שגם יבוק בכלל

רמב"ן

כל זה לישראל ועוד ספר כי גם כפתורים היוצאים מכפתור לקחו מארצם והיא מותרת לישראל והזכיר יהושע ארץ הפרזי והרפאים. אבל רש"י כתב עוים מפלשתים הם שעמהם נחשבים בספר יהושע העזתי האשדודי והאשקלוני הגתי והעקרוני והעוים ומפני השבועה שנשבע אברהם לאבימלך לא יכלו ישראל ללכת בארצם ולהוציאם מארצם הבאתי עליהם כפתורים והשמידום וישבו תחתם ועכשיו אתם מותרים לקחת מידם ולא נתכוונו אצלי דברים הללו כי הכתוב לא ימנה העוים מפלשתים אבל ימנה חמשת סרני פלשתים ויזכירם ואחרי כן יזכיר העוים בעם אחר יאמר כן מי השיחור אשר על פני מצרים ועד גבול עקרון צפונה הכל תחשב מארץ כנען חמשת סרני פלשתים אשר ימנה וגם העוים שהם גוי אחד ולדברי הרב הנה הותרו העוים שירשו אותם כפתורים ושאר סרני פלשתים מן היתרים ולמה יכבשו את כלם כי יהושע הוא המכבש את פלשתים והעוים ועוד למה תהיה ארץ פלשתים לאברהם כלל ולמה הוצרך אבימלך לבריתו בזה ופלשתים מבני מצרים היה וכן הכפתורים ואינם מעשר עממין. אבל הדבר בהפך כי הכפתורים והפלשתים השמידו מן הכנענים כי אבימלך מלך גרר היה והעזתי יושב בעזה וצידון עיר פלשתים ואלה מגבול הכנעני הם שנאמר ויהי גבול הכנעני מצידון באכה גררה עד עזה. והנראה בעיני כי פלשתים וכפתורים יחשבו עם אחד וכן אמר הכתוב כי שודד ה' את פלשתים שארית אי כפתור וזה טעם כפתורים היוצאים מכפתור כי יצאו מכפתור עם מעט לגור באשר ימצאו והשמידם את העוים היושבים עד עזה שהם מזרע כנען וישבו תחתם בעזה ואשקלון ואשדוד וגת ועקרון והכל מגבולות כנען וחלקו אותה לחמשה סרניהם ושם הגלילות ההם פלשת ונקראו גם הם פלשתים ונשאר לעוים יתר ארצם כאשר הזכיר יהושע וזהו שאמר פלשתים

בְּנֵ֥י עַמּֽוֹן׃ יז וְהָעֲרָבָ֖ה וְהַיַּרְדֵּ֣ן וּגְבֻ֑ל
מִכִּנֶּ֗רֶת וְעַ֨ד יָ֤ם הָעֲרָבָה֙ יָ֣ם הַמֶּ֔לַח
תַּ֛חַת אַשְׁדֹּ֥ת הַפִּסְגָּ֖ה מִזְרָֽחָה׃
יח וָאֲצַ֣ו אֶתְכֶ֔ם בָּעֵ֥ת הַהִ֖וא לֵאמֹ֑ר
יְהוָ֣ה אֱלֹהֵיכֶ֗ם נָתַ֨ן לָכֶ֜ם אֶת־הָאָ֤רֶץ
הַזֹּאת֙ לְרִשְׁתָּ֔הּ חֲלוּצִ֣ים תַּֽעַבְר֗וּ
לִפְנֵ֛י אֲחֵיכֶ֥ם בְּנֵֽי־יִשְׂרָאֵ֖ל כָּל־בְּנֵי־
חָֽיִל׃ יט רַ֠ק נְשֵׁיכֶ֣ם וְטַפְּכֶם֮ וּמִקְנֵכֶם֒
יָדַ֕עְתִּי כִּֽי־מִקְנֶ֥ה רַ֖ב לָכֶ֑ם יֵשְׁבוּ֙
בְּעָ֣רֵיכֶ֔ם אֲשֶׁ֥ר נָתַ֖תִּי לָכֶֽם׃ מפטיר כ עַ֠ד
אֲשֶׁר־יָנִ֨יחַ יְהוָ֥ה ׀ לַאֲחֵיכֶם֮ כָּכֶם֒
וְיָרְשׁ֣וּ גַם־הֵ֔ם אֶת־הָאָ֕רֶץ אֲשֶׁ֨ר יְהוָ֧ה
אֱלֹהֵיכֶ֛ם נֹתֵ֥ן לָהֶ֖ם בְּעֵ֣בֶר הַיַּרְדֵּ֑ן
וְשַׁבְתֶּ֗ם אִ֚ישׁ לִירֻשָּׁת֔וֹ אֲשֶׁ֖ר נָתַ֥תִּי
לָכֶֽם׃ כא וְאֶת־יְהוֹשׁ֣וּעַ צִוֵּ֔יתִי בָּעֵ֥ת
הַהִ֖וא לֵאמֹ֑ר עֵינֶ֣יךָ הָרֹאֹ֗ת אֵת֩ כָּל־
אֲשֶׁ֨ר עָשָׂ֜ה יְהוָ֤ה אֱלֹהֵיכֶם֙ לִשְׁנֵי֙
הַמְּלָכִ֣ים הָאֵ֔לֶּה כֵּֽן־יַעֲשֶׂ֤ה יְהוָה֙ לְכָל

תרגום אונקלוס

עַמּוֹן: יז. וּמֵישְׁרָא וְיַרְדְּנָא וּתְחוּמֵיהּ. מִגִּינוֹסַר. וְעַד יַמָּא דְמֵישְׁרָא יַמָּא דְמִלְחָא. תְּחוֹת. מַשְׁפַּךְ מֵי רָמְתָא מַדִּנְחָא: יח. וּפַקֵּידִית יָתְכוֹן. בְּעִדָּנָא הַהוּא לְמֵימַר. יְיָ אֱלָהֲכוֹן. יְהַב לְכוֹן. יָת אַרְעָא הָדָא לְמֵירְתַהּ. מְזָרְזִין תְּעִבְּרוּן. קֳדָם. אֲחֵיכוֹן בְּנֵי יִשְׂרָאֵל כָּל מְזָרְזֵי חֵילָא: יט. לְחוֹד. נְשֵׁיכוֹן וְטַפְלְכוֹן וּבְעִירְכוֹן. יְדַעְנָא. אֲרֵי בְעִיר סַגִּי לְכוֹן. יִתְּבוּן בְּקִרְוֵיכוֹן. דִּיהָבִית לְכוֹן: כ. עַד. דִּינִיחַ יְיָ לַאֲחֵיכוֹן כְּוָתְכוֹן. וְיֵירְתוּן אַף אִנּוּן. יָת אַרְעָא. דַּייָ אֱלָהֲכוֹן. יָהֵיב לְהוֹן בְּעִבְרָא דְיַרְדְּנָא. וּתְתוּבוּן. גְּבַר לִירוּתְּתֵיהּ. דִּיהֲבִית לְכוֹן: כא. וְיָת יְהוֹשֻׁעַ פַּקֵּידִית. בְּעִדָּנָא הַהוּא לְמֵימַר. עֵינָךְ חָזְאָה. יָת כָּל דַּעֲבַד. יְיָ אֱלָהֲכוֹן לְתְרֵין מַלְכַיָּא הָאִלֵּין. כֵּן יַעֲבֵיד יְיָ לְכָל

תפסיר הרס"ג

תכ'ם בני עמון: (יז) ואלג'ור ואלארדן וחדה. מן גניסר. אלי בחר אלג'ור ואלבחירה אלמייתה. ומצב אלקלעה אלשרקייא: (יח) פאמרת הולאי מנכם. פי ד'אלך אלוקת קאילא. אד' אללה רבכם. קד אעטאכם הד'א אלבלד פחזתמוה. פאעברו מגרדין. בין ידי אכ'ותכם בני אסראיל כל ד'וי חיל: (יט) עדא נסאכם ואטפאלכם ומואשיכם. פאני אעלם. אן לכם מאשיה כת'ירה. פליקימו פי קראכם. אלד'י אעטיתכם: (כ) אלי אן יקרר אללה אכ'ותכם מת'לכם. פיחוזו הם איצ'א אלבלד. אלד'י אללה רבכם. מעטיהם פי ד'אלך גאנב אלארדן. פתרגעו כל אמר אלי' חוזה. אלד'י אעטיתכם: (כא) ואמרת יהושע. פי ד'אלך אלוקת וקלת לה. עינאך קד ראת. גמיע מא צנע אללה רבכם בהד'אן אלמלכאן. כד'אך יצנע אללה

נוה שלום

אדנות, (יז) ים, אלבחירה, הים הקטן, המלח, אלמייתה, שאין בו דגים ולא שאר בעלי חיים, וכן נקראת הארץ השוממה שאין לה בעלים ואין בה ישוב. (יח) ואצו אתכם, פאמרת הולאי מנכם, ואצו אלה מכם, דהינו בני גד ובני ראובן וחצי שבט מנשה, ובעבור שהיו בכלל ישראל אמר אתכם, ותבא מלת אתכם במקום מכם כדלקמן ט כג, וכמו מלת את שבאה במקום מן.

חלק הדקדוק

הלוי: יז) והערבה והירדן וגבול, תיבת הערבה במארכה. ותיבת הירדן בטפחא בכל סת"י המדודקות הישנות:

אבן עזרא

שלו וכן והירדן וגבול: (יח) ואצו אתכם. עם בני ראובן וגד ידבר בעבור שהיו בכלל ישראל אמר אתכם ולא אותם והפך זה ויצו משה את הלוים לקות את ספר התורה כי אנכי ידעתי את מריך איננו מדבר עם הלוים רק עם כל ישראל ובעבור היות הלוים בכלל דבר אליהם:

חסלת פרשת אלה הדברים

רבינו בחיי

ע"י יהושע וכן חזק בזה לבו של יהושע שהוא עתיד ליכנס בארץ ולראות זה מה שלא זכה הוא.

רש"י

בכלל ויותר מכאן: (יז) כנרת. מעבר הירדן המערבי היה ר ונחלת בני גד מעבר הירדן המזרחי ונפל בגורלם רוחב הירדן כנגדם. ועוד מעבר לשפתו עד כנרת וז"ש והירדן וגבול הירדן ומעבר לו: (יח) ואצו אתכם. לבני ראובן וגד ש היה מדבר: לפני אחיכם. הם היו הולכים לפני ישראל ת למלחמה לפי שהיו גבורים ואויבים נופלים לפניהם שנאמר (דברים לג) וטרף זרוע אף קדקד:

שפתי חכמים

ויותר מכן: ר פי' כנרת זו לגד מערב של ירדן מאחר שנחלת גד לפאת מזרח הירדן כמלא שנמשכה נחלתו ממזרח הירדן על כל רחבו ועוד מעבר הירדן והלאה לפאת מערב הירדן עד כנרת וזהו הירדן וגבול שפירושו הירדן עצמו היא מכלל הנחלה וגם מעבר לו עד כנרת: ש ר"ל דהא כל התוכחות מתחלת הספר עד כאן כולן היו לנוכח כל ישראל וא"כ היאך מוסב עליו חלוצים תעברו לפני אחיכם בני ישראל וכי ישראל עברו לפני ישראל ועל זה פי' לבני ראובן וגד היה מדבר: ת דאל"כ מאי לפני ישראל עם בני ישראל מיבעי ליה:

חסלת פרשת אלה הדברים

הבטחת משה לישראל על כבוש יהושע

(כא) ואת יהושע צויתי וגו' עד לא תיראום כי ה' אלהיכם הוא הנלחם וגו'. הקשה הרב בעל במ"ח לכאורה לא שייך לומר ליהושע לא תיראום כי הוא בודאי מאמין בה' בכל הנפלאות אשר ראה ואשר עשה הוא עצמו במלחמת עמלק, ואיך שייך לומר כי הוא יירא מהגויים ומכלי קרב, עד אשר הוכרח משה לצותו ע"ז. ואפשר לומר ע"פ אומרם ז"ל (סוטה מב) בפסוק שמע ישראל אתם קרבים היום למלחמה וגו', אפי' לא קיימתם אלא ק"ש שחרית וערבית אי אתם נמסרים בידם, ולכאורה למה היה

מסורת הקריאה

זהאל"ף נחה וכולהו כן: (יז) ים הערבה ים, תרויהון היו"ד בקמץ: (כ) יניח ה', מלת ה' במרכא עפ"י המסורה בראשית למ"ד ט"ז דנמסר שם וכל פסיקתא, ר"ל כל היכא דכתיב פסיק קדים לזרקא, מאריכין במרכא עי"ש מש"כ שם: אשר ה' אלהיכם, נמסר עליו ד' בטעמא בספרא בלישנא, ר"ל בדרגא תביר, וסי' א' דין, ב' ושמרת את חקיו וגו' אשר ה' אלהיך (ד' מ') ג' שפטים ושטרים וגו' אשר ה' אלהיך (ט"ז י"ח) ד' אשר ה' אלהיך וגו' ושמת בטנא (כ"ו ב'), ומה שנמסר בלישנא משום דכאן כתיב אשר ה' אלהיכם,

חומת אנ"ך

כתבתי בלקוטי רמזים וגימטריאות בפרק זה בס"ד: (כא) ואת יהושע צויתי בעת ההיא לאמר וכו'. צריך לדעת מה ציוה ליהושע. וגם לאמר שפירושו לאמר לאחרים. והרב החזקוני כתב כענין שנאמר פ' פנחס ויסמוך את ידיו ויצוהו ע"ש ואינו מתישב. והפשוט הוא שציוהו שיאמר לישראל תדיר כמו שאומר לו עתה לא תיראום וכו'. ואפשר לומר כמ"ש רז"ל שעמדה לו חמה למשה רבינו ע"ה במלחמת סיחון כשם דעמד ליהושע ע"ה וכתבתי בעניותי בפי' דוד דלא נכתב בפי' רק בנ"ש דאתא אחל למרע"ה לאו רבותא היא דפני משה כפני חמה. אך יהושע ע"ה דהוא

רמב"ן

שארית אי כפתור כי פלשתים הם וזה טעם אשר יצאו משם פלשתים את כפתורים כמו שפירשתי שם ומה שאמר הכתוב הלא את ישראל העליתי מארץ מצרים ופלשתיים מכפתור ארם מקיר יספר מלחמות ה' כי הוא אשר העלה את ישראל מארץ מצרים באותות ובמופתים ובמלחמה והעלה פלשתים מכפתור ארצם כי הוציאם משם לתת להם בנס גדול את העוים והשמידום וישבו תחתם ועזבו כפתור לאחיהם או שהיה הענין כאשר הזכרתי כי העוים בני כנען יושבי הארץ בראשונה היה שמם פלשתים כי שם הארץ פלשת והכפתורים היוצאים מכפתור כאשר השמידום הגלו מהם לכפתור ארצם אשר היא מכלל ארץ מצרים ליד אחיהם וה' גאלם משם וחזרו למקומם לא ידענו באיזה דור מן הדורות והנה פלשתים יושבי ארץ כנען הם ולכך אמר הכתוב דבר ה'

לְכָל־הַמַּמְלָכוֹת אֲשֶׁר אַתָּה עֹבֵר שָׁמָּה׃ כב לֹא תִּירָאוּם כִּי יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם הוּא הַנִּלְחָם לָכֶם׃ ס ס ס

ק"ס. מלכי"ה סימן: ומפטירין חזון ישעיהו בישעיה סימן א':

תרגום אונקלוס

מַלְכְוָתָא . דְאַתְּ עָבַר לְתַמָּן : כב. לָא תִדְחֲלוּן מִנְּהוֹן . אֲרֵי יְיָ אֱלָהֲכוֹן מֵימְרֵיהּ מְגִיחַ לְכוֹן: פ פ פ

תפסיר הרס"ג

בגמיע אלממאלך. אלד'י אנת גאיז אלי' ת'ם: (כב) לא תכ'אפוהם. פאן אללה רבכם. יחארב ענכם:

הבטחת משה לישראל על כבוש יהושע

לריך סמשות מלחמה לסודיע זאת לישראל להקל הדבר בעיניהם, הלא אפשר טוב היה להכביד עליהם בכדי שיזהרו בתשובה, ואמנם היה לריך לומר זאת בכדי להחזיק לב העם שלא יפלו לבבם כאשר יתן כל אדם אל לבו המבוגו עם נפשו בעבודת בוראו וממה שעבר עליו בהמרותו אליו בעבירה קטנה או גדולה וירא ויפחד מאימת הדין עתה כאשר ילך בסכנה למלחמה, וכודע כי התרדה יזיק להמלחמה עד בלי שיעור [כדכתיב איש הירא ורך הלבב ילך וישוב לביתו ולא ימס את לבב אחיו כלבבו], ע"כ בכדי לחזק לבבם אמר להם התשות מלחמה שמע ישראל אתם קרבים, אף אם אין בכם אלא זכות שמע ישראל [באתם קורים בכל יום] יש די לנלח המלחמה, ואפשר לזה יאמר הכ' כאמו כאמו עמי יאמר אלהיכם, פי' בשכר שהוא אלהיכם לבד, קבלת אלהותו פעמים בכל יום שאומרים שמע ישראל, יאמר כאמו כאמו, בזה תהיו בטוחים בעת שבודאי יוליא אתכם מהגלות ותלפו לישועה, וזה שאמר לו משה ליהושע בלא יעלה מורא בלבו במלחמת ל"א מלכים שמא יגרום החטא בלא יפלו ח"ו לפני בני ישראל, לא כן, לא תיראום, כי ה' אלהיכם הוא הנלחם לכם, זכות ה' אלהיכם לבד נלחם לכם להושיע אתכם מכל אויביכם ולא לריך יותר למלחמה:

רבינו בחיי

ואמרו במדרש קשים היו סיחון ועוג יותר מפרעה וחיילותיו וכשם שאמרו עליו שירה כך היו ראוין לומר על אלו אלא שבא דוד ע"ה ואמר עליהם שירה שנאמר (תהלים קלו) למכה מלכים גדולים כי לעולם חסדו. ויהרוג מלכים אדירים כי לעולם חסדו. לסיחון מלך האמורי כי לעולם חסדו. ולעוג מלך הבשן כי לעולם חסדו:

הפטרת דברים ישעיה סימן א'

א חֲזוֹן יְשַׁעְיָהוּ בֶן־אָמוֹץ אֲשֶׁר חָזָה עַל־יְהוּדָה
וִירוּשָׁלָםִ בִּימֵי עֻזִּיָּהוּ יוֹתָם אָחָז יְחִזְקִיָּהוּ מַלְכֵי
יְהוּדָה׃ ב שִׁמְעוּ שָׁמַיִם וְהַאֲזִינִי אֶרֶץ כִּי יְהוָה דִּבֵּר
בָּנִים גִּדַּלְתִּי וְרוֹמַמְתִּי וְהֵם פָּשְׁעוּ בִי׃ ג יָדַע שׁוֹר
קֹנֵהוּ וַחֲמוֹר אֵבוּס בְּעָלָיו יִשְׂרָאֵל לֹא יָדַע עַמִּי לֹא
הִתְבּוֹנָן׃ ד הוֹי ׀ גּוֹי חֹטֵא עַם כֶּבֶד עָוֺן זֶרַע מְרֵעִים
בָּנִים מַשְׁחִיתִים עָזְבוּ אֶת־יְהוָה נִאֲצוּ אֶת־קְדוֹשׁ
יִשְׂרָאֵל נָזֹרוּ אָחוֹר׃ ה עַל־מֶה תֻכּוּ עוֹד תּוֹסִיפוּ
סָרָה כָּל־רֹאשׁ לָחֳלִי וְכָל־לֵבָב דַּוָּי׃ ו מִכַּף־רֶגֶל
וְעַד־רֹאשׁ אֵין־בּוֹ מְתֹם פֶּצַע וְחַבּוּרָה וּמַכָּה
טְרִיָּה לֹא־זֹרוּ וְלֹא חֻבָּשׁוּ וְלֹא רֻכְּכָה בַּשָּׁמֶן׃
ז אַרְצְכֶם שְׁמָמָה עָרֵיכֶם שְׂרֻפוֹת אֵשׁ אַדְמַתְכֶם
לְנֶגְדְּכֶם זָרִים אֹכְלִים אֹתָהּ וּשְׁמָמָה כְּמַהְפֵּכַת זָרִים׃
ח וְנוֹתְרָה בַת־צִיּוֹן כְּסֻכָּה בְכָרֶם כִּמְלוּנָה בְמִקְשָׁה

רד"ק

(א) חזון ישעיהו בן אמוץ. לא ידענו יחוסו מאי זה שבט היה אלא שרבותינו ז"ל קבלו כי אמוץ ואמציה אחים היו: (ב) שמעו שמים. החל ספרו בדברי תוכחה כי בני דורו היו רעים והיו מזבחים ומקטרי' בבמות. ואמר בפתחו דברי תוכחה שמעו שמים. וכן מרע"ה כשבא להוכיח את ישראל אמר האזינו השמים כי הם עדים בין ה' ובין ישראל כמ"ש ואעידה בם את השמים ואת הארץ לפי שהם קיימים לעולם והדורות הולכין. או לפי שאם יעברו על הברית השמים לא יתנו טלם והארץ לא תתן את יבולה: כי ה' דבר. מה שאני אומר הם דברי ה' אשר שלחני שהוא לועק על בניו: ואמר בנים גדלתי ורוממתי והם פשעו בי כי גדלתי אותם ורוממתים מעל כל עם. וא"א ז"ל פירש גדלתים בתורתי ורוממתים בשכינתי: והם פשעו בי. מרדו בי במרד ובמעל עברו על תורתי להכעיסני כי יש מכירים וכופרים, ויש שאין מכירים ועליהם אמר: (ג) ידע שור. זכר הבהמות שהן גדלות עם האדם לעבודתו ואע"פ שאינן בני דעת בכח ההכרה שיש בהם לרחק מן הנזק ולקרב אל התועלת יכירו מי שייטיב להם תמיד והם הבעלים ושבים לביתם ולמקום מאכלם כשבאים ממלאכתם. ואין פי' קונהו קונה אותו בדמים לבד אלא שמגדלו ועושה לו לרכיו תמיד. ופי' אבוס מקום מאכל הבהמה. והנה אלה הבהמות אע"פ שהם בהמות מכירים המטיב להם, וישראל שהם עמי שקניתים מבית עבדים הם לא ידעו כי אני המטיב להם ונתתי להם הארץ נחלה וגרשתי גוים מפניהם שאם הכירו זה לא עזבוני ולא עבדו אלהים אחרים במקומי. והם לא התבוננו כי בשמרם את תורתי הם בטובה ובעזבם אותה הם ברעה, איך לא התבוננו זה: (ד) הוי גוי חוטא. הוי ל' קריאה ולעקה הן לאבל הן להשמיע הסימנו: מרעים. אינו אומר על האבות אלא עליהם הומר שהם זרע המריעים לעלמם במעשיהם הרעים ספק זרע ברוכי ה' וכן הם בנים משחיתים דרכיהם: נאלו. הכעיסו: את קדוש ישראל. שנתקדש בתוכם בנפלאותיו ובנקמותיו אשר עשה באויביהם והם עזבוהו: נזרו. נבדלו מהאל והלכו להם אחוריות מעבודתו. או פירושו שהפכו לאל ערף ולא פנים כמו שאמר ויהיו לאחור ולא לפנים, ועיין ת"י: (ה) על מה תכו. לא תעלו על לבבכם על מה אתם נכים: כי עוד תוסיפו סרה. ולא תחשבו כי האל הוא שמכה אתכם על עונותיכם אלא תלכו בקרי ותאמרו כי הרע בא עליכם דרך מקרה ולא עונש עונותיכם. וי"מ על מה תכו מה יועיל הכות אתכם כי לא תוסרו בזה, כי עדיין אחר המכות תוסיפו לחטוא ולא תוסרו על ידי המכות: כל ראש לחלי. לא תחשבו אם האל יתברך מכה אתכם אבל תאמרו דרך מקרה נפלו החלאים הרעים על כלכם ואין זה כ"א עונש על עונותיכם כי כל ראש מזומן לחלי וכל לבב דוי: (ו) לא זרו ולא חבשו ולא רככה בשמן. כי לא תועיל בה רפואה, ורפואת המכה לזור אותה ולחבשה ולרכך אותה במשיחה, וכיון שאתם רואים כי לא תועיל רפואה למכתכם היה לכם לחשוב כי מהשם היא, כמו שיעד לכם בתוכחות. ופי' מתום כ"ל שלמות כלומר אין בבשרכם דבר שלם ובריא כי כלו נגוע. ופי' פלע מכה שנלכר סדם או הליסה. ופי' טריה ליחה כלומר מכתכם טריה היא שלא תתנגב לעולם אלא כל זמן היא ליחה, וזה סימן למכה שאין לה רפואה: (ז) שרפות אש. כאלו הם שרופות אש כל כך הם חרבות. ופי' אדמתכם שדות הזריעה ואילנותיהם זרים אכלים אתה. לעיניכם ולנגדכם ואין בכם יכולת למנעם: כמהפכת זרים. והנה נותרה האדמה שממה. כי גוים זרים באים ואוכלים אותה מה שימלאו ואתם אין אתם יכולים לעבוד את האדמה עוד כי הנה האויבים באים עליכם יום יום. והנה האדמה שממה והיא כמהפכת סדום ועמורה שהיו זרים עיכלת האל. וי"מ זרים כמו זרם מטר כלומר המקום ששטף המטר הסותף: (ח) ונותרה

אור החיים

(כא) **ואת** יהושע צויתי וגו'. פירוש צויתי לבל יירא מהעו"ג כמו שאמר בסמוך לא תיראום ואינו חוזר על מאמר עיניך הרואות כי בזה לא יוצדק לשון ציווי וטעם שלא סמך מאמר זה למאמר נפילת סיחון ועוג וכתבו אחר הנחלת ארצם לב"ג וב"ר ותנאיהם לפי שמאמצעות תנאי זה שהתנה משה עם בני גד ובני ראובן יולד המיחוש ממה שמבקש עזר בגבורם וה' הוא הלוחם מה צורך בחלוצי בגו"ר אשר ע"כ סמך מאמר ואת יהושע וגו' למאמר חלוצת בגו"ר לומר שלא תחשוב שצריך גבורת חוגרים ותבא בלבך יראה כי אינכם צריכין למלחמה והוא מה שגמר אומר כי ה' אלהיכם הוא הנלחם לכם דקדק לומר הוא למעט מיחוש הנשמע ממצות בגו"ר חלוצים תעברו וטעם שהוצרך לחלוצת בגו"ר פירשתי בפ' מטות ועיין בסמוך בפ' את כל:

בעת ההיא לאמר. טעם אומרו בעת ההיא פירוש בעת שראה התנאי שהתניתי עם בגו"ר ועוד המיחוש על דרך שפירשתי בפ' הקודם לזה ואומרו לאמר אפשר שלא אמר לו בעת ההיא לשון זה עצמו לזה אמר לאמר פי' מכוון המאמר הוא זה. עוד ירצה שציוהו לאמר לישראל בזמן שיכנסו למלחמת ז' עו"ג להסיר מורך מלבם:

חומת אנ"ך

כפני לבנה ויגזור על התווה הוי רבותא. וזה רמז ואת יהושע וככתב וולא דביום שעודה חווה ליהושע יתגדל שמו וזה רמז ואת יהושע לויתי בעת ההיא לאמר שהוא יאוור שווש בגבעון דום והיינו דקאמר עיניך הרואות את כל אשר עשה לרבו שעודה חווה כן יעשה לכל הממלכות כלוומר דבמלחמות ההם כה יהיה שתעמוד חווה:

רמב"ן

עליכם כנען ארץ פלשתים והאבדתיך מאין יושב וכן ישראל לא הורישו פלשתים עד שעבר זמן השבועה שמתו שלשה דורות מן הפלשתים באותה הארץ של אבימלך וכן אמרו במדרש כי קרוב הוא קרובה השבועה שנשבע אברהם לאבימלך עדיין נכדו קיים זהו הראוי והנכון בענין הזה אבל בגמרא בפרק ואלו טרפות אמרו כדברי רש"י במחלוקת ורב אמר התם עוים מתימן באו ותניא כותיה ותימן זרע אדום כדכתיב לאדום כה אמר ה' צבאות האין חכמה בתימן וזה אפשר הוא יאמר הכתוב כי העוים שהם מבני עשו קצת ארצם טהרה ביד כפתורים כעמון ומואב שטהרו בסיחון ומה שכתבתי הוא הטוב והישר:

מסורת הקריאה

ושם כתיב ה' אלהיך: (כב) הנלחם, החי"ת בקמץ:

צוארי הפטרת דברים **שלל**

(א) **חזון** ישעיהו וכו' אפשר דזו תוכחה לשבט יהודה הבאים מיהודה דקדש ש"ש וקפץ לים. וגם יושבים בירושלם כסא ה' ויש השראת שכינה וגם ראו שהמלך כשהוא רשע יבואו עליך צרות ומלחמות וכשהוא צדיק השקט ובטח וניצול מהכל והוא פלא איך אין שמים על לב דברים אלו וז"ש חזון ישעיה חזות קשה ולמה בלשון חזון שהוא קשה. לז"א אשר חזה על יהודה דהיו צריכים להיות קדושים כי הנטיעות ידמו לשרשים ויהודה קדש ש"ש ועל ירושלם עיר החכמה משכן לשכינה ויושביה צריכין להזהר בכל ביותר ועם כל זה עשו להפך לכך הוא חזות קשה. עוד אחרת דהיה בימי עוזיהו יותם יחזקיה דהיו צדיקים ושלום להם ועוזיהו כשרצה להקטיר נצטרע ואחז שהיה רשע הקיפוהו כעכנא צרות רבות. וא"כ נמצא דעל היותם מיהודה ועל שהם

כעיר נצורה: ט לולי יהוה צבאות הותיר לנו שריד
כמעט כסדם היינו לעמרה דמינו: י שמעו דבר־יהוה
קציני סדם האזינו תורת אלהינו עם עמרה:
יא למה־לי רב־זבחיכם יאמר יהוה שבעתי עלות
אילים וחלב מריאים ודם פרים וכבשים ועתודים
לא חפצתי: יב כי תבאו לראות פני מי־בקש זאת
מידכם רמס חצרי: יג לא תוסיפו הביא מנחת־שוא
קטרת תועבה היא לי חדש ושבת קרא מקרא
לא־אוכל און ועצרה: יד חדשיכם ומועדיכם
שנאה נפשי היו עלי לטרח נלאיתי נשא:
טו ובפרשכם כפיכם אעלים עיני מכם גם כי־
תרבו תפלה אינני שמע ידיכם דמים מלאו:
טז רחצו הזכו הסירו רע מעלליכם מנגד עיני חדלו
הרע: יז למדו היטב דרשו משפט אשרו חמוץ
שפטו יתום ריבו אלמנה: יח לכו־נא ונוכחה יאמר
יהוה אם־יהיו חטאיכם כשנים כשלג ילבינו אם־
יאדימו כתולע כצמר יהיו: יט אם־תאבו ושמעתם
טוב הארץ תאכלו: כ ואם־תמאנו ומריתם חרב
תאכלו כי פי יהוה דבר: כא איכה היתה לזונה קריה
נאמנה מלאתי משפט צדק ילין בה ועתה מרצחים:
כב כספך היה לסיגים סבאך מהול במים: כג שריך

רד"ק

וגו'. מהם, ואמר סכה בכרם ומלונה במקשה ולא אמר כסכה בגן כי בסכת הגן כל הימים השומר שם כי אחר שילקטו פרי זה או ירק זה ישאר אחר, וכן כל השנה. אבל בכרם ובמקשה אחר שילקטו הענבים והקשואים לא נשאר דבר לשמור והולך לו השומר. כן הקב"ה שומר ישראל סילק שכינתו מהם: כעיר נצורה. פי' כעיר הרבה מאנשים, וכן ובנצורי' ילינו ונצורי ישראל להשיב. וי"ת כקרתא דצייריו עלה: (ט) לולי ה' צבאות. כן נקרא ע"ש צבאות מעלה ושל צבאות מטה שהם ישראל שנקראו צבאות לפיכך לא רצה לכלותינו כלנו כמו שהיינו חייבים והותיר לנו שריד כמעט שמו הנקרא עלינו. והשריד הוא מעט ולולי כי ברחמיו הותיר לנו כמעט כסדום היינו ולעמורה דמינו שלא היה בהם שריד ופליט כי אנחנו פעלנו מעשיהם והיינו חייבים כליה כמוהם. וכ"ף כמעט כ"ף האמתית שבאה לאמת הדבר, כמו השבעה לי כיום והדומים להם. וזה הפסוק הוא ל' הנביא וכלל עצמו עם הפושעים לכבוד ישראל, כמו שאמר ירמיהו אנחנו פשענו ומרינו, ואמר הקב"ה למשה רבינו עד אנה מאנתם לשמור מצותי ותורתי וגו': (י) שמעו. אמר לשרים ולעם כי הקצינים הם דומים לקציני סדום ועמורה בעשקם העניים ובהטותם המשפטים, והעם גם כן דומה לעם סדום ועמורה במעשיהם הרעים. ואמר להם שמעו דבר ה' ותורת אלהינו. והדבר והתורה היא את התוכחה שאמר להם למה לי רב זבחיכם וכל הפרשה: (יא) למה לי רב זבחיכם. אע"פ שהיו מזבחים ומקטרים בבמות היו מביאים גם כן קרבנות לבית המקדש בחדשים ובמועדים והואיל ואתם עוזבים תורתי למה לי רב זבחיכם כי לא צויתי אתכם עליהם אלא כדי שתזכרוני ותעלוני על לבבכם תמיד ולא תחטאו. ואם תחטאו שתודו עם הקרבן ותשובו מדרכיכם הרעים ואלו עשיתם כן היו לי לריח ניחח כמו שאמר בתורה אבל עתה אני קץ בהם ומואסם כאדם השבע מן הדבר שהוא קץ בו ומואסו וזהו שאמר שבעתי עולות אילים ודם פרים וכבשים וגו': (יב) כי תבאו. בשלש רגלים זו הראייה מי בקשה מידכם שתבאו לפני ותמרו את דברי אינו חשוב לכם זה לכבוד אלא לבזיון שתרמסו חצרי. ואמר חצרי כי בחצרות בית המקדש היו עומדים ישראל ולא היה נכנס להיכל כ"א הכהנים: (יג) לא תוסיפו. אם עשיתם עד עתה לא תביאו עוד מכאן ואילך כי תביאו מנחה לפני ואין לבבכם אלי, זאת היא מנחת שוא והבל ותועבה היא לפני. ובהתקבצו מקרא קדש ותאספו ואתם פעלים בביתי לקדש החדש או מועד שהוא יום שבתון ובלבבכם און ושוא לא אוכל אני לראות זה און ועצרה וכפל עוד ואמר: (יד) חדשיכם. לטורח למשא כבד היו עלי עד שנלאיתי לסבול אותם. וי"ת אסגיתי למישבק, כלומר הרבה נשאתי וסלחתי לכם עונותיכם ולא אוכל עוד לסלוח: (טו) ובפרשכם. פרישת כפים היא לתפלה, כמו אפרוש כפי אל ה'. ואיך לא תבושו ותפרשו אלי כפיכם ששפכו דמים, לפיכך אני אעלים עיני מכם ולא אקבל תפלתכם אפי' תרבו תפלה ותצעקו כל היום: (טז) רחצו הזכו. רחיצת הלב וזכותו ופי' הסירו רוע מעלליכם חדלו הרע חדלו לכם מלהרע איש לאחיו: (יז) למדו. מן הטוב ומן הרע חדלו והלמדו להטיב איש לחבירו: דרשו משפט. בין עושק לעשוק: אשרו. כמו ישרו: חמוץ. הוא הגזול, כמו מכף מעול וחומץ שפירושו גוזל ישרו מי שהוא גזול ומעוות בדינו: שפטו יתום ריבו אלמנה. שפטו משפט יתום ריבו ריב אלמנה כי הם העשוקים ברוב ואינכם משימים אזניכם לצעקתם: (יח) לכו נא. לכו אינו ענין הליכה ממש אלא ענין זירוז: ונוכחה. ענין ספור הטענות בעל דין עם בעל דינו. יאמר האל שיתוכחו עמי ויספר הוא הטובו' שעשה לכם והרעות שעשיתם אתם לפניו ואתם כיון שלא תוכלו לטעון כנגדו דבר תתחרטו על מעשיכם הרעים. ואם תעשו כן אם יהיו חטאיכם כשנים כשלג ילבינו. ופי' תולע כמו תולעת השני שהוא צבע קרימאזי"ן ואף ע"פ שזכר שנים שפירושו אדום זכר אחריו תולע לפי שהוא יותר אדום ודמה החטא לאדום שהוא צבע חזק ונראה למרחוק ואם יטיח בבגד כתם מאותו צבע לא יסור בכיבוס. וכן אמר תכבסי בנתר ותרבי לך בורית נכתם עונך לפני. והתשובה היא לבון הכתם: כצמר יהיו. פירושו כצמר לבן ונקי. ופי' א"א ז"ל אם יהיו חטאיכם כשנים שאינו אדום מאד כשלג ילבינו אכפר על עונותיכם, ואם יהיו אדומים מאד כתולע אז יהיו כצמר שאינו לבן מאד כמו השלג: (יט) אם תאבו. טוב הארץ. מה שאוכלים זרים לעיניכם תאכלו אתם: (כ) ואם תמאנו ומריתם. לא תהיו אוכלים אבל אכולים לחרב: חרב. כמו בחרב חסר בי"ת השימוש: כי פי ה' דבר. וכיון שדבר ה' הוא יקים את דברו: (כא) איכה. הזונה איננה נאמנת לבעלה אבל משקרת בו ומזנה תחתיו, וכן ירושלים שהיתה נאמנת לאל בימי דוד ובימי שלמה ובימי אסא ובימי יהושפט לא היו מזבחים ומקטרים בבמות אלא בבית המקדש ואח"כ שבה להיות זונה ועזבו בית ה' והם מזבחים ומקטרים בבמות ולאשרות: מלאתי משפט. היו"ד נוספת ואומר כי ירושלים היתה מלאה משפט מתחלה ועתה אין בה משפט כמו שאמר בסמוך כלו אוהב שחד ורודף שלמוני': צדק ילין בה. ילין אינו ל' לינה ממש אלא לשון שקידה והתמדה בדבר. וירושלים היה הצדק תמידי בה ועתה מרצחים ועוד כספך היה לסיגים וגו' כל זה הפך הצדק: (כב) כספך. שופטים בה מטבע שקר ומושיבים בני אדם כי כלו כסף ויש בו סיגים נחשת ובדיל והדומים להם ומחופה בכסף ומטעין בו בני אדם. וכן מוכרי יין מושבי' הקונים שהם קונים יין חי והוא מעורב במים: סבאך. הוא היין הנמכר בחנות לפי שבאים בו רקים ופוחזים וסובאי' ונשתכרין שם: מהול. מעורב: (כג) שריך. השרים שהיה להם לתקן המעוות הם סוררים ומעוותים סיעה והם חברי גנבים כי הגנבים חולקים עמהם לפיכך לא ייסרו אותם ולא ימנעום מגנוב

הפטרת דברים

(א) חזון. ההי"ת בחטף פתח והזי"ן בחולם וטעם המלה פשטא: עזיהו בכל ספרינו הזי"ן דגוש וכמהו כל עזיהו כולם דגושי הזי"ן. אך בכ"י ישן כולהון רפויין והעי"ן במתג. רווה"ה: (ב) פשעו, הטעם בפ"א: (ה) על מה. המ"ם בסגול כי הוא חד מן כ"ד בסגול, ועי' מש"כ בפ' כי תשא ל"ב א': (ז) לנגדכם, בפשטא: (ח) בכרם. הבי"ת רפויה: במקשה. הבי"ת רפויה. ועי' מש"כ בראשית מ"ם ז': (יג) ושבת. נמסר עליו ב' שכח ה' בציון. ר"ל ב' פעמים כתיב מלת ושבת הבי"ת בקמץ. א' דין, ב' שכח ה' בציון מועד ושבת (איכה ב' ו'): (טו) אעלים. העי"ן בשוא נח: (טז) רחצו. נמסר במס"ג ג' ב' פתח וא' קמץ. ועי' מש"כ על זה בבראשית י"ח ד': (יח) לכו נא. במרכא בכ"י ובמ"ג רע"ח ורק ברפ"ו לכו נא בתביר וכתב בגליוננו מתהלפין לכו נא מקף (צ"ל מרכא): יאדימו. האל"ף בשוא נח והדלי"ת דגושה: (כ) תמאנו. פליגי ביה ספרי ולעדות רד"ק במכלול המ"ב בקמץ: (כו) שפטיך. השי"ן דגוש בס"מ בעלילת דחיק על מתג:

מוסרי של"ה והגהות

אלה הדברים. הוכיחן סמוך למיתה מלבד מה שהוכיחן ומלמדן בחייו דבר יום ביומו הוכיחן בתוכחת מוסר סמוך למותו. וכן ראוי לעשות כל מנהיג לדורו וגם כל אב ואם לבני ביתו כמו שעשה יעקב לבניו. (אח"י עמ"ש אני בעניי בראש דוד דהיינו על מה שעבר וכו' מאי"ן):

כשהוכיחם בדברי מוסר סיפר מעלתם הבו לכם אנשים חכמים ונבונים וידועים וגו' הוא ע"ד הפסוק אל תוכח לץ פן ישנאך הוכח לחכם ויאהבך. הענין כשאתה רוצה להוכיח את החוטא אל תאמר לו כך וכך אתה גרוע וצרוע כי חטאת כי אז ישנאך ולא ישמע לדבריך וזש"ה אל תוכח לץ שלא תוכח אותו בדרך זלזול לומר לו לץ אתה. רק אדרבא תאמר לו חכם אתה ואם כן חרפה הוא לך לאיש כמוך לעשות כך וכך וזהו הוכח לחכם כלומר תעשנו לך

יושבים בירושלם ועל שראו זמן מלכים הללו הי"ל ליקח מוסר ולשוב ועכ"ז מאנו לשוב לכן חזון ישעיה חזות קשה:

(ג) **ידע** שור קונהו וכו' שמעתי במה שאמרו בהגדה דישראל היה לו פרה ומדוחקו מכרה לגוי ובשבת לא רצתה לחרוש והיה מכה אותה הגוי מאד ולא רצתה ובא למוכר וא"ל והלך ולחש באזנה עד עתה היית ברשותי ומדוחקי מכרתיך לגוי וצריכה לחרוש בשבת כי בעליך גוי והרשה והגוי ידע ונתגייר וקרו למוכר בן תורתא וע' בחידושי הריטב"א יומא סוף דף ט' מהש"ס ר' יוחנן בן תורתא שהביא זה משם הירושלמי ע"ש. וידוע דחמורו של ר' פנחס בן יאיר לא היה רוצה לאכול טבל וז"ש ידע שור קונהו ולא היה רוצה לחרוש בשבת כי בעליו דמעיקרא ישראל וזה קונהו. א"נ פר שנתן אליהו זכור לטוב לנביאי הבעל שלא היה רוצה לישחט לשב ע"ז עד שא"ל אליהו זכור לטוב כשם שמתקדש ש"ש על הפר שלי כך מתקדש על ידך ועכ"ז לא רצה עד שנתנו להם אליהו זכור לטוב בעצמו כמשז"ל וזהו ידע שור קונהו כלומר בוראו שלא רצה לישחט לע"ז. וחמור אבוס בעליו זה חמורו של ר' פנחס בן יאיר שבאבוס בעליו היה מעושר ובאבוס אחר היה טבל ולא רצה לאכול. ואלו שור וחמור ידעו וישראל לא ידע והוא פלא. ואני בעניי נ"ל לסיים הפ' ישראל לא ידע עמי לא התבונן במה שהקשו התוס' פ"ק דחולין גבי חמורו של ר' פנחס בן יאיר שאמרו אין הקב"ה מביא תקלה אפי' ע"י בהמתן של צדיקים. והקשו דאשכחן בירושלמי דאמרו דר' ירמיה שדר לר' זירא כלכלה דפרי וכו' ואכלה בטבליהו ותירץ הרב יפה מראה ריש פ"ק דדמאי דכי אמרינן אין הקב"ה מביא תקלה היינו דוקא כשהוא שוגג אמנם התם בההוא דר' זירא היה קרוב לפשיעה עש"ב ואמרו פ"ב דמציעא הגד לעמי פשעם אלו ת"ח שזדונות נעשות שגגות שלהם וז"ש והחמור אבוס בעליו זה המורו של ר' פנחס שלא אכל טבל דאין הקב"ה מביא תקלה אפי' ע"י בהמתן.

מוסרי של"ה והגהות

לחכם ואז יאהבך וישמע לקול דבריך ויקבל מוסר:

ותקרבון אלי כלכם. פירש"י ז"ל בערבוביא ולהלן הוא אומר ותקרבון אלי כל ראשי שבטיכם וזקניכם ותאמרו הן הראנו וגו' אותה קריבה היתה הוגנת ילדים מכבדים את הזקנים ושלחום לפניהם וזקנים מכבדים את הראשים ללכת לפניהם אבל כאן וכו' זהו המדות העליונות שיחזיק האדם בהן והיא מדת הענוה וק"ו לכבד ולהקדים את כל מי שיש לו דין קדימה ואיזהו מכובד המכבד את הבריות:

הפטרת דברים

סוֹרְרִים וְחַבְרֵי גַּנָּבִים כֻּלּוֹ אֹהֵב שֹׁחַד וְרֹדֵף
שַׁלְמֹנִים יָתוֹם לֹא יִשְׁפֹּטוּ וְרִיב אַלְמָנָה לֹא־
יָבוֹא אֲלֵיהֶם׃ כד לָכֵן נְאֻם הָאָדוֹן יְהוָה צְבָאוֹת
אֲבִיר יִשְׂרָאֵל הוֹי אֶנָּחֵם מִצָּרַי וְאִנָּקְמָה מֵאוֹיְבָי׃
כה וְאָשִׁיבָה יָדִי עָלַיִךְ וְאֶצְרֹף כַּבֹּר סִגָיִךְ וְאָסִירָה כָּל־
בְּדִילָיִךְ׃ כו וְאָשִׁיבָה שֹׁפְטַיִךְ כְּבָרִאשֹׁנָה וְיֹעֲצַיִךְ
כְּבַתְּחִלָּה אַחֲרֵי־כֵן יִקָּרֵא לָךְ עִיר הַצֶּדֶק קִרְיָה
נֶאֱמָנָה׃ כז צִיּוֹן בְּמִשְׁפָּט תִּפָּדֶה וְשָׁבֶיהָ בִּצְדָקָה׃

רד"ק

שלמנים: כלו. דרך כלל על השרים כי כלם בדרך אחד, לפיכך אמר כלו בל' יחיד. והם אוהבים לקבל שחד ומטים המשפט: ורודף שלמנים. כתרגומו אמרין גבר לחבריה עביד לי טב בדיני ואשלם לך בדינך: יתום לא ישפטו. מן העושקים אותו: לא יבא אליהם. כי אינם רוצים לשפוט משפטה ולריב ריבה מן העושקים אותה לפיכך לא תבא אליהם ריבם כי לא תועיל. וי"ת קבילת ארמלתא לא עלת קדמיהון, כלומר צועקת לפניהם על ריבה ואינם שומעים אותה: (כד) לכן נאם האדון. כי בעת ההיא יכירו הכל כי הוא אדון הכל, וכן אדון לצבאות מעלה ומטה: אביר ישראל. שיהיה עוד חוזק העשוקים של ישראל ויקח נקמה מהעושקים אותם והם לריו ואויביו נקמה שלמה יקח מהם עד שינחם מהם כלומר שיכלה כעסו וינחם: (כה) ואשיבה ידי. פעם אחר פעם עד שאצרוף אותך ואסיר נקיים והסיגים והבדיל הם הרשעים: ככר. כמו הדבר המצרף הכסף מן הסיגים ויצא נקי. ואני שמעתי כבור היינו כבורית, ופי' בלע"ז. כמו שהבורית מוציא כל כתם כך אוציא אני סיגיך ובדיליך. ר"ל כי הבדיל מעורב בכסף עד שינקוהו ממנו. ואמר בל' רבים בדיליך להביא כל הטעותות המעורבים בו. (כו) ואשיבה שפטיך כבראשונה. כמו שאמר מלאתי משפט וזה יהיה בימות המשיח שיכלו הרשעים כלם, ואמרים ישראל לא יעשו עולה ולא ידברו כזב: (כז) ציון במשפט. שיעשו ישראל. תפדה, כלומר יפדו הם וישובו לה ובצדקה שיעשו ישובו לה הגולים ממנה, וזהו ושביה בצדקה:

דבג"ד למנחת שבת ובה"ה

תפסיר הרס"ג

(כג) ת'ם תחננת בין ידי אללה.

דברים ג ואתחנן

כג וְאֶתְחַנַּן אֶל־יְהוָה בָּעֵת הַהִוא

תרגום אונקלוס

כג. וְצַלֵּיתִי קֳדָם יְיָ׃

ת"א ואתחנן אל ה'. ברכות ל לב:

רשב"ם

(כג) **ואתחנן**. החלת. כדכתיב למעלה היום הזה אחל תת פחדך: החלת. החי"ת גורמת לה' פת"ח, וכן העירותי מצפון, וכן העדותי בכם היום,

בעל הטורים

(כג) ואתחנן לעיל כתיב לא תיראום אוקמי את ישראל אולי ירחם עלי. ואתחנן. בגימ' שירה, שאמר לפניו שירה כדי שישמע תפלתו. סמך ה' אלהיכם לואתחנן, לומר שויתי ה'

החתות ביום מדין, אבל כשאין שם אותיות אחע"ה יאמר הרימות הקימות הטיבות כולם חטופין:*ואתחנן. בילמדנו פרשת שלח לך ואל תשאל לו בשעת נדרו מניין ממשה כשאמר לישראל שמעו נא המורים נשבע הקב"ה שלא יכנס לארץ שנאמר לכן לא תביאו וגו' אמר שעת כעס ושעת שבועה הוא לא אדבר עכשיו המתין שנה ואח"כ התחיל להתחנן לפניו שנא' ואתחנן אל ה' אמר הקב"ה בשביל שהמתנת שאר המתים יורדים לשאול ואתה תעלה שנא' עלה ראש הפסגה ותראה משם:

שפתי חכמים

א דאל"כ יהא"ל ואתפלל: ב ר"ל מהיכן ידע משה לבקש מהקב"ה בקשה אף במתנת חנם לא בשביל מעשים טובים, וע"ז פי' וחנותי וגו': ג דלטעם דאשון קשה למה לא כתיב ואתחנם, לכן קאמר ד"א כו', ולטעם אחרון קשה למה לא אמר ויחל כדלעיל: ד ואלו הן, שועה, צעקה, נאקה, רנה, פגור, קריאה, נפול, ופלול, פגיעה, תחנה: ה ר"ל דהא לעיל מיניה כתיב ואת יהושע צויתי בעת ההיא וגו' שפירושו בעת כיבוש סיחון ועוג ועלה קאי ואתחנן ומהכך לאמר כו' דמיתי שהותר קלת הנדר

רש"י

(כג) **ואתחנן**. אין חנון בכל מקום א אלא לשון מתנת חנם אע"פ שיש להם לצדיקים לתלות במעשיהם הטובים אין מבקשים מאת המקום אלא מתנת חנם. לפי שאמר לו (שמות לג) וחנותי את אשר אחון ב אמר לו בל' ואתחנן. ד"א ג זה אחד מעשרה לשונות שנקראת תפלה ד כדאיתא בספרי: **בעת ההיא**. לאחר שכבשתי ה ארץ

תפלת משה

(כג) ואתחנן אל ה' בעת ההיא וגו'. הרב מהרי"א כתב לפי דרכו אדונינו משה שהיתה הגזירה עליו בלשון "לכן לא תביאו את הקהל" חשב בלבו שלא נגזר עליו כי אם שלא יהיה הוא המנהיג להביא את ישראל בהנהגתו ובשררותו, רק מושל ומנהיג אחר יהיה על ישראל, והוא יהיה ישראל פשוט כאחד העם ולכן אחרי מלחמת סיחון ועוג ראה לתת מנוי ההנהגה ליהושע כדי שינהם והלאה יהיה יהושע המוליא והמביא שוטר ומושל במקום משה, ויאמר משה רע"ה כאחד העם מבלי שאמיר לו מנוי והנהגה אבל היותו משועבד תחת הנהגת יהושע ושררתו, וזהו אמרו למעלה מזה ואת יהושע צויתי בעת ההיא וגו', וזכר שבעת ההיא שלוה את יהושע על הנהגתו ושררתו התחננתי אל ה' להרשני ליכנס לארץ כנען כאחד העם. ובמכילתא אמרו אמר משה לפני הקב"ה יהושע יכנס שמה וינחל להם את הארץ ויהי' מנהיגם ואני נכנס עמהם כהדיוט, אמר לו הקב"ה למשה וכי כך הגון לך שיהיה יהושע יושב ודורש ואתה יושב ודומם, הוי רב לך, הנה פירשו מאמר רב לך כתמיה, כאומר האם ראוי לך שיהיה יהושע רב לך ונגיד עליך, באמת זה אינו ראוי. או יאמר רב לך ר"ל ככר נתתי לך יותר מן הראוי לך, במה שכבשת ארץ סיחון ועוג והרגת את מלכיהם ואת עמם ותלקח והנחלת את ארצם לשבטים, וכל זה לא היה ראוי אליך רק ליהושע שלוחם והמנחיל, והוא אמרו רב לך ר"ל די לך במה שנתתי לך עד הנה ולכן אל תוסף דבר אלי עוד בדבר הזה, ואם אתה נכסוף נכספת לראות את הארץ הטובה ההיא עלה ראש הפסגה ושא עיניך ימה ולפונה תימנה ומזרחה וראה בעיניך. והקב"ה הבטיחו שעם היותו מרחוק עכ"ז יראה אותה כאלו היה עובר בה ברגליו מכל לדדיה. דור המדבר נענשו שלא יבואו אל הארץ ולא יראוה, ויהושע וכלב יבואו בה ויראוה, ומשה היה כאמלעי ביניהם שראה אותה ולא נכנס בה, ואולי לזה כוון ג"כ באמרו רב לך אל תוסף דבר אלי עוד בדבר הזה, ר"ל כן משפטך אתה מכלת שאמרת אעברה נא ואראה והיתה תכלית כונתך בהעברה כדי לראותה, הנה אעשה לך כם שתוכל לראותה בלא העברה, ולכן אל תוסף דבר אלי עוד בדבר הזה, ולא תוסיף לשאול יותר ממה ששאלת, ואין ספק שזו היתה תפלתם

דעת זקנים מבעלי התוספות

(כג) ואתחנן אל ה' שבעה שמות נקראו לתפלה. ואלו הן, תפלה, תחנה, לעקה, זעקה, נפילה, פגיעה, רנה. ובכלם לא התפלל משה אלא בתחנה. ולמה לפי שבשעה שאמר משה לפני הקב"ה הודיעני נא את דרכיך באיזו מדה אתה מנהיג עולמך ואמר לו הקב"ה וחנותי את אשר אחון כלומר כל עם שאני עושה עמהם מתנת חנם אני נותן להם, אמר לו משה

אבן עזרא

(כג) **ואתחנן**. הטעם וכבר התחננתי כי כאשר הזכיר יהושע ואמר צויתיו בעבור כי אינני עובר עמכם כי התחננתי לשם לעבור עמכם בעבור כי לגדולת השם אין חקר וחדשים

אבי עזר

(כג) **ואתחנן** הטעם וכבר התחננתי) דברי הרב קרובים אל הפשט שתיבת ואתחנן הוא עתיד הנהפך לעבר ולא כדברי המכלול כי יעמד נגדו בעת ההיא ופרושו וטעמו שהתחנן אל ה' קודם שאמר ואת יהושע צויתי וטעם שבקש משה לעבור אל ארץ הטובה לא לאכול מפריה ולשבוע מטובה רק אודות אמונת אומן אשר תתרבה בכל יום ויום נראותו מעשה ה' עד הגדיל ומה גם שרבו מצות א"י לאין מספר וזה שכתב הרב באמת לשונו בעבור לגדלות השם אין חקר וכו' כי לכאורה יפלא מאד על נאמן בית שישפוך עתירתו לבא אל ארץ טובה וכבר מבואר בדברי חכמינו ז"ל וזה שמסיים הרב לקוץ וטעם זו הפרשה לחבב את ארץ

רבינו בחיי

(כג) **בעת ההיא**. אחר שכבשתי סיחון ועוג והתחלתי להלחם בעממין שנתנו לישראל חשבתי שמא בטלה גזרה, והכתוב הזה דבק עם הפרשה של

נחל קדומים

כג (א) **ואתחנן** אל ה' וכו'. פי' רבינו מהרח"ו זצ"ל בס' דרשותיו הנקרא עץ הדעת טוב כ"י וזה תורף דבריו בקיצור. אם מתפלת חנה אז"ל כמה הלכתא גברוואתא איכא למשמע כ"ש מתפלת משה רבינו ע"ה וזה כונת הפסוק ואתחנן להזהיר אל תעש תפלתך קבע אלא רחמים ותחנונים ואח"ך הודיע סוד נפלא ליודעי האמת כי כל התפלות לא יכוין אל השמות המוציא מפיו אלא אל שם הוי"ה הנקרא שם העצם כי כל השמות ככנוים וכנפים וכמלבושים אליו והטועה בזה כופר בעיכר וכנגד זה אמר אל ה' שהוא הוי"ה עם היות שהשמות שהזכיר הם אדני אלהים אח"ך הודיע זמן תפלה בעת שהצבור מתפללים וז"ש בעת ההיא כלומר שאז הייתי מתפלל עליכם כמ"ש ואת יהושע וכו' כן יעשה וכו' אח"ך הודיע שיוציאנה בחיתוך שפתים ולא בשתיקה בתוך הלב וגם שלא תהיה בקול ממש הנשמע כמ"ש בזוהר פקודי אבל צריך לבטא בשפתים בחיתוך מילות בהבל ולא בקול וז"ש לאמר אמירה בחשאי הבל ולא קול וכן בעת ההיא לאמר ר"ת הבל. וגם הוא הלב שתהיה התפלה בכונת הלב. ה' אלהים צריך שיכנס לפני שם הוי"ה ע"י שני שמות הנז' סוד אדנ"י שפתי תפתח ופי. אלהים גי' פה ע"ה כי ע"י שני שמות אלו נפתחים שערי תפלה וז"ש אדני אלהים ואחרי שנפתחו אז מתפלל לשם הוי"ה לבדו ולא אל שני שמות הנז' ואליו נאמר אתה החילות זהו תורף דברי רבינו מהרח"ו בקצור ועוד האריך ושים לבך לכל אמרי קדוש הדק היטב ועמ"ש בהפטרת האזינו ולעיל פ' בשלח ועוד כתבתי במ"א בס"ד ורבינו אפרים ז"ל כתב ואתחנן אל ה' עם התיבות גימ' תן חנם לומר כל המתפלל ומתחנן לפני ה' בכונה אף שאינו ראוי נותן לו שאלתו חנם. עוד ואתחנן גימט' התי"ק וגימט' תפלה ישר"ה ר"ל רמז כשיתפלל האדם לפני השי"ת צריך לנענע גופו שהוא תיק של הנשמה כדי שיתכוין אל ה' בתחנוניו לומר בכונה ובזה לא יטעה בתפלתו ואז תהיה ישרה וזה היש"ר בעיני ה' עכ"ד. ודברי הרב ז"ל כמנהג אשכנז אמנם אנו נוהגים כמהרי"י סרוק והרמ"ע ז"ל דאסרו הנענוע ולפ"ז יש לומר הרמז בסגנון זה גימט' התיק גי' הישר גי' תפלה רמז התיק

חומת אנ"ך

(כג) **ואתחנן** כתב הרב פני יהושע נחי' שבת דאמרו במדרש פליאה דמש: רבינו ע"ה התפלל תקט"ו תפלות כמנין ואתחנן

לֵאמֹר: כד אֲדֹנָי יֱהֹוִה אַתָּה הַחִלּוֹתָ לְהַרְאוֹת אֶת־עַבְדְּךָ אֶת־גָּדְלְךָ וְאֶת־יָדְךָ הַחֲזָקָה אֲשֶׁר מִי־אֵל בַּשָּׁמַיִם וּבָאָרֶץ אֲשֶׁר־יַעֲשֶׂה כְמַעֲשֶׂיךָ וְכִגְבוּרֹתֶךָ: כה אֶעְבְּרָה־נָּא וְאֶרְאֶה אֶת־הָאָרֶץ הַטּוֹבָה אֲשֶׁר בְּעֵבֶר הַיַּרְדֵּן הָהָר הַטּוֹב הַזֶּה

ת"א ה' אלהים. ברכות לב ע"ז ז: אעברה נא. שם: ההר הטוב. ברכות מח גיטין נו:

תרגום אונקלוס

בְּעִדָּנָא הַהוּא לְמֵימַר: כד. יְיָ אֱלֹהִים. אַתְּ שָׁרֵיתָא לְאַחֲזָאָה יָת עַבְדָּךְ. יָת רְבוּתָךְ. וְיָת יְדָךְ תַּקִּיפְתָּא. דְּאַתְּ הוּא אֱלָהָא דִּשְׁכִינְתָךְ בִּשְׁמַיָּא מִלְּעֵילָא וְשַׁלִּיט בְּאַרְעָא. לֵית דְּיַעֲבֵיד כְּעוֹבָדָךְ וּכְגְבוּרָתָךְ: כה. אֶעְבַּר כְּעַן. וְאֶחֱזֵי יָת אַרְעָא טָבְתָא. דִּבְעִבְרָא דְיַרְדְּנָא. טוּרָא טָבָא.

בעל הטורים

לנגדי תמיד: (כד) החלת. ב' במס', אתה החלת, אשר החלת לנפול לפניו. אתה החלת להראות במה שכבשת לפני סיחון ועוג וזהו החלת לנפול לפניו להראות במה שהתחיל לנפול. תחנונים ידבר רש ועשיר יענה עזות ס"ת רמוז מבה. ומתחיל הפסוק בתי"ו ומסיים בתי"ו לפי שלא זכה ליכנס בארץ שהיא ת' פרסה על ת' פרסה. להראות. תגין על הרי"ש, שהראיתי אף מה שלא בקשתיך: להראות. ג' במס', דין, ואידך להראות הטמים והסרים את יפיה, אשר נתן בשושן להשמידם נתן לו להראות את אסתר. זהו שדרשו שהראה לו הקב"ה למשה כל מה שיארע לישראל סיפך ישבו בשלותם וכל המציקין שעתידין לסליק להם.

[רשב"ם (כד) *]

וזה סוף להראות הטמים והסרים את יפיה סיפך שם ביופים ובשלותם, וכן להשמידם נתן לו להראות שהראהו המציקין להם: את עבדך. שאמרת לא כן עבדי משה. הפסוק מתחיל באל"ף ומסיים בכ"ף ויש בו כ"א תיבות, כנגד אך טוב לישראל וכנגד אהיה: (כה) אעברה נא. הירדן כ' אמה לא אעבור אלא אמה אחת: הלבנן. חסר וי"ו, ע"ש ששה דברים שבאת התורה, לעולה, למנחה, לחטאת, לאשם, למלואים, לזבח השלמים. מן ואתחנן עד והלבנן מ' תיבות, לומר זכור לי מ' יום שעמדתי לפניך בהר. לעולם יסדר אדם שבחו של מקום ואח"כ יתפלל, מנא לן ממשה: את גדלך. זה שם הגדול: ואת ידך החזקה.

רש"י

סיחון ועוג דמיתי שמא הותר ו הנדר (ספרי): לאמר. זה אחד מג' מקומות ז שאמר משה לפני המקום איני מניחך עד שתודיעני אם תעשה שאלתי אם לאו: (כד) ה' אלהים. רחום ח בדין: אתה החלת להראות את עבדך. (שם) פתח להיות עומד ט ומתפלל אע"פ שנגזרה גזירה, אמר לו ממך למדתי שאמרת לי (שמות לב) ועתה הניחה לי וכי תופס הייתי בך אלא לפתוח פתח שבי תלוי להתפלל עליהם כמו כן הייתי סבור להיות עכשיו: את גדלך. זו מדת טובך, וכה"א (במדבר יד) ועתה יגדל י נא כח ה': ואת ידך. זו ימינך שהיא פשוטה לכל באי כ עולם: החזקה. שאתה כובש ברחמים ל את מדת הדין החזקה: אשר מי אל וגו'. איניך דומה למלך בשר ודם מ שיש לו יועצין וסנקתדרין נ הממחין בידו כשרוצה לעשות חסד ולעבור על מדותיו אתה אין מי שימחה בידך אם תמחול לי ותבטל גזירתך. ולפי פשוטו אתה החלות להראות את עבדך מלחמת סיחון ועוג כדכתיב (דברים ב) ראה החלותי תת לפניך ם הראני מלחמת ל"א מלכים: (כה) אעברה נא

שפתי חכמים

לכך עלתה על דעתי להתפלל כדי שאכנס לארץ כו': ז וס"ת וכיון שהותר הנדר תפלה זו לנוה, וי"ל דה"ק משה קודם כיבוש ארץ סיחון ועוג לא עלתה על דעתי להתפלל כיון שהי' גז"ד עם שבועה לא יועיל שום תפלה אבל לאחר הכיבוש והניחול לבני גד ובני ראובן והי' שבט מנשה אמרתי שמא הותר שנדר דנדר שהותר מקצתו הותר כלו וא"כ הוי גזר דין בלא שבועה נשכי מהני תפלה: ז כתב הרא"ם ל"ע דבספרי חשיב ה' מקומות ורא"ב"ע אומר בד' מקומות ביקש משה כו' והביא כלם אם כן דברי רש"י דלא כמאן, וי"ל הא דכתב רש"י הכא ר"ל זה אחד מג' מקומות כו' שהתפלל משה עליהם וביקש מהקב"ה שימלא שאלותיו ושיודיענו אם יעשה שאלתו ובקשתו כמו גבי מרים שביקש שירפא אותה מצרעתה וכן גבי יפקוד ה' אלהי הרוחות ביקש שירשו בניו אחריו גדולתו וכמו שפרש"י שם והכא התפלל שיעבור הירדן אבל השנים האחרים שמביא שמה דהיינו האחד וידבר משה לפני ה' לאמר הודיעני אם אתה גואלם כו' וכן ויצעק משה אל ה' לאמר מה אעשה לעם הזה וגו' שאמר משה הודיעני אם נופל אני בידם כו' אותן שני דברים אינן אלא הודעה בעלמא ולא בקשה ותפלה שימלא את שאלתו. וכן הוא בדברי רש"י אם תדקדק בלשונו הכא: ח ר"ל דהא שם של ד' אותיות מדת רחמים הוא ואדני הוא מדת הדין ומפרש רחום בדין כלומר רחום בדינו ולא במה"ד הקשה. א"כ רצונו לפרש למה נקוד שם של ד' אותיות הכתוב כאן בנקודות שם אלהים דהיינו הטף סגו"ל וחול"ם וחיר"ק ולא נקוד כבאר שם של ד' ולכך

נקט רש"י בלי' הקרא אדני אלהים אע"פ שכתיב יהו"ה כלומר שם של ד' אבל לפי קריאת נקודתו דומה כאלו כתיב אלהים דלכך נקוד ידו"ד בנקודת אלהים שהוא מדת הדין אע"פ שידו"ד מדת הרחמים לומר לך רחום בדין והשם הראשון של שכתיב בקרא לא כוון משה בו כלום רק פירושו רבוני והוא התחלת דבור. ולפי ל' ראשון כ"ל מה שנקט רש"י אלהים לפי קריאה של שם של ד' נקט ואע"ג דלעיל בפ' לך לך כתיב נמי יי' אלהים מה תתן לי ולא מפרש רש"י כלום י"ל דלעיל ה"ק מדת הדין הן מלך הרחמים אני מבקש שתתן לי בנים מאחר שאמרת לי לך לך מארצך וגו' ואעשך לגוי גדול אבל הכא קשה להזכיר שם של אדנות שהוא מדה"ד: ט דאם ל"כ אתה הראת את עבדך וגו' מיבעי ליה כמו שמפרש והולך: י וכתיב ויאמר ה' סלחתי כדבריך כלומר זו מדת טובך שאתה מוחל וסולח לעוברי רצונך: כ לקבל שבים שגם זו מענין בקשתו: ל זהו מענין בקשתו ולא כמו כי ביד חזקה ישלחם וגו' כי מה ענין זה לבקשתו: מ וזהו מענין בקשתו ולא שפירושו שאין כי אין כמוך באלהים וגו' דמה ענין זה לבקשתו: נ פי' קטיגורין: ס גם לפי הפשט דבר דבור על בקשתו כלומר מאחר

דעת זקנים מבעלי התוספות

במדה שאמרת לי להתנהג הן לי במתנת חנם שאעבור את הירדן. לכך אמר ואתחנן ל' ומנותי. ד"א שהתפלל משה תקט"ו

תפלת משה

עלומה וגדולה מאד שבסיותו רחוק כ"כ יראה בפרטות ובשלמות עלוס כל ארץ ישראל ומסיניה כל אחד ואחד בעלמו כאלו היה הולך ופוסע על אותה המקומות, וזה היה נס ופלא:

תפסיר הרס"ג

פי ד'אלך אלוקת קאילא: (כד) אללהם יא רב. אנת אבתדית אן תורי עבדך. עצ'מתך וקדרתך אלשדידה. לא אלאה פי אלסמא ולא פי אלארץ'. יצנע כצנאיעך וגברוותך: (כה) אסאלך אן אגוז. ואנצ'ר אלי ד'אלך אלבלד אלגייד. אלד'י מן ד'אך גאנב אלארדן. וד'אלך

נוה שלום

(כד) אדני ה', אללהם יא רב, תיבת אללהם במקום יא אללה, וענינה קריאה אל ה', ותיבת אללה שם העצם, ולכן לא תבא מלת אללהם במקום שם העצם אלא אם יהיה הענין מורה על שאלה או בקשה. (כה) אעברה נא, אסאלך אן אגוז, דבק אל ואתחנן. והלבנון, ואללבנאן, (גבל באלשאם) ובשמוש הלשון (חאגה לבנאניה עט'ימה) ועפ"י זה י"ל שהוא כינוי למקדש ע"ש שהוא גדול במעלה על כל חלקי הארץ.

אבן עזרא

לבקרים רבה אמונתך: (כד) אתה החלות. אמר חכם מהחכמים אתה החלות להראות את גדלך בשמים ובארץ במעשים שנוהג העולם בה: ואת ידך החזקה. באותות שנעשו על ידו עד שנודע בעולם כי אין אל כי אם הוא לבדו והטעם תקיף בשמים ששם המלאכים והצבא ובארץ ששם החיות ובני אדם: כמעשיך. שהם כולם בחכמה: וכגבורותך. ביכולת וטעם זה הפרשה לחבב את ארץ ישראל ואם הארץ תהיה חביבה ישמרו מצות השם

רבינו בחיי

מעלה שהזכיר לשני המלכים אלה: לאמר. היתה התפלה בחתוך שפתים וכן (במדבר יב) ויצעק משה אל ה' לאמר עניינו אמירה גמורה בחתוך שפתים וכבר הזכרתי שם טעם הדבר. ובמדרש ואתחנן אל ה' בעת ההיא לאמר. אמר משה לפני הקב"ה רבש"ע אתה קראתני עבד שנאמר (שם) לא כן עבדי משה אני עבד ולויתן עבד אני מתחנן לפניך והוא מתחנן לפניך שנא' (איוב מ) הירבה אליך תחנונים אם ידבר אליך רכות תחנת לויתן שמעת וכרת עמו ברית וקיימתו שנא' (שם) היכרות ברית עמך ואני עבד ואמרת לי (שמות לד) הנה אנכי כורת ברית ואי אתה מקיים אותו

נחל קדומים

שהוא הגוף יהיה ישר שלא יתנועע בעת התפלה: כד (ב) אתה החילות. אמרו במדרש אתה אמרת אל תשלח ידך אל הנער והחלפת אותו באיל אעברה נא ואראה הביאו בספר נחלת יעקב אבני שהם. ואפשר במ"ש המקובלים דנשמת יצחק היתה דנוקבא ובעקידה פרחה נשמתו ונכנסה באיל ונשחט האיל ונתקיים מאמרו יתברך והעלהו שם לעולה. וזה כונת משה רבינו דנשמתו תלך לאחד מדור המדבר וימות וישאר במדבר ומשה יבא לא"י בנשמה אחרת. והשיבו ה' רב לך כלומר נשמתך עליונה מאד ואין א' בדור שיזכה לנשמתך ודוק: כה (ג) אעברה נא ואראה וכו'. שמעתי בשם חכמי קאשטילייא שפי' במשז"ל דלמדו למשה רבינו בשמים דכשיתפלל ובלשון תפלתו יאמר שני תיבות נא מתקבלת התפלה וז"ש אל נא רפא נא לה. ועתה התחיל לומר אעברה נא ואראה והיה דעתו לומר עוד הפעם נא. ולכן א"ל הקב"ה רב לך אל תוסף דבר אלי עוד בדבר הזה שלא תאמר נא פעם אחרת ע"כ שמעתי. ואחר זמן רב ראיתי שרש ההקדמה זו בסוף ס' מאמר מרדכי סוף האזינו שהתפלות שנמסרו

מסורת הקריאה

(כג) ואתחנן, הנו"ן בפתח: (כו) בי. הבי"ת דגושה מדין מפיק:

מרפא לשון

כד) אשר מי אל וגו', דאת הוא אלהא דשכינתך בשמיא מלעילא ושליט בארעא לית דיעביד כעובדך וכגבורתך. ה"ג לית בלא שימוש וי"ו העטף. וצ"ע למה אמר בשמיא מלעילא ולא אמר על ארעא מלרע, ואמנם יש לפרש דידוע שדרך התר' לתרגם כל לשון שאלה הקיימת שבמקרא בל' תשובה מוסכמת והנה מש"ה אשר מי אל בשמים ובארץ אשר יעשה כמעשיך וכגבורתיך כל זה היא שאלה אחת עד סוף הפ' וכן תרגומו ג"כ דאת הוא אלהא וכו' מלתא חדא עד סוף הפ' ולכן לא אמר ושליט על ארעא מלרע ולית דיעביד וגו' מפני שבזה יהיו ב' דברים הא' דשכינתך בשמיא מלעילא ושליט על ארעא מלרע והב' ולית דיעביד וכו', ועוד יש לפרש דבזה הם ב' שבחים הא' דשכינתך בשמיא מלעילא וזה שבח הרוממות, והב' ושליט בארעא וזה שבח שהוא שולט על התחתונים משא"כ אם אמר ושליט על ארעא מלרע משמעותו שבח אחד שהוא שולט בין בעליונים בין בתחתונים כע"ש כי ה' הוא האלהים בשמים ממעל ועל הארץ מתחת. כה) והלבנון, ובית מקדשא. כמו והלבנון באדיר יפול (בישעיה) וכן פתח לבנון דלתיך (זכריה יא) וכן זכרו כיין לבנון, וכמו שת"י, ונראה שטעמו שכפל הלשון רומז כפי

וְהַלְּבָנֹֽן׃ כו וַיִּתְעַבֵּ֨ר יְהֹוָ֥ה בִּי֙ לְמַ֣עַנְכֶ֔ם וְלֹ֥א שָׁמַ֖ע אֵלָ֑י וַיֹּ֨אמֶר יְהֹוָ֤ה אֵלַי֙ רַב־לָ֔ךְ אַל־תּ֗וֹסֶף דַּבֵּ֥ר אֵלַ֛י ע֖וֹד בַּדָּבָ֥ר הַזֶּֽה׃ כז עֲלֵ֣ה ׀ רֹ֣אשׁ הַפִּסְגָּ֗ה וְשָׂ֥א עֵינֶ֛יךָ יָ֧מָּה וְצָפֹ֛נָה וְתֵימָ֥נָה וּמִזְרָ֖חָה וּרְאֵ֣ה בְעֵינֶ֑יךָ כִּי־לֹ֥א תַעֲבֹ֖ר אֶת־הַיַּרְדֵּ֥ן הַזֶּֽה׃ כח וְצַ֥ו

תרגום אונקלוס

הָדֵין וּבֵית מַקְדְּשָׁא׃ כו. וַהֲוָה רְגַז מִן קֳדָם יְיָ עֲלַי בְּדִילְכוֹן. וְלָא קַבֵּיל מִנִּי. וַאֲמַר יְיָ לִי סַגִּי לָךְ. לָא תּוֹסֵיף. לְמַלָּלָא קֳדָמַי. עוֹד בְּפִתְגָמָא הָדֵין׃ כז. סַק לְרֵישׁ רָמְתָא. וּזְקוֹף עֵינָךְ. לְמַעְרְבָא וּלְצִפּוּנָא. וּלְדָרוֹמָא וּלְמַדְנְחָא וַחֲזֵי בְּעֵינָךְ. אֲרֵי לָא תִּעְבַּר יָת יַרְדְּנָא הָדֵין׃ כח. וּפַקֵּיד

ת"א ויאמר ה'. סוטה יג: אל תוסף. ברכות לב: עלה ראש. שם קידושין כט: וצו את. קידושין כ:

תפסיר הרס"ג

אלגבל אלגייד ואלבנאן׃ (כו) פוגד אללה עליי בסבבכם (עלי מא ביין). ולם יסמע לי. בל קאל לי חסבך. לא תזיד פי מסאלתי פי הד'א אלבאב׃ (כז) לכן אצעד אליׄ ראס אלקלעה. וארפע עינאך. ג'רבא ושמאלא. וגנובא ושרקא ואנצ'רהא בעינאך. פאנך לא תגוז הד'א אלארדן׃ (כח) ומר יהושע ושדדה

נוה שלום

(כו) דבר אלי, פי מסאלתי, לשאול

אבן עזרא

שלא יגלו ממנה׃ (כז) עלה ראש הפסגה. הוא הגיא אשר בשדה מואב

רבינו בחיי

אלא אמרת לי (במדבר לב) ומות בהר אשר אתה עולה שמה ולא עוד אלא כתבת בתורתך (שמות כא) ואם אמר יאמר העבד אהבתי את אדוני את אשתי ואת בני לא אצא חפשי, איני רוצה למות, והגישו אדוניו אל האלהים ועבדו לעולם ולא קיימת זה עמי בבקשה ממך שמע אלהים רנתי ואל תתעלם מתחנתי אמר לו הקב"ה רב לך בעל ריבך בעל דין שלך כבר הוציא עליך גזרה שתמות אדם הראשון שאכל מן האילן גזר מיתה על הכל. וכן אמר איוב על אדם הראשון (איוב לא) מי יתן לי שומע לי הן תוי שדי יעננו וספר כתב איש ריבי אי זה ספר כתב ספר תולדות אדם ע"כ:

(כז) **יפה** וצפונה ותימנה ומזרחה. לא מצינו זכרון הרוחות בתורה בסדור אחד כי לפעמים יקדים הכתוב רוח מזרחי לכלן הוא שכתוב (איוב כג) הן קדם אהלך ואיננו ואחור ולא אבין לו שמאול בעשותו ולא אחז יעטוף ימין ולא אראה, וזהו הסדר הראוי כי הם רצופות ישרות ממזרח למערב ומצפון לדרום ולפעמים יקדים מערב לכלן הוא שנאמר ליעקב (בראשית כח) ופרצת ימה וקדמה וצפונה ונגבה ולפעמים יקדים צפון לכלן הוא שאמר לאברהם (שם יג) שא נא עיניך וראה מן המקום אשר אתה שם צפונה

בעל הטורים

זה אתה גבור: אשר מי אל בשמים. כנגד אתה קדוש: אעברה נא. אל ישאל אדם צרכיו בשלשה ראשונות: (כו) רב לך. פי' אתה התחלת לספר בשבחי רב הוא אצלך וגדול ממך מלספר כי. ד"א הרב שלך גדול ממך והוא אדה"ר על ידו נקנסה מיתה לכל וא"א לך להנצל ממנה. ד"א רב לך הרבה פעמים עשית כנגדי. אמרת שנא נא ביד תשלח, ולמה הרעתה, האזינו השמים ואדברה, ושמעו הסלע.

א"א לי לסבול לך יותר. ד"א אפי' בדבר המועט שאתה עושה שלא כהוגן הוא רב לך לפי חכמתך. ד"א בזה יודע שרב לך כי אני רבך כי כמה פעמים נצחתני ועתה לא תוכל לנצחני. ד"א רב לך אתה יש לך רב אבל אני אין לי רב שיתיר שבועתי לכן לא תביאו. ד"א הגיע השעה שיש לך רב כי כבר הגיע זמנו של יהושע ואין רבנותו יכול בעודך חי. ד"א אל תירא ממלאך

שפתי חכמים

שהתחיל להראות אותי שתי המלחמות של סיחון ועוג הראני גם מלחמת ל"א מלכים: ע כלומר לא האמיר כאן אבל שאר לא שבתורה פי' פתה: פ כדכתיב ירושלים הרים סביב לה: צ למה נקרא ביהמ"ק לבנון משום דמלבין האדם מן העבירות: ק מל' עברה: ר ר"ל בשביל שאמרתי לכם שמעו נא המורים בשביל חטא זה נגזר עלי שלא אכנס לארץ ומביא ראיה וכה"א וגו' וירע למשה בעבורם דאף התם פי' כמו הכא בעבורם וירע למשה בשביל שהם גרמו ואין למענכם פירושו בעבור שיעשה רצונכם שהייתם חפצים שלא אכנס לארץ, כמו למענכם שולחתי בבלה: ש ופי' רב לך מל' רבנות כאלו אמר מאחר שאני רבך ואתה תלמידי אין לך אלא לשמוע דברי רבך ולא להיות סרבן כנגדי שלא כו': ת דלטעם ראשון קשה הל"ל רב אני, מ"ה פי' ד"א כו', ולטעם של ד"א לחוד נמי קשה הל"ל רב טוב לך, ל"ל גם לטעם ראשון: א ר"ל טוב הצפון בעה"ב יותר משתכסם אשה לארץ: ב ר"ל מה שהשיב הקב"ה למשה על בקשתו לעבור הירדן שהשיב לו עלה ראש הפסגה וגו' וראה בעיניך וגו' מה

רש"י

נא. אין נא אלא לשון בקשה: **ההר הטוב הזה.** זו פ ירושלים: **והלבנן.** (יומא לט) זה בית צ המקדש: (כו) **ויתעבר ה'.** (ספרי) נתמלא ק חמה: **למענכם.** בשבילכם, אתם גרמתם ר לי. וכה"א (תהלים קו) ויקציפו על מי מריבה וירע למשה בעבורם: **רב לך.** (ספרי) שלא יאמרו הרב כמה קשה ש והתלמיד כמה סרבן ומפציר. ד"א רב לך הרבה מזה ת שמור לך רב טוב א הצפון לך: (כז) **וראה בעיניך.** בקשת ממני ואראה את הארץ הטובה אני מראה לך ב את כולה שנאמר (דברים לד)

טעם למה התאוה משה ליכנס לארץ

והנה כאשר אדונינו משה להשתדל על הכנסתו לארץ כל כך לא כדי שיאריכו ימי חייו כי ידע כי כפי השכר המקווה אצלו בעולם הנשמות היה טוב מותו מחייו, ולא ג"כ לאכול מפירותיה ולשבוע מטובה ולהתענג בה תענוג גשמי, ומי שתמונת ה' יביט לא יחשב שיכסוף לראיית ההרים ולא לתמונת הלבנון, אבל היה זה לג' סבות: הא' כדי לקיים המצות התלויות בארץ ולהוסיף שלמות על שלמותו, כי השלמות הנפשי יתוסף לנפש שיתוסף תמיד המצות ומע"ט ודרך קנייתו הוא במעשים התוריים בעה"ז, וכמ"ש במשנה (אבות פ"ד) יפה שעה אחת בתשובה ומע"ט בעה"ז מכל חיי העה"ב, והכונה בו שהשלמות יקנה האדם בעה"ז במע"ט שיעשה כי הוא עולם העבודה ולא יקנה אותו אחרי היותו בעה"ב, ולכן מרע"ה עם כל גודל שלמותו נכספה גם כלתה נפשו לחצרות ה' ולאחרנו להשתלם עוד בקיום המצות התלויות בה: הסבה הב' שכל אדם בטבעו יכסוף לראות פרי עמלו, לכן היתה קללה גדולה בית תבנה ולא תשב בו כרם תטע ולא תחללנו, ומשה רע"ה נשא טרחם של ישראל ועמלם במדבר הגדול והנורא ארבעים שנה ורצה שיהיה הוא המסייס והמשלים אותו היעוד הטוב שהבטיח הקב"ה להאבות ליתן לזרעם הארץ המבורכת, ולראות בעיניו איך ישראל ישבו על אדמתם איש תחת גפנו ואיש תחת תאנתו, ואיך יקוים בם אמרותיו הטהורות בשם ה', אם בחקתי תלכו ונתתי גשמיכם בעתם וכל הפרשה, ועוד כאלה הבטחות רבות, ומפני זה היה הפצו ורצונו לעבור את הירדן ולבא אל הארץ פנימה והשתדל מאד לבטל גזרתו אשר נגזר עליו: הסבה הג' הוא שרצה משה רע"ה להשתטח על הר המריה אשר עליו נעקד יצחק אבינו, לפי שהמקום הזה קדוש ונורא הוא, ולפי שידע משה שבמקום הזה יהיה הבית המקדש, ע"כ רצה כמו שעשה נכנס המשכן כן יכנס המקדש ע"י. וע"ז אמר בשאלתו ההר הטוב הזה והלבנון, ההר הטוב הוא הר המריה, והלבנון הוא בית המקדש, ועיין עוד דברים נעימים ומתוקים מדבש בספר אברבנאל, והעיקר אלו שלא נתקבלה תפלת משה על הכנסתו לארץ, שזה היה מדה כנגד מדה, עממת בסוף היה הגורם בענין המרגלים שלא יכנסו כל ישראל לארץ וימותו במדבר, ע"כ אין מן הראוי שהוא יכנס

דעת זקנים מבעלי התוספות

תקט"ו תפלות כמנין ואתחנ"ן: (כו) רב לך. אמר משה לפני הקב"ה רבון העולמים אם נדרת ונשבעת שלא אכנס לארץ, לך והתיר נדרך כמו שהתרת לי נדרי כשנשבעתי ליתרו, כדפרש"י בפ' ואלה שמות. אמר לו הקב"ה משה רב לך כלומר יש רב עליך שיכול להתיר נדרך אבל אני אין לי רב עלי ואין לי מי שיתיר נדרי. ד"א רב לך ברב בשרת רב לכם בני לוי ברב בשרוהו רב לך. ד"א יש לך רב ומנו יהושע שהגיע זמנו למלוך. ד"א רב לך אל תוסף דבר אמר משה לפני הקב"ה רבון העולמים לי קראת עבדך שנאמר לא כן עבדי משה ולנויתן עבד שנאמר תקחנו עבד עולם והתחנן לפניך שנאמר הירבה אליך תחנונים וכרת עמו ברית ושמעת לו שנאמר היכרות ברית עמך תקחנו עבד עולם ואני עבדך התחננתי לפניך ואמרת אני הנה אנכי כורת ברית וגו' ולא התקיים בי שאתה אומר אני עלה ומות בהר, ועוד כתבת בתורה ואם אמר יאמר העבד אהבתי וגו' ועבדו לעולם. אמר לו הקב"ה רב לך בעל ריב שלך כבר הוציא עליך גזירה שתמות, וזהו אדה"ר שאכל מעץ הדעת וגרם מיתה לכל בריה. וזהו שאמר איוב אם יעלה לשמים שיאו וגו' כאפי' אם יעלה אדם לשמים כמו שעשה משה שדש העב ברגליו כמלאכי השרת ודבר אליו הקב"ה פנים אל פנים וכיון שהגיע זמנו למות נשתברו כנפיו ונפל לפני מלאך המות, ועוד כתיב ועבד חפשי מאדוניו שאפי' לקחו רבו באלף זוז כיון שהגיע זמנו למות אינו יכול לומר עבדי אתה ולא תלך למות:

נחל קדומים

למיכאל אין צריך בדיקה ולכן אמר אל נא רפא נא לה דב' נא גי' מיכאל ושם פירש פ' זה רב לך כמדובר ע"ש באורך. ועתה שראיתי שרש ההקדמה יש פקפוק בדבר ופ"י. ואמרו רז"ל במדרש א"ל הקב"ה למשה חכם אתה ואתה רוצה ליכנס לארץ. כך שמעתי נסח מדרש זה. ואפשר כמ"ש ספ"ק דסוטה דמה שהיה משה רבינו ע"ה רוצה ליכנס לארץ. היה לקיים המצות התלויות בארץ ואמרו בסוף מנחות כל העוסק בתורה עולה כאלו הקריב עולה וכן בשאר קרבנות ולמדנו שהעוסק בתורה כדיני המצוה נחשב כאלו קיימה בפועל וכן כתבו המפרשים דבקבלת המצות ולימוד בתורתן חשוב כמקיימן בפועל וז"ש חכם אתה ואתה רוצה ליכנס לארץ והיינו לקיים המצות ומאחר שאתה חכם תלמוד בתורתן והרי הוא כאלו קיימת

חומת אנ"ך

ע"ש ונעלם מהרב ז"ל דהוא מדרש רבה פ' וזאת הברכה: (כו) **רב לך** לפי מה שפירשתי בפני דוד אמז"ל את גדלך זה מתן תורה דאם שמא בשביל שלא מיוכבד לכך לא נכנס לא"י את גודלך שנתת תורה וא"ל רב לך דהתנו' משפט אלהי הארץ עש"ב אפשר לרמוז רב לך ר"ת רחל בצואה לארץ כשלה. גם אתה הגם שקבל' התורה לבא לא"י חמור יותר ודוק כי

מרפא לשון

מעלות המקומות שתחלה אמר אעברה נא ואראה את הארץ הטובה כנגד כלל ארץ ישראל, ואח"כ אמר ההר הטוב הזה כנגד ירושלם שהיא מקודשת מכל הארץ, ואח"כ אמר והלבנון כנגד בהמ"ק שהוא למעלה מכולם, ואמרו ההר הטוב הזה כמורה באצבע נראה שהוא דרך חיבה כאלו הוא לפניו ולכן לא אמר ההר ההוא, ולפי שמדרך המוסר לשאול תחלה הקל ואח"כ החמור כמו ששואלים בתפלה, תחלה שתמחול לנו על כל חטאתינו ואח"כ ותכפר לנו את כל עונותינו ואח"כ ותמחול ותסלח לכל פשעינו לכן שאל מרע"ה תחלה לראות הארץ ואח"כ ירושלים היא ההר הטוב ואח"כ בהמ"ק שהוא הלבנון ולא הקדים החשוב, ונק' המקדש לבנון ע"ש שמלבין עונותיהם של ישראל כדאיתא ביומא בעין יעקב פ"ד סי' מ' ובמדרש פ' ח' אמרו זכרו כיין לבנון וגו' למה הוא קורא אותו לבנון רשב"י אומר שכל הלבבות שמחים בו הה"ד יפה נוף משוש כל הארץ ורבנין אמרי על שם והיו עיני ולבי שם כל הימים, והכוונה די"א שמלת לבנון הוא שם תאר מגזרת לבן ולכן אמרו שנק' כן ע"ש שמלבין עונותיהם של ישראל, והרשב"י אומר שהוא מגזרת לב ולכן אמר שנק' כן ע"ש שכל הלבבות שמחים בו ואזיל

אֶת־יְהוֹשֻׁעַ וְחַזְּקֵהוּ וְאַמְּצֵהוּ כִּי־הוּא
יַעֲבֹר לִפְנֵי הָעָם הַזֶּה וְהוּא יַנְחִיל
אוֹתָם אֶת־הָאָרֶץ אֲשֶׁר תִּרְאֶה׃
כט וַנֵּשֶׁב בַּגָּיְא מוּל בֵּית פְּעוֹר׃ פ
ד א וְעַתָּה יִשְׂרָאֵל שְׁמַע אֶל־הַחֻקִּים
וְאֶל־הַמִּשְׁפָּטִים אֲשֶׁר אָנֹכִי מְלַמֵּד

תרגום אונקלוס

יָת יְהוֹשֻׁעַ וְתַקִּיפְהִי וְצַלִּימְהִי (י"נ וְאַלְּמְהִי). אֲרֵי הוּא יִעְבַּר. קֳדָם עַמָּא הָדֵין. וְהוּא יַחְסֵין יָתְהוֹן. יָת אַרְעָא דְּתִחְזֵי: כט. וִיתֵיבְנָא בְּחֵילְתָא. לָקֳבֵיל בֵּית פְּעוֹר: א. וּכְעַן יִשְׂרָאֵל. שְׁמַע לִקְיָמַיָּא וּלְדִינַיָּא. דַּאֲנָא. מַלֵּיף יָתְכוֹן

תפסיר הרס"ג

ואיידה. פאנה יעבר. בין ידי הולאי אלקום. והו ינחלהם. אלבלד אלד'י תראה: (כט) ת'ם גלסנא פי אלואד. ממא ילי בית פעור: (א) ואלאן יא אסראיל. אסמע אלרסום ואלאחכאם. אלתי אנא

בעל הטורים

שמות כי הרב שלך יפסוק כך. ד"א רב לך הרבה טובה מתוקנים לך מה רב טובך אשר צפנת ליראיך: (כח) וחזקהו. ב', דין, ואידך החזק מלחמתך אל העיר והרסה וחזקהו ביואב. כמו שיואב היה שר הצבא כך היה יהושע שר הצבא אף כאן משה כדי להחזיקו, וכמו שמפרש במלחמת עמלק: (א) מלמד אתכם לעשות. שהתלמוד מביא לידי מעשה:

רשב"ם

(כט) ונשב בגיא, עד עתה מול בית פעור בערבות

רש"י

ויראהו ה' את כל הארץ: (כח) וצו את יהושע. על הטרחות ועל המשאות ג ועל המריבות: וחזקהו ואמצהו. בדבריך ד שלא ירך לבו לומר כשם שנענש רבי עליהם כך סופי ליענש עליהם מבטיחו אני כי הוא יעבור והוא ינחיל: כי הוא יעבור. אם יעבור לפניהם ה ינחלו ואם לאו לא ינחלו, וכן אתה מוצא כששלח מן העם אל העי והוא ישב (יהושע ז) ויכו מהם אנשי העי וגו' וכיון שנפל על פניו אמר ו לו קום לך קם לך ז כתיב אתה הוא העומד במקומך ומשלח את בני למלחמה למה זה אתה נופל על פניך לא כך אמרתי למשה רבך אם הוא עובר עוברין ואם לאו אין עוברין: (כט) ונשב בגיא וגו'. (ספרי) ונצמדתם לע"ז ח ואעפ"כ ועתה ישראל שמע אל החוקים והכל מחול לך ואני לא

שפתי חכמים

הטיב הקב"ה בזה ומפרש בקשת ממני כו' לראות ההר הטוב הזה והלבנון שהוא ירושלים וביהמ"ק שהוא הטוב שבכל הארץ ואני אראה לך את כולה יותר ממה שבקשת: ג כמו שאמר הכל טרחכם ומשאכם וריבכם דאי קאי האי וצו על אמצהו וחזקהו הא כבר אמר וחזקהו בוי"ו דמשמע שאין מן הצווי שאלו"כ גם חזקהו ואמצהו אלמא הצווי לחוד והחזוק והאימוץ לחוד: ד כלומר ולא בפעולתך שאין בידו לעשותו חזק ואמץ אלא בדברים כלומר מבטיחני אותו כי הוא יעבור כי אחריו פי' יאמר כי הוא יעבור כו' אלמא בדיבור הוא החיזוק והאימוץ: ה כל"ת לא הל"ל רק ינחיל כו' אלא תיבת והוא בא ללמד דוקא כשהוא יעבור אז ינחיל ואם לאו כו': ו ר"ל כאשר היו נהרגין ישראל במלחמת אנשי העי נפל יהושע לפני הקדוש ברוך הוא: ז כלומר משום דקמת במקומך ולא הלכת עמהם: ח ר"ל דקרא לפניו מיירי בענין תשובת הקב"ה למשה שלא יכנס לארץ אמר משה לישראל ונשב בגיא כלומר שנצמדתם לע"א והייתם חוטאים בע"א אעפ"כ נאמר לכם ועתה ישראל וגו'

טעם למה התאוה משה ליכנס לארץ

לארץ והם ישארו קבורים במדבר, וכמו שאמר משה בעצמו ויתעבר ה' בי למענכם, ועוד טעמים רבים בזה ע"ד הנגלה והנסתר, והנסתרות לה' אלהינו, ע"כ אמר הקב"ה למשה רב לך וגו', כי ידוע שהצדיק מושל יראת אלהים, ודרשו חז"ל שהקב"ה אמר ומי מושל בי צדיק שהקב"ה גוזר גזירה וצדיק מבטלה, ומי לנו גדול ממשה לבטל גזירת הקב"ה, אבל הקב"ה לא היה יכול לבטל גזירה זו, כנ"ל מכמה טעמים, ע"כ היה כביכול הקב"ה מוכרח לבקש ממשה שלא להפציר בו לבטל גזירתו, כי אם משה ירצה בדוקא שהקב"ה יבטל גזירתו יהיה הקב"ה מוכרח לבטל הגזירה, ע"כ אמר לו הקב"ה למשה רב לך, דין רב יש לך עלי, כי מי מושל בי צדיק, ע"כ בבקשה ממך אל תוסף דבר אלי עוד בדבר הזה:

למה צריך משה לחזק כ"כ את יהושע

(כח) וצו את יהושע וחזקהו ואמצהו כי הוא יעבור לפני העם הזה והוא ינחיל אותם את הארץ אשר תראה. יש להבין למה לו לומר כי הוא יעבור וגו', העיקר היה לו לומר כי הוא ינחיל אותם את הארץ, וגם תיבת כי אשר הוא לנתינת טעם, מה נתינת טעם הוא זה לחזקהו ולאמצהו. ותירץ הרב בעל ה"א כי הנה דרך הרועה לילך אחרי הצאן, אבל המלך דרכו לעבור ולילך לפני העם ולא אחריהם, כדכתיב ויעבור מלכם לפניהם וה' בראשם, והנה צריך לתת טעם למה הרועה צריך לילך אחר הצאן והמלך לפני העם, והנראה שזה בדרך פשוט כי הרועה הוא מחויב בשמירת הצאן כי בעל הצאן מידו יבקש הגנובה והאבודה והנזק שיהיה להם, וכמ"ש יעקב אבינו ע"ה אנכי אחטנה מידי תבקשנה גנובתי יום וגנובתי לילה וגו'. וע"כ מוכרח הרועה לילך אחרי הצאן כדי שיביט ויראה בהם וישים עין השגחתו עליהם לבלתי יזוקו ולבלתי יגנבו כי כל המקרים שיבואו עליהם מידו יבוקשו, משא"כ המלך, הנה הוא אינו מחויב לשמור את העם אלא אדרבה הם מחויבים לשמור את ראשו מכל צר ואויב, וכמו שהוכיח דוד המלך ע"ה לאבנר בן נר ואמר לו הלא איש אתה ומי כמוך בישראל ולמה לא שמרת את אדונך המלך וגו' לא טוב הדבר הזה אשר עשית חי ה' כי בני מות אתם אשר לא שמרתם על אדוניכם המלך וגו' ואמנם המלך עליו דוקא להנהיג את העם ולהדריכם ולהורות להם את הדרך אשר ילכו בה ואת המעשה אשר יעשון על פיו יחנו ועל פיו יסעו. והנה מרע"ה היה ענינו עם ישראל דוגמת הרועה שצריך הוא לשמור את הצאן ובעל הצאן מידו יבקש את צאנו, וכן היה מרע"ה נוהג עם ישראל שהוא שומר אותם מכל דברים המזיקים להם בעה"ז ובעה"ב [בזכותו אכלו ושתו כי המן והבאר היו בזכות משה כשמחה מרים, ולמדם תורה ומצות ומע"ט] ולכן כשחטאו ישראל אמר לו הקב"ה למשה לך רד [מגדולתך] כי שחת עמך, ומרע"ה מסר עצמו למיתה בשבילם וגם נקבר במדבר כדי להביא עמו את מתי מדבר והיה מטפל בכל צרכם ולכן נקרא רעיא מהימנא שהי' רועה נאמן לישראל, אבל יהושע היה ענינו כמו שופט ומלך שהוא עובר לפני העם, והעם צריכים לילך אחריו כדי לשמרו מכל צר ואויב, והוא אינו חייב בנזקי הצאן ובשמירתן ממקרים המעותדים לבא בעולם ורק עליו להדריכם ולהנחיל אותם את הארץ ולהציל עשוק מיד עושקו ואינו כרועה אשר יעבור אחרי הצאן שיהיה להם למגן ולצנה אלא כמו המלך אשר עובר לפניהם, כדכתיב ויעבור מלכם לפניהם וה' בראשם, והטעם הוא כי גדלה מעלת מרע"ה ממעלת יהושע כי יהושע אין בו יכולת להתנהג עם ישראל כאשר התנהג מרע"ה לקבל הכל על עצמו ולכן צריך לו חיזוק ואומץ ממשה רע"ה לתת מכחו אליו, וז"ש וצו את יהושע וחזקהו ואמצהו, ומה שצריך חיזוק הוא יען כי הוא יעבור לפני העם הזה, ר"ל אין לו כח גדול כמותך להתנהג עם ישראל כדוגמת הרועה ההולך אחרי הצאן כדי לשים עין השגחתו עליהם בכל דבר אלא הוא יעבור לפני העם הזה, ר"ל דוגמת מלך ושופט שאינו מקבל על עצמו אחריותם ורק הוא ינחיל אותם את הארץ אשר תראה וכל כיוצא בזה ויותר מזה אינו מקבל על עצמו כי אין כחו גדול כמותך ולכן צריך לו חיזוק ואומץ ממך לתת מכחך ותוסיף עליו:

אבן עזרא

ראש הפסגה: (כט) ונשב בגיא. טעמו וכבר ישבנו בגיא הזה שהוא ראש הפסגה כי משם נסעו אל ערבות מואב והגיא הוא בהר העברים כי כן מפורש ועתה החל לדבר על המצות ובעבור שהיו מול בית פעור החל לדבר בעבודת כוכבים: (א) מלמד אתכם לעשות. כי עיקר הלמוד לעשות

רבינו בחיי

ונגבה וקדמה וימה. ומה שהתחיל ביעקב ומשה מרוח מערב יתכן לתת טעם בזה על שם השכינה שירדה עם יעקב למצרים וידוע כי השכינה במערב, גם בכאן משה ידבר בתחלה אל השכינה והזכיר תימנה ולא נגבה כי חצי השם נרמז בכל רוח ורוח כי כן כל קלסו משה להקב"ה (במדבר כז) אל אלהי הרוחות לכל בשר. ומה שחזר שני פעמים עיניך והזכיר לשון עליה כי משם נתעלה לראות הארץ בעין הבשר לארבע רוחותיה ולהתבונן בשם בן ד' אותיות שהוא המרכבה הראשונה העליונה לארבע רוחות העולם. וצריך אתה לדעת כי ד' רוחות העולם שהם מזרח ומערב וצפון ודרום יש להם שלשה שמות מזרח קדם פנים מערב ים אחור וכן דרום נגב ימין וכן צפון אסתן שמאל. ובאור זה כי נקרא רוח מזרח כן על שם שמשם זריחת השמש, וקדם כי מאותו רוח יקדים לזרוח, ופנים על יצירתו של אדם שנברא פניו למזרח ואחוריו למערב ימינו לדרום שמאלו לצפון, וכן נקרא מערב על שם שקיעת השמש שהצורות מתערבות באותה שעה וים לפי שהים הגדול במערבו של עולם והרגום (דברים יא) הים האחרון ימה מערבאה ואחור כנגד מזרח הנקרא פנים וזהו שכתב באיוב (איוב כג) הן קדם אהלך ואיננו ואחור ולא אבין לו.

נחל קדומים

בפועל. ועד"ה אפשר במ"ש בזהר הקדוש ורבינו האר"י זצ"ל דמה שלא נכנס משה רבינו ע"ה לארץ ישראל היה לרוב מעלתו כי נשמתו היתה למעלה מבחינת ארץ ישראל ובזה פירשתי בעניותי מאמר הכתובים אעברה נא ואראה את הארץ הטובה ויאמר ה' אלי רב לך דכונת ה' היא רב לך מעלתך יותר מא"י למעלה והוא אומרו רב לך. ובזה אפ' שז"ש חכם אתה מבחינת חכמה בסדר המדרגה עליונה ואתה רוצה ליכנס לארץ בחינת מ' ואחר זמן רב בצאתי מעה"ק ועברתי בארץ מצרים שם ראיתי ס' שערי תורה להרב מאר"י זיין ז"ל כ"י שהביא משם הרב ברכת הזבח בס' דרשותיו הנקרא ברכת שמואל שכתב מאמר הלז בנסח זה. כשרצה משה ליכנס לארץ א"ל הקב"ה משה אני כתבתי עליך שחכם אתה ואתה רוצה ליכנס לארץ א"כ אין אני קוברך ופירש הרב ברכת שמואל במ"ש שאלו היה נכנס משה רבינו ע"ה לארץ היה יהושע רב והוא תלמיד ואמרו ספ"ק דסוטה דמשה רבינו ע"ה נתעסק עמו הקב"ה כביכול שלא היה בישראל גדול ממנו ולא היה כבודו שיתעסק בו מי שהוא למטה ממנו ולכן נתעסק בו המקום ב"ה כ"י אבל אם יכנס לארץ יהיה יהושע גדול ממנו ואז יהושע יקברנו ולא

מרפא לשון

(כט) בגיא, הגימ"ל בקמץ, ונמסר עליו ל', ר"ל לית עוד בקמץ כי לטעמיה. בזוהר שלח לך ד' קסא ע"ב דבהמ"ק הוא לבא דכל עלמא ורבנין סברי שהוא שם מורכב מל' לב ועינים ולכן אמרו שנק' כן ע"ש והיו עיני ולבי שם כל הימים וכלהו איתינהו ביה ולא פליגי אלא דמר אמר מלתא ומר אמר מלתא, מכל הני טעמי דאתקרי מקדשא לבנון וזהו לפי הפשט, ועד"ה כ' הרמב"ן ז"ל בהקדמתו לשיר השירים שקיבל מרבותיו שהלבנון רומז למדת החכמה וז"ס דמתר' הכא והלבנון ובית מקדשא יע"ש והוא כמ"ש האר"י שסוד קודם לחכמה וכן לבנון בחכמה. כו) ולא שמע אלי, ולא קביל מני. כ' היא"ר שלא תרגם ולא קביל צלותי מפני שכבר אמר בתחלת הפרשה וצליתי קיי' שהוא תרגום ואתחנן ויהיה כפל

מסורת הקריאה

לשון, ע"כ, וקשה שאדרבה מפני שאמר בתחלה וצליתי קיי' צ"ל אח"כ ולא קביל צלותי, אבל הטעם הוא מפני שלא יתכן לתר' כן דמשמע או שהוא כמתרעם על מדותיו יתברך שלא קיבל תפלתו שלא כראוי ובזה הוא נוגע בכבוד שמים או שלא שמע תפלתו מפני שאינו ראוי ובזה הוא נוגע בכבוד משה ואמנם

אֶתְכֶם לַעֲשׂוֹת לְמַעַן תִּחְיוּ וּבָאתֶם
וִירִשְׁתֶּם אֶת־הָאָרֶץ אֲשֶׁר יְהֹוָה
אֱלֹהֵי אֲבֹתֵיכֶם נֹתֵן לָכֶם׃ ב לֹא
תֹסִפוּ עַל־הַדָּבָר אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוֶּה
אֶתְכֶם וְלֹא תִגְרְעוּ מִמֶּנּוּ לִשְׁמֹר
אֶת־מִצְוֺת יְהֹוָה אֱלֹהֵיכֶם אֲשֶׁר
אָנֹכִי מְצַוֶּה אֶתְכֶם׃ ג עֵינֵיכֶם
הָרֹאוֹת אֵת אֲשֶׁר־עָשָׂה יְהֹוָה
בְּבַעַל פְּעוֹר כִּי כָל־הָאִישׁ
אֲשֶׁר הָלַךְ אַחֲרֵי בַעַל־פְּעוֹר
הִשְׁמִידוֹ יְהֹוָה אֱלֹהֶיךָ מִקִּרְבֶּךָ׃

תפסיר הרס"ג

מעלמכם לתעמלו בהא. לכי תחיון. ותדכ'לו פתחוזו אלבלד. אלד'י אללה אלאה אבאיכם מעטיכם: (ב) לא תזידו שייא. עלי' מא אמרכם בה. ולא תנקצו מנה. לתחפצ'ו וצאיא אללה רבכם. אלד'י אנא אמרכם אליום: (ג) ועיונכם קד ראת. גמיע מא צנע אללה בפעור אלצנם. אן כל רגל אתבעה. אנפד'ה אללה רבכם מן

אבן עזרא

המצות: למען תחיון. כי עובדי פעור נשמדו: וירשתם. בעבור שנח ונעלם היו"ד בשבר הוי"ו נשבר עי"ן הפעל ואפס על משקלו: (ב) לא תוספו. מדעתכם ותחשבו כי היא עבודה לשם ג"כ לא תגרעו ואשר אמרתי למען תחיון אין צורך לעדים כי עיניכם הרואות: (ג) בבעל פעור. בעבור בעל פעור ורבים כן ומי שלא עבד בבעל

אבי עזר

ישראל וכו': (ה) (בבעל פעור ועוד כי יש לכם תפארת במצותיו) הנה הרואה יתמה על דברי הפסוק ושמרתם ועשיתם וגו' ואמרו רק עם חכם וגו' האמור יאמר למוד היטב למען תחכם באחריתך ויהי לך התפארת על חבירך ואנשי גילך ויקנלוך בכבוד לרב ולמורה. הלא זה היעוד לא נאה לבן דעת שיהיה הלמוד בשביל התפארת וגאון ואף גם לאומה שלימה. והנכון בזה שרמז בתורה ענינים גדולים בפסוקים הללו. כי ידוע בשנים קדמוניות אשר היו בני ישראל לבז ולמשיסה בעיני הגוים אשנו למצוא חן לילך בחקותיהם ובעדי זהב וכסף וכבר השיב להם פטרון אחד בעת צר להם מגירושים ומטלטול על ידי קנאת הגוים עזור הלוכם ברוס בבגדי משי ורקמה משותים בשער אמר להם הפטרון קרעו בגדיכם ואל לבבכם ואח"כ תשבו כמה מבני אחינו למצוא חן בעיני העמים ללמוד לשונותיהם וחוקותיהם למצוא חן בעיניהם וחוקותינו ותורתנו מקרא ותלמוד ופוסקים מונחים בקרן זוית ואין מאסף. וגם זאת לא עלתה בידם כי העמים שחקו עליהם. אבל נשימה לב על ימים קדמונים אשר ה' עננו בכל קראנו וכל אחד מאתנו יודע בשמות המלאכים וממנו נביאים וממנו חכמים וצדיקים ואף בימי תנאים שמשו בבת קול וכל דבריהם כגחלי אש ברות

רבינו בחיי

וכן נקרא דרום לפי שהשמש הולך בגבהו של ריח והוא נוטריקון דר רום או דרך דום מלשון (חבקוק ג) רום ידהו נשא, ונגב שאותו רוח נגוב ויבש מאד לתוקף חמימות השמש המרחף על איתו רוח. וזהו שאמר שלמה ע"ה (קהלת א) הולך אל דרום וסובב אל צפון הזכיר בדרום הולך ובצפון סובב:

תרגום אונקלוס

לְמֶעְבַּד . בְּדִיל דְּתֵיחוֹן . וְתֵיעֲלוּן וְתֵירְתוּן יָת אַרְעָא . דַּיְיָ . אֱלָהָא דַּאֲבָהָתְכוֹן יָהֵיב לְכוֹן: ב. לָא תֵיסְפוּן . עַל פִּתְגָמָא דַּאֲנָא מְפַקֵּיד יָתְכוֹן . וְלָא תִמְנְעוּן מִנֵּיהּ . לְמִטַּר . יָת פִּקּוֹדַיָּא דַּיְיָ אֱלָהֲכוֹן . דַּאֲנָא מְפַקֵּיד יָתְכוֹן: ג. עֵינֵיכוֹן חֲזָאָה . יָת דַּעֲבַד יְיָ בִּפְלָחֵי בַּעְלָא פְּעוֹר . אֲרֵי כָּל גּוּבְרָא . דְּהַלִּיךְ בָּתַר בַּעְלָא פְּעוֹר . שֵׁיצְיֵיהּ . יְיָ אֱלָהָךְ מִבֵּינָךְ:

ת"א לא תספו. עירובין לו ר"ס כח זבחים ט עא מנחות ח: ולא תגרעו. עירובין ק ר"ס כח זבחים ס:

רשב"ם

מואב וממה שראיתם כאן יש לכם ללמוד כמו שמפרש והולך:(ג) עיניכם הרואות. את אשר עשה ה' בבעל פעור

בעל הטורים

(ב) ולא תגרעו ממנו לשמור את. ס"ת תרי"ג: אשר אנכי מלוה אתכם. וסמיך ליה עיניכם הרואות, שאין לדיין אלא מה שעיניו רואות:

רש"י

זכיתי לימחל לי: (ב) לא תוספו. (ספרי שם) כגון חמש פרשיות בתפלין ה' מינים בלולב וה' ציציות וכן לא תגרעו:

שפתי חכמים

כלומר אעפ"כ אתם נכנסין לארץ ואני כו' ואע"ג שהיא פרשה בפני עצמה הנה כמוה ויהי אחרי המגפה ויאמר ה' אל משה וגו' ועוד אחרים. וא"ת למה הזכיר משה לישראל עבירה זו יותר מאשר עבירות שעשו במדבר, וי"ל דלכך מזכיר משה להם עבירה דמול בית פעור דאף על פי כן מחל להם הקדוש ברוך הוא על ידי קבורתי דלכך נקברתי בחוצה לארץ כדכתיב בפרשת וזאת הברכה ויקבור אותו בגי בארץ מואב מול בית פעור ופרש"י שם לכן נקבר משה מול בית פעור דהיינו בח"ל שיהא כפרה על מה שחטאו בבית פעור בעבודת אלילים, מצאתי בשם עסר"ן:

סמיכות הפסוקים זא"ז

(ב) לא תספו על הדבר וגו' ולא תגרעו וגו' עיניכם הרואות וגו' כי כל האיש אשר הלך אחרי בעל פעור וגו' ואתם הדבקים בה' וגו'. ויש להבין סמיכות פסוקים אלו זה אחר זה, ונראה דאיתא במסכת עירובין (דף יג) פלוגתא דשמאי והלל, חד סובר נוח לו לאדם שלא נברא יותר משנברא, וחד סובר נוח לו לאדם שנברא יותר משלא נברא, נמנו וגמרו נוח לו לאדם שלא נברא יותר משנברא ועכשיו שנברא יפשפש במעשיו כו', וקשה הרי אף אם היה נוח לו לאדם שנברא יותר משלא נברא ג"כ הוי צריך לפשפש במעשיו, ומה שייכות כאן הפשפוש במעשים לפלוגתא זו, הלא נברא הוא ע"כ צריך לפשפש במעשיו ומה לו אם היה נוח כך או כך, ונוכל לומר דהנה המהרש"א ז"ל בחידושי אגדות מפרש מה שאמרו חז"ל נמנו וגמרו נוח לו לאדם שלא נברא יותר משנברא, מהו הסברא בזה, ומהו נמנו, מה מנו, ואמר הוא ז"ל שמנו את המצות עשה והלא תעשה, והמצות עשה המה רמ"ח והל"ת המה שס"ה, נמצא יותר מסוגל האדם לחטוא ולקלקל מלתקן, כי יש לפניו שלא לעשו' שס"ה עבירו' ולקיים מצו' רק רמ"ח, א"כ האדם קרוב להפסד יותר משכר, ע"כ נוח לו לאדם שלא נברא יותר משנברא, אבל אם יפשפש במעשיו יהיה בהיפך המצות עשה יותר יהיו מהל"ת, כי ידוע שהקב"ה מצרף מחשבה טובה למעשה ומחשבה רעה אינו מצרף למעשה, ואם האדם עושה מצות עשה בכונה טובה והיינו הוא מפשפש במעשיו, מחשב כונה טובה בעשיתה נחשבת המצוה לשתים, כאלו עשה שתי מצות, ונמצאו המצות המה תל"ו, והעבירות לעולם אינם יתרים משס"ה, נמצא הוא קרוב לשכר יותר מהפסד, אבל רק כשהוא מפשפש במעשיו, ולפ"ז נפרש הפסוקים כך, לא תוסיפו על המצות, כדי שיהיו המצות יתרים על הל"ת, וא"ת א"כ תגרע מהל"ת, שיהיו העבירות פחותים מרמ"ח, ויהיו המצות יתרות על העבירות, גם זה לא תעשה כי אינך צריך לזה, רק עשה המצות במחשבה וכונת הלב, ויהיו נחשבים המצות לשתים, ויהיו המצות תל"ו והעבירות ישארו שס"ה, כי מחשבה רעה אין הקב"ה מצרפה למעשה, אבל לא יטעה האדם כי מחשבת ע"ז ג"כ אין הקב"ה מצרפה למעשה, ע"כ אמר הכ' כי עיניכם הרואות כל איש אשר הלך אחרי בעל פעור, הלך במחשבה [כמו והלך בדרכי לבך], אף שלא עבדה, ג"כ השמידו ה' אלהיך, ע"כ הכלו שאתם הדבקים בה' וגו', ואיך אפשר לאדם להיות דבוק בה', רק מחשבתו תהיה דבוקה בה', ובזה חיים כלכם היום, מחשבת ע"ז מעיסה האדם, ומחשבת הקב"ה מחיה את האדם:

דעת זקנים מבעלי התוספות

(ב) לא תספו עליו. שאם תוסיפו תגרעו, דכל המוסיף גורע. שאם תעשה חמשה ציציות גרעת גם הארבעה שהרי אינם כלום מאחר שלא עשית המצוה כהלכתה וכן פרש"י חמש פרשיות שבתפילין, חמש מינים שבלולב. אבל אם ישב שמנה ימים בסוכה לא בא השמיני לבטל השבעה ומה שעשה עשה:

נחל קדומים

יזכה שיקברנו הקב"ה וז"ש אין אני קוברך עכ"ד. ואפשר שז"ש רב לך כלומר עתה אתה בחינת רב ואם תכנס יהיה יהושע רב ואין אני קוברך וכיוצא בזה שמעתי בסגנון אחר מאחד מאוהבינו זלה"ה במ"ש התוס' בסנהדרין דף מ"ט כי קבריה למשה במאי טביל דמעיקרא נטמא להיותו בן וחקרו כת הקודמין כי דין זה בכהן הדיוט ולצד עילאה כביכול דינו ככ"ג ואיהו מפרק לה במאי דקי"ל דמטמאין לנשיא כמת מצוה ובמת מצוה אפי' כ"ג מטמא ומשה רבינו ע"ה היה נשיא ודינו כמת מצוה ולכך כ"י קבריה למשה וז"ש לו הקב"ה אתה רוצה ליכנס אין אני קוברך דעתה שאתה נשיא דינך כמת מצוה וכ"ג יכול להתעסק בו אך אם תכנס לארץ יהיה יהושע נשיא ושוב לא אפשר לקוברך דכ"ג אינו מטמא לבנו אלו דבריו ז"ל. ולי ההדיוט לא שמיע לי חדא דאעיקרא נראה דאפשר דכ"ג אינו מטמא לנשיא ולא עשאוהו כמ"מ לגמרי' וכן מוכח קצת מהר"מ פ"ג דאבל. ועוד דדין זה לאדם שזה נשיא עליו משא"כ כלפי מעלה. ולחקירת כת הקודמין האמורה עמ"ש בריש שער מאמרי רז"ל להאר"י זצ"ל ויאירו עיניך והדברים עתיקין. ועיין מ"ש מהרש"א באגדתיה שם בסנהדרין ובמ"ש בעניותנו בר"ד פ' בא בס"ד ובמדר' רבה פ' כי תבא אמר הקב"ה למשה אם אעברה נא אתה מבקש לקיים בטל סלח נא ואם סלח נא אתה מבקש לקיים בטל אעברה נא ע"ש באורך. וראיתי במכתב משם הרב מהר"ר אברהם קטן זלה"ה מרבני אינדירני שפירש במה שכתב הרא"ש דשנים שנשבעו לעלות לא"י ומת אחד מהם נפטר חבירו מהשבועה כההיא דנדר שהותר מקצתו הותר כלו וכיון שאינו יכול עם חבירו גם השני פטור ואמרו במדרש בעגל אמר משה רבינו כי הוא אמר לא אשחית בעבור העשרה וא"ל הקב"ה שלא יש כי אם שבעה ואמר משה רבינו ע"ה זכור לאברהם ליצחק וליעקב דצדיקים במיתתן קרויים חיים וא"ל הקב"ה סלחתי כדברך ועתה כששאל משה רבינו ע"ה ליכנס לארץ דאעפ"י שגזר לכן לא תביאו כבר מת אהרן ונדר שהותר מקצתו הותר כלו כההיא דהרא"ש וכמ"ש רש"י דמיתי שמא הותר הנדר. לזה השיב לו נמצא לדידך אהרן מת ובטלה שבועתי א"כ גם אברהם יצחק ויעקב נחשבים מתים ולמפרע לא היה עשרה בעגל וז"ש אם אעברה נא אתה מבקש שמת אהרן בטל סלח נא דהאבות הם מתים ואם סלח נא אתה מבקש דהאבות חיים בטל אעברה נא דאהרן איש חי עכ"ד. ואני בעניי אומר אמר רב הנח"ה שוברת דאין הנדון דומה לראיה דנדון הרא"ש לא קיים השבועה ללכת לא"י והכא אהרן מת ונתקיימה השבועה שלא יעבור הירדן. ועוד אין ענין

ד וְאַתֶּם הַדְּבֵקִים בַּיהוָה אֱלֹהֵיכֶם חַיִּים כֻּלְּכֶם הַיּוֹם: שני ה רְאֵה | לִמַּדְתִּי אֶתְכֶם חֻקִּים וּמִשְׁפָּטִים כַּאֲשֶׁר צִוַּנִי יְהוָה אֱלֹהָי לַעֲשׂוֹת כֵּן בְּקֶרֶב הָאָרֶץ אֲשֶׁר אַתֶּם בָּאִים שָׁמָּה לְרִשְׁתָּהּ: ו וּשְׁמַרְתֶּם וַעֲשִׂיתֶם כִּי הִוא חָכְמַתְכֶם וּבִינַתְכֶם לְעֵינֵי הָעַמִּים אֲשֶׁר יִשְׁמְעוּן אֵת כָּל־הַחֻקִּים הָאֵלֶּה וְאָמְרוּ רַק עַם־חָכָם וְנָבוֹן הַגּוֹי הַגָּדוֹל הַזֶּה: ז כִּי מִי־גוֹי גָּדוֹל אֲשֶׁר־לוֹ אֱלֹהִים קְרֹבִים אֵלָיו כַּיהוָה אֱלֹהֵינוּ בְּכָל־קָרְאֵנוּ אֵלָיו: ח וּמִי גּוֹי גָּדוֹל אֲשֶׁר־לוֹ חֻקִּים וּמִשְׁפָּטִים צַדִּיקִם כְּכֹל הַתּוֹרָה הַזֹּאת אֲשֶׁר אָנֹכִי נֹתֵן לִפְנֵיכֶם הַיּוֹם:

תרגום אונקלוס

ד. וְאַתּוּן דְּאַדְבֵּיקְתּוּן. בְּדַחְלְתָא דַּייָ אֱלָהֲכוֹן. קַיָּמִין כּוּלְּכוֹן יוֹמָא דֵין: ה. חֲזוֹ דְּאַלֵּיפִית יָתְכוֹן. קְיָמִין וְדִינִין. כְּמָא דְּפַקְדַנִי יְיָ אֱלָהִי. לְמֶעְבַּד כֵּן. בְּגוֹ אַרְעָא. דְּאַתּוּן. עָלִין לְתַמָּן לְמֵירְתַהּ: ו. וְתִטְּרוּן וְתַעְבְּדוּן. אֲרֵי הִיא חָכְמַתְכוֹן וְסוּכְלְתָנוּתְכוֹן. לְעֵינֵי עַמְמַיָּא. דִּיִשְׁמְעוּן. יָת כָּל קְיָמַיָּא הָאִלֵּין. וְיֵימְרוּן. לְחוֹד עַם חַכִּים וְסוּכְלְתָן. עַמָּא רַבָּא הָדֵין: ז. אֲרֵי מַן עַם רַב. דְּלֵיהּ אֱלָהּ קָרִיב לֵיהּ לְקַבָּלָא צְלוֹתֵיהּ בְּעִדָּן עָקְתֵיהּ. כַּייָ אֱלָהַנָא. בְּכָל עִדָּן דַּאֲנַחְנָא מְצַלַּן קֳדָמוֹהִי: ח. וּמַן עַם רַב. דְּלֵיהּ. קְיָמִין וְדִינִין קַשִּׁיטִין. כְּכֹל אוֹרָיְתָא הָדָא. דַּאֲנָא. יָהֵיב קֳדָמֵיכוֹן יוֹמָא דֵין:

ת"א ואתם הדבקים. כתובות קא סנהדרין סד ?: ראה למדתי. נדרים לז לא בכורות כט: ושמרתם. שבת עה: כי מי. ברכות ו מגילה יא סנהדרין לח: כה' אלהינו. ר"ה יח יבמות סט קה: ומי גוי. ברכות שם:

בעל הטורים

(ד) ואתם הדבקים. תגין על הקו"ף, רמז לק' ברכות שצריך לברך בכל יום: כלכם היום. וסמיך ליה למדתי אתכם, דשמעתא בעי צלותא כשמש, וזהו היום למדתי. ועוד כלכם היום שזכות הרבים הוא מסייעתם: (ה) למדתי אתכם. בהכם. ע"ו טעמים לימוד כמנהם תורה רמז בן ע"ו לגמ': כאים שמה לרשתה ושמרת'. כדכתיב ויתן להם ארצות גוים בעבור ישמרו חקיו: (ו) האלם ואמרו רק עם. ס"ת מקוה ר"ת ערוה לומר ערות אחותו אסורה ובת אחיו מותרת ולמד מקוה מ' סאה מטהר ואם חסר קורטוב אינו מטהר. רק מיעוטא היא שאינם יודעים טעם כלאים ופרה וכיוצא בהם:

רשב"ם

[גו] ואתם הדבקים וגו'. (ז) בכל קראנו אליו. כדכתיב וישמע אלהים את נאקתם, ופרעה הקריב ויצעקו בני ישראל אל ה', מה תצעק אלי דבר אל בני ישראל ויסעו. וכן במן, וכן בשליו, וכן במים:

רש"י

(ו) ושמרתם. זו ט משנה: ועשיתם. כמשמעו: כי הוא חכמתכם וגו'. בזאת תחשבו חכמים י ונבונים לעיני העמים: (ח) חקים ומשפטים וגו'. הגונים כ ומקובלים:

שפתי חכמים

ט שמירה הוא הלימוד והעשייה הוא קיום המצות שכל שאינו לומד אינו עושה: י שינה הרב שמות שהכמה והבינה בשמות התואר מפני שאין שחכמה והבינה בערך אל האומות רק מלד עצמן ולא יתכן לומר לעיני העמים והוסיף מלת תחשבו בפירושו שתחשבו חכמים ונבונים לעיניהם: כ ללה לומר סיאך פייך על חקים ומשפטים צדיקים דדוקא גבי אדם שייך ל' זה, ומפרש דלשון צדיקים הגונים כו' ומוסב גם על חקים:

פירוש על פסוק זה מהע"נ

(ה) ראה למדתי אתכם חקים ומשפטים וגו' לעשות כן בקרב הארץ. כתב הע"נ תיבות בקרב הארץ הוא מיותר לכאורה, והענין כי קודם מ"ת היו אנשים שחשבו שכל עיקר העבודה הרצויה לשלמות הנפש הוא ההתבודדות והפרישות מבני אדם ומליהנות מעולם הזה, ע"כ ישבו תמיד בשדות ויערים וחיו רק עם עשבי השדה כחיות ובהמות עד שאבדו א"ע מן העולם, אבל הקב"ה נתן לנו תורה אמת שדרכיה דרכי נועם וגו' שאפשר לקנות שלמות הנפש בלי התבודדות רק לחיות חיי משפחה עם אשתו וב"ב יחד, וליהנות מטוב העה"ז רק ע"ד מה שמתירה התורה. וזה הודיע משה לישראל, ואמר להם ראה למדתי אתכם חקים ומשפטים וגו' לעשות כן בקרב הארץ, אתם תהיה בקרב ארץ בתוך משפחתך ותעבוד ה', והארץ הואת היא ארץ זבת חלב ודבש, ואספת דגנך וגו' ותוכל ליהנות ממנה בכל חפצך, רק ע"פ התורה והמצוה:

נחל קדומים

אהרן דומה לאבות לדידיה דאהרן חי אבל אינו הולך לא"י. ואדרבא אפשר לפרש דהיינו דאמר רחמנא למרע"ה פ' פנחס ונאספת אל עמך גם אתה כאשר נאסף אהרן אחיך וכן פ' האזינו והאסף אל עמיך כאשר מת אהרן אחיך הכונה דכבר נתקיימה מקצת השבועה באהרן ובך תתקיים כל השבועה דנדר שנתקיים מקצתו יתקיים כלו ונדון הרא"ש הוי כנדר שהותר מקצתו ופשוט. והרב מהר"ר מאיר מזרחי זלה"ה בעל פרי הארץ פי' במאמר האמור במ"ש רש"י פ' תשא אשר נשבעת להם בך בשמך הגדול וכשם שאתה חי וקיים גם שבועתך קיימת והכא אמרו רז"ל דנשבע בשמו הגדול שלא יכנסו משה ואהרן לארץ וז"ש אם אעברה נא אתה מבקש שאתיר לשבועתי בשמי הגדול בטל סלח נא דגם שבועתי לאבות בשמי הגדול יש לה התרה ואם סלח נא אתה מבקש כמו שאמרת אשר נשבעת להם בך א"כ בטל אעברה נא דנשבעתי בשמי הגדול: כו (ד) ויתעבר ה' בי למענכם. שמנה שמות יש לכעס וכלם על שם המעשה כעס זעם אף עברה חרון חימה קצף ריגז. רוגז מרגיז כל גופו של אדם. כעס עכס הוא ארס. זעם שכל גיפו מזדעזע ונרתע בכעס וזיעה נופלת עליו. אף עלה עשן באפו. עברה מעבירו מדעתו ומדעת

תפסיר הרס"ג

בינכם: (ד) ואנתם אללאזמין. טאעה' אללה רבכם. כלכם אחיא. אליום: (ה) אנצ'רו קד עלמתכם. רסומא ואחכאמא. כמא אמרני אללה רבי. לתצנעוהא פי אלבלד. אלד'י אנתם. צאירין אליה לתחוזוה: (ו) פאחפצ'והא ואעמלו בהא. לאנהא חכמתכם ופהמכם. בחצ'רה' אלאמם. אד' הם סמעו הד'ה אלרסום. יקולון איקינא. אן הד'א אלקביל אלכביר. שעב חכים פהים: (ז) לאן איה' אמה כבירה. להא אלאה קריב מנהא. כאללה רבנא. מתא מא דעונאה: (ח) ואיה' אמה כבירה. להא רסום ואחכאם. עאדלה. כגמיע הד'ה אלתוריה. אלד'י אנא תאליהא.

נוה שלום

ממני על הדבר הזה. (ד) הדבקים בה', אללאזמין טאעה' אללה, עניננו כת"א.

חלק הדקדוק

ה) לעשות כן, תיבת כן בזקף קטן.

אבן עזרא

פעור הנו חי: (ה) וטעם למדתי אתכם. אחר שאמר אשר אנכי מלמד אתכם להוסיף כאשר צוני ה' כי המצות הם מצותיו שתעשו בארץ שיתן לכם השם לירושה ועוד כי יש לכם תפארת במצותיו על כל הגוים והטעם כי עיקר כל המצות יבינם המשכיל וידע למה נתנו: (ז) כי מי גוי גדול. שיש לו אלהים שיהיה קרוב אליו שיענהו תמיד בכל אשר יבקש ממנו בהכמה גם אין גוי גדול אשר לו חקים ומשפטים צדיקים בשקול הדעת כמו ישראל: וטעם גוי גדול. בעבור חכמי

אבי עזר

פיהם המיתו רשע וברלות עיניהם הפילו חללים זאת תפארתנו והכל יודעים כי לא בעלם מהם טבעות והנדסה. ולשונות עמים ומכתבם. אבל עיקר תפארתם לא היה רק בחכמות אלקות. כי בזאת נראה בהם השגחה והשפעה גדולה מכל העם כי המה כונו בעשיית המצות על צד המעולה וכל מומחם לחקור בגדולת הבורא עד אשר קבלו השגה ושפע ולא עשו המצות כדרך אנשים מלומדה. והנה גלה לנו התורה כמזכיר לומר אם רוח התפארת יעלה עליך למצוא חן בעיני העמים ולהתיפות בעיניהם לאמר עליך כי חכם ונבון אתה ותחשוב להשיג כבוד בכתיבה ודבור ותשלך מצות ה' אחר גיוך לשוא תתיפי. וזה שאמר הכתוב ראה למדתי אתכם חוקים ומשפטים וגו' רק ושמרתם את המצות ועשיתם באופן כזה לבל יתגאלו בפת בג הזמן הלא אז ישחקו עמים על מצותיך ומשפטיך. כאשר יראו בשפלת קומתך. אשר דומה לתמר מימיך. אבל תעשה באופן היאות כמו שכתבתי ואז יהיה חכמתכם ובינתכם גדול

מרפא לשון

אין הכוונה אלא שלא קיבל ממנו למלא שאלתו כפי מה שהיה מבקש לפי מחשבתו לפי שראה בחכמתו העליונה שכן ראוי להיות שלא יכנס לארץ וכמו שסיים ויאמר ה' אלי רב לך וגו', ואלו תר' ולא שמע אלי, ולא קביל צלותי, אין מקום למ"ש עוד ויאמר ה' אלי רב לך וגו' ויהיה הת' ג"כ מוכחש כי אם לא שמע תפלתו איך השיבו רב לך וגו' עלה ראש הפסגה וגו', יאמר לו לא כי מות תמות, אלא ודאי שנתקבלה תפלתו ונעשה קצת משאלתו ועל קצת ממנה אמר לו שתוק כך עלה במחשבה. ג) עיניכם הראות, עיניכון חזאה. ה"ג, תר' הראות בל' עבר מפני שכבר ראו המעשה של בעל פעור ומזה הטעם תרגם פסוק שאח"ז ואתם הדבקים דאדביקתון בלשון עבר כלומר שנדבקתם באותו זמן בה' ולא סרתם אחר בעל פעור. ד) בה' אלהיכם, בדחלתא. עמ"ש בזה בס' נל"ג. ה) באים שמה, עלין לתמן. ה"ג לתמן בשמוש למ"ד וכן בכל דכוותיה. ז) אשר לו אלהים קרבים אליו, דליה אלה קריב ליה. ה"ג ול"ג אלהא שא"פ היה צ"ל דקריב ולא יהיה דבק עם כח הדמיון כה' אלהנא, והוסיף בתרגום לקבלא צלותיה בעדן עקתיה כדי לפרש טעם הקורבה והריחוק שאינה אלא לשמוע התפלה שבזה

תפסיר הרס"ג

עליכם אליום: (ט) וכ'אצה אחתרז ואחפץ' נפסך גדא. כלא תנסא אלכלאם אלד'י ראתה עינאך. ולא יזול מן קלבך. טול אייאם חיאתך. בל ערפה לאבנך ואבן אבנך: (י) פי יום וקפת בין ידי אללה רבך ענד חריב. חין קאל אללה לי. אגמע לי אלקום. חתי אסמעהם כלאמי. לכי יתעלמו אן יכ'אפוני. טול אלאיאם אלד'י הם מקימין אחיא עלי אלארץ'. ויעלמון בניהם: (יא) ותקדמתם ווקפתם אספל אלגבל. והו משתעל באלנאר אלי' כבד אלסמא. יחיט בה סואד אלג'ים ואלצ'באב: (יב) פכלמכם אללה מן לדן אלנאר. פכנתם סאמעין אלכלאם. ושבהא

נוה שלום

(ז) רק, יקינא וכו', כצ"ל. (יא) לב, כבד, אמצע השמים, וכן נקרא בערבי אמצע כל דבר וכתב רד"ק בספר השרשים לפי שהלב מיצוע גוף האדם לפיכך נקרא בערבי אמצע כל גוף ועוצם שלו לב. חשך, יחיט בה, מקיף אותו חשכות הענן והערפל. (יב) מתוך האש מן לדן (אללדן טרף זמאני או מכאני מת'ל עצר) והוא כמו מתוך, ולהלן תרגם מתוך האש מן וסט מחמת שנכפל והכל אחד. אתם שמעים, כנתם וכו', הייתם שמעים הדברים, שהכתוב מדבר על העבר. זולתי קול, סוא צות פקט. צות בלי אות הידיעה שלא

אבן עזרא

לב יראי השם: (ט) רק השמר לך. הטעם אם תשכח כל דבר אל תשכח יום אשר עמדת בסיני: אשר ראו עיניך. **זהו וכל העם רואים את** הקולות: (י) וטעם כל הימים **אשר** הם חיים על האדמה. כי השם ידע שלא יוכלו **לעשות** מצותיו כראוי והם בארצות המושלים בהם: (יא) **לב** השמים. **באמצע** כנגד הרואים וכן בלב ים: (יב) זולתי קול. ששמעתם. **כי הקול איננו נראה בעין וכבר** פירשתי וכל העם רואים את הקולות:

אבי עזר

יחוד בעיני העמים בראותם גודל השכלת הדת וגם יראו גודל הצלחת האומה אשר קרוב ה' אליהם בכל קראם כי חכמת אדם תאיר פניו ומי אשר ראה אומתנו בגלותה מי לא ידע כי חוקותינו טובים וה' דודינו וריענו. וזה שאמר הכתוב רק השמר לך ושמור נפשך פן תשכח וגו' ויהיה אשלך כדוגמא ישנה וגלות אנשים מלומדה לבות אללי כמבול עם ולבנם רחוק וממני הלא הן לא תמצא חן בעיני האומות. וגם זאת לא יועיל לכם באמרם כי ה' שכחני על אשר הלכנו הדורנית. זה תוכן דברי הפסוק' ההמה כאשר תשים אל לבך תשוב ותראה

דברים ד ואתחנן

ט רַק הִשָּׁמֶר לְךָ וּשְׁמֹר נַפְשְׁךָ מְאֹד
פֶּן־תִּשְׁכַּח אֶת־הַדְּבָרִים אֲשֶׁר־רָאוּ
עֵינֶיךָ וּפֶן־יָסוּרוּ מִלְּבָבְךָ כֹּל יְמֵי חַיֶּיךָ
וְהוֹדַעְתָּם לְבָנֶיךָ וְלִבְנֵי בָנֶיךָ׃ י יוֹם
אֲשֶׁר עָמַדְתָּ לִפְנֵי יְהוָה אֱלֹהֶיךָ
בְּחֹרֵב בֶּאֱמֹר יְהוָה אֵלַי הַקְהֶל־לִי
אֶת־הָעָם וְאַשְׁמִעֵם אֶת־דְּבָרָי
אֲשֶׁר יִלְמְדוּן לְיִרְאָה אֹתִי כָּל־הַיָּמִים
אֲשֶׁר הֵם חַיִּים עַל־הָאֲדָמָה וְאֶת־
בְּנֵיהֶם יְלַמֵּדוּן׃ יא וַתִּקְרְבוּן וַתַּעַמְדוּן
תַּחַת הָהָר וְהָהָר בֹּעֵר בָּאֵשׁ עַד־ * שני' פסח"י
לֵב הַשָּׁמַיִם חֹשֶׁךְ עָנָן וַעֲרָפֶל׃
יב וַיְדַבֵּר יְהוָה אֲלֵיכֶם מִתּוֹךְ
הָאֵשׁ קוֹל דְּבָרִים אַתֶּם שֹׁמְעִים
וּתְמוּנָה אֵינְכֶם רֹאִים זוּלָתִי קוֹל׃

תרגום אונקלוס

ט. לְחוֹד. אִסְתְּמַר לָךְ וְטַר נַפְשָׁךְ לַחֲדָא. דִּלְמָא תִתְנְשֵׁי יָת פִּתְגָּמַיָּא דַּחֲזָאָה עֵינָךְ. וְדִלְמָא יַעְדּוֹן מִלִּבָּךְ. כֹּל יוֹמֵי חַיָּיךְ. וּתְהוֹדְעִנּוּן לִבְנָךְ וְלִבְנֵי בְנָךְ: י. יוֹמָא. דְּקַמְתָּא. קֳדָם יְיָ אֱלָהָךְ בְּחוֹרֵב. כַּד אֲמַר יְיָ לִי. כְּנוֹשׁ קֳדָמַי יָת עַמָּא. וְאַשְׁמְעִנּוּן יָת פִּתְגָּמָי. דְּיֵילְפוּן לְמִדְחַל קֳדָמַי. כָּל יוֹמַיָּא דְּאִנּוּן קַיָּמִין עַל אַרְעָא. וְיָת בְּנֵיהוֹן יַלְּפוּן: יא. וּקְרֵיבְתּוּן וְקַמְתּוּן בְּשִׁפּוֹלֵי טוּרָא. וְטוּרָא. בָּעֵר בְּאִישָּׁתָא עַד צֵית שְׁמַיָּא. חֲשׁוֹכָא עֲנָנָא וַאֲמִטְתָּא: יב. וּמַלֵּיל יְיָ. עִמְּכוֹן מִגּוֹ אִישָּׁתָא. קָל פִּתְגָּמִין אַתּוּן שָׁמְעִין. וּדְמוּ. לֵיתֵיכוֹן חָזַן אֱלָהֵין

ת"א רק השמר. ברכות לב שבועות לו אבות ג מנחות לט: ופן יסורו. אבות ג: והודעתם. ברכות כא סב מ"ק טו קידושין ל: יום אשר. ברכות סם מ"ק סם קידושין ל:

רשב"ם

(יא) ותקרבון ותעמדון תחת ההר וגו', דכתיב ויוצא משה את העם לקראת האלהים מן המחנה ויתיצבו בתחתית ההר*. כל גבוה אצל נמוך הגבוה קרוי על והנמוך תחת. ישב פתח האהל נצבים עליו. וכן תחת ההר

בעל הטורים

(ט) ושמור נפשך. בג אלהים נשמת אדם. נרך בידי ונרי בידך אם תשמור נרי אשמור נרך: והודעתם לבניך ולבני בניך. שלשה גוני"ן כפופין, לומר שכל מי שהוא ובנו ובן בנו תלמידי חכמים שוב אין התורה פוסקת מזרעו:

שפתי חכמים

ל' כ"ל כתיב רק שהוא ל' מיעוט והכא מאי ממעט ומפרש דקאי אלעיל מיניה כי היא חכמתכם וגו' ה"מ שתהיו נחשבים חכמים אז כשלא כו': מ (ג"א) דא"ל שתודיע לבניך יום אשר עמדת בסיני והודעתם דכתיב במ"ש כינוי הדברים משמע דקאי אלמעלה פן תשכח הדברים אשר ראו עיניך והודעתם פי' והודעתם הדברים ואנו קאי למטה היה לו לומר והודעת לבניך: נ כלה לומר ילמדון כתרגומו ילפון דהיינו שילמדו לעצמן. אבל ילמדון

רש"י

(ט) רק השמר לך וגו' פן תשכח את הדברים. אז כשלא תשכחו אותם ותעשום על אמתתם תחשבו חכמים ונבונים ל ואם תעוותו אותם מתוך שכחה תחשבו שוטים: (י) יום אשר עמדת. מוסב על מקרא שלמעלה ממנו אשר ראו עיניך יום אשר עמדת מ בחורב אשר ראית את הקולות ואת הלפידים: ילמדון. ילפון נ לעצמם:

פירוש על זכירת הר סיני

(ם — י) והודעתם לבניך ולבני בניך יום אשר עמדת וגו'. הנה ידוע כי שורש עבודת ה' היא הענוה, ושורש הגאוות היא הגאוה, אם האדם יהיה עניו בטוח הוא שיעבוד את ה' בכל השלמות שיהיה באפשרו, ואם יתגאה בעת יכשל ויחטא. והנה האדם ילמוד מדת הענוה מהקב"ה שעזב כל ההרים הגבוהים ונתן התורה על הר סיני ועזב כל הצדיקים כמו אבות הקדושים ונתן התורה ע"י משה שהיה עניו מכל האדם, אע"פ שאברהם אבינו ע"ה אמר ג"כ על עצמו ואנכי עפר ואפר, אבל מ"מ הם שוים מאומה, אבל משה אמר ונחנו מה, כלא נחשב, ע"כ אמר משה לישראל והודעתם לבניך ולבני בניך, שני דברים, א) שיזכרו יום אשר עמדת לפני ה' אלהיך בחורב, בהר סיני דייקא, בהר השפל מכל ההרים, ב) באמור ה' אלי הקהל לי את העם, אלי דייקא, מחמת ענותנותי, ומזה אשר ילמדון ליראה אותי כל הימים אשר הם חיים על האדמה, אם יקנו לעצמם מדת הענוה יהיו בטוחים שיכלו את ה' כל ימי חייהם:

נחל קדומים

קונו. חרון שורף כל גוף האדם כאש בוערה. חימה שמחמם כל גופו. קצף דבר שאינו לכלום כקצף על פני המים פי' זוהמא. ויתעבר עבר על מדתו התרומיה כי זעמו רגע ועתה לזמן ארוך רבינו אפרים ז"ל: (ה) ולא שמע אלי. אפשר במשז"ל שגזר לסתום כל השערים שלא תכנס תפלת משה רבינו ע"ה וז"ש ולא שמע אלי שגזר שלא יקבלו תפלתי: כה (ו) והוא ינחיל אותם. ס"ת אלם כלומר הוא עושה עצמו כאלם בחייך אע"פ שהגיע להוראה לכך זכה לעטרה תדע שלא תמצא בתורה אלא שני פעמים שדיבר יהושע אחד קנא למקום קול מלחמה במחנה וא' קנא לרבו אדוני משה כלאם רבינו אפרים ז"ל: ו (ז) חכמתכם ובינתכם לעיני העמים. ר"ת חולה כי כל העוסק בתורה פניו מכורכמים כחולה לפי שהתורה מתשת כחו של אדם רבינו אפרים ז"ל. וכשהוא גברא רבא אז חכמת אדם תאיר פניו וכמ"ש לר' יהודה בנדרים דף ן' פניך דומים וכו' וזהו חכמתכם ובינתכם לעיני העמים שיראו שפניכם מאירות ויומתק כמ"ש דגברא רבא נקראת התורה שלו והוא אומרו חכמתכם ובינתכם ודוק: (ח) רק עם חכם ונבון הגוי הגדול הזה. אפשר לדקדק הטב הכתוב בטענת המין שיש לעע"ז חס ושלום בטענת אחרי רבים להטות. וכמה וכמה תשובות חזקות יש כמבואר במפרשים ואחת מהן כי פ"ק דיבמות

חומת אנ"ך

קארתי: (ט) והודעתם לבניך לבני בניך: רבינו יעקב בעל הטורים ז"ל בפרפראותיו כתב שלשה נונין הפוכין לומר כל מי שהוא ת"ח ובנו ת"ח ובן בנו ת"ח שוב אין תורה פוסקת מזרעו עכ"ל ובספר דרוש שמואל

מסורת הקריאה

כל שארא בפתח: (ה) לעשות כן, במתח זקף קטן ולא במרכא פשטא: (ט) ראו, מלרע: מלבבך, הלמ"ד בדגש: והודעתם, התי"ו בקמץ ונמסר עליו ל', ר"ל לית עוד בקמץ: (י) אלהיך, הנגינה בה"א: הקהל, ה"א שני' בסגול, ונמסר עליו ל', ר"ל לית עוד בסגול, כי כל שארא הה"א בצירי: (יב) וידבר ה', נמסר ו' בטעם דרגא תביר,

מרפא לשון

יצדק באל ב"ה קורבה וריחוק וממה שתרגם אלהים קרבים אלה קריב בל' יחיד מוכח ששם זה קדש כמ"ש בס' מאיר נתיב ונכון הוא אעפ"י שהוא תלוי עד בוא כ"ף הדמיון של כה' אלהנא גרמת קדש חמירא וכן הוא מתקדש ודאי באור חוזר. ט) פן תשכח, דלמא תתנשי. ה"ג וכן בכל לישנא תשכחו, ולא ישכח, מתרגם תתנשון ולא יתנשי בלשון התפעל וכ"כ היא"ר, ויש ליתן בו טעם מפני שהשכחה הויא באונס לכן היא בתרגום בלשו׳

יג וַיַּגֵּד לָכֶם אֶת־בְּרִיתוֹ אֲשֶׁר צִוָּה
אֶתְכֶם לַעֲשׂוֹת עֲשֶׂרֶת הַדְּבָרִים
וַיִּכְתְּבֵם עַל־שְׁנֵי לֻחוֹת אֲבָנִים׃
יד וְאֹתִי צִוָּה יְהוָה בָּעֵת הַהִוא
לְלַמֵּד אֶתְכֶם חֻקִּים וּמִשְׁפָּטִים
לַעֲשֹׂתְכֶם אֹתָם בָּאָרֶץ אֲשֶׁר
אַתֶּם עֹבְרִים שָׁמָּה לְרִשְׁתָּהּ׃
טו וְנִשְׁמַרְתֶּם מְאֹד לְנַפְשֹׁתֵיכֶם כִּי
לֹא רְאִיתֶם כָּל־תְּמוּנָה בְּיוֹם דִּבֶּר
יְהוָה אֲלֵיכֶם בְּחֹרֵב מִתּוֹךְ הָאֵשׁ׃
טז פֶּן־תַּשְׁחִתוּן וַעֲשִׂיתֶם לָכֶם פֶּסֶל
תְּמוּנַת כָּל־סָמֶל תַּבְנִית זָכָר אוֹ
נְקֵבָה׃ יז תַּבְנִית כָּל־בְּהֵמָה אֲשֶׁר
בָּאָרֶץ תַּבְנִית כָּל־צִפּוֹר כָּנָף אֲשֶׁר
תָּעוּף בַּשָּׁמָיִם׃ יח תַּבְנִית כָּל־רֹמֵשׂ
בָּאֲדָמָה תַּבְנִית כָּל־דָּגָה אֲשֶׁר־
בַּמַּיִם מִתַּחַת לָאָרֶץ׃ יט וּפֶן־תִּשָּׂא

תרגום אונקלוס

קָלָא: יג. וְחַוִּי לְכוֹן יָת קְיָמֵיהּ. דְּפַקֵּיד יָתְכוֹן לְמַעְבַּד. עַשְׂרָא פִּתְגָּמִין. וּכְתַבִנּוּן. עַל תְּרֵין לוּחֵי אַבְנַיָּא: יד. וְיָתִי. פַּקֵּיד יְיָ בְּעִדָּנָא הַהוּא. לְאַלָּפָא יָתְכוֹן. קְיָמִין וְדִינִין. לְמַעְבַּדְכוֹן יָתְהוֹן. בְּאַרְעָא. דְּאַתּוּן. עָבְרִין לְתַמָּן לְמֵירְתַהּ: טו. וְתִסְתַּמְּרוּן לַחֲדָא לְנַפְשָׁתְכוֹן. אֲרֵי לָא חֲזֵיתוּן כָּל דְּמוּ. בְּיוֹמָא. דְּמַלֵּיל יְיָ עִמְּכוֹן. בְּחוֹרֵב מִגּוֹ אִישָׁתָא: טז. דִּלְמָא תְחַבְּלוּן. וְתַעְבְּדוּן לְכוֹן. צְלֵם דְּמוּת כָּל צוּרָא. דְּמוּת דְּכַר אוֹ נוּקְבָא: יז. דְּמוּת. כָּל בְּעִירָא דְּבְאַרְעָא. דְּמוּת כָּל צִפַּר גַּפָּא. דְּפָרַח בַּאֲוִיר רְקִיעַ שְׁמַיָּא: יח. דְּמוּת. כָּל רִחְשָׁא דְּבְאַרְעָא. דְּמוּת. כָּל נוּנֵי דִּבְמַיָּא מִלְּרַע לְאַרְעָא: יט. וְדִלְמָא תִזְקוֹף עֵינָךְ לִשְׁמַיָּא.

ת"א ואתי צוה. נדרים לז לח סנהדרין כט: ונשמרתם. ברכות לב: פן תשחתון. סנהדרין נז נג פולין נג כבוכוס נז ממוכס כח לז:

תפסיר הרס"ג

לם תרון סוא אלצות פקט׃ (יג) ואכ'ברכם בעהדה. אלד'י אמרכם אן תעמלו בה. אלעשר אלכלמאת. וכתבהא עלי' לוחי אלחגארה׃ (יד) ואמרני פי ד'אלך אלוקת. באן אעלמכם רסומא ואחכאמא. אעמלוהא פי אלבלד. אלד'י אנתם גאיזין אליה לתחוזוה׃ (טו) פאחד'רו גדא עלי נפוסכם. פאנכם לם תרון שבהא. פי יום כ'אטבכם אללה. פי חריב מן וסט אלנאר׃ (טז) כלא תהלכוהא פתצנעו לכם. פסלא עלי' שכל כל שכ'ץ. מן ד'כר או אנת'י׃ (יז) או שכל מן בהאים אלארץ'. או שכל מן טאיר ד'ו גנאח. אלד'י יטיר פי אלסמא׃ (יח) או שכל ממא ידב עלי' אלארץ'. או שכל מן אלסמך. אלד'י פי אלמא תחת אלארץ'׃ (יט) וכלא תרפע עינאך אלי'

נוה שלום

תרגם מלת קול הראשונה. (טו) לנפשתיכם, עלי אנפסכם, על נפשותיכם. (יז) פן תשחיתון, תהלכוהא, פן תשחיתון נפשותיכם ותעשו לכם פסל וכו', ותרגם פסל, פסלא, לשון גנאי (אלפסל, אלדדי אלרד'יל אלד'י לא מרווה לה) קרוב למלת פסול ופסולת בלשון חז"ל.

חלק הדקדוק

דלא כדפוסים, וכ"כ א"ת: יד) ואתי,

אבן עזרא

(יד) וטעם ואותי צוה ה'. כי בסיני צוה השם למשה את כל החקים והמשפטים רק הגידם לישראל בשנה השנית. ופעם אחרת ובשנת הארבעים ואחר שלא ראיתם כל תמונה השמרו לכם פן תשחיתון מה שראיתם והטעם האמת או דרכיכם: (טז) פסל. דבר נקצב כמו ויפסלו בוני שלמה: זכר או נקבה. אימים ידועים. גם יש גוים סוגדים ועובדים כל בהמה שיפגעו בתחלת יומו וי"א להוריד כח עליונים כצורת עקרב לנשוך והצורות הארבעים ושבעה הנשארות: (יט) השמש והירח. שהם המאורים הגדולים ואחר שאמר ואת הככבים באר בשם כלל כל צבא השמים כבבי לכת שהם ככבי אור וכל המזלות והצורות: ונדחת. כאדם שידחה ויפול: אשר חלק. דבר מנוסה הוא כי יש לכל עם ועם ככב ידוע ומזל וכן יש מזל לכל עיר ועיר והשם שם לישראל מעלה גדולה להיות השם יועצם ולא ככב

אבי עזר

דברי מוסר היוצאים מפסוקים האלה ואתה דע לך ומה מאד עמקו דברי המקונן ותזנח משלום נפשי נשיתי טובה ואומר אבד נצחי

רשב"ם

לפי שהם נמוכים וההר גבוה מהם. והוצרך לכתוב כאן כמו שכתוב לפנינו ועתה למה נמות כי תאכלנו האש הגדולה וגו': (יד) ואותי צוה. *ללמד עשרת הדברים: (טז) תמונת כל סמל. כמו סמל הקנאה המקנה, ענין

רש"י

ילמדון. יאלפון לאחרים: (יד) ואתי צוה ה' בעת ההוא ללמד אתכם. תורה שבעל פה: (טז) סמל. צורה: (יט) ופן תשא עיניך. להסתכל בדבר

שפתי חכמים

דכסמוך לתרגומו יאלפון הייני ללמד לאחרים: ס דק"ל דואותי לוה ודאי קאי אלעיל מיני' ויגד לכם וגו' עשרת הדברי' דמשמע באותו הזמן לוה ה' את משה ללמד אותם והא באותו זמן לא נלטוו אלא בי' דברות ואי אעשרת הדברים קאי מאי ללמד אתכם חקים ומשפטים דקאמר, אלא ודאי קאי על התורה שבע"פ שבעשרת הדברות דהיינו כללותיהן ופרטותיהן ואת כל המצות הנכללות בהן. (נ"א) פי' מדכתיב ללמד שזה כל' שייך לומר בה ניתנים דמאמר שהיא נתונה לבני האדם יוכל ללמוד אותם מעצמם:

למה פרט הכתוב ברואים אלו

(טז) פן תשחתון ועשיתם לכם פסל וגו'. וי"ל למה חשב דוקא אלו הברואים. ופס' כ"ח כתב כי בעת מ"ת הסתכלו ישראל במרכבה הקדושה וראו בה ד' תמונות, פני אדם, פני שור, פני אריה, פני נשר. ע"כ הזהירם הקב"ה שלא יעשו להם אפי' אחת מכל התמונות האלה, ונגד פני אדם אמר תבנית זכר או נקבה, ונגד פני שור ופני אריה, וחיה בכלל בהמה, ע"כ אמר תבנית כל בהמה, ונגד פני נשר אמר תבנית כל צפור כנף אשר תעוף בשמים, ואיזה צפור תעוף כל כך בגובה עד שיהא נראה כתעוף בשמים, זהו הנשר. ואח"כ הזהירם על כל רומש על הארץ ובעלי חיים במים, ועל צבא השמים וגו':

נחל קדומים

אמרו עשו ב"ש כדבריהם הגם דבית הלל רובא דב"ש מחדדי טפי ומפקא מרובא. וז"ש ואמרו רק עם אף שהוא מיעוט עם לגבי ע' אומות. מ"מ מצד היותו חכם ונבון. נעשה הגוי הגדול הזה. וחשיב

מרפא לשון

התפעל כי מטבעו של אדם הוא שישכח ומתפעל מאליו ולכן צריך לשמור עצמו שמירה גדולה לחזור על הענין שלא ישתכח ממנו. י) אשר ילמדון ליראה אתי, למדחל קדמי, ה"ג. יב) ותמונה, ודמו. ה"ג וכן בפ' ט"ו כי לא ראיתם כל תמונה מתרגם כל דמו בלא תי"ו הסמיכות מפני שהיא מלה מוכרתת תמונה אבל בפ' ט"ז שהוא סמוך תמונת כל מתרגם דמות כל צורה, וכן כל תבנית, מתרגם דמות, וכן כל דכותה כמו רעו רשו שכשנסמכים יהיו רעות רשות. יז) כל צפור כל כנף, ציפר גפא. ה"ג ול"ג גדפא. אשר תעוף בשמים, דפרח באויר רקיע שמיא.

מסורת הקריאה

דע' מס"ב שמות ד' כ"ט: זולתי, מלרע: (יד) ואתי, ברביע ולא בגרשיים: (יח) באדמה, הבי"ת בפתח: (יט) וראית, הנגינה באל"ף:

חומת אנ"ך

סוף פ' דברים הביא מ"ש התוס' דהיינו ברואין זה את זה וכתב וז"ל לכן סמך יום אשר עמדת ר"ל שעמדת בעולם עוהם. ומ"ש בעל הטורים שלשה נונין הפוכין נ"ל שלשה בנים דק' שלשה בנים והפוכין בלשון בני בניך בני בנים קודמין לאביהם דהול"ל ב"פ לבניך ולבניהם אלא לומר שלשה דורות ועוד האריך. ועמו הסליחה דמ"ש דלהכי סמך יום אשר עמדת ר"ל שעמדת בעולם עוהם. אתמהא אמאי צריך סמך לזה הרי כתיב והודעתם לבניך ולבני בניך שהוא יודיע לבניו ולבני בניו א"כ הם בעולם שהאב מצווה להודיע לבניו ונכדיו. גם מה שהגיה בדברי ר' בעה"ט הגהתו לא נהירא ודיוקו אינו דיוק וישוב אין זה מן הישוב. וסוף דבר שפירושו היינו דבהיות בנים הפוכים כו' שהם ג' דורות רואין זא"ז וכבר כתבתי דלהכי לא אצטריך כמפו' בכתוב ברואין זה את זה דכתיב והודעתם לבניך ולבני בניך וכמש"ל ויש מי שאומר דמ"ש ר' בעה"ט נ"ל תכופין שהג' נונין סמוכות זו לזו לרמוז ברואין זה את זה עכ"ד ולא נהירא דרבינו בעה"ט לא בא אלא לרמוז דאין התורה פוסקת. אבל ברואין זה את זה בהדיא כתיב ואפשר לפרש דג' נונין הפוכין ר"ל כי אות נו"ן נקרא נו"ן ביושר ונקרא נו"ן לתפרע והוא רמז שבהיותם ת"ח גם כשיפטרו לבית עולם. עוד יהיו זרעו לתפרע להיות חכמים וז"ש ג' נונין הפוכין כלומר דאות

עיניך השמימה וראית את־השמש
ואת־הירח ואת־הכוכבים כל צבא
השמים ונדחת והשתחוית להם
ועבדתם אשר חלק יהוה אלהיך
אתם לכל העמים תחת כל־השמים:
כ ואתכם לקח יהוה ויוצא אתכם
מכור הברזל ממצרים להיות לו
לעם נחלה כיום הזה: כא ויהוה
התאנף־בי על־דבריכם וישבע
לבלתי עברי את־הירדן ולבלתי־
בא אל־הארץ הטובה אשר יהוה
אלהיך נתן לך נחלה: כב כי אנכי
מת בארץ הזאת אינני עבר את־
הירדן ואתם עברים וירשתם את־
הארץ הטובה הזאת: כג השמרו
לכם פן־תשכחו את־ברית יהוה
אלהיכם אשר כרת עמכם ועשיתם

תרגום אונקלוס

ותחזי. ית שמשא וית סיהרא וית כוכביא. כל חילי שמיא. ותטעי. ותסגוד להון ותפלחנין. דזמין. יי אלהך יתהון. לכל עממיא. תחות כל שמיא: כ. ויתכון קריב יי לדחלתיה. ואפיק יתכון. מכורא דברזלא ממצרים. למהוי ליה. לעם אחסנא כיומא הדין. כא. ומן קדם יי הוה רגז עלי על פתגמיכון. וקיים. בדיל דלא למעברי ית ירדנא. ובדיל דלא למיעל לארעא טבתא. דיי אלהך. יהיב. לך אחסנא: כב. ארי אנא. מאית בארעא הדא. לית אנא עבר ית ירדנא. ואתון עברין. ותירתון. ית ארעא טבתא הדא: כג. אסתמרו לכון. דלמא תתנשון ית קימא דיי אלהכון. דגזר עמכון. ותעבדון לכון צלם

ת"א אשר חלק. מגילה ט עז כס:

תפסיר הרס"ג

אלסמא. ותנצ'ר. אלשמס ואלקמר ואלכואכב. וסאיר נגם אלסמא. ותזול. ותסגד להא ותעבדהא. אלד'י בת' נורהא אללה רבך. לגמיע אלשעוב. אלד'י תחת גמיע אלסמא: (כ) ואנתם אצטפאכם אללה. ואכ'רגכם מן שביה בכור אלחדיד מן מצר. לתכונו לה. שעב צפוה כהד'א אליום: (כא) ואד' קד וגד אללה עליי בסבבכם. וקסם. ללא אעבר אלארדן. וללא אד'כל אלבלד אלגייד. אלד'י אללה רבך מעטיך נחלה: (כב) ואנא מאית פי הד'א אלבלד. לא אעבר אלארדן. ואנתם עאברוה. פתחוזו ד'אלך אלבלד אלגייד: (כג) אחד'רו אן תנסו עהד אללה רבכם. אלד'י עהדה מעכם. פתצנעו לכם פסלא.

נוה שלום

(יט) אשר חלק אלד'י בת' נורהא, הפיץ חלקי אורם, והטעם כי ה' אלהיך בראם להאיר כמאמרו והם מאירים לכל העולם לעשות רצונו לא מחפצם ולא מכח עצמותם ואם כן אין סברא להשתחות להם ולעבדם. (כ) ואתכם לקח, ואנתם אצטאפכם, וכן תרגם חשק ה' בכם ופירושו בחר בכם. מכור, מן שביה בכור וכו', ממצרים הדומה לכור הברזל. ותיבת מכור חסר כף הדמיון. נחלה, צפוה, עיין לעיל לב ט. וה' התאנף בי, ואד' קד וגד וכו', והואיל וכבר נגזר עלי בשבילכם לבלתי עברי וכו' ואנכי מת וכו' ואתם עוברים וכו' השמרו אחר שתעברו פן תשכחו וכו'. (כג) תמונת כל אשר צוך, שבה כל מא נהאך ענה, תמונת כל מה שהזהירך וצוה עליך שלא

חלק הדקדוק

ס"ת תיבת ואתי ברביע: כב) כי אנכי, בטעם רביע בכל התיגאן והמתבונן בזה ימצא טוב טעם ודעת. שכשתדקדק במקראות לא תמצא שנזכר שם מיתה סמוך לשם משה, וימת שם משה, באה מלת שם והפסיקה, וכן משה עבדי מת, תיבת עבדי הפסיקה, כי סודו עץ החיים, ועיין בזוהר שמות קעד, ובפרשת בראשית כא ולג וריש לח ונג. ובפ' ויחי רכא, ובפ' שמיני ובפ' אחרי מות, וברעיא מהימנא דמשפטים, ופי' עץ החיים עץ היונק מן החיים: מא) מזרחה, הריש בשוא קמץ בכל התיגאן, וכתב מהרי"ב וז"ל הראוי מזרחה הריש בפתח כמו מדברה בית און, ונשתנה לשוא מפני הסמיכות שלא כדרך חביריו כי פתח הריש

אבן עזרא

להם והנה ישראל נחלת השם: (כא) וטעם וה' התאנף בי. בעבור שאמר

בעל הטורים

(כ) ויולא. ד' במס', ויולא עמו בששון, ויולא כוזלים מסלע, ויולא את בן המלך, ויולא אתכם מכור הברזל. ויולא עמו בששון

רשב"ם

אליל: (יט) אשר חלק, להאיר, ולפי עיקר הפשט אשר הניח אותם לכל העמים לעובדם, כי אינו חושש בהם אבל אתכם לקח ה' ויוציא אתכם להיות לו לעם נחלה ולעבדו והוא יהיה לכם לאלהים:

שפתי חכמים

ע ר"ל מה דכתיב ופן תשא עיניך וגו' משום דנשא עיניו לשמים מ"ם בא לעבוד אותם, לכן פירש להסתכל כו': פ ר"ל מה דכתיב ועבדתם אשר חלק לכל העמים וגו' וכי הקב"ה חלק לעמים לעבדם: צ ולא שנתנם לאלוהות שבראם לשם כך רק שלא מנען כו' אלא החליקם בדברי הבל שנראה להם שהטובות שמגיע להם הם מכוכבי מעלה כשעבדם אותם ולפי שאמת הם רעות כדי לטרדם: ק דלפירוש ראשון קשה למה אמר להם וכי להם בלבד הם מאירים, לכן אמר דבר אחר. ולפירוש זה למוד קשה ולמה בלה בתחלה דלך ביכלו לטעות בהם בני אדם שלא כתיב עולם חסד יבנה, לכן לריך לבני עממים:

רש"י

ולתת ע לב לשוב לטעות אחריהם: אשר חלק וגו' לכל העמים. (מגילה ה) להאיר פ להם. דבר אחר לאלוהות צ לא מנען מלטעות אחריהם ק אלא החליקם בדברי הבליהם לטרדם מן העולם, וכן הוא אומר (תהלים לו) כי החליק אליו בעיניו למצוא עונו לשנוא: (כ)מכור. הוא כלי שמזקקים בו את הזהב:(כא)התאנף. נתמלא רוגז: על דבריכם. על אודותיכם על עסקיכם: (כב) כי אנכי מת וגו' אינני עובר. מאחר שמת

מרפא לשון

הוסיף באויר רקיע כמו שמוסיף מלת צית בכמה מקומות ומטעם שנתבאר בפ' ומגדל וראשו בשמים על מלת צית. יט) אשר חלק, דזמין, תרגם כן דרך פתרון ענין לא פי' מלה וכן בפ' נצבים ולא חלק להם תר' ולא איטיבא להון שהוא כפי ענין מקומו כמשי"ת שם ובכאן נר' הטעם שלא תרגמו כפישוטו דפליג, מפני שלפי האמת לא חילק אותם הקב"ה לאומות ואמר אומה פלונית יהא חלקם כוכב פלוני ואומה פלונית יהא חלקם כוכב פלוני דהיכן מצינו, ועוד שא"כ יהיה אסור הגוי להתגייר מטעם עבד שנתן לו רבו מתנה כלום חוזר ונוטלה ממנו, אבל כוונת הכתוב שהקב"ה הכין אותם דהיינו שנתן בהם הכנה להיות בחלק האומות וזה סוד גדול בחכמת המזלות שכשתמצא אומרים שאומה פלונית או דבר פלוני הוא בחלק כוכב פלוני כגון שאומרים שהיהודים והעבדים בחלק שבתי וכן בית הסוהר וכיוצא בזה ואומרים שהאדומיים ומקומות האש וכיוצא בחלק מאדים כל זה וכיוצא בזה לא תאמין ולא יעלה בדעתך שהכוכבים הם שגרמו גרמתם ששבתי הוא שגורם שפלות היהודים ושעבוד העבדים ושיהיה המקום הזה בית האופה והצורף, אבל הקב"ה נתן הכנה בכוכבים לאיזה מדות ולכן כשיתנהגו התחתונים במדה של איזה כוכב אז יקבלו ממנו כח המדה ההיא

חומת אנ"ך

נו"ן גם אם תהפך היא נו"ן למפרע והוא רמז דאין התורה פוסקת כמו נו"ן דאחר שהיא נו"ן אם תהפכנה היא נו"ן וכן הם יהיו ת"ח אחרים בזרע' כמותן והם ג' נונין הפוכין ע"ד הפוך בה והפוך בה ובתלתא הויא חזקה ואם נאמר דבס"ת שלהם היו אלו הנונין הפוכין או איזה שינוי. כמו שיש ס"ת שיש להם אותיות עקומות ומלופפות ואין בס"ת שלנו. אתי שפיר ורמז בהפוכות על דרך שכתבתי דאחרים עוד נהפכים בזרעם כמותם ואין התורה פוסקת. גם רמוז מ"ש בספר חסידים דאם אחר דהוחזקה התורה בהם נזדווגו בניהם בזווגים שאינם הגונים התורה פוסקת ומ"מ אחר הזוגן תחזור התורה בהם כמ"ש שם סי' תקנ"ז ועמ"ש אני הדל בקונטרים ברית עולם דף קכ"ב ע"ב. ולכן נוני"ן הפוכין דזווגן דאחר שהוחזקו בתורה ע"י זווג. שאין הגון התורה פוסקת. ומ"מ נונין

מסורת הקריאה

ועבדתם, התי"ו בקמץ, ונמסר ד' קמצין וסי' א' דין, ב' והיה אם שכח תשכח (לקמן ח' י"ט) ג' ואם יפנה לבבך (לקמן ל' י"ז) ד' וידברו אליו (מ"א י"ב ז'): (כ) ויוצא, הצד"י בהירק: (כג) תמונת, הטעם מלעיל במ"ם: (כה) בנים ובני בנים, נמסר ג' פסוקים אית בהון תרין מלין בתרין בטעמא, כתב הבעל מבין חידות המגיד

לָכֶם פֶּסֶל תְּמוּנַת כֹּל אֲשֶׁר צִוְּךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ׃ כד כִּי יְהוָה אֱלֹהֶיךָ אֵשׁ אֹכְלָה הוּא אֵל קַנָּא׃ פ כה כִּי־תוֹלִיד בָּנִים וּבְנֵי בָנִים וְנוֹשַׁנְתֶּם בָּאָרֶץ וְהִשְׁחַתֶּם וַעֲשִׂיתֶם פֶּסֶל תְּמוּנַת כֹּל וַעֲשִׂיתֶם הָרַע בְּעֵינֵי יְהוָה־אֱלֹהֶיךָ לְהַכְעִיסוֹ׃ כו הַעִידֹתִי בָכֶם הַיּוֹם אֶת־הַשָּׁמַיִם וְאֶת־הָאָרֶץ כִּי־אָבֹד תֹּאבֵדוּן מַהֵר מֵעַל הָאָרֶץ אֲשֶׁר אַתֶּם עֹבְרִים אֶת־הַיַּרְדֵּן שָׁמָּה

* שליש׳ בספ״י. קריאה ח׳ באותו האות ר׳. באצ׳: (א) פי תוליד. (ב) בזא״ר לד׳. ממפטיר (ר) השמים.

תרגום אונקלוס

דְּמוּת כּוֹלָא. דְּפַקְּדָךְ יְיָ אֱלָהָךְ׃ כד. אֲרֵי יְיָ אֱלָהָךְ. מֵימְרֵיהּ אִישָׁא אָכְלָא הוּא. אֵל קַנָּא׃ כה. אֲרֵי תֵילְדוּן בְּנִין וּבְנֵי בְנִין. וְתִתְעַתְּקוּן בְּאַרְעָא. וּתְחַבְּלוּן. וְתַעְבְּדוּן צְלַם דְּמוּת כּוֹלָא. וְתַעְבְּדוּן דְּבִישׁ. קֳדָם יְיָ אֱלָהָךְ לְאַרְגָּזָא קֳדָמוֹהִי׃ כו. אַסְהֵידִית בְּכוֹן יוֹמָא דֵין יָת שְׁמַיָּא וְיָת אַרְעָא. אֲרֵי מֵיבַד תֵּיבְדוּן בִּפְרִיעַ. מֵעַל אַרְעָא. דְּאַתּוּן. עָבְרִין יָת יַרְדְּנָא. לְתַמָּן לְמֵירְתַהּ.

ת"א כי ה׳. כתובות קא סוטה יד ע"ז כד כה: כי תוליד. מגילה לא גיטין פח: ונושנתם. גיטין פח סנהדרין לח:

תפסיר הרס"ג

שבה כל מא נהאך ענה אללה רבך: (כד) לאן עקאב אללה רבך נאר אכאלה. הו אלטאיק אלמעאקב: (כה) ואד׳א אולדתם בנין ובני בנין. ועתקתם פי אלבלד. פאפסדתם. באן עמלתם פסלא מן כל שבה. ופעלתם אלשר. בין ידי אללה רבכם ואסכ׳טתמוה: (כו) קד אשהדת עליכם מן אליום אלסמאואת ואלארץ׳. אנכם סתבידון סריעא. ען אלבלד. אלד׳י אנתם עאברין אלארדן

נוה שלום

לעשותו עיין רש"י וראב"ע, וכן תיב"ע. (כד) כי ה׳ אלהיך, לאן עאקב אללה רבך, העונש מתכנה בלשון קנאה, ולפי שהעונש הוא כליון נתכנה באש שדרכה לאכול ולכלות, ושיעור הכתוב כי קנאת ה׳ אלהיך אש אוכלה הוא האל המקנה. והנה לשון קנאה כלפי הבורא יתעלה וכל הדומה לזה מהתארים והפעולות והמשלים הגשמים יוצאים הם מפישוטם לעולם לפי שזה נגד השכל המחייב שלא לדמות היוצר ליצוריו בשום פנים, עיין בפתיחה.

אבן עזרא

ויוציא אתכם להיותכם לו לעם נחלה בארץ שתעבדוהו רק אני לא אראה בטובה הזאת: על דבריכם. אתם סבבתם שלא אכנס לארץ כאשר פירשתי: (כג) השמרו לכם ועשיתם פסל. וכבר אמר כזה והטעם להוסיף אש אוכלה על כן אנכי מצוך: תמונת כל. כל דבר: אשר צוך. כאשר צוך או מלת צוך שלא לעשות כמו יעל העבים אצוה ויש אומר על צורת הככבים וזה רחוק בעיני: (כד) אש אוכלה הוא. בלי כ"ף הדמות והטעם כאש אוכלה הוא: אל קנא. לעבודת כוכבים וקנאתו תאכל כאש שלא תעזוב שורש וענף: (כה) כי תוליד בנים. אמר אל קנא ואחר כן באר מה יקרה להם אם יעשו פסל: ועשיתם הרע. בשאר המצות כמו לרצוח ולנאוף: (כו) העידותי בכם היום. י"א כי טעם עדות שמים וארץ המלאכים ובני אדם ואחרים אמרו על הגשם כטעם את שמיכם כברזל ואת ארצכם כנחושה והנכון בעיני להיותם עדים שיראום תמיד הם ובניהם כי הם עומדים כטעם כימי השמים על הארץ וכן שמעו הרים את ריב ה׳. וכן האבן הזאת תהיה בנו לעדה ושמא יטעון טוען כי שמים כעשן נמלחו וחביריו הטוען ער ולבו ישן: (כו) תאבדון. כמו תלמדון בעבור שאיננו סמוך:

אבי עזר

ותוחלתי וגו׳ לומר שעל רוב הטובות והשלום שנתתי לי נכשלתי וזה ותזנח נרגזות להשכיח תכלית נפשי ונשיתי גרוב שלום שהשפעת

בעל הטורים

שנאמר ובני ישראל יוצאים ביד רמה ועולא להם נוזלים מסלע והעמידו מלך שנאמר ויהי בישורון מלך: (כד) כי ה׳ אלהיך אש אוכלה הוא אל קנא כי תוליד. כמו לאמר כ"י שנים אחרי מותו יעבדו עכו"ם פסל מיכה: (כו) העידתי. מלא יו"ד אייתי

רשב"ם

(כו) את השמים ואת הארץ. ועצר את השמים והאדמה

רש"י

מהיכן יעבור אלא אף עצמותי אינם עוברי׳: (כג) תמונת כל. תמונת כל ר דבר: אשר צוך ה׳. אשר צוך ש שלא לעשות: (כד) אל קנא. מקנא לנקום ת אנפרדמנ"ט בלע"ז (אייפער) מתהרה על רוגזו להפרע מעכו"ם: (כה) ונושנתם. (סנהדרין לה) רמז להם שיגלו ממנה לסוף שמונה מאות וחמשים ושתים שנה א כמנין ונושנתם והוא הקדים והגלם לסוף שמונה מאות וחמשים והקדים שתי שנים לונושנתם כדי שלא יתקיים בהם כי אבד תאבדון וזהו שנאמר (דניאל ט) וישקוד ה׳ על הרעה ויביאה עלינו כי צדיק ה׳ אלהינו ב צדקה עשה עמנו שמהר להביאה שתי שנים לפני זמנה: (כו) העידתי בכם. הנני מזמינם

שפתי חכמים

ר ר"ל כל היכא דכתיב מלת כל בקרא יש תיבה אחריו שדבוק לו כגון בפרשה זו מלינו הרבה פעמים כל הימים כל משל לכך מפרש דהוה כאלו כתיב כל דבר: ש רצונו לפרש וכי לוה הקב"ה לעשות פסל ומפרש אשר צוך שלא לעשות: ת ר"ל לא שנקרא קנא מפני שיש בו קנאה ח"ו שאין שם לא קנאה ולא שנאה ולא תחרות אלא מפני שהוא מתחרה וקולף להתפרע מעובדי ע"ה וכיון שהנקמה היכה באה אלא מחמת הקנאה מ"ה כתיב אל קנא במקום אל נוקם: א דכתיב גבי בנין בית ראשון ויהי בשמונים שנה וארבע מאות שנה וגו׳ ועמידת בית ראשון היה ת"י שנה לא מהן ארבעים שנה שהיו במדבר דאף הם היו במנין דהקרא מונה מיציאת מצרים ונמצא שלא היו בארץ אלא תת"ן שנה ולא הגיעו למספר ונושנתם וכדפרש"י: ב ר"ל משום דלדיק ה׳ וישקוד ה׳ על הרעה ויביאה עלינו אלא לדקה היה מאת ה׳ שהקדים הרעה קודם זמן ונושנתם, ועי׳ בסנהדרין (דף לח):

דעת זקנים מבעלי התוספות

(כה) כי תוליד. כלומר שתאמרו כבר נתישנו בארץ ולא ירבה עוד כעס והשחתם הנני מעיד עליכם דברים שהם קיימים לעולם דהיינו שמים וארץ כי אבוד תאבדון ולא יועיל לכם מה שנתישנתם בה. ד"א פירשו רז"ל אם תהיו בארץ כמנין ונושנת"ם אבוד תאבדון ולדקה עשה לנו הקב"ה שהקדים שתי שנים המורכן למנין ונושנתם הה"ד וישקוד ה׳ על הרעה ויביאה עלינו כי צדיק ה׳ אלהינו:

למה פרט הכתוב בנים ובני בנים

(כה) כי תוליד בנים ובני בנים וגו׳. שלמה הע"ה אמר לפי שאין פתגם הרעה נעשה מהרה ע"כ מלא לב בני האדם לעשות רע, ואינו מרגיש שהקב"ה מאריך אפו וגבי דיליה באחרית הימים, ע"כ אמר כי תוליד בנים, ר"ל כאשר תראה כי תוליד בנים ובני בנים כדרך כל הארץ וגם תראה כי ונושנתם בארץ, שאתה יושב בארץ זה ימים רבים ישן נושן, ע"כ תחשבו בלבבכם בטח לא מלא הקב"ה עלינו שום אשמה, ע"כ תסירו מעט מעט מה׳ בתחלה והשחתם ועשיתם פסל, ואח"כ ועשיתם הרע בעיני ה׳, ר"ל ועשיתם מה שלבבכם חפץ אע"פ שהוא רע בעיני ה׳, ואח"כ תעשו רק להכעיסו, ע"כ אמר אשר לכם העידתי בכם היום וגו׳ שני דברים, א) כי הקב"ה לא יוותר מאומה, רק הוא מאריך אף, אבל גבי דיליה, ע"כ אבוד תאבדון, ב) וכאשר הקב"ה יתחיל לענוש, אז יהיו הצרות תכופות, ותהיה האבדה מהר בזמן קצר עד כי השמד תשמדון והפיץ ה׳ אתכם בעמים וגו׳ ועבדתם וגו׳, נמצא שיהיה אצלם שני ענינים, א) עזיבת ה׳, והוא צרות הנפש, ב) צרות עצמן, והוא צרות הגוף, וכאשר ישראל יתנו אל לבם לשוב לה׳, על איזה דבר יבקשו תחלה. אם על צרות עצמן, על צרות הגוף, או על עזיבת ה׳, על צרות הנשמה, ויאמר להם משה רע"ה בדרך צלה ובקשתם משם, כשתבקשו משם, תבקשו את ה׳ אלהיך, תבקשו תחלה והעיקר שה׳ יהיה אלהיך, ואם כן תבקשו ומלאת, בעת תמלא הכל, אבל זה יהיה דלא ששתי מרמה, ולא יהיה כמאמר ישעיה ע"ה בפיו ובשפתיו כבדוני ולבו רחק ממני, רק כי תדרשנו יהיה בכל לבבך ובכל נפשך, בצר לך וגו׳ העיקר הוא ושבת עד שה׳ יהיה אלהיך ושמעת בקולו אז אל רחום ה׳ וירחם עליך מלך עלמין ועוד יזכור לך את ברית אבותיך להטיבך

נחל קדומים

כרבים: כו (ט) העדותי בכם היום וגו׳ כי אבד תאבדון מהר וגו׳ לא תאריכון ימים עליה כי השמד תשמדון. שמעתי בשם החכם רבי שלום אביו של הרב המובהק כמה"ר בנימין מעלי הכהן ז"ל במ"ש צדקה עשה הקב"ה שהקדים שתי שנים למנין ונושנתם דאם שהו כמנין ונושנתם לא היה להם תקומה. וז"ש העדותי וכו׳ כי אבד תאבדון מהר קודם מנין ונושנתם. ואי תימא למה לז"א לא תאריכון ימים פי שנים שנתים ימים שאם תהיו עוד שתי שנים כמנין ונושנתם כי

מסורת הקריאה

העמיד הסימן שלא במקומו והיה לו להעמידו על מלת ועשיתם, וכוונת המסורה ג׳ פסוקים בכל חד מנהון אית ביה מלה חדא תרי זימני חדא מנהון מלעיל וחדא מלרע, וסי׳ א׳ ועשיתם קדמא דפסוק הוא מלעיל בדין נסוג אחור [אעפ"י שהוא נגד הכלל שכתבו המדקדקים כל כינוי תם תן הוא מלרע, עי׳ מש"כ ויקרא כ׳ כ"ו במלת והייתם,] חבירו ועשיתם בתרא בפסוק הוא מלרע כמשפטו, ב׳ עורי עורי (שופטים ה׳ י"ב) ב׳ הראשונים מלרע וב׳ האחרונים מלעיל, ג׳ כפורי זהב (עזרא א׳ י׳) מלרע ושם בפסוק כפורי כסף מלעיל בדין נסוג אחור: וקשה הרי יש עוד בזכרי׳ ו׳ י׳ ובאת אתה

מרפא לשון

ובזה ידמה שהכוכב הוא הגורם לתחתונים למדה ההיא, ואינו כן, אלא התחתונים הם שגרמו לעצמם אותה מדה מחמת התנהגותם בה תחלה. תדע שאדם שעדיין היא סכל ופתי יקבל כח שבתי ויאמרו חכמי התולדת שהוא בחלקו ואם ילמדוהו המלחמה ויצא לצבא צבא יאמרו שהוא בחלק מאדים, ואם יחזור מהנהגה זו וילמדוהו חכמה יאמרו שהוא בחלק צדק או כוכב, וכן במקומות שאם יעשו מקום א׳ בית הסוהר יאמרו שהוא בחלק שבתי ואם ישנו אתו לבית תפלה יאמרו שהוא בחלק צדק, ואם ישנו אותו אח"כ לבית מטבחים יאמרו שהוא בחלק מאדים וכן כמה פרטים ומן הפרטים תקיש לכללים, מאומות, ומלכיות, ואקלימים, ולכן מש"ה אשר חלק ה׳ א׳ אותם לכל העמים הכוונה שבמה שלקח ישראל לחלקו והוציאם מתחת רשות הכוכבים והמזלות ולא עשה כן לכל גוי אלא הניחם להתנהג כרצונם הוא כאלו חלק והזמין להם הכוכבים והמזלות להיות להם לאלוהות, שהרי מפני שאין עליהם עול מלכות שמים ילכו לעבוד איזה כוכב ומזל שהוא כנגד מדתם ומוסיף להם כח בה כדי להועיל להם כפי דרכם. כה) כי תוליד בנים, ארי תילדון. ה"ג ול"ג תולדון וכן הוא בלה"ק ועירד ילד

לְרִשְׁתָּהּ לֹא־תַאֲרִיכֻן יָמִים עָלֶיהָ כִּי
הִשָּׁמֵד תִּשָּׁמֵדוּן׃ כז וְהֵפִיץ יְהוָה
אֶתְכֶם בָּעַמִּים וְנִשְׁאַרְתֶּם מְתֵי
מִסְפָּר בַּגּוֹיִם אֲשֶׁר יְנַהֵג יְהוָה אֶתְכֶם
שָׁמָּה׃ כח וַעֲבַדְתֶּם־שָׁם אֱלֹהִים
מַעֲשֵׂה יְדֵי אָדָם עֵץ וָאֶבֶן אֲשֶׁר
לֹא־יִרְאוּן וְלֹא יִשְׁמְעוּן וְלֹא יֹאכְלוּן
וְלֹא יְרִיחֻן׃ כט וּבִקַּשְׁתֶּם מִשָּׁם אֶת־
יְהוָה אֱלֹהֶיךָ וּמָצָאתָ כִּי תִדְרְשֶׁנּוּ
בְּכָל־לְבָבְךָ וּבְכָל־נַפְשֶׁךָ׃ ל בַּצַּר לְךָ
וּמְצָאוּךָ כֹּל הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה
בְּאַחֲרִית הַיָּמִים וְשַׁבְתָּ עַד־יְהוָה
אֱלֹהֶיךָ וְשָׁמַעְתָּ בְּקֹלוֹ׃ לא כִּי אֵל
רַחוּם יְהוָה אֱלֹהֶיךָ לֹא יַרְפְּךָ וְלֹא
יַשְׁחִיתֶךָ וְלֹא יִשְׁכַּח אֶת־בְּרִית
אֲבֹתֶיךָ אֲשֶׁר נִשְׁבַּע לָהֶם׃ לב כִּי

תרגום אונקלוס

לָא תֵירְכוּן יוֹמִין עֲלַהּ אֲרֵי אִשְׁתֵּצָאָה תִשְׁתֵּיצוּן׃ כז. וִיבַדַּר יְיָ יָתְכוֹן בֵּינֵי עַמְמַיָא. וְתִשְׁתְּאֲרוּן עַם דְּמִנְיָן בְּעַמְמַיָא דִּידַבַּר יְיָ יָתְכוֹן לְתַמָּן׃ כח. וְתִפְלְחוּן תַּמָּן לְעַמְמַיָא פָּלְחֵי טַעֲוָתָא עוֹבַד יְדֵי אֱנָשָׁא אָעָא וְאַבְנָא דְּלָא חָזַן וְלָא שָׁמְעִין וְלָא אָכְלִין וְלָא מְרִיחִין׃ כט. וְתִתְבְּעוּן מִתַּמָּן יָת דַּחַלְתָא דַּיְיָ אֱלָהָךְ וְתַשְׁכַּח אֲרֵי תִבְעֵי מִן קֳדָמוֹהִי בְּכָל לִבָּךְ וּבְכָל נַפְשָׁךְ׃ ל. כַּד תֵּיעוֹק לָךְ וְיַשְׁכְּחוּנָּךְ כֹּל פִּתְגָמַיָּא הָאִלֵּין בְּסוֹף יוֹמַיָּא וּתְתוּב לְדַחַלְתָא דַּיְיָ אֱלָהָךְ וּתְקַבֵּיל לְמֵימְרֵיהּ׃ לא. אֲרֵי אֱלָהָא רַחֲמָנָא יְיָ אֱלָהָךְ לָא יִשְׁבְּקִנָּךְ וְלָא יְחַבְּלִנָּךְ וְלָא יִתְנְשֵׁי יָת קְיָמָא דַּאֲבָהָתָךְ דְּקַיֵּים לְהוֹן׃ לב. אֲרֵי

ת"א כי שאל נא. תענית יח:

תפסיר הרס"ג

אליה לתחווה. ולא תטול מדתכם פיה. בל אנפאד'א תנפד'ון׃ (כז) ויבדדכם פי מא בין אלאמם. ותבקון רהט ד'ו אחצא. פי מא בין אלאמם. אלד'י יסוקכם אללה אלי' ת'ם׃ (כח) ותכ'דמון ת'ם מעבודאת. מן צנעה' אידי אלנאס. מן כ'שב וחגארה. מא לם תבצר ולא תסמע. ולא תאכל ולא תשתם׃ (כט) פתטלבו מן ת'ם אללה רבכם ותגדוה. אד' תלתמסוה. בכל קלבך ונפסך׃ (ל) ואד'א צ'אק בך. ונאלתך. גמיע הד'ה אלאמור פי אכ'ר אלאיאם. פתטלב אללה רבך. ותקבל אמרה׃ (לא) לאן אללה רבך טאיק רחום. לא יכ'ליך ולא יתרכך. ולא ינסא עהד אבאיך. אלד'י קסם בה להם׃ (לב) ואלאן

נוה שלום

(כח) ועבדתם שם אלהים, ותכ'דמון, תרגם ועבדתם כמו ועבדתני חנם, ויעבידו מצרים, ור"ל שיעבדו במלאכת ע"ז כגון בנין במות והקמת מצבות ונטיעת אילנות בפרדסים של ע"ז וכדומה כי ילחצום לעשותם הגוים אשר הם נפוצים בארצם. (לא) לא ירפך, לא יכ'ליך, לשון עזיבה כמו הרפה לה, הרף ממני, וכמו כן תרגם ולא ישחיתך, ולא יתרכך כהוראת הענין וא"א לתרגם ולא ישחיתך מלשון השחתה שכבר הבטיח לא ירפך. ואם כן הענין מורה שהבטחה אחת היא שלא יעזבך והכפל לחזוק, ובתיקון זה נשנית הבטחה זאת בשני פסוקים

אבן עזרא

(כז) מתי מספר. פירשתיו: (כח) יראון וישמעון. הזכיר הארבעה הרגשות ואין צורך להזכיר החמישית כי היא עבה מכולם ועוד כי היא שורש חיי הגוף ואל תתמה על מלת ובקשתם ומצאת כי ידבר לרבים ולגוי אחד או לאדם אחד: (כט) בכל לבבך. עוד אפרשנו: ירפך. הפך יחזקך: (לב) כי שאל נא

אבי עזר

לי נשיתי טונה היינו טונת עולם עומד ואומר אבד נאחי כי פשענו להאמין בנאחיות ותוחלתי מה' לעתיד כי אמרנו נגזרנו ולית דין ודיין ומקרה אחד לצדיק ולרשע ואתה ה' תזכור עניי ומרודי לכפר על כל אשר העוינו. והמקונן מדבר כאלו ה' לנגדו ונמר מיילל לאחר בלשון נכח ונסתר על מדרגה עליונה כטעם כל הברכות טוב ה' לקויו ולצדיקים ואל תתמה על התפך ברואותנו צדיקים שמגיע להם כמעשה הרשעים כי אתה ה' לנפש תדרשנו שעיקר כוונתך לדרוש ולהיטיב לנפש הצדיק והגוף הוא טפל ולא דברה תורה בווחים והארכתי לדבר בדברי הכמינו ז"ל בפרק נווה מדליקין על פסוק ותזנח משלום נפשי ופה אין מקום

רשב"ם

'א תתן את יבולה: (כח) ועבדתם שם. כתרגומו: ולא יריחון. *בדבר ואין רוח בפיהם:

בעל הטורים

כיה י' לפרסומי למילתא: (כז) בעמים. בגימט' בין הכלויים: בגוים. בגימט' ובמדי: ינהג. בגימט' ביון: שמה. בגימטריא מרומיים. הרי למווים כאן ד' גלוים: (כח) ועבדתם שם אלהים. והינו הומר אלהים אחרים כמו בכ"ע דמה ישראל שבח"ל עובדי פכו"ם.

שפתי חכמים

ג כלומר והיו עדי התראה לא עדי עבירה שהרי עדיין לא עשו הרע בעיני ה': ד דק"ל משום שהפין ה' אותם בין העמים מ"ה יעבדו ותירץ כתרגומו כו': ה מפני שהקל ממנו סועל עומד כמו הנה לא רפה היום לעזוב רפתה היום לעזוב רפתה רותם פ"כ פי' לא ירפך שהוא מבנין הפעיל ויצא לשני ופירושו לא יתן לך רפיון, לא"ס: ו פו"א תחת הפל"ף וסת"ח תחת הרי"ש דהוס דפואס אבל הפואה דנקוד ארפנו בפת"ח תחת הפל"ף ושו"א תחת הרי"ש ל' רפיון הוא: ז דפירושו תן לה

רש"י

להיות עדים ג שהתריתי בכם: (כח) ועבדתם שם אלהים. כתרגומו משאתם עובדים לעובדיהם ד כאלו אתם עובדים להם: (לא) לא ירפך. מלהחזיק בך בידיו ולשון לא ירפך לשון לא יפעיל הוא לא יתן לך רפיון ה לא יפריש אותך מאצלו וכן אחזתיו ולא ארפנו (שיר ג) שלא ננקד ארפנו ו כל לשון רפיון מוסב על לשון מפעיל ומתפעל כמו (מלכים ב ד) הרפה לה ז תן לה רפיון

דעת זקנים מבעלי התוספות

(לב) כי שאל נא וגו'. כלומר אם תשאל מפני מה מקפיד הקב"ה עליהו יותר מכל האומות כי תשאל גם טעים לפסוקים.

מרפא לשון

מחויאל וכמהו רבים ותר"י אלד ואני זקנתי, אוליד. כח) ועבדתם שם אלהים, ותפלהון תמן לעממיא. מתרגם כן כי א"א שכוונת הכתוב להיות כפישוטו, שהרי אמר אח"כ ובקשתם משם את ה' אלהיך ומצאת, ואלו כבר הם עע"ז כגוים הרי כבר נטמעו ולא יתקייב ובקשתם משם. ומטעם זה מתרגם חברו בפ' כי תבא ועבדת שם אלהים עץ ואבן לעממיא פלחי טעותא וטעמו פירש"י ז"ל לפי שהם עובדים לעובדיהם כאלו הם עובדים להם. אשר לא יראון וגו'. דלא חזן ולא שמעין וגו'. כתב היא"ר ז"ל שהוא מוסב על מה שהוא לשון זכר לא על טעות ואחריו הלך בעל ס' בל"ג, ובחנם עקמו התרגום שאינו מוסב אלא על טעות בדרכו הישרה וכפי ל' המקרא, ומה מאד יתמה הרואה איך יאמר שהוא מוסב אל העמים דלא חזן ולא שמעין וכו' שא"כ הם מתים ואין זה נכון להשחית תאר התרגום ולהפכיד כוונתו בשביל דקדוק קל שהיל"ל דלא חזן ולא שמעין וכו' בלשון נקבה, אבל נעמידנו על מכונו הראוי לו ונלמד ממנו שדרך התרגום להניח הלשון על לה"ק בקצת מקומות ונבקש טעם לזה אם נמצא, אם רק הוא ממנו. כט) ובקשתם משם, ותתבעון. כי תדרשנו, ארי תבעי מן ק'. הא' תתבעון ל' תביעה מעשית והב'

מסורת הקריאה

ובאת הראשון מלרע והשני מלעיל: ועשיתם, מלעיל, תמונת, מלעיל: (כז) העידתי, הנגינה בדלי"ת: (ל) בצר לך, נמסר י"ד זקפין, עיין בראשית ג' י"א מש"כ שם: (לא) כי אל. נמסר עליו ג' בטעם בתו, ואין לומר דכוונתה על מלת כי שהוא במונח, הרי רבים הם ואפי' קודם מהפך מצינו הרבה מלות כי במונח, וע"כ צ"ל דהכוונה על מלת כי במונח שקודם מלת אל שהוא במהפך, וא"כ צ"ל דמלת בתו' שבמס"ק הוא טעות, שהרי בתורה ליתא כ"א דין, וכצ"ל ג' בטעם, א' דין, ב' כי אל דעות (ש"א ב' ג') ג' כי אל אנכי (הושע י"א ט'): (לב) היו, מלרע: הנהיה, היו"ד בקמץ: (לג) השמע.

חומת אנ"ך

הפוכין שעוד שיתהפך שיחזור הדבר כמו שהיה ודוק היטב: (לג) השמע עם קול אלהים וכו' או הנסה אלהים וכו'. יש להרגיש זהו"ל לומר ברישא או הנסה ואח"כ השמע עם. ואפשר דרמז די"ת היה בכות התורה

נחל קדומים

השמד תשמדון ולא תהיה תקומה לכן אני מקדים: לד (יוד) או הנסה אלהים לבא לקחת לו גוי מקרב גוי במסות וגו'. אפשר במ"ש מאי

כי שאל נא לימים ראשנים אשר היו לפניך למן היום אשר ברא אלהים אדם על הארץ ולמקצה השמים ועד קצה השמים הנהיה כדבר הגדול הזה או הנשמע כמהו:
לג השמע עם קול אלהים מדבר מתוך האש כאשר שמעת אתה ויחי:
לד או הנסה אלהים לבוא לקחת לו גוי מקרב גוי במסת באתת ובמופתים ובמלחמה וביד חזקה ובזרוע נטויה ובמוראים גדלים ככל אשר עשה לכם יהוה אלהיכם במצרים לעיניך:

סבתרי טעמי

תרגום אונקלוס

שְׁאַל כְּעַן לְיוֹמַיָּא קַדְמָאֵי דַּהֲווֹ קֳדָמָךְ. לְמִן יוֹמָא דִּבְרָא יְיָ אָדָם עַל אַרְעָא. וּלְמִסְיָפֵי שְׁמַיָּא וְעַד סְיָפֵי שְׁמַיָּא. הַהֲוָה. כְּפִתְגָּמָא רַבָּא הָדֵין. אוֹ הַאִשְׁתְּמַע דִּכְוָתֵיהּ: לג. הַשְׁמַע עַמָּא קָל מֵימְרָא דַּיְיָ. דִּימַלֵּיל מִגּוֹ אִישָׁתָא. כְּמָא דִּשְׁמַעְתָּא אַתְּ וְאִתְקַיֵּים: לד. אוֹ נִסִּין עֲבַד יְיָ. לְאִתְגְּלָאָה. לְמִפְרַק לֵיהּ עַם מִגּוֹ עַם. בְּנִסִּין בְּאָתִין וּבְמוֹפְתִין וּבִקְרָבָא. וּבִידָא תַּקִּיפְתָּא וּבִדְרָעָא מְרָמְמָא. וּבְחֶזְוָנִין רַבְרְבִין. כְּכֹל. דַּעֲבַד לְכוֹן יְיָ אֱלָהֲכוֹן. בְּמִצְרַיִם לְעֵינֵיכוֹן: לה. אַתְּ אִתַּחֲזִיתָא

ת"א או הנסה. ברכות מא מגילה יא:

תפסיר הרס"ג

פאסאל עץ אלאייאם אלאואיל אלד'י סלפת מן קבלך. מן יום כ'לק אללה אדם עלי' אלארץ'. ומן טרף אלסמא אלי' טרפהא. הל כאן קט מת'ל הד'א אלאמר אלעצ'ים. או סמע מת'לה: (לג) והל סמעת אמה צות אללה. מכלמהא מן וסט אלנאר. כמא סמעת אנת פעאשת: (לד) או רפע אללה לה עלמא. באן צ'הר פתכ'לץ לה אמה מן בין אכ'רא. באעלאם ואיאת ובראהין ומלחמה. ויד שדידה וד'ראע ממדודה. ומכ'אוף עצ'ימה. כמא צנע לכם אללה רבכם. במצר בחצ'רתכם:

נוה שלום

לקמן לא ו ח. (לב) הנהיה, הל כאן קט, מלת קט תורה על העדר היות הדבר לשעבר ותרגם באיוב מני עד, מנד' קט. (לג) מדבר, מכלמהא, מדבר אליהם, כמ"ש את הדברים האלה דבר ה' אל כל קהלכם. (לד) או הנסה, או רפע אללה לה עלמא, תרגם הנסה בשני פנים, מלשון נשא ומלשון נס כמו ושים אתו על נס, ארים נסי, והוא דבר שמעמידים אותו בראש גבעה או במקום גבוה שיראו אותו הכל, וזהו שה' נשא לכבודו נס להראות שהציל לו גוי וכו'. ובמוראים גדולים, ובמכ'אוף, עיין לקמן לד יב.

אבן עזרא

לימים. שאל עתה: למן היום. למ"ד נוסף וכן רבים או היא דרך צחות: ולמקצה השמים. רמז לאויר כאשר פירשתי שיש לו קצות: הנהיה. בימיו: או הנשמע כמוהו. ומה הוא ששמע עם: (לד) או הנסה אלהים. י"א שהוא לשון חול וחלילה חלילה רק לשון קדושה: הנסה. כדרך בני אדם כדי שיבינו השומעים: במסת. שם כלל או טעמו במסות שהיו באותות כמו ויעש האותות לעיני העם: ובמופתים. עשר מכות וכתיב ומשה ואהרן עשו: ובמלחמה. יתכן על הריגת הבכורים ושפטים באלהי מצרים: וביד חזקה. שיצאו ישראל ביד רמה ובזרוע נטויה על טעם בעמוד אש וענן: ובמוראים גדולים. טביעת פרעה וחילו עם בקיעת הים לישראל: במצרים. באנשי מצרים:

אבי עזר

אתי להאריך: (כג) (תמונת כל. כל דבר) כמו ומלובשים בגדים. בגדים חמודות. ימותו אנשים. אנשים בחורים: (כו) (ושמא יטעון טוען כי שמים וארץ נמלאו הטוען ער ולבו ישן) לדעתי דברי הרב כפשוטו כיון שרמז ברישא כי השמים והארץ עדים בדבר ואם הם נמלאו ויבלו הלא אז גם אדם אין בארץ על מי יעידון אז ודברי מוטע לא נראין לי: שם (תאבדון כמו

בעל הטורים

עכו"ם בטהרה הם: (לד) או הנסה. בזה הפסוק יש כל האלפא ביתא שרצה הקב"ה ליתן להם התורה במצרים אלא שאמרה מדת הדין נסה אותם תחלה. לכך הנסה ב' טעמ', הכא, ואידך הנסה דבר אליך תלאה. שאמרה מדת הדין נסה אותם קודם שתשמיעם דבריך. והפסוק מתחיל באל"ף ומסיים בכ"ף אך טוב לישראל וסוא עולה כמה אסיה אשר נגלה בו למשה להוציאם ממצרים וכו מכה לעכו"ם שנאמר ואף אותך. ז' דברים מוזכרים כאן. במסות, באותות, במופתים, במלחמה, ביד חזקה, בזרוע נטויה, במוראים גדולים. כנגד ז' ימים שמשה כל מכה ומכה וכנגד ז' ימים של פסח: במצרים לעיניך. וסמיך ליה אתה הראת.

רש"י

(דברים ט) הרף ה ממני התרפה ממני: (לב) לימים ראשונים. על ימים ט ראשונים: ולמקצה השמים. וגם שאל לכל הברואים אשר מקצה אל קצה זהו פשוטו (חגיגה יב) ומדרשו מלמד על קומתו של אדם י שהיתה מן הארץ עד כ השמים והוא השיעור עצמו אשר מקצה ל אל קצה: הנהיה כדבר הגדול הזה. ומהו הדבר הגדול השמע עם וגו': (לד) הנסה אלהים. הכי עשה נסים שום אלוה לבא לקחת לו גוי וגו'. כל ההי"ן הללו תמיהות הן לכך נקודות הן בחט"ף פת"ח הנהיה הנשמע הנסה השמע: במסות. ע"י נסיונות הודיעם גבורותיו כגון (שמות ח) התפאר עלי אם אוכל לעשות כן הרי זה נסיון: באותות. בסימנין להאמין שהוא שלוחו של מקום כגון (שם ד) מה זה בידך: ובמופתים. הם נפלאות שהביא עליהם מכות מופלאות: ובמלחמה. כים שנאמר (שם

שפתי חכמים

לפיון היינו מפעיל: ח דפירושו התרפה ממני התפעל: ט פי' משום דימים אין נשאלין: י כדכתיב בקרא אשר ברא אלהים אדם על הארץ: כ ולמקצה השמים כלומר קומתו של אדם היתה מן הארץ עד השמים דלפי פשוטו מאי אהני דכתיב ולמקצה השמי': ל ר"ל פע"פ דבקרא משמע מתחלת עולם עד סוף עולם בארכו כדכתיב ולמקצה השמים עד קצה השמים וגם ע"כ משמע שמהארץ עד השמים קומתו היתה כדכתיב על הארץ ולמקצה השמים הא כיצד אלא והוא השיעור כו' כלומר הכל שיעור אחד הוא שמקיף השמים היינו גלגל השמים הוא קצה אחד ומרכז השמים שהוא הארץ הוא קצה האחר והיינו מן השמים אל הארץ וחד שיעורא הוא והוי כאלו אמר מקצה השמים ועד קצה השמים פירושו מן השמים ועד הארץ ולפ"ז מן הארץ עד לרקיע נקרא על הארץ ולמקצה השמים ונקרא ג"כ למקצה השמים ועד קצה השמים ונקרא ג"כ מסוף העולם ועד סופו ואין הבדל ביניהם

דעת זקנים מבעלי ההוספות

כלומר אם עשה כך שום אומה בעולם או הנסה אלהים וגו' כל זה שאל: (לד) ובמלחמה. הוא קורא ים סוף מלחמה משום דכתיב ה' ילחם לכם:

טעם על הנסים והנפלאות שהיו בי"ם

(לד) או הנסה אלהים לבוא לקחת לו גוי מקרב גוי וגו'. שלמה הע"ה אמר חנוך לנער ע"פ דרכו גם כי יזקין לא יסור ממנו, מאמת כי קשה מאד אצל האדם לשנות דרכו וטבעו ממה שהורגל מנעוריו, כמאמר העולם כאשר לשבעים כן לשבעים, ומי שהורגל מנעוריו במדות רעות ובמעשים רעים קשה עליו מאד לעזוב דרכו, ואולי אחד מני אלף יוכל לשלוט ברוחו באמצע ימיו בעוד כחו עליו לשבור תאותיו שהורגל בהם, ומכ"ש אומה שלמה, אבל הקב"ה הוציא את ישראל ממצרים גוי מקרב גוי הללו עובדי ע"ז והללו עובדי ע"ז, ומכ"ז השליכו כלם כל הרגלם וכל תאותיהם וכל דעותיהם למשוך אחרי ה' ומצותיו, וכל זה לא יוכלו לעשות אלהי העמים לגוייהם, מאמת שלא יוכלו לעשות אותות ומופתים, כי לכא השמים שהאומות עובדים להם המה מסורים בידו של הקב"ה לדרכי הטבע, אבל הקב"ה יכול לעשות אותות ומופתים ומלחמות, ע"כ תיכף כאשר ראו עם בני ישראל את גדלו ואת ידו החזקה של הקב"ה תיכף נמשכו אחרי ה':

נחל קדומים

שנא קמאי דמתרחיש להו ניסא דמסרי עצמייהו על קדושת השם, וזהו התימא הנשכח כדין לקחת גוי מקרב גוי דמה אלו עע"ז וכו'

מסורת הקריאה

בב' טעמים, השי"ן במונח והעי"ן במרכא, ולכן שמו שני טעמים להפריש בין שתי אותיות הדומות זו בסוף המלה וזו בראשי'

מרפא לשון

תבעי ל' בקשת הלב ובקצת נוס' ישנות גריס יתתבע בל"י ודייקא שהרי מכאן ואילך כל הפסוקים מדברים בל"י. ל) בצר לך, כד תיעוק. ה"ג דלא כנ"א כד ייעוק וכמ"ש היא"ר ז"ל ותי"ו הנקבה רומז אל הצרה עצמה כלומר כד תיעוק לך עקתא וכמ"ש בפ' וישלח (לב ח') ויצר לו דמתרגם ועקת ליה. לד) או הנסה אלהים, או נסין עבד ה'. ה"ג ולא כדפוסים דעבד, ושיבוש הוא בהם, וצ"ל למה לא תרגם או הנסין עבד ה' כלשון הכתוב, וי"ל שסמך על ה"א התימה שבפ' הקודם השמע עמא שהיא בתחלת הענין ומשמשת לכולו. ובמוראים גדלים, ובחזונין רברבין. לכאורה נראה שהתרגום היפך המקרא שלשון המקרא ובמוראים מלשון יראה ולשון התרגום ובחזונין מל' ראייה, אבל לא יתכן שיהיה ל' המקרא ובמוראים מל' יראה מכמה טעמים הא' שאין דרך לרבות במנין היראה כמו ומוראכם וחתכם שלא יאות לומר ומוראיכם בל' רבים. הב' מפני שאין זה שבח אם נסה ה' לקחת לו גוי במוראים וקול פחדים דא"ב אונס הוא זה ומדרך השנאה ולא מאהבה מפני שבכ"מ שנאמר ובמוראים גדולים או ובמורא גדול הוא סמוך לאותות ומופתים ודבר הלמד מענינו שהוא מל' ראייה שזהו מענין האותות והמופתים. ה"ג מפני שמסיים הכתוב עליהם ככל אשר עשה לכם ה' אלהיכם במצרים לעיניכם, ולא יפול זה על היראה שאין נראית לעינים, וכן בסיום התורה ולכל המורא הגדול אשר עשה משה לעיני כל ישראל שלא יתכן להיות מורא זה ל' יראה מפני שאינו נראה לעיני כל ישראל ומכל זה מוכח כי שם מורא זה נגזר מל' ראייה ודומה כמו שנגזר מל' יראה מפני שבניינם דומה באותיותיהם כי ירא או ראה שרשם ב' אותיות רי"ש אל"ף ואות ג' המתחלפת נחה לכן השם הנגזר מהם הוא מורא בין מל' יראה בין מל' ראייה ולזה תרגמו חזונא הזונין, אי יתכן שטעמו שהכתוב הזכיר המסובב במקום סיבתו כי בסיבת המראות הנוראות יפול בלב הרואים יראה ופחד מהב"ה ולזה קראם הכ' מוראים והעיקר בכוונת הענין הוא

לה אַתָּה הָרְאֵתָ לָדַעַת כִּי יְהוָה הוּא
הָאֱלֹהִים אֵין עוֹד מִלְּבַדּוֹ׃ לו מִן־
הַשָּׁמַיִם הִשְׁמִיעֲךָ אֶת־קֹלוֹ לְיַסְּרֶךָּ
וְעַל־הָאָרֶץ הֶרְאֲךָ אֶת־אִשּׁוֹ הַגְּדוֹלָה
וּדְבָרָיו שָׁמַעְתָּ מִתּוֹךְ הָאֵשׁ׃ לז וְתַחַת
כִּי אָהַב אֶת־אֲבֹתֶיךָ וַיִּבְחַר בְּזַרְעוֹ
אַחֲרָיו וַיּוֹצִאֲךָ בְּפָנָיו בְּכֹחוֹ הַגָּדֹל
מִמִּצְרָיִם׃ לח לְהוֹרִישׁ גּוֹיִם גְּדֹלִים
וַעֲצֻמִים מִמְּךָ מִפָּנֶיךָ לַהֲבִיאֲךָ
לָתֶת־לְךָ אֶת־אַרְצָם נַחֲלָה כַּיּוֹם
הַזֶּה׃ לט וְיָדַעְתָּ הַיּוֹם וַהֲשֵׁבֹתָ אֶל־
לְבָבֶךָ כִּי יְהוָה הוּא הָאֱלֹהִים
בַּשָּׁמַיִם מִמַּעַל וְעַל־הָאָרֶץ מִתָּחַת
אֵין עוֹד׃ מ וְשָׁמַרְתָּ אֶת־חֻקָּיו וְאֶת־

ת"א אתה הראת. ר"ה לב: אין עוד. סנהדרין כז חולין ז: וידעת היום. ר"ה לב גיטין כז:

תרגום אונקלוס

למדע . ארי יי הוא אלהים . לית עוד בר מניה : לו. מן שמיא . אשמעך ית קל מימריה לאלפותך . ועל ארעא . אחזיך ית אישתיה רבתא . ופתגמוהי שמעתא מגו אישתא : לז. וחלף . ארי רחים ית אבהתך . ואתרעי בבניהון בתריהון . ואפקך במימריה . בחיליה רבא ממצרים : לח. לתרכא . עממין . רברבין ותקיפין . מנך מן קדמך . לאעלותך . למתן לך ית ארעהון . אחסנא כיומא הדין : לט. ותדע יומא דין . ותתיב ללבך . ארי יי הוא אלהים . דשכינתיה בשמיא מלעילא . ושליט על ארעא מלרע . לית עוד : מ. ותטר ית קימוהי וית

תפסיר הרס"ג

(לה) פאנת יגב עליך אן תעלם. אן אללה הו אלאלאה. לא ג'ירה ולא סואה: (לו) ומן אלסמא: אסמעך צותה ליודבך. ועלי' אלארץ' אוראך נארה אלעצ'ימה. וסמעת כלאמה מן דאכ'להא: (לז) וד'אלך בעד מא אחב אבאיך. ואכ'תאר נסלהם מן בעדהם. ואכ'רגך ברצ'אה. בקותה אלעצ'ימה מן מצר: (לח) ליקרץ' אממא. אכת'ר ואעצ'ם. מנך מן בין ידיך. לידכ'לך. ליעטיך בלדהם. נחלה כמא תרי אליום: (לט) פאעלם ד'אלך. וארדדה פי קלבך. אן אללה הוא אלאלאה. פי אלסמאואת אלעליא. ואלארץ' אלספלא. לא סואה: (מ) ואחפץ' רסומה וצאיאה.

נוה שלום

(לה) אתה הראתה לדעת, פאנת יגב עליך, תרגם הראת לדעת כמו ראוי לך לדעת ודבק לפסוק שלפנינו. והענין מאחר שעשה ה' המסות האותת והמופתים, וכו'. וכעין זה תיב"ע. (לו) ליסרך, ליודבך, ללמדך מוסר, וכת"א, ועיין לקמן כא יח. (לז) ותחת כי אהב, וד'אלך בעד מא אחב וכו', וזה שהשמיעך את קולו וכו' ודבריו שמעת וכו' היה אחר שאהב את אבותיך ויבחר וכו' ויוציאך וכו', כפי סדר הכתובים בספר שמות, ותבא מלת תחת במקום אחר כמו והכהן המשיח תחתיו. בפניו, ברצ'אה, וכן תיב"ע. וכבר נתבאר שתיבת פנים תבא על

אבן עזרא

(לה) הראת. מבנין שלא נקרא שם פועלו והטעם כי כל אלה הראך האלהים עד אשר תדע כי הוא האלהים לבדו: וטעם אין עוד. כאשר רמזתי בפירוש קהלת בפסוק וגבוהים עליהם על כן מלת אין עוד ומלת אלהים פירשתים בפרשת וישמע יתרו כתוב וידבר אלהים והאלהים יעננו בקול בא האלהים אשר שם האלהים כי המדבר היא אלהים כי יש מי שלא יבין דרך קצרה והוא סוד עמוק: (לו) ליסרך. על כן השמיעך את קולו שתירא ממנו כאשר אמרו ואל ידבר עמנו אלהים פן נמות והנה פחדת בעבור העינים והאזנים ועוד לדבר אחר השמיעך את קולו בעבור כי אהב את אבותיך הם השלשה: (לז) ויבחר בזרעו. רמז ליעקב כי אם אמר בזרעם יכנסו עמנו שמנה גוים: ויוציאך בפניו. בכעס שכעס על מצרים וי"א כמו ומלאך פניו הושיעם ולפי דעתי שהוא כמו ופניך הולכים בקרב: (לח) כיום הזה. קרוב מהיום הזה והאמת שהוא רמז על אשר נחלו ארץ שני מלכי האמורי כי ראובן

רשב"ם

(לז) ויוציאך בפניו. ועברתי בארץ מצרים וה' הולך לפניהם יומם: (לח) כיום הזה, שכבר התחלתם לירש את ארץ סיחון ועוג:

בעל הטורים

כשעשית שפטים במלכים ובאלהיהם. ה דעתם כי אתה ה': (לה) הראת. ב', דין, ואידך כאשר הראת בהר. שהראה להם שמים ושמי השמים וראו שאין אלא רשות אחד: (לו) הראך את אשו הגדולה. וסמיך ליה ותחת כי אהב את אבותיך, לומר כל מה שהראה למשה הראהו בזכות אבות: (לז) ותחת. ב', דין, ואידך ותחת רגליו. וזהו שאמרו האבות הן הן המרכבה וזהו ג"כ מתוך האש ותחת כי אהב לומר שהם תוך האש של שכינה: (לט) אין עוד ושאר קרינן ואין עוד וי"ו יתירה והם ו"ה בקריים. וי"ה אדון כל הארץ כנגד ו' קצוות מעלה ומטה וארבע רוחות: (מ) סמך ושמרת את חקיו ואת מצותיו לאז יבדיל.

רש"י

יד) כי ה' נלחם להם: (לה) הראת. כתרגומו אתחזיתא נ כשנתן הקב"ה את התורה פתח להם שבעה רקיעים וכשם שקרע את העליונים כך קרע את התחתונים וראו שהוא יחידי לכך נאמר אתה הראת לדעת: (לז) ותחת כי אהב. וכל זה ס תחת אשר אהב: ויוצאך בפניו. כאדם המנהיג בנו לפניו ע שנאמר (שם יד) ויסע מלאך האלהים ההולך וגו' וילך מאחריהם דבר אחר ויוציאך בפניו בפני אבותיו כמה שנאמר (תהלים עח) נגד אבותם עשה פלא ואל תתמה על שהזכירם בל' יחיד פ שהרי כתבם בל' יחיד ויבחר בזרעו אחריו: (לח) ממך מפניך. סרסהו ודרשהו להוריש מפניך גוים גדולים ועצומים ממך: כיום

שפתי חכמים

רק בקריאת השם: נ פי' נראית שאין פירושו כמו הראית שא"כ היה תרגומו אחזית לא אתחזיתא: ס ר"ל למה כתיב ותחת בוי"ו ומתרץ דנוסב אלעיל מיניה וכל זה כו': ע ויהיה פי' בפניו כמו לפניו וכמוהו וידקה בפניו כמו לפניו וכן פירושו לפי' ד"א דפירושו נמי כמו לפניו ואין הפרש בין הפירושים אלא לפי' ראשון קאי בפניו על האבות: פ ר"ל דכתיב בפניו וקשה דלפי' ד"א קאי בפניו על אבותיך והא בפניו ל' יחיד הוא ומפרש ויבחר בזרעו אחריו ר"ל דהא אף בלא ד"א דאז לא קשה מאי דכתיב בפניו משום דקאי על הקב"ה אפ"ה קשה מה דכתיב את אבותיך ויבחר בזרעו אחריו דע"כ ויבחר וגו' קאי על אבותיך אף לראשון א' ואעפ"כ כתיב בזרעו אחריו דהוא ל' יחיד א"כ אף לד"א דקאי בפניו ג"כ על אבותיך לא קשה מה דכתיב ל' יחיד והולך לשני טעמים דלטעם ראשון קשה הל"ל ויוליאך והוליכך בפניו, לכן אמר ד"א. ולטעם זה לחוד נמי קשה והרי אבותינו

לימוד איך לעבוד ה'

(לט) וידעת היום והשבות אל לבבך וגו'. כתב הרב ר"ב זה מצות עשה מן התורה בידיעת ה' יתברך שנצטוינו לדעת אותו ולחקור על אמונתו ושלא לסמוך על הקבלה בלבד, והידיעה הזו היא מתוך פעולותיו ומעשיו הנוראים ונבראיו העליונים והשפלים, והידיעה זו היא אפשרית, שכל הידיעה מלך מהותו ועצמותו היא נמנעת וא"א לעמוד עליה, ועליה נאמר כבוד

נחל קדומים

ואע"ג שלא עע"ז אלא באונס ובטירוף מ"מ הא לא מסרי נפשייהו על קדושת השם. ועכ"ז באותות ובמופתים ואתרחיש להו ניסא הגם שלא מסרו עצמם על ק"ה: טל (יא) וידעת היום והשבות אל לבבך. שמעתי במ"ש בסנהדרין דף ט"ל אמר ליה קיסר לרבן גמליאל אמריתו כל בי עשרה שכינתא שריא כמה שכינתא איכא קרייה לשמעיה מחייה בהפתקיה א"ל אמאי מחית ליה א"ל דעל שמשא בביתא א"ל קיסר שמשא אכ"ע נייחא א"ל שמשא דהוא חד מן אלפי אלפי רבוון דשמשי קב"ה אכ"ע שכינתא דקב"ה עאכ"ו. וז"ש וידעת היום ר"ל השמש והשבות אל לבבך רוצה לומר משמשא דהוי א' ממשמשי הקדוש ב"ה והוא מתפשט בעולם כלו מזה תישב דעתך כי ה' הוא האלהים וכו' ולא תימא כמה שכינתא איכא כמו שאמר

מרפא לשון

מראות ולכן תר' חזוונין כדרכו שהוא שומר הטעם ולא המלות. מא) אז יבדיל, בכין אפריש. ה"ג וכ"כ היא"ר ז"ל ולא כנ"א יפריש. מג) לראובני, לשבט ראובן. לגדי, לשבט גד. למנשי, לשבטא דמנשה. ה"ג ב' הראשונים סמוכים והאחרון מוכרת, אולי מפני שהוא ס"פ נאות להיות המלות נפרדות לעצמן בסוף שאין תוספר

מסורת הקריאה

המלה שבצדה: עם, נמסר י"ז קמצין, וסי' במס"ר: (לו) ליסרך, הכ"ף דגושה: (לז) בפניו, הבי"ת דגושה כדין שתי אותיות בומ"ף והראשונה בשוא: (לח) ועצמים, המ"ם רפה: לתת, במקף ולכן התי"ו בסגול שהוא ת"ק: (לט) לבבך, הנגינה בבי"ת שני': (מ) לך, נמסר י"ד זקפין קמצין. עי' בראשית ג' י"א מש"כ שם:

אור החיים

(לט) וידעת היום. צל"ד מה ידיעת יום מימים מה ישיב אל לבו ואולי שנתכוון להערות הצריכין להכניע היצר השוכן בלב האדם. א ע"ד או' ז"ל אם פגע בך מנוול זה וכו' ואם לאו יזכור לו יום המיתה ובזה יהיה נכנע לבבו והוא אומרו וידעת יתן בדעתו היום הידוע שהוא יום המיתה ובזה והשבות אל לבבך להשיבו אל דרך הטוב והישר ודקדק לומר לבבך לשון רבים לרמוז לב' יצרים יצה"ט ויצר הרע. ב ע"ד אומרם ז"ל שלעתיד לבא יביא הקב"ה את השטן ושוחטו לעיני כל ישראל וצוה משה שיתן האדם בידיעתו היום ההוא הגדול שבו ישלוף ה' חרבו וישחט ס"מ הרשע ובזה ישיב אל לבבו לדרך הישר כי יכנע השטן לפניו.

תרגום אונקלוס

פִּקּוֹדוֹהִי. דַּאֲנָא מְפַקֵּיד לָךְ יוֹמָא דֵין. דְּיֵיטַב לָךְ. וְלִבְנָךְ בָּתְרָךְ. וּבְדִיל דְּתוֹרִיךְ יוֹמִין עַל אַרְעָא. דַּיָי אֱלָהָךְ. יָהֵיב לָךְ כָּל יוֹמַיָּא: מא. בְּכֵין אַפְרֵישׁ מֹשֶׁה תְּלָת קִרְוִין. בְּעִבְרָא דְיַרְדְּנָא. מַדְנַח שִׁמְשָׁא: מב. לְמֵעֲרַק לְתַמָּן קָטוֹלָא. דְּיִקְטוֹל יָת חַבְרֵיהּ בְּלָא מַדְּעֵיהּ. וְהוּא. לָא סָנֵי לֵיהּ מֵאִתְמָלֵי וּמִדְּקַמּוֹהִי. וְיֵעֱרוֹק. לַחֲדָא. מִן קִרְוַיָּא הָאִלֵּין וְיִתְקַיַּם: מג. יָת בֶּצֶר בְּמַדְבְּרָא. בַּאֲרַע מֵישְׁרָא לְשִׁבְטָא רְאוּבֵן. וְיָת רָאמוֹת בְּגִלְעָד לְשִׁבְטָא גָד. וְיָת גּוֹלָן בְּמַתְנַן לְשִׁבְטָא דִמְנַשֶּׁה: מד. וְדָא

דברים ד

מִצְוֺתָיו אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוְּךָ הַיּוֹם
אֲשֶׁר יִיטַב לְךָ וּלְבָנֶיךָ אַחֲרֶיךָ וּלְמַעַן
תַּאֲרִיךְ יָמִים עַל־הָאֲדָמָה אֲשֶׁר
יְהוָה אֱלֹהֶיךָ נֹתֵן לְךָ כָּל־הַיָּמִים׃ פ
שלישי מא אָז יַבְדִּיל מֹשֶׁה שָׁלֹשׁ עָרִים * רביעי בספ״י
בְּעֵבֶר הַיַּרְדֵּן מִזְרְחָה שָׁמֶשׁ׃
מב לָנֻס שָׁמָּה רוֹצֵחַ אֲשֶׁר יִרְצַח אֶת־
רֵעֵהוּ בִּבְלִי־דַעַת וְהוּא לֹא־שֹׂנֵא
לוֹ מִתְּמֹל שִׁלְשֹׁם וְנָס אֶל־אַחַת
מִן־הֶעָרִים הָאֵל וָחָי׃ מג אֶת־בֶּצֶר
בַּמִּדְבָּר בְּאֶרֶץ הַמִּישֹׁר לָראוּבֵנִי
וְאֶת־רָאמֹת בַּגִּלְעָד לַגָּדִי וְאֶת־
גּוֹלָן בַּבָּשָׁן לַמְנַשִּׁי׃ מד וְזֹאת

תפסיר הרס״ג

אלתי אנא אמרך בהא אליום. לכי יכ׳ר לך. ולבניך מן בעדך. ולכי תטול מדתך. פי אלבלד. אלד׳י אללה רבך. מעטיך טול אלזמאן: (מא) חינ׳יד׳ אפרז מוסי ת׳לאת׳ קרא. פי גאנב אלארדן אלשרקי: (מב) ליהרב אליה כל קאתל. יקתל צאחבה בג׳יר קצד. והוא ג׳יר שאני לה מן אמס ומא קבלה. פיהרב אלי׳ ואחדה מנהא פיחיא: (מג) פבצר פי אלבר. פי בלד אלסהל מן בלד ראובן. ורמות פי גרש מן בלד גד. וגולן פי אלבת׳ניה מן בלד מנשה: (מד) והד׳ה אלשריעה. אלתי תלאהא

אבן עזרא

וגד וחצי שבט מנשה ישראל יקראו וכן כתוב כאשר עשה ישראל לארץ ירושתו ואינו דבר עתיד כאשר פירשוהו רבים והעד למכה מלכים גדולים במזמור הודו לה׳ כי טוב ולא הזכיר רק סיחון ועוג ואמר נחלה לישראל עבדו ואחר שאמר כי ה׳ הוא האלהים אין עוד מלבדו אמר טעם נכבד כי הראשון הראיה ממראה העין ובשקול הדעת ובחכמת הלב תדע כי השם הוא לבדו אלהים בשמים ממעל שהם ממעל בן אדם ועל הארץ שהיא תחתיו והעד כי כן פי׳ והיו שמיך אשר על ראשך נחשת ואחר שראית הנוראות והשבות אל לבבך אתה חייב לשמור מצותיו גם הוא טוב לך ולבניך אחריך: (מא) אז יבדיל משה. הטעם ביום שיבדיל משה אלה הערים אז אמר דברי הברית:

אבי עזר

יאכלון) בינוני קל עומד כמו תאבד מכהן תאמר. תאכל. ומפני שאינו סמוך נאמר בניר״י תאבדון כמו ויאכלו ותימה על הרב שהביא ראיה מגזרה אחרת: (כח) (יראון וישמעון הזכיר ארבעה הרגשות. ואין צורך להזכיר החמשית) כלפי לייא אמאי לא חשיב לגריעותא דאפילו חוש המשוש יש לתולע עלי ארץ אין להם ומה גם כי מצינו שדוד המלך חשבם באומרו ידיהם ולא ימישון לא יהגו בגרונם. ובתורה לא קחשיב דבור והליכה ומשוש. והנכון לדעתי דנוקרא לא קחשיב רק דברים השייכים בקרבן דמצינו בקרבן אכילה וריח וראיה כטעם וישע ה׳ אל הבל ואל מנחתו גם מצינו לשון שמיעה בתפלה ועתירה אבל משוש והליכה אין צורך לחשוב: (לה) (וטעם אין עוד) המעיין בדברי הרב בקהלת גם שמה סתומים ותמוהים וכתב שם ולא אוכל לפרש כי דעתי להצפין הדברים וגם אנכי קטנתי מעט לדבר בדברים האלה. ולדעתי שינה הכתוב בלשון עוד ולא נאמר יותר או אחר אבל מלת עוד יש לו כמה הוראות כמו יתרון ועדיין וקודם והוא לשון נחות: שם (כי המדבר הוא אלקי כו׳) ולדעתי נאמר

ת״א אז יבדיל משה. מכות ו: לנס שמה. סוטה מט סנהדרין לג: וסוא לא. מכות טו: וכם אל. שם טז: את בצר. שם: וזאת התורה. יומא עב מכות שם ע״ז ב מנחות כג:

בעל הטורים

לומר שסורה ועלוה קולטות: (מב) רוצח. מלא וי״ו, שרצח האדם שנברא בששי ועבר על לא תרצח שהוא דבור ששי: (מג) ואת גולן בבשן. וסמיך ליה וזאת התורה, כמו הוי גולה למקום תורה: גלן. חסר וי״ו. עיין (יהושע כ) יש שהם שאינן גולין כגון אב המכה לבנו והרב לתלמידו כו׳ כדאיתא במסכת

רשב״ם

(מא) אז יבדיל משה. למה הפסיק דברי משה שהן מחוברין יחד זה אחר זה וכתב זה המעשה בנתיים, אלא לפי שהאריך בדברים עד עכשיו ועתה מתחיל לפרש המצוה היאך ביאר את התורה הזאת, והוא צ״ל בשופטים ושוטרים שלש ערים תבדיל לך בתוך ארצך אשר ה׳ אלהיך נותן לך. ואם ירחיב לעתיד לבא ויספת לך עוד שלש ערים על השלש האלה ועל שלש

רש״י

הזה. כאשר אתה רואה היום: (מא) אז יבדיל. נתן לב להיות חרד לדבר צ שיבדילם (מכות ט) ואע״פ שאינן קולטות עד שיבדלו אותן שבארץ כנען אמר משה מצוה שאפשר לקיימה אקיימנה: בעבר הירדן מזרחה שמש. באותו עבר ק שבמזרחו של ירדן: מזרחה שמש. לפי

שפתי חכמים

ככר אתו ומאי בעיו, לכן צריכין אנו גם לטעם ראשון: צ ר״ל אז הוא פירושו מיד ול׳ יבדיל משמע לעתיד מ״ה פי׳ על מחשבת הלב. והרא״ם פי׳ שהבדיל ערים אלו אינו הוא הגיד ולא יפעול עליו ל׳ הוה לכן פירשו על המחשבה ר״ל היה במחשבתו תמיד להבדיל עד שהבדיל: ק פי׳ מפני שעבר הירדן יקרא הלך לצד מזרח וגם הפאה של צד ארץ ישראל אמר הכ׳ מזרחה שמש להודיע איזה עבר הירדן הוא ושאינו הפאה של צד ארץ ישראל

דעת זקנים מבעלי התוספות

(מא) אז יבדיל משה. אז ל׳ שירה כמו אז ישיר משה כי כששמעו שאמר הקב״ה ולארץ לא יכופר לדם כי אם בדם שופכו אמרו וכי מי שהרג בשוגג יהיה נהרג כיון שהגיד משה רפואתו של דבר לברוח לערי מקלט אז אמרו שירה. והיינו דאמרי אינשי מי שאוכל התבשיל יודע טעמו, כך משה כשהרג המצרי וברח ידע מה מנחם של הורגים לברוח: מזרחה שמש. כל הרוצחים בורחים שמה, אדה״ר שקנס מיתה על בני העולם ברח למזרח שנא׳ וישכן מקדם לגן עדן וגו׳, קין ברח למזרח שנא׳ ויצא קין מלפני ה׳ וישב בארץ נד קדמת עדן: (מג) את בצר במדבר. זש״ה אדם עשוק בדם נפש עד בור ינוס וגו׳. כלומר אדם

לימוד איך לעבוד ה׳

אלהים הסתר דבר, ומפני שענין האלהות א״א שישיגנו האדם בשכלו בתחלת מחשבתו לכך הזכיר בו ל׳ והשבות אל לבבך כאדם שמתבונן בדבר ויצטרך לחזור ולהתבונן, כענין שמצינו באליהו לא ברוח ה׳ ואחר הרוח רעש לא ברעש ה׳ ואחר הרעש אש לא באש ה׳ ואחר האש קול דממה דקה, וענין הכתוב כי כשיחשוב עליו האדם מהו אם הוא רוח או רעש או אש יחזור ויסתיר בכוון מחשבתו בכל מה שיחשוב עליו ואחר המחשבות כלם ימצא כי הם נעלמה ובלימה, וזהו ואחר האש קול דממה דקה, כענין שנאמר בספר יצירה בלום פיך מלדבר ולבך מלהרהר, ואמר לבבך ולא אמר לבך, כי שתי יצרים יש באדם יצר טוב ויצר רע, ובא ללמד שאם יטעו יצרו לנטות מדרך האמונה ח״ו ולהאמין שתי רשויות אז ישיב אל לבו כי הוא אחד בשמים ובארץ, ולכך סיים אין עוד יען כי ה׳ הוא האלהים מנהיג העולם בשמים אלו הגלגלים ממעל אלו המלאכים ועל הארץ עולם השפל מתחת אלו מעמקי תהומות:

טעם לע״מ במזרחו ש״ע

(מא) מזרחה שמש. דרשו רז״ל כל מי שהורג נפש גולה למזרחה של שמש, שכן אדה״ר שגרם מיתה לו ולכל תולדותיו גם

חומת אנ״ך

ולכך הקדים השמע עם דזה גרס הכסה וכו׳ לגא לקחת לו דייקא: (מב) אשר ירצח את רעהו בבלי דעת וכו׳ וזאת התורה אשר שם משה לפני בני ישראל. אפשר דרמז דלישראל הדין הוא שוגג רעהו. ואף משה רבינו לעצמו היה מקלט אף שהיו גוי ומזיד כמו שאמרו רבותינו ז״ל ורבינו

מסורת הקריאה

(מא) מזרחה, נמסר עליו ל׳, ר״ל לית הרי״ש בשוא זולת זה, וכל שארא בקמץ: (מב) שנא. מלרע: (מג) לראובני. הרי״ש

אור החיים

ג עוד ירצה שיזכור לו היום הגדול שהוא יום הדין מה יעשה כי יקום אל וכי יפקוד מה ישיבנו ומה תגדל חרפתו לפני קהל ועדה עליונים ותחתונים ובזה והשבות וגו׳. ד ע״ד אר׳ ז״ל למה החמה בבקר פניה אדומים וכו׳ לפי שעוברת על פתחה של גיהנם וכו׳ והוא אומרו וידעת תן לבך לדעת מעשה היום ותראה הכרה בשמש כי יש דין לעוברי רצונו ובזה תשיב אל לבבך וגו׳. ה ע״ד אומרם אנשי אמת שונים בש״ע כי בחי׳ הקדושה תקרא יום ובחינ׳ הזרות תקרא לילה וע״י מעשה אדם יכחד מבחי׳ יום ויהיה חלקו במדת לילה ולזה התפלל דוד ואמר מפחד בלילות והוא אומ׳ וידעת פי׳ השתדל לדעת מדה זו שנקראת היום ובזה אתה מעצמך תטה לבבך לדרך הנכון. ו ע״ד אומרם ז״ל בזוה״ק וז״ל מאן אינון מארי חושבנא אינון דבכל ליליא עבדין חושבנא בנפשייהו כמה דעבדין בההוא יומא ומתקנין ארחייהו וכו׳ ע״כ והנה אם האדם עושה כדבר הזה דבר יום ביומו ירגיש במעשיו הרעים וישוב על השגגות ויתודה על העבר וזולת זה לצד מיעוט הרגשתו בהם יתמיד עשות כהם וגדולים מהם וגם כי ישוב לא יזכור את אשר עברוהו להתודות עליהם ולזה צוה משה במאמר וידעת היום פי׳ שבכל יום ידע מעשהו של אותו יום

התורה אשר־שם משה לפני בני
ישראל: מה אלה העדת והחקים
והמשפטים אשר דבר משה אל־
בני ישראל בצאתם ממצרים:
מו בעבר הירדן בגיא מול בית פעור
בארץ סיחן מלך האמרי אשר
יושב בחשבון אשר הכה משה
ובני ישראל בצאתם ממצרים:
מז ויירשו את־ארצו ואת־ארץ ׀
עוג מלך־הבשן שני מלכי האמרי
אשר בעבר הירדן מזרח שמש:
מח מערער אשר על־שפת־נחל
ארנן ועד־הר שיאן הוא חרמון:
מט וכל־הערבה עבר הירדן מזרחה
ועד ים הערבה תחת אשדת
הפסגה: פ רביעי ה א ויקרא משה אל־
כל־ישראל ויאמר אלהם שמע
ישראל את־החקים ואת־
המשפטים אשר אנכי דבר

* חמישי בסת"י

תרגום אונקלוס

אוֹרָיְתָא. דְסַדַר משֶׁה. קֳדָם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל: מה. אִלֵין סָהֲדְוָתָא. וּקְיָמַיָא וְדִינַיָא. דְמַלֵיל משֶׁה עִם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל. בְּמִפַּקְהוֹן מִמִצְרָיִם: מו. בְּעִבְרָא דְיַרְדְנָא בְּחִלְתָא. לָקֳבֵיל בֵּית פְּעוֹר. בְּאַרְעָא. דְסִיחוֹן מַלְכָּא אֱמוֹרָאָה. דְיָתֵיב בְּחֶשְׁבּוֹן. דִמְחָא משֶׁה וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל. בְּמִפַּקְהוֹן מִמִצְרָיִם: מז. וִירִיתוּ יָת אַרְעֵיהּ. וְיָת אֲרַע עוֹג מַלְכָּא דְמַתְנָן. תְּרֵין מַלְכֵי אֱמוֹרָאָה. דִבְעִבְרָא דְיַרְדְנָא. מַדְנַח שִׁמְשָׁא: מח. מֵעֲרוֹעֵר. דְעַל כֵּיף נַחְלָא דְאַרְנוֹן. וְעַד טוּרָא דְשִׂיאוֹן הוּא. חֶרְמוֹן: מט. וְכָל מֵישְׁרָא. עִבְרָא דְיַרְדְנָא מַדִנְחָא. וְעַד יַמָא דְמֵישְׁרָא. תְּחוֹת מַשְׁפַּךְ מֵירָמְתָא: א. וּקְרָא משֶׁה לְכָל יִשְׂרָאֵל. וַאֲמַר לְהוֹן. שְׁמַע יִשְׂרָאֵל יָת קְיָמַיָא וְיָת דִינַיָא. דַאֲנָא.

תפסיר הרס"ג

מוסי'. בחצ'רה' בני אסראיל: (מה) והד'ה אלשואהד. ואלרסום ואלאחכאם. אלד'י אמר בהא מוסי' בני אסראיל. פי כ'רוגהם מן מצר: (מו) פי ד'אך גאנב אלארדן פי אלואד. ממא ילי בית פעור. פי בלד סיחון מלך אלאמוריין. אלמקים פי חשבון. אלד'י קתלה מוסי' ובני אסראיל. פי כ'רוגהם מן מצר: (מז) פחאזו בלדה. ובלד עוג מלך אלבת'ניה. והמא מלכי אלאמוריין. אלד'י פי גאנב אלארדן אלשרקי: (מח) מן ערועד. אלד'י עלי' שאט ואד ארנון. ואלי גבל שיאון הו חרמון: (מט) וגמיע אלג'ור. גאנב אלארדן אלשרקי. ואלי בחירה' טבריה. תחת מצב אלקלעה: (א) ת'ם דעא מוסי' בגמיע אל אסראיל. וקאל להם. אסמעו אלרסום ואלאחכאם. אלתי

נוה שלום

הרצון. (מט) ים הערבה, בחירה' טבריה, ידועה ומלת בחירה להורות שהוא

אבן עזרא

(מו) בעבר הירדן בגיא. הוא הר העברים קודם נסעם אל ערבות מואב אע"פ שהר העברים הוא בארץ מואב: (א) ויקרא משה אל כל ישראל. כאשר פירשתי להשמיע דברי הברית את

אבי עזר

על דרך ופניתי אני ולני ועיין פ' משפטים נד"ה וכבר פרשתי כי השם הנכבד הוא

בעל הטורים

מבוא: (מה) אלה ספדם. עדום כגימטריא פלגוד:

רבינו בחיי

(מד) וזאת התורה אשר שם משה. הם הדברות שיזכיר בסמוך אחר פרשה זו. ובמדרש וזאת התורה מוסף על ערי מקלט מה ערי מקלט מצילות מן המיתה אף התורה כן. ולא עוד אלא שהיא מצלת יותר מערי מקלט שערי מקלט אינן קולטות אלא שוגגין והתורה בין שוגגין בין מזידין אמרו ישראל למשה אם בטלו ערי מקלט להיכן אנו בורחין אמר להן להתורה שנאמר וזאת התורה הה"ד (משלי ג) עץ חיים היא למחזיקים בה:

רשב"ם

ערים שצוה לו הקב"ה באלה מסעי לעשות בעבר הירדן לא הזכיר שם ולא צוה משה לישראל לכך

שפתי חכמים

מבוא השמש: ר"ל כשו"א שנקראת מע"ף: ש דאל"כ מה בא המקרא לומר כאן במה שדבר עם ישראל בצאתם מארץ מצרים ופרשת אלה העדות דבוק עם וזאת התורה ואמר שזאת התורה שהם אלה העדות שמסדר אחר פרשה זו הם העדות אשר דבר בצאתם מארץ מצרים ופזר ושנאן בערבות מואב ומקרא קצר

רש"י

בערבות מואב: (מז) אשר בעבר הירדן. שהוא במזרח שהוא דבוק נקוד הרי"ש בחטף מזרח של ר שמש מקום זריחת השמש: (מד) וזאת התורה. זו שהוא עתיד לסדר אחר פרשה זו: (מה) אלה העדות וגו' אשר דבר. הם הם אשר דבר בצאתם ממצרים ש חזר ושנאה להם שהעבר

טעם לע"מ במזרחו ש"ע

כתיב ביה ויוכן מקדם לגן עדן וגו' יען כי ישיבתו היה מקדם, וכן קין שהרג נהגה גלה למזרחה של שמש שנאמר וישב בארץ נד קדמת עדן:

דעת זקנים מבעלי התוספות

שנהגו לשפוך דם נפש כלומר שהרג בשוגג עד מקום אותו שנאמר בו וישב כאוכן אל הבור יגום לעקלת דסיונו בכל במדבר לראובני:

מרפא לשון

התנועות מפסיד הנגינה בו כמו באמצע הפסוק. מד) אשר שם משה, דסדר. ה"ג בל' קל שהוא רק הסדרת דברים, וכן אשר תשים לפניהם דפ' משפטים, אבל וישם לפניהם דסוף הפ' וסדר בל' כבד מפני שיש דג"ש בוישם. מז) יאת ארץ עוג, וית ארע עוג, ה"ג סמוכים כל' המקרא ובדפו' הגי' ארעא דעוג הפרידום מפני שלא יוכלו להוציא ב' עיינין סמוכין. מט) אשדת הפסגה, משפך מי רמתא. ה"ג ותרגום אשדת משפך כמו שתר' ישפך יישוד והוסיף אות מ' לפרש הנושא שהכתוב סתם אשדת של מה הם ופי' שהם של מים, ויש בדפו' נוסחא משפך מרמתא ומשבשתא היא וכ"ש שניקדו המי"ם בשו"א, ומה שת"י במלכים א' ז' ידות האופנים אשדת גלגליא מ"כ שהוא מלשון תרגום ירך המזבח שדא דמדבחא. א) ולמדתם אתם, ותילפון. כצ"ל בלשון קל כלשון המקרא ושבפ' והיה אם שמוע ולמדתם אתם את בניכם, ותלפון בל' כבד כל'

מסורת הקריאה

במלאפום והאל"ף נחה: (מה) העדת, הדלי"ת בחולם: (מח) שיאן, בשי"ן שמאלית, וכתב המנחת ש"י, שיש הוכחה מהמסורת ריש שיר השירים שנמסר סימן מן כ' זוגין מיחדין חד סמ"ך וחד שי"ן

אור החיים

והוא דרך מארי דחושבנא ובזה והשבות אל לבבך שלא יתמיד בהם ואצ"ל שלא יוסיף להרע. ז ע"ד אומרם בזוה"ק שהנפש באה מעולם העליון משביעה ה' על התורה ומתרה בה בעונשין מרובין וביעודים מרובין אם תטיב וכנגד יום זה אמר וידעת היום פי' היום שנסע שיזכור יום נסיעת נפשו מעולם העליון בכמה התראות וזה ישיב אל לבו וכו'. ח ע"ד או' ז"ל כי עולם הזה יקרא לילה ועולם העליון יקרא יום והנה לצד שיראה האדם דברים מנוגדים בעוה"ז צדיק ורע לו רשע וטוב לו לאין חקר יטהר לבבו מבהוד בטוב הנצחי ויראהו הרשעים בעוה"ז שמסריחין ומרויחין ויאמר אליו הלא תראה כי טוב הוא לזה אמר וידעת היום שהוא עולם המתיחס אליו יום והשבות אל לבבך תשובה ניצחת כי ה' בוחר הקיום לידידיו ומשלם לשונאיו וכו'. ט על דרך אומ' ז"ל בפסוק ויהי ערב וגו' יום הששי שהתנה ה' עם מעשה בראשית על יום מתן תורה וכו' והוא מה שרמז באומ' וידעה

תרגום אונקלוס

מְמַלֵּיל קֳדָמֵיכוֹן יוֹמָא דֵין. וְתֵילְפוּן יָתְהוֹן. וְתִטְּרוּן לְמֶעְבַּדְהוֹן: ב. יְיָ אֱלָהַנָא. גְּזַר עִמַּנָא. קְיָם בְּחוֹרֵב: ג. לָא עִם אֲבָהָתַנָא. גְּזַר יְיָ יָת קְיָמָא הָדֵין. אֱלָהֵין עִמַּנָא. אֲנַחְנָא אִלֵּין כָּא. יוֹמָא דֵין כּוּלַּנָא קַיָּמִין: ד. מַמְלַל עִם מַמְלַל. מַלֵּיל יְיָ עִמְּכוֹן. בְּטוּרָא מִגּוֹ אִישָּׁתָא: ה. אֲנָא. הֲוֵיתִי קָאֵים בֵּין מֵימְרָא דַייָ וּבֵינֵיכוֹן בְּעִדָּנָא הַהוּא. לְחַוָּאָה לְכוֹן יָת פִּתְגָּמָא דַייָ. אֲרֵי דְחֵילְתּוּן מִן קֳדָם אִישָּׁתָא. וְלָא סְלֵיקְתּוּן בְּטוּרָא לְמֵימַר: ו. אֲנָא יְיָ אֱלָהָךְ. דְּאַפֵּיקְתָּךְ. מֵאַרְעָא דְמִצְרַיִם מִבֵּית עַבְדוּתָא: ז. לָא יְהֵי לָךְ אֱלָהּ אָחֳרָן בַּר מִנִּי. לָא תַעֲבֵיד לָךְ צֵילַם כָּל דְּמוּ. דְּבִשְׁמַיָּא מִלְּעֵילָא וּדְבְאַרְעָא מִלְּרַע. וּדְבְמַיָּא מִלְּרַע לְאַרְעָא.

ת"א ולמדתם אתם. יבמות קט: פסל בשמים. כ"ס כד:

דברים ה

באזניכם היום ולמדתם אתם
ושמרתם לעשתם: ב יהוה אלהינו
כרת עמנו ברית בחרב: ג לא את־
אבתינו כרת יהוה את־הברית
הזאת כי אתנו אנחנו אלה פה
היום כלנו חיים: ד פנים | בפנים
דבר יהוה עמכם בהר מתוך האש:
ה אנכי עמד בין־יהוה וביניכם בעת
ההוא להגיד לכם את־דבר יהוה
כי יראתם מפני האש ולא־עליתם
בהר לאמר: ס

בצבור קורין בטעם העליון ותמצא בסוף הספר

ו אנכי יהוה אלהיך אשר
הוצאתיך מארץ מצרים מבית
עבדים: ז לא־יהיה לך אלהים
אחרים על־פני: ח לא־תעשה לך
פסל כל־תמונה אשר בשמים
ממעל ואשר בארץ מתחת ואשר

תפסיר הרס"ג

אנא אמרכם ליום. פתעלמוהא. ואחפצ'והא ואעמלו בהא: (ב) אללה רבנא. עהד מענא. עהדא פי חריב: (ג) וליס מע אבאינא פקט. עהד אללה ד'אלך אלעהד. בל מענא איצ'א. ונחן ההנא כלנא אחיא אליום: (ד) וד'אלך אן שפאהא כלמכם אללה. פי אלגבל מן וסט אלנאר: (ה) ואנא כנת קאים בין נור אללה ובינכם פי ד'אלך אלוקת. לאכ'ברכם בכלאם אללה. לאנכם כ'פתם אלנאר. ולם תצעדו אלגבל פקאל לכם: (ו) אנא אללה רבך. אלד'י אכ'רגתך. מן בלד מצר מן בית אלעבודיה: (ז) לא יכון לך מעבוד אכ'ר מן דוני. ולא תצנע לך פסלא ולא שבהא. וממא פי אלסמא פי אלעלו. וממא

נוה שלום

ים קטן. (ד) פנים בפנים, וד'אלך אן שפאהא, כמו פה אל פה, וכת"א ע"ל במדבר יב ח. (ה) לאמר, פקאל לכם, מוסב למעלה ודבק עם דבר ה' עמכם.

אבן עזרא

הבנים: (ב) בחורב. הוא סיני: (ג) לא את אבותינו. לבדם: כי אתנו. אנחנו והטעם כי גם אתנו כמו לא יקרא שמך עוד יעקב. או טעמו לא כרת עם אבותינו שהיו במצרים רק אתנו כרת הברית כי רבים יש במחנה ששמעו הברית מפי השם על כן אמר אנחנו אלה שהם פה והם חיים והעד על יושר זה הפירוש שאמר עמכם וביניכם: (ד) פנים בפנים. בלא אמצעי והטעם כאשר ישמיע המשמיע קולו לאחר ופניו אל פניו ואם לא יראנו: (ה) אנכי עומד בין ה' וביניכם. פירשתיו: כי יראתם מפני האש. ואם לא עליתם בהר: ומלת לאמר. דבקה עם דבר ה' עמכם בהר מתוך האש לאמר ויתכן להיות פירוש אנכי עומד בין ה' אחר מעמד הר סיני והטעם שהוא דבר עמכם פנים בפנים ומאותו היום הייתי כן עומד בין ה' וביניכם כי יראתם כאשר יפרש: ולא עליתם בהר. כאשר עליתי אני ומשה נגש אל הערפל ואל תשים אל לבך בעבור היות מלת לאמר רחוקה כי כן רבים והמדבר לא הפסיק הפסוקים ולא הפרשיות גם אל תשית לב אל המלות כי הם כגופות והטעמים כרוחות והכורת בשני כלים זה כמו זה במעשה מעשה אחד הוא על כן שוא ושקר כי הם אחים וכל שקר שוא וכבר פירשתי זכור שהוא כמו שמור. והוסיף כאשר צוך ה' אלהיך והטעם במעמד

אבי עזר

שם העלם וכו' ולזה תנין דברי הרב: (ה) (ולא עליתם וכו') כי המלות הם כגופת

בעל הטורים

(ד) פנים בפנים. ב"ה כפולה. לומר בפנים מאירות בפנים מסבירות: (ח) פסל כל תמונה. ובדברות הראשונות כתיב וכל תמונה ו' יתירה, כנגד ו' דברים. תבנית זכר או נקבה תבנית כל בהמה תבנית כל צפור תבנית כל רמש תבנית כל

רשב"ם

כתיב כאן כי משה הבדילם כבר ולכך לא צוה ישראל: (ה) לאמר. מוסב למעלה פנים בפנים דבר ה' עמכם לאמר אנכי ה' אלהיך: (ז) על פני. נראה לי אפילו אתה מאמין כי לא יהיה לך אלהים אחרים*לקסום בהם קסמים כתרפים של לבן שקרא אותם אלהי שאינו אלא לקסום קסם וכן לא תעשון אתי אלהי כסף.

רש"י

שהעבר השני היה במערב: (ג) לא את אבותינו. בלבד כרת ה' וגו' כי אתנו: פנים בפנים. א"ר ברכיה כך אמר משה אל תאמרו אני מטעה אתכם על לא דבר כדרך שהסרסור עושה בין המוכר ללוקח הרי המוכר עצמו מדבר עמכם: (ה) לאמר. מוסב על דבר ה' עמכם בהר מתוך האש לאמר אנכי ה' וגו' ב ואנכי עומד בין ה' וביניכם: (ז) על פני. בכל מקום אשר ג אני שם וזהו

שפתי חכמים

סוף: ת כ"ל בהפסוק משמע דוקא לנו כתנו עשרת הדברות ולא לאבותינו שמתו לפנינו והא הרבה שהיו קיימין בשעה מתן תורה בשנה שניה כשיצאו ממצרים ואף עמהם נכרתה הברית הזאת והשתא לא קיימין ל"ש לא את אבותינו בלבד כרת ה' וגו' אלא אף לנו: א וזהו דכתיב פנים בפנים: ב דאיך יתכן לומר דקאי לאמר אדלפניו ולא עליתם בהר נאמר דמה היה להם לומר בהר אלא שהפסיק הכ' בין מתוך האש למלת לאמר כדי שיודיע שאני הסרסור בין ה' וביניכם מפני שיראתם מפני האש ולא יכולתם לעלות בהר: ג ולפי פשט קשה הל"ל בפני, לכן אמר

פירוש פנים בפנים

(ד) פנים בפנים דבר ה' עמכם וגו'. ע"ד הפשט בלא אמצעי כענין שכתוב כאשר ידבר איש אל רעהו בלא אמצעי, וע"ד הדרש פנים בפנים בדמיונות הרבה נדמה הקב"ה לישראל לזה כאלה עומד ולזה יושב, לזה בחור ולזה זקן, על ים סוף נדמה כבחור עורך מלחמה, על הר סיני כזקן יושב בישיבה: ענין עשרת הדברות ושנוייהן נתפרש בסדר יתרו תדרשנו משם.

נחל קדומים

קיסר דתשובתו השמש ודוק: ו (יב) אנכי ה' אלהיך וגו'. כתבו משם הרמב"ן טעם למה שתי דברות ראשונות שמענו מפי הגבורה שלא רצה הקב"ה שישמעו שתי דברות הראשונות שהם עיקרי האמונה מפי שום נביא שלא ישמעו לשום נביא לעתיד ויהיה מסית ומדיח לעבור ע"ז כי תשובתו אנחנו לא שמענו אנכי ולא יהיה לך מפי משה רבינו ע"ה כי אם מפי הגבורה בעצמו ובכבודו ולפיכך כל זמן שאין אנו שומעין ההפך מפי הגבורה בעצמו אין רשאין לשמוע לשום נביא זהו תורף דבריו. ובזה אפשר להבין פ' אחת דבר אלהים שתים זו שמעתי כי עז לאלהים ולך אדני חסד כי אתה תשלם לאיש כמעשהו. ונקדים מ"ש רבני אשכנז בפירוש מאמרם ז"ל כל מה שישראל אוכלים בעוה"ז הוא בשכר האמנה דהכונה דבתרי"א מצות שנצטוינו על ידי משה רבינו ע"ה שכר מצות בהאי עלמא ליכא דעל ידי שליח אין עובר משום בל תלין אבל באנכי ולא יהיה ששמענו מפיו יתברך משלם בעוה"ז דאיכא בל תלין וז"ש כל מה שישראל אוכלין בעוה"ז הוא בשכר האמנה דהיינו אנכי ולא יהיה לך עכ"ד. וזה אפשר שהוא כונת הכתוב אחת דבר אלהים שתים זו שמענו דהיינו אנכי ולא יהיה לך כמשז"ל ועתה נותן שני טעמים לאשר שמענו דברות שתים מפי הגבורה כביכול אחד הוא כי עז לאלהים שבזה ששמענו אנכי ולא יהיה מפיו היה תוקף לאלהים שלא יוכל שום נביא להדיחנו ח"ו כי מה ששמענו מפיו יתברך אין אנו יכולים לשנות על פי נביא וז"ש כי עז לאלהים ועוד ולך ה' חסד כי בזה ששמענו הב' דברות שייך בל תלין ואתה תשלם לאיש כמעשהו כאלו עשה מעשה בשכר האמנה וקבלת האלהות ומשו"ה שתים זו שמענו. ומ"ש בס' תוצאות חיים חדש משם הגאון מהר"ש בכונת דברי רש"י כאן ופ' יתרו ד"ה על פני כל זמן שאני קיים ופ' יתרו כתב שלא תאמר שלא נצטוו על ע"ז

מרפא לשון

המקרא ג"כ. ה) אנכי עמד בין ה', בין מימרא דה', צ"ל למה לא אמר בין יקרא דה' דלכאורה נר' שכן היל"ל. אמנם דרך לומר כן בפ' נח ביני ובין הארץ מתר' בין מימרי וכן ביני ובין בנ"י.

מסורת הקריאה

אי נמי חד בשי"ן שמאלית וחד בשי"ן ימנית ואחד מהם הר שיאן בשי"ן שמאלית, וחפרים ושיאון ואנחרת (יהושע י"ט) בשי"ן ימנית: (מט) ים. היו"ד בקמץ: (ג) פה, הפ"א רפי: כלנו, הטעם בלמ"ד:

תפסיר הרס"ג

פי אלארץ' פי אלספל. לא תסגד להא ולא תעבדהא. לאני אללה רבך אלטאיק אלמעאקב. מטאלב בד'נוב אלאבא מע אלבנין. ואלת'ואלת' ואלרואבע לשאניי. ומגאזי באלאחסאן לאלאלוף. מן מחבי וחאפצ'י וצאיאי: (ח) לא תחלף באסם אללה רבך זורא. לאן אללה לא יברי. מן יחלף באסמה זורא: (ט) אחפץ' יום אלסבת וקדסה. כמא אמרך אללה רבך. סתה' איאם תעמל ותצנע גמיע צנאיעך. ואליום אלסאבע. סבת ללה רבך. לא תעמל שיא מן אלצנאיע. אנת ואבנך ואבנתך ועבדך ואמתך. ות'ורך וחמארך וסאיר בהאימך. וצ'יפך אלד'י פי מחאלך. לכי יסתריח. עבדך ואמתך מת'לך. ואד'כר. אנך כנת עבדא

נוה שלום

עיין רש"י וראב"ע. (טו) לעשות את יום השבת, אן תקים פי יום אלסבת, שתעמוד במנוחה לזכר יציאתך מעבדות לחירות נוסף על זכרון מעשה בראשית המורה על חדוש העולם,

חלק הדקדוק

תורה על הסמיכות: ט) פקד, כתב מהרי"ב כך מצאתי הפא לפוף בספרים המדוייקים מכתב הר"ר דוד בן עמרם הנגיד איש עדן. [י) לאלפים, כל לאלפים הלמד בפתח חוץ מאחד נצר

אבן עזרא

הר סיני: (יד) ושורך וחמורך וכל בהמתך. פרט ואחר כך כלל ובתחלה כלל זה וזה שוה: למען ינוח. הוסיף לבאר טעם עבדך ואמתך וזכרת כי עבד היית והניח עבדך על כן צוך ה' אלהיך לעשות כן ביום השבת והטעם למנוחת העבד וי"א כי העבד לא ינוח והנה השם הוציאך מעבדות וצוך שתנוח למען תזכור כי היית עבד ובצווי כבד כאשר צוך כאשר

אבי עזר

דברי הרב תמלא מבואר יותר בראיות בפ' יתרו בד"ה אמר אברהם המחבר וגו': **שם** (על כן שוא ושקר כי הם אחים) ונקראים בפי המדקדקים שמות נרדפים אבל באמת יש לכל אחד הוראה מיוחדת נגלה או נסתר. וכבר עמלו המדקדקים ליתן טעם והוראה על כל שמות הנרדפים כי לא במקרה יבאו וזה לשון הזהר אמר ר' יוסי מאי ולא תתאווה כיון דכתיב ולא תחמוד דהא בהאי סגיא אמר ליה זכאין איכון מארי קשוט חמידה חד דרגא תאוה דרגא אחרא. חמידה מאי יכול אזיל למיסב דליה בגין האי חמידה דנקיט ואזיל לאעבד עובדא תאוה לאו הכי דהא אפילו דלא

בַּמַּיִם מִתַּחַת לָאָרֶץ: ט לֹא־
תִשְׁתַּחֲוֶה לָהֶם וְלֹא תָעָבְדֵם כִּי
אָנֹכִי יְהוָה אֱלֹהֶיךָ אֵל קַנָּא פֹּקֵד
עֲוֺן אָבוֹת עַל־בָּנִים וְעַל־שִׁלֵּשִׁים
וְעַל־רִבֵּעִים לְשֹׂנְאָי: י וְעֹשֶׂה חֶסֶד
לַאֲלָפִים לְאֹהֲבַי וּלְשֹׁמְרֵי מִצְוֺתוֹ: ס
יא לֹא תִשָּׂא אֶת־שֵׁם־יְהוָה אֱלֹהֶיךָ
לַשָּׁוְא כִּי לֹא יְנַקֶּה יְהוָה אֵת אֲשֶׁר־
יִשָּׂא אֶת־שְׁמוֹ לַשָּׁוְא: ס יב שָׁמוֹר
אֶת־יוֹם הַשַּׁבָּת לְקַדְּשׁוֹ כַּאֲשֶׁר צִוְּךָ
יְהוָה אֱלֹהֶיךָ: יג שֵׁשֶׁת יָמִים תַּעֲבֹד
וְעָשִׂיתָ כָּל־מְלַאכְתֶּךָ: יד וְיוֹם
הַשְּׁבִיעִי שַׁבָּת לַיהוָה אֱלֹהֶיךָ לֹא־
תַעֲשֶׂה כָל־מְלָאכָה אַתָּה וּבִנְךָ־
וּבִתֶּךָ וְעַבְדְּךָ־וַאֲמָתֶךָ וְשׁוֹרְךָ
וַחֲמֹרְךָ וְכָל־בְּהֶמְתֶּךָ וְגֵרְךָ אֲשֶׁר
בִּשְׁעָרֶיךָ לְמַעַן יָנוּחַ עַבְדְּךָ וַאֲמָתְךָ
כָּמוֹךָ: טו וְזָכַרְתָּ כִּי עֶבֶד הָיִיתָ בְּאֶרֶץ

תרגום אונקלוס

לָא תִסְגּוֹד לְהוֹן וְלָא תִפְלְחִנּוּן. אֲרֵי אֲנָא. יְיָ אֱלָהָךְ אֵל קַנָּא. מַסְעַר. חוֹבֵי אֲבָהָן עַל בְּנִין מָרָדִין. וְעַל דָּר תְּלִיתַאי וְעַל דָּר רְבִיעַאי לְשָׂנְאָי. כַּד מַשְׁלְמִין בְּנַיָּא לְמֶחֱטֵי בָּתַר אֲבָהַתְהוֹן. וְעָבֵיד טֵיבוּ לְאַלְפֵי דָרִין. לְרָחֲמַי וּלְנָטְרֵי פִּקּוֹדָי: ח. לָא תֵימֵי. בִּשְׁמָא דַּיְיָ אֱלָהָךְ לְמַגָּנָא. אֲרֵי לָא יְזַכֵּי יְיָ. יָת. דְּיֵימֵי בִּשְׁמֵיהּ לְשִׁקְרָא: ט. טַר יָת יוֹמָא דְּשַׁבְּתָא לְקַדָּשׁוּתֵיהּ. כְּמָא דְּפַקְּדָךְ יְיָ אֱלָהָךְ. שִׁתָּא יוֹמִין תִּפְלַח וְתַעֲבֵיד כָּל עֲבִידְתָּךְ. וְיוֹמָא שְׁבִיעָאָה. שַׁבְּתָא קֳדָם יְיָ אֱלָהָךְ. לָא תַעֲבֵיד כָּל עֲבִידָא. אַתְּ וּבְרָךְ וּבְרַתָּךְ וְעַבְדָּךְ וְאַמְתָּךְ. וְתוֹרָךְ וּחְמָרָךְ וְכָל בְּעִירָךְ. וְגִיוֹרָךְ דִּבְקִרְוָךְ. בְּדִיל. דִּינוּחַ. עַבְדָּךְ וְאַמְתָּךְ כְּוָתָךְ. וְתִדְכַּר. אֲרֵי עַבְדָּא הֲוֵיתָא

ת"א שמור. ברכות כ ר"ה כז שבועות כ: כאשר צוך. שבת פז סנהדרין נו: ושורך. קמא נד: וגלך. יבמות מח: למען ינוח. קמא נד:

רשב"ם

°מצותי קרי

אע"פ שאתם מאמינים בי, וכן בלתי לה' לבדו ולא לו ולאחרים: (יב) שמור את יום השבת. כבר פירשתי בדברות הראשונים למה נאמר כאן זכור וכאן שמור: כאשר צוך ה' אלהיך. כלומר מה שמפרש בדברות הראשונים כי ששת ימים עשה ה' את השמים ואת

בעל הטורים

דגה: (ט) סמך אל קנא ללא תשא. שכל הנשבע לשקר כאלו עובד עכו"ם: (י) סמך ולשמרי מצותי ללא תשא. שאפי' בשמירת מצות יש משום לא תשא שהעושה מצוה שלא לשם שמים כאלו נושא שם שמים לבטלה. א"נ שמזהיר שלא לעבור על לא תשא בענין שמירת מצוה שהרי נשבעים לקיים המצוה: (יב) סמך שבת ללא תשא. שבשניהם נאמר חלול לא תשבעו בשמי לשקר וחללת מחללים מות יומת: שמור את יום השבת. כ"ם שליה וס"ת כתם, לומר לך שנדונין בשליש וגמלי כתם

שפתי חכמים

ד"א כו'. ולפי' ד"א קשה הל"ל ולעולם ובעל פני יש מקום לטעות מ"ו, ל"פ גם טעם ראשון. ועיין לעיל בפ' יתרו ושם כתבתי למה פרש"י בכאן שני טעמים ולעיל לא פי' אלא טעם אחד, ועיין בג"א: ד כשאמר בתחלה זכור כאמר אף שמור דבשניהם נאמרו בתיבה אחת כו' דפ"י גם היה ומה שחזר לכתוב זה רש"י כאן ולא סמך על מה שפי' לעיל כמו בשאר סדברות משום דכאן כתיב כאשר צוך וממנו עיקר הלימוד שבדיבור אחד נאמרו לכן חזר לפרשו במקום הראוי: ה מדכתיב בפרשה זו אלה החקים וגו' דמשמע שנאמרו י' דברות כאן כאשר נאמר שם פה

רש"י

כל העולם. ד"א כל זמן שאני קיים. עשרת הדברות כבר פירשתים: (יב) שמור. ובראשונות הוא אומר זכור שניהם בדבור אחד ובתיבה אחת ד נאמרו ובשמיעה אחת נשמעו (מכילתא): כאשר צוך. (שבת פז) קודם מתן תורה ה במרה: (טו) וזכרת כי עבד היית וגו'.

נחל קדומים

אלא אותו הדור ופי' שכונתו אם יבא נביא ויתיר לשעה ע"ז והאריך בזה וקלסיה. לי הדל לא שמיע לי ואם בלשונות רש"י דחיק ואתי מרחיק עוד יותר כמו זר נחשב לפי דברי המכילתא פ' יתרו דמשם מקור דברי רש"י שאמרו שלא ליתן פתחון פה לומר לא נצטוה בע"ז אלא מי שיצא ממצרים וכו' ע"ש הרי דתלי ביציאת מצרים והיינו

מסורת הקריאה

(ה) אנכי, הנגינה בכ"ף: (ט) פקד, הנגינה בקו"ף: (י) ועשה. עין לקמן ל"א כ"א: לאלפים, למ"ד ראשונה בפתח: (יג) מלאכתך, הנגינה בתי"ו אף לפי טעם העליון: (יד) ובתך, התי"ו בסגול: ואמתך, התי"ו בסגול ובו הנגינה אף לטעם העליון: בהמתך, התי"ו בסגול: (טז) ייטב לך, המונח ביו"ד, והלמ"ד בקמץ: (כא) הן.

אור החיים

היום ופירוש היום הנכבד שנגלה על הר סיני מה נורא מעשיו ושעליו בא התנאי' עם העולם ובזה תשיב לבבך לדרך התורה ולדרך זה או' כי ה' הוא האלהים נמשך עם מה שלמעלה והשבות אל לבבך שעל ידי היום ההוא הוכר לכל העולם כי אין אלהים זולתו בשמים וגומר ועל ארץ וכאומרם ז"ל בפ' לא מראש בסתר דברתי. י יתבאר על דרך או' ז"ל שקול שבת כנגד כל התורה כולה לפי שיבוא היצר ויאמר לאדם מה כחך כי תיחל לקיים כל התורה כולה שהיא שלימות האדם ומה גם אדם שעברוהו רעות רבות ירחיקהו היצר מה תוכל לתקן את אשר פעלו ידיך מהרעות לזה אמר משה וידעת היום אותו שכ' בו היום שהוא השבת דכתיב כי שבת היום תן דעתך עליו ובו תשיב אל לבבך כי הוא שקול כנגד כל התורה וזה יועיל לסתור ב' טענות בין לתקן מה שעברוהו מהמרדים בין להשלמת הנפש שעל ידי שמירתו הרי הוא כאלו קיים תרי"ג מצות:

מִצְרַיִם וַיֹּצִאֲךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ מִשָּׁם בְּיָד חֲזָקָה וּבִזְרֹעַ נְטוּיָה עַל־כֵּן צִוְּךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ לַעֲשׂוֹת אֶת־יוֹם הַשַּׁבָּת׃ ס טז כַּבֵּד אֶת־אָבִיךָ וְאֶת־אִמֶּךָ כַּאֲשֶׁר צִוְּךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ לְמַעַן יַאֲרִיכֻן יָמֶיךָ וּלְמַעַן יִיטַב לָךְ עַל הָאֲדָמָה אֲשֶׁר־יְהוָה אֱלֹהֶיךָ נֹתֵן לָךְ׃ ס יז לֹא תִרְצָח ס וְלֹא תִנְאָף ס וְלֹא תִגְנֹב ס וְלֹא־תַעֲנֶה בְרֵעֲךָ עֵד שָׁוְא׃ ס יח וְלֹא תַחְמֹד אֵשֶׁת רֵעֶךָ ס וְלֹא תִתְאַוֶּה בֵּית רֵעֶךָ שָׂדֵהוּ וְעַבְדּוֹ

תרגום אונקלוס

בְּאַרְעָא דְמִצְרַיִם . וְאַפְּקָךְ יְיָ אֱלָהָךְ מִתַּמָּן בְּיַד תַּקִּיפָא וּבִדְרָע מְרָמַם . עַל כֵּן . פַּקְדָךְ יְיָ אֱלָהָךְ . לְמֶעְבַּד יָת יוֹמָא דְשַׁבְּתָא : י. יַקַּר יָת אֲבוּךְ וְיָת אִמָּךְ . כְּמָא דְפַקְדָךְ יְיָ אֱלָהָךְ . בְּדִיל דְיֵירְכוּן יוֹמָךְ . וּבְדִיל דְיֵיטַב לָךְ . עַל אַרְעָא . דַיְיָ אֱלָהָךְ יָהֵיב לָךְ : יא. לָא תִקְטוֹל נְפַשׁ : יב. וְלָא תְגוּף : יג. וְלָא תִגְנוֹב : יד. וְלָא תַסְהֵיד בְּחַבְרָךְ סָהֲדוּתָא דְשִׁקְרָא : טו. וְלָא תַחְמֵיד אִתַּת חַבְרָךְ . וְלָא תְרוֹג בֵּית חַבְרָךְ . חַקְלֵיהּ .

ת״א למען . קידושין לט ע״ב ק״ס חולין קמב :

תפסיר הרס״ג

פי בלד מצר. ואכ׳רגך אללה רבך מן ת׳ם ביד שדידה וד׳ראע ממדודה. ולד׳אלך אמרך. אן תקים פי יום אלסבת: (י) אכרם אביך ואמך. כמא אמרך אללה רבך. לכי תטול אייאמך. ויכ׳אר לך. פי אלבלד. אלד׳י אללה רבך מעטיך: (יא) לא תקתל אלנפס: (יב) ולא תזן: (יג) ולא תסרק: (יד) ולא תשהד עלי צאחבך שהאדה זור: (טו) ולא תתמן זוגה׳ צאחבך. ולא תתשה מנזלה. וצ׳יעתה. ועבדה

בעל הטורים

נוחין בשבת: (טז) סמך כבד את אביך לשבת. שגם בשבת כתיב וכבדתו שצריך לכבדו במאכל וכסות: למען ייטב לך. תגין על הטי״ת, שעברתו עמו ט׳ הדשים ואביו ואמו נזהרו מט׳ מדות האמורות בנדרים. וזה סימנם אסנ״ת משגע״ח, נוטריקון בני אנוסה, בני שנואה, בני נדה, בני תמורה, בני מריבה, בני שכרות, בני גרושת הלב, בני ערבוביא, בני חצופה. פי׳ בני אנוסה אע״ג שאם אנס אשה והוליד ממנה בן אלא אפי׳ היא אשתו ואנסה לתשמיש. וכן שנינו במס׳ כלה מפני מה הוויין לי׳ לאדם בנים בעלי מומין מפני שתובעה ואשתו אינה נתבעת לו פי׳ אינה מתרצית לו. ר׳ יהודה אומר מפני שאומרת לו בשעת תשמיש אנוסה אני ואע״ג רוצה ואינה רוצה. וכן איתא בעירובין כל הכופה אשתו לדבר מצוה נקרא חוטא שנאמר גם בלא דעת נפש לא טוב, כמלא כי האונס אסור אף באשתו אלא אם הוא צריך לאותה מעשה יפייס ואח״כ יבעול. בני שנואה כמשמעה והוא ששונאה בשעת תשמיש אבל אם רצויה בשעת תשמיש אע״פ שהיא שנואה שרי. בני נדה אע״פ שאינו ממזר מן התורה, וי״מ בשאחד מהם או בנדוי שאסורים בתשמיש המטה וה״ה כמי אם אחד מהם אבל. בני תמורה שהיה מכוין לערוה ונזדמנה לו אשתו, וי״מ אפי׳ שתיהן נשיו שנתכוין לזו ונזדמנה לו אחרת. בני מורדת דאמרה ליה לא בעינא לך ואעפ״כ הוא משמש עמה והרי היא אצלו כזונה ואפי׳ אם היה מדעתה. ולנוסחא אחרינא בני מריבה שהם מתקוטטים ביחד בכל פעם דהויא ביאה זו כמו זנות כיון שאינה מתוך אהבה. בני שכורה שהוא או היא שכורים. בני גרושת הלב שבלבו לגרשה אפי׳ אין בלבו שנאה כגון מאותן שכופין להוציא וגמר בלבו לגרשה ואחר כך בא עליה. בני ערבוביא שמשמש את אשתו ונתן דעתו על האחרת אפי׳ ששתיהן היו נשיו. בני חצופה שתובעתו בפה והרי היא כזונה ואסור לקיימה, אבל מי שאשתו מרצה אותו בדברים של רצוי ומקשטת עצמה לפניו כדי שיתן דעתו עליה על זו אמרו רז״ל שיוצאים ממנה בנים חכמים ונבונים כלאה שיצאה ממנה יששכר. וכל אלו הט׳ מדות אפי׳ צריכין לפרים ורבים כגון שאינה מעוברת אפי׳ הכי בכל אלו המדות פוגם הולד ונקרא פושע. וצריך לכבדם בט׳ דברים מאכיל ומלביש כו׳ כדאיתא בפ״ק דקידושין. י״ז תיבות יתירות דברות אחרונות על הראשונות כמנין טוב וזהו שכתוב כאן למען ייטב לך שאינו בראשונות: כאשר צוך ה׳ אלהיך. ס״ת בגימ׳ מרה: האדמה וגו׳ וסמיך ליה לא תרצח. משום דכתיב ולארץ לא יכופר לדם: (יז) וסמך לא תנאף לרציחה מדכתיב רצוח ונאוף וכן המנואף ש״ז לבטלה כאלו ש״ד וכאן כתיב ולא תנאף ו׳ יתירה כנגד ו׳ טעמים מארריכו ו״ס מרים דכתיב בפ׳ סוטה וסמך לו ולא תגנב משום מים גנובים ימתקו וכתיב ביה עוד ו׳ יתירה כנגד ו׳ דברים דכתיבי ברים משלי נאדבה לדם גלפנה לנקי חנם וגו׳. וסמך לו ולא תענה ברעך שהגונב מעיד עדות שקר בעצמו שגורם לו לימכר בעבד ומוסיף בו ו׳ שבעדוהו לוקה העולם שנברא בו׳ ימים: (יח) וסמך לו ולא תחמד שלא יחמוד אשת חבירו. ומעיד בו עדות שקר לומר שמת כדי שישאנה: ושדהו הוסיף כאן שכבר הגיעו קרוב לארץ והיה לנם

רש״י

(סנהדרין נו) על מנת כן פדאך ו שתהיה לו עבד ותשמור מצותיו: (טז) באשר צוך. אף על כבוד אב ואם נצטוו במרה שנא׳ (שמות טו) שם שם לו חוק ומשפט: (יז) ולא תנאף. אין ל׳ ניאוף ז אלא באשת איש: (יח) ולא התאוה. לא תירוג אף הוא ל׳ חמדה ח כמו (בראשית

שפתי חכמים

כן היאך סוסיף משה בדברות כאשר לוה וגו׳ וכן פרש״י פרק ד׳ מיתות ועיין בתוס׳ פרק כרי עקיבא (דף סו). וא״ת ודלמא כאשר לוך וגו׳ קאי אשבת המן דאף שהם לוה על השבת, וי״ל לקמן גבי כיבוד אב ואם נ״כ כתיב כאשר לוך וגו׳ והתם ע״כ אין לומר כאשר לוך גבי מן דהא התם לא הזהיר על כיבוד אב ואם אף כאשר לוך דגבי שבת לא קאי על אזהרת מן עכ״ל: ו (מהרא״י) משום דידע שסוקפא להם השביתה ממלאכה כדאשכחן גבי פורים שקבלו עליהם לימי משתה ושמחה ולא לעשיית מלאכה (מגילה דף ה) לכן הזכיר להם העבדות כלומר אם אומר לו הרב לעבדו שישבות ממלאכה מן הדין שישמע לו כי המלאכה היא לרבו דאל״כ מה ענין הזכרת העבדות לכאן: ז וא״ת נ״ל לרש״י לפרש זה יותר מכל עשרת הדברות י״ל דקשה לרש״י וי״ו דולא תנאף נ״ל ומתרץ אין ניאוף אלא באשת איש ומוסיף על ענין ראשון על לא תרצח וכזה חסרים מהרבה עבירות חדא דלא תנאף כי יעלה על דעתו שמא סבעל לא יתן: אשתו וכזה יבא לידי רציחה וכן כלם, ועיין בקל״ע ישוב אחר ע״ו: ח כ״ל אין לסקשות

מצות השם

(יח) [תטו] (לאו רמס) שלא להתאות שום דבר מחבירו אפי׳ בלב, שנאמר לא תתאוה בית רעך בדסו וגו׳:

אבן עזרא

פירשתי: (טז) ולמען ייטב לך. י״א רמז לעוה״ב וסוד העוה״ב ארמזנו בפסוק אני אמית ואחיה: ימיך. באר שיהיו טובים. דע כי דעת כל הקדמונים כי הדבור הראשון הוא אנכי ואם יש לשאול למה הפסיק המפסיק לא יהיה לך וכבר פירש עשרת הדברים כי סמכתי על דעתם רק הישר בעיני שמלת אנכי איננה מהעשרה כי דבור אנכי הוא המצוה ועיקר המצות כאשר פירשתי כבר. ומלת חמד בלשון הקדש מתפרשת לשני טעמים האחד גזל ועושק וקחת של אחרים בחזקה ובאונס וכך ולא יחמוד איש את ארצך כי אם אין פירושו כן הנה תהיה הארץ רעה ולא בא הכתוב אלא לשבח והטעם השני לשון תאוה בלב ולא תצא לפועל והנה לא תחמוד בית רעך הדבור התשיעי ולא תחמוד אשת רעך הדבור עשירי ויהיה בית רעך ואשת רעך נדבקים זה עם זה או בית רעך כלל והעד שאמר משה בספר הזה שבאר את התורה תחת לא תחמוד אמר לא תתאוה ורבים אמרו כי אין עון במחשבת הלב ואין עליהם שכר ועונש ויש ראיות רבות להשיב עליהן ולא אאריך רק אראה להם לב חורש מחשבות און הטיבות כי היה עם לבבך ולישרים בלבותם ומשה אמר בסוף בפיך ובלבבך לעשותו ועיקר כל המצות ליישר הלב ורובם זכר

אבי עזר

ינקוט אורחי למיהך אבתריה: (טז) (ומלת חמד תפארת בלשון קודש לשני טעמים) כי אם אינו כן תהיה הארץ רעה וכו׳ ואנכי לא ידעתי מדוע לא פירש הרב כאשר מפרש בפ׳ יתרו בפסוק לא תחמוד כי המה יהיה בתכלית השפלות בעיניהם לנגדכו שלא יתנו על לבם לחמוד ארצכו כי רחוק מאד בעיניהם כי שמעו את

מרפא לשון

יז) עד שוא, סהדותא דשקרא. תרגום עד שוא כמו עד שקר שבדברות ראשונות לפי שאין כנגדו בל׳ ארמי ותר׳ לשוא דלא תשא למגנא, ולא יתכן כאן דמשמע שלא יעיד בחנם וזה אינו

נחל קדומים

דס״ד הכי מדכתיב אשר הוצאתיך מארץ מצרים ואכמ״ל ודוק הטב: ד (יג) והיו הדברים. והי״ו גימט׳ ז״ך התורה שהיא ז״ך אותיות ע״ל ק׳ ברכות לבבך לב ציציות בך בשעת ק״ש רבינו אפרים ז״ל

רמב״ן

(טו) וטעם על כן צוך וגו׳ לעשות את יום השבת. צוה שתעשה כן ביום השבת כך פירש ר״א ואיננו נכון יאנו אומרים בקדוש היום כי יום זה תחלה למקראי קדש זכר ליציאת מצרים כאשר נאמר בו זכר למעשה בראשית והרב אמר בספר המורה כי המאמר הראשון הוא כבוד היום והדורו וכאשר אמר על כן ברך ה׳ את יום השבת ויקדשהו וע״ב הזכיר טעם כי ששת ימים עשה ה׳ אבל בכאן יזהיר אותנו לשמור השבת בעבור היותנו עבדים במצרים עובדים כל יום על כרחנו ולא היתה לנו מנוחה והוא יצוינו עתה לשבות ולנוח כדי שנזכיר חסדי השם עלינו שהוציאנו מעבודות למנוחה. והנה בשבת נכללו שני טעמים האחד להאמין בחידוש העולם כי יש אלוה בורא והנה לזכור חסדו הגדול שעשה עמנו שאנחנו עבדיו אשר קנה אותנו לעבדים. גם זה אינו מחוור אצלי כי בהיותנו שובתים ולא נעשה מלאכה ביום השביעי אין לנו בזה זכרון ליציאת מצרים ואין לרוה אותנו בטלים ממלאכה ידיעה בזה רק היא כשאר כל המצות. אבל יהיה בו זכר למעשה בראשית שנשבות ביום שבת השם וינפש והראוי יותר לומר כי בעבור היות יציאת מצרים תורה על אלוה קדמון מחדש חפץ ויכול כאשר פירשתי בדבור הראשון על כן אמר בכאן אם עלה בלבך ספק על השבת המורה על החדוש והחפץ והיכולת תזכור מה שראו עיניך ביציאת מצרים שהיא

וַאֲמָתוֹ שׁוֹרוֹ וַחֲמֹרוֹ וְכֹל אֲשֶׁר לְרֵעֶךָ׃
ס חמישי יט אֶת־הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה דִּבֶּר
יְהוָה אֶל־כָּל־קְהַלְכֶם בָּהָר מִתּוֹךְ
הָאֵשׁ הֶעָנָן וְהָעֲרָפֶל קוֹל גָּדוֹל וְלֹא
יָסָף וַיִּכְתְּבֵם עַל־שְׁנֵי לֻחֹת אֲבָנִים
וַיִּתְּנֵם אֵלָי׃ כ וַיְהִי כְּשָׁמְעֲכֶם אֶת־
הַקּוֹל מִתּוֹךְ הַחֹשֶׁךְ וְהָהָר בֹּעֵר
בָּאֵשׁ וַתִּקְרְבוּן אֵלַי כָּל־רָאשֵׁי
שִׁבְטֵיכֶם וְזִקְנֵיכֶם׃ כא וַתֹּאמְרוּ הֵן
הֶרְאָנוּ יְהוָה אֱלֹהֵינוּ אֶת־כְּבֹדוֹ וְאֶת־
גָּדְלוֹ וְאֶת־קֹלוֹ שָׁמַעְנוּ מִתּוֹךְ הָאֵשׁ
הַיּוֹם הַזֶּה רָאִינוּ כִּי־יְדַבֵּר אֱלֹהִים
אֶת־הָאָדָם וָחָי׃ כב וְעַתָּה לָמָּה נָמוּת
כִּי תֹאכְלֵנוּ הָאֵשׁ הַגְּדֹלָה הַזֹּאת
אִם־יֹסְפִים ׀ אֲנַחְנוּ לִשְׁמֹעַ אֶת־קוֹל
יְהוָה אֱלֹהֵינוּ עוֹד וָמָתְנוּ׃ כג כִּי מִי

ת"א קול גדול. סוטה י סנהדרין יז:

תרגום אונקלוס

ועבדיה ואמתיה תוריה וחמריה. וכל דלחברך: יט. ית פתגמיא האלין. מליל יי עם כל קהלכון בטורא. מגו אישתא עננא ואמטתא. קל רב ולא פסיק. וכתבנון. על תרין לוחי אבניא. ויהבנון לי: כ. והוה. כמשמעכון ית קלא מגו חשוכא. וטורא בער באישתא. וקריבתון לותי. כל רישי שבטיכון וסביכון: כא. ואמרתון. הא אחזינא יי אלהנא ית יקריה וית רבותיה. וית קל מימריה שמענא מגו אישתא. יומא הדין חזינא. ארי ממליל יי. עם אנשא ומתקיים: כב. וכען למא נמות. ארי תיכלננא. אישתא רבתא הדא. אם מוספין אנחנא. למשמע. ית קל מימרא דיי אלהנא. עוד מיתין אנחנא: כג.

תפסיר הרס"ג

ואמתה ת'ורה וחמארה. וגמיע מאלה: (יט) הד'ה אלכלמאת. כלם אללה בהא גמיע קומכם פי אלגבל. מן לדן אלנאר ואלג'מאם ואלצ'באב. בצות עצ'ים ג'יר מעאוד. וכתבהא עלי' לוחי אלגוהר. ודפעהמא אליי: (כ) פלמא סמעתם אלצות מן לדן צ'לאם אלג'ים. ואלגבל משתעל באלנאר. פתקדם אליי. רויסא אסבאטכם ומשאיכ'כם: (כא) פקלתם. הוד'א קד אוראנא אללה רבנא כרמה ועצ'מתה. וסמענא צותה מן דאכ'ל אלנאר. פעלמנא אליום. אנה יגוז אן יכלם אללה אנסאנא ויחיא: (כב) ואלאן פלא נהלך. ולא תאכלנא הד'ה אלנאר אלעצ'ימה. פאנא אן עאודנא. אסתמאע כלאם אללה רבנא איצ'א מתנא: (כג) לאנה

נוה שלום

עיין ספר המורה ח"ב פל"א. (יט) ולא יסף, ג'יר מעאוד, כלומר פעם אחת בלי הפסק עיין במדבר יא כה. (כב) למה נמות, פלא נהלך ולא תאכלנא, תרגם למה כמו לא, ככל הדומים לה ונמשכת במקום כי, והענין ועתה לא נמות ולא תאכלנו האש אלא אם

אבן עזרא

והמזיד והשוגג יוכיחום: (יט) את הדברים האלה. הטעם עשרת הדברים ולא הדבורים: קול גדול. שלא שמעו כמוהו: ולא יסף. כי זה היה פעם אחת והנה ביאר למה לא יסף והוא ויהי כשמעכם: (כא) את כבודו. מראה האש: ואת גדלו. קולות וברקים וקול שופר: ואת קולו. עשרת הדברות ויש בדברי יחיד שדבור אנכי לבדו אמר השם: (כג) קול אלהים חיים.

אבי עזר

גבורתכו ויודעים את אלהינו: (יט) (את הדברים האלה. הטעם עשרת הדברים ולא הדבורים) כי דבר סובל הוראת ענין כמו וזה הדבר אשר מל יהושע וסובל דבורים כמו דברי בלק. תוכחה בנבריך. לכן פירש הרב דכאן הוראתו ענין ולא דבור כמו דתימר שמע ישראל לשון האזנה על הענין ואין הוראתו על שמיעת אוזן גם כאן עיקר הוראתו על ענינים הנכבדים. והדברים עמוקים ועיין פ' ויקהל אות א': (כג) (אלהים חיים לשון רבים וטעם חיים להפריש בין אלהים ובין הבנא כי לא יתנועע מעצמו) כבר ידעת כי חיים לשון רבים ולא יתפרדו ועיין ריש פרשת חיי שרה. וכבר ידעת כי שם אלהים נאמר גם על המלאכים ושופטים ואצל הבורא לא יעמוד לבדו רק עם סמיכות כמו אלקים צבאות ופה כאן אלקים חיים. ואף שמצינו ברא אלהים ויברא אלהים עיקר כוונת הענין

רשב"ם

הארץ וגו'*: (יט) ולא יסף. שוב לא נוסף קול גדול כזה בעולם לפי פשוטו כי כל יסף לשון תוספת, אם

רש"י

ב) נחמד למראה דמתרגמינן דמרגג למחזי: ולא יסף. מתרגמינן ולא פסק (לפי שמדת בו"ד אינו יכול לדבר כל דבריו בנשימה אחת וצריך להפסיק ומדת הקב"ה אינו כן לא היה פוסק ומשלא היה פוסק לא היה מוסיף) כי קולו

פירוש פסוקים אלו ע"ד דרש

(כא — כב) ותאמרו הן הראנו ה' אלהינו וגו' היום הזה ראינו כי ידבר אלהים את האדם וחי ועתה למה נמות וגו'. הפסוקים אלו קשים להולמם, תחלה אמרו היום הזה ראינו כי ידבר אלהים את האדם וחי, ואח"כ אמרו ועתה למה נמות וגו', אם ראו כי חיו יחיו איך יפחדו כי ימותו. אבל ידוע הוא כי בני ישראל לא האמינו כי ידבר אלהים את האדם, כמ"ש משה אל ה' בעודו אצל הסנה והן לא יאמינו לי כי יאמרו לא נראה אליך ה', ע"כ אמרו חז"ל כי ישראל אמרו למשה רצוננו לראות את מלכנו, ונראה אם יוכל היות שידבר אלהים עם אדם, ואז נאמין שגם עם משה ידבר ה' ונאמין בדבריו כל מה שיאמר לנו בשם ה'. וה' הסכים לזה ככתוב ויאמר ה' אל משה הנה אנכי בא אליך בעב הענן [בעניה גשמית מעט ועבה] בעבור ישמע העם בדברי עמך ואז גם בך יאמינו לעולם, וזה היה כביכול מוכרח הקב"ה להם המון בלבב בני ישראל שיאמינו בנבואת משה ואז יקבלו ממנו התורה והמצות שיגיד להם בשם ה', ואף כי ראו ושמעו ישראל כי ידבר אלהים את האדם, עכ"ז הבינו כי ענין נסיי הוא והאלהים דייקא עשה זאת שיראו כבודו וישמעו קולו ולא ימותו, אבל ע"פ דרך הטבע לא יוכלו כח לשמוע קול ה' וכבודו לראות ולא ימותו, וזה אמרם פה „היום הזה ראינו", דוקא ורק היום הזה היה הנס אצלנו להראנו כי ידבר אלהים את האדם וחי, אבל לא יעשה אלהים נסים תמיד בכל עת, כי מעשה נסים לא יתמידו, ובודאי ישוב הדבר לדרך הטבע, ובדרך הטבע אם יוספים אנחנו לשמוע קול ה' אלהינו עוד ומתנו, ע"כ בקשתנו למה נמות, כי מי כל בשר אשר שמע קול אלהים חיים מדבר מתוך האש כמונו ויחי, כי אי אפשר להיות, ומה שחיים אנחנו זה היה בדרך נס, ולאו כל יומא מתרחיש ניסא, ע"כ קרב אתה ושמע את כל אשר יאמר ה' אלהינו ואת תדבר אלינו וגו' כי קולך אנוש מקול ה', אף כי השכינה מדברת מתוך גרונך עכ"ז קולך אנושי מקול ה'. ע"כ כתוב את ולא אתה, עיין רש"י:

מסורת הקריאה

בצירי, עין במדבר כ"ג ט': (כב) לשמע, הנגינה במ"ם: (כג) שמע,

מרפא לשון

שאדרבה אסור ליטול שכר כדי להעיד. יט) קול גדול ולא יסף,

רמב"ן

לך לראיה ולזכר והנה השבת זכר ליציאת מצרים ויציאת מצרים זכר לשבת כי יזכרו בו ויאמרו השם הוא מחדש בכל אותות ומופתים ועושה בכל כרצונו כי הוא אשר ברא הכל במעשה בראשית וזה טעם על כן צוך ה' אלהיך לעשות את יום השבת והנה לא פירש כאן טעם השביתה כי ששת ימים עשה ה' וגו' שכבר הוזכר זה פעמים רבות בתורה אבל אמר בקצרה ויום השביעי שבת לה' אלהיך שהוא יתברך שבת בו וינפש ובאר להם כי מיציאת מצרים ידעו שהוא אמר והיה העולם ושבת ממנו. ועל דרך האמת נוכל עוד להוסיף בזה כי הדבור הזה בשמור ליראה את השם הנכבד והנורא ועל כן יצונו שנזכיר את היד החזקה והזרוע הנטויה שראינו ביציאת מצרים וממנו לנו היראה כמו שאמר וירא ישראל את היד הגדולה אשר עשה ה' במצרים וייראו העם את ה' ועל כן צוך ה' אלהיך לעשות את יום השבת שתהא כנסת ישראל בת זוגו לשבת כנרמז בדברי רבותינו והמשכיל יבין והוסיף ביאור בדבור כבד כאשר צוך ה' אלהיך מפי הגבורה כאשר פירשתי ולפיכך הוסיף ולמען ייטב לך כמו שנאמר גם ה' יתן הטוב וארצנו תתן יבולה וביאר ולא תענה ברעך עד שוא לאסור להעיד על חברו אפי' דבר שאינו כלום ולא יתחייב בו כלום יבב"ד כגון שיעיד אמר פלוני ליתן לזה מנה ולא קנו מידו כי שוא דבר בטל והוסיף ביאר בדבור לא תחמוד שהקדים האשה בעבור כי יצר לב האדם רע מנעוריו באשה יותר מן הכל וביאר כי יכנס בכלל חמדה אפי' התאוה כי אם יתאוה

כָּל־בָּשָׂר אֲשֶׁר שָׁמַע קוֹל אֱלֹהִים
חַיִּים מְדַבֵּר מִתּוֹךְ־הָאֵשׁ כָּמֹנוּ וַיֶּחִי׃
כד קְרַב אַתָּה וּשֲׁמָע אֵת כָּל־אֲשֶׁר
יֹאמַר יְהוָה אֱלֹהֵינוּ וְאַתְּ ׀ תְּדַבֵּר
אֵלֵינוּ אֵת כָּל־אֲשֶׁר יְדַבֵּר יְהוָה
אֱלֹהֵינוּ אֵלֶיךָ וְשָׁמַעְנוּ וְעָשִׂינוּ׃
כה וַיִּשְׁמַע יְהוָה אֶת־קוֹל דִּבְרֵיכֶם
בְּדַבֶּרְכֶם אֵלָי וַיֹּאמֶר יְהוָה אֵלַי
שָׁמַעְתִּי אֶת־קוֹל דִּבְרֵי הָעָם הַזֶּה
אֲשֶׁר דִּבְּרוּ אֵלֶיךָ הֵיטִיבוּ כָּל־
אֲשֶׁר דִּבֵּרוּ׃ כו מִי־יִתֵּן וְהָיָה לְבָבָם
זֶה לָהֶם לְיִרְאָה אֹתִי וְלִשְׁמֹר אֶת־
כָּל־מִצְוֺתַי כָּל־הַיָּמִים לְמַעַן יִיטַב
לָהֶם וְלִבְנֵיהֶם לְעֹלָם׃ כז לֵךְ אֱמֹר
לָהֶם שׁוּבוּ לָכֶם לְאָהֳלֵיכֶם׃ כח וְאַתָּה
פֹּה עֲמֹד עִמָּדִי וַאֲדַבְּרָה אֵלֶיךָ אֵת
כָּל־הַמִּצְוָה וְהַחֻקִּים וְהַמִּשְׁפָּטִים
אֲשֶׁר תְּלַמְּדֵם וְעָשׂוּ בָאָרֶץ אֲשֶׁר
אָנֹכִי נֹתֵן לָהֶם לְרִשְׁתָּהּ׃

תרגום אונקלוס

אֲרֵי מַן כָּל בִּשְׂרָא. דִּשְׁמַע קָל מֵימְרָא דַּיְיָ קַיָּמָא. דִּמְמַלֵּיל מִגּוֹ אִישָׁתָא. כְּוָתַנָא וְאִתְקַיַּם: כד. קְרַב אַתְּ וּשְׁמַע. יָת כָּל דְּיֵימַר יְיָ אֱלָהַנָא. וְאַתְּ תְּמַלֵּיל עִמַּנָא. יָת כָּל דִּימַלֵּיל יְיָ אֱלָהַנָא. עִמָּךְ וּנְקַבֵּיל וְנַעֲבֵיד: כה. וּשְׁמִיעַ קֳדָם יְיָ יָת קָל פִּתְגָמֵיכוֹן. בְּמַלָּלוּתְכוֹן עִמִּי. וַאֲמַר יְיָ לִי. שְׁמִיעַ קֳדָמַי. יָת קָל פִּתְגָמֵי. עַמָּא הָדֵין דְּמַלִּילוּ עִמָּךְ. אַתְקִינוּ כָּל דְּמַלִּילוּ: כו. לְוַי. דִּיהֵי לִבָּא הָדֵין לְהוֹן. לְמִדְחַל קֳדָמַי. וּלְמִטַּר יָת כָּל פִּקּוֹדַי כָּל יוֹמַיָּא. בְּדִיל דְּיֵיטַב לְהוֹן. וְלִבְנֵיהוֹן לְעָלַם: כז. אִיזֵיל אֵימַר לְהוֹן. תּוּבוּ לְכוֹן לְמַשְׁכְּנֵיכוֹן: כח. וְאַתְּ. הָכָא קוּם קֳדָמַי. וַאֲמַלֵּיל עִמָּךְ. יָת כָּל תַּפְקֵידְתָא. וּקְיָמַיָּא וְדִינַיָּא דְּתַלְּפִנּוּן. וְיַעְבְּדוּן בְּאַרְעָא. דַּאֲנָא. יָהֵיב לְהוֹן לְמֵירְתַהּ: כט.

ת"א מי יתן והיה. ע"ז ד ס: למען ייטב. שם ה: לך אמר. שבת פו כולה ה מ"ק פז יבמות פז סנהדרין גם ע"ז ה: ואתה פה. שבת פז מגילה כא יבמות פו נדרים קי:

תפסיר הרס"ג

אי בשרי. סמע צות אללה אלחי. מכ'אטבה מן וסט אלנאר מת'לנא פעאש: (כד) תקדם אנת ואסמע. גמיע מא יקולה אללה רבנא. ואנת תכלמנא בגמיעה. ונסמעה ונעמל בה: (כה) פסמע אללה כלאמכם. אד' כלמתמוני. פקאל אללה לי. סמעת כלאם הולאי אלקום אלד'י כלמוך. קד אחסנו פי גמיע מא קאלו: (כו) פליתמנו. אן יבקא להם הד'א אלקלב. אן יכ'אפוני. ויחפצ'ו וצאיאי טול אלזמאן. לכי יכ'אר להם. ולבניהם אלי' אלדהר: (כז) אמץ' קל להם. ארגעו אלי' אכ'ביתכם: (כח) ואנת פקם ההנא בין ידיי. חתי אכלמך בגמיע אלוצאיא. ואלרסום ואלאחכאם אלד'י תעלמהם. ויצנעון פי אלבלד.

נוה שלום

יוספים וכו'. (כז) מי יתן, פליתמנו, ראוי להם לחמוד ולהתאות שתמיד

חלק הדקדוק

חסד לאלפים. ר"ח]: [כד) תיבת הראנו באזלא. ר"ח]: כה) את קול, תיבת קול בשני טרסין היפך הדפוסים

אבן עזרא

לשון רבים כאשר פירשתי: וטעם חיים. על דעתי להפריש בין אלהים ובין הצבא כי לא יתנועע הוא מעצמו: (כד) ואת תדבר אלינו. כמו אם ככה את עושה לי ושם מפור': (כה) היטיבו. פעל עבר מהשניים הנראים: (כו) מי יתן. אין הכתוב אומר מי יתן לי רק מי יתן להם על כן נכתב להם אחר והיה לבבם זה ודע כי שורש כל המעשים והתנועות גזרות השם וכל הנמצאים תחת השמים כחם ותולדותם כפי המערכת העליונה עם השרשים למטה וכן עם המורכבים וכן כפי תנועתם יום יום ועת עת כי לעולם יהיה שנוי כאשר פירש בעל ספר יצירה והחלקים יקבלו מהכללים כפי תולדתם ובעבור כח הכללים יוכלו לשנות מעט בתולדה וזה טעם ויחזק ה' את לב פרעה ובמקום אחר ויכבד לבו הוא ועבדיו והכל אמת על כן אומר ידעתי ה' כי לא לאדם דרכו ואומר למה תתענו ה' מדרכך ומשה אמר ובחרת בחיים ואחר שהשם לא ימנע טוב הנה הוא אוהב להיטיב ואמר הכתוב כלשון בני אדם מי יתן: (כז) לך אמור להם. הטעם שירד: (כח) ואתה פה עמוד עמדי. הטעם שישוב וכן כתוב ואדברה אליך את כל המצות החקים והמשפטים והנה רוב התורה מסיני נאמרה למשה רק משה אמרה במדבר סיני ובאותם אחד עשר יום שנסעו מסיני כפי דעתי:

בעל הטורים

בפלי שוחו: (כד) ואת תדבר. בקול נמוך כאשה כמנין שנוכל לסבול: ואת תדבר. בגימ' שמנה דברות: (כח) ואתה פה. מנין פל פ"א, כמו ליה שיעמוד בסליפות ובטהרה. ד"א ואתה בן פ' שנים ותחיה כמנין עמוד שנים: עמדי. יו"ד כפופה, שעמוד כאותם לפני וכפוף. ד"א בשבילך ילדתי יו"ד ילידום

רש"י

חזק וקיים ם לעולם דבר אחר ולא יסף ולא הוסיף להראות באותו פומבי: (כד) ואת תדבר אלינו. התשתם י את כחי ככקבה שנצטערתי עליכם ורפיתם את ידי כ כי ראיתי שאינכם חרדים להתקרב אליו מאהבה וכי לא היה יפה

רשב"ם

מבתרי טעמי

יספים אנחנו. אבל ספו תמו מן בלהות מגזירת האף תספה: (כח) ואתה פה עמד עמדי ואדברה אליך וגו' ועשו בארץ וגו', זה שאמר משה למעלה ואותי צוה ה' בעת ההיא ללמד אתכם וגו', לעשותכם אותם

שפתי חכמים

דאם התם כתיב לא תחמוד והכא כתיב לא תתאוה ומפרש אף הוא כו' ולכן פי' התרגום לא תירוג שהוא ל' חמדה: ם ולפי טעם זה קשה פשיטא משום שהשמיע קולו החזק פעם אחד מ"ם יפסוק קולו, ל"פ ד"א כו'. ולפי ד"א קשה למה כתיב יסף הל"ל יוסיף, ל"פ גם טעם לאשון. פומבי פי' גלוי ומפורסם: י כי נוכח הזכר אתה ונוכח הנקבה את: כ נוקשים העולם וכלא

מרפא לשון

ולא פסיק. וכן ויתנבאו ולא יספו מתר' ולא פסקין פי' יסף כ' רמב"ן מל' תאספו שמחה וגיל, תסף רוחם יגועון ענין כריתה ופסיקת דבר וכמו שנת' בפ' בהעלתך (יא כו). כח) פה עמד עמדי, הכא קום קדמי. ה"ג הכא כולו קמ"ץ. א) עברים שמה, עברין לתמן. ה"ג

מסורת הקריאה

המונח במ"ם ואינו נסוג אחור: (כד) ושמע. השי"ן בח"פ והמ"ם בקמץ. ונמסר עליו ה', ר"ל ה' דכתיב המ"ם בקמץ. וסי' עי' במדבר כ"ג י"ח: את כל אשר יאמר, מלת את בתביר והאל"ף בצירי: (כה) שמעתי. הנגינה במ"ם: (כח) את כל המצוה, מלת

רמב"ן

לגזול מחברו דבר מכל אשר לו ולא יוכל לעשות כן כי חברו תקיף ממנו או שיש במקומו אימת מלכות עובר בלאו הזה והוסיף בכאן שדהו לדרוש מה שאמרו במכילתא אי מה הפרט מפורש בנכסים המטלטלים שאין להם אחריות אף אין לי אלא נכסים המטלטלים שאין להן אחריות וכשהוא אומר במשנה תורה שדהו על כרחך מה הפרט מפורש בדבר שהוא קונה ומקנה אף כל דבר שהוא קונה ומקנה:

(כד) ואת תדבר אלינו. התשתם כחי כנקבה שנצטערתי עליכם ורפיתם את ידי כאשר ראיתי שאינכם חרדים להתקרב אליו מאהבה וכי לא היה יפה ללמוד לכם מפי הגבורה ולא ממני לשון רש"י מדברי אגדה ואם כן יאמר שדאג להם אבל השם הודיעו כי מיראתו עשו וטוב להם והענין כאשר פירשתי שם כי היו חושבים שירצה להשמיעם כל התורה והרצון היה לפניו להשמיעם עשרת הדברות בלבד כאשר בקש ודע כי עתה בקשו ממשה שלא ישמעו קול השם הנכבד לא ביום הזה ולא בדור מן הדורות לעולם דלאו כל שעתא ושעתא מתרחיש ניסא ואינם חפצים במעמד כזה אבל יאמינו בנביאים ויעשו כל רצון השם על פיהם וכן יאמר להם משה נביא

כט ושמרתם לעשות כאשר צוה
יהוה אלהיכם אתכם לא תסרו ימין
ושמאל: ל בכל־הדרך אשר צוה
יהוה אלהיכם אתכם תלכו למען
תחיון וטוב לכם והארכתם ימים
בארץ אשר תירשון: ו א וזאת
המצוה החקים והמשפטים אשר
צוה יהוה אלהיכם ללמד אתכם
לעשות בארץ אשר אתם עברים
שמה לרשתה: ב למען תירא
את־יהוה אלהיך לשמר את־כל־
חקתיו ומצותיו אשר אנכי מצוך
אתה ובנך ובן־בנך כל ימי חייך
ולמען יארכן ימיך: ג ושמעת
ישראל ושמרת לעשות אשר ייטב
לך ואשר תרבון מאד כאשר דבר
יהוה אלהי אבתיך לך ארץ זבת
חלב ודבש: פ ששי ד שמע ישראל

* ששי

סו רבתי

תרגום אונקלוס

וְתִטְּרוּן לְמֶעְבַּד. כְּמָא דְּפַקִּיד. יְיָ אֱלָהֲכוֹן יָתְכוֹן. לָא תִסְטוּן לְיַמִּינָא וְלִשְׂמָאלָא: ל. בְּכָל אוֹרְחָא. דְּפַקִּיד. יְיָ אֱלָהֲכוֹן. יָתְכוֹן תְּהָכוּן. בְּדִיל דְּתֵיחוּן וְיֵיטַב לְכוֹן. וְתֵירְכוּן יוֹמִין. בְּאַרְעָא דְּתֵירְתוּן: א. וְדָא תַּפְקֵידְתָּא. קְיָמַיָא וְדִינַיָא. דְּפַקִּיד. יְיָ אֱלָהֲכוֹן לְאַלָּפָא יָתְכוֹן. לְמֶעְבַּד בְּאַרְעָא. דְּאַתּוּן. עָבְרִין לְתַמָּן לְמֵירְתַהּ: ב. בְּדִיל דְּתִתְדְּחַל קֳדָם יְיָ אֱלָהָךְ. לְמִטַּר. יָת כָּל קְיָמוֹהִי וּפִקּוֹדוֹהִי דַּאֲנָא מְפַקֵּיד לָךְ. אַתְּ וּבְרָךְ וּבַר בְּרָךְ. כֹּל יוֹמֵי חַיָּיךְ. וּבְדִיל דְּיֵירְכוּן יוֹמָךְ: ג. וּתְקַבֵּיל יִשְׂרָאֵל וְתִטַּר לְמֶעְבַּד. דְּיֵיטַב לָךְ. וּדְתִסְגּוּן לַחֲדָא. כְּמָא דְּמַלֵּיל יְיָ. אֱלָהָא דַּאֲבָהָתָךְ לָךְ. אֲרַע. עָבְדָא חֲלַב וּדְבַשׁ: ד. שְׁמַע יִשְׂרָאֵל.

ת"א שמע ישראל. ברכות ו יא יג. מו טז שבת על פסחים כו ר"ה לב מגילה יז כ חגיגה ג סוטה לב מא גיטין ג ז סנהדרין סג. מנחות לו חולין לט:

תפסיר הרס"ג

אלד'י אנא מעטיהם יחוזונה: (כט) ואחפצ'ו ואעמלו. כמא אמרכם אללה רבכם. לא תזולו ימנה ולא יסרה: (ל) בל פי אלטריק. אלד'י אמרכם אללה רבכם תסירון. לכי תחיון ויכ'אר לכם. ותטול מדתכם. פי אלבלד אלד'י תחוזונה: (א) והד'ה אלוצאיא. ואלרסום ואלאחכאם. אלד'י אמרני אללה רבכם אן אעלמכם. אן תצנעוהא פי אלבלד. אלד'י אנתם גאיזין אליה לתחוזוה: (ב) לכי תכ'אף אללה רבך. ותחפט' גמיע רסומה וצאיאה אלד'י אנא אמרך. אנת ואבנך ואבן אבנך. טול איאם חיאתך. ולכי תטול מדתך: (ג) פאסמע ד'אלך יא אסראיל ואחפצ'ה ואעמל בה. לכי יכ'אר לך. ולכי תכת'ר גדא. כמא ועדך אללה אלאה אבאיך. בלד יפיץ' לבנא ועסלא: (ד) אעלב יא אסראיל.

נוה שלום

יהיה לבבם זה ליראה וכו'. (ד) שמע

חלק הדקדוק

שעשו אזלא בתיבת קול: ד) פסיק בכל התיגאן בין תיבת ה' לתיבת אלקינו וגם לפי הסוד כן צריך כי בחינת כל שם משונה מחבירו ועיין

אבן עזרא

(כט) ושמרתם לעשות. להוסיף ולא תסורו ימין ושמאל: (ל) בכל הדרך. פירוש ימין ושמאל וזו המצוה והחקים והמשפטים עיקרם למען תירא אתה ובנך ובן בנך והנה עיקר כל המצות אמונת הלב וכאשר תירא השם זה כל האדם ובעבור זה נברא האדם כדברי קהלת ועוד יאריכון ימים עם הכל על האדמה ועם היחיד בעולם הבא: (ג) ושמרת לעשות. והנה אצוך שתשמור אשר ייטב לך: ארץ זבת חלב. דבק עם לרשתה והנה הוא רחוק ממנו או יהיה חסר בי"ת כמו

אבי עזר

לספר מעשה הבריאה אבל בעוקים שנאמר גדולת הבורא לא יעמוד לבדו ודברי מוטע רעוקים מפשט. ועיין תהלים בפסוק ישוב יחזו פנימו. ועיין בדברי הרב פ' משפטים אם אדוניו יתן לו אשה והדברים רחבים ביודעי הדקדוק ועמוקים ביודעי חן. אם תחפשנה תמצאנה: (כט) (ושמרתם לעשות להוסיף ולא תסורו ימין ושמאל): כיון שכבר נאמר לשמור את מצות וגו' ועשו בארץ אלא בא להוסיף ולא תסורו וכן כתב הרב לעיל בד"ה בבעל פעור וכו' יע"ש: (ל) (בכל הדרך פירש ימין ושמאל וכו' והנה עיקר כל המצות אמונת הלב) גם פה קשה לרב איך שייך היעוד הגשמי הזאת בעת אשר ראו ישראל מה שראו בהר

בעל הטורים

ונמתי לך עשרת הדברות: (ג) ע"ז טעמים כתיב זבת חלב ודבש בתורה, כנגד לידי מזאי חלב ודבש דכל ארץ ישראל והיו ע"ז פרסאות (על רוחב פרסה): כאשר דבר ה' אלהי אבותיך לך. וסמיך ליה (ד) שמע ישראל. שהזכיר אלו השמות כנגד

פירוש ע'ת אחד

(ד) שמע ישראל ה' אלהינו ה' אחד. הנה הפרשה הזו אשר היא ראשונה מעקרי האמונה, שצריך כל איש ישראל להאמין יחודו ואחדותו ית', רבו גם רבו הפירושים עליה אשר תקצר פה היריעה, רק אחת כבאר פה, שמע ישראל, לשון יחיד, אלהינו, לשון רבים, ומדוע כפל את שם הויה, ואחר זה בפסוק שני, ואהבת, אלהיך, שניהם בל' יחיד. הנה נודע

דעת זקנים מבעלי התוספות

(ד) שמע ישראל ה' אלהינו ה' אחד. בלא שלשה הזכרות ע"ס שאם אמר שמע ישראל ה' אחד כל אומה ואומה אומרת על עכו"ם שלהם שהוא אחד כשהוא אומר אלהינו יודע שעל אלהי ישראל הוא מדבר ואם היינו אומרים ה' אחד משמע אלהינו אחד מן האלהות וכ"ש אם היינו אומרים אלהינו אחד. אבל כשאנו כופלים ה"ק ה' שהוא אדון שלנו הוא אחד באדנות ואין עוד מלבדו. וי"ל אל מלך נאמן קודם שמע ישראל. לפי שבשלש תיבות הללו עם בשכמל"ו תמלא בק"ש רמ"ח תיבות כנגד רמ"ח איברים. וכל האומר רמ"ח תיבות שבק"ש בתקנן הקב"ה משמר רמ"ח איבריו. וזש"ה שמור מצותי וחיה, אמר הקב"ה שמור את שלי ואני אשמור את שלך. א"ר שמעון בן חלפתא משל למלך שהיה לו כרם ביהודה ודירתו בגליל ולאחד יש לו כרם בגליל ודירתו ביהודה, בכל שנה ושנה צריך זה שביהודה לילך בגליל וזה שבגליל לילך ליהודה לפרנס כל אחד לצרכי כרמו. לימים פגעו זה בזה אמרו למה אנו מטריחין אני אפרנס כרמך שבעירי ואתה תפרנס כרמי שבעירך והוכר גם שאם אתה משמר היטב את שלי אני אשמור היטב את שלך:

מסורת הקריאה

את בדרגא והאל"ף בצירי: (ב) לשמר. הנגינה במ"ם: מצוך. הנגינה בוי"ו. והכ"ף רפי. עפ"י המסורת דנמסר עליו ב' חד רפי וחד דגש. אבל הוא ט"ס וצ"ל ג' חד רפי וב' דגש, וכן הוא בהדיא במס"ג לקמן י"ב י"ד. א' דין רפי. ב' אנכי מצוך (לקמן י"ב י"ד) ג' אנכי מצוך (לקמן י"ב כ"ח): (ג) לך. נמסר י"ד פסוקים לך לך. ר"ל דנמצא י"ד פסוקים דכתיב בהם מלת לך ב' פעמים והראשון

רמב"ן

מקרבך מאחיך וגו' וכל הפרשה ההיא אם כן השאלה הזאת לדורות היתה:

(ג) ושמרת לעשות אשר ייטב. הנה מצוך שתשמור לעשות אשר ייטב לך: ארץ זבת חלב ודבש. דבק עם לרשתה ואם הוא רחוק או יהיה חסר בי"ת כמו הנמצא בית ה' לשון ר"א. וא"כ יחסר עוד מאשר תרבון מאד בו או בעבורו. ואין צורך כי למען יאריכון נמשך לכאן וטעמו למען ייטב לך. או מלת אשר בעצמה תשמש כן כמו ויסירה מגבירה אשר עשתה מפלצת בעבור שעשתה. וכן באשר את אשתו בעבור שאת אשתו. וכן הכתוב למען אשר אנכי מצוך היום אשר ייטב לך ולבניך אחריך ולמען תאריך ימים וגו' כמו למען אשר ייטב לך ולמען תאריך ימים. ושיעור הכתוב. ושמעת ישראל. ושמרת לעשות למען אשר ייטב לך ואשר תרבון מאד כאשר דבר ה' אלהי אבותיך לתת לך ארץ זבת חלב ודבש וגו' כלומר למען שייטב לך בתתו לך ארץ טובה ורחבה כמו שאמר למטה למען אשר ייטב לך ובאת וירשת את הארץ וכמוהו ויתן לי בית ולחם אמר לו:

(ה) בכל לבבך. על דעת המדרש הלב הנזכר כאן הוא הכח המתאוה כענין תאות לבו נתת לו אל תחמוד יפיה בלבבך אם כן בכל נפשך הנפש המשכלת וכן והיתה נפש אדוני צרורה בצרור החיים ובדברי רבותינו שדורשין בגמ' מכאן יהרג ואל

תרגום אונקלוס

יְיָ אֱלָהַנָא יְיָ חַד: ה. וְתִרְחַם. יָת יְיָ אֱלָהָךְ. בְּכָל לִבָּךְ וּבְכָל נַפְשָׁךְ וּבְכָל נִכְסָךְ: ו. וִיהוֹן פִּתְגָמַיָא הָאִלֵּין. דַּאֲנָא מְפַקֵּיד לָךְ. יוֹמָא דֵין עַל לִבָּךְ: ז. וּתְתַנֵּינוּן לִבְנָךְ. וּתְמַלֵּיל בְּהוֹן. בְּמִתְּבָךְ

יְהוָה אֱלֹהֵינוּ יְהוָה אֶחָד׃ ה וְאָהַבְתָּ אֵת יְהוָה אֱלֹהֶיךָ בְּכָל־לְבָבְךָ וּבְכָל־נַפְשְׁךָ וּבְכָל־מְאֹדֶךָ׃ ו וְהָיוּ הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוְּךָ הַיּוֹם עַל־לְבָבֶךָ׃ ז וְשִׁנַּנְתָּם לְבָנֶיךָ וְדִבַּרְתָּ בָּם

תפסיר תרס"ג

אן אללה רבנא אללה אלואחד׃ (ה) ואחבב אללה רבך מכ'לצא. בכל קלבך ונפסך וגדך׃ (ו) ותכון הד'ה אלכלמאת. אלתי אמרך בהא אליום פי קלבך׃ (ז) ואחכהא

ת"א ואהבת את. ברכות נד סג. יומא כז: בכל לבבך. ברכות טז: ובכל. פסחים כה יומא פב סנהדרין עד: והיו. ברכות יג מגילה ע יז סוטה לב לג: הדברים. סוטה לב: אשר אנכי. ברכות יג טז: על לבבך. שם טו טז פסחים נז מגילה כ: ושננתם. ברכות ד קידושין ל: ודברת בם. ברכות יג יומא יט:

סד רבתי

בעל הטורים

אלהות. ה' כנגד אברהם דכתיב ביה אני ה' אשר וגו'. אלהינו כנגד יצחק דכתיב ביה אנכי אלהי אברהם אביך. ה' אחד כנגד יעקב שנאמר בו אני ה'. עי"ן דשמע גדולה, שם' שמות יש לישראל ונתן להם תורה שיש לה ע' שמות ונדרשת בע' פנים להבדיל בין ע' עכו"ם. ויש פסיק בין ה' ובין אחד, לומר אע"פ שאיתם כמה דמיונות ואע"פ שאני בא עם זה במדת הרחמים ועם זה במדת הדין אעפ"כ הכל אחד. אחד דל"ת גדולה, לומר לך שתמליכו בשמים ובארץ ובד' רוחות העולם וגם שלא תטעה ברי"ש. וכן רי"ש דלא תשתחוה לאל אחר הרי"ש גדולה שלא תטעה בדל"ת. ד"א עי"ן ודל"ת גדולים, הרי עד. וזהו ואתם עדי נאם ה', וגם הקב"ה הוא עד לישראל כדכתיב והייתי עד ממהר: שמע. בגימ' ת"י, שת"י שנה עמד בית ראשון. הפסוק מתחיל בשי"ן ומסיים בדל"ת הרי שד, שהשדים בורחים מהקורא שמע בכונה: (ה) ואהבת. אותיות האבות: בכל לבבך. כאברהם שנאמר בו ומצאת את לבבו: ובכל נפשך. כיצחק שמסר נפשו להקב"ה: ובכל מאדך. כיעקב דכתיב ביה וכל אשר תתן לי

רשב"ם

בארץ: (ד) ה' אלהינו ה' אחד, ה' הוא לבדו אלהינו ואין לנו אלוה אחר עמו. וכן בדברי הימים ואנחנו נעבוד ה' אלהינו ולא עזבנוהו. כלומר ה' אלהינו ולא העגלים שאתם משתחוים להם. ה' אחד לו לבדו נעבוד ולא נצ"ף לעבוד עמו אל אחר אפילו לקסום קסמים כמו שפירשתי למעלה: (ה) ובכל נפשך, לפי פשוטו אפי' נוטלין את נפשך שהרי כבר אמר בכל לבבך: (ז) ושננתם, לשון חדוד לפרש היטב כמו אשר שננו

רש"י

לכם ללמוד מפי הגבורה ולא ללמוד ממני: (ד) ה' אלהינו ה' אחד. ה' שהוא אלהינו עתה ולא אלהי האומות ע"א הוא עתיד להיות ה' אחד שנאמר (צפניה ג) כי אז אהפוך אל עמים שפה ברורה לקרוא כולם בשם ה' ונאמר (זכריה יד) ביום ההוא יהיה ה' אחד ושמו אחד: (ה) ואהבת. (ספרי) עשה דבריו מאהבה אינו דומה עושה מאהבה מ לעושה מיראה העושה אצל רבו מיראה כשהוא מטריח עליו מניחו והולך לו: בכל לבבך. (ספרי) בשני יצריך נ ד"א בכל לבבך שלא יהיה ם לבך חלוק על המקום: ובכל נפשך. אפילו הוא נוטל את נפשך: ובכל מאדך. (ברכות טז) בכל ממונך יש לך אדם שממונו ע חביב עליו מגופו לכך נאמר ובכל מאדך דבר אחר ובכל מאדך פ בכל מדה ומדה שמודד לך בין במדה טובה בין במדת פורענות וכן דוד הוא או' (תהלים קטז) כוס ישועות אשא וגו' (שם) צרה ויגון אמצא וגו': (ו) והיו הדברים וגו'. ומהו האהבה והיו הדברים האלה. צ שמתוך כך אתה מכיר בהקב"ה ומדבק בדרכיו (ספרי): אשר אנכי מצוך היום. (שם) לא יהיו בעיניך כדיוטגמא ישנה שאין אדם סופנה ק אלא כחדשה ר שהכל רצין לקראתה. דיוטגמא מצות המלך הבאה במכתב: (ז) ושננתם. (שם) לשון חדוד הוא ש שיהיו מחודדים בפיך שאם ישאלך אדם דבר לא תהא צריך לגמגם בו אלא אמור לו מיד: לבניך. אלו התלמידים ת מצינו בכל

שפתי חכמים

הקב"ה הודה לדבריהם ואמר הטיבו אשר דברו, וי"ל לפי דעתו של משה שחשש שמא לא היו חרדים להתקרב אל ה' מאהבה היו אומרים דברים כאלה והשיב לו הקב"ה מפני יראת ה' אמרו זה להוציא את ישראל מן החשד מדעת משה רע"ה אמר הקב"ה כל זה: ל דאל"כ שמע ישראל ה' אחד מיבעי ליה אלא כו' וכאלו אמר שמע ישראל עכשיו הוא לבד ה' אלהינו אבל יבא זמן כו' כלומר שיודו כל העובדי אלילים שהוא אחד בשמים ובארץ ובד' רוחות והוא היחוד דמפקי רז"ל מהאי קרא כמש"ה והיה ביום ההוא יהיה ה' אחד: מ (הרא"ם) ולא הבינותי זה דהכא פי' ואהבת עשה דבריו מאהבה אינו דומה כו' כלומר שיעבור ואל יהרג ואחר זה פי' בכל נפשך אפי' הוא נוטל את נפשך דמשמע יהרג ואל יעבור ואלו בפרק בן סורר ומורה (דף עד) אמרו בכל נפשך אפי' הוא נוטל את נפשך ופרש"י שם דכתיב ואהבת את ה' אלהיך שלא תמירנו בעבודת אלילים ולכך נאמר בכל נפשך תהא אהבתו חביבה לך יותר מכל החביב לך משמע בעבודת אלילים בלבד מיירי אבל בשאר מצות יעבור ואל יהרג כו' וצ"ע ועיין בקל"מ ובג"א: נ ר"ל למה כתיב לבבך בשני בית"ן ומפרש בשני יצריך כו': ם דלטעם הראשון קשה וכי הלב הוא יצרו של אדם עד שיאמר בשני יצריך, לכן אמר ד"א כו'. ולפי ד"א קשה למה אמר בכל לבבך הל"ל בכל לבך, לכן צריך גם לטעם ראשון: ע מהר"ן דאל"כ לכתוב חדא ומיתי חדא מיניה חכתי ל"ל אלא יש לך כו', ל"ש שיהיה שלא ליתן מקום ליצה"ר, והכי איתא במס' יומא (דף כב) ובסנהדרין (דף עד): פ דלפי טעם ראשון קשה הל"ל ממונך, לכן פי' ד"א כו'. ולפי ד"א קשה הל"ל בכל מדך, ל"ש גם לטעם ראשון: צ דאל"כ איך תפול אהבה בדבר שלא ראה ולא השיג מעולם אלא מתוך שיהיו הדברים האלה שהם המצות על לבבך שעל ידן אתה מכיר הקב"ה שאולא שברא ברצונו העולם לא היה מצוונו במצות וע"י שתדע שהוא הבורא וממנו הכל אתה אוהבו ומתאוה לדעת אותו: ק שופנה ל' חשיבות הוא. ר וזהו דכתיב היום כלומר כאלו נאמר היום דאל"כ מאי מצוך היום והלא זה מ' שנה שנצטוו עליה ועל כל התורה, וכ"כ הרא"ם בעצמו לקמן בפ' היום לעשותם: ש מל' הלי גבור שנונים אבל לא ל' משנה דא"כ הל"ל ולמדתם: ת דהי בבנים ממש דהא לעיל מיניה כתיב אתה ובנך ובן בנך ולאן כתיב דוקא

פירוש ע"פ ק"ש

כי לא כמדת בשר ודם מדת הקב"ה, מדת בשר ודם יכול להיות שהוא אוהב לאחד ושונא לאחד, לאוהב רוצה להטיב, ולהשונא רוצה להרע, הגם שיכול היות שאין בכחו להטיב לאוהבו, דהיינו אם אוהבו עני וגם הוא עני, במה יכול להושיעו, או אוהבו מוטל

מצות השם

(ד) [תיז] (עשה קפב) ליחד שמו יתברך כאמונה שלמה שיהיה לנו שהוא פועל כל המציאות ושכל הראשונה והוא אחד אדון הכל בלי שותף. ונקבל על עצמינו עול מלכות שמים באחדות גמורה, וזהו שנאמר שמע ישראל ה' אלהינו ה' אחד: (ה) [תיח] (עשה קעג) לאהוב את ה' יתברך באופן שישים האדם את כל לבו ודעתו וכל מגמתו לדעת דרכיו ולאהבה אותו, כמ"ש ואהבת את ה' אלהיך: (ז) [תיט] (עשה קעד) ללמוד תורה וללמדה, שנא' ושננתם לבניך:

נוה שלום

ישראל, אעלם, דע והבן, וכן פירש ספורנו, וכן תרגם לקמן ט א. (ה) ה' אלהיך, אללה רבך מכ'לצא, אהבה שלימה בכל לבבך, וכן תרגם אודה ה' בכל לבב, בכל לבי דרשתיך, ועוד רבים, וזהו הוראות מלת בכל. מאודך, ווגדך, כת"א, וי"ג וגדך כתרגומו מאד, כלומר תרבה באהבתו עד מאד וכן

חלק הדקדוק

בר"מ קורדווירו וימתק לחכך אפסיק, ועיין זוהר ואתחנן רסג, ובס' של"ה רנב בשם מים חיים ומהר"ם: כי הבא לקבל עליו עול מלכות שמים בשלימות יפסיק בשמע שלש הפסקות בין שמע לישראל, ובין ה' לאלקינו, ובין ה' לאחד. וכתב הפר"ח סי' סא אמרו בירושלמי פ' מקום שנהגו דבפסוק שמע יש להפסיק בין תיבה לתיבה. וכן פי' בתוס' גבי אנשי יריחו, וכ"כ הטור בשם רב עמרם. ודוק כי הגמרא חלך אחר הפסק

אבן עזרא

הנמצא בית ה' ומה שהעתיקו קדמונינו ז"ל על קריאת שמע הוא האמת ואין צורך לחפש. דע כי זה השם הנכבד הוא שם העצם ואם כן מה טעם לאמרו פעם שנית והתשובה כי אדם שם עצם. ושם מקרה שאיננו כן ואם הוא נקרא מעצם האדמה וכן זה והעד השם שהוא סמוך אל צבאות או העיקר הוא אלהינו ונכפל כמו כן לומר אחד והטעם לבדו וראיות עד אין חקר יש כי השם אחד. והפסוק שאמר ביום ההוא יהיה ה' אחד על מחשבות בני אדם והנכון בעיני שהוא דבק עם מלך כי כן כתוב והיה ה' למלך על כל הארץ ביום ההוא יהיה ה' מלך אחד ושמו אחד כטעם כי אז אהפוך אל עמים שפה ברורה והנה כל העולם ידברו שפה אחת על כן יהיה שם

אבי עזר

סיני ואיך נופל יעוד אריכות ימים וחיים על זאת. ונותרץ הרב דעיקר האמונות אמונת הלב נבורא הכל ואמונת אומן דבשביל המצות אני חיין כמאמר אם לא בריתי וגו'. ותיבת למען אינו מן היעוד ותשלום גמול רק קאי למעלה ושמרתם לעשות ותאמינו כי בשבילה אתם קיים ומאריכים ימים בארץ אשר תירשון ואם כן תאמינו לא תחטאו לעולם ולא יחרב בית המקדש ולא תגלו בראש הגולים. ובעוונינו כאשר גדלה המינות ורבו המתפרצים אשר דוור שעולם כמנהגו נוהג. ומות וחיים מקרה אחת המה לחכם ולכסילים לכן גלינו ונחרבנו. ועד הנה לא יכולנו להרים קרננו וכבר הארכתי לעיל:

מרפא לשון

וכדמתרגם באים שמה כמש"ל ד' ה'. ז) ושננתם, ותתנינון, ת"ב בב' נונין והוא מל' שנן תר' להט החרב בחילוף התי"ו, ותרגום למשל ולשנינה ולשועי ל' סיפור מל' תר' ויספר העבד, ואשתעי, מפני שהוא בל' קל וכאן שנ' ושננתם בל' כבד הוא ל' סיפור חזק יותר שמזה נק' תורה שבע"פ בלה"ק משנה או מתניתא בל' ארמי ע"ש שעוסקים בה בעסק גדול כמה פעמים לא כמו סיפור גרידא.

מסורת הקריאה

כתיב לך הלמ"ד בשוא והשני כתיב הלמ"ד בקמץ. וזה אחד מהם: (ה) בכל לבבך, כתב המ"ש כשאמרו רז"ל שצריך ליתן ריוח בין הדבקים לא אמרו להפסיק שלא לתת מקף בין שני הלמדי"ן כאשר הוא, שאם יקרא אותו בלא מקף יהיה נקוד בחולם וזה לא אמרו רז"ל להחליף התנועות אשר נתנו למשה בסיני. אלא אעפ"י שיקראם במקף יתן ריוח והבדל ביניהם בלשון שידמה כי שני למדי"ן קרא. מכלול דף צ"ו וכן כל כיוצא בזה עכ"ל: (ז) ובשכבך. הוי"ו במתג:

רמב"ן

יעבור יהיה בכל נפשך תוספת מפני שאמר בכל לבבך ובכל מאודך אמר גם כן בכל נפשך. וטעם שתאהבנו כנפשך ישתתן אותה באהבה או שנקראו היסורין או האברים חצי הנפש ובהריגה יאמר בכל נפשך. ור"א אמר כי נפשך המתאוה. כמו כנפשך שבעך נפש שבעה תבוס נופת. אל תתנני בנפש צרי. ובכל לבבך הוא הדעת והוא כנוי לרוח המשכלת כי היא המרכבה הראשונה לו וכמוהו חכם לב יקח מצות ודברי קרוב בפי' כל לבבך. ממה שאמר והיו הדברים האלה על לבבך: וטעם ובכל מאודך. כלומר מאד מאד והטעם רב רב אהוב אותו ועל דעת רבותינו בכל ממונך ויקרא הממון מאד כי יכנה אותו ברבוי כמו שקורא לו המון. טוב מעט לצדיק מהמון רשעים רבים. והנם ככל המון ישראל ויקרא חיל ישאו על כתף עירי' חיליהם חילך וכל אוצרותיך את כל החיל הזה יאמר בכל רבוי ממונך וכמוהו אשר שב אל ה' בכל לבבו ובכל נפשו ובכל מאודו מפני התנדבו בענין ביעור ע"ג

בשבתך בביתך ובלכתך בדרך ובשכבך ובקומך: ח וקשרתם לאות על־ידך והיו לטטפת בין עיניך: ט וכתבתם על־מזזות ביתך ובשעריך: ס י והיה כי־יביאך יהוה אלהיך אל־הארץ אשר נשבע לאבתיך לאברהם ליצחק וליעקב לתת לך ערים גדלת

תרגום אונקלוס

בְּבֵיתָךְ וּבְמֵהָכָךְ בְּאוֹרְחָא. וּבְמִשְׁכְּבָךְ וּבְמְקִימָךְ: ח. וְתִקְטְרִינּוּן לְאָת עַל יְדָךְ. וִיהוֹן לִתְפִלִּין בֵּין עֵינָךְ: ט. וְתִכְתְּבִנּוּן עַל מְזוּזִין. וְתִקְבְּעִינּוּן בִּסְפֵי בֵּיתָךְ וּבְתַרְעָךְ: י. וִיהֵי אֲרֵי יַעֲלִנָּךְ יְיָ אֱלָהָךְ. לְאַרְעָא. דְּקַיֵּים לַאֲבָהָתָךְ. לְאַבְרָהָם. לְיִצְחָק וּלְיַעֲקֹב לְמִתַּן לָךְ. קִרְוִין. רַבְרְבָן וְטָבָן דְּלָא

תפסיר הרס"ג

לבניך. ואדרסהא פי חאל גלוסך פי מנזלך ופי מסירך פי טריקך. וענד ניאמך וקיאמך: (ח) ואעקדהא עלאמה עלי' ידך. ותכון מגשורא בין עיניך: (ט) ואכתבהא עלי' כ'דוד פתוח מנאזלך ואבואבך: (י) ואד'א אדכ'לך אללה רבך. אלי' אלבלד אלד'י קסם לאבאיך. לאברהים ליצחק ויעקוב אן יעטיכהא. תלך קרא. כבאר גיאד

ת"א בשבתך. ברכות יא יז שבת כג: ובלכתך. ברכות יא: ובשכבך. שם יד: וקשרתם. גיטין מה מנחות לב לה לו לז מב ערכין ג: על ידך. מנחות לז ערכין יט: לטטפת. זבחים לז מנחות כד ערכין ג לו: בין עיניך. מנחות לו: וכתבתם. ברכות יד טו שבת קג גיטין נט מנחות לג לד לו מב מד: על מזזות. שם לד: ביתך. יומא יא מנחות שם חולין קלה: ובשעריך. יומא יא:

בעל הטורים

עשר אטשרכו לך: (ז) ובקומך. תגין על הקו"ף, לומר כשיעמוד בבקר יתפלל ק' ברכות ויגלל מל"ה קללות ועוד שתים גם כל חלי וכל מכה: (ח) טטפת. ט' תגין כנגד ט' איברים שבראש: ידך. בגימ' גובה היד: (י) סמך והיה כי יביאך לפרשת שמע

שפתי חכמים

לבניך אלא ע"כ אתלמידים: א דאל"כ ודברת אותם הל"ל אלא בם ולא בדברים אחרים: ב (קל"מ) כ"ל דה"ס דא"ל בשכבך ובקומך דוקא אפי' בחלי היום ובחלי הלילה, מדכתיב בשבתך בביתך ובלכתך בדרך ובשכבך ובקומך א"כ כל היום וכל הלילה יקראו ק"ש וא"כ הל"ל ודברת בם יומם ולילה אלא דרך אכן כו' ויהיה בשכבך ובקומך פי' על בשבתך בביתך ובלכתך בדרך יר"ל בשכבך וגו' ואימתי בזמן שכבך ובזמן קומך דהיינו שחרית וערבית: ג ר"ל דדומם כאלו כתיב שני טעמים שנים טע פי שנים הוא: ד דבכתפי כשרולים לדבר שנים אומרים טע: ה דבאפריקי כשרולים לדבר שנים אומרים פת דהיינו ארבע כלומר ארבע פרשיות בכל תפילין, ועיין בתוס' סנהדרין ריש פ"ק: ו ר"ל שאין לריך על פתח אחד שני מזוזות אבל לכל פתח שבבית לריך מזוזה אחת ולא כי"מ דכונת הכ' הוא דפתח שאין לה מזוזה בלד אחד מן הפתח חייב לקבוע מזוזה באותו פתח.

רש"י

מקום שתלמידים קרוים בנים שנא' (דברים יד) בנים אתם לה' אלהיכם ואומר (מלכים ב ב) בני הנביאים אשר בבית אל וכן בחזקיה שלמד תורה לכל ישראל וקראם בנים שנאמר (ד"ה ב כט) בני עתה אל תשלו וכשם שהתלמידים קרוים בנים שנאמר בנים אתם לה' אלהיכם. כך הרב קרוי אב שנאמר (מלכים ב ב) אבי אבי רכב ישראל וגו': ודברת בם. (ספרי) שלא יהא עיקר דבורך אלא בם א עשם עיקר ואל תעשם טפל: ובשכבך. (שם) יכול אפי' שכב בחלי היום ת"ל ובקומך יכול אפי' עמד בחלי הלילה ת"ל בשבתך בביתך ב ובלכתך בדרך דרך ארץ דברה תורה זמן שכיבה וזמן קימה: (ח) וקשרתם לאות על ידך. אלו תפילין שבזרוע: והיו לטטפת בין עיניך. אלו תפילין שבראש ועל שם מנין פרשיותיה' נקראו ג טטפת טט בכתפי ד שתים פת באפריקי ה שתים: (ט) מזוזת ביתך. מזוזת כתיב שאין לריך ו אלא אחת: ובשעריך. לרבות שערי חלרות ושערי מדינות ושערי עיירות (יומא יא):

פירוש ע"ת אחד

על ערש דוי כוטה למות ואין לאל ידו להושיעו, או בהסף רלונו להרע לשונאו שהוא גביר עלום ואין בכחו להורידהו מעשרו, או כיולא בזה טובות ששונאו מושפע בהם והוא אין בכחו לחטוף ממנו הטובות. והסבה לאוהבו או השנאה לשונאו לא נשאר רק בלב בכח ולא בפועל. אבל מדת הקב"ה אינו כן, א) הוא אינו שונא לשום בריה כי הכל ממנו נברא מדעתו ומרלונו, ב) אף כי נראה בכלל או בפרט שהקב"ה שונא לאיזה אדם, והא לאיש שהביא עליו עוני או יסורים, לא ממחת שנאה עושה ה', כאשר אמר משה רע"ה כאשר ייסר איש את בנו ה' אלהיך מיסרך, כמו הא: שמיסר את בנו לא מחמת שנאה מיסרו, כלום יש אב ששונא את בנו [כאשר אמרו בהבלא במתחרת], אך את טובתו יחפוץ, שייטיב דרכו דרך הישרה, כמו שאמר הפייטן נאפד נקמה, בגלוי נראה שהקב"ה נאפד נקמה, אבל סתרו של הנקמה יושר, לבושו לדקה, לבושו הפנימי הוא לדקה, רק מעטהו קנאה, הלבוש העליון המעטה את גופו, הוא קנאה, ואף אם הקב"ה מונע טובה מעה"ז מן האדם, הוא כאב שבנו חולה שמונע ממנו יין ובשר ועוד תענוגים שלא יחלה יותר וימות ח"ו, האב דואג על חולי גופו של בנו, והקב"ה כביכול דואג על חולי נפשו של האדם, וענין זה ארוך מאד לדבר בו. וכן אמר משה רע"ה לישראל, שמע ישראל, ה' שהוא מדת הרחמים, אלהינו שהוא מדת הדין, ה', הכל רחמים בלי שום דין, שהכל יולא מאחדות הפשוט, כי מאחר שהקב"ה אחד, הוא אב אחד לכולנו והוא ברא את כל הילור ואיך ישנא את אשר הוא עלמו ברא וילר, בעת אין כאן שום שנאה ושום דין והדין הוא רחמים גמורים, וכל ישראל אלו כאיש אחד וכלם אוהב ה'. ומחמת שעיקר האהבה הוא נאחד אל אחד, דהיינו אם יש לאב בן אחד, כל אהבת האב הוא רק לבן הזה, ואם יש להאב עשרה רובל על בגד עבור בנו, יולא כל העשרה רובל עבורו ויעשה לו בגד יקר בעד עשרה רובל, ואם היה לו שני בנים ויש לו רק עשרה רובל, יעשה לבן זה בגד עבור חמשה רובל ולהשני יעשה בגד עבור חמשה רובל, וגם מהבן אל האב, אם הוא בן יחיד לאביו יודע הוא כי רק עליו מוטל לשמש לאביו, כי מי יחוס עבור

מצות השם

(שם) [תכ] (עשה קעה) לקרא ק"ש ערבית ושחרית, שנאמר ודברת בם בשבתך בביתך ובלכתך בדרך ובשכבך ובקומך:
(ח) [תכא] (עשה קעו) להניח תפילין על יד, שנאמר וקשרתם לאות על ידך:
(שם) [תכב] (עשה קעז) להניח תפילין על הראש, שנאמר והיו לטטפת בין עיניך:
(ט) [תכג] (עשה קעח) לקבוע מזוזה במזוזת פתח הבית, שנאמר וכתבתם על מזוזת ביתך ובשעריך:

אבן עזרא

ה' אחד: (ה) ואהבת. ואחר שאין לנו אלוה אחר רק הוא לבדו חייב אתה שתאהבנו כי אין לנו אלוה אחר: בכל לבבך ובכל נפשך. הלב הוא הדעת והוא כנוי לרוח המשכלת כי הוא המרכבה הראשונה וכן חכם לב קונה לב: נפשך. היא הרוח שבגוף והיא המתאוה וכחה נראה בכבד: מאדך. מטעם מאד מאד והטעם לרוב אהוב אותו בכל מה שתוכל ותהיה אהבה גמורה בלב: והיו הדברים האלה. אמרו המכחשים על עשרת הדברות ועליהם נאמר וכתבתם על מזוזות ביתך והאמת כל המצות: (ז) ושננתם. מגזרת חץ שנון. וידוע איך ישונן החץ הנה נראה כי עיקר כל האדם עבודת השם ועבודתו להכיר פעליו והמעתיקים העתיקו שעת ק"ש וכלנו נסמוך עליהם: בשבתך. דבק עם ודברת בם: ובשכבך. לישן כי אין מצוה על הישן והנה ודברת בם בפה ובלב: (ח) וקשרתם לאות על ידך. מפורש: לטוטפות. אין למלה הזאת ריע במקרא והמכחשים אמרו שהוא מגזרת והטף אל דרום וזה לא יתכן כי שרש הטף נטף וזה חסר נו"ן וכפול הטי"ת: וכתבתם. גם אמרו שהוא כמו קשרם ואחר שקבלו אבותינו האמת

רבינו בחיי

(ט) וכתבתם על מזוזות. דרשו רז"ל מזוזות כתיב שאין צריך מזוזה אלא באחת כלומר מצד אחד בלבד והוא צד ימין וזהו שאמר ביתך דרך ביאתך זהו מימין כניסתו דכי עקר איניש כרעיה דימינא עקר ברישא. וכבר בארו לנו רז"ל הבתים שיש בהן חיוב ואותן שהן פטורין והוא שאמרו בית שאין בו ד' אמות על ד' אמות ובית שער אכסדרה וורפסת ובית הכסא ובית המרחץ ובית הבורסקי ובית

נחל קדומים

ועוד האריך ברמזים: ח (יד) והיו לטוטפת בין עיניך. פירש"י אלו תפילין שבראש ועל שם מנין פרשיותיהם נקראו טטפת טט בכתפי שתים פת באפריקי שתים עכ"ל בזה הגידו בחלום להגאון מהר"ל מפראג שזה כונת הפייט שמע בכל לשון להתמלל הלא נודעה בארבעת אשר פירשו זקנינו הכונה דמדחזינן שהתורה רמזה ארבע בלשונות הגויים כמ"ש טט בכתפי פת באפריקי ללמד שיכול לומר שמע בכל לשון. והגאון הקדוש מהר"ש כתב מפי חלום עם הגאון החסיד בעל מגלה עמוקות שכונת הפייט דבד' מקומות בתלמוד אמרו דין זה דשמע בכל לשון. כ"כ בס' אספקלריא המאירה פי' הזהר דף ק"י ע"ב מהספר ע"ש באורך. ואני שמעתי מפה קדוש הרב המובהק מורינו כמהר"א נחום ז"ל משם המקובלים דמאי דאמרו רז"ל הן בלשון יוני אחד וכיוצא דאמרי תיבה בלשון פרסי וכיוצא ודומה לזה לאו למימרא דתורתינו הקדושה דברה תורה בלשון ההוא אלא דתיבה זו לשון הקדש היא אך בכל לשון לקחו תיבות מלשון הקדש וכללו באותו לשון והם חיותם והתורה הכל בלשון הקדש ורז"ל הודיעונו שתיבה זו בלשון יוני וכדומה והיינו דאותו לשון לקח תיבה זו מלשון הקדש ומ"ש דהקב"ה חלק כבוד ללשון ארמי היינו למה שסוברים העולם שהוא לשון ארמי א"נ שזה חיות לשון

חומת אנ"ך

האר"י ז"ל: (ט) ובשעריך. כי פתחי המדינות חייבין במזוזה והוא כמו נאחד שעריך שפירושו עיר. או כפי הפוסקים דלריך דלחות לחיוב המזוזה וזהו ובשעריך. הרב הגדול מוהר"ר וידאל לרפתי ז"ל בפירושו כתינת יד ועוד האריך בזה:

מרפא לשון

ט) וכתבתם על מזוזות ביתך, ותכתובינון על מזוזין ותקבעינון בספי ביתך. נראה שתרגם מזוזות בשני לשונות הא' כפי לה"ק מזוזין, והב' כפי ל' ארמי ספי וכמו שתר' בפ' בא שתי המזוזות תרין סיפיא וכ' היא"ר ז"ל שכוונתו במזוזין היא על מלת מזוזות. ולא נהירא לפי שהסברא נותנת שכוונת הכ' במזוזות היא על מזוזות השער ממש כשאר המקומות אלא שסתם וקיצר מלפרש שהכתיבה היא על ספר ואח"כ יונח במזוזת הבית ובא התר' ופירש סתמיות הכ' כראוי ומפני שספר זה שכותבים בו פ' שמע ופ' והיה אם שמוע כפי מצוה זו נק' בל' הקבלה מזוזה תרגמו מזוזין ואין כוונתו על מלת מזוזות שבכתוב וכמו שתר' והיו

מסורת הקריאה

(ח) וקשרתם. נמסר עליו ל', ר"ל לית עוד בקמץ: (י) לתת. המונח

וְטֹבֹת אֲשֶׁר לֹא־בָנִיתָ׃ יא וּבָתִּים
מְלֵאִים כָּל־טוּב אֲשֶׁר לֹא־מִלֵּאתָ
וּבֹרֹת חֲצוּבִים אֲשֶׁר לֹא־חָצַבְתָּ
כְּרָמִים וְזֵיתִים אֲשֶׁר לֹא־נָטָעְתָּ
וְאָכַלְתָּ וְשָׂבָעְתָּ׃ יב הִשָּׁמֶר לְךָ פֶּן־
תִּשְׁכַּח אֶת־יְהוָה אֲשֶׁר הוֹצִיאֲךָ
מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם מִבֵּית עֲבָדִים׃ יג אֶת־
יְהוָה אֱלֹהֶיךָ תִּירָא וְאֹתוֹ תַעֲבֹד
וּבִשְׁמוֹ תִּשָּׁבֵעַ׃ יד לֹא תֵלְכוּן אַחֲרֵי
אֱלֹהִים אֲחֵרִים מֵאֱלֹהֵי הָעַמִּים
אֲשֶׁר סְבִיבוֹתֵיכֶם׃ טו כִּי אֵל קַנָּא
יְהוָה אֱלֹהֶיךָ בְּקִרְבֶּךָ פֶּן־יֶחֱרֶה אַף־
יְהוָה אֱלֹהֶיךָ בָּךְ וְהִשְׁמִידְךָ מֵעַל
פְּנֵי הָאֲדָמָה׃ ס טז לֹא תְנַסּוּ אֶת־
יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם כַּאֲשֶׁר נִסִּיתֶם
בַּמַּסָּה׃ יז שָׁמוֹר תִּשְׁמְרוּן אֶת־
מִצְוֺת יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם וְעֵדֹתָיו וְחֻקָּיו
אֲשֶׁר צִוָּךְ׃ יח וְעָשִׂיתָ הַיָּשָׁר וְהַטּוֹב

תרגום אונקלוס

בניתא: יא. ובתין. מלן כל טוב דלא מליתא. וגובין פסילן דלא פסלתא. כרמין וזיתין דלא נצבתא. ותיכול ותשבע: יב. אסתמר לך. דלמא תתנשי ית דחלתא דיי. דאפקך. מארעא דמצרים מבית עבדותא: יג. ית יי אלהך. תדחל וקדמוהי תפלח. ובשמיה תקיים: יד. לא תהכון. בתר טעות עממיא. מטעות עממיא. דבסחרניכון: טו. ארי אל קנא. יי אלהך שכינתיה בינך. דלמא יתקף. רוגזא דיי אלהך בך. וישיצינך. מעל אפי ארעא: טז. לא תנסון. קדם יי אלהכון. כמא דנסיתון בנסיתא: יז. מטר תטרון. ית פקודיא דיי אלהכון. וסהדותיה וקימוהי דפקדך: יח. ועביד. דכשר ודתקין

ת"א ובתים. חולין טז: השמר לך. סוטה ה: לא תנסו. תענית ט: ועשית הישר. מליעא יג קח:

בעל הטורים

לומר לך שבזכות תורה תפילין מזוזות יכנסו לארץ: (יג) תירא.

תפסיר הרס"ג

מא לם תבניהא: (יא) וביות ממלוות כל כ'יר לם תמלאהא. וצהאריג מנקורה לם תנקרהא. וכרום וזיאתין לם תג'רסהא. פאכלת ושבעת: (יב) פאחד'ר אן תנסא אללה. אלד'י אכ'רגך. מן בלד מצר מן בית אלעבודיה: (יג) בל כ'ף אללה רבך ואעבדה. ואחלף באסמה בארא: (יד) ולא תתבעו מעבודאת אכ'ר. מן מעבודאת אלאמם. אלד'ין חואליכם: (טו) לאן אללה רבך. טאיק מעאקב פי מא בינכם. ללא ישתד ג'צ'בה עליך. פינפד'ך ען וגה אלארץ': (טז) ולא תגרבו אללה רבכם. כמא גרבתמוה פי ד'את אלמחנה: (יז) בל אחפצ'ו חפצ'א. וצאיא אללה רבכם. ושואהדה ורסומה אלד'י אמרך בהא: (יח) ואצנע אלמסתקים

נוה שלום

כתב ראב"ע. (יו) לא תנסו, לא תגרבו, כתב הגאון במאמר ז פ"ב כי היה נראה שפסוק ובחנוני נא בזאת מכחיש פסוק זה, והאמת שהבחינה זולת הנסיון, והביאור שהנסיון הוא שיחשוב האדם אם יוכל הבורא לעשות הדבר ההוא כע"ש וינסו אל בלבבם אמרו היוכל אל וכו', וזהו האסור, ועל זה נאמר לא תנסו וכו', אבל הבחינה היא בחינת האדם ענינו אצל הבורא אם יש לו מעלה אם לאו אחר שהוא מודה שהבורא יכול על המעשה ההוא כמ"ש בגדעון ויאמר גדעון וכו' וזה מותר ועל זה נאמר ובחנוני נא בזאת

חלק הדקדוק

הטעמים שבתורה: יא) ובתים. התי"ו דגש רב והוא חד מן ד' מלין דגושין תוי"ן דילהון ומשונין משאר תוי.

אבן עזרא

נעזוב אלה הבודאים מלבם: (יא) כל טוב. בשור"ק תחת חול"ם כי יתחלפו כי איננו סמוך: (יב) וטעם מבית עבדים. שלא היו לך ערים ובתים מלאים: (יג) תירא. שלא תעשו מצות לא תעשה: תעבוד. במצות עשה: ובשמו תשבע. לא בשם אלהים אחרים להקים דבר ולכרות ברית וכן תשבע כל לשון רק באמת והטעם שלא יהיה לך אלוה שתשבע בשמו רק שם השם לבדו. על כן כתוב אחריו לא תלכון אחרי אלהים אחרים: (טז) במסה. שם מקום הנזכר ויקרא שם המקום מסה ונפתח הבי"ת כמו וזבח וצלמונע בקרקר ויפקדם בטלאים ושם פירשתיו והטעם שאמרו היש השם בקרבנו ואם הוא נעבדנו רק אין לך צורך לבד שתשמור מצותיו ואם אתה תעשה

רש"י

(יא) חצובים. לפי שהיו מקום טרשין וסלעים נופל בו לשון חציבה: (יב) מבית עבדים. כתרגומו מבית עבדותא ממקום ז שהייתם שם עבדים: (יג) ובשמו תשבע. אם יש בך כל המדות הללו ח שאתה ירא את שמו ועובד אותו אז בשמו תשבע שמתוך שאתה ירא את שמו תהא זהיר בשבועתך ואם לאו לא תשבע: (יד) מאלהי העמים אשר סביבותיכם. הוא הדין לרחוקים אלא לפי שאתה רואה את סביבותיך תועים אחריהם הוצרך להזהיר עליהם ביותר: (טז) במסה. כשיצאו ממצרים שנסוהו במים שנא' (שמות יז) היש ה' בקרבנו: (יח) הישר והטוב. זו פשרה לפנים

שפתי חכמים

(מנחות כא): ז פי' מבית עבדות שהייתם שם עבדים לא מבית שעבדים כי לא היו עבדים לעבדים: ח פי' לא שהוא מלוה ליתבע כמו את ה' אלהיך תירא ואותו תעבוד שכל אחד מהם מלוה בפ"ע אלא אם יש בך כל המדות הללו כו' ואם לאו לא תשבע וא"כ וי"ו ובשמו נוסף וצריך להוסיף מלת אם קודם את ה' אלהיך

פירוש עיפ ק"ש

אביו חוץ ממנו, ואם יש לאביו שני בנים, כל אחד אומר יעשה אבי, והוא כקדרה דבי שותפי, לא חמימא ולא קרירא, וכן הוא בענין עבודת ה', יחשוב האדם מאחר שה' יתב' ברא כל סילוק וכל האנשים שלו שמה בטח תתחלק אהבת ה' יתברך על כולנו

מצות השם

(טז) [חכד] (לאו רמו) שלא לנסות ולהסתפק ביעודין שיעדו הנביאים שהוחזקו אלינו לנביאי האמת והצדק, שנאמר לא תנסו את ה' אלהיכם:

נחל קדומים

ארמי וחלק כבוד לכתוב חיות הלשון בכתוב חגם שיכול לכתוב באופן אחר דלה"ק רחב מאד ליודעים זהו תורף דבריו ז"ל ובכל זאת יש מקום לפירוש מהר"ל מפראג דממה דנקט הכא לשון זה דהעולם סוברים שהוא מכתפי ואפריקי וכתב חיות לשונם למדנו

מסורת הקריאה

בלמ"ד וחתי"ו בסגול: (יא) ובתים, עין שמות א' כ"א: טוב. הטי"ת במלאפום: מלאת. הנגינה בלמ"ד: (יב) השמר, נמסר כולם מלעיל במ"א השמר והשקט (ישעיה ז' ד'): (טו) יחרה. הנגינה ברי"ש: (טז) במסה, הבי"ת בפתח: (יח) וייטב, מלעיל: ובאת. מלעיל.

רמב"ן

ועשיית הפסח. וענין האהבה בארו אותו רבותינו והמפורש שבדבריהם מה שאמרו בספרי שמא תאמר הריני לומד תורה בשביל שאקרא חכם בשביל שאשב בישיבה בשביל שאאריך ימים בשביל שאזכה לעולם הבא ת"ל לאהבה וגו' ואשר אמר להם משה תמיד למען ייטב לך ולמען תאריך ימים ולמען תחיו ובאתם וירשתם את הארץ יזהירם ביראה על דרך התוכחות לומר שאם יחטאו לא יירשו את הארץ או לא יאריכו ימים עליה או שהחסיד צריך להיות אוהב וירא כמו שאמרו עשה מאהבה ועשה מיראה עשה מאהבה שאין אוהב שונא ועשה מיראה שאם באת לבעוט אל תבעוט וכבר נתבאר זה בדברי החכמים:

(יג) את ה' אלהיך תירא. כי אחר שצוה באהבה יזכיר ליראה אותו שלא יחטא ויענש ואותו תעבוד לעשות כל אשר צוך כעבד שומר מצות אדוניו ויתכן שיהיה זה רמז לעבודת הקרבנות לשמור וכך אמרו בספרי בפסוק אחרי ה' אלהיכם תלכו ואותו תיראו ואת מצותיו תשמרו ובקולו תשמעו ואותו תעבודו עבודו בתורתו עבודו במקדשו ירצה לפרש כי אחרי שהזהיר בשמירת

בעיני יהוה למען ייטב לך ובאת
וירשת את־הארץ הטבה אשר־
נשבע יהוה לאבתיך: יט להדף
את־כל־איביך מפניך כאשר דבר
יהוה: ס כ כי־ישאלך בנך מחר
לאמר מה העדת והחקים
והמשפטים אשר צוה יהוה אלהינו
אתכם: כא ואמרת לבנך עבדים
היינו לפרעה במצרים ויציאנו
יהוה ממצרים ביד חזקה: כב ויתן
יהוה אותת ומפתים גדלים ורעים
במצרים בפרעה ובכל־ביתו
לעינינו: כג ואותנו הוציא משם
למען הביא אתנו לתת לנו את־
הארץ אשר נשבע לאבתינו:
כד ויצונו יהוה לעשות את־כל־
החקים האלה ליראה את־יהוה
אלהינו לטוב לנו כל־הימים
לחיתנו כהיום הזה: כה וצדקה
תהיה־לנו כי־נשמר לעשות את־

שביעי בפסח

תפסיר הרס"ג

ואלגייד בין ידי אללה. לכי יכ'אר לך. ותדכ'ל ותחוז אלבלד אלגייד, אלד'י קסם אללה לאבאיך: (יט) לידפע גמיע אעדאיך מן בין ידיך. כמא ועד אללה: (כ) ואד'א סאלך אבנך ג'דא קאילא. מא סבב אלשואהד. ואלרסום ואלאחכאם. אלד'י אמרכם אללה רבנא: (כא) פקל לה. כננא עבידא לפרעון במצר. ואכ'רגנא אללה. מן ת'ם ביד שדידה: (כב) פאחל אללה איאת ובראהין. עצ'ימה צ'ארה במצר. פי פרעון וגמיע אלה בחצ'רתנא: (כג) ואכ'רגנא מן ת'ם. לכי ידכ'לנא. ויעטינא אלבלד. אלד'י קסם לאבאינא: (כד) ת'ם אמרנא אללה. באן נצנע הד'ה אלרסום. אן נכ'אף אללה רבנא. לכי יכ'אר לנא טול אלזמאן. ונחיא כיומנא הד'א: (כה) וחסנה תכון לנא. אד' חפצ'נא ועמלנא גמיע

אבן עזרא

הטוב בעיניו יעשה לך כל טוב ויהדוף את כל אויביך: (יט) להדוף. ה"א להדוף שורש והעד הדפו: (כ) מה העדת. הטעם למה זה העול עלינו בינות בני אדם ואמרת כי השם פדנו מבית עבדים והנה עשה לנו זאת הטובה והנה חייבים אנחנו ליראה את שמו כי כבר הכרנו כי הוא היטיב לנו ועוד ייטיב לנו להחיותנו כי מצותיו חיים הם למוצאיהם: (כה) וצדקה תהיה לנו. י"א מכאן רמז לשכר המצות לעוה"ב ולפי הפשט כי מדרך הצדקה חייבים אנחנו לשמור את רצונו כי הוא אדוננו והנכון בעיני כי כל הגוים יראו שאנחנו צדיקים בשמרנו מצותיו וחקיו שהם

רבינו בחיי

הטבילה פטורין מן המזוזה שנאמר ביתך מה ביתך מיוחד לדירה ולכבוד יצאו אלו שאין מיוחדין לדירה ולכבוד וכן אמרו עוד הר הבית והלשכות והעזרות פטורות מן המזוזה שנאמר ביתך בית שלך כלומר בית של חול יצאו אלו שהם קדש ולאו ביתך הוא וה"ה בית הכנסת שהוא קדוש אין בו חיוב מזוזה אלא אם כן יש בו דירה לחזן הכנסת וכן אמרו כל הלשכות שבמקדש לא היתה בהן מזוזה חוץ מלשכת פלהדרין שבה היתה דירה לכהן גדול שבעה ימים בשנה:

וצריך אתה לדעת כי מתוך המצוה

תרגום אונקלוס

קדם יי. בדיל דייטב לך. ותיעול. ותירת ית ארעא טבתא. דקיים יי לאבהתך: יט. למתבר ית כל בעלי דבבך מן קדמך. כמא דמליל יי: כ. ארי ישאלנך ברך. מחר למימר. מא סהדותא. וקימיא ודיניא. דפקיד. יי אלהנא יתכון: כא. ותימר לברך. עבדין הוינא לפרעה במצרים. ואפקנא יי. ממצרים ביד תקיפא: כב. ויהב יי. אתין ומופתין. רברבין ובישין במצרים. בפרעה ובכל אנש ביתיה לעיננא: כג. ויתנא אפיק מתמן. בדיל לאעלא יתנא. למתן לנא ית ארעא. דקיים לאבהתנא: כד. ופקדנא יי. למעבד ית כל קימיא האלין. למדחל קדם יי אלהנא. דייטב לנא כל יומיא. לקימותנא כיומא הדין: כה. וזכותא תהי לנא. ארי נטר למעבד

בעל הטורים

בגימ' תלמידי חכמים: (יט) להדף. חסר וי"ו כי הנרגשי עמד

רש"י

מסורת הדין: (יט) כאשר דבר. והיכן דבר (שמות כג) והמותי את כל העם: (כ) כי ישאלך בנך מחר. יש

פירוש ע"ת אחד

ומגיע לכל אחד מעט מן המעט מהאהבה, ולהסוף מן האדם אל ה' ית' יחשוב ג"כ האדם אם לא תעשה עבודת ה' ע"י תעשה על ידי אחרים, ע"כ אמר מרע"ה *** הכל בלשון יחיד, *** ואהבת, כאלו אתה יחיד בעולם ואין שום אדם ביותר חוץ ממך ורק עליך תלוי כל האהבה וכל עבודת ה', את ה' אלהיך, ותחשוב עוד כאלו הקב"ה הוא רק אלהיך ואין לו עוד שום אדם

דעת זקנים מבעלי התוספות

(כ) כי ישאלך בנך מחר. זו שאלת בן חכם מאותן ארבעה בנים הנזכרים בהגדה ואע"פ שהוא אומר אתכם דמשמע כמו לכם ולא לו מ"מ כיון שאמר אשר צוה ה' אלהינו אינו מוציא עצמו מן הכלל כמו רשע שאומר מה העבודה הזאת לכם ואתי דקאמר אתכם לפי שעדיין לא נולד באותה שעה שהקב"ה צוה אותה מצוה:

נחל קדומים

דשמע בכל לשון ודוק הטב כי קצרתי: **כד** (טו) ויצונו ה' לעשות את כל החקים האלה ליראה את ה' אלהינו לטוב לנו וגו' וצדקה תהיה לנו כי נשמור לעשות את כל המצוה הזאת לפני ה' אלהינו כאשר צונו. פי' הרב המו' עיר וקדיש מהר"ר אברהם גירון ז"ל במ"ש הרמב"ם בפי' המשנה סוף מכות כי כשיקיים האדם מצוה מתרי"ג מצות כראוי וכהוגן ולא ישתף עמה כונה מכונות העולם בשום פנים אלא שיעשה אותה לשמה מאהבה זכה בה לחיי העוה"ב ועל זה אמר ר' חנניה כי המצות בהיותם הרבה א"א שלא יעשה האדם בחייו אחת מהם על מתכונתה ושלמותה ובעשות אותה תחיה נפשו באותו מעשה עכ"ד וז"ש ויצונו ה"א לעשות את כל החקים האלה ואם נפשך לומר מי גבר יזכה לעשות את הכל ואם יפליא לעשות עם כל זה לא שלימת עבידתא וענש יענש לז"א לטוב לנו כלומר אדרבה זהו לטובתנו והדר מפרש וצדקה תהיה לנו כי נשמור לעשות את כל המצוה אפי' מצוה א' בשלמות כל חלקיה וזהו כל המצוה לפני ה' אלהינו לשמו יתברך כי הוא יודע תעלומות ולו נתכנו עלילות והוא היודע שעשה בשלימות. ובזה זכה לחיי העוה"ב ודוק ובמ"א כתבתי בהקדמת הרמב"ם הלזו:

מסורת הקריאה

ונמסר עליו ג' בטעם מלעיל. וסי' א' דין. ב' ובאת שמה (לקמן י"ב ה') ג' תשא ובאת (שם כ"ו). וצ"ל דכוונתה בתורה. דאלו בשאר קרי' איכא טיבא: (כ) מה. המ"ם בקמץ כדין לפני אותיות אה"ר: העדת. הדלי"ת בחולם: (כג) לתת. הטעם בלמ"ד והתי"ו בסגול: (א) גוים. המתג בגימ"ל: ממך. הכ"ף בדגש: (ה) כי אם כה. מלת כי במונח ולא במקף. עין בראשית ט"ו ד':

רמב"ן

כל המצות כלן ולשמוע בקולו יהיה ואותו תעבודו לעובדו במקדש בקרבנות ובשיר ובהשתחואות שם כי זה יקרא עבודה כמו שאמר עבודת מתנה אתן את כהונתכם ואמר ועבד הלוי ודרשו עוד עבודו בתורתו ללמוד התורה ולהגות בה וגם היא עבודה לפניו ולפי' זה ואותו תעבודו ג"כ בקרבנות. ורבי אברהם אמר את ה' אלהיך תירא שלא תעבור על מצות לא תעשה ואותו תעבוד במצות עשה ואיננו נכון מפני שאמר בכתוב האחר ואותו תיראו ואת מצותיו תשמורו ואותו תעבודו: ובשמו תשבע. איננ

כָּל־הַמִּצְוָה הַזֹּאת לִפְנֵי יְהוָה אֱלֹהֵינוּ כַּאֲשֶׁר צִוָּנוּ׃ ס ז שביעי א כִּי
יְבִיאֲךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ אֶל־הָאָרֶץ
אֲשֶׁר־אַתָּה בָא־שָׁמָּה לְרִשְׁתָּהּ
וְנָשַׁל גּוֹיִם־רַבִּים מִפָּנֶיךָ הַחִתִּי
וְהַגִּרְגָּשִׁי וְהָאֱמֹרִי וְהַכְּנַעֲנִי וְהַפְּרִזִּי
וְהַחִוִּי וְהַיְבוּסִי שִׁבְעָה גוֹיִם רַבִּים
וַעֲצוּמִים מִמֶּךָּ׃ ב וּנְתָנָם יְהוָה אֱלֹהֶיךָ
לְפָנֶיךָ וְהִכִּיתָם הַחֲרֵם תַּחֲרִים אֹתָם
לֹא־תִכְרֹת לָהֶם בְּרִית וְלֹא תְחָנֵּם׃
ג וְלֹא תִתְחַתֵּן בָּם בִּתְּךָ לֹא־תִתֵּן
לִבְנוֹ וּבִתּוֹ לֹא־תִקַּח לִבְנֶךָ׃ ד כִּי־
יָסִיר אֶת־בִּנְךָ מֵאַחֲרַי וְעָבְדוּ
אֱלֹהִים אֲחֵרִים וְחָרָה אַף־יְהוָה
בָּכֶם וְהִשְׁמִידְךָ מַהֵר׃ ה כִּי־אִם־כֹּה

תרגום אונקלוס

יָת כָּל תַּפְקֵידְתָּא הָדָא . קֳדָם יְיָ אֱלָהָנָא כְּמָא דְפַקְדָנָא : א. אֲרֵי יַעֲילִנָּךְ יְיָ אֱלָהָךְ . לְאַרְעָא . דְאַתְּ עָלֵיל לְתַמָּן לְמֵירְתַהּ . וִיתָרֵיךְ עַמְמִין סַגִּיאִין מִן קֳדָמָךְ . חִתָּאֵי וְגִרְגָּשָׁאֵי וֶאֱמוֹרָאֵי וּכְנַעֲנָאֵי וּפְרִזָּאֵי . וְחִוָּאֵי וִיבוּסָאֵי . שִׁבְעָא עַמְמִין . סַגִּיאִין וְתַקִּיפִין מִנָּךְ : ב. וְיִמְסְרִנּוּן . יְיָ אֱלָהָךְ . קֳדָמָךְ וּתְמַחֵינוּן . גַּמָּרָא תְגַמַּר יָתְהוֹן . לָא תִגְזַר לְהוֹן . קְיָם וְלָא תְרַחֵים עֲלֵיהוֹן : ג. וְלָא תִתְחַתַּן בְּהוֹן . בְּרַתָּךְ לָא תִתֵּן לִבְרֵיהּ . וּבְרַתֵּיהּ לָא תִסַּב לִבְרָךְ : ד. אֲרֵי יַטְעֲוָן יָת בְּרָךְ מִבָּתַר פּוּלְחָנִי . וְיִפְלְחוּן לְטָעֲוָת עַמְמַיָּא . וְיִתְקַף רוּגְזָא דַּיְיָ בְּכוֹן . וִישֵׁיצֵינָּךְ בִּפְרִיעַ : ה. אֲרֵי

ת״א לא תחנס. ע״ז לב: ולא תתחתן. יבמות עז קידושין סח ע״ז לו: כי יסיר את. יבמות סג קידושין סח ע״ז לו:

בעל הטורים

ופנה: (כה) המלוה הזאת לפני ה׳ אלהינו. מלמד שמלות באות ומעידות לפני ה׳. וס״א דלפני כפולה, לומר שנכנסות לפני ולפנים: כאשר לונו. כי יביאך בשכר המלות: (א) ונשל. ג׳, דין, ואידך ונשל ה׳ אלהיך את הגוים האל מפניך, ונשל הברזל מן העץ. אלמלא חטאו ישראל לא היו לריכין לכלי זיין, וזהו ונשל

רשב״ם

בחרב לשונם: (א) ונשל. והשליך, כל דבר הנעקר ממקום שהוא ארוק וקבוע בו, וכן כי ישל זיתך, ונשל

רש״י

מחר שהוא אחר זמן: (א) ונשל. לשון השלכה והתזה וכן (דברים יט) ונשל הברזל: (ב) ולא תחנם. (ע״ז לב) לא תתן להם חן אסור לו לאדם לומר כמה נאה כותי זה (יבמו׳ י) ט דבר אחר לא תתן להם חנייה בארץ: (ד) כי יסיר את בנך מאחרי. (קידושין סח) בנו של כותי כשישא את בתך יסיר את בנך אשר תלד לו בתך מאחרי למדנו שבן בתך הבא מן הכותי קרוי בנך י אבל בן בנך הבא מן הכותי׳ אינו קרוי בנך אלא בנה שהרי לא נא׳ על בתו לא תקח כי תסור את בנך מאחרי אלא כי יסיר את בנך וגו׳:

שפתי חכמים

פירא, רא״ם: ט לפי טעם זה קשה הל״ל בנו״ן כיון שהוא לי חן א״כ הל״ל תחינם מלא וי״ו, לכך פירש ד״א לא תתן להם חנייה כלומר אף אם לא תכרות אתו ברית ותאמר בלבבך יהיה לי למס עובד, לכן אמר ולא תתן להם שום חנייה בעולם בארץ. ולטעם אחרון קשה לא הל״ל אלא לא תחנם שאינו רשאי ליתן לו חנייה וכ״ש שאין להכרית עמו ברית, ל״ל גם לטעם ראשון: י ר״ל

פירוש ע״ת אחד

בעולם, וכל השגחתו הוא רק עליך, וכן הוא האמת כי הקב״ה משגיח על כל אחד ואחד בפרט כאלו היה הוא לבדו בעולם, ואין אדם נוגע במוכן לחברו אפי׳ כמלא נימא, וכל אחד ואחד חייב לומר בשבילי נברא העולם, כמ״ש חז״ל ולדיק יסוד עולם אפי׳ על לדיק אחד העולם עומד, ואין יכול שום אדם לפטור עלמו מעבודת ה׳, ואין לו רשות לומר כי המלות יעשה ע״י אחרים כי כל אחד הוא כעולם מלא, וד״ל כי אין להאריך יותר:

נוצות השם

(כ) [הכה] (עשה קטע) להרוג ולאבד את השבעה עממים שהיו מחזיקין בא״י קודם שנכבשה והם הכנעני וגו׳, שנא׳ החרם תחרים אותם:

(שס) [תכו] (לאו כמז) שלא לחמול על שבעה עממין האלו ולא ליפות ולספר בשבח ומן שום דבר חמה שמיוחד להם, שנאמר ולא תחנם:

(ג) [תכז] (לאו רמח) שלא להתחתן בכופרים, שנאמר לא תתחתן בם:

תפסיר הרס״ג

הד׳ת אלשריעה. בין ידי אללת רבנא כמא יאמרנא: (א) ואד׳א אדכ׳לך אללה רבך. אלי אלבלד. אלד׳י אנת דאכ׳ל אליה לתחוזה. פיטחטח אממא כת׳ירא מן בין ידיך. אלחתיין ואלגרגשיין ואלאמוריין ואלכנעאניין ואלפרזיין. ואלחויין ואליבוסיין. סבעה׳ אממא. אכת׳ר ואעצ׳ם מנך: (ב) פיסלמהם אללה רבך פי ידך פאקתלהם. ואתלפהם תלפא. ולא תעהד מעהם עהדא. ולא תרוף עליהם: (ג) ולא תצאהרהם. פתעטי אבנתך לאבנה. ולא תאכ׳ד׳ אבנתה לאבנך: (ד) פאנהם יזילון אבנך ען טאעתי. ויעבדון אלאהה אכ׳ר. וישתד ג׳צ׳ב אללה עליך. וינפד׳ך סריעא: (ה) בל כד׳א פאצנעו

נוה שלום

וכר. (א) ונשל, פיטחטה, לשון פיזור

חלק הדקדוק

(מהריב״ש). [א) רבים מפניך, אין

אבן עזרא

צדיקים כי כן כתוב: (א) ונשל. הנו״ן שורש והוא מגזרה כי ישל זיתך: (ד) כי יסיר את בנך. שב אל בנו הנזכר והוא שלא תתן בתך לבנו או לא תקח תבת הנזכרת: (ה) כי אם. רק כה עשו להם כטעם כי עם

רבינו בחיי

הזאת יתבארו לנו עקרי התורה באמונה. חדוש העולם והתשגחה והנבואה שהרי בפרשה ראשונה נזכר ענין תיחוד ותלמוד תורה ובפרשה שניה אמתת עונש ושכר וזכרון יציאת מצרים שבו נעשים האותות והמופתים והנסים המפורסמים מחיוב העקרים האלה ומעיד על שלשה דברים הללו שהן יסוד האמונה ושרשה והם החדוש והתשגחה והנבואה, וקבלו רז״ל חכמי האמת כי מקום הנחת המזוזה בסוף שליש העליון וכן נתבאר בירושלמי והטע׳ בזה כי ירמוז לסוף הבנין שהוא כבוד השלישי הנקרא בשם שי״ן דל״ת ואל״ף דל״ת ומטעם זה אנו כותבין שם של שי״ן דל״ת אחורי הקלף של מזוזה ושיהא נראה בגובהא דקניא דרך החור ומטעם זה נקראת בשם מזוזה שהוא במספר שם אל״ף דל״ת והוא גם כן נקרא שומר ישראל וכן המזוז׳ תשמור האדם מבחוץ והוא מבפנים. ולפי

מרפא לשון

לטטפת, לתפלין, כפת תמרים, לולבין. ד) כי יסיר את בנך, ארי יטעין ית בנך, ה״ג וכ״כ היא״ר ז״ל, ועוד הקשה דהיל״ל ארי יטעי או יטעון בל׳ זכר לפי מ״ש רש״י ז״ל גם למה תרגם בנך שהוא תרגום בניך בל׳ רבים והיל״ל ברך ותירץ לפי שהפסוק מדבר בל״ר כמו שאמר ועבדו אלהים אחרים ואח״כ אמר שהתר׳ כאן הוא ע״ד מה שכתוב ומתורגם בפ׳ כי תשא ולקחת מבנותיו וגו׳ זת״ד וסוף דבריו עיקר שתרגם כאן כי יסיר את בנך ויטעין ית בנך כמו שתרגם והזנו את בניך בפ׳ כי תשא וטעמו שמה שנ׳ כאן ולא תתחתן בם וגו׳ כי יסיר את בנך הוא משנה תורה שאמרה בפ׳ כי תשא פן תכרת ברית ליושב הארץ וגו׳ ולקחת מבנתיו לבניך וזנו בנתיו והזנו את בניך ולכן מה שדרז״ל והביאו רש״י ז״ל מפ׳ זה בן בתך הבא מן הגוים קרוי בנך וגו׳ שהרי לא נאמר כי תסיר אלא כי יסיר וכו׳ אין זה פשטו של כתוב אלא דרש

רמב״ן

מצוה שישבע אבל הוא אזהרה כי בשמו בלבד תשבע לא בשם אל אחר על כן כתוב אחריו לא תלכו אחרי אלהים אחרים שלא הלכו אחריהם בדבר מכל אלו שלא תיראו מהם ולא תעבדו אותם ולא תשבעו בשמם אבל בגמ׳ של מסכת תמורה דרשו אותו בשבועת אמת דשריא אמרו בשמו תשבע דאמר רחמנא למה לי אם אינו ענין לשבועת הדינין דנפקא ליה משבועת ה׳ תהיה בין שניהם תנהו ענין לשבועה דעלמא דשריין ואם אינו ענין לשבועות דמצוה דנפקא ליה מן ובו תדבקון תנהו ענין לשבועות דחול וראיתי עוד בתנחומא אמר להן הקב״ה לישראל לא תהיו סבורין שהותר לכם להשבע בשמי אפי׳ באמת אין אתם רשאין

תַּעֲשׂוּ לָהֶם מִזְבְּחֹתֵיהֶם תִּתֹּצוּ
וּמַצֵּבֹתָם תְּשַׁבֵּרוּ וַאֲשֵׁירֵהֶם
תְּגַדֵּעוּן וּפְסִילֵיהֶם תִּשְׂרְפוּן בָּאֵשׁ׃
ו כִּי עַם קָדוֹשׁ אַתָּה לַיהוָה אֱלֹהֶיךָ
בְּךָ בָּחַר ׀ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ לִהְיוֹת לוֹ
לְעַם סְגֻלָּה מִכֹּל הָעַמִּים אֲשֶׁר עַל
פְּנֵי הָאֲדָמָה׃ ז לֹא מֵרֻבְּכֶם מִכָּל־
הָעַמִּים חָשַׁק יְהוָה בָּכֶם וַיִּבְחַר
בָּכֶם כִּי־אַתֶּם הַמְעַט מִכָּל־הָעַמִּים׃
ח כִּי מֵאַהֲבַת יְהוָה אֶתְכֶם וּמִשָּׁמְרוֹ
אֶת־הַשְּׁבֻעָה אֲשֶׁר נִשְׁבַּע
לַאֲבֹתֵיכֶם הוֹצִיא יְהוָה אֶתְכֶם בְּיָד
חֲזָקָה וַיִּפְדְּךָ מִבֵּית עֲבָדִים מִיַּד
פַּרְעֹה מֶלֶךְ־מִצְרָיִם׃ מפטיר ט וְיָדַעְתָּ

תרגום אונקלוס

אִם כְּדֵין תַּעְבְּדוּן לְהוֹן. אֱיגוֹרֵיהוֹן תְּתָרְעוּן. וְקָמָתְהוֹן תְּתַבְּרוּן. וַאֲשֵׁירֵיהוֹן תְּקַצְּצוּן. וְצַלְמֵיהוֹן תֵּיקְדוּן בְּנוּרָא׃ ו. אֲרֵי עַם קַדִּישׁ אַתְּ. קֳדָם יְיָ אֱלָהָךְ. בָּךְ. אִתְרְעִי יְיָ אֱלָהָךְ. לְמֶהֱוֵי לֵיהּ לְעַם חַבִּיב. מִכֹּל עַמְמַיָּא. דְּעַל אַפֵּי אַרְעָא׃ ז. לָא מִדְּסַגִּיאִין אַתּוּן מִכָּל עַמְמַיָּא. צְבִי יְיָ. בְּכוֹן וְאִתְרְעִי בְכוֹן. אֲרֵי אַתּוּן זְעִירִין מִכָּל עַמְמַיָּא׃ ח. אֲרֵי מִדְּרָחֵים יְיָ יָתְכוֹן. וּמִדְּנָטַר יָת קְיָמָא דְּקַיֵּים לַאֲבָהָתְכוֹן. אַפֵּיק יְיָ. יָתְכוֹן בְּיַד תַּקִּיפָא. וּפַרְקָךְ מִבֵּית עַבְדוּתָא. מִיְּדָא דְּפַרְעֹה מַלְכָּא דְּמִצְרָיִם׃ ט. וְתִדַּע. אֲרֵי יְיָ אֱלָהָךְ

ת"א והשריפם. סוטה ס ע"ז מם מח: לא מרבכם. חולין מ ע:

תפסיר הרס"ג

להם. מד'אבחהם פאנקצ'ו ודכאכהם פכסרו. וסואריהם תגדעו. ופסולהם פאחרקוהא באלנאר: (ו) לאנך שעב מקדס ללה רבך. ובך אכ'תאר. אן תכון לה אמה כ'אצה. מן גמיע אלשעוב. אלד'י עלי' וגה אלארץ': (ז) וליס מן כת'רתכם מן גמיע אלאמם. אצטפאכם אללה ואכ'תארכם. בל אנתם אקל מנהם מגמועין: (ח) לכן מן מחבה' אללה לכם. ומן חפצ'ה לכם אלימין אלד'י קסם בה לאבאיכם. אכ'רגכם אללה ביד שדידה. ופדאך מן בית אלעבודייה. מן יד פרעון מלך מצר: (ט) פאעלם. אן אללה רבך הו אלאלאה.

נוה שלום

של כליה. (ז) המעט, אקל מנהם מגמועין, אתם המעט נגד כלל אותם שבעה גוים, וכן פירש רשב"ם ז"ל.

חלק הדקדוק

כאן פסיק. ר"ח]: ז) לא מרובכם, הני פסקי דפליגי עליהון ספרי נהרדעי. מהרי"ב:

אבן עזרא

קדוש אתה ולא תתגאל בדברי הכותיות המצויירות במצבות ואשרים: (ו) סגלה. פירשתיו והוא דבר נחמד לא ימצא בכל מקום כמוהו וכן יסגולת מלכים: (ז) חשק ה' בכם ויבחר בכם. ולא באחרים: (ח) ומשמרו. שם הפעל: (ט) הוא האלהים. הטעם זה הוא

רבינו בחיי

פשוטו טעם היותנו כותבין שם של שדי במזוזה לפי שהעו"א חושבים שהצלחת הבתים תלוים במערכת הכוכבים ומפני שהשם הזה משדד ומנצח המערכת על כן נכתוב אותו לרמוז כי ממנו השפע והטוב נכנס אל הבתים לא מן המערכה וכן אמר אליפז (איוב כה) ומה יפעל שדי למו. וסמיך ליה והוא מלא בתיהם טוב. ואמרו רז"ל בירושלמי מסכת פאה ארטבן שדר ליה לרבי מרגניתא אמר ליה שדר ליה מילא דשויא טפי מיניה או דכוותה. שדר ליה מזוזתא. אמר ליה אנא משדר לך מרגניתא דלית ליה טימי ואת משדר לי מילא דשויא חד פוליר. שדר ליה דידי עדיפא מדידך דידך הוי דבר שיש תכלית לדמיו דידי אין תכלית לדמיו ולא עוד אלא דידך את בעי למנטרה דידי היא מנטרא לך דכתיב (משלי ו) בשכבך תשמור עליך

רשב"ם

הברזל מן העץ: (ה) כי אם כה תעשו להם. תגדעון. גידוע נופל באילן: (ז) לא מרבכם מכל העמים. אנש"י לב"ב יבינ"ו ויתמה"ו. וכי משה רבינו היה סבור שישראל היו טועים בזה הדבר שיהיו מרובים מכל האומות שבעולם שהוצרך לאמר לא מרבכם. ועוד שאמר חשק ה' בכם. וכי בשביל שהם מרובים יאהב ה' אותם. אלא כך פירושו לפי שאמר למעלה ונשל גוים רבים מפניך החתי וגו' שבעה גוים רבים ועצומים ממך. ושמא תאמרו אנו מרובים מאותן שבע עממים ובעוצם ידינו נגרש אותם, לא מרובים אתם מכל אותן שבעה עממים, ולא מרובכם חשק ה' בכם לבער אותם אלא אתם המעט מכל אותם עממים, אלא מאהבת ה' אתכם בשביל שבועתו לאבותיכם. ונשל אותם מפניך: (ט) וידעת כי ה' אלהיך וגו'. כלומר

בעל הטורים

גוים וכשל הברזל: (ז) לא מרבכם. כתיב חסר, לומר לא מרבכות שבכם שאתם ממעטים עצמכם: כי אתם המעט. ה' מעט. כ"ז משפחות בפרשת פנחס וח' בלוים הרי פ"ה, וכשתלכף עמהם ה' כנות ללפחד יהיו שבעים:

רש"י

(ה) מזבחותיהם. של בנין: מצבותם. אבן אחת: ואשיריהם. אילנות שעובדין אותן: ופסיליהם. צלמים: (ז) לא מרבכם. כפשוטו. ומדרשו לפי שאין אתם מגדילים עצמכם כשאני משפיע לכם טובה לפיכך חשקתי בכם: כי אתם המעט. הממעטין עצמכם כגון אברהם שאמר (בראשית יח) ואנכי עפר ואפר וכגון משה ואהרן שאמרו (שמות טז) ונחנו מה לא כנבוכדנצר שאמר (ישעיה יד) אדמה לעליון וסנחריב אמר (שם לו) מי בכל אלהי הארצות וחירם אמר (יחזקאל כח) אני מושב אלהים ישבתי: כי אתם המעט, הרי כי משמש בלשון דהא: (ח) כי מאהבת ה'. הרי כי משמש בלשון אלא לא מרובכם חשק ה' בכם אלא מאהבת ה' אתכם: ומשמרו את השבועה.

שפתי חכמים

מה דכתיב כי יסיר את בנך דמשמע נתינת טעם הוא אדלעיל מיניה ואמה הוא נתינת טעם ואין לומר דנתינת טעם אדיסא דקרא דכתיב בתך לא תקח לבנך דא"כ הל"ל כי יסיר את בתך וגו' וא"ל דקאי אסיפא דקרא כדמשמע פשוטו של קרא ובתו לא תקח לבנך ולכך כתיב כי יסיר את בנך זה אינו דהא כתיב כי יסיר ואי קאי אסיפא הל"ל כי תסיר ל' נקבה אלא בנו של כותי כו' כלומר ויסירנו הכותי מאחרי אבל בן בנך הבא מן

דעת זקנים מבעלי התוספות

(ז) לא מרבכם. רשב"ם היה עתכר זה הפסוק ופסוק לאחון דוהים ומפרש הכי לא מרבכם חשק ה' בכם כ"א מאהבת ה' אתכם ומשמרו את השבועה. וא"ת כיון שלא חשק בנו כי אם מכח תוקף השבועה א"כ למה נטרח להיים מלותיו. לכך כתיב וידעת כי ה' אלהיך הוא אלהי האלהים וגו' שומר הברית ממתין ברית השבועה והחסד עד שימלא איהביו ושומרי מלותיו לאלף דור כלומר עד אלף דור הוא ממתין עד שימלא דור כשר שומרי המלות לקבל שכר השבועה אשר נשבע לאבותינו:

רמב"ן

להשבע בשמי אלא אם יהיו בך כל המדות הללו את ה' אלהיך תירא שתהיה כאותן שנקראו יראי ה' אלהים אברהם יוסף איוב ואותו תעבוד שתהא מפנה עצמך לתורה ולמצות ולא יהיה לך עבודה אחרת לכך נאמר ואותו תעבוד ובו תדבק וכי אפשר לו לאדם להדבק בשכינה והלא כבר נאמר כי ה' אלהיך אש אוכלה הוא אלא לומר לך כל המשיא בתו לתלמיד שקורא ושונה והעושה לו פרקמטיא והמהנהו מנכסיו זהו שאמר ובו תדבק אם יש לך כל מדות אלו אתה רשאי להשבע ואם לאו אי אתה רשאי להשבע עד כאן לשון אגדה זו והנה פירוש הכתוב לדעתם ובשמו תשבע רשות שיתיר לנו להשבע בשמו על דרך הכבוד כאלו אמר את ה' אלהיך תירא אבל בשמו תשבע ולא תירא מזה ומפני ששם ההיתר הזה אחר היראה והעבודה דרשו שאין היתר לשבועה אלא לאחר כל המדות הללו או יאמר את ה' אלהיך תירא ותהיה יראתו גדולה על פניך עד שתהיה שמו לך לשבועה כי גם ברצותך לקיים כל דבר תשבע בשמו להרע ולא תמיר ויחית פי' ואותו תעבוד לדעתם שתהיה לו בכל עת כעבד הקנוי המשרת לפני אדוניו תמיד שעושה מלאכת רבו עיקר וצרכי עצמו עראי עד שיבא מזה מה שאמרו וכל מעשיך יהיו לשם שמים שאפילו צרכי גופו לשם עבודת האל יהיו. יאכל וישן ויעשה צרכיו כדי קיום הגוף לעבוד ה' כענין שאמר והנה טוב מאד זו שינה וכי שינה טובה היא מתוך שהוא ישן קמעא הוא עומד ועוסק בתורה ויתכוין בכל צרכי הגוף למקרא שכתוב אהללה ה' בחיי אזמרה לאלהי וזה פירוש נכון:

(ט) **וידעת**. מיציאת מצרים כי ה' אלהיך הוא האלהים שברא שמים וארץ כאשר פירשתי. ועוד תדע מזה שהוא האל הנאמן שלא ישוב דברו ריקם והוא שומר הברית והחסד לאוהביו ולשומרי

כִּֽי־יְהֹוָה אֱלֹהֶיךָ הוּא הָאֱלֹהִים הָאֵל הַנֶּאֱמָן שֹׁמֵר הַבְּרִית וְהַחֶסֶד לְאֹהֲבָיו וּלְשֹׁמְרֵי מִצְוֹתָו לְאֶלֶף דּוֹר: וּמְשַׁלֵּם לְשֹׂנְאָיו אֶל־פָּנָיו לְהַאֲבִידוֹ לֹא יְאַחֵר לְשֹׂנְאוֹ אֶל־פָּנָיו יְשַׁלֶּם־לוֹ: יא וְשָׁמַרְתָּ אֶת־הַמִּצְוָה וְאֶת־הַחֻקִּים וְאֶת־הַמִּשְׁפָּטִים אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוְּךָ הַיּוֹם לַעֲשׂוֹתָם: פ פ פ

קי"ח. עזיא"ל סימן: ומפטירין נחמו נחמו עמי ביסעיה סימן מ:

ת"א ולשמרי. קוטה ח: ומשלם. עירובין כב: לא יאחר. שם: אנכי מלוך. שם ע"ז כד:
מצותיו קרי

תרגום אונקלוס

הוּא אֱלֹהִים. אֱלָהָא מְהֵימְנָא. נָטַר קְיָמָא וְחִסְדָּא. לְרָחֲמוֹהִי. וּלְנָטְרֵי פִקּוּדוֹהִי לְאֶלֶף דָּרִין: י. וּמְשַׁלֵּם לְשָׂנְאוֹהִי. טָבְוָן דְּאִנּוּן עָבְדִין קֳדָמוֹהִי בְּחַיֵּיהוֹן לְאוֹבָדֵיהוֹן. לָא מְאַחַר עוֹבַד טָב לְשָׂנְאוֹהִי. טָבְוָן דְּאִנּוּן עָבְדִין קֳדָמוֹהִי בְּחַיֵּיהוֹן מְשַׁלֵּם לְהוֹן: יא. וְתִטַּר יָת תַּפְקֵידְתָּא וְיָת קְיָמַיָּא וְיָת דִּינַיָּא. דַּאֲנָא מְפַקֵּיד לָךְ. יוֹמָא דֵין לְמֶעְבְּדְהוֹן:

רשב"ם

ושמא תאמרו הואיל ונשבע לאבותינו לתת לנו את הארץ למה הוצרכנו לשמור מצותיו כי יעשה מה שהבטיח מכל מקום. על זאת אני משיב לכם כי אם לא תשמרו מצותיו לא תירשו את הארץ והוא לא יעבור על שבועתו כי זו היא מדותיו שומר וממתין את הברית והחסד שנשבע לאבות לקיים מה שהבטיחן עד אלף דור לאותו דור שיהיו אוהביו ושומרי מצותיו. והו שאמר לפנינו ומסיים את דבריו והיה עקב תשמעון וגו' ושמר ה' אלהיך לך את הברית ואת החסד. לך ישמרנה ולא ימתין עד אלף דור: (י) ומשלם לשונאיו אל פניו. גמול חטאתיו אל פניו בחייו לו ולבניו עד דור רביעי זהו לא יאחר או בחייו או עד רבעים זהו פשוטו. וזו היא מדה טובה מרובה ממדת פורעניות, שעל החטאים לא יענש מרביעי ואילך אבל גמול החסדים אע"פ שחוטאין* טאה דורות צדיק אחד תעמוד צדקתו אף לדור אחרון של אלף דור שימצא תמים: (יא) ושמרת. כמו שפירשתי לך טעמו של דבר: היום לעשותם. באגדת ילמדנו בענין כי מי גוי גדול אמר רבי אושעיא מי כאומה זאת שיודעת אופי של אלהיה יודעים מה הוא מבקש מהם והם עושים יודעים היאך הוא מתכבם וכו', פי' הערוך אופיא דעתו. תוספ"ת

בשוחר טוב למנצח בנגינות. אמר רבי זעירי אדם יש לו בן בית פעם ראשונה נכנס אצלו ומושיבו על המטה שנייה על הכסא שלישית על ספסל רביעית אומר כמה פלוני דוחק עלי ומטריחני, אבל הקב"ה כל ישראל דוחקין אותו בתפלה והוא שומע ושמח לכך נאמר כי כה' אלהינו בכל קראנו אליו. א"ר יצחק בשם ר' יהודה עבודת כוכבים נראית קרובה שנאמר ישאהו על כתף יסבלוהו והיא רחוקה לבסוף אף יצעק אליו ולא יענה. אבל הקב"ה נראה רחוק כד"א מן הארץ עד לרקיע חמש מאות שנה וכן בין כל רקיע ורקיע וכו' ואדם נכנס לבית הכנסת ולוחש והקב"ה שומע תפלתו הה"ד בכל קראנו אליו. בילמדנו פרשת אם שכיר תשמרון. רמ"ח תיבות יש בק"ש שמשמרת רמ"ח איברים. ועוד בילמדנו ובפסיקתא דשור או כשב משל למלך ששלח פרוזדוגמא שלו למדינה נטלוה ועמדו על רגליהם ופרעו את ראשיהם וקראו אותה באימה וברתת ובזיע. כך אמר הקב"ה לישראל ק"ש פרוזדוגמא שלי. וכן בפסיקתא דבחדש השלישי אל יהיו דברי אגדה של תורה בעיניך כפרוזדוגמא ישנה, פי' הערוך פרוזדוגמא אגרת. ול"נ שהיא פקידה וציווי בכתב [בעפעתל]:

חסלת פרשת ואתחנן

רש"י

מחמת שמרו כ את השבועה: (ט) לאלף דור. ולהלן הוא אומר (דברים ה) לאלפים כאן שהוא סמוך אצל לשומרי מצותיו העושין מיראה הוא אומר לאלף ל ולהלן שהוא סמוך אצל לאוהביו העושין מאהבה ששכרם יותר גדול הוא אומר לאלפים: לאוהביו. אלו העושין מאהבה: ולשומרי מצותיו. אלו העושין מיראה: (י) ומשלם לשנאיו אל פניו. בחייו משלם לו גמולו הטוב מ כדי להאבידו מן העולם הבא: (יא) היום לעשותם. ולמחר לעולם ג הבא ליטול שכרם:

חסלת פרשת ואתחנן

שפתי חכמים

סכותית אינו קרוי כנך ומש"ה לא הקפידה התורה עליו מפני שככל מוסר סוא: כ שהמ"ם הזה אין שימושו במקום מן כמנהגו בכוב המקוננות רק הוא מ"ם הסיבה: ל כלומר העושין מיראה לאלף דור והעושין מאהבה אלפים דור ואע"פ דהכא נמי כתיב לאוהביו לפני שומרי מצותיו די"ל לאוהביו מוסב אדלעיל מיניה אשומר הברית והחסד ולשומרי מצותיו קאי אמה דכתיב אחריו וכן לעיל נמי דכתיב לאלפים וכתיב נמי לשומרי מצותיו אף התם י"ל לאוהביו מיסב אדלעיל מיניה דהיינו מה שכתב לפניו לאלפים ולשומרי מצותיו קאי אמה שכתב אחריו לאלף דור כמו הכא: מ דאל"כ קשיא רישא לסיפא דברישא משמע דאף לשונאיו משלם גמולם הטוב וכתיב בסיפא להאבידו: נ פי' שמלת היום דבוק עם לעשותם לא עם מצוך דלעיל מיניה כי לא היום צווני היום:

דעת זקנים מבעלי התוספות

(י) ומשלם לשונאיו אל פניו. כלומר לאותם שהם שונאיו מיד משלם להם גמול מעשה ידיהם ולא יאחר לשונאו לכן ושמרת את החקים וגו' והיה עקב תשמעון כלומר אם תעשה כן ושמרתם ושמר ה' אלהיך לך מיד את הברית ואת החסד ולא ימתין לאלף דור אלא לך ישלם זה הגמול הטוב כי הראשון לשמוע המצוה יהיה זריז ונשכר:

תפסיר הרס"ג

אלטאיק אלאמין. חאפץ' אלעהד ואלאחסאן. למחביה. וחאפצ'י וצאיאה לאלף גיל: (י) ומכאפי שאניה. בחצ'רתה לאנפאד'ה. ולא יוכ'ר לה שייא. בל בחצ'רתת יכאפיה: (יא) ואחפץ' אלוצאיא ואלרסום ואלאחכאם. אלתי אנא אמרך בהא. אליום ואעמל בהא:

נוה שלום

(י) ומשלם וכו'. אל פניו, בחצ'רתה, בחייו, וכתב רד"ק בספר השרשים שהוא כמו על פני תרח, על פני אהרן אביהם, בחיי אהרן אביהם. להאבידו, לאנפאד'ה, בעולם הבא, ודעת הגאון כי גמול הזכיות ועונש העונות שלאדם בין שזכיותיו מעוטים מחובותיו ובין שחובותיו מעוטים מזכיותיו מקבל שכר המועט או ענשו בעולם הזה, והמרובים ישארו לקבל גמולם בעולם הבא לפי שאי אפשר שתשארנה שתיהן יחד הזכיות והחובות לקבל גמולם בעולם הבא, כי לא יתכן להעתיק את האדם בעולם הבא מן השכר אל העונש ולא מן העונש אל השכר, כי כל אחד מן הגמולים ישאר כמו שהוא לנצח כמו שנאמר אלה לחיי עולם ואלה לחרפות ולדראון עולם. עיין מאמר ה' מספר האמונות ודעות והכי איתא בספ"ק דקדושין עם פי' רש"י א"ר אלעזר ב"ר צדוק למה צדיקים נמשלים בעולם הזה ביסורין הבאים עליהם לאילן שכולו עומד במקום טומאה ונופו נוטה למקום טהרה נקצץ נופו כולו עומד במקום טומאה, כך הקב"ה משפיע טובה

אבן עזרא

האלהים באמת שיש לו כח והוא נאמן והטעם בעביר השבועה כי יש נאמן ואין בו כח למלאת שבועתו ויש בעל כח שאיננו נאמן: שומר הברית והחסד לאוהביו. אין למעלה מהם: ולשומרי מצותיו. אחריהם. או פירושו אוהביו בלב הם שומרי מצותיו בפה ובפעל: לאלף דור. טעה האומר כי בשלשים אלף וששת אלפים ישוב גלגל המזלות כי הנה נמצאה המעלה בשבעים שנה וטעם אלף עד אין קץ: (י) ומשלם לשונאיו. לכל א' משונאיו כמו וצדיקים ככפיר יבטח: אל פניו. הטעם לעצמו. וי"א כמו בפניו בכעסו והטעם כי ישלם לשונאיו בעבור ששנאו האמת: להאבידו לא יאחר לשונאו. וי"א כי הטעם ישלם לרשע גמול טוב שעשה בעוה"ז ולא יאחר לתת לו בעוה"ב והנכון בעיני שהוא כנגד אוהביו שהם עומדים לאלף דור שונאיו יאבדו והוסיף לא יאחר שיחשוב שיעמוד בנו או בן בנו כטעם על שלשים ועל רבעים: (יא) ושמרת. הטעם כאשר השם שומר הברית שמור אתה מצותיו:

חסלת פרשת ואתחנן

מרפא לשון

שרמזו הכ' באומרו כי יסיר במקום כי תסיר. י) אל פניו, טבוון דאנון עבדין קדמוהי בחייהון, נר' שתרגם אל פניו בב' פנים אחד כלפי השם ואחד כלפי שונאיו כי אמרו טבוון דאנון עבדין הוא תוספת על ל' המקרא ואמרו קדמוהי זהו תרגום אל פניו כלפי השם ואמרו בחייהון זהו ג"כ תרגום אל פניו כלפי שונאיו והרי הוא נדרש לפניו ולאחריו.

רמב"ן

מצותיו יראי שמו לאלף דור בזרעם כאשר שמר לך ברית אבותיך. ותדע כי הוא משלם לשונאיו גמול רשעם אל פני כל אחד מהם להאבידו כאשר האביד את המצרים ולא אחר להם. והמדה הזאת אשר הזכיר אמת לעולם אע"פ שיש רשע מאריך ברעתו לא יהיה לו כן רק מפני המדה הזאת הנזכרת שהוא שומר החסד והנה עשה שום טובה שצריך לשלם לו אם כן אין במדותיו של הקב"ה אלא שתי מדות הללו משלם טובה תחת טובה ומשלם רעה תחת רעה ויתכן כי שונאיו המוחלטים מכחישים באלהותו ואין להם זכות כלל וכמו שאמרו אמר רבי יאשיה מפני שלשה דברים הקב"ה מאריך אפים לרשעים בעולם הזה שמא יעשו תשובה או עשו מצות שהקב"ה ישלם שכרן בעולם הזה או שמא יצאו מהן צדיקים שכך מצינו שהאריך אפים לאחז ויצא ממנו חזקיהו וגם לאמון ויצא ממנו יאשיהו וגם לשמעי ויצא ממנו מרדכי וכל אלו אינם בכלל שונאיו ויש במלת אל פניו סוד ברשע וטוב לו. והחזיר:

(יא) ושמרת את המצוה וגו'. לומר לכן תשמור את המצות ואת החקים ואת המשפטים שלא תהיה משונאיו האובדים אבל תהיה מאוהביו ושומרי מצותיו הנזכרים לטובה:

הפטרת ואתחנן ישעיה סי' מ'

א נחמו נחמו עמי יאמר אלהיכם׃ ב דברו על־לב
ירושלם וקראו אליה כי מלאה צבאה כי נרצה
עונה כי לקחה מיד יהוה כפלים בכל־חטאתיה׃
ג קול קורא במדבר פנו דרך יהוה ישרו בערבה
מסלה לאלהינו׃ ד כל־גיא ינשא וכל־הר וגבעה
ישפלו והיה העקב למישור והרכסים לבקעה׃
ה ונגלה כבוד יהוה וראו כל־בשר יחדו כי פי
יהוה דבר׃ ו קול אמר קרא ואמר מה אקרא
כל־הבשר חציר וכל־חסדו כציץ השדה׃
ז יבש חציר נבל ציץ כי רוח יהוה נשבה
בו אכן חציר העם׃ ח יבש חציר נבל ציץ
ודבר אלהינו יקום לעולם׃ ט על הר־גבה
עלי־לך מבשרת ציון הרימי בכח קולך מבשרת
ירושלם הרימי אל־תיראי אמרי לערי יהודה הנה
אלהיכם׃ י הנה אדני יהוה בחזק יבוא וזרעו
משלה לו הנה שכרו אתו ופעלתו לפניו׃
יא כרעה עדרו ירעה בזרעו יקבץ טלאים ובחיקו
ישא עלות ינהל׃ יב מי־מדד בשעלו מים ושמים
בזרת תכן וכל בשלש עפר הארץ ושקל בפלס
הרים וגבעות במאזנים׃ יג מי־תכן את־רוח

רד"ק

(א) נחמו נחמו. כל אלה הנחמות עתידים לימות המשיח, והכפל לחזק: (ב) דברו. צבאה, זמנה. ופי' כי מלאה כי השלימה שם זמנה ר"ל זמן שהיה לה להיות בגלות. וי"ת ארי עתידה דתתמלי מעם גלותהא, תרגם צבאה כמשמעה מן לצבא נצא: כי נרצה עונה. נשלם עונשה. וכן עונה עונשה כמו כי לא שלם עון האמרי וגו': כי לקחה מיד ה' כפלים בכל חטאתיה. הכפל יוכל להיות פעמים שתים או יותר כמו ותכפל חרב שלישיתה ר"ל שלש פעמים תכפל ובאמר כפלים ר"ל שתים. והוא אומר על שתי גליות שגלו ישראל גלות בבל וזה הגלות ולמה היה זה בעבור כל חטאתיה. והחכם ר' אברהם א"ע פי' כפלים מצרות שלקחה כל גוי. וא"א ז"ל פי' כפלים עונותיכם ועונות אבותיכם, כמו שאמר ירמיה הנביא אבותינו חטאו ואינם ואנחנו עונותיהם סבלנו וע"ת: (ג) קול קורא. כאלו קול קורא וטעם פנו ישרו כי ימצאו במדבר ובערבה דרך סלולה כאלו פנו ויבאו אותה להם בני אדם וטעם לאלהינו כי הוא מנהיג זה העם היוצא מהגלות: (ד) כל גיא. כל זה דרך משל העליה בהרים והירידה תייגע הולכי דרכים והם לא ייגעו ולא ייעפו והעקוב הוא הדרך המעוות והרכסים. גבשושית הדרכים כי הוא ענין גבהות: (ה) ונגלה. אז כשיצאו מהגלות ביד רמה וימצאו אפי' במדבר מים וכל צרכם כמו שאמר לא ירעבו ולא יצמאו אז יגלה כבוד ה' לעיני כל העמים: וראו כל בשר. ידעו כל בני אדם כי פי ה' דבר, כלומר ידעו אז כי הנחמות האלה שדברו הנביאים על פי ה' דברו מה שדברו כשיראו שיתקיימו הנבואות. וראו ענין ידיעה והבנה, ר"ל ראית הלב, כמו ולבי ראה הרבה והדומים לו: (ו) קול אומר קרא. כאלו קול קורא או פירושו קול נבואה קורא לנביא קרא. ואמר הנביא מה אקרא ויאמר לו הקול קרא ואמור כי כל הבשר חציר ר"ל על הגוים שיבאו עם גוג ומגוג שימותו רובם. ומה שאמר כל הבשר הוא דרך הפלגה כמו וכל הארץ באו מצרימה. ומה שאמר וכל חסדו אפי' עשו חסדים הרבה לא יזכו להם כי עונותיהם רבים ועוד שהרעו לישראל ויקבלו ענשם. והמשילם לחציר ולציץ השדה שהם יבשים במהרה והלין כופל ג"כ כדרך הנבואה: (ז) יבש. עבר במקום עתיד כמנהג ובדברי הנבואה ברוב: (ח) יבש. כפל עוד הענין לחזק הענין: ודבר אלהינו. שדבר ע"י נביאיו: (ט) על הר גבוה. דרך משל כי מי שרוצה להשמיע קולו עולה במקום גבוה. ולפי שירושלים היא עיקר ארץ ישראל וכן ציון כי שתיהן עיר אחת לפיכך שם אותן בדברי הנבואה כאלו הן מבשרות שאר הערים. ופי' מבשרת ציון את ציון המבשרת וכן מבשרת ירושלים: אל תיראי. אל תפחדי מלבשר ולאמר לערי יהודה הנה אלהיכם כי על כל פנים יבא ר"ל כבודו שישוב לירושלים. ומה שזכר יהודה בעבור ירושלים ועוד כי המלכות ליהודה: (י) הנה ה' בחזק יבא. יד חזקה כי לא יצטרך ליד אחרת אלא ידו החזקה: וזרעו משלה לו. ר"ל לעצמו היא תעמוד לו למשול בעמים. ותואר היד בחזק שהוא לשון זכר כי ימצא ל' זכר כמו והנה בו מגלת ספר: שכרו. שיתן לבוטחים בו בגלות: ופעולתו. שכר פעולה לפעלי אמת. כמו לא תלין פעולת שכיר ר"ל שכר פעולת שכיר: (יא) כרעה עדרו. כמו רועה טוב שירעה עדרו שיקבץ הטלאים הקטנים שלא יוכלו עדיין ללכת כשאר הבהמות ויקבלם מזה אחד ומזה אחד וישאם בחיקו והעלות שהן אמותיהן ינהל לאטם ולא ידפקם. כך הקב"ה ינהל את ישראל מהגלות לאטם ויסמוך כל חולה וכל נשבר ונקראו האמות עלות על שם בניהם שהם קטנים כמו עול ימים שהם נסמכים לאמותיהם לינק. וא"א ז"ל דקדק במלת עדרו שהעדר שהוא שלו חומל עליו יותר מן העדר שישמור בשכירות: (יב) מי מדד. אמר לא יתמהו הגוים אם הוציא ישראל מעבודתו שעמדו ברשותם כמה שנים כי מי שברא העולם מאין יכול לעשות זה לפיכך אמר מי מדד בשעלו מים. ופי' שעלו אגרופו והוא עד"מ כי אין לו יד ואגרוף יתברך ויתעלה. ופי' מדד לפי שהמים במקום מקום כאדם שמודד מים ונותן בתוך כלי שידע מידתן, כן שם האל המים במקומם וידע מידתן. והשמים לפי שהם גבוהים אמר בם מדת הזרת, כי דבר הגבוה ימדד אותו בזרת ובקנה. ואמר תכן מפני הנטיה שצריך תקון כמ"ש וימתחם כאהל לשבת: וכל פי' ומדד תרגום וימדו בעומר וכלו בעומרא: בשליש. מדה גדולה, וכן בדמעות שליש: בפלס. הוא מטה הברזל שהוא מסומן בנקודות לדעת בהם המשקל: מאזנים. ידוע ואמר וכל בשליש עפר הארץ כאלו הוא מדוד אצלו וכן ההרים והגבעות כאלו הן שקולים אצלו וכלם בראם בשיעור טוב ומדה נכונה, כמ"ש וירא אלהים את כל אשר עשה והנה טוב מאד. ומי שעשה כל זה בלי עוזר יוכל להוציא ישראל מיד חזקים מהם. וזכר מד' יסודות השלש כי שמים זכר במקום יסוד האש כי הם לדעת רבים מיסוד האש ואפי' יהיה יסוד חמישי כדברי ארסטו זכרן במקום יסוד האש לפי שהיא סמוך לגלגל הלבנה ולא זכר יסוד הרוח לפי שאיננו נראה ואע"פ שהוא מורגש. וענין הפסוק לא נאמר אלא כנגד הסכלים שהם לא יאמינו אלא מה שיראו לפיכך זכר שלש היסודות הנראים אבל שהחכמים לא יתמהו בזה אם יוציא האל ישראל מהגלות כי ידעו בחכמתם כי לא קצרה יד השם מהושיע. ויש מפרשים כי זכר ג"כ הרוח והוא מי תכן את רוח ה', כי מפרשים מלת ה' תוספה לגדלה ואיננו נסמך רוח אל ה'. והחכם רבי אברהם אבן עזרא פי' על זה בענין סמוך כמו ורוח אלהים מרחפת. ולפי דעתי כי שמים שזכר הוא במקום שני היסודות העליונים כי שמים במקום יסוד האש כמו שפירשנו וכן במקום יסוד האויר כי נקרא שמים כמ"ש ויקרא אלהים לרקיע שמים וסמך השעל לעצמו שאמר בשעלו ובזרת לפי שהם עליונים ואע"פ שהמים תחתונים פעמים יעלו כמי העבים אבל יסוד העפר שהוא התחתון שבהם והכבד סמך אותו לדבר חוץ מעצמו בשליש ובפלס ובמאזנים ואע"פ שזה וזה דרך משל כמו שפירשנו: (יג) מי תכן את רוח ה'. כשעשה כל זה מי תכן את רוחו כמו ונכסו אותם ויעם אין מלאך וכל שכן אדם שיתקן את רוחו ושיודיעהו עצתו כשעשה

נות שלום

לרשעים בעולם הזה שכר מיעוט טובות וזכיות שבידם כדי לטרדם ולהורידן למחצה התחתונה שנאמר יש דרך ישר וכו' ע"כ. וכן דעת אנקלוס ותרגום ירושלמי שהרשעים מקבלים שכר זכיותיהם המועטים הצלחה ושלוה בעולם הזה כדי להאבידם מן העולם הבא, אבל הצדיקים יתבאר לקמן טו ד בדעת הגאון שמלבד מה שמתיסרים בעולם הזה למרק מיעוט עונותהם למען יהיו מזומנים לחיי העולם הבא עוד יש יחידים שיבואו עליהם יסורין של אהבה בדרך של נסיון בלי שום עון כדי להרבות שכרם בעולם הבא. (יא) לעשותם, ואעמל בהא, ע"ל שמות כא יד, ותיבת היום נמשכת למעלה.

רבינו בחיי

והקיצות היא תשיחך ע"כ. והקובע מזוזה צריך שיברך אקב"ו לקבוע מזוזה וכן צריך לברך שהחיינו כדין מצוה הבאה מזמן לזמן:

ובשעריך. לרבות שערי חצרות שערי מדינות ושערי עיירות שכך אמרו רז"ל אחד שערי מדינות ואחד שערי עיירות יש בהן מצוה למקום משום שנאמר וכתבתם על מזוזות ביתך ובשעריך. ודוקא כשיש בהן דירה לשער העיר שהרי ממה שדרשו ביתך בית המיוחד לדירה נלמוד מזה שאם אינו מיוחד לדירה אין בו חיוב כלל וזהו לשון ביתך ובשעריך כלומר שעריך דומיא דביתך:

מסורת הקריאה
הפטרת ואתחנן

(ג) פנו. מלרע: (ד) כל גיא, הגימ"ל בסגול והיו"ד נח נסתר, ונמסר עליו ל' ומלא. ר"ל לית עוד בסגול והוא מלא יו"ד: (ה) וראו. מלרע: (ו) מה, המ"ם בקמץ שהוא קדים לאל"ף: (ז) נבל. בתרי טעמי: נשבה בו. המונח בנו"ן והשי"ן בשוא נע והבי"ת בדגש: אכן חציר. אכן בטפחא הציר במרכא כ"ה בכ"י ישן ונכון. רוו"ה: (ח) נבל. בתרי טעמי: (ט) גבה, הטעם בבי"ת והה"א נקראת באל"ף גגובה: בכח. נמסר ד' דגש, ועי' שמות ט"ו ו': (י) משלה לו, המונח במ"ם והשי"ן בשוא נע. והלמ"ד של לו בדגש בכ"י ישן ובמ"ג רע"ה וי"ס רפה וכ"כ מכלול. רוו"ה: וכ"כ המנחת שי למ"ד של לו רפה: (יב) וכל. בקמץ ובטעם, עפ"י מס"ג תהלים ל"ה י' דנמסר שם

צוארי

(א) נחמו נחמו גימט' יצחק דבזכות יצחק אבינו היתה גאולת מצרים כמשז"ל ובילקוט ראובני וארא משם ברית מנוחה דנפתחו השמים וראו ישראל אצל פי החירות שיצחק אע"ה היה עומד ומתפלל על גאולת ישראל ממצרים ובזכותו ג"כ גאולה העתידה וגם ליום הדין כמ"ש בשבת וזה נחמה לישראל כי ידענו שגאולת מצרים היתה בזכות יצחק אבינו ע"ה ועתה תתנחם כ"י ונכון לבה בטוח. א"נ נחמו נחמו עמי יאמר אלהיכם אפשר במ"ש בזהר הקדוש דא"ה הם תחת השרים וכשנפל השר גם האומה אשר תחת ממשלתו תאבד וכתיב יפקוד ה' על צבא המרום וכו' אבל ישראל הם תחת ממשלתו יתברך וכשם שהוא חי וקיים כך ישראל חיים וקיימים וז"ש נחמו נחמו במה שאתם עמי דבהיותכם עמי שאתם תחת ממשלתי יש לכם קיום ודאי ולא אפשר שיכלו ישראל ח"ו וזו נחמה גדולה וכמ"ש בש"ס גמירו דלא כליא שבטא:

של"ה

ורז"ל אמרו בשעה שאמר ישעיהו הע"ה לישראל נחמו נחמו עמי בקשו להורגו אמר לא מדעתי אני אומר לכם אלא יאמר אלהיכם. שמעתי מהרב מדש"ן עדן במשז"ל דכשישראל עושים רצונו של מקום הקב"ה קורא אותם עמי וכשאינם עושים רצון של מקום אז אומר עמך כמ"ש לך רד כי שחת עמך ולכן עתה כשאמר להם ישעיה הע"ה נחמו נחמו עמי שסברו שהם דברי ישעיה הע"ה שקורא אותם עמי לגריעותא שאינם עמו יתברך ולכך חרה להם. והשיב שאינם דברי עצמו רק הם דבריו יתברך והוא שבחם שנקראו עמי יתברך עכ"ד ז"ל.

ועוד אמרו רז"ל נחמו בכפלים חטאה בכפלים לקתה בכפלים כי לקחה מיד ה' כפלים בכל חטאתיה. ואפשר דחטא בכפלים בעבירות שבין אדם לחבירו ועבירות שבין אדם למקום וגם בעבירות שבין אדם לחבירו מלבד מה שחוטא לחבירו יש בו

הפטרת ואתחנן

יְהוָה וְאִישׁ עֲצָתוֹ יוֹדִיעֶנּוּ׃ יד אֶת־מִי נוֹעָץ
וַיְבִינֵהוּ וַיְלַמְּדֵהוּ בְּאֹרַח מִשְׁפָּט וַיְלַמְּדֵהוּ דַעַת
וְדֶרֶךְ תְּבוּנוֹת יוֹדִיעֶנּוּ׃ טו הֵן גּוֹיִם כְּמַר מִדְּלִי
וּכְשַׁחַק מֹאזְנַיִם נֶחְשָׁבוּ הֵן אִיִּים כַּדַּק יִטּוֹל׃
טז וּלְבָנוֹן אֵין דֵּי בָּעֵר וְחַיָּתוֹ אֵין דֵּי עוֹלָה׃
יז כָּל־הַגּוֹיִם כְּאַיִן נֶגְדּוֹ מֵאֶפֶס וָתֹהוּ נֶחְשְׁבוּ־
לוֹ׃ יח וְאֶל־מִי תְּדַמְּיוּן אֵל וּמַה־דְּמוּת תַּעַרְכוּ־
לוֹ׃ יט הַפֶּסֶל נָסַךְ חָרָשׁ וְצֹרֵף בַּזָּהָב יְרַקְּעֶנּוּ
וּרְתֻקוֹת כֶּסֶף צוֹרֵף׃ כ הַמְסֻכָּן תְּרוּמָה עֵץ לֹא־
יִרְקַב יִבְחָר חָרָשׁ חָכָם יְבַקֶּשׁ־לוֹ לְהָכִין פֶּסֶל
לֹא יִמּוֹט׃ כא הֲלוֹא תֵּדְעוּ הֲלוֹא תִשְׁמָעוּ הֲלוֹא
הֻגַּד מֵרֹאשׁ לָכֶם הֲלוֹא הֲבִינֹתֶם מוֹסְדוֹת הָאָרֶץ׃

רד"ק

העולם ואמר לו כן תעשה וכן אמר נוטה שמים לבדו ומי שהכל עומד במקום שניה כאלו אמר ומי איש עצתו יודיענו, וכפל הענין עוד ואמר: (יד) את מי נועץ ויבינהו וגו' בארח משפט. פי' בדרך תכונת העולם מי למדהו וכן וארמון על משפטו ישב פי' על תכונתו וכן כמשפט הראשון והדומים להם: (טו) הן גוים. ואחר שכל זה עשה מאין עוזר ומאין מלמד איך יוכלו הגוים למנעו מהוציא ישראל מתוכם והלא כלם הן לפניו כמו הטפה מדלי שהוא דבר מועט כנגד מי הדלי, וזכר הדלי לפי שהטפה נופלת מהדלי כששואבין: או כשחק מאזנים. שהוא דבר מועט מן המעט כי בנפיחה מעוטה ילך העפר הדק ההוא אשר במאזנים: הן איים כדק יטול. כשירצה כל האיים ישאם ויטלם ויפזרם כמו שדבר הדק. וי"ת הא נגוות כדוקא דפרח, פי' יטול פעל עומד א"כ הוא מבנין נפעל מגזרת טיל, וכן כתבו רבי יהודה חיו"ג: (טז) ולבנון. לגוים שחושבים עלי ואומרים שאין לי יכולת להוציא ישראל מידם לא יכופר להם בשום עולה שיקריבו לפני אחר שיראו שאוציאם ויתחרטו במה שאמרו. כל עצי הלבנון להדליק את וכל חית הלבנון לשרפה לעולה לפני לא יספיקו להם. ומה שאמר לבנון דבר על ההוה לפי שהוא יער בארץ ישראל: (יז) כל הגוים מאפס. פחות נחשם על דרך המה מהבל יחד: (יח) ואל מי. אתם חושבים כי כמו שהאלוהות שלכם אין בהם כח להציל כך הוא האל חלילה שתדמו או תערכו אותם לו כי הפסל שאתם עושים אלוה מעשה ידי אדם הוא: (יט) הפסל נסך. ענין כסוי כלומר שעושה הפסל מאבן או מעץ ואח"כ מכסהו בזהב או בכסף. או פי' נסך ענין התכה ועניינו על הכסף ועל הזהב: ירקענו. כמו וירקעו את פחי הזהב: ורתקות כסף. שלשלאות כסף: צורף. הצורף נותן בו שלשלאות של כסף: (כ) המסכן תרומה. העני כמו ילד מסכן, כי זכר למעלה זהב וכסף והם העשירים שעושים הפסילים בזהב ובכסף. אבל העני שלא יוכל לעשות בזהב ובכסף יבחר לו עץ טוב שלא ירקב וממנו יעשה פסלו כל כך הוא בטחונם בפסל: (כא) הלא תדעו. אמר כנגד עובדי הפסל איך תוכלו לטעות בזה ולעבוד הפסל וכי הוא אדון העולם הלא תדעו מדעתכם מי הוא אדון העולם, ואם לא תדעו זה מדעתכם הלא תשמעו ממה שקוראים בספרים, ואם לא זה וזה הלא הגד מראש לכם והיא הקבלה הלא שמעתם דרך קבלה שהוא מראש מימים קדמונים. כי באלה השלש ידע האדם, או יבין מעצמו, או ילמד ממי שילמדהו, או ישמע מן המגידים דרך קבלה. ועוד ואמר הלא הבינותם מוסדות הארץ כלומר אם יש לכם דעת להבין תוכלו להבין ממוסדות הארץ. והאריך מעט בזה הענין ואמר כי העובדי הפסילים אינם חושבים שהאבן ההוא או העץ ההוא או הזהב או הכסף ברא את העולם ושהוא אדון עולם לא יעלה על הדעת שיש בכל העולם שיאמין זה אלא הפסילים נעשו מתחלה לשם כוכב מן הכוכבים או צורה מן הצורות העליונות דמו בעושים מתחלה שהם תולידים כח הכוכב ההוא על הצורה ההיא והעובד הצורה כאלו עובד את הכוכב והכוכבים מנהיגים העולם התחתון אם כן ראוי לעבדם עד שנשתקע דבר זה בלבות בני אדם לעבוד את הצורות ולא יתנו לב למה שעשו בתחלה אלא חושבים שהצורה הזאת הנעשית מאבן או מעץ או משום דבר כיון שנעשית בצורה הזאת מטיבה ומריעה ואחרים בצורה אחרת. והנה הנביאים שעו בדעתם והאחרונים טעו מבלי דעת. וע"ז היו מוכיחים אותם הנביאים כמ"ש ולא ישיב אל לבו וגו' חציו שרפתי במו כמו אש וגו' וכן אמר ממקומו לא ימיש וכן אמר אף להם ולא יריחון וגו' נראה שהם היו חושבים כי הצורות ההם ייטיבו ויריעו והיו מקריבים להם ומנסכים ומקטירים להם ולא נתנו אל לבם שיש לעולם בורא והוא מנהיג העולם ומטיב לטובים ומריע לרעים אלא העולם הוא כמו שהוא היה ויהיה מאין בורא ומאין מנהיג כמו הדבר שיפול במקרה והדברים האלה באמתו עובדים ומכבדים כן עשו אבותינו ובעבודה זו היו מצליחים וכן אנחנו אחריהם וכן חשבו בדברים רבים ובמעשים שיעשו אותם ואמר שהדבר ההוא יועיל או יזיק יחלה או יבריא ואין הדברים ההם לא מדרך חכמה ולא מדרך רפואה ולא מדרך כח מן הכחות הידועים אלא כמו שהורגלו דור אחר דור ומושבים כי הדברים ההם הם עיקר ואין לדרוש בורא או מנהיג או מכוין ואלו הם דרכי האמורי שזכרו רז"ל ומי שהוא מתחדל בדעות להבין העולם בכלל ובפרט יבין כי יש לעולם מנהיג ואליו ראוי לדרוש לפיכך אמר הנביא כנגד עובדי הפסל הלא הבינותם מוסדות הארץ כלומר אם יש בכם דעת להבין תוכלו להבין ממוסדי הארץ ומהשמים כמו שאמר הנוטה כדוק שמים וכמו שאמר ג"כ אחר זה מן הכוכבים אמר הנביא מכל זה תוכלו להבין כי בורא יש לעולם שמנהיגו וברא בסדר מסודר לא נפל כך במקרה ומוסדות הארץ הם ארבע יסודות האש והרוח והמים והעפר וכל הנבראים אשר בארץ הם מורכב יסודות אלה כמזגים ובין היסודות האלה מחלוקת וטבעם משונה זה מזה והנה האש חם ויבש והמים בהיפך קרים ולחים ושניהם כדורים זה על זה והאויר שביניהם לא ימנע האש ולא המים מלעבור בתוכו א"כ שם גבול לאש שלא ירד ממקומו ולמים שלא יעלו ממקומם עד שיפגשו זה בזה ונמלא מחלוקת ביניהם ויכלה הגובר כמו שאנו רואים באש ובמים אשר בינינו כשיפגשו זה בזה א"כ מי יוכל לומר שזה היה במקרה בלא הנהגת מנהיג. שהם טבע באש שלא ירד אלא יעלה ובעלותו ג"כ שם לו גבול ולא יוכל לעלות אלא עד גלגל הלבנה כי שם גלגל הלבנה חזק בטבעו מגלגל האש שלא יוכל אש לעוברו אע"פ שטבעו הוא לעלות וכן שם טבע במים לרדת ולא לעלות ובירידתן ג"כ שם גבול ולא ירדו אלא עד הארץ כי שם לארץ טבע חזק וקשה לעמוד כנגד המים שהם לחים ורכים והארץ יבשה ולא יעברוה המים וכן שם האויר בין האש ובין המים להפריד ביניהם לפיכך האויר חם ולח דומה בחומו לאש ובלחותו למים ומי יאמר שהיה כל זה שלא במסדר אלא שם כל אחד מהם בסדר שיוכל לעמוד וכל אחד יעמוד בסדרו ולא ישתנה לעולם ודבר שהוא במקרה לא יהיה על סדר אחד קיים אלא פעם יהיה כך ופעם יהיה כך ועוד שהארבע יסודות הם נמזגים בגוף אחד חי וזה כנגד זה וטבעו בהיפך חבירו ואיך יעמוד הגוף שהם בו בשלום אלא שיש מסדר ומנהיג סדרם בדרך שלא יגבר האחד על חבירו ויעמדו ארבעתם כאחד בגוף עד עת יבא קצו וגם בגופות המתים כגון האבנים והמתכות הם נמזגים ארבעתם בכל אחד ואחד כפי משפטו. והנה העולם בכללו כמו בית בנוי והשמים כמו התקרה על הבית והכוכבים כנרות בבית ומחי הארץ כשלחן ערוך בבית ובעל הבית שבנה הבית הוא האל יתברך בעולם והאדם בעולמו כמו הפקיד בבית אשר נתן בידו כל עניני הבית והוא לא ראה בעל הבית בעיניו אלא שגדל בתוכו הבית ואמרו לו שאביו היה פקיד בזה הבית והוא ג"כ יהיה כן אחריו ואם הפקיד בעל שכל ידרוש לבעל הבית מי הוא כדי שיבא לפניו תמיד וכדי שלא יחטא בפקידתו כי יודע הוא כי לזמן קרוב או רחוק יבא לחשבון עמו על פקידתו וחושב בלבו כאלו בעל הבית על ראשו תמיד ונותן עיניו בו ובמעשיו ואם עשה מעשיו בשכל ימצא חן בעיני בעל הבית ואם ימצא בו רעה יעבירנו מפקידתו והפקיד הסכל לא יעשה זה אלא כיון שרואה עצמו פקיד יעשה בו כרצונו וכתאות לבו לא ישגיח אל בעל הבית מי הוא ואומר בלבו כיון שאיני רואה בעיני כי יש לבית זה בעלים מי יביאני לחשוב זה שיש לו בעלים אלא אוכל ואשתה מה שאני מוצא בבית זה ואעשה בו כלבבי בעוד שאני מוצא איני חושש אם יש בעל בית אם אינו וכשיודע זה לבעל הבית בא ומוציאו מן הבית בדחיפה ובקלון גדול. כן האל יתברך הוא אדון העולם ובם האדם פקיד בעולם התחתון ואם נותן אל לבו שיש אדון בעולם והוא הוא שנתנו פקיד בעולם וירא ממנו כעבד שירא מאדוניו כי יראה בשכלו כי אי אפשר לזה

מסורת הקריאה

כל ב' קמצין בטעמא וסי' כל עצמותי (תהלים ל"ה י') כל אחי רש (משלי י"ט ז') וחד וכל בשלש (דין): (ג) את רוח. בטפחא: (יט) ורתקות. הקו"ף דגוש בכ"י ישן. רוו"ה: (כ) יבחר. נמסר עליו ה', ר"ל ה' שהחי"ת בקמץ.

צוארי שלל

חלק למקום שעברו על מצותיו ית' אשר קדשנו במצותיו ית' ואהבת לרעך לא תשנא לא תגזול לא תונו לא תשקרו וכיוצא. ואפשר שזהו כונת הפ' חטא חטאה ירושלם חטא עם חבירו חטאה למקום וזהו חטאה בכפלים. א"נ במ"ש מז"ה חס"ל ז"ל דהאומות בחטאם פוגמים בשר שלהם דוקא אבל ישראל פוגמים ח"ו במדות עליונות ע"ש באורך וזהו לי ההדיוט כונת הפ' ואחשוך גם אנכי אותך מחטוא לי דזה היה אומר שר אבימלך והוא מש"ה ויבא אלהים אל אבימלך וכו' השר שלו כמ"ש בזהר הקדוש וזהו מחטוא לי דייקא שפוגם בו ועמ"ש בזהר הקדוש בפסוק זה דדריש מחטו כמו מחט עיין שם. וזה אפשר טעם משז"ל בסוטה גוים לא מפקיד דינא עלייהו כי חטאם אינו פוגם אלא בשר שלהם ואת החור"י בהררם צעי"ר. וזה אפשר מש"ה חטא חטאה ירושלם דחטא הגוים אינו פוגם למעלה אלא בשר שלהם. לא כן ירושלם שפוגמת כ"י במדות וכו'. וז"ש חטאה בכפלים כי ע"י חטאם באו גזרות בארץ ולמעלה עשו פגם. ולקחה בכפלים. יאע"ג דקי"ל דאין אדם לוקה ומשלם וחם לקו ושלמו. לז"א כי לקחה מיד ה' כפלים ובדיני שמים לוקה ומשלם כרבנן וכיון שהיה מידו לקחה כפלים: ולדרכנו הראשון אפשר כי הנה חטאו בעבירות שבין אדם למקום ובין אדם לחבירו והנה הם שלשה מיני חטאות וזה שחטאה בכפלים שתים נעשו שלש אחת שבינם למקו' ושנית שבינם לחבריהם ושלישית חלק ה' במה שחטאו עם חבריהם ועכ"ז במדת רחמיו לקחה כפלים לבד וז"ש כי לקחה מיד ה' רחמים כפלים. ולזה נחמה בכפלים יאמר אלהיכם. ועמ"ש בעניותנו בספרי הקטן ראש דוד בסדר היום:

(י) הנה אדני ידוד בחזק יבא וזרועו מושלה לו הנה שכרו אתו ופעולתו לפניו. שמעתי מעטרת ראשי אבא מארי זלה"ה ואנא לגבי אבא אוסיף נופך בס"ד. והוא דאמרו רז"ל צדיק מושל ביראת אלהים הקב"ה גוזר גזרה והצדיק מבטלה. ואמרו בזהר הקדוש בראשית דף מ"ה ע"ב ס"ד דאיהו מקטרגא במאריה לאו הכי אלא בגין דכד איהו קשיר קשרין וידע ליחדא יחודא וכל אנפין נהירין וכל שלימו אשתכח וכלא אתברכא כדקא יאות כל דינין מתבטלין ומתעברין ולא אשתכח דינא בעלמא זכאה חולקיה בעלמא דין ובעלמא דאתי וז"ש הנה אדני ידוד בחזק יבא בתוקף הדין וגוזר גזרות ח"ו. וזרועו שהוא הצדיקים כי הצדיקים זרועות עולם כמשז"ל משלה לו כביכול צדיק מושל ומבטל הגזירה. הנה שכרו אתו בעה"ז אוכל פירות דאין חסד גדול מזה להציל ישראל מהגזירה ופעולתו לפניו בעה"ב לשלם במיטבא פעולת צדיק וכמ"ש בזהר הקדוש זכאה חולקיה בעלמא דין ובעלמא דאתי. א"נ יתפרש בסגנון זה וזרועו מושלה לו צדיק מושל. ולא תסבור דהוא מקטרגא במאריה אלא הנה שכרו של הצדיק אתו. והטעם ופעולתו לפניו אשר פעל ועשה וקשרו אשר קש"ר ביחודיו והנחו זהורור"י יאורי"ם בקע והדינין נתבטלו ומשו"ה הנה שכרו אתו:

כב הַיֹּשֵׁב עַל־חוּג הָאָרֶץ וְיֹשְׁבֶיהָ כַּחֲגָבִים הַנּוֹטֶה כַדֹּק שָׁמַיִם וַיִּמְתָּחֵם כָּאֹהֶל לָשָׁבֶת׃ כג הַנּוֹתֵן רוֹזְנִים לְאָיִן שֹׁפְטֵי אֶרֶץ כַּתֹּהוּ עָשָׂה׃ כד אַף בַּל־נִטָּעוּ אַף בַּל־זֹרָעוּ אַף בַּל־שֹׁרֵשׁ בָּאֶרֶץ גִּזְעָם וְגַם נָשַׁף בָּהֶם וַיִּבָשׁוּ וּסְעָרָה כַּקַּשׁ תִּשָּׂאֵם׃ כה וְאֶל־מִי תְדַמְּיוּנִי וְאֶשְׁוֶה יֹאמַר קָדוֹשׁ׃ כו שְׂאוּ־מָרוֹם עֵינֵיכֶם וּרְאוּ מִי־בָרָא אֵלֶּה הַמּוֹצִיא בְמִסְפָּר צְבָאָם לְכֻלָּם בְּשֵׁם יִקְרָא מֵרֹב אוֹנִים וְאַמִּיץ כֹּחַ אִישׁ לֹא נֶעְדָּר׃

רד"ק

העולם מבלי אדון המנהיג והמדבר ימלא חן בעיני האדון ואם הוא סכל ולא ישיב אל לבו לא דעת ולא תבונה ואמר בלבו אינני חושב אם יש אדון אם אין אדון כי בשרירות לבי אלך וככה לבי אעשה כתאות לבי, הסכל טורדו ועוקרו מן העולם ומונע הכח והיכולת ממנו. לפיכך אמר אחר זה הנותן רוזנים לאין וגו' יראה להם שהוא אדון בעולם מוריש ומעשיר משפיל אף מרומם: (כב) היושב. כאלו אמר על השמים כי הם חוג הארץ כמו שיעשה אדם במחוגה העגולה כי למחוגה יש שתי אצבעות האחת יעמוד והשנית יקיף העגולה והנה הנקודה בתוך העגולה והארץ כמו הנקודה כי היא התחתון שבעגולה והשמים סביב הארץ כמו העגולה ואמר היושב דרך משל כי אין לו מקום יתעלה מכל דמיון אלא כאדם היושב על מקום גבוה מאד ומביט במקום השפל ידמה לו הדבר הגדול קטן לפיכך אמר ויושביה כחגבים, כמו שאמר ונהי בעינינו כחגבים וכן היינו בעיניהם. וי"ת דאשרי בתקוף רומא שכינת יקריה תרגם היושב כמו המושיב ואלה השמים שהם חוג הארץ הוא נוטה אותם. וכפל הענין במ"ש כי וימתחם כמו הנוטה וכאהל כמו הדוק כי פי' דוק יריעה שיעשה אדם ממנה אהל ופי' לשבת תחתיהם כי לא ישב אדם בבית אם אין עליו תקרה, וי"ת הנוטה כדוק דמתח כזעיר. וענין וימתחם הנטיה והפרישה. וכן בדברי רז"ל מקום שנמתח עמו ומצנו נקרא השק אמתחת כמו שפירשנו בספר מכלל בחלק הדקדוק ממנו: (כג) הנותן רוזנים ושופטי ארץ. שמתגאים בגדולתם ובוטחים בכחם ובחילם ומה שאמר עשה כמו שאמר ונטה עליה קו תהו כי ההריסה איננה מעשה על דרך האמת: ורוזנים. ידוע כמו ורוזנים נוסדו יחד כענין שרים וגדולים: (כד) אף בל נטעו כל כך יחנה עד שיאמרו עליהם לא נטעו ולא זורעו ולא נשרש בארץ גזעם על דרך שאמר עליהם ולא נודע מקומו איה ואמר עוד עליהם על הדרך הזה אם יבלענו ממקומו וכחש בו לא ראיתיך ואמר אף ג' פעמים כל אחד לרבות את חבירו כמו גם אנחנו גם אתם גם טפנו: שרש. ענינו כמו נשרש והוא מבנין אשר לא נזכר פעלו על דרך המרובע: גזעם. שרש האילן מה שנראה ממנו על הארץ יקרא גזע והטמון תחת הארץ יקרא שרש, כמו שאמרו רז"ל העולה מן הגזע שלו מן השרשים של בעל הבית: וגם נשף. וגם עקירתם היא במהרה כנשיבת הרוח. נשף כמו נשפת ברוחך: וסערה. כמו ורוח סערה: (כה) ואל מי תדמיוני ואשוה. אל מי תוכלו לדמות אותי שאהיה אני נדמה לאותו הדבר ואשוה לו כי לא תוכלו לדמותי בדבריכם אם לא בשכל ובעבור דמיונכם לא אשוה אני א"כ אני יחיד ובורא העולם כלו ואמר קדוש כי הוא קדוש ובעל מחשבות: (כו) שאו מרום עיניכם. אמר השתכלו בכוכבים לפי שהם גופים עצומים וגדולים בגוף ובמראה מנבראי מטה וככל אמר להם שיבינו בארבע יסודות ובארץ ובשמים הנטוים עליהם כאהל עתה אמר להם שיסתכלו בכוכבים שהם נבראים עצומים ולאו בדעתכם מי ברא אלה כי ברואים הם ואינם בוראים כי יש לאדם להבין בדרכי החכמה כי העולם מחודש וכיון שיתברר לו שהעולם מחודש ידוע שיש לו מחדש כי אין הדבר מחדש עצמו והמחדש לא יתכן להיות אלא אחד כמו שיתברר במופת בדרכי החכמה א"כ הכוכבים שהם רבים ברואים הם ולא בוראים ולאו ג"כ בדעתכם המוציא במספר צבאם מעא"כ יכולת באדם לספור אותם ומה שאמרו חכמי התכונה והסכימו כי יש מספר לכוכבים והם אל"ף ול"ח זהו לכוכבים הגדולים שמאירים על הארץ אבל ידוע מדרך החכמה כי יש כוכבים רבים אין מספר להם אבל מי שבראם אבל בני אדם יודע מספרם ופי' לכלם בשם יקרא כמ"ש דהע"ה מונה מספר לכוכבים לכלם שמות יקרא ר"ל כי לכל אחד מהם יקרא שם הנאות לו לפי הדבר הנברא בעבורו לסבת אותו הדבר אחר סבת עצמו כי כל כוכב וכוכב יש לו כח וממשלה על נבראי מטה כל אחד על מין ידוע שנותן בו כח לעשות מלאכתו ותולדתו. וכן אמרו רז"ל אין לך כל עשב ועשב מלמטה שאין לו מזל מלמעלה מכה אותו ואמר לו גדל שנאמר הידעת חקות שמים אם תשים משטרו בארץ וזהו שאמר הנה ג"כ מרוב אונים השמות שקוראם להם מרוב כחות שיש לכל אחד מהם על ילודי מטה ולפי הכח שיש לכוכב נקרא שמו לפי אותו ענין ולכל אחד מהם הוא אמיץ כח כי לא יפסיד כחו ולא ישתנה כמו שהוא בנבראי מטה שהם נפסדים באישיהם אע"פ שעומד מיניהם אבל נבראי מעלה איש מהם לא נעדר לעולם בשום סדר לא בכלו ולא במקצתו וכמו שהיו ביום הבראו כן יהיה כל ימי עולם לא יוסיף ולא יגרע כי אין התוספת אלא לבעלי החסרון והם שלמים בבריאתם וכל זה חייב אדם ללמוד מספרי החכמות ולהבין בדעתו בנבראים בין בנבראי מעלה בין בנבראי מטה ומהם יכיר הבורא. והנה הנביא הזהיר בני אדם בזה ואמר הלא תדעו הלא תשמעו הלא הבינותם ואמר שאו מרום עיניכם וראו ופי' וראו כמו שפירשנו ראיית הלב. ואמרו רז"ל כל מי שאינו מחשב בתקופות ומזלות עליו הכ' אומר ואת פעל ה' לא הביטו ומעשה ידיו לא ראו, ואמרו מנין שמצוה לאדם לחשב בתקופות ומזלות שנאמר ושמרתם ועשיתם כי היא חכמתכם ובינתכם לעיני העמים איזו היא חכמה ובינה שהיא לעיני העמים זהו חשב תקופות ומזלות. ואמרו רז"ל כל היודע לחשב בתקופות ומזלות ואינו מחשב אסור לספר הימנו:

מסורת הקריאה

ועי' דברים ל"א י"א: (כג) שפטי. הטעם בשי"ן: (כד) שרש. נמסר עליו לית בטעם מלרע, ר"ל כי בכל המקרא כתיב מלת שרש הרי"ש בסגול והטעם מלעיל בשי"ן זולת זה כתיב הרי"ש בצירי ומלרע הטעם ברי"ש: (כה) תדמיוני. התי"ו רפי: (כו) ברא. מלרע שלא כמנהג, מכלול: במספר, הבי"ת רפה, ועי' מש"כ בראשית מ' ז': נעדר. הע"ן בשוא נח:

מוסרי של"ה והגהות

ואתם הדבים בה' אלהיכם חיים כלכם היום. זה הפסוק כולל כל התורה והמעשים והמדות טובות והנהגות בן אדם שיהיו בדביקות הש"י הכל למען שמו ואפילו כשעוסק בצרכי גופניים ההכרחיים לא יזוז מהדביקות כשעוסק במשא ומתן יחשוב הנני עוסק בעסק זה ואקוה בהש"י שיהיה לי ריוח כי הוא ית' הוא הנותן ובזה אעש' מצו' לפרנס אותי ואת אשתי ובני כדי שיהיו בריאים לעבודת הש"י ואוציא מעות לצדקה ולתלמוד תורה וכיוצא בזה וכן כשיאכל או ילך לישן יכוין בזה כדי שיהיה גופו חזק לעסוק בתורה ולעשות מצות וכן כל כיוצא. וכבר הארכתי בענין הזה במקום אחר. נמצא כל ימי חיי האדם הוא דבוק תמיד בהש"י אם הוא הולך בדרך הזה. (אח"י וז"ש וכל מעשיך יהיו לשם שמים מעשיך הגופניים תכוין בהם ליחד קבה"ו וזהו לש"ם בסוד ויעש דוד ש"ם, שמי"ם בסוד ואתה תשמע השמים, מאי"ן):

הה"ת למנחת שבת ובה"ה

דברים ז עקב

יב וְהָיָה עֵקֶב תִּשְׁמְעוּן אֵת הַמִּשְׁפָּטִים הָאֵלֶּה וּשְׁמַרְתֶּם וַעֲשִׂיתֶם אֹתָם וְשָׁמַר יְהוָה אֱלֹהֶיךָ

תרגום אונקלוס

יב. וִיהֵי חֲלַף דְּתְקַבְּלוּן. יָת דִּינַיָּא הָאִלֵּין. וְתִטְּרוּן וְתַעְבְּדוּן יָתְהוֹן. וְיִטַּר יְיָ אֱלָהָךְ

תפסיר הרס"ג

(יב) פיכון גזא מא תסמעון הד'ה אלאחכאם. ותחפצ'והא ותעמלוהא. יחפץ' אללה רבך לך. אלעהד

נוה שלום

(יב) עקב, גזא, גמול, וכן תרגם לקמן עקב לא תשמעון, וכמו שתיבת גמול משמשת לטוב או להפכו שהוא השכר או העונש כן המלה גזא בערבי.

חלק הדקדוק

יב) ושמרתם ועשיתם, תיבת ושמרתם בטפחא בכל התיגאן הקדמוניות:

אבן עזרא

(יב) עקב. כמו לעולם עקב שכר באחרונה וטעם הפסוק הראשון שומר הברית ששמר ברית אברהם ואתם אם תהיו מאוהביו ישמור עוד הברית ואם היית מאוהביו ואהבך יברכך והרבך זה פירוש הברית והחסד:

רשב"ם

(יב) והיה עקב וגו' ושמר ה' לך. כי לדור כשר הוא שומר הבטחת חסד אבות, ואם לא

בעל הטורים

(יב) והיה עקב. לעיל מיניה כתיב היום לעשותם וסמיך ליה עקב. כלומר היום לעשותם אבל שכרם בעקב פי' בסוף. עק"ב תיבות יש בי' דברות (הראשונות), וזהו כשמרם עקב רב

שפתי חכמים

א ר"ל מה דכתיב עקב ההוא ל' יען משמע דודאי הוא שישמעו אל המצות כמו באברהם דכתיב עקב אשר שמע בקולי וגו' קשי אדבר שהוא ודאי דהא אברהם שמע בקולו וכלה לשמוע את כנו א"כ כאן נמי משמע שודאי הוא שישמעו והא אמרינן הכל בידי שמים חוץ מיראת שמים, וע"ז פי' דל' עקב היינו המצות הקלות כו' כלומר שאינם חשובים בעיני אדם לקבל עליהם מתן שכר גדול לכך נקט רש"י נמי אם המצות קלות ר"ל דלאו ודאי הוא ומפני שפי' משפטים פה הן המצות בכלל לא דיני ממונות ביחוד כי לא הוזכרו פה ואיך יאמר שאלה לכן החליף המשפטים במצות, כא"ס. אי נמי דק"ל דהל"ל והיה אם תשמעון את המשפטים כמ"ש בפרשת כי תבא והיה אם שמע תשמעו והיה אם לא תשמעו אלא להכי כתיב עקב ר"ל המצות הקלות כו':

רש"י

(יב) והיה עקב תשמעון. אם המצות קלות שאדם דש א בעקביו תשמעון: ושמר ה' וגו'. ישמור לך

נחל קדומים

יב (א) והיה עקב תשמעון וגו'. מה כתיב למעלה ומשלם לשנאיו וכו' ושמרת את המצוה ואת החקים ואת המשפטים אשר אנכי מצוך היום לעשותם והיה עקב תשמעון את המשפטים האלה ושמרתם ועשיתם אותם ושמר ה' אלהיך לך את הברית וכו'. אפשר במ"ש הרב הגדול מהרימ"ט ז"ל בדרשותיו פ' שמיני דכיון דקבלנו התורה ע"י סרסור משם נמשך דלא זכינו לתורה כדחזי וגם קיום המצות לא עלה בידינו אבל לעתיד לבא שנזכה לשמוע התורה מפיו יתברך כדכתיב וכל בניך למודי ה' אז תתקיים בנו התורה וקיום המצות כהוגן ולא נחטא ע"ש בספרו הבהיר באריכות. ואפשר דזה כונת משה רבינו ע"ה שאמר ומשלם לשנאיו וכו' כלומר כי הן בעון שכיחי פוקרים ועוברי עבירה אי לזאת פקח עיניך ושמרת את המצוה ואת החקים ואת המשפטים. ומה שאמרתי ומשלם לשנאיו וכו' ואני מזהיר ושמרת וכו' היינו אשר אנכי מצוך וכו' שקבלתם על ידי ולא מפי ה' ועל כן ימצא מי שעובר עבירות ושייך ומשלם לשנאיו וכו' ומשו"ה ראה הפקדתיך על החקים והמשפטים דיש מצות שנראות כחקים וגם כן שכיחי עוברים על התורה דכיון דקבלתם על ידי סרסור מזה נמשך דלא

חומת אנ"ך

(יב) והיה עקב. וזה כתיב למעלה לא מרובכם וכו' לא מפני שאתם מקיימים המצות וכו' אלא בזכות שאתם ממעטין עצמכם וכו' עד כאן לשון מדרש ר' תנחומא עיין שם באורך. ויש לדקדק אמאי לא דרש זה לעיל בפרשת ואתחנן בפסוק לא מרובכם. ואמאי המתין לדורשו בפרשתנו פרשת והיה עקב. ואפשר דרוצה לדרוש פרשת והיה עקב בזה. ודריש עקב שאתם ממעטין עצמכם כעקב שהוא סוף. וגם כתיב עקב ענוה. וז"ש והיה עקב בעבור שאתם ענוים דין גרמ"א וסב"ת עשויה תשמעון את המשפטים האלה ונתן לכם התורה בעבור הענוה. ואפשר לרמוז בזו"ש

מרפא לשון

יב) והיה עקב, חלף, כ' הרמב"ן ז"ל שהוא כמו חלף עבדתכם ול' המקרא עקב ל' סיבוב נגזר מן והיה העקוב למישור שהיא הדרך המעוקל ההולך סביב סביב, זת"ד. ומ"מ ענין התר' ידוע הוא מל' הערבי שמשתמשים במלה זו בחילוף החי"ת שנק' העזבון שאדם מניח ליורשיו כ'לף וכן הספיח הצומח מכח זריעה ראשונה נק' ג"כ כ"לף וכמו שתרגמו הגאון ז"ל ונמצא ששם חלף הוא בג' הלשונות ועניינו ידוע ואינו מוכרח שיהיה עקב ל' סיבוב כי אפשר

לך . ית קימא וית חסדא . דקיים לאבהתך : יג. וירחמנך . ויברכנך

לְךָ אֶת־הַבְּרִית וְאֶת־הַחֶסֶד אֲשֶׁר נִשְׁבַּע לַאֲבֹתֶיךָ׃ יג וַאֲהֵבְךָ וּבֵרַכְךָ

בעל הטורים

אם תשמור עקב אזכה למה רב טובך אשר צפנת: עקב. עשה תורתך קבע. עקב ענוה. למוד מן העקב הזה שהולך אחר הרגל דרך ענוה ולפיכך אינו נגוף כמו אצבעות הרגלים: המשפטים. פ"א כפולה שיש לפשפש ולחקור אחר עומק הדין. תשמעון ושמרתם ועשיתם. ג' כנגד מקרא משנה תלמוד: ושמר ה' אלהיך לך. אם עקב תשמעון ישמור לך הברית שנא' באברהם עקב אשר שמע אברהם בקולי וישמור וגו': ושמר. בגי' לעתיד לבא: (יג) ואהבך. בזכות אברהם שנאמר בו זרע אברהם אוהבי: וברכך. בזכות יצחק שנאמר בו ויברך אלהים את יצחק:

דעת זקנים מבעלי התוספות

(יב) והיה עקב תשמעון. פרש"י מצות שאדם דש בעקביו כלומר מצות קלות. וזהו שאמר דוד למה אירא בימי רע עון עקבי יסובני. אמר דוד ממצות חמורות שבתורה איני ירא שאני קיימתים, אבל מצות קלות שאדם דש בעקביו אני מתיירא אולי מפני שהם קלים בעיניו ולא השגחתי לקיימם ואתה אמרת הוי זהיר במצוה קלה כבמצוה חמורה. וכן כתיב אורח חיים פן תפלס נעו מעגלותיה לא תדע כלומר פן תהיה שוקל למצות ששכרן מרובה ותעשה אותם ותניח הקלות לכך הם מטולטלים שבילי התורה ולא תדע מתן שכרן. משל למלך שהי' לו פרדס והכניס שם פועלים לנטעו ולא גילה להם שכר נטיעה ובאיזו נטיעה יתן שכר מרובה שאלו גילה להם היו הכל רצים לנטיעות ששכרן מרובה ונוטעין אותן ונמצאת מלאכת הפרדס מקצת קיימת ומקצתה בטלה. כך המצות אלו גילה הקב"ה שכרן היו מקצתן בטלות. ותני רבי שמעון בן יוחאי שתי מצות גילה הקב"ה שכרן קלה שבקלות וחמורה שבחמורות, שלוח הקן, וכבוד אב ואם. ושתיהן שכרן שוה אריכות ימים בשתיהן להראות לעולם כי יש מצות שנראית קלה בעיני אדם ומתן שכרה מרובה. וזהו והיה עקב תשמעון שאפי' המצות הקלות תשמעון ושמרתם ועשיתם אותם, וכן אמר דוד בשמרם עקב רב. וכתיב מה רב טובך אשר צפנת ליראיך. ומיהו יש תמהין וכי יש מצות שאדם דש בעקביו, י"ל כגון שלוח הקן דכתיב כי יקרא קן צפור לפניך ודרשינן פרט למזומן, נמצא כשהולך דש בעקביו על הקן. א"נ מצות ציצית שאדם גורר אחריו כמנהג העולם. אמנם שמעתי שכל שמגרר ציציותיו עליו הכ' אומר ועמעתים במעמעי השמד אלא מגביהן על כתף ונוטלן ביד:

פירוש ע"פ והיה עקב

(יב) והיה עקב תשמעון וגו'. הנה הדקדוקים בפסוקים אלה רבו מאד, א) מדוע כתיב בל' עקב, היה לו לכתוב והיה אם תשמעון וגו', ב) בפסוק שלפני זה כתיב המצוה והחקים והמשפטים, ובפסוק זה לא הזכיר רק משפטים לבד, ג) מדוע הזכיר במשפטים ג' לשונות, שמיעה, שמירה, עשיה, תשמעון, ושמרתם, ועשיתם, ד) מדוע אמר שני דברים דסתרי אהדדי, ושמר ה' אלהיך לך את הברית וגו' אשר נשבע לאבותיך ואהבך וגו', אם הקב"ה אוהב את ישראל כמ"ש ואהבך מסתמא גם ישראל עובדים את ה' מאהבה, ולמה להם ברית ושבועת האבות, הלא זכות עצמם גדול מאד, כי אין מדה גדולה ממדת אהבה, וכאשר הקב"ה מבטיח להם שיקיים ברית ושבועת האבות מסתמא עם בני ישראל במדרגה פחותה שצריכים לברית אבות, ואיך יאמר תיכף אח"ז ואהבך וגו', ה) מדוע התחיל בל' רבים תשמעון ושמרתם ועשיתם, ותיכף אחר זה בל' יחיד ושמר ה' אלהיך לך וגו', ועוד דקדוקים רבים:

ונראה בזה כי שלמה המלך ע"ה אמר מה יתרון לאדם בכל עמלו שיעמול תחת השמש, וכונתו אם האדם יתבונן על מעשיו יתמה על עצמו, איה תכלית כל מעשיו, כאשר תזרח השמש יצא האדם לפעלו ועבודתו איש איש למלאכתו אשר הוא עושה, וכמה אנשים קמים ממטתם בעוד ליל ועובדים בזיעת אפם כל היום עד כנס שעות בלילה, ומהו תכלית עבודתם, הוא השכר שמקבל מהעבודה, נמצא המלאכה הוא הסבה, והשכר הוא התכלית, ומהו תכלית שכרו, שקונה בשכרו כל הצטרכותו, דהיינו אכילה ושתיה ובגדים וכלי בית ועוד דברים הנחוצים לו, נמצא השכר הוא הסבה, והצטרכות הוא התכלית, ומהו התכלית מכל הצטרכותו, שמחזיקים את החיים, ומהו תכלית החיים, הלא לבא וזמן לאסוף אלי ארץ, ולעומת שבא כן ילך, ואם התכלית הבל וריק הלא כל הסבות המה הבל יחד, והסבה הראשונה היא העמל והיגיעה, ע"כ שאל שלמה מה יתרון לאדם בכל עמלו שיעמול תחת השמש, והתירוץ על שאלתו אמרו חז"ל, תחת השמש אין לו יתרון, אבל כשיעסוק בתורה שהיא למעלה מהשמש יש לו יתרון, ומהו היתרון הוא העוה"ב, ומתי יהיה לו העוה"ב, אחרי החיים, נמצא תכלית החיים הוא אחר החיים. והנה הרבה פירושים נאמרו על מלת עקב, ולכל הפירושים לא נוכל להוציא מלת עקב ממשמעותו הפשוט, כי הוא תחתית הרגל הנוגע בארץ, והוא סוף כל הגוף, ע"כ סוף כל דבר נקרא עקב, והתכלית הוא הסוף. ע"כ אמר משה רע"ה והיה עקב, הסוף והתכלית של כל ימי חייך על האדמה יהיה תשמעון את המשפטים, כאשר תשמעון המשפטים יהיה תכלית לחייכם, בעודכם בחיים, וגם אחר החיים, בעודכם בחיים תתברכו בכל הצלחה, ואחר החיים תזכו למה שטוב יותר מהחיים, כמאמר התנא יפה שעה אחת של קורת רוח בעוה"ב מכל חיי העוה"ז, ומלת משפטים כולל כל התורה, לא הדינים בלבד [כמו שנאמר ויקרב את העולה ויעשה כמשפט, ומנחתם ונסכיהם במספרם כמשפט, ולכבשים במספרם כמשפט, ובספר תהלים קפיטל קי"ט רבים המה תיבות משפט הנראה משמעותם המה המשפטים המה הדינים לבד ג"כ ניחא, כמאמר התנא על שלשה דברים העולם קיים על הדין ועל האמת ועל השלום, ואיתא בירושלמי כיון שנעשה דין נעשה אמת ונעשה שלום, כי כל העולם כלו עומד רק על הדין, כמו שנחרב העולם בימי נח עבור הגזל, כמ"ש הקב"ה לנח קץ כל בשר בא לפני כי מלאה הארץ חמס, כמו כן כשבני אדם נשמרים מהגזל העולם קיים, כמ"ש שופטים ושוטרים תתן לך וגו' למען תחיה וגו', וממילא כשבני אדם נשמעים להשופטים בעניני ממון שלא יגע איש במוכן לחבירו ג"כ נשמעים אליהם ביתר עניני התורה והמצות, נמצא קיום כל העולם וקיום כל התורה עיקרן ושרשן המה הדינים והמשפטים, ע"כ אמר הכ' והיה עקב תשמעון את המשפטים האלה וגו', ע"י שתשמעו המשפטים, שתלויים להמשפטים, תזכה לשכר העקב, להשכר אשר הוא תכלית כל החיים כנ"ל. ואמר ג' לשונות, שמיעה, שמירה, עשיה, שמיעה הוא ההבנה, [כמ"ש הכתוב ולא ידעו כי שומע יוסף] שמירה נאמר על מצות לא תעשה כמ"ש חז"ל השמר פן ואל אינו אלא ל"ת. עשיה הוא במצות עשה, דהיינו שתלמוד ותבין הדינים ועשית ככל אשר יורוך מה שלא לעשות ומה לעשות, ואף גם זאת תעשה לך כי הזכות שיש לך מאבותיך אשמור אותו עבורך לצרף אותו לזכותך להרחיב גבולך בעולם הבא, ומזה תדע כי רק העולם הבא שכר הנשמות הוא העיקר, ע"כ אמר הכתוב ושמר ה' אלהיך לך את הברית ואת החסד אשר נשבע לאבותיך, הברית והחסד שהבטחתי לאבותיך בשבועה אשמרם עבורך לתת לך בעולם הגמול בצירוף גמול מעשיך הטובים, זה יהיה שכר המצות, כי שכר מצות בהאי עלמא ליכא. אבל ברכת עוה"ז אתן לך לא בשביל שכר מצותיך, רק מצד אהבה, ואהבך וברכך וגו', מצד שאהבתיך ע"כ וברכתיך, ומנין עשיית המצות ועבודת ה' נבדל משאר עניני עבודות שעבדים עובדים לאדוניהם, כי אם יהיה לאדון איזה עבדים או פועלים אם היה עבודתם שוה, שכרם ג"כ שוה, כי האדון אינו משגיח רק על פעולת ידיהם, אבל לא כן עבודת ה', אם עשרה אנשים מתפללים מנחה, כלם בשוה אמרו אשרי שמנה עשרה, כזה כן זה, עכ"ז לא היה עבודתם שוה, כי עיקר התפלה הוא כונת הלב, היוכל היות שהיתה כונתם שוה, ע"כ לא יוכל להיות שכרם שוה, והקב"ה מוכרח ליתן לכל אחד שכר הראוי לו, ע"כ אמר הכ' והיה עקב תשמעון, עבור השמיעה יהיה לכם שכר בעקב דוגמת כל ישראל יש להם חלק לעה"ב, אבל לא כל החלקים שוים, ושמר ה' אלהיך לך, ר"ל לכל יחיד ויחיד, כמאמר חז"ל כל אחד נכוה מחופתו של חבירו וכל צדיק וצדיק נותנין לו מדור לפי כבודו:

ברכת ה' לעוה"ז

(יג) ואהבך וברכך וגו'. כלל פה הברכה בד' דברים, באדם וברכך וברכך פרי בטנך, בצומח ופרי אדמתך

תפסיר הרס"ג

ואלפצ'ל. אלד'י קסם לאבאיך: (יג) פיחבבך. ויבארך פיך ויכת'רך .

נוה שלום

(יג) שגר, נתאג, מה שיצא מהבטן

חלק הדקדוק

יג) ואהבך, הבית בשוא נע בעבור הצירי שקדם לו שהוא תנועה גדולה:

אבן עזרא

(יג) בטנך. הבנים ובטן רמז: ופרי

רבינו בחיי

(יב) והיה עקב תשמעון את המשפטי' האלה ושמרתם ועשיתם אותם ושמר ה' אלהיך לך את הברית ואת החסד אשר נשבע לאבותיך: כל יעודי הפרשה הזאת יעודים גופניים בתועלת הגוף בעוה"ז שהם הכנה לחיי העולם הבא ונכלל עוד תועלת במלת עקב כי יעודים גופניים אלו הוא השכר הקל והשפל שיש לאדם כי כן העקב שפל הגוף אבל השכר הגדול והעצום שהוא זיו השכינה נכלל במלת והיה שהוא כולל השם המיוחד וזהו שסיימה פרשה של מעלה היום לעשותם וסמיך ליה והיה עקב לרמוז כי בעשייתם היום הזה יהיה שכרו זיו השכינה אבל רצתה התורה לבאר על המורגש ולהאריך בו ולרמוז על המושכל ולקצר בו כי כן המנהג בכל התורה. ודרשו רז"ל בלשון עקב שהוא אזהרה לאדם על המצות שאדם דש בעקביו שלא יקל בהן לפי שיש בני אדם שאינן חוששין בקצת מצות שהן קלות בעיניהם ודשין אותן בעקב וכבר גלו לנו רז"ל כי עונש המצות שאדם מזלזל בהן ודש אותן בעקביו בעוה"ז מקיף אותו ליום הדין שנאמר (תהלים מט) עון עקבי יסובני. ועוד יכלול עון עקבי יסובני שבא להזהיר על אותן מצות שהוא חייב לפסוע בהן והן פסיעות של מצוה כגון ללכת אל בית הכנסת ולבית המדרש ולבקר את החולים וללוות את המתים ולנחם אבלים כל אלו מצות של פסיעות ושכרן גדול. וכבר אמרו רז"ל שאפי' כשבת מותר לרוץ לבית הכנסת שנאמר (הושע יא) אחרי ה' ילכו כאריה ישאג ואם אינו מקיים מצות אלו של פסיעות אותו עון יסובהו ליום הדין זהו עון עקבי יסובני וכן אם פוסע לדבר עבירה אותו עון יסבהו ליום הדין כמו כן שכן מצינו בבתו של ר' חנינא בן תרדיון שנגזר

חומת אנ"ך

המשפטים האלה כמ"ש רבינו האר"י ז"ל בפסוק לשפוט את הארץ ר"ת לאה כי ממנה המשפט עכ"ד וזה רמז המשפטים האלה. האלה אותיות ה' לאה כי ממנה המשפט. ואפשר לקשר והיה עקב דרומז לענוה כמו שאמרנו ולכן זכו את המשפטים בחי' ה' לאה וידוע דלאה נקראת ענוה כמ"ש רבינו האר"י ז"ל בסוד עקב ענוה ואמרו רז"ל מה שעשתה ענוה וכו' ונזה אתי שפיר. ואפשר זה טעם מ"ש בב"ר פ' ויחי דרוב הסנהדרין היו משבט יהודה כי הוא בן לאה כי בחינת לאה ממנה המשפט. וכן לוי בן לאה כתיב בו יורו משפטיך ליעקב. ואמרו רז"ל לא משכחת צורבא מרבנן דמורה אלא מלוי ויששכר דשניהם בני לאה. וז"ש דהלכה כבית הלל ומפני שהם ענוים דהמשפט בלאה הנקראת ענוה ודוק כי קצרתי: עקב תשמעון. אותיות שבת סמוכות וסמוך ליה את המשפטים האלה לומר לך ששקולה שבת ככל התורה רבינו מהר"ר אליעזר מגרמיזא ז"ל בכ"י. ואפשר לרמז לפי דרכו דרך הקדש כי אותיות קע הנשארות מעקב גימט' ימנע. ואותיות הנשארות מתיבת תשמעון הם מעון כי השומר שבת מתרחק מהעבירה כמ"ש רז"ל בילקוט פ' בשלח וזה רמז שבת ימנע מעון. הם תיבות עקב תשמעון על דרך האמור. ובמדרש רבה ריש סדרין אמרו רז"ל אימתי שמרו ישראל את השבת כשם שראוי לה תחלה כשנתנה להם נגאלו

נחל קדומים

נתקיימו תורה ומצות כתקנן ואיכא עוברי רצונו יתברך. אמנם והיה עקב בסוף תלמדו מפי הקב"ה כביכול והחקים נעשו המשפטים האלה דכיון דלומדים מהקב"ה ישיגו טעם המצות ובמקום חקים ומשפטים נעשה הכל משפטים ואז יתקיימו בכם המצות לבלתי תחטאו וזהו ושמרתם ועשיתם ודאי ואז ושמר ה"א וכו'. וכבר פירשו המפרשים פ' והסיר ה' ממך כל חולי על זמן המשיח כמ"ש במקום אחר. ואפשר דבתיבות והיה עקב תשמעון את המשפטים האלה רמז מ"ש בתשב"ץ לתלמיד מהר"ם סי' תקל"ב כשהצדיק נפטר מן העולם בא מלאך ומזכיר לו כל מה שלמד לשמה ע"ש וז"ש היום לעשותם ולמחר לקבל שכרן. והת"ת שלמדתם והיה עקב בסוף בפטירתם תשמעון את המשפטים שיבא מלאך וילמדכם. וכבר נודע דבענין רמז רומז בתיבות. וכל הפסוק לגופיה ולכמה דרכי פרד"ס ויש דוגמא במדרשים. א"נ רמז דמה שלא הבין בחייו אם זוכה מלמדין אותו בג"ע כמשז"ל וזה רמז והיה עקב בסוף בג"ע תשמעון תבינו את המשפטים. ובמדרש והיה עקב תשמעון הה"ד מה רב טובך אשר צפנת ליראיך פעלת לחוסים בך נגד בני אדם והביאוהו המפרשים ולדרכם פנו. ואפשר בתירוץ מהר"ם

וְהִרְבֶּךָ וּבֵרַךְ פְּרִי־בִטְנְךָ וּפְרִי־אַדְמָתֶךָ דְּגָנְךָ וְתִירֹשְׁךָ וְיִצְהָרֶךָ שְׁגַר־אֲלָפֶיךָ וְעַשְׁתְּרֹת צֹאנֶךָ עַל הָאֲדָמָה אֲשֶׁר־נִשְׁבַּע לַאֲבֹתֶיךָ לָתֶת לָךְ׃
יד בָּרוּךְ תִּהְיֶה מִכָּל־הָעַמִּים לֹא־יִהְיֶה בְךָ עָקָר וַעֲקָרָה וּבִבְהֶמְתֶּךָ׃
טו וְהֵסִיר יְהוָה מִמְּךָ כָּל־חֹלִי וְכָל־מַדְוֵי מִצְרַיִם הָרָעִים אֲשֶׁר יָדַעְתָּ לֹא יְשִׂימָם בָּךְ וּנְתָנָם בְּכָל־שֹׂנְאֶיךָ׃
טז וְאָכַלְתָּ אֶת־כָּל־הָעַמִּים אֲשֶׁר יְהוָה אֱלֹהֶיךָ נֹתֵן לָךְ לֹא־תָחוֹס עֵינְךָ עֲלֵיהֶם וְלֹא תַעֲבֹד

תרגום אונקלוס

וְיַסְגֵינָךְ . וִיבָרֵיךְ וַלְדָא דִמְעָךְ וְאִבָּא דְאַרְעָךְ . עֲבוּרָךְ . וְחַמְרָךְ וּמִשְׁחָךְ . בַּקְרֵי תוֹרָךְ וְעֶדְרֵי עָנָךְ . עַל אַרְעָא . דְקַיֵים לַאֲבָהָתָךְ לְמִתַּן לָךְ: יד. בְּרִיךְ תְּהֵי מִכָּל עַמְמַיָא . לָא יְהֵי בָךְ . עֲקַר וְעַקְרָא וּבִבְעִירָךְ: טו. וְיַעְדֵי יְיָ . מִנָּךְ כָּל מַרְעִין . וְכָל מַכְתָּשֵׁי מִצְרַיִם בִּישַׁיָא דִידַעְתָּא . לָא יְשַׁוֵינוּן בָּךְ . וְיִתְּנִנּוּן בְּכָל סָנְאָךְ: טז. וּתְגַמַּר יָת כָּל עַמְמַיָא . דַיְיָ אֱלָהָךְ יָהֵיב לָךְ . לָא תְחוּס עֵינָךְ עֲלֵיהוֹן . וְלָא

ת"א וברך פרי. ברכות לח: ועשתרת. חולין לד: לא יהיה. בכורות מד: והסיר ה'. מליעא קז: ואכלת את. קמא קיג: ולא תעבוד. שבת קלז:

תפסיר הרס"ג

ויבארך פי ת'מרך ות'מר ארצ'ך. ברך ועצירך ודהנך. נתאג בקרך וגפראת ג'נמך. פי אלבלד. אלד'י קסם לאבאיך אן יעטיכהא: (יד) ותכון מבארך מן גמיע אלאמם. ולא יכון פיך. עאקר ולא עאקרה ולא פי בהאימך: (טו) ויזיל אללה מנך כל מרץ'. וגמיע אדוי מצר אלרדייה אלתי תערפהא. לא יחל בך שיא מנהא. בל יחלהא בשאניך: (טז) פתפני גמיע אלשעוב. אלד'י יעטיך אללה רבך. לא תשפק עליהם. ולא תעבד מעבודאתהם.

נוה שלום

בשעת הלידה נקרא נתאג. ועשתרות, וגפארת, בגימל דגושה, והם הגדיים והכבשים אחר יניקתן ופרישתן מאמותיהן, (אלגפר אבן אלשאה מא כבר ופצל ען אמה). (ט) מדוה, אדוי, כת"א, (אדוי אלרגל אמרצ'ה, דאוי אלרגל עאלגה). (יו) ואכלת, פתפני,

חלק הדקדוק

טו) ישימם, בא קמץ גדול תחת קמץ.

אבן עזרא

אדמתך. הזכיר דגן תירוש ויצהר שהם עיקר: שגר. פירשתיו: אלפיך. כמו אלופינו מסבלים: ועשתרות. כמו עדרים ומפרש גדול היה בספרד והוציא טעם למה קראו העברים הבקר בשם אלף והצאן בעשתרות וכן היה מפרש הבעלים ועשתרות בעל המזל הצומח והעשירי ועוד לא די שיברך פרי בטנך כי לא יהיה בך עקר שאין זרעו מוליד וכן בבהמתך. ועוד תהיה בריא מכל מין חולי ידוע להיות כמנהג העולם וכל מדוי שהיו חוץ המנהג: (טז) ואכלת. מצוה הוא לכלותם כאוכל לחם והעד לא תחוס עינך. כי מוקש הוא לך. כל אחד

אבי עזר

(טז) **ואכלת** מצוה הוא לכלותם) ואל תאמר שהוא רשות לכלותם ולא מצוה והעד לא תחוס עינך כי אם תאמר שפרושו לשון ברכה הוא כדרך שמברכין אומה או מלכות שתמשול על שאר אומות הוה למכתב ולא תחוס בוי"ו ואם היה סובל הוראתו הכל בלשון ברכה ואכלת את כל העמים שתמשול עליהם ולא תצטרך ליתן להם חנינה ומפחד העוזרים אשר יעזרו לשונאיך כי שלום מכל עבריך. והשתא דכתיב בלא וי"ו פרושו תיכף כשתעשה הטוב בעיני ה' ואכלת את העמים לא תחוס עינך עליהם ליתן חנינה כמעשה שאול בחמלת אגג. זה טופס דברי הרב. אף שאין עדותו חזקה כי נוכל לומר שהוי"ו ראשון מושכת אחרת אבל האמת עד לעצמו שהוא מצוה כפי קבלת חכמינו ז"ל ואפקי קרא הריגת אדם בלשון אכילה כטעם אוכלת אדם את כי הוא מורה על השחתה וכליון נמרץ כתאב לאכול כן

רשב"ם

תשמור המצות לא ישמור לך אלא לדור אחר: (יד) עקר, כולו קמו"ץ, כמו מן חכם יאמר אשה חכמה, מן שפל שפלה איננה כן מן עקר עקרה, וכן מצאתי בכל ספרי ספרד: *

בעל הטורים

והרבך. בזכות יעקב שנאמר בו פרה ורבה: וברך. ג', עיין בפרשת משפטים. הפסוק מתחיל בוי"ו ומסיים בכ"ף וכן ויתן לך האלהים מטל השמים הברכות שבירך יצחק ליעקב מתחילין בוי"ו ומסיימין בכ"ף, שיהיו לך כל אותן הברכות: (יד) ברוך תהיה מכל העמים. הפ' מתחיל בב' ומסיים בכ"ף, לומר בזכות התורה שיש בה כ"ב אותיו': לא יהיה בך עקר ועקרה. בגי' בדברי תורה: (טו) כל חלי. עולה ל"ח, שיסיר ממך ל"ח קללות:

שפתי חכמים

ב ר"ל מה דכתיב ושמר וגו' משמע לשמור השבועה כו' מהיכא תיתי שלא יקיים השבועה, לכן פי' ישמור הבטחת הברית ופי' ישמור במקום ושמר להורות שאין הוי"ו וי"ו המהפך אלא וי"ו הסיפך שמהפך העבר לעתיד: ג פי' נקראו הולדות שגר מלי' נשגרת והבקרים אלפים מלי' אלופינו מסובלים: ד ר"ל בשן שם מקום הוא והיו שם אבירי צאן כלומר שהיו בריאים וחזקים לכן קרא הצאן ל' עשתרות שהוא ל' תוקף וחוזק: ה מע"פ דלא כתיב הכא קרנים כמו שמצינו בקרא דל' עשתרות חוזק הוא מפרשינן הכי בכ"מ דכתיב עשתרות מע"פ שלא כתיב קרנים וק"ל: ו פי' דרבותינו לא נחלקו על פי' של מנחם דהם ג"כ סברי דעשתרות ל' חוזק הוא דאל"כ הוי דברי רבותינו סתרי אהדדי דהא בפ' כי תבא פרש"י עשתרות לאנך כתרגומו ורבותינו אמרו למה נקראו שמם עשתרות שמעשרות את בעליהן ומחזיקין אותם כעשתרות הללו שהם סלעים חזקים ש"מ דרבותינו ג"כ סברי דעשתרות ל' חוזק הוא כמו מנחם אלא כוס פליגי אפירושו של מנחם דמנחם פי' עשתרות על הצאן ורבותינו פירשו על הבעלים, וכ"פ הרא"ם

רש"י

ב הבטחתו: (יג) שגר אלפיך. ולדי בקרך שהבקבה משגרת ג ממעיה: ועשתרות צאנך. מנחם פי' (תהלים כב) אבירי ד בשן מבחר הצאן, כמו (בראשית יד) עשתרות קרנים ה לשון חוזק, ותרגם אונקלוס ועדרי ענך (חולין פד). ורבותינו אמרו למה נקראו שמם ו עשתרות שמעשרות את בעליהן: (יד) עקר. שאינו מוליד:

פירוש ע"פ והיה עקב

דגנך וגו', וכמו כלומר מדבר שגר אלפיך וגו', והדומה על האדמה וגו', כי האדמה תהיה מבורכת שתוציא פירות טובות ותבואות טובות ומרבה שמן. או נאמר הקב"ה לא נשבע אל האבות כ"א ירושת הארץ, אבל כל שפע הטובות לא נכללו בהשבועה, ולכן אמר ושמר ה' וגו' את הברית וגו' שהוא ירושת הארץ, ויתר הטובות יתן לך ה' מחמת והאהבך וגו', וזהו על האדמה אשר נשבע לאבותיך וגו', ר"ל הברכות יהיו נוספות לבד מתנת האדמה אשר אתן לך מחמת השבועה:

עוד ברכה אחרת

(יד) ברוך תהיה מכל העמים וגו'. ר"ל כל העמים יברכו את עצמם שיהיו בהצלחה כמוך. או יאמר שתהיה מבורך יותר מכל העמים, וכמה תהיה ניכר הצלחתך יותר מהצלחתם, שלא גם עשו נתברך במשמני הארץ ובטל השמים, אבל כזה תהיה ברכתך גדולה שלא יהיה בך עקר ועקרה, ובבהמתך לא יהיה עקר ועקרה, ועוד והסיר ה' ממך כל חולי וגו' אבל ונתנם בכל שונאיך:

הרחקת ב"י מעמים הקדמונים

(טז) ואכלת את כל העמים וגו'. כתב אברבנאל אין זה מצוה אבל יעוד ושכר טוב שיהיו ישראל כאריה בבהמות יער וככפיר בעדרי צאן שיאכל ויחריד את כל העמים לא בחיל ולא בכח כ"א לפי שה' אלהיך נותן אותם לך בידך, ולפי שהמנצחים במלחמות פעמים ירחמו על המנוצחים ויחמלו עליהם ויחשבו זה למעלה גם לשלמות ומדה נכבדת לכן הזהירם שלא יעשו כן, שלא יחוס עינם עליהם, ואין זה ללמדם מדת אכזריות וחמה, כי אם לפי שלא יבואו לעבוד אלהיהם, כי בהיותם מומלים

נחל קדומים

לדין חלה שלש ועבד ג' יוצא בו' ובשכיר אם נאנס אין לו אלא לפי מלאכתו אשר עשה דשאני עבד עברי דבתחילה קבל שכרו משא"כ השכיר אין משתלם אלא לבסוף ובזה פירשתי מאז"ל דר' אבהו אחזיהו ליה תליסר נהרי דאפרסמא דכיא אמר כל אלין דאבהו ואני אמרתי לריק יגעתי וכו' אכן משפטי את ה' ופעולתי את אלהי דר' אבהו הוה פלח בי קיסר והיה מוכרח לאבד איזה ימים לשחר פני מלך ושרים והיה בטל מתורה והיה סובר דאותם ימים אשר במעד"ר יעדרו"ן כדין שכיר וכשראה נהרים יאורי"ם רחבי ידים הבין כי ישלם גם על אותם ימים וז"ש ואני אמרתי לריק יגעתי עם הרשות אכן משפטי את ה' מדת רחמים ופעולתי מה שסגלתי תורה ומצות את אלהי. והכא לעיל קאמר אשר אנכי מצוה אתכם היום לעשותם ש"מ דוקא המעשה למחר לקבל שכרם אבל אם נאנס אינו דין וג"ט והיה עקב שהשכר בסוף וז"ש מה רב טובך אשר צפנת בסוף והוא מצד החסד פעלת לחוסים בך אף שלא עשו נגד בני אדם דהדין דשכיר אין לו אלא על מלאכתו לפי ששכרו בסוף וכמ"ש והיה עקב אלא שממדת טובו נותן אף מה שאין מן הדין. ורבינו אפרים כתב והיה עקב תשמעון ס"ת הבן וא"ש לפי מ"ש והיה עקב

חומת אנ"ך

וכו' ואת סגור שוא לרעתך נתתי לך את השבת לא נתתי לך אלא לטובתך כיצד אר"ח בר אבא את מקדש את השבת במאכל ובמשתה ובכסות נקיה ומהנה נפשך אני נותן לך שכר וקראת לשבת ענג וכו' מה כתיב אחריו אז תתענג וכו' עכ"ל ויש להעיר מה ס"ד שהשבת נתנה לרעה ח"ו. ואפשר לומר כמ"ש בזהר קדש דגלות מצרים היה על מכירת יוסף ולכך ישבו רד"ו שנה וכשבאו למורה קטרגה מדת הדין שהיו צריכים לישב בגלות שבעה פעמים רד"ו שבע כחטאתם וה' ברחמיו נתן להם השבת לכפר

מסורת הקריאה

(יג) אדמתך. הנגינה בתי"ו והוא בסגול: שגר אלפיך. במקף לא במחפך: לתת, הטעם מלעיל והתי"ו בסגול: (טו) ישימם. המ"ם בקמץ, ונמסר עליו ל', ר"ל לית עוד בקמץ: (טז) נתן לך, נמסר ג' בסיפרא. ר"ל דבכל ספר דברים בכל מקום דכתיב ב' מלות אלו נתן לך שלא באתנחתא וסוף פסוק כתיב מלת לך הלמ"ד בשוא והכ"ף בקמץ. בר מן ג' דכתיב נתן לך הלמ"ד בקמץ. וסי' א' דין. ב' אשימה עלי מלך (י"ז י"ד) ג' ושמת בטנא (כ"ו ב') וסי' בלשון ארמי אכל מלכא בחלא. אכל הוא הך דהכא. ואכלת, מלכא הוא אשימה עלי מלך. בסלא הוא תרגומו של בטנא: (יט) ראו. מלרע:

אֶת־אֱלֹהֵיהֶם כִּי־מוֹקֵשׁ הוּא לָךְ׃ ס
יז כִּי תֹאמַר בִּלְבָבְךָ רַבִּים הַגּוֹיִם
הָאֵלֶּה מִמֶּנִּי אֵיכָה אוּכַל לְהוֹרִישָׁם׃
יח לֹא תִירָא מֵהֶם זָכֹר תִּזְכֹּר אֵת
אֲשֶׁר־עָשָׂה יְהוָה אֱלֹהֶיךָ לְפַרְעֹה
וּלְכָל־מִצְרָיִם׃ יט הַמַּסֹּת הַגְּדֹלֹת
אֲשֶׁר־רָאוּ עֵינֶיךָ וְהָאֹתֹת וְהַמֹּפְתִים
וְהַיָּד הַחֲזָקָה וְהַזְּרֹעַ הַנְּטוּיָה אֲשֶׁר
הוֹצִאֲךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ כֵּן־יַעֲשֶׂה יְהוָה
אֱלֹהֶיךָ לְכָל־הָעַמִּים אֲשֶׁר־אַתָּה
יָרֵא מִפְּנֵיהֶם׃ כ וְגַם אֶת־הַצִּרְעָה
יְשַׁלַּח יְהוָה אֱלֹהֶיךָ בָּם עַד־אֲבֹד
הַנִּשְׁאָרִים וְהַנִּסְתָּרִים מִפָּנֶיךָ׃
כא לֹא תַעֲרֹץ מִפְּנֵיהֶם כִּי־יְהוָה
אֱלֹהֶיךָ בְּקִרְבֶּךָ אֵל גָּדוֹל וְנוֹרָא׃

תרגום אונקלוס

תִּפְלַח יָת טַעֲוָתְהוֹן. אֲרֵי לְתַקְלָא יְהוֹן לָךְ: יז. אֲרֵי תֵימַר בְּלִבָּךְ. סַגִּיאִין עַמְמַיָּא הָאִלֵּין מִנִּי. אֵיכְדֵין אִכּוּל לְתָרָכוּתְהוֹן: יח. לָא תִדְחַל מִנְּהוֹן. אִדְכָרָא תִדְכַּר. יָת דַּעֲבַד יְיָ אֱלָהָךְ. לְפַרְעֹה וּלְכָל מִצְרָאֵי: יט. נִסִּין רַבְרְבִין דַּחֲזָאָה עֵינָךְ. וְאָתַיָּא וּמוֹפְתַיָּא וִידָא תַקִּיפְתָא וּדְרָעָא מְרָמְמָא. דְּאַפְּקָךְ יְיָ אֱלָהָךְ. כֵּן יַעֲבֵיד. יְיָ אֱלָהָךְ לְכָל עַמְמַיָּא. דְּאַתְּ דָּחֵיל מִן קֳדָמֵיהוֹן: כ. וְאַף יָת עָרְעִיתָא. יְגָרֵי. יְיָ אֱלָהָךְ בְּהוֹן. עַד דְּיֵיבְדוּן. דְּאִשְׁתְּאַרוּ. וְדְאִטְּמַרוּ מִן קֳדָמָךְ: כא. לָא תִתְּבַר מִן קֳדָמֵיהוֹן. אֲרֵי יְיָ אֱלָהָךְ שְׁכִינְתֵיהּ בֵּינָךְ. אֱלָהָא רַבָּא וּדְחִילָא:

ת"א הצרעה. סוטה לו:

בעל הטורים

(יח) זכר תזכר. חסר וי"ו, לומר שתזכור מה שעשה לשש מאות רכב בחור: (יט) המסת הגדלת. כל האלפא ביתא בזה הפסוק חוץ מבי"ת, רמז כי עוד יעשה פעם שנית נפלאות כימי צאתך מארץ מצרים: (כ) את הצרעה. בגימ' שתים היו: עד אבד. חסר וי"ו ועולה ז' שיאבד הז' עממים: מפניך. ס"ה כפילה, לומר מפניך ומפני שלוחך: (כא) אל גדול ונורא. ולא אמר גבור אלא הזכיר גדול כנגד אברהם דכתיב ביה האדם הגדול. ונורא כנגד יעקב דכתיב ביה מה נורא המקום הזה. והזכיר אלו שמצינו שנלחמו אברהם עם המלכים, ויעקב כנגד לבן ועשו, אבל לא מצינו ביצחק שנלחם:

רש"י

(יז) כי תאמר בלבבך. על כרחך לשון דילמא הוא שמא תאמר בלבבך מפני שהם רבים לא אוכל להורישם אל תאמר כן לא תירא מהם. ולא יתכן לפרשו באחד משאר לשונות של כי ז שיפול עליו סוף לא תירא מהם: (יט) המסת. נסיונות: והאותות. כגון (שמות ד) ויהי לנחש (שם) והיו לדם ביבשת: והמופתים. המכות המופלאות: והיד החזקה. זה ח הדבר: והזרוע הנטויה. זו ט החרב של מכת בכורות: (כ) הצרעה. (סוטה לו) מין שרץ העוף שהיתה זורקת בהם מרה ומסרסתן ומסמאה את עיניהם בכל מקום שהיו נסתרים שם:

שפתי חכמים

לקמן: ז דלה לומר דודאי לא תוכל לפרשו בלשון דהא או אלא משום דלשון דהא או אלא אינן נופלים על תחלת הענין ולא ל' אי דהוא לשון אם משום שאין שייך לומר א"ת כך אל תאמר כך שאם מוכרח לומר כך אם כן אין שייך לומר אל תאמר כך ועוד דמשמע מיניה א"ת בלבבך וגו' לא תירא מהם ואין זה נכון. כן כתב רש"י בשילהי גיטין (דף ל): ח דכתיב הנה יד ה' הויה במקנך וגו': ט כדכתיב וחרבו שלופה בידו נטויה על ירושלים. י"מ כמשמעו שחרב שהכה הקב"ה בו הבכורים. וי"מ (בכל בו והר"ר אבודרהם) שהבכורים הלכו באבותיהם דהבכורים היו יודעים שהם ילקו בשביל ישראל והלכו ואמרו לאבותיהם שישלחו את ישראל ממצרים ולא שמעו להם והלכו והרגו מהם כמה אלפי' וזהו שנא' למכה מצרים בבכוריהם:

הרחקה מעמים הקדמונים

עליהם יתערבו העמים עמהם וילמדו ממעשיהם אשר זה יהיה לישראל למוקש, ולכן רצוי שלא תחוס עינך עליהם כדי שלא יבואו לעבוד את אלהיהם כי אותה החמלה על הרשעים תהיה מוקש לישראל:

לימוד שלא יסמוך האדם על כחו וגבורתו

(יז) כי תאמר בלבבך וגו'. עיין רש"י ז"ל. ויכול לומר כי פי' הכתוב כך הוא, אם תאמר בלבבך רבים הגוים האלה ממני איכה אוכל להורישם, וקשה הלא אם אתה בעצמך תאמר כן, ומדוע אתה הולך למלחמה עליהם, רק תסמוך על כח ה', ר"ל תדע בלבבך שאין בכחך לכבוש הגוים האלה, אם בטחת בה', רק אתה בוטח על ה', לא תירא מהם, זכור תזכור וגו' כן יעשה ה' אלהיך לכל העמים, אך בתנאי אשר אתה ירא מפניהם, וכל בטחונך הוא על הקב"ה, אבל אם לא תאמר כן. ולא תירא בלבבך, רק תחשוב כי בכחך תכבוש אותם, אז גם ה' לא יוסיפך ויעזבך למקרה:

תפסיר הרס"ג

פיכונו לך והקא: (יז) פאן קלת פי נפסך. הולאי אלאמם אכת'ר מני. פכיף אטיק אן אקרצ'הם: (יח) לא תכ'אפהם. בל אד'כר מא צנע אללה רבך. לפרעון וסאיר אלמצריין: (יט) אלאעלאם אלעצ'ימה אלתי ראתהא עינאך. ואלאיאת ואלבראהין ואליד אלשדידה ואלד'ראע אלממדודה. כמא אכ'רגך אללה רבך. כד'אך יצנע בגמיע אלאמם. אלד'ין תכ'אפהם: (כ) ויבעת' באלעאהה פיהם. חתי יביד אלבאקיון. ואלמנסתרון מן בין ידיך: (כא) לא תרהבהם. לאן נור אללה רבך פי מא בינך. אלטאיק אלעצ'ים

נוה שלום

כמו ותכלה. (יט) המסות, אלאעל אם ע"ל

אבן עזרא

מאלהיהם: (כ) הצרעה. חולי בגוף מגזרת צרעת: (כא) לא תערוץ מפניהם. רק תערוץ מהשם שהוא אל גדול ונורא. אמר הגאון כי פן תרבה עליך סימן לזמן שינצחום ואין צורך וכבר

אבי עזר

ישאפו לנקום נקמת הגוים: (כא) (אמר

רבינו בחיי

עליה לישב בקובה בעון שדקדקה בפסיעותיה לפני גדולי רומי והצדיקה עליה את הדין ואמרה (ירמיה לב) גדול העצה ורב העליליה אשר עיניך פקוחות על כל דרכי בני אדם כלומר אפי' בדקדוק פסיעות הא למדת שהאדם נוטל שכר על פסיעותיו כפי הדרך שהוא הולך בה זהו והיה עקב תשמעון: ובמדרש והיה עקב תשמעון אין שכרן של צדיקים אלא בסוף אבל שכרן של רשעים הוא מיד בעוה"ז שנאמר (דברים ז) ומשלם לשונאיו אל פניו שכרן לפניו אבל צדיקים שכרן לאחריו שנאמר (תהלים צד) ואחריו כל ישרי לב הוי אומר והיה עקב תשמעון:

(כ) וגם את הצרעה. דע כי הנסים שני חלקים נסים נסתרים ונסים מפורסמים והזכיר המפורסמים בפסוק של מעלה הוא שאמר המסות הגדולות אשר ראו עיניך האותות והמופתים. ועתה יזכיר מכת הצרעה שהוא מן הנסים הנסתרים שנראה לעיני רואיהם שהיא באה בדרך **הטבע** כענין הגשמים לפי שאין בשניהם שנוי טבעו של עולם אבל הם ענין טבעי וזהו לשון

מרפא לשון

שיהיה ל' שכר כמו בשמרם עקב רב ואעפ"י שתר' חלף. טו) וכל מדוי מצרים. מצרים, קרא ותר'. טז) ואכלת את כל העמים, ותגמר. ובפ' וילך והיה לאכול, מתר' למיבז. התר' בזה פתרון ענין לא פי' מלה, ולפי' תרגם ואכלת כאן ותגמר כתרגום ותכלה ולא שכן הוא ל' הכתוב, ובפ' וילך תרגמו למיבז אכילה ממון לא אכילת נפשות כפי הענין שהרי אומר אח"כ ומצאוהו רעות רבות וצרות, ואלו תרגמו לשון כלייה לא יתכן לומר אח"כ ומצאוהו רעות רבות דמאחר שכלה ח"ו לא ימצאהו כלום. יט) והיד החזקה, וידא תקיפתא. ה"ג וכן הארץ הטובה ארעא טבתא ול"ג וידא תקיפא מפני שכן דרך ל' התר' תחתיים שניים ושלישים ומן התחתיים יעלו אל השניים ומן השניים אל השלישים כמשנ"ת בפ' נח. כא) והאבדת את שמם, ית שומהון. ה"ג וכן לפיהן ישיב גאולתו לפומהון.

נחל קדומים

ענוה דעי"ז יכוין אל האמת כמ"ש על בית הלל וזה רמז הבן דע"י הענוה דכתיב והיה עקב יהיה לו בינה ומסיק שמעתא אליבא דהלכתא: יג (ב) וברך פרי בטנך ופרי אדמתך. אמרו רז"ל מה פרי אדמתך צריכין עשור אף פרי בטנך צריכין עשור. ומצאתי בזכרונות כ"י למורינו הרב הגדול שארנו מהר"א יצחקי זלה"ה שפירש דבקרא לא כתיב אלא הסרת הערלה אבל קטן שנולד מהול אינו אלא משום ספק ערלה כבושה ואסמכוה רבנן אהאי קרא מה פרי בטנך צריכין עישור אחר שנתמרח מתבן וקש אף פרי בטנך אחר שהוא מתוקן מכל מום צריכין עשור דהיינו הטפת דם ברית וזה עצמו אפשר לפרש בציצין המעכבין את המילה שחוזרין אפי' בשבת והוא מדרבנן ואסמכוה אהאי קרא וק"ל: טו (ג) והסיר ה' ממך כל חולי וגו'. כת הקודמין פירשו במשז"ל דבגאולה העתידה יהיו עשר מכות

חומת אנ"ך

עליהם דההוא צדיקא בשביעאה אחיד ובזה ניצולו ממדת הדין. וז"ש אימתי שומרו ישראל את השבת כראוי בתחילה כשנתנה להם דהיינו שנצטוו במרה ע"י קטרוג ומה"ד. והיינו דקאמר את סגור שמא לרעתך נתתי לך את השבת פי' בשביל רעתך שנתחייבת בקטרוג מדה"ד ולהצילך מהשעבוד נתתי לך את השבת. לא נתתי לך אלא לטובתך כלומר דמלבד השבת לגוני מנגא ולגולי מגלא עוד בה שהיא לטובתך וליטול שכר: (יט) **המסות** הגדולות וכו'. כתב בספר פענח רזא בפסוק זה ימצאו כל אותיות אלפא ביתא חוץ מהב' וכן בכל פסוקי אותות של מצרים נעלמה

כב וְנָשַׁל יְהוָה אֱלֹהֶיךָ אֶת־הַגּוֹיִם
הָאֵל מִפָּנֶיךָ מְעַט מְעָט לֹא תוּכַל
כַּלֹּתָם מַהֵר פֶּן־תִּרְבֶּה עָלֶיךָ חַיַּת
הַשָּׂדֶה׃ כג וּנְתָנָם יְהוָה אֱלֹהֶיךָ
לְפָנֶיךָ וְהָמָם מְהוּמָה גְדֹלָה עַד
הִשָּׁמְדָם׃ כד וְנָתַן מַלְכֵיהֶם בְּיָדֶךָ
וְהַאֲבַדְתָּ אֶת־שְׁמָם מִתַּחַת הַשָּׁמָיִם
לֹא־יִתְיַצֵּב אִישׁ בְּפָנֶיךָ עַד הִשְׁמִדְךָ
אֹתָם׃ כה פְּסִילֵי אֱלֹהֵיהֶם תִּשְׂרְפוּן
בָּאֵשׁ לֹא־תַחְמֹד כֶּסֶף וְזָהָב
עֲלֵיהֶם וְלָקַחְתָּ לָךְ פֶּן תִּוָּקֵשׁ בּוֹ
כִּי תוֹעֲבַת יְהוָה אֱלֹהֶיךָ הוּא׃
כו וְלֹא־תָבִיא תוֹעֵבָה אֶל־בֵּיתֶךָ
וְהָיִיתָ חֵרֶם כָּמֹהוּ שַׁקֵּץ ׀ תְּשַׁקְּצֶנּוּ
וְתַעֵב ׀ תְּתַעֲבֶנּוּ כִּי־חֵרֶם הוּא׃ פ
ח א כָּל־הַמִּצְוָה אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוְּךָ

* שני

תרגום אונקלוס

כב. וִיתָרֵיךְ יְיָ אֱלָהָךְ . יָת עַמְמַיָּא הָאִלֵּין . מִן קֳדָמָךְ זְעֵיר זְעֵיר . לָא תִכּוֹל לְשֵׁיצָיוּתְהוֹן בִּפְרִיעַ . דִּלְמָא תִסְגֵּי עֲלָךְ חֵיוַת בָּרָא : כג. וְיִמְסְרִנּוּן . יְיָ אֱלָהָךְ קֳדָמָךְ . וִישַׁגֵּישִׁנּוּן שִׁגּוּשׁ רַב . עַד דְּיִשְׁתֵּיצוֹן : כד. וְיִמְסַר מַלְכֵּיהוֹן בִּידָךְ . וְתוֹבֵיד יָת שׁוּמְהוֹן . מִתְּחוֹת שְׁמַיָּא . לָא יִתְעַתַּד אֱנָשׁ קֳדָמָךְ . עַד דְּתְשֵׁיצֵי יָתְהוֹן : כה. צַלְמֵי טַעֲוָתְהוֹן תֵּיקְדוּן בְּנוּרָא . לָא תַחְמֵיד כַּסְפָּא וְדַהֲבָא דַּעֲלֵיהוֹן וְתִסַּב לָךְ . דִּלְמָא תִתְּקִיל בֵּיהּ . אֲרֵי מְרַחַק . קֳדָם יְיָ אֱלָהָךְ הוּא : כו. וְלָא תַעֵיל דִּמְרַחַק לְבֵיתָךְ . וּתְהֵי חֶרְמָא כְּוָתֵיהּ . שַׁקָּצָא תְּשַׁקְּצִנֵּיהּ . וְרַחָקָא תְּרַחֲקִנֵּיהּ אֲרֵי חֶרְמָא הוּא : א. כָּל תַּפְקֵידְתָּא . דַּאֲנָא

ת"א לא תחמוד. ע"ז כא תמורה כח: ולא תביא. פסחים מח סוטה ד מכות כב ע"ז עו: והיית חרם. קידושין כח ע"ז כד חולין קמ תמורה ל: שקץ. בבא פב ע"ז עו:

תפסיר הרס"ג

אלמכ'יף: (כב) ותו יטחטח אולאיך אלאמם. מן בין ידיך קלילא קלילא. אד' לא תטיק אן תפניהם סריעא. כלא יכת'ר עליך וחש אלצחרא: (כג) פאד'א אסלמהם אללה רבך פי ידך. פאהאמהם אהאמה עצ'ימה. אלי אנפאד'הם: (כד) ויסלם מלוכהם פי ידך. פאבד אסמאיהם. מן תחת אלסמא. לא יקף אנסאן בין ידיך. אלי אן תנפד'הם: (כה) ואחרקו פסול מעבודאתהם באלנאר. ולא תתמן שיא מן אלפצ'ה ואלד'הב אלד'י עליהם ותאכ'ד'ה לך. כלא תוהק בה. לאנה כריהה ללה רבך: (כו) ולא תדכ'ל מא יכרהה אללה אלי' ביתך. ותציר מתלופא מת'לה. בל רגסה תרגיסא. ואכרהה כריהה אד' הו מתלוף: (א) וגמיע אלוצאיא. אלד'י אמרך בהא אליום.

נוה שלום

ד לד. (כד) והאבדת, פאבד, דבק אל

חלק הדקדוק

והראוי ישימם בצירי. מהרי"ב: כג) והמם, שרשו המם, ומשפטו הימם. והמם האחרונה סימן הרבים והאות כי המם הראשונה קמוצה ואלו היתה שורש היתה פתוחה כדרך כל פעל, וענין כענין שבר, מהרי"ב: כו) ותעב תתעבנו. בכל התיגאן אין כאן פסיק

אבן עזרא

פירשתיו: (כד) השמידך. שם הפעל ואם הוא בחירק יתכן היות כמוהו השאיר לו שריד והעד אותם שהוא הפעול. כסף וזהב שעליהם או ממון תקח לעצבם: (כה) תוקש. הוי"ו תחת יו"ד יקושתי לך: (א) כל המצוה.

אבי עזר

הגאון כי פן תרבה עליך. סימן לזמן שינאתוס ואין צורך) דקשה לגאון מלת פן שהוראתו על ספק והוא למימר כי אז ירבו עליך ואין דומה למה שנאמר פן יפתח לנכנס כי זה תלוי בבחירת אדם לכן מפרש שעיקר כונת הכתוב על ההיפוך וסימן לזמן שינאתוס. וכן מפרש הגאון בכמה מקומות במקרא. אכן דעת הרב כפשוטו דברה תורה כלשון בני אדם. כאשר מזהיר איש לרעהו אל תלך בדרך פלוני פן תכשל בדרך. ומה גם אין הקב"ה מזכיר שמו על הרעה רק בלשון ספק כמו פן אכלך בדרך וטעמו ידוע ליודעי חן: (כד) (השמידך שם הפועל) כי הוראת כינוי המקור מתכונת הפעול כטעם אותי אותך כמו ויקם אדם לרדפך. וגם הוראתו כטעם שלו שלך כטעם כינוי השמות כמו ביום אכלך. אבל כאן הכינוי מתכונת הפועל ואותם המה העכו"ם פעולים ומה שכתב הרב כסף וזהב וגו' הוא דבור בפני עצמו ומקומו בפסוק כ"ה והמדפיס שכח

בעל הטורים

(כג) והמם. ב' במס', והמם מהומה גדולה, והמם גלגל עגלתו וגו'. מלמד שעשה להם כמו למצרים דכתיב בהו ויסר את אופן מרכבותיו: (כה) פסילי אלהיהם תשרפון באש. וסמך איכליו ואם ימצא בעצמם יפים לחם ונגו בכוגו לחם אזכור: כי חרם הוא ולכן דן יהושע את עכן שעבר על החרם בשריפה: (כו) כי חרם הוא. וסמיך ליה כל המצות לומר שהעובר על החרם כעובר על כל המצות. חרם אותיות רמ"ח שנפרעין מרמ"ח

שפתי חכמים

י לעיל בפ' משפטים פירשתי למה לא פי' רש"י לעיל טעם זה: כ פי' שאם מצוה הוא שם המין כאלו אמר כל המצות: ל פי' כל מצ' ויכל אלהים ביום השביעי וגו'. א"כ כל מצ' כלה כלומר

רש"י

(כב) פן תרבה עליך חית השדה. והלא אם עושין רצונו של מקום אין מתיראין מן החיות י שנאמר (איוב ה) וחית השדה השלמה לך, אלא גלוי היה לפניו שעתידים לחטוא: (כג) והמם. נקוד קמ"ץ כולו לפי שאין מ"ם אחרונה מן היסוד והרי הוא כמו והם אותם אבל (ישעיה כג) והמם גלגל עגלתו כולו יסוד לפיכך חציו קמ"ץ וחציו פת"ח כשאר פעל של שלש אותיות: (א) כל המצוה. כפשוטו כ. ומדרש אגדה אם התחלת במצוה גמור אותה ל שאינה נקראת המצוה אלא על שם

בל יתרעם האדם על הנהגת ה'

(א) כל המצוה אשר אנכי מצוך היום וגו', עד פסוק (יט) והיה אם שכוח וגו'. הגאון ערבי נחל ז"ל כתב מקבלתי קודם

דעת זקנים מבעלי התוספות

(א) כל המצוה. אם התחלת במצוה גמור אותה כלה. וכן אז"ל שנתחיל במצוה אומרים לו גמור, פי' גמור. וכל שמתחיל

מצות השם

(כה) [תכח] (לאו רמט) שלא ליהנות מלפוי ותכשיטין שיקשטו בהן לעבודת כוכבים שנא' לא תחמד כסף וזהב עליהם:
(כו) [תכט] (לאו רנ) שלא נדביק ונחבר שום דבר מעבודת כוכבים ומשמשיה ותקרובת שלה וכל מה שייחם עליה כדי ליהנות ממנו שנאמר ולא תביא תועבה אל ביתך:

נחל קדומים

של מצרים ונוסף כמה מכות ואז"ל דבמכות מצרים כמו רגע היו באים לישראל ותכף מסתלקים והולכים למצרים להומם ולאבדם. וכה יעשה לעתיד במכות חדשות שיביא שאיזה רגע יחיו על ישראל. אמנם המכות של מצרים עצמם אינם באים על ישראל כלל כי כבר באו לרגעים על ישראל שם במצרים וידעו מה טיבם וז"ש והסיר ה' ממך כל חולי ירמוז למכות חדשות דיבואו לרגעים על ישראל ואחר זה והסיר ה' ממך כל חולי והסיר דייקא אחרי שכבר היו עליהם כרגע וזהו במכות החדשות. אך מכות מצרים אשר ידעת שכבר טעמת מהם לא ישימם בך כלל אפי' רגע שכבר ידעתם:

רמב"ן

(כב) לא תוכל כלותם מהר. יבטיח שהשם יכריתם כלם וישלח בהם את הצרעה להאביד הנשארים והנסתרים והנה כלם יאבדו אבל אמר שלא יכלה אותם במלחמה ביום אחד ולא שיגרשם מן הארץ בשנה אחת פן תהיה הארץ שממה ורבה עליך חית השדה והוסיף עוד להבטיח שלא יהיו אלה הנשארים רובם אבל השם יהומם מהומה גדולה ורובם יאבדו ביד ישראל וכן אמר

חומת אנ"ך

מהם ג'. מפני כי ג"פ יעשה הקב"ה כזאת דהיינו במצרים ולעתיד כדכתיב כאשר שמע למצרים יחילו כשמע צור עכ"ל וכן כתב רבינו בע"הט ברמזיו. ונראה שכוונתם דאין צורך שיהיה ג' דכבר יש ב' במעשה רב במצרים ולעת"ל וזה עולה במקום ג'. וכפ"ז אפשר לרמוז שנגאלו בזכות משה ואהרן שהם ב' והם במקום ג'. א"נ לפי מ"ש בקונטרים בתי הנפש דהשעבוד עלה לגזרת בין הבתרים ולעון מכירת יוסף ובזכות אברהם אע"ה ויוסף ע"ה נקרע הים כמשז"ל ולכך היו ג' ביזות בזכותם ולכך

מסורת הקריאה

(כג) והמם. נמסר ב' א' קמץ וא' פתח. והמם גלגל (ישעיה כ"ח כ"ח). ודין קמץ. עין פירש"י: (כה) לך. הלמ"ד בקמץ: (כו) ותעב. נמסר כל לישנא פתחין במ"ח קמצין וסי' א' למתעב גוי (ישעיה מ"ט ז') ב' יתעבו (עמוס ה' יו"ד) ג' יתעב ה' (תהלים ה' ז') ד' ויתעב את נחלתו (שם ק"ו מ"ם) ה' כל אכל תתעב (שם ק"ז י"ח) וחד מתאב אנכי (עמוס ו' ח'): (א) אנכי מצוך, נמסר סי' כל משנה תורה אנכי מצוך. אנכי במשרת מצוך במלך בר מן אחד ושבת עד ה' אלהיך (למ"ד ב') (אבל זה טעות שהרי גם שם אנכי במשרת מצוך במלך. שהמה במרכא טפחא) וכל אנכי מצוה אנכי במשרת מצוה במלך (גם זה טעות וצ"ל בהיפך אנכי במלך מצוה במשרת):

תרגום אונקלוס

מְפַקֵּיד לָךְ. יוֹמָא דֵין תִּטְּרוּן לְמֶעְבַּד. בְּדִיל דְּתֵיחוּן וְתִסְגוֹן. וְתֵיעֲלוּן וְתֵירְתוּן יָת אַרְעָא. דְּקַיֵּים יְיָ לַאֲבָהָתְכוֹן: ב. וְתִדְכַּר יָת כָּל אוֹרְחָא. דְּדַבְּרָךְ יְיָ אֱלָהָךְ. דְּנַן אַרְבְּעִין שְׁנִין בְּמַדְבְּרָא. בְּדִיל לְעַנָּיוּתָךְ לְנַסָּיוּתָךְ. לְמִדַּע יָת דִּבְלִבָּךְ. הֲתִטַּר פִּקּוֹדוֹהִי אִם לָא: ג. וְעַנְּיָךְ וְאַכְפְּנָךְ. וְאוֹכְלָךְ יָת מַנָּא

ת"א ויענך. כתובות מז סנהדרין לט:

דברים ח עקב

הַיּוֹם תִּשְׁמְרוּן לַעֲשׂוֹת לְמַעַן תִּחְיוּן וּרְבִיתֶם וּבָאתֶם וִירִשְׁתֶּם אֶת־הָאָרֶץ אֲשֶׁר־נִשְׁבַּע יְהוָה לַאֲבֹתֵיכֶם׃ ב וְזָכַרְתָּ אֶת־כָּל־הַדֶּרֶךְ אֲשֶׁר הוֹלִיכְךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ זֶה אַרְבָּעִים שָׁנָה בַּמִּדְבָּר לְמַעַן עַנֹּתְךָ לְנַסֹּתְךָ לָדַעַת אֶת־אֲשֶׁר בִּלְבָבְךָ הֲתִשְׁמֹר מִצְוֹתָו אִם־לֹא׃ ג וַיְעַנְּךָ וַיַּרְעִבֶךָ וַיַּאֲכִלְךָ אֶת־הַמָּן אֲשֶׁר לֹא־

ימצותיו קרי

בעל הטורים

(א) לאבתיכם. וסמיך ליה (ב) וזכרת את כל הדרך, לומר שתזכור דרך שהלכו בו אבותיך ותלך בו גם אתה: (ג) ויאכילך את המן למען הודיעך. מלמד שבאכילת המן ניתן להם דעת.

רשב"ם

(ב) למען ענתך. זה עינוי *פת במלח וחייך תלוים למרום בכל יום:

רש"י

הגומרה שנא' (יהושע כד) ואת עצמות יוסף אשר העלו בני ישראל ממצרים קברו בשכם, והלא משה לבדו נתעסק בהם להעלותם אלא לפי שלא הספיק לגומרה וגמרוה ישראל נקראת על שמם: (ב) התשמור מצותיו. שלא ת

שפתי חכמים

שיעשה את כלה אם התחיל בה יגמור אותה והמצוה דכתיב בקרא פי' מצוה אחת היא: מ כצ"ל וכי בשביל שעינה אותם ישמרו מצותיו ונסרס דס"פ דלכך עינה אותם לדעת וגו' שתשמור מצותיו כלומר שלא תנסו כו' והוי כאלו אמר לדעת שתהרהר

דעת זקנים מבעלי התוספות

במצוה ואמר גומרה נקראת ע"ש גומרה מכ"ל ממשה שהתחיל במצות ארונו של יוסף שנאמר ויקח משה את עצמות יוסף ולא גמרה שלא הכניסו לארץ אלא ישראל הכניסוהו לפיכך נקראת על שמם שאמר ואת עצמות יוסף אשר העלו בני ישראל ממצרים קברו בשכם ולא כתיב אשר העלה משה. ועוד אמר רבי ינאי כל מי שהתחיל במצוה ואינו גומרה קובר אשתו ובניו, מנ"ל מיהודה, שנאמר מה בצע כי נהרוג את אחינו, ישבו לאכול על פת ולברך ברכת המוציא, אמר להם אנו הורגין את אחינו ומברכין ובוצע ברך נאץ ה', אלא לכו ונמכרנו לישמעאלים, וכתיב וישמעו אחיו. ולא גמר המצוה להצילו לגמרי, לכך כתיב ותמת בת שוע אשת יהודה וער ואונן בניו. לכך כשיתחיל אדם במצוה יגמור את כלה, לכך כתיב כל המצוה: (ב) וזכרת את כל הדרך. אדלעיל קאי כלומר אם יאמר לך לבך לחמוד כסף וזהב בטח בהקב"ה וזכור כל הדרך אשר הוליכך ולא הוצרכת לכסף וזהב: (ג) ויענך בדרך. כד"א ענה בדרך כחי קצר ימי: וירעבך. שלא נתן לך מזון אלא דבר יום ביומו, וזהו רעבון. כמו שאחז"ל אינו דומה מי שיש לו פת בסלו למי שאין לו: למען הודיעך כי לא על הלחם לבדו. ולא תשים בטחונך על הלחם ועל המזונות כי על כל מוצא פי ה' יחיה האדם על כל מצותיו ומקיו שילמו מפיו יחיה האדם והם יתנו לך חיים בעולם הזה ולעולם הבא:

כל יתרעם האדם על הנהגת ה'

אלו מחוסרי הבנה, וא"צ להאריך בדקדוקים. והנראה שביאר להם משה רע"ה איך האדם הוא מבחר המציאות וכל המציאות לא נמצאו אלא בשביל האדם שהוא תכלית כל המציאות והיה זה לאות שהאדם נברא לעבוד את בוראו ומכל מין האדם בחר ה' בישראל וקרבן אליו וקראם בנים לזאת מוטל עליהם חיוב עבודתו, ויבוארו פסוקים אלו עם דברי הרב בעל העקרים (מ"ג פ"א) וז"ל בקצרה היה בקדמונים מי שחשב כי האדם הוא חסר היצירה בערך שאר ב"ח כי הם לא יצטרכו בהמות לרכוב עליהם ללכת ממקום למקום כי הם בעצמם קלי התנועה, וכן לא יצטרכו כלי מלחמה להלחם מאויביהם כי כלי מלחמתם כוללים עמהם בטבע כקרנים לשור והקוצים לקיפוד והשנים לאומע ודומיהם, וכן לא יצטרכו לשום מלבוש כי לבושם כולל עמהם בטבע וגדל עמהם בטבע, וגם לא יצטרכו שום תיקון אל המזון כי מזונם נמצא תמיד. והאדם חסר מכ"ז וצריך לו הכנות רבות ועניות הרבה לכל אלה כי לא יאכל רק לחם ויתר הרבה מאכלים דקים וזה צריך טרחא, וכן המלבושים לקין ולחורף והבניינים למחסה ומסתור מזרם ומטר, וכן כלי מלחמה וסוסים לרכוב עליהם בלכתם ממקום למקום ודומיהן. וזה סדעת נתבאר הפסדו מכל וכל כי נתבאר במופת שתכלית כל המציאות הוא מין האדם [ע"ש שמאריך בראיות ע"ז] וע"כ הוא גדול על כולן וכובש כל הבעלי חיים תחתיו וכודה בהם לפי שהשגותיו כולן הן כוללות והשגות כל הבעלי חיים הן פרטות כי לא ישיגו ענינים כוללים וע"כ ימצאו להם כלים פרטיים ותחבולות פרטות כפי השגותיהם הפרטיות כי ימצאו להם כלים פרטיים להלחם בהם מין פרטי ממיני המלחמה כמו קרנים לשור והקוצים בעור הקיפוד ודומיהן משא"כ האדם שנתקבצו בו כל השלמות הפרטות שנמצאו בכל הבעלי חיים והוא משיג השגה כוללת אשר בכל הבעלי חיים ויותר הרבה וע"כ הושמו בו כלים כוללים דהיינו הידים שבהם יש כח כולל כל מיני המלחמה כי כאשר ירצה יקח רומח בידו ולפעמים סיף ולפעמים מגן וכהם ודומיהן הרבה כי אם נבראו עמו כל כלי המלחמה היה עליו למשא כבד לנושאם עליו תמיד ולזה התחכם השי"ת ביצירתו לעשות לו כלים כוללים אשר בכחם כל כלי המלחמה ונתן לו שכל כללי שישיג כללי הדברים וכל ההשגות וישתמש בהם לעת הצורך ויניחם כשלא יצטרך אליהם ולא יהיו עליו למשא, וכן המלבושים הם דבר חון מגופו כדי שיקח מהם בעת שצורך ויניחם בעת שאין צריך ולא יכבד עליו כלמר לכבשים שיכבד עליהם וילערכו

תפסיר הרס"ג

אחפצ'והא ואעמלו בהא. לכי תחיון ותכת'רון. ותדכ'לו ותחוזו אלבלד. אלד'י קסם אללה לאבאיכם: (ב) ואד'כר גמיע אלטריק. אלד'י סיירך אללה רבך פי אלבר. הד'ה ארבעין סנה. ליתעבך וימתחנך. ליצ'הר לאלנאס מא פי קלבך. אתחפץ' וצאיאה אם לא: (ג) ואתעבך ואגאעך. ואטעמך אלמן

נוה שלום

פאד'א תחלת הפסוק הקודם. (ב) לדעת, ויט'הר לאלנאס, ולהודיע לכל העולם

חלק הדקדוק

ובדפוסים ישנו וכן בפסיקתא: (ב) לדעת, באזלא לא בטרס בכל התיגאן:

אבן עזרא

הטעם אם רציתם לשמור המצות למען תחיו זכרו את הדרך: (ב) למען ענותך לנסותך לדעת. פירשתיו: (ג) ויענך. בדרך: וירעיבך. קודם בא המן או במן בעצמו בעבור שהיה קל על לבב וזה לא יתכן ויתכן מתאוות

אבי עזר

להפסיקו: (כה) (תוקע הוי"ו תחת יו"ד יקוטתי) וכן אשר אועד לכם שמה: (א) (כל המצוה הטעם אם רציתם לשמור המצות וכו') עיין סוף פ' נצבים ואז תבין

רבינו בחיי

וגם כלומר וגם בדרך הטבע יושיעך הש"י כנגד אויביך ולכן לא תערוץ מפניהם כלומר שאין לירא מהעו"ג אלא מהשם השוכן בקרבך. ויש לך להתעורר בלשון ה' אלהיך ובלשון בקרבך. והזכיר בהקב"ה שני שבחים והם גדול ונורא כנגד שני חלקי הנסים יאמר כי הוא יתעלה בעל הכח והיכולת גדול בנסים הנסתרים ונורא בנסים המפורסמים כענין שאמר בנס הים (שמות טו) נורא תהלות עושה פלא ולכך הזכיר בסמוך את הגדולות ואת הנוראות האלה, הגדולו' על הנסים הנסתרים הנוראות על הנסים המפורסמים. וצרעה הוא מין זבוב ומטיל ארס ואמרו רז"ל שתי צרעות היו אחת בימי משה ואחת בימי יהושע והיתה מכה בפניהם ומסמא עיניהם ולא היו יכולין להלחם ובאין ישראל והורגין אותן. ובמקום אחר דרשו היתה הצרעה מסמאה עיניהם מלמעלה ומסרסתן מלמטה הוא שאמר הנביא (עמוס ב) ואנכי השמדתי את האמרי מפניהם ואשמיד פריו ממעל ושרשיו מתחת וכן תרגם אונקלוס צרעה ערעיתא. ודרשו רז"ל למה

רמב"ן

הוא ישמידם והוא יכניעם לפניך והורשתם והאבדתם מהר שיאבדו רובם במהרה לא שיכלו עד אשר תפרה ונחלת את הארץ. ואמר ונתן מלכיהם בידך והאבדת את שמם עד שלא יהיה להם שם על פני חוץ וכל הנצב בפניהם ישמידו וזה כענין שבא ביהושע כי מאת השם היתה לחזק את לבם לקראת המלחמה את ישראל למען החרימם ולא נשאר להם מלך בארץ כי כל מלכיהם נפלו. וכתב רש"י פן תרבה עליך חית השדה והלא אם עושים רצונו אינם מתיראים מן החיה שנאמר וחית השדה השלמה לך אלא גלוי היה לפניו שעתידין לחטוא ודברי רבותינו הם ואף על פי שהפרשה הזאת להבטחה נאמרה כבר הזכרתי כי משה רבינו במשנה התורה יבטיח ויזהיר וירמוז כי לא תגיע זכותם להכריתם כלם כאחד ושישבית חיה רעה מן הארץ כמובטח להם בפרשת אם בחקותי אבל יהיה כאשר אמר שיאבידו את רובם ומלכיהם בתחלה ואחרי כן יאבדו הנשארים:

נחל קדומים

ב (ד) לדעת את אשר בלבבך התשמור מצותיו וגו'. פירוש להודיע פמליא של מעלה ומצינו במדרש כשמלך דוד הע"ה אמרה מדה"ד לשאול נסית אותו וגם דוד תנסהו ולכן ציוהו והיה כשמעו את קול הצעדה וכו'. וגם כי בזה יושבתו המקטרגים על ישראל. ושוב ראיתי לרבינו אפרים שפירש כן פ' ראה בפ' לדעת הישכם אוהבים וגו': ג (ה) כי לא על הלחם לבדו יחיה האדם. היא הנשמה כי אינה חיה מהגשמות וכמו שחקרו הפלוסופים שאנו רואים שאם יאכל האדם חי ומתקיימת הנשמה ואם אינו אוכל מת ואיך הנשמה חיה מהמאכל הגשמי והיא אינה נזונת ממנו אך היא נזונת מהרוחניות שע"י הברכה נזונית הנשמה וז"ש כי לא על הלחם לבדו יחיה האדם שהיא הנשמה כי היא אינה חיה בדבר גשמי אך הענין הוא כי ע"י הברכה נזונית הנשמה וזהו על כל מוצא פי ה' יקבנו והאלהים אנה לידו הברכה וזו היא מזון שבנפש וגם דיש רוחניות במאכל וזה נמשך ע"י שהקב"ה בבריאת העולם גזר כן בבריאת אדם וכל הצומח והדומם ומאותן כח נמשך רוחניות לכל דבר וזה הרוחניות הולך לנשמה וז"ש כי על כל מוצא פי ה' מהרוחניות הנמשך תחית כל נשמה זה תורף דברי רבינו האר"י זצ"ל בקצור נמרץ:

יָדַעְתָּ וְלֹא יָדְעוּן אֲבֹתֶיךָ לְמַעַן
הוֹדִיעֲךָ כִּי לֹא עַל־הַלֶּחֶם לְבַדּוֹ
יִחְיֶה הָאָדָם כִּי עַל־כָּל־מוֹצָא פִי־
יְהוָה יִחְיֶה הָאָדָם: ד שִׂמְלָתְךָ לֹא
בָלְתָה מֵעָלֶיךָ וְרַגְלְךָ לֹא בָצֵקָה
זֶה אַרְבָּעִים שָׁנָה: ה וְיָדַעְתָּ עִם־
לְבָבֶךָ כִּי כַּאֲשֶׁר יְיַסֵּר אִישׁ אֶת־
בְּנוֹ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ מְיַסְּרֶךָּ:
ו וְשָׁמַרְתָּ אֶת־מִצְוֺת יְהוָה אֱלֹהֶיךָ
לָלֶכֶת בִּדְרָכָיו וּלְיִרְאָה אֹתוֹ:

תרגום אונקלוס

דְּלָא יְדַעְתָּא. וְלָא יְדַעוּ אֲבָהָתָךְ. בְּדִיל לְהוֹדָעוּתָךְ. אֲרֵי. לָא עַל לַחְמָא בִּלְחוֹדוֹהִי מִתְקַיַּים אֱנָשָׁא. אֲרֵי. עַל כָּל אַפָּקוּת מֵימַר מִן קֳדָם יְיָ חָיֵי אֱנָשָׁא: ד. כְּסוּתָךְ. לָא בְלִיאַת מִנָּךְ. וּמְסָנָךְ לָא יְחִיפוּ. דְּנָן אַרְבְּעִין שְׁנִין: ה. וְתִדַּע עִם לִבָּךְ. אֲרֵי. כְּמָא דִמְלַּיף גּוּבְרָא יָת בְּרֵיהּ. יְיָ אֱלָהָךְ מַלִּיף לָךְ: ו. וְתִטַּר. יָת פִּקּוֹדַיָּא דַּיְיָ אֱלָהָךְ. לִמְהָךְ בְּאוֹרְחָן דְּתַקְנָן קֳדָמוֹהִי וּלְמִדְחַל

ת"א כי כאשר. ברכות כה:

תפסיר הרס"ג

אלדי' לם תערפה. ולם יערפה אבאיך. לכי יערפך. אנה ליס עלי אלכ'בז וחדה יחיא אלאנסאן. בל עלי גמיע מא אכ'רגה קול אללה יעיש: (ד) ות'יאבך לם תבל. ורגלך לם תחף. פי הד'ה אלארבעין אלסנה: (ה) ואעלם פי נפסך. אנה כמא יאדב אלמר ולדה. אללה רבך מודבך: (ו) ואחפץ' וצאיאה. וסיר פי טרקה

נוה שלום

וכ"כ הרב המורה ח"ג פכ"ד. (י) לא בצקה, לם תחף, ורגלך לא עיפה מרוב הדרך, וזהו בריאות בגופם, והנעלים בכלל שמלתך ולקמן כט נזכרו בפרט.

אבן עזרא

אחרות: ידעון. בנו"ן וכן צקון לחש גם ויחנון בעבר ארנון: הודיעך. שם הפעל: הלחם. שאדם תדיר בו: מוצא פי ה'. כמו מה שגזר כמו הדבר יצא מפי המלך והטעם כי על הלחם לבדו לא יחיה האדם רק הכח או עם הכח הבא מהעליונים במצות השם וזה פירו' מוצא פי ה' והעד שלא אכלתם לחם וחייתם: (ד) שמלתך. יש אומרים דרך אות ואחרים אומרים כי הוציא' מלבושים רבים ממצרים ויתכן שאין בתולדת המן להוליד זיעה: לא בצקה. מגזרת ויאפו את הבצק כי מנהג רגל האורח שהלך דרך רב שינפחו רגליו ויתכן שנתן להם השם כח או הוליכם את: (ה) וידעת עם לבבך. שידע באמונת לבו שהוא העיקר ובעבור שתשמע אל האלוה המיסר אותך ואם הרעיבך ליסרך ויענך בדרך בצמא שכרך שיביאך אל הארץ הטובה:

בעל הטורים

וכן בעזרא הוא אומר (ע"ם ול"ע) ומנך נתת להם להשכילם, וזהו לא ניתנה תורה אלא לאוכלי המן: על הלחם. ב', דין, ואידך והקרבתם על הלחם. שבזכות הקרבנות העולם ניזון: יחיה האדם. וסמיך ליה שמלתך לא בלתה, רמז למה שאמרו שעומדין בלבושיהם ק"ו מחטה. וזהו כשיחיה האדם שמלתך לא בלתה: (ד) ארבעים שנה. וסמיך ליה וידעת עם לבבך. רמז עד מ' שנה לא קם איניש אדעתא דרביה וכן בן ארבעים לבינה. ולבבו יכין לבבו עולה מ"ה וכן ג"ב הלב באמצע הגוף כמו מ"ה שהוא באמצע הא"ב: (ה) מיסרך. תגין על המ"ם לומר שהנשמה נולדה במ' יום והתורה נתנה במ' יום ואם לא תשמור התורה שנתנה במ' יום מיסרך ונוטל ממך נשמתך שנולדה במ' יום: (ו) ללכת בדרכיו. בגימט' ללמוד תורה: וליראה אותו. למה כי ה' אלהיך מביאך אל ארץ טובה ולא תסיר כפוי טובה:

שפתי חכמים

אחריו אחר שיענה אותך ותאמר מה לי ולמצותיו: נ רצ"ל מה חידוש היה בזה שהם מניחים הבגדים בקופסא שלא היו בלין ומפרש דאף ע"פ שהיו הבגדים עליהם כל מ' שנה לא היו בלין והטעם משום דענני כבוד כו' וזהו דכתיב מעליך ר"ל אע"פ שהיו הבגדים עליהם: ס וא"ת והא בפ' כי תבא כתיב ונעלך לא בלתה מעל רגלך שמע מינה שהיו להם מנעלים, וי"ל דהתם קאי אותאי מלכים שהיו להם מנעלים אותם מנעלים לא בלו מעל רגליהם ומה שפי' כאן היינו אותן שנולדו במדבר שלא היו להם מנעלים. והרא"ם פי' כדרך הולכי יחף כלומר להודיע באיזה מין נפיחה קמיירי לא שהיו יחפי רגל כו'. ואין להקשות לפי פירושו מאי קא להשמיענו פשיטא שלא בלקה כיון שלא הלכו יחף, די"ל אין ה"נ דזה קא הכ' להשמיענו דלא בלתה להם נעליהם. א"נ דס"ם רגליך לא בצקה כדרך כל הולכי יחף לפי שלא בלתה לכלל זה משום דנעלך לא בלתה מעל רגלך:

רש"י

תנסהו ולא תהרהר אחריו: (ד) שמלתך לא בלתה. ענני כבוד היו שפין בכסותם ומגהצים אותם כמין כלים מגוהצים ואף קטניהם כמו שהיו גדלים ג היה גדל לבושן עמהם כלבוש הזה של חומט שגדל עמו: לא בצקה. לא נפחה כבצק כדרך הולכי יחף ם שרגליהם נפוחות:

כל יתרעם האדם על הנהגת ה'

לגוזם, וכן נתן לו שכל לבנות בניינים חזקים להסתר שם מרגשת פועלי און מקום חורי עפר וכפים אשר לב"ח, וכן יוכל להשיג בשכל הכללי אשר לו כל התחבולות הפרטיות אשר בכל אחד מהטבע"ח וכל ההשגות הפרטיים אשר להם, וכמו שאמחז"ל אלמלא נתנה תורה לישראל למדנו צניעות מחתול וגזל מנמלה ועריות מיונה, ר"ל כי מדות הפרטיות אשר בכ"א מבע"ח כלם נקבצו במו באדם מלך שהוא וכליו והשגותיו כללים כו', ע"ש שהאריך. ולכן כאשר בחר ה' בישראל מכל העמים שהם יהיו המשיגים שלמות התכלית אשר במין האדם הראה להם הענין האמור שהאדם במינו הוא שלם בכל השלמות יותר מכל המציאות מלך שכלו והשגותיו וכל עניניו הם כלליים ואף שהוא צריך לצרכים רבות עי"ז הנה כאשר יהיה דבוק בקונו יתבטלו מעליו הטרחות ההם ומלאכתו נעשית ע"י אחרים והראה להם דבר זה במוש כי אמנם החסרון אשר מלך מזונו שצריך להרכבת כמה מינים ואין מאכלו אלא הלחם משא"כ כשאר ב"ח שמזונו מוכן לפניו תמיד לזאת נתן להם המן והרז"ל להם שמ"ש ניזונין בו שמזה יראה שהוא למעלה כעולמות העליונים שהם שמזונות אשר הם בזה העולם והם בפשיטות בלי הרכבה כלל וכלול בו כל המזונות הפרטיים ממילא כשנתן מזון זה לישראל כאו מזה כ' עניים, א) כי האדם הוא כללי לכך מזונם ג"כ כללי, ב) שאף במלך הכלליות שבהם ילטרכו לטרחא להרכבת מזונם לפי מזגם שנה בהיותם דבוקים בה' אכלו את המן מזון הכללי בלי שום יגיעה בעולם, ואם מענין כלי מלחמה היו מ' שנה במדבר ואח"כ כבשו האומות לא בחרבם ולא בקשתם, ואם מלך המלבוש שהב"ח גדל המלבוש עמהם, כאו כל מ' שנה שהיו בגדיהם מגוהצים והיו גדלים עמהם, ואם מלך הבתים נתן להם בתים אשר לא בניתם וכרמים וזיתים אשר לא נטעתם כו'. והם דומים בזה למלך חכם שכבש כל העולם ע"פ חכמתו וחלק לעבדיו לכל או"א מדינה אחת ולבנו לא נתן שום מדינה רק מסר לו חכמת הכללית אשר בה כבש כל המדינות ולא רצה ליתן לבנו שום מדינה בכדי שיזדרז בנו להשתדל באותה החכמה שמסר לו כדי שעי"ז יכבוש כל העולם וכמו כן הוא הענין הזה שבחר ישראל לחלקו והם בניו ומסר להם התורה אשר ע"י אינם צריכים לשום טרחא ומלאכה וכל באי עולם תחת רגליהו וכן לנגד הב"ח שכל או"א יש לו השגה פרטית וכלים פרטים ולמין האדם נתן השכל והמדע אשר בזה יכבוש כל הטבע"ח, כמש"ש כל שתה תחת רגליו מחמת הבינה שניתן בו יותר מכל הב"ח אלא שד"ז כולל כל מין האדם משא"כ לישראל מסר התורה אשר בה יכבוש הכל ויודע לו שלא יצטרך לשום טרחא משא"כ או"ה עם היות שיש להם מעלה נגד הב"ח בהשגה הכללית מ"מ יש להם גם הסכון

אבי עזר

דברי הרב: (ג) (וירעיבך וגו' וזה לא יתכן ויתכן מתאוות אחרות עכ"ל) דהיינו תאוות תענוגי חמדת טיול בגנות ובניינים נאים אשר לא היו להם במדבר ואין דעת הרב על תאות מאכלים שונים כי במן היו כל מיני מטעמים אשר בחרו בנפשם כידוע מדברי חז"ל: שם (ידעון בנו"ן וכן צקון לחש) דעת הרב נראה דגם צקון מנחי פ"א יו"ד ודעת שאר מדקדקים היות מנחי עי"ן ומלינו כן בשלמים אשר ישכבון ועורקי לא ישכבון. וכן בנחי למ"ד ה"א ויחנון שופטים י"א: שם (מוצא פי ה' וגו') בקוצר לשונו הודיע לן כמה ענינים גדולים. קדא כי בלחם אשר אנו אוכלים אל כתשוב שהוא מקרה אחד לאדם ולבהמה כמו המטר המצמיח חציר וכמו חי בהמי שמומם וגדל מן המוספא לא כן אדם כי השם נתן כח במאכלו לבד משאר בעלי חיים שעל ידי כן יהנה ג"כ נפש רוחני ויצמיח הגשמי והרוחני יחד כאשר נהג במאכילתו כראוי כידוע לבעלי תורה וחכמה. חם שאמר הרב רק הכח דהיינו הכח שנטמן בלחם והוא כח החיוני כידוע למחקרים או עם הכח החיוני הבא מעליונים

נחל קדומים

(ו) ושמרת את מצות ה"א וגו' כי ה"א מביאך אל ארץ טובה וגו'. אפשר במ"ש מכאן מודעא רבא לאורייתא וכתב הרשב"א דבכניסת א"י פקעה מודעא וכדכתיב ויתן להם ארצות גוים בעבור ישמרו חקיו וכו' ע"ש באורך בס' עין יעקב הביאו הכותב ז"ל וז"ש ושמרת את מצות ה"א וכי תימא הרי יש לנו מודעא דאנוסים היינו לז"א כי ה"א מביאך אל ארץ טובה וכיון דקבלו מתנת א"י אין כאן מודעא

מרפא לשון

לפי שהנפרד הוא שום פום בחולם לכן ל"ג כנ"א שמהון. ג) יחיה האדם, מתקיים אנשא. והשני חיי אנשא מפני הכפל. ד) ורגלך לא בצקה, ומסנך לא יחיפו. ה"ג והיה ראוי לתרגמו ורגלך לא יחיפו אלא שרצה להשוותו עם תחלת הפ' שאמר שמלתך לא בלתה שלא אמר גופך לא נעשה ערום לכן צריך לומר אח"כ ונעלך לא בלתה כל' שמלתך לא בלתה, אלא שקשה קצת למה לא אמר ומסנך לא בלו כי הנעל אינו יחף אלא הרגלים יחפים, ונראה שלא חש לזה שכן נאמר והריקותי אחריכם חרב, והחרב אינו מתרוקן אלא הנדן וקרוב לזה הוא פי' היא"ר ז"ל. (קשה

מסורת הקריאה

(ג) וירעבך. הנגינה בבי"ת. והכ"ף רפי: ויאכלך. הכ"ף במתג: פי. הפ"א רפי: (ה) מיסרך. הכ"ף בדגש לתפארת הקריאה: (ז) נחלי. המונח בנו"ן: מים. נמסר ב' זקפין קמץ. ר"ל ב' כתיב קמץ בזקף קטן. וסי' א' דין. ב' יבשו אפיקי מים (יואל א' כ') וסי' בלשון ארמי. נחליא יבשין. סי' נהליא הוא דין דסמיך ליה מלת נחלי, ב' יבשין. הוא יבשו. וכל אתנחתא וסוף פסוק דכוותיה. ר"ל בקמץ במ"ג פתח וסי' ישם מדבר לאגם מים (תהלים ק"ז ל"ה) באנו באש ובמים (שם ס"ו י"ב) ארץ לא שבעה מים (משלי ל' ט"ז) וסי' בלשון ארמי מדברא ונורא גיהנם. פי' מדברא הוא מדבר. נורא הוא תרגום

רמב"ן

(ה) כי כאשר ייסר איש את בנו. שיתן עליו לטובתו עול מוסר כענין שנאמר יסר בנך כי יש תקוה ואל המיתו וגו' כן ה' אלהים מיסרך מתחלה בענוי המדבר ונסיון המן שתערב לנפשך טובת הארץ ופירותיה על כן אמר אחריו כי ה' אלהיך מביאך אל ארץ טובה:

ז כִּי יְהֹוָה אֱלֹהֶיךָ מְבִיאֲךָ אֶל־אֶרֶץ טוֹבָה אֶרֶץ נַחֲלֵי מָיִם עֲיָנֹת וּתְהֹמֹת יֹצְאִים בַּבִּקְעָה וּבָהָר׃ ח אֶרֶץ חִטָּה וּשְׂעֹרָה וְגֶפֶן וּתְאֵנָה וְרִמּוֹן אֶרֶץ־זֵית שֶׁמֶן וּדְבָשׁ׃ ט אֶרֶץ אֲשֶׁר לֹא בְמִסְכֵּנֻת תֹּאכַל־בָּהּ לֶחֶם לֹא־תֶחְסַר כֹּל בָּהּ אֶרֶץ אֲשֶׁר אֲבָנֶיהָ בַרְזֶל וּמֵהֲרָרֶיהָ תַּחְצֹב נְחֹשֶׁת׃ י וְאָכַלְתָּ וְשָׂבָעְתָּ וּבֵרַכְתָּ אֶת־יְהֹוָה אֱלֹהֶיךָ עַל־הָאָרֶץ הַטֹּבָה

תרגום אונקלוס

יְתֵיהּ׃ ז. אֲרֵי יְיָ אֱלָהָךְ מְעֵיל לָךְ לַאֲרַע טָבְתָא. אֲרַע נָגְדָא נַחְלִין דְּמַיִין. מַבּוּעֵי עִינָוָן וּתְהוֹמִין. נָפְקִין בְּבִקְעָן וּבְטוּרִין׃ ח. אֲרַע חִטִּין וְשַׂעֲרִין. וְגוּפְנִין וְתֵינִין וְרִמּוֹנִין. אַרְעָא דְּזֵיתָהָא עָבְדִין מִשְׁחָא וְהִיא עָבְדָא דְּבַשׁ׃ ט. אַרְעָא. דְּלָא בְּמִסְכֵּינוּ תֵּיכוֹל בַּהּ לַחְמָא. לָא תֶחְסַר כָּל מִדָּעַם בַּהּ. אַרְעָא דְּאַבְנָהָא בַּרְזְלָא. וּמִטּוּרָהָא תִּפְסוֹל נְחָשָׁא׃ י. וְתֵיכוֹל וְתִשְׂבַּע. וּתְבָרֵיךְ יָת יְיָ אֱלָהָךְ. עַל אַרְעָא

ת"א כי ה'. ברכות כה: ארץ חטה. שם נא מד עירובין ד סוכה ה מנחות כד: ארץ אשר. ברכות מד: לא תחסר. יומא כא סוכה לה: ארץ אשר. תענית ד: ואכלת. ברכות כ כא מח כא פסחים מט סוטה לג. מגילה קיד עירובין ג:

בעל הטורים

(ח) ארץ חטה ושערה. י' תיבות בפסוק לכך צריך ליתן י' אצבעות בפת בשעת ברכה. ועוד כנגד י' מצות שנעשו בפת לא תחרוש לא תזרע כלאים לקט שכחה פאה לא תחסום תרומה ומעשר ראשון ושני וחלה: (ט) תחסר. ג', דין, ואידך ולפחת השמן לא תחסר, ובטן רשעים תחסר. אע"פ שזה נאמר בא"י הצדיקים בכ"מ לא תחסר לחם. בשבילי אליהו הלך לצרפית ושם אמר לה לא תחסר, אבל הרשעים בכ"מ תחסר להם: לא תחסר. חנין על שרי"ם, לומר שהיא כחם עשרות חבל: (י) ואכלת ושבעת. וסמיך ליה פן תשכח. שצריך להזכיר יום המיתה בברכת המזון. ולכך תקנו הטוב והמטיב על הרוגי ביתר שנתנו לקבורה: ואכלת וברכת. היינו ברכת המזון. וכן נמי צריך לברך לפניו. פי' ואכלת ושבעת וברכת בכל, שאסור לאדם ליהנות מן העה"ז בלא ברכה, שנאמר לה' הארץ ומלואה. אבל לאחר שבירך הוא אוכל משלו, שנאמר והארץ נתן לבני אדם. וזה אמרתי לה' אדני אתה טובתי בל עליך מכיון שהודיתי לה' אין טובתם משלך: ואכלת. בגימטריא זהו בכוית:

רשב"ם

(ז) כי ה' אלהיך מביאך אל ארץ טובה וגו'. ולבסוף ורם לבבך ושכחת לכך אני מצוך לזכור את הדרך וספוק צרכיך משמים וידעת כי לא בכח יגבר איש: (ט) אשר לא במסכנת תאכל בה לחם. כלומר לא תאכל פת חרבה כדרך עני ומסכן שהרי מלבד החטה והשעורה שהוא לחם יהיה לך גפן ותאנה ורמון וגו' ודבש תמרים שהם מתוקים:

רש"י

(ח) זית שמן. זיתים העושים ע שמן:

שפתי חכמים

ע ר"ל דשני מיני זיתים הם ומין אחד אינו עושה שמן לכך צריך למכתב זית שמן אי נמי לפי דאמרינן שארץ ישראל משובחת בשבעה דברים וכשתמנה זית שמן לשני דברים אז תמצא שמנה דברים ולכך פירש זיתים העושים שמן ר"ל דבר אחד הוא:

בל יתרעם האדם על הנהגת ה'

סי"ז כי ילטרכו לטרחות רבות, וכ"ז הוא ענין פסוקים הללו שהורה להם מרע"ה מעלת מין האדם בכללו אשר להם הסגות כלליות ומעלות ישראל בפרטות אשר הם יוסיפו עוד מעלה שבהיותם דבוקים בה' לא יצטרכו אפי' לשום טרחא וכאמור. ולזה התחיל ואמר תועלת ישראל מהתור"מ כל המצוה אשר אנכי מצוך היום תשמרון לעשות וגו'. כי עליכם מוטל כל המצות יותר מכל מין האדם וזה יוודע לך מצד טרחי' הנהגתך כל מ' שנה במדבר מזה תראו אם מצד המזון שיפול לב אדם לומר שלריך יותר טרחא מכל הב"ח הנה ויאכילך את המן שהוא מזון הכללי ובזה עודפים בני ישראל על כל מין האדם, שכולם יש להם טרחא במזונם וישראל לא הוצרכו לשום טרחא, וז"ש למען הודיעך כי לא על הלחם לבדו יחיה האדם, שאינו מהכרח דוקא לאכול לחם ולהטריח בו בכמה יגיעות, כי על כל מוצא פי ה' יחיה האדם, כי הקב"ה יוכל להוציא מזון כאמרי פיו שהאדם יחיה ממנו בלי שום טורח ויגיעה, ואם מצד הבגדים הנך רואה שמלתך לא בלתה מעליך שלבושכם גדל עמכם, וגם בזה לא היה לכם שום טורח, ואם מצד שיתר הבע"ח יוכלו לילך תמיד ברגליהם ואינם עיפים הנך רואה כי גם אתה ורגלך לא בצקה. וכיון שאתה הראת לדעת יתרונך על כל המציאות שבעולם ואתה תכלית כלם לזאת מהראוי ושמרת את מצות ה' אלהיך וגו' כי ה' אלהיך מביאך אל ארץ טובה ושם תשיג הכל בלי טרחה. ומזה תבין שאתה תכלית כל הבריאה, ע"כ וברכת את ה אלהיך וגו'. ואף כשתבוא אל הארץ ואז מן לא יהיה עוד ומים מצור החלמיש ועננוי כבוד עוד לא יהיה והבגדים לא יהיו גדלים עוד עמכם, ואמרת בלבבך כיון שאני מתעסק בעניני העולם ככל האומות מדוע מוטל עלי לשמור התורה יותר מכל האומות, ע"ז אמר עשה וזכרת את ה' אלהיך כי הוא הנותן לך כח לעשות חיל למעלה מדרך הטבע:

דעת זקנים מבעלי התוספות

(ז) ארץ נחלי מים. ז' פעמים כתיב כאן ארץ כנגד ז' עממין.

מצות השם

(י) [תל] (עשה קט) לברך ברכת הלחם אחר אכילת הלחם כדי שביעה, שנאמר ואכלת ושבעת וברכת את ה' אלהיך:

תפסיר הרס"ג

וכ'פה: (ז) לאן אללה רבך. מדכ'לך אלי' בלד גייד. בלד אודייה' מא. ועיון וג'מר. תפג'ר פי בקאעה וגבאלה: (ח) ארץ' חנטה ושעיר. וגפן ותין ורמאן. בלד זיתון זית ועסל: (ט) בלד לא תאכל פיה טעאמך בתקתיר. ולא יעוזך פיה שייא. בלד מן חגארתה אלחדיד. ומן גבאלה אלנחאס: (י) פאד'א אכלת ושבעת. פבארך אללה רבך.

נוה שלום

(ח) זית, זית זיתון, זיתון שם האילן והפירות. זית, שם השמן היוצא מהפרי. (ט) במסכנות, בתקדיר, בשיעור ובמדה מצומצמת. (והנוסחה הנכונה בכ"י עתיקים בתקתיר כלומר בצמצום,

אבן עזרא

(ח) ארץ חטה. הזכיר המולידים הדם: ודבש. פירשתיו: (ט) במסכנת. בדלות

אבי עזר

אם נוהג באכילתו כראוי ולמען הקימו על בתורה ובמצות כל ימי חיבור הנפש בגוף כי עיקר אכילה מעורב בכוסף רוחני לתגבורת הנפש. וזה שנאמר על כל מוצא פי ה' ומה שהביא הרב ראיה שלא אכלתם לחם לחיותם הוא ראיה עצומה שלא אכלתם צומח רק ממטר השמים. ואעפ"כ כולכם חיים חיי גשמי וגם הוא נגד הטבע על כן אל תתמה ג"כ אם אתם חיים מן צומח האדמה חיים רוחני. והדברים עמוקים לא אוכל באר היטב בידיעות בכבדות הארוכות לעניינים האלה: (ה) (וידעת עם לבבך שידע באמונת לבו) הן הנה הראה לנו הרב בפלאות כי לא לחנם חשב משה רבינו את כל היסורים והרעב אשר היה לנו. רק להורות שאף אם הקב"ה מיסר אותנו ממנו נקח מוסר כטעם נאמנים פצעי אוהב כמו שמיסר אב לבנו שחטא אליו, אף שהוא מיסרו מדחהו בשמאל ומקרבהו בימין כי לבו הומה עליו והבן כאשר שם אל לבו גודל צער אביו ותמלחו עליו נותן על לבו לחזור בתשובה לאהוב את האב וזה ויענך וירעבך ביסורים גדולים ועל כל זאת החיה אותך מחוץ לטבע וזה למען הודיעך כי לא על הלחם וגו' כי על כל מוצא פי ה' ותמיד אביך עומד להחיותך והוא אביך קנך אף בעת שמיסרך נותן לבך להחיותך ע"כ תשוב אל ה' בכל לבבך ותאהב אותו. וזה וידעת עם לבבך כי כאשר ייסר איש את בנו וגו' ועונשך ורעתך לא כדרך מלך בשר ודם אשר מיסר בני אדם על עונשם למען אשר יוסרו אחרים הרואים לא כן מלכנו רק כונתו רצויה להשלמתנו ולמען הרבות שכרנו ולהביאנו אל ארץ טובה. הן כל אלה כונת הרב נקוצר לשונו. ובפ' ראה נפסוק בנים

רבינו בחיי

נקרא שמה ערעיתא שעומדת לקראת אדם תרגום (דברים כה) אשר קרך דערעך:

מרפא לשון

להבינו, כי והריקותי ענין זרוז וירק את חניכיו, יק"א). ז) כי ה' אלהיך מביאך, מעיל לך. ה"ג מלת הפועל מלה בפני עצמה וכינוי הגוף מלה בפני עצמה ול"ג שניהם תיבה א' מעלך, ונראה הטעם כדי שלא תתחלף בל' העלאה ואעפ"י שתר' המעלך מארץ דאסקך ולא דאעלך וכן תר' אנכי מצוך מפקיד לך. ארץ נחלי מים, ארע נגדא. וכן ארץ הטה ארע חטין, אבל ארץ זית שמן ארץ אשר לא במסכנות, ארץ אשר אבניה ברזל, שלשתם ארעא תרגום. עינות ותהמת, מבועי עינוון ותהומין. ובפ' נח תר' מעינות תהום, מבועי תהום, ולכן צ"ל למה לא תר' הכא עינת ותהמת, מבועי תהומין. וכמו שפי' הרמב"ן ז"ל, ונר' שטעמו כי עיינות לחוד ותהמת לחוד, והכתוב מסיים לפרש אותן באמרו יצאים בבקעה ובהר, ור"ל שבבקעה יצאים תהמת שהם בארות מים שחופרים בבקעה והמים עולה מהתהום ובהרים יצאים עיינות כדרך ההרים שיוצאים מהם מעיינות מתמצית לחות שבהם מן הגשמים שנבלעים בתוכם או מן היארים המתילדים בהם ולכן תר' מבועי עיינון ותהומין שהוא כמו מבועי עינוון ומבועי תהומין שהם שני מינים הנזכרים. ח) ארץ זית שמן ודבש, ארעא דזיתהא עבדין משחא

נחל קדומים

וחייבין לקיים המצות וכמ"ש הרשב"א ז"ל: ט (ז) אבניה ברזל ומהרריה תחצוב. ר"ת אבות. ברזל בלהה רחל זלפה לאה דבזכות

מסורת הקריאה

של מלת אש. גיהנם הוא בפסוק דמשלי שאול דכתיב שם הוא גיהנם: (ט) תחסר. נמסר ג' ב' קמץ וא' פתח. וסי' א' דין. ב' השמן לא תחסר (מ"א י"ז י"ד) ג' ובטן רשעים תחסר (משלי י"ג כ"ה) קדמא פתח. הוא דין דהכא: ברזל. הבי"ת רפה. ואין כאן

חומת אנ"ך

זכות ג' אברהם יוסף עולה במוקום ב' ודוק כי קצרתי: (ט) ארץ אשר אבניה ברזל ומהרריה תחצוב נחשת. הראשונים אמרו ארבעה האמהות ר"ת ברזל. בלהה רחל זלפה לאה עכ"ד ואפשר לרמוז בפסוק כי ארץ ישראל בחינת מלכות ואמרו ברעיא מהימנא דכל נשי ישראל אתיין ממלכות. וזה רמז ארץ אשר אבניה אבן בסוד מלכות גימטריא שם ב"ן עם הכולל. נשים באות ומירו"ת ברז"ל ארבעה אמהות. ובזכותן וזכות אבות שנקראו הרים וז"ש ומהרריה תחצוב נחש"ת להכרית נחש ת' גינדא דיליה ס"א ת' איש דעשו. ובקדושת ארץ ישראל וזכות אבות ואמהות אם

אשר נתן־לך: שני יא השמר לך
פן־תשכח את־יהוה אלהיך
לבלתי שמר מצותיו ומשפטיו
וחקתיו אשר אנכי מצוך היום:
יב פן־תאכל ושבעת ובתים טבים
תבנה וישבת: יג ובקרך וצאנך
ירבין וכסף וזהב ירבה־לך וכל
אשר־לך ירבה: יד ורם לבבך
ושכחת את־יהוה אלהיך המוציאך
מארץ מצרים מבית עבדים:
טו המוליכך במדבר | הגדל והנורא
נחש | שרף ועקרב וצמאון אשר
אין־מים המוציא לך מים מצור
החלמיש: טז *המאכלך מן במדבר
אשר לא־ידעון אבתיך למען
ענתך ולמען נסתך להיטבך
באחריתך: יז ואמרת בלבבך כחי
ועצם ידי עשה לי את־החיל הזה:
יח וזכרת את־יהוה אלהיך כי הוא
הנתן לך כח לעשות חיל למען
הקים את־בריתו אשר־נשבע
לאבתיך כיום הזה: פ יט והיה אם־

* שלישי בספרדי

°בתרי טעמי

תרגום אונקלוס

טָבְתָא דִּיהַב לָךְ: יא. אִסְתְּמַר לָךְ. דִּלְמָא תִתְנְשֵׁי יָת דַּחַלְתָּא דַּיְיָ אֱלָהָךְ. בְּדִיל דְּלָא לְמִטַּר פִּקּוֹדוֹהִי וְדִינוֹהִי וּקְיָמוֹהִי. דַּאֲנָא מְפַקֵּיד לָךְ יוֹמָא דֵין: יב. דִּלְמָא תֵיכוֹל וְתִשְׂבַּע. וּבָתִּין שַׁפִּירִין. תִּבְנֵי וְתֵתֵיב: יג. וְתוֹרָךְ וְעָנָךְ יִסְגּוֹן. וְכַסְפָּא וְדַהֲבָא יִסְגֵּי לָךְ. וְכָל דִּלָךְ יִסְגֵּי: יד. וְיִרַם לִבָּךְ. וְתִתְנְשֵׁי יָת דַּחַלְתָּא דַּיְיָ אֱלָהָךְ. דְּאַפְּקָךְ. מֵאַרְעָא דְּמִצְרַיִם מִבֵּית עַבְדוּתָא: טו. דְּדַבְּרָךְ. בְּמַדְבְּרָא רַבָּא וּדְחִילָא. אֲתַר דְּחִיוָן קָלַן וְעַקְרַבִּין. וּבֵית צַהֲוֹנָא אֲתַר דְּלֵית מַיָּא. דְּאַפֵּיק לָךְ מַיָּא. מִטִּנָּרָא תַּקִּיפָא: טז. דְּאוֹכְלָךְ מַנָּא בְּמַדְבְּרָא. דְּלָא יְדַעוּ אֲבָהָתָךְ. בְּדִיל לְעַנָּיוּתָךְ. וּבְדִיל לְנַסָּיוּתָךְ. לְאוֹטָבָא לָךְ בְּסוֹפָךְ: יז. וְתֵימַר בְּלִבָּךְ. חֵילִי וְתְקוֹף יְדִי. קְנָא (י"נ קְנוֹ) לִי יָת נִכְסַיָּא הָאִלֵּין: יח. וְתִדְכַּר יָת יְיָ אֱלָהָךְ. אֲרֵי הוּא. יָהֵיב לָךְ. עֵיצָא לְמִקְנֵי נִכְסִין. בְּדִיל לְקַיָּמָא יָת קְיָמֵיהּ. דְּקַיֵּים לַאֲבָהָתָךְ כְּיוֹמָא הָדֵין: יט.

ת"א ורם לבבך. ברכות לב סוטה ד ס: המוליא לך. ברכות לח: המאכלך. יומא עד:

תפסיר הרס"ג

עלי' אלבלד אלג'יד אלד'י אעטאך: (יא) פאחד'ר אן תנסא אללה רבך. ללא תחפט' וצאיאה ואחכאמה ורסומה. אלד'י אנא אמרך בהא אליום: (יב) ובקרך וג'נמך יכת'ר. ופצ'ה וד'הב יכת'ר לך. וגמיע מאלך יכת'ר: (יג) פירפעך קלבך. ותנסא אללה רבך. אלד'י אכ'רג'ך. מן בלד מצר מן בית אלעבודיה: (יד) אלמסלכך פי אלבר אלכביר אלמכ'יף. חית' אלחיאת אלמחרקה ואלעקארב. ועטש חית' ליס מא. אלמכ'רג' לך אלמא. מן אלצואן אלצלד: (טו) אלמטעמך אלמן פי אלבר. מא לם יערפה אבאיך. ליעד'בך וימתחנך. ויעווצ'ך כ'ירא פי אכ'רתך: (טז) פלא תקול פי נפסך. אן קותי ועצ'ם קדרתי. אכתסבת לי הד'א אליסאר: (יז) בל אד'כר אללה רבך. פאנה אלמעטיך קווה תכתסב בהא אליסאר. לכי יאפי בעהדה. אלד'י קסם בה לאבאיך כיומנא הד'א: (יט) פאן נסית אללה רבך. ומצ'ית

נוה שלום

יק'א). (יז) ואמרת, פלא וכו', אל תאמר בלבבך. וזכרת, אבל תזכור

אבן עזרא

ועניות וכן ילד מסכן וחכם: (יג) ירבין. היו"ד תחת ה"א ואין זה דעת רבי משה הכהן הספרדי: (יד) ורם לבבך. ותשכח כי עבד היית בשפלות לב ותשכח העני והרעב והצמא שהיה לך במדבר ואף על פי כן השם כלכל אותך: (טו) במדבר. מושך עצמו ואחר עמו וכן הוא במדבר הגדול שהוא ארוך ורחב והנורא שהוא מדבר שרף: החלמיש. הצור התקיף: (יז) החיל הזה. הממון וכן ועזבו לאחרים חילם. והטעם יגיעם וכחם: (יח) וזכרת. הטעם אם עלה על לבבך לאמר כחי ועוצם

אבי עזר

אתם ממאורים דברי הרב היטב: (יג) (ירבין היו"ד תחת ה"א ואין זה דעת ר' משה הכהן הספרדי עכ"ל) כבר בטלה דעת מדקדקים ראשונים כי אין היו"ד מיסוד בסוף התיבה. ועיין בדברי הרב פ' שמות אם בת היא וגו' טעם נכון למה לא בא וי"ו או יו"ד בסוף התיבה: (יח) (וזכרת הטעם אם עלה על לבבך לאמור כחי ועוצם ידי זכור הנותן לך כח וכן רגל על לשוני כאשר שמעתי ממכחישי דת לאמר זאת היא הטבע שאלתי להם מי

רבינו בחיי

(יז) ואמרת בלבבך כחי ועוצם ידי. יאמר אולי יגבה לבך כשתראה שפע הטובה הבאה אליך ותאמר כי זה

בעל הטורים

(יב) ובתים. ד' במס', דין, ואידך ובתים מלאים כל טוב, ואמדו שדות וגזלו בתים ונשאו, ובתים מאין אדם. אם תשמור מלותיו תמלא בתים מלאים כל טוב ובתים טובים תבנה. אבל אם רם לבבך ותגזול שדות ובתים אז ובתים מאין אדם: (יג) ובקרך ולאנך ירבין וכסף וזהב. סמך כסף וזהב לצאן, לומר לך הרולה שיעשיר יעסוק בבהמה דקה. ומ"מ כתב ירבין חסר י' לומר שאם תרעה בשדות אחרים נכסיו מתמעטין: (טו) נחש שרף ועקרב ולמאון. בגימ' בכשדים בפרס במוקדון

מרפא לשון

והיא עבדא דבש. אלו אפשר היה לתר' זית שמן זית משחא בסמיכות לא היה מוסיף כל זה, ומפני שאין הסמיכות מתרגמת תרגם והוסיף ארעה דזיתהא עבדין משחא שפירושו זיתים שלה מוציאין שמן הרבה ומפני תוספת זה לא יתכן לתרגם עוד ודבש בלי תוספת מפני שמשמעותו שהזתים עושין שמן ודבש ולכך הוסיף והיא עבדא דבש כ'ומר והיא הארץ הנזכרת עושה הדבש וכמו שתרגם כף אחת, היא דדהב. יד) ורם לבבך, ויירם. ה"ג בל' עתיד כמו וירום לבבך. וכן ושכחת מתר' ותתנשי כמו ותשכח. יז) עשה לי את החיל הזה, קנא לי. כ"ה הגי' ברוב הנוסחאות

וטעמה פשוט כי כחי ועצם ידי הוא דבר אחד וכפלו הכתוב במלות שונות וכ"ה גם בל' התרגום חילי ותקוף ידי היינו חילי היינו תקוף ידי, ולכך צ"ל קנא לי בל' יחיד וכל' הכ' עשה ולא עשו, ואמנם אית דגרסי' קנו בל"ר. יח) הנתן לך כח לעשות חיל, יהיב בך עיצה למקני נכסין. כ"ה בנוסחי' דווקני, וכ"כ היא"ר ולא כגי' העולם יהיב לך, והטעם כי העצה חכמה דבקה בנפש ואינה דבר הניתן מיד ליד ולא תרגם כח כמשמעו חילא, כי לא בכח יגבר איש לעשות חיל ולקנות ממון כי אם בחכמת הלב ולא כיון הכ' באמרו כי הוא הנותן לך כח אלא על כח החכמה והעצה

חומת אנ"ך

מכה יכרת עשו שהוא נחש ות' סט"א שלו וזה רמז תחלוב נחושת: (יד) ורם לבבך ושכחת את ה' אלהיך. אפשר דיש מחלוקת באחרונים אי שכחה הוי אונס או לא. אבל כשהשכחה נמשכה מפשיעה אפילו למ"ד דשכחה הוי אונס מודה דחייב דקיי"ל תחילתו בפשיעה וסופו באונס חייב וז"ש ורם לבבך שפשעת בגאוה ומזה ושכחת את ה"א ובא לך מחמת פשיעת הגאוה

מסורת הקריאה

דין מפיק דקמץ הה"א מורה על נח נסתר: (יא) השמר. עין לעיל ו' י"ב: (יד) ורם. נמסר ל' בספרא, ר"ל לית בספר הזה מלת ורם בשיא הוי"ו. זולת דין. עין לעיל ב' יו"ד: (ט) נחש שרף. נמסר ו' מלין בטעמא. עין שמות למ"ד ל"ד: (טז) מן. המ"ם בקמץ: (יז) עשה לי. הטעם מלעיל בעי"ן והלמ"ד רפי: (יט) ועבדתם. נמסר

שָׁכֹחַ תִּשְׁכַּח אֶת־יְהוָה אֱלֹהֶיךָ
וְהָלַכְתָּ אַחֲרֵי אֱלֹהִים אֲחֵרִים
וַעֲבַדְתָּם וְהִשְׁתַּחֲוִיתָ לָהֶם הַעִדֹתִי
בָכֶם הַיּוֹם כִּי אָבֹד תֹּאבֵדוּן׃ כ כַּגּוֹיִם
אֲשֶׁר יְהוָה מַאֲבִיד מִפְּנֵיכֶם כֵּן
תֹּאבֵדוּן עֵקֶב לֹא תִשְׁמְעוּן בְּקוֹל
יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם׃ פ ט א שְׁמַע יִשְׂרָאֵל
אַתָּה עֹבֵר הַיּוֹם אֶת־הַיַּרְדֵּן לָבֹא
לָרֶשֶׁת גּוֹיִם גְּדֹלִים וַעֲצֻמִים מִמֶּךָּ
עָרִים גְּדֹלֹת וּבְצֻרֹת בַּשָּׁמָיִם׃ ב עַם־
גָּדוֹל וָרָם בְּנֵי עֲנָקִים אֲשֶׁר אַתָּה
יָדַעְתָּ וְאַתָּה שָׁמַעְתָּ מִי יִתְיַצֵּב לִפְנֵי
בְּנֵי עֲנָק׃ ג וְיָדַעְתָּ הַיּוֹם כִּי יְהוָה
אֱלֹהֶיךָ הוּא־הָעֹבֵר לְפָנֶיךָ אֵשׁ
אֹכְלָה הוּא יַשְׁמִידֵם וְהוּא יַכְנִיעֵם
לְפָנֶיךָ וְהוֹרַשְׁתָּם וְהַאֲבַדְתָּם מַהֵר
כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר יְהוָה לָךְ׃ שלישי ד אַל־
תֹּאמַר בִּלְבָבְךָ בַּהֲדֹף יְהוָה אֱלֹהֶיךָ
אֹתָם ׀ מִלְּפָנֶיךָ לֵאמֹר בְּצִדְקָתִי
הֱבִיאַנִי יְהוָה לָרֶשֶׁת אֶת־הָאָרֶץ

תרגום אונקלוס

ויהי. אִם אִתְנְשָׁאָא תִתְנְשֵׁי יָת דַּחְלְתָא דַיָי אֱלָהָךְ. וּתְהָךְ. בָּתַר טַעֲוַת עַמְמַיָא וְתִפְלְחִנּוּן וְתִסְגּוּד לְהוֹן. אַסְהֵידִית בְּכוֹן יוֹמָא דֵין. אֲרֵי מֵיבַד תֵּיבְדוּן: כ. כְּעַמְמַיָא. דַּיָי מוֹבִיד מִן קֳדָמֵיכוֹן. כֵּן תֵּיבְדוּן. חֲלָף דְּלָא קַבֵּילְתּוּן. בְּמֵימְרָא דַיָי אֱלָהֲכוֹן: א. שְׁמַע יִשְׂרָאֵל. אַתְּ עָבַר יוֹמָא דֵין יָת יַרְדְּנָא. לְמֵיעַל לְמֵירַת עַמְמִין. רַבְרְבִין וְתַקִּיפִין מִנָּךְ. קִרְוִין. רַבְרְבָן וּכְרִיכָן עַד צֵית שְׁמַיָא: ב. עַם רַב וְתַקִּיף בְּנֵי גִבָּרָא. דְּאַתְּ יְדַעְתָּא וְאַתְּ שְׁמַעְתָּא. מַן יָכוֹל לְמֵקָם. קֳדָם בְּנֵי גִבָּרָא: ג. וְתִדַּע יוֹמָא דֵין. אֲרֵי יָיָ אֱלָהָךְ. הוּא עָבַר קֳדָמָךְ מֵימְרֵיהּ אִישָׁא אָכְלָא. הוּא יְשֵׁיצֵינוּן. וְהוּא יְתַבְּרִנּוּן מִן קֳדָמָךְ. וּתְתָרֵיכִנּוּן וְתוֹבֵידִנּוּן. בִּפְרִיעַ. כְּמָא דְמַלֵּיל יְיָ לָךְ: ד. לָא תֵימַר בְּלִבָּךְ. בְּדִיתְבַר יְיָ אֱלָהָךְ יָתְהוֹן מִן קֳדָמָךְ לְמֵימַר. בְּזָכוּתִי אַעֲלַנִי יְיָ. לְמֵירַת יָת אַרְעָא

תפסיר הרס"ג

ועבדת מעבודאת אכ'ר. וסגדת להא. פקד ערפתכם מן אליום. אנכם סתבידון: (כ) כאלאמם. אלד'י אללה מבידהם מן בין ידיכם. כד'אך תבידון. אד' לם תקבלו. אמר אללה רבכם: (א) אעלם יא אסראיל. אנך גאיז פי הד'ה אלמרה אלארדן. לתדכ'ל ותחוז אממא. אכת'ר ואעצ'ם מנך. פי קרא כבירה חצינה תדאני אלסמא: (ב) קום כביר רפיע בני אלגבאברה. כמא עלמת וסמעת. מן ד'א יקום. בין ידי אלגבאברה: (ג) ואעלם מן אליום. אן אללה רבך. נורה גאיז בין ידיך כנאר אכאלה. הו ינפד'הם ויהזמהם בין ידיך. פתקרצ'הם ותבידהם סריעא. כמא ועדך אללה: (ד) ולא תקול פי נפסך. אד'א דפעהם אללה רבך מן בין ידיך. אד' בצלאחי אדכ'לני אללה. אחוז הד'א אלבלד. ובצ'לם אולאיך אלאמם. אללה

נוה שלום

וכו', וכן תיב"ע. (יט) העידותי, פקד ערפתכם מן אליום, הנה הודעתי אתכם מהיום, כלומר מתרה אני בכם מעתה.

חלק הדקדוק

[ג) כי ה', תיבת כי בתלשא שמאל, ר"ח]. בהדף ה', תיבת ה' בתלשא שמאל. אתם, תיבת אתם במארכה בכל התיגאן לא בשופר, ואין כאן פסיק, וכן הוא במחברת הערבי היפך

אבן עזרא

ידי זכור הנותן לך כח: (כ) עקב. שכר באחרית לטוב או לרע: (א) אתה עובר היום. בזמן הזה או טעמו חשוב כי אתה עובר היום: (ג) אש אוכלה.

רבינו בחיי

מצד המזל ואמרת בלבבך כחי כח מזל למעלה שתחשוב שיש מזל לישראל ועוצם ידי למטה עשה לי את החיל הזה: (יח) וזכרת את ה'. שממנו לבדו יגיע אליך כל הטוב כי הוא הנותן לך כח לעשות חיל, כלומר הוא מסר בידך כח המזלות שברא לעשות חיל למטה והוא השליטך עליהם ואין למזלות ממשלה ושלטון עליך וכמו שאמרו רז"ל אין מזל לישראל, וזהו שאמר למען הקים את בריתו אשר נשבע לאבותיך כי כן הבטיח לאברהם שיהיה כל זרעו למעלה מן המזלות והוא שדרשו רז"ל (בראשית טו) ויוצא אותו החוצה ויאמר הבט נא השמימה אין אומר הבט אלא מלמעלה למטה מלמד שהגביהו למעלה מן

בעל הטורים

ובעעיר: (כ) כגוים. ג', כגוים אשר ה' מאביד, אם לא כסים כגוים, ויקטירו שם כגוים. מדה כנגד מדה. בשביל ויקטירו שם כגוים ואמרו אם לא נהיה כגוים ע"כ כגוים אשר ה' מאביד מפניכם כן תאבדון. (ד) בהדוף. ד' במס', בצדקתי הביאני

רשב"ם

(ב) עקב לא תשמעון. זהו סיום*כל תחלת הפרשה. והיה עקב תשמעון תנחלו את הארץ ועקב לא תשמעון תאבדו ממנה: (ג) והאבדתם מהר. כל מלחמות שתלחמו בהם תנצחום במהירות בלא טורח סוללת ומצורות ימים רבים, ומ"מ לא תוכל כלותם מהר פן תרבה עליך חית השדה כי לא אניח לכם להלחם על כולה בפעם אחת*: (ד) אל תאמר בלבבך כשיהדוף ה' אלהיך אותם מלפניך. שני דברים גרמו לי לנחול

רש"י

(א) גדולים ועצומים ממך. אתה עצום פ והם עצומי' ממך: (ד) אל תאמר בלבבך. צדקתי ורשעת צ

שפתי חכמים

● דאל"כ מאי ממך בלרשת גוים גדולים ועצומים סגי: צ כ"ל דכריסא דקרא כתיב אל תאמר בלבבך וגו' בצדקתי הביאני

מרפא לשון

שהיא הכח העושה חיל ודאי, וכן בהיפך אמרו במרגניתא דר' מאיר מי שחוטא בעצה פרנסתו מתמעטת. ב) עם גדול ורם בני ענקים, בני גיבריא. ה"ג והיא"ר כ' בני גיברא וז"ט שכולם בני ענק א' היו וכן מתר' לעיל בפ' דברים (א כח) וגם בני ענקים ראינו שם בני גיברא וצ"ע למה נשתנה כאן לתרגמו בל' רבים ואולי שמפני הכפל כאן לא רצו לתרגם בני ענקים ובני ענק בפ' א' שוים וכמו ששינה המקרא מל' רבים לל"י כך שינה התר' ג"כ אמנם בקצת נ"י מצאתיה בל"י כדברי היא"ר והיא דיקא טפי. ג) והוא יכניעם לפניך, והוא יתברינון קדמך, אין בו מן כמ"ש היא"ר.

נחל קדומים

האבות ואמהות היה לך כל זה. רבינו אפרים ז"ל: ד (ח) בצדקתי הביאני ה' לרשת. הביאני ה' לארץ ישראל. הביאני המלך חדריו. הביאני אל בית היין. כך הוא במסרה ואפשר לומר בהקדים מ"ש הרשב"א דמ"ש מכאן מודעא רבא לאוריתא היינו קודם שבאו לארץ ישראל אבל אחר שבאו לארץ ישראל בטלה מודעא דכתיב ויתן להם ארצות גוים בעבור ישמרו וכו' וכל זה היינו אם א"י מתנה אבל אם היא ירושה המודעא במקומה אבל אם היא מתנה דינא דמלכותא דינא מפני שיכול לגרשם מארצו וכמ"ש הרב פרשת דרכים ע"ש באורך וארז"ל הביאני אל בית היין זה הר סיני אמור מעתה זה כונת המסרה הביאני אל בית היין זה הר סיני ואז היה מודעא אך על ידי מתנת הארץ פקעה מודעא ואל תאמר הביאני לרשת שהיא ירושה אבל האמת שהיא מתנה הביאני ה' לארץ ישראל והוא מטובו הגדול והיא מתנה וליכא מודעא דדינא דמלכותא דינא וזה

מסורת הקריאה

ד' קמצין. עין לעיל ד' י"ט. (א) ממך. הכ"ף בדגש: (ב) ורם. הוי"ו בקמץ. עין לעיל ב' יו"ד: (ג) והורשתם והאבדתם. תריהון בקמץ התי"ו כי הוא ציווי ליחיד על כינוי הרבים: (ד) אתם. במרכא הנקרא מאיילא כיון שיש פסיק אחריו. עפ"י המסרה עין שמות

רמב"ן

(יח) וזכרת את ה' אלהיך כי הוא הנותן לך כח לעשות חיל.

הַזֹּאת וּבְרִשְׁעַת הַגּוֹיִם הָאֵלֶּה יְהוָה
מוֹרִישָׁם מִפָּנֶיךָ׃ ה לֹא בְצִדְקָתְךָ
וּבְיֹשֶׁר לְבָבְךָ אַתָּה בָא לָרֶשֶׁת אֶת־
אַרְצָם כִּי בְּרִשְׁעַת ׀ הַגּוֹיִם הָאֵלֶּה
יְהוָה אֱלֹהֶיךָ מוֹרִישָׁם מִפָּנֶיךָ וּלְמַעַן
הָקִים אֶת־הַדָּבָר אֲשֶׁר נִשְׁבַּע יְהוָה
לַאֲבֹתֶיךָ לְאַבְרָהָם לְיִצְחָק וּלְיַעֲקֹב׃
ו וְיָדַעְתָּ כִּי לֹא בְצִדְקָתְךָ יְהוָה
אֱלֹהֶיךָ נֹתֵן לְךָ אֶת־הָאָרֶץ הַטּוֹבָה
הַזֹּאת לְרִשְׁתָּהּ כִּי עַם־קְשֵׁה־עֹרֶף
אָתָּה׃ ז זְכֹר אַל־תִּשְׁכַּח אֵת אֲשֶׁר־
הִקְצַפְתָּ אֶת־יְהוָה אֱלֹהֶיךָ בַּמִּדְבָּר
לְמִן־הַיּוֹם אֲשֶׁר־יָצָאתָ ׀ מֵאֶרֶץ
מִצְרַיִם עַד־בֹּאֲכֶם עַד־הַמָּקוֹם הַזֶּה
מַמְרִים הֱיִיתֶם עִם־יְהוָה׃ ח וּבְחֹרֵב
הִקְצַפְתֶּם אֶת־יְהוָה וַיִּתְאַנַּף יְהוָה
בָּכֶם לְהַשְׁמִיד אֶתְכֶם׃ ט בַּעֲלֹתִי
הָהָרָה לָקַחַת לוּחֹת הָאֲבָנִים לוּחֹת

תרגום אונקלוס

הָדָא . וּבְחוֹבֵי עַמְמַיָּא הָאִלֵּין . יְיָ מְתָרֵיךְ לְהוֹן מִן קֳדָמָךְ : ה. לָא בְזָכוּתָךְ . וּבְקַשִׁיטוּת לִבָּךְ . אַתְּ עָלֵיל לְמֵירַת יָת אַרְעֲהוֹן . אֲרֵי . בְּחוֹבֵי עַמְמַיָּא הָאִלֵּין . יְיָ אֱלָהָךְ מְתָרֵיךְ לְהוֹן מִן קֳדָמָךְ . וּבְדִיל לְקַיָּמָא יָת פִּתְגָמָא . דְּקַיֵּים יְיָ לַאֲבָהָתָךְ . לְאַבְרָהָם לְיִצְחָק וּלְיַעֲקֹב : ו. וְתִדַּע . אֲרֵי . לָא בְזָכוּתָךְ יְיָ אֱלָהָךְ . יָהֵיב לָךְ . יָת אַרְעָא טָבְתָא . הָדָא לְמֵירְתַהּ . אֲרֵי עַם קְשֵׁי קְדָל אַתְּ : ז. הֱוֵי דְכִיר לָא תִתְנְשֵׁי . יָת דְּאַרְגֵּיזְתָּא . קֳדָם יְיָ אֱלָהָךְ בְּמַדְבְּרָא . לְמִן יוֹמָא . דִּנְפַקְתָּא מֵאַרְעָא דְמִצְרַיִם . עַד מֵיתֵיכוֹן עַד אַתְרָא הָדֵין . מְסָרְבִין הֲוֵיתוֹן קֳדָם יְיָ : ח. וּבְחוֹרֵב אַרְגֵּיזְתּוּן קֳדָם יְיָ . וּתְקֵיף רוּגְזָא דַיְיָ . בְּכוֹן לְשֵׁיצָאָה יָתְכוֹן : ט. בְּמִסְקִי לְטוּרָא . לְמִסַּב לוּחֵי אַבְנַיָּא לוּחֵי קְיָמָא .

תפסיר הרס"ג

קארצ'הם מן בין ידיך: (ה) בל ליס בצלאחך. וצחה' קלבך פקט. אנת צאיר לתחוז בלדהם. לכן מע צ'לם אולאיך אלאמם. אללה רבך קארצ'הם מן בין ידיך. ולכי יאפי באלקול. אלד'י קאלה לאבאיך. אברהים ויצחק ויעקוב: (ו) פתיקן. אנה ליס בצלאחך אללה רבך. מעטיך הד'א אלבלד אלגייד לתחוזה. אד' אנת שעב צעב אלרקאב: (ז) פאד'כר ולא תנסא. מא אסכ'טת אללה רבך פי אלבר. וד'אלך מן יום כ'רגת מן מצר. ואלי' אן גיתם אלי' הד'א אלמוצ'ע. לם תזאלו מכ'אלפין ללה: (ח) ופי חריב אסכ'טתם אללה. פג'צ'ב אללה עליכם. וכאד אן ינפד'כם. (ט) חין צעדת אלגבל. לאכ'ד' לוחי אלגוהר

נוה שלום

(ה) וביושר לבבך, וצחה' קלבך פקט, לא בגרמת צדקתך ויושר לבבך בלבד אתה בא וכו', אלא לסיבת רשעת הגוים האלה ה' מורישם, ולהיותך יורשם לא זולתך, הוא למען הקים את הדבר וכו'. (ו) וידעת, פתיקן, ובכן תדע באמת כי וכו'. עם, שעב, בפתח אלשין, קשה, צעב בפתח אלצאד. (ח) להשמיד, וכאד אן ינפד'כם, וכן לקמן כ תרגם להשמידו וכאד אן

חלק הדקדוק

הדפוסים: ט) לקחת, בתאג מהריב"ש בטרס לא באזלא. ואשב בהר, בפסיק

אבן עזרא

במהירות על כן אמר מהר: (ז) במדבר. אחר שנסעו מחורב: למ"ד למן היום.

רבינו בחיי

המזלות ואמר לו כה יהיה זרעך. ולפי זה יהיה ענין הפרשה מדבר בכלל ישראל אע"פ שבא הלשון בל' יחיד כי כן מנהג הכתובים וכן התחילה הפרשה בלשון יחיד ולשון רבים כל המצוה אשר אנכי מצוך היום תשמרון לעשות. ואם נאמר שהוא מדבר בפרט לכל אחד ואחד מישראל הן לשעה הן לדורות הבאים ולזה בא הלשון בלשון יחיד ויהיה באור הכ' ואמרת בלבבך כי העושר נגזר מן השמים לכל יחיד ויחיד מישראל שהרי כשאמרו אין מזל לישראל על הכלל אמרו אבל הפרט לכל יחיד ויחיד יש מזל וכן אמרו בני חיי ומזוני לאו בזכותא תליא מילתא אלא במזלא תליא מילתא. כחי כח מזל שבגלגל, ועוצם ידי למטה שאני נושא ונותן

בעל הטורים

ס', במסורת אלהים הביאני אל ארץ ישראל, הביאני אל בית היין, הביאני המלך חדריו. וזהו שדרשו חז"ל שראתה שפחה על הים מה שלא ראה יחזקאל. וזהו במסורת אלהים הביאני שכלם היו נביאים וזכו למראה. וכן במתן תורה הביאני אל בית היין, פי' לפני הר סיני ונתן לנו התורה שנדרשת בשבעים פנים. הביאני חדריו והראני סתרים וסתרי סתמים: (ז) את אשר הקצפת

רשב"ם

הארץ הזאת אלו האומות נתחייבו* להתגרש ברשעם מן הארץ. ומה שאני זוכה בה יותר מאומה אחרת בצדקתי הביאני ה' יותר משאר אומות הואיל כי ברשעת הגוים האלה מורישם: (ח) לא בצדקתך וביושר לבבך. שהרי זכור אל תשכח את אשר הקצפת וגו' אפס אחד משני דברים אמת כי ברשעתם הפסידו

שפתי חכמים

וברשעת הגוים וגו' דמשמע דלא לצדקתם ולא רשעת הגוים גרמו לרשת ואח"כ כתיב לא בצדקתך כי אם ברשעת הגוים האלה וגו' לכך פי' דה"פ רישא של קרא אל תאמר בלבבך לצדקתי ורשעת הגוים גרמו ר"ל דהכניסה גרמו אלא רשעת הגוים לבד גרמה להתגרש ונשאר המקום הפקר לכל וכל הקודם זכה בו

רש"י

הגוים גרמו: (ה) לא בצדקתך וגו' אתה בא לרשת וגו' כי ברשעת הגוים. הרי כי משמש בלשון אלא:

דעת זקנים מבעלי התוספות

(ט) לוחת אבנים. כל מי שאינו עושה לחייו כאבן הזה לעסוק בתורה אינו זוכה לדברי תורה. ד"א אבנים שרובן של מיתות שאמורות בתורה הן בסקילת אבנים. ד"א בזכות יעקב שנאמר משם רועה אבן ישראל. ד"א בזכות בית המקדש שנא' הנני יסד בציון אבן. ר' שמעון אומר בזכותו של מלך המשיח שנאמר בו חזה הוית עד די אתגזרת אבן די לא בידין:

מרפא לשון

ח) ויתאנף ה' בכם, ותקיף רגזא דה' בכון. וכתב היא"ר ז"ל שיש עליו מסורת מטעין ביה התאנף בי דואתחנן הוה רגז וכן ובאהרן התאנף וכן גם בי התאנף ה' הוה רגז. ט) אשר כרת ה' עמכם, דגזר ה' עמכון. ובנ"י מצאתי שהגיהו דגזר ה' עליכון, ונפלאת

מסורת הקריאה

למ"ד ט"ז: מלפניך. הנגינה בנו"ן: (ו) אלהיך. הנגינה בה"א: (יב) ויאמר ה'. נמסר ה' בטעם בספרא. עין לעיל א' מ"ב: סרו. מלעיל: (יד) ורב. נמסר ה' קמצין. ר"ל שהוי"ו והרי"ש בקמץ.

רמב"ן

וידוע כי ישראל גבורים ואנשי חיל למלחמה כי נמשלו לאריות ולזאב יטרף ומלכי כנען במלחמה נצחו אותם על כן אמר אם תחשוב כחי ועוצם ידי עשה לי את החיל הזה תזכר השם שהוציא אותך ממצרים ולא היה לך שם כח ועוצם יד כלל ותזכור עוד כי במדבר אשר אין לאל ידך לחיות שם עשה לך כל צרכך אם כן גם החיל הזה אשר עשית בכחך השם הוא שנתן לך הכח כאשר עשית אותו ואם תשכח את השם יכלה כחך ושארך ותאבד כאשר אבדו הם כי כל עוזבי ה' יכלו וחזר להביא עוד ראיה אחרת שלא תחשוב כחי ועוצם ידי וגו' ואמר שמע ישראל דבר אמת מפי

כי הגוים האלה הם גדולים ועצומים ממך ואיך תנצחם במלחמה ועוד יש להם ערים גדולות ובצורות לרום השמים ואיך תכבוש אותם ועוד ששם עם גדול ורם בני ענקים שאתה ידעת מן המרגלים שראו אותם ואתה שמעת מימים הראשונים שלא יתיצב אדם לפניהם וכשיתברר לך כל זה יש לך לדעת ולהאמין מן היום הזה כי לא תוכל לעבור עליהם כלל עד שתדע בלבבך כי ה' העובר לפניך. הוא אש אוכלה והוא ישמידם ויכניעם לא כח ועוצם יד שנתן לך אבל יד ה' עשתה זאת בתקיפין שבהם וזה רמז למה שיהיה וה' השליך עליהם אבנים גדולות מן השמים

הַבְּרִית אֲשֶׁר־כָּרַת יְהוָה עִמָּכֶם
וָאֵשֵׁב בָּהָר אַרְבָּעִים יוֹם וְאַרְבָּעִים
לַיְלָה לֶחֶם לֹא אָכַלְתִּי וּמַיִם לֹא
שָׁתִיתִי׃ י וַיִּתֵּן יְהוָה אֵלַי אֶת־שְׁנֵי
לוּחֹת הָאֲבָנִים כְּתֻבִים בְּאֶצְבַּע
אֱלֹהִים וַעֲלֵיהֶם כְּכָל־הַדְּבָרִים אֲשֶׁר
דִּבֶּר יְהוָה עִמָּכֶם בָּהָר מִתּוֹךְ הָאֵשׁ
בְּיוֹם הַקָּהָל׃ יא *וַיְהִי מִקֵּץ אַרְבָּעִים
יוֹם וְאַרְבָּעִים לַיְלָה נָתַן יְהוָה אֵלַי
אֶת־שְׁנֵי לֻחֹת הָאֲבָנִים לֻחוֹת
הַבְּרִית׃ יב וַיֹּאמֶר יְהוָה אֵלַי קוּם רֵד
מַהֵר מִזֶּה כִּי שִׁחֵת עַמְּךָ אֲשֶׁר
הוֹצֵאתָ מִמִּצְרָיִם סָרוּ מַהֵר מִן־
הַדֶּרֶךְ אֲשֶׁר צִוִּיתִם עָשׂוּ לָהֶם
מַסֵּכָה׃ יג וַיֹּאמֶר יְהוָה אֵלַי לֵאמֹר
רָאִיתִי אֶת־הָעָם הַזֶּה וְהִנֵּה עַם־
קְשֵׁה־עֹרֶף הוּא׃ יד הֶרֶף מִמֶּנִּי
וְאַשְׁמִידֵם וְאֶמְחֶה אֶת־שְׁמָם
מִתַּחַת הַשָּׁמַיִם וְאֶעֱשֶׂה אוֹתְךָ לְגוֹי־

* רביעי

תרגום אונקלוס

דגזר יי עמכון . ויתיבית בטורא . ארבעין יממין וארבעין לילון . לחמא לא אכלית . ומיא לא שתיתי : י. ויהב יי לי . ית תרין לוחי אבניא . כתיבין באצבעא דיי . ועליהון . ככל פתגמיא . דמליל יי עמכון בטורא . מגו אישתא ביומא דקהלא : יא. נהוה . מסוף ארבעין יממין . וארבעין לילון . יהב יי לי . ית תרין . לוחי אבניא לוחי קימא : יב. נאמר יי לי . קום חות בפריע מכא . ארי חביל עמך . דאפיקתא ממצרים . סטו בפריע . מן אורחא דפקידתנון . עבדו להון מתכא : יג. נאמר יי לי למימר . גלי קדמי עמא הדין . והא עם קשי קדל הוא : יד. אנח בעותך מן קדמי ואשיצינון . ואמחי ית שומהון . מתחות שמיא . ואעביד יתך . לעם תקיף

ת״א ואשב בהר. מגילה כא : ועליהם. שם יט : הרף. ברכות לב :

תפסיר הרס״ג

לוחי אלשהאדה . אלד׳י עהדהא אללה מעכם. פאקמת פיה. ארבעין יומא וארבעין לילה . לם אכל טעאמא. ולם אשרב מאא : (י) אלי׳ אן דפע אללה אליי לוחי אלגוהר. אלמכתובין בקדרה׳ אללה. ועליהמא מת׳ל גמיע אלכלמאת. אלד׳י כלמכם אללה בהא פי אלגבל. מן וסט אלנאר פי יום אלגוק : (יא) וכאן ד׳אלך בעד ארבעין יומא וארבעין לילה. דפעהמא אליי , (יב) פקאל אללה לי. קום אנחדר סריעא מן ההנא. לאן קומך קד אפסד. אלד׳י אכ׳רגתהם מן מצר. זאלו סריעא. ען אלטריק אלד׳י אמרתהם. וצנעו להם מסבוכא : (יג) ת׳ם קאל לי. עלמת הולאי אלקום . אנהם צעאב אלרקאב : (יד)ואן כפאת ען אלתשפע פיהם. אנפד׳תהם. ומחית אסמאיהם מן תחת אלסמא. וגעלת מנך אמה.

נוה שלום

ינפד׳ה, קרוב היה להשמיד. (יא) מקץ ארבעים שנה, בעד וכו׳, לאחר ששלמו ארבעים וכו׳. (יד) הרף ממני,

חלק הדקדוק

בכל התיגאן וכ״ה בפסיקתא : יב) סרו

אבן עזרא

נוסף וכן רבים : (י) באצבע. מפורש : (יא) מקץ. סוף או תחלת ארבעים והנה הראה כי ביום שנתנו הלוחות

רבינו בחיי

ומתעסק עשה לי את החיל הזה כי בצרוף שתים אלה יהיה העושר, אל תדמה בנפשך לומר כן אלא וזכרת את ה׳ אלהיך כי הוא הנותן לך כח לעשות חיל כי אותו הכח העליון שיש לך הוא נתנו לך ובו אתה עושה חיל למטה כי אלמלא כחו יתעלה לא היה בכח המזל ממש כי הוא עליון על כל הכחות כלן. וזהו שאמר שלמה ע״ה (משלי כב) עשיר ורש נפגשו עושה כלם ה׳. באר לך כי העושר והריש מקרה ופגישה בסבת חזרת הגלגל ואין העושר לעשיר בשכלו ועוצם ידו גם אין העוני לעני בחסרון שכלו כדי שלא תאמר אם כן שהעושר והריש מקרה ופגישה הנה הכל גזרת הכחות עליונים ואין בזה גזרת השם כלל לא בשרו של עשיר ולא בעניו של עני אם כן הענין נמסר לכחות ולמקרים לכך אמר עושה כלם ה׳.

בעל הטורים

סקלפה . ס״ה כפולה . לומר קלף אחר קלף : (ט) ואשב בהר . בגימ׳ בתלמודו : (י) ועליהם ככל הדברים . בגימ׳ זה תלמיד : (יב) הוצאת ממצרים . פי׳ מהעיר לועז . ובכ״מ שאומר מארץ מצרים

רשב״ם

נחלתם ומה שאתה זוכה בה לא בצדקתך אלא למען

רש״י

(ט) ואשב בהר . (מגילה כא) אין ישיבה אלא לשון עכבה : (יא) לחת . לחת כתיב שתיהם שוות :

שפתי חכמים

ואתם הקודמים זכיתם בו ומ״ם מאהבת ה׳ אתכם ומשמרו את השבועה ולא תפול אהבת ה׳ אלא על שומרי מצותיו ככל פירש הרמב״ן שהם מדבר עם ישראל בכללן וכאן מוכיח הדור שהיו ממרים את ה׳ : ק פי׳ ישיבה האמור פה אינו אלא ל׳ עכבה דפל״כ

דעת זקנים מבעלי התוספות

(יא) שני לחת. כנגד חתן וכלה . וכנגד שני שושבינין , וכנגד שמים וארץ, וכנגד שתי תורות תורה שבכתב ותורה שבעל פה, וכנגד שני עולמות העוה״ז והעוה״ב . ואמר רבי חנינא לחת כתיב חסר ללמדך שהיו שתיהן שוות :

נחל קדומים

שאמר הביאני המלך חדריו ודינא דמלכותא דינא ודוק : יד (ט) הרף ממני ואשמידם ואמחה את שמם מתחת השמים. פי׳ לא אמחה שמם למעלה אלא מתחת השמים לבד ושרשם אניח למעלה ואחזור ואוציאם ממך וזהו ואעשה אותך לגוי גדול עצום ורב ממנו מאותו השרש עצמו שהנחתי למעלה נמצא שאין הפרש אלא שיצאו על ידך לבד. רבינו האר״י זצ״ל :

רמב״ן

וכן אמר שם ולא היה כיום ההוא לפניו ואחריו כי ה׳ נלחם לישראל והערים הבצורות שהזכיר כאן רמז לחומת יריחו שנפלה לפני הארון וזהו שאמר דוד כי לא בחרבם יירשו ארץ וזרועם לא הושיעה למו כי ימינך וזרועך ואור פניך כי רציתם ימין השם וזרועו בתקיפים ואור פניו שרצם בהרוגי המלחמה שנתם להם כח עליהם וזהו שאמר הכתוב עוד ואנכי השמדתי את האמורי מפניכם אשר כגובה ארזים גבהו וחסון הוא כאלונים ואשמיד פריו ממעל ושרשיו מתחת ייחד האמורי שהיה עצום בהם והשם הוא המשמיד אותו :

(ח) ובחורב הקצפתם את ה׳. קודם שיפתח להם בביאור התורה כלל הוכיח אותם בעונות אשר גרמו להם ולא נמחלו והזכיר להם ענין המרגלים ומי מריבה ואחר כן ביאר עשרת הדברות ופרשת יחוד השם והזהירם בענין ע״ג אזהרות רבות והזהיר במצות בכללם ויאמר שהן כלם טובות ובעבורם תבא להן כל הטובה ועתה בא להתחיל בפרטי המצוה וקודם שיזכיר אחת מהן בפרט יחזור להוכיח אותם ולפקוד עליהם את כל עונותיהם שעשו מעת שקבלו התורה והלאה כי התלונות שעשו קודם מתן תורה שהמרו על ים בים סוף וילונו במרה ובאלוש לא יזכירם להם כי מעת

עָצוּם וָרָב מִמֶּנּוּ׃ טו וָאֵפֶן וָאֵרֵד מִן־
הָהָר וְהָהָר בֹּעֵר בָּאֵשׁ וּשְׁנֵי לוּחֹת
הַבְּרִית עַל שְׁתֵּי יָדָי׃ טז וָאֵרֶא וְהִנֵּה
חֲטָאתֶם לַיהוָה אֱלֹהֵיכֶם עֲשִׂיתֶם
לָכֶם עֵגֶל מַסֵּכָה סַרְתֶּם מַהֵר מִן־
הַדֶּרֶךְ אֲשֶׁר־צִוָּה יְהוָה אֶתְכֶם׃
יז וָאֶתְפֹּשׂ בִּשְׁנֵי הַלֻּחֹת וָאַשְׁלִכֵם
מֵעַל שְׁתֵּי יָדָי וָאֲשַׁבְּרֵם לְעֵינֵיכֶם׃
יח וָאֶתְנַפַּל לִפְנֵי יְהוָה כָּרִאשֹׁנָה
אַרְבָּעִים יוֹם וְאַרְבָּעִים לַיְלָה לֶחֶם
לֹא אָכַלְתִּי וּמַיִם לֹא שָׁתִיתִי עַל
כָּל־חַטַּאתְכֶם אֲשֶׁר חֲטָאתֶם

ת"א ואתפש. נדרים לח: ואשברם. פסחים פ: לחם לא אכלתי. יומא עו:

תרגום אונקלוס

וְסַגִּי מִנְּהוֹן׃ טו. וְאִתְפְּנֵיתִי וּנְחָתִית מִן טוּרָא. וְטוּרָא בָּעֵר בְּאִישָׁתָא. וּתְרֵין לוּחֵי קְיָמָא. עַל תַּרְתֵּין יְדָי׃ טז. וַחֲזֵית וְהָא חַבְתּוּן קֳדָם יְיָ אֱלָהֲכוֹן. עֲבַדְתּוּן לְכוֹן. עֵגֶל מַתְּכָא. סְטֵיתוּן בִּפְרִיעַ. מִן אוֹרְחָא דְּפַקֵּיד יְיָ יָתְכוֹן׃ יז. וַאֲחַדִית בִּתְרֵין לוּחַיָּא. וּרְמֵיתִנּוּן. מֵעַל תַּרְתֵּין יְדָי. וְתַבַּרְתִּנּוּן לְעֵינֵיכוֹן׃ יח. וְאִשְׁתַּטַּחִית קֳדָם יְיָ כַּד בְּקַדְמֵיתָא. אַרְבְּעִין יְמָמִין וְאַרְבְּעִין לֵילְוָן. לַחְמָא לָא אֲכַלִית. וּמַיָּא לָא שְׁתֵיתִי. עַל כָּל חוֹבַתְכוֹן דְּחַבְתּוּן. לְמֶעְבַּד

תפסיר הרס"ג

אכת'ר ואעצ'ם מנהם: (טו) פולית ונזלת מן אלגבל. והו משתעל באלנאר. ולוחי אלשהאדה עלי ידיי: (טז) פנצ'רת ואד'א בכם קד אכ'טאתם ללה רבכם. ואתכ'ד'תם עגלא מסבוכא. וזלתם סריעא. ען אלטריק אלד'י אמרכם: (יז) וצ'בטת אללוחין. וטרחתהמא ען ידיי. וכסרתהמא בחצ'רתכם: (יח) פשפעת בין ידי אללה כאלמרה אלאולא. ארבעין יום וארבעין לילה. לם אכל טעאמא. ולם אשרב מאא. בסבב כ'טייתכם

חלק הדקדוק

מהר, הטעם בסמך והיא מלעיל טז) וארא, בדפוסים ברביע ובתיגאן ישנות באזלא וברובן רביע כדפוסים:

אבן עזרא

למשה נעשה העגל: (יח) ואתנפל. זהו שאמר ועתה אעלה אל ה': טעם

רבינו בחיי

לבאר כי הכל בגזרת עליון עליהם יבא העושר והעוני הרעות והטוב: (יז) ואתפוש בשני הלחות ואשליכם מעל שתי ידי. כתב הרמב"ן לפרש שירמוז לטובה שעשה עמהם כי סכן בנפשו לשבר לוחות האלהים לטובתם כמו שארז"ל מוטב שתדון כפנויה ולא כאשת איש:

(יח) ואתנפל לפני ה' כראשונה ארבעים יום. טעם ואתנפל שהיה נופל לפניו ארצה כי בכאן הוציאו רז"ל תכסיס התפלה שתקנו לנו בשלשה ענינים, והם ישיבה עמידה נפילה שכן מצאנום שלשתן בתפלתו של משה בהר סיני, ישיבה הוא שכתוב ואשב בהר וגו'. עמידה הוא שכתוב ואנכי עמדתי בהר. נפילה הוא שכתוב ואתנפל לפני ה'. ובמדרש תהלים בפסוק (תהלים צ) תפלה למשה רבי ברכיה אומר לא הניח משה זוית ברקיע שלא התפלל עליו שנאמר ואתנפל לפני ה': וע"ד הקבלה ואתנפל לפני ה', שתי תפלות היו יאמר כי התפלל לשם המיוחד ארבעים יום וארבעים לילה ולא הזכיר התפלה מה היתה, והלשון שיזכיר על כל חטאתכם אשר חטאתם לעשות הרע בעיני ה' להכעיסו יבאר כי מה שעשו העגל וקצצו בו הכעיסו בזה לשם המיוחד, וכשיאמר בסמוך ואתפלל אל ה' ואומר אדני אלהים אל תשחת

רשב"ם

הקים את השבועה וגו': (יז) ואשברם, כי לא עצרתי

בעל הטורים

מלכים פי' מכל סכנך: (יז) ואשלכם. חסר י', שפרחו י'

שפתי חכמים

דאל"כ קשה דהא כתיב ואנכי עמדתי בהר: ר ר"ל אל תאמר באותה עלייה עלה לקבל לוחות אחרונות וירד ביוה"כ דהא כתיב בסמוך בעת ההיא אמר ה' אלי פסל לך ופרש"י לסוף ארבעים נתרצה לי דהיינו אותן ארבעים הכתובים כאן משמע שעדיין לא עלה לקבל לוחות אחרונות, לכך מפרש דאותן ארבעים היינו ארבעים אמצעיים שעלה להתפלל שנאמר ועתה אעלה וגו': ש עיין לעיל בפ' כי תשא מה שכתבתי באריכות ושם מפורש: ת אבל הרצוי של ר"ח אלול לא היה אלא לנתינת הלוחות אבל לא לענין חטא העגל. והא דקאמר בתר הכי ומנין שנתינת הלוחות היה ברצון ולא על צד ההכרח מפני שכבר קבלו עליהם עול תורה והמצות ונכנסו בברית ואי אפשר להם בלא תורה ומצות כו', הרא"ם. ובעל החזקוני תירץ שמה שפרש"י שאמר לו למשה סלחתי כדבריך אינו הכתוב שכתוב בפרשת שלח לך על המרגלים אלא הוא לשונו של רש"י דהא תיכף ליציאת מצרים בי"ז בתמוז נעשה העגל ושלוח המרגלים לא היה אלא עד כ"ט בסיון של שנה שניה עכ"ל. וכן נראה שהוא מדברי רש"י דהא בפרשת כי תשא לא נקט רש"י הקרא דסלחתי כדבריך דכתב שם נתרצה הקב"ה לישראל בשמחה ובלב שלם ואמר לו סלחתי ומסר לו כו': א מפני שהוכל לומר שפסל לך היה בר"ח לפי שישראל כבר קבלו עליהם עול תורה ונתגיירו וא"א לחזור בהם אבל ביו"ה נתרצה ברצון גמור וע"ש אמור מעתה אמצעיים כו'

רש"י

(יח) ואתנפל לפני ה' כראשונה ארבעים יום. שנאמר (שמות לב) ועתה אעלה אל ה' אולי אכפרה באותה עלייה נתעכבתי ארבעים יום ר נמצאו כלים בכ"ט באב. שהוא עלה בשמונה עשר בתמוז ש בו ביום נתרצה הקדוש ברוך הוא לישראל וא"ל למשה (שם לד) פסל לך שני לוחות עשה עוד מ' יום נמצאו כלים ביוה"כ בו ביום נתרצה הקב"ה לישראל בשמחה וא"ל למשה (במדבר יד) סלחתי כדבריך לכך הוקבע למחילה ולסליחה ומנין שנתרצה ברצון שלם ת שנאמר בארבעים של לוחות אחרונות (דברים י) ואנכי עמדתי בהר כימים הראשונים מה הראשונים א ברצון אף אחרונים ברצון אמור מעתה אמצעיים היו

דעת זקנים מבעלי התוספות

(טז) וארא והנה חטאתם. מה ראה, ראה שפרח הכתב מעליהם ולכך ואתפש בשני הלוחות ואשברם לעיניכם. משל לסרדיוט שהיה מהלך בדרך וחותם המלך בידו ובא ליכנס למדינה עבר בתוך הנהר ונפל החותם במים ונמחק הכתב מה עשה קרע הנייר ושבר החותם. כך משה כשהיה יורד מן ההר והלוחות בידו פרח הכתב מעליהם ושברם. ד"א וארא ראה העגל שעשו ושברן. משל למלך שקדש אשה ואמר לה לאחר זמן אני שולח כתובתך ביד השושבין עד שהשושבין בא והכתובה בידו מצאה שקלקלה וזינתה ראה השושבין הקלקול וקרע הכתובה אמר מוטב שתדון כפנויה ולא כאשת איש. כך הקב"ה קידש את ישראל במתן תורה ואמר לשלוח הלוחות שהן הכתובה תוך ארבעים יום ע"י משה שושבין בא משה והכתובה בידו וראה שקלקלו בעגל ושבר הכתובה: (יז) ואשליכם מעל שתי ידי. זש"ה עת להשליך אבנים זה לוחות הראשונים. ועת כנוס אבנים זה לוחות אחרונות: (יח) ואתנפל לפני ה' כראשונה. כמו שעשיתי בארבעים יום הראשונים שהתנפלתי לפני הקב"ה על שאמר הרף ממני ואשמידם עד שהתנה עמהם שלא ישמידם שנאמר וינחם ה' על הרעה אבל לא מחל העון ועכשיו התנפלתי על מחילת העון כי יגרתי מפני האף והחמה ושמע ה' אלי גם בפעם ההיא למחול

מרפא לשון

היא בעיני וקרוב להיות שהיא טעות. חי) ואתנפל לפני ה' כראשונה. כדבקדמיתא. ה"ג ילא כנ"א כקדמיתא, שאין הכוונה שהתפלל כתפלה הראשונה אלא שישב להתפלל זמו בזמן שישב לחתפלל תפלה א' שהוא מ' יום ומ' לילה ולכן צריך לחיות תר' כראשונה

רמב"ן

שקבלו התורה היו יותר חייבים לשמוע בקול השם אשר כרת עמם ברית ולפיכך פתח כאן ובחורב הקצפתם והזכיר להם מעשה העגל וכבר פירשתיו:

(טו) ואפן וארד מן ההר. כבר פירשתי במקומו כי קודם שירד מן ההר התפלל עליהם ובתפלתו נאמר וינחם ה' על הרעה אבל לא הזכיר זה עתה מפני שהוא רוצה להסדיר להם הטורח הגדול והעמל שטרח עליהם כי הביאו אותו לשבור הלוחות ולהתנפל עליהם ארבעים יום וארבעים לילה ולהתפלל גם על אהרן כי התאנף השם עליו מאד ואחרי כן יזכיר התפלה הראשונה שחלה את פני ה' אלהיו טרם רדתו שלא ישמידם:

וטעם (יז) ואתפש בשני הלוחות. גם זה מן התוכחות יאמר היה עונכם גדול מנשוא עד כי בראותי אתכם משחקים לפני העגל לא יכלתי להתאפק ושברתי הלוחות והוצרך להזכיר זה בעבור שירצה להודיעם ענין הלוחות השניות כאשר יפרש ויתכן שירמוז עוד לטובה שעשה עמהם כי סכן בנפשו לשבור לוחות האלהים לטובתם כאשר אמרו רבותינו מוטב תדון בפנויה ולא באשת איש:

(יט) כי יגורתי מפני האף. יאמר כי מפני האף והחמה אשר קצף השם מתחלה עליכם להשמיד אתכם יגורתי גם עתה כי עדיין יש עליכם להשמיד אתכם מן הקצף הגדול ההוא אף על פי שכבר נחם השם על הרעה אשר דבר לעשות לעמו על כן חזרתי והתנפלתי עליכם ארבעים יום וארבעים לילה עד ששמע

תרגום אונקלוס

דְבִישׁ . קֳדָם יְיָ לְאַרְגָּזָא קֳדָמוֹהִי : יט. אֲרֵי דְחֵילִית . מִן קֳדָם רוּגְזָא וְחֵמְתָּא . דִּרְגֵז יְיָ . עֲלֵיכוֹן לְשֵׁיצָאָה יָתְכוֹן . וְקַבֵּיל יְיָ צְלוֹתִי . אַף בְּזִמְנָא הַהוּא : כ. וְעַל אַהֲרֹן . הֲוָה רְגַז מִן קֳדָם יְיָ לַחֲדָא לְשֵׁיצָיוּתֵיהּ . וְצַלֵּיתִי . אַף עַל אַהֲרֹן בְּעִדָּנָא הַהוּא : כא. וְיָת חוֹבַתְכוֹן דַּעֲבַדְתּוּן יָת עֶגְלָא . נְסֵיבִית וְאוֹקֵידִית יָתֵיהּ בְּנוּרָא . וְשָׁפִית יָתֵיהּ בְּשׁוֹפִינָא יָאוּת . עַד דַּהֲוָה דְּקִיק לְעַפְרָא . וּרְמֵית יָת עַפְרֵיהּ . לְנַחְלָא דְּנָחֵית מִן טוּרָא : כב. וּבִדְלֵיקְתָא וּבְנִסֵּיתָא . וּבְקִבְרֵי דְמַשְׁאֲלֵי . מַרְגְּזִין הֲוֵיתוֹן קֳדָם יְיָ : כג. וְכַד שְׁלַח יְיָ יָתְכוֹן . מֵרְקַם גֵּיאָה לְמֵימַר . סַקוּ וְאַחְסִינוּ יָת אַרְעָא . דִּיהָבִית לְכוֹן , וְסָרֵיבְתּוּן . עַל גְּזֵרַת מֵימְרָא

ת״א כי יגרתי . נדרים לב בתרא ע : ואת . ע״ז מג נא :

דברים ט עקב

לַעֲשׂוֹת הָרַע בְּעֵינֵי יְהוָה לְהַכְעִיסוֹ׃
יט כִּי יָגֹרְתִּי מִפְּנֵי הָאַף וְהַחֵמָה אֲשֶׁר
קָצַף יְהוָה עֲלֵיכֶם לְהַשְׁמִיד אֶתְכֶם
וַיִּשְׁמַע יְהוָה אֵלַי גַּם בַּפַּעַם הַהִוא׃
כ וּבְאַהֲרֹן הִתְאַנַּף יְהוָה מְאֹד
לְהַשְׁמִידוֹ וָאֶתְפַּלֵּל גַּם־בְּעַד אַהֲרֹן
בָּעֵת הַהִוא׃ כא וְאֶת־חַטַּאתְכֶם
אֲשֶׁר־עֲשִׂיתֶם אֶת־הָעֵגֶל לָקַחְתִּי
וָאֶשְׂרֹף אֹתוֹ ׀ בָּאֵשׁ וָאֶכֹּת אֹתוֹ
טָחוֹן הֵיטֵב עַד אֲשֶׁר־דַּק לְעָפָר
וָאַשְׁלִךְ אֶת־עֲפָרוֹ אֶל־הַנַּחַל הַיֹּרֵד
מִן־הָהָר׃ כב וּבְתַבְעֵרָה וּבְמַסָּה
וּבְקִבְרֹת הַתַּאֲוָה מַקְצִפִים הֱיִיתֶם
אֶת־יְהוָה׃ כג וּבִשְׁלֹחַ יְהוָה אֶתְכֶם
מִקָּדֵשׁ בַּרְנֵעַ לֵאמֹר עֲלוּ וּרְשׁוּ אֶת־
הָאָרֶץ אֲשֶׁר נָתַתִּי לָכֶם וַתַּמְרוּ אֶת־

תפסיר הרס״ג

אלד׳י אכ׳טאתם. וצנעתם אלשר. בין ידי אללה ואסכ׳טתמוה ׃ (יט) לאני חד׳רת אלג׳צ׳ב ואלחמייה. אלד׳י סכ׳ט אללה עליכם לינפד׳כם. פסמע אללה לי פי ד׳אלך אלוקת ׃ (כ) ועלי׳ הרון וגד אללה גדא. וכאד אן ינפד׳ה. פאסתג׳פרת לה איצ׳א פי ד׳אלך אלוקת ׃ (כא) ואמא כ׳טייתכם והו אלעגל אלד׳י אתכ׳ד׳תמוה. פאני אכ׳ד׳תה ואחרקתה באלנאר. וברדתה באלמברד נעמא. חתי דק כאלתראב. וטרחת תראבה. פי ואד אלמא אלמנחדר מן אלגבל ׃ (כב) ופי ד׳את אלאשתעאל וד׳את אלמחנה. וקבור אלמתשהיין. לם תזאלו מסכ׳טין ללה ׃ (כג) ולמא בעת׳ אללה בעצ׳כם. מן רקים ברנע קאילא. אצעדו וחוזו אלבלד אלד׳י אעטיתכם. פכ׳אלפתם אמר

נוה שלום

ואן כפאת ען אלתשפע, כת״א. (כג) ובשלוח ה׳ אתכם, בעצ׳כם, דהינו המרגלים, ולהיותם נשיאי השבטים אמר אתכם, או תהיה אתכם במקום

חלק הדקדוק

כא) [ואת, הוו געי. ר״ח] . אותו באש, אין פסיק בתיגאן שראיתי ובדפוסים ישנו גם בפסיקתא ובתאג מהריב״ש כתב שיש פסיק. [באש. הבית רפי כי היא סמוכה לאהוי. ר״ח]. דק, בפתח והוא עבר מהקל. מהרי״ב : כג) ברנע, תיבת ברנע בפשטא אחת בלבד בעין בכל התיגאן כמשפט, וכ״ה בירושלמיים :

אבן עזרא

ואתנפל. נופל על פניו ארצה : (יט) גם בפעם ההוא. כי כבר התפלל בעדם בהיותם על הים והעד ומה תצעק אלי ועוד ויצעק אל ה׳ ויורהו ה׳ עץ : (כא) ואת חטאתכם. נקרא העגל חטאת, על כן הוסיף לבאר יאמר את העגל : ואכת. לעפר דק כעפר הארץ : (כב) ובתבערה. יתכן להיותו שם מקום ולא חנו שם כי אם יום אחד על כן לא הזכירום באלה מסעי והוא אחד משלשה מסעים שנסעו מהר סיני עד קברות התאוה כאשר פירשתי. וטעם לחבר תבערה עם מסה כי היו העם מתאוננים כמו מנסים לשם והזכיר תבעריה קודם מסה כי במסה לא אירע להם כלום וי״א כי בא עמלק בעבור שנסו השם ועל כן הזכיר בעירת אש השם בהם וזנוב עמלק ומכת המתאוים הזכיר בתחלה הקשה וי״א כי תבערה היא מסה כמו מראש שניר והרמון והנכון מה שפירשתי : (כג) לא האמנתם. בלב ולא שמעתם במעשה

בעל הטורים

הדברות מסס : (יט) יגרתי . ד׳ , דין , ואידך שעבר חרפתי אשר יגרתי , ואשר יגרתי יבא לי , יגרתי כל עצבותי ידעתי כי לא תנקני. יגרתי מפני האף והחמה והתפללתי שתעביר חרפתי פן יאמרו הארץ וגו׳ ואשר יגרתי יבא לי פי׳ לי לבדי כי אף ע״פ שמעת תפלתי על ישראל לא תנקני ותמיתני במדבר ולא אכנס לארץ : (כא) לעפר . ג׳ במס׳ , אשר דק לעפר , וידק לעפר

רשב״ם

בה, כמו שפירשתי בפרשת כי תשא : (יט) גם בפעם

רש״י

בכעס : (כ) ובאהרן התאנף ה׳ . לפי ששמע ב לכם : להשמידו . זה כלוי בנים ג וכן הוא או׳ (עמוס ב) ואשמיד פריו ממעל : ואתפלל גם ד בעד אהרן . והועילה תפלתי לכפר מחצה ה ומתו שנים ונשארו השני׳ : (כא) טחון . ל׳ הווה כמו הלוך וכלות מולאכ״ט בלע״ז

שפתי חכמים

אגב גררא אמר כן : ב פי׳ אבל לא לפי שחטא : ג דייק מדכתיב להשמידו ולא כתיב להשמיד אותו כמו דכתיב להשמיד אתכם אלמא לא קאי על אהרן גופא אלא ודאי דקאי אבניו : ד ר״ל דגם לרבות אבניו : ה וזהו גרם וגם גרמם לפי שנסתכלו והלילו כמחן תורם ויאכלו וישתו כדמשמע בפרשת משפטים (מאהלענד)

דעת זקנים מבעלי התוספות

שנשבע בראשונה שלא להשמיד : (כא) ואכות אותו טחון. כדי שלא ישנה אים ממנו : (כב) ובתבערה . הם שמתאוננים דכתיב ותבער בם אש ה׳ : ובמסה . דכתיב ויקרא שם המקום מסה ומריבה על ריב בני ישראל ועל נסותם ובקברות התאוה שנתאוו לשלו :

התוכחות משה עם ישראל על מה״ע

(כב — כג — כד) ובתבערה ובמסה וגו׳ . ובשלח ה׳ וגו׳ . ממרים הייתם וגו׳ . מה ענין ג׳ פסוקים אלו לכאן להפסיק בענין תוכחת משה על העגל . והנכון בזה כי הרמב״ן ז״ל הקשה הלא טרם שירד משה מן ההר בקש מהקב״ה שימחול לישראל עון העגל , כמו שנאמר ויחל משה וגו׳ , וכתיב וינחם ה׳ על הרעה וגו׳ , ולאיזה צורך היה למשה להתפלל מ׳ יום , והנראה כיון שאמר הקב״ה למשה ראיתי את העם הזה והנה עם קשה עורף הוא ידע משה כי ישראל עוד יקצפו , והנה

מרפא לשון

כמו כבראשונה. כא) ואכת אתו טחון, ושפית יתיה בשופינא, ובשמואל ב׳ י״ד ואל תסוכי שמן ולא תשופין משחא, וכן שם (א׳ י״ד) והיתה הפצירה פים והוי להון שופינא, הפועל של שפשוף ידוע ונגזר ממנו שם שופינא לכלי שמשפשפין בו המתכת שהוא מלא שנים דקים ונק׳ בלה״ק פצירה פים ובל״ע מברד ותר׳ ומשקל

מסורת הקריאה

וסי׳ עין לקמן כ״ו ה׳ : (יז) ואתפש. השי״ן שמאלית : (יט) האף. ג׳ קמץ וה׳ פתחין, מס״ק, ובמס״ג נמסר ג׳ קמץ וסי׳ א׳ דין, ב׳ כי גדול האף (ירמיה ל״ו ז׳) ג׳ מה חרי האף (לקמן כ״ט כ״ג), ושארא בפתח, והמה ששה : (כ) ובאהרן, הוי״ו במתג : (כא) לקחתי,

ספורנו

(כב) ובתבערה ובמסה. ואע״פ שראיתם שבהקציפכם את האל ית׳ נשברו הלוחות והוצרכתי להתפלל בעדכם בצום ארבעים יום חזרתם להקציף בתבערה ובמסה כשבכיתם באזניו לנסות : ובקברות התאוה. בשאלת הבשר :

רמב״ן

אלי גם בפעם ההוא כאשר שמע בפעם הראשונה קודם שירדתי וגם בעד אהרן התפללתי בפעם הזאת שחזרתי שם כי עד שיבער את העגל לא השגיח רק להשיב חמתו מהשחית את העם כרגע ואמר ואשליך את עפרו אל הנחל הירד מן ההר ולא הזכיר כי השקהו אותם דרך כבודם שלא רצה לאמר להם שעשה בהם מעשה הסוטות ואמר ר״א כי טעם ובתבערה ובמסה בעבור כי בתבערה היו העם כמתאוננים מנסים השם בתואנות הזכיר להם כי הייתם מקציפים את השם בנסיון אשר נסיתם אותו בתבערה כאשר עשיתם כבר פעם אחרת במסה ולא לקחתם מוסר ויפה פירש. והנה החטא לנסות את השם הוא חטא גדול ואשמה רבה כאשר הזהיר ממנו לא תנסו את ה׳ אלהיכם כאשר נסיתם במסה על כן החזיר אותו להם בכאן וכן הזכיר פעם אחרת חטא המרגלים בקצרה בעבור העון הגדול כי בו ישלים ׃

פי יהוה אלהיכם ולא האמנתם לו
ולא שמעתם בקלו: כד ממרים
הייתם עם־יהוה מיום דעתי אתכם:
כה ואתנפל לפני יהוה את ארבעים
היום ואת־ארבעים הלילה אשר
התנפלתי כי־אמר יהוה להשמיד
אתכם: כו ואתפלל אל־יהוה ואמר
אדני יהוה אל־תשחת עמך
ונחלתך אשר פדית בגדלך אשר־
הוצאת ממצרים ביד חזקה: כז זכר
לעבדיך לאברהם ליצחק וליעקב
אל־תפן אל־קשי העם הזה ואל־
רשעו ואל־חטאתו: כח פן־יאמרו
הארץ אשר הוצאתנו משם מבלי
יכלת יהוה להביאם אל־הארץ

ה"א את ארבעים. ברכות לד: ואתפלל. שם לב: מבלי יכלת. שם:

תרגום אונקלוס

דיי אלהכון. ולא הימנתון ליה. ולא קבילתון למימריה: כד. מסרבין הויתון קדם יי. מיומא דידעית יתכון: כה. ואשתטחית קדם יי. ית ארבעין יממין. וית ארבעין לילון דאשתטחית. ארי אמר יי לשיצאה יתכון: כו. וצליתי קדם יי נאמרית. יי אלהים. לא תחביל עמך ואחסנתך. דפרקתא בתוקפך. דאפיקתא ממצרים בידא תקיפא: כז. אדכר לעבדך. לאברהם ליצחק וליעקב. לא תתפני. לקשיות עמא הדין. ולחוביהון ולחטאיהון: כח. דלמא יימרון. דיירי ארעא דאפיקתנא מתמן. מדלית יוכלא קדם יי. לאעלותהון.

תפסיר הרס"ג

אללה רבכם. ולם תומנו בה. ולם תקבלו אמרה: (כד) ובאלגמלה לם תזאלו מכ׳אלפין ללה. מן יום ערפתכם: (כה) פשפעת ענדה. תלך אלארבעין אליום. ואלארבעין אללילה. אד׳ אראד אללה אן ינפד׳כם: (כו) וצלית בין ידי אללה וקלת. אללהם יא רב. לא תהלך קומך וצפותך. אלד׳ין פככתהם בעצ׳מתך. ואכ׳רגתהם מן מצר ביד שדידה: (כז) אד׳כר אוליאך. אברהים ויצחק ויעקוב. לא תנצ׳ר אלי צעובה׳ הד׳א אלשעב. וטלאחה וכ׳טיתה: (כח) כלא יקול אהל אלבלד אלד׳י אכ׳רגתנא מנה. ממא לם יטיק רבהם. אן יד׳כלהם אלבלד אלד׳י

נוה שלום

מכם כמו את ראשי שבטיכם. (כד) ממרים, ובאלגמלה לם תזאלו מכ׳אלפין וכו׳, כלומר לא רק במעשה העגל ובתבערה ובמסה ובקברות התאוה ובמרגלים מריתם, כי אם בכל דרכיכם והליכותיכם אתם ממרים את פי ה׳, כמו שכלל למעלה למן היום אשר יצאת מארץ מצרים וכו׳ ממרים וכו׳. מיום דעתי וכו׳, מן יום ערפתכם, כת"א, וראיתי מאן דגריס מן יום ערפתכם בה, כלומר מיום שהודעתי אתכם שם אלהותו ועדיין אתם במצרים, ונוסחא זו ישרה למבין. (כו) ואתפלל, צלית. דבק אל פלמא

רבינו בחיי

התפלל למדת הדין והזכיר התפלה מה היתה והיא היא אותה תפלה שהזכיר בכי תשא למה ה׳ יחרה אפך בעמך:

(א) **בעת** ההיא. בסוף ארבעים יום שהזכיר נתרצה לו ואמר פסל לך: **ועשית** לך ארון עץ. ואעש ארון תחלה ואח"כ ואפסל שני לוחות אבני׳ כדי שיהיה לי מקום מזומן להניח כשארד עם הלוחות שאם איני עושה ארון תחלה היכן אניחם, וקבלו רז"ל ארון זה שהוא הארון שעשה משה ולא הארון שעשה בצלאל במלאכת המשכן הארון זה שעשה משה היה לשעה כדי שיהא מזומן לתת לוחות לתוכו מיד כשירד מן ההר עד שנעשה ארון בצלאל הנעשה לדורות, זה של משה היה יוצא עמהם למלחמה של בצלאל לא היו מוציאין אותו כלל אלא בימי יהושע בלבד הוא שהוציאו׳ על פי הדבור וכשהוציאוהו מעצמב

רשב"ם

ההיא, מלמד שכמה פעמים התפלל עליהם: (כה) ואתנפל לפני ה׳ את ארבעים וגו׳ (כו) ואתפלל אל ה׳ ואומר וגו׳, מי האיש החכם ישים לב למה הוצרך לכפול כאן נפילת הארבעים יום וכי דרך המקרא לכפול דבר ולומר דעו לכם שכשנפלתי לפני ה׳ מ׳ יום כך וכך התפללתי אפס חכמה גדולה בא להודיע לישראל שמא תאמרו והלא חטא גדול כמעשה העגל הועילה תפלתו של משה וניצלנו, אף בארץ ישראל אם נחטא יועילו לנו תפלות הנביאים, אמר להם לא תועיל לכם תפלות בא"י כי עתה נתכפר לכם כדי שלא יתחלל שמו שהרי כאן התפלל כך זכור לעבדיך וגו׳ פן יאמרו הארץ אשר

בעל הטורים

סדק לעפר דאמיהו כשביעי שעכו"ם. והיינו דאמרינן בע"ג מפלך וזולה לרוק: (כד) ממרים הייתם. הפסוק מתחיל במ"ם ומסיים במ"ם, לומר לך שכל מ׳ שנה שהייתם במדבר ממרים הייתם: (כו) אדני יהוה אל תשחת. אמרני עד ובזרועך הנטוים שהוא סוף התפלה כ"ח תיבות, שמצא חן לפניו ושמע תפלתו.

רש"י

(מאהלענד): (כה) ואתנפל וגו׳. אלו הן עצמם האמורים למעלה וכפלן כאן לפי שכתב כאן סדר תפלתו

התוכחות משה עם ב"י על מה"ע

מדלך החולים כאשר הרופא מרפא את החולה עד שנעשה בריא אולם כמו שהיה קודם חליו, כאשר יקרה לו במשך עוד איזה חולי, יהיה בקל להרופא לרפאותו פעם שנית שיהיה בריא אולם, אבל כאשר החולה לא נתרפא מחליו הראשונה מכל וכל, כאשר יקרה לו עוד איזה חולי חוזר וניעור שמחלה הראשונה ואז קשה מאד לרפא אותו מחליו, כן הוא בענין חולי הנפש כאשר יחטא אדם וישוב לה׳ בכל לבו והקב"ה מוחל לו מחילה גמורה והעון נמחק לגמרי אשר לא יזכר ולא יפקד, אז כאשר יחטא עוד הפעם נקל הדבר שהקב"ה ימחול לו גם העבירה השנית, כי השניה עוד לא תצטרף עם הראשונה, כי הראשונה כבר עברה ואין זכר לה, אבל אם העון הראשון לא נמחק בשלמות כאשר עושה עוד עבירה שנית מצטרף השניה להראשונה, וכן כאשר יחטא עוד מצטרף גם כן להראשונים, כמצילת השניה לעבות העגלה חטאה, כאשר מצרפין חוט לחוט להיות הכל עב, כן מצטרפין העבירות יחד, וע"ז אמר משה ואמר לישראל אל תתמהו עלי על אשר התפללתי עבורכם ארבעים יום, הלא תיכף בהיותי במרום וינחם ה׳ על הרעה אשר דבר לעשות לעמו, כי הלא ובתבערה ובמסה וגו׳ מקצפים הייתם את ה׳ ובשלוח וגו׳ ותמרו את פי ה׳ ממרים הייתם עם ה׳ מיום דעתי אתכם, ע"כ ואתנפל לפני ה׳ וגו׳, שימחול העון מכל וכל, כדי כאשר עוד תחטאו לא יצטרפו העונות עם העון הכבד הזה מעשה העגל שעשיתם שלא יהיה כעבות העגלה חטאה, ואז מי יודע אם הקב"ה ימחול לכם:

מסורת הקריאה

הנגינה בקו"ף: היטב. הטי"ת בצירי: לעפר, הלמ"ד בשוא: (כה) את ארבעים, מלת את במונח והאל"ף בצירי ולא במקף: (כז) קשי, הקו"ף בשוא לבדו: (כח) הארץ, הנגינה באל"ף: (ב) את הדברים, הקדמא באל"ף לא בה"א: שברת, פתח באתנחתא, ונמסר עליו

רמב"ן

(כה) **ואתנפל** לפני ה׳. יאמר כי הוצרכתי להתנפל עליכם ארבעים תלונותיהם קודם מתן תורה:

(כה) **וא"נפל** לפני ה׳. יאמר כי הוצרכתי להתנפל עליכם ארבעים יום וארבעים לילה על החטא הגדול הזה כי מתחלה אמר ה׳ להשמיד אתכם עד שאתפלל אל ה׳ ואומר אל תשחת עמך ונחלתך כי זאת היתה תפלתו קודם רדתו מן ההר וממנה נענה בוינחם ה׳ על הרעה אשר דבר לעשות לעמו ולא הזכיר תפלת הארבעים יום וארבעים לילה כי ארוכה מארץ מדה ורחבה מני ים. וטעם השמות הכתובים באל"ף דל"ת יו"ד ה"א פרשתיו:

(כח) **מבלתי** יכלת ה׳ להביאם אל הארץ אשר דבר להם אמר במרגלים מבלתי יכולת ה׳ להביאם אל הארץ אשר דבר להם וישחטם במדבר כלומר יאמרו כי כאשר באו והיו קרובים לארץ וראה שאין יכולת בידו כנגד העמים שחטם במדבר אבל בכאן אמר משנאתו אותם הוציאם להמיתם במדבר כי היתה השנאה הזאת בהם במצרים טרם שהוציאם משם והטעם בעבור שהיו במעשה העגל עדיין קרובים למצרים ורחוקים מארץ כנען יאמרו כי גם בהיותם במצרים ראה שאין יכולת בידו להביאם אל הארץ אשר דבר להם באזני המצריים ועל כן שנאם לבלתי החל לעיני הגוים אשר נודע אליהם לעיניהם והוציאם ממצרים להמיתם במדבר במקום שלא יודע מה היה להם וזהו ברעה הוציאם להרוג אותם בהרים שחשב להם במחשבה רעה טרם שיצאו והוציאם מתוך עם מצרים להרוג אותם בין ההרים מקום אשר לא יעבור

אֲשֶׁר־דִּבֶּר לָהֶם וּמִשִּׂנְאָתוֹ אוֹתָם הוֹצִיאָם לַהֲמִתָם בַּמִּדְבָּר׃
כט וְהֵם עַמְּךָ וְנַחֲלָתֶךָ אֲשֶׁר הוֹצֵאתָ בְּכֹחֲךָ הַגָּדֹל וּבִזְרֹעֲךָ הַנְּטוּיָה׃ פ רביעי
י א בָּעֵת הַהִוא אָמַר יְהוָה אֵלַי פְּסָל־לְךָ שְׁנֵי־לוּחֹת אֲבָנִים כָּרִאשֹׁנִים וַעֲלֵה אֵלַי הָהָרָה וְעָשִׂיתָ לְּךָ אֲרוֹן עֵץ׃
ב וְאֶכְתֹּב עַל־הַלֻּחֹת אֶת־הַדְּבָרִים אֲשֶׁר הָיוּ עַל־הַלֻּחֹת הָרִאשֹׁנִים אֲשֶׁר שִׁבַּרְתָּ וְשַׂמְתָּם בָּאָרוֹן׃
ג וָאַעַשׂ אֲרוֹן עֲצֵי שִׁטִּים וָאֶפְסֹל שְׁנֵי־לֻחֹת אֲבָנִים כָּרִאשֹׁנִים וָאַעַל הָהָרָה וּשְׁנֵי הַלֻּחֹת בְּיָדִי׃

תרגום אונקלוס

לְאַרְעָא דְּמַלֵּיל לְהוֹן . וּמִדְּסָנֵי יָתְהוֹן . אַפֵּיקִנּוּן לְקַטָּלוּתְהוֹן בְּמַדְבְּרָא : כט. וְאִנּוּן עַמָּךְ וְאַחְסָנְתָךְ . דְּאַפֵּיקְתָּא בְּחֵילָךְ רַבָּא . וּבִדְרָעָךְ מְרָמְמָא : א. בְּעִדָּנָא הַהוּא אֲמַר יְיָ לִי . פְּסָל לָךְ . תְּרֵין לוּחֵי אַבְנַיָּא כְּקַדְמָאֵי . וְסַק לְקֳדָמַי לְטוּרָא . וְתַעֲבֵיד לָךְ אֲרוֹנָא דְּאָעָא : ב. וְאֶכְתּוֹב עַל לוּחַיָּא . יָת פִּתְגָּמַיָּא . דַּהֲווֹ . עַל לוּחַיָּא קַדְמָאֵי דְּתַבַּרְתָּא . וּתְשַׁוֵּינּוּן בַּאֲרוֹנָא : ג. וַעֲבַדִית אֲרוֹנָא דְּאָעֵי שִׁטִּין . וּפְסָלִית . תְּרֵין לוּחֵי אַבְנַיָּא כְּקַדְמָאֵי . וּסְלֵיקִית לְטוּרָא . וּתְרֵין לוּחַיָּא בִּידִי : ד. וּכְתַב עַל

ת"א ועשית לך. יומא ג ער מנחות כח: אבל שברת. מנחות לט: ושמתם. שם:

תפסיר הרס"ג

ועדהם בה. ומן שנאתה להם. אכ'רגהם ליקתלהם פי אלבר : (כט) והם קומך וצפותך. אלד'י אכ'רגתהם בקוותך אלעצ'ימה. וד'ראעך אלממדודה: (א) פי ד'אלך אלוקת קאל אללה לי. אנחת לוחי גוהר כאלאוולין. ואצעד בהמא אלי' אלגבל. וקד צנעת צנדוקא מן כ'שב : (ב) חתי אכתב עליהמא אלכלמאת. אלד'י כאנת עלי' אללוחין אלאוולין אלד'י כסרתהמא. וציירהמא פי אלצנדוק : (ג) פצנעת צנדוקא מן כ'שב אלסנט. ונחתת לוחי גוהר כאלאוולין. וצעדת אלי'

נוה שלום

שפעת ענדה. (א) ועשית, כבר עשית.

חלק הדקדוק

[א) ועשית לך, למד לך בדגש. ר"ח] :
[ב) הדברים, ובטעם דרבן. ר"ח] :

אבן עזרא

ושב לבאר התפלה שהתפלל: (כט) עמך ונחלתך. בעבור אבותם: וטעם הם עמך. ידוע כי הם עמך בעבור שהוצאתם בכחך הגדול שהראית בעולם: (א) בעת ההיא. בארבעים היום הנזכרים: ארון עץ. אמרו המעתיקים ז"ל כי ארון אחר עשה משה בתחלה והעד ואעש ארון ואח"כ אמר ואפסול ואמר ואשים את הלוחות בארון אשר עשיתי ודעתם רחבה מדעתנו כי היה נראה לנו כי וישכון כבוד ה' דבק עם הכבוד שראו הזקנים ולא נדע מתי עלה משה כי היה נראה בדרך הפשט כי משה לא נתענה כי אם שמונים יום כי פירוש אנכי עמדתי בהר כימים הראשונים הוא שנוי והטעם כאשר עמדתי בהר אותם הארבעים יום שמע ה' אלי ואמר לך למסע וזהו לך נחה את העם והנה יהיה ארון עץ בצווי והוא הארון שעשה בצלאל : (ג) ואעש ארון. בצווי והיה פי' ויקהל משה וכבר הקהיל משה וכבר הראיתיך רבים כן וכל זה בעבור שאמר ויהי שם כאשר צוני ה' וזהו ונתת אל הארון את העדות גם יתכן להיות פירושו על ועשית

רבינו בחיי

בימי עלי לקראת פלשתים נענשו עליו ונשבה ועליו חרדו פלשתים ואמרו (ש"א ד) מי יצילנו מיד האלהים האדירים האלה כי לא היתה כזאת תמול שלשום. בארון זה של משה היו מונחין לוחות ושברי לוחות עד שנעשה הארון של בצלאל שנתן בו לוחות אחרונות בלבד. הוא שכתוב ונתת אל הארון את העדות אשר אתן אליך. ומה שאמרו בב"ב פ"ק אין

רשב"ם

הוצאתנו משם מבלתי יכולת ה' להביאם ולכך לא נתחייבתם מיתה בערם אבל לאחר שיהרוג שלשים וא' מלכים וינחילכם את הארץ אז יוציאכם ויגרש אתכם מן הארץ שאין כאן חילול השם לאמר לאומות מבלתי יכולת ה' אלא יאמרו הגוים ישראל חטאו לו, כמו שמפורש באתם נצבים ואמרו כל הגוים על מה עשה ה' ככה לארץ הזאת ומה חרי האף וגו' ואמרו על אשר עזבו את ברית ה' אלהי אבותם וגו' ויתשם ה' מעל

רש"י

שנאמר ה' אלהים אל תשחת עמך וגו': (א) בעת ההיא. לסוף מ' יום נתרצה לי ואמר לי פסל לך ואח"כ ועשית ארון ואני עשיתי ארון תחלה שכשאבוא והלוחות בידי היכן אתנם ולא זה הוא הארון שעשה בצלאל שהרי במשכן לא נתעסקו בו עד לאחר יום הכפורים כי ברדתו מן ההר צוה להם על מלאכת המשכן ובצלאל עשה משכן תחלה ו ואח"כ ארון וכלים נמצא זה ארון אחר היה וזהו שהיה

שפתי חכמים

ובפרשה שמיני ע"ש : ו כלומר אל תאמר ודאי לא נצטוה על מלאכת המשכן אלא לאחר יה"כ אבל בצלאל עשה ארון בתחלה ואח"כ משכן וא"כ איכא למימר דזהו הארון שעשה בצלאל לכך

דעת זקנים מבעלי התוספות

(כח) ומשנאתו אותם. כלומר או שמא לא היה בדעתו ליתן להם הארץ אלא פתה אותם בדברים עד שהוליאם מגללים והרגם כי שונא היה אותם כד"א שנה מפתיה ושולכתיה המדבר והמתיה בלמא. ובל' תלמיד יש ואוי"ן הרבה שהן במקום או כמו אלך ובשה מאמר דיבמתו שר"ל או עשה בה מאמר: (כט) והם עמך ונחלתך. לפי שהוליאם הקב"ה מכללו שאמר למשה כי שחת עמך הולכך לומר לו והם עמך ונחלתך: (א) בעת ההיא. אחר שמחל להם הקב"ה אמר לו פסל לך שלא יאמר משה יתרעמו עלי לומר הפסדתי' דבר נחמד שזהו שלוחו' אשר שברת. וזש"ה לכל זמן ועת לכל חפץ עת היה שישתברו הלוחות ועת היה שיעשו אחרים וזהו פסל לך. ד"א שיהא הפסולת שלך ומהיכן העשיר. פליגי בה ר' לוי ור' חנן חד אמר מתחת כסא הכבוד וחד אמר מתחת אהלו היה מחלב מהם אלב לו שני לוחות ונטל לו הפסולת ומהם העשיר משה שהיו של סנפירינון, וזש"ה ידיו גלילי זהב אלו הלוחות וכילד היו הדברות חמשה על לוח אחד וחמשה על לוח אחד. ד"א פסל לך שאני עושה אותך מלך ואתה סובל כל מה שתרלה : ועלה אלי ההרה ועשית לך ארון עץ. ומשה לא עשה כן שנאמר ואעש ארון עץ קודם : (ב) ושמתם בארון. שבו היו תמיד מונחין שברי לוחות ואותם היו מוליכין למלחמה כדתניא בספרי וארון ברית ה' נוסע לפניהם זה שיולא עמהם במחנות הוא היה ארון עץ שעשה משה בעלייתו לסיני ומתחלה שם בו שברי לוחות גם לוחות אחרונות כדכתיב ואשים את הלוחות בארון אשר עשיתי עד שנעשה ארון של זהב שעשה בצלאל וכשנעשה נתנו בו לוחות אחרונות שנאמר ונתת אל הארון את העדות אשר אתן אליך. ואותו שעשה בצלאל לא היו רגילין להוליך למלחמה כדכתיב במלחמת שילה מי יצילנו מיד האלהים האדירים האלה כי לא היתה כזאת מתמול שלשום שלא היו רגילים להוליכו ושם לקו בשביל הארון. ועל הארון שעשה בצלאל הוא שאמרו רבותינו כל זמן שארון ושכינה שלא במקומם אסורין ישראל בהשתנים במטה. והא דכתיב גבי אוריה שאמר הארון וישראל חונים בסוכות ואני אלך לשכב עם אשתי משמע דאמיר על עצמו היה אבל האחרים מותרים בתשמיש המטה היינו בארון של עץ שעשה משה שהיו מוליכין במלחמה ומה שהיה במלחמת יהושע שהלך עמהם על פי הדבור היה. והא דאמרינן בשלהי פ"ק דבבא בתרא מלמד שלוחות ושברי לוחות מונחים בארון ומשמע שהם

רמב"ן

בו איש ולא ישב אדם שם והכונה בטענות כי הגוים ידברו בה' אלהי ישראל לאמר עליו האלהי גויי הארצות וכענין שנאמר ועתה אשוב להלחם עם שר פרס וכבר הזכרתי מן הענין הזה: (א) בעת ההיא אמר ה' אלי פסל לך. אחר שהתנפלתי לפני ה' את ארבעים היום ואת ארבעים הלילה נתרצה אלי שאכתוב לוחות שניות אבל היו הראשונות מעשה אלהים והמכתב מכתב אלהים ובאלו צוה אותי להיות מחצב ידי והמכתב כמכתב הראשון באצבע אלהים: וטעם ועשית לך ארון עץ. שתשים הלוחות בתוכו בעת שתרד והיה הארון הזה כולו עץ והמכסה אשר עליו מלמעלה כמנהג בכל הארונות והיו הלוחות שם עד שנעשה המשכן ואז עשו הארון המצופה זהב והכפורת אשר עליו זהב טהור ולא אמר לו כן בלוחות הראשונות לפי שהיה גלוי לפניו שישברם:

אור החיים

(א) בעת ההיא וגו' פסל לך. פי' לפי שלוחות הראשונים מעשה אלהים המה ולא מעשה ידי משה ואחר שנעשה העגל לא היו ראוים ללוחות כזה ואמר ה' למשה שיפסול אותם מדברים שהם מתיחסים אליו לשלול המתיחסים לאל עליון שהם הראשונים וגמר אומר ועשית לך ארון עץ פירוש לצד שהם מעשה ידי אדם צריכין מקום מוכן להנתן בו מה שלא צוה ה' כן לעשות ארון ללוחות הראשונים והטעם כי הם עומדים בעצמן ולא היו צריכין ארון לבד מארון שעשה בצלאל ועיין מה שכתבתי בפ' ואתחנן ודקדק לומר ועשית לך להעיר לדרכינו כי לצד שהם ממש שלך הוא שאנכי מצוך לעשות ארון:

ד וַיִּכְתֹּב עַל־הַלֻּחֹת כַּמִּכְתָּב
הָרִאשׁוֹן אֵת עֲשֶׂרֶת הַדְּבָרִים אֲשֶׁר
דִּבֶּר יְהוָה אֲלֵיכֶם בָּהָר מִתּוֹךְ הָאֵשׁ
בְּיוֹם הַקָּהָל וַיִּתְּנֵם יְהוָה אֵלָי: ה וָאֵפֶן
וָאֵרֵד מִן־הָהָר וָאָשִׂם אֶת־הַלֻּחֹת
בָּאָרוֹן אֲשֶׁר עָשִׂיתִי וַיִּהְיוּ שָׁם
כַּאֲשֶׁר צִוַּנִי יְהוָה: ו וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל
נָסְעוּ מִבְּאֵרֹת בְּנֵי־יַעֲקָן מוֹסֵרָה שָׁם
מֵת אַהֲרֹן וַיִּקָּבֵר שָׁם וַיְכַהֵן אֶלְעָזָר

תרגום אונקלוס

לוּחַיָּא כִּכְתָבָא קַדְמָאָה . יָת עַשְׂרָא פִתְגָמִין דְּמַלִּיל יְיָ עִמְּכוֹן בְּטוּרָא מִגּוֹ אִישָׁתָא בְּיוֹמָא דִקְהָלָא . וִיהַבִנּוּן יְיָ לִי: ה. וְאִתְפְּנֵיתִי . וּנְחָתִית מִן טוּרָא . וְשַׁוֵּיתִי יָת לוּחַיָּא בַּאֲרוֹנָא דַּעֲבָדִית . וַהֲווֹ תַמָּן . כְּמָא דְפַקְדַנִי יְיָ: ו. וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל . נְטַלוּ מִבְּאֵרוֹת בְּנֵי יַעֲקָן לְמוֹסֵרָה. תַּמָּן מִית אַהֲרֹן וְאִתְקְבַר תַּמָּן . וְשַׁמֵּישׁ . אֶלְעָזָר

תפסיר הרס"ג

אלגבל. והמא פי ידיי: (ד) פכתב עליהמא כאלכתאב אלאוול. והי אלעשר אלכלמאת. אלד"י כלמכם אללה פי אלגבל. מן וסט אלנאר פי יום אלגוק. ודפעהמא אליי: (ה) ת"ם ולית ונזלת מן אלגבל. וציירת אלוחין. פי אלצנדוק אלד"י צנעתה. ובקיא הנאך. כמא אמרני אללה. (ו) ולמא שפעני פי הרון. אקאם אלי' אן רחלו בני אסראיל. מן בארות בני יעקן אלי מוסרה. ת"ם מאת הרון ודפן ת"ם. ואם אלעזר

נוה שלום

כפי הסדר לקמן בפסוק ג. (ו) ובני ישראל נסעו וכו', ולמא שפעני פי הרון אקאם וכו', דבק למעלה לפסוק ואתפלל גם בעד אהרן וכו', וכאשר נעתר לתפלתי בעד אהרן ושב אפו ממנו בתחלת הארבעים עמד בחיים עד שנסעו בני ישראל בבארות בני יעקן בשנת הארבעים ושם מת אהרן

חלק הדקדוק

ה) ויהיו. תיבת ויהיו מלעיל:

אבן עזרא

לך ארון עץ והקבלה תנצח: (ו) ובני ישראל נסעו מבארות בני יעקן מוסרה. נכנס זה הפסוק במקום הזה בעבור שאמר ואתפלל גם בעד אהרן בעת ההיא ואמר כי לא מת אהרן רק בשנת הארבעים והעד שכן פירושו שאמר בעת ההיא הבדיל ה' את שבט לוי וזה היה בהר סיני כאשר פירשתי בפרשת וידבר וקדמונינו אמרו שנסעו לאחור ומה נעשה במלת שם מת אהרן ויקבר שם ורב יצחק אבן גיאת ז"ל הספרדי פי' שם כמו אז וכמוהו משם רועה ואין צורך רק לפי דעתי כי מבארות בני יעקן איננו בני יעקן גם מוסרה איננו מוסרות רק קדש יקרא בארות בני יעקן ושם מדבר הר ההר מוסרה ורבים כן הלא תראה הכתוב אמר מדבר

רבינו בחיי

בארון רק שני לוחות וגו' אין מעוט אחר מעוט אלא לרבות שברי לוחות שמונחין בארון, זה היה אחר שנבנה ביהמ"ק שהרי בביהמ"ק לוחות ושברי לוחות מונחין בארון שעשה בצלאל, וכבר כתבתי בסדר ויהי בשלח שהארון הזה שעשה בצלאל נגנז שם בביהמ"ק עם צנצנת המן ושאר הדברים ויאשיה המלך צוה לגנזם תחת מחילות ההיכל. והסבה ליאשיהו שגנז הארון יותר משאר כלי הקדש לשני ענינים. האחד לעילוי קדושתו שאין לך מקודש ומעולה בכל הכלים כמוהו וכשם שהוא קודם לכלן במעשה כך

רשב"ם

אדמתם באף ובחמה ובקצף גדול וישליכם אל ארץ אחרת כיום הזה: (ו) ובני ישראל נסעו מבארות בני יעקן וגו'. וכי תאמרו לי אתה אומר ואתפלל גם בעד אהרן בעת ההיא בתחלת הארבעים והלא אנו יודעים שאהרן מת וא"כ מה הועילה תפלתך. אמר להם משה לא בתחלת הארבעים מת במעשה העגל אלא בסוף הארבעים מת בהר ההר באותו זמן כשנסעו מבארות בני יעקן שבאו שם*ממוסרות כדכתיב במסעות ויסעו ממוסרה ויחנו בבני יעקן והלכו משם עד הר ההר שם מת אהרן ולא במעשה העגל ויכהן אלעזר בנו תחתיו שלבש שם בגדי אביו ודרך גדולה וכבוד מת*ע"פ ה'. וזהו דרך פשוטו שהרי אין כתיב כאן ובני ישראל נסעו*מחצרות ולא כתיב ויחנו בחצרות ובני ישראל נסעו מבארות בני יעקן שאצל מוסרה. או כלך לדרך זו מבארות בני יעקן כשבאו ממוסרה. ורבותינו דרשו

בעל הטורים

וזהו כולה ל"ב פסוקים גוף כתיב: (ו) ובני ישראל נסעו מבארות בני יעקן מוסרה שם מת אהרן. סמך מיתת אהרן לשבירת הלוחות, לומר לך קשה מיתת הצדיקים כשבירת הלוחות. וגם ת"ח שמת הכל נעשין קרוביו שצריכין לקרוע עליו כמו על ס"ת שנשרף. ועוד סמך ואשם את הלוחת בארון אצל מיתת אהרן, לומר ס"ת שבלה קוברין אותו אצל תלמיד חכם לומר קיים זה מ"ש בזה: ויקבר ויכהן. מיתת לדיקים

שפתי חכמים

פי' ובצלאל עשה המשכן תחלה כו': ז ומה שפי' רש"י בפרשת חקת ז' מסעות ממוסרה לפי הסדר מסוכם כרים פרשת אלה

רש"י

יוצא עמהם למלחמה ואותו שעשה בצלאל לא יצא למלחמה אלא בימי עלי ונענשו עליו ונשבה: (ו) ובני ישראל נסעו מבארות בני יעקן מוסרה. מה ענין זה לכאן ועוד וכי מבארות בני יעקן נסעו למוסרה והלא ממוסרו' באו לבני יעקן שנאמר (במדבר לג) ויסעו ממוסרות וגו'. ועוד שם מת אהרן והלא בהר ההר מת לא וחשוב ותמצא שמונה מסעות ממוסרה ז להר ההר אלא אף זו מן התוכחה' ועוד עשיתם זאת כשמת אהרן בהר ההר לסוף ארבעים שנה ונסתלקו ענני כבוד יראתם לכם ממלחמת מלך ערד ונתתם ראש לחזור למצרים וחזרתם לאחוריכם שמונה מסעות עד בני יעקן ומשם למוסרה שם נלחמו בכם בני לוי והרגו מכם ואתם מהם עד שהחזירו אתכם כדרך

דעת זקנים מבעלי התוספות

דהיינו בארון שעשה בצלאל היינו בבנין שהיתה מונחת עדי עד. וכירושלמי איכא פלוגתא יש אומרים ארון אחד היה ויש אומרים שתי ארונות:

(ו) ובני ישראל נסעו מבארות י לפי הפשט מוסרה אינו מוסרות דמסעי ובארות יעקן אינו יעקן ובין בארות ומוסרה היה הר ההר ושם מת אהרן. וה"ה דקרא ובני ישראל נסעו מבארות בני יעקן ללכת למוסרה ופגעו בהר ההר ושם

סמיכות הפסוקים להקודם והמאוחר

(ו) ובני ישראל נסעו מבארות בני יעקן מוסרה וגו'. קשה להבין מה שייכות ענין מיתת אהרן בהר ההר לכאן. וכתב הרב אברבנאל שמשה בא להגיד לישראל שהועילה תפלתו לכפרת העם ולהשיב הסי"ת שכינתו ולוחותיו כתובים ולא הועילה לאהרן הכהן שנענש עכ"פ בעבור שנתעסק בדבר הרע הזה, כי הנה בני ישראל נסעו מבארות בני יעקן מוסרה שם מת אהרן ורמז נשה רע"ה טעם היות שנזכר בכתוב שהיתה מיתתו בעון מי מריבה לא היתה זאת הסבה העקרית במיתתו כי אם עון העגל ועון המים היה תואנה לכסות דבר מיתתו ומיתת משה, והראיה לזה שכל אהרן ההיא היתה ארץ נחלי מים ואיך הסכו שם המים שתהיה המריבה כל כך שיתחייב ויאסף ממנו מה שנמשך אם לא שהקב"ה רצה לעשותו בעבור היותו ענין סבה אחרת בדבר, וזהו אמרו ובני ישראל נסעו מבארות בני יעקן מוסרה, ר"ל הנה המקום ההיא היו שם בארות הרבה כי לכן נקראת בארות ולא היה א"כ הסבה ענין המים אבל היה מוסרה שנמסר אהרן לקבל ענשו וזהו שם מת אהרן, יחזור אל ענין העגל שמת שם בעבורו, וכן אמרו משם נסעו הגדגדה ומן הגדגדה יטבתה שהיא ארץ נחלי מים, הלא היה שם מים הרבה, ונראה מזה שלא ע"י המים מת אהרן, רק על ענין העגל, ובעת ההיא שהיה מעשה העגל ושבט הלוי לא עבדו העגל באו הלוים על שכרם שהבדילם ה' מעם בני ישראל להיותם נושאי ארון ברית ה' ועומדים לפניו ומשרתים עבודתו, וא"ת אם קירבם הקב"ה אליו למה לא נתן להם נחלה בארץ, אבל באמת היה הכוונה לפי שהבדילם הקב"ה לעבודתו ע"כ לא נתן להם חלק ונחלה בארץ שלא יהיו טרודים בעבודת האדמה, רק מתנת ה' הוא נחלת השבט הזה, וחוזר משה לגמור תוכחת עון זה עון העגל ואומר שכן גם אתם הייתם ראוים לעונש רק לא אבה ה' השחיתך ואמר אלי קום לך למסע לפני העם ויבואו ויירשו את הארץ לא מחמת זכותם רק שנשבעתי לאבותם לתת להם:

מרפא לשון

קנו (שם ב' כ"א) ומתקל סופיניה. ד) את עשרת הדברים, ית עסרא פתגמין. ה"ג ואצ"ל פתגמיא כמו הדברים, שכבר בא במקומה

מסורת הקריאה

כל לישנא פתח: ושמתם, התי"ו בקמץ, ונמסר עליו ב' באורייתא. א' דין, ב' שרי מקנה (בראשית מ"ז ו'): (ה) ויהיו, המונח ביו"ד

רמב"ן

וטעם (ה) ויהיו שם כאשר צוני ה'. שהיו שם עד שנעשה המשכן שצוני ונתת את הכפורת על הארון מלמעלה ואל הארון תתן את העדות אשר נתן אליך וזהו הטוב והישר בפסוקים האלה וכתב רש"י ולא זה ארון שעשה בצלאל שהרי לא נתעסקו במשכן אלא לאחר יום הכפורים כי ברדתו מן ההר צוה להם על מלאכת המשכן ובצלאל עשה המשכן ואח"כ ארון וכלים נמצא זה אחר היה וזהו שהיה יוצא עמהם למלחמה ואותו שעשה בצלאל לא יצא במלחמה אלא בימי עלי ונענשו עליו ונשבה זה לשון הרב ודברי אגדה הם שמצא כתוב בתנחומא ויש לשאול ואחר שהוציא משם הלוחות ונתנם בארון שעשה בצלאל מה היה בזה ולמה הוא יוצא עמהם במלחמה ואומרים ששברי הלוחות היו בם וכן באגדה אבל דברי יחיד הם כך שנינו במס' שקלים תניא רבי יהודה בר' אלעאי אומר שני ארונות היו עם ישראל במדבר אחד שהיו שברי הלוחות מונחין בו וכו' ורבנין אמרי אחד היה ופעם אחת יצא בימי עלי ונשבה ודעת רבותינו בכל מקום בתלמוד אינו כן אלא לוחות ושברי לוחות מונחים בארון ועוד אנה יעמוד הארון הזה עם הלוחות הראשונות כל ימי המדבר כי המשכן בבית קדשי הקדשים לאחר הפרוכת אין שם שתי ארונות וכן שלמה לא הכניס לבית קדשי הקדשים אלא ארון אחד אבל הארון הזה של משה כשנעשה ארונו של בצלאל גנזוהו כדין תשמישי קדושה וזהו הנכון על דעת רבותינו כי על דרך הפשט יתכן כי ועשית לך ארון עץ ירמוז לארון שעשה בצלאל וזה כי מתחלה נצטווה

דברים י עקב

בְּנ֖וֹ תַּחְתָּֽיו׃ ז מִשָּׁ֥ם נָסְע֖וּ הַגֻּדְגֹּ֑דָה
וּמִן־הַגֻּדְגֹּ֣דָה יָטְבָ֔תָה אֶ֖רֶץ נַ֥חֲלֵי־
מָֽיִם׃ ח בָּעֵ֣ת הַהִ֗וא הִבְדִּ֤יל יְהוָה֙
אֶת־שֵׁ֣בֶט הַלֵּוִ֔י לָשֵׂ֖את אֶת־אֲר֣וֹן
בְּרִית־יְהוָ֑ה לַעֲמֹד֩ לִפְנֵ֨י יְהוָ֤ה
לְשָֽׁרְתוֹ֙ וּלְבָרֵ֣ךְ בִּשְׁמ֔וֹ עַ֖ד הַיּ֥וֹם הַזֶּֽה׃
ט עַל־כֵּ֞ן לֹא־הָיָ֧ה לְלֵוִ֛י חֵ֥לֶק וְנַחֲלָ֖ה
עִם־אֶחָ֑יו יְהוָה֙ ה֣וּא נַחֲלָת֔וֹ כַּאֲשֶׁ֥ר
דִּבֶּ֛ר יְהוָ֥ה אֱלֹהֶ֖יךָ לֽוֹ׃ י וְאָנֹכִ֞י עָמַ֣דְתִּי

ת"א בעת ההיא. פסחים נד סוכות ג: לשרתו. תענית כו סוטה לט זבחים יז ערכין יז: ואנכי. מגילה כא:

תרגום אונקלוס

בְּרֵיהּ תְּחוֹתוֹהִי: ז. מִתַּמָּן נְטַלוּ לְגֻדְגּוֹד. וּמִן גֻּדְגּוֹד לְיָטְבָת. אֲרַע נָגְדָא נַחְלִין דְּמַיִין: ח. בְּעִדָּנָא הַהוּא אַפְרֵישׁ יְיָ יָת שִׁבְטָא דְּלֵוִי. לְמִטַּל יָת אֲרוֹן קְיָמָא דַּיְיָ. לִמְקָם קֳדָם יְיָ לְשַׁמָּשׁוּתֵיהּ וּלְבָרָכָא בִּשְׁמֵיהּ. עַד יוֹמָא הָדֵין: ט. עַל כֵּן לָא הֲוָה לְלֵוִי. חוּלָק וְאַחְסָנָא עִם אֲחוֹהִי. מַתְּנָן דִּיהַב לֵיהּ יְיָ אִנּוּן (י"ג אִנִּין) אַחְסָנְתֵיהּ. כְּמָא דְּמַלֵּיל. יְיָ אֱלָהָךְ לֵיהּ: י. וַאֲנָא הֲוֵיתִי קָאֵים

תפסיר הרס"ג

אבנה מכאנה; (ז) ורחלו מן ת'ם אלי גדגוד. ומן גדגוד אלי' יטבת. ארץ' ד'את אודיה' מא; (ח) פי ד'אלך אלוקת. אפרז אללה סבט לוי. ליחמלו צנדוק עהדה. ויקומו בין ידיה ליכ'דמוה ויבארכו באסמה. אלי' יומנא הד'א למא אסעפוני; (ט) ולד'אלך לם יכון לאליואניין. נציב ונחלה מע אכ'ותהם. בל הבאת אללה הי נציבהם. כמא אמר בהא להם; (י) ואנא אקמת פי אלגבל. מת'ל

נוה שלום

וכו'. (ח) בעת ההיא הבדיל וכו' עד היום הזה, אלי' יומנא הד'י' למא אסעפוני, כי מלאו אחרי, כמ"ש מי לה' אלי ויאספו וכו', והוא הטעם למה שנאמר בעת ההיא הבדיל וכו'.

חלק הדקדוק

[(ז) יטבתה, הבית רפי. ר"ח]:

אבן עזרא

שור ובפסוק אחר מדבר איתם: (ז) משם נסעו הגדגדה. איננו חור הגדגד רק הוא שם כלל צלמונה גם פונון ואובות ויטבתה הוא המקום הנקרא באר כי כן כתוב ומשם בארה וזה טעם ארץ נחלי מים כי במשענותם כרו הנדיבים ויצאו המים וזה הפסוק שהוא ומשם נסעו הגדגדה דבק עם ויכהן אלעזר והנה פירשתי לך כי ישראל לא הקריבו זבחים אחר נסעם מהר סיני ויתכן שהקריבום בבואם אל צלמונה ופונן והיתה תחלת כהונת אלעזר בכהונה גדולה באותם המקומות בראש השנה ושמש במקום הנקרא באר ביום הכפורים והנה הפירוש כן ויכהן אלעזר כאשר נסעו אל מקום פלוני ולמה כהן אלעזר כי השם הבדיל בעת עבודת העגל את שבט הלוי לשאת את הארון לעמוד לפני השם: (ח) לשרתו. בני לוי עם בני אהרן: ולברך בשמו. כי אלעזר היה נושא את כפיו: (ט) ה' הוא נחלתו. כטעם ה' מנת חלקי וכוסי וזו היא עבודת השם בלמוד דרכיו: (י) ואנכי עמדתי

רבינו בחיי

הוא מקודש מכלן שהוא דוגמא לכסא הכבוד ומעון לשכינה והשכינה דבקה לעולם עם הארון ולכך בבית שני לא היה בו ארון וכשחסר ארון חסרה שכינה, ולפי שהיה יאשיהו יודע שהבית עתיד ליחרב ע"י נבוכדנצר והנביאים שבימיו מתנבאין וצווחין כן והיה דבר ברור אצלו שכל הכלים יגלו לבבל לפיכך חס על כבוד הארון לעלויו ורצה לגנזו. והשני שראה בארון סימן הנסיעה והוא שהבדים שהאריכו בימי שלמה נתקצרו בימיו

בעל הטורים

מכפרת כבגדי כהונה: (ז) משם נסעו הגדגדה. הפסוק מתחיל במ"ם ומסיים במ"ם, לומר שכל מ' שנה היתה הבאר עמהם: (ח) בעת ההיא הבדיל ה' את שבט הלוי. סמך כאן, לומר שהלוים החזירו את ישראל: סמך מים לנשאת את הארון ולברך

רשב"ם

משינוי* המקרא מה שדרשו: (ח) בעת ההוא הבדיל ה' את שבט הלוי, בעת של מעשה העגל* שמצא הן כדכתיב ויאספו אליו כל בני לוי: ולברך בשמו הכהנים

רש"י

חזרתם ומשם חזרתם הגדגדה היא חור הגדגד: (ז) ומן הגדגדה וגו'. ובמוסר' עשיתם אבל כבד על מיתתו של אהרן שנראה לכם זאת ונדמה לכם כאלו מת שם וסמך משה תוכחה זו לשבירת הלוחות לומר שקשה מיתתן של צדיקים לפני הקב"ה כיום שנשתברו בו הלוחות ולהודיעך שהוקשה לו מה שאמרו נתנה ראש לפרוש ממנו כיום שעשו בו את העגל: (ח) בעת ההוא הבדיל ה' וגו'. מוסב לענין הראשון: בעת ההוא. בשנה הראשונה לצאתכם ממצרים טעיתם בעגל ובני לוי לא טעו והבדילם ח המקום מכם וסמך מקרא זה לחזרת בני יעקן לומר שאף בזו לא טעו בה בני לוי אלא עמדו באמונתם: לשאת את ארון ט. הלוים: לעמוד לפני ה' לשרתו ולברך בשמו. הכהנים והוא נשיאת כפים: (ט) על כן לא היה ללוי חלק. לפי שהובדלו לעבודת מזבח י ואינן פנויין לחרוש ולזרוע: ה' הוא נחלתו. נוטל פרס כ מזומן מבית המלך: (י) ואנכי עמדתי בהר. לקבל הלוחות

שפתי חכמים

מסעי: ח והא דכתיב הבדיל וגו' והא עדיין לא הבדיל עד שנה שניה משהוקם המשכן נ"ל הבדיל הקב"ה במחשבה וע"כ אתא לריך לפרש כן מדכתיב אחרי כן ואנכי עמדתי בהר דקאי נמי אבעת ההיא שהיא שנה ראשונה והוא אחר העגל ובזה ניחא מה שלא פרש"י הקרא כסדר הכתוב בתורה: ט כלל"ת דהפסוק הבדיל כו' משמע דלוים ג"כ מברכין וזה אינו, ל"פ לשאת את ארון היינו הלוים לעמוד לפני העדה ולשרתו ולברך בשמו היינו כהנים: י כלומר לא מלד שנתקדשו להיות משרתי עליון כמוכן מן הקרא דאדרבה לאוי להרבות שכרם ולא למעטם: כ והם התרומה ומעשרות ויהיה מאמר ה' הוא נחלתו היא תשובה על מאמר לא היה ללוי חלק ונחלה עם אחיו יתוייב מזה ליתן לשם פרנסה אחרת תמורת החלק והנחלה וכשאמר ה' הוא נחלתו יתוייב בהכרח שיפורש על הפרס שהם התרומות ומעשרות ואמר מזומן להודיע שזה שנתן להם במקום החלק שנתן לישראל הוא מפני שזה מזומן בלי עמל ואין לריכין לעמל עד שימנעו

דעת זקנים מבעלי התוספות

מת אהרן: (ח) בעת ההיא. פי' כשנעשה העגל שפי' לעיל הבדיל ה' את שבט הלוי לשמשו מפני שלא היו במעשה העגל. זה"ש והכהנים הלוים בני לדוק אשר שמרו את משמרת מקדשי בתעות בני ישראל מעלי וגו' הנה יקרבו אלי לשרתני. ועל כן כשבחרם הקב"ה לחלקו ולשרתו לא היה ללוי חלק ונחלה עם אחיו כדי שלא יעסקו בשום דבר כ"א בעבודת המקום. וכי תימא א"כ במה יתפרנסו ה' הוא נחלתו שלוה ישראל לחרוש ולזרוע ולקצור ובשבלים לתת להם מעשר מדגן ותירוש וילהר ועריס לשבח: (י) ואנכי עמדתי בהר. לקבל לוחות אחרונו' ולהרבו' בתחנונים לפני הקב"ה שימחול העון לגמרי וישמע אלי גם בפעם ההיא ומחל לגמרי, וביה"כ היה שאמר סלחתי כדבריך. ולכך הוקבע אותו יום להיות למחילה ולכפרה לישראל, כי מאה ועשרים יום יש ממתן תורה עד יה"כ. כילד בששה בסיון נתנה התורה בשבעה עלה לקבל לוחות הראשונים והיה לו לשהות מ' יום בלא אותו יום לפי שאין לילו עמו וירד בשבעה עשר בתמוז ובאותו יום נשתברו הלוחות למחר שבשמונה עשר עלה להתפלל על מעשה העגל ושהה שם ארבעים יום שנאמר ואתנפל לפני ה' ארבעים יום כבראשונה ושלמו בכ"ח באב א"ל יתברך פסל לך ועלה בכ"ט ואמר להם לישראל למחר ביום שלשים באב יהיה ר"ח אלול שיתקינו לתקוע שופר כדי שלא תטעו בירידתו כמו שטעיתם בראשונה. וזכר לדבר אנו תוקעין ביום ר"ח אלול שהוא יום שלשים באב שלעולם אנו עושין ר"ח שני ימים ויום ראשון הוי מחשבון דאב שהוא מלא ושהה שם ארבעים יום שנא' ואנכי עמדתי בהר כימים הראשונים ושלמו ביה"כ כילד יום אחד מאב וכ"ט מאלול הרי שלשים ועשרה מתשרי הרי מ' והוא יה"כ ואמר לו באותו יום סלחתי כדבריך ולמחר ירד ושבעה עשר בתמוז של אותה שנה בחמישי בשבת היה שהרי לעולם פסח ושבעה עשר בתמוז באין ביום אחד ובפרק ר' עקיבא מסיק דפסח שבו יצאו ישראל ממצרים חמישי בשבת היה וא"כ נמצא שלוחות הראשונות באו בה' בשבת בשבעה עשר בתמוז א"כ כ"ח בשבת היה לפי' א"ת ב"ש ג"ר וא"כ יוה"כ בשני היה והלוחות האחרונות באו יום שני ולפי ששתיהן באו חדא ביום שני וחדא ביום חמישי נהגו לקרות בתורה ביום שני וביום חמישי. וזהו דרשו ה' בהמלאו בה' מלאו שהם ימי קריאת התורה ואז ב"ד יושבין שמתוך שבאין לשמוע התורה באין לדין. וה"ר בכור שור נתן סימן לדבר בלדק תשפוט עמיתך כי בשני ימים הללו עגל

רמב"ן

משה על המשכן וכליו והיתה המצוה הראשונה שם ועשו ארון עצי שטים כי הוא עיקר הכוונה בכל המשכן להיות השם יושב הכרובים ואחרי כן עשו את העגל וכאשר נתרצה השם למשה ואמר לו שיכתוב על הלוחות האלו המכתב הראשון צוהו בקצרה שיעשה ללוחות האלה ארון עץ הוא המצוה לו ללוחות הראשונות והנה הזכיר לו המצוה הראשונה שבענין המשכן ושהכל תלוי בה ומזה למד משה לעשות המשכן וכליו כאשר נצטוה מתחלה ויהיה פירוש ויהיו שם כאשר צוני ה' שהיו שם לעד לעולם כאשר צוהו ה' מתחלה ואל הארון תתן את העדות אשר אתן אליך ונועדתי לך שם ודברתי אתך וגו' והנה בירדתו הניח הלוחות באהל מועד עד שיעשה הארון והמשכן כי אלו לא שבר הלוחות הראשונות באהל מועד יהיו עד עשות בצלאל הארון וכן שברי הלוחות על כרחנו שם היו כי לא החזירם עמו לחר וראיה לזה שלא הזכיר משה זו הצוואה בסדר כי תשא כי שם הזכיר ארון בצלאל בפי' וכאן לא הזכיר המשכן וכליו כי הם הרואים אותו ולפיכך הזכיר זה בקצרה ואל יקשה בעיניך שאמר ואעש ארון עצי שטים ואפסול שני לוחות אבנים כי השלים ענין הארון כאחת כי הנה צוהו השם פסל לך ועלה אלי ההרה ועשית לך ארון עץ שיעלה תחלה בלוחות ואחרי כן יעשה ארון עץ אבל האריך לומר ואכתוב על הלוחות את הדברים אשר היו על הלוחות הראשונים אשר שברת ושמתם בארון לומר שיהיו כראשונות במכתב וראוי שיהיו בארון המצוה כראשונות שאועד שמה לבני ישראל ונקדש בכבודי ולכך השלים ואעש ארון לתשלום המצוה והמעשה בקצרת ואחרי כן שב להאריך במוקדם: וטעם ואפן וארד מן ההר ואשים את הלוחות בארון אשר עשיתי. שעשיתיו ברדתי ויהיו שם לעד כאשר צוני ה' להיות כבודו שוכן בתוך בני ישראל:

אלמרה אלאולא. ארבעין יומא וארבעין לילה. פסמע אללה לי פי ד׳אלך אלוקת. ולם ישא אללה אן יהלכך: (יא) פקאל אללה לי. קום אמץ׳ בין ידי אלקום ורחלהם. חתי ימצ׳ון פירת׳ון אלבלד. אלד׳י קסמת לאבאיהם אן אעטיהם: (יב) ואלאן יא אסראיל. מא אלד׳י יטלבה מנך אללה רבך. אלא אן תכ׳פה ותסיר פי טרקה. ותחבבה ותעבדה מכ׳לצא. בכל

חלק הדקדוק

יא) ויירשו, לחוד מלא ורפי. ובירושל׳ חסר יוד שנייה. והוא מחלוקת בין הסופרים, ובספרי רבינו ז״ל מלא. ע״כ מכתיבת מהריב״ש. וכוונתו על התיגאן שהם העתק רבינו הרמב״ם

אבן עזרא

בהר. פירשתיו: (יא) למסע. שם

רבינו בחיי

וחזרו לאותה מדה שהיו בימי משה וכשהיו ישראל נכנסין במקדש והיו רואין הפרוכת ושני בדי הארון היו ראשיהן נראין מחוץ לפרוכת כשני דדי אשה שנראין מתחת בגדיה ועל שני בדין אלו הזכיר שלמה ע״ה (שיר ד) שני שדיך כשני עפרים וגו׳ וכשנתקצרו עתה בימי יאשיהו וחזרו כלפי פנים היו ישראל נכנסין ולא היו רואין אותן יוצאין ובולטין מן הפרוכת כמנהג לפי שחזרו לאותה מדה שהיו בימי משה והכיר יאשיהו בזה שהארון מזומן לנסיעה ומתכנס והולך, ועוד ראה כשנכנס חלקיה הכהן לעבוד עבודה בהיכל שמצא שם ספר תורה שהוא מצד הארון ברית ה׳ שיצא לתוך ההיכל והכיר בזה שזה אות לגלות ולחורבן ביהמ״ק, וזה שתרגם יונתן ויהי בשלשים שנה והוה בתלתין שנין בזמן דאשכח חלקיה כהנא רבא ספרא דאורייתא בבי מקדשא בעזרתא תחות אולמא בפלגות ליליא בתר מעלני סהרא בימי יאשיהו בן אמון ומתוך שראה סימנין אלו ראה לגנזו. והא למדת שעיקר הקדושה לארון זה של בצלאל היה לא לארון שעשה משה לשעה ועל ארון זה של בצלאל אמרו רז״ל במס׳ עירובין פרק הדר כל זמן שארון ושכינה שלא במקומן ישראל אסורין בתשמיש המטה שאם תאמר על ארון שעשה משה שהיה יוצא עמהם

בָהָר כַּיָּמִים הָרִאשֹׁנִים אַרְבָּעִים יוֹם וְאַרְבָּעִים לָיְלָה וַיִּשְׁמַע יְהוָה אֵלַי גַּם בַּפַּעַם הַהִוא לֹא־אָבָה יְהוָה הַשְׁחִיתֶךָ׃ יא וַיֹּאמֶר יְהוָה אֵלַי קוּם לֵךְ לְמַסַּע לִפְנֵי הָעָם וְיָבֹאוּ וְיִירְשׁוּ אֶת־הָאָרֶץ אֲשֶׁר־נִשְׁבַּעְתִּי לַאֲבֹתָם לָתֵת לָהֶם׃ פ חמישי יב וְעַתָּה יִשְׂרָאֵל מָה יְהוָה אֱלֹהֶיךָ שֹׁאֵל מֵעִמָּךְ כִּי אִם־לְיִרְאָה אֶת־יְהוָה אֱלֹהֶיךָ לָלֶכֶת בְּכָל־דְּרָכָיו וּלְאַהֲבָה אֹתוֹ וְלַעֲבֹד אֶת־יְהוָה אֱלֹהֶיךָ בְּכָל־לְבָבְךָ

תרגום אונקלוס

בְּטוּרָא . כְּיוֹמַיָּא קַדְמָאֵי . אַרְבְּעִין יְמָמִין . וְאַרְבְּעִין לֵילָוָן . וְקַבֵּיל יְיָ צְלוֹתִי . אַף בְּזִמְנָא הַהוּא . לָא אֲבָא יְיָ לְחַבָּלוּתָךְ: יא. וַאֲמַר יְיָ לִי . קוּם . אִיזֵיל לְמִטּוּל קֳדָם עַמָּא . וְיֵיעֲלוּן וְיֵירְתוּן יָת אַרְעָא . דְּקַיֵּימִית לַאֲבָהָתְהוֹן לְמִתַּן לְהוֹן: יב. וּכְעַן יִשְׂרָאֵל . מָא יְיָ אֱלָהָךְ . תָּבַע מִנָּךְ . אֱלָהֵין לְמִדְחַל . קֳדָם יְיָ אֱלָהָךְ . לִמְהָךְ בְּכָל אוֹרְחָן דְּתָקְנָן קֳדָמוֹהִי וּלְמִרְחַם יָתֵיהּ . וּלְמִפְלַח קֳדָם יְיָ אֱלָהָךְ . בְּכָל לִבָּךְ וּבְכָל נַפְשָׁךְ:

ת״א וישמע ה׳. ברכות לב: ועתה. שם לג. שבת לא מגילה כה סוטה יא מנחות מג. נדה ו:

בעל הטורים

לומר שצריך ליטול ידיו כדי לישא כפיו: (י) לא אבה. ג׳, דין, ואידך לא אבה לי, לא אבה יבמי. הרי ביה לא אבה אלא יבמי (עיין יבמות קי) כדכתיב כי לא אלמן ישראל ויהודה מאלהיו: (יא) קום לך למסע. ג׳ תגין על קו״ף, שאזכור להם זכות אבהם שאמרתי לו קום התהלך בארץ לארכה ולרחבה כי לך אתננה: אשר נשבעתי לאבותם לתת להם. וסמיך ליה ועתה ישראל מה ה׳ אלהיך שואל מעמך כי אם ליראה, לומר לך שהאבות היו יראי ה׳: (יב) מה ה׳ אלהיך שאל מעמך. מה בא״ת ב״ש י״ן ששואל ממך ק׳ ברכות בכל יום ויום. ויש בפסוק ק׳ אותיות (עיין מנחות מג) וכן ממך עולה ק׳: ועתה ישראל.

רש״י

האחרונות ולפי שלא פי׳ למעלה כמה עמד בהר בעליה אחרונה זו חזר והתחיל בה: כימים הראשונים. של לוחות ל הראשונות מה הם ברצון אף אלו ברצון אבל האמצעיים שעמדתי שם להתפלל עליכם היו בכעס: (יא) ויאמר ה׳ אלי וגו׳. אף ע״פ שסרתם מאחריו מ ותעיתם בעגל אמר לי (שמות לב) לך נחה את העם: (יב) ועתה ישראל. אף על פי שעשיתם כל זאת עודנו רחמיו וחבתו עליכם ובכל מה שחטאתם לפניו אינו שואל מכם כי אם ליראה וגו׳: כי אם ליראה וגו׳. (ברכות לג) רבותינו דרשו מכאן הכל בידי שמים נ חוץ מיראת

שפתי חכמים

מעבודת המזבח: ל שהם כלים בי״ז בתמוז ולא סכלים בכ״ח באב דהא דהוקשו מ׳ ימים האחרוני׳ לראשונים לא בא להשמיענו שהיו ברצון שלם כמו הראשונים דזה אינו שהרי הראשונים היו ברצון גמור שהרי עדיין לא חטאו בעגל אבל האחרונים לא היו ברצון אלא לענין נתינת הלוחות אבל לענין כפרת העגל לא היה עד סוף מ׳ יום שהוא יום כפור שאז אמר סלחתי כדבריך וע״כ שוקבע היום לכפרה ולסליחה רק הפיקש בא להודיענו שאלו מ׳ יום שנזכרים בפסוק ואנכי עמדתי בהר אינם ארבעים האמצעים אלא מ׳ אחרים שהיו ברצון ולא בכעס מזה נלמד שמשה עמד בהר ק״ך יום: מ דאל״כ מה לענין זה בא ך התוכחות: נ פי׳ דסבירא להו שהמקרא הזה אינו דבוק עם הקודמים לו רק התחלת דבור הוא ולהודיעך שהכל בידי שמים כו׳ ולכן אין שואל ממך כי אם ליראה אותו וכיוצא בו מפעולת האדם

דעת זקנים מבעלי התוספות

לדק משמש כשמש בשני בתחלת ליל שני בשעה ראשונה ובחמישי בשעה ראשונה מן היום דהא אמרינן במסכת שבת בשנ״ל מל״ס ראשי לילות חל״ס בשנ״ל ראשי ימים והסימן כי היא היתה אם כל חי: (יב) ועתה ישראל מה ה׳ אלהיך. שטו דבר קטן הוא זה, וי״ל דאקרא דלבתריה קאי לשמור את מצות ה׳ וגו׳ לטוב לך כלומר אינו שואל ממך דבר זה כי אם לטוב לך להנאתך ולהרבות לך שכר. ומיהו רבותינו הקשו כן ותירצו דלגבי משה מילתא זוטרתי היא. ומכאן דרשו רבותינו דחייב אדם לברך מאה

פרשת היראה

(יב) ועתה ישראל מה ה׳ אלהיך שואל מעמך וגו׳. צריך להבין מהו ועתה הנמשך מן הקודם אל המאוחר, הנה דוד המלך ע״ה אמר על התורה ומתוקים מדבש ונופת צופים, והענין נפלא מדוע אין אנו מרגישים מתיקות התורה, אך ענייני הנפש מתדמים בכמה דברים לענייני הגוף, וכמו מי שחולה חולי הגוף ראשית סימני מחלתו הוא אם כל אוכל תתעב נפשו ואומר על מתוק מר, וכל יותר שמתגבר המחלה יותר יתעב כל מיני אוכל, ולהיפך כל מי שיותר בריא יותר יתאוה אל האכילה והשתיה. וכן הוא בענייני הנפש, מי שנפשו טהורה ובעבירות לא מטומאה והיא בריאה ושלמה תכסוף אל התורה והמצות כרעב אל אכילה ושתיה, כמאמר דהע״ה נכספה וגם כלתה נפשי לחצרות ה׳ וגו׳. נפשי כארץ עיפה לך סלה. ותטעום באמת מתיקות התורה והתפלה והשירה והזמרה לה׳, ואין מהצורך לעורר הנפש לעבוד ה׳ אלא הנפש תתעורר מאליה, כמ״ש דהע״ה אעירה שחר, חצות לילה אקום, אבל מי שאינו מתעורר מעצמו לעבודת ה׳ וללמוד תורתו, וכאשר מתפלל תפלתו קבע, מחמת שהורגל מנעוריו שלא לאכול קודם שפיו יאמר דברי תפלה ולבו בל עמו, ואף אם חלף ועבר עליו שבועות וחדשים שלא למד שום תורה, אין לבו מתעלב ודואג ע״ז, ידע בטח כי נפשו נחלה מאד והיא עוכבת ביון מצולת השכחה בה׳ ואינו מאמין בקדושת התורה ולא בשכר ועונש ולא בהשארת הנפש ולא בתחיית המתים, כי מחמת מסחרו ומלאכתו ומאכילתו ושתייתו בעה״ז לא ישיג שכר כוסני ולא יקום בתחיה, כי מותר האדם הזה מן הבהמה אין, וכמו שלאים חולה מבקשים ממנו שיטעום מאומה, ואיש

מסורת הקריאה

הראשון כי הוא נסוג אחור: (י) כימים, נמסר ד׳ דגושים ר״ל הכ״ף בפתח והיו״ד בדגש, וסימן א׳ ותשבו בקדש (לעיל א׳ מ״ו) ב׳ דין, ג׳ לא כימים הראשונים (זכריה ח׳ י״א) ד׳ כימים אשר נחו (אסתר ט׳ כ״ב): (יא) ויבאו, ז׳ רפין, ר״ל שהוי״ו בשוא והיו״ד רפי, ושארא הוי״ו בפתח והיו״ד בדגש, וסי׳ א׳ ואתה הרם את מטך (שמות י״ד ט״ז) ב׳ הנני מחזק (שם י״ד י״ז) ג׳ קום לך (דין) ד׳ הבו לכם שלשה אנשים (יהושע י״ח ד׳) ה׳ על הר נשפה (ישעיה י״ג ב׳) ו׳ בימים ההמה ילכו (ירמיה ג׳ י״ח) ז׳ ויביאו אליך כמבוא עם (יחזקאל ל״ג ל״א): (יב) מה, המ״ם בקמץ כדין לפני אה״ר: ליראה, הנגינה באל״ף:

רמב״ן

(יב) מה ה׳ אלהיך שואל מעמך. נמשך אל לטוב לך יאמר איננו שואל מעמך דבר שיהיה לצרכיו אלא לצרכך כטעם אם צדקת מה תתן לו רק הכל הוא לטוב לך ואמר הטעם כי לה׳ אלהיך השמים ושמי השמים הארץ וכל אשר בה וכולם נותנים כבוד לשמו

חומת אנ״ך

ותחילתו בפשיעה וסופו באונס חייב: (יב) ועתה ישראל מה ה״א שואל מעמך כי אם ליראה. רז״ל אמרו אין ועתה אלא תשובה. כי בהיות אדם חוטא נאחז בסבך הס׳ נוקבא אשר היא יותר גשמית וגימטריא תפ״א עם הכולל היא ותיילות דידה שהיא גימטריא ועת״ה תפ״א. וזה אמרו אין ועתה כמספרו שהוא שם הס׳. אלא תשובה ובזה הוא מכניע הילה״ר ומנטלם ובתשובה מיחד קבה״ו והרמז ועתה ו׳ רמז לז״א עת היא מ׳ לחברם עם ה׳ עילאה וזהו התשובה ולכן אמרו אין ועתה אלא תשובה. ובזה מבטל פ׳ וכהותיה שם תפ״א כמנין ועתה. והתשובה יפה ע״י הענוה והכנעה והוא העיקר הגדול כי ע״י הענוה נמחלים עונותיו והוי כאלו הקריב כל הקרבנות ונעשה מרכבה לשכינה וניצול מכל גזרות רעות וכהנה רבות כמשז״ל. וז״ש ועתה ישראל תשוב בתשובה וכי תימא מי יוכל לעמוד בתשובה שצריך סיגופים ותעניות. לז״א מה ה׳ אלהיך שואל מעמך. מה היא על דרך ונחנו מה. ואם אין בך כח לסיגופים ותעניות מה שואל מעמך שתהיה בעיניך כלא תשיב ובזה מתכפרין עונותיך. והענוה לא תהיה אלא ליראה את ה׳ לא להפך שיאמר מה אני אם אעבור עבירה אין מעשה קטן כלום. ולכן אמר מ״ה וכו׳ כי אם ליראה שהענוה תהיה לטובה

דברים י עקב

ובכל־נפשך׃ יג לשמר את־מצות יהוה ואת־חקתיו אשר אנכי מצוך היום לטוב לך׃ יד הן ליהוה אלהיך השמים ושמי השמים הארץ וכל־אשר־בה׃ טו רק באבתיך חשק יהוה לאהבה אותם ויבחר בזרעם אחריהם בכם מכל־העמים כיום הזה׃ טז ומלתם את ערלת לבבכם וערפכם לא תקשו עוד׃ יז כי יהוה אלהיכם הוא אלהי האלהים ואדני האדנים האל הגדל הגבר והנורא

תרגום אונקלוס

יג. לְמִטַּר . יָת פִּקּוֹדַיָּא דַּיְיָ וְיָת קְיָמוֹהִי . דַּאֲנָא . מְפַקֵּיד לָךְ יוֹמָא דֵין . דְּיֵיטַב לָךְ : יד. הָא דַּיְיָ אֱלָהָךְ . שְׁמַיָּא וּשְׁמֵי שְׁמַיָּא . אַרְעָא וְכָל דְּבַהּ : טו. לְחוֹד בַּאֲבָהָתָךְ . צְבֵי יְיָ לְמִרְחַם יָתְהוֹן . וְאִתְרְעֵי בִּבְנֵיהוֹן בָּתְרֵיהוֹן . בְּכוֹן . מִכָּל עַמְמַיָּא כְּיוֹמָא הָדֵין : טז. וְתַעְדּוֹן . יָת טַפְשׁוּת לִבְּכוֹן . וְקָדָלְכוֹן . לָא תַקְשׁוֹן עוֹד : יז. אֲרֵי יְיָ אֱלָהֲכוֹן . הוּא אֱלָהּ דַּיָּינִין . וּמָרֵי מַלְכִין . אֱלָהָא רַבָּא גִּבָּרָא וּדְחִילָא . דְּלֵית

ת"א הן לה' מגילה יב : ומלתם את . שבת קח סוכה נב : כי ה'. מגילה לא : האל הגדל. יומא סט :

תפסיר הרס"ג

קלבך ונפסך: (יג) ואחפץ' וצאיאת ורסומה. אלתי אמרך בהא אליום. ליכ'אר לך: (יד) הוד'א ללה רבך. אלסמאואת כלהא. ואלארץ' וכל מא פיהא: (טו) לכנה אצטפא אבאיך פאחבהם. ואכ'תאר נסלהם מן בעדהם. ואנתם הם. מן בין אלשעוב כמא תשאהדון. (טז) פאזילו ג'ש קלובכם. ורקאבכם לא תצעבוהא אבדא: (יז) לאן אללה רבכם. הו רב אלארבאב. וסייד אלסאדה. אלטאיק אלעצ'ים אלגבאר אלמכ'יף. אלד'י לא

נוה שלום

(יד) ושמי השמים, כלהא, לכלול ברואי מעלה מלאכים וכל ככבי אור. (טו) בכם, ואנתם הם, כלומר זרע יעקב, כמא תשאהדון, כאשר אתם ראים שאתם זרעם הנבחרים מכל העמים, ונכלל מלת כיום הזה במלת תשאהדון, ובעין זה פירש"י ז"ל. (יו) ערלת, ג'ש, וכן תרגם עול, כלומר הסירו מחשבות העול מלבבכם. לא תקשו עוד, אבדא, לעולם, וכמו לעד. (יז) אלהי האלהים, רב אלארבאב, אלוה המלאכים. ואדוני האדונים, וסיד אלסאדה, ואדון צבא השמים גלגלים וככבים. והרב המורה בח"ב פ"ו כתב שהם אדונים לכל גוף זולתם, והרמב"ן פירש שנתן להם ה' ממשלה על השפלים ושם להם משטר בארץ, ודברי הרב המורה מסכימים לדעת הגאון, ע"ל בראשית

אבן עזרא

הפועל: (טו) ויבחר בזרעם. והם אתם וזה טעם בכם: (טז) ומלתם את ערלת לבבכם. להתרחק מהתאוות העבות והכבדות כערלה גם יתכן להיות פירושו לטהר הלב עד שיבין האמת: וערפכם. פירשתיו ועוד בעבור שאמר כי קשה עורף אתה: (יז) אלהי האלהים. פירשתיו: ואדוני האדונים. כי מעלות גבוהות הם כטעם וגבוהים עליהם ומי שיכיר אלה המדות הוא

אבי עזר

ברא הטבע ומי את יסודותיו: (טז) (ומלתם את ערלת לבבכם וגו') הרב מפרש שני פרושים אפשר דקרא סבר להסיר תאות הגשמי ואלבו כמו תאוה הגנוזה בכח הכבד כאמרם בכל לבבך בשני לבבות או אפשר דקאי על הזדכות הנפש ומכל סיג לחשוב ומחשבות כוונת רק להאמין אמונת אומן כפיו כן לבו ומה נעמו דברי שהע"ה ומכל משמר נצור לבך כי שמירת החפצים אינם דומים. כלי כסף שמירתן מגינה בדלתים ובריח וכלי זכוכית שמירתן במקום אשר לא שלטה יד כל אדם לשברם דרך הלוכם. כן כל אברי אדם אינו דומה דרך שמירתן אבל הלב צריך שמירה מכל דבר הפוך בה אתה הקורא ותשיב נפשך: (יז) (ואדוני האדונים

בעל הטורים

ב' דסמיכי. הכא, ואידך ועתה ישראל שמע אל החקים. כנגד ב' תורות תורה שבכתב ותורה שבע"פ: (יד) הן לה' אלהיך. הפסוק מתחיל ומסיים בה"א, לומר שבה"א נברא העולם וכנגד ה' חומשי תורה. י' תיבות בפסוק לומר לא ירדה שכינה למטה מעשרה: הארץ וכל אשר בה. וסמיך ליה רק באבותיך, לומר שהארץ וכל אשר בה לא נבראת אלא בזכות האבות: (טו) רק באבותיך. מיעוט הוא, שגם עליהם יש דין. אברהם במה אדע. יצחק אהב את עשו. יעקב אמר נסתרה דרכי מה': סמך לרק באבותיך (טז) ומלתם. לומר שתמולו ערלת הלב כמו שעשו

רש"י

שמים: (יג) לשמור את מצות ה'. ואף היא לא לחנם אלא לטוב לך שתקבלו שכר: (יד) הן לה' אלהיך. הכל ועאפ"כ רק באבותיך חשק ה' מן הכל: (טו) בכם. כמו שאתם (רואים אתכם) חשוקים מכל העמים היום הזה: (טז) ערלת לבבכם. אוטם לבבכם וכיסויו: (יז) ואדוני האדונים. לא יוכל שום אדון להציל

שפתי חכמים

שהחיריים שאם ירצה יפעול ואם לא ירצה לא יפעול ובכללם יראת השם. הרא"ם: ס רצונו לתרץ דכריסא דקרא אמר לשמור את מצות ה' להנאתו של הקב"ה וכסיפא דקרא כתיב לטוב לך משמע להנאתן של ישראל ל"ס ואף היא כו' ר"ל ודאי בשבילו תעשו אבל מ"מ אף לכם לא לחנם אלא לטוב לכם: ע ר"ל כל מה שכתב בקרא שמים ושמי שמים והארץ: פ רלנ"א ל"ל בכם לא הל"ל רק ויבחר בזרעם אחריהם מכל וגו' ל"ס כמו שאתם חשוקים כו' כלומר בכם אתם רואים שהקב"ה בחר בכם ובזרעכם שהרי אתם רואים אתכם חשוקים מכל העמים ואמר היום הזה מפני שפי' מלת בכם ממש והם היו נמלאים בפועל היום ההוא ולא יפול בו כ"ף הדמיון כי דבוק הוא עם ויבחר בזרעם אחריהם כאלו אמר ובחר בזרעם אחריהם היום הזה מכל העמים: צ וכסויו שהוא אוטמו, וכן כתב בפרשת ואראה ע"ש: ק דאל"כ כי ה' הוא האלהים והאדון מיבעי ליה ועוד כיון שהוא

דעת זקנים מבעלי התוספות

ברכות בכל יום דכתיב מה אל תיקרי מה אלא מאה כלומר מאה ברכות ה' אלהיך שואל מעמך. ויש לחזק הדבר מ"ה בחילוף א"ת ב"ש הוי י"ץ שעולה מאה. וכן בפסוק זה יש מאה אותיות חסר אחת וכאשר תוסיף אות אחת לעשות ממנה מאה תשלם החשבון למאה. וי"א כי דוד תקנם שבכל יום היו מתים מאה אנשים מישראל. כאו והגידו לדוד, עמד ותקן מאה ברכות בכל יום, שנאמר נאם הגבר הוקם על, ע"ל בגימטריא מאה, ומיד נעצרה המגפה. עוד יש להוכיח מאה ברכות מדכתיב הנה כ"י כ"ן יברך גבר כמנין כ"י כ"ן יברך גבר. כי יברך חסר ו' כתיב ולכך תקנו לומר מודים שהרי פי' משתחוים כדכתיב גבי נעמן והשתחויתי לה' אלהיך. ות"י ואודיתי קדם ה' אלהך. ומ"מ אנו אומרים מודים ולא משתחוים לפי שעולה בגימטריא מודי"ם מאה, לומר שכל האומר מודים כסוגן כאלו קיים מאה ברכות. ר"ל שיכרע עד שיתפקקו כל חוליות שבשדרה או שיראה איסר כנגד לבו וכרע כחיזרא וזקיף כי חויא ושיתכוין לומר משתחוים אנו לך כדאיתא בירושלמי אמר ר' בון מימי לא איכוונית כו' ומחזיקנא טיבותא לרישאי דכי מטינא למודים כרע מגרמיה:

ע"כ נדבר מזה איזה דבר קטן הכמות, ואגב נבאר שאלה הגמרא אטו יראה מלתא זוטרתי היא, אין לגבי משה מלתא

פרשת היראה

בריא הוא לפיסך הוא מבקש שיתנו לו לאכול ולועק הב הב, כן אמר משה רע"ה לישראל ועתה אחרי כי נפשכם אולות מכל עניני העבירות שעברו עליכם בעת אין לכם תשוקה ליראת הרוממות ובפרט לאהבת ה', ע"כ הקב"ה שואל מכם ומעורר אתכם ליראה אותו ולאהבתו, כל זה הוא עתה, אבל אחר זה כשתרגילו אתכם ביראתו ואהבתו ונפשכם תהיו שסורות אז לא יצטרך לשאול זאת מאתכם כי אתם מעצמכם תכספו לדעת ה'. כמש"ה משכני אחריך נרוצה, ונדעה נרדפה לדעת ה'. ואח"ז פרט משה כל ענינים אשר יעוררו את ישראל ליראת ולאהבת ה', ואף גם זאת לא למענו תעשה רק לשמור מצות ה' וחקותיו באהבה ויראה לטוב לך, כי הקב"ה אינו צריך לקיום מצותיך ואינו צריך שתעבוד אותו כי הן לה' אלהיך השמים ושמי השמים הארץ וכל אשר בה, והתורה והמצוה שנתן לך הוא רק מאהבת אבותיך כלה הקב"ה לזכות אותך, ע"כ מן הראוי ומלתם את ערלת לבבכם וערפכם לא תקשו עוד, כי אם ליראה וגו'. בענין היראה הכתוב כאן יצאו כל המפרשים ללקוט אורות היראה ודבריהם הקדושים בזה ארוכים מאד, ואין כאן המקום להביא אפי' הקילור מדבריהם, ולהניח חלק ג"כ אי אפשר,

מרפא לשון

מלת עסרא באל"ף הידיעה והרי הוא כמו העשרת דברים. יז) אלהי האלהים, אלה דיינין, ה"ג ולא כנ"א אלהא דיינין שזה תר' האל אלהים, ושם אלהי קדש והאלהים חול, וכן ואדוני קדש והאדנים חול, ואעפ"י שתרגומו ומרי כצ"ל ואין הפרש בין אלה ומרי כלל וכמ"ש במסכת סופרים פ"ד הלכה ד', ובס' מאיר נתיב נסתפק בדעת התרגום שתרגם ואדני ומרי אם הוא קדש או חול, ולי

חומת אנ"ך

דוקא: (ו) ואשר עשה לדתן ולאבירם וכו'. ולא הזכיר קרח ונפרשת פנחס הזכיר קרח ושמעתי בשם הרב המקובל כמוהו' יעקב פינטו ז"ל דבני קרח עלו והולידו ולכך במשנה תורה לכבוד בני קרח ובניהם שהיו צדיקים לא הזכיר קרח שלא לביישם עכ"ד. ונ"ל דבפרשת פנחס כותב

מסורת הקריאה

(טז) ערלת, העי"ן בקמץ לבד: (יז) ואדני, האל"ף בח"פ, ונמסר עליו

רמב"ן

איננו צריך לך רק באבותיך חשק ויבחר בזרעם אחריהם מכל העמים בכם שאתם מבחר זרעם ולא בישמעאל ולא בעשו: (טז) ומלתם את ערלת לבבכם. שיהיה לבבכם פתוח לדעת האמת לא כאשר עשיתם עד היום שלא נתן ה' לכם לב לדעת ועינים לראות ואזנים לשמוע: וערפכם לא תקשו עוד. שלא תהיו כאבותיכם דור סורר ומורה שישבו עם המצרים וילמדו מעשיהם והם קשים לעזוב דרכם כמו שעשו את העגל וקראם שם עם קשה עורף שלא ישובו מן הטעות שנכנס בלבם לחשוב שיש תועלת בעבודת המלאכים או צבא השמים אבל אתם תדעו ותאמינו ותשכילו כי ה' אלהיכם הוא אלהי האלהים ואדוני האדונים. אלהי האלהים הם מלאכי מעלה ואדוני האדונים כל צבא השמים אשר להם ממשלה בשפלים כי הוא האדון אשר שם להם משטרם בארץ ולו הגדולה והגבורה והוא נורא בתפארת עוזו. אשר לא ישא פנים לאחד מן האלהים והאדונים להגן על עובדיהם. ולא יקח

אֲשֶׁר לֹא־יִשָּׂא פָנִים וְלֹא יִקַּח שֹׁחַד׃
יח עֹשֶׂה מִשְׁפַּט יָתוֹם וְאַלְמָנָה וְאֹהֵב
גֵּר לָתֶת לוֹ לֶחֶם וְשִׂמְלָה׃
יט וַאֲהַבְתֶּם אֶת־הַגֵּר כִּי־גֵרִים הֱיִיתֶם
בְּאֶרֶץ מִצְרָיִם׃ כ אֶת־יְהוָה אֱלֹהֶיךָ
תִּירָא אֹתוֹ תַעֲבֹד וּבוֹ תִדְבָּק
וּבִשְׁמוֹ תִּשָּׁבֵעַ׃ כא הוּא תְהִלָּתְךָ
וְהוּא אֱלֹהֶיךָ אֲשֶׁר־עָשָׂה אִתְּךָ אֶת־
הַגְּדֹלֹת וְאֶת־הַנּוֹרָאֹת הָאֵלֶּה אֲשֶׁר
רָאוּ עֵינֶיךָ׃ כב בְּשִׁבְעִים נֶפֶשׁ יָרְדוּ
אֲבֹתֶיךָ מִצְרָיְמָה וְעַתָּה שָׂמְךָ יְהוָה
אֱלֹהֶיךָ כְּכוֹכְבֵי הַשָּׁמַיִם לָרֹב׃

תרגום אונקלוס

קֳדָמוֹהִי מְסַב אַפִּין . וְאַף לָא לְקַבָּלָא שׁוֹחֲדָא : יח. עָבֵיד . דִּין יִתַּם וְאַרְמְלָא . וְרָחֵם גִּיוֹרָא . לְמִתַּן לֵיהּ מְזוֹן וּכְסוּ : יט. וְתִרְחֲמוּן יָת גִּיוֹרָא . אֲרֵי דַיָּרִין הֲוֵיתוּן בְּאַרְעָא דְמִצְרָיִם : כ. יָת יְיָ אֱלָהָךְ . תִּדְחַל וְקֳדָמוֹהִי תִּפְלַח . וּלְדַחְלְתֵיהּ תִּתְקָרַב . וּבִשְׁמֵיהּ תְּקַיֵּים : כא. הוּא תּוּשְׁבַּחְתָּךְ וְהוּא אֱלָהָךְ . דַּעֲבַד עִמָּךְ . יָת רַבְרְבָתָא וְיָת חַסִּינָתָא הָאִלֵּין . דַּחֲזָאָה עֵינָךְ : כב. בְּשִׁבְעִין נַפְשָׁן . נְחַתוּ אֲבָהָתָךְ לְמִצְרָיִם . וּכְעַן . שַׁוְיָךְ יְיָ אֱלָהָךְ . כְּכוֹכְבֵי

ת"א אשר לא. ברכות כ מגילה יא ר"ה יז נדה ע: את ה'. פסחים נב קידושין ל ב"ק מא. סנהדרין כו עכמות סג בכורות ז תמורה יך : וט סדבק. תמורה ג :

תפסיר הרס"ג

יחאבי אלוגוה. ולא יאכ'ד' אלרשא: (יח) צאנע חכם אליתים ואלארמלה. ומחב אלג'ריב. ירזקה טעאמא וכסוה: (יט) פאחבבו אלג'ריב. פטאל מא כנתם ג'רבא פי בלד מצר: (כ) וכ'ף אללה רבך. ואעבדה ואלזם טאעתה. ואחלף באסמה בארא: (כא) הו מדחתך והו אלאהך. כמא צנע מעך. תלך אלכבאיר ואלמהאיב. אלתי ראתהא עינאך: (כב) פמנהא אן אבאיך. נזלו מצרא בסבעין נפסא. ואלאן. פקד צײרך אללה רבך. ככואכב אלסמא כת'רה:

נוה שלום

א יז. (כ) ובשמו תשבע, ואחלף באסמה בארא, על דבר אמת וצדק כע"ש ונשבעת חי ה' באמת וכו'. (כב) בשבעים וכו', פמנהא אן אבאיאך וכו', ומכלל הגדלת והנוראות אשר ראו

אבן עזרא

מול לב: (יח) עושה משפט. אע"פ שהוא נשגב הוא עושה משפט יתום ואלמנה שאין להם עוזר כטעם אבי יתומים וכן הגר ויכלכלהו בהשענו עליו ואחר שהשם אוהב הגר אתם חייבים שתאהבוהו: (כ) את ה' אלהיך תירא. שלא תעברון על מצות לא תעשה: ואותו תעבוד. במצות עשה: ובו תדבק. בלב: ובשמו תשבע. בפה כאשר הוא מפורש: (כא) הוא תהלתך. הטעם כי יש לך להתהלל בו כי עשה עמך נוראות: (כב) בשבעים נפש. פירשתיו ואחר שהוא הרבה אתכם חייבים אתם לאהוב אותו והוסיף כל

אבי עזר

וג') אף שמשה מוליא וכלג ווככים כאשר וומסרו לנו נעלי המסורת אבל זו אחת וושבעה שיונאים מן הכלל וכאשר ריוז הרב על דברים נעלמים נספירות כמו שוונאר בקהלת על פסוק ונגוהים עליהם ופ' ואתחנן על פסוק הוא האלהים אין עוד הפשר שלזה נתכון המקרא להפיק האלף

רבינו בחיי

במלחמותיהן היאך אפשר לומר כן דשבעה חדשים שישב הארון בשדה פלשתים שיהיו ישראל אסורין בתשמיש המטה ונמנעים מפריה ורבי' וכן דוד שאמר לאוריה (ש"ב יא) רד לביתך אלא על ארון של בצלאל אמרו כן שהוא עיקר הקדושה מה שאין כן בארון של משה שאין קדושתו כל כך:

(יח) עושה משפט יתום ואלמנה. אף על פי שהוא נשגב כמו שאמר האל הגדול הגבור והנורא, הוא עושה

בעל הטורים

סעמו השכיה: (יח) ואהב. ב', ואוהב חמס שנאה נפשו, אוהב את הגר. אבל האוהב חמס שנאה נפשו: (כ) את ה' אלהיך תירא. בגימט' תורה: (כב) בשבעים נפש. הפסוק מתחיל ומסיים בכי"ת, לומר שיעקב הזהירם שידבקו הים כליםו ולא

רש"י

אתכם מידו: לא ישא פנים. אם תפרקו ר עולו: ולא יקח שחד. לפייסו בממון: (יח) עשה משפט יתום ואלמנה. הרי גבורה ש ואצל גבורתו אתה מוצא ענותנותו (מגילה לא): ואהב גר לתת לו לחם ושמלה. ודבר חשוב הוא זה ת שכל עצמו של יעקב אבינו על זה התפלל (בראשית כח) ונתן לי לחם לאכול ובגד ללבוש: (יט) כי גרים הייתם. מום שבך א אל תאמר לחברך: (כ) את ה' אלהיך תירא. ותעבוד לו ותדבק בו ולאחר שיהיו בך המדות הללו ב אז ובשמו

שפתי חכמים

ר אבל על כל האלהים מכ"ש שהוא האדון על כל האדונים אלא כו': ר מפני שמשוא פנים בכ"מ הוא לזכות את החייב או לוותר לו עונשו וכן המקח שוחד ובשמו יתברך לא יפול בו לזכות את החייב רק לוותר לו עונשו הוכרח לפרש לוותר ואמר שאם תפרוק עולו לא ישא כו' כלומר לוותר עונשיכם גם לא יקח שוחד כו' שפירושו לוותר עונשיכם כמנהג לוקחי שוחד וכתוב הזכיר שניהם מפני שבויתור יהיה פעם משום משוא פנים פעם מפני שוחד. כתב הרא"ם לא ידעתי מה ממון נופל אצל הקב"ה ולמה לא פירש ולא יקח שוחד המצוה במקום עבירה שיוותר לו עונש העבירה שעבר בעבור המצוה שעשה אלא יתן לו שכרו בעבור המצוה ויענוש בעבור העבירה שעבר, ול"ע עכ"ל: ש כלומר ממה שכתוב בתחלה כי ה' אלהיכם הוא אלהי האלהים וגו' הרי גבורה לכך סמך לו עושה משפט יתום ואלמנה וגו' להודיע ענותנותו: ת פי' לא תחשוב שדבר קטן הוא לתת לגר לחם ושמלה שנראה מזה שאין לו גבורה ויכולת יותר מזה שהרי לעיל מיניה כתיב עושה משפט יתום הרי גבורה: א פי' כאלו אמר ואהבתם את הגר ולא תונהו בדברים. ולכן נאמר אחריו גבי גרים הייתם מום שבך כו' אבל ואהבתם סתם שפירושו להיטיב לו לא יפול עליו כי גרים הייתם שבשביל שהיו גרים אינם מחויבים להיטיב לגר כדפרש"י בפרשת משפטים, ועיין בב"מ (דף נט): ב תקן בזה כמה ענינים כתב ותעבוד במקום אותו תעבוד שא"ל למעלה אותו אלא תירא ותעבוד וכתב ותדבק בו

פרשת היראה

זכרתי היא, וקושית העולם ע"ז אמת הדבר כי לגבי משה היראה אינה זוטרתי אבל משה שאל זאת מישראל ואצליהם היראה דבר גדול מאד, כמ"ש שהקב"ה בעצמו מי יתן והיה לבבם זה להם כל הימים ליראה אותי, הרי הקב"ה בעצמו המזיק שהיראה אצל ישראל הוא דבר גדול, והנראה בזה כי היראה נאמר רק על

דבר שהוא אפשרית שתבא או לא תבא, כי בכל עת שאדם מזכיר תיבת „יראה" נצרף לזה תיבת „שמא". למשל אומר ירא אנכי מאיש פלוני שמא יכני, אבל כשפלוני מכהו לא יאמר עוד ירא אנכי, וכן כל רעה שמחויבת ומוכרחת לבא אין שייך"ז ענין יראה, וכן לא יאמר אדם ירא אנכי מסמיתה הטבעית המעותדת לבא,

מצות השם

(יט) [תלא] (עשה קפא) לאהוב את הגרים, שנאמר ואהבתם את הגר:
(כ) [תלב] (עשה קפב) ליראה תמיד מהאל יתברך ולהתפחד ממנו שהוא משגיח ומעניש לעוברים על רצונו, שנאמר את ה' אלהיך תירא:
(שם) [תלג] (עשה קפג) להתפלל בכל יום, שנאמר ואותו תעבוד.
(שם) [תלד] (עשה קפד) להתחבר ולהתיחד ולהתמיד עם חכמי התורה האמיתיים, שנאמר ובו תדבק:
(שם) [תלה] (עשה קפה) להשבע בשמו יתברך בעת הצורך לקיים דבר מהדברים או להכחישו, שנאמר ובשמו תשבע:

מרפא לשון

נר' פשוט שהוא קדש שהרי הוא תאר אדנות השי"ת. כ) ובו תדבק, ולדחלתיה תתקרב. ה"ג ולא כנ"א תקרב וכן מתרגמינן

חומת אנ

התורה כתב מה שאירע לקרח. אבל הכא משה רבינו ע"ה היה מדבר לישראל. א"כ התם הזכיר קרח שראה לכתוב ובני קרח לא מתו לכן

מסורת הקריאה

ז' מספקין אל"ף, ועין בראשית מ' א': (יח) עשה, השי"ן בסגול, עין מש"כ בשמות ט"ו י"א: (כ) תדבק, נמסר עליו ל', ר"ל לית בקמץ

רמב"ן

שוחד מיד אדם. ופירושו בשוחד שאפלו חסיד גמור שיעבור עבירה לא יקח ממנו מצוה ממצותיו בשוחד לכפר לו אבל יענישהו על חטאיו ויגמול לו בכל טובותיו. ואונקלוס תרגם דלית קדמוהי' מסב אפין ואף לא לקבלא שוחדא יתכוין לפרש שהוא משבחי השלילות בבורא יתברך יאמר הכתוב שאין ה' בענין שישא פנים כי לא יראנו האדם וחי והכל כאין נגדו ומאפס ותהו נחשבו לו ולא בענין שיקח שוחד וממון מאדם כשופטי הארץ. והנכון בעיני שיאמר אשר לא ישא פנים לגדולי בני אדם בריבם עם קטניהם ולא יקח שוחד מעשיריהם בריבם עם דל כי הוא עושה משפט יתום ואלמנה מן הגדולים וקבע את קובעיהם נפש: (כא) הוא תהלתך. הוא יהיה תהלתך שתתן כל תהלתך אליו ואותו תהלל תמיד וכבודו לאחר לא תתן ותהלתו לפסילים ולא אל האלהים והאדונים הנזכרים או יאמר הוא תהלתך שבו אתה מהולל על כל העמים כלשון כי תפארת עוזמו אתה ה' עזי ומעוזי. והוא אלהיך שייחד שמו עליך שתהיה לו לעם והוא יהיה לך לאלהים ולא כשאר האומות אשר הוא להם אלהי האלהים אשר חלק להם כמו שפי' כי עשה עמך הגדולות והנוראות שמהם תכיר כי אתה חבלו ונחלתו ועיניו תמיד עליך לטוב:

יא א וְאָהַבְתָּ אֵת יְהוָה אֱלֹהֶיךָ
וְשָׁמַרְתָּ מִשְׁמַרְתּוֹ וְחֻקֹּתָיו וּמִשְׁפָּטָיו
וּמִצְוֹתָיו כָּל־הַיָּמִים׃ ב וִידַעְתֶּם הַיּוֹם
כִּי ׀ לֹא אֶת־בְּנֵיכֶם אֲשֶׁר לֹא־יָדְעוּ
וַאֲשֶׁר לֹא־רָאוּ אֶת־מוּסַר יְהוָה
אֱלֹהֵיכֶם אֶת־גָּדְלוֹ אֶת־יָדוֹ הַחֲזָקָה
וּזְרֹעוֹ הַנְּטוּיָה׃ ג וְאֶת־אֹתֹתָיו וְאֶת־
מַעֲשָׂיו אֲשֶׁר עָשָׂה בְּתוֹךְ מִצְרָיִם
לְפַרְעֹה מֶלֶךְ־מִצְרַיִם וּלְכָל־אַרְצוֹ׃
ד וַאֲשֶׁר עָשָׂה לְחֵיל מִצְרַיִם לְסוּסָיו
וּלְרִכְבּוֹ אֲשֶׁר הֵצִיף אֶת־מֵי יַם־סוּף
עַל־פְּנֵיהֶם בְּרָדְפָם אַחֲרֵיכֶם
וַיְאַבְּדֵם יְהוָה עַד הַיּוֹם הַזֶּה׃ ה וַאֲשֶׁר
עָשָׂה לָכֶם בַּמִּדְבָּר עַד־בֹּאֲכֶם עַד־
הַמָּקוֹם הַזֶּה׃ ו וַאֲשֶׁר עָשָׂה לְדָתָן
וְלַאֲבִירָם בְּנֵי אֱלִיאָב בֶּן־רְאוּבֵן
אֲשֶׁר פָּצְתָה הָאָרֶץ אֶת־פִּיהָ

תרגום אונקלוס

שְׁמַיָּא לִסְגֵי: א. וְתִרְחַם. יָת יְיָ אֱלָהָךְ. וְתִטַּר מַטְּרַת מֵימְרֵיהּ. וּקְיָמוֹהִי וְדִינוֹהִי. וּפִקּוֹדוֹהִי כָּל יוֹמַיָּא: ב. וְתִדְּעוּן יוֹמָא דֵין. אֲרֵי לָא יָת בְּנֵיכוֹן. דְּלָא יְדַעוּ וּדְלָא חֲזוֹ. יָת אוּלְפָנָא דַּיְיָ אֱלָהֲכוֹן. יָת רְבוּתֵיהּ. יָת יְדֵיהּ תַּקִּיפְתָּא. וּדְרָעֵיהּ מְרָמְמָא: ג. וְיָת אָתְוָתֵיהּ וְיָת עוֹבָדוֹהִי. דַּעֲבַד בְּגוֹ מִצְרָיִם. לְפַרְעֹה מַלְכָּא דְמִצְרַיִם וּלְכָל אַרְעֵיהּ: ד. וְדַעֲבַד לְמַשְׁרִית מִצְרָאֵי לְסוּסָוָתְהוֹן וְלִרְתִכֵּיהוֹן. דְּאַטֵּיף. יָת מֵי יַמָּא דְסוּף עַל אַפֵּיהוֹן. בְּמִרְדַּפְהוֹן בָּתְרֵיכוֹן. וְאַבֵּידִנּוּן יְיָ. עַד יוֹמָא הָדֵין: ה. וְדַעֲבַד לְכוֹן בְּמַדְבְּרָא. עַד מֵיתֵיכוֹן עַד אַתְרָא הָדֵין: ו. וְדַעֲבַד לְדָתָן וְלַאֲבִירָם. בְּנֵי אֱלִיאָב בַּר רְאוּבֵן. דִּפְתַחַת אַרְעָא יָת פּוּמַּהּ.

תפסיר הרס״ג

(א) פאחבב אללה רבך. ואחפץ׳ מא אסתחפצ׳ך בה. ורסומה וצאיאה. ואחכאמה טול אלזמאן: (ב) ואעלמו מן אליום. אן ליס אלעמל עלי׳ בניכם. אלד׳י לם יעלמו ולם יראו. אדב אללה רבכם. ועצ׳מתה וידה אלשדידה. וד׳ראעה אלמדודה: (ג) ואיאתה ואעמאלה. אלתי צנעהא במצר. בפרעון מלך מצר ובסאיר אהל בלדה: (ד) ומא צנע בגנד מצר וכ׳ילה ומראכבה. אלד׳י אטאף מא בחר אלקלזם עלי וגוההם. למא כלבוכם. פאהלכהם אללה. אלי׳ יומנא הד׳א: (ה) ומא צנע לכם פי אלבר. אלי׳ אן גיתם אלי׳ הד׳א אלמוצ׳ע: (ו) ומא צנע בדתן ואבירם. בני אליאב אבן ראובן. אד׳ פתחת אלארץ׳ פאהא.

נוה שלום

עיניך כי בשבעים נפש וכו׳. (א) משמרתי, מא אסתחפצ׳ך, מה שצוה

חלק הדקדוק

ז״ל: [ד) ברדפם, הפא רפי, ר״ח]:

אבן עזרא

הימים: (ב) כי לא את בניכם. התשובה היא כי עיניכם הרואות והטעם כי אלה הנוראות אינם לעתיד שיראום בניכם רק אתם ראיתם אותם: את גדלו את ידו החזקה וזרועו הנטויה. להוציא אתכם ממצרים: (ג) ואת אותותיו ואת מעשיו. לפרעה שהיא עיקר: (ד) אשר הציף. מגזרת צפו מים על ראשי: ויאבדם. הטעם כי לא קמו עוד בניהם תחתיהם להיות כמוהם: (ה) ואשר עשה לכם במדבר. דבר המן: (ו) ואת בתיה׳. הם נשיה׳ ובניה׳: ואת כל היקום. שם כלל: אשר ברגליהם. בעבורם או כמשמעם ואחר שעיניכם ראו את כל אלה השמרו

רבינו בחיי

משפט יתום ואלמנה, והוא שאמרו רז״ל דבר זה כתוב בתורה ושנוי בנביאים ומשולש בכתובים בכל מקום שאתה מוצא גדולתו של הקב״ה שם אתה מוצא ענותנותו וכן אמר דוד ע״ה (תהלים סח) סולו לרוכב בערבות ביה שמו וסמיך ליה אבי יתומים ודיין אלמנות. וכן אמר ישעיה ע״ה (ישעיה כו) שוכן עד וקדוש שמו מרום וקדוש אשכון ואת דכא ושפל רוח. ואוהב גר וכיון שכן ואהבתם את הגר וכן כתוב במקום אחר (ויקרא יט) ואהבת לו כמוך:

בעל הטורים

יתערבו במצריים. ולכן נקראו בית יעקב: (ד) ויאבדם. ב׳, ויאבדם ה׳ עד היום, משגיא לגוים ויאבדם. זהו שיש במדרש שנדמה לפרעה לסוסיא נקבה כדי למשכו לים לאבדו. זהו משגיא לגוים

רשב״ם

לישראל: (ב) את מוסר. כדכתיב לעיל כי כאשר

רש״י

תשבע: (ב) וידעתם היום. תנו לב לדעת ולהבין ולקבל תוכחתי: כי לא את בניכם. אני מדבר עכשיו שיוכלו לומר אנו לא ידענו ולא ראינו בכל זה:

שפתי חכמים

כמקום וכו תדבק כדי שיהיו כל הפעולות כמשכום זו אחר זו תירא ותעבוד ותדבק. וכתוספת מלת אז לא יהיה וכשמו תשבע מלות עשה כמובן מן הקרא ויהיה וי״ו וכשמו מיוחד. ויתוסף מלת אם ויהיה שיעור הכתוב כאלו אמר אם תירא ותעבוד ותדבק אז תשבע כלומר אז מותר לך לישבע ולא מלוה שתשבע כמובן מקרא: ג לא שהודיעם היום שום דבר שהרי לא הודיעם פה ידיעה חדשה: ד פי׳ את הוא כמו עם וסוסיף אני מדבר כי נולא תוספת אני מדבר אין מובן כלל ולכך הולרך לפרש מלת את שפירושו עם כי על המקבל הדבר אינו נופל בו פלא מלת

דעת זקנים מבעלי התוספות

(ב) כי לא את בניכם. כלומר אינם ראוים ליענש ככם על הנלות שהרי אתם ראיתם את מוסר ה׳ ואת גדלו ולא לפעור הבנים כא:

פרשת היראה

רק ירא שמא ח״ו ימות קודם זמנו או ח״ו ע״י איזה סבה רעה, אבל על המיתה עצמה שייך לומר שמתעצב על זה מדוע גרא הקב״ה את האדם שילטרך למות, אבל כעת אשר הגזרה לא תשתנה כי מי גבר יחיה ולא יראה מות, אין שייך לומר על זה ענין יראה, וכמשך מזה כי החושב שכל מקרי העולם נהוגים תמיד רק ע״פ חקי הטבע אשר לא ישתנו לעולם לא יירא ולא יפחד מפגעי הזמן ומקריו הרעים, כי אם יתאבל ויתאונן עליהם אשרי כי לדעתו אין מנוס ומפלט מהם לעולם והם מחויבים

מסורת הקריאה

זולת זה: (ב) מוסר, נמסר י״ב פתחין וסי׳ נמסר בירמיה למ״ד י״ד, וכתב המבין חידות מוסר י״ד פתחין כצ״ל. במס״ג משלי ז׳ כ״ב. עכ״ל. הנה בעבור שמצא מספר י״ד בהקונקורדאנץ, כתב שצ״ד י״ד, אבל במס״ג דמשלי הנ״ל שהביא נמסר שם גמי י״ב פתחין ומביא י״ב פסוקים. אך יש שם טעות בהעתקת הפסוקים. והובאו נכון בירמיה ל׳ י״ד, וכן במס״ק נמסר כמה פעמים י״ב, אך מה שנמצא מלת מוסר בפתח י״ד פעמים לא הבין החידה, שלא ראה המס״ק דמשלי א׳ ג׳. דנמסר שם י״ב פתח וכל דסמיך לאדכרה דכוותיה, פי׳ כל מלת מוסר דכמיך לשם הוי׳ כמו מוסר ה׳ דכותיה בפתח, והה רק ב׳ א׳ דין, את מוסר ה׳ אלהיכם, ב׳ מוסר ה׳ בני

רמב״ן

(ב) את גדלו את ידו החזקה וזרועו הנטויה. אמר ר״א להוציא אתכם ממצרים והאותות והמופתים שעשה לפרעה ואשר עשה לכם במדבר בדבר המן. ואיננו נכון בעיני כי עתה לא ידבר רק במוסר אשר ייסר בו השם לעוברי רצונו את גדלו שהיה מתרומם ומתגדל לאמר התפאר עלי למהר יהיה ושמתי פדות למען תדע כי לה׳ הארץ ואת ידו החזקה ושלחתי את ידי והכיתי את מצרים את היד הגדולה אשר עשה ה׳ וזרועו הנטויה שלא נתן להם ריוח והצלה מאז היתה ידו נטויה עליהם ולא השיב ידו מבלע עד שאבדו. ואשר עשה לכם במדבר אשר נגף אתכם בעגל ואש תבערה והנחשים השרפים וקברות התאוה ומגפת השטים וגזרת המרגלים שהיתה בהם יד ה׳ עד בואם אל המקום הזה וקצר בפורענות שעשה להם אם כן ושמרתם את כל המצוה למען תחזקו כי ידו החזקה מחזקת שומרי מצותיו ולא יחזיק ביד מרעים: והזכיר (ד) אשר הציף את מי ים סוף ויאבדם ה׳. לא הבינותי טעם עד היום הזה כי כל המתים בים אבדן עולם הם אובדים. ויתכן שהוא חוזר לסוסיו ולרכבו שאבד סוס ורכב מצדים בכל הדור ההוא כי כל סוס ורכב וכל פרש אשר במצרים הוציא עמו ואבדו כולם והיתה ממלכה שפלה בלא רכב וסוס וחיל ועזוז

פאבתלעתהם וביותהם ואכ'ביתהם. וגמיע אלנאס אלד'י מעהם. פי מא בין גמיע בני אסראיל: (ז) בל עיונכם אלד'י ראת. גמיע צנע אללה אלעצ'ים. אלד'י צנעה: (ח) פאחפצ'ו גמיע אלשריעה. אלתי אנא אמרכם בהא אליום. לכי תשתדו. ותדכ'לו ותחוזו אלבלד. אלד'י אנתם צאירין אליה לתחוזוה: (ט) ולכי תטול מדתכם פיה. כמא קסם לאבאיכם. ען יעטיהם ולנסלהם. והו. בלד יפיץ' לבנא ועסלא: (י) ואעלם אן אלארץ'. אלד'י אנת צאיר אליה לתחוזה. ליס הו כבלד מצר. אלד'י כ'רגת מנהא. אלד'י

חלק הדקדוק

ז) את כל מעשה, תיבת את בסגול

אבן עזרא

שתשמרו מצות השם: (ח) וירשתם. שבור הרי"ש בעבור שבר הוי"ו. כי הארץ הנה: טעם אחר שאתם חייבים לשמור מצותיו כי הארץ איננה כארץ מצרים רק יש לה צורך כל השנה לשוב השם עינו עליה והטעם בדרך משל כאדם שיראה כל מה שהיא

אבי עזר

ועתה די לך: (ח) (וירשתם שבר הרי"ש בעבור שבר הוי"ו עכ"ל) כבר כתב הרב לעיל על תיבה הזאת בפ' ואתחנן ושם פרשתי כי הוא לזווג הנקודות כמו יכסיומו וכדומה: שם (הנה טעם אחר שאתם חייבים לשמור מצותיו וכו'). שני טעמים בדבר. הדא שאתם צריכים שם השגחה גדולה כיון שהארץ הריה ונקעות וצריכה למטר תמיד אף שאצל הקב"ה הכל כמישור אעפ"כ במקום סכנה שאני ע"כ השמרו לכם ועוד שעיני ה' אלהיך בה תמיד ואינו דומה למי שעובד את המלך ומורחק למי שעובד אותו בטרפולין ואף שהכל חד כלפי שמיא אעפ"כ מחייבו כמה זהירות וקדושה במקום קדוש ובמהרה ינתק חבל הטהרה חלילה והיו לבער כטעם ויחזו את האלהים

רבינו בחיי

(י) לא כארץ מצרים היא. שהיא תלויה בהשקאה כמו שאמר והשקית ברגליך כגן הירק אין הארץ בענין זה תלויה בעמל האדם אלא למטר השמים תשתה מים ועל כן תצטרכו לקיום התורה שאם אתם מקיימין התורה והמצות השמים יתנו טלם והארץ תתן יבולה ואם לאו ועצר את השמים ולא יהיה מטר והאדמה לא תתן את יבולה כמו שאומר בפרשה הסמוכה לזו. ואע"פ שאילו היתה ארץ משקה כארץ מצרים היה נקל אצל הש"י להוביש להם המים

וַתִּבְלָעֵם וְאֶת־בָּתֵּיהֶם וְאֶת־אָהֳלֵיהֶם וְאֵת כָּל־הַיְקוּם אֲשֶׁר בְּרַגְלֵיהֶם בְּקֶרֶב כָּל־יִשְׂרָאֵל׃
ז כִּי עֵינֵיכֶם הָרֹאֹת אֶת כָּל־מַעֲשֵׂה יְהוָה הַגָּדֹל אֲשֶׁר עָשָׂה׃
ח וּשְׁמַרְתֶּם אֶת־כָּל־הַמִּצְוָה אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוְּךָ הַיּוֹם לְמַעַן תֶּחֶזְקוּ וּבָאתֶם וִירִשְׁתֶּם אֶת־הָאָרֶץ אֲשֶׁר אַתֶּם עֹבְרִים שָׁמָּה לְרִשְׁתָּהּ׃
ט וּלְמַעַן תַּאֲרִיכוּ יָמִים עַל־הָאֲדָמָה אֲשֶׁר נִשְׁבַּע יְהוָה לַאֲבֹתֵיכֶם לָתֵת לָהֶם וּלְזַרְעָם אֶרֶץ זָבַת חָלָב וּדְבָשׁ׃ ס
ששי י *כִּי הָאָרֶץ אֲשֶׁר אַתָּה בָא־שָׁמָּה לְרִשְׁתָּהּ לֹא כְאֶרֶץ מִצְרַיִם הִוא אֲשֶׁר יְצָאתֶם

* שביעי בספ"י

תרגום אונקלוס

וּבְלַעְתְנוּן וְיָת אֱנָשׁ בָּתֵּיהוֹן וְיָת מַשְׁכְּנֵיהוֹן. וְיָת כָּל יְקוּמָא דְעִמְּהוֹן. בְּגוֹ כָּל יִשְׂרָאֵל: ז. אֲרֵי עֵינֵיכוֹן חָזְאָה. יָת כָּל עוֹבָדָא דַיְיָ רַבָּא. דַעֲבַד: ח. וְתִטְּרוּן יָת כָּל תַּפְקֵידְתָּא. דַאֲנָא מְפַקֵּיד לָךְ יוֹמָא דֵין. בְּדִיל דְתִתַּקְּפוּן. וְתֵיעֲלוּן וְתֵירְתוּן יָת אַרְעָא. דְאַתּוּן עָבְרִין לְתַמָּן לְמֵירְתַהּ: ט וּבְדִיל דְתֵירְכוּן יוֹמִין עַל אַרְעָא. דְקַיֵּים יְיָ לַאֲבָהָתְכוֹן. לְמִתַּן לְהוֹן וְלִבְנֵיהוֹן. אֲרַע. עָבְדָא חֲלָב וּדְבָשׁ: י. אֲרֵי אַרְעָא. דְאַתְּ עָלֵיל לְתַמָּן לְמֵירְתַהּ. לָא כְּאַרְעָא דְמִצְרַיִם הִיא.

ת"א ואת כל. פסחים קיט סנהדרין קי:

רשב"ם

ויסר איש את בנו ה' אלהיך מיסרך: (ז) כי עיניכם, אלא עיניכם רואות: (י)* הארץ אשר אתה בא שמה לרשתה לא כארץ מצרים, כן שיטת פרשיות הללו צריכים אתם לשמור מצות ה', כי הארץ הזאת טובה *מכל הארצות לשומרי מצותיו ורעה מכל ארצות ללא שומרם כי הארץ אשר אתה בא שמה איננה כארץ מצרים שאין צריכים למטר ובין טובים ובין חטאים בטורח השקאת שדותיהם יש להם לחם אבל א"י אם

שפתי חכמים

עס והוסיף מלת עלמיו כי בלא תוספת היה המובן שלא ידבק עם בניהם לעולם רק עם אלה לבדם: ה והא דמפרש רש"י הקרא שלא על הסדר י"ל דקאי ג"כ על הקרא וידעתם שראוי לקבל תוכחתו מאחר אשר ראיתם כל האותות אשר עשה במצרים ואשר עשה לכם במדבר ואשר עשה לכם בשעת בליעתן של דתן ואבירם שנבלעו בקרב כל ישראל ונעשה הארץ מדרון כמשפך ולא נפל אחד מישראל במדרון הזה אף שהיה עומד אצלו וזהו נס גדול: ו פי' מלת כי הראשון פי' דהא והאחרון אלא כאלו אמר תנו לב לדעת ולם ין הוכחתו דהא לא עם בניכם אני כו' כמו שפרש"י לעיל אלא עמכם כו' אני מדבר ומפני שלא יתכן לומר אלא עמכם עיניכ' הרואות הוסיף מלת אשר קודם עיניכם: ז לריך לתרץ למה הזכיר הללות ומפרש דהבטחה כו': ח יש להקשות מה היתה כונתו של משה שידבר בגנותה של א"י ח"ו והלא המרגלים לקו על שהוציאו דבה על א"י. וע"ק ואיך יתפרש הקרא של אחריו והארץ אשר אתם עוברים שמה למטר

רש"י

(ו) בקרב כל ישראל. כל מקום שהיה אחד מהם בורח הארץ נבקעת מתחתיו ובולעתו אלו דברי רבי יהודה אמר לו רבי נחמיה והלא כבר נאמר (במדבר טז) ותפתח הארץ את פיה ולא פיותיה אמר לו ומה אני מקיים בקרב כל ישראל אמר לו שנעשית הארץ מדרון ה כמשפך וכל מקום שהיה א' מהם היה מתגלגל ובא עד מקום הבקיע': ואת כל היקום אשר ברגליהם. זה ממונו של אדם שמעמידו על רגליו: (ז) כי עיניכם הרואות. מוסב על המקרא האמור למעלה כי לא את בניכם ו אשר לא ידעו וגו' כי אם עמכם אשר עיניכם הרואות וגו': (י) לא כארץ מצרים היא. אלא טובה הימנה ונאמרה הבטחה זו לישראל ז ביציאתם ממצרים שהיו אומרים שמא לא נבוא אל ארץ טובה ויפה כזו (ספרי) יכול בגנותה הכתוב מדבר ח וכך אמר להם לא כא"מ היא אלא רעה

פרשת היראה

ומוכרחים לבא תמיד בכל עת הקבוע להם, וכמשל המורגל בפי בני אדם להאמין כי האדם הוא תחת המזל, והמזל גורם עניות או עשירות, ואי אפשר בשום אופן להשתנות, רק אם נולד במזל עניות, יהיה עני כל ימי חייו, אם האדם יאמין בזה אמונה

דעת זקנים מבעלי התוספות

(ח) למען תחזקו. היכי אומר עשו מצות לשמן למען תחזקו דא"כ הוי על מנת לקבל פרס, אלא ה"ק עשו המצות מאהבה כי למען זה תחזקו, ואין למען מוסב לתיבה שלאחריה, וכן למען תאריכון ימים: (י) לא כארץ מצרים. הטיא ארץ

נחל קדומים

ו (יוד) ואת כל היקום אשר ברגליהם. פירש הרב כלי יקר כי הנה רז"ל אמרו זה ממונו של אדם שמעמידו על רגליו ואטו מי שאין לו ממון חיגר ברגליו אמנם בגנות הממון מדבר כי ד' מעלות מנה הרמב"ם חכמה גבורה מדות עושר וכלם דבקים עם האדם חוץ מהעושר כי הוא ברגליו מדרך כף רגל על הארץ אשר בה מחצבי זהב וכסף ודין הוא שיהיה פחות מכלן ויהיה תחת ממשלת האדם לעשות בו מה שירצה אבל בסוף מוחלפת השיטה כי ממונו מתגבר עליו יעלה מן הארץ משפל מצבו כאשר יקום איש על רעהו ורצחו כן יקום ממונו עליו להעבירו על דעת קונו לכך קראו היקום אשר ברגליהם כי העצב נבזה האחוז בחבלי בוז אשר תחת רגליו הוא היקום אשר ימשול בו ולכן קרא לממון קרח היקום אשר ברגליהם זהו תורף כונתו עיין בדבריו הקדושים באורך ואני עניתי עג"ד בדברים אחדים דף ס"א ע"ש. ועתה אפשר רמז דרגל כינוי לאשה כמשז"ל וכתב הרב זרע ברך ח"ג דהכל תלוי באשה וז"ש זה ישפיל וזה ירים כי כו"ס עש"ב ודוק כי קצרתי:

מסורת הקריאה

אל תמאס (משלי ג' י"א) והני תרי לא הובאו במס"ג דירמיה וא"כ לא נשאר כ"א י"ב, וכן דרך המסורה בכל מקום: (ז) את בצירי ובתביר לא במקף: (ח) תחזקו, החי"ת בסגול: (י) והשקית, מלעיל בקו"ף, ונמסר עליו לית מלעיל, ר"ל דשארא מלרע ודין לחוד

רמב"ן

ואמר ר"א שלא קמו עוד בניהם תחתם להיות כמוהם ר"ל כי השם אבד הרודפים בים ואבד זרעם במצרים ולא נשאר להם שם ושאר כי הם הרשיעו יותר מכל מצרים לרדוף אחרי גאולי השם אבל לא נזכר זה בתורה:

(י) לא כארץ מצרים הוא. אלא טובה הימנה ונאמרה הבטחה זו לישראל כי ביציאתם ממצרים שהיו אומרים שמא לא נבוא אל ארץ טובה ויפה כזאת יכול בגנותה הכתוב מדבר וכך אמר להם לא כארץ מצרים היא אלא רעה הימנה תלמוד לומר וחברון שבע

תרגום אונקלוס

דְנְפַקְתּוּן מִתַּמָן. דְתִזְרַע יָת זַרְעָךְ. וּמַשְׁקֵית לֵיהּ בְּרַגְלָךְ כְּגִנַּת יַרְקָא: יא. וְאַרְעָא דְאַתּוּן עָבְרִין לְתַמָּן לְמֵירְתַהּ. אֲרַע טוּרִין וּבִקְעָן. לִמְטַר שְׁמַיָּא שָׁתְיָא מַיָּא: יב. אַרְעָא דַּיְיָ אֱלָהָךְ תָּבַע יָתַהּ. תְּדִירָא. עֵינֵי יְיָ אֱלָהָךְ

ת״א והשקית. שבת כה: למטר השמים. בתרא יט: תמיד עיני. ברכות כס ר״ה יז:

דברים יא

מִשָּׁם אֲשֶׁר תִּזְרַע אֶת־זַרְעֲךָ
וְהִשְׁקִיתָ בְרַגְלְךָ כְּגַן הַיָּרָק:
יא וְהָאָרֶץ אֲשֶׁר אַתֶּם עֹבְרִים שָׁמָּה
לְרִשְׁתָּהּ אֶרֶץ הָרִים וּבְקָעֹת לִמְטַר
הַשָּׁמַיִם תִּשְׁתֶּה־מָּיִם: יב אֶרֶץ אֲשֶׁר
יְהוָה אֱלֹהֶיךָ דֹּרֵשׁ אֹתָהּ תָּמִיד עֵינֵי

רש״י

היימנה ת״ל (במדבר יג) וחברון שבע שנים נבנתה וגו' ט אדם א' בנאן וחם בנה לוען למצרים בנו וחברון לכנען דרך ארץ אדם בונה את הנאה ואח״כ בונה את הכעור (ס״א הגרוע) שפסולתו של ראשון הוא נותן בשני ובכל מקום החביב קודם הא למדת שחברון יפה מצוען ומצרים משובחת מכל הארצות שנאמר (בראשית יג) כגן ה' כארץ מצרים וצוען שבה מצרים היא שהיתה מקום מלכות שכן הוא אומר (ישעיה ל) כי היו בצוען שריו וחברון פסולתה של ארץ ישראל לכך הקצוה לקבורת מתים ואע״פ כן היא יפה מצוען ובכתובות (דף קיב) דרשו בענין אחר אפשר אדם בונה י בית לבנו הקטן ואח״כ לבנו הגדול אלא שמבונה כ על אחד משבעה בצוען: אשר יצאתם משם. אפי' ארץ רעמסס ל אשר ישבתם בה והיא במיטב ארץ מצרים שנאמר (בראשית מז) במיטב הארץ וגו' אף היא אינה כארץ ישראל: והשקית ברגלך. ארץ מצרים היית צריך להביא מים מנילוס ברגליך ולהשקותה וצריך אתה לנדד משינתך ולעמול והנמוך שותה ולא הגבוה ואתה מעלה המים מן הנמוך לגבוה אבל זו למטר השמים תשתה מים אתה ישן על מטתך והקב״ה משקה נמוך וגבוה גלוי ושאינו גלוי כאחת: כגן הירק. שאין די לו בגשמים ומשקין אותו ברגל בכתף: (יא) ארץ הרים ובקעות. משובח ההר מן המישור שהמישור בבית כור אתה זורע כור אבל ההר בית כור ממנו חמשת כורין ארבע מארבע שפועיו ואחד בראשו: ובקעות. הן מישור: (יב) אשר ה' אלהיך דורש אותה. והלא כל הארצות הוא דורש שנאמר (איוב לח) להמטיר על ארץ לא איש אלא כביכול אינו דורש אלא אותה וע״י אותה דרישה שדורשה דורש את כל הארצות עמה: תמיד עיני ה' אלהיך בה. לראות מה היא צריכה ולחדש בה מ גזרות עתים נ לטוב'

שפתי חכמים

השמים תשתה מים וזה למעליותא. ונראה דס״ק יכול כו' כלומר סע״פ דא״י היתה לבי לכל הארצות ואפי' מארץ מצרים אפ״ה ארץ מצרים טובה היא מצד מה שבטבעה מגדלת זרעים תמיד בהיות שמשקים אותה תמיד והארץ אשר אתה עובר שמה א״א להשקות אותה כיון שהיא ארץ הרים ועוד שצריך להשקות פעמים רבות מפני שהמים נוזלים מן ההר והארץ לא תשבע מים וא״כ בדרך טבע אינה מגדלת זרעים כי אם בהשגחת השם ושיפסק הטבע וזהו שבח לישראל שילכו בדרך ישרה אע״פ דבטבע אינה טובה היא כארץ מצרים ועל זה אמר שמא בגנותה כלומר מתוך גנותה יספר ג״כ שבחה: ט ר״ל שבע שנים נבנתה חברון קודם לוען: י כי לפי' הראשון יהיה שנים כמשמעו ונבנתה בנין ממש ומלא לפני קודם בזמן אבל לפי מה שדרשו בכתובות יהיה פי' של שנים שוביה ונבנתה מל' ואבנה גם אנכי ממנה שהוא ל' עניית פירות ולפני קודם במעלה: כ י״מ מבונה ל' עושה פרי כמו אבנה ממנה כפרש״י כלומר חלק קרקע אחד שבחברון עושה תבואה כנגד שבעה חלקים שבצוען: ל דאל״כ אשר יצאתם ל״ל: מ דאל״כ מאי אחרית השנה הרי כל שנפסק בר״ה נוהג כל השנה ועוד בעיני ה' אלהיך שני אלא לשנות גזירות הגזורות בר״ה כפי הראוי לאנשים. (ג״א) ול״נ דמלת תמיד קא דייק לה דמשמע שתמיד בכל עת הוא משגיח עליה לחדש לה מה היא צריכה, וכן משמע במס' ר״ה: נ אם ישראל רשעים הם בר״ה הוא גוזר שיבאו גשמים מועטים באותה שנה וכשחוזרין בתשובה בתוך אותה שנה אז לא יוכל להוסיף שהרי כבר נגזר מה עושה הקב״ה מביא אותן גשמים מועטים על השדות וקרקעות ולא למקום מדבר או לישוב שאינו צריך לגשמים וגם מביא אותם

דעת זקנים מבעלי התוספות

מישור שאדם יכול להמשיך מים לשדותיו מן הנהרות כמו שעושים בגן הירק הנזרעים על שפת הנהר אלא היא ארץ הרים ובקעות ואין אדם יכול להשקותם כ״א למטר השמים תשתה מים ותמיד אתם צריכים להקב״ה ולכך תזכרו במצותיו כדי שיוריד לכם מטר בעתו: (יב) ארץ אשר ה' אלהיך דרש אתה תמיד. לפקוד יושביה ולדקדק במעשיהם שאינן נדונין אלא לפי רוב מעשיהם. ולפיכך והיה אם שמע תשמעו וגו' אז ונתתי מטר ארצכם בעתו. וכן מסיק בפ״ק דר״ה תמיד עיני ה' אלהיך בה. פעמים לטובה. פעמים לרעה. כיצד הרי שהיו ישראל רשעים גמורים בר״ה ופסקו להם גשמים מועטים. ולבסוף חזרו בהם. להוסיף עליהם א״א שכבר נגזרה גזרה. אלא הקב״ה מוריד אותם לארץ הצריכה להם. עתים לרעה כיצד כו' כדאיתא התם: מרשית השנה מסר אל״ף. מכאן אמר ר' יצחק בפ״ק דר״ה דכל שנה שרשה בתחלתה מתעשרת בסופה. שנאמר מרשית השנה ועד אחרית שנה. מכלל דאית לה אחרית. פי' רשה בתחלתה שבעולם זכאי

פרשת הירא"ה

אומן כי כן מוכרח להיות, לא שייך לומר שירא שיהיה עני כי בודאי יהיה עני, לפי דעתו, ויתעצב מדוע נולד במזל זה, ותכירו שהעשיר נולד במזל עשירות, ולפי דעתו מה לו לעבוד את ה' ומה לו להתפלל אל ה', כי מה בלא שיעבדנו, ע״כ בא משה רבינו ללמד לישראל כי אין הדבר כן, ואין כ״יה מוחלטת בעולם, והקב״ה שולט על הכל ובידו לשנות את הטבע לכל מה שירצה, וגם אין טובה מוחלטת בעולם, והיום זה עני ותכירו עשיר, והקב״ה יוכל לשנות הדבר, שנאמר יהעשר העני ויעני העשיר. ע״כ צריך כל אדם לירא מה', שהעשיר צריך לירא מה' שלא יעני, והעני צריך לירא מה' ולבקש ממנו שיעשנו עשיר. ומחמת כי יראה זו היא עיקר האמונה שהקב״ה כל יכול והוא ברא הכל, והוא משגיח פרטי על כל בריותיו אשר ברא והוא שומע כל תפלה, ועוד ענינים רבים תלוים באמונה זו וביראה זו, ע״כ הקשו חז״ל אטו יראה מלתא זוטרתי היא, הלא זה כל עיקר האמונה, ותירצו אין לגבי משה [ר״ל ישראל שהיו עם משה] אצלם היה אמונה זו דבר קטן, כי בכל האותות והמופתים

פשם משה לעיני כל ישראל לא היו בעין כי הקב״ה מושל בכל וכל אשר יחפוץ יעשה בשמים ובארץ, ע״כ אמר הקב״ה יתן והיה וגו' ליראה אותי כל הימים, ר״ל שלעולם יאמינו כי כאשר הם מאמינים כעת, ע״כ משה הוטב מעשה פבעום כי נוכח סוף אשר עכל זה יכאו ישראל כי הכל בידו של הקב״ה ויראו ויפחדו שני עיני היראות יראת העונש ויראת הרוממות:

תפסיר הרס״ג

כנת תזרע זרעך. ותסקיה ברגלך כגנאן אלבקול: (יא) לכן אלארץ' אלד'י אנתם גאיזין אליה לתחווה. ארץ' גבאל ובקאע. מן מטר אלסמא תשרב מאא: (יב) ארץ' אלד'י אללה רבך מתעאהדהא.

נוה שלום

אותך לשמרו. (יב) דרש אותה, מתעאהדהא. מפקת עליה, (תעאהד אלשי תפקדה ואכת'ר אלתרדד עליה). עיני, עניאתה, השגחתו עליה מתחלת.

אבן עזרא

צריכה ויתן הכל בעתו: (יב) מרשית. בלא אל״ף ורבים כן על כן כתב והיה.

אבי עזר

וכטעם ויקריבו אש: (יב) (מרשית בלא אל״ף וכו') כללו של דבר כי ארץ ישראל הוא מוכן לתפלה ונקשה והקב״ה מוולא

רבינו בחיי

ולהחריב הנהרות אם לא היו מקיימין התורה כבר כתב בזה הרמב״ן ז״ל כי הפרשה הזאת תזהיר כמנהגו של עולם והארץ מצד שהיא הרים ובקעות תאבד מהרה יותר משאר ארצות כשלא ישלח שם מטרות עוז כי החולה צריך זכות ותפלה שירפאהו יותר מן הבריא שלא יבוא עליו החולי: (יב) ארץ אשר ה' אלהיך דורש אותה תמיד. ע״ד הפשט עקר השגחתו בארץ ההיא כי בודאי כל הארצות הוא דורש אבל הענין כי עקר הדרישה וההשגחה שם ומשם מתפשטת לשאר הארצות כענין הלב באדם שהוא נתון באמצע הגוף שהוא עקר החיות ומשם החיות מתפשט לשאר האברים, ובא הכתוב ללמדנו שאין א״י נתונה תחת ממשלת הכוכבים והמזלות כשאר הארצות ואינה נמסרת לדרישת אלהי מעלה כשאר האקלימין אבל הקב״ה בעצמו ובכבודו דורש אותה תמיד לא מנה עליה משאר הכחות שוטר ומושל וזהו שאמר דוד ע״ה על ארץ ישראל (תהלים פז) כל מעיני בך באורו עקר השגחתי ועיוני אינו אלא בך כי משם יתפשט לשאר העולם: מרשית השנה. חסר אל״ף ויהיה הרמז לחדש תשרי שהוא ראש השנה לבריאתו של עולם ודרשו רז״ל מר״ה נדון מה יהא בסופה:

חומת אנ״ך

הוכרת להזכיר קרח: (יא) למטר השמים תשתה מים. אמרו עובדי האדמה כי התועלת שעושה רוייה של גשמים לא יערכנו בידי אדם. וא״כ אין הארץ שותה מים של מטה כי אם לגמא ההכרת וגם כי הוא מעורב מגשמי שמים כי בו יגדלו הנחלים וא״כ יאמר שאינה שותה ממים של מטה רק להוויית מי גשמי המעורב בה לבד ועד אחרית שנה לא אמר השנה לומר שיהא סופה מעין שנה אחרת ולא על מיעוט הקודם רק אף שרשה בתחילה יהיה לה אחרית טוב ותקוה בסופה ולזה נקט לשון אחרית. הרב הגדול מהר״ר וידאל צרפתי ז״ל בפירושו כ״י:

מסורת הקריאה

מלעיל: (יא) מים, המ״ם בדגש מדין דחיק: (יד) מטר, נמסר עליו

מרפא לשון

ולדבקה בו ולאתקרבא לדחלתיה ולא ולמקרב. יב) עיני ה״א בה, עיני, קרא ותרגום, ובענין בהמ״ק במלכים (א) והיו עיני ולבי שם ת״י ותהי שכינתי שריא ביה אם רעותי מתעבדא תמן, ולפי זה היה ראוי להרגם כאן ג״כ תדירא שכינתא דה' אלהך בה ולמה תרגמו כלשונו, ונר' דלא יתכן לומר כן לפי ענין הפרשה שהוא מדבר בהשגחת הי״ת על הארץ בענין גשמיה ופירותיה ולכך תר'

רמב״ן

שנים נבנתה אדם אחד בנאן דרך ארץ אדם בונה את הנאה ואחר כך את הגרוע וכו' לשון רש״י מספרי. ועוד הביא מה שדרשו בגמרא במסכת כתובות בענין אחר אפשר אדם בונה בית לבנו קטן ואח״כ לבנו גדול אלא שמבונה אחד משבעה בצוען. ופשוטו של מקרא בדרך האזהרות נאמר שאמר להם ושמרתם את כל המצוה וירשתם ארץ זבת חלב ודבש כי ה' יתן מטר ארצכם בעתו והארץ תתן יבולה אבל דעו לכם שאינה כארץ מצרים להשקות אותה ברגל מן היאורים ומן האגמים כגן הירק רק היא ארץ הרים ובקעות למטר השמים תשתה מים לא בענין אחר וצריכה שידרוש אותה ה' אלהים תמיד במטר כי היא צמאה מאד וצריכה מטר כל השנה ואם תעברו על רצון ה' ולא ידרוש אותה בגשמי רצון הנה היא רעה עד מאד לא תזריע ולא תצמיח ולא יעלה בה כל עשב בהריה. ויחזור ויפרש כל זה בפרשת השניה כי אם שמוע תשמעו אל מצותי ונתתי מטר ארצכם בעתו

יְהוָה אֱלֹהֶיךָ בָּהּ מֵרֵשִׁית הַשָּׁנָה
וְעַד אַחֲרִית שָׁנָה׃ ס יג וְהָיָה אִם־
שָׁמֹעַ תִּשְׁמְעוּ אֶל־מִצְוֹתַי אֲשֶׁר
אָנֹכִי מְצַוֶּה אֶתְכֶם הַיּוֹם לְאַהֲבָה
אֶת־יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם וּלְעָבְדוֹ בְּכָל־
לְבַבְכֶם וּבְכָל־נַפְשְׁכֶם׃ יד וְנָתַתִּי
מְטַר־אַרְצְכֶם בְּעִתּוֹ יוֹרֶה וּמַלְקוֹשׁ

תרגום אונקלוס

בַּהּ . מֵרֵישָׁה דְשַׁתָּא . וְעַד סוֹפָהּ דְשַׁתָּא : יג. וִיהֵי . אִם קַבָּלָא תְקַבְּלוּן לְפִקּוֹדַי . דַּאֲנָא מְפַקֵּיד יָתְכוֹן יוֹמָא דֵין . לְמִרְחַם . יָת יְיָ אֱלָהֲכוֹן וּלְמִפְלַח קֳדָמוֹהִי . בְּכָל לִבְּכוֹן וּבְכָל נַפְשְׁכוֹן : יד. וְאֶתֵּן מְטַר אַרְעֲכוֹן . בְּעִדָּנֵיהּ בַּכִּיר וְלַקִּישׁ .

ת"א מרשית. ר"ה ט : והיה אם. סוכה מז סוטה מא מנחות כד : לאהבה. תענית ב : בכל. ברכות סז : ונתתי. תענית ג : יורה ומלקוש. שם :

תפסיר הרס"ג

ודאימא ענאיתה בהא. מן אול אלסנה אלי' אכ'רהא : (יג) פאן סמעתם סמאעא לוצאיאי. אלד'י אמרכם בהא אליום. לתחבו אללה רבכם ותעבדוה מכ'לצין. בכל קלובכם וכל נפוסכם : (יד) גזלת מטר בלדכם. פי וקתה וסמי ולקיס.

נוה שלום

השנה ועד סופה. (יד) ונתתי מטר, גזלת מטר, דבק לפסוק שלפניו. יורה, וסמי, בפתח אלואו וכסר אלמים, כן נקרא המטר היורד בתחלת הגשמים. ומלקוש, ולקיס, קרוב לעברי, והוראותיו גשמים היורדים לבסוף לאחר שצמחה התבואה והגיע זמן

חלק הדקדוק

ומקף בכל התיגאן : יב) מרשית, בשופר הולך לא בפשטא בכל התיגאן .

אבן עזרא

אם שמע תשמעו ונתתי מטר ארצכם וזהו עיני ה' אלהיך בה : (יד) יורה. בשם שיורה על שנה טובה והוא

אבי עזר

רצונם במטר ונשאר דברים הצריכים להם ואף בכל מקום אשר נזכיר את שמו הוא יעננו ואולי רבותא במקרא אבל בא הכתוב ללמוד על הפוכו אם עיני ה' אלהיך בה הלא במהרה יקצוף עלינו. חלילה אם תקצר מעט מעבודתו כטעם כי ילך ואלכי לפניך פן אכלך בדרך. ודי למכימין. והרב קיצר

רבינו בחיי

(יג) ולעבדו בכל לבבכם. דרשו רז"ל איזוהי עבודה שבלב הוי אומר זו תפלה וכן אמרו רז"ל בברכות עבודה זו תפלה שכן נאמר בדניאל (דניאל ו) אלהך די אנת פלח ליה וגו' וכי יש פלחן בבבל אלא על שם שהיה מתפלל שנא' (שם) וכוין פתיחן ליה. וכן דוד ע"ה הוא אומר (תהלים קמא) תכון תפלתי קטורת לפניך, ואמרו רז"ל תפלות כנגד תמידין תקנום, וצריך אתה לדעת כי כח התפלה גדול אפילו לשנות הטבע ולהנצל מן הסכנה ולבטל הנגזר. לשנות הטבע מיצחק שנאמר (בראשית כה) ויעתר יצחק לה' לנכח אשתו. ודרשו רז"ל מפני מה נתעקרו האמהות מפני שהקב"ה מתאוה לתפלתן של צדיקים. בארו לנו בכאן כי לא בא העקרות לאמהות אלא מפני התפלה וכשהתפללו בזה נשתנה בהן הטבע. להנצל מן הסכנה ממה שכתוב (תהלים קז) יורדי הים באניות וגו'. ויאמר ויעמד רוח סערה ותרומם גליו יעלו שמים ירדו תהומות נפשם ברעה תתמוגג ויצעקו אל ה' בצר להם, וכתיב בתריה יקם סערה

רשב"ם

אתם שומרים המצות עיני ה' אלהיך בה *מראשית השנה ועד *אחריתה : (יג) והיה אם שמוע תשמעו. אם שמעת בישן תשמע בחדש, וכן אם שכח תשכח התחלת לשכח סופך לשכוח. כך שנויה באגדת שמואל. ובמגלת חסידים מצאו כתוב אם תעזבה יום יומים תעזבך, משל לשנים שיצאו אחד מטבריא וא' מציפורי ופגעו זה בזה בחדא משכונא והסיחו זה עם זה ופירש

° חסר א'

בעל הטורים

לגוים ויאבדם : (יב) מרשית השנה. אותיות מתשרי. סמך עיני ה' אלהיך בה לוהים לומר אם שמוע תשמע עיני ה' אלהיך בה כי כמים הפנים לפנים : ועד אחרית שנה (יג) והיה אם שמע. לומר אם תשמעו עד אחרית השנה יתן הגשמים בזמנם ובמקום שצריך להם. ואם היו צדיקים בתחלת השנה והקב"ה גזר עליהם גשמים וסרחו מורידן במדבריות ובימים : בכל לבבכם ובכל נפשכם. (יד) ונתתי מטר לומר שאין נענין על המטר אלא א"כ יכוונו להתפלל בכל לב : בעתו. בגימטריא בלילות :

רש"י

עתים לרעה כו' כדאיתא (בר"ה יז) : מרשית השנה. מר"ה נידון מה יהא בסופה : (יג) והיה אם שמוע. והיה מוסב על האמור למעלה למטר השמים תשתה מים : והיה אם שמוע תשמעו. (סוכה מז) אם תשמע בישן תשמע בחדש וכן (דברים ח) והיה אם שכוח תשכח אם התחלת לשכוח סופך שתשכח כולה. כתיב במגילה אם תעזבני יום יומים אעזבך : מצוה אתכם היום. שיהיו עליכם חדשים כאלו שמעתם בו ביום (ספרי): לאהבה את ה'. שלא תאמר הרי אני לומד בשביל שאהיה עשיר בשביל שאקרא רב בשביל שאקבל שכר אלא כל מה שתעשה עשה מאהבה וסוף הכבוד לבא : ולעבדו בכל לבבכם. עבודה שהיא בלב וזו היא תפילה שהתפלה קרוי עבודה שנ' (דניאל ו) אלהיך די אנת פלח ליה בתדירא וכי יש פולחן בבבל אלא על שהיה מתפלל שנ' (שם) וכוין פתיחן ליה וגו' וכן בדוד הוא אומ' (תהלים קמא) תכון תפלתי קטרת לפניך : בכל לבבכם ובכל נפשכם. והלא כבר הזהיר בכל לבבך ובכל נפשך אלא אזהרה ליחיד אזהרה לצבור : (יד) ונתתי מטר ארצכם. (ספרי) עשיתם מה שעליכם אף אני אעשה מה שעלי : בעתו. בלילות שלא יטריחו אתכם ד"א (שם) בעתו בלילי שבתות שהכל מצויין בבתיהם : יורה. (תענית ו) היא רביעה הנופלת לאחר הזריעה שמרוה את הארץ ואת הזרעים : ומלקוש. רביעה היורדת סמוך לקציר למלאות התבואה בקשיה (שם) ול' מלקוש דבר המאוחר כדמתרגמינן (בראשית ל) והיה העטופים ללבן לקשיא. ד"א לכך נקראת מלקוש שיורדת על המלילות

שפתי חכמים

בעתם וכן להיפך אם הם טובים בר"ה כו' : ס שאם תשמעו אז ונתתי מטר ארצכם בעתו ואם לאו ועצר וגו' : ע פי' אם תחזור על למודך שמעת תחכים בו ותבין דברים חדשים מתוך דברים ישנים. וכן פרש"י בפרק לולב וערבה דאף ע"ג דגבי הפניק תעניק אמרו דברים. תורה כל' בני אדם היכא דאיכא למדרש דרשינן, כא"ס. א"נ הכא מוכח דכתיב והיה שהוא ל' ודאי ומלת ואם הוא ל' ספק לכן דרשו בו מה שדרשו. פ ר"ל במגלת סתרים אבל אינו פסוק בכל הספרים וארבע. והכי איתא בירושלמי ומביא משל לשני בני אדם שנפטרים זה מזה בשוה זה הולך דרך יום ללד מזרח וזה הולך ללד מערב נמצא שרחוקים זה מזה מהלך ב' ימים, כן המשל בתורה : צ דאל"כ היום למה לי : ק פי' כאלו אמר לאהבה את ה' ויהיה א"כ ולעבדו דבוק עם אם שמע תשמעו אל מצותי ומסראוי להיות ולעבדני אלא שאין זה אלא דרבא בעלמא : ר ר"ל אי כתיב חד קרא ה"א על הציבור ולא על היחיד אע"פ דכתיב בכל לבבך ובכל נפשך שהוא ל' יחיד מ"מ ה"א דדרך הקרא לכתוב ל' יחיד אף אם קאי על הציבור כמו שמע ישראל. וא"ת למה הוסיף במצוה זו יותר ליחיד מבשאר מצות דהא אין חילוק בין יחיד לרבים. וי"ל הואיל דבמצוה כי כתב המקרא טובות הרבה תוספת דגן ותירוש ויצהר ועשב לבהמה כו' וכולה לעשות למי שמקיים המצוה הזו לכך ה"א דוקא לרבים אבל לא ליחיד לכן צריך לרבות ליחיד וקמ"ל כי בעשותם המצוה מאהבה יעשה גם עם היחידים כל הנסים האלה, רמב"ן. וכיון שאזהרה שבכאן קאי על רבים אתי שפיר דלא כתיב בכאן ובכל מאודכם כדלעיל דכתיב ובכל מאודך משום דהכא מיירי בציבור ואין מצוי שיהא ממונם חביב עליהם יותר מגופם לרוב הציבור משא"כ גבי יחיד, מהרש"י : ש רצונו לפרש למה כתב גבי מצוה זו כך הרבה שכר ונתתי מטר ארצכם בעתו יורה ומלקוש וגו' הא לעיל בפרשת במקתי כתיב ונתתי גשמיכם בעתם ותו לא. ומתרץ עשיתם מה שעליכם כלומר שעשיתם כל מה שעליכם לעשות שלא היה לכם לעשות יותר מזה שהרי שמרתם מצותי מאהבה ותיבה כדכתיב לאהבה וגו' ולעבדו לכך אני אעשה מה שעלי ואשלם לכם שכר הרבה, כא"ס : ת ושא דנקט רש"י רק בלילי שבתות ובגמרא דתענית

מדוע לא כתיב ובכל מאדכם

(יג) והיה אם שמע וגו' בכל לבבכם ובכל נפשכם. מקשים העולם מדוע לא כתב כאן ובכל מאדכם ככתוב בפרשת שמע. ואפשר לומר דהנה אמרו חז"ל אם נאמר בכל נפשך למה נאמר ובכל מאדך, אם יש לך אדם שגופו חביב עליו מממונו, ע"ז נאמר בכל נפשך, ואם יש לך אדם שממונו חביב עליו מגופו, ע"ז נאמר ובכל מאדך. ולפ"ז פרשה שמע שהיא אזהרה ליחיד אצטריך לומר ובכל מאדך לפי שאפשר שימצא איזה יחיד שממונו חביב עליו מגופו. אבל בפרשת והיה אם שמע שהיא אזהרה לרבים לא יתכן שרבים יכשלו בזה שיהיה ממונם חביב עליהם מגופם. ומש"ה לא אצטריך לומר ובכל מאדכם :

דעת זקנים מבעלי התוספות

ונוהגין עלמא בהפלות ובעטוה : (יד) יורה. היא רביעה ראשונה שיורדת במרחשון. ונקרא יורה על שם שמורה בני אדם לטעים גגותיהן. ד"א שיורה כמן. ומלקוש בניסן. ונקראת מלקוש על

מרפא לשון

עיני כמשמעו כלומר לראות מה היא צריכה, אבל אצל בהמ"ק שצריך השראת שכינה בו כע"ש ועשו לי מקדש ושכנתי בתוכם לכך תר' והיו עיני ותהי שכינתי. מראשית השנה ועד אחרית שנה, מרישא דשתא ועד סיפא דשתא. ה"ג כמו מראשיתה של שנה ועד אחריתה של שנה ולא כנ"א מרישא דשתא ועד סופא דשתא שהוא כמו מהראש של שנה ועד הסוף של שנה ומה צורך לומר הראש הידוע והסוף הידוע וגם הוא רחוק מל' המקרא.

מסורת הקריאה

ד' רפין, ור"ל שהמ"ם בשוא הנקרא רפי, וסי' א' דין, ב' יתן ה' מטר ארצך (לקמן כ"ח כ"ד) ג' לתת מטר ארצך (שם י"ב)

ספורנו

(יג) אם שמוע תשמעו ונתתי מטר ארצכם בעתו. באופן שתתפרנסו שלא בצער ותוכלו לעבדו ואם לאו לא יתן מטר כלל ולא יהיה לכם מזון לחיות בה :

רמב"ן

יורה ומלקוש תמיד ואם לא תשמעו ועצר את השמים וגו' ואבדתם מהרה ברעב מעל הארץ הטובה שלא תוכלו לחיות בה בלא מטר והנה הפרשה הזו תזהיר במנהגו של עולם וממנה נלמד כי אעפ"י שהכל ברשותו ונקל בעיני ה' יתברך להאביד יושבי ארץ מצרים ולהוביש נהרותם ויאוריהם אבל ארץ כנען תאבד יותר מהרה שלא יתן בה מטרות עוזר החולה צריך זכות ותפלה שירפאהו השם יותר מן הבריא שלא יביא עליו החולי וכך המדה בעני ובעשיר ומאיר עיני שניהם ה'. ומפני שאמר ארץ אשר ה' אלהיך דורש אותה תמיד וראוי שיאמר ולמטר השמים תשתה מים כאשר ה' אלהיך ידרוש יהיה מדרש רבותינו נרמז בכתוב והלא כל הארצות הוא דורש שנאמר להמטיר על ארץ לא איש כביכול אינו דורש אלא אותה ועל ידי אותה דרישה שדורש אותה דורש לכל הארצות תמיד אלא עיני ה' אלהיך בה לראות מה היא

וְאָסַפְתָּ דְגָנֶךָ וְתִירֹשְׁךָ וְיִצְהָרֶךָ׃
טו וְנָתַתִּי עֵשֶׂב בְּשָׂדְךָ לִבְהֶמְתֶּךָ
וְאָכַלְתָּ וְשָׂבָעְתָּ׃ טז הִשָּׁמְרוּ לָכֶם פֶּן־
יִפְתֶּה לְבַבְכֶם וְסַרְתֶּם וַעֲבַדְתֶּם
אֱלֹהִים אֲחֵרִים וְהִשְׁתַּחֲוִיתֶם לָהֶם׃
יז וְחָרָה אַף־יְהוָה בָּכֶם וְעָצַר אֶת־
הַשָּׁמַיִם וְלֹא־יִהְיֶה מָטָר וְהָאֲדָמָה
לֹא תִתֵּן אֶת־יְבוּלָהּ וַאֲבַדְתֶּם
מְהֵרָה מֵעַל הָאָרֶץ הַטֹּבָה אֲשֶׁר

תרגום אונקלוס

וְתִכְנוֹשׁ עֲבוּרָךְ. וַחֲמָרָךְ וּמִשְׁחָךְ׃ טו. וְאֶתֵּין. עִשְׂבָּא בְּחַקְלָךְ לִבְעִירָךְ. וְתֵיכוֹל וְתִשְׂבַּע׃ טז. אִסְתַּמַּרוּ לְכוֹן. דִּלְמָא יִטְעֵי לִבְּכוֹן. וְתִסְטוֹן. וְתִפְלְחוּן לְטָעֲוָת עַמְמַיָּא. וְתִסְגְּדוּן לְהוֹן׃ יז. וְיִתְקַף רוּגְזָא דַּיְיָ בְּכוֹן. וְיֵיחוֹד יָת שְׁמַיָּא וְלָא יְהֵי מִטְרָא. וְאַרְעָא. לָא תִתֵּין עֲלַלְתַּהּ. וְתֵיבְדוּן בִּפְרִיעַ. מֵעַל אַרְעָא טָבְתָא. דַּיְיָ

ת"א ואספת דגנך. ברכות לה: ונתתי עשב. ברכות מו מג: ואכלת. יומא עה גיטין סב: ועבדתם אלהים אחרים. יבמות עה סנהדרין קיג: ועצר. תענית ג ו ז ח סנהדרין קיג: ואבדתם. ברכות טו תענית ז:

תפסיר הרס"ג

פתגמע ברך. ועצירך ודהנך: (טו) ואנבת עשבא פי צחראך לבהאימך. פתאכל ותשבע: (טז) ואחד'רו אן ינכ'דע קלבכם. פתזולון. ותעבדון מעבודאת אכ'ר. ותסגדון להא: (יז) פישתד ג'צ'ב אללה עליכם. פיחבס אלמטר מן אלסמא. ואלארץ' לא תנבת אדאהא. פתבידון בסרעה. ען אלבלד אלגייד. אלד'י אללה מעטיכמוהא:

נוה שלום

בשולה. (טז) ונתתי, ואנבת, ואצמיח כע"ש מצמיח חציר לבהמה. עשב בשדך, עשבא פי צהראך, אלצאחרי הם המדברות שאין בהם זרעים ומעלים עשבים בימות הגשמים. ואכלת ושבעת, פתאכל ותשבע, נמשך אל בהמתך וכאלו כתוב ואכלה ושבעה וכפי הנראה בכונת הכתוב, ולשון ספרי ואכלת ושבעת סימן טוב לאדם כשבהמתו אוכלת ושובעת וכה"א יודע

אבן עזרא

בתחלת השנה: ומלקוש. ידוע: (טו) ואכלת ושבעת. שב אל דגנך ותירושך לא אל הקרב שהוא עשב בשדך: (יז) יבולה. פירשתיו: ואבדתם מהרה. שיגלו ממנה כאובדים ברעב אחר שהיתה הארץ טובה על כן אתם חייבים שתשימו אלה הדברים על

רבינו בחיי

לדממה ויחשו גליהם, ומכאן שהתפלה מגינה על הסכנה, לבטל הנגזר מחזקיה שהוסיף לו הקב"ה ט"ו שנה בכח התפלה שנאמר (מ"ב ב) שמעת את תפלתך ראיתי את דמעתך הנני יוסיף על ימיך חמש עשרה שנה ומלת יוסיף לאות שהיה זמנו קצוב ונגזר והועילה לו תפלתו לבטל הנגזר, ואפי' מה שגזר עליו הש"י אפשר לו להתבטל בכח התפלה שכן אמר לו חזקיה לישעיה בן אמוץ כלה נבואתך וצא כך מקובלני מבית אבי אבא אפילו חרב מונחת על צוארו של אדם אל ימנע עצמו מן הרחמים שנא' (איוב יג) הן יקטלני לו איחל. הודיענו בכאן שהתפלה למעלה מן הנבואה כלומר מן המקום שמשם תוצאות הנבואה לנביאים. וכן תצטרך לדעת כי מימות משה אנשי כנסת הגדולה היתה התפלה בישראל בלתי מסודרת בתקון שוה לכלן אבל היה כל אחד מתפלל ועושה מליצה לעצמו כפי ידיעתו וחכמתו עד שבאו אנשי כנסת הגדולה ותקנו תפלה זו של י"ח כדי

בעל הטורים

(טז) לבבכם וסרתם ועבדתם אלהים אחרים והשתחויתם להם. ז' ממי"ן בפ"ת, וכנגדן פתחי לי אחותי רעיתי יונתי תמתי שלאשי ז' יודי"ן בפ"ת. לומר כל המודה בעכו"ם ככופר בעשרת הדברים שנתנו לנ' יום. וכן ז' ממי"ן כי ז' מומין כתיבי העכו"ם

רש"י

א ועל הקשין: ואספת דגנך. אתה תאספנו אל הבית ב ולא אויביך כענין שנאמר (ישעיה סב) אם אתן את דגנך וגו' כי מאספיו יאכלוהו ולא כענין שנא' (שופטים ו) והיה אם זרע ישראל וגו': (טו) ונתתי עשב בשדך. (ספרי) שלא תצטרך להוליכם ג למדברות ד"א שתהיה גוזז תבואתך כל ימות הגשמים ומשליך לפני בהמתך ואתה מונע ידך ממנה ל' יום קודם לקציר ואינה פוחתת מדגנה: ואכלת ושבעת. הרי זו ברכה אחרת ד שתהא ברכה מצויה בפת ובתוך המעים. ואכלת ושבעת (טז) השמרו לכם. כיון שתהיו אוכלים ושבעים השמרו לכם שלא תבעטו שאין אדם מורד בהקב"ה אלא מתוך שביעה שנאמר (דברים יב) פן תאכל ושבעת ובקרך וצאנך ירביון מה הוא אומר אחריו ורם לבבך ושכחת: וסרתם. לפרוש מן התורה ה ומתוך כך ועבדתם אלהים אחרים שכיון שאדם פורש מן התורה הולך ומדבק בע"א וכן דוד הוא אומר (שמואל א כו) כי גרשוני היום מהסתפח בנחלת ה' לאמר לך עבוד וגו' ומי אמר לו כן אלא כיון שאני מגורש מלעסוק בתורה הריני קרוב לעבוד אלהים אחרים: אלהים אחרים. (ספרי) שהם אחרים לעובדיהם ו צועק אליו ואינו עונהו נמצא עשוי לו כנכרי: (יז) את יבולה. אף מה שאתה מוביל לה ז כענין שנאמר (חגי א) זרעתם הרבה והבא מעט: ואבדתם מהרה. על כל שאר היסורין ח אגלה אתכם מן האדמה שגרמה לכם לחטוא ט (ספרי) משל למלך ששלח בנו לבית המשתה והיה יושב ומפקידו אל תאכל יותר מצרכך שתבא נקי לביתך ולא השגיח הבן ההוא אכל ושתה יותר מצרכו והקיא וטנף את כל בני המסיבה נטלוהו בידיו וברגליו וזרקוהו אחורי פלטרין: מהרה (שם) איני נותן לכם ארכא ואם תאמרו

רשב"ם

זה מזה זה הולך מיל וזה הולך מיל נמצא זה רחוק מזה שני מילין, תוספת: והיה אם שמוע תשמעו ונתתי מטר ותאכלו לשובע בלא טורח ואם לאו ועצר

שפתי חכמים

(דף כב) נקט לילי שבתות ולילי רביעיות משום המזיקין ששולטין בשני לילות אלו. י"ל דרש"י פי' לפי הזמן הזה שאין מזיקים מצויים בינינו לכך לא נקט אלא בלילי שבתות. והשתא א"ש דנקט רש"י הטעם משום שהכל מצויים בבתיהם ולא קאמר הטעם משום דשכיח מזיקים. ולטעם ראשון קשה הל"ל בעתותם כיון דכל הלילות שוין, לכן קאמר ד"א. ולפי ד"א קשה היכא בזמן דשכיחי מזיקים אבל בזמן דלא שכיחי מזיקים כגון בזמן הזה מאי בעתו דכתיב בקרא, לכן קאמר טעם ראשון: א ר"ל מלקוש נוטריקון מליעות קשין. ולהאי טעמא לחוד קשה הל"ל ומליעות, לכן צריך לטעם ראשון, ולטעם ראשון קשה הל"ל לקישה, ל"ל גם לטעם שני: ב רצונו לתרץ מה ברכה היא זאת שהוא עצמו יטריח ויעשה ויאסוף התבואה ולא יהיו לו עבדים ושפחות. ומתרץ אתה תאספנו ולא אויביך: ג כלומר שלא תצטרך להוליך הבהמות לרעות במדבריות ששם עשב למרעה בהמות אבל ילמיח בשדך עשב הבהמה. וזהו אליבא דרבי יודא דאמר שתהא גוזז כו' אליבא דרש"י שמפרש עשב בשדך על עשב השדה ולא ע"י עשב הבהמות הלומח בתוכו ופי' לבהמתך וגם לבהמתך שמרוב ריבויו גוזז ומאכיל לבהמתך והנותר יותר לדגן לבני אדם. מ"ס מביא רש"י שני טעמים הלו: ד רצונו לתרץ היאך מוסב ואכלת ושבעת אשלמעלה וכי בשביל שיהיה מאכל לבהמתו הוא שבע. ומתרץ דלא מוסב למעלה והרי זו כו': ה מפום דפי' וסרתם בכ"מ סוא לסור ממש שנלטוה לעשות שהן ממלות עשה כדכתיב וסרתם מן הדרך וגו' לא ממה שהוזהרו שלא לעשות הלכך ע"כ צ"ל דפי' וסרתם לסור מן התורה שנלטוו לעסוק בה ויתחייב מזה ועבדתם וגו' מכאן אמרו שספורש כו', רא"ם: ו פי' בפ' יתרו ברש"י: ז דאל"כ יבולה ל"ל שהא כבר כתיב ועצר וגו' ולא יהיה מטר ומסתמא לא תתן את יבולה כנהוג: ח ר"ל וכי בשביל שלא יהא מטר והאדמה לא תתן את יבולה בשביל זה יאבדו מהרה. ל"פ על כל כו': ט דק"ל מלת הטובה נ"ל דהל"ל מעל ארצכם או מעל הארץ כו' אלא לומר שטובתם שהיתה טובה

דעת זקנים מבעלי התוספות

שם שממלא שהבואה בקשים: ואספת דגנך. כלומר ואח"כ לא יכדו נשמיה לפי שהוא זמן אסיפה וקציר וגשמים בעת שקציר סימן קללה. שנאמר הלא קציר חטים היום וגו'. ובמס' ברכות פריך כתיב ואספת דגנך דמשמע אתה בעצמך. וכתיב ועמדו זרים ורעו צאנכם ובני נכר אכריכם. ומשני כאן בזמן שישראל עושין רצונו של מקום כאן בשאין עושין רצונו של מקום. וקשה דהכי קאי אוהים אם שמע ול"ע:

רמב"ן

צריכה ולחדש בזו גזרות עתים לטובה ועתים לרעה כולה כדאיתא במסכת ראש השנה ויש בו סוד עמוק כי הארץ הזאת נדרשת בכל והיא הכל וכל הארצות מתפרנסות ממנה באמת:
(טו) ואכלת ושבעת. הרי זו ברכה אחרת שתהא ברכה מצויה בפת שבתוך מע"ך לשון רש"י. ור"א אמר ואכלת ושבעת שב אל דגנך תירושך ויצהרך לא אל הקרוב שהוא עשב בשדך. והנכון בעיני שהוא שב אל הכל ואכלת ושבעת דגן ותירוש ויצהר וגם בני צאן ובקר, ובספרי ואכלת ושבעת כשבהמתך אוכלת ושובעת עובדת האדמה וכן הוא אומר ורב תבואות בכח שור ד"א מן הולדות אע"פ שאין ראיה לדבר זכר לדבר שנאמר ובאו ורננו במרום ציון ונהרו אל טוב ה' על דגן ועל תירוש ועל יצהר ועל בני צאן ובקר וגו' וזהו הנכון:

מסורת הקריאה

ד' מטר זרעך (ישעיה למ"ד כ"ג): (יז) מהרה, סימן חילוף בטעם משה (הוא דין שאמר משה) ואבדתם מהרה מלת מהרה בטעם רביע, יהושע ואבדתם מהרה (יהושע כ"ג ט"ז) בזקף מהרה, וסימן אדון יושב ומשרת עומד, פי' משה שהוא אדון ליהושע יושב, היינו בטעם רביע שהוא לשון ישיבה ורביעה, ומשרתו יהושע עומד, היינו טעם

אור החיים

(יז) לא תתן את יבולה. הגם שאמר ועצר את השמים חזר לומר לא תתן וגומר לומר אפילו תזרעו האדמה בהמשכת נהרות ומעינות לא תוציא מה שאתם מובילים לה: ואבדתם מהרה. פירוש אפילו ימצא לכם תבואה משנים קדומות וכאומרם ז"ל אמרו עליו על בן כלבא וכו':

ספורנו

(יז) ואבדתם מהרה. ברעב הרע מן החרב לפיכך השמרו לכם:

יְהוָה נֹתֵן לָכֶם׃ יח וְשַׂמְתֶּם אֶת־דְּבָרַי
אֵלֶּה עַל־לְבַבְכֶם וְעַל־נַפְשְׁכֶם
וּקְשַׁרְתֶּם אֹתָם לְאוֹת עַל־יֶדְכֶם וְהָיוּ
לְטוֹטָפֹת בֵּין עֵינֵיכֶם׃ יט וְלִמַּדְתֶּם
אֹתָם אֶת־בְּנֵיכֶם לְדַבֵּר בָּם
בְּשִׁבְתְּךָ בְּבֵיתֶךָ וּבְלֶכְתְּךָ בַדֶּרֶךְ
וּבְשָׁכְבְּךָ וּבְקוּמֶךָ׃ כ וּכְתַבְתָּם עַל־
מְזוּזוֹת בֵּיתֶךָ וּבִשְׁעָרֶיךָ׃ כא לְמַעַן
יִרְבּוּ יְמֵיכֶם וִימֵי בְנֵיכֶם עַל הָאֲדָמָה
אֲשֶׁר נִשְׁבַּע יְהוָה לַאֲבֹתֵיכֶם לָתֵת
לָהֶם כִּימֵי הַשָּׁמַיִם עַל־הָאָרֶץ׃ ס
שביעי ומפטיר כב כִּי אִם־שָׁמֹר תִּשְׁמְרוּן

תרגום אונקלוס

יָהֵיב לְכוֹן: יח. וּתְשַׁוּוֹן יָת פִּתְגָמַי אִלֵּין. עַל לִבְּכוֹן וְעַל נַפְשְׁכוֹן. וְתִקְטְרוּן יָתְהוֹן לְאָת עַל יַדְכוֹן. וִיהוֹן לִתְפִלִּין בֵּין עֵינֵיכוֹן: יט. וְתַלְפוּן יָתְהוֹן יָת בְּנֵיכוֹן לְמַלָּלָא בְּהוֹן. בְּמִתְבָךְ בְּבֵיתָךְ וּבְמַהְכָךְ בְּאוֹרְחָא. וּבְמִשְׁכְּבָךְ וּבִמְקִימָךְ: כ. וְתִכְתּוֹבִנּוּן עַל מְזוּזְיָן. וְתִקְבְּעִנּוּן בְּסִפֵּי בֵיתָךְ וּבְתַרְעָךְ: כא. בְּדִיל דְּיִסְגּוֹן יוֹמֵיכוֹן וְיוֹמֵי בְנֵיכוֹן. עַל אַרְעָא. דְּקַיֵּים יְיָ. לַאֲבָהָתְכוֹן לְמִתַּן לְהוֹן. כְּיוֹמֵי שְׁמַיָּא עַל אַרְעָא: כב. אֲרֵי אִם מִטַּר תִּטְּרוּן

תפסיר הרס"ג

(יח) וציירו כלאמי הד'א. פי קלובכם ופי נפוסכם. ואעקדוהא עלאמה עלי' ידיכם. ותכון מנשורא בין עיונכם: (יט) ועלמוהא בניכם. ותדרסהא פי חאל גלוסך פי מנזלך ומסירך פי טריקך. וענד ניאמך וקיאמך: (כ) ואכתבהא עלי' ג'דוד פתוח מנאזלך ואבואבך: (כא) לכי תטול איאמכם ואיאם בניכם. עלי' אלבלד. אלד'י קסם אללה. לאבאיכם אן יעטיהם. כאיאם אלסמא עלי' אלארץ': (כב) פאנכם אן חפצ'תם גמיע הד'ה

נוה שלום

צדיק נפש בהמתו, ע"כ. (יט) לדבר בם, ותדרסוהא, ודברת בם האבות עם הבנים עיין רש"י. (כג) והוריש. קרן'.

חלק הדקדוק

כב) [כי אם, תיבת כי בתלשא ימין. ר"ח]. ולדבקה בו, הבית של תיבת בו רפי וכן הוא בירושלמיים דלא כדפוסים. וכ"כ א"ת בפ' נצבים. ע"ש:

אבן עזרא

לבבכם: (יח) לטוטפות. מפורש ואם תשימון על לב לא תאבדון מעל הארץ רק תאריכו ימים כימי השמים על הארץ: (כב) כי אם שמר תשמרון.

רבינו בחיי

שתהיה מסודרת בפי הכל ולכך תקנוה בלשון פשוט מובן כדי שלא יתבלבלו הרעיונים בהבנת הלשון ושיהיו כל ישראל שוין בה בין חכמים בין טפשים, אמנם תקנו אותה בכוונה גדולה ובהשגחה יתרה במה שהיא מסודרת שלש ברכות של שבח לפני התפלה והן אבות וגבורות וקדושת השם וג' לאחריה והן עבודה והודאה וברכת כהנים וסדרו לנו באמצע י"ב ברכות שהן כלל כל צרכי האדם וכל זה לא היה במקרה כי אם בעיון גדול מוכרח ומוצרך, ואם תשתכל בשם הגדול המיוחד המתחלת לי"ב צרופין והסימן בו ז"ה שמי לעלם תמצא שלשה שמות ראשונים כנגדם אבות וגבורות וקדוש' השם, שלשה שמות אחרונים כנגד עבודה והודאה וברכת כהנים, ששה שמות האמצעים כנגד שש ברכות שהן אתה חונן השיבנו סלח לנו גאולה רפואה ופרנסה ויש לך להוסיף פנים ואחור בששה הנשארים שהם קבוץ גליות משפט על הצדיקים בנין מלכות תפלה וברכת המינין אין בשם הזה כנגדו כי היא כנגד מדת הדין

ת"א ושמתם את דברי אלה. ברכות יג קידושין ל מנחות לז: על לבבכם. ברכות טו: וקשרתם. שם י יד: לטוטפת. זבחים לז: ולמדתם. ברכות טו קידושין כט ל בתרא כא: לדבר בם. ברכות יג: ובשכבך. שם יד שבת לב מנחות מד: על מזוזות. מנחות לד: למען ירבו ימיכם. ברכות ח טז שבת לב קח יומא יא קידושין לד: בתרא קי חולין קלה: אשר נשבע ה'. סנהדרין צ: כימי השמים על הארץ. שם עקידה שער מז:

רשב"ם

את השמים ולא יהיה מטר: (כא) כימי השמים על הארץ. כלומר*מטר מן השמים והאדמה תתן את יבולה:

בעל הטורים

פה להם ולא ידברו וגו': (כ) וכתבתם על מזוזות ביתך. וסמיך ליה (כא) למען ירבו. שעל ידי שמזוזה לא יבא המשחית אל בתיכם. וסמיך ליה אם שמר תשמרון, על שם ה' שומרך ה' צלך על יד ימינך: על הארץ. ס"פ על הארץ בזה הספר, כנגד פ' שבטים שנטלו חלק מעבר הירדן: (כב) כי אם שמר. בגימ'

רש"י

והלא נתנה ארכה י לדור המבול שנאמר (בראשית ו) והיו ימיו מאה ועשרים שנה דור המבול לא היה להם ממי ללמוד כ ואתם יש לכם ממי ללמוד: ושמתם את דברי. (ספרי) אף לאחר ל שתגלו היו מצויינים במצות הניחו תפילין עשו מזוזות כדי שלא יהיו לכם חדשים כשתחזרו וכן הוא אומר (ירמיה לא) הציבי לך ציונים: לדבר בם. (ספרי) משעה שהבן יודע לדבר למדהו תורה צוה לנו משה שיהא זה למוד דבורו מכאן אמרו כשהתינוק מתחיל לדבר אביו מסיח עמו בלשון הקדש ומלמדו תורה ואם לא עשה כן הרי הוא כאלו קוברו שנאמר ולמדתם אותם את בניכם מ לדבר בם וגו': (כא) למען ירבו ימיכם וימי בניכם. אם עשיתם כן ירבו ואם לאו לא ירבו שדברי תורה נדרשין מכלל לאו הן ומכלל הן לאו: לתת להם. (שם) לתת לכם אין כתיב כאן אלא לתת להם מכאן מצינו למדים תחיית המתים נ מן התורה: (כב) שמור תשמרון. אזהרת שמירות הרבה להזהר בתלמודו שלא

שפתי חכמים

בשביל שימים היא גרמה לכם לחטוא לכך אגלה אתכם ממנה: י וא"ת שלא נתן גם לישראל ארכה אחר שחטאו. וי"ל דה"ק כיון שתתמלא סאתם מיד יבא עליהם פורעניות משא"כ גבי דור המבול אע"פ שנתמלא סאתם אפ"ה נתן להם עוד ארכה כדכתיב ויאמר ה' לא ידון וגו' ק"ך שנה ופרש"י אאריך להם אפי כו': כ ושא דפרש"י לעיל בסוף פרשת בראשית אף ע"פ שלא באבדן של דור אנוש כו' י"ל שסבורים היו שהיה מקרה בעלמא כיון שלא הציף אלא שליש: ל דאל"כ מה ענין זה אצל גלותם. וא"ל דאם ושמתם וגו' וכל הכתובים אחריו מיירי בגלותם א"כ מה זה שאמר באחרונה למען ירבו וגו' על האדמה וגו' י"ל שתשובו לשם ותאריכו ימים שם: מ דאל"כ לכתוב קרא ולמדתם את בניכם ללמוד בם לדבר בם למה לי: נ שהמתים עצמם יקומו

פי' על כימי השמים על הארץ

(כא) למען ירבו ימיכם וגו' כימי השמים על הארץ. לכאורה שתיבות כימי השמים על הארץ מיותרים, ומהו פירושם. ונראה דהנה כתיב בקרא נוצר חסד לאלפים, דהיינו נוצר החסד לאלפים דורות, ולכאורה קשה לפי מאמר חז"ל שיתא אלפי שנין הוי עלמא וחד חריב וכיון דליכא בעולם אלא שית אלפי שנין היכי משכחת לה אלפים דורות בשית אלפי שנין, ואפי' היינו כולנו כדורות הראשונים שהולידו לשבע שנים הוא ג"כ י"ד אלפי שנין. ונוכל לומר דכך הוא החשבון דהנה יום שלנו הוא כ"ד שעות דהוא יום של עולם הזה, אבל יומו של הקב"ה הוא אלף שנים, כדכתיב כי אלף שנים בעיניך כיום אתמול כי יעבור, דהיינו יום השמים דהוא יום רוחני, ולכן אם נחשוב יום שלנו כיום השמים דהיינו אם יהיה גם יום שלנו כיום השמים דהיינו אלף שנים אז יהיה שנה שלנו דהיינו שנ"ד ימים כפי חדשי הלבנה שנה תהיה שלש מאות אלף וחמשים וארבע אלף שנים, א"כ גם אם לא יהיה עוד העולם עומד למשל רק מאה שנה שלא ג"כ יעלה חשבון מספר השנים דכפת למספר רב מאד שיגיע למיליאנען, וא"כ לאחר התחיה דנהיה נחשבים כמלאכים יהיה נחשב ג"כ לנו היום כיום השמים דהוא אלף שנים וא"כ יהיה

מסורת הקריאה

זקף עומד בזקיפה כמנהג המשרת: (יט) ובשכבך, הוי"ו במתג: (כב) בו. הבי"ת רפה, אף שיש כאן דין דחיק, א"ת ומ"ש:

רמב"ן

(יח) ושמתם את דברי אלה. אף לאחר שתגלו היו מצוינין במצות הניחו תפילין עשו מזוזה כדי שלא יהיו עליכם חדשים כשתחזרו וכן הוא אומר הציבי לך ציונים לשון רש"י. וכבר כתבתי פי' הענין הזה כי המצות האלה חובת הגוף הם ודינם בכל מקום כמו בארץ אבל יש בו במדרש הזה סוד עמוק וכבר רמזתי ממנו. והנה החזיר במצות האלה תפילין ודברי תורה ומזוזה כאן פעם שנית לרמוז בהיקש הזה שנהיה חייבים בהם לאחר הגלות בחוצה לארץ ומהם נלמוד לכל המצות שהן חובת הגוף שחיובן בכל מקום ושנהיה פטורין בחוצה לארץ מחובת הקרקע כגון תרומה ומעשרות כך הוא נדרש בספרי. וכוונת המדרש מפני שסמך ושמתם אל ואבדתם אבל עיקר הכתוב בארץ דכתיב למען ירבו ימיכם וימי בניכם על האדמה או יאמר למען ירבו ימיכם שתשובו ותאריכו ימים בה לעולם ויתכן בדרך הפשט שבא להוסיף בכאן לדבר בם כי שם צוה ודברת אתה בם בשבתך בביתך וכאן אמר שנלמד אותם את בנינו עד שידברו בם הבנים בכל שעה וכן הוסיף בכאן ולמדתם אותם כי ושננתם שיספר להם המצות וכאן עד שילמדו אותם וידעום ויבינו אותם וטעמיהם לדבר עמך בם בכל העתים וכן הוסיף כאן כימי השמים על הארץ שהוא לדור דורים או הם השמים והארץ הראשונים וימי עולם והמשכיל יבין: (כב) ולדבקה בו. אמר ר"א בסוף. והוא סוד גדול ואין הסוד מטעם המקום הזה אולי יאמר לאהבה את ה' ללכת בכל דרכיו עד שתהיו ראוים לדבקה בו בסוף ונאמר ביהושע ובשם אלהיהם לא תזכירו ולא תשביעו ולא תעבדום ולא תשתחוו להם כי אם בה' אלהיכם תדבקו כאשר עשיתם עד היום הזה אם כן

את־כל־המצוה הזאת אשר אנכי מצוה אתכם לעשתה לאהבה את־יהוה אלהיכם ללכת בכל־דרכיו ולדבקה־בו: כג והוריש יהוה את־כל־הגוים האלה מלפניכם וירשתם גוים גדלים ועצמים מכם: כד כל־המקום אשר תדרך כף־רגלכם בו לכם יהיה מן־המדבר והלבנון מן־הנהר נהר־פרת ועד הים האחרון יהיה גבלכם: כה לא־יתיצב איש בפניכם פחדכם ומוראכם יתן ׀ יהוה אלהיכם על־פני כל־הארץ אשר תדרכו־בה כאשר דבר לכם: ס ס ס

תרגום אונקלוס

ית כל תפקידתא הדא. דאנא. מפקיד ית כון למעבדה. למרחם. ית יי אלהכון. למהך בכל אורחן דתקנן קדמוהי ולאתקרבא לדחלתיה: כג. ויתריך יי. ית כל עממיא האלין מן קדמיכון. ותירתון עממין. רברבין ותקיפין מנכון: כד. כל אתרא. דתדרוך פרסת רגלכון. ביה דילכון יהי. מן מדברא ולבנן מן נהרא נהרא פרת. ועד ימא מערבאה. יהי תחומכון: כה. לא יתעתד אנש קדמיכון. דחלתכון ואימתכון. יתין יי אלהכון. על אפי כל ארעא דתדרכון בה. כמא דמליל לכון: ס ס ס

ת"א לאהבה את ה' אלהיכם. כתובות קיא:

ק"א. א"ק סימן, יעל"א סימן: ומפטירין ותאמר ציון כישעיה סימן מ:

תפסיר הרס"ג

אלוצאיא. אלד׳י אנא אמרכם ועמלתם בהא. באן תחבבו אללה רבכם. ותסירו פי גמיע טרקה ותלזמוה: (כג) ויקרץ׳ אללה. גמיע הולא׳ אלאמם מן בין ידיכם. פורת׳תם אממא. אכת׳ר ואעצ׳ם מנכם: (כד) וכל מוצ׳ע יטאה קדמכם יכון לכם. מן אלבר ואלבנאן ונהר אלפראת. ואלבחר אלכביר. יכון תכ׳מכם: (כה) לא יקף אנסאן בין ידיכם. בל פזעכם וכ׳ופכם. ילקיה אללה רבכם. עלי׳ גמיע אלבלד אלד׳י תסלכונה. כמא ועדכם:

נוה שלום

דבק לפסוק שלפניו. (כד) הים האחרון, ואלבחר אלכביר, ולקמן לד כ תרגם הים האחרון אלבחר אלג׳רבי, ולפי שנקרא לעיל במדבר לד ו הים הגדול וגם הוא למערב א"י לכך תרגם כאן בסימנו הראשון ולקמן בסימנו השני, ומלת אחרון מלשון אחור ע"ל בראשית לד ו. ועל שם ים זה נקרא פאת מערב בלשון הכתוב ים או ימה.

אבן עזרא

הטעם זה שאמרתי לכם שתאבדון מהרה מעל הארץ הטובה דעו כי לא תכנסו שם בתחלה ולא תנצחו אם לא תשמרו מצות ה׳: לאהבה. בלב: ללכת בכל דרכיו. שלא ישנה ולא יהפוך: ולדבקה בו. בסוף והוא סוד גדול:

חסלת פרשת עקב

אבי עזר

במקום שראוי להאריך: (כב) (ולדבקה בו בסוף והוא סוד גדול עכ"ל) נכונים דברי הרב כי סוד ה׳ ליראיו הדובקים במדותיו כמאמר חכמינו ז"ל הדבק במדותיו ובדביקות עצמו יש סוד ענוש שלא להחליף עבודת איש באחיו ולאחוז ברחמנות במקום שצריך לכעס כגון על תלמיד או על עבריין או שלא להחזיק בענוה במקום שצריך להלביש גאות או נקמה כמעשה פינחס. ומועטים המה בני עלייה אשר יאחזו במדות על דרך אמת ואין כושל גם הלא המה הגדולים אשר בארץ. וידעתי כי הרב דרך אחרת לו בדברים האלה כאשר כתב כמה פעמים במי מריבה כתב כאשר ידבק הכל בכל וכו׳ וכן כתב בכמה מקומות ולא אוכל להאריך כי לי ולבני גילי אשר כתבתי החיבור הזה אין בשורה מוצאת. ולקמן בפ׳ ראה בפסוק ובו תדבקון אבאר לך יותר בס"ד:

רבינו בחיי

ואל הכבוד הרעים שהוא במזמור (תהלים כט) הבו לה׳ בני אלים מוסף על י"ח אזכרות שבו ותקנו אותה כדי שתהיה מדת הדין מתוחה כנגדה וכנגד האויבים ונכלל עוד בזה הכנעת

בעל הטורים

הורים: (כד) כל המקום אשר תדרך. וביהושע כל מקום אשר ס"א, שה׳ שבטים לא הורישו יהושע: (כה) ומוראכם. ב׳, דין, ואידך ומוראכם וחתכם יהיה על כל חית הארץ. מלמד כשנכנסו ישראל היה מוראם אף על חית הארץ כדכתיב והשבתי חיה רעה מן הארץ וכמנין שנאמר ליאות שמשים ונער קטן נוהג בם:

רש"י

ישתכח: ללכת בכל דרכיו. הוא רחום ואתה תהא רחום הוא גומל חסדים ואתה גומל חסדים: ולדבקה בו. אפשר לומר כן והלא אש אוכלה הוא אלא הדבק בתלמידים ובחכמים ומעלה אני עליך כאלו נדבקת בו: (כג) והוריש ה׳. אם עשיתם מה שעליכם ע אף אני אעשה מה שעלי: ועצמים מכם. אתם גבורים והם גבורים מכם שאם לא שישראל גבורים מה השבח הוא שמשבח את האמוריים לומר שעצומים מכם אלא אתם גבורים משאר האומות והם גבורים מכם: (כה) לא יתיצב איש וגו׳. (שם) אין לי אלא איש אומה ומשפחה ואשה בכשפיה מנין ת"ל לא יתיצב מכל מקום פ א"כ מה ת"ל איש אפי׳ כעוג צ מלך הבשן: פחדכם ומוראכם. והלא פחד הוא מורא אלא פחדכם על הקרובים ומוראכם על הרחוקים: פחד. לשון בעיתת פתאום: מורא. לשון דאגה ק מימים רבים: כאשר דבר לכם. והיכן דבר (שמות כג) את אימתי אשלח לפניך וגו׳: חסלת פרשת עקב

רשב"ם

(כד) אשר תדרך כף רגלכם. להלחם בשבעה עממים: מן המדבר. דרום: נהר פרת, צפון: עד הים האחרון. ממקום שאתם עומדים עכשיו בקרן דרומית מזרחית של ארץ ישראל עד הים האחרון במערב: (כה) לא יתיצב איש. בתוך התחומין האלה:

שפתי חכמים

ויסכו בה: ס פי׳ דא"ק ולדבקה בו מה הוא רחום אף אתה תהא רחום דהא בכל כתיב ללכת בדרכיו ופרש"י מה הוא רחום כו׳ אלא ע"כ לדרשא אחר יתא הוא דאתי כדפי׳ רש"י כו׳. ובזה יתורץ מה שמקשים למה לא פרש"י לעיל בפסוק ובו תדבק וגם בפרשת ראה בפסוק ובו תדבקון ודו"ק: ע אף כאן פירושו כדפרישית לעיל: פ ה"ה אי הוה כתיב איש לא יתיצב ה"א דוקא איש אבל כשהוא דכתיב לא יתיצב תחלה ואחר כך איש אמרינן לא יתיצב מ"מ ואיש לדרשא אמריגא אתא כדפי׳ רש"י אפי׳ כעוג מלך הבשן, כהם מסרי"ן. וכדפרש"י בגיטין (דף סו) גבי ונתן בידה וכן בכמה מקומות. וע"ל דכתיב כאן פחדכם ומוראכם וגו׳ על פני כל הארץ כלומר כל העולם יהא מפיירא בפניכם א"כ ממילא יתיצב מ"מ הוא, רא"ם. אי כמי דקשה למה הוכפל הענין דהא לעיל כתיב לא יתיצב איש בפניך וגו׳ אלא לרבות אפי׳ אומה כו׳: צ כלומר האיש המופלא בבריאותו וגבורתו שיתיצב בפני כלכם כההוא דפקר מורא לא יתיצב בפניכם: ק מא"מ שרש"י פירש פחדכם על הקרובים כו׳ י"ל שרש"י בא לפרש ההבדל למה פחד נאמר על הקרובים ומורא על הרחוקים:

פירוש על כימי השמים על הארץ

א) אנשים דור כמולם. ולכן הוי השמש דכאן כימי השמים על הארץ, והיינו אם ישמרו מצותיו דאז ירבו ימיכם, דהיום דהוא אלף שנים כשמים יהיה גדול כמו כן גם על הארץ [פ"ד]:

מסורת הקריאה

(כד) גבלכם, הבי"ת במתג:

מוסרי של"ה והגהות

כי תאמר בלבבך רבים הגוים האלה וגו׳ לא תירא מהם. כתבתי

רמב"ן

היא אזהרה מאזהרות ע"ג שלא תפרד מחשבתו מן השם אל אלהים אחרים שלא יחשוב שיהיה בע"ג שום עיקר אלא הכל אפס ואין והנה זה כמו שאמר עוד ואותו תעבודו ובו תדבקון והכונה להזהיר שלא יעבוד השם וזולתו אלא לה׳ לבדו יעבוד בלבו ובמעשיו. ויתכן שתכלול הדביקה לומר שתהיה זוכר השם ואהבתו תמיד לא תפרד מחשבתך ממנו בלכתך בדרך ובשכבך ובקומך עד שיהיו דבריו עם בני אדם בפיו ובלשונו ולבו איננו עמהם אבל הוא לפני ה׳ ויתכן באנשי המעלה הזאת שתהיה נפשם צרורה בצרור החיים כי הם בעצמם מעון לשכינה כאשר רמז בעל ספר הכוזרי וכבר הזכרתי מזה בפרשת העריות ומה שאמר יהושע כאשר עשיתם עד היום כי בהיותם במדבר וענן ה׳ עליהם והמן יורד מן השמים והשליו עולה והבאר לפניהם תמיד וכל מעשיהם בידי שמים בדברים נסיים הנה מחשבתם ומעשיהם עם השם תמיד ולכן יזהירם יהושע שגם עתה בארץ בהסתלק מהם המעשים הנפלאים ההם תהיה מחשבתם בהם תמיד לדבקה בשם הנכבד ולא תפרד כוונתם מן השם:

(כד) כל מקום אשר תדרוך כף רגלכם בו לכם יהיה מן המדבר וגו׳. על דעת רבותינו הנה הם שתי הבטחות שכל מקום אשר ירצו לכבוש בארץ שנער וארץ אשור וזולתם יהיה שלהם והמצות כולן נוהגות בהם כי הכל ארץ ישראל. ומן המדבר והלבנון ועד הים האחרון יהיו גבולכם שאתם חייבים לכבשו ולאבד משם העמים כמו שאמר כאן ויירשתם גוים גדולים ועצומים מכם

א וַתֹּאמֶר צִיּוֹן עֲזָבַנִי יְהוָה וַאדֹנָי שְׁכֵחָנִי׃ ב הֲתִשְׁכַּח
אִשָּׁה עוּלָהּ מֵרַחֵם בֶּן־בִּטְנָהּ גַּם־אֵלֶּה תִשְׁכַּחְנָה
וְאָנֹכִי לֹא אֶשְׁכָּחֵךְ׃ ג הֵן עַל־כַּפַּיִם חַקֹּתִיךְ חוֹמֹתַיִךְ
נֶגְדִּי תָּמִיד׃ ד מִהֲרוּ בָּנָיִךְ מְהָרְסַיִךְ וּמַחֲרִבַיִךְ
מִמֵּךְ יֵצֵאוּ׃ ה שְׂאִי סָבִיב עֵינַיִךְ וּרְאִי כֻּלָּם נִקְבְּצוּ
בָאוּ־לָךְ חַי־אָנִי נְאֻם־יְהוָה כִּי כֻלָּם כַּעֲדִי תִלְבָּשִׁי
וּתְקַשְּׁרִים כַּכַּלָּה׃ ו כִּי חָרְבֹתַיִךְ וְשֹׁמְמֹתַיִךְ וְאֶרֶץ
הֲרִסֻתֵךְ כִּי עַתָּה תֵּצְרִי מִיּוֹשֵׁב וְרָחֲקוּ מְבַלְּעָיִךְ׃
ז עוֹד יֹאמְרוּ בְאָזְנַיִךְ בְּנֵי שִׁכֻּלָיִךְ צַר־לִי הַמָּקוֹם
גְּשָׁה־לִּי וְאֵשֵׁבָה׃ ח וְאָמַרְתְּ בִּלְבָבֵךְ מִי יָלַד־לִי
אֶת־אֵלֶּה וַאֲנִי שְׁכוּלָה וְגַלְמוּדָה גֹּלָה ׀ וְסוּרָה וְאֵלֶּה
מִי גִדֵּל הֵן אֲנִי נִשְׁאַרְתִּי לְבַדִּי אֵלֶּה אֵיפֹה הֵם׃
ט כֹּה־אָמַר אֲדֹנָי יְהוִה הִנֵּה אֶשָּׂא אֶל־גּוֹיִם יָדִי
וְאֶל־עַמִּים אָרִים נִסִּי וְהֵבִיאוּ בָנַיִךְ בְּחֹצֶן וּבְנֹתַיִךְ
עַל־כָּתֵף תִּנָּשֶׂאנָה׃ י וְהָיוּ מְלָכִים אֹמְנַיִךְ וְשָׂרוֹתֵיהֶם
מֵינִיקֹתַיִךְ אַפַּיִם אֶרֶץ יִשְׁתַּחֲווּ־לָךְ וַעֲפַר רַגְלַיִךְ
יְלַחֵכוּ וְיָדַעַתְּ כִּי־אֲנִי יְהוָה אֲשֶׁר לֹא־יֵבֹשׁוּ קֹוָי׃
יא הֲיֻקַּח מִגִּבּוֹר מַלְקוֹחַ וְאִם־שְׁבִי צַדִּיק יִמָּלֵט׃
יב כִּי־כֹה ׀ אָמַר יְהוָה גַּם־שְׁבִי גִבּוֹר יֻקָּח וּמַלְקוֹחַ
עָרִיץ יִמָּלֵט וְאֶת־יְרִיבֵךְ אָנֹכִי אָרִיב וְאֶת־בָּנַיִךְ
אָנֹכִי אוֹשִׁיעַ׃ יג וְהַאֲכַלְתִּי אֶת־מוֹנַיִךְ אֶת־בְּשָׂרָם
וְכֶעָסִיס דָּמָם יִשְׁכָּרוּן וְיָדְעוּ כָל־בָּשָׂר כִּי אֲנִי יְהוָה
מוֹשִׁיעֵךְ וְגֹאֲלֵךְ אֲבִיר יַעֲקֹב׃ יד כֹּה ׀ אָמַר יְהוָה אֵי
זֶה סֵפֶר כְּרִיתוּת אִמְּכֶם אֲשֶׁר שִׁלַּחְתִּיהָ אוֹ מִי מִנּוֹשַׁי
אֲשֶׁר־מָכַרְתִּי אֶתְכֶם לוֹ הֵן בַּעֲוֺנֹתֵיכֶם נִמְכַּרְתֶּם
וּבְפִשְׁעֵיכֶם שֻׁלְּחָה אִמְּכֶם׃ טו מַדּוּעַ בָּאתִי וְאֵין אִישׁ
קָרָאתִי וְאֵין עוֹנֶה הֲקָצוֹר קָצְרָה יָדִי מִפְּדוּת וְאִם־אֵין
בִּי כֹחַ לְהַצִּיל הֵן בְּגַעֲרָתִי אַחֲרִיב יָם אָשִׂים נְהָרוֹת
מִדְבָּר תִּבְאַשׁ דְּגָתָם מֵאֵין מַיִם וְתָמֹת בַּצָּמָא׃

מסורת הקריאה

הפטרת עקב

(טו) התשכח. נמסר ב' רפין, ר"ל הה"א בח"פ הנקרא רפי לפי שהתי"ו שאחריו רפי, וסי' א' דין, ב' התשכח בתולה עדיה (ירמיה ב' ל"ב): מרחם. נמסר עליו לית מלרע, ר"ל דכל שארא כתיב מרחם בסגול ואז הטעם מלעיל. ודין כתיב החי"ת בצירי ומלרע: (יח) שאי, בקדמא בס"מ וכ"י, רוו"ה: (כב) כה אמר, נמסר ג' בטעם בסיפרא. ר"ל בג' מקומות בראשי פסוקים כתיב כה אמר בטעם גרשיים בספר הזה דישעיה, ואלו הן א' האל ה' (מ"ב ה') ב' הנה אשא (דין) ג' אדניך ה' (נ"א כ"ב): ועי' בהפטרת בראשית: (כג) קוי, הקמץ תחת הוי"ו והיו"ד נח נראה:

(ב) קראתי, הנגינה מלעיל ברי"ש:

רבינו בחיי

יצר הרע שבאדם שהוא מכלל האויבי' והוא מחלק מדת הדין. ואתה הבן זה המעט וראה איך עשו זה החכמים ז"ל בכוונה שש ברכות לצרכי בני אדם ושש לחזרת עטרה ליושנה ומלכות בית דוד למקומה ועם ברכת המינין הם י"ג, וזה כנגד י"ג מדות לרמוז שכל טוב העולם ומלואו בין בצרכי בני האדם בין בתקון העולם במלכות שדי הכל משתלשל מן המדות. ועליך שתתפלל לעלת העילות יתברך המשפיע כחו במדות כענין שכתוב (דברים ד) אשר לו אלהים קרובים אליו, יאמר כי אין שום עם שיהיו המדות קרובות אליו כמוהו ואימתי בכל קראנו אליו לעלת העלות יתעלה, ואמר אליו למעט המדות, וכבר הזכרתי זה:

(כה) לא יתיצב איש בפניכם פחדכם ומוראכם יתן ה' אלהיכם על פני כל הארץ אשר תדרכו בה כאשר דבר לכם. יש בפסוק הזה ע"ב אותיות כנגד שם בן ע"ב יוצא ממנו שם ידוע נדרש למבוקשיו יודעי כחו הגדול לפחד הדרך. ומה שאמר כאשר דבר לכם כי כן הבטיחם הש"י (שמות כג) את אימתי אשלח לפניך וכן התפלל משרע"ה (שמות טו) תפול עליהם אימתה ופחד שתהיה מדה"ד מתוחה כנגד האויבים לשעה גם לעתיד וכן דרכו של הקב"ה עם הצדיקים כענין שכתוב (תהלים צא)

רד"ק

(א) ותאמר ציון. זכר ציון לפי שהיא ראש ממלכת ישראל. וכאלו העיר מתאוננת על בניה שגלו ממנה וכל ישראל בניה ולא יושביה לבד כי אליה היו באים כל ישראל לעבוד את ה': עזבני. שכחני. אמרה זה לאורך הגלות הזה שידמה שעזבה האל ושכחה: (ב) התשכח אשה עולה. בנה הקטן כי היא מרחמת עליו יותר בעבור שאין לו כח לבקש פרנסתו כמו הגדול. והפך הענין ואמר מרחם בן בטנה אמר התשכח אשה עולה שלא תרחם בן בטנה זה לא יהי': גם אלה תשכחנה. פעמים בגם אלה הנשים תשכחנה בניהן כשיש בהן מדת אכזריות כי ימצא בהן אבל הן מעטות אבל אני רחום ולא אשכחך לעולם: (ג) חומותיך. פי' חומותיך ההרוסות: (ד) מהרסיך ומחריביך. והם הפושעים יצאו ממך שיכלו שלא יהיה בך עוד רשע ופושע כי הם היו סבת הריסתם וחרבן: (ה) שאי סביב עיניך. כי מכל פאה יבאו כל בניך: חי אני. זו השבועה שלא תשוב אחור בשקבץ כל ישראל אליך יהיו לך כמו העדי והקשורים לכלה: (ו) כי חרבותיך ושוממתיך. שאת דואגת עליהם לא תדאגי עוד: כי עתה. תצרי מיושב. כל החרבות והשוממות יהיו מיושבות עד שתצרי מרוב יושבי': תצרי. תדחקי: ורחקו מבלעיך. משחיתיך ירחקו בקלה מהרה שלא יבא עוד בגבוליך משחית: (ז) עוד. שכליך. שאת שכולה מהם יהיו כ"כ רבים בתוכך עד שיאמר כל אחד לחבירו צר לי המקום גשה לי ואשבה כלומר גש הלאה בעבורי שאוכל לשבת: (ח) ואמרת. וגלמודה. יחידה: גלה וסורה. אלך בניה שגלו וסרו ממנה: איפה הם. מאיזה מקום באו: (ט) כה אמר. בחצן. זרוע או כנף הבגד: (י) והיו. אמניך. מגדליך, כמו כאשר ישא האומן את היונק: וידעת. אז תדעי כי אני ה' ובידי הכל להשפיל ולהגביה ואם היית שפלה ימים רבים תהיי רמה על כל העמים ואני הוא אשר לא יבושו קוי כי אם קויתם אותי ימים רבים בגלות לא אבדה תקותכם ולא יהיה לכם עוד בשת מן האומות שהיו אומרים כי אין לכם תקוה: (יא) היקח מגבור. אלה הם דברי האומות איך יקח מגבור מלקוח שלקח. ועוד כי הוא שבי צדיק כי בצדק ובמשפט לקחו איך ימלט מידו משני פנים האחד שהוא גבור והאחד שהוא צדיק בשביו. כן ישראל איך יצאו מתחת השוביהם: (יב) כי כה. ענה הקב"ה: גם שבי גבור יקח. כי אני גבור מכם שאקחנה מידכם ומה שאמרו צדיק אינו כי אם עריץ כי בכח ובעריצות לקחתם אותו לא בצדק ובמשפט: יריבך. המריב אתך בגלות אריב ואושיע בניך מהוכם: (יג) והאכלתי את מוניך. אונסיך: את בשרם. על דרך איש בשר זרועו יאכלו: וכעסים. יין ענבים או יין רמונים נקרא כן: דמם. מדמם: (יד) כה אמר ה' אי זה ספר כריתות אמכם. הנה אמר ירמיה שלחתיה ואתן את ספר כריתותיה אליה. פירשו המפרשים כי ירמיה דבר כנגד עשרת השבטים שנתן להם ספר כריתות שלא ישיבם עוד מלך כי נקבצו גליות נאמר ועבדי דוד נשיא להם ואמר ולא יחצו עוד לשתי ממלכות אבל ליהודה לא נתן ספר כריתות אלא כבעל שמוציא אשתו מביתו שקלקלה עליה אבל לא נתן לה ספר כריתותי' לפי שעתיד להחזירה אליו. כן יהודה עתיד להחזיר המלכות לו. ואע"פ שיהודה לא גלה עדיין הנביא דבר על העתיד ונחמה שינחם את ישראל שהם בזה הגלות שישובו כי לא נמכרו כי אם בעונותיהם ובפשעכם שלא ישיב שבותם ואמר כנגד יהודה אי זה ספר כריתות כלומר כי קרובים אתם לשוב אלי כאשר שבתם פעם אחרת כי אין ביני וביניכם ספר כריתות ובשובכם ישובו גם כן שאר השבטים כי דוד ימלוך על ישראל כלו [וכ"ה ביחזקאל לז]: (טו) מדוע. אתם מעכבים הגאולה כי אני מזומן לקבל אתכם בתשובה אם תשובו ולמה היה זה כי באתי ואין איש עונה אלי: קראתי. שובו אלי ואשובה אליכם: ואין עונה. מכם: הקצור קצרה ידי מפדות. וכי חשבתם לאורך גלותיכם כי לקוצר ידי הוא זה שלא פדיתי אתכם עד עתה אין זה אלא בשבילכם בלא שבתם אלי. והגאולה והקריאה הם דברי הנביאי' כמו שכתבנו בכמה מקומות כי האל מקבל השבים בכל עת קראם אליו בלב שלם הוא קרוב אליהם ונכון לקבלם: הן בגערתי. איך תחשבו כי מקוצר ידי הוא זה שלא נגאלתם עד עתה והנה אחריב:

רמב"ן

ולעקור ע"ג ומשמשיה כמו שהזכיר למעלה והבטיח כי לא יתיצב איש בפניכם בין בארץ הנזכרת בין בכל מקום אשר תדרוך כף רגלכם בו. ומכאן יצא לרבותינו המחלוקת בסוריא שקורין אותה כיבוש יחיד והטעם כי דוד כבש אותה ברצון נפשו שלא שאל באורים ותומים ולא נמלך בסנהדרין כי היה חייב להוריש כל שבעת הגוים בתחלה ואחרי כן אם ירצה ילך אל ארץ אחרת כאשר הבטיח השם בכאן ומפני שלא נעשה הכבוש ההוא במצות התורה אמרו מקצתם לא שמיה כבוש ודינו במצות כדין חוצה לארץ וכך היא שנויה בספרי ומקצתם יאמרו בתלמוד דשמיה כבוש כי אע"פ שלא נעשה כסדר כיון שהלך שם וכבשו נתקיים בו לכם יהיה וארץ ישראל היא:

מוסרי של"ה והגהות

פירוש זה הפסוק במקום אחר באופן זה כי ישאר תיבת כי כפשוטו ולא כמו שנדחק רש"י לומר על כרחך הוא לשון דילמא. אלא ה"פ אם תאמר בלבבך ותודה על האמת שמצד הטבע לא תוכל לכבוש אותם כי רבים הגוים האלה אלא בעזר אלהי אז לא תירא מהם כי יהיה אלהים בעזרך. אבל כשתאמר כחי ועוצם ידי אז תירא מהם. וכן מוזכר בהדיא אח"כ בפ' פן תאכל ושבעת ובתים טובים תבנה וגו' עד ואמרת בלבבך כחי ועוצם ידי וגו' וזכרת את ה"א כי הוא הנותן לך כח לעשות חיל וזהו כלל גדול בכל מה שהאדם עושה ומצליח הן דבר גדול הן דבר קטן יתן הודיה ושבח להש"י שהזמין לו זה הדבר:

ארץ אשר לא במסכנות תאכל בה לחם. בכאן רמז שלא יאכל אדם אכילה גסה למלאות כריסו רק יאכל כדי חיינו כמ"ש שבר רעבון שישבור הרעבון ולא יותר ז"ש לא במסכנות ראה תראה שלא יהא במסכנות אבל ג"כ לא ברבוי גדולה. וזה המוסר רמוז

צוארי שלל

הפטרת עקב

וידעו כל בשר כי אני ה' מושיעך וגואלך אביר יעקב. אפשר במ"ש הראב"ד פ"ק דתענית דכשהמשפט הוא על יד הקב"ה

טז אלביש שמים קדרות ושק אשים כסותם: יז אדני
יהוה נתן לי לשון למודים לדעת לעות את־יעף
דבר יעיר ׀ בבקר בבקר יעיר לי אזן לשמע
כלמודים: יח אדני יהוה פתח־לי אזן ואנכי לא
מריתי אחור לא נסוגתי: יט גוי נתתי למכים ולחיי
למרטים פני לא הסתרתי מכלמות ורק: כ ואדני יהוה
יעזר־לי על־כן לא נכלמתי על־כן שמתי פני
כחלמיש ואדע כי־לא אבוש: כא קרוב מצדיקי מי־
יריב אתי נעמדה יחד מי־בעל משפטי יגש אלי:
כב הן אדני יהוה יעזר־לי מי־הוא ירשיעני הן כלם
כבגד יבלו עש יאכלם: כג מי בכם ירא יהוה שמע
בקול עבדו אשר ׀ הלך חשכים ואין נגה לו יבטח
בשם יהוה וישען באלהיו: כד הן כלכם קדחי אש
מאזרי זיקות לכו ׀ באור אשכם ובזיקות בערתם
מידי היתה־זאת לכם למעצבה תשכבון: כה שמעו
אלי רדפי צדק מבקשי יהוה הביטו אל־צור
חצבתם ואל־מקבת בור נקרתם: כו הביטו אל־
אברהם אביכם ואל־שרה תחוללכם כי־אחד
קראתיו ואברכהו וארבהו: כז כי־נחם יהוה ציון
נחם כל־חרבתיה וישם מדברה כעדן וערבתה
כגן־יהוה ששון ושמחה ימצא בה תודה וקול
זמרה:

רד"ק

הים בגערתי כמו שעשיתי בים סוף כנעשה לבד, וכן כתיב ויגער בים סוף ויחרב: אשים נהרות מדבר. כשארצה אוביש הנהרות כמו שעשיתי בירדן שהובשתי אותו עד שעברו ישראל וממקום המעבר עד הים יבש נהר. והנה מתה הדגה שהיתה בנהר כשתמו המים ובאשה : (טז) אלביש. וכן עשיתי במצרים כהפסד האויר להם שהלבשתי להם השמים קדרות שהיה להם חשך ג' ימים: ושק אשים כסותם. כאלו שק היה כסותם שלא ראו אור והשק הוא שחור ועם כל זה עשיתי כן אוכל לעשות להוציאכם מהגלות ואף ע"פ שאתם בתוך עמים רבים. ויתכן לפרש הפסוקים האלה דרך משל דמה הגוים העמים שהיה להם בשפע כמו הים והנהרות ואמר שיחריב אותם וילביש אותם כלומר שיפסיק טובתם בעבור הרעה שעשו לישראל : (יז) אדני אלהים. אלה דברי הנביא אומרם על עצמו. אמר נתן לי לשון למודים לשון אנשים מורגלים בלשון כאדם הרגיל בדבר לדעת דברי השם ולעות בו את מי שהוא עיף ר"ל לנחם לשמוע את דבר ה'. ופי' לעות לאמר דבר בעתו: יעיר בבקר בבקר. אולי היו נבואותיו במראות הלילה והיה כאלו השם העירו בבקר להנבואה. או פי' בבקר בבקר יום אחר יום כי לא היתה הפסקה בנבואתי שיהיה בלא נבואה חדש או ימים: יעיר לי אזן. הנה תקן פי לדבר ואזני לשמוע כלמודים : (יח) אדני אלהים. אמר שני פעמים ה' אלהים ועוד אמר וה' אלהים הן ה' אלהים לפי שהיה מדבר על הנבואה והנבואה תבא לנביא באמצעות שמלאכים הנקראי' אלהים: לא מריתי. ללכת בשליחותו ולא נסוגותי אחור שלא אלך אלא אמרתי הנני שלחני: (יט) גוי. ואף ע"פ שאתם בעבור השליחות לא נמנעתי בעבור זה אלא ברצון הלכתי. ומה שאמר גוי נתתי למכים אפי' היו מכים ומרטים אותי אני אקבל ברצון לאהבת האל: למרטים. מורטים שער לחייו וזקנו : (כ) ואדני אלהים יעזר לי. אם הכו אותי ואמר יעזור לי שלא יתכני בידם כהבינותי ואם לא הכוהו פי' יעזור לי בהקים דברי נבואתי על כן לא נכלמתי באמרי בפרהסיא דברי נבואתי כי ידעתי כי לא אבוש כי יתקיימו דברי : כחלמיש. פי' כאבן החזק: (כא) קרוב מצדיקי. שיצדיק דברי ויהיה אותם אמת וקרוב הוא אלי תמיד הוא מחדש נבואות אלי גם שונה הוא אני קלא נבואות כמו דבר סנחריב וכיון שהוא שונה אלי תמיד על כל פנים יקיים אותם אם לא יעשו הם התשובה שתשוב אותו דברי וינחם על הרעה. או פי' קרוב כי בקרוב יצדיק דברי: מי יריב אתי. שלא יהיה כמו שנבאתי : (כב) הן אדני אלהים. מי הוא ירשיעני בדבריו ולא אמר מי שלא ימלא מי שירשיעהו כי רבים היו מרשיעים אותו ל"א אמר מי הוא שירשיענו כנגד יכלם. ופי' ירשיעני כמו והרשיעו את הרשע, אשר ירשיעון אלהים : כלם. כל העומדים כנגדי לסתור את דברי : (כג) מי בכם. אמר שוב מרשיעים אותי מי שהוא בכם ירא את ה' ישמע אלי וגם מאמר הלכו בחשך עד עתה ישוב מדרכו הרעה ויבטח בשם ה' וטוב לו : (כד) הן כלכם. ר"ל רובכם. כי באמת יראי ה' היו בהם אלא מאותם שהיה קורא להם אמר הלך חשכים ישובו לו אמר ידעתי שלא תשובו כי כלכם אתם שהייתם בדרך רעה עד עתה קודחי אש אתם ר"ל קדחי אש בם האש כמו כי אש קדחה באפי. אבל אותו פעל עומד וזה פעל יוצא וכן יוצא כי אש קדחתם באפי : מאזרי זיקות. מוציאי אש מן העצים ומן האבנים יקראו מאזרי זיקות: זיקות. הם ניצוצי האש : לכו באור אשכם. אש בערתם ואותו האש תאכלכם כי מעון ידי היתה זאת. הרעה לכם שתשכבון למעצבה שלא יהיה בכם כח לקום לפני אויביכם : (כה) שמעו. דבר כנגד העומדים יראי ה': הביטו אל צור חצבתם. פי' חצבתם ממנו, זה אברהם: ואל מקבת בור נקרתם. נקרתם בו, וזהו שרה. דמה כמו האשה לבור ופי' מקבת נקיבת הבור כאלו אמר אל בור נקובה שנקרתם בה ממנה. והאבנים דבר משה כן עוזה פי' צור שהם כי היא הנפעלה. והמקבת אבנים כי הוא הכלי הפועל בצור: נקרתם. מן העיני האנשים הכם הנקר : (כו) הביטו. עתם פי' המשל : תחוללכם. תחולל אתכם. ותחולל עתיד במקום עבר כאלו אמר חוללה אתכם. ועניינו מן חיל כיולדה אמר הביטו אליהם ולכו בדרכיהם וראו מה עשיתי להם: כי אחד קראתיו. אמרתי לו לך לך מארצך וממולדתך אחד היה ואחר כן ברכתיו והרביתיו. ומה שסמך ענין זה לנחמת ציון פי' א"א ז"ל בעבור כי בזמן זקוניהם כשהיו חשוכים לבם כן לעת זקנתם או פקדתים ונתתי להם בן, כן ישראל אחר שיארך גלותם מאד עד שיהיו כמתייאשים מן הגאולה אז יפקדם האל ויוציאם מן הגלות : ואברכהו וארבהו. עתיד במקום עבר כי והרבתו בשו"א. וכן ואברכהו פעם כס"ץ שהוא במקום שו"א : (כז) כי נחם ה' ציון. זכר ציון כי היא עיקר המלכות : וערבתה. כמו מדברה. וכן במדבר בערבה והדומים להם. ואמר נחם וישם עבר במקום עתיד כמנהג בנבואות כרוב:

מסורת הקריאה

ותמת, נמסר עליו לית רפי וחד דגש. ר"ל לית עוד הוי"ו בשוא והתי"ו רפי זולת דין, וחד הוי"ו בפתח והתי"ו בדגש. והוא, ואת פלגשי ענו ותמת (שופטים כ' ה'): (ג) ושק, נמסר במס"ג ושק ג' וקמץ, וצ"ל ופתח, וכן נמסר במס"ק ישעיה נ"ח ה' ג', ר"ל ג' בפתח, וסי' א' אלביש שמים קדרות (דין) ב' בצום ושק ואפר דדניאל (ט' ג') ג' הכזה יהיה צום אבחרהו (ישעיה נ"ח ה'): (ד) נתן, מלעיל: (ח) נעמדה יחד. המונח בנו"ן והיו"ד בדגש : (יא) קדחי. הטעם בקו"ף: אשכם. האל"ף בסגול והשי"ן רפה:

(א) רדפי. מלעיל הטעם ברי"ש: (ב) ואברכהו, הוי"ו בפתח, ונמסר עליו ב' א' וא', ר"ל ב"פ כתיב מלת ואברכהו אחד הוי"ו בקמץ בטרם תבוא ואברכהו (בראשית כ"ז ל"ג) וא' בפתח. דין: וארבהו. הוי"ו בשוא: (ג) ימצא, מלעיל:

רבינו בחיי

כי מלאכיו יצוה לך לשמרך והוא חרבו של הקב"ה שש לה י"ו פנים, האומרת הך באויבים, והבן זה כי חרבו של הקב"ה שיש לה י"ו פנים נלמד הוא בפסוק (ויקרא כו) והבאתי עליכם חרב וכן עוד (ישעי' כז) בחרבו הקשה הגדולה והחזקה וכן (בראשית ג) ואת להט החרב המתהפכת וכבר כתבתי שם. וענין הפרשה הזאת לבאר כי אם נשמור את כל המצוה הזאת והוא קיום התורה שימסור הקב"ה ביד ישראל העמים החזקים ההם ושיירשו את מורשיהם ולכך תצוה הפרשה שנירא מהשם יתעלה הוא שאמר (דברים ו) את ה' אלהיך תירא ושלא נירא מן העכו"ם הוא שאמר לא תירא מהם לא תערוץ מפניהם לפי שיראת בשר ודם הוא פחיתות הנפש וחסרון גדול בחק יראת השם יתברך והירא וחרד מב"ו הוא מסבב מוקש ומכשול לנפשו ומביא עליו צרה אף על פי שלא היתה ראויה לבא עליו. ומי האיש הירא ושם ה' מבטחו ינצל מן הצרה אף על פי שהיתה ראויה לבא עליו וכן שלמה ע"ה מזהיר את האדם על מדת הבטחון (משלי כח) חרדת אדם יתן מוקש ובוטח בה' ישוגב:

צוארי הפטרת עקב שלל

הוא משפט חזק וכלה ונחרצה ומשם נלמוד דכשהתשועה הוא על ידו יתברך היא תשועה שלימה בכל מיני שלמות דמרובה מדה טובה. והנה אמר קודם זה והביאו בניך בחצן וכו' והיו מלאכים אמניך וכו' ובראות נפלאות בתשועה אשר לא היה לעולמים גדולות עד אין חקר זה אות דהישועה היא ע"י יתברך והנה כי כן גדלה ביתר שאת ויתר עז וז"ש וידעו כל בשר כי אני ה' מושיעך והתשועה על ידי ומשו"ה היא תשועה שלימה נפלאת הפלא ופלא וגואלך להוציא ני' הקדושה מהסט"א אביר יעקב והוא אותיות רבי עקיבא כמ"ש מהר"ש ויטאל הביאו בס' יד אהרן א"ה בשמות דף קט"ו ועיקר אמרי קדוש כעת לא מצאתי בדבר גורי האר"י זצ"ל על פסוק זה אך לפי דרכנו אפשר לומר דרמז שבזכות עשרה הרוגי מלוכה אשר ראשם ר' עקיבא יצאו לאור ני' הקדושה:

מוסרי של"ה והגהות

ג"כ במ"ש ואכלת ושבעת כלומר כל מה שאתה אוכל תהיה שבע בו כמו שאומרים לתינוק דרך מוסר ראה כי בזה שאני נותן לך תהיה שבע כלומר לא תחפוץ יותר:

ועתה ישראל מה ה"א שואל מעמך כי אם ליראה את ה"א ללכת בכל דרכיו ולאהבה אותו. בפשוטו של יראה ואהבה כתב הרב ר' מנחם הבבלי וז"ל ליראה מה' שנאמר את ה"א תירא טמ"ו להפחיד ולהרעיד אבריו ולייראם ולזרזם בקיום התורה והמצות זה"ש עבוד מיראה עבוד מאהבה והיכי מצי עביד שהם הפכיים אלא שיירא בעבודת האהבה שמא חיסר א' מכל סמניה ולפעמים אני עושה מצוה קטנה ואני מתגאה ונוח לי שלא עשיתיה אלא ישב וידאג ויתעצב שמא חיסר מחוקה וכמה מצות כאלו הפסיד אזי את ה"א תירא עכ"ל (אח"י וזו מעלת רשב"ן שתארו ריב"ז ירא חטא וכמו שביאר מה"ר שפ"ר ברמזיו וגם אני בעניי בדרושים מאי"ן):

כו ראה אנכי נתן לפניכם היום ברכה וקללה: כז את־הברכה אשר תשמעו אל־מצות יהוה אלהיכם אשר אנכי מצוה אתכם היום: כח והקללה אם־לא תשמעו אל־מצות יהוה אלהיכם וסרתם מן־הדרך אשר אנכי מצוה אתכם היום ללכת אחרי אלהים אחרים אשר לא־ידעתם: ס כט והיה כי

תרגום אונקלוס

כו. חזו . דאנא . יהיב קדמיכון יומא דין . ברכן ולוטין: כז. ית ברכן . אם תקבלון . לפקודיא דיי אלהכון . דאנא . מפקיד יתכון יומא דין: כח. ולוטין . אם לא תקבלון לפקודיא דיי אלהכון . ותסטון מן אורחא . דאנא מפקיד יתכון יומא דין . למהך . בתר . טעות עממיא דלא ידעתון: כט. ויהי . ארי

תפסיר הרס"ג

(כו) אנצ'רו. האנא תאלי עליכם אליום. ברכאת ולענאת: (כז) פאמא אלברכאת. אן קבלתם וציא אללה רבכם. אלד'י אנא אמרכם בהא אליום: (כח) ואמא אללענאת. אן לם תקבלו וציא אללה רבכם. וזלתם ען אלטריק. אלתי אנא אמרכם בהא אליום. ואתבעתם מעבודאת אכ'ר. מא לם תערפוהא: (כט) פאד'א אדכ'לך

נוה שלום

(כט) ונתתה את הברכה, פאתל, תאמר

אבן עזרא

(כו) ראה. לכל אחד ידבר: (כז) את הברכה אשר תשמעון. כי בשמעכם הנה אתם מבורכים וברכה תוספת טובה והקללה מגרעת והוא מגזרת קלה: (כט) ונתתה את הברכה. בפה כמו ונתן אותם על ראש השעיר:

אבי עזר

(כו) ראה לכל אחד ידבר) והמדקדקים אמרו שהוא תחלת הדבור כמו ראה ריח בני. ראה אלהי' עד. ראו הביא לנו איש עברי: (כט) (ונתת את

רבינו בחיי

(כו) ראה אנכי נותן לפניכם היום ברכה וקללה. אמר ראה בלשון יחיד ולפניכם בלשון רבים כי משה ידבר עם הכל עם היחידים ועם ההמון ולפי שהברכה והקללה נאצלין משתי מדות שבהן נברא העולם והן מדת הדין ומדת רחמים שאין ענינם נגלה רק ליחידים המשכילים לכך אמר ראה בלשון יחיד והוא ראיה בעין השכל כענין (קהלת א) ולבי ראה הרבה חכמה ודעת. ולפי שהברכה והקללה הם זרוז להמון בקיום המצות והפחדם בעברם עליהן לכך דבר עם ההמון ואמר לפניכם, וכן אמר במקום אחר (דברים ד) ראה למדתי אתכם חקים ומשפטים. הזכיר ראה בלשון יחיד כנגד החקים שאין טעמם נודע רק ליחידים והזכיר אתכם בלשון רבים כי התורה בחקותיה ומשפטיה לרבים נתנה. הנה נתבאר בפסוק זה שהרשות והבחירה בידו של אדם רצה להדריך עצמו בדרך ישרה או להתיצב על דרך לא טוב הכל מסור ברצונו והכל תלוי בבחירתו ומזה אמר הכתוב (שם ה) מי יתן והיה לבבם זה להם ליראה אותי. למד שאין הקב"ה גוזר על האדם להיות צדיק או רשע עד שיעשה טובה או רעה אולי הכל מסור

רשב"ם

(כו) ראה אנכי נתן לפניכם היום ברכה וקללה. כמו שמפרש והולך ונתתה את הברכה על הר

בעל הטורים

(כו) ראה אנכי. אמר ל' יחיד ופי' ראה אמר לכל אחד ואחד. וי"מ ליהושע אמר ראה אנכי והזהירו לברך את ישראל כשיעברו את הירדן. וי"מ לפי הקללות והברכות שבמשנה תורה כלם נאמרו בל' יחיד. ד"א ראה אנכי ראה עברת הדברות שפתח באנכי ותקיים אותם כי כל המצות כלולות בהם. ד"א ראה אנכי פי' ממני הראו וכן תמצא. ד"א ראה ל' יחיד לפניכם ל' רבים והיינו דאמרינן כיצד סדר המשנה משה שנה לאהרן פרקו ואח"כ נכנסו בניו כו' כדאיתא בעירובין. ד"א לעיל כתיב לכם וסמיך ליה ראה אנכי נתן לפניכם היום ברכה כלומר לכם אני אומר שתבחרו בברכה. ד"א ראה כי המטיל גורל עם חבירו מכסה הגורלות והחלקים שלא יברור חבירו חלק היפה אבל אתה ראה הגורלות וראה החלקים ובחרת בחיים. וזהו אתה תומיך גורלי שאתה תומך בידי ליתנה על גורל הטוב ולברור אותו: (כז) את הברכה. בברכה אמר את ל' רבוי כי לא נפל דבר אחד מכל דברו הטוב, ובקללה לא אמר את אלא והקללה. ד"א את הברכה מאל"ף ועד תי"ו מאם בחקתי עד קוממיות ובקללה מוי"ו ועד ה"א מואם לא תשמעו עד ביד משה ובקללה אמר

רש"י

(כו) ראה אנכי נותן. ברכה וקללה. האמורות בהר גריזים א ובהר עיבל: (כז) את הברכה. על מנת ב אשר תשמעו: (כח) מן הדרך אשר אנכי מצוה אתכם היום ללכת וגו'. הא למדת כל העובד ע"א הרי הוא ג סר מכל הדרך שנצטוו ישראל. מכאן אמרו כל ד המודה בע"א ככופר בכל התורה כולה (ספרי)

שפתי חכמים

א רבנ"ת והלא הקללות נאמרו לעיל בפרשת בחקתי ולקמן בפ' כי תבא. ומתרץ האמורות בהר גריזים כו' ופי' נותן מסדר לפניכם היום: ב רצונו לתרץ הל"ל אם תשמעו כמ"ש אחריו והקללה אם לא תשמעו דמלת אשר משמע שישמרו בודאי וז"א דהא הכל בידי שמים חוץ מיראת שמים ושמא לא ישמרו ומתרץ אשר תשמעו על מנת כו'. וכזה יתורץ מה שלא פי' מלת אשר במקום אם כמו שפרש"י גבי ומולדתך אשר הולדת אם תוליד עוד מדלא כתיב אם כמו דכתיב והקללה אם לא תשמעו היה לו לכתוב נ"כ אם כיון דחד ענינא הוא ומדשינה הכ' וכתב גבי קללה אם וגבי ברכה ל' אשר אע"ג דתרוייהו ל' אם הם על כרחך צריכים אנו לפרש דהאי אשר על מנת אשר תשמעו ודו"ק. וכזה יתורץ קושיית הרא"ם שהקשה למה לא פרש"י אשר שהוא כמו אם ולמה פי' שהוא כמו על מנת אשר כו' כיון שמצינו אם במקום אשר: ג מפני שלי' הפסוק הוא בכ"מ הסרת דבר מכל הדבר כמו והלחתו ה' מגן עדן אע"פ שמלא מן מורה על עקירת: ד פי' מאחר שסדרן שנאמר פה מורה על כל התורה בכללה ואמר אחר זה ללכת לעבוד אלהים אחרים למדנו שהעובד ע"א ככופר בכל

דעת זקנים מבעלי התוספות

(כו) ראה. זה אני אומר לך שתבחר בחר לך באותו שאמר אנכי ה' אלהיך. ד"א ראה אנכי שבחרתי בטובה ולפיכך אני מטובה מכל שנאמר ומשה לא ידע כי קרן עור פניו: נתן לפניכם היום. בעה"ז הם ברכה וקללה אבל לימות המשיח כלם ברכה: (כז) את הברכה אשר תשמעון וגו' והקללה אם לא תשמעו. משל לזקן היושב על אם הדרך ויש לפניו שני דרכים אחד תחלתו קוצים וסופו מישור ואחד תחלתו מישור וסופו קוצים. ומזהיר את העוברים דרך שם ואומר להם הוסרו מזה שתחלתו מישור כי כלו קוצים עד סופו. לכו בזה שתחלתו קוצים כי סופו מישור. כל מי ששומע לו אע"פ שיגע מעט בתחלתו אח"כ הולך בשלום. אבל מי שלא שמע לו והלך בזו שתחלתו מישור נכשל בסוף. כך אדם שעובר עבירה והולך בשרירות לבו מוצא נחת רוח ודרך ישר בעה"ז ובסופו את הולך לגיהנם שכלו קוצים. אבל מי שטורח בעה"ז ויגע בתורה ובמצות הוא יורש בעה"ב שכלו מישור ונהנה רוח ושמחה:

ענין ראיית הברכות וכו'

(כו) ראה אנכי נותן לפניכם היום וגו'. כתב הגאון מ"י סגל ידוע דהקב"ה מצרף מחשבה טובה למעשה [כמאמרם ז"ל חישב אדם לעשות מצוה ונאנס ולא עשה מעלה עליו הכתוב כאלו עשאה] אבל מחשבה רעה אין הקב"ה מצרף למעשה, רק בע"ז הקב"ה מצרף מחשבה למעשה. וז"ש (כז) את הברכה אשר תשמעו. ר"ל בשמיעה לבד שתשמעו ותרצו לעשות המצות [אף ע"פ שיהיה לכם אונס ולא תוכלו לקיימם] תשיגו הברכה מה' כי הקב"ה יחשוב מחשבתכם הטובה למעשה. אבל בקללה אינו כן. אם לא תשמעו וגו' וסרתם מן הדרך וגו' אז יבוא' אל הקללה ח"ו. אבל בע"ז ללכת אחרי אלהים אחרים אשר לא ידעתם. בהליכה לבד אע"פ שעדיין לא עבדתם הע"ז, יבוא אל הקללה. כי בע"ז הקב"ה חושב מחשבה כמעשה. או יאמר הנה משה רבינו אמר לבני ישראל בקול אמיץ. ראה אנכי נותן לפניכם היום ברכה וקללה, הברכה היא אשר תשמעו אל מצות ה' אלהיכם, השמיעה אל מצות ה' היא היא הברכה האמתית [אף אם תחיה בעה"ז כחיי צער, עכ"ז אשריך וטוב לך בעולם שכלו טוב, כי יפה שעה אחת של קורת רוח בעה"ב מכל חיי העה"ז] והקללה אם לא תשמעו אל מצות ה' וגו'. היא היא הקללה האמתית, ואף אם אתם בעה"ז חיי שלום, כי סוף כל סוף על כרחך אתה מת ולעתיד ליתן דין וחשבון על כל מעשיך. וכשם שקורת רוח של שעה אחת בעה"ב הוא יפה מכל חיי העה"ז, כך יסורי שעה אחת בגיהנם הוא יותר

נחל קדומים

כו (א) ראה אנכי נותן לפניכם היום ברכה. אפשר רמז ר"ת בגי' רפ"ח שכל מגמתנו בתורה ובמצות לברר רפ"ח ניצוצין ובא לציון גואל וזאת הברכה לתקן העולמות ליחד הכל. ועוד אפשר לרמוז כי ר"ת נותן לפניכם היום ברכה גימט' אני ה' שבזה יצאו ממצרים כמ"ש הרב ש"ך ז"ל שהוא אחד יתר על מנין אלהים וז"ש וזה לך האות כי אנכי שלחתיך אות יתר על אלהים וזה רמז כאן כי רחמיו יתברך מרובים עלינו. ואפשר במה שידוע מהזהר הקדוש והאר"י ז"ל כי כל מגמתינו בתורה ומצות לתקן השכינה וידוע כי אנכי רומז לשכינה וז"ש ראה אנכי כל עצמך לראות

מרפא לשון

כו) ראה. חזו. ה"ג בל"ר כשאר ל' הפ' וכן הוא בפ' ואתחנן (ד' ה') וכן כל דכוותיה. כז) את הברכה אשר תשמעו. אם תקבלון. ה"ג דלא כב"א דתקבלון, והטעם שכן הוא אומר בקללה כן אם לא תשמעו וכ"כ היא"ר ז"ל ועמש"ל בפ' ויקרא ע"פ אשר נשיא יחטא. כט) ונתת את הברכה על הר גרזים, ותתין ית מברכיא על טורא דגרזים, ולא אמר ותתין ית ברכתא כלשון המקרא, לפי שהברכה עצמה אין בה ממש שתנתן על הר גרזים ועיין רש"י שפי' את

חומת אנ"ך

(כו) ראה אנכי נתן. סופי תיבות גימט' אדני. וראשי תיבות ראה אנכי נותן לפניכם גימט' אלר כמו שאמר ישראל אשר בך אתפאר. א"כ ר"ת אלר רמז להקב"ה כביכול בסוד תפארת וס"ת גימט' אדני כמו שכתבנו והוא יחוד קוב"ה. וגם הוא רפא כי התורה והמצות רפואת הנפש וזכיתם לזה בזכות אע"ה שאמר עפר ואפר: (כז) את הברכה אשר תשמעו. כתב רבינו יעקב נעה"ט ז"ל בפרפראותיו א"ת הברכה רמז מאל"ף עד תי"ו אם בחוקותי עד קוממיות והקללה מוי"ו עד ה' ואם לא תשמעו עד ביד משה עכ"ל והרב ליזה לדרך כתב עליו ואני שמעתי ולא אבין דא"א לפרש דהברכה והקללה הם האמורות בפ' בחקתי ובשנו בפ' תבא דהא בהדיא כתיב והיה כי יביאך וכו' ונתתה את הברכה על הר גריזים וכו' עכ"ל ואני תמיה על הרב ז"ל דזהו רמז בעלמא לומר כי טוב בעיני ה' לברך את ישראל ודרך אגב רמז דברכות בחקתי הם מאל"ף עד תי"ו. משא"כ קללות מו' לה'. ומהם ישמעו וילמדו דהברכות הם בעין טובה. מה שאין כן הקללות. וכן עתה יותר תתחזק הברכה והקריב מן הטורי"ם ברכה שלימה לא כן הקללה וזה פשוט. ורבינו אפרים ז"ל כתב הקללה גימט' העז לרמז כל שהוכה בעז נתחייב קללה וכאלו קללוהו מן השמים עכ"ל ואפשר לרמוז כפי אשר לימדנו הרב ז"ל דכל זה הוא בעון

יביאך יהוה אלהיך אל־הארץ אשר־אתה בא־שמה לרשתה ונתתה את־הברכה על־הר גרזים ואת־הקללה על־הר עיבל׃
ל הלא־המה בעבר הירדן אחרי דרך מבוא השמש בארץ הכנעני הישב בערבה מול הגלגל אצל

תרגום אונקלוס

יעלנך יי אלהך לארעא דאת עליל לתמן למירתה. ותתן ית מברכיא על טורא דגריזין. וית מלטטיא על טורא דעיבל: ל. הלא אנון בעברא דירדנא. אחורי אורח מעלני שמשא. בארע כנענאה. דיתיב במישרא. לקביל גלגלא. בסטר

ת"א ונתתה את. סוטה לז: הלא המה. שם לב לג:

תפסיר הרס"ג

אללה רבך. אלבלד. אלד'י אנת צאיר אליה לתחוזה. פאתל אלברכאת עלי' גבל גריזים. ואללענאת עלי' גבל עיבל: (ל) אלא אנהמא פי גאנב אלארדן. ורא טריק מג'יב אלשמס. ענד בלד אלכנאעני. אלמקים פי אלג'ור. ממא ילי אלגלגל. ענד מרג מורה:

נוה שלום

ותסדיר את הברכות בפה ע"ל ויקרא יו כא, וזהו משמעות פשט הכתוב שמדבר על עוצם הברכות שתהיה אמירתם על הר גריזים והקללות על הר עיבל, אבל המברכים עדיין לא צוה בהם ועוד יבא הצווי מיוחד בהם לקמן כז יא, עיין ראב"ע ורמב"ן. (ל) הלא המה, אלא בפתחין ושד אללאם (חרף תכ'ציץ) אותם שהב

אבן עזרא

(ל) בעבר הירדן. כנגד המדבר: אחרי דרך מבוא השמש. וטעם שתלכו אחרי דרך מערב ותמצאום: בארץ הכנעני היושב בערבה. כי יש כנעני יושב בהר. מול הגלגל. וההרים ארוכים והנה צוה באיזה מקום מההרים. מול הגלגל כמו וירדוף עד דן או דרך נבואה או שני שמות: מול כמו נכח:

אבי עזר

הברכה כתרגומו ית מברכיא. רש"י) וע' באר רחובות שכתב דרש"י מדייק בשביל דלא שייך נתינה על הברכה ולא אמר כלום ועיין מה שכתבתי בפסוק ואת כל אחיו נתתי לו לעבדים וכבר דבר בו הרב

רבינו בחיי

בידו, כי אילו היה הקב"ה גוזר על האדם להיות צדיק או רשע או יהיה שום דבר מושכו בעקר תולדתו לאחד מהדרכים טוב או רע איך יצוה הקב"ה אותנו על ידי נביאיו לעשות כך כיון שהוא מתחלת בריאתו כבר נגזר עליו או תולדתו תמשכהו לדבר שאי אפשר לזוז ממנו ומה מקום היה לכל התורה כלה להפרע מן הרשע או לשלם לצדיק שכר טוב וזה עקר גדול ועצום והוא יסוד האמונה. ומפני זה נזכר העיקר הגדול הזה בפתיחת התורה ובחתימת' הוא שתמצא באדם הראשון כתוב (בראשית ג) הן האדם היה כאחד ממנו לדעת טוב ורע, באורו הן מין האדם היה יחידי בעולם ואין לו מין שני שידמה לו בעליונים ולא בתחתונים שהרי העליונים שכליים עובדים ומקלסים הש"י בשכל ולא בטבע והארציים גם כן מקלסין אותו יתברך בטבע ולא בשכל כלל וכל אחד ואחד הכרחי בקלוס זה הכרחי

בעל הטורים

אם לא תשמעו וברכה אמר אשר תשמעון ולא אמר אם כלי ספק ואמר אשר אלי אשרי שנאמר אשרי אדם שומע לי: את הברכה אשר תשמעו. ס"ת תורה. שבזכות התורה יבואו הברכות: (ל) הלא המה בעבר הירדן. ס"ת אהרן. לפי שעד עתה היו מנהים על ידו שהיו מראים להם הדרך ועתה פסקו הענגים לכן צריך ליתן להם סימן לידע הדרך. הפסוק מתחיל ומסיים בה"א. שלוה להם לעשות ה' דברים. ונתלתם. ושברתם. תשרפון. תגדעון. ואבדתם. וכן אמר להם ה' דברים לסי'. מבוא השמש. בארץ הכנעני. היושב בערבה. מול הגלגל. אצל אלוני מורה:

רשב"ם

גריזים ואת הקללה וגו': (כט) את הברכה. שתהיה על הר גריזים ע"י תנאי אשר תשמעו אל מצות ה' וגו': (ל) אחרי דרך, הרי הם כמו שני פשטות. אבל בשביל שטעמו של דרך באות ראשונה נעשה שופר מהפך: מבוא השמש. שקיעת השמש, כלומר* דרך המערב:

רש"י

(כט) ונתתה את הברכה. כתרגומו ית מברכיא ה את המברכים: על הר גריזים. (סוטה לז) כלפי הר גריזים. הופכין פניהם ופתחו בברכה ברוך האיש אשר לא יעשה פסל ומסכה וגו'. כל הארורים שבפרשה אמרו תחלה בל' ו ברוך ואח"כ הפכו פניהם כלפי הר עיבל ופתחו בקללה: (ל) הלא המה. נתן בהם ז סימן: אחרי. אחר העברת הירדן ח הרבה והלאה למרחוק. וזהו ל' אחרי ט כל מקום שנאמר אחרי מופלג הוא: דרך מבוא השמש. להלן מן הירדן לצד י מערב. וטעם המקרא מוכיח שהם שני דברים שנקקדו בשני טעמים אחרי נקוד בפשטא כ ודרך נקוד במשפל והוא ל דגוש. ואם היה אחרי דרך דבור אחד היה נקוד אחרי במשרת בשופר מ הפוך ודרך בפשטא זרפה: מול הגלגל. רחוק מן נ הגלגל: אלוני מרה. הוא ס שכם שנא' (בראשית יב) עד מקום שכם עד אלון מורה:

שפתי חכמים

ה תורה כולה: ח כלומר הלוים המברכים לישראל ואם הוא קאי על הברכה ממש למה כתיב ונתתה והרי אין בה ממשות אלא קאי על הלוים כלומר ונתתם את המברכים לישראל וזהו הלוים. ועי"ל דאי קאי על הברכה ממש א"כ יהיו כל ישראל מנוהגים הברכה ואינו כן שהרי בפ' כי תבא כתיב שנותני הברכה הם הלוים לבדם אלא הלויי הוא לכל ישראל שהם יפנו הלוים המברכים כלפי הר גריזים אבל לא מפני שאין נופל בה ל' נתינה כי מליגו ונתן על ראש השעיר שפירושו ג"כ בפה. הרא"ם: ו דכתיב בפרשת כי תבא ששה שבטים יעמדו על הר גריזים וששה שבטים בהר עיבל א"כ ש"מ שישראל היו עומדים על הר גריזים והלוים בין ההרים עמדו והפכו פניהם ופתחו בברכה ברוך האיש וגו' אע"פ שלא מפרש בפ' כי תבא בקרא רק ארור האיש אשר יעשה פסל ומסכה וגו' אבל לא נאמר ברוך האיש וגו' מ"מ כיון דכתיב הכא את הברכה ש"מ שהי' שם ברכה ומסתברא היא שפתחו תחלה בברכה: ז ר"ל דהא כל מקום שכתוב הלא משמע שהוא סותר דבר כמ"ש גבי אברהם והרה הלא הוא אמר לי אחותי היא אבל כאן אין לפרש שהוא סותר שום דבר וגם אין פירושו כהלא היא ברכת בני עמון שפירושו להחזיק ולאמת דבר שאין שייך כאן לאמת דבריו דהא קאי על נתינת ברכה וקללה ומתרץ נתן להם סימן לכך כתיב הלא: ח פי' מלת אחרי דבקה עם מלת הירדן לא עם דרך מבוא השמש הכא אחרים ואמר הראים על זה מטעם המקרא המורים על זה שהם שני דברים שנקקדו בשני טעמים כו': ט פי' של אחרי ביו"ד שפירש מופלג כמו שפי' הרבה טעמים דכ"מ שנאמר אחרי הוא מופלג פעם אגניי כמו גבי אברהם אחרי הדברים האלה ופעם מקומיי כמו הכא: י פי' והוא דבור בפני עצמו כאלו אמר הלא המה בעבר הירדן הרבה והלאה למרחוק לצד מבוא השמש שהוא בצד מערב: כ פשטא הוא אחד מהטעמים המבטלים הנקראים מלכים ומפסיק הטיבה שלאחריו: ל במשפל הוא שנקרא בלשוננו יתיב: מ שופר הפוך הוא שנקרא בלשוננו מהפך שהוא כמו שופר ונקרא משרת פי' שהוא מושך התיבה למיבה שלאחריו משום הכי נקרא משרת כלומר שהוא משרת לתיבה אחרת: נ ר"ל דכל היכא שכתוב מול משמע נוכח שהוא כנגדו אבל פעמים הוא קרוב ופעמים הוא רחוק והוסי"ל ונתן עוד סימן וכתב אצל אלוני מורה שפירושו כמו לאלוני מורה ידענו שהגוכח האמור פה הוא לחוק שאלו פי' קרוב הל"ל אצל הגלגל ואלוני מורה: ס ר"ל היכן מלינו מקום ששמו אלון מורה. ומתרץ הוא שכם כו' ועמ"ג דפסח

ענין ראיית הברכות וכו'

דפה מכל יסורי עה"ז. או יאמר ראה אנכי נותן לפניכם היום ברכה וקללה. יש להבין מהו היום, וכי היום הוא נותן לפניהם הברכה והקללה, הלא הברכה והקללה יהיו נתונים בהר עיבל ובהר גריזים, כשיכנסו ישראל לארץ. אך אית במדרש הכהר והמקל ניתנו כרוכים מן השמים, ופירושו דשכר המצות ועונש העבירות ניתנו כרוכים בתוך המצות והעבירות, כשאדם עושה מצוה ממשיך עם המצוה גם שכר המצוה. לדוגמא אמרו חז"ל כל הוסיף בקידוש היום על היין זוכה ומגלא גרבי יין. והוסיף בתלות ציצית זוכה לטלית נאה. נמצא כשאדם מקיים מצות ציצית או מקדש השבת על היין, תיכף כמעשיים המצוה הביא שכר המצוה עם המצוה, וזו שכר עה"ז. וכמו כן כשאדם עושה עביר ה, תיכף עם מעשיים העבירה הביא עם העבירה עונש העבירה בעה"ז, ושכר המצוה על אשר עשה רצון הקב"ה ועונש העבירה על אשר מרד בהקב"ה, זה השכר וזה העונש אינו בעה"ז רק בעה"ב. וזהו מאמר המדרש הכהר והמקל ניתנו כרוכים מן השמים, הכהר כרוך בעשיית המצות, והמקל כרוך בעשיית העבירה, נמצא יש לאדם שני מיני שכר, שכר גשמי ושכר רוחני, ושני מיני עונשים, עונש גשמי ועונש רוחני. וזהו מאמר משה לישראל ראה אנכי נותן לפניכם היום ברכה וקללה. ר"ל היום תיכף בקיום המצוה יהיה לכם הברכה ותיכף בעשיית העבירה יהיה לכם הקללה, את הברכה אשר תשמעו אל מצות וגו', והקללה אם לא תשמעו וגו', והיה כי יביאך ה' וגו' ונתת את הברכה על הר גרזים, ברכת עולם הבא, והקללה על הר עיבל זו קללת עולם הבא, שכר הרוחני בג"ע ועונש הרוחני בגיהנם:

חומת אנ"ך

העץ של אדה"ר שנתקלקלו העולמות ומשם יפרד כל זה. ואמר והקללה בוי"ו לדרוש על דרך שאמרו רז"ל ויתן יתן ויחזור ויתן. וה"נ קללה והקללה רמז עון אדה"ר מתוקן בקבלת התורה וחזרו וקלקלו בעגל. והביאו פעם אחרת הקללה לעולם. ולפחות עתה שמע ישראל והיה ברכה. את הברכה אשר תשמעו ס"ת תורה כ"כ רבינו בעה"ט ז"ל בפרפראותיו ועוד כתב ראה אנכי עשרת הדברות שתחלתם אנכי. ואפשר במ"ש המפרשים דטעם שכר מצוה בהאי עלמא ליכא היינו משום שגלטוריו על ידי שליח ואינו עובר על בל תלין דהמשכיר פועלים ע"י שליח אינו עובר וכפ"ז אנכי ולא יהיה לך אשר מפי הגבורה שמעגום אוכלים שכר בעה"ז. וז"ש ראה אנכי כלומר מה ששמעת אנכי ובשכר זה נותן לפניכם היום דייקא בעה"ז. והקללה אם לא תשמעו דהקללה נפרע בעה"ז. ובנימוקי רבנו אפרים ז"ל כתב אנכי גימט' כסא. ואפשר דכסא רומז לעו"הב ורמז לבריאה. והתורה נתנה לנו מבריאה. וז"ש אנכי גימט' כסא ורמז בריאה ומשם התורה

נחל קדומים

אנכי לתקנה כמ"ש בזהר הקדוש פועל צדק איקרי גם ראה גימטריא אור עם הכולל להמשיך אור לשכינה ועי"ז הוא מבררת ניצוצות הקדושה ורמוז ראה אותיות ארה כמו אריתי מורי ואז נותן לפניכם היום ברכה. ואם לאו ח"ו קללה. ואמר ראה לשון יחיד ואח"ך לפניכם לשון רבים דכל יחיד יכול לתקן ויהיה הוא צנור להשפיע לרבים כמו שהאריך מר זקנינו הרב בחסד לאברהם ז"ל והביטה וראה כי אם עושה רצון חבו' רצון אותיו' צנור שיהי' הוא כמו צנור להשפיע על ידו תדיר שפע רב ברכות שמים. ורבינו יעקב בעל הטורים ז"ל כתב בפרפראותיו את הברכה אשר תשמעו ס"ת תורה ע"ש ואפשר שרמז על תורה שבע"פ וז"ש אשר תשמעו והיא בחי' מ' הנקראת ברכה ודוק שאם תרצה לקיים המצות תעמול בתורה כי התורה מבטלת היצה"ר ואז תתקיימו המצות. וכמו שתקנו אנשי כנסת הגדולה השיבנו אבינו לתורתך וקרבנו מלכנו לעבודתך והרי הוא

מרפא לשון

הברכה כתרגומו ית מברכיא ופי' על הר גרזים כלפי הר גרזים וכו' ולפי פירושו מברכיא קאי על הכהגים והלוים שהיו באמצע

מסורת הקריאה

(ל) אחרי דרך, צריך להפסיק מעט במלת אחרי מפני הפשטא כמ"ש

אֵלוֹנֵי מֹרֶה׃ לא כִּי אַתֶּם עֹבְרִים
אֶת־הַיַּרְדֵּן לָבֹא לָרֶשֶׁת אֶת־הָאָרֶץ
אֲשֶׁר־יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם נֹתֵן לָכֶם
וִירִשְׁתֶּם אֹתָהּ וִישַׁבְתֶּם־בָּהּ׃
לב וּשְׁמַרְתֶּם לַעֲשׂוֹת אֵת כָּל־הַחֻקִּים
וְאֶת־הַמִּשְׁפָּטִים אֲשֶׁר אָנֹכִי נֹתֵן
לִפְנֵיכֶם הַיּוֹם׃ א יב אֵלֶּה הַחֻקִּים
וְהַמִּשְׁפָּטִים אֲשֶׁר תִּשְׁמְרוּן לַעֲשׂוֹת
בָּאָרֶץ אֲשֶׁר נָתַן יְהוָה אֱלֹהֵי
אֲבֹתֶיךָ לְךָ לְרִשְׁתָּהּ כָּל־הַיָּמִים
אֲשֶׁר־אַתֶּם חַיִּים עַל־הָאֲדָמָה׃
ב אַבֵּד תְּאַבְּדוּן אֶת־כָּל־הַמְּקֹמוֹת
אֲשֶׁר עָבְדוּ־שָׁם הַגּוֹיִם אֲשֶׁר אַתֶּם
יֹרְשִׁים אֹתָם אֶת־אֱלֹהֵיהֶם עַל־
הֶהָרִים הָרָמִים וְעַל־הַגְּבָעוֹת וְתַחַת

תרגום אונקלוס

מֵישְׁרֵי מוֹרֶה: לא. אֲרֵי אַתּוּן עָבְרִין יָת יַרְדְּנָא. לְמֵיעַל לְמֵירַת יָת אַרְעָא. דַּיְיָ אֱלָהֲכוֹן יָהֵיב לְכוֹן. וְתֵירְתוּן יָתַהּ וְתִתְּבוּן בַּהּ: לב. וְתִטְּרוּן לְמֶעְבַּד. יָת כָּל קְיָמַיָּא וְיָת דִּינַיָּא. דַּאֲנָא. יָהֵיב קֳדָמֵיכוֹן יוֹמָא דֵין: א. אִלֵּין. קְיָמַיָּא וְדִינַיָּא דְּתִטְּרוּן לְמֶעְבַּד. בְּאַרְעָא. דִּיהַב יְיָ. אֱלָהָא דַּאֲבָהָתָךְ. לָךְ לְמֵירְתַהּ. כָּל יוֹמַיָּא. דְּאַתּוּן קַיָּימִין עַל אַרְעָא: ב. אַבָּדָא תְּאַבְּדוּן. יָת כָּל אַתְרַיָּא דִּפְלַחוּ תַמָּן עַמְמַיָּא. דְּאַתּוּן. יָרְתִין יָתְהוֹן יָת טַעֲוָתְהוֹן. עַל טוּרַיָּא רָמַיָּא וְעַל רָמָתָא. וּתְחוֹת כָּל אִילָן עֲבוֹף:

ת"א אלה החקים. סוטה לז: אבד אם ע"ז מס: אשר עבדו. ע"ז כה: אשר אתם. סנהדרין מו ע"ז מד מה מס מו חולין ין:

תפסיר הרס"ג

(לא) לאנכם גאיזין אלארדן. לתדכ'לו ותחוזו אלבלד. אלד'י אללה רבכם מעטיכם. פאד'א חזתמוה וגלסתם פיה: (לב) פאחפצ'ו ואעמלו. בגמיע אלרסום ואלאחכאם. אלתי אנא תאליהא עליכם אליום: (א) הד'ה אואיל אלרסום ואלאחכאם אלד'י תחפצ'והא ותעמלו בהא. פי אלבלד. אלד'י אעטאך אללה אלאה אבאיך אן תחוזוה. טול אלזמאן. אלד'י אנתם אחיא עלא אלארץ': (ב) והו אן תבידו. גמיע אלמואצ'ע אלד'י עבד ת'ם אלאמם. אלד'י אנתם קארצ'והם מעבודאתהם. עלי' אלגבאל אלרפאע ועלי' אליפאע. ותחת כל שגר ריאן:

נוה שלום

בעבר הירדן וכו'. (לא) וירשתם, פאד'א וכו', וכאשר תירשוה ותשבו בה תשמרו ותעשו את כל החוקים וכו'. (א) אלה החוקים, האד'ה אואיל אלרסום וכו', אחרי התוכחות וספור קורות העבר, עתה יחל לצוות לדור הנכנס לארץ החוקים והמשפטים אשר ישמרו לעשות, מהם שכבר נזכרו ומוסיף לבארם, ומהם מחודשות כמו דין נביא השקר ועיר הנדחת ודין יבום וגרושין ומוציא שם רע וזולתן, ומרבה באזהרות על עניני ע"ז ומשמשיה ופתח אבד תאבדון וכו'. (ב) עץ רענן, שגר ריאן, רווים

חלק הדקדוק

לא) וירשתם, הריש בחירק במקום

אבן עזרא

אלוני מורה. הוא הנזכר בימי אברהם. והברכה והקללה עוד יפרשם: (לא) כי אתם עוברים. הטעם כן תחלו לעשות ותהיה הארץ לעולם לנחלה לכם. (ב) אבד תאבדון את כל המקומות. אמר רבי יונה המדקדק כי את אלהיהם חסר וי"ו והטעם ואת אלהיהם ולא אמר כלום רק הוא דבק עם מלת אשר עבדו שם: כל עץ רענן. רענן ושאנן לעולם בשני נוני"ן והטעם כמו רטוב:

רבינו בחיי

בשכל וזה הכרחי בטבע אין לאחד מהם מונע. אבל האדם הוא משותף מהם ומורכב משניהם מן השכליים מצד הנפש ומן הארציים מצד הטבע ואיננו הכרחי כי אם רצוניי שהרשות נתונה בידו להביא עליו עונש ושכר הברכה והקלל' בחתימתה, הוא שתמצ' בסוף דברי משה ראה נתתי לפניך היום את החיים ואת הטוב ואת המות ואת הרע כלומר שהרשות בידכם לעשות טוב או רע. וכן אמר בכאן

רשב"ם

(ב) אשר עבדו שם. אלהיהם. הגוים אשר אתם יורשים אותם:

רש"י

(לא) כי אתם עוברים את הירדן וגו'. נסים של ע ירדן יהיו סימן בידכם שתבואו ותירשו את הארץ: (ב) אבד תאבדון. אבד ואח"כ פ תאבדון (שם) מכאן לעוקר ע"ג שצריך לשרש אחריה: את כל המקומות אשר עבדו שם וגו'. ומה תאבדון מהם את צ אלהיהם

שפתי חכמים

משמע דשכם ואלון מורה שני מקומות הן כו' מ"מ ל"ל הואיל ונאמר ביאה אחת לשניהם משמע דמקום אחד הוא דאי שני מקומות היו אם בא לשכם לא בא לאלון מורה אלא שהוא מקום אחד וה"פ ויבא עד שכם דהיינו עד אלון מורה, וע"ש בפי' רש"י: ע דאם לא כן הל"ל כי אתם באים אל הארץ וגו' וירשתם אותה ושמרתם לעשות וגו' ועוד דהא כבר כתיב והיה כי יביאך וגו' וא"כ כי אתם עוברים ל"ל אלא נסים כו': פ ר"ל למה כתיב אבד תאבדון שהוא כפל ל' ואף ע"ג דדברה תורה כלשון בני אדם הכי הל"ל אבד תאבדו וכתיב תאבדון אלא לדרשא ודלא כפי' הרא"ם: צ ר"ל למה כתיב אבד תאבדון את כל המקומות אשר עבדו שם והרי אין מחובר

אבדת תועבת הכנענים

(ב) אבד תאבדון וגו' לא תעשון כן לה' אלהיכם. עיין רש"י ז"ל. והנאון בפ"ד מפרש הפסוק הנה במסכת ע"ג (דף מה) אמז"ל אלהיהם על ההרים ולא ההרים אלהיהם, אלהיהם על הגבעות ולא הגבעות אלהיהם. וזו היא הלכה פסוקה דהרים שלמן שנעבדו מותרים להנות מהן אבנים ולזרוע עליהן משום דמחובר לא מיתסר. והיינו שם המשתחוה להר אבניו אסור למזבח יש נעבד במחובר אלא גבוה או אין נעבד במחובר אלא גבוה, ופשטו דיש נעבד במחובר אלא גבוה. וזהו פי' הפסוק אבד תאבדון את כל המקומות וגו' את אלהיהם על ההרים. ומזה דקיינן ולא ההרים אלהיהם, שההרים עצמם מותרים בהנאה. אבל זה דוקא לכם, אבל לא תעשון כן לה' אלהיכם, לגבוה גם ההרים אסורים:

מצות השם

(ב) [תלו] (עשה קפו) לאבד העבודה זרה כוכבים ומשמשיה ובתיהם ולא נניח רושם ממנה. שנאמר אבד תאבדון את כל המקומות אשר עבדו שם הגוים:

מרפא לשון

והוא דחוק לומר שהמברכים הם המקללים לפי לשון הכתוב שאמר ונתתה את הברכה על הר גרזים וגם לפי התרגום על כפשוטה ואיני יודע למה לא פירש המברכים ששה שבטים שמעון ולוי ויהודה וכו' והמקללים ראובן גד ואשר וכו' שאעפ"י שלא היו הם המברכים אלא עונים אמן י"ל שהם נקראים מברכים לפי שהכהנים אינם אלא כשלוחי ציבור והפעולה תתיחס למשלח לא לשליח. ה) לשום את שמו, לאשראה שכינתיה, וכ' היא"ר ז"ל צ"ל למה לא הרגם ית ופשוט הוא שהטעם מפני שבכל הפרשה

רמב"ן

(לב) ושמרתם לעשות את כל החקים ואת המשפטים. גב בכאן יזהיר על ההוקים ועל המשפטים קודם שאר המצות ויזכיר תחלה המשפט בע"ג ומשמשיה כאשר פירשתי בסדר ואתחנן ואחר כן יזכיר משפטים רבים בנביא השקר ומסית ועיר הנדחת ויזכיר בחוקים תחלה הקרבנות ואח"כ איסור אכילת כל תועבה ושאר מצות:

(ד) לא תעשון כן לה' אלהיכם. להקטיר לשמים בכל מקום כי אם במקום אשר יבחר ד"א ונתצתם את מזבחותם ואבדתם את שמם לא תעשון כן אזהרה למוחק את ה' ולנותץ אבן אחת מן המזבח או מן העזרה אמר רבי ישמעאל וכי תעלה על דעתך שישראל נותצין למזבחות אלא שלא יעשו כמעשיהם ויגרמו עונותיהם למקדש אבותיכם ליחרב לשון רש"י. ודברי רבי ישמעאל סמך של אגדה הם אבל הכתוב בדעת רבותינו אזהרה למוחק את השם ומפורש במסכת מכות והא איכא מוחק את השם דלקי ואזהרתיה מהכא לא תעשון כן לה' אלהיכם ולשון ספרי מנין לנותץ אבן אחת וכו' רבי ישמעאל אומר מנין למוחק אות אחת מן השם שעובר בלא מעשה שנאמר ואבדתם את שמם לא תעשון כן ר"ג אומר וכי תעלה על דעתך וכו' ודברי רבי

דברים יב ראה

כָּל־עֵץ רַעֲנָן׃ ג וְנִתַּצְתֶּם אֶת־
מִזְבְּחֹתָם וְשִׁבַּרְתֶּם אֶת־מַצֵּבֹתָם
וַאֲשֵׁרֵיהֶם תִּשְׂרְפוּן בָּאֵשׁ וּפְסִילֵי
אֱלֹהֵיהֶם תְּגַדֵּעוּן וְאִבַּדְתֶּם אֶת־
שְׁמָם מִן־הַמָּקוֹם הַהוּא׃
ד לֹא־תַעֲשׂוּן כֵּן לַיהוָה אֱלֹהֵיכֶם׃
ה כִּי אִם־אֶל־הַמָּקוֹם אֲשֶׁר־יִבְחַר
יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם מִכָּל־שִׁבְטֵיכֶם
לָשׂוּם אֶת־שְׁמוֹ שָׁם לְשִׁכְנוֹ תִדְרְשׁוּ
וּבָאתָ שָׁמָּה׃ ו וַהֲבֵאתֶם שָׁמָּה

תרגום אונקלוס

ג. וּתְתָרְעוּן יָת אֵיגוֹרֵיהוֹן. וּתְתַבְּרוּן יָת קָמָתְהוֹן. וַאֲשֵׁירֵיהוֹן תֵּיקְדוּן בְּנוּרָא. וְצַלְמֵי טַעֲוָתְהוֹן תְּקַצְּצוּן. וּתְאַבְּדוּן יָת שׁוּמְהוֹן. מִן אַתְרָא הַהוּא׃ ד. לָא תַעְבְּדוּן כֵּן. קֳדָם יְיָ אֱלָהֲכוֹן׃ ה. אֱלָהֵין. לְאַתְרָא. דְּיִתְרְעֵי יְיָ אֱלָהֲכוֹן מִכָּל שִׁבְטֵיכוֹן. לְאַשְׁרָאָה שְׁכִינְתֵיהּ תַּמָּן. לְבֵית שְׁכִינְתֵיהּ תִּתְבְּעוּן וְתֵיתוֹן לְתַמָּן׃ ו. וְתַיְתוֹן

ת"א וחחת כל עץ. ע"ז מה כדס ג: ונתלתם. סנהדרין פט ע"ז מס: ואשריהם. פסחים מה מכות כח ע"ז מה מח נג: ואבדתם. שבת קכ סנהדרין ג מכות כב ע"ז מס תמורה כח: לא תעשון. שבת קכ פסחים מח סנהדרין נו עא מכות כב: לשכנו. סנהדרין יא: ובאת שמה. כ"ס ד ; חגיגה ד: והבאתם. חגיגה ד זבחים ס בכורות כג:

בעל הטורים

(ג) תשרפון. ג' במס' בהאי ענינא. וסיינו דתנן ג' אשרות הן וזהו ואשריהם תשרפון וגו': ואבדתם את שמם לא תעשון כן. אזהרה למוחק את השם: (ד) לא תעשון. בגימטריא אזהרה על כל מוחק שם: (ה) אל המקום. בא"ת ב"ש ת"ך לידפ"י בגימ' זהו ירושלים: מקום. בגימ' לציון: ובאת שמה. ב' במס'. דין. ואידך ובאת שמה

רשב"ם

(ד) לא תעשון כן. לזבוח לה' בכל מקום:

רש"י

אשר על ההרים: (ג) מזבח. של אבנים הרבה: מצבה. של אבן אחת, והיא בימוס (אלטאר) שמנויה במשנה (ע"ז מו) אבן שהלכה מתחלתה לבימוס: אשרה. אילן קן הנעבד: ואבדתם את שמם. (שם) לכנות להם שם לגנאי בית גליא קורין לה בית כריא ר עין כל עין קוץ: (ד) לא תעשון כן. להקטיר לשמים בכל מקום ש כי אם במקום אשר יבחר. דבר אחר ונתצתם את מזבחותם ואבדתם את שמם לא תעשון כן (ספרי) אזהרה למוחק את השם ולנותץ ת אבן מן המזבח או מן העזרה. אמר רבי ישמעאל וכי תעלה על דעתך שישראל נותצין את המזבחות א אלא שלא תעשו כמעשיהם ויגרמו עונותיכם למקדש אבותיכם שיתחרב: (ה) לשכנו תדרשו. (ספרי)

שפתי חכמים

נעשה עבודת אלילים (ע"ז דף מה) אלא ודאי את כל המקומות כמו מן המקומות ומה מאבדון מהם את אלהיהם כו' פירש את אלהיהם דבוק עם אשר תאבדון ולא עם אשר עבדו שם הגוים וזהו שפירש ומה תאבדון כו' וגם נמי לאוציא במקום שאי אפשר לאבד כמו הנעבד לצבא השמים: ק ואף ע"פ שהוא מחובר לקרקע וכל המחובר לקרקע כקרקע דמי דבאני הכא דאית ביה תפיסת יד מתחלה כשנטע גרעין. אי נמי כאן שנטעו לשם ע"א דאליבא דכולי עלמא כלו אסור כיון דמתחלה נטעו לשם ע"א: ר פי' רש"י בית גליא לי' גבוה בית כליא לי' כליון. ל"א בית כריא בית הכסא לי' כורה שוחה. ועיין בערוך: ש פי' שאזהרה הזאת היא דבקה עם אשר עבדו שם הגיים וגו' וכאלו אמר לא תעשון כן לה' אלהיכם להקטיר על ההרים הרמים וגו' כאשר עבדו שם הגוים וגו' כי אם אל המקום וגו': ת פי' דוקא בע"א לויתי אתכם ונתצתם אבל לא תעשון כן לה' אלהיכם ופי' כי אם אל המקום שלא תעשו כן לה' אלהיכם לנתוץ ולהרוס אלא שיהא מכובד בעיניכם עד שתהיו דורשים תמיד את המקום אשר יבחר וגו' להביא שמה עולותיכם וגו' ולטעם ראשון קשה דהיה לו לסמוך קרא דלא תעשון כן וגו' לקרא דלעיל אלהיהם על ההרים וגו'. ולטעם אחרון קשה דבקות כי אם וגו' כבלמעלה כי הפי' שצריך לפרש בו הוא רחוק קלא מפשוטו. לכן צריך גם לטעם ראשון: א כתב הרא"ם נ"ל דרבי ישמעאל מודה שהוא אזהרה למוחק מטעם דמלינו למימר שלא כיון למחוק דכך

לשכנו תדרשו ובאת

(ה) לשכנו תדרשו ובאת שמה. הנה בכל חובת הלבבות הביא שאחד שאל מחבירו שירא לו היכן המקום שהקב"ה שמה. כי מלא כל הארץ כבודו. וא"כ איך אמר הכ' לשכנו תדרשו. היכן המקום שאין והשיב לו הראני היכן המקום שאין הקב"ה שמה.

מצות השם

(ד) [הלז] (לאו רנא) שלא למחוק שום שם משמות הקדש ולא שום דבר שבקדושה ולא לנתוץ שום בית עבודת האל. שנא' לא תעשון כן לה' אלהיכם:

(ה — ו) [תלח] (עשה קפו) להביא כל קרבנות חובה או נדבה המוטלין על האדם ברגל הראשון שיפגע מששלש רגלים כחובן שלא יעברו שלש רגלים אם לא שבכר הקדים כל קרבנותיו. שנאמר ובאת שמה והבאתם שמה עלותיכם וזבחיכם וגו':

תפסיר הרס"ג

(ג) ואנקצ'ו מד'אבחהם. וכסרו דכאכהם. וסואריהם אחרקוהא באלנאר. ופסול מעבודאתהם תגדעוהא. ואבידו אסמאיהם. מן ד'אלך אלמוצ'ע: (ד) לא תצנעו כד'אך ללה רבכם: (ה) בל אלי אלמוצ'ע. אלד'י יכ'תארה אללה רבכם מן גמיע אסבאטכם. ליחל נורה פיה. אלתמסו מסכנה חתי תצירו אליה: (ו) פתחמלו אליה.

נוה שלום

ורטובים, ותרגם כגן רוה כנגאן ריאן. יורשים אותם, קארצ'הם, לשון הורשה שלא כת"א שתרגם לשון ירושה. את אלהיהם, מע מעבודאתהם, ותיבת את במקום עם כי כן רבים, ונתבאר הכתוב יפה. (ה) כי אם אל, בל אלמוצ'ע, ותיבת אל במקום את. ובאת שמה, חתי תצירו אליה, תדרשו מקום

חלק הדקדוק

פתח. רי"ב: ה) לשכנו, השין בחירק והוא מקור, או הוא שם. רי"ב:

אבן עזרא

(ג) ואשריהם. הם עצים: ואבדתם את שמם. שלא יזכרו: (ד) לא תעשון כן. הטעם שלא תזבחו על הגבעות וההרים רק אל המקום שישום שמו: (ה) לשום את שמו. כמו אזכיר שמי: לשכנו תדרשו. הוא הארץ והטעם מקום משכן

רבינו בחיי

ראה אנכי נותן לפניכם היום. וכתב הרמב"ם ז"ל אל תתמה היאך אומר (תהלים קלה) כל אשר חפץ ה' עשה בשמים ובארץ. בודאי שהכל בחפצו יעשה אע"פ שמעשינו מסורים לנו, כיצד כשם שחפץ השי"ת להיות האש והרוח עולין למעלה והמים והעפר יורדין למטה והגלגל סובב בעגול וכן שאר בריות העולם להיות כמנהגם שחפץ בו כך חפץ השם להיות האדם רשותו בידו וכל מעשיו מסורין לו בלא כופה ומושך אלא הוא מעצמו ובדעתו שנתן לו השי"ת עושה כל יכלתו לפיכך דנין את האדם לפי מעשיו אם עשה טובה מטיבים לו ואם עשה רעה מריעין לו הוא שאמר הנביא (ישעיה נ) מידי היתה זאת לכם. (שם סו) גם המה בחרו בדרכיהם

נחל קדומים

כמבוא"ר: ד (ב) לא תעשון כן לה"א כי אם אל המקום אשר יבחר ה' וגו'. צריך להבין קשר הענין עם הכתובים הראשונים אבד תאבדון וכו' ואבדתם וכו'. לא תעשון כן לה"א ופירש"י אזהרה למוחק את השם וכו' ועדיין צריכין אנו למודע"י דהיכי קאמר אח"ך כי אם אל המקום. ופי' הרב עיר וקדיש כמהר"ר דוד חאביליין זצ"ל שהכונה על מחיקת ה' במגלת סוטה שלא היה נוהג כי אם במקדש דוקא ובהכי ניחא דר' ישמעאל שהקשה וכי תעלה על דעתך שישראל נותצין ומשני ואכתי קשה וכי תעלה על הדעת דישראל מוחקים את השם. ובהא ניחא שבא הכתוב להזהיר שלא למחוק השם גם להטיל שלום בין איש לאשתו דהיינו לסוטה אף זה לא תעשון כי אם במקום אשר יבחר בו ה' דהיינו במקדש שם תוכלו במקום המקדש למחוק השם לסוטה ולא במקום אחר. והרב החסיד מהר"ר יעקב מולכו ז"ל בדרשותיו כ"י פי' במאי דתנן פ' כל הצלמים דף מ"ה אמר ר"ע כל מקום שאתה מוצא הר גבוה וגבעה נשאה בידוע שיש שם ע"ז. וכתבו התוס' בירושלמי פריך מבית הבחירה ומשני ע"פ נביא וז"ש אבד תאבדון את כל המקומות את אלהיהם על ההרים דמכאן למד ר' עקיבא דרוש זה דכל מקום שאתה מוצא הר גבוה וכמ"ש דמסר להם סימנים של המקומות שרגילים האמוריים לעע"ז ולז"א אף שאמרתי לך אבד תאבדון שצריך לשרש אחריה לא תעשון כן לה"א דהיינו בית הבחירה לומר דמאחר שהוא הר גבוה ודאי שיש שם ע"ז אלא אל המקום אשר יבחר ה' לשכנו תדרשו ואמרו בספרי תדרשו על פי נביא ואל תירא לומר שיש ע"ז. עוד י"ל לפמ"ש דף מ"ו בעי רמי ב"ח המשתחוה להר אבניו מהו למזבח יש נעבד במחובר לגבוה או לא ופסק הרמב"ם פ"ו מא"מ דאסורות ולז"א אף שאמרתי את אלהיהם על ההרים ולא ההרים אלהיהם דההר אינו נאסר אך לגבוה אסור ולא תעשון כן לה"א כלומר דין זה שאמרתי דההר אינו נאסר לא תנהגו כן בדבר ה"א כי אם דוקא לשכנו תדרשו לבקש מקום טהור ובפרט לאבני מזבח שחופרין קרקע בתולה שלא יהיה חשש איסור ושייך לומר תדרשו. ומ"ש ובאת שמה והבאתם שמה לשון יחיד ורבים אפשר במ"ש במ"ק דף ט"ו אם מצורע מותר לשלח

מסורת הקריאה

רש"י: (ב) תאבדון. הנגינה בדלי"ת: (ה) ובאת. מלעיל

עֹלֹתֵיכֶם וְזִבְחֵיכֶם וְאֵת מַעְשְׂרֹתֵיכֶם
וְאֵת תְּרוּמַת יֶדְכֶם וְנִדְרֵיכֶם
וְנִדְבֹתֵיכֶם וּבְכֹרֹת בְּקַרְכֶם וְצֹאנְכֶם:
ז וַאֲכַלְתֶּם־שָׁם לִפְנֵי יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם
וּשְׂמַחְתֶּם בְּכֹל מִשְׁלַח יֶדְכֶם אַתֶּם
וּבָתֵּיכֶם אֲשֶׁר בֵּרַכְךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ:
ח לֹא תַעֲשׂוּן כְּכֹל אֲשֶׁר אֲנַחְנוּ עֹשִׂים
פֹּה הַיּוֹם אִישׁ כָּל־הַיָּשָׁר בְּעֵינָיו:

תרגום אונקלוס

לְתַמָּן. עֲלָוָתְכוֹן וְנִכְסַת קוּדְשֵׁיכוֹן. וְיָת מַעְשְׂרֵיכוֹן. וְיָת אַפְרָשׁוּת יְדְכוֹן. וְנִדְרֵיכוֹן וְנִדְבָתְכוֹן. וּבְכוֹרֵי תוֹרֵיכוֹן וְעָנְכוֹן: ז. וְתֵיכְלוּן תַּמָּן. קֳדָם יְיָ אֱלָהֲכוֹן. וְתִחְדוּן. בְּכֹל אוֹשָׁטוּת יְדְכוֹן. אַתּוּן וֶאֱנָשׁ בָּתֵּיכוֹן. דְּבָרְכָךְ יְיָ אֱלָהָךְ: ח. לָא תַעְבְּדוּן. כְּכֹל. דַּאֲנַחְנָא עָבְדִין. כָּא יוֹמָא דֵין. גְּבַר כָּל דְּכָשַׁר בְּעֵינוֹהִי: ט. אֲרֵי

תפסיר הרס"ג

צואעדכם וד'באיחכם. ועשורכם זרפאיעכם. ונד'ורכם ותברעכם. ובכור בקרכם וג'נמכם: (ז) פתאכלוהא ת'ם. בין ידי אללה רבכם. ואפרחו. בגמיע מא אנבסטת בה אידיכם. אנתם וביותכם. כמא רזקך אללה רבך: (ח) לא תצנעו מן הד'ה אלאמור. כמא נחן צאנעין אליום. כל

נוה שלום

משכנו למען תבאו אליו. (ח) לא תעשון, לא תצנעון מן האד'ה אלאמור, להקריב עולה וזבחים וכו' כאשר אנחנו עושים היום בכל מקום שיחנה המשכן כל איש יעשה אשר ייֹשר

אבן עזרא

כבודו: (ז) ואכלתם שם. הכהנים והלוים: ואתם (ח) לא תעשון ככל אשר אנחנו עושים פה. בעבור שהיו נוסעים ממסע אל מסע ויש מי שיקריב עולה במסע שירצה אחר מות אהרן ויש מי שיתן בכור צאנו ויש מי שלא יתן כי המצוה תלויה בארץ ואין זאת דעתי רק טעמו שלא היו כולם יראי השם ובעבור שאמר אנחנו הנה שם מצות רבות בעולות תלויות בארץ כי כן כתוב אל המנוחה שלא יסעו הם ובניהם וזה טעם נחלה והאמת שפירוש מנוחה והניח לכם. והנחלה

רבינו בחיי

וגו'. ועל זה אמר שלמה ע"ה (קהלת יב) שמח בחור בילדותיך וגו' ודע כי על כל אלה יביאך האלהים במשפט עכ"ל ז"ל:

(ט) **כי** לא באתם עד עתה. כי לא באתם עדיין בכל אותן י"ד שנה. **אל** המנוחה, זו שילה, **ואל** הנחלה, זו ירושלים. **ויש** לשאול למה הזכיר הכתוב בכאן שילה ודי שיזכיר ירושלים שהוא העקר ויאמר כי לא באתם עד עתה אל הנחלה. **אבל** הענין כי ישראל במדבר היו מקריבין בבמה כל אחד ואחד היה מקריב קרבנו על ראש גגו, משהוקם המשכן נאסרו הבמות שנאמר (ויקרא יז) ואל פתח אהל מועד לא הביאו. כשנכנסו ישראל ובאו אל הגלגל הקימו בגלגל המשכן שבמדבר ואז הותרו הבמות בגלגל לפי שהכתוב תלה איסור הבמות במחנות המדבר והוא שכתוב (ויקרא יז) איש איש אשר ישחט מחוץ למחנה, וכשנכנסו לארץ ופסקו

ת"א מעשרתיכם. חולין קלו: ובכלה. שם קלט קלו בכורות לא: לא תעשון. זבחים קיד קיח: איש כל. שם קי קיט:

רשב"ם

(ח) איש כל הישר בעיניו. בכל מקום שאנו חונים שם במדבר אנו מקריבים במשכן המטלטל ממקום למקום:

בעל הטורים

ורמז שם יהוא בענין אלישע שלום למשוח יהוא למלך. מה מלך במשיחה אף כל ענין הקרבנות במשיחה. הכלים אינן מתקדשים אלא במשיחה וכה"ג במשיחה: (ו) עולתיכם וזבחיכם. שמנה דברים מוזכרים כאן. כנגד ח"פ לפני ה' דכתיבי ברגל בפרשה זו: (ח) אנחנו עשים פה היום. סופי תיבות בגימטריא הלוים. כי אתם הלוים נושאים הארון וכשעברו הירדן לא נשאו אותו:

רש"י

זה ב משכן שילה: (ו) וזבחיכם. שלמים של ג חובה: מעשרותיכם. מעשר בהמה ומעשר שני לאכול לפנים ד מן החומה: תרומת ידכם. אלו הבכורים שנא' בהם (דברים כו) ולקח הכהן הטנא מידך: ובכורות בקרכם. לתתם לכהן ה ויקריבום שם: (ז) אשר ברכך ה'. (ספרי) לפי הברכה ו הבא: (ח) לא תעשון ככל אשר אנחנו עושים וגו'. מוסב למעלה על כי אתם עוברים את הירדן וגו' כשתעברו את הירדן מיד ז מותרים אתם להקריב בבמה כל י"ד שנה של כבוש וחלוק ובבמה לא תקריבו כל מה שאתם מקריבים פה היום במשכן שהוא עמכם ונמשח והוא כשר להקריב בו חטאות ואשמות נדרים ונדבות אבל בבמה אין קרב אלא הנידר והנידב וזהו איש כל הישר בעיניו נדרים ונדבות שאתם מתנדבים על ידי שישר בעיניכם להביאם ולא על ידי חובה אותם תקריבו בבמה (זבחים קיז):

שפתי חכמים

השמחה רק שנכתב השם במקום שאינו לפי כבודו או שנכתב שלא במקומו מ"ה הוא מוחק את השם וכותבו הוא לשם שמים מ"מ צריך להזהיר אבל הנותץ אבן מן המזבח דאינו חייב אלא כשנותץ אותו דרך השחתה אין צריך כאן אזהרה משום וכי תעלם ע"ד כו' ור"י פליג את"ק בחדא ומודה לו בחדא: ב (נח"י) ר"ל ולא בכ"מ לפי שהבמות אסורות ונראה דדייק דתיבת לשכנו מיותרת דהא די באמרו כי אם אל המקום וגו' אלא דמיירי בב' מקומות בירושלים ובשילה. ודברי הר"ם מגומגמים: ג (נח"י) פי' אפי' של חובה וכ"ש שלמי רשות לאפוקי בבמה אינו מקריב אלא דבר הנידר ונידב. והכי אמרינן במגילה (דף י) ובזבחים (דף קיט): ד כלומר דבשלמא מעשר בהמה מביא לירושלים כדי להקריב שם אבל מעשר שני למה מביא לשם שהרי אינו מקריבו ומפרש כדי לאכול כו': ה ר"ל דבכורות בקרכם משמע שהישראל מוזהר על הבכורים להקריבם וזה אינו שהרי הישראל צריך ליתן הבכור לכהן ומתרץ הישראל מביא כו': ו פי' אשר ברכך לאשר ברכך והוא מוסב על נדריכם ונדבותיכם שיש בידו להוסיף לפי הברכה אבל השלמים חובה אין בידו להוסיף עליהם והלכך נדרוש כן דאל"כ משמע דוקא מי שיתברך יביא וזה אינו דהא בכל ישראל איירי (ג"א): ז פי' דאי לא תעשון לאו אוהבאתם שמה וגו' דסמוך ליה קאי דמיירי בשילה דא"כ יהיה פי' לא תעשון בשילה ככל אשר אנחנו עושים פה במדבר ואי אפשר לפרש כן דהא כמו שאנו היינו מקריבים כל מיני קרבנות במדבר כך היו מקריבים בשילה הלכך ע"כ צ"ל האי קרא דלא תעשון מוסב אלעיל אהא דכי אתם עוברים וגו' ומכאן נמי מוכיח רש"י מה שפי' לעיל זבחיכם שלמיכם של חובה דהו"ל ומפרש כאן ובבמה לא תקריבו כל מה שאתם מקריבין במשכן כו' ואם יפרש שבמשכן היו מקריבים שלמים של חובה ובבמה גם כן מותר להקריב שלמים של חובה אם כן מקריבין אנו בבמה מה שמקריבין במשכן והקרא כתיב לא תעשון ככל אשר אנחנו עושים פה וגו':

לשכנו תדרשו ובאת

בה שכנו של הקב"ה. ונראה למשל אחד נכנס לחצר ומצא שם איש ושאל אותו לבעל החצר. ואמר לו לרבי הבית. ואיה דר רבי הבית. והראה לו על החלונות בחדרים שאלה שמה דר רבי הבית. שהיה לא דרך בית המכשלות ושאל איה רבי הבית. והראו לו פינך לחדר השני. ומצא שם אנשי הבית יושבים. ושאל איה רבי הבית. והראו לו לחדר השלישי ומצא שם ג"כ אנשי הבית וכן שלהוהו הלאה הלאה. וכל הבתים שהלך היו פתוחים פתוחים. ולכל בית שם בפני עצמו. לזה נקרא בית היכל. ולזה נקרא בית המורשים. ולזה נקרא בית הילדים. וכן הלאה. עד שבא אצל פתח סגור. ואמרו לו כי שם לא יוכל לבוא בלי רשות. כי שם משכן הבעל הבית עצמו. נמצא אף שכל החצר וכל הבתים וכל החדרים שייכים להבעל הבית. עכ"ז החדר המיוחד שבעל הבית עצמו יושב שם בתמידות. החדר הזה נקרא חדרו של בעל הבית. וכן הוא בענין הקב"ה כל העולם שלו ע"מ מחמת שיושבים שם בני אדם נקרא מקום ישוב. מדבר. ים. וכן במה שמות במקדש. אבל מקום קדשי קדשים שאין רשות לשום נברא לבא שם. אפי' למלאכים לא ניתן רשות לבא שם. מקום זה נקרא בית שכינתי ית'. וזהו מאמר הפסוק לשכנו תדרשו. למקום השראת השכינה לבד תדרשו ובאת שמה:

נחל קדומים

קרבנותיו ע"י אחר אף שאינו יכול להקריב ופשיט מדכתיב בבואו יקריב בזמן שהוא ראוי לביאה ראוי להקרבה וכ"פ הר"מ פ"ב דביאת מקדש. וז"ש ובאת שמה לשון יחיד וחזר ואמר והבאתם לשון רבים לומר כשאתה ראוי לבא תוכל לשלוח הקרבנות ע"י אחרים ולזה אמר בלשון רבים שיכולים אחרים להביא קרבנותיו כיון שהוא ראוי לביאה וז"ש ובאת שמה אז והבאתם שמה אתה ואחרים אך כשאינך יכול לבא לא תוכל לשלוח עכ"ל ה' מהר"י מולכו ז"ל ושני דרכים הראשונים כתבם ה' מופת הדור מהרח"א ז"ל בעץ החיים בשם הרב מהר"א צמח אך כתבם בקצור נמרץ ועיין בס' הקטן ראש דוד על הסד"ר בס"ד. ומ"ש הרב מהרח"א שם דבעיית נעבד במחובר לא איפשיטא ופסק לחומרא הרמב"ם ז"ל הדבר קשה דאפשיטא וכמ"ש מרן בכסף משנה עיין שם ואכמ"ל:

רמב"ן

ישמעאל אינם במחלוקת אבל הם ביאור כי מוחק את השם כנותץ המזבח ואם כן יהיה פי' הכתוב ונתצתם את מזבחותם ואבדתם את שמם מן המקום ההוא ולא תעשון כן לה' אלהיכם לנתוץ מזבחו ולאבד את שמו אבל תנו כבוד לשמו ולמזבחו ואל המקום אשר יבחר לשום שם מזבח לשמו תדרשו ותביאו עולותיכם לפניו:

(ו) מעשרותיכם. מעשר בהמה ומעשר שני לאכול לפנים מן המחיצה. ואת תרומת ידכם אלו הבכורים שנאמר בהם ולקח הכהן את הטנא מידך לשון רש"י מדברי רבותינו. ועל דרך הפשט יזכיר הכתוב העולות והזבחים שחייב לאוכלן שם במחיצה לפני ה' והזכיר גם כן שיביא שם המעשר והתרומה שיתן אותם לכהנים וללוים משרתי המקדש וישמחו גם הם עמכם ועם בתיכם כענין שנאמר הביאו כל המעשר אל בית האוצר ויהי טרף בביתי ובחנוני נא בזאת אמר השם צבאות אם לא אפתח לכם את ארובות השמים והריקותי לכם ברכה עד בלי די וכן יסדו בבית שני בתרומה ובתרומת המעשר שיביאום למקדש שנאמר ואת ראשית

ט כי לא־באתם עד־עתה אל־
המנוחה ואל־הנחלה אשר־יהוה
אלהיך נתן לך: י ועברתם את־
הירדן וישבתם בארץ אשר־יהוה
אלהיכם מנחיל אתכם והניח לכם
מכל־איביכם מסביב וישבתם־
בטח: שני יא והיה המקום אשר־
יבחר יהוה אלהיכם בו לשכן שמו
שם שמה תביאו את כל־אשר
אנכי מצוה אתכם עולתיכם
וזבחיכם מעשרתיכם ותרמת ידכם
וכל מבחר נדריכם אשר תדרו
ליהוה: יב ושמחתם לפני יהוה
אלהיכם אתם ובניכם ובנתיכם
ועבדיכם ואמהתיכם והלוי אשר

תרגום אונקלוס

לָא אֲתֵיתוּן עַד כְּעַן. לְבֵית נְיָחָא וּלְאַחְסַנְתָּא. דַּייָ אֱלָהָךְ יָהֵיב לָךְ: י. וְתִעְבְּרוּן יָת יַרְדְּנָא. וְתִתְּבוּן בְּאַרְעָא. דַּייָ אֱלָהֲכוֹן מַחְסֵין יָתְכוֹן. וִינִיחַ לְכוֹן מִכָּל בַּעֲלֵי דְבָבֵיכוֹן. מִסְּחוֹר סְחוֹר וְתִתְּבוּן לְרוּחְצָן: יא. וִיהֵי אַתְרָא. דְּיִתְרְעֵי יְיָ אֱלָהֲכוֹן בֵּיהּ לְאַשְׁרָאָה שְׁכִינְתֵיהּ תַּמָּן. לְתַמָּן תַּיְתוֹן. יָת כָּל דַּאֲנָא מְפַקֵּיד יָתְכוֹן: עֲלָוָתְכוֹן וְנִכְסַת קוּדְשֵׁיכוֹן. מַעְשְׂרֵיכוֹן וְאַפְרָשׁוּת יְדְכוֹן. וְכֹל שְׁפַר נִדְרֵיכוֹן. דְּתִדְּרוּן קֳדָם יְיָ: יב. וְתִחְדּוּן. קֳדָם יְיָ אֱלָהֲכוֹן. אַתּוּן. וּבְנֵיכוֹן וּבְנָתְכוֹן. וְעַבְדֵיכוֹן וְאַמְהָתְכוֹן.

ת"א כי לא. מגילה י זבחים קיט: והיה המקום. סנהדרין ט: מבחר. כתובות כו:

תפסיר הרס"ג

אנסאן מא חסן ענדה: (ט) פאנכם לם תצירו בעד. אלי אלמסתקר ואלנחלה. אלד'י אללה רבך מעטיך: (י) פאד'א עברתם אלארדן. וגלסתם פי אלבלד. אלד'י אללה רבכם מנחלכם. ואראחכם מן גמיע אעדאיכם. אלמחיטין בכם וגלסתם ואת'קין: (יא) יאי מוצ'ע. יכ'תארה אללה רבכם ליחל נורה פיה. אליה תאתו. בגמיע מא אנא אמרכם. מן צואעדכם וד'באיחכם. ועשורכם ורפאיעכם. וכ'יאר נד'ורכם. אלד'י תנד'רוהא ללה: (יב) ואפרחו בהא. בין ידי אללה רבכם. אנתם ובניכם ובנאתכם. ועבידכם ואמאכם. ואללוי אלד'י פי

נוה שלום

בעיניו. (ט) כי לא באתם עד עתה, פאנכם לם תצירו בעד, כי זה שאנחנו עושים כן הוא בשביל שלא באתם אל המנוחה ואל הנחלה תכף אחר יציאתכם ממצרים ונתאחרתם עד עתה, ואינו מדבר על העתיד שהרי תרגם

חלק הדקדוק

יא) אשר תדרו, כתב רבינו יעקב בן אלעזר בס' הללי אשר בטולטילה מצא תדרו הדלת רפי ועיין בחלק

אבן עזרא

וישבתם בטח: (יא) מבחר נדריכם. מצות הנדר מן המובחר והנה עוד תוספת ושמחתם והלוי חייבים אתם לשמחו כי אין לו נחלה כאשר יש לך. וטעם לומר פעם שנית בכל מקום אשר תראה להוציא בשר תאוה בעבור שהשלמים הם קדש ויש כרת על טמא שאכל בשר קדש אמר על בשר תאוה

רבינו בחיי

המחנות הותרו הבמות כמו שהיה קודם שהוקם המשכן. ויש לך לדעת כי לא היה בגלגל בית בנוי אלא שהקימו שם המשכן שבמדבר אבל כשבאו לשילה שהיה שם בית בנוי ונקרא בית ה' שנאמר (ש"א א) ותביאהו בית ה' שילה ונקרא משכן שנאמר (תהלים עח) ויטוש משכן שילה אז נאסרו הבמות לפי שהזכיר הכתוב בכאן כי לא באתם עד עתה אל המנוחה הודיענו הכתוב בכאן שמשעה שיגיעו לשילה שנקרא מנוחה יאסרו הבמות אבל לא

בעל הטורים

(יא) לשכן שמו שם שמה. רמז לשני עמילות אמה לקדשי הקדשים

רש"י

(ט) כי לא באתם. (ספרי) כל אותן ח י"ד שנה: עד עתה. כמו עד עדיין: אל המנוחה. (זבחים קיט) זו שילה: הנחלה. זו ירושלים: (י) ועברתם את הירדן וישבתם בארץ. שתחלקוה ויהא כל אחד מכיר את חלקו י ואת שבטו: והניח לכם. לאחר כבוש וחלוק ומנוחה (שופטים ג) מן הגוים אשר הניח ה' לנסות בם את ישראל ואין זו אלא בימי דוד, אז (יא) והיה המקום וגו'. בנו לכם בית הבחירה בירושלים, וכה"א בדוד (ש"ב ז) ויהי כי ישב המלך בביתו וה' הניח לו מכל אויביו מסביב ויאמר המלך אל נתן הנביא ראה אנכי יושב בבית ארזים וארון ה' יושב בתוך היריעה: שמה תביאו וגו'. למעלה כ אמור לענין שילה וכאן אמור לענין ירושלים ולכך חלקם הכתוב ליתן היתר בין זו לזו משחרבה שילה ובאו לנוב ל וחרבה נוב ובאו לגבעון היו הבמות מותרות עד שבאו לירושלים: מבחר נדריכם. מלמד שיביאו מן המובחר:

שפתי חכמים

א ר"ל וכי בשביל שהם לא באו עד עתה אל המנוחה לא יקריבו כל הקרבנות באותו זמן כשיבואו לעבור את הירדן. ומתרץ כי לא באתם משמע כל אותן י"ד שנה של כיבוש וחילוק לא תוכל להקריב כאן קרבנות חובה כמו שאתם עתידים להקריב: ט פי' לא עד עכשיו שא"כ יתחייב שיהיה פירושו עד סיום הזה שאנו עומדים פה במדבר וא"א זה דא"כ יהיה הפי' שלא היו מקריבים קרבנות חובה במדבר ואין זה אמת שהרי במדבר היו מקריבים כל מיני קרבנות אבל מלת עדיין נופלת על הזמן העתיד שהם הי"ד של כיבוש וחילוק כלומר כל אותן י"ד שנה עדיין לא באתם אל המנוחה וגו' לכך לא תקריבו קרבנות חובה: י שהוא אחר י"ד שנה שכבשו וחלקו דקודם לכן לא מקרי ישיבה כיון שלא הכיר כל אחד מקום ישיבתו שיאמר בה לשהקע ואמרי' בפרשת כי תבא וירשתה וישבת בה שלא נתחייבו בביכורים עד אחר שכבשו וחלקו ועוד מדכתיב מנחיל אתכם ולא כתיב נותן ש"מ לאחר ירושה מיירי: כ ר"ל והרי כתיב לעיל והבאתם שמה וגו' ומתרץ למעלה כו': ל דקודם שבאו לנוב היו הבמות מותרים

דעת זקנים מבעלי התוספות

(ט) אל המנוחה. שניחה הקב"ה לכם: ואל הנחלה. שתעברו את הירדן:

רמב"ן

עריסותינו ותרומותינו ופרי כל עץ תירוש ויצהר נביא לכהנים אל לשכת בית אלהינו ונאמר לבית אלהינו אל הלשכות לבית האוצר: וטעם ותרומת ידכם. מפני שהתרומה לא נתנה בה התורה שיעור אבל היא כאשר תרים ידו וכן מה שאמר לא תוכל לאכול בשעריך יזהיר על הישראלי שלא יאכל בשעריו המעשר והתרומות והבכורות והנדרים והתרומה וחזר והפריש ביניהם כי אם לפני ה' אלהיך תאכלנו אתה ובנך ובתך הנאכל לכם והלוי אשר בשעריך יאכל שם בשעריך הראוי אליו כמו שנאמר בהם ואכלתם אותו בכל מקום ויקצר הכתוב בדברים המפורשים במקום אחר. ואני סובר בפשוטו של מקרא זה כי תרומת ידכם מה שירים אדם לה' מכספו ומזהבו לעשות אותו

מסורת הקריאה

ר י"ח: שמה, השי"ן דגושה: (ז) ואכלתם שם, עין פסוק י"ב: (ח) ככל, הנגינה בכ"ף שניה: (י) בטח, הבי"ת בסגול בסוף פסוק, ועין מש"כ בראשית ל"ד כ"ה: (יא) תדרו, הדלי"ת רפה: (יב) ושמחתם לפני, נמסר סימן חלוף בטעם בענין קדמא (הוא בפסוק ו) ואכלתם שם לפני ואכלתם במקף שם ברביע לפני בפשטא תניינא (הוא דין) ושמחתם לפני, ושמחתם ברביע לפני בזרקא, וסי' דאכיל יתיב וחדי מרקד, פי' קדמא מלת שם ברביע על זה נותן סימן דאכיל לומר שם דכתיב לשון אכילה יתיב, פי' יושב, שהוא לשון רביעה ורביצה, מלת שם בטעם רביע ולפני בפשטא, תניינא דכתיב ושמחתם תרגומו ותחדון, ומאן דחדי הוא מרקד, כן כאן בתר ושמחתם מלת

מרפא לשון

נאמר כמה פעמים לשכן שמו שם לשום שמו בלא את. ט) אל המנוחה ואל הנחלה, לבית נייחא ולאחסנתא. ה"ג ולא כנ"א ולאחסנא.

בִּשְׁעָרֵיכֶם כִּי אֵין לוֹ חֵלֶק וְנַחֲלָה
אִתְּכֶם׃ יג הִשָּׁמֶר לְךָ פֶּן־תַּעֲלֶה
עֹלֹתֶיךָ בְּכָל־מָקוֹם אֲשֶׁר תִּרְאֶה׃
יד כִּי אִם־בַּמָּקוֹם אֲשֶׁר־יִבְחַר יְהוָה
בְּאַחַד שְׁבָטֶיךָ שָׁם תַּעֲלֶה עֹלֹתֶיךָ
וְשָׁם תַּעֲשֶׂה כֹּל אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוֶּךָּ׃
טו רַק בְּכָל־אַוַּת נַפְשְׁךָ תִּזְבַּח ׀
וְאָכַלְתָּ בָשָׂר כְּבִרְכַּת יְהוָה אֱלֹהֶיךָ
אֲשֶׁר נָתַן־לְךָ בְּכָל־שְׁעָרֶיךָ הַטָּמֵא
וְהַטָּהוֹר יֹאכְלֶנּוּ כַּצְּבִי וְכָאַיָּל׃ טז רַק

תרגום אונקלוס

וְלֵינָאָה דִּבְקִרְוֵיכוֹן . אֲרֵי לֵית לֵיהּ . חוּלָק וְאַחְסָנָא עִמְּכוֹן : יג. אִסְתְּמַר לָךְ . דִּלְמָא תַסֵּיק עֲלָוָתָךְ . בְּכָל אַתְרָא דְּתֶחֱזֵי : יד. אֱלָהֵין בְּאַתְרָא . דְּיִתְרְעֵי יְיָ בַּחֲדָא מִן שִׁבְטָךְ . תַּמָּן תַּסֵּיק עֲלָוָתָךְ . וְתַמָּן תַּעֲבֵיד . כֹּל דַּאֲנָא מְפַקֵּיד לָךְ : טו. לְחוֹד בְּכָל רְעוּת נַפְשָׁךְ . תִּכּוֹס וְתֵיכוֹל בִּשְׂרָא . כְּבִרְכְּתָא דַּיְיָ אֱלָהָךְ . דִּיהַב לָךְ בְּכָל קִרְוָךְ . מְסָאֲבָא וְדַכְיָא יֵיכְלוּנֵיהּ . כְּבְשַׂר טַבְיָא וְאַיְלָא : טז. לְחוֹד

ת"א השמר לך. זבחים קו קיח: שם תעלה. סנהדרין לז זבחים קו קיח קיט: רק בכל. בכורות טו לב תמורה לא: כצבי. בכורות לג:

תפסיר הרס"ג

מחאלכם. אד' ליס לה . נציב ונחלה מעכם: (יג) אחד'ר. אן תקרב קראבינך. פי אי מוצ'ע ראיתה: (יד) אלא פי אלמוצ'ע. אלד'י יכ'תארה אללה באחד אסבאטך. ת'ם תקרב קראבינך . ותצנע ת'ם. גמיע מא אמרך בה: (טו) לכן מתא אשתהת נפסך אללחם. פאד'בח וכל. כרזק אללה רבך. אלד'י אעטאך פי סאיר קראך. יגאיז אן יאכל מנה אלטאהר ואלנגס. כמא יוכלאן לחם אלצ'בי ואלאיל: (טז) כ'לא אלדם

אבן עזרא

הטמא והטהור: (טו) כצבי וכאיל. שאינו קרב על המזבח וחלב הצבי גם חלב האיל מותר והנה חזוק לדברי

רבינו בחיי

בגלגל ולכך הוצרך הכתוב להזכיר שילה ליתן היתר לגלגל שהיו מותרין שם בבמות כל ימי עמדם שם והוא שבע שכבשו ושבע שחלקו. כשחרב שילה באו לנוב והקימו שם המשכן שבמדבר והותר שם הבמות כשחרב נוב באו לגבעון ועמדו בנוב וגבעון נ"ז שנה והיו מותרים להקריב בבמות בנוב וגבעון וזהו שהזכיר אל הנחלה היא ירושלים שנאסרו שם הבמות ליתן היתר לנוב וגבעון, ולכך הזכיר הכתוב שילה וירושלים לומר לך שמותר להקריב בבמה ביניהם בין המנוחה והנחלה וזהו נוב וגבעון. וכן דרשו רז"ל אל המנוחה ואל הנחלה למה חלק הכתוב ליתן היתר בין זה לזה. ומה שקרא לשילה מנוחה מן והניח לכם מכל אויביכם ולירושלים נחלה ממה שכתוב (שם כד) כי לא יטוש ה' עמו ונחלתו לא יעזוב שכן הזכיר למעלה (שם קלב) כי בחר ה' בציון אוה למושב לו כי יעקב בחר לו יה ישראל לסגולתו יאמר כי הקב"ה בחר ירושלים לשכינתו ובחר בישראל לסגולתו. זה פירוש הרמב"ם ז"ל בפי' המשניות:

(יג) בכל מקום אשר תראה. הזהיר זה בלאו אבל אתה מקריב על פי נביא בהוראת שעה כמו שעשה אליהו כדי להכחיש נביאי הבעל:

(יד) כי אם במקום אשר בחר ה' באחד שבטיך. סתם הכתוב ולא פירש

רשב"ם

(טו) בכל אות נפשך . בגבולין שאין שם מקום להקריב

בעל הטורים

הקדשים ואחת לקדשים קלים: (יג) עלתיך בכל מקום אשר תראה. ס"ת הכרמל: בכל. בגימ' אליהו. רמז לאליהו שיעלה עולות בהר הכרמל: (יד) שבטיך. בגימ' שבט יהודה: שם תעלה עלתיך. ר"ת תשע. ט' דברים אתה מעלה על המזבח. עולה. חטאת. אשם. שלמים. מנחה. שמן. לבונה. יין. מים: (טו) כברכת. ב'. דין. ואידך כברכת ה' אלהיך אשר נתן לך. גבי עולת ראיה. והיינו דתנן מי שיש לו אוכלין מרובין מביא עולות

שפתי חכמים

וכשבאו לנוב חזרו לאיסורם לפי שהמשכן הוקם בנוב לכך אסורות: מ ר"ל והרי לעיל כתיב שמה תביאו משמע דוקא שמה ולא במקום אחר ולמה ליה עוד השמר לך ומתרץ ליתן לא תעשה על הדבר: נ ר"ל למה כתיב אשר תראה לא הל"ל רק בכל מקום ומתרץ ללמדך דדוקא במקום אשר תראה לא תקריב אבל מקריב אתה על פי נביא כו': ס כתב הרא"ם היינו למ"ד שירושלים נתחלקה לשבטים ונפלה בחלקו של בנימין אבל למ"ד ירושלים לא נתחלקה לשבטים צ"ל באחד שבטיך קאי על שילה. עכ"ל. ולי נראה אפי' למ"ד ירושלים לא נתחלקה לשבטים מקום ב"ה היה בחלקו של בנימין אף שהעיר ירושלים לא נתחלקה וכמו דכתיב בין כתפיו שכן: ע דעל כרחך קרא דלעיל מיירי נמי בבית עולמים מדכתיב כי אם אל המקום אשר יבחר ה' אלהיכם מיירי בבית עולמים דהא לא מצינו שבחר ה' בשום מקום כי אם בירושלים ושאר מקומות כגון גלגל וגבעון ונוב ושילה ישראל מעצמם בחרו להם אלא על כרחך צ"ל דקרא כי אם אל המקום מיירי בשילה ובבית עולמים ופירושו לשכנו דכתיב כמו ולשכנו והוא דבור בפני עצמו ואיכו פי' אדלעיל ואשר יבחר דלעיל מיירי בבית עולמים וא"כ מקשה רש"י שפיר: פ פי' אפי' אם נפל בו מום דודאי יכול יפדם אותו מיד כשיפול בו המום אע"פ שסופם להתרפאות ויאכל במום זה ת"ל רק דכל אכין ורקין מיעוטין הן והכא בא למעוטי מום עובר: צ פי' דהל"ל בכל אות נפשך תאכל בשר ומשמעה אינו אלא בזביחה שהרי הקדשים והחולין שוין בזביחה ודרשו מכאן שאין להם היתר הנאה בקדשים הנפסלין אלא הנאה הבאה על ידי זביחה לאפוקי גיזה וחלב שאין הנאתן באה על ידי זביחה: ק פי' אע"פ שהבשר ההוא שאכל אותו הטהור בהכרח נגע בו הטמא שהרי גם הוא אוכל עמו בקערה אחת כדילפינן רז"ל מקרא דכתיב בפרשה שלאחריה כן תאכלנו הטמא והטהור יחדו דמיירי בפסולי המוקדשים כדאיתא בפרק השוחט. כתב הרא"ם אבל יש לתמוה על רש"י ז"ל שהביא המקרא והבשר אשר יגע בכל טמא כו' ללמוד מזה על הטהור שיאכל בשר פסולי המוקדשים אף כשהטמא נגע בו והיה לו להביא המקרא בכל קדש לא תגע מזהרה שלא יאכל טמא קדשים ולפיכך הוצרך המקרא לומר שהטמא יאכלנו כו' ומתרץ משום דקרא בכל קדש לא תגע לא

רש"י

(יג) השמר לך. (ספרי) ליתן לא תעשה מ על הדבר: בכל מקום אשר תראה. אשר יעלה בלבך אבל אתה מקריב ע"פ נביא נ כגון אליהו בהר הכרמל: (יד) באחד שבטיך. בחלקו של בנימין ס ולמעלה הוא אומר מכל שבטיכם ע הא כיצד כשקנה דוד את הגורן מארונה היבוסי גבה הזהב מכל השבטים ומ"מ הגורן בחלקו של בנימין היה: (טו) רק בכל אות נפשך. במה הכתוב מדבר אם בבשר תאוה להתירה להם בלא הקרבת אימורים (חולין יז) הרי הוא אומר במקום אחר כי ירחיב ה' אלהיך את גבולך וגו' ואמרת אוכלה בשר וגו' במה זה מדבר בקדשים שנפל בהם מום שיפדו ויאכלו בכל מקום יכול יפדו על מום עובר פ ת"ל רק: תזבח ואכלת. (בכורות טו, יבמות עג) אין לך בהם היתר גיזה וחלב צ אלא אכילה ע"י זביחה: הטמא והטהור. לפי שבאו מכח קדשים שנאמר בהם (ויקרא ז) והבשר אשר יגע בכל טמא לא יאכל הוצרך להתיר בו שטמא וטהור אוכלין ק בקערה אחת: כצבי וכאיל. שאין קרבן בא מהם: כצבי וכאיל. לפוטרן

מצות השם

(יג) [תלט] (לאו רנב) שלא להעלות דבר מן הקרבנות חוץ לעזרה. שנאמר השמר לך פן תעלה עלתיך בכל מקום אשר תראה:

(יד) [תמ] (עשה קפה) להקריב כל הקרבנות בבית הבחירה. שנאמר כי אם במקום אשר יבחר ה' באחד שבטיך שם תעלה עלתיך:

(טו) [תמא] (עשה קפו) לפדות קדשים שנפל בהם מום ובאותו פדיון נוקפין בשמם אחרים לקרבן ואותו קדש שנפל בו

מסורת הקריאה

לפני בזרקא שהוא בהרמת קול כקול שמחה ורקוד: (יד) אשר יבחר, במקף: מצוך, הכ"ף בדגש, דנמסר ג' ב' דגושים וא' רפי, עין לעיל ו' ב': (טו) כברכת, הכ"ף הראשון וגם השני בדגש קל:

אור החיים

(יד) אשר יבחר באחד שבטיך. פי' שלא תלגלג לומר למה יהיה מקומו קבוע אצל שבט אחד משבטיך ותחשוב לקבוע מקום זולתו אלא אין לך אלא המקום ההוא:

רמב"ן

קרבן עולה או זבח והזכיר בקרבן שלשת מינין הנדרים אשר הם הרי עלי קרבן שור או כשב או עז והנדבה אשר יאמר בשור ושה הרי זה עולה ואביא אותה למקדש והתרומה אשר ירים מכל אשר לו כסף או זהב או שהביא בהמתו חולין לעזרה ויאמר לכהנים הרי זו מידי לשם והוא מלשון כל מרים תרומת כסף ונחשת הביאו את תרומת ה' וכן כל תרומת הקדשים אשר ירימו בני ישראל לה' קרבנות הם וכך אמר בשקלים מחצית השקל בשקל הקדש תרומה לה' והם לקרבנות כי כל מה שירים אדם לה' מכל אשר לו בין לקרבנות בין לבדק הבית כענין ויקחו לי תרומה בין לכהנים משרתי ה' הכל יקרא תרומה כענין שכתוב במכס ונתת לאלעזר הכהן תרומת ה' והיו חולין גמורין בידו וכן ואשקלה את הכסף ואת הזהב ואת הכלים תרומת בית אלהינו ההרימו המלך ויועציו. ולא אמר הכתוב תרומותיכם שלא נטעה בתרומת הכהנים אבל אמר תרומת ידכם מה שתרימו ברצונכם מן הבא בידכם והנה כל הנזכרים בכאן חייבים במחיצה כי פירש מעשרותיכם מעשר בהמה ומעשר שני הנאכלים לפני השם כי מעשר ראשון מעשר הלוים ומעשר שני להם הוא:

הַדָּם לֹא תֹאכֵלוּ עַל־הָאָרֶץ
תִּשְׁפְּכֶנּוּ כַּמָּיִם׃ יז לֹא־תוּכַל לֶאֱכֹל
בִּשְׁעָרֶיךָ מַעְשַׂר דְּגָנְךָ וְתִירֹשְׁךָ
וְיִצְהָרֶךָ וּבְכֹרֹת בְּקָרְךָ וְצֹאנֶךָ וְכָל־
נְדָרֶיךָ אֲשֶׁר תִּדֹּר וְנִדְבֹתֶיךָ
וּתְרוּמַת יָדֶךָ׃ יח כִּי אִם־לִפְנֵי יְהוָה
אֱלֹהֶיךָ תֹּאכְלֶנּוּ בַּמָּקוֹם אֲשֶׁר
יִבְחַר יְהוָה אֱלֹהֶיךָ בּוֹ אַתָּה

תרגום אונקלוס

דְּמָא לָא תֵיכְלוּן . עַל אַרְעָא תֵּישְׁדְּנֵיהּ כְּמַיָּא : יז. לֵית לָךְ רְשׁוּ לְמֵיכַל בְּקִרְוָךְ . מַעְשַׂר עֲבוּרָךְ וְחַמְרָךְ וּמִשְׁחָךְ . וּבְכוֹרֵי תוֹרָךְ וְעָנָךְ . וְכָל נִדְרָךְ דְּתִדַּר . וְנִדְבָתָךְ וְאַפְרָשׁוּת יְדָךְ : יח. אֱלָהֵין . קֳדָם יְיָ אֱלָהָךְ תֵּיכְלִנֵּיהּ . בְּאַתְרָא דְּיִתְרְעֵי . יְיָ אֱלָהָךְ בֵּיהּ .

ת"א על הארץ. פסחים מז כ נב הולין לג לה לו: לא תוכל. פסחים כד לו יבמות עג פז מליעה עו מכות יז ים זבחים כה:

תפסיר הרס"ג

לא תאכלוה. בל צבה עלי' אלארץ' כאלמא: (יז) ולא יגוז אן תאכל פי מחאלך. עשור ברך ועצירך ודהנך. ובקור בקרך וג'נמך. ונד'ורך אלד'י תנד'רהא. וחברעך ורפאיעך: (יח) אלא בין ידי אללה רבך תאכלה. פי אלמוצ'ע אלד'י

חלק הדקדוק

הדקדוק: יח) במקום, בפשטא, בכל

אבן עזרא

כך סמכנו על קבלת אבותינו: (יז) לאכול בשעריך מעשר דגנך. עם הלוים ידבר גם עם ישראל במעשר שני על דעת רבים ובכורות בקרך וצאנך עם הכהנים ידבר כי הלוים גם הכהנים הם בכלל ישראל כמו ואצו אתכם שידבר עם שני שבטים וחצי וכן אך פדה תפדה עם ישראל ידבר והטעם מי שהוא חייב לפדות וכן לאכול בשעריך לפני ה' אלהיך תאכלנו מי שהוא חייב לאכלו והמכחשים אמרו כי שנים בכורים האחד בכור פטר רחם והשני בכור עדר ואין צורך להשיב על הבליהם גם אחרים אמרו כי הבכור והמעשר יאכלם הישראל ואם היה במקום הנבחר וזה הפך הכתוב ואמר כי תאוה לאכול בשר פירוש אם תאוה נפשך לאכול בשר וכבר הזכיר זה להוסיף כי ירחק ממך המקום וגם זה הכתוב על מקום שאיננו מארץ

רבינו בחיי

מ' מן השבטים וזה היה בחלקו של בנימין ולמעלה הזכיר מכל שבטיכם הא כיצד כשקנה דוד את הגורן מארונה היבוסי גבה הזהב מכל השבטים שכן כתוב בד"ה (דה"א כא) ויתן דויד לארנן במקום שקלי זהב משקל שש מאות וכתיב בספר שמואל (ש"ב כד) ויקן דוד את הגרן ואת הבקר בכסף שקלים חמשים ונראין שני כתובין אלו כסותרין זה את זה ואינו כן מפני שהשש מאות היו לי"ב שבטים חמשים לכל שבט ושבט וחמשים שבכאן היו בעד שבטו שהיה שבט יהודה ומכל מקום הגורן הזה בחלקו של בנימין היה:

(יט) כל ימיך על אדמתך. דוקא בארץ אבל בחוצה לארץ אינך מוזהר עליו יותר מעניי ישראל:

בעל הטורים

עולות מרובין וזהו מזבח ואכלת בשר מזבח דהיינו עולות ואכלת בשר דהיינו שלמים הכל תרבה לפי ברכת ה' אלהיך אשר נתן לך: (יז) ותרומת ידך. וסמיך ליה (יח) לפני ה'. כי תרומת ידך היינו

רש"י

ד מוזרות והלחיים והקיבה: (טז) רק הדם לא תאכלו. אף ע"פ שאמרתי שאין לך בו ש זריקת דם במזבח לא תאכלנו: תשפכנו כמים. לומר לך שאין ת צריך כסוי. ד"א הרי הוא כמים א להכשיר את הזרעים (ספרי, חולין עד): (יז) לא תוכל. בא הכתוב ליתן לא תעשה ב על הדבר: לא תוכל. רבי יהושע בן קרחה אומר יכול אתה אבל אינך רשאי. כיוצא בו (יהושע טו) ואת היבוסי יושבי ירושלים לא יכלו בני יהודה להורישם יכולים היו אלא שאינן רשאין לפי שכרת להם אברהם ברית כשלקח מהם מערת המכפלה ולא יבוסים היו אלא חתיים היו אלא על שם העיר שמה יבוס. כך מפורש בפרקי דר"א. והוא שנא' (שמואל ב ה) כי אם הסירך העורים והפסחים צלמים שכתבו עליהם ג את השבועה: ובכורות בקרך. אזהרה ד לכהנים: ותרומת ידך. אלו ה הבכורים: (יח) לפני

שפתי חכמים

משמע בהדיא שלא יאכל טמא קדשים אלא ממדרש רז"ל לכן סבירא רש"י הקרא והבשר אשר יגע בכל טמא וללמוד על טהור שיוכל לאכול בשר טמא של פסולי המוקדשים. ול"נ דהוכחת רש"י הוא דעיקר קרא הוא בא להתיר לטהור שיאכל בשר טמא דאל"כ לשתוק קרא שטהור יוכל לאכול דהא ק"ו הוא אם טמא יכול לאכול כ"ש טהור אלא ע"כ עיקר קרא בא ללמד על הטהור שיאכל בשר טמא כדפרישית: ר פי' ומ"ה פטור מן המתנות כלבי וכאיל שהן פטורין כיון שאין בא מהם קרבן כמו שפי' אחר זה: ש פי' והיה עולה על הדעת שלא נאסר הדם אלא כדי שיהא נזרק על גבי המזבח קמ"ל. ויש לתמוה נ"ל לאפי קרא תיפוק ליה מפרשת אחרי מות דכתיב אשר יאכל כל דם וגו' שבא ללמוד אפי' דם חולין וכפרש"י שם. ושמא י"ל כתיב בהאי וכתיב בהאי כו', כן כתב הרא"ם וכן תירץ לעיל בפרשת אחרי מות. וכ"ל דאי מהתם ה"א כיון שהיו תמימים והיה דמם ראוי לגבי מזבח בשעת שחיטה אף שהם חולין מ"ה אסרם רחמנא משא"כ בפסולי המוקדשים מ"ה אצטריך קרא לאוסרו. ועיין לעיל בפרשת אחרי מות מה שכתבתי: ת לפי שמדמה אותו לגבי ואיל ס"א מה לבי ואיל צריכין כסוי אף בהמה זו צריכה כסוי לכך צריך למכתב תשפכנו כמים כלומר שאין צריך כסוי, הרא"ם.

פי"ל דס"א דכל בהמה דמה חייב בכסוי דהא בהמה בכלל חיה היא ודם חיה צריך כסוי ס"ה בהמה קמ"ל על הארץ תשפכנו כמים מה מים אין צריך כסוי אף דם פסולי המוקדשים ומינה ילפינן לכל בהמה שאין דמה צריך כסוי. וכן הוא בהדיא בפרק כסוי הדם (דף עד) ע"ש: א דלטעם ראשון קשה מים ל"ל לא לכתוב אלא על הארץ תשפכנו ותו לא ומגילא ידענו דלא בעי כסוי, מ"ה צריך טעם אחר ואי לטעם אחרון למודים שהם גבי הכשר זרעים היה לו לכתוב, מ"ה צריכין אנו גם לטעם ראשון: ב כתב הרא"ם מפני שלא אמר דהוי לא תעשה אבל שאריך לומר בא הכ' כו' הוכרחתי לומר שהוא ע"ד כמו בלבד אבל עיקר שלאו הוא ופירושו הוא אינו אלא שלא לאכלו חוץ לחומה אי נמי הכי פירושו שאף ע"פ שכתב למעלה והבאתם שמה עולותיכם וגו' ולא חוץ לחומה אזל ואמר לא תוכל לאכול בשעריך ליתן ל"ת על הדבר כדלעיל: ג פי' השבועה שנשבעו אברהם ויצחק לאבימלך והצלמים העורים הם כנגד יצחק והפסחים הם כנגד יעקב דכתיב ביה והוא צולע על ירכו: ד בנ"ל נמי כתיב ובכורות בקרכם והרי הכהן מצווה על הבכורות: ה פי' אזהרה לאוכל חוץ לחומה נחייב עליו מלקות:

מצות השם

שמום יוצא לחולין ויהיה מותר לשחום ולאכול אותו. שנאמר רק בכל אות נפשך תזבח ואכלת בשר וגו':

(יז) [תמב] (לאו רנג) שלא לאכול מעשר שני של דגן חוץ לירושלים. שנאמר לא תוכל לאכל בשעריך מעשר דגנך:

(שם) [תמג] (לאו רנד) שלא לאכול מעשר שני של תירוש חוץ לירושלים. שנאמר לא תוכל לאכל בשעריך מעשר דגנך ותירשך:

(שם) [תמד] (לאו רנה) שלא לאכול מעשר שני של יצהר חוץ לירושלים. שנאמר לא תוכל לאכל בשעריך מעשר דגנך ותירשך ויצהרך:

(שם) [תמה] (לאו רנו) שלא לאכול בכור תמים חוץ לירושלים. שנאמר ובכרת בקרך וצאנך:

(שם) [תמו] (לאו רנז) שלא לאכול חטאת ואשם חוץ לעזרה. שנאמר [לא תוכל לאכל בשעריך] בקרך וצאנך:

(שם) [תמז] (לאו רנח) שלא לאכול מבשר העולה. שנאמר [לא תוכל לאכל בשעריך] וכל נדריך אשר תדר:

(שם) [תמח] (לאו רנט) שלא לאכול קדשים קלים קודם זריקת דמים. שנאמר [לא תוכל לאכל בשעריך] ונדבתיך:

(שם) [תמט] (לאו רס) שלא יאכל כהן בכורים בחוץ. שנאמר [לא תוכל לאכל בשעריך] ותרומת ידך:

מסורת הקריאה

נתן, מתג בנו"ן: (יז) מעשר, העי"ן בשוא לבד והוא נח, והשי"ן בפתח, ועין בראשית י"ד כ': (יח) אלהיך, הגעיה בה"א: (יט) השמר,

רמב"ן

(כ) כי ירחיב ה' אלהיך את גבולך. אין טעם הרחבה זאת כאותה שיאמר ואם ירחיב ה' אלהיך את גבולך ויספת לך עוד שלש ערים על השלש האלה שאם כן לא היה בשר תאוה מותר בבואם לארץ אבל שם נאמר כי יכרית ה' אלהיך את הגוים אשר ה' אלהיך נותן לך את ארצם והם שבעה הגוים שיזכיר בכל מקום ואז נבדיל שלש ערים וכן עשה יהושע ואח"כ אמר כי ירחיב ה' אלהיך את גבולך כאשר נשבע לאבותיך וזה ירמוז לעשר העממין שנתנו לאברהם אבל כאן אמר כאשר דבר והם הגוים האלה אשר ה' אלהיך נותן לך את ארצם כי מיד לאחר שכבשו וחלקו הותר להם בשר תאוה, ואין טעם כי ירחק ממך המקום שיהיה מותר בהרחקת המקום בלבד שא"כ יהיו יושבי ירושלים אסורים בבשר תאוה אבל עם כל ישראל ידבר ואמר להם כי כאשר ירחיב השם את גבולכם ולא תהיו כולכם יושבים סביב למשכן כאשר אתם היום במדבר יהיה לכם בשר החולין מותר כי אי אפשר שתלכו כולכם ממקום רחוק אל המקום אשר יבחר ה' ותזבחו זבחים שלמים כל מה שתאכלו:

וּבִנְךָ וּבִתֶּךָ וְעַבְדְּךָ וַאֲמָתֶךָ וְהַלֵּוִי אֲשֶׁר בִּשְׁעָרֶיךָ וְשָׂמַחְתָּ לִפְנֵי יְהוָה אֱלֹהֶיךָ בְּכֹל מִשְׁלַח יָדֶךָ׃
יט הִשָּׁמֶר לְךָ פֶּן־תַּעֲזֹב אֶת־הַלֵּוִי כָּל־יָמֶיךָ עַל־אַדְמָתֶךָ׃ ס
כ כִּי־יַרְחִיב יְהוָה אֱלֹהֶיךָ אֶת־גְּבֻלְךָ כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר־לָךְ וְאָמַרְתָּ אֹכְלָה בָשָׂר כִּי־תְאַוֶּה נַפְשְׁךָ לֶאֱכֹל בָּשָׂר בְּכָל־אַוַּת נַפְשְׁךָ תֹּאכַל בָּשָׂר׃ * שני
כא כִּי־יִרְחַק מִמְּךָ הַמָּקוֹם אֲשֶׁר

תרגום אונקלוס

אַתְּ וּבְרָךְ וּבְרַתָּךְ וְעַבְדָּךְ וְאַמְתָךְ. וְלֵינָאָה דִּבְקִרְוָךְ. וְתִחְדֵּי. קֳדָם יְיָ אֱלָהָךְ. בְּכֹל אוֹשָׁטוּת יְדָךְ: יט. אִסְתְּמַר לָךְ. דִּלְמָא תְרַחֵיק יָת לֵינָאָה. כָּל יוֹמָךְ עַל אַרְעָךְ: כ. אֲרֵי יַפְתֵּי יְיָ אֱלָהָךְ. יָת תְּחוּמָךְ כְּמָא דְּמַלֵּיל לָךְ. וְתֵימַר אֵיכוּל בִּשְׂרָא. אֲרֵי תִתְרְעֵי נַפְשָׁךְ לְמֵיכַל בִּשְׂרָא. בְּכָל רְעוּת נַפְשָׁךְ תֵּיכוּל בִּשְׂרָא: כא. אֲרֵי יִתְרְחֵק מִנָּךְ אַתְרָא.

ת"א כי ירחיב. חולין ו פד: כי ירחק. קידושין ט חולין יז תמורה יב:

תפסיר הרס"ג

יכ'תארה. אנת ובניך ובנאתך ועבדך ואמתך. ואללוי אלד'י פי מחלך. ואפרח בין ידי אללה רבך. במא אנבסטת בה ידך: (יט) ואחד'ר אן תגפו אללוי. טול מקאמך פי בלדך: (כ) ואד'א אוסע אללה רבך תכ'מך כמא ועדך. פקלת אכל לחמא. ען שהוה מן נפסך לה. פכלה מתא מא אשתהיתה: (כא) ואן בעד ענך

נוה שלום

לם המורה על העבר. (יט) תעזב, תגפו, (אלגפא נקיץ' אלצלה, ואגפתה, אזלתה מן מכאנה) תרחקהו דהינו ממתנות לויה הקבועים לו, ולקמן תרגם אל תעזבנו, לא תתרכוה, אל תעזבהו מלשמוח, וכאן כבר הזכיר

חלק הדקדוק

התיגאן: כ) ה' אלהיך, אזל ואתי ברוב התיגאן הישנות היפך הדפוסים שתיבת אלהיך במארכה ובקצת תיגאן

רבינו בחיי

(כ) ואמרת אוכלה בשר. למדה תורה דרך ארץ שלא יאכל אדם בשר אלא מתוך עושר והרחבה וזהו לשון כי ירחיב: בכל אות נפשך תאכל בשר. התיר להם בשר חולין כשיכנסו לארץ לפי שבמדבר כל הבשר שהיו אוכלין הכל היה שלמים:

(כא) וזבחת וגו' כאשר צויתיך. ע"ד הפשט כאשר צויתיך בקרבנות שהרי לא מצינו בכל התורה צווי שחיטה כי אם בקרבנות שכתוב שם (ויקרא א) ושחט את בן הבקר. וע"ד מדרש רבותינו ז"ל כאשר צויתיך בסיני על פה מהלכה למשה מסיני, הוא שאמרו מלמד שנצטוה משה על הושט ועל הקנה ועל רוב אחד בעוף ועל רוב שנים בבהמה:

(כג) רק חזק לבלתי אכול הדם. לפי שהיו ישראל שטופין באכילת הדם בעבודת השדים לכך הוצרכה התורה להזהיר לא תאכלו על הדם וגם בכאן הוצרך לומר חזק ותתחזק ביצרך שתכנע ולא תאכלנו. ומטעם זה הוצרכה תורה להזכיר איסורו כמה פעמים לפי שהיו רגילין בו הרבה והיו קשים לפרוש וכל שכן כשהיה מביא האדם לידי עבודת אלילים, ומצינו שאסור הדם נזכר בתורה שבע פעמים וכן דרך התורה בדברים החמורים להזכירן פעמים רבות כענין שבת שהיא שקולה כנגד כל המצות

רשב"ם

תאכל חולין בכל שעריך: (יט) כל ימיך על אדמתך. כל הימים אשר אתה חי על האדמה: (כ) כי ירחיב ותהיה רחוק מן המשכן:

בעל הטורים

היינו בכורים: (יט) פן תעזוב את הלוי. וסמיך ליה כי ירחיב. לומר מתן אדם ירחיב לו: (כ) תאכל בשר. וסמיך ליה כי ירחק. לומר שיתרחק האדם לאכול בשר כדאיתא בפרק כיסוי הדם (דף פד ע"א פ"ב): (כא) כי ירחק. הפסוק מתחיל ומסיים בכ"ף. לומר אף ע"פ שמותר צריך להכנים בו כף ידו ולבדוק הריאה:

שפתי חכמים

ו ולא בתוך העזרה דומיא דושמחת את בן הבקר שהרי כל השמחות לעיל אין שום אחד מהם נאכל בעזרה דאין נאכלים בתוך העזרה אלא קדשי קדשים ולא קדשים קלים: ז כמו דפריטית לעיל דכ"מ שנאמר השמר וגו' דק"ל ל"ל השמר לך והרי לעיל כתיב והלוי אשר בשעריך וא"כ ל"ל למכתב בו שני פעמים ומתרץ ליתן לא תעשה על הדבר כ"ל על הדבר האמור לעיל והלוי אשר וגו' וזהו שנקט על הדבר: ח והטעם לפי שבא"י יש לישראל נחלות וללוי אין נחלות ולכך לריכים שיתנו עיניהם עליו אבל בגולה אין לישראל נחלה כמו שאין ללוי נחלה: ט וא"ת והא פשוטו דקרא משמע הרחבת גבולו ומרחקו מן הארץ ולמה הוציאו רש"י מפשוטו. וי"ל משום דכתיב בתריה כי ירחק ממך המקום וגו' הרי מרחק גבולו אמור הא מה אני מקיים כי ירחיב וגו' בהרחבת ידים ועושר ופי' גבולך בשדות וכרמים הוא העושר. וזהו אליבא דרבי אלעזר בן עזריה: י ופי' בכל אות נפשך בכל מין שתאוה נפשך בין שתקריבנה שלמים בין שלא תקריבנה שלמים והיינו אליבא דרבי ישמעאל דרבי'.

רש"י

ה'. לפנים ו מן החומה: והלוי אשר בשעריך. אם אין לך לתת לו מחלקו כגון מעשר ראשון תן לו מעשר עני אין לך מעשר עני הזמינהו על שלמיך: (יט) השמר לך. ליתן לא תעשה ז על הדבר: על אדמתך. אבל בגולה אינך מוזהר עליו ח יותר מעניי ישראל: (כ) כי ירחיב וגו'. (חולין פד) למדה תורה דרך ארץ שלא יתאוה אדם לאכול בשר אלא מתוך ט רחבת ידים ועושר: בכל אות נפשך וגו'. אבל במדבר נאסר להם בשר חולין אלא א"כ מקדישה י ומקריבה שלמים: (כא) כי ירחק ממך המקום. ולא תוכל לבוא ולעשות שלמים בכל יום

אבילת בשר תאוה

(כ) כי ירחיב ה' אלהיך את גבולך וגו' בכל אות נפשך תאכל בשר. יש להבין איך התיר הקב"ה לאיש הישראלי שיאכל בשר לתאות נפשו, הלא איש ישראלי צריך לעשות גדר וגבול לתאותו, כמ"ש הכתוב קדושים תהיו ופרש"י ז"ל שצריך לפרוש מן המותר. והרב אה"י פי' הנה המרגיל עצמו בתענוגים או בתאוה אחד כל עוד שירבו עליו הימים תתגבר תאותו ויתמשך התענוג כי ישתנו באיכותן מתענגים להכרחיים ומזון ההכרחי לא ישמח את אוכליו במלאותו אבל יתעלב בהעדרו. וכהיסף המעדנים בטרם ירגלו הבעלים בהם ועוד הם חדשים אללו אין עלבות בהעדרם ויש שמחה במלאותם. וזה שהזהיר הכתוב שלא יהיה רגיל באכילת בשר ולא תתמיד בו לאכול מעתו הרבה עד אשר תאכל תאותך ויהיה אצלך כגדר מאכל הכרחי, רק כשיסף בכל אות נפשך תאכל בשר, כלומר כאשר תתאוה מאד לאכילת הבשר, שזה ימים רבים אשר לא אכלת בשר, אז תאכל בשר, ולא תתמיד באכילת הבשר עד שלא יהיה לך שום תאוה אל הבשר [כ"ה]:

דעת זקנים מבעלי התוספות

(יט) כל ימיך על אדמתך. לפי הפשט נראה דלהכי נקט על אדמתך לפי כשיבאו לארץ ישראל ויחלקו הארץ ואין ללוי חלק ונחלה צריך שיתנו עיניהם עליהם:

מצות השם

(יט) [תכ] (לאו רמא) שלא לעזוב הלוים ולהתעלם מלתת להם שנאמר השמר לך פן תעזוב את הלוי כל ימיך על אדמתך ר' פקס שהם המעשרות והפרש במועדי ה' כדי לשמחם.

נחל קדומים

כ (ג) כי ירחיב ה' אלהיך את גבולך וגו' ואמרת אוכלה בשר וגו'. זאת לפנים פירשתי בעניותי ועתה אוסיף קצת נפך בס"ד יש לדקדק כפל הדברים. ועוד דהול"ל כי תאוה נפשך לאכול בשר ואמרת אוכלה בשר דהלב חומד מקודם ואחר כך פה דובר. אמנם אפשר במ"ש רז"ל עם הארץ אסור לאכול בשר ופירשה רבינו האר"י זצ"ל דצריך כח גדול להעלות ניצוצי הקדושה מחי למדבר שהוא גמר התקון והוא דבר קשה ועם הארץ לא יועיל לזה אך הת"ח בכח תורתו יוכל להעלותם וכו' ע"ש באורך. וז"ש כי ירחיב ה' אלהיך את גבולך בתורה ובמצות והכל מאתו ית' כי הוא הנותן כח לעשות חיל חילא לאורייתא וזהו כי ירחיב ה' אלהיך את גבולך דבמה שעשית התעוררות משמיא אסכימו לעזור ולהועיל ואני קורא כי ירחיב ה' את גבולך כי הכל ממנו. וגם בזה יש הרחבת גבול בג"ע דזכה נוטל חלקו וחלק חבירו בג"ע. ומתוך זה כמו שתאמר לקיים מצות מעין דיגמא ואמרת אוכלה בשר יהוא דוקא לברר ניצוצי הקדושה לקיים מצוה ומשו"ה לא הקדים התאוה כי לא היה תאוה גופנית כארח כל ארעא רק לקיים מצוה ואמרת אוכלה בשר. כי תאוה נפש"ך דייקא לאכול בשר למצוה ולהעלות ניצוצי הקדושה

מסורת הקריאה

נמסר כולם מלעיל. במ"א השמר והשקט, ישעיה ז ד: (כ) אלהיך, במרכא הנקרא מאיילא, כי הוא חד מן י"ח מאריכין, עין בראשית למ"ד ט"ז: גבלך, הבי"ת במתג: לך, הלמ"ד בקמץ לסבת הסגולתא שיש לה דין הפסק: אכלה, האל"ף בחולם: (כא) אלהיך, הנגינה בה"א: לך, נמסר י"ד זקפין קמצין בתורה, עין בראשית ג' י"א: ואכלת, בפשטא לא במונח: (כג) חזק, ברביע לא בזקף קטן:

רמב"ן

(כב) אך כאשר יאכל את הצבי ואת האיל כן תאכלנו. הוא כמו שיפרש הטמא והטהור יחדו כי מפני שצוה במדבר שלא יאכלו בקר וצאן רק בזבחי שלמים ומזהיר בהם כי הנפש אשר תאכל בשר מזבח השלמים אשר לה' וטומאתו עליו ונכרתה אמר בכאן שיאכל בכל אות נפשו בחולין ושיאכלנו עם הטמא בקערה אחת כאשר הם אוכלין במדבר הצבי והאיל שאינו קרב על המזבח ואין הטעם בכצבי וכאיל שיאכל חלב החולין כאשר יאכל חלב

יִבְחַר יְהוָה אֱלֹהֶיךָ לָשׂוּם שְׁמוֹ
שָׁם וְזָבַחְתָּ מִבְּקָרְךָ וּמִצֹּאנְךָ אֲשֶׁר
נָתַן יְהוָה לְךָ כַּאֲשֶׁר צִוִּיתִךָ
וְאָכַלְתָּ בִּשְׁעָרֶיךָ בְּכֹל אַוַּת נַפְשֶׁךָ׃
כב אַךְ כַּאֲשֶׁר יֵאָכֵל אֶת־הַצְּבִי
וְאֶת־הָאַיָּל כֵּן תֹּאכְלֶנּוּ הַטָּמֵא
וְהַטָּהוֹר יַחְדָּו יֹאכְלֶנּוּ׃ כג רַק חֲזַק
לְבִלְתִּי אֲכֹל הַדָּם כִּי הַדָּם הוּא

תרגום אונקלוס

דְּיִתְרְעֵי. יְיָ אֱלָהָךְ לְאַשְׁרָאָה שְׁכִינְתֵיהּ תַּמָּן. וְתִכּוֹס מִתּוֹרָךְ וּמֵעָנָךְ. דִּיהַב יְיָ לָךְ. כְּמָא דְּפַקֵּידְתָּךְ. וְתֵיכוֹל בְּקִרְוָךְ. בְּכָל רְעוּת נַפְשָׁךְ: כב. בְּרַם. כְּמָא דְּמִתְאֲכִיל בְּשַׂר טַבְיָא וְאַיְלָא. כֵּן תֵּיכְלִנֵּיהּ. מְסָאֲבָא וְדַכְיָא. כַּחֲדָא יֵיכְלִנֵּיהּ: כג. לְחוֹד תְּקֵף. בְּדִיל דְּלָא לְמֵיכַל דְּמָא. אֲרֵי דְּמָא הוּא

ת"א וזבחת. יומא עה חולין יז כח בכורות כו לג: רק חזק. פסחים יז סב סנהדרין כט מכות כג חולין ג קב: כי הדם. זבחים לה:

בעל הטורים

כאשר צויתיך. בגימט' רוב אחד בעוף ורוב שנים בבהמה: כאשר. נוטריקון רובו של אחד כרובו: (כב) אך כאשר יאכל את הצבי ואת האיל.

רשב"ם

(כג) רק חזק לבלתי אכל הדם. לפי שהדם מובלע בכל האברים צריך להתחזק ולדקדק יפה להוציאו:

רש"י

כמו עכשיו שהמשכן הולך עמכם: וזבחת כאשר צויתיך. למדנו שיש צווי בזביחה היאך ישחוט והן הלכות שחיטה שנאמרו למשה בסיני: (כב) אך כאשר יאכל את הצבי וגו'. אינך מוזהר לאכלן בטהרה כ אף מה צבי ואיל אלבן מותר אף חולין ל חלבן מותר ת"ל אך: (כג) רק חזק לבלתי אכל הדם. ממה שנאמר חזק אתה למד שהיו שטופים בדם לאכלו לפיכך הוצרך לו' חזק דברי רבי יהודה רבי שמעון בן עזאי אומר לא בא הכתוב אלא להזהירך וללמדך עד כמה אתה צריך להתחזק במצות מ אם הדם שהוא קל להשמר ממנו שאין אדם מתאוה לו הוצרך לחזקך באזהרתו קל וחומר לשאר מצות: ולא

שפתי חכמים

קרא דכי ירחיב בהרחבת גבולים דהיינו לאחר שבאו אל הארץ אבל לרבי אלעזר דדריש להרחבת ידים בעושר לא צריך למימר אבל במדבר נאסר להם כו' דהא אות נפשך משמע קאמר בין לאחר בואם לארץ בין קודם בואם לארץ וזה דבר תימה לרש"י דמתחלה פי' כי ירחיב בהרחבת ידים ועושר ואיך חזר ופירש בהרחבת גבולם ועוד מאחר שפי' קרא דבכל אות נפשך אליבא דרבי ישמעאל דמפרש הרחבה בהרחבת גבולין איך מפרש עוד שיפרש קרא דכי ירחיב בהרחבת גבולין עכ"ל הרא"ם. ול"נ דר"א לא פליג אר"י בזה דפי' הקרא בכל אות נפשך דלא הותר להם בשר תאוה במדבר מדכתי' בתריה כי ירחק ממך וגו' וזבחת מבקרך ומצאנך ומפרש קרא דכי ירחק בהרחבת מקום ולא כר"י דדרים קרא בריחוק מקום אתה זובח ולא בקירוב מקום שאין שוחטין חולין בעזרה וקרא דכי ירחיב דרש שלא יאכל בשר אלא מתוך רחבת ידים ועושר וס"ל כר"י בחדא ופליג עליה בחדא. ע"ש בגמרא פ"ק דחולין (דף טז ודף פד): כ אע"פ שהחולין שהם בשר התאוה הם ממין הקרבין והיה לנו לאוכלן בטהרה כמו המוקדשין דומיא דחלב חולין שאנו מוזהרין באכלן מפני שהם ממין הקרבין קמ"ל: ל פי' כיון שאינן בני הקרבה אף חולין שאינן נקרבין לגבי מזבח יהא חלבן נמי מותר ת"ל אך פי' אכין ורקין מיעוטין הן וכל זה שפרש"י קרא דאך כאשר יאכל לטומאה וטהרה של חולין הוא ע"פ פשוטו אבל מדרש רז"ל בא ללמד על צבי ואיל שטעון שחיטה. כדאיתא בפרק שני דחולין (דף כח): מ פי' לפי שילך הרע של אדם מסיתו תמיד להעבירו על דעת קונו הלכך אפי' מצות קלות צריכין חיזוק ק"ו

דעת זקנים מבעלי התוספות

(כא) כאשר צויתך. מכאן אמרו רבותינו במסכת חולין מלמד שנצטווה משה על הקנה ועל הושט ועל רוב אחד בעוף ועל רוב שנים בבהמה. ואמר הרב יעקב מקורבי"ל כאשר צויתך עולה כמו רוב אחד בעוף ורוב שנים בבהמה, ודוק ותשכח. ד"א אם"כ אל"ף אחד שי"ן שנים רי"ש רוב וכוקי המועט כאותו שאמיפתו מועט דהיינו בעוף הכי אחד בעוף ושנים בבהמה ורוב קאי אתרוייהו:

זהירת אכילת הדם

(כג) רק חזק לבלתי אכל הדם וגו'. הכ' מזכיר כמה פעמים על איסור אכילת הדם, ומה טעמו בזה, ומה צריך התחזקות שלא לאכול הדם, יותר מאשר אכילות דברים האסורים. וטעמים הרבה נאמרו בזה, וטעם הפשוט הוא שכל אדם רוצה להברות גופו, ומזוק הגוף תלוי בהדם, כי הדם הוא הנפש החיוני בכל בעלי חיים, ע"כ ישתוקק האדם מאד לאכילת הדם להחזיק גופו. ולזה נלרך להתורה להזהירו כמה פעמים שלא יאכל הדם, ומזה הטעם עצמו הוא האיסור באכילת הדם, כי כל מה שהאדם אוכל נעשה מהמאכל בשר אדם, ואם אוכל בשר בהמה חיה ועוף כאשר יבואו בשרם לבטנו, יתוסף הבשר להיות בשר אדם כמו שאנו רואים כי יתעבה האדם ונעשה שמן ובעל בשר. אבל כאשר יתעכל הבשר במעי אדם נשאר מעט מזעל

מצות השם

(כא) [תנא] (עשה קל) לשחוט בהמה חיה ועוף כשנרצה לאכלה ולא הותר לנו אכילתם כ"א בשחיטה הראויה. שנאמר וזבחת מבקרך ומצאנך:

תפסיר הרס"ג

אלמוצ'ע. אלד'י יכ'תארה אללה רבך ליחל נורה פיה. פאד'בח מן בקרך וג'נמך. אלד'י רזקך אללה רבך. כמא אמרתך. וכלה פי מחלך. מתא מא אשתהתה נפסך: (כב) לכן כמא יוכל אלצ'בי ואלאיל. כד'אך תאכלה. אן יגוז לאלנגס ואלטאהר. אן יאכלאן מנה: (כג) לכן תשדד. פי אן לא תאכל אלדם.

נוה שלום

השמחד בפסוק הקודם. (כג) כי הדם. פאנה מסכן אלנפוס, ע"ל ויקרא יא

אבן עזרא

כנען ומשפטו כמשפט שעריך: (כג) כי

אבי עזר

מזרחי מה שיש בו די: (כג) (כי הדם הוא הנפש פרשתי) עיין פ' אחרי שם תוזלאכה ולא נעלם וממך ומאור חכמינו ז"ל בנא נתרא כ"ת בריש כל מותא אכא

רבינו בחיי

כלן והוא נזכר בתורה י"ב פעמים וכן ענין יציאת מצרים נזכר בתורה חמשה פעמים. או יאמר רק חזק לפי שהדם מחזק גוף האוכל הוצרך לומר כנגד זה שהוא יתן לו חוזק אם לא יאכלנו ובא לשון רק למעט הכבד שכלו דם. וכן אך כאשר יאכל את הצבי בא למעט את החלב שלא תאמר כיון שהקישו לצבי ואיל מה חלב צבי ואיל מותר אף כאן מותר אלא שבאותו ענין שהוא אוכל הצבי והאיל שאינו מוזהר לאכלו בטהרה אלא כצבי ואיל הפסולין למזבח וטמא וטהור אוכלין בקערה אחת כן יאכלנו בכאן שאילו בא להתיר החלב היה אומר כל אשר יאכל בצבי ואיל יאכל בו:

כי הדם הוא הנפש. בא לתת טעם לאיסור הדם וכבר הארכתי בזה בסדר אחרי מות

ולא תאכל הנפש עם הבשר. שעורו ולא תאכל הבשר שנחתך מהבהמה בעוד שנפשו בו ואפילו לאדר שימות החי וזו אזהרת אבר מן החי שנאמר לבני נח בפסוק (בראשית יח) אך בשר בנפשו דמו לא תאכלו. והטעם לפי שהוא ענין אכזריות ומוליד תכונה רעה בנפש למי שרגיל בכך. ואמר לא תאכלנו והוא אזהרה לדם האברים:

נחל קדומים

ומשר"ה איחר התאוה להורות כי אינו מדבר בתאוות גופניות רק במושכלות. ורמז שצריך מחשבה ודיבור ומעשה ואמרת וכו' דיבור.

רמב"ן

הצבי והאיל כי לא יזכיר רק האיכות כענין שאתם אוכלין הצבי והאיל תאכלנו הבשר אשר תזבחו בכל מקום ולא אמר כאשר יאכל בצבי ובאיל יאכל בו ולכך יפרש בכל מקום הטמא והטהור יחדו יאכלנו כצבי וכאיל ולא יאמר בשום מקום יאכלנו כצבי וכאיל בלבד כדי שלא יהא גם החלב בכלל: וטעם אך. אזהרה מפני כי מתחלה היה אסור לאכול רק שלמים השחוטין במשכן ועתה כשהתיר לשחוט ולאכול בשעריך ובכל אות נפשך יהיה במשמע שיאכל אפילו חולין וגם קדשים כאשר בראשונה שיקריבם שם בבמה ועל כן הזהיר אך כאשר יאכל את הצבי ואת האיל כן תאכלנו שלא תקריב ממנו לא חלב ולא דם ולא תנהג בהם דרך קדשים ולא תזהיר מהם הטמאים כלל. והוצרך להזכיר רק הדם לא תאכלו מפני טעמים רבים כי מתחלה אמר באיסור הדם ואני נתתיו לכם על המזבח לכפר על נפשותיכם והיה במשמע הזה שהדם שאינו מכפר בבהמה לא יאסר על כן הוצרך לאוסרו בביאור אבל בחלב לא הזכיר כן באיסורו ואין כל הקרב מן האימורין אסור ולא כל שאינו קרב מותר כאשר כתבתי במקומו. ועוד כי כיון שצוה בכאן שנשחוט והזהיר שנאכל באיכות הצבי והאיל היה במשמע שנכסה הדם כאשר צונו בצבי ובאיל ועל כל פנים הוצרך להתיר שנשפוך הדם כמים בלא כסוי וזה טעם על הארץ לא בארץ שיכסנו בעפר וכיון שהוצרך להזכיר היתר הדם הקדים לבאר איסורו ועוד נתירא הכתוב שלא ידונו בדם בעבור כי במדבר בעת שהיו כל בקרם וצאנם שלמים היה הבשר אסור עד שיזרוק הדם על המזבח כי כן הדין בקרבנות והנה הדם בהם מעכב אכילת הבשר וצוה מן הצבי והאיל בעבור

הַנָּפֶשׁ וְלֹא־תֹאכַל הַנֶּפֶשׁ עִם־הַבָּשָׂר: כד לֹא תֹּאכְלֶנּוּ עַל־הָאָרֶץ תִּשְׁפְּכֶנּוּ כַּמָּיִם: כה לֹא תֹּאכְלֶנּוּ לְמַעַן יִיטַב לְךָ וּלְבָנֶיךָ אַחֲרֶיךָ כִּי־תַעֲשֶׂה הַיָּשָׁר בְּעֵינֵי יְהוָה: כו רַק קָדָשֶׁיךָ אֲשֶׁר־יִהְיוּ לְךָ וּנְדָרֶיךָ תִּשָּׂא וּבָאתָ אֶל־הַמָּקוֹם אֲשֶׁר־יִבְחַר יְהוָה: כז וְעָשִׂיתָ עֹלֹתֶיךָ הַבָּשָׂר

תרגום אונקלוס

נַפְשָׁא. וְלָא תֵיכוֹל נַפְשָׁא עִם בִּשְׂרָא: כד. לָא תֵיכְלִנֵּיהּ. עַל אַרְעָא תֵּישְׁדְּנֵיהּ כְּמַיָּא: כה. לָא תֵיכְלִנֵּיהּ. בְּדִיל דְּיִיטַב לָךְ וְלִבְנָךְ בָּתְרָךְ. אֲרֵי תַעְבֵּיד דְּכָשַׁר קֳדָם יְיָ: כו. לְחוֹד מַעְשַׂר קוּדְשָׁךְ. דִּיהוֹן לָךְ וְנִדְרָךְ. תִּטּוֹל וְתֵיתֵי. לְאַתְרָא דְּיִתְרְעֵי יְיָ: כז. וְתַעְבֵּיד עֲלָוָתָךְ בִּשְׂרָא וּדְמָא. עַל

ת"א לא תאכל. פסחים כב חולין קב: לא תאכלנו. חולין כח קטו כריתות ד ה: רק קדשיך. נזיר כה בכורות יד תמורה יז: תשא ובאת. נזיר כה תמורה יח: ועשית. נזיר כה זבחים כג פה פו קד חולין ל תמורה יז:

תפסיר הרס"ג

פאנה מסכן אלנפס. ולא תאכל אלנפס מע אללחם: (כד) ואד' לא תאכלה. בל צבה עלי' אלארץ' באלמא: (כה) ואד' לא תאכלה כד'אך. לכי יכ'אר לך ולבניך מן בעדך. אד' תצנע אלמסתקים ענד אללה: (כו) עדא אקדאסך. מא כאן לך מנהא ונד'ורך. פאחמלהא ואת בהא. אלי' אלמוצ'ע אלד'י יכ'תארה אללה: (כז) פאצנע

נוה שלום

יא. (כד) לא תאכלנו, ואד', וכו', וכשלא תאכלנו אל תשאירהו ותצניעהו אבל תשפכנו וכו' שילך לאיבוד יעיין ספורנו. (כה) לא תאכלנו, ואד' לא תאכלה כד'אך, מוסב אל רק חזק לבלתי וכו', דהינו שתדקדק בו להוציאו מכל האיברים שהוא מובלע בהם עיין רשב"ם. (כו) רק קדשיך, עדא אקדאסך, זולתי קדשיך וכו', ות"א לחוד קודשך כנסת"י עיין מ"ש א"א ז"ל בפירושו לת"א. (כב) הבשר והדם, לחומהא וכו' כמלא, שאין

חלק הדקדוק

בדפוסים: כה) ייטב, לרע: כח) ייטב,

אבן עזרא

הדם הוא הנפש. פירשתיו: (כה) למען ייטב לך. שלא יאכל נפש בהמה שתשבע נפשו גם הנפש והצורה בדמות האב על כן לבניך אחריך: (כו) רק קדשיך. עולות ושלמים ונדרים: תשא. והטעם תביאם אל המקום הנבחר: (כז) והבשר תאכל. עם הכהן ידבר אם הוא בכור או חטאת או אשם והשוק והחזה ואם שלמים יאכל רבם

אבי עזר

דם בריש כל מרעין אנא דם: (כה) (למען ייטב לך שלא יאכל נפש בהמה שתשבע נפשו וכו' גם הנפש הצורה בדמות האב על כן לבניך אחריך עכ"ל) והנה התורה הזהירה לנו שלא לתעב את נפשותינו בדברים המטמטמים מחשבותינו הזכים לחשוב דרך סלולה ושלא להלוך בדרך בהמי להביט אל עמל והתורה חסה על ישראל להסיר מהם כל מכשול המעיק אותם מעבודת ה' ולקחו המפרשים כנפש האב וכטבעו לפי המזון ולפי הרגלו במדות כן נפש הבן וכן מבואר ומוכח בכמה מקומות בגמרא.

רבינו בחיי

(כח) למען ייטב לך ולבניך אחריך. דרשו רז"ל מכאן למתן שכרן של מצות אם דם שנפשו של אדם קצה בו הפורש ממנו זוכה לו ולבניו גזל ועריות שנפשו של אדם מתאוה להן ומחמדתן לא כל שכן. לפי שאסורי תורה על ג' חלקים. האחד שהטבע יחמדנו כגון גזל ועריות. והשני שהטבע ימאסנו כגון אכילת הדם

בעל הטורים

אך מיעוטא הוא שאינו חייב במלקות: (כג) עם הבשר. בגימ' בבשר מן החי: (כד) תשפכנו. בגימטריא פטור מלכסותו: (כו) ונדריך. ב' בטעם'. ונדריך תשא ובאת, ונדריך תשלם. היינו דתנן בנדרים אם מתו או נגנבו חייב באחריותן וזהו ונדריך תשלם היאך ונדריך תשא שאתה חייב באחריותן עד שתביאם כדאמרינן כיון דאמר עלי כמאן דטעין ליה אכתפיה דמי:

רש"י

תאכל הנפש עם הבשר. (חולין קב) אזהרה לאבר מן החי: (כד) לא תאכלנו. אזהרה לדם התמצית: (כה) לא תאכלנו. אזהרה לדם האיברים: למען ייטב לך וגו'. (מכות כג) צא ולמד מתן שכרן של מצות אם הדם שנפשו של אדם קצה ממנו הפורש ממנו זוכה לו ולבניו אחריו ק"ו לגזל ועריות שנפשו של אדם מתאוה להם: (כו) רק קדשיך. אע"פ שאתה מותר לשחוט חולין לא התרתי לך לשחוט את הקדשים ולאכלן בשעריך בלא הקרבה אלא הביאם לבית הבחירה: (כז) ועשית עלתיך. אם עולות הן תן הבשר והדם על גבי המזבח פ ואם זבחי שלמים הם דם זבחיך ישפך על המזבח תחלה

שפתי חכמים

לאבר מנו' שאדם מתאוה להם, מהרש"ל: נ פי' לא תאכל ממנו בעוד שהנפש עם הבשר: ס ופי' דם התמצית הוא דם השותת בשעת שחיטה וג' גווני דמים יוצאין בשעת שחיטה הראשון שחור והשני אדום והאח"כ הוא מתחיל לקלח ואח"כ כשמתמעט הדם חוזר ושותת ושלשתן נקראו דם התמצית ודם האיברים היינו כשפירש ממקום למקום אפי' שהוא עדיין בלוע בתוך האבר ולא יצא לחוץ הוא אסור אבל אם לא פירש אינו באזהרה דלא תאכלנו, כך מפורש בגמרא פ"ק דחולין (דף טו): ע וקשה דהא בפרק כל הבשר (דף קטו) מוקמינן ליה לקרא דלא תאכלנו אזהרה לבשר בחלב ורש"י בעצמו הביא בפ"ק דכריתות וכמו שהקשה הרא"ם על גירסא זו שהביא דכריתות (דף ד). וי"ל דרש"י פי' הכי אליבא דתנא' ואמוראי' דפרק כל הבשר דילפי אזהרת אכילת בשר בחלב משאר מקראות ע"ש וחד תנא יליף לה מדכתיב ג' פעמים לא תבשל גדי בחלב אמו וחד מהם לאיסור אכילה אתא עיין ברש"י לעיל בפ' משפטים ומה שפרש"י בגמרא דכריתות הוא אליבא דר' דדריש הא' לא תאכלנו לאזהרת אכילת בשר בחלב: פ כ"ל נ"ל למכתב עוד פסוק זה והכי קאמר כתיב רק קדשיך וגו' תשא ובאת אל המקום אשר יבחר ה' וכלל שם כל מיני קרבנות וע"ק והכי ברישא דקרא כתיב ועשית עולותיך הבשר והדם על מזבח ה' ואח"כ כתיב והבשר תאכל וא"כ קשיא אהדדי. ומתרץ דפסוק זה הוא הפי' של קרא ראשון וה"פ אם עולות הן תן הבשר והדם על המזבח ואם זבחי שלמים הן כו' והא דנקט גבי עולה על גבי המזבח וגבי שלמים נקט על המזבח

זהירת אכילת הדם

מבשר בהמה שיתהוה בשר אדם, לא כן כאשר יאכל הדם יתמזג הדם של הבעל חי בדם האדם ויהיו לדם אחד ויתהפך טבע האדם לטבע הבהמה. ע"כ הזהירה תורה רק חזק לבלתי אכל הדם [בפני עצמו] כי הדם הוא הנפש, ושמא תאמר הדם בפני עצמו לא אוכל, שלא יתמזגו הדם בהמה חיה ועוף בדמי, אבל הבשר עם הדם הנבלע בו מותר לאכול, לחזק גופי. ע"כ הזהירה תורה עוד ולא תאכל הנפש [הוא הדם הנבלע בתוך הבשר] עם הבשר יחד:

(כד) לא תאכלנו על הארץ תשפכנו כמים. יש להבין הלא הדם מותר בהנאה, ולמה צריך שפיכה, ולמה עדמה התורה שפיכת הדם למים. והנראה כמו שאמרו חז"ל אל יאמר אדם אי אפשי בבשר חזיר, אלא יאמר אפשי אבל מה אעשה ואבי שבשמים גזר עלי, כי אם יאמר אי אפשי בבשר חזיר נמצא כי אין לו מצוה במניעתו מאכילת חזיר, כי אינו עושה זאת מחמת מצות ה' רק מחמת כי נמאס אכילתו אצלו, ע"כ יאמר אפשי לאכול בשר חזיר אך מחמת צווי ה' לא אוכל, ויש לו מצוה במניעתו עצמו מאכילת בשר חזיר. וכמו כן אמרה התורה באכילת הדם, כי יש אנשים שקצה נפשם באכילת הדם, לא יאמרו שאינם אוכלים הדם מחמת שקצה נפשם בהדם, אז לא יהיה להם מצוה במניעתם מאכילת הדם, ע"כ אמרה תורה לא תאכלנו על הארץ תשפכנו, ולא מחמת שהוא נמאס אצלך ע"כ תשפכנו, רק כמים, יהא דומה בעיניך כאלו הוא מים זכים ונקיים הטובים לשתיה ועכ"ז אתה שופכו, מחמת שהקב"ה צוה עליו שלא לאוכלו:

מצות השם

(כג) [תנב] (לאו רסב) שלא לאכול אבר מן החי. שנאמר לא תאכל הנפש עם הבשר:

(כו) [תנג] (עשה קלא) להביא את שנתחייבו כמ"ל במשנת עולה ואשם ושלמים אל בית הבחירה. שנאמר רק קדשיך אשר יהיו לך ונדריך תשא ובאת אל המקום אשר יבחר ה':

נחל קדומים

כי תאוה נפשך מחשבה. תאכל בשר מעשה. ואמר בכל אות נפשך תאכל בשר רמז כי בעודו אוכל יכוין הכונות הראויות לבעלי

מסורת הקריאה

(כו) קדשיך, הקו"ף בלי מתג: ובאת, מלעיל, עין לעיל ו' י"ח:

רמב"ן

שאינם קרבים שנכסה את דמם בעפר וכן מן עוף בעבור שאין העוף קרב לשלמים וא"כ היה מחויב בבקר של בשר תאוה שנכסה אותו או שנאכלנו עם הבשר בנחירה ולא יראה על פני השדה

מרפא לשון

(כו) רק קדשיך, לחוד קודשך. כ"ה בכל נוסחי דווקני ולא כנ"א לחוד מעסר קודשך. וכ"כ היא"ר ז"ל שיש מסורת עליו מטעין ביה ובודאי שתלמיד טועה הגיה תיבת מעשר מהתר' הירושלמי שתרגם רק קדשיך לחוד בעירי מעסר קודשך, ונשתבש דאין ראוי לתרגם לחוד מעסר קדשך בין אם תהיה הכוונה על מעשר שני או על מעשר בהמה שאם תהיה הכוונה על מעשר שני הוא דבר בטל דבהאי לא משתעי' קרא שאינו אלא בקדשי מזבח, ואם תהיה הכוונה על מעסר בהמה צ"ל לחוד בעירי מעסר קדשך כל' התר' ירושלמי, אבל במה שהגיה תיבת מעשר לבד נשאר עיקר הנושא חסר כי סתם מעסר בכ"מ הוא מעשר שני ומעסר בהמה צריך פי' ולא תרגם כן משום שאין לו צורך שאם בקדשי א"י הכ' מדבר כדרשת ספרי הא' שכ' רש"י ז"ל אין חילוק בין אם יהיה מעשר בהמה בין שאר הקדשים, ואם בקדשי חו"ל הכ' מדבר כדרשה שנית יהיה התר' היפך הקבלה שדין מעסר בהמה של חו"ל שירעו עד שיסתאבו ויאכלו במומן לבעליב ולא קרינן בהו תשא ובאת אל המקום אשר יבחר ה', ואעפ"י שיש ליישב גי' הספרים לפי פשט המקראות שכן קודם לזה אמר בפ' י"ז לא תוכל לאכל בשעריך מעשר דגנך וכו' ואח"כ אמר כי ירחיב ה"א את גבולך וגו' בכל אות נפשך תאכל בשר, שהתיר בשר תאוה ואח"כ חזר ואמר רק קדשיך אשר יהיו לך ונדריך תשא ובאת שר"ל אעפ"י שהתרתי לך בשר תאוה לא תוכל לאכל בשעריך מעשר דגנך וכו' כמו שצויתי עליך וז"ש רק קדשיך דהיינו מעשר דגנך וכו' הנז"ל ולפי זה אתי שפיר לתרגמו לחוד מעסר קודשך מ"מ מאחר שכ"ה נוסחא העיקרית וגם יש עליה מסורת והקבלה מסכמת עליה איז

וְהַדָּם עַל־מִזְבַּח יְהוָה אֱלֹהֶיךָ וְדַם־
זְבָחֶיךָ יִשָּׁפֵךְ עַל־מִזְבַּח יְהוָה אֱלֹהֶיךָ
וְהַבָּשָׂר תֹּאכֵל׃ כח שְׁמֹר וְשָׁמַעְתָּ
אֵת כָּל־הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה אֲשֶׁר אָנֹכִי
מְצַוֶּךָּ לְמַעַן יִיטַב לְךָ וּלְבָנֶיךָ
אַחֲרֶיךָ עַד־עוֹלָם כִּי תַעֲשֶׂה הַטּוֹב
וְהַיָּשָׁר בְּעֵינֵי יְהוָה אֱלֹהֶיךָ׃ ס שלישי
כט כִּי־יַכְרִית יְהוָה אֱלֹהֶיךָ אֶת־הַגּוֹיִם
אֲשֶׁר אַתָּה בָא־שָׁמָּה לָרֶשֶׁת אוֹתָם
מִפָּנֶיךָ וְיָרַשְׁתָּ אֹתָם וְיָשַׁבְתָּ
בְּאַרְצָם׃ ל הִשָּׁמֶר לְךָ פֶּן־תִּנָּקֵשׁ
אַחֲרֵיהֶם אַחֲרֵי הִשָּׁמְדָם מִפָּנֶיךָ וּפֶן־
תִּדְרֹשׁ לֵאלֹהֵיהֶם לֵאמֹר אֵיכָה
יַעַבְדוּ הַגּוֹיִם הָאֵלֶּה אֶת־אֱלֹהֵיהֶם

תרגום אונקלוס

מַדְבְּחָא דַּיְיָ אֱלָהָךְ. וְדַם נִכְסַת קוּדְשָׁךְ. יִשְׁתְּפֵיךְ עַל מַדְבְּחָא דַּיְיָ אֱלָהָךְ. וּבִשְׂרָא תֵּיכוֹל: כח. טַר וּתְקַבֵּיל. יָת כָּל פִּתְגָּמַיָּא הָאִלֵּין. דַּאֲנָא מְפַקֵּיד לָךְ. בְּדִיל דְּיֵיטַב לָךְ. וְלִבְנָךְ בָּתְרָךְ עַד עָלְמָא. אֲרֵי תַעְבֵּיד דְּתָקֵין וּדְכָשַׁר. קֳדָם יְיָ אֱלָהָךְ: כט. אֲרֵי יְשֵׁיצֵי יְיָ אֱלָהָךְ יָת עַמְמַיָּא. דְּאַתְּ עָלֵיל לְתַמָּן. לְמֵירַת יָתְהוֹן מִן קֳדָמָךְ. וְתֵירַת יָתְהוֹן. וְתֵיתֵיב בְּאַרְעֲהוֹן: ל. אִסְתְּמַר לָךְ. דִּלְמָא תִתְּקֵיל בָּתְרֵיהוֹן. בָּתַר דְּיִשְׁתֵּיצוֹן מִן קֳדָמָךְ. וְדִלְמָא תִתְבַּע לְטָעֲוָתְהוֹן לְמֵימַר. אֵיכְדֵין פָּלְחִין. עַמְמַיָּא הָאִלֵּין יָת טָעֲוָתְהוֹן.

תפסיר הרס"ג

צואעדך לחומהא ודמאהא כמלא. עלי' מד'בח אללה רבך. ומן דם ד'באיחך יצב עלי' מד'בחה. וכל לחומהא: (כח) אחפץ' ואקבל. גמיע הד'ה אלאמור. אלד'י אמרך בהא. לכי יכ'אר לך. ולבניך מן בעדך אלי אלדהר. אד' תצנע אלגייד ואלמסתקים. ענד אללה רבך: (כט) ואד'א קטע אללה רבך אלאמם. אלד'י אנת דאכ'ל אלי' ת'ם. לתקרצ'הם מן בין ידיך. פאד'א קרצ'תהם וסכנת מכאנהם: (ל) פאחד'ר אן תוהק פי תבעהם. בעד אנפאד'הם מן בין ידיך. וכלא תלתמס מן מעבודאתהם קאילא. כיף כאן יעבדהא הולאי אלאמם. פאצנע אנא איצ'א

ת"א ודם זבחיך. פסחים עז סנהד' ד זבחים לו לז נב קד: והבשר. פסחים יג: איכה. סנהד' סג וס"כ:

בעל הטורים

(כז) והבשר תאכל. וסמיך ליה שמר ושמעת. לומר פ"ס אסור לאכול בשר כדאיתא בפסחים: (כח) שמר ושמעת. אין בור ירא חטא ולא עם הארץ חסיד: כי תעשה הטוב והישר בעיני ה'. וסמיך ליה כי יכרית. לומר שאין יוצאין למלחמה אלא לדיקים שעושים הטוב והישר: (כט) לרשת אותם. ולא לתם:

רש"י

אח"כ והבשר תאכל (ספרי) ועוד דרשו רבותינו רק קדשיך בא ללמד על הקדשים שבחוצה לארץ ג וללמד על התמורות ועל ולדות קדשים שיקריבו: (כח) שמור. זו משנה שאתה צריך לשמרה בבטנך שלא תשכח כענין שנא' (משלי כב) כי נעים כי תשמרם בבטנך ואם שנית אפשר שתשמע ותקיים (ספרי) הא כל שאינו בכלל משנה ק אינו בכלל מעשה: את כל הדברים. (שם) שתהא חביבה עליך מצוה קלה ר כמצוה חמורה: הטוב. בעיני השמים: והישר. בעיני ש אדם: (ל) פן תנקש. אונקלוס תרגם לשון מוקש ואני אומר שלא חש לדקדק בל' שלא מצינו נו"ן בל' יוקש אפילו ליסוד הנופל ממנו אבל בלשון טירוף וקשקוש מצינו נו"ן (דניאל ה) וארכבותיה דא לדא נקשן ואף זה אני אומר פן תנקש אחריהם פן תטרף אחריהם להיות כרוך אחר מעשיהם וכן (תהלים קט) ינקש נושה לכל אשר לו מקלל את הרשע להיות עליו נושים רבים ויהיו מחזירין ומתנקשין אחר ממונו: אחרי השמדם מפניך. אחר שתראה שאשמידם מפניך ת יש לך לתת לב מפני מה נשמדו אלו מפני מעשים מקולקלים שבידיהם אף אתה לא תעשה כן שלא יבואו אחרים וישמדוך: איכה יעבדו. לפי שלא ענש על עבודת אלילים אלא על זבוח וקטור

רשב"ם

(כט) כי יכרית וגו' מפניך מוסב על כי יכרית: (ל) פן תנקש. כמו ינקש נושה, דא לדא נקשן, לא

שפתי חכמים

מפני שנתינת הבשר והדם דעולות הוא על גגו של מזבח לא על גוף המזבח ואלו דם השלמים הוא על גוף המזבח לא על גגו: צ כלומר אם הקדיש בהמה לקרבן והוא בח"ל חייב לטפל בהבאתם עד שיביאם לבית הבחירה: ק שאם לא למד שיאך יעשם: ר דאל"כ כל נ"ל לכתוב משם הדברים האלה אשר אנכי מצוך וכלם במשמע: ש פי' כגון דיני דבר מצוה שאינו אלא מצוה ומבית הישר והטוב: ת דקשה לרש"י דמשמעו של קרא משמע דוקא שאחר השמדם אתה מוזהר שלא תנקש וקודם השמדם

אזהרה לישראל על מעשי גלולי כנענים

(כט) כי יכרית ה' אלהיך את הגוים וגו'. עיין רש"י ז"ל. והרב אברבנאל כתב כאשר יכרית הקב"ה את הגוים האלה מלפניך ויתחכם שם ע"ג מן הארץ אל תחשוב בלבבך שהכרית הקב"ה את עובדי אלהים אחרים לא מאמת שעבודתם רעה, כי אם בעבור שהיו עושים כבוד ועבודה שלמם למעשה ידי אדם עץ ואבן, לפי שאין ראוי לתת כבודו לאחר ותהלתו לפסילים, כי כן אסור הזבוח והנסוך והקטור והשתחויה בלתי לה' לבדו. ולכן תדרוש לאלהיהם, ר"ל שתדרוש ותחקור לדעת עבודות האלוהות ההם לא לעבדם כ"א לעשות כן לפני הקב"ה כאשר היו עושים הגוים האלה לאלהיהם שייטב לפניו. לא

נוה שלום

לכהנים ולבעלים כלום בבשרם, ודם, ומן דם, ומדם זבחיך דהינו זבחי שלמים תאכל הבשר אחר זריקת הדם. (כט) וירשת וכו', פאד'א וכו', וכאשר תירש.

אבן עזרא

הישראלי: וטעם (כח) שמור ושמעת. על הדם שישפך על גבי המזבח: (כט) כי יכרית. גם זאת הפרשה דבקה עם כי ירחיב כי אם לא ינצחו את הגוים לא ירחיב גבולו. מלת ופן דרך קצרה שתעשה כמעשיהם: (ל) ואעשה כן גם אני. לעבודת השם ותחשוב כי תעשה טוב לא תעשה כן כי כל מעשיהם יתעב השם והעד כי גם את בניהם. את הדבר אשר צויתי

רבינו בחיי

והשרצים. והשלישי שאין הטבע לא חומד ולא מואס כגון זריעת כלא ים ולבישת שעטנז וכיוצא בהם על כן יצטרך האדם המוזהר משלשתן שירחיק ויתעב בטבעו החלק החמיד כשם שמרחיק ויתעב החלק המאוס ומפני הזהרת המצוה יתעלה שאם בחלק המאוס הוקבע שכר ק"ו בחלק החמוד. ולכך ארז"ל במדרש אל יאמר אדם אי אפשי לאכול בשר חזיר אלא אפשי ומה אעשה ואבי שבשמים גוזר עלי:

מסורת הקריאה

(כח) מצוך, הכ"ף בדגש, עין לעיל ו' ב': למען, הנגינה במ"ם: (ל) השמר, מלעיל עין פסוק י"ט: ואעשה כן, הכ"ף בדגש מדין

רמב"ן

כי ראוי היה שיהא מותר לאכלו בפני עצמו ממה שישפכנו על הארץ שלא יזבחו את זבחיהם לשעירים אשר הם זונים אחריהם על כן אמר שיזבח הבקר והצאן ולא יאכל הדם עם הבשר בנחירה או באבר מן החי וישפוך הדם על הארץ ולא יחוש לו אבל לא יאכלנו לא בפני עצמו ולא עם הבשר ומן הטעם הזה הוצרך להזכיר כן פעם אחרת בבכור בעל מום מפני שהיה הדם מתחלה למזבח והוצרך עתה לומר כשהוא בעל מום שלא ינהגו קדושה בדמו וגם לא היתר אבל ישפכנו כמים ולא יאכלנו. והנראה בעיני בטעם הענין הזה כי מתחלה בהיותם במדבר ילל ישימון ושעירים ירקדו שם והיו כולם יוצאי מצרים הרגילים בהם אסור להראות הדם על פני השדה ולזבוח כלל רק לפני משכן ה'

מרפא לשון

לזות ממנה והמתרגם היפך נוסחא העיקרית לא יצא י"ח ותיבת מעשר מחזקינן לה בהלמיד טועה. כז) ודם זבחיך ישפך, ישתפיך. ה"ג וכ"כ היא"ר ולא מתר' יתאשד כתר' על הארץ תשפכנו תישדיניה וחביריו והטעם כ' היא"ר ז"ל כי כל שפיכה שאין לה כוונה אלא כזורק לאיבוד הרגמו ל' שדייה ואותה שהיא לכוונת דבר מצוה לא רצה לתרגמה ל' שדייה והניחה על לה"ק ודוגמת זה כי תפגע שור איבך, עכתד"ק, וביאור זה כי כל שפיכה שהיא בזריקה מתירגם בל' שדייה לפי שהוא ל' זריקה כתרגום או ירה יירה, ירה בים, וכל שפיכה שהיא בעירוי מהכלי בנחת מתורגם בל' שפיכה עצמה ומדקדוק זה אנו למדים שכ"מ שמתורגם בל' שדייה מורה שהוא שפיכה בדרך ביזוי שדרך לשפכו בזריקה וכשהוא מתורגם בל' שפיכה מורה שהיא שפיכה כמשמעה כיוצק מים בכבוד ובנחת כמו שפיכת דם הזבחים על יסוד המזבח שהוא מתור' בכל מקום בל' שפיכה לימד שישפוך הדם על היסוד בדרך כבוד וריצוי כדי שתהיה עבודתו רצויה ומכפרת, ובהיפך שפיכת דם של רציחה מתורגם בל' שדייה לפי שהוא בדרך ביזוי וקלות ראש ומזה תקיש לכל השאר. ל) איכה יעבדו, איכדין פלחין, וכן עשו לאלהיהם, עבדין.

וְאֶעֱשֶׂה־כֵּן גַּם־אָנִי׃ לא לֹא־תַעֲשֶׂה כֵן לַיהוָה אֱלֹהֶיךָ כִּי כָל־תּוֹעֲבַת יְהוָה אֲשֶׁר שָׂנֵא עָשׂוּ לֵאלֹהֵיהֶם כִּי גַם אֶת־בְּנֵיהֶם וְאֶת־בְּנֹתֵיהֶם יִשְׂרְפוּ בָאֵשׁ לֵאלֹהֵיהֶם׃
יג א אֵת כָּל־הַדָּבָר אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוֶּה אֶתְכֶם אֹתוֹ תִשְׁמְרוּ לַעֲשׂוֹת לֹא־תֹסֵף עָלָיו וְלֹא תִגְרַע מִמֶּנּוּ׃ פ
ב *כִּי־יָקוּם בְּקִרְבְּךָ נָבִיא אוֹ חֹלֵם חֲלוֹם וְנָתַן אֵלֶיךָ אוֹת אוֹ מוֹפֵת׃

* שלישי בסת"י

תרגום אונקלוס

וְאַעֲבֵיד כֵּן אַף אֲנָא: לא. לָא תַעֲבֵיד כֵּן. קֳדָם יְיָ אֱלָהָךְ. אֲרֵי כָּל דִּמְרַחַק קֳדָם יְיָ דְּסָנֵי. עֲבַדִין לְטַעֲוָתְהוֹן. אֲרֵי אַף יָת בְּנֵיהוֹן וְיָת בְּנָתְהוֹן. מוֹקְדִין בְּנוּרָא לְטַעֲוָתְהוֹן: א. יָת כָּל פִּתְגָמָא. דַּאֲנָא מְפַקֵּיד יָתְכוֹן. יָתֵיהּ תִּטְּרוּן לְמֶעְבַּד. לָא תֵיסְפוּן עֲלוֹהִי. וְלָא תִמְנְעוּן מִנֵּיהּ: ב. אֲרֵי יְקוּם בֵּינָךְ נְבִיָּא. אוֹ חָלֵם חֶלְמָא. וְיִתֵּין לָךְ. אָת אוֹ מוֹפֵת: ג. וְיֵיתֵי

תפסיר הרס"ג

כד'אך: (לא) לא תצנע כד'אך ללה רבך. פאנה כת'ירא ממא יכרהה אללה וישנאה. צנעוה למעבודאתהם. חתי בניהם ובנאתהם. קד אחרקוהא באלנאר להם: (א) פגמיע אלאמר. אלד'י אמרכם בה. אחפצ'וה ואעמלו בה. לא תזידון עליה שיא. ולא תנקצו מנה: (ב) ואד'א קאם פי' מא בינכם מדעי נבוה. או חאלם חלם.

נוה שלום

אותך ותשב בארצם השמר וכו'. (לא) ישרפו באש, קד יחרקוהא, יקרה לפעמים שישרפו לבניהם ולבנותיהם דהינו מקצת בניהם או רק הכומרים והאדוקים שבהם שאלו היו כולם שורפים נמצאו אבדים בכליון זרעם. (ב) נביא, מדעי נבווה, שאומר שהוא

אבן עזרא

אתכם אותו תשמורו: (ב) כי יקום בקרבך נביא. טעם בקרבך כי אין נביא כי אם מישראל וזאת הפרשה דבקה בעבור עכו"ם כי שרפת הבנים ע"ג. נביא שיאמר כי בהקיץ דבר השם או שלוחו עמו או בחלום ויש אומרים כי יתכן להיות הנביא ממגנבי דבר השם ופי' שאמר נביא האמת שיהיה אות כך להצדיקו ושמע השומע והגידו להיות אות לנפשו ויש אומרים כי אפילו בא האות והמופת אין להאמין בו כי הוא דבר הפך שקול הדעת ולפי דעתי שיש אות גם מופת כמו סימן והעד דברי ישעיה שאמר הנה אנכי והילדים אשר נתן לי ה' לאותות ולמופתים ואות הנביא כאשר הלך עבדי ישעיה ערום ויחף ואותות בניו שמותם על דבר המקרה שיהיה בימיהם והם עמנואל מהר שלל חש בז ושאר ישוב ובמכות והיו לך

אבי עזר

וזה טופס דברי הרב: (ב) (כי יקום בקרבך נביא וגו') עיין בדברי הרב כי הביא דעות מחולקות בענין אות או מופת הכל השוה שבכן אם לא יבוא יהיה מי שיהיה ויעשה באותות ומופתים מה שהוא נגד דת תורתינו לא נאמנה ולא נשמע אליו כי זה מעיקרי אמונתינו לא יחליף ולא ימיר דתו כיון שהתורה גוזרת עלינו שלא נחליפנו בכל צד ואף אם נראה אותות ומופתים כי הוא הבל ותוהו. וגם אותם שדבר ה' כן אליהם הוא ראו מעשה ה' הגדול ביציאת מצרים והר סיני. והמה נוראים שלא כדרך הטבע. ומימות עולם ועד עתה לא נעשה אותות ומופתים רבים ע"י איש אחד כאשר נעשה ע"י נביאו נאמן ביתו. והנה דברה התורה בלשון יחיד אות או מופת. והאות אפילו יעשה איש מופתים רבים למען הפר דת תורתנו לא נשמע אליו אבל גלוי לפניו שלא יעמוד איש בעולם לעשות מופתים רבים שכיו זה מן זה אשר אין להם ערך כלל עם

רש"י

ונסוך והשתחואה כמו שכתוב (שמות כב) בלתי לה' לבדו דברים הנעשים לגבוה בא ולמדך כאן שאם דרכה של עבודת אלילים לעבדה בדבר אחר כגון פוער לפעור א וזורק אבן למרקולים זו היא עבודתו וחייב אבל זבוח וקטור ונסוך והשתחואה אפי' שלא כדרכה חייב: (לא) כי גם את בניהם. גם לרבות את אבותיהם ואמותיהם אמר ר' עקיבא אני ראיתי נכרי שכפתו לאביו לפני כלבו ב ואכלו: (א) את כל הדבר. קלה כחמורה: תשמרו לעשות. ליתן לא תעשה על עשה האמורים בפרשה שכל השמר לשון לא תעשה הוא אלא שאין לוקין על השמר של עשה: לא תסף עליו. (ספרי) חמשה טוטפות בתפלין ה' ג מינין בלולב ארבעה ברכות בברכת כהנים: (ב) ונתן אליך אות. בשמים כענין שנאמר בגדעון (שופטים ו) ועשית לי אות ואומר (שם) יהי נא חורב על הגזה וגו': או מופת. בארץ (ס"א ונתן אליך אות. בשמים דכתיב (בראשית א) והיו לאותות ולמועדים: או מופת. בארץ דכתיב אם טל יהיה על הגזה לבדה ועל כל הארץ חורב) אעפ"כ לא תשמע לו וא"ת מפני מה ד נותן לו הקדוש ב"ה

שפתי חכמים

השמדם לא לפיכך פי' אחר שתראם כו': א פי' שפוערין לפניו פי' שטבעת ומוציאין לפני זו היא עבודתו: ב ר"ל הע"א. ואכלו, כ"ל שכפתו באש. וכוס יש רבים לפרש"י: ג ע' לעיל פרשת ואתחנן וגם פרשתי. והא דפי' ה' מינים שבלולב היינו אם אגדו באגודה אחת דאז הוא עובר דאם לא אגדו באגודה אחת אינו עובר ואפי' למ"ד לולב אין צריך אגד מ"מ שמעינן מינים דאם אגדן אית ביה משום בל תוסיף: ד פי' דקשה לרש"י דהא

אזהרה לישראל על מעשי גלולי כנענים

תעשה כן לה' אלהיך, לפי שאותן העבודות הנהוגות הן בעצמן מתועבות לפני הקב"ה ואיך יבחר בהם, והוא אמרו כי כל תועבת ה' אשר שנא עשו לאלהיהם, והראיה ע"ז כי גם את בניהם ואת בנותיהם ישרפו באש לאלהיהם, וזה באמת תועבה לפני הקב"ה לשפוך דם נקי אף כי להיות האדם אכזרי על יוצאי חלציו לבלי לרחם עליהם, ותחת דבריו את כל הדבר אשר אנכי מצוה אתכם תשמרו לעשות לא תוסיף עליו ולא תגרע ממנו, ר"ל די לכם שלותם אתכם התורה שתשמרו לעשות המצות כלם אשר צויתי אתכם ואתם לא תוסיפו עליהם כי כל המוסיף גורע ודי לכם בקרבנות והעבודות אשר צוה הקב"ה לעשות בבית מקדשו כי בהמה בחר ולא בעבודות הגוים ההם:

ענין נביא השקר

(ב) כי יקום בקרבך נביא וגו'. לפי שהזהירם על עבודת בית הבחירה ולזה הותם שלא יוסיפו על הדבר מעבודת הגוים לאלהיהם הזהירם בפרשה הזאת שלא יתפתה לבבם בשום דבר מעניני ע"ג וגם כי יקום בזה נביא או חולם חלום ויתן להם עליו אותות ומופתים. והנה הביא שלש פרשיות סמוכות זו לזו, והם כי יקום בקרבך נביא וגו', כי יסיתך אחיך וגו', כי תשמע באחת עריך וגו'. וענין הפרשיות האלו הוא, כי האדם פעמים שיתפתה לחטא אם בלמדו מנביא או חכם שיראהו מופת ויחלם עצמו באילן גדול, ופעמים יתפתה מאחיו ורעיו וקרוביו שימשך אחרי דבריהם ויעשה כמעשיהם, ופעמים שיתפתה לא לגדולים בחכמה ממנו ולא לקרוביו כי אם מפני הכלל שאם יראה אותם חוטאים בכלל יאמר לו לבו אל תפרוש עצמך מן הצבור ויסיס אחרי רבים להטות מדרך הישר. וכנגד שלשה מיני הפתוים הללו באו שלשת הפרשיות הללו:

הסתת הנביא לע"ג

(ב) כי יקום בקרבך נביא או חולם חלום וגו'. המפרשים כלם האריכו הרבה מאד בפרשה זו. והנראה כי הנביא הזה הי' מתחלה ירא ה' והיה נביא אמתי, והנבואה היתה באה אליו בהקיץ או בחלום. ע"כ כאשר נתן אות או מופת על נבואתו אשר נבא בשם ה' ובא האות והמופת, ואחרי אשר היה מוחזק לנביא אמת יאמר אל אחד מישראל או לרבים נלכה אחרי אלהים אחרים אשר לא ידעתם ונעבדם, ואמרו אשר לא ידעתם הוא לפי שטבע האדם נוטה תמיד להתאוות לראות מה שלא ראה עדיין ולדעת מה שלא ידע עדיין, ולכן היה מפתה אותם שידעו אלהים חדשים אחרים אשר מקרוב באו שלא שערו אותם עדיה, ואין הפרש בין שיאמר שהוא נעשה נביא לאותם האלהים והם שלחוהו לאמר להם שיעבדוהו ובין שיאמר שהוא נביא מה' והוא

מצות השם

(א) [תנד] (לאו רסג) שלא להוסיף בתורה שבכתב ולא בתורה שבע"פ בשום דבר. שנאמר לא תסף עליו

(שם) [תנה] (לאו רסד) שלא לגרוע דבר ממה שהתורה צותנו חייבה אותנו בין בכתב בין בע"פ. שנאמר ולא תגרע ממנו:

מסורת הקריאה

דחיק: (לא) כל, כתב המ"ש הכ"ף בדגש, ואפשר שהיה כתוב לפניו מלת כי בת"ג לכן כל בדגש, אבל בספרים שלנו כי בת"ק א"כ כל רפי, כדין בג"ד כפ"ת אחר אותיות אהו"י בלי מבטל: (א) תסף,

מרפא לשון

ישרפו באש לאלהיהם מוקדין. ה"ג כולם ל' הווה כמו איכה עובדים, עושים לאלהיהם, שורפים באש לאלהיהם, ולכך דיבר הכ' פעם בל' עתיד ופעם בל' עבר להורות על הבינוני. ה) אחרי ה' אלהיכם.

רמב"ן

להרחיק אותם מן החטא ההוא אבל בבואם לארץ והוצרך להתיר בשר תאוה מפני הרחק המקום ולא חשש אם ישפכו בביתם דם הבקר והצאן על הארץ אבל בדם החיה ועוף אשר יצוד בשדה וביער והמנהג לשחטם שם ולהביאם שחוטין אל הבית השאיר המצוה כאשר היתה לכסות דמם בעפר שלא יקריבו לשעירים. ומדרש רבותינו ברק חזק לבלתי אכול הדם ולא תאכלנו למען ייטב לך מדרש יפה ונאות ללשון הכתוב שהיו להוטין אחריו על כן הוצרך לכל האזהרות האלה וכל שכן שהוצרך להזכיר אסורו אע"פ שלא הזכיר איסור החלב. ובאמת שדברי רבותינו זה מספיק לטעם רבוי האזהרות שהכתוב מזהיר ממנו אבל הלשון שאמר רק חזק לבלתי אכול הדם אינו מתישב לי בכל זה כי מה חוזק ואומץ יש בהזהר מן הדם והראוי שיאמר לחומרו השמר לך לבלתי אכול הדם ומצינו לשון חוזק במצות שאמר הקב"ה ליהושע רק חזק ואמץ מאד לשמור לעשות ככל התורה אשר צוך משה עבדי וכן אמר יהושע לישראל והתחזקתם מאד לשמור ולעשות את כל הכתוב בתורת משה וזה כלל במצות כולן ולשמור ירמוז ללא תעשה ולעשות ירמוז למצות עשה אבל במצוה אחת לא נמצא כן ומה צורך בחוזק בשב ואל תעשה ממצות לא תעשה אחת. אבל נראה לי כי הזכיר בה חוזק מפני הענין אשר ממנו דבקו בדם במצרים כי היו זובחים את זבחיהם לשעירים התמיד

ג וּבָא הָאוֹת וְהַמּוֹפֵת אֲשֶׁר־דִּבֶּר
אֵלֶיךָ לֵאמֹר נֵלְכָה אַחֲרֵי אֱלֹהִים
אֲחֵרִים אֲשֶׁר לֹא־יְדַעְתָּם וְנָעָבְדֵם׃
ד לֹא תִשְׁמַע אֶל־דִּבְרֵי הַנָּבִיא
הַהוּא אוֹ אֶל־חוֹלֵם הַחֲלוֹם הַהוּא
כִּי מְנַסֶּה יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם אֶתְכֶם
לָדַעַת הֲיִשְׁכֶם אֹהֲבִים אֶת־יְהוָה
אֱלֹהֵיכֶם בְּכָל־לְבַבְכֶם וּבְכָל־
נַפְשְׁכֶם׃ ה אַחֲרֵי יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם
תֵּלֵכוּ וְאֹתוֹ תִירָאוּ וְאֶת־מִצְוֺתָיו
תִּשְׁמֹרוּ וּבְקֹלוֹ תִשְׁמָעוּ וְאֹתוֹ
תַעֲבֹדוּ וּבוֹ תִדְבָּקוּן׃ ו וְהַנָּבִיא
הַהוּא אוֹ חֹלֵם הַחֲלוֹם הַהוּא יוּמָת
כִּי דִבֶּר־סָרָה עַל־יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם
הַמּוֹצִיא אֶתְכֶם ׀ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם

ת״א וסנביא. סנהדרין פט:

תרגום אונקלוס

אָתָא וּמוֹפְתָא . דְּמַלֵּיל לָךְ לְמֵימַר . נְהָךְ . בָּתַר טָעֲוַת עַמְמַיָּא . דְּלָא יְדַעְתּוּן וְנִפְלְחִנִּין : ד. לָא תְקַבֵּיל . לְפִתְגָּמֵי נְבִיָּא הַהוּא . אוֹ מִן חָלֵם חֶלְמָא הַהוּא . אֲרֵי מְנַסֵּי . יְיָ אֱלָהֲכוֹן יָתְכוֹן . לְמִדַּע . הַאִיתֵיכוֹן רָחֲמִין יָת יְיָ אֱלָהֲכוֹן . בְּכָל לִבְּכוֹן וּבְכָל נַפְשְׁכוֹן : ה. בָּתַר פּוּלְחָנָא דַּיְיָ אֱלָהֲכוֹן . תְּהָכוּן וְיָתֵיהּ תִּדְחֲלוּן . וְיָת פִּקּוֹדוֹהִי תִּטְּרוּן וּלְמֵימְרֵיהּ תְּקַבְּלוּן . וְקֳדָמוֹהִי תִּפְלְחוּן וּלְדַחַלְתֵּיהּ תִּתְקָרְבוּן : ו. וּנְבִיָּא הַהוּא . אוֹ חָלֵים חֶלְמָא הַהוּא יִתְקְטִיל . אֲרֵי מַלֵּיל סָטְיָא . עַל יְיָ אֱלָהֲכוֹן . דְּאַפֵּיק יָתְכוֹן מֵאַרְעָא

רשב״ם

תטלטל לנוע ולנוד ולרכוב אחריהם : (ג) ובא האות והמופת . שיודעים עתידות ע״י רוח טומאה ותרפים ואוב וידעונים : (ד) כי מנסה ה׳ וגו׳, נתן כח בכשפים לדעת הנולדות לנסות ולזכות ישראל שהתרה בהם לא יהיה בך מעונן מנחש ומכשף וגו׳ עד תמים תהיה עם ה׳ אלהיך ואם לא יאמינו* בע״ג זו היא זכותן :

רש״י

ממשלה לעשות אות כי מנסה ה׳ אלהיכם אתכם : (ה) ואת מצותיו תשמרו. (ספרי) תורת משה: ובקולו תשמעו. ה בקול הנביאים : ואתו תעבודו. ו במקדשו : ובו תדבקון . (סוטה יד) הדבק בדרכיו ז גמול חסדים קבור מתים בקר חולים כמו שעשה הקב״ה : (ו) סרה . דבר המוסר מן העולם שלא היה ולא נברא ולא צויתיו לדבר כן

שפתי חכמים

כל היא נתינת טעם שלמעלה והכא מאי נתינת טעם הוא ל״פ וא״ת כו׳ והוי שפיר נתינת טעם : ה פי׳ משום דמצותיו תשמרו תורת משה כולה דמשמע שכל המצות כוללין בה ואם כן מאי ובקולו תשמעו אלא לרבות קול הנביאים : ו דעבודה זו מיירי בקרבנות שהוא במקדש דאי בעבודת מצות הרי ככר אמור : ז והא דלא פרש״י כן לעיל בפ׳ עקב דכתיב נמי ובו תדבק . וי״ל משום דפשוטו של מקרא ובו תדבק פירושו הוא הדבק בדרכיו גמול חסדים כו׳ אבל הכא משום דלא נטעה לומר ולפרש סקרא

הסתת הנביא לע״ג

שלהו לאמר אליהם שיעבדו את האלוה ההוא לסיותו שותפו בהנהגת העולם או שהוא גדול מכל האלהים לפניו : (ד) לא תשמע אל דברי הנביא ההוא וגו׳. לא די שלא תעשה מה שיאמר לך, רק לא תטה אזנך לשמוע דבריו . ואל תתמה שלא הקב״ה ידע מראש כי לא שלם לב הנביא הזה עמו ומדוע בא האות והמופת אשר נתן שזה הוא המכשול לפתות את ישראל אחרי אלהים אחרים . ע״כ אמר הכתוב כי מנסה ה׳ אלהיכם אתכם וגו׳ . וענין הנסיון הוא לא למען שידע ה׳ מה בלבו של אדם , הלא ה׳ בוחן כליות ולב , והנסיון הוא שיכנס האדם כחותיו להוציאם מן הכח אל הפועל , כי כמה פעמים יש בלבו של אדם כחות טמונים אשר האדם לא ידע גם את עצמו עד שבא לידי נסיון , וכשלא יתפתה האדם אל הנביא הזה הוא לא יסיה מאמת יראתו , כי בלב שלם יכול להאמין את הנביא הזה , כי שלא נתן אות או מופת ובא האות והמופת , ומה לו עוד לחקור אחריו

מצות השם

(ד) [תנו] (לאו רסה) שלא לשמוע למתנבא בשם עבודת כוכבים ולא נאמין לו ולא נשאל ממנו אות ומופת . שנאמר לא תשמע אל דברי הנביא ההוא :

תפסיר הרס״ג

פאעטאך איה או ברהאנא : (ג) פלו אתת אלאיה או אלברהן ממן קאל לך . תעאל בנא אלי׳ מעבודאת אכ׳ר. מא לם תערפהא פנעבדהא : (ד) פלא תקבלו מן ד׳אלך אלמדעי אלנבווה . או אלחאלם אלחלם. פאן אללה רבכם ממתחנכם. ליצ׳הר. הל אנתם מחבוה מכ׳לצין. בכל קלובכם ונפוסכם : (ה) בל תבע אללה רבכם תסירו. ואיאה פארהבו וצאיאה תחפצ׳ו. ואמרה תקבלו. ואיאה פאעבדו וטאעתה פאלזמוהא : (ו) וד׳אלך אלמדעי אלנבווה. או חאלם אלחלם פליקתל. למא תקול אלמחאל. עלי׳ אללה רבכם. אלמכ׳רגכם מן בלד מצר.

נוה שלום

נביא. (ג) ובא האות, פלו אתת, ואפילו יבא האות וכו׳. (ד) לדעת, ליט׳הר וכו׳, להודיע ולגלות לכל העולם הישכם וכו׳. ע״ל ח ב. אשת חיקך, אמראתך אלתי הי חרמתך, עגינו

חלק הדקדוק

לרע׳ : ג) ונעבדם, הראוי כפי המנהג העין והאות הנוספת בפתח. ובא העין מפואר בקמץ חטף והאות הנוספת נקודה בקמץ מפני הקמץ וחטף אשר אחריה. מהרי״ב : ד) הישכם. היוד

אבן עזרא

לאות ולמופת וכן רבים : וטעם (ד) כי מנסה. בעבור שעזבו ולא המיתו ונסיון השם להראות צדקת המנוסה : (ה) אחרי ה׳ אלהיכם תלכו. שתעשו על פי יכלתכם כמעשיו ותרדפו אחרי נתיבותיו : ואותו תיראו. מלשאול למה זה: ואת מצותיו תשמורו. שהם העיקר: ובקולו תשמעו. מה שהם זכר לעיקר : ואותו תעבודו. במעשה : ובו תדבקון. בלב בראש ובסוף : (ו) כי דבר סרה. תחסר מלת דבר כמו וברוב יועצים תקום וטעם סרה שהשם צוה לסור מעבודת כוכבים או הוא מגזרת סורר ומורה והוא הנכון והיה הרי״ש ראוי להדגש. המוציא אתכם והפודך כפול

אבי עזר

הטבע וגם לא יוכלו המכשפים לעשות כדמותן לכן דברה התורה סתם אות או מופת. ואם ומלאכו שעשה כמה מופתים היה הכל בערך ונעכין אחת ולא שתים. שים על לנגד : (ה) (אחרי ה׳ אלהיכם תלכו וגו׳) לשון הליכה מורה לחקור ולתפור דרכיו כטעם הוה ערום בירא את ה׳ לחשוב בלבבך מה לעשות כדת המלך. ולהחכים במצות ובגמילות חסד כפי יכלתך. וזה שכתב הרב ותרדפו אחרי נתיבותיו כטעם רודף שלום לא שהרודף ימתין עד שיבא אל ידו דבר שלום או מצוה רק יחקור וירדוף אחריה : שם (ואותו תיראו מלשאול

נחל קדומים

הנפש והיינו בכל אות נפשך תאכל ודוק הטב : ה (ד) אחרי ה׳ אלהיכם תלכו ואותו תיראו ואת מצותיו תשמרו ובקולו תשמעו. פירש״י בקול הנביאים. ואפשר לומר במה שנסתפק מורינו הרב המובהק כמהר״א נחום ז״ל וז״ל נסתפקתי אם יאמר לנו הנביא לעבור על כל המצות האמורות בתורה חוץ מע״ז לפי שעה אם נשמע לו. והנה מלשון הגמ׳ וספרי שאמרו אפי׳ אומר לך על אחת מכל מצות שבתורה עבור כגון אליהו בהר הכרמל הכל לפי שעה שמע לו נראה לכאורה דדוקא על אחת מכל מצות הוא דשמעינן אפי׳ שבעשיית אותו הדבר שאומר הנביא יתבטלו הרבה מצות מ״מ כיון שאינו אומר לנו לעבור אלא עבירה אף שבעשייתה יצטרפו ביטול קצת מצות כגדעון שומעין לו וכגון אליהו אבל כשאומר לנו לעבור על הרבה מצות נפרדות שאין יחס לאחת עם חבירתה אפשר שאין שומעין לו אלא שהרמב״ם פ״ט מיסודי התורה כתב הפך מזה ובפירושא אתמר או על מצות הרבה בין קלות וחמורות וטעמו דכיון שסתם הכתוב אליו תשמעון משמע דלא שנא בין רב למעט זהו תורף דבריו ועוד האריך לצדד ואפשר שזה רמז דהנה כתיב בסמוך שלא לשמוע לנביא לע״ז אפי׳ בא האות והמופת וסיים

מרפא לשון

בתר פולחנא. ה״ג ול״ג דחלתא לפי שהיראה היא בלב ואין בה

מסורת הקריאה

הסמ״ך בצירי : (ג) ידעתם, התי״ו בקמץ ונמסר ד׳, ר״ל ד׳ בקמץ א׳ דין, ב׳ ונצורות (ישעיה מ״ח ו׳) ג׳ ובצורות (ירמיה ל״ג ג׳) ד׳ ארצות (יחזקאל ל״ב ט׳) : ונעבדם, הנו״ן והעי״ן בקמץ והבי״ת בשוא נח : (ד) הישכם, היו״ד בחירק : (ה) תשמרו, המ״ם בחולם : תשמעו. המ״ם בקמץ לבבת הז״ק. תעבדו, הבי״ת בחולם : (ו) יומת, המ״ם בקמץ, ונמסר עליו ד׳ וכל אס״ף דכותיה, פי׳ ד׳ קמצין בלתי אתנחתא וסוף פסוק וכל אתנחתא וסוף פסוק דכותיה בקמץ, ועין שמות ל״א י״ד : סרה. הנגינה מלרע ברי״ש. כי הוא שם התואר

חומת אנ״ך

הרמז בס״ת את הברכה אשר תשמעו כאמור : (ה) אחרי ה׳ אלהיכם תלכו. כי זו היא המעלה הגדולה לילך אחר השכינה כמ״ש וה׳ הולך לפניהם יומם כמ״ש בזהר הקדוש. ואת מצותיו תשמרו ובקולו תשמעו כמאמז״ל אבדתם נעשה שמרו נשמע למטרונא שהי״ל שתי מרגליות וכו׳ ובקולו תשמעו שאתם שמעתם מפי אנכי ולא יהיה לך ומה ששמעתם מפי

וְהַפֹּדְךָ מִבֵּית עֲבָדִים לְהַדִּיחֲךָ מִן
הַדֶּרֶךְ אֲשֶׁר צִוְּךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ
לָלֶכֶת בָּהּ וּבִעַרְתָּ הָרָע מִקִּרְבֶּךָ: ס
ז כִּי יְסִיתְךָ אָחִיךָ בֶן־אִמֶּךָ אוֹ־בִנְךָ
אוֹ־בִתְּךָ אוֹ ׀ אֵשֶׁת חֵיקֶךָ אוֹ רֵעֲךָ
אֲשֶׁר כְּנַפְשְׁךָ בַּסֵּתֶר לֵאמֹר נֵלְכָה
וְנַעַבְדָה אֱלֹהִים אֲחֵרִים אֲשֶׁר לֹא
יָדַעְתָּ אַתָּה וַאֲבֹתֶיךָ: ח מֵאֱלֹהֵי
הָעַמִּים אֲשֶׁר סְבִיבֹתֵיכֶם הַקְּרֹבִים
אֵלֶיךָ אוֹ הָרְחֹקִים מִמֶּךָּ מִקְצֵה

תרגום אונקלוס

דְּמִצְרַיִם. וּדְפָרְקָךְ מִבֵּית עַבְדוּתָא. לְאַטְעָיוּתָךְ מִן אוֹרְחָא. דְּפַקְּדָךְ. יְיָ אֱלָהָךְ לִמְהָךְ בַּהּ. וּתְפַלֵּי עָבֵיד דְּבִישׁ מִבֵּינָךְ: ז. אֲרֵי יִמְלְכִנָּךְ. אֲחוּךְ בַּר אִמָּךְ. אוֹ בְרָךְ אוֹ בְרַתָּךְ. אוֹ אִתַּת קְיָמָךְ. אוֹ חַבְרָךְ דִּכְנַפְשָׁךְ בְּסִתְרָא לְמֵימַר נְהָךְ. וְנִפְלַח לְטָעֲוָת עַמְמַיָּא. דְּלָא יְדַעְתָּא. אַתְּ וַאֲבָהָתָךְ: ח. מִטָּעֲוָת עַמְמַיָּא. דִּבְסַחְרָנֵיכוֹן. דְּקָרִיבִין לָךְ. אוֹ דִּרְחִיקִין מִנָּךְ. מִסְּיָפֵי אַרְעָא וְעַד

ת"א מן סדרך. שם פס ל: ללכת. שם פט: ובערת. חולין קח: כי יסיתך. קידושין ח סנהדרין כט סא ע"ז נו חולין ד: מאלהי. סנהדרין סא:

תפסיר הרס"ג

ואלפאדיכם מן בית אלעבודיה. לידחו בך ען אלטריק. אלד'י אמרך אללה רבך אן תסיר פיה. ואנף אהל אלשר מן וסטך: (ז) ואד'א אטג'אך אכ'יך אבן אמך. או אבנך או אבנתך. או אמראתך אלתי הי חרמתך. או צאחבך אלד'י הו כנפסך פי סתר קאילא. תעאל נעבד מעבודאת אכ'ר. מא לם תערפהא אנת ואבאיך: (ח) מן מעבודאת אלאמם. אלד'ין חואליכם. אלאקרבין אליך. או אלאבעדין מנך. מן טרף אלארץ'

אבן עזרא

בטעם לחזוק: ובערת. פירשתיו: (ז) כי יסיתך אחיך. הטעם אפילו אחיך: וטעם בן אמך. שהייתם בבטן אחת והאם כגוף והאב כצורה והצורה לא

אבי עזר

למה זה עכ"ל) ולדעתי דרך הפשוט לפרש אף שאתה דבוק בדרכיו ובמצותיו אל תהיה כאיש בית להסיר יראה חלילה לך כי וסביביו נשערה מאד. וכאשר דבקת בדרכיו אז תהי רות יראה לפעמך. ומה שכתב הרב ומצותיו תשמורו הם העיקר ובקולו תשמעו מה שהם זכר לעיקר ופירשו המפרשים דהיינו מצות אנכי ולא יהיה לך לא תרצה כבד את אביך וזכר לעיקר המה מצות שבת וציצית ותפלין ע"ש. ולדעתי הניקתהו לרב מצות שמירה על עיקר ושמיעה על זכר נרם ומינו ג"כ על זכר המצות שמירה כמו שנאמר ושמרתם את השבת ושמרתם את המצות וכדומה אבל באמת הזהיר הכתוב אהבת ה' במלות שונות בכל לישנא דמשתמע שמירה ועשיה ושמיעה והליכה ודביקות ואין צורך לפרש כל אחת בדרכים שונים: ישם (ובו תדבקון בלב בראש ובסוף) הנה בדביקות הנורא המנא בהרבה מקומות כפולים בזוהר ועניינים מופלאים ע' פ' ויקרא ופרשת אחרי גם המחקרים האלהיים דברו בו הרבה ואין זו תוכן כוונת חבורי לדבר בעניינים האלה. גם הרב מרמז בה לעיל סוף פ' עקב כתב ולדבקה בו בסוף והוא סוד גדול עכ"ל. ולדרך הפשט נראה לפרש דברי הרב שהדביקות יהיה בכל עניינים כי לפעמים הדביקות בסוף מתוך שלא לשמה בא לשמה. ולפעמים דביקות גדולה מתחלה ואחר כך נהפך לאהבת בני אדם ולתפארת. והזהיר הרב בגמות לשונו שצריך לאחוז כל ענין בתרי ראשין להחכים מאד בתחלה בעשית המצות שלא יצא לבסוף פירוד בין הדבקים חלילה ועיין ירושלמי ברכות פ"ו אמר ר' יונה הדא דתימא בתחלה אבל בסוף מגוה ושלא מחלוקת בדבר ובגריהם עמקו מאד: (ז) (כי יסיתך אחיך וגו' וטעם בן אמך שהייתם בבטן אחת וכו') כי מצינו במקרא בגוב כשהזכיר אחים מזכיר מאם כמו מוזר הייתי לאחי ונכרי לבני אמי. בני אמי נחרו בי. אחי בני אמי הם. ויזכרו אחי אמי. וילך שכמה אל אחי

רשב"ם

(ז) יסיתך. כל עצה שסופה פורענות קורא הסתה כמו ותסיתני בו לבלעו חנם. אשר הסתה אותו איזבל אשתו.

בעל הטורים

אומה. ולא שאר אומות: (ו) והפדך. פ"א כפולה. פדיה אחר פדיה: ובערת הרע מקרבך. וסמיך ליה כי יסיתך. שאין עושין למסית: (ז) כי יסיתך אחיך בן אמך וגו'. כי יסיתך ר"ת בגימטריא ביחוד. למה ליחוד מן התורה: כנפשך. ב' במס'. אשר כנפשך, כנפשך שבעך. היינו דאיתא בחולין אין הפסה בדברים. והא כתיב כי יסיתך ההוא נמי באכילה ושתיה והיינו כנפשך כמו כנפשך שבעך דהיינו אכילה: אשר לא ידעת אתה ואבותיך. כתיב במסית לפי שרעך כנפשך דהיינו אביו שמיתו לומר לא תלמד לעשות מאבותיך שהוא אבי אביך אלא תלמד

שפתי חכמים

אחרי ה' תלכו וגו' ולאחר שהיו בך כל המדות הללו אז בו תדבקון להיות כל השגחתו עליכם לכך הולרך לפרש הדבק בדרכיו כו': ח דהל"כ הפודך מבית עבדים ל"ל הרי כתיב המוציא אתכם מארץ מצרים וכיון שהוציאם כבר יצאו לחירות: ט וא"ת מתחלה פי' אין הסתה אלא ל' גירוי ואח"כ כתב שהוא משיאו כו' הל' זה משמע שהוא ל' הטעאה. כבר תירץ הרא"ם בפרשת בראשית בפסוק הנחש השיאני וכתב אע"פ שהסתה ל' הסתה הוא מל' הטעאה מ"מ מה שפרש"י כאן אין הסתה אלא ל' גירוי שמשיאו כו' הוא מפני שהגירוי עלמו הוא איכו בא אלא מדברי המטעים. ופי' שמשיאו לעשות כן מטעהו לעשות כן: י ויחסר וי"ו ובן אמך כי לא יתכן לומר רק אחיך מן האב ומן האם דהא ככר מלאנו דנקרא אחיך אפי' מן האב כמו שנים עשר אחים אנחנו וכמו כי ישבו אחים יחדו אלא ע"כ או נקט קרא כי האחיו מן האב יותר חביב לו מאח מן האם: כ ויחסר מלת או כי אין האב נקרא ריע בשום מקום: ל דהל"כ לא היה לו לכתוב

רש"י

דיסטודר"א בלעז (אבוועגדונג): והפדך מבית עבדים. (ספרי) אפי' אין לו עליך אלא ח שפדאך דיו: (ז) כי יסיתך. אין הסתה אלא גרוי שנאמר (ש"א כו) אם ה' הסיתך בי ט אמיטרא בלע"ז (אנרייצען) שמשיאו לעשות כן: אחיך. מאב: או בן אמך. י מאם (קידושין פו): חיקך. השוכבת בחיקך ומחקה בה אפקייט"א בלעז (אנהענגעגד) וכן (יחזקאל מג) ומחיק הארץ מיסוד התקוע בארץ: אשר כנפשך. זה אביך כ פירש לך הכתוב את החביבין לך ק"ו לאחרים: בסתר. דבר הכתוב בהווה שאין דברי מסית אלא בסתר וכן שלמה הוא אומר (משלי ז) בנשף בערב יום באישון לילה ואפלה: אשר לא ידעת אתה ואבתיך. דבר זה גנאי גדול הוא לך שאף האומות אין מניחין מה שמסרו להם אבותיהם וזה אומר לך עזוב מה שמסרו לך אבותיך: (ח) הקרובים אליך או הרחוקים. למה פרט קרובים ורחוקים אלא כך אמר הכתוב מטיבן של קרובים אתה למד טיבן של רחוקים כשם שאין ממש בקרובים כך אין ממש ברחוקים: מקצה הארץ. זו חמה ולבנה ל וצבא השמים שהן מהלכין מסוף

דעת זקנים מבעלי התוספות

(ז) כי יסיתך אחיך בן אמך. שהוא חביב לך משניהם ילאחם מבטן אחד אבל בני האב אינן חביבין כל כך זה לזה. ועוד שדרכן לשנא זה את זה בירושה: בסתר לאמר. דבר הכ' בהווה כי דרך לדבר דבר מכוער כזה בסתר. והרב בכור שור אומר שלפי שנאמר הולך רכיל מגלה סוד אל תאמר שהשכיל שדבר לך בסתר שאסור לגלות סודו כי אדרבה לא תכסה עליו שאסור לכסות דבריו:

הסתת הנביא לע"ב

אבל יהיה זה מלך הסבה, כי האוהב האמתי לא יעזוב את אהובו ולא יבחר אוהב אחר אחריו. וה"ה לדעת היפכם אוהבים את ה' אלהיכם בכל לבבכם ובכל נפשכם, ר"ל מאמת כי הקב"ה יודע שאתם אוהבים אותו בכל לבבכם ובכל נפשכם, והסבה זו טמונה בקרב לבבכם ואתם בעצמכם לא תדעו עד כמה מגיע אהבתכם אל ה', וע"י הנביא הזה כשלא תחפתו אליו ותתעלמו באהבת ה' אז תתגבר אהבתכם אל ה' ביותר שאת ויתר עז מאשר היה מקודם, כי אף שהנביא מסתמא הבטיח לכם טובות גדולות שתהיה לכם מהאלהים אחרים ואתם לא תפתפתו אחרי הטובות רק תדבקו עצמכם באלהים חיים, בזה תראו כי לא סגירו אהבת ה' בשום טובה שבעולם, כמא"ה אם יתן איש את כל הון ביתו באהבה [ר"ל להאוהב שיעזוב את אהובו] בוז יבוזו לו, ואח"כ זכר הכתוב הפיתוי ע"י הקרובים:

מרפא לשון

מעשה לומר שילך אחריה. ז) כי יסיתך, ימלכינך. תרגמו כמו ייעצך ולא הלך אחר ל' המקרא לתר' ארי יטעינך מפני שמשמעותו שכבר טעה ושפרשה זו מדברת לאחר שניסת ועבד אבל אם לא עבד על פי הסתתו לא, לכך מתורגם ימלכינך שמיעץ להסית אעפ"י שלא הסית חייב. אשת חיקך, אתת קימך. תרגמו כמו אשת בריתך (מלאכי ב') ובשמואל ב' י"ב ובחיקו תשכב ת"י ובחיקיה, וכן במלכים א' ושכבה בחיקך וכאן לא תרגם חיק כמשמעו, לפי שלא יאות אצל אישות כמו אצל שכיבה כי יפול על החיק, לשון שכיבה אבל לא לשון אישות, ועל כרחין ל' משל הוא על הברית וכמו שהוא בדברי הנביא והיא חברתך ואשת בריתך ומשל זה ישנו עתה גם בל' עובי' שאומר הגבור לחלש כשהוא מבטיחו לעזרו הכנס בחיקי כלומר שיאמין בבריתו שלא יכזב לו ומצינו ל' חיק במקראות על עניינים שונים בתורה הבא ידך בחיקך, בעטפך, ובישעיה ובחיקו ישא, ובחניה, וביחזקאל ומחיק הארץ ומתשוית

מסורת הקריאה

ולא פעל עבר לנקבה: (ז) בן, הבי"ת רפה. אמך, הנגינה במ"ם כי המ"ם בסגול: (ח) ממך. הכ"ף בדגש: (י) בו, הבי"ת בדגש מדין

נחל קדומים

ואת מצותיו תשמורו ובקולו תשמעו דהיינו בקול הנביאים כמו שפירש"י והיינו שאם יאמר הנביא לעבור על מצות הרבה תשמע לו וכמ"ש הרמב"ם. או אפשר דקאי אדלעיל דלא ישמע לנביא לע"ז ונ"ט ואת מצותיו תשמורו ובקולו תשמעו כפשטיה שהוא בקול ה' והכונה כמ"ש הרמב"ן דהאל עשה לשמוע אנכי ולא יהיה מפיו ואם יבא נביא שנבטל נשיב כי זה שמענו מפי הקב"ה ומה ששמענו מפיו אין אנו שומעין לנביא ועתה דסליק לומר שלא נשמע לנביא לעע"ז נ"ט ובקולו תשמעו כלומר מה ששמענו מפיו אנכי ולא

חומת אנ"ך

א"א לשמוע לנביא בהפך ואותו דוקא. תעבודו. ובו תדבקון והגו"ן יתירה רמז לחמשים יום אחר יצ"מ ששמעת יום מתן תורה אנכי כמו שאמר הכתוב תעבדון את האלהים בנו"ן יתירה כמאז"ל וה"ש ובו תדבקון. וגם

רמב"ן

כמו שכתוב ולא יזבחו עוד את זבחיהם לשעירים אשר הם זונים אחריהם וכתיב יזבחו לשדים לא אלוה והיתה העבודה ההיא באכילה מן הדם כי היו מקבצים הדם לשדים והם אוכלים עליו

תרגום אונקלוס

סְפָי אַרְעָא: ט. לָא תֵיבֵי לֵיהּ. וְלָא תְקַבֵּיל מִנֵּיהּ. וְלָא תְחוּס עֵינָךְ עֲלוֹהִי. וְלָא תְרַחֵם וְלָא תְכַסֵּי עֲלוֹהִי: י. אֲרֵי מִקְטַל תִּקְטְלִנֵּיהּ. יְדָךְ תְּהֵי בֵיהּ בְּקַדְמֵיתָא לְמִקְטְלֵיהּ. וִידָא דְכָל עַמָּא בְּבַתְרֵיתָא: יא. וְתִרְגְּמִנֵּיהּ בְּאַבְנַיָּא וִימוּת. אֲרֵי בְעָא. לְאַטְעָיוּתָךְ מִדַּחְלְתָא דַיְיָ אֱלָהָךְ. דְּאַפְּקָךְ. מֵאַרְעָא דְמִצְרַיִם מִבֵּית עַבְדוּתָא: יב. וְכָל יִשְׂרָאֵל. יִשְׁמְעוּן וְיִדְחֲלוּן. וְלָא יֵיסְפוּן לְמֶעְבַּד. כְּפִתְגָּמָא בִּישָׁא. הָדֵין בֵּינָךְ: יג. אֲרֵי תִשְׁמַע בְּחַדָא מִן קִרְוָךְ. דַיְיָ אֱלָהָךְ. יָהֵיב לָךְ. לְמִתַּב תַּמָּן לְמֵימַר: יד. נְפַקוּ.

דברים יג

הארץ ועד־קצה הארץ: ט לא־
תאבה לו ולא תשמע אליו ולא־
תחוס עינך עליו ולא־תחמל ולא־
תכסה עליו: י כי הרג תהרגנו ידך
תהיה־בו בראשונה להמיתו ויד
כל־העם באחרנה: יא וסקלתו
באבנים ומת כי בקש להדיחך
מעל יהוה אלהיך המוציאך מארץ
מצרים מבית עבדים: יב וכל־ישראל
ישמעו ויראו ולא־יוספו לעשות
כדבר הרע הזה בקרבך: ס
יג כי־תשמע באחת עריך אשר
יהוה אלהיך נתן לך לשבת
שם לאמר: יד יצאו אנשים בני־

תפסיר הרס"ג

אלי' טרפהא: (ט) פלא תשא ד'אלך. ולא תקבל מנה. ולא תשפק עליה. ולא תרת' לה ולא תסתר עליה: (י) בל אקתלה קתלא. וידך אוול מא תקע עליה פתקתלה. ויד סאיר אלאמה אכ'ירא: (יא) וארגמה באלחגארה חתי ימות. למא קצד אדחאך ען אללה רבך. אלמכ'רגך. מן בלד מצר מן בית אלעבודיה: (יב) וסאיר אל אסראיל. יסמעון ויכ'אפון. ולא יעאודון אן יצנעון. מת'ל הד'א אלאמר אלרדי פי וסטך: (יג) ואן סמעת ען בעץ' קראך. אלד'י אללה רבך מעטיך. אן תסכן פיהא קול קאיל: (יד) אן קד כ'רג קום

נוה שלום

כת"א. (ט) ולא תחמל, ולא תרת', ע"ל שמות יב יג. (יג) לאמר, קול קאיל, מי שמדבר ואומר יצאו וכו'.

חלק הדקדוק

בחירק, שם: ט) ולא תחמל ולא תכסה, הטפחא בתיבת תחמל בכל התיגאן, והוא קשור עם תיבת עינך שלפניו כי החמלה היא בעין, ודוק:

אבן עזרא

יבינוהו כי אם מתי מעט: (ט) לא תאבה לו. באמונת הלב: ולא תשמע אליו. במעשה: ולא תחוס עינך. להרגו: ולא תכסה. שתניחנו רק תגלה הדבר עד שישמעון העדים מפיו כי כן כתוב ואז תהרגנו: (י) ידך תהיה בו. היה נראה כי הוא משנים עדים לולי הקבלה: (יא) וסקלתו. פירש מה תהיה

אבי עזר

אמו. לכן מפרש הרב טעם לזה כי על פי רוב אדם לאהוה ושומע לעצת אחיו אמו כי המה מגוף אחד אבל עם אחיו מן אב שהוא בצורה אחת אין טבעו קשורה בנפשו להיות האחוה ביניהם מכח הנפשות והמדות אשר יזדוגו כי נפש הבהמית וכח המתאוה הנקשר בכבוד אין לה יחוס יחדיו רק עם בני האם שהמה מגוף אחד וזו טופס דברי הרב והמפרשים הלכו ברחבה לפרש דברי

רבינו בחיי

(יד) יצאו אנשים בני בליעל. לשון בליעל שלא יעלה במחיצתו של הקב"ה או בלי עול כלומר שאינו מקבל עול תורה אלא שפורק ממנו עול מלכות שמים. אנשים דרשו רז"ל ולא נשים. וידיחו את יושבי עירם ולא יושבי עיר אחרת מכאן אמרו אינה נעשית עיר הנדחת עד שידחוה אנשים ועד שיהיו מדיחיה מתוכה: (טו) ודרשת וחקרת, היו בודקין את העדים בדיני נפשות בשבע חקירות

ת"א לא תאבה. שם סב: ולא תחמל. שם כט לג לו סה מכות יב: כי הרג. סנהדרין לג לה: וכל ישראל. שם סג: באחת. שם יז: יצאו אנשים. ברכות לא כתובות שם בתרא י סנהדרין סה קיא:

בעל הטורים

מאביך: (ט) ולא תחוס עינך עליו. (עם ס"ת מיות וסמיכות) גימטריא אין טוענין למסית: ולא תכסה. ב'. ולא תכסה עליו, ולא תכסה עוד על הרוגיה. זהו שדרשו במסית שאם יצא מב"ד חייב אין מחזירין אותו לזכות וזהו לא תכסה עוד על הרוגיה

רשב"ם

ויסתהו לעלות אל רמות גלעד: (י) כי הרג תהרגנו.

רש"י

העולם ועד סופו: (ט) לא תאבה לו. לא תהא תאב לו לא תאהבנו לפי שנאמר (ויקרא יט) ואהבת לרעך כמוך את זה לא תאהב: ולא תשמע אליו. בהתחננו על נפשו למחול לו לפי שנאמר (שמות כג) עזוב תעזוב עמו בזה לא תעזוב: ולא תחוס עינך עליו. לפי שנאמר (ויקרא יט) לא תעמוד על דם רעך על זה לא תחוס: ולא תחמול. לא תהפוך בזכותו: ולא תכסה עליו. אם אתה יודע לו חובה אינך רשאי לשתוק: (י) כי הרג תהרגנו. (אם יצא מב"ד זכאי החזירהו לחובה) יצא מב"ד חייב אל תחזירהו לזכות (ספרי): ידך תהיה בו בראשונה. מצוה ביד הניסת להמיתו לא מת בידו ימות ביד אחרים שנאמר ויד כל העם וגו': (יג) לשבת שם. (ספרי) פרט לירושלים שלא ניתנה לדירה: כי תשמע וגו' לאמר. אומרים כן פה יצאו וגו': (יד) בני בליעל. (שם) בלי עול שפרקו עולו של מקום: אנשים. (סנהדרין

שפתי חכמים

אלא הרחוקים ממך עד קצה הארץ: מ דלפי פשטי כמשמעו שלא תרצה לדבריו ושלא לקבל דברי המסית אותך דא"כ מאי לא תחוס עינך עליו וגו' כי הרוג תהרגנו וגו' הוא עומד להרוג וקא מזהיר שלא להתרצות לדבריו ולא לקבל דבריו לעבוד אלהים אחרים: נ וה"א משבק תשבק עם דבלבך עלוהי היינו שנאמר דבלבך ואמר: לו. והא דפרש"י לעיל לעזור לו וכאן פי' שהוא לי מחילה. י"ל דלעיל פי' לפי פשוטו וכן פי' מפרש"י: ס ואע"ג דדברה תורה כלשון בני אדם כתב הרא"ם ה"מ היכא דליכא למדרש ליה אבל היכא דאיכא למדרש דרשינן. ונראה לי דקשה לרש"י דהרוג תהרגנו יתירא היא דהא כתיב אחר זה ידך תהיה בו בראשונה להמיתו אלא כו': ע פי' לאדם אחד אלא לכל ישראל מי שרוצה לדור בתוכה שהשבת בידו כי ירושלים לא נתחלקה לשבטים: פ כלומר אין פירושו כמו לאמר בכל מקום

מצות השם

(ט) [תנז] (לאו רסו) שלא לאהוב מסית. שנאמר לא תאבה לו:

(שם) [תנח] (לאו רסז) שלא להטות אוזן לדברי המסית ולשנא אותו מאד. שנאמר ולא תשמע אליו:

(שם) [תנט] (לאו רסח) שלא יציל הנוסת למסית כשיבאשו בסכנת מות. שנאמר ולא תחוס עינך עליו:

(שם) [תס] (לאו רסט) שלא ילמד המוסת זכות על המסית ואפי' יודע לו זכות לא יטעון עליו. שנאמר ולא תחמל:

(שם) [תסא] (לאו רע) שלא ימנע המוסת מלהעיד ויתחוק מללמד חובה שידע בו על המסית. שנאמר ולא תכסה עליו:

(יב) [תסב] (לאו רעא) שלא להסית שום אחד מישראל לעבוד עבודת כוכבים. שנאמר ולא יוספו לעשות כדבר הרע הזה בקרבך:

מסורת הקריאה

דחיק: (יא) באבנים, הבי"ת רפה: ומת, הוי"ו בקמץ: (יב) וכל ישראל, הקדמא ביו"ד לא בכ"ף: (יג) לשבת, הלמ"ד בקמץ:

רמב"ן

וממנו כאלו הם קרואים לשדים לאכול על שולחן השדים ההם ומתחברים עמהם וכבר הוזכר זה בספר מורה הנבוכים ולא שיהיה זה עיקר טעם איסור הדם כי הכתוב מפרש טעמו כי הדם הוא הנפש כאשר בסדר אחרי מות אבל מזה היו שטופים בו ורודפין אחריו מאד והנה היו מתנבאין בו ומגידים עתידות ולכך בא הכתוב והזהיר שאם ישמע מאוכלי הדם דבר עתיד ובא האות והמופת אל יפתה לבבו אבל יחזיק בתומתו ובאמונת ה' ואל יאכל מן הדם בשום ענין ואל יכסה המעשה ההוא מדבריהם לא יירא מפניהם לא יחת כי הבל המה מעשה תעתועים הזהיר בכאן כענין המוזהר בנביא השקר מפני הטעותיו:
(ט) לא תאבה לו. ולא תהא תאב לו לא תאהבנו לפי שנאמר ואהבת לרעך כמוך את זה לא תאהב לשון רש"י מספרי. אבל בגמרא אמרו הא אבה ושמע חייב וכן הדבר. כי אבא לשון רצון כמו ולא אבה ה' אלהיך לשמוע אל בלעם לא רצה. לא אבה יבמי ממה שאמר אם לא יחפץ. והנה לא תאבה לו בלב ולא תשמע אליו שתודה לו לומר כן אעשה אלך ואעבוד הע"ג שאמרת והוא חייב מיתה בהודאתו וכן דעת אונקלוס לא תקבל מיניה ואלו הלאוין כמו לא תתאוה ולא תחמוד שאם תתאוה בלב עובר בלאו הראשון ואם הוסיף לעשות כאשר חשב עובר גם בלאו השני: לא תחוס עיניך עליו. לרחם עליו שלא ימות: ולא תחמול. על הקורבה הנזכרת שיש לו עמך כענין שנאמר כאשר יחמול איש על בנו העובד אותו: ולא תכסה עליו. מהעיד עליו בב"ד.

בְּלִיַּעַל מִקִּרְבֶּךָ וַיַּדִּיחוּ אֶת־יֹשְׁבֵי
עִירָם לֵאמֹר נֵלְכָה וְנַעַבְדָה
אֱלֹהִים אֲחֵרִים אֲשֶׁר לֹא־יְדַעְתֶּם׃
טו וְדָרַשְׁתָּ וְחָקַרְתָּ וְשָׁאַלְתָּ הֵיטֵב
וְהִנֵּה אֱמֶת נָכוֹן הַדָּבָר נֶעֶשְׂתָה
הַתּוֹעֵבָה הַזֹּאת בְּקִרְבֶּךָ׃ טז הַכֵּה
תַכֶּה אֶת־יֹשְׁבֵי הָעִיר הַהִוא לְפִי־
חֶרֶב הַחֲרֵם אֹתָהּ וְאֶת־כָּל־אֲשֶׁר־
בָּהּ וְאֶת־בְּהֶמְתָּהּ לְפִי־חָרֶב׃ יז וְאֶת־
כָּל־שְׁלָלָהּ תִּקְבֹּץ אֶל־תּוֹךְ רְחֹבָהּ
וְשָׂרַפְתָּ בָאֵשׁ אֶת־הָעִיר וְאֶת־כָּל־
שְׁלָלָהּ כָּלִיל לַיהוָה אֱלֹהֶיךָ וְהָיְתָה
תֵּל עוֹלָם לֹא תִבָּנֶה עוֹד׃ יח וְלֹא־
יִדְבַּק בְּיָדְךָ מְאוּמָה מִן־הַחֵרֶם לְמַעַן
יָשׁוּב יְהוָה מֵחֲרוֹן אַפּוֹ וְנָתַן־לְךָ

תפסיר הרס"ג

כפאר מנהא. פאצ'לו אהל קריתהם קאילין. תעאלו נעבד מעבודאת אכ'ר. מא לם תערפוהא: (טו) פאלתמס ד'אלך ואסתברה. ואסאל ענה נעמא. פאן כאן אלאמר חקא ת'אבתא. קד צנעת הד'ה אלכריהה פי וסטך: (טז) פאקתל קתלא אהל תלך אלקריה בחד אלסיף. ואתלפהא וגמיע מא פיהא. חתי בהאימהא בחד אלסיף: (יז) וגמיע סלבהא. אגמעה אלי' וסט רחבתהא. ואחרק באלנאר תלך אלקריה וגמיע סלבהא. ללה רבך גמלה. ותכון תלא אלי' אלדהר. לא תבנא אבדא: (יח) ולא ילתזק בידך שיא מן אלמתלוף. לכי ירגע אללה מן שדה' ג'צ'בה. ויעטיך

תרגום אונקלוס

גוּבְרִין בְּנֵי רִשְׁעָא מִבֵּינָךְ . וְאַטְעִיאוּ (נ"י וְאַטְעִיוּ) . יָת יָתְבֵי קַרְתְּהוֹן לְמֵימַר . נְהָךְ . וְנִפְלַח . לְטַעֲוָת עַמְמַיָּא דְּלָא יְדַעְתּוּן : טו. וְתִתְבַּע וְתִבְדּוֹק . וְתִשְׁאַל יָאוּת . וְהָא קוּשְׁטָא כֵּיוָן פִּתְגָּמָא . אִתְעֲבִידַת . תּוֹעֵיבְתָא הָדָא בֵּינָךְ : טז. מִמְחָא תִמְחֵי . יָת יָתְבֵי קַרְתָּא הַהִיא לְפִתְגָּם דְּחָרֶב . גַּמַּר יָתַהּ וְיָת כָּל דְּבַהּ . וְיָת בְּעִירַהּ לְפִתְגָּם דְּחָרֶב : יז. וְיָת כָּל עֲדָאַהּ . תִּכְנוֹשׁ לְגוֹ פְתָאַהּ . וְתוֹקִיד בְּנוּרָא . יָת קַרְתָּא וְיָת כָּל עֲדָאַהּ גְּמִיר . קֳדָם יְיָ אֱלָהָךְ . וּתְהֵי תֵּל חָרוּב לְעָלַם . לָא תִתְבְּנֵי עוֹד : יח. וְלָא יִדְבַּק בִּידָךְ . מִדַּעַם מִן חֶרְמָא . בְּדִיל דִּיתוּב יְיָ מִתְּקוֹף רוּגְזֵיהּ . וְיִתֵּן לָךְ

נוה שלום

וכפי' רש"י ז"ל. (יז) לא תבנה עוד,

חלק הדקדוק

יח) ונתן, תיבת ונתן מלעיל:

אבן עזרא

מיתתו: (טו) ודרשת וחקרת ושאלת. אלה המלות היטב מפורשות בדברי רז"ל: (יז) כליל. כולה לה' אלהיך בעבור כבוד השם תשרפנה באש: תל. מגזרת הר גבוה ותלול: (יח) למען ישוב ה' מחרון אפו. ולא ישחיתך בעון העיר: וטעם כי תשמע. כן תעשה אם בקשת לעשות הישר בעיניו. ונסמכה פרשת בנים אתם לה'. בעבור המסיתים אח או בן או אב או אנשי עיר הנדחת ואסור להתאבל עליהם אף כי להתגודד כי הנה אסור הוא על כל

רבינו בחיי

באיזה שמיטה באיזו שנה באיזה חדש בכמה בחדש באיזה יום בכמה שעות מן היום באיזה מקום. ועוד היו בודקין אותן בשבע בדיקות והבדיקות הן הדברים שאינן עיקר בעדות ואין העדות תלויה בהן והוא ששואלין להם מה היה לבוש הנהרג או ההורג בגדים לבנים או שחורים עפר האדמה שנהרג עליה היה לבן או אדום. מעשה היה שאמרו עדים במקום פלוני תחת התאנה הרג פלוני את הנפש ובדקו חכמים את העדים ואמרו להם תאנים שלה שחורות או לבנות עוקצין שלהן ארוכות או קצרות. וסוד שבע חקירות כנגד שבע קצוות והשביעי היכל הקדש מכוון באמצע והוא האמת המכריע כן יודע האמת מתוך שבע חקירות.

ת"א מקרבך. סנהדרין יז: וידיחו. שם קיב: ודרשת. סנהדרין מ: והנה. שם: הכה תכה. מגילה לא סנהדרין קיא: לפי חרב. סנהדרין נב: החרם אתה. שם קיא קיב: ואת כל שללה תקבץ. סנהדרין עז מה קיא קיב תמורה ח: ושרפת באש את העיר. סנהדרין קיא קיב: כליל לה' אלהיך. שם קיא קיב: והיתה תל עולם. שם קיא: ולא ידבק בידך. שבת ל פסחים מח סנהדרין קיא מכות כב ע"ז יב מב מג מד מה: ונתן לך רחמים. שבת קנא ביצה לב יבמות עט:

בעל הטורים

פי' על מי שיוצא ליהרג: (טו) ודרשת וחקרת היטב. לפי שנא' כי תשמע באחת עריך בשניעה בעלמא לכך מזהיר שופט

רש"י

פה) צ ולא נשים: ישבי עירם. ולא יושבי עיר אחרת מכאן אמרו אין נעשית עיר הנדחת עד שידיחוה אנשים ועד שיהיו מדיחיה מתוכה: (טו) ודרשת וחקרת ושאלת היטב. (שם מ) מכאן למדו שבע חקירות מרבוי המקרא כאן יש ג' דרישה וחקירה והיטב ושאלת אינו מן המנין וממנו למדו בדיקות ובמקום אחר הוא אומר (דברים יט) ודרשו השופטים היטב ועוד במקום אחר הוא אומר (שם יז) ודרשת היטב ולמדו היטב היטב לג"ש ליתן ק האמור של זה בזה: (טז) הכה תכה. (ב"מ לא) אם אינך יכול להמיתם במיתה הכתובה בהם המיתם באחרת: (יז) לה' אלהיך. בשמו ובשבילו: (יח) למען ישוב ה' מחרון אפו. שכל זמן שע"א בעולם חרון אף בעולם:

שפתי חכמים

שפירושו שיחזור ויאמר או אמור לשם דברי כבושים אבל לאמר האמור פה הוא דבוק עם ילאו אנשים שלאחריו: צ דאל"כ אנשים ל"ל הא כתיב בני בליעל ולכך הפך רש"י לפרש בליעל קודם לאנשים: ק וכאלו כתובים במקום אחד ודרשת וחקרת היטב

דעת זקנים מבעלי התוספות

(יז) כליל לה' אלהיך. כדי שיודע לכל שלשם הקב"ה מכלים העיר ולא ליהנות מממונם: (יח) ונתן לך רחמים. בשכר שלא רחמת על מכעיסיו הוא ירחם עליך:

מצות השם

(טו) [תסג] (עשה קלב) לחקור את העדים כל אחד בפני עצמו ולדרוש אותם היטב בהפגנה הידועה כדי שתתקיים העדות שעל פיו ישפוט הדין על האמת שהעידו. שנא' ודרשת וחקרת ושאלת היטב והנה אמת נכון הדבר:
(יז) [תסד] (עשה קנג) לשרוף את עיר הנדחת וכל אשר בה ולהרוג אנשים. שנאמר ושרפת באש את העיר ואת כל שללה כליל לה' אלהיך:
(שם) [תסה] (לאו רעב) שלא לבנות עיר הנדחת לעולם. שנאמר תל עולם לא תבנה עוד:
(יח) [תסו] (לאו רעג) שלא ליהנות ולהחזיק כלל בשום דבר ממנון של עיר הנדחת. שנאמר ולא ידבק בידך מאומה מן החרם:

נחל קדומים

יהיה לך ודוק: יז (ה) והיתה תל עולם. אמר הקב"ה אני הוצאתי ישראל ממצרים כשנשלמו ת"ל שנים של גלות ועינוי ואמרתי אנכי ה"א לא יהיה לך אלהים אחרים והלכו ועבדום תעשה עירם

מרפא לשון

ארעא. יז) תל עולם, תל הרוב לעלם. ה"ג חרוב ע"מ פעול והוסיף מלת חרוב כדי שלא יסמכו ב' למדין תל לעולם ולביאור ענין. א) בנים אתם לה' אלהיכם, קיי' אלהכון. תרגמו כמו לפני ה' אלהיכם שהכוונה חשובים אתם לפני כבנים ולכך לא תתגדדו וכו' שאין ראוי שיהיו בניו של מקום גדודים ומקורחים כמ"ש רש"י ז"ל א"נ שאין אתם צריכים לכך שהב"ה רחמיו עליכם כרחם אב על בנים. לא תתגדדו, לא תתחממון. פירושו כמו ויתגדדו כמשפטם בחרבות וברמחים שמתורגם ג"כ ואתחממו, שכפי עניינו נראה שהוא כמו שפירש"י ז"ל לא תתנו גדידה ושרט בבשרכם שהיו משרטים גופם בחרבות וברמחים לענות גופם כדי שירחם עליהם הבעל כמשפטם ונתרבו בהם השרטים עד שפך דם עליהם, ול' גדידה ל' חיתוך כמו גודו אילנא שמכים על גופם בחרבות וברמחים מתוך

מסורת הקריאה

(יד) ידעתם, התי"ו בסגול: (יז) רחבה, הה"א במפיק כי הוא כינוי על העיר שהיא לשון נקבה: ושרפת באש, במונח רביע: (יח) למען,

רמב"ן

ובספרי לא תחמול שלא ילמד עליו זכות. ולא תכסה אם אתה יודע לו חובה אינך רשאי לשתוק והכל טעם אחד כי הכסוי מן מכסה פשעיו כוסה קלון השתיקה מהגיד ואמר ולא יוסיפו לעשות כדבר הרע הזה כי הוא דבר מצוי יעשה תמיד לולי המשפט אבל הענין הנביא הנזכר איננו בתדירות:
(טז) החרם אותה ואת כל אשר בה. אותה אם אנשים הנדחים. ואת כל אשר בה הנשים הנגררות אחר האנשים אבל הטף שהם קטנים בזכרים ובנקבות אין ממיתין אותן וכן אמרו בספרי חנן אומר לא יומתו אבות על בנים וכו' ובעיר הנדחת הכתוב מדבר אבל בתוספתא של מסכת סנהדרין נחלקו בה. קטני בני אנשי

תרגום אונקלוס

רַחֲמִין וִירַחֵים עֲלָךְ וְיַסְגֵינָךְ · כְּמָא דְקַיֵּים לַאֲבָהָתָךְ: יט. אֲרֵי תְקַבֵּיל · לְמֵימְרָא דַייָ אֱלָהָךְ · לְמִטַּר יָת כָּל פִּקּוֹדוֹהִי · דַּאֲנָא מְפַקֵּיד לָךְ יוֹמָא דֵין · לְמֶעְבַּד דְּכָשַׁר · קֳדָם יְיָ אֱלָהָךְ: א. בְּנִין אַתּוּן · קֳדָם יְיָ אֱלָהֲכוֹן · לָא תִתְהַמְמוּן · וְלָא תְשַׁווֹן מְרַט · בֵּין עֵינֵיכוֹן עַל מִית: ב. אֲרֵי עַם קַדִּישׁ אַתְּ · קֳדָם יְיָ אֱלָהָךְ · וּבָךְ אִתְרְעֵי יְיָ · לְמֶהֱוֵי לֵיהּ לְעַם חַבִּיב · מִכָּל עַמְמַיָּא · דְּעַל אַפֵּי אַרְעָא: ג. לָא תֵיכוֹל כָּל דִּמְרַחַק: ד. דֵּין בְּעִירָא

דברים יג יד ראה

רַחֲמִים וְרִחַמְךָ וְהִרְבֶּךָ כַּאֲשֶׁר
נִשְׁבַּע לַאֲבֹתֶיךָ: יט כִּי תִשְׁמַע
בְּקוֹל יְהוָה אֱלֹהֶיךָ לִשְׁמֹר אֶת־כָּל־
מִצְוֹתָיו אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוְּךָ הַיּוֹם
לַעֲשׂוֹת הַיָּשָׁר בְּעֵינֵי יְהוָה אֱלֹהֶיךָ: ס
רביעי יד א *בָּנִים אַתֶּם לַיהוָה
אֱלֹהֵיכֶם לֹא תִתְגֹּדְדוּ וְלֹא־תָשִׂימוּ
קָרְחָה בֵּין עֵינֵיכֶם לָמֵת: ב כִּי עַם
קָדוֹשׁ אַתָּה לַיהוָה אֱלֹהֶיךָ וּבְךָ בָּחַר
יְהוָה לִהְיוֹת לוֹ לְעַם סְגֻלָּה מִכֹּל
הָעַמִּים אֲשֶׁר עַל־פְּנֵי הָאֲדָמָה: ס
ג לֹא תֹאכַל כָּל־תּוֹעֵבָה: ד זֹאת

* רביעי בספ"ל

ת"א בנים אתם לה' אלהיכם. קידושין לה לו בתרא י אבות פ"ג עקידה בער עו: לא תתגודדו. עקרים מ"ד פ"ח יבמות יג יד מכות כ: ולא תשימו קרחה. מכות כ מנחות לז: כי עם קדוש. קידושין לה: לא תאכל. ע"ז סו חולין קיד:

תפסיר הרס"ג

רחמתה וירחמך ויכת'רך. כמא קסם לאבאיך: (יט) אד' תקבל אמר אללה רבך. ותחפט' ותעמל בגמיע וצאיאה. אלתי אמרך בהא אליום. באן תצנע אלמסתקים ענדה: (א) ואד' אנתם אוליא אללה רבכם כאלבנין. פלא תתואגו. ולא תגעלו נתפא. בין עיונכם עלי אמואתכם: (ב) לאנך שעב מקדס ללה רבך. ואכ'תארך אן תכון לה אמה כ'אצה. מן גמיע אלאמם. אלד'י עלי' וגה אלארץ': (ג) לא תאכל כל מכרוה: (ד) הד'א

נוה שלום

אבדא, כמו לעד. (א) בנים אתם, ואד' אנתם כאללה רבכם אוליא אלבנין, כן היא הגירסא ברוב ספ', ומלת כאלבנין יותרת בלי טעם, ובמקום שמלת בנים תאר של כבוד תרגם הגאון אוליא, כמו בניו מומם, ברוך מבנים אשר, ה' אמר אלי בני אתה, ותרגם לכו בנים תעאלו יא אוליא אללה, ועוד רבים, ובקצת נוסחאות ראיתי וליתה למלת כאלבנין אשר יאמר כי היא תוספת מיתורי המעתיקים, וענין הכתוב הואיל ואתם דבקים באהבת ה' אלהיכם ויראתו ועבודתו. לא תתגודדו, פלא תתואגו, שרט בבשר ביד או בסכין. (ב) כי עם, לאנך

אבן עזרא

מת: (א) תתגודדו. כטעם ושרט לנפש מגזרה על כל ידים גדודות: ולא תשימו קרחה. כמשפט הגוים עד היום הזה: וטעם בנים. אחר שתדעו שאתם בנים לשם והוא אוהב אתכם יותר מהאב לבן אל תתגודדו על כל מה שיעשה כי כל אשר יעשה לטוב הוא ואם לא תבינוהו כאשר לא יבינו הבנים הקטנים מעשה אביהם רק יסמכו עליו כן תעשו גם אתם כי עם קדוש אתה ואינך כשאר כל הגוים על כן לא תעשה כמעשיהם. וטעם הסמך פרשת לא תאכל כל תועבה כי אתה עם קדו' בלב ובפה ותהיו מובדלי' מן הטמאים וכל רואיכם יכירו אתכם כי לא תקרחו על מת ולא תאכלו כל חי ואם אתה עם קדוש אין ראוי שתאכל טמא ותטמא הנפש: (ג) כל תועבה. כל דבר שהוא נתעב לנפש הטהורה כמו שרץ הארץ: (ד) שור שה כשבים.

רבינו בחיי

(א) **בנים אתם לה' אלהיכם.** נסמכה פרשה זו לעיר הנדחת להורות שאסור להתאבל על מתי עיר הנדחת איש על בנו ועל אחיו, ואסר על המתים גדידה בבשר זהו שאמר לא תתגודדו. ומנהג האמוריים היה לפי שהיו עושין מן העולם הזה עיקר וכאשר ימות

בעל הטורים

שתדרוש ותחקור היטב: (יח) ורחמך והרבך. שלא תדאג לומר הרבתי עיר ויושביה לכך נאמר לומר שלא תדאג ויפרך וירבך: (יט) לעשות הישר בעיני ה'. וסמיך ליה בנים אתם דזמן שעושין רצונו של מקום קרויין בנים: ונתן לך רחמים ורחמך. וסמיך ליה בנים אתם לומר לך שכל מי שיש בו רחמים ומרחם על הבריות הקב"ה מרחם עליו כאב על הבן: סמך מת לעיר הנדחת. לומר לך שעכו"ם השוכה כעת וגם שהיו מתגודדי' לפני עכו"ם כמו על מת: (א) בנים אתם. בפסוק הזה יש שנים עשר תיבות. כנגד י"ב שבטים שנקראו בנים לה': (ב) מכל העמים אשר על פני האדמה. וסמיך ליה (ג) לא תאכל כל תועבה. לומר לך שלא יתערבו עם העכו"ם אותם שנמשלו

רשב"ם

[אלא הרוג תהרגנו]: (א) ולא תתגודדו, כדכתיב ויתגדדו כמשפטם בחרבות וברמחים, כמו גודו אילנא:

רש"י

(א) לא תתגודדו. לא תתנו גדידה ושרט בבשרכם על מת כדרך שהאמוריים עושין לפי שאתם בניו של מקום ואתם ראוין להיות נאים ולא גדודים ומקורחים: בין עיניכם. אצל הפדחת ובמקום אחר הוא או' (ויקרא כא) ולא יקרחו קרחה בראשם לעשות כל הראש כבין העינים: (ב) כי עם קדוש אתה. קדושת עצמך מאבותיך ש ועוד יזכך בחר ה': (ג) כל תועבה. (חולין קיד) כל שתעבתי

שפתי חכמים

ודרשו הטופסים היטב ודרשת היטב הרי שבע: ר פי' משום דאזהרה לא תפול אלא על הפועל שבידו לפעול הדבר ולא על הפעול כלומר שנעשה בו המעשה ומשני שמלת לא תתגודדו מורה על סבוב על הפעול מ"ם פי' לא תתנו גדידה בבשרכם. ונקט גדידה ושרט להודיע שגדידה מענין שרט והם שמות נרדפים. וכבר פירשתי בס' אמור עיין שם כי שם הכל מפורש: ש פי' קדושתך אינה משלך אלא מאבותיך דאל"כ למה הולרך לומר אחריו ובך בחר ה' שפי' ועוד שבחר בך הרי כאן שתים והלא

דעת זקנים מבעלי התוספות

(א) בנים אתם לה' אלהיכם. ולכן אם מת אביכם שבשר ודם לא תתגודדו שהרי אינכם יתומים בכך כי יש לכם אב שהוא חי וקיים יתברך ויתעלה שמו. אבל העכו"ם כשמת אביו יש לו להתגודד שאין לו עוד אב כי אם עלו והבנו שאין בו מועיל כדכתיב אומרים לעץ אבי אתה ולאבן את ילדתני:

שלא להתאבל על מת יותר מדאי

(א) בנים אתם לה' אלהיכם לא תתגודדו וגו'. כתב הספורנו ז"ל כי יקרה אתכם כאשר יקרה לאשה ובנה הדלים בעיר אחת והאשה אבי הבן הסוחר במדינה אחרת [והוא שם עשיר גדול מאד] שאם בנה הלך ועבר מאתה וילך אל ארץ שאביו שם, הנה שלל מה תדאג על פרידתו מאתה, אבל הלא תשמח על טובת בנה כי יתענג בדשן בכל טוב אביו ונחת שלחנו. וכדבר הזה אומר משה רע"ה לישראל "בנים אתם לה' אלהיכם", וא"כ אשר ימות לו מת לא ידאג על מתו מלד עלמו, כי הלא הלך שם לאביו שבשמים, כי בן הוא לאביו שבשמים ושם יתענג על ה' וטוב לו שם מפה על הארץ הלזו. וע"כ לא תתגודדו. ואמר באיזה אופן אתם בנים לה', מאמת כי עם קדוש אתה לה', מפאת נשמתך אשר היא חלק אלהי ממרום, ומחמת קדושת נשמתך, ע"כ לא תאכל כל תועבה, ולא יבא אל פיך שום דבר טמא. ומפרש הכ' כל מיני הבהמות והחיות והעופות והדגים הטמאים שלא יאכל אותם האיש הישראלי, שלא יטמא את נשמתו השוכנת בגופו:

מצות השם

(א) [תכו] (לאו רעד) שלא לעשות שרט בכל מקום שבגוף על מת כמו שעושים לו או לשם עבודת כוכבים. שנאמר לא תתגודדו: (שם) [תכח] (לאו רעה) שלא לעשות קרחה בראש על המתים. ולא תשימו קרחה בין עיניכם למת: (ג) [תכט] (לאו רעו) שלא לאכול פסולי המוקדשים. שנאמר לא תאכל כל תועבה:

חומת אנ"ך

(א) **ולא** תתגודדו ולא תשימו קרחה בין עיניכם למת. הלמ"ד בקמץ. ופי' הרב החסיד מהר"ר יהודה הכהן ז"ל במ"ש בזהר הקדוש משל למלך שאלה בנו וכו' וז"ש בנים אתם ולכן לא תתגודדו והטעם למת קרי לא ומת פי' כי הוא לא רמז שהיה ע"י ן' שערי בינה כמ"ש בזה"ק:

מסורת הקריאה

אנגינה במ"ם: ונתן, המתג בנו"ן: (א) למת, הלמ"ד בקמץ: (ב) העמים, הה"א במתג והמ"ם בז"ק: (ד) שה, ושה, השי"ן בצירי,

רמב"ן

עיר הנדחת שהודחו עמה אין נהרגין רא"א נהרגין. אמר לו ר"ע מה אני מקיים ונתן לך רחמים ורחמך והרבך אם לרחם על הגדולים הרי כבר נאמר החרם אותה ואת כל אשר בה ובהמתה ומה אני מקיים ורחמך והרבך אלו קטנים שבתוכה וכו'. והנה אלו ממצות הביאור ממה שנאמר בתורה זובח לאלהים יחרם ועתה באר החרם מהו בנדחים ובעובדים:

(א) **בנים** אתם לה' אלהיכם. גם זו מצוה מבוארת שאמרו בתורת כהנים לא יקרחו קרחה בראשם ובבשרם לא ישרטו שרטת ועתה באר כי לא בעבור מעלת הכהנים בלבד שהזכיר שם שהם קדושים לאלהיכם צוה בהם זה אבל כל העדה כלם קדושים וכלכם בנים לה' אלהיכם כמו הכהנים אם כן השמרו גם אתם במצוה הזאת כמותם ועל דעת רבותינו בשניהם אינה אלא על המת. ויתכן שיהיה המצוה הראשונה בכהנים לאמר שאם היה הכהן מקורח ומגודד איננו ראוי לעבודה כמו שאמר ולא יחללו שם אלהיהם והנה עבודתם מחוללת וכאן ביאר כי המצוה גם לישראל והוצרכו לשתיהם. ורש"י כתב לפי שאתם בניו של מקום אתם ראוים להיות נאים ולא גדודים ומקורחים ואיננו נכון שא"כ תהיה המצוה גם שלא על המת ור"א אמר אחר שתדעו שאתם בנים

הַבְּהֵמָה אֲשֶׁר תֹּאכֵלוּ שׁוֹר שֵׂה
כְשָׂבִים וְשֵׂה עִזִּים: ה אַיָּל וּצְבִי
וְיַחְמוּר וְאַקּוֹ וְדִישֹׁן וּתְאוֹ וָזָמֶר:
ו וְכָל־בְּהֵמָה מַפְרֶסֶת פַּרְסָה
וְשֹׁסַעַת שֶׁסַע שְׁתֵּי פְרָסוֹת מַעֲלַת
גֵּרָה בַּבְּהֵמָה אֹתָהּ תֹּאכֵלוּ: ז אַךְ
אֶת־זֶה לֹא תֹאכְלוּ מִמַּעֲלֵי הַגֵּרָה
וּמִמַּפְרִיסֵי הַפַּרְסָה הַשְּׁסוּעָה אֶת־
הַגָּמָל וְאֶת־הָאַרְנֶבֶת וְאֶת־הַשָּׁפָן
כִּי־מַעֲלֵה גֵרָה הֵמָּה וּפַרְסָה לֹא
הִפְרִיסוּ טְמֵאִים הֵם לָכֶם: ח וְאֶת־
הַחֲזִיר כִּי־מַפְרִיס פַּרְסָה הוּא וְלֹא
גֵרָה טָמֵא הוּא לָכֶם מִבְּשָׂרָם לֹא
תֹאכֵלוּ וּבְנִבְלָתָם לֹא תִגָּעוּ: ס

תרגום אונקלוס

דְּתֵיכְלוּן. תּוֹרִין. אִמְּרִין דְּרַחְלִין וְגַדְיָן דְּעִזִּין: ה. אַיְלָא וְטַבְיָא וְיַחְמוּרָא. וְיַעְלָא וְרֵימָא וְתוֹרְבָּלָא וְדִיצָא: ו. וְכָל בְּעִירָא דִּסְדִיקָא פַּרְסָתַהּ. וּמְטַלְפָן טִלְפִין תַּרְתֵּין פַּרְסָתַהּ. מַסְּקָא פִּשְׁרָא בִּבְעִירָא. יָתַהּ תֵּיכְלוּן: ז. בְּרַם יָת דֵּין. לָא תֵיכְלוּן מִמַּסְּקֵי פִשְׁרָא. וּמִסְּדִיקֵי פַּרְסָתָא מְטַלְפֵי טִלְפַיָּא. יָת גַּמְלָא. וְיָת אַרְנְבָא וְיָת טַפְזָא אֲרֵי מַסְּקֵי פִשְׁרָא אִנּוּן. וּפַרְסָתְהוֹן לָא סְדִיקָא. מְסָאֲבִין אִנּוּן לְכוֹן: ח. וְיָת חֲזִירָא. אֲרֵי סְדִיק פַּרְסְתָא הוּא וְלָא פָּשַׁר. מְסָאַב הוּא לְכוֹן. מִבִּשְׂרְהוֹן לָא תֵיכְלוּן. וּבִנְבִילַתְהוֹן לָא תִקְרְבוּן: ט. יָת דֵּין

ת"א זאת הבהמה. זבחים לד חולין עט עח בכורות י: איל וצבי. זבחים לד חולין עט: בהמה. חולין מח מו: בבהמה. שם יז: השסועה. שם ס סג בכורות ו נדה כד: את הגמל. בכורות ז נדה כד: ואת הארנבת. מגילה ט: ואת השפן. בכורות ו: ואת החזיר. שם:

תפסיר הרס"ג

מא תאכלוה מן אלבאהים. אלבקר ואלצ'אן ואלמאעז: (ה) ואלאיל ואלצ'בי ואליחמור. ואלועל ואלארוי ואלתיתל ואלזראפה: (ו) וכל בהימה מצ'לפה בצ'לף. ומפרקה אצ'לאפהא תפריקא. ומצעדה אגתראר מן אלבאהים. פכלוהא: (ז) כלא הד'ה אלאשכ'אץ פלא תאכלוהא. מן אלמצעדי אלאגתראר. ואלמצ'לפין באצ'לאף מפרקה. אלגמל ואלארנב ואלובר. פאנהמא מצעדה אגתראר ג'יר מצ'לפה בצ'לף. פהי מחרמה עליכם: (ח) ואלכ'נזיר. פאנה מצ'לף בצ'לף ולא יגתר. פהו מחרם עליכם. לא תאכלו מן לחומהא. ולא תדנו מן נבאילהא

נוה שלום

שעב, בפתח ע"ל שמות יט ו. (ה) איל, אלאיל, חיה במעלי הטלפים ולזכרים ממין זה קרנים מפוצלות שאין בהם זכרות אבל הנקבות אין להם קרנים ראה לשון התלמוד יומא כט א ושם כתב רש"י שהנקבות אין להם קרנים. וצבי, אלצ'בי, ידוע. ויחמור, ממיני האילים זנבו קצר ושלושה פיצולים בכל קרן מקרניו. ואקו, ואלועל, וכן תרגם אנקלוס ויב"ע. אולם במקרא נקראו יעלים. ודישון, ואלארוי, חיה מדברית נקראת צ'אן אלבאל, וי"מ מין חיה ממשפחת הצבאים. ותאו, ואלתיתל, תין ראשונה רפויה, יש מחכמי הלשון שאמרו שהוא מין ממיני שור הבר ויש שכתבו שהוא מין חיה מדברית בסתם ורשמו צורתו ויש לו שני קרנים זקופים וארוכים וצוארו ארוך מעט ואין בשום אבר מאיבריו דמיון למין השור הביתי ואולי שהוא מין שור הבר שזכרו מקצתם. וזמר, ואלגראפה, מין חיה מבעלי הטלפים ידיו ארוכות ורגליו קצרות ועורו מנומר כעור הנמר וצוארו כצואר הסוס אלא שהוא ארוך וזקוף יותר ויש לו שני קרנים קטנים. זהו מה שביארו שמות אלו חכמי לשון ערב המסוימים, והרב זכריא הרופא (יחיא אלטביב) בפירושו לספר היד החזקה

אבן עזרא

חסר וי"ו שה מן כבש או עז: (ה) איל וצבי. ידועים והחמשה האחרים צריכים לקבלה: (ח) ולא גרה. תחסר מלת

אבי עזר

הרב ואין צורך: (ד) (שור שה כבשים חסר וי"ו וכו') על דרך שמש ירח:

רבינו בחיי

להם מת ויאבד מביניהם הנה הוא אבודו לעולם, אבל אתם אינכם כן כי בנים אתם לה' אלהיכם ודרך

בעל הטורים

לבהמות: בבהמות התיר ז' וג' בחיות. כנגד עשרת הדברות: (ד) עזים. וסמיך ליה (ה) איל. כמו להא דאיתא בחולין עיזא דכרכוז מין חיה הוא: (ז) טמאים הם לכם. וסמיך ליה ואת החזיר. לומר לך שאסור לגדל חזירים: (ח) סמך מבשרם לא תאכלו לאת זה תאכלו מכל אשר במים. כלומר אע"פ שאסרתי עליכם לאוים לגר: לא תגעו. לאכול מבשרם אשר מהם במים תאכלו דאמרא דימא שרי. ד"א לא תאכלו את זה תאכלו לומר שקרבי דגים אין לוקחין אלא מן המומחה דקרי ביה לא תאכלו אא"כ יאמר זה הוא שלקחתי מפלוני ליד וכשר הוא: ובנבלתם לא תגעו. וסמיך ליה את זה תאכלו. לומר שיש נבלה שתאכל עמהם כגון נבלת שוחטת. בגימט' חייב לטהר ברגל:

שפתי חכמים

קדושת עצמו מחייב שיבחר בה': ת וא"ת היאך אנו אוכלים תרנגולים ובהמות מסורסים דהא תעבתי לך שאסור לסרסן. וי"ל מדאצטריך קרא גבי סירוס לאיסור לגבוה לא תקריב הא להדיוט שרי: א לא שמפרסת מגורת פרסה שאלו היה מפרסת מגורת פרסה היה הגמל שכתיב בו ופרסה איננו מפריס שאין לו פרסה שידרוך על הארץ והא איתו. ל"פ מפרסת ל' סדק כלומר שהפרסה סדוקה: ב ופי' מדכתיב בריישא דקרא וכל בהמה מפרסת פרסה וגו' מה ת"ל בבהמה אותה תאכלו שדי בהמה דרישא דקרא אבהמה דסיפא דקרא ודרוש הכי בהמה הנמצאת בבהמה תאכלו והא דנקט רש"י ל' שליל דלא לאפוקי כו':

רש"י

לך את כגון גרם און בכור כדי לשוחטו במדינה הרי דבר שתעבתי לך. כל מום לא יהיה בו בא ולמד כאן שלא ישחט ויאכל על אותו המום. בשל בשר בחלב הרי דבר שתעבתי לך הזהיר כאן על אכילתו: (ד) זאת הבהמה וגו'. (ה) איל צבי ויחמור. למדנו שהחיה בכלל בהמה (חולין סג) ולמדנו שהבהמה והחיה טמאה מרובה מן הטהורה שבכל מקום פורט את המועט: ואקו. מתורגם יעלא (איוב לט) יעלי סלע הוא אשטנבו"ק (שטיינבאק): ותאו. תורבלא תור היער. בלא יער בלשון ארמי: (ו) מפרסת. סדוקה כתרגומו: פרסה. פלאנט"ה (פוססזאהלע): ושסעת. חלוקה בשני צפרנים שיש סדוקה ואינה חלוקה בצפרנים והיא טמאה: בבהמה. (חולין סט) משמע מה שנמצא בבהמה אכול מכאן אמרו שהשליל ניתר בשחיטת אמו: (ז) השסועה. (נדה כד) בריה היא שיש לה שני גבין ושני שדראות אמרו רבותינו למה נשנו בבהמות מפני השסועה ובעופות מפני הראה שלא נאמרו בת"כ: (ח) ובנבלתם לא תגעו. (ת"כ) רבותינו פירשו ברגל שאדם חייב לטהר את עצמו ברגל יכול יהיו מוזהרים בכל

דעת זקנים מבעלי התוספות

(ח) ובנבלתם לא תגעו. אם מתו מיתת עצמן לא תגעו בהן כדי לאכלן כמו בכל קדש לא תגע אמרינן במסכת מכות שהוא אזהרה לאוכל ואפקיה רחמנא בל' נגיעה ליתן שיעור לנוגע כאוכל והכא נמי אפקיה לאכילה בל' נגיעה. וכפל הגלה

מרפא לשון

צרה, והרד"ק פי' ל' קיבוץ כתות. ד) זאת הבהמה, דין בעירא. ה"ג הת' בל' זכר. ה) ודישן, ורימא. הוא הראם, ורס"ג תרגמו בל"ע אלארוא וכבר השיגו הרז"ה ז"ל וכתב שהוא סבור שדישן הוא הנקבה של יעל שהוא אקו הקודם ולמה ימנה הכתוב נקבה מזה המין והעיקר כד' התרגום (ואחר המחילה לא הבין הרז"ה דברי רס"ג, וראה נוה שלום. יקא). ו) ותאו, ותורבלא. רש"י ז"ל פירש תורבלא תור היער בלא יער בל' ארמי, ור"ז הרופא ז"ל פירש שור הבר תור בלא כמו תור ברא ודכוותה בגמ' חולין פ' ע"א הני עיזי דבלא ובגמ' ע"ז ארמאי דבלאי, עוד כ' שמה שתר' הגאון ז"ל בזה אלתיתל הוא עיקר כי שור הבר מין בהמה שכן אמרו במשנה ה' דברים נאמרו בשור הבר, אסור משום אותו ואת בנו וחלבו אסור וקרב ע"ג המזבח וחייב במתנות ונלקח בכסף מעשר לזבחי שלמים אבל לא לבשר תאוה והרי הוא כבהמה לכל דבר ר' יוסי אומר הוא שור הבר הוא תאו שנ' בתורה והלכה כחכמים, ואעפ"י שתרגם אנקלוס שלא כהלכה אין עליו זרות כמו שידעת אמרם בגמ' ההוא עיזא דכרבוזא דאתא לבי ריש גלותא דעקר מלי צנא תרבא, רב אחא אסר, רב שמואל בריה דרבא אכיל מניה וקרא אנפשיה מפרי פי איש תשבע בטנו, שלחו מתם הלכתא כשמואל בריה דרבא והזהרו ברבינו אחא שמאיר עיני גולה הוא עכ"ל, ומ"מ אינו מוכרח מן התרגום שיהיה שור הבר מין חיה לא מין בהמה גם מ"ש שהעיקר מה שפי' הגאון ז"ל אינו כי בס' השרשים של ערבי כתוב שזה השם תיתל נק' היעל כשהוא זקן וא"כ למה ימנה הכ' הזקן של יעל ג"כ (אין זה אמת ומי שהקריא לפניו בס' שרשים ערבי לא דבר נכונה). וזמר, ודיצא. ה"ג הדלת בצירי, ובדפוסים בחירק וכן פי' היא"ר ז"ל שהוא מל' דיצא כדמתר' שישו אתה משוש, דוצו עמה דיץ, כי כן זמר

מסורת הקריאה

ונמסר ד' קמצין, ר"ל בצירי הנקרא קמץ קטן, וסי' ב' בפסוק זה, ג' לא הבאת לי שה (ישעיה מ"ג כ"ג) ד' אלה מאניא שא אזל (עזרא ה' ט"ז): (ה) ויחמור, המ"ם במלאפום: וזמר. הוי"ו בקמץ: (ז) הגמל, הנגינה במ"ם: מעלה, נמסר כולהו קמץ במ"ח פתחין, ר"ל כולהו כתיבי הלמ"ד בצירי הנקרא קמץ קטן בר מן ח' בסגול הנקרא פתח קטן וסי' בירמיה סי' נר"ן: (ח) החזיר, הנגינה בזי"ן:

ט אֶת־זֶה תֹּאכְלוּ מִכֹּל אֲשֶׁר בַּמָּיִם
כֹּל אֲשֶׁר־לוֹ סְנַפִּיר וְקַשְׂקֶשֶׂת
תֹּאכֵלוּ׃ י וְכֹל אֲשֶׁר אֵין־לוֹ סְנַפִּיר
וְקַשְׂקֶשֶׂת לֹא תֹאכֵלוּ טָמֵא הוּא
לָכֶם׃ ס יא כָּל־צִפּוֹר טְהֹרָה
תֹּאכֵלוּ׃ יב וְזֶה אֲשֶׁר לֹא־תֹאכְלוּ
מֵהֶם הַנֶּשֶׁר וְהַפֶּרֶס וְהָעָזְנִיָּה׃
יג וְהָרָאָה וְאֶת־הָאַיָּה וְהַדַּיָּה
לְמִינָהּ׃ יד וְאֵת כָּל־עֹרֵב לְמִינוֹ׃
טו וְאֵת בַּת הַיַּעֲנָה וְאֶת־הַתַּחְמָס

תרגום אונקלוס

ט תֵּיכְלוּן. מִכֹּל דִּבְמַיָּא. כֹּל דְּלֵיהּ. צִיצִין וְקַלְפִין תֵּיכְלוּן: י. וְכֹל דְּלֵית לֵיהּ. צִיצִין וְקַלְפִין לָא תֵיכְלוּן. מְסָאַב הוּא לְכוֹן: יא. כָּל צִפַּר דְּכֵי תֵּיכְלוּן: יב. וְדֵין. דְּלָא תֵיכְלוּן מִנְּהוֹן. נִשְׁרָא וְעָר וְעָזְיָא: יג. וּבַת כַּנְפָא וְטָרְפִיתָא. וְדַיְתָא לִזְנַהּ: יד. וְיָת כָּל עוֹרְבָא לִזְנֵיהּ: טו. וְיָת בַּת נַעֲמִיתָא. וְצִיצָא וְצִפַּר שַׁחְפָּא. וְנַצָּא

ת"א כל לפור. קידושין כ חולין קמ: וזה אשר. קידושין כ חולין קמ: והראה. חולין כג בכורות ו:

בעל הטורים

(ט) תאכלו. וסמיך ליה וכל אשר אין לו. לספיל דג טהור שנמלא בתוך דג טמא: (י) טמא הוא לכם. וסמיך ליה (יא) כל לפור. לרבות לפור משולחת של מלורע (עיין תוס' קידושין דף נז): (יב) הנשר. התחיל בנשר מפני שהוא מלך בעופות שנא' אם על פיך יגביה נשר אם על פיך ס"ת מלך: (טו) היענה. שמענה את בניה ואינה מרחמת עליהם. וכן העיכב אכזרי על

רש"י

השנה ת"ל (ויקרא כא) אמור אל הכהנים וגו' ומה טומאת המת המורה כהנים מוזהרים ואין ישראל מוזהרים טומאת נבלה קלה לא כל שכן: (יא) כל צפור טהורה תאכלו. (קידושין ע) להתיר משולחת ג שבמלורע: (יב) וזה אשר לא תאכלו מהם. לאסור את השחוטה: (יג) והראה ואת האיה וגו' (חולין סב) היא ראה היא איה היא דיה ד ולמה נקרא שמה ראה שרואה ביותר ולמה הזהירך בכל שמותי' שלא ליתן פתחון פה לבעל דין לחלוק שלא יהא האוסרה קורא אותה ראה והבא להתיר אומר זו דאה שמה או איה שמה וזו לא אסר הכתוב ובעופות פרט לך הטמאי' ה ללמד שהעופות הטהורים מרובים על הטמאים לפיכך

שפתי חכמים

ג פי' כל ריבוי הוא לרבות המשולחת וזה אשר לא תאכלו לאסור השחוטה נראה דדריש כן דוזה אשר לא תאכלו יתור הוא דהא כתיב בסופה וכל שרץ העוף טמא הוא לכם לא יאכלו אלא לאסור השחוטה דמלורע. ובגמרא פריך ואימא אלא דמשולחת לאיסור והשחוטה להיתר ומשני לא אמרה תורה שלח לחקלה שתהא למכשול עון שילקחנה ויאכלנה. והקשה הרא"ם וא"ת אי הכי נ"ל רבויא דכל לפור לרבות המשולחת. וי"ל אסמכתא בעלמא היא, וכן כתב רש"י שם בסדיא קידושין (דף נו): ד הוכחת רש"י הוא מכדי משנה תורה לאוסופי הוא דאתא אמה שכתב למעלה בת"כ וא"כ למה לא כתיב הכא ואת הדאה ואת הראה ולסורות דלהוסיף בא כמו שאמרו למה נשנית הבהמה משום השסועה שלא נאמרה בויקרא א"כ מ"ט שהם דכתיב דאה ומ"ט הכא דכתיב ראה ולא דאה אלא ש"מ ראה ודאה אחת היא ומ"ס לא כתב הכא דאה דא"כ ה"א דאה וראה תרתי נינהו ולאוסופי קאתי מ"ה לא נקט קרא כאן אלא ראה ולסורות שדאה וראה אחת היא ותו ק"ל א"ה הל"ל ואת הראה למינה כדי לכלול גם הדאה שבויקרא ועז"פ היא ראה היא איה היא דיה שהכל אחד הוא לכן כתב למינה לבסוף כדי לכלול אותם בכלל אחד ללמד שהכל אחד הוא. ותו ק"ל א"כ שהכל אחד הוא למה נקט קרא והראה ואת האיה והדיה למינה ואת דמפסיק בין הראה והאיה ל"ל. ותירץ למה נקרא שמה ראה כו' כלומר מ"ה הפסיק קרא לומר שמשונה שם זה משאר שמות שיש לו דמש"ה נקרא בשם ראה שרואה ביותר כדתניא עומדת בבבל ורואה נבלה בא"י. ודברי הרא"ם קשה להולמם, עיין בגמרא פרק אלו טרפות (דף סג): ה דק"ל לפי שפי' דמש"ה הזהירך בכל השמות כו' כדי שלא יבא להתיר קשה למה יתיר דטמא הוא מן העופות הטמאים ולא פרט אותן כמו שלא פרט עופות הטהורין. ומתרץ ופרט לך עופות הטמאים כו' וכיון שלא פרט לך זה ודאי מן הטהורים הוא לכך

דעת זקנים מבעלי התוספות

לא תאכלו ולא תגעו חדא מלתא היא דאי נוגע ממש קאמר אכילה למה כתיבה אם על הנגיעה הוזיר אכילה לא כל שכן. ומיהו רבותינו אמרו דבנגיעה ממש קאמר ואזהרה ליפראל ברגל כדאמר מר חייב אדם לטהר עלמו ברגל:

(ט) כל אשר לו סנפיר וקשקשת. תימה לי דגים למה נשנו דבשלמא בהמה משום השסועה ובעופות מפני הראה דגים למה נשנו יותר מחגבים ול"ע. ועוד סימה לי קרא שליפי לדגים דכתיב בפרשת שמיני כל אשר אין לו סנפיר וקשקשת שקץ הוא ל"ל. ול"ע בתוס' דחולין:

(יב) הנשר. אינו אותו שקורין איגל"א בלע"ז אנש"כ בערב"י שהרי לאיגל"א יש לו אלבע יתירה ונשר מפרש באלו טרפות שאין לו שום סימן טהרה:

(יד) ואת כל ערב. גם הוא אינו אותו שקורין קורביי"ל כי הקורביי"ל בדקו ומצאו שיש לו אלבע יתירה וזפק וא"כ חרם אם הוא עורב אמרי באלו טרפות מפרש דבעורב לית ביה אלא שני סימני טהרה דהויא בי"ע עופות טמאים ואי אינו דורס הא ביה ג' סימני טהרה אלא ודאי דורס הוא וא"כ היכי קאמר התם דעוף שבא לפנינו בשני סימנין טהור ובלבד שיכיר עורב ואם דומה לעורב ומכיר נמי עורב היאך טהור כיון דאמרינן דעורב דורס והא קי"ל דכל עוף הדורס טמא אלא ודאי אותו שאנו קורין קורביי"ל אינו עורב דקרא אלא אותו שנקרא אותו רוקק בשעת תשמיש ודאי הוא עורב:

(טו) בת היענה. להכי נקט בת לפי שאינה ראויה אלא כשהיא קטנה לפי שכשהיא קשה כען כשהיא גדולה: ואת הנץ.

מצות השם

(יא) [תע] (עשה קלד) לבדוק בסימני העוף. וע"ז נאמר כל לפור טהורה תאכלו:

תפסיר הרס"ג

ללא תנגסכם: (ט) והד'א מא תאכלוה. מן גמיע מא פי אלמא. כל מא לה אגנחה ופלוס פכלוה: (י) וכל מא ליס לה. אגנחה ופלוס לא תאכלוה. לאנה נגס לכם: (יא) וכל טאיר טאהר פכלוה: (יב) והד'ה אלאשכ'אץ לא תאכלוהא מנהם. אלנסר ואלעקאב ואלענקא: (יג) ואלגארח ואלצדא. ואלחדא לאצנאפהא: (יד) וגמיע אלג'ראביב לאצנאפהא: (טו) ואלנעאמה ואלכ'טאף. ואלסאף ואלבאז

נוה שלום

להרמב"ם ז"ל ריש הל' שחיטה השיג על מה שתרגם הגאון ודישן ואלארוי בחשבו שהוא שם לנקבה של יעל. וטען כי למה ימנה הכתוב הנקבה מזה המין וכבר נזכר מין היעל בתרגום ואקו, והטעהו מה שראה לקצת מבארי הלשון שה„ארוייה" שם לנקבה במין היעל, ואין זה מוסכם שחכמי הלשון אמרו שהנקבה נקראת ועלה, ותרגם הגאון במשלי ויעלת חן ואלועלה ד'את אלהואדה, אבל אלארוי חיה מדברית כמו שכתבתי, גם השיג על אנקלוס שתרגם ותאו יתורבלא דהיינו שור הבר שזה מין בהמה והסכים לתרגום הגאון תיתל בערבי שהוא מין חיה על דרך מה שנתבאר. וא"א ז"ל בביאורו לת"א השיב עליו שאין הכרח מת"א שיהיה שור הבר מין חיה או מין בהמה, ע"כ. (ז) וממפריסי וכו', ואלמט'לפין באט'לאף מפרקה, מפריסי פרסות מיפרדות הפרסה לשתיים וזהו פשט הכתוב. (ח) ובנבלתם, ובנבאילהא וכו', ללא תנגסכם. ביאר טעם אזהרת הנגיעה בנבלתם כדי שלא תטמא אתכם והיינו ברגלים שכל ישראל צריכים להיות טהורים בהם, אבל בשאר ימות השנה מותר ליגע בכל הטומאות והתטמאות בהן עיין רמב"ם סוף הל' טומאה. (יג) והראה, ואלגארח, שם כולל לכל עוף דורס. והדיה, ואלחדא, וכן תרגם הדאה בפ' שמיני. וכתב בספר השרשים לר"י אבן גנאח שהראה בריש והדיה שני שמות למין אחד, והדאה בדלת היא הדיה והביא ראיה ממה שתרגם הגאון דאה ודיה

אבן עזרא

יגר דרך קצרה או מלת לו: (ט) סנפיר וקשקשת. פירשתיו: (יא) כל צפור טהורה תאכלו. הנה צפור שם כלל ותור וגוזל על השני מינין שהם תחת צפור וכן דיה ואיה תחת דאה כי

רבינו בחיי

האב להוריש לבנו מנה יפה שיש לו ולפיכך העוה"ב שבראתי הוא מעותד לכם ועל כן אי אתם רשאין להתגודד על המת ולא למרט שער הראש כי

רמב"ן

להי' והוא אוהב אתכם יותר מן האב לבנו לא תתגודדו על כל מה שיעשה כי כל מה שיעשה לטוב הוא ואם לא תבינוהו כאשר לא יבינו הבנים הקטנים מעשה אביהם רק יסמכו עליו כי עם קדוש אתה ואינך כשאר כל הגוים על כן לא תעשה כמעשיהם. ולפי דעתי כי טעם עם קדוש הבטחה בקיום הנפשות לפניו יתברך יאמר אחרי שאתה עם קדוש וסגלת ה' ולא ישא אליהם נפש וחשב מחשבות לבלתי ידח ממנו נדח אין ראוי לכם להתגודד ולהקרח על נפש ואפילו ימות בנוער. ולא יאסור הכתוב הבכי כי הטבע יתעורר לבכות בפירוד האוהבים ונדודם אף בחיים ומכאן סמך לרבותינו באסרם להתאבל יותר מדאי:

אור החיים

(יג) והראה וגו' למינה. נראה שכל מין מהכ"ד שיש בו מינים הרבה ומשונים אמר בהם הכתוב למיניהו למיניהם וכל שאין בו אלא מינים מועטים ודומים קצת אינו אומר למינו והראיה כי

מרפא לשון

מל' זמרה. ז) וממפריסי הפרסה השסועה, ומסדיקי פרסתא מטלפי טלפיא. תרגומו כמו מפריסי הפרסה השסועים ולא כמ"ש רז"ל שהשסועה בריה בפני עצמה ויש לה ב' גבין שב' שדראות כי זהו כעין דרש ולפי הפשט הוא כמו מפרסת פרסה ושסעת שסע שבכל מקום וכן תרגם הירושלמי ורס"ג ז"ל. יג) והראה, ובת כנפא. נראה שכוונתו כמו שפי' הראב"ע ז"ל בס' יסוד מורה כי ראה שם כלל ותחתיו שם איה ודיה כמו שם צפור ותחתיו תור וגוזל וזהו שתר' והראה ובת כנפא שהוא שם כלל שכל העופות יש להם כנף אלא שהיא מפורסמת בכנפיה יותר. וכן תרגם האיה טרפיתא על שם שטורפת כל דבר ואוכלת ולאו דוקא היא שטורפת כי כל העופות הטמאים טורפים ואוכלים אלא שהיא מפורסמת לטרוף יותר ושם הפרטי הוא דיה או דאה שהוא בל' תרגום דיתא, והדיה, ודיתא. וכן תרגם בפ' שמיני והדאה ודיתא, כי דאה ודיה שם אחד שאותיות אהוי מתחלפים יותר מכל שאפי' הראב"ע ז"ל אית ליה חילוף

מסורת הקריאה

תאכלו, הכ"ף בצירי: (י) אשר אין לו, נמסר עליו ז' זוגין מתחלפין בטעמא חד במרכא וחד בדרגא, ועין מש"כ בויקרא י"א י"ב:

וְאֶת־הַשַּׁחַף וְאֶת־הַנֵּץ לְמִינֵהוּ׃
טז אֶת־הַכּוֹס וְאֶת־הַיַּנְשׁוּף
וְהַתִּנְשָׁמֶת׃ יז וְהַקָּאָת וְאֶת־
הָרָחָמָה וְאֶת־הַשָּׁלָךְ׃ יח וְהַחֲסִידָה
וְהָאֲנָפָה לְמִינָהּ וְהַדּוּכִיפַת
וְהָעֲטַלֵּף׃ יט וְכֹל שֶׁרֶץ הָעוֹף טָמֵא
הוּא לָכֶם לֹא יֵאָכֵלוּ׃ כ כָּל־עוֹף
טָהוֹר תֹּאכֵלוּ׃ כא לֹא תֹאכְלוּ כָל־
נְבֵלָה לַגֵּר אֲשֶׁר־בִּשְׁעָרֶיךָ תִּתְּנֶנָּה
וַאֲכָלָהּ אוֹ מָכֹר לְנָכְרִי כִּי עַם קָדוֹשׁ
אַתָּה לַיהוָה אֱלֹהֶיךָ לֹא־תְבַשֵּׁל
גְּדִי בַּחֲלֵב אִמּוֹ׃ פ חמישי כב * עַשֵּׂר
תְּעַשֵּׂר אֵת כָּל־תְּבוּאַת זַרְעֶךָ

תרגום אונקלוס

לִזְנוֹהִי: טז. וְקַדְיָא וְקִפּוֹפָא וּבַוְתָא: יז. וְקָתָא וִירַקְרֵיקָא וְשָׁלֵינוּנָא: יח. וְחַוָּרִיתָא. וְאִבּוֹ לִזְנַהּ. וְנַגַּר טוּרָא וַעֲטַלֵּיפָא: יט. וְכָל רִחְשָׁא דְעוֹפָא. מְסָאַב הוּא לְכוֹן. לָא יִתְאַכְלוּן: כ. כָּל עוֹף דְכֵי תֵּיכְלוּן: כא. לָא תֵיכְלוּן כָּל נְבִילָא. לְתוֹתַב עָרֵל דִּבְקִרְוָךְ תִּתְּנִנַּהּ וְיֵיכְלִנַּהּ. אוֹ תְזַבְּנִנַּהּ לְבַר עַמְמִין. אֲרֵי עַם קַדִּישׁ אַתְּ. קֳדָם יְיָ אֱלָהָךְ. לָא תֵיכְלוּן בְּשַׂר בַּחֲלָב: כב. עַשָּׂרָא תְּעַשַּׂר. יָת כָּל עֲלַלַת זַרְעָךְ. דְּיִפּוֹק חַקְלָא

ת״א וכל שרץ. מכות טז: לא תאכל. שבת קל קה פסחים כא ע״ז כ סז חולין קיג קיד קטו בכורות כג כריתות כא: כי עם. פסחים כד קידושין כז מנחות קא חולין ו קטו קיז בכורות ו: לא תבשל. קידושין כו: עשר תעשר. שבת קיט סוכה לו כ״ס ח תענית ס סוטה מח מגיעה מח בכורות כג:

בעל הטורים

בניו לכך סמכו לה: (כא) לא תבשל גדי. בגימ׳ (סוא) איסור באכילה ובבישול והנאה: (כב) סמך עשר תעשר וגו׳ הילא השדה שנה שנה לבשר בחלב. לומר כשם בתערובת בשר בחלב אסור כן ג״כ אסור התערובות של כלאים בשדה. ואם תשמור מן התערובת אז תבשל פירותיך בזמנן ותתעשר. וסמך בחלב אמו לשנה שנה, לומר שמינקת חבירו לא תנשא סוך ב׳ שנים

רש״י

פרט את ו המועט: (טו) והתנשמת. קלב״א סורי״ץ (פלעדערמויז): (יז) שלך. השולה דגים מן הים: (יח) דוכיפת. הוא התרנגול הבר ובלע״ז הרופי״א (ווידעהאף) וכרבלתו כפולה: (יט) שרץ העוף. הם הנמוכים הרוחשים על הארץ כגון זבובין וצרעים וחגבים טמאים הם קרויים שרץ: (כ) כל עוף טהור תאכלו. ולא את הטמא בא ליתן עשה על לא תעשה וכן בבהמה אותה תאכלו ולא בהמה טמאה לאו הבא מכלל עשה עשה לעבור עליהם בעשה ול״ת: (כא) לגר אשר בשעריך. גר תושב שקבל עליו שלא לעבוד ע״א ואוכל נבלות: כי עם קדוש אתה לה׳. (ספרי) קדש את עצמך במותר לך ז דברים המותרים ואחרים נוהגים בהם איסור אל תתירם בפניהם: לא תבשל גדי. (חולין קיג) שלש פעמים פרט לחיה ולעופות ח ולבהמה טמאה: לא תבשל גדי (כב) עשר תעשר. מה ענין זה אצל זה ט אמר

שפתי חכמים

שהזכיר בכל השמות. א״כ כיון דעופות טהורים מרובים מן הטמאים נלך אחר הרוב שהם טהורים ונטהר אותן ע״ה פרט לך כל השמות: ו משא״כ בבהמה וחיה שפרט לך הטהורים: ז כתב הרא״ם מפני שאזהרה זו היא לא לגוי ויופי כמו לא תתגדדו שאזהרה זו היא אלא לגוי כמו שפירש״י שם אלא אזהרה זו הכרתי לנפש ולא יפול עליה כי עם קדוש אתה וגו׳ לכן אמרו מפני שעם קדוש אתה ראוי לך לקדש עצמך אפי׳ במותר לך כו׳. ול״נ דק״ל מה שינה הכ׳ פה ממה דכתיב בסוף פרשת שמיני והל״ל לא תאכלו כל נבלה ואל תשקצו את נפשותיכם וגו׳. אלא לפי כתיב כי עם קדוש אתה לה׳ וגו׳ למדרש קדש עצמך כו׳: ח דהא שפי׳ לעיל בפ׳ משפטי׳ שבא לאיסור אכילה ובישול והנאה ר״ל זה מוכח מדכתיב ג׳ פעמים לא תבשל ומה שפי׳ כאן פרט לחיה ולעופות ולבהמה טמאה זה מוכח מדכתיב ג״פ גדי: ט ואע״ג שרש״י אינו דורש סמוכים אלא אותן שנכתבו שלא במקומן י״ל דבמשנה תורה דורש סמוכים כמו שפרש״י לקמן

הפרשת מעשר שני

(כב) עשר תעשר את כל תבואת זרעך וגו׳. בשני מעשרות הכ׳ מדבר, אחת מעשר לאכול הניתן ללוי המבואר בפ׳ קרח

דעת זקנים מבעלי התוספות

גם שוא אינו אותו שאנו קורין אשפרבי״ר שהרי שלשה סימנין טהרה יש לו כדמסיק באלו טרפות אלמא סדרי בכלהו ומוכחי

מצות השם

(יט) [תעא] (לאו רעז) שלא לאכול משרץ העוף כגון הזבובים והדבורים וכדומה. שנאמר וכל שרץ העוף טמא הוא לכם לא יאכלו:

(כא) [תעב] (לאו רעח) שלא לאכול מבהמה חיה ועוף שמתו. שנאמר לא תאכלו כל נבלה:

(כב) [תעג] (עשה קלה) להוציא מע״ש. שנאמר עשר תעשר את כל תבואת זרעך:

תפסיר הרס״ג

לאצנאפה: (טז) ואלבום ואלבאשק ואלשאהין: (יז) ואלקוק ואלרכ׳ם ואלזמג: (יח) ואלצקר ואלבג׳בג׳ה באצנאפהא. ואלהדהד ואלכ׳פאש: (יט) וגמיע דביב אלטאיר. אלד׳י הו מחרם עליכם. לא תאכלוה: (כ) וכל מא הו טאהר מנה פכלוה: (כא) ולא תאכלו שיא מן אלנבאיל. בל אעטהא לאלג׳ריב אלד׳י פי מחאלך פיאכלהא. או תביעהא לאגנבי. לאנך שעב מקדס ללה רבך. ילא תטבך׳ לחמא בלבן: (כב) ועשר תעשירא גמיע גלה׳ זרעך. מא תנבתה אלצחו״א סנה

נוה שלום

בשם אחד, והראב״ע בספרו יסוד מורה כי ראה בריש שם מין גבוה כולל דיה ודאה ואיה כמו ואת הצפור לא בתר כולל תור וגוזל, והנה לדעת הכל שב ראה בריש נכלל בדיה ודאה שהם מין אחד, ונמצא שאין תוספת במנין העופות הטמאים שבפרשה זו על מנינם בפ׳ שמיני. (יט) וכל שרץ וכו׳ טמא הוא לכם, אלד׳י הו מחרם עליכם, דהינו כל שרץ העוף ההולך על ארבע כמו שכתוב בפרשת שמיני. (כ) כל עוף טהור, וכל מא הו טאהר מנה, ארבעה מינים הטהורים המפורשי׳ שם הארבה והסלעם והחרגל והחגב

אבן עזרא

עתה הוסיף לבאר: (כ) כל עוף טהור. כארבה: (כא) לא תאכלו כל נבלה. מהעוף ומהבהמה: לגר אשר בשעריך. ואינו מתיהד כאשר פירשתי: או מכור לנכרי. שאיננו דר בארצך. וטעם הסמך לא תבשל גדי כי הוא בשר וכבר פירשתיו: (כב) עשר תעשר. ונסמכה זאת הפרשה כי אסור לאכול כל עוף טמא ובהמה טמאה ונבלה והנה בבשר ובדגן אסור לאכול ההקדש כי אם

רבינו בחיי

בטוחים אתם שאם יאבד הגוף בעולם הזה שתירשו חיי העוה״ב שהוא העיקר, וזהו שאמר כי עם קדוש אתה לה׳ אלהיך וענין קדוש נבדל יאמר לפי שאתם בדלים משאר בני נח כענין (ויקרא כ) ואבדיל אתכם מן העמים להיות לי. ויכלול עוד באמרו כי עם קדוש אתה לה׳ אלהיך ענין שכר העוה״ב יאמר לפי שאתם עם דבק באל הקדוש ואתם מעותדים למעלה זאת היא מעלת העולם הבא אין ראוי לכם לעשות מה שהם עושים:

נחל קדומים

ת״ל עולם. רבינו אפרים ז״ל: יז (ו) והקאת והרחמה ואת השלך. אפשר לרמוז מה ששמעתי משם המקובלים בטעם מ״ש רז״ל אין בן דוד בא אלא בדור שכלו זכאי או בדור שכלו חייב ויש לחקור בדור שכלו חייב איך יתכן והתשובה שאם ח״ו כל הדור חייב הסט״א טורפת כל המצות והלימוד וכל כך תתמלא הסט״א עד שמקיאה הכל דומה לאדם שאכל אכילה גסה שהוא מקיא כל מה שאכל כמה ימים וזה יקרה לסט״א ואז יצאו כל ניצוצי הקדושה ותהיה גאולה זהו תורף הדברים בקצור. ובסגנון אחר ביאר הקאה זו הרב עיר וקדיש מהר״א גאלנטי ז״ל בפירושו סוף פסוק שישי ושמחי וכו׳ תשכרי ותתערי ע״ש דף צ״ה ע״ב מס׳ קול בוכ״ב ויש לרמוז רמז זה כפי דרכו ע״ש ואכמ״ל. ולכשיגיע למדרגה זו יאורי״ם בקע בסוד ותשליך וזה רמז והקאת שאם כל כך תתמלא הסטרא אחרא מאד עד שתקיא אז והרחמה יתגברו מאד הרחמים ויעלו ניצוצי הקדושה למקומה את השלך שיתקיים סוד ותשליך ובא לציון גואל: כב (ז) עשר תעשר. אמרו רז״ל אם תעשר מוטב ואם לאו סוף יצא עשו איש שדה עכ״ל. ואפשר דבמעשר כתיב השקיפה ממעון קדשך וברך וארז״ל שהצדקה מהפכת מדה״ד למדת רחמים שכל

חומת אנ״ך

מת והוא בג״ע לאור באור החיים: (כב) עשר תעשר. אמרו רז״ל עשר בשביל שתתעשר וצריך להבין כי תעשר הוא בשי״ן שמאלית והוא״ל אל תקרי תעשר בשי״ן שמאלית אלא ימני״ת שהוא לשון עושר כמ״ש אל תקרי ושם אלא ושם וכתבו משם הראב״ד ז״ל דהכא מילת תעשר כמות שהוא לשון מעשר והכונה אם עשר עוד תעשר ותמיד תוציא מעשר ומוכרח

מרפא לשון

אהו״י וכן תרגם הגאון ז״ל שם דאה ודיה אלצדא. כב) היצא השדה, דיפיק חקלא, ותר׳ היוצא כמו אשר יוציא ל׳ פועל יוצא

מסורת הקריאה

(כא) לא תאכלו, מלת לא במונח לא במקף: נבלה, הנגינה בלמ״ד: לנכרי, הלמ״ד בשוא, ונמסר עליו ל׳ וא׳ לנכרי, ר״ל לית עוד

אור החיים

נשר לא נאמר בו למינו ואומר בגמרא על עוף אחד שאינו ניכר שהוא נשר שחוששין שהוא מין נשר הרי שיש לנשר מינים ואף על פי כן לא אמר הכתוב למינו:

הַיֹּצֵא הַשָּׂדֶה שָׁנָה שָׁנָה׃ כג וְאָכַלְתָּ
לִפְנֵי יְהוָה אֱלֹהֶיךָ בַּמָּקוֹם אֲשֶׁר־
יִבְחַר לְשַׁכֵּן שְׁמוֹ שָׁם מַעְשַׂר דְּגָנְךָ
תִּירֹשְׁךָ וְיִצְהָרֶךָ וּבְכֹרֹת בְּקָרְךָ
וְצֹאנֶךָ לְמַעַן תִּלְמַד לְיִרְאָה אֶת־
יְהוָה אֱלֹהֶיךָ כָּל־הַיָּמִים׃ כד וְכִי־
יִרְבֶּה מִמְּךָ הַדֶּרֶךְ כִּי לֹא תוּכַל
שְׂאֵתוֹ כִּי־יִרְחַק מִמְּךָ הַמָּקוֹם אֲשֶׁר
יִבְחַר יְהוָה אֱלֹהֶיךָ לָשׂוּם שְׁמוֹ שָׁם
כִּי יְבָרֶכְךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ׃ כה וְנָתַתָּה
בַּכָּסֶף וְצַרְתָּ הַכֶּסֶף בְּיָדְךָ וְהָלַכְתָּ
אֶל־הַמָּקוֹם אֲשֶׁר יִבְחַר יְהוָה
אֱלֹהֶיךָ בּוֹ׃ כו וְנָתַתָּה הַכֶּסֶף בְּכֹל

תרגום אונקלוס

שְׁנָא שְׁנָא: כג. וְתֵיכוּל. קֳדָם יְיָ אֱלָהָךְ. בְּאַתְרָא דְּיִתְרְעֵי לְאַשְׁרָאָה שְׁכִינְתֵּיהּ תַּמָּן. מַעְשַׂר עֲבוּרָךְ חַמְרָךְ וּמִשְׁחָךְ. וּבְכוֹרֵי תוֹרָךְ וְעָנָךְ. בְּדִיל דְּתֵילַף. לְמִדְחַל. קֳדָם יְיָ אֱלָהָךְ כָּל יוֹמַיָּא: כד. וַאֲרֵי תִסְגֵּי מִנָּךְ אוֹרְחָא. אֲרֵי לָא תִכּוֹל לְמִטְלֵיהּ. אֲרֵי יִתְרַחַק מִנָּךְ אַתְרָא. דְּיִתְרְעֵי יְיָ אֱלָהָךְ. לְאַשְׁרָאָה שְׁכִינְתֵּיהּ תַּמָּן. אֲרֵי יְבָרְכִנָּךְ יְיָ אֱלָהָךְ: כה. וְתִתֵּין בְּכַסְפָּא. וּתְצוּר כַּסְפָּא בִידָךְ. וּתְהָךְ לְאַתְרָא. דְּיִתְרְעֵי. יְיָ אֱלָהָךְ בֵּיהּ: כו. וְתִתֵּן כַּסְפָּא. בְּכֹל דְּתִתְרְעֵי

ת"א שנה שנה. בכורות כג כד: ואכלת. מליעא סג יומא עז ר"ה ס מכות יח יט שבועות כב זבחים כט מנחות פז תמורה כא כריתות ד: למען תלמד. יבמות לג: כי לא. פסחים ל מליעא כג: כי ירחק. מכות טז: וצרת הכסף. ברכות מו שבת כח עירובין לא פסחים לט סוכה מא קידושין יא ב"ק סג נח סז עא עב בכורות כ נא: ונתתה. יומא עו וב"כ:

תפסיר הרס"ג

סנה: (כג) וכל בין ידי אללה רבך. פי אלמוצ'ע אלד'י יכ'תארה ליחל נורה פיה. עשור ברך ועצירך ודהנך. ובכור בקרך וג'נמך. לכי תתעלם. כיף תעבדה טול אלזמאן: (כד) ואן טאל עליך אלטריק. ולם תטיק אן תחמלה. ובעד ענך אלמוצ'ע. אלד'י יכ'תארה אללה רבך. אן יגעל נורה פיה. ובארך לך מע ד'אלך: (כה) פבעה בת'מן. וצרה וכ'ד'ה פי ידך. ואמץ' אלי' אלמוצ'ע. אלד'י יכ'תארה אללה רבך: (כו) ואצרפה. פי גמיע מא

נוה שלום

ומיפיהם. (כו) ונתתה, פבעה, תמכרנו. בכסף, בת'מן, במטבע שיש בו רשימות כתב או צורה (אלת'מן מטלק אלדנאניר ואלדראהם אלמצרופה). (כז) ונתתה.

אבן עזרא

במקום הנבחר· היוצא השדה שנה שנה. אמר רבי יהודה הלוי הספרדי נ"ע כי הוא דבק עם זרעך והטעם הזרע שהוצאת אל השדה. ולפי דעתי שהוא כפשוטו וטעמו על התבואה מה שיוצאת השדה ואם יטעון טוען כי הכתוב אמר היוצא והוא מהפעלים שאינם יוצאים לאחרים הראינו לו העיר היוצאת אלף והעד תשאיר מאה וחז"ל אמרו שהוא מעשר שני. ודע אם תחל ממעל הנה האחד ראש ואם ממטה הנה העשירי וזה סוד הבכור והמעשר ודע כי האחד איננו בחשבון וכן העשירי כי הוא כנגד האחד כי הוא ראש למחברת השנית וסוף למחברת הראשונה וכל שרש בחשבון סמוך אליו מפניו ומאחריו ובעבור היות האחד והעשרה עיקריים והאמצעיים חמשה וששה הם הנקראים עגולים על כן אותיות הנח הם אלה הארבעה ומהם אותיות השם הנכבד והנורא· (כג) ובכורות בקרך. יאכלם מי שהוא ראוי לאכלם כאשר פירשתי: למען תלמד. הטעם כי כאשר תלך אל מקום הכבוד שם ילמדוך וטעם שנית להיות למען תלמד כטעם עגלה מלומדה והטעם רגילות והוא הישר בעיני: (כה) ונתתה בכסף. שב אל המעשר. בידך. שהוא מופקד בידך: (כו) ובשכר. העשוי מדבש ומתמרים

אבי עזר

(כב) (אמר ר' יהודה הלוי וכו') דעת ר' יהודה ליתן מעשר מהזרע הזרוע בארץ ודעת הרב על התבואה שהוציא השדה ומביא ראיה שתיבת יוצא יוצא לשני כי כאמר תשאיר מאה ומכין הפעיל הוכח דרישא דקרא יוצא ג"כ לשני: שם (וזה סוד הבכור והמעשר עכ"ל) לרמוז על עשר ספירות ועל אחד מיוחד: (י) (נגלל סבה לבעבור סבב הדבר וכו' כחלק הכל שהוא בגוף עכ"ל.) הרב מפרש ולא ירע לבבך

בעל הטורים

ויהיה סולד כחלב אמו ב' שנים: (כה) וצרת. ב' במס'. וצרת הכסף בידך, וצרת אותם בכנפיך. והיינו דתנן המפקיד מעות אצל חבירו וצררן והפשילן לאחוריו חייב ומפרש טעמא אמר קרא וצרת הכסף בידך אע"פ שצרורין יהיו בידך וזהו אף ע"פ

רשב"ם

(כג) למען תלמד ליראה. כשתראה מקום שכינה וכהנים בעבודתם ולוים בדוכנם וישראל במעמדם:

רש"י

להם הקב"ה לישראל לא תגרמו לי לבשל גדיים של תבואה עד שהן במעי אמותיהן שאם אין אתם מעשרים מעשרות כראוי כשהוא סמוך להתבשל אני מוציא רוח קדים והיא משדפתן שנאמר (מלכים ב יט) ושדפה לפני קמה וכן ב לענין בכורים: שנה שנה. (ספרי) מכאן שאין מעשרין מן החדש על הישן: (כג) ואכלת וגו'. זה מעשר שני שכבר למדנו ליתן מעשר ראשון ללוים שנאמר (במדבר יח) כי תקחו מאת בני ישראל וגו' ונתן להם רשות לאכלו בכל מקום שנאמר (שם יח) ואכלתם אותו בכל מקום על כרחך זה מעשר אחר הוא: (כד) כי יברכך. שתהא

שפתי חכמים

סנהדרין

בס' כי אלא בפסוק ולקחת לך לאמר וגו': י ר"ל אל תגרמו לי לכלות גדיים של תבואה, ר"ל שעדיין התבואה בתוך קשים והיא קרובה להתבשל: כ ר"ל אם לא תביאו ביכורים גם כן מכלים פירותיכם כלומר שכך דרשינן ג"כ הסמיכות דביכורים לקרא לא תבשל גדי כו' דפרשת משפטים ודפרשת כי תשא ולכן קאמר וכן כלומר אע"פ שאין דרכו לדרוש סמיכות מ"מ כיון שדורשין פה יש לדרוש נמי התם: ל וכ"ש היפכא אלא רבותא קמ"ל דאפי'

דעת זקנים מבעלי התוספות

פתוס' התם דהסימן שאינו אלא בפרס או בעוזיה הוי קלקבן נקלף וא"כ השלשה סימני טהרה דהוי אצבע יתירה ואינו דורס ובשפרוי"ר אנו רואים בכל יום שהוא דורס בין לפרש"י שאוחז המאכל ברגליו בין לפר"ת שפי' דורס ואוכל העוף מחיים: (כב) היוצא השדה שנה שנה. אמרו רז"ל אין מעשרין משל שנה זו לשנה אחרת. ד"א אם אתה מעשר שנה זו אתה זוכה לעשר בשנה הבאה: (כג) מעשר דגנך תירשך ויצהרך. אם אתה מעשר כראוי הרי הוא דגנך תירושך ואם לאו הרי הוא דגני ותירושי שנא' לכן אשוב ולקחתי דגני בעתו ותירושי במועדו ועוד בא ולמד כמה גדול כחן של מעשרות שבכל התורה כתיב לא תנסו את ה' אלהיכם וגבי מעשר כתיב הביאו את המעשר אל בית האוצר ובחנוני נא בזאת וגו'. ודרשו רבותינו ז"ל עשר עד שיבלו שפתותיכם מלומר די:

הפרשת מעשר שני

לכל פרטי דיניו, והשני הוא מעשר שני שדינו מתפרש בפרשה זו, והתועלת שיש בהפרשת זה המעשר אחרי שהבעלים בעצמם יאכלוהו, כי מהוליכתו המעשר הזה לירושלים לאכלו שם לשם מלוה לפני ה' תלמד ליראה את ה' ותקנה התכונה הטובה הזאת ותבא למדת היראה בעסקך הדברים ההם לשם מלוה ולהתלמד בקיום הלוים האלהיים שבזה הרגל יקנה בנפשו הכונה עוכה מההכנעה לשם ית' ויראתו, וגם תהיה הלמידה ההיא במקדש שבעלות אדם שמה עם המעשר לאכלו לפני ה' ית' כהני ה' ילמדו אותו דעת ויראת ה':

מרפא לשון

ודכוותיה כ' הראב"ע העיר היצאת אלף, שנה שנה, שנא שנא,

מסורת הקריאה

הלמ"ד בשוא, וא' בפתח, לנכרי תשיך (לקמן כ"ג כ"א): (כג) מעשר, העי"ן בשוא נח והשי"ן בפתח: (כה) בכסף, עין לקמן כ"א י"ד:

רמב"ן

(כב) עשר תעשר. כי גם זו מצוה שיבאר כי אמר וכל מעשר הארץ מזרע הארץ מפרי העץ לה' הוא קדש לה' ואמר אם גאול יגאל איש ממעשרו חמשיתו יוסיף עליו ואין זה מעשר הלוים כי בו נאמר ואכלתם אותו בכל מקום והוא חולין ומה טעם לפדיונו ועתה באר כי הוא יחייב לעשר כל תבואות זרעך שיאכל אותו הוא עצמו ובניו לפני השם למען תלמד ליראה את השם כי הכהנים והשופטים העומדים שם לפני השם שהרי עמודי התורה

נחל קדומים

השקיפה לרעה חוץ מזה שהיא לטובה. והשתא אם לא יעשר א"כ ח"ו מדת הדין גוברת וחס ושלום יצא עשו שהוא הסט"א וירע לישראל אך כשיש צדקה ומעשר נהפך מדת הדין למדת רחמים ועשו שהוא רמז לסט"א לא מצא רגליו לצאת כי על ידי הצדקה מגביר ירכין דקדושה יכל קבל דנא גבר נחש ירכן בנוקבא דתה"ר והרי הוא כמבואר א"נ אם יעשר ויעשה צדקה גורם שלום בפמליא של מעלה ופמליא של מטה והעני יעשה שלום עם הקב"ה ואם אינו מעשר במקום לעשות שלום וביטל השלום לכן יבא עשו שהוא גימ' שלום תמורת שלום מלחמה: כג (ח) ובכורות בקרך וצאנך וגו'. בס' אמרי נועם כתב דהיו רגילין להפריש ב' בכורות האחד לפטר רחם ואותו נאכל לכהנים דוקא והשני מפריש תחילה אותו שיולד תחילה בעדרו והיה כמו באלגות וכ"כ בס' פענח רזא משם הרב משה ממחסיא והרב מנחם בר נטרונאי ע"ש. ומכלם נעלם דבפסיקתא אמרו שזה טעות ואינו כלום ע"ש באורך. וגם הרב אברהם בן עזרא בפירושו כתב מרורות על דעת זה ע"ש: כה (ט) וצרת הכסף. וצרת אותיות צורת. רבינו אפרים ז"ל:

אשר־תאוה נפשך בבקר ובצאן
וביין ובשכר ובכל אשר תשאלך
נפשך ואכלת שם לפני יהוה
אלהיך ושמחת אתה וביתך:
כז והלוי אשר־בשעריך לא תעזבנו
כי אין לו חלק ונחלה עמך: ס
כח מקצה | שלש שנים תוציא את־
כל־מעשר תבואתך בשנה ההוא
והנחת בשעריך: כט ובא הלוי כי
אין־לו חלק ונחלה עמך והגר
והיתום והאלמנה אשר בשעריך
ואכלו ושבעו למען יברכך יהוה
אלהיך בכל־מעשה ידך אשר
תעשה: ס ששי טו א *מקץ שבע־

* ששי

ת"א ובשכר. עירובין כו : ובמגמס. יבמות סב סוכה כז:

תרגום אונקלוס

נַפְשָׁךְ בְּתוֹרֵי וּבְעָנָא. וּבַחֲמַר חֲדַת וְעַתִּיק. וּבְכֹל. דְּתִשְׁאֲלִינָּךְ נַפְשָׁךְ. וְתֵיכוֹל תַּמָּן. קֳדָם יְיָ אֱלָהָךְ. וְתֶחְדֵּי אַתְּ וֶאֱנָשׁ בֵּיתָךְ: כז. וְלֵינָאָה דִּבְקִרְוָךְ לָא תְרַחֲקִנֵּיהּ. אֲרֵי לֵית לֵיהּ. חוּלָק וְאַחְסָנָא עִמָּךְ: כח. מִסּוֹף תְּלָת שְׁנִין. תַּפֵּיק יָת כָּל מַעֲשַׂר עֲלַלְתָּךְ. בְּשַׁתָּא הַהִיא. וְתַצְנַע בְּקִרְוָךְ: כט. וְיֵיתֵי לֵינָאָה. אֲרֵי לֵית לֵיהּ חוּלָק וְאַחְסָנָא עִמָּךְ. וְגִיּוֹרָא. וְיַתְמָא וְאַרְמַלְתָּא דִּבְקִרְוָךְ. וְיֵיכְלוּן וְיִשְׂבְּעוּן. בְּדִיל דִּי יְבָרְכִינָּךְ יְיָ אֱלָהָךְ. בְּכָל עוֹבָדֵי יְדָךְ דְּתַעֲבֵיד: א. מִסּוֹף

תפסיר הרס"ג

תשתהי נפסך מן בקר וג'נם. וכ'מר ונביד'. וגמיע מא תחבה נפסך. וכלה הנאך. בין ידי אללה רבך. ואפרח אנת ואלך: (כז) ואללוי אלד'י פי מחלך לא תתרכה. אד' ליס לה. נציב ולא נחלה מעך: (כח) ופי כל ת'לאת' סנין. תכ'רג גמיע עשור ג'לתך. פי תלך אלסנה. וצ'עה פי מחלך: (כט) פיאתי אללוי. אד' ליס לה נציב ולא נחלה מעך. ואלג'ריב ואליתים ואלארמלה אלד'י פי מחלך. פיאכלון וישבעון. לכי יבארך לך אללה רבך. פי גמיע מא תצנעה: (א) ופי כל מדה' סבע סנין תצנע

נוה שלום

ואצרפה, תוציא הכסף בכל אשר וכו'. ובשכר, ונביד'. (כ'מר מן עציר אלתמר או אלענב). (כח) מקצה, ופי כל וכו', וכן תרגם מקץ שבע שנים דלקמן ומקץ שבע שנים דפרשת וילך, ולפי שדרך הכתוב להשתמש בתיבת קץ לתחלת הדבר או סופו תפס הגאון הצד השוה שהוא הזמן ותרגם בכלן ופי כל, או ופי כל מדה, וסמך על חילוק הזמנים המפורש בקבלה, ובמה שהוא כעין סיפור מאורע תרגם כפי ענינו קץ כל בשר דנא אגל, מקץ

אבן עזרא

מחטה ושעורים: אשר תשאלך. פירזת: אתה וביתך. אתה ובניך חיוב וביתך רשות כי מצות שלש פעמים על הזכרים והאשה ההולכת למקום הנבחר כנשי אלקנה יש להן שכר: (כז) והלוי אשר בשעריך. והטעם על בית הלוי שאתה מקבל שכר שלא תעזבנו רק תתן לו כפי מתנת ידך. והקרוב כי על המעשר הראשון ידבר בעבור שהזכיר מעשר שני אמר לא תחשוב כי תצא ידי חובה במעשר השני לבדו: וטעם אשר בשעריך. כי לאשר הוא בשערו יתן המעשר הראשון ולא יאמר יהיה עמי ואני אוליכנו ללוי אחר או כבר נתתיו: (כח) מקצה שלש שנים. זה מעשר שלישי ולא יוציא בשנה הזאת מעשר שני וי"א כי יוציא שלשתם והמכחישים אמרו כי מצות עשר תעשר הוא המעשר הראשון: וטעם וצרת הכסף בידך. עם הלוי ידבר * וכן ובבכורות בקרך עם הכהן ידבר ואין שם מעשר שני רק זה שהוא לשלש שנים: מקצה. תחלה וזה של שלש שנים יקרא מעשר עני ואנחנו נסמוך על קבלת אבותינו: וטעם (א) מקץ שבע שנים תעשה שמטה. בתחלת

* ר"ל זה לפי דעת המכחישים

אבי עזר

כי לפעמים איש נותן לצדקה ולבו בל עמו

רשב"ם

(כז) והלוי אשר בשעריך לא תעזבנו. אלא תשמחהו עמך ותיטיב לך ולו: (כח) מקצה שלש שנים. שנת

בעל הטורים

שלכת אותם בכנפיך יהיו בידך: (כט) יברכך ה' אלהיך בכל מעשר

רש"י

התבואה מ מרובה לשאת: (כו) בכל אשר תאוה נפשך. כלל: בבקר ובצאן וביין ובשכר. פרט: ובכל אשר תשאלך נפשך. (ספרי ב"ק סג) חזר וכלל מה הפרט מפורש ולד ולדות הארץ נ וראוי למאכל אדם וכו': (כז) והלוי וגו' לא תעזבנו. מליתן לו ס מעשר ראשון: כי אין לו חלק ונחלה עמך. (ספרי) יצאו לקט שכחה ופאה והפקר שאף הוא יש לו חלק עמך בהן כמוך ואינן ע חייבים במעשר: (כח) מקצה שלש שנים. בא ולמד שאם השהה מעשרותיו של שנה ראשונה ושניה למטה שיבערם מן הבית בשלישית: (כט) ובא הלוי. ויטול מעשר פ ראשון: והגר והיתום. ויטלו מעשר עני שהוא של עני של שנה זו ולא תאכלנו אתה בירושלי' כדרך שנזקקת לאכול מעשר שני של שתי שנים: ואכלו ושבעו. תן להם כדי שביעה מכאן אמרו אין פוחתין לעני בגורן וכו' ואתה מוליך לירושלים צ מעשר של שנה ראשונה ושניה שהשהית ומתודה (דברים כו) בערתי הקדש מן הבית כמו שמפורש (שם) בכי תכלה לעשר: (א) מקץ שבע שנים. יכול שבע

שפתי חכמים

מן שהדש על הישן שהוא מן הישנה על הרעה אסור: מ ויהיה כי ירבה ממך הדרך עם כי לא תוכל שאתו כי לא תפול הברכה רק על רבוי ההכנסה אבל לא יפול כי ירבה על כי ירחק שירחיב גבול לרבות הדרך עד שירחק ממך המקום שלא תפול הברכה על רבוי הדרך: נ פי' כגון גפן מהלכין לספוקי מים ומלח וכמהין ופטריות וגידולי קרקע למעוטי דגים: ס לא שתזמינהו על שלחנך אם אין לו מעשר ראשון ולא מעשר עני כמו שפי' לעיל גבי לפני ה' אלהיך ואכלתו וגו' אתה וביתך וגו' כי שם מדבר בענין אכילה כדכתיב לפני ה' אלהיך ואכלתו וגו' אבל כאן שלא כלל הלוי באכילה עמו שהרי כתיב ואכלת לפני ה' וגו' ושמחת אתה וביתך וגו' ואח"כ הפסיק הענין והתחיל בפסוק אחר והלוי אשר בשעריך לא תעזבנו מלתת לו חלקו במעשר ראשון: ע ר"ל ולמה יש ללוי חלק בהם לפי שאינם חייבים במעשר ר"ל דלקט שכחה ופאה והפקר אינם חייבים במעשר. וא"ת והלא מלינו גבי לוי בפ' קרח מכל מתנותיכם תרימו את כל תרומת ה'. וי"ל דכל שניתן להם במתנה ממנו יפרישו מעשר אבל אלו לא היה להם מתנה אלא הפקר לכל: פ והכי זה מקרא קצר כי בלתי תוספת הזאת היה נראה שהלוי והגר והיתום והאלמנה משמש אחד להם וסוף שהן להם מאכל שיאכלו וישבעו: צ פי' במעשר שני של שנה ראשונה ושניה כדי שתאכלנה בירושלי' ומתודה בערתי הקדש מן הבית בשנה ראשונה ושניה של שמטה מוליא בכל אחת מהן מעשר ראשון ושני וכן ברביעית והחמישית ובשנה שלישית וששית מוליא מעשר ראשון ומעשר עני, מעשר עני ומעשר ראשון נאכלין בכל מקום ומעשר שני נאכל בירושלים

מצות השם

(כח) [תעד] (עשה קלו) להוציא מעשר עני. שנאמר מקצה שלש שנים תוציא את כל מעשר תבואתך:

מסורת הקריאה

(כו) ואכלת שם, הטעם מלעיל והשי"ן דגושה: (כח) מעשר, העי"ן בשוא נח והשי"ן בפתח: (כט) והגר, הנגינה בגימ"ל: (ב) יגש,

רמב"ן

ילמדוהו יראתו ויורוהו התורה והמצות ופירושו בטעם הפדיון אשר הזכיר שם בעבור כי לפעמים יהיה המעשר הרבה כי יברכך השם והדרך יהיה רב ממנו וטוב לפדותו בכסף ולהעלות שם כסף הפדיון ולא הזכיר החומש שכבר הוזכר: וטעם היוצא השדה שנה שנה. וכל היוצא השדה כאשר אמר מזרע הארץ ופרי העץ וטעמו היוצא מן השדה ואין הכונה בכל תבואות זרעך שיעשר כל התבואה מכל אשר זרע ולא כל היוצא מן השדה שנה שנה. אבל טעם הכתוב שיעשר במינים המחויבים במעשר כל תבואתו וכל היוצא בהן מן השדה יזהיר שלא יעשר מן הבא בידו מהם המקצת ויפטור לו המקצת אבל יעשר בין המדות שזרע בין הנתוסף עליהם הכל באמונה וא"כ הזכיר המינים המחויבים להתעשר מעשר דגנך ותירושך ויצהרך וכן יזכיר בכל מקום לא תוכל לאכול בשעריך מעשר דגנך ותירושך ויצהרך וגו' וכן אמר בפרשת מתנות כהונה כל חלב יצהר וכל חלב תירוש ודגן ראשיתם אשר יתנו לה' כי אלו בלבד הם החייבים בתרומה ובמעשרות מן התורה וכן מה שאמר הכתוב וכל מעשר הארץ מזרע הארץ מפרי העץ לה' הוא לא יצוה שיעשר כל זרע הארץ וכל פרי העץ אבל טעמו כל אשר תעשר מזרע הארץ שהוא דגן ומפרי העץ שהוא תירוש ויצהר יהיה לה' וכלשון הזה כתב רש"י מזרע הארץ דגן ופרי העץ תירוש ויצהר. ויקצר הכתוב שם כי איננו מקום המצוה לחייב שיעשר אבל הוא מצוה שיהיה המעשר קדש לה' עד שיפדה בתוספת חומש. אבל המצוה בתרומות ומעשרות בכל מקום הן דגן תירוש ויצהר. ופירוש דגן בלשון הקדש חמשת המינין ידועין בתבואה ופי' תירוש היין החדש אשר

שְׁנִים תַּעֲשֶׂה שְׁמִטָּה: ב וְזֶה דְּבַר
הַשְּׁמִטָּה שָׁמוֹט כָּל־בַּעַל מַשֵּׁה יָדוֹ
אֲשֶׁר יַשֶּׁה בְּרֵעֵהוּ לֹא־יִגֹּשׂ אֶת־
רֵעֵהוּ וְאֶת־אָחִיו כִּי־קָרָא שְׁמִטָּה
לַיהוָה: ג אֶת־הַנָּכְרִי תִּגֹּשׂ וַאֲשֶׁר
יִהְיֶה לְךָ אֶת־אָחִיךָ תַּשְׁמֵט יָדֶךָ:
ד אֶפֶס כִּי לֹא יִהְיֶה־בְּךָ אֶבְיוֹן כִּי־
בָרֵךְ יְבָרֶכְךָ יְהוָה בָּאָרֶץ אֲשֶׁר יְהוָה
אֱלֹהֶיךָ נֹתֵן־לְךָ נַחֲלָה לְרִשְׁתָּהּ:
ה רַק אִם־שָׁמוֹעַ תִּשְׁמַע בְּקוֹל יְהוָה
אֱלֹהֶיךָ לִשְׁמֹר לַעֲשׂוֹת אֶת־כָּל־
הַמִּצְוָה הַזֹּאת אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוְּךָ
הַיּוֹם: ו כִּי־יְהוָה אֱלֹהֶיךָ בֵּרַכְךָ
כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר־לָךְ וְהַעֲבַטְתָּ גּוֹיִם

תרגום אונקלוס

שְׁבַע שְׁנִין תַּעֲבֵיד שְׁמִטְּתָא: ב. וְדֵין פִּתְגָם שְׁמִטְּתָא. דְּיַשְׁמֵט. כָּל גְּבַר מָרֵי רְשׁוּ. דְּיִרְשֵׁי בְּחַבְרֵיהּ. לָא יִתְבַּע מִן חַבְרֵיהּ וּמִן אֲחוּהִי. אֲרֵי קְרָא שְׁמִטְּתָא קֳדָם יְיָ: ג. מִן בַּר עַמְמִין תִּתְבַּע. וְדִיהֵי לָךְ. עִם אֲחוּךְ תַּשְׁמֵיט יְדָךְ: ד. לְחוֹד. אֲרֵי. לָא יְהֵא בָּךְ מִסְכֵּינָא. אֲרֵי בָּרָכָא יְבָרְכִנָּךְ יְיָ. בְּאַרְעָא. דַּיְיָ אֱלָהָךְ. יָהֵיב לָךְ אַחְסָנָא לְמֵירְתַהּ: ה. לְחוֹד אִם קַבָּלָא תְּקַבֵּיל. לְמֵימְרָא דַּיְיָ אֱלָהָךְ. לְמִטַּר לְמֶעְבַּד יָת כָּל תַּפְקֵידְתָּא הָדָא. דַּאֲנָא מְפַקֵּיד לָךְ יוֹמָא דֵין: ו. אֲרֵי יְיָ אֱלָהָךְ בָּרְכָךְ. כְּמָא דְּמַלֵּיל לָךְ. וְתוֹזֵיף

ת"א לא יגש. בתרא מס מכות ג: כי קרא שמטה לה'. קידושין לח: אפס כי לא יהיה בך אביון. ספנית כא מליעא ל לג סנהדרין סד:

תפסיר הרס"ג

תסייבא: (ב) והד'א שרח אלתסייב. באן יסייב כל ד'ו נסיה ידה. ממא ינסי צאחבה. פלא יקתצ'י צאחבה ולא אכ'יה. אד' קד סמאהא תסייבא ללה: (ג) אמא אלג'ריב פגאיז אן תקתצ'יה. ואמא מא יכון לך. עלי' אכ'יך פסייב ידך ענה: (ד) ויקינא אנה לא יכון פיך מסכין. ממא יבארכך אללה פי אלבלד. אלד'י יעטיכאה נחלה תחוזהא: (ה) מא דמת תסמע ותקבל. אמר אללה רבך. ותחפט' ותעמל בגמיע הד'ה אלשריעה. אלד'י אמרך בהא אליום: (ו) כמא אן אללה רבך קד בארך לך. כמא

נוה שלום

שנתים ולמא מצ'תא וכו'. (ב) משה ידו, נסיה' ידה, כל חוב שהוא לזמן נקרא נסייה. קרא שמטה, סמאהא תסייבא, ע"ל ויקרא כג. (ג) תגש, פגאיז אן תקתצ'יה, כלומר רשות ואינה חובה. (ד) אפס כי וכו', ויקינא אנה לא יכון וכו', קישור הפסוקים וישובן לדעת הגאון שה' הבטיח שבאמת לא יהיה בך אביון כל זמן שאתה שומע בקול וכו'. וכי יהיה בך אביון, בד'נב או מחנה, או מצד חטאו או לנסותו אפילו הוא צדיק אם ה' יודע שהאדם יעמוד בנסיון כאברהם ואיוב הוא מביא עליו יסורין כדי שיקבל עליהם שכר לעולם הבא, וזה שלא יחדל אביון הוא לסיבת מה שאמרתי לך שההבטחה היא בתנאי אם שמע תשמע, ואם אין מי שיתחייב בחטאו יש שהקב"ה מנסה אותו כדי לקבל שכר אע"פ שהוא נקי מכל חטא ולפיכך אמרתי לך כי לא יחדל אביון והכי איתא בברכות ט תלה ולא מצא בידוע שיסורין של אהבה הן, ופי' רש"י ז"ל הקב"ה מיסרו בעוה"ז בלא שום עון כדי להרבות שכרו בעוה"ב יותר מכדי זכיותיו, ע"כ. (ו) והעבטת, פתעוץ' וכו' תקח משלהם חליפי חובות שהלוית אותם (אלעוץ' אלבדל). לא תעבט, לא תתעוץ', לא יקחו

אבן עזרא

השנה כאשר פירשתי והעד הקהל את העם ונדבקה זאת הפרשה בעבור שאמר כי מעשר עני הוא ללוי ולגר וליתום ולאלמנה אמר וכן דבר השמטה והטעם כמו שמטוה והניחוה ותפול: (ב) משה. במשקל מטה והוא שם לפי דעתי ולפי דעת רבים הוא פועל ובעל כמו והחכמה תחיה בעליה את נפש בעליו יקח והטעם מי שהדבר ברשותו: ישה. פועל יוצא והלוקח יקרא נושה בו: יוש. ילחץ כמו וכל עצביכם תנגושו והנה נראה הנר"ץ

אבי עזר

והוא כמשוכת חדק. אבל יהיה אצלך כמו

בעל הטורים

מעשה ידך. וסמיך ליה (ב) וזה דבר השמטה שמוט. שצריך לומר לו משמט אני: ישה. ב'. אשר ישה ברעהו, כי ישה אלוה עונך. שאם תשמט ישה לך מעונך: (ג) תשמט ידך אפס. פי' מיעוטא הוא שאם יש משכון בידך אינו משמט: (ד) אביון כי ברך יברכך ה'. והיינו דכתיב כי יעמוד לימין

רשב"ם

מעשר עני: (ב) כי קרא שמטה לה'. כלומר כי הגיע זמן שמטה, כמו מקראי קדש, קרא עלי מועד, קראו צום, כולם לשון זמן: (ד) אפס כי לא יהיה בך אביון. אם תשמט הקב"ה ישלם לך: (ה—ו) אם שמוע תשמע. והעבטת. תקח בעל כרחם משכנותם על הלוואתיך:

רש"י

שנים לכל מלוה ומלוה ת"ל (שם טו) קרבה שנת השבע ואם אתה אומר ז' שנים לכל מלוה ומלוה להלואת כל אחד ואחד היכן הוא קרבה הא למדת ז' שנים למנין השמטות: (ב) שמוט כל בעל משה ידו. שמוט את ידו של כל בעל משה: (ד) אפס כי לא יהיה בך אביון. ולהלן הוא אומר כי לא יחדל אביון אלא בזמן שאתם עושים רצונו של מקום אביונים באחרים ולא בכם וכשאין אתם עושים רצונו של מקום אביונים בכם. אביון. דל מעני ולשון אביון שהוא תאב לכל דבר: (ה) רק אם שמוע תשמע. אז לא יהיה ר בך אביון: שמוע תשמע. שמע קמעא משמיעין ש אותו הרבה: (ו) כאשר דבר לך. והיכן דבר (דברים כח) ברוך אתה בעיר: והעבטת. כל לשון הלואה כשנופל על המלוה נופל בלשון מפעיל כגון והלוית והעבטת אם היה אומר ועבטת היה נופל על הלוה כמו לוית: והעבטת גוים. יכול שתהא לוה מזה ומלוה לזה

שפתי חכמים

כמו שמפורש במקום אחר: ק פי' המקרא שזה מפורש שהשמטה אינה נופלת אלא על ידו של בעל שלא יהיה לו יד לבקש חובו. והוסיף מלת של מפני שאחר שמלת ידו בוי"ו צ"ל ידו של מי ואומר של בעל משה גם הוסיף מלת את להורות שידו הוא הפעול כי בזולת את היה ידו הפועל. כמו והשיגה ידו: ר פי' שמלת רק דבקה עם אפס כי לא יהי' בך אביון כאלו אמר זה שהבטיחך שלא יהיה בך אביון אינו רק אם שמוע תשמע: ש דק"ל מה דכתיב

דעת זקנים מבעלי התוספות

(ב) וזה דבר השמטה. מכאן אמרו רבותינו הפורע חוב לחברו בשמטה צ"ל משמט אני וכן ברוצח שגלה לעיר מקלט כתיב וזה דבר הרוצח שצ"ל רוצח אני. ובירושלמי מסיק מ"מ האי מאן דחכים בחדא מסכתא ומוקרין ליה כגון תרתין צריך למימר בחדא להודא אנא חכים:

מצות השם

(ב) [תשה], (לאו רמט) שלא לתבוע הלוואות בשנת השמטה אלא ישמטו כלם ולא יתבעם עוד. שנאמר שמוט כל בעל משה ידו אשר ישה ברעהו לא יגש את רעהו ואת אחיו כי קרא שמטה לה':
(ג) [תעו] (עשה קלז) לנגוש לנכרים העובדי כוכבים ולהכריחו לפרוע חובו. שנאמר את הנכרי תגש: (והרמב"ם והסמ"ג ז"ל ס"ל שלא בא הכתוב אלא להזהיר על שמאלם בישראל בעשה ול"ת. וכן נמי ענין הרבים):

מרפא לשון

ה"ג ולא כנ"א שתא שהוא כקורא השנה השנה. ב) שמוט, דישמיט. ה"ג והוא ל' ציווי והוסיף בו דלת לפי שהוא קשור למעלה כלומר וזה ענין השמיטה שישמיט כל בעל. כל בעל משה ידו, כל גבר מרי רשו, מלת ידו בלא תרגום וצ"ל למה לא תרגמה ולהיכן היא חוזרת, ונראה דלפי שתרגם אח"ז לא יגש את רעהו, לא יתבע מן חבריה, לפיכך לא תרגם ידו דמאחר שאפי' תביעה בפה אסור, אצ"ל שישמיט ידו מלתבוע ולקבל וכן היא כוונת הכתוב לפי' התר' שמוט כל בעל משאת יד ר"ל שישמיט כל איש בעל משאת יד ותהיה מלת משה שם דבר על משקל מטה כמ"ש הראב"ע ז"ל ולא כמ"ש רש"י שהוא מסורס ושיעורו כך שמוט את ידו של כל בעל משה ידו. והעבטת, ותוזיף. תרגמו כמו והלוית גוים רבים וכו', אבל תרגום השב תשיב לו את העבוט, משכונא. וטעמא שהכ' תפס המסובב במקום סיבתו כי מאחר שילוה הגוים צריך שיקח מהם משכון ועיקר הכוונה של מקרא על ההלואה תחלה וכמו שפירש במ"א והלוית גוים רבים לכך תרגמו כן וכן בפ' שמיני והעבט תעביטנו טעמו כן. ואתה לא תעבט, לא תזיף. ה"ג והוא מבנין

מסורת הקריאה

בשי"ן שמאלית: (ג) תגש, בשי"ן שמאלית: (ד) לא יהיה בך. מלת לא במרכא ואין בה מקף, ומלת יהיה במתג לבד ביו"ד ומקף אחריו

רמב"ן

ישיקו היקבים. ויצהר השמן אשר בהן ואין מין אחר בכל הזרעים ובכל פירות האילן חייבין מן התורה כלל לא בתרומות ולא במעשרות ויש ברייתות שנויות בתורת כהנים ובספרי לאסמכתות והן מוטעות. אבל הדבר המתבאר בגמרא מן התלמוד הבבלי והירושלמי ופשוטו של מקרא כך הוא שאפילו זיתים וענבים מעשר שלהם אינו מן התורה עד שיעשו תירוש ויצהר ותהיה בזה נזהר שכבר הטעו בו מגדולי המחברים. וטעם שנה שנה שיעשר אותו שתי שנים זו אחר זו כפי קבלת רבותינו ואחר כך פירש כי מקצה השלש שנים תוציא מעשר תבואתך של השנה ההיא ותאכילהו לעניים לומר כי השנה השלישית של מעשר עני

רבים ואתה לא תעבט ומשלת בגוים רבים ובך לא ימשלו: ס

ז כי־יהיה בך אביון מאחד אחיך באחד שעריך בארצך אשר־יהוה אלהיך נתן לך לא תאמץ את־לבבך ולא תקפץ את־ידך מאחיך האביון: ח כי־פתח תפתח את־ידך לו והעבט תעביטנו די מחסרו אשר יחסר לו: ט השמר לך פן־יהיה דבר עם־לבבך בליעל לאמר קרבה שנת־השבע שנת השמטה ורעה עינך באחיך האביון ולא תתן

תרגום אונקלוס

לעממין סגיאין . ואת לא תזיף . ותשלוט בעממין סגיאין . ובך לא ישלטון . ז. ארי יהי בך מסכינא חד מאחך בחדא מקרוך . בארעך . דיי אלהך יהיב לך . לא תתקיף ית לבך . ולא תקפוץ ית ידך . מאחוך מסכינא : ח. ארי מפתח תפתח ית ידך ליה. ואוזפא תוזפניה . כמסת חוסרניה . דחסיר ליה : ט. אסתמר לך. דלמא יהי פתגם עם לבך ברשע למימר . קריבת שתא דשביעיתא . שתא דשמטתא . ותבאש עינך . באחוך מסכינא .

תפסיר הרס"ג

ועדך. פתעוץ' אממא כת'ירין. ואנת לא תתעוץ' מנהם. ותתסלט עלי' כת'יר מנהם. ועליך לא יתסלטו: (ז) פאן כאן פיך מסכינא בד'נב או מחנה. מן בעץ' אכ'ותך פי בעץ' מחאלך. מן בלדך. אלד'י אללה רבך מעטיך. פלא תקווי קלבך עליה. ולא תקבץ' ידך ענה: (ח) בל אפתחהא לה פתחא. ועוצ'ה תעויצ'א. מקדאר מא יעוזה: (ט) אחד'ר אן יכון פי קלבך קול גהל. פתקול קד קרבת אלסנה אלסאבעה סנה' אלתסייב. פתשח עלי' אכ'יך אלמסכין. פלא תעטיה

נוה שלום

משלך כי לא תצטרך ללות מהם. (ח) והעבט, ועוצ'ה תעויצ'א, תתן לו משלך חליפי עבוטו דהינו משכונו כדי למלאות חסרונו. (ט) בליעל, קול גהל, כסילות וסכלות, ושיעור הכתוב השמר לך פן יהיה עם לבבך דבר בליעל וכו'.

חלק הדקדוק

ז) בארצך, במקצת תיגאן אין באלף אולא, וברוב התיגאן יש: ט) קרבה, בתאג שכתב מהרי"ב הקוף מועמדת בגעיא, ומסיר עלה מבחוץ לחוד, וחד

אבן עזרא

בפעלי העתיד מבעלי הנו"ן: שמטה לה', לכבוד השם שנתן לו הממון וטעם הסמך המלה לשם בעבור שבת היא לה': (ג) את הנכרי תגוש. רשות: (ד) אפס. הטעם דע כי זה שצויתיך שלא תגוש את אחיך אין צורך אם היו כל ישראל או רובם שומעים בקול השם אז לא יהיה בך אביון שהוא צריך להיותך מלוה אותו רק כלכם תעבטו גוים רבים והטעם תקחו עבוטו שהוא משכון בעבור ממון שתתן לו שהוא צריך אליו לסחור בו: (ו) ומשלת. ובהיותכם ישרים תהיו עוד מושלים על הנכרים רק המצוה כי יהיה בך אביון על כן אמר כי לא יחדל אביון כי ידע כי יבא דור שלא יהיה רובו זכאי: (ז) לא תאמץ את לבבך, לדבר על לבו דברים טובים: תקפוץ. תסגור וכן קפצה פיה קמץ באף יקפצו מלכים פיהם והוא פעל קל: האביון. י"א שהוא מגזרת ולא אבה כי הוא במשקל עליון וחביון והגיון שהשרש עלה חבה הגה והטעם שהוא מתאוה לכל דבר בעבור חסרונו: (ח) פתח תפתח. שם הפעל וכל מקום שאיננו כתוב הוא דרך קצרה גם הדרש יפה: את ידך לו. לאשר אין לו כלום: והעבט תעביטנו. תתן לו משלך על עבוטו והנה תעביטנו תקח עבוטו: (ט) בליעל.

אבי עזר

שתתן עונג גשמי לאבר אחד ואברי גופך הלא אז תתענג בכל גופך כן יתענג

ת"א כי פתח. מליעא לא : והעבט תעביטנו. כתובות סז גיטין לז מליעא לא : די מחסרו. כתובות סז: השמר לך. שבועות מו כתובות סח סוטה מז גיטין לו ערכין י : קרבה שנת השבע. מכות ג : ורעה עינך באחיך האביון. סנהדרין קט :

רשב"ם

(ח) כי פתח תפתח את ידך אלא(ט) השמר לך פן יהיה דבר עם לבבך בליעל, כלומר דבר שהוא של רשעים, כמו

בעל הטורים

אביון: (ח) פתח. ס"א כפולה. לומר פתח לו ידך וגם פיך לגדלו בדברים. ד"א הראוי לפת תן לו פת הראוי למעדנים תן לו מעדנים והספיק לו בכל מיני מתיקה. ד"א פתח הפתח שאם הוא מתביים תביא לו לפתחו. ד"א פתח תפתח כפל הדבר וכן כתון תתן לו העניק תעניק לו לומר שאין שיעור להענקה אלא תתן ותחזור ותתן: פתח. חסר ו'. מלוה ביום ו' ליתן פת לעניים מתקנת עזרא: פתח. ג' במס', כ' בהאי ענינא, ואידך פתח כפתחו לי שערי במים. לומר שאם תפתח לו ידך יפתחו לך שערי שמים כדי שיקובל תפלתך ואם לאו לא יפתחו לך שנא' אוטם אזנו מזעקת דל וגו': די מחסרו אשר יחסר. ר"ת דמאי.

שפתי חכמים

דכתיב רק בקרא דהא כל אכין ורקין מיעוטין הן ומפרש דמיעוט הוא שמיטה וע"כ לדרשא אתי אם שמוע קמעא משמיעין אותו הרבה: ת פי' היותר אביון מהם כלומר שצריך לאותו דבר הן לו קודם כיון שסוף תלא יותר: א דאל"כ מאחד ל"ל. ומפרש מאחד מיוחד שבאחיך דהיינו אחיך מן האב דכתיב ביה כי ישבו אחים יחדו: ב כלומר שאתה מחויב להשיאו אשה:

רש"י

ת"ל ואתה לא תעבוט: ומשלת בגוים רבים. יכול גוים אחרים מושלים עליך ת"ל ובך לא ימשולו: (ז) כי יהיה בך אביון. התאב תאב ת קודם: מאחד אחיך. אחיך מאביך קודם לאחיך א מאמך: שעריך. עניי עירך קודמים לעניי עיר אחרת: לא תאמץ. יש לך אדם שמצטער אם יתן אם לא יתן לכך נאמר לא תאמץ. יש לך אדם שפושט את ידו וקופצה לכך נאמ' ולא תקפוץ: מאחיך האביון. ואם לא תתן לו סופך להיות אחיו של אביון: פתח תפתח. אפילו כמה פעמים: (ח) כי פתח תפתח. הרי כי משמש בלשון אלא: והעבט תעביטנו. אם לא רצה במתנה תן לו בהלואה: די מחסורו. ואי אתה מצווה להעשירו: אשר יחסר. אפי' סוס לרכוב עליו ועבד לרוץ לפניו: לו (כתובות קו) זו אשה ב וכן הוא

ענין נתינת צדקה

(ז — ח) כי יהיה בך אביון וגו'. כי פתח תפתח את ידך וגו'. כתב סאה"י כאוי להתעורר מדוע דייק הכ' בלשונו לפרוש אבכי שכתיבה פתח תפתח את ידך וגו'. גם מה לורך להביא מאמר כי לא יחדל אביון מקרב הארץ על כן אנכי מצוך פתח תפתח את ידך שהסוראה בזה הוא כי מה שלא יחדל אביון מקרב הארץ הוא טעם מספיק על ל' פתיחת יד שנאמר במקרא זה, וזה צריך ביאור. אמנם דע אף כי התורה הזהירה מאד על הצדקה ובכל הצדקה כאלו קיים נפשו של העני והמעלים עיניו

מצות השם

(שס) [חמו] (עשה קלח) להשמיט כספים דהיינו החובות בשנת השמטה. כנאמר ואשר יהיה לך את אחיך תשמט ידך:

(ז) [תפח] (לאו רס) שלא נמנע הצדקה ועשיית החסד מאחינו בני ישראל הצריכים כשיש בידינו להחזיק להם. שנאמר לא תאמץ את לבבך ולא תקפוץ את ידך מאחיך האביון:

(ח) [תפט] (עשה קלט) לעשות צדקה ולחזק ביד העני בכל מה שצריך למחייתו. שנאמר כי פתח תפתח את ידך לו:

(ט) [תפ] (לאו רסא) שלא להמנע מהלוות מפני פחד השמטה שלא תפקיע החוב. שנאמר השמר לך פן יהיה דבר עם לבבך בליעל לאמר קרבה שנת השבע וגו':

רמב"ן

היא ואמר תוציא והנחת בשעריך ללמד על הביעור ושוב יבאר אותו בפרשת כי תכלה לעשר. ומדרש חכמים בלשון עשר תעשר עשר בשביל שתתעשר עשר שלא תתחסר רמז למפרשי ימים להוציא אחד מעשרה לעמלי תורה:

(יא) כי לא יחדל אביון מקרב הארץ, הרבה מפרשים אמרו שלא יחדל האביון מקרב הארץ באחד מכל הזמנים כי לעולם יהיה אביון בארץ שגלוי לפניו שלא יעשו מה שאמר להם כי לא יהיה בך אביון אם שמוע תשמע בקול ה' אלהיך לשמור לעשות את כל המצוה ואינו נכון לדעתי כי התורה תרמוז במה שעתיד להיות אבל לא יתנבא עליהם בפירוש שלא יקיימו התורה לעולם וחלילה רק לדרך אזהרה יזכיר הדבר, והנכון שיאמר שלא יחדל אביון שיהיה נמנע ולא ימצא עוד לעולם והזכיר זה בעבור שהבטיח שלא יהיה בהם אביון בשמרם כל המצות אמר אבל

חומת אנ"ך

שתתעשר ובזה תוציא ומעשר תמיד: (ז) כי יהיה בך אביון. שלא לבזותו כי עני הוא קראו אביון. ולשון אב. לא תאמץ את לבבך כי הלב ומטבעו הוא להשפיע ועושה ישראל רחמנים אלא הוא מאמץ לבו ומכריעו שלא לתת שמהרהר אתן או לא אתן לא תכריע לבך ותחזקהו שלא לתת. או לא תאמץ לבך ולהתנדב ואת ידך ולפרוע לא תקפוץ ידך. או כי נתינת הצדקה או פת או מעות די מחסורו במעות כי בגלל הדבר הזה נתינת פת יברכך כי לזה צדקת האשה יותר מרובה. הרב הגדול מהו' ויטאל ז"ל בפרישתו כ"י: (ח) כי פתח תפתח וכו' מי שקבל לעשות צדקה וחסד ומשפיען עליו מלמעלה ע"י השכינה שם אדני מנהגת העולם וז"ש פתח הפתח את ידך את יודיך כי מא' עד ט' עולה מ"ה ויו"ד ד' הם ס"ה כמנין אדני הגאון

מרפא לשון

נפעל. ח) אשר יחסר לו, דחסיר ליה. ה"ג בל' הווה כמו אשר חסר והכתוב דיבר עתיד במקום בינוני ולא כמ"ש היא"ר ז"ל וכן ואם

מסורת הקריאה

ולכן מלת בך הבי"ת דגושה מדין דחיק: (ח) והעבט. הבי"ת בצירי: (ט) השמר. מלעיל, ע' לעיל י"ב י"ט: בליעל. הבי"ת רפה: השבע.

לו וקרא עליך אל־יהוה והיה בך
חטא: י נתון תתן לו ולא־ירע לבבך
בתתך לו כי בגלל ׀ הדבר הזה
יברכך יהוה אלהיך בכל־מעשך
ובכל משלח ידך: יא כי לא־יחדל
אביון מקרב הארץ על־כן אנכי
מצוך לאמר פתח תפתח את־
ידך לאחיך לעניך ולאבינך
בארצך: ס יב כי־ימכר לך אחיך
העברי או העבריה ועבדך שש
שנים ובשנה השביעת תשלחנו
חפשי מעמך: יג וכי־תשלחנו
חפשי מעמך לא תשלחנו ריקם:

תרגום אונקלוס

ולא תתין ליה. ויקרי עלך קדם יי. ויהי בך חובא: י. מתן תתין ליה. ולא יבאש לבך במתנך ליה. ארי. בדיל פתגמא הדין. יברכנך יי אלהך. בכל עובדך. ובכל אושטות ידך: יא. ארי. לא יפסוק מסכינא מגו ארעא. על כן. אנא מפקיד לך למימר. מפתח. תפתח ית ידך. לאחוך לענך. ולמסכינך בארעך: יב. ארי יזדבן לך אחוך בר ישראל. או בת ישראל. ויפלחנך שית שנין. ובשתא שביעיתא. תפטרניה בר חורין מעמך: יג. וארי תפטרניה בר חורין מעמך. לא תפטרניה

ת"א וקרא עליך אל ה'. כתובות סח: והיה בך חטא. סנהדרין קע: נתן תתן לו. מליעא לא שבועות כה עיקרים מ"ג פ"ג: כי בגלל הדבר הזה. שבת קיא:

תפסיר הרס"ג

שיא. פידעי עליך אלי אללה. פתחל בך עקובה: (י) בל אעטה עטאא. ולא תשת בה נפסך עליה. לאן בגרירה' הד'א אלאמר. יבארך לך אללה רבך. פי אעמאלך. וגמיע מא תמד אליה ידך: (יא) פעלי מא קלת לה אנה ליס יעדם פי אלבלד מסכין. ולד'אלך אמרך אליום. באן תפתח ידך. לאכ'יך צ'עיפך. ומסכינך פי בלדך: (יב) ואן אנבאע לך אכ'יך אלעבראני. או אכ'תך אלעבראניה. פליכ'דמך סת סנין. ופי אלסנה אלסאבעה. אטלקה חרא מן ענדך: (יג) ואד'א אטלקתה חרא מן ענדך. פלא

חלק הדקדוק

קריבה אל נפשי גאלה: יב) ועבדך. ממשקל פקדך, העין בקמץ כי הוא מלעיל לעולם וכן צור ילדך תשי

אבן עזרא

שם וי"א שהיא מלה מורכבת כגון תפלה שלא יעל ולא יגאל ולא יחיה: ורעה עינך. כמו ושבה אל בית אביה והמלה מהשניים הנראים: (י) בגלל. כמו סבה לבעבור סבב כי הכל הוא בחלקים בחלקי הכל שהוא הגוף: נתן תתן. הטעם כי אם תתן לו יוסיף השם על ממונך: (יא) כי לא יחדל אביון מקרב הארץ. כאשר פירשתי: לאחיך. הקרוב אליך בתחלה: ולעניך. לעניי משפחתך ואביון ארצך קודם לאביון מקום אחר. וטעם הדבק כי ימכר לך אחיך העברי בעבור העניק תעניק לו: (יב) אחיך העברי. פירשתיו: או העבריה. והוא כי ימכור איש את בתו לאמה: (יג) ריקם. פירשתיו:

אבי עזר

בעיניך בכל סוגי חיים ההולכים בדרכי ה' כאלו כל אחד חלק אחד מאברי גופך וכשתתן צדקה לעני אחר תמצא עונג בגופך ותחת עונג גשמי ותשקת המצוה אשר יתדיו ידבקו יברכך ה' בכל מעשיך ובכל משלח ידיך. ודברי הכתוב נמשכים היטב במקרא שאחריו כנאמר כי לא יחדל אביון מקרב הארץ ובשכר זאת לא תהיה אתה מאביונים רק מהמשפיעים ונותנים ואפשר לפרש המקרא ורעה עינך באחיך האביון ולא תתן לו וקרא עליך אל ה' והיה בך חטא דהיינו כשאתה לא תרצה ליתן לו בעת אשר אתה יושב בטח אז ישלח ה' עליך יסורים ומכאובות חלילה ותשתדל אל עניים ותפצר בהם להתפלל בעדך אל ה' וזה וקרא עליך אל ה' והיה בך חטא כטעם אני ובני שלמה חטאים לכן נתן תתן לו ולא ירע לבבך בתתך לו בהשקט ובבטחה:

רבינו בחיי

(יב) כי ימכר לך אחיך העברי או העבריה. כבר נזכר דין עבד עברי

רשב"ם

דבר בליעל יצוק, שפתרונו כן: (יא) כי לא יחדל אביון מקרב הארץ. כי אדם אין צדיק בארץ אשר יעשה טוב ולא יחטא: (יב) אחיך העברי. בגנבתו: או העבריה. שמכרה אביה בקטנותה לאמה, והגיעו

שפתי חכמים

ג כפי' כי תלא כתיב הפי קרא ואע"ג שהמקרא הסוא בשכיר יום קמיירי והמקרא הזה בהלואת עני נייירי מ"מ תרוייהו בעני קמיירי כתיב הכא באחיך האביון וגו' וכתיב התם כי עני הוא וגו': ד מדכתיב הדבר דרשו ל' דבור כמו שדרשו על דבר שרה ע"פ דבורה של שרה כו' דאל"כ הדבר ל"ל הוה ליה למכתב כי בגלל זה יברכך ה': ה פי' ולא ל' הואיל כמו כי על כן לא נתתיה לשלא בכי כי על כן לא נתתיך לנגוע אליה כי שם מחובר עם מלת כי וכל כי על כן שבמקרא ל' הואיל הוא כמו שכתב רש"י בפ' וירא אבל כאן שהוא בלהי מלת כי פירושו מפני כן: ו דאם ל"כ לאמר ל"ל הא אין דיבור קודם ממנו שיבא אחריו מלת לאמר: ז וא"ת מנ"ל דלמא כי ימכר ע"י עצמו דומיא דונמכר לך דמיירי במוכר עצמו דא"ל מיתורא דקרא מפיק ליה דאי במוכר עצמו הרי כבר נאמר ונמכר לך א"כ במכור ע"י אחרים כמי הכי כבר נאמר כי תקנה עבד עברי דמיירי במכרוהו ב"ד. ותירץ הרא"ם דאמת י"ל דכתיב כי ימכר ע"י אחרים משמע דהתם בכין נפעל ע"י אחרים משמע לבד גבי ונמכר לך דכתיב ביה כי ימוך ופי' ואמר ונמכר לך. ע"כ ל"ל שהוא ע"י עצמו. וכ"ל דילפינן עברי עברי מהדדי כתיב הכא מאחיך העברי וכתי' התם עבד עברי מה התם שנמכר ע"י אחרים אף ה"נ כשנמכר

מצות השם

(יג) [תפה] (לאו רפב) שלא לשלח העבד עברי כשילא לחירות בסוף השש או ביובל או במיתת האדון בידים ריקניות. שנאמר וכי תשלחנו חפשי מעמך לא תשלחנו ריקם:

בעל הטורים

שמאכילין העניים דמאי: (י) נתון. מלא ו'. שזוכה לו' ברכות. כדאיתא בפ"ק דב"ב: בתתך לו. ב'. הכא. ואידך בתתך לו לחם ותרב גבי דוד. לומר שצריך ליתן לכל אחד כפי מה שהוא צריך כמו שנתן לדוד לחם וגם חרב: (יג) תשלחנו. וכי תשלחנו. לא תשלחנו. ג' פעמים. ליוצא בתוך שש ובסוף שש ויוצא ביובל:

רש"י

אומר (בראשית ב) אעשה לו עזר כנגדו: (ט) וקרא עליך. (ספרי) יכול מצוה ת"ל (דברים כד) ולא ג יקרא: והיה בך חטא. מכל מקום אפי' לא יקרא א"כ למה נאמר וקרא עליך ממהר אני ליפרע על ידי הקורא יותר ממי שאינו קורא: (י) נתון תתן לו. אפי' מאה פעמים: לו. בינו ובינך: כי בגלל הדבר. אפילו אמרת ד ליתן לו אתה נוטל שכר האמירה עם שכר המעשה: (יא) על כן. (שם) מפני ה כן: לאמר (ספרי) עצה לטובתך ו אני משיאך: לאחיך לעניך. לאיזה אח לעני. לעניך. ביו"ד אחד. לשון עני אחד הוא אבל עניך בשני יודי"ן שני עניים: (יב) כי ימכר לך. (קידושין יד) ע"י אחרים שמכרוהו בית דין בגנבתו ז הכתוב מדבר והרי כבר נאמר (שמות כא) כי תקנה עבד עברי ובמכרוהו בית דין הכתוב מדבר אלא מפני שני דברים שנתחדשו כאן א' שכתוב או העבריה אף היא תצא בשש ולא שמכרוה בית דין שאין

ענין נתינת צדקה

מן הצדקה כאלו עובד ע"ג, והסוראה מכל זה כי כל חיי העני תלויים בבחירת העשיר כחומר ביד היוצר, וזה פלא שהקב"ה יעזוב את העני לעקרם כאשר יקרם לבב העשיר הם לטוב אי

נחל קדומים

י (י) נתון תתן לו וגו'. אפשר לרמוז במ"ש הרמב"ם בפירושו באבות והכל לפי רוב המעשה שאם יתן ק' דינרין בפעם אחת נחשב מצוה אחת ועל כן צריך לתתם בפעמים רבות ויהיו כמה מצות וז"ש נתן תתן כפל וריבוי נתינות כדי שתקיים מצות הרבה ולא ירע לבבך בתתך לו באופן זה מעט מעט כי בגלל הדבר הזה יברך אותך ה' בכל מעשיך ובכל משלח ידיך כלו' ברבוי מעשיך וברוב משלח ידיך ליתן טעון ברכה על כל פעם ודוק. א"נ אפ' דהגם דטוב ליתן בפעמי' רבות אם יהי' האופן שצריך לתת הרבה בפעם א' יתן כפי הענין וז"ש נתון תתן פעמים הרבה. ולא ירע לבבך שכולל גם יצה"ט בתתך לו בפעם אחת אם תצטרך לכך ותסבור שהפסדת כי בגלל הדבר שבהכרח נתת בפעם א' יברכך וכו' דהכל לפי הענין א"נ במ"ש בפסיקתא נתון תתן אם נתת הרבה תתן לו עוד אם בא לשאול ואמרו שאין ליתן מתנותיו לכהן א' וז"ש נתן תתן ק' פעמים לו ולא ירע לבבך דאין ליתן הרבה מתנות לו כי בגלל וכו' דהכא:

מסורת הקריאה

הנגינה בשי"ן: (יא) פתח, הנגינה בתי"ו: (יד) העניק, הנו"ן בצירי:

חומת אנ"ך

מהר' נפתלי כ"ץ ז"ל בספר סמיכת הכוונים דף טו"ב משם המקובלים ז"ל. ועוד לאלוה מילין ניצים ופרחים בלקוטי בס"ד: (י) נתן תתן לו. ר"ת גימט' ת"ף רמז שעל ידי הצדקה מיחד קבה"ו ובזה ככנעת הפ' שהיא ג'

רמב"ן

ידעתי כי לא יהיו כל הדורות כל ימי עולם כלם שומרים כל המצוה עד שלא נצטרך כלל לצוות על האביון כי אילי בקצת

כלי יקר

(י) כי בגלל הדבר הזה יברכך ה'. רז"ל למדו מן ל' בגלל שגלגל הוא החוזר בעולם ורבים תמהו על הל' כי בגלל אינו לשון גלגל שהרי גימ"ל אתה חסירה. ואומר אני שכוונתם ז"ל לפרש בגלל מל' וגללו את האבן ור"ל כשיתגולל העוני בין האנשים מזה לזה כמנהגו אז יברכך ה' ויגרום שלא יתגולל ולא יתנפל עליך בנפול על אנשים וממילא שמעינן שהדבר מתגלגל בעולם כגלגל שכל נותן סופו להיות מקבל כי כך המדה בכל הנמצאים שבכל

יד הַעֲנֵיק תַּעֲנִיק לוֹ מִצֹּאנְךָ וּמִגָּרְנְךָ וּמִיִּקְבֶךָ אֲשֶׁר בֵּרַכְךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ תִּתֶּן־לוֹ׃ טו וְזָכַרְתָּ כִּי עֶבֶד הָיִיתָ בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם וַיִּפְדְּךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ עַל־כֵּן אָנֹכִי מְצַוְּךָ אֶת־הַדָּבָר הַזֶּה הַיּוֹם׃ טז וְהָיָה כִּי־יֹאמַר אֵלֶיךָ לֹא אֵצֵא מֵעִמָּךְ כִּי אֲהֵבְךָ וְאֶת־בֵּיתֶךָ כִּי־טוֹב לוֹ עִמָּךְ׃ יז וְלָקַחְתָּ אֶת־הַמַּרְצֵעַ וְנָתַתָּה בְאָזְנוֹ וּבַדֶּלֶת וְהָיָה לְךָ עֶבֶד עוֹלָם וְאַף לַאֲמָתְךָ תַּעֲשֶׂה־

ת"א כי אהבך. שם כב: כי טוב לו. כתובות פז קידושין טז כ כב ערכין כט ל: ולקחת. קידושין טז:

תרגום אונקלוס

ריקם: יד. אפרשא תפריש ליה. מענך. ומאדרך וממעצרתך. דברכך יי אלהך תתין ליה: טו. ותדכר. ארי עבדא הויתא בארעא דמצרים. ופרקך יי אלהך. על כן. אנא מפקיד לך. ית פתגמא הדין יומא דין: טז. ויהי ארי יימר לך. לא אפוק מעמך. ארי רחמך ולאנש ביתך. ארי טב ליה עמך: יז: ותסב ית מרצעא. ותתין באודניה ובדשא. ויהי לך עבד פלח לעלם. ואף לאמתך תעביד כן:

תפסיר הרס"ג

תטלקה פארג'א: (יד) בל צלה בצלה. מן ג'נמך ובד'ארך ותג'ארך. חסב מא רזקך אללה רבך תעטיה: (טו) ואד'כר אנך כנת עבדא פי בלד מצר. ופכך אללה רבך. ולד'אלך אנא אמרך. בהד'א אלאמר אליום: (טז) פאן קאל לך. לא אכ'רג מן ענדך. לאנה אחבך ואחב מנזלך. אד' אלאצלח לה אלמקאם ענדך: (יז) פכ'ד' אלמיסאם. וצ'עה פי אד'נה ענד באבך. ויכון לך עבדא אלי' אלדהר. ואמתך איצ'א פצלהא

נוה שלום

(יד) הענק תעניק, בל צלה בצלה, תפריש מטוב לב וברוחב יד ותתן לו מצאנך וכו'. (יז) ובדלת, ענד באבך, שדין הרציעה בדלת דוקא אחר שמעמידו אצל הדלת. לאמתך תעשה כן, פצלהא כד'אך, כמו כן תעניק לה, ומוסב למעלה שאין האמה נרצעת.

חלק הדקדוק

(רד"ק) מהרי"ב: טז) אהבך, השוא

אבן עזרא

(יד) העניק תעניק לו. הטעם עשה לו תפארת מגזרת וענקים לגרגרותיך או יהיה פירוש המלה כפי המקום בלא אח: (יז) באזנו ובדלת. פירשתיו וטעם להזכיר זה כי אתה חייב לתת לו בצאתו חפשי רק אם לא ירצה לצאת תרצע אזנו: ואף לאמתך תעשה כן. דבק עם העניק תעניק לו ואם הוא רחוק כמו שלם ישלם אם אין לו ואם שלש אלה ורבים כן כי אין אשה

רבינו בחיי

אבל חזר ושנאו כאן מפני דין אמה העבריה לחדש ולומר שדינה כדין עבר עברי לצאת בשש ועוד מפני מצות הענקה שחדש בשניהם כאן: (יז) ואף לאמתך תעשה כן. אינו חוזר לרציעה שאין רציעה באשה אבל הוא חוזר להענקה וכמוהו (שמות כא) ואם שלש אלה שאינו חוזר לשאר כסות ועונה הסמוך לו אלא אל אשר יעדה והפדה, וכן עוד (שם כד) אם זרחה השמש עליו וגו' שהוא חוזר אל חמשה בקר ישלם:

(יח) כי משנה שכר שכיר עבדך שש שנים. זמן השכירות שאין מנהג בבני אדם להשכיר עצמן לזמן גדול ממנו הוא ג' שנים וכענין שכתוב (ישעיה טז) שלש שנים כשני שכיר, ודרשו רז"ל מכאן שעבד עברי עובד לרבו ביום ובלילה שרבו מוסר לו שפחה

רמב"ן

הימים ימצא אביון ואני מצוך עליו אם ימצא ואמר מקרב הארץ לרמוז על כל הישוב כי להבטחה שלא יהיה בנו אביון בארץ אשר ה' אלהינו נותן לנו נחלה אם נקיים שם כל המצות. ועתה אמר כי יתכן שימצא אביון באחד מן הזמנים ובאחד מן המקומות אשר תשב בה כי טעם בארצך כטעם בכל מושבותיכם בארץ ובחוצה לארץ. וטעם ולאביונך בארצך. כאומר לאחיך העני ולכל אביוני ארצך כי בעבור שהמצוה בישראל יזכיר אחיך ויצטרך לפרש אחיך ולאביוני ארצך לצוות על כל ישראל ומדרשו להקדים הקודם והזכיר כי עוד יש שמטה לעבר השנה השביעית שלו כי גם השמטה ההיא כשמטה הנזכרת והכל לזכר ימות עולם כאשר רמזתי במקומו ושם נרמז כי והיה לך עבד עולם כפשוטו והחזיר המצוה הזאת לבאר בה ענין הענקה:

רשב"ם

שש שנים * ויובל קודם הבאת סימנים: (טו) כי עבד היית. והוציאך ברכוש גדול: (יז) ואף לאמתך תעשה

(טו) הזה היום. וסמיך ליה (טז) והיה כי יאמר אליך. לומר

בעל הטורים

(יד) הענק. מלא יו"ד. כי ע"י השער מכות הפנקתיך שלשה דברים. כלי כסף וכלי זהב ושמלות. לכן תעניקהו מג' דברים. מצאנך ומגרנך ומיקבך. והיינו דכתיב וזכרת כי עבד היית: שרליעה

שפתי חכמים

ע"י אחרים: ח וא"ת ולמה לא אמר עוד חדוש כאן שהעברי אינו יוצא בראשי איברים מדהקיש עברי לעבריה כמ"ש בפ' משפטים. ושמא י"ל שלא אמרו כל הפרשה שנאמרה ונשנית לא נשנית אלא בשביל דבר שנתחדש אלא בחדוש המבואר בקרא בלבד לא כמו זה יוצא מן ההיקש, הרא"ם. ול"נ דאפי' אי לאו היקשא דהכא לא הוה מצי למילף עבד עברי שיוצא בראשי איברים מק"ו מעבד כנעני ומה עבד כנעני שאינו יוצא בשש יוצא בראשי איברים עבד עברי שיוצא בשש אינו דין שיוצא בראשי איברים ה"א אמה עבריה תוכיח שיוצאת בשש ואינה יוצאת בראשי איברי' אף עבד עברי כן ואין לומר היא גופא נילוף מק"ו מעבד כנעני שתצא בראשי איברים דהא בהדיא כתב בה לא תצא כצאת העבדים. והו"ק כ"ל: ט ר"ל יקשט הרב את עבדו בגיאות בכמה מיני קשוטים ויהיה ניכר לעבד שנתן לו רבו כל הטובות הללו: י לאו פרה ורבה וכן גדולי קרקע לאפוקי פרידה אינה פרה ורבה: כ ר"ל נאמר כאן לא תשלחנו ריקם ולעיל בפ' כי תשא גבי בכור אדם נאמר ולא יראו פני ריקם מה התם גבי בכור עשרים כסף אף כאן עשרים כסף. והתם גופיה מנלן שהרי יוסף בכור רחל נמכר למצרים בעשרים כסף: ל ולא תימא דילמא ההי קרא במכרוהו ב"ד קמיירי שמים ושלש שנים קודם היובל שהיובל מוציאו אבל הנרצע יעבוד לעולם כמשמעו. י"ל דמכרוהו ב"ד מושב אל משפחתו נפקא הא עם אבי מקיים והיינו

רש"י

האמה נמכרת בגנבתה שנאמר בגנבתו ולא בגנבתה אלא בקטנה שמכרה אביה ולמד כאן שאם יצאו שש שנים קודם שתביא סימנין תצא ועוד חידש כאן הענק תעניק: (יד) הענק תעניק. ל' עדי בגובה ח ובמראות העין דבר שיהא ניכר שהטיבות לו וי"מ ל' הטענה על ט צוארו: מצאנך ומגרנך ומיקבך. יכול אין לו אלא אלו בלבד ת"ל אשר ברכך מכל מה שברכך בוראך ולמה נאמרו אלו מה אלו מיוחדים שהם י בכלל ברכה אף כל שהוא בכלל ברכה יצאו פרדות ולמדו רבותינו במס' קידושין בג"ש כ כמה נותן לו מכל מין ומין: (טו) וזכרת כי עבד היית. והענקתי ושניתי לך מביזת מצרים וביזת הים אף אתה הענק ושנה לו: (יז) עבד עולם. יכול כמשמעו ת"ל (ויקרא כה) ושבתם איש אל אחזתו ואיש אל משפחתו תשובו ל הא למדת שאין זה אלא עולמו של יובל (מכילתא): ואף לאמתך תעשה כן. הענק לה יכול אף לרציעה השוה הכתוב אותה ת"ל (שמות כא) ואם אמור יאמר העבד עבד נרצע ואין אמה נרצעת:

ענין נתינת צדקה

להיסף. האמת דע כי חסדי ה' לא תמנו ולא כלו רחמיו, ומי כהמכם ומי יודע פשר דבר, כי בחסדו הגדול הוא מפרנס העניים ע"י העשירים הם מדעתם או שלא מדעתם כי לו לבד נסבכו העלילות לגלגל סבות לעשיר או שיהיה מוכרח לקרוא את העני אל ביתו שיעזור אותו בכל מלאכת מעשה ועסק או שיאבד מן העשיר וימצא העני ועוד כדומה מן הסבות אשר על ידה יהיה נמשך מעט השפע מיד העשיר אל העני והשומר אמת לעולם עושה משפט לעשוקים, ומחדש על העשיר סבות טובות אשר עמם יתפרנס העני, ואם יאמר העשיר א"כ מה לי לתת לו בידי הלא עכ"פ יתפרנס ממני. לזה הזהיר הכתוב יאמר לא תאמץ את לבבך ולא תקפוץ את ידך וגו', כי אם נתון תתן לו, פי' מבחירת לבבך הטוב תתן לו ובעלם ידך כי זאת תדע כי לא יחדל אביון מקרב הארץ, גם אם אתה לא תתן לו מצד בחירתך הטובה, אבל לא תעזבנו להיות כטוס ועזוב למות ברעב כי אם יתפרנס על ידך שלא מדעתך ובלא בחירתך, וא"כ אין אתה מפסיד רק לעצמך שלא יחשב לך לצדקה שלא תהי' אתה הנותן בעין יפה ומשוכה ברחמיך עליו, ע"כ אנכי מצוך לאמר פתוח תפתח את ידך לאחיך וגו':

מצות השם

(יד) [תפב] (עשה כ) להעניק העבד עברי כשיצא לחפשי ולא יצא בידים רקניות. שנאמר העניק תעניק לו וגו':

מרפא לשון

ימעט הבית מתר' ואם זעיר. יו) כי אהבך ואת ביתך, ארי ריתמך

כלי יקר

הג' עולמות שכל נותן ישוב להיות מקבל כדרך שבארנו בפרשת בראשית בפסוק יום הששי שבכל הנמצאים הולך הדבר בסיבוב כגלגל שכל אחד מהם נותן ומקבל בלתי ה' לבדו הוא הנותן ובלתי מקבל. וטעמו של דבר נראה שלא רצה ה' שיהיה האדם מתחזק בארץ הוא וזרעו עד עולם על דרך שנאמר והארץ לא תמכר לצמיתות וגומר כי לי הארץ ואלו לא היה האדם בא לכלל מדה זו לעולם לא הוא ולא זרעו הוא מחזיק בארץ לצמיתות וישכח כי לה' הארץ על כן הקב"ה מסבב שכל אדם בא לידי מדה זו או הוא או זרעו לידע ולהודיע כי כולם כגרים על הארץ ולה' תבל ומלואה וז"ש אחר פסוק כי בגלל ליתן טעם

כֵּן׃ יח לֹא־יִקְשֶׁה בְעֵינֶךָ בְּשַׁלֵּחֲךָ
אֹתוֹ חָפְשִׁי מֵעִמָּךְ כִּי מִשְׁנֶה שְׂכַר
שָׂכִיר עֲבָדְךָ שֵׁשׁ שָׁנִים וּבֵרַכְךָ
יְהוָה אֱלֹהֶיךָ בְּכֹל אֲשֶׁר תַּעֲשֶׂה׃ פ
שביעי יט *כָּל־הַבְּכוֹר אֲשֶׁר יִוָּלֵד בִּבְקָרְךָ
וּבְצֹאנְךָ הַזָּכָר תַּקְדִּישׁ לַיהוָה
אֱלֹהֶיךָ לֹא תַעֲבֹד בִּבְכֹר שׁוֹרֶךָ
וְלֹא תָגֹז בְּכוֹר צֹאנֶךָ׃ כ לִפְנֵי יְהוָה
אֱלֹהֶיךָ תֹּאכְלֶנּוּ שָׁנָה בְשָׁנָה

* שביעי בפסח״י

תרגום אונקלוס

יח. לָא יִקְשֵׁי בְּעֵינָךְ. בְּמִפְטְרָךְ יָתֵיהּ בַּר חוֹרִין מֵעִמָּךְ. אֲרֵי. עַל חַד תְּרֵין כַּאֲגַר אֲגִירָא. פַּלְחָךְ שִׁית שְׁנִין. וִיבָרְכִנָּךְ יְיָ אֱלָהָךְ. בְּכֹל דְּתַעְבֵּיד: יט. כָּל בּוּכְרָא. דְּיִתְיְלִיד בְּתוֹרָךְ וּבְעָנָךְ דִּכְרִין. תַּקְדֵּישׁ קֳדָם יְיָ אֱלָהָךְ. לָא תִפְלַח בְּבוּכְרָא דְּתוֹרָךְ. וְלָא תֵגוֹז בּוּכְרָא דְּעָנָךְ: כ. קֳדָם יְיָ אֱלָהָךְ תֵּיכְלִנֵּיהּ שְׁנָא בִשְׁנָא. בְּאַתְרָא

ת״א משנה. שם טו כ כא ערכין ל: כל הבכור. מגילה לא חולין קל: אשר יולד. נדה מ: בבקרך. חולין קלא קלח: הזכר. נדרים יב נזיר ד בכורות יט מב מו ערכין כט: לא תעבד. חולין קלז בכורות ט יט: ולא תגז. חולין קלו קלז תמורה יא: לפני ה׳. מכות יט בכורות כו כח תמורה כא: שנה בשנה. בכורות כו וש״נ:

בעל הטורים

מבליעה ביום ולא בלילה: (יט) סמך כל הבכור לפרשת עבד. לומר כשם שאתה אסור לך לעבוד בבכור כן לא תעבוד בע״ע עבודת עבד וכשם שהעבד פוסל בבכור כך המום פוסל בכליעה:

רשב״ם

כן. להענקה: (יח) לא יקשה בעיניך. כשתשלחנו חפשי מעמך במה שאתה נותן לו משנה*וכפלות שכר שכיר בעבודת שש שנים שעבד אותך שאתה מעניק לו מצאנך ומגרנך ומיקבך מלבד שכירות של קנין שש שנים שקנית אותו שהרי*וברכך ה׳ בכל אשר תעשה. והרי פי׳ פסוק זה דוגמת ולא ירע לבבך בתתך לו, וכן תרע עינה באיש חיקה ובבנה ובבתה מתת לאחד מהם. כי רוע העין וקשיות הלב מדבר על נתינת ממון לאחרים,*וכאשר הורגלו לפרש שלא יקשה בעיניך על מה שאתה משלחו חפשי לסוף שש שנים כלוכר יותר משאר שכירים, שטו״ת הוא בידם. וכי למה יקשה בעיניו בשילוח חפשי והלא לא קנאו מתחלה אלא לפי עבודת שש שנים שהכל יודעים*. ויש מפרש משנה שכר שכיר שש שנים לפי שסתם שכיר שלש שנים כדכתיב בשלש שנים כשני שכיר ונקלה כבוד מואב, גם זה הכל. כי במקום אחר כתיב בעוד שנה כשני שכיר. ופי׳ כשני שכיר שלש שנים מצומצמות כשני שכיר שהיא שנה מצומצמת: (יט) תקדיש לה׳ אלהיך. כלומר נהוג בו דין שלא תעבוד בו ולא

רש״י

(יח) כי משנה שכר שכיר. מכאן אמרו עבד עברי עובד בין ביום ובין בלילה וזהו כפלים שבעבודת שכירי יום ומהו עבודתו בלילה רבו מוסר לו שפחה מ כנענית והולדות לאדון: (יט) כל הבכור וגו׳ תקדיש. ובמקום אחר הוא אומר לא יקדיש אתו (ויקרא כז) אך בכור אשר יבכר לה׳ וגו׳ הא כיצד אינו מקדישו לקרבן אחר וכאן למד שמצוה לומר הרי את נ קדוש לבכורה (ערכין כט) ד״א א״א לומר ם תקדיש שכבר נאמר לא יקדיש וא״א לומר לא יקדיש שהרי כבר נאמר תקדיש הא כיצד מקדישו אתה הקדש ע עלוי ונותן להקדש כפי טובת הנאה שבו: לא תעבד בבכור שורך ולא תגוז וגו׳. אף ההלוף למדו רבותינו שאסור אלא שדבר הכתוב בהווה: (כ) לפני ה׳ אלהיך תאכלנו. לכהן הוא אומר שכבר מצינו שהוא ממתנות כהונה א׳ תם ואחד בעל מום שנאמר (במדבר יח) ובשרם יהיה לך וגו׳: שנה בשנה. מכאן שאין משהין אותו יותר על שנתו יכול יהא פסול משעברה שנתו כבר הוקש למעשר שני׳ (דברים יד) ואכלת לפני ה׳ אלהיך מעשר דגנך תירושך ויצהרך ובכורות בקרך ואלך מה מעשר שני אינו נפסל משנה לחברתה פ אף בכור אינו נפסל אלא שמצוה תוך שנתו: שנה בשנה. אם שחטו בסוף שנתו אוכל אותו

שפתי חכמים

אל משפחתו וגו׳ בכרלע שילא ביובל. ועיין בפ׳ משפטים ובפ׳ בהר: מ פי׳ אפי׳ בעל כרחו של עבד, דאל״כ הא כתיב אם אדוניו יתן לו אשה וגו׳: נ דאל״כ תקדיש ל״ל הרי קדוש עומד הוא: ס דלפי טעם ראשון קשה מה מלוה הואת שיאמר קדוש אתה כיון שהוא קדוש ועומד, לכן אמר ד״א כו׳. ולטעם שאחרון קשה דל׳ תקדיש משמע שגופו מקדיש ולא שהקדש עלוי, לכן פי׳ גם לישנא קמא. ובזה ניחא נמי שמקשים דהאי ד״א היא דברי רבי ישמעאל וטעם הראשון הוא דברי רבנן דפליגי עליה והלכה כרבנן ולמה לו להביא דברי ר״י כיון שאין הלכה כמותו אלא ע״כ רש״י לא בא אלא לפרש הקרא קרוב לפי פשוטו ולייסב הקרא דבר דבור על אפניו: ע כתב הרא״ם ובפרק המקדיש שדהו פי׳ מקדישו היינו שהקדש עילוי פי׳ לפעלותו בדמים ויתן טובת הנאה לכהן וצ״ע. עוד ק״ל דברים פרק כל הפסולים תנן פסולי המוקדשים שנאתן להקדש נמכרין באיטלז ונשקלין בליטרא חוץ מן הבכור והמעשר שהנאתן לבעלים כו׳ והיאך פי׳ שהנאתן להקדש. ומצאתי כתוב וצ״ל לפרש מה שפי׳ רש״י כאן ונותן להקדש כפי טובת הנאה שבו מיירי בבכור שהחרימו שכל החרמים לכהנים לכך פי׳ שיתן טובת הנאה לכהנים בשביל החרם שהוא לכהן ע״ש (דף כח וכט): פ דכתיב במעשר מקלה שלש שנים תוציא את כל מעשר שבואתך ופירש״י

דעת זקנים מבעלי התוספות

(יח) כי משנה שכר שכיר. הוא שלש שנים כמ״ש בשלש שנים כימי שכיר ונקלה כבוד מואב וא״כ זה שעובד שש שנים הוי פי שנים דשכיר. ולכך הרגיל לשכור לשלש שנים. שאלו היו שוכרין לשנה או לשנתים פעמים דאיכא עבור ופעמים דליכא

מצות השם

(יט) [תקנ] (לאו רסג) שלא לעשות עבודה בקדשים. שנאמר לא תעבד בבכר שורך:

(שם) [תקד] (לאו רסד) שלא לגוז לעבי הקדשים. שנאמר ולא תגוז בכור צאנך:

ספורנו

(יח) לא יקשה בעינך. להעניק עם שלוחו חפשי כי ראוי הוא לזה ואתה לא תחסר: וברכך ה׳ אלהיך. ומשלו תתן:

(יט) כל הבכור. אחר שבאר מיני חסד בתבואה והוא מעשר עני ובמעות והוא שמטת כספים והצדקה ובשאר הקנינים בהענקת עבד עברי באר מצות אשר בהן הודאה לאל יתעלה והן מתן הבכורות הראוי לבעלי המקנה להודות כי מידו המקנה לנו וחג המצות להודות על הגאולה בזבח הפסח והמצות ועל האביב בעומר התנופה וחג השבועות להודות על שבועות חקות קציר ששמר לנו וחג האסיף להודות על האסיף ושבכל אחד מהם נביא איזה דורון לאדון כאמרו ולא יראה את פני ה׳ ריקם ולזה לא הזכיר בהם באיזה חדש ובכמה בחדש יהיו אבל הזכיר האביב והשבועות והאסיף:

תפסיר הרס״ג

כד׳אך: (יח) ולא יצעב עליך אטלאקך לה חרא מן ענדך. פאנה יגוז אן יכון קד כ׳דמך. צ׳עף מא יסאוי אגרה׳ אלאגיר. ויבארך לך אללה רבך. פי גמיע מא תצנעה: (יט) וכל בכר יולד לך מן ג׳נמך ובקרך אלד׳כור. פאלזמה אלתקדיס ללה רבך. לא תפלח באלבכר מן בקרך. ולא תגז אלבכר מן ג׳נמך: (כ) בל כלה בין ידי אללה רבך סנה בסנה.

נוה שלום

(יז) כי משנה שכר שכיר, פאנה יגוז אן יכון וכו׳, יוכל להיות שעבדך משנה שכר שכיר. (יט) תקדיש, פאלזמה אלתקדיס, עיין רמב״ם פ״א

חלק הדקדוק

שבבית נע מכמה טעמים: יח) משנה, הנון בסגול וכ״כ א״ת ז״ל, וז״ל מהרי״ב משנה הוא תואר והראיה שהוא בסגול ואלו היה שם היה ענינו סמוך והיה נקוד צירי אבל לפי שהוא סגול איננו סמוך וא״כ הוא תואר.

אבן עזרא

נרצעת: (יח) לא יקשה בעיניך. מצאנו כתוב שלש שנים כימי שכיר וזו ראיה כי אין רשות לאדם שישכיר עצמו יותר משלש שנים ג״כ לשוכר אותו הנותן שכרו וזה טעם משנה כמו כפל וכן והיה משנה הוא משנה למלך שם משנה למלך תאר השם גם הוא מגזרת שנים כאשר פירשתי והנה זה הכתוב יפרש כי ובשביעית יצא לחפשי חנם בתחלת השנה גם יש ראיה משנת השמטה גם מיום השבת: וברכך. פועל עתיד ולא עבר כי אין הפרש ביניהם רק מטעם המקום: (יט) כל הבכור. הזכירו בעבור לא תעבוד בבכור שורך: (כ) תאכלנו. מי שהוא ראוי לאכלו כאשר פירשתי והזכיר זה פעם שנית לבאר משפט בעל מום: אתה וביתך. בית הכהן:

רבינו בחיי

כנענית לולדות וזהו משנה שכר שכיר שהרי אין עבודתו של שכיר אלא ביום:

(יט) כל הבכור אשר יולד בבקרך ובצאנך הזכר תקדיש לה׳ אלהיך. אע״פ שהבכור הוא קדוש מעצמו שהרי בפטר רחם תלה רחמנא אמר תקדיש בפה ומצוה להקדישו בקריאת שם והכתוב שאמר (ויקרא כז) אך בכור אשר יבכר לה׳ וגו׳ לא יקדיש איש אותו טעמו שלא יקדישנו לקרבן אחר:

מסורת הקריאה

תעניק, הנו״ן בחירק: ומיקבך, הבי״ת רפה: (יח) משנה, הנו״ן בסגול: (כ) תאכלנו, התי״ו רפה, שאינו דומה למתג של באלם (שמות ט״ו י״א) שהבי״ת דגושה מפני המתג עי״ש, לפי שהתם המתג בריו תנועה ג׳ שלפני הנחת הטעם ויש לו כח נגינה משא״כ כאן שלא בא רק לפני שוא נע ואין לו שום כח להדגיש התי״ו

כלי יקר

למה הוא מתגולל על אנשים כי לא יחדל אביון מקרב הארץ כי קרב הארץ מחייב ענין זה כאמור על כן אנכי מצוך לאמר פתוח תפתח את ידך לעניך כדי שיתנו גם לך או לזרעך. אבל לא לשניהם כמ״ש ולא ראיתי צדיק נעזב וזרעו מבקש לחם ר״ל הוא וזרעו אלא או הוא או זרעו ובזה אין פסוק זה סותר ארז״ל או הוא או זרעו באים לכלל מדה זו. וי״א חסרון גימ״ל בטלת בגלל לומר שזה נמשך מעין מניעת גמילות חסד כי ג״ד ודרז״ל גמול דלים וחורון הגימ״ל לדלים מסבב הגלגל:

פי אלמוצ'ע אלד'י יכ'תארה אללה. אנת ואלך: (כא) ואן כאן פיה עיב. מן אזמן או אעמא. וסאיר אלעיוב אלפאסדה. פלא תד'בחה ללה רבך: (כב) וגאיז אן תאכלה פי מחאלך. ואן יאכלה איצ'א אלנגס ואלטאהר. כמא יוכלאן לחם אלצ'בי ואלאיל: (כג) מא כ'לא דמה פלא תאכלה. בל צבה עלי אלארץ' כאלמא: (א) ואחפץ' שהר אלפריך. אן תצנע פיה פסחא ללה רבך. כמא אטלקך פיה. לאלכ'רוג מן מצר לילא: (ב) ואד'בח אלפסח. ללה רבך מן אלג'נם ומעה מן אלבקר. פי אלמוצ'ע אלד'י יכ'תארה אללה ליחל נורה פיה: (ג) לא תאכל מעה כ'מירא. כל בעדה סבעה' אייאם פטירא טעאם אלצ'עיף. לאנך כ'רגת מן

נוה שלום

מהל' בכורות ה"ד. (ב) פסח וכו' צאן, מן אלג'נם, מן הכבשים או מן העזים. ובקר, ומעה מן אלבקר, ועמו שלמי חגיגה מן הבקר. (ג) עליו חמץ, מעה כ'מירא, מזמן שחיטת הפסח. עליו מצות, בעדה פטירא, אחר שחיטתו מליל טו. לחם עני. טעאם

חלק הדקדוק

עכ"ל: ג) תאכל עליו, תיבת תאכל

אבן עזרא

(כא) כל מום רע. הנזכרים: (כב) בשעריך תאכלנו. י"א הכהן יאכלנו חוץ למקדש י"א אחר שיש בו מום הוא לישראל וזה רחוק בעיני: הטמא והטהור. שב אל תאכלנו והטעם כמו קריאה אתה הטמא או הטהור והטעם בין שיהיה טמא או טהור הוא מותר לאכלו בעבור כי בשר קדש אם אכלו טמא הוא בכרת ובעבור שהזכיר שנה בשנה הזכיר שלש פעמים ועוד בעבור הבכור שיאכל במקדש וכן הפסח יאכל במקדש ולא חוץ ממנו: (א) את חדש האביב. נקרא כן בעבור שהיה בו אביב בצאתם ממצרים והמכחישים אמרו כי לא נעשה פסח בלא אביב וכבר השיבותי על הבליהם גם אנחנו נודה כי בית דין היה מסתכל לאביב ודע כי אין לחדשים בלשון הקדש שמות כי ניסן סיון גם כסלו גם טבת גם אדר שהם נזכרים במקרא הם לשון כשדים על כן אמר הוא חדש ניסן רק מצאנו זיו ואיתנים ובול וטע' ראשון כאשר ימצא האביב הנו חדש הראשון כי משם יחל לספור החדשים

אבי עזר

(כב) (הטמא והטהור והטעם כמו קריאה) תימה על הרב דבספר מאזנים כתב שאין

בַּמָּקוֹם אֲשֶׁר־יִבְחַר יְהוָה אַתָּה
וּבֵיתֶךָ: כא וְכִי־יִהְיֶה בוֹ מוּם פִּסֵּחַ
אוֹ עִוֵּר כֹּל מוּם רָע לֹא תִזְבָּחֶנּוּ
לַיהוָה אֱלֹהֶיךָ: כב בִּשְׁעָרֶיךָ תֹּאכֲלֶנּוּ
הַטָּמֵא וְהַטָּהוֹר יַחְדָּו כַּצְּבִי וְכָאַיָּל:
כג רַק אֶת־דָּמוֹ לֹא תֹאכֵל עַל־
הָאָרֶץ תִּשְׁפְּכֶנּוּ כַּמָּיִם: פ טז א שָׁמוֹר
אֶת־חֹדֶשׁ הָאָבִיב וְעָשִׂיתָ פֶּסַח
לַיהוָה אֱלֹהֶיךָ כִּי בְּחֹדֶשׁ הָאָבִיב
הוֹצִיאֲךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ מִמִּצְרָיִם
לָיְלָה: ב וְזָבַחְתָּ פֶּסַח לַיהוָה אֱלֹהֶיךָ
צֹאן וּבָקָר בַּמָּקוֹם אֲשֶׁר יִבְחַר יְהוָה
לְשַׁכֵּן שְׁמוֹ שָׁם: ג לֹא־תֹאכַל עָלָיו
חָמֵץ שִׁבְעַת יָמִים תֹּאכַל־עָלָיו

תרגום אונקלוס

דְיִתְרְעֵי יְיָ. אַתְּ וֶאֱנָשׁ בֵּיתָךְ: כא. וַאֲרֵי יְהֵי בֵיהּ מוּמָא. חֲגִיר אוֹ עֲוִיר. כֹּל מוּם בִּישׁ. לָא תִכְּסְנֵיהּ. קֳדָם יְיָ אֱלָהָךְ: כב. בְּקִרְוָךְ תֵּיכְלִנֵּיהּ. מְסָאֲבָא וְדַכְיָא כַּחֲדָא. כִּבְשַׂר טַבְיָא וְאַיְלָא: כג. לְחוֹד יָת דְּמֵיהּ לָא תֵיכוֹל. עַל אַרְעָא תֵּישְׁדְּנֵיהּ כְּמַיָּא: א. טַר יָת יַרְחָא דַאֲבִיבָא. וְתַעֲבֵיד פִּסְחָא. קֳדָם יְיָ אֱלָהָךְ. אֲרֵי בְּיַרְחָא דַאֲבִיבָא. אַפְּקָךְ. יְיָ אֱלָהָךְ. מִמִּצְרַיִם. וַעֲבַד לָךְ נִסִּין בְּלֵילְיָא: ב. וְתִכּוֹס פִּסְחָא. קֳדָם יְיָ אֱלָהָךְ מִן בְּנֵי עָנָא וְנִכְסַת קוּדְשַׁיָּא מִן תּוֹרֵי. בְּאַתְרָא דְיִתְרְעֵי יְיָ. לְאַשְׁרָאָה שְׁכִינְתֵּיהּ תַּמָּן: ג. לָא תֵיכוֹל עֲלוֹהִי חֲמִיעַ. שִׁבְעָא יוֹמִין. תֵּיכוֹל עֲלוֹהִי

ת"א וכי יהיה. בכורות יד לז לט: בשעריך. יבמות עג מכות יט: הטמא. בכורות לג: כצבי. שם יב לג: רק את. שם טו: שמור. ר"ה ז כא סנהדרין יג זבחים ז: הוציאך ה'. ברכות ט: וזבחת. פסחים ע זבחים ז מנחות ב מג: לא תאכל. פסחים כח לה מג לא מנחות נ:

רשב"ם

תגוז, ומ"ש לא יקדיש איש אותו כבר פירשתיו לא יקדיש איש אותו לקרבן אחר: (ב) צאן ובקר. חכמים פירשוהו כתרגומו, כי לפי הפשט גם נדריהם ונדבותיהם.

בעל הטורים

(ב) וזבחת פסח. וסמיך ליה (ג) לא תאכל עליו חמץ. לומר

רש"י

היום ויום א' משנה אחרת למד שנאכל לשני ימים ולילה א' (ספרי): (כא) מום. כלל: פסח או עור. פרט: כל מום רע. חזר וכלל מה הפרט מפורש מום שבגלוי ואינו חוזר אף כל מום שבגלוי ואינו חוזר: (כג) רק את דמו לא תאכל. שלא תאמר הואיל וכולו היתר הבא מכלל איסור הוא שהרי קדוש ונשחט בחוץ בלא פדיון ונאכל יכול יהא אף הדם מותר ת"ל רק את דמו לא תאכל: (א) שמור את חדש האביב. מקודם בואו שמור שיהא ראוי לאביב להקריב בו את מנחת העומר ואם לאו עבר את השנה: ממצרים לילה. והלא ביום יצאו שנאמר (במדבר לג) ממחרת הפסח יצאו בני ישראל וגו' אלא לפי שבלילה נתן להם פרעה רשות לצאת שנאמר (שמות יב) ויקרא למשה ולאהרן לילה וגו': (ב) וזבחת פסח לה' אלהיך צאן. שנאמר מן הכבשים ומן העזים תקחו: ובקר. (ספרי)

שמירת המועדים וחג הפסח

(א) שמור את חדש האביב וגו'. הנה האותות והמופתים שהראנו ה' אלהינו בהוציאו אותנו ממצרים היו לאמת מציאותו השגחתו ויכלתו הבלתי תכלית ולזה אותנו לזכור יציאת מצרים מידי שנה בשנה באופן שזכרו לא ימוש מזרעינו. וע"ז צוה הקב"ה שמור את חדש האביב, ר"ל שיהיו נזהרים ונשמרים בו להיות זכר עשה לנפלאותיו. וכלל עוד במאמר הזה שמתנאי הדברים המאושרים שיתאוום ויכסוף הדברים ההם קודם בואם וישמח עמהם אחרי הגעתם. וכן צוה שישמרו את חדש האביב, ר"ל שיחכו ויקוו ביאתו כדבר הנכסף וישמחו בו אחרי בואו. ואמר עוד למה יחכה ויקוה על החדש האביב כדי ועשית פסח לה' אלהיך. ולמה תלה זה הקרבן בזה החדש דוקא. אמר עוד כי בחדש האביב הוציאך ה' אלהיך ממצרים. ומתי תאכל הקרבן פסח הזה, לילה. ר"ל בלילה תאכל:

דעת זקנים מבעלי התוספות

וכתלא הא' מפסיק אבל שלש שנים לא מצי למימר בלא עבור ואין מפסיק לא זה ולא זה:

מצות השם

(ג) [תפה] (לאו רפה) שלא לאכול חמץ אחר חצות ביום ארבעה עשר בניסן. שנאמר לא תאכל עליו חמץ:

נחל קדומים

שאני שהוא שואל: א (יא) שמור את חדש האביב. ס"ת שבת כי היו שלוחי ב"ד יוצאין בשבת. פסח לה' אלהיך ר"ת פלא כמש"ה נגד אבותם עשה פלא בארץ מצרים. פא למד אלף כלומר פה תלמוד אלו פה של תורה. פלא למפרע אלף דבר צוה לאלף דור. רבינו אפרים ז"ל. ואפשר לרמוז כי בזכות שבת ששמרו במצרים כי משה רבינו ע"ה בחר להם יום מנוחה בשבוע ואשר אח"ך במרה קבלו השבת נתקיימה יצ"מ דמה"ד קטרגה להחזירם למצרים כמ"ש בזהר חדש. ולכן הזכירם על השבת ואפשר דלזה אמרינן בברכת קדוש אור השבת זכר ליציאת מצרים. א"נ אפשר דרמז כי יום טוב נקרא שבת ועל זה נאמר וספרתם לכם ממחרת השבת לאפוקי הצדוקים. ויש לרמוז כי ס"ת ועשית פסח לה' אלהיך. הוא תחכה, כלומר דביציאת מצרים היתה הכנה לגאולה העתידה ב"ב כמ"ש בזהר הקדוש וזהו הרמז כי מהפסח שהוא מועד יצ"מ מזה תחכה לגאולה האחרונה בעה"י: ג (יב) למען תזכור את יום צאתך מארץ מצרים. פירוש מלבד היציאה עצמה היא נפלאת זכור נא אותו היום שהיה ארוך ל"ו שעות כמשז"ל ולהכי דייק לומר יום צאתך:

מרפא לשון

ילאנש ביתך. ה"ג וכן כתב היא"ר ז"ל. א) ממצרים לילה, ועבד לך נסין בליליא. עמ"ש בס' נל"ג דכוונת התר' לתרץ מה שהקשו וכי בלילה יצאו והלא ביום יצאו אלא מלמד שנגאלו בלילה. ולדעתי אינו מתיישב דא"כ היל"ל ופרקך בליליא, שכן ראוי לומר מכמה טעמי' לכן נ"ל דמה שהוסיף ועבד לך נסין דבק לתחלת הפ' וכן הוא פירושו שמור את חדש מזהיר על שתי מצות, הא' שמור את חדש האביב עצמו שיהיה בזמן האביב והב' לעשות בו חג הפסח וב' מצות אלו מפני ב' טעמים, הא' שהוציאך ממצרים והב' שעשה לך נסים ונפלאות וז"ש כי בחדש האביב וכו' ארי בירחא דאביבא אפקך ה' אלהך ממצרים שזהו טעם קביעת החדש מפני שהוא חדש של גאולה ואמרו לילה לרמוז לנס מכת בכורות שהיה בחצי הלילה והוא שקול כנגד כל י' מכות ולזה תר' ועבד לך נסין

מסורת הקריאה

מדין אתי מרחוק: (א) פסח. הפ"א בדגש מדין דחיק: (ב) פסח. הפ"א בדגש מדין דחיק: (ג) לא תאכל. דין מלרע, והשני תאכל

מַצּוֹת לֶחֶם עֹנִי כִּי בְחִפָּזוֹן יָצָאתָ
מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם לְמַעַן תִּזְכֹּר אֶת־יוֹם
צֵאתְךָ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם כֹּל יְמֵי חַיֶּיךָ׃
ד וְלֹא־יֵרָאֶה לְךָ שְׂאֹר בְּכָל־
גְּבֻלְךָ שִׁבְעַת יָמִים וְלֹא־יָלִין מִן־
הַבָּשָׂר אֲשֶׁר תִּזְבַּח בָּעֶרֶב בַּיּוֹם
הָרִאשׁוֹן לַבֹּקֶר׃ ה לֹא תוּכַל לִזְבֹּחַ
אֶת־הַפָּסַח בְּאַחַד שְׁעָרֶיךָ אֲשֶׁר־
יְהוָה אֱלֹהֶיךָ נֹתֵן לָךְ׃ ו כִּי אִם־
אֶל־הַמָּקוֹם אֲשֶׁר־יִבְחַר יְהוָה
אֱלֹהֶיךָ לְשַׁכֵּן שְׁמוֹ שָׁם תִּזְבַּח אֶת־
הַפֶּסַח בָּעֶרֶב כְּבוֹא הַשֶּׁמֶשׁ מוֹעֵד
צֵאתְךָ מִמִּצְרָיִם׃ ז וּבִשַּׁלְתָּ וְאָכַלְתָּ

תרגום אונקלוס

פַּטִּירָא לְחֵים עֲנֵי . אֲרֵי בִבְהִילוּ . נְפַקְתָּא מֵאַרְעָא דְמִצְרָיִם . בְּדִיל דְתִדְכַּר . יָת יוֹם מִפְּקָךְ מֵאַרְעָא דְמִצְרָיִם . כֹּל יוֹמֵי חַיָּיךְ : ד. וְלָא יִתַּחְזֵי לָךְ חֲמִיר . בְּכָל תְּחוּמָךְ שִׁבְעָא יוֹמִין . וְלָא יְבִית מִן בִּשְׂרָא . דְתִכּוֹס בְּרַמְשָׁא . בְּיוֹמָא קַדְמָאָה לְצַפְרָא : ה. לֵית לָךְ רְשׁוּ לְמִכַּס יָת פִּסְחָא . בַּחֲדָא מִן קִרְוָךְ . דַּיְיָ אֱלָהָךְ יָהֵיב לָךְ : ו. אֱלָהֵין בְּאַתְרָא . דְיִתְרְעֵי יְיָ אֱלָהָךְ לְאַשְׁרָאָה שְׁכִינְתֵיהּ . תַּמָּן תִּכּוֹס יָת פִּסְחָא בְּרַמְשָׁא . כְּמֵיעַל שִׁמְשָׁא . זְמַן מִפְּקָךְ מִמִּצְרָיִם : ז. וּתְבַשֵּׁיל

ת"א להם עני. ברכות לח לט פסחים כו לח קטו סוכה לה מנחות עח חולין קג: למען. ברכות יב פסחים קיז: לא ילין מן. פסחים עא חגיגה י: לא תוכל. פסחים לא זבחים קיד: שם תזבח. ברכות ט פסחים כט זבחים יב:

רש"י

תזבח לחגיגה ק שאם נמנו על הפסח הבורה מרובה מביאי' עמו חגיגה כדי שיהא נאכל על השובע ועוד למדו רבותינו דברים הרבה מפסוק זה : (ג) לחם עני. לחם שמזכיר את העוני ר שנתענו במצרים: כי בחפזון יצאת. ולא הספיק בצקך להחמיץ ש וזה יהיה לך לזכרון וחפזון לא שלך היה אלא של מצרים שכן הוא אומר (שמות יב) ותחזק מצרים על העם וגו' : למען תזכור. ע"י אכילת הפסח והמצות את יום צאתך : (ד) ולא ילין מן הבשר אשר תזבח בערב ביום הראשון לבקר. אזהרה למותיר בפסח דורות ת לפי שלא נאמר אלא בפסח מצרים ויום הראשון האמור כאן הוא י"ד בניסן א כמה דאת אמר (שמות יב) אך ביום הראשון תשביתו שאור מבתיכם ולפי שנסתלק הכתוב מענינו של פסח ב והתחיל לדבר בחקות שבעת ימים כגון שבעת ימים תאכל עליו מצות ולא יראה לך שאור בכל גבולך הוצרך לפ' באיזו זביחה הוא מזהיר שאם כ' ולא ילין מן הבשר אשר תזבח בערב לבקר הייתי אומר שלמים הנשחטים כל שבעה כולן בבל תותירו ואינן נאכלין אלא ליום ולילה לכך כ' בערב ביום הראשון ד"א בחגיגת י"ד הכתוב מדבר ולמד עליה שנאכלת לשני ימים והראשון האמור כאן ביו"ט הראשון הכתוב מדבר וכן משמעות המקרא בשר חגיגה אשר תזבח בערב לא ילין בי"ט הראשון עד בוקרו של שני אבל נאכלת היא בארבעה עשר ובט"ו וכך היא שנויה במסכת פסחים : (ו) בערב בבוא השמש מועד צאתך ממצרים. (ספרי) הרי שלשה זמנים חלוקים. בערב משש שעות ולמעלה זבחהו

שפתי חכמים

שבא ללמד פאם שאתה מעשרותיו כו' : ק דאם הפסח אינו בא אלא מן הכבשים או מן העזים : ר שבשעה קלה נגאלו כלם שהרי לא הספיקו בצקם להחמיץ ובכם זה יזכרו העוני: ש ומ"ת והלא ב..לא זה לא היו רשאין לאכול חמץ דהא כתיב שבעת ימים מצות תאכלו וגו'. וי"ל דזהו דוקא לדורות אבל במצרים לא נאסרו אלא אותו יום בלבד, כדאיתא בפרק כל שעה (דף כח) ובפרק מי שהיה (דף לו) : ת כי בפסח מצרים כתיב ולא תותירו ממנו עד בקר וה"א דוקא פסח מצרים שהיו אוכלין אותו בחפזון והיו מזומנים לצאת לדרך מ"ה לא תותירו אבל פסח דורות לא קמ"ל והא דכתיב בפ' כי תשא ולא ילין לבקר זבח חג הפסח ההוא באימורי פסח קמיירי והא דכתיב בפ' בהעלתך לא ישאירו ממנו עד בקר ההוא בפסח שני קמיירי : א ויהיה פירושו אשר תזבח דהיינו ביום הראשון שהוא ארבעה עשר בניסן ולבקר דבוק עם ולא ילין כאלו אמר ולא ילין לבקר מן הבשר אשר תזבח בערב יום ראשון : ב פי' דאי לא נסתלק לא היה צריך לומר אלא ולא ילין מן הבשר אשר תזבח בערב לבקר ופשיטא דביום י"ד קמיירי

מצות השם

(ד) [תפו] (לאו רפו) שלא להותיר דבר מבשר חגיגת י"ד עד יום השלישי. שנאמר ולא ילין מן הבשר אשר תזבח בערב ביום הראשון לבקר :

(ה) [תפז] (לאו רפז) שלא להקריב שם הפסח בבמת יחיד ואפי' בשעת היתר הבמות. שנאמר לא תוכל לזבח את הפסח באחד שעריך :

תפסיר הרס"ג

מצר בחפז. ואד'כר יום כ'רוגך מן מצר טול זמאנך : (ד) ולא ירא לך כ'מיר. פי גמיע תכ'מך סבעה' אייאם. ולא יבית מן אללחם. אלד'י תד'בחה באלעשי. אלי' ג'דאה' אליום אלאול : (ה) ולא יגוז אן תד'בח אלפסח. פי בעץ' מחלך. אלד'י אללה רבך מעטיך : (ו) אלא פי אלמוצ'ע. אלד'י יכ'תארה אללה רבך ליחל נורה. הנאך תד'בח אלפסח ענד אלמסא. קבל מג'יב אלשמס. וד'אלך פי פצל כ'רוגך מן מצר : (ז) ואנצ'גה וכלה. פי ד'אלך

נוה שלום

אלצ'עיף, כמו העני וכת"א. (ד) מן הבשר, מן אללחם, ור"ג מן לחם, בלי אות הידיעה, ור"ל חגיגת י"ד ערש"י ז"ל בלשון אחרון. (ו) בערב, ענד אלמסא, סמוך לערב. כבוא השמש, קבל מג'יב אלשמס, קודם שקיעת החמה, שזמן שחיטתו עד סוף יום י"ד. (ז) ובשלת, ואנצ'גה, תצלה יפה, דהינו שיהא צלוי כל צרכו, וכתב בספר השרשים לאבן גנאח שמלת בשל במעשה תבוא על שני אופנים או בקדרה על ידי מים כמו ובשל מבושל במים, או על האש לבד בלי מים כמו ויבשלו הפסח באש כמשפט, ע"כ. וכן היא הוראת מלת נצ'ג בערבי.

אבן עזרא

אם היתה שנה שעברה שנים עשר חדש או שלשה עשר לא נחוש על זה וזה טעם ראשון רק קדמונינו ז"ל העתיקו עם האביב דברים אחרים וכל דבריהם אמת : לילה. הוציאך מתחת רשות פרעה והקרוב עוד אפרשנו : (ב) צאן. לחיוב הפסח : ובקר. לשלמים והעד ובקר שלשת אלפים אחר שאמר הכל לפסחים על כשבים ובני עזים וכן נתנו לפסחים חמשת אלפים ובקר חמש מאות והנה זכר הפסח קודם הבקר וכן אתה וביתך וי"א כי במצרים אמר כבש או עז ואתה בקר אם יוכל והראשון הוא הנכון : (ג) לא תאכל עליו חמץ. שלא ימצא חמץ בעת שחיטת הפסח : לחם עוני. לזכרון. כל ימי חייך. בכל שנה : (ד) אשר תזבח בערב. שהוא בשר הפסח : (ו) בערב כבוא השמש. פירשתיו : מועד צאתך ממצרים. שב אל פסח כי מועד חדש האביב יצאו ממצרים ואיננו דבק עם כבוא השמש : (ז) ובשלת. פירשתיו באש וכן ויבשלו את הפסח באש

אבי עזר

נלה"ק סיגון קריאה רק הענין יורה עליו כמו אברהם אברהם וכן הקהל מוקה אחת ה"א הידיעה עכ"ל ונאהל יוסף דתיק עצמו ומביא ראיה מן ספר מאזנים. ותקיל

מרפא לשון

בליליא והוו טעם ועשית פסח שבליל פסח כנגד הנסים הגדולים שנעשו בו. לחם עני, לחים עניי. ה"ג כמו לחם עניים ומצאתי בכל נ"י לחים עני ודייקא שבה נכללים כל דרשות רז"ל. ד) והלכת לאהליך, לקרוך. כ"ה בכל נוסחי דווקני וגם בקצת דפוסים וכ"כ היא"ר בפ' בראשית וכן גריס בס' נל"ג ע"ש ודכוותיה בנביאים ה"י רבים.

רמב"ן

(ד) וטעם אשר תזבח בערב ביום הראשון, שלא ילין לבקר מן הבשר שעשית אותו זבח בערב יום הראשון שבשבעת הימים הנזכרים והוא הלילה כמו שהזכיר הוציאך ה' אלהיך ממצרים לילה כי לא הזכיר בפרשה הזאת יום ארבעה עשר ושחיטת הפסח כלל אבל הזכיר עשיית הפסח בלילה לומר אכילתו ואכילת המצה עליו והטעם כי זביחת הפסח והקרבתו ביום ארבעה עשר היא מצות הקרבנות והזכירו אותה בתורת הקרבנות ולא החזירה כאן כאשר לא החזיר מצות שאר הקרבנות וגם משלשת הרגלים לא הזכיר כאן שנקריב בהם אשה אבל על אכילת הפסח והמצה הזכיר כאן לישראל וכן שם תזבח את הפסח בערב כבוא השמש שם תעשה זבח הפסח בערב בשקוע החמה כי בלילה יאכל וא' לבאר זה ובשלת ואכלת במקום אשר יבחר ה' ופנית בבקר וכבר פירשתי זה בפ' החדש הזה לכם ראש חדשים ויתכן עוד שנפרש ולא ילין מן הבשר אשר תזבח בערב אשר זבחת בערב והוא הערב הקודם לבקר שהוא ביום ארבעה עשר ואמר שם תזבח את הפסח בערב כבוא השמש מועד צאתך ממצרים ובשלת ואכלת אותו. והזכיר סתם ובשלת כי כבר פירש שב צלי אש ומצות ולא בשל מבושל במים אם כן ובשלת באש כמשפט והנה אמר וביום השביעי עצרת לה' אלהיך לא תעשה מלאכה ולא הזכיר היום הראשון באיסור המלאכה וכן

בַּמָּקוֹם אֲשֶׁר יִבְחַר יְהוָה אֱלֹהֶיךָ
בּוֹ וּפָנִיתָ בַבֹּקֶר וְהָלַכְתָּ לְאֹהָלֶיךָ׃
ח שֵׁשֶׁת יָמִים תֹּאכַל מַצּוֹת וּבַיּוֹם
הַשְּׁבִיעִי עֲצֶרֶת לַיהוָה אֱלֹהֶיךָ לֹא
תַעֲשֶׂה מְלָאכָה׃ ס ט שִׁבְעָה שָׁבֻעֹת
תִּסְפָּר־לָךְ מֵהָחֵל חֶרְמֵשׁ בַּקָּמָה
תָּחֵל לִסְפֹּר שִׁבְעָה שָׁבֻעוֹת׃
י וְעָשִׂיתָ חַג שָׁבֻעוֹת לַיהוָה אֱלֹהֶיךָ
מִסַּת נִדְבַת יָדְךָ אֲשֶׁר תִּתֵּן כַּאֲשֶׁר
יְבָרֶכְךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ׃ יא וְשָׂמַחְתָּ
לִפְנֵי ׀ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ אַתָּה וּבִנְךָ
וּבִתֶּךָ וְעַבְדְּךָ וַאֲמָתֶךָ וְהַלֵּוִי אֲשֶׁר
בִּשְׁעָרֶיךָ וְהַגֵּר וְהַיָּתוֹם וְהָאַלְמָנָה
אֲשֶׁר בְּקִרְבֶּךָ בַּמָּקוֹם אֲשֶׁר יִבְחַר

תרגום אונקלוס

וְתֵיכוּל. בְּאַתְרָא. דְּיִתְרְעֵי. יְיָ אֱלָהָךְ בֵּיהּ. וְתִתְפְּנֵי בְּצַפְרָא. וּתְהָךְ לְקִרְוָךְ׃ ח. שִׁתָּא יוֹמִין תֵּיכוֹל פַּטִּירָא. וּבְיוֹמָא שְׁבִיעָאָה. כְּנִישׁ קֳדָם יְיָ אֱלָהָךְ. לָא תַעֲבֵיד עֲבִידָא׃ ט. שִׁבְעָא שָׁבוּעִין תִּמְנֵי לָךְ. מִשֵּׁירוּיוּת מִגְּלָא בַּחֲצַד עוּמְרָא דַּאֲרָמוּתָא. תִּשְׁרֵי לְמִמְנֵי. שִׁבְעָא שָׁבוּעִין׃ י. וְתַעְבֵּיד. חַגָּא דְשָׁבוּעַיָּא. קֳדָם יְיָ אֱלָהָךְ. מִסַּת. נִדְבַת יְדָךְ דְּתִתֵּין. כְּמָא דִיבָרְכִנָּךְ יְיָ אֱלָהָךְ׃ יא. וְתִחְדֵּי. קֳדָם יְיָ אֱלָהָךְ. אַתְּ וּבְרָךְ וּבְרַתָּךְ וְעַבְדָּךְ וְאַמְתָךְ. וְלֵיוָאָה דִּבְקִרְוָךְ. וְגִיּוֹרָא. וְיַתְמָא וְאַרְמַלְתָּא דְּבֵינָךְ. בְּאַתְרָא. דְּיִתְרְעֵי

תפסיר הרס"ג

אלמוצ'ע אלד'י יכ'תארה אללה רבך. ת'ם ולי באלג'דאה. ואמץ' אלי מנזלך׃ (ח) וכל בעדה פטיר סתה' איאם. ופי אליום אלסאבע. מכת'א פי קדס אללה רבך. לא תצנע פיה צנאעה׃ (ט) ואחץ סבעה אסאביע. מן וקת אבתדא אלמנגל פי אלסנבל. אבתדי בהא׃ (י) ואצנע. חג אלאסאבע ללה רבך. עלי' מקדאר מא תנאל ידך. מא תתברע בה. כמא רזקך אללה רבך׃ י(א) ואפרח בין ידיה. אנת ואבנך ואבנתך ועבדך ואמתך. ואללוי אלד'י פי מחלך. ואלג'ריב ואליתים ואלארמלה אלד'י פי מא בינכם. פי אלמוצ'ע. אלד'י

נוה שלום

(ח) ששת ימים תאכל מצות, וכל בעדה פטיר כתה איאם, אחר יום ראשון משתפנה ותלך לאוהליך דהינו מיום י"ו תאכל מצות כלומר שאסור באכילת חמץ, וביום השביעי חוזר לחשבון מיום ראשון שהוא יום טו.

אבן עזרא

והזכיר ובשלת שלא יאכלנו חי׃ ופנית בבקר. אמרו המכחישים כי ילך ביום קדש אל ביתו וארצו ואנחנו לא נסמוך על דעתנו במצות כי אם על מעתיקי התורה והנה מצאנו ביום השמיני שלח את העם והוא יום קדש וכתוב אחר וביום עשרים ושלשה לחדש השביעי שלח את העם ויש אומרים כי הפירוש לאהליהם כאשר הוא וביום החול לארצם והלכת לאהליך סביב לירושלם ומשם ילך אל ארצו בחול׃ (ח) ששת ימים. אמרו הקדמונים מהחל חרמש ויתכן להיות ביום השביעי דבק עם ששת ימים והבדילו מפאה אל פאה אחרת להזהיר לא תעשה מלאכה ולא אמר כל מלאכה והטעם כל מלאכת עבודה ובמקום שאמר כל מלאכה שם כתוב אך וכאשר הזכיר הפסח שהוא חייב לבא אל מקום הכבוד הזכיר החג השני גם השלישי ולא הזכיר יום תרועה ויום העשור כי אין הצבור מתחבר במקדש׃ (י) מסת. דגשות הסמ"ך להתבלע הנו"ן והמלה מגזרת נס כטעם הרמת יד׃ נדבת ידך.

אבי עזר

תקילתא נמאזנים באזני תהו׃ (ח) (נד"ה ששת ימים וגו' ויתכן להיות ביום השביעי דבק עם ששת ימים והבדילו מפאה אל פאה אחרת) כי גם ביום השביעי חיוב לאכול מצות כמו שנאמר שבעת ימים תאכל עליו מצות. וזה שכתב הרב והבדילו מפאה וכו' כלומר כי גם השביעי בכלל היה ויצא מן הכלל להזהיר על המלאכה ואם איננו כן לא ידעתי פרושו והמפרשים העלימו דבריהם ודברי רש"י ידועים׃ **שם** (לא תעשה מלאכה והטעם מלאכת עבודה וכו')

ת"א ופנית. פסחים ח לס וס"ג: ששת ימים פסחים לה: עלרת לס'. פסחים סח קב וס"ג: שבעת. מגילס ל: חגיגה יז: תספר לך. מנחות סה: מהחל. מליעא סו מנחות סו פא: מסת. חגיגה יז: ושמחת. פסחים ע:

רשב"ם

ברגלים היו מביאין כמו שכתוב בפרשת שור או כשב ובפינחס: (ז) ובשלת. צלי: ופנית בבקר. אינך צריך להתעכב כל ימי הפסח: (ט) מהחל חרמש. כתרגומו, כי העומר נקרא ראשית קצירכם: (י) מסת. די לפי

בעל הטורים

לך שאין שוחטין את הפסח על החמץ: (ט) שבעה שבעת תספר לך. ב' ספירות בפסוק. לומר שמצוה למימני יומי ומצוה למימני שבועי: מהחל. ב'. דין. ואידך מהחל התרומה. דהיינו העומר שהוא ראשית למנחות כתרומה שהיא ראשית: בקמה תחל לספר. קרי ביה בקומה שצריך לברך על העומר מעומד: (יא) ושמחת.

שפתי חכמים

דהא עליה קאי דכתיב לעיל מיניה וזבחת פסח וגו': ג והוי כאלו כתיב שם תזבח את הפסח בערב דהיינו בין הערבים וכבא השמש תאכלנו דהיינו בלילה ובמועד צאתך שורפהו ומפני שאין השרפה חובה עליו מ"ה פי' כלומר נעשה נותר ויוצא לבית השרפה לא שחובה עליו לשרפו: ד דא"ל לבקרו של ראשון די"ט הוא ואסור לצאת חוץ לתחום. ועי"ל דא"ל לבקרו של ראשון שהרי חייב ביום ראשון להביא עולות ראיה, כן כתב הרא"ם פרק לולב וערבה (דף מז): ה עיין בהרא"ם שהאריך כאן ביותר וכבר הודעתי לך מה שאין הכרח לנוכח הפשט אין לי להביא: ו דהששה עשר בניסן מביאין העומר ומתיר החדש אבל אם רוצה לאכול מן הישן כל ז' הימים יכול: ז מבואר בפרשת בא ע"ש: ח פי' לא בתחלת הקציר תליא מלתא אלא בקצירת העומר אך מפני שתחלת הקציר הוא העומר כתב מהחל חרמש בקמה: ט תרגום די ממסתו כמסת הכרוגו וא"ס מסת מורה שרכה

רש"י

וכבוא השמש תאכלנו ומועד צאתך אתה שורפהו כלו' נעשה נותר ויוצא לבית ג השרפה: (ז) ובשלת. זהו צלי אש שאף הוא קרוי בישול: ופנית בבקר. (ספרי) לבוקרו של ד שני מלמד שטעון לינה ליל של מוצאי יו"ט (חגיגה טז). (ח) ששת ימים תאכל מצות. ובמקום אחר הוא אומר (שמות יב) שבעת ימים ה שבעה מן הישן ו וששה מן החדש ד"א למד על אכילת מצה בשביעי שאינה חובה ז ומכאן אתה למד לששת ימים שהרי שביעי בכלל היה ויצא מן הכלל ללמד שאין אכילת מצה בו חובה אלא רשות ולא ללמד על עצמו יצא אלא ללמד על הכלל כולו יצא מה שביעי רשות אף כולם רשות חוץ מלילה הראשון שהכתוב קבעו חובה שנא' (שמות יב) בערב תאכלו מצות: עצרת לה' אלהיך. עצור עצמך מן המלאכה. ד"א כנופיא של מאכל ומשתה לשון (שופטי' יג) נעצרה נא אותך: (ט) מהחל חרמש בקמה. (ספרי מנחות עא) משנקצר העומר שהוא ראשית הקציר ח: (י) מסת נדבת ידך. די נדבת ידך ט הכל לפי הברכה הבא שלמי שמחה וקדש קרואים לאכול: (יא) והלוי והגר והיתום והאלמנה. ארבעה שלי כנגד ארבעה שלך בנך ובתך ועבדך ואמתך אם אתה משמח את

שמחת חג השבועות

(ט) שבעה שבעת תספר לך וגו'. עד (פסוק יב) וזכרת כי עבד היית במצרים וגו'. יש להבין מדוע ברגל זה דוקא סיים ואמר זכירת יציאת מצרים. ונראה משמחת ברגל זה הזכיר עליית ישראל לירושלים להתראות לפני ה', וזה יסי' עולם

מסורת הקריאה

המתג בתי"ו: (יא) ובתך, הנגינה בתי"ו: ואמתך, הנגינה בתי"ו: (טו) בכל תבואתך, מלת בכל הכ"ף בחולם ובמהפך לא בקמץ ובמקף.

רמב"ן

לא הזכיר בחג השבועות איסור מלאכת עבודה ולא בסוכות ולא הזכיר מצות הלולב וכן לא הזכיר כאן יום הזכרון ובעשור לחדש והטעם כאשר פירשתי כי לא בא עתה רק להזכיר הראיה והשמחה שחייבין כל ישראל ללכת בשלש הרגלים האלה אל המקום אשר יבחר ה' ולחוג שם איש כמתנת ידו כברכת השם אשר נתן לו לשמוח לפניו להודות על כל הטובות אשר גמלנו ברחמיו וברוב חסדיו והוסיף וביום השביעי עצרת וטעמו ששת ימים תאכל מצות והשביעי עוד עליהם עצרת והטעם שתהיו נעצרים עוד לפניו לאכול המצות ובעבור שאמר עצרת הוא ויהיה במשמע להיות נעצר על אכילת המצות בלבד כימים אשר לפניו הוצרך להזהיר שלא תעשה מלאכה וכן אמר בשמיני של חג הסוכות בפרשת המועדות שבת"כ שבעת ימים תקריבו אשה לה' ביום השמיני מקרא קדש והקרבתם אשה לה' עצרת היא כל מלאכת עבודה לא תעשו לומר שהוא נעצר על הימים הראשונים בהקרבת האשה והוא אסור עוד בעשיית מלאכת עבודה. ועל דרך האמת עצרת היא כנסת ישראל ובא ללמדנו סוף היום אבל איננו שוה לעצרת של שמיני כי השמיני רגל בפני עצמו והקרבן של כנסת ישראל ואיננו כקרבנות של שבעת הימים אבל שביעי של פסח הוא מכלל הרגל ועצרת כי לפעמים תמנה שמינית ולפעמים תהיה בכלל והנה היא כשבת שיש בה זכור ושמור כבוד יום וכבוד לילה והקרבן בשביעי מכלל הרגל ועל כן אמר כאן עצרת לה' אלהיך לא תעשה מלאכה ושם אמר והקרבתם אשה לה' עצרת היא כי האשה עצרת ולכך היא סעודה קטנה והמשכיל יבין ולא הזכיר כאן השמיני של חג שכבר הוזכר ואיננו חיוב שנעלה בו לרגל פעם אחרת:

יהוה אלהיך לשכן שמו שם:
יב וזכרת כי־עבד היית במצרים
ושמרת ועשית את־החקים
האלה: פ מפטיר יג חג הסכת תעשה
לך שבעת ימים באספך מגרנך
ומיקבך: יד ושמחת בחגך אתה
ובנך ובתך ועבדך ואמתך והלוי
והגר והיתום והאלמנה אשר
בשעריך: טו שבעת ימים תחג
ליהוה אלהיך במקום אשר־יבחר
יהוה כי יברכך יהוה אלהיך בכל

תרגום אונקלוס

יי אלהך. לאשראה שכינתיה תמן: יב. ותדכר. ארי עבדא הויתא במצרים. ותטר ותעביד. ית קימיא האלין: יג. חגא דמטליא. תעביד לך שבעא יומין. במכנשך. מאדרך וממעצרתך: יד. ותחדי בחגך. את וברך וברתך ועבדך ואמתך. וליואה. וגיורא. ויתמא וארמלתא דבקרוך: טו. שבעא יומין. תיחוג קדם יי אלהך. באתרא דיתרעי יי. ארי יברכנך יי אלהך.

ת"א חג הסכת. סוכה ט יא יב מו כב כז: באספך. סוכה יג ר"ה יג יד: ושמחת. פסחים קט מגילה יא מ"ק יד חגיגה ח:

תפסיר הרס"ג

יכ'תארה אללה רבך. ליחל נורה פיה: (יב) ואד'כר. אנך כנת עבדא במצר. ואחפץ' הד'ה אלרסום. ואעמל בהא: (יג) ואצנע חג אלמצ'אל סבעה' אייאם. ענד גמעך ג'לתך. מן בד'ארך ות'ג'ארך: (יד) ואפרח פי חגך הד'א. אנת ואבנך ואבנתך ועבדך ואמתך. ואללוי ואלג'ריב. ואליתים ואלארמלה אלד'י פי מחלך: (טו) כד'אך תחג סבעה' אייאם ללה רבך. פי אלמוצ'ע אלד'י יכ'תארה. לכי יבארך לך.

חלק הדקדוק

מלעיל: טו) בכל תבואתך. תיבת בכל בחולם ובשופר הפוך וכ"ג א"ת:

אבן עזרא

לעולה ולשלמים: (יב) וזכרת כי עבד היית. דבק עם עבדך ואמתך: (יג) באספך מגרנך ומיקבך. על כן נקרא חג האסיף: (טו) תחג תזבח הזבח והטעם על הצבור או טעם תחוג ליחיד לעשות עולות ושלמים והעד כי יברכך והטעם תעשה זה בעבור שברך אותך השם והוסיף בכל תבואתך לבאר על ברכת התבואה שהוציאה הארץ:

אבי עזר

הרב מפרש משום שנאמר סתם מלאכה ופרושו רק מלאכת עבודה אבל הנורך לכל נפש מותר ומביא ראיה במקום שנאמר כל מלאכה נאמר אחריו אך הנורך לכל נפש הוא לבדו יעשה וכיון שנאמר כאן סתם מלאכה אין נורך לכתוב אחריו אך הנורך וכו': (טו) (וטעם אך כי לא תהיה כי אם כן עכ"ל) פירש שכל שמחתך וערונך אשר יהיה לך בעסקך ובתיי הבלך יהיה כאפס לא שרידן ולא קיימין נגד שמחת החג או שאר עסק מצוה וזה והיית אך שמח להפר האמוה עם שאר תחת אשר נילה ורעדה חוברו להם יחדיו לא כן שמחת המצוה ודי לך. ואפשר שכוון הרב לאמאר הגמרא בפרק לולב וערבה מרבה אכי יו"ט האחרון שיש שמחה לפניו ומוציא אכי לילי

רבינו בחיי

(יד) ושמחת בחגך. דרשו רז"ל ולא בשמחת אשתך מכאן שאין מערבין שמחה בשמחה. והנה הזכיר בכאן בחג הסכות לשון שמחה ולשון ברכה, לשון שמחה שנאמר ושמחת בחגך, לשון ברכה דכתיב כי יברכך ה' אלהיך. וכן מצינו שהזכיר בחג שבועות לשון שמחה שנאמר ושמחת לפני ה' אלהיך, לשון ברכה כאשר

בעל הטורים

לא נאמר שמחה בפסח, שהתבואה עדיין בשדה. ובעצרת שהתבואה כבר נקצרה ועדיין הפירות בנספים נאמר שמחה אחת. ובסכות שהכל בבית נאמר בו ב' שמחות: (יב) החקים האלה. כתיב בעצרת לפי שניתנה בו תורה: (יג) חג הסכת תעשה לך.

רשב"ם

*ריוח נדבת ידך, וכן פתר דונ"ש, ופשר מסת די, כברכת אל שדי, כדי כח ידך במתן נדרים, והמדמה מסת אל מס הוא חמס: (יג) באספך מגרנך. כמו שפירשתי הטעם על כי בסכות הושבתי את בני ישראל:

רש"י

שלי אני משמח את שלך: (יב) וזכרת כי עבד היית וגו'. ע"מ כן פדיתיך שתשמור ותעשה את החוקים האלה: (יג) באספך. בזמן האסיף שאתה מכנים לבית פירות הקיץ. ד"א י באספך מגרנך ומיקבך ב למד שמסככין את

שפתי חכמים

מסה ודגש הסמ"ך לחסרון אות הכפל: י דלפי פשוטו קשה ל"ל למיכתב חג הסכות וגם באספך היה לו לומר חג הסכות בלבד או הג האסיף לבד. מ"ה אמר ד"א כו': ב פסולת גורן הוא התבן ויקב הם הזרגים לאפוקי המחובר והמקבל טומאה:

שמחת חג השבועות

ושמה גדול לישראל, כי זה ימים לא רבים אשר היו ישראל בירושלים קהל גדול לעשות הפסח, וזה ימים מועטים אשר שבו לביתם, ויבואו שנית לירושלים על חג השבועות או יתמהמהו שמה מחג הפסח עד חג השבועות בהיות הזמן ההוא התחלת הקציר וזמן ביעור התבואות ולב האדם אליהן לראותן בכל יום, וגם מרבוי הסולאות זו אחר זו, גם שלא היה כן בחג הפסח, שלא אז היה תמלם בביתו כל ימות החורף, וגם בחג הסכות אחרי אספו סביתה כל תבואת השדה יבא בשמחה לירושלים להודות לה' על כל תגמולוהי עליו, אבל מה ענין ביאתו לירושלים בחג השבועות באמצע עניני עבודת השדה. ע"ז הזכירה לו התורה וזכרת כי עבד היית במצרים, ושמה היה לך עמל ותלאה יותר מזה. ע"כ אל ירע בעיניך על אשר העמסתי עליך העבודה הזאת, ויהיה זה בעיניך כמו כל החקים אשר צויתיך לעשות ואתה מקיים אותם כן תקיים החק הזה לבוא לירושלים על חג השבועות להתראות לפני ה'. והטעם בזה מחמת כי עיקר יו"ט זה נתייסד על נתינת התורה אשר הי' בששה בסיון. ע"כ מהראוי והיושר שביום זה יתועדו כל ישראל להתראות לפני ה'. ולפיכך כתיב בחג הזה ועשית חג שבועות לה' אלהיך, ושמחת לפני ה' אלהיך, מיחד החג והשמחה הכל לה', והוא רק יום אחד:

שמחת חג הסוכות

(יג) חג הסכות תעשה לך וגו'. הנה דרך כל בני אדם בזמן אסיפת כל תבואותיהם מן השדה אל הבית לעשות אז חג וסעודה הן לבני ביתם הן לקרוביהם העניים. ע"כ אמרה תורה ידוע אדע כי חג הסכות תעשה לך שבעת ימים, מעצמך, אף בלא צווי, מחמת כי זה זמן אסיפת התבואה באספך מגרנך ומיקבך, ושמחת בחגך, והנה תשמח בימים אלו מעצמך, כי הוא חגך, החג שלך הוא, ולא אתה לבדך תשמח בו, כ"א גם בנך ובתך עבדך וגו', כלכם תשמחו. אך זאת אבקש מכם, שבעת ימים תחוג לה' אלהיך, השבעת ימים אשר תחוג יהיה החג מיוחד לה', כי זכור תזכור אשר יברכך ה', כי הברכה הזאת אשר הבאת לביתך, מה' היא נתונה לך, אשר נתן לך הגשמים בעתם ובזמנם ושבועות חקות קציר שמר לך. והוא הנותן לך כח לעשות חיל, ועבור זה יברכך ה' גם על השנים הבאות, וישלח לך ברכתו בכל משלח ידיך בסחורה ובאומנות. ולא זכר פה ענין ר"ה וי"כ ושמיני עצרת, כי אינו מדבר פה רק מהחגים אשר ישראל היו מחויבים לעלות לירושלים. ע"כ מסיים שלש פעמים בשנה יראה כל זכורך את פני ה' אלהיך במקום אשר יבחר:

מצות השם

(יד) [תסח] (עשה כא) לשמוח ברגלים. שנאמר ושמחת בחגך:

נחל קדומים

יד (יג) ושמחת בחגך. פירוש בעבור חגך שתכוין שהשמחה היא לכבוד ה' שציונו לשמוח בחג ולא להנאת גופך:

מסורת הקריאה

מ"ש וא"ת: (טז) יראה, בתלשא קטנה, כל, הכ"ף רפה, זכורך, בקדמא ואזלא: יבחר, החי"ת בקמץ, ונמסר עליו לית זקף קמץ: (יז) כברכת, שתי הכפי"ן דגושים: נתן, מתג בנו"ן:

חומת אנ"ך

ת"ף: (יז) איש כמתנת ידו כברכת ה' אלהיך אשר נתן לך. כפל הכפי"ן עני"א דרשוני וחיו. ואפשר במה שכתבנו במקום אחר משם הגאון מהר' נפתלי ז"ל דמי שקבל עליו לעשות צדקה תכף משפיעין עליו מלמעלה.

רמב"ן

(ט) מהחל חרמש בקמה. טעמו מהחל לכם חרמש בקמה כי כבר הזכיר מתי נתחיל להניף חרמש בקמה בעומר שהיא ראשית קצירנו ומדרשו ללמד על העומר שלא תהא קצירתו אלא בחרמש והזכיר כאן במקום אשר יבחר ה' לשכן שמו שם וכן אמר שלש פעמים בשנה יראה כל זכורך במקום אשר יבחר. ולא ידעתי אם לומר כי לאחר שיבנה בית המקדש לא נאסף להקריב קרבנות הרגלים אלא במקום ההוא אשר יבחר ה' כטעם שאמר לא תוכל לזבוח את הפסח באחד שעריך או שיבאר כאן שלא יתחייבו לעלות לרגל עד אשר יבחר השם מקום לשכנו שם: (יב) וזכרת כי עבד היית במצרים. אמר ר"א שהוא דבק עם ועבדך ואמתך. והנכון שהוא כפשוטו שתלמוד החקים האלה אשר צוך האדון הפודך מבית עבדים וכן נזכיר בקדוש היום הזה זכר ליציאת מצרים אמר החקים האלה בחג שבועות בעבור שלא נתפרש בתורה טעם מספר השבועות ומספר החמשים יום והוא לבדו העצרת וכבר הזכרתי סודם:

תְּבוּאָתְךָ וּבְכֹל מַעֲשֵׂה יָדֶיךָ וְהָיִיתָ
אַךְ שָׂמֵחַ׃ טז שָׁלוֹשׁ פְּעָמִים ׀
בַּשָּׁנָה יֵרָאֶה כָל־זְכוּרְךָ אֶת־פְּנֵי ׀
יְהוָה אֱלֹהֶיךָ בַּמָּקוֹם אֲשֶׁר יִבְחָר
בְּחַג הַמַּצּוֹת וּבְחַג הַשָּׁבֻעוֹת וּבְחַג
הַסֻּכּוֹת וְלֹא יֵרָאֶה אֶת־פְּנֵי יְהוָה
רֵיקָם׃ יז אִישׁ כְּמַתְּנַת יָדוֹ כְּבִרְכַּת
יְהוָה אֱלֹהֶיךָ אֲשֶׁר נָתַן־לָךְ׃ ס ס ס

קכ"ו. פלא"ה סימן: ומפטירין עניה סערה בישעיה סימן נד:

תרגום אונקלוס

בְּכֹל עֲלַלְתָּךְ וּבְכֹל עוֹבָדֵי יְדָךְ. וּתְהֵי בְּרַם חָדֵי: טז. תְּלָת זִמְנִין בְּשַׁתָּא. יִתַּחְזוֹן כָּל דְּכוּרָךְ. קֳדָם יְיָ אֱלָהָךְ. בְּאַתְרָא דְּיִתְרְעֵי. בְּחַגָּא דְּפַטִּירַיָּא. וּבְחַגָּא דְּשָׁבוּעַיָּא וּבְחַגָּא דִּמְטַלַּיָּא. וְלָא יִתַּחְזוֹן. קֳדָם יְיָ רֵיקָנִין: יז. גְּבַר כְּמַתְּנַת יְדֵיהּ. כְּבִרְכְּתָא. דַּייָ אֱלָהָךְ דִּיהַב לָךְ: ס ס ס

ת"א והיית אך. פסחים עא סוכה מח: יראה. חגיגה ב ערכין ב: זכורך. חגיגה ד ס: בחג המצות. ביצה יט ר"ה ד מ"ק כד חגיגה יא: ריקם. בכורות כח: איש כמתנת. חגיגה ח:

תפסיר הרס"ג

פי גמיע ג'לאתך וסאיר מא תמד יודך אליה. ותכון פארחא מחצ'א: (טז) ת'לאת' מראר פי אלסנה. יחצ'ר גמיע רגאלך. בין ידי אללה רבך. פי אלמוצ'ע אלד'י יכ'תארה. פי חג אלפטיר. וחג אלאסאביע וחג אלמצ'אל. ולא יחצ'רו בין ידיה פרג'א: (יז) בל יאת כל רגל כמא תנאל ידה. כרזק אללה רבך אלד'י אעטאך:

אבן עזרא

מעשה ידיך בסחורה ואומנות: והיית אך שמח. מצוה לשמוח בחג הסוכות ויש אומרים כי יברכך לעתיד ותהיה לעולם שמח. והטעם אך. כי לא תהיה כי אם כן: (טז) ולא יראה. זה מסת נדבת ידך: את פני ה'. פירשתיו:

חסלת פרשת ראה

בעל הטורים

באספך מגרנך. רמז לגוי סוכה לעשרה בשבלים: (טז) כל זכורך. בגימטריא גדולים וקטנים: את פני. פ"א כפולה. לומר פנים בפנים וכשם שבא לו לראות כך בא ליראות:

רש"י

הסוכה בפסולת גורן ויקב (סוכה יב): (טו) והיית אך שמח. לפי פשוטו אין זה לשון צווי אלא לשון הבטחה ולפי תלמודו למדו מכאן לרבות לילי יום טוב האחרון לשמחה (שם): (טז) ולא יראה את פני ה' ריקם. אלא הבא עולות ראיה ושלמי חגיגה: (יז) איש כמתנת ידו. (חגיגה ח) מי שיש לו אוכלין הרבה ונכסים מרובין יביא עולות מרובות ושלמים מרובי': חסלת פרשת ראה

שפתי חכמים

ל כדתניא בפרק לולב וערבה והיית אך שמח לרבות ליל י"ט אחרון או אינו אלא לרבות ליל י"ט ראשון ת"ל אך חלק ומה ראית לרבות ליל י"ט אחרון ולהוציא ליל י"ט ראשון מרבה אני ליל י"ט אחרון שיש שמחה לפניו דהיינו החג לכן צריך לכוללו עם שבעת הימים מה"כ ליל י"ט ראשון: מ אע"פ שאין במלות יראה כל זכורך אלא עולת ראיה בלבד הוכרח רש"י לפרש ג"כ על שלמי חגיגה מדכתיב איש כמתנת ידו וסקרא מוסב אלמעלה דכתיב מסת נדבת ידך וכתיב ושמחת בחגך אתה ובנך וגו' שוה כמו לשלמי חגיגה כי אין שמחה אלא בבשר:

אבי עזר

י"ט ראשון שאין שמחה לפניו: (טז) (את פני ה' פרשתיו עכ"ל) עיין פ' משפטים בפסוק ולא יראו פני ריקם. כי נקודת יראה מורה על נפעל ומלת את מורה שתיבת יראה הוא פועל והוכיח הרב שהכלל הראשון גובר ומלת את פני מורה על תיבת לפני:

רבינו בחיי

יברכך ה' אלהיך, אבל בחג הפסח לא הזכיר בו לשון שמחה ולא לשון ברכה. וטעם הדבר מפני שבשני המועדים שהם שבועות וסכות התבוא' מצויה בהם אצל בעלי בתים ואפשר להם לפרנס ארבעה קרואים שהזכיר וכיון שהוא מפרנסן בהן הרי שמחה והרי ברכה שהקרואים שמחים ובעלי בתים מתברכין. אבל בפסח לא נקצרה התבואה החדשה עדיין והישנה כבר כלתה ואי אפשר לשמח אותם בפסח שירדה תורה לסוף דעתו של אדם שלא יפרנסם לא נזכר בו לשון שמחה וברכה. ועוד טעם אחר אמרו במדרש

דעת זקנים מבעלי התוספות

(טו) והיית אך שמח. אתה מוצא כתיב שלש שמחות בחג הסכות. ושמחת בחגך. אך שמח. ושמחת לפני ה' אלהיך דכתיב בפרשת אמור אל הכהנים. וגבי שבועות לא כתיב אלא חדא ושמחת לפני ה' אלהיך. וגבי פסח לא כתיב שמחה כלל. לפי שבפסח עדיין לא נלקטו תבואות ולא פירות האילן. ובחג השבועות כבר נלקטו התבואות ואיכא חדא שמחה ולא יותר. כי עדיין לא נלקטו פירות האילן וגם התבואות לא באו לתוך הבית. אבל בחג הסכות שנלקטו התבואות ופירות האילן וגם הכל נאסף לתוך הבית אז השמחה היא שלמה. לכך כתיב ביה שלש שמחות:

מצות השם

(פז) [תפט] (עשה רכ) להראות כל זכר בירושלים בבית הבחירה שלש פעמים קבועים בשנה שהם פסח שבועות סוכות. שנאמר שלש פעמים בשנה יראה כל זכורך: (שם) [תצ] (לאו רפח) שלא לעלות לבית הבחירה בלא קרבן שהוא הנקרא עולת ראיה. שנאמר ולא יראה את פני ה' ריקם:

וכשחל ר"ח אלול בשבת מפטירין הפטרת שבת ר"ח השמים כסאי, ועניה סוערה מפטירין עם רני עקרה בפ' תצא:

הפטרת ראה ישעיה סי' נ"ד

א עֲנִיָּה סֹעֲרָה לֹא נֻחָמָה הִנֵּה אָנֹכִי מַרְבִּיץ בַּפּוּךְ
אֲבָנַיִךְ וִיסַדְתִּיךְ בַּסַּפִּירִים׃ ב וְשַׂמְתִּי כַּדְכֹד שִׁמְשֹׁתַיִךְ
וּשְׁעָרַיִךְ לְאַבְנֵי אֶקְדָּח וְכָל־גְּבוּלֵךְ לְאַבְנֵי־חֵפֶץ׃

רד"ק

(א) עניה סוערה. סוערת בסערת הגלות: לא נחמה. פי' עד עתה לא נחמה: מרביץ. מושיב או משכיב, כלומר שיסוד אבני היסוד אבני פוך שהם כעין מול והם מרגליו' וטליהם ארבין אבני הקיר. וכן ויסדתיך בספירי' והם אומר לירושלי': ספיר. פי' הגאון רב סעדיה שהוא אבן לבנה. והקדש רבי אברהם כתב שהיא אדומה. וי"ת באבני טבן, כמו שתרגם אונקלוס לבנת הספיר כעובד אבן טבא: (ב) ושמתי כדכד. תרגם ירושלמי נפך ספיר כדכדינא וספרינא ונפך היא מרגלית שחורה: שמשתיך. החלונות שתכנס בהם השמש ואמר כי פנות החלונות יהיו אבן כדכד או אמר אור החלונות יכנס בכדכד כמו שעושין אותו זכוכית לבושה במיני לבעונים וכשיכנס בחלון השמש עליהם יהיה המראה יפה מבפנים: לאבני אקדח. הלא"ד מורה על המלה כלמ"ד לכל כליו תעשה נחשת. הרגו לאבנר. והבליסי לאבשלום: אקדח. אבן מזהירה כאש. לפיכך נקראת אקדח מן קדחי אש: לאבני חפץ. אבנים שיש חפץ בהם. ומה שאמר כל גבולך כלומר לא ירושלים לבדה אלא אף ערי גבולה. ויתכן לפרש לפ"ד לאבני אקדח לאבני חפץ משמשים כלומר האבנים שהיו בהם מתחלה אשים אותם לאבנים טובות ומרגליות. והדברים האלה אפשר שיהיו כן כמשמעם או אפשר שהם משל לרוב הגדולה שתהיה לישראל ושפע הטובה עד שלא יכלו ימצו

מסורת הקריאה

הפטרת ראה

(יב) כדכד, הכ"ף ראשונה דגושה ושניה רפה, ובספרים מדויקים כ"ף ראשונה במאריך. (ר"ל במתג) וכתב המ"ש ומכאן נ"ל ראיה שהמתג הבא תחת הנרעה קטנה אינו מונע השוא הבא אחריו שזהו נח בלי ספק, כמו נלאתי כלכל (ירמיה כ' ט') והם שנים

חומת אנ"ך

על יד השכינה קודם שיתן וז"ש כי פתח תפתח מלמעלה ואח"כ תפתח. וז"ש איש כמתנת ידו וזה כולל למי שנותן לצדקה או למצוה זהו כברכת ה' אשר נתן לך כבר מעת שהשגת לעשות. וזאת לפנים רמזתי בעניותי ואוסיף נפך במאי דקי"ל דהאומרת הילך מנה ואתקדש אני לך אם הוא אדם חשוב מקודשת דלקיחת אדם חשוב שוה נתינה והוי כנותן לה פרוטה לקדושין וזה פירשו הראשונים ויקחו לי תרומה שלוקחים ממנו כאשר מאת כל איש אשר ידבנו תקחו דלקיחתי הויא נתינה וחשיב כאלו יקחו לי תרומה עכ"ד ולהבדיל אלפי רבבות מאדם חשוב. האדם חשוב נגד חשיבותו לקיחתו הויא נתינה וכמה וכמה יתרונות הכא דמה שהתנדב זה הוא שלו ית' דקדים ויהיב ניהליה. וז"ש איש כמתנת ידו זה חשוב כאלו אתה לוקח וז"ש כברכת ה' דלקיחתו חשיבה נתינה על דרך אדם חשוב ועוד אשר נתן לך כי מעיקרא הכל שלו. ועוד אפשר להסמיך ולרמוז כאן מה שחקרו המפרשים דכתיב לה' הארץ ומלואה ובשאלה נדבר שמברך קנאו בברכה כמאמר רבי לוי דאמר ברכה כתיב והארץ נתן לבני אדם וא"כ איך יכול האדם להקדיש דבר או לתת לצדקה והרי אין אדם מקדיש דבר שאינו שלו ויש ליישב בכמה אופנים ואני בעניי תירצתי דפסק הרמב"ם פ"ו דשגגות דהבעל חייב כל הרננות שהיא חייבת. ואנו יש לנו דין אשה ובעלה עם הקב"ה כב יכול כידוע א"כ הוא מביא כל קרבנות שהיא חייבת וגם נדרים ונדבות דהגם דכתבו התוס' דהבעל אינו חייב בנדרי אשתו ה"ט שאם יקניטנה תדור אלף נדרים וכו'. ע"ש ולגבי השי"ת כב יכול לא שייך זה וא"כ יכולים להקדיש ולידור והוא כב יכול משלם ולכן אף כי לה' הארץ ומלואה משלו הנו ומשלו. וזה יש להסמיך ולרמוז ולא יראה פני ה' ריקם איש כמתנת ידו. וכי תימא אין אדם מקדיש דבר שאינו שלו. לז"א כברכת ה' אלהיך אשר נתן לך. כלומר כמו שע"י הברכה אתה קונה הדבר ונעשה שלך. כן הדבר הזה דכ"י הוא משלם הנדבות והנדרים שלך שיש לך דין אשה וס"ת ידו כברכת ה' אלהיך אשר הוא בתורה דהכי הלכה כרבי יהודה כמו שפסק הרמב"ם וכמו שאמרו בפסיקתא ולא כדעת החולקים. א"כ אפשר איש כמתנת ידו כלפי מי שהוא נדיב ופזרן בעניניו גם לגבוה יעשה כמעשהו בנדיבות. וכלפי מי שהוא קמצן בעניניו ובצרכיו אמר דבשלו הוא רשאי אבל לגבוה צריך שיתן כפי עשרו כעובדא דבן בוסיין בירושלמי דפסחים ואסתר רבתי ומעין דוגמא בצד מה אירע לגדולי ישראל עם אחיו של רבינו עובדיה ז"ל מברטנורא כמ"ש בספר בן שמואל. וז"ש כברכת ה' אלהיך שאם אתה כילי בצרכיך. לגבוה צריך שתעשה כפי ערכך כברכת ה' אלהיך אשר נתן לך:

ג וכל־בניך למודי יהוה ורב שלום בניך: ד בצדקה
תכונני רחקי מעשק כי־לא תיראי וממחתה כי לא־
תקרב אליך: ה הן גור יגור אפס מאותי מי־גר אתך
עליך יפול: ו הן אנכי בראתי חרש נפח באש פחם
ומוציא כלי למעשהו ואנכי בראתי משחית לחבל:
ז כל־כלי יוצר עליך לא יצלח וכל־לשון תקום־
אתך למשפט תרשיעי זאת נחלת עבדי יהוה
וצדקתם מאתי נאם־יהוה: ח הוי כל־צמא לכו
למים ואשר אין־לו כסף לכו שברו ואכלו ולכו
שברו בלוא־כסף ובלוא מחיר יין וחלב: ט למה
תשקלו־כסף בלוא־לחם ויגיעכם בלוא לשבעה
שמעו שמוע אלי ואכלו־טוב ותתענג בדשן
נפשכם: י הטו אזנכם ולכו אלי שמעו ותחי נפשכם
ואכרתה לכם ברית עולם חסדי דוד הנאמנים:
יא הן עד לאומים נתתיו נגיד ומצוה לאמים: יב הן
גוי לא־תדע תקרא וגוי לא־ידעוך אליך ירוצו
למען יהוה אלהיך ולקדוש ישראל כי פארך:

ס"הנה קרי

רד"ק

בניינים נאבנים פוכות וערגליות: (ג) וכל בניך למודי ה'. כמו שאמר ירמיהו הנביא כי כלם ידעו אותי למקטנם ועד גדולם: ורב שלום בניך. ר"ל ויבנם כי רב שלום עבר מבבלי הכבל מוסב ומורה לעתיד מפני סוי"ו: (ד) בצדקה, בצדקה שתעשי תהיי כוננה כגדולה לעולם ותהיי רחוקה מעשק בני אדם: כי לא תיראי. אפי' פחד וילאה לא יהיה לך מהם ותהיה רחוק ממחתה שלא תקרב אליך, והפנין כפל כמ"ש: רחקי. כמו הרחקי. וכן ומות בכר כמו והתום. ושים בסלע קנך כמו ותשים: (ה) הן גור יגור. ענין אסיפה. כמו יגורו עלי עזים. ודרך שמועו יתפרש בן הנה יאספו עליך עמים: אפס מאותי. לא במאותי כמו שנאספו עליך פעמים אחרי' במאותי כסנחריב ונבוכדנצר אבל אלה הגוים שיאספו עליך והם גוג ומגוג לא במאותי ואין האסיפה ההיא מאתי. וזהו פי' אפס מאותי לא יעלו מאתי להרע לך כמו שהיה בהתבאתם כן: מי גר אתך עליך יפול. מי שיאסוף אתך להלחם עליך יפול: (ו) הן כן כתיב וקרי הנה והענין אחד. אמר אע"פ שכלי המלחמה הם מעשה האדם ויבוא גוג ומגוג והעכו"ם אשר עמו בכלי מלחמה לרוב מי שעשה כלי המלחמה אני עשיתי אותו וכיון שאני עשיתי העושה וכידי לחבל העושה כל שכן המעשה ואם הם באים בכלי מלחמתם אני בראתי משחית לחבל הם וכליהם כמו שאמר והכתי קשתך מיד שמאלך וחציך מיד ימינך אפיל: בא"ש פחם. כי בפחם יפעלו חרשי ברזל: ומוציא כלי למעשהו. למה שהוא רוצה לעשות מן או חרב או חנית או רומח: (ז) כל כלי יוצר. ענינו יפעל כמו שפירשנו וכמקבות יוצרו. ושרשו יצר ויוצר מבנין שלא נזכר שם פעלו מהכוסף ואם לא נמצא: לא יצלח. לא יצלח לבעליו ולא יזיק לך: וכל לשון. אם יהיה לך משפט עם גוי אחד תרשיע אותו במשפט וילא הוא חייב ותהיה טענתו בטלה ואת תצאי מהמשפט זכאי כלומר לא יזיקו לך לא במעשה ולא בדברים וזאת הברכה היא נחלת עבדי ה' כלומר בנחלה היא להם לעולם וישראל יהיו עבדי ה' מיום הגאולה עד עולם: (ח) הוי כל צמא. הוי ל' קריאה. וכן הוי ציון המלטי. ואחר מלחמת גוג ומגוג יכירו העכו"ם כי האל הוא מולך על כל ואין זולתו ואז יבאו אל ירושלים ללמוד משפטי האל ותורותיו. כמו שאמר בתחלת הספר לכו ונעלה אל הר ה' ויורנו מדרכיו. ויהיה הענין כאלו קראם לבא וללמוד. והמים משל לתורה ולחכמה. כמו שאמר הסתר לעולם בלא מים כך אי אפשר לעולם בלא חכמה. וכמו שהצמא מתאוה למים כך הנפש החכמה מתאוה לתורה ולחכמה. כמו שנאמר בנבואת עמוס לא רעב ללחם ולא צמא למים כי אם לשמוע את דבר ה': ואשר אין לו כסף. לא יחוש כי אינו צריך כי בחנם יתנו לו יין וחלב. נמשלה תורה ליין מה יין משמח הלב כמו שנאמר ויין ישמח לבב אנוש אף דברי תורה כן שנאמר פקודי ה' ישרים משמחי לב. וחלב כמו שהחלב קיום היונק וגדולו כן דברי תורה קיום הנשמה וגדולה שהיא הולכת וגדלה בלמודה במדרגתה כמו שהיא ואמר אכילה על היין והחלב כי הם מאכל ומשקה לגוף: (ט) למה תשקלו כסף. פי' שהם רבי אוצרם שייגעו עצמם בחכמות נכריות שלא יועילו ויהיה פירש וזהו בלא לשבעה וגם הם לא יקראו לחם כי לא יועילו לגוף ולנפש: ואכלו טוב. זה התורה שנאמר כי לקח טוב נתתי לכם תורתי אל תעזובו: ותתענג בדשן נפשכם. לנפ"ב, וכן ותחי נפשכם. כי כמו שהדבר שהוא שמן ודשן הוא תענוג הגוף כן התורה והחכמה הוא תענוג הנשמה וחייה: (י) הטו אזנכם. חסדי דוד הנאמנים. הוא המשיח. כי יקרא שמו דוד. וכן נאמר עליו ודוד עבדי נשיא להם לעולם: הנאמנים. הקיימים, כמו במקום נאמן. כלומר כמו שחסדי עם דוד קיימים כן תהיה בריתי עמכם קיימת. ועוד זכר דוד בעבור שהוא יהיה המורה לעמים כמ"ש בתחלת הספר ושפט בין הגוים והוכיח לעמים רבים: (יא) הן עד. מזהיר ומעיד בכם, כמו העדותי בכם היום, העד העיד בנו האיש לאמר, והועד בבעליו. ואע"פ שאלה והדומים להם ענין התראה ל' עדות הם ג"כ כי המתרה מתרה בפני עדים כדי שלא יכחישו בו שהותרה. וכן אמר העידותי בכם היום את השמים ואת הארץ כאלו אמר בפניהם אני מתרה בכל מיזיו עדים ביני וביניכם ועל המשיח אמר שיהיה מזהיר העם ומוכיחם וי"ת הא כלבב. אמר כי יהיה נגיד עליהם ומלוה אותם כמו שהאדון מלוה על עבדיו: (יב) הן גוי. אמר כנגד ישראל גוי שלא תדע שהוא רחוק מארץ ישראל תקרא אותו ויבא לפניך אע"פ שלא תדעם ולא ידעוך עד היום בשמעם הנפלאות שעשה האל עמך ויבאו ממך ויבואו לעבודתך למען שמלום. ומי נתן לך זה התפארת ה' אלהיך:

מסורת הקריאה

דומים עפ"י המסורת עכ"ל: (טז) הן. הנה קרי: כלי. הלמ"ד בחירק. ונמסר עליו י"ח, עי' מש"כ בשמות ל"ח כ"ב: (יז) כלי, הלמ"ד בחירק כי הוא בכלל מה שנמסר במסורה וכל יוצר דכוותיה בחירק. כי כתיב אחריו מלת יוצר, עי' שמות ל"ה כ"ב מש"כ שם: יצלח. הלמ"ד בקמץ: למשפט, נמסר עליו ט"ו דגשים, ר"ל שהלמ"ד בפתח והמ"ם בדגש. וסי' נמסר בש"ב ט"ו ב': (א) למים, נמסר עליו ה' דגשים, ר"ל הלמ"ד בפתח והמ"ם בדגש. ועי' בפ' בשלח י"ז ג': (ב) למה. מלעיל: (ג) הטו. מלרע: (ה) לאומים, בוי"ו עם הדגש במ"ם: ומצוה. הוי"ו בצירי שלא כמנהג. רד"ק, וכן נמסר עליו ל' ר"ל לית בצירי זולת זה:

רבינו בחיי

מפני מה לא הזכירה תורה שמחה בפסח והזכירה שמחה בעצרת ובסכות שלש שמחות ושמחת בחגך והיית אך שמח ושמחת לפני ה' אלהיך. לפי ששנינו בארבעה פרקים העולם נדון בפסח על התבואה בעצרת על פירות האילן בראש השנה כל באי עולם עוברין לפניו כבני מרון ובחג נדונין על המים. ומפני שפסח יום הדין וכל הדינין עתידין להעשות לכך לא נזכר בו שמחה כלל אבל בעצרת שכבר עבר דין א' של פסח נכתב בו שמחה אחת ובחג שכבר עברו שלשה דינין פסח ועצרת וראש השנה לכך נכתבו בו שלש שמחות ע"כ:

גג"ו למנחת שבת ובי"ה

תפסיר הרס"ג

(יח) ואגעל לך חכאמא וערפא.

אבן עזרא

(יח) אע"פ שכל מצוה ומצוה עומדת בפני עצמה יש כדמות דרש להדבק הפרשיות: וטעם שפטים. אע"פ שאתה חייב ללכת שלשה פעמים למקום הכהנים משרתי המקדש ושם תשאל מהחקים והמשפטים זה לא יספיק לך עד שיהיו לך שופטים בכל שעריך ושוטרים הם המושלים מגזרת שוטר ומושל וכן משטרו בארץ והטעם כי השופט ישפוט והשוטר יכריח המעות:

דברים טז שפטים

יח שפטים ושטרים תתן־לך בכל־

תרגום אונקלוס

יח. דיינין ופורענין תמני

ת"א שפטים. סנהד' ז יז ע"ז כב:

בעל הטורים

(יח) שפטים. סמך שפטים לרגלים. לומר שהרגלים על פי המערבים:

רשב"ם

(יח) שפטים ושטרים. השפטים מצוים לשטרים לייסר בדברי

נחל קדומים

יח (א) שופטים ושוטרים תתן לך וגו'. פי' רבינו מהרח"ו ז"ל דיש לאדם כמה שערים שער הראות שער השמע שער הריח שער הדבור שער המשוש וצריך שיעשה אדם בעצמו דיין על כל עניניו ויפקח עיניו וז"ש שופטים ושוטרים תתן לך לשון יחיד ולכל אדם מישראל מדבר וזהו שופטים ושוטרים תתן לך בכל שעריך שכל אדם יגדור גדר בכל שעריו כגון שלא יביט בעריות ולא ישמע דברים האסורים ולא יריח ריח ערוה וע"ז ולא ידבר דיבור אסור ולא ילך לעבירה ולא יגע לערוה ולזה אמר לשון יחיד תתן לך בכל שעריך. ואז נאמר עליו פתחו שערים מדה כנגד מדה ויזכה שיפתחו לו שערים של י"ש עולמות. ומכאן לדקיע כמה מקטרגים וכמה מלאכי חבלה. והז' רקיעים כמה שערים לכל רקיע וכמה שומרין וכשתעלה הנשמה אם זכאה פותחין ואם לאו דוחין אותה ונועלים השערים בפניה ומי שישכיל יתקן בחייו ויפתחו לו שערים עליונים עד כאן דברי מהרח"ו ז"ל. ואחר זמן ראיתי שכן כתב הרב של"ה במוסריו ע"ש. ואפשר לסיים הכתוב לפי דרכו ז"ל שופטים ושוטרים תתן לך בכל שעריך כמ"ש הרב ז"ל לשבטיך הם היסורים כמ"ש בשוחר טוב ע"פ שבטך ומשענתך המה ינחמוני

מרפא לשון

יח) שפטים ושטרים, דיינין ופרענין, ה"ג הפ"א בשורק, והוא קשה מפני שמשמעו שם תאר בל' רבים כמו פורעניות וי"ג ופורענין הפ"א בחולם והריש נעה אבל אינו מדרך ל' התרגום ובס' נחום א' אל קנוא ונוקם ה' ת"י אלהא דמן ופורען. ולפי הדקדוק הנז"ל יש בזה חירוף כלפי מעלה לפי שמכנה לשי"ת שם המקרה הזה ונר' שמפני שעין הפעל הוא ר"ש שאינה מקבלת דגש לפי' היא מגומגמת כי היה ראוי להדגיש הרי"ש שיהיה פועל יוצא ע"מ נגר ספן חמר גמל ולכן נר' שנכון לגרוס ופרענין הפא בפתח וכן בת"י אלהא דיין ופרען בפתח הפ"א ע"מ רחמן אמנם גם לזה עדיין קשה מה שהקשה הא"ר ז"ל דמשמע שהם עצמם פורעים כמא דאתאמר גברא פורענא אנא ולא כן הוא שהם אינם הפורעים אלא הנפרעים לכן אין לזוז מנסחת הראשונים שהפא בחולם והריש נחה וגם שם פורעניות הוא ג"כ נגזר מזה שהם נפרעים מן האדם החייב ופי' שוטרים הוא ל' ממשלה כמו אם תשים משטרו בארץ ותרגומו סרכין

מסורת הקריאה

(יח) אשר ה', ד' בטעם בספרא, מס"ק, ר"ל ד' בטעם דרגא תביר,

שְׁעָרֶיךָ אֲשֶׁר יְהוָה אֱלֹהֶיךָ נֹתֵן לְךָ לִשְׁבָטֶיךָ וְשָׁפְטוּ אֶת־הָעָם מִשְׁפַּט־צֶדֶק׃ יט לֹא־תַטֶּה מִשְׁפָּט

לָךְ בְּכָל קִרְוָךְ . דַּיְיָ אֱלָהָךְ . יָהֵיב לָךְ לְשִׁבְטָךְ . וִידִינוּן יָת עַמָּא דִּין דִּקְשׁוֹט : יט. לָא תַצְלֵי דִּין . לָא

ת"א שעריך. מכות ז:

פי גמיע מחאלך . אלד'י יעטי אללה רבך אסבאטך. יחכמו פי מא בין אלנאס בחכם עדל ; (יט) לא תמייל אלחכם. ולא תחאבי

נוה שלום

(יט) יעור, יעמי, יעור עיני חכמים

אבן עזרא

בכל שעריך. וכן מצאנו שעשה יהושפט : לשבטיך. בכל שער שבט ושבט : ושפטו את העם. שב אל השופטים : (יט) לא תטה משפט עם

רבינו בחיי

(יח) שופטים ושוטרים תתן לך בכל שעריך אשר ה' אלהיך נותן לך לשבטיך ושפטו את העם משפט צדק. נסמכה פרשת שופטים לפרשת רגלים להודיענו שאע"פ שישראל עולין לרגל שלש פעמים בשנה ושם ימצאו הכהנים הלוים ומורי התורה והן יכולין לשאול מהם התורה והמצות ואיך יתנהגו בהם והם יתירו להם כל ספקותיהם אעפ"כ מצוה מוטלת עליהם למנות שופטים בכל עיר ועיר. ושופטים הם החכמים יודעי דת ודין שנותנין את הדין ושוטרים הם המכריחין את הדין אלו בעלי מקל ורצועה הסובבים בעיר ומשוטטי' בחוצותיה לתקן כל מעוות ולצדק המדות והמשקלות וכל זה על פי השופטים ומצותם. ודע כי השופטים על ג' חלקים יש שופטים של ע"א ויש שופטים של כ"ג ובית דין של ג'. בית דין של שלשה מתקנת חכמים הם שמעמידין אותן בעיר שאין בה ק"כ ישראלים ואמרו רז"ל אין ב"ד פחות משלשה כדי שיהא בו רוב ומעוט אם יחלוק אחד מהם וסמכו זה מהכתוב שהזכיר שלשה פעמים אלהים (שמות כב) ונקרב בעל הבית אל האלהים, עד האלהים, אשר ירשיעון אלהים, ואע"פ שהיחיד יכול לדון מן התורה שנאמר (ויקרא יט) בצדק תשפוט עמיתך תקנת חכמים היא עד שיהיו שלשה וב"ד אלו בדיני ממונות ושנים שדנו אין דיניהם דין ואמרו רז"ל אל תהי דן יחידי שאין דן יחידי אלא אחד אבל אם קבלוהו בעלי הדין עליהם בג' הרי זה מותר ודרשו עוד א"ר יהודה בן פזי אפי' הקב"ה אינו דן יחידי שנאמר (מ"א כב) וכל צבא השמים עומדים עליו וגו' אלו מימינך

בעל הטורים

השופטים. ועוד כי הם מעטים להביא הנדרים ברגלים כדאמרי' אזהרה לב"ד שיעשו. ועוד כי השופטים מזהירים העם שלא לחטוא ברגלים כדאמרי' שקלא דשתא ריגלא: כברכת ה' אלהיך אשר נתן לך שפטים. שהשופטים היו מלווים לתת למי שהוא עני. ד"א אשר נתן לך שפטים. כלומר ליתן לשופטים כענין שאמר לתת מנות וגו' למען יחזקו בתורת ה': איש כמתנת ידו שפטים. רמז שממשכנין על הצדקה: שלש פעמים וסמיך ליה שפטים. שבג' מקומות סנהדרין יושבין. בהר הבית. ובעזרה. ובלשכת הגזית. וכן ג' שורות של תלמידים יושבין לפני סנהדרין: יראה כל זכורך וסמיך ליה שפטים. שחייב אדם להקביל פני רבו ברגל:

שפטים. בגימ' ע' סנהדרין: שפטים. בגימ' מכשף. שמעמידין שופטים בעלי כשפים שיודעים לבטל הכשפים: בשערים. תגין למעלה ולמטה יראה הדיין כאלו חרב מלמעלה וגיהנם פתוחה מלמטה: תתן לך. ולא לעכו"ם. מגיד דבריו ליעקב חקיו ומשפטיו לישראל. חקיו ומשפטיו בגימטריא דיוקי משפטיו: בכל שעריך. בכל שאתה משער ממון תהילך הן למסים הן להטיל לצדקה: לשבטיך ושפטו. לומר שצריך לשופט לשפוט שבטו: ושפטו. אותיות ושפוט. יהי חביב עליך דין של פרוטה לדקדק בו כדין של מאה מנה: שפטים ושפטו משפט. הרי ג'. שדיני

שפתי חכמים

א לפי שמצינו שוטרים על אותם הממונים על המלחמה כמו ודברו השוטרים. ותרגום וימללון סרכיא: ב ר"ל כיון דבכל שער ושער של בית ימנו שופטים א"כ את מי הם דנין הא כולם יהיו שופטים. ומתרץ בכל עיר ועיר: ג דלא יתכן להיות דבוק עם נותן לך הסמוך לו כי מאחר שאמר אשר ה' אלהיך נותן לך הרי כל שבטיך בכלל מלת לך הלא מוסב כו' וכאלו כתיב ובשעריך ויחסר ו' דובשעריך ומפרש והולך א"כ ל"ל למכתב תרוייהו לשבטיך ובכל שעריך ומפרש מלמד שמושיבין כו': ד ר"ל לשבטיך מלמד אם היו שני שבטים בעיר אחת צריך שופטים לכל שבט ושבט ובכל שעריך מלמד שאם היו שני עיירות של שבט אחד צריך שופטים בכל עיר ועיר. וא"ת ואף אי לא מוסב על תתן לך יש לפרש נמי הכי מדכתיב נותן לך לשבטיך דלשבטיך מוסב על לך דסמיך ליה. וי"ל דלך דכתיב גבי נותן מאחר שכתוב בו אשר ה' אלהיך נותן לך הרי כל שבטיך בכלל א"כ הדרא קושיא לדוכתה לשבטיך ל"ל אבל תתן לך הוי כמו תתן לשבטיך ולך דכתיב בקרא הוי כמו לך לך וכמו עשה לך דה"א תיקון הלשון ה"ה הכי נמי אבל לך דכתיב גבי נותן מלה לך קאי אכל ישראל ולא תיקון ל' הוא אלא פי' דנותן הוא דכתיב אשר ה' אלהיך נותן ולמי פירושו קא מפרש והיינו לכל ישראל דא"ל נותן לשבטיך וכי לשבטים ניתנה הארץ משא"כ גבי תתן לך כיון דלשבטיך מוסב על תתן א"כ אין אנו צריכים לפירושי דמלת לך ע"כ תיקון ל' הוא וק"ל: ה רצ"ל הל"ל ושפטתם את העם משפט צדק שהוא נוכח כמ"ש אחריו בל' נוכח לא תטה לא תכיר ולא תקח. ומתרץ מנה כו' וה"פ שופטים ושוטרים תתן לך כו' ומה טיבן של דיינים שתתן ומפרש ושפטו את העם משפט צדק כ"ל ליווי הוא לישראל שימנו דיינים שיודעים לשפוט צדק שיהיו מומחים.

רש"י

(יח) שפטים ושטרים. שופטים דיינין הפוסקים את הדין: ושטרים. (סנהדרין טז) הרודין את העם אחר מצותן שמכין וכופתין א במקל וברצועה עד שיקבל עליו את דין השופט: בכל שעריך. (ת"כ) בכל עיר ב ועיר: לשבטיך. מוסב על תתן לך ג שופטים ושוטרים. תתן לך לשבטיך בכל שעריך אשר ה' אלהיך נותן לך: לשבטיך. מלמד שמושיבין דיינין לכל שבט ושבט ד ובכל עיר ועיר: ושפטו את העם וגו'. מנה דיינין מומחים ה וצדיקים לשפוט צדק: (יט) לא תטה משפט. כמשמעו:

מנוי השופטים בארץ ישראל

(יח) שפטים ושטרים תתן לך וגו' עד (פסוק כ) למען תחיה וירשת את הארץ. כתב בעל ספר הברית הדקדוקים בזו, א) אומרו בני פעמים לך, ב) מה זה לשבטיך אחרי שאמר לך הרי כל ישראל במשמע, ג) אומרו ושפטו ל' נסתר ואחר כך לא תטה ל' נוכח, וכן צדק צדק תרדף בל' נוכח, ד) כפל ל' צדק צדק, ה) למען תחיה אמר לכלל ישראל והלא חיות ישראל בצדקת הדיינים, ומה חטאו ישראל אם הדיינים חטאו. גם דברי רש"י והיא בספרי כדי הוא מנוי הדיינים הכשרים להחיות ישראל ולהושיבן על אדמתם ע"כ, והיא מוקשה הנה מנוי הדיינים בכל שערים הוא אחרי בואם אל א"י שיהיה להם שערים, ואיך אומר שבשביל זה ירשו הארץ, הי"ל שיתקיימו בארץ עבור זה. ונראה שכל אלו הכתובים נצרכין כאמרו, מלך אחד עם כנסת ישראל ידבר, ומלך אחד ידבר עם הדיינים, כי על הדיינים והצדק העולם עומד. והגם שהמשפט לאלהים כ"ל הדיינים, עכ"ז תלוי באנשי הדור, אם הדור טוב ומבקש צדק ואמונה, אז דורשים אחר שופט צדק ושומעים לקולו, ואז הקב"ה מצליח בידם וממציא להם דיין הגון כפי רצון נפשם וכאשר עם לבבם, ועל ידי המשפט צדק כלם יאושרו בארץ החיים בזה ובבא, וע"ז אמרו יפתח בדורו כשמואל בדורו, בל תאמר יפתח הדיוט נגד שמואל, כי מסתמא גם דורו גרוע כמוהו, שאילו היה הדור זכאי כדורו של שמואל, היה הקב"ה מזמין להם איש כשמואל. וזש"ה שפטים ושטרים תתן לך, אתה כלל ישראל תמנה לך שופטים כאלו בכל שעריך "אשר ה' נותן לך" שיהיו ראויים אשר ה' נותן לך שופט צדיק, כי מלך שנותן ית' ודאי רוצה בשופט צדיק אשר ינהלך בדרך צדקה וחיים, כי יש שלשה בחינות במנוי השופטים, א) שירצו בכל לבם באמת ותמים לעשות צדקה בארץ, ב) ועי"ז יבקשו אחר דיינים הגונים שישפטו משפט צדק, ג) צריכים בני ישראל לקבל מרות לשמוע בקול השופטים ולשומם למושל עליהם, כי הצדיק מושל ביראת אלהים, מה שאין היל מושל ע"י גבורה וחרב הצדיק מושל ע"י יראת אלהים והוא החרב והחנית שלו, וחייבים כל ישראל לשמוע בקולו, ושלשה דברים אלה אמר הכ' שפטים ושטרים תתן לך, אתה ישראל שים לבך לבקש משפט צדק ושופטים ישרים, ואז תבחר באלה "אשר ה' נותן לך", ר"ל אשר יבחר בהם הקב"ה, ועל הבחינה הג' אמר לשבטיך שיהיה בידו של הדיין שבט מושל, ע"י יראת אלהים שבו ימשול עליך ותשמע בקולו, ומזה יהיה ושפטו את העם משפט צדק. ע"כ אמר זה בדרך נסתר, לא נוכח, שאין זה אזהרה לדיינים רק הבטחה לישראל שאם אתה עושה כן שתשתדל בכל לבך אחרי דיינים צדיקים אז ימציא לך הקב"ה אנשים כלבבכם ושפטו את העם משפט צדק, כי הכל הולך אחר הראש, ואח"כ ידבר עם הדיין לא תטה משפט וזהו כונת רש"י שאמר למען תחיה, כדי הוא מנוי הדיינין כו', שהי'

דעת זקנים מבעלי התוספות

(יח) שפטים ושטרים. שופטים לדון שוטרים לכוף בעלי דינין לקיים עליהם את הדין. וכה"א ויהי דוד עושה משפט וצדקה לכל עמו ויואב בן צרויה על הצבא מה ענין זה לזה אלא

מצות השם

(יח) [תלא] (עשה רב) להעמיד שפטים ושטרים. שנאמר: שפטים ושטרים תתן לך בכל שעריך:

נחל קדומים

שבטך אלו יסורים וצריך להתישב ולדון על היסורים למה באו. וז"ש שופטים וכו' לשבטיך אלו יסורים אשר ה' אלהיך נותן לך שזו מדת רחמיו כאשר ייסר איש את בנו להעיר לב נרדם לשוב בתשובה. ושפטו את העם הם אבריו כמ"ש פ"ג דנדרים עיר קטנה זה הגוף ואנשים בה מעט אלו האיברים. וישים שופטים השכל הטוב והישר ונשמת שדי ושפטו את העם הם אבריו. משפט צדק אם חטאו. ליסרם ולסגפם. לא תטה משפט לא תבקש סניגרון כי הגם שאין אדם רואה חובה לעצמו אם יסתכל הטב בעיון ישר ודין האמת לא תכיר פנים לא תלך אחר מראית העין כטענת נחש הקדמוני ותאוה לעינים ולא תקח שחד דזמנין עושה עבירה ומצליח וזה שחד סט"א. ולפי האמת הוא לזמן מועט ובחון לשון הזהב דאמור רבנן שעה משחקת לו שעה דייקא כלומר זמן מועט כי השחד יעור עיני חכמים כמה גדולים מאד טעו ביצרם הרע ונתעורו. ויסלף דברי צדיקים שמעוות בעיניו דברי חכמים ונראה לו שהם מקולקלים. צדק צדק

תורה שבכתב ושבע"פ תרדוף למען תחיה דרשעים בחייהם קרויים מתים וירשת את הארץ החיים: (ב) ושפטו את העם משפט צדק. אמרו פ"ק דסנהדרין דף ט"ז רשבג"א לשבטיך ושפטו מצוה בשבט לדון שבטו. וכן אמרו בירושלמי פ"ק דמכות משם ר' דוסתאי בר ינאי וראיתי להרב קרבן העדה בתוספותיו שהקשה מדאמרינן ביומא אמר רבא לא משכחת לה צורבא מרבנן דמורה אלא דאתי מלוי או מיששכר ומסיק דלית שמעתא אליבא, דהלכתא אלא מהני וא"כ איך אפשר למנות דיינים משאר שבטים והוא תירץ דגם שאמו מהני שבטים סגי עש"ב ולק"מ דלא אמרה רבא אלא ביחיד אבל כשהם ב"ד גם משאר שבטים מהני כי ברבים היו וכן כתב הרב יפה תואר פ' ויחי על פ' חכלילי שאמרו שם דרובן של סנהדרין משבט יהודה דההיא דיומא ביחיד היא אבל רבים הדיינים מכונים לאמת ע"ש וזה רמוז בפ' לשבטיך דמצוה על כל שבט שידונו כל שבט לשבטו. וכי תימא דדוקא לוי ויששכר מורי הוראות לז"א ושפטו דכשהם

מרפא לשון

בכ"מ וכאן תרגמו ופורעניך כמו נוקמים מפני שכבר קדם להם השפטים ואין יכולים לעשות אלא כמו שיאמרו להם השפטים שהוא.

לֹא־תַכִּיר פָּנִים וְלֹא־תִקַּח שֹׁחַד כִּי הַשֹּׁחַד יְעַוֵּר עֵינֵי חֲכָמִים וִיסַלֵּף דִּבְרֵי צַדִּיקִם׃
כ צֶדֶק צֶדֶק תִּרְדֹּף לְמַעַן תִּחְיֶה וְיָרַשְׁתָּ אֶת־הָאָרֶץ אֲשֶׁר־יְהוָה אֱלֹהֶיךָ נֹתֵן לָךְ׃ ס
כא לֹא־תִטַּע לְךָ אֲשֵׁרָה כָּל־עֵץ אֵצֶל מִזְבַּח יְהוָה אֱלֹהֶיךָ אֲשֶׁר תַּעֲשֶׂה־לָּךְ׃

תרגום אונקלוס

תִשְׁתְּמוֹדַע אַפִּין. וְלָא תְקַבֵּיל שׁוֹחֲדָא. אֲרֵי שׁוֹחֲדָא. מְעַוַּר עֵינֵי חַכִּימִין. וּמְקַלְקֵיל פִּתְגָּמִין תְּרִיצִין: כ. קוּשְׁטָא קוּשְׁטָא תְּרְדּוֹף. בְּדִיל דְּתֵיחֵי וְתֵירַת יָת אַרְעָא. דַּיְיָ אֱלָהָךְ יָהֵיב לָךְ: כא. לָא תִצּוֹב לָךְ. אֲשֵׁירַת כָּל אִילָן. בִּסְטַר. מַדְבְּחָא. דַּיְיָ אֱלָהָךְ דְּתַעְבֵּיד לָךְ: כב. וְלָא

ת"א כי השחד. כתובות קה: צדק צדק. פסח יא כתובות ג סנהדרין לב: לא תטע לך. סנהדרין ז ע"ז לב מגילה כח:

תפסיר הרס"ג

אלוגוה. ולא תאכ'ד' אלרשא. לאן אלרשא. יעמי עיון אלעלמא ען אלחק. ויזייף אלאקואל אלעאדלה: (כ) ואכלב אלחק אלמחץ'. לכי תחיא ותחוז אלבלד. אלד'י אללה רבך מעטיך: (כא) ולא תג'רס לך. סאריה מן אלשגר. אלי' גאנב מד'בח אללה רבך אלד'י תצנעה:

נוה שלום

מהביט אל קו הצדק. דברי צדיקים, אלאקואל אלעאדלה, דברים המוצדקים וכת"א. (ח) צדק צדק, אלחק אלמחץ', הצדק הגמור, והכפל לחיזוק. (כא) אשרה, סאריה (אלסרו שגר קוים אלסאק יט'ל אכ'צ'ר ציפא ושתא).

אבן עזרא

כל אחד מהשופטים ידבר: תכיר. פירשתיו בפסוק לא תכירו פנים במשפט: (כ) צדק צדק. עם בעלי הריב ידבר וטעם שני פעמים לדבר צדק שירויח בו או יפסיד או פעם אחר פעם כל ימי היותך או לחזוק: למען תחיה. עם הבאים אל הארץ ידבר: וירשתה. עם בניהם ידבר והטעם שתעמוד לך זו הירושה והדבר שיתחיל השופט לדקדק הוא על עבודת גילולים המפורסמת בתחלה כמו לא תטע לך אשרה כי כן משפט ע"ג אחר אחת

אבי עזר

(כ) כי כן משפט ע"ז אחר אחת בתוך סוף ישעיה כי רבים מפרשים שזה קאי על אשרות הנטועים בתוך הגן:

רבינו בחיי

לזכות ואלו משמאילין לחובה ואע"פ שאינו דן יחידי חותם יחידי שנאמר (דניאל י) אבל אגיד לך את הרשום בכתב אמת. בית דין של כ"ג הם מן התורה והם הנקראים סנהדרי קטנה ומעמידין אותן בכל עיר ועיר שיש בה ק"כ אנשים מישראל או יותר ויושבת בשער העיר שנאמר (עמוס ה) והציגו בשער משפט והן דנין דיני נפשות. ואין דנין דיני נפשות בפחות מכ"ג ממה שכתוב (במדבר לה) ושפטו העדה והצילו העדה ודרשו רז"ל עדה שופטת עדה מצלת עשרה מחייבין ועשרה מזכין ומוסיפין עוד שלשה כדי שלא יהא ב"ד שקול ויהיה בו אחרי רבים להטות. בית דין של ע"א הם מן התורה והם הנקראין סנהדרי גדולה והם שהיו קבועין במקדש ונקראין ב"ד הגדול שבירושלים וזה ממה שכתוב (שם יא) אספה לי שבעים איש מזקני ישראל ועם משה שהיה על גביהם

בעל הטורים

שדיני ממונות בשלשה: (כא) אשרה. בגימ' דיין שאינו הגון, שכל המעמיד דיין שאינו הגון כאלו נוטע אשרה אצל המזבח:

רשב"ם

בדברי המשפטים: (כא) לא תטע לך אשרה. שום אילן שלא יבואו לעובדו כמנהג עובדי גלולים: אצל מזבח.

רש"י

לא תכיר פנים. אף בשעת הטענות אזהרה ו לדיין שלא יהא רך לזה וקשה לזה אחד עומד וא' יושב לפי שכשרואה שהדיין מכבד את חבירו מסתתמין טענותיו: ולא תקח שחד. (ספרי) אפי' ז לשפוט צדק: כי השחד יעור. (כתובות קה) ח משקבל שחד ממנו אי אפשר שלא יטה את לבו אצלו להפך בזכותו: דברי צדיקים. דברים ט המצודקים משפטי אמת: (כ) צדק צדק תרדוף. (ספרי) הלך י אחר ב"ד יפה: למען תחיה וירשת. (סנהדרין לב) כדאי הוא מנוי הדיינין הכשרים כ להחיות את ישראל ולהושיבן על אדמתם: (כא) לא תטע לך אשרה. לחייבו עליה משעת נטיעתה ל ואפי' לא עבדה עובר בלא תעשה על נטיעתה: לא תטע לך אשרה כל עץ אצל מ מזבח ה' אלהיך. אזהרה לנוטע אילן ולבונה

שפתי חכמים

ולדיקים: ו כלומר כיון דלא תטה משפט כמשמעו דסיינו שלא יעוות הדין א"כ לא תכיר פנים ל"ל. ומתרץ לנמדך אף בשעת הטענות כו' ר"ל אפי' קודם המשפט ג"כ לא יעוות הדין ולא יקלקל שלא יהא כו' ולכך לריך רש"י נמי לפרש לא תטה כמשמעו: ז דא"א לפרש שלא לשפוט לדק סדי בכל כתיב לא תטה משפט ואם כן לא תקח שוחד ל"ל אלא שאפי' לשפוט לדק אסור ליקח שוחד אי נמי רש"י עלמו מפרש וכולך כ"ל קרא דכי השוחד יעור נתינת טעם הוא על לא תקח שוחד ופירושו משקיבל שוחד ממנו א"א לו שלא יטה לבו אללו להפך בזכותו דהא לא קבל השוחד ממנו בתחלה אלא כדי שיזכה ויעוות הדין לשכנגדו אלא ש"מ לא תקח שוחד אפי' לשפוט לדק: ח וא"ת בפרשת משפטים פי' כי יעור פקחים אפי' חכם בתורה ונוטל שוחד סוף שתטרף דעתו עליו כו'. וי"ל דהתם כתיב יעור פקחים ודאי קאי אפקחות שבו כלומר יעור הפקחות שתטרף דעתו כו': ט ר"ל דלא קאי אדיינים אלא אתורה שהם דברים המלודקים ונקראו אמת ואותן דברים של תורה הוא מסלף שלא פסק כדין תורה ויהיה מלא דברי כנגי דברים ולא שיהיה דברי סמיך כמו אלוני שקופים שהוא כמו אלונים כעוי נעמנים שהוא כמו נטעים: י פי' אע"פ דכל ב"ד יכולין לדון הנתבע בע"כ מ"מ מלוה על התובע שילך אחר ב"ד יפה. דא"ל כמשמעו בלדק תשפוט ל"ל ועוד לדק לדק ל"ל ועוד הא כבר כתיב לא תטה משפט אלא הלך כו': כ דק"ל דהא לדק לדק תרדוף שילך אחר ב"ד יפה לא נאמר אלא למי שיש לו דין עם חבירו וכי בשביל זה יחיו כל ישראל וירשו את הארץ ומתרץ דלמען תחיה לא קאי אלדק לדק תרדוף אלא מיסב אשופטים ושוטרים תתן לך וגו': ל דאל"כ הוא בכלל לא יהיה לך אלהים אחרים ועוד הל"ל לא תעבוד אשרה מנ"מ בנטיעה אלא לחייבו כו': מ אע"פ שבקרא לא כתיב ולא תטע לך כל עץ אלל מזבח מ"מ הוכחה אתה לומר דגם לא תטע קאי אכל עץ. דאל"כ קשה

מנוי השופטים בארץ ישראל

קשה לרש"י איך תלוי חיות ישראל בדבר שתלוי בדיינים ומה אשמו ישראל אם הדיינין עותו הדין. ע"ז דייק רש"י בלשונו הזהב כדי הוא מנוי הדיינין, „מנוי דוקא", כי המנוי הוא מכלל ישראל, והוא לפי תוכן מהשבתם אם לטוב או ח"ו לרע, לכן במנוי דיינים טובים נודע כי הדור טוב, ע"כ בעת בזכותם יירשו הארץ ויתקיימו לעד עלים:

פי' על תיבת שחד

(יט) ולא תקח שחד וגו'. הנה רז"ל אמרו שנקרא שחד מלשון שהוא חד, שהדיין והבע"ד נעשו חד, שניהם כאיש אחד. ובזה נבין מה שאחז"ל „כל הדן דין אמת לאמתו כאלו נעשה שותף להקב"ה במעשה בראשית", בזה הוא מדה כנגד מדה, שאם זה הדיין היה מקבל שחד מהבע"ד, היה נעשה הדיין שותף עם הבע"ד שנתן לו השחד בענין הדין הזה, כי הבע"ד ירויח מפסק דין זה מה שיגנבה מחבירו והדיין ג"כ הרויח מפסק דין זה מה שלקח השחד, כ"א לא היה מזכה את הבע"ד לא נתן לו השחד. אבל אם הדיין אינו לוקח שחד, אין לו שום שותפות עם הבעלי דינים לא עם זה ולא עם זה. ע"כ אמר לו הקב"ה להדיין מחמת שלא רצית להיות שותף עם הבע"ד תהיה שותף עמי, אחשב אותך לשותף בכל מה שבראתי בששת ימי בראשית:

סמיכת ג"פ אלו להג"פ הקודמים

(כא — כב — א) לא תטע לך אשרה כל עץ וגו'. ולא תקים לך מצבה וגו'. לא תזבח לה' אלהיך שור ושה וגו'. סמיכות שלשה פסוקים אלו לענין הדיינים הפליא את כל המפרשים, והפרש לפי מה שאחז"ל אפי' למ"ד שאינו דורש

רעת זקנים מבעלי התוספות

דוד פושה הדין ויושב מכריח לקיים גזרת הדין: (כא) לא תטע לך אשרה פשטיה דקרא לפי שדרכן לעשות כן למזבח הבעל. כדאשכחן גבי גדעון שנתן מזבח הבעל והאשרה אשר עליו כרם. ועוד כשיקריבו על המזבח יהי נראה שלשם האשרה יהיו מקריבין:

מצות השם

(כא) [תלב] (לאו רפט) שלא ליטע אילנות במקדש או אצל המזבח על דרך הנוי והיופי. שנאמר לא תטע לך אשרה כל עץ אצל מזבח ה' אלהיך:

מרפא לשון

להנקם מהחייב כפי הדין. כ) צדק צדק תרדוף, תרדוף, קרא ותר' גרסינן דלא כב"א הוי רדיף. כא) אשרה כל עץ, אשירת כל אילן. ה"ג אשירת בסמיכות וטעמו שהוא כמו ואשיריהם כל עץ רענן דבהפ' בהר סיני, ולא כקצת דפוסים דגרסי אשרה קרא ותרגום עפ"י הדרש שכ' רש"י ז"ל דכל עץ אזהרה בפע"צ אלא כפי הפשט

חומת אנ"ך

(כ) צדק צדק תרדוף וכו'. צד"ק צד"ק גימט' משיח דבזכות הצדקה נזכה לימות המשיח. רבינו אפרים בפירושו. ואפשר לרמוז כי צדק צדק גימט' תש"ף דבזכות הצדקה נזכה להבטחת חשף ה' את זרוע קדשו. ואחר זמן רב ראיתי בספר שבלת של לקט שכתב תש"ף גי' צדק צדק אימת עילאה ותתאה עלן לבי שכיוונתי בס"ד להזה גרגיר. ואפשר לרמוז צדק צדק תרדוף כמ"ש חכמי המוסר דנתינ' הצדקה מהרה חשובה כשתי צדקות. וזה רמז צדק צדק יחשב לך שתי צדקות אם תרדוף ותמהר נתינ' הצדקה והזריזות לבד מלוה בפני עצמה למען תחיה בעה"ז וירשת לעה"ב. אפשר דצריך לכוין בצדקה לעלוי השכינה הנקראת צדק ליחדה עם דודה ואז תבא הגאולה בב"א וז"ש צדק תעשה צדקה בעבור צדק שהיא השכינה ואז למע"ן גימטריא קץ שבזה יהיה קץ הגאולה למען תחיה כי

נחל קדומים

רבים כל השבטים שוו בשעוריהן לדון דין אמת וז"ש משפט צדק ועמ"ש בר"ד בס"ד: יט (ג) ולא תקח שחד. דורשי רשומות אמרו דאחר אותיות שחד האותיות אשר תבאנה הם תטה. שם רמז דאחר שחד יבא תטה עכ"ד. ואני בעניי אומר עוד שהאותיות קודם שחד הם רגז וגם הם אותיות גזר כי ע"י השחד יש ח"ו רגז ואח"ז גזר רחמנא ליצלן: כ (ד) צדק צדק תרדוף וגו'. פירש הרב מהר"ש פרימו ז"ל במאי דאמרינן פ"ק דר"ה האומר סלע זו לצדקה בשביל שיחיה בני או בשביל שאזכה לחיי העוה"ב הרי זה צדיק גמור והקשו התוס' דהתנן אל תהיו כעבדים המשמשים את הרב ע"מ לקבל פרס וכו' ופריק לה הרב הנז' דההיא במצות עצמן כמות שהן אבל הכא מיירי כשכבר יצא ידי חובתו ממצות צדקה. ועתה סול"ע סלע זו נוסף על חיובו ובזה התוספת שרי לעשותו ע"מ לקבל פרס בעבור חיי בנו או שיזכה לעוה"ב. ואסמכיה בהאי קרא צדק צדק תרדוף הכפל לומר דאם כבר יצא י"ת ועתה מוסיף וז"ש צדק צדק שם רמז בכפל לומר דיצא י"ת ומוסיף והיינו דקאמר צדק צדק ב"פ אז יכול לעשות למען תחיה שאתה מוסיף בכונה זו ע"מ שתחיה או ע"מ וירשת את הארץ שתזכה לעוה"ב והוי ממש כמ"ש ע"מ שיחיה

כב ולא תקים לך מצבה אשר
שנא יהוה אלהיך: ס יז א לא
תזבח ליהוה אלהיך שור ושה
אשר יהיה בו מום כל דבר רע כי
תועבת יהוה אלהיך הוא: ס

תרגום אונקלוס

תקים לך קמא. דרחיק יי אלהך: א. לא תכוס קדם יי אלהך תור ואמר. דיהי ביה מומא. כל מדעם ביש. ארי מרחק קדם יי אלהך הוא:

ת"א לא תזבח. זבחים לו בכורות יד:

תפסיר הרס"ג

(כב) ולא תנצב לך דכה. עלי' מא ישנאה אללה רבך ׃ (א) לא תד'בח ללה רבך ת'ורא או שאה. ממא פיה עיב. מן אלאמור אלפאחשה.

אבן עזרא

בתוך: (כב) ולא תקים לך מצבה. לעו"ג והעד אשר שנא רק מצבה שלא לע"ג איננו אסורה והעד הנאמן בפרשת וישלח יעקב: (א) לא תזבח לה' אלהיך. הנה כאשר הזכיר האשרה והמצבה הזכיר כי גם הוא אסור לזבוח לשם כל בעל מום: כל דבר רע. פירוש מום: כי תועבת. כטעם הקריבהו נא לפחתך ויש עונש לזובחו ואין עונש לאשר איננו זובח כלל חוץ

רשב"ם

כי שם היו רגילים,* כדכתיב בגדעון ואת האשרה אשר עליו תכרת. כזכר בניהם מזבחותם ואשריהם על עץ רענן: (כב) ולא תקים לך מצבה, לשמים להקטיר בשעת איסור הבמות מאחר שיהיה לך מזבח קבוע לאחר ירושה כדכתיב לא תעשון ככל אשר אנחנו עושים פה היום וגו' להקריב בב"מ וכדכתיב ברה"י אך הבמות לא סרו ומפרש שם לא היו מקטירים כ"א לה':*

בעל הטורים

אשרה כל עץ אצל מזבח. בגימט' רשע אצל צדיק: (כב) אשר שנא ה' אלהיך. וסמיך ליה לא תזבח. לרבות רובע ונרבע מוקצה ונעבד: (א) כל דבר רע כי תועבת. לומר לך כל המגדל את פיו נקרא תועבה ונאמר: כל דבר רע. וכתיב בתריה איש או אשה אשר יעשה את הרע וגו' וילך ויעבוד אלהים אחרים. לומר שהדיבור והמחשבה בעכו"ם מצטרפים למעשה:

שפתי חכמים

פירוש כתיב לא תטע לך אשרה כל עץ אצל מזבח וכי עבודת אלילים דוקא אצל מזבח אסור לעבוד ושלא אצל המזבח מותר לעבוד אלא ה"ק לא תטע לך אשרה כלל בכל העולם כולו ולא תטע לך כל עץ אצל מזבח דוקא הא שלא אצל מזבח מותר: ב הרא"ם כתב אין זה אלא דרך אסמכתא מדבריהם מדלא כתיב ולא תטע לך כל עץ בסדיא אלא כל עץ סתם ל"ם בנטיעה ל"ם בבנין אבל פשטיה דקרא אינו אלא בנטיעה דלא תטע דקרא אתרוייהו קאי בין אאשירה בין אכל עץ אצל מזבח ה'. ועוד מלאתי דכפ' בלק פירש"י על פסוק כאהלים נטע ה' ל' נטיעה מלינו באהלים דכתיב ויטע אהלי אפדנו ה"כ שייך ל' נטיעה על בית. ועי"ל דמרבינן לבונה בית מדכתיב כל דמרבה אפי' בונה בית: ם והוכחתו מדכתיב אשר שנא ה' אלהיך דמשמע מתחלה היה נחת רוח בעיניו כשהקימו מצבה אלא עכשיו שונא אותן ואי לסקריב עלה לשם עבודת אלילים בתחלה נמי היה שונא לזה: ע ויהיה פי' אשר שנא אשר היה השנואה עכשיו לה' אלהיך ולא שמפרש אשר שנא ה' אותה מצבה לא תקים אבל מצבה אשר לא שנא ה' תקים זה אין נכון כי כל המצבות שנא ה' כדמפרש רש"י ואזיל: פ ואם תאמר מעתה זה גם המזבחות יהיו אסורות דהא מזבחות ג"כ חק כנענים הוא כדכתיב לעיל בפ' ראה ונתצתם את מזבחותם. וי"ל דלכך נקט רש"י מאחר שעשאום אלו לחק לע"א ר"ל דאין לך עכו"ם בעולם שלא יעשו לה מצבה לכן שנא את אותם אבל המזבחות אינן כל כך חק שאין עושין מזבחות לכל ע"א לכך לא שנא אותן הקב"ה. רא"ם: צ דאין סקב"ה אותם אבל המזבחות אינן כל כך חק... לומר דבא להזהיר על בעל מום שהרי בהדיא כתיב אשר יהיה בו מום, ומתרץ אזהרה כו' ע"י דבור רע ר"ל לעיל בפרשת ויקרא ובפ' קדושים כתיב שפיגול אסור לאכול ואינו מפרש אותו איזה שמפגל אם עובר אם לאו לכן כא' כאן לא תזבח כל דבר רע ללמדך אזהרה למפגל בקדשים פי' בשעת שחיטה היה מחשבתו על מנת לאכול חוץ לזמנו או חוץ למקומו דהיינו ע"י דבור רע:

רש"י

בית ג בהר הבית: (כב) ולא תקים לך מצבה. מצבה אבן אחת להקריב ם עליה אפי' לשמים: אשר שנא. מזבח אבנים ומזבח אדמה צוה לעשות ואת זו שנא ע כי חק היתה לכנענים פ ואע"פ שהיתה אהובה לו בימי האבות עכשיו שנאה מאחר שעשאוה אלו חק לע"ז: (א) לא תזבח וגו' כל דבר רע. (ספרי) אזהרה למפגל בקדשים צ ע"י דבור רע. ועוד נדרשו בו אחר דרשות בשחיטת קדשים:

סמיכת ג"פ אלו להג"פ הקודמים

סמוכים במשנה תורה דרים. יאיתא במדרש שעל השם מעלות שהיו לכסא שלמה היה כתוב כל השבט לאוין שכתובים. כאן, לא תטה משפט, לא תכיר פנים, לא תקח שחד, לא תטע, לא תקים, לא תזבח. ועם שייכות השלשה לאוין האחרונים לכסא שלמה בשעה שעלה על הכסא לדון ולהורות. ע"כ כל המשפטים יצאו ננקם הורים מהפסוקים האלו, זה בכה וזה בכה. אבל ידוע כי דרך הסוה"ק לכתוב הדין, והדין הוא אמת לאמתו וסמיכות דין לדין הוא ג"כ תורה, כמש"ה סמוכים לעד לעולם עשוים באמת וישר, סמיכות הפסוקים והדינים שכתובים בתורה יהיו כן לעד לעולם ולא במקרה באו, אבל עשוים באמת, שהאמת כן הוא, שכתוב זה שייך אחר לתוב זה, ויושר הוא כך, שיהיו נכתבים כן, כי ידוע שג' דברים צריכים להיות בדיינים, א) שלא יתגאו ואמרו חז"ל כל המתגאה כאלו נגדעו כאשרה, ע"כ אמר הכ' לא תטע לך אשרה, ותיבת לך נראה כמיותר, אבל הכ' בא לרמז שלא יטע הדיין אשרה בלבו, דהיינו שלא יתגאה בלבו, וזהו אצל מזבח ה', כי המזבח אמרה תורה שיהיה של אדמה שנדרסת לכל, והדיינים סנהדרי גדולה אשר מפיהם תצא תורה לכל ישראל אשר ישבו בלשכת הגזית היה סמוך למזבח, [עיין רש"י בפסוק ואלה המשפטים], נמצא נטיעת האשרה אצל המזבח שמה כשני הפכים, ולמד המזבח והאשרה שייך להשופטים שלא יתגאו, שכל המתגאה כאלו נגדעו כאשרה, וילמדו הענוות מהמזבח, ב) לא תקים לך מצבה, מצבה הוא אבן אחת, מזבח מאבנים הרבה, והוא רמז לדיין שלא יהיה דן יחידי כמצבה, רק בצירוף דיינים הרבה כמזבח, ג) לא תזבח לה' אלהיך וגו'. ידוע כי המומין שיש באדם אף שהם מבחוץ עכ"ז יש השחתה בהם בנפשם, כמש"ה משחתם בהם מום בם, המום שבהם מראה כי משחתם בהם בנפשם. ע"כ צריך למנות שופטים המנוקים מכל מום. וזה מלומד בפסוק לא תזבח לה' אלהיך שור ושה אשר יהיה בו מום וגו' כי תועבת ה' אלהיך הוא, וכשם שהמום פוסל בקרבן כך המום פוסל בדיינים. וזה הוא סמיכות פסוק זה נדלמ"ל לענייני השופטים:

מצות השם

(כב) [תלג] (לאו רלו) שלא להקים מצבה בשום מקום. שנאמר ולא תקים לך מצבה: (א) [תלד] (לאו רלא) שלא להקריב קרבן מבהמה שיש בה מום ואפי' הוא מום עובר. שנאמר לא תזבח לה' אלהיך שור ושה אשר יהיה בו מום:

אבי עזר

(א) (כל דבר רע פירש מום עכ"ל) הפסוק מפרש כאילו מום הוא השם

רבינו בחיי

שנאמר (שם) והתיצבו שם עמך הרי ע"א גדול שבחכמה שבכל ע"א מושיבין אותו אלוף לראש הוא ראש הישיבה ונקרא נשיא אצל רז"ל והוא היה במקומו של משה ואב בית דין היה שני לו והיה יושב לימינו וכל שאר הסנהדרין יושבים לפני שניהם כל אחד כפי מעלתו זה אצל זה והיו יושבים כבחצי גרן עגולה כדי שיהיה הנשיא עם אב בית דין היושב לימינו רואין את כלן:

(כ) צדק צדק תרדוף. ע"ד הפשט יזהיר שיצדק האדם במעשיו ובדבריו כי אלה הם הדברים שאפשר לו לאדם להרע לעצמו ולאחרים ועל כן בא כפל הלשון וכל הצודק בדבריו אות ומופת על צדקת מעשיו, ועל כן ראוי לכל אחד ואחד מישראל שיצדק בדבור ובמעשה כענין שכתוב (צפניה ג) שארית ישראל לא יעשו עולה ולא ידברו כזב. או ידבר הכתוב עם האנשים אשר להם הריב ויזהיר אותן לרדוף אחרי הצדק הן לריוח הן להפסד וזהו כפל הלשון:

(כא) לא תטע לך אשרה. לשם ע"א ובא לחייבו מלקות משעת נטיעה וכן דרך עובדי אלילים כענין שכתוב (ישעיה סו) המתקדשים והמטהרים אל הגנות:

נחל קדומים

בני או שאזכה לחיי העוה"ב ודפח"ח. א"נ אפשר במ"ש גדולה תשובה שזדונות נעשות לו כזכיות ופריך דהאמר נעשו כשגגות ופריק כאן מאהבה כאן מיראה דכשהוא מאהבה נעשות כזכיות ומפיק לה מדכתיב חיה יחיה. וצדק כינוי לתשובה כמו שדרשו רז"ל על פסוק נוראות בצדק תעננו. וזה רמז צדק צדק תרדוף עשה תשובה מיראה ומאהבה וזהו הכפל למען תחיה שזדונות נעשות לו כזכיות כמ"ש חיה יחיה. ובזה מרויח שגדול שכרו כי הצדיק מקיים המצות כסדרן והלכתן אמנם בעל תשובה יש לו שס"ה עשין יותר כי העונות נעשו כזכיות וז"ש וירשת את הארץ ארץ החיים אשר ה"א נותן לך דייקא משא"כ לצדיקים דאתה יש לך מצות נוספות כי כל העבירות חשובות כזכיות. ועוד אפשר לרמוז במ"ש רבינו אפרים ז"ל ושביה בצדקה כלומר הגם ששב אדם מעבירות שבידו צריך לתת צדקה כמ"ש אגרא דתעניתא צדקתא עכ"ל. וכבר כתבנו דתשובה נקראת צדק וז"ש צדק תשובה צדק צדקה תרדוף למען תחיה וכתב רבינו אפרים ז"ל וירשת אותיות ותשרי שיתן צדקה כדי שיחתום לחיים עכ"ד ואפשר דכי מפקת תרי יומי דריש שתא ויומא דשבתא וצומא רבתא פשו מיומי תיובתא שיתא ואיתא אסמכתא וירשת ו' תשרי

חומת אנ"ך

צגלות אינם חיים וירשת את הארץ אשר ה' אלהיך נותן לך כמאז"ל געתידה א"י להתרחב מאד מאד וז"ש וירשת וכו'. א"כ כמ"ש במדרש משלי סיון

מסורת הקריאה

ועי' לעיל ג' כ': (א) ושה. נמסר ה' קמצין, פי' וי"ו החיבור בקמץ, וסי' א' כל פטר רחם (שמות ל"ד י"ט) ב' ושור ושה שרוע (ויקרא כ"ב כ"ג) ג' דין, ד' ויחרימו את כל אשר בעיר (יהושע ו' כ"א)

מרפא לשון

שכ' הרמב"ן ז"ל יעש"ד. כב) אשר שנא, דרחיק. ה"ג ולא כנ"א דסני, וכ"כ היא"ר שהמסורת עליו דאיק, ונ"ל הטעם דלא מתר' דסני כדמתר' בפ' ראה כי כל תועבת ה' אשר שנא, דסני מפני שלא יפול ל' שנאה אלא אצל המתנגדים בבחינה המורגשת התנגדות אצל שניהם שאז יקרא הרגש זה שנאה אבל כשא' מרגיש התנגדות מדבר שאינו מרגיש בזה לא יפול ל' שנאה אלא ריחוק ותיעוב שמאחר שהוא יודע המרגיש במתנגד לו שאינו מרגיש בהתנגדותו אינו שונאו אלא מואסו ומרחקו ולפיכך נקט התר' אצל תועבה שהיא דבר דומם שאינו מרגיש שהוא עשוי נגד רצון הש"י ל'

תרגום אונקלוס

ב. אֲרֵי יִשְׁתְּכַח בֵּינָךְ בְּחֲדָא מִן קִרְוָךְ. דַּיְיָ אֱלָהָךְ יָהֵיב לָךְ. גְּבַר אוֹ אִתְּתָא. דְּיַעֲבֵיד יָת דְּבִישׁ. קֳדָם יְיָ אֱלָהָךְ לְמִעְבַּר עַל קְיָמֵיהּ: ג. וַאֲזַל. וּפְלַח לְטַעֲוַת עַמְמַיָּא. וּסְגֵיד לְהוֹן. אוֹ לְשִׁמְשָׁא אוֹ לְסִיהֲרָא. אוֹ. לְכָל חֵילֵי שְׁמַיָּא דְּלָא פַקֵּידִית: ד. וְיִתְחַוָּא לָךְ וְתִשְׁמַע. וְתִתְבַּע יָאוּת. וְהָא קוּשְׁטָא כֵּיוָן פִּתְגָּמָא. אִתְעֲבֵידַת. תּוֹעֵיבְתָא הָדָא בְּיִשְׂרָאֵל: ה. וְתַפֵּיק יָת גּוּבְרָא הַהוּא. אוֹ יָת אִתְּתָא הַהִיא. דַּעֲבַדוּ. יָת פִּתְגָּמָא בִּישָׁא הָדֵין לִתְרַע בֵּית דִּינָךְ. יָת גּוּבְרָא. אוֹ יָת אִתְּתָא. וְתִרְגְּמִנּוּן בְּאַבְנַיָּא וִימוּתוּן: ו. עַל מֵימַר תְּרֵין סָהֲדִין. אוֹ. תְּלָתָא סָהֲדִין יִתְקְטֵיל דְּחַיָּיב קְטוֹל (בנ"י קַטְלָא). לָא יִתְקְטֵיל. עַל מֵימַר סָהִיד חַד: ז. יְדָא דְסָהֲדַיָּא. תְּהֵי בֵיהּ בְּקַדְמֵיתָא

דברים יז

ב כִּי־יִמָּצֵא בְקִרְבְּךָ בְּאַחַד שְׁעָרֶיךָ
אֲשֶׁר־יְהוָה אֱלֹהֶיךָ נֹתֵן לָךְ אִישׁ
אוֹ־אִשָּׁה אֲשֶׁר יַעֲשֶׂה אֶת־הָרַע
בְּעֵינֵי יְהוָה־אֱלֹהֶיךָ לַעֲבֹר בְּרִיתוֹ׃
ג וַיֵּלֶךְ וַיַּעֲבֹד אֱלֹהִים אֲחֵרִים
וַיִּשְׁתַּחוּ לָהֶם וְלַשֶּׁמֶשׁ ׀ אוֹ לַיָּרֵחַ אוֹ
לְכָל־צְבָא הַשָּׁמַיִם אֲשֶׁר לֹא־
צִוִּיתִי׃ ד וְהֻגַּד־לְךָ וְשָׁמָעְתָּ וְדָרַשְׁתָּ
הֵיטֵב וְהִנֵּה אֱמֶת נָכוֹן הַדָּבָר
נֶעֶשְׂתָה הַתּוֹעֵבָה הַזֹּאת בְּיִשְׂרָאֵל׃
ה וְהוֹצֵאתָ אֶת־הָאִישׁ הַהוּא אוֹ
אֶת־הָאִשָּׁה הַהִוא אֲשֶׁר עָשׂוּ
אֶת־הַדָּבָר הָרָע הַזֶּה אֶל־
שְׁעָרֶיךָ אֶת־הָאִישׁ אוֹ אֶת־
הָאִשָּׁה וּסְקַלְתָּם בָּאֲבָנִים וָמֵתוּ׃
ו עַל־פִּי ׀ שְׁנַיִם עֵדִים אוֹ שְׁלֹשָׁה
עֵדִים יוּמַת הַמֵּת לֹא יוּמַת עַל־פִּי
עֵד אֶחָד׃ ז יַד הָעֵדִים תִּהְיֶה־בּוֹ

תפסיר הרס"ג

ממא יכרההא אללה רבך: (ב) ואן וגד פי מא בינכם פי בעץ' קראך. אלד'י אללה רבך מעטיך. רגל או אמראה. צנע אלשר. בין ידי אללה רבך פתגאוז עהדה: (ג) פמצ'א. ועבד מעבודאת אכ'ר. וסגד להא. או לאלשמס או לאלקמר. או לסאיר נגום אלסמא מא לם אטלק לה: (ד) פאד'א אכ'ברת בד'אלך. אסתמעה ואלתמסה גיידא. פאד'א כאן אלאמר חקא ת'אבתא. קד צנעת הד'ה אלכריהה פי מא בינכם: (ה) פאכ'רג ד'אלך אלרגל. או תלך אלאמראה. אלד'י צנעו הד'א אלאמר אלרדי אלי' מחלך. אלרגל וחדה. או תלך אלאמראה וחדהא. באן תרגמוהמא באלחגארה אלי' אן ימותא: (ו) בקול שאהדין או ת'לאת'ה יקתל מן יקתל. ולא יקתל. בקול שאהד ואחד: (ז) ואידי אלשאהדין. תבטש בה

נוה שלום

(ב) אשר לא צויתי, מא לם אטלק לה, אשר לא התרתי שום מין עבודה להם. (ה) את האיש, אלרגל וחדה. או את האשה, או אלאמרה וחדהא, כל ואחד נסקל בשער העיר שעבד בה, ולא בשער שנגמר דינו עיין רמב"ם פט"ו מהל' סנהדרין. (ז) כי

אבן עזרא

מהחיוב: (ב) כי ימצא בקרבך. ואחר שהזכיר האשרה אצל המזבח שהיא בפרהסיא לכל שב להזהיר על היחיד על עבודת גילולים: לעבור בריתו. הפך להעמידו. דקדוק וישתחו. בספר היסוד: (ג) אלהים אחרים. פסילים מעשה בני אדם: ולשמש ולירח ולצבא השמים. שהם מעשה אלהים: אשר לא צויתי. לעבדם ואם הם מעשי: (ד) ודרשת היטב. מאד מאד וכן היטב חרה לי והוא מעט רחוק מגזרת טוב: (ה) וסקלתם באבנים. זה או זאת כמו באש ישרפו אותו ואתהן ובעבור שאמר והוגד לך בסתר ושמעת הדבר בגלוי הוצרך לפרש אף על פי שהוגד לך ושמעת לא יומתו רק על פי שנים עדים: (ו) או שלשה עדים. מקבלים עדות שנים על דעת הגאון הנה לא פורש בתורה אם תקובל עדות השאר והאשה ועדות אויב המת ויש אומרים אם היו שני עדים מכחישים שני עדים השלישי יכריע לזכות או לחובה ויש אומרים שנים עדים מהחכמים ושלשה מהאחרים וגם אנחנו צריכי' בעל כרחנו לדברי הקבלה: (ז) יד העדים. יד כל אחד מהעדים וכן וימס לבב העם

אבי עזר

והורלתו כל דבר רע: (ג) לעבור

תולדות אהרן

ת"א שעריך. כתובות מה: וילך ויעבד. מגילה ט סנהדרין ס: והגד לך. שם מ: והוצאת את האיש ההוא. סוטה כג וש"נ: אל שעריך. כתובות מה: על פי. בכורות ים וש"נ: לא יומת. מכות ו: יד העדים תהיה בו. סנהדרין מה:

בעל הטורים

(ו) על פי שנים עדים. פ"א כפולה. לומר דוקא מפיהם ולא מפי כתבם: יומת המת. שרשעים בחייהם נקראים מתים:

רש"י

(ב) לעבר בריתו. אשר כרת ה' אתכם שלא לעבוד אלילים: (ג) אשר לא צויתי. ק לעבדם (מגילה ח): (ד) נכון. ר מכוון העדות: והוצאת את האיש ההוא וגו' אל שעריך וגו'. המתרגם אל שעריך לתרע בית דינך טועה שכן שנינו אל שעריך זה שער שעבד בו או אינו אלא שער שנדון בו נאמר שעריך ש למטה ונאמר שעריך למעלה ת מה שעריך האמור למעלה שער שעבד בו אף שעריך האמור למטה שער שעבד בו. ותרגומו א לקרויך: (ו) שנים עדים או שלשה. אם מתקיימת עדות בשנים

שפתי חכמים

ק ר"ל דקרא משמע שהקב"ה לא צוה להם שיהיו בעולם א"כ אלהות הן שע"כ נבראו וזה אינו לכך מפרש לעבדם ר"ל שלא צויתי לעבוד: ר שלא תטעה לפרש הקרא והנה אמת נכון הדבר היינו ע"א כלומר שנכון הוא שעובד ע"א ל"פ מכוון העדות כלומר נכון בפי העדים כאשר אמרת: ש ר"ל היינו הא' שעריך דכתיב כאן: ת דכתיב כי ימצא בקרבך באחד שעריך אם להלן שעריך שער שעבד בו אף כאן לשער שעבד בו: א פי' לעירך ולא שמפרש לתרעך כתרגום על מזוזת ביתך ובשעריך:

דעת זקנים מבעלי התוספות

(ו) או שלשה עדים. לפי שה' גבי דין אחרי רבים להטות פי' לך סה' גבי עדים דאין הולכין בהם אחר הרוב אלא עדותן בטלה. וכן אפי' הם מאה. ודוקא כשבאו כלם להעיד וכוונתם היתה מתחלה להעיד, אבל אם שנים באו להעיד וסתרו כדבר ובאם קרוב או פסול עמהם הדבר לא יבטל עדות השנים מפני כשהייתו של זה כיון שלא היתה כוונתו להעיד שאם לא אתם אומר כן לא תמצא שנים בעדות של קידושין כשהם שהכי כמה קרובים רואים בקידושין וכמה פעמים ראיתי מורי הרב שהיה אומר בשעת קידושין כל הכשרים להעיד יהיו עדי קידושין:

חומת אנ"ך

יו"ד שהתורה נקראת צדקה. ואמרו רז"ל בקהל' רבתי אם בקשת לעשות צדקה עשה אותה עם עמלי תורה. ואמרו בסוף כתובות דע"ה אינם חיים ויש להם תקנה אם יהנו ת"ח מנכסיהם וז"ש צדק שהיא צדקה. עשה עם צדק כינוי לתורה כלומר עם עמלי תורה. למען תחיה שבזה תזכה לתחיית המתים. וירשת את הארץ חיים אשר ה' אלהיך נותן לך במתנה דזכה נוטל חלקו וחלק חבירו בג"ע והוא נותן בהוה דלפי זכותו הוא יורש חלק חבירו בג"ע וכל שמרבה זכיות יתרבה חלק הירושה שוב ראיתי במדרש שוחר טוב סי' י"ז שאמרו תורה שכתוב בה צדק צדק תרדף. ולדרכנו אפשר לפרש הכפל כאשר כתבנו בס"ד. א"כ אפשר במה שכתבנו בעניותנו בראש דוד על הסד"ר דפליגי פ"ק דבתרא רבי יצחק ורב נחמן בר יצחק דמר דריש ממציא לו מעות לעשות צדקה ומר דריש ומציא לו בנ"א המהוגנים כפלוגתא דר"מ ור' יהודה בר יצחק דר' יצחק סבר כר"מ דבכל אופן ישראל נקראו בנים ולכן יכול לעשות צדקה גם לשאינם מהוגנים דגם הם נקראו בנים ואמטו להכי דריש שממציא לו מעות לעשות צדקה. ורב נחמן בר יצחק סבר כר' יהודה דשאינם מהוגנים אינם נקראים בנים והצדקה אינה אלא מטעם בנים ומשו"ה דריש שממציא לו בני אדם המהוגנים שיעשה עמהם צדקה והנה יש להרגיש בש"ס דרבי יצחק מאי דריש בכתוב

נחל קדומים

דבשיתא יומי בעי למיהב צדקתא. ועוד רמז במשז"ל גדולה צדקה שמקרבת הגאולה וז"ש צדק צדק תרדוף למען גימט' קץ כי בעבור הצדקה יבא קץ הגאולה תחיה וירשת את הארץ ויחזיר עטרה ליושנה: ד (ה) והוצאת את האיש ההוא או את האשה

מרפא לשון

תיעוב שהיא מרוחקת אצל הי"ת לא שהש"י שונאה כיון שאינה בעלת הרגש לעשות טו"ר, ואמנם מה שתר' בפ' ראה כי כל תועבת ה' אשר שנא דסני, הוא מפני הכפל ודאי שלא יאות לומר ארי כל דמרחק ה' דרחיק, דב' פעמים דמרחק דרחיק למה לי, ולכך תרגב שם אשר שנא דסני, במקום דרחיק. ה) אל שעריך, לתרע

מסורת הקריאה

ה' ואת נב עיר הכהנים (שם כ"ב י"ט): (ד) ושמעת, נמסר עליו ל', ר"ל לית עוד בקמץ: (ה) וסקלתם, התי"ו בקמץ, ונמסר עליו ל', ר"ל לית עוד התי"ו בקמץ זולת זה, כי הוא נכח ליחיד בכינוי הרבים: ומתו, הוי"ו בקמץ, ונמסר עליו ח', ר"ל ח' קמצין, ועי' בראשית ל"ג י"ג: (ז) בו, הבי"ת בדגש מדין דחיק: הרע,

בָּרִאשֹׁנָה לַהֲמִיתוֹ וְיַד כָּל־הָעָם
בָּאַחֲרֹנָה וּבִעַרְתָּ הָרָע מִקִּרְבֶּךָ׃ פ
ח* כִּי יִפָּלֵא מִמְּךָ דָבָר לַמִּשְׁפָּט בֵּין
דָּם לְדָם בֵּין־דִּין לְדִין וּבֵין נֶגַע לָנֶגַע
דִּבְרֵי רִיבֹת בִּשְׁעָרֶיךָ וְקַמְתָּ
וְעָלִיתָ אֶל־הַמָּקוֹם אֲשֶׁר יִבְחַר
יְהוָה אֱלֹהֶיךָ בּוֹ׃ ט וּבָאתָ אֶל־
הַכֹּהֲנִים הַלְוִיִּם וְאֶל־הַשֹּׁפֵט אֲשֶׁר
יִהְיֶה בַּיָּמִים הָהֵם וְדָרַשְׁתָּ וְהִגִּידוּ
לְךָ אֵת דְּבַר הַמִּשְׁפָּט׃ י וְעָשִׂיתָ
עַל־פִּי הַדָּבָר אֲשֶׁר יַגִּידוּ לְךָ מִן־
הַמָּקוֹם הַהוּא אֲשֶׁר יִבְחַר יְהוָה
וְשָׁמַרְתָּ לַעֲשׂוֹת כְּכֹל אֲשֶׁר יוֹרוּךָ׃

* שני בסת״י

ת״א כי יפלא ממך. סס עו וס״כ: וקמת ועלית. סיטס מס וס״כ:

תרגום אונקלוס

לְמִקְטְלֵיהּ. וִידָא דְּכָל עַמָּא בְּבַתְרֵיתָא. וּתְפַלֵּי עָבֵיד דְּבִישׁ מִבֵּינָךְ: ח. אֲרֵי יִתְפָּרֵשׁ מִנָּךְ פִּתְגָּמָא דְּדִינָא. בֵּין דַּם לְדַם בֵּין דִּין לְדִין. וּבֵין מַכְתַּשׁ סְגִירוּ לְמַכְתַּשׁ סְגִירוּ. פִּתְגָּמֵי פְּלוּגַת דִּינָא בְּקִרְוָךְ. וּתְקוּם וְתִסַּק. לְאַתְרָא. דְּיִתְרְעֵי. יְיָ אֱלָהָךְ בֵּיהּ: ט. וְתֵיתֵי. לְוָת כָּהֲנַיָּא לֵוָאֵי. וּלְוָת דַּיָּנָא. דִּיהֵי בְּיוֹמַיָּא הָאִנּוּן. וְתִתְבַּע וִיחַוּוֹן לָךְ. יָת פִּתְגָּמָא דְּדִינָא: י. וְתַעְבֵּיד. עַל מֵימַר פִּתְגָּמָא דִּיחַוּוֹן לָךְ. מִן אַתְרָא הַהוּא. דְּיִתְרְעֵי יְיָ. וְתִטַּר לְמֶעְבַּד. כְּכֹל

תפסיר הרס״ג

אוולא לתקתלה. ואידי סאיר אלנאס אכ׳ירא. ואנף אהל אלשר מן וסטך: (ח) ואד׳א כ׳פי ענך אמר מן אלאחכאם. בין דם לדם ובין דין לדין. וחכם בלא אלי בלא. ואמר כ׳צומאת פי מחאלך. פקום ואצעד. אלי׳ אלמוצ׳ע. אלד׳י יכ׳תארה אללה רבך: (ט) וציר אלי׳ אלאימה אללויאניין. ואלי׳ אלחאכם. אלד׳י ילי פי ד׳אלך אלזמאן. פאלתמס מנהם אמר ד׳אלך אלחכם. יפתונך בה: (י) ואעמל בחסב אלאמר אלד׳י יפתונך בה. מן ד׳אלך אלמוצ׳ע. אלד׳י יכ׳תארה אללה. ואחפץ׳ לתעמל. כגמיע מא ידלונך בה:

נוה שלום

יפלא, ואד׳א כ׳פי וכו׳, ואם נעלם ממך איזה דבר משפט וכו׳, ובין נגע, חכם בלא, ובין משפט נגע לנגע כלומר בענין דיני נגעים. (ט) אל הכהנים הלוים, תרגם הכהנים והלוים. וכן תרגם לקמן בפרשת מלך, והטעם שכל שבט לוי היו מורי התורה

חלק הדקדוק

ז) כי יפלא, תרגומו יתפרש, לשון הפרישה והבדלה. וכן תרגום והוא פליא והוא מפרש. דבר למשפט, תרגומו פתגמא דדינא כי כן משפט הארמי. וכמו לעבדך ליעקב תרגומו דעבדך דיעקב. [בין דם לדם, אין כאן פסיק בכל התיגאן גם בקצת דפוסים. ר״ח] : ח) השופט, בכל התיגאן האזלא בהא, וכ״כ א״ת :

אבן עזרא

ורבים כן: ובערת פירשתיו: (ח) כי יפלא ממך דבר. עם השופט ידבר בעבור היות עדות שנים להמית המת וזה פי׳ בין דם לדם בין דם נקי לדם חייב. ומלת יפלא. כמו היפלא מה׳ דבר ושם מפורש: בין דין לדין. בממון: בין נגע לנגע. כמו פצע וחבורה והכלל דברי ריבות: וקמת ועלית. פירשתיו: (ט) הכהנים הלוים. כאשר פירשתי כי יש כהנים שאינם מייחוס לוי׳ ואל השופט. הוא המלך שכתב משנה התורה מיד הכהנים:

אבי עזר

בריתו היפך להעמידו עכ״ל) עיין מה שכתב הרב לעברך בברית. הנה מלת עבר בחסרון בי״ת להפך וזה כוונת הרב כאן: שם (דקדוק וישתחו בספר היסוד) גם הובא בדברי הרב פ׳ יתרו: (ז) (ודרשת היטב וכו׳ והוא מעט רחוק מגזרת טוב עכ״ל) ויותר נראה שהוא

רשב״ם

(ח) בין דם לדם. לפי פשוטו בין רציחה לרציחה בין שוגג למזיד: בין דין לדין, דיני ממונות: נגע.* צרעת:

בעל הטורים

(ח) כי יפלא. ב׳ כפולה ועקומה. לומר כמופלא שבב״ד ואינו חייב כ״א בתורה שבע״פ. ב״פ השופט בפרשה בהם בגימטריא שבעים סנהדרין. שצריך שימרה על בית דין הגדול:

רש״י

למה פרט לך שלשה להקים שלשה לשנים מה שנים עדות אחת אף שלשה עדות אחת ב ואין נעשין זוממין עד שיזומו כולם (מכות ו): (ח) כי יפלא. כל הפלאה לשון הבדלה ופרישה שהדבר נבדל ומכוסה ג ממך: בין דם לדם. (ספרי, סנהדרין פד) בין דם טמא לדם טהור: בין דין לדין. בין דין זכאי לדין חייב: ובין נגע לנגע. בין נגע טמא לנגע טהור: דברי ריבת. שיהיו חכמי העיר חולקים בדבר זה מטמא וזה מטהר זה מחייב ד וזה מזכה: וקמת ועלית. (סנהדרין פו) מלמד שבית המקדש ה גבוה מכל המקומות: (ט) הכהנים הלוים. הכהנים שיצאו משבט לוי: ואל השפט אשר יהיה בימים ההם. (ספרי) ואפי׳ אינו כשאר שופטים שהיו לפניו ו אתה צריך לשמוע לו אין לך אלא שופט שבימיך:

שפתי חכמים

ב וא״ת הל״ל שאין נעשין כו׳ דהא פי׳ אשלמעלה. וי״ל ה״פ מה שנים עדות אחת ואם נמצא אחד מהם קרוב או פסול עדותן בטלה אף שלשה עדות אחת ואם נמצא אחד מהם קרוב או פסול עדותן בטלה וגם אין נעשין זוממין עד שיזומו לכן ר״ל דמה שנים אין נעשין זוממין עד שיזומו שניהם אף שלשה אין נעשין זוממין עד שיזומו שלשתם: ג וא״ת נ״ל כפל ל׳ דנקט. וי״ל דמתחלה פי׳ שהוא ל׳ הבדלה ופרישה מפני כי כל הנעלם ומכוסה ממנו נבדל ונפרד ממנו ואחר כך חזר ואמר שהדבר נבדל כו׳ מפני שהמכוון מכי יפלא ממך הוא שענין כסוי שנעלם ומכוסה ממנו מש״ה הולך הרב להעתיקו מענין לענין: ד כ״ל מ״ש בין דם לדם וגו׳ לא יודעים כל עיקר אלא מובדל ומכוסה מהן אבל מ״ש דברי ריבות יודעים אלא שזה מטמא וגו׳ דאם לא כן מה זה דכתיב כי יפלא משמע דמכוסה מהם שאין יודעים כל עיקר ואח״כ כתב דברי ריבות משמע שזה מטהר וזה מטמא כו׳, כשם מהרי״ן. והרא״ם פי׳ וההפרש שבין זה הספק ובין כי יפלא ממך בין דם לדם וגו׳ הוא שעם הספק בדם עצמו אם הוא טהור או טמא או אם הבעל דין זכאי או חייב אבל הכא הוא הספק על דברי חכמי העיר שאחד מזכה ואחד מחייב ועל מי ראוי לסמוך. אי נמי שבתחלה סתם כי יפלא ואחר כך פי׳ דברי ריבות שזה מטהר וזה מטמא כו׳: ה פי׳ מכל המקומות שבשאר ארצות לאפוקי בארץ ישראל היה עין עיטם גבוה ממנו כמו שפי׳ רש״י לקמן בפסוק ובין כתפיו שכן. תוספת: ו כל״ת וכי אפשר שילך אדם אל השופט שאינו בימיו ההם. אלא ללמדך בא אפילו אינו וכו׳:

ענין הפלאת הדין

(ח) כי יפלא ממך דבר למשפט וגו׳ דברי ריבת בשעריך. שלשה מיבות אלו „דברי ריבת בשעריך״ נראים כמיותרים. כי מה חילוק יש אם ריב בין התלמידי חכמים זה אומר בכה וזה אומר בכה. או אם נעלם הדין מכלם וכלם אינם יודעים אם הדם טמא או טהור ואינם יודעים אם הנגע טמא או טהור. לריבים ילך אל הב״ד הגדול שבירושלים. וכתב הרב הגאון מוהרמ״ל ז״ל דהנה איתא במסכת ברכות עפ״י הכתוב ושמע ישראל וגו׳. עמו כמות כמום ועסקו בתורה לפי שאין התורה

מצות השם

(י — יא) [תלס] (עשה רד) לשמוע לב״ד הגדול ולעשות כל מה שילוו. שנאמר ועשית על פי הדבר אשר יגידו לך וגו׳ על פי התורה אשר יורוך ועל המשפט אשר יאמרו לך תעשה:

נחל קדומים

וגו׳ את האיש או את האשה וגו׳. כפל האיש או האשה הראשון למעט איש ואשה ולא רוב ישראל והשני למעט שלא להוציא את השבט כן מתבאר מדברי התוס׳ בחולין דף כ״ט וכ״כ הר׳ גן המלך סי׳ ק״ג ועיין למהרח״א בעץ החיים מה שדרש דרך אסמכתא ודוק: ז (ו) כי יפלא ממך דבר למשפט וגו׳.

מרפא לשון

בית דינך. כ״ה בכל נוסחי דוויקני, ועכשיו הגיהו הספרים לקרוך, עפ״י מ״ש רש״י ז״ל שהמתרגם כן טועה אלא תרגומו לקרוך וכבר השיב על קושייתו הרב היא״ר ז״ל תשובה נכונה מדרך הגמרא למי שרוצה לחבר התרגום עם התלמוד, אבל באמת א״נ כי אדרבה מי שמעמיק בדקדוק הלשון ימצא ברור מהתר׳ שא״א לתר׳ לקרוך מטעם שאין סוקלין בתול העיר אלא בבית הסקילה חוץ לעיר, ועוד דמשמע שיוציאוהו אל כל העיירות לסקלו בהם מה שלא יתכן לומר יזהו מ״ש חז״ל המתרגם פסוק כצורתו ה״ז בדאי, ותרגומו לתרע בית דינך כמו שהוא התרגום העיקרי שניתן בסיני אין בו שום קושי בין אם יהיה נסקל בשער שעבר בו או בשער שנידון בו ומוכרח להיות כן כפי פשט הכתוב הזה וחביריו כי מש״ה והוצאת את האיש ההוא וכו׳ הוא לידון ולב״ד קורא

חומת אנ״ך

ויהיו מוכשלים לפניך ומאי לא פריך בגמרא דרבי יצחק מאי דריש בהאי קרא כי אורחיה דהש״ס בכיוצא בזה ואפשר לומר דפשיט״ל לש״ס דהגם דרבי יצחק סבר דשרי לעשות צדקה עם שאינם מהוגנים היינו דוקא שמכוין לעשות צדקה לקיים מצות ה׳ ועושה צדקה למהוגנים וזמנין גם לשאינם מהוגנים. אבל אם עושה צדקה דוקא עם שאינם מהוגנים ולא לשם ה׳ אלא אדרבא עושה עמהם צדקה בשביל שאינם מהוגנים אז פשיטא דקללה תחשב

מסורת הקריאה

הה״א והרי״ש בקמץ: (ח) כי יפלא, מלת כי במונח, ונמסר עליו ז׳ בטעם בסיפרא, ולקמן כ״ד י״ט נמסר ח׳ בטעם בסיפרא, ור״ל בח׳ מקומות כתיב מלת כי במונח ואחריו תלשא קטנה או תלשא גדולה, וכולהו בספר זה, ושארא במקף וסי׳ א׳ לא אתן (ב׳ י״ט) ב׳ כי שאל נא (ד׳ ל״ב) ג׳ כי אם ליראה (י׳ י״ב) ד׳ כי דבר סרה (י״ג ה׳) ה׳ כי אין לו (י״ד כ״ט) ו׳ דין, ז׳ כי תקצר (כ״ד י״ט) ח׳ כי אז (כ״ט כ׳): למשפט, חד מן ט״ו דגשים, עי׳ במדבר ל״ה י״ב: (ט) ובאת, מלרע. ונמסר עליו ז׳ בטעם מלרע, ונמנו בראשית ר׳ י״ח: לך. חד מן י״ד זקפין בתורה, ועי׳ בראשית ג׳ י״א: (י) יגידו לך, מן י״ד זקפין בתורה עין בראשית ג׳ י״א:

יא עַל־פִּי הַתּוֹרָה אֲשֶׁר יוֹרוּךָ וְעַל־
הַמִּשְׁפָּט אֲשֶׁר־יֹאמְרוּ לְךָ תַּעֲשֶׂה
לֹא תָסוּר מִן־הַדָּבָר אֲשֶׁר־יַגִּידוּ
לְךָ יָמִין וּשְׂמֹאל׃ יב וְהָאִישׁ אֲשֶׁר־
יַעֲשֶׂה בְזָדוֹן לְבִלְתִּי שְׁמֹעַ אֶל־
הַכֹּהֵן הָעֹמֵד לְשָׁרֶת שָׁם אֶת־יְהוָה
אֱלֹהֶיךָ אוֹ אֶל־הַשֹּׁפֵט וּמֵת הָאִישׁ
הַהוּא וּבִעַרְתָּ הָרָע מִיִּשְׂרָאֵל׃
יג וְכָל־הָעָם יִשְׁמְעוּ וְיִרָאוּ וְלֹא יְזִידוּן
עוֹד׃ ס שני יד *כִּי־תָבֹא אֶל־הָאָרֶץ
אֲשֶׁר יְהוָה אֱלֹהֶיךָ נֹתֵן לָךְ וִירִשְׁתָּהּ
וְיָשַׁבְתָּה בָּהּ וְאָמַרְתָּ אָשִׂימָה עָלַי
מֶלֶךְ כְּכָל־הַגּוֹיִם אֲשֶׁר סְבִיבֹתָי׃

* שלישי בפסח

תרגום אונקלוס

דִילְפוּנָךְ: יא. עַל מֵימַר אוֹרָיְתָא דִילְפוּנָךְ. וְעַל דִינָא. דְיֵימְרוּן לָךְ תַּעֲבֵיד. לָא תִסְטֵי. מִן פִּתְגָמָא. דִיחַוּוֹן לָךְ לְיַמִינָא וְלִשְׂמָלָא: יב. וְגוּבְרָא דְיַעֲבֵיד בִּרְשַׁע. בְּדִיל דְלָא לְקַבָּלָא מִן כָּהֲנָא דְקָאֵים. לְשַׁמָשָׁא תַמָן קֳדָם יְיָ אֱלָהָךְ. אוֹ מִן דַיָנָא. וְיִתְקְטִיל גוּבְרָא הַהוּא. וּתְפַלֵי עָבֵיד דְבִישׁ מִיִשְׂרָאֵל: יג. וְכָל עַמָא יִשְׁמְעוּן וְיִדְחֲלוּן. וְלָא יְרַשְׁעוּן עוֹד: יד. אֲרֵי תֵיעוֹל לְאַרְעָא. דַיְיָ אֱלָהָךְ יָהֵיב לָךְ. וְתֵירְתַהּ וְתֵתֵּיב בַּהּ. וְתֵימַר. אֲמַנֵי עֲלַי מַלְכָּא. כְּכָל עַמְמַיָא

ת״א על פי התורה. מגילה כ סוטה ז יז סנהדרין פו: לא תסור. ברכות יט שבת כג סוכה מו הוריות ד מנחות לח: והאיש אשר. סנהדרין פז: וכל העם. שם פט: ואמרת אשימה עלי. שם כט:

בעל הטורים

(יג) וכל העם ישמעו ויראו. וסמיך ליה אשימה עלי מלך. שכן כתיב במלך כל איש אשר ימרה את פיך: ולא יזידון עוד. וסמיך ליה אשימה עלי מלך. שכן אמר דוד להכרית מעיר ה׳ כל פועלי און: (יד) כי תבא. בגימ׳ בימי שמואל: וישבתה. מלא ה״א. לאחר ה׳ דורות שאלו מלך: ככל הגוים אשר סביבתי. ולכך שאלו מלך בימי שמואל כי עד עתה לא היה לפלשתים מלך אלא

רש״י

(יא) ימין ושמאל. (סנהדרין פט) אפי׳ אומר לך על ימין שהוא שמאל ועל שמאל שהוא ימין ז וכ״ש כשאומר לך על ימין ימין ועל שמאל שמאל: (יג) וכל העם ישמעו. (ספרי) מכאן שממתינים לו עד הרגל ח וממיתין אותו

שפתי חכמים

ז דס״ד אפי׳ אם אומר לך על ימין שאתה סבור שהוא שמאל ועל שמאל שאתה סבור שהוא ימין שתשמע לו ולא תאמר אם הטעות בו אלא כך כי השי״ת נותן רוחו על משרתי מקדשו תמיד וישמרם מכל טעות שלא יבא מכשול כי אם אמת. וא״ת מנ״ל למדרש כך דלמא כמשמעו שלא תסור מן הדבר ההוא לא לשמאל ולא לימין. וי״ל כיון שהדבר הוא שכלי לא שייך ביה ימין ושמאל לכך דרשו מה שדרשו: ח וא״ת מאי שנא דהכא פרש״י מכאן שממתינים לו עד הרגל כו׳ ומ״ש גבי בן סורר ומורה מפרש״י וכל ישראל ישמעו ויראו מכאן שצריך הכרזה בב״ד כו׳ ע״ש. והצריך הרא״ם ובסוף כתב אך יש לתמוה דהכא דייק מכל העם ישמעו ויראו שצריך המתנה והכרזה ואלו גבי בן סורר ומורה לא דייק מקרא דכל ישראל וגו׳ אלא הכרזה בלבד בלא המתנה ועוד היכי משמע מהכא המתנה עי כתיב הכא וכל העם יראו וייראו ישמעו ויראו כתיב בשמיעה לבדה משמע

ענין הפלאת הדין

נקיים אלא בחבורה כדרבי יוסי מאי דכתיב חרב על הבדים ונואלו חרב על שונאיהם של תלמידי חכמים שיושבין בד בבד ועוסקים בתורה ולא עוד אלא שמטפשין. והכוונה הפשוטה היא משום שרבים המה וכל אחד אומר סברא לפי שכלו ומתווכחים זה עם זה אזי מתוך הויכוח והמו״מ שביניהם מגיעים לעומק כונת התורה. כי הויכוח שבין אנשים שהשלום ביניהם שכל אחד נותן לבו לדברי חברו. ואם יראה לו שדבריו טובים ונכונים אזי יודה לו. מתוך ויכוח כזה יתברר האמת. משא״כ כשאין שלום ביניהם. כי אף אם שאחד ידבק בדבריו. לא יתברר האמת מתוך המו״מ שבין המתווכחים שדעת כל אחד לסתור דברי חברו אע״פ שיודע שדבריו בלתי צודקים הוא מתעקש וחולק על חברו. אף שיודע בעצמו שדברי חברו נכונים כוונתו לקנטרו. וה״ה כי יפלא ממך דבר למשפט וקאמר הכ׳ הסבה להפלאה זו. דהלא בודאי כשהיו כל החכמים שבעיר מתקבלים באמת ובתמים להתווכח בדין זה היה יוצא הדין לאמתו ולא היו מצטרכים לב״ד הגדול שבירושלים. אבל משום דדברי ריבות בשעריך וע״י הריב והמחלוקת לא יוכלו לבא לאמתת כונת התורה. וע״כ נאמר הדבר בפסק:

מנוי המלך

(יד) כי תבא אל הארץ וגו׳. הנה המצוה הזאת מצוה בלואתה מכל המצות שבתורה, כי לא צוה הקב״ה בפירוש שישימו עליהם מלך. רק שימת המלך תלוי ברצון ישראל, כמש״ה כי תבא אל הארץ וגו׳ ואמרת אשימה עלי מלך, ר״ל כאשר תאמר לשום עליך מלך, אז יהיה המצוה שהמלך יהיה מקרב אחיך, אבל כשלא יאמרו לשום מלך עליהם אינם מחויבים לשום עליהם מלך רק יהיו בלי מלך, ואיה דברי הזקן ישראל הבא לא יסור שבט מיהודה, משמע שבודאי יהיה להם מלך בכשחונו שהקב״ה ילוה לבניו שיהיה להם מלך, והבטיח ליהודה שהמלכות שלו יהיה, ואם מצוה זו רק על תנאי אם ישאלו להם מלך ויוכל היות שלא ישאלו והבחירה בידם, איך הבטיח בברכתו ליהודה על נכון שהמלכות שלו היא ולא תסור ממנו אולי יהיה עת מהעתים שלא יאבו במנוי מלך עליהם. ונוכל לומר שהתורה דברה מה שעתיד להיות, ומשה התנבא שכן יהיה בודאי שישראל ישאלו מצות השם (יא) [תאו] (לאו רלב) שלא לחלוק על בעלי הקבלה ולא לשנות את דבריהם בכל עניני התורה. שנאמר לא תסור מן הדבר אשר יגידו לך ימין ושמאל:

תפסיר הרס״ג

(יא) ובחסב אלדלאלה אלד׳י ידלונך. ואלחכם אלד׳י יקולון לך תצנע. לא תזול מן אלאמר. אלד׳י יפתונך בה ימנה ולא יסרה: (יב) ואי רגל יסתעמל אלקחה. פלא יקבל מן אלאמאם אלמקים הנאך. ליכ׳דם אללה רבך. או מן אלחאכם. פליקתל ד׳אלך אלרגל. ואנף אהל אלשר מן אל אסראיל: (יג) וסאיר אלנאס יסמעון ויכ׳אפון ולא יתקחון איצ׳א: (יד) ואד׳א דכ׳לת אלי אלבלד. אלד׳י אללה רבך מעטיך. וחזתה ואקמת פיה. פקלת. אנצב לי מלכא. כסאיר

נוה שלום

ותופסיה. (יא) על פי התורה, ובחסב אלדלאלה וכו׳, על פי ההוראה אשר יורוך, דהינו תקנות וגזרות ומנהגות שיורו בהם לרבים לחזק הדת ולתקן העולם עיין רמב״ם פ״א מהל׳ ממרים.

אבן עזרא

ואל השופט. במקום שיהיה: (יא) על פי התורה אשר יורוך. בדבר המופלא: (יב) ומת האיש ההוא. בית דין ימיתוהו והטע׳ וכל ישראל ישמעו ויראו וכאשר הזכיר השופט באר המשפטים שהוא

אבי עזר

מגזרת יטב כמו מיטב שדהו: (יא) (וכאשר ישען על חכמתו לבקש האמת ומה שיהיה חוץ מהשם הנה לבו חסר או הוא משוגע וכו׳ עכ״ל) ראה אתה הקורא איך הפליג הרב בחכמתו הגדולה ומה שלא לשען על החכמה בלתי אל ה׳ לבדו ידרשו דורשיו תמיד כי פשה הנגע זה בינינו מיום ברוא אלקים אדם על הארץ ופעם עשו כשפים והעמיקו בהם ופעם עשו מסכה בחכמה או בכשפים ופעם הלכו בסולם החקירה העיונית ומה שגברו להם חכמתם האמינו וכל אשר לא חייבה חכמתם לא האמינו ועי״כ לא בטחו בישועת אלהים והלכו קדורנית גם כטמאו בטומאת זנות באובות ובידעונים המהפך שכל זך וטהור לטמאה בהם ובדרכיהם ואחת אל אחת למצוא חשבון בשאול להוריד נפש המשכלת באר שחת. וזה שדבר הרב באמות לשונו. ואומר הנה לבו חסר כי אין להשען על שכלו להיות דיין ושופט בין טוב לרע. כי לפעמים יתלבש השכל או ממקור אבנו חלב בטבע או נחלש מתעוכתו ודירתו בגוף עכור כרוך אחר חומרו וזה לבו חסר כי הלב כינוי לשכל. גם דרך אחר שכתבתי שהשכל נטמא בעסקו בדברים טמאים כאוב וידעוני ואז השכל מכריח להקים דברים אשר לא כן להחזיק בטומאתו כמו דיין אוהב נאמן לבעל דין ודבק ומאז הלא ילדד לזכות אותו בדין כטעם פסילא ליה לדינא כי הביב עלי כגופאי כן משפט השכל אם ידבק בטומאה ותועבה יבחר מלדד בשכלו לאהוב פשע ומלה. וזה שכתב הרב או הוא משוגע

נחל קדומים

שמעתי מהרב המובהק כמהר״ם מזרחי ז״ל הרב פרי הארץ במ״ש הרב מהר״ם מינץ בתשובה סי׳ ק׳ דמי שכתב פסק ויש בדבריו

חומת אנ״ך

לו. וז״ש ויהיו מוכשלים שתמיד ישלוט בהם יצה״ר הנקרא מכשול עד שגם הם סטרא דיליה קראו בשמותם מוכשלים וזה הצדקה יעשו דוקא לאלהים

מסורת הקריאה

(יב) לשרת. הטעם בשי״ן והרי״ש בסגול, ונמסר עליו לית בטעם בשי״ן: (יג) ויראו, חד מן ו׳ רפין, ר״ל שהוי״ו בשוא, וגם צ״ל דכוונתה דוקא של הגך שהרי״ש בקמץ, דאילו הני שהרי״ש בשוא נמסר עליהו (לעיל ב׳ ד׳) ה׳ רפין עי״ש, והס׳ נמסר בישעי׳ מ״א ה׳, ואלו הן, א׳ ישמעו ויראו, דין, ב׳ והנשארים ישמעו (לקמן י״ט כ׳) ג׳ וכל ישראל ישמעו (לקמן כ״א כ״א) ד׳ ראו איים וייראו (ישעי׳ מ״א ה׳) ה׳ יראו רבים וייראו (תהלים מ׳ ד׳) ו׳ ויראו צדיקים וייראו (שם נ״ב ח׳) וחד המה ואביהם וייראו. (בראשית מ״ב ל״ה), ור״ל דשם כתיב הוי״ו בפתח: (יד) נתן לך. נמסר עליו ג׳, עי׳ לעיל ז׳ ט״ז: בה. הבי״ת דגושה מדין דחיק:

מרפא לשון

אל שעריך כדרכו, ואמרו וסקלתם וכו׳ הוא ללמד דינם לב״ד שחייבין סקילה ולז״א את האיש וכו׳ וכמו שנ׳ בפ׳ יבמים ועלתה יבמתו השערה ואמרה מאן יבמי והוא אומר לא חפצתי לקחתה ואח״כ וחלצה נעלו, הרי שהעלייה היא לדין לא לחליצה ולא בא לעכב שתהיה החליצה שם, וכן בפ׳ סורר ומורה ותפשו בו אביו ואמו והוציאו אותו וכו׳ לדין כמו שסידר הכ׳ אח״כ הטענות ואמרו אל זקני עירו בננו זה סורר ומורה וגו׳ ולא בא פשט הכתוב ללמד אם נסקול אותו בשער שעבר בו דווקא או אפילו בשער שנידון בו ולכן מתר׳ ליה לתרע בית דינך, וחז״ל למדו מדרך הדרש שאינו נסקל אלא בשער שעבר בו ואמרו נאמר שעריך למטה ונאמר שעריך למעלה מה שעריך האמור למעלה שער שעבר בו אף שעריך של מטה שער שעבר בו, וזה הדרש הוא אחר הפשט ששעריך האמור למטה הוא תרע בית דין שאז אנו יכולים לשלול שער זה שנדון בו מכח שער שלמעלה שהוא שער שעבר בו ואין לדחות הפשט העיקרי ולעקור אותו מפני הדרש הבא אחריו כי גם הדרש לא יתקיים אחר שנעקר יסודו אבל צריך לקיים הפשט תחלה לתרגמו לתרע בית דינך ואח״כ

טו שׂוֹם תָּשִׂים עָלֶיךָ מֶלֶךְ אֲשֶׁר יִבְחַר יְהוָה אֱלֹהֶיךָ בּוֹ מִקֶּרֶב אַחֶיךָ תָּשִׂים עָלֶיךָ מֶלֶךְ לֹא תוּכַל לָתֵת עָלֶיךָ אִישׁ נָכְרִי אֲשֶׁר לֹא אָחִיךָ הוּא׃ טז רַק לֹא יַרְבֶּה לּוֹ סוּסִים וְלֹא יָשִׁיב אֶת הָעָם מִצְרַיְמָה לְמַעַן הַרְבּוֹת סוּס וַיהוָה אָמַר לָכֶם לֹא תֹסִפוּן לָשׁוּב בַּדֶּרֶךְ הַזֶּה עוֹד׃

ת"א שום תשים עליך. יבמות מה: לא תוכל לתת. סוטה מא:

תרגום אונקלוס

דְבִסְחַרְנֵי: טו. מַנָאָה תְּמַנֵּי עֲלָךְ מַלְכָּא. דְּיִתְרְעֵי יְיָ אֱלָהָךְ בֵּיהּ. מִגּוֹ אֲחָךְ תְּמַנֵּי עֲלָךְ מַלְכָּא. לֵית לָךְ רְשׁוּ. לְמַנָּאָה עֲלָךְ גְּבַר נוּכְרַאי. דְּלָא אֲחוּךְ הוּא: טז. לְחוֹד לָא יַסְגֵּי לֵיהּ סוּסָוָן. וְלָא יָתֵיב יָת עַמָּא לְמִצְרַיִם. בְּדִיל לְאַסְגָּאָה לֵיהּ סוּסָוָן. וַיְיָ אֲמַר לְכוֹן. לָא תֵיסְפוּן לְמִתַּב. בְּאוֹרְחָא הָדָא עוֹד:

תפסיר הרס"ג

אלאמם אלד'ין חואלי: (טו) פיגוז אן תנצב לך מלכא. אלד'י יכ'תארה אללה רבך. וליכון אלמלך אלד'י תנצבה מן בעץ' אכ'ותך. ולא יגוז אן תנצב לך רגלא ג'ריבא. מן ליס הו אכ'יך: (טז) לכן לא יסתכת'ר לה מן אלכ'יל. ללא ירד אלקום אלי מצר. לאסתכת'אר אלכ'יל. ואללה פקד קאל לכם. לא תעאודו אלרגוע

נוה שלום

(טו) שום תשים, פיגוז אן תנצב, יכול אתה להעמיד מלך מקרב אחיך ואינך יכול להעמיד איש נכרי ודבק אל ואמרת אשימה עלי מלך, וזהו

אבן עזרא

חייב לשמרם: (טו) שום תשים. רשות אשר יבחר ע"פ נביא או משפט האורים והטעם לא אשר תבחר אתה: לא תוכל מדרך האמת לא אחיך שאיננו ממשפחת ישראל ולא אדומי אע"פ שכתוב בו אחיך ובעבור כי הסוסים בימים ההם היו מוציאים ממצרים והעד דברי שלמה ותצא מרכבה ממצרים והנה יצטרך למען הרבות סוסיו שיחטי' העם לשוב אל מצרי' וזה דבר ברור כי השם גאלם משם ובשובם יחללו השם ואוריה הנביא בסכנת הנפש ברח לשם גם ירמיהו בעל כרחו הלך לשם: (טז) לא תוסיפון מצוה היתה ולא נכתבה ויש אומרים מטעם לא תוסיפו לראותם עוד עד

רבינו בחיי

(טו) שום תשים עליך מלך. ע"ד הפשט זו מצות עשה שיהיה בישראל מלך. וג' מצות נצטוו ישראל כשנכנסו בארץ למנות להם מלך דכתיב שום תשים עליך מלך. להכרית זרעו של עמלק דכתיב (דברים כה) והיה בהניח ה' אלהיך לך מכל אויביך וגו' תמחה את זכר עמלק מתחת השמים לבנות בית הבחירה דכתיב (שם יב) לשכנו תדרשו ובאת שמה. מנוי המלך קודם להכרתת עמלק דכתיב (ש"א טו) אותי שלח ה' למשחך למלך ועתה לך והכיתה את עמלק. והכרתת עמלק קודמת לבנין הבית דכתיב (ש"ב ז) ויהי כי ישב המלך בביתו וה' הניח לו מסביב ויאמר המלך אל נתן הנביא ראה אנכי יושב בבית ארזים וארון האלהים יושב בתוך היריעה. והנה מצוה זו לדעתם של ישראל שהם עתידין שישאלוהו לא לדעתו של הקב"ה כי הוא יתעלה המלך ההולך בתוך מחניהם משגיח על פרטיהם,

רשב"ם

(טו) איש נכרי. להלחם מלחמותיכם: אשר לא אחיך הוא. כי יסיתכם לעבוד ע"ז:

בעל הטורים

הכנים. אחר פרשת עכו"ם ואשרה כתיב פרשת מלך. לומר שהמלך מצווה להסיר האשרות ולבער עכו"ם: (טו) שום תשים עליך. בגימטריא שלשים מעלות, לומר שהמלכות נקנית בשלשים מעלות: מקרב אחיך. בגימטריא משבט יהודה:

רש"י

ברגל: (טז) לא ירבה לו סוסים. (סנהדרין כא) אלא כדי מרכבתו שלא ישיב את העם מצרימה שהסוסים באים משם, כמה שנאמר בשלמה (מ"א י) ותעלה ותצא מרכבה ממצרים בשש מאות כסף וסוס בחמשים ומאה:

שפתי חכמים

ע"כ. ועיין זה בהמפרשים: ט מדכתיב לו דמשמע לו הוא דלא ירבה שיהיה לו סוסים בטלים אבל כדי הצריך לו מותר דהיינו כדי מרכבתו: י והואיל והסוסים באים משם ודאי יבוא המלך עם עבדיו שיהיו תמיד שם כדי שיקנו סוסים טובים ומצוה שישובו למצרים ויהיו דרים שם אבל יש לתמוה על כמה קהלות השוכנים שם כו' והאריך בזה והירך משם הר"ר אליעזר ממי"ן שאמר לא תוסיפו לשוב בדרך הזה עוד לא אסרה תורה אלא בדרך הזה כלומר מארץ ישראל למצרים אבל משאר ארצות מותר. וכן הוא:

מנוי המלך

להם מלך, וכה אמר משה לישראל כי תבא אל הארץ וגו' וירשתה וישבתה בה ואמרת, יודע אנכי שסופך יהיה שתאמר אשימה עלי מלך וגו'. ואם שאלת לך מלך קודם שירושה והישיבה לא היה מן התימה כי תרצה שיהיה לך מלך ללחום עם הל"א מלכים, אבל לאחר הירושה והישיבה שהכל נגמר אלא בלי מלך ותראה כי ה' לוחם מלהמתך ועכ"ז תאמר והשימה עלי מלך מחמת שתרצה להתדמות לכל הגוים אשר סביבותיך, ואולי תאמר כי רק מלכי עכו"ם יודעים הנהגות המלוכה כמו שראית מלכיהם במצרים ובכל הדרך אשר הלכת, ומישראל אין מי שיודע תכסיסי המלוכה, ע"כ בטח יעלה על דעתך למנות עליך מלך ממלכי עכו"ם שיודע נמוסי המלכות. ע"כ הזהירם הקב"ה אם תהיה במדרגה זו שתרצה במלכות הנה כי לא ישר בעיני הדבר עכ"ז אתיר לך שתמנה עליך מלך אך לא את אשר אתה תבחר רק את אשר יבחר ה"א בו. ומצוה זו היא דוגמת יפת תואר, שיותר טוב שלא יקח לו יפת תואר, ולא דברה תורה אלא כנגד היצר הרע, שאם ירצה בדוקא ליקחנה, יהיה הדין והבאת אל ביתך וגו'. וכן הוא הדבר במנוי המלך, באמת ה' אלהיכם מלככם, אבל אם דוקא תרצו במלך, יהיה המלך מקרב אחיך דוקא. ומדבר הכתוב נבואת יעקב אבינו שנבא בברכתו שהמלוכה תהיה ליהודה. ע"כ אמר מרע"ה מקרב אחיך תשים עליך מלך, „מקרב" דייקא, תיבת „מקרב" מרמז על יהודה, כי לנאה היו שפה בנים, ולוי אינו במנין שבטי ישראל כי הוא נמנה לבדו. ע"כ יהודה הוא האמצעי. ובזה נבין מה שאמר שמואל הנביא הלא קציר חטים היום אקרא אל ה' ויתן קולות ומטר, ודעו וראו כי רעתכם רבה וגו' לשאול לכם מלך. וי"ל מה ענין קולות ומטר לענין המלוכה. אבל ידוע כי המטר הוא טובה לעולם, כמש"ה יפתח ה' לך את אוצרו הטוב וגו' לתת מטר ארצך, אבל מתי הוא טוב כשהוא בא בעתו, כמו שמסיים הפסוק בעצמו לתת מטר ארצך בעתו. כן הוא שאלת המלך, כי מנוי המלך התורה התירה, אבל ע"ד יפת תואר כנ"ל. ועוד תגלי הדבר שהמלך יהיה מהשבט אשר נקרא „מקרב" אחיך, האמצעי, ואין האמצעי בכל שבטי ישראל רק יהודה. ולע"ע הנולד משבט יהודה היה ילד קטן ולא ראוי למלכות ולריכים אתם לחכות עליו עד אשר יגדל ויהיה לאיש. ולע"ע נתן להם הקב"ה המלך מהצעיר והאחרון שבשבטים, למען ישראל יכירו וידעו כי לא בשבט זה בחר ה' שיהיה המלכות שלו לעולמי עד, והוא דוגמת המטר והקולו' שאינם טובי' אבל כשהיו בעתם וזמנם, והקולות והמטר הללו את הקוצרים מלקצור ואולי עשו איזה היזק בתבואה, וגם שאול עשה היזק רב בישראל כידוע:

מצות המלך

(טז) רק לא ירבה לו סוסים. כדי שלא ישים בטחונו במלחמה על גבורת הסוסים. כי ישועתו ותקותו יהיה רק באל חי, ולא בגבורת הסוס יחסן. ומחמת שאז היה מוצא הסוסים ממצרים, ע"כ אמר ולא ישיב את העם מצרימה למען הרבות סוס. והזהיר עוד את המלך בענין התענוגים. ומחמת שעקרן הם הנשים, ע"כ הזהירו שלא ירבה לו נשים. ולפי שהתענוגים והנשים יסירו הגבורה והשכל כשאמר הנביא זנות יין ותירוש יקח לב. ע"כ אמר ולא יסור את לבבו. והזהירו עוד על ענין הממון ורדיפת העושר באמרו וכסף וזהב לא ירבה לו מאד. באשר ירדוף אחר העושר אולי ירצה להשיגו אפשלא בהיתר, ויתיר לעצמו ע"פ שכלו אפשאינו לפי התורה כי בתאות העושר כלול כל הנגעים הרעים שאמר התנא הקנאה והתאוה והכבוד מוציאין את האדם מן העולם. ע"כ לוהו התורה והיה כשבתו על כסא ממלכתו וגו' למען ילמד ליראה את ה' למען יאריך ימים על ממלכתו וגו':

מצות השם (טו) [תלז] (עשה כח) למנות בארץ ישראל מלך מישראל. שנאמר שום תשים עליך מלך:

(שם) [תלח] (לאו רלג) שלא להקים מלך בארץ ישראל שלא יהיה מזרע ישראל. שנאמר לא תוכל לתת עליך איש נכרי אשר לא אחיך הוא:

(טז) [תלט] (לאו רלד) שלא ירבה לו המלך שימלוך סוסים זולת מה שצריך למרכבתו ומרכבת פרשיו. שנאמר רק לא ירבה לו סוסים:

(שם) [תמ] (לאו רלה) שלא נילך מא"י לקבוע דירה במצרים. שנאמר לא תספון לשוב בדרך הזה עוד:

נחל קדומים

שני פירושים אינו נאמן הוא עצמו לפרש דבריו ולומר לזה כיונתי ומייתי ראיה ממ"ש פ' הפועלים דפליגי מתיבתא עם הקב"ה אם ספק שבהרת קדמה לשער לבן והתב פליגי בפירוש הכתוב לטהרו דפתח הכתוב בטהרה לטהר הספק או פתח בטהרה משום פתח דבריך יאיר. ומורינו הרב מהר"א יצחקי ז"ל דחה ראיתו דשאני התם דהקב"ה מסר למשה רבינו ע"ה מ"ט פנים טהור ומ"ט פנים שאינו טהור וההכרעה מסר ביד חכמי הדור ומשו"ה הוא דפליגי והראיה שהכריע רבה בר נחמני ואם מתיבתא דרקיעא פליגי עם קב"ה מה יוכיח הוכח רבה בר נחמני אלא שכך רצה הקב"ה ומסר ההכרעה לחכמי הדור. אמנם כפי דעת מהר"ם מינץ א"ש הכתוב כי יפלא ממך ר"ל הספק בדבריך עצמם אין אתה נאמן לפרש דבריך

מרפא לשון

ללמוד מה שיש לדרוש בו ולהוציא עוד ממנו דינים מדרך ההיקש עפ"י התלמוד ואז יהיו שניהם כאחד טובים וכיוצא בזה יתבאר לקמן (י"ט ה, ח) כי יפלא, ארי יתפרש. ה"ג ולא כנ"א ארי יתכסי שהוא תרגום יעלם וכן כ' מהרי"ץ ז"ל בת"ה שתרגומו יתפרש

חומת אנ"ך

והוגנים ומפני שהם בנותי ה'. ורבי יצחק מאי למדרש קרא בכי האי גוונא. ובאופן אחר אפשר לומר דסבר רבי יצחק דאיברא דצדקה לשאינם מהוגנים תשובה צדקה דגם אלו מקרו בנים. אמנם אותה מעלה שצדקה מהפכת מדת הדין למדת רחמים איננה אלא כשיעשה צדקה עם אנשים הגונים. וירמיה אחר שקללם הם שאף בצדקה יהפכו מדת הדין למדת רחמים ואין הדין שולט בהם לזה התפלל שיעשו צדקה עם אנשים שאינם מהוגנים דבצדקה כזו מדת הדין איננה מתהפכת ופועלת הדין. ומשו"ה הש"ס לא פריך רבי יצחק ומאי דריש בהאי קרא דהוה פשיטא לש"ס דגם לרבי יצחק א"ש האי קרא אך הוא דוקא לענין להפוך מדת הדין למדת רחמים. ולפי העלו' מפוס מוולל רברבן הרב פרשת דרכים ז"ל במאז"ל שהמותים שהחיה יחזקאל לא היה בהם לחלוטית מצוה להורות שהם בנים כסברת רבי מאיר דתחיית המתים איננה אלא מטעם בנים ואין לומר עבד שמכרו רבו וכו' עש"ב. אפשר לומר צדק צדק תרדוף כמ"ד דמוגיא לו מעות דאפילו לשאינם מהוגנים הויא צדקה. ומיהו כבר כתבנו בסמוך דהיינו דוקא כשיעשה לכל להגונים ולאינם הגונים וז"ש צדק צדק תרדוף ולא תמתין להתבונן אם הוא הגון דצדקה היא גם לשאינו הגון. למען גימט' קץ כי בזה שאתה עושה צדקה לכל מוכח דגם שאינם הגונים הם בנים ויהיה קץ הגאולה ויבא משיח כמספר

יז וְלֹא יַרְבֶּה־לּוֹ נָשִׁים וְלֹא יָסוּר
לְבָבוֹ וְכֶסֶף וְזָהָב לֹא יַרְבֶּה־לּוֹ מְאֹד:
יח וְהָיָה כְשִׁבְתּוֹ עַל כִּסֵּא מַמְלַכְתּוֹ
וְכָתַב לוֹ אֶת־מִשְׁנֵה הַתּוֹרָה הַזֹּאת
עַל־סֵפֶר מִלִּפְנֵי הַכֹּהֲנִים הַלְוִיִּם:
יט וְהָיְתָה עִמּוֹ וְקָרָא בוֹ כָּל־יְמֵי חַיָּיו
לְמַעַן יִלְמַד לְיִרְאָה אֶת־יְהוָה
אֱלֹהָיו לִשְׁמֹר אֶת־כָּל־דִּבְרֵי
הַתּוֹרָה הַזֹּאת וְאֶת־הַחֻקִּים הָאֵלֶּה
לַעֲשֹׂתָם: כ לְבִלְתִּי רוּם־לְבָבוֹ
מֵאֶחָיו וּלְבִלְתִּי סוּר מִן־הַמִּצְוָה
יָמִין וּשְׂמֹאול לְמַעַן יַאֲרִיךְ יָמִים
עַל־מַמְלַכְתּוֹ הוּא וּבָנָיו בְּקֶרֶב
יִשְׂרָאֵל: ס שלישי יח א לֹא־
יִהְיֶה לַכֹּהֲנִים הַלְוִיִּם כָּל־שֵׁבֶט

סמלא ו'

* רביעי בספרד

תרגום אונקלוס

יז. ולא יסגי ליה נשין. ולא יטעי לביה. וכספא ודהבא. לא יסגי ליה לחדא: יח. ויהי כמתביה. על כורסי מלכותיה. ויכתוב ליה. ית פרשגן (י"ג פתשגן) אוריתא הדא על ספרא. מן קדם כהניא ליואי: יט. ותהי עמיה. ויהי קרי בה כל יומי חיוהי. בדיל דיילף למדחל. קדם יי אלהיה. למטר. ית כל פתגמי. אוריתא הדא. וית קימיא האלין למעבדהון: כ. בדיל דלא ירים לביה מאחוהי. ובדיל. דלא יסטי מן תפקידתא לימינא ולשמלא. בדיל דיוריך יומין על מלכותיה. הוא ובנוהי בגו ישראל: א. לא יהי לכהניא ליואי. כל שבטא

ת"א ולא ירבה לו נשים. מליטא קטו סנהדרין כ ד: וסימה. פס כא: למען ילמד. סוריות יא: למען יאריך. פס כריתות ס: הוא ובניו. סוריות יא כריתות ס:

רשב"ם (יח) משנה התורה. זקיני פירשו בדברי הימים שני ספרי התורה, ותרגומו פתשגן, ואינו מגזרת ושננתם:

בעל הטורים

(כ) לבלתי רום לבבו מאחיו. הפסוק מתחיל ומסיים בלמ"ד. רמז שילא מלכות מיהודה שהמו עולה למ"ד ולמ"ד מעלות המלכות ודוד בן למ"ד שנה במלכו. ולכך אמר שירה שמתחלת בלמ"ד והוא למנצח לעבד ה' לדוד: למען יאריך ימים. מלך שמלך בן ל' יאריך ימים ולא שאול. ולכך סמך לא יהיה לכהנים ואחריו פרשת אוב דמשום מעשה דנוב עיר הכהנים ומשום שאל באוב נטרד ממלכותו: (א) לא יהיה לכהנים. סמך לפרשת מלך כי ע"ה הכ"ג המלך הוא נמשח. והקדים מלך שגדול הוא ממנו. ועוד רמז שבעל הנביא יהיה העולה והמנחה והנסך. ועוד מה כהן ולוי ניטלין מעשר כך המלך לאכלם יעשר: אשי ה' ונחלתו. וכתיב בתרים וזה יהיה משפט הכהנים דכהנים משלחן גבוה קא זכו: הלוים. בגימ' אדני הוי"ה וזהו ה' הוא נחלתו:

רש"י

(יז) ולא ירבה לו נשים. אלא שמונה עשר שמצינו שהיו לו לדוד שש נשים ונאמר לו (שמואל ב יב) ואם מעט ואוסיפה לך כהנה וכהנה: וכסף וזהב לא ירבה לו מאד. (סנהדרין כא) אלא כדי ליתן ב לאכסניא [גאזטר־פריינדשאפט] (ס"א לאפסניא) (מאהלצייט): (יח) והיה כשבתו. אם עשה כן כדאי ל הוא שתתקיים מלכותו: את משנה התורה. (סנהדרין שם) שתי ספרי תורות אחת שהיא מונחת בבית גנזיו ואחת שנכנסת ויוצאת עמו ואונקלוס תרגם פתשגן פתר משנה ל' שנון ודבור: (יט) דברי התורה. מ כמשמעו: (כ) ולבלתי סור מן המצוה. אפי' מצוה קלה של נביא: למען יאריך ימים. מכלל הן אתה שומע לאו נ וכן מצינו בשאול שאמר לו שמואל (שמואל א י) שבעת ימים תוחל עד בואי אליך להעלות עולות וגו' וכתי' (שמואל א יג) ויוחל שבעת ימים ולא שמר הבטחתו לשמור כל היום ולא הספיק להעלות העולה עד שבא שמואל ואמר לו נסכלת כאשר לא שמרת וגו' ועתה ממלכתך לא תקום (שם) הא למדת שבשביל מצוה קלה של נביא נענש: הוא ובניו.

שפתי חכמים

כ מדכתיב לו דמשמע לו היה דלא ירבה שרולה ליתן לאוצר שלו אלא כדי ליתן לאכסניא פי' הספוקותיו לחייליו ולפרשיו ולעבדיו במאכל ובמשתה ומלבושים וכל הצריך להם: ל דאל"כ והי' כשבתו נ"ל דהל"ל וכתב לו את משנה התורה וגו' דודאי קודם לכן אינו מחוייב יותר מבאר ישראל אלא שהוא מוסב אלעיל שהכ' מבטרו שאם יעשה כן תתקיים מלכותו: מ הולכך לפרש זה כמשמעו משום שפי' אח"כ ולבלתי סור מן המצוה אפי' על מצוה קלה של נביא אבל אי דברי תורה לאו כמשמעו ס"א ולבלתי סור מן המצוה הייתי כמשמעו כ"ל ד"ת ממש: נ כלומר מכאן למד שמואל הנביא שהעובר על מצות הנביא לא יאריך ימים על

דעת זקנים מבעלי התוספות

(כ) לבלתי רום לבבו מאחיו. זה נתינת טעם לכסף וזהב לא ירבה לו. ולבלתי סור מן המצוה זו נתינת טעם לכתוב לו

מצות השם

(יז) [תקא] (לאו רלו) שלא ירבה לו נשים יותר על שמונה עשר. שנאמר ולא ירבה לו נשים:

תפסיר הרס"ג

פי ד'אלך אלטריק אבדא: (יז) ולא יסתכת'ר לה מן אלנסא. ללא יזול קלבה. ומן אלפצ'ה ואלד'הב. לא יסתכת'ר לה גדא: (יח) וכמא יג'לס עלי כרסי מלכה. יסתכתב לה נסכה' הד'ה אלתוריה פי ספר. מן חצ'רה' אלאימה אלליואניין: (יט) תכון מעה. יקרא פיהא טול איאם חיאתה. לכי יתעלם אן יכ'אף אללה רבה. ויחפט' גמיע כלאם הד'ה אלתורייה. והד'ה אלרסום ליעמל בהא: (כ) ללא ירתפע קלבה עלי אכ'ותה. וללא יזול מן אלשריעה ימנה ולא יסרה. לכי תטול איאמה עלי' ממלכתה. הו ובניה פי מא בין בני אסראיל: (א) ואד' לא יכון לאלאימה ואלליואניין. אלד'י הם

נוה שלום

דרך הפשט עיין ראב"ע. (א) לא יהיה לכהנים הלוים, ואד' לא יכון לליאמה ואליואנין וכו', לפי שמצוה זו אינה מחודשת שכבר קדם הצווי בספר הפקודים שלא יהיה לשבט לוי חלק בבזה ולא נחלה בארץ ולפיכך תרגם בדרך סמיכות ואד' לא יכון, הואיל ולא יהיה לכהנים ולא ללוים שהם שאר שבט לוי וכו' על כן מאשי

חלק הדקדוק

יז) משנה, הנון בצירי בכל ספרי תימן וברוב הדפוסים. ר"ל שיכתבוה פעם שנייה שיהיו לו שני ספרי תורות, מהרי"ב. ותרגום שלנו פרשגן בריש לא בתיו וכן הוא בארמית פרשגן אגרתא בעזרא ד ובדפוס בתיו, ועיין רד"ק בשרשים: מלפני הכהנים, הטפחא בתיבת מלפני בכל התיגאן.

אבן עזרא

עולם וזאת דרך אחרת: (יז) ולא יסור לבבו. כי ילך אחרי תאותו: וכסף וזהב לא ירבה לו. שלא יעניש את ישראל והנה שלמה שנתן הכסף כאבנים בירושלם מרוב אהבתו לממון התרעמו עליו ישראל ואמרו אביך הכביד את עולנו ויש אומרים בעבור הבנינים התרעמו ואין זה אמת כי הגרים בנו הבית כי כן כתוב והנה אדונירם שהיה על המס רגמוהו במותו: (יח) והיה כשבתו. בתחלת מלכותו: משנה. נסחה שנית: (יט) והיתה עמו. התורה: וקרא בו. בספר: ליראה. הוא בעצמו: לשמור את כל דברי. כי הוא יתקן המעוותים בכחו: (כ) לבלתי רום לבבו. אם היה חפשי מהמצות: ולבלתי סור. כי אם לא ילמד לא ידע מה המצוה ושכרו למען יאריך ימים: (א) לא יהיה לכהנים הלוים. כאשר הזכיר משפטי המלך שהוא השופט הזכיר גם משפט הכהנים שהם מורי התורה ואחר שאמר שאין

חומת אנ"ך

...צדק דהוא גימט' למשיח. כלומר הצדקה מהכיא למשיח דכיון שהם בנים אב שמחל על כבודו מחול ויגאלנו. גם צדק צדק גי' לנחש לרמוז דאין עבירה מכבה צדקה כמ"ש גורי האר"י זצ"ל כלומר צדק צדק גם דיש נחש אינו שולט בצדקה. וזה אחד מהטעמים דצדקה מקרבת הגאולה דהיא מצוה גדולה ואין עבירה מכבה אותה ויכולה היא שתגן להביא הגאולה. וגם תחיה דזה מועיל לתחיית המתים. וירשת את הארץ דהקדוש ב"ה זורע צדקות ונותן הפירות והוי מתנה דמן הדין אינו חייב ליתן הפירות כמ"ש במ"א וז"ש אשר ה' אלהיך נותן לך תדיר הפירות ונכסא דוד סוף דרוש כ"ד הוא בסגנון אחר: (טז) לא ירבה לו סוסים. פירש"י אלא כדי מרכבתו. והיא משנה פרק כ"ג וכן אמרו בספרי וכתיב בד"ה סימן י"ח

מסורת הקריאה

(יח) וכתב לו, הקדמא בכ"ף מדין נסוג אחור: משנה, הנו"ן בצירי, ונמסר עליו ד', ר"ל ד' כתיב הנו"ן בצירי, וסי' נמסר ביהושע ח' ל"ב א' דין, ב' יהושע שם, ג' אלקנה משנה המלך (ד"ה ב' כ"ח ז') ד' משנה עונם (ירמיה ט"ז י"ח), ושארא הנו"ן בסגול: מלפני, בטפחא, הכהנים, במרכא: (יט) וקרא בו, הטעם בקו"ף שהוא נסוג אחור: לשמר, הנגינה במ"ם: (כ) למען, הנגינה במ"ם:

נחל קדומים

וקמת ועלית על פי התורה אשר יורוך והם רשאין ולא אתה: יד (ז) שום תשים עליך מלך אשר יבחר ה' אלהיך בו מקרב אחיך

מרפא לשון

מלשון הפרשה והבדלה כתר' והוא פלי והוא מפרש עכ"ל וכן נר' מפירש"י ז"ל. דבר למשפט, פתגמא דדינא. כ"ה הנוסחא העיקרית וכ"כ היא"ר, ומהרי"ץ ז"ל בח"ה כתב שכן הוא כתרגום לעבדך ליעקב, דעבדך דיעקב. בין דם לדם בין דין לדין, קרא ותר', ה"ג ולא כנ"א בין דמא לדמא וכו' וטעמו יובן מפירש"י ז"ל ורא"ם ז"ל. דברי ריבת, פתגמי פלוגת דינא. תר' ריב דין בכמה מקומות ומכאן אתה למד למה נק' הדין ריב בכתובים והוא ע"ש המחלוקת בדין שדרך לישא וליתן בדינים במחלוקה וכאלו הם ריבים שלכך הוסיף מלת פלוגת, ולא אמר פתגמי דינין. יח) את משנה התורה, פרשגן. ברי"ש כ"ה נסח"י וכ"כ היא"ר ז"ל ומהרי"ץ ז"ל בח"ה ושכן הוא בעזרא סי' ד' פרשגן אגרתא ולא כנ"א פתשגן בתי"ו שזהו לשון קדש כמ"ש במגלה פתשגן הכתב ופירושו לשון העתק וכמו שתר' הגאון ז"ל נסכ'ה בלשון ערבי. כ) לבלתי רום

לֵוִי חֵלֶק וְנַחֲלָה עִם־יִשְׂרָאֵל אִשֵּׁי יְהוָה וְנַחֲלָתוֹ יֹאכֵלוּן׃
ב וְנַחֲלָה לֹא־יִהְיֶה־לּוֹ בְּקֶרֶב אֶחָיו יְהוָה הוּא נַחֲלָתוֹ כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר־לוֹ׃ ס
ג וְזֶה יִהְיֶה מִשְׁפַּט הַכֹּהֲנִים מֵאֵת הָעָם מֵאֵת זֹבְחֵי הַזֶּבַח אִם־שׁוֹר אִם־שֶׂה וְנָתַן לַכֹּהֵן הַזְּרֹעַ וְהַלְּחָיַיִם וְהַקֵּבָה׃
ד רֵאשִׁית דְּגָנְךָ תִּירֹשְׁךָ

ת"א וזה יהיה. חולין קל: מאת העם. שם קלב: מאת זבחי. שם קלו: אם שור. שם קלב: ונתן. שם קלו: הזרוע. שם קלד: ראשית. פסחים לב מנחות כז חולין לה:

תרגום אונקלוס

לְלֵוִי. חוּלָק וְאַחְסָנָא עִם יִשְׂרָאֵל. קוּרְבָּנַיָא דַיְיָ. וְאַחְסָנְתֵיהּ יֵיכְלוּן: ב. וְאַחְסָנָא לָא יְהֵי לֵיהּ בְּגוֹ אֲחוּהִי. מַתְּנָן דִּיהַב לֵיהּ יְיָ אִנּוּן אַחְסַנְתֵּיהּ. כְּמָא דְמַלֵּיל לֵיהּ: ג. וְדֵין. יְהֵי דַחֲזֵי לְכָהֲנַיָא מִן עַמָּא. מִן נָכְסֵי נִכְסְתָא אִם תּוֹר אִם אִמַּר. וְיִתֵּן לְכָהֲנָא. דְּרָעָא וְלוּעָא וְקֵיבְתָא: ד. רֵישׁ עֲבוּרָךְ חַמְרָךְ וּמִשְׁחָךְ.

תפסיר הרס"ג

סאיר סבט לוי. קסם ולא נחלת מע אל אסראיל. פמן קראבין אללה. ומן נחלתה יאכלון: (ב) ונחלה לא תכון לה פי מא בין אכ'ותה. אד' פראיץ' אללה נחלתה. כמא אמר לה בהא: (ג) והד'ת מא יכון רסם אלאימה עלי' אלקום. מן ד'אבחי אי ד'בח כאן מן אלבקר ואלג'נם. אן יעטוהם. אלד'ראע ואללחיין ואלאקבה: (ד) אול ברך ועצירך ודהנך. ואול

נוה שלום

ה' ונחלתו יאכלון. (ב) ה' הוא נחלתו, אד' פראיץ' אללה, מתנות כהונה ולויה, וכת"א. (ג) הזרוע, אלד'ראע, והוא בבהמה מן הפרק של ארכובה עד כף היד שהם שני אברים זה מעורה בזה. והלחיים, ואללחיין, מן הפרק של לחי ועד פיקה של גרגרת עם הלשון שביניהם (אללחי, עט'ם אלחנך אלד'י עליה אלאסנאן והו אעלא ואספל). והקבה, ואלקבה, (הנה ד'את

אבן עזרא

להם נחלה יקחו מאת הזובח הזרוע והלחיים והקיבה הזרוע מהגוף והלחיים שהלשון ביניהם מראש והקיבה מהקרב ודרך דרש כי הכהן הוא שוחט השלמים הזרוע שכר זרועו בשחיטה והלחיים שכר הברכה והקיבה שכר הבדיקה ועל דרך הפשט כי אלה טובים משאר הבשר גם הזכיר דברי לוי כי גם הם יורו התורה בשערים

רבינו בחיי

וזה העם הנבחר אשר אדון הכל מלכו, ולכך הקשה בעינו יתעלה כששאלוהו לשמואל הנביא הוא שאמר לו (ש"א ח) כי לא אותך מאסו כי אותי מאסו ממלוך עליהם ונתן להם את שאול למלך ולא מדעתו ורצונו וכענין שכתוב (הושע ח) הם המליכו ולא ממני השירו ולא ידעתי וכתיב (שם יג) אתן לך מלך באפי ואקח בעברתי, אתן לך מלך באפי זה שאול המלך הראשון, ואקח בעברתי זה צדקיהו המלך האחרון שלוקח ביד נבוכדנצר בעברתו של הקב"ה ואירע בו מה שאירע, וצא ולמד מה הגיע אלינו מתחת יד המלכים שכן דרשו רז"ל שאול נפל בהר הגלבוע דוד נתן מגפה שנאמר (ש"ב כד) ויתן ה' דבר בישראל אחאב העציר את הגשמים עליהם דכתיב (מ"א יז) אם יהיה השנים האלה וגו'. צדקיהו החריב המקדש. ומה שהסכימו כל ישראל עליו ושאלוהו כך אמרו במס' סנהדרין עמי

בעל הטורים

(ד) ראשית דגנך. בגימ' משתמרת: גז. ב' במס'. גז לאחך, כמטר על גז. והיינו דאמרינן שצריך ליתנו לו כשהוא מלובן.

רש"י

(הוריות יא) מגיד שאם בנו הגון למלכות הוא קודם לכל אדם: (א) כל שבט לוי. בין תמימין בין בעלי מומין: חלק. בביזה: ונחלה. בארץ: אשי ה'. קדשי המקדש (ס"א קדשי הקדשים): ונחלתו. אלו קדשי הגבול תרומות ומעשרות. אבל (ב) נחלה. גמורה לא יהיה לו בקרב אחיו. ובספרי דרשו ונחלה לא יהיה לו זו נחלת שאר בקרב אחיו זו נחלת חמשה ואיני יודע מה היא ונ"ל שארץ כנען שמעבר הירדן והילך נקראת ארץ ה' עממין ושל סיחון ועוג ב' עממין אמורי וכנעני ונחלת שאר לרבות קני וקנזי וקדמוני וכן דורש בפרשת מתנות שנאמרו לאהרן על כן לא היה ללוי וגו' להזהיר על קני וקנזי וקדמוני. טוב נמלא בדברי רבי קלונימוס הכי גרסינן בספרי. ונחלה לא יהיה לו. אלו נחלת חמשה. בקרב אחיו. אלו נחלת שבעה נחלת חמשה שבטים ונחלת שבעה שבטים ומתוך שמשה ויהושע לא חלקו נחלה אלא לחמשה שבטים בלבד שכן משה הנחיל לראובן וגד וחצי שבט מנשה ויהושע הנחיל ליהודה ואפרים ולחצי שבט מנשה ושבעה האחרים כולן נחליהן אחרי מות יהושע מתוך כך הזכיר חמשה לבד ושבעה לבד: כאשר דבר לו. (במדבר יח) בארצם לא תנחל וגו' אני חלקך: (ג) מאת העם. ולא מאת הכהנים: אם שור אם שה. פרט לחיה: הזרוע. מן הפרק של ארכובה עד כף של יד שקורין אשפול"א (שולטער): הלחיים. (חולין קלג) עם הלשון דורשי רשומות היו אומרים. זרוע תחת יד שנא' (במדבר כה) ויקח רומח בידו. לחיים. תחת תפלה שנאמר (תהלי' קו) ויעמוד פנחס ויפלל. והקבה. תחת האשה אל קבתה: (ד) ראשית דגנך. זו תרומה ולא פירש בה שיעור אבל

שפתי חכמים

ממלכתו ואמר לשאול נסכלת כאשר לא שמעת וגו': ס דאל"כ נ"ל כל שבט לוי כיון שכתיב לפניו לכהנים הלוים אלא לרבות בין תמימים כו'. וא"ת לנוה אצטריך מיעוט לבעלי מומין והא כס' לו כתיב כל זכר בבני אהרן יאכלנה ופרש"י כל זכר אפי' בעל מום כו' ר"ל שגם הם יחלקו בקרבנות וס"ד שלא יטלו דמשום זה נתן להם חלק בקרבנות. וי"ל לפי שקדשי הגבול כגון תרומה ובכורים בכור חלה וזרוע כו' שיש לבעלים טובת הנאה בקרבנותיהם שהם יכולים ליתן לאיזה כהן שירצו ולרוב הם נותנים לתמימים שיכולין להקריב ולא לבעלי מומין שאינם יכולין להקריב ה"א שיטלו חלק בארץ לכך צריך מיעוט: ע ר"ל קדשים שמביאין מן הגבול ומה הם ומפרש תרומות ומעשרות: פ מפני שבכבר התחיל בו לא יהיה לכהנים חלק ונחלה וגו' ופירושו ונחלה הוא חלק נחלת שארץ הוצרכו לדרוש האי קרא ונחלה לא יהיה לו זו נחלת שאר כו' ולפ"י שפי' ונחלה לא יהיה לו לפי פשוטו ס"ל אע"פ שפתח בו תחלה לא יהיה לכהנים חלק וגו' חזר ומסיים בו נמי. רא"ם: צ ר"ל הקב"ה הבטיח את אברהם שיתן לזרעו עשרה עממים שבעה נתן להם עכשיו וקני וקנזי וקדמוני יתן להם לעתיד לבא: ק ר"ת מפרש ה' אחים מן האם כאותן שמעון יהודה יששכר זבולן הואיל ומאם אחת אתו לריך מיעוט עפי: ר שהכהנים פטורים מלתת המתנות מבהמתם לכהן אחר והלוים הן בספק אם הם בכלל העם אם לא והמוליא מחבירו עליו הראיה לפיכך הם פטורים מלתת ואם נטלו לא יחזירו: ש דאל"כ הל"ל בהמה סתם והכל במשמע בין שור בין שה. ומהכן אי כתיב בהמה סתם גם חיה היה במשמע דהא חיה היא בכלל בהמה לכך נאמר אם שור או שה פרט לחיה: ת ובל"א קורין שויבי"ל: א דאל"כ נמה לו העלם של לחי אלא ודאי עם הלשון ועוד כ"ל כיון שהלחיים נותנים לו תחת התפלה כמו שפי' רש"י מ"ה נותנים להם גם הלשון שהוא עיקר כלי הדבור: ב פי' פסוקים הסתומים (ב"ק דף פב): ג כ"ל

דעת זקנים מבעלי התוספות

את משנה התורה הזאת לספר תורה התלוי בזרועו ויולא ונכנס עמו. ושמעתי כי אותו ס"ת התלוי בזרועו לא היה כתוב בו כי אם עשרת הדברים. ולפי שיש מן אנכי עד לרעך תרי"ג אותיות כנגד תרי"ג מלות קלוי ס"ת:

(ב) ונחלה לא יהיה לו. כתוב בספרי ונחלה לא יהיה לו זו נחלת שבעה. פי' הרב בכור שור זו שאר האחין דן ונפתלי גד ואשר ובנימין ואפרים ומנשה. בקרב אחיו זו נחלת חמשה כאובן שמעון יהודה יששכר וזבולן שהיו אחיו של לוי ומן האם ואפ"ה לא יקח נחלה עמהם:

(ג) מאת זבחי הזבח. פי' שוחטי השחיטה ולא זבח קרבן ממש קאמר שהרי זרוע לחיים וקיבה נוהגין בחולין אבל לא במוקדשין כדמסיק במסכת חולין פרק הזרוע וזבחי לרבות בהמת שותפין:

(ד) ראשית דגנך אין לה שיעור אלא שחכמים נתנו שיעור שלא יעשה אדם כל גרנו תרומה. ולפיכך אחז"ל חטה אחת פוטרת את הכרי. אמנם רבותינו נתנו בה שיעורין עין רעה

מצות השם

(טז) [תקב] (לאו רלז) שלא ירבה לו המלך לעצמו ממון רב יותר ממה שלריך למרכבתו ועבדיו. שנאמר וכסף וזהב לא ירבה לו מאד:

(יח) [תקג] (עשה כו) שיכתוב לו המלך ס"ת מיוחד מלבד אותה שהניחו לו אבותיו. שנאמר וכתב לו את משנה התורה הזאת:

חומת אנ"ך

ויעקר דוד את כל הרכב ויותר ממנו מאה רכב ופי' המפר' דכדי מרכבתו מותר. ומ"ש בתרגום המיוחס ליונתן לא יסגין ליה על תרין סוסוון תמוה וגם שארית הלשון לריך ישוב: (כ) לבלתי רום לבבו מאחיו. ולא משל הקדש זהו לשון ספרי ולריך ביאור ואני בעניי פירשתי בעניותי בקונט' פני דוד ע"ש ועתה מחדש נדפס פי' ספרי להרב המופלא מו ומחותני כמוהרד"ף ז"ל וראיתי שכתב משם הרב מוהר"א נחום ז"ל קצת ממה שפירשתי בפ"ד וכתב עליו שהוא דוחק והרואה יראה שזה שפי' הוא ז"ל אח"כ איננו מחוור ואין להאריך: (ג) וזה יהיה משפט הכהנים מאת העם מאת וגו'. פי' הטעם שאף שהוא כהן חייב לתת. ונתן לכהן התחיל ל' רבים וסיים ל' יחיד. הדין הוא שאם הוא שה יתן לו זרוע או לחיים. אבל בהמה גדולה יתן הזרוע לחלקים רבים ואמר הכתוב. ומשפט הכהנים אם הוא שור. ואם הוא שה יתן לכהן אחד לבד הזרוע כי אין בו דין חלוקה. הרב הגדול מהו' וידאל צרפתי ז"ל בפי' כ"י. והרא"ע ז"ל בפירושו כתב שהכהן שוחט השלמים זרוע כנגד שכר זרועו בשחיטה ולחיים שכר הברכה והקיבה שכר הבדיקה ע"ש וקשה דמדינא שחיטה כשרה בזר. ותו כששוחט בשאר א"י שאינו בירושלם א"ל שיהיה שלמים וחייב במתנות אף ששוחט לאכול. גם מ"ש כי אלה טובים משאר בשר ל"כ דיש

נחל קדומים

תשים עליך וגו'. אפשר דירמוז תחילת מלכות ישראל דמלך שאול ואח"כ מלך דוד וז"ש שום תשים אשר יבחר רמז על שאול בחיר ה' שאמר שמואל הנביא ע"ה הראיתם אשר בחר בו ה' ותהי המשרה על שכמו גבוה מכל העם ואחר כך מקרב אחיך דהיינו מיהודה תשים עליך מלך רמז למלכות דוד המלך ע"ה דמלכותו קיימת עד

מרפא לשון

לבבו, בדיל דלא יירם, ה"ג. ג) משפט הכהנים, דחזי לכהניא.

מסורת הקריאה

(א) יהיה, הנגינה ביו"ד שניה: (י) מעביר במרכא לא בתביר, ומלת

רמב"ן

(ג) וזה יהיה משפט הכהנים, זו מצוה מחודשת לא נזכרה בתורה כי במדבר שלא היו זובחים שור ושה רק שלמים לא הוזכרה להם שאינה נוהגת במוקדשים ועתה כשבאו ליכנס לארץ חדשה להם וזה טעם מאת זובחי הזבח כלומר כאשר יזבחו הזבח שהתרתי להם וזבחת מבקרך ומצאנך כאשר צויתיך ואכלת בשעריך והנה

וְיִצְהָרְךָ וְרֵאשִׁית גֵּז צֹאנְךָ תִּתֶּן
לוֹ: ה כי בו בחר יהוה אלהיך
מכל־שבטיך לעמד לשרת בשם־
יהוה הוא ובניו כל־הימים: ס רביעי
ו וכי־יבא הלוי מאחד שעריך
מכל־ישראל אשר־הוא גר שם
ובא בכל־אות נפשו אל־המקום
אשר־יבחר יהוה: ז ושרת בשם

תרגום אונקלוס

וְרִישׁ. גִּזַּת עָנָךְ תִּתֵּין לֵיהּ: ה. אֲרֵי בֵיהּ. אִתְרְעִי. יְיָ אֱלָהָךְ מִכָּל שִׁבְטָךְ. לִמְקָם לְשַׁמָּשָׁא בִּשְׁמָא דַיְיָ. הוּא וּבְנוֹהִי כָּל יוֹמַיָּא: ו. נַאֲרֵי יֵיתֵי לֵיוָאָה. מֵחֲדָא מִן קִרְוָךְ מִכָּל יִשְׂרָאֵל. דְּהוּא דָּאַר תַּמָּן. וְיֵיתֵי בְּכָל רְעוּת נַפְשֵׁיהּ. לְאַתְרָא דְּיִתְרְעֵי יְיָ: ז. וִישַׁמֵּישׁ. בִּשְׁמָא

ת"א וראשית גז. שם קלו קלז קלח: תתן לו. שבת נה פסחים נג חולין קלם קלז: כי בו בחר. סנהדרין עד: לעמד. סוטה לח זבחים כג חולין קלו קלח: הוא ובניו. סוטה לח סוכה נה: מאחד. סוכה שם: ובא בכל. קמא קט מנחות פד: ושרת בשם. סוכה נה מנחות שם ערכין יא:

תפסיר הרס"ג

גז ג'נמך תעטיה: (ה) לאן אללה רבך קד אכ'תארה מן גמיע אסבאטך. ליקום ויכ'דם באסם אללה. הו ובניה טול אלזמאן: (ו) ואד'א חג אי לוי. מן בעץ' מחאלך אלתי לגמיע אל אסראיל. אלד'י הו מקים בהא. פלידכ'ל פי אי וקת שא. אלי אלמוצ'ע אלד'י יכ'תארה אללה: (ז) ויכ'דם באסם

נוה שלום

אטבאק מתצלה באלכרש). (ו) וכי יבא הלוי, ואד'א חג, כל ההולך ובא למקומות הקדושים נקרא בערבי חאג.

חלק הדקדוק

וכ"כ א"ת גם בירושלמיים כן: ו) גר, הקמץ רחב, וצריך להעמיד השופר

רבינו בחיי

הארץ קלקלו ששאלוהו למלחמותיהם שנאמר (ש"א ח) ויצא לפנינו ונלחם את מלחמותינו אבל זקנים שבהם ששאלוהו לשופטם ולרדות סרבנים שבהם: **וע"ד** המד' שום תשים עליך מלך שתהא אימתו עליך אין רוכבים על סוסו ואין יושבין על כסאו ואין משתמשין בשרביטו ולא בכתרו ולא באחד מכל כלי תשמישו ואפי' מחל על כבודו אין כבודו מחול וכשהוא מת כליו נשרפין עליו וכן לא ישתמשו בעבדיו ובשפחותיו אלא מלך אחר, לפיכך אבישג השונמית היתה מותרת לשלמה ואסורה לאדוניה, אבל אשתו של מלך אסורה לאחר לעולם. אפי' הנביא עומד לפני המלך משתחוה לו ארצה שנא' (מ"א א) הנה נתן הנביא ויבא לפני המלך וישתחו למלך על אפיו ארצה. והמלך עומד לפני כהן גדול בשעה שצריך לשאול במשפט האורים שנא' (במדבר כז) ולפני אלעזר הכהן יעמוד ושאל לו במשפט האורים:

וע"ד הקבלה שום תשים עליך מלך. ידוע כחו של מלך מה הוא כי הוא רגל רביעי שבמרכבה הנקרא מלכות כי הכתרים עם המכריע הם שלשה אבות המרכבה והמלכות הוא הרביעי וכנגדו מלך ישראל והמלכות נקרא צדק ופסוק מלא הוא (ישעיה לב) הן לצדק ימלך מלך. והוא שנא' עליו (תהלים קיח) אבן מאסו הבונים היתה לראש פנה כי היא האבן המשלמת הבנין ומאסו בה הבונים הם האבות שכל העולם נבנה מהם שכל אחד ואחד לקח מדתו למעלה

בעל הטורים

ונסו כשער על גז שיסא מלובן אז ראשית גז לאנך תתן לו: (ו) וכי יבא הלוי. בגימ' זהו הכהן:

רשב"ם

(ו) וכי יבא הלוי, כהן שאינו מאותה משמרה שעובדת היום

רש"י

רבותינו נתנו בה שיעור עין יפה א' מארבעים עין רעה אחד מששים בינונית אחד מחמשים וסמכו על המקרא שלא לפחות מאחד מששים שנאמר (יחזקאל מה) וששיתם ד האיפה מחומר ה השעורים ששית האיפה חצי סאה ו כשאתה נותן חצי סאה לכור הרי א' מששים שהכור שלשי' סאין: וראשית גז צאנך. כשאתה גוזז צאנך בכל שנה ושנה תן ממנה ראשית ז לכהן ולא פי' בה שיעור ורבותינו נתנו בה שיעור אחד מס' (חולין קלו) וכמה צאן חייבות בראשית הגז חמש רחלות שנאמר (ש"א כה) וחמש צאן עשויות ח רבי עקיבא אומר ראשית גז שתים. וצאנך ארבעה. תתן לו הרי חמשה: (ה) לעמוד לשרת. מכאן שאין שירות אלא מעומד: (ו) וכי יבא הלוי. (ספרי) יכול בבן לוי ודאי ט הכתוב מדבר תלמוד לומר ושרת יצאו לוים שאין ראוין לשירות: ובא בכל אות נפשו וגו': (ז) ושרת. למד על הכהן שבא ומקריב

שפתי חכמים

הכהנים זכו לזרוע תחת היד של פנחס שנאמר ויקח וגו': ד ר"ל שמים: ה היינו כור: ו דהאיפה הוא סאין וכתיב וששיתם האיפה מחומר שפירושו שיולאו ששית האיפה שהוא חצי סאה לכור נמלא שלריך להוליא אחד מששים: ז לא שהגיזה הראשונה של שנה ראשונה תתן כולה לכהן ובשאר הגיזות שבכל שנה ושנה פטורות: ח ר"ל כשיש לך חמש צאן עשויות (גמרא) מאי עשויות שנעשות כלומר שמחייבות את בעליהן ואומרות קום עשה מצוה ועל איזה מצוה קאי א"ל אמצות בכור דהא אף כשאין לו אלא בהמה אחת חייב בבכורה וגם א"ל דקאי אמתנות שנותנים לכהן כו' דהא אף כשאין לו אלא בהמה אחת חייב במתנות וע"כ צ"ל דקאי אראשית הגז: ט כלומר בבן לוי ממש

טענת שבט לוי

(ב) ונחלה לא יהיה לו בקרב אחיו. פי' רש"י כאם הספרי זו נחלת חמשה ואיני יודע מהו, ע"כ ל' רש"י ז"ל. ומפרשים רבים פירשו בזה בדוחק, והגאון בספרו תפ"י כתב ידוע כי מנשה ואפרים נטלו שני חלקים בארץ, אחד נטל חלקו של יוסף ואחד נטל חלקו של לוי. מחמת כי ליוסף נתנה הבכורה והיה צריך ליקח ב' חלקים, והלק בכורה שייך לו מבני לאה. כי יעקב עבד שבע לרחל, ולאה באה אצלו ע"י ערמת לבן, וכניה מיעטו חלק בכורה של יוסף שהיה נלרך לשולד מרחל קודם בני לאה. ע"כ מוכרחים בני לאה לשלם החלק בכורה ליוסף, ונטלו חלק זה משבט לוי, אבל שבט לוי יכול לטעון מדוע אנכי לבדי מוכרח ליתן ליוסף כל חלקי יתנו החמשה אחים שלי בני לאה כל אחד מעט מחלקו ויהיה ליוסף חלק שלם וגם לי יהיה חלק בארץ לבד כמעט אשר אתן גם אנכי מחלקי ליוסף. וזהו שאמר הספרי ונחלה לא יהיה לו [לשבט לוי] כלל וכלל לא, זו נחלת חמשה, ר"ל ולא יוכל שבט לוי לטעון שמנשה או אפרים יקח חלק קטן מכל החמשה אחים של לוי כנ"ל. רק את כל נחלתו יתן לוי ליוסף, מחמת כי שבט לוי אין לו חלק בארץ כלל כי ה' הוא נחלתו:

טעם על נתינת הראשית לכהן

(ד – ה) ראשית דגנך תירשך ויצהרך וגו'. כי בו בחר וגו'. יש להבין מדוע מתנות עניים שהם לקט שכחה ופאה כלם באים באחרונה, הפאה הוא בסוף השדה, השכחה הוא סדבר שנשכח ונשלך אחרי הקולרים, והלקט הוא שנופל מאחרי הקולרים, משא"כ מתנות הכהונה הם המוכתרים מן הראשית, ואין רשות לבעלים לאכול קודם שיתנו לכהנים חלקם המגיע להם, ונוכל לומר הטעם בזה הוא פשוט, כי העני הוא בעצמו טפל לעשיר, שהקב"ה המטיב לזה העשיר להעשירו, וכמאמר חז"ל רבי היה מכבד עשירים, כי העושר הוא שפע קדוש וזה העשיר נעשה כלי מוכן לקבל השפע הזה, ע"כ ראוי הוא לכבדו. ונמצא שהעשיר יש לו יתרון במעלה יותר מן העני, ולכן כשיקח העני חלקו מן העשיר והם המתנות עניים יקחם הפסולות כי הוא עצמו טפל להעשיר. משא"כ הכהן הנה הוא נבחר במעלה זו יותר מזה הישראל שנותן המתנות, יען כי על ידו העשיר בעל השדה והאלן וקבל השפעתו ע"י ברכת הכהן. ולכן הראוי והיושר כשיקח הכהן מתנותיו יקח הראשיתם והמובחרים. וזה הוא פי' שהכתוב ראשית דגנך וגו' תתן לו, ואומר הטעם בזה מדוע יקח הכהן הראשית, יען כי בו בחר ה' אלהיך לעמוד לשרת וגו', ע"כ הוא חשוב ממך ולו מגיע הראשית מכל:

חלוקת המשמרות

(ו) וכי יבא הלוי מאחד שעריך וגו' ובא בכל אות נפשו וגו'. ולפע"ד שכוונת דבאמת נחלקו הכהנים למשמרות, ויוכל להיות כי ירצה הכהן לבא אף שלא במשמרתו כדי לקחת חלק עם אנשי המשמר, לזה אמר שאם הכונה בשביל זה לא מועיל, רק כשיבא בכל אות נפשו לשרת בשם ה' ונפשו חשקה בעבודת ה' אז חלק כחלק יאכל:

מצות חשם (א) [תקד] (לאו רלח) שלא יטול כל שבט לוי חלק בארץ. שנא' לא יהיה לכהנים הלוים כל שבט לוי חלק ונחלה עם ישראל: (ב) [תקה] (לאו רלט) שלא יטול כל שבט לוי חלק בביזה. שנאמר ונחלה לא יהיה לו: (ג) [תקו] (עשה רז) ליתן לכהן הזרוע והלחיים והקיבה מכל בהמה שהורגה של ישראל כשחטו. שנאמר וזה יהי' משפט הכהנים וגו' ונתן לכהן הזרע והלחיים והקבה:

מרפא לשון

ת"ג וכמו שתר' כחקת הפסח וכמשפטו. ו) אשר הוא גר שם. דהוא דר. ה"ג וכ' היא"ר ז"ל שהגי' דאר ומסורת עליה דאיק

רמב"ן

לא נתן אותה לאהרן בפרשת ויאמר ה' אל אהרן אף על פי שנתן לו שם התרומות והבכורים שאינם נוהגים אלא בארץ והטעם כי שם הזכיר כל אשר נתן לו בקדש כי גם החרם קדש הוא אבל הזרוע והלחיים והקבה וראשית הגז הן חולין גמורים אין בהם זולתי מצות המתנה וכן לא הזכיר שם גזל הגר ועל מדרש רבותינו כולם נרמזות שם. ראשית זו ראשית הגז. אשר יתנו זו הזרוע והלחיים והקיבה. לח' זו חלה בספרי. אם כן גם מצוה זו מבוארת ועל סמך המדרש שאמרו זרוע תחת ויקח רומח בידו לחיים תחת תפלה שנאמר ויעמוד פינחס וגו' הקבה תחת האשה אל קבתה נרמזו שם על הזכות העתיד וזיכה לכל השבט בזכות פינחס כאשר זכה לאהרן להיות כהן עמהם והרב אמר במורה הנבוכים כי הלחיים בעבור היותם ראשית הגוף והזרוע בעבור היותו ראשית האברים המשתרגים בגוף והקבה ראשית המעים כי הראשית בכולם ינתנו למשרתי השם לכבודו ית':

יְהוָה אֱלֹהָיו כְּכָל־אֶחָיו הַלְוִיִּם הָעֹמְדִים שָׁם לִפְנֵי יְהוָה׃ ח חֵלֶק כְּחֵלֶק יֹאכֵלוּ לְבַד מִמְכָּרָיו עַל־הָאָבוֹת׃ ס ט כִּי אַתָּה בָּא אֶל־הָאָרֶץ אֲשֶׁר־יְהוָה אֱלֹהֶיךָ נֹתֵן לָךְ לֹא־תִלְמַד לַעֲשׂוֹת כְּתוֹעֲבֹת הַגּוֹיִם הָהֵם׃ י לֹא־יִמָּצֵא בְךָ מַעֲבִיר בְּנוֹ־וּבִתּוֹ בָּאֵשׁ קֹסֵם קְסָמִים מְעוֹנֵן וּמְנַחֵשׁ וּמְכַשֵּׁף׃ יא וְחֹבֵר חָבֶר וְשֹׁאֵל

* חמישי בספרדי

תרגום אונקלוס

דַּיְיָ אֱלָהֵיהּ. כְּכָל אֲחוֹהִי לֵינָאֵי. דִּמְשַׁמְּשִׁין תַּמָּן קֳדָם יְיָ: ח. חוּלָק כְּחוּלָק יֵיכְלוּן. בַּר מִמַּטַּרְתָּא דְּיֵיתֵהּ שַׁבְּתָא דְּכֵין אַתְקִינוּ אֲבָהָתָא: ט. אֲרֵי אַתְּ עָלֵיל לְאַרְעָא. דַּיְיָ אֱלָהָךְ יָהֵיב לָךְ. לָא תֵילַף לְמֶעְבַּד. כְּתוֹעֲבַת עַמְמַיָּא הָאִנּוּן: י. לָא יִשְׁתְּכַח בָּךְ. מַעְבַּר בְּרֵיהּ וּבְרַתֵּיהּ בְּנוּרָא. קָסֵים קִסְמִין. מְעַנֵּן וּמְנַחֵשׁ וְחָרֵשׁ: יא. וְרָטֵין רְטָן.

ת"א כחלק. סוכה נו: לא תלמד. שבת עה: לא ימצא. סנהדרין כז: מעונן. שם: מנחש. שם:

תפסיר ר' סעדיה גאון

אללה רבה. כגמיע אכ'ותה אלליואניין. אלואקפין ת'ם בין ידי אללה: (ח) וליקתסמו אנצבה מתסאויה. מא כ'לא מא את'בתה אלאבא מן אלנווב: (ט) ואעלם אנך דאכ'ל אלי' אלבלד. אלד'י אללה רבך מעטיך. פלא תתעלם אן תעמל. כמכארה אולאיך אלאמם: (י) ולא יוגד פיכם. מן ישעל אבנה או אבנתה באלנאר. וקאסם קאסומאת. ומתפאול ומתטייר וסאחר: (יא) וראקי רקאא. וסאל

נוה שלום

(ח) לבד ממכריו, כ'לא מא את'בתה אלאבא, כ"ה הנוס' הנכונה ור"ל זולת מה שתיקנו ויסדו האבות, מן אלנוב, בצ'ם אלנון ופתח אלואו, את המשמרות וכת"א, וטעה מי שהגיה מן אלנואיב ולא ידע כי ענינו רחוק וזר. (י) קסם קסמים, קאסם קאסומאת, מחלק חלקים דהינו שכפי חלקי השעות והזמנים גוזרים כמה שמשערים שכן יהיה ומענין קסם על שפתי מלך. (יא) וחבר חבר, וראקי רקאא, אומר דברי לחש על מכה או נשיכה, ותרגם אם ישוך הנחש בלא לחש מן דון רקיה (אלרקיה אן יסתעאן עלי אמר יפוק אלקוי

חלק הדקדוק

בגימל: ח) לבד ממכריו, תרגום שלנו בר ממטרתא דיתה שבתא, כלומר לבד ממשמרת שעם השבת כלומר שחלה בשבת, ובדפוס דאיתיה בשבתא: ט) כתועבת הגוים, הטפחא בתיבת הגוים בכל התיגאן הפך

אבן עזרא

והעד דברי הימים: (ח) לבד ממכריו. יש אומרים שהוא כמו מאת מכריהם בדרך רחוקה מעט ולא אבה הדקדוק רק הוא מגזרת וכי תמכרו ממכר והטעם כי אם מכר ביתו שירש מאבותיו אשר כתוב ויצא ממכר בית ועיר אחוזתו וזה פירוש על האבות לא יאמר לו הנה יש לך לא תאכל עוד אלא חלק כחלק יאכלו וכאשר השלים להזכיר דבר השופט והכהן הזכיר דבר הנביא: (י) מעביר בנו. ע"ג היתה כי יש גם היום בינינו גוים רבים עובדי האש: קוסם קסמים. יתכן היותו שם כלל ופירושו חותכי משפט האומרים כי כן יהיה בלא ספק וכן גוזרין וקרוב ממנו קסם על שפתי מלך והפרט מעונן ומנחש ומכשף גם יתכן היותו שם פרט להוברי שמים והטעם קסמים שיש במשפטי הכוכבים הנקראים ראשונים ושניים: מעונן ומנחש פירשתים:

רבינו בחיי

ממנה ולכך בא דוד ולקחה לחלקו והיתה לראש פנה כי היא האבן הראשה והפנה הרביעית. ואע"פ שמלך למעלה

רשב"ם

היום בירושלים בעזרת: (ח) לבד ממכריו על האבות, לפי הפשט כמו איש מאת מכרו אם יש לו* שום קרוב מאבותיו שיתן לו קרבנו לעשותו הוא ישלו רשות להקריבו אע"פ שאינו ממשמרה זו: (יא) וחבר חבר. הניגון בחי"ת

בעל הטורים

(ח) כחלק. ב' במס'. חלק כחלק יאכלו, כחלק היושב על הכלים. והיינו דאמרינן כהן בעל מום חולק בקדשים אע"פ שפסול בעבודה והיינו לפי שיושב על הכלים: (ט) כי אתה בא. סמך כאן שואל אוב. לומר שהמלך שואל באורים ולא באוב: (י) קסם קסמים מעונן ומנחש. קסם בגימ' אוחז במקלו. מעונן בגימטריא אוחזי העינים. מנחש נוטריקון מפי נפלה מקיכה שלי. ד"א מקל נחש חולדה שועל:

שפתי חכמים

לאפוקי כהן וא"ל דלמא בכהן נמי מיירי דהא כהן נמי בן לוי הוא ת"ל ושרת וגו': י דהכי משמע ממלא בכל אות נפשו שפי' בתאות נפשו רוצה להקריב ולא על צד חיוב משמרתו: כ (ג"ה) דאל"כ ל"ל בכל אחיו הכהנים לא הל"ל אלא ובא ושרת בכל אות נפשו אלא בכהנים הבאים לרגל איירי שיקריבו בכל אחיהם בני המשמר. דלטעם א' קשה ל"ל אל המקום אשר יבחר ה' לא הל"ל אלא אל המזבח אשר לפני ה' ושרת וגו' ולטעם ב' לבד קשה ל"ל בכל אות נפשו. לכן צריך גם לטעם ראשון דבכל אות קאי על הנדרים והנדבות שלו שהרי מאוה נפשו הוא מנדר ומנדב: ל והסמוך אפרש דדוקא מוספי הרגלים שבאין מחמת הרגל ולא דברים שלא מחמת הרגל: ט הא דנקט עורות ובבשר שעירי חטאות משום דאין להם חלק אלא במוספי הרגלים ומוספים היינו עולות ושעירי חטאות כדכתיב בפרשת פנחס והעולות מקריבין הכל לגבוה ואין לכהנים מהם אלא העורות ושעירי חטאות יש מהן לכהן הבשר: נ פרש"י אוחז וסוגר עיני הבריות שנראה להם כאלו עושה דברים של פלא ואינו עושה כלום:

רש"י

קרבנות נדבתו או חובתו ואפי' במשמר שאינו שלו. ד"א עוד למד על הכהנים הבאים לרגל שמקריבין במשמר ועובדין בקרבנו' הבאות מחמת הרגל כגון מוספי הרגל ואע"פ שאין המשמר שלהם: (ח) חלק כחלק יאכלו. מלמד שחולקין בעורות ובבשר שעירי חטאות. מ יכול אף בדברים הבאים שלא מחמת הרגל כגון תמידין ומוספי שבת ונדרים ונדבו' ת"ל לבד ממכריו על האבות חוץ ממה שמכרו האבות בימי דוד ושמואל שנקבעו המשמרות ומכרו זה לזה טול אתה שבתך ואני אטול שבתי: (ט) לא תלמד לעשות. (סנהדרין סח) אבל אתה למד להבין ולהורות כלומר להבין מעשיהם כמה הם מקולקלים ולהורות לבניך לא תעשה כך וכך שזה הוא חק העכו"ם: (י) מעביר בנו ובתו באש. היא עבודת המולך עושה מדורות אש מכאן ומכאן ומעבירו בין שתיהם: קסם קסמים. איזהו קוסם האוחז את מקלו ואומר אם אלך אם לא אלך וכן הוא אומר (הושע ד) עמי בעצו ישאל ומקלו יגיד לו: מעונן. (סנהדרין סה) ר"ע אומר אלו נותני עונות שאומרים עונה פלונית יפה להתחיל וחכ"א אלו אוחזי ג העינים: מנחש. (ספרי) פתו נפלה מפיו צבי הפסיקו בדרך מקלו נפל מידו: (יא) וחבר חבר. (סנהדרין סה) שמצרף נחשים או עקרבים או שאר חיות למקום אחד: ושואל

דעת זקנים מבעלי התוספות

אחד משטים עין יפה אחד מארבעים בינונית אחד מחמשים. ואסמכוה אקרא אחד משטים דכתיב ששית האפה מחמר חטים ואיפה שלש סאין וא"כ ששית האפה הוי חצי סאה וכור הוי שלשים סאה הרי חצי סאה לשלשים סאין והיינו אחד מששים עין יפה אחד מארבעים דכתיב וששיתם את האפה מחמר החטים ומחמר השעורים וששיתם משמע שתי ששיות וששית האפה של מעלה הרי שלש ששיות שעולה סאה ואלי וכתיב מחמר החטים ומחמר השעורים בהם שני כורין שעולים ששים סאין הרי סאה ואלי לב' כורין והוי אחד מארבעים. בינונית אחד מחמשים דכתיב גבי שאול מדין אחד אחוז מן החמשים וקא קרי ליה תרומה וגם ל' תרומה תרי ממאה: וראשית גז תתן לו. בפרשת ראשית הגז מפרש דבעינן שיהא בו כדי שיתן לו למר כדי לעשות אבנט:

מצות השם

(ד) [תקז] (עשה כח) להפריש מן הדגן תירוש ויצהר תרומה גדולה ולתת לכהן. שנאמר ראשית דגנך תירשך ויצהרך וגו' תתן לו:

(שם) [תקח] (עשה כט) לתת לכהן ראשית גז הצאן. שנאמר וראשית גז צאנך תתן לו:

(ו – ז) [תקט] (עשה לי) שיהיו הכהנים והלוים עובדים במקדש במשמרות. וברגלים היתה יד הכל בשוה. שנאמר וכי יבא הלוי (וגם כהן בכלל) ושרת בשם ה' אלהיו ככל אחיו הלוים וגו'. וזה ברגל כי שלא ברגל כתיב לבד ממכריו על האבות אשר כל אחד יעבוד במשמרתו:

(י) [תקי] (לאו ס) שלא לקסום. שנאמר לא ימצא בך וגו' קסם קסמים וגו':

(שם) [תקיא] (לאו סא) שלא לעסוק במעשה כישוף כלל. שנא' לא ימצא וגו' ומכשף:

(יא) [תקיב] (לאו סב) למנוע מלעשות השבעות על שום ענין. שנאמר לא ימצא בך וגו' וחבר חבר:

מרפא לשון

כי דר ל' עבר כתרגום אשר גר שם אברהם אבל גירסתינו שומרת משקל ל' הכתוב. ח) לבד ממכריו על האבות, בר ממטרתא דיתא שבתא דכין אתקינו אבהתא, ה"ג ופירושו לבד מהמשמרה של אותה שבת שכן התקינו האבות ור"ל שכן תיקנו האבות ועי' רי"ץ בח"ה שיתחלקו השבתות למשמרות, ובדפוסים יש שיבוש גדול בתרגום זה והוא מבואר השיבוש. י) מעביר בנו ובתו באש, בנורא. מדלא תרגם באישתא אתה למד שכוונת הכתוב העברה באש לשריפה ממש ולא כדעת קצת מפרשים שעושים ב' מדורות ומעבירים אותו ביניהן ואין בזה שום נזק ותדע זה אם ידעת החילוק שכ' בפרשת בא אל פרעה (יב' ח') בין תרגום אישתא או נורא, והרי זה שאמר הכתוב מעביר בנו ובתו באש כע"ש כל דבר אשר יבא באש תעבירו באש דהיינו שריפה וליבון ממש (הפריז

רמב"ן

(יג) וטעם תמים תהיה עם ה' אלהיך. שנייחד לבבינו אליו לבדו ונאמין שהוא לבדו עושה כל והוא הידוע אמתת כל עתיד וממנו לבדו נדרוש העתידות מנביאיו או מאנשי חסידיו ר"ל אורים ותומים ולא נדרוש מהוברי שמים ולא מזולתם ולא נבטח שיבאו דבריהם על כל פנים אבל אם נשמע דבר מהם נאמר הכל בידי שמים כי הוא אלהי האלהים עליון על הכל. היכול בכל. משנה מערכות הכוכבים ואמזיות כרצונו מפר אותות בדים וקוסמים יהולל ונאמין שכל הבאות תהינה כפי התקרב האדם בעבודתו ולפיכך אחר האזהרות האלו אמר שתהיה תמים עם השם בכל אלה ולא תירא ממגיד עתיד אבל מנביאו תדרוש ואליו תשמע וזה טעם אונקלוס שלים תהא בדחלתא דה' אלהך שלא תהיה חסר ביראתו כי תמים הוא השלם בדבר כמו שה תמים שאין בו מום ושום חסרון וזו מצות עשה וכבר הזכרתי זה בפסוק והיה תמים:

אוֹב וְיִדְּעֹנִי וְדֹרֵשׁ אֶל־הַמֵּתִים׃
יב כִּי־תוֹעֲבַת יְהוָה כָּל־עֹשֵׂה אֵלֶּה
וּבִגְלַל הַתּוֹעֵבֹת הָאֵלֶּה יְהוָה אֱלֹהֶיךָ
מוֹרִישׁ אוֹתָם מִפָּנֶיךָ׃ יג תָּמִים
תִּהְיֶה עִם יְהוָה אֱלֹהֶיךָ׃ חמישי יד כִּי
הַגּוֹיִם הָאֵלֶּה אֲשֶׁר אַתָּה יוֹרֵשׁ
אוֹתָם אֶל־מְעֹנְנִים וְאֶל־קֹסְמִים
יִשְׁמָעוּ וְאַתָּה לֹא כֵן נָתַן לְךָ יְהוָה
אֱלֹהֶיךָ׃ טו נָבִיא מִקִּרְבְּךָ מֵאַחֶיךָ

תרגום אונקלוס

וְשָׁאֵיל בְּבִדִּין וּבִזְכוּרוּ. וְתָבַע מִן מִיתַיָּא׃ יב. אֲרֵי מְרַחַק קֳדָם יְיָ כָּל עָבֵיד אִלֵּין. וּבְדִיל תּוֹעֵיבָתָא הָאִלֵּין. יְיָ אֱלָהָךְ. מְתָרֵיךְ יָתְהוֹן מִן קֳדָמָךְ׃ יג. שְׁלִים תְּהֵי. בְּדַחְלְתָא דַּיְיָ אֱלָהָךְ׃ יד. אֲרֵי עַמְמַיָּא הָאִלֵּין. דְּאַתְּ יָרֵית יָתְהוֹן. הִן מְעַנְנַיָּא וּמִן קָסְמַיָּא שָׁמְעִין. וְאַתְּ. לָא כֵן. יְהַב לָךְ יְיָ אֱלָהָךְ׃ טו. נְבִיָּא מִבֵּינָךְ מֵאֲחָךְ

ת"א ודרש אל. סנהדרין סה: כי תועבת. סנהדרין נז: תמים תהיה. פסחים קיג:

תפסיר הרס"ג

משעוד' או עראף. ומלתמס מן אלמותא׃ (יב) לאן אללה יכרה כל מן יצנע הד'ה אלמכארה. ובגרירתהא. הו קארצ'הם מן בין ידיך׃ (יג) בל כן סאדגא ללה רבך׃ (יד) לאן הולאי אלאמם. אלד'י אנת וארת'הם. מן אלמתפאולין ואלקאסומין יסמעון. ואנת פלם יטלק לך אללה רבך מת'ל ד'אלך׃ (טו) לכן אי נבי

נוה שלום

אלטביעיה בזעמהם ווהמהם), (יג) תמים תהיה, בל כן סאדגא, ע"ל בראשית

חלק הדקדוק

הדפוסים: יג) תמים, אין התיו רבתי בכל התיגאן, ועיין בסוף המחברת שבריש התיגאן דלא מני לה בכלל אותיות גדולות, וכ"כ א"ת דלא כמהרי"ב שנטה לדעת הדפוס בזה:

אבן עזרא

ומכשף. כן: (יא) וחבר חבר. אלה האומרים שיחברו השדים: אוב וידעוני. פירשתיו: ודורש אל המתים. כהולכים אל בית הקברות ולוקחים עצם אדם מת ובעבור מחשבתו ושגעונו תראה לו דמות צורות בחלום גם בהקיץ וכל אלה תועבת השם כי האמת להיות לב האדם תמיד תמים עם בוראו וכאשר ישען על חכמתו לבקש האמת ומה שיהיה חוץ מהשם הנה לבו חסר כי הוא משובש והרוצה לדרוש ידרוש מהשם על פי הנביא על כן כתוב אחריו נביא מקרבך זה יהושע והעד שאמר אליו תשמעון וכתיב וישמעו אליו בני ישראל ועוד ראיה אחרת כי לא מצאנו נביא שנכנס עם ישראל לארץ כי אם יהושע גם כן יתכן להיות זה כלל לכל נביא שיקום אחר משה: (טו) כמוני. שהוא נביא השם

רבינו בחיי

מן המלכות מצינו במקומות שהמלכות נקרא מלך והוא שכתוב (ישעיה מד) מלך ישראל וגואלו ה' צבאות. וכן (תהלים קמו) ארוממך אלוהי המלך על המלכות נאמר וזהו לשון ארוממך וזהו שנכת' אלוהי מלא בוא"ו, ותמצא בספר יצירה פנה עשירית וחתמו בו העשרה, וא"כ מוכרח הוא למנות בישראל מלך ובלבד שתהיה כוונתם לשם שמים לכוונת המצוה וזה מבואר. ולשון שום תשים היה יכול לומר תמנה או תקים אבל הוא מלשון סם ובא לרמוז כי המלך הוא סם חיים כי הוא כלול מן הכל וזהו לשון שום תשים והכל לפי הכוונה ששואלין אותו: אשר יבחר ה' אלהיך בו. בא ללמד שהמלכות וכן

בעל הטורים

(יג) תמים. ת' גדולה. שאם הלך בתמימות כאלו קיימת מא' ועד ת': (טו) נביא מקרבך. הפסוק מתחיל ומסיים בנו"ן. לומר שידע נו"ן שערי בינה. ויש בו י' תיבות, לומר שתשמע לו

רשב"ם

כמו מן החרב תאכל החרב וזה מוכיח חובר חברים מחוכם כמו מן מלך מלכים. וכמו מן עבד עבדים. כן יאמר מן חבר חברים. ואלו היה חבר טעמו בבי"ת כמו חבר אנכי לכל אשר יראוך. ירך גדר כתף וגזל שטעמם למטה היה לו לומר וחובר חבר מן ירך ירכו גזלו. חברים מקשיבים לקולך ובחי"ת מצאתי אחרי כן בספרי ספרד כדברי: (יב) מוריש אותם. כי אינם היושבים לדרוש את הקב"ה ואת נביאי המצות. כי סומכין על תועבותיהם המגידים להם ברוח הטומאה: (יג) תמים תהיה וגו', וממנו תדרוש ולא מן המתים. ולפי כי מנסה הקב"ה בם את ישראל נתן כח ברוח הטומאה להגיד

רש"י

אוב. זה מכשפות ששמו פיתום ומדבר משחיו ומעלה את המת בבית השחי שלו: וידעני. מכניס עצם חיה ששמה ידוע לתוך פיו ומדבר העצם על ידי מכשפות: ודרש אל המתים. כגון המעלה ם בזכורו והנשאל ע בגלגולת: (יב) כל עושה אלה. (מכות כד ספרי) עושה כל אלה לא נאמר אלא כל עושה אלה אפי' אחת מהן: (יג) תמים תהיה עם ה' אלהיך. התהלך עמו בתמימות ותצפה לו פ ולא תחקור אחר העתידות אלא כל מה שיבוא עליך קבל בתמימות ואז תהיה צ עמו ולחלקו: (יד) לא כן נתן לך ה' אלהיך. לשמוע ק אל מעוננים ואל קוסמים שהרי השרה שכינה על הנביאים והאורים ותומים: (טו) מקרבך מאחיך

שפתי חכמים

ס ר"ל שמעלה את המת בלחשים ומדבר עמו: ע פי' בגלגולת מן המת המוטלת על הארץ ועונה מה ששואלים לו ע"י מכשפות. כך הוא נדרש בספרי. ונפ"ק אדבע מיתות תניא בברייתא אוב זה המעלה וכו' והנשאל בגלגולת ודורש אל המתים זה המרעיב עצמו ולן בבית הקברות. והא דהביא רש"י הספרי והניח תלמוד שלנו י"ל דלפי שהוא יותר קרוב לפשוטו: צ ר"ל אתה אל תעשה כמו שעושין הע"א אלא תמיד תהיה שתתהלך עמו בתמימות ותצפה לו כו': פ כך תפרש הקרא תמים תהיה ר"ל שתצפה לו ולא תחקור כו' ואז תהיה עם ה' אלהיך ר"ל תהיה עמו לחלקו: ק ר"ל שאל תקשה לך כי פשוטו של מקרא ואתה לא כן נתן לך ה' אלהיך משמע שהזהיר מקודם על זה שלא יהיה בו קוסם ומעונן ומנחש והיכן מצינו שהזהיר ע"ז וע"ז השיב וכזה לוה לך שלא תשמע אל מעוננים וקוסמים שהרי לכך השרה שכינתו על הנביאים כדי שתשמע אל הנביאים. והא דנקט רש"י הקב"ה במקום ה' אלהיך להורות שאין צריך להזכיר פה אלהיך המורה

מהו עניני

(יג) תמים תהיה עם ה' אלהיך. פי' לפי שלוה עליו בסמוך לבל יעונן ויכשף ולבל ישאל באוב וגו' אמר תמים וגו' כי טעם כל הדברים הוא לדעת העתידות ולהתנהג כאשר יורו ולתקן שתסרון כאשר יוכל לעשות ואם תהיה עם ה' תמים לא יחסר לך דבר, וכל מה שהמזל יורה עליך נגעה לא בתקיים וזה לך האות אברהם אבינו שהתהלך לפני ה' הגם שהמזל הראה עליו שלא יוליד נתהפך הדבר והוליד. ולפ"ז היבת תהיה נמשכת למעלה ולמטה עז"ה תמים תהיה אם תהיה עם ה' או עז"ה תמים תהיה כשאתה עם ה' אלהיך:

עוד יתכן בזה ע"ד אב נתן לבנו מעדנים ומלבושי כבוד ולא אבה שמוע מוסר וימנע ממנו התענוגים האלה ויכלכלהו לחם

התמימות

לך ומים לחן ויקח מוסר להשכיל להטיב, ויאמר אליו אביו מדוע לא ישוה דעתך עם רצוני, כי כאשר אני מייסר אותך אני בנחת מהנהגתך הטובה ואתה הנך בצער, וכאשר אני מעדן אותך אתה בנחת ואני בצער מהנהגתך הרעה. כן הוא כאשר שוא יתברך משפיע לאדם עושר וכבוד האדם הא תמים ושלם בנחת ושלום ועבודת שמים חסרה והוא כביכול בצער, כמאמר וישמן ישורון ויבעט, וכאשר הקב"ה מייסרו ביסורין ודלות אז עבודתו תמימה והוא ככלי נשבר. ועל זה אמר הכ' הלא טוב לאדם כי תמים תהיה עם ה' אלה־ך ביחד ואז יהיה טוב לך כי לא יחסר ממך העונג וכל צרכיך, וגם הקב"ה יתענג מעבודתך התמימה:

אין מזל ישראל

(יד) כי הגוים וגו' ישמעו פי' יש להם לשמוע ולקבל את אשר יגידו להם המעוננים, כי יודיעום המעוננים מה שרשום במזל [כי המזל שלהם לא ישתנה]: ואתה לא כן. פי' לא תהיה הודעת העתידות לך כן אלא נביא אקים וגו', וע"י יכול המזל להשתנות מרעה לטובה, כי ישראל אינם נתונים תחת המזל שהמזל ימשול עליהם, אבל הם מושלים על המזל לבטל את הוראתו:

מצות השם

(שם) [תקיג] (לאו שג) שלא נשאל בבעל אוב. שנאמר לא ימצא בך וגו' ושאל אוב:

(שם) [תקיד] (לאו שד) שלא נשאל בידעוני. שנאמר לא ימצא וגו' וידעוני:

(שם) [תקטו] (לאו שה) שלא לדרוש אל המתים. שנאמר לא ימצא וגו' ודרש אל המתים:

נחל קדומים

כי יבא שילה מזרעו: יג (ח) תמים תהיה עם ה' אלהיך. אפ' דהכונה דאפי' בלבו לא יהרהר אחר מדותיו יתברך וז"ש תמים תהיה עם ה' אלהיך אפילו בהרהור שאין מכיר בו אלא ה' תהיה תמים כי הוא בוחן לב חוקר כליות. ואפשר לרמוז בתיו תמים רבתי שכן היא ברוב הס' כמ"ש מז"ה בחס"ל שאם ח"ו אדם מישראל היה ת' יום עובר עבירות הוא נדחה לגמרי מהקדושה ע"ש. ומדה טובה מרובה שאם יקדש עצמו ביותר ת' ימים אז קנה עולמו והוא דבק עם ה' תדיר וז"ש תמים תהיה גדולה שאם ת' יום היה דבק מאד בה' אז תהיה עם ה"א תדיר וה' עמו שלא יבא עוד לידי חטא. ועוד אפשר לרמוז שצריך ליזהר מאד מהסט"א שהו ת' איש דעשו חיילות הסט"א כנודע. א"נ ת' רמז תלמוד גדול שמביא לידי מעשה הלכך ת' גדולה כי תלמוד גדול והנשאר אותיות מים רמז לתורה כמ"ש הוי כל צמא לכו למים וע"י התורה שנמשלה למים שהולכים למקום נמוך גם התורה לא תמצא תורת אמת כי אם בנמוכי רוח והטעם כי אין יגער שולט בהם וזהו הוי כל צמ"א גימט' ס"מ ששלט בו לכו למים תורה כדמות מים שהולכים לנמוך כלומר תלמדו תורת בענוה ובזה תנצלו וכל אלו ההקדמות כבר כתבנום בעניותנו במ"א באורך ועי"ז תמים תהיה. ור"ת תה"ה עם ה"א גי' תפ"א רמז כי

מרפא לשון

על המדה, וראה רמב"ם פ"י ע"ז ה"ג. והכי איתא פ' ד' מיתות). יא) ושאל אוב, ושאיל. טעמו פי' היא"ר ז"ל יעו"ש. יב) כי תועבת ה', ארי מרחק קיי'. ה"ג ולא כנ"א דל"ג קדם ואצ"ל כמו שבחומש שאומרים שהוא מוגה על הרוו"ה ז"ל דל"ג קדם אלא מרחק יי' ומלבד שכולו מלא שיבושים מכף רגל ועד ראש אין מתום יצא לחרף ולגדף שהיה ח"ו מרוחק וטב ליה זה הדפוס דלא הוה ולא איברי כי אין בו משום עת לעשות לה' כי אם הפרו תורתך. טו) נביא מקרבך מאחיך כמני, דכותי. כ"ה הגי' הנכונה ולא כנ"א

מסורת הקריאה

בנו במקף: (יב) עשה, הטעם מלעיל בעי"ן והשי"ן בצירי, עי' שמות ט"ו י"א מש"כ שם: (יד) נתן. מלעיל והוא נס"א: (טז) אסף,

כָּמֹנִי יָקִים לְךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ אֵלָיו
תִּשְׁמָעוּן: טז כְּכֹל אֲשֶׁר־שָׁאַלְתָּ
מֵעִם יְהוָה אֱלֹהֶיךָ בְּחֹרֵב בְּיוֹם
הַקָּהָל לֵאמֹר לֹא אֹסֵף לִשְׁמֹעַ אֶת־
קוֹל יְהוָה אֱלֹהָי וְאֶת־הָאֵשׁ הַגְּדֹלָה
הַזֹּאת לֹא־אֶרְאֶה עוֹד וְלֹא אָמוּת:
יז וַיֹּאמֶר יְהוָה אֵלָי הֵיטִיבוּ אֲשֶׁר
דִּבֵּרוּ: יח נָבִיא אָקִים לָהֶם מִקֶּרֶב
אֲחֵיהֶם כָּמוֹךָ וְנָתַתִּי דְבָרַי בְּפִיו
וְדִבֶּר אֲלֵיהֶם אֵת כָּל־אֲשֶׁר אֲצַוֶּנּוּ:
יט וְהָיָה הָאִישׁ אֲשֶׁר לֹא־יִשְׁמַע אֶל־
דְּבָרַי אֲשֶׁר יְדַבֵּר בִּשְׁמִי אָנֹכִי
אֶדְרֹשׁ מֵעִמּוֹ: כ אַךְ הַנָּבִיא אֲשֶׁר
יָזִיד לְדַבֵּר דָּבָר בִּשְׁמִי אֵת אֲשֶׁר
לֹא־צִוִּיתִיו לְדַבֵּר וַאֲשֶׁר יְדַבֵּר בְּשֵׁם
אֱלֹהִים אֲחֵרִים וּמֵת הַנָּבִיא הַהוּא:

ת"א אליו. יבמות צ: אנכי. שם: אך הנביא. שם:

תרגום אונקלוס

דִּכְוָתִי. יְקִים לָךְ יְיָ אֱלָהָךְ. מִנֵּיהּ תְּקַבְּלוּן: טז. כְּכֹל דִּשְׁאֵילְתָּא. מִן קֳדָם יְיָ אֱלָהָךְ בְּחוֹרֵב. בְּיוֹמָא דִקְהָלָא לְמֵימַר. לָא אוֹסֵיף. לְמִשְׁמַע יָת קָל מֵימְרָא דַּיְיָ אֱלָהִי. וְיָת אִישָּׁתָא רַבְּתָא הָדָא. לָא אֶחֱזֵי עוֹד וְלָא אֵמוּת: יז. וַאֲמַר יְיָ לִי. אַתְקִינוּ דְּמַלִּילוּ: יח. נְבִיָּא אֲקִים לְהוֹן. מִגּוֹ אֲחֵיהוֹן כְּוָתָךְ. וְאֶתֵּין פִּתְגָמֵי נְבוּאָתִי בְּפוּמֵיהּ. וִימַלֵּיל עִמְּהוֹן. יָת כָּל דַּאֲפַקְּדִנֵּיהּ: יט. וִיהֵי. גּוּבְרָא דְּלָא יְקַבֵּיל לְפִתְגָמַי. דִּימַלֵּיל בִּשְׁמִי. מֵימְרִי יִתְבַּע מִנֵּיהּ: כ. בְּרַם נְבִיָּא. דִּירַשַּׁע לְמַלָּלָא פִּתְגָמָא בִּשְׁמִי. יָת דְּלָא פַקֵּידְתֵּיהּ לְמַלָּלָא. וְדִימַלֵּיל. בְּשׁוּם טַעֲוַת עַמְמַיָּא. וְיִתְקְטֵיל נְבִיָּא הַהוּא: כא.

תפסיר חרס"ג

מן בינכם מן בעץ' אכ'ותך מת'לי. ינצבה לך אללה רבך. מנה פאקבלו: (טז) כגמיע מא סאלת אללה רבך פי גבל חריב. פי יום אלגוק וקלת. לא אעוד אן אסמע צות אללה רבי. ולא ארא הד'ה אלנאר אלעצ'ימה ללא אמות: (יז) פקאל אללה לי. קד אחסנו פי גמיע מא קאלו: (יח) ואי נבי אנצבה להם. מן בעץ' אכ'ותהם מת'לך. אלקנה כלאמי. פיכ'אטבהם. בגמיע מא אמרה בה: (יט) ואי אנסאן לם יקבל כלאמי. אלד'י יודי עני. פאני אטאלבה: (כ) ואי מתנבי. תוקח פתקוול קולא עני. מא לם אמרה אן יקולה. ומן יתנבא למעבודאת אכ'ר. פליקתל ד'אלך

אבן עזרא

לא מנחש: (יט) אנכי אדרוש מעמו. והנה מיתתו בידי שמים והעד האיש אשר לא שמע אל דברי הנביא שאמר הכני נא ושם כתוב בדבר ה' וכבר

רבינו בחיי

כל שאר המעלות כלן מן השמים הן והבחירה ההיא מאת העליון היתה וכן ארז"ל אפילו ריש גרגותא מן שמים מוקמי ליה וכן אמר הכתוב (דניאל ה) די שליט עילאה במלכות אנשא ולמאן די יצבא יתניניה: מקרב אחיך תשים עליך מלך. דרשו רז"ל עד שיהא אביו ואמו מישראל וזהו לשון מקרב אחיך, ומכאן יש ללמוד שכל מי שאינו אחיך אינו ישראל וכל מי שאינו מישראל נקרא נכרי:

(ב) שלש ערים תבדיל לך בתוך ארצך. ועם אותן שלש שהבדיל משה בעבר הירדן הרי הן שש ערי מקלט וצריך שיהיו במקום מיושב ומוכן שנאמר תכין לך הדרך ודרשו רז"ל מקלט מקלט היה כתוב בפרשת דרכי' שיפנה לשם הרוצח בשוגג ויוצל ועל זה אמר הכתוב (תהלים סא) טוב וישר ה' על כן יורה חטאים בדרך הקב"ה מורה לחטאים דרך הצלה כיון שלא עשו אלא שוגג וכן כתיב עוד (איוב לו) הן אל ישגיב בכחו מי כמוהו מורה שהוא מורה דרך לחטאים. וטעם ושלשת את גבול ארצך שיהיו שלש ארצות מכוונות בשעור שיהיה מכוון מראשונה לשניה כמה שיש משניה לשלישית. וצריך

רשב"ם

על פי השעירים: (טו) נביא מקרבך מאחיך כמוני, שיצוה לך מצות שבתורה ולא כנביא וחולם חלום שיאמר לך לעבוד ע"ג וכה שכתוב ולא קם נביא עוד בישראל כמשה הרי פירושו כמו שמפרש אשר ידעו ה' פנים אל פנים, אבל להאמין להקב"ה יהא* כמותך ולדבר אמת מאתו ולא כנביא הנותן לישראל אות ומופת לעבוד עבודת גלולים: ולא יהיה הדבר ולא יבוא. וכגון שאין

בעל הטורים

כמו לי' הדברות: כמוני. בגימ' זהו: תשמעון. ב' במס'. אליו תשמעון, כקטן כגדול תשמעון. לומר אחד קטן וא' גדול שמע אליו: (טז) ככל אשר שאלת. ככל עולה ע', לומר ששמעתי לשאלתכם ושמתי עליכם ע' זקנים. וגם כאשר ישאלו ישראל נביאים יתן להם נביאים: (יח) נביא אקים להם. בגימ' זה

שפתי חכמים

בכ"מ נתינת הסיבה שהוא אלהיך והוא בעל הכח והממשלה אשר הביאך אל הארץ וכמו אמנים תהיה עם ה' אלהיך שמלך שאני אלהיך ראוי להשתדל להיות עמי ולהדבק בי והכא שהוא סיפור דברים א"ל למלת אלהיך אלא לשם ה' כמו כאו קרא ה' בשם והדברים כאלה והא דלא נקט שם ה' כדי שלא נחשוב שהלל בלשונו, הרא"ם: ר ר"ל הא כתיב ולא קם נביא עוד בישראל כמשה ל"פ כמו שאני מקרבך מאחיך: ש פי' כדי שלא יובן שמדבר על נביא פרטי שעתיד לקום אחריו כמו שפירשו הטועים שוסיף ואמר וכן מנביא לנביא והוכחתו שהרי המכוון הוא להרחיקם מן המעוננים והקוסמים ואמר שא"ל אל המעוננים והקוסמים כי תמיד יהיו מקרבך נביאים בכל דור ודור שלא תצטרך למעוננ': ת דכתיב אשר לא צויתיו לדבר היינו מה שלא שמע ומדכתיב

רש"י

כמני. ר כמו שאני מקרבך מאחיך יקים לך תחתי וכן ש מנביא לנביא: (כ) אשר לא צויתיו לדבר. ת אבל צויתיו לחברו: ואשר ידבר בשם אלהים אחרים. אפי' כוון את ההלכה לאסור את האסור ולהתיר את המותר: ומת. בחנק ג' מיתתן בידי אדם (ספרי סנהדרין פט) המתנבא מה שלא שמע ומה שלא נאמר לו

מצות השם

(טו) [תקעז] (עשה קיא) לשמוע בדברי נביא ה'. שנאמר נביא מקרבך וגו' אליו תשמעון: (כ) [תקיז] (לאו שו) שלא להתנבא בשקר. שנאמר אך הנביא אשר יזיד לדבר דבר בשמי אשר לא צויתיו לדבר וגו': (שם) [תקיח] (לאו שז) שלא להתנבא בשם עבודת כוכבים. דכתיב ואשר ידבר בשם אלהים אחרים וגו':

רמב"ן

(טז) ככל אשר שאלת וגו'. לא השלים הכתוב בכאן השאלה ששאלו כי באמרם לא אוסיף לשמוע את קול ה' אלהי לא זכו לנביאיו אבל כאשר אמרו קרב אתה ושמע את כל אשר יאמר ה' אלהינו ואת תדבר אלינו את כל אשר ידבר ה' אלהינו אליך ושמענו ועשינו אז קבלו להאמין בנביאיו ולשמוע ולעשות את כל אשר יצוה השם על ידם ולכך אמר בכאן נביא מקרבך מאחיך כמוני יקים לך ה' ותאמין בו כאשר אתה מאמין בי כי כן שאלת להיות דברי השם עמכם על ידי' ושתשמעו אלי אם כן תאמינו גם כן בשאר הנביאים הבאים אחרי כי כמוני כמוהם וזה טעם היטיבו אשו' דברו להאמין בנביא וכן אעשה להם לדורותם ויתכן שהיתה שאלתם שם לדורות וקבלתם שאמרו לשמוע ממשה באמרם ואת תדבר אלינו ושמענו ועשינו גם כן

נחל קדומים

בזה ינצל גם מלי'. ורבינו אפרים כתב תמים תהיה גימט' תשרי שצריך לשוב וליתקן שיהיה תמים בחדש תשרי: יד (ט) כי הגוים האלה וגו' ואתה לא כן נתן לך וגו'. פירוש הגוים נמסרים למערכת והם מעוננים וכו' אבל אתה תחת שמירתו והשגחתו ית' הפרטית כאומרו כי חלק ה' עמו ואין עמו אל נכר שום כבב ושום מזל והם פונים לשי"ת לבד. או יאמר ואתה כבר נתן לך המצות שהם עשה ולא תעשה וז"ש לא כן לא הם הלאוין כן הם העשין. הקדוש רבינו שלמה אסתרוק ז"ל ומורינו הרב כמהר"א יצחקי זלה"ה פירש במ"ש בשילהי מגילה א"ר שפטיה א"ר יוחנן מנין שמשתמשין בבת קול שנאמר ואזניך תשמענה דבר מאחריך וה"מ דשמע קל גברא במתא וקל איתתא בדברא והוא דאמר הין הין והוא דאמר לאו לאו וז"ש כי הגוים האלה וכו' ואתה לא כן כלומר שתשמע לאו

מרפא לשון

כותי והטעם דר"ל כמני שאני מקרבך מאחיך ולא כמני בחכמה

כא וְכִי תֹאמַר בִּלְבָבֶךָ אֵיכָה נֵדַע
אֶת־הַדָּבָר אֲשֶׁר לֹא־דִבְּרוֹ יְהוָה׃
כב אֲשֶׁר יְדַבֵּר הַנָּבִיא בְּשֵׁם יְהוָה
וְלֹא־יִהְיֶה הַדָּבָר וְלֹא יָבֹא הוּא
הַדָּבָר אֲשֶׁר לֹא־דִבְּרוֹ יְהוָה בְּזָדוֹן
דִּבְּרוֹ הַנָּבִיא לֹא תָגוּר מִמֶּנּוּ׃ ס
יט א כִּי־יַכְרִית יְהוָה אֱלֹהֶיךָ אֶת־
הַגּוֹיִם אֲשֶׁר יְהוָה אֱלֹהֶיךָ נֹתֵן לְךָ
אֶת־אַרְצָם וִירִשְׁתָּם וְיָשַׁבְתָּ
בְעָרֵיהֶם וּבְבָתֵּיהֶם׃ ב שָׁלוֹשׁ עָרִים
תַּבְדִּיל לָךְ בְּתוֹךְ אַרְצְךָ אֲשֶׁר יְהוָה

תרגום אונקלוס

כא וַאֲרֵי תֵימַר בְּלִבָּךְ. אֵיכְדֵין נִדַּע יָת פִּתְגָמָא. דְלָא מַלְּלֵיהּ יְיָ: כב. דִּימַלֵּיל נְבִיָּא בִּשְׁמָא דַייָ. וְלָא יְהֵי פִתְגָמָא וְלָא יִתְקַיַּם. הוּא פִּתְגָמָא. דְלָא מַלְּלֵיהּ יְיָ. בִּרְשַׁע מַלְּלֵיהּ נְבִיָּא. לָא תִדְחֲלוּן מִנֵּיהּ: א. אֲרֵי יְשֵׁיצֵי. יְיָ אֱלָהָךְ יָת עַמְמַיָּא. דַּייָ אֱלָהָךְ. יָהֵיב לָךְ יָת אַרְעֲהוֹן. וְתֵירְתִנּוּן. וְתֵיתֵיב בְּקִרְוֵיהוֹן וּבְבָתֵּיהוֹן: ב. תְּלָת קִרְוִין תַּפְרֵישׁ לָךְ. בְּגוֹ אַרְעָךְ. דַּייָ

בעל הטורים

ילפיהו זה הוכיחן וזה הוכיחן כו' כדפי' בפסיקתא:

רשב"ם

תשובת ומעשים טובים שינחם הקב"ה בשבילם הרי חזקי' תפלת תועילה לו. ולנינוה כי שבו מדרכם הרעה:

רש"י

ונאמר לחבירו והמתנבא בשם ע"ז אבל הכובש את נבואתו א והעובר על דברי הנביא והעובר על דברי עצמו מיתתן בידי שמים שנאמר אנכי אדרוש מעמו: (כא) וכי תאמר בלבבך. עתידים אתם ב לומ' כשיבא חנניה בן עזור ומתנבא (ירמיה כז) הנה כלי בית ה' מושבי' מבבלה עתה מהרה וירמיהו עומד ג וצווח על העמודים ועל היםד ועל יתר הכלים שלא גלו עם יכניה בבלה יובאו עם גלות צדקיהו: (כב) אשר ידבר הנביא. (ספרי) ויאמר דבר זה עתיד לבוא עליכם ותראו שלא יבא ה הוא הדבר אשר לא דברו ה' והרוג אותו וא"ת זו במתנבא על העתידות ו הרי שבא ואמר עשו כך וכך ומפי הקב"ה אני אומר כבר נצטוו שאם בא להדיחך מאחת מכל המצות לא תשמע לו ז אא"כ מומחה הוא לך שהוא צדיק גמור כגון אליהו בהר הכרמל שהקריב בבמה בשעת איסור הבמות כדי לגדור את ישראל הכל לפי צורך שעה וסייג הפרצה לכך נאמר אליו ח תשמעון: לא תגור ממנו. (שם) לא תמנע עצמך

שפתי חכמים

אשר לא צויתיו משמע אבל לחבירו צויתיו והמתנבא בשם ע"א דכתיב בסדיא ואשר ידבר וגו': א הכובש את נבואתו משמע ליה מדכתיב אשר לא ישמע קרי ביה אשר לא ישמיע כלומר שכובש נבואתו והעובר על דברי הנביא בין הוא בין אחרים דכתיב אשר לא ישמע אל דברי אשר ידבר בשמי בין אחרים ובין הוא וכתיב אנכי אדרוש מעמו דהיינו מיתה בידי שמים: ב פי' מפני שמלת וכי בכ"מ מורה על העתיד שיהיה כמו וכי יכה איש שפירושו כשיכה וכן כי יגח שור וכן כל כיוצא בזה: ג ר"ל אמר לא פך: ד ר"ל ים שעשה שלמה: ה כגון חנניה בן עזור שסברי אח"כ גם שאר הכלים בבלה יובאו עם גלות צדקיהו: ו ר"ל בתיבה זו תפול אם מתנבא העתידות כגון חנניה בן עזור אבל הרי שבא ואמר כך וכך עשו ומפי הקב"ה אני אומר א"כ היאך נדע שלא דבר ומפרש זה בבר כו': ז ואם לא בא להדיחך אין הקפדה אם תשמע לו: ח ר"ל אם תומחה הוא לך וצדיק

עניני ערי מקלט

(ב) שלש ערים תבדיל לך וגו'. ענין ערי מקלט אשר צוה הקב"ה לעשות לקליט את הסורג בשיגג בכל דקדוקי ההלכה להכין את הדרך להשוות ההרים והעמקים ולרשום בכל אבן ואבן שעל הדרך מקלט מקלט ובכל פרשת דרכים לכתוב תיבת מקלט שלא יטעה בדרך ויוכל לבא במהירות לעיר מקלטו קודם שישיגנו יד גואל הדם. וענין זה פלא גדול, הלא עבירת שפיכת דמים גדולה כמעט מכל עבירות שבתורה, וכל העבירות אם עשה אדם בשוגג מחויב להביא עליה קרבן וצריך להתודות על חטאו, על חטאת עון חטאת, ועל אשם עון אשם. ועל שוגג שפיכת דמים לא מצינו שום קרבן, והתורה פטרתו מהכל, ועוד צוותה התורה לעשות תקבולות שיבא שלם בגופו לאחת מערי המקלט להציל שמה מיד גואל הדם ולא יפול משערות ראשו ארצה. והנראה בזה דהנה הרמב"ן ז"ל בפ' לך לך כתב על מה שכתב הרמב"ם ז"ל בהלכות תשובה שלכך נתחייב ההורג במזיד מיתה והריגה אף שע"כ זה נתחייב להיות נהרג משום דזה אינו מוכרח להרגו ויכול לסתקיים נאמר. וכתב הרמב"ן ז"ל שע"פ כיון שזה נתחייב עפקב"ה להיות נהרג צריך להיות כל הקודם להרגו זכה בגלות, כמו מי שנתחייב למלך בו"ד ומוכתב להריגה. והתוי"ט פ"ב מאבות כתב שעכ"פ זה הרולה לא נתכוין לשם ס' רק בזדון לכו הרגו. וגם הרמב"ן ז"ל רמז שם לזה. וכתב הגאון רי"ם כ"ז ולפ"ד נראה שאין מקום כלל לקושיא זו די"ל דבאמת זה הנהרג לא נתחייב כלל להיות נהרג רק שזה הרולח הרגו בבחירתו החפשית שהקב"ה נתן בחירה חפשית לכל אדם [לעשות מעשיו אף שור נעשהו] וככר נודע מ"ש הזוהר ע"פ

מצות השם

(כב) [תקיע] (לאו שח) שלא נירא מלענוש לנביא שקר. שנא' לא תגור ממנו:

תפסיר הרס"ג

אלמתנבי ׃ (כא) ואן קלת פי נפסך. כיף נעלם אלקול. אלד'י לם יקולה אללה׃ (כב) פאנה מא יקולה אלמתנבי ען אללה. ולא יגוז ד'אלך אלקול ולא יגב. פהו אלקול אלד'י לם יקולה אללה. ואנמא קאלה אלמתנבי בקחה. פלא תחד'רה׃ (א) ואד'א קטע אללה רבך אלאמם. אלד'י הו מעטיך בלדהם. פורת'תהם. וסכנת פי קראהם ומנזלהם׃ (ב) אפרז לך ת'לאת' קרא. פי וסט בלדך. אלד'י

נוה שלום

כה כז. (כב) ולא יהיה הדבר, ולא יגוז ד'אלך ולא יגב, שכבר בא בתורת הצווי והאזהרה עליו שלא לעשותו. (א) כי יכרית, ואד'א קטע, וכאשר יכרית וכו' תבדיל לך שלש ערים וכו' ותכוין להם דרכים משלשות. (ג) והיה לנוס, תכון מעדה, מוכנת

אבן עזרא

היה הנביא נודע: (כב) אשר ידבר הנביא. ג"כ דברי ירמיהו בבא דבר הנביא בזמן שיאמר. ואחר שהשלים לבאר דברי המעוננים שהיו בארץ והיא דרך ע"ג הזהיר שלא ישפך דם נקי בארץ והטעם שתהיה הארץ טהורה מתועבת המעוננים גם לא תהיה טמאה

רבינו בחיי

שתשכיל בכאן בענין שש ערי מקלט לרוצח בשוגג כי הם כנגד ששה קצוות כי הג' שהבדיל משה אין להם שלמות ולא תכלית במצוה אלא בשלש אלה שיצוה עתה לעשות בארץ כנען ותשלום המצוה שיהיו הערים שש כנגד שש קצוות לרמוז על חסדי השם בעוה"ז שיקלטוהו הערים וכן נפשו לעוה"ב שיהיה לה חלק בששה קצוות העליונים ואע"פ שאין תשלום המצוה אלא בשש הבדיל משה הג' כנגד ג' אותיות של שם שהן חוזרין לשש כענין שכתוב בספר יצירה ג' אבנים בונות ששה בתים כי שש ערים אלו מקלט לגוף ובהם רמז לששה בתים שהן מקלט לנפש ועוד הבדיל משה ג' ערים כנגד מקומות שהנשמה נפרדת מהן ולכך עשה משה שלשה גבולים אלו לכפר על הנשמה הבאה מג' מקומות העליונים שחוצבה משם ונפרדה מהם לפי שידעת כי עלוי הנשמה מן הגן לגן ומן הגן לעדן ומעדן לבינה הכל אורח סלולה ורצוע' ישרה וזהו שכתוב (קהלת יב) והרוח תשוב אל האלהים אשר נתנה היא

רמב"ן

לדורות עולם ויהיה טעם ואת כמו ואתה וכל נביא השם כמוך כאשר פירשתי שם:

(כא) **וכי** תאמר בלבבך איכה נדע את הדבר אשר לא דברו ה'. עתידים אתם לאמר כשיבא חנניא בן עזור ומתנבא הנה כלי בית ה' מושבים מבבלה וירמיה עומד וצווח על העמודים ועל הים ועל יתר הכלים שלא גלו עם יכניה בבלה יובאו עם גלות צדקיהו לשון רש"י מספרי. והדרש הזה מפני שלא אמר ואם תאמר בלבבך והוא כמו שהזכרתי כי התורה הגיד ברמזים העתיד להיות אבל עיקר הכתוב לומר איכה נדע את הדבר אשר לא דברו השם שנהרוג המתנבא הזה וצוה כי כאשר לא יבוא הדבר אז יומת כי לא דברו השם ולא תגור ממנו מפני חכמתו או מפני אות שנתן ובא האות והמופת וכן היה להם לשאול איכה

נחל קדומים

או הין נתן לך זה מותר להשתמש בבת קול ששמע לאו או הין וזהו לא כן ודוק: **כב** (י) אשר ידבר הנביא בשם ה' וגו'. פירוש דהקפידא דוקא אם יאמר בשם ה' אך אם יאמר סתם אינו חייב ולכן מיכיהו בן ימלא בתחילה אמר כמו שאמרו נביאי השקר עד שהפצירו בו שיאמר בשם ה' אז אמר האמת ודייקי קראי התם כמו ששמעתי

מרפא לשון

שהרי נאמר ולא קם נביא עוד בישראל כמשה. כב) ולא יהיה הדבר ולא יבא, ולא יתקיים. תרגם יבא יתקיים, אחר הענין כי הדבר אין בו ממש שילך ויבא כמו שזה מוכחש בחוש האדם ודכוותיה פי יבא דברך וכבדנוך, ת"י ארי יתקיימון פתגמך. לא תגור, לא תדחלון.

מסורת הקריאה

הסמ"ך בצירי: אלהי, הה"א בקמץ, ונמסר עליו ס' קמצין. ועי' מש"כ במדבר כ"ב י"ח: (א) בעריהם. הבי"ת רפה: (ז) הדרך,

אֱלֹהֶיךָ נֹתֵן לְךָ לְרִשְׁתָּהּ׃ ג תָּכִין לְךָ הַדֶּרֶךְ וְשִׁלַּשְׁתָּ אֶת־גְּבוּל אַרְצְךָ אֲשֶׁר יַנְחִילְךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ וְהָיָה לָנוּס שָׁמָּה כָּל־רֹצֵחַ׃ ד וְזֶה דְּבַר הָרֹצֵחַ אֲשֶׁר־יָנוּס שָׁמָּה וָחָי אֲשֶׁר יַכֶּה אֶת־רֵעֵהוּ בִּבְלִי־דַעַת וְהוּא לֹא־שֹׂנֵא לוֹ מִתְּמֹל שִׁלְשֹׁם׃ ה וַאֲשֶׁר יָבֹא אֶת־רֵעֵהוּ בַיַּעַר לַחְטֹב עֵצִים וְנִדְּחָה יָדוֹ בַגַּרְזֶן לִכְרֹת הָעֵץ וְנָשַׁל הַבַּרְזֶל מִן־הָעֵץ וּמָצָא אֶת־רֵעֵהוּ וָמֵת הוּא יָנוּס אֶל־אַחַת הֶעָרִים־הָאֵלֶּה וָחָי׃

ת״א תכין לך. בתרא ק מכות ט י: לנוס שמה. סנהדרין יח: וזה דבר. שבועות מז מכות ט י יב: בבלי דעת. נדרים פח קנא פו: מכות ט: ואשר יבא את רעהו ביער. נדרים פח קמא שם מכות ח ט: סטן. מכות ז: ונשל הברזל. שם ד: ומלא את. שם ח ערכין ל: הוא ינוס. מכות כ:

תרגום אונקלוס

אֱלָהָךְ. יָהֵיב לָךְ לְמֵירְתַהּ: ג. תַּתְקֵין לָךְ אוֹרְחָא. וּתְתַלֵּית יָת תְּחוּם אַרְעָךְ. דְּיַחְסְנִנָּךְ יְיָ אֱלָהָךְ. וִיהֵי. לְמִעְרַק לְתַמָּן כָּל קָטוֹל: ד. וְדֵין פִּתְגָּם קָטוֹלָא. דְּיִעְרוֹק לְתַמָּן וְיִתְקַיַּים. דְּיִקְטוֹל יָת חַבְרֵיהּ בְּלָא מַדְּעֵיהּ. וְהוּא. לָא סָנֵי לֵיהּ מֵאִתְמָלֵי וּמִדְּקַמּוֹהִי: ה. וּדְיֵיעוֹל עִם חַבְרֵיהּ בְּחוּרְשָׁא לְמִקַּץ אָעִין. וְתִתְמְרֵיךְ (י״נ וְתִתְמְרֵיג) יְדֵיהּ בְּבַרְזְלָא לְמִקְצֵיהּ אָעָא. וְיִשְׁתְּלֵיף בַּרְזְלָא מִן אָעָא. וְיַשְׁכַּח יָת חַבְרֵיהּ וִימוּת. הוּא. יִעְרוֹק. לַחֲדָא מִן קִרְוַיָּא הָאִלֵּין

תפסיר חרס״ג

אללה רבך מעטיך לתחוזה: (ג) אצלח טרקהא. עלי תת׳לית תכ׳ם ארצ׳ך. אלד׳י ינחלך אללה רבך. תכון מעדה. ליהרב אליהא כל קאתל: (ד) והד׳א כ׳בר אלקאתל. אלד׳י יהרב אליהא פיחיא. מן קתל צאחבה בלא מערפה. והו ג׳יר שאני לה מן אמס ומא קבלה: (ה) וד׳אלך כמן ידכ׳ל מע צאחבה אלי אלשערא ליקטע חטבא. פתמיל ידה באלחדיד ליקטע אלעוד. או ינסל אלחדיד מן אלעוד. פיציב צאחבה וימות. הו יהרב אלי׳ ואחדה מן הד׳ה אלקרא

נוה שלום

ומזומנת לנוס וכו׳. (ד) בבלי דעת, בג׳יר עלם, כצ״ל, ואשר, וד׳אלך כמן, ביאור פסוק שלפניו וזה יהיה כמי שיבא אל רעהו וכו׳. (ה) ביער, אלשערא. (רוצ׳ה שערא, כת׳ירת אלשגר). ונשל, או אנסל, כמו או

חלק הדקדוק

ה) אחת הערים, עין דהערים מועמדת

אבן עזרא

בדם נקי: (ג) תכין לך הדרך. להיות הערים במקום שיהא דרכו מוכנת ומיושבת: ושלשת. תחלק הארץ לשלש או תשים בשלישית הארץ: (ד) את רעהו. עם וכן רבים: (ה) ונדחה. מבנין נפעל והקל נדחי ישראל יכנס: בגרזן. ברזל שיכרתו בו העץ מגזרת נגזרתי: ונשל הברזל. כמו ונסע מגזרת כי ישל זיתך רק זה נשל פעל עומד ונשל גוים רבים יוצא וכן קול גדול לא יסף עם יסף ה׳ יגון על דעת מדקדק גדול כי על דעתי שניהם

אבי עזר

והדברים עתיקים: (ג) (ושלשת תחלק הארץ לשלש) ולדעת השני של ראב״ע הוא פועל ממספר החלקי ועיין שמואל א׳ ד׳ ושלשת תרד מאד פרושו תמתין שם אחר שלשה ימים ומשקלו וקדשת. סוף דבר הכל כשמע ושם המספר כי יתחלק לכמה גוונין ולכמה הוראות ולא כן טבע גזרת הפועלים והבניינים למיניהם: (ה) (והנדחה מבנין נפעל והקל נדחי ישראל יכנס עכ״ל) רצה לומר שהוקל נדחי ישראל כי נכון להיות דגש בדלי״ת לחסרון נו״ן פ״א הפעל רק שהוקל. וסבר הרב דנדחי ישראל הוא מחסרי נו״ן וגם ונדחה ידו מזו הגזרה כאשר מורה דגש הדלי״ת. ודע להוראה הזאת שני גזרות חסרי נו״ן ונחי למ״ד ה״א לכן רבים סוברים דנדחי ישראל משורש דחה ובנינו נפעל. ויותר

רבינו בחיי

הבינה ששם תכלית מנוחתה והוא שאמר דוד ע״ה (תהלים עג) בעצתך תנחני בעה״ז. ואחר כבוד תקחני כלומר ואחר שתקחני כבוד הוא הגן

רשב״ם

(ג) רש׳שת. פן ירדוף: (ה) ונשל הברזל. הוא הגרזן שקרוי ברזל. כדכתיב אם קהה הברזל שישליך הגרזן

בעל הטורים

(ג) ושלשת. ב׳ במס׳. ושלשת את גבול ארצך. ושלשת תרד מאד. כמו למס שאמרו שדרך יורדים גולה דכן עליית אינו גולה.

רש״י

מללמד עליו חובה ולא תירא מ ליענש עליו: (ג) תכין לך הדרך. מקלט מקלט היה כתוב על פרשת י דרכים: ושלשת את גבול ארצך. שיהא מתחלת הגבול עד העיר הראשונה של עיר מקלט כ כשיעור מהלך שיש ממנה עד השניה וכן משניה לשלישית וכן מן השלישית עד גבול השני של ארץ ישראל: (ה) ונדחה ידו. כשבא להפיל הגרזן על העץ ותרגומו ויתמריג ידיה ל׳ ונשמטה ידו להפיל מכת הגרזן על העץ (שמואל ב ו) כי שמטו הבקר תרגום יונתן ארי מרגוהי תוריא: ונשל הברזל מן העץ. (מכות ז) יש מרבותינו אומרים נשמט הברזל מקתו ויש מהם אומרים שישל הברזל לחתיכה מן העץ המתבקע והיא

שפתי חכמים

גמור: ט משום דבפרשת אלה הדברים פרש״י שני פירושים על לא תגורו ל׳ מורא ול׳ הכנסה לכך נקט שתי לשונות. כשם מפרי״ן. והרא״ם פי׳ דמ״ש אחר מאמר לא תמנע מללמד עליו חובה מאמר ולא תירא פן תענש עליו הוא נתינת טעם על לא תמנע עלמך כו׳ כאלו אמר לא תמנע עלמך כו׳ ולא תירא מזה פן תענש עליו עכ״ל: י שלא יטעה בפרשת דרכים: כ וא״ת דלפי חילוק הזה תחלק האר ן לארבע חלקים. וי״ל דמתחלת הגבול עד עיר מקלט שניה יש כמו שיש מן העיר הראשונה עד האחרונה ומעיר שניה עד הגבול השני נ״כ יש כשיעורים הללו לכך נקרא משולש. וכן פירשתי בפרשת תרומה גבי בדים ועוד מפרש בפרק אלו הן הגולין ושלשת כלומר שמתחלקת לארבע

עיניי ערי מקלט

וישמע ראובן ויצילהו מידם שיטן לאחיו להשליכו לבור שהיה שם נחשים ועקרבים ואיזה הללה עשה ליוסף, אבל הי׳ ההללה שהליצהו מידם שהם בעלי בחירה ויוכלו להרגו ובזה לא יועיל שום זכות, ויוכלו להרגו אף נגד רצון הבורא ית׳, אבל כשילא מידם אף שיהיה בתוך נחשים ועקרבים הקב״ה ישכך טומהון שלא יזיקוהו כאשר עשה לדניאל בבור האריות, וגדולה מזו מלינו שבמואל הנביא היה ירא ללכת למשוח את דוד בלווי ה׳ והאמר ושמע שאול והרגני, הלמא שהבחירה השבית אף נגד רצון הבורא, רק אם האדם זוכה הקב״ה עושה תחבולות שינצל גידו, וזהו ברולה ההורג במזיד, יכול היות שלא הי׳ שום גורם

דעת זקנים מבעלי התוספות

(ג) ושלשת את גבול ארצך. ארץ ישראל ארבע מאות פרסה על ארבע מאות פרסה ומסיק בפרק בתרא דמכות ושלשת שיהו משולשות מאה פרסה מדרום לחברון ומאה מחברון לשכם ומאה משכם לקדש ומאה מקדש לצפון. ופריך מ״ש נהאי גיסא דמרחיק ומ״ש מהאי גיסא דמקרב פי׳ שהרי אותם שדרים בסוף דרומי ובסוף לצפוני היו רחוקים מערי מקלט מאה פרסה ואותם הדרים בין חברון לשכם ובין שכם לקדש היו קרובים מערי מקלט. ומשני אמר אביי משום דבשכם נפישי רוצחים דכתיב שם ירצחו שכמה מאי חבר כהנים אמ״ר שהיו מתחברין להרוג נפשות ככהנים שמתחברין ליטול תרומה בבית הגרנות. ומשום דשכיחי רוצחים היתה קרובה לעיירות שבינה לבין חברון

ובינה לבין קדש כדי שיבאו ההורגים בשוגג מעיירות הסמוכות לנו נמקלט ויהרגו הורגי מזיד שבתוכה. ואי קשיא א״כ שבארץ ישראל שכיחי רוצחים הדרא קושיא לדוכתא אמאי בעבר הירדן תלת. וי״ל דבגלעד מיהא שכיחא טפי מדקרי לה עקובה מדם:

מצות השם

(ג) [תקב] (עשה ריב) להבדיל שש ערי מקלט מערי הלוים. שנאמר תכין לך הדרך ושלשת את גבול ארצך וגו׳:

מרפא לשון

כ״ה בכ״י ישן וכמ״ש היא״ר. ה) ונדחה ידו בגרזן לכרת העץ, ותתמריג ידיה בברזלא למקציה אעא. ה״ג ופי׳ תתמריג תשמט. כדמתר׳ כי שמטו הבקר, ארי מרגוהי, ובכל נוסחאות ישנות ותתמריך בכף במקום גימל והיא היא. ונשל הברזל, וישתליף. אי׳ במשנה מכות פ״ב נשמט הברזל מקתו והרג רבי אומר אינו גולה וחכמים אומרים גולה מן העץ המתבקע פירש״י יצא קיסא וניתז למרחוק והרג רבי אומר גולה וחכמים אומרים אינו גולה ואמרי עלה בגמ׳ תניא אמר להן רבי לחכמים וכי נאמר ונשל הברזל מעצו והלא לא נאמר אלא מן העץ ועוד נאמר עץ למטה ונאמר עץ למעלה מה עץ האמור למעלה מן העץ המתבקע אף עץ האמור למטה מן העץ המתבקע א״ר חייא בר אשי אמר רב ושניהם מקרא אחד דרשו ונשל הברזל מן העץ ר׳ סבר יש אם למסורת, ונישל כתיב, ורבנן סברי יש אם למקרא ונשל קרינן ע״כ. ולכאורה נראה שהתרגום ונשל כמו ונישל בל׳ נפעל ומסייע לרבי שאמר ונשל הברזל מן העץ המתבקע (במכות ז׳ ע״ב) אמנם אין זו סייעתא שאם כדבריו אדרבה היה לו לתרגמו וישלוף ובאמת

מסורת הקריאה

הנגינה בדלי״ת: (ד) שנא. מלרע: (ה) את רעהו, במרכא הנקרא מאיילא, כי הוא חד מן י״ח מאיילין מאריכין בין אזלא לזרקא, וסימנם נמסר בראשית למ״ד ט״ז ועי׳ משכ״ש: ביער. הנגינה

רמב״ן

נדע הדבר אשר דברו ה׳ שנתחייב לשמוע אליו אבל זו תשובה לשתי השאלות כי בכל נביא נצפה לדבר העתיד להיות ואם יגיד ולא בא נדע שהוא נביא שקר ויומת ואם בא יבא הכל הנה הוא נאמן לנביא לה׳ ונתחייב לשמוע אליו בכל אשר יצוה בשם ה׳ כמו שאמר אליו תשמעון ואפילו לעבור על דברי תורה לפי צורך השעה כגון אליהו בהר הכרמל וזה טעם כמוני כמוך שיהיה בתחלה נאמן לנביא השם או באות ומופת כענין שנאמר ויעש האותות לעיני העם ויאמן העם או שיגיד העתיד להיות ויבא שגם זה אות וכך אמרו במסכת סנהדרין והמוותר על דברי

תרגום אונקלוס

ויתקיים : ו. דלמא ירדוף גאיל דמא בתר קטולא . ארי יחם לביה. וידבקניה. ארי תסגי אורחא ויקטלניה נפש. וליה לית חובת דין דקטול. ארי. לא שני הוא. ליה מאתמלי ומקדמוהי: ז. על כן . אנא מפקיד לך למימר . תלת קרוין תפריש לך: ח. ואם יפתי יי אלהך ית תחומך. כמא דקיים לאבהתך. ויתין לך ית כל ארעא. דמליל למתן לאבהתך : ט. ארי תטר ית כל תפקידתא הדא למעבדה . דאנא מפקיד לך יומא דין . למרחם ית יי אלהך ולמהך באורחן דתקנן קדמוהי כל יומיא. ותוסיף לך עוד תלת קרוין . על תלת אלין : י. ולא ישתפיך דם זכאי. בגו ארעך . דיי אלהך . יהיב לך אחסנא. ויהי עלך חובת דם דקטול:

ת"א ולו אין משפט מות. סס י: כי לא שנא הוא לו. סס:

דברים יט

ו פן־ירדף גאל הדם אחרי הרצח
כי יחם לבבו והשיגו כי־ירבה
הדרך והכהו נפש ולו אין משפט־
מות כי לא שנא הוא לו מתמול
שלשום: ז על־כן אנכי מצוך לאמר
שלש ערים תבדיל לך: ח ואם־
ירחיב יהוה אלהיך את־גבלך
כאשר נשבע לאבתיך ונתן לך
את־כל־הארץ אשר דבר לתת
לאבתיך: ט כי־תשמר את־כל־
המצוה הזאת לעשתה אשר אנכי
מצוך היום לאהבה את־יהוה
אלהיך וללכת בדרכיו כל־הימים
ויספת לך עוד שלש ערים על
השלש האלה: י ולא ישפך דם
נקי בקרב ארצך אשר יהוה
אלהיך נתן לך נחלה והיה עליך

תפסיר הרס"ג

פיחיא: (ו) כילא יכלב ולי אלדם אלקאתל. ממא חמא קלבה. פילחקה. לכת'רה אלטריק פיקתלה. וליס עליה חכם אלקתל. אד' ליס הו שאני לה מן אמס ומא קבלה: (ז) פלד'אלך אנא אמרך אליום. באן תפרז לך ת'לאת' קרא: (ח) ואן אוסע אללה רבך תכ'מך. כמא קסם לאבאיך. פאעטאך גמיע אלבלד. אלד'י ועד באן יעטיה לאבאיך: (ט) וד'אלך אד'א חפצ'ת גמיע הד'ה אלשריעה. אלד'י אנא אמרך בהא אליום. ותעמל בהא. באן תחבב אללה רבך. ותסיר פי טרקה טול אלזמאן. אפרז לך ת'לאת' קרא. עלי' הד'ה אלת'לאת': (י) ללא יספך דם ברי. פי בלדך. אלד'י אללה רבך מעטיך נחלה. פיכון

נוה שלום

גשל ופירושו נשלף הברזל. (ט) כי תשמור, וד'אלך אד'א תחפץ', דבק

חלק הדקדוק

בגעיא בכל התיגאן: י) דם נקי, צריך להעמיד השופר שבתיבת דם להרחיב הקמץ כי הדלת בקמץ בכל

אבן עזרא

יוצאים: (ו) והכהו נפש. דרך קצרה והכהו מכת נפש במקום שתצא נפשו: (ח) ואם ירחיב ה' אלהיך. אם ישמרו כל התורה על כן כתב כי תשמור את כל המצוה הזאת והיא שלש ערים: (ט) וללכת בדרכיו כל הימים. בלי

רבינו בחיי

העליון תקחני אתה. ועם האלהי' ידבר שהזכיר בראש המזמור אך טוב לישראל אלהים וע"ז אמר בכאן תכין לך הדרך תכין לך בעיה"ז הדרך לעולם הבא:

(ח) ואם ירחיב ה' אלהיך את גבולך. פרשה זו הבטחה לעתיד והוא מה שנאמר לאברהם בין הבתרים (בראשית טו) לזרעך נתתי את הארץ הזאת מנהר מצרים עד הנהר הגדול נהר פרת. ושם מונה והולך עשר עממין. כבשו השבעה בימי יהושע ונשארו שלשה קיני קנזי וקדמוני שלא כבשום מעולם אבל הם לעתיד. ולשון ואם לשון ודאי ויורה על זה מה שאמר כאשר נשבע כלומר שבוע' יש בדבר זה. וכמוהו (שמות כ) ואם מזבח אבנים תעשה לי שהוא לשון ודאי וכן (שם כב) אם כסף תלוה

בעל הטורים

והו תרך שהרגו דרך ירידה או ושלשת שילך אל ערי מקלט: (ט) שלש ערים. לומר שחזקות היו וערי מבלר שלא יבא עליהם

רשב"ם

חתיכת בקעת מן העץ: (ח) ואם ירחיב. לתת לך כל

רש"י

כתוזה והרגה: (ו) פן ירדף גאל הדם. לכך אני אומר להכין לך דרך ... וערי מקלט רבים: (ח) ואם ירחיב. כאשר נשבע לתת לך ארץ ג' קני וקנזי וקדמוני: (ט) ויספת לך עוד שלש. הרי ט' ג' שבעבר הירדן וג' שבארץ

שפתי חכמים

רבעים לרחבו: ל ר"ל דבקרא משמע שהכי פירושו הוא יכום אל אחת הערים האלה ותי כסס פן ירדוף גואל הדם וגו' וכי מה מועיל זה שגם שמא עדיין ירדוף גואל הדם אחריו עד העיר של מקלט והשיגו כי יחם לבבו ל"ס שלא קאי אהוא יכום וגו' דסמיך אלא אלמעלה דכתיב תכין לך הדרך ושלשת דהיינו שיהוב מקלט מקלט על פרשת דרכים וגם לריך ג' ערי מקלט ולמה ומפרש פן ירדוף וגו' אבל עתה דאיכא ערי מקלט רבים וגם כתוב בכל פרשת דרכים מקלט דקל יכול להנצל הרולח שלא יוכל גואל הדם להשיגו: מ פי' שהי"ת הבטיח לתת עשר אומות ולא נתן לישראל רק שבע אומות וקני וקנזי וקדמוני עדיין לא נתן

עניני ערי מקלט

מהקב"ה על הנהרג שיהרג רק שהרולח הרגו כזדון במחירתו המפסים, כמ"ש הכתוב ויש נפשה בלא משפט, אבל ההורג את חבירו בשוגג, בלא היה בההורג שום מחשבה ושום רלון להרוג את חבירו, והדרכה הוא מלטער מאד על חבירו אהוב נפשו שנהרג על ידו, ואיך נהיה זה, הלא נראה בעליל שהקב"ה גזר על זה שהאדם שיהיה נהרג, וזה קיים מלות כורתו בלא ידיעתו והרגו, ע"כ מהראוי ושיושר מהקב"ה שיליל את ההורג מיד גואל הדם, וע"ז לוה הקב"ה להכין את הערי מקלט כנ"ל. וזש"ה להלן (פסוק י) ולא ישפך דם נקי בקרבך וגו'. קרא שהכתוב הריגת ההורג בשוגג ע"י גואל הדם כי שפך דם נקי, יען כי ההורג בשוגג נקי הוא לגמרי מעון זה:

מרפא לשון

שלכך הוצרך לתרגם בל' התפעל לפי שהוא גשלף מאליו בל' כוונת פיעל אחר ולכן קשיא לרבי שאמר ושמט הברזל מקתו אינו גולה והא מתרגמינן וישתליף וי"ל שכן קיבל ההלכה ומביא אסמכתא לה מל' הכתוב אעפ"י שאינה כפי פשוטו ותרגומו מהיקף ונדחה שהוא ג"כ מבנין נפעל. י) ולא ישפך דם נקי, ולא ישתפיך דם זכי. צ"ל למה לא תרגם ולא יתאשד, ונר' שמפני שהכתוב מזהיר בזה שלא יהרוג הרוצח בשגגה ע"י גואל הדם ובענין זה אין גואל הדם מתכוין לשפוך דם נקי לפי דעתו שהוא נוקם נקמת שפיכת דם קרובו ושזה הרוצח חייב מיתה לכך תרגמו ולא ישתפיך כלומר אפילו באופן זה שמתכוין גואל הדם לכפרה כשפיכת דם זבחים

מסורת הקריאה

ביו"ד: (ו) יחם. הטעם מלרע. ונמסר עליו ב' א' קמץ וא' פתח. פי' דין החי"ת בפתח, ולאחד איך יחם (קהלת ד' י"א) החי"ת בקמץ לסבת סוף פסוק: שנא. מלרע: (ח) ונתן. מלעיל כי הוא נסוג אחור: (י) דם, הדלי"ת בפתח: (יא) וארב. מלעיל באל"ף כי הוא

רמב"ן

נביא מיתתו בידי שמים דכתיב אנכי אדרוש מעמו ואמרינן ומנא ידע דאיענש דיהב ליה אות והא מיכה דלא יהב ליה אות ואיענש היכא דמוחזק שאני דאי לא תימא הכי אברהם בהר המוריה היכי שמע ליה יצחק אליהו בהר הכרמל היכי סמכינן עליה ועבדינן שחוטי חוץ אלא היכא דהוחזק שאני. ורש"י כתב כבר נצטוו שאם בא להוציא באחת מכל המצות לא תשמע לו אלא אם כן הוא מומחה לך שהוא צדיק גמור כגון אליהו בהר הכרמל לפי צורך השעה לכך נאמר אליו תשמעו. והפירוש זה איננו נכון בעיני שאין ההמחאה שהוא צדיק גמור אלא שהוא נביא אמת מוחזק לכל כמה שהקדים לאמר עתידות ובאו והוא האות שלו כמו שהזכיר בפרשה הזו או במופת שעשה בפנינו וזאת חוקת הנביאים ואולי נתכוון רש"י בצדיק גמור למה שכתב הרב רבינו משה בהלכות יסודי התורה כשמשלחין את הנביא נותנין

דמים: פ יא וכי יהיה איש שנא
לרעהו וארב לו וקם עליו והכהו
נפש ומת ונס אל אחת הערים
האל: יב ושלחו זקני עירו ולקחו
אתו משם ונתנו אתו ביד גאל
הדם ומת: יג לא תחוס עינך עליו
ובערת דם הנקי מישראל וטוב
לך: ס ששי יד לא תסיג גבול רעך
אשר גבלו ראשנים בנחלתך אשר
תנחל בארץ אשר יהוה אלהיך
נתן לך לרשתה: ס טו לא יקום עד

ת"א וארב לו. כתובות טו ב"ק מס סו סנהדרין עט: ושלחו. מכות י: לא תסיג. שבת פה נדה נו:

תרגום אונקלוס

יא. וארי יהי גבר שני לחבריה. ויכמון ליה ויקום עלוהי. ויקטלניה נפש וימות. ויערוק. לחדא מן קרויא האלין: יב. וישלחון סבי קרתיה. וידברון יתיה מתמן. וימסרון יתיה ביד. גאיל דמא וימות: יג. לא תחוס עינך עלוהי. ותפלי אשדי דם זכאי. מישראל וייטב לך: יד. לא תשני תחומא דחברך. דתחימו קדמאי. באחסנתך דתחסין. בארעא. דיי אלהך. יהיב לך למירתה: טו. לא יקום סהיד חד

תפסיר הרס"ג

עליך דמה: (יא) ואן כאן רגלא שאניא לצאחבה. פכמן לה וקאם עליה. חתי צרבה פמאת. והרב אלי' ואחדה מן הד'ה אלקרא: (יב) פליבעת'ו שיוך' קריתה. ויאכ'ד'וה מן ת'ם. ויסלמוה. אלי' ולי אלדם חתי יקתל: (יג) ולא תשפק עליה. בל אנף קאתלי אלברי. מן בין אל אסראיל לכי יכ'אר לך: (יד) לא תזייג' תכ'ם צאחבך. אלד'י תכ'מה אלאוולין. בנחלתך אלד'י תנחלהא. פי אלבלד. אלד'י אללה רבך מעטיך לתחוזה: (טו) לא יקום שאהד ואחד עלי' אנסאן. פי שי מן

נוה שלום

וזהו אם תשמור, כי במקום אם. (יב) ומת, חתי יקתל, עד שיגמר דינו להריגה. (יד) לא תסיג, לא תזיג, ותרגם בישעיה מב יז נסגו אחור, תדחו אלי ורא, והענין אחד, וכמו כן תרגם משגיא לגוים, גבולות ישגו, אף שהם בשין שמאלית, ובחר בלשון

חלק הדקדוק

התיגאן: יא) הערים, הטפחא בתיבת הערים לא בתיבת אחת בכל התיגאן:

אבן עזרא

הפסק ביניהם: (יד) לא תסיג גבול רעך. תסיג ידוע וכן אל תסג גבול עולם והוא קרוב מהשחית: ראשונים. שחלקו הארץ ונסמכה פרשה זו כי הסגת גבול מביא לידי ריב ומכות ורציחה על כן כתיב אחרי זאת נפש בנפש עין בעין שן בשן והטוען כי חברו הסיג גבולו יביא עדים: (טו) על כן לא יקום עד אחד. בין לרוצח בין למכה בין למסיג בין לכל דבר רק על פי שנים עדים דרך קצרה כי במקום אחר על פי שנים עדים:

רבינו בחיי

וכן (ויקרא ב) ואם תקריב מנחת בכורים שהרי מצאנום בתורה במקום אחר מצות בפני עצמם וזה יורה שלשון אם לשון ודאי הוא:

(יג) לא תחוס עינך עליו. שלא תתנני ביד גואל הדם שלא תאמר הראשון כבר נהרג מה בצע כי נהרוג את השני לפי שהרחמנות במקום הזה הוא אכזריות על הנבראים:

(יד) לא תסיג גבול רעך פירש"י ז"ל שמחזיר סימן חלוקת הקרקע לאחור לתוך שדה חברו כדי להרחיב את שלו ולאו זה בכלל לא תגזול הוא אבל בא הכתוב לעבור עליו בשני לאוין בארץ שנאמר בנחלתך אשר

רשב"ם

העשרת עממים שניתנו לאברהם בין הבתרים: (יד) לא תסיג, כמו נסוגו אחור, ממשיך את המצר אחור להרחיב את שדהו מכמות שגבלו אותו ראשונים:

בעל הטורים

גואל הדם בחיל: (יג) מישראל וטוב לך לא תסיג. דכמין מסיגי גבול מרב הבית דכתיב הוי מגיעי בית בבית: (יד) לא תסיג גבול. אזהרה לב"ד שלא יחליפו אחד מערי מקלט בעיר אחרת: סמוכה תסיג גבול רעך לרוצח. שלא תאמר הואיל ומותר לשכוח הרוצח אסיג גבולו שלא יהא ממונו ממור מגופו: לרשתה. וסמיך ליה (טו) לא יקום עד אחד באיש. שאינו יכול להעיד עד

שפתי חכמים

אלא שעתידים להיות יכולים לקיים שבועת האבות: נ דאל"כ מה לא הקים דקאמר וכי תעלה על דעתך שיהיה שום אדם על הרולח במזיד ואחר התראה: ס וא"ת דלמא מכאן משמע כל עד שבתורה א' הוא דמה הכא כתיב עד וכתב אחד אלא אף כ"מ שכתוב עד אחד הוא. וי"ל דא"כ לא הל"ל כאן אחד דהא עד ל' יחיד הוא והואיל וכתב להמנא עד אחד ל"ל לומר דוקא כאן אחד הוא הא במקום שכתוב עד סתם שנים הוא. וא"ת למה לא פי' זה לעיל גבי לא יומת על פי עד אחד. כבר תירלו התוס' בפרק קמא דסוטה דאחד דהתם לעדות מיוחדת לאפוקי זה רואה מחלון זה ועד שני רואה מחלון אחר. ועי"ל דלא יכולין למילף איפכא דכ"מ שנאמר עד סתם הוא אחד דא"כ מה דכתיב אחר זה כי יקום עד וגו' והנה עד שקר וגו' מיירי נמי כאחד וזה אינו דהא כתיב אח"כ ועשיתם לו כאשר זמם והא לעיל כתיב לא יקום עד אחד וגו' אע"כ ל"ל בכ"מ שנאמר עד הוא שנים כו'. ובזה יתורץ נמי למה לא פי' רש"י זה לעיל גבי לא יומת על פי עד אחד די"ל דלעיל ה"א איפכא אבל הכא א"א לומר איפכא

רש"י

כנען וג' לעת"ל: (יא) וכי יהיה איש שנא לרעהו. וע"י שנאתו הוא בא לידי וארב לו מכאן אמרו עבר אדם על מצוה קלה סופו לעבור על מצוה חמורה לפי שעבר על לא תשנא סופו לבא לידי שפיכות דמים לכך נאמר וכי יהיה איש שונא לרעהו וגו' שהיה לו לכתוב וכי יקום איש וארב לרעהו והכהו נפש: (יג) לא תחום עינך עליו. (ספרי) שלא תאמר הראשון כבר נהרג נ למה אנו הורגים את זה ונמלאו שני ישראלים הרוגים: (יד) לא תסיג גבול. לשון (ישעי' מב) נסוגו אחור שמחזיר סימן חלוקת הקרקע לאחור לתוך שדה חבירו למען הרחיב את שלו והלא כבר נאמר לא תגזול מה ת"ל לא תסיג למד על העוקר תחום חבירו שעובר בב' לאוין יכול אף בחוצה לארץ ת"ל בנחלתך אשר תנחל וגו' בארץ ישראל עובר בשני לאוין בחוצה לארץ אינו עובר אלא משום לא תגזול: (טו) עד אחד. (סוטה ב) זה בנה אב על כל עד שבתורה שנים ס אא"כ פרט לך

פי' מי הוא השונא ע"ד הרמז

(יא) וכי יהיה איש שנא לרעהו וגו'. כתב הרב אוה"ח ז"ל פרשה זו רומזת מה שאמרו חז"ל במס' מכות (דף יב) שלשה טעיות עתיד שרו של אדום לטעות לעתיד לבא, ואחד מהם הוא שערי מקלט קולטות ההורג בשוגג והוא מזיד, וידוע כי שרו של אדום הוא ס"מ, הוא השטן, הוא סילה"ר, ועליו העיד שכתוב כאן ואמר כי יהיה איש שנא, כי אין שונא לאדם כיצר הרע והוא מקור השנאה, לרעהו כי הוא מראה רעות לכל כי לטובתם מיעלם יהיה שונא לו ומבקש רעתו בדרך אהבה ורעות, וארב שאורב לו להחטיאו, כי יש לך לדעת שעבירה "לאשונה שעושה האדם אינו עושה אלא בשגגה, וכזה מולא הילה"ר שער ליכנס לנפש, גם מקדים להאדם, כאומר לפתח חטאת רובץ קודם בא המנגדו באדם [זה סילר טוב] גם מסביר לו פנים

מצות השם

(יג) [תקכא] (לאו שט) שלא לחמול על רוצח או קוטע יד חברו וכדומה. שנאמר לא תחום עינך וגו':

(יד) [תקכב] (לאו שי) שלא להסיג גבול, שנאמר לא תסיג גבול רעך וגו':

נחל קדומים

מגברא רבא: טו (יא) לא יקום עד אחד באיש. גימטריא אבל לשבועה קם. כמו שאמרו רז"ל. רבינו אפרים כ"י. ומ"כ לאחד חכ"ם בס' כף ונקי כ"י חמשה דברים מועיל עדות א' וסימן אפשעה. אשה (סוטה) פרה (עגלה ערופה) שבועה עגונא התרא. כי עד אחד

מסורת הקריאה

נס"א: ומת. הוי"ו בקמ"ץ: (יב) ומת. הוי"ו בקמ"ץ: (יג) דם. הדלי"ת בפתח: (יד) תנחל. החי"ת בפתח: (טז) סרה. מלרע כי

רמב"ן

לו אות ומופת כדי שידעו העם שהאל שלחו באמת ולא כל העושה אות ומופת מאמינים אותו שהוא נביא אלא אדם שהיינו יודעים בו מתחלה שהוא ראוי לנבואה בחכמתו ובמעשיו שנתעלה בהן על כל בני גילו והיה מהלך בדרכי הנבואה ובקדושתה ופרישותה ואחר כך בא ועשה אות ומופת ואמר שהאל שלחו מצוה לשמוע ממנו שנאמר אליו תשמעון ואפשר שיעשה אות או מופת ואינו נביא וזה האות יש לו דברים בגו ואע"פ כן מצוה לשמוע לו הואיל ואדם גדול הוא וחכם וראוי לנבואתו מעמידין אותו על חזקתו כמו שנצטוינו לחתוך הדין על פי שנים עדים כשרים ואע"פ שהעידו בשקר הואיל וכשרים הם אצלנו מעמידין אותם של כשרותן בדברים אלו וכיוצא בהם נאמר הנסתרות לה' אלהינו ונאמר האדם יראה לעינים וה' יראה ללבב:

(יג) לא תחוס עינך עליו. שלא תאמר הראשון כבר נהרג למה אנו הורגין את זה ונמצאו שנים הרוגין לשון רש"י מספרי. והטעם שלא תאמר כאשר נחוס על דם ההרוג טוב שנחוס על דם החי. והנכון כי הכתוב יצוה בחייבי המיתות ובערת הרע מקרבך והיא

תרגום אונקלוס

בְּגְבַר. לְכָל עֲוָיָן וּלְכָל חוֹבִין. בְּכָל חֶטְאָ דְיֶחְטֵי. עַל מֵימַר תְּרֵין סָהֲדִין. אוֹ. עַל מֵימַר תְּלָתָא סָהֲדִין יִתְקַיַּם פִּתְגָמָא: טז. אֲרֵי יְקוּם סָהִיד שְׁקַר בִּגְבַר. לְאַסְהָדָא בֵּיהּ סָטְיָא: יז. וִיקוּמוּן תְּרֵין גּוּבְרַיָּא. דִּילְהוֹן דִּינָא קֳדָם יְיָ. קֳדָם כָּהֲנַיָּא וְדַיָּנַיָּא. דִּיהוֹן בְּיוֹמַיָּא הָאִנּוּן: יח. וְיִתְבְּעוּן דַּיָּנַיָּא יָאוּת. וְהָא

אֶחָד בְּאִישׁ לְכָל־עָוֺן וּלְכָל־חַטָּאת
בְּכָל־חֵטְא אֲשֶׁר יֶחֱטָא עַל־פִּי ׀ שְׁנֵי
עֵדִים אוֹ עַל־פִּי שְׁלֹשָׁה־עֵדִים יָקוּם
דָּבָר: טז כִּי־יָקוּם עֵד־חָמָס בְּאִישׁ
לַעֲנוֹת בּוֹ סָרָה: יז וְעָמְדוּ שְׁנֵי־
הָאֲנָשִׁים אֲשֶׁר־לָהֶם הָרִיב לִפְנֵי
יְהוָה לִפְנֵי הַכֹּהֲנִים וְהַשֹּׁפְטִים
אֲשֶׁר יִהְיוּ בַּיָּמִים הָהֵם: יח וְדָרְשׁוּ
הַשֹּׁפְטִים הֵיטֵב וְהִנֵּה עֵד־שֶׁקֶר

ת"א על פי. פסחים קיג ר"ה כא יבמות קא סוטה ג גא גיטין פ קידושין סו בתרא קפ סנהדרין ס: יקום דבר. ב"ק יג בתרא כו: לענות בו. מכות ה: ועמדו שני. בתרא קנה סנהדרין יפ שבועות ל: ודרשו. סנהדרין מ: והנה עד. ב"ק פה מכות ה:

בעל הטורים

כאן גבול תחומך והיינו ממון: לכל עון. היינו נפשות: לכל חטאת. היינו קרבן. למעלה כתיב על פי שנים עדים דהכא איירי בממון ואין מאיימין עליהם כ"כ כמו בנפשות: (יז) הריב. ב'. אשר להם הריב, לפני התגלע הריב נטוש. וזה"ש משנה לשניך הדין ואתה יודע לסיכן הדין נוטה אי אתה רשאי לבלוע דמשעמדו האנשים אשר להם הריב ודרשו השופטים וגו' שישפטו

רש"י

בו אחד: לכל עון ולכל חטאת. להיות חבירו ע נענש על עדותו פ לא עונש גוף ולא עונש ממון אבל קם הוא צ לשבוע' (ספרי) אמר לחבירו תן לי מנה שהלויתיך אמר לו אין לך בידי כלום ועד אחד מעידו שיש לו חייב להשבע לו: על פי שני עדים. (גיטין עא) ולא שיכתבו עדותם ק באגרת וישלחו לב"ד ולא שיעמוד תורגמן ר בין העדי' ובין הדיינים: (טז) לענות בו סרה. דבר שאינו שהוסר העד הזה מכל העדות ש הזאת כיצד שאמרו להם והלא עמנו הייתם באותו היום במקום פלוני (ספרי): (יז) ועמדו שני האנשים, (שבועות ל) בעדים הכתוב מדבר ת ולמד שאין עדות בנשים ולמד שצריכין להעיד עדותן מעומד: אשר להם הריב. אלו בעלי א הדין: לפני ה'. יהיה דומה להם כאלו עומדים לפני המקום שנאמר (תהלים פב) בקרב אלהים ישפוט: אשר יהיו בימים ההם. (ר"ה כה) יפתח בדורו כשמואל בדורו צריך אתה לנהוג בו כבוד: (יח) והנה עד שקר. כל מקום שנאמר עד בשנים ב הכתוב מדבר: ודרשו

שפתי חכמים

כדפרישית ודו"ק היטב: ע פי' כאלו אמר לא יקום עד אחד באיש לחייבו שום עון ושום חטאת ופי' עון עונש כמו כי לא שלם עון האמרי וגו' והתם כולל עונש של גוף וממון ולכל חטאת דכתיב בקרא פירושו קרבנות והא דלא פרש"י זה מפני שהוא בכלל במה שפי' ממון אך הכ' כלה לפרש אותן בפרטות: פ מפני שהעד אינו קם על העונש אלא על בעל העונש שע"פ עדותו נענש מי שהוא כאוי ליענש: צ ר"ל לכתוב לא יקום וגו' סתם וממילא ה"ל במשמע בין עונש גוף ובין עונש ממון ומדכן אי כתיב סתם אף שבועה היה במשמע לכך נאמר לכל עון ולכל חטאת הוא דאינו קם אבל קם הוא לשבועה: ק וא"ת ולמה לא פרש"י זה לעיל גבי על פי שנים או שלשה. וי"ל דלעיל י"ל אורחא דקרא הוא נקט ע"פ אבל הכא קשה למה נקט קרא תרי זימני ע"פ ולמה לא כתיב על פי שנים או שלשה וגו' אלא ע"כ למדרש אתא ולא שיכתבו כו': ר כגון שאין הדיינים מכירים בלי' עדים דפי' ע"פ שנים עדים ע"פ שנים המעידי' בב"ד שהב"ד מקבלים העדות מפיהם: ש תשא"כ בשני עדים המכחישים זה את זה דהא מודים זה לזה דהיו במעשה אבל אלו אומרים כך הי' המעשה ואלו אומרים כך היה אבל בעדים זוממים הוסר העד הזה מכל העדות שאלו אומרים עמנו הייתם ולא הייתם אלא במעשה זו: ת דק"ל וכי שניש באים לדין ושלשה אינם באים לדין ועוד אנשים ל"ל הל"ל ועמדו אשר להם הריב שהרי אף הנשים באין לדין אע"כ בעדים הכ' מדבר: א וכאלו אמר ועמדו שני האנשים ואשר להם הריב: ב פי' שדרשה הואת אינה על

פי' מי הוא השונא ע"ד הרמז

על מעשה הרע ויאמר לרע טוב, ואין לך אורב גדול מזה, וכזה מתגבר עליו והוא אומרו וקם עליו, משא"כ קודם לכן שהי' כחוט השערה הלך בתוך האדם וע"י החטא יתגבר ויקום עליו ואומרו והכהו נפש כאן העיר שהוא מדבר על הס"מ ולזה אמר והכהו נפש, פי' שהוכל בנפשו כי ע"י החטא תמות הנפש, ונס אל אחת וגו', פי' אם ינוס אל אחת הערים האל לבלר עצמה שהיא מערי המקלט, ושלחו זקני עירו הם ב"ד של מעלה שהיא עיר אל השר של אדום, ולקחו אותו, וע"פ המשפט יתכוהו ביד גואל הדם הוא אבינו שבשמים, ואומרו ומת כאן רמז סוד אומרם ז"ל מושיט אלבעו בהם והוא סירסם, והוא אומרו ביד גואל הדם ומת פי' בנגיעת יד ה' בו בזה הוא מת מעצמו, ולפי שאמרו ז"ל כי הריגת ס"מ תהיה גם כן ע"י ישראל שידם תהיה בו להמיתו עם ה' ב"ה לז"א לא תחום עליו, והגם שהצדיקים הרויחו באמצעותו, אעפ"כ יש להם להכיע אל דם הנקי, כמה דמים רבים שפך באורכו ואז וטוב לך, תהיה נחלתך בחינת הטוב לך, כי בהבטל רוח הטומאה תהיה נשלמה בחינה הטוב במקומה שהם בני ישראל:

מצות השם

(פו) [תקכג] (לאו שיא) שלא נענים שום אדם עונש גוף או ממון ע"פ עד אחד אפי' הוא חכם ונביא וכשר, שנאמר לא יקום עד אחד באיש לכל עון ולכל חטאת:

תפסיר הרס"ג

אלד'נוב ואלכ'טאיא. ואלגנאיאת אלד'י יגניהא. בל עלי' קול שאהדין או ת'לאת'ה תקום אלאמור: (טז) ואן קאם שאהד צ'לם עלי אנסאן. לישהד עליה במחאל: (יז) פליקף אלרגלאן. אלד'ין אלכ'צומה להם בין ידי אללה. בין ידי אלאימה ואלחכאם. אלד'י ילו פי ד'אלך אלזמאן: (יח) פלילתמסו ד'אלך אלחכם גיידא.

נוה שלום

הקרוב לעברי. (יו) לענות בו סרה, במחאל, ותרגם בישעיה ולדבר על ה' תועה, ויתקול עלי אללה אלמחאל.

אבן עזרא

(טז) לענות בו סרה. כמו ע"ג: (יח) ענה. כמו העיד גם כן במכות

אבי עזר

מסתבר להיות כדאמרן: (טו) (על פי שנים עדים) דרך קצרה וכמוהו ואם שלש אלה נפ' משפטים: (יח) (ענה כמו העיד

רבינו בחיי

תנחל. והרמב"ן ז"ל פירש אזהרה שלא ישנה תחום החלוקה שחלקו הנשיאים את הארץ לשבטים או ליחיד מהם ולכן אמר אשר גבלו ראשונים הם אלעזר הכהן ויהושע בן נון ונשיאי המטות וזהו שהזכיר בנחלתך אשר תנחל. וטעם המצוה שלא יחשוב אדם לומר אין חלקי שוה כמו חלק חברי כי טעו החולקים או שיוציא לעז על הגורלות ועל כן צוה שלא יחלוק אדם על החלוקה ההיא ולא ישנה הגבולים, ע"כ. ואפשר לומר שיכלול הכתוב אזהרה לקדמות העולם כי הכופר בחדוש יקרא מסיג גבול כי הוא משיב אחור אמונת חדוש העולם שהוא גבולו של הקב"ה שחדשו והגבילו בזמן רצונו אשר גבלו ראשונים הם האבות ומשה כי האבות בכל עניניהם ומקריהם העידו על החדוש והודו עליו וזה כענין (דברים לב) שאל אביך ויגדך זקניך ויאמרו לך אין צ"ל משה באמתות הנבואה ובקבלת התורה. ואמר בנחלתך אשר תנחל כי עקר הנקודה והגבול המוגבל בעולם הזה הוא נחלתך אשר תנחל שהיא אמצעות העולם. ונסמך לא תסיג לרציחה שהזכיר למעלה כי כשם שהסגת גבול מביא לידי מכות ורציחה הוא שאמר והכהו נפש ואין לו מפלט ובית מנוס בשש הערים

מרפא לשון

לא ישפך כיון שהוא דם נקי לפי הדין של תורה. (טו) בכל חטא אשר יחטא, בכל חטא דיחטי. חטא הוא שם המעשה

רמב"ן

מצות עשה אבל במרובי התקלות יזהיר עוד במצות לא תעשה שלא ינצלו מידינו לא מפני מוראם ולא שנתן להם רחמים וכך הזכיר במסית ואמר מכשפה לא תח"ת מפני היותה רבת המהומה המיכרת רבים בכשפיה וקצותה את כפה לא תחוס עינך מפני כי הפתאים יהללו אותה בהיותה עוזרת לבעלה או מפני שהבשת מצוי ואין בו חסרון כיס וכן בעדים זוממין שלא ירחמו עליהם בעבור שלא נעשה בעדותם דבר או מפני שתקלתם מרובה. וטעם וטוב לך כי ביעור הדם הנקי מצוה וטובה גדולה לך להציל ממות נפשך כי הרחמנות על הרוצחים שפיכות דמים מידי הרוצחים ומידי אחרים המתפרצים:

(יח) ודרשו השופטים היטב והנה עד שקר העד. לא פירש הכתוב איך יודע שהוא עד שקר כי בהיות הענין בשני עדים שמעידין על הדבר אפילו יבואו מאה ויכחישו איתם לא יתברר ששקר ענו ולא נוכל לומר שבא הרוג ברגליו כי לא יאמר בזה ודרשו השופטים היטב ועל כן באה הקבלה הנאמנת ופירשה כי ההזמה תהיה כשיאמרו והלא ביום פלוני עמנו הייתם והטעם מפני שהעדות הזו הוא על גופם של עדים והם אינם נאמנים על עצמם לומר לא עשינו כך שהרי יכולים הללו לומר על הם שהרגו את הנפש או שחללו את השבת:

העד שקר ענה באחיו: יט ועשיתם לו כאשר זמם לעשות לאחיו ובערת הרע מקרבך: כ והנשארים ישמעו ויראו ולא יספו לעשות עוד כדבר הרע הזה בקרבך: כא ולא תחוס עינך נפש בנפש עין בעין שן בשן יד ביד רגל ברגל: ס
כ א *כי תצא למלחמה על איבך

* שביעי בספרי"י

תרגום אונקלוס

סהיד שקרא סהדא. שקרא אסהיד באחוהי: יט. ותעבדון ליה. כמא דחשיב למעבד לאחוהי. ותפלי עביד דביש מבינך: כ. ודישתארון ישמעון וידחלון. ולא ייספון למעבד עוד. כפתגמא בישא. הדין בינך: כא. ולא תחוס עינך. נפשא חלף נפשא. עינא חלף עינא שנא חלף שנא. ידא חלף ידא רגלא חלף רגלא: א. ארי תפוק לאגחא קרבא על

תפסיר הרס"ג

פאן כאן אלשאהד שאהד זור. וקד שהד בבאטל עלי' אכ'יה: (יט) פאצנעו לה. מת'ל מא הם אן יצנע באכ'יה. ואנף אהל אלשר מן וסטך: (כ) ואלבאקיון יסמעון ויכ'אפון. ולא יעודו אן יצנעו. מת'ל הד'א אלאמר אלרדי' פי מא בינכם: (כא) ולא תשפק פי אלקצאץ. נפס בנפס. ודיה' עין בעין וסן בסן. ויד ביד ורגל ברגל: (א) ואד'א כ'רגת לאלחרב עלי'

נוה שלום

(כא) ולא תחוס עיניך, ולא תשפק פי אלקצאץ, ולא תחוס על ההורג מלהרגו נפש תחת נפש, אבל שאר חבלות תקח כפר דמי עין בעין וכו'.

אבן עזרא

ובעונש: (כא) והטעם לא תחוס עינך. על עד שקר: (א) כי תצא למלחמה. דבקה עם לא תחוס עינך עם מי שהוא חייב רק לצאת למלחמה יש לך לחוס על מארס ובונה ונוטע ורך הלבב:

אבי עזר

ג"כ נוכות ובעונשים ע"כ) בין שרלו העדות לחייב אותו מכות או עונשים יעשה להם כן ואפשר שהוא שם ומשותף ליסורים וענוים ועדות שוא להכות את רעהו בממון או ביסורים או להעיד בעצמו לחייב את עצמו כמו פיך ענה בך לא תענה ברעך עד שוא כיון שמחשבת העדים לענות את חבירו ע"י עדותם או לענות את עצמו בדבר פיהם בסופו לכן הושאל שם ענה. ולא כן בעדות אחת הנקרא עדות

רבינו בחיי

כי לא יקלטוהו כן אמונת הקדמות תביא האדם לידי מיתת הנפש מיתה עולמית ולא יקלטו את נפשו ששה קצוות שכנגדם שש ערי מקלט וכמו שהזכרתי למעלה:

(יט) ועשיתם לו כאשר זמם. ושני עדים אלו המזימין הם נאמנים על העדים הראשונים ואפילו היו מאה עדים וזהו תמה מה נשתנו אלו מאלו ולמה נאמין שני עדים האחרונים יותר מן הראשונים כיון שגזרת הכתוב להאמין שני עדים. אבל טעם הדבר מפני שהראשונים חזרו בעלי דבר על פי האחרונים שאינן חולקין עליהם בעיקר העדות אלא משימין אותן רשעים בהזמתן בחלוק המקומות כאלו העידו עליהם שחללו את השבת ושבאו על הערוה. אבל אם היו מכחישין עדותן ממש נסתלקה עדות כולן כשתי כתות עדים המכחישות זו את זו. ודרשו רז"ל כאשר זמם ולא כאשר

ת"א ועשיתם לו. כתובות לב לג. ב"ק ה כד פד פה סנהדרין יא נא ל מכות ב ד ה חולין יא: ובערת. ב"ק פח סנהדרין עח: והנשארים. סנהדרין פט מכות ד: נפש בנפש. שם ס יד: יד ביד. כתובות לד: רגל ברגל. ב"ק פד:

בעל הטורים

ביניהם אבל לפני סתגלע הריב נטוש: (כא) יד ביד רגל ברגל. וסמיך ליה (א) כי תצא למלחמה. לומר מחוסרי אבר אין

רש"י

השופטים היטב. ע"פ המזימין אותם ג שבודקים וחוקרים את הבאים להזימם בדרישה ובחקירה: (יט) כאשר זמם. ולא כאשר עשה מכאן אמרו הרגו ד אין נהרגין (מכות ה): לעשות לאחיו. מה ת"ל לאחיו למד על זוממי בת כהן נשואה שאינן בשרפה אלא כמיתת הבועל שהוא בחנק שנאמר (ויקרא כא) באש תשרף היא ולא בועלה לכך נאמר כאן לאחיו כאשר זמם לעשות לאחיו ולא כאשר זמם לעשות לאחותו אבל בכל שאר מיתות השוה הכתוב אשה לאיש וזוממי אשה נהרגין כזוממי איש כגון שהעידוה שהרגה את הנפש שחללה את השבת נהרגין במיתתה שלא מיעט כאן אחותו אלא במקום שיש לקיים בהן הזמה ה כמיתת הבועל: (כ) ישמעו ויראו. מכאן שצריכין הכרזה ו איש פלוני ופלוני נהרגין על שהוזמו בב"ד: (כא) עין בעין. (ב"ק פד) ממון ז וכן שן בשן וגו': (א) כי תצא למלחמה. סמך הכתוב יציאת

שפתי חכמים

עדים הראשונים אלא על הבאים להזימם קאי ודרשו השופטים העדים שבאים להזים את הראשוני' והנה נמצאו העדי' הראשוני' שקר העידו ועשיתם להם כאשר זמם אבל אם נמצאו הראשוני' בחקירת עצמן שהם משקרים לא נעשו זוממין אלא עדותן בטלה. והא דמהפך רש"י הקרא ומפרש שלא על סדר הקרא. י"ל דרש"י בא עוד להוכיח דודרשו השופטים וגו' קאי על המזימים מפני דכ"מ שנאמר עד שנים במשמע א"כ ע"ל ודרשו קאי על המזימים שצריכין להזים ב' העדים דאלו לא הוזמו אלא אחד מן העדים לא נעשו זוממים אבל אי קאי ודרשו וגו' על העדים הראשונים שהוכחשו ל"ל שנים אפי' אחד שהכחיש את חבירו בדרישות או בחקירות עדותן בטלה. כמ"ש הטור בהלכות עדות: ג ואע"פ שכבר פי' זה לעיל חזר וכתב זה כאן שלא נטעה לומר שאם הוזם אחד מהם יהא הוא נהרג כה"ד דיהודה בן טבאי שהרג עד זומם לכך חזר וכתב זה כאן כ"מ כו' א"כ ממילא אין נעשו זוממין עד שיזומו שניהם: ד דודאי אותו איש שנהרג חייב מיתה ממקום אחר ולכך נהרג. דאל"כ למה ראה הקב"ה עיוות זה שזה נהרג מיתת ב"ד בחנם ולמה לא הקרה השם שיבאו עידי מזימין קודם שנהרג זה אלא ודאי חייב מיתת ב"ד ממקום אחר היה ולכן נתגלגל הדבר שנהרג קודם שבאו עדים זוממין ואין נהרגין. ועיד יש טעמים אחרים ע' בהמפרשי':
ה אבל אי לא באין להרוג אלא אותם לבד כגון שהרגה את הנפש אי שחללה את השבת נהרגין במיתתם: ו דק"ל למה שינה כאן וכתב והנשארים ולא כתיב וכל ישראל וגו' כמו בפ' ראה גבי מסית. ותירץ משום דצריך הכרזה בב"ד איש פ' כו' ולעדות פסולים הגזלנים והגנבי' ומלוי בריבית ושאר פסולי עדות השנויי' במשנה לכן לא כתב כל ישראל כיון שמי שהוא פסול פסול לעדות א"ל לירא מזה כיון דבלא"ה הוא פסול מ"ה כתיב והנשארים וגו' כלומר הנשארים שכשרים להעיד והא דלא פרש"י הכא ממתינים עד הרגל כמו בתחלת הפרשה מתורץ ג"כ בזה: ז פי' כמו שאמרי בפרק החובל מכדי כתיב ועשיתם לו כאשר זמם ומי ס"ד

פי' על דין הזמה

(יט) ועשיתם לו כאשר זמם לעשות לאחיו וגו'. אם שני עדים העידו על אחד שעשה עבירה שחייב עליה מיתה, ואח"כ באו שני עדים אחרים והזימו את הראשונים, הדין הוא שב"ד יהרגו את העדים הראשונים, על אשר העידו שקר ורצו שב"ד יהרגו את הנידון, ואמרו חז"ל שזהו דוקא אם הנידון לא נהרג עדיין, אבל אם הנידון כבר נהרג ע"פ ב"ד ואח"כ באו העדים האחרונים להזים את הראשונים, אין העדים זוממים נהרגים. ולכאורה קשה שזה נגד השכל אם הנידון עדיין חי יהרגו העדים, ואם כבר נהרג לא יהרגו העדים כלפי לייא. ונראה לפי מה שכתבנו לעיל שהבחירה חפשי באדם לעשות מה שלבו חפץ אף שהוא נגד רצון הקב"ה, כי הקב"ה ברא את האדם שיהיה חפשי על עצמו כל ימי חייו כאלו לא היה אדון בעולם, אבל זהו רק שהוא בעצמו יעשה כחפשיות לבו אבל שיוכל האדם בבחירתו להטעות אחרו שיעשה בשוגג כפי בחירתו, דהיינו אם ראובן רוצה להרוג את שמעון יכול להרגו אף שלא נגזר על שמעון מן השמים שיהרג. אבל אם ראובן רוצה להטעות את לוי בדבריו שיהרוג הוא את שמעון בשוגג על פי דברי ראובן, זה לא יסכים הקב"ה ולא יתן את שמעון בידו של לוי שיהרגנו, ואם יקרה שלוי יהרוג את שמעון לא היה זה מפני רצון ראובן רק היה גזרה מאת ה' ששמעון יהרג, והזמינו הקב"ה לידו של לוי שהיה יהרגנו כנ"ל (פסוק ב), וכן הוא כאן העדים הראשונים רוצים ששמעון יהרג, ע"כ הלכו לב"ד להטעותם בדבריהם שב"ד יתרצו להרג את שמעון, ואם קרה שב"ד הרגו את שמעון, סימן היא שמן השמים נגזר על שמעון שיהרג, שאם לא היה נגזר מן השמים על שמעון שיהרג, היה הקב"ה מזמין את העדים האחרונים להזים את הראשונים קודם שנהרג שמעון,

מצות השם

(יט) [תקכג] (עשה ריג) לעשות לעדים אשר העידו שקר כמו שבקשו להזיק בעדותם שהיו מעידין. שנאמר ועשיתם לו כאשר זמם לעשות לאחיו:

נחל קדומים

נאמן באיסורין: יט (יב) כאשר זמם לעשות לאחיו. פירש"י כאשר זמם ולא כאשר עשה וכו' מרן בכ"מ פ"ך דעדות דין ב' נ"ט לזה וטעם ב' שכתב הם דברי הרמב"ן בפירושו וכ"כ הרב החינוך. ובשו"ת אהל יעקב להרב מהר"י ששפורטש בסי' טו"ב האריך לדחות דעת זר בזה. והרב לחם שמים פ"ק דמכות משנה ו' הזכיר תשובה זו ואחר כך כתב מדנפשיה כטעם הרמב"ן ובתשובה הנז' הזכיר כל דברי מרן ואחר זה במשנה ט' ראה דברי הרב תי"ט ע"ש. והרב

מסורת הקריאה

הוא שם דבר: (יט) ועשיתם. מלעיל בשי"ן כי הוא נסוג אחור: זמם. המ"ם בפתח עפ"י המסורה: (כ) ויראו. חד מן וי"ו שהוי"ן בשוא והרי"ש בקמץ. ועי' לעיל י"ז י"ג: (כא) יד ביד. בשניהם

חומת אנ"ך

נשר טוב מהם. ועוד יש להעיר וכבר רבותינו ז"ל נתנו טעם: (יט) כאשר זמם לעשות לאחיו. רז"ל אמרו הרגו אין נהרגין וכתבו ז"ל טעמים לדבר זה. ועיין בשו"ת נשמים ראש שנדפס מחדש בסיון ש"ת עיין שם באורך:

רמב"ן

(יט) כאשר זמם. ולא כאשר עשה מכאן אמרו הרגו אין נהרגין לשון רש"י מדברי רבותינו. והטעם בזה בעבור כי משפט העדים המוזמין בגזרת השליט שהם שנים ושנים והנה כאשר יבואו שנים ויעידו על ראובן שהרג את הנפש ויבאו שנים אחרים ויזימו אותם מעדותם צוה הכתוב שיהרגו כי בזכותו של ראובן שהיה נקי וצדיק בא המעשה הזה אלו היה רשע בן מות לא הצילו השם מיד ב"ד כאשר אמר כי לא אצדיק רשע אבל אם נהרג ראובן נחשוב שהיה אמת כל אשר העידו עליו הראשונים כי הוא בעונו מת ואלו היה צדיק לא יעזבנו ה' בידם כמו שאמר הכתוב ה' לא יעזבנו בידו ולא ירשיענו בהשפטו ועוד שלא יתן ה' השופטים הצדיקים העומדים לפניו לשפוך דם נקי כי המשפט לאלהים הוא ובקרב אלהים ישפוט והנה כל זה מעלה גדולה בשופטי ישראל וההבטחה שהקב"ה מסכים על ידם ועמהם בדבר המשפט

תרגום אונקלוס

בַּעֲלֵי דְבָבָךְ. וְתִחְזֵי. סוּסָוָן וּרְתִכִּין עַם סַגִּי מִנָּךְ. לָא תִדְחַל מִנְּהוֹן. אֲרֵי יְיָ אֱלָהָךְ מֵימְרֵיהּ בְּסַעְדָּךְ. דְּאַסְּקָךְ מֵאַרְעָא דְמִצְרָיִם: ב. וִיהֵי. כְּמִקְרַבְכוֹן לְאַגָּחָא קְרָבָא. וְיִתְקָרַב כָּהֲנָא וִימַלֵּיל עִם עַמָּא: ג. וְיֵימַר לְהוֹן שְׁמַע יִשְׂרָאֵל. אַתּוּן מִתְקָרְבִין יוֹמָא דֵין. לְאַגָּחָא קְרָבָא עַל בַּעֲלֵי דְבָבֵיכוֹן. לָא יְזוּעַ לִבְּכוֹן. לָא תִדְחֲלוּן וְלָא תִתְבַּעֲתוּן.

דברים כ שפטים

וְרָאִיתָ סוּס וָרֶכֶב עַם רַב מִמְּךָ לֹא
תִירָא מֵהֶם כִּי־יְהוָה אֱלֹהֶיךָ עִמָּךְ
הַמַּעַלְךָ מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם: ב וְהָיָה
כְּקָרָבְכֶם אֶל־הַמִּלְחָמָה וְנִגַּשׁ הַכֹּהֵן
וְדִבֶּר אֶל־הָעָם: ג וְאָמַר אֲלֵהֶם שְׁמַע
יִשְׂרָאֵל אַתֶּם קְרֵבִים הַיּוֹם לַמִּלְחָמָה
עַל־אֹיְבֵיכֶם אַל־יֵרַךְ לְבַבְכֶם אַל־
תִּירְאוּ וְאַל־תַּחְפְּזוּ וְאַל־תַּעַרְצוּ:

ת"א והיה כקרבכם. סוטה מב ג: ודבר אל. שם ב: ואמר. שם: אל ירך לבבכם. שם:

תפסיר הרס"ג

אעדאיך. פראית כ'ילא ומראכבא קום אכת'ר מנך. פלא תכ'אפהם. אן אללה רבך מעך. אלמצעדך מן בלד מצר: (ב) וענד תקדמכם אלי אלחרב. פליתקדם אלאמאם ויכ'אטב אלקום: (ג) ויקול להם אסמעו יא אסראיל. אנתם אליום מתקדמין לאלחרב עלי' אעדאיכם. פלא תרק קלובכם. לא תכ'אפו ולא תחפזו. ולא תרהבו מנהם:

רש"י

מלחמה לכאן לומר לך ח שאין מחוסר אבר יוצא למלחמה ד"א לומר לך ט אם עשית משפט צדק אתה מובטח שאם תצא למלחמה אתה נוצח וכן דוד הוא אומר (תהלים קיט) עשיתי משפט וצדק בל תניחני לעושקי: על אויבך י יהיו בעיניך כאויבים אל תרחם עליהם כ כי לא ירחמו עליך: סוס ורכב. בעיני כולם כסוס א' וכן הוא אומר (שופטי' ו) והכית את מדין כאיש א' וכן הוא אומר (שמות טו) כי בא ל סוס פרעה: עם רב ממך. בעיניך הוא רב מ אבל בעיני אינו רב: (ב) בקרבכם אל המלחמה. סמוך לצאתכם נ מן הספר מגבול ארצכם: ונגש הכהן. (סוטה מב) המשוח לכך והוא הנקרא ס משוח מלחמה: ודבר אל העם. (שם) בלשון ע הקודש: (ג) שמע ישראל. (שם) אפי' אין בכם זכות אלא קריאת שמע פ בלבד כדאי אתם שיושיע אתכם: על איביכם. אין אלו אחיכם שאם תפלו בידם אינם מרחמים עליכם צ אין זו כמלחמת יהודה עם ישראל שנ' (ד"ה ב כח) ויקומו האנשים אשר נקבו בשמות ויחזיקו בשביה וכל מערומיהם הלבישו מן השלל וילבישום וינעילו' ויאכילום וישקום ויסיכום וינהלום בחמורים לכל כושל ויביאום יריחו עיר התמרים אצל אחיהם וישובו שומרון אלא על אויביכם אתם הולכים לפיכך התחזקו למלחמה: אל ירך לבבכם אל תיראו ואל תחפזו ואל תערצו. (סוטה מב) ארבע אזהרות כנגד ארבעה דברים שמלכי האומות עושים מגיפים בתריסיהם ק כדי להקישן זה לזה כדי להשמיע קול שיחפזו אלו שכנגדם וינוסו ורומסים בסוסיהם ומצהילין אותם להשמיע קול שעטת פרסות סוסיה' וצווחין בקולם ותוקעין

שפתי חכמים

יד ביד ממש יד ביד ר"ל פרש"י דאי העיד באיש פלוני שקטע יד חבירו משלם ממון הכיתן מיד ליד דאי כמשמעו הא כבר כתב ועשיתם לו כאשר זמם: ח דק"ל דהיה לו להסמיך לכאן המשפטים דפרשת כי תצא וכי יהיה באיש חטא משפט מות כו' ובאר דיני מיתות שנאמרו שם ומתרץ לומר לך כו': ט דלפי' א' קשה וקא עין בעין וגו' דבאמר הכא איירי בממון ולא במחוסר אבר ל"פ ד"א כו' ולפי ד"א לחוד קשה היה לו לסמיך לתחלת הסדרא דכתיב ושפטו את העם משפט צדק כו' ל"פ הטעם הא': י דאל"כ ל"ל למכתב על אויביך ודאי אם יצאו למלחמה לא יצאו על אוהבים: כ וא"ת והא זה נסדיא כתיב בסמוך והכית את כל זכורה לפי חרב וע"ק למה כתיב אחריו רק הנשים והטף וגו' וכאן משמע שלא ירחמו כלל עליהם. וי"מ דלקמן איירי שלא בשעת מלחמה פנים אל פנים אלא במלחמת העיר קמיירי תדע דכתיב ונתנה ה' אלהיך בידך לכך כתיב נמי רק הנשים והטף וכאן איירי בשעת מלחמה פנים אל פנים שלא תרחם עליהם כלל: ל וקא דלא הביא רש"י הפסוק כל סוס פרעה הקודם לו. י"ל מש"ה לא הביא הקרא דלעיל משום דכתיב כל סוס וכל רכוי סוא וכאלו כתיב כל סוס וסוס של פרעה לכן הביא קרא כי בא סוס דלא יכול לפרשו כן. (נח"י) כ"ל שסוא ע"ם ובספרי גניא פסוק סוס ורוכבו רמה בים: מ ר"ל הא כתיב סוס ורכב משמע שכלם בעיני הקב"ה כסוס אחד ואחריו כתיב עם רב, ומתרץ בעיניך כו': נ ר"ל דהיה לו לכתוב והיה כי תצא למלחמה ל"פ סמיך כו' וא"ל מנ"ל דפי' סמוך לספר הוא דלמא בקרבתם למלחמה ממש הוא י"ל דהא כתיב בסמוך שמע ישראל וגו' אם כן משמע שכבר אמור מת"ל והיה כקרבכם וגו' אלא סמוך לספר הכהן מתנה עליהם כל התנאים. ועיין בסוטה (דף מב): ס מדכתיב אחריו ודברו השוטרים מקיש כהן לשוטרים מה שוטרים יש להן מי שממונה עליהם דהיינו דיינים אף כהן יש לו מי שממונה עליו דהיינו כ"ג דכ"ג חשוב ממנו: ע מדכתיב הכא ודבר אל העם ולהלן כפ' יתרו כתיב משה ידבר והאלהים יעננו בקול מה להלן בלה"ק דהיינו עשרת הדברות אף ודבר אל העם בלה"ק, סוטה פרק משוח מלחמה. א"נ כתיב גבי יוסף כי פי המדבר אליכם מה להלן בלה"ק אף כאן בלה"ק: פ דאל"כ שמע ישראל ל"ל הא כתיב ונגש הכהן ודבר אל העם וגו': צ דאל"כ הא כבר כתיב כי תצא למלחמה על אויביך: ק פי' מדביקים תריסיהם זה לזה כדי שינקשו התריסים זה לזה וישמיעו

פי' על דין הוזמה

או שהקב"ה פי' נותן סבה אחרת לב"ד שיאמר הדבר ולא יהרג שמעון, וגם שהעדים הראשונים אינם מתחייבים מיתה אף שבזדון רצו להרוג את שמעון, אבל כוונו אל האמת אע"פ שלא התכוונו לזה, ואם באמת לא נהרג שמעון, נראה בעליל כי שמעון לא נתחייב הריגה למקום, והעדים רצו להרוג איש צדיק. ע"כ אמר הכתוב ועשיתם לו כאשר זמם לעשות לאחיו:

עניני הערכת מלחמה

(א) כי תצא למלחמה על אויבך וגו'. הנה הכתוב מתחיל לדבר בל' יחיד, כי תצא למלחמה, ובפסוק ב' מדבר בל' רבים, בקרבכם אל המלחמה וגו'. וכתב האלשיך ז"ל כל כונת תורתנו הקדושה בזה שלא הוא כי כל תוקף נצחון המלחמה תלוי באחדות

מצות השם

(ב) [תקכה] (עשה ריד) למנות כהן משוח מלחמה כדי להוכיח את העם בשעת המלחמה בל' שאמרה תורה. שנאמר והיה כקרבכם אל המלחמה ונגש הכהן וגו': (ג) [תקכו] (לאו שיב) שלא נערוץ ולהתפחד מן האויבי' בשעת המלחמה ולא נברוח מפניהם. שנאמר ואל תערצו מפניהם:

אבן עזרא

(ב) ונגש הכהן. משוח מלחמה: (ג) אל תיראו. בלב: אל תחפזו. לנוס: אל

חלק הדקדוק

ב) כקרבכם, בא העין בקמץ חטף, והפא בקמץ רחב כמו אם היתה העין

רבינו בחיי

עשה לומר שאם הרגו סנהדרין המחויב בעדותן של ראשונים ואחר כך הוזמו אין נהרגין. וכן אמרו בגמרא הרגו אין נהרגין לא הרגו נהרגין. והטעם בזה שסמך הכתוב על זכותן של הסנהדרין ששורה עליהם רוה"ק שלא ישפכו דם נקי ואלמלא שכבר נתחייב הנהרג ממקום אחר לא נתגלגל עונש זה על ידיהם ולפיכך מניחין העדים כאלו ידענו שהאמת העידו ואם אין הנהרג מחוייב הרבה שלוחים יש למקום אבל כשהוזמו קודם שנעשה מעשה על פיהם הרי הם נהרגין כפי מחשבתם הרעה. ויש לשאול בזה כי בודאי כיון שהרגו בית דין על פיהם כל שכן שנתחייבו ומה בכך אם הוא מחויב מצד אחר כיון שהוזמו הם ולמה אין נהרגין אבל דעת ז"ל לומר שאין בידינו להמיתן כיון שאין הכתוב מבאר זה.

(א) **כי** תצא למלחמה על איבך. במלחמת מצוה הכתוב מדבר וסמך יציאת מלחמה לפסוק של מעלה נפש בנפש עין בעין ללמדך שאין מחוסר אבר יוצא למלחמה, ועוד לומר לך שאם עשית משפט וצדקה מובטח אתה שאם תצא למלחמה אתה נוצח וכן דוד אומר (תהלים קיט) עשיתי משפט וצדק בל תניחני לעושקי:

מסורת הקריאה

היו"ד בקמץ כדין נפרד: (ב) כקרבכם. בכ"ף כי הוא נמנה במסורה באלפא ביתא מן המלות אשר כ"ף בראשיהם וכל חד לית דכותיה,

רמב"ן

וזה טעם ועמדו שני האנשים אשר להם הריב לפני ה' כי לפני ה' הם עומדים בבואם לפני הכהנים והשופטים והוא ינחם בדרך אמת וכבר הזכרתי מזה בסדר ואלה המשפטים:

(ד) וטעם **כי** ה' אלהיכם ההולך עמכם להלחם לכם עם אויביכם להושיע אתכם. יזהירם שלא ירך לבבם ולא ייראו מן האויבים ויאמר שלא יבטחו בזה בגבורתם לחשוב בלבם גבורים אנחנו ואנשי חיל למלחמה רק שישיבו לבם אל השם ויבטחו בישועתו ויחשבו כי לא בגבורת הסוס יחפץ ולא בשוקי האיש ירצה כי רוצה ה' את יראיו את המיחלים לחסדו. ואמר להלחם לכם עם אויביכם כי יפילם לפניהם לחרב. ואמר להושיע אתכם שהם ינצחו במלחמה ולא יפקד מהם איש כי יתכן שינצחו את אויביהם וימותו גם מהם רבים כנרדף המלחמות ועל כן צעק יהושע בנפול מהם בעי כשלשים וששה איש כי במלחמת מצוה שלו לא היה ראוי שיפול משערת ראשם ארצה כי לה' המלחמה. והנה הכהן שהוא העובד את השם יזהירם ביראתו ויבטיחם אבל השוטרים ידברו בנוהג שבעולם פן ימות במלחמה כי בדרך הארץ בכל המלחמות ימותו אנשים גם מכת הנוצחים וצוה על השלשה האלה לשוב כי לבו על ביתו וכרמו ועל אשתו וינוס: וטעם **ולא** חללו. שלא בא השנה הרביעית כי המנהג בכרם בבא תבואתו שיהללו שם וילכו בו בחלילים וצוה הכתוב שיהיה כל פריו קדש הלולים שיהללו את השם הנכבד בשמחה היא ויתכן שיהיה פירוש ולא חללו שלא עשאו חולין והוא הפדיון שהזכירו רבותינו מלשון כי חלל יהודה קדש ה' ולא יחלל זרעו:

מִפְּנֵיהֶם׃ ד כִּי יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם הַהֹלֵךְ
עִמָּכֶם לְהִלָּחֵם לָכֶם עִם־אֹיְבֵיכֶם
לְהוֹשִׁיעַ אֶתְכֶם׃ ה וְדִבְּרוּ הַשֹּׁטְרִים
אֶל־הָעָם לֵאמֹר מִי־הָאִישׁ אֲשֶׁר
בָּנָה בַיִת־חָדָשׁ וְלֹא חֲנָכוֹ יֵלֵךְ וְיָשֹׁב
לְבֵיתוֹ פֶּן־יָמוּת בַּמִּלְחָמָה וְאִישׁ
אַחֵר יַחְנְכֶנּוּ׃ ו וּמִי־הָאִישׁ אֲשֶׁר נָטַע
כֶּרֶם וְלֹא חִלְּלוֹ יֵלֵךְ וְיָשֹׁב לְבֵיתוֹ פֶּן־
יָמוּת בַּמִּלְחָמָה וְאִישׁ אַחֵר יְחַלְּלֶנּוּ׃
ז וּמִי־הָאִישׁ אֲשֶׁר אֵרַשׂ אִשָּׁה וְלֹא
לְקָחָהּ יֵלֵךְ וְיָשֹׁב לְבֵיתוֹ פֶּן־יָמוּת
בַּמִּלְחָמָה וְאִישׁ אַחֵר יִקָּחֶנָּה׃
ח וְיָסְפוּ הַשֹּׁטְרִים לְדַבֵּר אֶל־הָעָם
וְאָמְרוּ מִי־הָאִישׁ הַיָּרֵא וְרַךְ הַלֵּבָב

תרגום אונקלוס

וְלָא תִתַּבְרוּן מִן קֳדָמֵיהוֹן׃ ד. אֲרֵי יְיָ אֱלָהֲכוֹן. דִּמְדַבַּר קֳדָמֵיכוֹן. לְאַגָּחָא לְכוֹן קְרָב. עִם בַּעֲלֵי דְבָבֵיכוֹן לְמִפְרַק יָתְכוֹן׃ ה. וִימַלְּלוּן סָרְכַיָּא עִם עַמָּא לְמֵימַר. מַן גּוּבְרָא. דִּבְנָא בֵיתָא חַדְתָּא וְלָא חַנְכֵיהּ. יְהָךְ וִיתוּב לְבֵיתֵיהּ. דִּלְמָא יִתְקְטִיל בִּקְרָבָא. וּגְבַר אָחֳרָן יְחַנְכִנֵּיהּ׃ ו. וּמַן גּוּבְרָא, דִּנְצַב כַּרְמָא וְלָא אַחֲלֵיהּ. יְהָךְ וִיתוּב לְבֵיתֵיהּ. דִּלְמָא יִתְקְטִיל בִּקְרָבָא. וּגְבַר אָחֳרָן יְחַלְּנֵיהּ׃ ז. וּמַן גּוּבְרָא. דַּאֲרֵס אִתְּתָא וְלָא נַסְבַהּ. יְהָךְ וִיתוּב לְבֵיתֵיהּ. דִּלְמָא יִתְקְטִיל בִּקְרָבָא. וּגְבַר אָחֳרָן יִסְּבִנַּהּ׃ ח. וְיֵסְפוּן סָרְכַיָּא לְמַלָּלָא עִם עַמָּא. וְיֵימְרוּן. מַן גּוּבְרָא דִּדְחִיל וּתְבִיר לִבָּא. יְהָךְ וִיתוּב

תפסיר הרס״ג

(ד) לאן אללה רבכם. אלסאיר גורת מעכם. ליחארב לכם אעדאיכם ויג׳יתכם: (ה) ת׳ם יכלמו אלערפא אלקום קאילין. אי רגל בנא ביתא גדידא ולם ידשנה. פלימץ׳ וירגע אלי מנזלה. כלא יקתל פי אלחרב. וידשנה רגל אכ׳ר: (ו) ואי רגל ג׳רס כרמא ולם יבד׳לה. פלימץ׳ וירגע אלי מנזלה. כלא יקתל פי אלחרב. ויבד׳לה רגל אכ׳ר: (ז) ואי רגל אמלך באמראת ולם יזפהא. פלימץ׳ וירגע אלי מנזלה. כלא יקתל פי אלחרב. ויזפהא רגל אכ׳ר: (ח) ת׳ם יזיד אלערפא פי מכ׳אטבה׳ אלקום. ויקולו. אי רגל

נוה שלום

(ז) ולא לקחה, ולם יזפהא, ולא כנסה

חלק הדקדוק

גרונית. רי״ב: ו) נטע, תיבת נטע בא מלרע שלא כמנהג. מהרי״ב:

אבן עזרא

תערצו. במעשה: (ה) חנכו. כמו חנכת המזבח וכן חנוך לנער ומזה למדו רבותינו ז״ל מחנכין את הנערים והטעם כי לבו וכל תאותו לחנוך ביתו והנה לבו לביתו ולא למלחמה על כן ינוס ויניס אחרים: (ו) חללו. מגזרת חלילים כי מנהגם היה לחול בכרמים: (ז) ארש אשה ולא לקחה. בנשואין והנה זה הכתוב לאות כי יש מי שימות בבא יומו רק המת במלחמה מת בלא יומו על כן אמר דוד או במלחמה ירד ונספה: (ח) הירא.

ת״א כי ה׳. שם: ודברו. שם מג: לאמר מי. שם מג מד: ולא חנכו. שם מג: ומי האיש. שם מג מד: ומי האיש. שם: פן ימות. קידושין יג: ויספו. סוטה מג מד: מי האיש. שם מד: ורך הלבב. שם מג:

בעל הטורים

יוצאין למלחמה: (ח) הירא. ב׳ במס׳. הירא ורך הלבב, הירא את דבר ה׳. זהו שאמרו הירא מעבירות שבידו כדכתיב

רש״י

בשופרות ומיני משמיע קול: אל ירך לבבכם. מצהלות ר סוסיהם: אל תיראו. מהגפת התריסין: אל תחפזו. מקול הקרנות: ואל תערצו. מקול הצווחה: (ד) כי ה׳ אלהיכם וגו׳. הם באים בנצחונו של בשר ודם ואתם באים בנצחונו של מקום. פלשתים באו בנצחונו של גלית ומה היה סופו נפל ונפלו עמו: ההולך עמכם. זה ש מחנה הארון: (ה) ולא חנכו. לא דר בו. חנוך לשון התחלה: ואיש אחר יחנכנו. ודבר של עגמת נפש ת הוא זה: (ו) ולא חללו. לא פדאו בשנה הרביעית שהפירות טעונין לאכלן בירושלים או לחללן בדמים ולאכול הדמים בירושלים: פן ימות במלחמה. ישוב פן ימות שאם לא ישמע לדברי הכהן א כדאי הוא שימות: (ח) ויספו השוטרים. (סוטה מג) למה נאמר כאן ויספו מוסיפין זה על דברי הכהן שהכהן מדבר ומשמיע מן שמע ישראל עד להושיע אתכם ומי האיש ושני ושלישי כהן מדבר ושוטר משמיע וזה שוטר מדבר ושוטר משמיע: הירא ורך הלבב. רבי עקיבא אומר כמשמעו שאינו

שפתי חכמים

קול: ר פי׳ צעקת סוסים קורין צהלה: ש דאין שייך על הקב״ה לאמר ההולך עמהם דהא מלא כל העולם כבודו לכך פי׳ זה מחנה כו׳: ת דאל״כ מאי נפקא מיניה אם יחנכנו הוא או אחר: א כ״ל דודאי חוזר כדי לכסות כו׳ ואי אמר לו כהן שיחזור והוא אינו חוזר נמצא שעובר על דברי כהן וכדאי הוא שימות במלחמה בשביל עבירה זו ולעולם אימא לך אין מיתה בלא חטא. ובזה מתורץ למה פרש״י פן ימות במלחמה הסוף לא כסדר הכ׳ בקרא משום דאליבא דר״י סגלילי מפרש. בשם מהרי״ן והוא כעין מה

עניני הערכת מלחמה

ישראל כי בהיותם לאחדים נפול תפיל אחת ה׳ על כל אויביהם לבלתי השאיר להם שריד, וזה אומרו כי תצא, כלומר באחדות כאיש אחד, וראית סוס ורכב וגו׳, כלומר הסוס והרכב ועם רב ממך אני כולל את כלם יחד, ואומר לך לא תירא מהם, כי כלם שוים לפניך כמו שאין אתה מתירא מהסוס והרכב כן לא תירא מהעם הרב, כי ה׳ אלהיך עמך, הקב״ה בכבודו ובעצמו ישים עמך, לא ע״י שליח יושיעך, רק הוא בעצמו, כמו שמעלך מאחרן מצלים בעצמו לא ע״י מלאך ושליח, כן יושיעך בעצמו מכל אויביך:

אבי עזר

ולא בקול ענות: (ז) (ארש אשה ולא לקחה זה הכתוב לאות כי יש מי שימות בלא יומא עכ״ל) דברי הרב ארוכים וקצרים הוכיח בשכלו דאי אמרת יומיו קצובים למות בכל מקום ובכל זמן כטעם ואלהך המות מה לי הכא מה לי התם. אם כן למה לא יצא בצבא. לכן מוכיח דזמן הקצוב לו כשיושב בביתו בהשקט ולא כן הליכות מלחמות. ומיהו כל זאת להשיב כדאים ולאחות להם בקנה. אבל לדידן מאמינים בדברי חכמינו ז״ל כי הליכות אדם תחת כותל רעוע מזכיר עון ושטן מקטרג בשעת הסכנה הדברים פשוטים. ואין צריכים הוכחות כלל וכבר ידעת מאמר חז״ל על פסוק כי תצא מחנה ונשמרת מכל דבר רע. ועיין פ׳ משפטים ה׳ הרב ז״ל העמיק מאד לדבר בירא׳ ובחכמה בענין הזה. ועתה הלא תחיינה העצמות היבשות אשר יבשו בריהם כי התחקו שרשם על ראש תענה וישלחו פארתהים הרעים אל חבורי חרב להיות נדר למו ותחת גאלו נללם. ועתה הפר משוכתם והיו לבער נראותם נתצ ידאתו ותמונתו אשר הגביר לרבים

רמב״ן

(ח) ויספו השוטרים דבר אל העם מי האיש הירא. על דעת ר׳ יוסי הגלילי כאשר הבטיח הכהן שהשם יושיעם ולא יפקד מהם איש ראוי שיבטחו בו הצדיקים ויזהירו השוטרים את היראים מעבירות שבידם ולכך תלאה התורה לחזור על ביתו וכרמו ואשתו לכסות על האחרים שחוזרין בשביל העבירות ויהיה טעם פן ימות שהוא יחשוב בלבו כן וינוס. ועל דעת רבי עקיבא הוא כמשמעו כי מי שירא אחר הבטחת הכהן איננו בוטח בשם כראוי ולא יעשה לו הנס: וטעם ורך הלבב. שאינו בטבעו לראות מכת חרב והרג כי הירא הוא אשר לא יבטח ויחזיר אותו מפני מיעוט בטחונו ורך הלבב מפני חולש טבעו כי ינוס או יתעלף. ואמר בירושלמי שכולם צריכים להביא ראיה לדבריהם כלומר שיביאו עדים על הבית על הכרם והאשה לפני שר הצבא ואז יתן לו

מרפא לשון

של חטא, ולפך צריך לומר קרא ותרגום. ה) בית חדש, חדתא. וכן אשה חדשה חדתא, ואין חלוק בתרגום בין חדש או חדשה. והטעם כבר פירשתי בפ׳ נח שהלשון הארמי בונה התיבה תחתיים שניים ושלישים ועולה ואינו יורד ולכך לא יתכן לומר ביתא חדת. ח) מי האיש הירא, דדחול. ה״ג בלשון פעול וכמו דמתרגמינן לב רגז לב דחול, ודייקא הכי לפי שהתאר הנרדף אחריו ותביר לבא הוא מבנין נפעל שהוא ל׳ עבר ונפעל ע״י פועל אחר, צ״ל גם כן שם דהול שהוא רודף אליו להיות ל׳ עבר ופעול מאחרים והיה ראוי להיות ג״כ מבנין נפעל אלא שלא יהיה משמעותו שהוא ראוי שאחרים מתיראים ממנו כמו דחיל תשבחן תר׳ נורא תהלות.

מסורת הקריאה

והרי״ש בקמץ קטן והבי״ת בשוא נח: יחנכנו. החי״ת בשוא: (ו) נטע. מלרע שלא כמנהג: יחללנו. היו״ד בשוא והחי״ת בפתח: (ז) וישב. נמסר ט״ו רפין, ר״ל שהוי״ו בשוא, וכאן ד׳ מחם, והשי״ן

יֵלֵךְ וְיָשֹׁב לְבֵיתוֹ וְלֹא יִמַּס אֶת־
לְבַב אֶחָיו כִּלְבָבוֹ׃ ט וְהָיָה כְּכַלֹּת
הַשֹּׁטְרִים לְדַבֵּר אֶל־הָעָם וּפָקְדוּ
שָׂרֵי צְבָאוֹת בְּרֹאשׁ הָעָם׃ ס שביעי
י כִּי־תִקְרַב אֶל־עִיר לְהִלָּחֵם עָלֶיהָ
וְקָרָאתָ אֵלֶיהָ לְשָׁלוֹם׃ יא וְהָיָה אִם־
שָׁלוֹם תַּעַנְךָ וּפָתְחָה לָךְ וְהָיָה כָּל־
הָעָם הַנִּמְצָא־בָהּ יִהְיוּ לְךָ לָמַס

תרגום אונקלוס

לְבֵיתֵיהּ . וְלָא יִתְּבַר . יָת לִבָּא דַּאֲחוֹהִי כְּלִבֵּיהּ : ט. וִיהֵי . כַּד יְשֵׁיצוֹן סָרְכַיָּא לְמַלָּלָא עִם עַמָּא . וִימַנּוֹן . רַבָּנֵי חֵילָא בְּרֵישׁ עַמָּא : י. אֲרֵי תִקְרַב לְקַרְתָּא . לְאַגָּחָא קְרָבָא עֲלַהּ . וְתִקְרֵי לַהּ מִלִּין דִּשְׁלָם : יא. וִיהֵי אִם שְׁלָם תַּעֲנֵינָךְ . וְתִפְתַּח לָךְ . וִיהֵי כָּל עַמָּא דְּיִשְׁתְּכַח בַּהּ . יְהוֹן לָךְ . מַסְּקֵי

ת"א ולא ימס . סס ע : וסיס. סס :

רשב"ם

(ח) ילך וישוב לביתו . אם ירך לבבו וירא מזלו פן ימות במלחמה וגו' שיש נותן אל לבו כשהולך למלחמה ודואג שמא אין לי מזל לחנך את ביתי או את אשתי או את כרמי ולכך גרם מזלי ללכת עתה למלחמה ומתוך כך ירא למות ושלשה מעשים הזכיר בית אשה וכרם, ולבסוף כולל כל הדברים מי האיש הירא ורך הלבב בין באלו שאמרנו בין בדברים אחרים , וכן בקהלת מונה ג' דברים וחוזר וכולל מה יתרון לאדם הלא גרוע הוא מכל דבר שהרי דור הולך ודור אחר בא שאין הבנים כדמות אבות ואין זה זכרון אבל והארץ לעולם עומדת כמו בששת ימי בראשית וכן השמש וחוזר וכולל כל הדברים יגעים כל מעשה העולם כך הם כולם כמששת ימי בראשית אבל טורח ויגיעה הוא להזכיר כולם, ולא יוכל איש לדבר ולא תמלא אזן משמוע אם יספרו לו אלא זה הכלל אין כל חדש ולכולם יש זכרון אבל אין זכרון לראשונים שאין הילוד דומה

רש"י

יכול לעמוד בקשרי המלחמה ולראות חרב שלופה רבי יוסי הגלילי אומר הירא מעבירות שבידו ב ולכך תלתה לו תורה לחזור על בית וכרם ואשה לכסות על החוזרים בשביל עבירות שבידם שלא יבינו שהם בעלי עביר' והרואהו חוזר אומר שמא בנה בית או נטע כרם או ארס אשה : (ט) שרי צבאות. שמעמידין זקפין מלפניהם ומלאחריה' וכשילין של ברזל בידיהם וכל מי שרוצה לחזור הרשות בידו לקפח את שוקיו . זקפין בני אדם עומדים בקצה המערכה לזקוף את הנופלים ולחזקם בדברים שובו אל המלחמה ולא תנוסו שתחלת ג נפילה ניסה : (י) כי תקרב אל עיר . במלחמת הרשות הכתוב מדבר כמו שמפורש בענין כן תעשה לכל הערים הרחוקות וגו': (יא) כל העם הנמצא בה . (ספרי) אפילו אתה מוצא בה משבעה אומות ד שנצטוית להחרימם אתה רשאי

שפתי חכמים

שפי' הרא"ם: ב ר"ל ר"י הגלילי סבר אין מיתה בלא חטא ולכן אם אין עבירות בידו מה לו לירא מפני שמלחמה אלא ודאי שירא מעבירות שבידו. ועכשיו קשה לרש"י כיון דאין מיתה בלא חטא א"כ למה אמר וגזר קרא לחזור על בית וכרם ואשה אי אין בידם עבירות גם על בית וכרם ואשה אינן חוזרין לדברי ר"י הגלילי. ומתרץ דודאי אין בידם עבירות ומה שגזרה רחמנא שיחזרו כדי לכסות על החוזרין בשביל עבירות שבידם כו'. ואו קשה לרש"י לר"י הגלילי דאמר דלכך חוזר על בית וכרם ואשה כדי לכסות על החוזרין א"כ למה כתיב בכל אחד פן ימות במלחמה משמע בשביל מיתה חוזר ש"מ דיש מיתה בלא חטא. ומתרץ דה"ק פן ימות במלחמה כו': ג דעת רש"י כל מי שינוס בא לידי נפילה שנאמר וינוסו אנשי ישראל מפני פלשתים ויפלו חללים בהרי הגלבוע. וכן הוא בסוטה: ד וא"ת ל"ל קרא תיפוק ליה מריבוי ושבית שביו לרבות כנענים שבתוכה כדפרש"י לקמן. וי"ל דאי מההם ה"א דוקא כשנמצאו בעיר שלא השלימה שחייבים להכות את כל הזכרים שבתוכה סקל הכ' בכנענים שבתוכה שיהיו נילולים עם הנשים וטף מאחר שהאנשים שהם עיקר עובדי ע"א נהרגו אבל כשנמצאו בעיר שהשלימה שכלם נילולים שאנשים

פי' על ילקוט תמוה

(ח) מי האיש הירא ורך הלבב וגו'. איתא בילקוט זה בן ארבעים שנה, והוא תמוה. וכתב הגאון מוהר"ש נ"ו ז"ל כי מצא בספר מגיד מישרים המיוחס להב"י ז"ל שכתב בפרשת ויקהל דלאחר ארבעים שנה מתחילין ימי הזקנה, ומן הדין שלא יהיה מועיל תשובה דלאו בתוקפיה הוא כמו מקודם כשחטא ואינו באותו פרק, ולפ"ז מה שאמר מי האיש הירא והיינו שירא מעבירות שבידו [וקשה הלא אמרו חז"ל המקדש את האשה על מנת שהוא צדיק גמור אע"ם שהוא רשע גמור הרי היא מקודשת שמא עשה תשובה באותו רגע בהרהור הלב ונעשה תיכף צדיק גמור, ולפ"ז] (ימ"י) הלא גם כאן יכול להרהר תשובה בלבו בתוך מערכי המלחמה ויהי' צדיק גמור, ולמה ילך לביתו מהמלחמה, וע"ז מתרץ הילקוט שהוא בן ארבעים שנה, ותשובתו אינה תשובה גמורה:

דעת זקנים מבעלי התוספות

(י) וקראת אליה לשלום . כי גדול השלום שהקב"ה שינה כשאמרה שרה ואדוני זקן . וכן כתיב אבור עלבים אפרים הנח לו. כדפרש"י לעיל. ועוד כמה קולמוסין משתברין כמה דיו משתפך באחי יוסף שאמרו אביך לוה לפני מותו לאמר כה תאמרון ליוסף וגו' ולא מצינו שיעקב לוה כן אלא מפני השלום כתב. וגם ברכת כהנים מסיים בשלום. וכן שמונה עשרה. ועוד שנו רבותינו שואלין בשלום לעכו"ם מפני דרכי שלום. וגם המקדים שלום לחבירו צריך חברו להשיב לו לשלום ולומר לו שלו' עליך וברכה טובה. וסמך ללשון זה מדכתיב כי תקדמנו ברכות טוב כלומר כי תקדמנו בשלום צריך להחזיר לו ברכת טוב, פי' ברכה טובה. ולכך אמר ר' יוחנן מימי לא הקדימני אדם לשלום ואפי' עכו"ם בשוק שאין דרך לומר כ"כ ולקדם לו שלום הקדמתי לו לפי שאם יקדים לי הייתי צריך לכפול לו שלום ואין כופלין שלום לעכו"ם.

מצות השם

(יא) [תקכז] (עשה כטו) לקרא לשלום יושבי העיר אשר נלחם בה מגלון. שנאמר והיה אם שלום תענך ופתחה לך והיה כל העם הנמצא בה יהיו לך למס ועבדוך:

תפסיר הרס"ג

כ'איף ורקיק אלקלב. פלימץ' וירגע אלי מנזלה. ולא ירק קלוב אכ'ותה כקלבה ; (ט) פענד פראג'הם מן מכ'אטבה' אלקום בד'אלך , פיוכלו בהם רויסא אלגיוש ; (י) ואד'א תקדמת אלי' קריה לתחארבהא. פנאדהא אולא בסלאם ; (יא) פאן אגאבתך באלסלאם. ופתחת לך. פגמיע אלקום אלמוגודין פיהא. יכונו לך
נוה שלום
לביתו. (יט) ואותו לא תכרת, פלא

אבן עזרא

להכות אחר : רך הלבב. לסבול מכת אחר : את לבב. הנה את יראה נוסף רק טעמו כאשר פירשתיו שהוא כעצם הדבר : (ט) ופקדו. מגזרת פקוד : (י) וקראת. קרא אליה מצוה ויתכן

אבי עזר

בפ' זו או אז יקיו נוערמת עפר : (ח) (את לבבו הנה את יראה נוסף וכו')

רבינו בחיי

(ט) ופקדו שרי צבאות. מלשון פקידות ומנוי כלומר ימנו שרי צבאות בראש העם להנהיגם כי התורה תצוה בדרך המנהג ותעשה נסים בנסתר. והנה הדברים האלה הבית והכרם והאשה הם חמדת בני אדם והם סבה למשוך הלב ולהיות המחשבה טרודה בהם ונמצאו יוצאי המלחמה שאין לב אחד מהן במלחמה אלא בביתו או בכרמו או באשתו ועל כן תצוה התורה שישובו לביתם שאין ליוצאי המלחמה תועלת בהם אלא נזק גדול. ואם תשכיל בפרשה עוד תמצא בה ענין נסתר כי הבית והכרם והאשה הם רמזים לבנין אותיות השם המיוחד ונטיעותיו, ובאור הכתוב מי האיש אשר בנה בית השם ולא חנכו ליחדו כראוי ושלא להפרידו ילך וישוב לביתו פן תפגע בו מדת הדין במלחמה ואיש אחר יבא ויתעטף בטליתו ויחנך את בית ה' וכן הכרם בנטיעותיו שלא חללו אלא שהשוה קדושת מטה לשל מעלה וכן האשה המאורסה לישראל שלא לקחה כלומר שלא הדביקה למעלה אלא שהפרידה. ויספו עוד לומר מי האיש הירא ורך הלבב מעברות שבידו . והנה הכהן המשוח בשמן המשחה היתה המשיחה כמין נזר או כמין כ"י אחר שהזהיר את ישראל בכתר ועטרה שבראשו כענין (במדבר ו) כי נזר אלהיו על ראשו ופרט להם

מרפא לשון

יא) והיה אם שלום תענך, תעניך, הוא כתרגום והאלהים יעננו בקול, וכמש"ש, ודכוותיה במלכים א' סי' י"ב ועניתם ודברת אליהם דברים טובים ת"י ותעניגון מלין טבין ותמליל עמהון פתגמין תקינין ובשמואל א' סי' ט' ויוסף הנער לענות את שאול ת"י ואוסיף עולימא למעני ית שאול, וכתב עליו הרד"ק ז"ל לענות פירוש לדבר כמו יענית ואמרת, ויען איוב ויאמר, כי זה תחלת הדבור שהשיב הנער אל שאול בדבר הנביא ואיך יאמר ויוסף הנער וכן ת"י למעני ית שאול, ולא תרגם לאתבא וכן יש לפרש

מסורת הקריאה

בחולם : (י) וקראת. מלעיל : (יב) עמך. הראשון המ"ם בקמץ והשני המ"ם בשוא. והוא חד מן י"ב שהמ"ם בשוא ונמנו בראשית כ"א

רמב"ן

רשות לחזור וכן אמר גם לדעת רבי יוסי הגלילי שצריך להביא ראיה על העבירה שבידו ולולי כן היו מרבית העם חוזרים בטענות שקר אבל לדברי רבי עקיבא ברכות הלב שאין יכול לעמוד בקשרי המלחמה ולראות חרב שלופה אמר שאין צריך להביא ראיה שעדיו עמו. וצוה ופקדו שרי צבאות בראש העם. כי התורה תצוה כדרך הארץ ותעשה הנסים עם יראיו בהסתר ואין החפץ לפניו לשנות טבעו של עולם זולתי כאשר אין שם דרך בהצלה אחרת או להודיע שמו לצריו לעתים כאשר היה בקריעת ים סוף וכיוצא בו:

(י) כי תקרב אל עיר להלחם עליה וגו'. במלחמת הרשות הכתוב מדבר כמו שמפורש בענין כן תעשה לכל הערים הרחוקות ממך מאד לשון רש"י. כתב הרב זה מספרי ששנו שם כלשון הזה במלחמת הרשות הכתוב מדבר והכונה לרבותינו אינה בכתוב הזה אלא לומר שהפרשה בסופה תחלק בין שתי המלחמות אבל

וַעֲבָדוּךָ׃ יב וְאִם־לֹא תַשְׁלִים עִמָּךְ
וְעָשְׂתָה עִמְּךָ מִלְחָמָה וְצַרְתָּ
עָלֶיהָ׃ יג וּנְתָנָהּ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ בְּיָדֶךָ
וְהִכִּיתָ אֶת־כָּל־זְכוּרָהּ לְפִי־חָרֶב׃
יד רַק הַנָּשִׁים וְהַטַּף וְהַבְּהֵמָה וְכֹל
אֲשֶׁר יִהְיֶה בָעִיר כָּל־שְׁלָלָהּ תָּבֹז
לָךְ וְאָכַלְתָּ אֶת־שְׁלַל אֹיְבֶיךָ אֲשֶׁר
נָתַן יְהוָה אֱלֹהֶיךָ לָךְ׃ טו כֵּן תַּעֲשֶׂה
לְכָל־הֶעָרִים הָרְחֹקֹת מִמְּךָ מְאֹד
אֲשֶׁר לֹא־מֵעָרֵי הַגּוֹיִם־הָאֵלֶּה
הֵנָּה׃ טז רַק מֵעָרֵי הָעַמִּים הָאֵלֶּה
אֲשֶׁר יְהוָה אֱלֹהֶיךָ נֹתֵן לְךָ נַחֲלָה
לֹא תְחַיֶּה כָּל־נְשָׁמָה׃ יז כִּי־הַחֲרֵם
תַּחֲרִימֵם הַחִתִּי וְהָאֱמֹרִי הַכְּנַעֲנִי
וְהַפְּרִזִּי הַחִוִּי וְהַיְבוּסִי כַּאֲשֶׁר צִוְּךָ
יְהוָה אֱלֹהֶיךָ׃ יח לְמַעַן אֲשֶׁר לֹא־

ת"א לא תחיה. סוטה נ סנהדרין
סז: למען אשר. סוטה לה:

תרגום אונקלוס

מִסִּין וְיִפְלְחוּנָךְ: יב. וְאִם לָא תַשְׁלֵים עִמָּךְ. וְתַעֲבֵיד עִמָּךְ קְרָב. וּתְצוּר עֲלַהּ: יג. וְיִמְסְרִנַּהּ. יְיָ אֱלָהָךְ בִּידָךְ. וְתִמְחֵי יָת כָּל דְּכוּרַהּ לְפִתְגָּם דְּחָרֶב: יד. לְחוּד נְשַׁיָּא. וְטַפְלָא וּבְעִירָא. וְכֹל דִּיהֵי בְקַרְתָּא. כָּל עֲדָאַהּ תָּבוֹז לָךְ. וְתֵיכוּל יָת עֲדֵי סָנְאָךְ. דִּיהַב. יְיָ אֱלָהָךְ לָךְ: טו. כֵּן תַּעֲבֵיד לְכָל קִרְוַיָּא. דִּרְחִיקִין מִנָּךְ לַחֲדָא. דְּלָא מִקִּרְוֵי עַמְמַיָּא הָאִלֵּין אִנּוּן: טז. לְחוּד. מִקִּרְוֵי עַמְמַיָּא הָאִלֵּין. דַּיְיָ אֱלָהָךְ. יָהֵיב לָךְ אַחְסָנָא. לָא תְקַיֵּים כָּל נִשְׁמָא: יז. אֲרֵי גַמָּרָא תְגַמְּרִנּוּן. חִתָּאֵי וֶאֱמוֹרָאֵי כְּנַעֲנָאֵי וּפְרִזָּאֵי. חִוָּאֵי וִיבוּסָאֵי. כְּמָא דְּפַקְּדָךְ יְיָ אֱלָהָךְ: יח. בְּדִיל. דְּלָא

תפסיר הרס"ג

ד'מה ויכ'דמונך: (יב) ואן לם תסאלמך. בל חארבתך. פחאצרהא: (יג) ויסלמהא אללה רבך פי ידך. פאקתל רגאלהא בחד אלסיף: (יד) ואמא אלנסא. ואלאטפאל ואלבהאים. וסאיר מא פי אלקריה. מן סלבהא פאג'נמה לך. וכל סלב אעדאיאך. אלד'י רזקך אללה רבך: (טו) כד'אך אצנע באלקרא. אלבעידה מנך גדא. אלתי ליס הי מן קרא הולאי אלאמם: (טז) ואמא מן קרא הולאי אלאמם. אלד'י אללה רבך מעטיך נחלה. פלא תבקי מנהם נסמה: (יז) בל אתלפהם אתלאפא. אלחתיין ואלאמוריין אלכנעאניין ואלפרזיין. ואלחויין ואליבוסיין. כמא אמרך אללה רבך: (יח) לכי לא יעלמוכם

אבן עזרא

שהוא רשות: (יב) תשלים. תעשה שלום: (טו) הרחוקות ממך. שאינם משבעה גוים: (טז) לא תחיה. אסור שיאכילם או ישקם והכלל בימיהם הי' חייב להמיתם אם יוכל ולא הזכיר הגרגשי כי הוא המעט והקטן שבהם:

רבינו בחיי

ענין האצילות מראש ועד סוף שמשם בא השפע אל שרי מעלה ואל צבאות השמים שהם הכוכבים והמזלות היו כל השרים וכל צבאות המזלות משגיחים בענינם ונותנין עזר להם כפי השפע הבא מאת עליון. וזהו שאמר ופקדו שרי צבאות בראש העם כלומר שאז היו הפקידים שהם שרים על צבאות המזלות הולכים בראש העם לפעול פעולתם ולעשות מנוים ולהשפיע השפע הבא להם מלמעלה לתועלת ישראל ולכבודם: **כי** תקרב אל עיר להלחם עליה וקראת אליה לשלום. במלחמת הרשות הכתו' מדבר שפותחין לשלום אבל במלחמת מצוה של ז' עממין אין פותחין להם לשלום כפי' רש"י ז"ל. והנה הכתוב מדבר בסתם כי תקרב אל עיר ובודאי כל עיר וכל מלחמה במשמע ובין מלחמת הרשות ובין מלחמת מצוה פותחין שלום חוץ מעמון ומואב שהכתוב פירש בהם (דברים כג) לא תדרוש שלומם וטובתם, ואפי' עמון ומואב שאין פותחין להם שלום אם השלימו מעצמן מקבלין אותן ללמדך כמה גדול כח השלום. והנה פרשה זאת אזהרה לישראל שלא יעשו מלחמה

רשב"ם

למוליד: (טו) לא תחית כל נשמה. כשתבא להלחם עליהם לא תקרא להם לשלום כמו שפירשתי לך בשאר אומות. אבל אם יבאו אליך מדעתם להיות עבדיך קודם שתלך עליהם כמו הגבעונים יכול אתה להחיותם:

רש"י

לקיימס: למס ועבדוך. (סס) עד שיקבלו עליהס מסים ושעבוד: (יב) ואם לא תשלים עמך ועשתה עמך מלחמה. הכתוב מבשרך שאם לא תשלים עמך סופה להלחם בך אם תניחנה ותלך: וצרת עליה. אף להרעיבה ולהצמיאה ולהמיתה מיתת תחלואים: (יג) ונתנה ה' אלהיך בידך. אם עשית כל האמור בענין סוף שה' נותנה בידך: (יד) והטף. אף טף של זכרים ומה אני מקיים והכית את כל זכורה בגדולים: (יז) כאשר צוך. לרבות את הגרגשי: (יח) למען

שפתי חכמים

והנשים והטף אימא הכנענים שבתוכה נידונים כאלו הם בעירם קמ"ל ואי מהכא ה"א דוקא כשנמצא בעיר של שאר אומות שהם כסופים תחת ידינו הקל בהם הכ' גם בכנענים שבתוכם אבל כשנמצא בעיר של שאר אומות שלא השלימו שאנשיהם הם בהריגה אימא יהיו הכנענים שבתוכה גם כן בהריגה כאלו היו בעירם קמ"ל. עכ"ל הרא"ם. עיין לקמן מה שכתבתי ע"ז: ה ואם לא תשלים עמך סופה שתעשה עמך מלחמה לכך וצרת עליה: ו דו' אומות הוזכרו בקרא אבל גרגשי לא הוזכר וכאשר ליך מרבה גרגשי (מהר"ן) ומה שלא הוזכרו בפי' מפני שלא נתקיים בו החרם תחרימם וגו' כי הגרגשי עמד ופנה מהם כמו שפירש"י בפרשת כי תשא ונ"מ הולך לרבות אותו שמ"מ הוא בכלל לא תחיה כל נשמה ואם נמצא מהם בתוך ששה אומות שגם הם

דעת זקנים מבעלי התוספות

ועוד אמרו רבותינו מליאת חרש שוטה וקטן יש בהן גזל מפני דרכי שלום. וכן מפרנסין עניי עכו"ם עם עניי ישראל מפני דרכי שלום. ולכך ביכך הקב"ה את עמו בשלום שנאמר ה' יברך את עמו בשלום:

מצות השם

(סז) [תקכח] (לאו סיג) שלא להחיות במלחמת חובה שום אחד מז' עממים ויהיה בידינו מבלי סכנה נפשינו. שנאמר רק מערי העמים האלה וגו' לא תחיה כל נשמה:

נחל קדומים

קרבן העדה דחה טעמים אלו ואכמ"ל: **טז** (יג) לא תחיה כל נשמה. הטעם שציוה בז' עממין לא תחיה כל נשמה מה שאין כן בשאר אומות היינו שארץ כנען מלאה כשפים והיו מהפכין עצמם לנקבות ולטף לכך ציוה לא תחיה כל נשמה. רבינו אפרים ז"ל ועוד האריך:

מסורת הקריאה

כ"ב עי"ש: (יג) והכית, מלרע, ונמסר ה' בטעם מלרע וסי' א' דין, ב' לך והכית (ש"א ט"ו ג') ג' והכית את ארם (מ"ב י"ג י"ז) ד' והכית את מדין (שופטים ט"ו ט"ז) ה' והכית את בית אחאב (מ"ב ט' ז'): (יד) הנשים. הנגינה בשי"ן: (טו) הגיים האלה. במקף, והגימ"ל במתג ולא תיו"ד: (יז) החרם. הרי"ש בצירי: (יט) לתפשה.

מרפא לשון

בכאן שתר' תענינך מפני שהיא תחלת דבור ולא תשובה. יז) לא

רמב"ן

קריאת השלום אפילו במלחמת מצוה היא שחייבים לקרוא לשלום אפילו לשבעה עממים שהרי משה קרא לשלום לסיחון מלך האמורי ולא היה עובר על עשה ועל לא תעשה שכתוב כי החרם תחרימם ולא תחיה כל נשמה אבל ההפרש שביניהם כאשר לא תשלים ועשתה מלחמה שצוה הכתוב ברחוקות להכות את כל זכורה ולהחיות להם הנשים והטף הזכרים ובערי העמים האלה צוה להחרים גם הנשים והטף וכך אמרו רבותינו במדרש אלה הדברים רבה והוא עוד בתנחומא ובגמרא ירושלמי אמר רבי שמואל ברבי נחמני יהושע בן נון קיים הפרשה הזו מה עשה יהושע היה שולח פרוסדי"טגמא בכל מקום שהיה הולך לכבוש והיה כותב בה מי שמבקש להשלים יבא וישלים ומי שמבקש לילך לו ילך לו ומי שמבקש לעשות מלחמה יעשה מלחמה הגרגשי פנה הגבעוני שהשלימו עשה להם יהושע שלום שלשים ואחד מלכים שבאו להלחם הפילם הקב"ה וכו' וכך אמר הכתוב בכלם לא היתה

תרגום אונקלוס

יַלְפוּן יָתְכוֹן לְמֶעְבַּד. כְּכֹל תּוֹעֲבָתְהוֹן. דַּעֲבַדִין לְטַעֲוָתְהוֹן. וּתְחוּבוּן קֳדָם יְיָ אֱלָהֲכוֹן: יט. אֲרֵי תְצוּר עַל קַרְתָּא יוֹמִין סַגִּיאִין לְאַגָּחָא קְרָבָא עֲלַהּ לְמִכְבְּשַׁהּ. לָא תְחַבֵּיל יָת אִילָנַהּ לְאַרָמָא עֲלוֹהִי בַּרְזְלָא. אֲרֵי מִנֵּיהּ תֵּיכוֹל. וְיָתֵיהּ לָא תְקוּץ. אֲרֵי לָא כֶאֱנָשָׁא אִילַן חַקְלָא. לְמֵיעַל מִן קֳדָמָךְ בִּצְיָרָא: כ. לְחוֹד

יְלַמְּדוּ אֶתְכֶם לַעֲשׂוֹת כְּכֹל תּוֹעֲבֹתָם אֲשֶׁר עָשׂוּ לֵאלֹהֵיהֶם וַחֲטָאתֶם לַיהוָה אֱלֹהֵיכֶם: ס יט כִּי־תָצוּר אֶל־עִיר יָמִים רַבִּים לְהִלָּחֵם עָלֶיהָ לְתָפְשָׂהּ לֹא־תַשְׁחִית אֶת־עֵצָהּ לִנְדֹּחַ עָלָיו גַּרְזֶן כִּי מִמֶּנּוּ תֹאכֵל וְאֹתוֹ לֹא תִכְרֹת כִּי הָאָדָם עֵץ הַשָּׂדֶה לָבֹא מִפָּנֶיךָ בַּמָּצוֹר: כ רַק עֵץ אֲשֶׁר

ת״א לא תשחית. סנהדרין ק: כי ממנו. תענית ז מכות כב: כי האדם. תענית כט: רק עץ. ב״ב כה:

רשב״ם

(יט) כי תצור אל עיר ימים רבים. ותצטרך לחתוך אילנות לבנות מצור *דיק וסוללות. כי ממנו תאכל. שהרי צריכים לך למאכל לאחר שתתפוש העיר ותהיה שלך; ואותו לא תכרות. אותו עץ מאכל שאינו תוזק ומבצר לאנשי העיר כגון הרחוקים אותם לא תכרות: כי האדם עץ השדה לבא מפניך במצור. כל כי שאחרי לא מתפרש אלא. אותו לא תכרות אלא עץ השדה לבא האדם מפניך במצור אותו תכרות. הם הקרובים לעיר שנסתרים בהם אנשי העיר הבורחים מפניך ובאים בתוך העיר כדכתיב ותבא העיר במצור. כי האדם אלא האדם. עץ השדה אלא עץ השדה האדם לבא מפניך במצור שגורם את האדם לבא מפניך במצור. רק עץ אשר תדע וגו׳ אילן סרק בין קרוב לעיר בין רחוק מעיר תשחית לבנות מצור אבל עץ מאכל הרחוק לא תכרות

רש״י

אשר לא ילמדו. הא אם עשו תשובה והתגיירו ז אתה רשאי לקבלם: (יט) ימים. שנים: רבים. (שם שבת יט) שלשה מכאן אמרו אין צרין על עיירות של נכרים פחות מג׳ ימים קודם לשבת ח ולמד שפותח בשלום שנים או ג׳ ימים וכן הוא אומר (שמואל ב א) וישב דוד בצקלג ימים שנים ובמלחמת הרשות ט הכתוב מדבר (ספרי): כי האדם עץ השדה. הרי כי משמש בלשון דלמא שמא האדם עץ השדה להכנס בתוך המצור מפניך י להתייסר

שפתי חכמים

כמוסס: ז וא״ת כיון שעשו תשובה ונתגיירו פשיטא שמותר לקבלם ומה קמ״ל. וי״ל דהא קמ״ל דאע״פ שלא קבלו עליהם רק שבע מצות בני נח אתה רשאי לקבלם. רא״ם. א״נ י״ל דאפי׳ אם עשו תשובה ונתגיירו ס״ד שלא יקבלם דלמא משום יראה נתגיירו ולא עשו תשובה גמורה קמ״ל: ח וא״ת וסא לא הוזכר שבת בקרא וכמו שהקשה הרא״ם. וי״ל דהוא״יל ולמדו מכאן שלריך לפתוח לסם בשלום ג׳ ימים ואם היו לרין על פרי עובדי אלילים פחות מג׳ ימים קודם לשבת א״כ היאך לריך לפתוח בשלום גם בשבת וקרא כתיב מצוה הפלך מפלי שמים מותרים והפליך אסורים בשבת ופתיחת שלום הפלך הוא לכך אין לרין פחות מג׳ ימים קודם שבת כדי שפתיחת שלום לא יהא בשבת ואפשר שגם הרא״ם כוון לזה במה שכ׳ ושמא י״ל משום דבעי למפתח להו בשלום ולריך ג׳ ימים לקחת הע״א עלה ביניהם כדי להשיב להם: ט מדכתיב לתפשה משמע שלא באים אלא לתפוש אלמא במלחמת רשות מדבר דאי במלחמת א״י הכ׳ מדבר הא כתיב לא תחיה כל נשמה: י ר״ל שמא עץ השדה כאדם כי דרך בני אדם שלרין על עיר כשתופסין א׳ מאנשי העיר מיסרים אותו ביסורי רעב וצמא כדי שיגילאו אותן שבעיר שמכניסם להכנס בתוך המצור ולהתייסר ביסורי רעב וצמא ושמא אתה סבור שגם עץ

דעת זקנים מבעלי התוספות

(יט) כי האדם עץ השדה. כי זה משמש כמו אלא כלומר אלא עץ שהאדם יכול לבא בו מפניך במצור כגון אם יש שם יער לומה עושה פירות לפני העיר ויכול אדם ליכנס שם ולהסתבא ולברוח לך ולבא מפניך במצור אשר אתה יושב יכול אתה להשחיתו. ד״א הרב המקרא ודרשהו וה״ק ואותו לא תכרות וגו׳ לבא מפניך במצור כלומר לעשות ממנו מצור לכבוש העיר. כי האדם עץ השדה לאכלה ולא להשחיתו:

(כ) רק עץ אשר תדע כי לא עץ מאכל הוא אותו תשחית וכרת לעשות ממנו מצור. ובפ״ק דתענית מסיק מאי כי האדם עץ השדה וכי האדם עץ השדה הוא אלא בתלמיד חכם הכ׳ מדבר כלומר אם תלמיד חכם הגון הוא ממנו תאכל ואותו לא תכרות ואם לאו אותו תשחית וכרת ולא תלמוד לפניו ואם בתלמיד שאינו הגון לא תניחנו לפניך:

עניני הערכת מלחמה

(יט) כי תצור אל עיר ימים רבים וגו׳. השני פסוקים אלו קשה לסולמם ע״פ פשט הפסוק, עיין בנפרשים. וכתב הרב א״מ ז״ל כי יש שני מיני תחבולות לכבוש העיר, א) לבנות עליה מצור כדי לעלות בגובה המצור ולירות אל תוך העיר בחלים ובליסטראות להכריעם ולכדותם, ב) להשחית כל מיני מחיה אשר סביבות העיר, דהיינו להשחית כל מיני עץ פרי וכל מעייני מים, למען ירעבו ויצמאו, וע״כ יהיו מוכרחים לפתוח להם את שער העיר ולהמסר להצרים. והנה בא הצווי בתורה לבלי נעשה כאופן השני להשחית כל עץ מאכל, לטעם כי האדם עץ השדה, כלומר כי חיי האדם המה העצים של מאכל, ע״כ תרלה לכרות אותם למנוע מהם כל מאכל וע״י זה תבא העיר לפניך במצור ממילא, וזה ל׳ לבא כלומר ממילא וכל חפץ לבך שלא לטרוח בכבישה ואך לעשות תחבולות שתכבש לפניך מאליה, זאת לא תעשה ולא תשחית עץ מאכל כי לא טוב בעיני ה׳ דרך כזה, רק האופן הראשון הוא אשר ייטב בעיני ה׳, דהיינו עץ אשר תדע כי לא עץ מאכל הוא אותו תשחית וכרת ובנית מצור דייקא לכבוש את העיר ולכדותה וכנ״ל:

מצות השם

(יט) [תקכט] (לאו שיד) שלא להכרית ולהשחית אילני המאכל כשנצור את הערים. שנאמר לא תשחית את עצה לנדח עליו גרזן:

תפסיר הרס״ג

אן תצנעו. כגמיע מכארההם. אלד׳י צנעוהא למעבודאתהם. פתכ׳טו ללה רבכם: (יט) ואד׳א חאצרת קריה איאם כת׳ירה לתחארבהא לתפתחהא. פלא תפסד שג׳רהא באן תחרך עליה אלחדיד. אד׳ מנה תאכל. פלא תקטעה צ׳נא מנך אן שג׳ר אלצחרא כאלאנסאן. אלד׳י קד אכ׳תפא מן בין ידיך פי אלחצאר: (כ) לכן אי שגר

נוה שלום

תקטעהא ט׳נא מנך וכו׳. ואותו לא תכרת בחשבך שעץ השדה כמו האדם שברח ונסתר מפניך במצור, וכעין

אבן עזרא

(יט) כי האדם עץ השדה. כבר ביארתי בספר היסוד כי יתכן בכל לשון לקצר לאחוז דרך קצרה כמו חמור לחם רק מלת לא לא יתכן להיותה נחסרת כי הטעם יהיה להפך ומדקדק גדול ספרדי אמר כי חסר ה״א וכן הוא הכי האדם עץ השדה וזה הטעם אינו נכון בעיני כי מה טעם לאמר לא תשחית עץ פרי כי איננו כבני אדם שיוכל לברוח מפניך ולפי דעתי שאין לנו צורך לכל זה וזה פירושו כי ממנו תאכל ואותו לא תכרות כי האדם עץ השדה והטעם כי חיי בן אדם הוא עץ השדה וכמוהו כי נפש הוא חובל כי חיי נפש הוא חובל ואותו לא תכרות דבק עם לבא מפניך במצור הנה לא תשחית עץ פרי שהוא חיים לבן אדם רק מותר שתאכל ממנו ואסור לך להשחיתו כדי שתבא העיר מפניך במצור והעד על זה הפירוש שהוא נכון שאמר וכרת ובנית מצור:

רבינו בחיי

עם שום אומה בעולם עד שקוראין לה לשלום אחד מלחמת הרשות של שאר האומות ואחד מלחמת מצוה של שבעה עממין אם השלימו וקבלו עליהם שבעת מצות בני נח ומס המלך אין הורגין מהן נשמה שנאמר יהיו לך למס ועבדוך, וענין המס שיהיו מוכנים לעבודת המלך בגופן ובממונן כגון בנין החומות וחזוק המצודות ובנין ארמון המלך וכיוצא בו שנא׳ (מ״א ט) וזה דבר המס אשר העלה המלך שלמה לבנות את בית ה׳ ואת ביתו ואת חומת ירושלים וגו׳ ואת כל ערי המסכנות אשר היו לשלמה. ואם לא השלימו או אפילו השלימו ולא קבלו עליהם שבע מצות אם הם ממלחמת הרשות הורגין הזכרים הגדולים שנאמר ואם לא תשלים עמך וגו׳ והכית את כל זכורה

מסורת הקריאה

התי״ו בקמץ קטן ובלא מתג והפ״א בשוא נח: (כ) עשה. השי״ן בקמץ, ונמסר ו׳ קמצין וסי׳ א׳ דין, ב׳ שלג וקיטור (תהלים קמ״ח ח׳) ב׳

מרפא לשון

תחיה כל נשמה, כל נשמא. ה״ג. יט) להלחם עליה לתפשה, לאגחה קרבא עלה למכבשה. ה״ג, והיא״ר כ׳ דלא גרסינן קרבא והוא תמוה דודאי צריך לומר הכא קרבא מפני שהוא אומר

רמב״ן

עיר אשר השלימה את ישראל בלתי החוי ויושבי גבעון את הכל לקחו במלחמה כי מאת ה׳ היתה לחזק את לבם לקראת המלחמה את ישראל למען החרימם מכלל שאם רצו להשלים היו משלימים עמם ונראה שיש הפרש עוד בשאלת השלום שבערים הרחוקות נשאל להם לשלום ושיהיו לנו למס ויעבדונו אבל בערי העמים האלה נשאל להם לשלום ומסים ועבדות על מנת שיקבלו עליהם שלא לעבוד עבודת כוכבים דלא הזכיר הכתוב זה בפרשה הזאת שכבר נאסר לנו בעובדי עבודת כוכבים לא ישבו בארצך פן יחטיאו אותך לי כי תעבוד את אלהיהם ויתכן שלא נצטרך להודיע להם רק השלום והמסים והשעבוד ואחרי שיהיו משועבדים לנו נגיד להם שאנו עושים משפטים בע״ג בה ובעובדיה בין יחיד בין רבים וכן מה שנאמר כאן למען אשר לא ילמדו אתכם לעשות ככל תועבותם ואמרו בספרי הא אם עשו תשובה אינן נהרגים כשבעה עממים והתשובה הוא שיקבלו עליהם שבע מצות שנצטוו בני נח לא שיתגיירו להיותם גירי צדק ובמסכת סוטה אמרו שכתבו התורה על האבנים בשבעים לשון וכתבו למטה למען אשר לא ילמדו אתכם הא אם עשו תשובה מקבלים אותם ורש״י פירש שם להודיע לאומות היושבים חוץ מגבולם של ארץ ישראל שלא נצטוו להחרימם אלא על אותן שבתוך הגבולים כדי שלא ילמדו אותם מעשה קלקולם אבל אותם היושבים חוצה לה אומרים להם אם

תדע כי לא־עץ מאכל הוא אתו
תשחית וכרת ובנית מצור על־
העיר אשר־הוא עשה עמך
מלחמה עד רדתה: פ כא א כי־
ימצא חלל באדמה אשר יהוה
אלהיך נתן לך לרשתה נפל בשדה
לא נודע מי הכהו: ב ויצאו זקניך
ושפטיך ומדדו אל־הערים אשר
סביבת החלל: ג והיה העיר הקרבה
אל־החלל ולקחו זקני העיר ההוא
עגלת בקר אשר לא־עבד בה
אשר לא־משכה בעל: ד והורדו

ת"א אותו. תענית כט: עד רדתה. שבת יט: כי ימצא. יומא כג סוטה מד מה: לרשתה. שם מה ב"ק פב: לא נודע. יומא כג. סוטה מז: ויצאו. יומא כג סוטה מד מה: אשר לא. פסחים כו סוטה מז מגילה ל: אשר לא משכה. סוטה מה מו:

תרגום אונקלוס

אילן דתדע. ארי לא אילן דמיכל הוא. יתיה תחביל ותקוץ. ותבני כרקומין. על קרתא דהיא עבדא עמך. קרב עד דתכבשה: א. ארי ישתכח קטילא. בארעא דיי אלהך. יהיב לך למירתה. רמי בחקלא. לא ידיע מן קטליה: ב. ויפקון סבך ודינך. וימשחון לקרויא. דבסחרנות קטילא: ג. ותהי קרתא. דקריבא לקטילא. ויסבון. סבי קרתא ההיא עגלת תורין. דלא אתפלח בה. דלא נגדת בניר: ד. ויחתון.

תפסיר הרס"ג

עלמתה. אנה ליס במטעם. פאפסדה ואקטעה. ואבן אלאת אלחצאר. עלי איה' קריה חארבתך. אלי אן תהדהא: (א) ואן וגד קתיל. פי אלבלד אלד'י אללה רבך. מעטיך לתחוזה. מטרוח פי אלצחרא. לם יערף מן קתלה: (ב) פליכ'רג בעץ' שיוכ'ך וחכאמך. וימסחון אלי אלקרא. אלד'ין חואלי אלקתיל: (ג) פאייה' קריה כאנת אלאקרב אליה. פליאכ'ד' אהלהא עגלה מן אלבקר. מא לם תפלח ולא תמד אלניר: (ד) ויחדרונהא אלי ואד

נוה שלום

זה ת"א. (ב) זקניך, בעץ' שיוכ'ך, חמשה מבית דין הגדול. (ג) ולקחו זקני העיר, פליאכ'ד' אהלהא, כלומר שמביאין זקני העיר ההיא את העגלה משל אנשי אותה העיר. בעל, אלניר, (אלכ'שבה אלמעתרצ'ה פי ענק אלת'ורין). וערפו, ויקפון, ותרגם ערף כלב, כמו יקפי כלב, ע"ל שמות יג

חלק הדקדוק

(ב) ומדדו, השוא נע בעבור הרחבת

אבן עזרא

(כ) עד רדתה. כי לולי שהיתה נשגבה לא אמר הכתוב ימים רבים: (א) כי ימצא חלל כאשר הזכיר המלחמה על האויב אמר ואם אדם ילחם עם אחד ונמצא חלל בארץ ישראל ולא נודע מי הכהו: (ב) זקניך. זקני הערים הקרובות והשופטים: (ג) עגלת בקר אשר לא עבד בה. לחרוש: ולא משכה בעול. להביא אבנים כמנהג העגלות: (ד) איתן. תקיף: וערפו שם. יסירו עורף

רבינו בחיי

לפי חרב אבל לא הקטנים והנשים שנאמר רק הנשים והטף זה טף של זכרים. אבל במלחמת מצוה כגון ז' עממין ועמלק הורגין את הכל וזהו שאמר רק מערי העמים האלה אשר ה' אלהיך נותן לך נחלה אלו שבעה גוים לא תחיה כל נשמה אתה מצווה להרוג את הכל אפילו הנשים והטף. וטעם הדבר כי במלחמת הרשות אנו באין בזכותנו לעקור כח מזלם ולהשפילו לא לעקור השר הממונה שלהם אלא שהזכות שלנו ישפיל ויפיל כח המזל שלא ירימו ראש נגדנו אלא שיהיו משועבדים לנו ועל כן די שנהרוג הזכרים לא הנשים והטף אבל במלחמת מצוה שהקב"ה צונו בכך והכוונה לעקור השרים הממונים שלהם שהרי הקב"ה יבטל

רשב"ם

כי אם הקרוב לעיר שמעכב את החיל להתקרב לחומ': (כ) אשר תדע. אשר תכיר: עד רדתה, עד רדת חומותיה. כדכתיב עד רדת חומותיך הגבוהות והבצורו':

בעל הטורים

היכא את דבר ה': (כ) מלחמה עד רדתה. בגימטריא זהו אף בשבת: (א) כי ימצא חלל. סמך לפרשת מלחמה. שבשעת מלחמה דרך למצא חללים: באדמה. בגימ' בגלוי: (ב) ומדדו. ב'. דין. ואידך ומדדו את תכנית. שמודדין מראשו שהוא עיקר סבוכת האדם: אשר. אותיות ראש. שמודדין מראשו: אשר סביבות החלל. בגימ' בראשו של הרוג: (ג) לא עבד בה ולא

שפתי חכמים

שדה כך שאם כרתו שאחר אילנות יראים מספיק להכנס בתוך המצור כאנשי העיר ומאחר שאינו כן למה תשחיתנו: כ מגזרת רדה בקרב אויביך כי לא יפול על עיר המורד על אנשים לי ירידה אלא חומותיה: ל פי' מדהל"ל זקני העיר דומיא דולקחו זקני העיר וכתב זקניך משמע המיוחדים שבזקניך והיינו סנהד' ע"ש בגמ' סנהדרין (דף יד): מ ואע"פ שהכ' לא גילה רק סוף המדידה ולא ראש המדידה מסתברא דראש המדידה אינה אלא מן החלל: נ לא שהוא חובה למדוד מן החלל עד כל עיר ועיר אלא המדידה הוא לידע איזה היא היותר קרובה אל החלל לפיכך

רש"י

ביסורי רעב ולמה כאנשי העיר למה תשחיתנו: (כ) עד רדתה. ל' רדוי כ שתהא כפופה לך: (ב) ויצאו זקניך. (סוטה מד סנהדרין יד) מיוחדים שבזקניך אלו ל סנהדרי גדולה: ומדדו. (סוטה מה) ממקום מ שהחלל שוכב: אל הערים אשר סביבות החלל. לכל צד לידע נ איזו

סמיכת פרשה זו לשלפניה

(א) כי ימצא חלל באדמה וגו'. הקשה מהרי"א על סמיכות פרשה זו לפרשיות שנאמרים למעלה המדברים מעניני מלחמה. והרב ר"י תירץ הנה אמרו רז"ל תניא אמר ר"י בן שאול משני מה אמרה תורה הבא עגלה ערופה אמר הקב"ה תבא העגלה שלא עשתה פירות ותערף במקום שאינו עושה פירות ותכפר על זה שלא הניחוהו לעשות פירות. ומקשה בגמרא מאי פירות אילימא אפריה ורביה הכי נמי דאסרים ואזקן לא עריפנא, אלא אמצות. ובפרשה שלפני זה נאמר כי ממנו תאכל ואותו לא תכרות רק עץ אשר תדע כי לא עץ מאכל הוא, ואמרו רז"ל במס' תענית אם ת"ח הגון הוא ממנו תאכל ואותו לא תכרות רק עץ אשר תדע כי לא עץ מאכל הוא זה ת"ח שאינו הגון, וא"כ כל משכיל יראה בעין שכלו שסמיכות שתי פרשיות אלו מבואר מעצמו, ממ"נ אם טעם העגלה ערופה על שלא הניחוהו לעשות פירות בה"ו שהיה נסמכה לפרשה הקודמת המקפדת על עץ עושה פרי שלא לכרות אותו מה לי פרי האדם מה לי פרי האדמה משפט אחד להם שנאמר כי האדם עץ השדה

דעת זקנים מבעלי התוספות

(ב) ומדדו את השערים. אמר הרב בכיר שור דכל זה לוה הקב"ה לעשות כדי שיצא קול לגרלה ומתוך כך יבאו עדים ויעידו שהוא מת ולא תשב אשתו עגונה. ומאי דאמרו רבותינו אין מעידין אלא על פרצוף פנים עם החוטם כגון שבא ואמר מעיד אני על חוטמו ופרצופו שהוא כך וכך ואין העדים מכירין אותו אלא מתוך דבריהם יבינו המכירים אותו שהוא זה אבל אם באים עדים שאומרים מכירין אנו בודאי שזהו ובטביעות עין נמיר כאלו ראיתיו חי ודאי תנשא אשתו בעדות זו אפי' לאחר כמה שבועות ולפיכך אפי' ממקום רחוק יכול לבא ולהתבונן בו ושהוא דטבע בדגלה ואסקוהו אגשרא כו' ואנסבה רבא לדביתהו אפי' לאחר תמשה יומי עדות שתם הים ודמיין ולא אמר מוחזקני בו:

מצות השם

(א—ד) [תקל] (עשה רטז) לערוף עגלה בנחל איתן כשימצא הרוג נשדה או בדרך ולא נודע מי הכהו. שנאמר כי ימצא חלל וגו' והורידו זקני העיר ההיא את העגלה אל נחל איתן:

רמב"ן

אתם חוזרים בתשובה נקבל אתכם ושבתוכה אין מקבלין אותם שמחמת יראה הם עושים וזה לשון הרב. ואינו נכון כי בערי העמים האלה אשר ה' אלהיך נותן לך נחלה בהם אמר למען אשר לא ילמדו אתכם שאם עשו תשובה אינן נהרגין וכן אמר בהם לא ישבו בארצך פן יחטיאו אותך לי כי תעבוד את אלהיהם הא אם עזבו את אלהיהם מותרין לישב שם וזה הענין שעשה המלך שלמה שכתוב בו וזה דבר המס אשר העלה המלך שלמה לבנות את בית ה' ואת ביתו ואת מלוא ואת חומת ירושלים וגו' וכל העם הנותר מן האמורי החתי הפריזי החוי והיבוסי בניהם אשר נותרו אחריהם בארץ לא יכלו בנ"י להחרימם ויעלם שלמה למס עובד עד היום הזה ומבני ישראל לא נתן שלמה עבד והענין הזה כתורה עשאו כי קבלו עליהם ז' מצות ודבר ברור הוא כי כיון שנתנם שלמה עושי מלאכתו גברה ידו עליהם ויכול הי' להחרימ' אלא שהי' מותר לקיימ' כמו שכתבנו:

חומת אנ"ך

(ג) ולקחו זקני העיר עגלת בקר וכו'. כתב רבינו אפרים ז"ל שאין לך מורדת בכל הבהמות כעגלה שהככים' לפטמה ואין לך מורד כש"ד עכ"ד ואפשר לרמוז כי עגלה גי' גיהנם דבזה ינצלו מגיהנם. ור"ת עגלה ע"ז ג"ע לה"ר הריגה שהוא ש"ד שהם ד' עבירות היותר חמורות וזו מכפרת על הריגה וכן יש תקון לכל כי רחום הוא ומקבל שבים:

מסורת הקריאה

ולשמחה מה זה עשה (קהלת ב' ב') ד' אין אסתר מגדת (אסתר ב' כ') ה' קול רנה וישועה (תהלים קי"ח ט"ו) ו' ימין ה' עשה (שם ט"ז): עמך. חד מן י"ב בתורה שהמ"ם בשוא ונמנו בבראשית כ"א כ"ב ע"ש: עד רדתה, מלת עד במרכא ונמסר עליו י"א בטעם ס"פ. ור"ל י"א פעמים כתיב מלת עד במרכא לפני סוף פסוק, ונמנו בבראשית ל"ח י"ז: (א) באדמה, הבי"ת בפתח: (ב) ויצאו. נמסר ז' רפין. נמנו בשמות י"ז ו'. ומדדו, הדלי"ת בשוא לבדו כמנהגנו: (ז) ואמרו. המ"ם בשוא אף שהוא באתנחתא: (ח) דם נקי. הדלי"ת

תרגום אונקלוס

סָבֵי קַרְתָּא הַהִיא יָת עֶגְלְתָא לְנַחַל בַּיָּר. דְּלָא אִתְפְּלַח בֵּיהּ וְלָא יִזְדְּרַע. וְיִקְפּוּן תַּמָּן יָת עֶגְלְתָא בְּנַחְלָא: ה. וְיִתְקָרְבוּן כָּהֲנַיָּא בְּנֵי לֵוִי. אֲרֵי בְהוֹן. אִתְרְעֵי. יְיָ אֱלָהָךְ לְשַׁמָּשׁוּתֵיהּ. וּלְבָרָכָא בִּשְׁמָא דַּיְיָ. וְעַל מֵימַרְהוֹן יְהֵי כָּל דִּין וְכָל מַכְתַּשׁ סְגִירוּ: ו. וְכֹל. סָבֵי קַרְתָּא הַהִיא. דְּקָרִיבִין לְקְטִילָא. יַסְחוּן יָת יְדֵיהוֹן. עַל עֶגְלְתָא דִּנְקִיפָא בְּנַחְלָא: ז. וְיָתִיבוּן וְיֵימְרוּן. יְדַנָא. לָא אֲשַׁדָא יָת דְּמָא הָדֵין. וְעֵינָנָא לָא חֲזָאָה: ח.

דברים כא שפטים

זִקְנֵי הָעִיר הַהִוא אֶת־הָעֶגְלָה אֶל־נַחַל אֵיתָן אֲשֶׁר לֹא־יֵעָבֵד בּוֹ וְלֹא יִזָּרֵעַ וְעָרְפוּ־שָׁם אֶת־הָעֶגְלָה בַּנָּחַל׃ ה וְנִגְּשׁוּ הַכֹּהֲנִים בְּנֵי לֵוִי כִּי בָם בָּחַר יְהוָה אֱלֹהֶיךָ לְשָׁרְתוֹ וּלְבָרֵךְ בְּשֵׁם יְהוָה וְעַל־פִּיהֶם יִהְיֶה כָּל־רִיב וְכָל־נָגַע׃ ו וְכֹל זִקְנֵי הָעִיר הַהִוא הַקְּרֹבִים אֶל־הֶחָלָל יִרְחֲצוּ אֶת־יְדֵיהֶם עַל־הָעֶגְלָה הָעֲרוּפָה בַנָּחַל׃ מפטיר ז וְעָנוּ וְאָמְרוּ יָדֵינוּ לֹא שָׁפְכָה אֶת־הַדָּם הַזֶּה וְעֵינֵינוּ לֹא

ת"א אל נחל. שם מו מכות כב: וערפו. שם תענית ז ע"ז כט חולין כד בכורות י כריתות ו: בנחל. סוטה מו: ונגשו. גיטין כט: ועל פיהם. סנהדרין ע: הערופה. פסחים ס זבחים עו חולין יא כד קיז כריתות ו: וענו. סוטה לח מה מו: ועינינו לא. שם מו: ◦שפכו קרי

בעל הטורים

משכה בעל. (ד) לא יעבד ולא יזרע. הרי ד' מלות, לכפר על ד' רוחות העולם. וכן ד' פעמים חלל וד' פעמים עגלה בפרשה: (ז) לא שפכה. כתיב בה"א. שלא נגענו בו בחמשה אצבעותינו

רש"י

קרובה: (ד) אל נחל איתן. קשה שלא נעבד: וערפו. קוצץ ערפה בקופיץ א"ר הקב"ה תבא עגלה בת שנתה שלא עשתה פירות ותערף במקום שאינו עושה פירות לכפר על הריגתו של זה שלא הניחוהו לעשות פירות: (ז) ידינו לא שפכו. וכי עלתה על לב שזקני בית דין שופכי דמים הם אלא לא ראינוהו ופטרנוהו בלא מזונות ובלא לויה. הכהנים אומרים כפר לעמך ישראל:

רשב"ם

(ח) ונגשו הכהנים בני לוי. וענו ואמרו כפר לעמך ישראל:

שפתי חכמים

אם היה החלל סמוך לעיר שבודאי אין עיר קרובה הימנה אל החלל אין צריך מדידה: ס"ל איתן ל' חוזק וקשה: ע דגמרינן עריפה עריפה מחטאת העוף מה להלן ממול עורף אף כאן. ופי' וערפו יסירו ערפה כמו מלת תזמור יסירו הזמורה: פ וא"ת לפי זה משמע שאם נהרג זקן או חרים שאין עושין פירות שאין מביאין עגלה ערופה וזה אינו דהא קרא לא מחלק. וי"ל פירות היינו מלות שלא הניחוהו לקיים מלות שגם הם נקראים פירות: צ דא"כ כהנים הכא מאי עבידתייהו בשלמא הזקנים דכתיב וכל זקני העיר ירחצו וגו' אלא הכהנים מאי בעו הכא אלא הם אומרים כפר לעמך ישראל:

דעת זקנים מבעלי התוספות

(ז) ידינו לא שפכה. כתיב בה"א. לומר שחייב בעה"ב לעשות לאורח חמשה דברים. אכילה. שתיה. לינה. לויה. מזון לדרך. וגם מתנה. ובמס' סוטה פרק עגלה ערופה מסיק ידינו לא שפכה וכי תעלה על דעתך שבית דין שופכי דמים הן אלא שלא בא לידינו ופטרנוהו בלא מזונות לא בא לידינו ופטרנוהו בלא לויה דמשמע אבל אם ראינוהו היינו עושין לו לויה ולא היה ניזוק דאמר רב יהודה אמר רב כל המלוה את חבירו אפי' ד"א בעיר אינו ניזוק. רבינא אלוייה לרב נחמן בר יצחק מטיא לידי סוכה והתליל. וא"ל הרב לתלמיד עד עיבורה של עיר. חבר להבר עד תחום שבת. תלמיד לרב אין לו שיעור. וכמה אמר רב ששת פרסה. ורבו מובהק שלש פרסאות. ותניא רבי מאיר אומר כופין ללויה ולויה אין לה שיעור שנאמר ויראו אים יוצא מן העיר ויאמרו אליו הראנו את מבוא העיר ועשינו עמך חסד וכתיב ויראם את מבוא העיר ומה חסד עשו עמו שהרגו כל העיר לפי חרב ואותו האיש ומשפחתו הניחו וכתיב וילך האיש ארץ החתים ויבן העיר ויקרא שמה לוז. וכשבא סנחריב לא בלבלה ונבוכדנצר לא החריבה ואף מלאך המות אין לו רשות לעמוד בה אלא זקנים שבתוכה שדעתן קצה בחייהן מוציאין אותם חוץ לחומה ומתים והלא דברים ק"ו ומה כנעני זה שלא דבר בפיו ולא הלך ברגליו גרם הצלה בו ולזרעו עד סוף כל הדורות מי שעושה לויה בפיו וברגליו על אחת כמה וכמה. ואמר ר' יהושע בשביל ארבע אמות שלווהו מצרים לפרעה אבינו נשתעבדו בבניו ארבע מאות שנה. וי"א דלויה הוי שיעור מיל. וסמך גדבר כי מלאכיו יצוה לך

סמיכת פרשה זו לשלפניה

הוא, ואם שלא הניחוהו לעשות פירות כל מלות כפי המסקנא, הרי גם בפרשה שלפניה הקפיד ע"ז שלא לכרות הת"ח עושה פרי עץ חיים לעיניו, ומה שדרשו רז"ל פסוק ממנו תאכל ואותו לא תכרות על ת"ח, נראה שלא כוונו להוציא המקרא מפשוטו אלא שרצו לתרץ למה הקפידה התורה כל כך על כריתת עץ מאכל אלא ודאי כדי ללמוד ממנו ק"ו על האדם העושה פרי צדיק עץ חיים, כי האדם עץ השדה הוא עושה פרי צדיק ולגמ"ח לדקה ואם הקפידה תורה על עץ עושה פרי שאין בו דעת ותבונה ק"ו על פרי הצדיק השלם. וע"כ סמך מיד הפרשה של עגלה ערופה אשר ממנה נראה ג"כ הקפדה גדולה על פרי צדיק עץ חיים:

מצות השם

(שם) [תקלא] (לאו שמו) שלא לעבוד ולזרוע בנחל איתן זה שעורפין בו העגלה. שנאמר אשר לא יעבד בו ולא יזרע:

תפסיר הרס"ג

צעב. מא לם יפלח ולא יזרע. ויקפוהא פיה: (ה) ת'ם יתקדם בעץ' אלאימה בני לוי. לאן אללה רבך אכ'תארהם. ליכ'דמוה ויבארכו באסמה. ועלי' קולהם יפצל כל כ'צומה וכל בלא: (ו) פאז'א ג'סל גמיע שיוך' תלך אלקריה. אלקריבה מן אלקתיל א'דיהם. עלי אלעגלה אלמקפאה פי אלואד: (ז) ויבתדו ויקולו. אידינא לם תספך הד'א אלדם. ועיוננא לם

נוה שלום

יב. (ז) וענו, יבתדו, בתחלה אומרים הב"ד וזקני אותה העיר ידנו וכו',

אבן עזרא

העגלה: (ה) הכהנים בני לוי. שהם בברור מבני לוי: ועל פיהם יהיה. עונש כל ריב וכל נגע: (ו) וכל זקני העיר. זהו ויצאו זקניך: (ז) ה"א שפכה, תחת סימן הרבים כמו שפכה אשורי ועל דרך הדרש שישוב לאחת כי היד לשון נקבה ברוב: ועינינו לא ראו. ויתכן שהשם צוה לעשות כן: העיר הקרובה. כי לולי שעשו

רבינו בחיי

כחם למעלה לכך נצטוינו לעקור את הכל הנשים והטף כדי לעקור את כל כח שיש להם לממונים למטה ועל כן הפריש הכתוב בין מלחמת הרשות למלחמת מצוה לפי שמלחמת הרשות כנגד המזלות לא כנגד השרים העליונים ומלחמת מצוה כנגד השרים ולפיכך יש לנו לעקור את הכל ושלא נניח להם דבר כי בזה יהיו נעקרים ובטלים מן העולם בין למעלה בין למטה. ואם לבך חוכך לומר שאנו עושין בזה חמס עם הטף שלא חטאו לנו הנה זה דין שמים וגזרת הכתוב הוא ועוד שכיון שהקב"ה עוקר כחם למעלה מה שאנו עושין להם למטה כאילו לא עשינו כלום וכמו שדרשו רז"ל קמחא טחינא טחינת אריא קטילא קטילת קרתא יקידתא יקידת ואין בזה חמס ואין זה נחשב להריגה שכבר הרוגים הם. ועד שאף אם לא יחשבו הרוגים אין חמס בהריגת הטף שהם ענפי שרש המרי הגוי המר והנמהר שהרי בודאי יהיו אוחזין דרכי האבות לעשות כל תועבת ה' אשר שנא וילמדו ישראל מהם וכן הזכיר בפרשה זו למען אשר לא ילמדו אתכם לעשות ככל תועבותם ושמא תאמר כשיגדלו יבאו בברית

נחל קדומים

(יד) ידינו לא שפכה את הדם הזה. אין ספק שלא היו צריכין לומר שלא שפכו וכו' אמנם להיות שעל גדולי ישראל מוטל לשמור כל העם מכל נזק אמרו שהם לא היו סיבה מהתרשלותם לפקח ולהזהיר העם כי עשו מה שמוטל עליהם. הקדוש רבינו שלמה אסתרוק ז"ל

מרפא לשון

אח"כ למכבשה. א) לא נודע, לא ידיע, ר"ל שאינו ידוע עד עכשיו, ולכך לא תר' לא אתידע כמו שתרגם או נודע או אתידע. ג) ולקחו זקני העיר, ויסבון. ה"ג ופשוט כמ"ש היא"ר ז"ל. ד) אל נחל איתן, לנחל ביר. ה"ג ביר ע"מ ניר ולא כגי' הדפוסים ביר ע"מ נגר קדר כפן ופירושו כמו שדה בור וכמו שתר' בפ' ויגש והאדמה לא תשם לא תבור. אשר לא יעבד בו ולא יזרע, דלא אתפלח ביה ולא יזדרע, ה"ג תרגום יעבד כמו נעבד לשעבר, וצ"ל למה תרגמו לשעבר והניח חבירו ולא יזרע כמו שהוא להבא ונראה דה"ס לפי התר' אל נחל איתן אשר לא יעבד בו, כמו עגלת בקר אשר לא עבד בה, ואינו לאו להזהיר שלא יעבד בו להבא, ומזה הטעם תרגם איתן ביר, ולא לשון חוזק כמו איתן מושבך כי באמרו איתן אשר לא נעבד לשעבר ר"ל עמק שהוא בור, ומש"ה ולא יזרע זוהי מצוה להזהיר להבא שיהיה המקום ההוא אסור בהנאה שלא יזרע לעולם והנה לפי פירוש זה מדוקדק ל' הכתוב שאמר לא יעבד ולא יזרע דא"צ לומר שניהם להבא דאם לא יעבד ידע אני שלא יזרע, ולפי דרך הגמרא כך הוא (סוטא מ"ו ע"ב) ת"ר אשר לא יעבד בו ולא יזרע, לשעבר דברי ר' יאשיה. רבי יונתן או' להבא, רבא אמר להבא דכ"ע לא פליגי דכ' ולא יזרע כי פליגי לשעבר ר' יאשיה סבר מי כתיב ולא יעובד, ור' יונתן מי כתיב אשר לא נעבד, ור' יאשיה אשר לשעבר משמע, ור' יונתן אשר רבויא הוא ע"כ. וכל זה אינו נגד התרגום דכ"ע ולא יזרע להבא משמע כדמתר' ולא יזדרע, ומה שתרגם אשר לא יעבד לשעבר, ולר' יונתן הוא להבא מדלא כתיב אשר לא נעבד ואעפ"י שנ' אשר לא יעבד, ולא ולא יעבד, ואשר משמע לשעבר, מלת אשר רבויא הוא תר' לשעבר, לפי שכן הוא משמעות הלשון, אשר לשעבר כמו אשר לא עבד בה, אשר לא משכה בעל, ואין

ראו׃ ח כַּפֵּר לְעַמְּךָ יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר־
פָּדִיתָ יְהוָה וְאַל־תִּתֵּן דָּם נָקִי בְּקֶרֶב
עַמְּךָ יִשְׂרָאֵל וְנִכַּפֵּר לָהֶם הַדָּם׃
ט וְאַתָּה תְּבַעֵר הַדָּם הַנָּקִי מִקִּרְבֶּךָ
כִּי־תַעֲשֶׂה הַיָּשָׁר בְּעֵינֵי יְהוָה׃

ס ס ס

ל"ז. הול"א סימן: ומפטירין אנכי אנכי בישעיה סימן נא:

תרגום אונקלוס

כָּהֲנַיָּא יֵימְרוּן כַּפַּר לְעַמָּךְ יִשְׂרָאֵל דִּפְרַקְתָּא יְיָ. וְלָא תִתֵּין חוֹבַת דַּם זַכַּאי. בְּגוֹ עַמָּךְ יִשְׂרָאֵל. וְיִתְכַּפַּר לְהוֹן עַל דְּמָא׃ ט. וְאַתְּ. תְּפַלֵּי. אָשְׁדֵי דַּם זַכַּאי מִבֵּינָךְ. אֲרֵי תַעְבֵּיד דְּכָשַׁר קֳדָם יְיָ׃

ת"א כפר לעמך. סוטה מו הוריות ו: כריתות כו: ואתה תבער. כתובות לז סנהדרין מג:

תפסיר הרס"ג

תרא ד'אלך׃ (ח) ת'נוהם וקאלו. אללהם אג'פר לקומך אל אסראיל אלד'י פככתהם. ולא תדע עליהם עקובה' תואני פי דם ברי. פיג'פר להם מא תואנו פי ד'אלך אלדם׃ (ט) ואנת. פאנף קאתל אלברי מן בינכם. אד' תצנע אלמסתקים ענד אללה׃

נוה שלום

וכמו ועניות לקמן כד ה. (ח) כפר. ת'נוהם וקאלו וכו', ואח"כ הכהנים לבדם שונים ואומרים כפר וכו', עיין רמב"ם פ"ט מהל' רוצח. ואל תתן דם נקי, ולא תדע עליהם עקובה' תואני, ואל תביא עליהם אשמת התרשלות בדם נקי שכבר אמרו ידנו לא שפכו וכו', כלומר שלא בא לידנו ופטרנוהו בלא מזונות ולא ראינוהו והנחנוהו בלא לויה.

חלק הדקדוק

הקמץ׳ ח) ונכפר, דגש הכף לחסרון תיו התפעל והנה הוא מורכב משני טורים מנפעל והתפעל, והוא פועל עבר והוו מהפכו לעתיד. מהרי"ב:

אבן עזרא

עבירה כדומה לה לא נזדמן להם שיהרג אדם קרוב מהם ומחשבות השם עמקו וגבהו לאין קץ אצלנו: וענו ואמרו. כמו וענית ואמרת ושם אפרשנו: (ח) כפר לעמך. ששגגו ולא שמרו הדרכים המסוכנים: ונכפר. חסר תי"ו כמו ונוסרו כל הנשים והם שנים בניינים בנין התפעל עם בנין נפעל: וטעם זכר אשר פדית. כאשר פדיתם ממצרים למען חסדיך כן פדם מזה הדם ועונשו: (ט) ואתה תבער הדם הנקי. פירושו עונש הדם הנקי

אבי עזר

ודעת המדקדקים שבנינו קל: (ט) (והנכון בעיני כי לא ישפך דם נקי אם תעשה הישר בעיני ה' וכו' כסוד שכר מצוה מצוה וכו') אמר המחבר אל תתמה על דברי הרב כיון שהבחירה חפשית וכי ישאל הרואה החומד ממון חבירו ויהרוג אותו בערמה אם בני ישראל זכים וטובים או לאו. אבל באמת אם ישראל המה בתכלית השלימות באמונה ודיעות המה כולם כאיש

רבינו בחיי

ויעשו תשובה צא ולמד מי המתיר דמם הש"י שהוא יודע שלא יעשו תשובה וכן אמר ישעיה ע"ה בפירוש (ישעיה יד) הכינו לבניו מטבח בעון אבותם בל יקומו וירשו ארץ ומלאו פני תבל ערים וא"כ אלו הנחנום חיים הלא חייהם סבה לנזק גדול מאד יותר מנזק ההריגה וקרוב הוא אצל השכל שיעשה האדם נזק מועט כדי לדחות נזק גדול כי האיש הנלבב

רשב"ם (ט) תבער הדם. אם נמצא הרוצח אחרי כן יהרג. כי תעשה מה שישר בעיני ה'׃

בעל הטורים

ועוד כי הנפש יש לה ה' שמות ולכן נתן דוד ליואב ה' קללות כשהרג לאבנר זב ומצורע כו': (ח) כפר לעמך ישראל. מכאן שכל ישראל ערבים זה בזה: כפר לעמך ישראל אשר פדית ר"ת בגימטריא זה הכהנים:

רש"י

(ח) ונכפר להם הדם. הכתוב מבשרם שמשעשו כן יכופר להם העון: (ט) ואתה תבער. (כתובות לז) מגיד שאם נמצא ההורג אחר שנתערפה העגלה הרי זה יהרג והוא הישר בעיני ה': חסלת פרשת שופטים

דעת זקנים מבעלי התוספות

לשמרך בכל דרכיך וגו' פ"ה דמלאכיו ית"ד של ילוה למ"ד של לך הרי מ"ל ואז הוא הכח להיות נשמר בכל דרכיו. וכשהאורח יוצא לדרך אע"פ שנותן לו בעל הבית מעות צריך ליתן לו לחם שנא' ועל פת לחם יפשע גבר כי שמא יאחזנו בולמוס בדרך וימות ונמצא בעל הבית פושע על שהניחו לצאת בלא לחם. וא"ר יוחנן כל מי שאינו מלוה כאלו שופך דמים שאלו לווהו אנשי יריחו לאלישע לא גירה דובים בתינוקות שנאמר ויעל משם בית אל והוא עולה בדרך ונערים קטנים יוצאים ויתקלסו בו ויאמרו עלה קרח עלה קרח אמרו הקרחת עלינו את המקום מאי נערים קטנים א"ר אלעזר בני אדם שמנוערין מן המצות קטנים שהיו מקטני אמנה וכתיב ויפן אחריו ויראם ויקללם בשם ה' מה ראה שכולם נתעברו אמם ביוה"כ ור' יוחנן אמר ראה שלא היה בהם שום לחלוחית של מצוה לא בהם ולא בזרעם. ועוד גדולה לויה ממתנה דאלו מתנה בממונו ולויה בגופו. ועוד שאחד המלוה ואחד הנלוה אינו ניזוק שנא' שלום שלום לרחוק דהיינו המתרחק מן העיר דהיינו המלוה ולקרוב המתקרב מן העיר דהיינו המלוה שחוזר לעיר. ועוד איתא בירושלמי אספיון כמטייה למאן דמלוה. פי' אן יגיע לאותן המלוין את המטין בדרך. דאריב"ל מהלך בדרך ואין לו לויה יעסוק בתורה שנ' כי לוית חן הם לראשך:

(ט) ואתה תבער הדם הנקי. פרש"י שאם נמצא הרוצח לאחר עריפת העגלה שאין פוטרין אותו. ותימה דבכתובות פ"ג א"ר לוי מסיק ואתה תבער הדם הנקי הוקשו שופכי דמים לעגלה ערופה לומר לך מה עגלה ערופה מן הצואר אף לגמר דרוצח נדון בסייף. ופי' הרב רבינו משה ז"ל דהכא סוגיא אתיא כמ"ד חנק חמור. וכן משמע בפרק ארבע מיתות דמפיק דרוצח בסייף מדכתיב והבאתי עליכם חרב נוקמת נקם ברית. ומסיק אשכחן עבד ב"ח מנ"ל ק"ו הוא קטל עבדא בסייף בן חורין לא כ"ש. הניחא למ"ד חנק קל אלא למ"ד חנק חמור מאי איכא למימר. כלומר מהכא מפיק דהורג בן חורין בסייף דהשתא ליכא ק"ו. ומשני נפקא ליה מדתניא ואתה תבער הדם הנקי הוקשו שופכי דמים לעגלה ערופה מה להלן מן הצואר אף כאן מן הצואר מכלל דלמ"ד חנק חמור איצטריך ואתה תבער להקיש רוצח לעגלה ערופה ואם נמצא הרוצח לאחר עריפת העגלה דקי"ל חנק קל מסייף דהשתא נפקא לן רוצח בסייף מק"ו דעבד ואי קשיא לדידיה ולהכי לא יכופר וגו' למאי אתא י"ל דאיצטריך שאם נמצא הרוצח לאחר יוה"כ אין פוטרין אותו אע"ג דאיכא תרתי עריפת העגלה ויוה"כ ואידך שמא לית ליה הכי:

הפטרת שפטים בישעיה סי' נא

א אָנֹכִי אָנֹכִי הוּא מְנַחֶמְכֶם מִי־אַתְּ וַתִּירְאִי מֵאֱנוֹשׁ
יָמוּת וּמִבֶּן־אָדָם חָצִיר יִנָּתֵן׃ ב וַתִּשְׁכַּח יְהוָה
עֹשֶׂךָ נוֹטֶה שָׁמַיִם וְיֹסֵד אָרֶץ וַתְּפַחֵד תָּמִיד כָּל־
הַיּוֹם מִפְּנֵי חֲמַת הַמֵּצִיק כַּאֲשֶׁר כּוֹנֵן לְהַשְׁחִית וְאַיֵּה
חֲמַת הַמֵּצִיק׃ ג מִהַר צֹעֶה לְהִפָּתֵחַ וְלֹא־יָמוּת
לַשַּׁחַת וְלֹא יֶחְסַר לַחְמוֹ׃ ד וְאָנֹכִי יְהוָה אֱלֹהֶיךָ רֹגַע

רד"ק

(א) אנכי אנכי הוא מנחמכם. אמר מנחמכם ל' רבים ואמר מי את ותיראי ל' נקבה ואח"כ אמר ותשכח ותפחד ל' זכר כי כן מנהג המקרא כשמדבר כנגד כנסת ישראל כשמדבר בלשון רבים מדבר כנגד הפרטים וכשמדבר בל' יחיד מדבר כנגד הכלל וכשמדבר בל' נקבה מדבר כנגד הכנסיה: ימות. כי בן התמותה הוא ואם יאר לך היום לא יאר לך למחר: חציר. פי' כחציר: (ב) ותשכח ואמר שהוא בורא העולם היה לך לחשוב כי יש כח בידו להצילך מיד בן אדם ואיך פחדת מבן אדם ולא זכרת האל שאם תשוב אליו ותבקש מלפניו הוא יצילך מידו: כאשר כונן להשחית. ולמה אתה מפחד ממנו טוב לאל ולא תפחד ממנו כי בן אדם אם עלתה חמתו וכונן להשחית לא יעשה ולא יספיק לו כדבר סנחריב ואיה חמתו הלכה כענן: (ג) מהר צועה לא הזיקך חמת המציק כי עתה ימהר הגולה להפתח מבין גלות והוא ישראל שהוא גולה בין העמים ול' צועה הוא ענין טלטול ונוע ממקום למקום יש בטלטול השבי ויש בטלטול אחר וכן ל' גלות כי גולה אתה למקומך אינו טלטול השבי ולא ימות לשחת. לא ימות בגלות שהוא לו כמו קבר ועל הכלל מדבר כי אם ימותון בגלות יחידים יעלו בתחיית המתים הכל באמרו ולא ימות על הכלל יאמר כלומר שלא יאמר שם כי על כל פנים יצא ויפתח ממאסר הגלות: ולא יחסר לחמו. בעודו בגלות אף ע"פ שהוא שבוי האל מזמין להם בין הגוים אויביהם ושונאיהם טרפם ולחמם בכבוד, ועיין רש"י: (ד) ואנכי ה'. שיש בידי כח להוציאך מהגלות ואנכי רגע הים כל שכן שאגער בעמים המציקים לכם: רוגע. [illegible]

מרפא לשון

מדרך התרגום לפרש הרבויים לומר אשר לרבות כל העבודות שהפשט לא יופשט לכ"ע אלא דלרבי יונתן דרש אשר לרבות עדיף ללמד רבותא לכל העבודות, ומ"מ מודה הוא דצריך נחל איתן שלא אתפלח ביה לשעבר, אלא דאינו מעכב, ואין איסור בלאו אלא להבא. ז) וענו ואמרו, ויתיבון. יש לשאול דלעיל (כ' י"א) תרגם תענך העבינך, וכתבנו משם הרד"ק ז"ל דמפני שהוא תחלת דבור לא תרגם תתיבנך מפני שאינו תשובה לדבר שקדם לה, וא"כ נראה לכאורה דאף הכא הוא תחלת דבור ולא תשובה, והיה ראוי לתרגם ויענון וימרון, וכמו שאנו אומרים בהושענות כידוע, ונר' דאף הכא שייך ל' תשובה אלא שהוא תשובת כוונה ואמירה בלב לא תשובת דבר בפועל והיא כוונת רחיצת הידים דלעיל מניה והרי זה בא ללמד טעם לומר שזוהי כוונת ורחצו את ידיהם לומר ידינו לא שפכו את הדם הזה, ודו"ק. ח) כפר לעמך, כהניא יימרון כפר לעמך, כן הוא מפורש בתורה שבע"פ שזה הפ' הכהנים הוא שאומרים אתו ומשנה ערוכה בפרק ט' דסוטה, אמנם צ"ל למה הוצרך התר' לפרש זה ולא סתם בל' המקרא, ונר' דהוצרך לפרש זה מפני שנוי הלישון דפסוק הקודם שהוא דברי הזקנים אמר ידינו לא שפכו ולא אמר ידי עמך ישראל ובפ' זה אמר כפר לעמך ישראל. ולכך הוצרך התרגום לפרש שהכהנים אומרים כן ולכך אין אומרים כפר לנו כלשון פסוק דלעיל מניה.

נחל קדומים

והאריך הרבה. ורבינו אפרים כתב לא שפכה ר"ת לויה אכילה שתיה פרנסת כל הדרך: ט (טו) ואתה תבער הדם הנקי. ס"ת רימה רומז מ"ש במדרש שהיתה חבל של רימה יוצאה מן העגלה עד בית הרוצח וכשהיה נודע הדבר עושין בו המשפט. לקוטי גאוני קמאי אשכנז ז"ל ועיין בתרגום המיוחס ליונתן בן עוזיאל ופענח רזא. וגם י"ל עוד שגם הוא ס"ת ימהר רמז שהרימה מה"ר ימהרנ"ה לו:

מסורת הקריאה

בקמץ: ונכפר, הכ"ף בדגש: (ט) תבער. הבי"ת בפתח: הדם. הדלי"ת בקמץ:

הפטרת שפטים

הים ויהמו גליו יהוה צבאות שמו: ה ואשם דברי
בפיך ובצל ידי כסיתיך לנטע שמים וליסד ארץ
ולאמר לציון עמי אתה: ו התעוררי התעוררי
קומי ירושלם אשר שתית מיד יהוה את־כוס
חמתו את־קבעת כוס התרעלה שתית מצית:
ז אין־מנהל לה מכל־בנים ילדה ואין מחזיק בידה
מכל־בנים גדלה: ח שתים הנה קראתיך מי
ינוד לך השד והשבר והרעב והחרב מי
אנחמך: ט בניך עלפו שכבו בראש כל־חוצות
כתוא מכמר המלאים חמת־יהוה גערת אלהיך:
י לכן שמעי־נא זאת עניה ושכרת ולא מיין:
יא כה־אמר אדניך יהוה ואלהיך יריב עמו הנה
לקחתי מידך את־כוס התרעלה את־קבעת כוס
חמתי לא־תוסיפי לשתותה עוד: יב ושמתיה ביד
מוגיך אשר־אמרו לנפשך שחי ונעברה ותשימי
כארץ גוך וכחוץ לעברים: יג עורי עורי לבשי
עזך ציון לבשי ׀ בגדי תפארתך ירושלם עיר
הקדש כי לא יוסיף יבא־בך עוד ערל וטמא:
יד התנערי מעפר קומי שבי ירושלם התפתחו°
מוסרי צוארך שביה בת־ציון: טו כי־כה
אמר יהוה חנם נמכרתם ולא בכסף תגאלו:
טז כי כה אמר אדני יהוה מצרים ירד־עמי בראשנה
לגור שם ואשור באפס עשקו: יז ועתה מה־לי־
פה נאם־יהוה כי־לקח עמי חנם משלו° יהילילו
נאם־יהוה ותמיד כל־היום שמי מנאץ: יח לכן ידע
עמי שמי לכן ביום ההוא כי־אני־הוא המדבר

°התפתחי קרי °משליו קרי

רד"ק

היה סוף לעבריהם: ויהמו גליו. במקום הבקיעה ולא יכלו לעבור עד שעברו ישראל: ה' צבאות שמו. והוא אדון לצבאות מעלה ומטה ובידו הכל: (ה) ואשים. הנה שמתי דברי בפיך להיות לי לעם. וכן ודברי אשר שמתי בפיך: ובצל ידי כסיתיך. שלא יוכלו העמים לכלותך בגלות כל זמן שיהיו דברי בפיך ובלבבך כי לא שמתי אותם בפיך אלא לשיותם בלבבך לעשותם. כמו שאמר בפיך ובלבבך לעשותו: לנטע שמים. וכל זה אכסה עליך בגלות עד שיבא עת לנטוע שמי' וליסד ארץ. וזהו קבוץ גליות שיהיו ישראל עולם חדש. וכן אמר הנני בורא שמים חדשים וארץ חדשה ולא תזכרנה הראשונות וגו': ולאמר לציון עמי אתה. פי' לבני ציון. וזכר ציון כי היא עיקר המלכות, וע' ת"י: (ו) התעוררי. קבעת. שמרי הכוס: התרעלה. הרעלה. או פירושו הם המות אמר די לך הגלות כאשר שתית כוס התרעלה עד השמרים גם מצית אותה עד שלא נשאר בכוס אפי' טפה כלומר כל הרעות הכתובות הגיעו עליך ודי לך קומי מהגלות התעוררי והתעוררי: (ז) אין מנהל לה. בעודה בגלות לא היה לה עזר בני הגולה לנהל האחד חבירו ולהחזיק בידו ולהמכו מהרעה כי כלם היו שוים בה: (ח) שתים הנה. הרעות הקורות אותך בהיותך בהרלך קרוב לגלות שתים רעות היו השוד והשבר והם הרעב והחרב כי השוד הוא החרב והשבר הוא הרעב אלה הרעות היו לך מלבד רעות הגלות שהגלת זה כמה שנים: מי אנחמך. אי זה עם שלקה כמותך שאוכל לנחמך בו: (ט) בניך עלפו שכבו. ענין עיפות ורפיון האברים עד שלא יוכל לעמוד על עצמו: כתוא מכמר. כתוא שהוא נוכר במכמר שלכדו אותו בו. והוא היה החיה הנזכרת בתורה ותאו וזמר בהפוך האותיות כמו כבש וכשב והוא שור הבר ומכמר הוא רשת: (י) לכן. ושכרת ולא מיין. פי' ושכורת מצרות ולא מיין: (יא) כה אמר אדניך. הוא יהיה אדוניך ולא העכו"ם וה' אלהיך היקח מספך מן העכו"ם: יריב עמו. יקח ריב עמו ומשפטם מן הגוים: (יב) ושמתיה ביד מוגיך. שרשו יגה מן כי ה' הוגה: לנפשך. אמר נפשך ואמר גוך כי הנפש מעונה בעינוי הגוף: וכחוץ. פי' כמו הרחוב שהכל עוברים עליו וכל זה הגלות להכבסי לפניך אמר ותשימי: (יג) עורי עורי. עוזך. הגאוה שהיתה מוסטה ממנו עד עתה לבשי אותו: ערל וטמא. ערל זה מלכות אדום הם הערלים. וטמא זה מלכות ישמעאל שהם מרחים עצמם טהורים בכחילת גופם והם טמאים במעשיהם הרעים. ושתי המלכיות האלה החזיקו בירושלים מיום שחרבה ובניהם נלחמים עליה זה וזמן רב זה כובשה עוזו וזה כובשה מזה ומיום הגאולה והילך לא יעברו בה עוד כל ימי עולם. וכן אמר וזרים לא יעברו בה עוד כל ימי עולם: (יד) התנערי מעפר. דמה ישיבתם בגלות כמי שמתפלש באפר ואומר התנערי מעפר וקום: שבי. כמו את השבי ואת המלקוח, ועיין ת"י: התפתחי מוסרי צוארך. חסר מ"ם השמוש ממוסרי צוארך שהרי היה בגלות כאלו עול מוסרים בצואר: שביה. אחר בפלם ענים: (טו) כי כה אמר ה' חנם נמכרתם בעונות: ולא בכסף. אלא בתשובה: (טז) כי כה אמר ה' מצרים ירד עמי בראשונה. זכר שתי גלות גלות מצרים וגלות בבל. כי מלך אשור הוא מלך בבל. ואמר מצרים שירד שם בראשונה לגור שם ואשור כמו כן באפס עשקו כל אחד מהם כי מצרים לא היה לו דין להעבידו בפרך כי לגור באו שם תחלה. וכן אשור לא היה לו דין בהם ולא היו בני מלחמתו למה בא סנחריב והגלה השבטים ונבוכדנצר הגלה יהודה ובנימין והוא כאפס בלא משפט ואף ע"פ שהיתה גזרה מהאל הם המלצריים העבידות יותר מדאי וכן אמר כמו שאמר אני קצפתי מעט והם עזרו לרעה: (יז) ועתה. בזה הגלות שהוא גלות שלישי: מה לי פה, מה לי כ"כ בזה הגלות שהארכתי אותם זמן רב בגלות כן יאמר האל בהגיע זמן הגאולה: כי לקח עמי חנם. אינם מתעכבים בגלות בשביל כסף שהם חייבים לאדוניהם אלא בעונותם גלו וכבר לקחו עונשם: משלו יהילילו. הגוים המושלים בהם יהילילו אותם כעבודתן הקשה וכאלה לנקמם אלי ועוד כי כל היום שמי מנואץ בגלות בהעכו"ם ינאצוהו שהיו חורגים ומוללים אותם על יחוד שמי: יהילילו. שרשו ילל מענין יללה: מנאץ. מורכב מפועל והתפעל: (יח) לכן ידע עמי שמי שאינו נודע בגלות אבל הוא מנואץ בעת הגאולה ידעו עמי שמי וזהו שאמר ביום ההוא ידע עמי שמי. וכן אמר העמים ידעוהו אז ולא זכר עמי כי הם ידעוהו באמת וידעו כי הנבואה לא דברה לשוא והבטחה שהבטחתים ע"י הנביאים אז ידעו שהיא אמת וידעו כי אני הוא המדבר לא שדברו הנביאים מעצמן אלא הם נבאו בשמי ובראותם שיתקיימו ההבטחות ההם ידעו כי אני הוא שדברתי אותם והנני כמו שהייתי לא שניתי ולא השנה אלא שהם לא ידעוני כמו שידעוני אז בעת הגאולה:

מסורת הקריאה

הפטרת שפטים

(יג) שמים. הנגינה במ"ם: ארץ. האל"ף בקמץ ובו הנגינה. ונמסר עליו י"ד קמצין, עי' בפ' האזינו ל"ב י"ג: (טז) ארץ, האל"ף בקמץ. והוא חד מן י"ד קמצין. עי' בפ' האזינו ל"ב י"ג: (יח) אין, ביתיב בכ"י ישן ומסתבר, רוו"ה: (כב) כה אמר, בגרשיים. ועי' בהפטרת בראשית:

(א) יבא. המתג ביו"ד: (ג) בכסף, נמסר ט"ו רפין, ר"ל שהבי"ת בשוא והכ"ף רפי, עי' בראשית כ"ג ט': (ד) ירד, המתג ביו"ד: (ה) לקה, נמסר עליו ה' ג' פתחין וב' קמץ, עי' בראשית ג' כ"ג: נשאו, הטעם בנו"ן: (י) ארץ. האל"ף בקמץ בזקף, עי' בפ' האזינו ל"ב י"ג: ישועת, נמסר במס"ג ה' פתחין, ר"ל שהעי"ן בפתח ועי' בפ' בשלח י"ד י"ג: (יא) חברו. מלעיל:

אבן עזרא

או יהיה הדם דם הנקי ויש אומרים אתה חייב לבער שפיכות דמים והנכון בעיני הוא אשר הזכרתי כי לא ישפך דם נקי בארצך אם תעשה הישר בעיני ה' כסוד שכר עבירה עבירה ושכר מצוה מצוה:

חסלת פרשת שופטים

אבי עזר

אחד והמה בכלל לא יאונה לצדיק כל און כי כאשר השתתף גופם לעזור איש את אחיו ואיש את רעהו כן ישתתף שכלם ורוחם יחד להציל נפש הנרצח ולהציל ממחשבות הרוצח לבל יעברו גבולם להכות נפש. והארכתי במכתבי עדת דבורים בענין מאמר הנביא הכני נא דברים נחמדים להשכיל:

רבינו בחיי

והמשכיל יפיל עצמו מן הגג להנצל מן הסכנה או יכרות ידו או רגלו או אבר מאבריו להציל כל גופו או ישתה המשקה המר כלענה כדי שידחה ממנו החולי, והנה הוא בכל זה אינו עושה לנפשו חמס אך עושה חסד עם עצמו להחיות את נפשו, ומאחר שהאדם עושה לעצמו כן וא"א לדונו חמס כל שכן שאיננו חמס העושה כן לנפש אחרים ומטעם זה התירה תורה הריגת הטף ושיעשה נזק מועט כדי שידחה נזק גדול שהיה מגיע לעולם בחייהם ואין בזה חמס אבל הוא ענין שכלי למתבונן בו. והנה כשהתיר הכתוב להרוג את כל הנשים והטף אין זה אלא כשלא

מוסרי של"ה והגהות

שופטים ושוטרים תתן לך בכל שעריך. בכאן יש רמז מוסר להא דתנן בספר יצירה שבעה שעריב הם בנפש שתי עינים שתי אזנים והפה ושני נקבי האף עכ"ל והוא חושב השערים שהם בראש של אדם. אמנם יש שער לברית המעור וג"כ פה התחתון וצריך האדם להיות שומר השערים דהיינו הראיה והשמיעה והדבור והכעס היוצא מן האף ג"כ צריך לשמור שער ברית קדש שלא יצא זרע כ"א לקדושה גם פה התחתון שלא ימלא כריסו כבהמה קיא צואה ועל אלו השערים ישים האדם לעצמו שפטים ושוטרים כלומר שישפוט את עצמו תמיד וזהו תיבת לך שאמר תתן לך וישגיח תמיד שלא יהיה שם שום עבירה כי כמעט אלו המקומות מקום שלם ויהיו תמיד בקדושה ובטהרה. (אח"י ובדברים אחדים הבאתי דברי מהרח"ו ז"ל בזה הנחמדים. מאי"ן):

לא תטה משפט לא תקח שחד. מאד מאד הזהירו ר"ל על השחד ואפי' שחד דברים ואפילו שירות קטן וכמו שהובא בטור ח"מ איך שראוי לאדם להתרחק ולהתלבש במדת חסידות בפרישות דבר זה ואשרי אנוש יעשה זאת. כי ברגע אחד נכנס בו קירוב הדעת ומטה משפט דהיינו שמהפך בזכיותיו ביותר. ודורשי רשומות אמרו רמז שחד תטה משפט כי כשתטה אותיות שחד נעשה תטה דהיינו האותיות שלאחר שח"ד הם תט"ה כי לאחר לקיחת שחד תטה משפט. (אח"י ואותיות קודם שוחד הם רגז שח"ו יחרה אף ה' בו ר"ל. מאי"ן):

תמים תהיה עם ה' אלהיך. זה הפסוק כולל כל הנהגת המדות וקדושות ושיהיה דבק בשי"ת תמיד תמים תהיה (אח"י כלו' שלא יהרהר אחר מדותיו כמו א"א שא"ל כי ביצחק יקרא וכו' ואח"ז העלהו ולא הרהר אפילו בלב וממנו נקח לפחות תמימות שלא להרהר ח"ו ואכמ"ל. מאי"ן):

רבינו בחיי

השלימו אבל השלימו כל האומות שוות לענין השלום ואפילו שבעה גוים שכן כתוב ביהושע (יהושע יא) לא היתה עיר אשר השלימה את ישראל בלתי החוי יושבי גבעון את הכל לקחו במלחמה כי מאת ה' היתה לחזק את לבם לקראת המלחמה את ישראל למען החרימם מכלל ששלח להם לשלום ולא קבלו. וכן שנינו בספרי ג' כתבים שלח יהושע עד שלא נכנס לארץ, הראשון שלח להם כל מי שרוצה להשלים יבא וישלים, חזר ושלח כל הרוצה לפנות יפנה, חזר ושלח כל הרוצה לעשות מלחמה יעשה מלחמה, ואמרו בירושלמי הגבעונים השלימו הגרגשי פנה, ל"א מלכים עשו מלחמה:

הפטרת שפטים

הנני: יט מה־נאוו על־ההרים רגלי מבשר משמיע
שלום מבשר טוב משמיע ישועה אמר לציון מלך
אלהיך: כ קול צפיך נשאו קול יחדו ירננו כי עין
בעין יראו בשוב יהוה ציון: כא פצחו רננו יחדו
חרבות ירושלם כי־נחם יהוה עמו גאל ירושלם:
כב חשף יהוה את־זרוע קדשו לעיני כל־הגוים וראו
כל־אפסי־ארץ את ישועת אלהינו: כג סורו סורו צאו
משם טמא אל־תגעו צאו מתוכה הברו נשאי כלי
יהוה: כד כי לא בחפזון תצאו ובמנוסה לא תלכון
כי־הלך לפניכם יהוה ומאספכם אלהי ישראל:

רד"ק

(יט) מה נאוו. ואמר ענין יופי על הרגלים על דרך משל כמו מה יפו פעמיך כלומר מה יהיו נאים ויפים רגלי המבשר שיעלה על ההרים להשמיע קול לבשר שלום וטוב וישועה ולאמר לציון מלך אלהיך כי עד הזמן ההוא לא יראה שהוא מלך אבל אז יאמרו הכל שהוא מלך כמ"ש והיתה לה' המלוכה. והענין דרך משל כי יודע הדבר בעולם כלו כאלו אנשים על ההרים משמיעים קול הישועה. וכן דרך העולם לבשר על הטובה הזריז משיבה לבשר עליה: (כ) קול צופיך. נביאיך. כי הנביא יקרא צופה לפי שהוא צופה העתידות ואמר כן פי' מה יהיה קול צופיך. ואמר נשאו קול כלומר שיוציאו קול בשמחה: יחדיו ירננו. כי יראו עין בעין בשוב השם ציון כלומר יראו במראה הנבואה כי שב הכבוד לציון והוא רוח הנבואה שפסקה משמתו חגי זכריה ומלאכי ובעת הישועה תשוב רוח הנבואה לקדמותה ועוד יותר משהיתה: (כא) פצחו. ענינו הרמת קול: (כב) חשף. דרך משל כלומר כי ישועת ישראל תהיה בגלוי: (כג) סורו סורו. הכפל לחזק: משם. ממקום הגלות: מתוכה. מתוך כל עיר ועיר שאתם בה: הברו. הנקו מכל טומאה ומכל עון. נשאי כלי ה'. כלי זיין שלכם יהיו כלי ה' ולא חרב ולא חנית אלא חסדי האל ורחמיו הם יהיו כלי זיינכם בצאתכם מהגלות: (כד) כי לא בחפזון. כלומר ביד רמה תצאו לא תפחדו מאדם ולא תהיו צריכים לכלי זיין: כי הולך לפניכם. לפי כך תצאו בנחת כי לא תיראו מאדם אבל מצרים יצאו בחפזון לפי שהמצריים היו ממהרים אותם לצאת מפני מכותם אבל עתה אלו מן העיר תלכו בנחת ביד רמה:

גה"ד למנחת שבת ובה"ה

תפסיר הרס"ג

(י) ואדי' כ'רגת לאלחרב עלי' אעדאיך. פאסלמה אללה רבך. פי

אבן עזרא

(י) כי תצא. זו הפרשה דבקה עם כי תצור אל עיר ונכנסה ביניהם פרשת עגלה ערופה בעבור החלל הנמצא

רבינו בחיי

(י) כי תצא למלחמה על איביך ונתנו ה' אלהיך בידך ושבית שביו, היה לו לומר ונתנם אבל הכונה כאיש אחד. או ירמוז ונתנו על הכח שלהם למעלה ושבית שביו למטה: אשת יפת תאר. הזכיר אשת בסמיכו' ודרשו רז"ל אפי' אשת איש והגיד לך הכתוב שמותר ללקחה ע"י גיורת וקדושין שאין איסור אישות לכנעני ואע"פ שאינה מתגיירת אלא מחמת היראה. והבאתה אל תוך ביתך. ודרשו רז"ל מלמד שלא ילחצנה במלחמה והכוונה שיכניסנה למקום פנוי ויבא עליה ביאה ראשונה ולא ילחצנה לבא עליה במלחמה בכל זמן כענין שכתוב (דברים ב) ולא יראה בך ערות דבר, ומה שהותרה לו ביאה ראשונה כדי לפייס את יצרו ולא דברה תורה אלא כנגד יצה"ר וכיון שחשק בה אם אי אפשר לו בהיתר יעשה זה באיסור ומזה אמר והבאתה אל תוך ביתך זו ביאה ראשונה ואם ירצה לבא עליה ביאה שניה וגלחה את ראשה ועשתה והסירה ובכתה ואחר כן תבא

דברים כא תצא

תרגום אונקלוס

י. ארי תפוק לאגחא קרבא על בעלי דבבך. וימסרנון. יי אלהך. בידך

י כי־תצא למלחמה על־איביך ונתנו יהוה אלהיך בידך ושבית

ת"א ושבית שביו. סוטה נב:

בעל הטורים

(י) כי תצא. למה כתיב פרשת עגלה ערופה בין שתי מלחמות שקדים לה מלחמה שאם יאמר הסובא אהרוג כי עת מלחמה היא ויאמרו שהאויבים הרגוהו במלחמה וכתיב מלחמה אחרים לומר שבעל דם שנקי להרוג הרוצח ואח"כ תלך במלחמה ותנצח ולא היו מניחים לילך שונאים במלחמה כימד שמא יסכנו זה לזה במלחמה: כי תעשה הישר וסמיך ליה כי תצא למלחמה. שאין יוצאין למלחמה אלא צדיקים: ה' וסמיך ליה כי תצא למלחמה. לומר בזמן שהם יוצא עמך. כענין שנאמר ויצא ה' ונלחם בגוים: כי תצא. לא אליהם ואל תירם לבא עליך פן ישמיתו האכזן: על איבך. חסר יו"ד שבמלחמת יחיד הכ' מדבר: שביו. בגימ'

שפתי חכמים

א וא"ת דלמא לעולם במלחמה א"י הכ' מדבר ומ"ש ושבית שביו היינו אם נמצא בה משאר עממים שלא מז' עממים. וי"ל דרש"י עצמו מתרץ קושיא זו במה שפי' אחריו ושבית שביו לרבות כנענים שבתוכה ואע"פ שהן מז' עממים ש"מ דבכ"מ הולך אחר אנשי העיר דהא הכא אם אנשי העיר משאר עממים אף כנענים שבתוכו מותר לקיימן וה"ה אם אנשי העיר מז' עממים אף שאר עממים שבתוכו אסור לקיימן ואי מדבר במלחמת א"י אין לומר ושבית שביו שאין לומר דקאי על שאר עממים שבתוכו הא אף שאר אומות שבתוכו אסור לקיימם כדפרישית. מצאתי בשם מהרי"ן. והרא"ם תירץ כיון דעיקר הפרשה אינה אלא להתיר יפת תואר לא היה לו להתירה אלא במלחמת הרשות שכל הנשים הם בהיתר ולא במלחמת מצוה שכל הנשים הם באיסור לא תחיה מלבד אותם שהם היא

רש"י

(י) כי תצא למלחמה. במלחמת הרשות הכתוב מדבר שבמלחמת ארץ ישראל אין לומר ושבית שביו א שהרי כבר נאמר לא תחיה כל נשמה: ושבית שביו. לרבות

עניני שבית מלחמה

(י) כי תצא למלחמה על אויביך וגו'. הנה דקדוקי פסוקים אלה רבו מאד, לפורטם כלם יתארכו הדברים. ע"כ נפרט רק קצתם, א) כי תצא למלחמה, למה הזכיר יציאה למלחמה, ולא אמר כי תלחם עם אויביך, שלא העיקר הוא המלחמה עצמה ולא היציאה למלחמה, ב) כי תצא ל' יחיד, ג) אויביך ל' רבים ונתנו ל' יחיד, ולא אמר ונתנם ג"כ ל' רבים, ד) ושבית שביו, ולא אמר שביו של מי, היה לו לומר ושבית אותם, או ושבית מהם, וכל ענין היפת תואר הנאמר בפסוקים הסמוכים. אבל נראה בעניי כי לא באה התורה כאן לספר לנו ולהבטיח אותנו שנכבוש מלחמותינו אשר יהי' לנו עם אויבינו. כי עניני הלכות המלחמה כתבה לנו התורה בסדר הנזכר. וכמה פעמים הבטיחתנו התורה כי ה' יתן את אויבינו בידינו. ע"כ הפסוק הראשון הזה הוא כלו למותר פה. רק לא עבור עצמו בא הפסוק הזה אבל הוא נמשך אל הפסוקים הבאים אחריו להתוכחות דברים בין ה' וישראל. כאלו מה טובה עשיתי לכם ומה גמול השיבו לי. הנה כאשר אדם הולך למלחמה אז הוא בסכנה שלא יפול ביד שונאו לחרב ולשבי וליסורין ולעשות בו כרצונו. והקב"ה עושה לו נס ומצילו אין יענה על גבו נשלם להשי"ת גמול רע לעבור על מצותיו ולבא על בת אל נכר. אין לך כפוי טובה גדולה מזה. ובפרט במקום המלחמה. ויודע שכתוב בתחלה טובת הקב"ה לישראל במלחמה. ואמר כי תצא למלחמה. מלבד לא עשית כלום כשמנכבת כי לא נלחמת עם אויביך ולא הכית אותם

דעת זקנים מבעלי התוספות

(י) ושבית שביו. פרש"י לרבות כנענים שבתוכה ואע"פ שהם משבעה עממין. ותמהים העולם היכי משתמע ליה ושבית שביו. וי"ל דה"ק ושבית שביו של אויביך כלומר אפי' הכנענים.

נחל קדומים

יוד (א) כי תצא למלחמה על אויביך. מה כתיב למעלה ואתה תבער וכו' כי תעשה הישר בעיני ה' כי תצא למלחמה וכו'. וכל הפרשה של מעלה לשון רבים ופסוק ואתה תבער לשון יחיד לומר אפי' יחיד ועוסק בתורה בזכותו ניצולים במלחמה לכך נאמר כי תעשה הישר וכו' וסמיך ליה כי תצא. א"נ רמז כי תעשה הישר וסמיך ליה כי תצא שצריך לומר שירה על התשועה הישר אותיו' שירה וכן כתוב ביהושפט ובעת החלו ברינה וה' נתן וכו'. רבינו אפרים ז"ל. ואני ברגליו אעבורה ובעניותי ארחיב הדברים. הנה אמרו פ"ב דמכות אריב"ל מ"ד עומדות היו רגלינו בשעריך ירושלים מי גרם שרגלינו עומדות במלחמה שערי ירושלים שהיו עוסקין בתורה ופירשנו בעניותינו כי הנה כל תוקף הסט"א אשר משם נמשך לא"ה מלכות ועושר הוא מניצוצות הקדושה אשר טורפת בחטוא ישראל וז"ש לא נתמלאה צור אלא מחרבנה של ירושלים שהעונות שגרמו החרבן הן הם המזיקין לטרוף ניצוצות הקדושה ונתמלאה צור מקדושה והוא חיותה כי אין להם חיות אלא מהקדושה. ונדדו הלכו שבי לפני צר ני' הקדושה מתורה ומצות והם חרבנה

חומת אנ"ך

(י) כי תצא למלחמה. מה כתיב למעלה כי תעשה הישר בעיני ה'. אפשר לרמוז מה שאמרו רז"ל במדרש דארבעה מלכים היו חלוקים בענין המלחמה דוד המע"ה הוא עצמו הולך ולוחם. ואסא היה יוצא ולא היה נלחם. יהושפט לא היה יוצא אבל היה אומר שירה. וחזקיה היה יושב בביתו. וכן אמרו בזה"ק וכל ארבעה בחינות אלו רמוזות בתורה. כי תעשה הישר אותיות שירה כמ"ש יהושפט כי תצא למלחמה רמז לאסא דהיה יוצא לבד. וס"ת תצא למלחמה על הוא אהל רמז לחזקיה שהי' יושב באהל ונתנו ה' אלהיך בידך דלכלם ה' ילחם לכם. ושבית שביו. רמז לדוד המלך ע"ה שהי' יוצא ונלחם. אי נמי רמז כי תצא למלחמה על אויביך ס"ת אהליך רמז לבתי מדרשות כמו שפי' רש"י ז"ל בברכות ריש דף ט"ז ולפי פשוטו רמז מ"ש במכו' פ"ב על פסוק עומדות היו רגלינו במלחמה בשעריך ירושלם שהיו עוסקים בתורה. וזה רמז כי תצא למלחמה צריך אהליך בתי מדרשות שיעסקו בתורה. ולפי מדרשו שדרשו רז"ל והמפרשים על מלחמת היצה"ר רמז אהליך שתקון יצה"ר בעסק התורה כמרז"ל אמר הקב"ה בראתי יצה"ר בראתי לו תורה תבלין. וזה רמז כי תצא למלחמה מלחמ' היצה"ר החזקה איתני ותקיפה. אהליך פי' שתקוד בתורה ואז ונתנו ה' אלהיך בידך. ורמז זה בס"ת בדרך נסתר לרמוז שצריך שילמוד בסתר שאז היא תורה.

שִׁבְיוֹ: יא וְרָאִיתָ בַּשִּׁבְיָה אֵשֶׁת יְפַת־
תֹּאַר וְחָשַׁקְתָּ בָהּ וְלָקַחְתָּ לְךָ
לְאִשָּׁה: יב וַהֲבֵאתָהּ אֶל־תּוֹךְ בֵּיתֶךָ
וְגִלְּחָה אֶת־רֹאשָׁהּ וְעָשְׂתָה אֶת־
צִפָּרְנֶיהָ: יג וְהֵסִירָה אֶת־שִׂמְלַת
שִׁבְיָהּ מֵעָלֶיהָ וְיָשְׁבָה בְּבֵיתֶךָ
וּבָכְתָה אֶת־אָבִיהָ וְאֶת־אִמָּהּ יֶרַח
יָמִים וְאַחַר כֵּן תָּבוֹא אֵלֶיהָ וּבְעַלְתָּהּ

תרגום אונקלוס

וְתִשְׁבֵּי שִׁבְיְהוֹן: יא. וְתֶחֱזֵי בְּשִׁבְיָא. אִתְּתָא שַׁפִּירַת רֵיו. וְתִתְרְעֵי בַהּ. וְתִסְּבַהּ לָךְ לְאִתּוּ: יב. וְתַעֲלְנַהּ לְגוֹ בֵּיתָךְ. וּתְגַלַּח יָת רֵישַׁהּ. וּתְרַבֵּי יָת טוּפְרָהָא: יג. וְתַעְדֵּי יָת כְּסוּת שִׁבְיַהּ מִנַּהּ. וְתִתֵּב בְּבֵיתָךְ. וְתִבְכֵּי. יָת אֲבוּהָא וְיָת אִמַּהּ יְרַח יוֹמִין. וּבָתַר כֵּן. תֵּיעוֹל לְוָתַהּ וְתִבְעֲלִנַּהּ. וּתְהֵי לָךְ

ת"א וראית בשביה. קידושין כא. וחשקת: כה. שם: והבאתה. שם כב: וגלחה את ראשה. יבמות מח: ובכתה את אביה. שם מ מח: ואחר כן תבא. קידושין כב:

תפסיר הרס"ג

ידך וסבית סביה: (יא) וראית פי אלסבי. אמראה חסנה' אלחליה. פשעפת בהא. ואתכ'ד'תהא לך זוגה (ב) באן תדכ'להא אלי וסט מנזלך. ותחלק ראסהא. ותרבי אצ'פארהא: (יג) ותנזע ת'יאב סביהא ענהא. ותקים כד'אך פי מנזלך. ותבכי עלי מד'הב אביהא ואמהא שהרא. ובעד ד'אלך. תדכ'ל

נוה שלום

(יא) וחשקת, פשעפת, וי"ג פשג'פת, והענין אחד לשון חשק. (יג) את אביה, עלי מד'הב אביהא וכו', כתב הראב"ע י"א כי זה הבכי על אביה ועל אמה שלא התיהדו, ולדעת הגאון ז"ל שהיא בוכה על דת הוריה להפיג דאגתה על פרידת אמונתה, וכ"כ רמב"ם בפ"ח מהל' מלכים וכן בוכה על דתה ואינו מונעה. ובעלתה, פתבן בהא. ותשאנה יתהיה לך לאשה דהינו אחר כל המעשים האלו ועפ"י הירושלמי שהביא

חלק הדקדוק

יג) והסירה, הטעם בסמך כי שרשו סור, והתלשא לא תטעים לא מלעיל ולא מלרע, וכן הוא לקמן ורגמוה, וסקלוה, השקיפה, וכן כתבו המדקדקי'

אבן עזרא

בא"י. ולא כן חיצה לארץ. ואף כי במלחמה: אשת. כבר דרשוהו חז"ל: יפת תאר. בעיניו: וחשקת בה. שתחשקנה לקחתה לאשה כי אחר כן יאמר ובעלתה וכמוהו ואקח אותה לי לאשה: (יב) והבאתה אל תוך ביתך וגלחה. י"א שמא בעבור שעדה חשק בה על כן תגלח: ועשתה. תגדל כדי להיותה מאוסה בעיניו: (יג) והסירה את שמלת שביה. שמא בעבור יופי מלבוש חשק בה: ובכתה. כדי להסיר שמחתו בה: ירח ימים. אולי יקל חשקו וי"א וגלחה בעבור היותה טמאה וכן משפט המצורע: ועשתה. תיקון. ותקינה לכרות העודף וכן לא עשה שפמו ותחת מעשה מקשה והתיקון עיקר כל מעשה במקרא חוץ אם בא אחריו דבר מגונה גם יהיה רע שלם: והסירה שמלת. כי היא מטונפת: וישבה בביתך ובכתה והטעם תשב בביתך ירח ימים לבכות: את אביה ואת אמה. אם * קרוב י"א כי זה הבכי על אביה ועל אמה שלא התיהדו ולפי דעתי שחייב כל אדם בשקול הדעת לכבד את אביו ואת אמו בחיים ובמות: וטעם ובכתה. * ר"ל אמה לא הלכה למלחמה אשר תבכה עליה

אבי עזר

(יג) ועשתה תיקון ותקונה לכרות העודף וכו' והתקון עיקר כל מעשה במקרא וכו') כמו כי עשה נבלה בישראל וכללא דמלתא אם נגמר ומחשבה רעה או טובה נקרא עשיה

בעל הטורים

ואם יהיו כנענים: (יא) אשת. בגימ' בשר נבלה מאוסה. כמו שדרשו חכמים מוטב שיאכלו ישראל בשר תמותות שחוטות ואל יאכלו בשר תמותות נבלות: לך לאשה והבאתה אל תוך ביתך. לומר לאחר שתגייר אותה תהי' לך לאשה ולא בגיות: (יב) וגלחה את ראשה. לפי שהשיבה ראשה לפתותך: ועשתה את צפרניה. לפי שרמזה לך בהם לפתותך: (יג) ירח ימים. ולא אמר חדש

רשב"ם

(יג) והסירה את שמלת שביה. כדי לנוולה:

רש"י

כנעניים שבתוכה ב ואף על פי שהם משבעה אומות: (יא) ולקחת לך לאשה. לא דברה תורה אלא כנגד יצר ג הרע שאם אין הקדוש ברוך הוא מתירה ישאנה באיסור אבל אם נשאה סופו להיות שונאה שנאמר אחריו כי תהיין לאיש וגו' וסופו להוליד ממנה בן סורר ומורה לכך נסמכו פרשיות הללו: אשת. אפילו ד אשת איש: (יב) ועשתה את צפרניה. תגדלם ה כדי שתתנוול: (יג) והסירה את שמלת שביה. לפי שהם נאים שהנכרים ו בנותיהם מתקשטות במלחמה בשביל להזנות אחרים עמהם: וישבה בביתך. בבית שמשתמש בו ז נכנס ונתקל בה יוצא ונתקל בה רואה בבכייתה רואה בנוולה כדי שתתגנה עליו: ובכתה את אביה. כל כך ח למה כדי שתהא בת ישראל שמחה וזו עצבה בת ישראל מתקשטת

שפתי חכמים

מספר עממים ושמא לא שבה ואפ"ה שבה ה"ל מיעוטא דמיעוטא: ב שהשיבה ויפסה מגולים כנותם. דאל"כ שביו ל"ל. עיין לעיל בפרשת שופטים בפסוק כל הנשמה כה: ג ר"ל דלי' ולקחת לך לאשה משמע דמצות עשה הוא שיקח ע"א לאשה וזה אינו דהא יותר טוב שיקח יהודית לאשה: ד ומה שפי' שלא כסדר המקרא י"ל דאין רצונו בו לפרש המקרא אלא קאי אפירוש דלעיל מינים דפי' אם אין הקב"ה מתירה ישאנה באיסור ומדהולכך להתיר יפת תואר ש"מ בלא יפת תואר אסור מן התורה וזה אינו דע"א אינה אסורה אלא מדרבנן כדאמרינן דחכמים גזרו דהבא על הע"א דחייב משום נשג"ז ומתרץ דודאי פנויה אינה אלא מדרבנן אבל כאן דכתיב אשת דמשמע אפי' אשת איש וא"ן להקשות מ"מ אם היא אשת איש והא אין קידושין לע"א דכתיב ואיש אשר ינאף את אשת רעהו ואמרינן אשת רעהו פרט לאשת ע"א שאין קידושין לע"א מ"מ א"א אסור דהא אף בן נח מוזהר על א"א דכתיב על כן יעזב איש את אביו ואת אמו ודבק באשתו ואמרינן באשתו ולא באשת חבירו וכן באבימלך דכתיב והיא בעולת בעל ש"מ דאשת איש אסור אף לבני נח כ"ש לישראל אבל ביפת תואר התיר לו הקב"ה: ה עיין בפרשת בראשית על פסוק ויפש אלהים את הרקיע: ו ר"ל לפי שדרך העולם שלובשים בגדים בזויים בדרך כדי שלא יתנכלו הבגדים הנאים א"כ לא היה לו להסיר בגדים הללו כדי שתתגנה עליו. ומתרץ דודאי אומות ישמעאלית דרכן בכך שלובשים בגדים בזויים כשיוצאין לדרך אבל ע"א כו': ז דלכ"א דלא הל"ל רק וישבה ובכתה דודאי בביתך הוא דהרי לעיל כתיב והבאתה אל תוך ביתך ומתרץ דס"ד אם היו לו בתים או שלשה בתים ואין דירתו אלא באחד שתשב באותו שאין דירתו בו. לכך נאמר וישבה בביתך בבית שמשתמש בו ר"ל עיקר דירתו בו: ח ר"ל למה אמרה תורה שתתאבל בשביל אביה ע"א והבכה הא היא גיורת. ומתרץ דבכייה זו לא בשביל

דעת זקנים מבעלי התוספות

שבכו אויביך לשם ושבית אותו: (יא) והבאתה אל תוך ביתך כלומר שלא ילחמנה במלחמה לבא עליה יותר מביאה ראשונה ולא התירה תורה אלא ביאה שנייה. ואני אומר לא ביאה שנייה ולא ביאה ראשונה אלא לאחר כל המעשים הללו. וי"מ שלא ילהלנה במלחמה שלא יטול חלילת הבגדים שעליה במלחמה והכי משמע קרא דכתיבי והבאתה אל תוך ביתך והדר והסירה את שמלת שביה מעליה והכין להתקשט במלחמה בבגדים נאים:

עניני שבית מלחמה

על ידך ולא סרכה זרוע אף קדקד. מאחר לא היתה רק סגולה לבד שילאת ממקומך ובאת למקום המערכה. אבל שמה לא עשית כלום. ע"כ לא נאמר כי תלא ללחום. כי לא ללחום באת רק למלחמה. כמו הבאים לראות המלחמה. רק זאת עשית כי תלא. כלכם כאיש אחד בלב אחד באמונה ובטחון על הש"י. כי סוף ילחם לכם ואתם תחרישון. יכן עשה הקב"ה. ונתנו ה' אלהיך בידך. כאדם הנותן דבר לחברו מיד ליד. כן נתן הקב"ה את אויביך בידך בקל כאלו סוביב הי' איש אחד. והקב"ה שבה אותם תחלה. ואתם שבים שביו של הקב"ה. כי לא אתה השובה. רק הקב"ה שבה אותם ונתנם שבויים בידך. הלא ע"ז הי' מסתלאו שתפול על פניך ותשתחוה לאלקיך בהודות אלא בשירים וזמרה על חסדו הגדול. ואתה לא כן עשית. מלחמת האויבים אשר מוטל על הקב"ה. עשה הקב"ה שלו והצליך ומשמאת עוד לקחת אשה כל רב ומלחמת היצר המוטל עליך לא די שלא כבשת אותו אף

מצות השם

(יא—יב) [תקלב] (עשה ריז) להתנהג עם יפת תואר כמשפט הכתוב בפרשה. שנאמר וראית בשביה אשת יפת תואר וגו' וגלחה את ראשה ועשתה את צפרניה וגו':

חומת אנ"ך

לשוה. א"כ אפשר בכללו' ענין זה במה ששמעתי משם המקובלים פי' ואמר

מסורת הקריאה

(יא) וחשקת. מלרע: (יב) והבאתה, הה"א במפיק: (יג) והסירה.

מרפא לשון

יא) אשת יפת תאר, שפירת ריו. ה"ג ודכוותיה בשמואל א' סי' כ"ה והאשה טובת שכל ויפת תאר, ת"י חכימת מדע ושפירת ריו. יב) ועשתה את צפרניה, ותרבי, ובשמואל ב' י"ט ולא עשה שפמו ת"י ולא ספר ספמיה, וצ"ל למה תרגם כאן ועשתה ותרבי, ונראה שטעמו כמ"ש רע"ק ביבמות דף מ"ה ובמס' שמחות מ"ח, נאמר עשייה בראש (ר"ל וגלחה את ראשה) ונאמרה עשייה בצפרנים מה להלן ניוול אף כאן ניוול, ראייה לדבר עד די שעריה כנשרין רבא וטפרוהי כצפרין, וכן הלכה, וכן תרגם הגאון ז"ל בערבי. אמנם ר' אליעזר חולק על זה וס"ל ועשתה תקוץ וצ"ע האיי דמתר' יתרבי מאי עביד ליה, וי"ל דלכ"ע אסורה בתספורת ובנטילת צפרנים כל ל' כאבל ושפיר מתר' ותרבי כי פליגי בתחלה כשמגלחת את ראשה דר"א סבר תקוץ גם הצפרנים כשם שמעברת שער ראשה, ומביא אסמכתא לזה מועשתה את צפרניה שיש לפרש עשייה זו תיקון להעברה כמו ולא עשה רגליו ולא עשה שפמו, ור"ע לא ס"ל שתקוץ צפרניה ואומר שאין לתלות שום אסמכתא בועשתה שהוא כפשטו ל' גידול כמו ועשת את התבואה, וזה כי הם חלוקים בטעם המצוה, דר"א סבר שהיא מקום טהרה ולכך צריכה להעביר שערה וצפרניה, שגדלו בטמאה, ואח"כ תגדלם ירח ימים, ורע"ק סבר שהוא משום ניוול ולכך לא תקוץ צפרניה כשמגלחת ראשה כדי שתהיה מנוולת. יג) ירח ימים, ירח. קרא ותר' ה"ג ובקלף ישן מצאתי הגירסא יירח בשתי יודין ע"מ יירך, תרגום ולנפיל ירך ונפלאת היא בעיני ונר' שהיא כן עפ"י מ"ש ביבמות רשב"א ירח שלשים ימים ל' ועוד ל' הרי צ' יום, ולזה תר' יירח נפרד, לומר יירח בפני עצמו ועוד יומין ס' שבין כולם יהיו צ' להבחין בין

נחל קדומים

של ירושלים ומילואה של צור. ועל ידי דוד הע"ה שהיה עוסק בתורה לשמה בשעריך ירושלים היה מברר בירור גדול ועצום מהסס"א וע"י בירור עצום מני' הקדושה כפי נשמתו הקדושה ועסק תורתו

וְהָיְתָה לְךָ לְאִשָּׁה: יד וְהָיָה אִם־לֹא חָפַצְתָּ בָּהּ וְשִׁלַּחְתָּהּ לְנַפְשָׁהּ וּמָכֹר לֹא־תִמְכְּרֶנָּה בַּכָּסֶף לֹא־תִתְעַמֵּר

תרגום אונקלוס

לְאִתּוּ: יד. וִיהֵי אִם לָא תִתְרְעֵי בַהּ. וְתִפְטְרִנַּהּ לְנַפְשַׁהּ. וְזַבָּנָא לָא תְזַבְּנִנַּהּ בְּכַסְפָּא. לָא תִתַּגַּר בַּהּ.

תפסיר הרס"ג

אליהא פתבן בהא. ותכון לך זוגה: (יד) ואן לם תרידהא בעד ד'אלך. פאטלקהא חרא לנפסהא. וביעא לא תביעהא בת'מן. לא תסתרקהא.

נוה שלום

הרמב"ן ד"ל ע"ש. (יד) תתעמר, תסתרקהא, לא תשתמש בה כמו שפחה

אבן עזרא

שתתאבל עליהם כמשפט ישראלית כי היא מתייהדת אם נהרגו כאשר נשבת ואין צריך להזכיר תרחץ כי היא צריכה למי נדה כי כבר נכתב אתם ושביכם וחז"ל אמרו עד שלשה חדשים ואע"פ שאין צורך לחזק הנה העד ויהי כמשלש חדשים והוא הזמן שיחל הולד להתניעע ואסור לשכב עם אשה בספק אם היא הרה בעבור הולד כי יש מי שיולד בחסרון שנים חדשים כמנהג ג"כ ביתרון רק הוא המעט: ירח ימים. כמו חדש ימים וכבר פירשתיו ונקראו החדש ירח כי עקרו הירח: (יד) ושלחתה לנפשה. תעשה רצונה: ומכור לא תמכרנה בכסף. דבר הכתוב במנהג הרב והטעם בשום דבר: לא תתעמר בה. כמו והתעמר בו ומכרו ואין להם שלישי ופירושו לפי מקומו

אבי עזר

תיקון כי היא תכלית המחשבה ולפעמים מלינו בתחלת המעשה כמו עשה שירא מלפניו כי עיקר תכלית המחשבה לירא מפניו ועיין בפ' החולץ ר' אליעזר אומר תקון ר' עקיבא אומר תגדל: שם (את אביה ואת אמה אם קרוב) ידיע להוי כך בפ' קדושים נאמר איש אמו ואביו תיראו. ופירש רש"י לפי שגלוי לפניו שהבן ירא מאביו יותר מאמו ובכבוד הקדים אב לאם לפי שגלוי לפניו שהבן מכבד את אמו יותר מאביו מפני שמשדלתו בדברים וגמרא ערוכה היא בקדושין דף ל"ד וזה שכתב הרב לכן נאמר נבכיה אב קודם לאם ומפני שהבכיה היא כענין כבוד ליולדיה ואם קרוב אליה מנעוריה ומשדלתה לכן הקדים אב לאם. והמפרשים מוחקין גרסא זו וגורסין אם הרוג. דהיינו אם אבותיהם הרוגים ואין צורך: (יד) (ושלחתה לנפשה. תעשה רצונה עכ"ל) כי הנפש כינוי לרצון כמו בלאות נפשו אין נפשי אל העם הזה:

רבינו בחיי

אליה ובעלתה ביאה שניה ומזה היתה תמר מותרת לאמנון לפי שמעכה אמה נתעברה בה מביאה ראשונה והיתה בת כותית וזהו שאמרו רז"ל תמר בת יפת תאר היתה דקא אמרה ליה לאמנון (ש"ב יג) דבר נא אל המלך כי לא ימנעני ממך שאלו לא בא דוד על מעכה אלא לאחר גירות הרי שהיתה בודאי אחותו גמורה של אמנון והיאך היתה אומרת כי לא ימנעני ממך אלא בודאי מביאה

רשב"ם

(יד) לא תתעמר. סחורת אדם המכור נופל בו לשון זה. וכן לפנינו והתעמר בו ומכרו: אשר עניתה. ביאת נשואין לפי הפשט:

בעל הטורים

לומר לך מה ירח אינו פגום כנגד אור השמש אף כותית מאומה היא כנגד בת ישראל: (יד) ושלחתה לנפשה. בגימ' לנפשה לא בבית אביה הנכרי: אשר עניתה כי הסיין. לומר לך שלא יענה

שפתי חכמים

כבוד אביה אלא כדי כו': ט כתב הרא"ם לא ידעתי מהיכן דרש זה כו' ונראה דדרש זה מדכתיב והיה אם וגו' משום דמלת והיה ל' ודאים מ"ה דרשו מה שדרשו. וא"ל דקאי אסוף הפסוק דהל"ל אם לא תחפוץ בה הוא ל' עתיד ולא חפלת שהוא ל' עבר אלא הכ' מבשרך. וא"ת הא פרש"י לעיל אבל אם נשאה סופה להיות שונאה כו' וא"כ ל"ל והיה וגו' לבשר ע"ז והא נלמד זה מכח סמיכות הפרשיות כדפרש"י לעיל. וי"ל לפי שפי' שהו' את דברי רש"י

רש"י

וזו מתגוללת: (יד) והיה אם לא חפצת בה. הכתוב מבשרך שסופך ט לשנאותה: לא תתעמר

עניני שבית מלחמה

לא נלחמת עמו. רק וראית בשביה אשת יפת תואר וחשקת בה. ורז"ל אמרו עינא ולבא תרי סרסורי דחטאה אינון. וגם אליך כאלו שני הסרסורים האלה. וראית בעיניך אשת יפת תואר וחשקת בה בלבך. היפך מה שאמרה התורה ולא תתורו אחרי לבבכם ואחרי עיניכם. ואחר הראיה והחשק לא שאלת אם מותרת היא לך. רק היו הדברים שלא אלה רצופים. וראית וחשקת ולקחת לך לאשה. בא וראה עד כמה היצר הרע יעוור עיני האדם. מדרך העולם כאשר ירצה איש ליקח אשה בהיתר, א) יבחר בבתולה יותר מבעולה אשר היתה גרושה או אלמנה. ואם יזדמן לו שיקח בעולה כמה דרישות וחקירות יעשה מי הי' בעלה הראשון ומפני מה גרשה. ואם היא אלמנה ידרוש ויחקור מאיזה סיבה מת בעלה. וכמה בעלים היו לה אחד או שנים ושלשה. וידרוש למשפחתה אם היא מיוחסת. ואף אם בתולה יקח ידרוש אליה. ומה מעשיה. ומה טבעה. הטובה היא אם רעה. ועוד כמה דרישות וחקירות ונמשך זמן לזה. וכאשר היצר הרע הוא המדבר וראית בשביה אשת יפת תואר. אשת אפי' אשת איש. וחשקת בה בהסתה היצר הרע. ולקחת לך לאשה תיכף ומיד בלי שום דרישה וחקירה. איזה מכל היה בעלה. ומה שמו. ומאיזה יחוס הוא. וכמה בעלים היו לה. אולי היא קטלנית אשר מתו שנים או שלשה בעלים הראשונים. ומה טבעה. טובה או רעה. ע"ז לא שאל כלום רק סמך א"ע על היצר הרע האומר לדבק טוב. והנה אחרי עשותו כל אלה יחשוב נא האדם לו קרה כזאת בין אדם לחבירו דהיינו אם ראובן עשה טובה גדולה כזאת לשמעון להציל חייו ועוד יעניקהו מטובו ויעשרהו ותיכף ומיד כאשר ראובן עודנו עומד לפניו יעשה הרע בעיני ראובן. ואת אשר ראובן ימאס בו יעשה שמעון בפניו. ואת אשר כמה פעמים הזהיר ראובן את שמעון שלא יעשה דבר זה. ושמעון לא נזהר בזה ועשה זאת בפני ראובן מחמת שלוי חייו לעשות זר מעשהו. היתי' זה תירוץ לפני ראובן כי לוי חייו. ועל ענין כזה שאלינו חז"ל מלובש כלה מזנה תוך חופתה. ובטח יכעוס ראובן על שמעון וידיחנו מעל פניו ולא יוסיף עוד להטיבו ולא יזכירנו ולא ידבר עוד עמו. ואף אם יבא שמעון לפייס את ראובן מי יודע אם יתפייס. והלדק ויתישב עמו. אבל לא כן הוא הקב"ה שרצונו לבל ידח ממנו נדח. ותיכף נתן לו הקב"ה עלה כנגד היצה"ר. היצה"ר רוצה שהאיש הזה ידור עם היפת תואר כל ימיו באיסור. אבל הקב"ה נתן לו להאדם עלה שיעשה מהאיסור היתר שיביאה אל ביתו ויגיירנה ויכניסנה תחת כנפי השכינה. וגילחה את ראשה ועשתה את צפרניה. ונגדלם שלשים יום ולאחתם, כדין עכו"ם שנתגייר שצריך לגלח שער ראשו ולהתוך הצפרני' לטבילה ואח"כ והיתה לך לאשה בהיתר. וזהו מה שאמרו חז"ל לא דברה תורה אלא כנגד יצה"ר. ואמרה התורה עוד והסירה את שמלת שביה מעליה. מלבושי הנכרים אשר התקשטה בהם לזנות. וענין ובכתה את אביה ואת אמה הוא קשה להבין. וגלחה את ראשה ועשתה את צפרניה והסירה את שמלת שביה מעליה אלה הם דברים שיכול להכריח אותה. אבל ובכתה איך יוכל להכריחה שתבכה. ונוכל לומר שזהו התנאי בדבר ובכתה את אביה ואת אמה ירח ימים. ר"ל אם תבכה על אשר נפרדה מאביה ומאמה. וזה יורה שאין עוד דעתה לחזור אליהם. כי אם היה עוד דעתה לשוב אליהם מה לה כי תבכה. ואחר כן תבא אליה ובעלתה והיתה לך לאשה:

סופו של עצת היצה"ר

(יד) והיה אם לא חפלת בה וגו'. הנה השני ילדים שיש באדם ילד הטוב וילד הרע. ילד הטוב מפתה האדם ומסיתו למלות ומע"ט להחיות נשמתו ולהנחותה, והיצה"ר מפתה האדם ומסיתו לאכול ולשתות ועוד שארי תאוות שיהנה מהן חיי רגע אף שיוכל היות שהתאוות אלו יחבלו את גופו ויקצרו ימיו. לא יניחו היצר להתבונן בזה, ועוד שכל עניני היצר הרע המה מכוסים ומכוסלים, וכל עניני היצר טוב המה במתינות. דוגמא לזה לשני סוחרים שיש להם סחורה ממין אחד, דהיינו לראובן יש בחנותו סחורה טובה [רעפעלע] אשר לבטח לא ישתנה לא בימות הגשמים ולא בימות החמה וגם חזקה אשר לא במהרה תקרע, ולשמעון יש בחנותו ג"כ כסחורה של ראובן, ומראיהם שוה, אבל לא ידמו זה לזה לא בחוזק ולא בלבעם, הסחורה של שמעון כאשר יוצא במים וכר ממנו הלבע או כאשר יזרח השמש בתוקפו על הלבע יוליא השמש מראה הלבע ויתהפך לגוון אחר, ובמהרה תקרע לגזרים, ואם יבא איש לחנותו של שמעון לקנות ממנו הסחורה המזויפת ואיש אינו מבין מהות הסחורה, אזי שמעון לא יניחהו ללאת מחנותו וידבר עמו ארוכות וקצרות עד שיקנה אצלו הסחורה הזאת, מחמת שירא שמעון אולי לא ישיג כ"כ מהרה קונה כזה אינו מבין והסחורה תיישן בעיניו, כי ע"פ רוב מי שאינו מבין על סחורה אינו הולך לקנות, וקונה מבין לא יקנה סחורה משמעון אף בחלי שויה, ואם יבא קונה לחנותו של ראובן לקנות ממנו הסחורה הטובה, אם ראובן לא יוכל להתפשר עם הקונה על המקח יניחהו ללאת מחנותו, ולא ידאג ראובן על קונה אחר, כי בטח ימלאו קונים רבים, וכל מי שיבין

מצות השם

(יד) [תקלג] (לאו שמז) שלא למכור אשת יפת תואר שבא עליה פ"א בבית אחר לקיחתה בשיר. שנאמר והיה אם לא חפלת בה ושלחתה לנפשה ומכר לא תמכרנה בכסף:

(בס) [תקלד] (לאו שמח) שלא להשתמש עם האשת יפת תואר כשנבעלה כדרך שמשתמשים בשפחות. שנאמר לא תתעמר בה תחת אשר עניתה

נחל קדומים

לשמה בכונות גמרצות תמוט רגלם של גונדא דחוימה כי כמה וכמה ני' הקדושה אשר היו חיותם וגדולתם המה יעלו אל מקום הקדש ונדלדלה הסט"א וממילא היו נוצחים המלחמה דפסקת לחיותייהו. ועפ"ז אפשר לרמוז כי ואתה תבער ר"ת וס"ת תורה שם רמז דאפי' צדיק ועוסק בתורה זוכה לעשות בירור גדול וממילא א"ה כרעו ונפלו. וז"ש ואתה תבער ע"י התורה אשדי דם זכאי ע"י עסקך בתורה א"ה במלחמה באחת יבערו כי אתה החילות להפילם לפי עסק התורה. וסמיך ליה כי תצא למלחמה על אויביך, בכח התורה שלמדת ונתנו ה"א בידך והטעם ושבית שביו שע"י עסק התורה כבר שבית ני' הקדושה שהיו שביו עתה שבית והעלית בכחך

מרפא לשון

זרע כשר לזרע פסול. יד) לא תתעמר בה, לא תתגר. ה"ג הגימל ברפ"ה ד'לא כמ"ש היא"ר בדג"ש ל' תגרות והכי דייקא שהרי אסרה התורה אפי' מכירה גרידא ולא מבעיא תגרות גם בהפ' יום א' דסכות מצאנו בנ"י תר' ולא יהיה כנעני עוד עביד תגרא הגימ"ל נחה ורפויה. יו) לשניאה, לסניאתא. ה"ג ושארה סנואתא כל'

חומת אנ"ך

ח"ל מוטב היה לשלמה לגרור ניבין וכו' כי הנה כתב הרב עיר וקדיש מהר"ח גאלנטי ז"ל דף נ"ה מספר קול בוכים. דטעם שלמה הע"ה שנשא בת פרעה שרלה לגיירה ולהכניסה ולמתקה תחתיו וטעה כי עדיין לא הגיע זמן של מיתוק הקליפות ולדרגא היא היתה בעוכריו עכ"ד. והנה בעת נפיל' אפים הכוונה ששולח נפשו אל הקליפות ומברר ני' הקדושה אבל שלמה הע"ה הביא הסט"א לביתו בכבוד ויקר וגדולה ודא עקא וז"ש מוטב היה לו לשלמה לגרור ניבין דהיינו שישלח נפשו לסט"א וילקט משם ניצולי הקדושה וזהו גורר ניבין עכ"ד וכיונא בזה ענין יפ"ת כי הנה כתבו גורי האר"י ז"ל שחשק בה מסיבה דיש בה נילוץ קדוש השייך לשרש נשמתו. ולכך הותר לו ביאה ראשונה במלחמה לדעת ר"ת בקדושין דף כ"ב כמ"ש שם התוספות. ושם במלחמה הוא דומה לנפיל' אפים שנפשו הולכת אל הקליפה ומברר' וזהו עיקר מלו' יפ"ת. אבל אם אח"כ הביאה לביתו הוא מסוכן להביא הסט"א לביתו. וכן אמרו בספרי וז"ל אגיו של זה חשק יפ"ת והכניס שטן

מסורת הקריאה

הנגינה בסמ"ך: בביתך. בי"ת ראשונה דגושה: (יד) בה, הבי"ת דגושה מדין דחיק: בכסף. נמסר עליו ב', ר"ל ב' כתיב הכ"ף בקמץ.

בָּהּ תַּחַת אֲשֶׁר עִנִּיתָהּ׃ ס
טו כִּי־תִהְיֶיןָ לְאִישׁ שְׁתֵּי נָשִׁים הָאַחַת אֲהוּבָה וְהָאַחַת שְׂנוּאָה וְיָלְדוּ־לוֹ בָנִים הָאֲהוּבָה וְהַשְּׂנוּאָה וְהָיָה הַבֵּן הַבְּכֹר לַשְּׂנִיאָה׃

תרגום אונקלוס

חֲלָף דְּעַנִּיתַהּ׃ טו. אֲרֵי יְהוֹיָן לִגְבַר תַּרְתֵּין נְשִׁין. חֲדָא רְחִימְתָא וַחֲדָא שְׂנִיאָתָא. וִילִידָן לֵיהּ בְּנִין. רְחִימְתָא וּשְׂנִיאָתָא. וִיהֵי בְּרָא בוּכְרָא לִשְׂנִיאָתָא׃ טז.

ת"א כי תהיין לאיש. יבמות נג קידושין כח: וילדו לו. שם ב"ב קכז קל"ב בכורות כז: והיה הבן הבכור. ב"ב קכז:

בעל הטורים

אותה כהויות של ביאה: (טו) שתי נשים האחת אהובה והאחת שנואה. הרבה נשים מרבה כשפים לומר לך כיון שיש לו ב' נשים האחת עושה כשפים כדי שיהא אהובה: והיה הבן הבכור לשניאה. והיינו בני השנואה שהוא מבני ע' מדות שמנו בגדלים ולכך סמוך לו בן סורר ומורה שיהיה הבן סורר ומורה השנואה. אותיות השנואה. לומר לך שהשנואה בנשואיה שהם כפסולין. במדרש דורש לאיש זה הקב"ה. אהובה אלו העכו"ם שנגלה להם פנים. שנואה אלו ישראל שמסתיר מהם פנים:

רש"י

בה. לא תתעמר בה בלשון פרסי קורין לעבדות ושימוש עימרהא, מיסודו של ר' משה הדרשן למדתי כן:

שפתי חכמים

והביאה הרא"ם בספרו והאריך שם שפה"י בפ"ק דקידושין אפי' ביאה ראשונה לא התירה התורה אלא לאחר כל המעשים הללו ונראה דהקרא ג"כ מסייעו מדכתיב ואחר כן תבא אליה ובעלתה וכתיב אח"כ והיתה לך לאשה וא"כ נוכל לומר דקרא דוחים אם לא חפצת וגו' הבשורה היא אפי' ביאה ראשונה לא יבא עליה והסמיכות הפרשיות למדנו מביאה שניה ואילך שאם יקח אותה ויתגיירה בעל כרחה ויקחה לאשה שסופו לשנאותה כו':

דעת זקנים מבעלי התוספות

(טו) כי תהיין לאיש. לכך נסמכו פרשיות הללו לכאן לומר לך עבירה גוררת עבירה דלפי שיקח יפת תואר תהיין לו שתי נשים ומריבה בתוך ביתו ולא עוד אלא שהשנאה האחת ומה כתיב אחריו כי יהיה לאיש בן סורר ומורה. שכן מצינו בדוד שלפי שלקח בת תלמי מלך גשור בלאתו למלחמה יצא ממנו אבשלום שבקש להרגו ושכב עם נשיו ועל ידו נהרגו כמה רבבות מישראל. ומה כתיב אחריו וכי יהיה באיש חטא משפט מות אם יגלל מזה לא יגלל מזה כדי עבירה גוררת עבירה:

סופו של עצת היצה"ר

מבין יותר על סחורה טוב יותר לפני הקונה, מחמת כי היודע טיב הסחורה ישלם עבורה שויה במיטב כספו. וכן הוא היצר הרע והיצר טוב, היצר הרע יש לו סחורה מזויפת, מגדיל התאוה באדם עד למעלה ראש ועד כמה היא תאותו רגע אחת או שני רגעים ואחר עבור ההנאה הוא מתחרט, וכאשר יתבונן האדם על התאוה ימאסנה וירחיקנה ממנו, ובפרט כל תאות האיסורים יכול להשיג בהיתר רק צריך לחכות מעט. ע"כ כאשר היצה"ר השיג איש שוטה ופתי שרצונו לילך אחר פתויו לא יניחנו עד בלעו רוקו ולא יתכנו לנוח לא יום ולא לילה ולא יתכנו להתבונן הרבה, עד הקיצו ומד עשותו המזמתה, ואם איש ירצה להגלל מפתוי היצר, ירצה רק להמשיך הזמן, וכהמשך הזמן ירצה כי פתויו הבל וריק. אבל היצר טוב היודע כי סחורתו התורה והמצות המה סחורות טובות הוא לא יתאמץ כ"כ בפתויו, רק מראה ומסביר לו טיבם של התורה והמצוה מה טיבם ומה יפים, ומי שהוא מבין ישמע לו, והשומע ישמע והחדל יחדל. וכן הראתה פה התורה, בתחלה כאשר ראה הכנענית היפת תואר הגדיל היצה"ר תאותו עד מאד, ותיכף חשק בה ולקח אותה לו לאשה, ולא דברה התורה פה מאומה, רק נותה אותו להביאה לביתו, והיתה עמו חדש ימים, ואח"כ אם לא חפצתה בקחתה, כ"ג ואח"כ יאמר הלואי שלא חפצתי לקחתה, כי מה שנאה יש לי ממנה יותר ממה שיש לי מאשתי הישראלית, ולמה הכנסתי בת אל נכר לביתי. ויעזבו התורה ושלחתה לנפשה והיה זה שלום ושלום בביתך:

פירוש על האחת אהובה וגו'

(טו) כי תהיין לאיש שתי נשים האחת אהובה והאחת שנואה הפתי הסי"ן יתרות הן. היה צריך לכתוב אחת אהובה ואחת שניאה. אלא הכ' נמשך למעלה על היפת תואר ע"כ אמר בה' הידיעה, האחת הישראלית אהובה והאחת היפת תואר עתידה שנואה, והיה הבן הבכור לשניאה, הכ' מראה לאדם כי כשמתחיל לעשות מעשה עבירה כל ימיו מכאובים ואפי' השוב אשר ייטיב לו ה' לא יהיה שובתו שלמה מרוע הכנת המקבל, ועד יום מותו יהיה הר וזעף כי שלא אם ה' יתן לך בן בכור לא יהיה רק מהשנואה לבל תהיה במחתך שלמה ועד יום הנחילך את בניך יצר לך ותרצה לבכר את בן האהובה ולא יהיה לאל ידך למען תדע כי רעה רעת העבירה ונמשכת תמיד. וע"כ כתיב והיה הבן הבכור לשניאה כו' ולא לשנואה כו', לרמז בתיבה זו שם יה, לומר לך שהיא שנואה למקום, כמו שאמרו חז"ל. ונבאר פסוקי פרשה זו כלשון הפסוק אחד מעשה שהיה בימי הגר"א ז"ל איש אחד לקח אשה ויתגרש היזה שבועה אחר שהאהובה ויקח תיכף אשה אחרת, והנה עוד לא כלו שבעה ירחים וילד האשה השניה לו בן, ואחר זה נודע כי בעוד ימים לא כבירים ילדה גם האשה הראשונה שנגרשה ג"כ בן זכר, כי נמצאו לה תשעה ירחים, ואחר זמן רב נפלה מחלוקת בין משפחת הגרושה ובין פלוס המגרש מי יהיה היורש נפלאו לקחת פי שנים, ויהי כאשר נודע הדבר לרבינו הגר"א ז"ל, אמר כי גם על זה רמזה לנו התורה, כי באמת קשה הרבה קושיות בקרא, א) בתחלה אמר וילדו לו בנים האהובה והשנואה, משמע בתחלה ילדה האהובה, ואחר זה אמר והיה הבן הבכור לשניאה, ב) מה זה שכתבה התוה"ק לא יוכל לבכר את בן האהובה, משיכי תיתי שיוכל לבכר עד שהוצרך להזהיר שלא יוכל לבכר, עם שלא מצינו כזאת בכל המצות, ג) מדוע קרא אותה שנואה (לפי פשוטו של מקרא) והא לא תשנא וגו' כתיב, ד) מדוע פירשה לנו התוה"ק הטעם בזה יותר מבכל המצות כי הוא ראשית אונו וגו' אלא ודאי שהכל נרמז בהוריית' והפסוק דלא שהגרושה תכונה בשם שנואה (כי אסור לגרשה עד שמצא כו', והשניה שלקח תחתיה תכונה בשם אהובה). וכאופן זה יתפרש שבעל לבכר את בן האהובה (היינו השניה) על פני בן השנואה (היינו בן המגורשת) ולאת לבן השניה פי שנים ומעמו וכיוצא עמו יען היא נולד בתחלה. ע"כ לותה התוה"ק כי לא יוכל לבכר וגו' כי אם את הבכור בן השנואה יכיר לתת לו פי שנים (אף שנולד אחר זה) וכדי שלא יהיה הדבר לפלא פירשה התוה"ק הטעם, כי הוא ראשית אונו לו משפט הבכורה" כי אחרי זמן ההריון אזלינן ולא אחרי הלידה, והראשון בן השנואה יירש את נחלת אביו:

תפסיר הרס"ג

בעד מא אתיתהא: (טו) ואן כאנתא זוגתין לרגל ואחד. אחדהמא מחבובה ואלאכ׳רא משנייה. וולדא לה בנין. אלמחבובה ואלמשנייה. וכאן אלאבן אלבכר לאלמשנייה

אבן עזרא

בטעם רמאות: (טו) אהובה. בעיניו ולא לשם: לשנואה. תאר השם ונסמכה זו הפרשה בעבור וחשקת בה

רבינו בחיי

ראשונה נתעברה כלומר קודם גירות והנה היא בת כותית שכך אמרו רז"ל בן בנך הבא מן הכותית אינו קרוי בנך אלא בנה: ובכתה את אביה ואת אמה ירח ימים. על דרך הפשט הזמן הזה שנתן לה הכתוב יש בו כמה תועלות, הא' שהטילה עליה תורה משפט אבלות שהיא שלשים יום כדי שתעשה חיובה באביה ואמה אם שמע בהם שנהרגו בעודנה שבויה כי האדם יתחייב לכבד אביו ואמו בחיים גם לאחר מיתה. והשני כי אולי תוך הזמן הזה יתנחם החושק ויעבור מחשקו אליה בראותו אותה מתגוולת בגלוח הראש ובגדול צפרניה ובלבישת בגדים של שבויה כי כבר הסירה הבגדים הנאים שעליה אשר באה עמהם ובראותו אותה בוכה ומצטערת ישלחנה לנפשה. והשלישי שיעקר זכרון ע"ג מפיה שהיתה מזכר׳ אותו תמיד ושתכח מלבה בתוך הזמן וכן תתיאש ממשפחתה ומבית אביה ותדבק עם האיש הזה שהיא עתידה להיות לו לעולם ואז תתגייר ותטבול ותהיה לו לאשה. ומה שלא הזכיר הכתוב ענין טבילתה סמך על מה שכתוב במקום אחר (במדבר לא) אתם ושביכם כי ידוע הוא כי צריכה למי נדה:

ועל דרך המדרש ובכתה את אביה ואת אמה ירח ימים. זו ע"ג שנאמר (ירמיה ב) אומרים לעץ אבי אתה ולאבן את ילדתנו, וביבמות פרק החולץ אביה ואמה ר' עקיבא אומר זו ע"ג וכה"א אומרים לעץ אבי אתה ולאבן וגו' ע"כ. ונראה לי לפי המדרש הזה כי היה הזמן ירח ימים מפני שהוא כלל כל ההקפים הקף יום השמשי והקף שבעה כוכבי לכת לשבעה ימי השבוע והקף החדש הירחי. והנה כל זה כלל ע"ג שישראל

נחל קדומים

בי' הקדושה על כן ונתנו ה"א בידך. ושמעתי רמז נאה במ"ש ביומא דף ס"ט דאנשי כנסת הגדולה בעו רחמי על יצרא דע"ז ונמסר בידם וביטלוהו ושוב בעו רחמי על יצרא דעבירה ונמסר בידם אלא שהיה נחרב העולם דלא אשתכח אפי' ביעתא בת יומא בכל א"י והחזירוה וסימו עינו דלא לגרויי בקריבי ע"ש וזהו הרמז כי תצא למלחמה על אויביך תרי שהם יצר ע"ז ויצר עבירה ונתנו לאחד בידך,

חומת אנ"ך

בתוך ביתו נעשה בנו בן סורר ומורה וכו' ע"ש דמה שהביאה לביתו גרם רעה לעצמו ולכן צוה הקב"ה והסירה שמלת שביה כדי לנוולה ובכתה וכו' כדי להכניעה. ועם כל זה אינו תקון גמר ויצא בן סורר ומורה. וכ"ש שלמה הע"ה הביא בת פרעה נוולכה בביתו ואחריה רעותיה מובאו' המה מלכות ויצא תקלה גדולה. ולכללות הענין הזה יש רמז בפ' יפת תואר ודוק היטב כי קצרתי: ונתנו ה' אלהיך בידך. כאיש אחד ושבית שביו של הקב"ה כי הקב"ה גרסם ויאמר השמד ולא כחך עשה חיל. ואתה אינך נותן לב על זה רק נלחת וזהו דעתך וראית בשביה אשת יפת תואר וחשקת בה מכח היצה"ר הארור. אני יודע כי ולקחת לך לאשה עכ"פ לזה אנקש לך היתר. והנאת גירות אף על פי שהוא מזויף והסירה את שמלתה מעליה לבד לא מתוכה כי עודנה לא לבשה מכו' דת יהודית. הרב הגדול מהו' וידאל צרפתי ז"ל בפירושו כ"י. ועיין ת"ש נכללו' הענין בס' הקטן ראש דוד ע"ש:

(טו) כי תהיין לאיש שתי נשים וכו'. כ"ה הגדול מהר"ס ן' חביב ז"ל (ה"ה גט פשוט וכו') נדרשותיו כ"י יש לדקדק דאי בן השנואה הוא הבכור היכי קאמר ברישא וילדו לו בנים האהובה והשנואה דמשמע דהאהובה ילדה תחילה. ותו דמאי ס"ד לעשות כבוד למי שאינו ויראה דיובן במה שהוא הדין (הרמב"ם הלכות נחלו' פ"ב דין ב') דאם יצא פדחתו בחיי אביו אף על פי שלא הוציא כל ראשו לאויר העולם אלא אחר מיתת אביו ה"ז נוטל פי שנים וה"ה למי שיש לו שתי נשים והראשונה התחילה לילד תחילה והוליד הוציא פדחתו ונשתהה מללדת עד שהאשה השני' ילדה לגמרי טרם נגמר לידת הראשון. אפ"ה הבן הראשון שהוציא פדחתו תחילה הוא הבכור אף על גב דהאשה השניה ילדה לגמרי קודם גמר לידת ראשון וזה רמז הכתוב וילדו לו בנים האהובה וכו' כלומר דהוא סבר דסדר לידת הבנים הוא האהובה תחילה ואח"כ שנואה ומפני שנגמר לידת בן האהובה תחילה ולנ"ש.

טז וְהָיָה בְּיוֹם הַנְחִילוֹ אֶת־בָּנָיו אֵת אֲשֶׁר־יִהְיֶה לוֹ לֹא יוּכַל לְבַכֵּר אֶת־בֶּן־הָאֲהוּבָה עַל־פְּנֵי בֶן־הַשְּׂנוּאָה הַבְּכֹר׃ יז כִּי אֶת־הַבְּכֹר בֶּן־הַשְּׂנוּאָה יַכִּיר לָתֶת לוֹ פִּי שְׁנַיִם בְּכֹל אֲשֶׁר־יִמָּצֵא לוֹ כִּי־הוּא רֵאשִׁית אֹנוֹ לוֹ מִשְׁפַּט הַבְּכֹרָה׃ ס יח כִּי־יִהְיֶה לְאִישׁ בֵּן סוֹרֵר וּמוֹרֶה אֵינֶנּוּ שֹׁמֵעַ

תרגום אונקלוס

וִיהֵי בְּיוֹמָא דְיַחְסֵין לִבְנוֹהִי. יָת דִּיהֵי לֵיהּ. לֵית לֵיהּ רְשׁוּ. לְבַכָּרָא יָת בַּר רְחוּמְתָא. עַל אַפֵּי בַר שְׂנוּאֲתָא בּוּכְרָא׃ יז. אֲרֵי יָת בּוּכְרָא בַּר שְׂנוּאֲתָא יַפְרֵישׁ. לְמִתַּן לֵיהּ תְּרֵין חוּלָקִין. בְּכֹל דְּיִשְׁתְּכַח לֵיהּ. אֲרֵי הוּא רֵישׁ תּוּקְפֵיהּ. לֵיהּ חֲזֵיָא בְּכֵירוּתָא׃ יח. אֲרֵי יְהֵי לִגְבַר. בַּר סָטֵי וּמָרוֹד. לְמֵימַר אֲבוּהִי מְקַבֵּיל. לְמֵימַר

תפסיר הרס"ג

מנהמא: (טז) פפי יום ינחל בניה. מא יכון לה. פלא יגוז לה. אן יפצ'ל אבן אלמחבובה. עלי' אבן אלמשנייה אלבכר: (יז) בל יגב עליה אן יערף אלנאס באלבכר אבן אלמשנייה. ליעטא לה סהמין. מן

נוה שלום

(אלרק אלמלך). (יו) לבכר, אן יפצ'ל, במעשה ובדבור. (יז) יכיר, יערף אלנאס, יכירנו לאחרים שהוא בנו בכורו כדי לתת לו פי שנים וכו'. (יח) ויסרו אותו, ויודבאנה, וכן תרגם ויסרו אותו לקמן כב יח, ומלה זו בערבי כוללת מוסר תוכחת או יסורי

אבן עזרא

ולא הפצת בה: (טז) ביום הנחילו את בניו. בבריאות גופו או ביום מותו והוא שכיב מרע או ב"ד ינחילו: לבכר. בדבור ובמעלה: וטעם לא יוכל. כחבריו: (יז) יכיר. יעשה לו הכרה או שיודה לפני אחרים מי שהוא בכור אב היה במקום שלא יודעו או הוא חייב מבתחלה שיכיר מי שהוא הבכור מבניו אם היו תאומים: לתת לו פי שנים. שיקח שני חלקים אם היו שלשה שיחשבו שהם ארבעה ויקח שני חלקים ואם שני בנים יחשבו שלשה וכן הכל ולפי דעתי שכן פירוש ויהי נא פי שנים ברוחך אלי כאשר פירשתי במקומו: כי הוא ראשית אונו. הנודע עם הישר ידבר זכל ישראל בחזקת ישרים: (יח) סורר ומורה. כנגד השם וכנגד האבות אם היו יראי השם: סורר. כמו כפרה סוררה שלא ישמור מצות עשה: ומורה.

אבי עזר

(טז) (וטעם לא יוכל כחביריו עכ"ל). עיין מה שכתבתי לעיל פרשת דברים כי תיבת יוכל משמש לשני הוראות. הוראות שמירה ואזהרה כאלו כאומר ושמרת מעשות זאת כי הוראות משאילים זה לזה דהיינו שיהא הדבר אליך באזהרה גדולה כאלו לא תוכל ואין יכולת בידך לעשות. והוראה השנית לאיש אין יכולת בידו לעשות כמו לא נוכל עד אשר יאספו וגו' וזה כוונת הרב וטעם לא יוכל כחביריו ולא לאהס (?) ככתנו הוראות אלה במקרא ולהראות באו במקום שהמצוה היא בפלס הבנה בן אדם כמו לא תוכל לתת עליך איש נכרי. לא תוכל להתעלם. כל אלה הדברים מחייב שכל בן אדם ע"כ שיתה התורה ולא כתבה לא תתעלם. לא תתן עליך איש נכרי להגיד לך שאתם תהיו בישרת לבב במדות ישרות נדביקות איש אל אחיו שיהפוך הקווים האלה אליך לטבע מורגל כאלו לא תוכל לעשות את זאת. כי לא יאות לבן חכם שיזהיר האב אותו שלא יחתוך בידו או ברגלו אבל באכילה שהורגלו רוב בני אדם שפיר כאמרו בגמרא אל יאמר אדם אי אפשי בבשר חזיר וכו' ולא כן במדות טובות המה שירגיל אדם בהן מנעוריו ויהיה אצלו יתד תקוע והרגל ועליה יעלה

ת"א והיה ביום הנחילו. בתרא קכו: יכיר. יבמות מז קידושין עד בתרא קכז בכורות מו מז: לתת לו פי שנים. קידושין שם בתרא קכב קכד בכורות נב: בכל אשר ימצא לו. בתרא קיג קכד בכורות נב: ראשית אונו. יבמות סב קידושין כט. בתרא קיח בכורות מו נדה כג: כי יהיה. ספר סורר פרשת ינקף:

רשב"ם

(יז) כי את הבכר. אלא. כי הוא ראשית אונו. כי הוא ראוי לירש ראשית ממנו. כמו מצאתי און לי. ויריו תשבגה אונו: (יח) מורת. סקנטר. מל' מרה מריתי:

בעל הטורים

(טז) ביום הנחילו. לעתיד לבא: לא יוכל לבכר. כי אם בני בכורי ישראל: ביום הנחילו את בניו. ס"ת מותו. כמו שאמר דר"י יהודה ג' שנכנסו לבכר את החולה ביום הלו כותבין כלו עושין דין בלילה כותבין ואין עושין דין וזה מה שאמרו בשעת מיתה אם הוא ביום יש לו תורת דין: את אשר יהיה לו. בגימ' מלמד שהבן נוטל בראוי כבמוחזק: את אשר יהיה לו. ס"ת תורה. שלא ינחיל למבור על דברי תורה ואם נתן לאחר בלי ירושה לא אמר כלום מפני שהתנה על מה שכ' בתורה וכל המתנה על מה שכ' בתורה אין בדבריו כלום: (יז) לתת לו פי שנים. בשביל שהוא נוטל פי שנים. יש באותיות של בכור שנים כפולים שבי"ת כפולה על האות שלפניה וכן הכ"ף על היו"ד שלפניה וכן הרי"ש והוי"ו נכתבת כפולה שכותבין אותה שני ווי"ן: יכיר. בגימ' לאחר כדדרשינן יכירנו לאחרים: בכל אשר ימצא לו כי. ס"ת לאוי ולמ"ד דבכל ואל"ף דאשר הוא לא והיינו לא לראוי שאין הבכור נוטל פי שנים בראוי: ראשית אנו. כל ראשי' הוא מובחר. ראשית דגנך. קדש ישראל לה' ראשית תבואתה: לו משפט הבכרה כי יהיה לאיש. לומר משפטו בבכורה לאיש ואין משפט הבכורה לאשה: (יח) סורר. בגימ' זה אבשלום בן דוד:

שפתי חכמים

י ר"ל פי שנים בכל אשר ימצא לו משמע פי שנים ממה שיש לו. ר"ל שיהיה לו שני חלקים שאם מניח ג' מנים והאחים היו ה' שיקח הבכור ב' מנים והד' אחים יקחו א' ומתרץ דבכל אשר ימצא לו לא קאי אפי שנים אלא ה"ק פי שנים כנגד שני אחים ובכל אשר ימצא לו מלתא באפי נפשיה הוא: כ ר"ל דוקא בכל אשר ימצא לו דהיינו מה שיש לו עכשיו ומוחזק בו נוטל פי שנים אבל במה שראוי לו כגון שמת א' ממורישי אביו לאחר מות אביו וה"ה אם היתה לאביו מלוה בלא משכון כל זה הוא ראוי ואין לבכור פי שנים בזה: ל ליכא דמתניתין נקט דתנן מתרין בו בפני שלשה ומלקין אותו וכגמרא מסקה דמתני' לגלדין קתני דמתרין בפני שנים ומלקין בג'. וא"ת מנ"ל לרש"י שמלקין אותו. וי"ל מדכתיב הכא בן סורר ולהלן כתיב והיה אם בן הכות הרשע וילפינן בן בן לג"ש מה להלן מלקות אף כאן מלקות: מ דק"ל על מה מתרין בו עדיו ומפרש בן סורר ומורה אינו חייב כו' אלא א"כ מתרין בו שלא יגנוב ולא יאכל תרטימר בשר: נ ש"מ דל' זולל וסובא שייך בבשר ויין ותו קשה לרש"י וכי בשביל זה נהרג שגונב ואוכל תרטימר בשר ושותה חצי לוג יין ומפרש בן סורר ומורה נהרג ע"ש סופו כו'. וא"ת מ"ש דבן סורר ומורה דהגיעה תורה לסוף דעתו ונהרג ע"ש סופו ושא ביש(מ)עאל כתיב באשר הוא שם ופרש"י לפי מעשיו של עכשיו הוא נידון ולא לפי מה שהוא עתיד לעשות כו' ע"ש בפרש"י בפ' וירא. וי"ל דהתם גבי ישמעאל כתיב' קטן לא הטתיל כלל במידי דשייך לנופה עבירה שימים את ישראל בצמא אבל בבן סורר

רש"י

(יז) פי שנים. (ב"ב קכג) כנגד שני אחים: בכל אשר ימצא לו. מכאן שאין הבכור נוטל פי שנים בראוי לבא כ לאחר מיתת האב כבמוחזק: (יח) סורר. סר מן הדרך: ומורה. ממרה בדברי אביו לשון ממרים: ויסרו אותו. (סנהדרין עא) מתרין בו בפני ג' ל ומלקין אותו. בן סורר ומורה אינו חייב עד שיגנוב ויאכל תרטימר מ בשר וישתה חצי לוג יין שנאמר זולל וסובא ונאמר (משלי כג) אל תהי בסובאי יין בזוללי נ בשר

דין בן סו"מ

(יח) כי יהיה לאיש בן סורר ומורה וגו'. ויש לדקדק בפסוקים אלו, א) מדוע דוקא ותפשו בו אביו ואמו, שניהם יביאוהו לב"ד ולא די באחד מהם, ב) אחר שאמרו בננו זה סורר ומורה אין להם עוד צורך לומר איננו שומע בקולנו, ג) במאמר בננו זה סורר ומורה כלול כל העולות ומדוע זה אמרו ביחוד זולל וסובא, ד) חז"ל אמרו כי בן סורר ומורה נידון על שם סופו, מאין יודעין הב"ד עם יצא בסופו שיהרגוהו כעת עודנו בקטנותו. וכתב הרב הס"י והנראה בזה כי עיקר הטעם במשפטו הנחרץ עליו עונש מיתה, כי כמו אשר שלמות גוף הילד מוסב על רחמי האב והאם, כי יגדלו את בניהם ואפאפיהם לעיניהם, כן שלמות

דעת זקנים מבעלי התוספות

(טז) לא יוכל לבכר. וא"ת הרי יעקב בכר יוסף בן האהובה על פני ראובן בן השנואה כדכתיב וירא ה' כי שנואה לאה בשביל שגזר וכל ראובן נטל ממנה לה (?) ונתנה ליוסף שפרכם אביו וא"ש לא יוכל לבכר ואם הטא באביו יביאנו לב"ד כדמפרש ואזיל: (יח) כי יהיה לאיש בן סורר ומורה. על שם סופו הוא נהרג כדפרש"י ואי קשיא כיון שנהרג מפני שעתיד ללסטם את הבריות אין לחייבו במיתה ממורה מלסטים דאלו רולה כסייף וזה בסקילה. ונראה לומר מדכתיב איננו שומע בקול אביו ובקול אמו ושוי כאו מקלל אביו ואמו שהוא בסקילה שנאמר אביו ואמו הלל דמיו בו:

נחל קדומים

דהיינו יצרא דע"ז ומהשני ושבית שביו לעשות לו סימוי דיהיה מועיל

מסורת הקריאה

א' דין, ב' לעיל י"ד כ"ה: (יז) לתת, הטעם בלמ"ד ולכן התי"ו

חומת אנ"ך

הכתוב דטועה בדין ולא יוכל לבכר בן אהובה על פנ"י בן השנואה כלו' כיון דבן השנואה הוציא פניו ופקחתו תחילה לא יוכל לבכר את בן האהובה אף על גב דנגמר לידתו תחילה כיון דפני בן השנואה יצאו תחילה וז"ש על פנ"י בן השנואה דייקא ודוק: (יח) כי יהיה לאיש בן סורר ומורה. ונדה כנגד נודה שזה האיש אבי בן סורר איננו שומע בקול אביו ובקול אמו שלו. ולזה היה לו גמולו בן סורר. הרב הגדול המו' ז"ל בפירושו כ"י:

מרפא לשון

המקרא בוי"ו. יז) יכיר, יפריש. תרגומו כפי עניינו יכירנו לאחרים. ועדיין איני יודע אי מיירי אפילו במקום דיש חזקה לאחיו הב' שהוא בכור, או מיירי במקום דצריך הכירא כגון שבא הוא ובניו ואמר זה בני הבכור ועל זה נחלקו ר' יהודה וחכמים בב"ב ד' קכ"ז ע"ב. לתת לו פי שנים, תרין חולקין. צ"ל למה לא תר' על חד תרין כמו שת"י ויהי נא פ' שנים ברוחך אלי ויהי כען על חד תרין ברוח נבואתך, והטעם כי פי שנים שאמר הכ' פי שנים באחד מן האחין לא פי שנים בנכסים כמ"ש בב"ב ד' קל"ב ע"ב פירוש אם היו חמשה אחין מחלקין הנכסים ו' חלקים והוא נוטל ב' חלקים ושאר הד' אחין הד' חלקים כגון אם היו הנכסים ש' הוא נוטל ק' ושאר האחין ג' נ' ולא שיטול פ' שנים בנכסים שאם היו ש' יטול ר' והד' אחים הנשארים כ"ה כ"ה ולכן אלו מתרגם על חד תרין בכל דישתכח ליה הוה משמע פי שנים בנכסים עכשיו דמתר' ב' חולקין משמע חולקים ממה שחולקים האחים בנכסים. יח) בן סורר ומורה, סטי ומרוד, ה"ג ולא כנ"א ומריו ומריר, ומרור, וכתר' פרא אדם מרוד באנשא, והנה מה שתר' סורר סטי, והוא כתר' וסרתם מן הדרך ותסטון שכן הוא מגזרת סור, אבל מה שתר' ומורה ומרוד, אינו תרגומי, שהרי הוא מלשון ממרים הייתם שתר' מסרבין ולכן קשה דהיה ראוי לתרגם סורר ומורה סטי ומסריב, ונר' דלא יתכן לתרגם כן משום

בְּקוֹל אָבִיו וּבְקוֹל אִמּוֹ וְיִסְּרוּ
אֹתוֹ וְלֹא יִשְׁמַע אֲלֵיהֶם: יט וְתָפְשׂוּ
בוֹ אָבִיו וְאִמּוֹ וְהוֹצִיאוּ אֹתוֹ אֶל־
זִקְנֵי עִירוֹ וְאֶל־שַׁעַר מְקֹמוֹ:
כ וְאָמְרוּ אֶל־זִקְנֵי עִירוֹ בְּנֵנוּ זֶה סוֹרֵר
וּמֹרֶה אֵינֶנּוּ שֹׁמֵעַ בְּקֹלֵנוּ זוֹלֵל
וְסֹבֵא: כא וּרְגָמֻהוּ כָּל־אַנְשֵׁי עִירוֹ
בָאֲבָנִים וָמֵת וּבִעַרְתָּ הָרָע מִקִּרְבֶּךָ
וְכָל־יִשְׂרָאֵל יִשְׁמְעוּ וְיִרָאוּ: ס שני

תרגום אונקלוס

אֲבוּהִי וּלְמֵימַר אִמֵּיהּ. וּמַלְפִין יָתֵיהּ. וְלָא מְקַבֵּיל מִנְּהוֹן: יט. וְיֵיחֲדוּן בֵּיהּ אֲבוּהִי וְאִמֵּיהּ. וְיַפְּקוּן יָתֵיהּ. לִקְדָם סָבֵי קַרְתֵּיהּ וְלִתְרַע בֵּית דִּין אַתְרֵיהּ: כ. וְיֵימְרוּן לְסָבֵי קַרְתֵּיהּ. בְּרַנָא דֵין סָטֵי וּמָרוֹד. לֵיתוֹהִי מְקַבֵּיל לְמֵימְרַנָא. זְלֵיל בְּשַׂר וְסָבֵי חֲמַר: כא. וְיִרְגְּמוּנֵיהּ. כָּל אֱנָשֵׁי קַרְתֵּיהּ בְּאַבְנַיָא וִימוּת. וּתְפַלֵּי עָבֵיד דְּבִישׁ מִבֵּינָךְ. וְכָל יִשְׂרָאֵל יִשְׁמְעוּן

ת"א ויסרו אתו. כתובות מו סנהדרין ע"א יתפשו בו. סנהדרין מז: זקני עירו. מכות י: בננו זה. פסחים קיז סנהדרין ע עא: זולל וסבא. שם עקדה שער צב:

בעל הטורים

(כ) בננו. חסר יו"ד. כלומר עבר על עשרת הדברות: ומרה. חסר וי"ו. כי מרה יהיה גו באחרונה: (כא) ובערת הרע

רשב"ם

(כ) זולל וסבא. כדכתיב אל תהי בסבאי יין בזוללי

רש"י

למו (סנהדרין עב) ובן סורר ומורה נהרג על שם סופו הגיעה תורה לסוף דעתו סוף שמכלה ממון אביו ומבקש לימודו ואינו מוצא ועומד בפרשת דרכים ומלסטם את הבריות ם אמרה תורה ימות זכאי ואל ימות חייב: (כא) וכל ישראל ישמעו ויראו. מכאן שצריך ע הכרזה

שפתי חכמים

ומורה שהתחיל באותה עבירה שהרי אכל תרטימר בשר. ועוד יש לומר דאין בית דין של מעלה דנין על שם סופו אבל מלוס לבית דין של מטה שידונו את הרשעים על שם סופן: ם כ"ל להורגן. ואם תאמר ולמה נידון בסקילה שהיא חמורה הא רוצח בסייף הוא. י"ל דלפעמים שמלסטם את הבריות בשבת והורגן נמצא שמחלל את השבת ומחייב בסקילה משום נטילת נשמה: ע אין להקשות מנ"ל לרש"י שאין צריך אלא הכרזה והרי כתיב וכל ישראל ישמעו ולמה לא פירש"י שממתינים לו עד הרגל כמו שפי' בפרשת שפטים על וכל העם ישמעו האמור בזקן ממרא. וי"ל דהתם כתיב יד העדים תהיה בו בראשונה להמיתו ויד כל העם באחרונה וכאן משמע דאנשי עירו יתחילו לרגמו תחלה שכתיב ורגמוהו כל אנשי עירו אלא צריך לפרש הכא במעמד אנשי עירו כמו שפירש"י בסמוך על וסקלוהו אנשי עירה שכתוב במוציא ש"ר במעמד אנשי עירה ואי אמרת כאן שממתינים לו עד הרגל למה אמר במעמד כל אנשי עירו והא הוי במעמד כל ישראל כיון שכל ישראל היו שם אלא ודאי אין ממתינים לו עד הרגל ומ"ש וכל ישראל ישמעו היינו שצריך הכרזה בב"ד א"כ י"ל דק"ל למה כתיב ורגמוהו כל אנשי עירו וגו' והא כתיב יד העדים תהיה בו בראשונה וגו' וא"ל דהא דכתיב כל אנשי עירו במעמד כל אנשי עירו והא כתיב וכל ישראל ישמעו וגו' משמע שהיה במעמד כל ישראל שנ"ל ורגמוהו כל ישראל א"כ הדרא קושיא לדוכתא והא יד העדים כתיב ומתרץ וכל ישראל להכרזה

דין בן סו"מ

הנפש של הילד תלוי ג"כ אך בהם, כי אביו ואמו ידריכו אותו במישרים וילמדו אותו תורה ויראת שמים, כמש"ה והודעתם לבניך ולבני בניך וגו', ושננתם לבניך. ולכן רבים הם המקראות אשר הזהירו את הילד לשמוע לקול הוריו, שמע בני מוסר אביך, שמעו בנים מוסר אב, שמע לאביך זה ילדך, ואל תבוז כי זקנה אמך. והבן מוכרח לשמוע מוסר אביו מפני צרכו אליו בענייני גופו להאכילו ולהשקותו ויתר צרכיו, שאביו ואמו יספיקו לו כל מחסוריו, כי כל מזונו הוא משיג רק מהם, והוא מסור בידם, לכן הוא רואה א"ע כי הוא מוכרח לסור אל משמעתם לכל אשר יצוו עליו, ולקבל דברי מוסריהם. אשר ע"כ רוב עניים אשר ילדיהם מחזירים על הפתחים או שהם עוסקים באיזה מלאכה ומרויחים לצרכי עצמם ואינם מצטרכים עוד להוריהם ואמם, לא ירצו לישא עליהם עול אביהם ואמם ואינם רוצים לשמוע עוד מוכיחיהם ולא מלומדיהם, וכמו כן אם הילד או הנער גונב ואוכל, גונב מבית אביו והולך למקום ממכר אוכל, ואוכל ושותה שמה, הוא גם כן לא יכניע עצמו לשמוע מוסר אביו ואמו, אחר כי אינו צריך להתפרנס ממתנת ידו. כי אם יקח בעצמו כל מה שיתאוה, א"כ הלא יהיה פרא למוד מדבר באין יראה ומוסר ויהיה מתולע ונעזב אל כל תועבות ה' אשר שנא. וזהו הולעם מאמר הכ"ל ותפשו בו אביו ואמו וגו' ואמרו אל זקני עירו בננו זה סורר ומורה, כלומר באין ספק יהיה בן סורר ומורה לה'. והטעם, כי הוא איננו שומע בקולנו, לא לקול מוסר אביו ולא לקול מוסר אמו, ומדוע לא ישמע בקולנו, מחמת כי הוא זולל וסובא, כי יש בידו יכולת למלאות מחסוריו וכל אשר שאלו עיניו גם שלא מדעתנו, וא"כ מי יכוף אותו ומה יכריחו לשמוע אלינו. ולכן ראוי הוא לדון אותו על שם סופו, וע"כ מוכרחים שיהיה אביו ואמו להביאו לב"ד כדי להגיד לפניהם שבנם איננו שומע לא לקול מוסר אביו ולא לקול מוסר אמו, ומה הביאתו שלא ישמע לקולנו, הוא זה שהוא זולל וסובא, מחמת שנעשה גנב ואוכל ושותה מה שלנו מהן חוץ לביתינו, ע"כ סופו יהיה סורר ומורה לה', מחמת שהוא מתגדל בלי מוסר, יתעבה אח"כ כל התועבות שבעולם למלאות תאותו, לא רק תאות אכילה ושתיה רק כל תענוגות הגבים, ויהיה מזיק לבריות ורע לשמים:

תפסיר הרס"ג

גמיע מא יוגד לה. אד' הו אוול נילה. לה חכם אלבכורייה: (יח) ואן כאן לרגל. אבן זאיל מכ'אלף. ליס יקבל אמר אביה ואמה. ויודבאנה. ולם יקבל מנהמא: (יט) פיקבץ' עליה אביה ואמה. ויכ'רגוה. אלי' שיוך' קריתה ואלי' באב חאכם מוצ'עה: (כ) פיקולא להם. אבננא הד'א זאיל מכ אלף. ליס יקבל אמרנא. והו מסרף ומפרט פי אלחראם: (כא) וירגמוה גמיע אהל קריתה באלהגארה חתי ימות. ואנף אהל אלשר מן בינכם. וסאיר אל אסראיל יסמעון

נוה שלום

מלקות. (כ) זולל וסבא, מסרף ומפרט פי אלחראב, וכן תרגם במשלי כי סבא וזולל לאן אלמפרט ואלמסרף, והוא המבזבז הונו וממונו, וכאן הוסיף לבאר פי אלחראב לומר שזה הבן רדף אחר תאותיו באפקירותא ודבר אסור שגנב משל אביו וקנה בשר ויין ואכלם באכילה גרגרנית ומכערת בחברת רקים ופוחזים כמו שמפורש בקבלה.

אבן עזרא

במצות לא תעשה: ויסרו אתו. בפני עדים מצוה שהם יתפשוהו ויוציאוהו ודברי הקבלה אמת: זולל. מפורש והוא זולל בשר רק הוא שם כלל לנותן בכל מה שיתאוה כל מה שיבוקש ממנו: וסובא. מרבה לשתות והוא המשתכר והנה זה כמו אפיקורוס כי לא יבקש חיי העוה"ז כי אם להתענג בכל מיני מאכל ומשתה. ונסמכה זו הפרשה בעבור אשת יפת תאר. והעד ושם אמו. והרמז שרמזתי בבני אהרן:

אבי עזר

מעלה כעולה במדרגות הסולם: (יז) (הנודע עם הישר ידבר וכו') כי יעקב אבינו התפאר על עצמו לאמור כחי וראשית אוני ואלו כל אדם זוכה והפסוק מדבר עם ישרי דרך ולישרים בלבותם: (יח) (ונסמכה זו הפרשה וכו' והעד ושם אמו וכו') כי ברוב המקרא אינו שיחם הכתוב לטוב או לרע על שם אמם כאומר ושם אמו שלומית בת דברי וכן נמצא הרבה במקרא אבל אמת כי רוב תולדות בנים אחר מעשה אמם כמו שכתב הרב לעיל כי האם כגוף והאב כצורה והצורה לא יכירוה רוב בני אדם ע"כ נהפך בן יפת תואר לסורר ומורה וכבר נאמרו דבריו

רבינו בחיי

מוזהרין בה מן הכתוב (דברים ד) ופן תשא עיניך השמימה וראית את השמש ואת הירח ואת הכוכבים, ויהיה אביה רמז אל השמש ואמה אל הירח ואתין לרבות הכוכבים ואף אם

מסורת הקריאה

בסגול: אנו. הטעם מלרע: (יט) ותפשו. הטעם מלעיל בתי"ו כי הוא נסוג אחור, והפ"א בשוא נע: (כ) בננו. הטעם בנו"ן ראשונה: (כא) ורגמהו. הנגינה במ"ם: ומת. הוי"ו בקמץ: הרע, הרי"ש

רמב"ן

(יח) בן סורר ומורה. על דעת רבותינו אינו קטן שהקטן פטור מכל עונשין שבתורה ומכל המצוה אבל הוא המביא שתי שערות והנה יש עליו שתי עונשין האחד שהוא מקלה אביו ואמו וממרה בהם והשני שהוא זולל וסובא עובר על מה שנצטוינו קדושים תהיו ונאמר עוד ואותו תעבודו ובו תדבקון כאשר פירשתי שנצטוינו לדעת השם בכל דרכינו וזולל וסובא לא ידע דרך ה' ועל הכלל אין בו עתה חטא מות ועל שם סופו הוא נדון כמו שהזכירו רבותינו וזה טעם וכל ישראל ישמעו ויראו כי לא הומת בגודל חטאו אלא ליסר בו את הרבים ושלא יהיה

מרפא לשון

דסטי כולל גם מסריח וכבר קם ליה בדרבה מנה, ולכן תרגם ומרוד. כלו' שהוא פושע במה שהוא סורר וכאלו אמר הכ' סורר ומורד. ויסרו אתו, ומלפין יתיה, תרגומו ל' מוסר דברים, שכ"ה כוונת הכ' שמסיים ולא ישמע אליהם, דהיינו לשמוע תוכחת מוסרם, ורז"ל למדו מדרך הקבלה שמתרין בו ומלקין אותו בפני ג' מג"ש (בפ' סורר ומורה ד' ע"א ע"ב) דא"ר אבהו למדנו ויסרו מויסרו ויסרו מבן ובן מבן, והיה אם בן הכות הרשע, וזה מגוף המלה ויסרו לא מכוונתה שכוונתה פשוטה היא שהיא מוסר תוכחת, שלכך הוצרך ללמוד ויסרו מויסרו ובן מבן, וכן אמרו בתחלת המימרא מלקות בבן סורר ומורה היכא כתיבא כדר' אבהו דא"ר אבהו למדנו ויסרו וכו' וכוונתם בזה דמש"ה ויסרו אינו לענין מלקות, ולא נמצא למלקות ראייה מפורשת משמעותה מן התורה אלא מהקבלה ללמוד ג"ש שהוא כענין קבלת כח הכבבים זה מזה וזה לזה ע"י המבטים כי כן למדו מפי השמועה ללמוד מזה מלקות ואעפ"י שתהיה כוונת מלות אלו מלמדת ענין אחר. כ) זולל וסבא, זליל בסר וסבי חמר. וכן אמר שהע"ה אל תהי בסבאי יין בזוללי

כב וְכִי־יִהְיֶה בְאִישׁ חֵטְא מִשְׁפַּט־מָוֶת וְהוּמָת וְתָלִיתָ אֹתוֹ עַל־עֵץ׃
כג לֹא־תָלִין נִבְלָתוֹ עַל־הָעֵץ כִּי־קָבוֹר תִּקְבְּרֶנּוּ בַּיּוֹם הַהוּא כִּי־קִלְלַת אֱלֹהִים תָּלוּי וְלֹא תְטַמֵּא אֶת־אַדְמָתְךָ אֲשֶׁר יְהוָה אֱלֹהֶיךָ נֹתֵן לְךָ נַחֲלָה׃ ס
כב א לֹא־תִרְאֶה אֶת־שׁוֹר אָחִיךָ

תרגום אונקלוס

וִידַחֲלוּן: כב. וַאֲרֵי יְהֵי בִּגְבַר. חוֹבַת. דִּין דִּקְטוֹל וְיִתְקְטִיל. וְתִצְלוֹב יָתֵיהּ עַל צְלִיבָא: כג. לָא תְבִית נְבִילְתֵיהּ עַל צְלִיבָא. אֲרֵי מִקְבַּר תִּקְבְּרִנֵּיהּ בְּיוֹמָא הַהוּא. אֲרֵי עַל דְּחָב קֳדָם יְיָ אִצְטְלִיב. וְלָא תְסָאֵיב יָת אַרְעָךְ. דַּיְיָ אֱלָהָךְ. יָהֵיב לָךְ אַחְסָנָא: א. לָא תִחְזֵי יָת תּוֹרָא דַּאֲחוּךְ.

ת"א וכי יהיה באיש חטא. יבמות ו סנהדרין לה מה מו: והומת. שם מו: ותלית אתו. סוטה כג סנהדרין מה מו: לא תלין. יבמות עט סנהדרין מו מז: כי קבור תקברנו. שם מו: כי קללת אלהים. סנהדרין מה מו:

תפסיר הרס"ג

ויכ'אפון: (כב) ואד'א וגבת עלי' אנסאן. כ'טייה חכמהא אלקתל פקתל. פאצלבה עלי' כ'שבה: (כג) ולא תבית גת'תה עליה. בל אדפנה דפנא פי ד'אלך אליום. אד' צלב למא אפתרא עלי' אללה. ולא תנגס בד'אלך בלדך. אלד'י אללה רבך מעטיך נחלה: (א) ולא תרא ת'ור אכ'יך. או שאתה

נוה שלום

(כג) כי קללת, למא אפתרא עלי אללה, אלאפתרא לשון זלזול ולעג וכן תרגם קללה תחשב לו, והענין זה שנתלה הוא בעבור שגדף או כחש

חלק הדקדוק

ופשוט: כג) כי קללת, תלת במוסרה, חד בתורה וחד בנביאים וחד בכתובים דאורייתא השוא שתחת הלמד נח, ודנביאים וכתובים השוא נע, והקוף מועמדת בגעיא. ועיין בחלק הדקדוק

אבן עזרא

(כב) ותלית אותו. כבר קבלנו מחז"ל ענין הנתלים: (לג) כי קללת אלהים תלוי. בעבור שברך השם ועל דרך הפשט כי אלהים פועל והקללה תבוא לכל מקום קרוב מהתלוי ויש לו סוד דבק בנפש על כן ולא תטמא את אדמתך ונסמכה זו הפרשה בעבור המלחמה כי בתחלה כי תצא והנה גבעון יוכיח כי משפט לא תלין איננו לכבוד המת רק לכבוד הארץ כי משפט הערלים והישראלים (איננו) (בס' מ"ת מ"ז) שוה: (א) לא תראה את שור. אפילו אתה יוצא למלחמה

אבי עזר

אלה בדברי חכמינו ז"ל: (לג) (ועל דרך הפשט כי אלקים פועל וכו') כאלו נאמר שאלהים מקלל מקום ההוה והאויר אשר שם התלוי והקרוב לבוא נזק בנפשות ההולכים סביביו. ועתה יבושו ויחפרו המוכיחים בכמה ענינים בדברי חז"ל בראותם שהרב בגודל עיונו וחקירתו ולא נעלם ממנו פילוסופי והנדסי וטבעי ובכל אלה מאמין אלא בדברי חז"ל אחז ולא רפה.

רבינו בחיי

היו לה אב ואם תצוהו התורה לבכות ולהשלים חקה עם ע"ג שלה כשתפרד מהם מעבודתם כי לא הזהירה תורה על ע"ג כי אם לישראל ולא לכנענים. ועל דרך השכל יש בפרשה זו התעוררות ורמז על יצר הרע כי היצר הרע משטין האדם ומחטיאו תמיד ובא אליו בדמיון אשת יפת תאר להטעותו ולהכשילו בכל תאוות העולם. וזהו לשון רז"ל שאמרו לא דברה תורה אלא כנגד יצר הרע. ביארו לנו כי ענין פרשה זו של

רשב"ם

בשר למו: (כג) כי קללת אלהים תלוי. כשרואין בני אדם את*התלוים רגילין לקלל את הדיינים או קרובים של הרוג או שאר בני אדם לפי שפעמים על עבירה מועטת הוא נהרג כמו מקושש והקב"ה אמר לא תקלל לפי שרגילין בני אדם לקללם ולכך לא תלין נבלתו

בעל הטורים

מקרבך וכל ישראל וסמיך ליה (כב) וכי יהיה באיש חטא. לומר לך שכל ישראל ערבים זה לזה לכפר ולהוכיח החוטאים. לעיל כתיב ורגמוהו וסמך לו פרשת נתלין לומר שכל הנסקלין נתלין: (כג) על העץ. וסמיך ליה כי קבור תקברנו. לומר שגם העץ נקבר עמו ועוד לקבור באחרון: (א) לא תראה את שור אחיך. סמך השבת אבדה לקבורה. שאם הוא כהן והוא בבית

רש"י

בב"ד פלוני נסקל על שהיה בן סורר ומורה: (כב) וכי יהיה באיש חטא משפט מות. סמיכות הפרשיות מגיד שאם חסים עליו אביו ואמו סוף שילא לתרבות רעה ויעבור עבירות ויתחייב מיתה בב"ד: ותלית אותו על עץ. (סנהדרין מה) רבותינו אמרו כל הנסקלין נתלין שנאמר כי קללת אלהים תלוי והמברך ה' בסקילה: (כג) כי קללת אלהים תלוי. זלזולו של מלך הוא שאדם עשוי בדמות דיוקנו וישראל הם בניו ק משל לשני אחים תאומים שהיו דומין זה לזה אחד נעשה מלך ואחד נתפס ללסטיות ונתלה כל הרואה אותו אומר המלך תלוי. כל קללה שבמקרא לשון הקל וזלזול. כמו (מלכים א ב) והוא קללני קללה נמרצת: (א) והתעלמת. כובש

שפתי חכמים

הרגל ומ"ש וכל ישראל ישמעו היינו שצריך שהכרזה הב"ד. א"נ י"ל דק"ל למה כתיב ורגמוהו כל אנשי עירו וגו' והא כתיב יד העדים תהיה בו בראשונה וגו' וא"ל דהא דכתיב כל אנשי עירו במעמד כל אנשי עירו והא כתיב וכל ישראל ישמעו וגו' משמע שהיה במעמד כל ישראל הל"ל ורגמוהו כל ישראל א"כ הדרא קושיא לדוכתה והא יד העדים כתיב ומתרץ וכל ישראל להכרזה הוא דאתא ולעולם ורגמוהו וגו' במעמד כל העיר. ועיין עוד מזה לעיל פרשת שפטים: פ דכתיב והומת ותלית דהוי כלל דמשמע כל המומתים נתלים ואחריו כתיב כי קללת אלהים תלוי דהוי פרט דמשמע דוקא מברך השם נתלה ולא שאר המומתין ואפי' אותן שחייבים סקילה ואי מקרבי להדדי הוי כלל ופרט ואין בכלל אלא מה שבפרט מברך השם אין עדי אהכינא לא השתא דמרחקי מהדדי אתא כלל נרבה כל המומתין ואתי פרט ומיעט הכלל שלא נתלין אלא הנסקלין דוקא דדמי לפרט במקלת שהן בסקילה כמו שמברך השם: צ ר"ל בזה אתי כי מה נתיבת טעם הוא שלמעלה ומפרש זלזולו כו' והיינו למאן דאמר כל הנסקלין נתלין אבל לדברי חכמים דס"ל דאין כל נסקלין נתלין אלא מגדף ועובד ע"ג שהוא כמי כמו מגדף צ"ל מ"ש כי קללת אלהים היינו מברך השם וקללת ל' קללה אלא לפי שיטה שמקרא לפי מדרש הקרוב לפשוטו ונגע סמיכות הפרשיות דכל הנסקלין נתלין מפרש רש"י קללת ל' זלזול, עיין ברא"ם שהאריך כאן. ועי"ל דלא תקשה מנ"ל לרש"י דכל הנסקלין נתלין דהא פי' הכא דקללת ל' זלזול הוא דע"כ ברייתו משמע מדכתיב קללת אלהים דמי למברך השם לחוד אתי ה"ל לכתוב מברך השם ל' נקיים אלא קללת ל' זלזול הוא ואי לשון זלזול לחוד היה ליה למיעבד ל' זלזול בהדיא אלא למברך השם נמי אתי. מגלאתי: ק ר"ל ובפרש

סמיכת פסוקים אלו לבן סו"מ

(כב — כג) וכי יהיה באיש חטא משפט מות וגו'. כי קללת אלהים תלוי וגו'. מאמר זה נמשך למעלה לראש הפרשה, כי הקח יפת תואר סופך לשנאה, ויהיה לך שתי נשים אחת אהובה ואחת שנואה, וה' לא יתן מנוחה בביתך, כי הבן הבכור ילך לשנואה דוקא, ויהיה בן סורר ומורה, זולל וסובא, בשם לא יהיה לך מנוחה ממנו, ואם לא יהרג בקטנותו מחמת שתחוס עליו למוסרו לב"ד, סוף שימיתוהו ב"ד בגדלו. כמאמר חז"ל (סנהדרין סח) כי כאשר ילא לתרבות רעה והב"ד ידינוהו למות או יעיז פניו נגד ה' ויקללנו, ויתחייב או מיתת סקילה כדין מגדף וכל הנסקלין נתלין, ומי הסבים כל המאמרים הללו כאיש הזה הלא הוא אביו שלקח היפת תואר, נמצא יסוד ושורש כל עונותיו באיש אלו ע"י חטא אביו, ועכ"ז מייב מיתה. וזהו שאמר הכ' וכי יהיה באיש חטא, כל מה שעשה אף בפשע נוכל לכנות בחטא שאמר הכ' וכי יהיה באיש חטא משפט מות, א) הבן סורר ומורה נעשה איש, ב) חטא. ג) משפט מות. ועכ"ז השופטים ידינוהו משפט מות, והומת ותלית אותו על עץ, דהיינו שנתחייב מיתה כאו שצריך לתלותו

דעת זקנים מבעלי התוספות

(כג) כי קללת אלהים תלוי. ע"י הוא נתקלל ונתלה ואם אין קוברין אותו לא יהי' כבוד של מעלה שמא יאמרו הרואים זה מברך הוא והשם ידו במלך:

מצות השם

(כב) [תקלה] (עשה ריח) לתלות על העץ קלת מאותם שנתחייבו בו תליה. שנאמר ותלית אתו על עץ:
(כג) [תקלו] (לאו שיח) שלא למזוב התלוי להלין על העץ שנתלה. שנאמר לא תלין נבלתו על העץ:
(כג) [תקלז] (עשה ריט) לקבור הנסקל שנזכר וכל הרוגי ב"ד בו ביום שקבלו את הדין. שנאמר כי קבור תקברנו ביום ההוא

נחל קדומים

קצת ודוק: כב (ב) וכי יהיה באיש חטא משפט מות והומת ותלית אותו על עץ. דרש רבינו האר"י ז"ל על רבינו הרמ"ק ז"ל באשכבתיה. וכי יהיה באיש חטא משפט מות לשון חסרון שהוא צדיק גמור ולא נמצא שום חסרון לומר שנתחייב מיתה בעבור חטא זה כי לא נמצא בו חטא והומת עם כל זה מת וזו היא קשה. לז"א ותלית אותו על עץ ר"ל בעטיו של נחש שאכל אדה"ר ע"כ אמרי קדוש:

מסורת הקריאה

בקמץ: ויראו, נמסר ר' רפין, עי' לעיל י"ז י"ג: (כב) ותלית, מלעיל:

רמב"ן

תקלה לאחרים וכך דרך הכתוב שיזהיר כן כאשר ימותו לגדר כדי שתהיה במיתתם תקנה לאחרים כי הזכיר כן בזקן ממרא לפי שאין בהוראתו חטא שיהיה ראוי למות בו רק הוא להסיר המחלוקת מן התורה כאשר פירשתי שם וכן בעדים זוממין שנהרגין ולא הרגו וכן הזכיר במסית לפי שהוא נהרג בדבורו הרע בלבד

חומת אנ"ך

(כג) כי קבור תקברנו. שבתחילה היה נקבר בקבר ב"ד ולבסוף כשיתעכל הבשר נקבר אבותיו כדתנן במשנתנו. וזהו כי קבור תקברנו. הרב הגדול

מרפא לשון

בשר למו, ונראה שריבוי אכילת הבשר נקרא זוללות וריבוי שתיית היין נק' סבאות ע"ש המדות הרעות הנמשכות מהם כי המרבה באכילת בשר מזדלזל בעיני הבריות ולכן נס' זולל והמרבה ביין מקיא ומתלכלך ולכן נק' סבא. כג) כי קללת אלהים תלוי, ארי על דחב קיי' איצטליב. נראה שהתרגום מתר' הנפעל במקום הפועל והמסובב במקום המסבב, והענין כי אינו נתלה אלא המגדף או העובד ע"ז והחוטא הזה גורם זלזול בכבוד הי"ת כל זמן שהוא תלוי מפני שרואים אותו ונושאים ונותנים בחטאו וזש"ה כי קללת אלהים תלוי, ר"ל זלזולו של מלך תלוי מפני שהרואים אומרים מפני מה זה תלוי מפני שבירך את ה' או עע"ז, והיה ראוי לתרגמו כנגד ה' כמשמעו, ומפני שאסור לתרגמו כן מתיקון סופרים שאם יאמר כלשון הכ' ברכתא דה' יהיה מגדף ממש, שאלמלא מקרא כתוב א"א לאמרו לכך תר' במקום קללת

אוֹ אֶת־שֵׂיוֹ נִדָּחִים וְהִתְעַלַּמְתָּ
מֵהֶם הָשֵׁב תְּשִׁיבֵם לְאָחִיךָ׃
ב וְאִם־לֹא קָרוֹב אָחִיךָ אֵלֶיךָ וְלֹא
יְדַעְתּוֹ וַאֲסַפְתּוֹ אֶל־תּוֹךְ בֵּיתֶךָ
וְהָיָה עִמְּךָ עַד דְּרֹשׁ אָחִיךָ אֹתוֹ
וַהֲשֵׁבֹתוֹ לוֹ׃ ג וְכֵן תַּעֲשֶׂה לַחֲמֹרוֹ
וְכֵן תַּעֲשֶׂה לְשִׂמְלָתוֹ וְכֵן תַּעֲשֶׂה
לְכָל־אֲבֵדַת אָחִיךָ אֲשֶׁר־תֹּאבַד
מִמֶּנּוּ וּמְצָאתָהּ לֹא תוּכַל לְהִתְעַלֵּם׃
ס ד לֹא־תִרְאֶה אֶת־חֲמוֹר אָחִיךָ אוֹ
שׁוֹרוֹ נֹפְלִים בַּדֶּרֶךְ וְהִתְעַלַּמְתָּ מֵהֶם

תרגום אונקלוס

אוֹ יָת אִמְּרֵיהּ דְּטָעַן. וְתִכְבּוֹשׁ מִנְּהוֹן. אֲתָבָא תְּתִיבִנּוּן לַאֲחוּךְ: ב. וְאִם לָא קָרִיב אֲחוּךְ. לְוָתָךְ וְלָא יְדַעְתְּ לֵיהּ. וְתִכְנְשִׁנֵּיהּ לְגוֹ בֵּיתָךְ. וִיהֵי עִמָּךְ. עַד דְּיִתְבַּע אֲחוּךְ יָתֵיהּ וְתָתִיבִנֵּיהּ לֵיהּ: ג. וְכֵן תַּעֲבֵיד לִחְמָרֵיהּ. וְכֵן תַּעֲבֵיד לִכְסוּתֵיהּ. וְכֵן תַּעֲבֵיד. לְכָל אֲבֵידְתָא דַּאֲחוּךְ. דְּתֵיבַד מִנֵּיהּ וְתַשְׁכְּחִנַּהּ. לֵית לָךְ רְשׁוּ לְכַסָּיוּתַהּ: ד. לָא תֶחֱזֵי יָת חֲמָרָא דַּאֲחוּךְ. אוֹ תוֹרֵיהּ רְמַן בְּאוֹרְחָא. וְתִכְבּוֹשׁ

ת"א את שור אחיך. מציעא כז: השב תשיבם לאחיך. קמא כו מציעא כו כח חולין כז: והיה עמך עד. מציעא כז כח: והשבתו לו. קמא כה מציעא כח סנהדרין עג: וכן תעשה לחמרו. גיטין מה: לכל אבדת אחיך. קמא קיג מציעא כז לא: אשר תאבד ממנו. מציעא כב כז: לא תוכל להתעלם. מציעא כו: נפלים בדרך. שם לב: והתעלמת מהם. ברכות יט מציעא לה סנהדרין יח:

תפסיר הרס"ג

צ'אלין. פתתג'אפל ענהמא. בל רדהמא אליה רדא: (ב) ואן לם יכון אכ'יך. קריבא אליך ולם תערפה. פצ'ם ד'אלך אלי' מנזלך. יכון ענדך אלי אן ילתמסה אכ'יך. פתרדה עליה: (ג) וכד'א פאצנע בחמארה ובת'ובה. ובסאיר צ'ואל אכ'יך. אלד'י תצ'יע מנה פתגדהא. לא יחל לך אן תתג'אפל ענהא: (ד) ולא תרא חמאר אכ'יך. או ת'ורה ואקעין פי אלטריק.

אבן עזרא

וזה דרך דרש: ואספתו. אם היית שב או בצווי שתפקדנו ביד נאמן: והתעלמת. דבק עם לא תראה והזכיר שור ושה וכבר הזכיר החמור יכן משפט כל בהמה: (ג) לא תוכל. כחביריו: (ד) נופלים. כמו רובץ. ומלת נופלים כלל: הקם תקים עמו. ולא לבדך כמו עזוב תעזוב עמו:

אבי עזר

ואתה עשה אזנך כאפרכסת והבן: (ד) (נופלים כמו רובץ ומלת נופלים כלל עד כאן לשונו) כיון שאמור בפ' משפטים רובץ תחת משאו וכאן שינה הכתוב לומר בלשון נופלים ולכן כתב הרב שנופלים כלל לכל דבר או תחת משאו או מחמת חלישת כח ומרבה לכל דבר שצריך

רבינו בחיי

יפת תואר רמז הוא אל יצר הרע ומה תקנתו של אדם שינצל מנזקו שיסיר כחו הקשה מעליו הסרה גמורה זהו וגלחה את ראשה ששערותיו של אדם הם כחו וכענין שכתוב (שופטים טז) אם גלחתי וסר ממני כחי, ולכך הזכיר לשון גלוח כלומר שלא ימשך אחריו כלל אלא שיסירנו לגמרי מעליו, ומה יעשה עוד שיחשב במעלתו של אדם הראשון קודם שחטא שהיה מלבושו צפורן זהו ועשתה את צפרניה כלומר שתהיה אותה מעלה גדולה בעיניו ובזה יסיר שמלת שביה שהם בגדים נאים כלומר יסיר התאוות הגשמיות וימאס בהן ולא יקח מהן אלא מה שהוא מותר זהו וישבה בביתך כלומר תעכבם אצלך להשתמש בהם וכיצד שתחליש כחותיו תחלה זהו ובכתה את אביה ואת אמה ירח ימים כל הזמן הזה שהוא כולל כל ההקפים וכל כחות ע"ג ויצר הרע ואחר כן תבא אליה ואחרי כן תוכל להשתמש בה בכל מה שתצטרך בדרכי התורה: לא תתעמר בה. פירוש כמו לא תתאמר בה מלשון אדנות כענין (דברים כו)

בעל הטורים

סקבלות על זה נאמר והתעלמת: כתן לך. וסמיך ליה והתעלמת. לומר לך כל שבשלו מחזיר אף בשל חבירו מחזיר: (ב) ואספתו. ב' במס'. דין. ואידך ואספתו מצרעתו. זהו שדרשו נגעים באים על צרי עין שאינו רוצה להשאיל כליו ואומר אין לי ולמחר נגעים באים על ביתו ולוה הכהן ופנו את הבית ומוציאים הכלים ורואין הכל שיש לו. וזהו ואספתו אל תוך ביתך שמאסף כליו אל תוך ביתו ואינו משאילם ואספתו מצרעתו שצרעת באה עליו. ד"א החושד בכשרים לוקה בגופו ומי שאבדה לו אבדה חושד בכל אף בכשרים ולוקה בגופו בצרעת וכמלא כשתאסוף האבדה לביתך ותחזירנה לו אז לא יחשוד עוד באחרים ותאסוף אותו מצרעתו: עד דרש אחיך אתו. פי' שידרוש באות שלו שיתן לו סימן בו. וזה שדרז"ל דרשהו אם הוא רמאי אם לאו. מאי לאו בסימנים שעליו: (ד) והתעלמת.

רשב"ם

אלא קבר תקברנו וגם שלא תטמא את אדמתך, שאם לא היה נקבר יטמאו בו נוגע או מאהיל:

רש"י

עין כאלו אינו רואהו: לא תראה והתעלמת. לא תראהו אותו שתתעלם ממנו. זהו פשוטו (ב"מ ל). ורבותינו אמרו פעמים שאתה מתעלם וכו': (ב) עד דרש אחיך. (ב"מ כז) וכי תעלה בלבך שיתנהו לו קודם שידרשהו אלא דרשהו שלא יהא רמאי: והשבתו לו. שתהא בו השבה שלא יאכל בביתך כדי דמיו ותתבעם ממנו. מכאן אמרו כל דבר שעושה ואוכל יעשה ויאכל ושאינו עושה ואוכל ימכר: (ג) לא תוכל להתעלם. לכבוש עיניך כאלו אינך רואה אותו:

שפתי חכמים

יפרשו שגם בניו הם לכך אל תלין נבלתו על העץ דמשל לשני אחים כו': ר דאין לומר שהוא מעלים מלהגיד שמצאה דאם כן והתעלמת אותם מיבעיא ליה: ש ר"ל דקרא משמע לא תראה אלא והתעלמת דמשמע דמותר להתעלם: ת הא כיצד היה כהן והשור בבית הקברות או שהוא זקן ואינו לפי כבודו: א ומלת אותו שב לאחיך כלומר שתדרוש את אחיך שהוא בעל אבידה מה סימנים היה לדבר שנאבד ממנו: ב ר"ל דלא הל"ל והשבותו לו אלא יהיה עמך עד דרוש אחיך ואם יודע לו שהוא שלך ודאי חייב אתה להשיב לו: ג כדי שיוכל לקיים והשבותו לו: ד (קל"מ) הולך לפרש זה אע"ג שכבר פי' זה לעיל מפני שהוא לפרשו שניה ע"פ מדרז"ל פעמים שאתה מתעלם כאלו

סמיכת פסוקים אלו לבן סו"מ

לא תלין נבלתו על העץ כי קבור תקברנו ביום ההוא, והטעם, כי קללת אלהים תלוי, הבריות יאמרו מחמת שקילל אלהים ע"כ תלו אותו, וזה לא לכבוד לפני ה' ועוד יוכל לפרש כי קללת אלהים, אולי יקללו אנשים את האלהים, שיאמרו שהאלהים גורם לזה שנתלה, מחמת שהתיר יפת תואר ע"כ נתלה זה, לא היה לו להקב"ה להתיר יפת תואר ולא היה נולד איש רע מעללים כזה ולא היה נתלה. והקללתם זו והתרעומתם על ה' ועל תורתו יוכלו לבא לעבור על שאר מצות התורה, כי הסורם לא הבי' נחשבה קללה ע"כ יטמאו אדמתם:

מצות השם

(א) [תקלח] (עשה רכ) להשיב אבדה לבעליה. שנאמר השב תשיבם לאחיך:
(שם) [תקלט] (לאו שיט) שלא להעלים את העין מאבדה אחיו אשר תאבד ממנו. שנאמר השב תשיבם לאחיך:
(ד) [תקמ] (לאו שכ) שלא להניח בהמתו על משאו ומכ"ש מבנו עצמו רובץ תחת משאו. שנאמר לא תראה את חמור אחיך או שורו נפלים בדרך והתעלמת מהם:
(שם) [תקמא] (עשה רכא) להקים המשא על הבהמה או על האדם כשצריך לכך. שנאמר הקם תקים עמו:

מסורת הקריאה

(כג) קללת. הלמ"ד בשוא לבדו: (ב) עמך. המ"ם בשוא. והוא חד מן י"ב בתורה דכתיבי כן, עי' בראשית כ"א כ"ב: (ג) תאבד. הבי"ת בפתח: (ד) הקם. הקו"ף בצירי: (ה) כלי. הלמ"ד בחירק, ונמסר

רמב"ן

אע"פ שלא עבד הניסת עבודת כוכבים ולא שמע אליו אבל מיתתו ליסר הנשארים וגם זו מצוה מחודשת או מבוארת מן כבד את אביך ואת אמך ואיש אמו ואביו תיראו:

(ב) ואם לא קרוב אחיך אליך. שאינו קרוב אצלך כי אינך מתחייב ללכת אל ארץ אחרת עם האבדה להשיבה אליו או שלא ידעת אותו כלל ובספרי אין לי אלא קרוב רחוק מנין ת"ל ולא ידעתו וא"כ יאמר ואם לא קרוב אחיך אליך בעירך שתשאל עליו ותדענו יהיה עמך עד דרוש אחיך אותו והוסיף במצות הטעינה להזהיר עליה במצות לא תעשה כי בתורה אמר עזוב

מרפא לשון

אלהים שהוא עצם החטא העונש המתחייב ממנו ויאמר על דחב קיי' ותרגם תלוי כמו נתלה מוסב אל העונש ג"כ. א) והתעלמת מהם, ותכבוש. ה"ג וכ"כ היא"ר ופירש תכבוש עיניך כמו ויסתר משה פניו וכבשנון, עכ"ל. ולאו דוקא כבישת עין אלא ר"ל יכבוש ידיעתו ויהיה כמחריש כמ"ש בצפניה ב' יחריש באהבתו ות"י יכבוש על חובך ברחמתיה, ימזה יובן מ"ש הנביא יכבוש עונותינו ות"י יכבוש על חובנא ר"ל יכבוש ידיעתו ויהי כמחריש מהעונות, שלא ישגיח בהם וזהו ענין הכבישה ברוחניות. ג) לא תוכל להתעלם, לכסיותה, ה"ג וכ"כ היא"ר ואינו ל' עומד כמו והתעלמת מהם אלא יוצא כמו לא תוכל להעלים וכבר נת' כיוצא בו בפ' מסעי ל"ד י"ג והטעם מפני שהכוונה להזהיר בלאו היפך העשה שקדם שהוא השב תשיבם לאחיך דהיינו שלא יעלים האבדה לעצמו ולא יחזירנה ודלא כגי' הדפוסים לאתכסאה ונר' שהכריחם לתר' כן שדרשו רז"ל פעמים שאתה מתעלם ופעמים שאי אתה מתעלם שדרשו כן ממה שנ' והתעלמת מהם דמשמע שמותר לך להתעלם אם אי אפשר להשיב וממה שנ' לא תוכל להתעלם דמשמע שאי אתה רשאי

הָקֵם תָּקִים עִמּוֹ׃ ס ה לֹא־יִהְיֶה
כְלִי־גֶבֶר עַל־אִשָּׁה וְלֹא־יִלְבַּשׁ גֶּבֶר
שִׂמְלַת אִשָּׁה כִּי תוֹעֲבַת יְהוָה
אֱלֹהֶיךָ כָּל־עֹשֵׂה אֵלֶּה׃ פ ו כִּי
יִקָּרֵא קַן־צִפּוֹר ׀ לְפָנֶיךָ בַּדֶּרֶךְ בְּכָל־
עֵץ ׀ אוֹ עַל־הָאָרֶץ אֶפְרֹחִים אוֹ
בֵיצִים וְהָאֵם רֹבֶצֶת עַל־הָאֶפְרֹחִים
אוֹ עַל־הַבֵּיצִים לֹא־תִקַּח הָאֵם

ת"א הקים תקים עמו. מליעא לא לב לג: לא יהיה כלי גבר. נזיר נט: ולא ילבש גבר. שם עבודת

כ: כי יקרא קן לפור. מליעא קב חולין קלח קמ קמא ספר הוסר פרשת שמות ופרשת ויקרא: והאם רובצת על האפרחים. חולין קמ קמא:

תרגום אונקלוס

מִנְּהוֹן. אֲקָמָא תְקִים עִמֵּיהּ:
ה. לָא יְהֵי תִּקּוּן זֵין דִּגְבַר
עַל אִתָּא. וְלָא יְתַקַּן גְּבַר
בְּתִקּוּנֵי אִתָּא. אֲרֵי מְרַחַק.
קֳדָם יְיָ אֱלָהָךְ כָּל עָבֵיד
אִלֵּין: ו. אֲרֵי תְעָרַע קִנָּא
דְצִפְּרָא קֳדָמָךְ. בְּאוֹרְחָא
בְּכָל אִילָן אוֹ עַל אַרְעָא.
אֶפְרֹחִין אוֹ בֵיעִין. וְאִמָּא
רְבִיעָא עַל אֶפְרֹחִין. אוֹ
עַל בֵּיעִין. לָא תִסַּב אִמָּא

תפסיר הרס"ג

פתתג'אפל ענהמא. בל אקמהמא מעה אקאמה: (ה) לא תכון אלאת אלרג'אל עלי אלנסא. ולא ילבס אלרג'אל זיי אלנסא. לאן אללה רבך יכרה כל מן יצנע ד'אלך: (ו) ואן ואפית וכרא מן אלטאיר קדאמך. פי אלטריק או פי שג'רה או עלי' אלארץ'. פראכ'א או ביצ'א. ואלאם ראבצ'ה עליהם.

נוה שלום

באלהים ועבד ע"ז. (ה) כלי גבר, אלאה' אלרג'אל, כלי זין (אלאלה אלחרבה). שמלת אשה, זי אלנסא, מלבוש או תכשיטי נשים בתיקונן

חלק הדקדוק

באבנים אבני גזית. רי"ב: ו) קן צפור, אין פסיק בין תיבת צפור לתיבת לפניך בכל התיגאן, בדרך, הדלת באזלא לא בגריש בכל הספרים:

אבן עזרא

(ה) לא יהיה כלי גבר. נסמכה בעבור צאת למלחמה כי האשה לא נבראת כי אם להקים הזרע ואם היא תצא עם האנשים למלחמה תבא בדרך לידי זנות וכן לא ילבש גבר והטעם זכר שלא נתמלא זקנו יתערב עם הנשים וינאף הוא והן ואינו יודע וזה יורה כי מנהג ישראל היה וכן ברובי המלכיות להיות מלבוש האנשים איננו כמלבוש הנשים רק הפרש ביניהם וי"א על חוץ לדרך ואין צורך רק השם יתעב מי שישנה מעשה השם: (ו) כי יקרא. נסמכה זאת הפרשה בעבור בדרך. יקרא כמו נקרא נקראתי והם מגזרת מקרה וקרוב מפגע. אל"ף אפרוחים נוסף כמו אל"ף ובאזרועך והטעם כי אכזריות הוא בלב להיות אם על בנים רטשה וכן שור או שה:

אבי עזר

לעזוב את חבירו ולהטעינו: (ו) (וכן שור או שה עכ"ל) כאמר אותו ואת בנו

רבינו בחיי

את ה' האמרת היום שהרי אלפי"ן ועייני"ן מתחלפין וכן בלשון רז"ל עריס כמו אריס, וטעם הכתוב שלא ישתמש בה כשפחה, והנה זה מוסר ודרך ארץ מן התורה, ונסמכה לפרשה זו של יפת תואר פרשת כי תהיין לאיש שתי נשים האחת אהובה והאחת שנואה ללמדך שאשת יפת תואר זו לא התירה התורה אלא בקושי גדול ולא דברה תורה אלא כנגד יצר הרע שהרי לסוף הוא שונא אותה ואם יש לו בן ממנה יהיה בן סורר ומורה לכך סמך לה כי יהיה לאיש בן סורר ומורה. וכן מצינו בדוד שלקח את מעכה בתו

רשב"ם

(ה) לא יהיה כלי גבר על אשה. ללכת בין האנשים ולזנות: (ו) כי יקרא. יזדמן ע"י מקרה: לא תקח האם על הבנים. לפי דרך ארץ פירשתי בלא תבשל גדי בחלב אמו, וכן באותו ואת בנו, שדומה לאכזריות ורעבתנות לקחת ולשחוט ולבשל ולאכול אם ובנים יחד:

בעל הטורים

לומר שהטמאים אשה מתעלם כגון זקן ואינו לפי כבודו: (ה) כלי גבר על אשה. בגימ' כלי הורס. רמז שלא ילמד אדם לכתו תורה: על אשה. ב'. כלי גבר על אשה. אם נפתה לבי על אשה. זהו שאמרו שמיירי באשה שלובשת כלי גבר כדי להתחבר לזנות כדכתיב אם נפתה לבי על אשה ועל פתח רעי ארבתי: כי תועבת ה'. כי יקרא קן לפור. לומר שלא יסתכל בעוף ובעופות כשמזקקין זה לזה: (ו) יקרא קן. בגימטריא פרט למזומן: אפרחים או ביצים. בגימטריא שצריכים נאמן: על הבנים. ב'. הכא. ואידך כה אמר ה' על הבנים והבנות הילודים במקום הזה

שפתי חכמים

הוא מסופק בפירושו לכך אמר כאן שאי אפשר לפרש לא תוכל להתעלם אלא שלא כו': ה דלא"ת למה משנה הלי שכאן כתיב הקם תקים ובפרשת משפטים כתיב עזוב תעזוב. ומתרץ דהם מדבר בפריקה לפרק המשא אבל זו טעינה: ו ר"ל שלא תקשט בקישוט אשה. וא"ת למה מפרש ד"א על סיפא של קרא היה לו נ"כ לפרש פי' אחר על רישא דקרא כדמפרש בגמרא ר"א בן יעקב אומר מנין שלא תלבש אשה כלי זיין ותלא למלחמה ת"ל לא יהיה כלי גבר על אשה. והרא"ם כתב והה"כ שלא תלא אשה בכלי זיין למלחמה. ועי"ל משום דקשה לד"א דלמה כתיב ברישא לא יהיה כלי גבר על אשה וגבי סיפא כתיב ולא ילבש גבר שמלת אשה הל"ל ולא יהיה כלי אשה על גבר ומדמשנה ודאי בשני ענינים משתעי קרא ולפי ד"א לחוד נמי קשה למה נקט ל' לבישה הל"ל לא יתקשט גבר בהתקשטות נשים לכן לריך גם לפי' ראשון: ז ר"ל דרך הנשים בכך: ח רלונו לפרש בזה מה שפירש לפנינו שההא דומה לאיש כדי שתלך בין האנשים וכן בסיפא לילך ולישב בין הנשים שלא תקשה מנא לן לפרש הכי דלמא בכל

רש"י

(ד) הקם תקים. (ב"מ לב) זו טעינה ה להטעין משאו שנפל מעליו: עמו. עם בעליו. אבל אם הלך וישב לו ואמר לו הואיל ועליך מלוה אם רצית לטעון טעון פטור: (ה) לא יהיה כלי גבר על אשה. (ספרי, נזיר פ"ח) שתהא דומה לאיש כדי שתלך בין האנשים שאין זו אלא לשם ניאוף: ולא ילבש גבר שמלת אשה. לילך ולישב בין הנשים ו. ד"א שלא ישיר שער הערוה ז ושער של בית השחי: כי תועבת. לא אסרה תורה אלא לבוש ח המביא לידי תועבה: (ו) כי יקרא. פרט למזומן: לא תקח האם.

עניני מצות שילוח הקן

(ו) כי יקרא קן לפור לפניך וגו'. כמו שלוהה התורה שלא יכלות אדם עץ מאכל עץ עושה פרי, רק את פריו יקח ויאכל, והעץ יהי' נשאר קיים ויעשה פרי לשנים הבאות בכל שנה ושנה. כמו כן אמרה תורה בקן לפור, שהבנים דהיינו הפרי תקח לך, והאם תשאר ותוליד עוד בנים אחרים. רבינו בחיי כתב שיש בקיום מצוה זו התעוררות רחמים על כל העולם והוא כי מתוך שהוא משלח את האם הנה היא מצטערת ודואגת על חרבן קנה ורחוק בניה ומצטערת והולכת וכולה לאבד את עצמה ומתוך צערה שגדול שר הממונה על העופות מבקש רחמים מהקב"ה ואז הקב"ה שכתוב בו ורחמיו על כל מעשיו ממשיך שפע הרחמים על כל המצטערים והצריכים רחמים ומרחם עליהם. נמצאת אומר שהמקיים מצוה זו ומשלח הוא סבה לעורר רחמים על כל העולם וטוב לו עמהם. וזהו שאמר למען ייטב לך והארכת ימים, כלומר אותו השלוח יהי' לטוב לך והארכת ימים עליו, כי ארכת ימים הוא בסבת הרחמים.

דעת זקנים מבעלי התוספות

(ו) כי יקרא קן לפור. לכך נסמכו פרשיות הללו לומר דמצוה גוררת מצוה שע"י שלוח הקן יזכה לאורך ימים ושיבנה בית חדש ויעשה מצות מעקה ומה כתיב אחריו לא תזרע כרמך כלאים שתזכה לכרם ולזרוע ומה כתיב אחריו לא תחרוש בשור ובחמור יחדו שתזכה לשורים והמורים ולא תחרוש בהם יחדיו ומה כתיב אחריו לא תלבש שעטנז שתזכה לטלית נאה ותעשה בו ציצית וגדולה מצות ציצית כדמסיק בפרק במה מדליקין כל הזהיר במצות ציצית זוכה ומשמשין אותו שני אלפים ושמנה מאות עבדים שנאמר ביום ההוא אשר יחזיקו עשרה אנשים וגו'. ד"א כי יקרא זש"ה קורא דגר ולא ילד עושה עושר ולא במשפט מה כתיב אחריו כסא כבוד מרום מראשון מה ענין זה לזה ללמדך שהקורא הזה מביא ביצים משאר עופות ויושב עליהן עד שיוצאים מקליפתן ונעשים אפרוחים והן עולין עליו ומורטין את כנפיו ואוכלין אותו וכשהוא רוצה לפרוח אינו יכול ומוצא אותו חיה או ערן ואוכלו מי גרם לו זה על שגזל ביצים שאינם שלו כך עכו"ם

מצות השם

(ס) [תקעב] (לאו שכא) שלא ילבשו הנשים מלבושים המיוחדים באותו מקום לאנשים. שנאמר לא יהיה כלי גבר על אשה:
(סא) [תקעג] (לאו שכב) שלא ילבשו האנשים מלבושי נשים. שנאמר ולא ילבש גבר שמלת אשה:
(ו) [תקעד] (לאו שכג) שלא נקח קן לפור במה שלידה האם על הבנים. שנאמר לא תקח האם על הבנים:

מרפא לשון

להתעלם, אם אפשר להשיב, אבל לא יתכן להיות התרגום עפ"י המדרש הזה שא"כ צריך לתרגם והתעלמת ולא תוכל להתעלם בלשון אחר, או בלשון כבישה בשניהם או כסוי בשניהם, לא כדמתר' הא' ותכבוש והשני לאתכסאה ודו"ק. ה) לא יהיה כלי גבר, לא יהי תקון זין דגבר, תרגום כלי גבר כמו עדי גבר שתרגום כן ולא שתו איש עדיו עליו גבר תקון זיניה ונק' העדי כלי ע"ש וכלה תעדה כליה ולכן תרגום זה כולל כל דבר שהוא עדי מיוחד לאיש שלא תעשנו האשה וכן ההיפך, וכן תר' ולא ילבש גבר שמלת אשה כולל כל דבר שהוא מיוחד לאשה אפי' כמו העברת שער בית השחי ובית הערוה שהוא מתקוני האשה אסור הוא לאיש, והטעם שכינה הכתוב כל קשוטי האיש בשם כלי וכל תקוני האשה בשם שמלה משום דאורחא דמלתא הכי הוא, והרב בעל היא"ר ז"ל כ' שאונקלוס תרגם כראב"י שמשנתו קב ונקי, וכ"כ רש"י ז"ל על מילתיה דראב"י שאמר (בנזיר נ"ט) מנין שלא תצא אשה בכלי זיין למלחמה שנ' לא יהיה כלי גבר על אשה, פירש כדמתר' לא יהי תקון זין דגבר, ובאמת אין זה פירוש התרגום והעיקר כמו שכתבתי שאלו היה התרגום כדברי ראב"י היה אומר לא יהיה זינא דגברא על אתתא, ולמה הוסיף עוד תיקון, וראיתי בס' גל"ב שמביא ראיה לפי' רש"י ז"ל מת"י בשפטים ע"פ ידה ליתד תשלחנה, שתרגם טובה ליעל וגו' דקיימת מה דכתיב בספר אוריתא לא יהי תקין זין דגבר על איתא וכו' ואינה ראייה לפי שאין זה מת"י אלא תוספתא היא מהמדרש שבנוסחאות שלנו העתיקות הנקיות מכל יתרון וגרעון לא נמצא זה ותרגומו מתחיל ידה לסיכתא ארשיטת ואפי' היה זה מלשון ת"י אינו סותר מה שפירשתי שכלי זיין הם בכלל העדי. ו) כי יקרא, ארי תערע. ה"ג וכ"כ היא"ר והיה משפטו להיות יתערע וכו' ,שלא יתכן לפי לשון התרגום להסב

מסורת הקריאה

עליו י"ח בלישנא, עי' שמות ל"ה כ"ב: עשה. הטעם מלעיל והשי"ן בצירי, עי' שמות ט"ו י"א: (ז) ייטב, מלעיל. לך. הלמ"ד בקמץ:

עַל־הַבָּנִים׃ ז שַׁלֵּחַ תְּשַׁלַּח אֶת־הָאֵם וְאֶת־הַבָּנִים תִּקַּח־לָךְ לְמַעַן יִיטַב לָךְ וְהַאֲרַכְתָּ יָמִים׃ ס
שלישי ח כִּי תִבְנֶה בַּיִת חָדָשׁ וְעָשִׂיתָ מַעֲקֶה לְגַגֶּךָ וְלֹא־תָשִׂים דָּמִים בְּבֵיתֶךָ כִּי־יִפֹּל הַנֹּפֵל מִמֶּנּוּ׃ ט לֹא־

תרגום אונקלוס

עַל בְּנַיָּא׃ ז. שַׁלָּחָא תְּשַׁלַּח יָת אִמָּא. וְיָת בְּנַיָּא תִּסַּב לָךְ. בְּדִיל דְּיֵיטַב לָךְ. וְתוֹרִיךְ יוֹמִין׃ ח. אֲרֵי תִבְנֵי בֵּיתָא חַדְתָּא. וְתַעֲבֵיד תִּיקָא לְאִגָּרָךְ. וְלָא תְשַׁוֵּי חוֹבַת קְטוֹל בְּבֵיתָךְ. אֲרֵי יִפּוֹל דְּנָפֵיל מִנֵּיהּ׃ ט. לָא תִזְרַע כַּרְמָךְ

ת"א שלח תשלח את האם. מציעא לא חולין קלח קלט קמא׃ ואת הבנים. מציעא קב חולין קמ קמא׃ למען ייטב לך. קידושין לט חולין קמב׃ מעקה לגגך. חולין קלו׃ ולא תשים דמים. כתובות מא ב"ק טו מו׃ כי יפל. ב"ק נא חולין קלו׃

תפסיר הרס"ג

פלא תאכ'ד' אלאם מע אלבנין׃ (ז) בל אטלק אלאם אטלאקא. וכ'ד' אלבנין לנפסך. לכי יכ'אר לך. ותטול אייאמך׃ (ח) ואד'א בנית ביתא גדידא. פאצנע דראבזין עלי סטחך ולא תגעל ג'דרא פי מנזלך. יסקט מנה מן יסקט׃ (ט) לא תזרע כרמך מן

נוה שלום

ותארן. (ח) דמים, ג'דרא, וי"ג ג'ררא בשני רישין, מכשול שאינו נרגש. (ט) תקדש, תהרם, תאסר, וכתב

אבן עזרא

(ז) ייטב לך. שהשם יחמול עליך וייטיב לך׃ והארכת ימים. כאשר לא תכרת כל הקן שעזבת העיקר׃ (ח) כי תבנה בית חדש. נדבקה זאת הפרשה אחר שנלחמו והם בארץ החל במצות הבית׃ מעקה. טעמו ידוע מהקום (ס"א מהמקום) ואין ריע לו ומדקדק הוציאו מגזירת עקת רשע והביא עצמו בעקה. הנופל. נקרא על שם סופו וכן יומת המת וכן ובגדי ערומים תפשיט ויתרוצצו הבנים ומלות רבות לאין מספר נקראו על שם סופם ולא נדע אם כן דרך הלשון. או הוא דברי נבואה כמו וירדוף עד דן עד נחל אשכול על כן יעזב איש את אביו ואת אמו ואחר מצות הבית מצות הזרע והנטע כי אחר שהוא בארץ ובנה בית וזרע׃ (ט) לא תזרע כלאים.

אבי עזר

לא תשחטו וטעם הנ"ל׃ (ח) (מעקה ידוע ואין ריע לו והמדקדק הוציאו מגזרת עקת רשע והביא עצמו בעקה עכ"ל) כי נתחלף לו מועקה עם מעקה זו מגזרת נתי לונ"ד ה"א על משקל מעשה כמו שכתב הרשב"ם וכן בספר מאיר נתיב וזאת

רבינו בחיי

של תלמי מלך גשור בצאתו למלחמה יצא ממנו אבשלום שבקש להרגו ושכב עם נשיו לעיני כל ישראל ועשה כמה מחלוקת בישראל ונהרגו על ידו אלפים ורבבות מישראל ועוד היה בזה מדה כנגד מדה הוא חטא בבת שבע ונענש באבשלום בנו שהוא בנו של בת אל נכר הוא שכתוב (ש"ב יב) הנני מקים עליך רעה מביתך, וסמיך ליה עוד פרשת וכי יהיה באיש חטא משפט מות והומת ללמדך שאם ינצל מן הפחד ילכד בפח, ולמדנו מתוך סמיכות פרשיות אלו שעברה גוררת עברה שהרי נשואין הללו אינן ראוין ואף ע"פ שנתגיירה אין זה גירות שלמה שלא עשתה כן אלא מיראה ומפחד החרב

בעל הטורים

ימותי תחלואים ימותו. אם תקיים המצוה יאריכון ימיך ואם לאו כה אמר ה' ממותי תחלואים ימותו׃ (ז) והארכת ימים. בגימ' בעולם שכלו ארוך׃ והארכת ימים. וסמיך ליה כי תבנה בית חדש. לומר אם בנית בית חדש עשה לו מעקה כדי שיאריכו בו ימים ולא יפלו ממנו. ועוד עיקר אריכות ימים הוא בשביל בנין בית חדש שהוא בית המקדש ואף דבכיבוד אב ואם הקדים והארכת ימים ללמען ייטב לך לא כן הכא כדי להסמיך והארכת ימים לכי תבנה בית חדש. לעיל כתיב למען ייטב לך וסמך כאן כי יפול הנופל ממנו. כמו למה שדרשו הרי שעלה באילן כדי לשלח את האם ונפל ומת היכן אריכות ימים של זה׃ (ח) כי יפל הנפל. וסמיך ליה לא תזרע. כמו לדברי ר' יאשיהו

רשב"ם

(ח) מעקה. אין לו חבר בתורה כמו מגזרת מעשה מרמה הוא. אבל עקת רשע. תעיק העגלה. מעיק

רש"י

(חולין קמ) בעודה ט על בניה׃ (ז) למען ייטב לך. אם מצוה קלה שאין בה חסרון כיס אמרה תורה למען ייטב לך והארכת ימים קל וחומר למתן שכרן של מצות חמורות׃ (ח) כי תבנה בית חדש. אם קיימת מצות שלוח הקן סופך לבנות בית חדש ותקיים מצות מעקה שמצוה גוררת מצוה ותגיע לכרם ושדה ולבגדים נאים לכך נסמכו פרשיות הללו׃ מעקה. גדר סביב לגג. ואונקלוס תרגם תיקא. כגון תיק שמשמר מה שבתוכו׃ כי יפל הנפל. ראוי זה ליפול ב ואעפ"כ לא תתגלגל מיתתו על ידך שמגלגלין

שפתי חכמים

פנין אסור ללבוש דגזירת הכ' הוא. ומתרץ דסא קרא נותן טעם כי תועבת ה' וגו' משמע דלא אסרה תורה כו'׃ ט אבל אי פרחם באויר למעלה מן הבנים מותר ללקח׃ י ר"ל דס"ל כן בא' מאלו המצות. ומתרץ דלכך נכתב כאן משום דמצוה זו קלה מכולן כו'׃ כ ר"ל לנ"ל הנופל. ומתרץ דהנופל ר"ל ראוי זה ליפול ומסרם והולך כיון שראוי זה ליפול למה עובר זה כלאו אם לא עשה

דעת זקנים מבעלי התוספות

שמשו ידיהם בכסא הכביד שההריגו ביתו ושרפו היכלו לסוף יסכד זכרם׃

ענין מצות שלוח הקן בן סו"מ

ובמדרש איתא מצות שלוח הקן שכרה בנים. אמר הקב"ה אם אין לך בנים אני נותן לך בנים, מנין שנאמר שלח תשלח את האם ואת הבנים תקח לך, שלח משלם את האם, ומה שכר אתה נוטל, את הבנים תקח לך׃

טעם על מצות מעקה

(ע) כי תבנה בית חדש ועשית מעקה לגגך וגו' כי יפל הנפל ממנו. ודרשו חז"ל ראוי היה זה ליפול מששת ימי בראשית אבל אתה לא תגרום שתהא מיתתו על ידך. כתב הרב רבינו בחיי כי כל הנבראים נבראו בתפלם ובלונם והקב"ה הודיעם בראשית הבריאה כל עניניהם וכל המקרים העתידים לבא עליהם וכן הודיעם ימי חייהם ומיתתם איך תהיה וכן ענין מזונותם אם בריוח אם בצער אם ע"י עצמן אם משל אחרים. וכן דרשו רז"ל כל מעשה בראשית לדעתם נבראו לצביונם נבראו וכלם נתרצו וקבלו. ועפ"ז אמרו ראוי הי' זה ליפול מששת ימי בראשית ואעפ"כ יש עונש גדול למי שמסבב מיתה או איזה היזק לחבירו ולכך ועשית מעקה לגגך ולא תשים דמים בביתך. כי מי שדמיו בו וראוי ליפול למה יהי' זה בביתך. כי יפול הנופל ממנו ר"ל אותו שראוי ליפול תבא לו הנפילה ממנו ומעצמו ולא בהשתדלותך ואתה לא תהי' כלי זעמו של הקב"ה. או ממנו שב אל המעקה כי שראוי ליפול יפול אפי', מן המעקה ואין המעקה מצלת כי אם את שאינו ראוי ליפול. כתב הרב כ"י פרשת שלוח הקן מתחלת בכי ומסיימת במ'. וכן שכל ממ"ך. וכן פרשת מעקה וכרם מתחיל בכ' ומסיים במ' ג"כ בין הכל ממ"ך. ע"ש סומך ה' לכל הנופלים כי בשלוח הקן איתא בגמרא כי שאמר לו אביו עלה לבירה והבא גוזלות ועלה ושלח את האם ונטל הבנים בחזירתו נפל ומת, היכן אריכות ימיו של זה, וסמכו ה' ליתן לו אריכות ימים לעולם שכלו ארוך. ובעשיית מעקה סמך ה' לכל הנופלים הראוין ליפול. ובלא תזרע כרמך כלאים שאינו חייב עד שיזרע חטה ושעורה וחרצן במפולת יד ועי"ז יגרום לו שוקד את מעכם כשאינו זורע ע"ז האופן סמך ה' לכל הנופלים במפולת יד׃

מצות השם

(ז) [תקמה] (עשה רכב) לשלח האם מן הקן קודם שיקח הבנים. שנא' שלח תשלח את האם ואת הבנים תקח לך׃ (ח) [תקמו] (עשה רכג) להסיר המכשולים והסכנות מכל מושבותינו ולבנות כל המקומות הרעועים על סדר שתוסר הסכנה. שנאמר ועשית מעקה לגגך׃ (שם) [תקמז] (לאו שכד) שלא להניח המכשולות והסכנות בחצרנו ובבתינו. שנאמר ולא תשים דמים בביתך׃ (ט) [תקמח] (לאו שכה) שלא נזרוע שני מיני תבואה בכרם ולא קנבוס ולוף (וכן שאר ירקות). שנאמר לא תזרע כרמך כלאים׃

חומת אנ"ך

הנזכר זלה"ה בפירושו כ"י׃ (ז) תשלח את האם. תשלח חרונך תשלח רוחך יבראון ותחדש פני אדמה כן הוא במסרה. אפשר לו' דידוע כי לא כלו רחמיו וברגז רחם יזכור ושפך חמתו על עצים ואבנים ויש מקוה לישראל וכשנשוב בתשובה ירחם ה' עלינו ואליו נשוב כראשונה. וזה רמז תשלח את האם הגם כי בעונותינו כב יכול שלחה אמנו וז"ש תשלח את האם. עם כל זה ברב רחמיו ית' שפך חמתו על עצים ואבנים וניצולו ישראל וזה רמז תשלח חרונך. ובעזה"י נשוב בתשובה ויעשנו בריה חדשה וז"ש תשלח רוחך יבראון וינאלנו גאולה שלימה למען שמו ויתיחדו הדודים וז"ש ותחדש פנ"י אדמה במהרה בימינו. ועוד אפשר לרמוז מ"ש בתקונים דמצו' שלוח הקן היא מסייעת לגאולה וז"ש תשלח את האם ובשכר קיום מצוה זו תשלח חרונך על א"ה ואז תשלח רוחך יבראון שיעשנו בריה חדשה וינאלנו ותחדש פני אדמה׃ (ח) כי תבנה בית חדש. רמז כשתשוב בתשובה ותבנה בתי הנפש אשר הרסת ועשית מעקה עיקר התשובה לעשות גדר וסייג שלא ליגע באיסור והכל לשמו יתברך גגך גימט' שם המיוחד וכשיש גדר לא תשים דמים בביתך שלא תפגע באיסור. כי יפול הנופל שאם יעבור יהיה ממנו

נחל קדומים

ה (ג) כי תבנה בית חדש יעשית מעקה לגגך וגו'. אפשר לרמוז במ"ש הזהר הקדוש שאמר יעקב אע"ה השתא לא בעינן דינא וכי אשוב רחמי אשוה לקבלי לדינא וזהו ה' לנגדי תמיד עכ"ל וקראין אפשר לישב אותו דרך רמז ובבעל תשובה רומז על האר"ש כי תבנה בית חדש שרצית לחזור בתשובה דע וראה שהרחמים יהיו בעיניך כדין ולא תסמוך על מדת רחמים כלל וזהו ועשית מעק"ה גימט' גבורה לגגך גגך גימ' כ"ו שם הויה וזהו תחשוב ששם הויה מדת רחמים לגבי דידך הוא גבורה וכמ"ש יעקב אע"ה רחמי אשוה לקבלי לדינא ובזה תהיה נזהר מכל חטא ולא תשים עליך דמים שלא

מרפא לשון

הפגיעה אל הקן כי אם אל האדם הפוגע בקן לפי הלוכו ואין הקן פוגע בו שאינו זז ממקומו עכ"ל. ח) ולא תשים דמים, ולא תשוי חובת קטול. ה"ג ולא כנ"א דין דקטול והיא נוסחא משובשת ולשון שא"א לאמרו שהאדם ישים עונש דין הריגה בביתו.

תזרע כרמך כלאים פן־תקדש המלאה הזרע אשר תזרע ותבואת הכרם: ס י לא־תחרש בשור־ובחמר יחדו: יא לא תלבש שעטנז צמר ופשתים יחדו: ס
יב גדלים תעשה־לך על־ארבע כנפות כסותך אשר תכסה־בה:

תרגום אונקלוס

עירובין. דלמא תסתאב דמעת זרעא דתזרע ועללת כרמא: י. לא תרדי בתורא ובחמרא כחדא: יא. לא תלבש שעטניזא. עמר וכתן מחובר כחדא: יב. כרוספדין תעביד לך. על ארבע כנפי כסותך דתתכסי בה:

ת"א פן תקדש. קידושין ט חולין קטו קמו: המלאה הזרע. פסחים כה: ותבואת הכרם. ברכות לה: לא תלבש שעטנז. כלאים לב

שבת כו יבמות ד ס נזיר מא נח מנחות לט מג בכורות י ערכין ג: צמר ופשתים. יבמות ד נזיר נח מנחות לט מג: גדלים. שבת כו סוכה ט יבמות ד נזיר נח מנחות לט מג מו בכורות יז ערכין ג: על ארבע. זבחים יח מנחות מג חולין קלו: אשר תכסה. שבת כו זבחים יח מנחות מא מג:

תפסיר הרס"ג

נועין. כילא תחרם עליך. סלאפה׳ אלזרע אלד׳י תזרעה. מע ג׳לה׳ אלכרם: (י) לא תצ׳מד אלת׳ור ואלחמאר גמיעא: (יא) לא תלבס ת׳ובא מכ׳תלטא. מן צוף וכתאן גמיעא: (יב) ואצנע לך גדאילא. פי ארבע. אטראף אזארך אלד׳י

נוה שלום

רשב"ם תאסר כקדשים. (י) לא תחרש, ולא תצ׳מד, שלא יהיו צמודים ותעשה בהם מלאכה חרישה או זריעה או משיכה, דלאו דוקא חרישה, והגאון תפס הצמידה שהיא עקר הלאו בכל

אבן עזרא

פירוש פן תקדש כבר פירשו מנחם בן סרוק הספרדי במחברתו והוא מגזרת קדש בעבור שיתערב זה עם זה: (י) לא תחרוש בשור ובחמור. דבק עם הזריעה והשם חמל על כל מעשיו כי אין כח החמור ככח השור ובעבור הזריעה אמר שעטנז וכבר הזכירו על דרך כלל ובכאן פרט שהוא הצמר והפשתים לא אחרים: (יב) גדלים תעשה לך. אמרו המכחישים שהוא מצוה בפני עצמה בלילה כמו הציצית ביום על כן כתוב אשר תכסה והמעתיקים העתיקו כי זאת מצות הציצית ביום ופירוש גדלים כמו בבניינה גדלים מעשה שרשרות. והמכחישים הוציאוה מגזרת גדולה ואנחנו מאמינים בדברי קדמוננו לבדם והזכיר זה הכתוב לבאר על ארבע כנפות ונסמך לשעטנז בעבור הציצית

רבינו בחיי

שאפילו מי שבא להתגייר מעצמו אמרו רז"ל שבודקין אחריו שמא בשביל ממון הוא מתגייר או בשביל שררה שיזכה בו או בשביל הפחד או בשביל חשק ואם הוא איש שמא עיניו נתן באשה יהודית ואם היא אשה שמא עיניה נתנה בבחור מבחורי ישראל זה דרך תורתנו לא כשאר התורות שמחזרין אחר האומות ורוצי׳ להרחיב אמונתם בהם זו באה לנצח ולהתגבר בכח החרב לכל מי שימאן להאמין וזו באה לנצח בכח הדברים ודברי חלקות ופתויין ויחפאו על ה׳ דברים אשר לא כן והוא שהתנבא עליהם דניאל (דניאל ז) ופום ממלל רברבן וכתיב (שם) ומלין לצד עלאה ימלל וגו׳ (שם) ויסבר להשניה זמנין ודת כלומר שיחשוב לשנות המועדים והתורה שלנו ולא יעלה בידו זהו לשון ויסבר וכתיב עוד (שם יא) ועל אל אלים ידבר נפלאות. ואחר שבודקי׳ אחריו ואין מוציאין לו עילה מודיעין

רשב"ם

תחתיכם, מגזרת שב קם הם: (ט) תקדש. תאסר כקדשים: (יב) גדלים. ציצית צריך שיהא גדול וקלוע:

בעל הטורים

דלמר עד שיזרע חטה ושעורה וחרצן במפולת יד: (ט) המלאה. ב׳ במס׳. פן תקדש המלאה. כאשר מעיק העגלה המלאה לה עמיר. וזהו שאמרו שצריך להרחיק בכלאים כמלא למד בקר. ושניהם רפויין שצריך למדוד בד"א שוחקות ולא יש דגש במלאים בכמן המלאה: (י) לא תחרש בשור ובחמר. השור וחמר. לפי שלא ישתתף צדיק עם רשע: תחרש. ב׳ דין. ואידך אל תחרש על רעך רעה. וזהו שאמרם טעם שלא לחרוש בשור ובחמור לפי שהשור מעלה גרה והחמור אינו מעלה גרה וכשיראה שהשור מעלה גרה יהיה סבור שהוא אוכל ומצטער. וזהו אל תחרש על רעך רעה שגורם לחמור שחורש על רעהו רעה: (יא) לא תלבש. בגימ׳ אסורה להנות. שאפי׳ בגד ארוך וזו כלאים מלד אחד אסור להתכסות בה מלד השני: (יב) גדלים. ב׳. הכא. ואידך גדלים מעשה שרשרת. וז"ש ב"ה גדיל שנים דברי גדלים תכלת: אשר תכסה. בגי׳ לסביב בכסות סומא שהוא חייב: אשר כסיב ובושלסו מתוכו כדכתיב מעשה שרשרות כדרך שעושים שרשרות שמרשה. ד"א אשר תכסה כי יקח. רמז להא דפי׳ בנדרים ר"א מגלה טפח ומכסה טפח. ד"א רמז כי יקח אשר תכסה מלמד שמכסים לו על כל עונותיו:

רש"י

זכות ע"י זכאי וחובה ע"י חייב: (ט) כלאים. (קידושין לט, חולין פב) חטה ם ושעורה וחרצן במפולת יד: פן תקדש. כתרגומו תסתאב. כל דבר הנתעב על האדם בין לשבח כגון הקדש בין לגנאי כגון איסור נופל בו ל׳ קדש. כמו (ישעיה סה) אל תגע בי כי קדשתיך: המלאה. זה מילוי ותוספת שהזרע מוסיף: (י) לא תחרש בשור ובחמר. (בבא קמא לד) הוא הדין לכל שני מינים שבעולם והוא הדין להנהיגם יחד קשורים ב זוגים בהולכת שום משא: (יא) שעטנז. ל׳ עירוב. ורבותינו פירשו ם שוע טווי ונוז: (יב) גדלים תעשה לך. (יבמות ד, ספרי) אף מן הכלאים, לכך סמכן הכתוב:

שפתי חכמים

מעקה ונפל אדם ממנו ומפרש ולפע"כ לא תגלגל כו׳: ל׳ וא"כ כל העם מרכנים שמריך שהפה חייב הוא ונפל זה מן הגג שלך: ם ולאו דוקא חטה ושעורה אלא ה"ה שני זרעים אחרים. וא"ת מנ"ל לרש"י שצריך שני מיני זרעים אחרים עם חרצן דלמא מין אחד עם חרצן סגי. וי"ל דא"כ הל"ל לא תזרע בכרמך כלאים דהוה משמע מין זרע אחד עם כרמך לא דהוי כלאים ומדכתי׳ לא תזרע כרמך כלאים משמע שהוא כלאים בלא כרמך. וא"ת והלא ככר הזהיר על הכלאים לעיל בפ׳ קדשים דכתיב שדך לא תזרע כלאים. וי"ל דלעיל מיירי מכלאי זרעים כדכתיב שדך לא תזרע כלאים ואינו עובר אלא בלאו א׳ וכאן עובר בשני לאוין משום כלאי זרעים ומשום כלאי כרם: נ וא"ת מנ"ל דלאו דוקא שור וחמור ובפרישה. וי"ל דילפינן שור שור משבת דכתיב ושורך וחמורך וכל בהמתך מה להלן כל בהמות אף כאן כל בהמות והואיל ושור וחמור לאו דוקא אף לא תחרוש לאו דוקא אלא ה"ה להנהיגם כו׳: ס לאפוקי לבדים שאינן טווי ונוז אין בהם משום שעטנז. וע׳ לעיל בפ׳ קדשים:

טעם על מצות ל"ת בשו"ת

(י) לא תחרש בשור ובחמר יגו׳. י"א כי טעם מליס זו כי ורחמיו על כל מעשיו כתיב, ואין כח החמור ככח השור. ולפי דבריו יהי׳ שור וחמור דוקא ולא בהמות אחרות. אבל לא כן דעת רז"ל. ועיקר הטעם במלוס זו משום חשש כלאים שמא יבואו להרבעם ויעשו ולדות משונים ולהכחיש מעשה בראשית שנאמר בכל הברואים למינהם למינהו. ומה שיחזק הטעם הזה הוא מה שנכתב פסוק זה באמצע בתוך שני פסוקי הכלאים. פסוק של לפניו לא תזרע כרמך, ושל לאחריו לא תלבש שעטנז. לפי שבאיסור כלאים נצטוינו בו שלשה דברים, בקרקע, בבהמה, ובבגדים. לכך סדר כאן שלשה חלקי הכלאים בג׳ פסוקים בזה אחר זה, ובסדר קדשים ותכבו שלשתן בפסוק אחד, הוא שאמר (ויקרא יט) את חקתי תשמרו בהמתך לא תרביע כלאים שדך לא תזרע כלאים ובגד כלאים שעטנז לא יעלה עליך:

דעת זקנים מבעלי התוספות

(י) לא תחרש בשור ובחמר יחדו. לפי שהשור מעלה גרה ומצטער החמור כשישמע השור אוכל:

(יא) לא תלבש שעטנז. לפי שהבל הביא מבחר צאנו וקין מפרי האדמה. לפי שהפרכה נעשה מצמר ופשתים יחדיו ולא רצה הקב"ה שיעשו בניו דוגמתו כמו שמצינו בקטרת איש אשר יעשה כמוה להריח בה וגו׳. וכן אמז"ל לא יעשה אדם בית תבנית היכל אכסדרה תבנית אולם כו׳. ד"א לפי שהקריב קין זרע פשתן והבל הביא מבכורות צאנו שהוא מין צמר לא רצה הקב"ה שיתחברו יחד לפי שלשה נמלקו:

מצות השם

(סס) [תקמ"ג] (לאו סכו) שלא לאכול כלאי הכרם. שנאמר פן תקדש המלאה הזרע אשר תזרע ותבואת הכרם.

(י) [תקמ"ד] (לאו סכז) שלא לחרוש בשור ובחמור. שנאמר לא תחרש בשור ובחמור יחדו:

(יא) [תקמ"ה] (לאו סכח) שלא ללבוש בגד ארוג בצמר ופשתים. שנאמר לא תלבש שעטנז צמר ופשתים יחדו:

רמב"ן

תעזוב עמו מצות עשה ועוד הוסיף נופלים בדרך כי שם אמר רובץ תחת משאו ולא הזכיר שם רק החמור שדרכו לטעון משוי גדול וירבץ תחתיו ואמר בכאן אחיך ושם אויבך ושונאך לאמר תעשה עמו כן וזכור האחוה ותשכח השנאה:

(יג) כי יקח איש אשה ובא אליה ושנאה. טעמו כאשר יקח האיש אשה בלקוחי התורה שהם הקדושין בכסף והיא המאורסה אשר יזכיר ואחרי ימים בא אליה ושנאה שלא היתה עריבה אליו בביאתה והשכים בבקר ובא לב"ד וטען שלא מצאה בתולה והנה זה מתכוין להוציאה בלא מוהר הבתולות שהיא הכתובה שכתב לה ומפני כי בחזקת בתולה נתקדשה אליו הוא טוען עליה שזנתה תחתיו ולפיכך אמר הכתוב ואם אמת היה הדבר כדברי הבעל וסקלוה והאמת לא יודע רק על פי שנים עדים ולפי שהכתוב יפרש בזנוני הבתולות כי כאשר תהיה מאורסה תסקל וכאשר

חומת אנ"ך

מהסיע: (ט) לא תזרע כרמך כלאים. שלא תעשה מצוה ועבירה כגון לתת צדקה ולדבר לה"ר לעני. שבת במאכל ולדבר דברי חול ללמוד תורה ולהתגאות וזה וכיוצא כלאים פן תוקד אש כי טרף יטרף המצוה והסט"א

מרפא לשון

ט) פן תקדש, תסתאב, פירושו כמ"ש רש"י ז"ל ועוד יתבאר לקמן בפ׳ לא תהיה קדשה. המלאה הזרע, דמעת זרעך. ה"ג דלא כנ"א זרעא וצ"ל למה תר׳ וכמלאה מן היקב, מלאתא, וזה תרגמו ל׳ דמע ונר׳ שלא יתואר בשם דמע אלא התבואה כמו שנ׳ מלאתך ודמעך וצ"ע. יא) לא תלבש שעטנז, שעטניזא, נראה שהוא שם עצמוני לא מלה מורכבת כמ"ש חז"ל שוע טוי ונוז וסיום הפסוק הוא לפרשו שהוא הצמר והפשתים המחובר יחד נקרא שעטנז, ופי׳ ובגד כלאים שעטנז ר"ל כלאים הנק׳ שעטנז וזהו שתר׳ ג"כ

מסורת הקריאה

(ט) תזרע, הרי"ש בקמץ, ונמסר עליו ב׳ קמצין, עי׳ ויקרא כ"ה ד׳: (י) בשור. במתג ובמקף: (יב) לך, וכן בה, דגושים מדין דחיק

ס יג כי־יקח איש אשה ובא אליה
ושנאה: יד ושם לה עלילת דברים
והוצא עליה שם רע ואמר את־
האשה הזאת לקחתי ואקרב
אליה ולא־מצאתי לה בתולים:
טו ולקח אבי הנער ואמה והוציאו
את־בתולי הנער אל־זקני העיר
השערה: טז ואמר אבי הנער אל־
הזקנים את־בתי נתתי לאיש הזה
לאשה וישנאה: יז והנה־הוא שם
עלילת דברים לאמר לא־מצאתי
לבתך בתולים ואלה בתולי בתי
ופרשו השמלה לפני זקני העיר:
יח ולקחו זקני העיר־ההוא את־האיש

°הנערה קרי °הנערה קרי °הנערה קרי

תרגום אונקלוס

יג. אֲרֵי יִסַּב גְּבַר אִתְּתָא. וְיֵיעוֹל לְוָתַהּ וְיִסְנְינַהּ: יד. וִישַׁוֵּי לַהּ תַּסְקוּפֵי מִלִּין. וְיַפֵּיק עֲלַהּ שׁוּם בִּישׁ. וְיֵימַר. יָת אִתְּתָא הָדָא נְסֵיבִית. וְעָלִית לְוָתַהּ. וְלָא אַשְׁכַּחִית לַהּ בְּתוּלִין: טו. וְיִסַּב. אֲבוּהָא דְעוּלֵימְתָא וְאִמַּהּ. וְיַפְּקוּן יָת בְּתוּלֵי עוּלֵימְתָא. לִקְדָם סָבֵי קַרְתָּא וְלִתְרַע בֵּית דִּין אַתְרָא: טז. וְיֵימַר. אֲבוּהָא דְעוּלֵימְתָא לְסָבַיָּא. יָת בְּרַתִּי. יְהַבִית לְגוּבְרָא הָדֵין. לְאִתּוּ וּסְנַהּ: יז. וְהָא הוּא. שַׁוִּי תַּסְקוּפֵי מִלִּין לְמֵימַר. לָא אַשְׁכַּחִית לִבְרַתָּךְ בְּתוּלִין. וְאִלֵּין בְּתוּלֵי בְרַתִּי. וְיִפְרְסוּן שׁוֹשְׁפָא. קֳדָם סָבֵי קַרְתָּא: יח. וְיִדְבְּרוּן. סָבֵי קַרְתָּא הַהִיא יָת גּוּבְרָא. וְיִלְקוּן

תפסיר הרס״ג

תג׳טא בהא: (יג) ואן תזווג רגל באמראה. ודכ׳ל אליהא ת׳ם שנאהא: (יד) פגעל להא עללא מן אלכלאם. ואכ׳רג עליהא אסמא רדייא. וקאל. אני תזווגת הד׳ה אלאמראה. פדנות מנהא. ולם אגד להא בראה: (טו) ת׳ם יאכ׳ד׳ אביהא ואמהא אלבראה. ויכ׳רגוהא. אלי שיוך׳ אלקריה ואלי׳ באב אלחאכם: (טז) פקאל אביהא לאלשיוך׳. אני זווגת אבנתי. להד׳א אלרגל פשנאהא: (יז) והוד׳א הו קד געל להא עללא מן אלכלאם. וקאל לם אגד להא בראה. והד׳ה בראתהא. ובסטו אלמנדיל או מקאמה בין ידיהם: (יח) פליאכ׳ד׳ שיוך׳ תלך

נוה שלום

האופנים דאז קרינן בהו יחדיו. (יד) בתולים, בראה, אלבראה היושר ומעשה הצדק, ולשון נקייה כלומר שלא עמדה בצדקתה ואמונתה וזינתה אחר שנתארסה. (יז) ופרסו השמלה, ובסטו אלמנדיל, סודר, וכת״א וכראב״י דאמר דברים כהויתן, או מקאמה, או ראיה אחרת לסתור טענת הבעל ולהכחישה עיין רמב״ן שהאריך לבאר הכתוב

חלק הדקדוק

טו) השערה, העין בשוא פתח ברוב הספרים [ובתיגאן שלנו אין שם פתח. הר״א הלוי] : יח) זקני העיר

אבן עזרא

שהוא מותר: (יג) כי יקח איש אשה. נסמכה הפרשה לדעת המכחישים בעבור תכסה בה והאמת על דרך דרש שנסמכה בעבור הבית ואחר כן הבגד ואחר כן בעלת הבית: (יד) עלילות. כמו סבות: דברים. הן אמת או שקר: בתולים. לשון רבים ולא יתפרדו וכן בחרות וזקונים ועלומים: (טו) אבי הנערה ואמה. אם הם בחיים או ממונה

רבינו בחיי

אותו על המצות והטורח שיש בעשייתן כדי שיפרוש ולפיכך לא קבלו גרים בימי דוד ושלמה בימי דוד שמא מן הפחד חזרו, בימי שלמה שמא מחמת המלכות הטובה שהיו בה ישראל חזרו שכל החוזר מן האומות בשביל דבר מהבלי העולם אינו מגרי הצדק ואעפ״כ היו הגרים בימי דוד ושלמה הרבה והיו ב״ד הגדול חוששים להם לא דוחין אותן אחר שטבלו מ״מ לא מקבלין אותן עד שתראה אחריתן, ולפי שגייר שלמה נשים ונשאן וכן שמשון גייר

ת״א ואקרב אליה. כתובות מו: את בתי נתתי לאיש. כתובות כב עו סוטה כג קידושין ג סד: ושם לה עלילת דברים. כתובות מו: לא מצאתי לבתך בתולים ופרשו השמלה. שם:

בעל הטורים

(יג) ובא אליה. ב׳. דין. ואידך ובא אליה מלך גדול. ודרשו אותו על יצה״ר. גם כאן בשביל שהלך אחרי יצרו הרע סופו לשנאותה ולהוציא עליה שם רע: (יד) והוציא עליה שם רע. חסר י׳. כאלו עבר על י׳ הדברות. וכן לא נחתם גזר דין על אבותינו עד שהוציאו י׳ המרגלים דבה: (טו) אבי הנערה. כתיב חסר ה״א. שהלכה כנער לכך הוציא עליה שם רע: (טז) את בתי נתתי. בגימטריא הפה שאסר הוא הפה שהתיר:

רשב״ם

(טו) את בתולי, לפי הפשט הם בתולים שעל השמלה:

רש״י

(יג) ובא אליה ושנאה. סופו (יד) ושם לה עלילות דברים. עבירה גוררת עבירה. עבר על לא ע תשנא (ויקרא יט) סופו לבא לידי ל׳ הרע: את האשה הזאת. (ספרי) מכאן שאין אומר דבר פ אלא בפני בעל דין: (טו) אבי הנערה ואמה. (שם) מי שגדלו גידולים צ הרעים יתבזו עליה: (טז) ואמר אבי הנערה. (שם) מלמד שאין רשות לאשה ק לדבר בפני האיש: (יז) ופרשו השמלה. (שם) הרי זה משל ר מחוורין הדברים כשמלה:

שפתי חכמים

ע ר״ל דה״ל ובא אליה ושנאה הוי לו לכתוב כי יקח איש אשה ושם לה וגו׳. ומתרץ דלכך נאמרה ללמדך סופו וכו׳ ושנאה סופו ושם לה וגו׳: פ דאל״כ הזאת ל״ל. הקשה מהר״ן האי קרא ל״ל תיפוק ליה מהא דכתיב בפרשת משפטים לא תשא וגו׳ ופירש״י שלא ישמיע דבריו לדיין כו׳. וי״ל להייבו בלא תעשה ועשה למי שמשמיע דבריו לדיין קודם שבא בעל דין חבירו. (קל״מ) ולפעד״נ דהי מתחם ס״ה דוקא היכא שבעלי הדינים בעצמם טוענים אבל היכא שאין האשה עצמה מדברת כדכתיב ס״ד דיכול הבעל לטעון שלא בפניה קמ״ל: צ דאל״כ והוציאו את הבתולים מבע״ל ולמה אמר אבי הנערה ואמה אלא לדרשה באו גדולים כו׳: ק דהא אף האשה עומדת בב״ד כדכתיב ולקחו אבי הנערה ואמה וכתיב אחריו ואמר אבי הנערה ולא כתיב ואמרה אם הנערה אלא מלמד כו׳. בשם מהר״ן. והרא״ם פי׳ דאל״כ ואמרה הנערה אל הזקנים הנה האיש הזה שם לי וגו׳ מבע״ל: ר דאל״כ אפשר שהאכרם השמלה או שהכבסה או מי יודע שזה השמלה שלה או שם

מרפא לשון

שעטניזא. טו) אל זקני העיר השערה, לקדם סבי קרתא ולתרע בית דין אתרא. ה״ג ותרגם השערה כמו לשער ועניינו מקום ב״ד יהם זקני העיר. יח) ויסרו אתו, וילקון יתיה, אין הכוונה מלקות ארבעים כדינה אלא מלקות סתם אלא שחז״ל ז״ל למדו בג״ש

מסורת הקריאה

(טו) השערה, העי״ן בשוא לבדו, ונמסר במסורת כ״י (הובא במ״ש) ג׳ ב׳ קמץ וא׳ פתח וסי׳ א׳ דין, ב׳ ועלתה יבמתו (לקמן כ״ה ז׳) ג׳ והפרשים שת שתו השערה (ישעיה כ״ב ז׳) מציעתא בפתח: (טז) לאיש, הלמ״ד בקמץ: (יח) העיר ההוא, במקף והמתג בה״א

רמב״ן

לא אורסה היא פטורה לא הוצרך לפרש כאן ואם אמת היה שזינתה בארוסיה ושזינתה ברצונה וסקלוה ואמר ברמז כי עשתה נבלה בישראל לזנות בית אביה והנבלה היא בעשותה כן רצונה ולזנות הוא כאשר תשטה אשה תחת אישה כי הנערה אשר לא אורשה לא תקרא זונה בשכבה עם אחד העם אבל היא מיועדת לו:

(יז) ופרשו השמלה. הרי זה משל מחוורין הדברים כשמלה לשון רש״י והוא מדרשו של רבי ישמעאל בספרי ובמכילתא. ואין צורך כי זאת לפנים בישראל מכניסין החתן והכלה לחופה ובודקין

אותן והעדים משמרים להם מבחוץ והם שהחכמים קורין להם שושבינין וכאשר יפרדו נכנסין העדים שם ולוקחין השמלה אשר שכב אותה עליה ויראו הדמים וזה ידוע בתלמוד ובספרי אגדה: וקורין השמלה ההיא סודר ולכך יאמר הכתוב שיפרוש אביה ואמה השמלה אשר לקחו מיד העדים ויאמרו אלה בתולי בתי ובודאי שצריך לחזור הדברים בענינים הרבה שהכתוב יקצר בהם אבל לא אמר הרי זה משל אלא המחייב מוציא שם רע אע״פ שלא בעל. ופשוטו של מקרא כדברי האומר עד שבעל וכך אמרו בגמרא רבי אלעזר בן יעקב אומר שמלה ממש והלכה כדבריו

וְיִסְּרוּ אֹתוֹ: יט וְעָנְשׁוּ אֹתוֹ מֵאָה כֶסֶף וְנָתְנוּ לַאֲבִי הַנַּעֲרָה כִּי הוֹצִיא שֵׁם רָע עַל בְּתוּלַת יִשְׂרָאֵל וְלוֹ־תִהְיֶה לְאִשָּׁה לֹא־יוּכַל לְשַׁלְּחָהּ כָּל־יָמָיו: ס
כ וְאִם־אֱמֶת הָיָה הַדָּבָר הַזֶּה לֹא־נִמְצְאוּ בְתוּלִים לַנַּעֲרָ:
כא וְהוֹצִיאוּ אֶת־הַנַּעֲרָ אֶל־פֶּתַח בֵּית־אָבִיהָ וּסְקָלוּהָ אַנְשֵׁי עִירָהּ בָּאֲבָנִים וָמֵתָה כִּי־עָשְׂתָה נְבָלָה בְּיִשְׂרָאֵל לִזְנוֹת בֵּית אָבִיהָ וּבִעַרְתָּ הָרָע מִקִּרְבֶּךָ: ס
כב כִּי־יִמָּצֵא אִישׁ שֹׁכֵב עִם־אִשָּׁה בְעֻלַת־בַּעַל וּמֵתוּ גַּם־שְׁנֵיהֶם הָאִישׁ הַשֹּׁכֵב עִם־

°לנערה קרי °הנערה קרי

תרגום אונקלוס

יָתֵיהּ: יט. וְיִגְבּוֹן מִנֵּיהּ מְאָה סִלְעִין דִּכְסַף. וְיִתְּנוּן לַאֲבוּהָא דְעוּלֵימְתָא. אֲרֵי אַפֵּיק שׁוּם בִּישׁ. עַל בְּתוּלְתָא בַּת יִשְׂרָאֵל. וְלֵיהּ תְּהֵי לְאִתּוּ. לֵית לֵיהּ רְשׁוּ לְמִפְטְרַהּ כָּל יוֹמוֹהִי: כ. וְאִם קוּשְׁטָא הֲוָה. פִּתְגָּמָא הָדֵין. לָא אִשְׁתְּכַחוּ בְּתוּלִין לְעוּלֵימְתָא: כא. וְיַפְּקוּן יָת עוּלֵימְתָא לִתְרַע בֵּית אֲבוּהָא. וְיִרְגְּמוּנַהּ אֱנָשֵׁי קַרְתַּהּ בְּאַבְנַיָּא וּתְמוּת. אֲרֵי עֲבַדַת קְלָנָא בְּיִשְׂרָאֵל. לְזַנָּאָה בֵּית אֲבוּהָא. וּתְפַלֵּי עָבֵיד דְּבִישׁ מִבֵּינָךְ: כב. אֲרֵי יִשְׁתְּכַח גְּבַר. שָׁכֵיב עִם אִתְּתָא אִתַּת גְּבַר. וְיִתְקַטְלוּן אַף תַּרְוֵיהוֹן. גּוּבְרָא. דִּשְׁכֵיב עִם אִתְּתָא

תפסיר הרס"ג

אלקריה ד'אלך אלרגל. ויודבוה: (יט) ויג'רמוה מאיה' דרהם. וידפעוהא לאבו אלגאריה. למא אכ'רג אסמא רדייא. עלי' בכר מן אל אסראיל. ותכון לה זוגה. ולא יגוז לה טלאקהא טול עמרה: (כ) ואן כאן אלאמר חקא. ולם תוגד לאלגאריה בראה: (כא) פאלתכ'רג אלי' באב בית אביהא. וירגמוהא גמיע אהל קריתהא באלהגארה אלי' אן תמות. למא צנעת כ'סאסה פי אל אסראיל פפגרת מחצנה פי בית אביהא. ואנף אהל אלשר מן בינכם: (כב) ואן וגד רגל. מצ'אגע אמראה ד'את בעל. פליקתלא גמיעא.

נוה שלום

כפישוטו. (כא) נבלה, כ'סאסה, חרפה וקלון. לזנות בית אביה, פפגרה'

חלק הדקדוק

ההוא, תיבת העיר מלעיל: יט) מאה כסף, הכף רפה כי ה"א של מאה שרשית דלא כמהרי"ל: כא) וסקלוה,

אבן עזרא

בית דין: (יט) וטעם כל ימיו. כי לעולם תהיה ברשותו עד יום מותו: (כא) וסקלוה. שיתכן שאחר שארסה שכב איש אותה כי המארס לא ארס אותה רק היא אומרה שהיא בתולה ומעתיקי הדת בארו הדבר באר היטב ואלה הבתולים ימצאו עד זמן קצוב וכפי תולדת הנערות. ובעבור וסקלוה נסמכה פרשת הבעולה והמאורסה גם פירושו זה כמו זה והנה פירוש זה

רבינו בחיי

ונשא והדבר ידוע שלא חזרו אלא בשביל תליית דבר ולא ע"פ ב"ד גיירום חשבן הכתוב כאלו הן נכריות ובאיסורן עומדות ועוד שהוכיח סופן על תחלתן שהן היו עובדות הע"ג שלהן ובנו להן במות והעלה עליהן הכתוב כאלו הוא בנאן שנאמר (מ"א יא) אז יבנה שלמה במה. ולכך דרשו רז"ל קשים גרים לישראל כנגע צרעת שרובן חוזרין בשביל דבר ומטעין את ישראל וקשה הדבר לפרוש מהן אחר שנתגיירו ובכל מקום מצינו שהיו הגרים לישראל סבה למכשולות ונזקי' במדבר במעשה העגל ערב רב היו סבה וכן בשאלת הבשר (במדבר יא) והאספסף אשר בקרבו אלו הגרים הם היו תחלה לכל הרעות וראשית מדון. וכשם שלמדנו מתוך סמיכות פרשיות אלו שעברה גוררת עברה כן למדנו

ת"א ויסרו אתו. כתובות מו סנהד' שם: וענשו אתו. כתובות מו: כי הוציא שם רע. ערכין טו: ואם אמת היה הדבר. כתובות מ מד ערכין טו; והוציאו את הנערה אל פתח. כתובות מ מד מה ערכין טו: ומתה. כתובות מד: לזנות בית אביה. שם מה סנהדרין נ: כי ימצא איש. סנהדרין פו: ומתו גם שניהם. שם נו ערכין ז:

רשב"ם

(כא) לזנות בית אביה. שיש עדים שזינתה אחר שכב. כמו לאיש

בעל הטורים

(כא) אל פתח בית אביה וסקלוה. בגימ' זהו ראו אלו שגדולין שגידלתם: כי עשתה נבלה. וסמיך ליה (כב) כי ימצא איש ספטים

שפתי חכמים

אם סוא דם בתולים: ש דילפינן ויסרו מויסרו וכן מבן כתיב הכא ויסרו אותו והכן סורר ומורה כתיב ויסרו אותו מה להלן מלקות אף כאן מלקות והתם מכלן מטום דכתיב בן סורר ומורה ובמלקות כתיב והיה אם בן וגו' וילפינן בן מבן כנפרשית: ת דאל"כ למה נסקלה אפי' אם אמת הוא שזינתה דלמא זינתה קודם אירוסין ואפי' אם זינתה לאחר אירוסין דלמא בלא עדים והתראה זינתה ל"ם ואם אמת וגו': א כ"ל דמביא ראיה לפירושו שפי' בית אביה בבית אביה כ"ל שחסר ב' אחד וכיון מלינו שדרך הקרא לחסר ב' ומפרש אנשי עירה במעמד כל אנשי עירה כ"ל דהקרא כתיב וסקלוה אנשי עירה בהאבנים משמע שהם מתחילים וזה אינו דהא כתיב יד העדים תהיה בו בראשונה להמיתו וגו' ופ"כ צ"ל שאנשי עירה כ"ל במעמד כל אנשי עירה ש"מ שדרך הקרא לחסר ב"ת. ותו קשה לרש"י אם כן משמע מן הקרא דמ"ה חייבה בסקילה כי נבלה עשתה בבית אביה א"כ לפי זה קשה למה חייבה התורה סקילה אם שכב עם הנערה המאורסה בעיר שלא זינתה בבית אביה ל"ם ומלאה איש בעיר לפיכך שכב עמה פרלה קוראה לנגב כיון שהיא פרוצה כ"כ שלא ישבה בביתה כדרך הבתולות ודאי זינתה נ"כ בבית אביה ומ"ה היא בסקילה. והשתא א"ש למה מהפך רש"י לפרש קראי שלא כסדרן. ובזה יתורץ מ"ם הרא"ם לא ידעתי טעם נכון כו': ב כ"ל אם לא עלים כאחר איכרים שלא באותו מקום שאין המשמש נהנים משם שלא היים פטורים דגם שניהם משמע דשניהם

רש"י

(יח) ויסרו אתו. ש מלקות (כתובות מו): (כ) ואם אמת היה הדבר. (שם) בעדים והתראה ת שזנתה לאחר אירוסין: (כא) אל פתח בית אביה. ראו גידולים שגדלתם: לזנות בית אביה. כמו בבית אביה: וסקלוה אנשי עירה. (ספרי) במעמד כל א אנשי עירה: (כב) ומתו גם שניהם. (שם) להוציא מעשה חדודים ב שאין האשה נהנית מהם: גם. לרבות הבאים

מצות השם

(יט) [תקנב] (עשה רכד) לשיות המוליא שם רע על אשתו יושב עמה להיותה תחתיו לעולם. שנא' ולו תהיה לאשה:
(שם) [תקנג] (לאו שכט) שלא יוכל המקדש שהוליא שם רע על אשתו לגרשה כל ימיו. שנא' לא יוכל לשלחה כל ימיו:

דעת זקנים מבעלי התוספות

(כב) ומתו גם שניהם פרש"י גם לרבות הבאים אחריהם. ואמר שאם בא איש עליה לאחר שנגמר דינה שחייב מיתה. דסד"א דכמתה דמיא ולא לחייב עליה קמ"ל גם:

מסורת הקריאה

של מלת העיר, מ"ש וא"ת, נגד כללי הדקדוק: (יט) מאה כסף, הכ"ף רפי אף כי מלת מאה מלעיל דאין כאן דין דחיק כי הה"א שרשית: (כא) וסקלוה, הנגינה בלמ"ד: ומתה, הוי"ו בקמץ: (כב) ימצא, מלרע: בעלת, העי"ן במתג והלמ"ד רפה: (כד) ומתו.

רמב"ן

וכן טעם הפרשה כי אמר הכתוב תחלה ולקח אבי הנערה ואמה והוציאו את בתולי הנערה ידבר בשניהם ואחר כן שב לאב לבדו ואמר אבי הנערה וגו' וחזר ואמר ופרשו השמלה בשניהם והטעם כי התביעה הזאת לאב לבדו הוא שהקנס שלו אבל שתף האם במעשה מפני שענין השלמה הנשים יתעסקו בו והן היודעות והבקיאות בדמים ולאם ראוי שתתפוש ותביא אותה לב"ד אבל טענת את בתי נתתי לאיש הזה לאב בלבד היא והאם לאו בעלת דברים דידיה היא או אחר שיסדר האב טענותיו בב"ד יתפוש בשמלה אשר הביאה אשתו תחת כנפות כסותה ויפרשו אותה שניהם בב"ד והנה לא הוזכרה האם בפרשה ולא באה לב"ד כלל אלא מפני ענין השמלה שהוא ממש כאשר פירשתי:

(יט) וטעם וענשו אותו מאה כסף. אחרי המלקות הנדרש מויסרו אותו כי המנהג לכתוב לבתולות מוהר חמשים כסף והנה זה הוציא עליה שם רע בעבור ששנאה ורצה להוציאה בלא כלום ולכן ענשו הכתוב במאה כסף כי התורה תעניש בכפל כענין שנים ישלם אף על פי שהכתובה מדבריהם למי שיתנה עמהם או ישאנה סתם אבל המנהג היה לכתוב מוהר לבתולות כמו שנאמר כמוהר הבתולות והרוב יעשו כן ואם לא היתה כתובה לאשה הזאת למה ישים עליה עלילות דברים מפני שבא עליה ושנאה יכתוב לה גט ויפטר ממנה דכתיב כי שנא שלח:
(כב) ומתו גם שניהם. להוציא מעשה חדודים שאין האשה נהנית מהם גם לרבות הבאים מאחריהם לשון רבינו שלמה. ולא

הָאִשָּׁה וְהָאִשָּׁה וּבִעַרְתָּ הָרָע
מִיִּשְׂרָאֵל׃ ס כג כִּי יִהְיֶה נַעֲרָ
בְתוּלָה מְאֹרָשָׂה לְאִישׁ וּמְצָאָהּ אִישׁ
בָּעִיר וְשָׁכַב עִמָּהּ׃ כד וְהוֹצֵאתֶם
אֶת־שְׁנֵיהֶם אֶל־שַׁעַר ׀ הָעִיר הַהִוא
וּסְקַלְתֶּם אֹתָם בָּאֲבָנִים וָמֵתוּ אֶת־
הַנַּעֲרָ עַל־דְּבַר אֲשֶׁר לֹא־צָעֲקָה
בָעִיר וְאֶת־הָאִישׁ עַל־דְּבַר אֲשֶׁר־
עִנָּה אֶת־אֵשֶׁת רֵעֵהוּ וּבִעַרְתָּ הָרָע
מִקִּרְבֶּךָ׃ ס כה וְאִם־בַּשָּׂדֶה יִמְצָא
הָאִישׁ אֶת־הַנַּעֲרָ הַמְאֹרָשָׂה
וְהֶחֱזִיק־בָּהּ הָאִישׁ וְשָׁכַב עִמָּהּ
וּמֵת הָאִישׁ אֲשֶׁר־שָׁכַב עִמָּהּ לְבַדּוֹ׃
כו וְלַנַּעֲרָ לֹא־תַעֲשֶׂה דָבָר אֵין לַנַּעֲרָ
חֵטְא מָוֶת כִּי כַּאֲשֶׁר יָקוּם אִישׁ
עַל־רֵעֵהוּ וּרְצָחוֹ נֶפֶשׁ כֵּן הַדָּבָר
הַזֶּה׃ כז כִּי בַשָּׂדֶה מְצָאָהּ צָעֲקָה
הַנַּעֲרָ הַמְאֹרָשָׂה וְאֵין מוֹשִׁיעַ לָהּ׃ ס

* שלישי בסת"י

°נערה קרי °הנערה קרי °הנערה קרי °לנערה קרי °לנערה קרי °הנערה קרי

ת"א כי יהיה נערה בתולה. כתובות מד: ומצאה איש. ערכין טו: והוצאתם את. קידושין י: אל דבר. סנהדרין מה: ומת האיש. קידושין י: ולנערה לא תעשה. נדרים כז: כי כאשר. פסחים כה: כי בשדה. בתרא עז: ואין מושיע. סנהדרין עג:

תרגום אונקלוס

וְאִתְּתָא. וּתְפַלֵּי עָבֵיד דְּבִישׁ מִיִּשְׂרָאֵל: כג. אֲרֵי תְהֵי עוּלֵימְתָא בְתוּלְתָא. דִּמְאָרְסָא לִגְבַר. וְיַשְׁכְּחִנַּהּ גּוּבְרָא. בְּקַרְתָּא וְיִשְׁכּוֹב עִמַּהּ: כד. וְתַפְּקוּן יָת תַּרְוֵיהוֹן. לִתְרַע קַרְתָּא הַהִיא. וְתִרְגְּמוּן יָתְהוֹן בְּאַבְנַיָּא וִימוּתוּן. יָת עוּלֵימְתָא. עַל עֵיסַק דְּלָא צְוָחַת בְּקַרְתָּא. וְיָת גּוּבְרָא. עַל עֵיסַק דְּעַנֵּי יָת אִתַּת חַבְרֵיהּ. וּתְפַלֵּי עָבֵיד דְּבִישׁ מִבֵּינָךְ: כה. וְאִם בְּחַקְלָא יַשְׁכַּח גּוּבְרָא. יָת עוּלֵימְתָא דִּמְאָרְסָא. וְיִתְקֵיף בַּהּ גּוּבְרָא וְיִשְׁכּוֹב עִמַּהּ. וְיִתְקְטִיל. גּוּבְרָא. דִּשְׁכֵיב עִמַּהּ בִּלְחוֹדוֹהִי: כו. וּלְעוּלֵימְתָא לָא תַעֲבֵיד מִדָּעַם. לֵית לְעוּלֵימְתָא חוֹבַת דִּין דִּקְטוֹל. אֲרֵי. כְּמָא דִיקוּם גּוּבְרָא עַל חַבְרֵיהּ וְיִקְטְלִנֵּיהּ נְפַשׁ. כֵּן פִּתְגָּמָא הָדֵין: כז. אֲרֵי בְחַקְלָא אַשְׁכְּחַהּ. צְוָחַת. עוּלֵימְתָא דִּמְאָרְסָא. וְלֵית

תפסיר הרס"ג

אלרגל אלמצ'אגעהא והי. ואנף אהל אלשר מן אל אסראיל: (כג) ואד'א כאנת' גאריה בכר. ממלכה לרגל. פוגדהא רגל. פי אלקריה וצ'אגעהא: (כד) פאכ'רגוהמא גמיעא. אלי' באב תלך אלקריה. ותרגמוהמא באלחאגרה אלי' אן ימותא. אמא אלגאריה. פבסבב מא לם תצרך' והי פי אלקריה. ואמא אלרגל. בסבב מא אתא זוגה' צאחבה. ואנף אהל אלשר מן בינכם: (כה) ואן וגד אלרגל אלגאריה אלממלכה פי אלצחרא. ואמסכהא וצ'אגעהא. פליקתל ד'אלך אלרגל אלמצ'אגעהא וחדה: (כו) ואמא אלגאריה פלא תצנע בהא שייא. אד' ליס להא כ'טיה תוגב אלקתל. ואנמא מת'ל אמרהא הד'א. כמן יקום עלי' צאחבה פיקתלה. ויפיתה נפסה: (כז) ואן וגדהא פי אלצחרא. פימכן אן יכון קד צ'רכת. ולם יכון להא מג'ית':

נוה שלום

מחצנה, זינתה אחר שאירסה. (כג) נערה בתולה, גאריה בכר, ע"ל ויקרא כא יד. (כו) כי כאשר, ואנמא מת'ל אמרהא האד'א, דומה ענינה כאשר וכו', ושיעור הכתוב כי הדבר הזה דומה לאיש אשר יקום על רעהו ורצחו נפש וכו'. (כז) צעקה, פימכן אן יכון קד צרכ'ת, קרוב להיות

חלק הדקדוק

הגעימה על הלמד רי"ב: כד) אתם באבנים, יש פסיק בין תיבת אתם לתיבת באבנים בכל התיגאן: כה) המארשה, המ"כ רפא ובשוא נח בכל התיגאן כאלו אתה אומר הם לבד ארשה לבד. ופשוט. ועיין במחברת

אבן עזרא

עוד: (כג) כי יהיה. כאשר יארע זה הדבר: (כד) שער. מקום שבת זקני העיר. הנה הכתוב קרא המאורסה אשת רעהו ולא נוכל לדעת האריסות כי אם בדברי קבלה: (כו) כי. יתכן שלא הסכימה היא ולא ידעה עד שבא ואנסה על כן משל הרוצח: (כז) צעקה. יתכן

רבינו בחיי

מן הפרשה שמצוה גוררת מצוה שהרי כתוב למטה כי יקרא קן צפור לפניך מה כתיב אחריו כי תבנה בית חדש ועשית מעקה אם קיימת מצות שלוח הקן תזכה לבנות בית חדש ולעשות מעקה ותזכה עוד לבגדי צמר ופשתן לכך סמך לו לא תלבש שעטנז ותזכה למצות ציצית לכך סמך לו

בעל הטורים

נסקים באבנו ובקלוסו: (כד) אשר לא צעקה. ואף אם יראה

רש"י

ג מאחריהם (ס"א מאחוריהם) (שם). ד"א גם ד שניהם לרבות את הולד שאם ה היתה מעוברת אין ממתינין לה עד שתלד: (כג) ומצאה איש בעיר. (ערכין ז) לפיכך שכב עמה. פרצה קוראה לגנב הא אלו ישבה בביתה לא אירע לה: (כו) כי כאשר יקום וגו'. לפי פשוטו זהו משמעו כי

רשב"ם

שנתקדשה: (כז) צעקה הנערה. שמא צעקה:

שפתי חכמים

שוין בהנאה. ואע"ג דאם בא עליה שלא כדרכה אף ע"פ שאין באשה נהנית עשה שניהם הייבין. שאני התם דאתרבאי ממשכבי אשה: ג יש כאן נוסחאות מתחלפות שבמקצת פירושים כתיב לרבות הבאים אחריהם בלא מ"מ. ר"ל כגון אם נגמר דינה למיתה אפ"ה אם בא הוא אח"כ על אשה אחרת או איש אחר בא עליה גם הם נסקלו ולא אמרינן דזה שנגמר דינו גברא קטילא הוא וכמאן שאינו אחרים נבי מתים שכבו אלא אנו הבאים אחריהם חייבים נ"כ במיתה. ובמקצת פירושים כתיב לרבות הבאים מאחריהם כמ"ש כלומר מאחוריהם דהיינו שלא כדרכה: ד דלטעם ראשון קשה דאם שכב עמה אפי' שלא כדרכה פשיטא שהוא חייב דהא כתיב משכבי אשה מלמד שיש לה שני משכבים כדרכה ושלא כדרכה גם כ"ל. נ"ם ד"א. ולפי ד"א קשה דהכי הל"ל ומתו שניהם האיש השוכב עם האשה גם האשה. ל"פ טעם ראשון: ה (כת"י)

מצות השם (כד) [תקנד] (עשה רכה) לסקול את העוברים על קלת מלות ואחת מהן היא נערה המאורסה ובועלה. בנאמר וסקלתם אותם באבנים ומתו:

(כו) [תקנה] (לאו של) שלא לענוש באנוס עונש את העושה איזו פעולה רעה בעל כרחו שלא הזוכתו. שנא' ולנערה לא תעשה דבר:

נחל קדומים

תבא לידי חטא ודוק: כג (ד) כי יהיה נערה בתולה מאורשה וגו'. נקט כי יהיה לשון זכר כי עשתה כמעשה איש פעם בחוץ פעם

רמב"ן

הבינותי מהו וכי בתולה היא זו שנמעט או נצטרך לרבות הבאים אחריהם מה לי ראשון מה לי שני ושלישי ועוד היה לו לומר הבאים אחריו. ובנוסחאות שלנו בספרי שניהם ולא העושים מעשה חדודין כשהוא אומר גם שניהם לרבות הבאים מאחוריהם והיא ביאה שלא כדרכה ושלא כדרכו וריבה אותה הכתוב בכאן וכל העריות למדות זו מזו ועל דרך הפשט גם שניהם האיש הפושע בחטא יותר שהוא התובע והמפתה והעושה מעשה וגם האשה והזכיר זה הכתוב ופירש גם שניהם האיש השוכב וגם האשה וכן דרך הכתובים לתלות החטא באיש כאשר פירשתי בערות אחיו גלה ויש אומרים כי טעם האיש השוכב עם האשה והאשה תוספת ביאור כמו יביאה את תרומת ה' אותו. את נבוכדנצר. ובספרי האיש השוכב עם האשה אע"פ שהיא קטנה והאשה אע"פ שנבעלה לקטן אם כן טעמו גם שניהם גם כל אחד מהם האיש או האשה המגיע להם לחיוב:

(כז) וטעם צעקה. יתכן שצעקה או טעמו אם צעקה אין מושיע לה כי אפילו שמעו שלא צעקה פטורה כיון שאין שם מושיעים לה והכלל אם יש לה מושיעים בין בעיר בין בשדה חייבת אין לה מושיעים בין בעיר בין בשדה פטורה שלא דבר הכתוב אלא בהווה ואמר על דבר אשר ענה את אשת רעהו ולא יקרא עִנוי רק השוכב באונס וזו כבר חייב אותה במזנה לרצון אבל ענין הכתוב כי כאשר נראה שהאיש אוחז בה ושוכב עמה הדין האשה כמתרצה בעבור שהיתה יכולה להושע ממנו ונחשב האיש כמענה אותה כי לא פתה אותה ולא דבר על לבה להשמע אליו. ולא ידעתי בדין הצעקה אם ראינו נערה שהחזיק בה האיש

כח כי ימצא איש נער בתולה אשר לא ארשה ותפשה ושכב עמה ונמצאו: כט ונתן האיש השכב עמה לאבי הנער חמשים כסף ולו תהיה לאשה תחת אשר ענה לא יוכל שלחה כל ימיו: ס

כג א לא יקח איש את אשת אביו ולא יגלה כנף אביו: ס

ב לא יבא פצוע דכה וכרות שפכה בקהל יהוה: ס

ג לא יבא ממזר בקהל יהוה גם דור עשירי לא יבא לו בקהל

ינערה קרי ◦הנערה קרי

תרגום אונקלוס

דפריק לה: כח. ארי ישכח גבר. עולימתא בתולתא דלא מארסא. ויחדנה וישכוב עמה. וישתכחון: כט. ויתן גוברא דשכיב עמה לאבוהא דעולימתא חמשין סלעין דכסף. וליה תהי לאתו. חלף דענייה. לית ליה רשו למפטרה כל יומוהי: א. לא יסב גבר ית אתת אבוהי. ולא יגלי כנפא דאבוהי: ב. לא ידכי דפסיק ודמחבל. למיעל בקהלא דיי: ג. לא ידכי ממזרא למיעל בקהלא דיי. אף דרא עשיראה. לא ידכי ליה

תפסיר הרס"ג

(כח) ואן וגד רגל. גאריה בכר מא לם תמלך. פצ'בטהא וצ'אגעהא. ווגדא: (כט) פליעט ד'אלך אלרגל לאביהא כ'מסין דרהם. ותכון לה זוגה. בדל מא אתאהא. לא יגוז לה טלאקהא טול עמרה: (א) לא יתזווג רגל זוגה' אביה כד'אך. ולא יכשף כנף אביה: (ב) לא ידכ'ל מפדוג' אלכ'צי. ומקטוע אלאחליל פי גוק אללה: (ג) לא ידכ'ל אלזנים פי גוק אללה. חתי אלגיל אלעאשר מנהם.

נוה שלום

שכבר צעקה וכו'. (א) אשת אביו. זוגה' אביה כד'אך. כמו הנזכרת שאנסה אביו ונשאה בגזרת הכתוב או אפילו לא נשאה וכרבי יהודה שאוסר אנוסת אביו ומפותת אביו יבמות כז. כנף אביו, כנף אביה, בפתח אלכאף, סתר אביו, ות"י גם בכנפיך אף בסתרא ירמיה ב לד. (ב) דכא, אלכ'צי, בפתח אלכ'א וכסר אלצאד שם הבצים כלי הזרע. שפכה, אלאחליל, הגיד ששופך ממנו מי רגלים. (ג) ממזר, אלזנים (אלזנים אלמלחק בקום ליס מנהם) והנה הוא זר והשני מימין נוספות עיין ראב"ע.

חלק הדקדוק

הטעמים שבריש התיגאן: ג) לא יבא לו, כל אורייתא מלרע בר מן חד מלעיל הוא יבא שמה דיהושע:

אבן עזרא

שצעקה: (כח) אשר לא אורשה. זאת אנוסה לא מפותה: (א) לא יקח איש את אשת אביו. האנוסה על כן נסמכה זאת הפרשה: (ב) פצוע דכה. ביצים בלא אבר (ס"א חסר) ואמרו המדקדקים כי הטעם בשרם שהוא דכה וזה רחוק: שפכה. זה האבר שממנו ישפך מימיו והזרע: בקהל ה'. הטעם שלא יחשב כאחד מקהל ה' שיקח בת ישראל וכן עמוני ולא עמונית מואבי ולא מואבית והעד הנאמן רות והכתוב שאמר לא תבאו בהם על נשי שבעת הגוים. גם הכתוב בעזרא ויבדילו כל ערב הם (הנזכרים) הזכרים ושם פירשתי: (ג) ממזר. אחז"ל הבא מן העריות והשני ממי"ן נוספין כממי"ן נהרסו ממגורות ואחרים אמרו כי הוא שם גוי וישב ממזר באשדוד כי רחוק הוא שיקרא שם ישראל ואף כי בעת הישועה בשם גנאי והמתרגם תפש דרך קצרה ודרש:

רבינו בחיי

גדילים תעשה לך ותזכה לאשה לכך סמך לו כי יקח איש אשה והא למדת מתוך סמיכות הפרשיות גם כן שמצוה גוררת מצוה:

ת"א כי ימצא איש. כתובות כט לט: ונתן האיש. ברכות כא יבמות ד: לאבי הנערה. כתובות כט לח מ מב: חמשים כסף. שם לג: ולו תהיה. יבמות כט כתובות כט לט מ מכות טו: תחת אשר. כתובות לב לג מ ב"ק עד ערכין טו: לא יוכל שלחה כל ימיו. גיטין כ סמוכים ס: לא יקח איש. ברכות כא יבמות ד מט ל קידושין סז: ולא יגלה כנף אביו. יבמות ד לג: לא יבא פצוע דכה. שם עה עו: לא יבא ממזר. שם עד עה קידושין כג עד:

רשב"ם

(א) לא יקח איש את אשת אביו. הוכפל כאן לומר שהנולד ממנה הרי הוא בלא יבא ממזר: (ב) פצוע דכה, מיני סריסים ומפורשים ביבמות:

בעל הטורים

ממנו יכולים לומר מחמת לשון כתולים לוסקה: (ג) ממזר. ב' במס'. דין. ואידך (זכריה ט) וישב ממזר באשדוד. זה שאמרו חז"ל עתידין ממזרים ליטהר וישבו כאלן: לא יבא ממזר בקהל ה'. סמך ממזר לפצוע דכה. שממזר אינו מוליד כפצוע דכה.

(המפרש האריך בזה הגדולים ומסיק בסמייהו דקיימא דקרא מיירי בממזר מבת ישראל ודור עשירי משכחת בממזר וממזרת ומוכרח לחלק הקרא מדלא כתיב לא יבא ממזר עד דור עשירי ומוכיח כן מגמרא דיבמות (דף עח ע"ב). ול"נ דקרא מיירי בממזר ידוע והכונה לממזר שא"י. א"כ ע"ש מ"ש הראשונים דהא דממזר אינו חי בקשו רחמים אכש"ג בלא"ס א"ג):

שפתי חכמים

על ענין כיוצא בזה פרש"י בערכין (דף ז) מדהל"ל ומחו והכא ידענא דאין ומחו פחות מסנים עכ"ל: ו וק"ל דבקרא משמע דרולא בא ללמד על נערה המאורסה ואין למדין ממנו כלום ונמלא דרולא ללמד מנערה המאורסה מה נערה המאורסה ניתן להצילה מן העבירה בנפשו של בועל כדמשמע ואין מוסיף לה הא יש מוסיף לה בכל דבר שיוכל להוסיף יוסיף לה אף רולה ניתן להצילו בנפשו של רודף: ז כל"ל סנ"ל לא יגלה כדכתיב בסיפא לא יגלה. ומתכן דקיימא משמע אין לו בה קידושין כ"ל קידושי כסף דילפינן קיחה קיחה משדה עפרון וכ"ל לאחר מיתת אביו דאל"כ תיפוק ליה דהויא אשת איש: ח כ"ל ל"ל עוד ולא יגלה כנף אביו אלא לרבות שומרת יבם כו': ט וא"ת והא שלשה לאוין הן דהא איכא נמי דלא תסיה אשת המת לאיש זר. וי"ל דשני לאוין הללו אף לאחר מיתת אביו הם אבל לאו דלא תהיה אשת המת לאיש זר דוקא מחיים: י ר"ל וגם בשביל זה נכתב ולא יגלה כנף אביו כדי שיסמוך לה לא יבא וגו'. וא"ת והא מפסיק קרא דלא יבא פצוע דכה. וי"ל כיון דלאו בני בנים ניכסו ולא שייך בהו ממזר לא חשיב הפסק: כ ר"ל שאל תקשי ליה והא אין עונשין מן הדין. ל"ם שאין בעריות כו' והואיל ואיכא בית כרת א"כ בלאו ק"ו נמי ממזר הוא כיון שהוא מחייבי כריתות ושומרת יבם של אביו בכרת שהיא דודתו: ל כדכתיב אחריו לא יבא ממזר מקים פצוע דכה לממזר מה ממזר פסול שלו עולמו מקום אף פצוע דכה

רש"י

אנוסה היא ובחזקה עמד עליה כאדם העומד על חבירו להרגו (פסחים כה, סנהדרין עג). ורבותינו דרשו בו הרי זה בא ללמד ו ונמצא למד כו': (א) לא יקח. (קידושין סז) אין לו בה לקוחין ז ואין קידושין תופסין בה: ולא יגלה כנף אביו. (יבמות לג) שומרת יבם של אביו הראויה ח לאביו. והרי כבר הוזהר עליה משום (ויקרא יח) ערות אחי אביך אלא לעבור על זו ט בשני לאוין ולסמוך לה לא יבא ממזר ללמד שאין ממזר אלא מחייבי י כריתות וק"ו מחייבי מיתות ב"ד שאין בעריות מיתת ב"ד כ שאין בה כרת: (ב) פצוע דכה. (יבמות עז) שנפצעו או שנדכאו ל ביצים שלו: וכרות שפכה. שנכרת הגיד ושוב אינו יורה קילוח זרע אלא שופך ושותת ואינו מוליד: (ג) לא

מצות השם

(כט) [תקנו] (עשה רכו) שישא האונס את אנוסתו. שנאמר ונתן האיש השכב עמה לאבי הנערה חמשים כסף ולו תהיה לאשה:

(שם) [תקנז] (לאו שנח) שלא יוכל האונס לגרש את אנוסתו לעולם. שנאמר תחת אשר ענה לא יוכל לשלחה כל ימיו:

(ב) [תקנח] (לאו שנב) שלא ישא בת ישראל מי שנפסדו לו כלי המשגל עד שאינו ראוי להוליד. שנאמר לא יבא פצוע דכה וכרות שפכה בקהל ה':

(ג) [תקנט] (לאו שנג) שלא ישא מי שהוא ממזר בת ישראל שנאמר לא יבא ממזר בקהל ה':

נחל קדומים

ברחובות. ושינתה סדר נשים לשבת בירכתי ביתה. רבינו אפרים

מסורת הקריאה

הנגינה במ"ם והוי"ו בקמץ: (כז) ורצחו. מלרע: (כח) ארשה. הנגינה ברי"ש: (כט) ולו תהיה לאשה, במונח רביע לא בזקף קטן:

מרפא לשון

שהיא מלקות מ' מדרבי אבהו כמ"ש בפ' בן סורר ומורה. ב) לא יבא. לא ידכי, לפי שביאה זו אינה כמשמעה, כמו ולא יהיה הדבר ולא יבא, לכך תר' כפי עניינו ולא ידכי, כמו שתרגם שם לא יתקיים, וכמו לא יוכל דמתר' לית ליה רשו ולפי שהאסור לבא בקהל נקרא טמא, שכן גוי הבא להתגייר צריך מילה וטבילה והרצאת דמים כדי לטהרו נופל בו לשון לא ידכי או כע"ש וטהר את בני לוי. פצוע דכא וכרות שפכה, דפסיק ודמחבל. צ"ל היאך תרגם פצוע דכא פסיק, וכרות שפכה מחבל, ומהו הנק' מחבל ונר' שכוונת התר' לתר' פצוע דכא דמחבל וכרות שפכה דפסיק שלא כסדר לשון המקרא וקרי לפצוע דכא מחבל, שכן לאו דוקא שנפצעו הבצים שלו נק' פצוע דכא, אלא אפי' נמוקו או חסרו או ניקבו הוא בכלל פצוע דכא, א"נ ע"ד מ"ש בספרי מה בין פצוע דכא לכרות שפכה, פצוע דכא חוזר וכרות שפכה אינו חוזר זו הלכת דופאים. ולכן תר' פצוע דכא דמחבל, לומר שאינו אלא חבול ועתיד הוא להתרפא מאש"כ כרות שפכה שנפסק לעולם, ואולי מט"ז הקדים לתר' כרות שפכה שכן דרך להזהיר על הקל תחלה לומר לא זו אף זו דהיינו לא מבעיא כרות שפכה שהוא דפסיק שאינו חוזר לא יבא בקהל ה', אלא אף פצוע דכא שהוא מחבל שחוזר, ואלו תר' דמחבל תחלה הו"ל זו ואצ"ל זו והוה אמינא דפסיק אתי במכל שכן. עוד יתכן לפרש התרגום כדרבא (ביבמות ע"ה ע"ב) דאמר פצוע בכולן, דך בכולן, כרות בכולן, פצוע בכולן, בין שנפצע הגיד בין שנפצעו בצים, בין שנפצעו חוטי ביצים, דך בכולן, בין שנידך הגיד, בין שנידכו בצים, בין שנדכו חוטי בצים, כרות בכולן, בין שנכרת הגיד, בין שנכרתו בצים, בין שנכרתו חוטי בצים, אלא שלפי התרגום פצוע ודכא נק' מחבל ואין כאן אלא שנים, פסיק בכורין ודמחבל בכולן, והקדים המאוחר ואיחר המוקדם, ותר' כרות שפכה דפסיק שהוא כרות בכלן תחלה, ואח"כ פצוע דכא דמחבל שהוא שנפצע או נידך בכלן שנעשה

למֵיעַל בִּקְהָלָא דַּיְיָ: ד. לָא יִדְכּוֹן עַמּוֹנָאֵי . וּמוֹאֲבָאֵי לְמֵיעַל בִּקְהָלָא דַּיְיָ . אַף דָּרָא עֲשִׂירָאָה . לָא יִדְכּוֹן לְהוֹן . לְמֵיעַל בִּקְהָלָא דַּיְיָ עַד עָלְמָא : ה. עַל עֵיסַק . דְּלָא עֲרַעוּ יָתְכוֹן בְּלַחְמָא וּבְמַיָּא . בְּאוֹרְחָא בְּמִפַּקְכוֹן מִמִּצְרָיִם . וְדַאֲגַר עֲלָךְ יָת בִּלְעָם בַּר בְּעוֹר . מִפְּתוֹר . אֲרָם דְּעַל פְּרָת לְלַטָּטוּתָךְ : ו. וְלָא אֲבָא . יְיָ אֱלָהָךְ לְקַבָּלָא מִן בִּלְעָם . וַהֲפַךְ יְיָ אֱלָהָךְ לָךְ . יָת יָת לְוָטִין לְבִרְכָן . אֲרֵי

יְהוָה׃ ס ד לֹא־יָבֹא עַמּוֹנִי וּמוֹאָבִי בִּקְהַל יְהוָה גַּם דּוֹר עֲשִׂירִי לֹא־יָבֹא לָהֶם בִּקְהַל יְהוָה עַד־עוֹלָם׃ ה עַל־דְּבַר אֲשֶׁר לֹא־קִדְּמוּ אֶתְכֶם בַּלֶּחֶם וּבַמַּיִם בַּדֶּרֶךְ בְּצֵאתְכֶם מִמִּצְרָיִם וַאֲשֶׁר שָׂכַר עָלֶיךָ אֶת־בִּלְעָם בֶּן־בְּעוֹר מִפְּתוֹר אֲרַם נַהֲרַיִם לְקַלְלֶךָּ׃ ו וְלֹא־אָבָה יְהוָה אֱלֹהֶיךָ לִשְׁמֹעַ אֶל־בִּלְעָם וַיַּהֲפֹךְ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ לְּךָ אֶת־הַקְּלָלָה

ת"א לא יבא עמוני ומואבי. ברכות כח יבמות עז כח פו ע: כתובות ז נזיר כג קידושין סז הוריות י ידים עו: על דבר אשר לא קדמו אתכם. יבמות עו עז סנהדרין קג: ולא אבה ה' אלהיך. ברכות נו: ספר הזהר פרשת כי תצא: ויהפך ה' אלהיך. סנהדרין קה:

בעל הטורים

(ד) וסמך עמוני ומואבי לממזר. שבנות לוט נבעלו לאביהן וילדו עמונים והנקבות מותרות לפי שהם נתכוונו לדבר מצוה: (ה) אשר לא קדמו. בגימ' את הזכרים: אשר לא קדמו אתכם. ר"ת בני בלק. שהוא צוה לעשות כן: (ו) לשמע אל בלעם.

רש"י

יבא ממזר בקהל ה'. לא ישא מ ישראלית: (ד) לא יבא עמוני. לא ישא נ ישראלית: (ה) על דבר. (ספרי) על העצה ם שיעצו אתכם להחטיאכם: בדרך. כשהייתם

שפתי חכמים

פסול שלו מאותו מקום: מ וא"ת ולמה לא פרש"י זה לעיל גבי פצוע דכה. וי"ל דרש"י לא בא לפרש מאי בקהל ה' דמלתא דפשיטא הוא דקהל ה' הוא שלא ישא ישראלית אלא דקשה לרש"י למה כתיב דממזר לא יבא בקהל ה' והא ק"ו ומה פצוע דכה שלא נולד בעבירה אסור לבא בקהל ממזר שנולד בעבירה לא כ"ש שכן נ"ס לא ישא ישראלית כלומר אפי' אם נשאה כופין אותו להוציא ופצוע דכה אם נשאה לא יוציא ולשני לא מצי למילף ק"ו דנימא דיו לבא מן הדין להיות כנדון: נ וא"ת והא כבר פירש לעיל גבי לא יבא ממזר בקהל ה'. וי"ל כיון דעמון ומואב זכרים אסורים לבא בקהל ונקבות מותרות לבא בקהל הוצרך לפרש שהזכר לא ישא ישראלית אבל הנקבה מותרת בישראל וגם הקרא הוצרך לכתוב גבי עמוני ומואבי לא יבא בקהל ה' מטעם זה: ם דאל"כ נ"ל על דבר הל"ל על אשר לא קדמו וגו' אלא ס"ק

טעם להרחקת עו"מ

(ה) על דבר אשר לא קדמו אתכם בלחם ובמים. פירש"י על דבר העצה שיעצו אתכם להחטיאכם. ודבר זה אינו מפורש במקרא ועיקר חסר מן הספר, גם אין הדעת נותנת להרחיק שתי אומות בעבור שלא קדמום בלחם ובמים, ובפרט שבאמת לא היו ישראל צריכים לא את לחמם ולא את מימם, כי לחמם היה ניתן מאת ה' מן השמים, ומימם היו נמשכים מצור החלמיש. אלא ודאי העיקר הוא בעבור שהחטיאום, ודבר זה מבואר במקרא שלכך לא קדמום בלחם ומים כדי שיהיו רעבים וצמאים [ללחם ומים פשוטים כמו שהתלוננו על המן והבאר ואמרו כי אין לחם ואין מים ר"ל הלחם מן השמים אינו לחם ממש רק רוחני והמים אינו מים ממש רק רוחני והיו רעבים וצמאים ללחם ומים פשוטים] מיגיעת הדרך. ועי"ז בהכרח יאכלו מזבחי אלהיהן ויפתו מלכלוך יין שלהם המרגילם לערוה [כמו שאחז"ל במסכת סנהדרין פרק חלק]. כי כל עיף ויגע לא יבחר בין אסור למותר ואוכל ושותה מכל מה שנותנין לו. והקב"ה ידע שכוונתם היה על זה האופן ע"כ בהתרחקו. לכך נאמר על דבר אשר לא קדמו [ולא קאמר על דבר אשר לא נתנו לכם לחם ומים ולמה תלה הדבר בהקדימה, אבל באמת נתנו, אבל לא קודם אלא אחר כך להחטיאכם], ר"ל על אותו דבר נסתר אשר אליו כוונו במה שלא קדמו, [קדמו דייקא], ואף ע"פ שהנקבות היו העיקר בהזנות [ולמה הנקבות מותרו'] מ"מ עיקר האשמה תלוי באנשי' שהדריכן לקדם והאנשים התחילו בקלקלה והמה הכריחו בנותיהן לזנות. ומטעם זה החיו בני ישראל הנקבות במלחמת מדין, כי טעו כדין זה שנתרחקו דוקא הזכרים [הכ"י בתוספת]:

הפכת קללת בלעם לברכה

(ו) ויהפך ה' אלהיך לך את הקללה לברכה וגו'. כתב הב"י ז"ל זה צריך ביאור, כי איך יתכן לומר שהקללה עצמה היה לברכה אע"פ שבאו במקום הקללות ברכות מעין הדברים שרצה לקללם מ"מ אין הקללה עצמה נהפכה לברכה, גם קשה על מה שאחז"ל (פרק חלק) מברכותיו של אותו רשע אתה למד מה היה בלבו לקללם כו' ומסיק שם בגמרא כלם חזרו לקללה חוץ מבתי כנסיות כו' שנאמר ויהפך ה' אלהיך לך את הקללה, קללות לא נאמר כו' משמע רק אחת מהם נהפכה לברכה, וקשה מה נשתנה ברכה זו מזולתה, ועוד איך משמע מה' הפסוק שדוקא בתי כנסיות חזרו לברכה. והביאור לכל זה הוא שבלעם קוסם הי' והי' רואה האצטגנינות של ישראל שהי' מורה על כל הדברים הללו שבקש לקללם בהם, לא יהי' להם בתי כנסיות כו' לא תהא מלכותם מושכת כו'. וידוע שאין הקב"ה משדד המערכה בשביל זכותם של ישראל כי אם במקום שאין שום דרך להסב פני

מצות השם

(ד) [תקס] (לאו שלד) שלא נתחתן בזכרי עמון ומואב לבד אפי' אחר שנכנסו לדת. שנאמר לא יבא עמוני ומואבי בקהל ה':

תפסיר הרס"ג

לא ידכ'ל פי גוק אללה: (ד) ולא ידכ'ל עמוני ומואבי פי גוק אללה. חתי אלגיל אלעאשר מנהם. לא ידכ'ל פי גוק אללה אלי' אלאבד: (ה) בסבב מא לם ילתקונכם באלכ'בז ואלמא. פי אלטריק פי כ'רוגכם מן מצר. ולמא אסתאגר עליך בלעם אבן בעור. מן פאתור ארם נהרים לילענך: (ו) ולם ישא אללה רבך אן יקבל מן בלעם.

אבן עזרא

(ו) ויהפוך. שהיה בלב בלעם לקלל

רבינו בחיי

(ג) לא יבא ממזר בקהל ה'. אינו מותר ליקח בת ישראל אבל מותר הוא בגיורת שהתורה אמרה בקהל ה' וקהל גרים אינן נקראים קהל ה' ולשון ממזר הוא מי שנולד מן העריות שיש בהן כרת או מיתת ב"ד. ובירושלמי דקדושין אמר רבי אבהו מאי ממזר מום זר:

(ה) על דבר אשר לא קדמו אתכם בלחם ובמים. דרך ארץ הוא לקדם את הבאים בדרך במאכל ובמשתה לא שהיו ישראל חסרים במדבר שהרי המן יורד להם והבאר הולך עמהם. וכתב הרמב"ן ז"ל הרחיק הכתוב שני האחים האלה שהיו גמולי חסד אברהם שהציל אביהם ואמם מן החרב והשבי ובזכותו שלחם הש"י מתוך ההפכה והם חייבין לעשות טובה עם ישראל ועשו עמהם רעה. האחד ששכר עליו בלעם בן בעור והם המואבים והאחד שלא קדם אותם בלחם ובמים. והנה עמון הרשיע בזה יותר כי המואבים ובני עשו כאשר ידעו שהוזהרו ישראל שלא יתגרו בם הוציאו להם לחם ומים ועמון לא אבה לעשות כן וזה טעם אשר לא קדמו שלא יצאו לקראתם בלחם ובמים כאשר עשו האחרים ולכך הקדי' הכתוב עמון והקדים להזכיר פשעו על דבר אשר לא קדמו ואחר כך הזכיר מואב וחטאתו זהו ואשר שכר עליך ע"כ. ודרשו רז"ל עמוני ולא עמונית מואבי ולא מואבית מפני שהאיש דרכו לקדם ואין דרכה של אשה לקדם כלומר שתוציא מזון חוץ לגבול הארץ וזהו היתר רות המואביה שיצא ממנה דוד:

מסורת הקריאה

ענה, הה"א במפיק: (ב) שפכה, הפ"א בשוא נח: (ה) בלחם, נמסר ו' דגושים, עי' במדבר כ"א ו': שכר, נמסר עליו ב', ר"ל ב' כתיב השי"ן בקמץ והכ"ף בפתח, וסי' א' דין. ב' עלינו (מ"ב ז' ו'): לקללך, הכ"ף דגושה, וא' רפי מקללך (קהלת ז' כ"א) סימן כמוך כמוהם, פסוק הוא שופטים ח' י"ח, ונתנו הכא לסימן כמו שם מלת כמוך הכ"ף הראשונה דגושה היא סימן לכ"ף של מלת לקללך דהכא שהיא דגושה, והכ"ף במלת כמוהם היא רפויה היא סימן לכ"ף במלת מקללך דהתם שהיא רפויה. ועי' מש"כ בקהלת שם:

רמב"ן

והיא נלחמת בו בכל כחה ובוכה ואוחזת בבגדיו או בשערותיו להמלט ממנו ולא ידעה לצעק למה תסקל אלא גם הצעקה בהווה לדון בה מן הסתם בעיר מפותה ובשדה אנוסה:

(ה) על דבר אשר לא קדמו אתכם בלחם ומים. מצינו אוכל בכסף תשבירני ואכלתי ומים בכסף תתן לי ושתיתי. כאשר עשו לי בני עשו היושבים בשעיר והמואבים היושבים בער. ורבים אמרו שהם לא קדמו אותם אבל ישראל קנו מהם וזה הבל כי די למחנה שימכרו להם כאשר ירצו לקנות ועוד כי ישראל לא באו בגבול מואב והמואבים הוציאו להם לחם ומים בכסף והכתוב יספר שעשו המואבים כאשר עשו בני עשו ולמה ירחיק המואבי לעולם בעבור זה ולא יתעב אדומי. ור"א אמר כי טעם כאשר עשו לי בני עשו והמואבים על אעברה בארצך בדרך אבל לא מכרו להם לחם ומים כי הם עברו בהר שעיר ובער רק מלך אדום לא הניחם לעבור דרך מדינתו אשר הוא יושב בה והוא מה שאמר לא תעבור בי גם זה הבל. כי הם אמרו אל מלך אדום אעברה בארצך וימאן אדום נתון את ישראל עבור בגבולו והנה לא נכנסו כלל בגבול אדום וכן כתוב ויסעו מהר ההר דרך ים סוף לסבב את ארץ אדום כי הוצרכו לשוב לאחור דרך

לִבְרָכָה כִּי אֲהֵבְךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ׃
ז לֹא־תִדְרֹשׁ שְׁלֹמָם וְטֹבָתָם כָּל־
יָמֶיךָ לְעוֹלָם׃ ס רביעי ח לֹא־תְתַעֵב
אֲדֹמִי כִּי אָחִיךָ הוּא לֹא־תְתַעֵב
מִצְרִי כִּי־גֵר הָיִיתָ בְאַרְצוֹ׃
ט בָּנִים אֲשֶׁר־יִוָּלְדוּ לָהֶם דּוֹר
שְׁלִישִׁי יָבֹא לָהֶם בִּקְהַל יְהוָה׃ ס

תרגום אונקלוס

בְחָמָךְ (י"נ רִיחֲמָךְ) יְיָ אֱלָהָךְ: ז. לָא תִתְבַּע שְׁלָמְהוֹן וְטָבָתְהוֹן. כָּל יוֹמָךְ לְעָלַם: ח. לָא תְרַחֵיק אֱדוֹמָאָה. אֲרֵי אֲחוּךְ הוּא. לָא תְרַחֵיק מִצְרָאָה. אֲרֵי דַּיָּיר הֲוֵיתָא בְּאַרְעֵיהּ: ט. בְּנִין. דְּיִתְיַלְדוּן לְהוֹן דָּרָא תְּלִיתָאָה. יִדְכּוּן לְהוֹן לְמֵיעַל בִּקְהָלָא דַיְיָ: י.

ת"א לא תדרש. גיטין כז: תתעב אדמי. קמא ל ברכות כב נג: בנים אשר יולדו. יבמות מה עז קידושין מט יבמות סע:

תפסיר הרס"ג

בל קלב לך אללענה ברכה. למא אחבך; (ז) פלא תלתמס סלאמתהם וכ'ירהם. טול זמאנך אבדא: (ח) לא תכרה אלאדומי. פאנה אכ'יך. לא תכרה אלמצרי. לאנך כנת ג'ריבא פי בלדה: (ט) ואלגיל אלת'אלת'. מן אלבנין אלד'י יולדו

רבינו בחיי

(ח) לא תתעב אדומי. אף ע"פ שראוי לך לתעבו מפני שיצא בחרב לקראתך והמצרי' ג"כ אע"פ שהשליכו זכוריכם ליאור לא תתעב אותם מפני שהיו לכם אכסניא בשעת הדחק ונמלטתם עמהם בימי הרעב בכבוד גדול. ואמר עוד לא תתעב אדומי שיש להם זכות אבות שהיו מזרע הקדש, והרחיקן שלשה דורות לפי שיצאו בחרב לקראתנו, ואמר בשניהם לא תתעב אדום שקדמם בחרב ובמצרים שהטביע' במים אבל עמון ומואב שהחטיאום נתעבו, והזכיר הכתוב בהן לא תדרוש שלומם וטובתם, ומכאן דרז"ל שכל המחטיא חברו קשה לו מן ההורגו ההורגו טורדו מן העוה"ז והמחטיאו טורדו מן העולם הזה ומן העולם הבא:

(י) ונשמרת מכל דבר רע. אזהרה זו מפני קדושת הארון וכן מצינו במלחמת מדו שהלך הארון עמהם. ועל דרך הפשט מכל דבר רע שאסר' תורה לפי שמחנות הכנענים בצאתם למלחמה היו משולחים לעשות כל תועבה יכל נבלה ונוהגין בעצמן הפקר בכל הדברים כלן לכך יזהיר הכתוב מחנה ישראל שישתמרו מכל הדברים הרעים ששאר הכנעניים נוהגים בהן ואינן חוששים עליהם בשעת מלחמה. ודרשו רז"ל מכל דבר רע אלו עריות ולשון הרע. עריות ממה שכתוב ולא יראה בך ערות דבר וזהו שאמר מכל דבר רע. לשון הרע הוא שאמר מכל דבר רע כלומר דבור רע וזהו לשון הרע ורצה הכתוב להזהיר על שתים אלה לפי שהן עבירות חמורות והשכינה מסתלקת בשבילן. ועוד דרשו רז"ל במסכת ע"ז ונשמרת מכל דבר רע שלא יהרהר אדם ביום ויבא לידי טומאה בלילה. וזהו שסמך לו כי יהיה בך איש אשר לא יהיה טהור מקרה לילה מכאן אמר רבי פנחס בן יאיר זהירות מביאה לידי

בעל הטורים

וסמיך ליה (ז) לא תדרש שלמם. כדאיתא בסנהדרין (דף נז) ע"פ דכתיב ויפשיט עשו את יעקב. לא תתעב אדומי. כי דאסקוהו כנגידא ע"ש: (ס) וסמך לא תתעב אדמי. לומר אף עמונים לא קדמו אותך בלחם ובמים וסוף קדמך שנאמר כאשר

שפתי חכמים

קרא על הדיבור כלומר על העלה אשר לא קדמו וגו' כלומר ובשביל דבר זה כמי וכ"ל דאשר כמו ואשר: ע ר"ל מסיכא תיתי תדרוש שלומם וטובתם ומתרץ מכלל שנאמר וגו'. (קל"מ) נלע"ד של"ל כרש"י לא תדרוש וגו' ועל סוף המקרא שנאמר וטובתם פי' זה שפסי בספרי תניא לא תדרוש שלומם מכלל שנאמר כי תקרב אל עיר וגו'. יכול אף כאן ת"ל וטובתם כו'. והמדפיסים לא הבינו כונת רש"י והשמיטו מלת וגו': פ ר"ל הא כתיב אהריו בנים אשר יולדו להם דור שלישי יבא הא דור שני לא יבא אם כן מתועב הוא ולמה אמר בכיפא לא תתעב. ומתרץ מה שכ' לא תתעב ר"ל לגמרי לא תתעב אבל מעט תתעבם: צ מפום דכתיב אחריו דור שלישי יבא הא דור שני לא יבא ולמה אמר לא תתעב מצרי ומתרץ דס"ק לא תתעב מכל וכל אבל מעט תתעבו כדפי' לעיל גבי לא תתעב אדומי ונקט כאן מכל וכל ר"ל מפום שנפ' כל הבן הילוד היאורה תשליכוהו וכל הבת תחיון ואע"פ שזרקו זכוריכם ליאור אפ"ה אל תתעבו מה טעם שהיו כו' וזהו שנקט רש"י מכל וכל: ק יש מקשים ל"ל גרש"י לפרש הטעם למה דור שלישי יבא הא הכ' עצמו מפרש הטעם כי גרים הייתם וגו'. וי"ל דקשה לרש"י וכי בשביל שהיו גרים בארצו יבאו בקהל אחר שעשו להם כל הרעה הזה שהרגו זכוריהם וכי בשאר אומות שיש שם גרים הורגים הזכרים שלהם ועז"פ מה טעם כו' ויסי' סאי מה טעם פי' על כי גרים וגו' דכתיב בקרא: ר ר"ל אל תאמר מה קנס זה שקנסן במה שתעבן עד דור שלישי הא אף באר ע"פ דינן כן ג"ס ושאר ע"א כו': ש כלומר אל תקשי לך למה לא נתעבו לגמרי שהרי עמון ומואב לא עשו כלום אלא

רש"י

בטירוף: (ז) לא תדרש שלמם. (שם) מכלל שנאמר עמך ישב בקרבך יכול אף זה כן ע ת"ל לא תדרוש שלומם: (ח) לא תתעב אדמי. לגמרי פ ואף ע"פ שראוי לך לתעבו שיצא בחרב לקראתך: לא תתעב מצרי. מכל וכל צ אע"פ שזרקו זכוריכם ליאור מה טעם שהיו לכם אכסניא ק בשעת הדחק, לפיכך (ט) בנים אשר יולדו להם דור שלישי. ושאר אומות מותרין מיד ר הא למדת שהמחטיא לאדם קשה לו מן ההורגו ש שההורגו הורגו בעוה"ז והמחטיאו מוציאו מן העוה"ז ומן העוה"ב לפיכך אדום שקדמם בחרב לא נתעב וכן מצרים שטבעום ואלו

דעת זקנים מבעלי התוספות

(ח) לא תתעב אדמי. וי"א אע"פ שלא קדמו אתכם לא תתעבנו כי אחיך הוא ומזרעו של אברהם הוא. ולפ"ז נ"ל כאשר עשו לי בני עשו דמיירי לענין לעבור בארצם כדכתיב גבי יפתח וישלח ישראל מלאכים אל מלך מואב לאמר אעברה בארצך ולא אבה וגם אל מלך אדום שלח ולא אבה. אי נמי לא תתעב אדמי אע"פ שהיה לך לתעבו לפי שלא הניחך לעבור דרך ארצו לא תתעבנו כי אחיך הוא: לא תתעב מצרי. אע"פ שלבסוף שעבדו בכם לא תתעבנו כי גר היית בארצו והטיבו לכם בראשונה:

הפכת קללת בלעם לברכה

שמערכה לטובה, אבל במקום שיש לקיים משפט המערכה ולספרה על דרך אחר, אזי אין הקב"ה משדדה. דוגמא כוכב שמו רעה שהי' עולה לקראת ישראל והיה נורה על דם, הפכו הקב"ה לדם מילה. וכמו שאמרו רז"ל האי מאן דנולד במזל מאדים לוי טבחא או מוהלא, וכל הקללות שהנה שם בגמרא, לא תשרה עליהם שכינה, לא תהא מלכותם מושכת, לא יהיה להם זיתים וכרמים כו'. בכלם לא היה שום דרך לפרשם לטובה כדי לקיים משפט המערכה וישראל לא יהיו ניזוקין. ע"כ הוצרך הקב"ה לשדד המערכה מסורתות אלו מכל וכל, לפיכך חזרו כלם לקללה כשחטאו ישראל ולא היה בידם זכות שעומד כנגד המערכה *) אבל בפורתות לא יהי' להם בתי כנסיות ובתי מדרשות לא היה לריך הקב"ה לשדד המערכה כי היה מקום לקיים משפט המערכה שלא יהי' להם בתי כנסיות אבל לטובתם:

מצות השם

(ז) [תקסא] (לאו שלה) שלא להשלים עם עמון ומואב לעולם. שנאמר לא תדרש שלמם וטבתם כל ימיך לעולם:

(ח) [תקסב] (לאו שלו) שלא להרחיק זרע עשו אחר שנכנס לכלית סדם. שנאמר לא תתעב אדמי כי אחיך הוא:

(שם) [תקסג] (לאו שלז) שלא להרחיק המצרי ולתעב התנותם בדור שלישי אחר כניסתם לדת. שנאמר לא תתעב מצרי כי גר היית בארצו:

הערה *) כי הוראת המערכה בעצמה אינה בטלה בשום אופן, והוראת כוכב רעה נשאר כמו שהוא לרעה, רק זכות ישראל עכבו רעתו שלא ישלוט עליהם לרעה, וכן הוא מי שנולד במזל מאדים, הוא בתמות שיפך דם בטבעו, אבל הוא בלדקתו מעכב טבעו, וכאשר יהי' איזה סבה שלא יוכל לעצור טבעו, הטבע תעשה את שלה, ובזה תתבאר מאמר חז"ל (מגילה דף ג) קם רבה שחטיה לרבי זירא, והדבר תמוה ופלא, כי מחמת שרבה נשתכר בסעודת פורים ע"כ שחט את רבי זירא, אבל במס' שבת (דף קנו) אמר רבה לאביי והא אנא במאדים [כולדתי], אמר ליה אביי מר נמי דאין וקטיל, נמצא כי רבה נולד במאדים והיה טבעו לשפוך דם. אבל לדקתו עמדה לו נגד טבעו, ועכשיו שנשתכר בסעודת פורים מחמת השכרות פעלה טבעו את שלה לשפוך דם וקם ושחט לרבי זירא, ומסתמא היה ביניהם מהלה שנבוכי דברים וכעס רבה ושחטיה. עיין שם בגמרא סוף הענין:

נחל קדומים

ז"ל. וכ"כ הקדוש רבינו שלמה אסתרוק ז"ל: ז (ה) לא תדרוש שלומם וטובתם בס' יריאים סי' רצ"י כתב דתשלומי ש' מותר וכ"כ הסמ"ג והגמ"י וכן נראה מס' חסידים סי' תרס"ה. ודבריהם נגד המדרש ריש פ' פנחס וישבתי קצת בעניותי בדברים אחדים דף קס"ג ולס' חסידים במדבר קדמות דף צ"א ע"ד ובהגהות כ"י על ברית עולם:

מסורת הקריאה

(ו) לך, הלמ"ד דגושה: (ח) לא תתעב אדמי. לא תתעב מצרי תווי"ן הראשונות היו ראויות להדגש מדין ב' אותיות בג"ד כפ"ת. והן רפות, והטיל בו טעם החכם אבן עזרא לפי שהתיבה הראשונה.

מרפא לשון

חבול באותו מקום מטעם לא זו אף זו כמו שנתבאר. ח) לא תתעב, לא תרחיק, ה"ג בשניהם וא"ד הא' לא תתעיב והב' לא תרחיק

רמב"ן

ים סוף מהר ההר שהוא על גבול ארץ אדום ולא באו בארץ אדום עצמה כלל ויפתח אמר בביאור כי בעלותם ממצרים וילך ישראל במדבר עד ים סוף ויבא קדשה וישלח ישראל מלאכים אל מלך אדום לאמר אעברה בארצך ולא שמע מלך אדום וגם אל מלך מואב שלח ולא אבה וישב ישראל בקדש וילך במדבר ויסב את ארץ אדום ואת ארץ מואב וגו' ויחנון בעבר ארנון ולא באו בגבול מואב הנה זה מפורש שלא באו כלל בארץ אדום ולא בארץ מואב ואלו באו שם היו מוכרין להם לחם ומים כי אין המנהג לנותן רשות לעם הצבא לעבור בארצו שלא ימכר להם לחם ומים והנראה אלי כי הכתוב הרחיק שני האחים האלה שהיו גמולי חסד מאברהם שהציל אביהם ואמם מן החרב והשבי ובזכותו שלחם השם מתוך ההפכה והיו חייבין לעשות טובה עם

דברים כג תצא

י כִּֽי־תֵצֵ֥א מַחֲנֶ֖ה עַל־אֹיְבֶ֑יךָ וְנִ֨שְׁמַרְתָּ֔ מִכֹּ֖ל דָּבָ֥ר רָֽע׃ יא כִּֽי־יִהְיֶ֥ה בְךָ֛ אִ֗ישׁ אֲשֶׁ֛ר לֹא־יִהְיֶ֥ה טָה֖וֹר מִקְּרֵה־לָ֑יְלָה וְיָצָא֙ אֶל־מִח֣וּץ לַֽמַּחֲנֶ֔ה לֹ֥א יָבֹ֖א אֶל־תּ֥וֹךְ הַֽמַּחֲנֶֽה׃ יב וְהָיָ֥ה לִפְנֽוֹת־עֶ֖רֶב יִרְחַ֣ץ בַּמָּ֑יִם וּכְבֹ֣א הַשֶּׁ֔מֶשׁ יָבֹ֖א אֶל־תּ֥וֹךְ הַֽמַּחֲנֶֽה׃ יג וְיָד֙ תִּהְיֶ֣ה לְךָ֔ מִח֖וּץ לַֽמַּחֲנֶ֑ה וְיָצָ֥אתָ שָׁ֖מָּה חֽוּץ׃ יד וְיָתֵ֛ד תִּהְיֶ֥ה לְךָ֖ עַל־אֲזֵנֶ֑ךָ

תרגום אונקלוס

אֲרֵי תִפּוֹק מַשְׁרִיתָא עַל בַּעֲלֵי דְבָבָךְ . וְתִסְתְּמַר . מִכֹּל מִדְּעַם בִּישׁ : יא. אֲרֵי יְהֵי בָךְ גְּבַר . דְּלָא יְהֵי דְכֵי מִקְּרֵי לֵילְיָא . וְיִפּוֹק לְמִבְּרָא לְמַשְׁרִיתָא . לָא יֵיעוֹל לְגוֹ מַשְׁרִיתָא : יב. וִיהֵי לְמִפְנֵי רַמְשָׁא . יַסְחֵי בְמַיָּא . וּבְמֵיעַל שִׁמְשָׁא . יֵיעוֹל לְגוֹ מַשְׁרִיתָא. יג. וַאֲתַר מְתוּקַּן יְהֵי לָךְ . מִבְּרָא לְמַשְׁרִיתָא . וְתִפּוֹק תַּמָּן לְבָרָא : יד. וְסִכְּתָא . תְּהֵי לָךְ עַל זֵינָךְ . וִיהֵי

ת"א ונשמרת מכל דבר רע. כתובות מו ע"ז כ: כי יהיה בך איש. פסחים ג נזיר סו נדה עג: מקרה לילה. ב"ק כה: ויצא אל מחוץ למחנה. פסחים סח: והיה לפנות ערב. נזיר סו: ויד תהיה לך. ברכות כה: ויתד תהיה לך. שם יומא פה כתובות ה:

בעל הטורים

עשו לי בני עשו: (י) ונשמרת. בגימטריא מן שפיכת דמים וכגימ' מן קללת השם וכגימ' אין להסתכל באשה כלל: מכל דבר רע. זהו נבול פה (דרש דבר ל' דיבור): (יד) ויתד תהיה לך על אזנך. כמו שאם שמע נבול פה שיכוף אצבעו לתוך אזנו. והכו

רשב"ם

(יג) ויד תהיה לך. כתרגומו: (יד) על אזנך. עם שאר

רש"י

שהחטיאום נתעבו: (י) כי תצא וגו' ונשמרת. שהשטן מקטרג בשעת הסכנה: (יא) מקרה לילה. דבר הכתוב בהווה: ויצא אל מחוץ למחנה. זו מצות עשה: לא יבא אל תוך המחנה. זו מצות לא תעשה ואסור להכנס למחנה לויה א וכ"ש למחנה שכינה (פסחי' סח): (יב) והי' לפנות ערב. סמוך להערב שמשו יטבול שאינו ב טהור בלא הערב שמש: (יג) ויד תהיה לך. כתרגומו, כמו (במדבר ב) איש על ידו: מחוץ למחנה. חוץ ג לענן: (יד) על אזנך לבד משאר ד כלי תשמישך: אזנך. כמו

שפתי חכמים

שהחטיאו את ישראל נתעבו לגמרי והאדומי והמצרי עמדו להרגן ולא נתעבו לגמרי וא"ל משום דלא קדמו אתכם וגו' דהא ע"כ צ"ל דאדום נמי לא קדמו דאל"כ למה נתן הכ' הטעם דלא התעב אדומי כי אחיך הוא ולא נתן גם הטעם שקדמו ש"מ דאין זה עיקר הטעם וא"ל נמי משום דשכר את בלעם לקלל אותם ואדום לא שכר את בלעם דלמא הא דלא שכר אדום את בלעם משום דאדום לא ידע זה שאת אשר יאור בלעם יואר ובלק ידע זה ממלחמת סיחון וכמו שפרש"י לעיל. וכיון שהוא כן אין להחזיק לאדום טובה בשביל זה ואדרבה יותר היה להעב אותם כיון שרצו להרוג אותם בחרב ואי משום שהוא אחיך הא עמון ומואב נמי קרובים הם עמנו וכמו שאמר אברהם ללוט כי אנשים אחים אנחנו. ומתרץ הא למדת כו': ה דבלילה דרך שרואה קרי אבל ביום אין דרך שרואה קרי אבל בודאי מי שרואה קרי ביום גם הוא טמא: א ר"ל מדכתיב שני מחנות בפסוק. וא"ת והא הפסוק לשני מחנות חד לעשה וחד למצות ל"ת, וע"ק למה נקט כ"ש למחנה שכינה אלא היה לנקוט ואסור ליכנס למחנה לויה ולמחנה שכינה. וי"ל דס"ד דר"ל בזה מ"ש ויצא אל מחוץ למחנה היינו ע"כ מחנה שכינה דמסיפא תיתי לרבות שאר מחנות ואחריו כתיב לא יבא אל תוך המחנה ערבה קרא אפי' מחנה לויה וא"כ קשה שאם נכנס בטומאת קרי למחנה שכינה שהיא קדושה חמורה אינו עובר אלא בעשה כדכתיב ויצא וגו' ואם נכנס למחנה לויה שאין בה קדושה כ"כ עובר בלא תעשה שהוא חמור מעשה כדכתיב ולא יבא וגו'. ומתרץ דאם אסור ליכנס למחנה לויה בלא תעשה כ"ש כו'. וא"ת והרי אין עונשין מן הדין. וי"ל ה"מ היכא דלא רמז כלל בתורה אבל הכא כתיב שעובר בעשה אבל לא תעשה בא מן הדין כדבר זה עונשין. והרא"ם תירץ משום דתרוייהו למחנה שכינה ומחנה לויה משום קדושתה של שכינה הוא וכחד מחנה חשיבי להו כו'. ע"ש כי הארכתי: ב ר"ל דודאי יכול לטבול כל היום מתי שירצה אלא ר"ל מ"ש בקרא והי' לפנות ערב ירחץ במים בלא תאמר אבל קודם לכן לא אלא קרא עצה טובה קמ"ל כמ"ש אחריו וכבא השמש יבא אל תוך המחנה כיון שאינו טהור בלא הערב שמש מה לו לטבול בעוד היום גדול. וזהו שנקט רש"י סמוך להערב שמשו יטבול שאינו כו': ג וא"ת והלא משמת אהרן נסתלקו ענני כבוד כפרש"י בפ' חקת. וי"ל אין מוקדם ומאוחר בתורה וזה נאמר קודם מיתת אהרן: ד כלומר ביחד זה תהיה לך לבד שאר כלי תשמישך כדי שתחפור:

מצות השם

(יא) [תקסד] (לאו שלח) שלא יכנס כל טמא תוך מחנה לויה שכמוהו לדורות הר הבית. שנאמר כי יהיה בך איש אשר לא יהיה טהור מקרה לילה ויצא אל מחוץ למחנה לא יבא אל תוך המחנה:

(יג) [תקסה] (עשה רכח) להכין ולייחד מקום קבוע לעשות כל אחד צרכיו מחוץ למחנה. שנאמר ויד תהיה לך מחוץ למחנה:

הפכת קללת בלעם לברכה

הוא, והיינו כדרך שפירש"י משכנותיך ישראל שהם ממושכנים בעונם, שנאמר כלה ה' חמתו ויצת אש בציון, וזה ודאי טובה גדולה שיכלה ה' חמתו בעצים ואבנים ואנחנו נמלטנו, כי מי שיש לו משכון ליתן אותו בתוכו אין גובין ממנו נפשות, והיינו הך שנאמר ויהפך ה' אלהיך לך את הקללה לברכה, כי נוסח הקללה עצמה שהוא לא יהיה להם בתי כנסיות, נתהפכה לברכה, כי ע"י שלא יהי' להם בתי כנסיות יגללו הנפשות, והיינו שאמר בלעם מה טובו אהליך יעקב משכנותיך ישראל, ר"ל טובתם הוא שהם משכנותיך ממושכנים עליך ואתה ניצול, ולפיכך לא חזר דבר זה לקללה, שהרי נתקיים משפט המערכה ולא חוזר. ע"כ אין שייך לומר שתחזור הוראת המערכה לקדמותה כשאין ישראל זוכין:

מצות הנוהגות במלחמה

(י) כי תצא מחנה על אויבך ונשמרת מכל דבר רע. כתב הרב בעה"מ הגה שיש דקדוקי עבירות שהקב"ה לא יעניש עליהם

תפסיר הרס"ג

להם. ידכ'לו פי גוק אללה: (י) ואד'א כ'רגת פי מעסכר עלי' אעדאיך. פאחתרז פצ'לא. מן כל אמר קביח: (יא) ואן כאן פיכם רגל. ליס בטאהר מן עארץ' אלליל. פליכ'רג אלי' כ'ארג אלעסכר. מן חית' לא ידכ'ל אלי' וסטה: (יב) פאד'א כאן ענד אתגאה אלליל ירחץ' באלמא. וענד מג'יב אלשמס ידכ'ל אליה: (יג) וליכון לך מכאן כ'ארג אלעסכר. תברז הנאך כ'ארגא מנה: (יד) וליכון

נוה שלום

(י) ונשמרת, פאחתרס פצ'לא, השמר ביותר מכל דבר רע כשתצא למחנה. עיין רמב"ן ז"ל. (יג) ויד, ומכאן, מקום, וכת"א וכמ"ש והנה מציב לו

חלק הדקדוק

יא) מקרה, דגש הקוף לתפארת מפני השוא ויתכן שהמם לשמוש ודגש.

אבן עזרא

ולא עזבו השם: (י) כי תצא מחנה. זהו המחנה שיצא אל האויב ושם הארון והוא מחנה קטן איננו מחנה הגדול כי שם מחיצות עשויות ובצאתם אל המלחמה הם קרובים סביבות הארון וברור כי טמא מקרה משחית ונסמכה זו הפרשה בעבור מלחמת מדין שהזכיר דבר בלעם כי צוררים הם בעבור אחותם והארון היה עם המחנה שיצא על מדין: מכל דבר רע. לנפש ולגוף כמו הקרי: (יא) מקרה. המ"ם משרת ומשקלו משדה אחוזתו: (יב) לפנות ערב. כטעם כי פנה היום גם חזיק הוא זה לדברי רז"ל והמכחישים אמרו כי לפנות כמו לפני ולא אמרו כלום וי"א כי טעמו כאשר יחל הערב לפנות והנה אחר שאמר הכתוב לפנות ערב אמר וכבוא השמש הנה קודם הערב וכן לפנות בקר קודם זרוח השמש: (יג) ויד. מקום כמו יד הירדן גם זו ראיה כי ממחנה ישראל לא יצא בעל קרי ולא כל אדם בשעת צורך ואף כי התינוקות והעד שאמר הכתוב וישלחו מן המחנה כל צרוע וכל זב וכל טמא לנפש והטעם כל טמא מטמא ולא טמא יום: (יד) אל"ף אזניך. נוסף מגזרת והזונות רחצו: וכסית. כי כל דבר נראה לעינים והוא מגונה יוליד דמות גנאי בנפש;

רבינו בחיי

זריזות זריזות מביאה לידי נקיות נקיות מביאה לידי פרישות פרישות מביאה לידי טהרה טהרה מביאה לידי קדושה קדושה מביאה לידי יראת חטא יראת חטא מביאה לידי ענוה ענוה מביאה לידי חסידות חסידות מביאה לידי רוח הקודש. הזכיר

רמב"ן

ישראל והם עשו עמהם רעה האחד שכר עליו בלעם בן בעור והם המואבים והאחד לא קדם אותו בלחם ובמים כאשר קרבו למולו כמו שכתוב אתה עובר היום את גבול מואב את ער וקרבת מול בני עמון והנה הכתוב הזהירם אל תצורם ואל תתגר בם והם לא קדמו אותם כלל כי היה הכתוב אומר כאשר עשו לי בני עשו המואבים והעמונים אבל לא הזכיר עמון שלא קדמו אותם והנה עמון הרשיע בזה יותר מכולם כי בני עשו והמואבים כאשר ידעו שהוזהרו ישראל שלא יתגרו בהם הוציאו לחם ומים חוץ לגבולם ועמון לא אבה לעשות כן וזה טעם שלא קדמו שלא יצא לקראתם בלחם ובמים כאשר עשו האחרים ולכך הקדים הכתוב עמוני והקדים להזכיר פשעו על דבר אשר לא קדמו אתכם ואחרי כן הזכיר מואבי וחטאתו ורבותינו דרשו עמוני ולא עמונית מואבי ולא מואבית מפני שהאיש דרכו לקדם ואין האשה דרכה לקדם שתוציא מזון מחוץ לגבול הארץ וכן הזכירו

מרפא לשון

מפני הכפל ואין צורך. י) ונשמרת מכל דבר רע. מכל מדעם ביש. וכן ולנערה לא תעשה דבר, לא תעביד מדעם, אבל ולא יראה בך ערות דבר כי מצא בה ערות דבר, עבירת פתגם, וכן כל כיוצא באלו לכל דבר, לכל פתגם, והטעם בכל מקום לפי הנאות בענין כי בפועל שמירה ועשייה נופל ל' מאומה לומר ונשמרת מכל מאומה רע. וכן לא תעשה מאומה כמו ואל תעש לו מאומה ולזה מתר' מדעם ואצל עבירה נופל ל' דבור, לפי שהוא מכח צווי ודבור ולזה מתר' עבירת פתגם, וכן כל כיוצא באלו כענין כל דבר אשר ישך, כל מדעם שהוא כמו כל מאומה שיש למכרו, ואצל חתן כל שנתו לכל דבר פתגם של חיוב צווי ומאמר גזירות הזמן. יג) ויצאת שמה חוץ, לברא, ובפ' י"ד והיה בשבתך, מתר' במתבך בברא, ה"ג וכצ"ל ביציאה נקשר לה למ"ד ובישיבה נקשר

מסורת הקריאה

זעירא ושתיהן כמו מלה אחת, מ"ש בשב כ"י: (יא) מקרה, הקו"ף בדגש לתפארת הקריאה, ויתכן שהמ"ם לשמוש ודגש הקו"ף לחסרון נו"ן מן. מ"ש בשם מכלול. ונמסר עליו לית ודגש: (יג) ויד, נמסר ג' קמץ, ועי' בראשית ל"ז כ"ב: שמה. השי"ן בדגש: (יד) והפרתה.

והיה בשבתך חוץ וחפרתה בה
ושבת וכסית את־צאתך׃ טו כי
יהוה אלהיך מתהלך׀ בקרב מחנך
להצילך ולתת איביך לפניך והיה
מחניך קדוש ולא־יראה בך ערות
דבר ושב מאחריך׃ ס טז לא־תסגיר
עבד אל־אדניו אשר־ינצל אליך
מעם אדניו׃ יז עמך ישב בקרבך
במקום אשר־יבחר באחד שעריך
בטוב לו לא תוננו׃ ס יח לא־תהיה
קדשה מבנות ישראל ולא־יהיה
קדש מבני ישראל׃ יט לא־תביא

תרגום אונקלוס

בְּמֵיתְבָךְ בְּבָרָא. וְתַחְפַּר בַּהּ. וְתְתוּב וּתְכַסֵּי יָת מַפָּקְתָךְ׃ טו. אֲרֵי יְיָ אֱלָהָךְ. שְׁכִינְתֵיהּ מְהַלְּכָא בְּגוֹ מַשְׁרִיתָךְ. לְשֵׁיזָבוּתָךְ וּלְמִמְסַר סָנְאָךְ קֳדָמָךְ. וּתְהֵי מַשְׁרִיתָךְ קַדִּישָׁא. וְלָא יִתַּחְזֵי בָּךְ עֲבֵירַת פִּתְגָם. וִיתוּב מֵימְרֵיהּ מִלְּאֵיטָבָא לָךְ׃ טז. לָא תִמְסַר עֶבֶד עַמְמִין לְיַד רִבּוֹנֵיהּ. דְּיִשְׁתֵּיזֵב לְוָתָךְ מִן קֳדָם רִבּוֹנֵיהּ׃ יז. עִמָּךְ יְתֵיב בֵּינָךְ. בְּאַתְרָא דְּיִתְרְעֵי. בַּחֲדָא מִן קִרְוָךְ בִּדְיֵיטַב לֵיהּ. לָא תוֹנְיְנֵיהּ׃ יח. לָא תְהֵי אִתְּתָא מִבְּנָת יִשְׂרָאֵל לִגְבַר עֶבֶד. וְלָא יִסַּב גּוּבְרָא מִבְּנֵי יִשְׂרָאֵל אַתָּא אַמָּא׃ יט. לָא תַעֵיל

תפסיר הרס"ג

לך ותד מע סלאחך. פאד'א תברזת כ'ארגא מנה. פאחפר בה. ועד זג'טי ד'אלך אלרגיע׃ (טו) לאן אללה רבך. נורה סאלך פי וסט עסכרך. ליכ'לצך ויסלם אעדאיך פי ידך. פיכון עסכרך מקדסא. ולא ירא פיך אמרא קביחא. פינצרף ענך׃ (טז) ולא תסלם עבדא אלי' מולאה. אלד'י יתכ'לץ אליך מן דינה. בל תמנה׃ (יז) וליגלס ענדך פי מא בינך. פי אלמוצ'ע אלד'י יכ'תארה. פי אחדא מחלך פי אלאצלח לה. ולא תצ'הדה׃ (יח) ולא תכון מן בנאת אסראיל ממתעה. ולא מן בני אסראיל ממתע׃ (יט) ולא תדכ'ל שייא מן

נוה שלום

יד ע"ל בראשית לד כא. (יו) לא תסגיר עבד, עבדא, עבד כנעני כת"א. מעם אדוניו, מן דינה, מדת אדוניו שכפר בע"ז ובא להתגייר. וכן פירש ראב"ע במשלי בפסוק אל תלשן עבד אל אדוניו, וכן תיב"ע. (יז) עמך ישב, בל תמנה ליגלס מעך, אבל תתן לו בטחון להיות תושב בקרבך וזהו פשט הכתוב ודרך ההלכה, עיין רמב"ם פ"ח מהל' עבדים, ובכל הספרים תיבות בל תמנה תשלום פסוק אל תסגיר, ושגגה מהמפסיק, כי אינה אלא התחלה לפסוק זה, והעד תיבת ליגלס שהיא סמוכה, ועוד טעו קצת מעתיקים והוסיפו ויו וליגלס עד שנשתבשה אצלם ההבנה לתרגום זה (לדעתי הענין מובן וברור ואין צורך לשבש את הנוסחה המקובלת בכל הספרים ללא תועלת. יק"א). (יח) קדשה, ממתעה, ע"ל בראשית לח כא, והיא הנשכרת לשם זנות בלי קדושין עיין רמב"ם פ"א מהלכות אישות. (יט) אתנן, אגעאל, מה שהתנתה הזונה

אבן עזרא

(טו) ערות דבר. במעשה או דבור: ושב מאחריך. הטעם שלא ילך לפניך כי כן כתוב: (טז) לא תסגיר עבד. בלכתם במלחמה יתכן שיברח למחניהם עבד ואיננו ישראלי: מעם אדוניו. גם הוא איננו ישראל כי הוא בא לכבוד השם הנקרא על ישראל ואם העבד יסגירנו ישראל אל אדוניו הנה זה חלול השם על כן לא תוננו: (יח) ונסמכה פרשת קדשה בעבור העבד ומעתיקי הדת אמרו כי הקדש הוא הנשכב והעד מבני ישראל. ואמר אליהוא וחיתם בקדשים כי נפשם כנגד חיתם והנה קדשים כנגד נוער וכתיב וגם קדש היה בארץ בתי הקדשים ושם כתוב אשר הנשים אורגות שם ואני לא אבין טעם הקדשה וכאשר נחפשה היטב טעם חמלה אז היא

ת"א כי ה' אלהיך. סוטה ג ספר הזהר פרשת נח ופרשת אחרי מות׃ והיה מחניך. ברכות כה שבת כג קנ׃ ולא יראה בך. ברכות כה שבת קנ סוטה ג כא ב"מ קיד׃ לא תסגיר. יבמות מג גיטין מה קידושין סט׃ בטוב לו. ערכין כט׃ ולא יהיה. סנהדרין נד׃

רשב"ם

כליך׃ (טו) מתהלך. שגם ארון שבו תורה היה יוצא עמהם למלחמה, כדכתיב וכלי הקודש וחצוצרות התרועה בידו׃ (יח) קדשה. זונה, פנויה מנאפת׃ קדש. בא על פנויות בלא כתובה וקידושין ולא מיוחדת

בעל הטורים

ויאמר חוץ שלא לשמוע נבול פה לא חוץ מן הבית או מכוף אלבעך לתוך אזנך. וכמדרש ויתד תהיה לך על זכות האבות שהוא כיתד תקוע לישראל. ויתד בגימ' והאבות׃ ויתד תהיה לך על אזנך בגימ' מדותי תהיה על אזנך כלו' י"ג מדות יהיה כלי זיין ש לך׃ והפרתם. ב' במס'. דין. ואידך (איוב יא) וחפרת לבטח תשכב. זהו מה שאמרו לעולם יבדוק אדם עצמו ללכת כיון קודם שישן וחפרת וכסית את לאחך ואז וחפרת לבטח תשכב׃ (טו) ערות דבר. וסמיך ליה (טז) לא תסגיר עבד. כמו ערום שגורה בעששית אסור לקרות קריאת שמע כנגדה׃ (יח) וסמך לא תהיה קדשה ללא תסגיר עבד

שפתי חכמים

ה הנזכר בראש הפסוק דאל"כ לא יראה בלא"י תחת הי' מיבעי ליה׃ ו עבד עממין פי' עבד שהוא ישראל הנמכר לעו"א כדאיתא בגיטין (דף מה). ולפי זה קשה למה קרא אותו הקרא עבד דהא ישראל הוא. ל"ס ד"א כו'. ולפי' של ד"א קשה כיון דהאי קרא לא תסגיר ליתא דקידות הוא כמו שאמרו מכאן המוכר עבדו לעו"א או לח"ל יצא לחירות א"כ קשה למה נקט ליתא דלא תסגיר הל"ל לא תעבוד עבד אל אדוניו. מ"ה לריך גם לטעם הראשון׃ ז כלומר הואיל ואונקלוס תרגם כן אל תשיב לי את כם מינים מפני שיכולני לתרן שגם אונקלוס סובר כמותו שאף זו כו'. וכן

רש"י

כלי זיינך׃ (טו) ולא יראה בך. הקב"ה ה ערות דבר׃ (טז) לא תסגיר עבד. ו כתרגומו. ד"א אפי' עבד כנעני של ישראל שברח מח"ל לא"י׃ (יח) לא תהיה קדשה. מופקרת מקודשת ומזומנת לזנות׃ ולא יהיה קדש. (סנהדרין כד) מזומן למשכב זכור. ואונקלוס תרגם לא תהא אתתא מבנת ישראל לגבר עבדא שאף זו מופקרת לבעילת זנות היא מאחר ז שאין קידושין תופסין לו בה. שהרי הוקשו להמור שנאמר (בראשית כב) שבו לכם פה עם החמור עם הדומה להמור. ולא יסב גברא מבני ישראל אתתא אמתא שאף הוא נעשה קדש על ידה שכל בעילותיו

מצות הנוהגות במלחמה

ואם יעניש יהיה העונש קנ. מודיע הכ' שבשעת הסכנה שהוא בזמן שיולאים למלחמה על אויביהם לריכין שמירה מכל דקדוקי עבירות. כאומרו מכל דבר רע. וכלל בתיבת דבר גם היכות שממנו יהולד הרע. והעיר במה שאמ סמוך לזה כי יהיה בך איש אשר לא יהי' וגו' ואחז"ל שהרהורי עבירה ביום מביאין לידי קרי בלילה. ונתכוין הכ' במניכות זה לומר שעל כוולא בזה ילום בנאמר ונשמרת מכל דבר רע׃

מצות השם

(יד) [תקסו] (עשה רכט) להיות לכל אחד ואחד מאנשי החיל כלי שמסירה תלוי לו עם כלי מלחמתו שנאמר ויתד תהי' לך על אזנך

(טז) [תקסז] (לאו שלט) שלא להשיב עבד שברח מאדוניו מח"ל לא"י. שנאמר לא תסגיר עבד אל אדוניו אשר ינצל אליך מעם אדוניו׃

(יז) [תקסח] (לאו שמ) שלא להונות את העבד הנזכר שברח מח"ל והפי' בדברים. שנאמר עמך ישב בקרבך וגו' בטוב לו לא תוננו׃

(יח) [תקסט] (לאו שמא) שלא לבעול את האשה בלא כתובה וקידושין שנאמר לא תהיה קדשה מבנות ישראל

מסורת הקריאה

מלרע׃ (יז) עמך, חד מן י"ב דכתיב המ"ם בשוא, ונמנו בראשית כ"א כ"ב׃ בטוב, ט' דגושין. ר"ל שהבי"ת בפתח והטי"ת בדגש. וסי' נמסר בישעי' ז' ט"ו. א' הנה ארצי לפניך (בראשית כ' ט"ו) ב' דין. ג' המאה ודבש יאכל (ישעי' ז' ט"ו) ד' כי בטרם (שם ט"ז) ה' הנני פקד על שמעיה (ירמיה כ"ט ל"ב) ו' יבלו בטוב (איוב כ"א י"ג) ז' וחברו (שם ל"ו י"א) ח' וחסידך ישמחו (ד"ה ב' ו'

רמב"ן

בירושלמי ובמגלת רות רבתי מפני שדרך האיש לשכור ואין דרך האשה לשכור׃

(יח) לא תהיה קדשה מבנות ישראל. מקודשת ומזומנת לזנות ולא יהיה קדש מבני ישראל מזומן למשכב זכור לשון רש"י. והנה אם הלאו הזה אזהרה באשה הנשכבת ויזהיר בהיותה מקודשת ומזומנת לזנות אם כן אין הפנויה הנבעלת במקרה ובהצנע מחייבי הלאוין וכן הקדש למה יזכיר בהיותו קדש ומזומן ואפילו הנבעל בחדרי חדרים יש בו כרת ומיתת ב"ד ועוד שהיה ראוי

חומת אנ"ך

ונדרושי הארכתי וזהו קנ"ר אמן׃ (טז) לא תסגיר עבד אל אדוניו. עיין בספרי ונמה שפי' הרב הגדול מהרד"ף ז"ל בפירושו ובקונטריסי אני

מרפא לשון

בי"ת. יו) לא תסגיר עבד, לא תמסר עבד עממין, פי' הרא"ם ז"ל שהוא ישראל הנמכר לגוי ע"כ. אולי הוכרח לומר כן לפי שלא אמר עבד בר עממין שאלו היתה כוונתו על עבד כנעני של ישראל שברח מח"ל לארץ, הי"ל עבד בר עממין ומ"מ התרגום סובל כל מה שפי' בו חז"ל בין ישראל הנמכר לעכו"ם בין עבד כנעני שברח מחו"ל לארץ שאין מוסרין אותו ליד רבו או שמכרהו רבו מא"י לח"ל שיוצא לחירות או לוקח עבד ע"מ לשחררו שג"כ אסור להשתעבד בו דר"ק ותשכח. יח) לא תהיה קדשה מבנ"י, לא תהי אתתא מבנ"י לגבר עבד וכו', לפי הפשט נראה כוונת התרגום כי קדשה וקדש היפך קדושה וקדוש. כענין פן תקדש דלעיל (כ"ב ט') שתר' תסתאב, והיינו ישראלית הנישאת לעבד שמתחללת מקדושתה וכן ישראל שנשא שפחה, ולפי שפירש הכ' מבני ישראל ולא סתם לומר לא תהיה בכם קדשה ולא קדש, לימד דבחילול קדושה שבסגולת האומה הישראלית מאוה"ע מיירי ועמ"ש הרמב"ן

אֶתְנַן זוֹנָה וּמְחִיר כֶּלֶב בֵּית יְהוָה אֱלֹהֶיךָ לְכָל־נֶדֶר כִּי תוֹעֲבַת יְהוָה אֱלֹהֶיךָ גַּם־שְׁנֵיהֶם: ס
כ לֹא־תַשִּׁיךְ לְאָחִיךָ נֶשֶׁךְ כֶּסֶף נֶשֶׁךְ אֹכֶל נֶשֶׁךְ כָּל־דָּבָר אֲשֶׁר יִשָּׁךְ:
כא לַנָּכְרִי תַשִּׁיךְ וּלְאָחִיךָ לֹא תַשִּׁיךְ לְמַעַן יְבָרֶכְךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ בְּכֹל מִשְׁלַח יָדֶךָ עַל־הָאָרֶץ אֲשֶׁר־אַתָּה בָא־שָׁמָּה לְרִשְׁתָּהּ: ס
שישי
כב כִּי־תִדֹּר נֶדֶר לַיהוָה אֱלֹהֶיךָ לֹא תְאַחֵר לְשַׁלְּמוֹ

תרגום אונקלוס

אַגַר זְנִיתָא וְחוּלְפַן כַּלְבָּא. לְבֵית מַקְדְּשָׁא דַייָ אֱלָהָךְ לְכָל נְדַר. אֲרֵי מְרַחַק. קֳדָם יְיָ אֱלָהָךְ אַף תַּרְוֵיהוֹן:
כ. לָא תְרַבֵּי לַאֲחוּךְ. רִבִּית כְּסַף רִבִּית עֲבוּר. רִבִּית. כָּל מִדְּעַם דְּמִתְרַבֵּי:
כא. לְבַר עַמְמִין תְּרַבֵּי. וְלַאֲחוּךְ לָא תְרַבֵּי. בְּדִיל דִּיבָרְכִנָּךְ יְיָ אֱלָהָךְ. בְּכֹל אוֹשָׁטוּת יְדָךְ. עַל אַרְעָא. דְּאַתְּ עָלֵיל לְתַמָּן לְמֵירְתַהּ:
כב. אֲרֵי תִדַּר נְדַר קֳדָם יְיָ אֱלָהָךְ. לָא תְאַחַר

ת״א לא תהיה אתנן זונה. יבמות נט סוטה כו ע״ז מו תמורה כט פרה כו: ומחיר כלב. תמורה ל: לכל נדר. תמורה ל: כי תועבת ה׳. בכורות נו תמורה כט: גם שניהם. ב״ק נד תמורה ל: לא תשיך לאחיך. מציעא סא עה: נשך כסף. שם ס: נשך אכל. שם: נשך כל דבר. שם מה: לנכרי תשיך. שם מ: ולאחיך לא תשיך. שם עה: כי תדר נדר. ר״ה ה: לא תאחר. ביצה יט ר״ה ד ה ו נדרים ג ד ו ז זבחים כט ערכין ו תמורה יח:

תפסיר הרס״ג

אגעאל אלזואני ואת׳מאן אלכלאב. אלי׳ בית אללה רבך פי שי מן גמיע אלנד׳ור. לאן אללה רבך יכרההמא גמיעא: (כ) ולא תעיין אכ׳יך. עיינה׳ דראהם ולא טעאם. ולא כל אמר יעיין: (כא) בל אלג׳ריב תעאין. ואכ׳יך לא תעאין. לכי יבארך לך אללה רבך. פי גמיע ממד ידך. פי אלבלד. אלד׳י אנת דאכ׳ל אליה לתחוזה: (כב) ואן נד׳רת נד׳רא ללה רבך. לא

נוה שלום

בשכרה, (געל לה כד׳א ועלי כד׳א שארטה עליה). (כ) לא תשיך, לא תעאין, נשך, עינה, בכסר אלעין ופתח אלנון. אשר ישך, יעאין, לשון רבית, (ביע אלעינה, הו ביע אלשי אלי אגל בזיאדה עלי ת׳מנה מקאבלה׳ אנצ׳מאר

אבן עזרא

ידועה שהיא מזומנה לכל עובר ושב. והעד איה הקדשה א״כ יהיה קדש כמעשה המצריב והמבין יבין ובעבור קדשה נסמכה פרשת אתנן זונה: (יט) אתנן. כמו מתן והאל״ף נוסף והנו״ן כפול כפ״א נאפופיה וכרי״ש סגריר והטעם מה שלקחה הזונה שנתנו הזונים אחריה כי הוא אסור: ומחיר כלב. כי הוא דרך בזיון על כן אמר כי תועבת ה׳: (כ) לא תשיך לאחיך. בעבור שהזכיר העבד הנכרי אע״פ שכתוב בו לא תוננו יש לך רשות שתשיכנו: לא תשיך לאחיך. יש הפרש בין תשך לתשיך והטעם שלא תקבל מאחיך שיתן לך רבית גם היא עובר על מצות רבית והנה המלה יוצאה לשנים פעולים ורבים אמרו כי תשיך כמו תשך אין הפרש ביניהם וכמו כן פעולים רבים במקרא: (כב) כי תדור נדר. בעבור שהזכיר באתנן

רבינו בחיי

החכם ז״ל בכאן עשר מדות חמש גופניות וחמש שכליות וכלן מביאות אל העשירית שהיא רוח הקודש:
(כא) לנכרי תשיך. אסר הרבית מישראל גם בעשה ודעת הרמב״ם ז״ל שזו מצות עשה וחשבה מכלל רמ״ח מצות עשה. ויש שפירש לנכרי תשיך שאינה מצוה אלא רשות כמו (שמות כ) ששת ימים תעבוד וכונתם שהתורה לא קבעה מצוה בזה על כל פנים להלוות לעכו״ם ברבית אלא שהרשות בידו אם ירצה אם לא כי לא אסרה אותו, ומה שאמרו במסכת מכות כספו לא נתן בנשך אפילו רבית דעכו״ם אין להבין מזה אסור אלא דרך גדר וחומרא הוא במי

רשב״ם

לו כפילגשים: (כ) לא תשיך. לפי הפשט במלוה

בעל הטורים

דאיירי בבת ישראל הנשואה לעבד. ועוד סמך עבד לבנות ישראל לומר כמו שנכנס כגרם שמכר עבדך ומן לה: (יט) ומחיר. ב׳ במס׳. דין. ואידך ומחיר כדה עמודים. זהו שאמרו כמן לה מטין ועשאן סלת והיינו ומחיר כדה וכן עמודים כמי דהיינו שהחליף עלה בכלב: כי תועבת ה׳ אלהיך גם שניהם. וסמיך ליה (כ) לא תשיך. לומר אחד המלוה והלוה והערב נתעבים: ישך. ב׳ דין. ואידך (משלי כג) כנחש ישך. שהרבית דומה למי שנשכו נחש שעולה מעט מעט ואינו מרגיש עד שיעלה לממון רב כמו נשיכת הנחש: (כב) סמך נדר ללא תשיך. שלא תאמר אלוה ברבים כדי לשלם נדרי: לא תאחר. ד׳. לא תאחר. מלאתך

רש״י

בעילת זנות שאין קידושין תופסין לו בה: (יט) אתנן זונה. נתן לה טלה באתננה פסול להקרבה: ומחיר כלב. החליף שה בכלב: גם שניהם. (ב״ק נד) לרבות שינוייהם כגון חטים ועשאן סלת: (כ) לא תשיך. אזהרה ללוה שלא יתן רבית למלוה ואח״כ אזהרה למלוה (ויקרא כה) את כספך לא תתן לו בנשך (ב״מ ס): (כא) לנכרי תשיך. ולא לאחיך (ב״מ ע) לאו הבא מכלל עשה עשה לעבור עליו בשני לאוין ועשה: (כב) לא תאחר לשלמו. (ספרי) שלשה רגלים ב ולמדוהו רבותינו מן המקרא:

שפתי חכמים

פי׳ בסמוך כן: ח וא״ת וסיכי שביק רש״י דברי ב״ה דאמרו הם ולא שינוייהם ומפרש כב״ש דדרש גם לרבות שינוייהם. וי״ל כיון דקאמר בגמרא וגם לב״ה קשיא מ״ש פי׳ אליבא דב״ש: ט (גמ״י) דאל״כ לא תשוך מבע״ל כי הלוה הוא הגורם למלוה שישכנו: י לא תשיך לאחיך ולאחיך לא תשיך. ואין להקשות והא הוי ג׳ לאוין דכתיב לפני עור לא תתן מכשול. וי״ל דהכי נאו הוא לאו שבכללות דהא דרשינן ביה מי שהוא עור בדבר כלומר לא תתן לו עלה שאינה הגונה ואין לוקין על לאו שבכללות. א״כ כיון דדרשו על העור בדבר מ״ם לא רצו למנות אותו בכלל הלאוין. והרא״ם פי׳ עובר בשני לאוין לאו דלא תשיך ולאו דלפני עור וגו׳ והאריך שם. ומה שכתבתי כן מצאתי: כ ר״ל דכתיב לעיל בסוף פרשה ראה בחג המצות ובחג השבועות ובחג הסכות לא הל״ל רק במקום אשר יבחר ולא יראה וגו׳ אשרי כריפא דקרא כתיב שלש פעמים בשנה ומסתמא קאי על שלשה הללו ולמה נאמר אלא

ביאור מ״ע לנכרי תשיך

(כ — כא) לא תשיך לאחיך וגו׳. לנכרי תשיך וגו׳. הנה אמרו הז״ל כל מה דאסר רחמנא שרא לן כנגדו. והוא משום דהכי אמרו אל יאמר אדם אי אפשי בבשר חזיר אלא אפשי והתורה אסרה. ואם לא נדע הטעם של האיסור לא שייך לומר אפשי. וע״כ התיר לנו כנגדו שנדע שטוב הוא והתורה אסרה. וה״ס ברבית שלכך כלטווינו על רבית עכו״ם כדי שנדע הטעם של רבית ומ״מ לאחיך לא תשיך משום מלות התורה. א״כ כמו שמלוה שלאחיך לא תשיך כן הוא מלוה שלנכרי תשיך. ע״כ מנה הרמב״ם לנכרי תשיך במנין המלות עשה:

טעם על אזהרת איחור נדרים

(כב) כי תדר נדר לה׳ אלהיך וגו׳. כתב הכ״י לפי שילדו של אדם תוקפו בדבר הנדור דוקא וכל זמן שנדרו עליו אז היצה״ר מתגרה בו ביותר ואומר לו לא דייך מה שאסרה עליך התורה והנו דלא לתוסיף עליה להרבות גדרי על היצה״ר כן לכך

מצות השם

(יט) [תקט] (לאו שמב) שלא לסקריב לגבי המזבח אתנן זונה ומחיר כלב. שנאמר לא תביא אתנן זונה ומחיר כלב בית ה׳ אלהיך וגו׳:
(כ) [תקמא] (לאו שמג) שלא ללות ברבית מישראל. שנאמר לא תשיך לאחיך נשך כסף נשך אכל נשך כל דבר אשר ישך:
(כא) [תקעב] (עשה רל) ליקח רבית מן העכו״ם אם נרצה להלות להם והם ירצו ללות מאתנו. שנאמר לנכרי תשיך:
(כב) [תקעג] (לאו שנד) שלא לאחר הנדרים והנדבות ושאר הקרבנות שנתחייבו בהם. שנאמר כי תדר נדר לה׳ אלהיך לא תאחר לשלמו:

רמב״ן

שיאמר לא תהיה בכם קדשה ולא יהיה בכם קדש כי מבנות ישראל ומבני ישראל כאלו בעם אחד ידבר. והנראה בעיני בלאו הזה כי הוא אזהרה בב״ד שלא יניחו אחת מבנות ישראל להיות בפרשת דרכים בעינים על הדרך לזמה או שתתקן לה קובה של זונות כמנהג ארצות זרים יושבות על הפתח בתופים ובכנורות כענין שכתוב קחי כנור סבי עיר זונה נשכחה היטיבי נגן הרבי שיר למען תזכרי וכן יזהיר לב״ד על הקדש ועל דרך הפשט אפילו שישכב עם הנשים בקובה אשר יעשה לו מזומנת לזמה או שישב בעינים על הדרך הזהירם לבית דין ויראה לי שכן דעת אונקלוס אבל צירף לזה העבד והשפחה הבאים בישראל דרך נשואין מפני שהכל יודעין בעבד הזה שנשא בת ישראל שאין לו בה קדושין והיא עמו כאשה עם בעלה אם כן היא קדשה לעיני השמש. וראיתי בספרי לא תהיה קדשה מבנות ישראל אין אתה

חומת אנ״ך

בעניי כתבתי על דבריו ז״ל ויש להרגיש שלא הזכיר דברי הרא״ם ז״ל ודברי הרב משנה למלך ז״ל ותנצ״ל: (כב) כי תדור נדר לה׳ אלהיך. רמז כי תדור נברא מלאך במצוה זו ונקרא נדר לה״א והוא תלוי ועומד ולא נגמר עד שתשלם ויש צער למלאך. לכן לא תאחר לשלמו למלאך כי דרש ידרשנו.

מסורת הקריאה

מ״א) ט׳ המשביע בטוב (תהלים ק״ג ה׳): (יט) אתנן, נמסר ה׳ פתחין בלישנא וסי׳ א׳ דין, ב׳ ג׳ כי מאתנן זונה קבצה ועד אתנן זונה ב׳ בפסוק (מיכה א׳ ז׳) ד׳ ויהי בך הפך מן הנשים תגינא דפסוק (יחזקאל ט״ז ל״ד) ור״ל השני שבפסוק ולא הראשון, ה׳ ושרפו בתוך האש (שם מ״א): (כא) לנכרי, הלמ״ד בפתח, ונמסר עליו לית וא׳ לנכרי, ור״ל לית בפתח וא׳ בשוא, והוא בדברים י״ד

מרפא לשון

ז״ל והרא״ם בזה. יט) אתנן זונה ומחיר כלב, אגר זניתא וחלפן כלבא, תרגם אתנן אגר, כי אתנן הזונה בלה״ק הוא שכרה ותרגם מחיר חולפן לפי שלא יתכן אלא בחליפין שלא אסרה התורה אלא

כִּי־דָרֹשׁ יִדְרְשֶׁנּוּ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ מֵעִמָּךְ וְהָיָה בְךָ חֵטְא׃ כג וְכִי תֶחְדַּל לִנְדֹּר לֹא־יִהְיֶה בְךָ חֵטְא׃ כד מוֹצָא שְׂפָתֶיךָ תִּשְׁמֹר וְעָשִׂיתָ כַּאֲשֶׁר נָדַרְתָּ לַיהוָה אֱלֹהֶיךָ נְדָבָה אֲשֶׁר דִּבַּרְתָּ בְּפִיךָ׃ ס כה כִּי תָבֹא בְּכֶרֶם רֵעֶךָ וְאָכַלְתָּ עֲנָבִים כְּנַפְשְׁךָ שָׂבְעֶךָ

תרגום אונקלוס

לְשַׁלָּמוּתֵיהּ . אֲרֵי מִתְבָּע יִתְבְּעִנֵּיהּ . יְיָ אֱלָהָךְ מִנָּךְ . וִיהֵי בָךְ חוֹבָא : כג. וַאֲרֵי תִתְמְנַע מִלְּמִדַּר . לָא יְהֵי בָךְ חוֹבָא : כד. אַפָּקוּת סִפְוָתָךְ תִּטַּר וְתַעֲבֵיד . כְּמָא דִנְדַרְתָּא . קֳדָם יְיָ אֱלָהָךְ נִדְבְתָא . דְּמַלֵּילְתָּא בְּפוּמָּךְ : כה. אֲרֵי תֵיעוֹל בְּכַרְמָא דְחַבְרָךְ . וְתֵיכוֹל עִנְבִין . כְּנַפְשָׁךְ שִׂבְעָךְ ׃

ת"א כי דרש ידרשנו. נדרים ד: מעמך, ר"ה ו נדרים ו:

והיה בך חטא. זבחים כח: וכי תחדל לנדר, נדרים כב מ"ז חולין ב עקידה שער עח: מוצא שפתיך תשמר, שביעית כו זבחים ס ז תמורה ב נח: נדבה. זבחים כ ד: בפיך, נדרים ז: כי תבא בכרם. מליצה פז פח פט לא לב: כנפשך. שם שם לב:

תפסיר הרס"ג

תווכ'ר אלופא בה. פאנה יטאלבך בה מטאלבה. פתחל בך עקובה; (כג) מא לו אנתהית אוולא מנה. לם תחל בך עקובה; (כד) בל מא כ'רג מן שפתיך אחפצ'ה ואעמל בה . כמא נד'רת ללה רבך מתברעא. כמא קלתאה בפאך ; (כה) ואד'א אסתאגרת פי כרם צאחבך. פכל מן אלענב. כשהותך שבעך.

נוה שלום

אלת'מן). (כג) וכי תחדל, מא לו אנתהית אולא מנה, דבק שאלו מנעת עצמך בתחלה ולא נדרת לא היית נענש, וכרבי מאיר דאמר טוב אשר לא תדר משתדור וכו' טוב מזה ומזה שלא תדור כל עיקר ספרי. (כה) כי תבא. ואד'א אסתאגרת, אם נשכרת לעבוד בכרם או בקמת רעך, כי במקום אם, כפי מה שבא בקבלה שבפועל

אבן עזרא

זונה לכל נדר: כי דרוש ידרשנו. משל כבני אדם שיבקש מה שנדרת: והיה בך חטא. עונש: (כד) מוצא שפתיך. בכל דבר שיש בו זכר לשם: נדבה. כי כל נדר נדבה ואין כל נדבה נדר וזה הדבר ברור: אשר דברת בפיך. אחר שיצא הדבור לא תוכל להשיבו: (כה) כי תבא בכרם רעך. לבצור מותר שתאכל ונסמכה זאת הפרשה כי משלך אתה חייב לתת בנדר ושל אחרים לא תקח לך:

רבינו בחיי

שנוהג באותן המדות והוא גודר עצמו בגדרים וסייגים שיזכה לאותן המעלו' הנזכרות באותו מזמור וכבר התירו רז"ל בפירוש רבית העכו"ם בכדי חייו והוא שאמרו בבבא מציעא אסור להלוות ברבית לעכו"ם ביותר מכדי חייו אא"כ הוא תלמיד חכם גזרה שמא ילמד ממעשיו. ומה שאמרו בספרי לנכרי תשיך זו מצות עשה לא לענין שהתורה קבעה בזה מצות עשה אלא כנגד המלוה ברבי' לישראל חברו אמרו כן שהמלוה לישראל ברבית עובר על מצות עשה דלנכרי תשיך שכן משמע לנכרי תשיך ולא לישראל ולאו הבא מכלל עשה עשה. וכיוצא בעשה זו דרשו בספרי בענין דגים (ויקרא יא) את זה תאכלו זו מצות עשה כל אשר אין לו זו מצות לא תעשה וכי חייב הוא לאכול דגים טהורים אלא הכונה היא שאם אכל דגים טמאים עבר על עשה דאת זה תאכלו ועל לא תעשה של וכל אשר אין לו. וכן בכאן ברבית בא

בעל הטורים

ודמעך לא תאחר (שמות כב). כאשר תדור נדר לאלהים לא תאחר לשלמו (קהלת ה). וישועתי לא תאחר (ישעיה מו). שאם תשלם נדרך וישועתי לא תאחר אבל הנודר ואינו משלם הוא מרחיק ישועה: (כה) סמך כי תבא בכרם רעך לנדר. רמז שהיה שכור לכרמא לא תקרב. שאם נדר הנזיר לא ישכיר עצמו למלאכת הכרם ולכך הקדים כרם לאדם מה שאין דרך להקדימו:

שפתי חכמים

ליתן ג' רגלים לנדר שאם אינו משלם בג' רגלים עובר בל"ת ועשה: ל ר"ל שלא כתיב לעיל לא תאחר לשלמו ש"מ שהליך לקיימו: מ ומפרש והולך שאל תקשי מנלים לפרש הכי שהרי כתיב ואל כליך לא תתן מכאן שלא דברה תורה כו' אבל שכרו לעדר ולקשקש אינו אוכל ש"מ דבפועל בבציר הכ' מדבר: נ פי' לכליו של בעה"ב אבל שכרו לעדור בו ולקשקש אינו אוכל:

רש"י

(כד) מוצא שפתיך תשמר. (ר"ה ו) ליתן עשה ל על לא תעשה: (כה) כי תבא בכרם רעך. (ב"מ פז) בפועל מ הכתוב מדבר: ואל כליך לא תתן. מכאן שלא דברה תורה אלא בשעת הבציר בזמן שאתה נותן נ לכליו של בעה"ב: בנפשך. כמה שתרצה: שבעך. ולא אכילה גסה:

טעם על אזהרת איחור נדרים

כאמר לא תאחר לשלמו שלא לעמוד ימים רבים בנדודתו ולכך כאמר וכי תחדל לנדור לא יהיה בך חטא היינו הוא היצר הרע שמעטים אותך אבל אם תאחר לשלמו אז דרוש ידרשנו ה' מעמך וכל מה שהקב"ה דורש ממך היצה"ר מסיתך שלא תדרש לו לפיכך והיה בך חטא ואפי' כי זה היצר הרע ימצא מקום להתגרות בך ולומר דבר זה אין עליך חיוב גמור לקיימו וכי בעבור הדבור כל דהו יהיה חוב עליך לעשותו, ואחר זה יבא להסיתו ולהדיחו גם מעל שאר מצות ה', ומ"ש והיה בך חטא דומה למה שאחז"ל לא יהי' בך אל זר וזהו היצה"ר. ולווי של לא יהי' בך היינו שלא תגרה אותו בנפשך. ד"א שאם תאחר לשלמו כי ירע בעיניך לחסר ממונך הדע כי דרוש ידרשנו ה' מעמך ממקום אחר ויפסידך כל כך ממון כפי ערך הנדר והי' בך החטא וגם שממון לא תרויח ותפסידו ממקום אחר:

ענייני נדרים

(כד) מוצא שפתיך תשמר וגו'. יאמר הכתוב אל תחשוב שלא נתחייבת לקיים אלא מה שנדרת ממש בפירוש בל' נדר ולא מה שאמרת דרך דבור סתמא בעלמא בלי שום קבלה או שבועה, כי אין הדבר כן, אלא צריך שתשמור לעשות ולקיים מה שהיה בלבד מוצא שפתיך בלי שום נדר תשמרהו כאשר נדרת כענין מה שאתה חייב לשמור מה שנדרת בנדר ממש. וזש"ה מוצא שפתיך תשמר ועשית כאשר נדרת, כל דבור שיוצאת מפיך אפי' לחבירך אתה מחויב לקיימו כאלו היה נדר ממש לה' אלהיך. הנה אמרו חז"ל בעון נדרים בנים קטנים ח"ו מתים, כי נודע הפה של האדם הוא הפתח של כל הגוף כמו הפתח לבית, ודרך הפתח ההוא יבא הרע והטוב כדכתיב החיים והמות ביד הלשון, וכמו שפתח הבית צריך שמירה אשר בה ישמר כל הבית, כן הוא פתחו של אדם, כי כאשר ישמור פתחי פיו ישמור מצרות נפשו, וע"י הפתח ההוא יכול האדם לבא עד קן ותכלית הטוב, וכן הפכו. הנה אם ישמור ברית הלשון מבלי ידבר שקר ורכילות ולה"ר וחנופה, ואח"כ יעשה עוד שמירה יתרה מלדבר דברים בטלים, וזהו סור מרע, וכן שלא להכנים בה דברים האסורים, ואח"כ יעשה טוב בפתחו לדבר בו תורה ויראה ותפלה וזמרה להש"י ויהיה בפקודיו תמיד אמרות ה' אמרות טהורות, אז יזכה להיות לפתח הזה כביכול קצת דמיון לפתח עליון, כאמרו ותחסרהו מעט מאלהים, וכמו שהכל תלוי במאמר פיו של הקב"ה, כן לפעמים תלוי במאמר פיו של הצדיק ותגזר אומר ויקם לך, ובגלל זה אם צדיק גדול יזכיר בפיו שמות הקדושים יפעול בהם הרבה כרצונו מפני שזכה לשמור פתחו ולקדשו דוגמת פתח עליון, וכן בהפכו אם לא ישמור פתחי פיו דרך שם יבואו כל הטומאות לגופו ויוציא כל דבר רע מלבו, כי פיו של אדם עונה בו מה בקרבו, וע"כ אמרו כל המנבל את פיו אפי' גזר דין של שבעים שנה נהפך עליו, כי הוא לא שמר פתחו ע"כ יבוטל השמור ונעלם זה השבעים שנה כל ימי חיי האדם וקללה קלונו ומסוף זרוע גזרתו. הנה בזה נראה כמה גדול ההשפעות של פתח זה מן אולאו יזוקו שביבין דנורא שפעת אור עולם בה יעלה מעלה היותו מעט מאלהים, ובהפכו ח"ו לפתח זה חטאת רובץ בלי גבול, ע"כ מוצא שפתיך תשמר, המוצא הוא הפתח ובא ה"ס גדולה בהשפעות רב, ע"כ תשמור אותה מאד, וגם מלת מוצא יורה התפשטות והתרחבות מאד, ולזה אמרו חז"ל שבעון נדרים אשר לא שמר הפתח, ע"כ הבנים שהם התפשטות האב שיתפשט ויתרחב קיומו לדור דורים וזרעו כל אפסי ארץ מדה כנגד מדה ח"ו יסתלקו, וכן בהעדר שמור מזוזות פתחו כדברי חז"ל, ואנחנו נרחיב פינו ונמלאהו ברכת ה' סלה, וזש"ה אנכי ה' אלהיך המעלך מארץ מצרים הרחב פיך ואמלאהו, אחרי שהעליתיך והוצאתיך לפתח תקוה באמרי פיך, ע"כ הרחב פיך בהתפשטות, ואמלאהו ברכה ושפע כפי אשר אתה תרחיבהו, כן יגוה ה' הברכה עד העולם [הה"ב עפת"ו]:

מצות השם

(כד) [תקעד] (עשה רלא) לקיים כל מה שקבלנו ונתחייבנו על שפתינו בדבור משבועה ונדרים ולדקה וקרבנות וזולת זה. שנאמר מוצא שפתיך תשמר ועשית כאשר נדרת לה' אלהיך נדבה אשר דברת בפיך:

(כה) [תקעה] (עשה רלב) להיות השכיר אוכל מהדבר שיעבוד בו בעת עבודתו כשיהיה הדבר ההוא מחובר לקרקע. שנאמר כי תבא בכרם רעך ואכלת ענבים כנפשך שבעך:

מרפא לשון

מחיר הכלב עצמו אבל אם מכר הכלב בדמים ולקח באותו המחיר טלה אינו נק' מחיר כלב וכן אמרו במשנה (תמורה פ"ו) איזהו

רמב"ן

מוזהר עליה באומות ולא יהיה קדש אין אתה מוזהר עליו באומות שהיה בדין ומה אם קדשה קלה אתה מוזהר עליה בישראל קדש חמור אינו דין שתהא מוזהר עליו בישראל או חלוף אם קדש חמור אי אתה מוזהר עליו באומות קדשה קלה אינו דין שלא תהא מוזהר עליה באומות וכו' ונראה מזה שאין מדרשם כדברי אונקלוס שהרי לדבריו אין חומר בקדש יותר מן הקדשה ועוד מהו זה שאומרים אין אתה מוזהר עליו באומות וכן אם היה מדרשם בקדש לזכר הנשכב כמדרשו של רבי ישמעאל במס' סנהדרין גם בזה לא יתכן שיאמרו אי אתה מוזהר עליו באומות שהנשכב מן הגר בסקילה הוא אבל נראה הדעת הברייתא הזו כענין שהזכרנו שיזהיר לב"ד שלא תעמוד האשה על אם הדרך לזנות כי שם תנאפנה מאיסורי הביאות קרובים ורחוקים ולכן מכסות פניהם לזנות גם מאחיהם וקרוביהם והוא מה שאמר ויחשבה לזונה כי כסתה פניה וכן יזהיר לב"ד על המזומן היות נשכב מן הזכרים כענין שכתוב וגם קדש היה בארץ עשו כתועבות הגוים ומלבד האזהרה בעושי העבירה יזהיר כאן בב"ד שלא יניחו להיות קדש בעינים על הדרך כידוע מהם בארץ מצרים שעומדים על הדרך מכוסי הפנים כנשים לעשות התועבה הזאת ודרשו בברייתא הזו שאין אנו מוזהרים באחרים זולתנו אם יעשו עם רעיהם כך שלא הוזהרנו אנחנו בגוים אלא בענין עבודה זרה בלבד ולשון קדש וקדשה על דעת המפרשים לשון הזמנה כי מצאו אני צויתי למקודשי וכן הקדיש קרואיו קדשו עליה מלחמה. ולפי דעתי

תרגום אונקלוס

וּלְמָנָךְ לָא תִתֵּן: כו. אֲרֵי תִתַּגַּר בְּקָמְתָא דְחַבְרָךְ. וְתִקְטוֹף דְּמַלְיָן בִּידָךְ. וּמַגְּלָא לָא תְרִים עַל קָמְתָא דְחַבְרָךְ: א. אֲרֵי יִסַּב גְּבַר אִתְּתָא וְיִבְעֲלִנַּהּ. וִיהֵי. אִם לָא תַשְׁכַּח רַחֲמִין בְּעֵינוֹהִי. אֲרֵי אַשְׁכַּח בַּהּ עֲבֵירַת פִּתְגָם. וְיִכְתּוֹב לַהּ. גֵּט פִּטּוּרִין וְיִתֵּין בִּידַהּ. וְיִפְטְרִנַּהּ מִבֵּיתֵיהּ: ב. וְתִפּוֹק מִבֵּיתֵיהּ. וּתְהָךְ וּתְהֵי לִגְבַר אָחֳרָן: ג. וְיִשְׂנֵינַהּ גּוּבְרָא בָּתְרָאָה. וְיִכְתּוֹב לַהּ. גֵּט פִּטּוּרִין וְיִתֵּן בִּידַהּ. וְיִפְטְרִנַּהּ מִבֵּיתֵיהּ. אוֹ אֲרֵי יְמוּת גּוּבְרָא בָּתְרָאָה. דְּנַסְבַהּ לֵיהּ לְאִתּוּ: ד. לֵית לֵיהּ

דברים כג כד

וְאֶל־כֶּלְיְךָ לֹא תִתֵּן: ס כו כִּי תָבֹא
בְּקָמַת רֵעֶךָ וְקָטַפְתָּ מְלִילֹת בְּיָדֶךָ
וְחֶרְמֵשׁ לֹא תָנִיף עַל קָמַת רֵעֶךָ: ס
כד א כִּי־יִקַּח אִישׁ אִשָּׁה וּבְעָלָהּ
וְהָיָה אִם־לֹא תִמְצָא־חֵן בְּעֵינָיו
כִּי־מָצָא בָהּ עֶרְוַת דָּבָר וְכָתַב לָהּ
סֵפֶר כְּרִיתֻת וְנָתַן בְּיָדָהּ וְשִׁלְּחָהּ
מִבֵּיתוֹ: ב וְיָצְאָה מִבֵּיתוֹ וְהָלְכָה
וְהָיְתָה לְאִישׁ־אַחֵר: ג וּשְׂנֵאָהּ הָאִישׁ
הָאַחֲרוֹן וְכָתַב לָהּ סֵפֶר כְּרִיתֻת
וְנָתַן בְּיָדָהּ וְשִׁלְּחָהּ מִבֵּיתוֹ אוֹ כִי
יָמוּת הָאִישׁ הָאַחֲרוֹן אֲשֶׁר־לְקָחָהּ
לוֹ לְאִשָּׁה: ד לֹא־יוּכַל בַּעְלָהּ

ת"א ואל כליך לא תתן. שם פז שם לב: כי תבא בקמת רעך. שם פז סח סט: וחרמש לא תניף. שם פז: כי יקח איש אשה. קידושין ב ד ו ס יא: והיה אם לא תמצא. נזיר ב גיטין ח: כי מצא בה. סוטה ג לא גיטין סט ל: וכתב לה. שבת פו סוכה כד סוטה כ גיטין כא כו כה סא סג קידושין ג ה יג יד: ונתן בידה. גיטין כא עז מציעא כו: ושלחה מביתו. יבמות קי גיטין סא קידושין ו מא: ויצאה מביתו. סוטה ה גיטין סג סה ל קידושין ה ט מא מד עז: ושנאה האיש האחרון. גיטין ל קידושין יג: וכתב לה. קידושין יג: או כי ימות. גיטין ל: לא יוכל בעלה הראשון. יבמות כב:

בעל הטורים

לא תתן. וסמיך ליה (כו) בקמת רעך. רמז שהפועלים לא תתן אפי' לתוך פיך כגון עוסק במין זה שאינו אוכל ממין אחר: בקמת רעך. וסמיך ליה (א) כי יקח איש אשה. לומר מה שדה נקנה בכסף ובשטר אף קידושין: כי יקח (איש). בגימטריא לא יוקח: בה ערות דבר. באין דבר שבערוה אלא בעדים: דבר וכתב. שצריך דבור עם הכתב: וכתב לה. לשמה: ספר כריתת. ג'. תרי בהאי ענינא. ואידך (ישעיה נ) ספר כריתות אמכם. זהו שאמרו ספר כורתה ואין דבר אחר כורתה. ולכך כתיב אלא זימני ספר כריתת. אע"פ שאשה נקנית בשלשה דרכים אין דבר אחר כורתה אלא ספר: (ב) מביתו ויצאה. לומר שיא יוצאת מכונתו כשהיא גרושה ולא סוף: או כי ימות האיש האחרון. ולא אמר השני, לומר שהוא אחרון. שאם נשאת לשני

רש"י

(כו) כי תבא בקמת רעך. (שם) אף זו בפועל הכתוב מדבר: (א) כי מצא בה ערות דבר. מצוה עליו ע לגרשה שלא תמצא חן בעיניו [ס"א מצוה שלא תמצא חן בעיניו]: (ב) לאיש אחר. (גיטין ל) אין זה בן זוגו פ של ראשון הוא הוציא רשעה מתוך ביתו וזה הכניסה: (ג) ושנאה האיש האחרון. הכתוב מבשרו שסופו לשנאתה צ ואם

שפתי חכמים

שמלקט השבלים הרעים מתוך הטובים: ס דהכי כתיב וחרמש לא תניף מכאן שלא דברה תורה אלא בשעת הקציר שאתה קוצר וכונס לכליו של בעל הבית אבל שכרו לחרוש או לעשר דבר אינו אוכל מ"מ דבפועל הכ' מדבר: ע דהא הקרא כותן טעם למה לא מצאה חן בעיניו כי מצא בה ערות דבר משמע דמצוה עליו כו' וזהו שנאמר מצות והיה שהוא ל' ודאי כלומר מצוה. (גס"י) דהל"ל והיה כי מצא בה ערות דבר ושלחה מביתו ל"ל דכתיב אם לא תמצא וגו' אלא הכ' בא ללמד שלא תאמר אשלחנה אפי' לאחר זמן יש לחוש שמא ביני וביני תמצא חן בעיניו ולא ישלחנה לכן מצוה עליו לגרשה. וידעתי מ"ש הרא"ם ואין רצוני להאריך: פ פי' אין זה השני הנושא אותה בן זוגו של ראשון שגרשה. בן זוגו פי' דומה לו דלא"כ אחר ל"ל: צ דלא"כ הס

איסור החזרת גרושה לבעלה הא'

(ד) לא יוכל בעלה הראשון וגו' אחרי אשר הטמאה. וקשה איך אמר אחרי אשר הטמאה, שלא נשאת בהיתר לבעל

מצות השם

(שם) [תקעו] (לאו שמה) שלא יקח הפועל השכיר ויוליך בידו מאוכל שיעבוד בו יותר על אכילתו ולא יתן לאחרים. שנאמר ואכלת וגו' ואל כליך לא תתן:

(כו) [תקעז] (לאו שמו) שלא יאכל השכיר בשעת עבודתו מן הדבר שיעבוד בו כשיעבוד במחובר לקרקע. שנא' וחרמש לא תניף על קמת רעך:

(א) [תקעח] (עשה רלג) לבעול את האשה אחר שיקנה אותה בקידושין שיתן לה כסף או בשטר או בביאה. שנאמר כי יקח איש אשה ובעלה וגו':

(שם) [תקעט] (עשה רלד) לגרש המגרש את האשה בספר. שנאמר וכתב לה ספר כריתת ונתן בידה ושלחה מביתו:

(ד) [תקפ] (לאו שמז) שלא להחזיר את הגרושה אחר שנשאת או נתארסה לאחר. שנאמר לא יוכל בעלה הראשון אשר שלחה לשוב לקחתה:

תפסיר הרס"ג

ולא תצ'ע מנה שי פי אניתך: (כו) ואד'א אסתאגרת פי סנבל צאחבך. פאקטף מא תפרכה בידך. ולא תחרך אלמנגל. עלי' סנבל צאחבך לנפסך: (א) ואד'א תזווג רגל. אמראה ומלכהא. ת'ם אנהא לם תגד חצ'אא ענדה. או וגד עליהא אמרא קביהא. פליכתב להא, כתאב קטעה וידפעה אליהא. ויטלקהא מנה: (ב) ואן כ'רגת מן מנזלה. ומצ'ת וצארת לרגל אכ'ר: (ג) פשנאהא אלרגל אלאכ'ר. וכתב להא כתאב קטעה ודפעה אליהא וטלקהא. או מאת אלרגל אלאכ'ר. אלד'י אתכ'ד'הא לה זוגה: (ד) פלא יחל לבעלהא

נוה שלום

הכתוב מדבר. (א) ובעלה, ומלכהא, אפילו אירסה לבד. (ד) הטמאה, אתאהא

חלק הדקדוק

הקוף לחסרון הנון מן: א) והיה אם לא תמצא חן בעיניו, תיבת והיה בשני גרישים. ותיבת חן בפשטא ותיבת בעיניו בזקף כ"ה בכל התיגאן המדוקדקות: ד) לא יוכל בעלה הראשון, תיבת הראשון ברביע

אבן עזרא

כליך. כמו עדיך: (כו) בקמת רעך. לקצור: וקטפת. כמו הקוטפים מלוח: מלילות. ידועות מהמקום: חרמש. מלה מרובעת ובעבור תניף אמרו המכחישים כי כן לעוברי דרכים: (א) כי יקח איש אשה. גם היא חשובה כשרה. (ס"א כשדה): חן בעיניו. שהיא הפך תולדתו: ומצא בה. לא יוכל לגלות כי אין לו עדים והטעם או מצא בה כמו ומכה אביו ואמו: (ב) ויצאה. שלא תשוב שם. ונודע הדבר שיצאה מהיותה בביתו: והיתה. בעולה לאיש: אחר גם אחרון. שמות התאר: (ג) כריתות. משנכרתה בעילתם לעולם: הטמאה. כנגד בעל ראשון והנה טעמו טמאה היא לו בעבור שידעה איש אחר ודגשות הטי"ת בחסרון תי"ו התפעל וכן הכבס את הנגע: (ד) ולא

רבינו בחיי

ללמד על המלוה לישראל ברבית שעובר בעשה ולא תעשה דלנכרי תשיך כלומר ולא לאחיך ולאו הבא מכלל עשה עשה. ולא תעשה דולאחיך לא תשיך ודרשו רז"ל ולאחיך לא תשיך שעושה מעשה אחיך וזה לרבות את הגרים שאסור לך להלוותן ברבית ולהוציא זרעו של עשו שאף עפ"י שכתוב בו (במדבר כ) כה אמר אחיך ישראל אחרי כן הותר

מרפא לשון

מחיר כלב האומר לחברו הא לך טלה זה תחת כלב זה. כו) וקטפת מלילת, דמליין, ה"ג והוא שם בארמי נגזר מל' מלוי ומשתמש בו כמו שם מלילת בלה"ק והוסיף דל"ת לפי שאם יאמר ותקטוף מליין יהיה משמעותו ל' מצוה ובתוספת דל"ת משמעותו כדרך בני אדם שקוטפין השבלים המלאות וטובות כדי למללן ביד בקל. א) ערות דבר, עבירת פתגם. פי' שעשתה איזה דבר שהוא כנגד רצונו או שהכעיסה אותו בדבר, והוא הנק' דבר עבירה, או דבר ערוה לענין זה, ואפ' שיש חלוק בין ערות דבר לדבר ערוה, שדבר ערוה היא ענין ערוה ממש וערות דבר הוא פגם או חטא של דבר שאין בו ממש, ולכן תרגם עבירת פתגם. ב) ספר כריתת, גט פטורין, ה"ג יבכל דוכתא ג"כ ה"ג ולא ידעתי היאך היא גירסת היא"ר בגמרא כמ"ש ולמה תמה על דגשות פיטורין שהרי היא כמו דגשות קדושין ולא יתכן להרפותן, ודע שכל שטר אפילו של מכירה ומתנה נק' בלה"ק ספר ובל' ארמי גט כמ"ש במשנה כל

מסורת הקריאה

כ"א: (א) בה, הבי"ת רפה: וכתב. מלעיל כי הוא נסוג אחור: (ג) וכתב, מלעיל כבפסוק א': (ד) בעלה, העי"ן בשוא לבדו והוא

נחל קדומים

בס"ד: ג (ו) וכתב לה ספר כריתות. ס"ת בהרת ואפשר דנקט בהרת לרמוז שצריך שיהיה הדבר בהיר לו וברור דאם לאו הוא פסיל ורמוז בר"ת כסלו דצריך ישוב ומתין ביראת השם ודוק רמז למ"ש רז"ל אשה רעה צרעת לבעלה יגרשנה ויתרפא. רבינו אפרים

רמב"ן

כולם מלשון קדושה כי הפורש מן הזנות נקרא קדוש כמו שנאמר אשה זונה וחללה לא יקחו כי קדוש הוא לאלהיו והנה הנשמרת מן הערוה והזמה נקראת קדושה והנפרדת מן הקדושה ונטמאת בזמה נקראה קדשה קרוב למה שנוהג הלשון לומר ובכל תבואתי תשרש ודשנו את המזבח כי הזונה המפורסמת טמאת השב רבת המהומה נפרדת מכל קדושה ואין שם זה בה רק בהיותה מזומנת לתועבה הזאת שאין לה שעת הכושר כלל וקדושה ולשון הקדיש קרואיו מליצה כי העושה משתה מקדש קרואיו ומטהר אותם שלא יטמאו השולחן והלחם והחברים כענין שאמר בלתי טהור

הָרִאשׁוֹן אֲשֶׁר־שִׁלְּחָהּ לָשׁוּב לְקַחְתָּהּ לִהְיוֹת לוֹ לְאִשָּׁה אַחֲרֵי אֲשֶׁר הֻטַּמָּאָה כִּי־תוֹעֵבָה הִוא לִפְנֵי יְהוָה וְלֹא תַחֲטִיא אֶת־הָאָרֶץ אֲשֶׁר יְהוָה אֱלֹהֶיךָ נֹתֵן לְךָ נַחֲלָה׃ ס ששי ה כִּי־יִקַּח אִישׁ אִשָּׁה חֲדָשָׁה לֹא יֵצֵא בַּצָּבָא וְלֹא־יַעֲבֹר עָלָיו לְכָל־דָּבָר נָקִי יִהְיֶה לְבֵיתוֹ שָׁנָה אֶחָת וְשִׂמַּח אֶת־אִשְׁתּוֹ אֲשֶׁר־לָקָח׃ ו לֹא־יַחֲבֹל רֵחַיִם וָרָכֶב כִּי

תרגום אונקלוס

רְשׁוּ לְבַעְלַהּ קַדְמָאָה דְּפַטְרַהּ. לְמִתַּב לְמִסְבַהּ לְמֶהֱוֵי לֵיהּ לְאִתּוּ. בָּתַר דְּאִסְתְּאַבַת. אֲרֵי מְרַחֲקָא הִיא קֳדָם יְיָ. וְלָא תְחַיֵּיב יָת אַרְעָךְ. דַּיְיָ אֱלָהָךְ. יָהֵיב לָךְ אַחְסָנָא: ה. אֲרֵי יִסַּב גְּבַר אִתְּתָא חֲדַתָּא. לָא יִפּוֹק בְּחֵילָא. וְלָא יִעְבַּר עֲלוֹהִי לְכָל פִּתְגָם. פְּנֵי. יְהֵי לְבֵיתֵיהּ שַׁתָּא חֲדָא. וְיַחְדֵּי יָת אִתְּתֵיהּ דְּנְסֵיב: ו. לָא תִסַּב מִשְׁכּוֹנָא רֵחְיָא וְרִכְבַּהּ.

ת"א לכל דבר. סוטה מג: לא יחבל. ב"מ קיג:

תפסיר הרס"ג

אלאוול אלד'י טלקהא. ליעוד יתזווג בהא לתכון לה זוגה. בעד מא אתאהא ג'ירה. פאנהא כריהה בין ידי אללה. ולא תוקע כ'טא עלי בלדך. אלד'י אללה רבך מעטיך נחלה: (ה) ואד'א תזווג רגל אמראה גדידה. פלא יכ'רג פי אלגיש. ולא ימר בה שיא מן אמורה. בל יכון פארג'א לביתה סנה ואחדה. ויפרח זוגתה אלתי אתכ'ד'הא: (ו) ולא יסתרהן אחד אלרחא אלספלא ואעליא. פאנה

נוה שלום

ג'ירה, ע"ל בראשית לד ב, וכל שהיתה לאיש אחר טמאה היא לבעל הראשון כלומר אסורה, והטעם מאחר שנאסרה עליו מעת שאירסה הבעל האחר נמשך איסורה עד לעולם ולפיכך אם זינתה שלא נאסרה עליו מותר להחזירה, וי"ל שתרגם כדעת רבי יוסי בן כיפר שאמר משום ראב"ע מן האירוסין מותרת מן הנישואין אסורה שנאמר הטמאה ולכך ביאר אתאהא ג'ירה בנישואין דוקא. (ו) נפש, קות אלנפוס,

חלק הדקדוק

בתיגאן הקדמוניות לא בשופר: ה) ושמח את אשתו, תיבת ושמח במארכה, ותיבת אשתו בטפחא בכל

אבן עזרא

תחטיא. צווי לישראל: (ה) אשה חדשה. י"א בתולה ולדעת רבים חדשה כנגדו כי יוכל להשיב אשה גרושה אם לא נטמאה ועל כן חדשה: נקי יהיה לביתו. שלא יהיה עליו עול מלכות. נקי כמו אי נקי: למ"ד לכל דבר. נוסף כמו והשלישי לאבשלום: (ו) לא יחבול רחים ורכב. אמרו המכחישים כי נדבקה זאת הפרשה עם ושמח את אשתו כי רמז למשכב כי אסור שימנע מן המשכב וזה הבל וריק והביאו ראיה תטחן לאחר אשתי וכבר פירשתיו והאמת שהוא כמשמעו שאסור לאדם שיחבול רחים ותחסר מלת חובל כמו ויאמר ליוסף אשר ילדה אותה ללוי ורבים כן כי טעמם ויאמר לו האומר ילדה לו היולדת: רחים. שם שנים ולא יתכן להיותם נפרדים: ורכב. היא ההוה במים וי"א העץ שהוא על הרחים וי"א כי רחים התחתונה ורכב העליונה: כי נפש הוא חובל. כי בו מחית נפשות והסומכים על הסמך הפרשיות איננה טענה כי כל מצוה עומדת בפני עצמה והסמיכות כדרך דרש וזאת הפרשה דבקה כי הזכיר שלא יגזול ענבים לתת אל כליו וחרמש בקמה ולקחת אשה והיתה לו גם לאחר ויצא מרשותו והלוקח אשה שישמח בה לא יהיה עשוק שיצא בצבא וחבילת הרחים עושק וגם גונב נפש וכן נגע הצרעת

בעל הטורים

אבת לא תגשא עוד, דכתרי זימני הוי חזקה: (ד) ולא תחטיא. וסמיך ליה כי יקח איש אשה. שהיא מללת את האדם מן החטא: נחלה. וסמיך כי יקח. לומר בית והון נחלת אבות וגו' (משלי יט) אבל כי יקח איש אשה מה' אשה משכלת. ועוד לימד שכתובת אשה ממקרקעי. ועוד לומר שעוסקה בנחלה לקנות בג' דרכים: (ה) לכל דבר נקי. לומר שיהיה נקי בדבור כהסיא דאמרינן שכל יודעין כלה למה היא נכנסת לחופה כו'. ד"א לכל דבר נקי יהיה לביתו. שהנושא אשה מוחלין לו על כל עונותיו: נקי יהיה לביתו שנה. ס"ת שם של ד' אותיות. לומר שהשם מעיד עליהם ומגיד שיתקן שיתרה: ושמח. מנין ימים של ושמח מותר בתשמיש המטה בשנה שהן כל ימות השנה חוץ מיה"כ: הפסוק מתחיל בכי יקח ומסיים בקיחה. לומר כשא אשה כבחורתו ישא אשה כזקנותו: אשתו אשר לקח. וסמיך ליה (ו) לא יחבל. לומר לא יחבול אשה בתשמיש המטה. ד"א ע"ש שהאשה היא משכונו

רש"י

לאו קוברתו שנאמר או כי ימות: (ד) אחרי אשר הטמאה. (יבמו' יא) לרבות סוטה ק שנסתרה: (ה) אשה חדשה. שהיא חדשה לו ר ואפי' אלמנה פרט למחזיר גרושתו: ולא יעבור עליו. דבר הצבא: לכל דבר. (ספרי, סוטה מג) שהוא צורך הצבא לא לספק מים ומזון ולא לתקן דרכים ש אבל החוזרים מעורכי המלחמה ע"פ כהן כגון בנה בית ולא חנכו או ארס אשה ולא לקחה מספיקין מים ומזון ומתקנין את הדרכים: יהיה לביתו. (שם) אף בשביל ביתו ת אם בנה בית וחנכו ואם נטע כרם וחללו אינו זז מביתו בשביל צורכי המלחמה: לביתו. זה ביתו: יהיה. לרבות את כרמו: ושמח. ישמח את אשתו. ותרגומו ויחדי ית אתתיה. והמתרגם ויחדי עם אתתיה טועה הוא שאין זה תרגום של ושמח א אלא של ושמח: (ו) רחים. היא התחתונה: רכב. היא העליונה: לא יחבול. אם בא למשכנו על חובו בב"ד ב לא ימשכננו

שפתי חכמים

שנאה האיש האחרון מבע"ל: ק פי' דא"ל כמשמעו אם נסתרה לאיש דא"כ הוה משמע דוקא אם בא עליה אסור להחזירה אם גרושתו מן האירוסין מותר לחזור וזה אינו דהא כתיב ושלחה מביתו ויצאה מביתו והלכה והיתה וגו' והיתה משמע הויה שהוא ל' קידושין ש"מ דאף גרושתו מן האירוסין אסור להחזיר א"כ אחרי אשר הוטמאה ל"ל אלא לרבות סוטה שנסתרה כלומר אחרי שהוא ספק שמא הוטמא' לא יבא עליה עד שישקנה מים המאררים' ולפע"נ דאיסור סוטה שנסתרה בהדיא כתיב בה טומאה והמררי' במסכת סוטה (דף כח) ונטמאה ג' חד לבועל וחד לבעל וחד לתרומה ככר תירצו בגמרא דאצטריך קרא דסלקא למיקם עלה בלאו: ר (ג"א) דאל"כ כי יקח איש בתולה מבע"ל: ש פי' עליו דכתיב בקרא מיעוט הוא דוקא עליו לא יעבור כל דבר השייך לצבא אבל על אחר עובר: ת פי' מלת יהיה רבוי הוא הוסיף לו הויה אחרת להיות כזה דהיינו שבונה בית וחנכו והנוטע כרם וחללו ולא עלתה להם שנה לחינוך וחילול שהם שוים לכונס אשה ולא עלתה לו שנה לחופתו שלא יזוז ממקומו ה"ה נמי גבי חינוך ומילול: א פי' בחיר"ק תחת השי"ן אלא של ובמתח פי' בקמ"ץ תחת השי"ן: ב ר"ל דלא יחבול משמע דאסור למשכן אותו בב"ד וזה אינו דהא מדהוצרך להזהיר שסב תשיב לו את העבוט ש"מ

דעת זקנים מבעלי התוספות

(ה) נקי יהיה לביתו. פירש"י אף בשביל ביתו. יהיה לרבות את כרמו. נ"ל היינו הא דתנן במס' סוטה פרק משוח מלחמה ואלו שאין זזין ממקומן בנה בית וחנכו נטע כרם וחללו והנושא ארוסתו והכונס יבמתו שנאמר נקי יהיה לביתו זה ביתו יהיה לרבות את כרמו ושמח את אשתו זו אשתו אשר לקח לרבות יבמתו. וכל אלה אין מספיקים מים ומזון ואין מתקנים את הדרכים שנקיים הם מכל דבר:

איסור החזרת גרושה לבעלה הא'

השני, והפסוק שלפני זה כתיב או כי ימות האיש האחרון אשר לקחה לו לאשה, ד' תיבות אלו „אשר לקחה לו לאשה" נראים מיותרים, כי מבעלה הכ' מדבר. והנראה כפי"ז ז"ל כתב ומלא בה ערות דבר, מלוה לשנאותה, והיתה לאיש אחר, הכ' קראו אחר שאין זה זוגו של ראשון, הראשון הוליא הרשעה מתוך ביתו וזה הכניסה לביתו. וא"כ מיירי כאן הקרא שבעלה הראשון גרשה מפני החשד שהי' לו עליה, ובודאי לא הי' בעדים והתראה,

מצות השם

(ס) [תקפא] (לאו שמח) שלא יצא החתן מביתו שנה לאבוכס לצבא ולא לזולתו. שנאמר לא יצא בצבא ולא יעבר עליו לכל דבר.

(שם) [תקפב] (עשה כלה) לשתייחד החתן עם אשתו שנה תמימה כדי לשמחה. שנאמר ושמח את אשתו:

(ו) [תקפג] (לאו שמע) שלא למשכן כל דבר שעושין בו אוכל נפש בין בשעת הלואה בין שלא בשעת הלואה שנאמר לא יחבל רחים ורכב:

מרפא לשון

הגיטין זכו' חוץ מגיטי נשים. ונתן בידה, ויתין. ה"ג ולא כנ"א ויהב וכבר נת' בפ' חיי שרה (כ"ג י"ג) דרך לשון זה. ה) ושמח את אשתו, ויחדי, ה"ג בל' כבד לא ויחדי בל' הפעיל. ו) לא יחבל רחים ורכב, לא יסב משכונא רחיא ורכבה. ה"ג תרגום רחים רחיא בל' יחיד ותר' רכב רכבה במפיק ה"א וכמ"ש רש"י ז"ל היא התחתונה ורכב היא העליונה וכן הוא במשנה ב"מ קט"ו, ולא כנ"א ריחיא ורכבא ולא כמו שדרש הראב"ע ז"ל שרחים כולל התחתונה

רמב"ן

הוא כי לא טהור וכן קדשו עליה מלחמה שיטהרו אותם כמטהר קרואיו שלא יבדלו החברים מהם:

(ד) אחרי אשר הטמאה. לרבות סוטה הנסתרת לשון רש"י. ופירושו אשה שזנתה תחת בעלה אבל הסוטה הנסתרת בלבד לא נודע שהיא טמאה ואינו עובר עליה בלאו הזה וכך מפורש בפרק ראשון של יבמות מאי ונסתרה נבעלה ואמאי קרי ליה

נחל קדומים

ז"ל: ה (ז) כי יקח איש אשה חדשה. ס"ת החישה רמז למהר כשהגיע לפרקו וכמ"ש האי דעדיפנא מחבראי וכו'. ומאי דכתיב לא יצא בצבא וכו' נקי יהיה לביתו וכו' נוהג בזה"ז וזו אחת מהשמטות שהשמיטו הטור ומרן מדינים הנוהגים בזה"ז. ודע דהרמב"ם בספר המצות הוא אוסר אפילו לסחורה וכ"כ ה' דבר משה א"ח סי' כ"ח. אמנם העד העיד בנו הרדב"ז בתשו' דפוס ויניציא סי' רל"ח שהוא טעות המעתיק והוא ז"ל הביא נסחא העיקרית ע"ש. ורבינו אפרים ז"ל כתב נקי יהיה לביתו שנה ס"ת הויה וכתיב ושמח רמז דאין השכינה שורה אלא מתוך שמחה. ולי הדל נראה דהרמז דהגם דהתורה אמרה ושמח וכו' יהיו מעשיו לש"ש ויקיים שויתי ה' לנגדי תמיד:

מסורת הקריאה

נח: שלחה. הנגינה בחי"ת: (ה) בצבא, נמסר ד' דגשין. עי' במדבר ל"א ל"ו. אחת. נמסר עליו לית זקף קמץ. ר"ל לית עוד מלת אחת בטעם זקף והחי"ת בקמץ. כי כל שארא החי"ת בפתח: (ז) יחבל, החי"ת בשוא ופתח והבי"ת רפה. (ה) ימצא מלרע:

נֶפֶשׁ הוּא חֹבֵל: ס ז כִּי־יִמָּצֵא אִישׁ גֹּנֵב נֶפֶשׁ מֵאֶחָיו מִבְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְהִתְעַמֶּר־בּוֹ וּמְכָרוֹ וּמֵת הַגַּנָּב הַהוּא וּבִעַרְתָּ הָרָע מִקִּרְבֶּךָ: ס ח הִשָּׁמֶר בְּנֶגַע־הַצָּרַעַת לִשְׁמֹר מְאֹד וְלַעֲשׂוֹת כְּכֹל אֲשֶׁר־יוֹרוּ אֶתְכֶם הַכֹּהֲנִים הַלְוִיִּם כַּאֲשֶׁר צִוִּיתִם תִּשְׁמְרוּ לַעֲשׂוֹת: ט זָכוֹר אֵת אֲשֶׁר־עָשָׂה יְהוָה אֱלֹהֶיךָ לְמִרְיָם בַּדֶּרֶךְ:

תרגום אונקלוס

אֲרֵי בְּהוֹן מִתְעֲבֵיד מְזוֹן לְכָל נְפַשׁ: ז. אֲרֵי יִשְׁתְּכַח גְּבַר. גָּנֵיב נַפְשָׁא מֵאֲחוֹהִי מִבְּנֵי יִשְׂרָאֵל. וְיִתַּגַּר בֵּיהּ וִיזַבְּנִנֵּיהּ. וְיִתְקְטִיל גַּנָּבָא הַהוּא. וּתְפַלֵּי עָבֵיד דְּבִישׁ מִבֵּינָךְ: ח. אִסְתְּמַר בְּמַכְתָּשׁ סְגִירוּ. לְמִטַּר לַחֲדָא וּלְמֶעְבַּד. כְּכֹל. דְּיַלְּפוּן יָתְכוֹן. כָּהֲנַיָּא לֵיוָאֵי. כְּמָא דְּפַקֵּידְתִּנּוּן תִּטְּרוּן לְמֶעְבַּד: ט. הֲוֵי דְּכִיר. יָת דַּעֲבַד. יְיָ אֱלָהָךְ לְמִרְיָם. בְּאוֹרְחָא

תפסיר הרס"ג

יסתרהן קות אלנפוס: (ז) ואן וגד אנסאן. קד סרק נפסא מן אכ'ותה מן בני אסראיל. ואסתרקהא ובאעהא. פאקתל ד'אלך אלסארק. ואנף אהל אלשר מן בינכם: (ח) ואחתרז מן בלא אלברץ. ואחפץ' רסומה גדא ואעמל פיה. כמא יפתוכם אלאימה אלליואניין. כמא אמרתהם: (ט) ואד'כר עלי' מא צנע. אללה רבך במרים מת'לה.

נוה שלום

מזון קיום הנפשות. (ט) למרים, במרים מת'לה, אע"פ שהיתה נביאה נאמר בה תסגר ותסגר מרים וכו' כדין שאר כל המצורעים, ולכך תרגם השמר בנגע וכו', ותחרז מן בלוי אלברץ ואחפץ' רסומה גדא, שאפילו מלך ונביא לא יכבדוהו בזה כי אם ישלחוהו אל מחוץ למחנה בדד ישב כי טמא

חלק הדקדוק

התיגאן וכ"ה בקצת דפוסים: ו) לא יחבול, החית בשוא פתח: ח) ככל אשר יורו, תיבת ככל בתלשא ימנית

אבן עזרא

שלא ישמרו משפטיה תזיק הקרובים וכן לא תעשוק העני בעבוטו והשכיר והבנים הקטנים שלא ימותו בעון אביהם והטיית משפט גר יתום וחבול בגד אלמנה ושכחה בשדה כי היא לעני וכן לא תעולל וכן פן יוסיף ונקלה וחסימת השור עשק כי יגע ולא יאכל והממאן ליבם כדמות עשק והמחזקת במבושים עושקת אבן ואבן איפה ואיפה עשק ממש גם עמלק עשק לישראל: (ז) מאחיו. והוסיף מבני ישראל כי אדום נקרא אח: והתעמר. כחברו: (ח) הכהנים הלוים. שהם מבני לוי: (ט) למרים. הנה ראיה על דרש אל תקרי מצורע אלא

רבינו בחיי

שכן הזכיר הנביא (עובדיה) ביום עמדך מנגד ביום שבות זרים חילו ונכרים באו שעריו ועל ירושלים ידו גורל גם אתה כאחד מהם. למדך שכבר נתבטלה האחוה ויצאה מכללה והרי הוא כשאר האומות הזרים שהרי הרבית לא נאסר לישראל אלא מטעם שנצטוינו להחיותו ולעשות עמו גמילות חסדים ממה שכתוב (ויקרא כה) וחי אחיך עמך:

(ט). זכור את אשר עשה ה' אלהיך למרים, זו מצות עשה על ענין לשון הרע. יאמר שנזכור לשון הרע של מרים והעונש שאירע לה על שדברה במשה יחל עליה עונש הצרעת ולכך נסמך פסוק זה לפסוק שלמעלה

בעל הטורים

של אדם דכעין גדליס אשתו של אדם מתה: כי נפש הוא חבל. וסמך כי ימצא איש גנב. לומר שהגנב נוטל נפשו של אותו שגונב ממנו כענין שנאמר (משלי כב) וקבע את קובעיהם נפש: (ז) כי ימצא איש גנב נפש מאחיו מבני (ישראל). כ"ם בגימטריא זהו

רשב"ם

מדבר: (ו) כי נפש הוא חובל. כתרגומו: (ח) השמר בנגע הצרעת לשמור מאד ולעשות. שאפי' הוא מלך בעוזיהו לא יכבדוהו אלא* יסגר שבעת הימים וישלחהו ובדד ישב: ככל אשר יורו אתכם. שהרי תזכור את

אשר עשה ה' אלהיך למרים שאע"פ שהיתה נביאה ואחות משה לא חלקו לה כבוד אלא תסגר שבעת ימים: (ט) בדרך בצאתכם ממצרים. שאף ע"פ שהיו טרודים ללכת. העם לא נסע עד האסף מרים, וכל שכן שאר

רש"י

בדברים שעושים בהן ג אוכל נפש (ב"מ קיג): (ז) כי ימצא. (ספרי) בעדים והתראה ד וכן כל כי ימצא שבתורה: והתעמר בו. אינו חייב עד שישתמש בו: (ח) השמר בנגע הצרעת. שלא תתלוש סימני טומאה ה ולא תקוץ את הבהרת: ככל אשר יורו אתכם. אם להסגיר אם להחליט אם לטהר: (ט) זכור את אשר עשה ה' אלהיך למרים. (ספרי) אם באת להזהר שלא תלקה בצרעת ו אל תספר לשון הרע זכור העשוי למרים שדברה

שפתי חכמים

דמותר להשכין ומתכן דמה דכתיב כאן לא יחבול ר"ל אם בא למשכנו כו' כגון שבתחלה הלוהו בלא משכן, ועכשיו בא למשכנו כו': ג מפום דר"ל מ"ש כי נפש היא חובל משמע כל דברים שעושה בהם אוכל נפש וא"כ למה נאמר רחים ורכב דהא כחד סגי דהא הרוייהו כלי אוכל נפש הם אלא כדי ליתן לאו על רחים לחוד ועל רכב לחוד ואע"פ שזה לריך לזה מ"מ הואיל ושני כלים הם עובר על כל אחד ואחד: ד הולך לפרש שלא תאמר כיון דבנמלא בידו אלא דחמלא אפי' ליכא עדים בשעה שגנבו קמ"ל דהתם מיאחם בעדים דאל"כ יכול לומר שלא גנבו אלא הוא מכר את עלמו: ה מפני שבתלישת סימני טומאה או בקלילת הנגע עלמו לא יוכל הכהן להכחין את הנגע אם הוא טהור או טמא:

י דאל"כ גם ענין זה לזה. ול"נ דרש"י לא נתכן יתורא דכתיב בקלא גבי נגע לרעת לשמור מאד ל"ל. ועז"פ אם באת להזהר

דעת זקנים מבעלי התוספות

(ח) השמר בנגע הצרעת. הולך לכפול אזהרה זו לפי שהיא מכה מתחלחת בכל אדם אפי' במלכים כדאשכחן בעוזיהו מלך יהודה שנצטרע ובושה גדולה היא לכך צ"ל שאפי' נצטרע המלך צריך להסגירו ולעשות לו ככל אשר יורו הכהנים ולכך נמי סמך לכאן זכור את אשר עשה ה' אלהיך למרים שהיתה אחות המלך ואחות כ"ג ואפ"ה הסגירוה והסגירוה כשאר המצורעים:

איסור החזרת גרושה לבעלה הא'

דאם היה בעדים לא היה המקרא אומר לנו והיה אם לא תמצא חן בעיניו, דמשמע דבו הדבר תלוי שלא אם יש עדים מוכרח הוא לגרשה, אלא ודאי מיירי בדליכא עדים ומ"מ כיון שמצא עליה [חטד] של ערות דבר מצוה לגרשה, לכן אשמעינן קרא או כי ימות האיש האחרון, מטעם מה, אסר לקחה לו לאשה. כמ"ש רש"י ז"ל מחמת שהוא הבנים רשעה זו לסוף ביתו לכן מת, וא"כ אי אזינן דנענש הבעל האחרון כל כך שמת מחמת

שלקחה לאשה, או היא נענשה שנתעורר רוח שנאה בלב האיש האחרון שיטנאה בודאי לא דבר ריק הוא רק מן השמים עשו זאת, כי שערות דבר אשר מצא בה הבעל הראשון הוא אמת, לכן לא יוכל בעלה הראשון לשוב לקחתה אחרי אשר הטמאה, כי אכן נודע הדבר שנטמאה בהיותה אשת הבעל הראשון, וא"כ כשם שאסורה לבועל כך אסורה לבעל, ע"כ אסור לו לשוב לקחתה:

טעם על זכירת עונש מרים

(ט) זכור את אשר עשה ה' אלהיך למרים וגו'. פסוק זה הוא אחד מהזכירות שתקנו לנו להזכירם בכל יום, מחמת שאמרו חז"ל וכלן באבק לה"ר, כל אדם נכשל בעבירת לה"ר אם לא בלי הרע ממש נכשל באבק ל' הרע, ע"כ יזכור מה שקרה עם מרים אחות משה ואהרן בשביל שדברה באחיה ונענשה בצרעת, ויש לנו ללמוד בזה ק"ו נגודל העונש שיש למספרי לה"ר, אם מרים הצדקת והנביאה שלא דברה אלא באחיה והיתה גדולה ממנו בשנים וגדלה אותו ומסרה נפשה עליו בענין היאור ודברה שלא בפניו עכ"ז נענשה עונש גדול על דבור זה ולא הועילו לה כל זכויותיה להצילה מן העונש וגם הדבור שדברה לא היה לה"ר ממש אלא שעשאתו שוה לשאר הנביאים, ק"ו לשאר בני אדם שמספרים לה"ר ממש על הגדולים מהם ובפניהם שיתעיימו שענשם כפל ומכופל. ע"כ יזכור האדם מלדבר דברים בטלים, כי מן דברים בטלים יבואו לספר לה"ר מסמין שעה ועיניהם גורלם עבירה לספר לה"ר על לדיקים ועל נביאים ועל הקב"ה:

מצות השם

(ס) [תקפד] (לאו שנ) שלא לקוץ ולתלוש סימני טומאת הלרעת. שנאמר השמר בנגע הלרעת:

מסורת הקריאה

(י) משאת, השי"ן ימנית: (יג) השב, השי"ן בצירי: וברכך, הרי"ש בשוא לבדו לפי מנהגינו, והכ"ף פשוטה בדגש: (יז) תחבל, החי"ת

מרפא לשון

והעליונה ורכב הוא ההוה במים. יא) יוציא אליך, יפיק לך. ה"ג ולא כנ"א יפיק לותך. יו) לא יומתו אבות על בנים, על פום בנין.

רמב"ן

נסתרה לישנא מעליא נקט ושאלו נבעלה בהדיא כתיב בה טומאה ונסתרה והיא נטמאה למיקם עלה בלאו ואם כן יאמר הכתוב לא יוכל בעלה הראשון אשר שלחה לשוב לקחתה אחרי אשר הוטמאה והנה הם שני לאוין יזהיר במחזיר גרושתו משנשאת ויזהיר במחזיר אשתו שנטמאה בזנות ועל דרך הפשט אחרי אשר הוטמאה לבעל הראשון ירמוז כי כל אשר ידעה איש אחר תחשב לו טמאה ואלו מצות מחודשות בגט ובחזירה וטעם הלאו הזה כדי שלא יחליפו נשותיהן זה לזה יכתוב לה גט בערב ובבקר היא שבה אליו וזה טעם ולא תחטיא את הארץ להזהיר ב"ד על כך: (ט) זכור את אשר עשה ה' אלהיך למרים. אם באת ליזהר שלא תלקה בצרעת לא תספר לשון הרע לשון רש"י. ולפי דעתי שהיא מצות עשה ממש כמו זכור את יום השבת לקדשו זכור את היום הזה אשר יצאתם ממצרים זכור את אשר עשה לך עמלק כולם מצות א"כ גם זה כמותם והיא אזהרה מלדבר לשון הרע יצוה במצות עשה שנזכור העונש הגדול שעשה ה' לצדקת הנביאה שלא דברה אלא באחיה גמול נפשה אשר אהבתו כנפשה ולא דברה בפניו שיבוש ולא בפני רבים רק בינה לבין אחיה הקדוש בצנעה וכל מעשיה הטובים לא הועילוה גם אתה אם תשב באחיך תדבר בבן אמך תתן דופי לא תנצל ולשון ספרי כשהוא אומר ולא תעשו את כל המצות האלה הרי מה שכתוב בתורה אמר אם כן למה נאמר אם לא תשמעו לי להיות עמלים בתורה וכן הוא אומר זכור*) את יום השבת לקדשו יכול בלבך

* צ"ל שמור

בְּצֵאתְכֶם מִמִּצְרָיִם: ס י כִּי־תַשֶּׁה
בְרֵעֲךָ מַשַּׁאת מְאוּמָה לֹא־תָבֹא
אֶל־בֵּיתוֹ לַעֲבֹט עֲבֹטוֹ: יא בַּחוּץ
תַּעֲמֹד וְהָאִישׁ אֲשֶׁר אַתָּה נֹשֶׁה בוֹ
יוֹצִיא אֵלֶיךָ אֶת־הַעֲבוֹט הַחוּצָה:
יב וְאִם־אִישׁ עָנִי הוּא לֹא תִשְׁכַּב
בַּעֲבֹטוֹ: יג הָשֵׁב תָּשִׁיב לוֹ אֶת־
הָעֲבוֹט כְּבוֹא הַשֶּׁמֶשׁ וְשָׁכַב
בְּשַׂלְמָתוֹ וּבֵרְכֶךָּ וּלְךָ תִּהְיֶה צְדָקָה
לִפְנֵי יְהוָה אֱלֹהֶיךָ: ס שביעי יד לֹא־
תַעֲשֹׁק שָׂכִיר עָנִי וְאֶבְיוֹן מֵאַחֶיךָ
אוֹ מִגֵּרְךָ אֲשֶׁר בְּאַרְצְךָ בִּשְׁעָרֶיךָ:

* שביעי בספה"ר

תרגום אונקלוס

בְּמִפַּקְכוֹן מִמִּצְרָיִם: י. אֲרֵי תַרְשֵׁי בְּחַבְרָךְ רְשׁוּת מִדָּעַם. לָא תֵיעוֹל לְבֵיתֵיהּ לְמִסַּב מַשְׁכּוֹנֵיהּ: יא. בְּבָרָא תְּקוּם. וְגוּבְרָא דְּאַתְּ רָשֵׁי בֵיהּ. יַפֵּיק לָךְ יָת מַשְׁכּוֹנָא לְבָרָא: יב וְאִם גְּבַר מִסְכֵּין הוּא. לָא תִשְׁכּוּב בְּמַשְׁכּוֹנֵיהּ: יג. אֲתָבָא תָּתֵיב לֵיהּ יָת מַשְׁכּוֹנָא כְּמֵיעַל שִׁמְשָׁא. וְיִשְׁכּוּב בִּכְסוּתֵיהּ וִיבָרְכִנָּךְ. וְלָךְ תְּהֵי זָכוּ. קֳדָם יְיָ אֱלָהָךְ: יד. לָא תַעֲשׁוֹק אֲגִירָא עַנְיָא וּמִסְכֵּינָא. מֵאַחָךְ. אוֹ מִגִּיּוֹרָךְ. דִּבְאַרְעָךְ בְּקִרְוָךְ: טו.

ת"א והאיש אשר. ב"ק ח מציעא קיג: ואם איש עני. שם קיד: השב תשיב. שם לא מכות טז תמורה ו כב: בשלמתו. מציעא קיד: ולך תהיה צדקה. פסחים לא גיטין לז קידושין ח ב"מ סב קיד בהלא מ שבועות מד: לא תעשק שכיר. ב"מ סא קיא: מאחיך או מגרך. ב"מ קיא:

תפסיר הרס"ג

פי אלטריק פי כ'רוגכם מן מצר: (י) ואד'א אנסית צאחבך נסייה. פלא תדכ'ל אליה מנזלה פתאכ'ד' עוצ'הא: (יא) בל קף כ'ארגא. ואלרגל אלד'י אנסיתה. יכ'רג לך אלעווץ' אלי' ברא: (יב) ואן כאן רגלא צ'עיפא. פלא תבית ועוצ'ה ענדך: (יג) בל רדה אליה רדא ענד מג'יב אלשמס. אד' ינאם פיה פידעו לך. ותכון לך חסנה. בין ידי אללה רבך: (יד) לא תג'שם אגירא וכ'אצה צ'עיף או מסכין. מן אכ'ותך. או מן צ'יפך. אלד'י

נוה שלום

הוא עיין רשב"ם. (יד) שכיר, אגירא. עני ואביון, וכ'אצה צ'עיף וכו', וביותר אם הוא עני או אביון עיין רש"י ז"ל, ולשון ספרי אין לי אלא עני עשיר מנין ת"ל ואם איש, א"כ למה נאמר עני ממהר ליפרע על ידי עני

חלק הדקדוק

בכל התיגאן: יא) העבוט, ההא בפתח
בכל התיגאן: יג) העבוט, ההא בפתח

אבן עזרא

מוציא שם רע: (י) תשה. מגזרת נשה: ה"א מאומה. נוסף כה"א לילה: לעבוט. לקחת משכונו: (יג) תהיה צדקה. פירוש שתשקול חבירך במאזני צדק עמך שישכב בעבוטו ועל דעת המעתיקים כי יש הפרש במקומות בין צדק לצדקה וטעם העבוט כבר פירשתיו בפרשת ואלה המשפטים ושם

רבינו בחיי

שאמר השמר בנגע הצרעת ואם כן הכתוב אזהרה על לשון הרע והוא לאו הבא מכלל עשה. ויש לנו ללמד בזה ק"ו לגודל העונש שיש למספרי לשון הרע אם מרים הצדקת הנביאה שלא דברה אלא באחיה והיתה גדולה ממנו וגדלה אותו ומסרה נפשה עליו בענין היאור ודברה שלא בפניו נעשה עונש גדול על דבור כזה ולא הועילו לה כל זכיותיה מן העונש וגם הדבור שדברה לא היה לשון הרע ממש אלא שעשאתו שוה לשאר הנביאים ק"ו לשאר בני אדם שמספרין לשון הרע ממש על הגדולים מהם ובפניהם שיתביישו שענשם כפול ומכופל. ומפני זה אסרה תורה חברת הכסילים ויושבי קרנות שהם מדברים דברים בטלים כענין שכתוב (קהלת ה) וקול כסיל ברוב דברים ומתוך אותן דברים בטלים יבאו לספר לשון הרע מהמון עם ומתוך שמספרים מן ההמון יבאו

רשב"ם

בני אדם: (יב) לא תשכב בעבטו. לא תשכב ועבוטו אצלך: (יד) ואליו הוא נשא את נפשו. מתאוה נפשו כדי לאכול שכרו. וכמוהו חטאת עמי יאכלו ואל עונם ישאו נפשם, מתאוים הכהנים לאכול חטאות שיביאו

בעל הטורים

יוסף: (י) כי תשה ברעך. סמך לצרעת. לומר שפ"י זה בא הצרעת שאומר לו חבירו השאילני כלי שלך והוא אומר אין לי ולמחר באים נגעים על ביתו ולוה הכהן ופנו את הבית והכל רואין שיש לו: (יד) לא תעשק שכיר. סמך לכי תשה. לומר אפי' אם הוא חייב לך אל תאמר אעכבנו בחובי אלא פרע לו שכרו עוד ואח"כ גבה חובך: ה' אלהיך וסמיך ליה לא תעשק. לומר אם עשק העני כאלו עשק להשם. דכתיב מלוה ה' חונן דל:

שפתי חכמים

שלא תלקה כו': ז ויהיה פי' תשה ענ' לא תהיה לו כנושה ותרגומו ארי תרשי גם זה ל' חוב הוא כמו ממארי רשוותא אפרש שפי' מבעל חובך אפי' סובין תקבל (ב"ק דף מז): ח אבל לא תפרש שלא מאומה זה כשאר מאומה שכתיב בקרא ופירושו לא כלום: ט דאי כמשמעו הא אסור משום רבית: י פי' הא הכא קרובים בעניים: כ וכאלו אמר או מגרך או אשר בארצך או בשעריך ומפני שאי בשעריך מורה על גר תושב ואי מגרך מורה על גר צדק ושניהם מכונים בשם גר פי' בשעריך אשר מגרך קודם אשר בארצך מורה על שכר בהמה וכלים ולא שכר גופה הוא. ול"נ דפי' בשעריך קודם בארצך כי שיכי דנכרי מארצך שכר בהמה כו' דאי לאו בשעריך ה"א בארצך לרבות גר

רש"י

באחיה ולקתה בנגעים: (י) כי תשה ברעך. תחוב ז בחברך: משאת מאומה. (שם) חוב ח של כלום: (יב) לא תשכב בעבטו. לא תשכב ט ועבוטו אצלך: (יג) כבוא השמש. (ב"מ קיד) אם כסות לילה הוא ואם כסות יום תחזירהו בבקר וכבר כתיב בואלה המשפטים (שמות כב) עד בא השמש תשיבנו לו כל היום תשיבנו וכבוא השמש תקחנו: וברכך. ואם אינו מברכך מ"מ ולך תהיה צדקה: (יד) לא תעשק שכיר. והלא כבר כתוב אלא לעבור על האביון בשני לאוין לא תעשוק שכיר שהוא עני ואביון ועל העשיר כבר הוזהר (ויקרא יט) לא תעשוק את רעך: אביון. (ויקרא רבה) התאב י לכל דבר: מגרך. זה גר צדק: בשעריך. זה גר תושב כ האוכל נבלות: אשר בארצך. לרבות שכר בהמה

מצות השם

(י) [תקפה] (לאו שנא) שלא ימשכן המלוה את חבירו הלוה ומשכון בזרוע אלא ע"י שליח ב"ד ובגזרתם. שנאמר לא תבא אל ביתו לעבט עבטו:

(יב) [תקפו] (לאו שנב) שלא למנוע המשכון מבעליו בעת שהוא צריך אליו. שנאמר לא תשכב בעבטו:

(יג) [תקפז] (עשה רלו) להשיב המשכון לבעליו בעת שיצטרכו אליו. שנאמר השב תשיב לו את העבוט כבוא השמש:

רמב"ן

כשהוא אומר זכור *) הרי שמירת הלב אמורה הא מה אני מקיים זכור שתהא שונה בפיך וכן הוא אומר זכור אל תשכח וגו' וכן הוא אומר זכור את אשר עשה ה' אלהיך למרים יכול בלבבך כשהוא אומר השמר בנגע הצרעת לשמור מאד ולעשות הרי שמירת הלב אמורה הא מה אני מקיים זכור שתהא שונה בפיך וכן הוא אומר זכור את אשר עשה לך עמלק יכול בלבך כשהוא אומר לא תשכח הרי שכחת הלב אמורה הא מה אני מקיים זכור שתהא שונה בפיך ופירושה כי אצלם השמר בנגע הצרעת מנגע הצרעת לשמור מאד שלא תבואך ולעשות בה ככל אשר יורו אתכם הכהנים וזכור את אשר עשה ה' אלהיך למרים שתהא מזכיר זה בפה תמיד מכאן נראה שרבותינו יעשו אותה מצוה לא ספור ועצה בלבד להנצל מן הנגעים ואיך יתכן שלשון הרע שהוא שקול כשפיכות דמים לא תהיה בו בתורה לא תעשה גמור או לאו הבא מכלל עשה אבל בכתוב הזה אזהרה גדולה בו להמנע ממנו בין בגלוי בין בסתר בין במתכוין להזיק ולהבזות בין שאין מתכוין להזיק כלל וזו מצוה מכלל תרי"ג מצות ושכחה בעל ההלכות וכל המונים המצות אחריו:

(יד) לא תעשוק שכיר עני ואביון. ידבר הכתוב בהווה שהעניים והאביונים והגרים משכירים עצמם וכן אם כסף תלוה את עמי את העני עמך וכן לגר וליתום ולאלמנה יהיה שהם העניים ברוב וכן בהרבה מקומות ידבר בהווה כמו לא תחסום שור בדישו לא תחרוש בשור ובחמור יחדו ובספרי אמר אם כן למה נאמר עני ואביון ממהר אני ליפרע על ידי עני ואביון יותר מכל אדם ודרשו מגרך זה גר צדק לעבור עליו בשני לאוין:

*) צ"ל שמור

טו בְּיוֹמוֹ תִתֵּן שְׂכָרוֹ וְלֹא־תָבוֹא עָלָיו הַשֶּׁמֶשׁ כִּי עָנִי הוּא וְאֵלָיו הוּא נֹשֵׂא אֶת־נַפְשׁוֹ וְלֹא־יִקְרָא עָלֶיךָ אֶל־יְהוָה וְהָיָה בְךָ חֵטְא׃ ס
טז לֹא־יוּמְתוּ אָבוֹת עַל־בָּנִים וּבָנִים לֹא־יוּמְתוּ עַל־אָבוֹת אִישׁ בְּחֶטְאוֹ יוּמָתוּ׃ ס
יז לֹא תַטֶּה מִשְׁפַּט גֵּר יָתוֹם וְלֹא תַחֲבֹל בֶּגֶד אַלְמָנָה׃
יח וְזָכַרְתָּ כִּי עֶבֶד הָיִיתָ בְּמִצְרַיִם וַיִּפְדְּךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ מִשָּׁם עַל־כֵּן אָנֹכִי מְצַוְּךָ

תרגום אונקלוס

טו בְּיוֹמֵיהּ תִּתֵּין אַגְרֵיהּ וְלָא תֵיעוֹל עֲלוֹהִי שִׁמְשָׁא. אֲרֵי עַנְיָא הוּא. וְלֵיהּ. הוּא מְסַר יָת נַפְשֵׁיהּ. וְלָא יִקְרֵי עֲלָךְ קֳדָם יְיָ. וִיהֵי בָךְ חוֹבָא: טז. לָא יְמוּתוּן אֲבָהָן עַל פּוּם בְּנִין. וּבְנִין לָא יְמוּתוּן עַל פּוּם אֲבָהָן. אֱנָשׁ בְּחוֹבֵיהּ יְמוּתוּן: יז. לָא תַצְלֵי. דִּין גִּיוֹר יִתַּם. וְלָא תִסַּב מַשְׁכּוֹנָא. כְּסוּת אַרְמְלָא: יח. וְתִדְכַּר. אֲרֵי עַבְדָּא הֲוֵיתָא בְּמִצְרַיִם. וּפַרְקָךְ. יְיָ אֱלָהָךְ מִתַּמָּן. עַל כֵּן. אֲנָא מְפַקֵּיד לָךְ

ת"א ביומו תתן שכרו. שם קי קיא: ולא תבא עליו השמש. שם קז קיא: כי עני הוא. שם: ואליו הוא. שם קיב: לא יומתו אבות. יבמות עט ב"ק פח סנהדרין כז כח: ובנים לא יומתו. ברכות ז ב"ק פח סנהדרין כז: איש בחטאו. שם: ולא תחבל. ב"מ קיג קטו סנהדרין כא:

בעל הטורים

(טו) ולא תבא. ג'. דין. ולא תבא דמעתך. ולא תבא עלינו רעה. ולא תבא עליו השמש כדי שלא תבא דמעתך. פי' שלא יבכה עליך שאין לו מה לאכל. ולא תבא עלינו רעה שאם לא כן יקרא אל ה' ויבא עליך רעה: והיה בך חטא. וסמיך ליה (טז) לא יומתו אבות על בנים ובנים לא יומתו על אבות. לומר שבעונים בחטאך ימותו בניך (ר"ל כשאוחזין מעשה אבותיהם בידיהם, ועיין רש"י): בחטאו יומתו לא תטה. לומר כל שמטה דין חייב מיתה: (יז) גר יתום. ולא אמר גר ויתום. לומר לך גר שנתגייר כקטן שנולד דמי: ולא תחבל בגד אלמנה (יח) וזכרת כי עבד היית במצרים. הזכיר זה על לא תחבל. לומר שתזכור שהיית

רשב"ם

על עונם: (טז) ובנים לא יומתו על אבות. בב"ד, כדכתיב ואת בני המכים לא המית ככתוב לא יומתו וגו' אבל הקב"ה פוקד עון אבות על בנים כשאוחזים מעשה אבותיהם בידיהם. וכדכתיב אבות יאכלו בוסר ושני בנים תקהינה. לאבד נחלת אבות אבל לא ע"י ב"ד:

רש"י

זכלים: (טו) ואליו הוא נשא את נפשו. אל השכר הזה הוא נושא את נפשו למות עלה בכבש ונתלה באילן: והיה בך חטא. (ספרי) מ"מ אלא שממהרין מ להפרע ע"י הקורא: (טז) לא יומתו אבות על בנים. בעדות בנים, ואם תאמר בעון בנים כבר נאמר איש בחטאו יומתו אבל מי שאינו איש מת בעון אביו והקטנים מתים בעון אבותם בידי שמים: (יז) לא תטה משפט גר יתום. ועל העשיר כבר הוזהר (דברים טז) לא תטה משפט ושנה בעני לעבור עליו בשני לאוין לפי שנקל להטות משפט עני יותר משל עשיר לכך הזהיר ושנה עליו: ולא תחבל. שלא בשעת נ הלואה: (יח) וזכרת. ע"מ כן פדיתיך לשמור חקותי

שפתי חכמים

הוסב אתא דמסתכר ספי: ל פרש"י שמוסר נפשו עליו לעלות בכבש גבוה וסיכן עצמו ליפול ולתלות באילן כשעלה עליו: מ אפי' לא יקרא א"כ למה נאמר וקרא עליך אלא שממהרין כו': נ הוכרח רש"י לפרש פה אע"פ שפירש לעיל גבי לא יוכל כדי שלא תטעה לומר צ"ל לקרא למנקט ולא תחבול בגד אלמנה והא לעיל כתיב השב תשיבנו לו אלא לכי נקט קרא גבי אלמנה לא תחבול דאפי' משכנו בשעת הלואה חייב להחזיר מ"ה פי' שלא בשעת הלואתו אבל בשעת הלואתו אין צריך להחזירה דלא תחבול לא שייך הלא שלא בשעת הלואה אבל בשעת הלואתו כיון שנתן מדעתו אין שייך בו ל' חבלה והא דנקט קרא ולא תחבול בגד אלמנה ללמד שאינה בהשבה אלא משום שלא להשיאה שם רע בשכנותיה כדאמר בגמרא פרק המקבל א"נ להשוות אלמנה בין

ביאור על סמיכת פסוק טז לטו

(טו) ולא יקרא עליך אל ה' והיה בך חטא. כי למה שהוא עני דמי השכירות אצלו כנפשו ותחשב כנוטל את נפשו, וא"כ וקרא עליך אל ה' ולא יחשב על היותו מוסר דין כי נגע עד נפשו, וע"כ והיה בך חטא, ולא בו, כי לא אמרו כל המוסר דין על חברו הוא נענש תחלה אלא בדבר שאינו נוגע אל הנפש. או יאמר שני דברים, אחד שלא יצטרך תפלה רק קריאה בלבד, כי קרוב אליו ה' כי יעמוד לימין אביון, שנית כי לא יניח ה' לך שכר השכיר כי יפסידך יותר באופן שלא יהי' לך רק חטא אך לא מעות, ואם יאמר הדל מה פשעי ומה חטאתי שאני עני שטוב כמת והעשיר הזה לא טוב הוא ממני והוא עשיר, אולי עון אבי או עון בני אני סובל, דע לך כי לא כן הוא. כי (טז) לא יומתו אבות על בנים וגו' איש בחטאו יומתו, כי אין מיתה בלא חטא, וא"כ גם מה שאין יסורין בלא עון על עון של עצמו הוא ולא על זולתו, ודע לך שלא באו עליך יסורי עניותך אם לא בעונך ולא הסרסר:

מצות השם

(טו) [תקפח] (עשה רלז) לתת שכר שכיר ביומו ולא יאחר אותו ליום אחר. שנאמר ביומו תתן שכרו:

(טז) [תקפט] (לאו שנג) שלא לקבל כל עיקר עדות הקרובים קצתם על קצתם בין לזכות בין לחובה. שנאמר לא יומתו אבות על בנים:

(יז) [תקצ] (לאו שנד) שלא להטות משפט הגרים והיתומים. שנאמר לא תטה משפט גר יתום:

(שם) [תקצא] (לאו שנה) שלא למשכן אלמנה בין עניה בין עשירה. שנאמר לא תחבל בגד אלמנה:

תפסיר הרס"ג

פי בלדך פי מחלך: (טו) ב' אדפע אליה אגרתה פי יומה מן קבל אן תג'יב אלשמס. פאנה צ'עיף. ועליה קד כ'אטר בנפסה. ולא ידעו עליך אלי' אללה. פתחל בך עקובה: (טז) ולא יקתל אלאבא ען אלבנין. ולא אלבנין עלי אלאבא. בל יקתל כל אמר בכ'טיתה: (יז) ולא תמייל חכם ג'ריב או יתים. ולא תסתרהן ת'וב אלארמלה: (יח) ואד'כר. אנך כנת עבדא במצר. ופכך אללה רבך מן ת'ם. ולד'אלך אנא אמרך. באן

נוה שלום

יותר מן העשיר, ע"כ. (טו) ואליו הוא וכו', ואליה קד כ'אטר בנפסה. אל השכר הזה הכניס עצמו בסכנה עלה

חלק הדקדוק

בכל התיגאן: יד) ולא תחבל, כתב רד"ק בשרש חבל כי ההי"ת בשוא פשוט והוא נח ובכל התיגאן גם

אבן עזרא

פירשתיו בשמלתו: (טו) ביומו תתן שכרו ולא תבוא עליו השמש. מצות לא תעשה להזוק: ואליו. אל שכרו: הוא נושא את נפשו. להתפרנס ממנו על כן השכיר את עצמו: (טז) ותועי רוח שאלו איך אמר הכתוב לא יומתו אבות ובמקום אחר אומר פוקד עון אבות ושאלתם תהו כי לא יומתו אבות על בנים מצוה על ישראל ופוקד עון אבות על בנים הוא הפוקד וכבר פירשתיו במקומו: (יח) וזכרת כי עבד היית. בעבור כן זכר הגר שלא תטה משפטו ויש מאלה המשפטים שכבר הזכירם לאבות גם יזכירם שנית

אבי עזר

מגזרת עיק מנחי עיין: (טו) (כי לא יומתו על בנים מצוה על ישראל וכו') בפ' יתרו הקשה מן יחזקאל שנאמר שם הבן לא ישא בעון האב ותירץ כאן שאוחז מעשה אבותיו בידו פוקד עון אבות על בנים וכאן שאינו אוחז מעשה אבותיו אבל פה תירץ הרב בפשיטות דיש חילוק בין מיתות ב"ד למיתה בידי שמים ולא

רבינו בחיי

לספר מן הצדיקים כענין שכתוב (תהלים לא) תאלמנה שפתי שקר הדוברות על צדיק עתק. ומתוך כך יבא לספר מן הנביאים שנאמר (דה"ב לו) ויהיו מלעיבים במלאכי האלהים ובוזים דבריו ומתעתעים בנביאיו ומתוך כך ידברו בהקב"ה שנאמר (תהלים עג) שתו בשמים פיהם וגו'. מי גרם להם ששתו בשמים פיהם לשונם שתהלך בארץ:

מרפא לשון

נראה שפירושו בשביל בנים, ר"ל בחטא בנים כמ"ש (במלכים ב' י"ד) אצל אמציה ויהי כאשר חזקה הממלכה בידו ויהרג את עבדיו המכים את המלך אביו ואת בני המכים לא המית ככתוב בספר תורת משה לא יומתו אבות על בנים וכו' וכן ת"י לא ימותון אבהן על פום בנין ואין לפרש על פום בנין ר"ל בעדות בנים שאלו היתה כוונתו כן היה צ"ל על פום סהדות בנין. ולכ"ע פשטו של פסוק על בנים בחטא בנים, אלא שמפני שהוא מקרא שא"צ שכבר נאמר איש בחטאו יומתו לכך ארז"ל שבא ללמד שלא יומתו אבות בעדות בנים כמ"ש בסנהדרין כ"ז ע"ב (ופשוט שזו היא כוונת התרגום). יז) בגד אלמנה, כסות ארמלא. ה"ג ולא

נחל קדומים

טו (ח) ביומו תתן שכרו. ר"ת שבת וכן הוא צירוף אותיות שבת בשת והענין כי ראוי לאדם להתבושש מתוספת קדושה שנתוסף לאדם בשבת. גב ירמוז שיקבל תוספת שבת מבעוד יום קודם השקיעה וזהו ביומו תתן שכרו כלומר ביום ערב שבת. גם ירמוז להודיענו כי כל המצות שהאדם עושה בששת ימי החול וכן כל עסק התורה שעסק בימי החול גורם לאדם שיהיה לו תוספת קדושה בימי החול עצמן בבחי' שאר בני אדם בשבת וכמ"ש בספר הזהר כי הת"ח זוכה לנפש יתירה בימי החול מה שע"ה זוכים בשבת ונמצא כי הת"ח העוסק בתורה נמשל לשכיר יקוה פעלו מאתו יתברך ביומו ממש אף שהוא בחול ואז נותן לו הקב"ה שכרו אותו תוספת נשמה הראוי לשאר בני אדם ביום השבת ולכן נרמז שבת בר"ת. גם ירמוז כי הנה יש לכל אדם תוספת נשמה בשבת ממילא וכאשר עסק בתורה בימי החול וזכה לאותו תוספת גם בימי החול עצמו הנה בבא יום השבת מתחבר התוספת של חול הניתן ביומו בעת עסקו בתורה עם התוספת הנתוסף לו בשבת ושני תוספות האלו נתנין לו בכל יום שבת נמצא שהתוספת הניתן לו בחול הנקרא שכרו ניתן לו השכר הזה גם בשבת עצמו הרמוז בר"ת בסוד מי שטרח בע"ש יאכל בשבת גם ירמוז אל מה שהודעתיך כי לכל מצוה ומצוה יש סגולה פרטית ואמנם סגולת קיום מצות נתינת שכר שכיר ביומו הוא שנותנין לו תוספת שבת ונפש יתירה באותו יום שבת של אותו השבוע אשר בה קיים מצוה זו והיא מדה כנגד מדה כי כנגד ואליו הוא נושא את נפשו והשלימה לו כן נותנין לו נפש יתירה

תפסיר הרס"ג

תצנע הד'ה אלאמור: (יט) ואד'א חצדת חצאדך פי צ'יעתך ונסית כפה פי אלצחרא. פלא תרגע פתאכ'ד'הא. בל יכון לאלג'ריב ואליתים ואלארמלה. לכי יבארך לך אללה רבך. פי גמיע עמל ידך: (כ) ואד'א כ'רטת זיתונך פלא תסתקצה בעד ד'אלך. בל יכון לאלג'ריב. ואליתים ואלארמלה: (כא) ואד'א קטפת כרמך. פלא תמושה בעד ד'אלך. בל יכון לאלג'ריב. ואליתים ואלארמלה: (כב) ואד'כר. אנך כנת עבדא פי בלד מצר. ולד'אלך אנא אמרך. באן תצנע הד'ה אלאמור: (א) ואד'א וקעת כ'צומה

דברים כד–כה

לַעֲשׂוֹת אֶת־הַדָּבָר הַזֶּה: ס יט כִּי
תִקְצֹר קְצִירְךָ בְשָׂדֶךָ וְשָׁכַחְתָּ עֹמֶר
בַּשָּׂדֶה לֹא תָשׁוּב לְקַחְתּוֹ לַגֵּר
לַיָּתוֹם וְלָאַלְמָנָה יִהְיֶה לְמַעַן
יְבָרֶכְךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ בְּכֹל מַעֲשֵׂה
יָדֶיךָ: ס כ כִּי תַחְבֹּט זֵיתְךָ לֹא
תְפַאֵר אַחֲרֶיךָ לַגֵּר לַיָּתוֹם וְלָאַלְמָנָה
יִהְיֶה: כא כִּי תִבְצֹר כַּרְמְךָ לֹא
תְעוֹלֵל אַחֲרֶיךָ לַגֵּר לַיָּתוֹם וְלָאַלְמָנָה
יִהְיֶה: כב וְזָכַרְתָּ כִּי־עֶבֶד הָיִיתָ
בְּאֶרֶץ מִצְרָיִם עַל־כֵּן אָנֹכִי מְצַוְּךָ
לַעֲשׂוֹת אֶת־הַדָּבָר הַזֶּה: ס כה א כִּי־
יִהְיֶה רִיב בֵּין אֲנָשִׁים וְנִגְּשׁוּ אֶל־

תרגום אונקלוס

לְמֶעֱבַד. יָת פִּתְגָמָא הָדֵין: יט. אֲרֵי תִחְצוֹד חַצָּדָךְ בְּחַקְלָא וְתִתְנְשֵׁי עוּמְרָא בְּחַקְלָא. לָא תְתוּב לְמִסְבֵיהּ. לְגִיוֹרָא. לְיַתְמָא וּלְאַרְמַלְתָּא יְהֵי. בְּדִיל דִּיבָרְכִנָּךְ יְיָ אֱלָהָךְ. בְּכֹל עוֹבָדֵי יְדָךְ: כ. אֲרֵי תַחְבּוֹט זֵיתָךְ. לָא תְפַלֵּי בָּתְרָךְ. לְגִיוֹרָא. לְיַתְמָא וּלְאַרְמַלְתָּא יְהֵי: כא. אֲרֵי תִקְטוֹף כַּרְמָךְ. לָא תְעַלֵּיל בָּתְרָךְ. לְגִיוֹרָא. לְיַתְמָא וּלְאַרְמַלְתָּא יְהֵי: כב. וְתִדְכַּר. אֲרֵי עַבְדָּא הֲוֵיתָא בְּאַרְעָא דְמִצְרַיִם. עַל כֵּן. אֲנָא מְפַקֵּיד לָךְ לְמֶעֱבַד. יָת פִּתְגָמָא הָדֵין: א. אֲרֵי יְהֵי דִין בֵּין גּוּבְרַיָּא. וְיִתְקָרְבוּן

ת"א כי תקצר קצירך. סוטה מה חולין קלא: ושכחת עמר. סוטה מה ב"מ יא: לא תשוב. ב"מ יא חולין קלא: לגר. חולין קלא: כי תחבט. שם מד: כי תבצר. פאה ז חולין קלא: ושפטו. סנהדרין י:

בעל הטורים

עבד ונתתי לך חן בעיני מצרים ושאלו לך כלי כסף וכלי זהב ושמלות ע"כ אני מצוך לא תחבל: (יט) סמך כי תקצר קצירך בשדך ללא תטה משפט. לומר לך שצריך שתדע משפט שקציר כההיא דתנן שתים לקט שלש אינו לקט: כי יברכך. וסמיך ליה (כ) כי תחבט זיתך לא תפאר אחריך. לומר לך (שהזית) סימן ברכה וסמך זית לשדה לומר כשם שמניחין פאה בשדה כך צריך להניח פאה באילן: (כב) גבי כרם כתיב וזכרת. ע"ש זכרו כיין לבנון: (א) כי יהיה ריב. סמך ריב ללקט, שעל ידי לקט

שפתי חכמים

עניים וכין עשירה דאין ממשכנין אותה: ם גדיש שיינו ביש בו סאתים: ע דאם הקפידה תורה על סאתים אם כי גדיש עם כי עומר: פ פי' אם אין בקמה סאתים אבל אם יש בה סאתים אינה שכחה דומיא דגדיש דלא הוי שכחה: צ פי' שכששכח אותו ועדיין לא ידעו בו שבעלים וכבר זכו בו העניים מיד שלא בכוונת בעלים ואפ"ה כתיב למען יברכך: ק וסוכחתו דמיירי שלא במתכוין מדכתיב למען יברכך וגו' דאי במתכוין מאי שנא הכא. דכתיב למען יברכך יותר מבאר מקומות דכתיב צדקה: ר פירש"י לא תטול כל פאריו ממנו עד שלא ישאר פאר ול' לא תפאר מל' ובכל תבואתי תשרש שפירושו עקירה: ש ר"ל שכחת אילן מדכתי' אחריך משמע מה שאחריך הוא בבל תשוב: ת שרביט אמצעי שבאשכול קרויה שדרה שדומות לשדרה של אדם שמחוברות את הצלעות וכן מחוברים לו אשכלות קטנות הנקראים פסיגין ופסיגין ל' חתיכה וכתב אותו לנתחיו תרגום ירושלמי מפסיג יתיה לפסיגין וכשהפסיגין שוכבים זע"ז הן כמשאוי שרוכבות על כתפות של אדם לכך קרוי כתף ונטף הם גרעיני ענבים המחוברים בשדרה בסוף השדרה ונוטפין למטה כל אלו אינם לעניים אבל כשאין כהן לא כתף ולא נטף אלא מפוזרין זו היא לעניים, מזרחי. והרא"ם פי' כל שאין לו לא כתף ולא נטף וכן

רש"י

חקותי אפי' יש חסרון כיס בדבר: (יט) ושכחת עמר. ולא גדיש ם מכאן אמרו עומר שיש בו סאתים ע ושכחו אינו שכחה: בשדה. לרבות שכחת קמה פ ששכח מקצתה מלקצור: לא תשוב לקחתו. (פאה ה) מכאן אמרו שלאחריו שכחה צ שלפניו אינו שכחה שאינו בבל תשוב: למען יברכך. (ספרי) ואע"פ שבאת לידו שלא במתכוון ק ק"ו לעושה במתכוון אמור מעתה נפלה סלע מידו ומצאה עני ונתפרנס בה הרי הוא מתברך עליה: (כ) לא תפאר. (חולין קלא) לא תטול תפארתו ר ממנו. מכאן שמניחין פאה לאילן: אחריך. (שם קלא) זו ש שכחה: (כא) לא תעולל. אם מצאת בו עוללות לא תקחנה (פאה לט) ואיזו היא עוללות כל שאין לה לא כתף ולא נטף יש לה א' מהם הרי הוא לבעה"ב. וראיתי בגמרא ירושלמית איזו הוא כתף פסיגין ת זה ע"ג זה נטף אלו התלויות בשדרה ויורדות: (א) כי יהיה ריב. (ספרי) סופם להיות נגשים אל

מצות השם

(יט) [תקלג] (עשה רלח) להניח עומר השכחה. שנא' ושכחת עמר בשדה לא תשוב לקחתו לגר ליתום ולאלמנה יהיה: (שם) [תקלג] (לאו שנו) שלא לקחת עומר השכחה. שנאמר ושכחת עמר בשדה לא תשוב לקחתו:

נוה שלום

בכבש ונתלה באילן עיין רש"י. (יט) עמר, כ'פה, אגודה. (כ) כי תחבוט, ואד'א כ'רטת, (כ'רט אלשגר אנתזע אלורק מנה אגד'אבא) ותרגם אתרו עפיה וכ'רטו ורקהא. לא תפאר, פלא תסתקצה בעד ד'לך, לא תחפש אח"כ

חלק הדקדוק

בירושלמיים בשוא פתח: כ) לא תפאר, בא בפת"ח להגדילו מלשון פאר וכ"ה בכל התיגאן וכ"כ רד"ק

אבן עזרא

לבנים: (יט) למען יברכך. כי נתת משלך במחשבה והשם יתן לך משלו באמת: (כ) כי תחבוט. כמו חובט חטים והוא פעל. יחבט קצת בנין נפעל וכן כל אותיות אחעה"ר כאשר יבנה מהם בנין נפעל ואלה הם לא יאצר ולא יחסן. ולא יהרג. יעבד בו. יראה כל זכורך. כי כן המשפט: לא תפאר. לא תחפש הפארות והם הסעיפים וכן ותעש בדים ותשלח פארות. גם הוא כתוב באל"ף. ואם נקרא בוי"ו וכן נאדות היין: (כב) וזכרת. דבק עם לגר: (א) ושפטום.

רבינו בחיי

(כ) לא תפאר אחריך. ע"ד הפשט לא תחפש הפארות והם הענפים כמו שנאמר (יחזקאל יז) ותשלח פארות: ועל דרך המדרש לא תפאר אחריך אל תתפאר על העניים אם אתה מיטיב להן ומניח זיתים תחת האילן. והענין לפי שראוי לאדם שיעשה חסד ושלא יפרסמנו וכענין שכתוב (משלי כ) רב אדם יקרא איש חסדו ואיש אמונים מי ימצא. באור הכתוב רוב בני אדם כל אחד מהם יכריז החסד והטובה שעושה ולא יכסה אות' אבל איש אמונים שיעשה חסד ולא

מרפא לשון

כנ"א לבוש ארמלא וכ"כ היא"ר ז"ל. כ) לא תפאר, לא תפלי, כתרגום לא תבער. נר' שכוונתו שאותיות פ"א ואלף במלת תפאר במקום בי"ת ועי"ן שהם ממוצא אחד, וכ"כ היא"ר ויתכן שהוא

מסורת הקריאה

בשוא פתוח והבי"ת רפה: (יט) כי תקצר, מלת כי במונח, ונמסר עליו ח' בטעם בספרא, ועין לעיל י"ז ח': בשדך. הבי"ת רפה:

נחל קדומים

בשבת ההוא הנרמז בר"ת. עכ"ד רבינו האר"י זצ"ל בשער הפסוקים. למדנו מאמרי קדוש דהת"ח בשכר התורה שלומד יש לו בחינת נפש יתירה בימי החול ולת"ח זה בצירוף התורה שלומד גם המצות שעושה יש לו עוד בחינת נפש יתירה בשבת ויש לו שני תוספות בחי' נפש יתירה ועל פי זה אפשר דהיינו דתנן למוד תורה הרבה ויתנו לך שכר הרבה ודע מתן שכרן של צדיקים לעתיד לבא. הכונה למוד תורה ויתנו לך שכר היינו שכרו הניתן לו תוספת נפש יתירה דבר יום ביומו שזה נקרא שכרו כמ"ש ז"ל וזהו שכר התורה בדקדוק. ודע מתן שכרן של צדיקים לעת"ל כלומר כי בעוה"ב יהיה שכר גדול כעושה פעולה למלך שנוטל שכר הרבה וכן יהיה לעת"ל ובעבור זה יקרא מתן שכר דבתורה שכר יהיה לו מתנה גדולה וזהו מתנות כיד המלך ושפיר נאה ליקרא מתן שכר. ואפשר דהיינו דאמר רב ששת חדאי נפשאי חדאי נפשאי לך קראי לך תנאי ואמר בכפילא חדאי נפשאי על השכר הניתן בו ביום חדאי נפשאי על מתנת העוה"ב שנקרא מתן שכר ולפי מה שנראה מדברי גורי האר"י ז"ל בפירוש ישמח משה כי תוספת נשמות ישראל הן הן עדיים מהר חורב. אפשר לרמוז כי זכ"ה תורת ה' תמימה משיבת נפש דעל ידי עסק התורה תשוב אליו יתרון נפשו אשר אבדה בעגל והוא בעצם משיבת נפש: חי (ט) וזכרת כי עבד היית בארץ מצרים על כן וגו'. יש לדקדק מה שייכות יצ"מ למתנת עניים בשכחה. ותו כי הן קדם אמר כי עבד היית ויפדך והכא לא זכר ויפדך. ואפשר במ"ש רבינו בחיי ז"ל דמה שנשתעבדו במצרים היה בעבור דיד עני ואביון לא החזיקו והעלימו עין מעשות צדקה והיו צריכין עין גימטריא ת"ל כשני גלותם עכ"ד. ולכן גבי מתנת עניים אמר

לְדִינָא וִידִינוּנוּן . וְיזַכּוֹן
יָת זַכָּאָה . וִיחַיְיבוּן יָת
חַיָּיבָא : ב. וִיהֵי . אִם בַּר
חַיָּיב לְאַלְקָאָה חַיָּיבָא .
וְיִרְמֵינֵיהּ דַּיָּינָא וְיַלְקְיֵנֵיהּ
קֳדָמוֹהִי . כְּמִסַּת חוֹבְתֵיהּ
בְּמִנְיָן : ג. אַרְבְּעִין יַלְקְיֵנֵיהּ
לָא יוֹסֵיף . דִּלְמָא יוֹסֵיף
לְאַלְקָיוּתֵיהּ עַל אִלֵּין מַחָא
רַבָּא . וְיֵיקַל אֲחוּךְ לְעֵינָךְ :
ד. לָא תֵיחוֹד פּוּם
תּוֹרָא בְּדִיָשֵׁיהּ : ה.
אֲרֵי יִתְּבוּן אַחִין כַּחֲדָא .

הַמִּשְׁפָּט וּשְׁפָטוּם וְהִצְדִּיקוּ אֶת־
הַצַּדִּיק וְהִרְשִׁיעוּ אֶת־הָרָשָׁע :
ב וְהָיָה אִם־בִּן הַכּוֹת הָרָשָׁע וְהִפִּילוֹ
הַשֹּׁפֵט וְהִכָּהוּ לְפָנָיו כְּדֵי רִשְׁעָתוֹ
בְּמִסְפָּר : ג אַרְבָּעִים יַכֶּנּוּ לֹא יֹסִיף
פֶּן־יֹסִיף לְהַכֹּתוֹ עַל־אֵלֶּה מַכָּה רַבָּה
וְנִקְלָה אָחִיךָ לְעֵינֶיךָ : ד לֹא־תַחְסֹם
שׁוֹר בְּדִישׁוֹ : ס ה כִּי־יֵשְׁבוּ אַחִים

ת"א והצדיקו את. שם: והיה אם בן. כתובות לג לה סנהדרין יג מא מכות כה: והפילו. מכות יג כב כג תמורה ג: כדי רשעתו. כתובות לב לג ב"ק סב מכות ד כב: ארבעים יכנו. כתובות לב מכות ג כב כג: לא יסיף. כתובות לג מכות כג: ונקלה אחיך. מגילה ז סנהדרין י מכות כג: לא תחסם שור בדישו. יבמות ד מציעא פח צ מכות כג מעילה יג: כי ישבו אחים יחדו יבמות ד יז כד קיז בתרא קיט מכות כג נדה מד:

בעל הטורים

שנאה שאם מריבים עכשיו זה עם זה. המשפט ושפטום השופט. לומר שמכות בשלשה: (ב) והיה אם בן הכות הרשע. בן הוא ב' בינה. לומר לך שיבין בענין שאומד שאומדין אותו כמה מכות ראוי לקבל ושיכו אותו מכות הראויות להשלים. וכן דברי אגור בן יקה שאגר בינה והקיאה וכן יהושע בן נון שהיה מלא חכמה ובינה: והפילו השפט. והפילו בגימטריא כפול, שצריך שתהיה הרצועה כפולה: כדי. ב' במס'. הכא. ואידך והשיגה ידו ומצא כדי גאולתו. שנגאל ונספר: (ג) ונקלה. ב'. הכא. ואידך ונקלה כבוד מואב. כיון שנקלה כבודו שלא לבזותו יותר: אחיך. בגימ' זבל. שאם נתקלקל ברעי פטור: ונקלה אחיך לעיניך וסמיך ליה לא תחסם. רמז שצריך ליתן לפני השמש מכל מין ומין: (ד) סמך לא תחסם למלקות. שרצועה שמלקין בה הוא של עגל, משום ידע שור קונהו וזה לא ידע קונו לפיכך יפרע ברצועה של עגל: (ה) כי ישבו אחים יחדו. סמך ללא תחסם.

רש"י

א המשפט אמור מעתה אין שלום יוצא מתוך מריבה מי גרם ללוט לפרוש מן הצדיק הוי אומר זו מריבה: **והרשיעו את הרשע**. יכול כל המתחייבין בדין לוקין ת"ל והיה אם בן הכות ב הרשע פעמים לוקה ופעמים אינו לוקה ומי הוא הלוקה למוד מן הענין לא תחסום שור בדישו לאו שלא ג ניתק לעשה (מכות יג): (ב) **והפילו השפט**. מלמד שאין מלקין אותו לא עומד ולא יושב אלא מוטה: **לפניו כדי רשעתו**. ולאחריו כדי שתים ד מכאן אמרו מלקין אותו שתי ידות מלאחריו ושליש מלפניו (מכות כב): **במספר**. (שם) ואינו נקוד במספר ה למד שהוא דבוק לומר במספר ארבעים ולא ארבעים שלמים אלא מנין שהוא סוכם ומשלים לארבעים ו והן ארבעים חסר אחת: (ג) **לא יסיף**. מכאן ז אזהרה למכה את חבירו: **ונקלה אחיך**. כל היום קוראו רשע ומשלקה קראו אחיך: (ד) **לא תחסם שור בדישו**. (ב"מ פח) דיבר הכתוב בהווה וה"ה לכל בהמה חיה ועוף ח העושים במלאכה שהוא בדבר מאכל א"כ למה נאמר שור ט להוציא את האדם (שם פט): **בדישו**. יכול יחסמנו מבחוץ י ת"ל לא תחסום שור מ"מ כ ולמה נאמר דיש לומר לך מה דיש מיוחד דבר שלא נגמרה מלאכתו [למעשר ולחלה] וגדולו מן הארץ אף כל כיוצא בו יצא החולב והמגבן והמחבץ שאין גדולו מן הארץ יצא הלש והמקטף שנגמרה מלאכתו לחלה יצא הבודל בתמרים ובגרוגרות ל שנגמרה מלאכתן למעשר: (ה) **כי ישבו**

שפתי חכמים

התלויין בראשי הזמורות הנקראת בל' יון שיאה שאין בהם כתף שהן הפסיגין שזה ע"ג זה כו' ולא נטף שהן הגרגרין התלויות בשדרות האשכלות ונקרא הכתף שינה מפני שמפסיק בינו לבין הכתף האחר מל' משגב ועולה שפירושו מפסיק ועולה עכ"ל. ועיין בפרשת קדשים ושם מפרש יותר: א פי' מדקאמר כי יגשו אנשים אשר יהיה להם המשפט ש"מ דה"ק אם יהי' ריב סופם שיגשו למשפט ולא יוכלו להתפשר כ"א ע"י משפט: ב כתרגומו וי"מ שהוא ל' בינה שהוא בר דעת לאפוקי חש"ו וי"מ שקאי אשופט כלומר והי' אם השופט מבין שעבר וראוי להכות, מלאתי: ג שלא ניתק לעשה אין לוקין וה"ה לאו שאין בו מעשה ושניתן לאזהרת מיתת ב"ד ושניתן לתשלומים ולאו שבכללות כדאי' במס' מכות (דף יג): ד שהן ג' רשעיות אחת מלפניו כלומר שליש לפניו וב' ידות מאחוריו. וי"מ כדי רשעתו שהוא י"ג מכות משום דבן י"ג בר עונשין הוא. לפניו ר"ל כנגד לבו לאחוריו על גבו דאותן ב' חלקים קשה הוא: ה ר"ל בפתח תחת הבי"ת: ו כלומר שצריך למנות ולהזכיר במנין מ' חסר אחת ולא שיאמר ל"ט אלא יאמר מ' חסר אחת והטעם כדי שלא ישכח וילקה אותו עוד מכה אחת ויעבור על פן יוסיף וגו' מ"ה הוא מזכיר מ' חסר אחת כדי שיזכור. ובזה ניחא שמזכיר בקרא מ' ולא ל"ט: ז דהא הכא בתחלה מכה בהיתר ואעפ"כ כתיב ולא יוסיף כ"ש אם מכה את חבירו בחנם דמתחלתו באיסור שעובר בלא תעשה: ח דילפינן שור שור כדפרישית לעיל: ט פי' כיון דשור לאו דוקא א"כ לכתוב רחמנא לא תדוש בחסימה: י ר"ל בדישו משמע דוקא בשעת דישה א"כ יכול יחסמנו מבחוץ שלא בשעת דישה ואח"כ מותר לדוש כן בחסימה ת"ל כו': כ דאם כ"כ הל"ל לא תדוש בשור בחסימה דמשמע דוקא בשעת דישה אסור ומדכתיב לא תחסום משמע מ"מ ובדישו לדרשא אחרינא אתי כמו שמפרש והולך ולמה נאמר דישה כו'. ועיין זה פירשתי בסוף פרשת עקב על לא יתיצב איש וגו': ל ר"ל אם נותנין על הגג לייבשן

מצות השם

(ב) [תקלד] (עשה רלט) להלקות את העוברים על קצת מצות מיוחדות בתורה. שנאמר והכהו לפניו כדי רשעתו במספר ארבעים:

(ג) [תקלה] (לאו שכז) שלא להכות את החוטא יותר ממה שיוכל לסבול. שנאמר ארבעים יכנו לא יסיף:

(ד) [תקלו] (לאו שנח) שלא ימנע הבהמה מלאכול מאותו דבר שעובד בו עבודתה. שנאמר לא תחסם שור בדישו:

בין אנאס. פליתקדמו אלי' ד'וי' אלחכם ויחכמו בינהם. ויזכו אלזכי. ויצ'למו אלצ'אלם : (ב) ואד'א אסתחק אלצ'אלם צ'רבא. פליבסטה אלחאכם ויצ'רבה בחצ'רתה. מקדאר כ'טייתה באחצא: (ג) יגלדה ארבעין לא יזיד עליהא שייא. פאן זאד עלי' ד'אלך צארת גלדה עצ'ימה. ויהון אכ'יך בחצ'רתך : (ד) לא תכ'טם אלת'ור פי דוסה : (ה) ואד'א אקאם אכ'ואן גמיעא.

נוה שלום

מה שנשאר בפארות, וכת"א. (ג) ארבעים יכנו, יגלדה ארבעין. ואינם אלא ט"ל שכן מנהג הלשון שלא יפחות חשבון הכולל בעבור אחד, וכתב הגאון במאמר ז פ"ב שכן מצינו שאמר הכתוב במספר השנים אשר תרתם וכו' ארבעים שנה ואינם אלא ט"ל שנה שכבר עברה שנה ראשונה בלי עונש, ולכך יצא פסוק זה מפשוטו ונסמך על הקבלה עיין בפתיחה. (ה). זר, ג'ריב כ'ראג ען אלאכ'וה, ביאור

אבן עזרא

השופטים כמו לא יחבול רחים : (ב) בן הכות. בחיר"ק כמו בן נון (ס"א בן) יקה והטעם כמו בן בליעל. וכן שבן לילה היה. והוא חייב להכותו לפי דעתי שהכה חבירו : והפילו השופט. בציווי וכן והכהו והעד לפניו : כדי רשעתו במספר. המכות. היה נראה לנו שיש עון שיוכה עליו עשר גם עשרים ופחות ויותר והעד כדי רשעתו רק לא יוסיף על ארבעים לולי דברי הקבלה והוא לבדו האמת וי"א כי טעם רשעתו במכות גדולות או קטנות וכלם במספר ארבעים : (ג) וטעם ונקלה אחיך. שהוא דבר ידוע וגזירה מהשם להיות ארבעים לסבול הסובל כדין שמים ולא בחפץ השופט : (ד) בי"ת בדישו. אמרו המכחישים שהוא קודם דישה ואין צורך : (ה) כי ישבו אחים יחדו. גם הם אמרו כי אינם אחים ממש כי אם קרובים והביאו ראיה מבועז ולא אמרו כלום כי אין שם זכר יבום כי אם גאולה ומה טעם להזכיר יחדו ואם היו במדינה אחת או בחצר אחד או שהיו אוהבים זה את זה. * ואמר כי הנה הכתוב אמר ויבמה וזה אות כי איננה יבמה כי אם בשם כמו שבה יבמתך. והנה נואלו ונסכלו כי הנה מפורש בבני יהודה ויבם אותה והוא יבמה גם יבמתך בעבור היותן לשני אחים וכל איש דעת ידע כי המצות שנתנו למשה שהם מצות לא תעשה לא היו אסורות קודם לכן ואילו היה אדם מונע עצמו מהן קודם משה לא היה הדבר רע בעיני השם אף כי שכתב כי את כל

* צ"ל ואמרו

חומת אנ"ך

אחד על הכדר ואחד על נער המלאך. וזה בקצור נמרץ : (ג) **ארבעים** יכנו. אמרו רז"ל מספר הסמוך לארבעים. והכאת המלקות ט"ל כמספר אחי"ך וסי"ל ללקות מ"ב שהוא דין שבו קלל אלישע לתנוקות וה' ריחם שלא

מסורת הקריאה

(כ) תחבט, הבי"ת בדגש : תפאר, הפ"א בפתח לא בקמץ : (ב) בן, הבי"ת בחירק, ונמסר עליו ז' בלישנא וכל יהושע בן נון דכותי', פי' בז' מקומות כתיב מלת בן הבי"ת בחירק וכל יהושע בן נון דכותיה בחירק, ומה שמסר בלישנא משום דאיכא בן ובן שבן, וסימנם נמסר ביונה ד' י', וזה לשונה שם, שבן ז' בלישנא וסי' א' אם בן הכות. דין. ב' ג' שבין לילה היה :בן לילה (יונה שם) ב' בו, ד' דברי אגור בן יקה (משלי ל' א') ה' כי תשב ללחום את מושל בין תבין (שם כ"ג א') ו' ובין ישרים רצון (שם י"ד ט') ז' ובין את הדבר ובינה לו במראה (דניאל י' א') עכ"ל. וכתב ע"ז המעתיק שם והאי פסוק של ובין ישרים רצון קשיא לי לפי שבכל הספרים נקוד ובין בצירי ואולי לדעת המסרה הוא בחרק עכ"ל. אבל באמת הוא טעות הסופרים והמעתיקים שהכניסו פסוק זה במסרה. שלא ראו פסוק בדניאל ט' כ"ג ובין בדבר. כי הוא השביעי. וצריך להכניסו במספר

נחל קדומים

וזכרת כי עבד היית וכו' בעבור מניעת הצדקה וא"כ עתה הזהרו במתנת עניים והזכירה עושה רושם מהגלות לבד ודוק : ג (י) ונקלה אחיך לעיניך. משלקה מכות כמנין אחיך שהם ט"ל קרוי אחיך.

מרפא לשון

כפי' רש"י שלא יטול תפארותו ממנו וכדתנא דבי ר"י (בחולין קל"א) והתר' שמר הענין. א) ונגשו אל המשפט, ויתקרבון לדינא. כ"ה הגי' הנכונה ולא כנ"א לות דינא שזהו תרגום אל השופט. ד) לא תחסום שור, לא תיחוד פום תורא. כמו לא תסגור פי השור, ולפי שאין בל' הארמי לשון חסימה תרגם כפי

רמב"ן

(א) כי יהיה ריב בין אנשים. על דרך קבלת רבותינו שהמלקות הוא בחייבי הלאוין מה ענין לו בריב אשר בין שני האנשים: האוכל נבלה בביתו לוקה וכן הזורע שדהו או כרמו כלאים והבא על אחת מהנשים האסורות בלאו וכל שאר הלאוין ועוד מה טעם והצדיקו את הצדיק לפיכך דרשוהו בעדים זוממין יאמר

יַחְדָּו וּמֵת אַחַד מֵהֶם וּבֵן אֵין־לוֹ
לֹא־תִהְיֶה אֵשֶׁת־הַמֵּת הַחוּצָה
לְאִישׁ זָר יְבָמָהּ יָבֹא עָלֶיהָ וּלְקָחָהּ
לוֹ לְאִשָּׁה וְיִבְּמָהּ׃ ו וְהָיָה הַבְּכוֹר
אֲשֶׁר תֵּלֵד יָקוּם עַל־שֵׁם אָחִיו
הַמֵּת וְלֹא־יִמָּחֶה שְׁמוֹ מִיִּשְׂרָאֵל׃
ז וְאִם־לֹא יַחְפֹּץ הָאִישׁ לָקַחַת אֶת־
יְבִמְתּוֹ וְעָלְתָה יְבִמְתּוֹ הַשַּׁעְרָה אֶל־
הַזְּקֵנִים וְאָמְרָה מֵאֵין יְבָמִי לְהָקִים
לְאָחִיו שֵׁם בְּיִשְׂרָאֵל לֹא אָבָה יַבְּמִי׃
ח וְקָרְאוּ־לוֹ זִקְנֵי־עִירוֹ וְדִבְּרוּ אֵלָיו

תרגום אונקלוס

וִימוּת חַד מִנְּהוֹן וּבַר לֵית לֵיהּ. לָא תְהֵי אִתַּת מִיתָנָא. לְבָרָא לִגְבַר חִילוֹנָי. יְבָמַהּ (י"נ יַבְּמַהּ) יֵיעוֹל עֲלַהּ. וְיִסְּבַהּ לֵיהּ. לְאִתּוּ וְיַבְּמִנַּהּ: ו. וִיהֵי. בּוּכְרָא דְּתְלִיד. יְקוּם. עַל שְׁמָא דַּאֲחוּהִי מִיתָנָא. וְלָא יִתְמְחֵי שְׁמֵיהּ מִיִּשְׂרָאֵל: ז. וְאִם לָא יִצְבֵּי גּוּבְרָא. לְמִסַּב יָת יְבִמְתֵּיהּ. וְתִסַּק יְבִמְתֵּיהּ לִתְרַע בֵּיהּ דִּינָא לִקְדָם סָבַיָּא. וְתֵימַר לָא צָבֵי יַבְּמִי. לַאֲקָמָא לַאֲחוּהִי שְׁמָא בְּיִשְׂרָאֵל. לָא אָבָא לְיַבָּמוּתִי: ח. וְיִקְרוֹן לֵיהּ סָבֵי קַרְתֵּיהּ וִימַלְּלוּן עִמֵּיהּ. וִיקוּם

תפסיר הרס"ג

ת'ם מאת אחדהמא וליס לה ולד. פלא תכון זוגה' אלמיית. לרגל ג'ריב כ'ארג ען אלאכ'וה. בל סליפהא ידכ'ל אליהא. באן יתכ'ד'הא לה זוגה ויבן בהא: (ו) וליכון אלבכר אלד'י ירגא אן תלד מנה. יקום עלי' אסם אכ'יה אלמיית. ללא ינדרס אסמה מן אל אסראיל: (ז) פאן לם ישא ד'אלך אלרגל. אן יתזווג סליפתה. פלתצעד אלי' באב אלחאכם ואלי' אלשיוך'. ותקול קד אבא סליפי. אן יקים לאכ'יה אסמא פי מא בין בני אסראיל. ולם ישא אן יבן בי: (ח) פידעו בה שיוך' קריתה

נוה שלום

ור"ל שכל שהוא חוץ מן האחים הוא הנקרא זר בענין זה. ויבמה, ויבן בהא, ישאנה ותהיה לו לאשה וזהו הוראת מלת יבן בערבי וכלומר שאינה עוד יבמתו כי אם אשתו לכל דבר עיין ספורנו ועיין בראשית לח ח, ובספר חזקוני כתב שמלה זו מתיבות שיש בהן שני פנים בפירושן וכיוצא בהם, ופירוש יעביר ויסיר היבום ותהיה אשתו, ע"כ. (ו) אשר תלד, אלד'י ירגא אן תלד, אשר יש לקוות שתלד, כלומר שאשתו גמורה היא ואפילו לא תלד, אלא שאם באולי שתלד יקום על שם וכו', ולפיכך אפילו זקנה או עקרה מתיבמת, וכן אמר באזהרות שחיבר יבמתך חלוץ או יבם אולי יקום שריד. (ח) ועמד ואמר.

חלק הדקדוק

בשרש פאר: ז) השערה, העין בשוא פתח ברוב הספרים המדוקדקות וכ"ה במכלול בשרש שער וע"ל בפ' אל זקני העיר השערה וכ"ה בקצה דפוסים:

אבן עזרא

התועבות האל עשו אנשי הארץ אשר לפניכם ולא מצאנו נביא שהזהירם והנה הכתוב אמר על אונן שלא נתן זרע לאחיו וירע בעיני ה' על כן אנחנו נסמוך על הקבלה שהם אחים ממש: (ה) ובן אין לו. כי אם יש לו בן אין צורך כי היא אסורה: ופירוש יחדו. כדברי המעתיקים: לאיש זר. פי' החוצה אם ירצה היבם: (ו) הבכור אשר תלד. יקרא בשם אחיו ולא ימחה שמו על הנחלה ידבר. כבר פירשתי אשר תלד בפסוק לעם נכרי: (ז) יבמי. האמת כי היו"ד סימן הפעול: (ח) ועמד ואמר. עד שישמעוהו הזקנים:

אבי עזר

מתשבותינו מחשבותיו: (ז) (במי האמת כי היו"ד סימן הפעול) כי תמיד סימן הפעול בנו"ן כמו הנהרגני לא יכין לדבר הלהרגני ועיין פ' בלק לתתי להלוך עמכם:

ת"א ומת אחד מהם. יבמות כד: ובן אין לו. שם כב לא פ"ז נדה מד: לא תהיה אשת המת. יבמות יג לב קידושין סו בכורות יט: יבמה יבא עליה. יבמות ג כז ל"ם כד כתובות פג: ולקחה לו לאשה. יבמות ח יט כ לט כתובות ג קידושין יד: והיה הבכור. יבמות יב כד מ בתרא יב בכורות נב: יקום על שם אחיו. יבמות כד מ בכורות נב: ואם לא יחפץ האיש לקחת. יבמות כ לט מא מד קה נדה לב נב: ועלתה יבמתו. יבמות כ לא: מאן יבמי להקים. יבמות קו קידושין ד סנהדרין מט: לאחיו שם. יבמות נד קיא: הנה יבמי. שם ק: וקראו לו זקני עירו. שם עד קא קו סנהדרין לא מט: ודברו. יבמות קא:

רשב"ם

(ו) יקום. הבן על שם אביו (אחיו) לפי הפשט:

בעל הטורים

לומר לך יבמה שנפלה לפני מוכה שחין אין חוסמין אותה: ובן אין לו. ס"ת אונן עם אל"ף דאין כלומר לא יעשה כאונן שהיה דש מבפנים וזורה מבחוץ. ולכך סמך לו בדישו: לאשה ויבמה. בגימ'

רש"י

אחים יחדו. (יבמות יז) שהיתה להם ישיבה אחת בעולם פרט לאשת אחיו שלא היה בעולמו: יחדו. המיוחדים בנחלה מ פרט לאחיו מן האם: ובן אין לו. (שם כב) עיין עליו נ בן או בת או בן הבן או בת הבן (או בן הבת) או בת הבת: (ו) והיה הבכור. גדול האחים ס הוא מייבם אותה: אשר תלד. פרט לאיילונית ע שאינה יולדת: יקום על שם אחיו. זה שייבם את אשתו יטול נחלת פ המת בנכסי אביו: ולא ימחה שמו. (שם כד) פרט לאשת צ סרים ששמו מחוי: (ז) השערה. כתרגומו

שפתי חכמים

ונתקשרו זה עם זה וצריך להפרידם זה מזה אם רוצה ליטלן. ופי' שבאלו המלאכות אפי' מלוה ליכא אבל במלאכות שהן גידולי קרקע ולא נגמרה מלאכתן אף ע"פ שאינו עובר בלאו כדנפקא משור ולא אדם מ"מ מלוה איכא אם לא התנה עמו אבל באלו אפי' מלוי לא צריך: מ ר"ל דוקא המיוחדים בנחלה שזה יורש את זה אם זה מת דהיינו אחים מן האב פרט לאחים מן האם שאין זה יורש את זה שכל קרובי אביו יורשין אותו ולא אחיו מאמו. וא"ת ל"ל יחדו תיפוק ליה מג"ש דאחים אחים מבני יעקב כתיב שנא' אחים וכתיב התם שנים עשר עבדיך אחים וגו' מה להלן מן האב אף כאן מן האב. וי"ל כיון שמצינו דנקראו אחים אפי' קרובים כדכתיב אנשים אחים אנחנו ה"א אפי' קרובים חייבין לייבם כמו שמצינו גבי בועז לכך כתיב יחדו המיוחדים בנחלה כו'. ובגמרא פ"ב דיבמות מילתא כעין אחר ע"ש והביאו הרא"ם ע"ש: נ ר"ל מדכתיב אין ביו"ד הל"ל אן חסר יו"ד כמו שנכתב בסמוך מאן יבמי חסר יו"ד מדכתיב ביו"ד קורא אין ואל"ף מתחלף בעי"ן והוי כאלו כתיב עי"ן ר"ל עיין עליו שאם יש לו בן או בת כו' שפטורה מן החליצה ומן היבום: ס ר"ל שמצוה בגדול לייבם. וא"ת דלמא ואם אין בכור פטורים מיבום. וי"ל דא"כ לא הל"ל כי ישבו אחים יחדו דהוא בא ללמדך פרט לאשת אחיו שלא היה בעולמו כדפירש"י ואם אחיו שאינו בכור אין מייבם למה אצטריך למעט אשת אחיו שלא היה בעולמו פשיטא דהא לאו בכור הוא אלא ודאי ש"מ דאף אחיו שאינו בכור מייבם ומה שכתוב בכור בא לג"ש דרך מצוה בגדול מן שאחים כדפרש"י: ע ושיעור שכתוב כך הוא ולקחה לו לאשה והיה הבכור כלומר שמייבם יהי' בכור. אשר תלד והיבמה תהא ראויה לילד פרט לאיילונית: פ (בגמ') אתה אומר לנחלה או אינו אלא שאם שמו יוסף קורין שמו יוסף יוחנן קורין שמו יוחנן נאמר כאן שם אחיו ונאמר להלן על שם אחיהם יקראו בנחלתם מה להלן נחלה אף כאן נחלה: צ ופרק דיבמות (דף עט) אם היה סרים חמה פי' רש"י שלקה ממעי אמו שלא ראה חמה שעה אחת בכשרותו אבל סרים אדם

מצות השם

(ס) [תקלז] (לאו שנט) שלא תנשא היבמה לאיש זר ולא יבא איש אל עליה בעודה זקוקה ליבם. שנאמר לא תהיה אשת המת החוצה:

(שם) [תקלח] (עשה רט) להיות היבם נושא את אשת אחיו כשמת ולא הניח זרע וגו' ובן אין לו יבמה יבא עליה ולקחה לו לאשה ויבמה:

נחל קדומים

לקוטי גאוני אשכנז כ"י: ן (יא) יקום על שם אחיו. ס"ת גימט' אך בנחלה. מאן יבמי וכו' ט' תיבות על שם בן ט' שנים שבא על יבמתו קנאה שביאתו ביאה ולכך סמך פ' עמלק שנעלם בו ט' שסירסן שלא יבואו נשותיהם לעבור ט' חדשים. לקוטי גאוני קמאי

מרפא לשון

אופן הפעולה. ה) לא תהיה אשת המת, איתת מותנא. כ"ה נסת"י וכן יקום על שם אחיו המת מותנא, ובקלף ישן מצאתי הגי' מיתנא ונר' דהיא דייקא כי מותנא הוא תרגום דבר. החוצה לאיש זר, לגבר אחרן. ה"ג ול"ג לגבר חילוני כתר' ובת כהן כי תהיה לאיש זר והטעם כ' היא"ר לפי שהכהנים נאמר בהם קדשים תהיו וכל ל' קדושה יפול באחרים ל' חול, אבל כאן כשאמר לאיש זר אין חלוק בין כהן לישראל שכלם זרים אצלה ואפילו כהן גדול חוץ

מסורת הקריאה

הז': והפילו, מלרע: במספר, הבי"ת בשוא עין רש"י: (ה) אחד. בפתח והוא חד מן כ"ה פתחין נמסר במס"ר: ולקחה. במרכא. לו. במקף ולא בתביר: (ז) השערה. השי"ן בפתח והעי"ן בשוא לבדו והוא נח.

חומת אנ"ך

להלקותו עוד מכה רבה שהם ג' כד"ש ימים רבים שלשה. והכא מכה א' רבה ג' הם ד' וזהו פן יוסיף להכותו על אלה מכה רבה. הרב הגדול מהר"

רמב"ן

הכתוב כי אשר יהיה ריב בין שני אנשים ונגשו אל המשפט ושפטום על פי שנים עדים כאשר נצטוו. ואחרי כן יצדיקו את הצדיק וירשיעו את הרשע שלא כמשפט הראשון. והיה אם בן הכות הרשע שלא נוכל לקיים בו ועשיתם לו כאשר זמם לעשות לאחיו ויהיה זה כגון שהעידו עליו שהוא בן גרושה או עבד או ממזר או שהעידו עליו שעבר על אחד מכל הלאוין ילקה ארבעים. ויתכן שיהיה ריב בין אנשים וילקה בו כגון שחבל בו בפחות משוה פרוטה או שקלל חבירו בשם או שמשכן אותו בדברים שעושים בהם אוכל נפש וכיוצא בהם ודבר הכתוב בהווה כי בעל הריב יגישנו לב"ד ועל ידיו ילקה: וטעם הארבעים כפי מדרשו לפי שעבר על התורה שנתנה בארבעים יום וגרם מיתה

וְעָמַד וְאָמַר לֹא חָפַצְתִּי לְקַחְתָּהּ׃
ט וְנִגְּשָׁה יְבִמְתּוֹ אֵלָיו לְעֵינֵי הַזְּקֵנִים
וְחָלְצָה נַעֲלוֹ מֵעַל רַגְלוֹ וְיָרְקָה בְּפָנָיו
וְעָנְתָה וְאָמְרָה כָּכָה יֵעָשֶׂה לָאִישׁ
אֲשֶׁר לֹא־יִבְנֶה אֶת־בֵּית אָחִיו׃
י וְנִקְרָא שְׁמוֹ בְּיִשְׂרָאֵל בֵּית חֲלוּץ
הַנָּעַל׃ ס יא כִּי־יִנָּצוּ אֲנָשִׁים יַחְדָּו
אִישׁ וְאָחִיו וְקָרְבָה אֵשֶׁת הָאֶחָד
לְהַצִּיל אֶת־אִישָׁהּ מִיַּד מַכֵּהוּ
וְשָׁלְחָה יָדָהּ וְהֶחֱזִיקָה בִּמְבֻשָׁיו׃
יב וְקַצֹּתָה אֶת־כַּפָּהּ לֹא תָחוֹס עֵינֶךָ׃ ס
יג לֹא־יִהְיֶה לְךָ בְּכִיסְךָ אֶבֶן וָאָבֶן

תרגום אונקלוס

וְיֵימַר. לָא רְעֵינָא לְמִסְּבַהּ: ט. וְתִתְקָרַב יְבִמְתֵּיהּ לְוָתֵיהּ לִקְדָם סָבַיָּא. וְתִשְׁרֵי סֵינֵיהּ מֵעַל רַגְלֵיהּ. וְתָרוֹק בְּאַנְפּוֹהִי. וְתָתֵיב וְתֵימַר. כְּדֵין יִתְעֲבֵיד לְגוּבְרָא. דְּלָא יִבְנֵי יָת בֵּיתָא דַּאֲחוּהִי: י. וְיִתְקְרֵי שְׁמֵיהּ בְּיִשְׂרָאֵל. בֵּית שְׁרֵי סֵינָא: יא. אֲרֵי יִנְצוֹן גּוּבְרִין כַּחְדָא גְּבַר וַאֲחוּהִי. וְתִתְקָרַב אִתַּת חַד. לְשֵׁיזָבָא יָת בַּעֲלַהּ מִיַּד מָחוֹהִי. וְתוֹשֵׁיט יְדַהּ. וְתַתְקֵיף בְּבֵית בַּהְתְּתֵיהּ: יב. וְתִקּוֹץ יָת יְדַהּ. לָא תְחוּס עֵינָךְ: יג. לָא יְהֵי לָךְ. בְּכִיסָךְ

ת״א לא חפלתי לקחתה. מ״ק כא יבמות קא סנהדרין מט: לעיני הזקנים. יבמות קא קו: וחלצה נעלו. שם קב קג קו קידושין יד: מעל רגלו. יבמות קד ערכין יט: וירקה בפניו. יבמות קו סנהדרין מט: וענתה ואמרה. סוטה לב לג: ככה יעשה לאיש. יבמות קד קה קו קידושין יד סנהדרין מט: אשר לא יבנה. יבמות עו: ונקרא שמו. שם קב קו קידושין יד סנהדרין מט: בישראל. יבמות קה: בית חלוץ. יבמות מד קידושין יד: כי ינצו. ב״ק פח סנהדרין פו: ושלחה ידה. ב״ק כז כח פו: וקצתה את. שם כט ז:

תפסיר הרס״ג

ויכלמוה בד׳אלך. פאד׳א וקף עלי׳ אלקול וקאל. אני לא אריד אלתזווג בהא: (ט) ותקדמת אליה בחצ׳רה׳ אלשיוך׳. וכ׳לעת נעלה עז רגלה. ובצקת בחצ׳רתה. ואגאבת וקאלת. כד׳א יצנע באלרגל. אלד׳י לא יבני בית אכ׳יה: (י) וליסם אסמה פי אל אסראיל. בית מכ׳לוע אלנעל: (יא) ואן תנאציאן רגלאן גמיעא. פג׳לב אחדהמא צאחבה. פתקדמת זוגתה לתכ׳לצה מן ידה. פמדת ידהא. ואמסכת חיאה: (יב) פאקטע ידהא לתכ׳לצה מנהא. ולא תשפק עליהא: (יג) ולא יכון לך פי כיסך

נוה שלום

ואד׳א וקף עלי אלקול, ואם עומד הוא על דבורו ואמר לא חפצתי לקחתה ונגשה תקדמת וכו׳. (יא) כי ינצו, ואן תנאציא וכו׳, המקרא קצר וביאר הנסתר בתוספת פג׳לב אחדהמא צאחבה, ושיעור הכתוב כי ינצו שני אנשים יחדו וגבר האחד על חבירו וקרבה אשתו דהינו אשת הנתקף להציל וכו׳. (יב) וקצתה את כפה, פאקטע ידהא לתכ׳לצה מנהא, להצילו מסכנת מות כדין כל רודף אחר חבירו להרגו שמצילין את הנרדף באחד מאיבריו של רודף ואפילו בנפשו וזהו הנכון בפשט הכתוב ומכוון על דעת ההלכה, ולשון ספרי וקצתה את כפה מלמד שאתה חב להצילו, מנין שאם אין אתה יכול להצילו בכפה תצילהו בנפשה ת״ל לא תחוס עיניך, ע״כ. לא תחוס, ולא תשפק עליהא, ולא

אבן עזרא

(ט) וחלצה, כמו חלצו שד והטעם תסיר: בפניו. מפורש בדברי הקבלה שהוא כמו לפני ודרך הפשט לפני הנעל כמו והיא כתובה פנים ואחור: (יא) כי ינצו. הפך ישבו אחים יחדו ואלה האנשים זרים או אחים: במבושיו. ביציו מגזרת בושה והוא עזות מצח לגלות דבר הנסתר שהיא הערוה גם הוא מקום מסוכן: (יב) וקצותה את כפה. כמו עין תחת עין אם לא תפדה כפה תקוץ: לא תחוס

אבי עזר

(ט) (וחלצה כמו וחלצו שד והטעם תסיר עכ״ל) נראה לי טעות הדפוס שנכתב תי״ת במקום תי״ו ונכון לגרוס תסיר כמו שנכתב במכלול תחליץ ותסיר ותמה על המפרשים שלא פירשו בו כלל:

רבינו בחיי

יפרסמנו אלא שיכסנו מי ימצא. וקראו איש אמונים על שם (שם יא) ונאמן רוח מכסה דבר. ועוד דרשו לא תפאר אחריך לא תטול תפארתו

בעל הטורים

בגימ׳ ויבמה כפל כלחה: (ט) הזקנים. ס׳ זקנים. לומר לך שאלות חליצה כחמשה: וירקה בפניו. מפני שהפסוק דומה לס״ז כלומר שאינו הגון להקים זרע: (יא) כי ינצו אנשים. סמך כי ינצו לחלוץ הנעל. שע״י חליצה מריבה באה כדאמרי׳ כיון שבנים לבניך שלום על ישראל דאפשרה מחליצה ויבום: והחזיקה. ב׳ במס׳. דין ואידך והחזיקה בו ונשקה לו העזה פניה. דוקא אם החזיקה במזיד כדכתיב העזה פניה ותאמר לו אבל אם שנגה פטורה: (יב) כפה. ב׳. דין. ואידך כפה פרשה לעני. מה להלן ממון אף כאן ממון: עינך. וסמיך ליה לא יהיה לך בכיסך. לומר שלא יסתכל בכיס במבושיו ובערותו. ד״א עינך לא יהיה לך בכיסך למנות מה שבו כי אין הברכה מצוים אלא בדבר הסמוי מן העין: וקצתה את כפה. וסמיך ליה (יג) לא יהיה לך בכיסך.

רשב״ם

(ט) וחלצה נעלו. לקנות ממנו ירושת אחיו המת, כמו שמצינו בבועז

רש״י

לתרע ק בית דינא: (ח) ועמד. בעמידה: ואמר. (סוטה לב) בלה״ק ואף היא דבריה ר בלה״ק: (ט) וירקה בפניו. (יבמות קו) ע״ג ש קרקע: אשר לא יבנה. מכאן למי שחלץ שלא יחזור וייבם דלא כתיב אשר לא בנה אלא אשר לא יבנה כיון שלא בנה שוב לא יבנה: (י) ונקרא שמו וגו׳. (שם) מצוה על כל העומדים שם ת לומר חלוץ הנעל: (יא) כי ינצו אנשים. (ספרי) סופו לבא לידי מכות א כמו שנאמר מיד מכהו אין שלום יוצא מתוך ידי ב מצות: (יב) וקצתה את כפה. ממון דמי בשתו הכל לפי המבייש והמתבייש. או אינו אלא ידה ממש נאמר כאן לא תחוס ונאמר להלן בעדים זוממין (לעיל יט) לא תחוס

שפתי חכמים

שסיפה לו שמת הכוסר חולץ וחוללין לאסתו: ק ואינו כמו בשמריך תאכלנו שפירושו עיר דסא אל הזקנים כתיב ומושב הזקני׳ בשער כ״ד: ר דילפינן ואמר ואמרו ג״ש כתיב הכא ואמר והלן בפרשת כי תבא אומר ואמרו אל כל וגו׳ מה להלן בלה״ק אף כאן בלה״ק והתם מנלן ילפינן עניים עניים מסדדי דהכא כתיב וענו הלוים וכף׳ יחדו הוא אומר משה ידבר והאלהים יעננו בקול מה להלן בלה״ק אף כאן בלה״ק: ש פי׳ בפניו כנגד פניו ולא בפניו ממש פי׳ משום דוירקה דבוק לעיל למעלה לעיני הזקנים כאלו אמר לעיני הזקנים וירקה ויאמר בפניו לבדו וע״כ צ״ל שפירושו כנגד פניו ומשום דהפסוק הוא דוקא כנגד פניו חשוב כאלו הוא בפניו ממש לכן כתיב בפניו ולא לפניו: ת פי׳ דק״ל מלת בישראל נ״ל. ומתרץ מצוה כו׳ ויסי׳ פי׳ בישראל בתעמד ישראל שיהיו שם בשעת חליצה לקרות חלוץ הנעל. ואע״ג דכתיב בקרא בית חלוץ, י״ל דמלת בית לדרשא אתי בית אחד הוא בונה ולא שתי בתים פי׳ שאם כונס יבמתו אסור לו לייבם את צרתה: א דאל״כ הל״ל כי יכה איש את אחיו וקרבה וגו׳. ומתרץ דע״י מלוה סופו לבא לידי מכות: ב בא דנקט ל׳ מלה ולא נקט ל׳ ריב כמו שנקט

מצות השם

(ס) [תקלס] (עשה רמא) להיות היבמה חולצת ליבם אם לא ישאנה. שנאמר וחלצה נעלו מעל רגלו וגו׳: (שם) [תרמ] (לאו שם) שלא נחוס על הרודף שנזכר. שנאמר לא תחוס עינך:

(יב) [תר] (עשה רמב) להציל הנרדף אפי׳ בנפשו של רודף אם לא נוכל להצילו באחד מאבריו. שנאמר וקצתה את כפה: (יג) [תרכ] (לאו שסא) שלא יהיו אצלינו בבתינו משקולות ומדות חסרות. שנאמר לא יהיה בכיסך אבן ואבן גדולה וקטנה וגו׳:

נחל קדומים

אשכנז כ״י: יא (יב) כי ינצו וגו׳. סמך פ׳ יבמה לכי ינצו ז״ש רז״ל בכתובות פ׳ נערה וראה בנים לבניך שלום על דייני ישראל דליכא חליצה ויבום דלא אתו לאנצויי ד״א מי גרם ליהודה שמתו בניו שתזקק כלתו ליבום לפי שנתן עצה למכור את יוסף. ינצ״ו בי׳ יוסף. איש ואחיו שנצו השבטים עם יהודה על מכירת יוסף לקוטי גאוני קמאי אשכנז כ״י. והרב יש״ר מקאנדיא כתב שמי ששמו יוסף עלול שיתקנאו בו כי יוסף גימטריא קנאה עכ״ד והשתא ניחא דעל ידי קנאה ינצו שהוא ג״כ גימט׳ קנאה כמספר יוסף. שוב ראיתי דגם רבינו בעל הטורים כתב הסמיכות בההיא דשלום על דייני ישראל

מרפא לשון

מן היבם. ט) וירקה בפניו, באנפוהי, ל׳ רבים כלשון המקרא וכן להציל את אישה מיד מכהו, מחוהי, בל״ר דרך גדולה אבל וחלצה

רמב״ן

לעצמו שנוצר לארבעים יום ילקה ארבעים ויצא ידי עונשו:

ענין היבום וסודו והחליצה וטעמה כבר הזכרתים:

(ו) וטעם והיה הבכור אשר תלד יקום על שם אחיו המת. איננו כפשוטו שיקראו הבן הראשון כשם המת ראובן או שמעון כמוהו שהרי בבועז נאמר כן ולא יכרת שם המת מעם אחיו ומשער מקומו ולא קראו אותו מחלון אבל הכתוב הזה על דרך האמת הבטחה והנה הוא כפשוטו וסמכו בו רבותינו מדרש שיהא גדול האחים מיבם ושהאיילונית אינה מתיבמת וכן אשת הסריס ששמו מחוי וזה כולו אסמכתא כי האיילונית ואשת הסריס מגופיה דקרא נפקי:

מסורת הקריאה

והגיגנה מלעיל בשי״ן: הזקנים. הזי״ן דגושה: (ט) לאיש. הלמ״ד בקמץ כי הוא חד מן ל״ב קמצין נמסר במס״ר: (יא) ינצו. מלרע:

גדולה וקטנה: יד לא יהיה לך
בביתך איפה ואיפה גדולה וקטנה:
טו אבן שלמה וצדק יהיה לך איפה
שלמה וצדק יהיה לך למען
יאריכו ימיך על האדמה אשר
יהוה אלהיך נתן לך: טז כי תועבת
יהוה אלהיך כל עשה אלה כל
עשה עול: פ מפטיר יז זכור את אשר
עשה לך עמלק בדרך בצאתכם
ממצרים: יח אשר קרך בדרך ויזנב
בך כל הנחשלים אחריך ואתה
עיף ויגע ולא ירא אלהים: יט והיה

תרגום אונקלוס

מַתְקַל וּמַתְקַל. רַב וּזְעֵיר: יד. לָא יְהֵי לָךְ. בְּבֵיתָךְ מְכִילָא וּמְכִילָא. רַבְּתָא וּזְעֵירְתָא: טו. מַתְקָלִין שַׁלְמָן דִּקְשׁוֹט יְהוֹן לָךְ. מְכִילָן שַׁלְמָן. דִּקְשׁוֹט יְהוֹן לָךְ. בְּדִיל דְּיֵירְכוּן יוֹמָךְ. עַל אַרְעָא. דַּיְיָ אֱלָהָךְ יָהֵיב לָךְ: טז. אֲרֵי מְרָחַק. קֳדָם יְיָ אֱלָהָךְ כָּל עָבֵיד אִלֵּין. כֹּל עָבֵיד שְׁקַר: יז. הֱוֵי דְכִיר. יָת דַּעֲבַד לָךְ עֲמָלֵק. בְּאוֹרְחָא בְּמִפַּקְכוֹן מִמִּצְרָיִם: יח. דְּעָרְעָךְ בְּאוֹרְחָא. וְקַטֵּיל בָּךְ כָּל דַּהֲווֹ מִתְאַחֲרִין בַּתְרָךְ. וְאַתְּ מְשַׁלְהֵי וְלָאֵי. וְלָא דְחֵיל מִן קֳדָם יְיָ:

תפסיר הרס"ג

צנגתאן, כברא וצג'רא: (יד) ולא יכון לך פי ביתך מכיאלין. כביר וצג'יר: (טו) בל צנגאת ואפיה עאדלה תכון לך. ואכיאל ואפיה עאדלה תכון לך. לכי תטול מדתך. פי אלבלד. אלד'י אללה רבך מעטיך: (טז) לאן אללה רבך יכרה כל מן יעמל הד'א. כל מן יעמל בג'ש: (יז) ואד'כר מא צנע בך עמלק. פי אלטריק פי כ'רוגכם מן מצר: (יח) אנה ואפאך פי אלטריק. פתטרף מנך גמיע אלמנזחפין וראך. ואנת לג'ב ותעב. ולם יכ'אף אללה: (יט) פאד'א

נוה שלום

תחוס עליה אם תסתכן. (יח) ויזנב בך, פתטרף מנך. (תטרף אלגנדי קאתל חול אלעסכר לאנה יחמל עלי טרף מנהם), וכן תרגם נעלה ביהודה ובקיצנה, ומלשון זנב או קצה, עיין ראב"ע. הנחשלים, אלמנזחפין, ההולכ' לאט, (זחף אלי אלשי, משא קלילא קלילא). ולא ירא אלהים, ולם יכ'ף אללה, דהינו עמלק.

אבן עזרא

עינך. אם היתה ענייה: (יד) בכיסך. מקום למאזנים או יוציא מן הכיס בדרך רמאות והראשון הוא נכון והעד כיס אחד יהיה לכלנו משקל אחד. ומגזרת תכוסו על השה ואם הוא משורש אחר ורבים פירשו כמו חריט ואין צורך: (טו) שלמה. שלא יהיה מקום * חסר: ואיפת צדק להיותה כמדת השוק: למען יאריכון ימיך. כי זה ידוע כי כל מלכות צדק תעמוד כי הצדק כבנין והעיוות כהריסות ברגע יפול הקיר: (טז) כל עושה אלה. איפה ואיפה אבן ואבן והכלל כל עושה עול בפה ובמעשה בסתר או בגלוי: (יח) אשר קרך. מגזרת כל הקורות אותם: ויזנב בך. כרת זנבך והם הנחשלים אחריך שלא היה בם כח ללכת ויתכן להיות מלת נחשלים כמו נחלשים וכן כבש כשב: ואתה עיף. כי ברפידים בא והעם צמא למים כי כן כתוב: ויגע. מן הדרך: ולא ירא. שב אל עמלק והוא פעל עבר כמו כי כבד ממך כי זקן

* ר"ל שלא יהיה נקב במשקל למלאות אשר יכבד המשקל או להוציא מתוכו שיקל המשקל:

רבינו בחיי

ממנו מכאן שמניחים פאה באילן. הוציאו החכמים המלה תפאר מלשון תפארת ר"ל כי הפרי תפארת האילן אבל הכתוב ייחד לשון תפארת בפרי הזית מה שאין כן בשאר הפירות וכן במקום אחר ייחד בו הוד הוא

ת"א איפה ואיפה. בתרא שם:
אבן שלמה. שם שם שם:
איפה שלמה. שם שם: כל עשה
אלה. שם שם: זכור. מגילה כט: לך עמלק. עקידה שער עד: עיף ויגע. מ"ק ב: והיה בהניח. סנהדרין כ:

רשב"ם

בבועז דרך ארץ לפי פשוטו: (יג) גדולה וקטנה. שעושת שני הצאי זקוקים אחד גדול ואחד קטן לרמות בני אדם שכששוקל שני חצאי זקוקים ביחד הרי הוא זקוק מצומצם (כחתיכה אחת) וישר. ולכן אומר אבן שלמה זקוק שלם מצומצם בחתיכה אחת יעשה שלא יוכל לרמות: (טו) שלמה וצדק, חתיכה אחת ומכוון וישר: (יח) אשר קרך בדרך. לשון מקרה, כמו מן עשה עשך ויכוננך. וכן מן אקרת כה קרך:

בעל הטורים

אומר דקלותה את כסה סוס ממון דבר המוטל בכיס: (יח) אשר קרך בדרך. קרך בגימטריא פרם: ויזנב בך. בגימ' זה מילה: כל הנחשלים אחריך. בגימ' זה היה שבטו של דן:

שפתי חכמים

למעלה אין שלום יוצא מתוך הריבה מפיה דל' הקרא נקט למעלה כתיב כי יהיה ריב נקט מריבה וכאן כתיב כי ינצו נקט מצות: ג' כגון שהכניסה מנה שלם או שהיה חצי מנה אלא זה מכחיש את זה כלומר שאחת גדולה ואחת קטנה: ד דאל"כ לך ל"ל לא יהיה בכיסך אבן ואבן מיבעי ליה ויהיה פי' הקרא הכי לא יהיה לך כלומר אם יהיה בכיסך אבן ואבן אז לא יהי' לך ומפני שאי אפשר לומר אם אתה עושה כן כו' אלא לאחר שתפרש הכתוב גדולה וקטנה פי' תחלה גדולה וקטנה ואח"כ לא יהיה לך שלא ע"ד המקרא: ה ר"ל וכי אסור להיות אבנים בביתו. ומתרץ משקולות שקורין כאן דומיא דאיפה שהוא גם מדה ה"ה באבנים: ו דלך בתרא דומיא דלך קמא שהוא דבוק עם עונש עבירה אף לך בתרא דבוק עם שכר המצוה: ז ר"ל בא האויב ויתגרה בך מלחמה ויהיה לך לקלון: ח ר"ל כדבר הזה שהכל יראים ממנו כך האו"ה היו יראים מכם אבל עמלק צננך והפשירך ל' מים פושרין: ט ר"ל הראה אותך קר בפני אחרים: י כלומר שהטיח דברים כלפי מעלה לאמר מצוה שצוית לעמך ישראל מה הועילה להם: כ דנחשלים הוא מל' חלש. דהרבה תיבות מצינו שנתחלפו כמו כשב כבש וכן אפילות פירש"י בפ' וארא בפסוק שלפי פלאות וכן שמלה שלמה: ל שנפלטו מן הענן

רש"י

מה להלן ממון אף כאן ממון: (יג) גדולה וקטנה. (ספרי) גדולה כשמכחיש ג את הקטנה שלא יהא נוטל בגדולה ומחזיר בקטנה: (יד) לא יהיה לך. אם עשית כן ד לא יהי' לך כלום: אבן ואבן. ה משקלות: (טו) אבן שלמה וצדק יהיה לך. אם עשית כן ו יהיה לך הרבה: (יז) זכור את אשר עשה לך. אם שקרת במדות ובמשקלות הוי דואג מגרוי האויב שנאמר (משלי יא) מאזני מרמה תועבת ה' וכתיב בתריה בא זדון ז ויבא קלון: (יח) אשר קרך בדרך. לשון מקרה. ד"א לשון קרי וטומאה שהיה מטמאן במשכב זכור. ד"א לשון קור וחום צננך והפשירך ח מרתיחתך שהיו כל האומות יראים להלחם בכם ובא זה והתחיל והראה מקום לאחרים. משל לאמבטי רותחת שאין כל בריה יכולה לירד בתוכה בא בן בליעל אחד וקפץ וירד לתוכה אע"פ שנכוה הקרה ט אותה בפני אחרים: ויזנב בך. מכת זנב חותך מילות וזורק י כלפי מעלה: כל הנחשלים אחריך. חסרי כ כח מחמת חטאם ל שהיה הענן פולטן: ואתה עיף ויגע. עיף בצמא דכתיב (שמות יז) ויצמא שם העם למים וכתיב

מצות השם

(יז) [תרג] (עשה רמג) לזכור בפה [בכל הימים] מה שעשה הרע לנו עמלק. שנאמר זכור את אשר עשה לך עמלק:

דעת זקנים מבעלי התוספות

(יז) ויזנב בך כל הנחשלים שהכה אותם מכת זנב. שהי' חותך מילותיהם של ישראל וזורקן כלפי מעלה ואומר בזה בחרת

נחל קדומים

וכו' ע"ש: יז (יג) זכור את אשר עשה לך עמלק וגו'. בדרושים כתבתי בעניותי דבכלל זכירת עמלק להתבונן מה עשה לו היצה"ר הנמשך משר עמלק בהטעאותיו וכשפיו הרבים ויתן לב להשמר ממנו. ועיקר הזכירה הוא כי בעוה"ר אין השם שלם ואין הכסא שלם עד שימחה זכר עמלק והוא תלוי במעשנו ותשובתנו וע"ז ידוו כל הדווים: יח (יד) הנחשלים. אותיות נחש מילה שהיו מחתכין מילות של שבט דן שנמשל לנחש יהי דן נחש שהענן פלטן מאחריהם וזהו הנחשלים אחריך. לקוטי גאוני קמאי אשכנז כ"י:

מרפא לשון

נעלו מעל רגלו רגליה בלשון יחיד. יח) ולא ירא אלהים, ולא דחיל מן קיימה, צ"ל הדל"ת בחטף ולא בקמ"ץ.

חומת אנ"ך

וידאל ארפתי ז"ל בפירושו כ"י: (יז) זכור את אשר עשה לך עמלק. אמרו במד' הביאו רבינו בעל הרוקח סימן רל"ד אמר הקב"ה בני בזמן שאתם קוראים פרשת עמלק ומעלה אני עליכם כאלו מתיקם שמי. ועיין בתנחומא ובמה שכתבתי בעניותי בקונטרים דבש לפי מערכת זיי"ן אות יו"ד בס"ד:

מסורת הקריאה

(טו) יהיה לך, ב' בפסוק ושניהם הלמ"ד בדגש מדין דחיק: (טז) עשה, ב' בפסוק ושניהם מלעיל והשי"ן בצירי: (יט) והיה. עין לקמן כ"ט י"ח: אלהיך, התלישא גדולה בה"א: זכר, הזי"ן בסגול:

מוסרי של"ה והגהות

שלא להתעלם מהאבידה שנאמר לא תוכל להתעלם ז"ל הרב ר"מ הבבלי טעם מצוה זו להודיע שאם אבידת ממון של חבירך חייבה תורה להשיבו כ"ש אבידת נפשו שאתה ערב פרען רצה מזה גובה רצה מזה גובה. ועתיד יוצר כל יתברך להשיב לנו אבדתנו להכי אפקיה קרא בלשון תשכח ולא אמר תורה שצריך אתה לעמוד על משמרת לטרוח וליגע איך אחיך ישוב בתשובה ולא תוכל להתעלם מפני הערבות. ומשום מצות השבה הותר להכריזה בשבת. ועוד דלאו מצוא חפצך היא שהגאולה מעכבתו ותלייה בעבור התשובה ולא תוכל להתעלם:

שלא ילבש גבר שמלת אשה ולא יהיה כלי גבר על אשה. ז"ל

תרגום אונקלוס

יט. ויהי · כַּד יְנִיחַ יְיָ אֱלָהָךְ לָךְ · מִכָּל בַּעֲלֵי דְבָבָךְ מִסְּחוֹר סְחוֹר · בְּאַרְעָא דַּיְיָ אֱלָהָךְ · יָהֵיב לָךְ אַחְסָנָא לְמֵירְתַהּ · תִּמְחֵי יָת דּוּכְרָנֵיהּ דַּעֲמָלֵק · מִתְּחוֹת שְׁמַיָּא · לָא תִּתְנְשֵׁי:
פ פ פ

ת"א תמחה. בשלח כא: מתחת השמים. מקידה שער נא:

דברים כה

בְּהָנִיחַ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ ׀ לְךָ מִכָּל־אֹיְבֶיךָ מִסָּבִיב בָּאָרֶץ אֲשֶׁר־יְהוָה אֱלֹהֶיךָ נֹתֵן לְךָ נַחֲלָה לְרִשְׁתָּהּ תִּמְחֶה אֶת־זֵכֶר עֲמָלֵק מִתַּחַת הַשָּׁמָיִם לֹא תִּשְׁכָּח: פ פ פ

ק"י. עלי סימן: ומפטירין כי מקרא בישעיה סימן נד:

תפסיר הרס"ג

אראחך אללה רבך. מן גמיע אעדאך אלד'ין חואליך. פי אלבלד אלד'י אללה רבך. מעטיך נחלה לתחוזה. פאמח ד'כר עמלק. מן תחת אלסמא. לא תנס ד'אלך:

רש"י

אחריו ויבא עמלק, ויגע בדרך: ולא ירא. עמלק את אלהים להרע לך: (יט) תמחה את זכר עמלק. מאיש ועד אשה ב מעולל ועד יונק משור ועד שה שלא יהא שם עמלק נזכר אפי' על הבהמה לומר בהמה זו משל עמלק היתה:

חסלת פרשת תצא

שפתי חכמים

ונתחך מילתן מעמלק: מ שלא תפרש שהוא חוזר לישראל שלא היו ישראל יראי אלהים דומיא דעיף ויגע ל"פ עמלק כו' ודרשו כך מדקדוק קמץ תחת היו"ד א"כ הוא פועל עבר כמו כי זקן יצחק ואלו היה תואר ה"ל לנקוד בשו"א תחת היו"ד: נ כלומר שלא תאמר אחריו זכר שהאו זכרו עליו לומר זה של עמלק היה דאל"כ הכה נבע"ל:

דעת זקנים

אשר קרך. וזה"ם והטב לשכנו שבעתים אל חיקם הטב לגם מה שעשו לנו בגנילה שנתונה בחיקו של אדם. ד"א מה שעשו לתורה שנאמר מזוקק שבעתים. מה שעשו בבית המקדש שנתון בחיקו של עולם שנאמר ומחיק הארץ עד העזרה התחתונה. ואמרו ישראל לפני הקב"ה רבון העולמים אתה אומר לנו זכור היה לנו שכחה אתה שאין לפניך שכחה זכור ה' וגו' את יום ירושלים האומרים ערו ערו עד היסוד בה ואף ע"פ שמלכות אדום לא

מבעלי התוספות

החריבו ירושלים אלא מלכות בבל היו שואלין כך מהמת חורבן ב"ה ולמה עמלק דומה לכלב שהוא להוט ללקק דם כך הוא להוט ללקק דמן של ישראל וזהו עמלק עם לק: ולא ירא אלהים. במשקולות לכך נסמך לפרשה לא יהיה לך בביתך וגו' לפי שלא קיימו מורא דמשקולות דכתיב בהו ויראת מאלהיך לכך בא עמלק וזה"ם מאזני מרמה תועבת ה' וגו' וכתיב בתריה בא זדון ויבא קלון. וגם כאן כתיב כי תועבת ה' כל עושה אלה:

מצות השם

(יט) [תרד] (עשה רמד) לזכרות מזכרו של עשו את עמלק נכבו. שנאמר תמחה את זכר עמלק · (שם) [תרה] (לאו שסד) שלא נשכח מה שעשה והרע לנו זרע עמלק בלאתנו מארץ מצרים. שנאמר לא תשכח:

אבן עזרא

יצחק כאשר אהב: (יט) בהניח ה' אלהיך. הטעם כי זאת המצוה תלויה אחר שירשו את הארץ ושקטה הארץ ממלחמה מכל סביבותיה כי כל זמן שיתעסקו עם מלחמות הקרובים אליהם אינם חייבים להלחם בעמלק: תמחה את זכר עמלק. זהו והמתה מאיש ועד אשה מעולל ועד יונק משור ועד שה שלא יאמר זה השור היה משלל עמלק ודברי התורה כלל ודברי שמואל הנביא פרט: לא תשכח. אחר זכור לחזוק וכן משפט מצות רבות בתורה:

חסלת פרשת כי תצא

רבינו בחיי

דבר הנביא (הושע יד) ויהי כזית הודו. הנה זה מסוד הלשון ולפי שהשמן אור נקרא יצהר על שם האור והתפארת וההוד שמות המאורות העליונים לכך נתיחד בשמותם לכבוד המנורה הכלולה מכלן:

הפטרת תצא ישעיה סי' נ"ד

א רָנִּי עֲקָרָה לֹא יָלָדָה פִּצְחִי רִנָּה וְצַהֲלִי לֹא־חָלָה
כִּי־רַבִּים בְּנֵי־שׁוֹמֵמָה מִבְּנֵי בְעוּלָה אָמַר יְהוָה:
ב הַרְחִיבִי ׀ מְקוֹם אָהֳלֵךְ וִירִיעוֹת מִשְׁכְּנוֹתַיִךְ יַטּוּ
אַל־תַּחְשֹׂכִי הַאֲרִיכִי מֵיתָרַיִךְ וִיתֵדֹתַיִךְ חַזֵּקִי: ג כִּי־
יָמִין וּשְׂמֹאול תִּפְרֹצִי וְזַרְעֵךְ גּוֹיִם יִירָשׁ וְעָרִים
נְשַׁמּוֹת יוֹשִׁיבוּ: ד אַל־תִּירְאִי כִּי־לֹא תֵבוֹשִׁי וְאַל־
תִּכָּלְמִי כִּי־לֹא תַחְפִּירִי כִּי בֹשֶׁת עֲלוּמַיִךְ תִּשְׁכָּחִי
וְחֶרְפַּת אַלְמְנוּתַיִךְ לֹא תִזְכְּרִי־עוֹד: ה כִּי בֹעֲלַיִךְ
עֹשַׂיִךְ יְהוָה צְבָאוֹת שְׁמוֹ וְגֹאֲלֵךְ קְדוֹשׁ יִשְׂרָאֵל
אֱלֹהֵי כָל־הָאָרֶץ יִקָּרֵא: ו כִּי־כְאִשָּׁה עֲזוּבָה וַעֲצוּבַת

רד"ק

(א) רני עקרה. כי הסרה חיל קרוב ללדתה. וכן חיל כיולדה: בני שוממה. אע"פ שהיתה ירושלים ימים רבים שוממה רבים יהיו בניה: מבני בעולה. הם העכו"ם שהם כבעולות כלומר כאשה שיושבת עם בעלה ובניה והפכה האלמנה והשכול' שהיא שוממה והיא ירושלים שהיא כאלמנה ואמר כאלמנה ולא אלמנה ממש כי בעלה חי וקיים: (ב) הרחיבי. ברוב בנים שיבא לך: מקום אהלך. הוא ירושלים: ויריעות משכנותיך. שאר ערי ישראל: יטו. שמטים היריעות וימשכו אותם למרחוק להרחיב האהל והמשכנות: (ג) כי ימין ושמאל תפרצי. על דרך ופרצת ימה וקדמה וזכר דרום וצפונה: וזרעך גוים יירש. כולל מזרח ומערב: וערים נשמות. בין מארץ ישראל בין משאר ארצות ישראל יושיבו אותם: (ד) אל תיראי. אל תפחדי שיהיה לך מגלות זה כלאחך מאחר גלות שנאמר בארצך לרות רבות ורעות רבות ביום להאשון וביום שני: כי לא תבושי. לעולם אחר שתצאי מזה הגלות לא תהיה לך לרה לעולם כי בעלות האדם לגדולה ותמלאהו שלות אח"כ יבוש ויכלם: כי בשת עלומיך. בלרות שהיו לך בארצך, ובהיות הימים הם הקדמונים קראם עלומים: וחרפת אלמנותיך. הלרות שהיו לך בגלות שהיית כאלמנה ומרוב טובה תשכחו כל הלרות הראשונות כמו שאמר בסוף הספר כי נשכחו הלרות הראשונות: ואל תכלמי. במקום אל תיראי שזכר כלומר אל תכלמי מפחד שתפחדי אחר שיותן בארצך לא יסי' זה כי לא תחפירי והוא כמו לא תבושי: (ה) כי בעליך. מי שהיה אדוניך הוא עושיך ומי שעשאך וכוננך עוד יהיה בעליך כי בגלות בעלוך אדונים אחרים כמו שאמר בעלונו אדונים זולתך: ה' צבאות שמו. והיכולת בידו כי הוא אדון לצבאות מעלה ומטה: אלהי כל הארץ יקרא. אז יקרא כמו שאמר ולעבדו שכם אחד כי כל העמי' יודו בו אז. ובעליך עושיך ל' רבים דרך כבוד כמו מלת אלהים. וכן ישמח ישראל בעושיו: (ו) כי כאשה. אין את כמו האשה שמת בעלה כי בעלך חי וקיים לעולם אלא הרי את כאשה שקלף עליה בעלה ועזבה ימים רבים: ועצובת רוח. כן קרא שמך ה' אשה עזובה ולא אשה

מסורת הקריאה
הפטרת כי תצא

(א) וצהלי. נמסר עליו ג' בטעם. והוא טעות הדפוס כי מלת וצהלי ליתא בתנ"ך כ"א זה, אבל קאי על מלת חלה. וקא מסרה ג' בטעם מלעיל, וכן נמסר בהדיא בישעיה ס"ו ח' ג' מלעיל, א' פצחי רנה וצהלי (דין) ב' כי חלה גם ילדה (ישעיה ס"ו ח') ג' כי חלה לטוב (מיכה א' י"ב) ושארא מלרע: (ב) יטו. מלרע: תחשכי. השי"ן שמאלי: (ג) יירש. הרי"ש בצירי, ונמסר עליו ד'. ר"ל ד' בקמץ, אבל מלת יירש בקמץ לית עוד, לכן נראה שצ"ל לית בקמץ: (ד) כי לא תחפירי. מלות כי לא שניהם במונח משרתים לאתנח: (ו) ועצובת. מלעיל: (ט) ומגער. העי"ן נקרא בחטף קמץ, רד"ק בפירושו, ובמכלול דף קפ"ט בענין קריאת השוא על שלושה

מוסרי של"ה והגהות

הרב הנ"ל ט"מ אלו כדי שלא יבאו לידי ניאוף כי הלבוש יעוררהו על ההרהור שקשה מעבירה אם ידבק בניאוף יענש בשמלת אשה במדה שמדד מודדים לו. ומ"כ כשהולד יוצא לאויר העולם אם המילדת תקבל זכר בלבוש נקבה יהיה זנאי ביותר ואם הנקבה בלבוש הזכר תהיה זונה אלא בלבוש חדש שהלבוש יביא כח האיש באשה וכח האשה באיש, א"נ רמז שאין ראוי בענין יראת ה' שילבש הגבר חולשת האשה ולמשוך ידו מלהשתדל מפני רכות הלב עכ"ל:

ועשית מעקה לגגך. מצאתי רמז גג הוא גבוה ורומז שיעשה גבול לגאות. ואם לאו משם תהיה נפילתו כי יפול הנופל ממנו לפני שבר גאון. (אח"י בראש דוד רמזתי בעניני בפ' אלו ע"ש. מאי"ן):

ולא תשים דמים בביתך. רמז שלא להכשיל להחטיא את הרבים שחטא הרבים תלוי בו נמצאת מביא בביתך כל אותן העונשים ודמים:

מוצא שפתיך תשמור ועשית כאשר נדרת לה' אלהיך רומז על השבועה שמשביעין לנשמה קודם ביאה לגוף שיהיה צדיק כמשרז"ל וע"ז בא הרמז שתמיד יזכור מזה וישמור מוצא שפתיו ועיין בזוהר בפ' נפש כי תחטא ושמעה קול אלה וגו' ע"ש. (אח"י עמ"ש בראש דוד בס"ד מאי"ן):

שלא יחזיר המגרש גרושתו משנשאת. יש בזה רמז ג"כ לנשמה שלפעמים מתלבש בגוף גרוע בשביל עון חמור וקודם שנפטר מן העולם בידו לתקן את אשר עיות ושב ורפא לו. ואם לאו לא יוכל בעלה הראשון אשר שלחה לשוב לקחתה אחרי אשר הוטמאה:

זכור את אשר עשה ה' אלהיך למרים. אזהרה גדולה למספר לה"ר ומצות זכירה היא בכל עת:

הפטרת תצא

רוּחַ קְרָאָךְ יְהוָה וְאֵשֶׁת נְעוּרִים כִּי תִמָּאֵס אָמַר
אֱלֹהָיִךְ׃ ז בְּרֶגַע קָטֹן עֲזַבְתִּיךְ וּבְרַחֲמִים גְּדֹלִים
אֲקַבְּצֵךְ׃ ח בְּשֶׁצֶף קֶצֶף הִסְתַּרְתִּי פָנַי רֶגַע מִמֵּךְ
וּבְחֶסֶד עוֹלָם רִחַמְתִּיךְ אָמַר גֹּאֲלֵךְ יְהוָה׃ ט כִּי־מֵי
נֹחַ זֹאת לִי אֲשֶׁר נִשְׁבַּעְתִּי מֵעֲבֹר מֵי־נֹחַ עוֹד עַל־
הָאָרֶץ כֵּן נִשְׁבַּעְתִּי מִקְּצֹף עָלַיִךְ וּמִגְּעָר־בָּךְ׃ י כִּי
הֶהָרִים יָמוּשׁוּ וְהַגְּבָעוֹת תְּמוּטֶינָה וְחַסְדִּי מֵאִתֵּךְ
לֹא־יָמוּשׁ וּבְרִית שְׁלוֹמִי לֹא תָמוּט אָמַר מְרַחֲמֵךְ
יְהוָה׃

רד"ק

אלמנה ואם תאמר שיעזבך לעולם כי מאס בך והלא את אשת נעורים ולא ימאס אותה בעלה לעולם: (ז) ברגע. אע"פ שארכו ימי הגלות כלם יהיו נחשבים כרגע קטן כנגד הרחמים שיהיו גדולים כשאקבצך וכו"ת ברגע כ"ל כימים שעזבתיך אותם הימים הם רגע כנגד ימי הטובה: (ח) בשצף קצף. מלת בשצף פי' מנחם לפי הענין כמו כחרי קצף. וא"א ז"ל פי' כמעט קצף, וכת"י: (ט) כי מי נח. כמי דבר מי המבול שהיו בימי נח שנשבעתי שלא יעברו עוד על הארץ והיא גזרה שלא תבטל כן נשבעתי אחרי הוציאך מהגלות מקצוף עליך ומגער בך ופי' זאת הגלות והשביה היא לך כמו מי נח כמו שהם לא יהיו עוד כן לא יהי' לך גלות עוד. ושבועת מי נח הוא באמר שני פעמים ולא יכרת כל בשר עוד ממי המבול ולא יהיה עוד מבול לשחת כל בשר. כך פירשו רבותינו. ולמדו מזה כי לאו לאו שבועה ומדלאו לאו שבועה הן הן נמי שבועה. ויש לפרש כי הברית היא השבועה כמ"ש והקמותי את בריתי אתכם והברית הוא קיום הדבר וכן שבועה היא קיום הדבר: (י) כי ההרים ימושו. ההרים והגבעות הם הדברים הקיימים אשר בארץ ואף על פי כן פעמים ימושו ותמוטינה ברעש: כארץ אבל חסדי ובריתי אתך הוא יותר קיים שלא ימושו לעולם:

מסורת הקריאה

דרכים וא' מהם כשיבא אחריו אחת מאותיות אהח"ע שקריאתו נוטה לקריאת אותה האות. כתב וכן על הקמץ חטוף כמו ומגער בך קריאת הגימ"ל נוטה לקמץ חטוף מפני העי"ן ויש ספרים מדויקים שהגימ"ל נקודה בקמץ חטף ע"כ, וכתב ע"ז במ"ש וזרות כזה וטהר ידים (איוב י"ז) עכ"ל: (י) מאתך. זה לבד נמצא בצירי התי"ו בכל המקרא וכל האחרים בקמץ והם חמשה עפ"י המסורה וסי' במ"א ב':

גה"ג למנחת שבת וב"ה

דברים כו תבא

כו א וְהָיָה כִּי־תָבוֹא אֶל־הָאָרֶץ
אֲשֶׁר יְהוָה אֱלֹהֶיךָ נֹתֵן לְךָ
נַחֲלָה וִירִשְׁתָּהּ וְיָשַׁבְתָּ בָּהּ׃
ב וְלָקַחְתָּ מֵרֵאשִׁית ׀ כָּל־פְּרִי
הָאֲדָמָה אֲשֶׁר תָּבִיא מֵאַרְצְךָ
אֲשֶׁר יְהוָה אֱלֹהֶיךָ נֹתֵן לָךְ וְשַׂמְתָּ

תרגום אונקלוס

א. וִיהֵי אֲרֵי תֵיעוֹל לְאַרְעָא דַּיְיָ אֱלָהָךְ. יָהֵיב לָךְ אַחְסָנָא. וְתֵירְתַהּ וְתֵתֵּיב בַּהּ: ב. וְתִסַּב. מֵרֵישׁ כָּל אִבָּא דְּאַרְעָא. דְּתַעֵיל מֵאַרְעָךְ. דַּיְיָ אֱלָהָךְ. יָהֵיב לָךְ וּתְשַׁוֵּי בְּסַלָּא.

ת"א ולקחת מראשית כל. גיטין מז: בתרא סה מנחות סד חולין קכ: קלה ערכין יא: אשר תביא. ערכין יא: מארצך. מנחות סד חולין קלו:

רשב"ם

(א) אשר ה' אלהיך* נותן לך. ארץ כנען: (ב) ושמת בטנא. לפי שהוא סוף דבור הלמ"ד קמ"ץ

בעל הטורים

(א) כי תבוא. כתיב לעיל תמחה את זכר עמלק וסמיך ליה והיה כי תבא אל הארץ. שנצטוו למחות את זכר עמלק מיד בכניסתן לארץ על זה שרצה לעכב ביאתם לארץ שהוא הגיד למלך מצרים כי ברח העם. וכן הגיד ללבן כי ברח יעקב. וע"כ סמך לו פרשת בכורים שמזכיר בה ארמי אובד אבי: כי תבוא. כי עולה למנין ל'. תבוא אותיות אבות והוא שדרשו בגיד הנשה שאין בא"י פחות מל' צדיקים שחשובים כאבות: (ב) ולקחת. בגימטריא בשבעה המינין: מראשית. ולא כל ראשית ראשית דגנך קדש ישראל לה' ראשית תבואתו ראשית יביאו הכה לפי

שפתי חכמים

א וא"ת למה לא מפרש רש"י זה לעיל בפרשת שופטים גבי פרשת מלך דהתם נ"כ כתיב וירשתה וישבתה בה. וי"ל דדעת רש"י לתרץ דנ"ל כאן וירשתה וישבתה בה דהא ממלך גמרינן דילפינן ביאה ביאה מהדדי מה התם אינן חייבים אלא אחר כיבוש וחילוק אף הכא כן והאי ג"ש גמירי דהוא הלכה למשה מסיני כמו שפרש"י בפרשת חלה גבי חלה על בבואכם אל הארץ משונה ביאה זו מכל ביאות שבתורה כו' וכיון שפרש לך באחת מהן כו' ר"ל וכיון שפרש לך במלך שאינו אלא לאחר ירושה וישיבה אף כאן כן אלמא דג"ש גמורה היא וא"כ נ"ל כאן וירשת וישבת בה. ומתרץ מגיד שלא נתחייבו בבכורים כו' וא"כ בענין אכילה מדבר ה"א דמיד חייבים בבכורים קודם שנהנין מהן כדאמרי' כל הנהנה מן העוה"ז בלא ברכה כאלו מעל ולא הוה ילפינן ג"ש ממלך לכן לריך לפרש בזה בהדיא וירשתה וישבתה בה אבל לעיל בפרשת שפטים לא הוה ילפינן לה מבכורי' דה"א מיד כשנכנסים לארץ מחוייבים להעמיד מלך דהא בשביל זה משימין עליהם מלך כדי שילא לפניהם למלחמה ואין לך צורך יותר גדול משעת כיבוש וחילוק דאז היה עיקר מלחמה ולכן לריך לפרש בה וירשתה וישבת בה שאינו אלא לאחר כיבוש וחילוק כדי שיהלו הכיבוש בהקב"ה ולא במלך בשר ודם: ב כך היה הנוסחא ברוב ספרים שבידינו. והקשה על זה הרא"ם נ"ל מראשית תיפוק ליה מג"ש דהארץ הארץ שאין חייבין בבכורים אלא ז' מינין בלבד ועוד מ"ש הכא דדרשינן מראשית ולא כל ראשית למעט שלא יהיו ראשים כל הפירות חייבין בבכורים אלא מקלתן בלבד ומ"ש גבי חלה דדרשינן מראשית ולא כל ראשית למעט

רש"י

(א) והיה כי תבוא. וירשתה וישבת בה. (קידושין לז) מגיד שלא נתחייבו בבכורים עד שכבשו א את הארץ וחלקוה: (ב) מראשית. ולא כל ראשית ב שאין

עניני הבאת ביכורים

(א) והיה כי תבא אל הארץ וגו'. כתב הרב בעל"ע הנה טעם הבאת הבכורים הוא בעבור ארבעה תועליות הנמשכים ממנו. התועלת הראשון הוא במדות לרסן התאוה ולהכניע היצר הלסוט אחר המאכל אשר מדרכו לסביא אל המין אוכל יטעום לו, ומה גם הדבר אשר זה לו זמן הרבה לא בא אל פיו והוא עומד ומצפה מתי הגיע עת דודים לטעימו, וכאשר הפלוף

תפסיר הרס"ג

(א) ואד'א דכ'לת אלי' אלבלד. אלד'י אללה רבך מעטיך נחלה. וחזתה ואקמת פיה: (ב) פכ'ד' מן אואיל ת'מר אלארץ'. אלד'י תדכ'לה מן ריאצ'ך. אלד'י אללה רבך מעטיך. וציירה פי בניגה.

נוה שלום

(ב) בטנא, פי בניגה, כדמות סל, כת"א, וכן תרגם טנאך דלקמן. הגדתי, קד שכרת, נתתי הודיה לה' וכו', וזהו

אבן עזרא

(א) והיה כי תבוא. בעבור שכתוב בהניח ה' אמר השם כי יש מצות הן קודם בהניח ה' רק כאשר תבא והם הבכורים והמעשר. וכתיבת התורה על האבנים ובנות מזבח והברכה והקללה על שני ההרים: (ב) בטנא. כדמות סל וחברו טנאך וזאת המצוה על

רבינו בחיי

(א־ב) והיה כי תבוא אל הארץ אשר ה' אלהיך נותן לך נחלה וירשתה וישבת בה ולקחת מראשית כל פרי האדמה. מצות הבכורים אין החיוב שלה בכל הפירות אלא בז' המינין בלבד כך קבלו רז"ל כתיב הכא אשר תביא מארצך וכתיב התם (דברים ח) ארץ חטה ושעורה וגפן ותאנה ורמון ארץ זית שמן ודבש ולכך אין חיוב המצוה אלא בז' המינין מן החטים והשעורים והענבים והתאנים והרמונים והזיתים והתמרים שבהן נשתבחה ארץ ישראל והם עיקרי הפרנסה והמזון ואינה נוהגת אלא בזמן שבית המקדש קיים, ומה שאמר וירשתה וישבת בה זהו לאחר כבוש וחלוק: ולקחת מראשית כל פרי

נחל קדומים

ב (א) ולקחת מראשית כל פרי האדמה אשר ה"א נותן לך. פירש הרב המובהק מרבני עה"ק ירושלם בדורות שלפני פנינו מהר"ר יעקב מולכו ז"ל במ"ש פ"ק דקדושין נתנה היא ואמר הוא אם אדם היא חשוב היא מקודשת דבההיא שמקבל מידה מתנה גמרה ומקניא נפשה לזה הוציא הבאת הבכורים בלשון לקיחה לומר מה שאתה מביא בכורים ונותנם להקב"ה הויא לקיחה שאתה לוקח מיד הקב"ה בההיא הנאה שהוא מקבל מתנה מינך ולזה אמר הכתוב אחר כך ועתה הבאתי את ראשית פרי האדמה אשר נתת לי ה' דקאי אשר נתת לי למ"ש הנה הבאתי כלומר מה שאני הבאתי מקרי אשר נתת לי דכיון שאתה מקבל ממני מתנה הוי כאלו נתת לי. או יאמר במ"ש הרמב"ם פרק ג' דבכורים דמצוה מן המובחר להביא כל מין ומין בכלי בפני עצמו ואם הביא בכלי אחד יצא ולז"א ולקחת מראשית כל פרי האדמה כלומר לפעמים מיקרי לקיחה אף שתתן כל פרי האדמה ושמת בטנא ירצה בכלי אחד כל הפירות והבכורים בטנא בכלי אחד מיקרי לקיחה ויצא ידי חובתו. או יאמר במ"ש בילקוט באדם אחד שהיה עושה שדהו אלף כוריז וכו' וזהו מ"ש ולקחת מראשית מסיבת הראשית ובזכותיו תזכה שתקח את כל פרי האדמה אשר תביא מארצך ושמת בטנא כלומר מה שהיה הדרך להביא מכל הקרקע לביתך תזכה ותביא אותו בכורים ע"י ריבוי הפירות שיתרבו בקרקע הבכורים ג"כ מתרבים עד שיעור כל מה

חומת אנ"ך

(ב) ולקחת מראשית כל פרי האדמה. הקשה הרב הגדול מהר"ס ן' חביב ז"ל (ה"ה נט פשוט) בדרושותיו כ"י דהו"ל לומר פרי העץ דהבכורים הם משבעה מינים ותירץ דכשרואה תאנה שבכרה כורך עליו גמי ואז הוא בוסר ועל הבוסר מברך פרי האדמה והאריך הרבה ועוד תירץ דחטה פרי האדמה עכ"ד ותירוץ ראשון לא נחה בו דעתי הקצרה. ותירץ שני מלבד שהוא דחוק הרי רבי עקיבא ורבי יהודה ס"ל דחטה עץ כמבואר בר"ה דף ט"ז ע"ב ולי הדל אפשר לומר דצריך לומר הנה הבאתי את ראשית פרי האדמה אשר נתתי לי על מתנת ארץ ישראל ולא א"ש פרי העץ דרוצה להודות לה' על מתנת הארץ ולהכי נקט ברישא נמי הכי. ועוד אפשר לכפר על אדם הראשון שנברא מהאדמה וכתיב ארורה האדמה ועל

בַּטֶּנֶא וְהָלַכְתָּ אֶל־הַמָּקוֹם אֲשֶׁר יִבְחַר יְהוָה אֱלֹהֶיךָ לְשַׁכֵּן שְׁמוֹ שָׁם׃ ג וּבָאתָ אֶל־הַכֹּהֵן אֲשֶׁר יִהְיֶה בַּיָּמִים הָהֵם וְאָמַרְתָּ אֵלָיו הִגַּדְתִּי הַיּוֹם לַיהוָה אֱלֹהֶיךָ כִּי־בָאתִי אֶל־הָאָרֶץ אֲשֶׁר נִשְׁבַּע יְהוָה לַאֲבֹתֵינוּ לָתֶת לָנוּ׃ ד וְלָקַח הַכֹּהֵן הַטֶּנֶא מִיָּדֶךָ וְהִנִּיחוֹ לִפְנֵי מִזְבַּח יְהוָה אֱלֹהֶיךָ׃ ה וְעָנִיתָ וְאָמַרְתָּ לִפְנֵי

תרגום אונקלוס

וּתְהָךְ לְאַתְרָא . דְּיִתְרְעֵי יְיָ אֱלָהָךְ . לְאַשְׁרָאָה שְׁכִינְתֵיהּ תַּמָּן : ג. וְתֵיתֵי לְוָת כָּהֲנָא . דִּיהֵי בְּיוֹמַיָּא הָאִנּוּן . וְתֵימַר לֵיהּ . חַוֵּיתִי יוֹמָא דֵין קֳדָם יְיָ אֱלָהָךְ . אֲרֵי עָלִית לְאַרְעָא . דְּקַיֵּים יְיָ . לַאֲבָהָתַנָא לְמִתַּן לַנָא : ד. וְיִסַּב כָּהֲנָא . סַלָּא מִן יְדָךְ . וְיַחְתְּנֵיהּ . קֳדָם מַדְבְּחָא דַּיְיָ אֱלָהָךְ : ה. וְתָתֵיב וְתֵימַר . קֳדָם יְיָ אֱלָהָךְ .

ת״א הגדתי היום. בכורים פו ספר הוסר פרשת יתרו: ולקח הכהן. סוכה מז מכות יח מנחות כא: והניחו. מכות יח מנחות סא וענית ואמרת. סוטה לב לג:

בעל הטורים

קטן היודע לדבר אביו מלמדו תורה: (ד) טנא. בגימטריא ס׳, כמו בבכורים אחד מס׳, ולכך נאמר ס׳ כפ׳ בכורים:

רש״י

כל פירות חייבין בבכורים אלא שבעת המינין בלבד נאמר כאן ארץ ונאמר להלן (לעיל ח) ארץ חטה ושעורה וגו׳ מה להלן משבעת המינין שנשתבחה בהם א״י אף כאן שבח א״י שהן שבעת המינין: זית שמן. זית אגורי ג שממנו אגור בתוכו: ודבש. הוא דבש תמרים: מראשית. (ברכות לט, בכורים פ״ג) אדם יורד לתוך ד שדהו ורואה תאנה ה שבכרה כורך עליה גמי לסימן ואומר הרי זו בכורים: (ג) אשר יהיה בימים ההם. אין לך אלא כהן שבימיך כמו שהוא: ואמרת אליו. (ספרי) שאינך ו כפוי טובה: הגדתי היום. (שם) פעם אחת בשנה ז ולא שתי פעמים: (ד) ולקח הכהן הטנא מידך. להניף אותו הכהן מניח ח ידו תחת יד הבעלים ומניף (ספרי סוכה מז): (ה) וענית.

שפתי חכמים

אלא יעשה כל פירותיו אלה. והאריך בזה, ועי׳ ברא״ם באריכות: ג והא דבפרשת עקב פי׳ זית שמן זית שעושה שמן כי יש זיתים שאין עושים שמן ולמה לא פי׳ סתם כמו שפי׳ הכא. וי״ל דלעיל מיירי בשבח א״י וע״ז פי׳ זיתים העושים שמן כלומר בשאר ארצות יש זיתים שאין עושים שמן לאפוקי בא״י כל הזיתים שבה כלן עושין שמן והכא מיירי קרא בבכורים שאין מביאין בכורים אלא מפירות א״י ומשבח פירות א״י כדילפינן מג״ש דהארץ ארץ והוי כאלו נכתבו נמי בהדיא הפירות בפרשת בכורים וזית דהכא מיירי בזיתים דא״י שכלן עושין שמן כדפרש״י בפ׳ עקב וא״כ א״ת מה שפי׳ זית שמן שממנו אגור בתוכו כו׳ כי יש זיתים שממנו זב מאליו בעת הנטש ואינם טובים כ״כ ל״פ זית אגורי כו׳. ובזה יתורץ ג״כ מה שמקשים דברי הרא״ם אסדדי: ד ר״ל מלת לאשים ל״ל לא הל״ל אלא ולקחת מפרי וגו׳: ה לאו דוקא תאנה אלא ה״ה שאר מינים והא דנקט תאנה לפי שממהר להתבשל יותר מכל שאר פירות: ו דאל״כ למאי נ״ל הכי וכי קודם לכן לא ידע הקב״ה כל זאת שבא אל הארץ.

כפוי הוא מלי׳ הכפישני באפר: ז פי׳ אם היו לו פירות ביכורים ממין אחד ומין אחר ממהר להתבשל יותר משמני והוא הביא המין שמתבשל לירושלים קורא ואח״כ כשנתבשל המין השני מביאו ג״כ א״ל לקרא פעם שנית והוכחתו מדכתיב היום דמשמע מיעוטא דאל״כ היום ל״ל: ח פירשתי בפ׳ צו ובפ׳ תצוה ובפ׳ אמור והוכחתו מדהל״ל ולקח הכהן הטנא והניחו לפני מזבח ה׳ וגו׳ מידך ל״ל אלא מידך מופנה לג״ש נאמר כאן יד ונאמר בבעלי׳ דשלמים יד מה להלן תנופה כדמפרש שם אף יד דהכא לענין תנופה והתנופה דהכא פי׳ רש״י בפרק לולב וערבה שהבעלים אוחזים בשפת הטנא וכהן מניח ידו תחת שוליו של טנא ואע״פ דגבי שלמים הכהן מניח ידו תחת יד בעלים ממש משום דגבי שלמים ליכא שפה ושולים מ״ס ידו של כהן תחת יד

דעת זקנים מבעלי התוספות

(א — ג) והיה כי תבוא. אשר נשבע ה׳ לאבותינו. ולכך אמרו בכותינו שהגר מביא ואינו קורא שאינו יכול לומר לאבותינו אלא בתפלה (אבל) אומר אלהינו ואלהי אבותינו שאנו סומכים על הירושלמי שאומר שכל הגרים נקראים על שם אברהם ולכך נקרא אב המון גוים:

(ה) וענית ואמרת קריאת הבכורים הוא בקול רם אבל קריאת ודוי מעשר בערתי הקדש מן הבית הוי בקול נמוך דלא כתיב וענית כי אם ואמרת. וזה שייסד הפייט וידוי נמוך ומקרא רם תענה׃

עניני הבאת ביכורים

כי עיניו בראשונה אין ספק אשר ימסר לאכלו ולא יעלול כח עבור עליו לתתו לזולתו ולהמתין עד יגדל אחר כיולא בו כדברי הנביא ישעיהו כבכורה בטרם קיץ אשר יראה הרואה אותה בעודה בכפו יבלענה, להורות על מסירות האכילה כי אחזו בולמוס התאוה למעוט דבר חדש, ולמען הכניע היצר הזה נוה ית׳ שהדרכה הפרי הראשון מהמינים המשובחים אשר אליו עיניו תלויות ישלום בעצמו לבלתי טעום ממנו, אלא מתחלת חניטתו יקדישהו קדש לה׳ ומיום ליום יראה מתי יתבשל עד יביאהו אל בית ה׳, והוא רואהו וממנו לא יאכל, זו ודאי כיבוש התאוה בעלם אשר ממנו תולאות הסלמות. התועלת השני הוא ג״כ במדות להרחיק האדם מהמדה המשוקצת מהיות כפוי טובה, והמדה הרעה הזו מאוסה ונתעבה בעיני אלהים ואדם ואפי׳ אשר לא ראה אור תורת אלהינו ית׳. וזהו המכוון בהבאת הבכורים, להורות הכרת טובו ית׳, כי כל העושר והגלגלה מפרי הארץ מידו ית׳ היתה זאת לנו, והמביא הבכורים מודה לו באמרו הנה הבאתי את ראשית פרי האדמה אשר נתת לי ה׳, כאלו יאמר אני מביא לך מה שאתה נתת לי ואין כאן משלי כלום ע״ד מה שאמר דהע״ה בכיולא בזה כי ממך הכל ומידך נתנו

מצות השם

(ה) [תכו] (משה רמה) להתחיל בשבח ספור טובותיו יתברך עם אבינו יעקב כשנביא הבכורים למקדש והם הפסוקים הללו שנאמרו בפרשה. שנא׳ וענית ואמרת לפני ה׳ אלהיך וגו׳:

ואמץ׳ בה אלי׳ אלמוצ׳ע. אלד׳י יכ׳תארה אללה רבך. ליחל נורה פיה: (ג) וציר בה אלי׳ אלאמאם. אלד׳י ילי פי ד׳אלך אלזמאן. וקל לה. קד שכרת אליום אללה רבך. אד׳ דכ׳לת אלי׳ אלבלד. אלד׳י קסם אללה לאבאינא אן יעטינאה: (ד) ויאכ׳ד׳ אלאמאם תלך אלבגיגה מן ידך. ויצ׳עהא. בין ידי מד׳בח אללה רבך: (ה) ת׳ם

נוה שלום

ענין ההגדה וכן תיב״ע. (ה) וענית. ת׳ם אבתדי׳, ואח״כ תתחיל ותאמר. ארמי, אן אלארמני וכו׳, כת״א, ומלת ענה תבא להתחלת הדבור כמו ויען איוב הראשון ג ב, ועוד רבים, עיין

אבן עזרא

הקרובים אל מקום המקדש: (ג) וטעם. בימים ההם. שזה חיוב כל זמן ששם כהן גדול: הגדתי. הטעם כדי שישמעו הקטנים או הוא כדמות הודיה שהשם השלים שבועתו והעד הפרי: (ה) וענית. יתכן שישאלו הכהנים לאמר מה זה שהבאת על כן וענית או כדמות תחלה

אבי עזר

(ג) הגדתי היום וכו׳ או היה כדמות הודיה וכו׳) וכן תרגם יונתן ואודינן וירושלמי מוסיף ואוזינן:

רבינו בחיי

האדמה. דרשו רז״ל כיצד הפרשת בכורים, אדם יורד לתוך שדהו רואה תאנה שבכרה או אשכול ענבים שבכר כורך עליהם גמי ואומר הרי זה בכורים וכיון שקרא להם שם נתקדשו במחובר אע״פ שלא נתבשלו עדיין כל צרכן וכשיגמרו ויתלוש אותן מן הקרקע אינו צריך לחזור ולקרוא להן שם ואינו מביא אלא מן המובחר שבשדהו זהו לשון מראשית מן המובח׳ כמו (עמוס ו) וראשית שמנים ימשחו וכן בכל דבר מצוה או כל דבר שהאדם מקדיש ומקריב להקב״ה צריך שיהיה מן המובחר. וכן מצינו בהבל הצדיק שהביא קרבן מן המובחר (בראשית ד) מבכורות צאנו ומחלבהן, ועל זה אמר מראשית כל פרי האדמה מן המובחר שבפירות אדמתו: אשר תביא. הפריש בכוריו ואחר כך נגנבו או נאבדו חייב באחריותן דכתיב (שמות כג) ראשית בכורי אדמתך תביא בית ה׳ אלהיך למדת שחייב באחריותן. תביא הוא בעצמו ולא על ידי שליח אלא א״כ התנה בשעת לקיטה. הקרובים

נחל קדומים

שהיית מביא מארצך מקדמת דנא: ד (ב) ולקח הכהן הטנא מידך. נתן הערה בזה שהכהן יקחנו מידו ויניחנו לפני המזבח ואחר יקחנו הכהן מלפני מזבח ה׳ אלהיך דכהנים כי קא זכו משלחן גבוה קא

מרפא לשון

ד) והניחו, ויחתיניה, וכן לקמן בפ׳ י׳ והנחתו ותחתיניה. ה״ג ולא כנ״א ויצ.עניה ותצנעיניה ומשבשתא היא שאין ענין הנחה זו ל׳ גניזה במקום מוצנע כמו והניחם שם (בפ׳ אחרי מות י״ד כ״ג) וכמו וינח משה את המטות (בפ׳ קרח י״ז כב) אלא הנחה דוקא שיניחנו לכהן שיזכה בו בגלוי משלחן גבוה ויטלנו ויאכלנו ולכך צ״ל תרגומו ויחתניה (במכות ד׳ י״ח ובמנחות ד׳ ס״א) אמרו תניא ר׳ יהודה אומר והנחתו זו תנופה אתה אומר זו תנופה או אינו אלא הנחה בלבד, כשהוא אומר והניחו הרי הנחה אמורה הא מה אני מקיים והנחתו זו תנופה וכו׳ עכ״ל, ולפי זה ג״כ לא יתכן להיות ל׳ גניזה שהוא היפך המדרש הזה שכן פירש״י ז״ל והנחתו זו תנופה קרי ביה והנחתו ל׳ ולא נחם אלהים שהוא

חומת אנ״ך

ידי מצוה זו הוית כפרה וברכה: (ה) וענית ואמרת. רמז לשיר והלל שמחה לפניהם. או וענית שבתחילה צריך לשאול לכהן אם הדין הוא שיקרא ואחר כך כתיב וענית. ובתחילה היתה ההגדה על ידי אמצעי ואח״כ המצוה סייעתו והגיד הוא בעצמו ולהורות דיש בכורים בלי קריאה אמר ולקח הכהן והניחו הראשון. ולבכורים שיש קריאה אמר והנחתו האחרון. או שכהן שאכל בכורים קודם הנאה לעזרה לוקה אבל קודם קריאה לא אכפת וזה רמז ולקח הכהן שאפשר שיקח הכהן קודם קריאה דאינו מעכב. והנחתו והשתחוית כטעם עלינו לשבח אחר תפלה כי על הכל. לא יחשוב האדם שכבר עבר והשלים חקו. אבל עודך חייב להלל על בחירתו אותך לחלקו

מסורת הקריאה

(א) בה, הבי״ת בדגש: (ב) נתן לך, הלמ״ד בקמץ, ונמסר ג׳ בספרא, עין לעיל ז׳ ט״ו: (ג) ובאת, הטעם מלרע, ונמסר ז׳ בטעם בתרא, ור״ל מלרע, ועין בראשית ו׳ י״ח: לתת, הטעם מלעיל

יְהוָה אֱלֹהֶיךָ אֲרַמִּי אֹבֵד אָבִי
וַיֵּרֶד מִצְרַיְמָה וַיָּגָר שָׁם בִּמְתֵי
מְעָט וַיְהִי־שָׁם לְגוֹי גָּדוֹל עָצוּם
וָרָב׃ ו וַיָּרֵעוּ אֹתָנוּ הַמִּצְרִים
וַיְעַנּוּנוּ וַיִּתְּנוּ עָלֵינוּ עֲבֹדָה קָשָׁה׃

תרגום אונקלוס

לָבָן אֲרַמָּאָה בְּעָא לְאַבָּדָא (נ"י לְאוֹבָדָא) יָת אַבָּא. וּנְחַת לְמִצְרַיִם. וְדָר תַּמָּן בְּעַם זְעֵיר. וַהֲוָה תַמָּן לְעַם רַב תַּקִּיף וְסַגִּי: ו. וְאַבְאִישׁוּ לַנָא. מִצְרָאֵי וְעַנְּיוּנָא. וִיהַבוּ עֲלַנָא פּוּלְחָנָא קַשְׁיָא: ז. וְצַלֵּינָא.

ת"א ארמי אבד. בכורים סו:

תפסיר הרס"ג

אבתדי וקל. בין ידי אללה רבך. אן לבן אלארמני כאד אן יביד אבי. פנזל מצרא. וסכן ת'ם ברהט קליל. וצאר ת'ם. אמה כבירה עצ'ימה כת'ירה: (ו) פאסא בנא אלמצריון ועד'בונא. וגעלו עלינא

אבן עזרא

וכן ויען איוב הראשון: אובד אבי. מלת אובד מהפעלים שאינם יוצאים ואלו היה ארמי על לבן היה הכתוב אומר מאביד או מאבד ועוד מה טעם לאמר לבן בקש להאביד אבי וירד מצרימה ולבן לא סבב לרדת אל מצרים והקרוב שארמי הוא יעקב כאלו אמר הכתוב כאשר היה אבי בארם היה אובד והטעם עני בלא ממון וכן תנו שכר לאובד והעד ישתה וישכח רישו והנה הוא ארמי אובד היה אבי והטעם כי לא ירשתי הארץ מאבי כי עני היה כאשר בא אל ארם גם גר היה במצרים והוא היה במתי מעט ואחר כן שב לגוי גדול ואתה ה' הוצאתנו מעבדות ותתן לנו ארץ טובה ואל יטעון טוען איך יקרא יעקב ארמי והנה כמוהו יתרא הישמעאלי והוא ישראלי כי כן כתוב: במתי. סמוך כי לא נמצא לשון יחיד. ומתים לשון רבים ורבי יונה דקדק אותה

רבינו בחיי

לירושלים מביאין תאנים וענבים לחים, והרחוקים מביאין אותן גרוגרו' וצמוקים. אין מביאין בכורים קודם עצרת דכתיב (שמות כג) וחג הקציר בכורי מעשיך ואם הביא אין מקבלין ממנו אלא יניחם שם עד עצרת ויקרא עליהן מה שכתוב בפרשה ועל זה אמר הכתוב ושמחת בכל הטוב וזמן שמחה היא מעצרת עד החג שאדם מלקט תבואתו ופירותיו אבל מן החג ואילך מביא ואינו קורא: מארצך. דרשו רז"ל בספרי אשר תביא מארצך כל זמן שמצויין על פני ארצך שלא כלו לחית השדה ומכאן שאין מביאין בכורים אחר חנוכה, שהפירות שבכרו אחר חנוכה הרי הן חשובין מהשנה הבאה ויניח אותן עד עצרת: ושמת בטנא. ע"ד הפשט היו הבכורים מעלה לכהן וכבוד להקב"ה ותועלת גדולה לישראל, מעלה לכהן להטריח עצמו בכל הדרך להאכילו מראשית פירותיו והמובחר שבהם, וכבוד הקדוש ב"ה להתפלל לפניו בבית הגדול והקדוש שישפיע ברכותיו אליו ולהודות לפניו כי הברכה אינה אלא מאתו יתברך ותועלת גדולה לישראל כי בזכות המצוה הזאת היו הפירות מתרבין

רשב"ם

אבל*לא מחובר לשלפניו: (ה) ארמי אבד אבי. אברהם ארמי היה אובד וגולה מארץ ארם, כדכתיב לך לך מארצך, וכדכתיב ויהי כאשר התעו אותי אלהים מבית אבי לשון אובד ותועה אחד הם באדם הגולה, כדכתיב תעיתי כשה אובד בקש עבדך, צאן אובדות היו עמי, רועיהם התעו'. כלומר מארץ נכריה באו אבותינו לארץ הזאת ונתנה הקדוש ברוך הוא לנו (ובסוף אמר):

שפתי חכמים

הבעלים ממש: ט אבל אינה מל' עניה ותשובה שאין התשובה זולה קורא או שואל וזהו מי קראו או שאלו אם: י כלומר כיון שמזכיר חסדיו של הקב"ה שנתן להם את הארץ הזאת מזכיר נמי שאר חסדים שעשה עם אבותינו דאל"כ מה ענינו דארמי אובד אבי גבי בכורים: כ ר"ל בזה והלא לא שאבידו וא"כ מה זה דכתיב אובד דמשמע שהאבידו ויהיה אובד פועל יוצא כאלו אמר מאבד אף שאינו לפי הדקדוק לכך צריך לפרש לפי מדרש רז"ל: ל רצונו בזה והלא אין הקב"ה מצרף מחשבה למעשה חוץ מע"א לא"ש שהעו"א כו' ר"ל אפי' בלא ע"ז ודוקא בישראל הוא כן: מ ר"ל דמשמע מכח זה שהארמי אובד אבי וירד מצרימה וזה אינו לכך פי' ועוד אחרים כו' וענין בפני עצמו הוא:

רש"י

ל' ט הרמת קול: ארמי אבד אבי. מזכיר חסדי המקום י ארמי אובד אבי לבן בקש לעקור את הכל כשרדף אחר יעקב ובשביל שחשב כ לעשות חשב לו המקום כאלו עשה שאוה"ע(עו"א)ל חושב להם הקב"ה מחשבה כמעשה: וירד מצרימה. ועוד אחרים מ באו עלינו לכלותנו שאחרי זאת ירד יעקב למצרים: במתי מעט. בשבעים נפש:

ענייני הבאת ביכורים

לך. התועלת השלישי הוא להורות כי בזמן ההצלחה והשפע הטובה צריך האדם לזכור ימי עוני וצרות רבות ורעות אשר עברו עליו, ויועיל לו מאד לבלתי יגרום לו רוב הטובה לפרוק עולו ית' מעליו ולהתגאל בפת בג תענוגי העולם חלילה. ע"כ נצטוינו תמיד לזכור כי עבדים היינו לפרעה במצרים כי לא תשכח מפי זרעינו עבדותנו הראשונה למען נחדל מחטוא לאלהינו ברוב עשרנו, והוא מה שמספר המביא את הבכורים באמרו ארמי אבד אבי וגו' שמעביר על זכרונו שפלות התחלתנו בירידה עבדות וגלות, ויהי' זו סבה להשתעבד לעבודתו ית' נעשות רק טוב ולא ישית אותנו רוב ההצלחה. התועלת הרביעי הוא לתקוע בלבנו המדה המעולה והחשוב' בכל היא לכל המעלות, מדת הענוה, אשר בה נתפארו גדולי עמנו ובה נשתבח כאשר יחוסנו אברהם אבינו ע"ה כשאמר ואנכי עפר ואפר, ואדוננו מרע"ה העיד עליו הכ' והאיש משה ענו מאד מכל האדם אשר על פני האדמה, ובהבאת בכורים ילמוד מדת ההכנעה, בהביאם ע"י עצמו, שאפי' אגריפס מלך ישראל נטל הסל עם הבכורים על כתפו והביאם להר הבית. ולכן המביא הבכורים אומר הנה הבאתי את ראשית פרי האדמה, אני בעצמי הבאתים, את כל אלה נשים לנגד עינינו נשכיל להטיב ולהדבק באלו המדות המעולות למען נעלה מעלה מעלה לעבודתו ית':

סמיכות פרשה זו לשלפניה

(ה — ט) והיה כי תבוא וגו'. ארמי אבד אבי וגו'. אחלה לבין סמיכות הפרשיות, בסוף תצא כתיב מחיית עמלק, ובתחלת סדר זה הוא מצות בכורים, מה ענין בכורים לעמלק. והרב זצ"ל כתב איתא במדרש סוף סדר בשלח ויבא עמלק וגו', אמר הקב"ה יבא כפוי טובה ויפרע מכפויי טובה, וי"ל בשעה שאמרו ישראל שהיו אומרים באותו זמן היש ה' בקרבנו אם אין שפיר קאמר עליהם שהיו כפויי טובה שלאחר כל הטובות שעשה להם הקב"ה היו מנסים אותו ואמרו היש ה' בקרבנו אם אין, אבל מה שקרא את עמלק כפוי טובה, איזה טובה היה כפוי, ע"כ צ"ל דהיא גופא במה שבא ללחום עם ישראל בצאתם ממצרים היה בזה כפוי טובה שהרי ישראל היו פורעים גם חלקו במצרים שעל שניהם היה מוטל אותו החוב ולא די שלא החזיק להם טובה, ע"ז אלא שבא להלחם עמהם בצאתם מאותו החוב, וכמש"ה אשר קרך בדרך בצאתכם ממצרים, דהפסוק הגדיל רעתו להיותו פוגע בישראל בצאתם ממצרים ופרעו החוב לבדן, אבל לכאורה יש על זה טענה לעמלק דבא לעכב עליהם ירושת הארץ באמרו מאחר שלא שלמו כל החוב א"כ במוחכר עדיין הוא ג"כ שייך באותו שטר חוב הנשאר אלא שהורחב הזמן לפי שעה, ומי יודע אולי מחלים החוב הנשאר ישערך הוא לשלם א"כ מגיע לו חלק מחלית מארץ כנען, כי מה שניתן לאברהם ארץ כנען הוא על תנאי שישלם החוב של ארבע מאות שנה בגלות, ויעקב לא שילם רק מחלית החוב לע"ע אין מגיע לו יותר ממחלית ארץ כנען, אמנם אף אתה יכול להקשות את ביתו דבכר השסיד עשו חלקו מיצחק אביו על ידי שבא יעקב במרמה ויקח ברכתי, אלא מ"מ היא גופא קשיא הרי היתה ע"י עקבה ומרמה שלא כדין ודת ואתה משיב ע"ז דהערמה ומרמה ההיא כדין היתה. והיינו ע"ד שאיתא בזהר סדר תולדות בגין כך הזדמן בחכמה ובעקימו כי עם עקש תתפל כתיב, והרי של עשו הוא השטן הוא היצה"ר הוא הנחש שפתה את חוה ובא עליה בערמות והביא לווטין בעלמא. ע"כ בא יעקב ג"כ בערמות והביא לזרעו ברכאן בעלמא, ועוד בני ישראל בקושי השעבוד שלהם שלמו כל החוב, כי ענו אותם בעבודתם ברד"ו שנה מה שהיו צריכים לעבוד בארבע מאות שנה. וזהו סמיכת הפרשה מחה תמחה את זכר עמלק בשביל מעשה הרע שעשה שהיה כפוי טובה וקרך בדרך בצאתכם ממצרים כנ"ל. ואי משום שרצה להחזיק בנחלת א"י בטענה הנזכר לכך והיה כי תבא אל הארץ אשר ה' אלהיך נותן לך נחלה וירשתה וישבת בה, ר"ל כשתחזיק אתה בנחלתך ויהי' עשו נדחה ממנה אז תביא מראשית כל פרי האדמה דהיינו מן הברכה אשר ברכך אביך יצחק ע"פ ה' ותקח מהסלה שופרא ובאת אל המקום וגו' כדי שתודה ותתן שבח והודאה על שזכך בא"י והחזיר ליעקב אביך הברכה שנטלה מאדם ע"י הנחש וע"כ צריך אתה לפרש בשפתיך הטענה נגד עמלק שהוא מזרעו של עשו שבא בטענה הנזכר לעיל ותשתום פיהם במה שתאמר ארמי אבד אבי, דהיינו הנחש הרמאי, כמ"ש והנחש היה ערום, הוא אובד אבי הראשון, ועכשיו הוחזרה הברכה לבעלים ושלנו הוא מאז ומקדם, ולא עוד אלא נוסף ע"ז זכינו בה ע"י שירדנו מצרימה ופרענו החוב, ואי משום שלא היינו שם רק רד"ו שנה ורוצה עמלק לבא עמו לזכות בחלק הנשאר לפי הערך, לזה אמר (ו) וירעו אותנו המצרים ויענונו ויתנו עלינו עבודה קשה, יותר מהשיעור, והיינו ע"כ כדי שיהיה נחשב ערך העבודה לערך זמן ארבע מאות שנה שהיה עלינו החוב, וא"כ שלמנו כל החוב, ע"כ אפי' לפי טענת עשו זכינו בכל א"י לכך הגדתי היום ופי' רש"י ז"ל שאיני כפוי טובה ואיני כעמלק ועשו:

מרפא לשון

מנחה אותו לד' רוחות ומעלה ומוריד. ה) ארמי אבד אבי, לבן ארמאה בעא לאבדא ית אבא. ה"ג לאבדא בל' כבד יוצא ואעפ"י שלשון המקרא בל' קל כי הוא בא במקום איבד בל' כבד יוצא ונר' שמפני שלא עשה כן בפועל אלא במחשבה לפי' אמר הכתוב אובד בל' קל כי הוא בא במקום איבד כלומר שחשב להאביד ולא איבד מאחר שהב"ה מנעו. אמנם בנוסחאות ישנות מצאתי הגי' לאובדא בל' קל והנה הראב"ע חלק על זה התרגום ואמר כי אבד אינו מהפעלים היוצאים בשום מקום ומה טעם לומר לבן ביקש להאביד אבי וירד מצרימה ולבן לא סיבב לרדת אל מצרים ולכן הוכרח לפרש ארמי על יעקב אבינו ונקרא כן לפי שגר בארם ונק' אובד כי בצער גדול היה שם והיה עני והעני נק' אובד והעד תנו שכר לאובד ישתה וישכח רישו, וכבר השיב על דבריו הרא"ם ז"ל כי חכמינו ז"ל העתיקו כן על פי קבלתם האמתית איש מפי איש עד מרע"ה מפי הגבורה שארמי הוא לבן ושאובד הוא יוצא, ואעפ"י שכל הקל מזה השורש הוא עומד יש פעלים שיצאו ויעמדו ואעפ"י שלא נמצא בכל המקרא יוצא מזה השורש הנה קבלתם תספיק לומר שזה עומד זתד"ק. ואמנם אעפ"י שהעמיד פירוש התרגום ודברי חז"ל מצד הקבלה עדיין צל"ד מה טעם לו' לבן ביקש להאביד אבי וירד מצרימה ולבן לא סיבב לרדת מצרים כמו שהקשה הראב"ע ז"ל ונ"ל שטעם הכתוב בקריאה זו אינו להזכיר המאורע או להזכיר חסדי המקום גרידא שהציל יעקב אע"ה מיד לבן דמה ענין זה לכאן דוקא אבל הוא להזכיר חסדיו ית' במתנת הארץ ואמונת הבטחתו לאבות כמ"ש תחלה הגדתי היום לה"א כי באתי אל הארץ אשר נשבע ה' לאבותינו שאח"כ הוא מזכיר רבותא יותר שאפילו כשעמדו מעכבים ומבטלים הבטחה זו לא נתן להם הי"ת תאותם כדי לקיים הבטחתו שהבטיח לאבות וז"ש ארמי אובד אבי שזהו לבן המעכב הראשון שעמד למנוע ירשת הארץ שרצה לכבוש יעקב ובניו לו לעבדים ולמנעם מלשוב אל ארץ אבתיהם משנאתו וקנאתו באברהם אע"ה שפירש מהם ומאמונתם והלך לארץ הקדושה במצות הי"ת ונתדבק בשי"ת ובעבודתו ואלמלא שעזרו הי"ת ואמר לו שוב אל ארץ אבותיך ולמולדתך ואהיה עמך וכשרדף לבן אחריו אמר לו השמר לך מדבר עם יעקב מטוב עד רע. לא היה יכול יעקב אע"ה לילך מעם לבן והיתה מתבטלת מתנת הארץ והבטחת הי"ת לאברהם לזרעך אתן את

ז וַנִּצְעַק אֶל־יְהוָה אֱלֹהֵי אֲבֹתֵינוּ
וַיִּשְׁמַע יְהוָה אֶת־קֹלֵנוּ וַיַּרְא אֶת־
עָנְיֵנוּ וְאֶת־עֲמָלֵנוּ וְאֶת־לַחֲצֵנוּ׃
ח וַיּוֹצִאֵנוּ יְהוָה מִמִּצְרַיִם בְּיָד חֲזָקָה
וּבִזְרֹעַ נְטוּיָה וּבְמֹרָא גָּדֹל וּבְאֹתוֹת
וּבְמֹפְתִים׃ ט וַיְבִאֵנוּ אֶל־הַמָּקוֹם
הַזֶּה וַיִּתֶּן־לָנוּ אֶת־הָאָרֶץ הַזֹּאת
אֶרֶץ זָבַת חָלָב וּדְבָשׁ׃ י וְעַתָּה
הִנֵּה הֵבֵאתִי אֶת־רֵאשִׁית פְּרִי
הָאֲדָמָה אֲשֶׁר־נָתַתָּה לִּי יְהוָה
וְהִנַּחְתּוֹ לִפְנֵי יְהוָה אֱלֹהֶיךָ
וְהִשְׁתַּחֲוִיתָ לִפְנֵי יְהוָה אֱלֹהֶיךָ׃
יא וְשָׂמַחְתָּ בְכָל־הַטּוֹב אֲשֶׁר נָתַן־

תרגום אונקלוס

קֳדָם יְיָ אֱלָהָא דַאֲבָהָתַנָא . וְקַבֵּיל יְיָ צְלוֹתַנָא . וּגְלֵי קֳדָמוֹהִי עַמְלַנָא . וּלְאוּתַנָא וְדוּחְקַנָא: ח. וְאַפְּקַנָא יְיָ מִמִּצְרַיִם . בְּיַד תַּקִּיפָא וּבִדְרָע מְרָמַם . וּבְחֶזְוָנָא רַבָּא . וּבְאָתִין וּבְמוֹפְתִין: ט. וְאַיְתְיַנָא לְאַתְרָא הָדֵין . וִיהַב לַנָא יָת אַרְעָא הָדָא . אֲרַע . עָבְדָא חֲלַב וּדְבַשׁ: י. וּכְעַן . הָא אֵיתֵיתִי יָת רֵישׁ אִבָּא דְאַרְעָא . דִיהַבְתְּ לִי יְיָ . וְתַחְתְּנֵיהּ . קֳדָם יְיָ אֱלָהָךְ . וְתִסְגּוֹד קֳדָם יְיָ אֱלָהָךְ : יא. וְתִחְדֵּי בְּכָל טָבְתָא . דִיהַב לָךְ . יְיָ

ת"א ונצעק את. יומא סט: אשר נתתה לי. בכורים פא: והנחתו. סוכה מז מכות יח מנחות סא: ושמחת בכל. פסחים לו ערכין יא:

בעל הטורים

(ט) ויבאנו אל המקום הזה. ויבאנו חסר י'. שנסינו אותו עשר נסיונות והביאנו לארץ: (יא) ושמחת בכל הטוב. וסמיך ליה כי תכלה לעשר. שבשביל המעשר תשמח בכל הטוב כמו שדרשו עשר בשביל שתתעשר:

רשב"ם

(י) ועתה הנה הבאתי את ראשית פרי האדמה אשר נתתה לי. כי לא על ידי עשיתה זאת כ"א בחסדך זכיתי בה, וכסדר הזה הוכיח יהושע לישראל בעבר הנהר ישבו אבותיכם מעולם תרח, עד שהבאתים משם ונתתי להם:*

רש"י

(ט) אל המקום הזה. זה בית המקדש: ויתן לנו את הארץ. נ כמשמעו: (י) והנחתו. מגיד שנוטלו אחר הנפת (ספרים אחרים הנחת) הכהן ם ואוחזו בידו כשהוא קורא וחוזר ומניף (ספרי, בכורים פ"ה): (יא) ושמחת בכל הטוב. (בכורים פ"ג) מכאן אמרו אין קורין מקרא בכורים אלא בזמן שמחה ע מעצרת ועד

שפתי חכמים

נ ואע"ג דפ"כ נ"ל הא דכתיב אל המקום היינו ב"ה אבל אם פי' ויתן לנו את הארץ לאו כמשמעו היינו יכולים לפרש אל המקום היינו א"י: ם דאל"כ והנחתו ל"ל הרי כבר כתיב והניחו והא דפי' חוזר ומניף הוכחתו מהכא דגמרינן והנחתו מן והניחו לפני ה' מה והניחו דרישא קודם הנחה היה מניף אף כו': ע (דב"ס) דאל"כ מה שמחה שייך כאן שכתב ושמחת וגו' והלא אינן נאכלים לזרים דאיתקשו לתרומה. לכך פי' מכאן אמרו כו' ולכן נמי גבי הלוי והגר א"ל כמו בפרשת ראה שאתם

מדוע חסר בשמיעה א"א

(ז) ונצעק אל ה' אלהי אבותינו וישמע ה' את קלנו וגו'. צריך להבין מדוע בצעקה נאמר אלהי אבותינו ובהשמיעה נאמר רק וישמע ה' ולא הזכיר אלהי אבותינו. וכתב הכב ק"י דאפשר לפרש דהנה איתא בגמרא התולה בזכות אחרים תולין לו בזכות עצמו והתולה בזכות עצמו תולין לו בזכות אחרים. וא"כ ה"פ ישראל היו רואין את עצמן בשפל המצב אשר אין להם שום זכות רק זכות אבותיהם ע"כ כאשר צעקו אל ה' היו צועקי' שיושיעם בזכות אבותיהם, כמש"ה ונצעק אל ה' אלהי אבותינו, והתולה בזכות אחרים תולין לו בזכות עצמו לזה נאמר וישמע ה' את קולנו:

דעת זקנים מבעלי התוספות

(יא) ושמחת בכל הטוב. מכאן אמרו רבותינו בפסחים בפרק כל שעה מעצרת ועד החג מביא וקורא דהוא זמן הבאת הבכורים, ולכך נקרא שבועות יום הבכורים דכל התבואות מתבכרות בין שני זמנים הללו. מחג ועד חנוכה מביא דאכתי איכא פירות ואינו קורא דלא שייך למימר הנה הבאתי מראשית פרי האדמה דהשתא ליכא ראשית. מחנוכה ואילך אינו מביא ואינו קורא דכתיב אשר תביא מארצך והשתא ליכא כלל דאסיפו

שמחת הבאת בכורים

(יא) ושמחת בכל הטוב וגו'. וצריך להבין האם צריך הקב"ה לצוות אותנו על השמחה, ואיך אפשר לצוות על השמחה, כי מי שהוא טוב לב ושלום לו מכל עבריו מסביב מאיליו ישמח, בלא צווי, ואם ח"ו בהיפך אף אם יצוה מכאן כל מיני שמחה אבל לבו לא ישמח. ונוכל לומר כי בבוא כל ישראל לירושלים בעת היה ביניהם עשירים גדולים וקטנים, עשירים גדולים אשר הביאו בכורים רבים מכל שבעת המינים הגדולים

תפסיר הרס"ג

כ'דמה צעבה: (ז) פצרכ'נא. אלי' אללה אלאה אבאינא. וסמע צותנא. ונצ'ר לצ'עפנא. ושקאנא וצ'ג'טנא: (ח) ואכ'רגנא אללה מן מצר. ביד שדידה וד'ראע ממדודה. ותכ'ויף עצ'ים. ואיאת ובראהין: (ט) פאגא בנא אלי הד'א אלמוצ'ע. ואעטאנא הד'א אלבלד. בלד יפיץ' אללבן ואלעסל: (י) ואלאן הוד'א קד גית באואיל ת'מר אלארץ'. אלד'י רזקתניהא יא רב. ת'ם צ'עה בין ידי אללה רבך. ואסגד בין ידי אללה רבך: (יא) ואפרח בכל

אבן עזרא

כולה באר היטב בערך מתה: (ז) ענינו. בחסרון עושר: עמלנו. בבנין: לחצנו. כטעם אצים לאמר כלו

רבינו בחיי

ומזונות העולם מתברכין. ולשון טנא הוא סל והוא כלי לקבל הפירות ומכאן שהבכורים טעונין כלי. וזה אחד משבעה דברים שהבכורים טעונין. ואלו הן הבאת מקום. כלי. קריאה. קרבן. שיר. תנופה. לינה. הבאת מקום הוא שיצטרך שיביאנו למקום מיוחד הוא בהמ"ק וזהו שכתוב והלכת אל המקום אשר יבחר וגו'. כלי שנאמר ושמת בטנא ומצוה מן המובחר היא להביא כל מין ומין בפני עצמו בכלי ואם הביאן בכלי אחד יצא ולא יביאם מעורבין אלא שעורים מלמטה וחטים על גביהן ותמרים על גביהן ורמונים על גביהן ותאנים למעלה מן הכל. ויהיה שום דבר מפסיק בין כל מין ומין כגון הוצין ועלין ומקיף לתאנים אשכולות של ענבים מבחוץ ומביאין בידם תורים ובני יונה שנאמר ושמחת בכל הטוב ואין שמחה אלא בבשר ויהיו תולין בצד הסלים תורים ובני יונה כד לעטר את הבכורים. אותן שבסלים היו מקריבין עולות ואותן שבידיהם היו נותנין לכהנים של אותו משמר עם הבכורים והם מחלקין אותו ביניהם כשאר הקדשים. קריאה שנא' וענית ואמרת והוא שיקרא הפרשה מארמי אובד אבי עד האדמה אשר נתת לי ה'. ועניה זו היא התהלה בהרמת קול ובלשון הקדש ממה שכתוב (דברים לא) וענתה השירה הזאת וכתיב וענית ואמרת וכן (שם כא) וענו ואמרו ידינו לא שפכו

מרפא לשון

הארץ הזאת, ואחר שזכר הכתוב הודאה זו של לבן באמרו ארמי אבד זכר עוד הודאה על העכבה שעמדה לישראל כמותה ואמר וירד מצרימה וכו' וזה לפי שהוא דוגמת מעשה לבן כי לא עמד עוד לבטל מתנת הארץ ולכבוש את ישראל ברשותו כמו לבן אלא פרעה ומצרים ולזה לא נזכר עשו בקריאה זו שאעפ"י שביקש ג"כ להאביד ליעקב מ"מ לא היה מבקש לעשות זאת ליעקב. אלא בשביל שלקח ברכותיו אבל מצד הארץ אדרבה צדקה עשה עם יעקב וילך אל ארץ מפני יעקב אחיו וזכה בשביל כך למלוך על ארץ שעיר ולרשת אתה ולזה לא נזכר בקריאה זו אלא מעשה לבן ופרעה לפי שהקריאה בהבאת הבכורים היא להודות להי"ת על מה שנתן לנו את הארץ הטובה הזאת כמו שנשבע לאבתנו והצילנו מיד אותן שרצו להשתעבד בנו כדי לקיים שבועתו שנשבע לתת לנו את הארץ הטובה הזאת וזה טעם נכון ופירוש ברור כפי התרגום וקבלת חז"ל ולא נצטרך לדוחק פי' הראב"ע ז"ל שיעקב אבינו נק' ארמי מה שלא נמצא כן ושהוא נק' עני היפך מש"ה ויפרץ האיש מאד מאד וגו' ושארמי אובד הוא תואר ואבי הוא המתואר היפך הנחת הטעמים, גם לא נסבול דוחק פי' הרשב"ם ז"ל שפי' ארמי אובד אבי שהוא אברהם שהיה אובד וגולה מארץ ארם, כי אין לו קשר עם וירד

נחל קדומים

זכו. הקדוש רבינו שלמה אסתרוק ז"ל: ט (ג) ויביאנו אל המקום הזה ויתן לנו את הארץ הזאת פירש"י אל המקום הזה זה בית

חומת אנ"ך

שתעבדהו. הרב הגדול מהר"ר וידאל צרפתי ז"ל בפירושו כ"י: (יא) ושמחת בכל הטוב. אמרו רז"ל אין טוב אלא תורה. ואפשר כמ"ש פרק י"ג דכתובות כל המביא דורון לת"ח כאלו הקריב בכורים והתוספות שם הביאו תנא דבי אליהו שדורון לת"ח מכפר העונות ע"ש. ועתה אחר גמר מצות בכורים רמז הכתוב ושמחת בכל הטוב כלומר שאם יחרב הבית ולא יהיה בכורים תשמח בתורה שאתה יכול לתת דורון לת"ח והוו בכורים. א"כ אפשר דרמז מ"ש בש"ס על כשי ת"ח מי לא פלגן בהדייהו וכתב הרב כוס הישועות ז"ל דהקב"ה משלם לת"ח החצי שלו והחצי של אשתו כי הקב"ה נותן לו במתנה חצי שלוקחת אשתו וזה רמז ושמחת בכל הטוב כל חלקך בתורה אתה וביתך כי החצי נוטלת אשתך מאת ה' ואתה תשמח

מסורת הקריאה

והתי"ו בסגול: (ה) ורב, הוי"ו בקמץ, ונמסר עליו ה' קמצין וסי' א' הרף ממני (דברים ט' י"ד) ב' דין, ג' ויהי עד דבר שאול (ש"א י"ד י"ט) ד' וישלח אבשלום (ש"ב ט"ו י"ב) ה' והיה לאות ולעד

לְךָ֛ יְהֹוָ֥ה אֱלֹהֶ֖יךָ וּלְבֵיתֶ֑ךָ אַתָּה֙
וְהַלֵּוִ֔י וְהַגֵּ֖ר אֲשֶׁ֥ר בְּקִרְבֶּֽךָ׃ ס שני
יב כִּ֣י תְכַלֶּ֞ה לַ֠עְשֵׂ֠ר אֶֽת־כׇּל־מַעְשַׂ֧ר
תְּבוּאָתְךָ֛ בַּשָּׁנָ֥ה הַשְּׁלִישִׁ֖ת שְׁנַ֣ת
הַֽמַּעֲשֵׂ֑ר וְנָתַתָּ֣ה לַלֵּוִ֗י לַגֵּר֙ לַיָּת֣וֹם
וְלָֽאַלְמָנָ֔ה וְאָכְל֥וּ בִשְׁעָרֶ֖יךָ וְשָׂבֵֽעוּ׃

שני בפסח״י

תרגום אונקלוס

אֱלָהָךְ וְלֶאֱנָשׁ בֵּיתָךְ. אַתְּ וְלֵיוָאָה. וְגִיוֹרָא דְּבֵינָךְ׃ יב. אֲרֵי תְשֵׁיצֵי. לְעַשָּׂרָא. יָת כָּל מַעְשַׂר עֲלַלְתָּךְ. בְּשַׁתָּא תְּלִיתֵיתָא שְׁנַת. מַעְשְׂרָא. וְתִתֵּין לְלֵיוָאָה. לְגִיוֹרָא לְיַתְמָא וּלְאַרְמַלְתָּא. וְיֵיכְלוּן בְּקִרְוָךְ וְיִשְׂבְּעוּן׃

ת״א ולביתך. גיטין מז: כי תכלה. ר״ה יב סוטה מח: את כל מעשר. נדרים לו תמורה י: ונתתה ללוי נדרים פד: ואכלו בשעריך. ברכות לה יבמות פו גיטין שם מליעא שם מכות מז:

תפסיר הרס"ג

אלכ'יר. אלד'י רזקך אללה רבך אנת ואלך. ואללוי. ואלג'ריב אלד'י פי מחאלך: (יב) ואד'א פרג'ת מן תעשיר גמיע עשור ג'לתך. וד'אלך פי אלסנה אלת'אלת'ה סנה' כמאל אלעשור. ודפעת ד'אלך לאללוי. ואלג'ריב ואליתים ואלארמלה. פאכלו מנה פי מחאלך

נוה שלום

ספר השרשים לאבן גנאח, (יב) שנת המעשר, שנה' כמאל אלעשר, אחר

אבן עזרא

מעשיכם: (יא) וטעם אתה והלוי והגר. שאתה חייב לשמח בפרי אדמתך: (יב) לעשר. מהבנין הכבד הנוסף ואין ריע לו: שנת המעשר. זה מעשר עני: ללוי לגר ליתום ולאלמנה. לאשר

רבינו בחיי

בלשון הקדש. קרבן. שלמים. שיר שנאמר ושמחת בכל הטוב ואין טוב אלא שיר שנאמר (תהלים לג) הטיבו נגן בתרועה שכן היו הלוים קורים בשיר משהיו מביאים בכורים שמגיעים לעזרה. תנופה שנאמר והנחתו הא כיצד כהן היה מניח ידו תחת יד בעלים ומניף וזהו ולקח הכהן הטנא מידך כלומר להניף אותו. לינה שאף ע"פ שהביא בכוריו והקריב שלמיו והשלים ידי חובתו בו ביום אינו רשאי לצאת בו ביום מירושלים אלא שילין שם שנאמר (דברים יז) ופנית בבקר והלכת לאהליך ודרשו רז"ל כל פנות שאתה פונה מן המקדש כשתבא לו לא יהו אלא בבקר. הבכורים אסורים לזרים לפי שהוקשו לתרומה שנאמר (שם יב) ותרומת ידך ודרשו רז"ל אלו בכורים כתיב הכא הטנא מידך וכתיב התם (שם) לא תוכל לאכול בשעריך מעשר דגנך וגו' ותרומת ידך, וכיון שהוקשו לתרומה כשם שהזר אסור לאכול תרומה שנאמר (ויקרא כב) וכל זר לא יאכל קדש כן הוא אסור לאכול בכורים וכן כהן אונן אסור בבכורים שנאמר ושמחת בכל הטוב למדך הכתוב שאסור לאכלן באנינות אלא בשמחה. המביא בכורים רשאי הוא ליתנן בכל הדרך לעבדו ולקרובו עד שמגיע להר הבית כשמגיע להר הבית נוטל את הסל ומניחו על כתפו הוא בעצמו ואפילו היה מלך. ישראל עד שמגיע לעזרה וקורא בעוד שהסל

רשב"ם

(יב) שנת המעשר. מעשר עני:

בעל הטורים

הטוב. עולה כ"ב, בשביל התורה שנתנה בכ"ב אותיות: (יב) תכלה לעשר את כל מעשר. ר"ת בגימ' בחג של פסח:

שפתי חכמים

מחויב לשמח אותם עמך כיון דאסורים לאכול, לכ"פ שגם הם מחויבים בבכורים: ס פי' כמ"ש עריהם: צ דקשה לרש"י והא הגר חייב בכל המצות האמורות בתורה ופשיטא דחייב בבכורים ולא היה לו לכתוב אלא אתה והלוי. ומשני מביא ואינו קורא ולהכי אילטריך: ק פי' לא כשתגמור להפריש המעשר של שנה שנים כפי המובן מן בשנה שלישית דמשמע שאתה עומד בשנה שלישית ומפריש מעשר של שנה שנים דא"כ הל"ל כי תכלה לעשר את כל מעשר תבואת השנה השלישית לפיכך הוצרך לפרש בשנה השלישית שבשנה השלישים וחסר שי"ן כמו את הדרך ילכו בה שילכו בה ושנה השלישים הוא שנה שלישים של שמטה: ר רצונו בזה להוכיח שיקבע זמן הביעור והוידוי בערב פסח ופסוק זה כתיב בפרשת לאה גבי מעשר: ש לאו דוקא כאן בפרשה זו אלא ר"ל נאמר על מעשר של שנה שלישית זקן והוי כמו שכתוב כאן מאחר שמדבר כאן נ"כ במעשר של שנה שלישית: ת דקשה למה קרא שנה השלישית שנת המעשר וכי אחר שנים שנה א' וב' אינן שנים של מעשר. ומתרץ שנה שאין נוהג כו': א קשה לרש"י וכי אם אינו רוצה לאכול מה יעשות, ל"פ תן לו כו' עשה מה שעליך יש לעשות: ב שהוא שנים עשר ביצים אבל שעורים צריך ליתן לו קב והוקא בגורן צריך ליתן לו חצי קב חטים אבל בעיר אין צריך ליתן לו חצי קב שבעיר יכול לילך גם כן לאחרים משא"כ בגרנות שהגרנות

רש"י

החג שאדם מלקט תבואתו ופירותיו ויינו ושמנו אבל מהחג ואילך מביא ואינו קורא: אתה והלוי. אף הלוי חייב בבכורים אם נטעו בתוך ערי הם: והגר אשר בקרבך. (שם, מכות יט) מביא ואינו קורא צ שאינו יכול לומר לאבותינו: (יב) כי תכלה לעשר את כל מעשר תבואתך בשנה השלישית. כשתגמור להפריש מעשרו' של שנה השלישית ק קבע זמן הביעור והוידוי בערב הפסח של שנה הרביעית שנאמר (דברים יד) מקצה שלש שנים תוציא וגו' ר נאמר כאן מקץ ש ונאמר להלן (שם לא) מקץ שבע שנים לענין הקהל מה להלן רגל אף כאן רגל. אי מה להלן חג הסוכות אף כאן חג הסוכות ת"ל כי תכלה לעשר מעשרות של שנה השלישית רגל שהמעשרות כלין בו וזהו פסח שהרבה אילנות יש שנלקטין אחר הסוכות נמצאו מעשרות של שלישית כלין בפסח של רביעית וכל מי ששהה מעשרותיו הצריכו הכ' לבערו מן הבית: שנת המעשר. שנה שאין נוהג בה אלא מעשר אחד ת משני מעשרות שנהגו בשתי שנים שלפניה שבשנה ראשונה ושניה של שמטה נוהג בהן מעשר ראשון כמ"ש (במדבר יח) כי תקחו מאת בני ישראל את המעשר ומעשר שני שנא' (לעיל יד) ואכלת לפני ה' אלהיך מעשר דגנך תירושך ויצהרך הרי ב' מעשרו' ובא ולמדך כאן בשנה השלישי' שאין נוהג מאותן ב' מעשרו' אלא האחד ואיזה זה מעשר ראשון ותחת מעשר שני יתן מעשר עני. שנאמר כאן ונתת ללוי את אשר לו הרי מעשר ראשון. לגר ליתום ולאלמנה, זה מעשר עני: ואכלו בשעריך ושבעו. תן להם א כדי שבען (פאה ו, ספרי) מכאן אמרו אין פוחתין לעני בגורן פחות מחצי קב ב חטים:

שמחת הבאת בכורים

בשדותיהם וכרמיהם ופרדסיהם, בקלתות של כסף וזהב, ובעלי בתים פשוטים אשר הביאו בכורים מעט ממין אחד או שנים ושלש, וכמה יקנאו הבעלי בתים את העשירים, ויהיה להם תרעומות בלבם על ה', על מה זכו הם להתעשר יותר מהם, וכאשר הלב יהיה מלא מקנאה, לא יהי' מקום בלבו לנוח שם השמחה. ע"כ לוה לנו הקב"ה [כמאמר התנא איזהו עשיר השמח בחלקו, ויסיר הקנאה מלבו] ושמחת בכל הטוב, תהיה כל כך בשמחה כאלו השגת כל הטובות שבעולם ואינך חסר מאומה, וזכור אשר נתן לך ה' אלהיך ולביתך, כל מה שיש לך הוא מתנה נתונה לך מאת ה' אשר הוא אלהיך כאשר הוא אלהי העשירים, ומסתמא יודע הוא איך לחלק מתנותיו, ע"כ אל תהיה בעלבון לב על הנהגתו ואל תתרעם עליו וקבל מתנתו בסבר פנים, כי אולי מנסה אותך ה'. כמה איך הלוי והגר שאין להם שום חלק ונחלה בארץ, עכ"ז הם שמחים אתך, ומה הוא שמחתם, לא על טובת עולם הזה, רק הלוי שמח שזכה לעבוד את עבודת המקדש, והגר שמח שזכה ליכנס תחת כנפי השכינה ולהיות בקרבך, ע"כ גם אתה תהיה שמח בשמחת הנפש, ואולי מיעט הקב"ה ממך טובת עולם הזה שלא תהי' טרוד כל כך בעבודת האדמה ותוכל לעבוד ה' ביותר, כי ערכה ככסים ערכה לאגם:

דעת זקנים מבעלי התוספות

לחיה שבשדה הוא כלה באותו זמן: והגר אשר בקרבך. תימה להר"ר יוסף קרא מה ענין גר אצל בכורים והלא בכורים אינן נתנים אלא לכהנים. ועוד אשר הביא מארצך כתיב למעוטי גרים שאין להם חלק בארץ. עד שבא אצל ר' יו"ט והראה לו מדרש ברור והביא במס' בכורים פרק אלו מביאים ולא קורין שאין יכולים לומר אשר נשבע לאבותינו לתת לנו. גר אם לא היתה אמו מישראל מביא ואינו קורא וכשהוא מתפלל בינו לבין עצמו אומר אלהי אבות ישראל ואם היתה אמו מישראל אומר אלהינו ואלהי אבותינו ואמר על הדא משנה בתלמוד ירושלמי תני ר' אבהו בשם ר' יהודה גר עצמו מביא וקורא מטעמא מאי כי אב המון גוים נתתיך לשעבר היית אב לארם מכאן ואילך אב לכל הגוים. אמר ר' יהושע בן לוי הלכה כר' יהודה. אתא עובדא קומי ר' ואורי כר' יהודה:

נחל קדומים

המקדש ויתן לנו את הארץ הזאת היא ארץ ישראל. ויש לדקדק דהכתוב בהפך ופירש הרב מהר"ר יעקב מולכו ז"ל הנז' בדרשותיו כ"י וז"ל ונ"ל עם מ"ש יונתן בן עוזיאל על פסוק ואשא אתכם על כנפי נשרים שהביאם ממצרים לבית המקדש באותה הלילה לאכול שם קרבן פסח ולז"א ויוציאנו ה' ממצרים ואז הביאנו אל המקום הזה זה בית המקדש ואח"כ ויתן לנו את הארץ הזאת ובזה יומתק קרא כדכתיב נהלת בעזך אל נוה קדשך שתרגם אנקלוס דהיינו בית המקדש וקשה דעדיין לא הלכו שם ועוד דאח"ך כתיב שמעו עמים וכו' וע"פ האמור ניחא דמשבח הכתוב על מה שבאו לבית המקדש ליל פסח וקשר הפ' הוא כך לומר דכל הנסים האלו לא היה הכרח בהם להוציאם ממצרים כי ברגע אחד היה יכול להוציאם על כנפי נשרים כמו שהוליכם לבית המקדש אלא שעשה כל הנסים האלו

מסורת הקריאה

(ישעיה י"ט כ'): (יא) בכל, הבי"ת רפה: נתן, הנו"ן במתג: (יב) כי תכלה, נמסר עליו ז' בטעם מונח לפני גריש, ועין שמות כ"ג ד' דשם נמסר ה' ריש פסוק בטעם מונח לפני גרשיים, ונמנו שם, וליכא עוד, וצ"ל גם כאן ה': לעשר, העי"ן בשוא נח והנגינה בשי"ן: מעשר, העי"ן בשוא נח והשי"ן בפתח: המעשר, העי"ן בחטף פתח

מרפא לשון

מצרימה וגו' ולא יאות לומר וירד מצרימה בסתם על יעקב אחר שפתח לדבר באברהם, כלל הדברים שפירוש התרגום וקבלת חז"ל הוא העיקר ואין לנטות ממנו ימין ושמאל ואפילו לא נתגלה טעמו כ"ש כשיש לו טעם ברור. ט) ויביאנו אל המקום הזה, ואיתינא. ה"ג והיא"ר הקשה למה לא תר' ואעלנא כמו שתר' לעיל כי באתי אל הארץ ארי עלית, והביא עוד כמה תרגומים מזה ומזה, וניחא ליה שאותם התרי ל' אעלא מחוצה לארץ, אבל בארץ עצמה לשון נופל אתיא, ואני עני לא ידעתי זה החילוק, למה בלשון כי באתי אל הארץ יאמר ארי עלית, ור"ל מח"ל ובלשון ויביאנו אל המקום הזה יאמר ואיתיינא ור"ל בארץ עצמה ואם כוונתו לפי' רש"י ז"ל שפי' ויביאנו אל המקום הזה' זה ביהמ"ק אין זה מפשטו של כתוב אלא מפני הכפל דרז"ל בספרי כן ור"ל אל המקום הזה שבהמ"ק שנוי בו שנק' מקום ואפי' לפי המדרש הזה אין חלוק בכוונת ויביאנו בין אל המקום או אל הארץ, דמ"מ הכוונה ויביאנו ממצרים אל המקום הזה לא מן הארץ עצמה אל המקום הזה שכן הוא משך ל' הכתובים ויוציאנו ה' ממצרים ביד חזקה וגו' ויביאנו אל המקום הזה ולפי מש"ל בפ' חיי שרה (כ"ד ס"ב) דבכ"מ שכאשר הכוונה בל' ביאה היא על ההליכה ממקום למקום עצמו

תרגום אונקלוס

יג. וְתֵימַר. קֳדָם יְיָ אֱלָהָךְ פַּלֵּיתִי קוּדְשָׁא מַעְשְׂרָא מִן בֵּיתָא. וְאַף יְהַבְתֵּיהּ לְלֵינָאָה וּלְגִיוֹרָא לְיִתְמָא וּלְאַרְמַלְתָּא. כְּכָל פִּקּוּדָךְ דְּפַקֵּידְתָּנִי. לָא עֲבָרִית מִפִּקּוּדָךְ וְלָא אִתְנְשִׁיתִי: יד. לָא אֲכַלִית בְּאֶבְלִי (נ"א בַּאֲבָלַי) מִנֵּיהּ. וְלָא חַלֵּיפִית מִנֵּיהּ בִּמְסָאַב. וְלָא יְהַבִית מִנֵּיהּ לְמִית. קַבֵּילִית. לְמֵימְרָא דַּיְיָ אֱלָהִי. עֲבַדִית.

יג ואמרת לפני יהוה אלהיך בערתי
הקדש מן הבית וגם נתתיו
ללוי ולגר ליתום ולאלמנה ככל
מצותך אשר צויתני לא עברתי
ממצותיך ולא שכחתי: יד לא
אכלתי באני ממנו ולא בערתי
ממנו בטמא ולא נתתי ממנו למת
שמעתי בקול יהוה אלהי עשיתי

ת"א ואמרת לפני. סוטה לג: בערתי הקדש. ברכות לט מעשר שני פב מגילה כ גיטין סה ב"מ סט: לא עברתי. ברכות מז: לא אכלתי. מעשר שני יבמות פג עד מכות יט: ולא נתתי. יבמות עד:

בעל הטורים

(יג) לא עברתי ממצותיך. בגימ' לא מן התלושים על המחוברים. (יד) ולא נתתי. ב', דין, ואידך ולא נתתי לחטוא חכי. זה הוא שדרשו בספרי לא שלחתי מלהזכיר שמך עליו ומלברכך פי' כדכורי לא חטאתי בו: למת. ב', דין, ואידך אל תבכו למת ואל תנודו לו. כלומר לא נתתי ממנו לצורך מת לא לתכרים ולא

רשב"ם

(יג) ואמרת לפני ה' אלהיך. כך צוה הקב"ה כדי שלא יאמר אדם לעכב מעשרות לשקר לפני הקב"ה: (יד) לא אכלתי באני. כמו ידיו תשבנה אונו ממון שגזל, מצאתי און לי לפי פשוטו:

רש"י

וכו': (יג) ואמרת לפני ה' אלהיך. (סוטה לב) התודה ג שנתת מעשרותיך: בערתי הקדש מן הבית. (ספרי) זה מעשר שני ונטע רבעי ד ולמדך שאם שהה מעשרותיו של שתי שנים ה ולא העלם לירושלים שצריך להעלותם עכשיו: וגם נתתיו ללוי. (שם) זה מעשר ראשון. וגם לרבות תרומה ו ובכורים: ולגר ליתום ולאלמנה. זה מעשר עני: ככל מצותך. נתתים כסדרן לא הקדמתי תרומה לבכורים ולא מעשר לתרומה ולא שני לראשון. שהתרומה קרויה ראשית ז שהיא ראשונה משנעשה דגן וכתיב (שמות כב) מלאתך ודמעך לא תאחר לא תשנה את הסדר: לא עברתי ממצותיך. לא הפרשתי ממין על שאינו מינו ח ומן החדש על הישן (ולא מן התלוש על המחובר ולא מן המחובר על התלוש): ולא שכחתי. מלברך על הפרשת ט מעשרות: (יד) לא אכלתי באני ממנו. מכאן שאסור י לאונן: ולא בערתי ממנו בטמא. בין שאני טמא והוא טהור כ בין שאני טהור והוא טמא. והיכן הוזהר ל על כך (לעיל יב) לא תוכל לאכול בשעריך (יבמות עד, מכות י) זו אכילת טומאה כמו שנא' בפסולי המוקדשים (לעיל טו) בשעריך תאכלנו הטמא והטהור וגו' אבל זה לא תוכל לאכול דרך אכילת שעריך האמור במקום אחר: ולא נתתי ממנו למת. (ספרי) לעשות לו מ ארון ותכריכין: שמעתי בקול ה' אלהי. (מעשר שני פ"ד) הביאותיו נ לבית הבחירה: עשיתי ככל אשר צויתני.

שפתי חכמים

לחוקים זה אזה: ג כלומר שתודה אל לכך. דאם לא כן ה"ל לומר ואמרת לה' אלהיך מאי לפני כמו דכתיב לעיל גבי הבאת בכורים. (נ"א) דאי כמשמעו אם ל"ל לפקב"ה הא ככר ידוע לפניו: ד כדפי' רש"י לעיל בפרשת קדושים שמעשר שני ונטע רבעי אם נקראים קדש: ה ר"ל והרי אין מעשר שני נוסג בשנה שלישית אם כן לא ה"ל להתודות אלא על מעשר שני שהוא נוהג בשנה השלישית ונמשכת עד פסח של שנה רביעית כדלעיל, לכך פי' למדך כו': ו כתב מרומות ל' רבים לכלול גם תרומת מעשר כי היכי דבמתניתין שלפי מעשר שני כלל בכורים בכלל תרומה כדפי' שם רש"י כדכתיב ותרומת ידך ופרז"ל אלו בכורים ורש"י הוכירם בפי' דלאו כל אינשי שמעתא גמירי: ז כלומר בזה היכן הקפידה התורה בזה על הסדר: ח פי' מינים על שאינן: ט כתב הרא"ם פי' מלברכך מלהזכיר שמך בפת הפרשת מעשרות ולא מלברך ברכת הפרשת מעשרות שהוא נוסח הברכות שתקנו אנשי כנסת הגדולה שברכות על המצות אינו אלא מדרבנן: י (קל"ח) דהל"ל מאי נ"מ אם אכל אם לא אכל ואף על פי שהוידוי הוא בכלל המעשרות והתרומות כמו שדרשו רז"ל מקרא דוגם נתתיו וגו' כדלעיל מ"מ מלת ממנו משמע מעשר אחד ואין זה אלא מעשר שני שנקרא קדש ופ"ב: כ ר"ל שהרומה בין שהוא טמא ואני טהור: ל וא"ת ניפא נמי מכאן הוזהר כמ"ש לעיל מכאן שאסור לאונן. וי"ל בודאי איסור למדין מכאן נ"פ והיכן הוזהר על כך ר"ל כדי שיעבור עליו בלאו וילקה אבל גבי אונן שאכל אינו אלא איסור בעלמא ולא מלקות והא דכתיב לא אכלתי באוני אינו אלא סיפור דברים אבל אינו אזהרה כי אזהרה לא שייך אלא מפי הקב"ה, ל"פ אזהרה מנין כו': מ רבותא קמ"ל אפי' ארון ותכריכין שהוא של מלוח וכ"ש של חול, ועיין בקל"מ: נ דהל"ל מה"ל שמעתי בקול ה' הרי ככר התודה ... כל מה שלוה עליו ושנאמר עכל מה שהוזהר עליו וגוה העעם עלמו דרשו גבי עשיתי ככל אשר

מצות השם

(יג) [מרז] (עשה רמו) להתודות לפניו יתברך שעשינו כל מה שגזר עלינו בהולאת המעשרות והתרומות ולא החזקנו בהם. שנאמר ואמרת לפני ה' אלהיך בערתי הקדש מן הבית וגו':
(יד) [תרח] (לאו שסג) שלא לאכול מעשר שני באנינות. שנא' לא אכלתי באני ממנו:
(שם) [תרט] (לאו שסד) שלא לאכול מעשר שני בטומאה ואפי' בירושלים. שנאמר ולא בערתי ממנו בטמא:
(שם) [תרי] (לאו שסה) שלא להוציא דמי מעשר שני אלא בצרכי אכילה ושתיה [וסיכה]. שנאמר ולא נתתי ממנו למת וגו':

תפסיר הרס"ג

ושבעו: (יג) פקל בין ידי אללה רבך. קד אנפית אלאקדאס מן ביתי. וקד דפעתהא לאללוי ואלג'ריב ואליתים ואלארמלה. כגמיע וצאיאך אלד'י אוציתני. לם אתגאוז שייא מנהא ולם אנס ד'אלך: (יד) ואלעשר אלד'י הו לי לם אכל מנה פי חזני. ולם אצרף מנה אלי' נגס. ולא פי חואיג מית. בל קבלת אמר אללה רבי.

נוה שלום

שמפרישין מעשר עני. (יד) ואמרת, פקל, במנחת יו"ט אחרון של פסח של רביעית, רגל שכל המעשרות כליב בו, וכן בשנה שביעית. ביערתי, קד נפית וכו', הוצאתי והרחקתי הקדשים מביתי וכבר נתתים ללוי וכו'. (יז) לא אכלתי, ואלעשר אלד'י לי, דהינו מעשר שני והוא ששיך להתודות עליו לא אכלתי באוני וכו', ולכך ביאר הגאון בתוספת זו. למת, ולא פי חואיג מיית, ולא לצרכי מת כגון ארון ותכריכין. האמרת, ומרת, המשלתו.

אבן עזרא

תרצה מהם: (יג) בערתי הקדש. שהוא המעשר. וגם שלא הפקדתיו רק נתתיו לאשר אני חייב לתת לו: לא עברתי. בזדון: ולא שכחתי. שלא הוצאתי המעשר או פירושו על שני המעשרים: (יד) לא אכלתי באוני. כמו בן אוני ולחם אונים והטעם רמזתי על לשון הקודש וטעם אוני כמו אבלי כי אם הייתי אבל. לא אכלתי (קודם) (ס"א קודש) המעשר: ולא בערתי ממנו. הטעם השחתי מהקדש: בטמא. בדבר טמא: למת. לצרכי מת וי"א לעבודת כוכבים. והטעם באלה הדברים כי אסור הוא שיוציא מהדגן לשום דבר עד תת המעשר שהוא קדש כי אם יתן מהמותר הוא דרך בזיון. ואף כי אם נתן בטמא. וכאשר נשמרתי אני ושמרתי הדגן בעבור להוציא הקדש כן ישמור אלהינו ארצנו וזה טעם

רבינו בחיי

על כתפו הגדתי היום לה' אלהיך כי באתי אל הארץ וגו' ארמי אובד אבי וכל הפרשה עד האדמה אשר נתתה לי ה' ומוריד הסל מעל כתפו ואוחז בשפתו והכהן מניח ידו תחתיו ומניף שנאמר והניחו והנחתו. מי שאין לו קרקע אלא שקנה אילן לפירותיו מביא ואינו מתודה לפי שאינו יכול לומר הנה הבאתי את ראשית פרי האדמה אשר נתתה לי ה'. וגר שיש לו קרקע מביא ואינו קורא שאינו יכול לומר לאבותינו. אבל יש בגמרא מי שסובר שמביא

מסורת הקריאה

והשי"ן בצירי: (יד) באני, הבי"ת רפה: למת, הלמ"ד בשוא, ונמסר עליו ב', והשני בירמיה כ"ב י' אל תבכו למת: אלהי, הה"א בקמץ בזקף, ונמסר עליו ח' זקפין קמצין, ועין מש"כ במדבר כ"ב י"ח:

נחל קדומים

בשביל האומות שידעו גדולתו יתברך וז"ש שמעו עמים ירגזון וכו' וכמ"ש במדרש ע"פ וישמע יתרו. ובספרי דרשו ויביאנו אל המקום הזה דבזכות ביאתנו במקום הזה שהוא בה"מ ויתן לנו את

מרפא לשון

מתורגם בל' אתא ושהכוונה על הכניסה במקום עצמו מתורגם בל' על, יבא זה על נכון, כי מש"ה תחלה הגדתי היום לה' אלהיך כי באתי אל הארץ מתר' עלית, לפי שכוונת הקריאה בזה להודות על עצמו שכבר נכנס לארץ וזכה לאכול מפריה ומש"כ אח"כ ויביאנו אל המקום הזה מתר' ואיתיינא לפי שכוונת הקריאה להודות לשי"ת על מה שעשה לאבתינו שהוציאם ממצרים והביאם לארץ והכוונה בזה על ההבאה ממצרים אל הארץ קודם הנתינה שהוא הכניסה ולכן אמר תחלה ויביאנו ואח"כ ויתן לנו ועד"ז יתפרשו לשונות אלו בכל מקום והנה לך לשון תרגום הגאון ז"ל הערבי. שומר כלל זה ג"כ שכל ל' ביאה דמתר' אתא בתפסיר „גא" וכל ל' ביאה דמתרגם על בתפסיר „דכ"ל". יב) שנת המעשר, שתא דמעשרא, ה"ג ויש נוסחאות דגרסי שנת מעשרא וכ"ה בכל

הנ"י. יג) בערתי הקדש, פליתי קדש מעסרא. ה"ג ול"ג מעשר קדשא, והטעם נראה לפי שסתם קדש הוא מעשר שני ולכן שם קדש הוא העיקר ושם מעסרא תוספת לפרש אותו א"נ מפני ששם קדש זה הוא בא לגזירה שוה עם קדש האמור בפ' ואיש כי יאכל קדש (בפ' אמור כ"ב י"ד) לכך הקדימו כדי שיהיה הוא העיקר ולא טפל וכדי שיהא מופנה ללמד שבקדשי הגבול מיירי התם. יד) ולא בערתי ממנו בטמא, ולא חליפית. צל"ד למה תרגמו כן ומה טעמו בפי' המקרא, ונראה שתרגם בערתי בחילוף כמו עברתי שהוא קרוב לל' חליפין כמו שהם נרדפים בתאריהם חלף ועבר וזה הוא ביאור לא עברתי ממצותיך, וכוונתו בפי' הכתוב נר' שהוא כמ"ש במשנה ריש מסכת מעשר שני, מעשר שני אין מוכרין אותו ואין מחליפין אותו ולא יאמר אדם לחברו הא לך יין ותן

כְּכֹל אֲשֶׁר צִוִּיתָנִי׃ טו הַשְׁקִיפָה
מִמְּעוֹן קָדְשְׁךָ מִן־הַשָּׁמַיִם וּבָרֵךְ אֶת־
עַמְּךָ אֶת־יִשְׂרָאֵל וְאֵת הָאֲדָמָה
אֲשֶׁר נָתַתָּה לָנוּ כַּאֲשֶׁר נִשְׁבַּעְתָּ
לַאֲבֹתֵינוּ אֶרֶץ זָבַת חָלָב וּדְבָשׁ׃ ס
שלישי טז הַיּוֹם הַזֶּה יְהוָה אֱלֹהֶיךָ מְצַוְּךָ
לַעֲשׂוֹת אֶת־הַחֻקִּים הָאֵלֶּה וְאֶת־
הַמִּשְׁפָּטִים וְשָׁמַרְתָּ וְעָשִׂיתָ אוֹתָם
בְּכָל־לְבָבְךָ וּבְכָל־נַפְשֶׁךָ׃ יז אֶת־
יְהוָה הֶאֱמַרְתָּ הַיּוֹם לִהְיוֹת לְךָ

* שלישי בספרדי

תרגום אונקלוס

כְּכָל דְּפַקֵּידְתָּנִי׃ טו. אִסְתַּכֵּי מִמְּדוֹר קוּדְשָׁךְ (י"נ קֻדְשָׁךְ) מִן שְׁמַיָּא. וּבָרֵיךְ יָת עַמָּךְ יָת יִשְׂרָאֵל. וְיָת אַרְעָא. דִּיהַבְתְּ לַנָא. כְּמָא דְּקַיֵּימְתָּא לַאֲבָהָתַנָא. אֲרַע. עָבְדָא חֲלַב וּדְבַשׁ׃ טז. יוֹמָא הָדֵין. יְיָ אֱלָהָךְ. מְפַקֵּדָךְ לְמֶעְבַּד. יָת קְיָמַיָּא הָאִלֵּין וְיָת דִּינַיָּא. וְתִטַּר וְתַעְבֵּיד יָתְהוֹן. בְּכָל לִבָּךְ וּבְכָל נַפְשָׁךְ׃ יז. יָת יְיָ חֲטַבְתְּ יוֹמָא דֵין. לְמִהְוֵי

ת"א השקיפה. מעשר שני פ"ה חגיגה יב: היום הזה. מגילה כ: את ה'. ברכות ו חגיגה יב גיטין כז: וה' האמירך. ברכות שם חגיגה שם גיטין שם:

תפסיר הרס"ג

וצנעת כגמיע מא אמרתני׃ (טו) אטלע מן מוטן קדסך מן אלסמא. ובארך פי שעבך אל אסראיל. ופי אלארץ' אלד'י אעטיתנא. כמא קסמת לאבאינא. אן תכון ארצ'א תפיץ' לבנא ועסלא׃ (טז) ואעלם באן אללה רבך. יאמרך הד'א אליום. באן תצנע הד'ה אלרסום ואלאחכאם. פאחפצ'הא ואעמל בהא. בכל קלבך ונפסך׃ (יז) ואנת כמא ומרת אללה רבך. אן יכון

אבן עזרא

ואת האדמה: (טו) וטעם ארץ זבת חלב ודבש. להיותם כן תמיד: (טז) היום הזה. אלה דברי משה: ושמרת אותם. בלבך: ועשית אותם. בארץ: (יז) האמרת. מלשון גדולה וקרוב מגזרת בראש אמיר ויאמר רבי יהודה הלוי הספרדי נ"ע כי המלה מגזרת ויאמר והטעם כי עשית הישר עד שיאמר שהוא יהיה אלהיך גם הוא עושה לך עד שאמרת שתהיה לו לעם סגולה ויפה פירש והנה תהיה מלת האמרת פעל יוצא לשנים פעולים:

אבי עזר

ושבחינן: (טז) (היום הזה. אלה דברי משה עכ"ל) דלא תטעי לומר שגם פסוק היום הזה אומר המביא בכורים: (יז) (ואמר ר' יהודה הלוי הספרדי נ"ע) והוא על דרך שמצינו במקרא והיה ה' לך לאלהים וכן והי' ה' לי לאלהים עיין פ'

רבינו בחיי

וקורא לפי שאברהם אביהם של גרים שנאמר (בראשית יז) כי אב המון גוים נתתיך והרי הוא אב לכל הנכנסי' תחת כנפי השכינה ויכול הוא לומר לאבותינו, ואפשר לומר שיש בזה רמז בכתוב ממה שאמר אתה והלוי והגר אשר בקרבך הקישו הכתוב ללוי ולישראל. כהנים ולוים שנטעו בתוך ערי מקלט שלהם מביאי' וקורין שנאמר אתה והלוי. בראשונה כל מי שהיה יודע לקרות קורא וכל מי שלא היה יודע לקרות מקרין אותו נמנעו אלו שאינן יודעין לקרות מלהביא כדי שלא יתביישו התקינו שיהיו מקרין את שיודע כמי שאינו יודע וכענין שאנו נוהגין עכשיו בס"ת ששליח צבור קורא על הכל בין ליודע בין לשאינו יודע: כתב הרמב"ם ז"ל כיצד מעלין את הבכורי' לירושלים מתכנסין אנשי מעמד שבעירות עמהם כדי שלא יעלו יחידים שנאמר (משלי יד) ברב עם הדרת מלך ולנין ברחובה של עיר

רשב"ם

(יז) את ה' האמרת היום. אתה חזקת שאמר הקב"ה ונתרצה להיות לך לאלהים כי הדבר תלוי בו ליעשות

בעל הטורים

למקוננות: (טו) השקיפה. עולה בגימ' ת"ק, כלומר השקיפה ממהלך ת"ק שנה שמשמים לארץ. והגין על הקו"ף, לומר בזכות אברהם שהוליד למאה שנה: וברך. ג', דין, ואידך וברך את נחלתך, הואל וברך את בית עבדך. זהו שדורש בספרי וברך את עמך את ישראל בבנים ובבנות, והיינו הואל וברך את בית עבדך. ואת האדמה בטל ומטר, והיינו וברך את נחלתך: זבת חלב ודבש. וסמיך ליה היום הזה ה' אלהיך מצוך לעשות. רמז לעשה שנא' ויתן להם ארצות גוים בעבור ישמרו חקיו ותורותיו ינצורו: (טז) בכל לבבך ובכל נפשך. וסמיך ליה את ה' האמרת. דבכל לבבך ובכל נפשך היינו ק"ש דכתיב ביה בכל לבבך ובכל נפשך. והיינו דאמרינן אתם עשיתוני חטיבה אחת בארץ, היינו ק"ש: (יז) את ה' האמרת היום. בגימ' זה בק"ש: את ה' האמרת. כאן רמז ששה סדרים. להיות לך לאלהים, זה סדר זרעים,

שפתי חכמים

צויתני שמחתי ושמחתי בו, כפ"ם: ס כ"ל אחרים: ע דאל"כ מה מקום לתפלה זו לכאן הלא מכיון שעשינו כו' ראוי לך לעשות מה שהבטחתנו אבל על כל פנים תפלה הוא, ולא כמ"ש הרא"ם ודכ"ע: פ כלה לומר במה שמוסיף מלת לתת לנו כו' שהשבועה לא הוזכר ארץ זבת חלב ודבש ואם כן איך כתיב הכא כאשר נשבעת וגו'. ל"פ לתת לנו כלומר כאשר נשבעת לתת לאבותינו וקיימת השבועה שהבטחת ונוולאי מלרים לתת להם ארץ זבת חלב ודבש יותר ממה שנשבעת לאבותינו: צ דק"ל בודאי להכי נסמכה פרשה זו דהכא לפרשת בכורים שיהא כמי הא דכתיב ושמרת קאי אפרשת בכורים ואיך נופל אפרשת בכורים ושמרת ועשית אותם וגו' כיון שבפרשת בכורים כתיב שככר עשה המעשה שככר הביא הבכורים

רש"י

שמחתי ושימחתי ם בו: (טו) השקיפה ממעון קדשך. (ספרי) עשינו מה שגזרת עלינו עשה אתה מה שעליך ע לעשות שאמרת (ויקרא כו) אם בחקתי תלכו ונתתי גשמיכם בעתם: אשר נתתה לנו כאשר נשבעת לאבותינו. לתת לנו וקיימת פ ארץ זבת חלב ודבש: (טז) היום הזה ה' אלהיך מצוך. בכל יום יהיו בעיניך חדשים כאלו בו ביום נצטוית עליהם: ושמרת ועשית אותם. בת קול מברכתו צ הבאת בכורים היום תשנה לשנה הבאה: (יז) האמרת. והאמירך. אין להם עד

תפלה אחר הפרשת המעשרות

(טו) השקיפה ממעון קדשך מן השמים וגו'. הנה התיבות כפולים, ממעון קדשך מן השמים, את עמך את ישראל. והרב האלשיך ז"ל כתב אחר שהתודה האיש על מעשרותיו אשר נתן ללוי, וגם אשר נתן לגר ליתום ולאלמנה, ככל אשר לוה עליו הקב"ה, הוא עומד בתפלה לפני הקב"ה ואומר מה טוב היה שהגר והיתום והאלמנה לא היו מצטרכים למתנותי, מתנת בשר ודם. אלא הקב"ה בעצמו היה מברך אותם, כי מה גרעו הם ממני שאכילם על ידי ולא מידך המלאה והרחבה כמוני היום. ע"כ אמר השקיפה ממעון קדשך מן השמים. הנה חז"ל אמרו בחגיגה (דף יב) שבעה רקיעים הן ואחד מהן הוא רקיע ששמו מעון ששם עדור המלאכים שאומרים שירה לפני הקב"ה, ע"כ הוא אומר לפני הקב"ה ראה נא מה בין המלאכים השוכני מעלה ועמך ישראל קרובי מטה, אשר שהאספו בעיר הקדש ובנים שביכתך לקיים ככל מצותך אשר צויתנו, ע"כ "וברך" אתם בעצמך, לא ע"י שליח ומלאך, את עמך הם הלוים, שהם עמך ביחוד, שיהי' עבודתם לפניך לרצון [והכהנים ג"כ נקראים לוים] ואת ישראל תברך שלא יצטרכו זה לזה, ולא יצטרכו ליקח מתנות עניים, רק את האדמה אשר נתת לנו ארץ זבת חלב ודבש תן גם להם, כי כלנו בני אב אחד, בני אברהם יצחק ויעקב, והארץ היא ירושה לנו מאבותינו, תהיה הירושה הזאת גם להם כאשר נשבעת לאבותינו [עכ"ל בקיצור ובשינוי נעטן]:

סמיכת פסוק זה לבכורים

(טז) היום הזה ה' אלהיך מצוך וגו'. כתב הכ"י אחרי שפיך ענה כך כי לה' תבל ומלואה, ומידו ית' נתן לך הכל, מעתה תקבל עליך לשמור מצות ה', כי את ה' האמרת היום וגו', וה' האמירך היום וגו', כי אתה האמרת אותו בהגדות אלו שבבכורים ומעשר, ואמרת שמעתי בקול ה', ולעומת זה גם ה' האמירך היום, להשקיף ממעון קדשו מן השמים ולברך אותך ביתר שאת על כל העמים, אף ע"פ שכל השקפה לרעה, מ"מ אצלך ישתנה הענין, כדבר סגולה שאין בו טעם, וזהו שאמר וה' האמירך היום להיות לו לעם סגולה:

נחל קדומים

הארץ הזאת. ועדיין יש לדקדק שתחילת הפרשה מדבר בלשון רבים ויוציאנו ויביאנו אשר נתת לנו וחוזר לדבר לשון יחיד הנה הבאתי וכו' אשר נתת לי. והפשוט דתחילה מדבר כנגד כל ישראל ואח"ך מדבר בעדו שהוא המביא בכורים. אמנם אפשר דבא להורות

חומת אנ"ך

בכל הטוב: (טז) היום הזה ה' אלהיך מצוך לעשות. אמרו בתנחומא זש"ה בואו נשתחוה ונכרעה נברכה לפני ה' עושנו צפה משה ברוח הקדש שבית המקדש עתיד ליחרב והבכורים עתידין להפסק עמד והתקין להם לישראל שיהיו מתפללים ג"פ בכל יום לפי שחביבה תפלה לפני הקב"ה מכל המעשים ומכל הקרבנות וכו' ע"ש. ואפשר לרמוז כי הנה פסוק זה נאחד עשר מזמורים שאמר משה רבינו ע"ה. ויש לרמוז כי תיבת נברכ"ה בגימטריא בכורים עם הכולל: (יז) את ה' האמרת. בנחל קדומים פירשתי האמרת הגדלת והוא על פי פירוש הראב"ע ז"ל. העוד לנו כפתור ופרח

מסורת הקריאה

(טו) השקיפה, הנגינה מלעיל בקו"ף: (יח) וה', נמסר עליו ז' בטעם ר"פ, ור"ל בגרשיים, ועין מש"כ בראשית כ"ד ל"ח: (יט) דבר,

מרפא לשון

לי שמן, וקורא הכתוב לחליפין טמא במקום חולין לפי שהוא היפך הקדש ג"כ, ושיעורו לא העברתי ממנו בחולין. יז) את ה' האמרת, חטבת. מלה זו אין לה חבר בתרגום ללמד עליה, ואם נבא לחקור עליה בלשון אחר, אולי נמצא לה רעים הנה היא מצויה בל' ערבי היא וכל בית אביה אלא שנשתנו פניה קצת בחילוף החי"ת בכ"ף רפויה כדרכה ומי שיודע באלכ'טבה ואלאסתכ'טאב בלשון ערבי ידע שהיא היא ותוכן עניינה ל' התפעלות בדיבור והרי היא כלשון הכתוב האמרת שהוא מל' אמירה ואין דרך להשתמש בלשון זה אלא בדיבור של שבח. ולפי זה תהיה כוונת הכ' את ה' האמרת ר"ל התפעלת באמירה של שבח וגדולה ומסיים הכ' ענין אמירה זו מה היא ואמר שהיא להיות לך לאלהים וגו' וכן שכנגדו וה' האמירך עניינו שהוא אומר עליך תמיד שאתה תהיה לו לעם סגלה, ולשון זה דומה למה שאומרים על מי ששידך לו אשה פלוני כ'טב פלונית אלא שהם סוברים שפירושו שידך אותה ואינו כן כי הפעל של חטיבה זו בכללו עניינו הוא דבור של שבח וגדולה וכשיהיה לאדם דבר חשוב שמדבר עליו תמיד בחשיבות נקרא חטיבתו כמו תשוקתו

תרגום אונקלוס

לָךְ לֶאֱלָה וּלְמְהָךְ בְּאוֹרְחָן
דְּתָקְנָן קֳדָמוֹהִי . וּלְמִטַּר
קְיָמוֹהִי וּפִקּוֹדוֹהִי . וְדִינוֹהִי
וּלְקַבָּלָא לְמֵימְרֵיהּ : יח. וַיְיָ
חַטְבָךְ יוֹמָא דֵין . לְמֶהֱוֵי
לֵיהּ לְעַם חֲבִיב . כְּמָא
דְּמַלֵּיל לָךְ . וּלְמִטַּר כָּל
פִּקּוֹדוֹהִי: יט. וּלְמִתְּנָךְ
עִלַּאי . עַל כָּל עַמְמַיָּא
דַּעֲבַד . לְתוּשְׁבְּחָא וּלְשׁוּם
וְלִרְבוּ . וּלְמֶהֱוָךְ עַם קַדִּישׁ.
קֳדָם יְיָ אֱלָהָךְ כְּמָא דְמַלֵּיל:
א. וּפַקֵּיד מֹשֶׁה וְסָבֵי

ת"א ולתתך עליון. ברכות שם:

לֵאלֹהִים וְלָלֶכֶת בִּדְרָכָיו וְלִשְׁמֹר
חֻקָּיו וּמִצְוֺתָיו וּמִשְׁפָּטָיו וְלִשְׁמֹעַ
בְּקֹלוֹ: יח וַיהוָה הֶאֱמִירְךָ הַיּוֹם
לִהְיוֹת לוֹ לְעַם סְגֻלָּה כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר־
לָךְ וְלִשְׁמֹר כָּל־מִצְוֺתָיו: יט וּלְתִתְּךָ
עֶלְיוֹן עַל כָּל־הַגּוֹיִם אֲשֶׁר עָשָׂה
לִתְהִלָּה וּלְשֵׁם וּלְתִפְאָרֶת וְלִהְיֹתְךָ
עַם־קָדֹשׁ לַיהוָה אֱלֹהֶיךָ כַּאֲשֶׁר
דִּבֵּר: פ רביעי כז א וַיְצַו מֹשֶׁה וְזִקְנֵי

תפסיר הרס"ג

לך אלאהא ואן תסיר פי טרקה. ותחפץ' רסומה וצאיאה. ואחכאמה ותקבל אמרה: (יח) פכד'אך ומרך אללה. לתכון לה אמה כ'אצה. כמא ועדך. ותחפץ' גמיע וצאיאה: (יט) ואן יגעלך עאליא. עלי' סאיר אלאמם אלד'י כ'לקהם. מדחא ואסמא ופכ'רא. ואן תכון שעב מקדס. ללה רבך כמא ועדך: (א) ת'ם אמר מוסי ושיוך'

נוה שלום

(יח) האמירך, ומרך, נתנך עליון

אבן עזרא

(יט) ולתתך עליון. זה הוא שכר האמירה: (א) ויצו משה. בצווי השם: וזקני ישראל. אמר כן להקל וכן

אבי עזר

ויאמר מה שכתבתי שם: (א) (וזקני ישראל אחר כן להקל ורבים כן) דעתו כדי להקל מעליו. גוה משה לזקני ישראל שהם יעבירו בכל המחנה. וכן וידבר משה והכהנים הלוים ועיין פ' וילך נד"ה ואל כל זקני ישראל:

רבינו בחיי

ולא יכנסו לבתים מפני אהל הטומאה ובשחר אומר הממונה קומו ונעלה ציון אל ה' אלהינו והשור של שלמים הולך לפניהם וקרניו מצופות זהב ועטרה של זית בראשו להודיע שהבכורים משבעת המינין והחליל מכה לפניהם עד שמגיעין קרוב לירושלים והם הולכים בכל הדרך וקורין (תהלים קכב) שמחתי באומרים לי בית ה' נלך ולא היו מהלכין כל היום אלא שתי ידות ביום הגיעו לקרוב לירושלים שלחו לפניהם שלוחים להודיע לאנשי ירושלים ומעטרין את בכוריהם ומפרכסין אותן ואם היה בהן לח ויבש מניחין את הלח מלמעלה. והפחות והסגנים והגזברין יוצאין לקראתם מירושלים לפי הבאין הן יוצאין אם באו אנשים הרבה יוצאין לקראתם רבים ואם מעט מעט. וכשיכנסו כולן בשערי ירושלים יתחילו לקרות (שם) עומדות היו רגלינו בשעריך ירושלים וכל בעלי אומניות שבירושלים עובדין מפניהם ושואלין בשלומן אחינו אנשי מקום פלוני בואכם לשלום והן מהלכין בתוך ירושלים והחליל מכה לפניהם עד שהם מגיעין להר הבית הגיעו להר הבית נטל כל אחד סלו על כתפו ואומר (שם קכ)

רשב"ם

הוא אלהיך ויושיעך מתוך שקבלת מצותיו: (יח) וגם הוא האמירך. הפעילך שאמרת ונתרצית שתהי' לו לעם לפי שעשה נסים וגבורות שנתרצית להיות לו לעם. האמרת. פאישדיר"א בלע"ז:

בעל הטורים

מתחיל בק"ש, ועוד שיש בו תרומות ומעשרות שהם יראת השם, דברים שהינינו לבין השם. וללכת בדרכיו, זה סדר מועד, דכתיב אם תשיב משבת רגלך. ולשמור חקיו, זה סדר נשים, שמדבר בעריות, שנאמר בהם ושמרתם את חקותי. ומצותיו, זה סדר קדשים, שמדבר בקרבנות, דכתיב בהו אלה המצות. ומשפטיו, זה סדר נזיקין. ולשמוע בקולו, זה סדר טהרות, דכתיב ביה אמרות ה' אמרות טהורות. וכנגדם אמר שם דברים. להיות לו לעם סגולה. ולתתך עליון. לתהלה. ולשם. ולתפארת. ולהיותך עם קדש: (יט) ולתתך עליון. רמז לשושפות דקב"ה דכתיב ביה אשריך ישראל: לתהלה ולשם ולתפארת. כלומר מה שישראל משבחים ומהללים לה' הוא לשם ולתפארת. והיינו דאמרינן עתיד הקב"ה להיות עטרה בראש כל צדיק ולדיק שאותה עטרה שמעטרים להקב"ה בתפלתם מחזירה לשם. אבל מי ששם שיחת חולין בבית הכנסת מקיפין לו כל גופו בקולים לכך שיר השירים לית וכנגדו קול הסירים: תחת עשה. בגימ' שבעים אומות: ולהיותך. חסר ו', שאין הויית קדושתן ניכרת כל כך בעולם הזה: קדש. חסר ו', לומר מקדש עצמך מעט למטה ויקדשו אותך למעלה. וכן ו' פעמים קדוש ישראל בקריים: ולהיותך עם קדש. וסמיך ליה (א) ויצו

רש"י

במקרא. ולי נראה שהוא לשון הפרשה והבדלה הבדלתיו לך מאלהי הנכר להיות לך לאלהים והוא הפרישך אליו מעמי הארץ להיות לו לעם סגולה. ומצאתי להם עד שהוא לשון תפארת כמו (תהלים צד) יתאמרו כל פועלי און: (יח) כאשר דבר לך. (שמות יט) והייתם לי סגולה: (יט) ולהיותך עם קדש וגו' כאשר דבר. (ויקרא כ)

שפתי חכמים

כדמשמע מהשקיפה ממעון קדשך וגו'. לכך פירש בת קול מברכתו כו', הרא"ם. ול"נ דק"ל דאם הקרא כפשוטו ל"ל דכתיב היום הזה כו' הא כבר הזהיר על זה בפרשת והיה אם שמוע ובפרשת ואהבת אלא ע"כ צ"ל דכל הענין קאי על הבאת בכורים וא"כ מאי דכתיב ושמרת ועשית על מה קאי ואיך נתקשר ודבוק עם את ה' האמרת כו' אלא ע"כ לברכה שבת קול מברכת אותו כו': ק זהו פי' של האמרת היום וגו': ר זהו פי' של וה' האמירך וגו': ש האמרת שבחם. כמו יתאמרו כל פועלי און ישתבחו שדרכן ללמה (רש"י חגיגה דף ג):

דעת זקנים מבעלי התוספות

(יז — יח) את ה' האמרת היום וה' האמירך. אתמר בפ"ק דברכות אמר הקב"ה אתם עשיתם אותי חטיבה אחת בעולם שאתם אומרים שמע ישראל ה' אלהינו ה' אחד ואני אעשה אתכם חטיבה אחת בעולם שנאמר מי כעמך ישראל גוי אחד בארץ. ד"א האמרת ל' תמורה וחלוף. כלומר בשביל ה' החלפת כל האלהות ובחרת בהקב"ה. וה' האמירך החליף כל האומות שבעולם ובחר בך להיותך לו לעם סגולה. ודומה לו יתאמרו כל פועלי און, שמחליפין דבריהם ואינם עומדים בדבורם. דבר אחר ל' אמיר וענף שהוא ל' גבהות דכתיב שנים שלשה גרגרים בראש אמיר. וכאן את ה' האמרת הגבהת על כל אלהים. וה' האמירך הגביהך על כל האומות. וכן יתאמרו כל פועלי און, שמגביהין עצמן מרוב גסות שבהן. ושמעתי שבתרגום ירושלמי אהה האמרת המלכת. שכן בל' ערבי קורין למלך אמיר:

מצות הקמת האבנים

(א — ב) ויצו משה וזקני ישראל את העם וגו'. והקמת לך אבנים גדולות וגו'. כתב מהרי"א ענין כמצוה הזאת הוא שלוה השי"ת שכהכנסם לארץ יעשו כושם כשלא לביכירו וידעו בני אדם תכלית הכוון בהכנסתם שמה כי אינו רק כדי שישמרו המצות האלהיות וכמו שרלה שזקני כל עיר ועיר ישתתפו עם מביאי הבכורים לפרסם תועלתם והמכוון בהם כן רלה שישתתפו זקני ישראל בדבור הראשון הזה והכהנים והלוים בדבור הנמשך כי הם אשר יאריכו ימים אחריו ואשר יעמידו הפעל הזה על מתכונתו, וקשה מדוע נכפלה המלוה הזאת שני פעמים, והקמת לך, ואחר כך הקימו, וענין הפסוקים וכונתם הוא, שישראל אם יתנהגו כדרך הנלחמים הבאים לרשת ממלכות לא להם אין ספק שבעברם את הירדן והכנסם לארץ ההיא ירלו לכבוש יקימו אבנים גדולות אבני שיש שסור ויכתבו עליהם את הדברים לאות ולזכרון וכדמות חזקה שבאו אל הארץ ההיא בכח גדול וביד חזקה, בשנת כך, וכירח כך, כמו שהיו עושים הרומים כי בבואם אל ארץ לא להם ילכו להם לזונים את הדרכים ואת הכנסת הערים לשם ולתפארת ולהיות להם לאות אדנות והזקה במקום ההוא. ולזה מרע"ה לישראל שאותו הדבר שהם כדרך הלוחמים יעשו מפאת עלמם יעשו אותו לשם מלוה, ולכבוד הגבוה ולא לגאות הרוח, כיון שלא' הישועה והמה לא בחרבם ירשו ארץ, ועתה לשם זה

מצות השם

(יז) [תכיא] (עשה רמו) להדמות וללכת בדרכי השי"ת בכל מה שבאפשרות יכולתנו. שנאמר וללכת בדרכיו:

נחל קדומים

דמי שיש לו קרקע בשותפות מביא וקורא כמ"ש הרמב"ם ע"פ הגהה הכ"מ והכי אמרינן פ' הזרוע דסד"א ארצך דוקא בעינן וכו' ע"ש ולזה פתח בלשון רבים ויצא בלשון יחיד לומר דאף מקרקע שהוא משבינו ויתן לנו את הארץ הזאת אפי"ה עתה אני היחיד הבאתי את ראשית פרי האדמה: יז (ד) את ה' האמרת היום. בגימטריא זו קרית שמע ע"ה לקוטי גאוני קמאי אשכנז. ושוב

מרפא לשון

של אדם שכשידבר עליה לישא אותה נק' חוטב אותה דמסתמא היא חטיבתו דהיינו מהללו ושבחו תמיד וזהו כוונת האמרת מאמירך ממש השהי' ישראל משתמשים בל' הקדש וזה פירוש יקר אבל לא יבינהו כי אם אדם אחד מאלף. יט) ולתתך עליון, ולמתנך עלאי, ה"ג ול"ג עילאה וכן לקמן (כ"ח א') ונתנך ה"א עליון עלאי ולא עלאה, והטעם דר"ל עליונות סתומה בלי קצבה ידועה כי לא יאמר עלאה אלא על מי שעליונותו קבועה בשיעורה כמו הב"ה שנ' אל עליון (בפ' לך לך) ותרגומו אל עלאה בלשון ידוע לומר שעליונותו היא הנודעת באין תוספת ולא מגרעת כי לא ישיגנו ב"ה שום שנוי שיוסיף או יגרע במעלת כבודו אבל במעלת זולתו כמו ישראל אין עליונותם קבועה ונודעת לפי שישיגם שנוי בחסר ויתר וזהו טעם התר' עלאה או עלאי ודוגמת זה מה שמדקדקים לומר ביוצר לאל ברוך בקמ"ץ הלמ"ד וכן למלך אל חי וקיים בפת"ח הלמ"ד שצ"ל לאל למלך בל' ידיעה כמו להאל להמלך שהוא האל הידוע במדה מוגבלת וידועה. לתהלה ולשם ולתפארת, לתשבחא ולשום ולרבו. ובפ' תצוה לכבוד ולתפארת מתר' ליקר ולתשבחא, וצ"ע בירמיה ל"ג שת"י לשם ששון לתהלה ולתפארת לשום דחדוה לתשבחא וליקר, כאן תרגם תפארת לרבותא, והטעם מפני רבוי התארים ואין חלוק בתרגום בין תהלה לתפארת, וצריך לסדר התארים דרך עלייה וגדלות לכך תרגם תהלה תושבחא ותפארת בל' אחר כמו גדולה שכן דרך מעלת הכבוד בתחלה יספרו בשבח הנכבד ואח"כ יקראוהו בשם של שבח, ואח"כ יגדלוהו עליהם לראש ולנשיא וזהו סדר התארים של תרגום לתושבחא ולשום ולרבו, וזה הטעם ג"כ

יִשְׂרָאֵל אֶת־הָעָם לֵאמֹר שָׁמֹר אֶת־
כָּל־הַמִּצְוָה אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוֶּה אֶתְכֶם
הַיּוֹם: ב וְהָיָה בַּיּוֹם אֲשֶׁר תַּעַבְרוּ
אֶת־הַיַּרְדֵּן אֶל־הָאָרֶץ אֲשֶׁר־
יְהוָה אֱלֹהֶיךָ נֹתֵן לָךְ וַהֲקֵמֹתָ לְךָ
אֲבָנִים גְּדֹלוֹת וְשַׂדְתָּ אֹתָם בַּשִּׂיד:
ג וְכָתַבְתָּ עֲלֵיהֶן אֶת־כָּל־דִּבְרֵי
הַתּוֹרָה הַזֹּאת בְּעָבְרֶךָ לְמַעַן אֲשֶׁר
תָּבֹא אֶל־הָאָרֶץ אֲשֶׁר־יְהוָה
אֱלֹהֶיךָ | נֹתֵן לְךָ אֶרֶץ זָבַת חָלָב
וּדְבַשׁ כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר יְהוָה אֱלֹהֵי־

תרגום אונקלוס

יִשְׂרָאֵל. יָת עַמָּא לְמֵימַר. טַרוּ יָת כָּל תַּפְקֵידְתָּא. דַּאֲנָא מְפַקֵּיד יָתְכוֹן יוֹמָא דֵין: ב. וִיהֵי. בְּיוֹמָא דְּתִעְבְּרוּן יָת יַרְדְּנָא. לְאַרְעָא. דַּיְיָ אֱלָהָךְ יָהֵיב לָךְ. וּתְקִים לָךְ אַבְנִין רַבְרְבָן. וּתְסוּד יָתְהוֹן בְּסִידָא: ג. וְתִכְתּוֹב עֲלֵיהוֹן. יָת כָּל פִּתְגָמֵי. אוֹרָיְתָא הָדָא בְּמִעְבְּרָךְ. בְּדִיל דְּתֵיעוֹל לְאַרְעָא. דַּיְיָ אֱלָהָךְ יָהֵיב לָךְ. אֲרַע עָבְדָא חֲלַב וּדְבַשׁ. כְּמָא דְּמַלֵּיל. יְיָ אֱלָהָא דַּאֲבָהָתָךְ

ת"א והיה ביום. סוטה לג:

תפסיר הרס"ג

אל אסראיל. אלקום קאילין. אחפצ'ו גמיע אלוציה. אלד'י אמרכם בהא אליום: (ב) פיכון פי יום תעברון אלארדן. אלי אלבלד. אלד'י אללה רבך מעטיך. אנצב לך חגארה עצ'ימה. ובייצ'הא באספיד'אג: (ג) ואכתב עליהא. גמיע עיון הד'ה אלתורייה בעד עבורך. לכי תפתח אלבלד. אלד'י אללה רבך מעטיך. בלד יפיץ' לבנא ועסלא. כמא ועדך אללה

נוה שלום

להיות לו לעם סגולה. (ב) ושדת, וביצ'הא, תלבין פני האבנים. בשיד, באספיד'אג, בהתוך בדיל, (אלספידאג, רמאד אלרצאץ, והו כלמה מערבה לאן אלסין ואלדאל לא תגתמע פי

אבן עזרא

רבים וכבר הזכרתים: שמור את כל המצוה. ומה היא והקמות לך אבנים גדולות להכיל התורה ויאמר הגאון ז"ל כי כתוב עליהם מספר המצוה כמו הכתובות בהלכות גדולות בענין אזהרות ויפה אמר: וטעם (ב) בשיד. שיעמדו: (ג) למען. כי השם יעזרך אם החלות לשמור מצותיו וזאת המצוה הראשונה לביאתם לבנות להם מזבח חדש להודות לשם שהחלו להיותם

רבינו בחיי

הללויה הללו אל בקדשו עד כל הנשמה תהלל יה הללויה עד שמגיעין לעזרה הגיעו לעזרה. דברו הלוים בשיר (שם ל). ארוממך ה' כי דליתני ע"כ: (ג) וכתבת עליהן את כל דברי התורה הזאת. זה יורה שכל התורה כולה כתובה עליהן. וכן כתב הרמב"ן כי מצינו בספר תאגי שכל התורה היתה כתובה בהן מבראשית עד לעיני כל ישראל בתגיה וזיוניה ומשם נעתקו ע"כ. אבל רבנו סעדיה גאון ז"ל כתב שהיה כתוב בהן מספר המצות כמו שהן כתובות בהלכות גדולות כעין אזהרות:

למען אשר תבא אל הארץ. למען התורה הזאת אתה בא אל הארץ. נתן טעם למצות הקמת האבנים כי לא זכינו לירושת הארץ אלא בזכות התורה. כן פירש הרמב"ן ז"ל. ומטעם זה תקנו רז"ל להזכיר תורה בברכת הארץ. ואפשר לפרש למען אשר תבא אל הארץ למען אשר תוכל לבא כלומר מה שאני מצוה לך לכתוב עליהן כל התורה למען שיהיה לך

בעל הטורים

מסה. אזהרה לגוים דין שיעשון לקדש עלמך: (ב) והקמת לך. ב' במס'. והקמת לך אבנים גדולות, והקמת את המשכן. לומר שהשקולה להם הקמת אלו האבנים כהקמת המשכן:

רש"י

והייתם לי קדושים: (א) שמר את כל המצוה. ל' הווה ת גרדנ"ט בלע"ז [בעאבאכטענד]: (ב) והקמת לך. בירדן, ואח"כ תוציאו משם אחרות ותבנה מהן מזבח בהר עיבל. נמצאת אתה אומר ג' מיני אבנים היו א י"ב בירדן וכנגדן בגלגל וכנגדן בהר עיבל. כדאי' במס' (סוטה לה):

שפתי חכמים

ת פי' הווה שמור המצוה הזאת תמיד לא כ' ציווי דא"כ היה לינקד הסי"ן בשו"א דאין נפרשו שהוא מקור דאם כן שמור השמור מיבעי ליה, כמו פתוח תפתח, נתן תתן, רא"ם: א מן המקראות דהכא לא מוכח מידי אלא מן המקראות שביהושע מוכח הכל דביהושע כתיב שתים עשר אבנים הקימו בירדן במקום כפות רגלי הכהנים ושתים עשר אבנים הקימו בגלגל במלון הראשון של ארץ ישראל ועל אותם אבנים כתב בתחלה בהר עיבל כל התורה משום דכתיב ביהושע שני מיני אבנים דהיינו ירדן וגלגל מ"מ נקט רש"י תחלה שני מקומות אלו אף על פי שמתחלה הקימו אותם בהר עיבל כיון שקלפו אותם ולקחו והקימו אותם בגלגל מ"ה נקטינהו בהדדי וע"ז כתב רש"י כדאי' במסכת סוטה דהתם מביא הקרא דספר יהושע. וג' מיני אבנים שכתב רש"י ר"ל ג' מיני מקומות. ובזה יתורצו קושיות הרא"ם שמקשה על רש"י ז"ל ממסכת סוטה פרק אלו נאמרין:

מצות הקמת האבנים

מפורש בכתובים. והנה התחיל שמור את כל המצוה, ואין זה צווי שישמרו את כל המצות כי לכן לא אמר שמרו כי אם שמור במקור לאמר שזה עתה אשר יצוה אותם הוא אשר לוה לעשות בשמירת המצות להודיעם הפעל שיעשו לשמירתן כאלו אמר מה שראוי שתעשו כדי לשמור כל המצוה הוא מה שאומר, והם לאמונה ענין האבנים, ואמרו והיה ביום אשר תעברו את הירדן וגו' והקמת לך וגו', איננה מצות הקמת האבנים, ולא אמרו ושדת אותם בשיד וכתבת עליהם את כל דברי התורה הזאת בעברך מצות שידתם גם כתיבתם, אבל הוא הגדה מה שיהיה כפי הנהוג וכפי מנהג הנוחמים, יאמר הלא ידעתם כי לפי דרך בני אדם ביום אשר תעברו את הירדן לרשת את הארץ תקימו לכם, ר"ל מעצמכם ומפני כבודכם אבנים גדולות ותשידו אותם בשיד, לפי שהאבנים לא יקבלו הכתיבה ולא יתגלו אם לא ישידו אותם בשיד כדי לסמוך בו אותיות הכתיבה, הנה כל זה הוא כמגיד מה שיעשו הם מעצמן ולכן אמר והקמת לך בלשון הגדה מה שיהי' ולא אמר תקימו בל' צווי, וכן ושדת אותם בשיד וכתבת עליהם, הוא ספור שהם מעצמן ירצו לעשות כל זה כדי לכתוב עליהם את כל דברי התורה הזאת בעברך, ואין פי' את כל דברי התורה הזאת על המצות וגם אין פי' בעברך כאשר תעבור את הירדן כי כבר נאמר והיה ביום אשר תעברו את הירדן, אבל ענינו שירצה לכתוב על האבנים את כל דברי התורה, ר"ל איך יצאו ממצרים והלכו במדבר ארבעים שנה ונלחמו עם סיחון ועוג והשמידום ועברו את הירדן. הנה א"כ אמרו בעברך הוא פי' את כל דברי התורה הזאת, כלומר כל דברי התורה וספורה בענין העברתך, ואמרו למען אשר תבא אל הארץ וגו' איננו שכר הפעל והמצוה, אבל הוא טעם הכתיבה, ר"ל והיה הכתיבה הזאת באבנים לכם לפי שתבואו אל הארץ וגו' ומדרך הכובשים ארץ לא נהם שיכתבו שעותם עלי אדמות. הנה כל מה שזכר בזה איננו עצם המצוה אבל הוא הגדת מה שיעשו בהכנסם לארץ כדרך מנהגו של עולם ודרך הנוחמים, ואמר אחרי זה והיה בעברכם את הירדן תקימו את האבנים האלה וגו', הוא עצמות המצוה, ואמר כיון שאתה בעצמך עתיד לעשות הקמת האבנים וכתיבתם אנכי מצוך שתעשה אותו לשם המצוה ולכבוד האלהי ית' ותכליתו לא לנאות הרוח, ע"כ תכתוב על האבנים כל התורה והמצוה ויהי' הכל בכלל או ספר משנה תורה לבד כדעות המפרשים, והוסיף בפעל הוא דברים נאותים לענין המצוה, וע"כ אמר הכ' בעברכם את הירדן תקימו האבנים האלה אשר אנכי מצוה אתכם היום, ר"ל הקמת האבנים יהיו לשמי בעבור שאנכי מצוה ומקום הקמתם יהי' בהר עיבל, ותעשה מהאבנים מזבח, והעלית עליו עולות וזבחת שלמים ואכלת ושמחת לפני ה' אלהיך, ואח"כ וכתבת על האבנים את כל דברי התורה הזאת באר היטב כנ"ל, והנה רואה אלא לוקח התורה ענין האבנים שני פעמים כי אם פעם אחת, אבל בראשונה זכר מה שהיה דעתם לעשות ואח"כ צוה על מה שיעשו לשם מצוה ולא לתכלית אחר, וע"כ אמר במאמר ראשון והקמת, ר"ל מעצמך, ובמצוה אמר תקימו:

מרפא לשון

בלשון הכתוב להלה ולשם ולתפארת ויתבאר עד"ה. א) שמור את כל המצוה, טרו, ה"ג בל' רבים לפי שכל הפסוק הוא בל' רבים לכן תרגם שמור ג"כ בל"ר וכ"ה בכל הנוסחאות הישנות. ב) אבנים גדולות, רברבן, וכן אבנים שלמות שלמן ה"ג ולא כגירסת הדפוסים

נחל קדומים

ראיתי שכן כתב בה"מ. ועד"ה את ה' קבה"ו האמרת הגדלת.

מסורת הקריאה

הבי"ת בצירי לסבת הס"פ: (ב) והקמת, הקו"ף במתג והמהפך בתי"ו: (ג) לך, נמסר במס"ק י"ד פסוק לך לך, ר"ל דנמצא י"ד

רמב"ן

(א) וטעם ויצו משה וזקני ישראל. כי אחרי שהשלים משה דבריו לזקנים שידברו גם הם עמו ויזהירו בעם לשמור על המצות כי כל עם הולך בעצת זקיניו וכתיב אשר אנכי מצוה אתכם. ולא אנחנו. כי עיקר הדיבור למשה והזקנים ירימו קולם לאמר לעם שמעו והאזינו ועשו וכן ויצו משה והכהנים הלוים אל כל ישראל וגו' כי אמרו הכהנים לעם הסכת ושמע ישראל ומשה אמר היום הזה נהיית לעם. אבל ר"א אמר כי שמור את כל המצוה מצות האבנים אשר יזכיר ואיננו נכון: (ג) למען אשר תבא אל הארץ. אמר ר"א כי השם יעזרך אם החלות לשמור מצותיו כי זאת היא המצוה הראשונה לביאתם לארץ. ולפי דעתי למען אשר תבא רמז לכל דברי התורה יאמר שתכתוב על האבנים כל דברי התורה הזאת בעברך בירדן מיד למען אשר תבא אל הארץ כי בעבור התורה באת שמה וכן למען ינוח עבדך ואמתך כמוך וזכרת כי עבד היית למען ינוח עבדך ואמתך כמוך או טעמו תכתוב עליהם את כל דברי התורה הזאת להיות לך לזכרון למען אשר תבא אל הארץ ותכבוש אותה ותירש את כל העמים ההם בהיותך זוכר התורה ושומר כל מצותיה:

אבותיך לך: ד והיה בעברכם
את הירדן תקימו את האבנים
האלה אשר אנכי מצוה אתכם
היום בהר עיבל ושדת אותם
בשיד: ה ובנית שם מזבח ליהוה
אלהיך מזבח אבנים לא תניף
עליהם ברזל: ו אבנים שלמות
תבנה את מזבח יהוה אלהיך
והעלית עליו עולת ליהוה אלהיך:
ז וזבחת שלמים ואכלת שם
ושמחת לפני יהוה אלהיך:
ח וכתבת על האבנים את כל
דברי התורה הזאת באר היטב: ס
ט *וידבר משה והכהנים הלוים
אל כל ישראל לאמר הסכת

* חמישי בסתי"י

תרגום אונקלוס

לָךְ: ד. וִיהֵי בְּמִעְבַּרְכוֹן יָת יַרְדְּנָא. תְּקִימוּן יָת אַבְנַיָּא הָאִלֵּין. דַּאֲנָא מְפַקֵּיד יָתְכוֹן. יוֹמָא דֵין בְּטוּרָא דְּעֵיבָל. וְתָסוּד יָתְהוֹן בְּסִידָא: ה. וְתִבְנֵי תַּמָּן מַדְבְּחָא. קֳדָם יְיָ אֱלָהָךְ. מַדְבַּח אַבְנִין. לָא תְּרִים עֲלֵיהוֹן בַּרְזְלָא: ו. אַבְנִין שַׁלְמָן תִּבְנֵי. יָת מַדְבְּחָא דַּיְיָ אֱלָהָךְ. וְתַסֵּיק עֲלוֹהִי עֲלָוָן. קֳדָם יְיָ אֱלָהָךְ: ז. וְתִכּוֹס נִכְסַת קוּדְשִׁין וְתֵיכוֹל תַּמָּן. וְתֶחְדֵּי. קֳדָם יְיָ אֱלָהָךְ: ח. וְתִכְתּוֹב עַל אַבְנַיָּא. יָת כָּל פִּתְגָּמֵי אוֹרָיְתָא הָדָא פָּרִישׁ יָאוּת: ט. וּמַלֵּיל מֹשֶׁה וְכָהֲנַיָּא לֵיוָאֵי. עִם כָּל יִשְׂרָאֵל לְמֵימַר. אֲצֵית וּשְׁמַע

ת"א והיה בעברכם. סנהדרין מד: מזבח אבנים. זבחים סא: לא תניף. ע"ז נב: אבנים שלמות תבנה. שם זבחים נד סא: וזבחת שלמים. פסחים קט חגיגה ד: וכתבת. סוטה לה: באר היטב שם לב לה לו:

תפסיר הרס"ג

אלאה אבאיך: (ד) פמן אול מא תעברון אלארדן. תנצבו הד'ה אלחגארה. אלד'י אמרתכם בהא אליום פי גבל עיבל. ובייצ'הא באספיד'אג: (ה) ואבן ת'ם מד'בחא ללה רבך. מד'בח מן חגארה. לא תחרך עליהא חדידא: (ו) ולתכון מע ד'אלך חגארה צחיחה. וקרב עליהא צואעדא ללה רבך: (ז) ואד'בח ד'באיח סלאמה וכלהא הנאך. ואפרח בין ידי אללה רבך: (ח) וקד כתבת עליי אלחגארה. גמיע עיון הד'ה אלתורייה שרחא גיידא: (ט) ת'ם כלם מוסי' ואלאימה אלליואניין.

נוה שלום

כלמה ערביה). (ד) והיה בעברכם, פמן אול, קודם שתעברו את הירדן. (ח) וכתבת, וקד כתבת, וכבר כתבת, דבק אחר ושדת אותם בשיד כל דברי, גמיע עיון, עיקר ענין מצוות התורה, עיין ראב"ע בשם הגאון ז"ל. באר היטב, שרחא גידא, בלשון מבואר בטוב. (ט) הסכת, ארכן, ענינו הט אזן באמונה ובטחון לב, וכן תרגם הסכן נא עמו ושלם, וכל דרכי הסכנת, והתיו והנון מתחלפים כי

חלק הדקדוק
פרשת תבא

ט) הסכת ושמע, אין כאן פסיק בכל

אבן עזרא

בארץ: (ח) באר היטב. הכתיבה: (ט) וידבר משה והכהנים הלוים. כאשר כתוב וזקני ישראל והעיקר משה: הסכת. פירושו לפי מקומו כי אין

רבינו בחיי

כח לבא אל הארץ כי כח התורה יכרית האויבים אשר בארץ וינחילנה לנו: אלה יעמדו לברך. דרשו רז"ל הברכה היתה ברוך האיש אשר לא יעשה פסל ומסכה. הקללה כמו שכתוב. והיו על הברכה ששה מבני הגבירות ועל הקללה היו בני השפחו'. ולפי שלא היו אלא דן ונפתלי גד ואשר הוצרך ליטול מבני לאה שתים ראובן הבכו' וזבולן הק' כדי שישלימו לששה. ומה שמונה שמעון על הברכה מפני שנכתבו בכאן י"א ארורים ולא רצה לקללו ולומר כנגדו ארור ומשה שקבע ברכה בפרשת וזאת הברכה לכל השבטים ולא קבע לשמעון לפי שלא היה ראוי לברכה מפני חטא זמרי וכיון שלא היה בלבו לברכו כי לא היה ראוי לברכה לא

בעל הטורים

(ד) תקימו. ב' במס'. תקימו את האבני', ופסל ומצבה לא תקימו. כנגד מה שצויתי אתכם לא תקימו אני מצוה אתכם תקימו את האבני': (ח) התורה הזאת באר היטב. בגימ' גם בשבעים לשונות.

רשב"ם

(ח) וכתבת על האבנים את כל דברי וגו'. שכשנשבעו בפרשה

רש"י

(ח) באר היטב. (סו) בשבעים ב לשון: (ע) הסכת.

שפתי חכמים

ב עיין לעיל פרשת דברים ושם פירשתי. (נח"י) והטעם

פסוקים אלה הקדמת הברכות וגו'

(ט) וידבר משה והכהנים והלוים וגו'. וקשה מדוע בדבור זה השתתפו הכהנים והלוים עם משה לדבר אל כל ישראל. וכתב מהרי"א אמנם שהפסוקים האלה באו בדמות הקדמה והסבה ההוא לענין הקללות אשר יזכור בפרשה הלז, לפי שראה מרע"ה שישראל כשמעם הארורים אשר על הר עיבל, וקללות הברית שיזכור אחריהם, כלם יחרדו לאמור ויבך לבבם לאמר אוי לנו מי יצילנו מכל אלות הברית האלה. הנה לזה הקדים לדבר על לבם דברים טובים נחומים ושתף עמו הכהנים הלוים בדבר זה, כי לפי שהם היו עתידים לכך לדבר הברכה והקללה המה יקדימו לומר הסכת ושמע ישראל אל תירא ואל תפחד משמוע הקללות אשר אנחנו עתידים לדבר באזניכם, כי אין זה בשנאת ה' אתכם כ"א לאהבתו אתכם ולאשר שתשמרו את מצותיו ולכן בקבלתכם היו היום לעם לה' אלהיך, כי מתוך הקללות יודע לכם כי היום הזה שאתם שומעים אותם נהיית לעם לה' אלהיך, כי קבלת המצות תחייב הברית והחזוק על שמירתם ואתה תשמע בקול ה' אלהיך ועשית את כל מצותיו, ובזה לא תבואנה אליך רעה והארורים והקללות לא יבואו עליך כי הם תנאים לעובר מצות השי"ת, ואתה לא תעבור עליהם ותשמור אותם ותנצל מהקללות. וזהו שאמר ושמעת בקול ה' אלהיך, שהוא יעוד והבטחה לא מצוה, והדברים האלה להיותם הקדמה והצעה לענין הברית. ע"כ בא אחריו מיד אלה יעמדו לברך את העם ואלה יעמדו על הקללה, ולא נשתתפו בזה הכהנים והלוים ולא הזקנים עם משה רע"ה כי הוא בלבד אמרו לפי שלא היה ראוי שאדם יפרט את השבטים מי מהם יעמדו לברך ומי מהם אשר יעמדו על הקללה כי אם משה אשר לא ישא פנים בדבר:

מסורת הקריאה

פסוקים דכתיב בהם ב' פעמים מלת לך, והראשון הלמ"ד בשוא והשני הלמ"ד בקמץ: (ה) ובנית, מלעיל: שם. השי"ן בדגש: (ו) והעלית, הלמ"ד בחירק והטעם מלעיל בלמ"ד: (ז) ואכלת, מלעיל: שם, השי"ן בדגש: (ח) באר, הבי"ת בפתח: היטב, הטי"ת בצירי:

רמב"ן

(ח) וטעם באר היטב. הכתיבה ורבותינו אמרו בשבעים לשון ומצינו בספר תאגי שהיתה כל התורה כתובה בהן מבראשית עד לעיני כל ישראל בתאגיה וזיוניה ומשם נעתקו התאגין בכל התורה ויתכן שהיו האבנים גדולות מאד או שהיה ממעשה הנסים:

אור החיים

(ג) למען אשר תבא. ראב"ע פי' אם החילות לשמור מצותיו וזו מצוה ראשונה וכו' ורמב"ן פירש לרמוז אל התורה וכו' ואין הכתוב מתיישב לשני הפירושים ויש להעיר עוד אומרו כאשר דבר ה' אלהי אבותיך לך שלא היה צריך לומר תיבת לך אחר שאמר אשר תבא אל הארץ כאשר וגו' הדבר מובן שאליהם הוא הדבר: אכן כוונת הכתוב לפי שקדם מאמר משה לישראל כי ביאת הארץ לא בזכות ישראל כאומרו לא בצדקתך וגו' אלא ברשעת הגוים וגו' ולמען הקים וגו' בזה בא דברו כאן כי באמצעות המעשה האמור בענין תהיה ביאתם לארץ בזכות עצמם וגזירת הכתוב היא תיבת לך האמורה לבסוף וזה שיעור הכתוב למען אשר תבא פירוש תהיה ביאתך לארץ אשר ה' אלהיך נותן לך כאשר וגו' לך פירוש למען שאתה ראוי ולא תצטרך לזכות ברית אבות והבן:

וּשְׁמַע יִשְׂרָאֵל הַיּוֹם הַזֶּה נִהְיֵיתָ
לְעָם לַיהוָה אֱלֹהֶיךָ: י וְשָׁמַעְתָּ
בְּקוֹל יְהוָה אֱלֹהֶיךָ וְעָשִׂיתָ אֶת־
מִצְוֺתָו וְאֶת־חֻקָּיו אֲשֶׁר אָנֹכִי
מְצַוְּךָ הַיּוֹם: ס חמישי יא וַיְצַו מֹשֶׁה אֶת־
הָעָם בַּיּוֹם הַהוּא לֵאמֹר: יב אֵלֶּה
יַעַמְדוּ לְבָרֵךְ אֶת־הָעָם עַל־הַר
גְּרִזִים בְּעָבְרְכֶם אֶת־הַיַּרְדֵּן שִׁמְעוֹן
וְלֵוִי וִיהוּדָה וְיִשָּׂשכָר וְיוֹסֵף וּבִנְיָמִן:
יג וְאֵלֶּה יַעַמְדוּ עַל־הַקְּלָלָה בְּהַר
עֵיבָל רְאוּבֵן גָּד וְאָשֵׁר וּזְבוּלֻן דָּן
וְנַפְתָּלִי: יד וְעָנוּ הַלְוִיִּם וְאָמְרוּ אֶל־
כָּל־אִישׁ יִשְׂרָאֵל קוֹל רָם: ס

תרגום אונקלוס

יִשְׂרָאֵל. יוֹמָא הָדֵין הֲוֵיתָא לְעַם. קֳדָם יְיָ אֱלָהָךְ: י. וּתְקַבֵּיל. לְמֵימְרָא דַיְיָ אֱלָהָךְ. וְתַעֲבֵיד יָת פִּקּוֹדוֹהִי וְיָת קְיָמוֹהִי. דַּאֲנָא מְפַקֵּיד לָךְ יוֹמָא דֵין. יא. וּפַקֵּיד מֹשֶׁה יָת עַמָּא. בְּיוֹמָא הַהוּא לְמֵימַר: יב. אִלֵּין. יְקוּמוּן. לְבָרָכָא יָת עַמָּא עַל טוּרָא דִגְרִיזִין. בְּמִעְבַּרְכוֹן יָת יַרְדְּנָא. שִׁמְעוֹן וְלֵוִי וִיהוּדָה. וְיִשָּׂשכָר וְיוֹסֵף וּבִנְיָמִין: יג. וְאִלֵּין. יְקוּמוּן עַל לְוָטַיָּא בְּטוּרָא דְעֵיבָל. רְאוּבֵן גָּד וְאָשֵׁר. וּזְבוּלוּן דָּן וְנַפְתָּלִי: יד. וְיִתִּיבוּן לֵינָאֵי. וְיֵימְרוּן. לְכָל אֱנָשׁ

ת"א הסכת ושמע ברכות עו מז ספר הזהר פרשת תרומה: אלה יעמדו. סוטה לז לה: על הר. שם: וענו הלוים. שם: קול רם. שם לג:

תפסיר הרס"ג

אל אסראיל קאילין. ארכן ואסמע יא אל אסראיל. פאנך יומך הד'א קד' צרת שעבא. ללה רבך: (י) פאקבל קולה. ואעמל וצאיאה ורסומה. אלד'י אמרך בהא אליום: (יא) ת'ם אמר מוסי קומה. פי ד'אלך אליום קאילא: (יב) הולאי יקומון ליבארכו אלאמה ענד גבל גריזים. בעד עבורכם אלארדן. אל שמעון ולוי ויהודה. וישׂשכר ויוסף ובנימין: (יג) והולאי יקומון עלי' אללענה עלי' גבל עיבל. אל ראובן וגד ואשר. וזבולון דן ונפתלי: (יד) פיבתדו אלליואניין. ויקולון לגמיע אל אסראיל בצות

נוה שלום

ממוצא אחד הם. (יד) וענו הלוים,

חלק הדקדוק

התיגאן: יב) יששכר ויוסף ובבימין, תיבת ויששכר בשפחא לא במארכה

אבן עזרא

ריע לו: היום הזה נהיית לעם. שיכרות עמך ברית: (י) ושמעת. היום בקולו: ועשית את מצותיו. לעתיד: וטעם והכהנים הלוים. כי הם האומרים ארור האיש. על הברכה בני הגבירות ועל הקללה בני השפחות ואם יחסרו שנים ובני לאה רבים ונלקחו הגדול והקטן: (יד) וענו. כמו ועניּת ואמרת וחז"ל אמרו כי טעם לברך ברוך האיש אשר לא יעשה פסל ומסכה וכן הכל ועל דרך הפשט הברכה היא ברוך אתה בעיר והקללה הפך זה. והעד בספר יהושע וטעם להזכיר אלה י"א עבירות בעבור שיוכל לעשותם בסתר והעד ושם בסתר כי אם יעשה בגלוי יומת וכן מכה רעהו בסתר והחל מהעיקר שהוא בינו ובין בוראו ואחר כן בינו ובין אבותיו כי מי יודע אם יקלה

אבי עזר

(י) (ארור האיש על הברכה בני הגבירות וכו') הרב מפרש כאלו נמסר לו מסיני כן וכללא דמילתא אין אתנו יודע מאיזה טעם יעמוד בכור האמהות בהר עיבל ומסתברא איפכא כמו שתראה בריש פ' במדבר גבי הדגלים שראובן בראש וממנו כעלמים הדברים עד בוא מורה לדק ועיין

רבינו בחיי

רצה לקללו בכאן לומר ארור כנגדו שאם כן לא היתה לו תקנה. וכבר דרשו רז"ל שאע"פ שלא ברכו בפירו' רמזו בברכת יהודה שנאמר (דברים לג) שמע ה' קול יהודה שכן היתה נחלת בני שמעון בתוך נחלת בני יהודה. ומה שנמנה ראובן על הקללה אין זה לחיובו אלא נראה לי שהוא התנצלות גמור במעשה בלהה ולומר

רשב"ם

עתה בהר גריזים ובהר עיבל היתה התורה לפניהם כתובת ונשבעו שיקיימוה: (יב) אלה יעמדו לברך וגו'. לפי הפשט דומה שאלו עונין אמן אבל הלוים הופכין פניהם בשעת ברכה להר גריזים ובשמקללים פונים להר

°מצותיו קרי

בעל הטורים

בפרשה זו נעלם ס'. לומר אע"פ שכתוב ביום אשר תעברו את הירדן נתרחקו ס' מילין קודם שקיימו שאבנים כדאי' בסוטה. (יב) גריזים. בגימטריא הברכה יהיה מז: (יד) קול רם. וסמיך

שפתי חכמים

פכלתב בשבטים לי היינו כדאיתא במס' סוטה (דף לה) שיוכלו האומות להעתיקם: ג פי' מדכתיב להיות לעם לה' אלהיך ולא כתיב היום משמע שעל הברית הקודם קעייהי ומדכתיב היום הזה למדנו שרמז להם שבכל יום יהיו בעיניך כאלו היום באת כו', הכא"ס. ול"נ דמהיום הזה דייק כמו גבי היום הזה ה' אלהיך מליך דה"ל כמשמעו שהרי באותו היום קבלו עליהם הברכות והקללות האמורות בהר גריזים ובהר עיבל. דאי מש"ה נאמר היום הזה א"כ ה"ל להקדים ולומר ויצו משה את העם וגו' שהוא פרשת הקללות ואח"כ ה"ל לענקט פרשת היום הזה דאין שייך נומר הכא אין מוקדם ומאוחר בתורה כיון דהוא עיקר הטעם לפי שנאמר היום הזה: ד אע"ג דכתיב שמעון ולוי ויהודה וגו'

רש"י

כתרגומו: היום הזה נהיית לעם. בכל יום יהיו בעיניך כאלו היום באת עמו בברית: (יב) לברך את העם. כדאיתא במס' סוטה (דף לו) ששה שבטים עלו לראש הר גריזים וששה לראש הר עיבל והכהנים והלוים והארון למטה באמצע הפכו הלוים פניהם כלפי הר גריזים ופתחו בברכה ד ברוך האיש אשר לא יעשה פסל ומסכה וגו' ואלו ואלו עונין אמן חזרו והפכו פניהם כלפי הר עיבל ופתחו בקללה ואומרים ארור האיש אשר יעשה פסל וגו' וכן כולם

השנוים בלשון הברכות וגו'

(יב — יג) אלה יעמדו לברך את העם וגו'. ואלה יעמדו על הקללה וגו'. צ"ל מדוע לא נאמר בקללות אלה יעמדו לקלל. כתב הכ"י לפי שהטובות באות מאת ה' בפועל, אבל הקללות אינם באים כי אם מעצמן ע"י הסתרת פניו ית', כי מפי עליון לא תצא הרעות, לכך נאמר ואלה יעמדו על הקללה, ולא לקלל, כ"א ליעד ביאת הקללות והדבר בספק אם יבואו או לא יבואו, כי מאחר שאינם באים כ"א בהסתרת פנים, א"כ עדיין הדבר תלוי בהוראת המערכה, ואם שנאמרו כל הארורים בפרשה ונאמרו הברכות בדיוק ולא להפך, לפי שעיקר הברכה בעה"ב הנסתר, וכן מפירותיהן יאכלו בעה"ז, להיות לנו הכנה שיוכלו לקיים המצות ע"י מציאות הברכות, ע"כ הסתירם הכתוב. ועוד רמז בזה שהברכות הן דרכי איש אז יוסיף לו הקללה לברכה. כי מאחר שהקללה היתה הכנה שמירתתם בה לידי סור מרע ועשה טוב, א"כ מאמת הקללות נעשו הברכות:

מרפא לשון

רברבין שלמין בל"ז. יב) על הר גריזים, על טורא דגריזים. ה"ג:

מסורת הקריאה

(ט) ושמע, הוי"ו בלי מתג והשי"ן בשוא לבד: לעם, העי"ן בקמץ, ונמסר עליו קמץ בז"ק: (יב) אלה. הנגינה באל"ף: (יד) וענו, מלרע:

אור החיים

(יד) וענו הלוים. פירוש והתחילו שהם יתחילו לדבר והעם יענו אחריהם אמן ואונקלוס תרגם ויתיבון לדבריו יענו הלוים תשובה להעמדת ישראל בסדר זה על ההרים שהוא להשמיעם אמרות האמורות מפיהם ברוך אשר וגו' וארור אשר ויונתן תרגם ויכרזון ליואי וקשה לי הרי הוא אומר קול רם ואולי כי ההכרזה תהיה קול לבד הרמת קול במאמר עצמו:

(טו) וענו כל העם ואמרו. ולא הספיק לומר ואמרו כל העם כדרך שאמר בכל הארורים האמורים בענין העיר ה' בראשונה שצריך שישראל ישיבו זה לא שהלוים יצטרכו לומר ואמר כל העם אלא

נחל קדומים

ור"ת הם אותיות אהיה וא"ש ההי"ב ודוק כי קצרתי: יא (ה) ויצו משה את העם ביום ההוא. ר"ת מאהבה לרמוז שאם יהיו אוהבים זה לזה ינצלו מהקללות. והברכות לא יבואו אלא כשיהיו אוהבים זה לזה. לקוטים כ"י ועל פי זה הנה אמת נכון דאמרו בזהר חדש דתוכחות אלו של תבא נתקימו בחרבן בית שני ע"ש וגלו משום שנאת חנם גי' צ"ח ונתקיימו צ"ח קללות ובעה"י שנהיו אוהבים זה לזה ואז נתברך מן השמים ובא לציון גואל במהרה ב"א: יג (ו) ואלה יעמדו על הקללה. פי' השבטים על הקללה. דהול"ל לקלל כמו שאמר לברך אלא רוצה לומר ששולטים על הקללה. וכתב שם דאשר על הקללה דיש לו בנות ארו"ר גימ' הבת. רבינו אפרים ז"ל. ולי ההדיוט נראה לשבח על דרך מ"ש בש"ס אפשר ראובן חטא והוא אומר ארור שוכב עם אשת אביו וכן כאן כדי שלא נאמר גימ' הבת לכך עמד על הקללה להראות דהבנות נמי זמנין חשובות מאד כבנות אשר שנשאות לכהנים גדולים ולמלכים. וגם ברכת הבית מרובה מחמת"ה כמ"ש פ' הזהב והכל תלוי באשה כמו שהאריך הרב זרע בירך ח"ג ופירש זה ישפיל וזה ירים כי כוס כוס כינוי לאשה כמ"ש לא ישתה בכוס זה וזהו זה ישפיל

דברים כז

טו ארור האיש אשר יעשה פסל
ומסכה תועבת יהוה מעשה ידי
חרש ושם בסתר וענו כל־העם
ואמרו אמן: ס טז ארור מקלה
אביו ואמו ואמר כל־העם אמן: ס
יז ארור מסיג גבול רעהו ואמר
כל־העם אמן: ס יח ארור משגה
עור בדרך ואמר כל־העם אמן: ס

ת"א ארור האיש. שם לב לג שבועות לו ע"ז נב:

תרגום אונקלוס

יִשְׂרָאֵל קָל רָם: טו. לִיט גּוּבְרָא. דְּיַעֲבֵיד צְלֵם וּמַתְּכָא מְרַחַק קֳדָם יְיָ. עוֹבַד יְדֵי אוּמָנָא וִישַׁוֵּי בְּסִתְרָא. וְיָתִיבוּן כָּל עַמָּא. וְיֵימְרוּן אָמֵן: טז. לִיט. דְּיַקְלֵי אֲבוּהִי וְאִמֵּיהּ. וְיֵימַר כָּל עַמָּא אָמֵן: יז. לִיט. דִּישַׁנֵּי תְּחוּמָא דְּחַבְרֵיהּ. וְיֵימַר כָּל עַמָּא אָמֵן: יח. לִיט. דְּיַטְעֵי עֲוִירָא בְּאוֹרְחָא. וְיֵימַר כָּל עַמָּא

תפסיר הרס"ג

עאל: (טו) מלעון רגל. יצנע פסלא או מסבוכא ממא יכרהה אללה. או יתכ'ד'ה מן צנעה' צאנע ויציירה פי סתר. פיג'יבהם גמיע אלקום. ויקולון אמין: (טז) ומלעון מסתכ'ף באביה ואמה. ויקול גמיע אלקום אמין: (יז) ומלעון מן יזייג' תכ'ם צאחבה. ויקול גמיע אלקום אמין: (יח) ומלעון מצ'ל גאהל פי אלטריק. ויקול גמיע אלקום

בעל הטורים

ליה (טו) ארור האיש אשר יעשה פסל. לומר שקולו של זה היינו בקול הקב"ה שמעו דבור אנכי ה' ולא יהיה לך: בסתר. ד', ושם בסתר, מכה רעהו בסתר, כי אתה עשית בסתר בדוד במנין בת שבע, כי תאכלם בחסר כל בסתר. לומר אם תעשה בסתר תאכלם בחסר כל בסתר. התחיל בעכו"ם שהיא שקולה כנגד כל התורה כולה. וסמך לעכו"ם (טז) מקלה אביו ואמו. דג' שותפין יש באדם. וסמך למקלה אביו (יז) מסיג גבול רעהו. לומר שהבא על א"א שהוא מסיג גבול רעהו גורם לבן שמקלה אביו שאינו מכיר אביו. וסמך ליה (יח) משגה עור. לומר לא סייען לו לפי דרכך כדי להסיג גבולו: משגה. ב'. משגה עור, משגה ישרים בדרך רע. הוא שדרשו משגה עור שמיעצו לאשה זה משגה ישרים בדרך רע שהוא ישר ונותן לו עצה לעקם דרכיו:

רשב"ם

להר עיבל: (טו) ושם בסתר. כל הארורים שנים עשר כנגד שנים עשר שבטים וכולם עבירות שרגילים להיות בסתר הם כמו שאפרש בכולם חוץ משנים שרגילים להיות פעמים בגלוי ופעמים בסתר. והן עו"ג, ומכה רעהו. ולכך פי' בשניהם בסתר שעל עבירות שבגלוי לא באו לקלל כי בית דין יענשוהו על הגלויות כמ"ש בסוף כל הקללות הנסתרות לה' אלהינו הוא יקח נקמה מן הנסתרות שהרי נתקללו בשם הקב"ה אבל הנגלות לנו ולבנינו עד עולם לעשות את כל דברי התורה הזאת. מלקות. סקילה. שרפה. הרג. וחנק. הלא

רש"י

עד ארור אשר לא יקים: (טז) מקלה אביו. מזלזל. לשון (לעיל כה) ונקלה אחיך: (יז) מסיג גבול. מחזירו לאחוריו וגונב את הקרקע, לשון (ישעיה נט) והוסג אחור: (יח) משגה עור. הסומא בדבר ומשיאו עצה רעה:

שפתי חכמים

משמע דאותן ששה שבטים היו מברכים ולא שבט לוי לבד. וי"ל מדכתיב ואלה יעמדו על הקללה בהר עיבל ובע"כ צ"ל על הקללה אצל הקללה ר"ל שהלוים הפכו פניהם להם ולכן נקראו אצל יותר מאותן שהיו עומדים על הר גריזים אף שהיו קרובים להם כמו אלו כיון שלא יתכן לפרש כמשמעו שאין שייך לומר אלה יעמדו על הקללה וכי יש ממשות בקללה שדורסין עליה ברגלים אלא בע"כ פירושו אצל הקללה כלומר אצל אותן המקללים א"כ ש"מ שהן עצמן אינן מקללין ממילא הא דכתיב אלה יעמדו וגו' לברך וגו' נמי הן עצמן אינן המברכים ועכשיו סברא הוא שהיה שבט לוי מדכתיב וענו הלוים וגו' וכתב א"כ דהם עצמן לא היו המברכים א"כ מה זה דכתיב אלה יעמדו לברך את וגו' והרי משמע דהם עצמן לא היו המברכין. וי"ל דה"פ אלה יעמדו אצל הלוים בשעה שעמדו הלוים לברך את העם על הר גריזים שמעון וגו'. כן מצאתי בשם אחד מהגדולים. ול"נ דהוכחתו מדכתיב וענו הלוים ואמרו אל כל איש ישראל וגו' ש"מ דהלוים היו המקללין וה"ה המברכין דהא קודם שאמרו ארור האיש היו אומרים ברוך האיש וא"ל דהא דכתיב וענו הלוים פירושו דענו הלוים תחלה כלומר שהם התחילו ואחר כך כל העם אחריהם דא"כ הוי הל"ל וענו הלוים וכל איש ישראל ואמרו וגו' ועוד מאי אל כל איש ישראל שהרי הם עצמן היו ג"כ מן המקללים. אלא ע"כ שהלוים היו המברכים והמקללים והיו הופכים פניהם כדפי' רש"י ופי' דקרא דאלה יעמדו לברך את העם כאלו אמר אלה יעמדו על הר גריזים כשיבאו הלוים לברך את העם ומי הם העומדים על הר גריזים שמעון ולוי וגו'. וא"ת והרי כתיב ואלה יעמדו לברך את העם שמעון לוי ויהודה וגו' א"כ משמע שגם לוי היה עומד על הר גריזים כמו שאר שבטים ואיך פי' הוא ז"ל והכהנים והלוים והארון למטה באמצע כו'. וי"ל שני מיני לוים הם מהם הראוים לשירה דהיינו עד שיגיעו לכ' שנים ושאינן ראוין לשירה דהיינו מן' ואילך ואותן הראוין לשירה עומדין למטה ואותן שאינן ראוין לשירה עומדין על ההר בברייתא פרק אלו נאמרין (דף לו): ה דגמרינן משנה מפרשת קדושים

דעת זקנים מבעלי התוספות

(טו) ארור האיש אשר יעשה. בסוטה פרק אלו נאמרין מסיק וכי העובד ע"ז בארור סגי ליה. אלא זה הבא על הערוה והוליד בן והלך לבין העכו"ם ועבד ע"ז אמר הקב"ה ארור אביו ואמו שהן גרמו לו. ופרש"י שיש י"א ארורים כנגד י"א שבטים וכנגד שמעון לא כתיב ארור לפי שלא נתברך כשברך יעקב לבניו וגם לא עלה בלבו של משה רבינו לברכו כשברך השבטים לפני מותו. ואי קשיא מה נשתנו אלו הי"א דברים מכל שאר דברים. י"ל משום דכל הני ישנן בינו לבין קונו ואין שום בריה יכולה להכיר ולידע בהם. ואיתא בשוחר טוב למד ולימד שמר ועשה ויש ספק בידו למחות ולא מיחה הרי הוא בכלל ארור אשר לא יקים את דברי התורה הזאת לא למד ולא לימד לא שמר ולא עשה כגון שהיה חבוש בבית האסורים ויש ספק בידו למחות ומיחה הרי הוא בכלל ברוך אשר קיים את דברי התורה הזאת.

נוה שלום

פיבתדי, ע"ל כו ה. (טו) אשר יעשה, או יתכ'ד'ה, או יקנגו מאומן. ור"ל אשר יעשה הוא בעצמו פסל וכו' או יעשוהו אחרים ויקנה אותו מהם. (יח) עור, גאהל, סומא באותו דבר.

אבן עזרא

אותם: (טז) ומקלה. לשון קלון פועל יוצא: (יז) מסיג גבול רעהו. כי הוא דבר נסתר. ומשגה עור גם כן לא

רבינו בחיי

שלא חטא באשת אב שהרי הוא קורא ארור שוכב עם אשת אביו. ומזה אמרו במדרש (בראשית מט) יצועי עלה אמר לו יעקב אביו בני אין לך תקנה עד שיבא אותו שכתוב בו (שמות יט) עלה. כיון שבא משה והעמיד לכהנים הלוים בהר גרזים ובהר עיבל והעמיד ראובן על הקללה ידעו כל ישראל שהיה ראובן זכאי וכן אמרו רז"ל כל האומר ראובן חטא אינו אלא טועה. וכיצד היו עומדין אלו על הברכה ואלו על הקללה כך שנו רז"ל במסכת סוטה. ששה שבטים עלו לראש הר גרזים וששה שבטים עלו לראש הר עיבל והכהנים והלוים עומדים למטה באמצ' הכהנים מקיפין את הארון והלוים את הכהנים וישראלים מזה ומזה שנאמר (יהושע ח) וכל ישראל וזקניו ושוטרים ושופטיו עומדים מזה ומזה לארון נגד הכהנים הלוים. הפכו פניהם כלפי הר גרזים ופתחו בברכה ברוך האיש אשר לא יעשה פסל ומסכה אלו ואלו עונין אמן. הפכו פניהם כלפי הר עיבל ופתחו בקללה ארור האיש אשר יעשה וגו' אלו ואלו עונין אמן עד שגומרין ברכות וקללות ואחר כך הביאו את האבנים ובנו את המזבח ושדוהו בשיד וכתבו עליהן את כל דברי התורה הזאת בשבעים לשון שנאמר באר היטב

מסורת הקריאה

(טו) פסל, הפ"א רפה: מעשה, השי"ן בצירי ובתביר: וענו, מלרע:
(טז) ארור, נמסר עליו ח' בטעם זקף גדול, ששה פה בענין, א' דין,

נחל קדומים

וזה ירים אדם ניכר בכוסו. ואם אל סודו תדרוש קח לך בשמים ראש כוס גימטריא אלהים ואמרו בזהר הקדוש כי כלהו נשי אחידן

אור החיים

דברי הכתוב הוא שמצוה שיענו העם ויאמרו אמן ואין על הלוים לומר ואמר כל העם וגו':

(טז) ארור מקלה וגו'. צריך לדעת למה לא בחר מכל העבירות לומר עליהם הארורים אלא אלו גם בעריות למה לא יחד הארירה אלו לאלו והלא יש עריות חמורים כאלו והבא על אשת איש ואולי כי לא אמר כאן אלא העבירות הטמונים והנסתרים ולזה רשם בראשונה ואמר ושם בסתר כי העושה בדרך שיהיה מתגלה הנה נתחייבו ישראל בערבות זה על זה וכן מ"ש ארור מקלה פי' שיעשה לו קלון בדרך שאינו נתפס עליו בב"ד של מטה וכן השגת גבול הוא דבר שאינו ניכר וכן משגה עור בדרך אין רואה וכן הטות משפט השפלים וכן הבא על אשת אביו ועל הבהמה ועל אחותו וחותנתו כולם אין הרגש לזולת המצאו עמהם לחקור בו וכן מכה רעהו דקדק לומר בסתר וכן לוקח שוחד וגו' כגון שהיו ב"ד שקול ובא אחד והכריע בסברתו בשביל שוחד גם זה הוא מדברים המסורים ללב ואין הרגש לזולת וטעם שכתב ארור שוכב עם בהמה בין אשת אביו לאחותו לומר כי כל כך מרוחק הדבר של אשת אב ואחות כשוכב עם בהמה שהוא דבר זר ומתועב לטבע אנושי:

יט אָרוּר מַטֶּה מִשְׁפַּט גֵּר־יָתוֹם
וְאַלְמָנָה וְאָמַר כָּל־הָעָם אָמֵן׃
כ אָרוּר שֹׁכֵב עִם־אֵשֶׁת אָבִיו כִּי
גִלָּה כְּנַף אָבִיו וְאָמַר כָּל־הָעָם
אָמֵן׃ ס כא אָרוּר שֹׁכֵב עִם־כָּל־
בְּהֵמָה וְאָמַר כָּל־הָעָם אָמֵן׃ ס
כב אָרוּר שֹׁכֵב עִם־אֲחֹתוֹ בַּת־אָבִיו
אוֹ בַת־אִמּוֹ וְאָמַר כָּל־הָעָם אָמֵן׃ ס
כג אָרוּר שֹׁכֵב עִם־חֹתַנְתּוֹ וְאָמַר
כָּל־הָעָם אָמֵן׃ ס כד אָרוּר מַכֵּה
רֵעֵהוּ בַּסָּתֶר וְאָמַר כָּל־הָעָם אָמֵן׃ ס
כה אָרוּר לֹקֵחַ שֹׁחַד לְהַכּוֹת נֶפֶשׁ
דַּם נָקִי וְאָמַר כָּל־הָעָם אָמֵן׃ ס
כו אָרוּר אֲשֶׁר לֹא־יָקִים אֶת־דִּבְרֵי
הַתּוֹרָה־הַזֹּאת לַעֲשׂוֹת אוֹתָם
וְאָמַר כָּל־הָעָם אָמֵן׃ פ כח א וְהָיָה
אִם־שָׁמוֹעַ תִּשְׁמַע בְּקוֹל יְהוָה
אֱלֹהֶיךָ לִשְׁמֹר לַעֲשׂוֹת אֶת־כָּל־

תרגום אונקלוס

אמן: יט. ליט. דיצלי. דין גיור יתם וארמלא. ויימר כל עמא אמן: כ. ליט. דישכוב עם אתת אבוהי. ארי גלי כנפא דאבוהי. ויימר כל עמא אמן: כא. ליט. דישכוב עם כל בעירא. ויימר כל עמא אמן: כב. ליט. דישכוב עם אחתיה. בת אבוהי או בת אמיה. ויימר כל עמא אמן: כג. ליט. דישכוב עם חמתיה. ויימר כל עמא אמן: כד. ליט. דימחי חבריה בסתרא. ויימר כל עמא אמן: כה. ליט דיקבל שוחדא. למקטל נפש דם זכאי. ויימר כל עמא אמן: כו. ליט. דלא יקיים. ית פתגמי אוריתא הדא למעבד יתהון. ויימר כל עמא אמן: א. ויהי. אם קבלא תקביל למימרא דיי אלהך. למטר למעבד ית כל

ת״א ארור שכב. שבת כד: ארור שכב. עירובין נה פסחים מט: ארור אשר לא יקים. שבועות לו: והיה אם שמוע תשמע. בפרק פט:

תפסיר הרס״ג

אמין: (יט) ומלעון מן ימייל. חכם ג׳ריב או יתים או ארמלה. ויקול גמיע אלקום אמין: (כ) ומלעון מן יצ׳אגע זוגה׳ אביה. למא כשף כנף אביה. ויקול גמיע אלקום אמין: (כא) ומלעון מן יצ׳אגע שייא מן אלבהאיב. ויקול גמיע אלקום אמין: (כב) ומלעון מן יצ׳אגע אכ׳תה. אבנה׳ אביה או אבנה׳ אמה. ויקול גמיע אלקום אמין: (כג) ומלעון מן יצ׳אגע חמאתה. ויקול גמיע אלקום אמין: (כד) ומלעון מן יסעי בצאחבה סרא. ויקול גמיע אלקום אמין: (כה) ומלעון מן יאכ׳ד׳ רשוה. ליקתל נפסא זכייא. ויקול גמיע אלקום אמין: (כו) ומלעון מן לם יתׄבת. כלאם הד׳ה אלתורייה ליעמל בהא. ויקול גמיע אלקום אמין: (א) ואעלם אנך אן סמעת ואטעת אמר אללה רבך. לתחפץ׳ ותעמל גמיע וצאיאה. אלתי אנא

חלק הדקדוק

בספרי תימן ובדפוסים: כה) ארור לקח, לחוד בטעם פשטא, וסימניך ארור פושט ידו לאחד. מהרי״ב:

אבן עזרא

יוכל לפרסם מי שהשגהו: (יט) מטה משפט גר יתום. כי אין להם עוזר והנה גם הוא בסתר והזכיר הגר גם היתום והאלמנה כי אם יטה הדיין משפט אחרים יערערו עליו ויפרסמוהו והגר והיתום והאלמנה אין להם כח ושוכב עם אשת אב ואחות וחותנת אינו נחשד להתייחד עמה על כן הוא דבר נסתר ואין כן שאר העבירות: (כא) עם כל בהמה. זכר או נקבה כי אין לה פה שתצעק ותערער כמו הזכור על כן לא הזכירו: (כה) לוקח שוחד. לפי דעת רבים שהוא הדיין ולפי דעתי שהוא עד שקר: (כו) אשר לא יקים. י״א על כל התורה וי״א על אלה הנזכרים ולא אמרו כלום בעבור שכתוב לעשות אותם והנכון בעיני כי קלל על מצות לא תעשה הנזכרים וקלל מי שלא ישמור גם בסתר מצות עשה על כן אמר לעשות אותם: (א) עליון על כל גויי הארץ.

רבינו בחיי

ונטלו האבנים ובאו ולנו במקומן ע״כ במשנה:

ארור האיש אשר יעשה פסל ומסכה. דרשו רז״ל ארור משעת עשיה וכן כתיב (דברים ט) ואת חטאתכם אשר עשיתם את העגל משעת עשיה קם ליה בחטא:

רשב״ם

תראה אין כתוב כאן ארור שוכב עם אשת רעהו, כי מה״לך ליכנס בבית אחרים ולא יליזו עליו. מקלה אביו במקום בית גידולו אין אחרים רגילים שם. וכן משיג גבול בגנבה הוא עושה שאם יראה ימחה בידו. וכן משגה עור, ומטה משפט, כל אלו דברי סתר. שוכב עם א״ת אביו זהו במקום שהוא גדל ״שם ואין רואה. עם כל בהמה, אין זה כ״א בסתר. וכן אחותו, וחתנתו, האם רגילה בבית בתה: (כו) ארור אשר לא יקים.

בעל הטורים

וסמך ליה (יט) מטה משפט. שהיודע הדין ומטהו בהלכותיו או טוען שקר הוא משגה עור: סמך (כא) שכב עם בהמה לאשת אביו. לפי שהוא עמה בבית וכרוך אחריה כבהמה. וכן אחותו וחתנתו שהם תדירים עמו: וסמך ליה (כד) מכה רעהו בסתר. שהוא בצינעא כמו זנות חותנתו ואחותו שהוא בצינעא בביתו: בסתר. בגימטריא בלה״ר ובגימטריא אמר ממון חבירו: וסמך (כה) לקח שחד להכות נפש. לומר הולך רכיל למען שפך דם: וסמך (כו) אשר לא יקים להכות נפש. לומר שהשופך דם כעובר על כל התורה: אמן. בגימטריא יהוה אדני. ולכן גדול העונה אמן יותר מן המברך שעולה שני שמות: (א) שמוע תשמע

רש״י

(כד) מכה רעהו בסתר. על לשון הרע ו הוא אומר. ראיתי ביסודו של רבי משה הדרשן י״א ארורים יש כאן ז כנגד י״א שבטים, וכנגד שמעון לא כתב ארור לפי שלא היה בלבו לברכו לפני מותו כשברך שאר השבטים לכן לא רצה לקללו: (כו) אשר לא יקים. כאן כלל את כל

שפתי חכמים

והכה גופא מנלן, עיין בפרשת קדשים: ו דאל״כ בסתר ל״ל וכי אם יכהו בגלוי הכאה ממש מותר בתמיה והלא כתיב לא יוסיף פן יוסיף בפרשת כי תצא: ז וא״ת למה סמך כ׳ מכה

מרפא לשון

ולא כמ״ש היא״ר בטורא. כד) מכה רעהו בסתר, דימחי כתר׳ ומכה אביו, ולא תר׳ דיקטול לפי שאינו מדבר בהורג חברו דוקא עד שימיתנו, אלא בכל שיעשה בסתר להרע לחברו ואפילו בלשונו

מסורת הקריאה

ב׳ מסיג, ג׳ משגה, ד׳ שכב, ה׳ שכב, ו׳ מכה, ז׳ נותן אשה (שופטים כ״א י״ח) ח׳ ארור מנע (ירמיה מ״ח י׳): (יט) ארור, נמסר במס״ג ה׳ בטעם רביע וסי׳ א׳ דין, ב׳ שכב עם אשת בפסוק כ׳, ג׳ שכב עם אחתו פסוק כ״ב, ד׳ אשר לא יקים פסוק כ״ו, ה׳ מלאכת ה׳ רמיה (ירמיה מ״ח י״ד) ופי׳ בלשון תרגום דינא דאחתיה גלי וקם ברמיותיה, בעלי המסורת נתנו סימן ובדרך הלצה לכל אחד ואחד בתרגום ממלה הסמוכה ליה, דינא הוא דין דסמיך למלת משפט, דאחתיה הוא דסמיך למלת אחתו, גלי הוא דפסוק כ׳ דסמיך למלת גלה, וקם הוא דסמיך למלת יקים, ברמיותיה הוא דירמיה דסמוך למלת רמיה: מטה, הטי״ת בסגול: (כה) ארור, נמסר עליו לית במעם פשטא, (ר״ל זולת דין) וסי׳ ארור פושט ידו לשוחד, פי׳ ארור פושט הוא לשון פשטא, לשוחד הוא דין דהכא הנאמר גבי שוחד

רמב״ן

(כו) אשר לא יקים את דברי התורה הזאת. כאן כלל את כל התורה כולה וקבלוה עליהם באלה ובשבועה לשון רש״י. ולפי דעתי כי הקבלה הזאת שיודה במצות בלבו ויהיו בעיניו אמת ויאמין שהעושה אותן יהיה לו שכר וטובה והעובר עליהן יענש ואם יכפור באחת מהן או תהיה בעיניו בטלה לעולם הנה הוא ארור אבל אם עבר על אחת מהן כגון שאכל החזיר והשקץ לתאותו או שלא עשה סוכה ולולב לעצלה איננו בחרם הזה כי לא אמר הכתוב אשר לא יעשה את דברי התורה הזאת אלא אמר אשר לא יקים את דברי התורה הזאת לעשות כטעם קימו וקבלו היהודים והנה הוא חרם המורדים והכופרים. ובירושלמי בסוטה ראיתי אשר לא יקים וכי יש תורה נופלת רבי שמעון בן יקים אומר זה החזן רבי שמעון בן חלפתא אומר זה בית דין של מטן. אמר רב יהודה ורב הונא בשם שמואל על הדבר הזה הרע

מִצְוֺתָיו אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוְּךָ הַיּוֹם
וּנְתָנְךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ עֶלְיוֹן עַל כָּל־
גּוֹיֵי הָאָרֶץ׃ ב וּבָאוּ עָלֶיךָ כָּל־
הַבְּרָכוֹת הָאֵלֶּה וְהִשִּׂיגֻךָ כִּי תִשְׁמַע
בְּקוֹל יְהוָה אֱלֹהֶיךָ׃ ג בָּרוּךְ אַתָּה
בָּעִיר וּבָרוּךְ אַתָּה בַּשָּׂדֶה׃
ד בָּרוּךְ פְּרִי־בִטְנְךָ וּפְרִי אַדְמָתְךָ
וּפְרִי בְהֶמְתֶּךָ שְׁגַר אֲלָפֶיךָ
וְעַשְׁתְּרוֹת צֹאנֶךָ׃ ה בָּרוּךְ טַנְאֲךָ
וּמִשְׁאַרְתֶּךָ׃ ו בָּרוּךְ אַתָּה בְּבֹאֶךָ
וּבָרוּךְ אַתָּה בְּצֵאתֶךָ׃ ששי ז יִתֵּן
יְהוָה אֶת־אֹיְבֶיךָ הַקָּמִים עָלֶיךָ
נִגָּפִים לְפָנֶיךָ בְּדֶרֶךְ אֶחָד יֵצְאוּ

תרגום אונקלוס

פִּקּוּדוֹהִי . דַּאֲנָא מְפַקֵּיד לָךְ יוֹמָא דֵין . וְיִתְּנִנָּךְ . יְיָ אֱלָהָךְ עִלָּאִי . עַל כָּל עַמְמֵי אַרְעָא : ב. וְיֵיתָן עֲלָךְ . כָּל בִּרְכָתָא הָאִלֵּין וְיִדְבְּקוּנָּךְ . אֲרֵי תְקַבֵּיל . לְמֵימְרָא דַּייָ אֱלָהָךְ : ג. בְּרִיךְ אַתְּ בְּקַרְתָּא . וּבְרִיךְ אַתְּ בְּחַקְלָא : ד. בְּרִיךְ וַלְדָּא דִמְעָךְ . וְאִבָּא דְאַרְעָךְ וַלְדָּא דִבְעִירָךְ . בַּקְרֵי תוֹרָךְ וְעֶדְרֵי עָנָךְ : ה. בְּרִיךְ סַלָּךְ וְאָצוֹתָךְ : ו. בְּרִיךְ אַתְּ בְּמֵיעֲלָךְ . וּבְרִיךְ אַתְּ בְּמִפְּקָךְ : ז. יִתֵּין יְיָ יָת בַּעֲלֵי דְבָבָךְ דְּקָיְמִין עֲלָךְ . תְּבִירִין קֳדָמָךְ . בְּאוֹרְחָא חֲדָא יִפְּקוּן לְוָתָךְ .

ת״א ומחנך ס׳ אלסיך עליון. מקידה שער עו: ברוך אתה כבאך. סם כ״ע קו:

רשב״ם

על כל עבירות שבסתר : (ח) טנאך. שיהא מלא פירות : ומשארתך. הוא כלי שנותנין בו את הבצק:

רש״י

התורה כולה וקבלוה עליהם באלה ובשבועה : (ד) שגר אלפיך. ולדות בקרך שהבהמה משגרת ממעיה : ועשתרות צאנך. כתרגומו. ורבותינו אמרו למה נקרא שמם עשתרות א שמעשרות את בעליהן ומחזיקים אותם כעשתרות הללו שהן סלעים חזקים: (ה) ברוך טנאך. פירותיך. דבר אחר טנאך דבר לח שאתה מסנן ט בסלים : ומשארתך. דבר יבש י שנשאר בכלי ואינו זב: (ו) ברוך אתה בבאך וברוך אתה בצאתך. (בבא מציעא קז) שתהא יציאתך מן העולם כ בלא חטא כביאתך לעולם:

שפתי חכמים

הדרשן לגבי ומכה רעהו בסתר. וי״ל בשלמא בלא זה ל״ק מידי למה כתיב י״א ארורים כדי לסוליא דאוכן מכלל דארור משום דכתיב ארור שוכב עם אשת אביו והוא בכלל ילועי אביו מ״מ לא נאמרו אלא י״א ארורים כדי לסוליא דאוכן אבל עכשיו לפי מה שפירשתי דמכה רעהו בסתר על לה״ר הוא אומר א״כ לא הל״ל אלא י׳ ארורים ולסוליא גם את יוסף שהוליא דבה על אחיו וסיפר עליהם לה״ר. ותירץ ראיתי כו׳ וק״ל. וראיתי שיש גורסים ראיתי כו׳ על אשר לא יקים וה״ס ראיתי ביסודו של ר׳ משה הדרשן י״א ארורים כו׳ עד לא רצה לקללו וקשה הרי י״ב וגו׳ עם ארור אשר לא יקים וגו׳ ומתרץ כאן בארור אשר לא יקים וגו׳ כולל את כל התורה וגם הארורים דלעיל נכללו בארור אשר לא יקים וגו׳ וא״כ קשה דהארורים דלעיל יתירים הם למה נכתבו אלא ודאי כמו שראיתי ביסודו של ר׳ משה הדרשן: ח עיין לעיל בפרשת עקב ושם פירשתי: ט פי׳ כגון יין ותירוש: י כגון כל מיני פירות ונקרא משארתך בעבור שהם נשארים בסל. ולפי פי׳ ראשון דפי׳ פירותיך א״כ לא יהי׳ פי׳ של משארתך כלום וי״ל שהוא כמשמעו כמו משארותם צרורות בשמלותם וכאלו אמר בכורים פירותיך ועיסתך ולפי׳ ראשון קשה למה לא נאמר פירותיך כמשמעו ולמה נאמר טנאך. לכך פי׳ ד״א טנאך דבר שמסנן כו׳. ולפי ד״א קשה דהא ברכת הענבים נכללים בברכת הפירות ולמה קבע לו ברכה לעצמו וא״ל דנתן ברכה ליין עצמו שאף שלא תהיה ברכה מרובה בענבים אפ״ה יהיה הרבה יין זה אינו כיון שהברכה מרובה בפירות גם הענבים בכלל ומסתמא יהי׳ ריבוי יין. לכן צריך גם לטעם ראשון : כ פי׳ מה ביאתך לעולם בלא חטא אף יציאתך מן העולם בלא חטא. והוכחתו מדכתיב בראש בבואך ואח״כ בצאתך ודרך העולם לצאת תחלה מן הבית ואח״כ לבא ועוד למה בירך ביאתו ויציאתו לא הליכתו ושאר תנועותיו י״ס הכ׳ על ביאתו בלא חטא וביעור הכ׳ כך הוא ברוך היה בבואך שלא היה בך חטא וככה תהיה ברוך

דעת זקנים מבעלי התוספות

(ג) ברוך אתה בעיר. במצות שאתה עושה בעיר. כגון סוכה. ומזוזה. ומעקה: וברוך אתה בשדה. במצות לקט. שכחה. ופאה. ד״א ברוך אתה בעיר זו ירושלים שנקראת עיר הקדש. וברוך אתה בשדה זו ציון שנאמר בה ציון שדה תחרש: (ה) ברוך טנאך. אלו הבכורים שנאמר בהם ולקח הכהן הטנא מידך: ומשארתך. זו חלה:

עניני הברכות

(ב) ובאו עליך כל הברכות האלה והשיגך וגו׳. צ״ל מהו כל הברכות, תיבת כל למה, וא״ל דכל אתי לרבות איזה ברכות שלא נזכרו כאן, דהא אמר סגולה, ועוד דבהני פרטי דהשיב נכללו כל מיני ברכות. וכתב הערכי נחל ויובן אלא ע״ד שכתב במ״ע ע״פ כי חיים הם למוצאיהם ולכל בשרו מרפא, וגם כאן תיבת ולכל נראה כמיותר. וכ״ל משום דתיבת

תפסיר הרס״ג

אמרך בהא אליום. געלך אללה רבך עאליא . עלי׳ סאיר אמם אלארץ׳ ; (ב) חלת בך גמיע הד׳ה אלברכאת ואדרכתך. אד׳ סמעת אמר אללה רבך ; (ג) וצרת מבארכא פי אלחצ׳ר. ומבארכא פי אלבר ; (ד) ומבארכא ת׳מר גסמך. ות׳מר ריאצ׳ך ות׳מר בהאימך. נתאג בקרך וגפראת ג׳נמך ; (ה) ומבארכא מא פי בנאיגך ומשאורך ; (ו) וצרת מבארכא פי דכ׳ולך. ומבארכא פי כ׳רוגך : (ז) ויגעל אללה אעדאיך אלמקאומין לך . מצדומין בין ידיך. פי טריק ואחדה יכ׳רגון

נוה שלום

(כד) מכה רעהו, יסעי בצחאבה סרא, ירגל בחברו בסתר. (א) והיה אם, ואעלם אן. שמוע תשמע, סמעת ואטעת, שמעה וקבלת, וזהו הוראת הכפל, והענין שאין מלת והיה רצונית או מקרית, אבל היא הודעה חיובית שאם תשמע ותקבל דברי אלהיך לשמור וכו׳ ובאו עליך כל הברכות וכו׳ ואם לא תשמע וכו׳ ובאו עליך כל הקללות וכו׳ וזהו שתרגם והיה אם לא תשמע ואן לם תקבל נמשך

אבן עזרא

זאת הברכה כלל שלא תהיה אומה בעולם כמוכם : וטעם (ב) ובאו. שיבואו מעצמם : והשיגוך. ואם לא תבקשם והטעם שלא תיגע : (ג) בעיר. ברכה שהיא תוספת כל מיני סחורה : בשדה. בזריעה ובנטיעה : (ד) פרי בטנך. בבנים והבטן כגוי : שגר ועשתרות. פירשתים : (ה) טנאך. מקום הלחם והוא מוקדם ימאוחר עם משארותך. או מקום שידשם שם הקמח: (ו) בצאתך. לחוג ולסחור ולשלול אי בכל ביאה ויציאה בכל יום ויום והטעם בכל אשר תעשה תצליח וההפך כתוב : (ז) ואחר שאמר שתהיה עליך על כל הגוים אמר כי אם יקשרו אויביך על כן אמר הקמים עליך :

אבי עזר

נסוטה דף ל״ו ונפקחו עיניך : (ב) (וטעם ובאו שיבואו מעצמם והשיגוך ואם לא תבקשם. והטעם שלא תיגע עכ״ל) ואפשר לפרש והשיגוך שלא ינזלו המוחסים בדרך כמו שהוא בעון הדור מוחסים אומות העולם התחלית ואנחנו יונקים מגיורי המאכל כידוע וזה ובא עליך והשיגוך בשלימות שלא יקרך מקרה בדרך. אמר המחבר גם כל הקללות משתמעין לתרי אפי אם אנחנו עושים רצונו יתברך כמאמר חז״ל במועד קטן פ״ה יהא רעוא דתזרע ולא תחצד וכו׳ ועיין בזוהר הקדוש וזה ויהפוך ה׳ את הקללה עמוס לברכה כי הכל הולך אחר כונת הלב וכבר ידעת

אור החיים

(א) והיה אם שמוע וגו׳. צריך לדעת מקום גזירת הכתוב אם הוא מאמר ונתנך וגומר הול״ל יתנך ה׳ כי מאומרו ונתנך משמע שמוסיף על הקודם ואולי שגזירת הכתוב הוא תשמע בקול ה׳ והכוונה בזה כי על ידי עסק התורה יעלה במעלות לזכות שה׳ ידבר בו והוא אומרו תשמע בקול ה׳ אלהיך עוד ימשך לך מהשמיעה לשמור ולעשות שהתורה מצלת מן החטא הרמוז בשמירה גם תלמוד תורה גדול כחו שמביא לידי מעשה והוא אומרו ולעשות ועוד לך ונתנך ה׳ עליון וגומר וחוץ מדרכינו יכוין הכתוב לומר שצריך שיעסוק בתורה בגדר מעלתם על הדברים שממקום קדוש עליון באו והוא אומרו תשמע פי׳ תהיה שמועתך אותם כפי ערך המדבר אותם שהוא ה׳ אלהיך ועוד לשמור ולעשות ע״ד אומרם ז״ל הלומד על מנת ללמד מספיקין בידו ללמוד וללמד והלומד

רמב״ן

יאשיהו ואמר עלי להקים אמר רבי אסי בשם רבי תנחום בר חייא למד ולימד ושמר ועשה והיה ספק בידו להחזיק ולא החזיק הרי זה בכלל ארור ידרשו בהקמה הזאת בית המלך והנשיאות שבידם להקים את התורה ביד המבטלים אותה ואפילו היה הוא צדיק גמור במעשיו והיה יכול להחזיק התורה ביד הרשעים המבטלים אותה הרי זה ארור. וזה קרוב לענין שפירשנו ואמרו על דרך אגדה זה החזן שאינו מקים ספר התורה להעמידו כתקנן שלא יפלו ולי נראה על החזן שאינו מקים ספר תורה על הצבור להראות פני כתיבתו לכל כמו שמפורש במסכת סופרים שמגביהין אותו ומראה פני כתיבתו לעם העומדים לימינו ולשמאלו ומחזירו לפניו ולאחריו שמצוה לכל אנשים והנשים לראות הכתוב ולכרוע ולומר זאת התורה אשר שם משה וגו׳ וכן נהגו :

אלהיך ובשבעה דרכים ינוסו לפניך:
ח יצו יהוה אתך את־הברכה
באסמיך ובכל משלח ידך וברכך
בארץ אשר־יהוה אלהיך נתן לך:
ט יקימך יהוה לו לעם קדוש כאשר
נשבע־לך כי תשמר את־מצות
יהוה אלהיך והלכת בדרכיו:
י וראו כל־עמי הארץ כי שם יהוה
נקרא עליך ויראו ממך: יא והותרך
יהוה לטובה בפרי בטנך ובפרי
בהמתך ובפרי אדמתך על האדמה
אשר נשבע יהוה לאבתיך לתת
לך: יב יפתח יהוה ׀ לך את־אוצרו
הטוב את־השמים לתת מטר־
ארצך בעתו ולברך את כל־מעשה

* ששי

תרגום אונקלוס

וּבְשִׁבְעָא אוֹרְחָן יִעְרְקוּן מִן קֳדָמָךְ: ח. יְפַקֵּיד יְיָ לָךְ יָת בִּרְכְתָא. בְּאוֹצְרָךְ. וּבְכָל אוֹשָׁטוּת יְדָךְ. וִיבָרְכִנָּךְ. בְּאַרְעָא. דַּייָ אֱלָהָךְ יָהֵיב לָךְ: ט. יְקִימִנָּךְ יְיָ קֳדָמוֹהִי לְעַם קַדִּישׁ. כְּמָא דְקַיֵּים לָךְ. אֲרֵי תִטַּר. יָת פִּקּוֹדַיָּא דַּייָ אֱלָהָךְ. וּתְהָךְ בְּאוֹרְחָן דְּתָקְנָן קֳדָמוֹהִי: י. וְיִחְזוּן כָּל עַמְמֵי אַרְעָא. אֲרֵי שְׁמָא דַּייָ אִתְקְרֵי עֲלָךְ. וְיִדְחֲלוּן מִנָּךְ: יא. וְיוֹתְרִנָּךְ יְיָ לְטָבָא. בִּוְלָדָא דִמְעָךְ. וּבִוְלָדָא דִבְעִירָךְ וּבְאִבָּא דְאַרְעָךְ. עַל אַרְעָא. דְּקַיֵּים יְיָ. לַאֲבָהָתָךְ לְמִתַּן לָךְ: יב. יִפְתַּח יְיָ לָךְ. יָת אוֹצְרֵיהּ טָבָא יָת שְׁמַיָּא. לְמִתַּן מְטַר אַרְעָךְ בְּעִדָּנֵיהּ. וּלְבָרָכָא. יָת כָּל

ת"א ובשבעה. קידושין כ: ילו ס' אתך. תענית ח ב"מ מב: וראו כל עמי. ברכות ו כו מגילה טז סוטה יז מנחות לה חולין פט: יפתח ס' לך. תענית ב ט חגיגה יב בתרא כה:

תפסיר הרס"ג

אליך. ופי סבע טרק יהרבון מן בין ידיך: (ח) ויאמר אללה לך בברכתה. פי אהראיך. ופי גמיע ממד ידך. ויבארך לך. פי אלבלד. אלד'י אללה רבך מעטיך: (ט) וינצבך אללה לה שעבא מקדסא. כמא ועדך. אד' תחפץ' וצאיאה. ותסיר פי טרקה: (י) פינצ'ר גמיע אמם אלארץ'. אן אסם אללה קד סמי עליך. ויכ'אפונך: (יא) ויזידך אללה כ'ירא. פי ת'מר גסמך. ות'מר בהאימך ות'מר ריאצ'ך. פי אלבלד. אלד'י קסם לאבאיך אן יעטיך: (יב) ויפתח אללה לך. כ'זאין כ'ירה מן אלסמא. וינזל מטר בלדך פי וקתה. ויבארך לך

נוה שלום

אל ואעלם שבתחלת הדבור. (ג) בעיר, פי אלחצ'ר, בישוב. בשדה, פי אלבר.

אבן עזרא

ובשבעה. לשון רבים בעבור שוב ימי השבוע כי הוא תלוי בעליונים: (ח) באסמיך. באוצרותיך מטעם המקום: (ט) לעם קדוש. והקדושה לשמור המצות: וטעם יקימך. יעמידך: תשמור. בלב: והלכת. במעשה: וטעם (יא) והותירך. אם תהיה רעה בארץ ורעב ומארה אתה תותר לטובה: (יב) אוצרו. שהוא בכחו לצאת וכן אוצרות שלג על כן אחר הותירך. אמר דבר הגשם

אבי עזר

ומאמרם ומתוך הברכות שברך בלעם אנו יודעים מה היתה כונתו של אותו הרשע לקללה אם לא היה נותן ורסן על פניו וכן אנו רואים ומתוך הקללות שקלל משה רבינו ע"ה את כונתו הטובה אשר כוון לנו להפוך את הקללה עצמו לברכה וכטעם לך בכחך זה והושעת את ישראל כן בכח כונת משה בקללתו כדאמרן יוחן לדק והשפעה על ישראל ועיין בבא בתרא ד' פ"ה א"ר לוי בא וראה שלא כמדת הקב"ה מדת בשר ודם וכו': (ה) (טנאך מקום הלחם והוא מוקדם ומאוחר עם משארותיך) אמר המחבר חפשתי ולא מצאתי שיהא משארתך נכתב קודם טנאך ע"כ אמרתי שהוא טעות הדפוס: (ז) (ובשבעה לשון רבים וכו') פירש לכן נאמר המשל על רוב מכות ורוב שמחות במספר שבע כי הוא חשבון שלם לשבוע ולשמטה וליובל ורב כח המספר שבעה בתורה אלבה עמודיה שבעה ובכנור של מקדש שבע מינין וכן קולות המוזיקה שבעה והשמיני חוזר לאחד. גם בזוהר הקדוש פ' וישב הפליג מאד באמר ואשביעך בה' אלהי השמים ומאי ואשביעך לאתלבשא ברזא דשבע נהורין עילאין דאינון רזא דשלימותא עילאה וזה שכתב הרב כי הוא תלוי בעליונים ועתה די לך. ועיין פ' נחקותי ויספתי ליסרה אתכם שבע על

רשב"ם

(ח) באסמיך. באוצרותיך, שיהיו מלאים דגן תירוש ויצהר כדכתיב וימלאו אסמיך שבע: (י) נקרא עליך,

בעל הטורים

בגימטריא לד"ת ולדברי חכמים: (ז) ינוסו לפניך. וסמיך ליה (ח) יצו ה' אתך את הברכה באסמיך. שהמלאכים מלאים כל טוב: באסמיך. בגימ' זהו סמוי, שאין הברכה מצויה אלא

בדבר הסמוי מן העין: (י) שם ה' נקרא. ר"ת שי"ן, פי' שי"ן של תפילין: ויראו ממך. וסמיך ליה (יא) והותרך ה'. לומר

שפתי חכמים

בלאתך שלא יהי' בך חטא. וא"ת מה נעשה גבי קללה דהתם נמי כתיב ארור אתה בבואך דבישא דהתם ליכא למימר כיאתך לעולם כחטא כו', וכמו שהקשה הרא"ם ז"ל. אבל בשם מהרר"א מפראג מצאתי כתוב דל"ק מידי דה"פ ארור אתה בבואך כמו בלאתך דבלאתך בודאי היתה בך חטא אף בבואך תהיה ארור כלומר מלא חטא. ואין נתמוה קטן שנולד במה חטא. וי"ל דהקב"ה פוקד עון אבות על בנים. ועוד נאמרו בזה דברים רבים. וג"ל לפרש על דרך שאמרו בפרק המינוקות נשמה שנולד דומה במעי אמו

רש"י

(ז) ובשבעה דרכים ינוסו לפניך. כן דרך הנבהלים

עניני הברכות

מלתא דמרפא לאבר אחד ומזיק לאבר אחד, כענין מה שאמר רז"ל טחול יפה לשינים וקשה לבני מעים, וקאמר דרפואות סחורים לאו הכי, אלא ולכל בשרו מרפא, והטעם לפי שכל הרפואות מרפאים ע"פ הטבע, לכן אם היא רפואה לפי ערך טבע אבר זה היא הפך טבע אבר אחר, לפי שהאברים הפוכים ונחלפים בטבע, משא"כ התורה שרפואתה למעלה מהטבע. וכן הוא הענין כאן, כי כל הברכות דקחשיב כאן רחוק ע"פ הטבע שיקובצו כלם בשנה אחת אם גשומה או שחונה, כי מה שיפה למין זה קשה למין אחר, כידוע לבעלי שדות וכרמים, לכן אמר שעל ידי קיום התורה ובאו עליך כל הברכות האלה דייקא כלם בפעם אחת אע"פ שהם הפכיים כי הברכה שנמשכת מקיום התורה הוא למעלה מהטבע: והשיגוך. נ"ל כשאמר ובאו עליך כל הברכות, מהו עוד והשיגוך. אבל ידוע כי טובות העוה"ז שלא סנה, בני, חיי, ומזוני. והתחיל בחיי, ואומר ובאו עליך כל הברכות האלה, מן השמים יבואו עליך כל הברכות זו אחר זו. והנה יקרה שיגזרו על איש טובות רבות אך לא יספיק לקבל את כלם, כי בלא יום יום הולך הוא לבית עולמו, ואולי ימות טרם יבואו כלם עליו, ע"כ אמר הברכות האלה כלם יבואו עליך ולא יחסר אף אחת מהן, ולא תירא פן תאסף אל עמך טרם תתקיים כל אחת מהן בך, ע"כ אני מבטיחך וישיגוך בחיים חיותך, כי תשמע בקול ה' אלהיך והשמיעה תוסיף לך חיים, כמש"ה שמעו ותחי נפשכם, כי בי ירבו ימיך ויוסיפו לך שנות חיים, ואורך ימים בימינה, ע"כ תוב ואמר כי תשמע בקול ה' אלהיך, אף ע"פ שאמר למעלה והיה אם שמוע וגו':

מרפא לשון

הוא בכלל ארור מכה רעהו. ח) יצו ה' אתך את הברכה, יפקיד ה' לך. ה"ג ולא כנ"א עמך וכ"כ היא"ר ז"ל ולא יתכן לומר עמך, ואח"כ יאמר באוצרך שזה סותר לזה. ט) יקימך ה' לו, יקימנך ה' קדמוהי, ה"ג ולא כנ"א יקימנך ה' ליה וכ"כ היא"ר ז"ל שהם ג' במסרה. יא) והותירך ה' לטובה, ויותרינך. וכן בפ' נצבים והותירך ה' אלהיך ויותרינך וכ' היא"ר ז"ל צ"ל למה לא תרגם וישארינך ופירוש שהוא כמו והותר דמתרגמינן ויתרת, וכמו היריעה העדפת דמתר' דיתרא שהוא מוסב על הדבר שהוא בהשפעה יותר אבל לשון אשתאר מוסב על הדבר הנשאר מעט מהרבה כמו והנותר ממנו, אשר לא ישאיר לך עכת"ד וזה חלוק שריר וקיים שמרהו.

חומת אנ"ך

עד"ה כמ"ש במקומו בס"ד: (י) וראו כל עמי הארץ כי שם ה' נקרא עליך. אפשר לרמוז כי שם רומז לשכינה נקרא עליך נתיחד על דרך שפירש הרמ"ע ז"ל ויקרא ה' אלהים לשון זימון. עליך בשבילך. ויראו ממך ודוק

מסורת הקריאה

הוא בטעם פשטא: (ב) ובאו. מלעיל: (י) ממך, הכ"ף בדגש לתפארת

אור החיים

על מנת לעשות וכו' ע"כ הר' שמובחר הלימוד הוא לקיים והוא אומרו אם שמוע תשמע וגו' פי' שתשמע לשמור ולעשות:

כלי יקר

(ח) יצו ה' אתך את הברכה באסמיך. לפי שנאמר ותגזר אומר ויקם לך כשהצדיק גוזר גזירה הקדוש ברוך הוא מסכים על ידו כמו שמש בגבעון דום וכמו אליהו שאמר כד הקמח לא תכלה ובגמרא בר"ח בן דוסא איכא למטו כשורה וכאלה רבים לכך נאמר יצו ה' אתך את הברכה כשאתה מצוה על הברכה אז יצוה ה' אתך ויסכים על הברכה ועל הציווי שלך. ומדקאמר באסמיך ובכל משלח ידך וברכך בארץ ש"מ שמלי מלי קתני וכל אחת ברכה בפני עצמה ואולי המה כנגד מה שנאמר בהתהלכך תנחה אותך בעוה"ז בשכבך תשמור עליך בקבר והקיצות כי מי שהוא רחמן בטבע יש לו לב רך ולא יאמץ לבבו. על כן אמר שהאיש

ידך והלוית גוים רבים ואתה לא
תלוה: יג ונתנך יהוה לראש ולא
לזנב והיית רק למעלה ולא תהיה
למטה כי תשמע אל מצות יהוה
אלהיך אשר אנכי מצוך היום
לשמר ולעשות: יד ולא תסור מכל
הדברים אשר אנכי מצוה אתכם
היום ימין ושמאול ללכת אחרי
אלהים אחרים לעבדם: פ טו והיה
אם לא תשמע בקול יהוה אלהיך
לשמר לעשות את כל מצותיו
וחקתיו אשר אנכי מצוך היום ובאו
עליך כל הקללות האלה והשיגוך:
טז ארור אתה בעיר וארור אתה
בשדה: יז ארור טנאך ומשארתך:
יח ארור פרי בטנך ופרי אדמתך
שגר אלפיך ועשתרת צאנך:
יט ארור אתה בבאך וארור אתה
בצאתך: כ ישלח יהוה בך את

תרגום אונקלוס

עוֹבָדֵי יְדָךְ. וְתוֹזֵיף לְעַמְמִין סַגִּיאִין. וְאַתְּ לָא תְזִיף: יג. וְיִתְּנִנָּךְ יְיָ תַּקִּיף וְלָא חַלָּשׁ. וּתְהֵי בְּרַם לְעֵילָא. וְלָא תְהֵי לְתַחְתָּא. אֲרֵי תְקַבֵּיל. לְפִקּוֹדַיָּא דַּייָ אֱלָהָךְ. דַּאֲנָא מְפַקֵּיד לָךְ. יוֹמָא דֵין לְמִטַּר וּלְמֶעְבַּד: יד. וְלָא תִסְטוֹן. מִכָּל פִּתְגָּמַיָּא דַּאֲנָא מְפַקֵּיד יָתְכוֹן. יוֹמָא דֵין לְיַמִּינָא וְלִשְׂמָאלָא. לִמְהָךְ. בָּתַר. טָעֲוָת עַמְמַיָּא לְמִפְלַחְהוֹן: טו. וִיהֵי. אִם לָא תְקַבֵּיל לְמֵימְרָא דַּייָ אֱלָהָךְ. לְמִטַּר לְמֶעְבַּד יָת כָּל פִּקּוֹדוֹהִי וּקְיָמוֹהִי. דַּאֲנָא מְפַקֵּיד לָךְ יוֹמָא דֵין. וְיֵיתוֹן עֲלָךְ. כָּל לְוָטַיָּא הָאִלֵּין וְיִדְבְּקוּנָּךְ: טז. לִיט אַתְּ בְּקַרְתָּא. וְלִיט אַתְּ בְּחַקְלָא: יז. לִיט סַלָּךְ וְאָצוֹתָךְ: יח. לִיט וַלְדָּא דִמְעָךְ וְאִבָּא דְאַרְעָךְ. בַּקְרֵי תוֹרָךְ וְעֶדְרֵי עָנָךְ: יט. לִיט אַתְּ בְּמֵיעֲלָךְ. וְלִיט אַתְּ בְּמִפְּקָךְ: כ. יְשַׁלַּח יְיָ בָּךְ. יָת מְאֵירְתָא

ת"א למכדש. כתרא הם: והיה אם לא תשמע. טב:

תפסיר הרס"ג

פי גמיע עמל ידך. חתי תקרץ' אממא כת'ירה. ואנת פלא תקתרץ'. (יג) ויגעלך אללה ראסא ולא ד'נבא. ותכון עאליא מחצ'א. ולא תכון מסתספלא. אד' תקבל וצאיא אללה רבך. אלד'י אנא אמרך בהא אליום. לתחפצ'הא ותעמל בהא: (יד) ולא תזול. מן גמיע אלאמור אלד'י אנא אמרך בהא. אליום ימנה ולא יסרה. פתתבע מעבודאת אכ'ר פתעבדהא: (טו) ואן לם תקבל אמר אללה רבך. לתחפץ' ותעמל גמיע וצאיאה ורסומה. אלתי אמרך בהא אליום. חלת בך. גמיע הד'ה אללענאת ואדרכתך: (טז) וכנת מלעונא פי אלחצ'ר. ומלעונא פי אלבר: (יז) ומלעונא מא פי בנאיגך ומשאורך: (יח) ומלעון ת'מר גסמך ות'מר ארצ'ך. נתאג בקרך וגפו'את ג'נמך: (יט) וצרת מלעון פי דכ'ולך. ומלעון פי כ'רוגך: (כ) ויבעת' אללה עליך. אלמחק

נוה שלום

מקום שאין שם ישוב. (ח) באסמיך פי אהראיך, אוצרות התבואה (אלהרי בית כביר תכ'זן פיה אלחנטה) וכן תרגם וימלאו אסמיך שבע. (יג) לזנב, ד'נבא, בפתח אלדאל ופתח אלנון שפל וגרעון וכן תרגם צרעת ממארת.

אבן עזרא

כי העוצר סבת הרעב: והלוית גוים רבים. כי ירעבו ולא יבא זמן שתלוה אתה והכלל שתהיה לעולם לראש: (יג) כי תשמע. בלב לשמור ולעשות והכלל שלא תסור מאחרי השם לעבוד עבודת כוכבים כי הוא עיקר כל העבירות לכפור בעיקר והפך זה יחוד השם לשמור ולעשות כי עיקר השמירה המעשה: (כ) המארה. המגרעת:

רבינו בחיי

(י) וראו כל עמי הארץ כי שם ה' נקרא עליך ויראו ממך. מי שהוא עבד לשר אחד משרי המלך אין מעלתו גדולה כל כך כאלו היה עבדו של מלך, כי עבדו של מלך אפילו השרים והסגנים אשר למלך יראים מפניו לאימת המלך מאחר שהעבד ההוא נקרא בשם המלך אדוניהם. וזה ענין הכתוב הזה ובאורו יאמר וראו כל עמי הארץ שהם חלק הכוכבים והמזלות כי שם ה' שהוא האדון עליהם ועל השרים שלהם נקרא על ישראל ושישראל הם מיוחדים לחלק

שפתי חכמים

לפנקס מקופל כו' ומגמרין אותו כל התורה כולה כו' ופ"ז נאמר ארור אתה בבאך שמשכחין ממך כל התורה וארור אתה בצאתך שתשכח ג"כ התורה שתלמוד בזה העולם ותחלת דינו של אדם סוף עסקת בתורה. פי"ל דביאתו של אדם לזה העולם הוא בבכיה כי כן דרך התינוק כשבא לאויר העולם שהוא בוכה כך יציאתו מן העולם יהי' ג"כ בבכיה והוו סימן רע לו כדאמרי' מה מתוך שחוק סימן יפה לו מתוך בכיה סימן רע לו כו' וק"ל נ"ל:

עונשי ביטול תורה

(טו) והיה אם לא תשמע וגו'. כתב הרב אוה"ח שהנה הכ' על שלשה דברים, ת"ת, ושמירת מצות לא תעשה, וקיום מצות עשה, שצריך שיהו שלשתם יחד, שאם שלמד תורה אם לא ישמור או אם ישמור ולא יעשה או אם יעשה שניהם ויבטל ת"ת, יבואו עליו הקללות הנ"ל, כאשר יבאר מה שנוגע לכל אחת תהנה עונש כל אחד בפ"ע, והתחיל מעונש ביטול ת"ת אמר ארור אתה בעיר וגו' עד מאמר עד אבדך מהר וגמר אומר מפני רוע מעלליך אשר עזבתני הרי שהקללות האמורות עד עתה הם כנגד עזיבת התורה, כי העוזב תורה הוא כעוזב את ה'. וכן תמצא שהקפיד הקב"ה כל כך על עזיבת התורה ואמר על מה אבדה הארץ ויאמר ה' על עזבם את תורתי, והוא אומרו כאן עד אבדך מהר מפני רוע מעלליך אשר עזבתני.

נחל קדומים

בכ"י. ואפשר ואת עלית על כלנה ואת גימטריא הבת: יג (ז) והיית רק למעלה. ובתוכחות נאמר הגר אשר בקרבך יעלה עליך מעלה מעלה ואתה תרד מטה פירש הרב הרמ"ך הרב המחבר כהונת עולם דאחר העליה העליונה יש ירידה אמנם כשלא יעלה למעלה עליונה אז בטוח יותר שלא יפול וז"ש הגר אשר בקרבך שהם מ"ה יעלה מעלה מעלה ומרוב עילוי יפול לארץ. ואתה תרד מטה מטה שכיון שאתה בשפל המדרגות תצפה לעלות. ולכך בברכות כתיב רק למעלה רק מיעוט שלא תעלה הרבה שאז תפול ולא תהיה למטה

מרפא לשון

יג) ונתנך ה' לראש ולא לזנב, תקיף ולא חלש. ה"ג ול"ג לתקיף ולא לחלש כלשון המקרא בלמ"ד לפי שאין מדרך לשון התרגום בלמד כזו וכמו וישימני לאב לפרעה דמתרגם ושוייני אבא בלא למ"ד כמשב"ת בפ' ויגש, ואלו נאמר ויתנינך ה' לתקיף ולא לחלש יהיה משמעותו בהיפך שיתנהו ה' למי שהוא תקיף ולא למי שהוא חלש שלא יוכל לצאת מתחת ידו וזה היפך הברכה, וכן לקמן בפ' מ"ד הוא יהיה לראש, יהי תקיף וכו', וטעם שהמשיל הכתוב התקיף לראש והחלש לזנב לפי שמדרך הגבור לרוץ בראש

חומת אנ"ך

כי קראתי: (יג) והיית רק למעלה. פירשו הראשונים דהברכה שלא יעלה עליה רבה מעל דמעל שאחריה תבא ירידה ולכן והיית רק למעלה. רק מיעוט שלא תעלה כל כך ובזה יהיה לך קיום. וכלפי זה כתיב הגר אשר בקרבך יעלה עליך מעלה מעלה דכיון שיהיה מעלה מעלה ודאי ירד: (טו) והיה אם לא תשמע וכו'. אמרו רז"ל דהתוכחות הללו נתקיימו בחרבן בית שני ואפשר לרמוז דהתוכחות הללו הם נ"ח ואמרו רז"ל דבית שני חרב בעון שנאת חנם. ונ"ח כמספר חנם ונכן נתקיימו נ"ח תוכחות כמנין חנם. וזה פירשתי בעניותי פסוק חנם נמכרתם ולא בכסף תגאלו. כלומר אף שנקיים הרבה מצות אין מועיל לגאולה כל זמן שלא נתקן שנאת חנם שבעבורה גלינו. וז"ש חנם נמכרתם בעון שנאת חנם ולא בכסף מצות כמשז"ל על פסוק הוהב כסף לא בקיום מצות תגאלו כל זמן שיש שנאת חנם. ולכן העיקר תלוי לעקור שנאת חנם מן הגזע ומן השרשים ואז תבא הגאולה במהרה בימינו אמן:

מסורת הקריאה

הקריאה: (יא) לתת, הטעם בלמ"ד והתי"ו בסגול: (טו) ובאו, מלעיל: (כ) ישלח, נמסר עליו י"ב דגש, ר"ל שהשי"ן בפתח והלמ"ד בדגש המה י"ב, ונמנו במס"ג תהלים ע"ח מ"ה: רע, הרי"ש בחולם:

הַמְּאֵרָה אֶת־הַמְּהוּמָה וְאֶת־הַמִּגְעֶרֶת בְּכָל־מִשְׁלַח יָדְךָ אֲשֶׁר תַּעֲשֶׂה עַד הִשָּׁמֶדְךָ וְעַד־אֲבָדְךָ מַהֵר מִפְּנֵי רֹעַ מַעֲלָלֶיךָ אֲשֶׁר עֲזַבְתָּנִי׃
כא יַדְבֵּק יְהוָה בְּךָ אֶת־הַדָּבֶר עַד כַּלֹּתוֹ אֹתְךָ מֵעַל הָאֲדָמָה אֲשֶׁר־אַתָּה בָא־שָׁמָּה לְרִשְׁתָּהּ׃
כב יַכְּכָה יְהוָה בַּשַּׁחֶפֶת וּבַקַּדַּחַת וּבַדַּלֶּקֶת וּבַחַרְחֻר וּבַחֶרֶב וּבַשִּׁדָּפוֹן וּבַיֵּרָקוֹן וּרְדָפוּךָ עַד אָבְדֶךָ׃
כג וְהָיוּ שָׁמֶיךָ אֲשֶׁר עַל־רֹאשְׁךָ נְחֹשֶׁת

תרגום אונקלוס

יָת שְׁגוּשְׁיָא וְיָת מְזוּפִיתָא. בְּכָל אוֹשָׁטוּת יְדָךְ דְּתַעְבֵּיד. עַד דְּתִשְׁתֵּיצֵי וְעַד דְּתֵיבַד בִּפְרִיעַ. מִן קֳדָם. בִּישׁוּת עוֹבָדָךְ דִּשְׁבַקְתָּא דַּחֲלְתִי: כא. יַדְבֵּיק יְיָ. בָּךְ יָת מוֹתָא. עַד דִּישֵׁיצֵי יָתָךְ. מֵעַל אַרְעָא. דְּאַתְּ עָלֵיל לְתַמָּן לְמֵירְתַהּ: כב. יִמְחֵינָךְ יְיָ. בְּשַׁחַפְתָּא וּבְקַדַּחְתָּא וּבְדַלֵּיקְתָּא. וּבְחַרְחוּרָא וּבְחַרְבָּא. וּבְשִׁדְפוֹנָא וּבְיֵרָקוֹנָא. וְיִרְדְּפוּנָךְ עַד דְּתֵיבַד: כג. וִיהוֹן שְׁמַיָּא דְּעִלָּוֵי רֵישָׁךְ חֲסִינִין כִּנְחָשָׁא

תפסיר הרס"ג

ואלאהאמה ואלזגרה. פי גמיע ממד ידך אלד'י תצנעה. אלי' אנפאד'ך ואבאדתך סריעא. ויקול. מן קבל סו שמאילך אד' תרכתני: (כא) וילזמך אללה אלובא. אלי' אן יפניך. מן אלארץ'. אלד'י אנת דאכ'ל אליה לתחוזה: (כב) ויצ'רבך ללה. בחמא אלסל ואלהארה. ואלרבע ואלפאלג. ואלגפאף ואלשוב ואלירקאן. פיכלבוך אלי' אבאדתך: (כג) ותכון סמאך. אלד'י פוק ראסך

נוה שלום

(ו) המארה, אלמחק, לשון חסרון וגרעון וזן תרגם צרעת ממארת. המגרעת, אלזגרה, מניעות ועיכובים וכן תרגם כל לשון גערה. מפני, ויקול מן קבל, ה' אומר מפני, ולפי שתחלת הפסוק בלשון שלישי המדבר ביאר בסופו שהוא דבר ה'. (כב) בשחפת, בחמא אלסל, (אלסל דא תתג'ר מנה אנסגה' אלרייתין ויצתבה כעאל וחמי האדיה ויהזל מנה אלגסם). ובקדחת, אלחרארה, בריש קדחת תמידית. ובדלקת, אלרבע, (וחמי אלרבע הי אלתי תערץ' יומא ותקלע יומין ת'ם תאתי פי אלראבע). ובחרחור, ואלפאלג, (דא ינזל פי אחד שקי אלבדן פיבטל אחסאסה וחרכתה). ובחרב, ואלגפאף, לשון יובש כמו ובחורב בחולם. ובשדפון, ואלשוב וכן תרגם שדופת הקדים. ובירקון, ואלירקאן, שדפון וירקון מיני מכות לתבואה שבשדות. ובגרב, צמחים קטנים אדומים בעור הבשר מלהיבים. ובחרס, אלחכה, חולי בעור הגוף כמו גרב יבש שורף שתמיד צריך להתחכך.

חלק הדקדוק

כ) ועד אבדך, הקמץ חטף כי הוא במקום חולם ולכן השוא שבדל"ת

אבן עזרא

המהומה. שלא יוכל להשלים המעשה: המגרעת. שלא ישמח במעשיו רק ידאג בו אחר יגיעתו: (כב) בשחפת. וי"א שהם מיני חלאים: בקדחת. בכל יום. מגזרת כי אש קדחה באפי. ומהומה ומגרעת ושחפת וקדחת ודלקת שם התואר: וטעם ובדלקת. שלישית או רביעית: ובחרחור. מגזרת וחרה נחושתה: ובחרב. מגזרת חורב: ובשדפון. נפיחות וכן שדופות קדים וי"א הפוך והטעם דקוק: ובירקון. כמשמעו בלשון קדר וי"א כי אלה חליים בזרע. ובשדפון כמו שדופות קדים והעד הכיתי אתכם בשדפון

רבינו בחיי

האדון אז ויראו ממך בודאי ייראו מוראן של ישראל ודרז"ל כי שם ה' נק' ר"א הגדול או' אלו תפלין שבראש:

רשב"ם

שימלא משאלותיך בהראותו כי אתם עמו: (כ) המהומה. ע"י קולו וברד. כמו וירעם ה' בקול גדול וגו' על פלשתים ויהמם: המגערת. הנני גוער לכם את הזרע וארותי את ברכותיכם: (כב) בשחפת וגו'. מיני חלאים הם: קדחת ודלקת וחרחר. מיני חמימות הם: (כג) והיו שמיך אשר על ראשך נחשת. שלא ירד מטר מן השמים, אלא יתן מטר ארצך אבק ועפר. הרוח, במקום שרגיל להמטיר מטר ימטיר לך מן השמים אבק ועפר. כלומר מגבהי ההרים שהן יבשים מאין מטר ירד אבק ועפר שינקרו עיניכם, ומתוך כך יתנך ה' נגף שלא

בעל הטורים

בזכות ההפילין יוסיף ימין דכתי' (ישעי' לח) אדני עליהם יחיו: (כב) יככה ה'. ד' פעמים כתיב בתוכחות יככה ה', כנגד ד' גליות. ויש בזה הפסוק שבעה עניינים. בשחפת. ובקדחת. ובדלקת. ובחרחר. ובחרב. ובשדפון. ובירקון כנגד שבעה

שפתי חכמים

ל הרא"ם פי' כי דרך הל' לשום שבעה במקום ריבוי כמו עד עקרה ילדה שבעה כו': מ ק"ל דהא ע"כ מנה מיני חלאים והרב מאי חולי הוא. ומתרץ דקללה בפני עצמו הוא שיבאו גייסות. א"כ דק"ל האיך שהרב מכה מעצמו: נ ג"כ קשה לו כמו כן ומפרש דמכות שבשדות הן ועד כאן מנה מכות של גוף וכאן מונה מכות תבואות: ס דלפי פשוטו משמע וכדפיך הקב"ה עד שתאבד ממנו וימלאך אחר וזה אינו דהא יאבד מהקב"ה מי ימלאנו ויצילו מידו ולכן מביא התרגום עד דתיבד שהוא ל' כליון מן העולם. וקשה לרש"י וא"כ הכינויים ל"ל לא הל"ל אלא עד אבוד. וע"ז פי' כלומר עד אבוד אותך פי' דאי לא נאמר כ"ף הכנוי ה"א מלת אבוד הוא מקור כמו אבד תאבדון ופי' עד שתאבד אתה דבר מה ויהי' כפרת העאתך לכן הוסיף כ"ף הכנוי כדי שישוב מלת אבד עליו כלומר עד אבוד אותך ונ"מ פי' כתרגומו שתכלה מאליך, ודו"ק היטב. ובזה יתורץ מה שכתב הרא"ם ולא ידעתי איך יתיישב מה שכתב תחלה עד דתיבד וסיים בו עד אבוד אותך דמשמע שזה פירושו עד דתיבד וכתב אחר זה שתכלה מאליך וזה אינו אלא לפי המתרגם עכ"ל: ע ה"ה מבה דיקא מהקב"ה שיתן לו רשות לקללה הכי ונתן לו הקב"ה רשות וא"כ הכל א"ש הא דאמרינן אפי' אות אחת לא אירם מעצמו כ"ל בלי רשות הקב"ה והא דפי' מפי עצמו אמרן רל"ל שהוא

רש"י

לברוח להיות מתפזרין ל לכל צד: (כ) המארה. חסרון, כמו (ויקרא יג) צרעת ממארת: המהומה. שגוש קול בהלות: (כב) בשחפת. שבשרו נשחף ונפוח: ובקדחת. לשון (דברים לב) כי אש קדחה באפי. והוא אש של חולי מלוו"י בלעז [פיעבערהיטצע] שהיא חמה מאד: ובדלקת. חמה יותר מקדחת, ומיני חלאים הם: ובחרחר. חולי המחממו תוך הגוף וצמא תמיד למים. ובלעז אשרוגמנ"ט [בראנד], לשון (איוב ל) ועצמי חרה מני חרב, (ירמיה ו) נחר מפוח אש: ובחרב. יביא עליך מ גייסות: שדפון וירקון. מכות תבואה נ שבשדות: שדפון. רוח קדים. אשילד"ה בלעז [זאנגעפערברענט]: ירקון. ייבש ופני התבואה מכסיפין ונהפכין לירקון קמ"א בלעז [געלב]: עד אבדך. תרגום עד דתיבד ס כלומר עד אבוד אותך שתכלה מאליך: (כג) והיו שמיך אשר על ראשך נחשת. קללות הללו משה מפי עצמו אמרן ע ושבהר סיני מפי הקב"ה אמרן כמשמעו. וכן נאמר (ויקרא כו)

עונשי ביטול מל"ת

(כא) ידבק ה' וגו'. פוגה זה וקללות האמורות עד ואתה תהיה לזנב, הם כנגד ביטול מלות לא תעשה, ולזה גמר אומר ובאו עליך כל הקללות וגו' כי לא שמעת בקול ה' לשמור מצותיו, הרי שקללות האמורות בענין הם על ביטול מלות לא תעשה, והמשכיל יבין בכל הקללות שהם רמות המשכות מהעבירות והאומר ידבק ה' בך וגו' לפי שהעובר אפי' עבירה אחת קונה לו קטגור אחד, וכן אמרו והיו שמיך וגו'. ע"ד אמרם ז"ל שע"י העבירות יסתתמו פתחי השמים, וכן אמרו יתנך ה' נגף וגו' גם זה יסבבו העבירות כאמרו בפסוק אשר ישלוט האדם באדם לרע לו, ואמרו והיו בך לאות ולמופת כי העובר עבירה אחת נרשמת על מצחו, ואומר ובזרעך עד עולם, כי בניהם אשר יולידו כמוהם יהיו כי כשידבק חלק הרע עם האדם ישתלשל מזה לזה עד עולם וצריך עמל רב לנקותו מנפשו:

מסורת הקריאה

(כב) עד, במרכא, ונמסר עליו י"א מאריכין בס"פ ועין בראשית

כלי יקר

הרך בך בכל ישראל אפילו לרחוקים היה טוב עין ולבו רך לרחם אפילו בך בכל ישראל ועכשיו תרע עינו אפילו באחיו וגו' וכן הענג מאד שלא היה אוכל כ"א למעדנים עכשיו יאכל בשר בניו אבל מלת בך לא יצדק על זה האופן אחר והענג. ולפי שכל איש בטבע אינו בעל תענוג כמו האשה ע"כ הוצרך להוסיף לשון מאד אחר והענג לו' דווקא שהענג מאד אשר יצא מגדר שאר אנשים אצלו הדבר חידוש שהענג מאד יאכל מבשר בניו אבל סתם ענג אין הדבר חידוש אצלו שיאכל מבשר בניו ועד העולם ע"כ שם עיקר הברכה. אבל לא בדבר המדוד והמנוי אשר יש לו תכלה וקץ ועל ברכה זו אמר יצו ה' אתך את הברכה באסמיך בעה"ב הסמוי מן העין וע"כ אמר אתך כי קנין זה הוא אתך ודבוק בך שהרי השארות הנפש אינו חוץ ממנו אלא תמיד

מרפא לשון

הגדוד והחלש מתאחר והולך בסופו כזנב. כה) יתנך ה' נגף לפני איביך, תביר קדם סנאך. ה"ג וצ"ל למה לא תר' בעלי דבבך כמו שתר' בברכות יתן ה' את איביך הקמים עליך, ימסר ה' ית בעלי דבבך, וכבר הקשה זה על היא"ר ז"ל ונר' הטעם ע"ד משנת"ל בפ' בחקתי (כו לו) ע"פ והנשארים בכם, שאין נק' בעיל דבבא אלא המתגרה להלחם בחבירו שמגלה איבתו בזה, ולכן נקרא בשם התאר בעיל, אבל אם אינו מתגרה בחבירו נק' שונא כי בלבו הוא שונא בלבד, ולכן בברכות שנ' יתן ה' את איביך הקמים עליך, שהאויב הוא המתגרה בך וקם להלחם, לכך תרגמו בעיל דבבך ובכאן שנ' יתנך ה' נגף לפני איביך שהמתגרה למלחמה הם ישראל לכך תרגמו סנאך. כג) והיו שמיך אשר על ראשך נחשת, חסינין כנחשא.

נחל קדומים

ודוק: טו (ח) והיה אם לא תשמע וגו'. התוכחות תחילתן ר' וסופן ה' ואין קונה. גאולה מתחיל בה' הרנינו ומסיים בויו עמו וזהו שמו של הקב"ה. גאוני קמאי אשכנז. ואפשר תוכחות תחילתן ר' בעוה"ר מתרחק הוי"ו מה' בסוד ואיננו. והגאולה תחילתה ה' יקים את סוכת דוד. ויתחבר עמה וי"ו יחוד קבה"ו בב"א:

והארץ אשר־תחתיך ברזל׃ כד יתן
יהוה את־מטר ארצך אבק ועפר
מן־השמים ירד עליך עד השמדך׃
כה יתנך יהוה ׀ נגף לפני איביך
בדרך אחד תצא אליו ובשבעה
דרכים תנוס לפניו והיית לזעוה
לכל ממלכות הארץ׃ כו והיתה
נבלתך למאכל לכל־עוף השמים
ולבהמת הארץ ואין מחריד׃
כז יככה יהוה בשחין מצרים
ובעפלים ובגרב ובחרס אשר לא־
תוכל להרפא׃ כח יככה יהוה
בשגעון ובעורון ובתמהון לבב׃
כט והיית ממשש בצהרים כאשר
ימשש העור באפלה ולא תצליח

ת"א יתן ה' את מטר. תענית ג ס: ובעפלים. מגילה כה: ובגרב ובחרס. בכורות מא: והיית ממשש. מגילה כד:

תרגום אונקלוס

סְלְאַחְתָא מִטְרָא. וְאַרְעָא דִתְחוֹתָךְ תַּקִּיפָא כְּבַרְזְלָא סְלְמַעְבַּד פֵּירִין: כד. יִתֵּין יְיָ. יָת מְטַר אַרְעָךְ אַבְקָא וְעַפְרָא. מִן שְׁמַיָּא יֵיחוֹת עֲלָךְ. עַד דְּתִשְׁתֵּיצֵי: כה. יִתְּנִנָּךְ יְיָ תְּבִיר קֳדָם שָׂנְאָךְ. בְּאוֹרְחָא חֲדָא תִּפּוֹק לְוָתֵיהּ. וּבְשִׁבְעָא אוֹרְחָן תְּעָרוֹק מִן קֳדָמוֹהִי. וּתְהֵי לְזִיעַ. לְכֹל מַלְכְוָת אַרְעָא: כו. וּתְהֵי נְבִילְתָךְ מְשׁוּגְרָא לְמֵיכַל. לְכָל עוֹפָא דִשְׁמַיָּא וְלִבְעִירָא דְּאַרְעָא. וְלֵית דְּמַנִּיד: כז. יִמְחֵינָךְ יְיָ. בְּשִׁחְנָא דְמִצְרַיִם וּבִטְחוֹרִין. וּבִגְרַבָּא וּבְחַרַס יַבִּישׁ. דְּלָא תִכּוֹל לְאִתַּסָּאָה: כח. יִמְחֵינָךְ יְיָ. בְּטַפְשׁוּתָא וּבְסַמְיוּתָא. וּבְשַׁעֲמָמוּת לִבָּא: כט. וּתְהֵי מְמַשֵּׁשׁ בְּטֵיהֲרָא. כְּמָא דִימַשֵּׁשׁ עַוִּירָא בְּקַבְלָא. וְלָא תַצְלַח

תפסיר הרס"ג

כאלנחאס. ואלארץ' אלד'י תחתך כאלהדיד: (כד) ויגעל אללה. מא ימטרה עלי ארצ'ך ג'בארא ותראבא. מן אלסמא ירד עליך. אלי' אנפאד'ך: (כה) ויגעלך אללה מצדומא בין ידי אעדאיך. חתי תכ'רג אליהם פי טריק ואחדה. ותהרב מן בין ידיהם פי סבע טרק. ותציר עברה. לגמיע ממאלך אלארץ': (כו) ותציר גת'תך מאכלא. לטאיר אלסמא ולבהאים אלארץ'. וליס מזעג להא: (כז) ויצ'רבך אללה. בקרח מצר ואלבואסיר. ואלגרב ואלחכה. מא לם תסתטיע מדאואתה: (כח) ויצ'רבך אללה. באלגנאן ואלעמא. ובהתה' אלקלב: (כט) באן תציר כאלמגסס פי אלצ'הירה. כמא יגסס אלאעמא וכ'אצה פי אלאפל.

נוה שלום

(כה) לזעוה, עברה, לפחד בעיני כל רואה פן יבואהו מה שקרה לך ותרגם והיו דראון לכל בשר פיצירון עברה לבאקי אל בשריון. (כט) ממשש. כאלמגסס, כמו הממשש וחסר כף הדמיון. באפלה, וכ'אצה פי אלאפל, דבק אל בצהריים, ויהיה שיעור הכתוב והיית ממשש בצהריים ומה גם באפילה כאשר ימשש העור והוא חסר הראות לגמרי (אלעמי ד'הבא אלבצר כלה).

חלק הדקדוק

נח ופשוט: כה) יתנך ה' נגף, לא יש פסיק אחר תיבת ה' ובדקתי בקצת תיגאן ולא מצאתי ועיקר ואין לחוש ממשמעות חירוף ח"ו כיון שה' דבוק לתיבת יתנך ולא כן בפסוק בית גאים יסח ה' שתיבת גאים מופסקת מתיבת יסח מפני הטפחא ובקצת תיגאן יש פסיק וכ"ה בפסיקתא: כט) העור, הה"א בפת"ח ובמסרה כל סמיאן פתיחין. וכל יהודאין קמיצין. וכ"כ בס' ערוגת הבשם דלא כס'

אבן עזרא

ובירקון. על כן אחריו והיו שמיך וכן בפרשת אם בחקותי: (כג) נחשת. כנחשת וכן ברזל: (כד) אבק ועפר. ברוב החורב וכח הרוחות: עד השמדך. מלה זרה כמו הבראך: (כה) לזעוה. הפוך כמו כבש וכשב: (כו) ואין מחריד. לעוף ולבהמה: (כז) והנשארים יוכו בשחין מצרים ובטחורים. הם היוצאים במקום הנסתר על כן כתוב ובעפולים והוא מגזרת ויבא אל העופל: ובגרב. כן בלשון ישמעאל: ובחרס. י"א שיצטרך אל חרס כאיוב ואם

אבי עזר

תטאתיכם: (כז) (ובחרס יש אומרים שיצטרך אל חרס כאיוב ואם הוא בסמ"ך עכ"ל) וכן מצינו ושמת שכין בלעיך בשי"ן

בעל הטורים

ובטחרים קרי

סומכות בלבו: (כה) נגף. ג' במס', דין, ואידך אך נגוף נגף הוא לפנינו, ויראו אהם כי נגף לפני ישראל. אם שגוע תשמעו ינוסו לפניכם כדכתיב ויראו אהם וגו' ואם לא תשמעו יתנך ה' נגף: (כח) בשגעון. ב', יככה ה' בשגעון, והוא בשגעון ינהג.

רשב"ם

תוכל לראות*ולברוח מפני אויביך: (כד) מטר ארצך. לשון ירידה, כמו המטיר על סדום ועמורה גפרית ואש, ימטר על רשעים פחים אש וגפרית: (כו) ואין מחריד אין מבריח העופות מעל הנבלות כי אין קוברין:

רש"י

ואם לא תשמעו לי פ ותלכו עמי קרי, וכאן הוא אומר לקול ה' אלהיך ידבק ה' בך יככה ה'. הקל משה בקללותיו לאמרן בלשון יחיד וג"כ בקללה זו הקל שבראשונות הוא אומר (שם) את שמיכם כברזל ואת ארצכם כנחושה שלא יהיו השמים מזיעין כדרך שאין הברזל מזיע ומתוך כך יהא חורב בעולם והארץ תהא מזיעה כדרך שהנחשת מזיע והיא מרקבת פירותיה וכאן הוא אומר שמיך נחשת וארצך ברזל שיהיו שמים מזיעין אע"פ שלא יריקו מטר מ"מ לא יהיה חורב של אבדון בעולם והארץ לא תהא מזיעה כדרך שאין הברזל מזיע ואין הפירות מרקיבין ומ"מ קללה היא צ בין שהיא כנחשת בין שהיא כברזל לא תוציא פירות וכן השמים לא יריקו מטר: (כד) מטר ארצך אבק ועפר. (תענית ג) זיקא דבתר מטרא ק מטר יורד ולא כל צרכו ואין בו כדי להרבית ר את העפר והרוח בא ומעלה את האבק ומכסה את עשב הזרעים שהן לחים מן המים ונדבק בהם ונעשה טיט ומתייבש ומרקיבין: (כה) לזעוה. לאימה ולזיע שיזועו כל שומעי מכותך ממך ויאמרו אוי לנו שלא יבוא עלינו כדרך שבא על אלו: (כז) בשחין מצרים. רע היה מאד ש לח מבפנים ויבש מבחוץ כדאי' בבכורות (דף מא): גרב. שחין לח: חרס. שחין יבש ת כחרס: (כח) ובתמהון לבב. אוטם הלב. אשטורדיסו"ן בלע"ז

שפתי חכמים

פיה מבקע מסקב"ה. והתוס' כתבו פסק בני ספיל תשם מסי עלמו אמרן ובלוח סקדם ע"ש: פ ואם משה אמרן לא סייך למימר תשמעו לי וגו': צ כלומר בזה שלא פסקי סבי הוא כולם לקללם ומאי קללם בזה והיו שמיך אשר על ראשך נחשת: ק זהו ל' נמרא ולרונו של רש"י לתרץ אין סייך לומר שהמטר יסי' אבק ועפר שני ספסים הם ושני ספסים בנוסא אחד ס"א לכך פי' זיקא דבתר כו': ר להרבין הוא מל' רובן תחת משאו: ש דאל"כ למה אמר בשחין מלרים הל"ל סתם שחין. ת פי' מדכתיב

כלי יקר

תדבק אתו עמו לא כן שכר עה"ז שהוא משולח ממנו וכמ"ש הרמב"ם שקנין הממון חוץ ממנו ואינו דבק בו אלא הוא משולח מיד ליד כי גלגל הוא החוזר בעולם ועליו אמר ובכל משלח ידך שהוא שכר בהתהלכך בעה"ז. ואחר כך הזכיר הגבול האמצעי אשר בין שני גבולים אלו והוא בשכבך בקבר בארץ שמתי ארץ ישראל אין להם צער חיבוט הקבר וגלגול מחילות וחיין תחלה ועי"ז אמר וברכך בארץ בזמן שכבך בקרב הארץ אשר ה' אלהיך נותן לך כי דוקא מתי א"י מסוגלים בזה ואחר שהזכיר זמן השכיבה בארץ הזכיר זמן הקימה ואמר יקימך ה' לו לעם קדוש וקימה זו היא כדרך שנאמר הנך שוכב עם אבותיך וקם היינו הקימה שלעתיד וכמ"ש יחיו מתיך נבלתי יקומון הקיצו ורננו שוכני עפר וגומר ואם נפשך לומר שראוי לסדר ג' זמנים אלו כסדר הווייתן כדרך שנזכרו בפסוק בהתהלכך תנחה אותך אז

מסורת הקריאה

ל"ח י"ז: (כד) מטר, נמסר ד' רפין, עין לעיל י"א י"ד: (כה) יתנך ה', מלת ה' במרכא לא במונח בעבור הפסיק שאחריו, עפ"י המסורה עין בראשית למ"ד ט"ז מש"כ שם: נגף, הגימ"ל בקמץ, ונמסר עליו ב', ר"ל ב' בקמץ, א' דין, ב' הוא לפנינו (שופטים כ' ל"ט): (כז) ובעפלים. ובטחרים קרי, ויש דגש בעי"ן להורות על דגשות טי"ת ובטחרים: (כט) באפלה, הבי"ת בקמץ: (ל) ישגלנה, ישכבנה

מרפא לשון

כבר נתבאר בקללות שבת"כ שלפי התרגום נחשת קשה יותר מברזל והוא הברזל הנק' הנדואן וכע"ש ונחת קשת נחושה ומצחך נחושה וכיוצא שלז"א חסינין שהוא תאר גדול מתקיפין ונתבאר שם שאין בין קללות שבת"כ לקללות דהכא אלא דדינין דדכורא תקיפין ברישא וכו', כ' ל"ח ולכן בת"כ הארץ קשה מן השמים והכא השמים קשים מן הארץ וכ' רבי' בחיי ז"ל בפ' בראשית ע"פ לטש כל חרש נחשת שנק' זה הברזל נחשת מל' נחשתי ויברכני ה' בגללך, שאין אומן בעולם יוכל להכירו אם הוא אציי"ר או ברזל עד שיביאנו במבחן הנסיון אם ישבר יודע שהוא אציי"ר

אֶת־דְּרָכֶיךָ וְהָיִיתָ אַךְ עָשׁוּק וְגָזוּל
כָּל־הַיָּמִים וְאֵין מוֹשִׁיעַ׃ ל אִשָּׁה
תְאָרֵשׂ וְאִישׁ אַחֵר יִשְׁגָּלֶנָּה בַּיִת
תִּבְנֶה וְלֹא־תֵשֵׁב בּוֹ כֶּרֶם תִּטַּע
וְלֹא תְחַלְּלֶנּוּ׃ לא שׁוֹרְךָ טָבוּחַ לְעֵינֶיךָ
וְלֹא תֹאכַל מִמֶּנּוּ חֲמֹרְךָ גָּזוּל
מִלְּפָנֶיךָ וְלֹא יָשׁוּב לָךְ צֹאנְךָ נְתֻנוֹת
לְאֹיְבֶיךָ וְאֵין לְךָ מוֹשִׁיעַ׃ לב בָּנֶיךָ
וּבְנֹתֶיךָ נְתֻנִים לְעַם אַחֵר וְעֵינֶיךָ
רֹאוֹת וְכָלוֹת אֲלֵיהֶם כָּל־הַיּוֹם וְאֵין
לְאֵל יָדֶךָ׃ לג פְּרִי אַדְמָתְךָ וְכָל־יְגִיעֲךָ
יֹאכַל עַם אֲשֶׁר לֹא־יָדָעְתָּ וְהָיִיתָ רַק
עָשׁוּק וְרָצוּץ כָּל־הַיָּמִים׃ לד וְהָיִיתָ
מְשֻׁגָּע מִמַּרְאֵה עֵינֶיךָ אֲשֶׁר תִּרְאֶה׃
לה יַכְּכָה יְהוָה בִּשְׁחִין רָע עַל־
הַבִּרְכַּיִם וְעַל־הַשֹּׁקַיִם אֲשֶׁר לֹא־
תוּכַל לְהֵרָפֵא מִכַּף רַגְלְךָ וְעַד
קָדְקֳדֶךָ׃ לו יוֹלֵךְ יְהוָה אֹתְךָ וְאֶת־
מַלְכְּךָ אֲשֶׁר תָּקִים עָלֶיךָ אֶל־גּוֹי
אֲשֶׁר לֹא־יָדַעְתָּ אַתָּה וַאֲבֹתֶיךָ

תרגום אונקלוס

ית אורחתך. ותהי. ברם עשיק ואניס. כל יומיא ולית דפריק: ל. איתתא תירוס. וגבר אחרן ישכבנה. ביתא תבני ולא תתיב ביה. כרמא תצוב ולא תחלניה: לא. תורך יהי נכיס לעינך. ולא תיכול מניה. חמרך יהי אניס מן קדמך. ולא יתוב לך. ענך מסירן לבעלי דבבך. ולית לך פריק: לב. בנך ובנתך. מסירין לעם אחרן ועינך חזין. ויסופן בגלליהון כל יומא. ולית חילא בידך: לג. אבא דארעך וכל ליאותך. ייכול עם דלא ידעתא. ותהי. ברם. עשיק ורעיע כל יומיא: לד. ותהי משתטי. מחיזו עינך דתהי חזי: לה. ימחינך יי בשחנא בישא. על רכובין ועל שקן. דלא תכול לאתסאה. מפרסת רגלך ועד מוחך: לו. יגלי יי יתך. וית מלכך דתקים עלך. לעם. דלא ידעתא את ואבהתך. ותפלח תמן

ת"א ישגלנה. ברכות כו: שורך טבוח. שם: בניך ובנתיך נתונים. שם יבמות סג: יולך ה' אתך. יומא נב:

°ישכבנה קרי

תפסיר הרס"ג

ולא תנגח טרקך. ותציר מג'שומא מג'צובא. טול אלזמאן וליס מג'ית׃ (ל) באן תתזווג אמראה. פיאתיהא רגל אכ'ר. ותבני ביתא ולא תגלס פיה. ותג'רס כרמא ולא תתבד'לה׃ (לא) ויכון ת'ורך מד'בוח חד'א עינאך. ולא תאכל מנה. וחמארך מג'צוב מן בין ידיך. ולא ירגע אליך. וג'נמך מסלמה לאעדאיך. וליס לך מג'ית׃ (לב) ובניך ובנאתך. מדפועין אלי' קום אכ'רין ועינאך תראהם. ושאכ'צה אליהם טול אלזמאן. ולא טאקה פי ידך׃ (לג) ות'מר ארצ'ך וסאיר כסבך. יאכלה קום לא תערפם. ותציר כד'אך. מג'שומא מעסופא טול אלזמאן׃ (לד) חתי תציר מעתוהא. מן נצ'ר עינאך אלד'י תראה׃ (לה) ויצ'רבך אללה בקרח רדי. עלי אלרכבתין ואלסאקין. מא לם תסתטיע מדאואתה. ובמא יולמך מן קדמך אלי' האמתך׃ (לו) ויגליך אללה ומלכך אלד'י תנצבה עליך. אלי' קום לם תערפהם אנת ואבאיך. פתכ'דם

נוה שלום

(לג) ורצוץ, מעסופא, מעונה ומזולזל.
(לד) משגע, מעתוה, בדעת מטורפת.
(לו) ועבדת שם, פתכ'דם ע"ל ד כח.

חלק הדקדוק

שרש יהודה: לג) יאכל עם, תיבת

אבן עזרא

הוא בסמ"ך. וי"א במכת השמש. והנכון שהוא שם חולי כנזכרים ואין לו חבר והשגעון והעורון והתמהון שלשתן בלב: (כט) והיית ממשש. פירוש בעורון: תצליח. פעל יוצא: עשוק וגזול. מאויב ואין מושיע והחל לפרש איך יהיה עשוק: (ל) ישגלנה. כנוי לשכיבה וכן שגל המוכנת למטה: תחללנו. מגזרת חלילה: (לב) וכלות. כמו נכספה וגם כלתה וכן ותכל דוד. ואינו חסר נפש כאשר פירש חסר הדעת. כי ותכל פועל יוצא ולא נזכר הפועל כמו אשר ילדה אותה: (לג) ורצוץ. בחזקה: (לד) ופי' בשגעון. שיראה גופו מלא שחין: (לה) על הברכים ועל השוקים. כי בהיות השחין שם קשה לסור: אשר לא תוכל להרפא. בעבור היותם מחוץ לגוף: (לו) ועבדת

אבי עזר

ונוקע עלים יסכן גם בסמ"ך מהורא"ה זו לפי דעת בעל מאיר נתיב וכן רבים: (לב) (וכלות כמו נכספה וגם כלתה וכו') והורלתו תאוה ויחוד וכיון שתיבת ותכל לנקבה ע"כ פירשו המדקדקים שחסר תיבת נפש אבל קשה לרב להיותו מעומדים כיון

בעל הטורים

כלומר לא די שיככה אלא שכל מנהגך יהי' בשגעון: (לה) קדקדך. (לו) יולך ה' אתך ואת מלכך. כמו לקדקד יהויקים שלא ניתן

שפתי חכמים

ובמלכים סוף סי' לח. ועיין לעיל בפרשת אמור: א דאל"ל כמו לא תעשוק את רעך דפי' כובש שכר שכיר שאינו מענין הפי' וגזולם בכל אמור ל"ם מענין ויקרא שם הבאר עשק כי התעשקו: ב פי' אשה פלגש כלומר אשה אתרם ואיש אחר יקחנה לו לפלגש: ג פי' סל"ל ישכבנה אלא בכינוי זה ישגלנה לשבח כלומר שלא ישכב אותה כדרך זנות אלא שיקח אותה לפלגש: ד ככל פירשתיו

רש"י

[בעטייבונג]: (כט) עשוק. בכל מעשיך יהי' א ערעור: (ל) ישגלנה. לשון שגל ופלגש ב. והכתוב כנהו לשבח ג ישכבנה (מגילה כה) ותקון סופרים ד הוא זה: תחללנו. בשנה הרביעית לאכול פריו: (לב) וכלות אליהם. מצפות אליהם שישובו ואינם שבים. כל תוחלת שאינה באה

נחל קדומים

לא (ט) שורך טבוח וגו'. כי התוכחות גנוזות ברכות בתוכן כמשרז"ל ושמעתי פסוק זה אם תקראנו למפרע הוא ברכה וכך סדרו. מושיע לך ואין לאויביך. נתונות צאנך לך ישוב. ולא מלפניך גזול חמורך.

כלי יקר

נוכל לומר שמה שאמר יצו ה' אתך את הברכה באסמיך ובכל משלח ידך מדבר בשכר עה"ז כפשוטו וברכך בארץ היינו בשכבך בקבר. יקימך ה' לו היינו בזמן הקימה לעה"ב. ד"א באסמיך היינו אוצרות תבואה ולפי שדרך האוצרות להתקיים על ידי שנותנין לתוכן מן הקרקע של אותו מקום כמו שפירש"י על פסוק שדה העיר אשר סביבותיה נתן בתוכה ע"כ אמר כאן וברכך בארץ ע"י שתתן מן הארץ לתוך האוצר יתקיים. ומ"ש יפתח ה' לך את אוצרו הטוב היינו אותו אוצר שהקב"ה עושה בשמים מיראת ה' אשר בך כי היא אוצרו כמ"ש יראת ה' היא אוצרו ר"ל של הקב"ה כמו שפירש רבינו בחיי שכל מלך עושה אוצר

מרפא לשון

ואם יכפל ולא ישבר אז יודע שהוא ברזל עכ"ל. לב) וכלות, ויסופן. כ"ה בכל הישנות בקמ"ץ כי הוא לשון נקבה. אלהם, בגללהון. כ' היא"ר צ"ע היכן מצינו בגלל שהוא לשון ארמית ולמה לא תרגם בדילהון. ע"כ מ"ש היכן מצינו בגלל שהוא לשון ארמית אינו תמוה שהרי נמצא לשון זה בתר' הירושלמי בכ"מ כמו בפ' בראשית בתר' ויהי בהיותם בשדה מן בגלל מא אתקבל קרבנך וכו' ומ"ש למה לא תרגם בדילהון ג"כ אינו תמוה מפני שמשמעותו כמו למענם, ולפי הענין צריך לומר בשבילם לא למענם ולכך לא תר' בדילהון אלא בגללהון דהנו בשבילם. לה) על הברכים ועל השקים, על רכובין ועל שקן. ה"ג ולא כנ"א שקין והוא ל' זכר כמו והיו חייך תלאים דמתר' תלן וכמו מדם חלל ושביה דמתרגמינן קטילין

מסורת הקריאה

קרי, הכ"ף בדגש: (לג) יאכל, הטעם בכ"ף שהוא מלרע: (לה) רע, הרי"ש בקמץ: ועד, נמסר עליו י"א בטעם מאריך וס"פ. ע"ן בראשי' ל"ח י"ז: קדקדך, קו"ף ראשונה בקמץ לבד והשני בחטף קמץ לא בשוא: (לו) יולך, הלמ"ד בצירי: ועבדת, מלעיל הטעם בב"ת

וְעָבַדְתָּ שָּׁם אֱלֹהִים אֲחֵרִים עֵץ
וָאָבֶן: לז וְהָיִיתָ לְשַׁמָּה לְמָשָׁל
וְלִשְׁנִינָה בְּכֹל הָעַמִּים אֲשֶׁר־
יְנַהֶגְךָ יְהוָה שָׁמָּה: לח זֶרַע רַב
תּוֹצִיא הַשָּׂדֶה וּמְעַט תֶּאֱסֹף כִּי
יַחְסְלֶנּוּ הָאַרְבֶּה: לט כְּרָמִים תִּטַּע
וְעָבָדְתָּ וְיַיִן לֹא־תִשְׁתֶּה וְלֹא תֶאֱגֹר
כִּי תֹאכְלֶנּוּ הַתֹּלָעַת: מ זֵיתִים יִהְיוּ
לְךָ בְּכָל־גְּבוּלֶךָ וְשֶׁמֶן לֹא תָסוּךְ כִּי
יִשַּׁל זֵיתֶךָ: מא בָּנִים וּבָנוֹת תּוֹלִיד
וְלֹא־יִהְיוּ לָךְ כִּי יֵלְכוּ בַּשֶּׁבִי:
מב כָּל־עֵצְךָ וּפְרִי אַדְמָתֶךָ יְיָרֵשׁ
הַצְּלָצַל: מג הַגֵּר אֲשֶׁר בְּקִרְבְּךָ יַעֲלֶה
עָלֶיךָ מַעְלָה מָּעְלָה וְאַתָּה תֵרֵד
מַטָּה מָּטָּה: מד הוּא יַלְוְךָ וְאַתָּה לֹא
תַלְוֶנּוּ הוּא יִהְיֶה לְרֹאשׁ וְאַתָּה תִּהְיֶה
לְזָנָב: מה וּבָאוּ עָלֶיךָ כָּל־הַקְּלָלוֹת
הָאֵלֶּה וּרְדָפוּךָ וְהִשִּׂיגוּךָ עַד הִשָּׁמְדָךְ:

תרגום אונקלוס

לְטַעֲוָתָא . פָּלְחֵי טַעֲוָתָא אָעָא וְאַבְנָא : לז. וּתְהֵי לְצָדוּ . לְמַתְל וּלְשׁוּעֵי . בְּכֹל עַמְמַיָּא . דִּידַבְּרִנָּךְ יְיָ לְתַמָּן : לח. בַּר זְרַע סַגִּי תַּפֵּיק לְחַקְלָא . וּזְעֵיר תִּכְנוֹשׁ . אֲרֵי יַחְסְלִנֵּיהּ גּוֹבָא : לט. כַּרְמִין תִּצּוּב וְתִפְלַח . וְחַמְרָא לָא תִשְׁתֵּי וְלָא תִכְנוֹשׁ . אֲרֵי תֵיכְלִנֵּיהּ תּוֹלַעְתָּא : מ. זֵיתִין . יְהוֹן לָךְ בְּכָל תְּחוּמָךְ . וּמִשְׁחָא לָא תְשׁוּף . אֲרֵי יִתְּרוּן זֵיתָךְ : מא. בְּנִין וּבְנָן תְּלִיד . וְלָא יְהוֹן לָךְ . אֲרֵי יְהָכוּן בְּשִׁבְיָא : מב. כָּל אִילָנָךְ וְאִבָּא דְאַרְעָךְ . יַחְסְנִנֵּיהּ סַקָּאָה : מג. תּוֹתַב עָרֵל דְּבֵינָךְ . יְהֵי סָלֵיק עֵיל מִנָּךְ לְעֵילָא לְעֵילָא . וְאַתְּ תְּהֵי נָחֵית לְתַחְתָּא לְתַחְתָּא : מד. הוּא יוֹזְפִנָּךְ . וְאַתְּ לָא תוֹזְפִנֵּיהּ . הוּא יְהֵי תַּקִּיף . וְאַתְּ תְּהֵי חַלָּשׁ : מה. וְיֵיתוֹן עֲלָךְ כָּל לְוָטַיָּא הָאִלֵּין . וְיִרְדְּפוּנָּךְ וְיַדְבְּקוּנָּךְ עַד

ת"א זכס רכ . ברכות סס : לס תפסס סנסדרין ז : זיתים יסיו . ברכות סס : כי ישל זיתך . בילס לס : בנים ובנות . ברכות סס : יירם סללגל . ב"ק קטז :

בעל הטורים

לקבורס : (מ) זיתים יסיו לך בכל גבולך . זס ספסוק מתחיל ומסיים בזית . לומר שאין סזית מתקבל באילן אחר . וזסו כניך כשתילי זיתים שלא יתערבו באחרים . לכך סמך לו בנים ובנות תוליד : יירש סללגל . וסמיך ליס (מג) סגר אשר בקרבך . כמו לכי ימוך אחיך ונמכר לך : מטס מטס . בגימטריא לגיסנס :

רשב"ם

(לז) ולשנינה . לדבור , כמו ושננתם : (מ) ישל . כמו ונשל גוים . וכן ימל קצירו , מן ונמלתם , וכן אחריתו

רש"י

קרויה וכליון עינים : (לז) לשמה . אש"ו אסטורדיסון [גור בעטייבונג] . כל הרואה אותך ישום עליך : למשל . כשתבא מכה רעה על אדם יאמרו זו דומה למכה פלוני : ולשנינה . לשון ושננתם (לעיל ו) ידברו בך . וכן תרגומו ולשועי , לשון ספור ולשתעי : (לח) יחסלנו . יכלנו , וע"ש כך נקרא ה חסיל שמכלה את הכל : (מ) כי ישל . ו ישיר פירותיו . לשון (לעיל יט) ונשל הברזל : (מב) יירש הצלצל . יעשנו הארבה רש מן הפרי : יירש . יעני : צלצל . ז מין ארבה . ואי אפשר לפרש יירש לשון ירושה

שפתי חכמים

בפרשת וירא : ה פי' כמ"ש קרא ארבה חסיל ולמה אלא על שם שהוא מכלה הכל : ו ולא הספיק לומר ל' נשירה נשפי שהוא פועל יוצא לאחר והחסר הפעול שהם הפירות ולכן אמר ישיר פירותיו כמו ונשל הברזל שהוא ג"כ פועל יוצא ופי' שנשל הברזל מחיכה מן העץ המתקבע והיה הלכה והורגתו , רא"ם : ז להכי נקרא צלצל שהוא מל' צלצול הרועה כלומר באין הרבה כיסוד

תפסיר הרס"ג

הנאך. מעבודאת אכ'ר מן כ'שב והג'ארה : (לז) ותציר והשה. ומת'לה וחכאיה. פי גמיע אלאמם. אלד'י יסוקך אללה אלי' ת'ם : (לח) ואד'א תכ'רג אלצ'חרא בד'רא כת'ירא. פקליל מא תגמע מנה. בל יקצ'מה אלגראד : (לט) פאד'א תג'רס כרמא ותפלחהא . פלא תשרב מנה כ'מרא ולא תועיה. בל יאכלה אלדוד : (מ) פאד'א יכון לך זיאתין פי גמיע תכ'מך. ולא תדהן מנה. בל תנת'רה נת'רא : (מא) ואד'א תולד בנין או בנאת. פלא יבקון לך. בל יגלון פי אלסבי : (מב) וגמיע שגרך ות'מר ארצ'ך. יקרצ'ה אלפראש : (מג) ואלג'ריב אלד'י פי מא בינכם. ירתפע עליך עליא כבירא. ואנת תנחט ספלא הויא : (מד) חתי אנה יקרצ'ך. ואנת פלא תקרצ'ה. הו יציר ראסא. ואנת תציר ד'נבא : (מה) ותחל בך גמיע הד'ה אללענאת. ותכלבך ותדרכך.

נוה שלום

(לח) יחסלנו, יקצ'מה, ותרגם ויתן לחסיל ללקצ'אם ע"ש שכורת בשיניו כל היבול. (מג) מטה מטה, ספלא הויא, נגד מעלה מעלה והכפל להגדיל העלוי

חלק הדקדוק

יאכל מלרע : מב) יירש, אין דגש ביוד השנייה, ויש ספרים שהיוד השנייה דגושה, רי"ב : סג) כן ישיש,

אבן עזרא

שם. ולא יועיל לך רק תהיה לשמה כל רואיך ישומו : (לז) למשל. באוזן : ולשנינה. בפה מגזרת ושננתם : ינהגך ה'. בעונך וקודם זה יבא עליך שנת רעב ואתה עודך בארצך : (לח) ידסלנו. יכריתנו והוא מן חסיל מין ממיני הארבה : (לט) תטע. תיגע בנטיעה ובעבודה : ולא תשתה. בשעת הבציר : ולא תאגר. תקבץ והוא פעל כמו אגרה בקציר : (מ) לא תסוך. כמשפט וסוך לא סכתי. וזה הפך ושמן על ראשך : כי ישל. מבנין נפעל : (מב) יירש. מהכבד הדגוש והטעם כמו להוריש גוים : צלצל. מלה מרובעת אין לו ריע ופירושו כפי מקומו : (מג) מעלה מעלה. פעמים שאין למעלה ממנו או תמיד וכן מטה מטה הטעם מאד מאד : (מד) הוא יהיה לראש. כטע' ועבד לוה לאיש מלו': (מו) לאות. מהשם שתזכור כי מרדת בו ולא בך לבדך כי גם בזרעך כטעם אבותינו

אבי עזר

שהוא עומד בלשון קל כמו כלתה נפשי והוי למכתב ותכל על משקל ותלך ותתע

נחל קדומים

ממנו תאכל ולא לעיניך טבות שורך : מג (יוד) הגר אשר בקרבך יעלה עליך מעלה ואתה תרד מטה מטה. פירוש אם היצה"ר שהוא גר בקרבך כמ"ש ויבא הלך לאיש העשיר יעלה עליך

מרפא לשון

ושבן. מ) מהתענג ומרך, ממפנקו ומרכיכו. ה"ג דלא כנ"א מאתפנקו.

כלי יקר

וסגולה מדבר שאינו מצוי בידו בכל עת כמו אבני יקר וכן הכל בידי שמים חוץ מיראת שמים ע"כ הקב"ה עושה אוצר מיראת ה' אשר בך ושמא תטעה לומר שיש אליו יתברך איזו צורך באוצר זה ע"כ אמר יפתח ה' לך את אוצרו הטוב אין לו יתברך שום צורך באותו אוצר כי אם לך הוא שמור ליתן לך משם כל צרכך ולפרנסך משם ואין הקב"ה מוסר מפתח של אוצר זה אל השליח אלא הקב"ה בעצמו ובכבודו מחזיקו בידו כי האוצר הלזה חביב עליו מאד ובזה מיושב מה שאמרו רז"ל במסכת תענית ג' מפתחות

מסורת הקריאה

ולכן מלת שם השי"ן בדגש. ועין לקמן פסוק ס"ד : (מא) יהיו. מלרע : (מב) הצלצל. צד"י שניה בפתח. וכן נמסר עליו לית ובפתח, ר"ל לית עוד מלה זו זולת דין והוא בפתח : (מג) מעלה מעלה. העי"ן בשניהם בשוא לבד והוא נח. והמ"ם שניה בדגש : מטה מטה.

רמב"ן

(מב) הצלצל. על דעת רש"י מין ממיני הארבה וא"כ ראוי היה שיצרף אותו עם פסוק הארבה והתולעת ויותר נראה שיהיה צלצל שם למחנה האויב. אמר בנים ובנות תוליד ולא יהיו לך, לעבוד אותך ולכלכל את שיבתך כי ילכו בשבי לפני האויב. ואמר כל עצך ופרי אדמתך אשר לא ישאו לך פירות כאשר הזכיר יירש האויב הבא עליך כי השנה שיבואו עליך יתנו להם חילם והם יאכלום ויקרא החיל צלצל בעבור שישמיעו קול מלחמה במחנה וקול שופר ורעם שרים ותרועה מלשון צלצלי שמע וצלצלי תרועה. במצלצלים ובמנענעים. וכן ארץ צלצל כנפים ארץ המשמעת

כִּי־לֹא שָׁמַעְתָּ בְּקוֹל יְהוָה אֱלֹהֶיךָ
לִשְׁמֹר מִצְוֺתָיו וְחֻקֹּתָיו אֲשֶׁר צִוָּךְ׃
מו וְהָיוּ בְךָ לְאוֹת וּלְמוֹפֵת וּבְזַרְעֲךָ
עַד־עוֹלָם׃ מז תַּחַת אֲשֶׁר לֹא־עָבַדְתָּ
אֶת־יְהוָה אֱלֹהֶיךָ בְּשִׂמְחָה וּבְטוּב
לֵבָב מֵרֹב כֹּל׃ מח וְעָבַדְתָּ אֶת־אֹיְבֶיךָ
אֲשֶׁר יְשַׁלְּחֶנּוּ יְהוָה בָּךְ בְּרָעָב
וּבְצָמָא וּבְעֵירֹם וּבְחֹסֶר כֹּל וְנָתַן עֹל
בַּרְזֶל עַל־צַוָּארֶךָ עַד הִשְׁמִידוֹ אֹתָךְ׃
מט יִשָּׂא יְהוָה עָלֶיךָ גּוֹי מֵרָחֹק מִקְצֵה
הָאָרֶץ כַּאֲשֶׁר יִדְאֶה הַנָּשֶׁר גּוֹי אֲשֶׁר
לֹא־תִשְׁמַע לְשֹׁנוֹ׃ נ גּוֹי עַז פָּנִים
אֲשֶׁר לֹא־יִשָּׂא פָנִים לְזָקֵן וְנַעַר לֹא
יָחֹן׃ נא וְאָכַל פְּרִי בְהֶמְתְּךָ וּפְרִי־
אַדְמָתְךָ עַד הִשָּׁמְדָךְ אֲשֶׁר לֹא־
יַשְׁאִיר לְךָ דָּגָן תִּירוֹשׁ וְיִצְהָר שְׁגַר
אֲלָפֶיךָ וְעַשְׁתְּרֹת צֹאנֶךָ עַד הַאֲבִידוֹ
אֹתָךְ׃ נב וְהֵצַר לְךָ בְּכָל־שְׁעָרֶיךָ

תרגום אונקלוס

דְתִשְׁתֵּיצֵי. אֲרֵי לָא קַבֵּילְתָּא לְמֵימְרָא דַּיְיָ אֱלָהָךְ. לְמִטַּר פִּקּוֹדוֹהִי וּקְיָמוֹהִי דְּפַקְּדָךְ: מו. וִיהוֹן בָּךְ. לְאָת וּלְמוֹפֵת. וּבִבְנָךְ עַד עָלְמָא: מז. חֲלָף. דְּלָא פְלַחְתָּא קֳדָם יְיָ אֱלָהָךְ. בְּחֶדְוָא וּבְשַׁפִּירוּת לִבָּא. מִסְּגֵי כוֹלָּא: מח. וְתִפְלַח. יָת בַּעֲלֵי דְבָבָךְ. דִּיגָרְנוּן יְיָ בָּךְ. בְּכַפְנָא וּבְצַהוּתָא. וּבְעַרְטִלָּיוּתָא וּבְחַסִּירוּת כּוֹלָּא. וְיִתֵּין נִיר דְּבַרְזֶל עַל צַוְּרָךְ. עַד דִּישֵׁיצֵי יָתָךְ: מט. יַיְתֵי יְיָ עֲלָךְ עַם מֵרָחִיק מִסְּיָפֵי אַרְעָא. כְּמָא דְמִשְׁתְּדֵי נִשְׁרָא. עַמָּא. דְּלָא תִשְׁמַע לִישָּׁנֵיהּ: נ. עַם תַּקִּיף אַפִּין. דְּלָא נְסֵיב אַפֵּי סָבָא. וְעַל יָנְקָא לָא מְרַחֵים: נא. וְיֵיכוֹל. וַלְדָא דִבְעִירָךְ וְאִבָּא דְאַרְעָךְ עַד דְּתִשְׁתֵּיצֵי. דְּלָא יַשְׁאַר לָךְ. עֲבוּרָא חַמְרָא וּמִשְׁחָא. בַּקְרֵי תוֹרָךְ וְעֶדְרֵי עָנָךְ. עַד דְּיוֹבֵיד יָתָךְ: נב. וִיעִיק לָךְ בְּכָל קִרְוָךְ. עַד דְּיִכְבּוֹשׁ

ת"א תחת אשר לא. ערכין יא: מקדים מ"ג פל"ג: ועבדת אם. ברכות סם: ישא ה' עליך. סוכה נא:

תפסיר הרס"ג

אלי' אנפאד'ך. אד' לם תקבל אמר אללה רבך. ותחפט' וצאיאה ורסומה אלתי אמרך בהא: (מו) ותציר פיך איה וברהאנא. ובנסלך אלמשאבהין לך אלי אלדהר: (מז) בדל מא לם תעבד אללה רבך. בפרח וגודה' קלב. מן כת'רה' אלאשיא: (מח) פתכ'דם עדווך. אלד'י יסלטה אללה עליך. בגוע ועטש. וערי ועת כל שי. ויצ'ע אצרא מן חדיד עלי ענקך. אלי אן ינפד'ך: (מט) ויג'זיך אללה בקביל מן בעיד מן טרף אלארץ'. כמא יתחלק אלנסר. קביל לא תפהם לג'ת'ה: (נ) קביל וקיח אלוגה. מא לם יחאבי וגה אלשיך'. ולא ירוף עלי צבי: (נא) פיאכל ת'מר בהאימך ות'מר ארצ'ך אלי' אנפאד'ך. ולא יבקי לך ברא. ולא עצירא ולא דהנא. ולא נתאג בקרך וגפראת ג'נמך. אלי' אן יבידך: (נב) ויחאצרך פי

נוה שלום

ולהוריד השפל. (מו) ובזרעך, ופי נסלך אלמשאבהיך, הדומים לך, כלומר האוהזים מעשיך. (נב) ידאה, יתחלק, יגביה עוף בסיבוב והקיף, (חלק אלטאיר, ארתפע פי טאירנה ואסתדאר כאלחלקה). (נג) והצר, ויחאצרך, מלשון מצור כענין ובנית מצור וכו' עד רדתה, וענין הכתוב מורה כן

אבן עזרא

חטאו ואינם וכבר פירשתיו: (מא) מרב כל. אשר תתאוה או כל צורך: (מט) ידאה. יעוף וכן וידא על כנפי רוח:

אבי עזר

וכיון דאפקיה לקרא בלשון כנד ש"מ שהוא יוצא לכן מפרש שקאי על אם אבשלום אשת דוד נקשה לדוד עד שהכניסה תאוה בלבו וילך אל אבשלום ומה שאמר הרב חסר הדעת אפשר לפרש על פסוק ועץ הדעת שחסר תיבת דעת אבל כאן אין דקדוקו כן. ומיהו בעלילה בא הרב על המדקדקים כי אמרו גם מבין כבד עומד להראות על חוזק הפעולה כידוע בהרבה מקומות ולא ידעתי על מה הרעיש הרב בשביל דקדוק חסן להפוך דעת המדקדקים אולי ידע מה שלא ידעתי ועיין במפרשים שהקרבו לדבר בענין הזה גם עשו טעות בדברי הרב ויהי מה דקדוק תיבה הזאת לא כפלאת היא מן המדקדקים: (לו) (ועבדת שם ולא יועיל לך עכ"ל) הטבתי אשר דברתי בחבורי עדת דבורים פירש ענין הזה באריכות ושם אמר כי נגלה לפניו שימירו כבודו באראות הגוים למצוא חן בעיני העמים וקושטא דמלתא האומר לשמן וידלק יאמר לאומץ וכו' הנותן חן בארצות העמים הוא. יאמר להסיר חן וזר תפארה והיתה לשמה ולבזה לעד. וזה שכתב הרב ולא יועיל לך:

רשב"ם

כנחש ישך, מן נשך הנחש, לשון יפעל: (מו) לאות, שהמקלל מקלל לשונאו להיות כמוהו (וגם יש לומר

שפתי חכמים

וכאין בקול וכמסותם: ח במיר"ק תחת היו"ד לאשונה והשניה נהם: ט עשה מ"ם מרוב כמו בי"ת כמו מ"ם מסיני בא כאלו אמר ברוב כל שפירושו בעוד רוב כל כלומר בעוד שהיה לך כל טוב: י דק"ל וכי לא יכול לבא הנשר מקרוב ל"פ פתאום כו' כלומר כאשר ידאה הנשר וזהו ענין בפני עצמו ולא קאי אגוי מרחוק וגו' דסמיך ליה אלא קאי אריפא דקרא ישא ה' עליך

בעל הטורים

(מט) ידאה הנשר. בגימ' עשרה. כדאיתא בסוטה (דף נא) דהיינו אלכסנדרוס שהיעל לבא ביו"ד ימים ובא ביום אחד:

רש"י

שא"כ הי' לו לכתוב ירש ח ולא לשון הורשה וגירושין שא"כ היה לו לכתוב יוריש: (מז) מרב כל. בעוד שהיה לך ט כל טוב: (מט) כאשר ידאה הנשר. פתאום י ודרך מגלחת ויקלו סוסיו: לא תשמע לשנו. לא תכיר לשונו. וכן (בראשית מא) תשמע חלום לפתור אותו. וכן (שם מב)

עונשי ביטול מ"ע

(מז) תחת אשר לא עבדת וגו'. פונם זה והבא אחריו עד אומרו אם לא תשמר, הוא כנגד ביטול מצות עשה, ואמר תחת אשר לא עבדת את ה', פי' לעשות מצות ה' אשר לוך לעשות בשמחה, לזה ועבדת את אויביך ברעב ובצמא וגו', אתה פרקת עול המצות מעליך יתן אויביך עול ברזל על צוארך, ועונשים אלו הם מכוונים כנגד פריקת עול מצות עשה, אתה שלא רצית לטרוח להכין ולהשכיל סדר מעשה המצות ישא ה' עליך גוי אשר לא תשמע לשונו, וכן כלם, וגמר אומר אם לא תשמר לעשות להודיע כי על קיום מצות עשה הוא מעניש, וכולל כל עונות עשה במצות הירצה כי היא מצות עשה;

מסורת הקריאה

המ"ם שניה בדגש: (מה) ובאו. מלעיל: (מו) והיו. מלרע: (מז) ובטוב, הטי"ת במלאפום: (מח) ברעב. נמסר ד' רפין. ר"ל שהבי"ת בשוא, וסי' א' דין. ב' ברעב פדך ממות (איוב ה' כ') ג' העטופים ברעב (איכה ב' י"ט) ד' הלא יחזקיהו (ד"ה ב' ל"ב י"א) ושארא הבי"ת בקמץ: (מט) לשנו. מלרע: (נא) ואכל. הנגינה בכ"ף: (נב) והצר. מלרע. כמו השני שבפסוק הראשון בקדמא והשני במהפך: בהן,

כלי יקר

לא נמסרו בידי שליח של חיה ושל גשמים ושל תחיית המתים בשלמא חיה ותחיה שפיר כי הוא יתברך מקור חיים לכל הנולדים ולזמן התחיה אמנם גשמים מה נשתנו משאר דברים אלא לפי שמקורה מן אותו אוצר של יראת ה' הה"ד יפתח ה' לך את אוצרו הטוב את השמים לתת מטר ארצך כי המטר מונח באותו חדר אשר שם אוצרו של ה':

רמב"ן

צלצול כנפים שהולכות למרחקים כאשר ידאה הנשר. ובגמרא נטלוה מסיקין מאן דתני מסיקין לא משתבש דכתיב יירש הצלצל ומתרגמין יחסנינה סקאה ומאן דתני מציקים לא משתבש דכתיב במצור ובמצוק כי הוא אצלם שם למביאי האדם במצור ובמצוק. ודע כי התוכחות במארה ובמהומה ובמגערת ובדבר והעץ ופרי האדמה ושאר כל התוכחות (במארה ובמהומה) הם כולם עד כלותו אותך מעל האדמה אשר אתה בא שמה לרשתה. אבל אחרי הגלות לא יקלל אותם רק לעבוד שם אלהים אחרים עץ ואבן אבל פעמים שיחזור להוכיחם בארץ כאשר אמר יולך השם אותך ואת מלכך אשר תקים עליך אל גוי אשר לא ידעת אתה ואבותיך ועבדת שם אלהים אחרים והוא הגלות שגלינו לרומי על לכת אגריפס המלך שם ואחרי כן ישוב ויאמר זרע רב תוציא השדה.

עַד רֶדֶת חֹמֹתֶיךָ הַגְּבֹהֹת וְהַבְּצֻרוֹת
אֲשֶׁר אַתָּה בֹּטֵחַ בָּהֵן בְּכָל־אַרְצֶךָ
וְהֵצַר לְךָ בְּכָל־שְׁעָרֶיךָ בְּכָל־אַרְצְךָ
אֲשֶׁר נָתַן יְהוָה אֱלֹהֶיךָ לָךְ׃
נג וְאָכַלְתָּ פְרִי־בִטְנְךָ בְּשַׂר בָּנֶיךָ
וּבְנֹתֶיךָ אֲשֶׁר נָתַן־לְךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ
בְּמָצוֹר וּבְמָצוֹק אֲשֶׁר־יָצִיק לְךָ
אֹיְבֶךָ׃ נד הָאִישׁ הָרַךְ בְּךָ וְהֶעָנֹג
מְאֹד תֵּרַע עֵינוֹ בְאָחִיו וּבְאֵשֶׁת חֵיקוֹ
וּבְיֶתֶר בָּנָיו אֲשֶׁר יוֹתִיר׃ נה מִתֵּת ׀
לְאַחַד מֵהֶם מִבְּשַׂר בָּנָיו אֲשֶׁר יֹאכֵל
מִבְּלִי הִשְׁאִיר־לוֹ כֹּל בְּמָצוֹר
וּבְמָצוֹק אֲשֶׁר יָצִיק לְךָ אֹיִבְךָ בְּכָל־
שְׁעָרֶיךָ׃ נו הָרַכָּה בְךָ וְהָעֲנֻגָּה אֲשֶׁר
לֹא־נִסְּתָה כַף־רַגְלָהּ הַצֵּג עַל־
הָאָרֶץ מֵהִתְעַנֵּג וּמֵרֹךְ תֵּרַע עֵינָהּ
בְּאִישׁ חֵיקָהּ וּבִבְנָהּ וּבְבִתָּהּ׃

ת"א במצור. קמא קסז: סוכה כו. גיטין נו:

תרגום אונקלוס

שורך רמיא וכריכיא. דאת רחיץ לאשתיזבא בהון בכל ארעך. ויעיק לך בכל קרוך. בכל ארעך. דיהב. יי אלהך לך: נג. ותיכול ולדא דמעך. בשר בנך ובנתך. דיהב לך יי אלהך. בצירא ובעקתא. דיעיק לך שנאך: נד. גוברא דרכיך בך. ודמפנק לחדא. תבאש עיניה באחוהי ובאתת קימיה. ובשאר בנוהי דישאר: נה. מלמתן לחד מנהון. מבשר בנוהי דייכול. מדלא אשתאר ליה כולא. בצירא ובעקתא. דיעיק לך. שנאך בכל קרוך: נו. דרכיכא בך ודמפנקא. דלא נסיאת פרסת רגלה לאחתא על ארעא. ממפנקו ומרכיכו. תבאש עינה בגבר קימה. ובברה

תפסיר הרס"ג

גמיע מחאלך. אלי' אן יהדם אסוארך אלשאמכ'ה ואלחצינה. אלד'י אנת ואת'ק בהא פי גמיע בלדך. אלד'י אעטאך אללה רבך: (נג) חתי תאכל מן ת'מר בטנך. מן לחם בניך ובנאתך. אלד'י רזקך אללה רבך. בחצאר וצ'יק. ממא יחאצרך עדווך: (נד) חתי אן אלרגל אלרכ'ץ' מנכם. ואלמדלל גדא. ישח עלי' אכ'יה ועלי' חרמתה. ובקיה' בניה אלד'י יבקיהם: (נה) מן אן יעטי אחד מנהם. מן לחם בניה אלד'י יאכל. ממא לם יבק לה שייא. בחצאר וצ'יק. ממא יצ'ייק עליך. עדווך פי גמיע מחאלך: (נו) חתי אן אלאמראה אלרכ'צ'ה מנכם ואלמדללה. אלתי לם תעווד קדמהא אן תצ'עהא עלי' אלארץ'. מן אלדלאל ואלרכ'צ'ה. תשח עלי'

נוה שלום

וכן פירש בספר מכלל יופי. (נו) הרכה, אלרכ'צה, המפונקת, ובא אות צאד מהמלה ומה שנמצא בספרים נקודה על הצדי הוא מהשערות המעתיקים ע"ל בראשית יח ז וכן תרגם רטפש בשרו וכו'. והענוגה,

אבן עזרא

(נג) ואכלת פרי בטנך. במצור: יציק לך. כל אחד מאויביך או הוא כן בעבור היותו בסוף: (נד) אשר יותיר. האויב או יותירם בהחבא וכל זה בעבור המצור: (נה) בכל שעריך.

אבי עזר

(נג) (יציק לך כל אחד מאויביך. או הוא כן בעבור היותו בסוף עכ"ל) כיון שתיבת יציק הוא לשון יחיד ואויבך רבים או תוכל לומר שאויבך לשון יחיד ונשתנה החיר"ק לסגו"ל בעבור סוף פסוק. ולדעת המדקדקים דאמרו דאין משיבין מן תיבה אשר נאמר כן ע"פ המסורה דיש טעם נסתר בדבר וכיון שתיבת אויבך נמסר עליו שהוא חסר יו"ד ע"כ לא קשה מידי:

רבינו בחיי

(מט) כאשר ידאה הנשר. זה אספסיאנוס וטיטוס שהיו מלכים ממלכי אדום והחריבו בית שני וכך דרשו רז"ל על אספסיאנוס דחבשי למיתי בעשרה יומי ואתא בחמשה ושמע לינוקי דקא אמרי ישא ה' עליך גוי מרחוק מקצה הארץ כאשר ידאה הנשר אמר שמא אנא הוא נשרא וכן כל התוכחות האלו בבית שני היו ושם נתקיימו כלן: והצר לך בכל שעריך. כלומר בכל מקום.

רשב"ם

שלא עבדתם להקב"ה): (נו) תרע עינה באיש חיקה ובבנה ובבתה. הגדולים מתת להם מכל מה שתאכל. וגם בשליתה (משליתה) ובבניה אשר תלד בסתר, שלא יודע לפי שתאכלם בחסר כל. גם מאלה תרע עינה

רש"י

כי שומע יוסף, אינטונדר"י בלעז [פערשטעהען]: (נב) עד רדת חמתיך. לשון רדוי וכבוש: (נג) ואכלת פרי בטנך בשר בניך וגו' במצור. מחמת שיהיו צרין על העיר ל ויהיה שם מצוק עקת רעבון: (נד) הרך בך והענג. הוא הרך הענוג לשון פנוק ומהתענג ומרוך מוכיח עליהם ששניהם אחד אף ע"פ שהוא מפונק ודעתו קצה בדבר מאוס ימתק לו לרעבונו בשר בניו ובנותיו על כי תרע עינו מ בבניו הנותרים מתת לאחד מהם מבשר בניו אחיהם אשר יאכל. ד"א הרך בך הרחמני ורך הלבב מרוב רעבתנות יתאכזרו ולא יתנו מבשר בניהם השחוטים לבניהם הנותרים: (נו) תרע עינה באיש חיקה

שפתי חכמים

גוי פתאום כאשר ידאה וגו': כ ויחסר בי"ת מן חומותיך שהיה לו לכתוב עד רדת בחומותיך כמו וירדו בדגת הים דהוי אין ל' ירידה נופל אלא מדבר הגבוה לנמוך וחומות בכל הם עומדים בנמוך על הארץ ומ"ה פי' אותו הרב מל' רדוי וכבוש ואף שרדת ממשקל שבת י"ל דס"ל שהוא ממלות הזרים שבאים הרבה בתורה ואף שכתוב והורד המשכן יורידו המשכן שגם המשכן היה עומד על הארץ שאני מלת רדת שהוא פועל עומד בעצמו: לאפוקי יורידו והורד פועל יוצא לשני: ל פי' אין המצור מורה על הרעבון שבעבורו יאכלו בשר בניהם רק המצור מחייב שיהי' שם מצוק שהוא עקת רעבון שבעבורו יאכלו בשר בניהם וי"ו של ובמצוק נוסף כוי"ו של ואיה וענה: מ פי' עינו יהיה צר מליתן להם ולמי תרע עינו באותן הנזכרים בקרא באחיו ובאשת חיקו אבל לא שהפי' עינו רעה בעצמו כלומר שהיה עינו רעה כי

מסורת הקריאה

הה"א בצירי. ונמסר במס"ג י"ת ט"ו קמצין. ר"ל בצירי. וג' פתחין. ר"ל בסגול. ועין מש"כ בראשית י"ט כ"ט: (נה) לאחד. בפתח. ונמסר עליו ז'. ר"ל ז' כתיב בפתח. וסי' נמסר במ"ב ט' א' במס"ג וז"ל שם לאחד ולאחד ז' בקריאה וסי' א' מתת לאחד מהם. דין. ב' ואלישע הנביא קרא (מ"ב ט' א') ג' ויקרא דוד לאחד (ש"ב א' ט"ו) ד' והיה ביום ההוא יחבט (ישעיה כ"ז י"ב) ה' וכי יתן מתנה (יחזקאל מ"ו י"ז) ו' ז' לאחד קראתי נועם ולאחד (זכריה י"א ז') ב' בו: השאיר. במקף ולכן האל"ף במתג במקום נגינת טעם:

רמב"ן

וגו' ואלה התוכחות בהיותם בארץ כי כן יאמר אחריו ונסחתם מעל האדמה שהוא הגלות. ועל דעתי גם זה מרמזותנו. אמר יולך ה' אותך ואת מלכך אשר תקים עליך אל גוי אשר לא ידעת על לכת אגריפס המלך לרומה. גם יתכן שירמוז למלך אחד קודם לאגריפס והוא אריסתובלוס שתפסו שר צבא רומה ויוליכהו שמה בנחושתים והיו למשל ולשנינה בכל העמים שהיו תמהים על גבורתם אשר מעולם איך נפלו גבורים ויאבדו כלי מלחמתם ואחרי כן בא אגריפס שנית עם שליח מלך רומה בארץ וכבש בארץ יהודה מדינות גדולות מאד ואז נתקיים מה שאמר ועבדת את אויביך אשר ישלחנו ה' בך ברעב ובצמא וגו' ואמר ישא ה' עליך גוי מרחוק כי באו אספסינוס וטיטוס בנו עם חיל גדול מרומיים בארץ ולכדו כל ערי יהודה הבצורות והצר להם מאד כאשר ידוע בספרים. שלכדו גם חומות ירושלים ולא נשאר רק בית המקדש וחומת העזרה והיו אוכלים בשר בניהם ובנותיהם וכאשר נלכדה גם היא אז נתקיים ונסחתם מעל האדמה ואז שבו הרומיים לארצם ובידם גלות ירושלים וביד עמים רבים אשר אתם מיון ומצרים וארם ויתר עמים רבים ונתקיים והפיצך ה' בכל העמים וגו' והכתובים הבאים אחר כן עונשם בגלות וכן והיו

נז ובשליתה היוצת מבין רגליה
ובבניה אשר תלד כי־תאכלם
בחסר־כל בסתר במצור ובמצוק
אשר יציק לך איבך בשעריך:
נח אם־לא תשמר לעשות את־כל־
דברי התורה הזאת הכתבים
בספר הזה ליראה את־השם
הנכבד והנורא הזה את יהוה
אלהיך: נט והפלא יהוה את־מכתך
ואת מכות זרעך מכות גדלת
ונאמנות וחלים רעים ונאמנים:
ס והשיב בך את כל־מדוה מצרים
אשר יגרת מפניהם ודבקו בך:
סא גם כל־חלי וכל־מכה אשר לא
כתוב בספר התורה הזאת יעלם
יהוה עליך עד השמדך: סב ונשארתם
במתי מעט תחת אשר הייתם
ככוכבי השמים לרב כי־לא שמעת

*היוצאת קרי

תרגום אונקלוס

וּבְבְרַתַּהּ: נז. וּבְזְעֵיר בְּנַהָא. דְּיִפְּקוּן מִנַּהּ. וּבִבְנַהָא דְּתְלִיד. אֲרֵי תֵיכְלִנּוּן בְּחַסִּירוּת כּוֹלָּא בְּסִתְרָא. בִּצְיָרָא וּבְעָקְתָא. דִּיעִיק לָךְ. שָׂנְאָךְ בְּקִרְוָךְ: נח. אִם לָא תִטַּר לְמֶעְבַּד. יָת כָּל פִּתְגָמֵי אוֹרָיְתָא הָדָא. דִּכְתִיבִין בְּסִפְרָא הָדֵין. לְמִדְחַל. יָת שְׁמָא. יַקִּירָא וּדְחִילָא הָדֵין. יָת יְיָ אֱלָהָךְ: נט. וְיַפְרֵישׁ יְיָ יָת מַחְתָךְ. וְיָת מַחַת בְּנָךְ. מַחָן רַבְרְבָן וּמְהֵימְנָן. וּמַכְתָּשִׁין בִּישִׁין וּמְהֵימְנִין: ס. וְיָתֵיב בָּךְ. יָת כָּל מַכְתָּשֵׁי מִצְרַיִם. דִּדְחֵילְתָּא מִן קֳדָמֵיהוֹן. וְיִדְבְּקוּן בָּךְ: סא. אַף כָּל מְרַע וְכָל מַחָא. דְּלָא כְתִיבִין. בִּסְפַר אוֹרָיְתָא הָדָא. יַיְתֵינוּן יְיָ עֲלָךְ. עַד דְּתִשְׁתֵּיצֵי: סב. וְתִשְׁתַּאֲרוּן בְּעַם זְעֵיר. חֲלָף דַּהֲוֵיתוּן. כְּכוֹכְבֵי שְׁמַיָּא לִסְגֵי. אֲרֵי לָא

תפסיר הרס"ג

זוגהא. ואבנהא ואבנתהא: (נז) ובמשימתהא אלסאקטה מנהא. ואגנתהא אלד'י תרמי. פתנפרד בהם פתאכלהם. מן עות אלכל פי אלסתר. בחצאר וצ'יק. ממא יצ'ייק עליך. עדווך פי מחאלך: (נח) ואן לם תחפץ' ותעמל. גמ'יע כלאם הד'ה אלתורייה. אלמכתובה פי הד'א אלספר. ותכ'אף הד'א אלאסם אלכרים אלמהיוב. הו אללה רבך: (נט) פיגעל אללה צ'רבאתך עגיבה. וצ'רבאת נסלך אלמד'כורין. צ'רבאת כבאר דארה. ואמראץ' רדייה דארה: (ס) וירד עליך. גמיע אדוא מצר. אלד'י חד'רתהא. פתלזמך: (סא) ואיצ'א כל מרץ' וכל צ'רבה. ממא ליס הו מכתוב. פי ספר הד'ה אלתורייה. יסלטהא אללה עליך. אלי' אן ינפד'ך: (סב) פתבקון רהט ד'ו אחצא. בעד מא כנתם. ככואכב אלסמא כת'רה. אד' לם תקבל.

נוה שלום

ואלמדללה (דללה רפהה). (נז) ובשליתה, ובמשימתהא, שליתה שמפלת מרחמה וכן פירש רשב"ם וראב"ע שלא כת"א, ובבניה, ואגנתהא אלתי תרמי בהא פתנפרד וכו', העוברים שפולטת מסתתרת ואוכלת אותם ביחידות, (אלגנין, אלולד מא דאם פי בטן אמה גמעה אגנה). (נה) נאמנות, נאמנים, דארה, וכן תרגם מימיך נאמנים, מתמידים שאינם מפסקים, ותרגם חסדי דוד הנאמנים

אבן עזרא

בכל מקום: (נז) ובשליתה. הוא מקום הולד בשבתו בבטן אמו: מבין רגליה. כנוי כמו ולא עשה את רגליו: (נט) מכותך. לשון יחיד עם רבים מורכבת וכן ועדותי זו אלמדם: טעם והפלא. להיות דבר מופלא שלא נראה ולא נשמע כמוהו: ונאמנים. שלא יסורו: (סא) יעלם ה'. מגזרת העלה ואם הוא חטוף וי"א כמו יביאם לשון

רבינו בחיי

ויתכן לפרש כי מה שהזכיר בפרשה ד' פעמים שעריך האחד כולל והשני שערי המדינות והשלישי שערי הבתי' של היחידים והרביעי מלשון שעור. כלומר שיציק לו האויב בכל מה שהוא מחשב וכן יזדמן לו צער ונזק ותשיגהו בהלה בכל מה שהוא משער לעשות. והנה הוא בהפך מהמצליח שישכיל בכל אשר יפנה ויצליח בכל

בעל הטורים

(סא) כל חלי. עולה צ"ח, כנגד צ"ח קללות:

רשב"ם

באיש חיקה ובבנה ובבתה מתת להם: (נז) ובשליתה. שליא ממש, כמו שמצינו בתלמוד, לפי הפשט: (נט) ונאמנים, ארוכים ומקויימים. כמו לדור ודור

רש"י

ובבנה ובבתה. הגדולים: (נז) ובשליתה. בניה הקטנים. בכולן תהא עינה צרה כשתאכל את האחד מליתן לאשר אצלה מן הבשר: (נט) והפלא ה' את מכתך. מופלאות ומובדלות משאר מכות: ונאמנות. ליסרך לקיים שליחותן: (ס) אשר יגרת מפניהם. מפני המכות כשהיו ישראל רואים מכות משונות הבאות על מצרים היו יראים מהם שלא יבואו גם עליהם תדע שכן כתיב (שמות טו) והיה אם שמוע וגו' כל המחלה אשר שמתי במצרים לא אשים עליך אין מיראין נ את האדם אלא בדבר שהוא יגור ממנו: (סא) יעלם. ל' ם עלייה: (סב) ונשארתם

שפתי חכמים

באחיו הבא אחריו ימאן זה הפי': ב אבל עתה דכתיב אשר יגורת מפניהם אין נסוכין מידי דיכולים למימר אשר יגורת מפניהם קאי אמצרים וה"ק כל מדוי מצרים ואיזה מצרים אשר יגורת מפניהם לכך הוכרח להוכיח מאם שמוע וגו': ם וסמ"ם בו מ"ם השימוש וכינוי נרבים ואיננו מל' העלמה כמו אל תעלם אזנך ויסי' פי' כמו והפלא ה' את מכותך כלומר שיסיו מופלאות ונעלמות מעיני כל חי שא"כ היה סעי"ן נקוד בשו"א כמו אל תעלם אזנך והעלם יעלימו ועוד היה ראוי להיות יעלימם ה' עליך מאחר שהוא שב אל המכות, רא"ם. וקשה דהא בכל הספרים נקוד יעלם בשו"א כמו והעלם יעלימו שהוא כמו נקוד בשו"א וע"כ נ"ל דרש"י אינו מחלק בין נקוד שו"א או חט"ף שו"א ועיקר הוכחתו סוף דס"ל לכתוב יעלימם א"נ הוכחתו דאם סוף

ת"א וכשליתה. יבמות קג: אם לא תשמר. מכות טו כל התורה ב מקרים מ"ג פל"א: והפלא ה' את. שבת קלא מכות כל התורה ב: וחלים רעים. ע"ז נה: גם כל חלי. גיטין נה:

מסורת הקריאה

(נז) ובשליתה. הוי"ו במתג: (נח) ליראה. הנגינה באל"ף: הנכבד. הבי"ת בפתח: (סא) בספר התורה. מלת בספר בטפחא: יעלם. העי"ן בשוא לבד והוא נח: (סב) מעט. העי"ן בקמץ. ונמסר עליו ז' קמץ וכל אס"ף דכוותיה, ר"ל ז' פעמים כתיב מלת מעט העי"ן בקמץ בזקף וכל היכא דכתיב מלת מעט באתנחתא או בסוף פסוק הוא דכותיה בקמץ. וסי' נמסר במס"ג ש"ב י"ב וחגי א', א' ונשארתם. דין. ב' ואם מעט (ש"ב י"ב ח') ג' גם כי יתנו בגוים (הושע ח' י') ד' זרעתם הרבה (חגי א' ו') ה' פנה אל הרבה (שם א' ט') ו' וקצף גדול (זכריה א' ט"ו) ז' רק הכהנים היו למעט דד"ה ב' (כ"ט ל"ד) (ובשמואל שם נמסר דעזרא והוא טעות וצ"ל דד"ה כמו שנמסר בחגי שם) וכל אס"ף דכותיה: כי לא. במקף באמצע

מרפא לשון

נז) ובשליתה, ובזעיר בנהא, וכן פירש"י ז"ל בניה הקטנים **ולא** כמ"ש הראב"ע ורשב"ם ז"ל שהיא השליא ממש מקום **הולד** בשבתו בבטן אמו, אך כפל הלשון קשה דהיינו בנהא דתליד שאומר

נחל קדומים

שישלוט בך ויתגבר עליך ותשמע לו תרד מטה מטה גימט' גהינ"ם. לקוטים כ"י: סא (יא) כל חלי. גימט' צ"ח כי צ"ח קללות בתוכחה וכלן נתקיימו בישראל שנאמר כי מלאה צבא"ה לכך היו מקריבין כנגדן צ"ח כבשים בסוכות להגן עליהם וכנגדן התורה נדרשת בצ"ח פנים מ"ט טהור ומ"ט אינו ולכך צ"ח פעמים יצחק בתורה להגן עליהם. צ"ח פסוקים בצו את אהרן שיכפרו עליהם הקרבנות ולעתיד יתהפכו כלן לטובה ולשון נגיל"ה גימט' צ"ח. היינו נגילה ונשמחה בך צ"ח קללות בתוכחה ואם תחשוב גם כל חלי וכל מכה הרי ק' כנגדן חייב לברך ק' ברכות. וכתיב הנה כ"י כ"ן יבורך גבר ירא ה'. וכן נאם הגבר הוקם ע"ל וכן תפלה למשה איש האלהים ר"ת משה איש האלהים מאה. כי זה כ"ל האד"ם גי' מאה. גאוני קמאי אשכנז בס' רבינו אפרים ומ"ש צ"ח פעמים יצחק בתורה להגן עליהם. אתיא כמ"ש במדרש ודורשי רשומות. ואר"א גימט' יצחק. הוא נתן ש' משמו כדי שיצאו ברד"ו. הוא היה מתפלל למעלה בפי החירות להציל לישראל כמ"ש ברית מנוחה וראו אותו ישראל. **ואפשר** שהיה מתפלל דידע דמדה"ד תקטרג במרה להחזירם כמ"ש

בְּקוֹל יְהוָה אֱלֹהֶיךָ׃ סג וְהָיָה כַּאֲשֶׁר־
שָׂשׂ יְהוָה עֲלֵיכֶם לְהֵיטִיב אֶתְכֶם
וּלְהַרְבּוֹת אֶתְכֶם כֵּן יָשִׂישׂ יְהוָה
עֲלֵיכֶם לְהַאֲבִיד אֶתְכֶם וּלְהַשְׁמִיד
אֶתְכֶם וְנִסַּחְתֶּם מֵעַל הָאֲדָמָה
אֲשֶׁר־אַתָּה בָא־שָׁמָּה לְרִשְׁתָּהּ׃
סד וֶהֱפִיצְךָ יְהוָה בְּכָל־הָעַמִּים
מִקְצֵה הָאָרֶץ וְעַד־קְצֵה הָאָרֶץ
וְעָבַדְתָּ שָּׁם אֱלֹהִים אֲחֵרִים אֲשֶׁר
לֹא־יָדַעְתָּ אַתָּה וַאֲבֹתֶיךָ עֵץ
וָאָבֶן׃ סה וּבַגּוֹיִם הָהֵם לֹא תַרְגִּיעַ
וְלֹא־יִהְיֶה מָנוֹחַ לְכַף־רַגְלֶךָ וְנָתַן

תרגום אונקלוס

קַבִּילְתָּא . לְמֵימְרָא דַּיְיָ אֱלָהָךְ : סג. וִיהֵי . כְּמָא דַּחְדִי יְיָ עֲלֵיכוֹן . לְאֵיטָבָא לְכוֹן וּלְאַסְגָּאָה יָתְכוֹן . כֵּן יַחְדֵּי יְיָ עֲלֵיכוֹן . לְאוֹבָדָא יָתְכוֹן וּלְשֵׁיצָאָה יָתְכוֹן . וְתִטַּלְטְלוּן מֵעַל אַרְעָא . דְּאַתְּ עָלֵיל לְתַמָּן לְמֵירְתַהּ : סד. וִיבַדְּרִנָּךְ יְיָ בְּכָל עַמְמַיָּא . מִסְּיָפֵי אַרְעָא וְעַד סְיָפֵי אַרְעָא . וְתִפְלַח תַּמָּן לְעַמְמַיָּא פָּלְחֵי טָעֲוָתָא . דְּלָא יְדַעְתָּא . אַתְּ וַאֲבָהָתָךְ אָעָא וְאַבְנָא : סה. וּבְעַמְמַיָּא הָאִנּוּן לָא תְנוּחַ . וְלָא יְהֵי מְנָח לְפַרְסַת רַגְלָךְ . וְיִתֵּן יְיָ לָךְ

ת״א והיה כאשר. מגילה י עקרים מ״ג פל״ג: ישים. סנהדרין לט: ובגוים ההם. מכות כד: ונתן לך ה׳. נדרים כב:

רש״י

במתי מעט תחת וגו׳. מועטין חלוף ע מרובין: (סג) כן ישיש ה׳. (מגילה י) את אויביכם פ עליכם להאביד וגו׳: ונסחתם. לשון עקירה, וכן (משלי טו) בית גאים יסח ה׳: (סד) ועבדת שם אלהים אחרים. כתרגומו. לא עבודת אלהות ממש צ אלא מעלים מס וגולגליות לכומרי ע״א: (סה) לא תרגיע. לא תנוח, כמו (ישעיה כח)

שפתי חכמים

מג׳ שעצמם איך נופל ל׳ עליך וק״ל: ע פי׳ אין כונת הכ׳ בזה שישארו מתי מעט שלא יוכלו לעמוד כנגד אויביהם דא״כ מה טעם ככוכבי השמים לרוב מה לי אם היו מרובין מתחלתן או מועטין אבל כונתו שילכו ויתמעטו כפרי החג וגם א״ל במקום שהיו רבים בהפלאה יהיו עכשיו מועטים בהפלאה דאם כן מועטים חלוף שמרובים מבע״ל דמשמע חלוף מרובים הראשונים לא חלוף מרובים דמשמע איזה שיהיו, רא״ם: פ ר״ל במה שהוסיף מלת אויביכם שהשמחה מוסב על האויבים כלומר הקב״ה ישים האויבים עליכם דאל״כ הל״ל ישוש דהוא משמע הוא בעצמו ישוש ועוד הרי אין הקב״ה שמח במפלתן של רשעים: צ דאין שייך לומר שהקב״ה יכריח שיעבדו ע״א:

דעת זקנים מבעלי התוספות

(סג) והיה כאשר שש ה׳ עליכם להיטיב אתכם ולהרבות אתכם. הוא אינו שש בפורעניות אבל אחרים משיש. ומפסוק זה נרמז הקץ שכתב בדניאל ומעת הוסר התמיד ולתת שקוץ שומם ימים אלף מאתים ותשעים. וה״ק והיה כאשר שש ה׳ עליכם להיטיב אתכם במדבר וכאלף ישראל שהיתה שכינה עמכם ולהרבות אתכם במצרים שנאמר וירבו ויעצמו דהיינו אלף ומאתים ותשעים. ת׳ של גלות מצרים ות״פ מיציאת מצרים עד שנבנה הבית כדכתיב ויהי בשמונים וארבע מאות שנה לצאת בני ישראל מארץ מצרים ויבן את הבית לה׳. ות״י שנה שעמד בית ראשון כמנין בזא״ת יבא אהרן, הרי בין הכל אלף קק״ל. וכמו כן ימשך הגלות. וזש״ה כי למועד מועדים וחצי וגו׳ תכלינה כל אלה. למועד הראשון מתפרש זמן כמו למועד הזה ומועדים וחצי ר״ל שני זמנים כמו מועד לאתך ממצרים כשני מועדים של מצרים וחצי ר״ל חצי השני מועדים דהיינו מועד שלישי והרי הן שלש מועדים כמו שעמדו במצרים כפי׳ הכ׳ ומושב בני ישראל אשר ישבו במצרים שלשים וארבע מאות שנה. ושלשה פעמים ק״ל עולים אלף מאתים ותשעים. ואז יכלה הגלות. וכן אמר הכ׳ האחר ויתיהבון בידיה עד עדן עדנים ופלג עדן. ואי בעי הוי אמר בפירוש ג׳ מועדים אלא שרצה לסתום את דבריו. וכאן כמו משה כן בתורה. וכן אמר הושע וענתה שמה כימי נעוריה וכיום עלותה מארץ מצרים. וענתה ל׳ מעון. כמו וענה איים באדמנותיו כימי גלות נעוריה דהיינו גלות מצרים וכימי עלותה מארץ מצרים זהו מיציאת מצרים עד שחרב בית המקדש. וזהו אלף מאתים ותשעים כדפי׳ לעיל. ונמצא זה כתוב בתורה ושנוי בנביאים ומשולש בכתובים. והקץ אחר דכתיב בסוף דניאל אשרי המחכה ויגיע לימים אלף שלש מאות שלשים וחמשה הוא נרמז בפרשת אתם נצבים דכתיב ואנכי הסתר אסתיר פני מהם ביום ההוא וגו׳ הסתר אסתי״ר עולה בגימטריא אלף שלש מאות שלשים וחמש בעזר שדי אך משיח יבא בכ״ה לסוף אלף קק״ל שהוא מ״ה שנים קודם. אמנם אין אנו יודעים מהיכן מתחיל המנין שנדע מתי יסיים. וכן מצינו בקץ מצרים שאמר הקב״ה ועינו אותם ארבע מאות שנה וזה נאמר שלשים שנה קודם שנולד יצחק שהרי אברהם היה בן שבעים שנה באותו פרק וכן מאה היה כשנולד יצחק הרי שלשים שנה בין זה לזה. ושבע אפרים מנו ארבע מאות מברית בין הבתרים וטעו ל׳ שנה והרגום אנשי גת כדכתיב בדברי הימים. ויש שהתחילו המנין מפילדו למצרים וטעו. ויש שמנו משהתחיל השעבוד וטעו. והאמת היה שהארבע מאות שנה התחילו משנולד יצחק. אך לא נודע על נכון עד שילאו ממצרים. וכן על גלות בבל דאמר לו הקב״ה לירמיה לפי מלאת לבבל שבעים שנה וחשב בלשצר וטעה ומנה אחשורוש וטעה כמו שמפרש בפ״ק דמגלה. כך קץ זה שמא מתחיל משנת ביטול התמיד בימי הורקנוס ואריסתובלוס כדתניא בשלהי מסכת סוטה ת״ר כשצרו מלכי בית חשמונאי זה על זה היה הורקנוס מבחוץ ואריסתובלוס מבפנים כו׳ ואז נתבטל התמיד. וכשיבא משיח במהרה בימינו אז יתבררו ויתלבנו הדברים ואז נדע למפרע מהיכן התחיל. ואוצר הרב כבוד שור כי קץ זה נרמז בשלפ״א

תפסיר הרס״ג

אמר אללה רבך: (סג) פיכון כמא קצד אללה בכם. אן יחסן אליכם ואן יכת׳רכם. כד׳אך יקצד בכם. אן יבידכם ואן ינפד׳כם. פתנדרסון ען אלבלד. אלד׳י אנת דאכ׳ל אליה לתחוזה: (סד) ויבדדך אללה פי מא בין גמיע אלשעוב. מן טרף אלארץ׳ אלי׳ טרפהא. פתכ׳דם ת׳ם מעבוד׳את אכ׳ר. מא לם תערפהא. אנת ואבאיך מן כ׳שב וחג׳ארה: (סה) ופי תלך אלאמם לא תטמאן. ולא יכון קרארא לקדמך. בל יג׳על

נוה שלום

אלדאימה. (סג) שש, קצד, ישש, יקצד, ענינם רצון. (סד) ועבדת, פתכ׳דם ע״ל ד כח. (סה) וכליון,

חלק הדקדוק

בגמרא בפרקא קמא דמגלה הקשו ומי חדי קב״ה וכו׳, ותירצו הוא אינו שש אבל אחרים משיש דלא כתיב ישוש. ותרגום שלנו וניקודו חולק על הגמרא דמתרגמינן כן יחדי היוד והחית בחירק אחד:

אבן עזרא

ארמי: (סג) וטעם כאשר שש. שלא תחשוב כי יזיק לשם או יתאבל כטעם אם צדקת מה תתן לו. ונסחתם. מבנין נפעל והוא חסר נו״ן. מגזרת יסח

אבי עזר

(סג) (וטעם כאשר שש שלא תחשוב וכו׳) כיגלה ממנו דברי חכמינו ז״ל הוא אינו שש אבל אחרים משיש ותיבת ישיש פועל

רבינו בחיי

מה שיחשוב וכל דבריו ומחשבותיו יצאו לו על נכונה כענין הנזכר ברשע (תהלים י) יחילו דרכיו בכל עת: אם לא תשמור לעשות את כל דברי התורה הזאת הכתובים בספר הזה ליראה את השם הנכבד והנורא הזה. באר בכתוב הזה כי הכוונה בכל המצות שבתורה תכלית אחת והיא היראה וכן באר משה במעמד הקדוש כי אין תכלית הכונה בנתינת התורה אלא היראה הוא שאמר (שמות כ) לבעבור נסות אתכם בא האלהים ובעבור תהיה יראתו על פניכם. ממנו ראה המלך שלמה וכן עשה שחתם ספרו בה. וכן אמרו עוד (ישעיה לג) יראת ה׳ היא אוצרו אי איכא יראת ה׳ אין ואי לא לא. פשוטו של מקרא יראת ה׳ היא מונחת באוצרו העליון והחביב אצלו בתת עליה שכר. או יאמר יראת ה׳ שהיא אצל היראים

נחל קדומים

בזהר חדש. נחמ״ו נחמ״ו גימט׳ יצחק. לעת״ל הוא יליץ בעד ישראל בני ולא בניך. דל לילוותא וכו׳. באופן כי הוא זרוע עם גבורה להגן על ישראל ויתמתקו הדינין בשרשם. ומ״ש דק׳ ברכות נגד ק׳ תוכחות. כן כתב הרב כתנות עור מדנפשיה וכיוין לדעת גדולים. וכבר כתבתי בקונטריס קשר גודל סוף סי׳ ה׳

מסורת הקריאה

ובלא יתיב במלת כי: (סג) והיה. הנגינה ביו״ד: (סד) והפיצך. הוי״ו בסגול: ועבדת שם. נמסר עליו כן דינו דהדין תניינא בקדמא אזלא ומונח רביע. ור״ל לאפוקי דהראשון דלעיל בפסוק ל״ו שם

מרפא לשון

אח״כ. סג) כן ישיש ה׳ עלכם, כן יחדי, ה״ג היו״ד בחיר״ק בתרגום ישוש, פועל עומד וכמו כל חבריו בישעיה ישיש עליך אלהיך, ובצפניה ג׳ ישיש עליך בשמחה, יחדי עליך בחדוה, וכ״פ רד״ק ז״ל במכלול שהוא פעל עומד וכ״ד הרס״ג וכנ״ד הראב״ע ז״ל וכפ״י הרלב״ג והרמ״י ז״ל ובגמ׳ פ״ק דמגילה הקשו ומי חדי קב״ה וכו׳ ותירצו הוא אינו שש אבל אחרים משיש

רמב״ן

חייך תלואים לך מנגד מפני פחדותנו בגלות ביד העמים הגוזרים עלינו גזירות לפעמים. והנכון שהוא רמז לדורות ההם שהיו בזמן חרבן הבית השני כי היו מתנכלים להם להאבידם לגמרי על כן אמר אחריו והשיבך ה׳ מצרים באניות שהיה זה כאשר כלו להוציאם מן הארץ. ורבותינו אמרו ולמה למצרים לפי שכעור ורע לעבד כשהוא חוזר לרבו הראשון אם כן הזכיר מצרים דרך תוכחות. אבל אחרי היותנו בגלות בארצות אויבינו לא נתקלקלו מעשה ידינו ולא אלפינו ועשתרות צאנינו ולא כרמינו וזיתינו ואשר נזרע בשדה אבל אנחנו בארצות בשאר העמים יושבי הארץ ההיא או בטוב מהם שרחמיו עלינו כי ישיבתינו בגלות היא ההבטחה שאמר לנו ואף גם זאת בהיותם בארץ אויביהם לא מאסתים ולא געלתים לכלותם להפר בריתי אתם כי אני ה׳ אלהיהם וכבר פירשתי בסדר אם בחוקותי סוד הברית הזאת וכי

יְהוָה לְךָ שָׁם לֵב רַגָּז וְכִלְיוֹן עֵינַיִם וְדַאֲבוֹן נָפֶשׁ׃ סו וְהָיוּ חַיֶּיךָ תְּלֻאִים לְךָ מִנֶּגֶד וּפָחַדְתָּ לַיְלָה וְיוֹמָם וְלֹא תַאֲמִין בְּחַיֶּיךָ׃ סז בַּבֹּקֶר תֹּאמַר מִי־יִתֵּן עֶרֶב וּבָעֶרֶב תֹּאמַר מִי־יִתֵּן בֹּקֶר מִפַּחַד לְבָבְךָ אֲשֶׁר תִּפְחָד וּמִמַּרְאֵה עֵינֶיךָ אֲשֶׁר תִּרְאֶה׃ סח וֶהֱשִׁיבְךָ יְהוָה ׀ מִצְרַיִם בָּאֳנִיּוֹת בַּדֶּרֶךְ אֲשֶׁר אָמַרְתִּי לְךָ לֹא־תֹסִיף עוֹד לִרְאֹתָהּ וְהִתְמַכַּרְתֶּם שָׁם לְאֹיְבֶיךָ לַעֲבָדִים וְלִשְׁפָחוֹת וְאֵין קֹנֶה׃ ס סט אֵלֶּה דִבְרֵי הַבְּרִית אֲשֶׁר־צִוָּה יְהוָה אֶת־מֹשֶׁה לִכְרֹת

תרגום אונקלוס

תַּמָּן לֵב דָּחִיל. וְחַשְׁכּוּת עֵינִין וּמַפְּחַת נְפַשׁ: סו. וִיהוֹן חַיָּיךְ. תְּלַן לָךְ מִקָּבֵיל. וּתְהֵי תְּוָה בְּלֵילְיָא וּבִימָמָא. וְלָא תְהֵימֵין בְּחַיָּיךְ: סז. בְּצַפְרָא תֵּימַר מַן יִתֵּין רַמְשָׁא. וּבְרַמְשָׁא תֵּימַר מַן יִתֵּין צַפְרָא. מִתְּוָהַת לִבָּךְ דִּתְהֵי תְּוָה. וּמֵחֵיזוּ עֵינָךְ דִּתְהֵי חָזֵי: סח. וִיתִיבִנָּךְ יְיָ לְמִצְרַיִם בִּסְפִינָן. בְּאוֹרְחָא דַּאֲמָרִית לָךְ. לָא תוֹסֵיף עוֹד לְמֶחֱזַהּ. וְתִזְדַּבְּנוּן תַּמָּן לְבַעֲלֵי דְבָבֵיכוֹן. לְעַבְדִּין וּלְאַמְהָן וְלֵית דְּקָנֵי: סט. אִלֵּין פִּתְגָּמֵי קְיָמָא דְּפַקֵּיד יְיָ יָת מֹשֶׁה. לְמִגְזַר. יָת

ת"א והיו חייך. ברכות כד מנחות קג: בבקר תאמר. סוטה מט: והתמכרתם. מגילה יא: ואין קנה. במדבר פט: אלה דברי הברית. ברכות ס סוטה לז:

תפס"ר הרס"ג

אללה לך ת'ם קלבא רגזא. ושכ'וץ אלעיון וד'בול אלנפוס: (סו) ותכון חיאתך מעלקה חד'אך. ותפזע לילא ונהארא. ולא תצאדק בחיאתך: (סז) תקול באלג'דאה יא ליתני אמסי. ותקול באלעשי יא ליתני אצבח. מן פזע קלבך אלד'י תפזע. ומע רויא עינאך אלד'י תראה: (סח) וירדך אללה אלי' חאל מצר פי ספן. עלי' אלחאל אלד'י קלת לך. לא תעאוד אן תראהא אבדא. ותערצ'ון הנאך לאלביע לאעדאיכם. עבידא ואמא וליס משתרי: (סט) הד'א כלאם אלעהד אלד'י אמר אללה מוסי'.

נוה שלום

ושכ'וץ, ועינים נשואות ותלויות וכן תרגם ועיני רשעים תכלינה. ודאבון, וד'בול, לשון חלשות ויבשות, וכן תרגם עיני דאבה מני עוני. (סה) מי יתן ערב, יא ליתני אמסי, מי יתן ואחיה עד הערב. מי יתן בקר, מי יתן ואחיה עד הבקר. (סח) מצרים, אלי חאל מצר, כמו שהתענית בגלות מצרים. לראותה, אן תראהא אבדא, כמ"ש לא תוסיפו לראותם עוד עד עולם. והתמכרתם, ותערצ'ון ת'ם ללביע וכו', תבקשו שם למכור עצמכם.

אבן עזרא

ה': (סו) תלואים. באל"ף תחת ה"א השורש: (סח) והתמכרתם. אינו כמו ונמכרתם רק פירושו אתם תבקשו למכור עצמכם אנשים ונשים ואין קונה והנה זאת הברית במצות השם

אבי עזר

יואל: (סח) (והתמכרתם אינו כמו ונמכרתם) עיקר דברי רש"י ורמב"ע להביא מופת נגד המדקדקים שאין נפעל להתפעל

רבינו בחיי

היא אוצרו שגונז אותה להם. וטעם שהזכיר ביראה לשון אוצר כי אין ביד המלך לעשות אוצר אם לא יקבץ ממון מאחרים ומה שהוא מקבץ וגונז ביחוד ההוא יקרא אוצר וכן היראה אינה בידי שמים ולכן יקראנה אוצר והא למדת שהיראה עיקר הכל וגדולה היא משאר המדות והיא העולה על כל המצות ששאר המצות כתפילין וציצית וכיוצא בהן יש להן זמן בזמן עשיתן וכיון שגמר מלעשותן הרי הוא בטל ממנה ולא כן מצות היראה כי אין לה זמן אבל היא קיימת לעולם בכל עת ובכל שעה וזהו שכתוב (תהלים יט) יראת ה' טהורה עומדת לעד. מה

רשב"ם

אמונתך, ותקעתיו יתד במקום נאמן: (סה) לב רגז, דחיל: (סז) מי יתן ערב. לפי הפשט ערב העתיד

בעל הטורים

(סו) תלאים. ב' במס', דין, ואידך ועמי תלאים למשובתי. והיינו דמתריקבינונים תלוים ועומדין בין ר"ה ליה"כ זכו נכתבין לחיים לא זכו נכתבין למיתה. וזהו ועמי תלאים, שתלוים ועומדים עד שיעשו תשובה: (סז) ובערב ד' במס', הכא, ואידך ובערב יהיה על המשכן, ובערב תהלתי לי בקיר, ומקטירים לה' עולות בבקר ובערב. מתרתי כשילאו לגולה ואמר מי יתן בקר שנאמר בו ומקטירים בו בבקר ובערב וכאותו שנאמר ובערב יהיה על המשכן שהיה כבוד שכינה עמנו: (סח) והשיבך ה'. בגימ' זה יהיה בימי ירמיה. ר"ו שמות בתוכחה, כנגד ר"ו

שפתי חכמים

ק וזה גרוע יותר מהלוקח תבואה מן השוק דהלוקח תבואה מן השוק יכול ליקח בפעם אחת הרבה שיש סיפוק לזמן רב משא"כ בסומך על הפלטר והקללה הוא דשמא פעם אחת לא ימצא ליקח וימות ברעב: ר דק"ל דהא הקרא הסוכה סוף דהא אמרינן בב"ב (דף טו) אידלא יומא אידלא קוירא ש"מ שהחולי תכבד בערב יותר מבבקר, וע"ז פי' ויהי' ערב של אמש: ש רצונו בזה להוכיח שפירושו כך ואין פירושו מי יתן ערב שעתיד עדיין להיות: ת הוסיף מלת בשביה בעבור שבזולת זה אין זו קללה אם ישובו עם הספינות למצרים, רא"ם. והיה זה קללה יותר מאשר הולכים ברגלים משום דזה היה מכה קשה שהיו מפלמס כשבעים כים: א כלומר ונמכרתם מבנין נפעל כמו כי נמכרנו

רש"י

וזאת המרגעה: לב רגז. לב חרד, כתרגומו דחיל. כמו (שם יד) שאול מתחת רגזה לך. (שמות טו) שמעו עמים ירגזון. (ש"ב כב) מוסדות השמים ירגזו: וכליון עינים. מלפה לישועה ולא תבוא: (סו) חייך תלאים לך מנגד. על הספק, כל ספק קרוי תלוי שמא אמות היום בחרב הבאה עלינו (מנחות קד). ורבותינו דרשו זה הלוקח תבואה מן השוק: ולא תאמין בחייך. זה הסומך ק על הפלטר: (סז) בבקר תאמר מי יתן ערב. (סוטה מט) ויהיה הערב של ר אמש. ובערב תאמר מי יתן בקר. של שחרית. שהצרות מתחזקות ש תמיד וכל שעה מרובה קללתה משלפניה: (סח) באניות. בספינות ת בשביה: והתמכרתם שם לאיביך. אתם מבקשים להיות נמכרים להם לעבדים ולשפחות: ואין קנה. כי יגזרו עליך הרג וכליון: והתמכרתם. בלעז איפורווגדרי"ץ [אונד איר ווערדעט אייך פוילביעטען]. ולא יתכן לפרש והתמכרתם בלשון ונמכרתם ע"י מוכרים אחרים א מפני שנאמר אחריו ואין קונה: (סט) לכרת את בני ישראל.

דעת זקנים מבעלי התוספות

ביה"א של תשר"ק. כי תשר"ק עולה אלף. לפע"ם עולה שלש מאות. ואז נמל"ך תוכן המלוכה לישראל. כי כבר בא משיח י' שנים לסוף אלף קק"ל. יסת"ו כולם ל"ד, שבי תחלת שנת ל"ס. וזהו לימים הלף שלש מאות שלשים וחמשה. ואחר יסת"ו סב"ג ב"א שתענוג בא, שאז יכלם כל שעולם תחת יד ישראל. ר"ל שלויתן יבא לעשות סעודה לצדיקים:

(סח) באניות. ויהיו שבים שם ונסים. שאם היו מוליכין אותן ברגל לא היו שבים רק שגדולים היכולים ללכת ברגל: ואין קונה. פי' ה"ר יוסף קרא שיאמרו המצריים אם תתנו לנו בחנם לא נקח אותם לעבדים. לפי שאבותינו נשתעבדו בהם ולקו בכל מיני מכות וכשיראו השבאים כך שאין שוים להם כלום יהיו מוכפין אותם במקלות ויכפיבו אותם:

מרפא לשון

דלא כתיב ישוש אלא ישיש, וזה דרך דרש אבל לפי הפשט ישיש כמו ישוש, שאל"כ היה צ"ל והיה כאשר השיש. סז) לב רגז, לב דחיל. ה"ג ולא כגי' רש"י ז"ל ופירושו ג"כ דלא כרש"י ז"ל שפירשו לב חרד כי רגז בלשון כבד מתרגם דחול בלשון פעול

מסורת הקריאה

הוא במרכא תביר: (סז) תפחד. הרי"ת בקמץ בז"ק. וכן נמסר עליו זקף קמץ: (סח) והשיבך. הוי"ו בסגול: מצרים. הנגינה ברי"ש: לך. הלמ"ד בשוא בזקף, והוא חד מן י"ד זקפין בזורה. עין בראשית ג' י"א: (סט) אלה. הנגינה באל"ף: (ב) ראו. מלרע: (ד) ואולך.

נחל קדומים

דכן כתב רבינו הרקח סי' ש"ך. אח"י כיוין הרב על רבינו האר"י, וכתבתי כן משום שכתוב הר"י בחומש אמשטרדם עם תוצאות חיים. ועתה ראיתי בס' של"ה עצמו שכתוב האר"י ע"ש:

רמב"ן

הוא על זמן גלותנו היום ביד החיה הרביעית ואחר כן יבטיח בגאולה ממנו:

(א) וטעם ויקרא משה אל כל ישראל. כי אחרי שהשלים לאמר להם דברי הברית קראם עוד שמע ישראל אתם ראיתם וגו' כי לא הלכו מלפניו שהכל מחובר הוא:

מוסרי של"ה והגהות

ועניה ואמרת וגו' פירש"י ז"ל להזכיר חסדי המקום וכו'. ככה מחוייב אדם לעשות בינו לבין קונו יתברך כשמשפיע לו איזה טובה או איזה הצלה להלל ולהודות לו שהזמין לו זה הדבר ברחמיו וברוב חסדיו ב"ה:

אֶת־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּאֶרֶץ מוֹאָב
מִלְּבַד הַבְּרִית אֲשֶׁר־כָּרַת אִתָּם
בְּחֹרֵב: פ שביעי כט א וַיִּקְרָא מֹשֶׁה
אֶל־כָּל־יִשְׂרָאֵל וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם
אַתֶּם רְאִיתֶם אֵת כָּל־אֲשֶׁר עָשָׂה
יְהוָה לְעֵינֵיכֶם בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם
לְפַרְעֹה וּלְכָל־עֲבָדָיו וּלְכָל־אַרְצוֹ:
ב הַמַּסּוֹת הַגְּדֹלֹת אֲשֶׁר רָאוּ עֵינֶיךָ
הָאֹתֹת וְהַמֹּפְתִים הַגְּדֹלִים הָהֵם:
ג וְלֹא־נָתַן יְהוָה לָכֶם לֵב לָדַעַת
וְעֵינַיִם לִרְאוֹת וְאָזְנַיִם לִשְׁמֹעַ עַד
הַיּוֹם הַזֶּה: ד וָאוֹלֵךְ אֶתְכֶם אַרְבָּעִים
שָׁנָה בַּמִּדְבָּר לֹא־בָלוּ שַׂלְמֹתֵיכֶם
מֵעֲלֵיכֶם וְנַעַלְךָ לֹא־בָלְתָה מֵעַל

תרגום אונקלוס

בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּאַרְעָא דְמוֹאָב. בַּר מִקְיָמָא. דִּגְזַר עִמְּהוֹן בְּחוֹרֵב: א. וּקְרָא מֹשֶׁה. לְכָל יִשְׂרָאֵל וַאֲמַר לְהוֹן. אַתּוּן חֲזֵיתוֹן. יָת כָּל דַּעֲבַד יְיָ לְעֵינֵיכוֹן בְּאַרְעָא דְמִצְרַיִם. לְפַרְעֹה וּלְכָל עַבְדוֹהִי וּלְכָל אַרְעֵיהּ: ב. נִסִּין רַבְרְבִין. דַּחֲזָאָה עֵינָךְ. אָתַיָּא וּמוֹפְתַיָּא. רַבְרְבָתָא הָאִנּוּן: ג. וְלָא יְהַב יְיָ לְכוֹן לִבָּא לְמִדַּע. וְעַיְנִין לְמֶחֱזֵי וְאוּדְנִין לְמִשְׁמַע. עַד יוֹמָא הָדֵין: ד. וְדַבָּרִית יָתְכוֹן. אַרְבְּעִין שְׁנִין בְּמַדְבְּרָא. לָא בְלִיאַת כְּסוּתְכוֹן מִנְּכוֹן. וּמְסָנָךְ לָא בְלוֹ מֵעַל רַגְלָךְ:

ת"א ולא נתן ה'. פ"נ ס: ואולך אתכם. שם:

תפסיר הרס"ג

אן יעהדה מע בני אסראיל פי בלד מואב. מא כ׳לא אלעהד. אלד׳י עהדה מעהם פי גבל חריב: (א) ת׳ם דעא מוסי׳. בגמיע אל אסראיל וקאל להם. אנתם שאהדתם. גמיע מא צנע אללה בחצ׳רתכם פי בלד מצר. בפרעון וגמיע קואדה ובסאיר אהל בלדה: (ב) אלאעלאם אלעצ׳ימה. אלד׳י ראתהא עינאך. ותלך אלאיאת. ואלבראהין אלעצ׳ימה: (ג) ולם יעטיכם אללה קלבא תעלמון מת׳להא. ולא תנצ׳רון בעיונכם ולא תסמעון באד׳אנכם. אלי׳ יומנא הד׳א: (ד) וסיירתכם ארבעין סנה פי אלבר. לם תבל ת׳יאבכם עליכם. ונעאלכם עלי׳

נוה שלום

עיין רש"י וראב"ע. (ב) המסות, תלך אלאעלאם ע"ל ד לד. (ג) לדעת, תעמלון מת׳להא, והם דברי הברית

אבן עזרא

בערבות מואב: (א) ויקרא משה אל כל ישראל. לכרות הברית על כן אחריה אתם נצבים היום: וטעם אתם ראיתם. ואחר כן ואולך אתכם ואחר כך ויצא עוג כי יש מהם שראו האותות שעשה השם במצרים והם והבאים אחריהם ראו מופת המן שלא אכלו לחם זולתו ואלה הבנים ראו כי השם עזרם והכו שני המלכים: וטעם (ג) לב לדעת. בעבור שנסו השם עשר פעמים ולא הזכירו האותות שראו: וטעם נתן. כי מאתו העלילה הראשונה ועוד כי ראו שלא הוצרכו ללחם ויין: וטעם (ד) לא בלו. פירשתיו. ומכת סיחון ועוג שהיה קרוב על כן אתם חייבים

אבי עזר

ואב ותולדה יחדו ירננון: (ג) (וטעם נתן כי מאתו העלילה ראשונה וכו׳) כי עד הנה לא היו מוכשרים לקבל בנקל דעת וחכמה כי הכל לפי המקום והזמן כמו שכתב הרב על פסוק מה נורא המקום הזה ודרך נותן מתנה להזכיר את המקבל איך ומה שהיה להמקבל בטרם בא אליו המתנה הזה ומי הוא הנותן ומה האחד מבקש כטעם אם צדקת מה תתן לו ותועלת המקבל ועי"כ שומע המקבל לדברי הנותן בכל אשר יחפוץ ממנו והמפרשים דברו בה הרבה ואמת הדבר שיש לדבר בעניינים ההמה דברים המשברים את הלב אולם לא

רבינו בחיי

שאין כן בשאר המצות שבזמן קצוב ונגמרות אחר עשיתן. והיראה אין לה שלמות כי אם המעשים ז"ש אם לא תשמור לעשות ליזהר בלא תעשה ויקיים מ"ע:

בעל הטורים

שמות שבתפלת י"ח חוץ מברכת המינין, לומר מכ"ו שמות שבתוכחה: (ג) ולא נתן ה' לכם לב לדעת. וסמיך ליה (ד) ואולך אתכם ארבעים שנה. רמז שעד ארבעים שנה אין אדם עומד על דעת רבו:

רשב"ם

לבא שכן דרך החולים: (סט) בחרב. תוכחות שבפרשת בחקותי שכתוב בסופן ביד משה בהר סיני, *הוא הר חורב: (ג) עד היום הזה. שראיתם מעשיו הגדולים:

רש"י

שיקבלו עליהם את התורה באלה ובשבועה: מלבד הברית. קללות שבת"כ שנאמרו בסיני: (ג) ולא נתן ה' לכם לב לדעת. להכיר את חסדי הקב"ה ב ולהדבק בו: עד היום הזה. שמעתי שאותו היום ג שנתן משה ספר התורה לבני לוי כמ"ש (לקמן לא) ויתנה אל הכהנים בני לוי באו כל ישראל לפני משה ואמרו לו משה רבינו אף אנו עמדנו בסיני וקבלנו את התורה ונתנה לנו ומה אתה משליט את בני שבטך עליה ד ויאמרו לנו יום מחר לא לכם נתנה לנו נתנה, ושמח משה על הדבר ועל זאת אמר להם (לעיל

שפתי חכמים

אני ועמי ומדכתיב והתמכרתם מבין שהפעל יורה שפירוש והתמכרתם שתבקשו לסמכר ולא תוכלו מפני שאין קונה: ב לא לדעת שמסות הגדולות והאותות והמופתים כפי שמובן מפשט הכ' כי לא יפול בו לומר ולא נתן ה' לכם לב לדעת וגו': ג ר"ל איך יתכן זה דלא היה להם קודם לכן עינים ואזנים: ד פי' על

עניני תוכחת משה

(א) ויקרא משה אל כל ישראל וגו'. הנה מ"ש לעיניכם הוא מיותר, שהרי אמר אתם ראיתם, וגם תיבת ההם מיותר. אלא הכוונה שבא מרע"ה להזכיר את ישראל את כל הטובה הגדולה שהשיגו במשך ימי הליכתם במדבר עד היום הזה של סוף ארבעים שנה, ואמר להם מה בין הימים הראשונים בעת שיצאתם ממצרים לבין הימים של עתה, והוא כי אז אף ע"פ שראיתם את כל אשר עשה ה' במצרים, מ"מ באותם הראיה לא הבנתם לראות כי אז לא הכיגותם רק את אשר עשה ה' לעיניכם ממש בארץ מצרים והוא רק מה שנעשה לפרעה ולכל מצרים ולכל ארצו, אבל לא נשאתם עיניכם לראות בעיני השכל גם שעשיתי יותר מן הנגלה לכם, והיא מלחמת שרים של מעלה, וכנגד מדת הדין המקטרג אז וזה עיקר הנס ואתם לא ראיתם רק את הטפל מה שלמראה עיניכם נעשה, ועוד שגם המסות הגדולות אשר ראו עיניך לא שמרת מהם על הכלתי נראה רק חשבת שלא יוכל השי"ת רק לעשות האותות והמופתים הגדולים ההם ולא שאר מופתים, ולכן לא האמנתם בו אלא היה שיוכל ג"כ להספיק את היה לכרכם:

מרפא לשון

לחוזק הפעולה כמו ארוס מסור. ד) ונעלך לא בלתה, ומסאנך לא עדו. ה"ג ובנוסחא ישנה לא בלו. ומ"מ הכוונה אחת בשתיהם.

מוסרי של"ה והגהות

היום הזה ה' אלהיך מצוך. פירש"י ז"ל בכל יום יהיו בעיניך חדשים כאלו בו ביום נצטוית עליהם עכ"ל. וכן לקמן הסכת ושמע ישראל היום הזה נהיית לעם לה' אלהיך. פירש"י ז"ל בכל יום בעיניך כאלו באת בברית עכ"ל. הכלל הגדול הוא זה לקיים התורה והמצות שיעשם בזריזות כאלו היום נצטווה וגם יחשוב כאלו היום היה כריתת הברית הש"י עמנו ואז נקיים המצות בזריזות ובשמחה גדולה לא כמצות אנשים מלומדה אשר על זה פי' הר"י ז"ל הפ' תחת אשר לא עבדת את ה"א בשמחה ובטוב לבב מרב כל. כלומר שצריך האדם לשמוח בעשיית המצוה וקיומה יותר מרב כל שמזדמן לו השי"ת בה והוא שמח בו. ביותר מזה צריך לשמוח במצוה הבא לידו שיקיימנה. ואמר הפ' אף שעבדת ה' בקיום המצות אבל לא עבדת בשמחה ובטוב לבב על כן היתה זאת לך. (אח"י כיונן לדעת רבינו האר"י ז"ל שהוא פירשו כן. מאי"ן):

את ה' האמרת היום וכו' עד ולהיותך עם קדוש כאשר דבר וגו'. מי הוא זה ואי זה הוא הקורא ג' פסוקים האלה שלא יתפעל בלבו להתעורר ולהתדבק בו יתברך אשר חפץ בנו ובחר בנו. ע"כ החוט המשולש הזה לא ינתק יהיה לזכרון לכם תמיד ואנחנו מקושרים בו יתברך בברית גם קבלנו התורה באלה ובשבועה וזהו ענין אלו הארורים הכתובים בפ' זו נאמרו ג"כ בלשון ברכה ברוך האיש אשר לא יעשה פסל וכו' וכן כולם כמ"ש רש"י

רַגְלֶךָ: ה לֶחֶם לֹא אֲכַלְתֶּם וְיַיִן וְשֵׁכָר לֹא שְׁתִיתֶם לְמַעַן תֵּדְעוּ כִּי אֲנִי יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם: מפטיר ו וַתָּבֹאוּ אֶל־הַמָּקוֹם הַזֶּה וַיֵּצֵא סִיחֹן מֶלֶךְ־חֶשְׁבּוֹן וְעוֹג מֶלֶךְ־הַבָּשָׁן לִקְרָאתֵנוּ לַמִּלְחָמָה וַנַּכֵּם: ז וַנִּקַּח אֶת־אַרְצָם וַנִּתְּנָהּ לְנַחֲלָה לָראוּבֵנִי וְלַגָּדִי וְלַחֲצִי שֵׁבֶט הַמְנַשִּׁי: ח וּשְׁמַרְתֶּם אֶת־דִּבְרֵי הַבְּרִית הַזֹּאת וַעֲשִׂיתֶם אֹתָם לְמַעַן תַּשְׂכִּילוּ אֵת כָּל־אֲשֶׁר תַּעֲשׂוּן:

פ פ פ

קכ"ב. לעבדי"ו סימן: ומפטירין קומי אורי בישעיה סימן ס׳:

תרגום אונקלוס

ה. לַחְמָא לָא אֲכַלְתּוּן. וַחֲמַר חֲדַת וְעַתִּיק לָא שְׁתִיתוּן. בְּדִיל דְּתִדְּעוּן. אֲרֵי. אֲנָא יְיָ אֱלָהֲכוֹן: ו. וַאֲתֵיתוּן לְאַתְרָא הָדֵין. וּנְפַק סִיחוֹן מַלְכָּא דְּחֶשְׁבּוֹן. וְעוֹג מַלְכָּא דְּמַתְנַן לְקַדָּמוּתַנָא. לְאַגָּחָא קְרָבָא וּמְחֵינֻנּוּן: ז. וּנְסֵיבְנָא יָת אַרְעֲהוֹן. וִיהַבְנַהּ לְאַחְסָנָא. לְשִׁבְטָא רְאוּבֵן וּלְשִׁבְטָא גָּד. וּלְפַלְגוּת שִׁבְטָא דִּמְנַשֶּׁה: ח. וְתִטְּרוּן. יָת פִּתְגָּמֵי קְיָמָא הָדֵין. וְתַעְבְּדוּן יָתְהוֹן. בְּדִיל דְּתַצְלְחוּן. יָת כָּל דְּתַעְבְּדוּן:

פ פ פ

תפסיר הרס"ג

ארגלכם: (ה) וטעאמכם אלד׳י אעתדתמוה לם תאכלוה. וכ׳מר ומסכר לם תשרבו. לכי תערפו. אני אללה רבכם: (ו) חתי ואפיתם הד׳א אלמוצ׳ע. וכ׳רג סיחון מלך חשבון. ועוג מלך אלבת׳ניה תלקאנא. לאלחרב פקתלנאהם: (ז) פאכ׳ד׳נא בלדהם. ת׳ם דפענאהא נחלה. לאל ראובן ואל גד. ונצף סבט מנשה: (ח) פאחפצ׳ו גמיע כלאם הד׳א אלעהד. ואעמלו בה. לכי תנגחון. פי גמיע מא תצנעון:

נוה שלום

אשר כרת אותם בחורב. (ה) לחב, וטעאמכם אלד׳י אעתדתמוה, ומיני מאכלים שהייתם רגילים לאכול במצרים, כמו שאמרו זכרנו את הדגה וכו׳. (ח) תשכילו, תנגחון, תצליחו, וכמו ויהי דויד לכל דרכיו משכיל, וכתב א"א ז"ל בפירושו לת"א שהם שני תארים נרדפים כמו כי אז תצליח את דרכיך ואז תשכיל וזה לפי שהצלחה במעשים תלויה בשכל והשכל מחייב ההצלחה מתחייבת מן השכל לכן יקרא הכתוב להצלחה בשם סיבתה, ע"כ.

אבן עזרא

לשמור הברית: (ח) למען תשכילו. כמו תצליחו והוא פעל יוצא לב׳ פעולים והעד תעשון כמו ויהי דוד בכל דרכיו משכיל:

חסלת פרשת כי תבוא

אבי עזר

איש דברים אנכי: (ח) (למען תשכילו כלומר תצליחו) כן תרגם אונקלוס ויונתן ולא כמו שתרגם ירושלמי פן בגלל דתתבוננון כי תיבת תעשון מורה שהוא יולא ושפיר הוראתו נופל על הצלחה והוא פועל נאה ונחמד להשכיל. ויותר נפלאתי על הירושלמי דפירש תעשון דתתנדון והוא נגד הדקדוק הלשון:

רבינו בחיי

(ו) **ותבאו** אל המקום הזה. הכניס משה שני פסוקים אלו באמצע דבריו כי רצה לחזק את לבם בנחלת הארץ וכשם שנחלו ארץ סיחון ועוג שהיו מכל שבעה עממין והכה אותם והחזיק בארצם כבר והיתה לנחלה לשני שבטים וחצי כן עתידין שינחלו השאר מעבר לירדן לט׳ המטות וחצי המטה. **ודע** כי התוכחות שבפרשה זו נאמרו בלשון משה לא שאמר משה מפי עצמו שהרי קבלה בידינו שכל התורה כלה מבראשית עד לעיני כל ישראל הכל כתב משה מפי הגבורה. ומה שדרשו רז"ל קללות שבת"כ הקדוש

ה"א ושמרתם את דברי הברית. סוטה לז סנהדרין לט ע"ז יט: למען תשכילו. פקידה עשר גם:

רש"י

כז) היום הזה נהיית לעם וגו׳ היום הזה הבנתי שאתם דבקים וחפצים במקום: (ו) ותבאו אל המקום הזה. עתה אתם רואים עצמכם בגדולה ובכבוד אל תבעטו במקום ואל ירום לבבכם ושמרתם את דברי הברית הזאת. ד"א ולא נתן ה׳ לכם לב לדעת (ע"ז ה) שאין אדם עומד על סוף דעתו של רבו וחכמת משנתו עד ארבעים שנה ולפיכך לא הקפיד עליכם המקום עד היום הזה אבל מכאן ואילך יקפיד. ולפיכך (ח) ושמרתם את דברי הברית הזאת וגו׳: חסלת פרשת כי תבוא

שפתי חכמים

התורה: ה ויהיה פירושו דאל המקום על המקום הזה כלומר למעלה ולגדולה הזאת וכן לד"א נ"כ פירושו למעלה הזאת שלפי׳ הראשון שפי׳ לב לדעת להכיר חסדי המקום שכל המעלות והגדולות והכבוד שלהם הם מן המקום יהיה פירושו מאחר שבאתם אל המדרגה הזאת להכיר שכל הצלחות שלכם הן מן המקום ולא מידכם ראוי שתשמרו את דברי הברית הזאת למען תצליחו בכל אשר תעשון והל׳ האחרון שפי׳ לב לדעת להשיג חכמות רבות יהיה פירושו אחר שבאתם אל המדרגה הזאת להשיג חכמתו ית׳ מעתה הוא מדקדק עמכם בשמירת המצות לכן ראוי הוא שתשמרו את דברי הברית הזאת שהן מצותיו ית׳ למען תשכילו ולא תכשלו בכל אשר תעשון. כתב הרא"ם אבל לא ידעתי איך יתוקן הפסק של ויצא סיחון וגו׳ בין ותבאו אל המקום הזה ובין ושמרתם וגו׳ כיון שהם דבוקים זה לזה. ונ"ל לפרש לפי פי׳ ראשון שפי׳ אתם רואים עצמכם בגדולה וכבוד והכרתם חסדי ה׳ למכה מלכים גדולים לסיחון ולעוג מלכי האמורי כי לעולם חסדו לכן אל תבעטו כו׳ ולפי פי׳ אחרון ה"פ מאחר שהגעתם אל המדרגה הזאת שתוכלו להשיג חכמתו ית׳ שהוא התורה והמצות ותוכלו ג"כ להשיג שכל הנלחמים ע"י קיום התורה והמצות עד שהכיתם את שני מלכי האמורי לכן מעתה הוא מן הראוי שתשמרו וגו׳ כדי שתצליחו בכל אשר תעשון ואם לאו לא תצליחו כי עתה הוא מדקדק עמכם׳

הפטרת תבא בישעיה סי׳ ס

א קוּמִי אוֹרִי כִּי־בָא אוֹרֵךְ וּכְבוֹד יְהוָה עָלַיִךְ זָרָח:
ב כִּי־הִנֵּה הַחֹשֶׁךְ יְכַסֶּה־אֶרֶץ וַעֲרָפֶל לְאֻמִּים וְעָלַיִךְ
יִזְרַח יְהוָה וּכְבוֹדוֹ עָלַיִךְ יֵרָאֶה: ג וְהָלְכוּ גוֹיִם
לְאוֹרֵךְ וּמְלָכִים לְנֹגַהּ זַרְחֵךְ: ד שְׂאִי־סָבִיב עֵינַיִךְ
וּרְאִי כֻּלָּם נִקְבְּצוּ בָאוּ־לָךְ בָּנַיִךְ מֵרָחוֹק יָבֹאוּ וּבְנֹתַיִךְ
עַל־צַד תֵּאָמַנָה: ה אָז תִּרְאִי וְנָהַרְתְּ וּפָחַד וְרָחַב לְבָבֵךְ

רד"ק

(א) קומי אורי. אמר כנגד ירושלים וכבר פירשנו כי האורה משל על השמחה ועל הטובה והחשך בהפכו על הצרה ועל הרעה שיבא: כי בא אורך. הגיע זמן ישועתך שהוא לך אורה גדולה. וכפל הענין ואמר וכבוד ה׳ עליך זרח, וכת"י: כי בא אורך. שקע אורך. כמ"ש ובא השמש. אמר דרך משל שקע אורך שהוא אור כעס"ז ויוסי׳ לך תמורתו אור גדול והיא הישועה והשמחה: (ב) כי הנה החשך. חשך וערפל משל על הצרות: יזרח ה׳. וכבודו עליך יראה. כפל ענין כמ"ש כי ה׳ כבוד פ׳: (ג) והלכו גוים. כמ"ש והלכו עמים רבים ואמרו לכו ונעלה אל הר ה׳ ואל בית אלהי יעקב ויורנו מדרכיו ונלכה באורחותיו וזהו שילכו הגוים לאור ישראל הם ומלכיהם ושריהם: (ד) שאי סביב. כלם. פי׳ בניך ובנותיך: תאמנה. ר"ל כל אמת והסת. ופי׳ על צד האמנה על צד המלכות והשרות, כמ"ש והיו מלכים אומניך: (ה) אז תראי. כנו׳

מרפא לשון

אלא דגי׳ לא עדו דיקא מפני כפל הלשון וכ"ה ברוב הישנות. ו) ונכם, ומחיננון. ה"ג ב׳ הנונין רפויים והכי דייקא. ח) למען תשכילו, בדיל דתצלחון. וכן דרך הכתוב בכ"מ לכנות ההצלחה בלשון השכלה כמו ויהי דויד לכל דרכיו משכיל, ופעמים שהם ב׳ תארים נרדפים כמו כי אז תצליח את דרכיך ואז תשכיל וזה לפי שההצלחה במעשים תלויה בשכל והשכל מחייב ההצלחה וכן ההצלחה מתחייבת מן השכל כדרך הסבות לכן יקרא הכ׳ להצלחה בשם סיבתה שהוא השכל כדרכו בכ"מ וכמו כן בא בפ׳ בראשית לשון שכל צורה במקום חומר בפ׳ ונחמד העץ להשכיל כמש"ש (ג׳ ו׳).

מסורת הקריאה

הלמ"ד בצירי: בלו. מלרע: (ו) חשבון. הנגינה בבי"ת: (ז) לראובני. הרי"ש בצירי והאל"ף נחה:

מוסרי של"ה והגהות

ז"ל. ולכאורה קשה למה כתבה התורה הארורים והניחה הברוכים בחוץ. איפכא מסתברא לכתוב הברוכים ולהיות הארורים בחוץ כי תמיד מדברת התורה בלשון נקי. (אח"י עיין בראש דוד מ"ש על הקירה זו בס"ד מאי"ן) אלא הענין כי התכלית כאן היה לקבל התורה בארור דהיינו באלה ועל זה כרתנו ברית באלה ובקללות וכמו שסיים אחר הקללות אלה דברי הברית וגו׳ ע"כ הארורים עיקר ואגב הארורים היו הברוכים והקללות מקיימים אותנו ויתרון אור לעתיד יהיה לנו מתוך החשך דהיינו במחשכים הושיבנו ובזה נזדככנו ותם עונך בת ציון:

צוארי שלל

הפטרת תבא

(א) קומי אורי וכו׳ אפשר במ"ש בזהר הקדוש על פסוק נפלה לא תוסיף קום וכו׳ שהכונה דבשאר גליות היא היתה קמה מעצמה אבל בגאולה העתידה לא תוסיף קום מעצמה רק ה׳ יקים אותה

כִּֽי־יֵהָפֵךְ עָלַיִךְ הֲמוֹן יָם חֵיל גּוֹיִם יָבֹאוּ לָךְ׃ ו שִׁפְעַת
גְּמַלִּים תְּכַסֵּךְ בִּכְרֵי מִדְיָן וְעֵיפָה כֻּלָּם מִשְּׁבָא
יָבֹאוּ זָהָב וּלְבוֹנָה יִשָּׂאוּ וּתְהִלֹּת יְהוָה יְבַשֵּׂרוּ׃
ז כָּל־צֹאן קֵדָר יִקָּבְצוּ לָךְ אֵילֵי נְבָיוֹת יְשָׁרְתוּנֶךְ
יַעֲלוּ עַל־רָצוֹן מִזְבְּחִי וּבֵית תִּפְאַרְתִּי אֲפָאֵר׃
ח מִי־אֵלֶּה כָּעָב תְּעוּפֶינָה וְכַיּוֹנִים אֶל־אֲרֻבֹּתֵיהֶם׃
ט כִּי־לִי ׀ אִיִּים יְקַוּוּ וָאֳנִיּוֹת תַּרְשִׁישׁ בָּרִאשֹׁנָה
לְהָבִיא בָנַיִךְ מֵרָחוֹק כַּסְפָּם וּזְהָבָם אִתָּם לְשֵׁם
יְהוָה אֱלֹהַיִךְ וְלִקְדוֹשׁ יִשְׂרָאֵל כִּי פֵאֲרָךְ׃
י וּבָנוּ בְנֵי־נֵכָר חֹמֹתַיִךְ וּמַלְכֵיהֶם יְשָׁרְתוּנֶךְ
כִּי בְקִצְפִּי הִכִּיתִיךְ וּבִרְצוֹנִי רִחַמְתִּיךְ׃
יא וּפִתְּחוּ שְׁעָרַיִךְ תָּמִיד יוֹמָם וָלַיְלָה לֹא יִסָּגֵרוּ
לְהָבִיא אֵלַיִךְ חֵיל גּוֹיִם וּמַלְכֵיהֶם נְהוּגִים׃ יב כִּֽי־
הַגּוֹי וְהַמַּמְלָכָה אֲשֶׁר לֹא־יַעַבְדוּךְ יֹאבֵדוּ וְהַגּוֹיִם
חָרֹב יֶחֱרָבוּ׃ יג כְּבוֹד הַלְּבָנוֹן אֵלַיִךְ יָבוֹא בְּרוֹשׁ
תִּדְהָר וּתְאַשּׁוּר יַחְדָּו לְפָאֵר מְקוֹם מִקְדָּשִׁי וּמְקוֹם
רַגְלַי אֲכַבֵּד׃ יד וְהָלְכוּ אֵלַיִךְ שְׁחוֹחַ בְּנֵי מְעַנַּיִךְ
וְהִשְׁתַּחֲווּ עַל־כַּפּוֹת רַגְלַיִךְ כָּל־מְנַאֲצָיִךְ
וְקָרְאוּ לָךְ עִיר יְהוָה צִיּוֹן קְדוֹשׁ יִשְׂרָאֵל׃
טו תַּחַת הֱיוֹתֵךְ עֲזוּבָה וּשְׂנוּאָה וְאֵין עוֹבֵר
וְשַׂמְתִּיךְ לִגְאוֹן עוֹלָם מְשׂוֹשׂ דּוֹר וָדוֹר׃
טז וְיָנַקְתְּ חֲלֵב גּוֹיִם וְשֹׁד מְלָכִים תִּינָקִי וְיָדַעַתְּ כִּי
אֲנִי יְהוָה מוֹשִׁיעֵךְ וְגֹאֲלֵךְ אֲבִיר יַעֲקֹב׃ יז תַּחַת
הַנְּחֹשֶׁת אָבִיא זָהָב וְתַחַת הַבַּרְזֶל אָבִיא כֶסֶף
וְתַחַת הָעֵצִים נְחֹשֶׁת וְתַחַת הָאֲבָנִים בַּרְזֶל וְשַׂמְתִּי
פְקֻדָּתֵךְ שָׁלוֹם וְנֹגְשַׂיִךְ צְדָקָה׃ יח לֹא־יִשָּׁמַע עוֹד

רד"ק

תרחם. ופי' תרפי לבבך שיתאו מכל לך וילאכו פניך זסו ונהרת שהוא ענין אורה כמו הביטו אליו ונהרו: ופחד ורחב לבבך. ופחד כאדם שנבהל בבא אליו טובה רבה פתאום ורחב לרוב הטובה ולרוב העם שיבאו לך כי כמו שיצר הלב בעבור הרעה והצרה והאבל כן ירחב לטובה ולשמחה: כי יהפך עליך המון ים. כי היות הרבה והמים ועתה תהיי כספך כי יבאו עליך עמים רבים כהמון ים: (ו) שפעת. ענין רבוי. וכן כי שפע ימים יינקו: בכרי. הם גמלים הקטנים עולי ימים, וכן בכרה קלה: ותהלות ה' יבשרו. כתרגומו. כלומר הגמלים והסוחרים והזהב והלבונה יביאו אותם בסחורה גם למנחה למלך המשיח ולבית ה' וטעם יבשרו לפי שיהיו האומות העולם חדשים בספור תהלות ה' כי עד אותו הזמן ישראל הוא שיתיחדו בספור תהלות ה' וכל מספר חדשות יקרא מבשר: (ז) כל צאן קדר. ר"ל רוב כמו וכל הארץ באו מצרימה. קדר ונביות מגדלי צאן לרוב כי הם יושבי אהלים ונוסעים ממקום למקום ומבקשים מקום המרעה: אילי נביות ישרתונך. חסר בי"ת השמוש ופי' באילי נביות ישרתונך הגוים שיביאו לך מנחה מהם: יעלו על רצון מזבחי. כמו הפוך יעלו על מזבחי לרצון. ופי' יביאו מנחה מהם וכן יעלו מהם על מזבחי שיקריבו מהם קרבן לה'. או ישראל יקריבו מהם: אפאר. שיביאו הם הגוים מנחה וקרבנות. וטעם אפאר שאתן בלבם לפארו. וכן טעם אהסוף אל עמים: (ח) מי אלה. אמר תעופינה ל' נקבות על קהלות ישראל העולות מסגלות מזה ומזה תבאנה קל מהרה כמו העב והמשיל מרוצת הקלות לעופפות כי היא התנועה הקלה שבתנועות. וכן מאן עוף יומם: וכיונים אל ארבותיהם. כי יותר יעופו מהרה בשיבה אל קניהם ממה שיעופו בלאתם מהם מפני שממהרות לשוב אל גוזליהם שהניחו להאכילם מאשר בפיהם: ארבתיהם. הם חלונות השובך וכ"ף כיונים פתוחה לידיעה כלומר היוני' שיניחו הגוזלים בשובך: (ט) כי לי איים יקוו. פי' שוכני האיים יקוו לי כי ידוע כי אני המטיב ומריע לפיכך יביאו בניך ממקומם ואפי' יהיו רחוק יביאו אותם אל א"י: ואניות תרשיש בראשונה. בתחלה. כ"ף הדמיון בכראשונה כמו שהיו באות אניות תרשיש בראשונה בימי שלמה: כספם וזהבם אתם. אפשר כספם וזהבם של ישראל כלומר עם כל ממונם יבאו לא יניחו ממונם דבר בארצות הגולה. או אפשר כספם וזהבם של העכו"ם כמו שנאמר בעולי בבל ינשאוהו אנשים ממקומו בכסף ובזהב וברכוש ובבהמה: לשם ה' אלהיך. כי ישמעו את שמע כבודו וגדלו שיעשה בהוציאו עמו מהגלו' ובעשותו נקמה בשונאיהם: פארך. הוא נתן לך הפאר והכבוד הזה שיעבדוך העכו"ם: (י) ובנו בני נכר. מלבד שיעבדוך במנחות שיביאו לך יעבדוך באלך שיבנו חומותיך ויעשו מלאכתך: כי בקצפי. אז תכירי כי כל עניניך בין הטוב בין הרע היא מאתי ואינו מקרה כלל כי בעת שהיה קצפי עליך היית אנה לעבדים בגלות ובעת רצוני שיהי' פניך יעבדוך אפי' מלכי העכו"ם כ"ש העם: (יא) ופתחו שעריך יהיו נפתחים תמיד בלילה כמו ביום כדי שיכנסו נושאי חיל הגוים אליך למנחה כי יהי' שלום בעולם וילכו בלילה בעת החום ובכ"י: ומלכיהם נהוגים. יהיו נהוגים אליך שיבאו לפני מלך המשיח כעבדים לפני אדוניהם ומה שאמר נהוגים כי מנהג המלכים כשילכו בדרך ילכו רוכבים או רגלים ינהגו אותם שרים דרך כבוד: (יב) כי הגוי. חרב יחרבו. ענין חרבן. ויש מפרשים ענין חרב, כלומר יהרגו: (יג) כבוד הלבנון העצים הטובים שבו ואח"כ מפרש מה הם כמו שהיה מעלה מלך צור למלך שלמה: לפאר מקום מקדשי. שיבנו בהם בית המקדש: ומקום רגלי אכבד. כי בהמ"ק מכוון כנגד כסא הכבוד ואם כסא הכבוד מושבו בית המקדש הדום רגליו אכבד כי הוא יתן בלבם להביא: (יד) בני מעניך. אותם שהיו מעניך בגלות ומתו בכך זמן הישועה בניהם ילכו אליך שוחחים ומתנפלים לפניך: על כפות רגליך ועל כפות רגלי בניך. ור"ל על מדרך הכפות הכף מתחת: עיר ה'. כי כבודו יראה בה: ציון קדוש ישראל. שמיוחד ציון של קדוש ישראל: (טו) תחת. עזובה. שנגלה כבוד ה' מעליך: ואין עובר. כתרגומו: משוש כל דור ודור. לכל דורות העולם תהי' משוש כמו שנקראת יפה נוף משוש כל הארץ: (טז) וינקת חלב גוים. דרך משל כלומר שתאכלי טוב ארץ העכו"ם: ושד מלכים. הוא על דרך מ... ר"ל טובה: (יז) תחת הנחשת. תחת הנחשת שלקחו העכו"ם ממך. אביא זהב, כלומר אתן בלבם לשלם לך כפלים וכפלי כפלים מאשר לקחו ממך הם ושלותיהם: ושמתי פקדתך שלום. תחת פקודתך שהיו העכו"ם נותנים פקידים על ישראל לגבות מהם מס אשים לך שלום וצדקה ולא יהיו עוד עליך פקידים ונוגשים: (יח) לא ישמע עוד חמס. שיעשו לך העכו"ם לא

הפטרת כי תבא

(א) אורי, נמסר עליו לית מלעיל: (ב) זרח. נמסר עליו ל', ר"ל לית עוד הרי"ש בקמץ זולת זה: (ד) תאמנה. המ"ם בפתח, ונמסר עליו ל' ר"ל לית עוד בפתח, והנו"ן רפה בעדות רד"ק: (ה) תראי, התי"ו בלי מתג והרי"ש בשוא נח כי לשון ראיה הוא ולא לשון יראה כ"כ רד"ק, וראיתי במערכת אות א' שמסר א"ב מן ג' ג' בחד לישן ולית דכוותיה חד בתורת וחד בנביאים וחד בכתובים וסי' וכו' ומנה עמהם למה תתראו דבראשית מ"ב א', אז תראי דענינא. וכאשר תראה עשה דדניאל א' י"ג, ונשמע מינה כי שלשתן לשון ראיה וכל חד וחד לית דכוותיה, רוו"ה: ורחב, בחי"ת עי' מ"ש: (ו) ישאו. השי"ן בקמץ בזקף, ונמסר עליו ו', ר"ל ד' בקמץ, ועי' ויקרא כ' י"ט: (ז) יקבצו. הטעם בקו"ף: ישרתונך. השי"ן במתג והאתנחתא בתי"ו לפיכך הנו"ן בסגול: (י) ובנו, מלרע: ישרתונך, כדלעיל בפסוק ז': (יד) מנאציך, הנו"ן בפתח: וקראו, הטעם בקו"ף: (יז) אביא כסף. הטעם באל"ף: (כא) יירשו. הטעם ביו"ד:

רבינו בחיי

ב"ה אמרן ושבמשנה תורה מפי עצמו אמרן הכונה לומר באלו מפי עצמו שהסכימה דעתו לדעתו של הקב"ה וטעם הדבר שהיו קללות שבתורת כהנים נאמרות בלשון הקב"ה ואלו שבמשנה תורה בלשון משה לפי שאותן קללות שבת"כ נתקיימו בבית ראשון שהיו שם עובדי עכו"ם וכן הזכיר בהן והשמדתי את במותיכם והכרתי את חמניכם שהרי בבית ראשון שרתה שכינה. אבל אלו נתקיימו כלן בבית שני ובבית שני נסתלקה שכינה ולכך בא הלשון בכאן בלשון משה ולא בלשון שכינה. וכבר הזכרתי זה בסדר אם בחקותי. וצריך אתה לדעת כי מפני ששרתה שכינה בבית ראשון לכך הזכיר דוד ע"ה על בית ראשון (תהלים כד) שאו שערים ראשיכם והנשאו פתחי עולם ויבא מלך הכבוד. כלומר מלך של הכבוד. אבל בבית שני לא שרתה שכינה כל

צוארי שלל

כמ"ש אקים את סוכת דוד הנופלת. גם נודע דבגלות כל השפע והברכה יורד לשרי א"ה ומהתמצית נזונים ישראל. ובישועתן של ישראל הן הן המרכבה ינשפעים שפע רב ומהתמצית נהנים א"ה. הוא הדבר אשר דיברו הנביא לגאולה העתידה ולכנסת ישראל ידבר קומי אורי וא"ת הכתיב נפלה לא תוסיף קום לז"א כי בא אורך אור ה' ואינו כשאר קימות שקמת מאליך וכבוד ה' עליך זרח כבר קודם שתקומי. ומעתה כי הנה החשך יכסה ארץ כל השפע תהיה נשפעת והתמצית ילך לא"ה וז"ש כי הנה החשך יכסה ארץ וערפל לאומים שנסתלקה השפעתם והחשיך אורם ועליך יזרח ה'. וכבודו עליך יראה שההשפעה יושפע וכבודו עליך יראה והתמצית לא"ה. והלכו גוים לאורך ומלכים לנגה זרחך כי תהי' מקור ההשפעה והם יהנו משירי שירים. ואפשר לרמוז מ"ש רבינו האר"י בסוד משז"ל מיום שנחרב בה"מ אסור שימלא שחו"ק כי ניטל הכתר סוד ב' אור גי' שחוק ומדברי גורי האר"י מוכח דכשיבנה בה"מ ותהיה גאולה יהיה למ' ג' פעמים אור"ר עש"ב ובזה אפשר לרמוז בפ' והיה באחרית הימים נכון יהיה הה"ר בי"ת גי' ג"פ אור חסר ג' השרשים שנשארים בז"א כמ"ש הרב ז"ל. ואפשר זה רמז קומי אורי כי בא אורך וכבוד ה' עליך זרח כנגד ג' אור שיהיה לה לעתיד א"נ זרח גי' גבורה עם הכולל שמחסדיו יומתקו הגבורות דידה וז"ש וכבוד ה' עליך זרח למתק הגבורות:

וקראו לך עיר ה' ציון קדוש ישראל כלומר דיהיה לך דין נשואה דאת בחצר דידיה. תחת היותך עזובה ושנואה דהיה לך דין ארוסה ופקעי קדושין ונפסק ח"ו הקשר והאהבה עתה ידעו שאת נשואה:

רבינו בחיי

כך תדיר אלא חופף שכן התנבא חגי הנביא על בית שני (חגי א) וארצה בו ואכבדה אמר ה׳ כלומר כבוד השכינה שהיא הה״א היה שם חופף ואמר גם כן (שם ב) ומלאתי את הבית הזה כבוד ולעתיד לבא יחזור הכל לקדמותו כמו שהיה בבית ראשון וביתרון מעלה והשגה יותר ממה שהית וישוב התפארת והכבוד בירושלים. והוא שאמר ישעיה ע״ה על הבית השלישי (ישעיה ס) קומי אורי כי בא אורך וכבוד ה׳ עליך זרח כי הנה החשך יכסה ארץ וערפל לאמים ועליך יזרח ה׳ וכבודו עליך יראה:

הפטרת תבא

חָמָס בְּאַרְצֵךְ שֹׁד וָשֶׁבֶר בִּגְבוּלָיִךְ וְקָרָאת יְשׁוּעָה
חוֹמֹתַיִךְ וּשְׁעָרַיִךְ תְּהִלָּה׃ יט לֹא־יִהְיֶה־לָּךְ עוֹד
הַשֶּׁמֶשׁ לְאוֹר יוֹמָם וּלְנֹגַהּ הַיָּרֵחַ לֹא־יָאִיר לָךְ
וְהָיָה־לָךְ יְהוָה לְאוֹר עוֹלָם וֵאלֹהַיִךְ לְתִפְאַרְתֵּךְ׃
כ לֹא־יָבוֹא עוֹד שִׁמְשֵׁךְ וִירֵחֵךְ לֹא יֵאָסֵף
כִּי יְהוָה יִהְיֶה־לָּךְ לְאוֹר עוֹלָם וְשָׁלְמוּ יְמֵי
אֶבְלֵךְ׃ כא וְעַמֵּךְ כֻּלָּם צַדִּיקִים לְעוֹלָם
יִירְשׁוּ אָרֶץ נֵצֶר מַטָּעַו מַעֲשֵׂה יָדַי לְהִתְפָּאֵר׃
כב הַקָּטֹן יִהְיֶה לָאֶלֶף וְהַצָּעִיר לְגוֹי עָצוּם אֲנִי יְהוָה
בְּעִתָּהּ אֲחִישֶׁנָּה׃

מטעי קרי

רד״ק

לא ישמע עוד: וקראת. אז תקראי ישועה חומותיך כי לא תצטרכי עוד לעלות על החומות ולסגור השערים מפני האויב לפיכך תקראי לה ישועה ההך שמלחמה שהיתה מקדם בשערים ולכן בשערים לא יספרו בהם אלא תהלות ה׳: (יט) לא יהיה. ככל פירשנו כי ימשיל הישועה והטובה לאורה אמר כל כך יהיה אורך גדול שהוא אור ה׳ וסוף הטובה הגדולה עד שלא יהיו׳ נחשב אור השמש ואור הירח לכלום. והכל דרך משל. כמ״ש ואור החמה יהיה שבעתים. לתפארתך. שתתפאר בכבודו וטובו שיגדיל עמך: (כ) לא יבא. גם זה משל כתרגומו לא תבטל עוד מלכותך ויקרך לא יעדי: (כא) ועמך כלם לדיקים. שיצרף אותם השם כמ״ש וצרפתים כצרוף כסף והנשארים יהיו כלם צדיקים וקדושים כמ״ש והיה כל הנשאר בציון והנותר בירושלים קדוש יאמר לו וגו׳: לעולם ירשו ארץ. שלא יגלו עוד ממנה לעולם כי יהיו כלם מטעי שתלו במעשיהם כי אני נטעתים לא כבראשונה שנא׳ עליהם מדוע קויתי לעשות ענבים ויעש באושים ולא היה נראה שהיה מטע ה׳ אלא זמורת זר: להתפאר. שאתפאר בהם בקרא להם עם ה׳. כמ״ש ישראל אשר בך אתפאר: (כב) הקטן. אינו אומר על גוף אחד כי מה ענין קטן וצעיר אלא ר״ל השבט והמשפחה הקטן מהם יהי׳ לאלף פעמים ממה שהוא עתה. וכפל הענין במ״ש כמנהג ואמר הצעיר לגוי עצום: אני ה׳ בעתה אחישנה. זאת הטובה שאני מבטיחם אני ה׳ אעשנה שהיכולת בידי. ואמר בעתה ואמר אחישנה אמרו רז״ל זכו אחישנה לא זכו בעתה. ויש לפרש כשיגיע עתה אחישנה לגמרם מהרה, כי לא יארך זמן מעת התחלת הישועה עד כלותה:

גג״ד (וי״נ גג״ח) למנחת שבת וב״ת

דברים כט נצבים

ט אַתֶּם נִצָּבִים הַיּוֹם כֻּלְּכֶם לִפְנֵי
יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם רָאשֵׁיכֶם שִׁבְטֵיכֶם
זִקְנֵיכֶם וְשֹׁטְרֵיכֶם כֹּל אִישׁ יִשְׂרָאֵל׃
י טַפְּכֶם נְשֵׁיכֶם וְגֵרְךָ אֲשֶׁר בְּקֶרֶב
מַחֲנֶיךָ מֵחֹטֵב עֵצֶיךָ עַד שֹׁאֵב

ת״א מחטב עליך. יבמות עט:

תרגום אונקלוס

ט. אַתּוּן קָיְמִין יוֹמָא דֵין כּוּלְכוֹן. קֳדָם יְיָ אֱלָהֲכוֹן. רֵישֵׁיכוֹן שִׁבְטֵיכוֹן. סָבֵיכוֹן וְסָרְכֵיכוֹן. כָּל אֱנָשׁ יִשְׂרָאֵל: י. טַפְלְכוֹן נְשֵׁיכוֹן. וְגִיוֹרָךְ. דִּבְגוֹ מַשְׁרִיתָךְ. מְלַקֵּיט אָעָךְ. עַד מְלֵי מָךְ (י״נ מַיָּךְ): יא.

תפסר הרס״ג

(ט) אנתם וקוף אליום כלכם. בין ידי אללה רבכם. רויסאכם ואסבאטכם. ושיוכ׳כם וערפאכם. וסאיר רגאל אל אסראיל: (י) ואטפאל׳כם ונסאכם. ואלג׳ריב אלד׳י פי וסט עסכרך. מן מחתטב

אבן עזרא

(ט) אתם נצבים לפני ה׳ אלהיכם. סביבות הארון: ראשיכם. כמו האהלה שרה אמו והנבואה עודד הנביא וכן הוא ראשיכם שהם ראשי שבטיכם כמו ונירם. והטעם כי הנשיאים סמוכים ואחריהם הזקנים ואחריהם השוטרים ואחריהם כל איש ישראל הזכרים ואחריהם הטף בזכרים ואחריהם הנשים

אבי עזר

(ט) ראשיכם כמו האהלה שרה אמו) כי לא יבוא כינוי על סמוך כמו שנאמר ואקח את ראשי שבטיכם. וגם בפסוק ונירם אבד חשבון בפ׳ חוקת פירש הרב שחסר תיבת ניר לפי פירוש

רבינו בחיי

(ט) אתם נצבים היום כלכם לפני ה׳ אלהיכם ראשיכם שבטיכם זקניכם ושוטריכם כל איש ישראל. נתקבצו עתה בכאן כל ישראל בברית השני כשם שנתקבצו בברית הראשון במעמד הר סיני, ומפני שבטלו הברית הראשון שבסיני באמרם (שמות לב) אלה אלהיך ישראל לפיכך חזר כאן בארץ מואב לכרות עמהם ברית אחר וקבלוהו עליהם באלה ובשבועה, ומזה יאמר להם משה אתם נצבים היום

רשב״ם

(ט) אתם נצבים היום כלכם. כדכתיב לעיל ויקרא משה אל כל ישראל וגו׳:

בעל הטורים

(ט) נלבים. כדרך שנאמר בסיני ויתילבו בתחתית ההר בו בלי אמר כאן אתם נלבים: לפני ה׳ אלהיכם ראשיכם. הקים ראשיכם לאלהיכם, לומר שמורא רבך כמורא שמים: ישראל. וסמיך ליה (י) טפכם לומר שהיו ישראל בעיני הראשים לגדלם ולהדריכם כטפם: נשיכם. וסמיך ליה וגרך. רמז שלא שוהרו הגרים להנשא לפסולין:

שפתי חכמים

א וא״ת מנ״ל הא דלמא לא כנסם אלא כל אחד ואחד עמד במניים שלו והוא עמד באמלע. וע״ק נ״ל לפרש להכניסם בברית הכי כתיב בהדיא בקרא. וי״ל דמה שפי׳ להכניסם בברית מזה מוכח שכנסם דהכי אין כריתות ברית אלא דרך העברה כדלקמן וא״כ מדכתיב בקרא שהכניסם בברית ממילא עקרם ממקומם וכנסם יחד כדי להעבירם בברית: ב מדכתיב היום משמע היום מלאו ימי ושנותי ביום הזה אמות, כה״ס. א״כ דאל״ת הכי למה כינסם עכשיו יותר מכל ארבעים שנה הכינא אם סוא יום מותו א״ש דאם לא עכשיו אימתי אבל אם לא היה ביום מותו למה עכשיו יותר מכל ארבעים שנה: ג דאל״כ אלא ראשיכם ושבטיכם כל חד וחד בפני עלמו קשה ראשיכם ל״ל מדכתיב שבטיכם גם הראשים בכלל וגם פאר הפרטים ל״ל שהרי כלן בכלל שבטיכם הם. בשלמא כשפירושי ראשיכם לשבטיכם י״ל בתחלה נקט ראשיכם ואח״כ זקניכם ואח״כ שטריכם ואח״כ כל ישראל שחשוב חשוב קודם אבל אי הוי ראשיכם ושבטיכם תרי מילי א״כ ראשיכם ל״ל וכי תימא א״כ אמאי כתיב ראשיכם ולא כתיב ראשי שבטיכם די״ל לנמדנו דנשיא סדור הוא שקול כנגד כל הדור: ד ואין הכונה לומר

רש״י

(ט) אתם נצבים. מלמד שכינסם א משה לפני הקב״ה ביום מותו ב להכניסם בברית: ראשיכם שבטיכם. ג ראשיכם לשבטיכם: זקניכם ושטריכם. החשוב חשוב קודם ואח״כ כל איש ישראל: (י) מחטב עציך. (תנחומא) מלמד שבאו כנענים להתגייר בימי משה ד כדרך שבאו גבעונים בימי יהושע וזהו האמור בגבעונים (יהושע ט) ויעשו גם המה בערמה ונתנס

מוסר על האחרות

(ט) אתם נלבים היום כלכם וגו׳. איתא במדרש כששמעו ישראל כל הקללות שבמשנה תורה נתכרכמו פניהם ואמרו מי יוכל לעמוד באלו, אמר להם משה אל תיראו, אתם נלבים היום כלכם, משל לעלים דקים חלשים אם עושים מהם אגודה חזקים הם כו׳.

דעת זקנים מבעלי התוספות

(ט) אתם נלבים היום כלכם. במעמד אחד ראשי השבטים ומשבטים עלמם השוטרים: כל איש ישראל. אלו הבינונים והנשים והטף והגרים שבאו לגור בקרב המחנה: (י) מחטב עליך. אלו העבדים: עד שאב מימיך. אלו השפחות.

נחל קדומים

ט (א) אתם נצבים. אתם אותיות אמת נצבים לשון נטיעה וכן תרגום של ויטע ונצב כלומר אתם נטועים נטיעה של אמת שנאמר ואנכי נטעתיך שורק כלה זרע אמת זרעו של יעקב דכתיב תתן אמת ליעקב. ד״א זרע אמת רמז לאותיות התורה

חומת אנ״ך

(ט) אתם אותיות אמת בזכות יעקב אע״ה דכתיב תתן אמת ליעקב. ובזכות אבות במעמד שלשתן אברהם יצחק יעקב ס״ת קמ״ב גימטריא נגב ובזכותם בא שפע מן ש״ב כמספר יש להגין עליכם וזהו אתם נצבים שיש לכם נגב והעמדה בזכות אבות וגם בזכות קבלת

מרפא לשון

י) מחטב עציך, מלקיט אעך. ובפ׳ שפטים (י״ט ה׳) תר׳ לחטב עצים למיקץ ולא למלקט. והטעם לפי שהפעל של חטיבה הוא פועל כולל דשני מיני חטיבות יש הא׳ חטיבת עצים דקים בידים והב׳ חטיבת עצים גדולים בכלי ברזל בגרזן ובקורדום, והא׳ נק׳ בפרט לקיטה להיות העצים דקים ויבשים ונחתכים בידים כמו שנק׳ חיתוך הפרי מהאילן לקיטה כענין ופרט כרמך לא תלקט, מלקט תאנים, ילדה לוקטת לבנות וזקנה לוקטת שחורות, וכן מפורש במלכים ב׳ סי׳ ד׳ ויצא אחד אל השדה ללקט ארות וימצא גפן שדה וילקט ממנו פקועות שדה מלא בגדו, הרי שנק׳ זה המין של חתיכת עצים דקים מן השדה לקיטה והמין הב׳ נקרא בפרט כריתה או קציצה להיותו קציצת אילנות וכריתת שרשים גדולים וזה מפורש בב״מ, והנה התרגום מפרש מש״ה מחטב עציך דהיינו המלקט עצים דקים דווקא. והטעם לפי שהכתוב בגרים מדבר שאין להם נחלה בארץ ולכן דרכם לילך ללקט עצים דקים מהנמצאים בצדדי הדרכים ובמקומות המופקרים ובאים למכור או לשאוב מים ג״כ כדי להתפרנס ואלו הם מלאכות בזויות מיוחדות להם כי אין מלאכה אחרת מעולה מזה וכריתת עצים גדולים היא מלאכה מעולה לא תעשה אלא ע״י בעלי בתים ושדה אחוזה ובאומנות ובכלי אומנות והעצים הנכרתים הם יקרי הערך שמהם עושים קורות לבתים ומהם כלים להשתמש בהם ולכן לא ישיגו הגרים להתעסק במלאכה זו ולהתפרנס בה תמיד ומזה המין ג״כ היתה מלאכת הגבעונים שנ׳ עליהם (ביהושע סוף סי׳ ט׳) ויתנם יהושע ביום ההוא חטבי עצים ושאבי מים לעדה ולמזבח ה׳ עד היום הזה והטעם שקללם יהושע בזה להיות

מִימֶיךָ: יא לְעָבְרְךָ בִּבְרִית יְהוָה אֱלֹהֶיךָ וּבְאָלָתוֹ אֲשֶׁר יְהוָה אֱלֹהֶיךָ כֹּרֵת עִמְּךָ הַיּוֹם: שני יב לְמַעַן הָקִים אֹתְךָ הַיּוֹם לוֹ לְעָם וְהוּא יִהְיֶה־לְּךָ לֵאלֹהִים כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר־לָךְ וְכַאֲשֶׁר נִשְׁבַּע לַאֲבֹתֶיךָ לְאַבְרָהָם לְיִצְחָק וּלְיַעֲקֹב: יג וְלֹא אִתְּכֶם

* שני בספרי

תרגום אונקלוס

לְאַעֲלוּתָךְ. בִּקְיָמָא. דַיְיָ אֱלָהָךְ וּבְמוֹמָתֵיהּ. דַיְיָ אֱלָהָךְ. גָּזַר עִמָּךְ יוֹמָא דֵין: יב. בְּדִיל לְקַיָּמָא יָתָךְ יוֹמָא דֵין קֳדָמוֹהִי לְעַם. וְהוּא יְהֵי לָךְ לֶאֱלָהּ. כְּמָא דְמַלִּיל לָךְ. וּכְמָא דְקַיֵּים לַאֲבָהָתָךְ. לְאַבְרָהָם לְיִצְחָק וּלְיַעֲקֹב: יג. וְלָא עִמְּכוֹן

ת"א ולא אתכם. נדרים כט שבועות לט:

רש"י

משה חוטבי עצים ושואבי מים: (יא) לעברך. להיותך עובר ה בברית ולא יתכן לפרשו כמו להעבירך אלא כמו (לעיל ד) לעשותכם ו אותם: לעברך בברית. דרך העברה כך היו כורתי בריתות עושין מחיצה מכאן ומחיצה מכאן ועוברים בינתים כמ"ש (ירמיה לד) העגל אשר כרתו לשנים ויעברו בין בתריו: (יב) למען הקים אותך היום לו לעם. כל כך הוא נכנס ז לטרוח למען קיים אותך לפניו לעם: והוא יהיה לך לאלהים. לפי שדבר לך ונשבע לאבותיך שלא להחליף את זרעם באומה אחרת לכך הוא אוסר אתכם בשבועו' הללו שלא תקניטוהו אחר שהוא אינו יכול להבדל מכם. ע"כ פירשתי לפי פשוטו של פרשה. ומ"א למה נסמכה פרשת אתם נצבים לקללות לפי ששמעו ישראל מאה קללות חסר שתים חוץ ממ"ט שבתורת כהנים הוריקו פניהם ואמרו מי יוכל לעמוד באלו התחיל משה לפייסם אתם נצבים היום הרבה הכעסתם למקום ולא עשה אתכם כלייה והרי אתם קיימין לפניו: היום. כהיום הזה שהוא קיים והוא מאפיל ומאיר כך האיר לכם וכך עתיד להאיר לכם והקללות והיסורין מקיימין אתכם ומציבין ח אתכם לפניו ואף הפרשה שלמעלה מזו ט פיוסין הם אתם ראיתם את כל וגו'. ד"א אתם נצבים לפי שהיו י ישראל יוצאין מפרנס לפרנס ממשה ליהושע לפיכך עשה אותם מצבה כדי לזרזם וכן עשה יהושע וכן שמואל (שמואל א יב) התיצבו ואשפטה

שפתי חכמים

שרימו את משה כמו שרימו את יהושע ח"ו שרימו את מי שבא' עליו בכל כיתי כאמן הוא אלא שבאו אליו להשלי' עמו ולא קבלן ונתנן לחוטבי עצים ולשואבי מים ופי' גם המה וגו' שבאו אבל לא שיכלו לרמות אותו: ה כ"ל אתה בעצמך תהא עובר ולא ע"י אחרים וזהו שפי' ולא יתכן כו' פי' ע"י אחרים דא"כ איך יפול אחריו ל' בברית ה' אלהיך כיון שפי' להעבירך ועוד נ"ך יפורש להעבירך והא הוא מודעה רבה לקבלת הברית לאמר אנוסים היינו: ו דפי' לעשות אותם כלומר אתם מעצמכם ולא ע"י אחרים: ז ק"ל בא להודיענו בלמען זה אמה שכרת עמהם ברית זה לא יתכן הואיל וכתב אחריו למה כרת עמהם ברית דכתיב פן יש בכם איש או אשה או משפחה או שבט וגו' וא"כ אמאי קאי למען הזה ל"פ כל כך הוא נכנס לטרוח כו' כלומר כלומר דקרא לאכן בלמען וגו' שלא תקשה למה היה הקב"ה מטריח ואוסר אותם בשבועה לא הי' לו להזהירם אלא באזהרה בעלמא ואם ישמעו טוב ואם לא ישמעו יתן להם עונש כבכל שאר ליוויים אלא לכך נכנס כל כך לטרוח כו' לפי שכבר נשבע לאבותיך שלא להחליף כו' לכך הוכרח להכניסם כו': ח פירוש שע"י הקללות אתם נזהרים מלעבור עבירות לעולם ועוד שהם ממרקין העונות ותהיו חיים וקיימים לעולם. וכן אמרו פ"ק דע"ז (דף ד) ובמס' ברכות (דף ה): ט בזה מוכח שדבר משה דברי פיוסים שלא תקשי איך שייך שדבר פיוסים הרי כל הפרשה משמע תוכחה וגם לעיל מיניה שכל תוכחה: י דלעעם ראשון קשה דהא לפי מלב ל' שפרשה הוא תוכחה ולא פיוס, ל"פ דבר אחר כו'. ולפי דבר אחר קשה למה אמר אתם נצבים היום

דעת זקנים מבעלי התוספות

וזא"ם קטן וגדול שם הוא. ד"א קטן וגדול. קטן זה דוד. שנאמר ודוד הוא הקטן. וגדול זה משה. שנאמר והאיש משה גדול מאד. ד"א ועבד חפשי מאדוניו. אלו ישראל. שכל זמן שהאדם הוא בחיים הוא עבד לעשות רצון קונו. וכשהוא מת נעשה חפשי מן המצות. ד"א אתם נצבים היום כלכם, אע"פ שהקללות הללו באין על שונאיכם, יש לכם עמידה. ד"א אתם נצבים, מפני מה עשאן מצבה, מפני שנסתכן מדעתו לדעת יהושע. ואף יהושע עשאן מצבה ועתה התיצבו ואשפטה אתכם לפני ה'. ד"א אימתי תהי' לכם הצבה והעמדה. היום כלכם, כשתהיו באגודה אחת כלכם:

(יא) לעברך בברית. ועתה אתם מוכנים כאחד לעבור בברית בהכי אתם יחד ולא יוכל לפקפק איש ולומר אני לא הייתי שם ולא קבלתי הברית עלי כי אחרי שתעברו את הירדן ותתפזרו איש לנחלתו אי אפשר לאסוף אתכם יחד שלא יהי' בכם זקן או חולה או חיגר או סומא. אבל עתה כלכם יחד לעברך כאיש אחד:

מוסר על האחדות

והנה לכאורה היה נפי זה די לומר אתם נצבים היום כלכם, והי' מספיק לכונה הנ"ל, ומהו עוד לפני ה' אלהיכם. אבל הנראה שמשה רע"ה אמר להם מלתא בטעמא בדרך מוסר שיהיו כלם אגודה אחת לאהוב זה את זה ולא יהי' ביניהם פירוד לכבוד ח"ו, אפי' אם יפרון אחד מהם את הגדר ועשה לרעהו רעה, כגון שהפסידו ממון וכיוצא בזה, מ"מ לא יעלה על לבו של זה לקטרג עליו ולמסור דינו לשמים, רק יקוה אל ה' ויושיעו ואת הפסדו ימלא, וע"כ אמר להם משה אתם נצבים היום כלכם לפני ה' אלהיכם, דעו לפני מי אתם עומדים לפני הוי"ה שהוא אלהיכם, והוא הנותן לכל איש די מחסורו ומשביע לכל חי רצון, ומה לכם תדכאו איש את רעהו לעורר דין איש על אחיו ועל כל שעדם יהי' קלף ח"ו, מוטב לבקש מלפניו שימלא כל מחסורכם ויספיק לכלכם יחד

אם לא עכשיו אימתי

(ט) אתם נצבים היום כלכם לפני ה' אלהיכם וגו'. ר"ל אחר שתכנסו לארץ ותכבשוה ותחלקוה ביניכם לא תוכלו עוד להקבץ כלכם במקום אחד אנשים ונשים וטף, כי זה יהי' בחלקו, וזה יהי' בחלקו, וגם הראובני והגדי וחצי שבט מנשה לא יהיו מניחים נשותיהם וטפם בעריהם בעבר הירדן הזה, אבל היום הזה אתם מקובצים ונצבים כלכם לפני ה' אלהיכם, כלומר שביכ לארץ אתם מקובצים יחד, ולכן כאן יאות אשר תכנסו בברית, ולא אחרי כן, וזה אומרו ראשיכם שבטיכם זקניכם ושוטריכם, ר"ל הראשים והעם, וביאר עוד שלא היו מעורבים ולא היו מבולבלים זה בזה, אבל היו כאשונה הזקנים ואחריהם השוטרים ואחריהם כל איש ישראל ואחריהם הנשים ואחריהם הגרים ואחריהם השכירים עושי מלאכתם, וכזה האופן היו שם מדרגות אנשים כלם ואישיהם:

תפסיר הרס"ג

חטבך. אלי מסתקי מאך: (יא) לאדכ'אלך. פי עהד אללה רבך ופי חרגה. אלד'י עהדה מעך אליום: (יב) לכי יתב'תך אליום לה אמה. והו יכון לך אלאהא. כמא ועדך. וכמא קסם לאבאיך. לאברהים ליצחק וליעקוב: (יג) וליס מעכם וחדכם. אנא עאהד

חלק הדקדוק

יב) היום לו, בקצת תיגאן המדוקדקות יש פסיק בין תיבת היום לתיבת לו.

אבן עזרא

ואחריהם הגרים: (יא) לעברך. שם הפועל. כטעם ויעברו בין בתריו. והנה מלת עבר בחסרון בי"ת להפך: (יג) ולא אתכם לבדכם. רק עמכם ועם הבאים אחריכם שהם בניכם ובני בניכם:

רבינו בחיי

כלכם לפני ה' אלהיכם כלומר המעמד הזה שאתם בברית הזאת נצבים כלכם לפני השי"ת כמו שהיו אבותיכם בהר סיני בברית הראשון הוא שתכנסו בברית הש"י ושתקבלו אותו עליכם באלה ובשבועה מה שלא נעשה בראשון. ויתכן לומר כי נכללו בפסוק זה שתי הבטחות האחת שיהיו ישראל קיימין ולא יתבטלו לעולם אבל יהיו דור אחרון ולעולם יעמדו. והשני שיהיו זוכין לחיי העולם הבא בקיום התורה. והוצרך להבטיח כן מפני שישראל היו ראוין להאבד לכובד התוכחות שהזכיר למעלה שעברו עליהם ועל כן אמר שיהיו נצבים היום בעולם הזה כלשון (תהלי' קיט) לעולם ה' דברך נצב בשמים. ולא יאבדו מפני התוכחות הקשות אבל תהיינה להם מרוק עונות שבהן יזכו לחיי העולם הבא והוא שאמר לפני ה' אלהיכם כלשון (דברים ו) וצדקה תהיה לנו לפני ה' אלהינו שהיא הבטחה בשכר העולם הבא וזהו לשון כלכם כלשון רז"ל שאמרו כל ישראל יש להם חלק לעולם הבא. ובמדרש אתם נצבים היום מה היום הזה תחלתו מאפיל ואחר כך מאיר כך אפלה שלכם עתידה להאיר שנאמר (ישעיה ס) והיה לך ה' לאור עולם ואלהיך לתפארתך: ראשיכם שבטיכם. כלו' ראשיכם שהם ראשי שבטיכם והזכיר החשובים תחלה ואחר כך הגברים כל איש ישראל ואחר כך הטף בזכרים ואחר כך הנשים ואחר כך הגרים.

נחל קדומים

שראשן א' ואמצען מ' וסופן ת' והוא אמת. ויש מא' עד מ' י"ג אותיות וממ' עד ת' י"ג אותיות. וכן אותיות אברהם יצחק יעקב י"ג אותיות והם בגימט' אחד שהיו האבות מיחדים שמו של הקב"ה. ד"א נצבים שרים כמו הנצבים אשר לשלמה. רבינו אפרים ז"ל ועוד האריך. ואפשר ר"ת נצבים היום כלכם הנך שהם אותיות שאין להם זוג בא"ב דאטב"ח ובהם משבחת כ"י הנך יפה דודי והיא משבחה הנך יפה רעיתי: יא (ב) לעברך בברית ה"א ובאלתו אשר ה"א כורת עמך היום. אפ' במ"ש הרא"ש פ"ב דברכות דנשים אינם בכלל ערבות והיינו דהנשים אינם ערבות על האנשים אבל האנשים ערבים על הנשים כמ"ש האחרונים ועבר"י א"ח סי' קכ"ד. וכן גרים למ"ד אינם ערבים עלינו אבל אנחנו ערבים עליהם. והשתא אחר שהזכיר טף ונשים גרים פירש לעברך בברית וגו' אשר ה"א כורת עמך שאתה חייב על האשה והגר אבל הם אינם

מסורת הקריאה

(יא) בברית, נמסר ג' רפין. ר"ל שהבי"ת הראשון בחירק והשני רפי. ושארא כתיב הבי"ת הראשון בפתח והשני בדגש. וסי' א' דין. ב' כי בברית ה' (ש"א כ' ח') ג' ואשבע לך (יחזקאל ט"ז ח');

חומת אנ"ך

התורה שנקראת אמת שבזכות שקבלו ישראל התורה על הקבלה לבד נתקיים העולם כמ"ש התוספות פ"ק דע"ז ומדה כנגד מדה שהעולם נתקיים

מרפא לשון

כעבדים ושלא ימצאו חן בעיני ישראל לעלות אותם ולהניחם במלאכה אהרת נכבדת ולכן גזר עליהם שלא יבאו בקהל כדי שישארו כך תמיד מלקטים עצים דקים ושואבים מים לעדה ולמזבח ה'. עד שאב מימיך, מייך. ה"ג והכי דייקא שהוא ל' רבים ולא כנ"א מימך שהוא ל' יחיד וכבר תמה היא"ר על נוסחא זו, אמנם בכל

רמב"ן

(ט) טעם אתם נצבים היום לפני ה' אלהיכם. שאתם עומדים ומזומנים לפני השם כדי לעמוד בבריתו כי לקבל התורה בבאורה נאספו אליו או שהיו עומדים לפני הארון והברית. הוא השבועה והאלה אשר יזכיר לעברך בברית ה' אלהיך ובאלתו ויתכן שכרת עוד עמם ברית כברית הראשונה אשר כרת אתם בהר סיני שהקריב עליהם עולה ולקח חצי הדם לזרוק על המזבח וחצי

לבדכם אנכי כרת את־הברית
הזאת ואת־האלה הזאת:
יד כי את־אשר ישנו פה עמנו
עמד היום לפני יהוה אלהינו ואת
אשר איננו פה עמנו היום: שלישי
טו כי־אתם ידעתם את אשר־ישבנו
בארץ מצרים ואת אשר־עברנו
בקרב הגוים אשר עברתם:
טז ותראו את־שקוציהם ואת
גלליהם עץ ואבן כסף וזהב אשר

תרגום אונקלוס

בלחודיכון. אנא. גזר ית קימא הדין. וית מומתא הדא: יד. ארי ית מן דאיתוהי הכא. עמנא קאים יומא דין. קדם יי אלהנא. וית מן דלא איתוהי. הכא עמנא יומא דין: טו. ארי אתון ידעתון. ית דיתיבנא בארעא דמצרים. וית דעברנא. ביני עממיא דעברתון: טז. וחזיתון ית שקוציהון. וית טעותהון. אעא ואבנא. כספא ודהבא

ת"א כי את אשר ישנו פה. שבת קמו שבועות לט ספר הזכר פרשת לך לך: אשר עברנו. עקרים מ"ד פי"ג: ותראו את. ע"ז יב:

תפסיר חרס"ג

הד'א אלעהד. והד'א אלחרג: (יד) אלא מע מן הו מוגוד מענא אליום. חאצ'ר בין ידי אללה רבנא. ומע מן ליס הו חאצ'ר מענא אליום. אד' נקל אליה: (טו) ואנתם עאלמין. מא אקמנא פי בלד מצר. ומא סרנא פי מא בין אלאמם. אלד'ין גזתם בינהם: (טז) וקד ראיתם ארגאסהם. וטואג'יתהם. מן כ'שב וחגארה. ומן פצ'ה וד'הב

נוה שלום

(יד) עמנו היום, מענא אליום אד'א נקל אליה, הדורות הבאים כשיאמרו להם ויודיעם את דברי הברית והאלה הזאת אז הם חייבים לקבלם כקיבול הנמצאים פה, וכן ביאר הגאון פסוק זה בספר האמו"ד במאמר ו פ"ח.

אבן עזרא

(יד) נו"ן ישנו. נוסף: ואת אשר איננו. עם אשר איננו רק יבא אחרינו ואינו כטעם האומרים כי רוחות הבאים היו שם: (טו) כי אתם ידעתם. יש מכם שראה תועבת מצרים והטעם אלהיהם וכלכם ראיתם תועבות הגוים: אשר עברתם. אליהם באדום ועמון

רבינו בחיי

כל איש ישראל, דקדקו רבותינו ז"ל מכאן שכל ישראל נתפסין בעון איש אחד וראיה לזה עכן שמעל בחרם ואמר הקדוש ב"ה ליהושע חטא ישראל וכל ישראל נתפסו בעונו וזהו לשון כל איש ישראל כלומר כל ישראל נתפסים בעון איש אחד וזהו שכתוב (ויקרא כו) וכשלו איש באחיו ודרשו רז"ל בעון אחיו ללמדך שכל ישראל ערבין זה בזה. ואם בפורענות מצינו שהרבים נתפסים בעון היחיד כל שכן שהרבי' נושעים בזכות היחיד וכן אמר אליפז לאיוב (איוב כב) ימלט אי נקי כלומר נקי אחד ימלט כל האי ואם האמת אתך שאתה נקי וצדיק ונמלט כל העיר בבור כפיך, וכן דרשו רז"ל בשביל צדיק אחד העולם עומד שנא' (משלי כה) וצדיק יסוד עולם שהרי מדה טובה מרובה על מדת פורענות:

(יז) פן יש בכם שרש פורה ראש ולענה. הארס נקרא ראש לפי שהוא ראש לכל המרורים והוא מר מכל השאר טוסיג"י בלעז, ויש שפירש שנקרא ראש לפי שהארס בראשו של פתן הוא נמצא, ולשון לענה הוא מין

רש"י

אתכם כשלאו מידו ונכנסו לידו של שאול: (יד) ואת אשר איננו פה. ואף עם דורות ה העתידים להיות: (טו) כי אתם ידעתם וגו' ותראו את שקוציהם. לפי שראיתם ל האומות עו"א ושמא הסית לב אחד מכם אותו ללכת אחריהם: (טז) ותראו את שקוציהם. ע"ש שהם מאוסים כשקצים: גלוליהם. שמוסרחים ומאוסין כגלל: עץ ואבן. אותם של עצים ושל אבנים ראיתם בגלוי מ לפי שאין העו"א יראים שמא יגנבו אבל של כסף ושל זהב עמהם בחדרי משכיתם הם לפי שהם

שפתי חכמים

היום דכתיב בקרא למה לי: כ ולא יתכן לפרש כמשמעו אף באיננו פה שהלכו להם דהכי כתיב אתם נצבים היום כלכם. ועי"ל איך שייך לכרות ברית עם מי שאינו פה דלוא אם היה בא מן הדרך והיה פה לא היה מקבל הברית אבל אי קאי על העתידים להיות א"ש דאף אם הגופים לא היו שם אבל הנשמות היו שם וקבלו הברית. ועי"ל כי ברא ברעיה דאבוה הוא וכיון שהאבות קבלו הבנים הבאים אחריהם גם כן בכלל הברית: ל דק"ל מאי נתינת טעם הוא אמה שלפניו ואת אשר איננו פה עמנו היום ל"פ שראיתם כו' עד לפיכך אני צריך להשביעכם כלומר נתינה טעם אשלפני פניו אלעברך בברית וגו' וק"ם הוא למה היה הקב"ה חושד לישראל שיעבדו ע"א וצריך להשביעם על זה אלא לכך הי' חושדן שאמר להם לפי שראיתם כו' ויהיו שני פסוקים הללו כי אתם ידעתם וגו' ותראו את שקוציהם וגו' הם דבוקים עם פן יש בכם אשה אחריהם ויחסר וי"ו מן מלת פן וגו' ל"פ ותראו וגו' אחר פן יש בכם: מ ר"ל אמאי שינה הקרא בלשונו וכתב בעץ ובאבן תראו ובכסף

כריתות ברית עה"ת

(יג) ולא אתכם לבדכם אנכי כרת את הברית הזאת וגו'. מפש רע"ש בא להודיע לישראל שאותו הברית אינו לדור הזה בלבד, כי הוא כולל לכל הדורות הבאים אחריהם, וכמ"ש (יד) כי את אשר ישנו פה עמנו, ואת אשר איננו פה, והיה זה מהסבה להיותם עבדים בטבעם אליו ית' שהוציאם ממצרים מבית עבדים וגם שהם יורשים את הארץ וגם בניהם אחריהם ישבו בה, ולכן החוב ההוא מוטל על כל האומה ובניהם ובני בניהם עד עולם חייבים לפרוע החוב ההוא אחרי שנולדו באותו עבדות ושזכו לירש את הארץ, ואחר שגמר ענין הכלל להודיע אשר העתידים לבא והחיים עתה כלם נכללים בברית באופן שוה, נעתק לדבר ביחידים באופני חטאם ועונם ונעל הש"י, ועליהם אמר כי אתם ידעתם, ר"ל לפי שידעתם את אשר ישבנו במצרים עיר מלאה גלולים, ואת אשר עברנו בקרב הגוים ואולי יש בכם איש או אשה אפי' אחד אשר לבבו פונה היום ומהרהר שיש ממש בשום אלוה מאלהי העמים אשר עברתם עליהם, ועם היות שהמחשבה לא יצאה לפועל, הנה הלב והמחשבה בלבד פונה היום, ואולי מזה השורש יצא לעתיד ענף פורה ראש ולענה לדורות הבאים, כי האבות במחשבותיהם ילמדו בניהם ויעשו כמעשיהם, ובשמעו את דברי הברית ודברי האלות הנזכרות למעלה המיועדות לעובר על התורה וכופר בה יתברך בלבבו לאמר שלום יהיה לי, ר"ל כי כאשר ישמע הקללות יברך הוא את עצמו בהפכם ויאמר שלום יהיה לי ולא יבואו הקללות עלי אע"פ שבשרירות לבי אלך, לפי שבשוב ההוא אשר ייטיב הש"ת את ישראל אהי' בכלל אנכי ולא יוכלו הקללות לפעול בי בפרטות, כיון שלא יאמר את טעם כי ברוך הוא וזהו שלום יהי' לי בפרטות לאשר בשרירות לבי אלך ואעשה כל רצוני, וזהו למען ספות הרוה את הצמאה, והוא משל נמרץ, כי האדם שיש לו שני שדות סמוכות זו לזו, האחת צמאה צריכה למים, והאחרת רוה בלתי צריכה למים, אין ספק שבהיותו שולח מים להשקות את הצמאה, ישקה גם את הרוה, גם כי לא יכוין להשקותה, כמו כן חשב הכופר הזה, שאע"פ שלא יכוין הש"ת להשקותו משפע ברכותיו בהיותו הולך בשרירות לבו, בהכרח יקבל הטוב וההצלחה בתוך זה הכלל, ועל זה אמר לא יאבה ה' סלוח לו, לא יחשוב שיהי' נידון עם הכלל, ושהשם יתעלה יעבור על פשעו להיותו יחיד, כי השם יתעלה לא יסלח לו, אבל יעשן אף ה' וקנאתו באיש ההוא, אע"פ שהוא יחיד, ורבצה בו כל האלה הכתובה בספר הזה, ועל כל העדה יהי' שלום, וימחה שמו וזכרו מתוך הקהל, ובמספר השבטים לא יבא, וכל ישראל להיותם רבים יזכו לטובות:

דעת זקנים מבעלי התוספות

(טו) כי אתם ידעתם את אשר ישבנו בארץ מצרים. מלמד שהיו שם גילולי מצרים. מכאן שלא נגזרה גזרה על פחות מבן עשרים:

חומת אנ"ך

בשבילכם אתם נצבים ורמז אתם אותיות שהיא התורה הנקראת אמת: (יד) ואת אשר איננו פה. אמרו רז"ל שהנפשות היו שם נע.ז קבלת הברית. א"כ תינח לנפש והרי הגוף יתרעם שהוא תובע לו דאין לומר דאין לשער רק כפי השכל והאבות הוא דזכות לו הא קי"ל דקטן שהגדיל ונתגייר יכול למחות אלא דאין לשער אלא כפי שכלותו יש לומר דבערך הגוף הרי שרשו האבות היו שם והענפים הם נכח כי גוף הבן מהאב ואם הוא ירצה שצריך לעמוד הנפשות שם לפי שאין יחס אבות ובניות לנפש כי הנשמה לה' היא ולזה הוצרך להמצא בפועל כיון שאי אפשר להמצא נכח אבל הגוף הרי נמצא נכח לזה יתחייבו הבנים שאין ב"ד מבטל דברי ב"ד עד שיהא גדול ממנו. וכן הדין אבות שנהגו איסור בדבר חייבים הבנים לנהוג איסור וכן המגילה קיימו וקבלו עליהם ועל זרעם והנשמה הרי קבלה עליה בסיני כל שיקבלו עליהם האבות לחזק התורה. ולא נתירא אלא פן יש בכם

רמב"ן

הדם זרק על העם אבל לא הוצרך להזכיר זה ועל דרך האמת כבר הודעתיך הברית הזאת: וטעם ראשיכם שבטיכם. ראשיכם ראשי שבטיכם כמו והנבואה עודד הנביא על דעת ר"א ועל דעתי הכתוב יכלול ויפרוש והכלל ראשיכם וכל שבטיכם וחזר ופרט זקניכם ושוטריכם שהם ראשיכם כי זקן ונשוא פנים הוא הראש וכן אמר הקהילו אלי את כל זקני שבטיכם ושוטריכם כי כל איש אשר לו שררה ומנוי על הצבור יקרא ראש נאמר בנשיאים ראשי אלפי ישראל כי הם במעלה הגדולה לכל אלפי ישראל ונאמר במרגלים ראשי בני ישראל הם שהם ראשים בבני ישראל לא ראשים לכל בני ישראל וכלם בכלל ראשיכם וחזר ואמר כל איש ישראל שהם שבטיכם והזכיר עוד הטף והנשים והגרים וחוטבי עצים ושואבי מים אשר להם מערב רב והביא שם הטף להביאם בברית כי אפילו עם הדורות העתידים יכרות ברית או כדי לזכותם כטעם שאמר בהקהל:

תרגום אונקלוס

דְּעִמְּהוֹן: יז. דִּלְמָא אִית בְּכוֹן. גְּבַר אוֹ אִתְּתָא אוֹ זַרְעִי אוֹ שִׁבְטָא. דְּלִבֵּיהּ פָּנֵי יוֹמָא דֵּין מִדַּחְלְתָא דַּיְיָ אֱלָהַנָא. לְמֵהָךְ לְמִפְלַח. יָת טַעֲוַת עַמְמַיָּא הָאִנּוּן. דִּלְמָא אִית בְּכוֹן. גְּבַר. מְהַרְהֵיר חֲטִין אוֹ זְדוֹן: יח. וִיהֵי. בְּמִשְׁמְעֵיהּ יָת פִּתְגָּמֵי מוֹמָתָא הָדָא. וְיַחְשֵׁיב בְּלִבֵּיהּ לְמֵימַר שְׁלָמָא יְהֵי לִי. אֲרֵי. בְּהַרְהוֹר לִבִּי אֲנָא אָזֵיל. בְּדִיל. לְאוֹסָפָא לֵיהּ חֲטָאֵי שָׁלוּתָא עַל זְדָנוּתָא: יט. לָא יֵיבֵי

ת"א למען ספות. סנהדרין עו:

עִמָּהֶם׃ יז פֶּן־יֵשׁ בָּכֶם אִישׁ אוֹ־
אִשָּׁה אוֹ מִשְׁפָּחָה אוֹ־שֵׁבֶט אֲשֶׁר
לְבָבוֹ פֹנֶה הַיּוֹם מֵעִם יְהוָה אֱלֹהֵינוּ
לָלֶכֶת לַעֲבֹד אֶת־אֱלֹהֵי הַגּוֹיִם
הָהֵם פֶּן־יֵשׁ בָּכֶם שֹׁרֶשׁ
פֹּרֶה רֹאשׁ וְלַעֲנָה׃ יח וְהָיָה בְּשָׁמְעוֹ
אֶת־דִּבְרֵי הָאָלָה הַזֹּאת
וְהִתְבָּרֵךְ בִּלְבָבוֹ לֵאמֹר שָׁלוֹם
יִהְיֶה־לִּי כִּי בִּשְׁרִרוּת לִבִּי אֵלֵךְ
לְמַעַן סְפוֹת הָרָוָה אֶת־הַצְּמֵאָה׃

תפסיר הרס"ג

אלד'י הי מעהם: (יז) כילא יוגד פיכם. רגל או אמראה או עשירה או סבט. מן קלבה מתולי אליום ען אללה רבנא. לימצ'י ויעבד מעבודאת אולאיך אלאמם. כילא יכון פיכם. אצל מת'מר סם או עלקם: (יח) פאד'א סמע כלאם הד'א אלחרג. קדר פי נפסה קאילא לא יכון לי אלא סלאם. ואנמא אסיר פי הוא קלבי. לכי אמר

נוה שלום

(יז) ראש, סם, עיין לקמן לב לב. ולענה, עלקם (אלחנט'ל וכל שי מר). (יח) ספות הרוה, אמד באלרוא אלעטש, למען אמשיך לרוות הצמא דהינו שימלא תאותיו. (ובנוס' מדוייקות אמר

חלק הדקדוק

וכן הוא בפסיקתא: יז) מעם ה' אלהינו, תיבת מעם בקצת תיגאן בשופר ומקצתן בפשטא:

אבן עזרא

ומואב ומדין: וטעם (יז) פורה ראש ולענה. כי הראש מזיק השלמים והוא מהחליים המדביקים: (יח) וטעם את האלה הזאת. ארור האיש אשר יעשה פסל ומסכה: והתברך בלבבו. אמר רבי יהודה הלוי ז"ל כי והתברך הוא כמשמעו כאשר ישמע הקללה. יתברך בלבבו. והוא אומר שלום יהיה לי. כאומר בשמעו החרם חוץ ממני: למען ספות. אמר רבי יהודה הלוי נ"ע לשון כריתה כמו האף תספה. כלומר שיחשוב המתברך לבטל דברי הצדיק שהוא כנוי במלת רוה עם דבר הצמאה והנה כנה הצדיק ברוה. כמו כעץ שתול על מים. והרשע בצמאה כמו כערער בערבה. ויחשוב כי גם ברכתו בלבו תפסיק הקללה ויפה פירש לולי שמלת רוה תאר השם והיה ראוי להיות רווי את הצמא. ויאמר רבי יונה המדקדק כי טעמו בעבור שיראה שיכלה התם עם הרשע על כן יחשוב בלבו רע ואין זה נכון בעבור שלום יהיה לי. ולפי דעתי שמלת ספות לשון תוספת כמו ספות חטאת. והטעם שלום יהיה לי אע"פ שאלך בשרירות לבי כי בצדקת הצדיקים אחיה. כי הם רבים ואני יחיד חוטא. על כן כתוב אחריו לא יאבה ה' סלוח לו כי אז והטעם מיד יכרת גם זה הפסוק לעד על פירושי במלת ונסלח לו. והנה ספות כי הרוה תוסיף על הצמאה ומשל הצדיק ברוה כטעם כעץ שתול על פלגי מים והרשע בצמאה כטעם כערער בערבה והעד

רבינו בחיי

עשב מלשון (במדבר ל) לענות נפש כי הוא ענוי נפש גמור:

(יח) והיה בשמעו את דברי האלה

בעל הטורים

(יז) פרה. חסר וי"ו, קרי ביה פרה. כמו כפרה סוררה סרר ישראל:

רשב"ם

(יח) למען ספות הרוה. המזיד, שמתוך שובע הוא חוטא: הצמאה. לתאבון, שאינו רשע כעושה להכעיס מתוך שובע: כי בשרירות לבי, אלא בשרירות:

רש"י

יראים שמא יגנבו: (יז) פן יש בכם וגו'. לפיכך אני צריך להשביעכם: פן יש בכם. שמא נ יש בכם: אשר לבבו ס פנה היום. מלקבל עליו הברית: שרש פרה ראש ולענה. שרש מגדל עשב מר ע כגידין שהם מרים כלומר מפרה ומרבה רשע בקרבכם: (יח) והתברך בלבבו. לשון ברכה, יחשוב בלבו ברכת שלום פ לעצמו לאמר לא יבואוני קללות הללו אך שלום יהי' לי: והתברך. בנדיר"א שוי"א בלעז [ווירד זיך זעגנען]. כמו והתגלח, והתפלל: בשררות לבי אלך. במראית לבי. כמו (במדבר כד) אשורנו ולא קרוב, כלומר מה שלבי רואה לעשות: למען ספות הרוה. לפי שאוסיף לו פורעניות צ על מה שעשה עד הנה בשוגג והייתי מעביר עליהם ועכשיו עתה שאצרפם עם המזיד ק ואפרע ממנו הכל. וכן תרגם אונקלוס בדיל לאוספא ליה חטאי שלותא על זדנותא, שאוסיף לו אני השגגות על הזדונות: הרוה. שוגג, שהוא עושה כאדם שכור שהוא עושה שלא מדעת: הצמאה. שהוא עושה מדעת ובתאוה:

שפתי חכמים

ובזוהב לא כתב חרגו: נ יש מקשים והא כתיב לעיל בפרשת ואתחנן פן תשכח את הדברים ופן תשא עיניך וגו' ובפ' עקב פן יפתה לבבכם ולא פי' שם שהוא ל' שמא ולפי מה שפילש הרא"ם דהאי פן יש בכם הוא מדברי רש"י ולא בא לפרש אלא משום חבור הקרא נקט אותו רש"י ל"ק ולא מידי ואפי' בלא"ה כמי י"ל דהא דפרש"י כאן פי' של פן ולא לעיל י"ל דלעיל הוא ל' לא תעשה כמו שאמרו שכ"מ שנאמר השמר פן ואל אינו אלא לא תעשה אבל הכא ע"כ ליכא לפרש שהוא לא תעשה כלומר שלא יעשה זאת דהא כתיב פן יש בכם דמיירי בשו לכן פי' רש"י שהוא ל' שמא: ס זהו מל' רש"י ולא שרש"י מפרש עכשיו מה דכתיב בקרא שמא יש בכם אשר לבבו כו' ותדע דאל"כ היה קשה הרי רש"י בעצמו כבר פירש לעיל ועוד דבקרא משמע שקאי אע"ה וא"כ איך פי' שהוא שקאי אהעברת ברית אלא הוא מל' רש"י והא דנקט קרא דפן יש בכם שורש וגו' ולא נקט פן יש בכם איש או אשה וגו' דבלונו של רש"י לתרץ הכתי' פן יש בכם למה לי ורלה לפרש שמה שכתב פעם אחרת פן יש בכם הוא מפני שהראשון מדבר בע"א והשני בקבלת הברית כאלו אמר שמא יש בכם אשר לבבו פונה היום מעם ה' ללכת אחרי ע"א או שמא יש בכם אשר לבבו פונה היום מלקבל עול הברית ויהי' מלת היום קאי אתרוייהו שניהם יחד אינם תפלים לקבל הברית, הרא"ם: ע כגידין מין עשב מר סוא וכן מרס כלענה במשלי לענה ורוש בתיכה ות"י גידין: פ ר"ל אם לא ישיגו הקללות מה ברכה יש בזה אם לא יהי' לו מעלה יתירה כלומר רב טוב ל"פ ברכת שלום כלומר כשים שלום זהו ברכה כדכתיב ה' יברך את עמו בשלום ואותה ברכה של שלום יחשוב בלבו: צ דק"ל כיון דכתיב כי בשרירות לבי אלך משמע שהוא מזיד וא"כ מאי למען ספות הרוה וגו' ותירץ למען אוסיף לו פורעניות כו' ק"ל: ק איקן בזה כמה עניני' שפי' ספות מל' הוספה ולא מענין כליה כמו פן תספה ועוד שיהא ואמר למען שאוסיף מפני שספות מקור ויסבול לנוען שיספה שעובר שהוא וגם שוסיף מלת לו כי לולא מלת לו לא יובן למי אוסיף ובלי תוספת פורעניות יובן שיוסיף השגגות על הזדונות פי' שיחשבו זדונות כשגגות או שהיפוך ופי' של קרא הכי שהוא פעולותיו אלו שהולך אחרי שרירות לבו הם הכם לו שאוסיף לו פורעניות השגגו' עם פורעניו' הזדונות, רא"ם:

דעת זקנים מבעלי התוספות

(יז) פן יש בכם. זאת היא נתינת טעם אחר לקבלת הברית אשר לבבו פונה היום ופי' מחשבתו לרעה לעזוב את השם לזה יש לחוש. ועוד פן יש בכם שרש פורה ראש ולענה ופרש ותרגם מחשבה רעה עד שיביאנה למעשה כדמפרש ואזיל והיה בשמעו וגו' כלומר לאחר מכאן כשמעו דברי האלה שקבלו ישראל והתברך יחשוב בלבו שלום יהיה לי כלומר מה לי ולעבר הזה הרי לא קבלתי האלה וא"כ בשרירות לבי אלך למען ספות הרוה כלומר שילך להוסיף החטאים שהוא רוה ונשבע מהם שאין בהם יצר הרע כגון לבישת כלאים עם הלמאה עם החטאים שהוא תאב וצמא להם כגון גזל ועריות. אבל עכשיו שהבאנו כלכם בברית ותקבלו האלות והשבועות תדע כי שעובר על הברית לא יאבה ה' סלוח לו כי אז יעשן אף ה' וקנאתו בהסתיתם לו לעמוד ולא תעמודו ומתוך כך לא תבואו לידי מחשבות רעות הללו ותעמדו בבריתו שאם לא תעמדו בבריתו ויבאו בו כל האלה ומחה ה' את שמו של עובר מתחת השמים לא נין לו ולא נכד בעמו. והבדילו ה' לרעה הוא חושב להבדל מישראל ללכת בשרירות לבו ויבדל לרע לו:

נחל קדומים

חייבים עליך ודוק: יז (ג) אשר לבבו פונה. ר"ת אלף ר"ל כאילו עבר על כל התורה שניתנה לאלף דור. רבינו אפרים ז"ל. ואפשר במשז"ל דקודם שברא הקב"ה עולמו היו אותיות התורה במילואן והאלף כתובה אף בלתי למד וראה הקב"ה שאין העולם מתקיים באף והטיל למד ונעשה אלף. וזה שמע זה ועל זה סמך שכבר נתבטל האף שהרי הקב"ה הטיל למד ונעשה אלף וזה רמז אשר לבבו

חומת אנ"ך

שרש פורה ראש: (יח) כי בשרירות לבי אלך. דאמן דלביה אטעייה אנוס הוא כסברת הראב"ד ז"ל פ"ג מהל' תשובה. הרב הגדול מהר' וידאל לרפתי ז"ל בפירושו כ"י ועוד האריך. ובדרושים כתבתי בעניותי שזה טעם דמשביעין הולד במעי אמו דהנפש עומדה ונשא"ת במעמד הר סיני ועתה שנולד הגוף במעי האם משביעין לגוף ורוח תיוני

מסורת הקריאה

(יז) בכם. הנגינה בכ"ף: פנה. הפ"א רפה: (יח) והיה, נמסר עליו י"ג בטעם פזר, וסי' נמסר ביהושע ב' י"ט, א' והיה אם לא יאמינו

מרפא לשון

הנ"י הגי' מק. יז) או משפחה או שבט, או זרעי. ה"ג ול"ג זרעית ודכותה בשפטים י"ח הטוב היותך כהן לבית איש אחד או היותך כהן לשבט ולמשפחה בישראל ת"י לשבט ולזרעי בישראל וע"ד מש"ל בסוף פ' ויצא ע"פ מחנה אלהים זה דמתר' משרי מן קיי'. שרש פרה ראש ולענה, גבר מהרהיר חטין או זדון, ה"ג חטין וכמו כל תרגום זמה דמתר' עיצת חטין, ונראה דהכי דייקא שיהא ל' יחיד כשם זדון הנרדף אחריו ולא כנ"א חטאין ל' רבים וכמו שכבר נתקשה בזה בעל ספר גל"ג ודוחק אמנם בנ"י גרסי חטאין וכ"כ היא"ר ז"ל ונר' כי הכתוב דיבר בלשון משל ותרגומו כפי פתרון המשל והוא פשוט אך מה שתרגם ראש חטין ולענה זדון הוא מטעם שהם שני תארים כפולים ואין הדיוט חורש ושונה כ"ש דברי מלך, לכן תרגם הא' חטא שהוא קל והאחרון זדון שהוא חמור וכדרכו בכל הכפולים כמשנ"ת בכ"מ. יח) למען ספות הרוה את הצמאה, לאוספא ליה חטאי שלותא על זידנותא. ה"ג לאוספא ליה ולא כנ"א דל"ג ליה. וכן היא גי' רש"י ז"ל אבל אין הכרח מגי' זו לפרש התרגום כפי' רש"י ז"ל שהוא מוסב על הקב"ה שהיא תוספת צחות לשון כמו חלף הלך

יט לא־יאבה יהוה סלח לו כי אז
יעשן אף־יהוה וקנאתו באיש
ההוא ורבצה בו כל־האלה
הכתובה בספר הזה ומחה יהוה
את־שמו מתחת השמים: כ והבדילו
יהוה לרעה מכל שבטי ישראל
ככל אלות הברית הכתובה בספר
התורה הזה: כא ואמר הדור האחרון
בניכם אשר יקומו מאחריכם
והנכרי אשר יבא מארץ רחוקה
וראו את־מכות הארץ ההוא
ואת־תחלאיה אשר־חלה יהוה
בה: כב גפרית ומלח שרפה כל־
ארצה לא תזרע ולא תצמח ולא־
יעלה בה כל־עשב כמהפכת
סדם ועמרה אדמה וצביים°
אשר הפך יהוה באפו ובחמתו:

°וצבוים ק'

ת"א לא יאבה. סנהדרין עו:

תרגום אונקלוס

יְיָ לְמִשְׁבַּק לֵיהּ. אֲרֵי בְּכֵן. יִתְקַף רוּגְזָא דַיְיָ וְחֵמְתֵיהּ בְּגוּבְרָא הַהוּא. וְיִדְבְּקוּן בֵּיהּ כָּל לְוָטַיָּא. דִּכְתִיבִין בְּסִפְרָא הָדֵין. וְיִמְחֵי יְיָ יָת שְׁמֵיהּ. מִתְּחוֹת שְׁמַיָּא: כ. וְיַפְרְשִׁנֵּיהּ יְיָ לְבִישָׁא. מִכֹּל שִׁבְטַיָּא דְיִשְׂרָאֵל. כְּכֹל לְוָטֵי קְיָמָא. דִּכְתִיבִין בְּסִפַר אוֹרָיְתָא הָדֵין: כא. וְיֵימַר דָּרָא בַתְרָאָה. בְּנֵיכוֹן דִּיקוּמוּן מִבַּתְרֵיכוֹן. וּבַר עַמְמִין. דְּיֵיתֵי מֵאֲרַע רְחִיקָא. וְיֶחֱזוּן. יָת מַחֲתָא. דְּאַרְעָא הַהִיא וְיָת מַרְעֲהָא. דְּאַמְרַע יְיָ בַּהּ: כב. גּוּפְרִיתָא וּמִלְחָא תְּהֵי יְקִדָּא כָל אַרְעַהּ. לָא תִזְדְּרַע וְלָא תַצְמַח. וְלָא יִסַּק בַּהּ כָּל עִשְׂבּ. כַּהֲפֵיכְתָא. דִּסְדוֹם וַעֲמוֹרָה אַדְמָה וּצְבוֹיִם. דַּהֲפַךְ יְיָ בְּרוּגְזֵיהּ וּבְחֵמְתֵיהּ:

תפסיר הרס"ג

באלרוא אלעטש: (יט) פלא ישא אללה אן יצפח לה ד'אלך. בל חיניד' ישתד ג'צ'ב אללה וחמייתה עליה. פילזק בה גמיע אלחרג. אלמכתוב פי הד'א אלספר. חתי ימחי אללה אסמה. מן תחת אלסמא: (כ) ויפרזה אללה עלי' שר. מן גמיע אסבאט אסראיל. כגמיע חרג אלעהד. אלמכתוב פי ספר הד'ה אלתורייה: (כא) פיקול אלגיל אלאכ'ר. מן בניכם אלד'ין יקומון מן בעדכם. ואלג'ריב אלד'י יאתי מן בלד בעיד. פינצ'רון צ'רבאת תלך אלארץ' ואמראצ'הא. אלד'י אמרצ'הא אללה: (כב) חתי כאן גמיע ארצ'הא מחרקה בנאר וכברית. פהי לא תזרע ולא תנבת. ולא יטלע פיהא שיא מן אלעשב. כמקלב סדום ועמורה אדמה וצבוים. אלד'י קלבהא אללה.

אבן עזרא

שכתוב בתחלה שרש פורה ראש ולענה והוא במקום צמא: (יט) יעשן אף. ישרפנו אש האף עד שיראה העשן והנה אם הוא יחיד ימות מיד ואם היא משפחה ורבצה בו כל האלה והטעם שתרבץ האלה במשפחה עד שימחה שמה ואם הוא שבט והבדילו ה' לרעה וכמוהו והיה לה' והעלתיהו עולה כאשר פירשתיו: (כא) ואמר הדור האחרון. שהם בניהם גם הנכרים הרואים את מכת הארץ: (כב) גפרית. תפלה לשם שתהיה כל ארצה שרופה בגפרית ומלח כמהפכת המקומות הנזכרים ויש מפרשים אומרים כי ואמרו כל הגוים שנוי בעבור שארכו הדברים כמשפט הלשון ואמרו הקדמונים וטעם אלהי אבותם שעזבו. שידעו הם ואבותם יעבדו אשר לא

רבינו בחיי

הזאת. שהוא ארור האיש אשר יעשה פסל וגו'. והתברך בלבבו לאמר. יחשוב בלבבו בשמעו הקללו' שישובו לו לברכות ויאמר שלום יעשה לי לא יגע בי רע. בשרירות לבי אלך. יאמר שלום יהיה לי אע"פ שאלך בשרירות לבי כי בצדקת הצדיקים אחיה שהם רבים ואני יחיד חוטא על כן כתוב אחריו לא יאבה ה' סלוח לו כי אז יעשן והטעם מיד יכרת, כן פירש החכם רבי אברהם ז"ל. ויתכן לפרש בשרירות לבי בחוזק והוא לשון רז"ל אשרתא דדייני שהוא קיום ב"ד. וזהו שאמר

רשב"ם

(יט) כי אז יעשן. לא יאבה ה' סלוח לו אלא אז יעשן (כד) על אשר עזבו. ולא יאמרו מבלי יכולת ה', כמו שפי' אצל ואתפלל אל ה' ואומר וגו' בפרשת עקב תשמעון:

בעל הטורים

(כ) והבדילו ה' לרעה. בגימ' הנה זה ירבעם: (כא) אשר יקומו מאחריכם. ר"ת אחאב ירבעם מנשה. שהם הרשיעו בעכו"ם יותר מכלם: אלה. ב' במס' נחלי עניני. דין ואידך והגדר לו אלה את פני ה' וגו' ויעתר לו ודרשינן ויחתר לו מלמד שחתר הקדוש ב"ה מחתרה תחת כסא הכבוד וקבלו בתשו.ה. והיינו מה אלה דהכא לי שבירה כארץ אף אלה דגבי מנשה לשון חתירה שנעשה לו מחתירה ברקיע:

שפתי חכמים

ר' לאוכו בזה דאין שייך לומר אתקמה לשון קנאה. ועיין לעיל כרים פרשת סנהם ושם מבואר היטב:

רש"י

(יט) יעשן אף ה'. ע"י כעס הגוף מתחמם והעשן יוצא מן האף. וכן (ש"ב כב) עלה עשן באפו, ואע"פ שאין זו לפני המקום הכתוב משמיע את האוזן כדרך שהיא רגילה ויכולה לשמוע כפי דרך הארץ: וקנאתו. לשון חמה. אנפרעמנ"ט [אפייער] אחיזת לבישת נקמה ר ואינו מעביר על המדה: (כ) הכתובה בספר התורה הזה. ולמעלה הוא אומר (לעיל כח) בספר התורה הזאת. גם כל חלי וכל מכה וגו'. הזאת לשון נקבה מוסב על התורה. הזה לשון זכר מוסב על הספר. וע"י פיסוק הטעמים הן נחלקים לשתי לשונות בפרשת הקללות הטפחא נתונה תחת בספר והתורה הזאת דבוקים זה בזה לכך אמר הזאת וכאן הטפחא נתונה תחת התורה נמצא ספר התורה דבוקים זה לזה לפיכך לשון זכר נופל אחריו שהלשון נופל על הספר:

מרפא לשון

לו קומו ועברו לכם. ופי' הפסוק לפי פשטו כך והתברך בלבבו לאמר שלום יהיה לי ר"ל שיבטיח עצמו בזה עד שיהיו מרובים לו עונות שמתוך שכרות שעושה אותם בהרגל בלי כוונה על העונות שעושה אותם במתכוין מבלי הרגל שעדיין הוא צמא להם. יט) אף יי' וקנאתו, רגזא דיי' וחמתיה. כ' היא"ר צ"ע מפני מה שינה מכל שאר ל' קנאה ובעל ס' נל"ג תירץ זה כדרכו להחזיק בדברים בטלים גם שאין בהם צורך בחיק התורה וחקותם מפח נפש, והעיקר פשוט שתר' אף ה' וקנאתו כמו אף ה' וחמתו לפי שהוא התאר הראוי להיות נרדף לאף וכמש"ה לקמן בפ' כ"ב באפו ובחמתו, ובפ' כ"ז באף ובחמה כי אף וקנאה אינם תארים הנרדפים בדקדוק וכ"ש לפי ל' התר' רגזא וקנאתא, שאין הקנאה ממין הרוגז אבל במקרא אמר כן מפני שהקנאה היא סיבת החמה. כא) את מכות הארץ ההיא, ית מחתה. ה"ג במטיק ה"א ויש נוסחאות מחתא

נחל קדומים

פוגה ר"ת אלף כי על זה סמך לא יאבה ה' סלוח לו כי אז יעשן אף ותסתלק הלמד וישאר אף תחול על ראשו ולכן התורה נתנה

מסורת הקריאה

(שמות ד' ט') ב' והיה בהניח (דברים כ"ה י"ט) ג' והיה בשמעו (שם כ"ט י"ח) ד' והיה כל אשר יצא (יהושע ב' י"ט) ה' והיה כנוח כפות (שם ג' י"ג) ו' ונקרבתם בבקר (שם ז' י"ד) ז' ויאמר ה' אל גדעון עוד (שופטים ז' ד') ח' והיה כאשר יחלום הרעב (ישעיה כ"ט ח') ט' והיה כי תרבו ופריתם (ירמיה ג' ט"ז) י' והיה אם למוד ילמדו (שם י"ב ט"ז) י"א ויאמר אליהם ירמיהו (שם מ"ב ד') י"ב וחמשה ועשרים אלף (יחזקאל מ"ח ה') י"ג והיה כאשר הייתם (זכריה ח' י"ג) וחד וליהונתן בן שאול. ר"ל דשם כתיב היה בפזר. וכתב שם המעתיק על הפסוק ויאמר ה' אל גדעון וז"ל ואני הצעיר המאסף נראה לי שזה אינו מן המנין כי הוא בזקף כי לא נמנה אלא י"ג במסורת בטעם פזר ואח"כ ברוב ספרים ישנים ג"כ בדקתי והוא בפזר ויש גמגום עכ"ל. ואני אינני רואה כאן שום גמגום שהרי עם זה המה י"ג במספר. כאשר כתבתי. ואפשר שמנה ג"כ את זה שמסיים המסורה וחד וליהונתן בן שאול במספר הי"ג. אבל באמת אינו מן המנין כי שם היה כתיב. רק דכונת המסורה הוא דאיכא י"ג והיה בטעם פזר וחד היה בפזר ותו לא, ועין מש"כ עוד בהפטרת שלה פסוק י"ט: (יט) יעשן,

דברים כט

כג ואמרו כל־הגוים על־מה
עשה יהוה ככה לארץ הזאת
מה חרי האף הגדול הזה:
כד ואמרו על אשר עזבו את־ברית
יהוה אלהי אבתם אשר כרת
עמם בהוציאו אתם מארץ מצרים:
כה וילכו ויעבדו אלהים אחרים
וישתחוו להם אלהים אשר לא־
ידעום ולא חלק להם: כו ויחר־אף
יהוה בארץ ההוא להביא עליה
את־כל־הקללה הכתובה בספר
הזה: כז ויתשם יהוה מעל אדמתם
באף ובחמה ובקצף גדול וישלכם
אל־ארץ אחרת כיום הזה:
כח הנסתרת ליהוה אלהינו והנגלת

תרגום אונקלוס

כג. וְיֵימְרוּן כָּל עַמְמַיָּא. עַל מָא עֲבַד יְיָ. כְּדֵין לְאַרְעָא הָדָא. מָא תְּקוֹף. רוּגְזָא רַבָּא הָדֵין: כד. וְיֵימְרוּן. עַל דִּשְׁבַקוּ. יָת קְיָמָא דַּיְיָ אֱלָהָא דַּאֲבָהָתְהוֹן. דִּגְזַר עִמְּהוֹן. בְּאַפָּקוּתֵיהּ יָתְהוֹן מֵאַרְעָא דְּמִצְרָיִם: כה. וַאֲזַלוּ. וּפְלַחוּ לְטַעֲוַת עַמְמַיָּא. וּסְגִידוּ לְהוֹן. דַּחֲלָן דְּלָא יָדְעוּנִין. וְלָא אֵיטִיבָא לְהוֹן: כו. וּתְקֵיף רוּגְזָא דַּיְיָ בְּאַרְעָא הַהִיא. לְאֵיתָאָה עֲלַהּ יָת כָּל לְוָטַיָּא. דִּכְתִיבִין בְּסִפְרָא הָדֵין: כז. וְטַלְטֵילִנּוּן יְיָ מֵעַל אַרְעֲהוֹן. בִּרְגַז וּבְחֵמָא וּבִתְקוֹף רַב. וְאַגְלֵינוּן. לַאֲרַע אוּחֲרִי כְּיוֹמָא הָדֵין: כח. דְּמִטַּמְּרָן. קֳדָם יְיָ אֱלָהַנָא. וּדְגַלְיָן.

ת"א ואמרו על. שם: ויתשם ה'. שם קי: הנסתרת. שם מג:

תפסיר הרס"ג

בג'צ'בה וחמייתה: (כג) פיקול גמיע אלאמם. עלי' מא ד'א צנע אללה כד'א בהד'ה אלארץ'. ומא סבב. שדה' הד'א אלג'צ'ב אלעצ'ים: (כד) פיגאבון. באן ד'אלך עלי' מא תרכו עהד אללה אלאה אבאיהם. אלד'י עהדה מעהם. באכ'ראגה להם מן בלד מצר: (כה) פמצ'ו ועבדו מעבודאת אכ'ר. וסגדו להא. מעבודאת לם יערפוהא. ולם תנצבהם נציבא: (כו) פאשתד ג'צ'ב אללה עלי' תלך אלבלד. פאחל בהא גמיע אללענה. אלמכתובה פי הד'א אלספר: (כז) פשד'ב אהלהא ען בלדהם. בג'צ'ב וחמייה וסכ'ט עצ'ים. וטרחהם. אלי' בלד אכ'ר כמי תרונהם אליום: (כח) פיעתברון ויקולון כד'אך.

נוה שלום

בריש. יק"א). (כה) ולא חלק להם, ולם תנצב להם נציבא, ענינו כת"א. (כז) ויתשם, פשד'ב, כת"א. (ל) הנסתרות, פיעתברון ויקולון וכו', הם הדור האחרון בניהם וכו' אחר שיכירו סיבת החמה והקצף יאמרו הנסתרות לה' אלהינו אבל כל הנגלות אשר היא לנו ולבנינו עד עולם הוא שנעשה

אבן עזרא

ידעו: (כה) ולא חלק להם. פירשתיו: (כז) ויתשם. בחסרון נו"ן לנתוש רק הוא מובלע כמשפט: וטעם כיום הזה. דברי המשיבים: (כח) הנסתרות. הטעם מי שיעבוד עבודת כוכבים בסתר לה' אלהינו והטעם כי משפטו ביד השם והוא יפרע ממנו ואם היתה בגלוי

רבינו בחיי

למען ספות הרוה את הצמאה הרשע מתהלל במפעלים רעים ואומר ללכת בחוזק לבו כדי שיוסיף צמאון בנפשו שהיתה רוה כלומר שבעה מתאוות פעולת העבירה ההיא ויחזור אותה צמאה כי לבו חזק בתאוות ובמחשבות רעות תמיד כל היום וכל שהוא רוצה לנהוג המנהג הזה ולרדוף אחר תאוותיו ומשביע נפשו מהן יותר ירעב להם כי זה משפטן וזה דרכן. גם מן הידוע כי הלב באדם שרש הגוף ומחשבות ענפים והמעשים פירות וכל יצר מחשבות לבו של רשע רק רע כל היום לא ימיש מעשות פרי רע ומר ואף אם אינו מוציא מחשבתו לפועל הנה הוא נענש על המחשבה בלב ולזה כוון

בעל הטורים

(כה) וישתחוו. מלא וי"ו. ס"ס אצל עבודה שסוא כתיב הנים: (כז) באף ובחמה ובקצף. בגימטריא שבעים. כנגד שבעים שנה של גלות בבל: וישלכם. למ"ד גדולה ומסר יו"ד.

רשב"ם

סל רבתי

(כח) הנסתרות לה' אלהינו. כבר פירשתיו אצל התארורים על הנסתרות*(כי) על הנסתרים היו הברכות והקללות שאין הדבר ליענש ביד בית דין אלא ביד

רש"י

(כה) לא ידעום. לא ידעו בהם שום גבורות אלהות: ולא חלק להם. לא נתנם לחלקם. ואונקלוס תרגם ולא אוטיבא להון לא הטיבו להם שום טובה. ולשון לא חלק אותו אלוה שבחרו להם לא חלק להם שום נחלה ושום חלק: (כז) ויתשם ה'. כתרגומו וטלטלינון. וכן (ירמיה יב) הנני נותשם מעל אדמתם: (כח) הנסתרת לה' אלהינו.

שפתי חכמים

ש וסא דמהפך רש"י ופי' שלא על סדר הקרא משום דלא להוכיח מה דכתיב בקרא לא ידעום היינו לא ידעו בהם גבורות אלהות מדכתיב לא חלק להם שלא נתנם לחלקם א"כ הטעם הוא שלא ידעום לא ידעום ל"נ אלא על כרחך לא ידעו בהם גבורות אלהות. והרא"ם פי' מפני שהיה לו לומר אשר לא חלק להם ולא ידעום כדי לומר תחלה שאותן אלהות שהשתחוו להם אינם מחמת שנתנם להם השם לחלקם וא"כ בא לומר גם לא בחרו אותם הם מעצמם מחמת שהכירו בהם גבורות אלהות:

דעת זקנים מבעלי התוספות

(כג) על מה עשה ה'. אם בעון רציחה וגילוי ערוה יש ג"כ בשאר האומות ואין ארצם שוממה כזאת. ואמרו כלומר והשיבו בדין עשה לה כך כי באו בבריתו של הקב"ה מרצונם ואחר עזבוהו. אבל שאר אומות לא באו עמו בברית ואינו חושש מהם ומתוך כך ילדיקו עליהם הדין ויודו כי בפשעיהם נתשם ה' מעל אדמתם לפי שעברו על הברית אשר קבלו מה שלא קבלו שאר אומות. וכן אמר יחזקאל העולה על רוחכם היו לא תהיה שאתם אומרים נהיה כגוים וכמשפחות האדמה לשרת עץ ואבן חי אני נאם ה' אם לא ביד חזקה ובחמה שפוכה אמלוך עליכם ואביא אתכם במסורת הברית. כלומר כי אתם עמי מקויימין בברית לא הם. ואז"ל כל כי האי ריתחא לירתח רחמנא עלן וליפרקינן:

(כה) ולא חלק להם. כלומר אין זה חלק שלהם כי אני חלקם. שנאמר חלקי ה' אמרה נפשי. וכתיב ה' מנת חלקי וכוסי:

(כח) הנסתרת לה' אלהינו. לפי שכתוב והבדילו ה' לרעה וא"כ הדור האחרון דמשמע דכל האלה מתקלל ע"י איש אחד או משפחה אחת לכך כתיב הנסתרת לה' אלהינו והוא דיין ליפרע מן העובר העובה הרעה לשלם לו גמולו ולא ילקו ישראל עליו אבל הנגלות העבירות שעשו בגלוי לנו ולבנינו העונש אם לא

נחל קדומים

בעשן שאם ילמדו לא יש עשן אף כי תלמוד הוא למד ותבא בין הא' ופ' ונעשה אלף ואם לימוד לא יש מסתלק למד ויעשן אף וכו' ח"ו:

מרפא לשון

בלי מפיק וב"ה בישנות. כב) שרפה כל ארצה, תהי יקדא, ה"ג ולא כנ"א יקידתא. כל עשב, קרא ותרגום. כה) ולא חלק להם, ולא איטיבא להין. נר' שהתר' מפרש חלק כמו חלקו בל"ר ומוסב אל אלהים אחרים לא אל הקב"ה וכמו שפירש"י ז"ל ודהכא איטיבא. ודפר' וישלח אוטבא אוטיב עמך וכ"ה היא"ר. כח) הנסתרות לה', דמטמרן קיי'. שיעורו דמטמרן גליין קיי'. והכוונה כמו שאנו אומרים בוידוי י"כ הגלוים לנו כבר אמרנום לפניך ה"א ושאינם גלוים לנו הכל גלוי וצפוי לפניך כמ"ש הנסתרות לה' אלהינו וגו' וכן פירש הרמב"ן ז"ל וזת"ד הנסתרות הם החטאים הנסתרים מן העושים אותם יאמר הנסתרות לשם לבדו הם אין לנו בהם עון אשר חטא, ולפי שהביא באלה לעשות כל המצוה הוציא מן החרם העושה בשגגה ודברי אנקלוס מטין כן

חומת אנ"ך

אשר נו ושם הארכתי בסייעתא דשמיא: (כז) וישליכם אל ארץ אחרת. למ"ד גדולה בתיבת וישליכם. וכשתסיר למ"ד מתיב' וישלכם האותיות הנשארות גימטריא עשו שם רמז כשנסתלק הלימוד יצא עשו כמשז"ל אין הקול קול יעקב הידים ידי עשו: (כח) הנסתרות לה' אלהינו והנגלות לנו ולבנינו לעשות רמז בקיום המצות יתבטל עשו ת' איש גונדא דיליה וזה רמז לעשות. את כל יחוד קב"ה ושכינתי' את

מסורת הקריאה

חעי"ן בשוא נח: באיש. נמסר עליו ח', ר"ל ח' המה שתבי"ת בקמץ, ועין ויקרא כ' ג': ורבצה. מלעיל שהוא נסוג אחור, ומלת בו בדגש: (כ) והבדילו, הלמ"ד בחולם: בספר התורה. במרכא טפחא, עין פירש"י: (כא) וראו, הנגינה באל"ף: (כב) ומלח, הנגינה במ"ם: (כג) מה עשה, מה חרי, שניהם המ"ם בסגול כדין לפני חי"ת וע"ן, עין שמות ל"ב א': האף, נמסר עליו ג', ר"ל ג' כתיב

לָנוּ וּלְבָנֵינוּ עַד־עוֹלָם לַעֲשׂוֹת אֶת־כׇּל־דִּבְרֵי הַתּוֹרָה הַזֹּאת׃ ס רביעי שני

כשהן מחוברין ל א וְהָיָה כִי־יָבֹאוּ עָלֶיךָ כׇּל־הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה הַבְּרָכָה וְהַקְּלָלָה אֲשֶׁר נָתַתִּי לְפָנֶיךָ וַהֲשֵׁבֹתָ אֶל־לְבָבֶךָ בְּכׇל־הַגּוֹיִם אֲשֶׁר הִדִּיחֲךָ יְהֹוָה אֱלֹהֶיךָ שָׁמָּה׃

ס י"א נקודות

(שני כשהן מחוברין)

תרגום אונקלוס

לָנָא וְלִבְנָנָא עַד עָלְמָא. לְמֶעְבַּד. יָת כָּל פִּתְגָּמֵי אוֹרַיְתָא הָדָא: א. וִיהֵי אֲרֵי יֵיתוֹן עֲלָךְ כָּל פִּתְגָּמַיָּא הָאִלֵּין. בִּרְכָן וּלְוָטִין. דִּיהָבִית קֳדָמָךְ. וְתָתִיב לְלִבָּךְ. בְּכָל עַמְמַיָּא. דְּאַגְלְיָךְ. יְיָ אֱלָהָךְ לְתַמָּן׃

תפסיר הרס"ג

אלמסתוראת ללה רבנא. ואלמכשופאת גמיעא. אלתי הי לנא ולבנינא אלי' אלדהר. פי אן נעמל. גמיע כלאם הד'ה אלתוריה: (א) ואד'א חלת בך גמיע הד'ה אלאמור. מן אלברכאת ואללענאת. אלתי תלותהא עליך. פארגע אלי נפסך. ועלי אנך פי מא בין גמיע אלאמם. אלד'י דחאך אללה רבך

אבן עזרא

חיוב לנו ולבנינו לעשות ככתוב בתורה. וי"א כי הנסתרות והנגלות הם לה' ואין לנו כי אם לעשות דברי התורה וזה הפי' בלא ראש ורגל. ומה טעם יש להזכיר כן במקום הזה ובעבור שאמר וישליכם אל ארץ אחרת אמר כי אם תשוב אל ה' אע"פ שאתה חוצה לארץ השם ישיב שבותך ועל דעת רבי יהודה המדקדק הראשון כי הוא יניח. והטעם ימצא מנוחה לנשבים ויתן להם רחמים ואחר כן ישוב

רשב"ם

הקב"ה: לנו ולבנינו, לעשות דיני עונשין על פי עדי'.

כשהם שהתחיל לבאר התורה עד י' בניסן שעברו הירדן שאין

בעל הטורים

לומר שאין ההלכה כי' שבטים (עיין ב"ר פ' פ"ג): (כח) נקוד על עי"ן שבעד. כדאיתא בפרק נגמר הדין שע' יוס הי' מאחד לנו ולבנינו לעולם. ד"א רמז לשבטים שנה של גלות בבל:

שפתי חכמים

ת ר"ל כזה אין תולה הנסתרות בהאי פרשה: א דמשמע יחיד חטא ואח"כ וראו את מכות הארץ ההיא דמשמע דכל הארץ נענשו בשבילו: ב פירש דאי לאו הנקודה ה"א כך היה המדה לעולם באה הנקודה לדרוש דהא דכתיב הנגלות לנו ולבנינו לאו עד הנה נוהגת מדה זו אלא מכאן ואילך דכל נקודה בא למעט. ואם תאמר לא הוה ליה לנקוד אלא לה' לבד דמשמע שפיר מיניה דהן לה' אלהינו ומשמע נמי מכח הנקודה דהן לנו ולא לה' והא כיון אלא לדרוש שאף על הנגלות כו'. וע"ק למה נקוד העי"ן שבעד. י"ל דלכך נקוד העי"ן שבעד כדי לנקוד י"א אותיות כנגד י"א אותיות שבשם לאשמעינן שהנקודה באויס להיות על השם למעט אלא שאין דרך לנקוד את השם. מלאתי בשם מהרי"ן. והרא"ם פי' דהנקודה שבעד מורה שאין כאן מקום מלה זו רק קאי אנסתרות לומר דמדה זו מעולם ועד עולם ואף על גב דבלא נקודה שבעד ידענו דהנסתרות קאי ולא אנגלות כדלעיל מכל מקום אלמלא הנקודה שבעד המלמדת שנכתב שלא במקומה היה נראה כדמות טעות מפני שכותב אותו גבי הנגלות אבל עם הנקודה כאלו כתב בפירוש שאין כאן מקומו אלא למעלה ואם תאמר גבי עכן למה נענשו. כבר הירלו בגמרא משום דהוו ידעי ביה אשתו ובניו:

רש"י

ואם תאמרו מה בידינו לעשות את אתה מעניש את הרבים על הרהורי היחיד שנאמר פן יש בכם איש א וגו' ואח"כ וראו את מכות הארץ ההיא והלא אין אדם יודע מטמונותיו של חבירו אין אני מעניש אתכם על הנסתרות שהם לה' אלהינו והוא יפרע מאותו יחיד אבל הנגלות לנו ולבנינו לבער הרע מקרבנו ואם לא נעשה דין בהם יענשו את הרבים. (סנהדרין מג) נקוד על לנו ולבנינו לדרוש שאף על הנגלות לא ענש את הרבים עד שעברו את הירדן ב משקבלו עליהם את השבועה בהר גריזים ובהר עיבל ונעשו ערבים זה לזה:

דעת זקנים מבעלי התוספות

לבער הרע מקרבנו. ובסנהדרין מסיק למה נקוד על לנו ולבנינו ועל עי"ן שבעד לומר שלא ענש על הנסתרות עד שעברו את הירדן. פי' שאז קבלו התורה באחד ונעשו ערבים זה לזה אז הנגלות לנו ולבנינו. ואי קשיא א"כ דממעטינן נסתרות מלה' היה לו לינקד על ה' אלהינו. י"ל שאין זה דרך כבוד לינקוד על השם שיהא נמחק. ולפי שדין הנקודה להיות על ה' אלהינו ומהפכין אותם לינתם לנו ולבנינו לפיכך נקודה שבעד להשלים י"א אותיות נקודות כנגד לה' שיש בו י"א אותיות. ובמסורת הגדולה שנינו דבעי על הנקודה הזאת דלנו ולבנינו למאי אתא. ומשני שכך אמר עזרא הסופר כשכתב התורה אם יבא משה רבינו ויאמר למה כתבת זה אומר לו לכך נקדתי עליהם ואם יאמר יפה כתבת אעביר נקודה מעליהם משמע שהיה מסופק בנגלות אם הם לנו ולבנינו קודם שעברו ישראל את הירדן אם לאו ולפיכך נקד עליהם. ומכאן קלת ראיה לאותם הכותבים פסוק בלא שרטוט שנוקדין על שתי תיבות קודם שיכתבו השלישי לפי שהנקודה כמחק מדקאמר עזרא לפיכך נקדתי עליהם והוי כאילו לא אני כתבתים:

עניני תשובה וקבוץ גליות

(א) והיה כי יבאו עליך וגו' הברכה והקללה וגו'. בתחלה באו עליך כל הברכות, ובמנוחת עביה בשית ועזבת את ה' אלהיך, ועל ידי כן באו עליך כל הקללות. או יאמר הברכה והקללה, פי' כאשר יבואו שתיהם הברכה והקללה גם יחד, כי כאשר תבא רק קללה לבד כמו עצירת גשמים וחסרון בתבואות, תוכל לומר מקרה הוא ממקרי הזמן, אבל כאשר יהי' בעולם ברכה ואתה לבדך תשיג קללה, אז ודאי תבין כי מאת ה' היתה זאת להעיר לבבך לתשובה אל ה' אלהיך. ושהחיל ואמר והשבות אל לבבך וגו', ר"ל שנשיב אל לבבינו באמת ויאמר כי ה' אלהינו הוא אשר הדימנו שמה בין הגוים ולא מקרה הוא קרה לנו, ועי"כ נתעורר אל התשובה, וז"א ושבת וגו', ולהיות ההתחלות קשות ובפרט בהיותם עדיין בארץ לא להם ואין ידם משגת לשמירת המצות כתקונן בשלמות אמר ושמעת בקולו ככל אשר אנכי מצוך היום, ככל אשר ולא כל אשר, ולא זכר כאן עשיית המצות או שמירתן רק שמיעת קול לבד, ואמר כאן אתה ובניך כלפי אמרו למעלה בסמוך והנגלות לנו ולבנינו עד עולם לעשות את כל דברי התורה הזאת, כי כמו שהקבלה היא היתה כוללת גם לבנים כן הייעוד הטוב אשר ייעד לעתיד בהם נפלג בו גם הבנים בפירוש, ומה שאמר בכל לבבך, ר"ל בכל הלבך שיעשה הכל בהכרח והבחנה שלמה, ובכל נפשך, ר"ל בכל חפצך שיעשה הכל ברצון שלם. ובאמרו ושב ה' אלהיך את שבותך כוון בו כי התלה הוא יתברך ישוב אליהם מעין שובם אליו, כי כפי תולשת תשובתם בראשיתם יתנשא לעומתם בשובו אליהם שיהם חלושה בלתי מספקת להוציאם מהגלות אלא שירחמם גם בהיותם בארץ לא להם, ואולם אחרי השוותו להם את המדה יוסיף מן דיליה בתורת חסד גמור, וזה אומרו ושב וקבצך וגו' ואמר מגם יקבצך על קבוץ הגליות, ואמר ומשם יקחך על לקיחתם לו לעם סגולה מכל נחלתו כמאז, והביאך ה' אלהיך אל הארץ אשר ירשו אבותיך וירשתה, בלא מלחמה רק בקלות כתורת ירושה, והיטבך והרבך מאבותיך ומל וגו' ונתן ה' אלהיך את כל האלות וגו', כלל כאן הצלחת ממון והצלחת הגוף והצלחת הנפש והסרת המעיקים שהם האויבים, כי אמר והיטבך על טוב הבריאות שממנו ימשך רבוי הבנים המוזכר באמרו והרבך מאבותיך, וככר אמרו שייעוד זה של מילת הלב ענינו הוא שישוב האדם כזמן שמקווה המוגלה לאשר היה קודם חטאו של אדם הראשון, ואולם מה שאמר למען חייך, ר"ל לא כאדם הראשון שלא הועילה לו תשובתו והביא מיתה על עצמו ועל כל הדורות, אבל אתה תהיה עליך אריכת ימים ושנים:

רבינו בחיי

שלמה ע"ה במה שאמר (משלי טו) לב שמח ייטיב פנים ובעצבת לב רוח נכאה. באר שלא יקל בעיני האדם ענין ומחשבה שהרי שמחת הגוף ועצבונו תלוים במחשבה ואם כן הרי המחשבה שהיא מן הלב יוצאה לפועל ומתגלית בגוף האדם. ומעתה יתבונן האדם בעצמו גודל שכרו אם ישמח במצות וגודל עונשו אם ישמח בעבירה. וכן במדת העצבון על שכרו ועונשו. וזהו שאמרו רז"ל הרהורי עבירה קשין מעבירה לפי שההרהור הזה יוצא לידי פעולה ומתגלה בגוף ועל כן יהא קשה מעבירה בלא הרהור שהרי בזה הרהו' ופעולה ובזה פעולה בלא הרהור, והמאמר הזה דרז"ל גדול הערך מאד רבו בו הפירושים וזה שאמרתי אחד. ועוד פירשו בו הרהורי עבירה קשין מעבירה כי רגילות המחשבה מביא האדם לידי עבירה. ועוד פירשו כי הרהורי עבירה קשין על הנפש מעבירה עצמה לפי שההרהור תלוי בלב והנפש משכנה בלב ועל כן כשהוא מטמא אותה במחשבה רעה קשה יותר מן העבירה עצמה כי העושה עבירה עצמה אין מחשבתו כל כך טרודה. ועוד פירשו בו הרהורי עביר' קשין מעבירה כי המחשב לעשות עבירה אחת כגון לגזול או לגנוב או לבא על אחת מן העריות וחשב

חומת אנ"ך

ת' כל יסוד דברי זיווג. התורה קודשא בריך הוא נזאת ת' ודוק כי קצרתי

מרפא לשון

שאמר דמטמרן קיי' ולא לה' עכתד"ק. א) אשר הדיחך, דאגליך.

רמב"ן

(כח) הנסתרות לה' אלהינו. על דעת המפרשים יאמר כי השם אלהינו לו לעשות משפט בעובדי ע"ג בסתר כי כל התעלומות גלויות לפניו. והנגלות עלינו ועל בנינו לעשות להם את כל דברי התורה הזאת להכות עובדי גלולים כדין התורה וגם כפי המדרש כן הוא. ודעתי בדרך הפשט כי הנסתרות הם החטאים הנסתרים מן העושים אותם כמו שגיאות מי יבין מנסתרות נקני. יאמר הנסתרות לשם לבדו הם. אין לנו בהן עון אשר חטא אבל הנגלות שהם הזדונות לנו ולבנינו עד עולם לעשות את כל דברי התורה הזאת חקת עולם שכך קבלנו על אשר ישנו פה ועל אשר איננו פה לדורות עולם ולפי שהביא באלה לעשות כל המצוה הוציא מן החרם העושה בשגגה שלא יתקלל באלה הזאת ודברי אונקלוס מטין כן שאמר דמטמרן קדם ה' אלהנא ואם כדברי המפרשים ראוי לו לומר דמטמרין לה' אלהנא:

(ב) וטעם ושבת עד ה' אלהיך ושמעת בקולו ככל אשר אנכי מצוך היום אתה ובניך. שתשוב אל ה' בכל לבבך ובכל נפשך ותקבל עליך ועל בניך לדורותם לעשות ככל אשר אנכי מצוך היום כאשר עשו בגאולה השנית דכתיב ובאים באלה ובשבועה ללכת בתורת האלהים אשר נתנה ביד משה עבד האלהים ולשמור ולעשות את כל מצות ה' אדינינו ומשפטו וחוקיו או יהיה מצוך אתה ובניך כמו מצוך לך ולבניך כענין ואתה צויתה וכן וירעו אותנו. לנו. ולפי דעתי יש בו סוד גדול כי ירמוז למה

ב וְשַׁבְתָּ עַד־יְהוָה אֱלֹהֶיךָ וְשָׁמַעְתָּ
בְקֹלוֹ כְּכֹל אֲשֶׁר־אָנֹכִי מְצַוְּךָ הַיּוֹם
אַתָּה וּבָנֶיךָ בְּכָל־לְבָבְךָ וּבְכָל־
נַפְשֶׁךָ׃ ג וְשָׁב יְהוָה אֱלֹהֶיךָ אֶת־
שְׁבוּתְךָ וְרִחֲמֶךָ וְשָׁב וְקִבֶּצְךָ מִכָּל־
הָעַמִּים אֲשֶׁר הֱפִיצְךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ
שָׁמָּה׃ ד אִם־יִהְיֶה נִדַּחֲךָ בִּקְצֵה
הַשָּׁמָיִם מִשָּׁם יְקַבֶּצְךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ
וּמִשָּׁם יִקָּחֶךָ׃ ה *וֶהֱבִיאֲךָ יְהוָה
אֱלֹהֶיךָ אֶל־הָאָרֶץ אֲשֶׁר־יָרְשׁוּ
אֲבֹתֶיךָ וִירִשְׁתָּהּ וְהֵיטִבְךָ וְהִרְבְּךָ
מֵאֲבֹתֶיךָ׃ ו וּמָל יְהוָה אֱלֹהֶיךָ
אֶת־לְבָבְךָ וְאֶת־לְבַב זַרְעֶךָ
לְאַהֲבָה אֶת־יְהוָה אֱלֹהֶיךָ בְּכָל־
לְבָבְךָ וּבְכָל־נַפְשְׁךָ לְמַעַן חַיֶּיךָ׃

* המלאך בספרי

תרגום אונקלוס

ב. וּתְתוּב. לְדַחְלְתָא דַּיְיָ אֱלָהָךְ וּתְקַבֵּיל לְמֵימְרֵיהּ. כְּכֹל. דַּאֲנָא מְפַקֵּיד לָךְ יוֹמָא דֵין. אַתְּ וּבְנָךְ. בְּכָל לִבָּךְ וּבְכָל נַפְשָׁךְ: ג. וִיתִיב יְיָ אֱלָהָךְ. יָת גָּלְוָתָךְ וִירַחֵים עֲלָךְ. וִיתוּב. וִיכַנְשִׁנָּךְ מִכָּל עַמְמַיָּא. דְּבַדְּרָךְ. יְיָ אֱלָהָךְ לְתַמָּן: ד. אִם יְהוֹן גָּלְוָתָךְ בִּסְיָפֵי שְׁמַיָּא. מִתַּמָּן. יְכַנְשִׁנָּךְ יְיָ אֱלָהָךְ. וּמִתַּמָּן יְקָרְבִנָּךְ: ה. וְיָעֳלִנָּךְ יְיָ אֱלָהָךְ. לְאַרְעָא. דִּירִיתוּ אֲבָהָתָךְ וְתֵירְתַהּ. וְיוֹטֵיב לָךְ וְיַסְגֵּינָךְ מֵאֲבָהָתָךְ: ו. וְיַעְדֵּי יְיָ אֱלָהָךְ. יָת טַפְשׁוּת לִבָּךְ וְיָת טַפְשׁוּת לִבָּא דִּבְנָךְ. לְמִרְחָם. יָת יְיָ אֱלָהָךְ. בְּכָל לִבָּךְ וּבְכָל נַפְשָׁךְ בְּדִיל חַיָּיךְ: ז. וְיִתֵּין

ת"א ושב ה' אלהיך. מגילה כט ספר הזהר פרשת ויקהל: והביאך ה'. ערכין לב: אשר ירשו אבתיך. שם, נדה מו: ומל ה' אלהיך עקידה שער צה: עקרים מ"ד פכ"ט:

בעל הטורים

(ו) את לבבך ואת לבב. ר"ת אלול. לכך נהגו להשכים להתפלל סליחות מר"ח אלול ואילך. וכן לולא האמנתי לראות בטוב ה'. לולא אותיות אלול שמאלול ואילך חרדתי נגד ה': את לבבך ואת. בגימטריא זה לימות משיח ושמיך לים ואתה תשוב וגו' וסותיכך. שאם תשוב בתשובה שלמה מיד תהא נגאל:

רש"י

(ג) ושב ה' אלהיך את שבותך. היה לו לכתוב והשיב את שבותך, רבותינו למדו מכאן כביכול שהשכינה שרויה עם ישראל בצרת גלותם וכשנגאלין הכתיב גאולה לעצמו שהוא ישוב עמהם. ועוד יש לומר שגדול יום קבוץ גליות ובקושי כאלו הוא עצמו צריך להיות אוחז בידו ממש איש איש ממקומו כענין שנאמר (ישעיה כז) ואתם תלקטו לאחד אחד בני ישראל. ואף בגליות שאר האומות מצינו כן (יחזקאל כט) ושבתי את שבות מצרים:

שפתי חכמים

ג על גלות בבל האמרה נבואה זו. וא"ת והא כפ' ואח"כ פירש"י בפסוק והפלתי שהיא ל' הסרשה וכן לא נפלאת היא ממך וגו' וכאן פי' שהוא ל' מכוסה כו'. בבר תירץ הרא"ם קושיא זו בפ' שפטים בפסוק כי יפלא פירש"י ל' הבדלה ופרישה כו' ע"ש:

דעת זקנים מבעלי התוספות

(ב) ושבת עד ה' אלהיך. וכתיב ושב ה' אלהיך את שבותך ורחמך וגו'. כל כך למה כדא"ר יוחנן בפרק בפרא גדולה תשובה שמקרבת את הגאולה. שנאמר ובא לציון גואל מה טעם משום ולשבי פשע ביעקב וגו' מענין גדולה תשובה כדאיתא התם. ועוד תני ר' יוסי בר' יהודה אומר אדם עובר עבירה פעם ראשונה מוחלין לו כו' רביעית אין מוחלין לו שנאמר כה אמר ה' על שלשה פשעי ישראל ועל ארבעה לא אשיבנו. והטעם שמעתי מרמ"ל לפי שיש שלש מחילות לפני הקב"ה. הראשונה רעש. ואחר הרעש אש. ואחר האש רוח. ואחר הרוח קול דממה דקה. שאם שכינתו של הקב"ה. ובכל מחילה יש לה מלאכים. וכשאדם חוטא הראשון בא למחילה הראשונה הן מעכבין אותו ואין מניחין אותו לעבור ונמחל. וכן השלישי נמחל במחילה שלישית. וכשאדם חוטא רביעית שבא לפני הקב"ה עד מחילתו אינו נמחל. וה"ש שני שמעכבים אותו על פני שני שמעכבים כמה פעמים עד שבא פשעם לפני:

תפסיר הרס"ג

אלי ת'ם: (ב) פתוב אלי' אללה רבך ואקבל אמרה. מת'ל גמיע מא אנא אמרך בה אליום. אנת ובניך. בכל קלבך ונפסך: (ג) פאן אללה רבך יתוב עליך וירחמך. ויעוד ויגמעך מן גמיע אלשעוב. אלד'י בדדך הנאך: (ד) חתי אן אלמנדחי מנך לו כאן פי אקצא אלסמא. לגמע שמלך אללה רבך מן ת'ם ולקדמך: (ה) וידכ'לך אללה רבך. אלי' אלבלד. אלד'י חאזוה אבאיך ותחוזה. ויחסן אליך ויכת'רך מן אבאיך: (ו) וישרח אללה רבך. צדרך וצדר נסלך. לתחב אללה רבך. בכל קלבך וכל

נוה שלום

את כל דברי וכו'. (ו) ומל ה' אלהיך, וישרח אללה רבך צדרך, ירחיב את לבבך וכו', ותרגם בדרך פתרון, והענין כי יהיה לך עזר לטהר שכלך מכל טעות וערבוב ואז יהיה לבך פנוי וטוב לאהבה וכו', וכעין זה פירש

אבן עזרא

ויקבץ: (ד) בקצה השמים. כנגד ארץ ישראל: (ו) ומל ה' אלהיך. כי לו נתכנו העלילות הראשונות. ואחר שאמר תשוב לשמוע בקולו הוא יעזרך וימול לבבך ולבב זרעך לא כמילת

רבינו בחיי

בלבו אם יבא אדם כנגדו שם לבטל מה שאני רוצה לעשות אכנו או אהרגנו כדי שאשלים חפצי ונמצא כי כשגנב או גזל או בא על הערות שעשה עבירה אחת אצל ההרהור היה קשה יותר מגוף העבירה שהרהר כמה עבירות וגמר בלבו שיכה ושיהרוג ולבסוף יעשה העבירה. **ואם** ישאל שואל והיאך יעניש הכתוב על ההרהור בלא מעשה כי בדאיו אין האדם יכול לשלוט בעצמו שלא יעלו בלבו מחשבות רעות ואם כן למה יעניש על מה שאינו בידו, אבל אודיעך עיקר הדבר ידוע כי בחירת המעשים מסורת בידו של אדם לטוב ולרע הוא שכתוב (דברים ל) ראה נתתי לפניך היום את החיים ואת הטוב ואת המות ואת הרע וגו' ובחרת בחיים, גם בחירת המחשבה מסורה בידו אחר ההכנות כי באטוה שיחשוב מחשבה טובה ונזהר שיפנה לבו מלחשוב מחשבה רעה והיא נגמל על המחשבה הטובה ונענש על המחשבה הרעה. ומה שלפעמים יולידו

נחל קדומים

ב (ד) ושבת עד ה"א וגו' ושבת אותיות ושבת רמז כי התשובה לא תכון אם לא בשמירת שבת כמ"ש הרב החסיד בדעת חכמה שער השבת כ"ד כי ע"י החטא ממשיך הטומאה בפנימיותו וחיצוניותו אמנם ע"י החרטה והבכיה ממשיך בתוכו קדושה אבל צריך להמשיך ניצוץ שכינה ואותו ניצוץ מגרש כח הטומאה מפנימיותו והב' צריך לעשות מצות חבילות באברים שחטא בהם ועי"ז יתהוו מלאכים ויגרשו מלאכי חבלה אשר בחיצוניותו ושתים זו אי אפשר כי אם בשמירת שבת כי אז יזכה לניצוץ שכינה על גשמה דאצילות. גם צריך זמן רב לקיים מצות באברים שחטא ומי יזכה אבל שמירת שבת שקול ככל התורה והוי כאלו קיים מצות חבילות זהו תורף אמרי קדוש. הראת לדעת דלא אפ' לשוב בתשובה ראויה אלא אם כן יזדרז מאד בשמירת שבת והוא ריוח גדול דבנקל תעלה תשובתו לפני ה' לריח ניחח וזה רמז ושבת קרי ביה ושבת כי התשובה והשבת צריכים זה לזה כי בזה תשובתו תכון לעד. עוד רמז ושבת עד ה' אלהיך עד קרי ביה עד ה"א כמ"ש הרמב"ם שהתשובה היא שיעיד בעל התעלומות עליו שלא יחטא עוד. וזה רמז עד ה"א שיעידהו עליו: ג (ה) ושב ה"א את שבותך ורחמך.

מרפא לשון

ה"ג וכמ"ש היא"ר ז"ל דלא כנ"א דאגלך. ג) ושב ה' אלהיך, ויתיב. ה"ל ולא כנ"א ויתוב, שכן הוא משמעות פשט לשון הכתוב שהוא פועל יוצא כמו והשיב, ולפי שלא נאמר והשיב דרשו רז"ל שהקב"ה הכתיב גאולה לעצמו, אבל אין זה פשטו של כתוב לפי שלא אמר עם שבותך אלא את שבותך, ולכן צריך לתרגם כפי פשוטו ויתיב בל' פועל יוצא כמו ורחמך. את שבותך, ית שבי גלותך. ה"ג שבי בקמץ וצירי ולא ידעתי לה לא דקדוק ולא טעם וחפשתי בישנות ולא גריס לה כלל, אכן כבר הוגהו אחר ימים מלת שבי מבחוץ ובשו"א וחירק, ולכן נר' דטוב לקרותם שבי בשו"א וחיר"ק ולא בקמ"ץ וציר"י, וטוב משניהם דל"ג לה כלל לפי שלא נמצאת בישנות ואין לה טעם. ורחמך, וירחים עלך. ה"ג ולא כנ"א וירחמינך, שזהו תרגום ואהבך, וכ"כ היא"ר ז"ל. ד) אם יהיה נדחך, אם יהוין גלוותך. ה"ג בל"ר וכ"כ היא"ר ז"ל שאעפ"י שהוא ל' יחיד תרגמו ל' רבים לפי שגלו בהרבה

מסורת הקריאה

הה"א בקמץ והאל"ף בפתח, עין לעיל ט' י"ט: (א) והיה כי, הכ"ף רפי: (ב) בקלו, הבי"ת רפה: (ד) [illegible]יך, הוי"ו בסגול: והיטבך,

חמישי שלישי כשהן מחוברין ז ונתן יהוה אלהיך
את כל־האלות האלה על־איביך
ועל־שנאיך אשר רדפוך: ח ואתה
תשוב ושמעת בקול יהוה ועשית
את־כל־מצותיו אשר אנכי מצוך
היום: ט והותירך יהוה אלהיך
בכל ׀ מעשה ידך בפרי בטנך
ובפרי בהמתך ובפרי אדמתך
לטבה כי ׀ ישוב יהוה לשוש
עליך לטוב כאשר־שש על־
אבתיך: י כי תשמע בקול יהוה
אלהיך לשמר מצותיו וחקתיו
הכתובה בספר התורה הזה כי
תשוב אל־יהוה אלהיך בכל־
לבבך ובכל־נפשך: ס ששי יא *כי
המצוה הזאת אשר אנכי מצוך
היום לא־נפלאת הוא ממך ולא־

תרגום אונקלוס

יְיָ אֱלָהָךְ . יָת כָּל לְוָטַיָא הָאִלֵין . עַל בַּעֲלֵי דְבָבָךְ וְעַל שָׂנְאָךְ דִרְדָפוּךְ: ח. וְאַתְּ תְּתוּב . וּתְקַבֵּיל לְמֵימְרָא דַיְיָ . וְתַעֲבֵיד יָת כָּל פִּקּוֹדוֹהִי . דַּאֲנָא מְפַקֵּיד לָךְ יוֹמָא דֵין: ט. וְיוֹתְרִנָךְ יְיָ אֱלָהָךְ . בְּכֹל עוּבָדֵי יְדָךְ . בִּוְלַדָּא דִמְעָךְ . וּבִוְלָדָא דִבְעִירָךְ . וּבְאִבָּא דְאַרְעָךְ לְטָבָא . אֲרֵי יְתוּב יְיָ . לְמֶחְדֵי עֲלָךְ לְטָב . כְּמָא דַחֲדִי עַל אֲבָהָתָךְ: י. אֲרֵי תְקַבֵּיל . לְמֵימְרָא דַיְיָ אֱלָהָךְ . לְמִטַּר פִּקּוֹדוֹהִי וּקְיָמוֹהִי . דִּכְתִיבִין בְּסִפַר אוֹרָיְתָא הָדֵין . אֲרֵי תְתוּב לְדַחַלְתָּא דַיְיָ אֱלָהָךְ . בְּכָל לִבָּךְ וּבְכָל נַפְשָׁךְ: יא. אֲרֵי תַפְקֵידְתָּא הָדָא . דַּאֲנָא מְפַקֵּיד לָךְ יוֹמָא דֵין . לָא מְפָרְשָׁא הִיא מִנָּךְ .

ת"א לא נפלאת היא ממך. עקידה שער עז עקרים מ"ד פכ"ה:

תפסיר הרס"ג

נפסך לכי תחיא: (ז) ויחל אללה רבך. גמיע הד'א אלחרג. באעדאיך ובשאנייך אלד'י כלבוך: (ח) ואנת תתוב. ותקבל אמר אללה. ותעמל גמיע וצאיאה. אלד'י אמרך בהא אליום: (ט) ויזידך אללה רבך. פי גמיע צנעה' ידך. פי ת'מר בטנך. ות'מר בהאימך. ות'מר ארצ'ך כ'ירא. אד' ירגע אללה. אן יקצד בך כ'ירא. כמא קצד באבאיך: (י) אד' תקבל אמר אללה רבך. פתחפץ' גמיע וצאיאה ורסומה. אלמכתובה פי הד'א ספר אלתורייה. אד' תתוב אלי' אללה רבך. בכל קלבך וכל נפסך: (יא) ואעלם אן הד'ה אלוציה. אלד'י אמרך בהא אליום. ליס בכ'פייה

אבן עזרא

הבשר שאתה חייב למול אותו: (ט) וטעם והותירך. בעבור שיתן הקללות על השונאים: כאשר שש על אבותיך. שנחלו הארץ כי עם הגולים ממנה ידבר: (י) הכתובה בספר התורה הזה. כי עיקר כל המצות שם ואם הם צריכים פירוש קבלה ולא תהיה שמורה עד שיהיה הלב שלם על כן בכל לבבך כי מצות השמירה עם הלב:

רבינו בחיי

סרעפיו ורעיוניו מחשבות בלתי טובו' ויעלו על לבבו בפתע פתאום הרהורי' לא ראוין שלא במתכוון הנה זה טרם ההכנות והוא סימן המכשול והחטא כי הטה עצמו מני אורח ולא גדל נפשו במדרגת ההכנות, ותקנתו ורפואתו שישתדל בהכנות והוא שיכין לבו ומחשבותיו אל השם יתעלה ולו ישעבד ויכוף מחשבתו במחשבה טובה ובכשרון המפעלים ואם באת המחשבה הרעה שיגער בה שאם אינו גוער בה והיא עומדת בלבו הנה הוא נענש. וכאשר יתמיד מחשבתו זאת זמן רב ויכין לבו לאהבת השם ית' ולקרבה אליו וללכת בדרכיו גם ה' יתן הטוב ויגמלהו כצדקו שיכין לבו שלא יחשוב בדבר רע ולא יעלה במחשבתו רק טוב ועל זה אמרו בא לטהר מסייעין אותו ורבים הכתובים על העיקר הזה הוא שכתוב (דה"א כח) כי כל לבבות דורש ה' וכל יצר מחשבות מבין אם תבקשנו ימצא לך. וכתיב (משלי כא) ותוכן לבות ה'. כי הש"י מכין לב האדם ומישר תולדתו כשאדם מכין לבו כנגדו יתעל', וכן כתוב (תהלים י) תאות ענוים

* ששי בספ"י (שלישי) כשהן מחוברין

בעל הטורים

(י) כי תשמע בקול ה' אלהיך. בגימ' זהו לקול של התלמיד חכם: כי תשוב אל ה' אלהיך. וסמיך ליה (יא) כי המצוה הזאת. לומר שקולה היא התשובה כנגד כל המצות כלן:

רש"י

(יא) לא נפלאת היא ממך. לא מכוסה היא ממך כמו שנאמר (לעיל יז) כי יפלא. ארי יתכסי (איכה א) ותרד

התחזקות התשובה

(ח) ואתה תשוב ושמעת וגו'. הבעל העקדה והרי"א כתבו לבאר כי תשובה זו מעולה מהראשונה, כי ע"י סיוע האלהי הנכנס מתשובתו הקודמת יקנה אמץ להגדיל כח התשובה המתגברת בו, ועל שלמות תשובה זו על הקודמת זכר כאן ועשית את כל מצותיו וגו', מה שלא זכר בראשונה, וכפי התגברות כח התשובה ייעד תוספת הסיוע האלהי שיתן לו יתר שאת בהצלחות כולנה שתהיינה יתרות ועודפות על הראשונות, כי אמר בפרי בטנך על יתרון הצלחת הגוף, ואמר בפרי בהמתך ובפרי אדמתך לטובה על יתרון הצלחת הממון, ואמר כי ישוב ה' לשוש עליך לטוב וגו' על יתרון הצלחת הנפש, כי בה תלוי עיקר השמחה אשר ישמח ה' במעשיו, ואמר כי היתרון הזה יעשה לו מפני לאותו מה שעתיד לחדש אח"כ פעולות יקרות ומעולות מן הראשונות, וז"א (י) כי תשמע בקול ה' אלהיך לשמר מצותיו וחקתיו הכתובה בספר התורה הזה כי תשוב וגו', זכר כאן מצות וחקים וכללם יחד בלי יחיד, כאמרו הכתובה וגו', להורות על שמירתם יחד כלם אין נגרע דבר להיותם נסקרים אצלו בסקירה אחת שלמה עד מאד כאלו היה מצוה אחת וחקה אחת בלבד:

עוד בעניני תשובה

(יא) כי המצוה הזאת וגו'. היא מצות התשובה שזכר בפסוקים הקודמים: לא נפלאת היא ממך. ר"ל שאין התשובה

נחל קדומים

אפשר דישיב ניצוצות הקדושה אשר נתפזרו למקום הסט"א ומן הדין כביכול הי"ל לימנע דהוי מעין דוגמת אבידה שלא חייב להחזיר כזקן ואינה לפי כבודו ועכ"ז ורחמך ומצד רחמנות הוא משיבם מהסט"א א"נ ורחמך ושב דכביכול נמשל ישראל לאשה דהדין הוא נשבית חייב לפדותה פעם א' ופעם ב' הוא פטור ומצד רחמיו אף בפעם שנית פודה אותנו ושב ה"א על גלות בבל. ורחמך ושב פעם אחרת בגלות זה מצד הרחמים ואינו מן הדין דאינו חייב לפדותה אלא פעם א': ו (ו) ומל ה' אלהיך את לבבך ואת לבב. הראשונים אמרו כי ר"ת את לבבך ואת לבב אלול רמז להתעורר בתשובה חדש אלול עכ"ד. ואפשר כי ס"ת תכתב והר"ת גימט' חלל עם הכולל או חיים עם הכולל וזה רמז להתעורר ותבין כי בה זמן אשר תכתב ח"ו חלל או חיים וכן ר"ת ומל ה"א הוא אוי וגם

מסורת הקריאה

הטי"ת במתג: (ט) כאשר שש, במקף באמצע ובלא מרכא: (י) בספר התורה, במרכא טפחא, עין לעיל כ"ט כ': (יא) נפלאת, הלמ"ד

מרפא לשון

מקומות וכמו נדחי ישראל יכנס. יא) לא נפלאת היא, לא מפרשא.

רמב"ן

שאמרו אין בן דוד בא עד שיכלו כל הנשמות שבגוף וכבר דברתי בו:

(יא) וטעם כי המצוה הזאת. על כל התורה כולה. והנכון כי על כל התורה יאמר כל המצוה אשר אנכי מצוך היום. אבל המצוה הזאת על התשובה הנזכרת כי והשבות אל לבבך. ושבת עד ה' אלהיך. מצוה שיצוה אותנו לעשות כן ונאמרה בלשון הבינוני לרמוז בהבטחה כי עתיד הדבר להיות כן. והטעם לאמר כי אם יהיה נדחך בקצה השמים ואתה ביד העמים תוכל לשוב אל ה' ולעשות ככל אשר אנכי מצוך היום כי אין הדבר נפלא ורחוק ממך אבל קרוב אליך מאד לעשותו בכל עת ובכל מקום וזה טעם בפיך ובלבבך לעשותו שיתודו את עונם ואת עון אבותם בפיהם וישובו בלבבם אל ה' ויקבלו עליהם היום התורה לדורות כאשר הזכיר · אתה ובניך בכל לבבך כמו שפירשתי:

תרגום אונקלוס

וְלָא רַחִיקָא הִיא: יב. לָא בִשְׁמַיָּא הִיא. לְמֵימַר. מַן יִסַּק לָנָא לִשְׁמַיָּא וְיִסְּבַהּ לָנָא. וְיַשְׁמְעִנַּנָא יָתַהּ וְנַעְבְּדִנַּהּ: יג. וְלָא מֵעִבְרָא לְיַמָּא הִיא. לְמֵימַר. מַן יִעְבַּר לָנָא. לְעִיבַר יַמָּא וְיִסְּבַהּ לָנָא. וְיַשְׁמְעִנַּנָא יָתַהּ וְנַעְבְּדִנַּהּ: יד. אֲרֵי קָרִיב לָךְ. פִּתְגָמָא לַחֲדָא. בְּפוּמָךְ וּבְלִבָּךְ לְמֶעְבְּדֵיהּ: טו. חֲזִי דִּיהָבִית קֳדָמָךְ יוֹמָא דֵין. יָת חַיֵּי וְיָת טָבְתָא. וְיָת מוֹתָא וְיָת בִּשְׁתָא: טז. דַּאֲנָא מְפַקֵּיד לָךְ יוֹמָא דֵין. לְמִרְחַם יָת יְיָ אֱלָהָךְ לִמְהָךְ בְּאוֹרְחָן דְּתַקְנָן קֳדָמוֹהִי. וּלְמִטַּר פִּקּוּדוֹהִי וּקְיָמוֹהִי וְדִינוֹהִי.

דברים ל

רְחֹקָה הִוא: יב לֹא בַשָּׁמַיִם הִוא לֵאמֹר מִי יַעֲלֶה־לָּנוּ הַשָּׁמַיְמָה וְיִקָּחֶהָ לָּנוּ וְיַשְׁמִעֵנוּ אֹתָהּ וְנַעֲשֶׂנָּה: יג וְלֹא־מֵעֵבֶר לַיָּם הִוא לֵאמֹר מִי יַעֲבָר־לָנוּ אֶל־עֵבֶר הַיָּם וְיִקָּחֶהָ לָּנוּ וְיַשְׁמִעֵנוּ אֹתָהּ וְנַעֲשֶׂנָּה: יד כִּי־קָרוֹב אֵלֶיךָ הַדָּבָר מְאֹד בְּפִיךָ וּבִלְבָבְךָ לַעֲשֹׂתוֹ: ס שביעי ומפטיר רביעי כשהן מחוברין טו רְאֵה נָתַתִּי לְפָנֶיךָ הַיּוֹם אֶת־הַחַיִּים וְאֶת־הַטּוֹב וְאֶת־הַמָּוֶת וְאֶת־הָרָע: טז אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוְּךָ הַיּוֹם לְאַהֲבָה אֶת־יְהוָה אֱלֹהֶיךָ לָלֶכֶת בִּדְרָכָיו וְלִשְׁמֹר מִצְוֹתָיו וְחֻקֹּתָיו

* שביעי (רביעי כשהן מחוברין)

תפסיר הרס"ג

ענך. ולא בעידה: (יב) ליסהא פי אלסמא. פיקול קאיל. מן ד׳א יצעד לנא אלי׳ אלסמא וינזלהא לנא. ויסמענאהא ונעמל בהא: (יג) וליס הי פי ד׳אך גאנב אלבחר. פיקול קאיל. מן ד׳א יעבר לנא אלי ד׳אך גאנב אלבחר פיאכ׳ד׳הא לנא. ויסמענאהא ונעמל בהא: (יד) בל אלאמר קריב אליך גדא. ימכנך בפאך ובקלבך אן תעמל בה: (טו) אנצ׳ר אני קד געלת בין ידיך אליום. אלחיאה ואלכ׳יר. ואלמות ואלשר: (טז) עלי׳ מא אמרך בה אליום. אן תחבב אללה רבך ותסיר פי טרקה. ותחפץ׳ וצאיאה ורסומה ואחכאמה. פתחיא

אבן עזרא

(יא) נפלאת. נסתרת או דבר פלא שתלאה לעשותו: (יב) לא בשמים היא. פירוש נפלאת: (יג) מעבר לים. פירוש רחוקה ויתכן שהוא הים הגדול שלא יוכל אדם להכנס ברחבו מפני חשכת המים: (יד) בפיך ובלבבך. שכל המצות עיקרם הלב ויש מהם זכר בפה לחזוק הלב ויש מעשה כדי שיזכור בפה: (טו) החיים. אורך ימים: הטוב. בעושר ובריאות הגוף והכבוד. והמות והרע הפך: (טז) לאהבה. העיקר: ללכת בדרכיו. שלא תשנה מדרכי מעשיו ומצותיו שצוך ואם לא תדע למה נתנו החוקים והמשפטים. והנה וחיית. פירוש החיים: ורבית. פירוש הטוב כי הוא רבוי הגוף בבנים ובעושר:

רבינו בחיי

שמעת ה׳ תכין לבם תקשיב אזנך. וכתיב (דה"א כט) ה׳ אלהי אברהם יצחק וישראל אבותינו שמרה זאת לעולם ליצר מחשבות לבב עמך והכן לבבם אליך. והרמב"ם ז"ל פירש הרהורי עבירה קשין מעבירה לפי שהמחשבה מעלה גדולה באדם מכח השכל וממדות הנפש השכלית וכשהו׳ חוטא בו הנה הוא חוטא במבחר מדותיו ואין אשמת המשתמש בעבד סכל כאשמת המשתמש בבן חורין חכם, כן כתב בתחלת פרק שני מספרו. ועוד טעם אחר הרהורי עביר׳ קשין מעבירה אחר מעשה העבירה כי כיון שעשה העבירה כבר ועוד הוא מהרהר בזה הוא קשה לענין עונש הנפש מעבירה עצמה אבל קודם מעשה העבירה אין עונשו קשה ואינו נענש כלל שהרי אמרו רז"ל מחשבה רעה אין הקב"ה מצרפה למעשה ואינו

ת"א לא בשמים. עירובין נה ב"מ נט: כי קרוב. עירובין נד: את החיים. פקידה שער ז ושער קא:

בעל הטורים

(יב) מי יעלה לנו השמימה. ר"ת מילה וס"ת יהוה. לומר שאינו יכול לעלות אלא השם אם לא שיהא נימול. וכן המהלך לפני והיה תמים שנאמר על המילה: (יד) בפיך ובלבבך לעשתו. לומר בפיך כי חיים הם למוצאיהם. ובלבבך אגרא דשמעתא סברא: (טו) את החיים ואת הטוב, בגימ׳ תולדות. כי ממנו תולדות חיים

רש"י

פלאים ותרד במטמוניות מכוסה חבושה בטמון: (יב) לא בשמים היא. (עירובין נה) שאלו היתה בשמים היית צריך לעלות ד אחריה ללמדה: (יד) כי קרוב אליך. התורה נתנה לכם ה בכתב ובעל פה: (טו) את החיים ואת הטוב. זה תלוי בזה אם תעשה טוב הרי לך חיים ו ואם תעשה רע הרי לך המות. והכתוב מפרש והולך היאך: (טז) אשר אנכי מצוך היום לאהבה. הרי הטוב וכו

[רשב"ם *]

שפתי חכמים

ד דק"ל הרי ליתא דקרא ומיפא דקרא סתרי אהדדי שמתחלה כתיב לא בשמים היא לאמר מי יעלה לנו משמע שלא קרובה היא ויכול לשלוח שליח אחריה א"כ משמע שאינה כ"כ קרובה עד שלא יצטרך לשלוח שליח אחרים ואח"כ כתיב כי קרוב אליך הדבר וגו׳ דמשמע דלא נצרך לשליח כלל. ל"פ לא בשמים היא שאלו היתה בשמים פי׳ אפשר לשלוח אחרים ואם בקשת ללמדה בע"כ אתה בעצמך היית צריך לעלות אחריה ואם כן א"ש הא דכתיב כי קרוב אליך והא דכתיב ויקחה לנו דמשמע לשליחה לנו רבותא אמר כלומר לאו דוקא לעבור או לעלות אם ודאי לא תוכלו אלא אפי׳ אם נמלא שום אים עולה או עוכר כדי לשליאם ללומדם לא ימלא. רא"ם: ה דק"ל והא אף כי היא לפנינו קשה הבנת התורה מלד עומק המושג וקולר המשיג. וע"ז פי׳ התורה נתנה בכתב ובעל פה וא"כ מתוך הורה שבעל פה הבנת התורה קרובה מאד וק"ל: ו ק"ל הל"ל דבר ומילופו את החיים ואת המות את הטוב ואת הרע כדכסמוך וע"ק ראה נתתי וגו׳ דמשמע דביד הקב"ה מעשה האדם וזה אינו שהרי אמרו הכל בידי שמים חוץ מיראת שמים ל"פ זה תלוי בזה שאם תעשה כו׳ פי׳ שאם תעשה מעלמך טוב כו׳ אתן לך הני

דעת זקנים מבעלי התוספות

(יב) מי יעלה לנו השמימה. הרי מילה בר"ת. רמז שבזכות מילה עלה משה לשמים לקבל התורה:

עוד בעניני תשובה

מופרשת ומובדלת מן האדם עד שלא יוכל להגיע אליה בהכירתו: ולא רחוקה היא. ר"ל שא"כ אין צריך להזר אחרים צאין מרחקים לשאול את פי החכמים אשר מעבר לים על משפטים, וכנגד אמרו לא נפלאת היא ממך אמר (יב) לא בשמים היא וגו׳, וכנגד אמרו ולא רחוקה היא אמר (יג) ולא מעבר לים היא וגו׳. (יד) כי קרוב אליך הדבר מאד בפיך. בודוי. ובלבבך, בחרטה. לעשתו, בעזיבת החטא ועשית ספרו שכן הן עקרי התשובה שכל ביתה נכון עליהם. כל זאת באתנו להורות באצבע כי חשב ה׳ מחשבות בפתיחם פתח התשובה לבלתי ידח ממנו נדח:

מסורת הקריאה

בצירי והאל"ף נחה: (יב) לנו, ב׳ בפסוק ושניהם הלמ"ד מדגש: ויקחה, נמסר עליו ג׳ רפין, ר"ל הוי"ו בשוא הנקרא רפי, וסי׳ א׳ דין, ב׳ בפסוק שלאחריו, ג׳ הנערים (ש"א כ"ו כ"ב): (יג) ויקחה,

מרפא לשון

ה"ג ולפי הדקדוק צ"ל מופרשא שהוא לשון נפעל. יג) אל עבר הים, לעיבר ימא. ה"ג ולא כנ"א לעברא דימא.

חומת אנ"ך

וא"ש הסי"ב (יב) מי יעלה לנו השמימה. אמרו בזהר הקדוש ובתקונים ר"ת מילה ס"ת הויה וכתב רבינו אפרים ז"ל דשאר האותיות גימטריא ישראל עם הכולל עכ"ד. ואפשר לרמוז דתכף שנימול הילד נקרא ישראל והוא אחוז כ"י בשם הוי"ה כמ"ש בזה"ק. ויתן אותם אלהים ברקיע השמים. א"כ אפשר דעל ידי המילה מיתוק הדינים ומתגלים החסדים וזה רמז מי יעלה לנו השמימה ר"ת מילה ועי"ז יעלה לנ"ו גי׳ אלהים שימתקו הדינים ויתגלו החסדים וזה רמז ס"ת הוי"ה גלוי החסדים: (יד) כי קרוב אליך הדבר מאד וכו׳. אפשר לומר כי הנה יקשה מאד על האדם עניני התורה והמצות כי רבים הם ויצר לב האדם מתגרה בו מאד

נחל קדומים

גימט׳ טוב: יד (ז) כי קרוב אליך הדבר מאד בפיך ובלבבך לעשותו. הפשוט הוא במחשבה דיבור ומעשה וכן פירש רבינו שלמה אסתרוק ז"ל במדרשו כ"י וכן פירשו המפרשים. ואפשר עוד לומר במ"ש בס׳ ארץ החיים מזמור קי"ן דע"י הענוה נמחלים כל העונות ובמזמור ח׳ כתב דע"י הענוה יכול לכוף היצה"ר ושם במזמור קי"ן משמע דאם נגזר עליו מיתה או מיתת בנים או גלות על ידי הענוה מתבטל ובמזמור קי"ט משם הגאון הרב סמ"ע מא"ד ר"ת משה אברהם דוד שהיו ענוים ובזה כיונתי לדבריו בפ"ע פ"ד דאבות ע"ש. וז"ש כי קרוב אלך הדבר מאד שיהית לך ענוה כמשה אברהם דוד ר"ת מאד. וגם מאד גימ׳ מה כמו ונחנו מה אז נמחלים עונותיו רק שיהיה בפיך ובלבבך פ"ו ולבו שיום לעשותו לציוויו יתברך שיזדמן ובזה ישלים נפשו בנקל ודוק. ואפשר להרחיב הדברים במ"ש פ"ב דקדושין האומר לאשה הרי את מקודשת לי ע"מ שאני צדיק והוא רשע מקודשת דילמא הרהר תשובה בלבו וכתב רבינו ירוחם ז"ל בשם מפרשים דאפילו גנב וגזל סגי כשיהרהר שיחזיר ומשעה שהרהר הוא צדיק גמור וז"ש כי קרוב אלי"ך שאתה חוטר מגזע האתגים ונשמת שדי בקרבך.

ומשפטיו וחיית ורבית וברכך יהוה
אלהיך בארץ אשר־אתה בא־
שמה לרשתה: יז ואם־יפנה לבבך
ולא תשמע ונדחת והשתחוית
לאלהים אחרים ועבדתם: יח הגדתי
לכם היום כי אבד תאבדון לא־
תאריכן ימים על־האדמה אשר
אתה עבר את־הירדן לבוא שמה
לרשתה: יט העדתי בכם היום
את־השמים ואת־הארץ החיים
והמות נתתי לפניך הברכה
והקללה ובחרת בחיים למען

תרגום אונקלוס

ותיחי ותסגי. ויברכנך יי אלהך. בארעא. דאת עליל לתמן למירתה: יז. ואם יתפני לבך ולא תקביל. ותטעי. ותסגוד. לטעות עממיא ותפלחנין: יח. חויתי לכון יומא דין. ארי מיבד תיבדון. לא תירכון יומין על ארעא. דאת עבר ית ירדנא. למיעל לתמן למירתה: יט. אסהידית בכון יומא דין ית שמיא וית ארעא. חיי ומותא יהבית קדמך. ברכן ולוטין. ותתרעי בחיי. בדיל דתיחי את

ת"א ואם יפנה. סוכה מו: החיים והמות ובחרת בחיים. סקלים מ"א ס"ע ג:

תפסיר הרס"ג

ותכת'ר. ויבארך לך אללה רבך. פי אלבלד. אלד'י אנת צאיר אליה לתחווה: (יז) ואן תולא קלבך ולם תקבל ד'אלך. ומלת וסגדת. למעבודאת אכ'ר ועבדתהא: (יח) פקד אכ'ברתכם מן אליום. אנכם סתבידון. ולא תטול מדתכם. פי אלבלד. אלד'י אנת עאבר אלארדן. לתציר אליה לתחווה: (יט) וקד אשהדת עליכם אליום אלסמא ואלארץ'. באני קד געלת בין ידיכם אלחיאה ואלמות. ואלברכאת ואללענאת. וארא לך אן תכ'תאר

נוה שלום

ספורנו. (יט) ובחרת בחיים, ואראה לך אן תכ'תאר וכו', ואני רואה לטובתך יען היותך הפשי בבחירתך שתבחר בחיים והוא לאהבה את ה' וכו'.

אבן עזרא

(יז) ואם יפנה לבבך. כי הלב הוא העיקר: ונדחת. פירשתיו: (יח) כי אבוד תאבדון. פירוש המות והרע כי יאבדו הם ובניהם והונם: לא תאריכון ימים. הפך וברכך ה' אלהיך בארץ: (יט) את השמים ואת הארץ. בעבור היותם עומדים וכן על האבן תהיה בנו לעדה וכן שמעו הרים את ריב ה': החיים והמות. הם הברכה והקללה

אבי עזר

הראשון עיין שם: (יט) (למען תחי' בגוף או בזכר ופירש כי החיים הם לאהבה עכ"ל) כן פירש הרב לעיל בפ' עקב בפסוק למען תחיון ורביתם וגו' וזכרת את כל הדרך וגו' וכתב הרב שם הטעם אם רציתם לשמור המצות למען תחיו זכרו את הדרך כי קשה להיות היעוד מן המצות חיים לגד בלתי תכלית הנה ומחיים והוא וזכרת את כל הדרך וגו' וכן כאן פירש הרב כי החיים הם לאהבה כי זה כל האדם:

רבינו בחיי

נענש עליה וכן הוא אומר (תהלים סו) און אם ראיתי בלבי לא ישמע ה'. אלא אם כן היתה מחשבת עכו"ם שכתוב בה (יחזקאל יד) למען תפוש את בית ישראל בלבם: **שרפה כל ארצה.** על דרך הפשט מלת ארצה תחזור למה שהזכיר את מכות הארץ כי הזכיר הארץ ההיא דרך כלל ועתה יאמר גפרית ומלח שרפה כל ארצה כלומר כל ארצה של הארץ ההיא, או יאמר כל ארצה כל מבחר של הארץ ההיא יהיה כמהפכת סדום ועמורה. **ויתכן** שירמוז למלת כל ואומר כל ארצה, ארצה של כל, כי בזמן הרצון לא תחסר כל בה ובזמן

בעל הטורים

חיים: (טז) וברכך. ב' במס'. דין. ואידך גבי עבד עברי לא יקשה בעיניך וגו' וברכך ה' אלהיך. וזהו שאמז"ל שאין עבד עברי נוהג בה"ל כמו שכא דכתיב וברכך באלן וגו' התם כמי דוקא באלן: (יט) ובחרת בחיים. בחיים עולה ע' לומר בע' פנים שתורה נדרשת בהן. וכן סו"ד ה' ליראיו ושני האדם ע' שנה:

שפתי חכמים

את החיים ואם תעשה את הרע אתן לך את המות כי כידך לבחור מהטוב ומהרע ואיזה שתרצה תבחר: ז רלונו בזה והרי עדיין לא עשו כלום ואמאי יעידו. ל"פ וכאשר תקרה כו' כלומר עדי התראה הם: ח דלטעם ראשון קשה הל"ל העידותי בכם בפני השמים והארץ מפני שהם יהיו עדי התראה. לכן אמר ד"א כו'. ולפי' של ד"א קשה למה אמר ל' העידותי שהוא ל' עדות או התראה. ל"פ גם הטעם הראשון:

רש"י

תלוי. וחיית ורבית. הרי החיים: (יז) ואם יפנה לבבך. הרי הרע: (יח) כי אבוד תאבדון. הרי המות: (יט) העדותי בכם היום את השמי' ואת הארץ. שהם קיימי' לעולם וכאשר תקרה אתכם הרעה ז יהיו עדים שאני התריתי בכם בכל זאת ד"א העדותי בכם היום את השמים וגו' א"ל הקב"ה לישראל הסתכלו ח בשמים שבראתי לשמש אתכם שמא שנו את מדתם שמא לא עלה גלגל חמה מן המזרח והאיר לכל העולם כענין שנאמר (קהלת א) וזרח השמש ובא השמש הסתכלו בארץ שבראתי לשמש אתכם שמא שנתה מדתה שמא זרעתם אותה ולא צמחה או שמא זרעתם חטים והעלתה שעורים ומה אלו שנעשו לא לשכר ולא להפסד אם זוכין אין מקבלין שכר ואם חוטאין אין מקבלין פורענות לא שנו את מדתם אתם שאם זכיתם תקבלו שכר ואם חטאתם תקבלו פורענות על אחת כמה וכמה: ובחרת בחיים. אני מורה לכם שתבחרו בחלק החיים כאדם האומר לבנו בחר לך חלק היפה בנחלתי ומעמידו על חלק היפה ואומר לו את זה ברור לך וע"ז נאמ' (תהלים טז) ה' מנת חלקי וכוסי אתה תומיך גורלי הנחת ידי על גורל הטוב לומר את זה קח לך: **חסלת פרשת נצבים**

לבאר באיזה חיים יבחר האדם

(יט) העדתי בכם היום וגו' למען תחיה אתה וזרעך. ע"ד בעל מלאכה יקרה כמו נוקב מרגליות וכדומה כמה ישתדל וכמה יפקיד ללמד גם את בנו מלאכה זאת למען יוכל גם הוא להתפרנס בנקיות, ואותו אומן אשר מלאכתו מלאכה פחותה, כאשר ירצה את בנו הולך וכא אל כלי מלאכתו מכין הלבעותיו יקחם ויזרקם הלאה, ויאמר לו מה לך להתלמד מלאכה פחותה כזו, וכי רצונך גם אתה להעביר כשלא חייך לבלות ימיך בחסר וכפן. כן ממש דרך הצדיק ילוה את בניו ואת ביאו אחריו שמכו משפט ועשו צדקה, לכו בדרך טובים וארחות צדיקים, ותהיו גם אתם זרע ברוכי ה'. ואמנם ההולך אחר תאות עולם הזה ואחר שרירות לבו הרע בכות אחריתו ימאבל כי כלם כי בלאם אליו פרעה כאמור שלאם המלך ע"ס (משלי ה) ונהמת באחריתך בכלות בשרך ושארך ואז יוסיף את בניו שלא ילכו בדרכך שהלך הוא כי אך הוא זרע וסוסם יקצור, וזהו שהזהיר הכתוב ובחרת בחיים למען תחיה אתה וזרעך, ר"ל ראם לא לבחור בסוג החיים אשר אתכם ואשר תחפוץ שיחיו גם בניך בחיים כאלה. עוד נוכל לומר כפי' הפסוק החיים והמות נתתי לפניך וגו', וקשה מי גבר יחיה ולא יראה מות, ואיך אמר ובחרת בחיים למען תחיה וגו'. והנראה כי בעניני החיים יוכל היות שונאה עצומה, כי מטבע האדם לחשוב כאשר יחיה עשיר ויחיה בהשקט ושלוה ולא יצטרך לדאוג על פרנסתו ולא להשתמש בה, ויאכל וישתה בעתו וזמנו ויישן שמנה או תשע שעות בלילה ושעה או ב' שינת הצהרים, וידור בדירות נאות אשר האויר הנושב בהם

נחל קדומים

חדבר מאד. בפיך שתתודה על כל חטא. ובלבבך שתתהרהר לשוב בתשובה אף שצריך להזור הגזל לעשותו אחר כך סגי ותכף אתה נחשב צדיק גמור:

מסורת הקריאה

ג' רפין, עיין בפסוק שלפני זה: לנו, הלמ"ד בדגש: (יז) תשמע, נמסר עליו ד', ר"ל ד' כתיב בקמץ, א' דין, ב' שועתי (חבקוק א' ב') ג' הבסוד (איוב ט"ו ח') ד' משמים (נחמיה ט' כ"ז): ועבדתם, התי"ו בקמץ, ונמסר ד' קמץ, עיין לעיל ד' י"ט: (יט) העדתי, מלעיל: (כ) בו, הבי"ת רפה:

אור החיים

(יט) **העדותי** בכם וגו'. פסוק זה מיותר שהרי אמר בסמוך ראה נתתי לפניך היום את החיים ואת הטוב וגו'. עוד צריך לדעת למה שינה מסדר שאמר למעלה שעושה חלוקת הטוב בפני עצמה כאומרו החיים ואת הטוב ואת המות ואת הרע וכאן אמר החיים והמות וגומר הברכה והקללה, עוד צל"ד למה לא

חומת אנ"ך

וכמה כתו גדול. אך יש תקון נקל מאד וסגולה גדולה לקיים הכל והוא להיות עניו באמת ובזה אין הפ' שולט בו ונעשה כ"י מרכבה לשכינה ומעלה עליו כאלו הקריב כל הקרבנות ואז נקל לו לעסוק בתורה ולקיים המצות. ומצינו גדולי עולם שהיו מוכתרים בכל הכתרים והיו ענוים הרבה. אברהם אע"ה. דוד המלך ע"ה ר"ת מאד משה אברהם דוד. גם מא"ד ר"ת מרה אפר דם. וז"ש כי המצוה הזאת מצות התשוב' כמו שפירשו ז"ל לא נפלאת היא ממך וכו' כי קרוב אליך הדבר מאד שם רמז לקנות הענוה ולהכיר האדם שהוא מרה אפר דם ר"ת מאד והוא אותיות אד"ם. ולזכור גדולי עולם משה אברהם דוד ר"ת מאד ולהיות עניו באמת וזה שאמר בפיך ובלבבך פיו ולבו שוין. לעשותו נקל לעשות כל מצוה שתבא לידו. ובזה תכון עבודת ה' כדת מה לעשות ואם כן הדבר קרוב מאד לקיים התורה ולעבוד ה' בנקל. ומאילא שצריך לקיים המצות במחשבה דיבור מעשה והוא ר"ת אד"ם אמירה דעת מעשה וזו בפיך דיבור ובלבבך מחשבה ודעת כי החכמה היא בלב כמ"ש שלמה הע"ה וא"ל דוד הע"ה בני אם חכם לבך וכו'. לעשותו מעשה:

ספורנו

(יט) **ובחרת** בחיים. בחיי עד: **למען** תחיה אתה וזרעך לאהבה

וּבְנָךְ: כ. לְמִרְחַם יָת יְיָ אֱלָהָךְ. לְקַבָּלָא לְמֵימְרֵיהּ וּלְאִתְקָרָבָא לְדַחַלְתֵיהּ. אֲרֵי הוּא חַיָּךְ וְאוֹרְכוּת יוֹמָךְ. לְמִתַּב עַל אַרְעָא. דְּקַיֵּים יְיָ לַאֲבָהָתָךְ. לְאַבְרָהָם. לְיִצְחָק וּלְיַעֲקֹב לְמִתַּן לְהוֹן:

פ פ פ

תִּחְיֶה אַתָּה וְזַרְעֶךָ׃ כ לְאַהֲבָה אֶת־יְהֹוָה אֱלֹהֶיךָ לִשְׁמֹעַ בְּקֹלוֹ וּלְדׇבְקָה־בוֹ כִּי הוּא חַיֶּיךָ וְאֹרֶךְ יָמֶיךָ לָשֶׁבֶת עַל־הָאֲדָמָה אֲשֶׁר נִשְׁבַּע יְהֹוָה לַאֲבֹתֶיךָ לְאַבְרָהָם לְיִצְחָק וּלְיַעֲקֹב לָתֵת לָהֶם׃ פ פ פ

ת"א לאהבה את ה' אלהיך. נדרים סב: כי הוא חייך ברכות נה סנה יג פסחים מט קידושין מ׳

מ׳ פסוקים. לכב"ו סימן: ומפטירין שוש אשיש בישעיה סימן סא:

תחזור ותקרא מתחלת פרשת נצבים שנים עשר פסוקים וגם התרגום, ואם הם מחוברים תקרא שתים עשרה פסוקים מפרשת וילך.

לבאר באיזה חיים יבחר האדם

זך ונקי, בודאי יחיה כל ימי עולם, והאיש העני אשר ידאג על פרנסתו ואיננו מלוה על פרנסתו רק מידי יום ביומו ולק על לחם צר ומים לחץ, ודר בדירה שכורה ומנדד שינה מעיניו ליתן ד' או ה' שעות בלילה, וזמני אכילתו אינם קבועים מחמת טרדת פרנסתו, ותמיד עיניו ישא לשמים מאין יבא עזרו, ויבטח בשם ה' כי יזמין לו פרנסתו, ובפרט אם הוא מחובשי בית המדרש המנדד שינה מעיניו ומיגע את מוחו יומם ולילה ומי בלחם צר ומים במשורה כמאמר התנא, אין לספק בזה כי אנשים כאלו לא יאריכו ימים, ואנחנו רואים בחוש הפך זה, כי כמה עשירים כנ"ל חולים וצריכים לנסוע למעיני הישועה בכל קיץ וקיץ, והעניים הללו כנ"ל המה בריאים ושלמים ויושבים בביתם ובעירם, וזה"ש החיים והמות נתתי לפניך, חיים מדומים ומות מדומים, חיי העשירים תדמה לך שהם חיים ותרדוף אחר העשירות, וחיי חובשי בית המדרש העניים תדמה לך שהם מות, ע"כ תחשוב שהעשירות היא הברכה והעניות היא הקללה, ואני [משה] אומר לך ובחרת בחיים למען תחיה אתה וזרעך, ובאיזה חיים חי האדם עם בניו כאחד, הלא דור הולך ודור בא, זהו חיי העולם הבא בחיים הנצחיים, בחיים כזה תבחר שתוכל לעבוד את ה' לאהבה את ה' אלהיך כי הוא חייך ואורך ימיך וגו':

בשבוע זה נשלמו הסדרה והתרגום עד גמירא.

הפטרת נצבים בישעיה סי' סא

א שׂוֹשׂ אָשִׂישׂ בַּיהֹוָה תָּגֵל נַפְשִׁי בֵּאלֹהַי כִּי הִלְבִּישַׁנִי בִּגְדֵי־יֶשַׁע מְעִיל צְדָקָה יְעָטָנִי כֶּחָתָן יְכַהֵן פְּאֵר וְכַכַּלָּה תַּעְדֶּה כֵלֶיהָ׃ ב כִּי כָאָרֶץ תּוֹצִיא צִמְחָהּ וּכְגַנָּה זֵרוּעֶיהָ תַצְמִיחַ כֵּן ׀ אֲדֹנָי יְהֹוִה יַצְמִיחַ צְדָקָה וּתְהִלָּה נֶגֶד כׇּל־הַגּוֹיִם׃ ג לְמַעַן צִיּוֹן לֹא אֶחֱשֶׁה וּלְמַעַן יְרוּשָׁלַ͏ִם לֹא אֶשְׁקוֹט עַד־יֵצֵא כַנֹּגַהּ צִדְקָהּ וִישׁוּעָתָהּ כְּלַפִּיד יִבְעָר׃ ד וְרָאוּ גוֹיִם צִדְקֵךְ וְכׇל־מְלָכִים כְּבוֹדֵךְ וְקֹרָא לָךְ שֵׁם חָדָשׁ אֲשֶׁר פִּי יְהֹוָה יִקֳּבֶנּוּ׃ ה וְהָיִית עֲטֶרֶת תִּפְאֶרֶת בְּיַד־יְהֹוָה וּצְנוֹף מְלוּכָה בְּכַף־אֱלֹהָיִךְ׃ ו לֹא־

וצניף קרי

רד"ק

(א) שוש אשיש בה'. אלה הם דברי ירושלים, או הם דברי ישראל בשובם מהגלות: בה'. במדת רחמים: באלהי במדת הדין. וע"כ כפל שוש אשיש ועוד כי כאשר זכר מדת רחמים הגוף והנפש שמחים אך במדת הדין תגל הנפש שהיא עליונית ומקבלת יסורין יותר מהגוף: בגדי ישע מעיל צדקה. דרך משל והבגדים הם שילבש אותם האדם והמעיל הוא שיתעטף בו לפיכך אמר יעטני על מעיל: יכהן פאר. יגדיל פארו בלבושים נאים כי הכהן שהוא עובד האל הוא ראש העם וגדולם לפיכך נאמרה הגדולה בל' כהונה. וי"ת וככהנא רבא דמתקן בלבושוהי: כליה. כלי תכשיטיה וקשוריה: (ב) כי כארץ. ועוד המשיל ישועת ישראל לארץ שתוציא צמחה כי היה הגרגיר בארץ נפסד ונשחת ואח"כ יצמח ויתחדש וישוב למה שהיה ויותר טוב ויפה כחדושו כי ברוב החדש טוב מן הישן ועוד כי מגרגיר אחד יצאו כמה גרגרים כן ישראל היו ימים רבים בגלות נשחתים ונפסדים וכמעט אבדה תקותם וילאו בהגיע עת הגאולה ויפרו וירבו ויוסיפו על מה שהיו במספר ובכבוד ובגדולה יותר ממה שהיו בפני הגלות ועוד המשיל אותם לגנה שתצמיח זרועים זו אחר זו שאין הירקות צומחין כאחד אלא לפי עתי השנה ויתחדשו בה צמחים לפי עתי השנה כן ישראל תתחדש להם טובה אחר טובה וזה יהיה נגד כל העכו"ם כי כלם ידעו ויכירו בטובתם. שהיא גדולה על כל הטובות שבעולם: זרועים. שם. על כל זרע זרוע תאמר. ושני מיני טובות יש, טובות שהקב"ה עושה עם ישראל מעצמו והוא משל כארץ תוציא צמחה מעצמה בלא זריעה ומקצתם שישראל זרעו בטובות שעשו והוא משל לגנה זרועיה. תצמיח שזורעים א..ם ומצמחת כן יצמיח צדקה מאתו ותהלה מזכיות ישראל: (ג) למען ציון. אלה הם דברי ה' בהיות ישראל בגלות ואמר למען ציון אשר נקרא שמי עליה וזכר ציון וירושלים הוא כפל ענין במ"ש וכן לא אחשה ולא אשקוט כן ציון וירושלים עיר אחת אלא שהמצודה נקראת ציון: כלפיד יבער. כלפיד הבוער שיראו אותו מרחוק כן צדקך וישועתך יראו אותו הגוים הרחוקים: (ד) וראו גוים צדקך. הצדק שיעשה האל עמך צדקך וכבודך אמר כנגד ירושלים: שם חדש. כמו שאמר חפצי בה: יקבנו. יפרשנו, כמו אשר נקבו בשמות: (ה) והיית. הענין כפל במ"ש עטרת וצניף תפארת ומלוכה יד וכף וטעם ביד ה' בכף אלהיך לומר כי הוא יחזקם לך שלא יפלו לעולם עטרת תפארתך וצניף מלכותך כי תמיד יהיה ידו עמך לתמכם: (ו) לא יאמר. ולארצך אשר ארץ ישראל כי ירושלים ידבר בה:

ספני

תפסיר הרס"ג

אלחיאה. לכי תחיא אנת ונסלך: (כ) וד'אלך באן תחבב אללה רבך. ותקבל אמרה ותלזם טאעתה. אד' הו חיותך וטול מדתך. אן תקים פי אלבלד. אלד'י קסם אללה לאבאיך. לאבראהים. ויצחק ויעקוב אן יעטיהם:

חלק הדקדוק

כ) ולדבקה בו. בית דבו רפי בכל התיגאן וכ"כ א"ת:

אבן עזרא

והנה יש לך לבחור בחיים: למען תחיה. בגוף או בזכר: ופירש כי החיים הם לאהבה: (כ) כי הוא חייך. על דעת המפרשים שהוא שב אל קול השם ולפי דעתי שהוא השם כאשר אמר המשורר ה' ישעי ואלהי חסדי ומגני וחרבי:

חסלת פרשת נצבים

רבינו בחיי

הכעס בהסתלק השכינה תשוב ארצה שרפה:

(יט) העדותי בכם היום את השמים ואת הארץ. כבר הזכרתי בפרשת כי תוליד (דברים ד) באור עדות השמים והארץ לפי שהם עדים נצחיים כי כל הדורות חולפים והם קיימים. ועוד יכלול המלאכים שבשמים ובני אדם שבארץ, ועוד יכלול המטר והפירות. ואחר שסיים משה תוכחותיו ודברי נבואתו הזמין עדים אלו כמי שמחתים העדים בסוף דבריו. ויתכן לפרש עוד בעדות השמים והארץ שירמוז לקיומם אחר החורבן כי היום השביעי חרב מאין אדם ובהמה והשמים והארץ קיימים ולפיכך אחר שהזכיר משה ענין הגאולה וסמך לה תחית המתים שנא' ראה נתתי לפניך היום את החיים וסמך לתחית המתים העולם הבא שהוא הטוב הוצרך להזמין

צוארי שלל

הפטרת נצבים

(ב) כי כארץ תוציא צמחה וכו'. אפש' במשז"ל דגאולת ישראל תצמיח מעט מעט כי היושב בחשך כמה ימים ואין נוגה לו אם פתע פתאום יבא לו אור גדול יכהו עיניו וצריך שיבא לו האור במדרגה וז"ש כי כארץ תוציא צמחה וכגנה זרועיה תצמית

ספורנו

את ה' אלהיך. ואמרתי שתבחר בחיים לא כעובד על מנת לקבל פרס. אבל אמרתי שתבחר מה שהוא חיים באמת בלבד למען תחפוץ בחיי שעה לזה התכלית בלבד שתאהב את ה' אלהיך בהכירך טובו עם רב גדלו:

אור החיים

אמר אלא ובחרת בחיים ולא אמת ואת הטוב: ונראה בהעיר למה הפסיק במאמר נתתי לפניך בין מאמר החיים והמות למאמר והברכה והקללה שהיה לו להקדים ולומר נתתי לפניך החיים וגו' או אחר שיאמר והקללה יאמר נתתי לפניך: אכן כוונת הכתוב היא להעיר כי ב' יעודים אחד טוב ואחד רע הם בעולם הזה ולזה אמר בפסוק זה החיים והמות נתתי לפניך פירוש שכר ועונש הנתונים לפניך פירוש בעולם הזה הם החיים והמות אם ייטיבו יחיו ואם ירשיעו ימותו אלו הב' הם לפניך בעולם הזה ויש ב' אחרים והם הברכה והקללה הם יעודים לעולם הבא ואינם לפניך אלא לאחר מיתה ע"ד אומרו ברוך אתה בבואך וברוך אתה בצאתך ולהפך ארור הוא וגו' ואמרו רבותינו ז"ל שמדבר על יציאתו מן העולם ולזה הפסיק במאמר נתתי לפניך בין ב' יעודים הראשונים לב' האחרונים ולזה גמר אומר ובחרת בחיים שהוא יעוד עולם הזה כי יתקרב לב האדם ביותר למה שלפניו כדרך אומרו והיה אם שמוע תשמעו וגו' ונתתי מטר ארצכם הרי שלא הזכיר להטות לבב אנוש אלא בדברים הנגלים בעולם הזה כמו כן אמר כאן ובחרת בחיים כי יתחייב הדבר אפילו כפי טבע גשמי לבחור בחיים והגם שבפסוק שלפני זה אמר ראה נתתי לפניך החיים והטוב יחד שם נתכוון במאמר לפניך לבחור בהם וכאן נתכוון במאמר לפניך לומר מה שלפניך והעיר על זאת תכוונה במה שסדרה באמצע היעודים כמו שפירשתי גם במה שגמר אומר ובחרת בחיים כמו שפירשתי:

הפטרת נצבים

(י) ישע, נמסר עליו ה', ר"ל ה' כתיב היו"ד בסגול. ונמסר הסימן בישעיה פ"ה ח', א' ויפרו ישע (ישעיה מ"ה ח') ב' בבגדי ישע (שם ס"א י') ג' אלביש ישע (תהלים קל"ב ט"ז) ד' שגבו ישע (איוב ה' י"א) ה' בניו מישע (שם ה' ד'): תעדה, העי"ן בשוא נח:

(א) אחשה, החי"ת בח"ס: (ב) וראו, מלרע: וקרא, בב' טעמים המהפך בקו"ף והרי"ש במרכא כ"ה בכ"י ישן. רוו"ה: (ט) מאספיו, האל"ף בקמץ ובמתג כ"ה בכ"י ישן ובס"מ ועי' מ"ש רוו"ת: (י) פנו. מלרע: (יב) נעזבה, העי"ן בח"ס:

(ב) בגת, הגימ"ל בפתח. ונמסר עליו פתח, ר"ל הגימ"ל בפתח בסוף פסוק: (ח) ואשתומם. הוי"ו בשוא, ונמסר עליו לית וחד ואשתומם. (דניאל ח' כ"ז): ותושע, מלעיל בתי"ו המהפך וגם השי"ן במרכא: (ט) ומלאך, האל"ף בפתח, ונמסר עליו ב' פתחין וסי' ומלאך הברית (מלאכי ג' א') ומלאך פניו (דין), ובמלאכי שם מסיים במס"ג שם וכל דסמוך לאדכרה כותי' פתחין. ר"ל כל היכא דכתיב ומלאך אצל שם הוי' הוא בפתח, ושארא בקמץ:

יֹאמֵר לָךְ עוֹד עֲזוּבָה וּלְאַרְצֵךְ לֹא־יֵאָמֵר
עוֹד שְׁמָמָה כִּי לָךְ יִקָּרֵא חֶפְצִי־בָהּ וּלְאַרְצֵךְ
בְּעוּלָה כִּי־חָפֵץ יְהוָה בָּךְ וְאַרְצֵךְ תִּבָּעֵל׃
ז כִּי־יִבְעַל בָּחוּר בְּתוּלָה יִבְעָלוּךְ בָּנָיִךְ וּמְשׂוֹשׂ
חָתָן עַל־כַּלָּה יָשִׂישׂ עָלַיִךְ אֱלֹהָיִךְ׃ ח עַל־חוֹמֹתַיִךְ
יְרוּשָׁלִַם הִפְקַדְתִּי שֹׁמְרִים כָּל־הַיּוֹם וְכָל־הַלַּיְלָה
תָּמִיד לֹא יֶחֱשׁוּ הַמַּזְכִּרִים אֶת־יְהוָה אַל־דֳּמִי
לָכֶם׃ ט וְאַל־תִּתְּנוּ דֳמִי לוֹ עַד־יְכוֹנֵן וְעַד־יָשִׂים
אֶת־יְרוּשָׁלִַם תְּהִלָּה בָּאָרֶץ׃ י נִשְׁבַּע יְהוָה בִּימִינוֹ
וּבִזְרוֹעַ עֻזּוֹ אִם־אֶתֵּן אֶת־דְּגָנֵךְ עוֹד מַאֲכָל לְאֹיְבַיִךְ
וְאִם־יִשְׁתּוּ בְנֵי־נֵכָר תִּירוֹשֵׁךְ אֲשֶׁר יָגַעַתְּ בּוֹ׃
יא כִּי מְאַסְפָיו יֹאכְלֻהוּ וְהִלְלוּ אֶת־יְהוָה וּמְקַבְּצָיו
יִשְׁתֻּהוּ בְּחַצְרוֹת קָדְשִׁי׃ יב עִבְרוּ עִבְרוּ בַּשְּׁעָרִים
פַּנּוּ דֶּרֶךְ הָעָם סֹלּוּ סֹלּוּ הַמְסִלָּה סַקְּלוּ מֵאֶבֶן הָרִימוּ
נֵס עַל־הָעַמִּים׃ יג הִנֵּה יְהוָה הִשְׁמִיעַ אֶל־קְצֵה
הָאָרֶץ אִמְרוּ לְבַת־צִיּוֹן הִנֵּה יִשְׁעֵךְ בָּא הִנֵּה שְׂכָרוֹ
אִתּוֹ וּפְעֻלָּתוֹ לְפָנָיו׃ יד וְקָרְאוּ לָהֶם עַם־הַקֹּדֶשׁ גְּאוּלֵי
יְהוָה וְלָךְ יִקָּרֵא דְרוּשָׁה עִיר לֹא נֶעֱזָבָה׃ טו מִי־זֶה׀
בָּא מֵאֱדוֹם חֲמוּץ בְּגָדִים מִבָּצְרָה זֶה הָדוּר בִּלְבוּשׁוֹ
צֹעֶה בְּרֹב כֹּחוֹ אֲנִי מְדַבֵּר בִּצְדָקָה רַב לְהוֹשִׁיעַ׃
טז מַדּוּעַ אָדֹם לִלְבוּשֶׁךָ וּבְגָדֶיךָ כְּדֹרֵךְ בְּגַת׃
יז פּוּרָה׀ דָּרַכְתִּי לְבַדִּי וּמֵעַמִּים אֵין־אִישׁ אִתִּי

חפצי בה. כי לירושלים יהי' מלכות בעולם. על דרך משל כי הארץ המיושבת דומה לאשה שיש לה בעל וכשהיא שוממה היא כאלמנה שאין לה בעל: (ז) כי יבעל. כי כמו שיבעל בחור בתולה שהוא דבר נאה ומתקבל בחור שיבעל בתולה יותר משיבעל זקן בתולה או בחור בעולה, כן ארץ ישראל, כל זמן שלא היו בניה בתוכה אף ע"פ שהיו יושבים בה אומות העולם לא היתה נקראת בעולה כי לא היו מתקבלים בה ולא היה נאה שבתם בה אלא כמו זקן עם בתולה או בחור עם בעולה, אבל כשישובו ישראל בתוכה הרי היא כבעילת בחור בתולה: ומשוש חתן על כלה. בימי חופתו, שהוא נקרא חתן והיא כלה ואז הוא השמחה והששון והשמחה ביניהם יותר כי אז הם בחדושם, כן יהיה שמחת אלהיך עליך כל הימים: (ח) על חומותיך. דרך הדרש בזה ידוע שהשומרים הם המלאכים והם מתפללים לאל על ירושלים שישיבנה ליושבה. ויש מפרשים כי השומרים הם אבלי ציון שמתפללים ביום ובלילה על ירושלים. וגם יש לפרש על כל ישראל בגלותם שהם שומרים וצופים תמיד בנין ירושלים ומזכירין בונה ירושלי' ביום ובלילה בתפלותיהם ובברכותיהם. ועיין ת"י. ויש לפרש הפסוק כן על חומותיך ירושלים אמר האל לירושלים אחר שיבנו חומותיך אל תפחדו שיפלו עוד לעולם כי אני הפקדתי עליהם שומרים כל היום וכל הלילה תמיד: לא יחשו. כי שאר שומרי חומות הם ערים בלילה ולא יחשו מלדבר להעיר האחד את חברו וביום הם ישנים אבל שומרי חומות ירושלים יהיו ערים ביום ובלילה תמיד והשומרים הם דרך משל כלומר השגחת האל כמו עיני ה' אלהיך בה מראשית השנה ועד אחרית השנה: המזכירים את ה'. אמר כנגד בני הגלות אתם שעליכם להזכיר את ה': אל דמי לכם. לא יהיה לכם דמי ושתיקה והתפללו לפניו תמיד ושפכו לפניו לבבכם עד יכונן ירושלים בחומותיה ובבנינה וישימה תהלה בארץ. הפך מה שהיא עתה כל ימי הגלות חרפה לגוים וקלסה לכל הארצות. ודברים אלה הם דברי האל מראש הפסוק שאמר אותם על התשובה ומה שאמר אתה הפקדתי ואח"כ אמר המזכירים את ה' ואמר ואל תתנו דמי לו כן דרך הכתוב כמו ואל משה אמר עלה אל ה', והדומים לו. ויש לפרש כי המזכירים את ה' הם דברי הנביא כנגד בני הגלות ואמר הואיל וכל ההבטחות הטובות האלה מבטיח אתכם האל הזכירו את שמו תמיד שפכו לפניו לבבכם עד יקבץ הגלות ויכונן ירושלים וישימה תהלה בארץ: (ט) ואל תתנו דמי לו. אמר דמי לכם ואמר דמי לו כי כמו שהמדבר לחברו מתעסק בדבריו ומן העמדת דבורו מזקיק את חברו להיות מאזין לו שיתן את לבו לכל דבריו בלא דמי ובלא הפסק והנה כשיפסוק מלדבר תהיה השתיקה וההפסק להשומע כמו למדבר: (י) נשבע ה'. כי כאשר יזכור השבועה הוא קיום הדבר בלא תנאי ואמר נשבע ואמר אתן כמו שפירשנו כמו ואל משה אמר עלה אל ה'. ואמר בימינו ובזרוע עזו ר"ל כי הכח והיכולת בידו לקיים השלום ולא ישלטו עוד בהם אויבים: בימינו ובזרוע עזו. כי הימין הוא הזרוע השני באדם, וכן מדבר האל על דרך משל: (יא) כי מאספיו. וטעם והללו את ה' כמו למעשר שני ונטע רבעי וזהו כי מאספיו יאכלוהו שיהיו נאכלים לבעלים ונטע רבעי הוא הלולים לפי' וכן במעשר שני היה מתודה ומהלל לאל והוא שאמר בחצרות קדשי כי מעשר שני ונטע רבעי לא היו נאכלין אלא בירושלים לפנים מן החומה כמ"ש לפני ה' אלהיך תאכלנו וכל העיר נקרא לפני ה' אלהיך וכן נקראת חצרות קדשי והאכל כלל הכתים: (יב) עברו עברו. הכפל לחזק הענין: בשערים. על דרך עברו משער לשער במחנה: פנו דרך העם. עם ישראל. וענין סלו ומסלה פירשנוהו לעיל כן: סקלו מאבן. לפי' הראשון שפירשנו שם יהי' פי' סקלו מאבן שישליכו המסלות אבנים וזהו פי' סקלו ומה שאמר מאבן ר"ל אבנים גדולות סקלו אותם. ולפי' השני יהי' פי' סקלו הסרת האבנים מהדרכים: הרימו נס על העמים. שיעבירו אותם בכ"מ שהם בגלות וכל זה דרך משל כי כהגיע עת הישועה יאמרו העמים לישראל לאו שובו לארצכם כאלו הרימו להם נס כל כך תגלה הישועה לכל: (יג) הנה ה'. הנה שכרו אתו. שכר טוב שישלם לישראל על הגלות שקבלו בעבור שמו הגדול: ופעלתו לפניו. ושכר פעלתו שכר שוכר עומד במקום שנים ופי' ופעלתו הפעולה הטובה שעשו הם לאל בהחזיקם בגלות בתורתו ובמצותיו עם הצרות הגדולו' וכנוי וי"ו ופעולתו שב לאל כי פעלתם היא פעלתו כי לשמו יעשום ולפניו ר"ל עמו כי מה שעמו הוא לפניו ומה שלפניו הוא עמו: (יד) וקראו. דרושה. הפך שהיו קוראים לך ציון היא דורש אין לה: עיר לא נעזבה. הפך מה שאמרת עזבני ה': (טו) מי זה בא מאדום. נבואה זו על חרבן אדום שעתיד. והמשיל האל יתברך המחריבם לגבור עושה נקמה באויביו ובגדיו אדומים מדם ההרג וכאלו אדם שואל מי הוא זה והוא עונה אני מדבר בצדקה כלומר מה שדברתי אני בצדקתי לישראל עשיתי כי אני רב להושיע כלומר רב כחי להושיע ישראל כי בחרבן אדום תהיה ישועת ישראל: חמוץ. אדום: מבצרה. בצרה היתה עיר גדולה לאדום לפיכך כינה אדום בשם בצרה: הדור בלבושו. שלבש בגדי נקם: צועה ברב כחו. מניע ומטלטל הגוים מקום אל מקום: (טז) מדוע אדם ללבושך. כל זה דרך משל כמו שפירשנו שדמה האל לגבור הורג באויביו ובגדיו אדומים מן הדם: (יז) פורה. והנה האל כעונה לשואלין ואמר פורה דרכתי לבדי הגת נקראת פורה לפי שמפרכי' ומגלגלים בתוכה הענבים כשדורכים

רבינו בחיי

העדים הקיימים הם הנשארים בעולם שנאמר (ישעיה ב) ונשגב ה' לבדו ביום ההוא, כי הם כנגד השמים והארץ שבפסוק ראשון והבן זה. **ובמדרש** העידותי בכם היום את השמים ואת הארץ אמר להם הקב"ה לישראל הסתכלו בשמים שבראתי לשמש אתכם שמא שנו את מדתם שמא לא עלה גלגל חמה מן המזרח והאיר לכל העולם כענין שנאמר (קהלת א) וזרח השמש ובא השמש, הסתכלו בארץ שבראתי לשמש אתכם שמא שנתה את מדתה שמא זרעתם אותה חטים ולא צמחה או שמא זרעתם אותה חטים והעלתה שעורים ומה אלו שלא נעשו לא לשכר ולא לפירענות שאם זוכין אין מקבלין שכר ואם חוטאין אין מקבלין פורענות

צוארי שלל

כי מעט מעט הוא גדל הירק והנטיעה **כן ה'** יצמיח צדקה ותהלה בגאולה מעט מעט שלא יהיו נזוקים:

(כא) **חסדי** ה' אזכיר תהלות ה'. אפשר במ"ש למאן דאמר דאין אומרים הלל בפורים דקריאת המגילה זו הלולא וז"ש חסדי ה' אזכיר כשאני זוכר חסדיו את הנ"ס למינהו וסיפור הנס. זה הסיפור הוא תהלות ה' כלומר נחשב להלל:

והראשונים פירשו במ"ש חייב להראות עצמו כאלו הוא יצא ממצרים וז"ש חסדי ה' אזכיר תהלות ה' כאלו אנו עצמנו היינו בעלי הנס וז"ש כעל כל אשר גמלנו ה' כאלו הנס הזה עשה לנו בעצמנו הגם דלפי האמת זה הסיפור הוא רב טוב לבית ישראל הם אבותנו אשר גמלם להם כרוב רחמיו עכ"ד. ועיין מ"ש בעניותנו בספרי הקטן דברים אחדים דרוש ל' ובספרי הקטן ראש דוד דף מ"ג ע"ג ובקונטריס זרוע ימין בפסקת ורב כמו שנאמר ואעבור מ"ש בביאור פסוקים אלו בס"ד: **אי נמי** אפשר במשז"ל דבשעה שנטבעו המצרים בקשו מלאכי השרת לומר שירה ואמר להם הקב"ה מעשה ידי טובעים בים ואתם מבקשים לומר שירה. ויקשה על זה דאיך ישראל אמרו שירה. וכתבו המפרשים דבעל הנס שהוא ניצול מרודפיו יכול לומר שירה על הצלתו ולכך ישראל אמרו שירה שניצולו ועל הצלתם אמרו שירה. ועוד חילקו דבאותה השעה שהיו טובעים אין לומר שירה דעדיין לא נתגלה הנס אך אחר שנטבעו והוה מה דהוה יכולים הכל לומר שירה והכי דייק הלשון שאמר הקב"ה מעשה ידי טובעים דייקא שעתה הם טובעים ובשעה זו אין לומר שירה אך אחר כך ישראל אמרו שירה דכבר נטבעו ונתגלה הנס וכן המלאכים בו בפרק בחדא שריי"ן כמשז"ל וז"ש חסדי ה' אזכיר תהלות ה' על שהצילנו ורודפי המה כשלו ונפלו. וכי תימא אין לומר שירה דרחמנא אמר מעשה ידי טובעים וכו' אמר כעל כל גמלנו רמז חילוק ראשון דבעלי הנס יכולים לשיר וזהו כעל כל אשר גמלנו דייקא דאנן בעלי הנס. ועוד אשכילך דזה שאני אומר שירה תהלות ה' היינו אחר שנתגלה הנס והוה מה דהוה וז"ש ורב טוב לבית ישראל אשר גמלם כבר ברחמיו וכו' עתה יכולים הכל לומר שיר' וזה רמז אשר גמלם כאלו אחר נותן הודא' על אשר גמלם:

וָאֶדְרְכֵם בְּאַפִּי וְאֶרְמְסֵם בַּחֲמָתִי וְיֵז נִצְחָם עַל־
בְּגָדַי וְכָל־מַלְבּוּשַׁי אֶגְאָלְתִּי׃ יח כִּי יוֹם נָקָם
בְּלִבִּי וּשְׁנַת גְּאוּלַי בָּאָה׃ יט וְאַבִּיט וְאֵין עֹזֵר
וְאֶשְׁתּוֹמֵם וְאֵין סוֹמֵךְ וַתּוֹשַׁע לִי זְרֹעִי וַחֲמָתִי הִיא
סְמָכָתְנִי׃ כ וְאָבוּס עַמִּים בְּאַפִּי וַאֲשַׁכְּרֵם בַּחֲמָתִי
וְאוֹרִיד לָאָרֶץ נִצְחָם׃ כא חַסְדֵי יְהוָה ׀ אַזְכִּיר תְּהִלֹּת
יְהוָה כְּעַל כֹּל אֲשֶׁר־גְּמָלָנוּ יְהוָה וְרַב־טוּב לְבֵית
יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר־גְּמָלָם כְּרַחֲמָיו וּכְרֹב חֲסָדָיו׃
כב וַיֹּאמֶר אַךְ־עַמִּי הֵמָּה בָּנִים לֹא יְשַׁקֵּרוּ וַיְהִי לָהֶם
לְמוֹשִׁיעַ׃ כג בְּכָל־צָרָתָם ׀ לֹא צָר וּמַלְאַךְ פָּנָיו
הוֹשִׁיעָם בְּאַהֲבָתוֹ וּבְחֶמְלָתוֹ הוּא גְאָלָם וַיְנַטְּלֵם
וַיְנַשְּׂאֵם כָּל־יְמֵי עוֹלָם׃

לו קרי

רד״ק

אותם. והמשיל הרשעים כאלו הם ענבים בגת והאל דורכם. ומה שאמר לבדי ואין איש אתי ר״ל שאין זכות לישראל והוא היה כעוזר לאל אם היה להם זכות: גם מהעמים אין איש. לעזרתי לנקום מאויבי ישראל כי כלם היו אויביהם וכחמה שעשה נקמה לפיכך אדרכם באפי שיש לי עליהם על שהרעו לישראל שהגליתים ביניהם ואני קצפתי מעט והם עזרו לי לרעה: נצחם. דמם יזה על בגדי לפיכך הם אדומים. ונקרא הדם נצח לפי שהיא חיי האדם וחזקו: אגאלתי. ענין טנוף ולכלוך, וכן לחם מגואל: (יח) כי יום. היה בלבי זמן רב עד שבאה שנת גאולי ואז יהיה יום נקם בעמים: (יט) ואביט. פירשנו זה הענין בפסוק וירא כי אין איש ואמר למעלה זרועו וצדקתו וכאן אמר זרועי וחמתי זרועי כמו שפי' שם וחמתי על נקם שיעשה ברשעים בזמן הישועה לפיכך סמך לו ואבוס עמים: (כ) ואבוס. ענין רגיסה ודריכה: ואשכרם בחמתי. אשקם כוס חמתי עד שישכרו: נצחם. חזקם ותקפם: (כא) חסדי ה'. אמר הנביא על החסדים שהראם לו האל שיעשה לעתיד לעמו אזכור לבני אדם החסדים שעשה להם בגלות כדי שיודו וישבחו שמו ואמר חסדי לכל לפי שהם מרו את דברו והוא הטיב להם בכל דור ודור לפיכך אמר תהלות ה' כי על אותם החסדים ראוי להלל את ה' כעל כל אשר גמלנו ה' אזכיר אותם החסדים כמו שהיו על כל אשר גמלנו: ורב טוב. שעשה לבית ישראל אשר גמלם כרחמיו וכרב חסדיו לא לפי מעשיה': (כב) ויאמר. כאשר לקחם לו לעם כשהוציאם ממצרים אמר אך עמי המה, אלה עמי הם שלקחתים מתוך עם אחר ולקחתים לי לבנים ולא ישקרו בי לעולם: ויהי להם למושיע. כיון שהיה להם למושיע שהושיעם ממצרים אמר שלא ישקרו בו לעולם ומלת אך היא לאמת הדבר: (כג) בכל צרתם לא צר כתיב באל״ף וקרי בוי״ו ופי' שכתוב לא הרבה להם הצרה כי הושיעם ממנה. ופי' הקרי לו לאל צר בצרתם. על דרך ותקצר נפשו בעמל ישראל: ומלאך פניו הושיעם. מסבב סבות לשושיעם והסבות יצאו מלפניו לא שיהו מקרה והסבה תקרא מלאך גאלם מהצרה שהם בה כן יעשה עמהם בכל דור ודור, וזהו שאמר כל ימי עולם: וינטלם וינשאם. כפל ענין במ״ש:

רבינו בחיי

לא שנו את מדתן אתם שאם זכיתם תקבלו שכר ואת חטאתם תקבלו פורענות על אחת כמה וכמה לכך ובחרת בחיים כאדם האומר לחברו ברור לך חלק יפה בנחלתי ומעמידו על היפה ואומר לו את זה ברור לך כפירש״י ז״ל, וזהו שכתוב (תהלים טז) ה' מנת חלקי וכוסי אתה תומיך גורלי אמר דוד לפני הקב״ה רבש״ע הנח ידי על גורל הטוב שהקב״ה נקרא טוב שנאמר (שם קמה) טוב ה' לכל (שם כה) טוב וישר ה' ונתן לישראל התורה שנקראת לקח טוב שנאמר (משלי ד) כי לקח טוב נתתי לכם ועמה יהיה לכם בעוה״ז החיים והטוב שנאמר ראה נתתי לפניך היום את החיים ואת הטוב ויזכו לעוה״ב שכלו טוב שכן דרשו רז״ל (שמות כ) למען יאריכון ימיך לעולם שכלו ארוך ולמען ייטב לך לעולם שכלו טוב, וכן אמר שלמה ע״ה (משלי כד) ולמוכיחים ינעם ועליהם תבא ברכת טוב:

גג״ד למנחת שבת ובו״ה

דברים לא וילך

לא א *וַיֵּלֶךְ מֹשֶׁה וַיְדַבֵּר אֶת־הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה אֶל־כָּל־יִשְׂרָאֵל׃ ב וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם בֶּן־מֵאָה

* (חמישי מסה״י כשהן מחוברין)

תרגום אונקלוס

א. נַאֲזַל מֹשֶׁה. וּמַלֵּיל. יָת פִּתְגָמַיָּא הָאִלֵּין עִם כָּל יִשְׂרָאֵל: ב. וַאֲמַר לְהוֹן. בַּר מְאָה וְעֶשְׂרִין שְׁנִין אֲנָא יוֹמָא.

ת״א ויאמר אלהם. ר״ה יא. קידושין לח:

בעל הטורים

(א) וילך. כ״ג סמוך ט״ת וילך. פי' כ״ג סמוך כנגד כ״ה מיניה כתיב לאברהם ליצחק וליעקב. וסמיך ליה וילך משה. יום ב' או ג' או נצבים וילך נפרדים: וילך משה. לעיל שהלך אליהם להגיד להם כי קיים הקב״ה את שבועתו והכניס ישראל לארץ. ואיתא במדרש שהמתים מספרים זה עם זה.

טעם על הליכת משה

(א) וילך משה וגו'. הנה רבו הפירושים על ענין וילך משה להיכן הלך. ונוכל לומר ע״פ המדרש ע״פ ואין שלטון ביום המות, ידוע כי אהל משה היה מחוץ למחנה הרחק מן המחנה, והיה כל מבקש ה' יצא אל אהל מועד אשר מחוץ למחנה (שמות לג), וכאשר היה צריך משה לדבר אל כל ישראל, היו שתי חצוצרות כסף למקרא העדה, כדכתיב (במדבר י) ותקעו בהן ונועדו אליך כל העדה אל פתח אהל מועד, וביום מיתתו כאשר נטלה ממנו שלטנותו ונתנה ליהושע, לא היה לו עוד רשות לצוות לבני אהרן לתקוע בחצוצרות למקרא העדה אליו אל מחוץ למחנה. ע״כ כאשר היה רוצה לדבר אל העם דבריו האחרונים ולברכם ולהפרד מאתם, הי' מוכרח לילך ממקומו מאהל מועד שלו אשר מחוץ למחנה לבא למחנה ישראל לדבר עמם, ולו ידעו ישראל כי משה רוצה לדבר עמהם, היו הולכים אליו, אבל לא ידעו מזה, ע״כ הי' מוכרח משה לבא אליהם, וזהו וילך משה וידבר את הדברים האלה אל כל ישראל:

באיזה יום נפטר משה

(ב) ויאמר אלהם בן מאה ועשרים שנה אנכי היום וגו'. פי' רש״י היום מלאו ימי ושנותי ביום זה נולדתי וביום זה אמות, לא אוכל עוד לצאת ולבא מלמד שנסתמו ממנו מעינות החכמה. וכתב הט״ז הנה יש להקשות דאיתא את מספר ימיך אמלא מלמד שהקב״ה ממלא שנותיהם של צדיקים מיום ליום, והקשה מהרש״א דלכאורה הוא תמוה דאין אמרי' ביום שנולד הוא מת, דהא שנות אדם בינוני הוא שבעים שנה, כדכתיב (תהלים צ) ימי שנותינו בהם שבעים שנה, וערב ר״ה הוא סוף שנה, וגם אנן קי״ל דיום אחד בשנה חשוב שנה, וא״כ יום שלפני מיתת הצדיק הוא סוף שנה, ואם כן יום על אחריו שמת בו הוא סוף שנת ע״א, ופי' המהרש״א את מספר ימיך אמלא, מלא בגימטריא ע״א, וכך ימות הצדיק, ולפי זה קשה לכאורה כאן היום מלאו ימי דהיום נולדתי הא ביום שלפניו מלאו ימיו ונראה לבאר כן, דהנה המפרשים מחולקים אם משה מת בשבת או בערב שבת [אבל ידוע כי משה היה של התורה, וכל ביאתו לעולם לא היה רק בשביל נתינת התורה, וכאשר גמר למודו עם כל ישראל כל התורה נסתמו ממנו מעינות החכמה, וזה היה בערב שבת, והיה נחשב למשה כאלו מת בו ביום, כי לא היה לו עוד צורך בעולם, ולמחלתו ביום השבת סמוך למנחה כבה נרו ויצתה נשמת חיותו]. וזהו כונת רש״י כאן היום מלאו ימי היום נולדתי והיום אמות [וזה אמר בשבת], וקשה לרש״י שא ביום

תפסיר הרס״ג

(א) פמצ'א מוסי. וכלם בני אסראיל בגמיע הד'א אלכלאם: (ב) פקאל להם. אנא אליום אבן

אבן עזרא

(א) וילך. הלך אל כל שבט ושבט להודיע שהוא מת שלא יפחדו וחזק לבם בדברי יהושע על כן כתוב אחריו ואתה תנחילנה אותם ולפי דעתי כי אז ברך השבטים ואם ברכותיהם מאוחרות במכתב: (ב) לצאת ולבוא.

רבינו בחיי

(ב) בן מאה ועשרים שנה אנכי היום. יתכן לומר כי היו ימיו ק״כ שנה כנגד ק״כ יום שעמד בהר ארבעים יום ראשונים לקבל הלוחות, ארבעים יום שניים להתפלל על עון העגל, ארבעים שלישיים לקבל לוחות שניות, וזה טעם אנכי ולא אמר אני. ודרשו רז״ל היום מלאו ימי ושנותי היום נולדתי והיום אמות וכן אמר בתחלת דבריו אתם נצבים היום כל הענין דבק והכל היה ביום מיתתו, והיום הזה ז' באדר היה והוא סוף שנת

נחל קדומים

א (א) וילך משה וידבר את הדברים האלה אל כל ישראל. אפשר לומר רמז דכבר נודע דעיקר התשובה היא לשוב לתורה כי היא אם כל חי וכמו שתקנו רז״ל בתפלה השיבנו אבינו לתורתך וקרבנו מלכנו לעבודתך והחזירנו בתשובה שלימה לפניך הביטה וראה כי תחילה וראש הוא השיבנו לתורתך ואחר זה וקרבנו ואחר זה והחזירנו בתשובה. ויש כמה וכמה טעמים בדבר ונזכיר קצתן האחד הננו כי היא עץ חיים למחזיקים בה והאוחז בה דבק בחיים והשני שמבטלת היצה״ר והשלישי דעבירה אינה מכבה תורה והרביעי כי התורה שאלה מהקב״ה שימחול לחוטא כמ״ש בזהר הקדוש וכהנה רבות. ורז״ל אמרו וילך משה שהוא לשון תוכחה שהלך להוכיחם אצל כל אהל ואהל מישראל כמ״ש רבינו בחיי וזאת העצה היעוצה לעסוק בתורה וז״ש את כל הדברים האלה ורז״ל אמרו במקומו אלה החקים אלה המשפטים וכאן זה כונת משה רבינו בתוכחתו מסר להם כלל גדול. בתורה. וז״ש את הדברים האלה רמז לחקים ומשפטים וזה רפואה כוללת לכל ישראל כל

רמב״ן

(א) וילך משה. כאשר השלים כל דבריו אז הלכו כל הנצבים לפניו והטף והנשים איש לאהליו ולא הוצרך הכתוב להזכיר זה כי כבר אמר אתם נצבים היום כלכם לפני ה' אלהיכם לעברך בברית ה' אלה־יך ואחר עברם בברית ילכו מפניו ויאמר הכתוב עתה כי משה הלך ממחנה לויה אל מחנה ישראל לכבדם כמו שירצה להפטר מחבירו ובא ליטול רשות ממנו:

(ב) ויאמר להם בן מאה ועשרים שנה אנכי היום. וזה לנחם אותם על ענינו כלומר אני זקן ואין לכם עוד תועלת ממני ועוד כי השם צוני שלא אעבור שם ואל תפחדו ואל תיראו כי ה' יעבור עמכם לא יסלק שכינתו מכם בעבורי. ויהושע הוא העובר לפניכם במקומי ואעפ״י שמשה רבינו היה בתקפו ובבריאותו כאשר העיד הכתוב לא כהתה עינו ולא נס לחה אמר להם כן לנחמם ורש״י

וְעֶשְׂרִים שָׁנָה אָנֹכִי הַיּוֹם לֹא־אוּכַל עוֹד לָצֵאת וְלָבוֹא וַיהוָה אָמַר אֵלַי לֹא תַעֲבֹר אֶת־הַיַּרְדֵּן הַזֶּה: ג יְהוָה אֱלֹהֶיךָ הוּא ׀ עֹבֵר לְפָנֶיךָ הוּא־יַשְׁמִיד אֶת־הַגּוֹיִם הָאֵלֶּה מִלְּפָנֶיךָ וִירִשְׁתָּם יְהוֹשֻׁעַ הוּא עֹבֵר לְפָנֶיךָ כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר יְהוָה: שני ד וְעָשָׂה יְהוָה לָהֶם כַּאֲשֶׁר עָשָׂה לְסִיחוֹן וּלְעוֹג מַלְכֵי הָאֱמֹרִי וּלְאַרְצָם אֲשֶׁר הִשְׁמִיד אֹתָם: ה וּנְתָנָם יְהוָה לִפְנֵיכֶם וַעֲשִׂיתֶם לָהֶם כְּכָל־הַמִּצְוָה אֲשֶׁר צִוִּיתִי אֶתְכֶם: ו חִזְקוּ וְאִמְצוּ אַל־תִּירְאוּ וְאַל־תַּעַרְצוּ מִפְּנֵיהֶם כִּי ׀ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ הוּא הַהֹלֵךְ עִמָּךְ לֹא יַרְפְּךָ וְלֹא יַעַזְבֶךָּ: ס

שני פסקי׳

תרגום אונקלוס

דֵין. לֵית אֲנָא יָכֵיל עוֹד לְמִפַּק וּלְמֵיעַל. וַיְיָ אֲמַר לִי. לָא תִעְבַּר יָת יַרְדְּנָא הָדֵין: ג. יְיָ אֱלָהָךְ. הוּא עָבַר קֳדָמָךְ. הוּא יְשֵׁיצֵי. יָת עַמְמַיָּא הָאִלֵּין. מִן קֳדָמָךְ וְתֵירְתִנּוּן. יְהוֹשֻׁעַ. הוּא עָבַר קֳדָמָךְ. כְּמָא דְּמַלֵּיל יְיָ: ד. וְיַעְבֵּיד יְיָ לְהוֹן. כְּמָא דַּעֲבַד. לְסִיחוֹן וּלְעוֹג. מַלְכֵי אֱמוֹרָאָה וּלְאַרְעֲהוֹן. דְּשֵׁיצֵי יָתְהוֹן: ה. וְיִמְסְרִנּוּן יְיָ קֳדָמֵיכוֹן. וְתַעְבְּדוּן לְהוֹן. כְּכָל תַּפְקֵידְתָּא. דְּפַקֵּידִית יָתְכוֹן: ו. תְּקַפוּ וְעִילְמוּ. לָא תִדְחֲלוּן וְלָא תִתַּבְרוּן מִן קֳדָמֵיהוֹן. אֲרֵי יְיָ אֱלָהָךְ. מֵימְרֵיהּ מְדַבַּר קֳדָמָךְ. לָא יִשְׁבְּקִנָּךְ וְלָא

תפסיר הרס"ג

מאיה ועשרין סנה. לא אטיק זיאדה עלי׳ אלכ׳רוג ואלדכ׳ול. ואללה פקד קאל לי. לא תעבר חד׳א אלארדן: (ג) אללה רבך. אלד׳י נורה יסיר בין ידיך. הו ינפד׳ הולאי אלאמם. מן בין ידיך ותרת׳הם. יהושע. הו יעבר בין ידיך. כמא קאל אללה: (ד) פיצנע אללה בהם. כמא צנע בסיחון ועוג. מלכי אלאמורי ובאהל בלדהם. אלד׳י אנפד׳הם: (ה) פיסלמהם אללה בין ידיכם. ותצנעון בהם. כגמיע אלוציה. אלד׳י אוציתכם: (ו) אשתדו ותאידו. לא תכ׳אפוהם ולא תרהבוהם. פאן אללה רבך. נורה אלסאיר מעך. לא ידעך ולא

נוה שלום

(ב) לא אוכל עוד, לא אטיק זיאדה, כלומר מלאו ימי חיי מאה ועשרים שנה ולכן לא אוכל עוד לצאת ולבא לפניכם, וכתב רמב"ן שרצה לנחמם שאין לכם תועלת ממני אחרי זקנתי ועוד שה׳ צוה עלי אל תעבור וכו׳ ועתה אל תיראו כי ה׳ יעבור וכו׳ ותמיד תהיה השגחתו עליכם ולא יסתיר פניו מכם בעבור מיתתי. (ו) לא ירפך, לא ידעך, ולעיל ד לא תרגם לא ירפך לא יכ׳ליך, ושני

אבן עזרא

במלחמה והטעם כי אילו לא הייתי מת עתה אין בי יכולת להלחם ואין לכם צורך למי שיעזוב אתכם כי השם ישמיד הגוים גם יהושע והעד מה שראיתם בעיניכם במלחמ׳ סיחון ועוג: (ה) ועשיתם להם. לשבור מצבותם: (ו) חזקו ואמצו. אחר שתדעו שהשם הולך עמכם בכל מקום שתלכו להלחם:

אבי עזר

(ג) **לצאת** ולבוא במלחמה. והטעם כי אלו לא הייתי מת וכו׳)

כיון שהתנצל בשני דברים בחלישות כח לצאת למלחמה. גם כי ה׳ אמר לא תעבור את הירדן הזה וגו׳ והיה די בהתנצלות דבר אחד. אבל עורר בזה כי מלחמות ה׳ אינו כשאר מלחמות בלחום בחרב ובחנית ובתחבולות כי השם ישמיד הגוים וברוח שפתיו ימית רשע. וגם אם ה׳ הניח לי לעבור אתכם בארץ הזאת לא הייתי לוחם בחרב ובחנית כי אין בי כח לצאת ולבא וכיון שמלככם ה׳ והוא ילחם לכם ע"כ אל תדאגו ואל תיראו אם יהושע יעבור לפניכם זה טופס דברי הרב. אבל דברי רש"י נוטים יותר לפי טעם הפסוק לא כהתה עינו

רבינו בחיי

הארבעים, בו ביום מת משה בו ביום נולד. בו ביום מת משה הוא שכתוב בסוף התורה (דברים לד) ויבכו בני ישראל את משה בערבות מואב שלשים יום ויתמו ימי בכי אבל

בעל הטורים

שלישי (ב) ולבוא. מלא וי"ו. שלא אוכל עוד לבא בשער סדרי משנה: (ג) ה׳ אלהיך הוא עבר לפניך. הפסוק מתחיל ומסיים בשם. לומר שהקב"ה הולך לפני ישראל ולאחריהם. וכן כתיב כי הולך לפניכם ה׳ ומאספכם אלהי ישראל:

רש"י

(א) וילך משה וגו׳. (ב) לא אוכל עוד לצאת ולבוא. יכול שתשש כחו ת"ל (לקמן לד) לא כהתה עינו ולא נס לחה, אלא מהו לא אוכל איני רשאי, שנטלה ממני הרשות וניתנה ליהושע: וה׳ אמר אלי. זהו פירוש לא אוכל עוד א לצאת ולבוא לפי שה׳ אמר אלי: אנכי היום. (ר"ה השנה דף יא) היום מלאו ימי ושנותי ביום זה נולדתי וביום זה אמות. דבר אחר לצאת ולבוא בדברי תורה מלמד שנסתמו ממנו מסורות ב ומעיינות החכמה: (ו) לא ירפך. לא יתן לך רפיון להיות ג נעזב ממנו:

שפתי חכמים

א כאלו אמר לפי שה׳ אמר אלי לא תעבור יהושע הוא יעבור אבל לא מפני שתשש כחו כי כתיב לא כהתה עינו וגו׳ דא"ל שיהא הוא כאנשי נפשיה כאלו אמר לא אוכל ועוד שה׳ אמר אלי דכיון שפי׳ לא אוכל איני רשאי א"כ היינו שהקב"ה אמר אליו לא תעבור לכ"ה סוה׳ אמר הוא פי׳ אלפניו כלומר לא אוכל לפי שה׳ אמר וגו׳ והוי"ו וה׳ הוא כמו ואדם אין ופירושו לפי שאדם אין: ב והטעם כדי שלא יצטער שנטלה גדולה ממנו ונתנה ליהושע דכיון שנסתמו ממנו מסורת החכמה למה לו חיים. וא"ת למה מהפך רש"י ומפרש בתחלה לא אוכל עוד לצאת ולבא ואח"כ מפרש אנכי היום שלא ע"ד הקרא. וע"ק האי ד"א סל"ל מיד קודם אנכי היום. ויש לתרץ על דרך שלפוס לא אוכל עוד לצאת ולבא יכול כו׳ עד לפי שה׳ אמר אלי וגו׳ ומקשה רש"י ע"פ זה ואם תאמר והרי איתא במדרש היום מלאו ימי כו׳ א"כ ש"מ דבלא טעם זה וה׳ אמר אלי וגו׳ לא הוי יכול עוד לצאת ולבא, ומתרץ לעולם כו׳ כמו שפירשתי ודקא קשיא לך הרי איתא במדרש היום מלאו ימי כו׳ דמשמע דבלא טעם שה׳ אמר אלי וגו׳ לא היה עוד יכול לצאת ולבא. י"ל שמדרש מפרש לצאת ולבא בע"א ד"א לצאת ולבא בד"ת כו׳. בשם מהרי"ן. ולפי ד"א נ"ל וה׳ אמר וגו׳ כמשמעו שה׳ אמר. הרא"ם: ג הא דלא פי׳ רש"י האי לא ירפך במקום אותך כמנהגו בכל מקום שפי׳ לא יעשה אותך רפוי לפני סיחון ועוג נראה מפני כי כל נתינת טעם קאי אדלעיל מניה דכתיב לא תערצו מפניהם שלא יעשו אותך רפוי מ"ם לא תירא סניחא אי פי׳ של לא ירפך לא יתן לך רפיון להיות נעזב ממנו אחר שפיר מה"ם לא תירא כיון שאינך נעזב מן השם אבל אם היה פי׳ לא יעשה אותך רפוי לא יפול עליו לא תערצו כי אין זה סיבה שלא תערצו. וכ"ה ג"כ דברי הרא"ם:

באיזה יום נפטר משה

שלפניו היה לו למות, ולכך פירש"י שנסתמו ממנו מעיינות החכמה אתמול בע"ש, והוי כמי שמת בע"ש אבל היום בשבת מת ממש:

דעת זקנים מבעלי התוספות

(ב) בן מאה ועשרים שנה אנכי היום לא אוכל עוד לצאת ולבא. כי זקנתי. ועוד כי ה׳ אמר אלי לא תעבר את הירדן הזה. ואתם אין לכם הפסד בדבר. כי (ג) ה׳ אלהיך הוא עובר לפניך. ואין לכם כמותו. ד"א לא אוכל עוד לצאת ולבא. לא מפני חלישות אלא מפני שה׳ אמר אלי לא תעבר וגו׳:

תומת אנ"ך

(ו) **אל** תיראו ואל תערצו מפניהם כי ה׳ אלהיך הוא ההולך עמך. פתח בלשון רבים וסיים בלשון יחיד לומר דאם יהיה להם אחדות גמור שכלם נחשבים כאיש אחד אז כ"י השכינה שורה עליהם כמשז"ל על פסוק והוא באחד והוא אחד לא כתיב אלא והוא באחד דכשישראל הם באחדות כ"י שוכן בקרבם. וז"ש אל תיראו ואל תערצו. והסגולה לזה הוא האחדות והיינו דקאמר כי ה׳ אלהיך הוא ההולך עמך שתהיו באחדות כאיש אחד ואז ה׳ הולך עמך לא ירפך ולא יעזבך ואחר זמן ראיתי בספר קרבן מנחה להרב הגדול מהר"י אלגאזי ז"ל סימן שמ"ו ששאלוהו דקדוק פסוק זה דפתח בלשון רבים וכו׳ והשיב דמשמע בילקוט לפ׳ פנה אל תפלת הערער ולא בזה את תפלתם התפלה כשתיירם להם שהם מתפללים בר"ה ויה"כ אל תבזה אותה מהם ויש המלאה שכשומעת תפלת היחיד בכל זמן כגון שיתפלל עם הציבור בר"ה ויה"כ ויאמר קבל גלותין ובעותין בעידן עקתין וכשיצטרך היחיד בכל עת לדבר אל הקב"ה הקב"ה פונה אליו מכח התפלה דנשתיירה ממה שהתפללו הצבור באותם הימים כיון דרבים הם והם בקשו על תפלת היחיד שתקובל בכל זמן וז"ש חזקו ואמצו ברבים כי אח"כ לא ירפך ולא יעזבך וז"ש פדה

מרפא לשון

ג) הוא עבר לפניך, הוא עבר קדמך. כתב היא"ר ז"ל שהוא ע"ד ויעבור מלכם לפניהם וה׳ בראשם ומ"מ לא יתכן לתרגמו מימריה עבר שאין נופל ל׳ העברה אצל המאמר וכמש"ל בפ׳ דברים (א׳ ל׳). ו) כי ה"א הוא ההולך עמך, מימריה מדבר קדמך. ה"ג ולשון מדבר שייך במאמר כמו שכן דרך להנהיג בקול כמו שמצינו בדין לא תחרוש בשור ובחמור יחדו אלא שצריך לי עיון למי הוא מנהיג שאין דרך המנהיג לילך אלא אחרי המתנהג ויש לומר דזהו בב"ח אבל בענין הצבא דרך המנהיג לילך לפני המתנהג כע"ש אשר יצא לפניהם אבל לקמן בפ׳ ח׳ וה׳ הוא ההלך לפניך הוא מדבר קדמך גרסינן ול"ג בזה מימריה מפני הכפל שהרי הוא אומר אחריו מימריה יהי בסעדך. חזקו ואמצו, תקפו ועילמו. וכן חזק ואמץ, ועילם. ויש גורסין ואילמו, ואילם, והיא היא כי האלף והעין מתחלפין ובדרז"ל גברא אלמא, מקוטנא לאולמא מאולמא לקוטנא. ובמלכים (א׳ יב) קטני עבה ממתני אבי ת"י חלשותי תקיפא

מסורת הקריאה

(ו) יעזבך. הכ"ף בדגש לתפארת הקריאה: (ז) ואמץ. המ"ם בקמץ

תרגום אונקלוס

יִבְחֲקִנָּךְ: ז. וּקְרָא משֶׁה לִיהוֹשֻׁעַ. וַאֲמַר לֵיהּ. לְעֵינֵי כָּל יִשְׂרָאֵל תְּקַף וְעֵלָם. אֲרֵי אַתְּ. תֵּיעוֹל עִם עַמָּא הָדֵין. לְאַרְעָא. דְּקַיֵּים יְיָ. לַאֲבָהַתְהוֹן לְמִתַּן לְהוֹן. וְאַתְּ תַּחְסְנִנַּהּ לְהוֹן: ח. וַיְיָ. הוּא מְדַבַּר קֳדָמָךְ. מֵימְרֵיהּ יְהֵי בְּסַעְדָּךְ. לָא יִשְׁבְּקִנָּךְ וְלָא יִרְחֲקִנָּךְ. לָא תִדְחַל וְלָא תִתְּבַר: ט. וּכְתַב משֶׁה יָת אוֹרָיְתָא הָדָא. וִיהָבַהּ. לְכָהֲנַיָּא בְּנֵי לֵוִי. דְּנָטְלִין. יָת אֲרוֹן קְיָמָא דַּיְיָ. וּלְכָל סָבֵי יִשְׂרָאֵל: י. וּפַקֵּיד משֶׁה יָתְהוֹן לְמֵימַר. מִסּוֹף שְׁבַע שְׁנִין. בִּזְמַן. שַׁתָּא דִשְׁמִטְתָּא

דברים לא

חמישי כשהן מחוברין* ז וַיִּקְרָא משֶׁה לִיהוֹשֻׁעַ וַיֹּאמֶר אֵלָיו לְעֵינֵי כָל־יִשְׂרָאֵל חֲזַק וֶאֱמָץ כִּי אַתָּה תָּבוֹא אֶת־הָעָם הַזֶּה אֶל־הָאָרֶץ אֲשֶׁר נִשְׁבַּע יְהוָה לַאֲבֹתָם לָתֵת לָהֶם וְאַתָּה תַּנְחִילֶנָּה אוֹתָם: ח וַיהוָה הוּא ׀ הַהֹלֵךְ לְפָנֶיךָ הוּא יִהְיֶה עִמָּךְ לֹא יַרְפְּךָ וְלֹא יַעַזְבֶךָּ לֹא תִירָא וְלֹא תֵחָת: ט וַיִּכְתֹּב משֶׁה אֶת־הַתּוֹרָה הַזֹּאת וַיִּתְּנָהּ אֶל־הַכֹּהֲנִים בְּנֵי לֵוִי הַנֹּשְׂאִים אֶת־אֲרוֹן בְּרִית יְהוָה וְאֶל־כָּל־זִקְנֵי יִשְׂרָאֵל: רביעי י וַיְצַו משֶׁה אוֹתָם לֵאמֹר מִקֵּץ ׀ שֶׁבַע שָׁנִים בְּמֹעֵד שְׁנַת הַשְּׁמִטָּה בְּחַג הַסֻּכּוֹת:

(שלישי (ששי כשהן מחוברין) · רביעי (שביעי כשהן מחוברין) · *שבת)

ת"א כי אתה תבוא. סנהדרין ח: ויכתוב משה. גיטין נט: מקץ שבע שנים. ר"ה יב סוטה מא:

רש"י

(ז) כי אתה תבוא את העם הזה. אחרי את תיעול עם עמא הדין. משה אמר לו ליהושע זקנים שבדור יהיו עמך ד הכל לפי דעתן ועצתן, אבל הקב"ה אמר ליהושע (לקמן לא, כג) כי אתה תביא את בני ישראל אל הארץ אשר נשבעתי להם תביא על כרחם הכל תלוי בך טול מקל והך על קדקדן דבר ה אחד לדור ולא שני דברים לדור (סנהדרין ח): (ט) ויכתוב משה וגו' ויתנה. כשנגמרה כולה ו נתנה לבני שבטו: (י) מקץ שבע שנים. בשנה ראשונה של שמטה שהיא השנה השמינית ולמה קורא אותה שנת השמטה שעדיין שביעית נוהגת בה בקציר של שביעית ז היוצא למוצאי שביעית:

שפתי חכמים

ד ק"ל דלקמן כתיב כי אתה תביא וגו' א"כ סתרי קראי אהדדי וא"ל כי אתה תבוא פי' כמו כי אתה תביא כי היכי דלא יהיו סתרי אהדדי הני קראי ז"א שהרי א"ת על כי אתה תבא וגו' אחרי את תיעול עם עמא הדין ושם תרגם ית. מהרש"ן. ומתרץ דה"פ משה אמר לו: ה דבר פי' מנהיג: ו (מהרש"ן) כונת רש"י שפי' הת"כ הזאת הנזכר כאן ר"ל כל התורה מבראשית עד לעיני כל ישראל ולא כמו התורה הזאת שכתב אחר זה שר"ל משנה התורה לבד דלמה יתן רק משנה תורה לכהנים ולא כלה: ז פי' אם היה זורע באיסור בשמטה אסור אחר השמטה כמו בשמטה. אי נמי ספיח דשמטה:

מדוע מצות הקהל בשמטה

(י) ויצו משה אותם לאמר מקץ שבע שנים וגו'. צריך להבין למה היתה הקריאה הזאת בשנת השמטה ובחג הסוכות, ולא היתה בכל שנה ושנה, וגם מידי חדש בחדשו בהיות כי התורה האלהית היה ראוי שלא ימושו דברי התורה מפינו, והסבה בזה הוא לפי שרצה הקב"ה שיהיו דברי תורה מביבים על ישראל ומלבד הלמוד הפרטי שיחידי הסגולה הכהנים הלוים החכמים והשופטים ילמדו את התורה ויהגו בה יומם ולילה עוד בפומבי גדול יקרא הגדול שבעם הוא המלך או השופט את ספר התורה נגד כל ישראל כדי שישמעו ויתפעלו לבותיהם מהדברים ומכבוד המדבר והקורא. ואם היה זה בכל שנה היה הדבר נקל בעיניהם, ולכן לזה שמהטעמים לא תהיה הקריאה תדירה בכל שנה כי אם בשנת השמטה לפי שבשנה ההיא יהיו פנויים מכל עסקיהם אשר הם מתעסקים בעבודת האדמה והיו כלם שובתים מחרישה וזריעה וקצירה ואסיפה וכל מלאכת עבודה ומזונות מוכנים להם ומתברכים כמש"ה וכי תאמרו מה נאכל בשנה השביעית וגו' וצויתי את ברכתי לכם בשנה הששית ועשת את התבואה לשלש השנים. ולזה שתהיה הקריאה בחג הסוכות מפני שהיה הזמן ההוא יותר טוב משאר המועדים, ואף מחדש האביב, לפי שאין השווי הבא על החורף טוב בענין אל השווי הבא על הקיץ, לפי שבשיווי האביב עדיין יד הקור תקיפה ומי הנהרות והנחלים גוברים ועולים מפסיפת השלגים ונהמסת הקרחים והאנשים אין גלולים מלערך והיוקן כמו שהם בטוחים מכל זה בשווי הסתיו, ובפרט שצריכים להביא הטף עמהם, לזה היה הזמן ההוא יותר מיוחד ונאות לבא כל ישראל ירושלימה לשמוע את התורה מפי המלך. גם היו בחג הסוכות יוצאים מראש השנה ועד יום כפורים שבכבר השלימו עם יוצרם וכמותיהם ותאותיהם נכנעות לעבודתו. ובבא כל ישראל להראות את פני ה' יהיו דבקים בו ואז ישמעו את התורה בכונה רצויה וילמדו ליראה את השם הנכבד והנורא.

תפסיר תרס"ג

יתרכך: (ז) ת'ם דעא מוסי' ביהושע. וקאל לה. בחצ'רה' גמיע אל אסראיל אשתד ותאייד. פאנך תדכ'ל. מע הולאי אלקום. אלי' אלבלד. אלד'י קסם אללה. לאבאיהם אן יעטיהם. ואנת תנחלה להם: (ח) ואללה. אלד'י נורה סאיר בין ידיך. הו יכון מעך. לא ידעך ולא יתרכך. לא תכ'אף ולא תד'ער: (ט) ת'ם כתב מוסי' הד'ה אלתוריה, ודפעהא. אלי' אלאימה בני לוי. אלחאמלין צנדוק עהד אללה. ולסאיר שיוך' אל אסראיל: (י) ואמרהם וקאל להם. פי כל מדה' סבע סנין. פי וקת סנה' אלתסייב פי חג אלמצ'אל:

אבן עזרא

(ז) חזק ואמץ. גם כן אמר משה ליהושע שהוא הפקיד עליהם כי אתה תבוא את העם הזה. ענין את כמו עם: (ט) ויתנה אל הכהנים בני לוי. שהם מורי התורה: ואל כל זקני ישראל. הסנהדרין או טעמו כמו ויצו משה וזקני ישראל: (י) מקץ שבע שנים. תחלת השנה: (יב) למען ילמדו. כל השנה ג"כ השבת: וגרך. אולי יתיהד. וכאשר ישמעו ישאלו וילמדו מי שאינו חכם והבנים שהם קטנים:

אבי עזר

ולא כם לחה: (ט) (אל כל זקני ישראל וגו') עיין בפ' כי תצא בפסוק וזקני

רבינו בחיי

משה. וראוי להדביק אל הכתוב הזה שבסוף התורה מה שכתוב בתחלת יהושע (יהושע א) ויצו יהושע את שוטרי העם הכינו לכם צדה כי בעוד שלשת ימים אתם עוברים את הירדן. ומי שמחבר הכתובים זה עם זה ימצא הענין מבואר כי לא צוה יהושע להכין צדה עד שתמו ימי בכי אבל משה ולכך הוצרך הכתו' לומר ויתמו ימי בכי אבל משה והזכיר שם הכתוב (שם ד) והעם עלו מן הירדן בעשור לחדש הראשון ואם תמנה למפרע מעשרה בניסן ל"ג יום והם ג' ימים לצדה ושלשים לאבלו של משה תמצא יום מיתתו בז' באדר, בו ביום נולד משה שכתוב (שמות ב) ולא יכלה עוד הצפינו והיה זה בששה בסיון יום שהיה עתיד לקבל התורה שנתוסף בו עוצם אורה באותו יום לרמוז על גדולתו באותו יום ועל כן לא יכלה עוד הצפינו ועשתת תחבולה לשומו בתיבת גומא כדי

חומת אנ"ך

שלום נפשי וגו' עכ"ד ונפ' שלנו הוא הסמכתא בעלמא אך ההמלאה

מסורת הקריאה

כסגולתא: (ח) וה', בגרשיים, עי' בראשית י"ג י"ד: יעזבך, הכ"ף

רמב"ן

כתב לא אוכל עוד לצאת ולבא לפי שה' אמר אלי לא תעבור את הירדן ואינו נכון ועל דעת ר"א לצאת ולבא למלחמה כי חלשו כחותיו בזקנות: וגם זה איננו נכון. ורבותינו אמרו מלמד שנסתתמו ממנו מעינות חכמה והיה זה במעשה נס שלא ידאגו לתת גדולה ליהושע בפניו:

(ט) ויכתוב משה את התורה הזאת. מתחלת בראשית עד לעיני כל ישראל ואע"פ שבכאן כתוב תקרא את התורה הזאת נגד כל ישראל. והיא רומז לספר הזה של אלה הדברים על דעת רבותינו. אבל בזה חזר ובאר ויה' ככלות משה לכתוב את דברי התורה הזאת על ספר עד תומם וזה יכלול כל התורה כולה:

ספורנו

(ו) לא ירפך. כי יחזיק בידך בעת המלחמה: ולא יעזבך. אחרי כן שלא יגרע ממך עיני השגחתו ולא יתקוממו סביבותיך: (ט) את התורה הזאת. פרשת המלך שצוה עתה שיקרא בהקהל: ויתנה אל הכהנים בני לוי. שמידם יקבלנה המלך הקורא כאותה ששנינו הסגן נותנו לכה"ג וכה"ג למלך: הנושאים את ארון. שנשאו בעת התחדש נס בו: ואל כל זקני ישראל. שמידם יקבלו הכהנים את התורה בהקהל כאותה ששנינו חזן הכנסת נותן לראש הכנסת וראש הכנסת לסגן:

יא בְּבוֹא כָל־יִשְׂרָאֵל לֵרָאוֹת אֶת־
פְּנֵי יְהוָה אֱלֹהֶיךָ בַּמָּקוֹם אֲשֶׁר
יִבְחָר תִּקְרָא אֶת־הַתּוֹרָה הַזֹּאת
נֶגֶד כָּל־יִשְׂרָאֵל בְּאָזְנֵיהֶם׃ יב הַקְהֵל
אֶת־הָעָם הָאֲנָשִׁים וְהַנָּשִׁים וְהַטַּף
וְגֵרְךָ אֲשֶׁר בִּשְׁעָרֶיךָ לְמַעַן יִשְׁמְעוּ
וּלְמַעַן יִלְמְדוּ וְיָרְאוּ אֶת־יְהוָה
אֱלֹהֵיכֶם וְשָׁמְרוּ לַעֲשׂוֹת אֶת־כָּל־
דִּבְרֵי הַתּוֹרָה הַזֹּאת׃ יג וּבְנֵיהֶם
אֲשֶׁר לֹא־יָדְעוּ יִשְׁמְעוּ וְלָמְדוּ
לְיִרְאָה אֶת־יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם כָּל־
הַיָּמִים אֲשֶׁר אַתֶּם חַיִּים עַל־הָאֲדָמָה
אֲשֶׁר אַתֶּם עֹבְרִים אֶת־הַיַּרְדֵּן שָׁמָּה
לְרִשְׁתָּהּ׃ פ חמישי ששי כשהן מחוברין יד וַיֹּאמֶר
יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה הֵן קָרְבוּ יָמֶיךָ לָמוּת

* חמישי בפת"י (שביעי כשהן מחוברין)

תרגום אונקלוס

בְּחַגָּא דִמְטַלַּיָא׃ יא. בְּמֵיתֵי כָל יִשְׂרָאֵל. לְאִתַּחֲזָאָה קֳדָם יְיָ אֱלָהָךְ. בְּאַתְרָא דְּיִתְרְעֵי. תִּקְרֵי. יָת אוֹרָיְתָא הָדָא. קֳדָם כָּל יִשְׂרָאֵל וְתַשְׁמְעִנּוּן׃ יב. כְּנוֹשׁ יָת עַמָּא. גּוּבְרַיָּא וּנְשַׁיָּא וְטַפְלָא. וְגִיּוֹרָךְ דִּבְקִרְוָךְ. בְּדִיל דְּיִשְׁמְעוּן וּבְדִיל דְּיֵילְפוּן. וְיִדְחֲלוּן קֳדָם יְיָ אֱלָהֲכוֹן. וְיִטְּרוּן לְמֶעְבַּד. יָת כָּל פִּתְגָמֵי אוֹרָיְתָא הָדָא׃ יג. וּבְנֵיהוֹן דְּלָא יְדַעוּ. יִשְׁמְעוּן וְיֵילְפוּן. לְמִדְחַל קֳדָם יְיָ אֱלָהֲכוֹן. כָּל יוֹמַיָּא. דְּאַתּוּן קַיָּמִין עַל אַרְעָא. דְּאַתּוּן. עָבְרִין יָת יַרְדְּנָא. לְתַמָּן לְמֵירְתַהּ׃ יד. וַאֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה. הָא קְרִיבוּ יוֹמָךְ לִמְמָת. קְרֵי

ת"א בבוא כל. חגיגה ב סוטה מא: באזניהם. מגיגה ב: הקהל את העם. שם: למען ישמעו ולמען. שם: קרבו. מ"ק כח: וילך משה סוטה יג:

תפסיר חרס"ג

(יא) פי מגי גמיע אל אסראיל. לאלחצ'ור בין ידי אללה. פי אלמוצ'ע אלד'י יכ'תארה. תקרא עליהם הד'ה אלתוריה. בחד'אהם חית' יסמעונהא׃ (יב) וד'אך באן תגווק אלקום. אלרגאל ואלנסא ואלאטפאל. ואלג'ריב אלד'י פי מחאלך. לכי יסמעו ויתעלמו. ויכ'אפו אללה רבכם. ויחפצ'ו ויעמלו. בגמיע כלאם הד'ה אלתוריה׃ (יג) חתי בניהם אלד'י לם יבלג'ו. יסמעו ויתעלמו. ליכ'אפו אללה רבכם. טול זמאנהם. אלד'י הם אחיא פי אלבלד. אלד'י אנתם גאיזין אלארדן. לתדכ'לון אליה לתחוזוה׃ (יד) פקאל אללה למוסי'. הוד'א קד קרבת אייאמך

נוה שלום

שרשים הם בענין אחד. (יג) ובניהם אשר לא ידעו, חתי' בניהם אלד'י לם יבלג'ו, אפילו היו הבנים לועזים שאינם יודעים לשון הקדש וצחות מבטאו חייבים להכין לבם ולהקשיב אזנם לשמוע באימה וביראה, עיין רמב"ם סוף הל' חגיגה, (אלבלאג'ה, חסן אלכלאם ופצאחתה). (יד) ואצונו,

אבן עזרא

(יד) קרבו ימיך למות. כי לכל אחד יש לו עתים קצובות וכבר פירשתי

רבינו בחיי

להסתיר את גופו מפני תוקף אורו, ואם תחשוב משה בסיון למפרע ג' ירחים תמצא יום לידתו בז' באדר ולכך אמר ירחים שהם חדשי הלבנה והן אדר ניסן אייר שנים חסרים ואחד מלא ולא אמר חדשים לפי שהחדש חלק אחד בי"ב שבשנה ואינן מוסיפים ולא גורעים מה שאין כן חדשי הלבנה שהן מוסיפים וגורעין ומפני זה הזכיר לשון ירחים כדי שיתבאר לנו מזה יום לידת הנביא. והנה זה מבואר מן הכתובים כי בז' באדר נולד משה ובו ביום מת וזהו מה שדרשו רז"ל שהקב"ה ממלא שנותיהם של צדיקים מיום ליום שנאמר (שם כג) את מספר ימיך אמלא׃ לא אוכל עוד לצאת ולבא. במלחמה כמו שעשיתי עד עתה במלחמת סיחון ועוג. והרמב"ן ז"ל פירש כי לנחם אותם במיתתו אמר כן שהרי בודאי ככחו אז כחו עתה, וכן הכתוב מעיד שאפי' בשעת מותו לא כהתה עינו ולא נס לחה אבל

בעל הטורים

(יא) בבוא כל ישראל. מלא וי"ו. כי ו' היו באים. כהנים. זקנים. אנשים. ונשים. וטף. וגרך: (יב) הקהל את העם האנשים. בגימטריא זה שהם באים ללמוד: (יד) הן קרבו ימיך למות. אמר משה רבש"ע בזה הלשון שבחתיך שאמרתי הן לה' אלהיך השמים וגו' ובדרך זה אתה מבשרני למות. א"ל הקב"ה וכי לא אמרת והן לא יאמינו לי וכן כתיב יען לא האמנתם בי׃

רש"י

(יא) תקרא את התורה הזאת. המלך היה קורא מתחלת אלה הדברים כדאיתא במסכת סוטה (דף מא) על בימה של עץ שהיו עושין בעזרה: (יב) האנשים. ללמוד: והנשים. לשמוע: והטף. למה באו (חגיגה ג)

ויכוח משה עם הקב"ה על לשון הן

(יד) הן קרבו ימיך למות וגו'. איתא במדרש אמר משה להקב"ה בהן קלסתיך שנאמר הן לה' אלהיך השמים ושמי השמים וגו', ובהן אתה קונס עלי מיתה, הן קרבו ימיך למות, א"ל הקב"ה זכור מה שאמרת והן לא יאמינו לי. ומדרש זה צריך ביאור, וכי נקנסה מיתה על משה בעבור שאמר והן לא יאמינו לי, הלא נקנסה עליו מיתה בעבור הכאת הסלע, ולא דבר אליו כאשר צוהו הקב"ה. ונוכל לומר באמת כיון הדבר שמה שאמר והן לא יאמינו לי גרם לו שנקנסה עליו מיתה, כי מאחר שהעיד משה על ישראל שהם בנים לא אמון בם, א"כ היה לו לדבר אל הסלע כדי לחזק ידים רפות באמונה, כי אילו לא אמר משה והן לא יאמינו

דעת זקנים מבעלי התוספות

(יד) הן קרבו ימיך למות. אמר משה לפני הקב"ה בלי הן שבחתי לפניך דכתיב הן לה' אלהיך השמים ושמי השמים וגו' ובלי הן אתה ממיתני. א"ל אף בלי הן קראת תגר לפני דכתיב הן בני ישראל לא שמעו אלי. ד"א א"ל משה בהן שבחתי לפניך כדפי' רש"י ובהן קנסת עלי מיתה. למה אתה מודד מדה רעה תחת מדה טובה. א"ל הקב"ה גם זו מדה טובה דכתיב הן לדיק בארץ ישולם. ועוד שלעה"ב אעלך בכבוד על כסא של מרגליות ואשימך ראש על כ"ח רבוא לדיקים כמנין הן. ד"א הן אין לו זוג כילד א' אחד ט' תשעה הרי עשרה ב' שנים ח' שמנה הרי עשרה ה' אין לה זוג וכן נ' אין לה זוג כילד י' עשרה ל' תשעים הרי מאה מ' ארבעים ס'

מצות השם

(יב) [הקהל] (עשה רנז) להקהיל את כל עם בני ישראל אנשים ונשים וטף בכל מוצאי שביעית ביום השני בחג הסוכות של שנה שמינית. שנאמר הקהל את העם האנשים והנשים והטף וגו'׃

נחל קדומים

אחד לפי שעורו׃ יב (ב) הקהל את העם האנשים והנשים והטף וגו' למען ישמעו ולמען ילמדו וגו'. פ"ק דחגיגה רבי יהושע אמר לר' יוחנן בן ברוקא ור"א בן הסמא מה חידוש וכו' ראב"ע דרש הקהל וכו' אנשים באים ללמוד נשים באות לשמוע וכו' א"ל מרגלית טובה היתה לי בידכם ובקשתם לאבדה ממני. ובקונט' פתח עינים ובר"י י"ד סי' רמ"ו אני בעניי כתבתי בזה עמ"ש בקונט' טוב עין סי' ד'. ;עתה אומר בסגנון אחר ובסדר דלפי קצורי טפי מעלי. הר"מ כתב סוף פ"א דת"ת ציוו חכמים שלא ילמד אדם את בתו תורה מפני שרוב הנשים אין דעתם מכוונת להתלמד אלא מוציאות דברי תורה לדברי הבאי לפי עניות דעתן אמרו חכמים כל המלמד את בתו תורה כאלו מלמדה תפלות בד"א בתורה שבעל פה אבל תורה שבכתב לא ילמד אותה לכתחילה ואם למדה אינו כמלמדה תפלות. והנה פ"ג דסוטה תנן בן עזאי אומר חייב ללמד את בתו תורה ר' אליעזר אומר כל המלמד את בתו תורה כאלו מלמדה תפלות ר' יהושע אומר רוצה אשה בקב ותפלות וכו'. ומרן בכסף משנה כתב פלוגתא דבן עזאי ור' אליעזר ופסק כר' אליעזר וק"ק דאין הלכה כר' אליעזר דשמותי הוא. ותו דאשכחן בעירובין דף

מסורת הקריאה

בדגש כמו בפסוק ו'׃ (יא) יבחר. נמסר עליו ה' קמץ, וסי' א' שלוש (לעיל ט"ז ט"ז) ב' דין, ג' ולמזבח (יהושע ט' כ"ז) ד' ירקב (ישעיה מ' כ') ה' בדרך (תהלים כ"ה י"ב)׃ (יד) ויאמר ה', נמסר עליו

חומת אנ"ך

מחודשת ודוק והאריך בתולדות חדשות ובמ"א נאריך בס"ד׃
(יא) תקרא את התורה הזאת. רלב"ג קאמר דכ"ג קורא אם אין שם מלך והיינו תקרא דעם הכהנים ידבר. וכן התחיל ויצו אותם לאמר. אבל בתלמוד לא נזכר אלא מלך. ובמס' סוטה קראוה פרשת המלך ויפרשו שחוזר כינוי תקרא ליהושע שהיה מלך וכן התחיל ויקרא משה ליהושע. ה' הג' מהו' וידאל הכז' ז"ל. ומ"ש כי תקרא קאי ליהושע. כ"כ הרב תוספות י"ט ז"ל. והסמ"ג בעשין סימן ר"ל כתב דמדברי קבלה למדנו דכתיב ביאשיהו ויקרא באזניהם את כל דברי הברית׃ (יב) הקהל את העם. ציוה לקרות כריתת הברית מימים ימימה מקץ שבע שנים ביום הראשון לחול המועד של סוכות זהו במועד היינו חול המועד כמו המחלל המועדות וכן סיים קרא ופי' בחג הסוכות. והא דקרא לה' שנת השמיטה ה"ט דאין שביעית משמטת אלא בסופה בנין השמטות ושייך אותו בין השמטות לשביעים

קְרָא אֶת־יְהוֹשֻׁעַ וְהִֽתְיַצְּבוּ בְּאֹהֶל מוֹעֵד וַאֲצַוֶּנּוּ וַיֵּלֶךְ מֹשֶׁה וִיהוֹשֻׁעַ וַיִּֽתְיַצְּבוּ בְּאֹהֶל מוֹעֵד׃
טו וַיֵּרָא יְהוָה בָּאֹהֶל בְּעַמּוּד עָנָן וַיַּעֲמֹד עַמּוּד הֶעָנָן עַל־פֶּתַח הָאֹהֶל׃
טז וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה הִנְּךָ שֹׁכֵב

תרגום אונקלוס

יָת יְהוֹשֻׁעַ. וְאִתְעַתַּדוּ בְּמַשְׁכַּן זִמְנָא וַאֲפַקְדִנֵּיהּ. וַאֲזַל מֹשֶׁה וִיהוֹשֻׁעַ. וְאִתְעַתַּדוּ בְּמַשְׁכַּן זִמְנָא׃ טו. וְאִתְגְּלִי יְיָ. בְּמַשְׁכְּנָא בְּעַמּוּדָא דַּעֲנָנָא. וְקָם. עַמּוּדָא דַּעֲנָנָא עַל תְּרַע מַשְׁכְּנָא׃ טז. וַאֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה. הָא אַתְּ שָׁכֵיב עִם

תפסיר חרס"ג

לאלמות. אדע ביהושע. וקפא פי כ'בא אלמחצ'ר חתי אסתכ'לפה. פמצ'א מוסי' ויהושע. וקפא פי כ'בא אלמחצ'ר: (טו) פתגלא אללה. פי אלכ'בא בעמוד מן ג'מאם. ווקף עלי' באבה: (טז) פקאל אללה אולא למוסי'. אנך

ת"א ויאמר ס' אל. סנהדרין ל:

רש"י

לתת שכר ח למביאיהם: (יד) ואצונו ט ואזרזנו:

שפתי חכמים

ח דקרא דלמען ישמעו פה אל האנשים ולמען ילמדו פה אל הנשים והטף אינן בכלל שמיעה ולא בכלל למוד אלא ליתן שכר למביאים: ט דא"ל ליווי ממש דהכי לא כתיב אהכיו שום ליווי:

דעת זקנים מבעלי התוספות

שהיה הרי מאה כ' אין לה זוג ומשה אין לו זוג דכתיב ולא קם נביא עוד בישראל כמשה. ולפיכך קרבו ימיך למות ובחרתיך בהלקי:

ויכוח משה עם הקב"ה על לשון הן

לו הייתי אומר שהיו מוחזקים בעיני משה למאמינים, ומאחר שהם חזקים באמונה אין חילוק אם ידבר אל הסלע או יכה בו כי עיקר טעם ודברתם אל הסלע הוא כדי שילמדו ק"ו מן הסלע, מה הסלע הזה שאינו לא שומע ולא מדבר, עכ"ז שומע דבר ה', וישראל אינם שומעים דבר ה' כ"א בהכאה, וכמו שנאמר יען לא האמנתם בי, אמנתם לא נאמר אלא האמנתם, לשון מפעיל יוצא לאחר, שלא גרמתם לישראל שיאמינו בי ע"י הסלע, כי ילמדו ממנו ק"ו, ואם היה משה מחזיקם למאמינים לא היתה אשמתו גדולה כ"כ שיהי' ראוי לקנוס עליו מיתה, אבל מאחר שאמר והן לא יאמינו לי, הכי שהחזיקם בחזקת בלתי מאמינים, והיו צריכין חיזוק באמונה, הנה עי"ז גדלה אשמתו מאד מה שלא דבר אל הסלע לחזק בהכים כושלות באמונה, לכך נאמר הן קרבו ימיך למות, אותו הן שאמרת והן לא יאמינו לי גרם לך שקרבו ימיך למות: או יאמר הן קרבו ימיך למות. הקב"ה אמר למשה אל יעלה על דעתך כי אתה כדאה מפני יהושע מאמת כי אין מלכות נוגעת בחברתה אפי' כמלא נימא, או מאמת שישראל צריכים ליכנס לארץ כנען ואתה לא תוכל ליכנס מאמת שבועתי, אבל לולא זאת היית חי יותר, לא כן הדבר, רק קרבו ימיך הקצובים לך מיום הולדך, ומלאו שנותיך, ואין לך עוד שנים לחיות יותר, ובין כה וכה היית מסתלק מן העולם בעת הזאת:

מה שיקרה לישראל אחר מ"מ

(טז — יז — יח) ויאמר ה' אל משה הנך שכב עם אבתיך וגו' וחרה אפי בו וגו' ואנכי הסתר אסתיר וגו'.

פסוקים אלו קשים לסולמה בדיוקיהם ובנוייהם, ומעט מהם אפרט פה, א) למה האריכה התורה במאמר „וזנה אחרי אלהי נכר הארץ אשר הוא בא שמה בקרבו", ולא אמרה בקצרה וזנה אחרי אלהים אחרים, כמ"ש שם להלן ופנה אל אלהים אחרים, ב) בתחלה נאמר וזנה ואח"כ כי פנה, ג) מהו הכפל לשון ועזבני והפר, ד) בתחלה כתיב ועזבתים והסתרתי ואחר כך כתיב במקום עזיבה לשון הסתרה, ואנכי הסתר אסתיר. ועל כל אלה נוסף קושית המפרשים מדוע אחרי שהתודו ואמרו הלא על כי אין אלהי בקרבי נכסלם הבהסתרה ואנכי הסתר אסתיר, הלא אין לך דבר שעומד בפני התשובה, ועוד דקדוקים בג' פסוקים אלו. ואולי י"ל בדרך זה, הנה הקב"ה דבר אל משה אודות בני ישראל ויאמר אליו באה העת והעונה לדאוג עבור בני ישראל כי הנך שוכב עם אבותיך ואז לא יהי' לישראל מנהיג כמוך שיאמינו בו לכל אשר יאמר כמו שהאמינו בך ואז יהיו עלולים לחטוא ולסטות מדרך הטוב, וזה יהי' סיבה ראשונה להם להטעיה, ע"כ וקם העם הזה וזנה אחרי אלהי נכר הארץ אשר אתה בא שמה בקרבו, והודיעו איך ועל איזה אופן יהי' הטעם, בתחלה יהי' רק וזנה, וענין זניה מלינו גם על מחשבה זרה, כמ"ש ולא תתורו וגו' אשר אתם זונים אחריהם, לכם הזונה, והוא רק ע"י מחשבה רעה, כי העין והלב אינם בעלי מעשה, גם נכלל בלי' וזנה שלא כפרו לגמרי בה', רק מורה על לשון שיתוף, שיאמינו בה' ובכוכבים ומזלות, כמו האשה שמשטה תחת אישה נקראת בשם זונה, שהיא מצותפת לבעל ולבועל, וזהו שדייק לומר בתחלה וקם העם הזה וזנה, שיזנו מה' ויעבדו גם לכו"מ, וזה יהי' מחמת שיראו שהכו"מ ה אלהי נכר הארץ אשר הוא בא שמה בקרבו, כשישראל יראו שהכו"מ הם אלהי נכר הארץ, בא"י הם אלהי נכרי וזר. שישראל הרחיקו את הכו"מ עד העת הזאת אשר היא בא שמה בקרבו, בקרב הגוים אשר יראה שהם עובדים להכו"מ והם מושפעים מכל טוב, יאמרו ישראל מדוע לא נעבוד גם אנחנו הכו"מ כמו הם, הלא אנחנו רואים כי בידם טובה גם בלי שליחות הש"י אותם, ע"כ יחזיקום באלוה וא"כ מעלמם, ה) נאמרה על המחשבה, שהיא על השיתוף. לזאת דייק הפה לומר רק ועזבני, אלא עזיבה מורה רק על עזיבה מועטת, שיעזבוני מלהאמין בי, שרק אני לבדי מושל בקרב הארץ להרע ולהטיב מרצוני ואין ביד הכו"מ והכוכבי השמים טובה להרע ולהטיב מעצמם כ"א מה שירשום הש"י, וזהו והפר את בריתי אשר כרתי אתו, ר"ל את אשר הזהרתי על הר סיני לא יהיה לך אלהים אחרים הוא ב"כ ומשפיע אחר על פני הכונה במקום שפני בעצמם ישנס להשפיע לכם, ומז"ל דרשו אפי' בשיתוף סני, ר"ל להאמין כי ונם בהם, שגם הם בעלי כח להשפיע בלעדי זה גם כן אסור, אבל הם הפרו איתו הברית אשר כרתי אתו כנ"ל, ויאמינו גם באותו הר ומזל ואלהי נכר הארץ ההיא אשר גם הוא בידו טובו להרע או להטיב מעצמו, וע"י זה יתוארו ישראל רק בשם זונים, כי שם זונה סונה על אשה שמשטה עומאה תחת אישה, יען שמזנה ואסור מעל בעל נעורים שנתקדשה לו, אולם הפנויה שמשטה עומאה אינה מתוארת בשם זונה ופרה, כי ממני היא פרה אמר שאין לה בעל, וכמו כן ישראל שקבלו אלהותו ית' כאשר הם פרים מה' להחזיק גם את הכו"מ לב"כ ומשפיעים רצוניים יתוארו ג"כ בשם זונים אז וחרה אפי בו ביום ההוא, ר"ל בעולם הזה ואענים אותם מדה כנגד מדה, הם עזבוני, וגם אנכי ועזבתים, הם אומרים שיש ב"כ ומשפיע בלעדי ועזבתים וילכו אל המשפיע הזה ויושיע אותם ועוד זאת אעשה להם והסתרתי פני מהם, ר"ל לא אסנה להם בעין השגחתי שיכירו שפני ה' היא זו, אבל אסתיר פני מהם, ואענים אותם בעונשים כאלו מעוטפים בדרכי הטבע, ולא יבינו כי פעולת ה' היא זו שבאה להם במכוון למען הטבה המענפים ואז יהי' לאכול ממילא: ומצאוהו רעות רבות וצרות. ר"ל ידמה להם כי הצרות נמצאים אליהם לא ע"ד העונש רק ע"פ דרך מליאה ומקרה טבעית ולא יבינו כי יד ה' היא זו, כדי שלא ישובו ולא ייטיבו מעשיהם, ואדרבה אז ימלא היצר הרע מקום להדיחם עוד יותר שיאמרו הלא על כי אין אלהי בקרבי מצאוני הרעות האלה, ר"ל אותו ה' שהיה עד הנה מתואר בשם אלהי בסמיכות, שהיה אלהים וב"כ שלי להשגיח עלי בעינא פקיחא ולא הי' כל אומה ולשון יכולה לשלוט בי, עתה איננו בקרבי וסילק את הנהגתו מהעולם ומסר את השגחתו והנהגתו רק לשרי מעלה והכו"ש

נוה שלום

חתי' אסתכ'לפה, כדי שאמנה אותו במקומך. עיין רמב"ן. (יז) ויאמר ה' אל משה, פקאל אללה אולא למוסי,

אבן עזרא

זה: וילך משה. ממחנה ישראל כי שם היה ובא אל מחנה השכינה: (טו) וירא ה' באהל. הידוע הטעם כי עמוד הענן היה על הפתח והשם היה נראה באהל וזהו הכבוד. ודבור ואצוני זהו ויצו את יהושע בן נון במצות השם יתברך על כן אמר אשר נשבעתי להם ואח"כ פרשת הנך שוכב עם אבותיך ואין מוקדם ומאוחר בתורה וכן פרשת ויהי ככלות לכתוב דבקה עם ויכתוב משה את התורה הזאת: (טז) וקם העם הזה. לא יתכן

רבינו בחיי

רצה לחזק את לבם ולהודיעם כי יהושע משרתו ימלא מקומו וינחילם את הארץ. ודרשו רז"ל לצאת ולבא בדברי תורה מלמד שנסתתמו ממנו מעינות חכמה. והנה זה היה מעשה נס לבלתי ידאג ויגדל עצבונו על המיתה, ועוד מסבה אחרת כדי שיטול יהושע השררה והמלכות בחיי משה: (טו) וירא ה' באהל בעמוד ענן. כי היה הכבוד בתוך הענן וכח הרחמים בקרבו:

(טז) הנך שוכב עם אבותיך. אמרו במדרש כשאמר לו הקדוש ב"ה למשה הן קרבו ימיך למות א"ל משה רבונו ש"ע בהן קלסתיך שנאמר הן לה' אלהיך השמים ושמי השמים בו בלשון אתה קונס עלי מיתה אמר לו אני אעשה לך לקורת רוח מיד בא אליו הדבור מאת הש"י ואמר הנך שוכב עם אבותיך אין לשון הנך אלא קורת רוח:

אשר הוא בא שמה בקרבו. כלומר בקרב הארץ כי כן מצינו ארץ בלשון זכר (בראשית ג) ולא נשא אותם הארץ. או ירמוז בקרבו בקרב ההיכל כמו שדרשו רז"ל עד אימת עד שהכניסו עכו"ם בהיכל שנאמר (יחזקאל ח) סמל הקנאה הזה בבאה:

נחל קדומים

נ"ג דברוריא בטשה בההוא תלמודא ודרשה קרא ובפסחים דף ס"ב מפורש דברוריא גמרא תלת מאה שמעתתא ביומא דסתוא מתלת מאה רבוואתא ואי הלכה כר' אליעזר איך ר' חנינא בן תרדיון אביה ותלת מאה רבוותא היו מלמדין אותה תורה שבע"פ ואמרינן בעלמא מעשה רב. הן אמת דיש מקום לומר דהני תרי חדא מתרצתא בירך חבירתה דמעיקרא סברי דאין הלכה כר' אליעזר וממה שאירע לברוריא פ"ק דע"ז הסכימו דהלכה כר' אליעזר. ואין זה מספיק דמי הגיד זה להרמב"ם ודילמא אין הלכה כר' אליעזר וממה שאירע פעם אחת לברוריא אין לנו לגזור מדעתנו כיון דלא אשכחן ברז"ל. ויראה דסבר הרמב"ם דר' יהושע דאמר רוצה אשה בקב ותפלות סבר דאפי' תורה שבכתב וכדאמרינן דתנן בתרא אתא לטפויי ור' אליעזר לא אמר מלמדה תפלות אלא על תורה שבע"פ ורש"י פירש מלמדה תפלות שנכנס ערמה בקרבה ועושה דברי זנות בהצנע. והרמב"ם לא נראה בעיניו לפרש כן דא"כ איך למדו לברוריא תלת מאה רבוואתא ומנא ידעי דלא תערים לזנות. ולכן פירש דדברי תפלות היינו שאינה מכוונת ללמוד אלא מוציאות דברי תורה לדברי הבאי. וכפ"ז ניחא הא דברוריא דירדו לסוף דעתה והכירו בה שהיתה כונתה ללמוד ודעתה רחבה דכיילין לה בקבא רבה ולכך למדוה. אך לפירש"י איך למדוה כיון שאינו ניכר. ועדיין הוקשה להרמב"ם דאי אמרת דר' יהושע דבא להוסיף על תורה שבכתב היינו אף בדיעבד אסור היכי תנן ספ"ק דקדושין לא תלמד אשה סופרים והיינו משום אבוהון דינוקי ואי עבדא איסורא בתורה שבכתב לא מיירי תנא כעבדא איסורא אלא מוכרח דהיינו לכתחילה. אמור מעתה וראב"ע דקאמר אנשים באים ללמוד נשים באות לשמוע סבר כר' יהושע דגם בתורה שבכתב לכתחילה לא ואסמכיה אקרא למען ישמעו ולמען ילמדו דהוי מדרבנן דהא מדאורייתא ליכא לפלוגי מלכתחילה לדיעבד וזו אסמכתא בעלמא ועיין בעין זוכר. ומאי דאמרו בירושלמי דאתי ראב"ע דלא כבן

מסורת הקריאה

ה' בטעם בסיפרא עין לעיל א' מ"ב: ימיך, הנגינה במ"ם: (טו) באהל, נמסר עליו ו', ב"ל וי"ע שהבי"ת בקמץ, ועי' במדבר י"ט

חומת אנ"ך

ולשמינית והטעם שאז באים כל ישראל לראות ואנו צריכים להקהיל העם אם כן נראית אלי הטורח או כלו, הרב הגדול מהו' ויזאל גרפתי ז"ל

עִם־אֲבֹתֶיךָ וְקָם הָעָם הַזֶּה וְזָנָה ׀
אַחֲרֵי ׀ אֱלֹהֵי נֵכַר־הָאָרֶץ אֲשֶׁר הוּא
בָא־שָׁמָּה בְּקִרְבּוֹ וַעֲזָבַנִי וְהֵפֵר אֶת־
בְּרִיתִי אֲשֶׁר כָּרַתִּי אִתּוֹ׃ יז וְחָרָה אַפִּי
בוֹ בַיּוֹם־הַהוּא וַעֲזַבְתִּים וְהִסְתַּרְתִּי
פָנַי מֵהֶם וְהָיָה לֶאֱכֹל וּמְצָאֻהוּ
רָעוֹת רַבּוֹת וְצָרוֹת וְאָמַר בַּיּוֹם
הַהוּא הֲלֹא עַל כִּי־אֵין אֱלֹהַי בְּקִרְבִּי
מְצָאוּנִי הָרָעוֹת הָאֵלֶּה׃ יח וְאָנֹכִי
הַסְתֵּר אַסְתִּיר פָּנַי בַּיּוֹם הַהוּא עַל
כָּל־הָרָעָה אֲשֶׁר עָשָׂה כִּי פָנָה אֶל־

ת״א וקם העם הזה. יומא כב: ומכה אפי בו. חגיגה ה׳: ואנכי הסתר אסתיר. שם חולין קלט:

תרגום אונקלוס

אֲבָהָתָךְ. וִיקוּם עַמָּא הָדֵין. וְיִטְעוֹן בָּתַר טַעֲוָת עַמְמֵי אַרְעָא. דְּהוּא עָלֵיל לְתַמָּן בֵּינֵיהוֹן. וְיִשְׁבְּקוּן דַּחַלְתִּי. וִישַׁנּוֹן יָת קְיָמִי. דִּגְזָרִית עִמְּהוֹן: יז. וְיִתְקַף רוּגְזִי בְּהוֹן בְּעִדָּנָא הַהוּא. וַאֲרַחֵיקִנּוּן. וְאַסַּלֵּיק שְׁכִינְתִּי מִנְּהוֹן וִיהוֹן לְמִבָּז. וִיעָרְעָן יָתְהוֹן. בִּישָׁן סַגִּיאָן וְעָקָן. וְיֵימַר בְּעִדָּנָא הַהוּא. הֲלָא. מִדְּלֵית שְׁכִינַת אֱלָהִי בֵּינִי. עָרְעָנִי בִּישָׁתָא הָאִלֵּין: יח. וַאֲנָא. סַלָּקָא אֲסַלֵּיק שְׁכִינְתִּי מִנְּהוֹן בְּעִדָּנָא הַהוּא. עַל כָּל בִּשְׁתָּא דַּעֲבַדוּ. אֲרֵי

תפסיר חרס״ג

סתנצ׳גע מע אבאיך. וסיקום הד׳א אלשעב. ויטג׳ון פי תבע מעבודאת אהל אלבלד. אלד׳י הו צאיר אלי׳ ת׳ם פי מא בינהם. ויתרכני. ויפסך׳ עהדי. אלד׳י עהדתה מעה: (יז) וישתד ג׳צ׳בי עליהם פי ד׳אלך אלזמאן. פאתרכהם. ואחגב רחמתי ענהם פיצירון מאכלא. ותציבהם. שרור כת׳ירה ושדאיד. פיקולון פי ד׳אלך אלזמאן. אלא אן ממא ליס ענאיה׳ רבי מעי. אצאבתני הד׳ה אלבלאיא: (יח) ומע ד׳אלך. אנא מקים עלי׳ חגב רחמתי ענהם פי ד׳אלך אלזמאן. בסבב אלשר אלד׳י צנעוה. אד׳ ולא. אלי

נוה שלום

קודם שימנה און יהושע. (יז) על כי אין אלוהי וכו׳, ממא ליס ענאיה׳ רבי, על כי אין השגחת אלהי וכו׳. (יח) הסתר אסתיר, מקים חגב רחמתי, ואעפ״י שהודו בפיהם ואמרו על כי אין אלהי וכו׳ עכ״ז עוד אני מסתיר רחמי מהם כי פנו אל אלהים אחרים עד שיתודו ודוי גמור וישובו תשובה שלימה. וכן תרגם כל הסתרת פנים לעיל ולקמן, כי כן תבא מלת פני גם

אבן עזרא

היותו דבק עם אשר לפניו כי מה טעם העם הזה וזנה: וטעם וזנה. לצאת במחשבתו מתחת רשותו: אחרי אלהי נכר הארץ. ידענו כי השם אחד והשנוי יבוא מהמקבלים והשם לא ישנה מעשיו כי כולם בחכמה ומעבודת השם לשמור כח הקבול כפי. המקום על כן כתוב את משפט אלהי הארץ על כן אמר יעקב הסירו את אלהי הנכר והפך המקום הדבק בעריות שהם שאר. והמשכיל יבין: וטעם בקרבו. שב אל נכר כאילו אמר וזנה אחרי אלהי עם נכר שהם אלהי הארץ והקרוב כי בקרבו שב אל הארץ כי ימצא לשון זכר כמו ולא נשא אותם הארץ נעתם הארץ: (יז) ועזבתים. כלם: והיה. כל אחד לאכול לאויב: (יח) וטעם הסתר אסתיר. שאם יקראו אלי לא אענם והמשל כאדם שלא יראה ולא ידע מה יעשה. וכן מנהג לשון לדבר בכפל ובעלי הדקדוק יבינו זה: כי פנה. היא הרעה הגדולה כאשר

אבי עזר

ישראל: (טז) (וקם העם הזה. לא יתכן היותו דבק וכו׳) חלילה לרב להתנגד נגד דברי חכמינו ז״ל באמרם מנין לתחית המתים מן התורה שנאמר וקם העם וכו׳ אבל אתרץ על בעל הטעמים שלא הדביק אותו בטעם המלך וגדוליו ומדוע חלק אבותיך באתנחתא ותירץ דאי אפשר בענין אחר והיודע בין בטעמים וסגולותיהן ומלכיהם יודע כי דברי הרב כנים. ותימא על מקור חיים שמפרש דברי הרב כפשטיה ולא חש לכבוד חכמינו

בעל הטורים

(טז) וקם העם. חגין על הקו״ף, לומר שימאסו בק׳ ברכות. ובבנין של שלמה שהיה היכלו ק׳ אמה: העם הזה וזנה אחרי. בגימטריא זה הוא מנשה: (יז) והסתרתי פני מהם והיה לאכל. ס״ת בגימטריא המן, וזהו שדרשו בחולין ואנכי הסתר אסתיר רמז לאסתר: ומצאהו. חסר וי״ו. לומר ששה פעמים גלו ג׳ ע״י סנחריב וג׳ על ידי נבוכדנצר: הרעות האלה. בגימ׳

שפתי חכמים

י לאפוקי שתפרש שנכר קאי אאלהי וכאלו אמר אלהי של נכר הארץ וכ״ת ה״נ דא״כ הל״ל לאלהים נכרים דלא מצינו אלהי דבוק עם מלה שלאחריו וזה יוכיח אלהי אברהם כו׳ דפי׳ אלהי של אברהם כו׳ ואין אלהי דבוק למלה שלאחריו ועוד דאם אלהי דבוק למלה של נכר אם כן מלת הארץ אין נופל עליו. מלאתי בשם מהרי״ן. וכתב מאי טעמא קרי ע״א נכר י״ל בעבור

רש״י

(טז) נכר הארץ. גויי הארץ: והסתרתי פני. כמו

מה שיקרה לישראל אחר מ״מ

שיהיו שם לבדם מושלים בקרב הארץ, וע״כ מלאוני הרעות האלה, מהמנהיגים האלילים האלה, רק ע״פ דרכי הטבע ואין בידו טובו למנוע הרעה ממני, ויאחזו גם יה׳ הלאות, וע״כ ואנכי הסתר אסתיר פני ביום ההוא, רמז בהסתרת פנים כפולה שלא יקובלו אח״ז אף אם ישובו. וגם כי יזעקו וישוועו אלי, עכ״ז אנכי הסתר אסתיר פני, בהסתרת פנים כפולה. על כל הרעה אשר עשה. ר״ל נוסף על כל הרעה אשר עשה קודם לעזוב אותי ולהאמין בשיתוף ג״כ בכו״מ וא״כ עד הנה האמין עכ״פ בי ג״כ, אבל כעת כי פנה אל אלהים אחרים, ר״ל פנה ממני מכל וכל שלא להאמין ביכולתי, רק פנה אמונתו רק אל אלהים אחרים שהם הם המנהיגים בכלון ולא אני, וזו היא הכפירה הגמורה בה׳ וביכולתו המעומסת במאמר כי „פנה" המורה על פנים גמורים מה׳ ואל אלהים אחרים סתם, ר״ל אף שלא בא שמה ולא ראה מהם איזה יכולת והפעתם עד שיטעה אחריהם, אבל יעשה זאת בהאמנו בשם לפנות מה׳ מלהאמין בו, רק ישים עיקר פניתו ואמונתו אל אלהים אחרים [וע״כ לא כתיב כאן אלהי נכר הארץ אשר הוא בא שמה בקרבו כנ״ל אשר משמעו כנ״ל]. וזה הוא כפורק עול מלכות שמים מעליו ואומר שהוא עובד אלהים, כי אין בידו להרע ולהיטיב, רק כל המעליות נמשך אחר הטיוב, ע״כ הם ראוים להסתרת פנים כפולה שלא יקובלו בתשובה לבד עד שימורק עונם ע״י יסורים או מיתה ממרקת, ע״כ כתבו לכם את השירה הזאת וגו׳ למען תהיה לי השירה הזאת לעד בבני ישראל, ר״ל שיכתוב את התורה שכתיב בה יציאת מצרים והמן והבאר וכל הנסים והנפלאות שנעשו עם בני ישראל בעוד היותם במצרים ובצאתם וקריעת ים סוף והנה וכהנה אשר יעידו ויגידו כי רק לה׳ המלוכה על תבל כולה הוא בראה והוא משגיח עליה והוא עושה כל ובלעדו אין שום כח בעולם והכל רק משרתיו עושים רצונו ית׳ בהכרח ואין בידם לא להרע ולא להיטיב, והם רק כבלים ביד האומן, והיתפאר הגרזן על החוצב בו. וכפל הש״י עוד מאמר (כ) כי אביאנו אל האדמה וגו׳ זבת חלב ודבש ואכל ושבע ודשן, וזאת תהיה סיבה אחרת גרועה מהראשונה, כי תיכף ופנה אל אלהים אחרים ועבדום ונאצוני שיעבדו אלהים אחרים להכעיסני, והיה כי תמצאן אותו רעות רבות וצרות, וענתה השירה הזאת לפניו לעד כנ״ל:

דעת זקנים מבעלי התוספות

(יז) והסתרתי פני מהם. זהו דרך אבה כאדם שחטא לו בנו ואומר לרבו להלקותו והוא אינו יכול לראות בצרת בנו שרחמיו עליו ומסתיר פניו שלא יראה בהכאת בנו: רעות רבות וצרות. רעות שנעשו צרות זו לזו. כגון זיבורא ועקרבא שמים לוננין מעלו לעקילא דבורים ומים חמין לעקילת עקרב והלופא סכנתא. מי שעקלו זיבורא ועקרבא אינו יודע מה לעשות שמה שמועיל לזה מזיק לזה. וכך הן צרותיהן של ישראל בגלות כשהעכו״ם מילר לו ילא לזעוק מן יסגאוהו, ואם לא יזעק עליו יכגיל להיות מלר לו: על כי אין אלהי בקרבי. שגרמתי לו לסלק שכינתו ממני כאו עליו וגו׳:

(יח) ואנכי הסתר אסתיר. מכאן לאסתר מן התורה. כלומר בימי אסתר אסתיר פני מהם ויבקש המן לאבדם:

נחל קדומים

עזאי היינו משום דדברי ר׳ יהושע אינם מפורשים וגם ר׳ אליעזר איירי בתורה שבע״פ ולא פורש מה סבר בתורה שבכתב. ואפשר דריב״ק ור׳ אלעזר בן חסמא דידעו דר׳ יהושע סבר דתורה שבככתב לכתחילה לא והוי דרבנן סברו דראב״ע דדרי״ש קרא למען ישמעו ולמען ילמדו דנשים באות לשמוע פליג אר׳ יהושע וסבר דראב״ע מדאוריתא קאמר ומשו״ה לא היו רוצים לומר לו עד שהפציר בהם. וא״ל ר׳ יהושע מרגלית טובה יש לי בידכם וכו׳ דראב״ע ודאי סבר כוותי וקרא אסמכתא וזו מרגלית. ומה שנמנעו לומר לו ולא אמרו בתחילה אף דפליג הוא מטעם מה שאירע לר׳ יוסי בן דורמסקית ומט׳ זה אמרו תלמידיך וכו׳ כמ״ש בש״ס ודוק כי קצרתי: חי (ג) ואנכי הסתר אסתיר בחולין דף קל״ט אמרו אסתר מן התורה מנין דכתיב ואנכי הסתר אסתיר ולפי זה דרמז לאסתר נבא להבין הכפל. ונקדים מ״ש בר״מ ורבינו האר״י זצ״ל שמרדכי הצדיק היה יודע להפריד הרע מהטוב ולמדה לאסתר המלכה והיתה מפרדת צד הרע שבה ונטפלת עם אחשורוש וז״ש שהיתה נותנת

מסורת הקריאה

י״ד: (טז) נֵכַר הארץ. במקף, נֵכַר מלעיל המתג בנו״ן והכ״ף בפתח

מרפא לשון

מעלמותיה דאבא ופי׳ ל׳ גבורה וגסות. יו) וקם העם הזה, ויקום עמא הדין. יש בפסוקים אלו שבענין זה שנוי בתר׳ שפעמים מדבר בל׳ יחיד ופעמים מדבר בל״ר, וכמו שית׳ והטעם מפני שהתחיל הענין בפ׳ זה בל׳ יחיד שאמר וקם העם בדרך כלל ולכן יש לשונות שמדבר אח״כ כנגד הכלל הזה ויש כנגד הפרט כמו שיבאר התרגום ולפרש היאך זה שב אל הכלל וזה אל הפרט לא יכולתי מפני שידיעת הי״ת והבחירה של אדם אשר הם ב׳ הפכים אני צריך להקדים לזה וכבר פי׳ הרמב״ם ז״ל בפ״ו מהל׳ תשובה כל מה שאפשר לפרש בענין זה ולא יצא י״ת כי השיגו הראב״ד ז״ל ואף הוא לא יכל לפרש ענין זה כי עמוק הוא ואין מי שיכל לפרשו, לכן אניח בם אני זה הדבר סתום וחתום והמשכיל יבין טעם התרגום מדעתו. יז) ואמר ביום ההוא, ויימר. ול״ג ויימרון, וזה מוסב אל שם הכלל, ואעפ״י שתר׳ הפ׳ מתחלתו בל׳ רבים

חומת אנ״ך

בפירושו כתיבת יד: (יז) ומצאוהו רעות רבות. בפני דוד הבאתי משם הרב פנים מאירות שכתב שתקנו ק׳ ברכות לבטל מאה תוכחות עיין שם ומצאתי שכן כתב רבינו בעל הרקח ז״ל סימן ש״ך עיין שם ונעלם מהרב

אֱלֹהִים אֲחֵרִים: יט וְעַתָּה כִּתְבוּ לָכֶם
אֶת־הַשִּׁירָה הַזֹּאת וְלַמְּדָהּ אֶת־
בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל שִׂימָהּ בְּפִיהֶם לְמַעַן
תִּהְיֶה־לִּי הַשִּׁירָה הַזֹּאת לְעֵד בִּבְנֵי
יִשְׂרָאֵל: ששי שביעי כשהן מחוברין כ כִּי־
אֲבִיאֶנּוּ אֶל־הָאֲדָמָה | אֲשֶׁר־
נִשְׁבַּעְתִּי לַאֲבֹתָיו זָבַת חָלָב וּדְבַשׁ
וְאָכַל וְשָׂבַע וְדָשֵׁן וּפָנָה אֶל־אֱלֹהִים
אֲחֵרִים וַעֲבָדוּם וְנִאֲצוּנִי וְהֵפֵר אֶת־
בְּרִיתִי: כא וְהָיָה כִּי־תִמְצֶאןָ אֹתוֹ
רָעוֹת רַבּוֹת וְצָרוֹת וְעָנְתָה הַשִּׁירָה
הַזֹּאת לְפָנָיו לְעֵד כִּי לֹא תִשָּׁכַח
מִפִּי זַרְעוֹ כִּי יָדַעְתִּי אֶת־יִצְרוֹ אֲשֶׁר
הוּא עֹשֶׂה הַיּוֹם בְּטֶרֶם אֲבִיאֶנּוּ
אֶל־הָאָרֶץ אֲשֶׁר נִשְׁבָּעְתִּי:
כב וַיִּכְתֹּב מֹשֶׁה אֶת־הַשִּׁירָה הַזֹּאת
בַּיּוֹם הַהוּא וַיְלַמְּדָהּ אֶת־בְּנֵי
יִשְׂרָאֵל: כג וַיְצַו אֶת־יְהוֹשֻׁעַ בִּן־נוּן

* ששי

תרגום אונקלוס

אִתְפְּנִיאוּ (נ״י אִתְפְּנִיו) . בָּתַר טָעֲוַת עַמְמַיָּא: יט. וּכְעַן . כְּתוּבוּ לְכוֹן יָת תּוּשְׁבַּחְתָּא הָדָא . וְאַלְּפַהּ לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל שַׁוְיַהּ בְּפוּמְהוֹן . בְּדִיל דִּתְהֵי קֳדָמַי . תּוּשְׁבַּחְתָּא הָדָא . לְסָהִיד בִּבְנֵי יִשְׂרָאֵל: כ. אֲרֵי אֲעֵילִנּוּן . לְאַרְעָא דְּקַיֵּימִית לַאֲבָהָתְהוֹן . עָבְדָא חֲלַב וּדְבַשׁ . וְיֵיכְלוּן וְיִשְׂבְּעוּן וְיִתְפַּנְּקוּן . וְיִתְפְּנוּן . בָּתַר טָעֲוַת עַמְמַיָּא וְיִפְלְחוּן לְהוֹן . וְיַרְגְּזוּן קֳדָמַי . וִישַׁנּוֹן יָת קְיָמִי: כא. וִיהֵי . אֲרֵי יַעְרְעָן יָתְהוֹן . בִּישָׁן סַגִּיאָן וְעָקָן . וּתְתִיב . תּוּשְׁבַּחְתָּא הָדָא קֳדָמוֹהִי לְסָהִיד . אֲרֵי . לָא תִתְנְשֵׁי מִפּוּם בְּנֵיהוֹן (נ״י בְּנוֹהִי) . אֲרֵי גְּלֵי קֳדָמַי יִצְרְהוֹן . דְּאִנּוּן עָבְדִין יוֹמָא דֵין . עַד לָא אֲעֵילִנּוּן . לְאַרְעָא דְּקַיֵּימִית: כב. וּכְתַב מֹשֶׁה . יָת תּוּשְׁבַּחְתָּא הָדָא בְּיוֹמָא הַהוּא . וְאַלְּפַהּ לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל: כג. וּפַקֵּיד יָת יְהוֹשֻׁעַ בַּר נוּן . נַאֲמַר תְּקַף וְעַלֵּים .

ת״א ועתה כתבו. נדרים לח סנהדרין כא עקידה שער יט: ולמדה את בני ישראל. עירובין נד: ואכל ושבע. מכות כג: והיה כי תמצאן אתו. חגיגה ה: כי לא תשכח. שבת קלח:

בעל הטורים

ארבע גליות: (יט) ולמדה את בני ישראל. בגימטריא הן תורה בכתב: שימה בפיהם. בגימטריא זה תלמוד:

רש״י

שאיני בו רוצה בצרתם: (יט) את השירה הזאת. (לקמן לב) האזינו השמים עד וכפר אדמתו עמו: (כ) ונאצוני. והכעיסוני. וכן כל נאוץ, לשון כעס: (כא) וענתה השירה הזאת לפניו לעד. שהתריתי בו בתוכה על כל המוצאות אותו. כי לא תשכח מפי זרעו. הרי זו הבטחה לישראל שאין תורה משתכחת מזרעם לגמרי: (כג) ויצו את יהושע בן נון. מוסב למעלה כלפי שכינה כמו שמפורש כי אל הארץ אשר נשבעתי להם:

שפתי חכמים

שהם כנכרים נחשבים כאלו שאין שולט עליהם שכבר נגזרה עליהם שיגרשו מהם: ב פי׳ הסתרת פנים היא שעדר השגחתו כי כל מי שאינו רוצה דבר אין משגיח בו: ל ואין להם פתחון פה לומר אלו היינו יודעים בכל אלו הרעות לא היינו עוברים על מצות השם ואז יקראו את השירה הזאת שכתוב בה כפי ההתראה שהתרה בה על כל הרעות: מ ר״ל הרי עינינו רואות שהלבבות מתמעטות ומה זה דכתיב כי לא תשכח וגו׳: נ כלומר קאי אדלעיל ויאמר ה׳ אל משה הנך שוכב עם אבותיך וגו׳ ואחר שסיים דבריו עם משה צוה את יהושע אבל אינו דבוק עם ויכתוב משה וגו׳ שאם כן משמע שהיה

תפסיר הרס״ג

מעבודאת אכ׳ר: (יט) ואלאן. פאכתבו לכם הד׳ה אלתסבחה. ולקנהא בני אסראיל חתי תסתמלהא מן אפואהם. לכי תכון לי שאהדא עליהם: (כ) אד׳ אדכ׳להם. אלי׳ אלבלד אלד׳י אקסמת לאבאיהם. והו בלד יפיץ׳ לבנא ועסלא. פיאכל קומהם וישבע וידסם. ת׳ם יולי אלי מעבודאת אכ׳ר פיעבדהא. וירפצ׳ני ויפסך׳ עהדי: (כא) פאד׳א אצאבתהם. בלאיא כת׳ירה ואשדאיד. חצ׳רת הד׳ה אלתסבחה בין ידיי כשאהד עליהם. אד׳ יגב אן לא תנסא מן אפואת נסלהם. לאני עאלם בכ׳אטרהם. ובמא סיצנעוה מן אליום. מן קבל אן אדכ׳להם. אלי׳ אלבלד אלד׳י אקסמת: (כב) פכתב מוסי הד׳ה אלתסבחה פי ד׳אלך אליום. ועלמהא לבני אסראיל: (כג) ת׳ם אסתכ׳לף יהושע אבן נון. וקאל

נוה שלום

על הרחמים. (יט) שימה בפיהם, חתי תסתמלהא מן אפואההם, עד שתהא שגורה ויסדירוה מפיהם. (כ) ואכל ושבע, פיאכל קומהם, הוסיף תיבת קומהם להורות שהכתוב דבר על הרבים בל״י וכן ת״א כל הפסוק בל״ר. (כא) את יצרו, בכ׳אטרהם, ברעיינותיהם, ותרגם וכל יצר מחשבות לבו אכ׳טאר וכו׳. אשר הוא, ומא סיצנעה מן אליום, וכמה שרוצים לעשות מהיום קודם שאביאנו וכו׳, ומוקדם לפסוק כי אביאנו וכו׳, והענין כי ידעתי מה שמחשבים לעשות טרם אביאנו וכו׳ כי כל חפצם בכניסתם לארץ למלאת תאותם והוא ואכל ושבע וכו׳ לא לעבדני ולשמור מצותי וחוקותי ועיין פירוש ספורנו. (כג) ויצו את יהושע, ת׳ם אסתכ׳לף יהושע, אחר שאמר ה׳ למשה הנך שכב וכו׳ הפקיד יהושע בן נון במקומו ואמר לו חזק ואמץ וכו׳, וכ״כ רש״י ורמב״ן וספורנו, ודלא כארב״ע. נשבעתי, אקסמת עליה לה, כצ״ל. ויצו משה, אמר אלליואניין דבק אל פלמא פרג׳. לאמר, וקאל להם, ואמר להם לקח וכו׳.

אבן עזרא

פירשתי שאין למעלה ממנה: (יט) כתבו לכם. מצוה שיכתוב אותה משה גם כל מבין לכתוב: ולמדה. הטעמים הקשים שיבאר להם: שימה בפיהם. שידעוה

אבי עזר

ז״ל: (יט) (תהי׳ לעד בבני ישראל אנק נטעם עם כי אביאנו וכו׳) דמספקא ליה לרב אי נאמר שנית וענתה השירה אודות

נחל קדומים

שידה במקומה אך אסתר לא נטמאה כמש״ה וכבודי לאחר לא אתן עכ״ד. וזה טעם כעיקר דאין אסתר מגדת עמה שאם תגיד שהיא ממשפחת מלכים ידבר עמה בשכבו והשידה אינה יכולה לשנות הקול כמ״ש היאך מותרים בני אדם לנשותיהם בלילה ואמרו ע״י הקול וצריך שידבר עמה שלא תהיה שידה ולכן אמרה אח״ך וכאשר אבדתי אבדתי דמוכרחת לגלות משפחת בית אביה וידבר עמה ואז לא תועיל בהפרדת הרע וכמ״ש הרב זרע בירך ח״ג, וא״נ דסברה דכיון שהלכה מעצמה בפרסום כשל כח הפירוד ולא

מסורת הקריאה

לפי שהוא סמוך ענין ואעפ״כ לא נשתנה הצירי לשוא: (יז) ההוא. הנגינה בה״א שניה: פני. הפ״א רפה: (יט) ולמדה. הה״א במפיק, ונמסר עליו לית מפיק ה״א. זולת זה: שימה, מפיק ה״א: לי. הלמ״ד בדגש: (כא) והיה, הנגינה ביו״ד: וענתה, הנגינה בתי״ו: עשה. נמסר ג׳ פתח בספרא, ר״ל ג׳ כתיב השי״ן בסגול בספר דברים. א׳ ועשה חסד לעיל ה׳ יו״ד, ב׳ דין, ג׳ עשה משפט לעיל י׳ י״ח, ובמס״ג כאן נמסר ח׳ קמצין. וי״ל בצירי, ועי׳ מש״כ בשמות ט״ו י״א: (כג) ויאמר. הנגינה ביו״ד. ואמץ. המ״ם בקמץ בסגולתא:

מרפא לשון

וחרה אפי בו ויתקף רגזי בהון שהוא כנגד הפרט כבר הפסיק האתנח וכן בפ׳ י״ח כי פנה ארי אתפני ובפ׳ כ״ו והיה שם בך לעד ויהי כולם בל״י באמצע הפסוק ואינם נגררים אחר תחלתו מאחר שהפסיק האתנח, אבל בפ׳ כ״א וענתה השירה הזאת לפניו, קדמוהי ל״י מסורת ואיברא שכן צ״ל כנגד הכלל כי השירה לא תדבר אלא כנגד הכלל אבל יש הרבה יחידים שיהיו צדיקים ומתייסרים או רשעים ויושבים בשלוה ולפניהם לא תענה השירה כלום. מצאוני, ערעני. ה״ג ולא ערעוני כי הרעות ל׳ נקבות הוא. וענתה, ותתיב. פי׳ ותשובה זו כמו וענית ואמרת שהיא תשובת כוונת המעשה שעשה, וכן תשובה זו על הרעות המוצאות אותם כי מפני שעזבו את ה׳ והפרו את בריתו באו הרעות האלו, ולזה לא תר׳ ותסהיד כמו לא תענה ברעך כמו שהקשה היא״ר. יט) ולמדה את בנ״י, ואלפא לבני ישראל. ה״ג ואלפא במפי״ק ה״א ופשוט. כא) כי ידעתי את יצרו, ארי גלי קדמי יצרהון. את

חומת אנ״ך

פנים אחרות דכתנה אדלעיל וכיון נדעתו הרעה לחד מרעותיה קמאי:

ויאמר חזק ואמץ כי אתה תביא את־בני ישראל אל־הארץ אשר־נשבעתי להם ואנכי אהיה עמך:
כד ויהי | ככלות משה לכתב את־דברי התורה־הזאת על־ספר עד תמם: שביעי כה ויצו משה את־הלוים נשאי ארון ברית־יהוה לאמר:
כו לקח את ספר התורה הזה ושמתם אתו מצד ארון ברית־יהוה אלהיכם והיה־שם בך לעד:
כז כי אנכי ידעתי את־מריך ואת־ערפך הקשה הן בעודני חי עמכם היום ממרים היתם עם־יהוה ואף כי־אחרי מותי: מפטיר כח הקהילו אלי את־כל־זקני שבטיכם ושטריכם ואדברה באזניהם את הדברים האלה ואעידה בם את־השמים

תרגום אונקלוס

ארי את. תעיל ית בני ישראל. לארעא דקיימית להון. ומימרי יהי בסעדך: כד. והוה כד שיצי משה. למכתב. ית פתגמי אוריתא הדא על ספרא. עד דשלימו: כה. ופקיד משה ית ליואי. נטלי. ארון קימא דיי למימר: כו. סבו. ית ספרא דאוריתא הדין. ותשוון יתיה. מסטר. ארון קימא דיי אלהכון. ויהי תמן בך לסהיד: כז. ארי אנא ידענא ית סרבנותך. וית קדלך קשיא. הא עד דאנא קיים עמכון יומא דין. מסרבין הויתון קדם יי. ואף בתר דאמות: כח. כנושו לותי. ית כל סבי שבטיכון וסרכיכון. ואמליל קדמיהון. ית פתגמיא האלין. ואסהיד בהון. ית שמיא וית ארעא:

תפסיר הרס"ג

לה אשתד ותאייד. לאנך תדכ'ל בני אסראיל. אלי' אלבלד אלד'י קסמת להם. ואנא אכון מעך: (כד) ת'ם למא פרג' מוסי'. מן כתב גמיע כלאם הד'ה אלתורייה פי ספר. אלי' אן כמלת: (כה) פאמר מוסי' אלליואניין. חאמלי צנדוק עהד אללה. וקאל להם: (כו) כ'ד'ו הד'א ספר אלתורייה. וציירוה אלי' גאנב צנדוק עהד אללה רבכם. יכון ת'ם עליך שאהדא: (כז) לאני עאלם בכ'לאפך וצעובה' רקבתך. הוד'א ואנא פי אלחיאה מעכם אליום. לם תזאלו מכ'אלפין ללה. פכיף בעד מותי: (כח) גוקו אליי גמיע שיוך' אסבאטכם וערפאכם. חתי אכלמהם בהד'א אלכלאם. ואשהד עליהם. אלסמאואת

חלק הדקדוק

פו) והיה שם בך, בקצת תיגאן חטפחא בתיבת שם ובקצתן חטפחא בתיבת לך, ודע שהקמץ שבתיבת שם רחב מפני המארכה: כז) מריך, לחוד ובסגול המם. מהרי"ב:

אבן עזרא

בגרסא: ומלת ולמדה גם שימה. זרה כי המשפט לחיות ה"א ולמדה קמוץ ותחת הדל"ת פת"ח קטן: לעד בבני ישראל. דבק בטעם עם כי אביאנו. גם יתכן להיותו מובדל בעבור וענתה כטעם לא תענה ברעך כאילו השירה עונה לאשר יאמרו למה מצאתנו כל זאת: (כא) לפניו. כמו נגדו והטעם שלא יזוז העד ממנו רק עמו יהיה תמיד: כי ידעתי את יצרו. כי אילו לא הייתי יודע את העתידות כבר ידעתי מה שעשו עד היום הזה: (כב) ביום ההוא. שלא איחר הדבר. ויתכן שהיה יום מותו אחר מכתב דברי התורה כי השירה כתב משה עמה: (כד) עד תומם. דבק עם דברי: (כה) ויצו משה את הלוים. דרך קצרה כאילו אמר הלוים הנזכרים שהם הכהנים ולא כל הלוים כי אינם נוגעים בארון: וטעם נושאי ארון ברית ה'. בצווי וכן רבים: (כו) והיה שם בך לעד. עם כל ישראל ידבר והכהנים בכללם כאשר דבר לישראל. וטעמו הראובני והגדי לבדם כאשר פירשתי: (כז) ואף כי אחרי מותי. גם כי ידעתי אחרי מותי כי כן אמר לי השם וקם העם הזה אחר שתשכב עם

אבי עזר

כי ארכו הדברים כדרך ויאמר המלך אחשורוש ויאמר לאסתר המלכה. או וענתה מילתא באנפי נפשא. ואין הכרע בדברים ולדידי נראה לפרש כי נאמר שני פעמים על שני הוראות כדרך שעושים מכתב עם

ת"א כי אתה. סנהדרין ח: לקח את ספר. גיטין מ בתרא טו מנחות ל: ושמתם אתו. בתרא יד:

בעל הטורים

(כז) ואף כי אחרי מותי. כ"י שנים

רש"י

(כו) לקוח. כמו זכור ושמור הלוך: מצד ארון ברית ה'. נחלקו בו חכמי ישראל בבבא בתרא, יש מהם אומרים דף היה בולט מן הארון מבחוץ ושם היה מונח, ויש אומרים מצד הלוחות היה מונח בתוך הארון: (כח) הקהילו אלי. ולא תקעו אותו היום ע בחצוצרות להקהיל את הקהל לפי שנאמר (במדבר י) עשה לך ולא השליט יהושע עליהם ואף בחייו נגנזו פ קודם יום מותו (ס"א ביום מותו) לקיים מה שנאמר (קהלת ח) ואין שלטון ביום המות: ואעידה בם את השמים ואת הארץ. ואם תאמר הרי כבר העיד למעלה (לעיל ל) העדותי בכם היום וגו', התם לישראל אמר אבל לשמים ולארץ לא אמר.

* בראש העמוד

שפתי חכמים

המלוה ה"ל לומר אשר נשבע להם לא אשר נשבעתי להם אבל לא יכול כש"י להוכיח מדכתיב ואנכי אהיה עמך והוא יהי' עמך מיבעיא ליה כיון שנאמר היה המלוה. וי"ל דפי' הוא ואנכי אהיה וגו' כלומר זכותי יהיה עמך מ"ה מוכרח כש"י להוכיח מאשר נשבעתי אבל אי לאו דכתיב אשר נשבעתי הייתי מפרשים אתי כי אתה תביא כלפי משה שמשה הוא ליהושע וזה דקאמר לעיל כי אתה תבא וגו' הייתי דרך עלה בעלמא מ"ה הוכיח כש"י דמוסב כלפי שכינה ממלת אשר נשבעתי: ם שהוא לי הוה ולא לי ליווי כלומר עליכם לקחת את ספר תורה הזה ולהיות אותו מצד הארון להיות לעד כל הימים: ע ר"ל הגאי לא כתיב שיתקעו כמו דכתיב בפרשת בהעלתך כשיקהיל אותם: פ פי' אם תמלא לומר יהושע לא השליט עליהם מ"מ היה לו לתקוע שהרי משה עדיין היה קיים. לכ"ם ואף בחייו כו'. כלומר בשלמא אם היה יהושע שליט בהם

דעת זקנים מבעלי התוספות

(כו) לקח את ספר התורה. מדרש באותו יום של שבעה באדר קודם פטירת משה רבינו כתב י"ג ספרי תורה לשנים עשר שבטים וקרא לכל שבט ושבט והוכיחן והזהירן על התורה ועל המצות אנשים בפני עצמן ונשים בפני עצמן

מפרש ענין ק"ו זה

(כז) הן בעודני חי עמכם היום וגו'. זה אחד מעשרה ק"ו שבתנ"ך. כתב הגאון מו"ה י"ם ז"ל כאותי בזרע אפלים על הספיקתא שהביא בשם הגאון המגיד מפספיווקע ז"ל בפקפס למפסך ק"ו דאמרינן בברכות הני פריוני דסוו

נחל קדומים

תוכל לעשות פעולתה. ואפשר דזכ"ה לדעת את שלום אסתר ומה יעשה בה כי ע"ז היה מרדכי בההוא פחדא אם ידעה להפריד וז"ש לדעת את שלום אסתר ומה יעשה בה הרשע אם ח"ו נגע בה וכבר כתבנו במ"א דגם אסתר נצטערה ואמרה וכאשר אבדתי כאמור ה' ברחמיו היה בעזרה דגם אחר שהלכה היה לה כח לעשות כבתחילה וכמו שנראה מר"מ וז"ש ואנכי הסתר אסתיר בכפל אחד קודם שהגידה שהיתה מפרדת ואחד שגם אחר שהגידה עמה עדיין יכולה לעשות כמקדם ולא שלט אויב ח"ו ויסך אלוה בעדה:

מרפא לשון

פלא תרגום ופ"כ היא"ר ז"ל. כז) ואף כי אחרי מותי, ואף בתר דאמות. מלת כי בלא תרגום.

מסורת הקריאה

(כו) והיה. מתג בה"א: (כז) הקשה. השי"ן בסגול. ונמסר עליו ה', ר"ל ה' כתיב בסגול, וכן נמסר במס"ג קשה הקשה ה' פתחין, ר"ל בסגול שהוא נקרא פתח קטן, וסי' א' ושפטו את העם (שמות י"ח כ"ו) ב' דין, ג' מדעתי כי קשה אתה (ישעיה מ"ח ד') ד' והאיש קשה (ש"א כ"ה ג') ה' ביד אדנים קשה (ישעיה י"ט ד'): חן, הה"א בצירי. עי' במדבר כ"ג ט', בעודני, הנגינה בדלי"ת: (כח) באזניהם, הבי"ת רפה: ואעידה, מלעיל: בם, הבית דגושה מדין דחיק:

רמב"ן

(כד) וטעם ויהי ככלות משה לכתוב. כי מתחלה כתב את התורה ויתנה אל הכהנים כאשר נאמר למעלה ולא אמר להם אנה יניחו אותה ואחרי כן נצטוה בשירה הזאת ויכתוב אותה וילמדה את בני ישראל בו ביום והנה הוסיף אותה על התורה: ויהי ככלות משה לכתוב. הכל בספר התורה אז צוה את הכהנים לקוח את ספר התורה הזה ושמתם אותו מצד ארון ברית ה' אלהיכם שיהיה מונח בארון מן הצד כי מעתה לא יגעו בו כלל להוסיף או לגרוע וזה טעם ויהי ככלות משה לכתוב עד תומם ועל כן אמר ר"א כי וזאת הברכה מוקדמת ומקומה למעלה כאשר נאמר וילך משה וידבר את כל הדברים האלה אל כל ישראל ויתכן כי אחרי

תרגום אונקלוס

כט. אֲרֵי יְדַעְנָא . בָּתַר דְּאֲמוּת אֲרֵי חַבָּלָא תְחַבְּלוּן . וְתִסְטוּן מִן אוֹרְחָא . דְּפַקֵּידִית יָתְכוֹן . וּתְעָרַע יָתְכוֹן בִּשְׁתָא בְּסוֹף יוֹמַיָּא . אֲרֵי תַעְבְּדוּן יָת דְּבִישׁ קֳדָם יְיָ . לְאַרְגָּזָא קֳדָמוֹהִי בְּעוֹבָדֵי יְדֵיכוֹן : ל. וּמַלֵּיל מֹשֶׁה . קֳדָם כָּל קְהָלָא דְּיִשְׂרָאֵל . יָת פִּתְגָּמֵי תּוּשְׁבַּחְתָּא הָדָא . עַד דִּשְׁלִימוּ :

פ פ פ

דברים לא וילך

וְאֶת־הָאָרֶץ׃ כט כִּי יָדַעְתִּי אַחֲרֵי מוֹתִי כִּי־הַשְׁחֵת תַּשְׁחִתוּן וְסַרְתֶּם מִן־הַדֶּרֶךְ אֲשֶׁר צִוִּיתִי אֶתְכֶם וְקָרָאת אֶתְכֶם הָרָעָה בְּאַחֲרִית הַיָּמִים כִּי־תַעֲשׂוּ אֶת־הָרַע בְּעֵינֵי יְהוָה לְהַכְעִיסוֹ בְּמַעֲשֵׂה יְדֵיכֶם׃ ל וַיְדַבֵּר מֹשֶׁה בְּאָזְנֵי כָּל־קְהַל יִשְׂרָאֵל אֶת־דִּבְרֵי הַשִּׁירָה הַזֹּאת עַד תֻּמָּם׃ פ פ פ

ע'. אדני"ס סימן: ומפטירין שובה ישראל בהושע סימן יד:

תפסיר הרס"ג

ואלארץ׃ (כט) פאני אעלם בעד מותי אנכם סתפסדון. ותזולון ען אלטריק. אלד'י אמרתכם. פיואפיכם אלבלא פי אכ'ר הד'ה אלאיאם. אד' תצנעון אלשר בין ידי אללה. לתג'יצ'וה בעמל ידיכם׃ (ל) ת'ם כלמהם מוסי'. בגמיע כלאם הד'ה אלתסבחה . אלי' אן כמלת׃

אבן עזרא

אבותיך וזהו אחרי מותי: (כט) וטעם וקראת. כמו וחטאת עמך שם מפורש: חסלת פרשת וילך

אבי עזר

הקונים או עם המשרתים והכתב מעיד מה שהמעשה ווכפי אשר הותנה בשעת המקח או בשעת קבלת אדנות גם הכתב מעורר למשרת לעיין תמיד במכתב לידע כדת מה לעשות ועונש העובר כפי התנאי כן נאמר בראשונה למען תהיה השירה הזאת לעד אם אנכי אסתיר פני ווכם שלא לחנם אני עושה זאת רק הכל כפי הכתוב בתורה גם אתם תראו במכתב ותדע אם תואלו אתכם רעות תראו במכתב התורה על מה ולמה באה אליכם הרעה הזאת כטעם פשפש ולא מצא יתלה בבטול תורה לכן לא ידע לתפוש כראוי ושפיר נאמר עדות השירה שני פעמים: (כז) (וטעם וקראת כמו וקטאת עמך וגו') עיין דברי הרב בפ' שמות ונתחלף ה"א הנקבה בתי"ו על דרך ועשת את התבואה:

בעל הטורים

אחרי מותי יהושע פרנס את ישראל כ"ח שנה וכ' שנים האריכו הזקנים: (כט) הרעה באחרית סימים, כ"ח עולה בגימטריא גוג: וקראת. ד'. וקראת אתכם הרעה, וקראת שמו ישמעאל, וקראת שמו עמנואל וקראת ישועה חומותיך. כשתקרים אתכם הרעה וקראת ישמעאל שתתפלל לאל שישמע אליך ושיהיה עמנו אל ותשוב אליו בתשובה אז וקראת ישועה חומותיך:

רשב"ם

(ל) השירה, סידור דברים קרוי שירה: הזאת, פרשת האזינו שמעידה עליהם פורענות לכשיעברו על המצות ויבינו כי בחטאתם לקו:

רש"י

ועכשיו בא לומר האזינו השמים וגו': (כט) אחרי מותי כי השחת תשחתון. והרי כל ימות יהושע לא השחיתו שנאמר (יהושע כד) ויעבדו העם את ה' כל ימי יהושע, מכאן שתלמידו של אדם חביב עליו כגופו שכל זמן שיהושע חי היה נראה צ למשה כאלו הוא חי:

שפתי חכמים

אחרי מות משה היו תוקעים בהם אף במותו יום שמת משה אבל מדלא השליט יהושע בהן אחרי מות משה דין הוא שיגנזו באותו יום שמת משה ולא ינהג בהם משה שררה ביום המיתה לקיים מה שנאמר אין שלטון ביום המות וכלומר אין שררה שנוהג באדם כל ימיו נוהגת ביום מותו. ואין להקשות למה נגנזו אף אם לא יגנזו לא יתקעו. וי"ל דגם זה היה שררה שאף שהיו בעין לא השליט בהם יהושע ולכן נגנזו. וכן מלינו בדוד המלך ע"ס בכ"מ שמזכירו הזכירו דוד המלך ובאותו יום שמת כתיב ויקרבו ימי דוד למות מהאי טעמא ואין שלטון וגו': צ ולפיכך כינה מיתתו של משה וכתב אחרי מותי במקום אחרי מות יהושע:

חסלת פרשת וילך

דעת זקנים מבעלי התוספות

ואמר להם כזכרו כלכם בס"ת הזה שאני נותן לכם לשמור ולעשות וס"ת אחד לקח והניחו לצד ארון הברית שנאמר לקח את ספר התורה הזה ושמתם אותו מצד ארון ברית ה'. וי"א שירד גבריאל ונטל את התורה מידו של משה והעלה אותה לב"ד הגדול שבשמים כדי להודיע לדקתו של משה בשמלה של מעלה שנאמר לדקת ה' עשה וגו' ולא עוד אלא שלדיקים שבמרום קורין בו בשני ובחמישי ובשבתות ובראשי חדשים ובימים טובים. ובפ"ק דב"ב פליגי ר"מ ורבי יהודה חד אמר שהספר תורה היה מונח בארון וחד אמר מלדו כו' כדאיתא התם:

מפרש ענין ק"ו זה

בגבבותא דרבי זירא כו' כד נח נפשיה דר"ז אמרו עד שאידנא הוה לן ר"ז דמגלי עלן ועכשיו שמת כו' ואהדרו בתשובה, וא"כ מפליך ק"ו, שגם כלל ישראל יאמרו כן עד שאידנא הוה לן משה דמגלי עלן, אבל כשיראו שמת משה ואין עוד מי שיגין עליהם יהדרו בתשובה. ותירץ הגאון מו"ה י"ש ז"ל דשני מיני רשעים ישנם בעולם, יש רשעים שחוטאים רק מחמת שרודפים אחר תאותם, ועל רשעים כאלה אמרו חז"ל רשעים מלאים חרטות, כי אחרי עשותו המזימה וסילר הרע הלך מאתו הוא מתחרט מאד ויראה מעונשי שמים. ויש רשעים אפיקורסים האומרים לית דין ולית דיין, רשעים כאלה אינם מתחרטים לעולם, ואינם מתיראים כלל מעונש. והנה בדורו היו בעלי תאוה, וע"כ תיכף כד נח נפשיה דרבי זירא שתחרטו וסגליכו תאותיהם מחמת יראת העונש, כי כאו שאין עוד מי שיגין עליהם, וחזרו בתשובה. אבל משה רבינו אמר לישראל הן בעודני חי ממרים הייתם עם ה', והיינו שכפרו כביכול בה' ותורתו, וא"כ לא יחזרו בתשובה והוה ק"ו גמור:

רבינו בחיי

(כו) ושמתם אותו מצד ארון ברית ה' אלהיכם. שהיה מונח בארון מן הצד ובא לומר שגם השירה הזאת תהיה מונחת בארון עם התורה שהיא מכלל התורה כי היא שם לעד: (כח) הקהילו אלי. ולא תקע היום בחצוצרות להקהיל את הקהל שכן כתוב (במדבר י) עשה לך שתי חצוצרות כסף ולא נשתמש בהן יהושע אבל נגנזו בחייו של משה לקיים מה שנאמר (קהלת ח) ואין שלטון ביום המות שהרי תקיעת החצוצרות הוא סימן למלכות ושולטנות:

הפטרה לשבת שובה בהושע סימן יד

רד"ק

כשקורין וילך בשבת שובה אז מפטירין שובה ישראל בהושע סימן יד. וכשיהיו נצבים וילך מחוברים, אזי קורין האזינו בשבת שובה, ואז מפטירין בנצבים וילך שוש אשיש, ומפטירין בהאזינו שובה ישראל.

(א) שובה ישראל. כי כשלת בעונך. כי אתה בועס שכשלת בעונך.

א שׁוּבָה יִשְׂרָאֵל עַד יְהוָה אֱלֹהֶיךָ כִּי כָשַׁלְתָּ

מסורת הקריאה

(כט) השחת, החי"ת בצירי: וקראת, התי"ו בלי נקודה כי הוא נח נראה, והוא לנקבה נסתרת: הרע, הרי"ש בפתח:

צוארי שלל — הפטרת וילך

(א) שובה ישראל עד ה"א וכו' פירש הרב שכחת הלקט דאיפליגו במדרש חד אמר תשובה עושה מחצה ותפלה עושה הכל וחד אמר תפלה עושה מחצה ותשובה עושה הכל וכפ"ז אם האדם עושה תשובה הוא מסופק אם עשה מחצה או עשה הכל וכן אם התפלל הוא בספק זה. אך אם עשה תשובה ותפלה שתיהן כאחד אז ממ"נ עשה הכל. וז"ש קחו עמכם דברים והוא תפלה ושובו אל ה' תשובה אמרו אליו כל תשא עון כל דייקא דממ"נ עושה הכל כיון שעשינו שתיהן ולכן כל העון תשא עכ"ד. ואנו בעניותנו פירשנו איזה דרכים והרי הם בספרי הקטן ראש דוד ובספרי הקטן דברים אחדים בדרושי שבת תשובה ע"ש באורך:

(ב) קחו עמכם דברים ושובו אל ה' וכו' הרב כתנות אור חקר דארז"ל דאמר הקב"ה לאברהם אע"ה דכשישראל מקריבים קרבנות

רמב"ן

שכתב השירה וילמדה את בני ישראל איש איש לשבטיהם שהביאה לפניו אל בית המדרש כתבו בספר התורה וצוה את הכהנים לקוח את ספר התורה לומר שגם השירה תהיה מונחת בארון עם התורה שהיא מכלל התורה כי היא שם לעד ואמר להם שיקהילו אליו עוד כל זקני השבטים והשוטרים והעם יאספו עמהם כי כן נאמר בסוף ויבא משה וידבר את כל דברי השירה הזאת באזני העם והנה עשו הכהנים כן והקהילו אליו כל העם והעיד בהם את השמים ואת הארץ בהקהל באזני הכהנים וכל העם ואז אמר לו השם יתברך עלה אל הר העברים הזה ונתחייב לעשות כן מיד ועמד וברך אותם וזאת הברכה ויכתוב אותה בסוף הספר שנתן לכהנים ואז עשו הכהנים מה שצוה אותם ונתנו הספר שלם מצד ארון הברית והנה הכל כסדר האמור בתורה:

בְּעֲוֺנֶךָ: ב קְחוּ עִמָּכֶם דְּבָרִים וְשׁוּבוּ אֶל־יְהוָה
אִמְרוּ אֵלָיו כָּל־תִּשָּׂא עָוֺן וְקַח־טוֹב וּנְשַׁלְּמָה
פָרִים שְׂפָתֵינוּ: ג אַשּׁוּר ׀ לֹא יוֹשִׁיעֵנוּ עַל־סוּס
לֹא נִרְכָּב וְלֹא־נֹאמַר עוֹד אֱלֹהֵינוּ לְמַעֲשֵׂה יָדֵינוּ
אֲשֶׁר־בְּךָ יְרֻחַם יָתוֹם: ד אֶרְפָּא מְשׁוּבָתָם אֹהֲבֵם
נְדָבָה כִּי שָׁב אַפִּי מִמֶּנּוּ: ה אֶהְיֶה כַטַּל
לְיִשְׂרָאֵל יִפְרַח כַּשּׁוֹשַׁנָּה וְיַךְ שָׁרָשָׁיו כַּלְּבָנוֹן:
ו יֵלְכוּ יֹנְקוֹתָיו וִיהִי כַזַּיִת הוֹדוֹ וְרֵיחַ לוֹ כַּלְּבָנוֹן:
ז יָשֻׁבוּ יֹשְׁבֵי בְצִלּוֹ יְחַיּוּ דָגָן וְיִפְרְחוּ כַגָּפֶן זִכְרוֹ
כְּיֵין לְבָנוֹן: ח אֶפְרַיִם מַה־לִּי עוֹד לָעֲצַבִּים אֲנִי
עָנִיתִי וַאֲשׁוּרֶנּוּ אֲנִי כִּבְרוֹשׁ רַעֲנָן מִמֶּנִּי פֶּרְיְךָ
נִמְצָא: ט מִי חָכָם וְיָבֵן אֵלֶּה נָבוֹן וְיֵדָעֵם כִּי יְשָׁרִים
דַּרְכֵי יְהוָה וְצַדִּקִים יֵלְכוּ בָם וּפֹשְׁעִים יִכָּשְׁלוּ בָם:
א מִי־אֵל כָּמוֹךָ נֹשֵׂא עָוֺן וְעֹבֵר עַל־פֶּשַׁע לִשְׁאֵרִית
נַחֲלָתוֹ לֹא־הֶחֱזִיק לָעַד אַפּוֹ כִּי־חָפֵץ חֶסֶד הוּא:
ב יָשׁוּב יְרַחֲמֵנוּ יִכְבֹּשׁ עֲוֺנֹתֵינוּ וְתַשְׁלִיךְ בִּמְצֻלוֹת
יָם כָּל־חַטֹּאותָם: ג תִּתֵּן אֱמֶת לְיַעֲקֹב חֶסֶד לְאַבְרָהָם
אֲשֶׁר־נִשְׁבַּעְתָּ לַאֲבֹתֵינוּ מִימֵי קֶדֶם:
א וַיהוָה נָתַן קוֹלוֹ לִפְנֵי חֵילוֹ כִּי רַב מְאֹד מַחֲנֵהוּ
כִּי עָצוּם עֹשֵׂה דְבָרוֹ כִּי־גָדוֹל יוֹם־יְהוָה וְנוֹרָא

רד"ק

לפיכך יש לך לשוב אל ה' יתברך. כי אין מקימך ממכשולך אלא תשובתך אליו. ובאמרו עד ולא אל. ואמרו רז"ל גדולה תשובה שמגעת עד כסא הכבוד, שנאמר עד ה' אלהיך: (ב) קחו עמכם דברים. איני שואל מכם בתשובה לא כסף וזהב ולא עולות אלא דברים טובים שתתודו בהם עונותיכם: ושובו אל ה'. בכל לבבכם, ולא בשפתים בלבד: אמרו אליו. כלומר אמרו לפניו: כל תשא עון. כל עון תשא. וסוף הפסוק: וקח טוב. וקח דבר טוב או לב טוב: ונשלמה פרים שפתינו. במקום פרים נשלמה לפניך וידוי שפתינו. כי אתה רוצה בדברי תשובה יותר כי אין הקרבנות מועילות בלא וידוי העון. כי בכלם נאמר והתודה אשר חטא ובשעיר המשתלח לא היה אלא וידוי דברים כי לא היה קרב ממנו דבר על גבי המזבח אלא הוידוי. כמ"ש והתודה עליו את כל עונות בני ישראל וגו': (ג) אשור לא יושיענו. והתודו לפניו ואמרו אשור שבטחנו בו עד עתה ידענו כי לא יושיענו כי אין בו כח להושיענו זולתך. כי לא הושיענו: על סוס לא נרכב. שהיינו שולחים רוכבי סוסים אל אשור להושיענו לא נעשה עוד זה: אשר בך ירוחם יתום. כי ידענו כי בך לבד ירוחם היתום ומי שאין בו כח אתה תתן בו כח ותצילהו וכן תעשה לנו: (ד) ארפא משובתם. ואם אתם תעשו כן הוא יענה אתכם ארפא ארוכה ומרפא למשובתכם ולמרדכם שמרדו בי עד עתה: אהבם נדבה. אהבם אהבת נדבה מלב טוב. כי אפי השי' כי עליו שב ממני כיון שהוא שב בתשובה אלי: (ה) אהיה כטל לישראל. אמר טל לפי שאינו נפסק כן טוב האל ית' לא יהי' נפסק מהם:

יפרח כשושנה. אמר כשושנה לפי שנמשלה כנסת ישראל לשושנה. ואם תאמר השושנה אין לה שרשים ונוחה להיעקר: ויך שרשיו כלבנון. כמו עצי הלבנון שהם גדולים ושרשיהם רבים כן יהיו נטועים באדמתם ויתנו שרשים חזקים לא יוכלו להנתש ממקומם. ומה שאמר ויך כלומר יכו השרשים הנה והנה באורך וברוחב: (ו) ילכו יונקותיו. יתפשטו הנה והנה. והיונקות הם הענפים הרכים כמו היונק: ויהי כזית הודו. שיהא כח לחותו קיים כמו כזית שעליו לחים כל השנה. כלומר שלא יפסק טובו כל הימים: וריח לו כלבנון. כי הלבנון יש בו מינים רבים מעצים ומעשבים. ויש בהם ניחוח ריח טוב. ר"ל שילך שמם הטוב למרחוק: (ז) ישבו ישבי בצלו. ישובו לארצם ויהיו יושבים בצל האל ית': יחיו דגן. יחיו עצמם בכל עת במצות האל ית' שיקיימו כמו הדגן המחיה את האדם. וחסר כ"ף הדמיון. וא"ת יפסק טובם כמו הדגן הפוסק ויבש עד שיזרעו אותו פעם אחרת לא אלא ויפרחו כגפן כמו הגפן. כי אחר שלקטו פירותיו אינו נפסק ויבש אלא יפרח שנה אחרת וכן בכל שנה ושנה: זכרו כיין לבנון. כריח יין הגפן שנמשלו ישראל לו יהיה כריח יין לבנון שיש לו ריח טוב. וראיתי בספר אסף הרופא כי יין לבנון ויין חרמון ויין הכרמל ויין הרי ישראל וירושלים ויין הרי שומרון ויין הרי כפתור מלכים אלה היינות הם עליונים על כל מיני היין לריח ולטעם אף למרפא ומשל הריח יהיה השם טוב שיהי' לישראל בכל העמים לעתיד וי"מ ישובו ינוחו. כמו בשובה ונחת. וי"מ יחיו דגן שיהיה שנוי טבע בדגן לעתיד בבא הגואל שיהיו אותו כמו הגפן ולא יצטרכו לזרוע הדגן אלא פעם אחת כמו הגפן. וכיוצא בו זכרו רז"ל בשנוי טבע שיהיה לעתיד במעט: (ח) אפרים. ואז יאמרו מה לי עוד לעצבים. כי בעוד שהייתי עובד אותם היה לי כל הרע ועתה שאעבוד את ה' יהיה לי כל הטוב הזה. ואמר הקב"ה כשיאמר אפרים זה: אני עניתי ואשורנו. כלומר אביט אליו בעת רצון. ומה אומר לו: אני כברוש רענן. אני אהיה לך כמו הברוש רענן שכופפין ראשו אל שרשיו. כן אני מרום וקדוש אשכון ואת דכא ושפל רוח. ואם תאמר הברוש אינו עושה פירות ממני פריך נמצא בכל עת ובכל זמן: (ט) מי חכם ויבן אלה. והשלים הושע נבואתו אמר מי בכם חכם ויבין אלה התוכחות שדברתי עד הנה: כי ישרים דרכי ה'. כי אם תשובו בתשובה שלמה לא תזכרנה לכם תועבותיכם הראשונות: וצדיקים ילכו בם. כי יבינו וידעו כי כל דרכיו משפט: ופשעים יכשלו בם. כי יאמרו אין משפט ומנהיג בעולם ואיננו בדרך ישר. כי הצדיק יבואנו רע והרשע יבואנו טוב לפיכך אינם שבים מרשעם וילכו אחרי תאות לבם ויכשלו ויאבדו:

(א) מי אל כמוך. דברי הנביא כנגד האל יתברך: לשארית נחלתו. לאותם שישארו בבוא הגואל: לא החזיק לעד אפו. אע"פ שהיו חייבים שלא יצאו מהגלות כרוב מעשיהם שעשו לא יפנה לעד אל מעשיהם: כי חפץ חסד הוא. כמ"ש נוצר חסד ורב חסד וחסדו יגבר על חטאיהם כשיגיע זמן הגאולה: (ב) ישוב. אמר ישוב ירחמנו ואמר ותשליך כן דרך המקרא במקומות רבים לנכח ושלא לנכח בפסוק אחד. וכן אמר עונותינו ואמר חטאתם: יכבש. כאדם שכובש דבר תחת רגליו שלא יראהו. וזהו שאמר ותשליך במצלות ים: כאדם שמסלק דבר ממקומו: במצלות. בשור"ק פלד"י. והמצולה היא עומק הים: (ג) תתן אמת ליעקב. החסד הוא לאברהם שנתן לו בחסדו הארץ ולבניו אחריו. ובניו הם בני יעקב. והאמת הוא ליעקב כי אחר שנתנה לאברהם ולבניו האמת הוא לקיים המתנה לבניו. כי הוא אלהי האמת ולא ישוב דבריו הטוב אחור: אשר נשבעת לאבותינו. כלל שלשת האבות אברהם יצחק ויעקב. כי לשלשתם נשבע:

(א) וה' נתן קולו. והנה האל ית' השמיע כל החיל הזה לפני בואו על ידי נביאיו כדי שישובו בתשובה:

מסורת הקריאה

הפטרת וילך

(טז) עם. נמסר עליו י"ז, ר"ל י"ז בקמץ, ונמסר במס"ר: קבצו, הבי"ת רפה, עי' במ"ש: (יז) ויאמרו. נמסר ט' רפין, ר"ל שהוי"ו בשוא והיו"ד רפי עי' דברים ל"ב ז': חוסה. מלעיל: נחלתך לחרפה, במהפך פשטא לא בזקף קטן: (כ) באשו, האל"ף בשוא נח: (כד) הגרנות, הגימ"ל בחטף קמץ. מ"ש:

רבינו בחיי

ואעידה בם את השמים ואת הארץ. יאמר זה על פסוק האזינו השמים

צוארי שלל

מתכפרים ואיך נחרב הבית ראשון והרב יפה תואר עמד בזה ודחה תירוצו וניחא ליה דכתב הרמב"ם ריש תשובה דחייבי חטאות ואשמות אין מתכפר להו עד שישובו בתשובה ויתודו וישראל לא היו מתודים וכמ"ש רז"ל שאמר הקב"ה כל המשפטים שהבאתי שאמרת לא חטאתי כמו שנאמר הנני נשפט אותך על אומרך לא חטאתי וכיון שלא היו עושים תשובה ואינם אומרים וידוי לא נתכפר להם ובזה פירש הפסוקים האלה והוא האריך בצדדים וצדי צדדים בכמה סברות ובקצור נמרץ זה תורף פירושו. שובה ישראל עד ה' אלהיך דאפי' לרבי דיה"כ מכפר בלא תשובה הרי ה' עד שהוא מעיד כמו שדרשו רז"ל שנתחייבתם פרים לחטאות ואין יום הכיפור מכפר וכ"ת שאתם מזידין ואין קרבן על המזיד וא"כ אינכם חייבים חטאות כי כשלת בעונך חטא ציבור מזיד נחשב כשגגה כמ"ש בספרי ואתם חייבים חטאות ואין יום הכיפור מכפר ולזה שובה קחו עמכם דברי' וידוי דבלא"ה אי אפשר לשוב אמרו אליו כל תשא עון וקח טוב הם הוידויים כדכתיב טוב להודות זהו תורף דבריו:

ואפשר לפי דרכו לפרש סיום הפ' באופן זה כי בעניותנו ביארנו בדרושים דהגם דלה' הארץ ומלואה והקרבנות והצדקה שאנו עושים אינו דבר שנברך עליו דלא תקנו ברכה על זה שנקנהו בברכה כמו שאמר ר' לוי, מ"מ מצד אחר אינו גזל כי יש לנו עם ה' כביכול דין אשה ובעלה ופסק הרמב"ם פ"י דשגגות דהבעל חייב בקרבנות שהאשה חייבת דס"ל דהלכה כר' יהודה פי"ד דנגעים דהבעל חייב בכפרת אשתו ומאחר שכן כל הקרבנות והצדקות אשר נעשה לכפרתנו כביכול הוא חייב בהן ושפיר עבדינן להו משופרי דשופרי דאם הבעל עשיר נותן קרבן עשיר וז"ש קחו עמכם דברים דברי וידוי כי עד עתה שהייתם מקריבין בלי תשובה ווידוי לא היו מכפרים וגם היה גזל בידכם דלה' הארץ ומלואה דדוקא אם הם מועילים הקרבנות לכפרה אינם גזל דכביכול חייב בכפרת אשתו ולכן קחו עמכם דבריכ דברי וידוי ושובו אל ה' דבעי' קרבנות תשובה וידוי. אמרו אליו כל תשא עון דכביכול חייב בכפרתנו ונשלמה פרים הוי כאלו אנו משלמים הפרים שלא יהיו גזל בשפתנו שאנו אומרים וידוי ובזה הם כפרה ואינם גזל שאתה כביכול חייב בכפרתנו:

אי נמי אפשר במה שראיתי בס' ברכת טוב (שנזדמן לי לשעה) דף ה' כי בעון ע"ז היה גלות נבוכדנצר והוא חמור בסקילה לכן נשרף הבית המקדש ונכשלו באנדרטי ובעון ש"ד נמסרו להריגה בימי המן והוא בסייף וע"כ נתבטל בנין בית המקדש. ובעון ג"ע היה שמד של היונים וגזרו דכל כלה תבעל להגמון תחילה והוא בחנק קל מכלן ולכן היה בית המקדש רק שפרצו בו ושקצו הכלים. ובעון לשון רע הגדול מכלם הוא גלות האחרון הגדול

מְאֹד וּמִי יְכִילֶנּוּ: יב וְגַם־עַתָּה נְאֻם־יְהוָה שֻׁבוּ עָדַי
בְּכָל־לְבַבְכֶם וּבְצוֹם וּבִבְכִי וּבְמִסְפֵּד: יג וְקִרְעוּ
לְבַבְכֶם וְאַל־בִּגְדֵיכֶם וְשׁוּבוּ אֶל־יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם
כִּי־חַנּוּן וְרַחוּם הוּא אֶרֶךְ אַפַּיִם וְרַב־חֶסֶד וְנִחָם
עַל־הָרָעָה: יד מִי יוֹדֵעַ יָשׁוּב וְנִחָם וְהִשְׁאִיר אַחֲרָיו
בְּרָכָה מִנְחָה וָנֶסֶךְ לַיהוָה אֱלֹהֵיכֶם:
טו תִּקְעוּ שׁוֹפָר בְּצִיּוֹן קַדְּשׁוּ־צוֹם קִרְאוּ עֲצָרָה:
טז אִסְפוּ־עָם קַדְּשׁוּ קָהָל קִבְצוּ זְקֵנִים אִסְפוּ עוֹלָלִים
וְיֹנְקֵי שָׁדָיִם יֵצֵא חָתָן מֵחֶדְרוֹ וְכַלָּה מֵחֻפָּתָהּ:
יז בֵּין הָאוּלָם וְלַמִּזְבֵּחַ יִבְכּוּ הַכֹּהֲנִים מְשָׁרְתֵי יְהוָה
וְיֹאמְרוּ חוּסָה יְהוָה עַל־עַמֶּךָ וְאַל־תִּתֵּן נַחֲלָתְךָ
לְחֶרְפָּה לִמְשָׁל־בָּם גּוֹיִם לָמָּה יֹאמְרוּ בָעַמִּים אַיֵּה
אֱלֹהֵיהֶם: יח וַיְקַנֵּא יְהוָה לְאַרְצוֹ וַיַּחְמֹל עַל־עַמּוֹ:
יט וַיַּעַן יְהוָה וַיֹּאמֶר לְעַמּוֹ הִנְנִי שֹׁלֵחַ לָכֶם אֶת־הַדָּגָן
וְהַתִּירוֹשׁ וְהַיִּצְהָר וּשְׂבַעְתֶּם אֹתוֹ וְלֹא־אֶתֵּן אֶתְכֶם
עוֹד חֶרְפָּה בַּגּוֹיִם: כ וְאֶת־הַצְּפוֹנִי אַרְחִיק מֵעֲלֵיכֶם
וְהִדַּחְתִּיו אֶל־אֶרֶץ צִיָּה וּשְׁמָמָה אֶת־פָּנָיו אֶל־הַיָּם
הַקַּדְמֹנִי וְסֹפוֹ אֶל־הַיָּם הָאַחֲרוֹן וְעָלָה בָאְשׁוֹ וְתַעַל
צַחֲנָתוֹ כִּי הִגְדִּיל לַעֲשׂוֹת: כא אַל־תִּירְאִי אֲדָמָה גִּילִי
וּשְׂמָחִי כִּי־הִגְדִּיל יְהוָה לַעֲשׂוֹת: כב אַל־תִּירְאוּ
בַּהֲמוֹת שָׂדַי כִּי דָשְׁאוּ נְאוֹת מִדְבָּר כִּי־עֵץ נָשָׂא
פִרְיוֹ תְּאֵנָה וָגֶפֶן נָתְנוּ חֵילָם: כג וּבְנֵי צִיּוֹן גִּילוּ
וְשִׂמְחוּ בַּיהוָה אֱלֹהֵיכֶם כִּי־נָתַן לָכֶם אֶת־הַמּוֹרֶה
לִצְדָקָה וַיּוֹרֶד לָכֶם גֶּשֶׁם מוֹרֶה וּמַלְקוֹשׁ בָּרִאשׁוֹן:

רד"ק

ומי יכילנו. מי יוכל לסבלו. (ב) וגם עתה. טעם וגם ר"ל אם לא תשובו לפני באו גם עתה אחרי באו אני אזהיר בכם שתשובו. ואמר עתה כי קרוב היה עת באו כהנבא הנביא כמ"ש כי בא יום ה' כי קרוב: בכל לבבכם והתשובה תהיה בנסתר כי היא העיקר: ובצום ובבכי ובמספד. בנראה להכניע הלבבות. ושיראו אדם את חבירו צם בוכה וסופד ויכניע לבבו אם לא שב מעצמו: (ג) וקרעו לבבכם ואל בגדיכם. אם תקרעו לבבכם ותסירו ממנו כל מחשבה רעה אינכם צריכים לקרוע בגדיכם כמו שאדם קורע בגדיו על הצער והצרה: כי חנון ורחום הוא כן מדותיו כמ"ש בתורה שהוא מנחם על הרעה לשבים: (ד) מי יודע ישוב. מי שיודע דרכי התשובה ישוב ונחם האלהים על הרעה הזאת: והשאיר אחריו ברכה. והאל יתברך ישאיר אחר הארבה ברכה שאם ישובו ידיחנו האל ית' וישאיר כלומר ברכה שלא יאכל הכל והנשאר יהיה לברכה ותעשו ממנו מנחה ונסך לה' אלהיכם:

(ה) תקעו שופר בציון. כי ציון הוא הר הקדש. וכן אמר על ציון הר קדשי. וטעם תקעו לעורר הלבבות על התשובה: (ו) אספו. עוללים ויונקי שדים. שיתענו גם הקטנים וכן יונקי שדים יתענו שלא יניקו ויהיו כלם באסיפה אחת ויבכו הקטנים ויונקי שדים לרעבונם והגדולים יכנעו לבכיתם ויבוכו והאל יתברך ברחמיו ירחם לצעקת הקטנים: יצא חתן מחדרו וכלה מחופתה. אפי' החתן שהיה לו לשמוח עם אשתו: יצא מחדרו וכן הכלה תצא מבית חופתה. והוא חדר הזוג. וכלם יהיו באסיפה אחת ויבכו החתן והכלה ישמחו תחת שמחתם. וכל אלה דברי' שוברים לבו של אדם וה' ירחם: (ז) בין האולם ולמזבח. כי שם היו עומדים לעבוד עבודתם. ובהתבטל העבודה יבכו ויתפללו לאל יתברך בבית מקדשו ויאמרו חוסה ה' על עמך: לחרפה למשל בם גוים. כי כשהיה רעב בארץ ישראל היו יוצאים רבים ממנה לגור בארץ מצרים ובארץ פלשתים מפני הרעב. וזה היה חרפה להם ומושלים בהם גוים בהיותם גרים בארצם: (ח) ויקנא ה' לארצו. התנבא הנביא כי אחר שיעשו התשובה יקבל האל יתברך תפלתם ואז יקנא לארצו שלא תהיה' שממה בגוים: לארצו. בעבור ארצו: (ט) ויען. ענה לצועקים על ידי נביאיו: שלח לכם. שאצמיח לכם שני השדה ועשב הארץ: ושבעתם אתו. ממנו. תשבעו ממנו: (י) ואת הצפוני ארחיק מעליכם. שהארבה קרא צפוני שבא להם מפאת צפון: והדחתיו אל ארץ ציה ושממה. ושם ימות שלא ימצא מה יאכל לפי צרכו. באשו: את פניו אל הים הקדמוני. הים המזרחי והוא ים כנרת או ים המלח שהם למזרח ארץ ישראל: וספו אל הים האחרון. ים המערבי. והוא שקרא אותו בתורה הים הגדול שהוא למערב ארץ ישראל: פניו. ר"ל ראשו כל כך היה רב חיל הארבה שהיה מחזיק מים המזרחי ים המערבי: ותעל צחנתו. כמו באשו וטעם השנים שיעלה ריחם הרע לאפי העוברים: כי הגדיל לעשות. שהארבה הגדיל לעשות רע בארץ והאל יתברך ירחם על הארץ והמיתו: והדחתיו אל ארץ ציה ושממה. למקום שאין בני אדם מצוין להתגרות בהם. וחז"ל דרשו ואת הצפוני זה יצה"ר. את פניו אל הים הקדמוני. שנתן עיניו במקדש הראשון והחריבו: וספו אל הים האחרון. שנתן עיניו במקדש שני והחריבו והרג תלמידי חכמים שבו: ועלה באשו ותעל צחנתו. שמניח אומה"ע ומתגרה בשונאי ישראל: כי הגדיל לעשות. אמר אביי ובתלמידי חכמים יותר מכלם: (יא) אל תיראי אדמה. ארץ ישראל אל יראו יושביה: גילי ושמחי. כנגד הגרו וספדו והלילו [illegible] לום: כי הגדיל ה' לעשות. פי' לעשות טובות כנגד הארבה שהגדיל לעשות רעות: (יב) אל תיראו בהמות שדי. כמו שדה: כי דשאו נאות מדבר. שאמר עליהם ואת אכלה נאות מדבר וכיון שדשאו כן מלאו האפיקים מים: כי עץ נשא פריו. כמו שעץ נשא פריו כיישוב כן במדבר דשאו מקומות בדשאים: חילם. כחם. והוא הפרי: (יג) ובני ציון. כנגד מה שאמר תקעו שופר בציון: כי נתן לכם את המורה לצדקה. כמו יורה. ואמר כי נתן לכם לצדקה שעשה עמכם כשבכו על פשעכם ופקד אתכם במטר. וזכר הם גם תחלה שהוא במרחשון. שגשם שנקרא מורה הורידו לכם בעתו שהוא במרחשון והוריד לכם ג"כ מלקוש בעתו בחדש הראשון שהוא ניסן ובניהם מורה כמ"ש כמו יורה ביו"ד. ורז"ל פירשו כי יורה ומלקוש שניהם ירדו בניסן באותה שנה שאמרו אותם שנה יצא רוב אדר ולא ירדו להם גשמים וירדה להם רביעה ראשונה באחד בניסן אמר להם הנביא לישראל צאו וזרעו אמרו מי שיש לו חטים או שעורים יאכלנו ויחיה או יזרענו וימות אמר להם אעפ"כ צאו וזרעו נעשה להם נס ונתגלה להם מה שבחורים ובסדקים של נמלים ושבגושלים ויצאו וזרעו שני ושלישי ורביעי וירדה להם רביעה שניה בששה בניסן והקריבו עומר בט"ז בניסן

רבינו בחיי

ותשמע הארץ שהוא עתיד להזכיר מיד ועתה העיד עליהם בסוף דבריו את השמים ואת הארץ כמי שמחתים העדים בסוף השטר על הדברים והתנאים שהתנו בינו ובין חברו וכן אמר למעלה העידותי בכם היום את השמים ואת הארץ כי הכל ענין אחד וכל הפרשיות כלן ביום אחד נאמרו. והנה משפט ספר תורה להיות ואעידה בראש הדף כי הוא תשלום הסימן בי"ה שמ"ו. וכבר הזכרתי טעם הדבר בסדר בשלח במלת הבאים והוא"ו הזאת רמז לוא"ו שבשם הגדול והוא השמים שהזכיר שהוא מכלל העדים והבן זה: אחרי מותי כי השחת תשחיתון. לא מצינו שהשחיתו ישראל כל ימי יהושע שכן כתוב (יהושע כד) ויעבדו העם את ה' כל ימי יהושע וכל ימי הזקנים אשר האריכו ימים אחרי יהושע אלא מכאן דרשו רז"ל שתלמידו של אדם חביב עליו כגופו וכל זמן שהיה יהושע חי נראה לו למשה כאלו הוא חי, והשחתה זו היא עבודה זרה וכן להכעיסו במעשה ידיכם ירמוז לע"ז שבבית ראשון כי כן הידיעו הקב"ה בפירוש והוא ידע זה ברוח הקדש:

(ל) את דברי השירה הזאת עד תמם. היא שירת האזינו הסמוכה מיד. ומה שקראה שירה לפי שישראל אומרין אותה תמיד בשירה וזמרה ועוד שהיתה כתובה בדרך שירה. ודרשו רז"ל בספרי גדולה שירה שיש בה עכשיו ויש בה לשעבר ויש בה לעולם הזה ויש בה לעולם הבא. ובמדרש תנחומא מפני מה כל שירה האמורה לשעבר הוא בלשון נקבה ושירה האמורה לעתיד בלשון זכר לומר לך מה נקבה מתעברת וחוזרת ומתעברת כן בגאולה לשעבר נגאלין וחוזרין וגולין אבל לעתיד משיהיו נגאלין שוב אין גולין לעולם ילפיכך אמורה בלשון זכר שנאמר (ישעיה כו) ביום ההוא יושר השיר הזה בארץ יהודה עיר עז לנו ישועה ישית חומות וחל. וכתיב (תהלים צח) שירו לה' שיר חדש כי נפלאות עשה הושיעה לו ימינו וזרוע קדשו:

צוארי שלל

והארוך וחמור ואין תקונו אלא בתורה זהו תורף דבריו. ואפשר דנבואה זו גם על גלותנו תדבר ביחוד ולכן נקט שובה ישראל לשון יחיד כי חרבן בית שני היה על שנאת חנם כמשז"ל וכל עוד שלא נסתלק עון זה ממנו מתעכב המשיח לכן אמר שובה ישראל לשון יחיד כלומר יהיה אהבה גדולה ביניכם שתחשבו כל ישראל כאיש אחד. עד ה' אלהיך כי עון שנאת חנם מגיע ח"ו לבעלה כי עובר תדיר על לא תשנא לא תקום ולא תטור ואהבת לרעך ושונא מי שמטיב לחברו וטח מראות עיניו שהקב"ה נותן לו חיים ופרנסה וא"כ ח"ו יגיע עד ה' אלהיך כי כשלת בעונך כלומר שאתה חושב כשלון אחד שנאת חנם והוא עון חמור וז"ש כי כשלת אתה מחשיב כשלון לבד בעבור עונך והוא חמור מאד ולהיות שגלות הזה בא לכפר להה"ר לזה קחו עמכם דברים דברי תורה כמשז"ל ושובו דאין תקונו אלא בתורה. אמרו אליו כל עון תשא דכבר לקינו על ע"ז ג"ע ש"ד וזה הגלות על לה"ר ואין תקונו אלא בתורה וקח טוב אין טוב אלא תורה ונשלמה פרים שפתנו כי כל העוסק בתורת חטאת כאלו הקריב חטאת וכיוצא:

(ז) ישובו יושבי בצלו וכו' עמ"ש בעניותנו בספרי הקטן ראש דוד דף ל"ב ודף נ"ו בס"ד ע"ש באורך:

הפטרה לשבת שובה

יד וּמָלְאוּ הַגֳּרָנוֹת בָּר וְהֵשִׁיקוּ הַיְקָבִים תִּירוֹשׁ
וְיִצְהָר: טו וְשִׁלַּמְתִּי לָכֶם אֶת־הַשָּׁנִים אֲשֶׁר אָכַל
הָאַרְבֶּה הַיֶּלֶק וְהֶחָסִיל וְהַגָּזָם חֵילִי הַגָּדוֹל אֲשֶׁר
שִׁלַּחְתִּי בָּכֶם: טז וַאֲכַלְתֶּם אָכוֹל וְשָׂבוֹעַ וְהִלַּלְתֶּם
אֶת־שֵׁם יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם אֲשֶׁר־עָשָׂה עִמָּכֶם לְהַפְלִיא
וְלֹא־יֵבֹשׁוּ עַמִּי לְעוֹלָם: יז וִידַעְתֶּם כִּי בְקֶרֶב
יִשְׂרָאֵל אָנִי וַאֲנִי יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם וְאֵין עוֹד וְלֹא־יֵבֹשׁוּ
עַמִּי לְעוֹלָם:

רד"ק

ונמלאו. שיאמר שמתקרב מתבואה הגדלה בשנה חדשים קרוב בשל י"א יום. ונמלאת התבואה הגדלה בשנה חדשים גדלה בי"א יום. ועל אותו הדור נאמר שזורעים בדמעה ברנה יקצרו: (יד) והשיקו. כמו והציפו. שהיו היקבים מלאים עד שילושו היין או השמן על פניהם: (טו) ושלמתי לכם את השנים. כי לא באו בשנה אחת כמו שפי'. וי"מ השנה הבאה עתידה לימות המשיח שתרגם ואשלם לכון שניא וגו': (טז) והללתם. אשר עשה עמכם להפליא. שלא היה כי בשנה אחת שלא להם תבואת ארבע שנים. ולדברי רז"ל שכתבנו היה הפלא יותר גדול: ולא יבושו. לפי שהיו להם באלה השנים חרפה רעב בגוים: (יז) וידעתם. תכירו שאני בקרבכם שומע לצעקתכם ואני אלהיכם ואין עוד. לא כאלהי העמים שעבדתם כי הם לא יועילו כי תהו המה:

דברים לב האזינו

לב א הַאֲזִינוּ הַשָּׁמַיִם וַאֲדַבֵּרָה
וְתִשְׁמַע הָאָרֶץ אִמְרֵי־פִי:

תרגום אונקלוס

א. אַצִיתוּ שְׁמַיָא וַאֲמַלֵּיל. וְתִשְׁמַע אַרְעָא מֵימְרֵי פוּמִי:

רשב"ם

(א) האזינו השמים. להפרע מישראל אם יחטאו. כדכתיב ועצר את השמים וגו':

בעל הטורים

(א) האזינו. לעיל מיניה כתיב את השירה הזאת עד תמם וסמיך ליה האזינו. כמו שהאזנתם ושמעתם לד"ת כן האזינו לדברי השירה הזאת. כפי הפשט האזינו השמים פי' יושבי ערים הגדולות והבנויות בשמים: ותשמע הארץ. יושבי הארץ. פי' יושבי כפרים ועיירות הקטנים: השמים ואדברה. עולה תרי"ג. כלומר האזינו לתרי"ג מצות. הפסוק מתחיל בה"א ומסיים ביו"ד. שכלל השם בראש ובסוף השירה. ויש בו ז' תיבות, והיינו הלכה עמודיה שבעה. כנגד ז' רקיעים וז' ארצות וז' ימי השמעה: ותשמע. ב'

שפתי חכמים

א משום דק"ל מה לו למשה לצוות לשמים וכי הוא מושל על השמים. ועוד ק' למה לקח עדות על ישראל הרי עדיין לא חטאו. ל"פ שאני מתרה בהם בישראל כדכתיב לעיל העידותי בכם היום את השמים ואת הארץ וזהו ל' התראה הוא וכמו העד העיד בנו האיש וגו' כי עדיין לא דבר עם השמים והארץ כלום ועכשיו דבר עמהם: ב דק"ל דלמא ישראל לא יקבלו שמים וארץ להיות עדים. ל"פ שאמרתי להם ר"ל כבר אמרתי להם: ג פי' אל תאמר מדלא כתיב האזינו השמים והארץ ואדברה ודאי שני ענינים הם אלא ר"ל וכן ותשמע הארץ שאני מתרה בהם בישראל ותהיה עד בדבר והא דכתיב גבי שמים האזינו וגבי הארץ ותשמע משום דמשה רע"ה היה קרוב לשמים שהיה קרוב למיתה והיתה עתה נשמתו דבקה למעלה וכשאדם קרוב לחבירו שעומד קרוב אצלו אומר לו האזין לכך אמר האזינו אבל היה רחוק מן הארץ לכך שייך בה ל' שמיעה ומש"ה לא כלל אותם כאחד לומר האזינו השמים והארץ ואדברה וגו'. והרא"ם פירש דמש"ה לא כלל אותם בדיבור אחד מפני שהשמים הם יותר נכבדים מן הארץ. ולפי פירושו קשה למה שינה הקרא בלשונו דגבי שמים כתיב ל' האזנה וגבי הארץ כתיב ל' שמיעה: ד וא"ת והא בפרשת נצבים פי' שם ע"א בפ' העידותי בכם את השמים וגו'. וי"ל דלעיל

רש"י

(א) האזינו השמים. שאני מתרה בהם בישראל א ותהיו אתם עדים בדבר שכך אמרתי להם ב שאתם תהיו עדים. וכן ותשמע הארץ ג. ולמה העיד בהם שמים וארץ אמר משה אני בשר ודם למחר אני מת ד אם יאמרו ישראל לא קבלנו עלינו הברית מי בא ומכחישם לפיכך העיד בהם שמים וארץ עדים שהם קיימים לעולם ועוד שאם יזכו יבואו העדים ויתנו שכרם הגפן תתן פריה והארץ תתן יבולה והשמים יתנו טלם ואם יתחייבו תהיה בהם יד העדים תחלה (לעיל יא) ועצר את השמים ולא יהיה מטר והאדמה לא תתן את יבולה ואח"כ ואבדתם מהרה

ענין השמים והארץ שאמר משה

(א) האזינו השמים ואדברה ותשמע הארץ אמרי פי. כמו שהמון העם נקראו עמי הארץ, מחמת שעוסקים תמיד רק בעניני הארץ, במסחר וקנין ובמלאכה והרישה וזריעה, כן האנשים העוסקים תמיד במלאכת שמים בתורה ועבודה נקראים שמימיים. ומשה רע"ה רצה לדבר דבריו אל כל קהל ישראל, לגדולים ולהמון העם, ע"כ אמר האזינו השמים ואדברה, אתם אנשים שמימיים האזינו דברי אשר אדברה, וכאשר יראו המון העם שגדוליהם הטו אזנם לדברי, ממילא ותשמע הארץ אמרי פי, גם האנשים הארציים ישמעו את אשר אומר גם אליהם:

דעת זקנים מבעלי התוספות

(א) האזינו השמים. משה אמר האזנה לשמים והשמיעה לארץ וישעיה בהפך שאמר שמעו שמים והאזיני ארץ לפי שאומנתו של משה בשמים ודרך הוא לומר למי שאצלו האזן הסכת ולארץ לפי שהיא רחוקה ממנו אמר שמיעה. וישעיה לארץ שהיתה קרובה לו אמר ל' האזינו שמי שהיא אצלו אינו צריך אלא שיטה אזנו לשמוע ולפי שהוא רחוק צריך השמעה בקול. ורש"י פי' שלכך שינה הדברים לפי שהשמים והארץ עדים דכתיב העידותי בכם היום את השמים ואת הארץ ועדים כשעדותן מכוונת עדותן קיימת ואלו לא בא ישעיה ונתן שמיעה לשמים והאזנה לארץ היו שמים מעידים ואומרים כשהקרבנו בעדות בימי משה בהאזנה שמענו והארץ מעידה אני נקראתי בל' שמיעה ואין עדותן מכוונת בא ישעיה והחליף הדברים נמצאו שניהם בל' האזנה ושניהם בל' שמיעה. והאמר רב הונא בשם רב אחא מדברי שניהם נלמוד שעליונים מרובים מן התחתונים. שהרי משה אמר לשמים האזינו בל' רבים ולארץ ותשמע בל' יחיד. וכן ישעיה אמר לשמים שמעו ולארץ והאזיני ל' יחיד. ומצא לכך נקראו העליונים שמים בל' רבים והתחתונים ארץ בל' יחיד:

הפטרת וילך

(ד) ארפא משובתם וכו' אפשר ארפא כביכול דהעונות מכבידין גדפוי דשכינתא ח"ו כמ"ה בזהר הקדוש ובתשובה יש צד רפיאה לכביכול וזהו ארפא משובתם. ושמעתי מפה קדוש הרב המופלא ח"ק כמהר"ח ז' עטר זלה"ה שאחד זלזל בת"ח אחד והוא ז"ל היה מפייס לת"ח למחול למזלזל וכה ענה הת"ח ידוע למר כי כבר מחלתי בלב שלם כי הזהר אומר דעונות ישראל מכבידין גדפוי דשכינתא וזה זלזל בי על לא דבר ובודאי יחשוב ה' לו עון ועי"ז יש צער לשכינה ח"ו לכן מחלתי תכף כדי שיתכפר העון ולא יהיה צער לשכינה והנאהו להרב הנזכר והוא מוסר גדול למי שיש לו לב. ונחזור למש"ה אוהבם נדבה פי' אני אוהבם כשיעשו תשובה מאהבה דא"צ ד' חלוקי כפרה כמ"ש המפרשים וזהו כי שב אפי תכף. אבל מיראה לא שב לגמרי עד גמר הכפרה ולכן אני אוהבי אהב שנדבו לבם לשוב מאהבה כאדם המתנדב שהוא בלב שלם מאהבה:

וו"ו למנחת שבת ובי"ה

תפסיר הרס"ג

(א) ינצת אהל אלסמאואת חתי אתכלם. ויסמע אהל אלארץ' נוה שלום

(א) תשמים, אהל אלסמא, המלאכים. ותשמע הארץ, אהל אלארץ', יושבי הארץ. וכמו כן תרגם ישמחו השמים

אבן עזרא

(א) האזינו. כבר פירשתי בספרי כי מלת האזינו מגזרת אזן כאילו אמר הטו אזן. וכבר הודעתיך שהגאון אמר כי טעם השמים. המלאכים: וטעם הארץ. אנשי הארץ. או עדות הגשם היורד מן השמים והארץ תתן יבולה והנכון בעיני כי העיקר בעבור היות עומדים לעולם וכן שמעו הרים גם אבן יהושע ושם כתוב כי היא שמעה וכבר רמזתי לך על נשמת האדם שהיא אמצעית בין הגבוהים לשפלים והיא תדמה הכל על צורת היכלה. ואף כי להבין גם היושבת בהיכל. על כן תגביה השפלים ותשפיל

רבינו בחיי

(יח) יערוף כמטר לקחי. לשון הזלה וירידה כמו (דברים לג) יערפו טל,

נחל קדומים

א (א) האזינו כתב רבינו הרקח בכ"י האזינו גימט' החכמה השמים ואדברה גימטריא תרי"ג עכ"ל ואפשר במ"ש בזהר הקדוש סימנא לזיווגא עילאה וגם אמנה אחותי בת אבי וכו' ותהי לי לאשה וזה רמז האזינו החכמה שימשך לשמים אז ואדברה לשון ראוה מדברת. ומשם נמשכה התורה שבה תרי"ג מצות וא"ש הה"ב. ורבינו אפרים ז"ל כתב יש לשאול כי האזנה שייך לומר באדם קרוב אצל חבירו ושמיעה לרחוק ממנו (וי"ל) לפי שהיה משה קרוב לשמים ורחוק מן הארץ לכך אמר האזנה גבי שמים ושמיעה גבי הארץ ולא נהירא שהרי כתיב קום בלק ושמע האזינה עדי וכו' הרי שמיעה והאזנה וכתיב שמעה תפלתי ה' ושועתי האזינה וכאלה רבות לכן נ"ל האזנה לשון הטיית אזן כלומר הטו אזנכם לשמוע ולפי שבשמים יש רעם גלגלים ורעש אופנים וקול חמה שמנסרת ברקיע וזיקים ורעמים לכך שייך לומר לגבי דידהו הטיית אזן והבנה טובה אמנם לגבי ארץ אין שם כל אלה לכך כתוב בה שמיעה ולכך נקט דבור גבי שמים ואמירה גבי ארץ לפי שהשמים נבראו בדבור דכתיב בדבר ה' שמים נעשו וארץ נבראת באמירה שנאמר כי לשלג יאמר הוי ארץ ואמרו במדרש שלקח שלג מתחת כסא הכבוד וזרקו לארץ עכ"ד ויש להרגיש על הרב ז"ל שדחה

חומת אנ"ך

(א) האזינו השמים ואדברה. אפשר כמ"ש פ"ק דע"ז שמים וארץ נוגעין בעדותן והקשו התוספות שם שהרי מה שקיימים שמים וארץ מוכח שקיימו התורה. ותירצו שהם קיימים על הקבלה. והרב פרח מטה אהרן בשו"ת ח"א סימן מ"ז הקשה על התוספות דאי הכי אינם נוגעים בעדותן דעל הקבלה בלבד הם קיימים. ואני בעניי תירצתי לזה דכשהם מקיימים ישראל המצות מתוסף בהם חוזק ואומץ ומטי להו הנאה ונוגעים בעדותן הם וכמו שכתבתי במקומו. אמנם יש לומר דזה דעת אומות העולם אבל לפי האמת לא נקראו נוגעים בעדותן וכדמוכח ממאי דאמר רחמנא יבואו שמים וארץ ויעידו אך כשטענו דהם נוגעים להפיס דעתם לא אמר להו ולא מידי על זה דאינם נוגעים. גם נודע דישראל היה להם טענת מודעא. ואע"כ הגם שהוא מעיד השמים והארץ ויאמר להם כל דברי השירה והם שתקו יכולים לומר טענת השטאה אבל אם אמר אתם עדי אין כאן טענת השטאה כמו שכתבנו בח"מ סימן פ"א ולכך בסוף פ' וילך אמר ואעידה בם את השמים ואת הארץ והוי כמו אתם עדי דאין כאן טענת השטאה. וכדי שלא נאמר שהם נוגעים

מסורת הקריאה

(א) ואדברה, נמסר עליו ד', ר"ל שהבי"ת בצירי לסבת ההפסק.

ב. יִבְסַם כְּמִטְרָא אוּלְפָנִי. יִתְקַבַּל כְּטַלָּא מֵימְרִי. כְּרוּחֵי מִטְרָא דְּנָשְׁבִין עַל דִּתְאָה. וּכְרְסִיסֵי מַלְקוֹשָׁא דְּעַל עִשְׂבָּא: ג. אֲרֵי.

ב יַעֲרֹף כַּמָּטָר לִקְחִי תִּזַּל כַּטַּל אִמְרָתִי כִּשְׂעִירִם עֲלֵי־דֶשֶׁא וְכִרְבִיבִים עֲלֵי־עֵשֶׂב: ג כִּי שֵׁם יְהוָה

ת"א יערף כמטר לקחי. תענית ז: כשעירים עלי דשא. בתרא כה: כי שם ה'. ברכות כא מס יומא לז עקידה שער כג:

בעל הטורים

במס'. דין. ואידך ותשמע והושיע שאם שמעו אמרי פי תהיו נושעים, וזהו ותשמע ותושיע. (ב) יערף. ב' במס'. דין. ואידך יערף מזבחותם ישודד מצבותם. זהו ולמד תורה כמו משה נעשית לו סם חיים והיינו יערף כמטר. ות"א יערף יבסם. לא זכה שלמד שלא לשמה נעשית לו סם המות והיינו יערף מזבחותם שהוא לשון עריפה כמו וערפו שם את העגלה: לקחי. ג' במסרה. דין. ואידך לקחי לא לי את לחם. זך לקחי. הכא משתעי בתורה שאין לקח אלא תורה, שנאמר כי לקח טוב נתתי לכם. וזהו שאמרו אם אין קמח אין תורה: יערף כמטר לקחי. מתי זך לקחי. לקחי לי את לחם. וזהו קמח אם יש קמח יש תורה: לקחי. בגימטריא קמח: כטל. ב' במס'. תזל כטל. אהיה כטל לישראל. לומר שהתורה היא כטל לישראל דוקא אבל לעו"ג בהפך כדכתיב כאם ויחר גוים שמשיני התיל כו': כמטר כטל כשעירים כרביבים. ד' מדות כנגד ד' מדות בלומדים. וכן ביד כל אחד וא' מישראל ד"פ כדאיתא בעירובין גבי כיצד סדר המשנה: וכרביבים עלי עשב כי שם ה' אקרא. מכאן שמתפללין על עליית גשמים. ד"א עלי עשב כי שם ה' אקרא. מכאן שמברכין על כל מין ומין כדאיתא בברכות: (ג) כי שם

רשב"ם

(ב) יערף כמטר. אם תקבלו דברי תוכחתי יועילו לכם כמטר: (ג) כי שם ה' אקרא. כאשר אספר לכם גבורות שעשה לכם הקב"ה והטובות שגמל לכם וגם שהוא צדיק במה שיעשה לכם גם אתם הבו גודל לאלהינו היו מודים

רש"י

ע"י האומות: (ב) יערף כמטר לקחי. זו היא העדות שתעידו ה שאני אומר בפניכם תורה שנתתי לישראל שהיא חיים לעולם (ספרי) כמטר הזה שהוא חיים לעולם כאשר יערפו ו השמים טל ומטר: יערף. לשון יטיף. וכן (תהלים סה) ירעפו דשן. (לקמן לג) יערפו טל: תזל כטל. (ספרי) שהכל שמחים ז בו. לפי שהמטר יש בו עצבים לבריות [ס"א יש עצבים בו] כגון הולכי דרכים ומי שהיה בורו מלא יין: כשעירים. לשון רוח סערה ח כתרגומו כרוחי מטרא. מה הרוחות הללו מחזיקין את העשבים ומגדלין אותם, אף דברי תורה מגדלין את לומדיהן: וכרביבים. טפי מטר. ונראה לי ע"ש שיורה כחץ נקרא רביב. כמה דאת אמר (בראשית מט) רובה קשת: דשא. ארברי"ן [גראזיכט] עטיפת הארץ ט מכוסה בירק. עשב. קלח אחד קרוי עשב וכל מין ומין לעצמו קרוי עשב: (ג) כי שם ה' אקרא. הרי כי משמש בלשון כאשר. כמו (ויקרא כג) כי י תבאו אל הארץ כשאקרא ואזכיר שם ה' אתם הבו גודל לאלהינו וברכו שמו. מכאן

שפתי חכמים

גבי התראה שצריכים העדים להתרות באדם הרוצה לעבור עבירה שלא יעבור ואם כן ק"ל איך יעשו השמים והארץ התראה הא אין יכולין לדבר דאין לפרש דמשה התרה בהם בישראל בפני השמים והארץ שלא יעברו דהא באותו זמן לא כלו לעבור והוי התראת ספק ולא שמיה התראה. וע"ז פירש"י הסתכלו כו' והסתכלות בזה הוא כאלו דברו ההתראה בפה והלא בשירה זו מדבר בעונש של ישראל שאם יעברו על מצות השם ויעבדו ע"א וגבי העונש כתיב יד העדים תהיה בו בראשונה ל"פ כאן טעם אחר: ה דק"ל היאך תלוי זה שדבר בכאן ומפרש דספיר תלוי בכאן דזו היא העדות כו': ו י"ל שרוצה לפרש היאך משמע זה מפסוק שאמר להם לישראל כן שהתורה היא כמטר ומפרש שה"ק קרא כאשר כו'. ומגלה לרש"י לפרש דלקחי היא התורה משום דכתיב כי לקח טוב נתתי לכם וגו' טעמא מאי משום דלקחה מיד אל יד שנאמר מימינו אש דת למו ר"ל משה רע"ה לקחה מימינו של הקב"ה ולמה נקרא תורת חיים משום שנאמר עץ חיים היא למחזיקים בה: ז מה שא"כ במטר ואח"כ מדמה אותה לרוח דהוא נמי טוב יותר מן הטל והוא מוסיף והולך: ח דסמ"ך ושי"ן מתחלפין: ט פי' דשא כולל מיני עשבים רבים שהיא לבישת הארץ וכיסויים ונקרא דשא והעשב הוא כל מין ומין בפ"ע קרוי עשב. ועיין בפרשת בראשית: י דס"א לפרש שהיא נתינת טעם

דמיון התורה לטל ומטר

(ב) יערף כמטר לקחי תזל כטל אמרתי. התורה שבכתב נקראת לקחי, שלקח אותה משקב"ה כביכול מיד ליד, ואשר נמצאה לו בהר סיני ובאהל מועד בע"פ נקרא אמירה, והאדמה לצמיחת התבואה בתחלה צריך לה מטר לרכך האדמה, ואחר כך כאשר התבואה צומח מהאדמה וגדולה מעט ועד סוף גידולה צריך לה הטל. ולימוד התורה ג"כ צריך להיות באופן זה, בתחלה צריך ללמוד תורה שבכתב לרכך את לבו לעבודת ה', ואח"כ כאשר התורה כמגדלה מעט בלבו ילמוד תורה שבע"פ. ע"כ אמר יערף כמטר לקחי, התורה שכתבתי לך יערוף ויטיף בלבך כמטר שנוטף על הארץ. תזל כטל אמרתי, והתורה שאמרתי לך בע"פ תזל על לבך כטל שנוזל על פירות ותבואות הארץ. ואמר עוד כשעירים עלי דשא וכרביבים עלי עשב, רש"י ז"ל פי' בפ' בראשית התלבשות האדמה בירק [כל המינים ביחד] נקרא דשא, וכל קלח וקלח בפני עצמו נקרא עשב. ושעירים הוא הגשם היורד ברוח סערה, ורביבים הם הגשמים הדקים אשר יורדים בנחת. הנה המטר היורד בסערה אל גן הירק הזרוע בו כמה מינים היא מלהלא את הזרעים בדרך כלל, אבל ימלא בכל קלח וקלח כמה מקומות וגם כמה קלחים שלמים שלא לחלח אותם המטר, מחמת שסרוח אשר נשב בהמטר סדפהו הלאה שלאה, ורק בדרך כלל ירד עליהם המטר. אבל המטר היורד דק דק ובנחת הוא מלחלח כל קלח וקלח כלו, ולחלח כל הקלחים. וכן הוא בהתורה, החוקים שבכתב נאמרים בדרך כלל, ויש מצות הרבה שלא נתפרשו כלל בתורה, או שלא נתפרשו כל צרכם. אבל התורה שבע"פ יורדת לעומק הפשט בכל מצוה ומצוה בפרט. ע"כ הלמדו תחלה התורה שבכתב הנקראת לקחי, ואחר כך תלמדו התורה שבע"פ הנקראת אמרתי. או יאמר שלא ידוע מאמר חז"ל ע"פ צדיק מושל יראת אלהים, אמר הקב"ה אני מושל באדם ומי מושל בי צדיק, הקב"ה גוזר גזרה וצדיק מבטלה, שצדיק גוזר גזרה והקב"ה מקיימה, שנאמר ותגזר אומר ויקם לך, והרי זה דומה לבן שיודע באביו שאהבה עזה ועצומה, והבן מכרית את אביו שיבטל אביו רצונו בשביל רצון הבן, וכמה מכריתו, באהבתו. שהאב ירא לעשות איום דבר שבזה יפגום מעט באהבתו לבנו, ואולי יהיה לבנו איזה צער אחד מני אלף אם לא יתקיים רצונו בשלמות. כן הוא כביכול בהקב"ה עם ישראל בניו, שכל טבעי העולם נתונים נתונים שמה לפם אם יעבדו ה' בכל לבבם ונפשם ומאדם, ועיין בעקדה [בפ' נח ע"פ ומוראכם וחתכם] וז"ל כי האדם הנברא בצלם אלהים בשמרו את תורת אלהיו בקרבו כו'. גם כל הנבראים וכחותיהם מדומם וצומח וחי הקשורים ליעקב חבל נחלתו משתחוים למרחוק ויאמרו הננו עבדים לאדוננו עד כי ימלא האדם הנז עושה בממשלת נפשו את אשר רצונו מסיקו נוטה טבעי היצורים אל כל אשר יחפוץ, כמו שנמצא בתורה נביאים וכתובים ובאגדות חז"ל בגמרא

נוה שלום

ותגל הארץ. (ב) יערף, או הפוך כמו ירעפו נאות מדבר, בכולם תרגם תדר, לשון הזלה והטפה. לקחי, בת"י, לימודי, וכת"א. כשעירים, כאלטש, (אלמטר אלצ'עיף אלקליל). וכרביבים, ובאלרד'אד' (אלמטר אלרקיק). (ג) כי שם ה' אקרא, לאני אדעוכם, אקרא

אקואל פאי; (ב) וידר כאלמטר בת"י. ויהטל כאלטל מקאלתי. כאלטש עלי אלכלא. וכאלרד'אד' עלי' אלעשב; (ג) לאני אדעוכם

אבן עזרא

הגבוהים: (ב) יערף. מגזרת יערף מזבחותם כטעם ירד: לקחי. מה שיקח אחד ממנו כטעם למוד וכן כי לקח טוב: כשעירים. הנכון בעיני שהם דקים: וכרביבים. מגזרת רב ושניהם שמות התאר. והעד כי עשב חזק מדשא. וי"א כי שעירים מגזרת שער. ואחרים אמרו מגזרת סערת ה' ואם הוא בשי"ן וכן וישתער עליו כמו ויסתער עליו גם יתכן שאין לו אח במקרא והנה הטעם כפול כדרך כל הנבואות לחזוק ועיקר הטעם שהתפלל משה שיהיו דבריו כטל וכמטר שלא ישובו ריקם כי אם הרוו את הארץ כי כן כתוב והטעם שיכנסו דבריו בלבות השומעים כמעשה הגשם על הארץ להולידה ולהצמיחה: (ג) הבו

רבינו בחיי

כלומר ירד כמטר למודו, יתפלל משה בכאן שיהיו דבריו נשמעים ונקבעים בלב השומעים. וענין לקחי מה שלקחתי וקבלתי מלמעלה. יתחנן בהן שיעשו דבריו פעולה בהם כפעולת המטר הפועל בארץ והמועיל בה והולידה והצמיחה. ולשון כשעירים רוחות מענין רוח סערה בחלוף סמ"ך בשי"ן כלשון (דניאל יב) וישתער עליו וזהו דעת אונקלוס שתר' כרוחי מטרא מנשבין על דתאה כי הרוחות יחזקו הדשאים. או יש לפר' כשעירים המטר הדק עלי דשא הוא המתחיל לצמוח.

וכרביבים הוא המטר הגדול. עלי עשב הם העשבים שצמיחתן גדולה ויהיה כשעירים כאלו הוא בצד"י מלשון צעיר וכמוהו (דברים לג) ושפוני טמוני חול שהוא כמו וצפוני בצד"י. ובמדרש יערוף כמטר תזל כטל מה המטר חיים לעולם אף דברי תורה כן ומה טל הכל שמחים בו אף דברי תורה כן:

נחל קדומים

פירוש דמשה שהיה קרוב לשמים וכו' וכתב עליו ולא נהירא כאלו היא פירוש שפירש הוא או איזה מפרש. והרי הם דברי רז"ל בספרי. וראיתי שגם בזהר הקדוש אמרו כן דף רפ"ו ע"ש ושני כתובים הבאים בדבריו להקשות על זה לישב דקרא דכתיב קום בלק ושמע האזינה עדי בנו צפור הכי קאמר דא"ל בלעם שיקום כי הוא שלוח מאת ה' מן השמים ולגבי השמים הוא רחוק ולהכי קאמר ושמע. אך לגבי בלעם עצמו הוא קרוב וזהו האזינה עדי דייקא. וקרא דכתיב שמעה תפלתי הכי פירושו דהוא בשמים רחוק ולכן אמר שמעה תפלתי. אך מצד רחמיו יתברך כתיב קרוב ה' לכל קוראיו ולכך אמר ושועתי האזינה: ג (ב) כי שם ה' אקרא הבו גודל לאלהינו. פירש רבינו מהרח"ו זצ"ל בדרשותיו כ"י שם ה' אקרא שאני מזכיר שם אדני אתם הבו גודל לאלהינו שתאמרו ברוך הוא

מרפא לשון

ב) יערף כמטר, יבסם. תזל כטל, יתקבל. נראה שטעמו ע"ד מ"ש בל"ג מדות דר"א בנו של רבי יוסי הגלילי מדבר שהוקש לב' מדות ואתה נותן לו כח היפה שבשתיהן כיצד יערף כמטר לקחי מה המטר חיים לעולם כך ד"ת חיים לעולם, או מה המטר הזה

חומת אנ"ך

בנגד לז"א האזינו השמים ואדברה והיינו על דרך שאמרו רבותינו ז"ל על פסוק שמעה עמי ואדברה שאמרת נעשה ונשמע וע"ד זה י"ל בקרא. ואדברה שרומז על הקבלה שאמרי נעשה ונשמע ואם כן על זה הם קיימים ואינם נוגעים יערוף כמטר לקחי תורה שבכתב. תזל כטל אמרתי תורה שבע"פ כמשז"ל ואם כן אין כאן מודעא דאמר אתם עדי ושתיקה כהודאה דמיא. וזה יש לרמוז בפסוק שמעה עמי ואדברה שאמרת נעשה ונשמע כמו שאז"ל ובזה קיימים שמים וארץ על הקבלה. ואם כן והעידה בך לאיכם נוגעים כמודובר אי נמי אפשר לרמוז האזינו השמים על תורה שבכתב שקבלו ברצונם ושמים רימז לתורה שבכתב בכוד ואתה תשמע השמים שם הוי"ה ואדברה דיבור קשה אם יעברו שקבלוה ברצונם כמ"ש בתנחומא כי המודעא על תורה שבעל פה ותשמע הארץ תורה שבע"פ סוד אדנ"י והמירה בתורת ע"פ כמ"ש הש"ך והמירה רכה דבלד נוה יש מודעא אף שאינה אמת יערוף הריגה לקחי תורה שבכתב שאם עוברים ח"ו תזל כטל אמרתי תורה שבע"פ. כי שם וכו' לאלהינו וזה ביטול מודעא. הלא הוא אביך ואתם חייבים. קנך ע"מ כן נראה. הוא עשך וקבלת טובה וקי"ל

מסורת הקריאה

וע' בראשית י"ח למ"ד: (ג) הבו. מלרע: (ד) עול. מלעיל:

אקרא הבו גדל לאלהינו: ד הצור תמים פעלו כי כל־דרכיו משפט אל אמונה ואין עול צדיק וישר הוא: ה שחת לו לא בניו מומם דור

ת"א הצור תמים. קמא ג ע"ז יח עקידה שער סג: אל אמונה. תענית יא:

תרגום אונקלוס

בִּשְׁמָא דַיְיָ אֲנָא מְצַלֵּי. הַבוּ רְבוּתָא קֳדָם אֱלָהָנָא: ד. תַּקִּיפָא דִּשְׁלְמִין עוֹבָדוֹהִי. אֲרֵי כָל אוֹרְחָתֵיהּ דִּינָא. אֱלָהָא מְהֵימְנָא דְּמִן קֳדָמוֹהִי עַוְלָא לָא נָפֵיק. מִן קֳדָם דְּזַכַּאי וְקַשִּׁיט הוּא: ה. חַבִּילוּ לְהוֹן לָא לֵיהּ בְּנַיָּא

תפסיר הרס"ג

באסם אללה. פאעטו אלכבריא לרבנא: (ד) אלכ'אלק אלצחיח פעלה. אלד'י סירה באלחכם. אלטאיק ד'ו אלאמאנה לא גור ענדה. הו אלעדל אלמסתקים: (ה) אפסד אמאמה לא כאוליאה. לכן אלמעיבין אלגיל אלעסר

נוה שלום

אתכם בשם ה', דהינו המלאכים ואנשי הארץ. (ד) הצור, אלכ'אלק, היוצר, וכן תרגם לקמן צור ילדך, ותרגם צור בשני פסוקים אלו מלשון יצירה להיות ענינם מוכיח כן שהרי נאמר תמים פעלו דהינו שפעולותיו דהינו ברואיו בתכלית השלמות וכל מה שיגזור עליהם הוא על קו האמת והצדק, וכתב הגאון במאמר ט פ"ג והשרש החמישי שהבורא שופט צדק ישלם לאיש כמעשהו כמ"ש הצור תמים פעלו, ע"כ. (ה) שחת לו, אפסד אמאמה לא כאוליאה, שחת לפניו לא אותם החשובים המכונים בניו. מומם דור, לכן אלמעיבין וכו', כי אם אשר שחתו מומם בם והם הדור העקש ופתלתל וכאלו האתנח תחת בניו.

אבן עזרא

גודל. שב אל השמים והארץ כמו שאמר השמים מספרים כבוד אל כאשר פירשתיו וכן יהללוהו שמים וארץ: (ד) והחל הצור תמים פעלו. להודיע כי כל מה שאירע לישראל בעבור מעשיהם הרעים היה: וטעם הצור. שהוא עומד תמיד כצור ואל תתמה. כי כן יאמר הכתוב כאריה ישאג. כי לא יוכל המדבר לדמות מעשי השם כי אם אל מעשיו. כי הכל מעשיו. וכן צור לבבי כמו משען ותוקף ועמידה וי"א מלשון צורה וכן וצורם לבלות שאול. ועיקר שאין לו עצם מקבל רק הוא צור קדמון והראשון נכון בעיני: תמים פעלו. כי כל מפעל פועל חסר בעבור הצטרכו לאשר הוא למעלה ממנו לבד מפעל השם הנכבד והכל (שנים) (בס' מ"ח גרס שונים) חוץ מיוצר הכל: כי כל דרכיו משפט. שלא ישתנו רק הם על משפט אחד וזו היא התהלה (התחלה) וכל הנבראים ישתנו מעשיהם כפי צרכיהם ומעשי השם (לכבדו) (בס' הנ"ל גרס השם לבדו בגבורה) כפי החכמה. ואין לטעון מעמידת השמש כי סודו ברור במלת וירח בעמק אילון כאשר פירשתי במקומו: אל אמונה ואין עול. הוא לבדו יש לו גבורת אמת כי כל גבורה בגבורים הוא מקרה מיד אחר. והטעם אחר שהוא אל אמונה לא יתכן שיעשה עול ויתכן להיות ואין עול בדרכיו. או מלת אל מושכת עצמה ואחרת עמה: צדיק וישר הוא. בעבור שאמר שחת לו אמר כי צדקתו שחתו עם נפתל והנה הוא לבדו ישר ויושר הישר

רשב"ם

על האמת: (ד) הצור תמים פעלו. שירה זו לעד היא. לפיכך מדברת השירה אחר שיבא לישראל פורענות הטאתם: הצור תמים פעלו. בכל פורענות שהביא עליכם צדיק וישר הוא. כמו שנפרש והולך שהטיב לכם בכמה ענינים. והם וישמן ישורון ויטש אלוה עשהו: (ה) שחת לו. שחת ישראל לעצמו. כדכתיב שחתך

בעל הטורים

ה' אקרא הצור תמים. לומר שמצדקין עליך דיין האמת: (ד) צדיק וישר הוא. שחייב לו לומר יפה דנתני:

רש"י

אמרו שעונין ברוך שם כבוד מלכותו ב אחר ברכה שבמקדש (תענית טז): (ד) הצור תמים פעלו. אע"פ שהוא חזק ל כשמביא פורעניות על עוברי רצונו לא בשטף הוא מביא כי אם בדין כי תמים פעלו: אל אמונה. לשלם לצדיקים צדקתם לעולם הבא מ ואע"פ שמאחר את תגמולם סופו לאמן את דבריו: ואין עול. אף לרשעים משלם שכר צדקתם נ בעולם הזה: צדיק וישר הוא. הכל מצדיקים עליהם את דינו ם וכך ראוי וישר להם. צדיק מפי הבריות וישר הוא ע וראוי להצדיקו: (ה) שחת לו וגו'. כתרגומו חבילו להון פ ולא ליה: בניו מומם. בניו היו צ והשחתה שהשחיתו היא מומם ק. בניו מומם,

שפתי חכמים

א שלמעלה: ב וא"ת דלמא עניית אמן. ותו מנלים לפרש במקדש דלמא במדינה נמי. וי"ל הואיל דכתיב הבו גודל ואמן לאו גדולה היא אלא האמנת דברי המברך וכתיב נמי כי שם ה' אקרא משמע שם של ה' באותיותיו ואסור להזכיר השם של ה' כנכתב כי אם במקדש היו מזכירים השם באותיותיו: ל דק"ל למה קרא משה לע"ה להקב"ה צור והו מאי תמים דהזכיר הכא וכי היינו סבורים שפעולתו של הקב"ה אינה תמימה ל"ש אע"פ כו': מ דק"ל למה אמר הל' של אמונה ומפרש דקאי למתן שכרן של צדיקים שהוא לזמן ארוך בעוה"ב לכן שייך ביה ל' אמונה: נ ר"ל דפסוק זה כפל ל' הוא מדכתיב אל אמונה ודאי אין עושה עול אלא אף לרשעים דס"ד דלא משלם להן שכרן אלא מכה להן מכה נגד עבירה ועל העבירות הנותרות הוא מעניש אותן קמ"ל דאין מכה מלוה נגד עבירה אלא משלם להם שכר המצות בעוה"ז כדכתיב ומשלם לשונאיו אל פניו וגו' שיהא עונם של עבירות בעוה"ב מרובה: ס ר"ל שרוצה לפרש מלת צדיק כו' דל' צדיק נאמר על מי שקונה בעצמו שלימות הדבר וזה אין שייך בהקב"ה מנלים ומתרץ שהכל מצדיקין כו'. והרא"ם פירש הוצרך לפרש הכל מצדיקין כו' מפני שא"א לומר שהכ' מעיד על צדקתו יתברך כי לא יעלה על דעת סיפך זה וכ"ש אחר שנאמר עליו שהוא אל אמונה ואין עול ומפני שיש לטעות ולומר שגלה צדיק וישר הם תוארים להקב"ה מ"ש פי' דשניהם היא תואר השם מפי הבריות כו' ר"ל שהכל מצדיקין עליהם את דינו: ע ר"ל שישר לבריות לעשות כן וקאי וישר על הבריות אבל א"ל שקאי וישר על הקב"ה כיון דצדיק קאי אבריות ולא אהקב"ה ה"ה נמי מלת וישר קאי אבריות ולא אהקב"ה וק"ל: פ ר"ל ולא ליה להקב"ה. והכי משמע שקרא השחיתו ולמי השחיתו וקאמר לא לו כלומר לא להקב"ה. ויהי' לפי זה מלת לו דבקה עם מלת לא הבא אחריו לא עם מלת שחת ולפי לשון הכי' ה"ל לתרגם וליה לא אלא שתרגם אותו אחר ל' הנהוג והוצרך להוסיף מלת להון אחר מלת שחת כי בזולת זה אין לו הבנה לקרא דלמי שחת ולא יפול עליו מלת לו לא כיון שאין אנו יודעים למי שחת. רא"ם: צ דק"ל למה קורא אותן בניו כיון שחטאו: ק דק"ל למה כתיב מומם ולא כתיב מום שהם ויהיה מלת בניו דבקה עם שחת כאלו אמר שחתו בניו ומה שתרגם חבילו לשון ושוא

דמיון התורה לטל ומטר

ובמדרשים ובזוהר כל הצדיקים הכריחו טבע כל סילוקים להפלם ולבוגם ועל העבים ילוו להמטיר ושלא להמטיר ועל כל צבא השמים גזרו לפי רצונם. ובדרך כלל אמר דוד הע"ה תמשילהו במעשה ידיך כל שתה תחת רגליו. וכה אמר משה רע"ה לאזני כל עדת ישראל קודם מותו להלהיב לבם לאהבת ה' ולתורתו, האזינו השמים ואדברה, כאשר אדבר דבר להשמים, המה מוכרחים להאזין דברי. ותשמע הארץ אמרי פי, וכאשר אומר איזה אמירה להארץ, היא תשמע לאמרי פי, ר"ל מוכרחים המה להאזין ולשמוע מה שאצוה להם. יערף כמטר לקחי וגו', גם על המטר ועל הטל אוכל לצוות כרצוני. כי שם ה' אקרא, כאשר אקרא אל ה', ואעבדנו, אתם השמים והארץ וכל תולדותיהם הבו גודל לאלהינו, ועשו ככל אשר אצוה עליכם, ובזה יתגדל ויתקדש שמו של הקב"ה, כמו שאמר הקב"ה ישראל אשר בך אתפאר:

דעת זקנים מבעלי התוספות

(ד) הצור תמים פעלו. דין הוא שתתנו לו גודל כי הוא צור ותקיף ועושה פעולתו בתמימות ואינו מכלה כעס למכעיסים לפניו. צדיק וישר הוא לעושי רצונו ואינו מקפח שכרם. ולפי שהיה רוצה לספר היאך נוקם נקמה מישראל כשמכעיסים לפניו ואחר כן מן האומות המשעבדים בהן לפיכך הצדיק דין תחלה:

(ה) שחת לו לא בניו. כלומר אם שחת האדם מעשיו ועושה רשע לא לו ההשחתה שהרי הוא אינו נפסד בכך אלא לבניו מומיו המום הוא שלהם כדכתיב לא אותי הכעיסו כי אם אותם למען בשת פניהם. וכן ת"א חבילו להון

שבחי הקב"ה בדין ומשפט

(ד) הצור תמים פעלו. הקב"ה שהוא הצור שממנו נחצב ונברא העולם, הוא ברא את כלם שילכו בתמימות, כי כל דרכיו משפט, כל מה שהוא עושה הכל בדין. ואף ע"פ שלו הכח והממשלה, על כל זה הוא אל אמונה ואין עול. לא יעשה עולה לשום בריה, וגם צדיק וישר הוא:

אם חטאת מה תפעל בו

(ה) שחת לו לא בניו מומם. אם תראה איזה השחתה בעולם לא תייחס ההשחתה לו להקב"ה, לו לא השחתה מאתו שהוא כהשחתת בני אדם, רק בניו מומם, המום והחסרון נעשה בבניו, הם בעונותיהם גרמו ההשחתה כי הם דור עקש ופתלתל, אבל מפי עליון לא תצא הרעות;

מרפא לשון

מקצת העם שמחים בו ומקצת העם מצירין בו יוצאי דרכים ופורשי ימים וגו' מצירין בו אף ד"ת כן ת"ל תזל כטל אמרתי מה הטל הזה הכל שמחים בו כך ד"ת כל העם שמחים בהם, או מה הטל הזה מועט כן דברי תורה מועטין ת"ל יערף כמטר לקחי ע"כ. ולזה תרגם יערף כמטר יבסם, דהיינו כח היפה של מטר שהוא מועיל וערב לבני אדם, ותרגם תזל כטל יתקבל, דהיינו בנחת שהוא כח היפה של טל ודו"ק. כשעירים, כרוחי מטרא. כצ"ל והעולם קורין כרוחי, הרי"ש בפת"ח כתרגום במגרשי וטעות הוא דלכ"ע הרי"ש בשור"ק ופשוט. ד) הצור תמים, תקיפא דשלמין. התרגום אומר דבר וטעמו בצדו שכן משמעותו תקיפא דשלמין עובדוהי, מטעם ארי כל אורחתיה דינא. אלהא מהימנא דמן קדמוהי עולא לא נפיק, מטעם דזכי וקשיט הוא. ולימד שכוונת הכתוב לומר כי הצור תמים פעלו, מפני שכל דרכיו משפט ולכן פעלו תמים ודאי, והוא אל אמונה ואין עול מפני שהוא צדיק וישר שלא יתחברו ב' הפכים עול וישר יחד, וחצי הפ' האחרון הוא כפל חציו הראשון

במלות שונות כדרך השירות לכפול הלשון. ה) שחת לו, חבילו להון. לא בניו מומם, לא ליה בניא דפלחו לטעוותא. הוסיף ליה, כאלו שיעור הכתוב לא לו בניו מומם, ולימד שמקרא קצר הוא ומהכפל שלו נר' ג"כ שהוא קצר שאמר דור עקש ופתלתל, ותרגומו דרא דאשני עובדוהי ואשתניו, ור"ל שהוא עקם דרכיו עיקום אחד דהיינו עקש, ונתעקמו עקומים רבים, דהיינו ופתלתל, מפני ששכר עבירה עבירה, וזהו שתר' ופתלתל ואשתניו בל' רבים, כי מכפל העקוש ורבויו נעשה פתלתל, וזהו דוגמת ראש הפ' שחת לו וגו' דהיינו הם כיונו להכעיס כלפי מעלה וזהו עקוש אחד פשוט, והי"ת השיב עקשותם על עצמם וזהו כפל העקשות לעשות פתלתל כי לא לו ית' משחת מומם כי אם על עצמם וזהו שכפל בסוף הפסוק ופתלתל שהוא דוגמת לא לו. ו) הליהוד' תגמלו זאת, הא קיי'. ה"ג הא בקמ"ץ והיה ראוי להיות בפתח שהיא לשון תימה. עם נבל ולא חכם. עמא דקבילו אוריתא ולא חכימו. תרגם עם נבל, דקבילו אורייתא, היפך משמעותו שכן צריך לומר דבר והפכו ולפי פשט הלשון

חומת אנ"ך

תלויה וזנין וכו' זכור וכו' ירכינהו ונא"י ליכא מודעא כמ"ש

מסורת הקריאה

(ה) ופתלתל, תי"ו ראשונה רפה: (ו) הלה', הה"א בפתח והלמ"ד

עִקֵּשׁ וּפְתַלְתֹּל׃ ו הַ לַיהוָה תִּגְמְלוּ־
זֹאת עַם נָבָל וְלֹא חָכָם הֲלוֹא־הוּא
אָבִיךָ קָּנֶךָ הוּא עָשְׂךָ וַיְכֹנְנֶךָ׃ שני
ז זְכֹר יְמוֹת עוֹלָם בִּינוּ שְׁנוֹת דֹּר־

ת"א הוא אביך קנך. ברכות לה סנהדרין קב פסחים מ"ג פל"ז:

*ח' רבתי וכתיבא לחוד

תרגום אונקלוס

דִּפְלַחוּ לְטָעֲוָתָא. דָּרָא דְּאַשְׁנִי עוֹבָדוֹהִי וְאִשְׁתַּנִּיו: ו. הָא קֳדָם יְיָ אַתּוּן גָּמְלִין דָּא. עַמָּא דְּקַבִּילוּ אוֹרָיְתָא וְלָא חַכִּימוּ. הֲלָא הוּא אֲבוּךְ אַתְּ דִּילֵיהּ. הוּא עֲבָדָךְ וְאַתְקְנָךְ: ז. אִדְּכַר יוֹמִין דְּמִן עָלְמָא. אִסְתַּכַּל

תפסיר הרס"ג

אלמנפתל: (ו) אלאה תכאפון בהד'ה אלאפעאל. יא שעב גאהל ג'יר חכים. אליס הו מנשיך קאניך. הו צנעך פאתקנך: (ז) בל אד'כר אייאם אלדהר. ותפהם

נוה שלום

ופתלתל, אלמנפתל, מורד וממרה. (ו) הלה' תגמלו, אללה תכאפון, את ה' תגמלו במעשיכם אלה, ולשון תוכחת נכחית ואין ההא לתימה, וכת"א. וכ"ד רוב גאונים שההא עומדת לבדה, עיין מנחת שי. נבל, גאהל, סכל, וכן תרגם לקמן בעם נבל ות"א שם בעמא טפשא. הלא הוא, אליס הו, האם לא הוא, והא הלא הא השאלה. (ז) דר

חסר י"

חלק הדקדוק

ו) הלה' תגמלו, הה"א מועמדת בגעיא והלמ"ד בשוא נע מפני הגעיא שקדמה לו והיו"ד נחה כי היא יוצאה עם הלמ"ד במבטא מפני השוא שבו וכ"ה בכל התיגאן וזו היפך הרד"ק ורבי' בחיי ז"ל ועיין בס' אור תורה ואין לזוז מהרשום כאן. [וכן הוא בהדיא בירושלמי מגילה שהא כתיבה בפני עצמה. יק"א]. עם נבל, תרגם אונקלו' עמא דקבילו אוריתא ולא חכימו, יראה דמפרש עם נבל כדארז"ל כל המנבל עצמו על דברי תורה לסוף מתנשא שנ' אם נבלת בהתנשא, הכא נמי שנבלו עצמם כל ארבעים שנה ללמיד תורה ואפילו הכי ולא חכימו, ואתמוהי מתמה עלייהו איך לא חכימו ולא ניחא לו לתרגם עמא טפשא כמו שתרגם בפסוק בגוי נבל משום דקשי' ליה אי טפשא לאו חכם, ובס' מראות אלקים שער הייחוד כתב שפירוש נבל מלשון נובלות חכמה שהיה להם להתחכם מן התורה שקבלו בחכמה עליונה שממנה נחקקה תורה שבכתב תפארת ישראל. ועיין רמב"ן:

אבן עזרא

לתקן המעוות על כן טעם לו בעבור שהיו בתחלה: (ה) לא בניו. אלה שאמרו שאינם בניו וכן בנים לא אמון בם. והטעם שלא יודו שהוא בראם ואם יודו בפה לא יודו בלב והעד שלא יראו מהשם. ולמ"ד לו משרת עצמו ואחר עמו והוא למומם והטעם בעבור מומם שהוא דור עקש ופתלתל. ופתלתל מתחזק ומתנצח בעקשותו וכן נפתולי אלהים. י"א כי טעם שחת לו כמו שחתו להם והטעם לנפשם ואל תתמה בעבור שהמלה לשון יחיד כי כן משפט הלשון הלא תראה זכור ימות עולם בינו שנות דור ודור והנכון בעיני שהוא כן שחת

אבי עזר

(ה) הליהוה תגמלו זאת וגו'. וכבר פרשתי טעם הה"א בספר (מאזנים) וזה לשון הרב בספר מאזנים אמר ר' שמואל הנגיד נתברר אצלנו שה"א הל' לבדה והיא זרה והנה זה הה"א יגלה סוד

בעל הטורים

(ו) הלה'. ה' גדולה. לומר וכי לה' תגמלו זאת שנתן לכם חמשה חומשי תורה: הוא עשך ויכננך. וסמיך ליה זכר. כלומר זכור היאך עשה אותך ויכוננך בבטן מטיפה סרוחה:

רשב"ם

ישראל כי בי בעזרך, הוא גרם לעצמו השחתה: *לו. כלומר ולא לאחר: בניו מומם. מומם הוא. כפל לשון של שחת ישראל בניו של הקב"ה הם עשו מום בעצמם. כדכתיב כי משחתם בהם, מום בם: (ו) תגמלו זאת. בתמיה, לעבור אלהים אחרים: קנך. קנה אותך, שפדאך מבית עבדים: (ז) זכר ימות עולם. בטרם נולדתם הכין לכם נחלתכם:

רש"י

מומם של בניו היה ולא מומו: דור עקש. עקום ומעוקל. כמו (מיכה ג) ואת הישרה יעקשו. ובלשון משנה חולדה שיניה עקומות ועקושות: ופתלתל. אנטורטי"ל בלע"ז [פערדרעהעט]. כפתיל הזה שגודלין אותו ומקיפין אותו סביבות הגדיל ר. פתלתל, מן התיבות הכפולות, כמו ירקרק אדמדם סחרחר סגלגל: (ו) הלה' תגמלו זאת. לשון תימה וכי לפניו אתם ש מעליבין שיש בידו להפרע מכם ושהיטיב לכם בכל הטובות: עם נבל. ששכחו את העשוי להם: ולא חכם. להבין את הנולדות שיש בידו להיטיב ולהרע: הלא הוא אביך קנך. שקנאך ת שקננך א בקן הסלעים ובארץ חזקה שתקנך בכל מיני תקנה: הוא עשך. אומה ב באומות: ויכננך. אחרי כן בכל מיני בסיס ג וכן מכם כהנים מכם נביאים ומכם מלכים ד כרך שהכל תלוי בו: (ז) זכר ימות עולם. מה עשה בראשונים שהכעיסו לפניו: בינו שנות דר ודר. דור אנוש שהציף עליהם מי אוקיינוס, ודור המבול ששטפם. ד"א לא נתתם לבבכם על ה שעבר, בינו שנות דור ודור, להכיר להבא שיש בכל ספקות בינו שנות דור ודור להבא כו'. והולכך לפרש

שפתי חכמים

עצמו מה שאמר למעלה שחת לו לא אלא שכפל הענין כמ"ש כמנהג השירות והנבואות. כא"ס: ר כמו שעושין פתילה לנר של שמן שמקיפין סביב הקש: ש ר"ל אתם עושים מעשים מעליבים ולמה אין נעשות שיש בידו להפרע מכם ועוד שהיטיב לכם כל טובות וא"ל מנ"ל לרש"י שאלו שני הטעמים אמר להם י"ל כדמפרש ואזיל כתיב דעם נבל ששכחו את העשוי להם דהיינו שהיטיב להם לא חכם להבין את הנולדות דהיינו שיש בידו להפרע מכם כמו שעשה לדור המבול ולדור הפלגה ולאנשי סדום ש"מ דמלת הלה' וגו' כולל נמי שני טעמים: ת ל' קנין: א ל' קן פי' דק"ל מדכתיב קנך שהוא ל' קנין איך שייך לומר אביך דהא לגבי אביו אין נופל ל' קנין לכך פי' שהוא ל' קננך ותו ק"ל דאם הוא לשון קן היה לינקד בחיר"ק תחת הקו"ף גם ה"ל להדגיש הנו"ן מל' כנשר יעיר קנו ל"פ שהיא מל' תיקון וא"ל מנ"ל שהוא ל' תיקון דלמא הוא מל' קנין ומל' קן א"כ ה"ל לנקוד קונך בחולם מל' קונה שמים וארץ וא"ל ל' תיקון לחוד ול' קננך לחוד ולא ל' קנין אם כן חסר תי"ו של מלת תיקון אלא ע"כ צ"ל כל ג' לשונות: ב דק"ל מה פנה זה שעשה אותם את כל העולם עשה. ל"פ אומה באומות ר"ל בחר בך מכל העכו"ם: ג בסים וכן הוא נמי לשון בסים אלא כסים מל' ארמית וכן מל' עברית: ד מה שאין כן בשאר אומות דלוקחין מלך ממדינה אחרת: ה ר"ל היה ראוי לכם לזכור ימות עולם וכיון דלא עשיתם כן ד"א כו' משום דלפי' ראשון קשה כפל ל' דהא כבר נאמר

דעת זקנים מבעלי התוספות

לא ליה וגו'. וקשיא לרב רבי משה מפונטויס"א דלפ"ז היה לו לכתוב שחת לא לו הרא"ש בא"ף והשני בוי"ו לכן פי' שחת לו לא בניו מומם מים שלפס הוי שהקב"ה אומר עליהם כי לא בניו הם כשחוטאין. וכן אמר הושע כי היא לא אשתי והם לא בני כי בני זנונים המה:

(ו) עם נבל. ששכחו שטובה העשוי להם: ולא חכם. שהוא רשע ואינו רוצה להתחכם ולראות את הנולד מה יהיה בסופו:

מפרש טובות ה' לישראל

(ו) הלה' תגמלו זאת עם נבל ולא חכם. ומפרש התרגום עמא דקבילו אוריתא ולא חכימין, ור"ל המשיבים גמול למי שעשה עמהם טובה, הוא מלד שני דברים, א) אם כשוכן עשה טובה לשמעון ושמעון יודע כי עוד צריך לטובת ראובן, וראובן הבטיחהו שעוד ייטיב עמו, ע"כ שמעון דורש טובת עצמו ונותן תודה לראובן על כל טובותיו, ואף אם שמעון אינו צריך עוד לטובת ראובן, ג"כ השכל הישר יורה דלכן שיתן תודה לראובן על חסדיו שעשה אתו עד הנה, ואם לא יתן לו תודה, נבל יקרא, והוא כמו נבל הכרמלי שלא גמל טובה לדוד ואנשיו על הטובה אשר עשה אתו [שמואל א כה], וזה אמר משה לישראל" הלה' תגמלו זאת עם נבל, ותרגום ביאר הדבר מדוע קרא משה את ישראל בשם עם נבל, ואמר א) דקבילו אוריתא, והתורה כתוב מפורש כל הטובות שעשה הקב"ה לישראל עד היום ושיעשה עוד עמהם, והם צריכים לטובת ה' בכל עת ורגע, ואם אינם מכירים חסדי ה' להשיב לו תודה לעבדו בכל לבבם ונפשם, ע"כ קראם בשם עם נבל, ואף אם לא היו צריכין עוד לחסדי ה', היו ג"כ צריכין ליתן תודה לה' על העבר מלד החכמה והשכל, ואם אינם נותנים תודה לה', ע"כ הם עם לא חכם רק כבהמה נדמו, והולך ומפרש חסדי ה' מן הלא הוא אביך קנך וגו' עד וישמן ישורון ויבעט שמנת עבית כשית וגו'. ומן פסוק (טו) וישמן ישורון ויבעט שמנת עבית כשית הולך ומפרש החטאים שעשו ישראל בבואם אל הארץ. והרב מהרי"א מפרש שמשה רע"ה אמר כמתרעם מי שמע כזאת ומי ראה כאלה העם הישר במדותיו ובשכלו הזך והנקי מכל העכו"ם שע"כ נקרא ישורון נטה אל התאוות הגשמיות אכול ושתה כבהמה עד שבא לכלל שומן הלב ועבות השכל, ומפני זה בעט במלכו ובאלהיו. ומן פסוק (יט) וירא ה' וינאץ הולך ומפרש העונשים שהביא הקב"ה עליהם, ואומר כי מאד יחרה אף ה' על בניו ובנותיו שהיו מכעיסים אותו, שהיו הבנים מלקטים עלים והבנות עושות כונים למלכת השמים ולכן נאלו שפס יתעלם עם היותם בניו ובנותיו כי יותר יקצוף האדם על בניו ובנותיו שמרדו בו משיקצוף על הזרים, ולכן זכר כאן הבנות לרמוז אל רשע הנשים בזמן החרבן שאז הנה היו מסיתות את האנשים לעכו"ם, כמ"ש בספר ירמיה (סימן מד) ויענו כל האנשים היודעים כי מקטרות נשיהן לאלהים אחרים, וכל הנשים העומדות קהל גדול, וכן שהשיבו פניהן לאמר להניח עשה נעשה להקטיר למלכת השמים. ולכן אמר מכעס בניו ובנותיו:

חומת אנ"ך

הרשב"א. וא"ת ווחזקת ויאכל תנובות שדי דהגוי יש לו נמה שזרע וזהו המתנה כמ"ש נראה דוד פ' תנא ודוק היטב כי קצרתי: (ג) כי שם ה' אקרא. אפשר לרמוז כי שם ה' מ' אקרא אזווג כמ"ש הרמ"ע ז"ל ע"פ ויקרא ה' אלהים. הבו גימטריא אחד יחיד עליון גודל לאלהינו בסוד גדלות. א"כ כמ"ש בזהר הקדוש ע"פ גדול ה' ומהולל מאד בעיר אלהינו אימתי אקרי גדול כשהוא בעיר אלהינו. וז"ש כי שם ה' אקרא אזווג הבו גודל לאלהינו דאז אקרי גדול ואקרי מהולל כמ"ש בזהר הקדש: (ו) הלה' תגמלו זאת. פרשת בשלח רבי שישא היה כותב ה"א למטן ולמ"ד למעלן פירש שה"א הוא ה"א רבתי ונמשכת למטן לרמוז מ"ש בספרי אפילו הלם למעלה וגבור למטה נולא כלומר זכור שפלותך ורוממות האל ונרמזו שניהם בשם למעלה ולמטה במילת לה'. גם שהתמיהא היא גדולה. הרב הגדול הנז' בפירושו כ"י: (ז) עם נבל. שנולדו בשפל המערכה ולא חכם בתחבולה לתקן ולשדד המערכה. עשך ועם כל זה אתם כפויי טובה. אנקלוס תרגם עם נבל עמא דקבילו אורייתא. ולא חכימו. אינו תרגום נבל אלא תרגום ולא חכם כי דעתו בתרגום נבל טפש כמ"ש על בגוי נבל אכעיסם טפש ר"ל נופל ואפל ושפל בשכלו הכבוי ואינו ער להוציא פרי ודקדק מכפל ולא חכם אלמא נבל הוא טפש הפך חכם וקושית הכפל תקנה

מרפא לשון

הוא קשה דהיינו נבל לא חכם, ועוד שאם תרגמו כמשמעו עמא טפשא ולא חכימא הוא קשה דאין מקום לתמיהתו הלה' תגמלו זאת שאם כך הוא טבעם טפשים מה יעשו כיון שאינם מכירים בטובתו של מקום לכן תיקן הלשון עמא דקבילו אוריתא ולא חכימו, ואפ' שלא קראם הכ' עם נבל אלא מסיבת שכבר קבלו התורה וניתקנו וחזרו ונתנבלו והתר' פירש הסבה שצ"ל לפי ענין הלשון. הלא הוא אביך קנך, הלא הוא אבוך את דיליה. ה"ג ולא כנ"א ואת דיליה, מה שלא תר' קנך בלשון קנין נר' לפי שהאדם מוכן להפסד א"נ לפי שהבחירה בידו להיות צדיק או רשע. הוא עשך, הוא עבדך, ה"ג העי"ן בקמ"ץ רחב ואעפ"י שהוא לשון בינוני ולשון המקרא עשך ל' עבר אי אפשר לומר עבדך בפת"ח

מסורת הקריאה

בשוא נח והאל"ף נקרא' בשוא נע ולא בחטף פתח, כי כן כתו' במכלול והאל"ף נקראת בשוא נע כדין קריאת השם של ד' נקודות שוא חולם קמץ ועי' במ"ש שהאריך: קנך, הקו"ף דגושה: ויכננך,

וָדֹ֑ר שְׁאַ֤ל אָבִ֙יךָ֙ וְיַגֵּ֔דְךָ זְקֵנֶ֖יךָ וְיֹ֥אמְרוּ לָֽךְ׃ ח בְּהַנְחֵ֤ל עֶלְיוֹן֙ גּוֹיִ֔ם בְּהַפְרִיד֖וֹ בְּנֵ֣י אָדָ֑ם יַצֵּב֙ גְּבֻלֹ֣ת עַמִּ֔ים לְמִסְפַּ֖ר בְּנֵ֥י יִשְׂרָאֵֽל׃ ט כִּ֛י חֵ֥לֶק יְהוָ֖ה עַמּ֑וֹ יַעֲקֹ֖ב חֶ֥בֶל נַחֲלָתֽוֹ׃ י יִמְצָאֵ֙הוּ֙ בְּאֶ֣רֶץ מִדְבָּ֔ר

ת"א שאל אביך. סוכה כב: יצב גבלת. חגיגה יב:

תרגום אונקלוס

בְּשְׁנֵי דָר וְדָר. שְׁאַל אֲבוּךְ וִיחַוֵּי לָךְ. סָבָךְ וְיֵימְרוּן לָךְ: ח. בְּאַחְסָנָא עִלָּאָה עַמְמַיָּא. בְּפָרְשׁוּתֵיהּ בְּנֵי אֱנָשָׁא. קַיֵּים תְּחוּמֵי עַמְמַיָּא. לְמִנְיַן בְּנֵי יִשְׂרָאֵל: ט. אֲרֵי. חוּלָקָא (נ"י חולקיה) דַיְיָ עַמֵּיהּ. יַעֲקֹב עֲדַב אַחְסָנְתֵיהּ: י. סוֹפֵיק צוֹרְכֵיהוֹן בְּאַרַע מַדְבְּרָא.

תפסיר רס"ג

סני גיל וגיל. אסאל אביך יכ'ברך. אשיאכ'ך ויקולון לך: (ח) אן אלעאלי מן חית' אנחל אלאמם, ופרק בני אדם. אוקף מן תכ'ום אלאמם. באחצא בני אסראיל: (ט) לאן צפות' אללה שעבה. ואל יעקוב מפצ'לה וכ'אצתה: (י) כפאה פי ארץ' אלבר. ופי תיה

נוה שלום

ודר, גיל פגיל, דור אחר דור. (ט) כי חלק, לאן צפוה', חבל, מפצ'לה, ונחלתו, וכ'אצתה, כל אלו לשון גדולה וכבוד, ובמאמר ב פי"א מנה הגאון כינויי הכבוד והגדולה שבאו במקרא ואלו השלושה מכללם. (י) ימצאהו, כפאה, כת"א וכמו ישחט להם ומצא להם. ילל ישימון, פלאה' אלסמאוא, פלאה לשון שממה עיין רש"י וראב"ע. אלסמאוא, שם מקום, ע"ל במדבר כא ג. כאישון, כגגיך, עדשה שבתוך העין שמקבלת האור והצורה (אלגניך, אלמנסתר מן כל שי). והענין ישמרהו כמו שנצר אישון עיני של אדם שברא סביבו עור ושערות להגן עליו ולשמרו ממקרה הפסד.

אבן עזרא

לשם והטעם השחתת דרכי השם הנטועים והחקים שצוה כאילו אמר שחת לו דור עקש שהם לא בניו וזהו מומם והעד כי כן פירשו הבא אחריו והוא הלה' תגמלו זאת וכבר פירשתי טעם הה"א בספר מאזנים: (ו) נבל במעשיו: ולא חכם. בלב והנה כלו חסר במחשבה ובמעשה: אביך. בעבור שאמר שאינם בניו: קנך. כטעם ה' קנני: הוא עשך. תקנך: ויכוננך. לקבל התיקון: (ז) ימות. עם ימי שתי לשונות וכן שנות עם שני: עולם. זמן שעבר: שאל אביך. בעבור שאמר זכור אם שכחת מה שספרו לך אבותיך שאל אותם: ויגדך. כמו ויגד לך. וכן כי ארץ הנגב נתתני. בני יצאוני: זקניך. הטעם כפל כי כן דרך צחות: (ח) בהנחל עליון גוים. אמרו המפרשים על דור הפלגה שנפצה כל הארץ כי אז גזר השם להיות ארץ שבעה גוים לישראל והיא שתספיק למספרם על כן למספר בני ישראל: יצב. י"א שהוא שם הפועל כמו הנה לא ידעתי דבר. וי"א שהוא פועל עתיד תחת פועל

אבי עזר

גדול והוא שהה"א לא יתכן להיות בשו"א ונפת"ח כי אין יכולת באדם לקרוא שו"א נע אם לא היה אחריו אות בתנועה ע"כ יהיה הה"א בפת"ח כדרך ההא"ן התמהין וידוע כי הלמ"ד יהיה שו"א נע כמשפט כל למ"ד נוסף כמו ליעקב ואל תשים אל לבך הקריאה שאנו קוראין כי הוצרכנו להכית הלמ"ד שהיא שו"א נע בעבור היות שו"א נע תחת אל"ף אדון עכ"ל ועיין א"ת ושלש מחלוקות נדבר. לסורחי ה'

רשב"ם

(ח) בהנחל עליון גוים. שנתן להם נחלות: בהפרידו בני אדם. אחר מיתת נח וביטוי אברהם שכתוב שם כ'שם נפרדו איי הגוים איש ללשונו. ושם תמצא שהציב גבולות עמים. בני כנען שנים עשר כנגד מספר בני יעקב שהיו שנים עשר. שתמצא כנען וי"א בניו שנים עשר וכתיב שם ויהי גבול הכנעני מצידון וגו' לפי שכל אלו היו לישראל אבל בכל שאר בני נח לא פירש בהם שום גבול. ושוב מצאתי כמה פנים במדרש: למספר בני ישראל. כי כנען ובניו כמו כך שנים עשר הם: (י) ימצאהו. כמו ומצא להם. הקב"ה נמצא להם.

בעל הטורים

(ז) שאל אביך ויגדך זקניך. הרי ג' דורות וסמיך ליה בהנחל. לומר כל שהוא ובנו ובן בנו ת"ח הרי סוא לו כנחלה שאין לו הפסק: (ח) גבלת. חסר ב' ווי"ן, לומר י"ב מזלות יצב

רש"י

בידו להיטיב לכם ולהנחיל לכם ימות המשיח והעוה"ב: שאל אביך. אלו הנביאים שנקראים אבות. כמו שנאמר באליהו (מלכים ב) אבי אבי רכב ישראל: זקניך. (קידושין לב) אלו ו החכמים' ויאמרו לך. הראשונות: (ח) בהנחל עליון גוים. כשהנחיל הקב"ה למכעיסיו את חלק נחלתן ז הציפם ושטפם: בהפרידו בני אדם. כשהפיץ דור הפלגה היה בידו להעבירם מן העולם ולא עשה כן, אלא יצב גבולות עמים, קיימם ולא אבדם: למספר בני ישראל. בשביל מספר בני ישראל שעתידים לצאת מבני שם ח ולמספר שבעים נפש של בני ישראל שירדו למצרים ט הציב גבולות עמים שבעים לשון: (ט) כי חלק ה' עמו. למה כל זאת לפי שהיה חלקו י כבוש ביניהם, ועתיד לצאת. ומי הוא חלקו עמו, ומי הוא עמו, יעקב חבל נחלתו, והוא השלישי באבות כ המשולש בשלש זכיות. זכות אבי אביו וזכות אביו וזכותו. הרי ג' כחבל הזה שהוא עשוי בג' גדילים והוא ובניו היו לו לנחלה ל ולא ישמעאל בן אברהם ולא עשו בנו של יצחק: (י) ימצאהו בארץ מדבר. אותם מצא לו מ נאמנים בארץ מדבר שקבלו עליהם תורתו ומלכותו ועולו מה שלא עשו ישמעאל ועשו, שנאמר (לקמן לג) וזרח משעיר למו

שפתי חכמים

זכור ימות עולם וגם דור אנוש ודור המבול בכללם. נ"ס ד"א. ולפי' ד"א להד נמי קשה כי אין שייך לומר ל' הבינה אדבר שהיינו בעה"ז אלא בעה"ב אשר עין לא ראתה בלתי אלהים לבדו. נ"ס גם טעם ראשון: ו פי' כי מלא זקן נוטריקון זה שקנה חכמה: ז ר"ל מה היה חלק נחלתן הציפן ושטפן: ח דאל"כ למספר ל"ל והכי משמע הקרא כשהפרידו בני אדם דהיינו כשהפיץ דור הפלגה יצב גבולות עמים ר"ל בלא העבירם מן העולם ולמה עשה כן למספר בני ישראל ר"ל בשביל ישראל שיצא מן שם: ט ר"ל שרוצה לפרש עוד ענין אחר וה"ק הפסוק יצב גבולות עמים ר"ל עשה אומות הרבה וכמה עשה ומספרם למספר בני ישראל ר"ל כמספר של ע' נפש שירדו למצרים עשה דהיינו ע' אומות. ויהי' מאמר יצב גבולות עמים נדרש לפניו ולאחריו כדפירשתי ומש"ה רש"י נשני טעמים דלטעם ראשון קשה ל"ל לצאת גבולות לא הי' לו לכתוב רק יצב עמים למספר בני ישראל גבולות ל"ל ולטעם אחרון קשה כיון שהכעיסו לפניו למה לא איבדם מן העולם לכן צריך גם לטעם ראשון: י משום דבל כי היא נתינת טעם אלעיל גוים ה"כ משמע שרוצה ליתן טעם אלעיל: כ ר"ל לכך קרא ליעקב חבל נחלתו: ל דק"ל למה לא כתיב אברהם או יצחק ומתרץ ה"א ובניו היו לו לנחלה אבל לאברהם הי' ישמעאל דלאו נחלתו הוא וליצחק היה עשו ומ"ש שכבר נאמר למעלה מה בלא אבדם הוא בעבור מספר בני ישראל שהם מבני שם מ"מ נדיין לא פי' שם מה ענינם של מספר בני ישראל עד שיגלגלו לבני דור הפלגה בעבורם ופי' כאן הטעם מפני כי יעקב וגו' היה כבוש ביניהם אע"פ שנאמר כי חלק וגו' לא יוכן שהיה כבוש ביניהם כיון שהוא נתינת טעם למ"ש למעלה יצב גבולות עמים בעבור מספר בני ישראל העתידים לצאת מהם דהיינו שהיה כבוש ביניהם. כש"ס: מ רצונו בזה מ"מ לא כלם

דעת זקנים מבעלי התוספות

(ז) זכר ימות עולם. עתה מזכיר והולך החסדים שעשה הקב"ה עם ישראל: בינו שנות דר ודר. כי קודם שהיו בעולם הייתי מתקן להם מקום בכל דור ודור כדמפרש ואזיל: (ח) בהנחל עליון גוים. בהנחיל לכל אומה ואומה נחלתה: בהפרידו בני אדם. בדור הפלגה שהפרידם והפליגם והלכו איש איש למקומו. כדכ"א ויפץ ה' אותם משם וגו': יצב גבולות עמים למספר בני ישראל. בורר נחלה לשנים עשר שבטים אע"פ שעדיין לא נולדו. כיצד שמסר ארץ ישראל לבני כנען בהם עבדים לבני שם כדי שלא יוכלו לערער עליהם כשיבואו ליטלה מידם ובני כנען שנים עשר היו. דכתיב וכנען ילד את צידון בכורו ואת חת ואת היבוסי ואת הגרגשי ואת האמורי ואת החוי ואת הערקי ואת הסיני ואת הארודי ואת הצמרי ואת החמתי. הרי עשרה. וכתיב ואחר נפוצו משפחות הכנעני דמשמע דאחד מן המשפחות נחלקה לשנים וזהו הפריזי שאינו מנוי כאן הרי שנים עשר. וזהו למספר בני ישראל: (י) ימצאהו בארץ מדבר. כמו ימציאהו שהמציא להן כל צרכן כגון באר ושלו שמלתם לא בלתה ורגלם לא בצקה: ובתהו ילל ישימון. והאותו תהו דמדבר שהוא מקום שממה ויללה שאין שם רק תנים ובנות יענה שמספידין ומיללין כדר"א מעשה מספד כתנים וגו' שם המציא כל צרכן. וכן ת"א. ד"א ימצאהו בארץ מדבר מציאה גדולה מצא ישראל במדבר מן התורה שנתנה להם שם: ובתהו ילל ישימון. שעד שלא נתנה התורה היה העולם חשוך ושמם כלילה וכשנתנה היה אור שנאמר כי נר מצוה ותורה אור: יסבבנהו. בסכוך ענניס. ד"א בהר סיני כשכפה עליהם ההר כגיגית: יבוננהו. בהבינם התורה. ד"א ל' בנין המשכן. יצרנהו כאישון עינו שממנן מפוזות ומעמלק:

מרפא לשון

העי"ן מפני שמתחלף ללשון עבדות. ז) שאל אביך, שאל אבוך. ה"ג ואין מקום לתמיהת היא"ר ז"ל. י) ימצאהו, סופיק צורכיהון, לימד שהמקרא קצר ור"ל ימציא חפצם וכע"ש בישעיה ממצוא חפצך, ות"י מלסופקא צורכך. יצרנהו כאישון עינו, כבבת עינהון, כ' היא"ר שהוא כעין תקון סופרים ויתכן כי כינוי עינו שב אל

רמב"ן

(י) ימצאהו בארץ מדבר וגו'. כתב רש"י ימצאהו בארץ מדבר אותם מצא לו נאמנים בארץ המדבר שקבלו עליהם תורתו ומלכותו ועולו מה שלא עשו ישמעאל ועשו: ובתוהו ילל ישימון. ארץ ציה ושממה מקום יללת תנינים ובנות יענה אף שם נמשכו אחר האמונה ולא אמרו למשה היאך נצא למדבר וזה איננו מטעם הפרשה כי הכתוב הוכיח את ישראל ומזכיר הטובות אשר עשה השם עמהם והם גמלי להם רעה תחת טובה. וטעם כאישון עינו רמז לניצור יאמר שינצר השם אותו כאשר יצר הוא עצמו את

נחל קדומים

לשם הויה וברוך שמו לשם אדני. עכ"ד: ח (ג) בהנחל עליון גוים בהפרידו בני אדם וגו'. אפשר במ"ש מז"ה חס"ל בפירוש המשנה פ"ג דנדרים דבדור הפלגה נפרדו הנשמות הטהורות באוצר בפני עצמו. באופן שנשמות ישראל קדושות הם באוצר לבדו. ונפשות הגוים באוצרם. וז"ש בהנחל עליון גוים הם שרי א"ה שבעים שרים שהנחי' ע' אומות בהפרידו בני אדם דייק' שבתחילה היו כל הנשמו' באוצר א' והפרידם יצב גבולו' עמי' ע' שרים למס' בני ישראל.

מסורת הקריאה

הכ"ף פשוטה רפי: (ז) ויגדך, הגימ"ל בצירי: ויאמרו, היו"ד במתג, ונמסר עליו ט' רפין, ר"ל שהוי"ו בשוא הנקרא רפי, וסי' נמסר בישעיה י"ד במס"ג, א' דין, ב' ה' עזי ומעזי (ירמיה י"ז י"ט) ג' בין האולם ולמזבח (יואל ב' י"ז) ד' כלם יענו (ישעיה שם) ה' כל הגוים נקבצו יחדו (שם מ"ג ט') ו' ישישו וישמחו בך (תהלים ע' ה') ז' ירנו וישמחו חפצי צדקי (שם ל"ה כ"ג) ח' ישמחו השמים (ד"ה א' ט"ז ל"א) ט' התשלח ברקים וילכו (איוב ל"ח ל"ה): (י) יצרנהו, הצד"י דגושה: (יא) כנשר, נמסר במס"ג ד' רפין.

תרגום אונקלוס

בֵּית צַחֲוָנָא אֲתַר דְּלֵית מַיָּא. אַשְׁרִינוּן סְחוֹר סְחוֹר לִשְׁכִינְתֵּיהּ אַלִּיפִנּוּן פִּתְגָּמֵי אוֹרָיְתֵיהּ. נַטְרִנּוּן כְּבָבַת עֵינֵיהוֹן: יא. כְּנִשְׁרָא דִּמְחִישׁ לְקִנֵּיהּ. עַל בְּנוֹהִי מִתְחַפַּף. פָּרֵיס גַּדְפוֹהִי מְקַבֵּילְהוֹן. מְנַטְּלְהוֹן עַל תְּקוֹף אֶבְרוֹהִי: יב. יְיָ בִּלְחוֹדֵיהוֹן עָתִיד לְאַשְׁרָיוּתְהוֹן בְּעָלְמָא

דברים לב האזינו

וּבְתֹהוּ יְלֵל יְשִׁמֹן יְסֹבְבֶנְהוּ יְבוֹנְנֵהוּ יִצְּרֶנְהוּ כְּאִישׁוֹן עֵינוֹ׃
יא כְּנֶשֶׁר יָעִיר קִנּוֹ עַל־גּוֹזָלָיו יְרַחֵף יִפְרֹשׂ כְּנָפָיו יִקָּחֵהוּ יִשָּׂאֵהוּ עַל־אֶבְרָתוֹ׃
יב יְהוָה בָּדָד יַנְחֶנּוּ וְאֵין

ת"א כנשר יעיר קנו. פקידס מעל עו: ס' בדד ינחנו. שס:

בעל הטורים

למספר בני ישראל: (י) יבוננהו. מלא ו'. שהו' בסיון ניתן להם ו' דברים. ואלו הן. תורה. עדות. פקודי'. מצות. יראה. משפט: (יב) ינחנו. ב' במס'. בדד ינחנו, מתן אדם ירחיב לו ולפני גדולים ינחנו. לומר מי שנותן לדקה הקב"ה בדד ענן לנחותם הדרך. ועוד כי יצרנהו כפלו של יסבבנהו:

רשב"ם

הקב"ה היה סיפוק שלהם: יסבבנהו. במלאכיו ששמרום. כדכתיב *לנו מלאכיך סביב יחנה. והמפרש בהיקף עננים אינו. כי לפי הפשט אין הענן אלא לעמוד ענן לפניהם, כדכתיב וה' הולך לפניהם יומם בעמוד ענן לנחותם הדרך. ועוד כי יצרנהו כפלו של יסבבנהו: כאישון עינו יצרנהו הקב"ה לישראל כמו האישון ששומר את העין. הוא הבשר שנכפף על העין שקורין הפלפיי"רא. ולפי שמכסה את העין ומחשיך אותו נקרא אישון. וכמותו שמרני באישון בת עין. כנוגע בבבת עינו הוא שקורין פרו"נילא שרואין בה: (יא) יעיר קנו. מעירו ומנענעו ממקומו לשאתו על אברהו. כמו העירותי מצפון ויאת, הנני מעיר עליכם. כשמביאו ממקום למקום קורא אותו לשון הערה: (יב) ה' בדד, הוא לבדו הוציאם ממצרים והוליך

רש"י

הופיע מהר פארן: ובתהו ילל ישימון. ארץ ציה ושממה מקום יללת תנינים ובנות יענה. אף שם נמשכו אחר האמונה ולא אמרו למשה היאך נצא למדברות מקום ציה ושממון. כענין שנאמר (ירמיה ב) לכתך אחרי במדבר: יסבבנהו. שם סבבם והקיפם בעננים וסבבם בדגלים לד' רוחות וסבבם בתחתית ההר שכפאו נ עליהם כגיגית: יבוננהו. שם בתורה ובינה: יצרנהו. מנחש שרף ועקרב ומן האומות: כאישון עינו. הוא השחור שבעין ם שהמאור יוצא הימנו. ואונקלוס תרגם ימצאהו, יספיקהו כל צרכו במדבר. כמו (במדבר יא) ומצא להם. (יהושע יז) לא ימצא לנו ההר. יסבבנהו, אשרינון סחור סחור לשכינתיה ע אהל מועד באמצע וארבעה דגלים לארבעה רוחות: (יא) כנשר יעיר קנו. נהגם ברחמים ובחמלה פ כנשר הזה רחמני על בניו ואינו נכנס לקנו פתאום עד שהוא מקשקש ומטרף על בניו בכנפיו בין אילן לאילן בין שוכה צ לחברתה כדי שיעורו בניו ויהא בהם כח לקבלו. יעיר קנו, יעורר בניו: על גוזליו ירחף. אינו מכביד עצמו עליהם אלא מחופף נוגע ואינו נוגע, אף הקב"ה (איוב לז) שדי לא מצאנוהו שגיא כח ק כשבא ליתן תורה לא נגלה עליהם מרוח אחת אלא מארבע רוחות שנאמר (לקמן לג) ה' מסיני בא ר וזרח משעיר למו הופיע מהר פארן ואתה מרבבות קדש (חבקוק ג) אלוה מתימן יבא זו רוח רביעית: יפרש כנפיו יקחהו. כשבא ליטלן ממקום למקום אינו נוטלן ברגליו כשאר עופות לפי שהאר עופות יראים מן הנשר שהוא מגביה לעוף ופורח עליהם לפיכך נושאן ברגליו מפני הנשר אבל הנשר אינו ירא אלא מן החץ לפיכך נושאן על כנפיו אמר מוטב שיכנס החץ בי ולא יכנס בבני אף הקב"ה (שמות יט) ואשא אתכם על כנפי נשרים כשנסעו מצרים אחריהם והשיגום חונים על הים היו זורקים בהם חצים ואבני בליסטראות מיד (שמות יד) ויסע מלאך האלהים וגו' ויבא בין מחנה מצרים וגו': (יב) ה' בדד. ה' בדד ובטח ש נהגם במדבר: ואין עמו אל נכר. לא היה כח באחד ת מכל אלהי הגוים להראות כחו ולהלחם עמהם. ורבותינו דרשוהו על

שפתי חכמים

נמי עשו וישמעאל נכללו שהם מבני אברהם ויצחק כמו בניו של יעקב: נ והטובה בזה כדי שיהיו כמו אנוסים ולא יוכל לבטלם כל ימיו כדין אנוסה. וכן פירשתי בפרשת וישמע יתרו דאין להקשות מנ"ל לפרש אלו י"ל דהי מינייהו מפקית א"כ דהקרא נפרש שלשתן דקאמר יסובבנהו יבוננהו שסיבב אותן בשעת נתינת התורה דהיינו כפה עליהם הר כגיגית יסובבנהו יצרנהו מנחשים דהיינו שהקיפן בענני כבוד והרג כל הנחשים והעקרבים יסובבנהו יצרנהו כאישון מן האומות דהיינו שסבבן בדגלים: ס (רא"ם) ולמה נקרא אישון משום דנראה בו כדמות איש קטן כמו שנראה דמות איש במראות סנסים דאישון לשון של איש. עיין שם: ע פי' שהתרגום מתרגם כך על יסובבנהו ומפרש זה אהל מועד כו': פ מכאן והלאה חזר לספר הטובות שעשה להם מעת צאתם ממצרים והם שכחו את הכל: צ פי' שוכה ענף עלים: ק רש"י אומר כן וה"פ שדי דהיינו הקב"ה לא מצאנוהו שגיא כח ר"ל דאע"ג דהוא שגיא דהיינו חזק לא נוהג בכח עם הבריות: ר מסיני בא אינו מן מנין ד' רוחות אלא שיצא מסיני לקראת ישראל ואלו הן הד' רוחות וזרח משעיר למו הופיע מהר פארן ואתה מרבבות קדש אלוה מתימן יבא. ויש מקשים והא רש"י פי' לעיל קרא וזרח משעיר למו וגו' על הע"א שלא רצו לקבל עליהם את התורה וכ"פ רש"י לקמן בפ' וזאת הברכה וכאן פי' הקרא לד' רוחות העולם. וי"ל דתרוייהו איתנהו ביה דאי לד' רוחות לחוד נכתב סקרא א"כ קשה למה כתב שמות הרוחות בשמות אלו מה שלא קרא ד' רוחות העולם בשמות אלו בכל התורה כולה אלא ע"כ צ"ל דקאי נמי על הע"א ואלו לע"א לחוד קשיא אתי למה לא הזכירן בשמותן בהדיא אלא ע"כ תרווייהו אתנייהו ביה ולעיל בפסוק ימלאהו שם מספר בשבחן של ישראל מביא הטעם שדרשו על הע"א שלא רצו לקבל התורה ובפסוק כנשר יעיר קנו שבא לספר בטובתו של מקום שהטיב לישראל מביא טעם השני: ש וה"ק הפסוק וה' נהג את ישראל בדד ובטח אבל א"ל וה' היה בדד דזה פשיטא אלא מלת בדד שב אל הטעם כלומר שלא היו צריכין לשום אומה ללכת עמהם ברוב בטחונם. ויסיה מלת ינחנו עתיד תחת עבר: ת ר"ל זהו פי' בטח כלומר שלא פחדו שמא יקום שום אחד מכל אלהי הגוים לסכאות כחו

מצות השם

(יט) [תריג] (עשה רמח) לכתוב כל איש מישראל ס"ת לעצמו. שנאמר ועתה כתבו לכם את השירה:

תפסיר הרס"ג

פלאה' אלסמאוא. אחאט בה ופהמה. וחפצ'ה כגנין עינה: (יא) וכאלנסר אד' ית'יר וכרה. ועלי גואזלה ירף. פיבסט גנאחיה פיאכ'ד'הם. ויחמלהם עלי' רישה: (יב) כד'אך אללה פרדא סיירת.

נוה שלום

(יא) על גזליו ירחף, ועלי' גואזלה ירפרף, (רפרף אלטאיר, בסט גנאחיה וחרכהמא), וי"ג ירף, לשון סבוב והקפה, ותרגם גוזליו גואזלה בדומה לעברי כי כן נקרא כל בן עוף גוזל או פרך'. (יב) ה' בדד, כד'אך אללה פרדא, כמו כן ה' בדד הנחנו, ותרגם כי אתה ה' לבדד, ואנת אללה אלפרד. אל נכר, מעבוד אכ'ר, אל אחר כלומר שותף, ותיבת כד'אך אללה בתחלת הפסוק סמוך אל כנשר וכו' כמו כן ה' בדד הנחנו בארץ מדבר וכו'

אבן עזרא

עבר. כמו יעשו עגל בחורב. הנכון בעיני כי שאל אביך רמז למבינים וכן זקניך והטעם כמו אשר חלק ה' אלהיך כי לכל חלק למטה חלק למעל'. וטעם למספר בני ישראל אחז"ל כי צורת יעקב אבינו חקוקה בכסא הכבוד והוא סוד גדול והעד כי חלק ה' עמו וזו היא המעלה הגדולה שלא עשה כן לכל גוי על כן אמר הלה' תגמלו זאת עם נבל ולא חכם שנפל ממעלתו באולתו וזה טעם אביך קנך כי קנהו לכבודו וילמדהו כאשר יפרש כמעשה האב עם הבן: (ט) חבל. כמו גורל כמו חבלים. כי בחבל ימודו הארץ: (י) ימצאהו בארץ מדבר. פירו' אביך קנך: וטעם ימצאהו. כי במדבר נכנס הכבוד עמם. ועוד כי היו במדבר כאיש תועה במדבר לא עבר בו איש כי כן כתוב ובמדבר תוהו: ילל. מקום יללת חיות כתנים ובנות יענה שישום השומע מקולם: יסובבנהו. על העננים: יבוננהו. התורה: יצרנו. מן האויבים: כאישון עינו. כבר פירשתי אישון וטעם עינו כלשון בני אדם והטעם שישמרם מכל אויב ואורב: (יא) כנשר יעיר קנו. פועל יוצא והטעם שיוליכם ממקום אל מקום: גוזליו. הם הקטנים וכן ותור וגוזל ומלת גוזל שם כלל עם שם כנוי האפרוחים. כמו צפור: ירחף. בנסעם מגזרת מרחפת. וכן הענן עליהם בנסעם:

אבי עזר

לחוד. ולנהרדעי הל' לחוד ולמדנחאי הל' מלה אחת ונחבורי אם מטעמים אחריך אי"ה בזה נרצות ה' דרכי: (יא) (גוזליו הם הקטנים וכו' ומלת גוזל שם כלל וכו') הרב מפרש דגוזל הוא שם עלם כללי ושייך בו כינוי וכן צפור דין עלם כללי יש בו ונאמר צפרים גם הודיע לנו הרב דגוזל שם כלל מיני צפור כל צפור טהורה וגם הוא שם פרטי שתי צפרים וכדומה כן שם

מסורת הקריאה

ר"ל הכ"ף בשוא והנו"ן רפי, א' דין, ב' כנשר חש לאכול (חבקוק א' ח') ג' כנשר יטוש עלי אכל (איוב ט' כ"ו) ד' כנשר יעוף השמים

מרפא לשון

ישראל כמו יצרנהו ותרגומו כמשמעו. יב) ה' בדד ינחנו, בלחודיהון עתיד לאשריותהון בעלמא דהוא עתיד לחדתא, ה"ג ולא בנ"א בלחודוה' דאין דרך הכ' לומר אצל ה' בדד, אלא אצל ישראל וכמ"ש הן עם לבדד ישכן ומתר' הא עמא בלחודיהון עתידין ליחסנון עלמא, וכן וישכן ישראל בטח בדד גם לא כנ"א דהוא עתיד לאתחדתא, דלמה מייחס החדוש מעצמו אצל הי"ת, אבל בת"י

רמב"ן

עינו או תחסר מלת איש יצרנהו כאיש אישון עינו כי מן הסתם באיש דבר וכן רבים:

(יב) ה' בדד ינחנו. השם ישכון בישראל בטח בדד ואין עמו כנוי לשם או לישראל. והענין כי אין לישראל שר ומושל מכל בני אלהים שינחנו או יעזור בהנחותו בלתי השם לבדו כי הוי חלקו ונחלתו כאשר הזכיר זה וכבר כתבתי זה. ובספרי' ה' בדד ינחנו אמר מהם הקב"ה כדרך שישבתו יחידים בעולם הזה ולא נהניתם מן האומות כלום כך אני עתיד להושיבכם יחידים לעתיד לבא ואין אחד מן האומות נהנה מכם כלום: ואין עמו אל נכר. משרי עובדי גלולים לבוא ולשלוט בכם כענין שנאמר ואני יוצא והנה שר יון בא ושר מלכות פרס עומד לנגדי אבל אגיד לך את הרשום בכתב אמת וגו':

עמו אל נכר: שלישי יג ירכבהו על במותי ארץ ויאכל תנובת שדי ויניקהו דבש מסלע ושמן מחלמיש צור: יד חמאת בקר וחלב צאן עם חלב כרים ואילים בני בשן ועתודים עם חלב כליות חטה ודם ענב

ת"א ויניקהו דבש. סוטה יא: עם חלב כליות חטה. כתובות קיא:

תרגום אונקלוס

דהוא עתיד לסדתא. ולא יתקיים קדמוהי פולחן טעון: יג. אשרינון על תוקפי ארעא. אוכילנון בזת שנאיהון. יהב להון בזת שליטי קרוין. ונכסי יתבי כרכין תקיפין: יד. יהב להון בזת מלכיהון ושליטיהון. עם עותר ברבריהון ותקיפיהון. עמא דארצהון אחסנתהון. עם בזת חיליהון ומשריתהון. ודם גבריהון

תפסיר הרס"ג

וליס מעה מעבודאת אכ'ר: (יג) וארכבה עלי' קמאקם אלארץ'. חתי אכל מן נמו אלריאץ'. וכאנה ארצ'עה אללבן אן אלצכ'ר. ואלעסל מן אלצואן אלצלד: (יד) וסמן אלבקר ולבן אלג'נם. מע שחם אלכ'ראף. וכבאש בני אלבת'נייה ועתדאן. מע לב דרמך אלחנטה. וכאן דם אלענב ישרבה

נוה שלום

והענין מובן. (יג) במתי ארץ, קמאקם אלארץ', המקומות הגבוהים בארץ, וכן תרגם בישעיה במתי עב קמאקם אלג'ים, ועי"ל במדבר כא יט. ויניקהו, וכאנה ארצ'עה, וכאלו הניקהו. מחלמיש צור, מן אלצואן אלצלד, כמו מצור החלמיש, ומה שתרגם דבש חלב, ושמן דבש, טעם בזה לא ידעתי ונוס' אחרת לא מצאתי. (יד) חלב כרים, שחום אלכ'ראף, שמן הכבשים (אלשחים אלסמין). חלב כליות חטה, לב דרמך אלחנטה, קמח סלת חטים. ודם וכו' חמר וכו', וכאן וכו' כ'מרא, ותרגם בישעיה כרם חמר כרמה' אלכ'מר.

אבן עזרא

יפרש כנפיו יקחהו. יקח כל גוזל וגוזל עד שישאהו על אברתו כי אין בו כח לעוף וזה פירושו. רק פירש על כנפי נשרים דבק עם ואביא אתכם אלי והטעם שיצאו ביד רמה ובאו במהרה אל הר סיני כטעם מי אלה כעב תעופינה: (יב) בדד ינחנו. השם לבדו כטעם על פי ה' יחנו ויסעו ואין עם השם שותף ויתכן להיות בדד על ישראל כמו הן עם לבדד ישכון: ואין עמו אל נכר. עם ישראל והעד על זה הפירוש יקניאוהו בזרים: (יג) ירכיבהו על במותי ארץ. ארץ כנען שהיא אמצעית כל הישוב וירכיבהו לשון צחות: במותי. בוי"ו לא ישתנה מגזרת על במותימו תדרוך ואין כמוהו

אבי עזר

גוזל משמש לשני דברים לכל מיני אפרוח וכוזה ולמין יונים ולכן שייך שפיר לאמר על גוזליו אלא נשר ולכנהו כיון שהוא כללי: (יג) (במותי בוי"ו לא ישתנה וכו' ואין כמוהו ואת עשיר במותיו עכ"ל) עיין ישעיה נ"ג, כי שם הוראתו על מות כמבואר במכלול והבי"ת אינה מן היסוד ולכן הבי"ת מן היסוד גם נוסחא ישנה שפיר כי שם פירש עשיר רשע: (ד) (חמר כמו יין ותי"ו תשתה לנכח וכו' ויש אומרים כי ענב לשון נקבה וכו') דעת הרב כי תשתה לנקבה נסתרת כי ענב לשון נקבה ופרושו הענבה תשקה את ישראל מדמה ואלת תשתה יוצא לשני לכן פריך הרב שצריך לינקד תשתה בפת"ח התי"ו כי תשתה בזיר"ק אינו יוצא כלל ויש אומרים כי תשתה לנסתר ואינו יוצא כלל וקאי על ישראל הנקראים לפעמים בשם נקבה וחסר נפסוק מי השותה כמו

רשב"ם

אותם לארץ ישראל: (יג) על במותי ארץ.*ארץ ישראל גבוהה מכל הארצות: דבש. תמרים ושמן זיתים שגדלים על ההרים: (יד) חמאת בקר. לפי הפשט ארץ זבת חלב ודבש. ובשר הרבה להם לאכול: חלב כרים. אילים מדבריות המפוטמים במרעה. כדכתיב ירעה מקנך כר נרחב. וכן לבשו כרים הצאן. דוגמת

*ו' יתירא

בעל הטורים

ינקנו: (יג) על במותי ארץ. מלא וי"ו. על במתי עממים: ויניקהו. חסר יו"ד. מיו"ד דברות יונקת כל התורה:

שפתי חכמים

להלחם עמהם משום דלא היה כו': א ר"ל קרא דה' בדד. ב כלומר בזה דאין שייך לפרשו על העתיד כיון שעכשיו מדבר דברי תוכחות עמהם א"כ איך יתכן שיתנבא כאן באמצע התוכחה על העתיד ל"ש ואני אומר כו' כלומר אף שהוא דיבור על העתיד מ"מ גם הם דברי תוכחה וכל הענין וכו': ג ר"ל כך הקרא של י"י בדד ינחנו הוא משמע להבא ולעבר: ד פי' שיתן להם א"י וכ"ת א"כ הל"ל וינחילנו וגו' מאי וירכיבהו וגו' וכדמפרש ואזיל: ה ק"ל וכי במקום אחר לא יאכלו ל"ש אלו פירות כו': ו דק"ל והיאך בא זה שהיו יונקים דבש מן הסלע: ז בסיכני שם מקום: ח וקליעות הם קשים כמו סלע ואפ"ה היה דבש עליהם וא"כ היו יונקים דבש מן הסלע: ט גוש חלב שם מקום: י דק"ל למה נקוד חלמיש בשו"א תחת הלמ"ד ה"ל לאינקד חלמיש בקמ"ץ כמו חלמיש למעינו מים לכך מפרש כשאינו דבוק כו' אבל כאן דבוק: כ דק"ל למה נקוד וחלב בשו"א תחת החי"ת וליכ"י תחת הלמ"ד ה"ל למכתב חלב כלו בקמ"ץ: ל נראה דהלעטת רש"י כך היא כרים כבשים והשתא אתי שפיר דאילים הוי פי' כמשמעו דבלא זה ה"א דאילים הם כבשים ולמה נקראו אילים שמחזיקים ומעשרים את בעליהם ואילים מל' ואת אילי הארץ לקח שהוא ל' חוזק אבל השתא שפירשתי כרים כבשים אין אנו צריכים לדחוק ולפרש

רש"י

א העתיד, וכן תרגם אונקלוס. ואני אומר דברי תוכחה הם ב להעיד השמים והארץ ותהא השירה להם לעד שסופן לבגוד ולא יזכרו הראשונות שעשה להם ולא הנולדות שהוא עתיד לעשות להם לפיכך צריך ליישב הדבר ג לכאן ולכאן. וכל הענין מוסב על זכור ימות עולם בינו שנות דור ודור כן עשה להם וכן עתיד לעשות. כל זה היה להם לזכור: (יג) ירכבהו על במותי ארץ. כל המקרא ד כתרגומו: ירכבהו וגו'. ע"ש שארץ ישראל גבוה מכל הארצות: ויאכל תנובת שדי. אלו ה פירות א"י שקלים לנוב ולהתבכל מכל פירות הארצות: וינקהו דבש מסלע. מעשה באחד ו שאמר לבנו ז בסיכני הבא לי קליעות מן החבית הלך ומצא הדבש צף על פיה ח אמר לו זו של דבש היא אמר לו השקע ידך לתוכה ואתה מעלה קליעות מתוכה (ספרי): ושמן מחלמיש צור. (מנחות פה) אלו זיתים של גוש ט חלב. במותי ארץ, לשון גובה. שדי, לשון שדה. חלמיש צור, תקפו וחוזקו של סלע. כשאינו דבוק לתיבה שלאחריו נקוד חַלָּמִישׁ י וכשהוא דבוק נקוד חַלְמִישׁ: (יד) חמאת בקר וחלב צאן. זה היה בימי שלמה שנאמר (מ"א ד) עשרה בקר בריאים ועשרים בקר רעי ומאה צאן: עם חלב כרים. זה היה בימי עשרת השבטים שנאמר (עמוס ו) ואוכלים כרים מצאן: חלב כליות חטה. זה היה בימי שלמה שנאמר (מ"א ד) ויהי לחם שלמה וגו': ודם ענב תשתה חמר. בימי עשרת השבטים (עמוס ו) השותים במזרקי יין: חמאת בקר. הוא שומן הקולט מע"ג החלב: וחלב צאן. חלב של צאן. וכשהוא דבוק כ נקוד חֲלֵב, כמו בחלב אמו: כרים. כבשים: ואילים. ל כמשמעו: בני בשן. שמנים

דעת זקנים מבעלי התוספות

(יג) ירכבהו על במתי ארץ. כד"א ואתה על במותימו תדרוך: ויאכל תנובת שדי. מאחר שבאו לארץ אכלו תנובת השדה ופסק המן כדכתיב וישבות המן ממחרת הפסח ויאכלו מעבור הארץ כדי שיתחזקו לכבוש את הארץ. ואמרינן התם דקריב עומר וסדר אכול. והקשה הרב נתן האופיאל"ל למה המתינו עד לאחר הקרבת העומר יבא עשה דבערב תאכלו מצות וידחה לא תעשה דולחם וקלי וכרמל וגו' כמו שעשה דמילה דוחה לא תעשה דצרעת. ותירץ גזרה כזית לחשון אטו כזית שני דמצות לחשון שיאכל מן המלה אקיים ליה עשה ונמלא עובר לאו בכזית שני דבכי הכי גופא אמרינן ביבמה שנפלה לפני כ"ג דלא מיבמה יבא עשה יבמה יבא עליה וידחה לא תעשה דאלמנה לא יקח ומשני גזרה ביאה ראשונה אטו ביאה שניה דתניא ראשונה אקיים ליה עשה הכא נמי דכותה: וינקהו דבש מסלע. שהיו עושים הדבורים דבש בנקיקי הסלעים. וגם התמרים גדלים על הסלעים יוצא הדבש: ושמן מחלמיש צור. שהזיתים שגדלים בסלעים הם טובים מאותן שבבקעה לפי שהחמה זורחת עליהם תמיד וממתקן כמה דאת אמר וממגד תבואות שמש:

(יד) עם חלב כרים ואילים. מיטב של כבשים ואילים. כמו ואכלו את חלב הארץ: עם חלב כליות חטה כליות ממש. לפי שבכליות יש חלין מדמה אותם בחטה: ודם ענב תשתה חמר. שיהא היין אדום כדם ומשיבום סוף. כד"א אל תרא יין כי יתאדם:

מרפא לשון

בסוף מיכה ע"פ רעה עמך בשבטך שכני לבדד שפיר מתרגמו לאתחדתא. יג) ירכיבהו וכו', תרגום כל הפסוק הזה ושאחריו הוא בדרך פתרון משל כי כן דרך הכתובים בשירות ובנבואות לדבר בל' משל בכפל הדברים מאין צורך לפי הפשט, והנה פירש תנובת שדי משל לביזת שונאיהם שהם כל המון האויבים היושבים בערי הפרזות שבזתם כתנובת השדה, ופירש דבש מסלע, משל לביזת שרי הערים ההם שהשרים הם קשים מההמון כסלע שהוא קשה מהבתים, ופירש שמן מחלמיש צור, משל לביזת ממון יושבי כרכים הבצורות שהם קשים משרי יושבי הפרזים כצור החלמיש שהוא קשה מהסלע והנה סידרם ממטה למעלה דרך גבורתם. יד) חמאת בקר וחלב צאן, יהב להון ביזת מלכיהון ושליטיהון. אחר שהזכיר בפסוק הקודם שבח מעלת העשר שנתן הקב"ה לישראל מצד יוקר קנייתו אף מחזקים שבחזקים ממטה למעלה, עתה הזכיר בפ' זה שבח מעלת העושר ההוא מצד יוקר מציאותו שהוא פגולת שרים וגדולים וסדרם ממעלה למטה והתחיל ביותר גדולים שהם המלכים ושלטונים שהמשילם הכ' לבקר ולצאן וזהו שתרגם חמאת וחלב צאן ביזת

מסורת הקריאה

(משלי כ"ג ה'): כנשר. פשטא הראשון בנו"ן: ירחף. החי"ת בצירי: יפרש. השי"ן שמאלי: (יג) במותי. המונח בבי"ת והמ"ם בחטף קמץ: ארץ. דאל"ף בקמץ. ונמסר עליו קמץ בזקף קטן. ובישעיה י"ד ט' במס"ג נמסר י"ד זקפין קמצין בקריאה וסי' א' ירכבהו. דין. ב' שאול מתחת רגזה לך (ישעיה שם) ג' הכינו לבניו מטבח (שם י"ד כ"א) ד' אבל אמללה ארץ (שם ל"ו ט') ה' רנו שמים כי עשה ה' (שם מ"ד כ"ג) ו' רנו שמים וגילי ארץ (שם מ"ט י"ג) ז' ואשים דברי בפיך (שם נ"א ט"ז) ח' ותשכח ה' עשך (שם נ"א י"ג) ט' חשף ה' את זרוע קדשו (שם נ"ב יו"ד) י' כי קול נהי נשמע (ירמיה ט' י"ח) י"א הנני מביא אתם מארץ צפון (שם ל"א ז') י"ב ה' עזי ומעזי (שם ט"ז י"ט) י"ג משא דבר ה' על ישראל תניינא דזכריה (י"ב א') י"ד כי לא בחרבם (תהלים מ"ד ד') וכל אתנחתא וסוף פסוק דכוותיה קמץ במ"ד בסגול וסי' א' כי לא שלום ידברו (תהלים ל"ה כ') ב' כשמך אלהים (שם מ"ח י"א) ג' דור חרבות שניו (משלי ל' י"ד) ד' תחת שלוש רגזה ארץ (שם ל' כ"א): וינקהו. המהפך בקו"ף: (טו) ויבעט. העי"ן בקמץ

תִּשְׁתֶּה־חָֽמֶר׃ טו וַיִּשְׁמַן יְשֻׁרוּן
וַיִּבְעָט שָׁמַנְתָּ עָבִיתָ כָּשִׂיתָ וַיִּטֹּשׁ
אֱלוֹהַּ עָשָׂהוּ וַיְנַבֵּל צוּר יְשֻׁעָתוֹ׃
טז יַקְנִאֻהוּ בְּזָרִים בְּתוֹעֵבֹת יַכְעִיסֻהוּ׃
יז יִזְבְּחוּ לַשֵּׁדִים לֹא אֱלֹהַּ אֱלֹהִים
לֹא יְדָעוּם חֲדָשִׁים מִקָּרֹב בָּאוּ לֹא

ת"א ודם ענב תשתה חמר. שם: וישמן ישרון. ברכות לב

תרגום אונקלוס

יִתְאֲשֵׁד כְּמַיָּא: טו. עֲתַר יִשְׂרָאֵל וּבְעַט. אַצְלַח תְּקוֹף קְנָא נִכְסִין. שְׁבַק פּוּלְחַן אֱלָהָא דַּעֲבְדֵיהּ. אַרְגֵּיז קֳדָם תַּקִּיפָא פָּרְקֵיהּ: טז. אַקְנִיאוּ (נ"י אַקְנִיו) קֳדָמוֹהִי בְּפוּלְחַן טַעֲוָן. בְּתוֹעֵיבָתָא אַרְגִּיזוּ קֳדָמוֹהִי: יז. דַּבַּחוּ. לְשֵׁדִין דְּלֵית בְּהוֹן צְרוֹךְ. דַּחְלָן דְּלָא יְדַעוּנִין. חַדְתָּן מִקְּרִיב אִתְעֲבִידָא. דְּלָא אִתְעַסַּקוּ

תפסיר הרס"ג

כ'מרא: (טו) פלמא סמן אלמוצוף כד'אך בטר. אד' קיל לה קד סמנת וג'לצ'ת וגסות. פוד'ר (פתרך) אלאלאה אלד'י צנעה. ואמתחן מעתמד ג'ות'ה: (טז) ואכ'ד'ו אן יכאידונה באגנביין. ובמכארה יג'צ'בונה: (יז) יד'בחון לאלשיאטין וליסת באלאהאת. והי מעבודאת לם יערפוהא. גדד גאת מן קריב. ולם יעב בהא כ'יאר

נוה שלום

(טו) וישמן ישרון, פלמא סמן, וכאשר שמן, ישרון, אלמוצוף, ע"ל לג ה, כד'אך, באלו המעדנים שהשפיע לו ה' דבש מסלע וכו' חמאת בקר וחלב צאן וכו'. ויבעט, בטר אד' קיל לה, בעט כשאמרו לו שמנת וכו'. ויטש, פוד'ר, ויעזב, כשית, גסות, לשון אומץ וחוזק, וינבל, ואמתחן, כ"ה גיר' הספרים לשון נסיון כע"ש וינסו אל בלבבם, שתלו כל ההצלחות בחריצותם והשתדלותם לא ביכולת האל וישועתו. (יז) לשדים, ללשיאטין, ע"ל ויקרא יז ז, עוד כתב הרמב"ן ז"ל שנקראו שדים בעבור שמשכנם במקום שדוד כגון המדברות ועיקר מציאותם בקצוות כגון פאת צפון החרב מפני הקור. לא שערום, לם יעב בהא, לא פנו אליהם ולא חשו בהם הטובים שבאבותיהם, וכן פירש

אבן עזרא

ואת (רשעים) (במ"ח גרס עשיר) במותיו: הנובות. כמו פרי מגזרת חיל כי ינוב: שדי. תאר השם על משקל חכם והיו"ד תחת ה"א כוי"ו שלו הייתי והעד יעלוז שדי שהוא לשון יחיד: וינקהו דבש מסלע. דרך משל כמו יעטפו ההרים עסיס והטעם רוב הדבש והשמן. כי מארץ כנען יובלו כי כן כתוב: מחלמיש צור. רפה הלמ"ד כי הוא דבק והנה הוא הפך מצור החלמיש וכן חרבות צורים עם צור חרבו: (יד) חמאת בקר. רוב הבשר: וחלב צאן. לולי הקבלה היה זה הכתוב חזוק לדבר החלב שהזכרתי במקומו או טעם חלב כרים החלב השמן והטוב כמו כל חלב יצהר: בני בשן. שגדל בהר הבשן: חלב כליות חטה. דרך משל כי החלב על הכליות. גם גרגיר החטה דומה לאחת הכליות: ודם ענב. היין והנה היא רבת דבש ושמן ובשר ולחם ויין וכל פרי וזהו תנובות שדי וי"א כי דבש דבש תמרים: חמר. כמו יין וכן כרם חמר ותי"ו תשתה לנכח והטעם כמדבר

אבי עזר

אשר ילדה אותה: (טו) (כשית. י"א שהוא כמו כסה וכו' ואחרים אמרו שהוא כמו תעיתי כשה אבד וזה לא ימצא נאחד מהפעלים עכ"ל) כי אם תהיה כשית לשון

רשב"ם

סוף חספוס ועמקים יעטפו בר. הכרים של תבואה לבשו את הצאן מלאים צאן לרעות בהם. וכן ואויבי ה' כיקר כרים. כמניעת שדי תבואות שמשתדפין ברגע אחד כמוך לקציר בעוד לילה. כלו בעשן. כלו בשרפת אש. וסופן משתירין. ואני כך ראיתי (כך) בקציר כן הרשעים תחלה מצליחים כתבואת כרים והסך לילה וידכאו: ואילים בני בשן. סתם בני בשן שמנים. אבל בשאר טקיטות הכרים המפוטמים במרעה הם עשך ויכוננך: שמנים מכל הבייתות: עם חלב כליות חטה. שומן חמדת חטים המובחרים כאן. וכמו ותכל דוד המלך. כלתה נפשי. לשון חימוד ותאוה. כלה שארי. כמו משורש שבת שביה יו"ד תחת ה"י בכל חטופי למ"ד פעל ת"י. ומן בנה הגזרה בנית: חמר. ויין חמר מלא מסך: (טו) עבית. מגזרת במעבה האדמה. כמו מן מראה, ראית מעשה, עשית (וכן עשית היו"ד במקום ה"א בשרשו): אלות עשהו. הוא וינבל. גוי נבל ולא חכם:

רש"י

היו: כליות חטה. חטים שמנים כחלב כליות וגסין מ ככוליא: ודם ענב. תהיה שותה טוב [נ"ל ענב] נ וטעם יין חשוב: חמר. יין בלשון ארמי. חמר, אין זה ס דבר אלא לשון משובח בטעם ווינ"ש בלעז [ווייניכט]. ועוד יש לפרש מקראות הללו אחר תרגום של אונקלוס אשריתון על תוקפיה ארעא וגו': (טו) עבית. לשון עובי: כשית. כמו כסית. לשון (איוב טו) כי כסה פניו בחלבו כאדם ששמן מבפנים וכסליו נכפלים מבחוץ. וכה"א (שם) ויעש פימה עלי כסל: כשית. יש ל' קל ס כל' כסוי כמו (משלי יב) וכוסה קלון ערום. ואם כתב כשית דגוש היה נשמע כסית את אחרים ע כמו (איוב טו) כי כסה פניו: וינבל צור ישעתו. גנהו וביזהו. כמ"ש (יחזקאל ח) אחוריהם אל היכל ה' וגו' אין נבול גדול מזה: (טז) יקנאהו. הבעירו חמתו פ וקנאתו: בתועבת. במעשים תעובים כגון משכב זכור וכשפים שנאמר בהם תועבה: (יז) לא אלה. כתרגומו דלית בהון צרוך צ אלו היה בהם צרוך ק לא היתה קנאה ר כפולה כמו עכשיו: חדשים מקרב באו. (ספרי) אפי' האומות לא היו רגילים בהם נכרי שהיה רואה היה אומר זה צלם יהודי:

שפתי חכמים

דאילים מל' חוזק אלא אילים פי' כמשמעו: מ דאל"כ למה מדמה לחלב כליות לא נאמר חלב: נ כ"ל שכן פסי' של פסוק ודם ענב היה שותה כו': ס רלונו בזה וכיון שהוא מל' כיסוי ה"ל להדגיש השי"ן כמו שמלינו בכ"מ של' כסוי מודגש: ע אבל עכשיו שוא משמע שהוא מכסה את עלמך: פ פי' שכל ל' קנאה הוא המתחרה לנקום נקמת דבר: צ לריך פי' כח ויכולת. והולרכו לפרש כן מדכתיב אחריו אלהים לא ידעום ואם היה פי' לא אלוה כמשמעו איך קרא אחר זה אלהים. הרא"ם: ק רל"ל שלא תקשי מדכתיב לא אלהים משמע אבל אם היה בו לורך כגון כוכבים ומזלות לא היו מקניטים לו והיך יתכן זה הרי כתיב ופן תשא עיניך וגו' וראית את כל לבא השמים: ר וא"ת והא לעיל נמי כי חשא פירש"י למה יחלה אסף כלום מתקנא אלא גבור בגבור כו' וא"כ למה הסא קנאה כפולה. וי"ל לעיל גבי תפלה לפיים הש"י אמר משה למה יחרה אסף כלום מתקנא כו' אבל לענין עונש כשבא הקב"ה לענוש על ע"א כעובדים אותם אז העונש

דעת זקנים מבעלי התוספות

(טז) בתועבת יכעיסהו. כגזל ועריות. שנאמר בהם כי את התועבות האל עשו: (יז) יזבחו לשדים. פסוק דבר נמאס: לא אלוה. שאין לו כח ולא חוזק. כמו ואת אילי הארץ לקח. ואונקלוס תרגם דלית בהון צרוך. אך אם היה בהם שום צורך לא היתה קנאה כפולה כמו שהיא עכשיו. ואמר ליה ההוא רומאה לר' שמעון אלהכון קנאי הוא דכתיב אל קנא כלום מתקנא אלא גבור בגבור וכתיב הם קנאוני בלא אל ואני אקניאם בלא עם. א"ל אמשול לך משל למה הדבר דומה לאדם שנשא אשה יפה ביותר, ומזר ולקח אחרת עליה כעורה ביותר, כעסה עליו הראשונה ואמרה לו אלו לקחת הגונה לא הייתי מקפדת עכשיו שהיא כעורה הקפידה כפולה. כך אמר הקב"ה כיון שאתם יודעים שאין בהם ממשות הרי הקנאה כפולה: אלהים לא ידעום. לא הכירום שהיה בהם שום תועלת. והרב יוסף קרא פי' לפי שהקב"ה כתיב כי ידעתי את מכאוביו אבל הם לא ידעו בצרותיהם ולא עמדו להם: חדשים מקרב באו. לא נקראו אלוה עד עכשיו: לא שערום אבתיכם. לא פקדום. פוקד מתרגמינן מסער:

מרפא לשון

מלכיהון ושליטיהון, עם חלב כרים ואלים, עם עותר רברביהון ותקיפיהון, תרגם כרים, רברביהון. כי הכרים הם אילים המפוטמים ותרגם אילים תקיפיהון מלשון ואת אילי הארץ לקח ומנהגינו להטעיב האתי של כרים בתרגום ואילים שכן הוא הנאות להיות זמר של תרגום. בני בשן ועתודים. עמא דארעהון אחסנתהון. ה"ג אחסנתהון בלא שמוש ואו מוסיף, ונראה שתרגום בני בשן עמא דארעהון, ועתודים בלא תרגום לפי שהיא חוזרת למעלה שר"ל ועתודים בני בשן ולכן כבר היא כלולה בתרגום ותקיפיהון דהיינו ועתודים ג"כ אבל כדי למלאת מקומה שלא יפגם זמר התרגום עפ"י המקרא אמר במקומה מלת אחסנתהון ובלא וי"ו גרסי' לה לפי שהיא חוזרת לשלפניה שר"ל אחסנת עמא דארעהון, וצ"ל כן שאל"כ קשה למה תרגם עתודים אחסנא שהיא ממון היפך בקר וצאן ואילים דכותה שתרגמם שמות תאר אנשים ואיך המשיל הכתוב אחוזה לעתודים. עם חלב כליות חטה, עם בזת חיליהון ומשריתהון, כפל חיליהון ומשריתהון כנגד ב' מלות כליות חטה, אמנם המכוון בהם אחד. ודם ענב תשתה חמר, ודם גיבריהון יתאשד כמיא, תרגם כמיא במקום כיינא לפי לשון המקרא לפי שבכתוב תשתה במקום תשפוך לפי לשון התרגום. טו) וישמן ישרון, עתר ישראל. ה"ג עתר בלא וי"ו מוסיף וכן ויטש, שבק, וינבל, ארגיז, וט' ווי"ן הם בעניינא דלא מתרגמינן להו וזה סימנם ויאכל תנובת שדי, ויניקהו וישמן ויטש וינבל ותשכח ותיקד ותלהט. שמנת עבית כשית, אצלח תקוף קנא נכסין. צ"ע למה מתר' תקוף בחולם שהוא שם דבר שנראה ודאי שצ"ל תקיף בציר"י שהוא לשון פועל עבר כמו כי גבר הרעב דמתרגמינן ארי תקיף (כמ"ש בפ' לך לך י"ב י') שכן הלשון שלפניו ולאחריו, אצלח קנא נכסין, לשון פעל עבר, ואין מרפא לקושיא זו שכן יש מסורת עליה בפ' לך לך (ט"ו א') ו' באוריתא

מסורת הקריאה

בז"ק: כשית, הכ"ף בדגש: אלוה, המוגח בלמ"ד והה"א במפיק ונקראת באל"ף גנובה כמו מזבח: (יז) אלה, כדלעיל בפסוק ט"ו:

שערום אבתיכם: יח צור ילדך תשי
ותשכח אל מחללך: רביעי יט וירא
יהוה וינאץ מכעס בניו ובנתיו:
כ ויאמר אסתירה פני מהם אראה
מה אחריתם כי דור תהפכת המה
בנים לא־אמן בם: כא הם קנאוני
בלא־אל כעסוני בהבליהם ואני
אקניאם בלא־עם בגוי נבל אכעיסם:

סיו"ד זעירא

ת"א צור ילדך. ברכות ה: וירא ה' וינאץ. כתובות ע ס' הזהר פ' וילא: כי דור. יומא פג: בנים לא אמן בם. קידושין לו: בגוי נבל. יבמות סג:

תרגום אונקלוס

בהון אבהתכון: יח. דחלת תקיפא די ברך (י"נ דברך) אתנשיתא. שבקתא פולחן אלהא דעבדך: יט. וגלי קדם יי ותקיף רוגזיה מדארגיזו קדמוהי בנין ובנן: כ. ואמר. אסליק שכינתי מנהון. גלי קדמי מא יהי בסופהון. ארי דרא דאשני אנון. בניא דלית בהון הימנו: כא. אנון אקניאו קדמי בלא דחלן. ארגיזו קדמי בטעותהון. ואנא אקנינון בלא עם. בעמא טפשא

תפסיר הרס"ג

אבאיכם: (יח) פאקיל לה אלכ'אלק אלמנשיך תנסא. ואלטאיק אלמבתדיך: (יט) פלמא ראי ד'אלך אללה רפצ'הם. ממא אג'צ'בוה מנהם אלבנין ואלבנאת: (כ) פקאל אחגב רחמתי ענהם. אוריהם מא עאקבתהם. לאנהם גיל מתקלב. בנין לא אמאנה פיהם: (כא) וכמא אנהם אכאדוני בג'יר אלאה. ואג'צ'בוני בג'רוראתהם. כד'אך אנא אכידהם בלא שעב.

נוה שלום

בספר השרשים לאבן גנאח. (יח) צור ילדך, פאקיל לך וכו', אחר שנטשת ה' עשך ונסית האל בלבבך וכו' הנה מוכיחיך יאמרו לך איך שכחת יוצרך מבטן אשר כוננך והמציאך ועבדת חדשים מקרוב באו וכו', ותיבת ילדך כמו בטרם הריב יולדו שתרגם קבל אן תנשו אלגבאל, אני היום ילדתיך אליום אנשיתך שריפא. ותשכח, בלי תרגום בכלל תנסי. (יט) וינאץ, רפצ'הם, ריהקם מחמת שהכעיסוהו הבנים והבנות כלומר אנשים ונשים. (כ) אסתירה פני מהם, אחגב רחמתי, ע"ל לא יח. אראה, אוריהם, אראה אותם, ותרגב ונראה מה יהיו חלומותיו ונוריה. (כא) הם קנאוני, וכמא אנהם כאדוני, העציבוני. בהבליהם, בג'רוראתהם, שקר ודברים בטלים.

חלק הדקדוק

כא) קנאוני, קל הנון. רי"ב: לב) ענבי

אבן עזרא

לחבירו כל כך הוא רב שתשתה חמר בכל עת. וי"א כי ענב לשון נקבה ואיננו כלום כי היה ראוי להיות התי"ו פתח עד שיצא לאחרים וי"א על לשון קהלה כי ישראל לשון זכר ולשון נקבה וזה קרוב מעט: (טו) וישמן ישורון. ישראל ויתכן להיות מגזרת ישר והטעם שמן זה שהיה ישר וי"א שהוא מגזרת אשורנו והראשון הוא הישר בעיני והעד שהוא לשון יחיד: ויבעט. כמו למה תבעטו לפי טעם המקום: שמנת. ולא חשבו לאמר לנפשו: עבית. כמו קטני עבה: כשית. י"א שהוא כמו כסה פניו בחלבו כי ימצא מהבנין הקל ואחרים אמרו שהוא כמו תעיתי כשה אובד וזה (ס"א לא) ימצא באחד מהפעלים והנכון בעיני שאין למלה הזאת אח וטעמה כמו בעטת: ויטוש. מצות אלהיו: וינבל. במחשבה ובפה. והנכון שחלל השם שלא הושיעו הוא סבב על כן כתוב צור ישועתו גם זה הפסוק על פירוש הצור תמים פעלו: (טז) יקנאהו. במחשבות' כמו לא יבצר מהם: בזרים. באלהים זרים: בתועבות. הם אלילים: (יז) לשדים. כמו לשעירים אשר הם זונים על כן פירש רבי יצחק בן שאול

רשב"ם

(יז) לא שערום, לשון לשעירים אשר הם זונים אחריהם: (יח) ילדך. כמו ילד את אלמודד. כמו הוליד: תשי. תשכח. מן נשה, כמו אל תט אל דרכיה, מן נטה. והיו"ד בתשי כמו יו"ד מלפניך. אל תמחי כמו אל תמחה: (יט) בניו ובנותיו. בנים לא אמון בם. כאמור למעלה. בניו מומם:

בעל הטורים

(יח) תשי. יו"ד קטנה. נתן לך יו"ד דברים ונשית אותו ביו"ד נסיונות ולכך יו"ד דיגדל לא יו"ד גדולה לומר לך זכור לאברהם שנסיתיו ביו"ד נסיונות: (כא) בלא עם. בגוים הם הכלדיים:

שפתי חכמים

יותר גדול כמו דלית ביה לבוך: ש ויסים כנוי שערום כמו אני ילאוני ילאו ממני סן תשבעני תשבע ממני: ת ויסיה ג"כ סם כנוי שערום מהם רק פי' מהם ממין השעירים שהם השדים הנזכרים למעלה ופי' שערום עשו שעירים כמו אלאמים עשו אלומים. רא"ם: א והוא מל' תשש כמו כנקבים. ולפי' לאשון יהיה מלת תשי מגזרת נשיתי טובה: ב כי המבוקש הוא אינו רק לדעת מה יהא עליהם באחרונה לא מה יהא אחריתם כי אחריתם הוא אמיתה ובלאו הסתרת פנים כל היהודים למות אלא מה יהא עליהם פורענויות בשביל הסתרת פנים: ג לא שהם מתהפכין כפי המובן וסו"מתו מדכתיב כי וגו' וכל כי הוא נתינת טעם אלמעלה וק"ל: ד ופי' אמן מל' ויהי אומן את הדסה והוסיף מלת נכרים כי בזולת התוס' יהא המובן ממנו שאין גדולי בם כלומר שלא גדלתים לכן הוסיף מלת נכרים: ה דלטעם לאשון היה קשה למה לא נאמר אומן בוי"ו לכך פי' ד"א כו'. ולד"א קשה הל"ל אמון:

רש"י

לא שערום אבתיכם. לא יראו מהם ש לא עמדה שערתם מפניהם דרך שערות האדם לעמוד מחמת יראה כך נדרש בספרי. ויש לפרש עוד שערום לשון (ישעיה יג) ושעירים ירקדו שם שעירים הם ת שדים לא עשו אבותיכם שעירים הללו: (יח) תשי. תשכח. ורבותינו דרשו כשבא להטיב לכם אתם מכעיסין לפניו ומתישים כחו א מלהטיב לכם: אל מחללך. מוציאך מרחם. לשון (תהלים כט) יחולל אילות. (שם מח) חיל כיולדה: (כ) מה אחריתם. מה תעלה בהם ב בסופם: כי דור תהפכת המה. מהפכין רצוני ג לכעס: לא אמן בם. אין גדולי נכרים ד בהם כי הוריתים דרך טובה וסרו ממנה. אמן, לשון (אסתר ב) ויהי אומן נוריטור"ה בלעז [ערציהונג]. ד"א אמון לשון אמונה ה כתרגומו אמרו בסיני נעשה ונשמע ולשעה קלה בטלו הבטחתם ועשו העגל: (כא) קנאוני. הבעירו חמתי: בלא אל. בדבר שאין אלוה: בלא עם. באומה שאין לה שם. כמו שנאמר (ישעיה כג) הן ארץ כשדים זה העם לא היה. ובעשו הוא אומר (עובדיה א) בזוי אתה מאד: בגוי נבל אכעיסם. אלו הכופרים בהקב"ה. וכה"א (תהלים יד) אמר נבל בלבו אין אלהים:

דעת זקנים מבעלי התוספות

(יח) צור ילדך תשי. שהקב"ה שבראך במעי אמך והולידך שכחת בשביל החדשים שאינן שוים כלום: ותשכח אל מחללך. כפול שענין:

(כ) ויאמר אסתירה פני מהם. כתרגום אסלק שכנתי מנהון ומאחר שאני מסלק אראה מה אחריתם מה יועילו להן אותן אלהות שבחרו: כי דור תהפכת. שמהפכין שטובה שעשיתי עמהם לרעה הרי הם כופרים בו ומואסים במצותיו:

(כא) ואני אקניאם בלא עם. מדה כנגד מדה. ונראה שעל המוכלים ויקופא הוא אומר שהם מגידים לישראל בכ"מ ושם קרויין לא עם שהרי הם בזויין מכל תכפיפי בני אדם:

ענין הסתרת פנים

(כ) ויאמר אסתירה פני מהם. אסיר מהם השגחתי ואעזבם למקרי הזמן עד שאראה מה אחריתם, מה יהי' תכלית מעשיהם, כי דור תהפכת המה, מתהפכים ומשתנים בעניניהם, בנים לא אמן בם, אין אמונה במעשיהם, כי אינם עומדים תמיד באמונה אחת:

נחל קדומים

כי חלק ה' עמו יעקב חבל נחלתו והם גורל אחד לה': יח (ד) צור ילדך תשי ותשכח אל מחוללך. אמרו רז"ל מחיללך מחול לך אפשר במה שפירשתי בעניותי מ"ש בירושלמי נשאת עון עמך שכביכול נעשה כשכחן ואינו מובן אמנם יש מחלקת בין האחרונים אי שכחה הוי אונס או לא והסט"א מרבים להביא כמה וכמה חטאות הצבור והיחיד דשכחו ובשוגג עברו על דת שסובר ששכחה אינו אונס וחייבין והקב"ה כבי' רצה לומר לו דההלכה היא דשכחה הוי אונס ופטורים ולכך עשה עצמו חס ושלום כביכול כשכחן והפ' הבין דרצה לרמוז בהדי קבצ"י עלה בקב"ץ ופנה לסובב והרבה להביא משאות שוא חבילות חבילות מעבירות מכח שכחה והב"ל הביא גם הוא דהדין הוא דשכחה הוי אונס ובזה יצאו קבוצי"ם נדדו הלכו רובן של עבירות אף הוא אמר נשאת עון עמך לשון שכחה כסית כל הטאתם זה תורף הדברים בקצר אמיץ. וזה רמז צור ילדך תשי ותשכח שהיא מסיבת שכחה. ובזה אל מוחל לך דשכחה

חומת אנ"ך

באומרו שאף על פי שעשה לו תקון ללמדו תורה עכ"ז לא היה אכם. הרב הגדול מהו' וידאל צרפתי ז"ל בפירושו כ"י: (כ) אסתירה פני מהם אראה מה אחריתם. פי' הרב החסיד מהו' יעקב מולכו ז"ל בדרשותיו כ"י במאז"ל דזמנין דהאב נימול בשביל דנפיק מיניה זרעא מעליא או יחזור בתשובה לעתיד ז"ש אראה מה אחריתם אולי הם יחזרו בתשובה לעתיד או יצאו בנים הגונים מהם. ואראה כי דור תהפוכות הם ואין תקוה שיחזרו

מרפא לשון

אנכי מגן לך, מה פרצת, מה חרי האף, ישאהו, וישמן ישורון, אשריך ישראל. חי) צור ילדך, דחלת תקיפא. ה"ג וכתב היא"ר ז"ל שהמתרגם דחלא תקיפא שוגה הוא כי דחלא אינו תאר. אך הוא תרגום של יראה ולפי שהוא סמוך יאמר דחלת עכ"ל ופשוט. כ) כי דור תהפוכות המה, ארי דרא דאשני. ה"ג ולא כנ"א דאשניו, כי דור לשון יחיד הוא, וכ"כ היא"ר לעיל בפ' ה' על תרגום דור עקש

מסורת הקריאה

שערום. בשי"ן שמאלית: (יח) מחללך. הכ"ף רפי: (יט) וירא ה'. נמסר עליו ד' בתורה ומשונים בטעמא. עי' בראשית ז' ה': (כ) מה. המ"ם בקמץ כדין לפני אל"ף: תהפכת. הה"א בשוא נח והפ"א בדגש: אמן. המ"ם בשורק: (כא) עם. העי"ן בקמץ: (כב) ותאכל.

תרגום אונקלוס

אַרְגִיזוּנוּן: כב. אֲרֵי קְדוֹם תַּקִּיף כְּאִישָׁא נְפַק מִן קֳדָמַי בִּרְגַז. שֵׁיצֵי עַד שְׁאוֹל אַרְעִיתָא. אֱסֵיף אַרְעָא וַעֲלַלְתַּהּ. שֵׁיצֵי עַד סְיָפֵי טוּרַיָא: כג. אֱסֵיף עֲלֵיהוֹן בִּישָׁן. מַכְתָּשַׁי אֲשֵׁיצֵי בְּהוֹן: כד. נְפִיחֵי כְפַן. וַאֲכִילֵי עוֹף וּכְתִישֵׁי רוּחִין בִּישִׁין. וְשֵׁן חֵיוַת בָּרָא אֲגָרֵי בְהוֹן. עִם חֲמַת

דברים לב האזינו

כב כִּֽי־אֵשׁ֙ קָדְחָ֣ה בְאַפִּ֔י וַתִּיקַ֖ד עַד־שְׁא֣וֹל תַּחְתִּ֑ית וַתֹּ֤אכַל אֶ֙רֶץ֙ וִֽיבֻלָ֔הּ וַתְּלַהֵ֖ט מוֹסְדֵ֥י הָרִֽים׃ כג אַסְפֶּ֥ה עָלֵ֖ימוֹ רָע֑וֹת חִצַּ֖י אֲכַלֶּה־בָּֽם׃ כד מְזֵ֥י רָעָ֛ב וּלְחֻ֥מֵי רֶ֖שֶׁף וְקֶ֣טֶב מְרִירִ֑י וְשֶׁן־בְּהֵמֹת֙ אֲשַׁלַּח־בָּ֔ם עִם־חֲמַ֖ת זֹחֲלֵ֥י

ת"א חצי אכלה. סוטה ט: מזי רעב. ברכות ה: ושן בהמות. ב"ק ג: עם חמת. עירובין סג סנהדרין קי:

בעל הטורים

(כד) מזי רעב. סופיו ש' דברים. מזי רעב. ולחמי רשף. וקטב מרירי. ושן בהמות. עם חמת זחלי עפר כנגד מה שעברו על ש' מומשי תורה. וש' נביאים כתובים. וש' תוקעות ברכה יחזקאל. וכנגד ש' המקטירים. לבעל. לשמש. לירח.

רשב"ם

(כג) אספה עלימו רעות. אכלה, כי דרך המקראות לכפול לשונם. כלומר כל מיני רעות שיש בידם להזיק כולם אשים בהם: (כד) מזי רעב. פתרונו לפי ענינו כתרגומו. ואם לשון תלמוד הוא הרי הוא כמו נתמזמז מותיה דרין: ולחומי רשף, ברד ואש מן השמים, כמו רשפי, שמה שבר רשפי קשת. ועיקר פירושו ל' פריחה בעוף. כדכתיב ובני רשף יגביהו עוף. כלשון מחץ יעוף יומם: וקטב מרירי. מחותבים ומדוקרים ע"י לסטים הממררים והורגים בני אדם. כמו עון פלילי. עון של דיין. שעושין בו דין. ונתן בפלילים. הדיינים קרואין כן, שדנין את האחרים. אף מרירי, ממרר את אחרים. וזהו מקטב ישוד צהרים, שהם לסטים. כדכתיב בחור

רש"י

(כב) קדחה. בערה: ותיקד. בכם עד ו היסוד: ותאכל ארץ ויבלה. ארצכם ויבולה: ותלהט. ירושלים המיוסדת ז על ההרים שנאמר (תה' קכה) ירושלים הרים סביב לה: (כג) אספה עלימו רעות. אחביר רעה על רעה. לשון (ישעיה כט) ספו שנה על שנה. (לעיל כט) ספות הרוה. (ירמיה ז) עולותיכם ספו על זבחיכם. ד"א אספה אכלה ח, כמו (בראשית יט) פן תספה: חצי אכלה בם. כל חצי אשלים בהם. וקללה זו לפי הפורעניות לברכה היא, חצי כלים והם אינם כלים: (כד) מזי רעב. אונקלוס תרגם נפיחי כפן, ואין לי עד מוכיח עליו. ומשמו של רבי משה הדרשן מטולוש"א שמעתי שעירי רעב אדם כחוש מגדל שער על בשרו. מזי, לשון ארמי שער מזיא דהוה ט מהפך במזיא: ולחמי רשף. השדים נלחמו בהם שנאמר (איוב ה) ובני רשף יגביהו עוף. והם שדים: וקטב מרירי. וכריתות שד ששמו מרירי. קטב, כריתה. כמו (הושע יג) אהי קטבך שאול: ושן בהמת. (ספרי) מעשה היה י והיו הרחלים נושכין וממיתין: חמת זחלי עפר. ארס נחשים המהלכים על גחונם על העפר כמים הזוחלים על הארץ. זחילה לשון מרוצת המים על העפר. וכן כל מרוצת דבר המשפשף על העפר והולך:

שפתי חכמים

ו הוסיף מלת בכם וכן מלת ארצכם דבלא"ה לא היינו יודעים את מי תיקד או לאיזה ארץ: ז דאל"כ מוסדי הרים ל"ל הרי כבר כתיב שתאכל הארץ בכלל אלא ר"ל ירושלים שהיא מיוסדת על ההרים ויחדה בפני עצמה לחשיבותה: ח כלומר כל רעות אכלה בם שלא תשאר שום רעה מהרעות את כלם יכלו עליהם ע"ד חצי אכלה בם שכל חצי אזרוק בם. ושולרך לד"א כי לטעם ראשון קשה סו"ל לכתוב אספו מל' ספו שנה על שנה ולא אספה בה"א מל' תספה. ולד"א לחוד נמי קשה דהא כתיב אחריו חצי אכלה בם דהא שהלים נמי בכלל רעות הם. ויש מקשים לעיל בפרשת אתם נצבים פירש"י ספות הרוה לפי שאוסיף לו כו' וכאן פי' ספות הרוה מל' חבור. וי"ל דכל תוספת שהיא מוסיף על דבר אחר ממילא הוא מתחבר אליו. ולפי זה יהיה תוספת וחיבור פי' אחד וענין אחד לשם ופי' לעיל ל' תוספת לפי ענינו דלא שייך לומר אחביר דשא אין לו עונש על השוגג ואיך יאמר אחביר פורעניות לפורעניות מ"ש פי' ל' תוספת וכאן שלא הזכיר שום שוגג אלא המזיד פי' לפי ענינו ל' חבור. ועוד י"ל ליישב די"ל דפשוטו של אספה בכ"מ ל' תוספת הוא אך כאן א"א לפרש ל' תוספת דהוי משמע דהקב"ה יוסיף עליהם פורעניות יותר ממה שחטאו וזה אינו דאין הקב"ה נפרע אלא כפי שהרשיע האדם לפניו לכן הוצרך לפרש כאן שהוא ל' חיבור ולכן הביא רש"י כל הני קראי ופי' אותם מל' חיבור כדי שלא תקשה בתחלת המחשבה על פי' שפי' מלת אספה מל' חיבור מכל הני מקראות שהביא ודו"ק. וכעין זה פירשתי לעיל גבי וירק את חניכיו ע"ש: ט זה ל' הגמרא כלומר כזה שיש לו ראיה לפירושו של ר' משה הדרשן: י כלומר כזה דסל"ל ושן חיות כיון שחיות הן עומדים לנשוך ולא בהמות:

דעת זקנים מבעלי התוספות

(כב) ותלהט מוסדי הרים. זש"ה אין חשך ואין צלמות להסתר שם פועלי און:

(כג) אספה עלימו רעות. כלומר לא אשאיר שום רעה בעולם שלא אביא עליהם: חצי אכלה בם. כשל מלה סוף שלא אניח חן שלא אשים יורה בם:

(כד) מזי רעב. שרופי רעב. כמו ופשר לפיזא לאתונא על חד שבעה שהיו נחרים ונקמטים עורם מפני זלעפות רעב. ולחמי רשף. שיתלהמו בגחלים ובשרפה. כמו רשפים רשפי אש: וקטב. ל' כריתות כמו אהי קטבך שאול: מרירי. ל' מרירות. כמו מרורת פתנים בקרבו. ובערבי פסחים מפרש לא ל' שדים. ומפיק שתם דתרי קטב הוי. חד מקמי טיהרא. וחד בתר טיהרא. כדאיתא התם:

תפסיר הרס"ג

ובקביל גאהל אג'צ'בחם: (כב) לאן אלנאר תנקדח מן ג'צ'בי. פתתוקד אלי אספל אלת'רי. ותאכל אלארץ' ונבאתהא. חתי תסטע אסאסאת' אלגבאל: (כג) כד'אך אזיד עליהם שרורא. וסהאמי אפרקהא פיהם: (כד) סגאר אלגוע. וחמא אלותג וחתף מר. ואסנאן אלבהאים אטלקהא פיהם. מע חמייה' זואחל

נוה שלום

(כג) אספה, אזיד, לשון תוספת. אכלה, אפרקהם, אפיצם בהם ואלו הם מזי רעב וכו'. (כד) מזי רעב, סגאר אלגוע, שרופי רעב, וכמו למזא לאתונא. ולחומי רשף, וחמא אלוהג, חום תקיף. וקטב מרירי, וחתף מר, מות מר וכן

אבן עזרא

ג"ע לא שערום אבותיכם מגזרת לשעירים למ"ד לשדים מושכת עצמה ואחרת עמה, וכן הוא לשדים וללא אלוה. ולפי דעתי שאין צורך רק פירושו לשדים שאינם אלהים ונקראו שדים על טעם אמים משוד הדעת: אלהים לא ידעום. ואיך חשבו שהם אלהים ולא ידעו זה בראיה וזאת מלת ידעום ולא בהעתקה וזהו לא שערום אבותיכם: חדשים מקרוב באו. מימים מעטים אינם קדמונים אפי' אבותיכם לא ידעום: שערום. פירוש לא שערו מהם. מגזרת וישתער עליו כטעם תסמר שערת בשרי וקרוב הוא מגזרת סערה ואם הוא בסמ"ך וכמוהו בני יצאוני יצאו ממני. חזקתני ותוכל חזקת ממני. והנה טעמו ולא פחדו מהם: (יח) צור ילדך תשי. דבר הנביא ותמה איך שכחת אשר ילדך ועבדת חדשים גם זה צור ילדך כמו הביטו אל צור חוצבתם כאילו ממנו היה כי הכל בגבורת השם כמו רוקע הארץ מאתי והתימה מתועי לב בעבור אני היום ילידתיך ושכחו זה הכתוב. תשי כמו לא תנשה והנח הנעלם אחר התי"ו תחת הדגש שהוא אל"ף הבלוע והיו"ד תחת ה"א וכן אל תמחי ובאו שניהם מלעיל להפריש בין זכר לנקבה בפעלים שהאות האחרון ה"א נח והנכון בעיני כי היו"ד נוסף והוא על משפט אל תט מאמרי פי: מחוללך. כמו ילדך והנה אל שהוא גבור ותקיף כמו צור. ויתכן היות גזרת מחוללך מחיל כמו הרה תקריב ללדת תחיל. גם כן כתוב ויניאץ השקד. או הוא פועל עומד: (יט) בניו ובנותיו. אנשים ונשים כי גם (במ"ח הם) קטרו לע"ג: (כ) ויאמר. השם אל לבו או אל המלאכים: אסתירה. כדרך לשון בני אדם וכן אעלים עיני והטעם כאשר יבקשוני לא ימצאו עזר: אראה מה אחריתם. י"א כי אני אסתיר פני מהם בעבור שאני רואה מה יעשו באחרונה והנכון

רמב"ן

(כא) הם קנאוני בלא אל. בדבר שאין אלוה לשון רש"י ואם כן ירמוז לשדים הנזכרים והנכון שיאמר הם קנאוני בלא אל אמת כי אין אלוה מבלעדי ה' ומושיע אין בלתו כענין שנאמר ימים רבים לישראל ללא אלהים אמת: כעסוני בהבליהם. השדים. ואני אקניאם בלא עם הכשדים שנאמר בהם הן ארץ כשדים זה העם לא היה שפירושו העם שלא היה נחשב לגוי והקב"ה

ספורנו

(כב) כי אש קדחה באפי. כי כשיסרתים כדי שישובו ותיקד עד שאול תחתית, הוסיפו על חטאתם פשע באותן שהבעירו את חמתי עד שאורידם לשאול תחתית כענין אחז כאמרו ובעת הצר לו ויוסף למעול מעל בה': ותלהט מוסדי הרים. הסירה מהם כל ראשי העם כאמרו אסיר מירושלים ומיהודה משען ומשענה גבור ואיש מלחמה יועץ ונביא גו':

מרפא לשון

דמתר' דרא דאשני עובדוהי בל"י ג"כ. כב) ותאכל ארץ. אסיף ארעא, וכן מתר' אספה עלימו רעות, אסיף עליהון, ונר' שהם ב' לשונות הא' מלשון כליון כמו אסוף אסיפם אסף אדם ובהמה (צפניה ב') והב' מל' חבור כמו למען ספות הרוה, עלתיכם ספו על זבחיכם כמ"ש רש"י ז"ל. כד) מזי רעב, נפיחי כפן, עיין מה שפי' היא"ר ז"ל ועוד נר' לפרש כמ"ש הראב"ע ז"ל כי מזי רעב כמו שרופי רעב מגזרת למזא דאתונא, ולפי ששריפת הרעב פועלת הנפיחה והיא הקללה המפורסמת, לכך תר' נפיחי כפן. ולחומי רשף, ואכילי עוף, פי' כמ"ש הראב"ע שהוא כמו ובני רשף יגביהו עוף. וקטב מרירי, וכתישי רוחין בישין, פי' כמ"ש בפסחים קי"א ע"ב קטב מרירי תרי קטבי הוו, חד מקמי טיהרא וחד בתר טיהרא דמקמי טיהרא קטב מרירי שמו ומחזי כי כדא דכמכא והדר ביה בחשא וגו' מחד בתמוז עד שיתסר ביה ודאי שכיחי וכו' ומשתכחי בטולי דחצבא

מסורת הקריאה

מלעיל: (כג) עלימו, מלעיל: בם. הבי"ת בדגש מדין דחיק: (כד) ולחמי, מלעיל: ושן. השי"ן בסגול מפני המקף: (כה) תשכל.

עָפָר׃ כה מִחוּץ תְּשַׁכֶּל־חֶרֶב וּמֵחֲדָרִים אֵימָה גַּם־בָּחוּר גַּם־בְּתוּלָה יוֹנֵק עִם־אִישׁ שֵׂיבָה׃ כו אָמַרְתִּי אַפְאֵיהֶם אַשְׁבִּיתָה מֵאֱנוֹשׁ זִכְרָם׃ כז לוּלֵי כַּעַס אוֹיֵב אָגוּר פֶּן־יְנַכְּרוּ צָרֵימוֹ פֶּן־יֹאמְרוּ יָדֵנוּ רָמָה וְלֹא

ת"א מחון תשכל חרב. כ"ק פ׃

תרגום אונקלוס

תַּנִּינַיָּא דְּזָחֲלִין בְּעַפְרָא׃ כה. מִבְּרָא תְּתַכֵּיל חַרְבָּא. וּמִתַּוָּנַיָּא תַּרְגַּת מוֹתָא. אַף עוּלֵימֵיהוֹן אַף עוּלֵימָתְהוֹן. יָנְקֵיהוֹן עִם סָבֵיהוֹן׃ כו. אֲמָרִית יְחוּל רוּגְזִי עֲלֵיהוֹן וְאֵשֵׁיצִינוּן. אֲבַטֵּיל מִבְּנֵי אֱנָשָׁא דּוּכְרָנְהוֹן׃ כז. אִלּוּ לָא פוּן. רוּגְזָא דְשָׂנְאָה כְּנִישׁ. דִּלְמָא יִתְרַבְרְבוּן בַּעֲלֵי דְבָבָא. דִּלְמָא יֵימְרוּן יְדָנָא תְּקִיפַת לַנָא.

תפסיר הרס"ג

אלתראב׃ (כה) וסיף מת'כל מן כ'ארג. והיבה מן אלכ'דור. חתי אלשאב חתי אלעאתק. ואלרצ'יע מע ד'וי אלשיבה כאפה׃ (כו) ולקד קלת אתקצאהם באסתחקאק. ואעטל מן בין אלנאס ד'כרהם׃ (כז) לולא אני אחד'ר להם כיד אלעדו. ללא ינכרו ד'אלך אעדאיהם. כלא יקולו ידנא קד עלת. וליס אללה פעל בהם גמיע

נוה שלום

פי' ראב"ע. (כה) גב בתולה, חתי אלעאתק, כן תקרא הנערה בראשית עלומיה. (וגאריה עאתק, אוול מא אדרכת) וכנגד בחור, ומה שביאר בסוף הפסוק כאפה לכלול הכל בחורים ובחורות יונקים ושבים, והכתוב דיבר על הרבים בלשון יחיד׃ (כו) אפאיהם, אתקצאהם באסתחקאק, ענינו אשמידם בדין עד כלה. (כז) אגור, אחד'ר, לשון מורא ופחד כלומ' אגור להם כמו כי יגורתי, שלא כת"א. ינכרו, ינכרו, בפתח אלנון ושד אלכאף ופסרהא, וכן תרגם ויתנכר אליהם.

אבן עזרא

שהוא כמשמע עד שאראה מה יעשו בצר להם׃ כי דור תהפוכות. דבק עם אסתירה פני׃ תהפכת. שנהפכו לעבוד אלהים זולתי והם היו בני כי אני ילידתים והנה אין אמונה בהם והוא שם. או תאר כי אין בהם איש אמונים כי מצאנו כי פסו אמונים כנגד חסיד גם שומר אמונים׃ (כא) קנאוני. קל העי"ן להקל על הלשון׃ בלא אל. הטעם שאין לו כח להציל׃ בהבליהם. ולא בדבר אמת׃ אקניאם. מהבנין הכבד הנוסף והוא יצא לשני פעולים׃ בלא עם. שלא הם עמי והנה פי' איך יכניסם שיביא עליהם לבדם צרות משונות. ויותר מהכל. גוי נבל שהכסיל והנבל איננו יודע ועל כן יהרוג ולא יחמול׃ (כב) קדחה. הקנאה או זאת שיעשו כי מצאנו זאת המלה יוצאת כמו כי אש קדחתם באפי ויתכן להיות קדחה כמו נקדחה כמו כל אלה חברו נחברו וכל זה כנוי לחרון האף׃ עד שאול תחתית. כטעם גפרית ומלח שרפה כל ארצה׃ ותאכל ארץ. ישראל׃ ותלהט. מגזרת להט החרב׃ הרים. הרי ישראל׃ (כג) אספה. י"א כמו אוסיף והנכון כמו אכלה מגזרת האף תספה ואם הוא מבנין אחר והטעם שלא תשאר רעה שלא תבואם ודמה הרעות לחצים תבאנה פתאום ואין יכולת להשמר מהם׃ (כד) מזי רעב

אבי עזר

שם יהיה לזרא אשר לא נמצא כמוהו כ"ף נוספת נפעלים. ולא ידעתי מדוע כתב הרב שהמלה הזו אין לה אח. גם את ואחיות יש לה בשורש כסה׃ (יח) (צור

רשב"ם

שודד בצהרים, שכן דרך לסטים להלחם בצהרים, וכה"א אשדוד בצהרים יגרשוה׃ (כו) אמרתי אפאיהם. ואסלקם מן העולם אם לא שכעס אויבים אגור ויראתי׃

בעל הטורים

למזלות. ולכל לגל סמטים׃ (כו) אשביתה מאנוש זכרם. ס"ת למפלע משה. לולי משה כתיבו עמד בפרץ׃ (כז) פן יאמרו ידנו רמה. פן ינכרו לומר למפרע

שפתי חכמים

כ (מסרי"ן) דאי כמשמעו כחדרי הבית הל"ל ומחדרים פחד הל' פחד נופל על דבר הקרוב ואימה על דבר הרחוק כדכתב רש"י בפרשת בשלח בפסוק תפול עליהם׃ ל כי לפי' ראשון קשה היכן מצינו דקרא לחדרי לב נקראים בשם חדרים פחם ל"פ ד"א כו'. ויהיה פי' חדרים כמשמעו ולד"א קשה למה אמר במחדרים אימה דהא בעיר היה נמי דבר הל"ל ונכנסים אימה היפך ממלא מחוץ. לכן אמר עוד ד"א על עבירות שעשו בחוץ. כלומר בגלוי ועל שעשו בחדרי חדרים שלא יראה אותן שום אדם. ולפי' זה של הד"א קשה א"כ יהיה מקרא קלר שלא נקט קרא ל' עשיים א"כ ה"ל לינקד שמ"ם של מחדרים בחיר"ק דהוה פי' כמו מן עבירות שעשו בפנים. ל"ל לד"א. ולשני פירושים אלו קשה למה נקט קרא אימה הל"ל מחדרים דבר. ל"ל גם לטעם לראשון׃ מ פי' יש פותרים כפי הנגלה שיהיה אפאיהם מל' אף ויהי' פת' כאשונה ל' המדבר כאלו אמר אשים אפי עליהם או כהם וזה לא יתכן כו'׃ נ ועוד היכה אחרת׃ ס כונתו של אונקלוס כמה שפי' יחול כוגזי עליהון ל' הכלייתא כו' שמכוון מזה הוא שיחול רוגזי עליהון שיהיו כאלו אינם ואין פי' כמו שמבינין' אותו היש פותרים׃ פ פי' שמלה הזאת מורכבת מן לו שפירושו אם ומן לא הע"פ שמלה כתובה ביו"ד לפי שהמלה נקראת בליר"י והליר"י מביא אל"ף. והוסיף שתי מלות עליהם לשמית מפני שבזולת עליהם לא סייבו יודעים על מי הכעס ועוד מה הוא ענין סכעס׃ צ שהוסיף כל זה שבזולת זה לא יתכן לומר ידינו

רש"י

(כה) מחוץ תשכל חרב. מחוץ לעיר תשכלם חרב גייסות׃ ומחדרים אימה. כשבורח ונמלט מן החרב חדרי לבו נוקפים עליו מחמת אימה ב והוא מת והולך בה. ד"א ומחדרים אימה שבבית תהיה אימת דבר ל כמו שנא' (ירמיה ט) כי עלה מות בחלונינו. וכן ת"א. (ספרי) ד"א מחוץ תשכל חרב על מה שעשו בחוצות. שנאמר (ירמיה יא) ומספר חוצות ירושלים שמתם מזבחות לבושת׃ ומחדרים אימה. על מה שעשו בחדרי חדרים. שנאמר (יחזקאל ח) אשר זקני ישראל עושים איש בחדרי משכיתו׃ (כו) אמרתי אפאיהם. אמרתי בלבי אפאה אותם. ויש לפרש אפאיהם אשיתם פאה להשליכם מעלי הפקר. ודוגמתו מצינו בעזרא ותתן להם ארץ ממלכות ועממים ותחלקם לפאה. להפקר. וכן חברו מנחם. ויש פותרים אותו כתרגומו מ יחול רוגזי עליהון. ולא יתכן שא"כ היל"ל אאפאיהם אחת לשמוש ואחת ליסוד כמו (ישעי' מה) אאזרך (איוב טז) אאמיצכם במו פי והא' נ התיבה אינה ראויה בו כלל. ואונקלוס תרגם אחר ל' הברייתא ס השנויה בספרי החולקת תיבה זו לג' תיבות אמרתי אף אי הם אמרתי באפי אתנם כאלו אינם שיאמרו רואיהם עליהם איה הם׃ (כז) לולי כעס אויב אגור. אם לא שכעס האויב כנוס עליהם להשחית פ ואם יוכל להם וישחיתם צ יתלה הגדולה בו ובאלהיו ולא יתלה הגדולה בי וז"ש פן ינכרו

ענין הסתרת פנים

(כו) אמרתי אפאיהם וגו'. עתה מספר מחשבת ה' שחשב לכלות את ישראל. אמרתי אפאיהם, לשומם בפאה אחת כדי שאשביתה מאנוש זכרם, כי בהיות ישראל כלם יחד בפאה אחת כאשר יגבר האויב עליהם באף ובחמה יוכל לכלותם מעל פני האדמה, כמו שאמר המן לאחשורוש, אבל בהיותם מפוזרים בכל הפאות אף שיכעום עליהם מלך אחד יחמול עליהם מלך אחר ויברחו מגוי אל גוי וממלכה אל עם אחר, בהיות שמם מאחיהם. וכן אמרו חז"ל צדקה עשה הקב"ה עם ישראל שפזרם לבין האומות. ומוסב עוד כל הענינים אשר יעברו עליהם במשך זמן גלותם עד אשר ישובו בני ישראל אל ה' אלהיהם, או עד שיבא זמן גאולתם. ואז כי ידין ה' עמו וגו', כאשר ידין ה' את עמו, אז ועל עבדיו יתנחם, כי יראה כי אזלת יד, כי יענו מאד, כי יכלה הרוטה מן הכים, ואפס עצור ועזוב, ואין מלך ושר שיעזור להם, ע"כ ירחם ה' עליהם. ועוד יעשה ה' מחמת חילול שמו הגדול, שהאומות שוחקים על ישראל ואומרים להם אי אלהימו צור חסיו בו, ועד סוף השירה אומר הקב"ה בעצמו או משה אומר בשם ה' כאיזה עצמות יגאל ה' את ישראל עמו׃

דעת זקנים מבעלי התוספות

(כו) אמרתי אפאיהם. אכלם בם אכם מהם שלא אשאיר בהם כלום. אלא אשביתה מאנוש זכרם׃

(כז) לולי כעם אויב אגור. הכעס שעשה לי האויב אגור אני יכא. כמו לא תגורו מפני איש׃ פן ינכרו לרימו. ויאמרו שהגלגה בכחם׃

פי

מרפא לשון

וגו'. כה) ומחדרים, ומתוניא, וכן ת"י במלכים א' כ' חדר בחדר, תון בגו תון ומ"כ עליו שהוא מלשון תא, ובמסכת נדה יהודאי בתווני' דלבא יתבי פי' בחדרי הלב, ונראה כי החדר שהוא טמון וסתום נק' תון והכוונה פה שאעפ"י שהם נחבאים במקומות הטמונים וסתומים יש להם אימה עדיין וכן חדר בחדר דבן הדד שברח ונחבא במקום טמון וסתום תוך מקום טמון וסתום שלא ימצאוהו עוד הרודפים. גם בחור גם בתולה, אף עולימיהון, אף עולימתהון. כצ"ל ולא כמו שמתרגמים עולימותהון שזה טעות גמור ופשוט לכ"ע, אלא שהמלמדים אין נותנים לב להבין. כו) אפאיהם, יחול רוגזי עליהון ואשיצינון. המפרשי' ז"ל חלקו על התר' וחתרו לבקש פירושי' אחרי' שיאותו ללישנא דקרא, וסוף סוף לישנא דקרא לא דייקא לא כמר ולא כמר, אמנם כפל הפסוק אשביתה מאנוש זכרם דייקא הוא לפי התרגום יותר. כז) פן ינכרו, דלמא יתררב. הכי גרסינן ולא כנ"א יתרברב. אבל בשופטים ז' פן יתפאר עלי ישראל לאמר ידי הושיעה לי תרגם יונתן דלמא יתרברבון קדמי ישראל, והנה ב' כתובים אלו סגנון אחד להם כפי התרגום ונמצא למדים כי משום הכי סן ינכרו ר"ל יתפארו. לב) כי מגפן סדם גפנם,

חומת אנ"ך

בתשובה גם הנכים לא אמון בם דמעשה אבו' יעשו בנים. א"כ בדין הנא במחתרת דקי"ל דאב אינו הורג לבנו דכתיב כרחם אב על בנים אבל אלו הם

מסורת הקריאה

הכ"ף בסגול מפני המקף׃ (כז) רמה, מלעיל, ונמסר במס"ג רמה ג' בטעמא מלעיל וסי' א' דין. ב' רמה קרני בה' (ש"א ב' א') ג'

רמב"ן

גדל אותם לרדות בהם את עולמו כמו שאמר מפץ אתה לי כלי מלחמה׃ בגוי נבל אכעיסם. עשו שהוא נבל ולא זכר ברית אחים וירמוז לשני הגליות׃

(כו) אפאיהם. אמרו המדקדקים אפזרם בכל פאה ואם כן יהיה טעם אמרתי שהיה הרצון לפני ובמדת הדין שיהיו ככה לעולם מפוזרים בכל פאה ושיהיה זכרם מאנוש נשבת לעד לולי כעס אויב אגור. ועל דעתי היא מלה מורכבת כאשר הזכירו בספרי אבל טענה שאשיתם במקום פאה וכענין שיאמרו עליהם גם

יהוה פעל כל־זאת: כח כי־גוי אבד
עצות המה ואין בהם תבונה:
חמישי כט לו חכמו ישכילו זאת יבינו
לאחריתם: ל איכה ירדף אחד
אלף ושנים יניסו רבבה אם־לא
כי־צורם מכרם ויהוה הסגירם:
לא כי לא כצורנו צורם ואיבינו
פלילים: לב כי־מגפן סדם גפנם
ומשדמת עמרה ענבמו ענבי־

* חמישי בסה"ת

ת"א לו חכמו ישכילו זאת. ספר הזהר פרשת אחרי מות: איכה ירדף. מ"ק טז: ענבמו ענבי רוש ברכות לו:

תרגום אונקלוס

ולא מן קדם יי הות כל דא: כח. ארי עם. מאבדי עצה אנון. ולית בהון סוכלתנו: כט. אלו חכימו אסתכלו בדא. סברו מא יהי בסופהון: ל. איכדין. ירדוף חד לאלפא. ותרין יערקון לרבותא. אלהין תקיפהון מסרנון. ויי אשלימנון: לא. ארי לא כתוקפנא תוקפהון. ובעלי דבבנא הוו דיננא: לב. ארי כפורענות עמא דסדום פורענותהון. ולקותהון כעם עמורה. מחתהון בישן כרישי חוין.

בעל הטורים

(כח) ואין בהם תבונה. ב"ת סמן. שלא היה בהם תבונה

רשב"ם

שהם עשו ולא אני: (כח) כי גוי, האומות: אבד עצות. כמו מספד המרורים. מקל לבנה. לפי שהם דבוקים. מעשר בקר וצאן. אבל אלו חכמי האומות יאמרו איכה ירדוף אחד ממנו אלף מישראל מה שהיו רגילין בנו. אם לא צורם כי מכרם בידינו לפי שחטאו לו. וכן אמר למעלה הצור תמים פעלו: (לא) כי לא כצורנו צורם. כך אמר משה מן הדין היה להם לומר כך שהקב"ה עשה זאת ולא אלהי הגוים שהרי לא כצורנו של ישראל צורם של אומות העולם ואעפ"כ אויבינו פלילים ועושים בנו (שיפטים) [שפטים] הלא זאת ע"י הקב"ה שחטאו לו: (לב) כי מגפן סדום גפנם. כלומר למה אמרתי אפאיהם אשביתת מאנוש

רש"י

לרימו ינכרו הדבר לתלות גבורתם בנכרי שאין הגדולה שלו: פן יאמרו ידנו רמה וגו'. (כח) כי אותו גוי אבד עצות המה ואין בהם תבונה. שאלו ק היו חכמים ישכילו זאת איכה ירדוף וגו': (כט) יבינו לאחריתם. יתנו לב להתבונן לסוף פורענותם ר של ישראל: (ל) איכה ירדף אחד. ממנו ש אלף מישראל: אם לא כי צורם מכרם וה' הסגירם. מכרם ומסרם בידנו דילבר"ר בלעז [איבערגעבען]: (לא) כי לא כצורנו צורם. כל זה היה להם לאויבים להבין שהשם הסגירם ולא להם ולאלהיהם הנצחון שהרי עד הנה לא יכלו כלום אלהיהם כנגד צורנו. כי לא כסלענו סלעם. כל צור שבמקרא ת לשון סלע: ואויבינו פלילים. ועכשיו אויבינו שופטים אותנו שהרי צורנו מכרנו להם [ס"א הרי שצורנו מכרנו להם]: (לב) כי מגפן סדם גפנם. מוסב למעלה אמרתי בלבי אפאיהם ואשבית זכרם לפי שמעשיהם מעשה סדום ועמורה: שדמת. שדה תבואה. כמו (חבקוק ג) ושדמות לא עשה אוכל. (מ"ב כג) בשדמות

שפתי חכמים

רמה וגו'. כיון שלא השמיטם מה רמה ידם: ק פוסי"ף פי"ן על מלת לו מפני שמאמר לו וגו' אינו התחלת הדיבור רק סוף דאיה על מאמר כי גוי אובד עצות המה שאלו היו חכמים כו': ר פי' ולא לאחרית של עצמם ואיכה ירדוף וגו' הוכחה לזה שקאי עליו סוף פורעניות ישראל כי איכה ירדוף אלף סוף פי' מלת זאת ומלת אחריתם: ש לא אחד מישראל אלף ממנו דהא קללה תחשב כאן. ים מקשים והא מדה טובה מרובה ממדת פורעניות והנה במדה טובה כתיב ורדפו מכם חמשה מאה ובפורעניות ירדוף אחד מהם אלף מישראל. ויש לתרץ שפורעניות שנאמר בשירה זו יוצא משורת הדין ושוא שנאמר במגילת איכה ותרד פלאים שסיבה ירידתם בדרך פלא שלא כדין השמדות: ת כל"ל וסיפך נזכר סלע במקרא:

דעת זקנים מבעלי התוספות

(כח) כי גוי אבד עצות המה. אותם שאויבים שמכלתי ישראל בידם אבדם עלתם ואין בהם תבונה:

(כט) לו חכמו ישכילו זאת. שאלו חכמו היה להם להשכיל זאת ולהבין מה יהיה באחרית ולהכין לב איך נעשה דבר זה כי עם כזה שהיו כבר גדולים על כל אומה ועתה אחד ממנו ירדוף אלף אם לא כי צורם מכרם. לשון ימכור ה' את סיסרא. וה' הסגירם בידינו על כל הרעות שעשו:

(לא) כי לא כצורנו צורם. ועוד כי ידעו וראו שצורם אינו כצורנו. שכל זמן שישראל עושים רצונו של מקום לא יכלו לא הם ולא צורם על ישראל כי אדרבה עשה הקב"ה בהם ובאלהיהם שפטים. וגם בדגון מפני הארון כדאמר כ' כבדה ידו עלינו ועל דגון אלהינו ועכשיו אויבינו פלילים ושופטים אותנו כרצונם. ד"א כי לא כצורנו צורם ולא נעשו אויבינו פלילים על צורנו אמר שנעשו פלילים על צורם. ואחר שאינם יודעים לתת לב לכל זה אגור פן יכעיסוני בזה שיתלו כל הצרות בהם והיה להם להבין כי מאחר שלקו ישראל שהם בניו של מקום על רוע מעלליהם יש להם ניזא ק"ו בעצמם ועתה מפרש והולך מה אחריתם:

(לב) כי מגפן סדם גפנם. ויבא כום פורעניות עליהם שנה

תפסיר הרס"ג

הד'ה אלאמור: (כח) לאנהם קביל מצ'ייע אלחכמה. וליס פיהם פהם: (כט) ולו תחכמו לעקלו כ'לת. יפהמון בהא עאקבתהם: (ל) והו אן יקולו כיף יכלב אלואחד אלפא. ואת'נין יהרבון רבווה. לולא אן מעתמדהם אסלמהם. ואללה אמכן מנהם: (לא) אנה ליס כמעתמדנא מעתמדהם. ולא אעדאינא יפקהון: (לב) לאנהם יעאקבון כאן מן גפן סדום גפנהם. ומן דואלי עמורה. כד'אך ענבהם ענב אלסם.

נוה שלום

קרוב לת"א, (כח) כי גוי, לאנהם קביל וכו', צריהם שזכר, (ל) איכה ירדף, והו אן יקולו, והוא שיאמרו בלבם איכה ירדף אחד ממנו אלף מישראל אם לא כי צור ישראל מכרם וכו' לפי שחטאו לו, עיין רשב"ם. הסגירם. מכן מנהם, מסרם לשלוט בהם. (לא) ואויבנו פלילים, ולא אעדינא יפקהון, ואין אויבנו מבינים שהם נענשים, ותיבת לא כצורנו נמשכת ולא אויבנו וכו'. (לב) כי מגפן, לאנהם יעאקבון כאן מן וכו', והפורענות הבאה עליהם כאלו מגפן וכו', וי"ג אנהם יעאקבון ודבק לסיום הפסוק הקודם. ומשדמות, ומן דואלי, גפנים מודלים, ולשון כפול עיין ראב"ע. ענבי ראש, ענב אלסם, וכן תרגם בסמוך ראש באלף, ובאיוב ראש פתנים, והוא הארס או סם

חלק הדקדוק

הנון דגש לתפארת מפני השוא:

אבן עזרא

כמו שרופי רעב מגזרת למזא לאתונא: ולחומי רשף. אכולי עוף כמו ובני רשף יגביהו עוף והנכון בעיני שהזכיר הארבעה השפטים הרעים והם רעב וזהו מזי רעב ולחומי רשף וקטב מרירי זה הדבר. ושן בהמות אשלח בם. חיה. וחרב מחוץ תשכל חרב. והנה יהיה פירוש רשף כמו רשפיה רשפי אש. והטעם שיתחמם האויר. וקטב כמו הכרתה: מרירי, מרירות באויר כמו כמרירי יום וכן כתוב מקטב ישוד צהרים כמו הדבר. ולחומי רשף כמו אכולי וכן רבים: עם חמת זוחלי עפר. לנשוך והחמה כנוי לנשיכה. וטעם עפר כמו השרפים ומלת זוחלי מיראה כי כל רואם ייראם כטעם האימים כי יש תואר השם וחבירו באליהוא בן ברכאל: (כה) גם בחור. דבק עם תשכל חרב וטעם גם כמשפט הלשון כאשר פירשתי. והנה חבר הכל בחורים וגם בתולות זקנים עם נערים: (כו) אפאיהם. יש

אבי עזר

ילדך תשי) ו"ש הרב הנה הנעלם תחת הדגש שהוא אל"ף וכו' הוא טעות בדפוס וצריך להיות והדגש שאחר התי"ו שהוא

נחל קדומים

הוי אונס וכף זכות מכרעת: כח (ח) כי גוי אובד עצות המה ואין בהם תבונה. שמעתי מעטרת ראשי מורי הרב ז"ל משם הרב מר אביו ז"ל שפירש במ"ש פ"ק דמגילה דאחשורוש בעי לרבנן על ושתי ומשום שהעמיקו בדבר דמכל הצדדין קשיא אמרו מיום שגלינו נטלה עצה ממנו וכו' ע"ש נמצא דמשכחת מי שלא יתן עצה והוא מרוב חכמה להיות צופה ומביט בכל חלקי הענין ועינו ראה דיצא תקלה ומשו"ה שוי נפשיה כאיש אשר לא יודע ההוא אמ' לא בדרדקי עצה והשתא קאמר כי גוי אובד עצות המה ולא תימא דזה שאינו

מסורת הקריאה

רמה ידך בל יחזיון (ישעיה כ"ו י"א): (כח) אבד. הבי"ת בפתח: (ל) כי צורם. הכ"ף דגושה: (לב) כי מגפן, במקף ולא במונח: ומשדמת, בשי"ן ימנית: ענבי, במקף לא במונח והנו"ן בדגש

מרפא לשון

כס פרענותהון, ה"ג ולא כג"א דל"ג כס. אשכלות מררת למו, ותשלמת עובדיהון כמררותהון. פי' וגמולות מעשיהם כמררותם, ר"ל כמררות דרישי חוין דלעיל מניה ושיעור הכ' ענבמו ענבי

רמב"ן

איהם לומר שלא ישאר להם שם ושאר בגוים ולא יודע מקומם איה והנה ירמוז לגלות עשרת השבטים שגלו לנהר גוזן הוא שהחכמים קורין סמבטיון כי נקרא גוזן מלשון ויגז שלוים. אתה גוזי. כי העומדים אחריו מוסרים מבני אדם וקורין אותו סמבטיון מפני שביתתו בשבת כי יום השבת בלשון ההוא סבט כאשר הוא בערבי ונהוג בלשונם להוסיף בתארים יון אזוביון חוריון מוליון וכן הרבה: אשביתה מאנוש זכרם. גלותינו בין העובדי כוכבים אנחנו יהודה ובנימין שאין לנו זכר בעמים ולא נחשב לעם ואומה כלל והנה יאמר הכתוב כי היא במדת הדין להיותנו כן בגלות לעולם לולי כעס אויב ויורה זה כי בגלותינו עתה תמה זכות אבות ואין לנו הצלה רק בעבור שמו כענין שנאמר ביחזקאל וקבצתי אתכם מן הארצות אשר נפוצותם שם ונקדשתי בכם לעיני הגוים וידעתם כי אני ה' בעשותי אתכם למען שמי

רֹ֥אשׁ אַשְׁכְּלֹ֥ת מְרֹרֹ֖ת לָֽמוֹ׃ לג חֲמַ֥ת
תַּנִּינִ֖ם יֵינָ֑ם וְרֹ֥אשׁ פְּתָנִ֖ים אַכְזָֽר׃
לד הֲלֹא־ה֖וּא כָּמֻ֣ס עִמָּדִ֑י חָת֖וּם
בְּאוֹצְרֹתָֽי׃ לה לִ֤י נָקָם֙ וְשִׁלֵּ֔ם לְעֵ֖ת
תָּמ֣וּט רַגְלָ֑ם כִּ֤י קָרוֹב֙ י֣וֹם אֵידָ֔ם
וְחָ֖שׁ עֲתִדֹ֥ת לָֽמוֹ׃ לו כִּֽי־יָדִ֤ין יְהוָה֙

ת"א הלא הוא כמס עמדי. פקידה שעל מ: כי קרוב יום אידם. ע"ז ב: כי ידין ס'

תרגום אונקלוס

וְתוּשְׁלָמַת עוֹבָדֵיהוֹן כִּמְרָרוּתְהוֹן: לג. הָא כִּמְרַת תַּנִּינַיָּא כָּס פּוּרְעָנוּתְהוֹן. וּכְרֵישׁ פִּתְנֵי חִוִּין אַכְזְרָאִין: לד. הֲלָא כָּל עוֹבָדֵיהוֹן גְּלַן קֳדָמַי. גְּנִיזִין לְיוֹם דִּינָא בְּאוֹצְרָי: לה. קֳדָמַי פּוּרְעָנוּתָא וַאֲנָא אֲשַׁלֵּים. לְעִדָּן דְּיִגְלוֹן מֵאַרְעֲהוֹן. אֲרֵי קָרִיב יוֹם תְּבָרְהוֹן. וּמְבַע דַּעֲתִיד לְהוֹן: לו. אֲרֵי יְדִין יְיָ דִּינָא דְעַמֵּיהּ.

תפסיר הרס"ג

וענאקידהם מרת להם (לג) וכחמייה' אלתנאנין כ'מרהם. וסם אלרקש מנהא אלצ'אריה׃ (לד) אלא אן גמיע ד'אלך מכנוז ענדי. ומכ'תום פי כ'זאיני׃ (לה) ולי אלאנתקאם ואלתופיה. פי וקת אן תזול קדמהם. אנה מא אקרב יום תעסהם. ואסרע אלמעדאת להם׃ (לו) אד' יחכם אללה לשעבה.

נוה שלום

הממית. (לג) וראש פתנים אכזר, וסם אלרקש מנהא אלצ'אריה, אלרקש המרוקם לבן ושחור ממין הפתנים הוא הפתן האכזר השואף להמית בארסו הקשה, ותרגם ושנתיך לאכזרי וסנינך ללצ'ארה, ומלאך אכזרי ורסול צ'ארי, וקרוב לעברי. (לה) אידם, תעסהם, שבירתם ונפילתם. עתודות למו, אלמעדאת להם, פורעניות המזומנות להם וכמו ועתדה בשדה לך. (לז) יתנחם, יצפח, ימחול, וכמו

אבן עזרא

אומרים שהם שלש מלות והנכון שאין לו ריע וטעמו כמו אשחיתם בעבור שיש אחריו אשביתה מאנוש זכרם והנה כולם ימותו ואילו היה כדעת המדקדקים שהטעם אפיצם בכל פאה לא ידבק הטעם, ויש אומרים אחריבם באפי והנה טעמו אכריתם כמו אשביתם ויבא הטעם כפול וזה נכון לולי אל"ף אפיהם שהיה ראוי להיות אנפיהם והטעם אאנף בם והראשון נכון, וטעם אמרתי כלשון בני אדם אמרתי בלבי: (כז) אגור. אפחד מגזרת ויגר מואב והמתרגם אמר מגזרת אגרה בקציר והנכון שהוא מלשון תגרה והכתוב דבר כדרך בני אדם להבין השומעים: ינכרו. הפך יכירו כמו ויתנכר אליהם: פעל כל זאת. על השבטים: (כח) כי גוי אובד עצות. הנכון שזה הגוי הם צרי ישראל ומלת אובד שם התאר והיא סמוכה על כן נפתח הבי"ת וידוע כי מלת אבד מהפעלים העומדים רק פירוש עצות שב אל אובד כמו נובלת עלה וכן ותאבדו דרך שהוא סמוך אל דרך והנה השכיל המתרגם שאמר מאבדי עצה: (כט) לו חכמו. אילו היו חכמים שישכילו כי השם פעל כל זאת לישראל בעבור עונם אז יבינו לאחריתם כי כן יעשה השם בעבור עונם: (ל) איכה ירדוף. הטעם לו חכמו ישראל שישכילו איך ירדוף אחד מהצרים אלף מישראל אין זה כי אם בעבור שעזבם צורם ויש אומרים איך היו ישראל בתחלה רודף

אבי עזר

תחת הכף הבלוע שהוא כו"ן כמו כי תדור נדר כי גם כאן היה משפטה תשי נחיר"ק סתי"ו אלא שהומרה בסגול: שם (מתולליך כמו ילדך וכו' כמו הרס תקריב

רשב"ם

זכרם אם לא מפני גאות האומות שהם כגפן סדום היה להם לשתות מן הדין שלא ישאר מהם זכר כסדום ועמורת שהרי חטאו כסדום ועמורה כדכתיב וחטאתם כסדום הגידו. קציני סדום עם עמורה:. (לג) חמת תנינים. היה להם לשתות מן הדין, אם לא מפני חילול השם, שיאמרו ידינו רמה: פתנים אכזר. רשע כדכתיב פתן חרש יאטם אזנו: (לד) הלא הוא כמוס עמדי, דברי גאות האומות אני שומר, ואשלם להם נקם על זאת: (לה) ושלם, תשלום, שם דבר, כמו והדבר אין בהם, והקטר בירמיה: לעת תמוט רגלם. של*עובדי גלולים ליום מועד צרתם הקבוע להם: וחש עתדת למו. בעתת אחישנה צרה*לעובדי כוכבים גאולה לישראל: עתידות. מה שנתנבאו עליהם הנביאים מאז: (לו) כי ידין ה' עמו, אז יהיה הנקם

בעל הטורים

שנשנו מסעודת אחשורוש: (לג) תנינם. חסר יו"ד. לפי שעברו על עשרה דברים שבלא תלמד לעשות ועברו על עשרת

רש"י

קדרון: ענבי רוש. עשב מר: אשכלת מררת למו. משקה מר ראוי להם לפי מעשיהם פורענותם א וכן ת"א ותושלמת עובדיהון כמררותהון: (לג) חמת תנינם יינם. כתרגומו הא כמרת תניניא כס פורענותהון. הנה כמרירות נחשים כוס משתה פורענותם: וראש פתנים. כוסם ב שהוא אכזר לנשוך. אויב אכזרי ג יבא ויפרע מהם: (לד) הלא הוא כמס עמדי. כתרגומו. כסבורים הם ששכחתי מעשיהם כולם גנוזים ושמורים לפני: הלא הוא. פרי ד גפנם ותבואת שדמותם כמוס עמדי: (לה) לי נקם ושלם. עמי נכון ה ומזומן פורענות ו נקם וישלם להם כמעשיהם הנקם ישלם להם גמולם. וי"מ ושלם שם דבר כמו ושלום ז והוא מגזרת והדבר אין בהם (ירמיה ה) ח כמו והדבור. ואימתי אשלם להם לעת תמוט רגלם. ט כשתתום זכות אבותם שהם סמוכים עליו: כי קרוב יום אידם. כשארצה להביא עליהם יום אידם קרוב ומזומן י לפני להביא ע"י שלוחים הרבה: וחש עתדות למו. ומהר יבואו העתידות להם. וחש, כמו (ישעיה ה) ימהר יחישה. עד כאן העיד עליהם משה דברי תוכחה להיות השירה הזאת לעד כשתבא עליהם הפורעניות ידעו שאני הודעתים מראש. מכאן ואילך העיד עליהם דברי תנחומין שיבואו עליהם ככלות הפורעניות ככל אשר אמר למעלה (לעיל ל) והיה כי יבואו עליך כל הדברים האלה הברכה והקללה וגו' ושב ה' אלהיך את שבותך וגו': (לו) כי ידין ה' עמו. כשישפוט אותם ביסורים ב הללו האמורות עליהם. כמו (איוב לו) כי בם ידין עמים. כי זה אינו משמש בלשון דהא לתת טעם לדברים של מעלה אלא לשון תחלת דבור.

שפתי חכמים

א כאלו אמר בעבור שמגפן סדום גפנם. לכן אשכלות מרורים להם ראוי להם: ב כוסם פירושו של פתנים: ג כ"ל וה"פ של קרא אויב אכזרי כו': ד רצ"ל האי דכתיב הלא הוא וגו' ל' יחיד הלא הם וגו' הל"ל לפי מה שיהיה פי' של כמוס וגו' כסבורים הם ששכחתי מעשיהם כו' דהיינו ל' רבים ל"ה הלא הוא פרי גפנם כלומר הא דכתיב לעיל גפנם וגו' פי' פרי גפנם ועל זה קאי הלא הוא וגו' וא"ש דפרי נמ' ל' יחיד הוא ולכן כמי אמר הוא ל' זכר ולא היא ואע"פ שתבואה ל' נקבה כיון דפרי הוא ל' זכר: ה ר"ל איך נופל ל' לי על הקב"ה דלי משמע שיבא אליו מזולתו ולא יתכן לו לומר גבי הקב"ה דמאין יבא לו פרי כבר הכל כיד הקב"ה הוא ל"ם לי כמו עמי: ו ורצונו בזה שלא תקשי וכי יש ממשות בנקמה דכתיב לי נקם ושילם דהיינו פי' עמי דמשמע שיש ממשות בה: ז ופי' לי הנקם והשילם שאנקם מהם ואשלם להם כפעלם: ח רצונו בזה להביא ראיה אף שלא כתיב בוי"ו שהוא שם דבר אפ"ה יכול להיות פירושו כמ"ש שם דבר: ט פי' האי לעת תמוט רגלם על ושלם לחודיה קאי ולא על נקם כי פורעניות הנקמה לעולם הוא נכון ומזומן עמי: י ר"ל מה דכתיב כי קרוב וגו' הרי עכשיו כשמוכיחן מהם עדיין לא חטאו וגם הוא בעצמו תולה בזכות אבות ועדיין זכות אבות במקומה עומדת מאי כי קרוב וגו': כ אבל אין לפרש כמשמעו כשידין אותם אם לזכות אם לחובה דא"כ מאי שוב על עבדיו יתנחם דפי' ירחם על עבדיו דגמא דינם ילא

דעת זקנים מבעלי התוספות

(לג) חמת תנינים יינם. שישכר אותם: וראש פתנים אכזר. יינם כמו יהיה כראש ולענה:
(לד) הלא הוא הפורעניות שאביא עליהם כמוס עמדי:
(לה) לי נקם ושלם. עלי הוא לעשות נקמה בהם ולשלם להם תשלומי רע. ושלם שם דבר. כמו ושלום: לעת תמוט רגלם. כשתגיע השעה שתתמוטט רגלם ואשלם להם הפורעניות: כי קרוב יום אידם. ומזומן בידי להביאו עליהם. וחש עתידות למו. הפורעניות העתידות לבא עליהם בעתם אחיש אותם כד"א בעתה אחישנה. ואימתי יהיה האות הזה:
(לו) כי ידין ה' עמו. כשידין ה' דין עמו ויקח נקמתו ודינו מהם: ועל עבדיו יתנחם. ועל ישראל יתנחם בגאם

נחל קדומים

נותן עצה הוא מרב חכמה וכהתיא דרבנן דאחשורוש רק כי הוא

מרפא לשון

רוש ואשכלות מררות רוש למו. לד) חתום באצרתי, גניזין ליום דינא. מפני הכפל הוסיף ליום דינא. שכן הוא נדרש כמוס בעה"ז חתום לעה"ב כמו שדרז"ל ותכס עליהם הארץ ויאבדו מתוך הקהל, וכן יחי ראובן ואל ימת. לה) לי נקם, קדמי פרענותא. לכאורה נראה שהיל"ל לי פרענותא ושנה מפני הכבוד אמנם היל"ל אנא אתפרע כמו ואנא אשלים תרגום ושלם, ונר' שמפני כפל ב' התארים נקם ושלם שצריך לפרש הא' קל והב' חזק לכך תר' לי נקם קדמי פרענותא שעדיין הוא פועל נעלם במחשב ותרגום ושלם ואנא אשלים שהוא התשלום נקם בפועל ובגלוי. וחש עתידות למו, ומבע דעתיד, ה"ג וכ' היא"ר ז"ל כי מבע שם למהירות ושטף הצדה, א"נ שם תואר לעת צר, עכ"ל. ובין לפי' א' בין לפי' ב' צ"ל דעתיד בתוספת

מסורת הקריאה

לתפארת הקריאה: אשכלת, האל"ף בפתח: (לה) ושלם. הלמ"ד בצירי: (לו) אזלת, המונח באל"ף ויש לו דין מתג כי הוא נסוג

רמב"ן

לא כדרכיכם הרעים וכעלילותיכם הנשחתות בית ישראל וכן נאמר עוד ואעש למען שמי לבלתי החל לעיני הגוים וגו' ולכך הזכיר משה בתפלתו ואמרו הגוים אשר שמעו את שמעך לאמר וגו' והשם יתברך הודה לו בזה ויאמר ה' סלחתי כדברך והטעם בטענה הזאת איננו כרוצה להראות כחו בין שנאיו כי כל הגוים כאין נגדו מאפס ותוהו נחשבו לו אבל השם ברא את האדם בתחתונים שיכיר את בוראו ויודה לשמו ושם הרשות בידו להרע או להיטיב וכאשר חטאו ברצונם וכפרו בו כולם לא נשאר רק העם הזה לשמו ופרסם בהם האותות והמופתים כי הוא אלהי האלהים ואדוני האדונים ונודע בזה לכל העמים והנה אם ישוב ויאבד זכרם ישכחו העמים את אותותיו ואת מעשיו ולא יסופר עוד בהם ואם אדם יזכיר כן יחשבו כי היה כח מכחות המזלות והכוכבים וחלף ועבר והנה תהיה כוונת הבריאה באדם בטלה לגמרי שלא ישאר בהם יודע את בוראו רק מכעיס לפניו ועל כן ראוי מדין הרצון

עַמּוֹ וְעַל־עֲבָדָיו יִתְנֶחָם כִּי יִרְאֶה
כִּי־אָזְלַת יָד וְאֶפֶס עָצוּר וְעָזוּב׃
לז וְאָמַר אֵי אֱלֹהֵימוֹ צוּר חָסָיוּ בוֹ׃
לח אֲשֶׁר חֵלֶב זְבָחֵימוֹ יֹאכֵלוּ יִשְׁתּוּ
יֵין נְסִיכָם יָקוּמוּ וְיַעְזְרֻכֶם יְהִי
עֲלֵיכֶם סִתְרָה׃ לט רְאוּ ׀ עַתָּה כִּי
אֲנִי אֲנִי הוּא וְאֵין אֱלֹהִים עִמָּדִי
אֲנִי אָמִית וַאֲחַיֶּה מָחַצְתִּי וַאֲנִי

תרגום אונקלוס

וּפוּרְעָנוּת עַבְדוֹהִי צַדִּיקַיָּא יִתְפְּרַע. אֲרֵי גְלֵי קֳדָמוֹהִי דִּבְעִדָּן דְּתִתְקַף עֲלֵיהוֹן מְחַת שָׂנְאָה. יְהוֹן מְטוּלְטְלִין וּשְׁבִיקִין: לז. וְיֵימַר אָן דַּחַלְתְּהוֹן. תַּקִּיפָא דַּהֲווֹ רְחִיצִין בֵּיהּ: לח. דִּתְרַב נִכְסַתְהוֹן הֲווֹ אָכְלִין. שָׁתַן חֲמַר נִסְכֵּיהוֹן. יְקוּמוּן כְּעַן וְיִסַעֲדוּנְכוֹן. יְהוֹן עֲלֵיכוֹן לִמְגִין: לט. חֲזוֹ כְעַן. דַּאֲנָא אֲנָא הוּא. וְלֵית אֱלָהּ בַּר מִנִּי. אֲנָא מָמִית וּמְחֵי. מְחֵינָא וְאַף

תפסיר הרס"ג

וען עבאדה יצפח. אד'א ראי אן אלמקדרה ד'הבת ענהם. וכלא אלמחבוס ואלמתרוך גמיע מן צ'ג'טהם: (לז) חין קאל אלעדו אין אלאהתהם. אלמעתמד אלד'י אסתכנו עליה: (לח) אלד'ין כאנו יאכלון שחום ד'באיחהם. וישרבון כ'מר מזאגהם. יקומון אלאן פיעינוכם. יכונו עליכם גנה: (לט) אנצ'רו אלאן. אני הו וחדי. וליס אלאה אכ'ר מעי. אנא אמית ואחיי. כמא טאל מא אוהנת ולם אזאל

נוה שלום

שתרגם וינחם ה' על הרעה. כי אזלת יד, אן אלמקדרה קד וכו', שהכח כבר אזל מהם דהינו ישראל עבדיו. ואפס, וכ'לא וכו', העזוב והעצור מרוב לחצם, וענין עצור נכסים ועושר שהוא עצור בבתים, ועזוב המקנה שהוא עזוב בשדה. (לז) ואמר, חין קאל אלעדו, דבק למעלה אל לי נקם וכו'. כי ידין ה' עמו וכו', על אשר אמר האויב אי אלהימו וכו', עיין רשב"ם. (לח) סתרה, גנה, בצ'ם אלגים ופתח אלנון ותשדידהא (אלגנה, אלסתרה) וכת"א. (לט) אני אני הוא, אני הוא וחדי, אני הוא לבדי, וזהו הוראת כפל אני. אמית ואחיה מחצתי וכו'. אמית ואחיי כמא טאל וכו', אני אמית החיים ואחיה המתים כמו שתמיד אני מחלים הבריאים ומרפא החולים. וכלומ' אני לבדי הכל בידי לעשות הטוב והרע, עיין מה שכתב הגאון במאמר

תולדות אהרן

ת"א עמו ועל. סנהדרין לז: ואמר אי. גיטין נו: אשר חלב זבחימו. ע"ז סט: ישתו יין. פסחים סב ספר הזהר פ' שמיני: ראו עתה. עקרים מ"ד פ"י פ' הזהר פרשת בראשית ופרשת משפטים: אני אמית ואחיה. פסחים סח סנהדרין לא:

בעל הטורים

הדבנות: (לו) אזלת יד. בגימטריא זו גלות: כי יראה כי אזלת. בגימטריא אין בה תורה: (לט) כי אני אני הוא אני אמית. ג"פ אני כנגד ג' גליות ואני כנגד גלות ד' דכתיב ואני בתוך הגולה. לומר שבכל הגליות הקב"ה עמנו לסלילנו:

רשב"ם

והתשלומים שהרי ינקום הקב"ה נקמת עמו. וכן ידין בגוים מלא גויות: כי יראה. כאשר יראה: כי אזלת יד. ישראל: ועזוב. כמו עזוב תעזוב. ויעזבו ירושלים עד החומה: (לז) ואמר אי אלהימו. וגם האומות יאמרו איה נא אלהיהם של ישראל. ומפני כבוד שמי אצילם ואנקום באויביהם שגם מתחלה אמרתי אפאיהם לישראל ואשביתה זכרם אם לא מפני כעס אויב המתפאר לאמר ידינו רמה. אבל עתה כשיגדל העניות והצרה בשונאי ישראל כל כך שאוזלת ידם ויאמרו* העובדי גלולים ידינו רמה. ואמר אי אלהימו. לכן אנקם מהם להתקדש שמי שהם מחללים: (לח) אשר חלב זבחימו יאכלו. אלהיהם של ישראל: סתרה. יסתיר אתכם בצלו יחסיון כמתחלה שחסיו בו: (לט) ראו עתה כי אני אני הוא. הקב"ה אומר* לעו"ג

רש"י

כמו (ויקרא כה) כי תבואו אל הארץ. כשיבואו עליהם הפורעניות שהבאתי עליכם ואין לכם מושיע ומן התשועה שאושיעכם ואין מוחה בידי: אני אני הוא. אני להשפיל ואני להרים: ואין אלהים עמדי. עומד כנגדי למחות: מספטים הללו ויתנחם הקב"ה על עבדיו ל לשוב ולרחם עליהם: יתנחם. לשון הפך מחשבה להיטיב או להרע: כי יראה כי אזלת יד. כשיראה כי יד מ האויב הולכת וחוזקת מאד עליהם ואפס בהם עצור ועזוב: עצור. נושע ע"י עוצר ומושל שיעצור בהם: עזוב. ע"י עוזב. עוצר הוא המושל העוצר בעם שלא ילכו מפוזרים בצאתם לצבא על האויב, בלשון לעז מיינטינדו"ר [האנדהאבער]. עצור, הוא הנושע במעצור המושל. עזוב, מחוזק. כמו (נחמיה ג) ויעזבו את ירושלים עד החומה. (ירמיה מט) איך לא עזבה עיר תהלה. עצור, מיינטינדו"ר [געהאנדהאבט]. עזוב, אינפורצי"ד [בעפעסטיגט]: (לז) ואמר. הקב"ה עליהם: אי אלהימו. כ"א שעבדו: צור חסיו בו. הסלע שהיו מתכסין בו מפני החמה והצנה. כלומר שהיו בטוחין בו להגין עליהם מן הרעה: (לח) אשר חלב זבחימו. היו אותן אלהות אוכלים שהיו מקריבין לפניהם ושותין יין נסיכם: יהי עליכם סתרה. אותו הצור יהיה לכם מחסה ומסתור: (לט) ראו עתה. הבינו מן

שפתי חכמים

לזכות ותו לא יצטרכו לרחמים: ל הולרך לפסוק משום שאחר היסורים היא הנחמה אמר כך להודיע שהוא על עבדיו ומפני שהזכיר הכ' ואמר ועל עבדיו ולא הספיק לו במלת עמו שקודם לו יתוייב ג"כ שיכופל השם וכאלו אמר כי ידין ה' עמו ויתנחם הקב"ה על עבדיו: מ תיקן בזה כמה ענינים שפי' כי יראה כשיראה כי מלת כי דכ.. כמו כי תבואו וגו' שפי' כשתבאו. ואזלת ר"ל הולכת ומלת יד שב אל האויב ואף שלא נזכר פה והוסיף מלת עליהם להודיע על מי אזלת היד. ואפס ר"ל תם מל' אפס כסף. ועצור ר"ל מכונס ע"י המושל. ועזוב ר"ל מחוזק. והוסיף מלת בהם אחר מלת ואפס מפני שמלת תם לא יפול רק בהם כלומר תם בהם היות עצורים ועזובים והוסיף מלת הקב"ה אחר מלת ואמר להודיע שהאומר אי אלהימו הוא הקב"ה ואמר מלת עליהם להודיע על מי כאמר אלהימו שהוא על עבדיו הנזכרים לעיל. ויהי' וי"ו ואמר כוי"ו ושמר ה' אלהיך שפירושו ישמור ויהיה פי' המקראות כך שכאשר ייסר השם את עמו באותן היסורים ויחזור ויתנחם עליהם כשיראה שיד האויב הולכת ומתחזקת עליהם אז יאמר הקב"ה אי אלהימו להם שהיו בוטחים בהם יקומו ויעזרוכם לכן ראוי לכם שתבינו בכל הרעות שהבאתי עליכם ולא היה לכם שום מושיע מכל העו"ג שעבדתם כשם ולא היה בהם כח למחות בידי מפני שאני הוא שבידי להשפיל ולהרים ואין מידי מציל ואח"כ התחיל להזכיר הנקמות שינקום מהאויבים: נ ר"ל אני אני

אבן עזרא

אחד מהם אלף ועתה נחלשו: כי צורם מכרם. כמו נתנם וכן ימכור ה' את סיסרא והטעם כאילו נתנם בשכר מעשיהם והנה היא מכירה ממש: הסגירם. כטעם יסגור על איש או כמו ולנו הסגירו: (לא) כי לא כצורנו צורם. דברי משה פירוש כי גוי אובד עצות והטעם כי צורנו מכרנו ואין להם צור כצורנו ולא הם טובים ממנו וכן הוא אומר ולא אויבינו פלילים וגו' כמו ולא למדתי חכמה וגו' וי"א שהוא כן ואויבינו יודו כן לכן איננו דבק עם מגפן סדום: ומשדמות. כמו וכן אשכלות מרורות: (לג) חמת. והנה היין כסם חמת התנינים בחמה: וראש פתנים. כמו על חור פתן ואם הוא באל"ף הוא כחבריו בוי"ו: אכזר. תקיף והאל"ף נוסף כאל"ף אצבע ואזרוע: (לד) הלא הוא כמוס עמדי. דברי השם יש אומרים על הגזרות והקרוב אלי שהוא יינם שהוא ראש פתנים הוא שמור עד שישתוהו ומלת כמוס מטעם המקום ידועה כי אין לה משפחה: חתום באוצרתי. שלא תגע בו יד רק הוא שמור להם לחנקם מהם: (לה) לי נקם ושלם. שם. כמו

דעת זקנים מבעלי התוספות

במה שהרגיזו לפניו: ואפס עצור ועזוב. שאין בהם עוצר כח ואין בהם מי שיסייעם. והוא כמו עזוב תעזוב עמו:
(לז) ואמר. האויב: אי אלהימו. שהיו עובדין בזמן שבית המקדש קיים:
(לח) אשר חלב זבחימו יאכלו. בזמן שהקרבת הקרבנות ישתו יין נסיכם שהיו מנסכין ע"ג המזבח: יקומו ויעזרכם. כל אלוהות: יהי עליכם סתרה. הקדוש ברוך הוא אלהיכם:
(לט) ראו עתה כי אני אני הוא. והקב"ה משיב אל האויבים אתם אומרים אי אלהימו ראו עתה כי אני אלהיכם אני הוא שאראה לכם גבורתי. ומה שאתם מלעיגין שאר אלוהות אני. ואין אלהים עמדי. אלא אני אעיה

חומת אנ"ך

דור תהפוכות בנים לא אמון בם כאבות שאינם מרחמין על בניהם: (טו) ראו עתה כי אני אני הוא. אפשר במ"ש המפרשים דישראל יש להם תשובה דיש להם דין בנים ואב שמחל על כבודו כבודו מחול. והוינן בה בעניותן דכתבו הפוסקים דהאב אין בזיונו מחול ות"ו כתיב כי דבר ה' בזה ובזהר הקדוש על איזה עונות אמרו עבדין קלנא לשכינתא. וניחא לן דישראל מודים דכ"ע דיליה ויכיל למחול דדוקא במלך פרטי אין כבודו מחול דבעינן שתהא אימתו עליך. ולגבי הקב"ה לא שייך זה. וז"ש ראו והתבוננו עת"ה שהיא תשובה לשוב. וכ"ת איכא ח"ו עונות דבזיון ואב אין בזיונו מחול לז"א כי אני אני הוא ואין אלהים עמדי וכ"ע דילי ויכולני למחול:

מסורת הקריאה

אחור ולכן שוא הזי"ן הוא שוא נע: (לז) חסיו, מלעיל: (לח) יאכלו, הכ"ף בצירי לסבת הז"ק: יין, היו"ד בצירי כדין סמיכות ונמסר י' בלישנא, ר"ל ביו"ד מקומות כתיב יין בצירי בלישנא. ר"ל בכל לישנא יין ויין, וסי' נמסר בהפטרת וישב ב' ח' עי"ש: ויעזרכם, הכ"ף רפי: (לט) ואחיה, הוי"ו בפתח: (מא) שנותי, מלרע בפשטא

נחל קדומים

באמת אין בהם תבונה: טל (ו) ראו עתה כי אני אני הוא וגו'. ד' פעמים אני בפסוק כנגד ד' גליות כלומר אני עמכם בכל גלות וגלות. רבינו אפרים ז"ל. ולפי דבריו ז"ל יומתק תיבת אני שהוא כינוי לשכינת כידוע. והכל תלוי בתשובה. והעיני בשר לו ימהר לשוב לקרב הגאולה מאחר שהשכינה בגלות. ובעבור השכינה לבד צריך לשוב. וכבר ידוע מה שאמרו רז"ל אין עתה אלא תשובה ויצדק לרמוז התשובה בתיבת עתה כי ברגע קטון סגי בהרהור תשובה וכמ"ש פ"ב דקדושין ע"מ שאני צדיק גמור והוא רשע מקודשת דחיישינן דהרהר תשובה אלמא כמו רגע היא העולה התשובה בהרהור לבד וא"ש דעתה רמז לתשובה. ועד"ה רמז תשובה תשוב ה' וגם יש תשובה עילאה ורמוז בתיבת עתה עת מ' ה' עילאה. וגבא לקראין ראו עתה כאב את בן ירצה ראו עתה ראו בדעתכם תשובה הרמוז בתיבת עתה ומהרו לשוב כי אני אני הוא וכו' והשכינה כביכול בגלות ובעבורה שובו אתיו לאביכם שבשמים. ובכח התשובה אני אמית ואחיה לסט"א ואחיה ניצוצי הקדושה חמה יעלו אל מקום הקדש א"נ במשז"ל הלך חיגר בא חיגר וכו' ויקומו בת"ח במומן כדי שכל רואיהם יכירום ואחר זה יתרפאו.

אֶרְפָּא וְאֵין מִיָּדִי מַצִּיל׃ ששי מ כִּי־אֶשָּׂא אֶל־שָׁמַיִם יָדִי וְאָמַרְתִּי חַי אָנֹכִי לְעֹלָם׃ מא אִם־שַׁנּוֹתִי בְּרַק חַרְבִּי וְתֹאחֵז בְּמִשְׁפָּט יָדִי אָשִׁיב נָקָם לְצָרָי וְלִמְשַׂנְאַי אֲשַׁלֵּם׃ מב אַשְׁכִּיר חִצַּי מִדָּם וְחַרְבִּי תֹּאכַל

ת"א ואין מידי. שם קד:

תרגום אונקלוס

מַסֵּינָא. וְלֵית דְּמִן יְדִי מְשֵׁיזֵיב: מ. אֲרֵי אַתְקֵינִית בִּשְׁמַיָּא בֵּית שְׁכִינְתִּי. וַאֲמָרִית. קַיָּם אֲנָא לְעָלְמִין: מא. אִם עַל חַד תְּרֵין כְּחֵיזוּ בִּרְקָא. מִסּוֹף שְׁמַיָּא וְעַד סוֹף שְׁמַיָּא תִּתְגְּלֵי חַרְבִּי. וְתִתְקַף בְּדִינָא יְדִי. אָתֵיב פּוּרְעָנוּתָא לְסָנְאַי. וּלְבַעֲלֵי דְּבָבִי אֲשַׁלֵּים: מב. אַרְוֵי גִּרַי מִדְּמָא. וְחַרְבִּי

תפסיר רס"ג

אשפי. וליס מן ידי מכ'לץ: (מ) ואנא אקסם באלסמא ואקול. ובקא' אלדאים: (מא) לאסנן בריק סיפי. ותמסך אלחכם ידי. וארד אלאנתקאם עלי אעדאי. ואלמכאפאה עלי שאניי: (מב) פכאני אסכר סהאמי מן דמאהם.

נוה שלום

ז ספ"ו. (מ) אשא, אקסם, לשון שבועה, וכן תיב"ע, וכמו שתרגם אשר נשאתי את ידי. (מא) אם שנותי, לאסנן לשון לטישה וחדוד, וכמו כי אשגן וזהו ענין השבועה. (מב) אשכיר חצי, פכאני אסכר וכו', כאלו אני משכיר חצי מדמם וחרבי תאכל בשרם. פרעות, פראענה', המורדים והפושעים נתכנו בערבי פראענה על שם פרעה, ולשון ספרי מראש פרעות אויב מה ראו כל הפורעניות ליתלות בראשו של פרעה, מפני שפרעה הוא היה תחלה

חלק הדקדוק

מא) שנותי, מלרע. ותאחז, תרגום אונקלוס בנוסחאות ישנות כ"י ותתקף תיו ראשונה בחירק והשנייה בפתח ודגש והקוף בפתח ודגש, והכי איתא בזהר פרשת ויחי דף רלב תוקפא דאתתקף קב"ה לאו איהו אלא במשפט דהא במשפט אתקיים ארעא. ע"ש.

אבן עזרא

הלא את הקשר. והטעם לי הנקם ולי השלם לשלם להם כמעשיהם: לעת תמוט רגלם. והטעם שיפלו ולא יוכלו לעמוד וטעם לעת כמו וגם רשע ליום רעה והוא סוד גדול: כי קרוב. ואל יחשבו כי הנקמה תהיה בזרעם. וחש עתידות למו. וחש כל אחד מהם מהעתידות כמו בנות צעדה או חש יום עתידות והראשון נכון ומלת חש מהשניים וטעם עתידות. הרעות העתידות לבא עליהם: (לו) כי ידין ה' עמו. יקח דין עמו מהם כמו שפטני אלהים וריבה ריבי: יתנחם. פירשתיו. אזלת יד. אזלת יד ישראל והטעם הכח והתי"ו תחת ה"א כי גם שתיהן סימני הנקבה וכן ושבת לנשיא: ואפס עצור ועזוב. כאשר יהיו הנשבים רבים ילקחו מהם ויעזובו מהם ועתה כמעט יאבד הכל: (לז) ואמר. האויב צור חסיו בו. כאשר פירשתי: (לח) יאכלו. כדברי האויבים שחשבו כי

אבי עזר

ללדת תחיל) אל תתמה שלשון חיל עצמו אינה מורה על הולדה רק על הצער והזעקה ורעדה ואעפ"כ הושאל אל הנורא וגם יוצא לשני ואין כן טבע גזרתה. לכן מביא ראיה כי גם השקד הושאל על אבר ואף שהושאל אליו שם נאה כדרך נוחת וגם שם שרשו נו"ן, זו טופס דברי הרב לדעתי והיודע לפרש באופן נאות מזו ישובח: (כד) (ולחמי רשף. אכולי עוף

רשב"ם

אתם אומרים אי אלהימו, הלא עתה יכולים לראות בהנקמי בכם לעיניכם: (מ) כי אשא. בשבועה. כמו הרימותי ידי אל ה': (מא) אם שנותי. מן שננו כחרב לשונם יאמר בן. כמו מן סבב סבותי בבל נפש בית

שפתי חכמים

כ' פעמים ל"נ: פ ר"ל והרי כתיב השמים כסאי וגו' וא"כ הוא עצמו יושב בשמים ואין שייך לומר שישא ידו לאשר הוא שם ל"פ הא דכתיב אל השמים פי' לעצמי ר"ל אל עצמי ומה שפי' כי בחרון אפי כו' ר"ל שהרי אין המנהג לישבע אלא כשמשביע את חבירו אז נשבע לו שמשביע לאמן את דברו א"כ הכא הוא אמאי נשבע כיון שלא השביעו שום השבעה. ל"פ כי בחרון אפי כו' כלומר מ"מ מרוב חרון אפו על שאויב להנקם ממנו ושלא יתנחם מזה הוצרך לישבע שינקם ממנו. כתב הרא"ם אבל מלת כי של כי אשא אל שמים ידי לא ידעתי פירושה כי אינה סובלת שום אחד מד' לשונות של כי שהם אי דלמא אלא דהא. ונראה דהכי פי' כיון שאין המנהג שנשבעין אא"כ שמשביעים לאדם ליתן או לעשות שום דבר כמו שמצינו בבועז חי ה' שכבי וגו' והיא נשבע לקיים דברו וההשבעה שהשביעו אותם או הדבר שדבר לעשות להם יהיה פי' הכי כיון שהמנהג היה לישבע על אשר הוא רוצה לעשות גם אנכי בשביל שחרון אף שבדעתי לחזות בע"א אשא אל שמים ידי לישבע אשר שנותי ברק חרבי כו' ויהיה פי' כי דהכא כמו דהא ויהיה פי' של אם שנותי כמו עד אם דברתי שפירושו אשר. ופי' הקרא כך כיון שהמנהג הוא לישבע על ההשבעה שנשבעים אדם לחבירו גם אנכי כן אעשה ואשא אל עצמי ידי ואמרתי חי אנכי שהיא השביעה. ויהיה פי' אל שמים ר"ל אל עצמי שנקרא שמים שהוא כסאי כאלו אמר בחיי עצמותי לא שהוא מודיע שהיא חי וקיים לעולם וגם אינו ר"ל שתפס השמים בידו ונשבע בנקיטות חפץ מפני שהחפץ שנוטל הנשבע בידו אינו אלא כדי שיוסיף כונה וירא בשבועתו ואין זה נופל בשם יתברך ואל תשיבני מכי יד על כס יה ופירש"י שם שידו של הקב"ה הורמה לישבע בכסאו דהתם לא כתיב לי שמורה על שבועה כמ"ש שם. מהרא"ם: ע ר"ל בזה איך יתכן שישנן הברק כיון שאין בו ממשות דברק הוא המראה של הזהב. לכך פי' את להב כו' כלומר אם אחדד הברזל של חרבי שהשינון בכ"מ הוא ל' חידוד ולהב החרב הוא הברזל כמו להבת חניתו ונקרא כן מפני שהחרב כשמלטשו דומה ללהב וברק כמו לברק שפירושו להיות לה ברק: פ פי' ותאחז ידי במדת משפט להחזיק בה כדי להנקם ולהניח הרחמים שלא להשתמש בה עם אויבי שהרעו לכם ובאויבי שהרעו לכם דבוק עם ותאחז במשפט לא עם להניח מדת הרחמים. ויהיה פי' המקראות כן כשאתי אל שמים ידי ונשבעתי חי אנכי שאשנן את חרבי לעשות לה ברק כמנהג יוצא למלחמה ושתאחז במשפט ידי להשיב נקם לצרי להנקם מהם מפני שהרעו לכם שאני קצפתי עליכם מעט והמה עזרו לרעה: צ רצונו בזה שלא תאמר מה טעמו ע"א בזה שהרי אתה מכרתם בידם כדי שתוסרו מידם: ק לטעם דאשון קשה מדת הרחמים מאן דכר שמיה. ולפי' ד"א קשה ה"ל לכתוב ותאחז ידי במשפט. ל"פ גם טעם דאשון. הרא"ם. ומפי מורי מהרש"ל שמעתי דהאי ד"א ע"ם הוא וחכל פי' אחד הוא: ר ויפי' מלת ותאחז דבוק עם ברק חרבי שהברק הוא אלו של הקב"ה שנאמר ויצא כברק חצו והוא הפורעניות אבל אי הוה פי' כמשמעו לא נשמע עניני מידי שהרי גם מלך בשר ודם כשיושב במשפט יכול להטות המשפט לאיזה לד שירצה ועכשיו שפי' פורעניות שפיר משמע מיניה לא כמדת בשר ודם כו' ומקרא מסורס הוא לפי האגדה וה"ק ותאחז ידי ברק חרבי במשפט: ש ויהיה מלת מדם כמו מן דם האויב ולא יפי' ע"ם

בעל הטורים

ואין מידי מציל. מידי בגימטריא דין. שאין ניצול מיום הדין: (מ) ואמרתי חי אנכי לעלם. לעלם כתיב חסר וי"ו. לאחר ששת אלפים שזה שאז יהיה נשגב ה' לבדו. ונחסר וי"ו ששהם ימים נדונים הרשעים: (מב) וחרבי. אותיות חרב י"ו. לומר לך שהרבו של הקב"ה יש לה י"ו פנים כדאיתא במדרש שו"ט:

רש"י

עמדי. דוגמתי וכמוני: ואין מידי מציל. הפושעים בי: (מ) כי אשא אל שמים ידי. כי בחרון אפי אשא ידי אל עצמי ם בשבועה: ואמרתי חי אנכי. ל' שבועה הוא [כמו חי אני נאם ה' אם לא כאשר דברתם באזני (במדבר יד) אף כאן] אני נשבע חי אנכי: (מא) אם שנותי ברק חרבי. אם אשנן את להב ע חרבי. כמו (יחזקאל כא) למען היות לה ברק פלנדו"ר [גלאנץ]: ותאחז במשפט ידי. להניח מדת רחמים באויבי פ שהרעו לכם אשר אני קצפתי מעט צ והמה עזרו לרעה. ד"א ותאחז ידי את מדת ק המשפט להחזיק בה ולנקום נקם: אשיב נקם וגו'. למדו רבותינו באגדה מתוך לשון המקרא שאמר ותאחז במשפט ידי לא כמדת בשר ודם מדת הקב"ה מדת בשר ודם זורק חץ ואינו יכול להשיבו והקב"ה זורק חציו ויש בידו להשיבן כאלו אוחזן בידו שהרי ברק הוא חצו שנאמר כאן ברק חרבי ותאחז במשפט ידי והמשפט הזה לשון פורעניות ר הוא בלעז יושטיצ"ה [שטראפגערעכטיקייט]: (מב) אשכיר חצי מדם. ש האויב: וחרבי תאכל בשר. בשרם: מדם חלל

דעת זקנים מבעלי התוספות

ואחיה. בידי להמית ולהחיות. ואם המתי אני בעצמי אחיה אותם: מחצתי ואני ארפאם. ועל מה שאמרתם יקומו ויעזרכם אין מי שיוכל לעזור להם כי אני לבדי אעזור להם אבל אתם אין מידי מציל: (מ) כי אשא אל שמים ידי. כי בידי אשבע אל השמים לעשות נקמה בהם: ואמרתי חי אנכי לעולם. כד"א נכי שבועה חי אני נאם ה'. ולאחר שעשיתי משפטי ודיני בישראל אשיב נקם לצרי ולמשנאי אשלם מה שעבדו בהם:

מרפא לשון

דל"ת לא כנ"א עתיד. מא) אם שנותי ברק חרבי, אם על חד תרין וכו', תרגם שנותי בב' פנים הא' מל' שנה, והב' בל' שנן, ועל הפן הראשון אמר אם על חד תרין ועל הפן הב' אמר חיזו מסוף שמיא ועד סוף שמיא וכל פן ופן לבדו כך הוא לפי המקרא, לפי הפן הא' המקרא אם שנותי כברק חרבי נו"ן שנותי רפ"י והשי"ן בשו"א, והתרגום אם על חד תרין כברקא תתגלי חרבי, ולפי הפן הב' שיעור המקרא אם שנותי כברק חרבי, והתרגום אם בחיזו ברקא מסוף שמיא ועד סוף שמיא התגלי חרבי, ומעתה בקל תבין ב' הלשונות איך הם מורכבים במקרא ובתר' מפורשים ג"כ בסירוג אחד ולא כמו שהבין בס' נל"ג שאינו אלא לשון א' מנ"לה. ותאחז במשפט, ותתקף, ה"ג כמו ותתחזק ול"ג כנ"א ותתקיף, ומהרי"ץ ז"ל הביא לה טעם דהכי איתא בזוהר ויחי ד' רל"ב ע"ב וז"ל תוקפא דאתקף קב"ה לאו איהו אלא במשפט דהא במשפט אתקיים ארעא וכו' ע"כ, וכן עיקר, דמ"מ לא יתכן לתר' ותתקיף כמו והחזקת בו, כי אין המשפט נתפש בידים אבל עניינו שתתחזק ידו במשפט, היפך השיב אחור ימינו הנאמר בזמן הגלות וזהו קץ הימין, מראש פרעות אויב, לאעדאה כתרין מריש סנאה וב"ד,

מסורת הקריאה

אחד לבד: ותאחז, החי"ת בצירי: לצרי, הרי"ש בקמץ, ונמסר עליו לית. זקף קמץ. זולת דין: (מב) חצי מדם, הדל"ת בקמץ בזקף:

רמב"ן

שהית בבריאת העולם שיהיה רצון מלפניו להקים לו לעם כל הימים כי הם הקרובים אליו והיודעים אותו מכל העמים וזה טעם כי ידין ה' עמו ועל עבדיו יתנחם שיזכור ה' ברחמים כי הם עמו מאז ויזכור כי הם עבדיו שעמדו לו בגלותם כעבדים לסבול הצרות והשעבוד וכענין שנאמר ויאמר אך עמי המה בנים לא ישקרו וכבר רמזתי בבריאת האדם סוד נשגב ונעלם צריך ממנו שנהיה לו לעם והוא יהיה לנו לאלהים כענין שנאמר כל הנקרא בשמי ולכבודי בראתיו וגו':

(מ) כי אשא אל שמים ידי. על דרך הפשט ענין שבועה בכסאו ואמר אשא כי כל נשבע נושא ידו ונוגע בחפץ אשר הוא נשבע בו ועל דרך האמת בעבור כי בעת הגלות השליך משמים ארץ

בְּשַׂר מִדַּם חָלָל וְשִׁבְיָה מֵרֹאשׁ פַּרְעוֹת אוֹיֵב׃ מג הַרְנִינוּ גוֹיִם עַמּוֹ כִּי דַם־עֲבָדָיו יִקּוֹם וְנָקָם יָשִׁיב לְצָרָיו וְכִפֶּר אַדְמָתוֹ עַמּוֹ׃ פ שביעי

תרגום אונקלוס

תִקְטִיל בְּעַמְמַיָא. מִדַּם קְטִילִין וּשְׁבַן. לְאַעְדָאָה כִּתְרִין מֵרֵישׁ שָׂנְאָה וּבְעֵיל דְּבָבָא: מג. שַׁבַּחוּ עַמְמַיָא עַמֵּיהּ. אֲרֵי פוּרְעֲנוּת עַבְדוֹהִי צַדִּיקַיָא מִתְפְּרַע. וּפוּרְעֲנוּתָא יָתֵיב לְשָׂנְאוֹהִי. וִיכַפַּר עַל אַרְעֵיהּ וְעַל

בעל הטורים

כיס כרית לנקום על כל מלוס ומלוס שכללתו פלים י"ו בליתות. ולכך ט"ז פעמים הרב בפ' יולדי כור (יחזקאל לב). ד"פ נקם בפרשה וכנגדם אמר דוד ד"פ עד אנה וד"פ פנה אלי. כ"ב פסוקים כהאזינו ולפי שעברו עליהם לכך לא עבר

רשב"ם

אביך. מן בלל בלותי בשמן רענן: (מב) פרעות. כמו וראשו יהיה פרוע. לשון סתירה ופרצה: (מג) הרנינו גוים על עמו. כמו הללו את ה' כל גוים שבחוהו כל האומים והאמינו בו שהרי גבר עלינו חסדו יותר משאר האומות. ולפיכך שבחוהו והאמינו בו ויגבר עליכם כמונו אף כאן הרנינו ושבחוהו ועבדוהו וכן יעשה לכם אם תיראוהו ותעבדו אותו: וכפר אדמתו עמו, יקנת דם עמו מן האדמת על ידי שפיכת דם אויבים.

רש"י

ושביה. זאת תהיה להם מעון דם חללי (ס"א חללי דם) ת ישראל ושביה ששבו מהם: מראש פרעות אויב. משעה תחלת פרעות האויב א כי כשהקב"ה נפרע מן האומות פוקד עליהם עונם ועונות אבותיהם מראשית פרצה שפרצו בישראל: (מג) הרנינו גוים עמו. לאותו הזמן ישבחו האומות את ישראל ראו מה שבחה של אומה זו שדבקו בהקב"ה בכל התלאות שעברו עליהם ולא עזבוהו יודעים היו בטובו ובשבחו: כי דם עבדיו יקום. שפיכות דמיהם כמשמעו: ונקם ישיב לצריו. על הגזל ב ועל החמס כענין שנאמר (יואל ד) מצרים לשמה תהי' ואדום למדבר שממה מחמס בני יהודה ואומר (עובדיה א) מחמס אחיך יעקב וגו': וכפר אדמתו עמו. ויפיים אדמתו ועמו ג על הצרות שעברו עליהם ושעשה להם האויב: וכפר. לשון רצוי ופיוס. כמו (בראשית לב) אכפרה פניו אנחיניה לרוגזיה: וכפר אדמתו. ומה היא אדמתו, עמו. כשעמו מתנחמים ארצו מתנחמת. וכה"א (תהלים פה) רצית ה' ארצך, במה רצית ארצך, שבת שבות יעקב. בפנים אחרים היא נדרשת בספרי ונחלקו בה רבי יהודה ורבי נחמיה רבי יהודה דורש כולה כנגד ישראל ורבי נחמיה דורש כולה כנגד האומות רבי יהודה דורשה כלפי ישראל אמרתי אפאיהם כמו שפירשתי עד ולא ה' פעל כל זאת כי גוי אובד עצות המה אבדו תורתי שהיא להם עצה נכונה ואין בהם תבונה להתבונן איכה ירדוף אחד מן האומות אלף מהם אם לא כי צורם מכרם כי לא כצורנו צורם הכל כמו שפירשתי ד עד תכליתו. ורבי נחמיה דורשה כלפי האומות עו"א כי גוי אובד עצות המה כמו שפירשתי תחלה עד ואויבינו פלילים. (לב) כי מגפן סדום גפנם, של אומות עו"א. ומשדמת עמורה וגו', ולא ישימו לבם לתלות הגדולה בי. ענבמו ענבי רוש, הוא שאמר לולי כעס אויב אגור על ישראל להרעילם ולהמרירם לפיכך אשכלות מרורות למו להלעיט אותם על מה שעשו לבני. (לג) חמת תנינם יינם, מוכן להשקותם על מה שעושין להם. (לד) כמס עמדי, אותו הכוס. שנאמר (תהלים עה) כי כוס ביד ה' וגו'. (לה) לעת תמוט רגלם, כענין שנאמר (ישעיה כו) תרמסנה רגל. (לו) כי ידין ה' עמו, כלשון זה ה משמש כי ידין כלשון דהא ו ואין ידין לשון יסורין אלא כמו כי יריב את ריבם מיד עושקיהם. כי יראה כי אזלת יד וגו' (לז) ואמר אי אלהימו, האויב יאמר אי אלהימו של ישראל. כמו שאמר טיטוס הרשע כשגדר את הפרכת כענין שנאמר (מיכה ז) ותרא אויבתי ותכסה בושה האומרה אלי איו ה' אלהיך. (לט) ראו עתה כי אני וגו', אז יגלה הקב"ה ישועתו ז ויאמר ראו עתה כי אני הוא מאתי

שפתי חכמים

מדם מ"ם השיכה כמ"ם מדם חלל וגו' ול' שביר מלשון שבורת ולא מיין: ת פי' ויהיה מ"ם של מלת מדם מ"ם השיכה. הרא"ם פי' זאת הפורעניות שאמרתי שביר חצי וגו' הוא מפני עון החלל לא בעבור חללי דם שהרגו מישראל ויהיה מדם כמו הסוך והוי כמו מחללי דם מפני שהעון שעשו הוא בעבור הדם. ומה שכתב למעלה שביר חצי מדם אין פי' של מדם חלל רק הוא פי' מדם שכתוב הפסוק והוא דרך משל שהשכרות של חצי הוא רק מרוב שתיית דם האויב: א מפני שהוא דבוק עם מדם חלל וכיס שפירושו משמע חללי דם ומשמע השביה אם כן צריך ג"כ לפרש משמע ראש פרעות אויב ופרעות ל' פרצות ומפ' שתחלת הפרצה שהתם בישראל מימי אבותיהם של אלו למדו מכאן כשהקב"ה נפרע מן העו"א נפרע מן כו' ומפני שתחלת פרצות האויב אינו נזכר שפרצו בישראל הולך לחזור ולפרש מראש פרצה שפרצו בישראל. רא"ם: ב לא על שפיכת דמים שכבר נאמר כי דם עבדיו יקום: ג פי' אדמתו דהיינו עמו: ד משמע דאין הפרש בין פירושו ובין פי' רש"י אלא בקרא כי גוי אובד עצות שנים שרש"י פי' על העו"א ורבי יודא דורשו על ישראל אע"פ שהם מתחלפים בפי' כי מגפן סדום גפנם שרש"י פי' שמעשיהם מעשה סדום ועמורה ורבי יודא דורש וכי מגפנם של סדום אתם או ממטע של עמורה והלא אתם ממטע קדוש מ"מ שניהם שוים שהוא כלפי ישראל אבל גבי אי אלהימו שרש"י פי' ואמר הקב"ה לישראל איה כו' ורבי יודא דורש שיאמרו ישראל לעו"א י"ל שמה שכתב רש"י שדברי רבי יהודא הם כפירושו ממש עד תכלית אין מגוי אובד עצות שמה אינו אלא על פי' ואמר ברש"י ורבי יודא סוברים שאין ואמר דברי העו"א כדעת רבי נחמיה שפי' ואמר האויב שהוא טיטוס וכיוצא בו אבל לא על אלהימו דא"כ מאי רבי יודא דורשו כלפי ישראל דקאמר הא כלפי העו"א דורשו אבל על כל פנים אין דברי רש"י ורבי יודא שוים לגמרי שהרי רש"י פירש ואמר ישראל. רא"ם: ה פי' נתינת טעם הוא אלמעלה: ו פי' לפירושו דרבי נחמיה שפי' קרא דכי ידין וגו' כי יריב את ריבם ויהיה פי' כי מג' דהא ופי' למה אמר לי נקם וכו' לעו"א מפני שיריב ריבם של ישראל מיד עושקיהם: ז דלפי רש"י יהיה פי' כאו שבידי להמית ולהחיות ולא כאותן ע"א שעבדתם אבל פי' רבי נחמיה שפי' אי אלהימו קאי אהרשע

דעת זקנים מבעלי התוספות

(מב) מראש פרעות אויב. שאפרע מראש האויב: שהם עמו של הקב"ה ויאמרו אשרי העם שככה לו שהקב"ה (מג) הרנינו גוים עמו. אז ישבחו האומות ישראל נפרע מצריהם כדמפרש ואזיל כי דם עבדיו יקום ונקם ישיב

תפסיר הרס"ג

וסיפי יאכל לחומהם. פירוא מן דם אלצריע ואלסבי. מן רוס פראענה' אלאעדא: (מג) אמדחו יא איהא אלאמם שעבה. פאנה ינתקם דמא עבידה. פירד תלך אלנקמה עלי' אעדאיה. ויג'פר לבלאדה ועבאדה:

נוה שלום

ששעבד את ישראל, ע"כ. (מג) אדמתו עמו, לבלדה ושעבה. לארצו ועמו.

אבן עזרא

העולות מאכל לשם וכל בלשון רבים כדבריהם על כן כתוב אני אני הוא לבדי אחד ואין אלהים עמדי: יין נסיכם. כמו ונסכו יין ויהיה שני שמות יש אומרים יין מלכם כמו נסיכי מדין כי המלך היה נותן יין העולה והראשון קרוב אלי: ויעזרכם. כמו ברכנוכם ואם תאמרו שהוא אחד יסתירכם מהצרות הבאות: (לט) אני אני. פעמים כמו אנכי אנכי או כי אני הוא ולא אשנה והוא הנכון כי אין עמו פועל אני הוא שהמתי את ישראל ואני אחיה אותם והנה הם לא נצלו ואין מציל אתכם מידי גם אתם מידי עד עשותי את המשפט בכם. ורבים אומרים כי מזה הכתוב נלמוד חיי העולם הבא והעד שאמר בתחלה אמית ואחר כך אחיה וכן ה' ממית ומחיה והעד ה' מוריד שאול ויעל ואחרים אמרו מפסוק ואך את דמכם לנפשותיכם גם וצדקה תהיה לנו. כי היא חייך בעוה"ב ואורך ימיך בעולם הזה. למען ייטב לך. ורבינו האיי ז"ל אמר כי לא הוצרך הכתוב לפרש דבר העוה"ב כי היה ידוע בהעתקה. ולפי דעתי שהתורה ניתנה לכל לא לאחד לבדו ודבר העוה"ב לא יבינו א' מני אלף כי עמוק הוא ושכר העוה"ב תלוי בדבר הנשמה והנה הוא חלף עבודת הלב ועבודתו להתבונן מעשה השם כי הם הסולם לעלות בו אל מעלת דעת השם שהוא העיקר והנה גב התורה ביארה למשכיל דבר עץ החיים והנה יש כח לנצח הכרובים והאוכל מעץ החיים וחי לעולם כמלאכי השרת וכן במזמור לבני קרח שמעו זאת כל העמים והסוד אך אלהים יפדה נפשי מיד שאול כי יקחני סלה וכן אחר כבוד תקחני והנה עם שניהם לקיחה כאשר עם דבר חנוך ואליהו ואחר שאמר

אבי עזר

וכו') כן פרשו התרגומים ואולי הנוערת הנקרא בשוו אכולי משום שאוכל ושורף וזוגית תבערה נגוף ועיין בפ' אין מעמידין

רבינו בחיי

(מ) כי אשא אל שמים ידי. הבטחת גאולה זו העתידה היא בשבועה כי כל הנשבע נושא ידו ונוגע בחפץ אשר הוא נשבע בו והוא כדרך מה שכתוב בדניאל בהבטחת גאולה

נחל קדומים

וז"ש אני אמית ואחיה בתחיית המתים ואחר שיקומו במומן מחצתי ואני רופאם: מג (ג) הרנינו גוים עמו. הרנינו. אותיות הר ינון בהר הקדש יהיה משיח. גאוני קמאי אשכנז:

מרפא לשון

תרגומו כמו פרעות מראש אויב וז"ש לאעדאה כתרין מריש סנאה שזהו לפי ענין של פרעות מראש אויב, ור"ל אלו הפורענות שאמרתי אשכיר הצי מדם, היא כדי לפרוע כתרי הכבוד והמלכות מראש האויב. מג) כי דם עבדיו יקום, יתפרע. ה"ג ולא כמ"ש חיא"ר מתפרע. וכפר אדמתו עמו, ועל עמיה. לימד שהמקרא חסר וא"ו ושיעורו אדמתו ועמו.

רמב"ן

תפארת ישראל יאמר שישאנה עתה בעת רצון אל השמים העליונים והיא היד הגדולה הנלחמת לישראל וזה טעם ואמרתי חי אנכי לעולם כי אני מחיה ידי החזקה בהיות משנן ברק חרבי וסומך אותה לאחוז במשפטן של ישראל ולהשיב נקם לצרי כי אז יהיה השם שלם והכסא שלם והמשכיל יבין. והנה השירה הזאת אשר היא בנו לעד אמת ונאמן תגיד בביאור כל המוצאות אותנו הזכירה תחלה ההסד שעשה עמנו הקב"ה מאז שלקחנו לחלקו והזכירה הטובות שעשה לנו ממדבר ואשר הנחילנו ארצות

ספורנו

(מג) הרנינו גוים, אתם חצי ה' והרבו הרנינו גוים שיכירו כלם כי ישר ה' ולא עולתה בו כאמרו ישמחו וירננו לאמים כי תשפוט עמים מישור: עמו. והרנינו עמו שיתנו תודה וקול זמרה על כי דם עבדיו יקום ונקם ישיב לצריו ורננת עמו תהיה על נקמת דם עבדיו ועל נקם שישיב לצריו בשביל מה שעשו לישראל דרך נקמה: וכפר אדמתו. בהשמה מהם מה שנעשה

מד *וַיָּבֹא מֹשֶׁה וַיְדַבֵּר אֶת־כָּל־דִּבְרֵי הַשִּׁירָה־הַזֹּאת בְּאָזְנֵי הָעָם הוּא וְהוֹשֵׁעַ בִּן־נוּן׃ מה וַיְכַל מֹשֶׁה לְדַבֵּר אֶת־כָּל־הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה אֶל־כָּל־יִשְׂרָאֵל׃ מו וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם שִׂימוּ לְבַבְכֶם לְכָל־הַדְּבָרִים אֲשֶׁר אָנֹכִי מֵעִיד בָּכֶם הַיּוֹם אֲשֶׁר תְּצַוֻּם אֶת־בְּנֵיכֶם לִשְׁמֹר לַעֲשׂוֹת אֶת־כָּל־דִּבְרֵי הַתּוֹרָה הַזֹּאת׃ מז כִּי לֹא־דָבָר רֵק הוּא מִכֶּם כִּי־

* שביעי בספרי׳

תרגום אונקלוס

עַמֵּיהּ: מד. וַאֲתָא מֹשֶׁה. וּמַלֵּיל. יָת כָּל פִּתְגָּמֵי תּוּשְׁבַּחְתָּא הָדָא קֳדָם עַמָּא. הוּא וְהוֹשֵׁעַ בַּר נוּן: מה. וְשֵׁיצִי מֹשֶׁה. לְמַלָּלָא. יָת כָּל פִּתְגָּמַיָּא הָאִלֵּין עִם כָּל יִשְׂרָאֵל: מו. וַאֲמַר לְהוֹן שַׁווּ לִבְּכוֹן. לְכָל פִּתְגָּמַיָּא. דַּאֲנָא מַסְהִיד בְּכוֹן יוֹמָא דֵין. דִּתְפַקְּדוּנּוּן יָת בְּנֵיכוֹן. לְמִטַּר לְמֶעְבַּד. יָת כָּל פִּתְגָּמֵי אוֹרָיְתָא הָדָא: מז. אֲרֵי. לָא פִתְגָּם רֵיקָן הוּא מִנְּכוֹן. אֲרֵי הוּא

ת"א שימו לבבכם לכל הדברים, עקלים ע"ד פ"ח:

תפסיר הרס"ג

(מד) וכאן מוסי. למא כלם אלקום בהד'ה אלתסבחה, הו והושע אבן נון: (מה) פלמא פרג' מוסי'. מן מכ'אטבתהם בהד'א אלכלאם: (מו) פקאל להם רדו באלכם. לגמיע אלכלאם. אלד'י אנאשדכם בה אליום. לתאמרון בה בניכם. ליחפצ'ו ויעמלו. גמיע אמור הד'ה אלתוריה: (מז) לאנה ליס בכלאם

נוה שלום

וכת"א וחסר אות השמוש. (מד) ויבא משה וידבר וכו', וכאן מוסא למא כלם וכו', ויהי כאשר דבר משה באזני העם את דברי השירה הזאת הוא וכו' ודבק פסוק זה למעלה. (מה) ויכל, פלמא פרג', ויהי כאשר כלה משה וכו'. וזה תחלת הדבור. (מו) ויאמר אליהם, קאל להם, אז אמר להם

חלק הדקדוק

וכן עיקר: (מו) לכל הדברים, אין בלמ"ד געיא וחה"א בדרבן. את כל דברי התורה הזאת, תיבת את בתביר ותיבת התורה בטפחא בתיגאן המדוקדקות:

אבן עזרא

ויקר פדיון נפשם איך אמר יפדה נפשי והמשכיל יבין: (מ) כי אשא אל שמים ידי. שבועה בדבר קיים ואשא כמו וירם ימינו ושמאלו אל השמים ימלת אשא כדרך בן אדם להבין את השומעים: חי אנכי. כאשר אני חי כן אעשה זה: (מא) אם שנותי. מפעלי הכפל כמו וחנותי לבני בטנו מגזרת חץ שנון: ותאחז במשפט ידי. החרב משפט גבור מלחמה: אשיב נקם. טעם אשיב כאשר עשו לישראל וכן אשלם: (מב) מדם חלל. פירוש אשכיר. וטעם ושביה הפצועים: מראש. פירוש תאכל בשר וטעם מראש להתיז הראש: פרעות. כמו בפרוע פרעות גם קדמונינו אמרו הנפרע: (מג) הרנינו גוים עמו. אז ישבחוהו כאשר יקום השם דמם וי"א מגזרת ותעבור הרנה והטעם הכרוז והכריזו עליהם בכל מקום שיהיו: וכפר אדמתו עמו. י"א שהוא חסר וי"ו והטעם וכפר אדמתו ועמו ובדר"ש כי הארץ תכפר בעד עמו גם הוא נכון בטעם רק איננו מטעם המקום ועוד כי האדמה ל' נקבה וחה"א העד הנאמן ותחתיו התי"ו והנה איננו וכפרה. ולפי דעתי שפירושו שהעם יכפר על האדמה כי

אבי עזר

תחלת אוכלא ולבסוף אוכלא וע' בנדרים בפ' הנודר ונן הירק: (כו) (אפאיהם. י"א שהם שלש מלות וכו' וטעמו כמו אשחיתם וכו' ואלו הי' כדעת המדקדקים

רבינו בחיי

זו (דניאל י) וירם ימינו ושמאלו אל השמים וישבע בחיי העולם וגו'. וכן

רשב"ם

כדכתיב ולארץ לא יכופר לדם אשר שפך בה כי אם בדם שופכו: (מד) הוא והושע בן נון, שהרי לשניהם צוה הקב"ה, כדכתיב קרא את יהושע והתיצבו באהל מועד ואצונו וגו':

בעל הטורים

אים ביסודם כ"ב שנה: (מז) כי לא דבר רק הוא. תגין על סקו"ף לומר שאפי' על התגין של תורה תלוי תילים של הלכות: רק. ב' במס'. והכור רק. ודין. לומר כמו שהבור רק ואינו מתמלא מחולייתו כן התורה לא יוכל אדם להתמלאות

שפתי חכמים

שיאמר לישראל אי אלהימו וגו' איך יאמר כאו עמהם והכינו שבידי להמית ולהחיות ולכן הוסיף אז יגלה ישועתו פי' אהפך מחשבות האויב ממה שהיתה טרם שנגלות ישועתו: ח פי' סע"א: ט פי' לישראל: י כלומר כבר נשיאה היא ידי בשמים פי' שתמיד אני משרה שכינתי כו' אבל א"א לפרש מל' שבועה כיון שכבר כתיב פורעניות חמת תנינים יינם וגו' כאו עתה וגו' וא"כ אמאי ישבע עכשיו אבל לפי פשוטו שפירשתי לעיל דקאי אישראל אתי שפיר שנשבע שינקום מהם וכן לרבי יודא אבל לרבי נחמיה שמפרש כל הפרשה כלפי ע"א א"א לפרש מל' שבועה: כ פי' ב' מלות הן וכפל ל' הוא ופי' של דיו וזוג הוא שנים זוג הוא מתרגום בבלי ודיו הוא ל' יוני ורצונו לתרץ בזה דק"ל אם משה דבר באזני העם שהוא היה מלכם ונשיא עליהם אבל יהושע מה עניינו בדבר הזה שהרי הוא לא היה נשיא עליהם אלא לאחר מיתת משה לזה קאמר שבת של דיו זוגין כו': ל כלומר שהתורה מעידה עליו שלא זחה דעתו עליו ולכך קוראו הושע ולא יהושע ומלת זחה פי' גבה לב וגם סרוח: מ פי' כי הרבה דברים יש בתורה שהן דקין כחוט השערה כהררים תל' סר: נ פי' ומהו שהבל ונפרש

רש"י

באת עליהם הרעה ח ומאתי תבא עליהם ט הטובה. ואין מידי מציל, מי שיציל אתכם מן הרעה אשר אביא עליכם: (מ) כי אשא אל שמים ידי. כמו כי נשאתי י תמיד אני משרה מקום שכינתי בשמים כתרגומו אפי' חלש למעלה וגבור למטה אימת עליון על התחתון וכ"ש שגבור למעלה וחלש מלמטה. ידי, נוקום שכינתי. כמו (במדבר ב) איש על ידו. והיה בידי להפרע מכם אבל אמרתי שחי אנכי לעולם איני ממהר לפרוע לפי שיש לי שהות בדבר כי אני חי לעולם ובדורות אחרונים אני נפרע מהם והיכולת בידי להפרע מן המתים ומן החיים. מלך בשר ודם שהוא הולך למות ממהר נקמתו להפרע בחייו כי שמא ימות הוא או אויבו ונמצא שלא ראה נקמתו ממנו אבל אני חי לעולם ואם ימותו הם ואיני נפרע בחייהן אפרע במותן: (מא) אם שנותי ברק חרבי. הרבה אם יש שאינם תלוין כשאשנן ברק חרבי ותאחז במשפט ידי וכו' כמו שפירשתי למעלה: (מד) הוא והושע בן נון. (סוטה יג) שבת של דיוזגי כ היתה נטלה רשות מזה ונתנה לזה העמיד לו משה מתורגמן ליהושע שיהא דורש בחייו כדי שלא יאמרו ישראל בחיי רבך לא היה לך להרים ראש ולמה קוראו כאן הושע לומר שלא זחה דעתו עליו ל שאע"פ שנתנה לו גדולה השפיל עצמו כאשר מתחלתו (ספרי): (מו) שימו לבבכם. צריך אדם שיהיו עיניו ולבו ואזניו מכוונים לדברי תורה. וכה"א (יחזקאל מ) בן אדם ראה בעיניך ובאזניך שמע ושים לבך וגו' הרי דברים ק"ו ומה תבנית הבית שהוא נראה לעינים ונמדד בקנה צריך אדם שיהיו עיניו ואזניו ולבו מכוונים להבין, דברי תורה שהן כהררין התלוין בשערה מ עאכ"ו: (מז) כי לא דבר רק הוא מכם. לא לחנם אתם יגעים בה כי הרבה שכר תלוי בה נ כי

השתתפות משה ויהושע בד"ז

(מד) ויבא משה וגו' הוא והושע בן נון. שיתף משה את יהושע בדבריו בדברים האלה כדי שהעם יחשבוהו בעיניהם, וקראו פה הושע ולא יהושע להגיד שתמיד היה לפני משה כאשר היה במשנה אתו ובשבתו אותו שהיה נקרא אז הושע בן נון:

דעת זקנים מבעלי התוספות

לצריו שיספך דמם כמו ששפכו דמם של ישראל. וזה"ם ידין בגוים מלא גויות שעתיד הקב"ה שיאמר לאומות למה שפכתם דמן של ישראל והם יכלו לכפור שלא עשו כך והקב"ה מראה להם מלבושיו שהיה מלא גויות פי' גופי הקדושים ולא יוכלו לכפור. וזה ידין לכל אחד כדין שעשה לישראל. וזהו שייסד

רמב"ן

הגוים הגדולים והעצומים ורוב הטובה והעושר והכבוד אשר הנחילנו בה וכי מרוב כל טובה מרדו בה לעבוד העובדי כוכבים והזכירה הכעס אשר היה מלפניו עליהם עד ששלח בם בארצם דבר ורעב וחיה רעה וחרב. ואחרי כן פזר אותם בכל רוח ופאה וידוע כי כל זה נתקיים ויהי כן ואמרה השירה כי בסוף ישיב נקם לצריו ולמשנאיו ישלם והטעם כי הם עשו כל הרעות עמנו לשנאתו של הקב"ה כי לא ישנאו את ישראל בעבור שעשו עובדי כוכבים כהם רק שלא יעשו כמעשיהם ויעבדו את הקב"ה וישמרו את מצותיו ולא יתחתנו בהם ולא יאכלו מזבחיהם ויבוזו עבודת כוכבים שלהם ויבערו אותה ממקומותיהם וכענין שאמר כי עליך הורגנו כל היום אם כן לשנאתו של הקב"ה יעשו בנו כל הרעות האלה והם צריו ומשנאיו. ועליו להנקם מהם וזה דבר ברור כי על הגאולה העתידה יבטיח כי בענין בית שני לא הרנינו גוים עמו. רק לעגו עליהם מה היהודים האומללים עושים והיו

מסורת הקריאה

(מז) חזה, ברביע: (נ) ויאסף, הטעם מלעיל באל"ף והסמ"ך בסגול, ונמסר במס"ג ויאסף ז' ה' מלעיל וח' מלרע, ועי' בראשית כ"ה ב'. ומה שנמסר כאן במס"ק ה' ג' מלעיל וב' מלרע, הוא טעות מהמעתיק שהכניס האות ג' באמצע, וכן צ"ל ה' מלעיל וב' מלרע, כמו שנמסר במס"ג כאן ובמס"ק בראשית כ"ה ח':

ספורנו

בה: עמו. ויכפר גם כן עמו מכל מה שעשו בגלותם מחלול ה' וזולתו במה שסבלו בגלות אופן שישוב שכינתו בתוכם כאמרו יחדו ירננו כי עין בעין יראו בשוב ה' ציון:

(מו) אשר אנכי מעיד בכם היום. בשירת האזינו שאני מעיד ומתרה בישראל שכמו שנתן להם האל ית' פרנסה שלא בצער כדי שיעבדוהו כן ישחיתם בהחטיאם כונתו: אשר תצום את בניכם. בסוף ימיכם הזכירו בצוואתכם לבניכם כל אלה הדברים ותצוו שישמרו מאד לנפשם פן ישחיתון כמו שצוה דוד לשלמה בנו: לשמור לעשות. כדי שהבנים ישמרו ויעשו:

תרגום אונקלוס

חַיֵּיכוֹן . וּבְפִתְגָמָא הָדֵין . תֵּירְכוּן יוֹמִין עַל אַרְעָא . דְּאַתּוּן . עָבְרִין יָת יַרְדְּנָא . לְתַמָּן לְמֵירְתַהּ : מח. וּמַלִּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה . בִּכְרַן . יוֹמָא הָדֵין לְמֵימַר : מט. סַק . לְטוּרָא דְּעִבְרָאֵי הָדֵין לְטוּרָא דִּנְבוֹ . דִּבְאַרְעָא דְּמוֹאָב . דְּעַל אַפֵּי יְרֵחוֹ . וַחֲזֵי יָת אַרְעָא דִּכְנַעַן . דַּאֲנָא יָהֵיב . לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל לְאַחְסָנָא : נ. וּמוּת . בְּטוּרָא דְּאַתְּ סָלֵיק לְתַמָּן . וְאִתְכְּנֵישׁ לְעַמָּךְ .

ת"א ובדבר הזה תאריכו ימים. ברכות נד:

דברים לב האזינו

הוּא חַיֵּיכֶם וּבַדָּבָר הַזֶּה תַּאֲרִיכוּ
יָמִים עַל־הָאֲדָמָה אֲשֶׁר אַתֶּם
עֹבְרִים אֶת־הַיַּרְדֵּן שָׁמָּה לְרִשְׁתָּהּ: פ
מפטיר מח וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה
בְּעֶצֶם הַיּוֹם הַזֶּה לֵאמֹר: מט עֲלֵה
אֶל־הַר הָעֲבָרִים הַזֶּה הַר־נְבוֹ
אֲשֶׁר בְּאֶרֶץ מוֹאָב אֲשֶׁר עַל־פְּנֵי
יְרֵחוֹ וּרְאֵה אֶת־אֶרֶץ כְּנַעַן אֲשֶׁר
אֲנִי נֹתֵן לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל לַאֲחֻזָּה:
נ וּמֻת בָּהָר אֲשֶׁר אַתָּה עֹלֶה
שָׁמָּה וְהֵאָסֵף אֶל־עַמֶּיךָ כַּאֲשֶׁר־

תפסיר הרס"ג

פארג' הו ענכם. בל הו חיותכם. ובה תטול מדתכם. פי אלבלד. אלד'י אנתם גאיזין אלארדן. אליה לתחוזוה: (מח) ת'ם כלם אללה מוסי'. פי ד'את ד'אלך אליום קאילא: (מט) אצעד. אלי' גבל אלעבריין הד'א גבל נבו. אלד'י פי בלד מואב. אלד'י בחצ'רה' יריחו. ואנצ'ר אלבלד. אלד'י אנא מעטיה. לבני אסראיל חוזא: (נ) ומות. פי אלגבל אלד'י אנת צאעד אליה. ואנצ'ם אלי קומך. כמא

נוה שלום

שימו וכו'. (נא) על אשר מעלתם, נכת'תמא אלאמה בי, מעלתם את העם בי בראותם אהכם בורחים ע"ל במדבר כ יב.

בעל הטורים

ממנס: (מח) וידבר ה' אל משה בעלם. י' דסמיכי בלא לאמר. כנגד י' דברות: (נ) כאשר מת אהרן. בגימטריא הן בנשיקה מת אהרן:

רש"י

היא חייכם. ד"א אין לך דבר ריקן בתורה שאם תדרשנו שאין בו מתן שכר ם תדע לך שכן אמרו (בראשית לו) ואחות לוטן תמנע ע ותמנע היתה פילגש וגו' לפי שאמרה איני כדאי להיות לו לאשה הלואי ואהיה פילגשו וכ"כ למה להודיע שבחו של אברהם שהיו שלטונים ומלכים מתאוים להדבק בזרעו: (מח) וידבר ה' אל משה בעצם היום הזה. בשלשה מקומות נאמר פ בעצם היום הזה. נאמר בנח (שם ז) בעצם היום הזה בא נח וגו' במראית אורו של יום לפי שהיו בני דורו אומרים בכך וכך אם אנו מרגישין בו אין אנו מניחין אותו ליכנס בתיבה ולא עוד אלא אנו נוטלין כשילין וקרדומות ומבקעין את התיבה אמר הקב"ה הריני מכניסו בחצי היום וכל מי שיש בידו למחות יבא וימחה. במצרים נאמר (שמות יב) בעצם היום הזה הוציא ה' לפי שהיו מצרים אומרים בכך וכך אם אנו מרגישין בהם אין אנו מניחים אותם לצאת ולא עוד אלא אנו נוטלין סייפות וכלי זיין והורגין בהם אמר הקב"ה הריני מוציאן בחצי היום וכל מי שיש בו כח למחות יבא וימחה. אף כאן במיתתו של משה נאמר בעצם היום הזה לפי שהיו ישראל אומרים בכך וכך אם אנו מרגישין בו אין אנו מניחין אותו אדם שהוציאנו ממצרים וקרע לנו את הים והוריד לנו את המן והגיז לנו את השליו והעלה לנו את הבאר ונתן לנו את התורה אין אנו מניחין אותו אמר הקב"ה הריני

שפתי חכמים

כי הוא חייכם וגו': ם הוצרך לפי' ד"א כי לפי' ראשון קשה לא הל"ל רק שימו לבבכם וגו' את כל דברי התורה וגו' כי הוא חייכם ולמה ל"ל כי לא דבר רק הוא מכם וגו' לכך פי' ד"א כו' ושני עניינים הם וה"פ אין לך דבר ריקם בתורה פי' שיהא נכתב שלא לצורך ועוד שאם תדרשנו כו' וה"פ אין לך דבר שבתורה שאם תדרשנו כו' ולכן כתיב נגנס לרבנו על מתן שכר שהוא עלמותו של אדם ותכלית הללחתו. ולפי ד"א קשה לנ"ל כי הוא חייכם הא כבר נתן הטעם לשימה הזאת א"כ ה"ל להסיף דה"ל לכתוב אחר דברי התורה שהוא כי הוא חייכם ואח"כ כי לא דבר רק וגו'. ל"ש גם טעם ראשון: ע פי' מזה מביא ראיה שאין לך דבר בתורה שיהא נכתב בחנם שלא לצורך אבל לא א"יכול שכר אם תדרשנו אינו מביא ראיה מזה: פ וא"ת ולמה אינו מונה בעלם היום הזה דנאמר גבי אברהם דכתיב בעלם היום הזה נימול אברהם ופירש"י ביום ולא בלילה שלא נתייראה כו'. וי"ל דהא דכתיב גבי אברהם בעלם היום הזה היכא למיעד כמו שפירש"י דאתא לאשמעינן דביום שנלטוה נימול ולכן לא נקט רש"י אלא ג'

דעת זקנים מבעלי התוספות

הפייט שתאזר בקדושים. וכן בעקדם אל דמי נדמי גם בפורפירא מלא גוים. וכפר אדמתו עמו. ישראל עמו יכפרו אדמתו של הקב"ה דכתיב ולארץ לא יכופר לדם אשר שופך בה כי אם בדם שופכו:

עליית משה אל ההר

(מח) וידבר ה' אל משה בעלם היום וגו'. כאשר משה עשה כל מה שהיה מוטל עליו לעשות, אמר לו הקב"ה מעתה אין לורך עוד אלא שתעלם לאותו ההר שאמרתי לך ומות בהר ולא תרד עוד מהסר כאשר עשית עד עכשיו:

סבת פטירת משה ואהרן

(נ) והאסף אל עמך וגו'. היא הדור שמתו במדבר בעון המרגלים שמשם הי' סבתם במקרם ולא בכונה רעוי שתאסף איתם וישאר גופך במדבר עם גופותיהם. וע"כ קראם עמו לפי שהוא היה סבת מיתתם, כאשר מת אהרן אחיך ויאסף אל עמיו. והיתה מיתתו בעבור ענין העגל שמתו בני ישראל במדבר בעונו ולכן נאסף הוא במדבר עמהם, ככה אתה תאסף בסבת דור המרגלים, אבל האסיפה הואת אינה כי אם הקבורה וקבון הגופות

אבן עזרא

כן מצאנו אבנים שחקו מים גם נמצא כפור בלא מלת על כמו וחטאת אותו וכפרתהו והטעם כי ישראל יעשו נקמה בגוים והם יכפרו על ארץ ישראל בעבור הדם ששופך בה כמו ולארץ לא יכופר והוא דבר בטעם המקום. או פירוש וכפר כמו וטהר וכמו וכפרתהו וכן אמר יחזקאל על סוף המלחמות וטהרו את הארץ ותנה ישראל יטהרוה: (מד) ויבא משה. להורות כי אחר שהלך אל כל שבט ושבט וצוים בבואו אל אהל מועד ושם נקהלו אליו כל בני ישראל אז דבר השירה הזאת: הוא והושע בן נון. כמו אז ישיר משה ובני ישראל גם זאת להגדיל מעלת יהושע לעיני

אבי עזר

כו' לא ידבק הטעם וכו') כי אפילו מורה על הגרות וטלטול ואשניתה מורה על אבדון חלילה לכן מביא הרב י"א אחרי נס אפי כטעם וקרא אפי נכס אבל ראוי להיות אפיהם כי אין דגש להשלים הנו"ן ודברי הרב שניהם כאחד טובים: (כח) (כי גוי אבד עלות המה וגו' רק פירוש עלות שב אל אובד וכו') וכיון שאובד הפעלים עומדים לא יתכן לפרש שגוי היו מאבדים העלות אלא עלות ואובד יחדיו ידובקו והגוי מכונה גשם אובד עלות כמו שמכונה האילן גשם נובלת כיון שעלה נובלין וכן ותאבדו דרך נקראים הרשעים גשם אובדים וכן תנו יין לאובד וכן קרועי בגדים אף שהבגדים קרועים יקראו הם קרועים וכן מגולחי זקן: (לא) (כי לא כצורנו צורם דברי משה וכו') כיון שאיכה ירדוף אחד אלף קאי על גרי ישראל דהוה להם לאומרם כן נלבנם אם לא כי צורם מכרם ועתה מתחיל משה לומר לישראל כי לא כצורנו צורם:

רבינו בחיי

אמר דוד ע"ה (תהלים י) קומה ה' אל נשא ידך. וכן מצינו בהבטחת

אור החיים

(נ) ומות בהר. פירוש התרצה למות שאין הקדוש ברוך הוא לוקח נפשות חסידיו אלא לרצונם. ואומרו והאסף אל עמיך על דרך אומרם שיוצאים הצדיקים להקביל פני צדיק ולזה אמר ה' אליו שיאסף אל עמיו הבאים לקראתו עוד יתבאר על זה הדרך כי בא לתת שלשה טעמים למיתת איש האלהים וזה שיעור הכתוב ומות והטעם בהר פירוש על דרך אומרם זכרונם לברכה למה נקבר משה בהר נבו בשביל עון פעור כי בכל זמן שיזקוף ראשו פעור ימצא כנגדו משה ונכנע וכאומרו ויקבור אותו בגיא מול בית פעור טעם ב' אשר אתה עולה שמה פירוש כדי שיוכל להשיג האושר שהשיג באמצעות מעשים טובים הנוראים מה שאין יכול להשיג בעודו משותף עם הגוף שאינו יכול להשיג המעלה היא והוא אומרו אשר אתה עולה שמה פירוש בעולם העליון ג' והאסף אל עמיך ע"ד אומרם זכרונם לברכה בפסוק

רמב"ן

גדוליהם עובדים בהיכל מלך בבל וכולם משועבדים לו ובימים ההם לא השיב נקם לצריו ולא כפר אדמתו עמו והנה אין בשירה הזאת תנאי בתשובה ועבודה רק היא שטר עדות שנעשה הרעות וגוכל ושהוא יתברך יעשה בנו בתוכחות חימה אבל לא ישבית זכרנו וישוב ויתנחם ויפרע מן האויבים בחרבו הקשה והגדולה והחזקה ויכפר על חטאינו למען שמו אם כן השירה הזאת הבטחה מבוארת בגאולה העתידה על כרחן של מינין וכך הזכירו בספרי. גדולה שירה זו שיש בה עכשיו ויש בה לשעבר ויש בה לעתיד לבא ויש בה בעולם הזה ויש בה לעולם הבא ולזה רמז הכתוב שאמר ויבא משה וידבר את כל דברי השירה הזאת באזני העם הזכיר כל להגיד שהיא כוללת כל העתידות למו ואם היא קטנה בדבור כי ביאר להם ענינים הרבים ואלו היתה השירה הזאת מכתב אחד מן החוזים בכוכבים שהגיד מראשית

מֵת אַהֲרֹן אָחִיךָ בְּהֹר הָהָר וַיֵּאָסֶף
אֶל־עַמָּיו׃ נא עַל אֲשֶׁר מְעַלְתֶּם
בִּי בְּתוֹךְ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּמֵי־מְרִיבַת
קָדֵשׁ מִדְבַּר־צִן עַל אֲשֶׁר לֹא־
קִדַּשְׁתֶּם אוֹתִי בְּתוֹךְ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃
נב כִּי מִנֶּגֶד תִּרְאֶה אֶת־הָאָרֶץ
וְשָׁמָּה לֹא תָבוֹא אֶל־הָאָרֶץ אֲשֶׁר־
אֲנִי נֹתֵן לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל׃ פ פ פ

תרגום אונקלוס

כְּמָא דְמִית. אַהֲרֹן אֲחוּךְ בְּהוֹר טוּרָא. וְאִתְכְּנֵישׁ לְעַמֵּיהּ: נא. עַל דְּשַׁקַּרְתּוּן בְּמֵימְרִי. בְּגוֹ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל. בְּמֵי מַצּוּת רְקַם מַדְבְּרָא דְצִין. עַל דְּלָא קַדֵּישְׁתּוּן יָתִי. בְּגוֹ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל: נב. אֲרֵי מִקֳּבֵיל תֶּחֱזֵי יָת אַרְעָא. וּלְתַמָּן לָא תֵיעוֹל. לְאַרְעָא. דַּאֲנָא יָהֵיב לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל: פ פ פ

ל"ב. כל"ב סימן: ומפטירין שובה ישראל כשחל בין ר"ה ליוה"כ כהושע בסימן יד:

תפסיר תרס"ג

מאת הרון אכי'ך פי גבל הור. ואנצ'ם אלי קומה: (נא) עלי מא נכת'תמא אלאמה בי. פי מא בין בני אסראיל. פי מא כ'צומה' רקים בריה' צין. ולם תקדסאני פי מא בינהם: (נב) לד'אלך תנצ'ר אלארץ'. אלד'י אעטיתהא לבני אסראיל מן אלמקאבלה. ולא תדכ'ל אליהא:

אבן עזרא

הכל וקראו הכתוב הושע בשם שהיו כל ישראל יודעין אותו כי מי ידע שכנה שמו משה יהושע כי אם קריאי מועד לבדם ודרך הדרש ידועה: (מז) כי הוא חייכם. כטעם יראת ה' תוסיף ימים ועוד שתהיו בארץ טובה ולא בגלות: (מח) בעצם היום הזה. היום שאמר השירה: (נ) ומות. לתקן עצמו כי הוא יקבור את עצמו כאשר אפשר וכבר רמזתי מה שאמר אחד מחכמי הדור במלת ויאסף: (נא) אשר לא קדשתם. פירשתיו: אל הארץ. פירושו ושמה:

חסלת פרשת האזינו

שפתי חכמים

מקומות: צ דאל"כ כאשר מת אהרן אחיך ל"ל וסלא לא סוף לבדו מת: ק פ"כ על אשר מעלתם בי גרמתם למעול בי וכ"ה בספרים מדוייקים ופי' אתם גרמתם לעם שיהיו ממרים את פי ה' כו' לא שמשה ואהרן מעלו אלא שגרמו לישראל למעול בהקב"ה: ר לאפוקי שלא תפרש כמו נגד ספר שפי' למזרחו של הר דא"כ מאי ל"מ למשה אם יראה אהרן מלך מוכח או משאר רוחות: ש רצ"ל ושמה לא הבא ל"ל דבודאי אם לא דבאי כ"א לראות מרחוק בודאי לא יבא. ל"פ כ"א כו' כלומר אדלעיל קאי אמה דכתיב עלה אל הר העברים וגו' ולמה כי שמה לא תבא וא"כ אם לא תראה עכשיו אימתי. ופ"ה איני חושש לזה. ל"ם וידעתי כו':

רש"י

מכניסו בחצי היום וכו': (נ) כאשר מת אהרן אחיך. באותו מיתה שראית וחמדת צ אותה שהפשיט משה את אהרן בגד ראשון והלבישו לאלעזר וכן שני וכן שלישי וראה בנו בכבודו א"ל משה אהרן אחי עלה למטה ועלה פשוט ידיך ופשט פשוט רגליך ופשט עצום עיניך ועצם קמוץ פיך וקמץ והלך לו אמר משה אשרי מי שמת במיתה זו: (נא) על אשר מעלתם ק בי. גרמתם למעול בי: על אשר לא קדשתם אותי. גרמתם לי שלא אתקדש. אמרתי לכם (במדבר כ) ודברתם אל הסלע והם הכוהו והוצרכו להכותו פעמים ואלו דברו עמו ונתן מימיו בלא הכאה היה מתקדש שם שמים שהיו ישראל אומרים ומה הסלע שאינו לשכר ולא לפורעניות אם זכה אין לו מתן שכר ואם חטא אינו לוקה כך מקיים מצות בוראו אנו לא כ"ש: (נב) כי מנגד. ר מרחוק: תראה וגו'. כי אם ש לא תראנה עכשיו לא תראנה עוד בחייך: ושמה לא תבוא. וידעתי כי חביבה היא לך ע"כ אני אומר לך עלה וראה: חסלת פרשת האזינו

דעת זקנים מבעלי התוספות

(נב) כי מנגד תראה את הארץ ושמה לא תבא. שני דברים שאלת אעברה נא ואראה. אעברה לא יתן לך אראה יתן לך שלא תשיב פניך ריקם מן הכל:

סבת פטירת משה ואהרן

כבטן אהרן, לא אסיפת הנשמות בעולם הרוחני, כי הם בלי ספק היה ההבדל ביניהם עצום ונורא מאד אלה לחיי עולם ואלה כו'. והאסור לפרש והאסף אל עמך שהוא נאמר רבה למשה רצינו לומר שעם היות שנפרד בבנין הגוף וקבורתו מאבותיו הראשונים שהם מנוחתם כבוד במערת המכפלה, הנה רוחו ונשמתו יאסף אל עמיו שתדבק עמהם ולא תפרד מהם עם היות שגופו נפרד מגופיהם, כמו שאהרן קדוש ה' שמת יותר רחוק מאהרן הנכבדת בהר ההר, ועל כל זה לא נמנע מהאסף נפשו אל עמיו הקדושים אשר באהרן שמה. והנה אמר על אשר מעלתם בי בתוך בני ישראל במי מריבת קדש, והוסיף עוד לומר על אשר לא קדשתם אותי בתוך בני ישראל, כמו שהודעתיך שמשה ואהרן לא היתה סבת מיתתם עון מי מריבה בלבד אבל היתה שם סבה עצמית נעלמת והוא מעשה העגל באהרן ולווי השליחות במרגלים במשה, וסבה אחרת גלויה ומפורסמת מפני כבודם והוא ענין מי מריבה. ולפי שהיו ענשם של משה ואהרן מורכב משני ענינים אלו העלמו והמקרי, הנעלם והנגלה, לכן אמר כאן על אשר מעלתם בי בתוך בני ישראל במי מריבה קדש, והיא הסבה הנגלית המפורסמת שזכרה התורה לכבודם, בכל זאת הסבה הגלויה לא הספיקה לעונש גדול כל כך אם לא בעבור הסבה העלמית הנעלמת, והיא על אשר לא קדשתם אותי בתוך בני ישראל, ר"ל שהיה לאהרן לקדש השם במעשה העגל ויהרג כמו שהרגו לחור ולא לעבור לעם... העגל, אף אם לא לכונת עבודה אליו, וכן היה למשה לקדש את השם להאמין בדבריו ולא להרהר אחרי דבריו, באמרו אל המרגלים וראיתם את הארץ הטובה היא אם רעה, היש בה עץ אם אין, ואת העם היושב הוא אם רב, ושאר הדברים אשר שם בפיהם, ועל זה אמר על אשר לא קדשתם אותי, שרמז הסבות העצמיות הנעלמות, ולכן לא אמר בזה במי מריבת קדש כמו שאמר בראשונה כי היו אלה זולתן:

בשקורין האזינו בין ר"ה ליוה"כ אז מפטירין שובה ישראל, אבל כשקורין האזינו בין יוה"כ לסוכות אזי מפטירין וידבר דוד.

רבינו בחיי

גאולת מצרים שהיתה בשבועה כי שם כתוב (שמות ד) אשר נשאתי את ידי וכתיב (שם) לכן אמור לבני ישראל אני ה'. ולכן הוא לשון שבועה כמו (ש"א ג) לכן נשבעתי לבית עלי. וכן כתוב בגאולה העתידה (ישעיה ל) לכן יחכה ה' לחננכם ולכן ירום לרחמכם. וכתב הרמב"ן ז"ל כי אשא אל שמים ידי על דרך האמת בעבור כי בעת הגלות השליך משמים ארץ תפארת ישראל יאמר שישאנה עתה בעת רצון אל השמים העליונים והיא היד הגדולה הנלחמת לישראל וזה טעם ואמרתי חי אנכי לעולם כי אני מחיה ידי החזקה בהיותי משנן ברק חרבי וסומך אותה לאחוז במשפטן של ישראל ולהשיב נקם לצרי כי אז יהיה השם שלם והכסא שלם והמשכיל יבין עכ"ל ז"לו (מא) אם שנותי. עבר במקום עתיד כדרך הנבואות ופירוש אם אשנן אשיב נקם ואינו לשון מסופק כי אם תבטחה ולשון ודאי. ושעור הכתו' שאשנן חרבי בשמים למעלה ותאחז במשפט ידי למטה והוא דברי הנביא (שם לד) כי רותה בשמים חרבי הנה על אדום תרד. ובמדרש אם שנותי ברק חרבי אמר הקב"ה אם אשנן

רמב"ן

אחרית כן היה ראוי להאמין בה מפני שנתקיימו כל דבריה עד הנה לא נפל דבר אחד ואף כי אנחנו נאמין ונצפה בכל לב לדברי האלהים מפי נביאו הנאמן בכל ביתו אשר לא היה לפניו ואחריו כמוהו עליו השלום:

אור החיים

ויתא ראשי עם וגומר שבאמצעות משה יזכו דור המדבר והם מתיחסים אליו כאומרו רד כי שחת עמך והוא אומרו והאסף אל פירוש לסיבת עמיך להביאם לעולם הבא והגם שבאהרן מצינו שאמר כן גם כן ויאסף אל עמיו במקום שיש לדרוש דורשין:

(נא) על אשר מעלתם וגו'. על אשר לא קדשתם וגו'. עיין מה שפירשתי בפרשת חוקת בענין זה באורך:

(נב) כי מנגד תראה וגו'. פירוש ע"ד אומרו ויראהו ה' את כל הארץ ועיין מה שפירשתי שם: ושמה לא תבוא אל הארץ וגו'. קשה אחר שאמר ושמה לא תבוא מה מקום לחזור ולומר אל הארץ וגו' ויתבאר ע"ד אומרם זכרונם לברכה שעתיד משה ליכנס לארץ עם האבות לעתיד לבא ואמרו בזוהר כי הוא יביא את ישראל אל הארץ בבא גאולתם ולזה כשאמר ה' ושמה לא תבוא חש שיהיו הדברים נשמעים שמחליט לו ביאת הארץ לעולם ועד לזה אמר אל הארץ אשר אני נותן וגומר פירוש עתה ולא אל אשר יתן לעתיד ועיין מה שפירשתי בפסוק אעברה נא:

מוסרי של"ה והגהות

לסיומא דמלתא הסייעתא דשמיא ראיתי להעתיק דברי של"ה זצ"ל וז"ל דרך חיים תוכחות מוסר כבר הארכתי בתוכחות

א וַיְדַבֵּר דָּוִד לַיהוָה אֶת־דִּבְרֵי הַשִּׁירָה הַזֹּאת בְּיוֹם
הִצִּיל יְהוָה אֹתוֹ מִכַּף כָּל־אֹיְבָיו וּמִכַּף שָׁאוּל׃
ב וַיֹּאמַר יְהוָה סַלְעִי וּמְצֻדָתִי וּמְפַלְטִי־לִי׃ ג אֱלֹהֵי
צוּרִי אֶחֱסֶה־בּוֹ מָגִנִּי וְקֶרֶן יִשְׁעִי מִשְׂגַּבִּי וּמְנוּסִי
מֹשִׁעִי מֵחָמָס תֹּשִׁעֵנִי׃ ד מְהֻלָּל אֶקְרָא יְהוָה וּמֵאֹיְבַי
אִוָּשֵׁעַ׃ ה כִּי אֲפָפֻנִי מִשְׁבְּרֵי־מָוֶת נַחֲלֵי בְלִיַּעַל
יְבַעֲתֻנִי׃ ו חֶבְלֵי שְׁאוֹל סַבֻּנִי קִדְּמֻנִי מֹקְשֵׁי־מָוֶת׃
ז בַּצַּר־לִי אֶקְרָא יְהוָה וְאֶל־אֱלֹהַי אֶקְרָא וַיִּשְׁמַע
מֵהֵיכָלוֹ קוֹלִי וְשַׁוְעָתִי בְּאָזְנָיו׃ ח וַיִּתְגָּעַשׁ וַתִּרְעַשׁ
הָאָרֶץ מוֹסְדוֹת הַשָּׁמַיִם יִרְגָּזוּ וַיִּתְגָּעֲשׁוּ כִּי־חָרָה
לוֹ׃ ט עָלָה עָשָׁן בְּאַפּוֹ וְאֵשׁ מִפִּיו תֹּאכֵל גֶּחָלִים
בָּעֲרוּ מִמֶּנּוּ׃ י וַיֵּט שָׁמַיִם וַיֵּרַד וַעֲרָפֶל תַּחַת רַגְלָיו׃
יא וַיִּרְכַּב עַל־כְּרוּב וַיָּעֹף וַיֵּרָא עַל־כַּנְפֵי־רוּחַ׃ יב וַיָּשֶׁת
חֹשֶׁךְ סְבִיבֹתָיו סֻכּוֹת חַשְׁרַת־מַיִם עָבֵי שְׁחָקִים׃
יג מִנֹּגַהּ נֶגְדּוֹ בָּעֲרוּ גַּחֲלֵי־אֵשׁ׃ יד יַרְעֵם מִן־שָׁמַיִם יְהוָה
וְעֶלְיוֹן יִתֵּן קוֹלוֹ׃ טו וַיִּשְׁלַח חִצִּים וַיְפִיצֵם בָּרָק וַיָּהֹם׃
טז וַיֵּרָאוּ אֲפִקֵי יָם יִגָּלוּ מֹסְדוֹת תֵּבֵל בְּגַעֲרַת יְהוָה
מִנִּשְׁמַת רוּחַ אַפּוֹ׃ יז יִשְׁלַח מִמָּרוֹם יִקָּחֵנִי יַמְשֵׁנִי
מִמַּיִם רַבִּים׃ יח יַצִּילֵנִי מֵאֹיְבִי עָז מִשֹּׂנְאַי כִּי אָמְצוּ
מִמֶּנִּי׃ יט יְקַדְּמֻנִי בְּיוֹם אֵידִי וַיְהִי יְהוָה מִשְׁעָן
לִי׃ כ וַיֹּצֵא לַמֶּרְחָב אֹתִי יְחַלְּצֵנִי כִּי־חָפֵץ
בִּי׃ כא יִגְמְלֵנִי יְהוָה כְּצִדְקָתִי כְּבֹר יָדַי יָשִׁיב לִי׃
כב כִּי שָׁמַרְתִּי דַּרְכֵי יְהוָה וְלֹא רָשַׁעְתִּי מֵאֱלֹהָי׃
כג כִּי כָל־מִשְׁפָּטוֹ לְנֶגְדִּי וְחֻקֹּתָיו לֹא־אָסוּר מִמֶּנָּה׃
כד וָאֶהְיֶה תָמִים לוֹ וָאֶשְׁתַּמְּרָה מֵעֲוֹנִי׃ כה וַיָּשֶׁב יְהוָה
לִי כְּצִדְקָתִי כְּבֹרִי לְנֶגֶד עֵינָיו׃ כו עִם־חָסִיד תִּתְחַסָּד
עִם־גִּבּוֹר תָּמִים תִּתַּמָּם׃ כז עִם־נָבָר תִּתָּבָר וְעִם־
עִקֵּשׁ תִּתַּפָּל׃ כח וְאֶת־עַם עָנִי תּוֹשִׁיעַ וְעֵינֶיךָ עַל־
רָמִים תַּשְׁפִּיל׃ כט כִּי־אַתָּה נֵירִי יְהוָה וַיהוָה יַגִּיהַּ
חָשְׁכִּי׃ ל כִּי בְכָה אָרוּץ גְּדוּד בֵּאלֹהַי אֲדַלֶּג־שׁוּר׃
לא הָאֵל תָּמִים דַּרְכּוֹ אִמְרַת יְהוָה צְרוּפָה מָגֵן הוּא

°ויתגעש קרי °ויהם קרי °משפטיו קרי

רד"ק

(א) וידבר דוד לה'. שירה זאת אמרה דוד בסוף ימיו כשהניח ה' לו מכל אויביו. ואמר מכף שאול כי הוא היה שקול כנגד כל אויביו. ונכתבה שירה זו בספר תהלים ומתחלפת במקומות במלים והענין אחד: (ב) סלעי ומצודתי. שהייתי נשגב בו מאויבי: ומפלטי לי. מה שאמר לי אחר יו"ד הכינוי הוא תוספת ביאור. או תהיה כיו"ד המגביהי לשבת. היושבי בשמים: (ג) אלהי צורי. ר"ל כי הוא החוזק שלי. וקרן ישעי. דרך המקרא לכנות החוזק בקרן כמו וקרני ראם קרניו. מחמס. מאנשי חמס: (ד) מהלל אקרא ה'. כשאני מהלל ואקרא ה' מהולל שאהללנו כשהייתי אז מן אויבי אושע: (ה) משברי מות הם הצרות החזקות שהיה בהם קרוב למות. ופי' משברי כי הצרות שוברות לב האדם באנחותיו ודאגותיו. או פי' משברי על דרך משל כאלו אמר גלי מות כי הגלים החזקים נקראים משברים לפי שהוא נשבר בתנועתו החזקה: נחלי בליעל יבעתני. על דרך משל כמו הנחל השוטף כן הצרה הגדולה ובליעל אמר על כל רשע ורשע מאויביו. והמשל לפרש נחלי מן נחלה מכתך: (ו) חבלי שאול. ענין כאב. מן חבלי יולדה. וי"ת משריית רשיעין. כמו חבל נביאים: (ז) מהיכלו. מן השמים: ושועתי באזניו. באה באזניו: (ח) ויתגעש. כל הענין הזה עד ישלח ממרום רמז להשחית ולכלות אויבי ישראל כי להם הוא רעש הארץ והשמים וחשך וערפל וגחלים ואש וחצים וברק הכל דרך משל. וכן ויט שמים וירד כאלו ירד לכלותם במהרה. וזהו וירכב על כרוב ויעף וירא על כנפי רוח רמז למהירות הכליה והאבדון לאויבים: (ט) עלה עשן. משל על חרון אפו באויבים כמו אז יעשן אף ה' וקנאתו: ואש מפיו תאכל. אש שיצאה מפיו תאכלם: (יא) וירא. ובתהלים וידא בדל"ת מן כאשר ידאה הנשר. והענין קרוב: (יב) חשרת מים. ענין קשור העבים זו בזו. כמו וחשוקיהם וחשוריהם הכל מוצק. וכשהעבים מתקשרים זו בזו הוא החשכה: (יג) מנגה נגדו. מנוגה שהוא נגדו אש אוכלה בערו גחלי אש לאויביו כלומר אשו מאיר לאוהביו ובוער בשונאיו: (יד) ירעם. מן רעם: (טז) אפיקי ים. המים הנגרים בכח נקראים אפיקים. וכל המקומות שהמים נגרים בהם נקראים אפיקים על שמם: (יז) ימשני ממים רבים. דרך משל שהצילני מצרות רבות. והוא ענין משיכה והוצאה: (יח) מאויבי עז. ר"ל על גלית או על ישבי בנוב והמשל על שאול: (יט) יקדמוני ביום אידי כלומר ביום שהייתי נע ונד היו אויבי מקדימים אותי ברעותיהם כמו שעשו הזיפים: (כב) ולא רשעתי מאלהי. לא רשעתי שיצאתי מדרכי אלי. וי"ת ולא הליכת ברשע קדם אלהי: (כג) לא אסור ממנה. מכל מצוה וחוקה: (כו) תתחסד. מי שהוא חסיד בדרכיו אתה מראה לו ג"כ שאתה חסיד בהטיבך עמו: עם גבור. כמו איש שתרגומו גבר: (כז) תתבר. משפטו תתברר ובא חסר הכפל: תתפל. בא כן לזווג המלות עם תתבר ותתמם ועיקרו תתפתל ומשפטו תתפתל וענין תתפל תבוא עליו כדרכו הנפתלת: (כח) ועיניך על רמים תשפיל. עיניך הוא על רמים עד שתשפילם: (כט) כי אתה נירי ה'. הצרה היא החשכה והתשועה הנוגה היא האורה והנוגה. וזהו שאמר יגיה חשכי: (ל) כי בכה. בו הה"א הנחה אשר אחרי הכ"ף הקמוצה וכן ובכה ובעמכם הגלבת עמכה והדומים להם ופירושו בעזרתך אשבר גדוד אויבי והמכון משרם כלן ובא בשור"ק כמו ירון ושמה יסוד להרים. או פי' ארוץ לקראת גדוד אויבי ולא אירא מהם. וכן ארלג שור אדלג חומת עירי אויבי לכבשם ואומר אדלג למהירות כבושי אותם כאלו בדלוג נכנס בהם: (לא) האל תמים דרכו. שעשה

רבינו בחיי

אני את חרבי בברק חרבי אני מחריב עולם ומה אעשה ותאחז במשפט ידי ע"כ. וכבר ידעת כי חרבו של הקב"ה הנזכרת בכל מקום היא מדת דינו (שם ט) ובחרבו את כל בשר (תהלים כב) הצילה מחרב נפשי וכיוצא בהם וראוי לאדם להיות מתפחד ונרתע מפניה ופסוק מלא צווח (איוב יט) גורו לכם מפני חרב, באורו אתם בני אדם יש לכם לפחד מפני חרב של מעלה כי העונות גורמין החמה והחרב למטה ולמען זה יש לכם לדעת שיש דין ואין העולם מקרה, וכבר כתבתי בפסוק (בראשית ג) להט החרב ובפ' (דברים ו) לא יתיצב איש כי חרבו הקשה של הקב"ה יש לה י"ו פנים ומה שהזכיר כאן חרבי וסמוך לו מיד ותאחז לרמוז חרב י"ו והרשעים נדונין בה והצדיקים מתפחדין ממנה אך היא מסורה בידם וזהו שתמצא בשיר חדש לעתיד (תהלים קמט) רוממות אל בגרונם וחרב פיפיות בידם קרי ביה י"ו פיות וזה מבואר. והנה השירה הזאת נחמה גדולה והבטחה מבוארת בענין הגאולה ובאבדן עובדי גלולים ובנקמת ישראל מאויביהם ובכפרת ישראל מעונותיהם, ואולי מפני זה בא סימן ההפסקות לרבותינו ז"ל הזי"ו ל"ך מתקנת עזרא הסופר הכהן הנביא שראה ברוח הקדש שתהיה תקנתו בקריאת ס"ת בצבור תקנה קיימת בכל דור ודור לא תבטל בזמן הזמנים ותקן הסימן הזה בהפסקי הפרשה הזאת המקובלת אצלנו לבאר שיחזור הזיו והזוהר והכבוד והתפארת לישראל כבראשונה ושבו בנים לגבולם:

אשיב נקם לצרי. כלומר אשיב להם גמול כאשר עשו לישראל והקב"ה קראם צריו ולמעלה הזכיר פן ינכרו צרימו ולישראל יחזור הכנוי ולמדך הכתוב כי צרימו של ישראל הם צריו של הקב"ה. וכן תמצא בגלות מצרים בשירת הים (שמות טו) תהרוס קמיך והיה ראוי לומר קמינו אבל הכתוב יורה כי הקמים עלינו כאלו קמים עליו יתעלה וזהו שאמר דוד ע"ה (תהלים פג) כי הנה אויביך יהמיון ומשנאיך נשאו ראש על עמך יערימו סוד ויתיעצו על צפוניך. קרא העכו"ם

מוסרי של"ה והגהות

מוסר תיוצאים מאלה ג' פרשיות אשר סימנם נות צדק (ר"ת נצבים וילך האזינו) הרחבתי דבור בדרושים רבים ונכבדים והמה צוארי
שלל בכתובים במס' יומא שלי, אשרי אדם שומע לי, ובעזרת אלהינו אשר חסדו קו"נו נשלמו פרשיות נצבים וילך האזינו:

הפטרת האזינו

(א) **וידבר** דוד וכו' ה' סלעי וכו'. אפשר במ"ש שלא יאמר אדם לה' עולה שמא ימות כשיאמר לה' ונמצא מזכיר ש"ש לבטלה לכך צריך לומר עולה לה'. והמפרשים פירשו בכונת הכתוב נדרי לה' אשלם נגדה נא לכל עמו יקר בעיני ה' המותה לחסידיו שהכונה נדרי לה' שאני אומר לה' עולה וכיוצא ומקדים תיבת ה' הפך המון העם שצריך שיאמרו עולה לה' שמא כשיאמר לה' ימות ואני איני חושש לזה והטעם יקר בעיני ה' המותה לחסידיו וכיון שכן אין להוש שכשאומר לה' ימות תכף עכ"ד, ועוד נראה כי דהע"ה כי כל דברי תחינותיו ומזמוריו היו ברוח הקדש ואם רוח ה' ישים בפיו ה' ברישא אין לחוש דרוח ה' דיבר בו ואי ח"ו היה הדין גורם שפתאום ימות לא היה רוח הקדש אשר ידבר בו אומר ה' ברישא. וז"ש וידבר דוד וכו' כלומר ברוח הקדש כמו כל שירותיו ומכללם את השירה הזו ולכן להיותו מדבר ברוח הקדש יאמר ה' סלעי ולא אמר סלעי ה' ולא חייש כלום דרוח הקדש הוא דאמר לא ימות. ועוד כי הוא סלעי ומצודתי ומפלטי לי מצילני מסכנות עצומות כי יקר בעיני ה' המותה לחסידיו ולכן אני אומר ה' סלעי ולא סלעי ה' כי בו בטחתי. ואחר זמן עמדתי בענין זה וראיתי דברי הראשונים בההיא דלא יאמר אדם לה' עולה שלא פירשו מטעם הנזכר ומצאתי שורש דבר זה שנתפשט לפום רבנן סופרים וספרים

לכל החסים בו: לב כי מי־אל מבלעדי יהוה ומי
צור מבלעדי אלהינו: לג האל מעוזי חיל ויתר
תמים דרכו°: לד משוה רגליו° כאילות ועל־במתי
יעמידני: לה מלמד ידי למלחמה ונחת קשת־
נחושה זרעתי: לו ותתן־לי מגן ישעך וענתך
תרבני: לז תרחיב צעדי תחתני ולא מעדו קרסלי:
לח ארדפה איבי ואשמידם ולא אשוב עד־כלותם:
לט ואכלם ואמחצם ולא יקומון ויפלו תחת רגלי:
מ ותזרני חיל למלחמה תכריע קמי תחתני:
מא ואיבי תתה לי ערף משנאי ואצמיתם: מב ישעו
ואין משיע אל־יהוה ולא ענם: מג ואשחקם
כעפר־ארץ כטיט־חוצות אדקם ארקעם:
מד ותפלטני מריבי עמי תשמרני לראש גוים עם
לא־ידעתי יעבדני: מה בני נכר יתכחשו־לי לשמוע
אזן ישמעו לי: מו בני נכר יבלו ויחגרו ממסגרותם:
מז חי־יהוה וברוך צורי וירם אלהי צור ישעי:
מח האל הנתן נקמת לי ומריד עמים תחתני:
מט ומוציאי מאיבי ומקמי תרוממני מאיש חמסים
תצילני: נ על־כן אודך יהוה בגוים ולשמך אזמר:
נא מגדיל° ישועות מלכו ועשה־חסד למשיחו לדוד
ולזרעו עד־עולם: °דרכי קרי °רגלי קרי °מגדול קרי

רד"ק

לכל אדם למעשהו והשיב לי כצדקתי ולאויבי כרשעתם ואמרתו צרופה שאין בכל משפטיו שום סיג אלא הכל ברור ונקי עשוים ביושר ובאמונה כצרופים ומזוקקים מכל סיג: (לב) כי מי אל. לא כאותם שהיו בוטחים באליליהם והתגברו על אויבי בכל עת יש להם לדעת כי שקר נסכם ואין צור אלא אלהינו. (לג) האל מעוזי חיל. ופי' חיל בחיל כלומר בכח. או פירושו כשהייתי בחיל ובצבא היה הוא מעוזי. ופי' ויתר שהתיר ופתח דרכי במלחמה ושמהו תמים ושלם שלא נפקד אחד מאנשי במלחמה וכתיב דרכו כי היה דרכו כי בשמו הייתי בא להלחם וכן רגליו שכתוב וקרי רגלי אומר על דרך משל עוזרתו והוא מכנס רגליו על דרך שנאמר הנחה ה' נבוריך: (לד) משוה רגלי. משים. כמו שויתי ה' לנגדי תמיד. אמר אם הלכתי לברוח להמלט שם רגלי כאילות ולא השיגוני אויבי: ועל במתי יעמידני. ואח"כ במקום שהייתי נמלט שם והם במותי יעמידני שם בטוח: (לה) ונחת. ר"ל כל כך למד ידי למלחמה עד שאפי' קשת נחושה לא עמדה לפני אלא נשברה בזרועותי. ופי' נחושה חזקה כנחשת והוא ברזל חזק מאד. ונחתה שרשו חתת והוא נפעל מפעלי הכפל: (לו) וענותך. ופי' וכענותך תרבני כתרגומו ובמימרך אסגיתני. ויהיה לדעתי ענותך מן ענוה ואמרת. או שהיא ענין המדות וכוח נמוכה. ותהיה הו"ו תרבני לנקבה על הענוה שזכר. ופי' שמתני ענותך לעם רב כי אף על פי שהייתי בגם נע ונודי בעם רב אני הייתי מגוח כי ענותך היתה עמי כאלו הייתי אני עם רב מהם: (לז) תחתני. כמו תחתי. ובא בנו"ן יו"ד שלא כמנהג השמות: קרסלי. כרעי: (מ) ותזרני משפטו ותאזרני כמו ותאזרני שמחה. ופי' חיל כח. כתרגומו חילא: (מא) תתה כמו נתת: (מב) ישעו. ר"ל יביטו. ופי' יביטו אל ה' ולא יושיעם: אל ה' ולא ענם בעבור כי הם רשעים וקוראים אל ה' ולבם לא נכון עמו: (מג) אדקם. כמו וידק לעפר: ארקעם. מענין וירקעו את פחי הזהב: (מד) מריבי עמי. כמו עמים. וכן הרודד עמי תחתי ויתכן לפרש כמשמעו והוא שאול והסומכים אותו: תשמרני לראש גוים. פי' תשמרני במרתני ונחת עיניך כי נטוהם עד שהייתי לראש גוים: (מה) יתכחשו לי. מיראתם אותי יכזבו לי ויאמרו לא חטאנו לך: לשמוע אזן. כמו שכתוב ויעש דוד שם: ישמעו לי. כענין ושר אל משמעתך ואותם בני נכר שהיום נשמעים לי יבלו כעלה נבל ויחגרו ממסגרותם כלומר שהם נסגרים מפחדם. ופי' ויחגרו כמו ויחרגו הפוך כמ"ש בספר תהלים והוא ענין תנועת הפחד מתרגום ומתרדים אימה סבגת מותא: (מז) חי ה'. הפסוק הזה דרך הודאה ותהלה הוא כלומר ה' לורי ואלהי ישעי הוא חי וברוך ורם: (נ) על כן אודך ה' בגוים. שהצלתני מאנשי חמס ורוממתני מאויבי ונתת לי נקמות מהם אודך בגוים לפני כל עם ועם: (נא) מגדול. מגדיל כתיב ביו"ד וקרי בוי"ו כמו שהוא בספר תהלים בקריאה ג"כ הקרי מגדול בחול"ם והוא תואר והענין אחד: מלכו ומשיחו. על עצמו הוא אומר כמו שהגדיל ישועתי ועשה לי חסדים כן יעשה לי ולזרעי עד עולם:

הפטרת האזינו

(ב) ומפלטי, חלמ"ד רפה. רד"ק: (י) וירד, הרי"ש בפתח, ונמסר עליו ג' פתחין וסי' ויט שמים דשמואל (דין) וחברו דתהלים (י"ח י') מי עלה שמים (משלי ל' ד'): (כ) חפץ, בשני טעמים והפ"א בצירי: (כה) וישב, השי"ן בסגול: (לג) מעוזי, נכתב בוי"ו עם הדגש בזי"ן: דרכו, דרכי קרי: (לד) רגליו, רגלי קרי: (לט) ואכלם, נמסר עליו ב' א' וא', ר"ל מלת ואכלם כתיב ב' פעמים א' בפתח וא' בקמץ, וסי' ויחר אפי בהם ואכלם (שמות ל"ב י') הוי"ו בפתח, ואכלם דין הוי"ו בקמץ: (מא) תתה לי, מלעיל והלמ"ד דגוש, ואצמיתם, הוי"ו בקמץ: (מג) ואשחקם, הוי"ו בשוא: (מד) יעבדני, הדלי"ת בשורק: (מה) ישמעו, הטעם בשי"ן: (נא) מגדיל, מגדול קרי:

רבינו בחיי

אויביו ומשנאיו יתברך כשמערימים סוד ומתיעצים על ישראל שקראם צפוניך על שם שהם צפונים אצלו ותחת ידו כענין (שמות יט) והייתם לי סגולה כי הסגולה לא ימנה עליה המלך פקיד ומושל רק היא צפונה אצלו ותחת ידו, או קראם צפונים על שם שהם לבדם נוחלי גן עדן ורב טוב הצפון:

(נא) על אשר מעלתם בי וגו' על אשר לא קדשתם אותי. חטאו של משה בענין הצור מבואר הוא ממה שהזכיר במקום אחר (במדבר כ) על אשר מריתם את פי ויזכיר בכאן מעלתם כי לא קדשתם אותי שהוא מלשון אות ולכך הוא מלא בוי"ו לית כותיה בחומשי התורה וכבר הזכרתי סוד הדבר במקומו:

צוארי שלל

שהטעם שמא ימות שהוא מהגאון החסיד בעל של"ה וכתבתי בעניותי באורך קצת בענין זה בס' הקטן פתח עינים יומא ע"ש: (ז) בצר לי אקרא ה' ואל אלהי אקרא וישמע מהיכלו קולי ושועתי באזניו. אפשר במ"ש רבינו מהרח"ו זצ"ל בספר דרשותיו כ"י הנקרא עץ הדעת טוב פ' ואתחנן בכונת הפסוקים ואתחנן אל ה' בעת ההיא לאמר ה' אלהים אתה החילות וכו' דהודיע סוד נפלא ליודעים האמת כי כל התפלות לא יכוין אל השמות המוציא מפיו כי רבים הם זולתי אל הוי"ה הנקרא שם העצם אל עצמותו יתברך כי כל השמות ככנויים וככנפים וכמלבושים אליו והטועה בזה כופר בעיקר וכנגד זה אמר ואתחנן אל ה' שהוא הוי"ה עם היות שהשמות שהיה שואל מאתם הם אדני אלהים והיינו שצריך ליכנס לפני שם הוי"ה על ידי סוד שני שמות הנז' סוד אדני שפתי תפתח ופי' שהיא שם אלהים ג"פ עם הכולל כי על ידי שני שמות אלו נפתחים שערי תפלה וז"ש אדני אלהים ואחר שנפתחו אז מתפלל לשם הוי"ה לבדו ולא אל שני שמות הנז' ואליו נאמר אתה החילות עד כאן לשונו בקיצור נמרץ. וז"ש בצר לי אקרא ה' שם הוי"ה דוקא ואל אלה"י אקרא רמז לשם אלהים ולא שאני מתפלל לשם אלהים רק מה שאני מזכיר שם אלהים היינו לפתוח שערי תפלה וישמע מהיכלו קולי היכל גי' אדני אכן כונתי להתפלל לשם הוי"ה דוקא וזהו ושועתי באזניו לשם הוי"ה דוקא. ובזה אפשר לומר שזש"ה ויסב חזקיהו פניו אל הקיר ויתפלל הכונה שבתחלה הסב פניו אל הקיר שהיא השכינה כמ"ש בזהר ע"ד אדני שפתי תפתח. ואחר כך ויתפלל תפלה הראויה לשם המיוחד:

לג א וְזֹאת הַבְּרָכָה אֲשֶׁר בֵּרַךְ מֹשֶׁה אִישׁ הָאֱלֹהִים אֶת־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לִפְנֵי מוֹתוֹ׃ ב וַיֹּאמַר יְהוָה מִסִּינַי בָּא וְזָרַח מִשֵּׂעִיר לָמוֹ

ת״א וזאת הברכה. מגילה לא סוטה יד: ויאמר ה׳ מסיני בא. ע״ז ב עקרים מ״א פ״כ

תרגום אונקלוס

א. וְדָא בִּרְכְתָא. דִּבָרֵיךְ מֹשֶׁה. נְבִיָּא דַּיְיָ יָת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל. קֳדָם מוֹתֵיהּ׃ ב. וַאֲמַר. יְיָ. מִסִּינַי אִתְגְּלִי וְזִיהוֹר יְקָרֵיהּ מִשֵּׂעִיר אִתַּחְזִי לָנָא. אִתְגְּלִי בִּגְבוּרְתֵיהּ עַל טוּרָא דְּפָארָן.

תפסיר הרס״ג

(א) והד׳ה אלברכאת אלד׳י בארך בהא מוסי רסול אללה בני אסראיל. קבל מותה׃ (ב) וקאל. אללהם אלד׳י תגלא לנא מן טור

גד״ה למנחת שבת וב״ת

בעל הטורים

(א) וזאת הברכה. לעיל ניניה כתיב אשר אני נותן לבני ישראל וסמיך ליה וזאת הברכה. לומר אני מסכים על ברכתם: וזאת הברכה. בגימטריא זו היא התורה. כי בזכות התורה נברכו: משה איש האלהים. ר״ת מאה וס״ת משה וזהו ה׳ אלהי אבותיכם יוסף עליכם ככם אלף פעמים. שאמר תנו לו מאה ברכות בכל יום ובכל ברכה וברכה י׳ זהובים הרי אלף. לכך אמר יוסף ה׳ עליכם ככם אלף פעמים משלי ויברך אתכם משלו. הפסוק מתחיל ומסיים בוי״ו. לומר שבירך י״ב שבטים: (ב) וזרח משעיר. ג׳. וזרח בחשך. וזרח השמש. וזרח משעיר. שנגלה לעשו לקבל התורה ולא רצו ע״כ וזרח בחשך שנענשו ונהפך להם לחשך ולאפלה. אבל ישראל שקבלוה וזרח השמש שנאמר מצות ה׳ ברה מאירת

רשב״ם

(א) וזאת הברכה. מוסב למעלה וידבר משה באזני כל קהל ישראל את דברי השירה הזאת עד תומם האזינו השמים וגו׳ וזאת הברכה, אחר ההוכחה של האזינו חזר וברכן לישראל בטרם יעלה אל ההר למות שם. כלומר זאת השירה וזאת הברכה׃ (ב) ה׳ מסיני בא. הראה לישראל ונתן להם תורתו וזרח*משעיר ופארן. כיצד שאתה מתוך מרבבות קדש מכל ארבעה צדדין של הר סיני באה האורה והמלאכים דרך שעיר ופארן עד שבא אל סיני. ומימינו נתן להם מתוך אש שהי׳ מדבר מתוך האש לישראל. כדכתיב השמע עם קול אלהים מדבר מתוך האש

במונו ויחי. וכן מצינו בתהלים רכב אלהים רבותים אלפי שנאן, ה׳ בם סיני בקדש. ובחבקוק אלוה מתימן יבא וקדוש מהר פארן סלה כסה שמים הורו. ובדבורה כתיב ה׳ בצאתך משעיר בצעדך משדה

רש״י

(א) וזאת הברכה. לפני מותו. (ספרי) סמוך למיתתו א שאם לא עכשיו אימתי: (ב) ויאמר ה׳ מסיני בא. (שם) פתח תהלה בשבחו של מקום ב ואחר כך פתח בצרכיהם של ישראל. ובשבח שפתח בו יש בו הזכרת זכות לישראל ג וכל זה דרך רצוי הוא כלומר כדאי הם אלו שתחול עליהם ברכה: מסיני בא. יצא לקראתם ד כשבאו להתיצב בתחתית ההר כחתן היוצא להקביל פני כלה שנאמר (שמות יט) לקראת האלהים למדנו שיצא כנגדם: וזרח משעיר למו. (ספרי) שפתח לבני עשו

שפתי חכמים

א פי׳ שאם לא תפרש דהאי דכתיב לפני מותו דהוי סמוך למיתתו לא הוי ידעינן אימתי וזהו כמו דנקט רש״י אם לא עכשיו אימתי כיון שהוא לפני מותו וסמוך למיתתו. א״נ סוכחתו מדכתיב לפני מותו דפשיטא דלא ברכם לאחר מותו אלא אי לא הוה כתיב לפני מותו ה״א זמן רב היה לפני מותו כשברך אותם לכן כתיב לפני מותו ללמדנו דסמוך למיתתו היה. ספרי והביאו הרא״ם: ב ר״ל מה ענין שבחו של מקום גבי ברכות של שבטים. ל״פ פתח תחלה כו׳: ג דאל״כ למה לא פתח בשבח שברא העולם או שאר שבחות של מקום ול״פ ובשבח כו׳: ד ר״ל למה כתיב מסיני לסיני הל״ל ל״פ יצא לקראתם כו׳ פי׳ כבר היה בסיני וכשבאו ישראל יצא לקראתם מסיני שנאמר ויוצא משה את העם לקראת האלהים מן המחנה

דעת זקנים מבעלי התוספות

(א) וזאת הברכה אשר ברך משה. פי׳ הר׳ יוסף קרא שלפיכך כתב איש האלהים לומר שעל פיו של הקב״ה ברכן: לפני מותו. אמרו רבותינו בשעה שמלאך המות בא ליטול נשמתו של משה נטלו משה וכפתו וברך השבטים כל אחד ואחד ברכתו לפניו:

ענין ברכת משה

(א) וזאת הברכה וגו׳. ענין זאת הברכה היא כענין ברכת יעקב לבניו, ולכן זאת הברכה שאמר משה היא עצמה שאמר יעקב, ואמר איש האלהים להגיד שברך אותם בנבואה, והברכה היא כהשגחה כלל, שהיא מסודרת לכל ישראל, ואח״כ פרט אותה לכל שבט, ואח״כ אמר אין כאל ישורון שהיא ברכה כוללת להם, והכונה באמרו ה׳ מסיני בא, שהזכיר חסדי ה׳ עמהם בהשגחה הנפלאה עליהם מעת בואם אל הר סיני. וזהו ה׳ מסיני בא, ר״ל כי ממעמד הר סיני והלאה בא ה׳ אלהים על עמו להשגיח בהם, וממנו בא הדבור אל משה בכל עת שירצה והשכין שכינתו בתוכם ושוב לא נסתלקה מהם, ואמרו וזרח משעיר למו הופיע מהר פארן ענינו שאחרי נסעם מסיני במסע הראשון שכן שפנן במדבר פארן, ומשם שלחו המרגלים, שנאמר וישלח אותם משה ממדבר פארן, ונתעכבו שם ולא בא הדבור למשה עד שבאו אל הר שעיר בגבול בני עשו בשנת הארבעים בסופו ושם היה לשם ה׳ לאור יומם ושלמו ימי אבלם ובאה הנבואה למשה כבראשונה, וזהו שאמר וזרח משעיר למו, שמשם היה לשם אור הנבואה והכפרה, והופיע מהר פארן, ענינו כי תחלה הכנסו למדבר הגדול הזה מפארן היה, כמ״ש ויסעו ממדבר סין ויחנו במדבר פארן. והנה משם יתברך הופיע עליהם לראות מה הם צריכים במדבר הגדול והנורא, וזכר חסד שני והוא אמרו ואתה מרבבת קדש מימינו אש דת למו, ר״ל שהכבוד והאור בא בישראל באמצעות השכלים הנבדלים שקרא מרבבת קדש, אבל התורה לא נתנה מידם ובאמצעות אחד מהם כי אם מה׳ יתברך בלי אמצעי, וזהו מימינו אש דת למו, ואמר אף חבב עמים, הקב״ה אוהב את ישראל כאלו היו עמים רבים, כל קדושיו בידך, קדושי ישראל הם הכהנים והלוים בידיך הם, שלא נתת להם חלק ונחלה בארץ רק משלחן גבוה קיבו התרומה והמעשר. והם תכו לרגלך, ר״ל ישראל היו במדבר מוכים בין רגליו כי הלכו לרגלי הענינים ולא יחושו לרעב ולצמא נחש שרף ועקרב, כענין שנאמר זכרתי לך חסד נעוריך אהבת כלולותיך לכתך אחרי במדבר, ובהיותם במדבר השעם ההוא ישא מדברותיך, ר״ל ישראל ישא על פיו ויסגם תמיד מדברותיך, ויאמר תורה צוה לנו משה, מורשה קהלת יעקב, ר״ל התורה הזאת אשר לוה לנו משה נשארה בירושה לעד לעולם לכל קהלת יעקב, ואמר עוד ויהי בישורון מלך, הקב״ה נעשה מלך על עם בני ישראל בעת שהתאספו ראשי עם יחד שבטי ישראל לקבל התורה בהר סיני, וכיון שהקב״ה מלך עליהם ע״כ ראוים הם לברכה, כי מי מכל אומה ולשון שוה להם:

גור שלום

(ב) ה׳ מסיני בא, אללה אלד׳י תגלא לנא וכו׳, ה׳ אשר נגלה לנו מהר סיני וזרח באורו מהר שעיר והופיע בו מהר פארן, כתב הגאון במאמר ג פ״א שאלו השמות להר סיני ושמות העירות פוסקים את ההר אשר כנגדם להקרא על שמם, ע״כ. אשדת, בשריעה׳ נור, בתורה מאירה ממנו להם, ונתכנת האור בשם אש שכן דרכה להאיר.

אבן עזרא

(א) וזאת הברכה. כברכת יעקב: איש האלהים. להודיע כי בנבואה ברך אותם: לפני מותו. סמוך למותו והטעם ביום מותו: (ב) מסיני בא. ויאמר הגאון ז״ל כי הר סיני ושעיר ופארן קרובים וזה הכתוב הוא על מעמד הר סיני. ואמר סיני כי מסיני כמו בסיני וכן משעיר: מרבבות קדש.

רבינו בחיי

(א) וזאת הברכה אשר ברך משה איש האלהים את בני ישראל לפני מותו. ע״ד הפשט סדר משה הברכה הזאת וברך בה לכל שבטי ישראל ביום מותו כי כן דרך הצדיקים לסדר ברכתם ביום מיתתם. וע״ד המדרש וזאת הברכה תוספת על הברכות שברך בלעם את ישראל שהיה ראוי לברכם ז׳ ברכות כנגד ז׳ מזבחות ולא ברכן אלא ג׳ שנאמר (במדבר כג) והנה ברכת ברך זה שלש פעמים. אמר לו הקב״ה רשע עיניך צרה לברכן אף אני איני מספיק על ידך שתשלים ברכותיך עם ישראל יבא משה שעיניו יפות לברכן וזהו שכתוב (משלי כב) טוב עין הוא יבורך אל תקרי יבורך אלא יברך זה משה רבינו שעיניו יפות לברך את ישראל וברך אותם ד׳ ברכות. א) שמות לט) וירא משה את כל המלאכה והנה עשו אותה כאשר צוה ה׳ את משה ויברך אותם משה. ב) (ויקרא ט) ויבא משה ואהרן אל אהל מועד ויצאו ויברכו את העם. ג) (דברים א) ה׳ אלהי אבותיכם יוסף עליכם ככם אלף פעמי׳ ויברך אתכם. ד) וזאת הברכה׃

חומת אנ״ך

(א) וזאת הברכה אשר ברך משה וכו׳. אפשר לרמוז דהאבות חיו כעה״ז תק״נ שנה וכל ימיהם עבדו את ה׳ בדבקות גמור מאד מאד. ואפשר דמשה רבינו ע״ה רמז חיי האבות שחיו תק״נ שנה כמספר אש״ר עם הכולל והפליאו בעבודת ה׳ וזה רמז אשר שהם חיי האבות מכח זה ברך משה להבית ברכה לישראל בזכות אבות. א״נ כמ״ש רבינו אפרים ז״ל פ׳ חקת דמספר כ״ב אותיות התורה הוה גימט׳ אל״ף ת״ק כמ״ש אני עני בפני דוד שם ויש רמז וזאת הברכה אשר גימטריא אלף ת״ק כי א׳ רומז אלף ש״ר גימטריא ת״ק ר״ל בזכות התורה שקבלו כמו שרמז את״כ א״נ עד״ז כמ״ש כי ישראל ר״ת יש ששים רבוא אותיות לתורה וששים רבוא ישראל כלם אחוזים באותיות התורה וזכות זה

(ב) ויאמר. וקודם שהתחיל הברכה המתחלת ברזל ונחשת מנעלך, אמר זאת ההקדמה והתפלל על השבטים למען תחול ברכתו כי אמנם דברי הברכה בכל מקום מדברים עם המבורך כאמרו אמור להם, וכן כל דבריו מברזל ונחשת עד על במותימו תדרוך היו עם ישראל אבל דבריו הקודמים היו עם האל לבקש מלפניו על עמו:

נחל קדומים

א (א) וזאת הברכה וגו׳. אפשר שרמז להם דעיקר הברכה הוא כשיעסקו בתורה על דרך שרמז רבינו יעקב ז״ל בעל הטורים פ׳ ראה את הברכה אשר תשמעו ס״ת תורה ע״ש והכונה דאם עוסק בתורה אז הברכות מתקיימין וז״ש וזאת כינוי לתורה. כנודע היא הברכה ועד״ה וזאת קבה״ו הברכה גימטריא עסמ״ב ואחר שכיוון ליחד קבה״ו ולהמשיך מוחין דאו״אי אז בירך משה איש האלהים את בני ישראל: (ב) משה איש האלהים.

מסורת הקריאה

(ב) ויאמר. המ״ם בפתח: אשדת. חדא מלה כתיב וקרי תרין, ועי׳ הטעם בבחיי, והוא חד מן ט״ו מלין דכתיבין חדא מלה וקריין

ספורנו

ה׳. לשון קריאה: מסיני בא וזרח גו׳ אש דת למו. הזכיר זכותם של ישראל כדי שתקובל תפלתו עליהם ותחול ברכתו ואמר אל האל ית׳ הנה מסיני בא וזרח והופיע ממקומות שונים לישראל קדש של אש דת והוא החלק העיוני הבא מרבבות קדש מצד ימין של קדש כי אמנם נתן באספקלריא המאירה:

הוֹפִיעַ מֵהַר פָּארָן וְאָתָה מֵרִבְבֹת קֹדֶשׁ מִימִינוֹ אשדת לָמוֹ׃ ג אַף חֹבֵב עַמִּים כָּל־קְדֹשָׁיו בְּיָדֶךָ וְהֵם תֻּכּוּ לְרַגְלֶךָ יִשָּׂא מִדַּבְּרֹתֶיךָ׃ ד תּוֹרָה צִוָּה־לָנוּ מֹשֶׁה מוֹרָשָׁה קְהִלַּת יַעֲקֹב׃

תרגום אונקלוס

וְעִמֵּיהּ רִבְוַת קַדִּישִׁין. כְּתָב יְמִינֵיהּ. מְגוֹ אִישָׁתָא אוֹרָיְתָא יְהַב לָנָא: ג. אַף חַבִּיבִנּוּן לְשִׁבְטַיָּא. כָּל קַדִּישׁוֹהִי בֵּית יִשְׂרָאֵל בִּגְבוּרָא אַפֵּיק מִמִּצְרַיִם. וְאִנּוּן מְדַבְּרִין תְּחוֹת עֲנָנָךְ. נָטְלִין עַל מֵימְרָךְ: ד. אוֹרָיְתָא יְהַב לָנָא מֹשֶׁה. מְסָרַהּ יְרֻתָּא לִכְנִשְׁתָּא דְיַעֲקֹב:

ת"א ספר הזהר פרשת תרומה ופ' בלק: הופיע מהר. ברכות לב ב"ק לח: ואתה מרבבת. חגיגה טו: מימינו אש דת למו. ברכות ו הב יומא נג כילה לה סוטה ד: אף חבב עמים. בתרא ח: תורה לוה לנו. ברכות נז פסחים מט סוכה מב סנהדרין כט לא מכות גג עקידה שער ח:

רשב"ם ■ב מלין קרי

ארום: הופיע מהר פארן. האיר מהר פארן: (ג) אף חבב עמים. גם אומות העולם כגון ערב רב ומן האומות שנתגיירו ובאו לקבל התורה עם ישראל גם אותם חיבב הקב"ה וקבלם שכן עליהם כתיב במזמור יקום אלהים יפוצו אויביו דכתיב ביה רכב אלהים:

חסלת פרשת וזאת הברכה מיסוד רבינו שמואל

בעל הטורים

עיניס: הופיע. ג'. הופיע מהר פארן. מליון מכלל יופי אלהים הופיע. אל נקמות ה' אל נקמות הופיע. לאומות אבל ישראל שקבלים זכו למה שנאמר מליון מכלל יופי אלהים הופיע: מרבבת. ב'. ואתה מרבבת קדש. לא אירא מרבבת עם. נמה כי אתה ה' מרבבת קדש נעזרני: (ג) אף חבב עמים. בגימטריא גרים. שאף גרים שעתידין להתגייר עמדו בסיני. וכן את אשר ישנו פה ס"ת תורה. שכלם היו שם בשעת מ"ת. והנר בל' אף משום דאיירי בבעלי יסורי' שמתייסרי' על ד"ת: קדשיו. ב'. כל קדשיו בידך. יראו את ה' קדשיו. למה יראו את ה' קדשיו כי כל קדשיו בידך: תכו. ב' במס'. והם תכו לרגלך. על מה תכו. מה שהם ל' שבאת אף הכא ל' הכאה. לומר שהם מוכים להכנס וללכת אחריך: תכו לרגלך ישא מדברתיך. ר"ת תלים שעל כל קין וקיץ תלי תלים של הלכות: (ד) מורשה. ב' במס'. מורשה קהלת יעקב. ונתתי אותה

רש"י

שיקבלו את התורה ולא רצו: הופיע. להם ה: מהר פארן. שהלך שם ופתח לבני ישמעאל שיקבלוה ולא רצו: ואתה. ו לישראל (שם): מרבבת קדש. ועמו מקלת רבבות מלאכי קדש ז ולא כולם ולא רובם ולא כדרך בשר ודם שמראה כל כבוד עשרו ותפארתו ביום חופתו: אש דת. שהיתה כתובה מאז לפניו בשחור ע"ג אש לבנה ח נתן להם בלוחות כתב יד ימינו. ד"א אש דת ט כתרגומו שנתנה להם מתוך האש: (ג) אף חבב עמים. גם חבה יתירה חבב את השבטים י שכל אחד ואחד קרוי עם שהרי בנימין לבדו היה עתיד להוולד כשאמר הקב"ה ליעקב (בראשית לה) גוי וקהל גוים יהיה ממך: כל קדשיו בידך. נפשות הלדיקים גנוזות אתו כענין שנאמר (ש"א כה) והיתה נפש אדוני צרורה בצרור החיים את ה' אלהיך: והם תכו לרגלך. והם ראויים לכך שהרי תכו עצמן לתוך תחתית ההר כ לרגלך בסיני. תכו, ל' פועלו הותווכו לתוך מרגלותיך: ישא מדברתיך. נשאו עליהם עול תורתך. מדברתיך, המ"ם בו קרוב ליסוד ל כמו (במדבר ז) וישמע את הקול מדבר אליו. (יחזקאל א) ואשמע קול מדבר אלי כמו מתדבר אלי אף זה מדברותיך מ מה שהיית מדבר להשמיעני לאמר להם, שיפורפלידי"ר בלעז [דייני אונטערעדונגען]. ואונקלוס תרגם שהיו נוסעים ע"פ דבריך, והמ"ם בו שמוש משמשת לשון מן. דבר אחר אף חבב עמים, אף בשעת חבתן של אומות העולם נ שהראית לאומות פנים שוחקות ומסרת את ישראל בידם. כל קדשיו בידך, כל לדיקיהם וטוביהם דבקו בך ולא משו מאחריך ואתה שומרם. והם תכו לרגלך, והם מתמלעים ומתכנסים לתחת ללך. ישא מדברתיך, מקבלים גזירותיך ודתותיך בשמחה. ואלה דבריהם (ד) תורה. אשר לוה לנו משה מורשה היא

שפתי חכמים

ול' נקראת אינו נופל אלא בשבאים זה לקראת זה: ה כ"ל למה לא פי' למי הופיע ל"פ להם דהיינו לישראל אבל גבי וזרח משעיר לא היה לריך לפרש מדכתיב למו דקאי אישראל דסמיך ליה לעיל מיניה: ו כ"ל למה לא כתיב למי אתה שולכך לפרש לישראל: ז כ"ל דמ"ם מרבבות הוא מ"ם מקלת ולא מ"ם ממנו והוכחתו דלא מלינו מקום שבאו רבבות. ע"כ ל"ל מ"ם מקלת וק"ל. והרא"ם פי' דאם יהיה מ"ם ממנו שאז יהיה פי' שהשם פירש מרבבות קדש ובא לבדו. וזולת מלת ועמו יהיה פי' ואתם מקלת רבבות קדש ואין לו טעם בלא מלת ועמו והוסיף מלאכי קודש מלת קדש מפני שמלת קדש נופל על דבר כמו ואנשי קדש ופה הם המלאכים עכ"ל: ח כמנהג העולם לכתוב בדיו על הנייר והקרא מסורס לפי פי' זה כאלו כתיב מימינו למו דת אש ויהיה פי' דקרא הכי מכתב יד ימינו נתן למו דת דהיא התורה הכתובה באש שחורה על גבי אש לבנה. רא"ם: ט דלטעם ראשון קשה דלריך לסרס המקרא. ל"פ ד"א כו'. ולפי ד"א להוד קשה שכ"ל מאש דת דאז היה פירושו מן אש כלומר מתוך אש לבן. לכן הולרך גם לטעם ראשון: י כ"ל אמה קשי אף דאין מלת אף נופל אלא אם נזכר דבר קודם לכן כיולא בו. ל"פ אף חיבה זו כו' פי' כבר שנזכר לעיל איך שחיבב ישראל במה שילא לקראתם מסיני וכיולא בזה עוד חיבה יתירה כו': כ פי' תכו כמו תוך והוא מבנין פיעל כלומר שנכנסו לתוך מרגלותיו דהיינו תחתיתו של ההר שהם כדמות רגליו ואמר והם ראוים לכך כדי לקשר הדיבור והם תכו לרגליו עם דבור של כל קדושיו בידך כאלו אמר ולמה זכו נפשותם להיות גנוזות תחת כסא כו' יותר משאר בני אדם מפני שהם תכו וגו': ל כ"ל המ"ם ל"ל כיון שפי' תורתך ט דאין לפרש שהוא מ"ם השימוש כמו מן דא"כ היה משמע שלא קבלו עליהם כל התורה ובאמת הם קבלו כל תרי"ג מלו'. והחפרש בין מתדבר ובין מדבר. י"ל מפני שמלת מדבר משמעותו הוא שהקב"ה מדבר עם האדם ואין זה דרך כבוד למעלה שידבר לנוכח האדם כמו בשר ודם שמדבר עם חבירו אבל מתדבר פי' היה מדבר בינו לבין עלמו והוא שומע מאליו וזהו שפירש"י מה שהיית מדבר כו' ויו"ד של ישא מדברותיך עהיד במקום עבר מפני שבשעה שברך משה לישראל כבר קבלו כל התורה ואמר עול תורתך מפני דלגבי דבור אין נופל בו ל' משא לכן הוסיף מלת עול דלגבי עול שייך ל' משא: נ ולפי זה לא קשי מלת אף אלעיל מיטב ופי' זה נכון יותר

תפסיר הרס"ג

סיני. ואשרק בנורה מן גבל שעיר. ולווח בה מן גבל פארן. ואיתא דבואת אלקדס. בשריעה' נור מן ימינה להם: (ג) ואחבתא איצ'א שעבא. פגמיע כ'ואצהם פי טאעתך. והם יקפון את'ארך. ויתנאקלון כלמאתך: (ד) אללהם אלד'י אמר לנא מוסי באלתורייה. פגעלהא וראת'ה לגוקה' יעקוב:

נוה שלום

(ג) בידך, פי טאעתך, עושים רצונך. תכו לרגליך, יקפון את'ארך, מתנהגים והולכים בדרכיך. ישא, ויתנאקלון וכו'. מעתיקים דבריך מאיש לאיש (ד) תורה צוה, אללה אלד'י וכו', ה' אשר צוה לנו בתורה ע"י משה ונתנה מורשה וכו' ומוסב אל ה' מסיני בא

חלק הדקדוק

ב) מרבבות קדש. השוא שבבית נח כי החירק שברי"ש תנועה קטנה

אבן עזרא

הם המלאכים והטעם על השכינה שירדה: אש דת למו. התורה שנתנה באש וברק ואמר כי טעם ה' מסיני בא דרך תפלה כאומר אתה שבאת בסיני והנחלת תורה יחי ראובן וזה רחוק כי היה ראוי להיות החיה ואל תמית. וחסרי אמונה אמרו כי טעם משעיר על דת אדום. ופארן על דת ישמעאל ואלה תועים הלא ראו כי לא החל בתחלה כי אם לברך ישראל לבדם וכן כתוב אשר ברך משה איש האלהים את בני ישראל ואמר וזרח משעיר למו שפירושו להם כמו ואין למו מכשול. והנכון בעיני שהפרשה היא ברכה כלל לכל ישראל ואח"כ פרט לכל שבט ושבט ואחר כן כללם במקום אין כאל ישורון. והנה מצאנו שאמרה דבורה ה' בצאתך משעיר בצעדך משדה אדום והנה אין שדה אדום הר כאשר אמר הגאון כי שלשה הרים הם סמוכים או לנכח. ובספר תהלות. אלהים בצאתך לפני עמך בצעדך בישימון סלה. ואחריו כתיב ארץ רעשה ובצעד השכינה בישימון לא היה יום מתן תורה. כי אחר מדבר פארן באו בישימון. ואמר חבקוק אלוה מתימן יבא שהוא מבני אדום תימן אומר כטעם משדה אדום. והנה הכל במלחמות ידבר והעד יקום אלהים יפוצו אויביו וכאשר יושיע השם את עבדיו ידמה הכתוב רדת עזר מהשם והארץ תמוג וההרים ימסו והשמים ירעשו והעד בשירת דוד ותגעש

אבי עזר

(ג) תכו בלא אח ונכון שהוא כמו נמשכו והטעם שילכו אל המקום משם הארון עכ"ל) ונראה לדעת הרב נזרתו נתך כמו ירמיה ז' נתכת אל המקום הזה ויתכו כמים שאגתי איוב ג' כי גזרת נתך נופל הוראתו על דבר הנמס

נחל קדומים

ר"ת מאה שכיון להמשיך ממאה ברכות. משה איש האלהים ס"ת משה כי הגואל ראשון הוא גואל אחרון: ב (ג) ואתה מרבבות קדש. מילת ואתה הוא תרגום כמ"ש על פסוק היה דבר ה' במחזה כי מחזה הוא לשון תרגום לפי שאברהם אז לא היה מהול לכן נגלה בלשון תרגום כדי שלא יקנאו בו מלאכי השרת וזה עצמו השמיענו הפסוק כי הקב"ה כשבא ליתן תורה לישראל היתה ביאתו נעלמת בענין התרגום וזהו ואתה וטעם הדבר היה מסיבת רבבות קדש המלאכים שלא יקטרגו עליהם וימנעו נתינת התורה רבינו

מרפא לשון

ב) ואתה מרבבת קדש, ועמיה רבות קדישין, תר' ואתא כמו ואתו חולק על הניקוד ואפ' שטעמו כי מש"ה ואתה מרבבת קדש קאי אכל מילי שהזכיר דהיינו מסיני בא ואתו מרבבת קדש וזרח משעיר ואתו מרבבת קדש והופיע מהר פארן ואתו מרבבת קדש שמכל צד נגלה ומה"ש עמו במתן תורה. עוד יתכן שתרגום ואתה ועמיה אינו חולק על הניקוד אלא כדמתר' בפ' ויחי בני אתנו, באלפן עמיה. ותהיה מלת ואתה מל' את שתרגומו עם כמו והנני משחיתם את הארץ, את כדרלעומר ובאה מלת ואתה בקל במקום ואתו, ועוד יתכן לפרש שהתרגום פתרון ענין לא פירוש מלות, וטעמו כמ"ש רז"ל ואתה לשון אות אות הוא בצבא שלו רז"ש ועמיה רבות קדישין, דבאמרו ועמיה מבואר שהוא אות בצבא שלו שהרי הקב"ה הוא הראש והעיקר והצבא אינם אלא באים עמו. מימינו אש דת למו, כתב ימיניה מגו אישתא אוריתא ויהב לנא. כ"ה בכל נוסחאות הישנות וכ"נ מפי' היא"ר ונר' לפי התרגום שמי"ם מימינו משמשת לתיבה שאחריה מטעם גורעין ומוסיפין ודורשין, ושיעור הכתוב כך, ימינו מאש דת למו, ור"ל כתב בימינו מתוך האש דת לנו, וכמו שפי' היא"ר שכתבה בתוך האש כאדם הכותב מתוך הדיו, ע"כ. ולזה צ"ל ויהב שכן כוונתו לומר שאחר שנגלה מסיני וזרח משעיר וגו' ונתן לנו י' הדברות, עוד ישב מ' יום וכתב במדת ימינו באש לבנה ע"ג אש שחורה כל התורה ונתנה לנו ודו"ק. ג) והם תכו, ואנון מדברין, ה"ג ולא כנ"א דמדברין. ו) יחי ראובן ואל ימת, ייחי ראובן בחיי עלמא

תרגום אונקלוס

ה. וַהֲוָה בְּיִשְׂרָאֵל מַלְכָּא בְּאִתְכַּנָּשׁוּת רֵישֵׁי עַמָּא . כַּחֲדָא שִׁבְטַיָּא דְּיִשְׂרָאֵל
ו. יֵיחֵי רְאוּבֵן בְּחַיֵּי עָלְמָא וּמוֹתָא תִּנְיָנָא לָא יְמוּת . וִיקַבְּלוּן בְּנוֹהִי אַחְסַנְתְּהוֹן

דברים לג

ה וַיְהִי בִישֻׁרוּן מֶלֶךְ בְּהִתְאַסֵּף רָאשֵׁי עָם יַחַד שִׁבְטֵי יִשְׂרָאֵל׃ ו יְחִי רְאוּבֵן וְאַל־יָמֹת וִיהִי מְתָיו מִסְפָּר׃ ס

ת"א יחי ראובן ואל ימת. סוטה ז ב"ק לב מכות יא:

בעל הטורים

להם מורשה. וסיינו ויתן להם ארצות גוים בעבור ישמרו חקיו והורותיו ינצורו. ד"א זהו שאמז"ל התורה אינה ירושה לך כמו סהם ונתתי לכם מורשה אני ה' מורשה ולא ירושה אף ה"נ קהלת יעקב משום דכתיב ביעקב איש תם יושב אוהלים אם עוכו אוהלין יעקב אימתי התורה מתקיימת כשמתאספים קהלת יעקב:

רש"י

לקהלת יעקב אחזוה ולא נעזבה: (ה) ויהי. הקב"ה: בישרון מלך. תמיד עול מלכותו עליהם: בהתאסף. בכל התאסף ראשי מנין אסיפתם: ראשי. כמו (שמות ל) כי תשא את ראש ראוין אלו פ שאברכם. דבר אחר בהתאסף, בהתאספם יחד באגודה אחת ושלום ביניהם הוא מלכם ולא כשיש מחלוקת ביניהם: (ו) יחי ראובן. בעוה"ז: ואל ימות. לעוה"ב שלא יזכר לו מעשה בלהה: ויהי מתיו מספר. נמנין במנין שאר אחיו דוגמא היא זו כענין שנאמר (בראשית לה) וישכב את בלהה ויהיו בני יעקב שנים עשר שלא יצא מן המנין:

שפתי חכמים

שלפי פי' ראשון אינו מיושב שפיר איך תולה אף חובב וגו' בכאן ולפי ד"א קשה איך שייך למכתב לגבי ע"א לי מיכה דאם הוא מראה להם פנים שוחקות משום שרולה למסור ישראל בידם אבל חיבה אין כאן. לכך לריך גם לפי' ראשון: ם דק"ל וכי אין לו מלוכה להקב"ה אלא על ישראל והלי מלכותו בכל מקום לי"מ עול מלכותו כו' פי' בודאי גם הוא מלך על ע"א אבל אינן מקבלים עליהם עול מלכותו כמו ישראל פי' שהם כפופים לו תמיד לקיים כל המלות שגזר עליהם: ע כלומר ראוים הם לברכה ומפרש ואיך בל מנת ראש להשבון. לי"פ ראשי. כמו כי תשא את ראש. כלומר כ"מ שהם מתאספים לענין שמנין הוא לכבודך ומקבלין עול מלכותך עליהם: פ כלומר בכ"מ שמחשבין אסיפתם ראוים הם שאברכם והוא דבוק אל הבא אחריו כאלו אמר ובעבור זה יחי ראובן וגו'. ויהי' מאמר ויהי בישורון מלך דבוק למעלה לתורה לוה לנו משה וגו' ונחזיקנה ולא נעזבנה והקב"ה תמיד עול מלכותו עליהם: צ ויהיה מאמר ויהי בישורון דבוק עם בהתאסף וגו'. וזה יותר נכון. אבל לפירוש דבר אחר קשה למה נקט מלת ראשי. לי"פ גם טעם ראשון וק"ל: ק פי' שלא ימות מיתת כרת: ר פי' לדיקים אפי' במיתתן קרויים חיים: ש (ד"ט) ק"ל דקללה הוא זה לי"פ נמנים כו':

דעת זקנים מבעלי התוספות

(ה) ויהי בישרון מלך בהתאסף וגו'. כלומר כשישראל יחד באחוה ורעות אז הקב"ה מלך עליהם. אבל בשעת מחלוקת כביכול הם עושין כאלו אין הקב"ה מלך עליהם: (ו) יחי ראובן ואל ימת. כשיעבור לפני אחיו כמו שעשו בני גד ובני ראובן אל ימות אחד מהם במלחמה: ויהי מתיו מספר. שכאותו מספר שיעברו ישובו שלא יפול מהם איש ד"א ואל ימות דלעיל קאי כלומר של יהי מתיו מספר שירבו ולא יספרו מרוב:

ברכת משה לראובן

(ו) יחי ראובן ואל ימת וגו'. הנה יחי פלוני לא מלינו רק על המלך או על השר המנהיג העם, כמו שנאמר כמה פעמים יחי המלך, ולפי שראובן התחייב א"ע ללכת לפני בני ישראל למלחמה ללחום באויביהם בארץ כנען, שנאמר נחנו נחלץ חושים לפני בני ישראל עד אשר הביאונם אל מקומם, ראה משה שבני ראובן יקיימו נדרם בשלמות, ויעברו חלוצים לפני הצבא, לכן התפלל עליו יחי ראובן, כמו שאומרים על המלך יחי המלך, להיותו יוצא ובא כמלך לפני העם במלחמות, ולפי שהיה לראובן שתי סכנות עצומות, האחת שהניחו הטף והנשים בעבר הירדן מזרחה בין האויבים ושמא האויבים יהרגום, והשנית שילכו למלחמה בעבר הירדן מערבה חלוצים לפני הצבא, וידוע שבמלחמה ההולכים לראשונה הם יותר בסכנה, ע"כ ברכם משה בשתי ברכות, על הנשים והטף אמר יחי ראובן, שישארו בחיים, ולא יהרגום האויבים, ועל ימות האנשים ההולכים בצבא ויהי מתיו מספר, מספר האנשים אשר ילכו למלחמה ישובו לביתם ולא יפקד מהם איש, ותמיד יהיה קיים אותו המספר לא ימותו ולא יגרע ולא יחסר ממנו דבר *):

---

*) הערה ועוד נוכל לומר יחי ראובן ואל ימות ויהי מתיו מספר, הנה הנביא הושע אמר והיה מספר בני ישראל כחול הים אשר לא ימד ולא יספר, והקשו חז"ל בתחלה אמר והיה מספר בני ישראל. משמע שיש להם מספר, ואחר כך אמר אשר לא ימד ולא יספר, ותירצו בזמן שאין ישראל עושין רצונו של מקום יש להם מספר, ובזמן שישראל עושין רצונו של מקום אין להם מספר. וקשה הלא אמרו חז"ל האומר לאשה התקדשי לי ע"מ שאני צדיק גמור, אף על פי שאנו יודעין שהוא רשע גמור, ה"ז מקודשת, שמא הרהר תשובה בלבו, נמצא שמן רשע גמור עד צדיק גמור הוא כהרף עין, וכי בהרף עין יהיו כל ישראל כחול הים. והנראה כי אמרו חז"ל על פסוק ויבו מהם וגו' כשלשים וששה איש זה יאיר בן מנשה שהיה שקול כרובה של סנהדרין, כשלשים וששה איש, ועוד בכמה מקומות יש בדברי חז"ל שאיש אחד יכול להיות שקול כהרבה אנשים וכן אמרו משה שקול כנגד כל ישראל, והיינו מצד הנפש, נמצא כשאין ישראל עושין רצונו של מקום, הם נמנים רק לגופיהם, וכל אחד נחשב רק לאיש אחד, יש להם מספר, אבל כשעושין רצונו של מקום, הרי הם צדיקים, וכל נפש מהם נחשב לנפשות רבות. מי יוכל לערוך את כל אחד ואחד מישראל כנגד כמה נפשות שקול נפשו, ע"כ יהיו נחשבים מצד נשמתם כחול הים אשר לא ימד ולא יספר. וכזה בכך משה רע"ה את ראובן יחי ראובן שיהיו לדיקים הנקראים חיים. ואל ימות, ולא יהיו רשעים הנקראים מתים, וכשיהיו לדיקים ויהי מתיו מספר, פי' כל אנשיו יהיו אנשים של מספר, וכל אחד יהי' חשוב למספר גדול. וזאת ליסודם, ובכלל זו נתן גם ליהודה וגם לכל השבטים שיקוים בהם שיהיו כחול הים אשר לא יספר מרוב:

תפסיר הרס"ג

(ה) וכאן מלכא פי אלמוצוף. חין תגתמע אליה. רויסאה וסאיר אסבאטה: (ו) אסאלך אן יחיא אל ראובן ולא ימות. ולא יציר רהטה

נוה שלום

וכו'. (ה) בישורון, פי' אלמוצוף, המאושר, וכן תרגם באשרי כי אשרוני וכו' ותאר לישראל. (ו) ויהי מתיו. ולא יציר, כמו ואל יהי מתיו, כי ואל

אבן עזרא

ותרעש הארץ. וטעם זה סיני פירשתיו במקומו. וכן הוא הפירוש השם בא והטעם הכבוד שנכנס בישראל ותחלת הכנסו מסיני וזרח משעיר והטעם כל השנים שהיו ישראל במדבר לא הראה השם גבורה בעמים עד בא ישראל אל שדה אדום וכן כתוב בהרים שעיר עד איל פארן והנה הם קרובים שעיר ופארן והטעם מפורש כי ממקום שעיר כאשר באו לשעיר אז זרח הכבוד לישראל והופיע מהר פארן והטעם כפול כי פה הראה יפעתו: ואתה מרבבות קדש. על דעתו שהוא דבק עם מימינו והטעם שבא אש מרבבות קדש מימין השם לסבב את ישראל כטעם סוסי אש ורכב אש סביבות אלישע. וטעם דת שעומדת תמיד: (ג) אף חובב. מגזרת ארמית מלשון והייתם לי סגולה ועמים הם ישראל כמו אחריך בנימין בעממיך. עמים הר יקראו: וכל קדושיו. בני לוי: בידך. שהם סביבות הארון: והם תכו לרגלך. ילכו על דרכך וטעם בידך שתשמרם: ישא מדברותיך. כי הם ילמדו התורה והם המעתיקים על תורה שבעל פה: ישא. כל א' ואם הם רבים: וטעם מדברותיך. כי אשר דברת ישאו כי הם נושאי התורה כי גם הם ישאו את הארון וטעם ישא כמו לא תשא שמע שוא: תכו. בלא אח וי"א מלשון מתוך כאילו הולכים בתוך רגלך ואחרים אומרים כי התי"ו במקום ה"א כתי"ו תרגלתי לאפרים כטעם אפילו שיוכו בשבילך לא יעזבו דבריך. וזה רחוק והנכון שהוא כמו נמשכו והטעם שילכו אל המקום ששם הארון שהוא הדום רגלי השם וזאת היא הברכה שהשם יהיה חומת אש סביב ישראל ויהיה סגולתו. והלוים יורו התורה תמיד: (ד) תורה צוה לנו משה. זהו שישא ויאמר דור לדור כך העתקנו מפי משה ירושה בידינו ויהיה למ"ד לנו מושך עצמו ואחר עמו. וכן היא מורשה לקהלת יעקב

אבי עזר

ועל דבר הנמשך ומתחבר לדבר אחר: (ו) (יחי ראובן. הנה החל והבכור וכו' ובעבור כבוד אהרן נתלה השבט ממלו וכו') לכן ברך משה שבטו של לוי מפני כבוד אהרן אבל בשמעון לא היה גדול כמוהו לכן לא ברכם. ומ"ש הרב ואם יטעון טוען וכו' כי נאמר בדברי הימים ה'

חומת אנ"ך

רמז כי ראוים הם לברכה (ה) ויהי בישורון מלך. שהקב"ה היה מלך בהתאסף ראשי עם יחד שבטי ישראל שאמר להם אחיהם האספו ואגידה לכם יחד שבטי ישראל ולא כאחרים וילחק שלא הושוו ביניהם לעבוד ה' אבל הם קבלו עול מלכות שמים עליהם לזה יחי ראובן. והראיה שהיו אנשיו מספר על הר עיבל אלה יעמדו על הקללה ראובן גד ואשר ענה ואמר ארור שוכב עם אשת אביו ואם היה בידו שמץ דבר לא היה אומר כך אלא בלי ספק מוחל הוא מאותו עון. או ויהי מתיו לעתיד כמספר השבטים ונשא אהרן את משפט האורים וכו' ואז"ל שקודם היתה אבנו כהה ומעתה שהתפלל עליו היתה אבנו מבהקת אולי מספר וספירות. תורה לוה לנו משה מורשה קהלת יעקב ויהי בישורון מלך וכו' יחי ראובן וכו' פי' הרב הגדול מהו' יעקב חאגיז ז"ל בשו"ת הלכות קטנות ח"א סימן רל"ט ובספר קרבן מנחה סימן קט"ו דתורה נתנה ליעקב כמשרז"ל ולא נתנה בפרסום שצריך חופה ויהי בישורון מלך משה רבינו ע"ה בהתאסף ראשי עם ברוב עם הדרת מלך ולזה יחי

נחל קדומים

האר"י ז"ל בשער הפסוקים ואין זה סותר מש"ל פ' ואתחנן כאשר יראה המעיין דיש לישב הדברים ודוק:] (ד) יחי ראובן ואל ימות ויהי מתיו מספר. תרגם אנקלוס יחי ראובן לחיי עלמא ומותא תנינא לא ימות ויקבלון בנוהי אחסנתהון במנינהון. והדברים צריכים ביאור. וראיתי לרבינו מהר"ר חיים ויטאל זצ"ל בס' דרשותיו כ"י הנקרא עץ הדעת טוב שפירש כי בהיות דכתיב ביה וישכב וכו' ועם היות שעדיין לא היו סנהדרין מיתה בידי שמים או כרת מי פטרו כי ב"נ מוזהר על העריות ועל אשת איש וכל מי שנתחייב כרת צריך להתגלגל פעם אחרת בעוה"ז בסוד הגלגול וימות פעם אחרת ואח"ך ינקה מעונו ויכנס לעוה"ב ולכן התפלל יחי ראובן בחיי עלמא ולא יצטרך להתגלגל ואל ימות ומותא תנינא לא ימות וא"ת כל האומר הקב"ה ותרן וכו' לז"א ויהי מתיו מספר שהיא

מרפא לשון

ומותא תניינא לא ימות, פירוש יחי ראובן חיי נצח, והמות השני לא ימות והכוונה בזה כמו שדרז"ל בסנהדרין (צ"ב ע"א) והביאו רש"י ז"ל יחי ראובן בעה"ז ואל ימת לעה"ב, וביאור הדבר כי חיי האדם האמתיים הם חיי הנפש והם בעה"ז ובעה"ב בשוה אלא שבעה"ז

מסורת הקריאה

תרין מלין וסימנם בד"ה א' כ"ז י"ב, והדלי"ת בקמץ: (ג) תכו, הכ"ף בדגש והטעם מלרע: (ה) ראשי, מלעיל: עם, העי"ן בקמץ: (ו) ימת, המ"ם בחולם: (ז) רב, הרי"ש בקמץ, ונמסר עליו מ"ח

ז וְזֹ֣את לִֽיהוּדָה֮ וַיֹּאמַר֒ שְׁמַ֤ע יְהוָה֙ ק֣וֹל יְהוּדָ֔ה וְאֶל־עַמּ֖וֹ תְּבִיאֶ֑נּוּ יָדָיו֙ רָ֣ב ל֔וֹ וְעֵ֥זֶר מִצָּרָ֖יו תִּהְיֶֽה׃ פ שני
ח וּלְלֵוִ֣י אָמַ֔ר תֻּמֶּ֥יךָ וְאוּרֶ֖יךָ לְאִ֣ישׁ חֲסִידֶ֑ךָ אֲשֶׁ֤ר נִסִּיתוֹ֙ בְּמַסָּ֔ה תְּרִיבֵ֖הוּ עַל־מֵ֥י מְרִיבָֽה׃
ט הָאֹמֵ֞ר לְאָבִ֤יו

ת"א וזאת ליהודה. סוטה ז מכות יא: שמע ה' קול. מכות שם: ואל עמו. קמא לב מכות שם: ידיו רב לו. ע"ז כה מנחות כג: וללוי אמר. ספר הזהר פרשת ויקרא כל הפרשה:

תרגום אונקלוס

בְּמִנְיָנְהוֹן: ז. וְדָא לִיהוּדָה נְאָמַר. קַבֵּיל יְיָ צְלוֹתֵיהּ דִיהוּדָה בְּמִפְּקֵיהּ לִקְרָבָא. וּלְעַמֵּיהּ תְּתִיבְנֵיהּ בִּשְׁלָם. יְדוֹהִי יַעְבְּדָן לֵיהּ פּוּרְעָנוּתָא מִשַּׂנְאוֹהִי. וְסָעִיד מִבַּעֲלֵי דְבָבוֹהִי הֱוֵי לֵיהּ: ח. וּלְלֵוִי אֲמַר. תּוּמַּיָּא וְאוּרַיָּא אַלְבֵּישְׁתָּא לְגְבַר דְּאִשְׁתְּכַח חֲסִיד קֳדָמָךְ. דְּנַסֵּיתָהִי בְּנִסֵּיתָא וַהֲוָה שְׁלִים. בְּקַרְתָּהִי עַל מֵי מַצּוּתָא

תפסיר רס"ג

ד'ו אחצא: (ז) והד'ה מא קאל ליהודה. אללהם אסמע צות יהודה. ורדה אלי קומה מן ג'זוה. ואגעל ידאה מנתצפתאן לה. וכן לה עונא עלי' אעדאיה: (ח) וקאל ללוי. אללהם אלד'י אנחלת צחאיאך ואנוארך לרגל אלד'י הו בארך. וקד אמתחנתה פ' ד'את אלמחנה. ואכ'תצמתה פי מת'ל מא אלכ'צומה: (ט) פוגדתאה אלקאיל

נוה שלום

נמשכת, עיין ראב"ע. (ז) ואל עמו תביאנו, ורדה אלי קומה מן ג'זוה, וישוב אל עמו בשלום בצאתו למלחמה, וכענין ת"א, רב לו, מנתצפתאן לה, ענינו כת"א ופי' רש"י. (ח) חסידיך, בארך, אוהב צדק ודרך מישרים ונקי מכל חטא, אשר נסיתו, וקד אמתחנתה וכו', והיה שיעור הכתוב אתה האל אשר הנחלת תומיך ואוריך לאיש חסידיך אחר שנסיתו במסה ותריבהו בכמו מי מריבה. (ט) האמר, פוגדתה אלקאיל ען, ומצאת לבבו נאמן עד

אבן עזרא

כמו והנבואה עודד הנביא ויהי מורשה מורשה קהלת יעקב: (ה) מלך. הוא משה ששמעו ראשי עם התורה מפורשת מפיו והטעם כי הוא היה כמלך והתאספו אליו ראשי השבטים ויחזיק זה הפי' שאמר הכתוב כי התורה נתנה לכהנים שהם לפי דעתי כל קדושיו בידיך ואל זקני ישראל זהו בהתאסף ראשי עם גם שם כתוב הקהילו אלי כל ראשי שבטיכם. ויאמר רבי יהודה הלוי ז"ל כי המלך רמז לתורה וכן היה מפרש אין מלך בישראל: (ו) יחי ראובן: הנה החל מהבכור כי כן המשפט ולא הזכיר שמעון בעבור בעל פעור כי העובדים היו שמעונים ומספרם לעד גם נשיאם נהרג או הלך על דרך יעקב שלא ברך שמעון ולוי ובעבור כבוד אהרן נתלה השבט ממנו ולא היה בשבט שמעון גדול כמותו. ואם יטעון טוען למה בירך ראובן. התשובה כי יעקב ברכו והברכה היא אל תותר שיהיה כאחד מאחיו. ואחר ראובן הזכיר יהודה שהוא בעל דגל והוא עולה בתחלה למלחמה ואחר כן לוי ואחריו בנימין בעבור היות הלוים דרים בירושלים שהיתה בין יהודה ובין בנימין כן כתוב. ואחר כן שבט יוסף שלא יאחרנו וכבר הקדים אחיו הקטן ואחר כן זבולון בעבור שהוא נלחם

אבי עזר

ובחללו יצועי אביו נתנה בכורתו לבני יוסף ולא להתיחס לבכורה כי יהודה גבר באחיו ולנגיד ממנו והבכורה ליוסף ע"כ. ודברי הרב דכתב למה בירך לאו דוקא אלא למה התחיל ממנו תחלה ותירץ כי

בעל הטורים

(ז) שמע ה' קול. ר"ת בגימ' יהושפט. שהתפלל על יהושפט במלחמת רמות גלעד: ידיו רב לו. ס"ת בגימטריא דוד:

רש"י

(ז) וזאת ליהודה. (מכות יא) סמך יהודה לראובן מפני ששניהם הודו על קלקול שבידם שנאמר (איוב טו) אשר חכמים יגידו וגו' להם לבדם וגו' ולא עבר זר בתוכם. (ב"ק צב) ועוד פירשו רבותינו שכל מ' שנה שהיו ישראל במדבר היו עצמות יהודה מתגלגלים בארון מפני נדוי שקבל עליו שנאמר (בראשית מד) וחטאתי לאבי כל הימים אמר משה מי גרם לראובן שיודה א יהודה וכו': שמע ה' קול יהודה. תפלת דוד ושלמה ואסא מפני (ס"א מן) הכושים ויהושפט מפני העמונים וחזקיה מפני סנחריב: ואל עמו תביאנו. לשלום מפני המלחמה (ס"א מן המלחמה): ידיו רב לו. יריבו ריבו וינקמו נקמתו: ועזר מצריו תהיה. על יהושפט התפלל על מלחמת רמות גלעד (ד"ה ב יח) ויזעק יהושפט וה' עזרו. ד"א שמע ה' קול יהודה (ספרי) כאן רמז ברכה לשמעון מתוך ברכותיו של יהודה ב ואף כשחלקו ארץ ישראל נטל שמעון מתוך גורלו של יהודה שנאמר (יהושע יט) מחבל בני יהודה נחלת בני שמעון (ומפני מה לא ייחד לו ברכה בפני עצמו שהיה בלבו עליו על מה שעשה בשטים. כ"כ באגדת תהלים): (ח) וללוי אמר. ועל לוי ג אמר: תומיך ואוריך. כלפי שכינה הוא מדבר: אשר נסיתו במסה. שלא נתלונו עם שאר המלינים: תריבהו וגו'. ד כתרגומו. ד"א תריבהו על מי מריבה נסתקפת לו לבא בעלילה ה אם משה אמר (במדבר כ) שמעו נא המורים ו אהרן ומרים מה עשו: (ט) האמר לאביו ולאמו לא ראיתיו. כשחטאו בעגל ואמרתי (שמות לב) מי לה' אלי נאספו אלי

שפתי חכמים

א פי' ואין זה לדמות להם א"כ הוא"ל שסמך ברכת יהודה לראובן ולא צריך לוי אחר ברכת ראובן: א וא"כ לפ"ז וזאת ליהודה הוא בל' בתמיה. והא דפי' מי גרם לראובן כו' ה"ס מי גרם לראובן שיודה בפרהסיא יהודה אבל קודם לכן הודה בצנעא כדפירש"י לעיל בפ' ויחי דראובן היה עוסק בשקו כו' וזה היה קודם מעשה תמר ויהודה ש"מ דקודם לזה נמי הודה אלא ע"כ צ"ל בצנעא היה עוסק בשקו כו' דאחר שהודה יהודה היה עוסק בשקו אפי' בפרהסיא. וכן איתא בתוס' פרק החובל: ב כי לפי' ראשון קשה הל"ל קבל ה' קול יהודה שאם ישמע אליו ולא יקבל תפלתו מה תועלת יש בשמיעה. נ"ס ד"א כו'. ויהי' מלת שמע רמז לשם שמעון. ולפי' ד"א קשה למה רמז לברכת שמעון בברכת יהודה ולמה לקח שמעון חלק בתוך נחלת יהודה. נ"ס גם טעם ראשון: ג מדקאמר תומיך ואוריך וזה בודאי כלפי שכינה אמר וכמו שפירש"י וא"כ ע"כ צ"ל שלא עם לוי היה מדבר אלא על לוי: ד תריבהו כתרגומו בקרתהי על מי מצותא ואשתכח מהימן פי' ע"י המריבה שהריבות אותו על מי מריבה בחנת לבו ונמצא נאמן. הרא"ם: ה ומה שכתב לבא בעלילה הוא פי' על נסתקפת דהוא מל' עלילה כדפירש"י לעיל בפ' מקץ בפסוק ולהתגולל עלינו ע"ש: ו כלומר ונקנסה עליו מיתה בשביל זה ושלא יכנס לארץ אהרן ומרים מה חטאו ולמה נקנסה עליהם מיתה ושלא

ברכת משה ליהודה

(ז) וזאת ליהודה. והברכה הזאת יחול גם על יהודה, כי ממנו המלכות על ישראל, ע"כ גם הוא צריך לאותה ברכה, שבהיותם במלחמה לא יפקד מהם איש, וזהו ואל עמו תביאנו, ידיו רב לו, שיהיו ידיו די לו במלחמה, ולא יהיה צריך לקרוא מלכים אחרים לעזרו, רק ועזר מצריו תהיה, שהקב"ה בעצמו יעזרנו מצריו:

ברכת משה ללוי

(ח) וללוי אמר תומיך ואוריך וגו'. השב פה על לוי שלש מעלות, א) מעלת הרוח הקדש שהיה מגיע לכהן בהתלבשותו באורים ותומים, ב) שיהיה שבט לוי מורה לדק ותורה ומשפט יבקשו מפיהו, ג) שיהיה שבט לוי מוכן לשני ה' בבית המקדש בקרבנות ובקטרת, ועל מעלה הראשונה אמר תומיך ואוריך לאיש חסידך, האורים ותומים יהיה נתון תמיד לכהה"ג, שיהיה החסיד שבכהונה, ועל מעלה השניה אמר שישפוט את ישראל בצדק, ואף שיקרה לפעמים שיבא אביו או אמו או אחד מקרוביו לפניו לדין, לא יטה משפט נחנות שהם קרובים לו, ויאמר לאביו ולאמו לא ראיתיו ואת אחיו לא הכיר, ר"ל לא יכירם פנים בדין, כי שמרו אמרתך ובריתך ינצרו, ועל מעלה השלישית יאמר ישימו קטורה באפך וכליל על מזבחך:

דעת זקנים מבעלי התוספות

(ז) וזאת ליהודה. כלומר וזאת הברכה אמר בכך את ראובן כן בכך את יהודה שעל שניהם התפלל שיצליחו במלחמה על ראובן אמר כדפי' רש"י ועל יהודה לפי שלעולם עולה במלחמה תחלה כדכתיב מי יעלה לנו ויאמר יהודה יעלה. ורבותינו פירשו על עצמותיו שהיו מגולגלין בארון לפי שאמר וחטאתי לאבי כל הימים דאף ע"ג דנראה שהחזירוהו לבנימין שהרי נמנה עם יורדי מצרים ולא עם יוסף ובניו שהיו במצרים מ"מ קללת חכם אפי' על תנאי היא באה. וכן מצינו בפרק שני דמכות בשעה שכרה דוד שיתין קפא תהומא ובעא למשטפא עלמא ופתח דוד ואמר כל מאן דידע מלתא למהדרי ולא אמר יחנק בגרונו והיה שם אחיתופל ושרי ליה למכתב שם ושדייה על התהום וכתיב ויצו אל ביתו ויחנק. ובפרק שני דמכות מסיק עוד שאמר משה על שהיו עצמות יהודה מתגלגלין בארון מי גרם לראובן שיודה בפרהסיא על בלבול יצועי אביו יהודה שהודה ברבים על מעשה דתמר וזאת ליהודה בתמיה שמע ה' קול יהודה כו' כדאיתא התם. ושמעון לא ברך כמו שלא ברכו אביו משום מעשה דשכם שאמר אתם עכרתם אותי ועוד הוסיף על חטאתו חטא במעשה זמרי ואע"פ שגם לוי היה באותו מעשה דשכם ולא ברכו אביו מ"מ ברכו משה לפי שתקן המעות בעגל שנאמר ויאספו אליו כל בני לוי. ומיהו נרמז ברכתו קצת שנאמר שמע ה' קול יהודה:

נחל קדומים

מש"ה ובחללו יצועי אביו נתנה בכירתו ליוסף כי לולא שחטא היה נוטל פי שנים שני מספרי' אבל עתה ויהי מתיו מספר אחד וזהו שת"א יקבלון אחסנתהון במניניהון מנין אחד ואפיק אנשיו בלשון מתיו כי תמורת שתי מיתות הראויות לבא עליו יענש שלא יקחו כי אם מספר אחד. עכ"ד רבינו מהרח"ו ז"ל. ובזה אפשר לפרש מאמרם ז"ל בילקוט יחי ראובן ואל ימות וחלא מת הוא אלא אל ימות לעוה"ב דבר אחר יחי ראובן במעשה יוסף ואל ימות במעשה בלהה וגזכרתי שכבר נדפס בר"ד ויחי ע"ש. דע כי בענין

מורפא לשון

הם קשורים בגוף גשמי ומחיים אותו ובעה"ב הם מופשטים מהגשם, וחיי הגוף אינם נחשבים כלל, וכן מיתתו אינה נחשבת כלל, ואין הכתוב מדבר אלא בחיים האמתיים והמות האמתי שהוא כרת הנפש רח"ל, וזהו שתרגם יחי ראובן ייחי ראובן בחיי עלמא, ר"ל בחיים הנצחיים, ואל ימת, ומותא תניינא לא ימות ר"ל והמות השני שהוא מיתת הנפש רח"ל לא ימות כי המות הא' שהוא מיתת הגוף אינו אלא עלוי ותועלת לנפש להפרש מעה"ז החמרי ולהדבק בעה"ב הרוחני ואין הצדיקים והחכמים מתאוים לתיות בעה"ז

חומת אנ"ך

ראובן שהיה לו דין ישראל ולא חטא בבלהה. זהו תורף דבריו ז"ל בקצור ע"ש באורך. ואפשר במה שכתב בספר ילקוט דוד שהוצרך גלות מצרים להתיש החומר כדי שיוכלו לקבל התורה שהיא רוחנית. ועוד כתבו המפרשים דמשה רבינו ע"ה היה שליח לקדושין משום דכלול מכל נשמות ישראל דאי לא"ה היה דומה לאומר לאשה התקדשי לחציי כמו שכתבנו בעניותנו באורך במקום אחר בס"ד והרי שני טעמים למה שלא נתנה התורה בפרסום. וז"ש כל קדושיו בידך שכבר היה להם דין ישראל. וכי תימא אמאי לא נתנה התורה בפרסום בו בפרה ואשתהויי אשתהי כל כך זמן. לזה אמר והם תוכו לרגליך והיו נגלו' כדי להתיש החומר ויהיה נכון ישא מדברותיך שהתורה רוחנית ועוד תורה צוה לנו משה שהיה כלול מכל ישראל. ויהי בישורון מלך משה רבינו ע"ה בהתאסף ראשי עם יחד שבטי ישראל שהיה כלול מכלם. אומנם היא מורשה קהלת יעקב דליעקב נתנה תורה. ובזה תבין יחד שבטי ישראל על דרך ויהיו בני יעקב שנים עשר שהיה להם

מסורת הקריאה

קמץ, כי עם אתנחתא וסוף פסוק המה מ"ה ומה שנמסר בבראשית י"ג וי"ו ל"ו קמץ, היינו בלי אס"פ: (י) יורו. מלרע: באפך. הבי"ת דגושה: מזבחך. הבי"ת בשוא לבד: (יב) שכן, הכ"ף בצירי:

וּלְאִמּוֹ לֹא רְאִיתִיו וְאֶת־אֶחָיו
לֹא הִכִּיר וְאֶת־בָּנָו לֹא יָדָע
כִּי שָׁמְרוּ אִמְרָתֶךָ וּבְרִיתְךָ
יִנְצֹרוּ׃ י יוֹרוּ מִשְׁפָּטֶיךָ לְיַעֲקֹב
וְתוֹרָתְךָ לְיִשְׂרָאֵל יָשִׂימוּ קְטוֹרָה
בְּאַפֶּךָ וְכָלִיל עַל־מִזְבְּחֶךָ׃
יא בָּרֵךְ יְהוָה חֵילוֹ וּפֹעַל יָדָיו
תִּרְצֶה מְחַץ מָתְנַיִם קָמָיו וּמְשַׂנְאָיו
מִן־יְקוּמוּן׃ ס יב לְבִנְיָמִן אָמַר יְדִיד
יְהוָה יִשְׁכֹּן לָבֶטַח עָלָיו חֹפֵף עָלָיו

תרגום אונקלוס

וְאִשְׁתְּכַח מְהֵימָן׃ א. דְּעַל אֲבוּהִי וְעַל אִמֵּיהּ לָא רַחִים כַּד חָבוּ מִן דִּינָא. וְאַפֵּי אֲחוּהִי וּבְנוֹהִי לָא נְסֵיב. אֲרֵי נְטַרוּ מַטְּרַת מֵימְרָךְ. וּקְיָמָךְ לָא אַשְׁנִיאוּ׃ י. כָּשְׁרִין אִלֵּין דְּיַלְּפוּן דִּינָךְ לְיַעֲקֹב. וְאוֹרָיְתָךְ לְיִשְׂרָאֵל. יְשַׁוּוֹן קְטֹרֶת בּוּסְמִין קֳדָמָךְ. וּגְמִיר לְרַעֲוָא עַל מַדְבְּחָךְ׃ יא. בָּרֵיךְ יְיָ נִכְסוֹהִי. וְקוּרְבַּן יְדוֹהִי תְּקַבֵּיל בְּרַעֲוָא. תְּבַר חַרְצָא דְּסָנְאוֹהִי. וּדְבַעֲלֵי דְבָבוֹהִי דְּלָא יְקוּמוּן׃ יב. לְבִנְיָמִין אֲמַר. רְחִימָא דַּיְיָ יִשְׁרֵי לְרוּחְצָן עֲלוֹהִי. יְהֵי מֵגֵן

תפסיר תרס"ג

ען אביה ואמה כאנה לם יראהם. ולם יתֿבת אכֿותה. ולם יעתרף בבניה. ממא חרסו מקאלתך. והם יחפצֿו עהדך׃ (י) פהם יפתון פי אחכאמך לאל יעקוב. ושראיעך לאל אסראיל. ויציירון אלבכֿור בין ידיך. ואלכמאל עלי מדֿבחך׃ (יא) אללהם פבארך פי גנדה. וארץֿ מא תצנעה ידאה. ואוהן אחקא מקאומיה. ושאנייה מן אן יקאומונה (י"נ יקומון)׃ (יב) וקאל לבנימין. אדֿ הו ודיד אללה. סיסכן ואתֿקא בה. והו יטוף בה

ת"א יורו משפטיך. יומא כו: ישימו קטורה באפך. שם: וכליל על מזבחך. שם: ברך ה' חילו. פסחים עב קידושין סו מכות יב: לבנימין אמר. ברכות יב מנחות נג: חפף עליו יומא יב מגילה כו זבחים נד קיח:

•בניו קרי:

יומא

בעל הטורים

(ט) ואת בנו. חסר י'. שלא היה בו' נשואות (י) יורו משפטיך ליעקב. שיפולו בכל ישראל ללמוד תורה. וכן אמר יעקב ואפילם בישראל: ישימו קטורה. בגימ' כמו מעשיר: וכליל. ב'. וכליל על מזבחך אז תחפוץ זבחי צדק עולה וכליל. אע"פ שזה מקריב בבמה אינו זבחי צדק אלא מה שקרב בפנים ע"י כהן. וזהו וכליל על מזבחך אז תחפוץ וגו': (יא) ופעל ידיו תרצה. בגימטריא שירות: (יב) ישכן לבטח. לאחר שיערוף העכו"ם כזאב ישכון לבטח. וכן ברכו יעקב

רש"י

כל בני לוי ולויתים להרוג את אבי אמו והוא מישראל או את אחיו מאמו או את בן בתו וכן עשו וא"א לפרש אביו ממש ואחיו מאביו וכן בניו ממש שהרי לוים הם ומשבט לוי לא חטא אחד מהם שנא' כל בני לוי: כי שמרו אמרתך. לא יהי' לך ז אלהים אחרים: ובריתך ינצרו. ברית מילה. שאותם שנולדו במדבר כל ישראל לא מלו את בניהם ח והם היו מולין ומלין את בניהם (ס"א אותם שנולדו במדבר שישראל לא מלו את בניהם והם היו מולין): (י) יורו משפטיך. ראוין ט אלו לכך: וכליל. י עולה: (יא) מחץ מתנים קמיו. מחץ קמיו מכת מתנים. כענין שנאמר (תהלים סט) ומתניהם תמיד המעד, ועל המעוררין על הכהונה אמר כן. ד"א ראה שעתידין ב חשמונאי ובניו להלחם עם היונים והתפלל עליהם לפי שהיו מועטים י"ב בני חשמונאי ואלעזר כנגד כמה רבבות לכך נאמר ברך ה' חילו ופועל ידיו תרצה: ומשנאיו מן יקומון. מחץ קמיו ומשנאיו ל מהיות להם תקומה: (יב) לבנימן אמר. לפי שברכת לוי בעבודת הקרבנות מ ושל בנימין בבנין בית המקדש בחלקו סמכן זה לזה וסמך יוסף אחריו שאף הוא משכן שילה היה בנוי בחלקו שנאמר (שם עח) וימאס באהל יוסף וגו' ולפי שבית עולמים נ חביב משילה לכך הקדים בנימין ליוסף: חפף עליו. מכסה אותו ומגין עליו: כל היום. לעולם ם משנבחרה ירושלים לא שרתה שכינה במקום אחר:

שפתי חכמים

יכנסו לארץ וגם זה שבח לשבט לוי. ומולרך לטעם ד"א כי לטעם ראשון קשה דהא לא נמלא נאמן דהא מכלל כעס בא לידי טעות וכעס במקום שלא היה לו לכעוס. לכך פי' ד"א כו'. ולפי' של ד"א קשה וכי אהרן ומרים היו שניהם שקולים כנגד כל שבט לוי עד שאמר עליהם הקרא תריבהו וגו' דמשמעות של קרא סוא דקאי אכל שבט לוי. ל"פ גם טעם ראשון שכל השבט היו נאמנים חוץ ממשה שחטא: ז (דב"ע) פי' מה שאמרת להם בעצמך אנכי ולא יהיה לך מפי הגבורה שמעו דאל"כ שומרי תורתך מבע"ל: ח ר"ל והכי כתיב והראך מתבוססת בדמיך ודרשו רז"ל שני דמים דם פסח ודם מילה ש"מ דכל ישראל היו נמולין במצרים ובמדבר וא"כ מאי ובריתך ינצורו ל"פ דקאי על שנולדים במדבר. (נח"י) אבל היוצאים ממצרים אלו ואלו היו מולים. ופסוק מלא הוא (יהושע ה) כי מולים היו כל העם היוצאים ממצרים וכל העם הילודים במדבר בדרך בצאתם ממצרים לא מלו ולפיכך נקט הרב במדבר: ט ר"ל כאן שבירך שבט לוי כמו שאר שבטים אמאי היה מספר בשבח שבט לוי קודם הברכה יותר מכל ברכת שאר שבטים ל"פ ראוים הם כו' כלומר אי לא היה מספר בשבחם מקודם היו מריבים ישראל עם משה במה שברכם יורו משפטיך וגו' דהיינו הברכה המעולה מכל הברכות והיו אומרים לפי שהם בני שבטו מש"ה ברכם בברכה עוכם לכך היה מספר שבחם מקודם לכן ואחר כך אמר ראוים אלו לברכה זו מרוב מעלתם: י ונקרא כן מפני שהיא עולה לגבוה: כ דלפי' ראשון קשה למה בירך שבט לוי בברכה א דהא הם לא יצאו למלחמה כשאר שבטים דהא בהיכל המלך הם יושבים. ל"פ ד"א כו'. ולד"א קשה למה אמר קמיו דהא היו קמיו של כל ישראל דהא עיקר גזירתם היה להעביר על המלות. ל"פ גם לטעם ראשון: ל ר"ל דמחץ כמי קאי אמשנאיו דאל"כ לא יתכן לפרש אין מחובר ומשנאיו אדלעיל: מ ר"ל סכי הוא היה הלעיל ולמה הוקדם בברכתו: נ רל"ל ה"ל לכל הסמות לסקדים יוסף דהא משכן שילה היה ג"כ בחלקו. ל"פ לפי כו': ם (נח"י) לאפוקי שלא תפרש לעה"ב והוקפה לו ושלא מרוב הוא ואין זה לעולם ומתרך ומשנבחרה ירושלים כו' ר"ל שקדושה היא לשעתה וגם לא שרתה שכינה אח"כ במקום

נוה שלום

שהוא אומר על אביו ועל אמו כאלו לא ראם וכו' בעבור זהירותם באמרתך ושמירתם את בריתך ועיין רמב"ן. (יא) חילו, גנדה, תומכיו ועוזריו, (אלגנד אלאנצאר ואלאעואן). מן יקומון, מן אן יקאומונה, שלא יוכלו להתקומם נגדו. (יב) ידיד ה'. אדֿ הו ודיד אללה, בעבור שהוא ידיד ה' ישכון בוטח עליו וה' חופף עליו כל הימים. חפף, יטוף, משגיח ומגין, וכן תרגם על כל כבוד חופה. ובין כתפיו שכן, ובין צֿהראניה יסכן, בגובה ארצו דהינו בהמ"ק שהיה בנוי בחלקו ישכון שם אור השכינה (אלצֿהר ואלצֿאהר אעלי אלגבל), יאם טֿהראניה באות ט' שפירושו אמצע ותוך יהיה ענינו באמצע נחלתו דהינו

חלק הדקדוק

ועיין בתהלים ג: י) מזבחך, מפני ההפסק בא הבית בשוא כי ההית

אבן עזרא

ואחר כן יששכר. וכאשר תמו בני הגבירות החל מגד שהוא עם דגל בני הגבירות ואחר כן דן שהוא בעל דגל ואחר כן נפתלי כי הוא גדול מאשר: יחי ראובן. תפלה ואל ימות שיתכן שיהיה כבן אדם לחיות שנים קצובות וימות: ויהי מתיו מספר. ואל יהי מתיו מספר כמו ולא למדתי חכמה ובי"ת באל שדי כאשר פירשתי רבים כי יתכן שיחיה לעולם ויהיו מעטים וכל דבר שיספר הוא מעט. וכן ואני מתי מספר: (ז) וזאת ליהודה. וכן אמר ליהודה. שיחיה ולא ימות והוסיף עוד שמע ה' קול יהודה בבואו למלחמה כי הוא יעלה בתחלה: ואל עמו תביאנו. אל המחנה אשר בגלגל או תפלה על היוצאים להלחם על ארץ אויב: רב לו. יספיקו לו ידיו ואין לו צורך למי שיעזור אותו

אבי עזר

גם יעקב התחיל ממנו כי התחלה אינו תולה בבכורה כלל. ומה גם שמרומז בברכה שנלקחה הבכירה ממנו כדבר שנאמר אל תותר משאר אחיך ועוד החכים הרב למצוא טעם על סדר קדימתו: שם יחי ראובן.

נחל קדומים

זה כתבתי בעניותי בברכי יוסף א"ח סי' קל"א ובראש דוד פ' וישב ובפאת הראש בסוף שם הגדולים ח"ב דף פ"ח ע"א. ומשם באר"ה כמה גדולים דנשמט מהם איזה השמטה בדבר זה. ועתה ראיתי בתנחומא ריש פ' וישלח וז"ל ויהי לי שור אין לי לירא ממך שהרי נולד יוסף שנקרא שור וכו' גם יהודה שטנו של עשו שנאמר ואריה כבקר יאכל תבן אריה שהוא יהודה שנאמר גור אריה יהודה כבקר זה יוסף יאכל תבן שידין עשו שהוא תבן שנאמר ובית עשו לקש ומגין שאף כלם ידינוהו שנאמר מה אמך לביאה מכאן שכלם ידינוהו עכ"ל. ומאמר זה נעלם מכלם ופשט מאמר זה דכמו יוסף שהוא שטן עשו גם יהודה כן. וגם שאר שבטים. וזה הפך סוגית בתרא דף קכ"ג דפריך מדכתיב ויכם דוד ומשני שהיו שם ממנשה ובזה פריך מדכתיב ומבני שמעון הלכו על הר שעיר ומשני דישעי ממנשה ע"ש. גם על התנחומא ק"ק דפ' ויחי שם מייתי דברי ר' שב"נ דסוגית בתרא דאין עשו נופל אלא ביד בניה של רחל שנא' אם לא יסחבום צעירי הצאן. ואפשר לישב דהמסורת כך אכן יעקב אע"ה התפלל שיהיה ליהודה כח זה כמ"ש בפנים וכן לשאר שבטים. ומ"מ העיקר בני בניה של רחל. ועלה על לב לחלק בין לשון עשו נופל ובין לשון כלם ידינוהו אבל אינו נראה. ועוד יש לצדד דהא

חומת אנ"ך

דין ישראל ולא חטא ראובן וז"ש יחי ראובן וכו' כמו שאמר הרב הנזכר ז"ל: (י) משפטיך ליעקב ותורתך. ר"ת מלו רמז שמלו בניהם במצרים ובמדבר כמו שאמרו רז"ל וכדכתיב ובריתך ינצורו. ובפסוק ישימו קטורה יש ט"ם כמ"ש בנחל קדומים ולכן אכתוב פה הלשון כתקנו ס"ת ישימו קטורה באפך היא כ"ו ה' רמז בו שם הוי"ה ויומתקו דיני הס' הרומזות לה' תתאה והיא באמצע שם הוי"ה כנ"ל: (יא) ברך ה' חילו פי' חיל המלאכים שבעשו המצות שקיימו שלא יכנס הס"א ופועל ידיו תרצה אפילו שלא כיונו כראוי אלהים ירצה לו פועל ידיו שמעשה המצוה כתקנה. מחץ מתנים קמיו המקטרגים סט"א למעלה ובזה משנאיו למטה

מרפא לשון

יותר מהראוי לו ודבר זה למד מכפל הכתוב יחי ראובן ואל ימת, דהיינו יחי ראובן היינו אל ימת אלא שדקדק הכתוב לכפול הלשון מפני שבחיים הנצחיים ובמות הנצחי הוא מדבר וכנגד זה ג"כ דרז"ל בברכות על פ' שנ' בחזקיה כי מת אתה ולא תחיה, ואז"ל מת אתה בעה"ז ולא תחיה לעה"ב וכנגד זה ג"כ נאמר לו גם ה' העביר חטאתך לא תמות, ופי' רז"ל שם גם ה' העביר חטאתך בעולם הזה ולא תמות לעה"ב, ויחי מתיו מספר, ויקבלון בנוהי

כל־היום ובין כתפיו שכן: ס שלישי
יג * וליוסף אמר מברכת יהוה
ארצו ממגד שמים מטל ומתהום
רבצת תחת: יד וממגד תבואת
שמש וממגד גרש ירחים: טו ומראש
הררי־קדם וממגד גבעות עולם:
טז וממגד ארץ ומלאה ורצון שכני
סנה תבואתה לראש יוסף ולקדקד
נזיר אחיו: יז בכור שורו הדר לו
וקרני ראם קרניו בהם עמים ינגח

* שלישי בספרי (ג' בשבת)

ת"א ובין כתפיו. סוטה לז זבחים שם: וממגד הכ"את. יומא סג ב"ק טז: ורלון שכני. זבחים קיח: בכור שורו. ברכות נו ב"ק על פסל, זוהר פרשת ויקרא: בהם עמים ינגח יחדו. ב"ק יז:

תרגום אונקלוס

צלוהי כל יומא. ובארעיה תשרי שכינתא: יג. וליוסף אמר. מברכא מן קדם יי ארעיה. עבדא מגדנין מטלא דשמיא מלעילא. וממבועי עינות תהומין. דנגדין ממעמקי ארעא מלרע: יד. עבדא מגדנין ועללן מיבול שמשא. עבדא מגדנין מריש ירח בירח: טו. ומריש טוריא בכיריא. ומטוב רמן דלא פסקן: טז. ומטוב. ארעא ומלאה. רעי ליה דשכינתיה בשמיא ועל משה אתגלי באסנא. ייתין כל אלין לרישא דיוסף. גוברא פרישא דאחוהי: יז. רבא דבנוהי זיוא ליה. גבורן אתעבידא ליה מן קדם

תפסיר הרס"ג

טול אלזמאן. ובין צ'הראניה יסכן: (יג) וקאל ליוסף. אללהם פבארך פי בלדה. מן מלאד' סמאואך וטלהא. ומן אלג'מר אלג'איצה אלספלא: (יד) ומן מלאד' אלג'לאת אלשמסיה. ומלאד' אלחבוב אלקמריה: (טו) ומן אצול אלגבאל אלאווליה. ומן פרוע אליפאע אלדהריה: (טז) ומן נעמה' אלארץ' באסרהא. ורצ'א סאכן אלסנא (י"נ אלסמא). יחל גמיע ד'אלך בראס יוסף. והאמה' נאסך אכ'ותה: (יז) וליכון אלבהא לאלממת'ל בבכר ת'ורה. פתציר קרונה כקרון אלכרכדאן. חתי ינטח בהא אלאמם אלי' אקטאר

נוה שלום

רש"י וראב"ע. (יג) ממגד, מן מלאד', לשון מתק ומעדנים וכפירש"י ז"ל. בהמ"ק וכו' והטעם שוה בכולן עיין רבצת, אלג'איצ'ה, בצאד מעגמה, והינו המים המובלעים ומשוקעים בתחתית הארץ, והמעתיקים השמיטו נקודת הרפיון, ובאות צאד מהמלה ענינו אחר. (יד) גרש, אלחבוב, גרעיני הזרעים, ואמר יר'חים על שמתחדשים זה אחר זה פעמים רבות בשנה עיין ספר השרשים לאבן גנאח. (טז) שכני סנה, סאכן אלסמא, שוכן שמים וכ"כ ראב"ע, ונסמך על מה שכתב משם הגאון שמות ג ב. והנראה בדעת הגאון ז"ל שהשם סנה יש לו שני פנים ואונקלוס כלל שניהם. (יז) בכור שורו, וליכון אלבהא וכו', ויהי ההדר למי שנמשל בבכור שורו, ויהיו קרניו כקרני הראם הנקרא כרכדאן, (שם זה בספר חכמי הלשון חסר האלף) והיא חיה גדולה בעלת כח גדול ואין לה אלא קרן אחת ולעיל במדבר כג כג, ובתהליב כט תרגם ראם אלרים

אבן עזרא

כי אם עזרת השם לבדו ויש אומרים מלשון מריבה והטע' ידיו יריבו בעדו ואחרים אמרו כמו וברקים רב מגזרת ורבו: (ח) וללוי אמר. בעבור לוי אמר לשם כמו אמרי לי אחי הוא: לאיש חסידך. לאיש שהוא חסידך: אשר נסיתו במסה. שם כמו בנסיון והטעם שהיה חסיד ולא נמצא בו דופי חוץ מדבר מריבה שכבר הענשתו עליו גם זה יחזיק פירושי בדבר העגל כי לכבוד השם עשהו. וטעם תומיך ואוריך. שיהיו תמיד לו ולזרעו: (ט) האומר. על השבט ידבר כמו שמואל שבא כאשר נגמל אל בית ה' להרגילו: ואת בניו לא ידע. יש מהם אחד שהוליד בנים לעבוד השם: כי שמרו אמרתך. כמו שמרו עדותיו וחק נתן למו עד שיורום לישראל ויש אומרים על דבר מי לה' אלי: (י) ישימו

בעל הטורים

ולערב יחלק שלל כמנוחם: ובין כתפיו. בגי' בירושלים: ובין כתפיו שכן וליוסף. רמז כי בתחלה יהי' בחלקו של יוסף במשכן שילה:

רש"י

ובין כתפיו שכן. בגובה ארצו ע היה בית המקדש בנוי אלא שנמוך עשרים ושלש אמה מעין עיטם ושם היה דעתו של דוד לבנותו כדאיתא בשחיטת קדשים אמרי נחתא ביה פורתא משום דכתיב ובין כתפיו שכן אין לך נאה בשור יותר מכתפיו: (יג) מברכת ה' ארצו. שלא היתה בנחלת השבטים ארץ מלאה כל טוב פ כארצו של יוסף: ממגד. לשון עדנים ומתק: ומתהום. שהתהום עולה ומלחלח אותה מלמטה צ אתה מוצא בכל השבטי' ק ברכתו של משה מעין ברכתו של יעקב: (יד) וממגד תבואת שמש. שהיתה ארצו פתוחה לחמה וממתקת הפירות: גרש ירחים. יש פירות שהלבנה מבשלתן ואלו הן קשואין ודלועין. דבר אחר גרש ירחים שהארץ מגרשת ומוציאה מחדש ר לחדש: (טו) ומראש הררי קדם. ומבורכת מראשית בשול הפירות ש שההרים מקדימין לבכר בשול פירותיהם. דבר אחר מגיד שקדמה בריאתן ת לשאר הרים: גבעות עולם. גבעות העושות פירות לעולם א ואינן פוסקות מעוצר הגשמים: (טז) ורצון שכני סנה. כמו שוכן סנה. ותהא ארצו מבורכת מרצונו ונחת רוחו של הקב"ה הנגלה עלי תחלה בסנה. רצון, נחת רוח ופיוס. וכן כל רצון שבמקרא: תבואתה. ברכה זו ב לראש יוסף: נזיר אחיו. שהופרש מאחיו במכירתו: (יז) בכור שורו. יש בכור שהוא לשון גדולה ג ומלכות שנאמר (תהלים פט) אף אני בכור אתנהו. וכן (שמות ד) בני בכורי ישראל. בכור. מלך

שפתי חכמים

אחר משא"כ בגלגל ונוב ושילה: ע פי' בכתף שהוא מקום גבוה מכל האיברים וכ"ת א"נ הי"ל לבנותו בראשו של הר דהוא גבוה יותר. ל"ס אלא שנמוך כו' פי' שמקום שהיה בו ב"ה היה כ"ג אמות נמוך מעין עיטם ולכן כתיב בין כתפיו ולא על ראשו. וכ"ת מנ"ל ומפרש דהכי שם היה דעתו של דוד לבנותו ומ"ט לא עביד הכי אמר כו' ש"מ דלא ניחא ליה להקב"ה לבנותו בגובה ארצו כתכלית וכתב מ"ט לא ניחא ליה לבנותו בגובה אלא בין כתפיו לפי שאין לך נאה כו'. תלאתי בשם מהרי"ן: פ ר"ל וכי שאר ארצות של שבטים אינן מבורכות. ל"ס שלא היו כו' כלומר שאר ארצות היו נמי מבורכות אבל נמלא בני יוסף יותר מכולן: צ פי' עולה מלמטה: ק רלונו להוכיח בזה מנ"ל שפי' של ומתהום רובצת תחת הכי דלמא שום ד"א רובץ תחת התהום ל"פ אתה מולא כו' והתם גבי יעקב כתיב ברכות שמים מעל וברכות תהום רובצת תחת והתם בודאי פי' שהתהום עולה מלמטה דומיא דהטל בא מלמעלה ואם כן אף הכא נמי כן: ר דק"ל הל"ל גרש ירח ל' יחיד מאי ירחים ומפרש שהארץ מגרשת כו' כלומר כל חדש וחדש חוזר ומוליא לכך כתיב ירחים ל' רבים: ש הוסיף מלת מבורכת להודיע שמלת ומראש דבקה עם מבורכת דרישא דקרא. והא דהולרך רש"י לפרש פה שמלת ומראש דבוק עם מבורכת דרישא דקרא יותר מקרא וממגד תבואות שמש וגו' דהוא נמי דבוק עם רישא דקרא. י"ל דהם לא פי' הכא ס"א דהאי קרא ומראש הררי קדם וגו' מלתא אחריתא הוא ופי' שיתברך בברכת האבות שנקראו הרים ובברכת האמהות שנקראו גבעות ל"פ ומראש הררי קדם קאי ארישא דקרא דמיירי בברכת ארצו והוכחתו דקאי ארישא דקרא מדכתיב בתריה וממגד ארץ ומלואה וגו' דמיירי בברכת ארצו וכל שמקראות דבוקים לרישא דקרא: ת המעלה ושבח בזה שהשגחת הקב"ה על ארצו יותר מעל שאר ארצות כיון שהיא קדומה בבריאה שהשגחת הש"י נמי קודמת עליה וכא דפי' ד"א משום דלטעם ראשון קשה קדם דכתיב בקרא נ"ל דהא הכל נכלל במלת ומראש. ל"ס ד"א ולד"א לחוד קשה מאי ברכה היא זו אע"ס שהוא שבח ומעלה כדפרישי' מ"מ לאו ברכה הוא. לכך הולרך גם לטעם ראשון: א פי' מכח עלירת גשמי' אינן פוסקי' מלעשות פירות וכאלו אמר וממתק שגבעו' שהוא תמיד בלתי פוסק דאל"כ מה ענין שגבעות לכאן: ב כל"ל כמה שהוסיף מלת ברכה דבלאו הכי לא היה נשמע מה תבא לראש יוסף לכך הוסיף ברכה זו: ג וא"כ אף בכור

נחל קדומים

דיהודה שטנו של עשו הוא יהודה עצמו כנגד עשו עצמו וכן השבטים עצמם נגד עשו עצמו אבל יוסף יש לו מעלה יתירת דבניו וזרעו אתנו לעק"ר משפחת עשו תדיר וזה של יהודה עצמו והשבטים עצמם נגד עשו עצמו הוא מברכת יעקב אע"ה ובזה א"ש ודוק חטב כי קצרתי ועיין באהבת דוד דרוש יו"ד על זה: ז (ה) ידיו רב לו. אפשר במ"ש אין זרעו של עשו נופל אלא ביד בניה של רחל והקשה הרב מופת הדור מהרח"א ז"ל בעץ החיים שהרי אמרו בספרי ידיו רב לו בשעה שהרג עשו ועיין מה שתירץ הרב ז"ל ומ"ש בעניותי בר"ד. ואפשר לומר דזה היתה תפלת יעקב אבינו וברכתו ידך בעורף אויביך וכמשז"ל באגדתא דבראשית שהרג עשו ונתקיימה ברכתו וז"ש ידיו רב לו כמו שפירש ראב"ע יספיקו לו ידיו וא"צ למי שיעזרהו ע"ש ולדרכנו אתא לאפוקי שא"צ עזר מבניה של רחל וז"ש ידיו רב לו הספיקו לו בשעה שהרג עשו כמו שהתפלל יעקב ולא היה צריך עזר מבניה של רחל ולשון הש"ס בבתרא דף קכ"ג ראה יעקב אע"ה שאין זרעו של עשו נופל אלא ביד זרעו

מסורת הקריאה

(יג) מטל, הטי"ת בקמץ בז"ק, ונמסר עליו ב', ר"ל ב' בקמץ. א' דין, ב' כלאו, חגי א' יו"ד: (יז) רבבות, חבי"ת בשוא לבדו:

מרפא לשון

אחסנתהון במניניהון, כוונת התר' כי ויהי מתיו מספר כמו ואני מתי מספר דיעקב, אלא שכוונת יעקב היא לומר מתים של מספר כלומר מועטים לגבי הכנעני והפרזי שאין להם מספר, וכאן הכוונה שיהיו מתיו מספר שלא יחסרו ע"י דבר וחרב וכיוצא ושכוונת הכתוב בברכה זו כדי שיזכו כולם לירש את נחלתם ויהיה טעם הברכה מפני שגזר משה על שבט ראובן שיעברו חלוצים לצבא לכך ברכם שלא יפקד אחד מהם במלחמה ויחזרו כולם לנחלתם והזכם עיניו בראשו שנתפלל עליהם יחי ראובן בחיים הנצחיים ואל ימת המות הנצחי שבכלל מאותים מנה חיי עה"ז בשלימות ודו"ק. ז) ואל עמו תביאנו, תתיבניה בשלם. ה"ג ולא כנ"א לשלם, ואין לדמות זה למשרז"ל הנפטר מחבירו אל יאמר לו לך בשלום אלא לך לשלום, שבכאן הוא מדבר על החזרה אחר שהלך למלחמה ומתפלל עליו שישוב בשלום מהנזק של מלחמה, ואם יאמר שישוב לשלום אין כאן ברכה מנזק המלחמה, כי אם שישב בביתו בשלום, משא"כ הנפטר מחבירו שצריך לברכו שלא יוזק בהליכתו ויגיע למחוז חפצו בשלום. ידיו רב לו, יעבדן ליה פרענותא מסנאוהי, אפ' שפירוש המקרא לפי התרגום כהי"א שהביא הראב"ע ז"ל כי רב מל' מריבה, והטעם יריבו בעדו, ואפשר שהוא כפירוש

יַחְדָּו אַפְסֵי־אָרֶץ וְהֵם רִבְבוֹת אֶפְרַיִם וְהֵם אַלְפֵי מְנַשֶּׁה: ס רביעי
יח וְלִזְבוּלֻן אָמַר שְׂמַח זְבוּלֻן בְּצֵאתֶךָ
וְיִשָּׂשכָר בְּאֹהָלֶיךָ: יט עַמִּים הַר־
יִקְרָאוּ שָׁם יִזְבְּחוּ זִבְחֵי־צֶדֶק כִּי שֶׁפַע

ת"א ולזבולן אמר. ספר סוסר פרשת בהעלתך: שם יזבחו זבחי צדק. מגילה ו:

* רביעי (ד' בחבר) חמישי (ו' בחבר)

תרגום אונקלוס

דְתוּקְפָא וְרוּמָא דִילֵיהּ. בִּגְבוּרְתֵיהּ. עַמְמַיָא. יְקַטֵיל כַּחֲדָא עַד סְיָפֵי אַרְעָא. וְאִנּוּן רִבְוָתָא דְבֵית אֶפְרַיִם. וְאִנּוּן אַלְפַיָא דְבֵית מְנַשֶּׁה: יח. וְלִזְבוּלוּן אֲמַר. חֲדֵי זְבוּלוּן בְּמִפְּקָךְ לְאַגָּחָא קְרָבָא עַל בַּעֲלֵי דְבָבָךְ. וְיִשָּׂשכָר בְּמֵהָכָךְ לְמֶעְבַּד זִמְנֵי מוֹעֲדַיָא בִּירוּשְׁלֵם: יט. שִׁבְטַיָא דְיִשְׂרָאֵל לְטוּר בֵּית מַקְדְּשָׁא יִתְכַּנְשׁוּן. תַּמָּן יִכְּסוּן נִכְסַת קוּדְשִׁין לְרַעֲוָא. אֲרֵי

בעל הטורים

(יח) שמח. ב'. שמח זבולן. שמח בחור. ע"ש שהיו יוצאים בדרכים לפרקמטיא כיו בחורים וגבורים: באהליך. ב'. דין. ואידך אל תשכן באהליך עולה. תשכן נוטריקון תורה שער כתובים נביאים. כמו שדרשו זה המשכה בביתו שער פלוע וספר שאינו מוגה. ובני יששכר היו יושבי אהלים ועוסקים בתורה

רש"י

היוצא ממנו והוא יהושע. שורו, שכחו קשה ד כשור לכבוש כמה מלכים: הדר לו. נתון לו. שנאמר (במדבר כז) ונתתה מהודך עליו: וקרני ראם קרניו. שור כחו קשה ואין קרניו נאות ה אבל ראם קרניו נאות ואין כחו קשה נתן ליהושע כחו של שור ויופי קרני ראם: אפסי ארץ. ל"א מלכים אפשר שכולם מא"י היו ו אלא אין לך כל מלך ושלטון שלא קנה לו פלטין ואחוזה בארץ ישראל שחשובה לכולם היא שנאמר (ירמיה ג) נחלת צבי צבאות ז גוים: והם רבבות אפרים. אותם המנוגחים הם הרבבות שהרג יהושע שבא מאפרים: והם אלפי מנשה. הם האלפים שהרג גדעון במדין שנאמר (שופטים ח) וזבח וצלמונע בקרקר וגו': (יח) ולזבולן אמר. אלו חמשה שבטים שבירך באחרונה ח זבולן גד דן נפתלי ואשר כפל שמותיהם לחזקם ולהגבירם לפי שהיו חלשים שבכל השבטים הם הם שהוליך יוסף לפני פרעה שנא' (בראשית מז) ומקצה אחיו לקח חמשה אנשים לפי שנראים חלשים ולא ישים אותם לו שרי מלחמתו: שמח זבולן בצאתך ויששכר באהליך. זבולן ט ויששכר עשו שותפות זבולן לחוף ימים ישכון ויוצא לפרקמטיא בספינות ומשתכר ונותן לתוך פיו של יששכר והם יושבים ועוסקים בתורה לפיכך הקדים זבולן ליששכר שתורתו של יששכר ע"י זבולן היתה. שמח זבולן בצאתך, הצלח בצאתך לסחורה. ויששכר, הצלח בישיבת אהליך לתורה לישב ולעבר שנים ולקבוע חדשים כמו שנאמר (ד"ה א יב) ומבני יששכר יודעי בינה לעתים ראשיהם מאתים ראשי סנהדראות היו עוסקים בכך. וע"פ קביעות עתיהם ועבוריהם: (יט) עמים. של שבטי ישראל: הר יקראו. להר המוריה יאספו י כל אסיפה ע"י קריאה היא ושם יזבחו ברגלים כ זבחי צדק: כי שפע ימים יינקו. יששכר וזבולן ויהא להם פנאי ל לעסוק בתורה. ושפני טמוני חול. (מגילה ו) כסויי טמוני חול טרית מ וחלזון וזכוכית לבנה היוצאים מן הים ומן החול ובחלקו של יששכר וזבולן היו כמו שנאמר (שם טו) במס' מגילה (שופטים ה) זבולן עם חרף נפשו למות נ משום דנפתלי על מרומי שדה היה מתרעם זבולן על הלקו לאחי נתת שדות וכרמים וגו'. ושפני, לשון כסוי. כמו שנאמר (מ"א ו) ויספון את הבית (שם ז) וספון בארז ותרגומו ומטלל ם בכיורי (ס"א בכסיו) ארזא. ד"א עמים הר יקראו ע ע"י פרקמטיא של זבולן תגרי אומות העולם באים אל ארצו והוא עומד על הספר והם אומרים הואיל

שפתי חכמים

דהכא הוא מל' גדולה ופי' מלך היוצא כו': ד רל"ת לענין מה נדמתה לשור: ה כ"ל אמאי לא נדמה אותו בקרניו ג"כ כשור למה מדמהו בקרניו לראם כו'. ובזה יתורץ הא דפירשו רבותינו. ורש"י מביאו בפרשת בלק ראם מל' רום או שדים ולא ראם ממש דהתם בא להשמיענו גבורתו ותקפו של הקב"ה וראם הוא חלוק בתכלית החולשה: ו פי' ל' בתמיה הוא ושא א"י לא היתה אלא ארבע מאות פרסה על ארבע מאות פרסה איך היה אפשר של"א מלכים כלם ימלוכו בא"י: ז והוא מל' צלביונם כו': ח כ"ל טעם כפל שמו של זבולן מה שלא עשה עד הנה לשום שבט: ט רל"ת שקדמת זבולן לפני יששכר: י פי' לרגל. וא"ת א"כ הל"ל י' אסיפה ומאי יקראו. ל"פ כל אסיפה כו' וא"כ אף אסיפה דהכא אע"פ שלא ע"י קריאה הוא אלא מעצמן הן נאספין אפ"ה כתיב בי' קריאה. כתב הרא"ם ולבי מגמגם בזה דס"ל לכתוב יקראו הקו"ף בקמ"ן והרי"ש בליר"י מבנין נפעל כו'. ול"נ דאסיפה דהכא בלא קריאה היא כדפרישית אלא הם מעצמם יתאספו במלות השם עליהם שיעלו לרגל ומפני דשאר אסיפות אין מזו הם ע"י קריאה כתב הכא יקראו במקום יאספו ולעולם לאו נפעל הוא לכן לא נקוד בניקוד הנפעל. ודו"ק. כ"ל. עוד כתב הרא"ם אך איני יודע מה ענין אסיפת השבטים אל הר המוריה בתוך ברכתן של יששכר וזבולן. ובאמת לא ידעתי למה אינו יודע דהא רש"י בעצמו היה נזהר מקושיא זו וכתב וע"פ קביעות עתיהם ועבוריהם עמים של שבטי ישראל הר יקראו להר המוריה כו'. ואפשר דגירסא מוטעת היה ביד הרב מש"ה כתב מה שכתב וק"ל כ"ל: כ רלונו בזה לחבר חיבור הקרא אהדדי ומש"ה הוסיף וי"ו לומר שברגלים יזבחו זבחי צדק אף שבכל ימות השנה היו מקריבין שם קרבנות אלא מש"ה הוסיף וי"ו כדי לחבר חיבור הקרא: ל ר"ל דמה ברכה יש בזה: מ טרית מין דג הוא ושמו טוניני: נ השם קאי אזבולן שבקש לעצמו המות כאשר נפתלי על מרומי השדה. וע"ז מתמיה בגמרא עם חרף נפשו וכי בשביל זאת בקש מות לעצמו בשביל שנפתלי על מרומי שדה ומתרץ היה מתרעם כו' ולי לא נתת אלא ימים ונהרות והשיב לו הקב"ה לך נתתי ים שממנו תוציא טרית כו': ס פי' הוא מכסה הקורות בארזים: ע דלטעם לאשון קשה למה נאמר שם יזבחו וגו' הא כל הקרבנות יזבחו שם ועוד מאי זבחי צדק והא כל הזובחים זבחי צדק. ל"פ

דעת זקנים מבעלי התוספות

(יח) שמח זבולן בצאתך. זבולן היה יוצא לסחורה לצור ולצידון ואהרן מרחקים לפיכך התפלל משה עליו שיצליח בסחורתו: ויששכר באהליך. ארצו היתה ראויה לזריעה והיה יושב באהלים לשמור שדותיו והתפלל עליו שישמח בשדותיו. וכן אמר לו יעקב רובץ בין המשפתים. רובץ בין הגבולים לשמור שדותיו:

(יט) עמים הר יקראו. כי כשראו עמים רבים באים היו נודרים ומתנדבים בעצמן מפני פחד היה נלכח

תפסיר הרס"ג

אלארץ'. ושרחהא אנהא רבואת אפרים ואלוף מנשה: (יח) וקאל לזבולון. אפרח יא אל זבולון פי אספארך. ואנת יא יששכר פי מנאזלך: (יט) פאן אלאמם אלי' גבלכמא תחצ'ר. ותד'בח פית ד'באיח עאדלה. פהם ג'דק

נוה שלום

וכן רבים, עוד הקשה בהגהת ספר השרשים לרד"ק מדכתיב קרני בל"ר משמע שיש לו יותר מקרן אחת, אמנם מצאתי בספרי מבארי הלשון מי שאומר שמקצת מין חיה זו יש לו שני קרנים והם זה למעלה מזו, ואולי מפני שנאמר בהם עמים ינגח וכו' בחר לתרגם במין זה שיש בו כח גדול לנגח בקרניו מה שאינו בזולתו. והם, ושרחהא, והנמשלים בזה הם רבבות אפרים ואלפי מנשה. (יח) בצאתך, פי אספארך, במסעותיך לסחורה ושאר עסקיך. (יט) שפע ימים, ג'דק אלבחאר, ג'דק לשון ריבוי

אבן עזרא

קטורה. הכהנים מהם: וכליל. היא העולה: (יא) ברך ה' חילו. הבכורים והמעשר: ופעל ידיו. הקרבנות: מחץ מתנים. הטעם מחץ קמיו: מן יקומון. מן אשר יקומון עליהם כמו לים מכסים: (יב) לבנימן אמר. בעבור בנימין שהוא ידיד השם ישכון בנימין לבטח על השם והשם שוכן בין כתיפיו: חופף עליו. על הכבוד שהיה דר בירושלם בחלק בנימין כי כן כתיב. וטעם בין כתפיו. באמצע נחלתו או שהיה נראה גם להיות דבק עם חופף: (יג) ממגד. שיתנו השמים: (יד) תבואות שמש. כי תבואות הזרע והכרם תלויה בשמש: גרש. מגזרת ויגרשו מימיו והוא שיעשה באויר בלחותו כי אין חומו ככח השמש. ואמר ירחים בעבור שיתחדשו והן רבים בשנה אחת: (טו) ומראש. הטעם וממגד ראש הררי קדם: גבעות עולם. כפול: (טז) וממגד ארץ. כפול ארץ המישור: ומלואה. מאשר היא מלאה: ורצון שכני סנה. הוא השמים: תבואתה. הברכה הזאת והתחברו שנים סימנין התי"ו וההא כמו עזרתה ישועתה בצרתה ובעבור שהזכיר התבואה דמה השבט לשור ואמר בכור שורו כי יש לו כח רב כי הוא ראשית און: (יז) הדר לו. גוף גדול והטעם מספר רב: וקרני ראם. בכח: רבבות אפרים. כדברי יעקב: (יח) שמח זבולן בצאתך. למלחמה וכן זבולן עם חרף נפשו למות: באהליך. כמו וירא מנוחה כי טוב: (יט) עמים הר יקראו. בעבור שזבולן דר לחוף אניות יהיה עשרו

אבי עזר

תפלה ואל יוות (וכו') עיין פ' נודר כתב הרב ימיו ילא יומותו נכרת ויוסיפו חיים ע"ש. וא"כ אפשר דעת הרב אף

חומת אנ"ך

לא יקומון (מן בלשון יון האוויתי פי' לא כן שמעתי): (טז) ורצון שוכני סנה. פירש"י רצונו של הקב"ה הנגלה עלי בסנה. אני בעניי כבר בראש דוד כתבתי בזה בס"ד. ואפשר לומר בסגנון אחר במשז"ל דבמה שנמכר יוסף לעבד כיפר העבדו' מגזר' ועבדום וענו אותם ולא נשאר אלא העינוי. וא"כ אלמלא יוסף היה מתקיים גם גזרת ועבדום בישראל והיתה יותר השכינה בגלות ח"ו. ועתה יוסף כפר העבדות וכל השעבוד היו קי"ו שנים כמ"ש בסדר עולם. וכל זה גרם יוסף שלא היה גלות לשכינה כי אם קי"ו שנים כמנין סנ"ה עם הכולל. וזהו זכות ליוסף ובזה יכלו לצאת שאם לאו היו נטמעי' ועי"ז זכו לארץ ישראל וא"כ דין הוא שתהיה מבורכת ה' ארצו ודוק כי קצרתי: (יח) שמח זבולון בצאתך. למלחמה כמו שתרגם אונקלוס שמח שאתה יוצא שהרי יששכר נאהלך עוסק בתורה וכמ"ש פ"ק דמכות עומדות היו רגלנו במלחמה בשערים המצויינים בהלכה וכו'. א"כ נקרא זבולון רמז שעתיד הקב"ה לעשות צל וחופה לבעלי מצות כמשז"ל. ויששכר נקרא דלא יסבור דהאי שלוקח זבולון הן נגרע מחלקו אלא הקב"ה נותן לו מתנה וגם לגבי יששכר דפלגן בהדייהו בעת נה לב בעלה ושלל לא יחסר כמ"ש הקדמונים אלו בדרושים. וזה רמז שמח זבולון וכו' ויששכר ישמח גם כן וגם באהלך

נחל קדומים

של יוסף וכו' ויעקב ע"ה התפלל שעשו עצמו יהרג על יד יהודה כמ"ש ידך בעורף אויביך ויתקיים מה שראה שזרעו של עשו יפול ביד זרעו של יוסף, וז"ש ידיו רב לו בשעה שהרג עשו ויען זכה לעקור ע"ן ראוי לברכה עזר מצריו תהיה וה' עמו: י (י) ישימו קטורה באפך. ר"ת יבק. על מזבחך ברך ר"ת גי' יבק. קטורה בגימט' אהיה ברחמים כי על ידי הקטורת היו גורמים ששם הויה באותיותיה שהוא רחמים וכן תמורתה באתב"ש מצפ"ץ גימט' ברחמים ישתתפו עם מדת הדין שהיא שם אהיה אימא דמינה דינין מתערין ונרמז

מרפא לשון

הרמב"ן ז"ל כי ידיו רב לו שלא יצטרך לעזר אחר. ט) ובריתך ינצרו, לא אשניאו. כ' היא"ר שלא תר' ינצרו יטרון מפני הכפל שכבר תר' כי שמרו ארי נטרו ע"כ וידיעת ההפכים אחת. יב) חפף עליו, יהי מגין עלוהי, פי' היא"ר ז"ל חופף מל' חופה ומתר' ואגין כתר' ויסגר ה' בעדו, וכן קראו רז"ל לחופה גננא. יד) וממגד תבואת שמש, עבדא מגדנין, ועללן מיבול שמשא, ה"ג ומפורש הכתוב מהתרגום שהוא כמו וממגד ומתבואת שמש, ותי' מיבול תוספת על לשון המקרא. וממגד גרש ירחים, ועבדא

יַמִּים יִינָקוּ וּשְׂפֻנֵי טְמוּנֵי חוֹל׃ ס
כ וּלְגָד אָמַר בָּרוּךְ מַרְחִיב גָּד כְּלָבִיא
שָׁכֵן וְטָרַף זְרוֹעַ אַף־קָדְקֹד׃
כא וַיַּרְא רֵאשִׁית לוֹ כִּי־שָׁם חֶלְקַת
מְחֹקֵק סָפוּן וַיֵּתֵא רָאשֵׁי עָם צִדְקַת
יְהוָה עָשָׂה וּמִשְׁפָּטָיו עִם־יִשְׂרָאֵל׃

ת״א ושפני טמוני חול. שם: וירא ראשית לו כי שם. סוטה יג בתרא טו:

תרגום אונקלוס

נִכְסֵי עַמְמַיָּא יֵיכְלוּן. וְסִימָן דִּמְטַמְּרָן בְּחָלָא יִתְגַּלְיָן לְהוֹן: כ. וּלְגָד אֲמַר. בְּרִיךְ דְּאַפְּתִּי לְגָד. כְּלֵיתָא שָׁרֵי. וְקָטֵיל שִׁלְטוֹנִין עִם מַלְכִין: כא. וְאִתְקַבַּל בְּקַדְמֵיתָא דִּילֵיהּ. אֲרֵי תַמָּן. בְּאַחְסַנְתֵּיהּ מֹשֶׁה סָפְרָא רַבָּא דְּיִשְׂרָאֵל קְבִיר. הוּא נְפַק וְעָל בְּרֵישׁ עַמָּא. זַכְוָן קֳדָם יְיָ עֲבַד. וְדִינוֹהִי עִם יִשְׂרָאֵל: כב. וּלְדָן

תפסיר הרס״ג

אלבחאר ירצ׳עון. ודפאין אלרמל יכנזוהא: (כ) וקאל לגד. תבארך אלמוסע לה בלדה. פהו כלבו יסכנהא. אלד׳י ידק אלד׳ראע מע אלהאמה: (כא) ואנה ראי פי אול בלדה. אן גוקה׳ אלראסמין הנאך מכנוזה. פאתא רויסא אלקום פתלמדהם. וצנע בעדל אללה. ואחכאמה מע סאיר אל אסראיל:

נוה שלום

והשפעה, והטעם בעבור שבברכת יעקוב נאמר לחוף ימים ישכן הנה הוא מצליח בעושר רב משפעת הסחורות הבאות באניות מן הים וי״ג ג׳רק בריש ואין לה משמעות. (כ) מרחיב גד, אלמוסע לה בלדה, שהרחיב לו ארצו ערש״י ורמב״ן ז״ל. (כא) וירא ראשית, ואנה ראא פי אול בלדה, ערש״י וראב״ע. כי שם, אן גוקה׳ אלראסמין הנאך מכנוזה, כי להקת המחוקים שם גנוזה, ור״ל משה אהרן ומרים שכולם נקברו בעבר הירדן. ויתא, פאתי וכו׳. פתלמדהם, הכניעם והשפילם. ותיבת פתלמדהם

חלק הדקדוק

בסגול. רי״ב: כא) ו׳ ׳תא. יש חילוף בקריאת תיבה זו, לבן אשר מלעיל בשני פשטין, ולבן נפתלי מלרע בפשט אחד. וקצת ספרים בפשט אחד בלבד ולא מתחלפין. רי״ב:

אבן עזרא

רב וזהו כי שפע ימים יינקו והוא מגזרת שפעת גמלים: ושפוני טמוני חול. אין לו אח וטעמו כמו טמוני וכן אדמת עפר והטעם שיהא להם עושר רב עד שיטמנהו בחול ובעבור עשרם יבואו רובם אל הר השם לזבוח זבחי תודה לשם: (כ) מרחיב גד. דמהו לאריה כל רואיו יברחו ממנו ואין מי יצר לו: (כא) וירא ראשית לו. הטעם שראה לנפשו ויבקש לו נחלה קודם ישראל: כי שם חלקת. כמו חלק ומחוקק הוא הגדול והשליט כמו לבי לחוקקי ישראל וספון כמו וספון בארז (בתוכם ספונים) (צ״ל בבתיכם ספונים). שטעמו שהם ספונים וכן קירות הספון והטעם. כי ראה ארמונים ספונים שהיו חלק גדולי

אבי עזר

אם נקננים שניו מתחלת לידם יוסף חיים כמו שכתב הרב כמה פעמים לפעמים מת אדם קודם ימים הקצובים לו כגון במלחמה וכדומה ולפעמים מאריך על ימיו הקצובים לו בטבעו אם ידבק בה׳ ובירא׳תו וזה טופס דברי הרב: (ח) (לאיש חסידך. שהוא חסידך עכ״ל). כי הוראת הסמיכות רבים שרידי חרב כמו שרידים מחרב. אשת רעהו של רעהו וגם כאן פתרונו לפי ענינו שלא תטעה לפרש איש של חסידך: (טו) (ומראש הררי קדם הטעם וממגד ראש עכ״ל) וטעמו כמו בשמים ראש כמו

בעל הטורים

בתורה ע״כ מזכיר אותם אל תשכן באהליך עולה: (כ) ולגד אמר. בברכתו של גד תמצא כל האלפא ביתא. לפי שמרע״ה קבור בחלקו שקיים כל התורה כולה מאל״ף ועד תי״ו. וכן בברכת יוסף לפי שארונו של יוסף היה מהלך אצל הארון לומר קיים זה מ״ש בזה: וטרף. ב׳. וטרף זרוע. אשר אם עבר ורמס וטרף ואין מציל. לומר כל מה שטרף אין מציל מידו:

שפתי חכמים

ד״א כו׳. ולד״א נמי קשה דהל״ל בפי׳ דהא קודם סוזיתם לריך גיור מע״א שלו. לכן לריך גם לטעם ראשון: פ כ״ל והלא תחומו היה עד הירדן לבד א״כ מאי הוא דכתיב ברוך מרחיב גד. נ״פ לצד מזרח היה מרחיב ולא לצד מערב והירדן הים למערב: צ כתב הרא״ם לא הבינותי כונת הרב בזה מכ״ל דמשום דסמוך לספר היה נמשל לאריה דלמא משום דגבור היה כאריה מש״ה נמשל לאריה. ושמא י״ל משום שנמשל גד לאריה ולא יהודה שנמשל כן בברכתו של יעקב מ״ה לריך לפרש שכל הסמוך בספר לריך להיות גבור כארי. עכ״ל. ולי נראה דרש״י פי׳ הכא לפי מה שפי׳ לעיל בסמוך דסוכפל שמותם לחזקם ולהגבירם לפי שהיו חלשים וע״פ פי׳ זה פי׳ הכא לפי שהיה סמוך כו׳ דא״ל משום היותו גבור כאריה דהא מן החלשים היה וק״ל: ק רלונו בזה במה שהוסיף מלת כיבוש כדי שיהא מלת ראשית דבוק עם מלה שאחריו שאין לך ראשית שאינה דבוקה עם מלה שלאחריה. וכ״פ רש״י בהדיא בריש פרשת בראשית: ר הוכרח לפרש כן כי משמעו של קרא משמע שבכל היה מחוקק שם קבור וזה אינו אמת ל״פ כי ידע בקבלה או בנבואה. עוד תיקן דמקרא משמע שהיה למחוקק חלק בארץ מדכתיב שם חלקת מחוקק ספון. לכ״פ חלקת שדה קבורת מחוקק. והוסיף מלת שדה מפני שמלת חלקת מורה על חלק בדבר מש״ה הוסיף מלת שדה: ש הוכרח לזה שלא תאמר שהמחוקק טמון רק מקום קבורתו כלומר אותה הלקה שהוא קבור בה כדכתיב ולא ידע איש את קבורתו. יש מקשין והאיך אפשר לומר שקבורת משה היה בנחלת בני גד והלא קבורת משה היה בהר נבו כמ״ש לקמן ויעל משה מערבות מואב אל הר נבו וגו׳ והר נבו היה בנחלת בני ראובן כמ״ש בפרשת מטות ובני ראובן בנו את חשבון וגו׳. וכ״ל דמישור של נבו היה גדול והעיר היתה עומדת במישור והסר היה בחלקו של גד ומפני שמתחלה היה ההר והעיר של אדם אחד נקרא ההר על שם העיר גם לא היה רחוק כ״כ מן העיר והיה עומד במישור של עיר נ״ה נקרא ההר ע״ש העיר וק״ל: ת דלטעם ראשון קשה למה אמר בגד ויתא ראשי עם דהא גם כ״כ וחצי שבט מנשה הלכו לפני אחיהם. ל״פ ד״א. ולד״א קשה למה מזכיר צדקתו של משה בברכת גד. ל״פ טעם ראשון:

רש״י

ונצטערנו עד כאן נלך עד ירושלים ונראה מה יראתה של אומה זו ומה מעשיה והם רואים כל ישראל עובדים לאלוה אחד ואוכלים מאכל אחד לפי שהעכו״ם אלוהות של זה לא כאלוהות של זה ומאכלו של זה לא כמאכלו של זה והם אומרים אין אומה כשרה כזו ומתגיירין שם שנאמר שם יזבחו זבחי צדק. כי שפע ימים יינקו, זבולן ויששכר היה נותן להם ממון בשפע: (כ) ברוך מרחיב גד. מלמד שהיה תחומו של גד מרחיב פ והולך כלפי מזרח: כלביא שכן. לפי שהיה סמוך לספר צ לפיכך נמשל כאריות שכל הסמוכים לספר צריכים להיות גבורים: וטרף זרוע אף קדקד. הרוגיהם היו נכרים חותכים הראש עם הזרוע במכה אחת: (כא) וירא ראשית לו. ראה ליטול לו חלק בארץ סיחון ועוג שהוא ראשית ק כבוש הארץ: כי שם חלקת מחקק. כי ידע אשר שם בנחלתו חלקת ר שדה קבורת מחוקק והוא משה: ספון. אותה חלקה ספונה וטמונה ש מכל בריה שנאמר (לקמן לד) ולא ידע איש את קבורתו: ויתא. גד: ראשי עם. הם היו הולכים לפני החלוץ בכבוש הארץ לפי שהיו גבורים. וכן הוא אומר (במדבר לב) ואתם תעברו חלוצים לפני אחיכם וגו׳: צדקת ה׳ עשה. שהאמינו דבריהם ושמרו הבטחתם לעבור את הירדן עד שכבשו וחלקו. ד״א ויתא משה ראשי עם. צדקת ה׳ עשה. על ת משה אמור:

דעת זקנים מבעלי התוספות

אל הר ציון לזבוח שם זבחי צדק אם יגלגלו מן הים. כדאמרינן בחולין אים אים מלמד שהעכו״ם נודרים נדרים ונדבות כישראל: כי שפע ימים יינקו. כי בשפע תביא להם הסחורה דרך הים ומרויחין: ושפני טמוני חול. כמו מהספינות הנשברות בנמל והנטבעות בים משליכין לחוץ הכל והמוליכין הספינה טומנין הממון בחול. וקאמר שגם הספינה והממון הנטמן בחול שיתגלו הכל ויקחו לעצמן. ולפי הפשט סוה יש לשאול למה הקדים זבולן ליששכר. אבל לפי המדרש שעשו שותפות שזבולן יעסוק בפרקמטיא ויששכר יעסוק בתורה ניחא שמח זבולן בצאתך בשביל יששכר שעוסק באהליך: (כ) ברוך מרחיב גד. לפי שנחלתו של גד במקום מלעה כנ״א ומקנה רב היה לבני גד וגו׳ צריך לומר כיה לשון הרחבה כדכתיב ורעו במרחב: וטרף זרוע אף קדקד. פי׳ הרב בכור שור כי בשהיה מכה ושוחטה מגביה זרועו שלא יכסו בראשו היה חותך הזרוע שלפני הראש והראש עמו ומעמיק שמכה עד סוף הכתף: (כא) וירא ראשית לו. ראה גד ובחר לו לראשיתה של א״י דהיינו ארץ סיחון ועוג אשר בעבר הירדן: כי שם חלקת מחקק ספון. כתרגום לפיכך נטלה לחלקו אע״פ שממון ומיאב מערערין עליה כי נודע היה שעתיד הקב״ה לקבור שם משה רבינו ואלו היתה עתידה לחזור ליד עמון לא היה הקב״ה קוברו שם בחוצה לארץ: ויתא ראשי עם. גד היה הולך למלחמה בראשי עם ישראל: צדקת ה׳ עשה. שעמד בתנאו וקיימו כמשפט שהתנה עם ישראל לעבור לפני השטן:

נחל קדומים

במלת קטורה כמדובר גם היו מהברים שם הויה שהוא רחמים עם אלהים מדה״ד להמתיקה ולבטל כחם על ידי הקטרת וזה יב״ק ג׳ הויה אלהים וזהו באפך שהיו ממתקים כחות הדין על ידי הקטרת עכ״ל האר״י ז״ל בשער הפסוקים, ואפשר עוד לרמוז כי ס״ת ישימו קטורה באפך הוא כ״ו ה׳ ר״ל כ״ו שם הויה וה׳ באמצע למתק הדינים כי ה׳ ראשונה רומז לאימא וגם רומזת למ׳ ה׳ אחרונה שהיא שם אלהים והיא באמצע כ״ו שהוא שם הויה למתקה לה׳ עילאה וה׳ תתאה ודוק, ועמ״ש בענייותי בפ׳ זה על פי הפשט בספר הקטן פתח עינים ביומא דף ע״ו עמוד ג׳. ואפשר לרמוז ישימו ג׳ משה אהיה רמז כי משה ע״י מעשיו הטובים זכה שמ״ה שלא רצה לתת מתנה לאדה״ר נתן לו מחיות שבו והוא בחינת י״א סמני הקטרת ומשה זכה לפי שהוא זכה לפנימיות בינה וזכה בקטרת קודם שנכתב בתורה והוא דרוש נשגב מאד בשבלת של לקט פ׳ קרח ובהגהת הרמ״ז שם ע״ש. וא״ש רמז זה כי ישימו בכח משה שזכה לבינה שהיא אהיה קטורה קטר ו״ה ודוק הטב כי קצרתי וא״ש ההי״ב: יט (ז) עמים הר יקראו שם יזבחו זבחי צדק. עמים רמז לעמי הארץ יקראו לבעל תורה ת״ר הרב ר׳ ויתנו כבוד לתורה

מרפא לשון

מגדנין מריש ירח בירח, תר׳ גרש ירחים מריש ירח בירח שכן ענין גירוש הירחים, ר״ל מדי חדש בחדש שחדש יוצא וחדש נכנס. יו) ורצון שכני סנה, רעי ליה דשכינתיה בשמיא וגו׳, ה״ג רעי ע״מ רצה והוא לשון תפלה כלומר רצה לעשות לו כן שכני סנה וכתרגומו, וטעם התאר הזה נר׳ מפני שבירכו מן השמים ומן הארץ לכן אמר בתפלתו השם השוכן בשמים ונגלה על הארץ בסנה ר״ל כמו בסנה, ונקט הסנה שהוא מה שהשיג תחלה או ר״ל שהוא המקום הפחות וכ״ש מקומות הנכבדים ממנו. יז) וקרני ראם קרניו, וגבורן אתעבידא מן קדם דתוקפא ורומא דיליה, ה״ג אתעבידא בלא שמוש דל״ת ולא כנ״א דאתעבידא וענין התרגום הוא שתאר קרן כנוי לגבורה ולכח ותאר ראם להקב״ה והוא מלשון רום, והנה קרני ראם כמו תועפות ראם, אמנם צ״ע למה לא אמר וגבורן יתעבדן ליה בל׳ ברכה כמו ינגח יחדו, וי״ל שזה ג״כ לשון ברכה והאל״ף במקום יו״ד ודכוותיה בפ׳ שמות (ד׳ כ״ח) תר׳ כי חתן דמים אתה לי, אתיהיב חתנא לנא, שהוא כמו יתיהיב כמו שנת׳ שם. יח) שמח זבולן בצאתך, במפקך לאגחא קרבא על בעלי דבבך. נק׳ המלחמה בכתוב יציאה בסתם כמו שהוא נהוג

ס חמישי כב וּלְדָן אָמַר דָּן גּוּר אַרְיֵה יְזַנֵּק מִן־הַבָּשָׁן׃ כג וּלְנַפְתָּלִי אָמַר נַפְתָּלִי שְׂבַע רָצוֹן וּמָלֵא בִּרְכַּת יְהוָה יָם וְדָרוֹם יְרָשָׁה׃ ס כד וּלְאָשֵׁר אָמַר בָּרוּךְ מִבָּנִים אָשֵׁר יְהִי רְצוּי אֶחָיו וְטֹבֵל בַּשֶּׁמֶן רַגְלוֹ׃ כה בַּרְזֶל

ת"א ומלא ברכת. ברכות נא: ים ודרום ירשה. פס ב"ק פא: וטבל בשמן רגלו. מנחות פה:

תרגום אונקלוס

אֲמַר. דָּן תַּקִּיף כְּגוּר (נ"י כְּגַר) אַרְיָוָן. אַרְעֵיהּ שָׁתְיָא מִן נַחְלַיָּא דְּנָגְדִין מִן מַתְנָן: כג. וּלְנַפְתָּלִי אֲמַר. נַפְתָּלִי שְׂבַע רַעֲוָא. וּמְלֵי בִּרְכָן מִן קֳדָם יְיָ. מַעְרַב יָם גִּינֵסַר וְדָרוֹמוֹהִי יֵירַת: כד. וּלְאָשֵׁר אֲמַר. בְּרִיךְ מִבִּרְכַּת בְּנַיָּא אָשֵׁר. יְהֵי רַעֲוָא לַאֲחוֹהִי. וְיִתְרַבָּא בְּתַפְנוּקֵי מַלְכִין: כה. תַּקִּיף כְּבַרְזְלָא

תפסיר הרס"ג

(כב) וקאל לדן. כון יא דן כשבל אלאסד בקווה. אד'א יערץ' מן אלבת'נייה: (כג) וקאל לנפתלי. יא נפתלי אסתכת'ר מן אלרצ'א. וכן ממלווא מן ברכאת אללה. וחז מן אלארץ' ג'רבא וגנובא: (כד) וקאל לאשר. כן מבארכא מן אלאוליא יא אשר. אלד'י סיכון רצ'א אכ'ותה. וג'אמסא פי אלדהן קדמה: (כה) תכון מן אלחדיד

נות שלום

ביאור. (כה) דן גור אריה, כן יא דן, אתה דן תהיה כגור הארי, אלשבל גור הארי משיוכל לטרף טרף ולכך הוסיף בקוה, וי"ג קוה. יזנק, אד'א יערץ', כשיראה מן הבשן. (כד) מבנים,

אבן עזרא

האמורי: ויתא. חסר אל"ף והטעם שבאו ראשי גד עם ישראל חלוצי צבא ומשה ראה זה בנבואה: צדקת ה' עשה. שמלא בידו את אשר דבר בפיו שנדרו בני גד שיצאו עם ישראל להלחם עם אויביהם ולא הזכיר ראובן ויתכן כי זה בעבור שהיו בני גד גבורים יותר מבני ראובן והנה דברי הימים לעד שאמר על בני גד ופני אריה פניהם ולא תמצא כן בבני ראובן: (כב) יזנק. אין לו חבר במקרא והטעם דמהו בגבורתו לגור אריה כאשר ידלג מהר בשן: (כג) שבע רצון. שם התאר. וכן הוא יהיה שבע רצון: ים ודרום. שנחלתו יהיה מערבית דרומית: (כד) רצוי. כמו אהוב: וטובל בשמן רגלו. מרוב השמן כטעם כבס ביין לבושו וכן אמר יעקב שמנה לחמו: (כה) ברזל

רבינו בחיי

(כג) נפתלי שבע רצון. על דרך הפשט יהיה שבע רצון של הקב"ה וכענין שהזכיר למעלה ורצון שוכני סנה ויהיה מלא ברכת ה' ויירש ים ודרום וזה ירמוז אל נחלתו שהיא מערבית דרומית. וע"ד הקבל' נפתלי שבע רצון הממלא ברכת ה' שהיא זאת שנאמר וזאת הברכה ים ודרום העולם הבא נמשל לים ורחבה מן ים העוה"ז לדרום שנאמר (יהושע טו) כי ארץ הנגב נתתני וזהו שדרשו בספר הבהיר ים ודרום ירשה רש היה לו לומר אלא ים ודרום יהי רש הכל נתון לך ולואי שתשמור דרכיו. ולפי דעתי הרמז בכל זה השלום והברית ואפילו החכמה והבינ' רש וזהו שאמר ים ודרום יהי רש. ודע כי נפתלי ואשר חונים עם דן בצפון ודגלו נשר וזה נרשם במלות נפתלי שבע רצון וזה מבואר:

בעל הטורים

(כג) נפתלי שבע רצון. ב"ת נשר. שהיה קל כנשר לעשות רצון אביו שבשמים: (כד) ברוך מבנים אשר. לכך ברכו משה בדברים הללו לפי כשמכרו השבטים את יוסף החרימו שלא יגלו אותו וסרח בת אשר ידעה ממכירתו כנבואה ואמרו השבטים מסיכן ידעה אם לא מגלים מפני דשותא דינוקא אוּ מגלה או מאמא ועמדו ונדוהו ובא משה לע"ח והתירו כי מנודה אסור בתשמיש המטה אמר ברוך מבנים. היו אחיו בדלין הימנו אמר יהי רצוי אחיו. היה אסור בסיכה אמר וטובל בשמן רגלו שיהא מותר לסוך בשמן. היה אסור בנעילת הסנדל אמר ברזל ונחשת מנעלך: מבנים אמר יהי רצוי. ר"ת

רש"י

(כב) דן גור אריה. אף הוא היה סמוך לספר לפיכך מושלו בארייות: יזנק מן הבשן. כתרגומו. שהיה הירדן יוצא מחלקו א ממערת פמייאס [עטאלטעוס] ב והוא לשם שהיא בחלקו של דן שנאמר (יהושע יט) ויקראו ללשם דן ג וזינוקו ד וקילוחו מן הבשן. ד"א מה זינוק זה יוצא ממקום אחד ונחלק לשני מקומות ה כך שבטו של דן נטלו חלק בשני מקומות תחלה נטלו בצפונית מערבית עקרון וסביבותיה ולא ספקו להם ובאו ונלחמו עם לשם שהיא פמייאס והיא בצפונית מזרחית שהרי הירדן יוצא ממערת פמייאס והוא במזרחה של א"י ובא מצפון לדרום וכלה בקצה ים המלח שהוא במזרח יהודה שנטל בדרומה של א"י כמו שמפורש בספר יהושע והוא שנאמר (שם יט) ויצא גבול בני דן מהם ויעלו בני דן וילחמו עם לשם וגו'. יצא גבולם מכל אותו הרוח שהתחילו לנחול בו: (כג) שבע רצון. שהיתה ארצו שבעה כל רצון יושביה: ים ודרום ירשה. ים כנרת נפלה בחלקו ונטל מלא חבל חרם ו בדרומה לפרוש חרמים ומכמורות. ירשה, לשון צווי. ז כמו (דברים א) עלה רש. והטעם שלמעלה בריש מוכיח. כמו ירש ידע לקח שמע כשמוסיף בו ה"א יהיה הטעם למעלה שמעה ידעה סלחה לקחה אף כאן ירשה לשון צווי. ובמסורה הגדולה מצינו באלפא ביתא לשון צווי דטעמיהון מלעיל: (כד) ברוך מבנים אשר. ראיתי בספרי אין לך בכל השבטים שנתברך בבנים כאשר ואיני יודע כיצד: יהי רצוי אחיו. שהיה מתרצה לאחיו בשמן אנפיקינון ח ובקפלאות והם מרצין לו בתבואה. ד"א יהי רצוי אחיו שהיו בנותיו נאות ט והוא שנאמר (דה"א ז) הוא אבי ברזית שהיו בנותיו נשואות לכהנים גדולים י המשוחים בשמן זית: וטבל בשמן רגלו. (ספרי) שהיתה ארצו מושכת שמן כמעין. ומעשה שנצטרכו אנשי לודקיא לשמן מנו להם פולמוסטוס כ אחד וכו' כדאיתא במנחות (פ"ה): (כה) ברזל ונחשת מנעלך. עכשיו הוא מדבר נגד כל ישראל שהיו גבוריהם יושבים בערי הספר ונועלים אותה שלא יוכלו האויבים ליכנס בה כאלו היא סגורה במנעולים ובריחים של ברזל ונחשת. ד"א ל ברזל ונחשת

שפתי חכמים

א פי' מחלקו של דן: ב מערת פמייאס זהו בל' תלמוד ובל' מקרא נקרא לשם: ג כלומר לפי שהיה בחלקו: ד פי' זינוקו של הנהר שהולך דרך אספמיא שהיה בחלקו אותו נהר יוצא מן הבשן פי' שם מקום ואינו מארצו של דן: ה דלטעם לאשון קשה דפשוטו של קרא משמע דקאי אשבט דן עצמו ולא על הירדן כי הירדן אין בו שום רמז בקרא. ל"פ ד"א כו'. ולד"א לחוד נמי קשה למה כתב יזנק מן הבשן דהא לאו בבשן נטל חלקו. ל"פ גם טעם ראשון: ו פי' נטל מלא חבל לפרוש שם חרמים ומכמורות. חרמים גם הוא ל' מכמורות וכפל ל' הוא: ז (ד"ט) דק"ל דמשמע שכבר ירש וזה לא היה לכן פי' לשון ציווי: ח (בפסחים דף מב) תניא ר"י אומר אנפיקינון שמן זית שלא הביא שליש ולמה סכין אותו מפני שמשיר את השער ומעדן את הבשר: ט דלטעם ראשון קשה למה היה הוא מרוצה לאחיו יותר מאחיו לו דהא אחיו היו מרצין לו בתבואה. ולפי' של ד"א קשה הל"ל ברוך מבנות אשר כיון שהיו בנותיו יפות ולכל הפחות היה לו לכלול הבנות עם הבנים ולכתוב הכי ברוך מבנים ובנות. ל"פ גם טעם ראשון: י וא"ת א"כ בת זית הל"ל. וי"ל דבני בנותיו הכי הן כבנותיו דבני בנים הרי הם כבנים ועליהן נאמר בר זית. בשם מהרי"ן: כ פי' שליח והלך ומצא שמן הרבה בארצו: ל דלטעם

דעת זקנים מבעלי התוספות

(כב) דן גור אריה. שהיה עומד על הספר ושוקד ושומר על ישראל שלא יכנסו עכו"ם לארץ: יזנק מן הבשן. שנותם מי הירדן שמקלח מן הבשן שהירדן יוצא ממערת פמייאס שהיא בארץ דן בלכך נקרא שמו ירדן יורד דן והוא מפסיק בין ארץ הבשן שארץ עוג לשפת הירדן היתה נגד ארץ ישראל שארץ עוג ארץ טובה על הירדן מאד שנאמר ויבחר לו לוט את כל ככר הירדן כי כלה משקה וגו': (כג) נפתלי שבע רצון. שארצו ממהרת לבשל פירותיה ושבע מהם כרצונו. כי מקום שפירותיו מאוחרין אין משביעין לאחר כרצון כי צריך להמתין להם קודם שיכולו: ומלא ברכת ה'. שכל הבא מארץ נפתלי ורואה פירותיו מבושלין ואילנות מלבלבין משבח ומברך את ה' על החדש. וכן אמר יעקב הנותן אמרי שפר. ורבותינו דרשו מכאן בברכות דכל הממלא כוס של ברכה זוכה ונוחל שתי עולמות שנאמר ומלא ברכת ה' ים ודרום ירשה. ותימה דשני עולמות היאך נפקי מהכא. וי"ל דים זה מערב וזהו העה"ז שהוא דומה ללילה. ודרום הוא מקום החמה שלעולם החמה בדרום בין בימות החמה בין בימות הגשמים. וזהו העה"ב ושניהם יכולים לנוי שממלא כוס של ברכה:

נחל קדומים

וכשיתנו כבוד לתורה כאלו זבחו זבחי צדק כי שפע ימים יינקו כי כל מכבד את התורה זוכה ונוחל שתי עולמות. רבינו אפרים ז"ל. ולפי דבריו אפשר לרמוז בפ' את ה' אלהיך תירא אותו תעבוד ודרש ר' עקיבא את לרבות ת"ח ורמז אם תירא לת"ח דע שתחשוב כאלו אותו ית' תעבוד ותזבח קרבנות ובו תדבק ע"י תדבקות ומורא

הומת אנ"ך

זו אשתו כי הכל נשבעי"ן ונוטלין. ושמותם הקדושים מורים על מעלתם ושכרם כי ה' שם שמות לכל אחד כראוי לו ורמז בהם כל עניני נפשם וגופם כידוע ודוק: (כג) נפתלי שבע רצון ומלא ברכת ה'. אמרו

מסורת הקריאה

(יט) ושפני, בשי"ן שמאלית, וכן נמסר עליו לית ובסי"ן: (כ) שכן, הכ"ף בצירי לסבת הז"ק: (כא) ויתא. היו"ד והתי"ו בצירי ומלרע: ראשי. המונח ברי"ש ובלא טעם אחר בשי"ן: עם. העי"ן בקמץ: (כג) ברכת, הכ"ף דגושה: ים. היו"ד בקמץ: רשה. נמסר עליו ל', ר"ל לית עוד בקמץ זולת זה: והטעם מלעיל ברי"ש: (כז) מענה, הטעם מלרע, ונמסר לית דלא מפיק ה"א וחד מפיק וסי' ולא יכרת מעונה (צפניה ג' ז'): אלהי, מלעיל, ונמסר ג' בטעם מלעיל, עי'

מרפא לשון

בלשון ערבי לומר חמלך יצא על מקום פלוני או עשה מוצא על פלוני ויש לפרש ברוך אתה בצאתך מזה הלשון ויש לזה ראיה שסמך לו יתן ה' את אייבך. ויששכר באהליך, במהכך למעבד זמני מועדיא בירשלם, טעמו כי באהליך כמו ישב אהלים דיעקב ותרגמו אחר הטעם לא המלות. יט) ושפני טמוני חול, וסימן דמטמרן בחלא מתגלין להון. ה"ג ובקלף ישן מצאתי יתגליין, והיא דייקא יותר לפי לשון הפסוק שהוא לשון עתיד שעדיין לא קבלו נחלתם. כ) ברוך מרחיב גד, דאפתי לגד. ה"ג בל' עבר ולא כנ"א דיפתי ודייקא שהרי כל הענין מדבר בל' עבר, כלביא שכן, וטרף, וירא ראשית לו. וכן הוא לפי הענין שכבר קיבלו נחלתם. כלביא שכן, כליתא שרי. ה"ג השי"ן בשו"א ל' עבר. וטרף זרוע, ויקטיל ה"ג ובקלף ישן וקטיל ודייקא. וכן וירא ראשית, ואתקביל בל' עבר ונר' כי מה שמסיים הכ' כי שם חלקת מחוקק חוזר לראש הברכה, ור"ל ברוך מרחיב גד כי שם וגו'. כא) מחקק, ספרא רבא דישראל, פי' נקרא משה הסופר הגדול של ישראל בערך כל הנביאים והחכמים והסופרים שעמדו אחריו שהוא רבן של כל ישראל ולא יתכן לפרש שנק' כן מפני שמנה מספרן של ישראל ב' פעמים כמ"ש מהרש"א בע"י פ"א דסוטה

וּנְחֹ֖שֶׁת מִנְעָלֶ֑ךָ וּכְיָמֶ֖יךָ דָּבְאֶֽךָ׃
כו אֵ֥ין כָּאֵ֖ל יְשֻׁר֑וּן רֹכֵ֤ב שָׁמַ֙יִם֙
בְּעֶזְרֶ֔ךָ וּבְגַאֲוָת֖וֹ שְׁחָקִֽים׃ ששי
כז מְעֹנָה֙ אֱלֹ֣הֵי קֶ֔דֶם וּמִתַּ֖חַת זְרֹעֹ֣ת
עוֹלָ֑ם וַיְגָ֧רֶשׁ מִפָּנֶ֛יךָ אוֹיֵ֖ב וַיֹּ֥אמֶר

ת"א רכב שמים. חגיגה יב: ומתחת זרעת. חגיגה יב חולין סט:

תרגום אונקלוס

וּכְנְחָשָׁא (י"נ בֵּית מוֹתְבָךְ). וּכְיוֹמֵי עוּלֵימוּתָךְ תּוּקְפָךְ: כו. לֵית (י"נ אֱלָהּ) אֱלָא אֱלָהָא דְיִשְׂרָאֵל. דִּשְׁכִינְתֵיהּ בִּשְׁמַיָא בְּסַעְדָךְ. וְתוּקְפֵיהּ בִּשְׁמֵי שְׁמַיָא: כז. מְדוֹר אֱלָהָא דְמִלְקַדְמִין. דְּבְמֵימְרֵיהּ אִתְעֲבִיד עָלְמָא. וְתָרִיךְ מִן קֳדָמָךְ. שַׂנְאָה

תפסיר הרס"ג

ואלנחאס מג'אלקך. ולתכון כאיאמך הד'ה שגאעתך: (כו) אלאה אסראיל אלד'י ליס כמת'לה. סאכן אלסמא ואלשואהק בקדרתה פי עונך: (כז) והו אלוטן אלאלאה אלאזלי. ומן דונה מלוך אלעאלם. כמא טרד מן בין ידיך אלעדו.

נוה שלום

מן אלאוליא, ע"ל יד א. (כה) מנעליך, מג'אלקך, כמו מנעוליך והוא הכלי שסוגרים בו הדלת וכן פירש רמב"ן ורש"י בלשון ראשון, והטעם שיהיו לו דלתות ובריחים ומנעולים של ברזל ונחושת שלא יוכלו האויבים להכנס בארצו. וכימיך, ולתכון כאיאמך הד'ה שגאעתך, וכימיך אלה תהיה אמיץ בלבך וכחך, וענינו כת"א. (כו) אין כאל, אללה אלד'י ליס כמת'לה, וי"ג אלאה אסראיל אלד'י וכו', ויהיה שיעור הכתוב האל אלהי ישראל אשר אין דומה לו רכב שמים ושחקים בגאותו היה בעזרך, וטעה מי שהגיה אללהם בפסוק זה ע"ל ג כו. שחקים, שואהק, כל הר או בנין שהוא גבוה הרבה יקרא שאהק. (כז) מעונה, והו אלוטן, והוא המעון כמ"ש ה' מעון אתה. אלוהי קדם, אלאלאה אלאזלי, קדמון שאין ראשית לקדמותו. ומתחת, ומן דונה, ומתחת ממשלתו ומאמרו כל המולכים בעולם. ויגרש מפניך, כמא טרד וכו', כמ"ש מעט מעט אגרשנו מפניך. ויאמר השמד, וקאל לך אנפד'ה, ואמר לך להשמידו כמ"ש כי החרם תחרימם החתי וכו' כאשר

אבן עזרא

ונחשת מנעלך. כי בחלקו יהיה הרי ברזל ונחשת: וכימיך דבאך. אין לו ריע וטעם המתרגם ידוע כי תוקף יהיה לך כל ימיך ויש אומרים שהאל"ף תחת אות הכפל כמו אשר בזאו נהרים ארצו והטעם מגזרת דובב שפתי ישנים. וזה הטעם בלי טעם: (כו) אין כאל ישורון. שב לברך הכלל: רוכב שמים. פירוש שהוא תקיף והעד שהוא רוכב שמים ובגאותו שחקים הטעם בגאותו הם עומדים: (כז) מעונה אלהי קדם. דע כי מעון כמו סוכה והעד ויהי בשלם סוכו ומעונתו בציון ורבים כן והטעם כי מעונה שלך הוא אלהי קדם כמו עליון שמת מעונך. מעון אתה היית לנו. ולעולם המעון למעלה על החוסה בו והמקום למטה: ומתחת זרועות. שיתמכו אותך. וטעם עולם. שכן יהיו נצח ולא תחלשנה והמעון שלך לא יסור כי הוא אלהי קדם והטעם קדמון שאין לו ראשית ואחרית. וטעם ראשית ואחרית כנגד הנבראים. והגאון אמר כי ומתחת פירוש ומתחת השם

רבינו בחיי

(כז) מעונה אלהי קדם. ע"ד הפשט יאמר מעונה שלך הוא אלהי קדם

בעל הטורים

נעליך. ע"פ הסמן שהוא מאיר פניהם ומאיר למנעלי': (כו) שחקים. ב' ובגאותו שחקים ועוזו בשחקים איתא במדרש שהם בשמים יש רקיע ששמו שחקים ששם שוחקים מן לצדיקים ועוזו בגימ' סמן ועל שם כן שהוא לבן ועז כשלג:

שפתי חכמים

ראשון קשה איך יפול נחשת על מנעלים דהא אין מנהג לעשות מנעלים אלא מברזל וגם ברחים לא נזכרו בקרא. לכך פי' ד"א כו'. ולטעם של ד"א קשה למה נקט זה גבי אשר דוקא דהא גם שאר השבטים היו יושבים על הספר והיו הרים סביב לארצם. לכן צריך גם לטעם ראשון וק"ל: מ רצונו בזה ושמא סוכיר זה בברכה אשר יותר מכל השבטים כיון שהיא ברכה הכוללת לכל השבטים: נ כל"ת ואיך בא"ס ימי זקנה לדאך: ס דלטעם ראשון קשה הל"ל וכנעוריך דבאך. ע"פ ד"א כו'. ולד"א לחוד קשה הל"ל וכמעשיך דבאך. לכן צריך גם לטעם ראשון: ע כלומר כל זמן שימיך קרוין ימים דהיינו כל הימים שאתה עושה רצונו של מקום אז יהיה דבאך שכל הארצות כו' אבל כשאין אתה עושה רצונו של מקום אז ימיך אינן קרוין ימים כדאמרי' רשעים אף בחייהם קרוין מתים: פ פה דנקט רש"י ולא כו' ללא לורך. וי"ל דקשה לרש"י למה לא נקט אין כאלהי ישורון כמו שנאמר כי כל אלהי העמים אלילים ולמה נקט קרא אין כאל ועל זה פי' ולא כו' ואל ל' חוזק הוא כמו שנאמר ואת אילי הארץ לקח לכן נאמר גם כן אין כאל שהוא ל' חוזק: צ ואפשר שי"ן כמו את הדלך ילכו בה כי בזולת זה אין טעם למאמר ובגאותו שחקים שפי' ובגאותו שוכן שחקים שמלת רוכב שבראש הפסוק קאי אף אשחקים דסיפא דקרא: ק שהפסוק הזה דבוק עם הקודם לו ופי' רוכב בגאותו שחקים שהם מעונה אלהי קדם ונקרא אלהי קדם במקום הזה להודיע הסבה שבחר לו השחקים לישיבתו מפני שהוא קדום לכל אלהים: ר פי' ומתחתיו שוכנים כל בעלי זרוע כגון סיחון ועוג כו' ומה שהולכך להודיע שהם תחתיו הוא כדי להודיע חולשתם שאע"פ שהמה הגבורים מעולם מ"מ כיון שהם שוכנים תחתיו יחרדו ממנו כי לעולם אימת כו' ומאהל שבעל הכח בעזרך הנה יגרש מפניך כל אויביך ויאמר לך השמד אותם. הרא"ם: ש הוסיף מלת לך אחר ויאמר להודיע למי היתה האמירה וגם הוסיף מלת אותם אחר מלת השמד

רש"י

מנעלך ארצכם נעולה בהרים שחוצבין מהם ברזל ונחשת וארצו של אשר היתה מנעולה מ של א"י: וכימיך דבאך. וכימים שהם טובים לך שהן ימי תחלתך ימי נעוריך, כן יהיו ימי זקנתך שהם דואבים זבים נ ומתמוטטים. ד"א וכימיך דבאך ם וכימיך שהם טובים לך כמנין ימיך ע כל הימים אשר אתם עושים רצונו של מקום יהיו דבאך שכל הארצות יהיו דובאות כסף וזהב לא"י שתהא מבורכת בפירות וכל הארצות מתפרנסות הימנה וממשיכות לה כספם וזהבם אשקולנ"ט [לאססען זופליעסען] הכסף והזהב כלה מהם שהם מזיבות אותם לארצכם: (כו) אין כאל ישרון. דע לך ישורון שאין כאל בכל אלהי העמים פ ולא כצורך צורם: רכב שמים. הוא אותו אלוה שבעזרך: ובגאותו. צ הוא רוכב שחקים: (כז) מעונה אלהי קדם. מעון הם השחקים לאלהי קדם ק שקדם לכל אלהים וברר לו שחקים לשבתו ומעונתו ר ומתחת מעונתו כל בעלי זרוע שוכנים: זרעת עולם. סיחון ועוג ומלכי כנען שהיו תקפו וגבורתו של עולם לפיכך על כרחם יחרדו ויזועו וכחם חלש מפניו לעולם אימת הגבוה על הנמוך והוא שהכח והגבורה שלו בעזרך: ויגרש מפניך אויב. ואמר לך ש השמד אותם: מענה, כל תיבה שצריכה למ"ד בתחלתה הטיל לה ה"א

משה מספר לפני ב"י חסדי ה' עמהם

(כו) אין כאל ישרון וגו'. אתה ישראל אשר נקראת ישורון, הלא תדע כי אין כאל, אע"פ שהוא רוכב בשמים יהוא מעל גבוה, עכ"ז הוא בעזרך, ואע"פ שבגאותו שחקים, מעונה אלהי קדם, המעונה של הקב"ה שהוא קדמונו של עולם הוא בשמים הנקרא שחקים, ועמה הוא בגאותו בין הראלי קדם, עכ"ז ומתחת זרועות עולם, הוא מחזיק בזרועותיו כביכול העולם מתחת, שמשגיח עליה תמיד בעין השגחתו, כמ"ש אף תכון תבל בל תמוט, ואתה מחיה את כלם, כמו שדרשו חז"ל המחיית לא נאמר אלא מחיה בכל עת ורגע. ויגרש מפניך אויב ויאמר השמד, ר"ל בכוד גדול יחלוק לך הקב"ה, אע"פ שהוא יגרש מפניך אויב, מ"מ יאמר לך השמד אותם, כדי שתקרא ההשמדה הזאת על שמך [כמו שמלה יואב לדוד הן אלכוד אני את העיר ויקרא שמי עליה]:

דעת זקנים מבעלי התוספות

(כד) ברוך מבנים אשר. שכל הבנים יברכוהו כמו שאומר יהי רצוי אחיו. ולמה לפי שטובל בשמן רגלו שהיה ארצו משופעת בשמן וממציא שמן לכל אחיו. וזהו גוש חלב שהיה בחלקו כדפריכית בפרשת ויחי יעקב. ומפרש הרב ר' אליהו הכהן בשם דודו הרב ר' נתן לפיכך אמר ברוך מבנים כי דוק ותשכח שהוא מרובה באוכלוסין כמנין דפרשת פנחס לפי מניינו של מדבר יותר מבני שאר אחיו. וזהו שנתברך מבנים יותר משאר אחיו:

(כה) ברזל ונחשת. אלו הגידים והעצמות שהן נעילים לגוף כמו מנעול לדלת שמתוך שמן שהיה לו יהיה נמשח תמיד ויתחזקו גידיו ועצמותיו כאלו הן ברזל ונחשת. וזהו וכימיך דבאך. כימי נעוריך יהיו ימי זקוניך. כדא"ר חנינא אמין ושמן שהכחתני אמי בילדותי עמדו לי בזקנותי:

(כו) אין כאל ישרון. עתה מדבר לכל ישראל ואומר להם עבדו והתחזקו ביראת אלהיכם כי אין כמוהו רוכב שמים להיות בעזרך ואין שום עוזר כמוהו. כי בגאותו הוא יושב בשחקים והוא מושל על העליונים והתחתונים:

(כז) מענה אלהי קדם. השמים הם מעונו של הקב"ה שהוא קודם לכל דבר: ומתחת זרעת עולם. כלומר ומתחת השמים הוא מושל כמו בעליונים והוא תקפו וחוזקו של עולם שהוא מושל על עולם מטה ומעלה: ויגרש מפניך אויב. יגרש כל אויביך מלפניך.

מרפא לשון

סי' נ"ב דאין מחוקק אלא סופר כמו ומחקק מבין רגליו שתרגם וספרא, במחקק במשענתם ספריא. ויתא ראשי עם, הוא נפק ועל בריש עמא, ה"ג הוא בלא וא"ו המוסיף וכצ"ל כי אין לו מקום שהוא תחלת ענין מספר בשבח משה שכן הלשון מוכיח דקאי על משה לא על שבט גד שכן לשון נפק ועל נופל על משה כמו שנ' אשר יצא לפניהם ואשר יבא לפניהם דאלו כלפי גד לא יצדק לשון ביאה, וכן אמרו זכוון קיי' עבד, לא יצדק כלפי גד שהרי לא מפני מצות ה' עברו חלוצים אלא שלהנאתם כדי לנחול עבר הירדן, כג) ים ודרום ירשה, מערב ים גניסר ודרומוהי יירת, ה"ג אבל היא"ר ז"ל כ' ודרומא ונראה דגרסתינו דייקא לפי פירש"י ז"ל דדרום קאי אים כנרת שנטל מלא חבל חרם בדרומה לפרוס חרמים ומכמורות וזהו דמתר' ודרומוהי דהיינו דרומו של ים כנרת לא ודרומא שהוא דרומו של עולם ובקלף ישן כתוב ודרומי בתוך שיטה וביני שיטי הי תלויה, כה) ברזל ונחשת מנעליך, תקיף כברזלא וכנחשא בית מותבך. ה"ג תרגום מנעליך, בית מותבך, אמנם ראיתי בקצת דפוסים דל"ג בית מותבך, וכן ראיתי בכל נוסחאות ישנות שמצאתי וצ"ל טעם ב' הנוסחאות

חומת אנ"ך

בפסיקתא שיהיו קוראים לפני הקב"ה ונשמעים כענין שנאמר רצון יראיו יעשה ואת שועתם ישמע ויושיעם. ואני בעניי בראש דוד פירשתי במ"ש שבחא דדבורא היכי הוי אומר משיב הרוח וכו' והקשה הרב דת ודין ממ"ש זכה תאות לבו נתת לו. ותירץ הרב מהר"ם בן גאמיל ז"ל דהכא נמי טרם השאלה אומר משיב הרוח שהוא מזכיר שבחיו ית'. וע"פ זה פירשתי מאמר פסיקתא הנזכר ע"ש. ועפ"ז יובן והיה טרם יקראו כי עד שלא שאלו הגשמים אני אענה והיינו עוד הם מדברים משיב הרוח דאיכו שאלה. ואני אשמע אך יש להעיר על מהר"ם הנזכר דעדיין יקשה דהם כתב תאות לבו נתת לו תאוה לבד בלי שום דבור. והכא צריך שיאמר משיב הרוח. ולקבל תענית הוא וכל הקהל והתחילו להתענות. ולכן נראה לתרץ הקושיא מעיקרא דתאות לבו איירי בצדיק יחידי. אך אם ח"ו נגזרה גזרה צריך לקבל תענית ולומר משיב הרוח וז"ש רצון יראיו כל אחד יעשה רצון דייקא תאות לבו. אך כשיש גזרה ח"ו ואת שועתם ישמע וז"ש הפסיקתא שבע רצון ביחיד תאות לבו. ומלא ברכת ה' שיהיו קוראין כשיש גזרה ח"ו ונשמעים שנאמר רצון יראיו וכו' כדפירשנו ובזה אפשר עיני ה' אל צדיקים לתת תאותם ואת שועתם ישמע כשמתפללים על הצבור כי לא כלו רחמיו מלך חפץ בחיים:

תרגום אונקלוס

ואמר שיצי: כח. ושרי ישראל לרוחצן בלחודוהי כעין ברכתא דבריכנון יעקב אבוהון. בארע עבור וחמר. אף שמיא דעלויהון ישמשונון בטלא: כט. טובך ישראל לית דכותך. עמא דפורקניה מן קדם יי תקוף בסעדך. ודמן קדמוהי נצחן גבורתך. ויתכדבון סנאך לך. ואת על פרקת צורי מלכיהון

דברים לג

הַשְׁמֵד׃ כח וַיִּשְׁכֹּן יִשְׂרָאֵל בֶּטַח
בָּדָד עֵין יַעֲקֹב אֶל־אֶרֶץ דָּגָן
וְתִירוֹשׁ אַף־שָׁמָיו יַעַרְפוּ־טָל׃
כט אַשְׁרֶיךָ יִשְׂרָאֵל מִי כָמוֹךָ עַם
נוֹשַׁע בַּיהוָה מָגֵן עֶזְרֶךָ וַאֲשֶׁר־
חֶרֶב גַּאֲוָתֶךָ וְיִכָּחֲשׁוּ אֹיְבֶיךָ לָךְ
וְאַתָּה עַל־בָּמוֹתֵימוֹ תִדְרֹךְ׃ ס שביעי

ת"א וישכן ישראל. סנהדרין קד מכות כד: יערפו. ברכות ו: עם נושע בה'. עקידה שער ע: ואתה על. שבת קיח מגילה טז:

בעל הטורים

(כט) אשריך. ב' במס'. אשריך ישראל. אשריך וטוב לך:

רש"י

בסופה: (כח) בטח בדד. כל יחיד ויחיד איש תחת גפנו ותחת תאנתו מפוזרין ואין צריכים להתאסף ולישב יחד מפני האויב: עין יעקב. כמו (במדבר יא) ועינו כעין א הבדולח כעין הברכה שברכם יעקב לא כבדד שאמר ירמיה (ירמיה טו) בדד ישבתי ב אלא כעין הבטחה שהבטיחם יעקב (בראשית מח) והיה אלהים עמכם והשיב אתכם אל ארץ אבותיכם: יערפו. יטיפו: אף שמיו יערפו טל. אף ברכתו של יצחק נוספת על ברכתו ג של יעקב (שם כז) ויתן לך האלהים מטל השמים וגו': (כט) אשריך ישראל. לאחר שפרט לך הברכות אמר להם מה לי לפרוט להם כללו של דבר הכל שלכם: אשריך ישראל מי כמוך. תשועתך בה' ד אשר הוא מגן עזרך (ואשר הוא) חרב גאותך: ויכחשו איביך לך. כגון הגבעוני' שאמרו (יהושע ט) מארץ רחוקה באו עבדיך וגו': ואתה על במותימו תדרך. כענין שנאמר (שם י)

שפתי חכמים

להודיענו שמלת השמד שב אל האויב שאמור למעלה וכאלו אמר ויאמר לך השמד את האויב: ת רצ"ל מלת בדד למה לי כיון דכתיב בטח דהא רש"י פי' לעיל בפ' האזינו ה' בדד בטח כו' וא"כ בדד כמו ל' בטח הוא. ומתרץ בדד דהכא פי' כל אחד ואחד כו': א שהיכוסו כדוגמת הבדולח וכתארו אף כאן כדוגמת ברכת יעקב: ב רצ"ל למה הולך הכא לומר שהברכה היא דוגמת ברכת יעקב דמשמע ולא כדוגמת ברכה אחרת. ל"פ לא כדוגמת ברכת ירמיה כו': ג פי' לא ברכתו של יעקב לבד יתקיים בהם אלא אף ברכתו של יצחק דר"ל מאי אף כלומר הברכה הזאת היא מעין ברכת יעקב ואף מברכתו של יצחק שנאמר בה ויתן לך האלהים מטל השמים לכך נרמז ברכתו של יצחק בל' יערפו טל: ד אמר תשועתך במקום עם נושע מפני שהל"ל עם נושע מה' לכן תיקן במלת תשועתך בה' ויהיה פי' תשועתך תלוי בו והוסיף מלת אשר שבזולת אשר יהיה מגן עזרך בלתי מקושר לא לפניו ולא לאחריו:

דעת זקנים מבעלי התוספות

ויאמר השמד. ויאמר אני השמד אויב שלך. כמו שמצינו גבי עמלק שצוה תמחה את זכר עמלק. וכן גבי כנעני לא תחיה כל נשמה:

(כח) וישכן ישראל בטח בדד. כל אותם שהם מעין יעקב כלומר ממעין שלו כגון גרי הצדק ישכנו לבטח ובדד שבשמחתם לא יתערב זר. וכן אמר בלעם הן עם לבדד ישכון ובגוים לא יתחשב. אבל המינים והמלשינים והמסורות והפורשים מדרכי צבור לא ישכנו עמהם אף שהם זרע יעקב לא נאמר אלא עין יעקב:

(כט) ואשר חרב גאותך הוא חרבך להשמיד אויביך עד שמגדים אותך על הכל:

הצלחת ישראל בא"י

(כח) וישכן ישראל בטח בדד עין יעקב. ר"ל ישראל ישכנו לבטח ולא יהיו יראים מהאומות שילחמו עמהם, כי יפול פחדם על כל העמים. ולא בלבד מפני כלל האומה הישראלית יהיו יראים, אלא אפי' בהיות בדד עין יעקב, איש יחידי ולא יראה בעיניו עוזרו מאחרים, מ"מ לא יירא מאוד כי ידע כי גם מפני איש יחידי מעדת יעקב יהיו האומות יראים כידעם כי שם ה' נקרא גם על כל יחיד ויחיד מהם. או נוכל לומר וישכן ישראל בטח בדד, אע"פ שישראל יהיה בדד מופרש ומובדל מכל האומות, עכ"ז ישכון בטח, שכל האומות יהיו יראים מהם, עין יעקב אל ארץ דגן ותירוש, ר"ל ישכנו בטח בארץ דגן ותירוש אשר עין יעקב היה על הארץ הזאת שתפול בחלקו ולא בחלקו של עשו אף שמיו יערפו טל. הנה נודע ששני מיני טל יש, האחד הוא הטל הטבעי היורד בכל לילה להרטיב את האדמה להצמיח פירותיה, והשני הוא הטל הנסיי והרוחני שבו החיה הקב"ה את ישראל בשעת מתן תורה כשיצאו נשמתן, כמ"ש רז"ל, ובו עתיד להחיות המתים, כמו שנאמר הקיצו ורננו שוכני עפר כי טל אורות טלך, וז"ש כי מלבד שיתברך יעקב בארץ דגן ותירוש ע"י שפע של הטבעי כמו שברכו יצחק עוד יתוסף לזה אף שמיו יערפו על הרוחני עליו, אף ע"פ שיהיה לו כל טוב לא יבעט ח"ו בהקב"ה.

(כט) אשריך ישראל מי כמוך עם נושע בה' מגן עזרך. ר"ל אשריך ישראל, אין שום עם כעמים שיהיה נושע ע"י הקב"ה בעצמו בלי מלחמה ובלי חרב וחנית כמו שנושעת אתה ממצרים וביריחו, מגן עזרך, הקב"ה היה מגין עליך שלא יפקד ממך איש, ואשר היה עוזרך להכות את האויב, ואם תשאל ואשר חרב, מדוע כמה פעמים הולכו ישראל ללחום בחרב נגד אויביהם, ומדוע לא עזרם ה' בכל עת כמו שעזרם במצרים וביריחו, זהו גאותך, שתוכל להתגאות על האויבים בכל עת שייראו ממך מחמת חרבך הקשה וגבורתך הגדולה, כי לא בכל עת הקב"ה עושה נסים, ואולי תזדמן לך איזה מלחמה בעת שלא תהיה מוכשר לנס, לפחות ייראו ממך מחמת שיסברו כי כל המלחמות נלחת בגבורתך כי גבורי מלחמה אתם, וכאשר ייראו ממך ויכחשו אויביך לך כמו שעשו הגבעונים, וכן כה וכה ואתה על במותימו תדרוך:

תפסיר הרס"ג

וקאל לך אנפד'ה: (כח) חתי סכן בעץ' אל אסראיל ואת'קא מנפרד'א נצ'יר מא קאל להם יעקוב אביהם. פי בלד ד'י בר ועציר. ואיצ'א סמאה תדר טלא: (כט) פטובאך יא אל אסראיל מן מת'לך. שעב מג'את' באללה. והו תרסך ועונך וסיפך ואקתדארך. פיכ'צ'ע לך אעדאיך. ואנת תטא עלי'

נוה שלום

צוך ה' אלהיך. (כח) וישכן ישראל, חתי' סכן אל אסראיל וכו', דבק לשלפניו, והענין שגרשום והשמידום עד ששכנו בארצם לבדם. ובנוסחא מדויקת בעץ' אל אסראיל, להוציא מקצת שבטים שלא הורישו את כלם וישבו בקרבם הנשארים מגויי הארץ כמו שמפורש בספר שופטים סי' א. עין יעקב, נט'יר מא קאל יעקוב אביהם, כענין מה שאמר יעקב אביהם כשבא לברכם הנה אנכי מת והיה אלהים עמכם והשיב אתכם אל ארץ אבותיכם. אל ארץ, פי בלד וכו', כמו שנשתבח בה הכתוב במקומות רבים. (כט) עם נושע, שעב בפתח אלשין. ויכחשו, פיכ'צ'ע, ויכנעו, וכן תרגם בני נכר יכחשו לי, יכחשו לך אויביך. ולשון כחשות כמו כחש בשרי משמן. במתימו, קמאקמהם, מלכיהם ושריהם

אבן עזרא

ולא פירש כלום: (כח) עין יעקב. כל מי שיצא ממעין יעקב. וכן וממימי יהודה יצאו: אל ארץ. כמו הארץ וכן והתפללו אל המקום הזה: אף שמיו. שמי הארץ או ישראל והטעם כי תולדות הארץ להוציא דגן ותירוש אף השמים יתנו תמיד טלם ואין צורך להשקות: (כט) מי כמוך. בגוים: מגן עזרך. שלא יגע בך רע: ואשר חרב. ואשר הוא החרב שתתגאה בו על כל אויביך: תדרוך. כמו מדרך כף רגל

רבינו בחיי

כמו (תהלים צא) עליון שמת מעונך. ולשון מעון כמו סכה וכן (שם עו) ויהי בשלם סכו ומעונתו בציון. ויש הפרש בין מעון למקום כי המעון לעולם למעלה על החוסה בו והמקום למטה:

ומתחת זרועות עולם. יש לך זרועות עולם שיסמכו. או יאמר הקב"ה שהוא אלהי קדם הוא מעון העולם כלומר סובל העליונים, ומתחת זרועות עולם שהוא סובל התחתונים גם כן שהמציאות כלו הוא נשען עליו שכן כתיב (שם קד) נוטה שמים כיריעה כלומר כיריעה חזו הפרוסה למעלה שהיא תלויה באויר ואינה נשענת על

מרפא לשון

כדי לראות איזה טוב חזה או זה והנה מה שראיתי אני כי טעם הנוסחאות הישנות הוא פשוט שזה הפ' דבק אל הקודם לו וטבל בשמן רגלו ואומרו ברזל ונחשת מנעליך ר"ל שמפני שטובל בשמן רגלו הוא חזק ובריא כאלו הם נעולים במנעלים של ברזל ונחשת, וגם אומרו וכימיך דבאך, ר"ל כי עד זקנה ושיבה יהיה יושב כסאו כימי עלומיו שמרוב השמן שהוא אוכל וסך לא כהתה עינו

ולא נס לחה. כו) אין כאל ישרון, לית אלה אלא אלהא דישראל. ה"ג וכצ"ל ובקלף ישן ל"ג מלת אלה ומ"מ עניינם אחד לא כקצת נוסחי הדפוס לית אלה כאלהא דישראל. כח) וישכן ישראל, ושרא. ה"ג בל' עבר אבל בקלף ישן גריס וישרי בלשון עתיד וכן הוא לשון כל הפ' דמסיים ישמשונונון. אף שמיו יערפו טל, ישמשונונון בטלא. ה"ג ותר' יערפו ישמשונונון פתרון ענין לא

ספורנו

(כח) וישכון ישראל בטח. כאמרו והארץ שקטה ממלחמה: בדד עין יעקב אל ארץ דגן ותירוש אף שמיו יערפו טל. יהי רצון שלקץ הימין עין יעקב והוא האדון אשר אתם מבקשים אשר הוא עין ישראל בסוף ובעקב הכל. וכן שמיו יערפו טל יביעו טל בשופע. אל ארץ דגן ותירוש כי אמנם המשיח יערוף לקחו כטל שהכל שמחים בו וג"כ השמים יביעו טל בשופע אל ארץ דגן ותירוש. כמו שהיה הענין בששת ימי בראשית קודם חטא של אדם הראשון כי לא המטיר ואדם אין לעבוד ואיד יעלה והשקת

באופן שבהיות הארץ מעצמה ארץ דגן ותירוש בבא עליה עריפת טל לברכה מספיק לפרנס את יושביה שלא בצער כאשר היתה הכוונה שיתפרנס אדם הראשון קודם חטאו כאמרם ז"ל (פרק בתרא דכתובות) עתידה ארץ ישראל שתוציא גלוסקאות וכלי מילת: (כט) אשריך ישראל. ואז תגיע אל האושר שהוא המדרגה העליונה האפשרית לעם: מי כמוך. עד שלא ימצא עם כמוך כאמרו ואשרו אתכם כל הגוים: עם נושע בה'. שלא תהיה תשועתך ע"י מלחמתך. אבל ה' ילחם לכם:

לד א וַיַּעַל מֹשֶׁה מֵעַרְבֹת מוֹאָב
אֶל־הַר נְבוֹ רֹאשׁ הַפִּסְגָּה אֲשֶׁר
עַל־פְּנֵי יְרֵחוֹ וַיַּרְאֵהוּ יְהוָה אֶת־כָּל־
הָאָרֶץ אֶת־הַגִּלְעָד עַד־דָּן׃ ב וְאֵת
כָּל־נַפְתָּלִי וְאֶת־אֶרֶץ אֶפְרַיִם
וּמְנַשֶּׁה וְאֵת כָּל־אֶרֶץ יְהוּדָה עַד
הַיָּם הָאַחֲרוֹן׃ ג וְאֶת־הַנֶּגֶב וְאֶת־
הַכִּכָּר בִּקְעַת יְרֵחוֹ עִיר הַתְּמָרִים
עַד־צֹעַר׃ ד וַיֹּאמֶר יְהוָה אֵלָיו זֹאת
הָאָרֶץ אֲשֶׁר נִשְׁבַּעְתִּי לְאַבְרָהָם
לְיִצְחָק וּלְיַעֲקֹב לֵאמֹר לְזַרְעֲךָ
אֶתְּנֶנָּה הֶרְאִיתִיךָ בְעֵינֶיךָ וְשָׁמָּה

תרגום אונקלוס

תְּדְרוּךְ: א. וּסְלֵיק מֹשֶׁה מִמֵּישְׁרַיָּא דְמוֹאָב לְטוּרָא דִנְבוֹ. רֵישׁ רָמָתָא. דְּעַל אַפֵּי יְרֵחוֹ. וְאַחְזְיֵהּ יְיָ יָת כָּל אַרְעָא. יָת גִּלְעָד עַד דָּן: ב. וְיָת כָּל נַפְתָּלִי. וְיָת אֲרַע אֶפְרַיִם וּמְנַשֶּׁה. וְיָת כָּל אֲרַע יְהוּדָה. עַד יַמָּא מַעְרְבָאָה: ג. וְיָת דָּרוֹמָא. וְיָת מֵישְׁרָא. בִּקְעַת יְרֵחוֹ. קַרְיַת דְּקָלַיָּא עַד צוֹעַר: ד. וַאֲמַר יְיָ לֵיהּ. דָּא אַרְעָא דְּקַיֵּימִית. לְאַבְרָהָם לְיִצְחָק וּלְיַעֲקֹב לְמֵימַר. לִבְנָךְ אֶתְּנִנַּהּ. אַחְזֵיתָךְ בְּעֵינָךְ. וּלְתַמָּן לָא

ת"א ויעל משה. סוטה יג: ויאמר ה'. ברכות יט:

תפסיר הרס"ג

קמאקמתהם: (א) ת'ם צעד מוסי'. מן בידאת מואב אלי' גבל נבו. ראס אלקלעה. אלתי בחצ'רה' יריחא. פאוראה אללה גמיע אלבלד. מן גרש אלי' באניאס: (ב) וגמיע בלד נפתלי. ואפרים ומנשה. וגמיע בלד יהודה. אלי' אלבחר אלג'רבי: (ג) ואלדארום ואלמרג. בקיע יריחא. קרית' אלנכ'ל אלי' זג'ר: (ד) פקאל לה. הד'א אלבלד אלד'י אקסמת. לאברהים ויצחק ויעקוב קאילא. לנסלכם אעטיה. קד אוריתכהא

נוה שלום

וכת"א. (א) גלעד, גרש, (בלד באלארדן). דן, באניאס, (בלד במצר). (ג) צער, זג'ר, (קריה באלשאם). (ז)

חלק הדקדוק

ד) הראיתיך בעיניך, הה"א בסגול והאלף בחירק. (מהריב"ש):

אבן עזרא

כדברי גדעון: (א) ויעל משה. לפי דעתי כי מזה הפסוק כתב יהושע כי אחר שעלה משה לא כתב ובדרך נבואה כתבו והעד ויראהו ה' גם ויאמר

רבינו בחיי

שום דבר בעולם וכתיב (איוב כו) תולה ארץ על בלימה כלומר על לא דבר אלא על כחו וצריך שיבלום אדם את פיו שלא יוכל להשיג היאך זה ולשון בלימה שהוא נדרש שתי תיבות תיבה אחת ואם כן השמים והארץ נשענים על כחו יתעלה וכן אמר הנביא (ישעיה מו) אני עשיתי ואני אשא כלומר אני עשיתי שמים וארץ ואני הנושא אותם ומי שכח גדול כזה בידו יש לו כח לגרש מפניך האויב:

וע"ד הקבלה מעונה אלהי קדם תוספת ה"א רומזת על מדת הדין כי מעון מדת רחמים ומעונה מדת הדין. ומפני זה הזכיר משה כאן מעונה ואמר במקום אחר (תהלים צ) ה' מעון אתה היית לנו כי שם ידבר משה בתפלה ולכך הזכיר מעון שהוא רמז למדת רחמים אבל כאן שהוצרך לרמוז על מדת הדין לגרש האויבים ולהשמידם הזכיר מעונה בתוספת ה"א שהיא רמז לה"א ראשונ' שבשם שהוא אלהי' קדם ומתחת זרועות שהם עולם ומלת זרועות איננה סמוכה ושעור הכתוב כן ומתחת עד סוף הבנין שהיא מדת הדין וזהו ויגרש

בעל הטורים

(ד) הראיתיך. מלא י'. כי י' פסוקים בתורה שכתוב בהם אשר נשבע להם לתתם לארץ. והראהו י' קדושות שבא"י:

שפתי חכמים

ה דאל"כ לא הל"ל אלא ויעל משה אל הר נבו מערבות מואב ל"ל וכי עדיין אין אנו יודעים שהיה משה בערבות מואב דהא משנה תורה כולה נשנית בערבות מואב: ו ר"ל לא הל"ל אלא את כל הארץ עד הים האחרון ולמה לי הפרטים כלם את הגלעד וגו' ומזה הטעם הולך לפרש ואת הנגב ואת הככר: ז רל"ל לאמר ל"ל אלא כדי שתלך ותאמר כו' ולפי זה צ"ל שהנקודה מסירה ומלת הראיתיך צ"ל קודם וכאלו אמר זאת הארץ אשר נשבעתי וגו' הראיתיך בעיניך לאמר לזרעך אתננה הארץ אשר נשבעתי: ח ר"ל א"כ למה לא היה מעבירו והא יותר היה יכול לראות ויכול להגיד להם: ט פי' לולא השבועה אע"פ שכבר כתיב בן מאה ועשרים שנה אנכי היום היום מלאו ימי כו' וא"כ בלא שבועה היה ג"כ מת כיון שמלאו ימיו מ"מ הייתי מקיימך כו'. בשם מהרי"ן. ויש מקשים והא לעיל בפרשת וילך פי' רש"י בן ק"ך שנה אנכי היום היום מלאו ימי ושנותי ואיך פי' פה שאלולי כך הייתי מקיימך. ול"נ דמה שפירש"י היום מלאו וגו' דעתו לומר במה שפי' מלאו ימי כלומר ביום זה נולדתי וביום זה אמות אבל שנותיו לולא החטא בעבור זכותו היה מאריך שנים כמו שהאריך אביו והיה זוכה לבא אל הארץ אבל בשביל החטא לא האריך ונשלמו שנותיו לעת הזאת ואין שייך לומר בזה קיצור ימים כיון דימי שנותינו הם שבעים שנה והמאריך ימים הוא בשביל זכותו. ולפי מה שכתבתי בשם מהרי"ן יתורץ גם כן קושיא זו ודו"ק:

רש"י

שימו את רגליכם על צוארי המלכים האלה: (א) מערבת מואב אל הר נבו. כמה מעלות היו ה ופסען משה בפסיעה אחת: את כל הארץ. הראהו את כל א"י בשלותה ו והמציקין העתידים להיות מציקין לה: עד דן. הראהו בני דן עובדים ע"ז שנאמר (שופטים יח) ויקימו להם בני דן את הפסל והראהו שמשון שעתיד לצאת ממנו למושיע: (ב) ואת כל נפתלי. הראהו ארצו בשלותה וחורבנה והראהו דבורה וברק מקדש נפתלי נלחמים עם סיסרא וחיילותיו: ואת ארץ אפרים ומנשה. הראהו ארצו בשלותה ובחורבנה והראהו יהושע נלחם עם מלכי כנען שבא מאפרים וגדעון שבא ממנשה נלחם עם מדין ועמלק: ואת כל ארץ יהודה. בשלותה ובחורבנה והראהו מלכות בית דוד ונצחונם: עד הים האחרון. ארץ המערב בשלותה ובחורבנה. ד"א אל תקרי הים האחרון אלא היום האחרון הראהו הקב"ה כל המאורעות שעתידים ליארע לישראל עד שיחיו המתים: (ג) ואת הנגב. ארץ הדרום. ד"א מערת המכפלה. שנאמר (במדבר יג) ויעלו בנגב ויבא עד חברון: ואת הככר. הראהו שלמה יוצק כלי בית המקדש. שנאמר (מ"א ז) בככר הירדן יצקם המלך במעבה האדמה: (ד) לאמר לזרעך אתננה הראיתיך. כדי שתלך ותאמר לאברהם ליצחק וליעקב ז שבועה שנשבע לכם הקב"ה קיימה וזהו לאמר לכך הראיתיה לך אבל גזרה היא מלפני ח שמה לא תעבור שאלולי כך ט הייתי מקיימך עד שתראה אותם

ענין ראיית משה את הארץ

(א) ויעל משה מערבת מואב וגו' ויראהו ה' את כל הארץ. הנה בראיית משה את הארץ רבו הפירושים, אם היתה ראייה רוחנית או ראייה גשמית, כי איך יוכל אדם לראות בעיניו הגשמיים ארבע מאות פרסה על ארבע מאות פרסה עם גם כי הרים וגבעות ועבים אשר יעמדו לשטן נגד עינין

דעת זקנים מבעלי התוספות

(א) את הגלעד עד דן. שהוא גבול ארץ ישראל. כדכתיב מדן עד באר שבע:

מרפא לשון

פי' מלח ודכוותיה ת"י והשמים יתנו טלם (זכריה ח') ושמיא ישמשונון בטלהון. א) ויראהו, ואחזייה. ה"ג. הים האחרון, מערבאה, ה"ג. ג) עיר התמרים, קרית דקליא, ה"ג. לא כהתה עינו, לא כהת עיניה. ה"ג.

מסורת הקריאה

בראשית ט' כ"ו: (ד) ויאמר ה', נמסר עליו ה' בטעם בסיפרא, עי' לעיל א' מ"ב: נשבעתי, הנגינה בבי"ת: הראיתיך, הה"א

רמב"ן

(א) ויראהו ה' את כל הארץ. כל ארץ ישראל אשר מעבר לירדן ואחרי כן הזכיר שהראה לו את הגלעד עד דן והנה משה היה בחלקו של ראובן וחצי הר הגלעד ועריו היה לבני ראובן והחצי למנשה על כן פירושו מן הגלעד עד דן או היה גלעד בלבנון בארץ ישראל כדכתיב גלעד אתה לי לראש הלבנון. והזכיר עד דן שהוא סוף תחום ארץ ישראל כדכתיב שוט נא לכל שבטי ישראל מדן ועד באר שבע. והזכיר אפרים ומנשה שהיו בצפונה של ארץ ישראל וארץ יהודה שהוא בדרום כדכתיב יהודה יעמוד על גבולו מנגב ובית יוסף יעמדו על גבולם מצפון. ויהודה נטל כל דרומה של ארץ ישראל מן הירדן ועד הים הגדול ומנשה ואפרים כל צפונה ג"כ מן הירדן ועד הים ודן נטל בצפונית מערבית והזכיר נפתלי הסמוך ליהודה ממזרח ולא הזכיר אשר ויששכר כי היו בתוך אפרים ומנשה דכתיב ובאשר יפגעון מצפון וביששכר ממזרח. ולא הזכיר שמעון כי מחלק בני יהודה נחלת שמעון. ולא הזכיר בנימין שהיה גבול גורלם בין בני יהודה ובין בני יוסף הנזכרים סמוך להם. והזכיר עד הים האחרון לזבולון שהיה על חוף ימים או שהיה בכלל הנגב והככר ויזכיר בקעת יריחו בעבור היותה בקעה עמוקת

תרגום אונקלוס

תִּעְבַּר: ה. וּמִית תַּמָּן. מֹשֶׁה עַבְדָּא דַיְיָ. בְּאַרְעָא דְמוֹאָב עַל מֵימְרָא דַיְיָ: ו. וּקְבַר יָתֵיהּ בְּחֵילְתָא בְּאַרְעָא דְמוֹאָב. לָקֳבֵיל בֵּית פְּעוֹר. וְלָא יְדַע אֱנָשׁ

דברים לד ברכה

לֹא תַעֲבֹר: ה וַיָּמָת שָׁם מֹשֶׁה עֶבֶד־יְהוָה בְּאֶרֶץ מוֹאָב עַל־פִּי יְהוָה: ו וַיִּקְבֹּר אֹתוֹ בַגַּי בְּאֶרֶץ מוֹאָב מוּל בֵּית פְּעוֹר וְלֹא־יָדַע

ת"א וימת שם משה. סוטה יג קידושין לח בהלא עו מנחות ל: על פי ה'. בתרא יז: ויקבר אתו בגי. סוטה ע יג יד: ולא ידע איש. שם יג יד עקידה שער כב:

בעל הטורים

(ו) ויקבר אתו בגי. חסר אל"ף. שלא ידע איש את קבורתו. ואפי' משה רבע"ה לא ידע אלא יחידו של עולם ב"ה וב"ש וכרוך

רש"י

נטועים וקבועים בה ותלך ותגיד להם: (ה) וימת שם משה. (ב"ב טו) אפשר משה מת וכתיב וימת שם משה אלא עד כאן כתב משה מכאן ואילך כתב יהושע. רמ"א אפשר ספר התורה חסר כלום והוא אומר (לעיל לא) לקוח את ספר התורה הזה אלא הקב"ה אומר ומשה כותב י בדמע: על פי ה'. בנשיקה: (ו) ויקבר אתו. הקב"ה בכבודו ב רבי ישמעאל אומר הוא קבר את עצמו וזהו אחד מג' אתין שהיה רבי ישמעאל דורש כן. כיוצא בו (במדבר ו) ביום מלאת ימי נזרו יביא אותו הוא מביא את עצמו. כיוצא בו (ויקרא כב) והשיאו אותם עון אשמה וכי אחרים משיאין אותם אלא הם משיאין את עצמם: מול בית פעור. קברו היה מוכן שם מששת ימי בראשית לכפר

שפתי חכמים

י יש מפרשים בדמע ולא בדיו ליתן הבדל בין שמנה פסוקים הללו ובין כל התורה כולה כדי שיהא יחיד קורא אותם ולא שנים שלא להפסיק ביניהם. וי"מ שהיה מוריד דמעות בשעה שהיה כותב: ב דדרשינן סמוכות על פי ה' ויקבור אותו:

דעת זקנים מבעלי התוספות

(ה) וימת שם משה. בשעת מיתתו א"ל משה להקב"ה לא אמות כי אחיה. א"ל אי אתה יכול כי זה דרך כל האדם. א"ל דבר אחד אני מבקש ממך ויבקעו כל השערים והתהומות שהרן ויראו הכל שאין זולתך שנאמר וידעת היום והשבות אל לבבך כי ה' הוא האלהים. מיד פתח משה ואמר אין עוד. א"ל הקב"ה אתה אמרת אין עוד גם אני אומר עליך ולא קם נביא עוד בישראל כמשה. מיד ירד הקב"ה בכבודו ושלשה מלאכים עמו מיכאל וגבריאל וזגנזאל גבריאל הציע מטתו. מיכאל פירש עליה ארגמן. זגנזאל הניח כסות של מילת במראשותיו. באותה שעה עמד הקב"ה בראשו. וזגנזאל במרגלותיו. מיכאל מצד זה. וגבריאל מצד זה. א"ל הקב"ה הקף רגלך זה לזה. וכן עשה. א"ל השקע עפעפי עיניך זו על גב זו. וכן עשה. מיד קרא הקב"ה לנשמתו של משה ואמר לה בתי ק"ך שנה קבלתי אותך להיות בגופו של משה לאי ואל תאחרי שהגיע קיצך לצאת. מיד השיבה להקב"ה יודעת אני שאתה אלהי הרוחות והנשמות ובידך נפש כל חי ואשר יצרתני ונתתני בגופו של משה מי יש לך גוף טהור שתתני בו יותר ממנו שאין בו רימה ותולעה מעולם ולא נראו עליו זבובים מעולם ולא היה לך עין אני רוצה לצאת ממנו. שוב אמר לה הקב"ה אל תאחרי כי הגיע קיצך לצאת ואני מעלה אותך לשמי השמים העליונים ואושיבך בכבוד תחת כסא כבודי אצל שרפים ואופנים ומלאכים. אמרה לו רבון העולמים טוב לי להיות בגופו של משה יותר מכרובים ומלאכים שהרי מהם ירדו שנים עזא ועזאל וחמדו את בנות הארץ ובאו עליהם וגם השחיתו דרכם עד שתלית אותם אבל משה משתגלית עליו בשנה לא שב נשמתו בבקשה ממך הניחני במקומי. כיון שראה כך נשקו ונטל נשמתו בנשיקה שנאמר על פי ה'. באותה שעה בכה הקב"ה עליו אמר מי יקום לי עם מרעים מי יתפלל לפני על בני. ומלאכי השרת בוכים ואומרים והחכמה מאין תמצא ונעלמה מעיני כל חי. ושמים בוכים ואומרים אבד חסיד מן הארץ. והארץ בוכה ואומרת וישר באדם אין. וכל סדרי בראשית בוכים ואומרים הצדיק אבד ואין איש שם על לב. וחמה ולבנה בוכים ואומרים כינו בוערים בעם. וכל המזלות בוכים ואומרים וכסילים מתי תשכילו. ורוח הקדש בוכה ואומרת ולא קם נביא עוד בישראל כמשה. ויהושע בקש את משה ולא מצאו בכה ואמר הושיעה ה' כי גמר חסיד כי פסו אמונים מבני אדם. וכל ישראל בוכים ואומרים ויתא כאשי עם צדקת ה' עשה ומשפטיו עם ישראל. ואחז"ל שמנה פסוקים הללו יחיד קורא אותן. ותימא שהרי גם כל הפרשיות שבתורה אמרינן במסכת מגילה אחד קורא ולא שנים. ומה שנהגו עתה לקרות שנים הקורא והחזן אנו סומכין על מה ששנינו במסכת בכורים בתחלה כל שהיה יודע לקרות קורא ומי שאינו יודע לקרות מקרין לו והיו מתביישין התקינו שיהו מקרין הכל. והכי נמי בהני שמנה פסוקים הלוים לבור מקרא עם הכל:

ענין ראיית משה את הארץ

ויערכו לאייתו, הגם כי אין מעצור לה' לעשות כזאת שיהיו עיניו מאירות כשמש וכירח, ע"כ יכלו חכמים לומר שציור כל ארץ ישראל שם הקב"ה בחוש משה כאלו ראה אותה בפועל ממש, והקב"ה הראה לו כל ארץ ישראל בתוכו וכאיורו וכאלו על כל מקום ומקום היה כתוב שם המקום ומהותו. אבל מפשטי הכתובים נראה כי פקח ה' עיני משה וירא את כל הארץ בפועל ממש בראייה גשמית, וה' אמר לו על כל מקום ומקום קדושתו, והראהו כל מה שיקרה לישראל בכל מקום ומקום עד יום גלות הארץ:

יציאת נשמת משה וקבורתו

(ה) וימת שם משה עבד ה' וגו'. תכת שם נראה כמיותר. והאלשיך ז"ל כתב ע"ד המדרש כשהיה משה מסיח עם נשמתו אמר לה היכן את עתידה ללכת, אמרה לו אתהלך לפני ה' בארצות החיים, וקשה מה זו שאלה היפלא ממשה שנשמתו תלך לפני ה' בארצות החיים, אבל חז"ל אמרו על המתים בח"ל ונקברים בארץ ישראל אינו דומה קולטתו מחיים לקולטתו אחר מותו, כי הנשמה היוצאת מהאדם בח"ל מצטער מאד עד בואה השמימה דרך אויר ח"ל הטמא, כי יבקשו כחות חצונים לידבק בהנשמה בצאתה ובדרך הלוכה, משא"כ כאשר תצא בא"י אשר הוא מושב השכינה. ע"כ בראות משה כי נשמתו תצא ממנו בח"ל היה מצטער על זה מאד, ושאל לנשמתו היכן את עתידה לילך, האם תעלה השמים דרך ח"ל, או תחלה תבא לא"י ומשם תעלה השמימה, כדי שתתקדש ותתטהר מאויר ח"ל ואח"כ תעלה השמימה, ואמרה לו נשמתו שכן תהיה דרך הלוכה, אתהלך לפני ה' בארצות החיים, בא"י, ומשם אעלה השמימה, ויהי' נחשב כאלו תמות בא"י, וזש"ה וימת שם משה, ומלת שם הנאמר פה שייך למלת שמה הנאמר בכתוב הקודם והכי קאמר שם בא"י מת משה, אף ע"פ שכל הצדיקים שמתים בח"ל נשמתם תעלה ישר השמימה דרך ח"ל, אבל לא כן אתה, שעבד ה' אתה, נשמתך תלך לא"י ומשם תעלה השמימה, ויהי' נחשב לך כאלו מיתתך היה בא"י, וזהו מצד נשמתו, אבל מה יהי' עם גופו הלא גופו יהי' נקבר בעפר ח"ל שעפרה טמא, ויגע גוף קדוש של משה בעפר טמא, ע"כ אמר הכתוב (ו) ויקבר אותו בגי וגו' ולא ידע איש את קבורתו וגו'. מה שנקבר משה בגי היה בשביל טובת ישראל, כמו שדרשו חז"ל בכל עת שעו"ז פעור מקטרג על ישראל מפני מה לא נענשו על שעבדוה, והיא רואה קברו של משה, נשתתק קטרוגה, מחמת כי מיתת משה כפרה כל עונות ישראל, כי מיתת הצדיקים מכפרת על עון הדור, וזאת כיתא למשה יותר נאסר היה קבור בא"י, כמ"ש מחני כא וגו'. וידוע מאמר חז"ל קברו של משה נברא בע"ש בין השמשות, נמצא שעפר מקום קבורתו נחלקה מעפר הפדמס

תפסיר הרס"ג

בעינאך. ואלי ת'ם לא תעבר: (ה) פמאת מוסי רסול אללה. פי בלד מואב עלי קול אללה: (ו) ודפנה פי אלואד פי בלד מואב. ממא ילי בית פעור. ולם יעלם

אבן עזרא

ה' אליו גם ויקבור: (ה) וימת שם משה עבד ה'. שאפילו במותו עשה מה שצוהו כעבד: על פי ה'. כי הוא אמר לו עלה ומות וכן נכתב על אהרן על פי ה' וכן על פי ה' יחנו: (ו) ויקבר אותו. הוא קבר עצמו שנכנס במערה בגיא וכן וירעו הרועים אותם ויראו שוטרי בני ישראל אותם ודע כי הר העברים שהוא הר נבו שהוא צלם ככב הוא בעצמו הגיא שהוא ראש הפסגה שהוא מול בית פעור והעד שאמר הכתוב כי נסע ישראל מבמות אל הגיא אשר בשדה מואב ראש הפסגה וכתיב ויעל משה מערבות מואב אל הר נבו ראש הפסגה ושם מת ושם קבורתו וכתיב ונשב בגיא מול בית פעור והנה אחר שישבו ישראל בגיא אמר הכתוב ויסעו בני ישראל ויחנו בערבות מואב וכתוב אחר ויחנו בהרי העברים לפני נבו ויסעו מהרי העברים ויחנו בערבות מואב והנה דבר ברור כי במקום

רבינו בחיי

מפניך אויב והיא המדה ועל זה הזכיר לשון ויאמר שהוא מדת הדין וזהו ויגרש מפניך אויב. ולא אמר וחרב גאותך אלא ואשר חרב גאותך והוא מלשון מישור כלומר וישור החרב גאותך כי אין החרב גאותן של ישראל ח"ו כי ירושה לעשו היא אבל הכונה מדת הדין שהרי בשעה שישראל זכאין השמאל נעשית ימין נמצאת למד כי משה רמז כל העושר בכאן כשם שרמזין בשירת הים בפסוק (שמות טו) מי כמכה רצה לרמוז עליהם שם בתחלת נבואתו גם עתה בסוף נבואתו חתם בהן את התורה: (כח) עין יעקב. ע"ד הפשט מי שיצא ממעין יעקב וכן (ישעיה מח) וממי יהודה יצאו. ואמר אל ארץ כמו בארץ וכן (מלכים א ח) והתפללו אל המקום הזה. ומה שהזכיר יעקב בירושת הארץ לבאר כי להם לבדם נתנה הארץ הקדושה. כלומר לזרע יעקב בלבד וזהו לשון עין יעקב ולא מצינו עין אברהם ויצחק אלא עין יעקב להוציא עשו וישמעאל. ומן הידוע כי ארבעה דברים הם שזכתה בהן אומה הישראלית ואלו הן הנבואה והתורה

רמב"ן

ולא היתה נראית מראש ההר אבל הראהו במעשה נס. והכלל שהראהו כל נחלת ישראל דכתיב זאת ארץ אשר נשבעתי וגו' ולרבותינו בספרי מדרשים במקומות האלה אשר יזכיר בכתוב: וטעם המראה הזאת אשר הראהו בעבור שהיתה הארץ מלאה כל טוב צבי לכל הארצות ומאשר היה גלוי לפניו רוב האהבה שהיה משה רבינו אוהב את ישראל שמחו ברבות הטובה בראות עיניו:

ספורנו

(ו) ויקבור אותו. אם הוא קבר את עצמו כדברי קצתם ז"ל עשתה זאת נפשו הנבדלת כי הוא מת בהר ראש הפסגה שמשם ראה את הארץ כאמרו וימת שם משה והקבורה היתה בגי:

אור החיים

(ה) וימת שם. פירוש שם לבד הוא שמת אבל חי הוא במקום אחר קדוש ועליון על פי ה':

(ו) עד היום הזה. הם דברי ה' שהיה אומר ומשה כותב וכמו כן מאמרים הקודמים לזה וימת שם משה ויקבור אותו. וראיתי להראב"ע שכתב יהושע כתב כן ואין ראוי לכתוב כדברים האלה בפשטי הכתובים שמשה לא השלים הספר תורה כשמסרו ללוים שבאזני שמעתי מבני עמנו מסתבכים בדבר זה ומסעפים מזה כפירה בתורה וזו היא טענת האפיקורסים שמבני ישראל תקנו המכתב ונמצא בה מה שלא היה ולא היה מה שהיה וישתקע הדברים ודומיהם הסבי עיניך מנגדם ועיקר שכל הס"ת כתבו משה וכאומרם השלימו בדמע:

אִישׁ אֶת־קְבֻרָתוֹ עַד הַיּוֹם הַזֶּה׃
ז וּמֹשֶׁה בֶּן־מֵאָה וְעֶשְׂרִים שָׁנָה
בְּמֹתוֹ לֹא־כָהֲתָה עֵינוֹ וְלֹא־נָס
לֵחֹה׃ ח וַיִּבְכּוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל אֶת־
מֹשֶׁה בְּעַרְבֹת מוֹאָב שְׁלֹשִׁים יוֹם
וַיִּתְּמוּ יְמֵי בְכִי אֵבֶל מֹשֶׁה׃
ט וִיהוֹשֻׁעַ בִּן־נוּן מָלֵא רוּחַ חָכְמָה
כִּי־סָמַךְ מֹשֶׁה אֶת־יָדָיו עָלָיו
וַיִּשְׁמְעוּ אֵלָיו בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל וַיַּעֲשׂוּ
כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֶת־מֹשֶׁה׃ י וְלֹא־
קָם נָבִיא עוֹד בְּיִשְׂרָאֵל כְּמֹשֶׁה
אֲשֶׁר יְדָעוֹ יְהוָה פָּנִים אֶל־פָּנִים׃

תרגום אונקלוס

יָת קְבוּרְתֵּיהּ . עַד יוֹמָא הָדֵין : ז. וּמֹשֶׁה . בַּר מְאָה וְעַשְׂרִין . שְׁנִין כַּד מִית . לָא כְהָת עֵינֵיהּ וְלָא שְׁנָא זִיו יְקָרָא דְּאַפּוֹהִי : ח. בְכוֹ בְנֵי יִשְׂרָאֵל יָת מֹשֶׁה . בְּמֵישְׁרַיָּא דְמוֹאָב תְּלָתִין יוֹמִין . וּשְׁלִימוּ . יוֹמֵי בְכִיתָא אֶבְלָא דְמֹשֶׁה : ט. וִיהוֹשֻׁעַ בַּר נוּן . אִתְמְלִי רוּחַ חָכְמָה . אֲרֵי סְמַךְ מֹשֶׁה . יָת יְדוֹהִי עֲלוֹהִי . וְקַבִּילוּ מִנֵּיהּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וַעֲבַדוּ . כְּמָא דְפַקֵּיד יְיָ יָת מֹשֶׁה : י. וְלָא קָם נְבִיָּא עוֹד . בְּיִשְׂרָאֵל כְּמֹשֶׁה . דְאִתְגְּלִי לֵיהּ יְיָ . אַפִּין

ת"א ומשה בן מאה. סס יג : ויבכו בני. כתובות קג קידושין לח : ויתמו ימי. מ"ק כא : ויהושע בן נון. קמאי כב ס' הוסר פ' ויקהל : ולא קם נביא. ר"ה כא עקדה שער יג ושער פע עקרים מ"ב פ"ג :

תפסיר הרס"ג

אחד בקברה. אלי' יומנא הד'א : (ז) וכאן מוסי' אבן מאיה ועשרין סנת אד' מאת. לם תדמס עינה ולא תזול רטובתה : (ח) פבכא בני אסראיל עלי' מוסי'. פי בידאת מואב ת'לאת'ין יומא. אלי' אן אנקצ'ת אייאם חזנה : (ט) ויהושע אבן נון. אמתלי רוח אלחכמה. אד' סנד מוסי ידיה עליה. פקבלו מנה בני אסראיל פעמלו. כמא אמר אללה מוסי : (י) ולם יקום בעד ד'אלך נבי. לאל אסראיל מת'ל מוסי. לאן אללה נאגאה

נוה שלום

לא כהתה, לם תדמס, לא חשך מאור עיניו. (י) ולא קם, ולא יקום בעד ד'אלך, ולא יקום אחרי כן נביא לישראל במעלות הנבואה כמשה שדבר עמו פנים אל פנים כמ"ש פה אל פה אדבר בו וכ"כ הרב המורה בח"ב פל"ה שפסוק זה על צד ההגדה שלא יקום מי שישיג כהשגתו ולא מי

אבן עזרא

שמת משה שם קבורתו : עד היום הזה. דברי יהושע. ויתכן שכתב זה באחרית ימיו : (ז) לחה. הה"א תחת וי"ו כמו בתוך אהלה מגזרת לח כי היבשות תתגבר על הזקן. וטעם נס. הפך מתח : (ח) בני ישראל. ובאהרן כל בית ישראל בעבור כבוד משה : ויתמו. וכאשר תמו ימי בכי אבל משה שמה שמעו בני ישראל אל יהושע : (ט) מלא רוח חכמה. היא רוח ה' והעד כי סמך משה את ידיו עליו כי לא ימצא כמותו בישראל שישען עליו : ויעשו כאשר צוה ה' את משה. שישמעו אל יהושע : פנים

רבינו בחיי

וארץ ישראל ותחית המתים. ונ"ל להוכיחם ולבארם כלם מדברי משה שגלה על ארבעתם ובכל פסוק ופסוק תמצא מבואר שהזכיר שם יעקב להורות כי כלן לא נתנו אלא לזרע יעקב בלבד. הנבואה הוא שכתוב (דברים יח) נביא מקרבך מאחיך כמוני. אמר כמוני שאני מזרע יעקב. ולמדנו בזה שאין הנבואה מצויה אלא בזרעו של יעקב כי מפני שהזכיר מאחיך ובני עשו נקראים אחים שנא' (במדבר כ) כה אמר אחיך ישראל לכך הוצרך להוסיף כמוני למעט שאר האחים שהם עשו וישמעאל ולהוציאם מן הכלל והא למדת שאין נבואה אלא בישראל. ומה שמצינו בלעם שהיה נביא בעכו"ם מקרה הוא היה לו ולא

רש"י

על מעשה פעור וזה אחד מן הדברים שנבראו בערב שבת בין השמשות (אבות פ"ה) : (ז) לא כהתה עינו. אף משמת : ולא נס לחה. לחלוחית שבו לא שלט בו רקבון ל' ולא נהפך תואר פניו : (ח) בני ישראל. הזכרים. אבל באהרן מתוך שהיה רודף שלום ונותן שלום בין איש לרעהו ובין אשה לבעלה נאמר (במדבר כ) כל בית ישראל זכרים ונקבות : (י) אשר ידעו ה' פנים אל פנים. שהיה לבו גס בו ומדבר אליו בכל עת שרוצה כענין

שפתי חכמים

ל דהיינו ולא נס לחה . ולא נהפך תואר פניו היינו לא כהתה עינו. כלומר שלא נשתנה צורתו אף משמת. דאל"כ הל"ל ומשה בן מאה וגו' במותו מואב לא כהתה וגו' כמו דכתיב לעיל גבי אהרן ואהרן בן מאה וגו' במותו בהר ההר אלא לכך לא נכתב כאן בערבות מואב כדי להסמיך במותו ללא כהתה עינו לומר שאף במותו לא כהתה וגו'. ודו"ק כ"ל. והרא"ם פי' וז"ל ומ"ם אף משמת אינו אלא ע"פ המדרש דאל"כ מנ"ל הא דלמא בחייו קמיירי כמו לא אוכל עוד לצאת ולבא כמו שפירש"י לעיל בפ' נלכים : מ ר"ל איך שייך לומר על הקב"ה ל' פנים דהא אין לו שום דמות וצורה. ג"ש אין פי' כמשמעו

ענין יציאת נשמת משה וקבורתו

שנבראת בפ"ע בקדושה ובטהרה, ושהעפר שמסביבות גופו של משה היה עפר אחר, קבוע בתוך האדמה כארון, ובשעפר הזה שכל משה, ומענין זה לא ידע עד היום שום אדם בעולם, ע"כ אמר הכ' ולא ידע איש את קבורתו עד היום הזה, אבל מיום זה והלאה נתגלה להם ענין עפר קבורתו שסביבתו והאי כי העפר שסביבות גופו מצונה במראהו ונחלק משאר האדמה והתחילו להתבונן בזה עד שנתגלה להם מן השמים כי קברו נבראת בע"ש בין השמשות בקדושה יתרה :

מעלות משה מיום הולדו

(ז) ומשה בן מאה ועשרים שנה במותו וגו'. צריך להבין הלא היה צריך לכתוב ומשה היה בן מאה ועשרים שנה, כי תיכף כאשר מת האדם כלו מספר ימיו, ומתחיל תיכף מספר אחר, כמה ימים או חדשים או שנים יש אחרי מותו, אבל ברגע מותו נפסק המספר הראשון שהיה לו בחייו, ותיכף כשמת משה נגמרו מספר שנותיו שהיה לו בחיים, ע"כ היה צריך לכתוב ומשה היה בן מאה ועשרים שנה, ר"ל היה בחיים ק"כ שנה. ונראה כי לא באה התורה לומר לנו בפסוק זה כמה היו שני חיי משה, כי זה ידענו מכבר שאמר משה לישראל בן מאה ועשרים שנה אנכי היום, אבל התורה כוונה למאמר חז"ל (סוטה יג) י"ב פסיעות היה סך העברים ולכן קפלן משה בפסיעה אחת, והמובן בזה כי המשנה באבות מחלקת שנותיו של אדם לעשר עשר, שבכל עשר שנים הולך אדם למדרגה אחרת, וחושב שמה עשר עשיריות עד מאה שנה, ובכל עשר שנים הולך אדם פסיעה אחרת, וכאשר מאה הי ק"כ שנה צריך לחשוב אלו י"ב פסיעות, ופסרו לנו חז"ל שמשה היה מצוינה גם בזה מבשר בני אדם, שהם הולכים כל עשר שנה פסיעה אחת, ומשה קפן כל הי"ב פסיעות מיום הולדו עד יום מותו שעלה להר העברים בפסיעה אחת, וכל הק"ך שנה היו אללו כיום אחד, וכל המעלות והשלמות שהי' לו ביום האחרון בפועל הי' לו ביום הראשון בכח אלא שבמשך השנים יצאו מכח אל הפועל, וזש"ה ומשה בן מאה ועשרים שנה במותו, ברגע מותו נלבו ויעמדו לפניו כל הק"ך שנה :

סמיכות התורה לעב"י עם בראשית ברא

(י) אשר ידעו ה' פנים אל פנים. הגאון מוהרי"ם כ"ז כתב בלפעג"ד דבכל נודע הוא שני מיני ידיעות, האחת לדעת מהמוקדם אל המאוחר, והשנית מהמאוחר אל הקודם. והנה בידיעת הקב"ה לא נוכל לדעת מהמוקדם אל המאוחר רק מהמאוחר אל המוקדם, והיינו עד"מ מהפעולות אשר הקב"ה עושה נודע כי יש פועל מחדש וממציא, וע"כ כתב בראשית ברא אלהים, בראשית ברא, ואח"כ אלהים, שהבריאה שברא נתודע לנו שיש אלהים, וזה נקרא מהמאוחר אל המוקדם, וע"כ שינו לתלמי המלך וכתבו לו אלהים ברא בראשית, כי תלמי וחכמיו הפילוסופים המה רוצים לדעת תחלה את הממציא והמחדש, ואח"כ לידע מה חידש, ולכך כתבו לו אלהים ברא ברא, בראשית, פירוש שנודע לנו מאלהותו ונודע לנו פעולותיו,

רמב"ן

(י) אשר ידעו ה' פנים אל פנים. שהיה לבו גס בו ומדבר אליו בכל שעה ושעה שירצה. כענין שנאמר ועתה אעלה אל ה' עמדו ואשמעה מה יצוה ה' לכם לשון רש"י. ואיננו נכון כי היה אומר אשר ידע את השם פנים אל פנים אבל הוא מלשון ואדעך בשם, ואתה אמרת ידעתיך בשם. יאמר שלא קם נביא עוד בישראל כמשה אשר גדלו השם להיות אליו פנים אל פנים בדבור וכן מה אדם ותדעהו שתעשה לו כבוד לשום דעתך עליו כמו מה אנוש כי תגדלנו. ויתכן כי בעבור ששני אנשים המתראים פנים אל פנים נודעים זה לזה בראיה ההיא אמר ידעו ה' פנים אל פנים כי לא רצה להזכיר שידעו משה כן לכבוד של מעלה ואל תתמה במה שאמר בשבח משה אשר ידעו ה' פנים אל פנים ואמר ודבר ה' אל משה פנים אל פנים ובכל ישראל נאמר ג"כ פנים בפנים דבר ה' עמכם כי שם דבר מתוך האש לומר ששמעו קולו מתוך האש בלבד ולא ראו הפנים וכן פי' ועל הארץ הראך את אשו הגדולה ודבריו שמעת מתוך האש ועל דרך האמת שידעו השם פנים אל פנים לדבקה בו בעת שתבא הרוח במשה רבינו וכן היה בעת מתן תורה אבל לא השיגו הם אלא לקול מתוך האש והנה באר שכל נביאותיו של משה כיום מתן תורה ושאר הנביאים היתה עליהם יד ה' והבן זה : (יב) ולכל היד החזקה. קריעת ים סוף שנאמר בו וירא ישראל את היד הגדולה : ולכל המורא הגדול. מעמד הר סיני שנאמר בו לבעבור תהיה יראתו על פניכם ולפיכך הזכיר באלו שנעשו לעיני כל ישראל שכבר הזכיר כל הנעשה לפרעה ולכל עבדיו ולכל ארצו. ובספרי ולכל היד החזקה זו מכת בכורות שנאמר בו כי ביד חזקה ישלחם ולכל המורא הגדול זו קריעת ים סוף ד"א ולכל המורא הגדול זו מתן תורה ועל דרך האמת היד החזקה

תרגום אונקלוס

בְּאַפִּין: יא. לְכָל אָתַיָא וּמוֹפְתַיָא. דְּשַׁלְחֵיהּ יְיָ. לְמֶעְבַּד בְּאַרְעָא דְמִצְרָיִם. לְפַרְעֹה וּלְכָל עַבְדּוֹהִי וּלְכָל אַרְעֵיהּ: יב. וּלְכֹל יְדָא תַּקִּיפְתָּא. וּלְכֹל חֶזְוָנָא רַבָּא. דַּעֲבַד מֹשֶׁה. לְעֵינֵי כָּל יִשְׂרָאֵל:

דברים לד ברכה

יא לְכָל־הָאֹתֹת וְהַמּוֹפְתִים אֲשֶׁר שְׁלָחוֹ יְהוָה לַעֲשׂוֹת בְּאֶרֶץ מִצְרָיִם לְפַרְעֹה וּלְכָל־עֲבָדָיו וּלְכָל־אַרְצוֹ:
יב וּלְכֹל הַיָּד הַחֲזָקָה וּלְכֹל הַמּוֹרָא הַגָּדוֹל אֲשֶׁר עָשָׂה מֹשֶׁה לְעֵינֵי כָּל־יִשְׂרָאֵל: חזק

ת"א לכל האתת והמופתים, מקרים מ"ג פ"ע ופ"י: לעיני כל ישראל. מנחות ל:

מ"א. גא:א"ל סימן, אל"י סימן: ונסטילין ויסי אחרי מות משה ביהושע סימן א:

תחזור ותקרא מתחלת פרשת וילך כ"ב פסוקים וגם התרגום.

סכום פסוקי דספר הדברים תשע מאות וחמשים וחמשה. הנץ סימן. וחציו ועשית על פי הדבר אשר יגידו לך. ופרשיותיו י"א. אסרו חג בעבותים סימן. וסדריו כ"ז, יפיח אמונה יגיד צדק סימן. ופרקיו ל"ד, אודה ה' בכל לבב סימן. מנין הפתוחות ל"ד. והסתומות קכ"ד. הכל קנ"ח פרשיות, וכסא כבוד ינחילם סימן. סדרי תורה נ"ד. למען יזמרך כבוד ולא ידם סימן. מנין פרשיות הפתוחות של כל התורה ר"ן, יבא דודי לגנו ויאכל פרי מגדיו סימן. והסתומות שע"ט. או אסרה אסר על נפשה בשבעה סימן. נמצאו מנין כל הפרשיות פתוחות וסתומות תרס"ט, לא תחסר כל בה סימן. סכום הפסוקים של כל התורה ה' אלפים תתמ"ה. ואור החמה יהיה שבעתים סימן. וחציו וישם עליו את החשן ויתן אל החשן את האורים ואת התומים. מנין תיבות של כל התורה ע"ט אלפים ותתקע"ו, לשוני עט סופר מהיר יפיפית מבני אדם סימן. מנין אותיות של כל תורה ד"ש אלפים ותת"ם. וסימנו ארצה בו ואכבדה אמר ה' גדול יהיה כבוד הבית הזה האחרון מן הראשון שיבנה במהרה בימינו. אמן כן יהי רצון:

בעל הטורים

זכרו אמן: (יב) היד החזקה. בגימטריא אף הימים. שמשה כהן: ולכל המורא הגדול. בגימטריא פי הבאר. אותיות לאשונות של כל נ"ד פרשיות שבתורה עולין תשל"א כמנין ודבר ה' בפיך אמת. ר"ן פרשיות פתוחות עולה כמנין על פי ה' יחנו. תרס"ט פתוחות וסתומות שבתורה עולה כמנין גמטריאות. וה' ירפאנו מתורתו נפלאות ויליכנו מעגלותם. אכי"ר:

רש"י

שנאמר (שמות לב) ועתה אעלה אל ה' (במדבר ט) עמדו ואשמעה מה יצוה ה' לכם: (יב) ולכל היד החזקה. שקבל את התורה בלוחות בידיו: ולכל המורא הגדול. נסים וגבורות שבמדבר הגדול והנורא: לעיני כל ישראל. שנשאו לבו לשבור הלוחות לעיניהם שנאמר (לעיל ט) ואשברם לעיניכם והסכימה דעת הקב"ה לדעתו שנאמר (שמות לד) אשר שברת יישר כחך ששברת (שבת פז): חסלת פרשת וזאת הברכה

שפתי חכמים

אלא כאדם שהוא בחבירו ומדבר עמו בכל עת שרוצה: נ פי' ולכל היד החזקה קאי על משה פי' שהיה בו כח וחוזק ליטול בידיו הלוחות אף שהיו כבדים עד מאד אבל אין פירושו כמו בכ"מ שקאי על הקב"ה דא"כ הל"ל ולכל היד החזקה אשר עשה משה על פי ה': ס כל"ה דהל"ל לבני ישראל לעיני ל"ל: ע ר"ל שהרי עכשיו בא לספר בשבחו של משה שהיה שבר הלוחות. ל"פ והסכימה כו'. וא"ת מנ"ל למדרש אשר שברת יישר כחך ששברת דלמא אשר פירושו כבכ"מ. כבר תירץ רש"א במסכת שבת (דף פז) דא"כ שהסכים הקב"ה עמו אמאי אמר להניח את שברי הלוחות בארון כיון שאין קטיגור נעשה סניגור:

סמיכת לעכ"י עם בראשית ברא

אבל לעיני כל ישראל המאמינים בני מאמינים, די לנו לידע בראשית ברא אלהים, מהמאוחר אל הקודם. וזה היה ההבדל בין נבואת משה לנבואת שאר הנביאים, שכל הנביאים ידעו את ה' מהמאוחר אל הקודם, וזה אינו פנים אל פנים, שוה בשוה, רק מאחר שהלכו פני ה' כביכול, יודעים הם שהיה פה ה' ועשה או דבר כך וכך, אבל משה זכה לידע מעשה ה' בעת אשר הקב"ה פועל ועושה, כמש"ה מוליך לימין משה זרוע תפארתו, ואמרו חז"ל שהקב"ה הניח ידו על ידו של משה, וזש"ה אשר ידעו ה' פנים אל פנים, שוה בשוה, בשעה שעשה משה איזה דבר אז עשה הקב"ה עמו הדבר הזה והודיעו איך לעשות, ובשעה שדבר משה איזה דבר מה' אז כביכול הקב"ה דבר עמו, כדרשת חז"ל שכינה מדברת מתוך גרונו של משה. ובזה יש לקשר סוף התורה לתחלתו שדוקא משה ידעו ה' פנים אל פנים, אבל לעיני כל ישראל בראשית ברא אלהים, מהמאוחר אל הקודם [כל זה נכתב בתוספת נופך ובשינוי לשון מעט אבל זה כוונתו ז"ל]:

או נאמר באופן אחר, בדוגמא אב אחד רצה להתפאר בבנו הקטן שהוא למדן, ולוה להמלמד שילמד את בנו דרשה ע"ד פלפול שבנו יגיד הדרשה לעת שנעשה בר מצוה בפני קהל המסובים שיהיו על הסעודה, והמלמד עשה כן, והבן דרש דרשה זו ככל אשר למדו המלמד מלה במלה לא הוסיף ולא גרע אף מלה אחת, והדבר הפליא את כל השומעים, ויהללו וישבחו את הנער, והיה אחד שם אמר בחכמה אל המסובים מה תתפלאו על הנער, הלא הדרשה אינה שלו רק של המלמד, ומכל מקום נער זה לאו להלל, כי נער אחר לא היה יכול לקבל דרשה כזו בפלפול ובריסות כאשר קיבל הנער הזה בכח זכרונו, וע"י נער אחר לא היה יכול המלמד להראות חכמתו בלמודו. וכן הי' העניין הזה, הקב"ה רצה להראות לכל באי עולם כי הוא ברא העולם ומלואו, כמש"ה ולמען ספר שמי בכל הארץ, ולמען תספר באזני בנך ובן בנך את אשר התעללתי במצרים וידעתם כי אני ה', ולא מצא הקב"ה בכל העולם איש אשר כחו יהי' גדול וראוי שתעשה על ידו הנסים והנפלאות, ובחר במשה, ונתודע בעולם כחו של הקב"ה וגם כחו של משה כמש"ה וירא ישראל את היד הגדולה אשר עשה ה' במצרים, ישראל הבינו שכל מה שעושה משה לא משה הוא העושה רק הקב"ה הוא העושה, כי אין בכח ילוד אשה שיעשה כזאת [וירא הוא הבנת הלב כמו ולבי ראה הרבה חכמה], ומקריעת ים סוף הבינו מהמאוחר אל המוקדם, שגם במצרים לא משה היה העושה רק הקב"ה, וזהו וירא ישראל את היד הגדולה אשר עשה ה' במצרים, ה' דייקא ובמצרים דייקא, ומאז והלאה ויאמינו בה', שהעיקר הוא ה' ובמשה עבדו, שמשה הוא עבדו אשר בחר בו, וזש"ה ולכל היד החזקה ולכל המורא הגדול אשר עשה משה לעיני כל ישראל, ומהמופתים שעשה משה נתברר אשר בראשית ברא אלהים את השמים ואת הארץ, כי אין בכח ילוד אשה לעשות מופתים כאלה כאשר עשה משה אם לא בכח ה' יתברך, ואם הקב"ה לא היה הבורא העולם ומלואו איך היה יכול לשנות כל כך טבעי העולם, אלא ודאי יש אלוה אשר לו הכח והממשלה אשר הוא ברא תבל ומלואה והארץ וכל צאצאיה, והוא תכן רוח האדם בקרבו, ויכול לשנות הכל לכל אשר יחפוץ, ובכח האמונה זו יצאו ישראל ממצרים, ובכח אמונה זו באו לארץ הקדושה, ובכח אמונה זו יגאלנו הקב"ה בב"א:

תפסיר הרס"ג

שפאהא: (יא) ולסאיר אלאיאת ואלבראהין אלד'י בעת' בהא אללה (י"נ אללה בה) ליצנעהא פי בלד מצר. בפרעון ובגמיע קואדה ובסאיר אהל בלדה: (יב) ולסאיר אליד אלשדידה. ולסאיר אלמכ'אוף אלעצ'ימה. אלתי צנעהא מוסי. בחצ'רה גמיע [illegible] אסראיל:

נוה שלום

שיעשה כמעשיו ע"ש. (יא) לכל האתת, וסאיר אלאיאת וכו'. דבק למעלה, והענין ואשר על ידו שלח ה' אותות ומופתים ועשה אותם בארץ מצרים בפרעה וכו' לעיני כל ישראל, ותרגם ולכל המורא הגדול, ולסאיר אלמכ'אוף, לשון יראה כמו ימוראכם וחתכם וכן תרגם כל לשון מורא הכתוב למעלה ובמוראים גדולים, ובמורא גדול, והינו קריעת ים סוף וטביעת המצריים וזהו שהודו ישראל בשירת הים ואמרו נורא תהלות עשה פלא והוא פשט הכתובים שכל האותת והמופתים וכו' והמורא הגדול נעשה בארץ מצרים ובאנשי מצרים, ואונקלוס שתרגם בכולם לשון מראה הוא ע"ד הדרש שאמרו ובמורא גדול זה גילוי השכינה דהינו מעמד הר סיני.

תושלב"ע

אבן עזרא

אל פנים. פירשתיו: (יב) היד החזקה. פליאות הים: המורא הגדול. מעמד הר סיני:

חסלת פרשת וזאת הברכה

אבי עזר

מובחר מן המובחר: (ז) (וטעם נס הפך מתה) וכבר ידעת שכל גזרה אשר הוראתה משותפת לכמה דברים לא יאות לדבר נס רק לפי השתמשו במקרא וגזרת נס עיקר הוראתה על איש הבורח ומפני דבר אחר וינס החולה וינס מפניו. אבל לדברים הנגרים נאמר שם הזלה יזל מים. תזל כטל. לכן מתמה הרב שנאמר ולא נס ולא נאמר בלשון הזלה. לכן פירש הרב הוראתו הפך מתה כנא' ויתמהמה כאהל לשבת ופרושו לשון משיכה והפרשה בדרך הזקנים אשר יצא מפיהם ומאפס ליחה הנמשכת ולא כן אדונינו משה ע"ה וכן דרך הרב לפרש על הוראה שלא מצינו במקרא על דבר מה. כמ"ש מלא היפך חסר שער וההיפך חלק ונפסוק נכסף מלא הארכתי לדבר:

רבינו בחיי

עלה לאותה חשגה אלא לכבודן של ישראל ולפי שעה ודר מקרה וכן הזכיר בלשון מקרת (שם כג) ויקר

מסורת הקריאה

בסגול והאל"ף בחירק: (ז) לחה. החי"ת בחולם: (ח) בני. הבי"ת רפה: (יא) האתת. הקדמא בה"א לא באל"ף: (יב) היד. היו"ד בקמץ:

סליקו להו חמשה חומשי תורה, בעזר כשלמה עוטה אורה:

רמב"ן

זו מדת הדין כלשון חיתה עלי יד ה' וכן כי יד ה' עשתה זאת. ולכן יאמרו במשפט כי יצאה בי יד ה'. והמורא הגדול מדת הרחמים. כעניז שכתוב אותו תקדישו והוא מוראכם. ולזה מתכונים בספרי במכת בכורות ובקריעת ים סוף כי כתוב בם לעשות לך שם תפארת: וטעם אשר עשה משה. שהבין והראה זה לעיני כל העם כלשון את הנפש אשר עשו בחרן. וימהר לעשות אותו. לעשות את יום השבת. כי משה לא עשה היד החזקה והמורא הגדול רק הבין אותם ובעבורו נעשו לעיני כל ישראל:

נחל קדומים

וכבוד לתלמידי חכמים ודוק: יב (ח) ולכל המורא הגדול. כתב רבינו אפרים ז"ל אותיות המאור הגדול עכ"ד. ואפשר במשז"ל דאור הגדול שנברא ביום ראשון גנזו לצדיקים וכתבו המקובלים שמשה רבינו ע"ה זכה בו ונשתמש בו כל ימי חייו עכ"ד. וכן הוא בזהר הקדוש פ' בראשית דף ל"א סוף ע"ב עיין שם דברי אלהים חיים. וזה רמז הכתוב המאור הגדול לומר שזכה משה רבינו עליו השלום לאור הגדול: (ט) לעיני כל ישראל. ריש תורה מתחיל ב' והסיום ל'. וריש המקרא מתחיל ו' ומסיים ל' והוא בלול כל העוסק בתורה לשמה אינו צריך קרבן כי התורה מכפרת כמו סלת בלול. רבינו אפרים ז"ל פ' תצוה ועוד האריך. ואם נצרף התחלת המשנה וסופה שתי מ"ם יהיה הכל גימטריא קמח רמז אם אין תורה אין קמח. וריש תורה וסופה והמקרא וסופה שהוא בלול גימט' חיים כי העוסק בתורה לשמה מאריך ימים כדכתיב אורך ימים בימינה וכתיב כי בי ירבו ימיך ויוסיפו לך שנות חיים:

מוסרי של"ה והגהות

ויתא ראשי עם צדקת ה' עשה ומשפטיו עם ישראל. שמעתי

א ויהי אחרי מות משה עבד יהוה ויאמר יהוה
אל־יהושע בן־נון משרת משה לאמר: ב משה
עבדי מת ועתה קום עבר את־הירדן הזה אתה
וכל־העם הזה אל־הארץ אשר אנכי נתן להם
לבני ישראל: ג כל־מקום אשר תדרך כף־רגלכם
בו לכם נתתיו כאשר דברתי אל־משה: ד מהמדבר
והלבנון הזה ועד־הנהר הגדול נהר־פרת כל
ארץ החתים ועד־הים הגדול מבוא השמש יהיה
גבולכם: ה לא־יתיצב איש לפניך כל ימי חייך
כאשר הייתי עם־משה אהיה עמך לא ארפך ולא
אעזבך: ו חזק ואמץ כי אתה תנחיל את־העם הזה
את־הארץ אשר־נשבעתי לאבותם לתת להם:
ז רק חזק ואמץ מאד לשמר לעשות ככל־התורה
אשר צוך משה עבדי אל־תסור ממנו ימין ושמאול
למען תשכיל בכל אשר תלך: ח לא־ימוש ספר
התורה הזה מפיך והגית בו יומם ולילה למען
תשמר לעשות ככל־הכתוב בו כי־אז תצליח
את־דרכך ואז תשכיל: ט הלוא צויתיך חזק ואמץ
אל־תערץ ואל־תחת כי עמך יהוה אלהיך בכל
אשר תלך: י ויצו יהושע את־שטרי העם לאמר:
יא עברו בקרב המחנה וצוו את־העם לאמר
הכינו לכם צידה כי בעוד שלשת ימים אתם
עברים את־הירדן הזה לבוא לרשת את־
הארץ אשר יהוה אלהיכם נתן לכם לרשתה:
יב ולראובני ולגדי ולחצי שבט המנשה אמר
יהושע לאמר: יג זכור את־הדבר אשר צוה אתכם
משה עבד־יהוה לאמר יהוה אלהיכם מניח לכם
ונתן לכם את־הארץ הזאת: יד נשיכם טפכם
ומקניכם ישבו בארץ אשר נתן לכם משה בעבר
הירדן ואתם תעברו חמשים לפני אחיכם כל
גבורי החיל ועזרתם אותם: טו עד אשר־יניח
יהוה לאחיכם ככם וירשו גם־המה את־הארץ
אשר־יהוה אלהיכם נתן להם ושבתם לארץ

רד"ק

(א) ויהי אחרי מות משה עבד ה'. מלת ויהי תמצא בהתחלת הדברים ואף בראשית הספרים כמו זה. וכן ויהי אחרי מות יהושע. ויהי איש אחד מן הרמתים. ויהי בשלשים שנה. ויהי בימי שפוט השופטים. ויהי בימי אחשורוש. וכן ווין אחרים בראשי הספרים. אחרי. לי רבים בשקל אשרי שמלת אשרי רבים לעולם לא ימצא יחיד ולא כן מלת אחרי כי ימצא יחיד אחר הדברים האלה וזולתו אינו ר"ל לא אחרי מות משה מיד אלא אחר זמן כמו שמפרש בפסוק מקצה ג' ימים: עבד ה'. מי שהם כל כחו וכונתו וכל השגחותיו בשם יתברך ואף בהתעסקו בעניני העולם מתכוין לעבודת האל יתברך הוא יקרא עבד ה' כמו אברהם עבדי דוד עבדי עבדי הנביאים שהם כמו העבד לאדון: בן נון. בחירק כמו בסגול. ואמר בכ"מ בן נון בחירק ולא יאמר באחד מהם בסגול כמו שהוא נוהג ברוב לפי שהם נדבקות שתי המלות לעולם מפני שהם מלות זעירות ונדבקות והדבקם הקל הקריאה בחירק ולא בסגול: משרת משה. והוא היה במקום נכבד לצאת ולבא לפני ישראל ואחר שמת משה צוהו הקב"ה לעבור הירדן עם ישראל: לאמר. לאמר לישראל שהקב"ה צוהו לעבור את הירדן כי הבטיחם בכ"מ אשר תדרוך כף רגלכם בו וגו': (ב) קום עבור. קום ענין זרוז. וכן קום השתחוה. קומו ועברו. קום התהלך: להם וגו' לבני ישראל. כמו יניחו את תרומת ה'. ותראהו את הילד: (ג) כל מקום אשר תדרכו וגו'. כיון שתעברו את הירדן כל מקום אשר תדרכו בו לכם יהיה. כלומר אני אתן לכם כח כדי שתכבשו הכל. ואח"כ זכר קצת הגבולים. ובדרש כל מקום אשר תדרכו וגו' לרבות חוצה לארץ: (ד) מהמדבר. הוא נזכר פי' שהוא גבול נגב: והלבנון הזה. הוא מקום ידוע בארץ ישראל. ואמר הזה אף ע"פ שהוא מעבר הירדן לפי שהיה נראה משם להם וכן אמר משה ההר הטוב הזה והלבנון. אמר הזה על הידיעה. כמו זה סיני. זה עני. לויתן זה: כל ארץ החתים. כי באותה הפאה היה יושב החתי: הים הגדול מבוא השמש. הוא מערב ארץ ישראל כמ"ש בתורה עד הים האחרון. ומה שאמר הגדול כנגד שאר הימים שבארץ ישראל שהם קטנים. כמו ים המלח. ים כנרת: (ז) אל תסור ממנו. שב אל משה. ופירושו מדרכו הטובה. או פירושו ממנו מהתורה. ואע"פ שלא זכר הספר הנה זכר התורה ובמצות הכתובין ממנה: תשכיל. פי' תצליח. וכן ת"י ואונקלוס כדיל דתצלח: (ח) לא ימוש. נחלקו רז"ל בזה הפסוק י"א שהוא מצוה לכל ימי האדם ואפי' ידע כל התורה כלה וי"א שהוא ברכה. ופי' והגית בו יומם ולילה. אחר שאמר לא ימוש הוא כפל דבר לחזק. או פי' והגית הגיון הלב כמו והגיון לבי לפניך ה'. ופי' יומם ולילה לפי הראשון נראה שיהגה בו ביום ובלילה כל עת שימצא פנאי מעסקי מחיתו: תצליח את דרכך. ואע"פ שאין הצלחה ביד האדם לפי שבשמרו מצות ה' ובשכרם תבא לו ההצלחה שהרי הוא כאלו מצליח דרכו: (ט) הלא צויתיך. מלת זירוז. וכן הלא שמעת בני. הלא שלחתיך. ודומים להם: כי עמך ה' אלהיך. כמו ואל משה אמר עלה אל ה'. ואת יפתח ואת שמואל: (יא) הכינו לכם צדה. פי' מיני מאכלים זולתי הלחם כי עדיין היה יורד להם המן

רבינו בחיי

אלהים אל בלעם (שם) ויקר ה' אל בלעם או מטעם שפירשו ז"ל כדי שלא יהא פתחון פה לעכו"ם ליום הדין לומר לישראל נביאים ולנו אין נביאים אלו היו לנו נביאים היינו חוזרין למוטב. התורה הוא שכתוב תורה צוה לנו משה והזכיר מיד קהלת יעקב כי לא נתנה התורה אלא לקהלת יעקב ואין מי שיזכה בה כי אם יעקב לבדו וכל המתקהל עמו. הארץ הוא שהזכיר כאן עין יעקב אלא ארץ שלא נתנה הארץ למורשה אלא לזרע יעקב ולא נתישבה מעולם אחר שנחרבה ולא תתישב לעם אחר. תחית המתים הוא שאמר אף שמיו יערפו טל מלת שמיו חוזרת לעין יעקב ולמעלה זרעו של יעקב ייחס לו השמים שהוא ערבות שעליו הזכיר למעלה רוכב שמים. ואמר יערפו טל כי הטל שעתיד להחיות בו המתים הוא בערבות ועובדי כוכבים אינן זוכין לתחית כי אם ישראל זרע יעקב והוא שכתוב (דניאל יב) ורבים מישני אדמת עפר יקיצו. וידוע כי מלת רבים ענינה על ישראל כענין שכתוב (אסתר ח) ורבים מעמי הארץ מתיהדים כן דרשו רז"ל בספרי א"ר סימאי (תהלי' נ) יקרא אל השמים מעל זו נשמה. ואל הארץ זה הגוף. לדין עמו למי שהוא מדיין לעמו מכאן לתחיית המתים לישראל ע"כ. וכן מצינו ישעי' ע"ה שהתנב' על העכו"ם ואמר (ישעיה כו) מתים בל יחיו רפאים בל יקומו וחזר והתנבא על ישראל ואמר (שם כו) יחיו מתיך נבלתי יקומון הקיצו ורננו שוכני עפר כי טל ארות טלך, באר שאין תחית המתים אלא לישראל ותדע לך כי כל ישראל יחיו בין רשעים בין צדיקים צדיקים לקבל שכר ורשעים לקבל עונש כי כיון שקיימו המצות או עברו עליהן בגוף ובנפש כן ראוין ליטול השכר או העונש בגוף ובנפש. וזהו שכתוב (דניאל יב) אלה לחיי עולם ואלה לחרפו' ולדראון עולם. וזהו שאמר אסף (תהלים עג) בעיר צלמם תבזה. ומלת בעיר מקור כמו בהעיר וכמוהו (ישעיה כג) לשמיד שהוא כמו להשמיד ותרגם יונתן היאך חילמא מן גבר דמתערא ליום דינא רבא באתער יתהון מבי

מוסרי של"ה והגהות

פירושו שמשבח את גד בחסידות שעשה לפנים משורת הדין כי מצד הדין לא היו מחוייבים לילך החלוץ בראש רק ילכו למלחמה בשוה עם ישראל כמ"ש מרע"ה האחיכם יבאו למלחמה ואתם תשבו פה והיה די להם מצד המשפט לילך עם ישראל זהו ושפטיו עם ישראל כך היה קו המשפט לילך עם ישראל אבל גד הוסיפו ועשו בדרך הצדקה שהיו הולכים בראש. ובזה עשו הצדקה מעין הצדקה שיעשה ה' כמ"ש וה' בראשם. זש"ה צדקת ה' עשה ומה שהזכיר את גד יותר מן ראובן וחצי שבט מנשה אני אומר שבכל ענין הזה היו בני גד הראשונים והם התעוררו את ראובן וחצי שבט מנשה ע"כ תמיד בענין הזה מזכיר בני גד בראשונה כמ"ש ויבאו בני גד ובני ראובן וגו' וכן בכל הספור. אשרי אדם המתחסד עם קונו ומקיים מצותיו ומוסיף בהדור מצוה ובזריזותה. (אח"י זה פירש הרב שלמה אפרים ועיין פני דוד ויחי): **אין כאל ישורון** רוכב שמים בעזרך ובגאותו שחקים. וכן בפ' [illegible]

נחוניא בן הקנה כל הלומד תורה גומל חסד לקונו דכתיב רוכב שמים בעזרך ובגאותו שחקים. הוי אומר כשאדם לומד תורה לשמה אז אתה עוזר לו ואני רוכב שמים ואז בגאותו שחקים ע"כ. מתבאר מזה עד היכן מגיע כח העבודה מהעובד השלם וכי העבודה צורך גבוה יתעוררו העליונים ויעזרו בפעולתם והוא תקון הכבוד וכשעלה משה רע"ה למרום א"ל הקב"ה היה לך לעזרני. וכבר הארכתי בדרוש הזה במקומו ולא באתי אלא כמזכיר להראות העמים גודל הכח של התורה ומעשים שהאדם עושה. וע"י התורה הקב"ה מקושר עם ישראל. ובעברם על התורה ועת צרה היא לישראל כביכול השכינה עמנו בצרה וכשתהיה תשועת ישראל אז כביכול יהיה הוא יתברך נושע כי אז יהיה השם שלם והכסא שלם. וזהו עם נושע בה' פי' בתשועת ה' בב"א. (אה"י וממנה יושע אפי' מהצרה עצמה יהיה ריוח א"נ ממנה מהשכינה כמ"ש בזהר הקדוש ומינה יפקון לכלתם ע"ש דברי [illegible]).

רד"ק

כנ"מ שהיו נוספים עד תחלת הפסח. ולפי מה שאמרו חז"ל כי ביום שמת משה פסק המן אמרו הם נ"כ כי בז' באדר שמת משה לקטו מן שהסתפקו בו עד ט"ז בניסן: בעוד שלשת ימים. כתרגומו בסוף תלתא יומין. (יד) נשיכם טפכם. חסר וי"ו השימוש. כמו שמש ירח ראובן שמעון. וחמושים [illegible]: חמשים. כמו חלוצים: (יז) רק יהיה ה' אלהיך עמך. כלומר בתוך דרכך אשר יהיה ה' עמך כאשר היה עם משה: (יח) רק חזק ואמץ. דרשו רז"ל יומת יכול אפי' לדבר עבירה ת"ל רק אכין ורקין מיעוטין הן:

הפטרת ברכה

יְרֻשַּׁתְכֶם וִירִשְׁתֶּם אוֹתָהּ אֲשֶׁר ׀ נָתַן לָכֶם מֹשֶׁה
עֶבֶד יְהוָה בְּעֵבֶר הַיַּרְדֵּן מִזְרַח הַשָּׁמֶשׁ׃ טז וַיַּעֲנוּ
אֶת־יְהוֹשֻׁעַ לֵאמֹר כֹּל אֲשֶׁר־צִוִּיתָנוּ נַעֲשֶׂה וְאֶל־
כָּל־אֲשֶׁר תִּשְׁלָחֵנוּ נֵלֵךְ׃ יז כְּכֹל אֲשֶׁר־שָׁמַעְנוּ אֶל־
מֹשֶׁה כֵּן נִשְׁמַע אֵלֶיךָ רַק יִהְיֶה יְהוָה אֱלֹהֶיךָ עִמָּךְ
כַּאֲשֶׁר הָיָה עִם־מֹשֶׁה׃ יח כָּל־אִישׁ אֲשֶׁר־יַמְרֶה
אֶת־פִּיךָ וְלֹא־יִשְׁמַע אֶת־דְּבָרֶיךָ לְכֹל אֲשֶׁר־תְּצַוֶּנּוּ
יוּמָת רַק חֲזַק וֶאֱמָץ׃

טעם העליון להקורא בצבור

אָנֹכִי יְהוָה אֱלֹהֶיךָ אֲשֶׁר הוֹצֵאתִיךָ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם מִבֵּית עֲבָדִים לֹא יִהְיֶה לְךָ אֱלֹהִים אֲחֵרִים עַל־פָּנַי לֹא תַעֲשֶׂה־לְךָ פֶסֶל ׀ כָּל־תְּמוּנָה אֲשֶׁר בַּשָּׁמַיִם ׀ מִמַּעַל וַאֲשֶׁר בָּאָרֶץ מִתַּחַת וַאֲשֶׁר בַּמַּיִם ׀ מִתַּחַת לָאָרֶץ לֹא־תִשְׁתַּחֲוֶה לָהֶם וְלֹא תָעָבְדֵם כִּי אָנֹכִי יְהוָה אֱלֹהֶיךָ אֵל קַנָּא פֹּקֵד עֲוֺן אָבוֹת עַל־בָּנִים וְעַל־שִׁלֵּשִׁים וְעַל־רִבֵּעִים לְשֹׂנְאָי וְעֹשֶׂה חֶסֶד לַאֲלָפִים לְאֹהֲבַי וּלְשֹׁמְרֵי מִצְוֺתָי׃ ס לֹא תִשָּׂא אֶת־שֵׁם־יְהוָה אֱלֹהֶיךָ לַשָּׁוְא כִּי לֹא יְנַקֶּה יְהוָה אֵת אֲשֶׁר־יִשָּׂא אֶת־שְׁמוֹ לַשָּׁוְא׃ ס שָׁמוֹר אֶת־יוֹם הַשַּׁבָּת לְקַדְּשׁוֹ כַּאֲשֶׁר צִוְּךָ ׀ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ שֵׁשֶׁת יָמִים תַּעֲבֹד וְעָשִׂיתָ כָּל־מְלַאכְתֶּךָ וְיוֹם הַשְּׁבִיעִי שַׁבָּת ׀ לַיהוָה אֱלֹהֶיךָ לֹא תַעֲשֶׂה כָל־מְלָאכָה אַתָּה וּבִנְךָ־וּבִתֶּךָ וְעַבְדְּךָ־וַאֲמָתֶךָ וְשׁוֹרְךָ וַחֲמֹרְךָ וְכָל־בְּהֶמְתֶּךָ וְגֵרְךָ אֲשֶׁר בִּשְׁעָרֶיךָ לְמַעַן יָנוּחַ עַבְדְּךָ וַאֲמָתְךָ כָּמוֹךָ וְזָכַרְתָּ כִּי־עֶבֶד הָיִיתָ ׀ בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם וַיֹּצִאֲךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ מִשָּׁם בְּיָד חֲזָקָה וּבִזְרֹעַ נְטוּיָה עַל־כֵּן צִוְּךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ לַעֲשׂוֹת אֶת־יוֹם הַשַּׁבָּת׃ ס כַּבֵּד אֶת־אָבִיךָ וְאֶת־אִמֶּךָ כַּאֲשֶׁר צִוְּךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ לְמַעַן ׀ יַאֲרִיכֻן יָמֶיךָ וּלְמַעַן יִיטַב לָךְ עַל הָאֲדָמָה אֲשֶׁר־יְהוָה אֱלֹהֶיךָ נֹתֵן לָךְ׃ ס לֹא תִרְצָח׃ ס וְלֹא תִנְאָף׃ ס וְלֹא תִגְנֹב׃ ס וְלֹא־תַעֲנֶה בְרֵעֲךָ עֵד שָׁוְא׃ ס וְלֹא תַחְמֹד אֵשֶׁת רֵעֶךָ ס וְלֹא תִתְאַוֶּה בֵּית רֵעֶךָ שָׂדֵהוּ וְעַבְדּוֹ וַאֲמָתוֹ שׁוֹרוֹ וַחֲמֹרוֹ וְכֹל אֲשֶׁר לְרֵעֶךָ׃

תם ונשלם
שבח לאל בורא עולם

רבינו בחיי

קברהון ברגז דמותהון תבסר. וכן שנינו בברייתא שלש כתות ליום הדין אחת של צדיקים גמורים ואחת של רשעים גמורים ואחת של בינונים צדיקים גמורים נכתבים ונחתמים לאלתר לחיי עולם הבא רשעים גמורים נכתבים ונחתמים לאלתר לגיהנם שנאמר (דניאל יב) ורבים מישני אדמת עפר יקיצו אלה לחיי עולם ואלה לחרפות וגו' והא למדת שיחיו אף הרשעים. והתחיה התיא לרעתם כי יהיו נדונין בגוף ובנפש בגיהנם שהוא קבוע בארץ בשבעה מדורים שבו ואומר שם בינונים מצפצפין ועולין אבל מי שעונותיו מרובין מזכיותיו ובכלל עון פושעי ישראל בגופן יורדין לגיהנם ונדונין שם שנים עשר חדש לאחר שנים עשר חדש גופן כלה ונשמתן נשרפת ורוח מפזרתן תחת כפות רגלי הצדיקים. ומה שאמר גופן כלה מוכיח שהם יורדין שם לגיהנם בגוף ובנפש וכדי לרמוז שאין תחית המתים אלא לישראל לפיכך הזכיר הכתוב טל וסמך לו מיד אשריך ישראל ודרשו רז"ל (דברים לד) עד הים האחרון הראה לו הקב"ה למשה עד זמן תחית המתים שנאמר עד הים האחרון אל תיקרי הים האחרון אלא היום האחרון:

ועל דרך המדרש עין יעקב כעין הברכה שברכן יעקב אביהם (בראשית מח) והשיב אתכם אל ארץ אבותיכם:

אף שמיו יערפו טל. כנוי שמיו יחזור להקב"ה וכן ויגרש ויאמר. או יחזור הכנוי לישראל כמ' שתולה דבר קטן בגדול ואמר כן למעלת ישראל וכדעת האומרים כי ישראל עיקר המציאות. או יחזור אל הארץ שהרי מצינו מלת ארץ בלשון זכר (שם יג) ולא נשא אותם הארץ וכן (ישעיה ט) נעתם ארץ. ושעור הכתוב כי שמיו של ארץ כלומר השמים שהם כנגד הארץ הקדושה יערפו טל כלומר יורידו טל של ברכה, ומלת יערפו כמו ירעפו:

דיני ברכות ההפטרה

אלו הימים שאין קטן עולה למפטיר. ט״ב. ויוה״כ. תענית ציבור שחרית ומנחה. שבת שובה. ז׳ דפסח. ח׳ דשבועות. ד׳ פרשיות, רק אם יש צורך מפני דרכי שלום יכולין לקרותו בפ׳ שקלים ופ׳ החודש: כהן ולוי יכולין לעלות למפטיר. אבל אם יא״צ בשבוע שאחריו יש לו קדימה למפטיר: מותר להפסיק אפילו באמצע פרקים דק״ש בכדי לענות ברכו ויה״ר (ואמנים דברכות התורה וברכות ההפטרה): אסור לדבר בעת אמירת ההפטרה וברכותיה כמו בקריאת ס״ת:

כל הצבור מחויב לומר ההפטרה בלחש ועכ״פ יהיו י׳ סמוך להמפטיר שיוכלו לשמוע ממנו ויאמרו אחריו בלחש ולא יגהו הסמון באמירת ההפטרה אחר שסיים המפטיר ומתחיל לומר הברכות: מי שרוצה להשלים ואח״כ ברכות בשמיעת ברכות המפטיר משום דשומע כעונה מחויב לשמוע כל הברכות מתחלה ועד סוף ויענה אמן ע״כ ברכה אבל לא יענה ב״ה וב״ש משום דהוה אלו כמפסיק באמצע ברכה ומשנה ממטבע חכמים: אם היו י׳ בשעה שהתחיל הברכה הראשונה ויצאו מקצתן יוכל לסיים ההפטרה עם הברכות שלאחריה: בנוסח סיום הברכה נאמן ורחמן אתה. נכון שלא לומר ורחמן בכדי שיהי׳ סמוך לחתימה מעין החתימה. אך מי שאומר אין מזניחין אותו. בנוסח שלא יכבה וי״ג שלא תכבה אין בזה הקפדה כלל: כששני סדרות מחוברין יקרא ההפטר׳ הב׳ חוץ מפרשת אחרי וקדושים ופ׳ נצבים וילך: אין המפטיר רשאי להתחיל הברכה עד שיגלול הגולל הס״ת: אין להתחיל הברכה עד שיראה מקום התחלת ההפטרה ואין לסלק ההפטרה מלפניו עד שיסיים כל הברכות שלאחריה כדי שיראה על מה הוא מברך:

ברכות ההפטרה

בָּרוּךְ אַתָּה יְהֹוָה אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם אֲשֶׁר בָּחַר בִּנְבִיאִים טוֹבִים וְרָצָה בְדִבְרֵיהֶם הַנֶּאֱמָרִים בֶּאֱמֶת: בָּרוּךְ אַתָּה יְהֹוָה הַבּוֹחֵר בַּתּוֹרָה וּבְמֹשֶׁה עַבְדּוֹ וּבְיִשְׂרָאֵל עַמּוֹ וּבִנְבִיאֵי הָאֱמֶת וָצֶדֶק:

אחרי קריאת ההפטרה יברך

בָּרוּךְ אַתָּה יְהֹוָה אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם צוּר כָּל הָעוֹלָמִים צַדִּיק בְּכָל הַדּוֹרוֹת הָאֵל הַנֶּאֱמָן הָאוֹמֵר וְעוֹשֶׂה הַמְדַבֵּר וּמְקַיֵּם שֶׁכָּל דְּבָרָיו אֱמֶת וָצֶדֶק: נֶאֱמָן אַתָּה הוּא יְיָ אֱלֹהֵינוּ וְנֶאֱמָנִים דְּבָרֶיךָ וְדָבָר אֶחָד מִדְּבָרֶיךָ אָחוֹר לֹא יָשׁוּב רֵיקָם כִּי אֵל מֶלֶךְ נֶאֱמָן וְרַחֲמָן אָתָּה: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ הָאֵל הַנֶּאֱמָן בְּכָל דְּבָרָיו:

רַחֵם עַל צִיּוֹן כִּי הִיא בֵּית חַיֵּינוּ וְלַעֲלוּבַת נֶפֶשׁ תּוֹשִׁיעַ בִּמְהֵרָה בְיָמֵינוּ: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ מְשַׂמֵּחַ צִיּוֹן בְּבָנֶיהָ:

שַׂמְּחֵנוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ בְּאֵלִיָּהוּ הַנָּבִיא עַבְדֶּךָ. וּבְמַלְכוּת בֵּית דָּוִד מְשִׁיחֶךָ. בִּמְהֵרָה יָבֹא וְיָגֵל לִבֵּנוּ. עַל כִּסְאוֹ לֹא יֵשֵׁב זָר וְלֹא יִנְחֲלוּ עוֹד אֲחֵרִים אֶת כְּבוֹדוֹ. כִּי בְשֵׁם קָדְשְׁךָ נִשְׁבַּעְתָּ לּוֹ שֶׁלֹּא יִכְבֶּה נֵרוֹ לְעוֹלָם וָעֶד: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ מָגֵן דָּוִד:

עַל הַתּוֹרָה וְעַל הָעֲבוֹדָה וְעַל הַנְּבִיאִים וְעַל יוֹם הַשַּׁבָּת הַזֶּה שֶׁנָּתַתָּ לָּנוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ לִקְדֻשָּׁה וְלִמְנוּחָה לְכָבוֹד וּלְתִפְאָרֶת: עַל הַכֹּל יְיָ אֱלֹהֵינוּ אֲנַחְנוּ מוֹדִים לָךְ וּמְבָרְכִים אוֹתָךְ יִתְבָּרַךְ שִׁמְךָ בְּפִי כָּל חַי תָּמִיד לְעוֹלָם וָעֶד: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ מְקַדֵּשׁ הַשַּׁבָּת:

אלה שמות הטעמים

פַּשְׁטָא מֻנַּח זַרְקָא מֻנַּח סֶגּוֹל מֻנַּח | מֻנַּח רְבִיעִי
מַהְפַּךְ פַּשְׁטָא זָקֵף־קָטֹן זָקֵף־גָּדוֹל מֵרְכָא טִפְּחָא
מֻנַּח אֶתְנַחְתָּא פָּזֵר תְּלִישָׁא־קְטַנָּה תְּלִישָׁא־גְדוֹלָה
קַדְמָא־וְאַזְלָא אַזְלָא־גֵרֵשׁ גֵּרְשַׁיִם דַּרְגָּא תְּבִיר
יְתִיב פְּסִיק | סוֹף־פָּסוּק: שַׁלְשֶׁלֶת קַרְנֵי־פָרָה
מֵרְכָא־כְפוּלָה יְרַח־בֶּן־יוֹמוֹ:

כללים בדברי רש״י ז״ל

שמורה בכל טוב וערוכה. לקוחים מדברי המפרשים. זה אומר ככה. וזה אומר ככה:

(א) כל מקום שפירש רש״י כתרגומו. הנה הוא סותר את העברי. פי׳ שאין הפשט כמו העברי:

(ב) ואונקלוס תרגם. אז אינו סותר התרגום אלא מפרש דעתו של אונקלוס:

(ג) המתרגם. בכל מקום שהוא, אז סותר התרגום שהוא טעות:

(ד) ותרגומו. אז מביא רש״י ראיה לפירושו שכן הוא:

(ה) וכשהוא כותב התרגום. כגון דחילו או כיוצא בו ואינו אומר כתרגומו או תרגום. אז אינו קשה על העברי אלא רוצה ליישב ולפרש לשון התרגום. כגון שלחתיה הוא מפרש שהוא לשון הוצאה:

(ו) וכשהוא אומר ואונקלוס תרגם בפנים אחרים. אז לשון המקרא נופל על לשון התרגום אך שמאריך בלשון:

(ז) וכשהוא כותב העברי וגם התרגום. כגון כבד תרגום יקיר ולא אתייקר אז הוא מפרש הפעולה שלא תטעה אחר העברי לומר שהוא צווי אלא שם דבר כמו כי כבד ממך הדבר. וגם כשמשנה לשון תרגום מן העברי לפי לשון התרגום יש לומר כגון ופרינו בארץ וניפוש בארעא ופריש עבר והתרגום מהפכו להבא. או נקבה שכרך. תרגום פרש אגרך שלא נאמר שהנו״ן שמושי:

זה השער ליי צדיקים יבואו בו

ספר
ההפטריות
לכל השנה

מקרא ותרגום יונתן בן עוזיאל

עם **חלק הדקדוק השלם** למהרי״ץ ז״ל

ופרוש מלוקט מהרד״ק

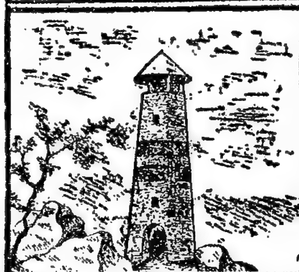
סודר ותֻקן מחדש

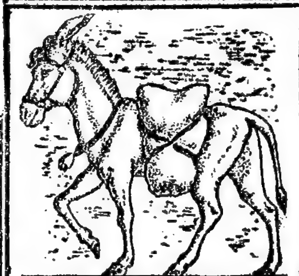
יצ״ל ע״י «הצב״י» יוסף חסיד ושות׳

ומר שלמה סיאני

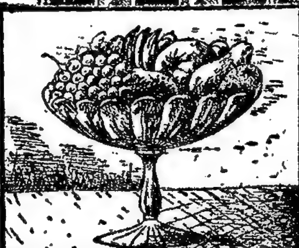
פעה״ק **ירושלים** תובב״א

ראובן בכורי אתה

שמעון ולוי אחים

יששכר חמור גרם

גור אריה יהודה

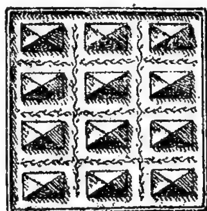

מאשר שמנה לחמו

נפתלי אילה שלוחה

יוסף: בכור שורו הדר לו וקרני ראם קרניו

בנימין זאב יטרף

זבולן לחוף ימים ישכון

תמיד ואוריך לאיש חסידך

יהי דן נחש עלי דרך

גד גדוד יגודנו

כל אלה שבטי ישראל שנים עשר

וזאת אשר דבר להם אביהם ויברך

אותם איש אשר כברכתו ברך אתם:

הפטרת דברים בישעיה סי' א'

חֲזוֹן יְשַׁעְיָהוּ בֶן־אָמוֹץ אֲשֶׁר חָזָה עַל־יְהוּדָה וִירוּשָׁלָםִ א
בִּימֵי עֻזִּיָּהוּ יוֹתָם אָחָז יְחִזְקִיָּהוּ מַלְכֵי יְהוּדָה׃ שִׁמְעוּ שָׁמַיִם ב
וְהַאֲזִינִי אֶרֶץ כִּי יְהוָה דִּבֵּר בָּנִים גִּדַּלְתִּי וְרוֹמַמְתִּי וְהֵם
פָּשְׁעוּ בִי׃ יָדַע שׁוֹר קֹנֵהוּ וַחֲמוֹר אֵבוּס בְּעָלָיו יִשְׂרָאֵל ג
לֹא יָדַע עַמִּי לֹא הִתְבּוֹנָן׃ הוֹי ׀ גּוֹי חֹטֵא עַם כֶּבֶד עָוֹן ד
זֶרַע מְרֵעִים בָּנִים מַשְׁחִיתִים עָזְבוּ אֶת־יְהוָה נִאֲצוּ אֶת־
קְדוֹשׁ יִשְׂרָאֵל נָזֹרוּ אָחוֹר׃ עַל־מֶה תֻכּוּ עוֹד תּוֹסִיפוּ סָרָה ה
כָּל־רֹאשׁ לָחֳלִי וְכָל־לֵבָב דַּוָּי׃ מִכַּף־רֶגֶל וְעַד־רֹאשׁ ו
אֵין־בּוֹ מְתֹם פֶּצַע וְחַבּוּרָה וּמַכָּה טְרִיָּה לֹא־זֹרוּ וְלֹא
חֻבָּשׁוּ וְלֹא רֻכְּכָה בַּשָּׁמֶן׃ אַרְצְכֶם שְׁמָמָה עָרֵיכֶם שְׂרֻפוֹת ז
אֵשׁ אַדְמַתְכֶם לְנֶגְדְּכֶם זָרִים אֹכְלִים אֹתָהּ וּשְׁמָמָה
כְּמַהְפֵּכַת זָרִים׃ וְנוֹתְרָה בַת־צִיּוֹן כְּסֻכָּה בְכָרֶם כִּמְלוּנָה ח
בְמִקְשָׁה כְּעִיר נְצוּרָה׃ לוּלֵי יְהוָה צְבָאוֹת הוֹתִיר לָנוּ ט
שָׂרִיד כִּמְעָט כִּסְדֹם הָיִינוּ לַעֲמֹרָה דָּמִינוּ׃ שִׁמְעוּ י
דְבַר־יְהוָה קְצִינֵי סְדֹם הַאֲזִינוּ תּוֹרַת אֱלֹהֵינוּ עַם עֲמֹרָה׃
לָמָּה לִּי רֹב־זִבְחֵיכֶם יֹאמַר יְהוָה שָׂבַעְתִּי עֹלוֹת אֵילִים יא
וְחֵלֶב מְרִיאִים וְדַם פָּרִים וּכְבָשִׂים וְעַתּוּדִים לֹא חָפָצְתִּי׃
כִּי תָבֹאוּ לֵרָאוֹת פָּנָי מִי־בִקֵּשׁ זֹאת מִיֶּדְכֶם רְמֹס חֲצֵרָי׃ יב
לֹא תוֹסִיפוּ הָבִיא מִנְחַת־שָׁוְא קְטֹרֶת תּוֹעֵבָה הִיא לִי יג
חֹדֶשׁ וְשַׁבָּת קְרֹא מִקְרָא לֹא־אוּכַל אָוֶן וַעֲצָרָה׃ חָדְשֵׁיכֶם יד

א) נבואת, ישעיה בר אמוץ . דאתנבי . על אנש יהודה, ויתבי ירושלם . ביומי עוזיה יותם . אחז יחזקיה, מלכיא דבית יהודה : ב) שמעו שמיא, דזעו, כד יהבית אוריתי לעמי . ואציתי ארעא, דאתרגיפת, מן קדם פתגמי . ארי יי, מליל . עמי בית ישראל קריתי להון בנין, חביבתנון ויקרתנון . ואנון, מרדו במימרי : ג) ידע תורא, זבניה . וחמרא, אוריא דמרוהי . ישראל לא איליף (י"נ אולף) למדע דחלתי . עמי, לא אסתכל למתב לאוריתי : ד) וי על דאתקריאו עם קדיש, וחטו . כנשא בחירא, אסגיאו חובין . אתכניו בזרעא רחימא, ואבאישו . ואתאמר להון בנין חביבין, וחבילו אורחתהון . שבקו, ית פולחנא דיי . קצו, בדחלת קדישא דישראל . בדיל עובדיהון בישיא, אסתחרו, נהוו לאחרא : ה) לא מסתכלין למימר, על מא לקינא . עוד, מוספין למחטי . לא אמרין . מדין, כל ריש מרע . וכל לב, דוי : ו) משאר עמא ועד רישיא, לית בהון דשלים בדחלתי . כולהון, סרבין ומרדין . אתגעלו בחובין, כמחא מרססא . לא שבקין מזדונהון, ולא מסמדין לתיובתא . ואף לא זכוון להון, לאגנא עליהון : ז) ארעכון צדיא . קרויכון, יקידת נור . ארעכון . לקבלכון, עממיא מחסנין יתה . ובחוביכון, צדיאת מנכון . אתטלטלת, נהות לנוכראין : ח) ואשתארת כנשתא דציון, כמטלתא בכרמא, בתר דקטפוהי . כצרסל מבתותא במקטיא, בתר דאבעיוהי . כקרתא, דצירין עלה : ט) אלו לא פון, מותר טוביה דיי צבאות . אשאר לנא שיזבא, כרחמוהי . אית עמנא חובין, דכאנש סדום, פון אבדנא . וכיתבי עמורה, אשתיצינא : י) קבילו פתגמא דיי, שלטוניא, דעובדיהון בישין כשלטוני סדום . אציתו, לאוריתא דאלהנא . עמא, דעובדיהון דמן, לעם עמורה: יא) לא רעוא קדמי בסגיאות נכסת קודשיכון, אמר יי . מסת עלות דכרין, ותרב פטימין . ודם תורין ואמרין . וגדין דכאלין, לא רעוא קדמי בהון : יב) דאתון אתן, לאתחזאה קדמי . מן תבע דא מידכון, למיתי . לא תדושון, עזרתי (י"נ עזרתי): יג) לא תיספון . לאיתאה, מנחא אניסא . קורבן מרחק . הוא, קדמי . ירחין ושבין, כנישא אתון מתכנשין . לא שבקין חוביכון, לקבלא צלותכון, בעדן כנישתכון : יד) ירחיכון ומועדיכון, בסיק מימרי. הוו קדמי, לריחוק . אסגיתי, למשבק : טו) וכד תפגניא

חלק הדקדוק

אפילו כשחל ר"ח אב בשבת מפטירין חזון ישעיהו. עיין רמב"ם פ' י"ג מהלכות תפלה הל' ד'.

א) בכל כ"י העתיקים וברמב"ם זוהי הפטרה שניה מתלת דפרענותא. עד איכה היתה לזונה, ומאיכה והלאה הפטרה שלישית. ג) ידע. הדלת בקמץ.

וּמוֹעֲדֵיכֶם שָׂנְאָה נַפְשִׁי הָיוּ עָלַי לָטֹרַח נִלְאֵיתִי נְשֹׂא׃
טו וּבְפָרִשְׂכֶם כַּפֵּיכֶם אַעְלִים עֵינַי מִכֶּם גַּם כִּי־תַרְבּוּ תְפִלָּה
טז אֵינֶנִּי שֹׁמֵעַ יְדֵיכֶם דָּמִים מָלֵאוּ׃ רַחֲצוּ הִזַּכּוּ הָסִירוּ רֹעַ
יז מַעַלְלֵיכֶם מִנֶּגֶד עֵינָי חִדְלוּ הָרֵעַ׃ לִמְדוּ הֵיטֵב דִּרְשׁוּ
מִשְׁפָּט אַשְּׁרוּ חָמוֹץ שִׁפְטוּ יָתוֹם רִיבוּ אַלְמָנָה׃
יח לְכוּ־נָא וְנִוָּכְחָה יֹאמַר יְהוָה אִם־יִהְיוּ חֲטָאֵיכֶם כַּשָּׁנִים
יט כַּשֶּׁלֶג יַלְבִּינוּ אִם־יַאְדִּימוּ כַתּוֹלָע כַּצֶּמֶר יִהְיוּ׃ אִם־תֹּאבוּ
כ וּשְׁמַעְתֶּם טוּב הָאָרֶץ תֹּאכֵלוּ׃ וְאִם־תְּמָאֲנוּ וּמְרִיתֶם
כא חֶרֶב תְּאֻכְּלוּ כִּי פִּי יְהוָה דִּבֵּר׃ אֵיכָה הָיְתָה
לְזוֹנָה קִרְיָה נֶאֱמָנָה מְלֵאֲתִי מִשְׁפָּט צֶדֶק יָלִין בָּהּ וְעַתָּה
כב מְרַצְּחִים׃ כַּסְפֵּךְ הָיָה לְסִיגִים סָבְאֵךְ מָהוּל בַּמָּיִם׃
כג שָׂרַיִךְ סוֹרְרִים וְחַבְרֵי גַּנָּבִים כֻּלּוֹ אֹהֵב שֹׁחַד וְרֹדֵף
שַׁלְמֹנִים יָתוֹם לֹא יִשְׁפֹּטוּ וְרִיב אַלְמָנָה לֹא־יָבוֹא אֲלֵיהֶם׃
כד לָכֵן נְאֻם הָאָדוֹן יְהוָה צְבָאוֹת אֲבִיר יִשְׂרָאֵל הוֹי אֶנָּחֵם
כה מִצָּרַי וְאִנָּקְמָה מֵאוֹיְבָי׃ וְאָשִׁיבָה יָדִי עָלַיִךְ וְאֶצְרֹף כַּבֹּר
כו סִיגָיִךְ וְאָסִירָה כָּל־בְּדִילָיִךְ׃ וְאָשִׁיבָה שֹׁפְטַיִךְ כְּבָרִאשֹׁנָה
וְיֹעֲצַיִךְ כְּבַתְּחִלָּה אַחֲרֵי־כֵן יִקָּרֵא לָךְ עִיר הַצֶּדֶק קִרְיָה
כז כח נֶאֱמָנָה׃ צִיּוֹן בְּמִשְׁפָּט תִּפָּדֶה וְשָׁבֶיהָ בִּצְדָקָה׃ וְשֶׁבֶר
כט פֹּשְׁעִים וְחַטָּאִים יַחְדָּו וְעֹזְבֵי יְהוָה יִכְלוּ׃ כִּי יֵבֹשׁוּ
מֵאֵילִים אֲשֶׁר חֲמַדְתֶּם וְתַחְפְּרוּ מֵהַגַּנּוֹת אֲשֶׁר בְּחַרְתֶּם׃
ל כִּי תִהְיוּ כְּאֵלָה נֹבֶלֶת עָלֶהָ וּכְגַנָּה אֲשֶׁר־מַיִם אֵין לָהּ׃
לא וְהָיָה הֶחָסֹן לִנְעֹרֶת וּפֹעֲלוֹ לְנִיצוֹץ וּבָעֲרוּ שְׁנֵיהֶם יַחְדָּו
וְאֵין מְכַבֶּה׃

הפטרת ואתחנן בישעיה סי׳ מ׳

א ב נַחֲמוּ נַחֲמוּ עַמִּי יֹאמַר אֱלֹהֵיכֶם׃ דַּבְּרוּ עַל־לֵב יְרוּשָׁלִַם
וְקִרְאוּ אֵלֶיהָ כִּי מָלְאָה צְבָאָהּ כִּי נִרְצָה עֲוֺנָהּ כִּי לָקְחָה
ג מִיַּד יְהוָה כִּפְלַיִם בְּכָל־חַטֹּאתֶיהָ׃ קוֹל קוֹרֵא בַּמִּדְבָּר
ד פַּנּוּ דֶּרֶךְ יְהוָה יַשְּׁרוּ בָּעֲרָבָה מְסִלָּה לֵאלֹהֵינוּ׃ כָּל־גֶּיא
יִנָּשֵׂא וְכָל־הַר וְגִבְעָה יִשְׁפָּלוּ וְהָיָה הֶעָקֹב לְמִישׁוֹר

פרסין ידיהון לצלאה עליכון, מסליקנא אפי שכינתי מנכון. ואף כד אתון מסגן לצלאה, לא רעוא קדמי, לקבלא צלותכון. מדידיכון, דם זכאי מלין: טז) תובו לאוריתי, אדכו מחוביכון. אעדו. בישות עובדיכון, מקביל מימרי. אתמנעו, מלאבאשא: יז) אילפו (י״ג אליפו) לאיטבא. תבעו דינא, זכו דאניס. דינו, דין יתמא. עבידו, קבילת ארמלתא: יח) בכין כד תתובון לאוריתא, תבעון מן קדמי ואעביד בעותכון, אמר יי. אם יהון חוביכון כתימין כצבענין, כתלגא יחורון. אם יסמקון כזהוריתא, כעמר (נ״י כעמר) נקי יהון: יט) אם תיבון, ותקבלון למימרי. טובא דארעא, תיכלון: כ) ואם תסרבון, ולא תקבלון למימרי. בחרב שנאה, תתקטלון. ארי במימרא דיי, גזיר כן: כא) איכדין תבו עובדהא, למהוי כטעיתא. קרתא, מהימנתא. דהות מליא, עבדי דינא. קושטא, הוה מתעביד בה. וכען אנון, קטולי נפשן: כב) כספיך, הוה לפסולא. חמריך, מערב במיא: כג) רברבך מרדין. ושותפין לגנבין. כולהון, רחמין לקבלא שוחדא. אמרין גבר לסבריה, עביד לי בדיני, דאשלים לך בדינך. דין יתמא, לא דינין. וקבילת ארמלתא, לא עלת לקדמיהון: כד) בכין, אמר רבון עלמא, יי צבאות. תקיפא, דישראל. קרתא ירושלם, אנא עתיד לנחמותה. ברם וי לרשיעיא, כד אתגלי למעבד פורענות דין, משנאי עמא. ואתיב נקמה, לבעיל דבבא: כה) ואתיב מחת גבורתי עלך. ואבריר כמא דמנקן בבוריתא, כל רשיעך. ואעדי, כל חייבך: כו) ואמני ביך דייני קושטא, תקנין כד בקדמיתא. ומלכי מלכך, כד מן אולא. בתר כן. יתקרי ליך, קרתא דקושטא. קרתא, מהימנתא: כז) ציון, בדיתעביד בה דינא, תתפריק. ודעבדו אוריתא, יתובון לה בזכו: כח) ויתברון מרדין. וחייבין, כחדא. ודשבקו אוריתא דיי, ישתיצון: כט) ארי תבהתון. מאילני טעותא, דחמידתון. ותתכנעון. מגניאך טעותא, דאתון מסתייעין בהון: ל) ארי תהון כבוטמא, דבמתר טרפוהי. וכגנת שקיא. דמיין לית לה: לא) ויהי תוקפהון דרשיעיא, כנעורת כתנא. ועובד ידיהון, כניצוץ נורא. כמא דמקרבין דין לסטר דין, ודלקן תרויהון כחדא. כן יסופון רשיעיא, אנון ועובדיהון בישיא. ולא יהי עליהון, חיס: עד״י

א) נביאיא אתנבו תנחומין, על עמי. יימר, אלהכון: ב) מלו. על לבה דירושלם, ואתנבו עלה. ארי עתידא דתתמלי, מעם גלותהא. ארי אשתביקו לה, חובהא. ארי קבלת כס תנחומין, מן קדם יי. כאלו לקת על חד תרין בכל חטאהא: ג) קל דמכלי. במדברא. פנו אורחא, קדם עמא דיי. כבישו במישרא, כבשין. קדם, כנשתא דאלהנא: ד) כל חליא, יתרמון. וכל טור ורמא, יתמכון. ויהי כפלא, למישרא. ובית גדודין, לבקעא: ה) ויתגלי, יקרא דיי.

חלק הדקדוק

טז) מעלליכם, השוא שבלמד נח כי אין געיא בעין. חה״ד. יח) לכו נא, בתביר גם בירושלמיים וכ״ד גדול. חח״ד. כ) כי פי דבר, עד כאן סיום הפטרה שניה מתלת דפרענותא. ואיכה התחלת הפטרה שלישית. כח) ושבר, השין בצירי בכל ספרי תימן. ופליגי אמתורתא רבתא דמני ג בצירי ולא מני הך בהדייהו. חח״ד. ב) ירושלם, בפשט אחד והיא מלרע. חח״ד.

הפטרת ואתחנן

ה וְהָרְכָסִים לְבִקְעָה׃ וְנִגְלָה כְּבוֹד יְהוָה וְרָאוּ כָל־בָּשָׂר
ו יַחְדָּו כִּי פִּי יְהוָה דִּבֵּר׃ קוֹל אֹמֵר קְרָא וְאָמַר מָה
ז אֶקְרָא כָּל־הַבָּשָׂר חָצִיר וְכָל־חַסְדּוֹ כְּצִיץ הַשָּׂדֶה׃ יָבֵשׁ
חָצִיר נָבֵל צִיץ כִּי רוּחַ יְהוָה נָשְׁבָה בּוֹ אָכֵן חָצִיר הָעָם׃
ח יָבֵשׁ חָצִיר נָבֵל צִיץ וּדְבַר אֱלֹהֵינוּ יָקוּם לְעוֹלָם׃
ט עַל הַר־גָּבֹהַ עֲלִי־לָךְ מְבַשֶּׂרֶת צִיּוֹן הָרִימִי בַכֹּחַ קוֹלֵךְ
מְבַשֶּׂרֶת יְרוּשָׁלָםִ הָרִימִי אַל־תִּירָאִי אִמְרִי לְעָרֵי יְהוּדָה
י הִנֵּה אֱלֹהֵיכֶם׃ הִנֵּה אֲדֹנָי יֱהוִה בְּחָזָק יָבוֹא וּזְרֹעוֹ מֹשְׁלָה
יא לוֹ הִנֵּה שְׂכָרוֹ אִתּוֹ וּפְעֻלָּתוֹ לְפָנָיו׃ כְּרֹעֶה עֶדְרוֹ יִרְעֶה
יב בִּזְרֹעוֹ יְקַבֵּץ טְלָאִים וּבְחֵיקוֹ יִשָּׂא עָלוֹת יְנַהֵל׃ מִי־
מָדַד בְּשָׁעֳלוֹ מַיִם וְשָׁמַיִם בַּזֶּרֶת תִּכֵּן וְכָל בַּשָּׁלִשׁ עֲפַר
יג הָאָרֶץ וְשָׁקַל בַּפֶּלֶס הָרִים וּגְבָעוֹת בְּמֹאזְנָיִם׃ מִי־תִכֵּן
יד אֶת־רוּחַ יְהוָה וְאִישׁ עֲצָתוֹ יוֹדִיעֶנּוּ׃ אֶת־מִי נוֹעָץ וַיְבִינֵהוּ
וַיְלַמְּדֵהוּ בְּאֹרַח מִשְׁפָּט וַיְלַמְּדֵהוּ דַעַת וְדֶרֶךְ תְּבוּנוֹת
טו יוֹדִיעֶנּוּ׃ הֵן גּוֹיִם כְּמַר מִדְּלִי וּכְשַׁחַק מֹאזְנַיִם נֶחְשָׁבוּ הֵן
טז אִיִּים כַּדַּק יִטּוֹל׃ וּלְבָנוֹן אֵין דֵּי בָּעֵר וְחַיָּתוֹ אֵין דֵּי
יז עוֹלָה׃ כָּל־הַגּוֹיִם כְּאַיִן נֶגְדּוֹ מֵאֶפֶס וָתֹהוּ נֶחְשְׁבוּ־
יח יט לוֹ׃ וְאֶל־מִי תְּדַמְּיוּן אֵל וּמַה־דְּמוּת תַּעַרְכוּ־לוֹ׃ הַפֶּסֶל
נָסַךְ חָרָשׁ וְצֹרֵף בַּזָּהָב יְרַקְּעֶנּוּ וּרְתֻקוֹת כֶּסֶף צוֹרֵף׃
כ הַמְסֻכָּן תְּרוּמָה עֵץ לֹא־יִרְקַב יִבְחָר חָרָשׁ חָכָם יְבַקֶּשׁ־
כא לוֹ לְהָכִין פֶּסֶל לֹא יִמּוֹט׃ הֲלוֹא תֵדְעוּ הֲלוֹא תִשְׁמָעוּ
הֲלוֹא הֻגַּד מֵרֹאשׁ לָכֶם הֲלוֹא הֲבִינֹתֶם מוֹסְדוֹת הָאָרֶץ׃
כב הַיֹּשֵׁב עַל־חוּג הָאָרֶץ וְיֹשְׁבֶיהָ כַּחֲגָבִים הַנּוֹטֶה כַדֹּק
כג שָׁמַיִם וַיִּמְתָּחֵם כָּאֹהֶל לָשָׁבֶת׃ הַנּוֹתֵן רוֹזְנִים לְאָיִן שֹׁפְטֵי
כד אֶרֶץ כַּתֹּהוּ עָשָׂה׃ אַף בַּל־נִטָּעוּ אַף בַּל־זֹרָעוּ אַף בַּל־
שֹׁרֵשׁ בָּאָרֶץ גִּזְעָם וְגַם־נָשַׁף בָּהֶם וַיִּבָשׁוּ וּסְעָרָה כַּקַּשׁ
כה כו תִּשָּׂאֵם׃ וְאֶל־מִי תְדַמְּיוּנִי וְאֶשְׁוֶה יֹאמַר קָדוֹשׁ׃ שְׂאוּ־
מָרוֹם עֵינֵיכֶם וּרְאוּ מִי־בָרָא אֵלֶּה הַמּוֹצִיא בְמִסְפָּר צְבָאָם
לְכֻלָּם בְּשֵׁם יִקְרָא מֵרֹב אוֹנִים וְאַמִּיץ כֹּחַ אִישׁ לֹא

תרגום

וְיִתְחֲזוּן כָּל בְּנֵי בִשְׂרָא, כַּחֲדָא. אֲרֵי בְּמֵימְרָא דַיְיָ, גְזֵיר כֵּן: ו) קָל דְאָמַר, אִתְנַבֵּי. וּמְתִיב וְאָמַר, מָא אֶתְנַבֵּי. כָּל רַשִׁיעַיָא, כְּעִסְבָּא. וְכָל תּוּקְפְהוֹן, כְּמוֹצָא דְחַקְלָא: ז) יְבֵישׁ עִסְבָּא, נְתַר נִצֵּיהּ. אֲרֵי רוּחָא מִן קֳדָם יְיָ, נְשַׁבַת בֵּיהּ. בְּכֵין כְּעִסְבָּא, חֲשִׁיבִין רַשִׁיעַיָא בְּעַמָּא: ח) מִית רַשִׁיעָא, אֲבַדוּ עֶשְׁתּוֹנוֹהִי. וּפִתְגָמָא דֶאֱלָהַנָא, קַיָּים לְעָלְמִין: ט) עַל טוּר רָם סַקוּ לְכוֹן נְבִיַּיָא, דִמְבַשְּׂרִין לְצִיוֹן. אֲרִימוּ בְחֵילָא, קָלְכוֹן. דִמְבַשְּׂרִין לִירוּשְׁלֵם. אֲרִימוּן, לָא תִדְחֲלוּן. אֵימַרוּ, לְקִרְוַיָא דְבֵית יְהוּדָה. אִתְגְלִיאַת, מַלְכוּתָא דֶאֱלָהֲכוֹן: י) הָא יְיָ אֱלֹהִים, בִּתְקוֹף מִתְגְלֵי. וּתְקוֹף דְרָע גְבוּרְתֵּיהּ, שָׁלְטָא קֳדָמוֹהִי. הָא אֲגַר עָבְדֵי מֵימְרֵיהּ, עִמֵּיהּ. דְכָל עוֹבָדֵיהוֹן, גְּלַן קֳדָמוֹהִי: יא) כְּרַעְיָא, דְעֶדְרֵיהּ רָעֵי. בִּדְרָעֵיהּ, מְכַנֵּישׁ אִמְּרִין. וּבְסַנֵּיהּ, מְסוֹבַר רַבִּיכִין. מֵינְקָתָא, בְּנִיחַ מְדַבַּר: יב) מַן אֲמַר אִלֵּין, קַיָּים אֲמַר וַעֲבֵיד. דְכָל מֵי עָלְמָא חֲשִׁיבִין קֳדָמוֹהִי, כְּטִפָּא בְשֻׁעְלָא. וּמְשַׁחַת שְׁמַיָּא, כְּאִלוּ בְזַרְתָּא מְתוּקְנִין. וְעַפְרָא דְאַרְעָא, כְּאִלוּ בִמְכִילָא אִתְּכָל. וְטוּרַיָּא, כְּאִלוּ מַתְקַל תְּקִילִין. וְרָמָתָא, הָא כַד בְּמוֹזַנְיָא: יג) מַן תַּקִין יָת רוּחַ קוּדְשָׁא בְּפוּם כָּל נְבִיַּיָא, הֲלָא יְיָ. וְצַדִּיקַיָא עָבְדֵי מֵימְרֵיהּ, וּפִתְגָמֵי רְעוּתֵיהּ, הוּדְעִנּוּן: יד) לְהוֹן דִבְעוֹ מִן קֳדָמוֹהִי, אַסְבַּר חָכְמָא. וְאַלְפִנּוּן, אוֹרַח דְדִין. וִיהַב לִבְנֵיהוֹן, אוֹרַיְתָא. וְאוֹרַח דְסוּכְלְתָנוּ, לִבְנֵי בְנֵיהוֹן, הוֹדְעִנּוּן: טו) הָא עַמְמַיָּא, כְּטִפָּא מִדְּוֹל. וּכְעִיּוּל מֹאזְנַיָא, חֲשִׁיבִין. הָא נְגְוָתָא, כְּדוּקָא דְפָרַח: טז) וְאִילָנֵי לִבְנָן. לָא יִסְפְּקוּן לְאַדְלָקָא. וְחֵיוָתָא דְבֵיהּ. לֵית הִיא, כְּמִסַּת לַעֲלָא: יז) כָּל עַמְמַיָּא, כְּלָמָא עוֹבָדֵיהוֹן. גְמִירָא וְשֵׁיצָאָה, אִנּוּן חֲשִׁיבִין קֳדָמוֹהִי: יח) וּלְמַן אַתּוּן מְדַמַּן לְמֵידַן, קֳדָם אֵל. וּמָא דְמוּת, דְאַתּוּן מְסַדְּרִין קֳדָמוֹהִי: יט) הָא צַלְמָא, נַגָּרָא עֲבֵיד. וְקֵינָאָהּ, בִּדְהַב מְחַפֵּי לֵיהּ. וְשִׁישְׁלָן דִכְסַף, קֵינָאָה מַאֲחֵיד לֵיהּ: כ) אוֹרֶן בְּרַי. אָעָא דְלָא אָחֵיד בֵּיהּ רִקְבָא, בָּחַר. נַגָּר אוּמָן, בָּעֵי לֵיהּ. לְאַתְקָנָא צֵילַם, דְלָא יִצְטְלֵי: כא) הֲלָא יְדַעְתּוּן, הֲלָא שְׁמַעְתּוּן. הֲלָא. אִתְּתַנָא מִן אוּלָּא עוֹבַד סִדְרֵי בְרֵאשִׁית, לְכוֹן. הֲלָא תִסְתַּכְּלוּן. לְמִדְחַל, קֳדָם מַן דִבְרָא יְסוֹדֵי אַרְעָא: כב) דְאַשְׁרֵי בִּתְקוֹף רוּמָא, שְׁכִינַת יְקָרֵיהּ. וְכָל יָתְבֵי אַרְעָא, חֲשִׁיבִין קֳדָמוֹהִי כְּקַמְצִין. דְמָתַח כִּזְעֵיר, שְׁמַיָּא. וּפְרַסִנּוּן כְּמַשְׁכַּן יְקָרָא, לְבֵית שְׁכִינְתֵּיהּ: כג) דִמְסַר שִׁלְטוֹנִין, לְחוּלְשָׁא. דַיָּינֵי אַרְעָא, כְּלָמָא עֲבֵיד: כד) אַפִּילוּ יִפְשׁוּן. אַפִּילוּ יִסְגוּן. אַפִּילוּ יִתְרַבּוּן בְּאַרְעָא, בְּנֵיהוֹן. וְאַף רוּגְזֵיהּ יִשְׁלַח בְּהוֹן, וִיבַהֲתוּן. וּמֵימְרֵיהּ כְּעַלְעוֹלָא לְקַשָּׁא, יְבַדַּר יָתְהוֹן: כה) וּלְמַן תְּדַמּוּן קֳדָמַי, וְאֶשְׁווֹן. יֵימַר, קַדִּישָׁא: כו) זְקוֹפוּ לְרוּמָא עֵינֵיכוֹן וַחֲזוֹ, לְמִדְחַל, קֳדָם מַן דִבְרָא אִלֵּין. דְאַפֵּיק בְּמִנְיָן,

חלק הדקדוק

ז) נבל, תרויהו לא לרע ולא לעיל אלא בינונית כי יש בהן שני טעמים וכ״כ ערוגת הבשם פ׳ כ״ז. חה״ד. וברוב התיגאן המדוייקות הראשונה בטעם שופר בלבד והשניה בטעם מארכה בלבד. ח) נשבה בו. בית בו דגש כי ההא נוספת. חה״ד. אכן, במארכה. חציר, בטפחא, וכ״ה בכ״ד גדול. חה״ד. ט) בכח, בפשטא אחת גם בירושלמיים. חה״ד. ובכמה תיגאן בתרין פשטין. י) לו, רפי הלמד ובתאג מסיר עלה לחוד רפי. וכ״ה בירושלמיים, גם בספר לשון למודים בדין אתי מרחיק כתב שהלמד רפי ויצאה מן הכלל גם רד״ק בשער אוי. חה״ד. יב) וכל, במארכה, ולכן צריך להרחיב הקמץ כי איננו במקף, חה״ד. יג) תכן, במארכה. רוח, בטפחה. ואיש בטפחה. עצתו, במארכה. וכן מוכח התרגום. חה״ד. יד) נועץ, העין בקמץ ובפשטא וכ״ה בירושלמיים. חה״ד. יז) ותוהו, בשלשה ווין. יט) ורתקת, הקוף רפי גם בירושלמיים. חה״ד. כו במספר, חבית רפי.

כו ז נֶעְדָּר׃ הָעֲנִיִּים וְהָאֶבְיוֹנִים מְבַקְשִׁים מַיִם וָאַיִן לְשׁוֹנָם
בַּצָּמָא נָשָׁתָּה אֲנִי יְהוָה אֶעֱנֵם אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל לֹא
אֶעֶזְבֵם׃

הפטרת עקב ישעיה סימן מ״ט

א וַתֹּאמֶר צִיּוֹן
ב עֲזָבַנִי יְהוָה וַאדֹנָי שְׁכֵחָנִי׃ הֲתִשְׁכַּח אִשָּׁה עוּלָהּ מֵרַחֵם
ג בֶּן־בִּטְנָהּ גַּם־אֵלֶּה תִשְׁכַּחְנָה וְאָנֹכִי לֹא אֶשְׁכָּחֵךְ׃ הֵן עַל־
ד כַּפַּיִם חַקֹּתִיךְ חוֹמֹתַיִךְ נֶגְדִּי תָּמִיד׃ מִהֲרוּ בָּנָיִךְ מְהָרְסַיִךְ
ה וּמַחֲרִבַיִךְ מִמֵּךְ יֵצֵאוּ׃ שְׂאִי־סָבִיב עֵינַיִךְ וּרְאִי כֻּלָּם
נִקְבְּצוּ בָאוּ־לָךְ חַי־אָנִי נְאֻם־יְהוָה כִּי כֻלָּם כַּעֲדִי תִלְבָּשִׁי
ו וּתְקַשְּׁרִים כַּכַּלָּה׃ כִּי חָרְבֹתַיִךְ וְשֹׁמְמֹתַיִךְ וְאֶרֶץ הֲרִסֻתֵךְ
ז כִּי עַתָּה תֵּצְרִי מִיּוֹשֵׁב וְרָחֲקוּ מְבַלְּעָיִךְ׃ עוֹד יֹאמְרוּ בְאָזְנַיִךְ
ח בְּנֵי שִׁכֻּלָיִךְ צַר־לִי הַמָּקוֹם גְּשָׁה־לִּי וְאֵשֵׁבָה׃ וְאָמַרְתְּ
בִּלְבָבֵךְ מִי יָלַד־לִי אֶת־אֵלֶּה וַאֲנִי שְׁכוּלָה וְגַלְמוּדָה גֹּלָה ׀
וְסוּרָה וְאֵלֶּה מִי גִדֵּל הֵן אֲנִי נִשְׁאַרְתִּי לְבַדִּי אֵלֶּה אֵיפֹה
ט הֵם׃ כֹּה־אָמַר אֲדֹנָי יְהוִה הִנֵּה אֶשָּׂא אֶל־גּוֹיִם יָדִי
וְאֶל־עַמִּים אָרִים נִסִּי וְהֵבִיאוּ בָנַיִךְ בְּחֹצֶן וּבְנֹתַיִךְ עַל־כָּתֵף
י תִּנָּשֶׂאנָה׃ וְהָיוּ מְלָכִים אֹמְנַיִךְ וְשָׂרוֹתֵיהֶם מֵינִיקֹתַיִךְ אַפַּיִם
אֶרֶץ יִשְׁתַּחֲווּ־לָךְ וַעֲפַר רַגְלַיִךְ יְלַחֵכוּ וְיָדַעַתְּ כִּי־אֲנִי יְהוָה
יא אֲשֶׁר לֹא־יֵבֹשׁוּ קֹוָי׃ הֲיֻקַּח מִגִּבּוֹר מַלְקוֹחַ וְאִם־שְׁבִי
יב צַדִּיק יִמָּלֵט׃ כִּי־כֹה ׀ אָמַר יְהוָה גַּם־שְׁבִי גִבּוֹר יֻקָּח
וּמַלְקוֹחַ עָרִיץ יִמָּלֵט וְאֶת־יְרִיבֵךְ אָנֹכִי אָרִיב וְאֶת־בָּנַיִךְ
יג אָנֹכִי אוֹשִׁיעַ׃ וְהַאֲכַלְתִּי אֶת־מוֹנַיִךְ אֶת־בְּשָׂרָם וְכֶעָסִיס
דָּמָם יִשְׁכָּרוּן וְיָדְעוּ כָל־בָּשָׂר כִּי אֲנִי יְהוָה מוֹשִׁיעֵךְ וְגֹאֲלֵךְ
אֲבִיר יַעֲקֹב׃
יד כֹּה ׀ אָמַר יְהוָה אֵי זֶה סֵפֶר כְּרִיתוּת אִמְּכֶם אֲשֶׁר שִׁלַּחְתִּיהָ
אוֹ מִי מִנּוֹשַׁי אֲשֶׁר־מָכַרְתִּי אֶתְכֶם לוֹ הֵן בַּעֲוֺנֹתֵיכֶם
טו נִמְכַּרְתֶּם וּבְפִשְׁעֵיכֶם שֻׁלְּחָה אִמְּכֶם׃ מַדּוּעַ בָּאתִי וְאֵין
אִישׁ קָרָאתִי וְאֵין עוֹנֶה הֲקָצוֹר קָצְרָה יָדִי מִפְּדוּת וְאִם־
אֵין־בִּי כֹחַ לְהַצִּיל הֵן בְּגַעֲרָתִי אַחֲרִיב יָם אָשִׂים נְהָרוֹת

חילי שמיא. לכולהון, בשמהן קרי מפגי גבורן, ויתקיף חיל. סד מסדריה, לא מתעכב: כז) ענותניא ושיכיא. דמסמדין לאולפנא הא כצחיא למיא, ולא משכחין. רוחהון, בסגופא משלהיא. אנא יי, אקביל צלותהון. אלהא דישראל, לא ארחיקנון: עד״י

א) על דאמרת ציון, סליק שכינתיה יי, מני. ויי, רחקני: ב) האפשר דתתנשי אתתא, ברה. מלרחמא, על בר מעהא. אף אם אלין, יתנשין. ומימרי, לא ירחקניך: ג) הא כד על ידין, את צירא קדמי. שורך, לקבלי תדירא: ד) יוחון, יבנון חרבתיך. מפגרך ומחרבך, מניך יגלון: ה) זקופי ירושלם סחור סחור עינך, וחזא. כל בני עם גלותיך, מתכנשין ואתן לגויך. קים אנא, אמר יי. ארי כולהון ליך, כלבוש דיקר. ועובדיהון בגויך, כקשוט כלתא: ו) ארי חרבתיך, וצדיותיך. וארע, מפגרותיך. ארי כען, תדחקין מיתיב. ויתרחקון, מסלעמך: ז) מכען יימרון, סד סד בגויך. בני, עם גלותיך. עק לי אתרא, רוח לי ואתיב: ח) ותימרין בלבך. מן רבי לי, ית אלין. ואנא, תכלא ויחידא. גליא, ומטולטלא. ואלין, מן רבי. הא אנא, אשתארית בלחודי. אלין, איכא הוו: ט) כדנן אמר, יי אלהים. הא אגלי בעממיא, גבורתי. ועל מלכותא, ארים נסי. וייתון בנך, בצבין. ובנתך, על פרון [נ״י פרינן] יתנטלון: י) ויהון מלכיא, תורבניך. ומלכותהון, ישמשונך. על אפיהון. על ארעא ישתטחון למבעי מניך. ועפר רגלך ילחכון. ותדעין, ארי אנא יי. דלא יבהתון צדקיא, דמסברין לפורקני: יא) האפשר דיתנסיב מגברא, עדי. ואם דשבו זכאין, ישתיזב: יב) ארי כדנן, אמר יי. אף דשבו גברין, אתיב. ודעדו תקיפין, אשיזיב. וית פורענותיך, אנא אתפרע. וית בניך, אנא אפרוק: יג) ואתין ית בשר דהוו מונן ליך, מיכל לכל עופא דשמיא. וכמא דמתרנן מחמר מרית, כן סית בראא, מדמהון תתרוי. וידעון, כל בני בשרא. ארי אנא יי, פרקיך. ומשיזביך, תקיפא דיעקב: יד) כדנן, אמר יי. אידא היא אגרת פטורין דיהבית לכנישתכון, ארי אתרחקת. או מן גבר דליה חובא קדמי, דזבנית יתכון ליה. הא בחוביכון, אזדבנתון [נ״י אזדבינתון]. ובמרדיכון, אתרחקת כנישתכון: טו) מדין שלחית נביי, ולא תבו. אתנביאו, [נ״י אתנביו] ולא קבילו. האתקפדא אתקפדת גבורתי, מלמפרק. ואם לית

חלק הדקדוק

ג) חומתיך, מארכה, נגדי, טפחא. חה״ד. ח) גולה וסורה, אין כאן פסיק בספרי תימן. חה״ד. וברוב התיגאן שבידי מצאתי פסיק.

פירוש מלוקט מהרד״ק

(א) ותאמר ציון. זכר ציון לפי שהיא ראש ממלכת ישראל וכאלו העיר מתאוננת על בניה שגלו ממנה וכל ישראל בניה ולא יושביה לבד כי אליה היו באים כל ישראל לעבוד את ה׳: עזבני. שכחני. אמרה זה לאורך הגלות הזה שידמה שעזבה האל ושכחה: (ב) התשכח אשה עולה. בנה הקטן כי היא מרחמת עליו יותר בעבור שאין לו כח לבקש פרנסתו כמו הגדול וכפל הענין ואמר מרחם בן בטנה וכן אמר גם כן על הקטן כמו עול וכן או בן יגח או בת יגח אם בנים ואם בנות אמר התשכח אשה עולה שלא תרחם בן בטנה זה לא יהיה: גם אלה תשכחנה. פעמים שגם אלה הנשים תשכחנה בניהן כשיש בהן מדת אכזריות כי ימצא בהן אבל הן מעטות אבל אני רחום ולא אשכחך לעולם: (ג) הן על כפים. פירש רב סעדיה ז״ל כמו עננים וכן נשא לבבנו אל כפים והנכון כמשמעו וכן תרגם יונתן כאלו את חקוקה לפני שאזכרך תמיד. חומותיך. פי׳ חומותיך ההרוסות: (ד) מהרו. עבר במקום עתיד כמו ימהרו וכן הוא המנהג בנבואות ברוב: מהרסיך ומחריביך. והם הפושעים יצאו ממך שיכלו שלא יהיה בך עוד רשע ופושע כי הם היו סבת ההריסה והחרבן:

הפטרת עקב

טז מדבר תבאש דגתם מאין מים ותמת בצמא: אלביש
יז שמים קדרות ושק אשים כסותם: אדני יהוה נתן
לי לשון למודים לדעת לעות את־יעף דבר יעיר ׀ בבקר
יח בבקר יעיר לי אזן לשמע כלמודים: אדני יהוה פתח
יט לי אזן ואנכי לא מריתי אחור לא נסוגתי: גוי נתתי
למכים ולחיי למרטים פני לא הסתרתי מכלמות ורק:
כ ואדני יהוה יעזר־לי על־כן לא נכלמתי על־כן שמתי
כא פני כחלמיש ואדע כי־לא אבוש: קרוב מצדיקי מי־
כב יריב אתי נעמדה יחד מי־בעל משפטי יגש אלי: הן
אדני יהוה יעזר־לי מי־הוא ירשיעני הן כלם כבגד יבלו
כג עש יאכלם: מי בכם ירא יהוה שמע בקול עבדו
אשר ׀ הלך חשכים ואין נגה לו יבטח בשם יהוה וישען
כד באלהיו: הן כלכם קדחי אש מאזרי זיקות לכו ׀
באור אשכם ובזיקות בערתם מידי היתה־זאת לכם
למעצבה תשכבון:
כה שמעו אלי רדפי צדק מבקשי יהוה הביטו אל־צור
כו חצבתם ואל־מקבת בור נקרתם: הביטו אל־אברהם
אביכם ואל־שרה תחוללכם כי־אחד קראתיו ואברכהו
כז וארבהו: כי־נחם יהוה ציון נחם כל־חרבתיה וישם
מדברה כעדן וערבתה כגן־יהוה ששון ושמחה ימצא
בה תודה וקול זמרה:

הפטרת ראה "עניה סערה" בישעיה סי' נ"ד

יא עניה סערה
לא נחמה הנה אנכי מרביץ בפוך אבניך ויסדתיך
יב בספירים: ושמתי כדכד שמשתיך ושעריך לאבני אקדח
יג וכל־גבולך לאבני־חפץ: וכל־בניך למודי יהוה ורב
יד שלום בניך: בצדקה תכונני רחקי מעשק כי־לא תיראי

קדמי חיל, לשיזבא. הא במזופיתי, אחריב ימא. אשוי נהרין, מדברא. יסרון נוניהון, מבלי מיא. וימותון, בצהותא: טז) אכסי שמיא, כד בקבלא. וכשקא, אשוי כסותהון: יז) יי אלהים. יהב לי, לישן דמלפין. להודעא. לאלפא לצדיקיא דמשלהן לפתגמי אוריתיה, חכמה. בכן בצפר בצפר, מקדים לשלחא נביוהי. מאם יתפתחן אודני חייביא, ויקבלון אולפן: יח) יי אלהים, שלחני לאתנבאה. ואנא, לא סריבית. לאחרא, לא אסתחרית: יט) גבי, יהבית למחן. ולסתי, (נ"י ולסתי) למרטין. אפי, לא טמרית. מאתכנעו, ורוק: כ) ויי אלהים, סעיד לי. על כן, לא אתכנעית. על כן. שויתי אפי, תקיפין כטנרא. וידענא, ארי לא אבהת (נ"י אבהית): כא) קריבא, זכותי. מן ידין עמי, נקום כחדא. מן בעיל דיני, יתקרב ותי: כב) הא יי אלהים, סעיד לי. מן הוא, דיסיבנני. הא כולהון, כלבושא דבלי. דעשא, אכיל ליה: כג) מן בכון, מדחלייא דיי. דשמע, בקל עבדוהי נביא. דעבד אוריתא בעקא, כגבר דמהליך בקבלא, ולית זיהור ליה. מתרחיץ, בשמא דיי. ומסתמיך, על פורקנא דאלהיה: כד) הא כולהון. מגרן באשא, מתקפי חרב. איזילו פילו, באשא דגריתון. ובחרב, דתקיפתון. ממימרי, הות דא לכון. לתקלתכון, תתובון: כה) קבילו למימרי. רדפי קושטא, דבען אולפן מן קדם יי. אסתכלו, דכחציבא מטינרא, אתחצבתון. וכפסולא דמגוב ריקן, אתפסילתון: כו) אסתכלו, באברהם אבוכון. ובשרה, דעדיאתכון. ארי חד הוה אברהם יחידאי בעלמא, קריבתיה לפולחני. וברכתיה, ואסגיתיה: כז) ארי עתיד יי, לנחמא ציון. לנחמא, כל חרבתהא. וישוי מדברה, כעדן. ומישרה, כגנתא דיי. חדוא וסדנא, ישתכח בה. מעלי תודתא, וקל דמשבחין: עד"י

יא) חשיכתא מקבלת עלבון, קרתא דאמרין עלה עממיא, לא תתנחם. הא אנא. כביש בצדידא, אבני רצפתיך. ואשכללניך, באבנין טבן: יב) ואשוי כמרגלין, אעך. ותרעך, לאבני גמר. וכל תחומך, לאבני צרוף: יג) וכל בנך, יהון אלפין, באוריתא דיי. וסגי, יהי שלם בנך: יד) בזכותא, תתקנין. אתרחקי מעשקא,

חלק הדקדוק

יב) כדכד. הכף הראשונה דגש כי היא בכלל אוגירה והכף בגעיא והשוא נע על משקל ערבות.

פירוש מלוקט מהרד"ק

(יא) עניה סוערה. סוערת בסערת הגלות כלא נחמה. פי' עד עתה לא נחמה וי"ת חשיכתא מקבלא עולבן קרתא וגו': מרביץ. מושיב או משכיב כלומר שיהיו אבני היסוד אבני פוך שהם כעין הול והם מרגליות ועליהם ארביץ אבני הקיר וכן ויסדתיך בספירים וזה אומר לירושלים. וי"ת הא אנא כביש וגומר: ספיר. פי' הגאון רב סעדיה שהוא אבן לבנה והחכם רבי אברהם כתב שהיא אדומה וי"ת באבני טבן כמו שתרגם אנקלוס לבנת הספיר כעובד אבן טבא: (יב) ושמתי כדכד. תרגם ירושלמי נפך כפיר כדכדינא וספרינא ונפך היא מרגלית שחורה: שמשותיך. החלונות שתכנס בהם השמש אפשר כי פיות החלונות יהיו אבן כדכד או אפשר אויר החלונות יבנה בכדכד כמו שעושין אותו בזכוכית צבועה במיני צבעונים וכשיכה ניצוץ השמש עליהם יהיה המראה יפה מבנים: לאבני אקדח. הלמ"ד מורה על העצם כלמ"ד לכל כליו תעשה נחשת הרגו לאבנר. והשלישי לאבשלום: אקדח. אבן מזהירה כאש וכן בתוך אבני אש התהלכתי לפיכך נקראת אקדח מן קדחי אש. וכן ת"י לאבני גמר כתרגום גחלת גומרא: לאבני חפץ. אבנים שיש חפץ בהם ומה שאמר כל גבולך כלומר לא ירושלים לבדה אלא אף ערי גבולה ויתכן לפרש למ"ד לאבני אקדח לאבני חפץ

טו וּמְחִתָּה כִּי לֹא־תִקְרַב אֵלָיִךְ׃ הֵן גּוֹר יָגוּר אֶפֶס מֵאוֹתִי
טז מִי־גָר אִתָּךְ עָלַיִךְ יִפּוֹל׃ הֵן אָנֹכִי בָּרָאתִי חָרָשׁ נֹפֵחַ
בְּאֵשׁ פֶּחָם וּמוֹצִיא כְלִי לְמַעֲשֵׂהוּ וְאָנֹכִי בָּרָאתִי מַשְׁחִית
יז לְחַבֵּל׃ כָּל־כְּלִי יוּצַר עָלַיִךְ לֹא יִצְלָח וְכָל־לָשׁוֹן תָּקוּם־
אִתָּךְ לַמִּשְׁפָּט תַּרְשִׁיעִי זֹאת נַחֲלַת עַבְדֵי יְהוָה וְצִדְקָתָם
מֵאִתִּי נְאֻם־יְהוָה׃

יח הוֹי כָּל־צָמֵא לְכוּ לַמַּיִם וַאֲשֶׁר אֵין־לוֹ כָּסֶף לְכוּ שִׁבְרוּ
וֶאֱכֹלוּ וּלְכוּ שִׁבְרוּ בְּלוֹא־כֶסֶף וּבְלוֹא מְחִיר יַיִן וְחָלָב׃
יט לָמָּה תִשְׁקְלוּ־כֶסֶף בְּלוֹא־לֶחֶם וִיגִיעֲכֶם בְּלוֹא לְשָׂבְעָה
שִׁמְעוּ שָׁמוֹעַ אֵלַי וְאִכְלוּ־טוֹב וְתִתְעַנַּג בַּדֶּשֶׁן נַפְשְׁכֶם׃
כ הַטּוּ אָזְנְכֶם וּלְכוּ אֵלַי שִׁמְעוּ וּתְחִי נַפְשְׁכֶם וְאֶכְרְתָה
כא לָכֶם בְּרִית עוֹלָם חַסְדֵי דָוִד הַנֶּאֱמָנִים׃ הֵן עֵד לְאוּמִּים
כב נְתַתִּיו נָגִיד וּמְצַוֵּה לְאֻמִּים׃ הֵן גּוֹי לֹא־תֵדַע תִּקְרָא וְגוֹי
לֹא־יְדָעוּךָ אֵלַיִךְ יָרוּצוּ לְמַעַן יְהוָה אֱלֹהַיִךְ וְלִקְדוֹשׁ יִשְׂרָאֵל
כִּי פֵאֲרָךְ׃

אֲרֵי לָא תִדְחֲלִין. וּמִתַּבְרָא. אֲרֵי לָא יֵיעוֹל, עֲלָךְ: טו) הָא אִתְכַּנָּשָׁא יִתְכַּנְשׁוּן, לִיךְ. גָּלְוַת עַמִּיךְ, בְּסוֹפָא. מַלְכֵי עַמְמַיָּא דְּמִתְכַּנְשִׁין לְאַעָקָא לִיךְ יְרוּשְׁלֵם, בְּגַוִּיךְ יִתְרְמוֹן: טז) הָא אֲנָא, בְּרֵית נַפָּחָא(נ״י נַפָּחָא) נָפַח נוּר, בְּשִׁיחוֹרִין. וּמַפֵּיק מָנָא, לְצוֹרְכֵיהּ. וַאֲנָא. בְּרֵית מְחַבְּלָא, לְחַבָּלָא: יז) כָּל זֵין. דְּיִתַּקַּן עֲלָךְ יְרוּשְׁלֵם לָא יַצְלַח. וְכָל לִישָׁן (נ״י לִישָׁן). דִּיקוּם עִמִּיךְ לְדִינָא, תְּחַיְּיבִנֵּיהּ. דָּא. אַחְסָנַת עַבְדַיָּא דַּייָ וְזָכוּתְהוֹן. מִן קֳדָמַי, אֲמַר יְיָ: יח) יְיָ כָּל דְּצָבֵי לְמֵילַף, יֵיתֵי וְיֵילַף. וּדְלֵית לֵיהּ, כְּסַף. אִיתוֹ שְׁמַעוּ, וְאִילְפוּ. אִיתוֹ שְׁמַעוּ, וְאִילַפוּ (יב״י שְׁמוּעוּ נֵאלִיפוּ). בְּלָא בְדָמִין, וְלָא בְמָמוֹן. אוּלְפַן דְּטָב, מֵחֲמַר וּמֵחֲלַב: יט) לְמָא תִתְקְלוּן. כַּסְפְּכוֹן, בְּלָא לְמֵיכַל. וְלֵיאוּתְכוֹן, בְּלָא לְמִסְבַּע. קַבִּילוּ קַבָּלָא לְמֵימְרִי, וַאֲכוּלוּ דְּטָב. וְתִתְפַּנַּק בְּדִרְבָהִין, נַפְשְׁכוֹן: כ) אַרְכִּינוּ אֻדְנְכוֹן, וְקַבִּילוּ לְמֵימְרִי. שְׁמַעוּ, וְתִתְקַיַּים נַפְשְׁכוֹן. וְאֶגְזַר לְכוֹן, קְיָם עָלַם. טַבְוַת דָּוִד, דִּמְהֵימְנִין: כא) הָא. רַב לְעַמְמַיָּא, מַנִּיתֵיהּ. מֶלֶךְ וְשַׁלִּיט, עַל כָּל מַלְכְוָתָא: כב) הָא עַם דְּלָא תִדַּע. יִפְלְחוּנָּךְ. וְעַם דְּלָא יַדְעוּךְ, יִרְהֲטוּן לְאַסָּקָא לָךְ מִסִּין. בְּדִיל, יְיָ אֱלָהָךְ. וּלְקַדִּישָׁא דְּיִשְׂרָאֵל, אֲרֵי שַׁבְּחָךְ: עד״י:

הפטרת שופטים ישעיה סי׳ נ״א

א אָנֹכִי אָנֹכִי הוּא מְנַחֶמְכֶם מִי־אַתְּ וַתִּירְאִי
ב מֵאֱנוֹשׁ יָמוּת וּמִבֶּן־אָדָם חָצִיר יִנָּתֵן׃ וַתִּשְׁכַּח יְהוָה עֹשֶׂךָ
נוֹטֶה שָׁמַיִם וְיֹסֵד אָרֶץ וַתְּפַחֵד תָּמִיד כָּל־הַיּוֹם מִפְּנֵי חֲמַת
ג הַמֵּצִיק כַּאֲשֶׁר כּוֹנֵן לְהַשְׁחִית וְאַיֵּה חֲמַת הַמֵּצִיק׃ מִהַר
ד צֹעֶה לְהִפָּתֵחַ וְלֹא־יָמוּת לַשַּׁחַת וְלֹא יֶחְסַר לַחְמוֹ׃ וְאָנֹכִי

א) אֲנָא אֲנָא, הוּא, מְנַחֲמְכוֹן. מִמַּן אַתּוּן דָּחֲלִין, מֵאֱנָשָׁא דְּמָאִית. וּמִבַּר אֱנָשָׁא, דִּכְעִשְׂבָּא חֲשִׁיב: ב) וְאִתְנְשִׁיתָא, פּוּלְחָנָא דַּייָ דְּעַבְדָךְ. דִּתְלָא שְׁמַיָּא, וְשַׁכְלֵיל אַרְעָא. וּדְחִילְתָּא תְּדִירָא, כָּל יוֹמָא. מִן קֳדָם, חֲמַת מְעִיקָא. כְּמָא דְּמִתְקַנִּין, (נ״י דְּמִתְקְנִין) לְחַבָּלָא. וּכְעַן אָן הִיא, חֲמַת מְעִיקָא: ג) מוֹחֵי פּוּרְעָנָא, (נ״י פּוּרְעָנִיתָא) לְאִתְגְּלָאָה. וְלָא יְמוּתוּן צַדִּיקַיָּא, לְסַבָּל. (נ״י לְחַבָּלָא) וְלָא יַחְסְרוּן,

טז) הנה קרי.

חלק הדקדוק

ועיין במחברת התיגאן. הזה״ד. טו) נפה, בפשטא אחת והיא מלרע והיא שטת ר״מ לונזאנו. הה״ד. יז) תקום, התיו בגעיא מפני המקף והיא מלעיל, הה״ד, עבדי ה׳, תיבת ה׳ בטעם דרגא. מאתי, אין געיא תחת המם. יח) ובלא, חסר ו בכל התיגאן. יט) בלא, שתיהן חסר ו. כ) חסדי דוד הנאמנים, השוא שבסמך גע מפני המאריך שבחית, והדלת רפי, וכ״ת גם בירושלמיים, ועד כאן מסיימים הפטרת נח וכ״ה בכל ההפטריות קדמוניות, וכ״כ הרמב״ם ז״ל בפירוש, ועיקר. הה״ד. כא) ומצוה. חוו בסגול.

פירוש מלוקט מהרד״ק

משמשות כלומר האבנים שהיו בהם מתחילה אשים אותם לאבנים טובות ומרגליות וכן למ״ד ישמתים ליער והדומים להם והדברים האלה אפשר שיהיו כן כמשמעם או אפשר שהם משל לרוב הגדולה שתהיה לישראל ושפע הטובה עד שאם ירצו יעשו בנינם באבנים טובות ומרגליות: (יג) וכל בניך למודי ה׳ למודי תאר כמו שפירשנו לשמוע בלימודים וזה כענין שאמר ירמיהו הנביא ולא ילמדו עוד איש אל רעהו ואיש את אחיו לאמור דעו את ה׳ כי כולם ידעו אותי למקטנם ועד גדולם: ירב שלום בניך. ר״ל וירבה כי רב פעל עבר מבעלי הכפל מוסב ומורה לעתיד מפני הוי״ו: (יד) בצדקה. בצדקה שתעשי תהיי נכונה בגדולה לעולם ותהיי רחוקה מעשק בני אדם: כי לא תיראי. אפי׳ פחד ויראה לא יהיה לך מהם ותהיה רחוקה ממחיתם שלא תקרב אליך והענין כפול במלות שונות: רחקי כמו תרחקי וכן ומות בהר כמו ותמות ושים בסלע קנך כמו ותשים:

מְזוֹנֵיהוֹן: ד) וַאֲנָא, יְיָ אֱלָהָךְ. דִּנְזִיף בְּיַמָּא. וְהָמַן גַּלּוֹהִי. יְיָ צְבָאוֹת, שְׁמֵיהּ: ה) וְשַׁוֵּיתִי פִּתְגָמֵי נְבוּאָתִי, בְּפוּמָךְ. וּבְטְלַל גְּבוּרְתִי, אַגֵּינִית עֲלָךְ. לְקַיָּמָא עַמָּא, דַּאֲמִיר עֲלֵיהוֹן, יִסְגּוֹן כְּכוֹכְבֵי שְׁמַיָּא. וּלְשַׁכְלָלָא כְּנִשְׁתָּא, דַּאֲמִיר עֲלֵיהוֹן, יִסְגּוֹן כְּעַפְרָא דְּאַרְעָא. וּלְמֵימַר לְדְדָיְרִין בְּצִיּוֹן, עַמִּי אַתּוּן: ו) אִתְרַבָּא אִתְרַבָּא. קוּמִי, יְרוּשְׁלֵם. דְּקַבֵּילַת. (נ״י דְּקַבֵּילְתְּ) מִן קֳדָם יְיָ, יָת כָּסָא דְּחִמְתֵּיהּ. יָת פַּיְלֵי. כָּסָא דִּלְוָטָא. שְׁתִית, אַעְרִית (יב״י אַצְדִּית בדלת): ז) לֵית דִּמְנַחֵם, לַהּ. מִכָּל בְּנִין, דִּילֵידַת. (יב״י דִּילִדַת) וְלֵית דְּמַתְקִיף, בִּידַהּ. מִכָּל בְּנִין, דְּרַבִּיאַת: ח) תַּרְתֵּין עָקָן אַתְאָה עֲלָךְ יְרוּשְׁלֵם, לָא יְכֵילַתְּ לִמְקָם. כַּד אַרְבַּע, יֵיתְיָין (נ״י יֵיתוֹן) עֲלָךְ. בִּזָּא וּתְבָרָא. וְכַפְנָא וְחַרְבָּא, וְלֵית דִּינַחֲמִנִּיךְ, אֱלָהֵין אֲנָא: ט) בְּנַךְ, יְהוֹן מִטְרְפִין. רְמַן בְּרֵישׁ כָּל שׁוּקַיָּא, כְּמִזְרְקֵי מְצָדַן. מְלַן חִמְתָּא, מִן קֳדָם יְיָ. מְזוֹפִיתָא, מִן קֳדָם אֱלָהִיךְ: י) בְּכֵין. שְׁמַעִי (י״נ שְׁמוּעִי) כְּעַן דָּא, מְטוּלְטוּלְתָּא. דְּרַוְיָא מִן עָקָא, וְלָא מִן חֲמַר: יא) כִּדְנַן אֲמַר, רִבּוֹנִיךְ יְיָ. וֶאֱלָהִיךְ, דַּעֲתִיד לְמֶעְבַּד פּוּרְעָנוּת דִּין עַמֵּיהּ. הָא קַבֵּילִית מִן יְדִיךְ, יָת כָּסָא דִּלְוָטָא. יָת פַּיְלֵי, כָּסָא דְּחִמְתִּי. לָא תֵיסְפִין לְמִשְׁתְּהֵי, עוֹד: יב) וַאֲמַסְרִנַּהּ, בְּיַד דַּהֲווֹ מוֹנַן לִיךְ. דַּהֲווֹ אָמְרִין לְנַפְשִׁיךְ, אַמְאִיכִי וְנִעְדֵּי. וַאֲמְאֵיכְתְּ כְּאַרְעָא, יְקָרִיךְ. וַהֲוֵית כְּשׁוּק, לְעָדַן: יג) אִתְגְּלָא אִתְגְּלָא. לְבַשִׁי תוּקְפִיךְ, צִיּוֹן. וּלְבַשִׁי, לְבוּשֵׁי תוּשְׁבַּחְתִּיךְ. יְרוּשְׁלֵם, קַרְתָּא דְּקוּדְשָׁא. אֲרֵי לָא יֵיסְפוּן. דְּיִעְדּוֹן בִּיךְ עוֹד, עַרְלִין וּמְסָאֲבִין: יד) אִתְנַפַּצִי מֵעַפְרָא. קוּמִי תִּיבִי עַל כּוּרְסֵי יְקָרִיךְ, (נ״י יְקָרָא) יְרוּשְׁלֵם. אִתְפְּסַקוּ, חֲנָקֵי צַוְרִיכוֹן. שְׁבוּיֵי, כְּנִשְׁתָּא דְּצִיּוֹן: טו) אֲרֵי כִדְנַן, אֲמַר יְיָ. מַגָּן, אִזְדַּבַּנְתּוּן. (נ״י אִזְדַּבִּינְתּוּן) וְלָא בִכְסַף, תִּתְפָּרְקוּן: טז) אֲרֵי כִדְנַן אֲמַר, יְיָ אֱלֹהִים. לְמִצְרַיִם. נְחַת עַמִּי בְּקַדְמֵיתָא, לְאִתּוֹתָבָא תַּמָּן. וְאַתּוּרָאָה, בְּלָמָא אַנְסֵיהּ: יז) וּכְעַן עֲתִידְנָא לְמִפְרַק, אֲמַר יְיָ. אֲרֵי אִזְדַּבַּן עַמִּי, מַגָּן. עַמְמַיָּא דִּשְׁלִיטוּ בְהוֹן מִשְׁתַּבְּחִין, אֲמַר יְיָ. וּתְדִירָא כָּל יוֹמָא, עַל פּוּלְחַן שְׁמִי מַרְגְּזִין: יח) בְּכֵין. יִתְרַבָּא בְּעַמְמַיָּא, שְׁמִי בְּכֵין בְּעִדָּנָא הַהוּא, תִּדְּעוּן. אֲרֵי אֲנָא הוּא מְלֵילִית, וּמֵימְרִי קַיָּם: יט) מָא יָאַיִן עַל טוּרֵי אַרְעָא דְּיִשְׂרָאֵל, רַגְלֵי מְבַשַּׂר. מַשְׁמַע שְׁלָם. מְבַשַּׂר טָב, מַשְׁמַע פּוּרְקָן. אָמַר לִכְנִשְׁתָּא דְּצִיּוֹן, אִתְגְּלִיאַת, (נ״י אִתְגַּלִּיאַת) מַלְכוּתָא דֶּאֱלָהִיךְ: כ) קָל פַּרְנָסַךְ. דְּמָרִימִין קָלְהוֹן, כַּחֲדָא מְשַׁבְּחִין. אֲרֵי בְּעֵינֵיהוֹן, יְחָזוֹן גְּבוּרָן דְּיַעֲבִיד יְיָ. כַּד יָתִיב יְיָ שְׁכִינְתֵּיהּ, לְצִיּוֹן: כא) בּוּעוּ וְשַׁבַּחוּ, כַּחֲדָא. חָרְבַת, יְרוּשְׁלֵם. אֲרֵי עָתִיד יְיָ, לְנַחָמָא עַמֵּיהּ. פָּרַק, יְרוּשְׁלֵם: כב) גַּלִּי (נ״י גְּלָא) יְיָ, יָת דְּרָע קוּדְשֵׁיהּ. לְעֵינֵי, כָּל עַמְמַיָּא. וְיִחְזוּן, כָּל דִּבְסְיָפֵי אַרְעָא. יָת, פּוּרְקָנָא דֶּאֱלָהַנָא: כג) אִתְפְּרַשׁוּ אִתְפְּרַשׁוּ, פּוּקוּ מִתַּמָּן. בִּמְסָאַב, לָא תִקְרְבוּן. פּוּקוּ מִגַּוַּהּ. אִתְבְּרַרוּ, נָטְלֵי,

הפטרת שופטים

יְהוָה אֱלֹהֶיךָ רֹגַע הַיָּם וַיֶּהֱמוּ גַּלָּיו יְהוָה צְבָאוֹת שְׁמוֹ׃
וָאָשִׂם דְּבָרַי בְּפִיךָ וּבְצֵל יָדִי כִּסִּיתִיךָ לִנְטֹעַ שָׁמַיִם וְלִיסֹד ה
אֶרֶץ וְלֵאמֹר לְצִיּוֹן עַמִּי אָתָּה׃ הִתְעוֹרְרִי הִתְעוֹרְרִי ו
קוּמִי יְרוּשָׁלִַם אֲשֶׁר שָׁתִית מִיַּד יְהוָה אֶת־כּוֹס חֲמָתוֹ
אֶת־קֻבַּעַת כּוֹס הַתַּרְעֵלָה שָׁתִית מָצִית׃ אֵין מְנַהֵל לָהּ ז
מִכָּל־בָּנִים יָלָדָה וְאֵין מַחֲזִיק בְּיָדָהּ מִכָּל־בָּנִים גִּדֵּלָה׃
שְׁתַּיִם הֵנָּה קֹרְאֹתַיִךְ מִי יָנוּד לָךְ הַשֹּׁד וְהַשֶּׁבֶר וְהָרָעָב ח
וְהַחֶרֶב מִי אֲנַחֲמֵךְ׃ בָּנַיִךְ עֻלְּפוּ שָׁכְבוּ בְּרֹאשׁ כָּל־חוּצוֹת ט
כְּתוֹא מִכְמָר הַמְלֵאִים חֲמַת־יְהוָה גַּעֲרַת אֱלֹהָיִךְ׃ לָכֵן י
שִׁמְעִי־נָא זֹאת עֲנִיָּה וּשְׁכֻרַת וְלֹא מִיָּיִן׃ כֹּה־אָמַר אֲדֹנַיִךְ יא
יְהוָה וֵאלֹהַיִךְ יָרִיב עַמּוֹ הִנֵּה לָקַחְתִּי מִיָּדֵךְ אֶת־כּוֹס
הַתַּרְעֵלָה אֶת־קֻבַּעַת כּוֹס חֲמָתִי לֹא־תוֹסִיפִי לִשְׁתּוֹתָהּ
עוֹד׃ וְשַׂמְתִּיהָ בְּיַד־מוֹגַיִךְ אֲשֶׁר־אָמְרוּ לְנַפְשֵׁךְ שְׁחִי וְנַעֲבֹרָה יב
וַתָּשִׂימִי כָאָרֶץ גֵּוֵךְ וְכַחוּץ לַעֹבְרִים׃
עוּרִי עוּרִי לִבְשִׁי עֻזֵּךְ צִיּוֹן לִבְשִׁי ׀ בִּגְדֵי תִפְאַרְתֵּךְ יְרוּשָׁלִַם יג
עִיר הַקֹּדֶשׁ כִּי לֹא יוֹסִיף יָבֹא־בָךְ עוֹד עָרֵל וְטָמֵא׃ הִתְנַעֲרִי יד
מֵעָפָר קוּמִי שְּׁבִי יְרוּשָׁלִָם הִתְפַּתְּחוּ מוֹסְרֵי צַוָּארֵךְ שְׁבִיָּה
בַּת־צִיּוֹן׃ כִּי־כֹה אָמַר יְהוָה חִנָּם נִמְכַּרְתֶּם וְלֹא טו
בְכֶסֶף תִּגָּאֵלוּ׃ כִּי כֹה אָמַר אֲדֹנָי יְהוִה מִצְרַיִם יָרַד־ טז
עַמִּי בָרִאשֹׁנָה לָגוּר שָׁם וְאַשּׁוּר בְּאֶפֶס עֲשָׁקוֹ׃ וְעַתָּה מַה־ יז
לִּי־פֹה נְאֻם־יְהוָה כִּי־לֻקַּח עַמִּי חִנָּם מֹשְׁלָו יְהֵילִילוּ נְאֻם־
יְהוָה וְתָמִיד כָּל־הַיּוֹם שְׁמִי מִנֹּאָץ׃ לָכֵן יֵדַע עַמִּי שְׁמִי לָכֵן יח
בַּיּוֹם הַהוּא כִּי־אֲנִי־הוּא הַמְדַבֵּר הִנֵּנִי׃ מַה־נָּאווּ עַל־ יט
הֶהָרִים רַגְלֵי מְבַשֵּׂר מַשְׁמִיעַ שָׁלוֹם מְבַשֵּׂר טוֹב מַשְׁמִיעַ
יְשׁוּעָה אֹמֵר לְצִיּוֹן מָלַךְ אֱלֹהָיִךְ׃ קוֹל צֹפַיִךְ נָשְׂאוּ קוֹל כ
יַחְדָּו יְרַנֵּנוּ כִּי עַיִן בְּעַיִן יִרְאוּ בְּשׁוּב יְהוָה צִיּוֹן׃ פִּצְחוּ רַנְּנוּ כא
יַחְדָּו חָרְבוֹת יְרוּשָׁלִָם כִּי־נִחַם יְהוָה עַמּוֹ גָּאַל יְרוּשָׁלִָם׃
חָשַׂף יְהוָה אֶת־זְרוֹעַ קָדְשׁוֹ לְעֵינֵי כָּל־הַגּוֹיִם וְרָאוּ כָּל־ כב
אַפְסֵי־אָרֶץ אֵת יְשׁוּעַת אֱלֹהֵינוּ׃ סוּרוּ סוּרוּ צְאוּ מִשָּׁם כג

יד) התפתחו, התפתחי קרי.

חלק הדקדוק

ח) ואשים, מלא יוד. ו) התעוררי, בתרא ההא געי. ז) מנהל, בטעם שופר. ט) בניך, בתרין פשטין. יג) יבא, בטעם מארכה בלבד. יד) התפתחי, ההא געי. כ) קול, הקוף דגושה.

כד טָמֵא אַל־תִּגָּעוּ צְאוּ מִתּוֹכָהּ הִבָּרוּ נֹשְׂאֵי כְּלֵי יְהוָה׃ כִּי לֹא
בְחִפָּזוֹן תֵּצֵאוּ וּבִמְנוּסָה לֹא תֵלֵכוּן כִּי־הֹלֵךְ לִפְנֵיכֶם יְהוָה
וּמְאַסִּפְכֶם אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל׃

מני בית מקדשא דיי: כד) ארי לא בבהילו, תפקון מביני עממיא. ובערוקי, לא תתובלון לארעכון. ארי מדבר קדמיכון, יי. ונצתיד לכנשא גלותכון, אלהא דישראל: עד״י

הפטרת כי תצא בישעיה סי׳ נ״ד

א רָנִּי עֲקָרָה לֹא יָלָדָה פִּצְחִי רִנָּה וְצַהֲלִי לֹא־חָלָה כִּי־
ב רַבִּים בְּנֵי־שׁוֹמֵמָה מִבְּנֵי בְעוּלָה אָמַר יְהוָה׃ הַרְחִיבִי ׀
מְקוֹם אָהֳלֵךְ וִירִיעוֹת מִשְׁכְּנוֹתַיִךְ יַטּוּ אַל־תַּחְשֹׂכִי הַאֲרִיכִי
ג מֵיתָרַיִךְ וִיתֵדֹתַיִךְ חַזֵּקִי׃ כִּי־יָמִין וּשְׂמֹאול תִּפְרֹצִי וְזַרְעֵךְ
ד גּוֹיִם יִירָשׁ וְעָרִים נְשַׁמּוֹת יוֹשִׁיבוּ׃ אַל־תִּירְאִי כִּי־לֹא
תֵבוֹשִׁי וְאַל־תִּכָּלְמִי כִּי־לֹא תַחְפִּירִי כִּי בֹשֶׁת עֲלוּמַיִךְ
ה תִּשְׁכָּחִי וְחֶרְפַּת אַלְמְנוּתַיִךְ לֹא תִזְכְּרִי־עוֹד׃ כִּי בֹעֲלַיִךְ
עֹשַׂיִךְ יְהוָה צְבָאוֹת שְׁמוֹ וְגֹאֲלֵךְ קְדוֹשׁ יִשְׂרָאֵל אֱלֹהֵי כָל־
ו הָאָרֶץ יִקָּרֵא׃ כִּי־כְאִשָּׁה עֲזוּבָה וַעֲצוּבַת רוּחַ קְרָאָךְ
ז יְהוָה וְאֵשֶׁת נְעוּרִים כִּי תִמָּאֵס אָמַר אֱלֹהָיִךְ׃ בְּרֶגַע קָטֹן
ח עֲזַבְתִּיךְ וּבְרַחֲמִים גְּדֹלִים אֲקַבְּצֵךְ׃ בְּשֶׁצֶף קֶצֶף הִסְתַּרְתִּי
פָנַי רֶגַע מִמֵּךְ וּבְחֶסֶד עוֹלָם רִחַמְתִּיךְ אָמַר גֹּאֲלֵךְ יְהוָה׃
ט כִּי־מֵי נֹחַ זֹאת לִי אֲשֶׁר נִשְׁבַּעְתִּי מֵעֲבֹר מֵי־נֹחַ עוֹד
י עַל־הָאָרֶץ כֵּן נִשְׁבַּעְתִּי מִקְּצֹף עָלַיִךְ וּמִגְּעָר־בָּךְ׃ כִּי הֶהָרִים
יָמוּשׁוּ וְהַגְּבָעוֹת תְּמוּטֶינָה וְחַסְדִּי מֵאִתֵּךְ לֹא־יָמוּשׁ וּבְרִית
שְׁלוֹמִי לֹא תָמוּט אָמַר מְרַחֲמֵךְ יְהוָה׃

א) שבחי ירושלם, דהות כאתא עקרא, דלא ילדת (נ״י ילדת). בוצי תשבחא ודוצי, דהות כאתא, דלא עדיאת. ארי סגיאין יהון, בני ירושלם צדיתא. מבני רומי יתיבתא, אמר יי: ב) אפתא, אתר בית משכנך. וקרוי ארעיך יתיבי, לא תמנעין. אסגא, עם משריתיך. ושלטונך, תקיפי: ג) ארי לדרומא ולצפונא, תתקפין. ובנך, עממין ייתרון. וקרוין דצדין, יתתבון (י״נ יתתבון): ד) לא תדחלין, ארי לא תבהתין. ולא תתכנעין ארי לא תתכלמן. ארי בהתת עולימותיך, תתנשן. וחסודי ארמלותיך, לא תדכרין עוד: ה) ארי מריך, דעבדיך. יי צבאות, שמיה (נ״י שמו) ופרקיך, קדישא דישראל. אלה כל ארעא יתקרי: ו) ארי כאתא שביקא. ועיקת רוח, ערעת, שכינתא דיי. וכאתת עלומין. דאתרחקת, אמר אלהיך: ז) ברגז זעיר, רחיקתיך. וברחמין סגיאין, אקריב גלותיך: ח) בשעא זעירא. סליקית אפי שכינתי זמן, מניך. ובטבות עלם דלא פסקן, ארחים עלך. אמר פרקיך, יי: ט) כיומי נח, דא קדמי. דקיימית במימרי. דלא יעדון מי טופנא, דהוו ביומי נח. עוד, על ארעא. כן קיימית. דלא יחול רגזי עלך, ולא אזוף ביך: י) ארי טוריא, יעדון. ורמתא, יתפרקן. וטובי מניך ירושלם, לא יעדי. וקיים שלמי, לא יתפסק. אמר דעתיד לרחמא עלך, יי: עד״י

א) בני, חבית בגעיא. ג) בכל התיגאן ושמאל.

חלק הדקדוק

ה) שמו. ברוב הנוסחאות כ״י עתיקים ודפוסים מתרגם „שמיה" אך בשני ספרים עתיקים מאד כתובים על קלף מצאנו תמיד כל „שמו" שכלפי ה׳ מתרגם „שמו" כמו שהיא בעברית. ושמעתי טעם לכך כי „שמו" בעברית מושאלת ואינה מורה על עצם הדבר הנקרא כך, מה שאין כן „שמיה" בארמית מורה על עצם הדבר הנקרא כך, והרי כלפי ה׳ לא נוכל לומר זאת. כי אדנות או צבאות אינם מורים על עצמות זולתי שם המפורש בלבד כשאינו נקרא בכנוי אדנות. ודומה לענין זה מלת „בן" מצאנוה מושאלת בני הנביאים, מתרגם תלמידי נבייא, אבל תרגומה הארמי „בר" חקפידו חז״ל על זה שאמרה כלפי ה׳ כדאיתא בירושלמי בסוף פ״ו שבת, בא מלאך וסטרו לנבוכדנצר על שאמר „בר אלהין" עד שחזר ואמר די שלח מלאכיה. ומאידך מצאנו אונקלוס מתרגם בני בכורי ברי בוכרי. וצ״ע.

ו) בכל התיגאן תיבת כי בשופר ולא במקף. ט) כימי תיבת אחת בכל התיגאן כמו כימי נדת דותה, וכן ת״י כיומי נח, וכן דעת רס״ג (שתרגם כעצר נוח) ועיין רד״ק. ותיבת נח בפשט אחד ומלרע. חה״ד. ומגער, הגימל בשוא לבד, והעיו נקרא בחטף קמץ ועיין רד״ק.

פירוש מלוקט מהרד״ק

(א) רני בני שוממה. אע״פ שהיתה ירושלים ימים רבים שוממה רבים יהיו בנה: מבני בעולה. והם העכו״ם שהם כבעולות כלומר כאשה שיושבת עם בעלה ובניה והפכה האלמנה והשכולה שהיא שוממת והיא ירושלם שהיא כאלמנה ואמר כאלמנה ולא אלמנה ממש כי בעלה חי וקיים וי״ת ארי סגיאין וגו׳ זכר זאת לפי דעתי שהיא מלכות הרביעית כי ישמעאל אע״פ שהיא תקיפה מלכות אדום גוברת עליה: (ב) הרחיבי. מרוב בנים שיבוא לך: מקום אהלך. הוא ירושלם: ויריעות משכנותיך. שאר ערי ישראל: יטו. המטים היריעות וימשכו אותם למרחוק להרחיב האהל והמשכנות כמו שאמר זכריהו הנביא משא דבר ה׳ בארץ חדרך ודמשק מנוחתו. ואמר וגם חמת תגבל בה צור וצידון ואמר וראמה וישבה תחתיה וגומר ואמר ירמיהו הנביא הנה ימים באים נאם ה׳ ונבנתה העיר לה׳ ממגדל חננאל עד שער הפנה ויצא עד קו המדה וגו׳: (ג) כי ימין ושמאל תפרצי. על דרך ופרצת ימה וקדמה וזכר דרום וצפונה: וזרעך גוים ירש. כולל מזרח ומערב: וערים נשמות. בין מארץ ישראל בין משאר ארצות ישראל יושיבו אותה:

הפטרת כי תבוא בישעיה סי' ס'

א קומי אורי כי בא אורך וכבוד יהוה עליך זרח: כי־ ב
הנה החשך יכסה ארץ וערפל לאמים ועליך יזרח יהוה
וכבודו עליך יראה: והלכו גוים לאורך ומלכים לנגה ג
זרחך: שאי סביב עיניך וראי כלם נקבצו באו לך ד
בניך מרחוק יבאו ובנתיך על צד תאמנה: אז תראי ה
ונהרת ופחד ורחב לבבך כי יהפך עליך המון ים חיל
גוים יבאו לך: שפעת גמלים תכסך בכרי מדין ועיפה ו
כלם משבא יבאו זהב ולבונה ישאו ותהלת יהוה
יבשרו: כל צאן קדר יקבצו לך אילי נביות ישרתונך ז
יעלו על רצון מזבחי ובית תפארתי אפאר: מי אלה ח
כעב תעופינה וכיונים אל ארבתיהם: כי לי איים יקוו ט
ואניות תרשיש בראשנה להביא בניך מרחוק כספם
וזהבם אתם לשם יהוה אלהיך ולקדוש ישראל כי
פארך: ובנו בני נכר חומתיך ומלכיהם ישרתונך כי י
בקצפי הכיתיך וברצוני רחמתיך: ופתחו שעריך תמיד יא
יומם ולילה לא יסגרו להביא אליך חיל גוים ומלכיהם
נהוגים: כי הגוי והממלכה אשר לא יעבדוך יאבדו יב
והגוים חרב יחרבו: כבוד הלבנון אליך יבוא ברוש יג
תדהר ותאשור יחדו לפאר מקום מקדשי ומקום רגלי
אכבד: והלכו אליך שחוח בני מעניך והשתחוו על יד
כפות רגליך כל מנאציך וקראו לך עיר יהוה ציון קדוש
ישראל: תחת היותך עזובה ושנואה ואין עובר ושמתיך טו
לגאון עולם משוש דור ודור: וינקת חלב גוים ושד טז
מלכים תינקי וידעת כי אני יהוה מושיעך וגאלך אביר
יעקב: תחת הנחשת אביא זהב ותחת הברזל אביא יז

תרגום

א) קומי אנהרי ירושלם, ארי מטא, זמן פורקניך. ויקרא דיי, עלך יתגלי: ב) ארי הא חשוכא, יחפי ארעא. וקבלא, למלכותא. וביך, ישרי שכינתיה יי. ויקריה, עלך יתגלי: ג) ויהכון עממיא, לניהוריך. ומלכיא, לקביל זיהוריך: ד) זקופי ירושלם סחור סחור עינך, וחזא. כל בני עם גלותיך, מתכנשין ואתן לגויך. בנך, מרחיק ייתון. ובנתך, על גססין יתנסבן: ה) בכין תחזן, ותנהרין. ותדחלין, ויפתי לביך בדחלת חטאין. ארי אתהפך ליך, עותר מערבא. נכסי עממיא, יתעלון לגויך: ו) שירת ערבאי, תחפי סחרנך. הוגני מדין, נחולד. כולהון, משבא ייתון. דהב ולבונה, יהון טעינין. ודאתן עמהון, בתושבחתא דיי, יהון משתען: ז) כל ען ערבאי, יתכנשון (נ"י יתכנשן) לגויך. דכרי נבט, ישמשוניך. יתסקון לרעוא, על מדבחי. ובית תושבחתי, אשבח: ח) מן אלין דאתן בגלאי, כעננין קלילין, ולא לאתעכבא. גלותא דישראל, דמתכנשין ואתן לארעהון. הא כיונין, דתיבן לגו שובכיהון: ט) ארי למימרי, נגוון יספרון. ונחתי ספיני ימא, אידא פרסא קלעהא, בקדמיתא. לאיתאה בנך, מרחיק. כספהון ודהבהון, עמהון. לשמא, דיי אלהיך. ולקדישא דישראל, ארי שבחך: י) ויבנון בני עממיא, שורך. ומלכיהון, ישמשוניך. ארי ברוגזי, אלקיתיך. וברעותי, ארחים עלך: יא) ויתפתחן תרעך, תדירא. יימם ולילי, לא יתאחדון. לאעלא לגויך, נכסי עממיא. ומלכיהון, זקיקין: יב) ארי עם ומלכו. דלא יפלחוניך ירושלם, ייבדון. ועממיא, אשתיצאה ישתיצון: יג) יקר לבנן, לגויך יתעל. בירנן. מורנין ואשכרעין, כחדא. לשבחא, אתר בית מקדשי. ואתר בית אשריות שכינתי, איקר: יד) ויהכון לגויך כפיפין, בני משעבדך. וישתטחון, למבעי מניך. על פרסת רגלך, כל דהוו מרגזין ליך. ויקרון ליך, קרתא דיי. ציון, דאתרעי בה, קדישא דישראל:

טו) חלף דהוית. שביקא ומטולטלא, ולית דעדי. נאשוינך, ליקר עלם. בית דיץ, דר ודר: טז) ותשבעין, נכסי עממיא. ובבזת מלכיהון, תתפנקין. ותדעין. ארי אנא יי, פרקיך. ומשיזביך, תקיפא דיעקב: יז) חלף

חלק הדקדוק

ו) שפעת, השין בגעיא גם בירושלמיים. חה"ד. ושוא שבפא נע. ט) מרחק, חסר ו.

פירוש מלוקט מהרד"ק

(א) קומי אורי. אמר כנגד ירושלם ואורי ציוי וכבר פירשנו כי האורה משל על השמחה ועל הטובה והחשך בהפכו על הצרה ועל הרעה שיבא: כי בא אורך. הגיע זמן ישועתך שהוא לך אורה גדולה וכפל הענין ואמר וכבוד ה' עליך זרח וכן תרגם יונתן ארי מטא זמן פורקנך ויש מפרשים כי בא אורצ שקע אורך כמ"ש ובא השמש אמר דרך משל שקע אורך שהוא אור בעולם הזה ויהיה לך תמורתו אור גדול והיא הישועה והשמחה וכן אמר לא יהיה לך עוד שמש לאור יומם והכל דרך משל: (ב) כי הנה החשך. חשך וערפל משל על הצרות: יזרח ה'. וכבודו עליך יראה. כפל ענין במ"ש כי ה' כבוד ה' ויש מפרשים כמו בכבודו וכן נראה בבבודו: (ג) והלכו גוים כמו שאמר והלכו עמים רבים ואמרו לכו ונעלה אל הר ה' ואל בית אלהי יעקב ויורנו מדרכיו ונלכה באורחותיו זהו שילכו הגוים לאור ישראל הם ומלכיהם ושריהם: זרחך. שם יאמר ממנו זרח על משקל צמח פרח: (ד) שאי סביב. כולם פי' בניך ובנותיך וכת"י כל עם גלותא ובא הידיעה אחר הכנוי כמו וישנו את טעמו ותפתח ותראהו את הילד והדומים להם שכתבנו בספר מכלל: תאמנה. מענין כאשר ישא האומן את היונק והיתה הנו"ן ראויה להדגש לחסרון נו"ן השרש כי הנו"ן כתובה

הפטרת כי תבוא

כֶּסֶף וְתַחַת הָעֵצִים נְחֹשֶׁת וְתַחַת הָאֲבָנִים בַּרְזֶל וְשַׂמְתִּי
יח פְקֻדָּתֵךְ שָׁלוֹם וְנֹגְשַׂיִךְ צְדָקָה׃ לֹא־יִשָּׁמַע עוֹד חָמָס
בְּאַרְצֵךְ שֹׁד וָשֶׁבֶר בִּגְבוּלָיִךְ וְקָרָאת יְשׁוּעָה חוֹמֹתַיִךְ
יט וּשְׁעָרַיִךְ תְּהִלָּה׃ לֹא־יִהְיֶה־לָּךְ עוֹד הַשֶּׁמֶשׁ לְאוֹר יוֹמָם
וּלְנֹגַהּ הַיָּרֵחַ לֹא־יָאִיר לָךְ וְהָיָה־לָךְ יְהוָה לְאוֹר עוֹלָם
כ וֵאלֹהַיִךְ לְתִפְאַרְתֵּךְ׃ לֹא־יָבוֹא עוֹד שִׁמְשֵׁךְ וִירֵחֵךְ לֹא
יֵאָסֵף כִּי יְהוָה יִהְיֶה־לָּךְ לְאוֹר עוֹלָם וְשָׁלְמוּ יְמֵי אֶבְלֵךְ׃
כא וְעַמֵּךְ כֻּלָּם צַדִּיקִים לְעוֹלָם יִירְשׁוּ אָרֶץ נֵצֶר מַטָּעַו מַעֲשֵׂה
כב יָדַי לְהִתְפָּאֵר׃ הַקָּטֹן יִהְיֶה לָאֶלֶף וְהַצָּעִיר לְגוֹי עָצוּם אֲנִי
יְהוָה בְּעִתָּהּ אֲחִישֶׁנָּה׃

הפטרת נצבים ישעיה סי׳ ס״א ס״ב וס״ג

א וְנוֹדַע בַּגּוֹיִם
זַרְעָם וְצֶאֱצָאֵיהֶם בְּתוֹךְ הָעַמִּים כָּל־רֹאֵיהֶם יַכִּירוּם כִּי
ב הֵם זֶרַע בֵּרַךְ יְהוָה׃ שׂוֹשׂ אָשִׂישׂ בַּיהוָה תָּגֵל נַפְשִׁי
בֵּאלֹהַי כִּי הִלְבִּישַׁנִי בִּגְדֵי־יֶשַׁע מְעִיל צְדָקָה יְעָטָנִי כֶּחָתָן
ג יְכַהֵן פְּאֵר וְכַכַּלָּה תַּעְדֶּה כֵלֶיהָ׃ כִּי כָאָרֶץ תּוֹצִיא צִמְחָהּ
וּכְגַנָּה זֵרוּעֶיהָ תַצְמִיחַ כֵּן אֲדֹנָי יְהוִה יַצְמִיחַ צְדָקָה וּתְהִלָּה
נֶגֶד כָּל־הַגּוֹיִם׃
ד לְמַעַן צִיּוֹן לֹא אֶחֱשֶׁה וּלְמַעַן יְרוּשָׁלִַם לֹא אֶשְׁקוֹט עַד־
ה יֵצֵא כַנֹּגַהּ צִדְקָהּ וִישׁוּעָתָהּ כְּלַפִּיד יִבְעָר׃ וְרָאוּ גוֹיִם
צִדְקֵךְ וְכָל־מְלָכִים כְּבוֹדֵךְ וְקֹרָא לָךְ שֵׁם חָדָשׁ אֲשֶׁר פִּי
ו יְהוָה יִקֳּבֶנּוּ׃ וְהָיִית עֲטֶרֶת תִּפְאֶרֶת בְּיַד־יְהוָה וּצְנוֹף
ז מְלוּכָה בְּכַף־אֱלֹהָיִךְ׃ לֹא־יֵאָמֵר לָךְ עוֹד עֲזוּבָה וּלְאַרְצֵךְ
לֹא־יֵאָמֵר עוֹד שְׁמָמָה כִּי לָךְ יִקָּרֵא חֶפְצִי־בָהּ וּלְאַרְצֵךְ
ח בְּעוּלָה כִּי־חָפֵץ יְהוָה בָּךְ וְאַרְצֵךְ תִּבָּעֵל׃ כִּי־יִבְעַל בָּחוּר
בְּתוּלָה יִבְעָלוּךְ בָּנָיִךְ וּמְשׂוֹשׂ חָתָן עַל־כַּלָּה יָשִׂישׂ עָלַיִךְ
ט אֱלֹהָיִךְ׃ עַל־חוֹמֹתַיִךְ יְרוּשָׁלִַם הִפְקַדְתִּי שֹׁמְרִים כָּל־הַיּוֹם
וְכָל־הַלַּיְלָה תָּמִיד לֹא יֶחֱשׁוּ הַמַּזְכִּרִים אֶת־יְהוָה אַל־דֳּמִי
י לָכֶם׃ וְאַל־תִּתְּנוּ דֳמִי לוֹ עַד־יְכוֹנֵן וְעַד־יָשִׂים אֶת־יְרוּשָׁלִַם
תְּהִלָּה בָּאָרֶץ׃ נִשְׁבַּע יְהוָה בִּימִינוֹ וּבִזְרוֹעַ עֻזּוֹ אִם־אֶתֵּן

תרגום

נחשא דבזו מניך ירושלם, איתי דהבא. וחלף ברזלא, איתי כספא. וחלף אעיא, נחשא. וחלף אבניא, ברזלא. ואשוי פרנסך, שלם. ושלטונך, בזכו: יח) לא ישתמע עוד חטפא, בארעיך. בזא ותברא, בתחומך. ויערעון (ינ״י ויערען) פורקן, על שורך. ועל תרעך, יהון משבחין: יט) לא תצטרכין עוד לניהור שמשא, בימָמא. ואף לא לזיהור סיהרא, בליליא. ויהי ליך יי, לניהור עלם. ואלהיך, לתושבחתיך: כ) לא תבטל עוד, מלכותיך. ויקריך, לא יעדי. ארי יי. יהי ליך, לניהור עלם. וישלמון, יומי אבליך: כא) ועמיך, כולהון זכאין. לעלם, יחסנון ארעא. נצבא דחדותי. עובד גבורתי, לאשתבחא: כב) דזעיר בהון, יהי לאלפא. ודסלש, לעם תקיף. אנא יי, בזמנה איתינה: עד״י

א) ויתרבון בעממיא, בניהון. ובני בניהון, בגו מלכותא. כל חזואיהון, ישתמודעונון. ארי. אנון זרעא, דברכיה יי: ב) אמרת ירושלם, מחדא אחדי, במימרא דיי. תבוע נפשי, בפורקנא דאלהי. ארי אלבשני, לבושין דפורקן. מעיל דזכו, עטפני. כחתנא, דמצלח בגנוניה. וככהנא רבא, דמתקן בלבושוהי. וככלתא, דמתקשטא בתקונהא: ג) ארי כארעא, דמפקא צמחה. וכגנת שקיא, דזירועהא מרביא. כן, יי אלהים. יגלי זכותה, ותושבחתה דירושלם. לקביל, כל עממיא: ד) עד דאעביד פורקן לציון, לא אניח לעממיא. ועד דאיתי נחמא לירושלם, לא אשקוט למלכותא. עד דיתגלי כשפרפרא, נהורה. ופורקנה, כבעור יבער: ה) ויחזון עממיא, זכותיך. וכל מלכיא, יקריך. ויקרון ליך, שמא חדתא. דבמימריה, יי יפרשניה: ו) ותהון. כליל דחדוא, קדם יי. וכתר דתושבחא, קדם אלהיך: ז) לא יתאמר ליך עוד, שביקא. ולארעיך, לא יתאמר עוד צדיא. ארי ליך. יתקרי, עבדי רעותי בה. ולארעיך, יתבא. ארי תהי בענא מן קדם יי, ביך. וארעיך תתיתב: ח) ארי כמא דמתיתב עולם, עם בתולה. כן יתיתבן בגויך, בנכי. וכמא דחדי חתנא, עם כלתא. יחדי עלך, אלהיך: ט) הא עובדי אבהתך צדיקיא, קרתא ירושלם. מתוקנין ונטירין, קדמי. כל יממא, וכל ליליא. תדירא, לא פסקין. מתאמר דוכרן טבותיך, קדם יי. לא, פסיק: י) ולא יפסוק דוכרנהון, מן קדמוהי. עד דיתקין. ועד דישוי ית ירושלם. תושבחא,

כא) מטעו, מטעי קרי. ו) וצנוף, וצניף קרי.

חלק הדקדוק

יט) ולנגה, בטעם זקף גדול בכל ספרי תימן והירושלמיים וכ״ד גדול וקצת דפוסים. חח״ד. ח) אשר, בטעם תביר.

פירוש מלוקט מהרד״ק

לרבות וא״א ז״ל כתב כי המלה יחידאה והגו״ן שרש והה״א נוספת כה״א ותקרבנה ותבאנה ואע״פ שאמר ובנותיך ר״ל כל אחת ואחת ופי׳ על צד תאמנה על צד המלכות והשרות כמ״ש ושרותיהם מניקותיך: (יז) תחת הנחשת. תחת הנחשת שלקחו העכו״ם ממך תביא זהב כלומר אתן בלבם לשלם לך כפלים וכפלי כפלים מאשר לקחו ממך הם ואבותיהם: ושמתי פקדתך שלום. תחת פקודתך שהיו העכו״ם נותנים פקידים על ישראל לגבות מהם מס אשים לך שלום וצדקה ולא יהיו עוד עליך פקידים ונוגשים: (יח) לא ישמע עוד חמס שיעשו לך העכו״ם לא ישמע עוד: וקראת. אז תקראי ישועה חומותיך כי לא תצטרכי עוד לעלות על החומות ולסגור השערים מפני האויב לפיכך תקראי להם ישועה הפך המלחמה שהיתה מקדם בשערים וכן בשערים לא יספרו בהם אלא תהלות ה׳ וי״ת ויערעון פורקן על שורך ועל תרעך יהון משבחין:

הפטרת נצבים

את־דגנך עוד מאכל לאיביך ואם־ישתו בני־נכר תירושך
יב אשר יגעת בו: כי מאספיו יאכלהו והללו את־יהוה
יג ומקבציו ישתהו בחצרות קדשי: עברו עברו בשערים
פנו דרך העם סלו סלו המסלה סקלו מאבן הרימו נס
יד על־העמים: הנה יהוה השמיע אל־קצה הארץ אמרו
לבת־ציון הנה ישעך בא הנה שכרו אתו ופעלתו לפניו:
טו וקראו להם עם־הקדש גאולי יהוה ולך יקרא דרושה
עיר לא נעזבה:
טז מי־זה ׀ בא מאדום חמוץ בגדים מבצרה זה הדור
בלבושו צעה ברב כחו אני מדבר בצדקה רב להושיע:
יז יח מדוע אדם ללבושך ובגדיך כדרך בגת: פורה ׀ דרכתי
לבדי ומעמים אין־איש אתי ואדרכם באפי וארמסם
יט בחמתי ויז נצחם על־בגדי וכל־מלבושי אגאלתי: כי
כ יום נקם בלבי ושנת גאולי באה: ואביט ואין עזר
ואשתומם ואין סומך ותושע לי זרעי וחמתי היא
כא סמכתני: ואבוס עמים באפי ואשכרם בחמתי ואוריד
כב לארץ נצחם: חסדי יהוה ׀ אזכיר תהלת יהוה
כעל כל אשר־גמלנו יהוה ורב־טוב לבית ישראל אשר־
כג גמלם כרחמיו וכרב חסדיו: ויאמר אך־עמי המה
כד בנים לא ישקרו ויהי להם למושיע: בכל־צרתם ׀ לא
צר ומלאך פניו הושיעם באהבתו ובחמלתו הוא גאלם
וינטלם וינשאם כל־ימי עולם:

הפטרת וילך ומנחת תשעה באב בהושע סי׳ י״ד

יד שובה ישראל עד יהוה
ב אלהיך כי כשלת בעונך: קחו עמכם דברים ושובו אל־
יהוה אמרו אליו כל־תשא עון וקח־טוב ונשלמה פרים
ג שפתינו: אשור ׀ לא יושיענו על־סוס לא נרכב ולא־
נאמר עוד אלהינו למעשה ידינו אשר־בך ירחם יתום:
ד ארפא משובתם אהבם נדבה כי שב אפי ממנו: אהיה

בארעא: יא) קיים יי. בימיניה, ובדרע תוקפיה. אם אתין ית עבוריך עוד, מיכל לבעלי דבביך. ואם ישתון בני עממיא, חמריך. דלאית, ביה: יב) ארי דכנשוהי לעבורא, ייכלוניה. וישבחון קדם יי. ודעצרוהי לחמרא, ישתוניה בדרת קודשי: יג) נביא עיברו ותובו, בתרעיא. אפנו לב עמא, לאורח תקנא. בשרו, בשורן טבן. ונחמן לצדיקיא דסליקו הרהור יצרא, דהוא כאבן תקלא. ארימו אתא, על עממיא: יד) הא יי. אשמע, לסיפי ארעא. אימרו, לכנשתא דציון. הא פרקיך, מתגלי. הא אגר עבדי מימריה, עמיה. דכל עובדיהון, גלן קדמוהי: טו) ויקרון להון. עמא דקודשא, פריקיא דיי. ולך, יתקרי תביעתא. קרתא, דלא אתרחקת: טז) מן אמר אלין. דעתיד לאיתאה מחא, על אדום. פורענא [נ״י פרענו] תקיפא, על בצרה. למעבד פורענות דין עמיה, כמא דקיים להון במימריה. אמר הא אנא מתגלי, כמא דמלילית בזכו. סגי קדמי חיל, למיפרק: יז) מדין יסמקון טורין, מדם קטילין. ומישרין יפיקון, כחמר במעצרא: יח) הא כבציט, [נ״י כבעוט] דמתבציט במעצרא. כן יסגי קטול, במשרית עממיא. ולא יהי להון תקוף, קדמי. ואקטילנון, ברוגזי. ואדושינון, בחמתי. ואתבר תקוף תקיפיהון, קדמי. וכל סכימיהון, אסלעם: יט) ארי. יום פורענותא, קדמי. ושנת פורקן עמי, מטת: כ) וגלי קדמי, ולית גבר דליה עובדין טבין. וידיע קדמי, דלית אנש דיקום ויבעי עליהון. ופרקתנון, בדרע תוקפי. ובמימר רעותי, סעדתנון: כא) ואקטיל עממיא, ברוגזי. ואדושינון, בחמתי. וארמי לארעא ארעיתא, קטילי גבריהון: כב) אמר נביא, טבותא דיי אנא מדכר, תושבחתא (י״נ תושבחתא) דיי. כעל. כל דגמלנא, יי. וסגי טוביה, לבית ישראל. דגמלנון כרחמוהי, וכסגיאות טבותיה: כג) ואמר, ברם עמי אנון. בניא, דלא ישקרון. והוה מימריה להון, לפריק: כד) בכל עדן דחבו קדמוהי לאיתאה עליהון עקא, לא אעיק להון. ומלאך שליח מן קדמוהי, פרקנון. ברחמתיה ובמחסיה עליהון, הוא שיזבנון. ונטילנון וסוברנון, כל יומי עלמא: עד״י

א) תוב, ישראל. לדחלתא, דיי אלהך. ארי אתקילתא, בחובך: ב) קריבו עמכון, פתגמין דאתודאה. ותובו, לפולחנא דיי. ואימרו (י״נ נאמורו) קדמוהי. קריב קדמך למשבק על עוין, מתקבל הא כטבין. ויהון מלי שפותנא, מתקבלן קדמך. כתורין לרעוא, על מדבחך: ג) מלכי אתור, לא יפרקוננא. על רכבי סוסון, לא נתרחיץ. ולא נימר עוד. אלהנא, לעובדי ידנא. דמן קדמך מתרחם על אבהתנא, דהוו במצרים, הא כיתמין: ד) אקבילינון בתיובתהון, אשבוק לחוביהון. ארחימנון, כד יתובון בנדבא. ארי, תב רוגזי מנהון: ה) יהי מימרי כטלא, לישראל:

כד) לא, לו קרי.

חלק הדקדוק

יב) מאספיו, הפא רפי. חה״ד. והללו, הלמד רפי וההא געי. חה״ד יז) אדום, מלא ו. יח) ואדרכם, בטעם שופר בקצת תיגאן. כב) חסדי, החית געי והשוא נע והדלת רפי. חה״ד. כרחמיו, הכף געי. חה״ד. כד) בכל, הבית געי. חה״ד. וינטלם, הוו געי. וינשאם, הוו געי. ב) ואמרו, בכל ספרי תימן בוו. חה״ד. ה) אהיה, בקצת תיגאן אין געיא באלף.

הפטרת וילך

ו כַּטַּל לְיִשְׂרָאֵל יִפְרַח כַּשּׁוֹשַׁנָּה וְיַךְ שָׁרָשָׁיו כַּלְּבָנוֹן: יֵלְכוּ
ז יֹנְקוֹתָיו וִיהִי כַזַּיִת הוֹדוֹ וְרֵיחַ לוֹ כַּלְּבָנוֹן: יָשֻׁבוּ יֹשְׁבֵי
ח בְצִלּוֹ יְחַיּוּ דָגָן וְיִפְרְחוּ כַגָּפֶן זִכְרוֹ כְּיֵין לְבָנוֹן: אֶפְרַיִם
מַה־לִּי עוֹד לָעֲצַבִּים אֲנִי עָנִיתִי וַאֲשׁוּרֶנּוּ אֲנִי כִּבְרוֹשׁ רַעֲנָן
ט מִמֶּנִּי פֶּרְיְךָ נִמְצָא: מִי חָכָם וְיָבֵן אֵלֶּה נָבוֹן וְיֵדָעֵם כִּי־
יְשָׁרִים דַּרְכֵי יְהוָה וְצַדִּקִים יֵלְכוּ בָם וּפֹשְׁעִים יִכָּשְׁלוּ בָם:

(וקצת קהלות מוסיפים אלו הפסוקים במיכה ז.)

י מִי־אֵל כָּמוֹךָ נֹשֵׂא עָוֹן וְעֹבֵר עַל־פֶּשַׁע לִשְׁאֵרִית נַחֲלָתוֹ
יא לֹא־הֶחֱזִיק לָעַד אַפּוֹ כִּי־חָפֵץ חֶסֶד הוּא: יָשׁוּב יְרַחֲמֵנוּ
יִכְבֹּשׁ עֲוֹנֹתֵינוּ וְתַשְׁלִיךְ בִּמְצֻלוֹת יָם כָּל־חַטֹּאתָם:
יב תִּתֵּן אֱמֶת לְיַעֲקֹב חֶסֶד לְאַבְרָהָם אֲשֶׁר־נִשְׁבַּעְתָּ לַאֲבֹתֵינוּ
מִימֵי קֶדֶם:

הפטרת האזינו אם היתה אחרי כפור

ביחזקאל סי׳ י״ז וי״ח

וקצת קהלות מפטירין וידבר דוד בשמואל ב׳ סי׳ כ״ב

א כֹּה אָמַר אֲדֹנָי יֱהוִה וְלָקַחְתִּי אָנִי
מִצַּמֶּרֶת הָאֶרֶז הָרָמָה וְנָתָתִּי מֵרֹאשׁ יֹנְקוֹתָיו רַךְ אֶקְטֹף
ב וְשָׁתַלְתִּי אָנִי עַל הַר־גָּבֹהַּ וְתָלוּל: בְּהַר מְרוֹם יִשְׂרָאֵל
אֶשְׁתֳּלֶנּוּ וְנָשָׂא עָנָף וְעָשָׂה פֶרִי וְהָיָה לְאֶרֶז אַדִּיר וְשָׁכְנוּ
ג תַחְתָּיו כֹּל צִפּוֹר כָּל־כָּנָף בְּצֵל דָּלִיּוֹתָיו תִּשְׁכֹּנָּה: וְיָדְעוּ
כָּל־עֲצֵי הַשָּׂדֶה כִּי אֲנִי יְהוָה הִשְׁפַּלְתִּי עֵץ גָּבֹהַּ הִגְבַּהְתִּי
עֵץ שָׁפָל הוֹבַשְׁתִּי עֵץ לָח וְהִפְרַחְתִּי עֵץ יָבֵשׁ אֲנִי יְהוָה
דִּבַּרְתִּי וְעָשִׂיתִי:
ד ה וַיְהִי דְבַר־יְהוָה אֵלַי לֵאמֹר: מַה־לָּכֶם אַתֶּם מֹשְׁלִים אֶת־
הַמָּשָׁל הַזֶּה עַל־אַדְמַת יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר אָבוֹת יֹאכְלוּ בֹסֶר
ו וְשִׁנֵּי הַבָּנִים תִּקְהֶינָה: חַי־אָנִי נְאֻם אֲדֹנָי יֱהוִה אִם־יִהְיֶה
ז לָכֶם עוֹד מְשֹׁל הַמָּשָׁל הַזֶּה בְּיִשְׂרָאֵל: הֵן כָּל־הַנְּפָשׁוֹת
לִי הֵנָּה כְּנֶפֶשׁ הָאָב וּכְנֶפֶשׁ הַבֵּן לִי־הֵנָּה הַנֶּפֶשׁ הַחֹטֵאת
ח הִיא תָמוּת: וְאִישׁ כִּי־יִהְיֶה צַדִּיק וְעָשָׂה מִשְׁפָּט וּצְדָקָה:
ט אֶל־הֶהָרִים לֹא אָכָל וְעֵינָיו לֹא נָשָׂא אֶל־גִּלּוּלֵי בֵּית
יִשְׂרָאֵל וְאֶת־אֵשֶׁת רֵעֵהוּ לֹא טִמֵּא וְאֶל־אִשָּׁה נִדָּה לֹא

תרגום

יזהרון, כשושניא. ויתבון, על תקוף ארעהון. כאילן לבנן, דמשלח עוברתיה: ו) יסגון, בנין ובנן. ויהי כזיו מנרת קודשא, זיוהון. וריחהון, כריח קטורת בוסמיא: ז) יתכנשון, מביני גלותהון. יתבון, בטלל משיחהון. ייחון מיתיא, ויסגי טובא בארעא. יהי דוכרן טבותהון, צליל ולא פסיק. כדוכרן יבבות חצוצרתא. על חמר עתיק, דמתנסך בבית מקדשא: ח) יימרון בית ישראל, מא לנא עוד למפלח לטעותא. אנא במימרי אקביל צלותיה דישראל, וארחים עלוהי. במימרי, אעבדיניה כבירנן שפיר. דמן קדמוהי סלים, לתיובתהון משתכחא: ט) מן חכים, ויסבר אלין. סוכלתן, וידעינין. ארי תקנן, אורחתא דיי. וצדיקיא דהליכו בהון, ייחון בהון בסיי עלמא. ורשיעיא יתמסרון לגיהנם, על דלא הליכו בהון: י) לית בר מנך, את הוא אלהא. שביק לעויין, ומעבר על חובין. לשארא, דאחסנתיה. לא מוריך לעלמין, רוגזיה. ארי רעי לאיטבא, הוא: יא) יתוב מימריה, לרחמא עלנא. יכבוש על חובנא, ברחמתיה. וירמי לעומקי ימא, כל חטאי ישראל: יב) תתין קושטי יעקב לבנוהי, כמא דקיימתא ליה בבית אל. טבות אברהם לזרעיה בתרוהי, כמא דקיימתא ליה בין בתריא. תדכר לנא עקידת יצחק, דאתעקד על מדבחא קדמך. תעביד עמנא, טבון. דקיימתא לאבהתנא, מיומי קדם: עד״י

א) כדנן אמר, יי אלהים. ואקריב אנא. ממלכותא דבית דויד. דמתיל בארזא רמא, ואקימניה. מבני בנוהי, יניק ארבי. ואקימניה במימרי. בטור רם, ומנושל: ב) בטור קודשא דישראל, אקימניה. ויכניש משרין, ויעביד סומכן. ויהי, למלך תקיף. ויסתמכון עלוהי. כל צדיקיא, כל ענותניא. בטלל מלכותיה, ישרון: ג) וידעון, כל מלכי עממיא. ארי, אנא יי. אמאיכית, מלכות דהות תקיפא. תקיפית, מלכות דהות חלשא. אמאיכית מלכות עממיא, דהות תקיפא, כאע רטיב. ותקיפית מלכות בית ישראל, דהות חלשא, כאע יביש. אנא יי, גזרית במימרי ואקיים: ד) והוה פתגם נבואה מן קדם יי, עמי למימר: ה) מא לכון. דאתון מתלין, ית מתלא הדין. על ארעא דישראל, למימר. אבהתא, חטן. ובניא, לקן: ו) קיים אנא. אמר, יי אלהים. אם יהי לכון, עוד. ממתל מתלא הדין, בישראל: ז) הא כל נפשתא, דילי אנון. כנפש אבא. וכנפש ברא, דילי אנון. אנש דיחטי, הוא ימות: ח) וגבר, ארי יהי זכאי. ויעביד דין דקשוט, וזכו: ט) בטוריא, לא פלח לטעותא. ועינוהי, לא זקף. לפולחן טעות, בית ישראל. וית אתת חבריה, לא סאיב. ולות אתא טומאה, לא על: י) ואנש, לא אוני. משכון

חלק הדקדוק

ח) לעצבים, הלמד בקמץ. חה״ד. ט) ויבן, בטעם שופר תחת הבית. יכשלו בם. עד כאן סיום ההפטרה בכל ספרי תימן. והאחרונים הוסיפו כדי להשלים כ״ד פסוקים ולא תקנו כלום כי מהם שאין מתרגמים. ואין צורך לכל זה דהיכא דשלים עניינא שלים כדאיתא בירושלמי בפרשת עמלק. ואין לשנות. ג) וידעו, הוו געי. חה״ד השפלתי עץ, אין כאן פסיק. ה) מושלים, בטעם זקף גדול. המשל, בטעם פשטא.

דחובתא, אתיב. גזילא, לא גזל. מלחמיה, לכפנא
יהב. וערטלאה, כסי מכסותיה: יא) בחיבוליא,
לא יהב. ורביתא, לא נסיב. משקרא, אתיב
ידיה. דין דקשוט, עבד. בין גבר, לגבר: יב)
בקימי הליך. ודיני נטר, למעבד קשוט. צדיקא
הוא, מיחא ייחי. אמר, יי אלהים: יג) ואוליד
בר רשיע, אשיד דם. ויעביד לאחוהי. מחדא,
מאלין: יד) והוא. ית כל אלין, לא עבד. אלהין
בטוריא, פלח לטעותא. וית אתת חבריה, סאיב:
טו) מסכין וחשיך, אוני. גזילא גזל. משכונא,
לא אתיב. ולפולחן טעותא, זקף עינוהי. תועיבא,
עבד: טז) בחיבוליא יהב. ורביתא נסיב, היתקים.
לא יתקים. ית כל תועיבתא האלין, עבד. ממת
ימות. חובת קטוליה, ביה תהי: יז) והא, אוליד
בר. נחזא. ית כל חובי אבוהי, דעבד. נחזא.
ולא עבד, כותהון: יח) על טוריא, לא פלח
לטעותא. ועינוהי, לא זקף. לפולחן טעות, בית
ישראל. וית אתת חבריה, לא סאיב: יט) ואנש,
לא אוני. משכונא, לא נסיב. וגזילא לא גזל.
מלחמיה, לכפנא יהב. וערטלאה, כסי מכסותיה:
כ) ממסכינא, אתיב ידיה. חיבוליא ורביתא,
לא נסיב. דיני עבד. בקימי הליך. הוא. לא
ימות. בחובי אבוהי, מיחא ייחי: כא) אבוהי,
ארי עשק עשקא. גזל גזילא, לסד מאחוהי.
ודלא תקין. עבד, בגו עמיה. והא מית, בחוביה:
כב) ותימרון. מדין. לא לקי ברא, בחובי אבא.
וברא, דין דקשוט וזכו עבד. ית כל קימי,
נטר. ועבד יתהון, מיחא ייחי: כג) אנש
דיחטי, הוא ימות. ברא. לא ילקי, בחובי
אבא. ואבא, לא ילקי בחובי ברא. זכות
זכאה, בה יתקים. וחובת חייבא, עלוהי תהי:
כד) ורשיעא. ארי יתוב, מכל חובוהי דעבד.
ויטר, ית כל קימי. ויעביד דין דקשוט,
וזכו. מיחא ייחי, לא ימות: כה) כל חובוהי,
דעבד. לא ידכרן, ליה. בזכותיה דעבד,
יתקיים: כו) המרעא רעינא, מותיה דרשיעא.
אמר, יי אלהים. הלא. כד יתוב מאורחיה,
ויתקיים: כז) וכד יתוב זכאה מזכותיה, ויעביד
שקר. ככל תועיבתא, דעבד רשיעא. יעביד,
היתקיים. כל זכותיה דעבד, לא ידכרן ליה.

הפטרת האזינו

יקרב: ואיש לא יונה חבלתו חוב ישיב גזלה לא יגזל
יא לחמו לרעב יתן ועירם יכסה־בגד: בנשך לא־יתן
ותרבית לא יקח מעול ישיב ידו משפט אמת יעשה
יב בין איש לאיש: בחקותי יהלך ומשפטי שמר לעשות
יג אמת צדיק הוא חיה יחיה נאם אדני יהוה: והוליד בן
יד פריץ שפך דם ועשה אח מאחד מאלה: והוא את־
כל־אלה לא עשה כי גם אל־ההרים אכל ואת־אשת
טו רעהו טמא: עני ואביון הונה גזלות גזל חבל לא ישיב
טז ואל־הגלולים נשא עיניו תועבה עשה: בנשך נתן
ותרבית לקח וחי לא יחיה את כל־התועבות האלה
יז עשה מות יומת דמיו בו יהיה: והנה הוליד בן וירא
את־כל־חטאת אביו אשר עשה ויראה ולא יעשה כהן:
יח על־ההרים לא אכל ועיניו לא נשא אל־גלולי בית
יט ישראל את־אשת רעהו לא טמא: ואיש לא הונה חבל
לא חבל וגזלה לא גזל לחמו לרעב נתן ועירום כסה־
כ בגד: מעני השיב ידו נשך ותרבית לא לקח משפטי
עשה בחקותי הלך הוא לא ימות בעון אביו חיה יחיה:
כא אביו כי־עשק עשק גזל גזל אח ואשר לא־טוב עשה
כב בתוך עמיו והנה־מת בעונו: ואמרתם מדע לא־נשא
הבן בעון האב והבן משפט וצדקה עשה את כל־חקותי
כג שמר ויעשה אתם חיה יחיה: הנפש החטאת היא תמות
בן לא־ישא | בעון האב ואב לא ישא בעון הבן צדקת
הצדיק עליו תהיה ורשעת רשע עליו תהיה:
כד והרשע כי ישוב מכל־חטאתו אשר עשה ושמר את־
כל־חקותי ועשה משפט וצדקה חיה יחיה לא ימות:
כה כל־פשעיו אשר עשה לא יזכרו לו בצדקתו אשר־עשה
כו יחיה: החפץ אחפץ מות רשע נאם אדני יהוה הלוא
כז בשובו מדרכו וחיה: ובשוב צדיק מצדקתו
ועשה עול ככל התועבות אשר־עשה הרשע יעשה וחי

כג) הרשע קרי. כז) חטאתיו, קרי. מדרכיו, קרי.

חלק הדקדוק

טו) הונה, הנון בסוגל. יז) ניראה, כתיב וקרי. יט) הונה, הנון בסגול. ועירם, חסר ו. בגד, הבית רפי. חת"ד.

הפטרת האזינו

כל־צדקתו אשר־עשה לא תזכרנה במעלו אשר־מעל
ובחטאתו אשר־חטא בם ימות: ואמרתם לא יתכן דרך
כח אדני שמעו־נא בית ישראל הדרכי לא יתכן הלא
דרכיכם לא יתכנו: בשוב־צדיק מצדקתו ועשה עול
כט ומת עליהם בעולו אשר־עשה ימות: ובשוב רשע
ל מרשעתו אשר עשה ויעש משפט וצדקה הוא את־נפשו
יחיה: ויראה וישוב מכל־פשעיו אשר עשה חיו יחיה
לא לא ימות: ואמרו בית ישראל לא יתכן דרך אדני
לב הדרכי לא יתכנו בית ישראל הלא דרכיכם לא יתכן:
לכן איש כדרכיו אשפט אתכם בית ישראל נאם אדני
לג יהוה שובו והשיבו מכל־פשעיכם ולא־יהיה לכם
למכשול עון: השליכו מעליכם את־כל־פשעיכם אשר
לד פשעתם בם ועשו לכם לב חדש ורוח חדשה ולמה
תמתו בית ישראל: כי לא אחפץ במות המת נאם אדני
לה יהוה והשיבו וחיו:

תרגום

בשקריה דשקר. ובחוביה דחב, בהון ימות: כח) נאמרתון. לא מפרשן לנא, אורחת טובא דיי. שמעו כען, בית ישראל. האורחת טובי, לא מפרשן לכון. הלא אורחתכון דילכון, לא תקנן: כט) כד יתוב זכאה מזכותיה. ויעביד שקר, וימות עליהון. בשקריה דעבד, ימות: ל) וכד יתוב רשיעא. מחובוהי דעבד. ויעביד דין דקשוט, וזכו. הוא, ית נפשיה יקיים: לא) וחזא ותב. מכל חובוהי, דעבד. מיחא ייחי, לא ימות: לב) ונאמרו, בית ישראל. לא מפרשן לנא, אורחת טובא דיי. האורחת טובי. לא מפרשן לכון, בית ישראל. הלא אורחתכון דילכון, לא תקנן: לג) בכין אנש כאורחתיה. אתפרע מנכון, בית ישראל. אמר, יי אלהים. תובו לפולחני, ואעדו מנכון פולחן טעותכון. ולא יהי לכון, לתקלת חובין: לד) ארחיקו מנכון. ית כל מרדיכון, דסרבתון בהון. ועבידו לכון. לב דחול, ורוח דחלא. ולמא תמותון, בית ישראל: לה) ארי לא רעינא, במותא דחייב לממת. אמר, יי אלהים. תובו לפולחני, ואתקיימו: עד״י

מפטיר לשמיני עצרת במדבר כ״ט סימן ל״ה

ביום השמיני עצרת תהיה לכם כל־מלאכת עבדה לא
תעשו: והקרבתם עלה אשה ריח ניחח ליהוה פר אחד
איל אחד כבשים בני־שנה שבעה תמימם: מנחתם ונסכיהם
לפר לאיל ולכבשים במספרם כמשפט: ושעיר חטאת
אחד מלבד עלת התמיד ומנחתה ונסכה: אלה תעשו ליהוה
במועדיכם לבד מנדריכם ונדבתיכם לעלתיכם ולמנחתיכם
ולנסכיכם ולשלמיכם: ויאמר משה אל־בני ישראל ככל
אשר־צוה יהוה את־משה: פ

לא) וישוב וישב קרי.

חלק הדקדוק

לג) לפם, תביר, למכשול טפחא׳ חת״ד.

הפטרת הברכה

שמחת תורה ביהושע סימן א׳

א וַיְהִי אַחֲרֵי מוֹת מֹשֶׁה עֶבֶד יְהוָה וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־יְהוֹשֻׁעַ
בִּן־נוּן מְשָׁרֵת מֹשֶׁה לֵאמֹר׃ ב מֹשֶׁה עַבְדִּי מֵת וְעַתָּה קוּם
עֲבֹר אֶת־הַיַּרְדֵּן הַזֶּה אַתָּה וְכָל־הָעָם הַזֶּה אֶל־הָאָרֶץ אֲשֶׁר
אָנֹכִי נֹתֵן לָהֶם לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל׃ ג כָּל־מָקוֹם אֲשֶׁר תִּדְרֹךְ
כַּף־רַגְלְכֶם בּוֹ לָכֶם נְתַתִּיו כַּאֲשֶׁר דִּבַּרְתִּי אֶל־מֹשֶׁה׃
ד מֵהַמִּדְבָּר וְהַלְּבָנוֹן הַזֶּה וְעַד־הַנָּהָר הַגָּדוֹל נְהַר־פְּרָת כֹּל
אֶרֶץ הַחִתִּים וְעַד־הַיָּם הַגָּדוֹל מְבוֹא הַשָּׁמֶשׁ יִהְיֶה גְּבוּלְכֶם׃
ה לֹא־יִתְיַצֵּב אִישׁ לְפָנֶיךָ כֹּל יְמֵי חַיֶּיךָ כַּאֲשֶׁר הָיִיתִי עִם־
מֹשֶׁה אֶהְיֶה עִמָּךְ לֹא אַרְפְּךָ וְלֹא אֶעֶזְבֶךָּ׃ ו חֲזַק וֶאֱמָץ
כִּי אַתָּה תַּנְחִיל אֶת־הָעָם הַזֶּה אֶת־הָאָרֶץ אֲשֶׁר־נִשְׁבַּעְתִּי
לַאֲבוֹתָם לָתֵת לָהֶם׃ ז רַק חֲזַק וֶאֱמַץ מְאֹד לִשְׁמֹר לַעֲשׂוֹת
כְּכָל־הַתּוֹרָה אֲשֶׁר צִוְּךָ מֹשֶׁה עַבְדִּי אַל־תָּסוּר מִמֶּנּוּ יָמִין
וּשְׂמֹאול לְמַעַן תַּשְׂכִּיל בְּכֹל אֲשֶׁר תֵּלֵךְ׃ ח לֹא־יָמוּשׁ סֵפֶר
הַתּוֹרָה הַזֶּה מִפִּיךָ וְהָגִיתָ בּוֹ יוֹמָם וָלַיְלָה לְמַעַן תִּשְׁמֹר
לַעֲשׂוֹת כְּכָל־הַכָּתוּב בּוֹ כִּי־אָז תַּצְלִיחַ אֶת־דְּרָכֶךָ וְאָז
תַּשְׂכִּיל׃ ט הֲלוֹא צִוִּיתִיךָ חֲזַק וֶאֱמָץ אַל־תַּעֲרֹץ וְאַל־תֵּחָת כִּי
עִמְּךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ בְּכֹל אֲשֶׁר תֵּלֵךְ׃
• וַיְהִי יְהוָה אֶת־יְהוֹשֻׁעַ וַיְהִי שָׁמְעוֹ בְּכָל־הָאָרֶץ׃

תרגום

א) וַהֲוָה . בָּתַר . דְּמִית מֹשֶׁה, עַבְדָּא דַייָ׃ וַאֲמַר יְיָ, לִיהוֹשֻׁעַ בַּר נוּן . מְשׁוּמְשָׁנֵיהּ דְּמֹשֶׁה, לְמֵימָר׃ ב) מֹשֶׁה עַבְדִּי, מִית . וּכְעַן קוּם עֲבַר, יָת יַרְדְּנָא הָדֵין . אַתְּ, וְכָל עַמָּא הָדֵין . לְאַרְעָא . דַּאֲנָא . יָהֵיב לְהוֹן, לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל׃ ג) כָּל אַתְרָא . דְּתִדְרוֹךְ, פַּרְסַת רַגְלְכוֹן . בֵּיהּ, לְכוֹן יְהַבְתֵּיהּ . כְּמָא דְּמַלֵּילִית, עִם מֹשֶׁה׃ ד) מִן מַדְבְּרָא וְלִבְנָן הָדֵין, וְעַד נַהֲרָא רַבָּא, נַהֲרָא פְּרָת . כֹּל, אֲרַע חִתָּאֵי . וְעַד יַמָּא רַבָּא, מַעְלְנֵי שִׁמְשָׁא . יְהֵי, תְּחוּמְכוֹן׃ ה) לָא יִתְעַתַּד אֱנָשׁ, קֳדָמָךְ . כֹּל, יוֹמֵי חַיָּיךְ . כְּמָא דַּהֲוָה מֵימְרִי בְּסַעֲדֵיהּ דְּמֹשֶׁה, כֵּן יְהֵי מֵימְרִי בְּסַעֲדָךְ . לָא אֶשְׁבְּקִנָּךְ, וְלָא אֲרַחֲקִנָּךְ׃ ו) תְּקַף וְעִילַם . אֲרֵי אַתְּ . תַּחְסֵין, יָת עַמָּא הָדֵין . יָת אַרְעָא . דְּקַיֵּימִית לַאֲבָהָתְהוֹן, לְמִתַּן לְהוֹן׃ ז) לְחוֹד תְּקַף וְעִילַם, לַחֲדָא . לְמִטַּר לְמַעְבַּד, כְּכָל אוֹרָיְתָא . דְּפַקְּדָךְ, מֹשֶׁה עַבְדִּי . לָא תִסְטֵי מִנַּהּ, לְיַמִּינָא וְלִשְׂמָאלָא . בְּדִיל דְּתַצְלַח . בְּכָל, אֲתַר דִּתְהָךְ׃ ח) לָא יִעְדֵּי . סִפְרָא דְּאוֹרָיְתָא הָדֵין, מִפּוּמָךְ . וּתְהֵי הָגֵי בֵיהּ, יֵימָם וְלֵילֵי . בְּדִיל, דְּתִטַּר לְמַעְבַּד . כְּכָל דִּכְתִיב, בֵּיהּ . אֲרֵי בְּכֵין . תַּצְלַח יָת אוֹרְחָתָךְ, וּבְכֵן תַּכְשֵׁיט׃ ט) הֲלָא פַּקֵּידְתָּךְ, תְּקַף וְעִילַם . לָא תִדְחַל, וְלָא תִתְּבַר . אֲרֵי בְּסַעֲדָךְ, מֵימְרָא דַייָ אֱלָהָךְ . בְּכָל, אֲתַר דִּתְהָךְ׃ י) וַהֲוָה מֵימְרָא דַייָ, בְּסַעֲדֵיהּ דִּיהוֹשֻׁעַ . וַהֲוָה שְׁמָעֵיהּ, סָגֵי בְּכָל אַרְעָא׃ עד״י

גֹּאֲלֵנוּ ה׳ צְבָאוֹת שְׁמוֹ קְדוֹשׁ יִשְׂרָאֵל׃

פָּרְקָנָא. יְיָ צְבָאוֹת שְׁמֵיהּ. קַדִּישָׁא דְּיִשְׂרָאֵל׃

עַל דָּא יִתְבָּרַךְ וְיִשְׁתַּבַּח שְׁמָא רַבָּא קַדִּישָׁא. דִּילְעֵלָא
חַיָּא וְקַיָּמָא. מְבָרַךְ הוּא לְעָלַם וּלְעָלְמֵי עָלְמַיָּא׃

ח) ושמאול, ושמאל קרי.

חלק הדקדוק

א) ויהי, הוו מועמדת בגעיא. חה״ד. ד) ועד, הוו מועמד בגעיא וקריאתו נוטה לפתח. חה״ד. ז) ואמץ, המם בפתח ומסיר עלה תרין בפתח. ובקשתי לדעת את חבירו ומצאתיו בד״ה א) כח, י, חזק ואמץ ועשה, וראיתי במסורת הכ״ד שם שכתב ואמץ תרין פתחין, חזק ואמץ אל תירא ואל, חזק ואמץ ועשה, וקשה דלא נמצא פסוק חזק ואמץ אל תירא רק אל תערץ ואל תחת בריש יהושע, ואי מיירי על זה הא לא כתיב ואל תירא ועוד דתיבת ואמץ באתנח ואם כן צריך להיות בקמץ כי לא נמצא עם פתחין באתנח, על כרחך דלא מיירי רק באמץ שנזכר בפסוק רק חזק ואמץ שהמוסרה עלה באה וכן מצאתי בתיגאן דחשניה רק חזק ואמץ ובפתח ועיין לקמן בסמוך. חה״ד. ט) ואמץ, קמץ באתנח דלא כמסיר בכ״ד גדול. גם במחברת לא נמנה עם פתחין באתנח מוכח שתיבה זו נשארה כדינה באתנח וקמץ. חה״ד.

הפטרת תשעה באב

ירמיה סימן ו

א כֹּה אָמַר יְהוָה עִמְדוּ עַל־דְּרָכִים
וּרְאוּ וְשַׁאֲלוּ ׀ לִנְתִבוֹת עוֹלָם אֵי־זֶה דֶרֶךְ הַטּוֹב וּלְכוּ־בָהּ
ב וּמִצְאוּ מַרְגּוֹעַ לְנַפְשְׁכֶם וַיֹּאמְרוּ לֹא נֵלֵךְ׃ וַהֲקִמֹתִי
עֲלֵיכֶם צֹפִים הַקְשִׁיבוּ לְקוֹל שׁוֹפָר וַיֹּאמְרוּ לֹא נַקְשִׁיב׃

מכאן מתחילין הספרדים והאשכנזים שם סימן ח

ג אָסֹף אֲסִיפֵם נְאֻם־יְהוָה אֵין עֲנָבִים בַּגֶּפֶן וְאֵין תְּאֵנִים
ד בַּתְּאֵנָה וְהֶעָלֶה נָבֵל וָאֶתֵּן לָהֶם יַעַבְרוּם׃ עַל־מָה אֲנַחְנוּ
יֹשְׁבִים הֵאָסְפוּ וְנָבוֹא אֶל־עָרֵי הַמִּבְצָר וְנִדְּמָה־שָּׁם כִּי יְהוָה
אֱלֹהֵינוּ הֲדִמָּנוּ וַיַּשְׁקֵנוּ מֵי־רֹאשׁ כִּי חָטָאנוּ לַיהוָה׃ קַוֵּה
ה לְשָׁלוֹם וְאֵין טוֹב לְעֵת מַרְפֵּה וְהִנֵּה בְעָתָה׃ מִדָּן נִשְׁמַע
ו נַחְרַת סוּסָיו מִקּוֹל מִצְהֲלוֹת אַבִּירָיו רָעֲשָׁה כָּל־הָאָרֶץ
וַיָּבוֹאוּ וַיֹּאכְלוּ אֶרֶץ וּמְלוֹאָהּ עִיר וְיֹשְׁבֵי בָהּ׃ כִּי הִנְנִי מְשַׁלֵּחַ
ז בָּכֶם נְחָשִׁים צִפְעֹנִים אֲשֶׁר אֵין־לָהֶם לָחַשׁ וְנִשְּׁכוּ אֶתְכֶם
ח נְאֻם־יְהוָה׃ מַבְלִיגִיתִי עֲלֵי יָגוֹן עָלַי לִבִּי דַוָּי׃ הִנֵּה־
ט קוֹל שַׁוְעַת בַּת־עַמִּי מֵאֶרֶץ מַרְחַקִּים הַיהוָה אֵין בְּצִיּוֹן אִם־
מַלְכָּהּ אֵין בָּהּ מַדּוּעַ הִכְעִסוּנִי בִּפְסִלֵיהֶם בְּהַבְלֵי נֵכָר׃
עָבַר קָצִיר כָּלָה קָיִץ וַאֲנַחְנוּ לוֹא נוֹשָׁעְנוּ׃ עַל־שֶׁבֶר בַּת־
יא עַמִּי הָשְׁבָּרְתִּי קָדַרְתִּי שַׁמָּה הֶחֱזִקָתְנִי׃ הַצֳרִי אֵין בְּגִלְעָד
יב אִם־רֹפֵא אֵין שָׁם כִּי מַדּוּעַ לֹא עָלְתָה אֲרֻכַת בַּת־עַמִּי׃
מִי־יִתֵּן רֹאשִׁי מַיִם וְעֵינִי מְקוֹר דִּמְעָה וְאֶבְכֶּה יוֹמָם וָלַיְלָה
יג אֵת חַלְלֵי בַת־עַמִּי׃
יד מִי־יִתְּנֵנִי בַמִּדְבָּר מְלוֹן אֹרְחִים וְאֶעֶזְבָה אֶת־עַמִּי וְאֵלְכָה
טו מֵאִתָּם כִּי כֻלָּם מְנָאֲפִים עֲצֶרֶת בֹּגְדִים׃ וַיַּדְרְכוּ אֶת־
לְשׁוֹנָם קַשְׁתָּם שֶׁקֶר וְלֹא לֶאֱמוּנָה גָּבְרוּ בָאָרֶץ כִּי מֵרָעָה
טז אֶל־רָעָה ׀ יָצָאוּ וְאֹתִי לֹא־יָדָעוּ נְאֻם־יְהוָה׃ אִישׁ
מֵרֵעֵהוּ הִשָּׁמֵרוּ וְעַל־כָּל־אָח אַל־תִּבְטָחוּ כִּי כָל־אָח עָקוֹב

תרגום

א) כדנן, אמר יי. קומו על אורחן נחזו, ושאילו, לשבילין דמן עלמא. אידא אורחא דתקנא, והליכו בה. ואשכחו נית, לנפשכון. ואמרו, לא ניזיל: ב) ואקימית עליכון, מלפין. אציתו, למלי נביא. ואמרו, לא נקביל: ג) שיצאה אשיצינון, אמר יי. ויסופון כמסף ענבין מגפן, וכנבלא מתאנא (נ״י מתינא). וכטרף, מאילן. על דיהבית להון אוריתי מסיני, נעברו עלה: ד) על מא, אנחנא יתבין. אתכנשו. (ינ״י אתכנשו) וניעול. לקרוין כריכן, ונשתוק תמן. ארי יי אלהנא איתי עלנא תבר, ואבהתנא. ואשקינא כס דלוט ביש כרישי חוין, ארי סבנא קדם יי: ה) סברנא לשלם, ולית טב. לעדן סליחות חובין, והא פורענות חטאין: ו) על דפלחו לעגליא דבדן. מלך במשריתיה יסק עליהון, ויגלי יתהון. מקל, מפסועית גברוהי. יזועון, כל יתבי ארעא. וייתון. ויבזון, ארעא ומלאה. קרניא, ודיתבין גהון: ז) ארי האנא מגרי בכון. עממין קטולין, כחיונן חורמנין. דלית להון, לחשא. ויקטלון יתכון, אמר יי: ח) על דהוו מלעגין לקביל נביא, דמתנבן להון. דוונא ותינחתא איתי עליהון, (נ״י להון) מן קדם חוביהון. עליהון אמר נביא, לבי דוי: ט) הא קל, צוחת כנשתא דעמי. מארע, רחיקא. נביא, אוכח יתהון. השכינתא דיי, לית בציון. אם מלכה, לית בה. מדין מגזין קדמי. בצלמניהון, בפולחן טעותא: י) אמרת כנשתא דישראל. עדא זמנא, שלים קצא. ואנחנא, לא מתפרקין (נ״י מתפרקנא): יא) אמרת ירושלם. על תבר כנשתא דעמי, אזדעזעית. אתחפיאו אפי אכרום, אוכמין כקדרא. אשתממו, אחדתני: יב) אמר ירמיה נביא. דלמא לא אית לי עובדין טבין, למבעי על בית ישראל. הלא מחמיד הויתי אולפניה דאליה נביא, דמגלעד. דפתגמוהי, אנון אסותא. ארי על דלא תבו. בכין לא סליקת אסו, למחת כנשתא דעמי: יג) מן יתין רישי, כנחל דמיין. ועיני, כמבוע דמען. ואבכי, יימם ולילי. על קטילי, כנשתא דעמי: יד) מן יתננני במדברא. בית מבתות, עדי אורחן. ואשבוק, ית כנשתא דעמי. ואהך, מלותהון. ארי כולהון נואין. סיעת, שקרין: טו) ואליפו ית לישנהון, פתגמי שקר. דמן אנון, כקשת נכילא. ולא להימנותא, תקיפו בארעא. ארי מבשתא לבשתא נפקו. ומדע דחלתי לא אילפו, אמר יי: טז) גבר מחבריה,

חלק הדקדוק

א) כה אמר, נוהגים לומר שני פסוקים אלה הראשונים ושני פסוקים אחרונים בנעימה הרגילה לנביאים, וכל השאר בנעימת אבל המיוחדת לתשעה באב. כה, תיבת כה בשופר ואין כאן פסיק. חה״ד. ושאלו, בקצת תיגא! אין כאן פסיק. ו) מדן, הדלת בפתח בכל ספרי תימן. חה״ד. ז) הנני, אין געיא בהא. ט) שועת, השין בגעיא בתיגאן ובירושלמיים. חה״ד. ה׳, אין שוא תחת היוד ולכן אינה יוצאה במבטא והיא נחה. וכן כתבו בעלי הדקדוק. חה״ד. ובכמה תיגאן מצאתי שוא תחת היוד. הכעיסוני, בספר מדוייק חסר יוד וכן בירושלמי וכן נמסר שם לחוד חסר יוד. ועיקר. חה״ד. יב) ארכת, בספר מדייק חסר וו וכ״ה בירושלמיים ומסיר עלה חסר, ועיקר. חה״ד. יג) חללי, השוא שבלמד נע מפני המאריך שקדמו וכן כתב רד״ק, חה״ד. ועיני מקור דמעה, התרגום שלנו ועיני כמבוע דמען, הדלת בחירק והמם נחה, והתרגום נקט נחל דמיין ומבוע דמען, ואם הדלת בקמץ לא ידענו מהו זה המקור ולא בא לסתום אלא לפרש. חה״ד. טז) יעקב, העין בשוא פשוט לבד והוא נח. חה״ד.

פירוש מלוקט מהרד״ק

(יד) מי יתנני במדבר מלון אורחים. ישבתי מלון לעוברי אורח שילינו שם בלילה ואמר הנביא שיתאווה להיות שוכן באותו המלון שלא יראה עוד את ישראל כי לא יוכל לראות רעתם: עצרת בוגדים. שהם נעצרים יחד לדבר בגד ושקר וכן ת״י סיעת שקרין ואדוני אבי ז״ל פירש מלות בוגדים מן יורש עצר זה יעצור בעמי: (טו) וידרכו. מבנין הפעיל משפטו וידריכו וכמוהו בא וידבקו גם המה: לשונם. היא קשת דרוכה וחציהם דבר שקר ודבר מר: ולא לאמונה גברו בארץ. מה שהם מתגברים ומתחזקים על החלשים לא לאמונה שישפטו משפט אמת וישמנעו העושקים: כי מרעה אל רעה יצאו. יש לפרשו על המעשים יוצאים ממעשה רע למעשה רע ר״ל כי כל ימיהם במעשה רע עוסקים עתה בזה ועתה בזה ובכל זה לא נתנו אל לבם שעה אחת לדעת את ה׳ ויש לפרשו על העונש מרעת אויב זה יוצאים לרעת אויב אחר או לוקים שנה זו בשדפון ושנה זו בירקון או בארבה ועם כל זה לא נתנו לבם

הפטרת תשעה באב

יז יַעְקֹב וְכָל־רֵעַ רָכִיל יַהֲלֹךְ: וְאִישׁ בְּרֵעֵהוּ יְהָתֵלּוּ וֶאֱמֶת
יח לֹא יְדַבֵּרוּ לִמְּדוּ לְשׁוֹנָם דַּבֶּר־שֶׁקֶר הַעֲוֵה נִלְאוּ: שִׁבְתְּךָ
בְּתוֹךְ מִרְמָה בְּמִרְמָה מֵאֲנוּ דַעַת־אוֹתִי נְאֻם־יְהוָֹה:
יט לָכֵן כֹּה אָמַר יְהוָֹה צְבָאוֹת הִנְנִי צוֹרְפָם וּבְחַנְתִּים כִּי־
כ אֵיךְ אֶעֱשֶׂה מִפְּנֵי בַּת־עַמִּי: חֵץ שׁוֹחֵט לְשׁוֹנָם מִרְמָה
דִבֵּר בְּפִיו שָׁלוֹם אֶת־רֵעֵהוּ יְדַבֵּר וּבְקִרְבּוֹ יָשִׂים אָרְבּוֹ:
כא הַעַל־אֵלֶּה לֹא־אֶפְקָד־בָּם נְאֻם־יְהוָֹה אִם־בְּגוֹי אֲשֶׁר־כָּזֶה
כב לֹא תִתְנַקֵּם נַפְשִׁי: עַל־הֶהָרִים אֶשָּׂא בְכִי וָנֶהִי וְעַל־
נְאוֹת מִדְבָּר קִינָה כִּי נִצְּתוּ מִבְּלִי־אִישׁ עֹבֵר וְלֹא שָׁמְעוּ
כג קוֹל מִקְנֶה מֵעוֹף הַשָּׁמַיִם וְעַד־בְּהֵמָה נָדְדוּ הָלָכוּ: וְנָתַתִּי
אֶת־יְרוּשָׁלַם לְגַלִּים מְעוֹן תַּנִּים וְאֶת־עָרֵי יְהוּדָה אֶתֵּן
כד שְׁמָמָה מִבְּלִי יוֹשֵׁב: מִי־הָאִישׁ הֶחָכָם וְיָבֵן אֶת־
זֹאת וַאֲשֶׁר דִּבֶּר פִּי־יְהוָֹה אֵלָיו וְיַגִּדָהּ עַל־מָה אָבְדָה הָאָרֶץ
כה נִצְּתָה כַמִּדְבָּר מִבְּלִי עֹבֵר: וַיֹּאמֶר יְהוָֹה עַל־עָזְבָם
אֶת־תּוֹרָתִי אֲשֶׁר נָתַתִּי לִפְנֵיהֶם וְלֹא־שָׁמְעוּ בְקוֹלִי וְלֹא־
כו הָלְכוּ בָהּ: וַיֵּלְכוּ אַחֲרֵי שְׁרִרוּת לִבָּם וְאַחֲרֵי הַבְּעָלִים
כז אֲשֶׁר לִמְּדוּם אֲבוֹתָם: לָכֵן כֹּה־אָמַר יְהוָֹה צְבָאוֹת
אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל הִנְנִי מַאֲכִילָם אֶת־הָעָם הַזֶּה לַעֲנָה
כח וְהִשְׁקִיתִים מֵי־רֹאשׁ: וַהֲפִיצוֹתִים בַּגּוֹיִם אֲשֶׁר לֹא יָדְעוּ
הֵמָּה וַאֲבוֹתָם וְשִׁלַּחְתִּי אַחֲרֵיהֶם אֶת־הַחֶרֶב עַד כַּלּוֹתִי
כט אוֹתָם: כֹּה אָמַר יְהוָֹה צְבָאוֹת הִתְבּוֹנְנוּ וְקִרְאוּ
לַמְקוֹנְנוֹת וּתְבוֹאֶינָה וְאֶל־הַחֲכָמוֹת שִׁלְחוּ וְתָבוֹאנָה:
ל וּתְמַהֵרְנָה וְתִשֶּׂנָה עָלֵינוּ נֶהִי וְתֵרַדְנָה עֵינֵינוּ דִּמְעָה
לא וְעַפְעַפֵּינוּ יִזְּלוּ־מָיִם: כִּי קוֹל נְהִי נִשְׁמַע מִצִּיּוֹן אֵיךְ שֻׁדָּדְנוּ
לב בֹּשְׁנוּ מְאֹד כִּי־עָזַבְנוּ אָרֶץ כִּי הִשְׁלִיכוּ מִשְׁכְּנוֹתֵינוּ: כִּי־
שְׁמַעְנָה נָשִׁים דְּבַר־יְהוָֹה וְתִקַּח אָזְנְכֶם דְּבַר־פִּיו וְלַמֵּדְנָה
לג בְנוֹתֵיכֶם נֶהִי וְאִשָּׁה רְעוּתָהּ קִינָה: כִּי־עָלָה מָוֶת בְּחַלּוֹנֵינוּ

אִסְתְּמַרוּ . וְעַל כָּל אֲחָא, לָא תִתְרַחֲצוּן . אֲרֵי כָל אֲחָא, מִכְמָן כָּמֵין . וְכָל רָחֵים, בְּנִכְלוֹ מְהַלֵּיךְ: יז) וּגְבַר בְּחַבְרֵיהּ, מְשַׁקְּרִין . וְקוּשְׁטָא, לָא מְמַלְּלִין . אַלִּיפוּ לִישָּׁנְהוֹן . פִּתְגָמֵי שְׁקַר, אִטְפַּשׁוּ טְעוֹ: יח) נָסְבִין בְּבָתֵּי כְּנִישָׁתְהוֹן, וּמִשְׁתָּעַן עַל צְנִיעָתְהוֹן . בְּנִכְלִין . מְסָרְבִין לְמִדַּע דַּחְלְתִי, אֲמַר יְיָ: יט) בְּכֵין . כִּדְנָן אֲמַר, יְיָ צְבָאוֹת . הָאֲנָא מֵיתֵי עֲלֵיהוֹן עָקָא, וּצְרֵיף לְהוֹן, וּבָחַן לְהוֹן . אֲרֵי אֵיכְדֵין אַעֲבֵיד . מִן קֳדָם חוֹבֵי, כְּנִשְׁתָּא דְעַמִּי: כ) כְּגִיר דִּמְחָרֵיב . לִישָּׁנְהוֹן, נִכְלִין מְתַשֵּׁיב . בְּפוּמְהוֹן . שְׁלָמָא גְּבַר עִם חַבְרֵיהּ, מְמַלְּלִין . וּבִמְעוֹהִי, מְשַׁוֵּי כְּמֵינְתֵּיהּ: כא) הַעַל אִלֵּין לָא אַסְעַר לְאֵיתָאָה (י״ג עֲלֵיהוֹן) בִּישָׁא, אֲמַר יְיָ . אִם מִן עַמָּא, דִּכְדֵין עוֹבָדֵיהוֹן . לָא אִתְפְּרַע מִנְּהוֹן, כְּרְעוּתִי: כב) עַל טוּרַיָּא אֲנָא מְרִים קָלִי, בָּכֵי וּמַצְוַח . וְעַל דַּיְרָוַת מַדְבְּרָא, אִלְיָא . אֲרֵי צַדִּיאוּ, (נ״י צְדִיאוּ) מִבְּלִי אֱנָשׁ דְּעָדֵי . וְלָא אִשְׁתְּמַע קָל בְּעִירָא, בְּאַרְעֲהוֹן . מֵעוֹפָא דִשְׁמַיָּא, וְעַד בְּעִירָא . אִטַּלְטַלוּ, גְּלוֹ: כג) וְאֶתֵּין יָת יְרוּשְׁלֶם . לְיַגְרִין, מְדוֹר יָרוֹרִין . וְיָת קִרְוַיָּא דְּבֵית יְהוּדָה . אֶתֵּין לְצָדוּ, מִבְּלִי יָתֵיב: כד) מַן גְּבַר דְּחַכִּים, וְיִסְבַּר יָת דָּא . וּדְאִתְמַלַּל, מִן קֳדָם יְיָ . עִמֵּיהּ, וִיחַוֵּינַהּ . (נ״י וִיחַוֵּינַהּ) עַל מָא, חֲרוּבַת אַרְעָא . צְדִיאַת (נ״י צַדִיאַת) כְּמַדְבְּרָא, מִבְּלִי עָדֵי: כה) וַאֲמַר יְיָ . עַל דִּשְׁבַקוּ, יָת אוֹרָיְתִי . דִּיהָבִית, קֳדָמֵיהוֹן . וְלָא קַבִּילוּ לְמֵימְרִי, וְלָא הַלִּיכוּ בַהּ: כו) וַאֲזַלוּ . בָּתַר, הַרְהוֹר לִבְּהוֹן . וּבָתַר, בְּעָלַיָּא . דְּאַלִּיפוּנוּן, אֲבָהָתְהוֹן: כז) בְּכֵין . כִּדְנָן אֲמַר . יְיָ צְבָאוֹת, אֱלָהָא דְיִשְׂרָאֵל . הָאֲנָא מֵיתֵי עֲלֵיהוֹן עָקָא . עַל עַמָּא הָדֵין, מְרַר כְּגִדִּין . (נ״י כְּגִדִין) . וְאַשְׁקֵינוּן כָּס דִּלְוָט בִּישׁ, כְּרֵישֵׁי חִוְין: כח) וַאֲבַדְּרִנּוּן, בֵּינֵי עַמְמַיָּא . דְּלָא יְדַעוּ . אִנּוּן, וַאֲבָהָתְהוֹן . וַאֲגָרֵי בָתְרֵיהוֹן, דְּקָטְלִין בְּחַרְבָּא . עַד דַּאֲשֵׁיצֵי, יָתְהוֹן: כט) כִּדְנָן אֲמַר, יְיָ צְבָאוֹת . אִסְתַּכַּלוּ . וּקְרוֹ לַאֲלָיָתָא, וְיֵיתְיָן . (נ״י וְיִתְיָן . וצ״ע) וּלְחַכִּימָתָא שְׁלַחוּ, וְיֵיתוֹן: ל) וִיוֹחוֹן (נ״י וִיוֹחֲנָן) . וְיִטְלָן עֲלַנָא, אִלְיָא . וְיִשַּׁגְּרָן עֵינַנָא, דִּמְעִין . וְגִלְגְּלֵי עֵינַנָא, יִגְּרָן (נ״י יִגְּדָן) מַיָּא: לא) אֲרֵי קָל אִלְיָא . אִשְׁתְּמַע מִצִּיּוֹן, אֵיכְדֵין אִתְבְּזֵיזְנָא . בְּהֵיתְנָא לַחֲדָא, אֲרֵי חֲרוּבַת אַרְעֲנָא . אֲרֵי צַדִּיאָה, בִּרְנִיָּתַנָא: לב) אֲרֵי שְׁמַעָא נְשַׁיָּא, פִּתְגָמָא דַּיְיָ . וּתְצִית אוּדְנְכוֹן, לְמִלֵּי נְבִיּוֹהִי . וְאַלִּיפָא לִבְנָתְכוֹן, אִלְיָא . וְאִתְּתָא לְחַבְרְתַּהּ, עֲנוּיָא: לג) אֲרֵי

כ) שוחט, שחוט קרי. ל) ותשנה, ותשאנה קרי.

חלק הדקדוק

יט) צורפם ובחנתים, התרגום וצריף להון ובחר להון, ובחר בריש בכל התיגאן יעיין בתרגום והבאתי את השלישית בהפטרת א׳ דסוכות. חה״ד. כב) נדדו, הקמץ רחב והשוא שבדלת נע כי הוא פעל עבר על משקל חרבו פני האדמה. חה״ד. כג) לגלים מעון תנים, התרגום ליגרין מדור ירורין, ה״ג בכל ההפטריות הקדומות בשני רישין לא בדלת בסוף, וראיתי ברש״י כתובות מט דפירש מעון תנים מתרגמינן מדור ירודין, ולענ״ד שאין הכרח לגרוס בדלת דאפשר דטעות הדפוס אלא שבערוך הביא זה בערך ירד, וגם זה אין הכרח לשנות גרסתינו, ומצינו הרבה שינוים בנוס׳ הש״ס בין רש״י והערוך כבפסחים מפני שגורר המאכל, גורר בריש, ובערוך הביאה בערך גרד. ובשבת קנב ובגטין אסקיה לבלעם בנגידא בדלת, ובערוך הובא בערך גר. ולא יתכן לשבש הספרים בשביל זה שאין הכרע דשם בעלמא הוא. ולעולם כולי עלמא מודו דלית לן לשנויי גרסת אבותינו. וכיוצא בזה כתב הערוך בערך נגר, וכתב עליו המתורגמן ואנו לא מצאנוהו רק בדלת. וכבר כתב הרמב״ן במלחמות ה׳ ביבמות תיא דאין משיבין מגירסא לגירסא אחרת. ע״כ. ולעולם אין הכרח ואין הכרע לשנות הנוסחאות אפילו לענין דינא כ״ש במלתא דלאו בדינא משתעיא. שוב ראיתי בתרגום הנדפס עם רד״ק דגריס ברי״ש בסוף. חה״ד.
כה) הלכו, תיבת הלכו לעיל. חה״ד. כח) ושלחתי, לרע. חה״ד. כט) למקוננות, אין מאריך בלמד בכל ס״ת. גם בירושלמיים ואם כן השוא שבלמד נח, וזה דעת בן אשר, ובכ״ד גדול מיחלפא שטתייהו. חה״ד.

פירוש מלוקט מהרד״ק

לשו ממעשיהם הרעים ולדעת את ה׳: (טז) איש מרעהו עקוב יעקב. ענין התרמית והערמה כמו ויעקבני זה פעמים ויעקב העי״ן בשו״א לבדו וכל שאר יעקב שום בר נש העי״ן בשו״א ופתח: (יז) ואיש. יהתלו. דגש הלמ״ד לתפארת הקריאה מפני ההפסק: למדו לשונם. הרגילו כמו פרא למוד מדבר: העוה נלאו. להתעווה ולעשות מעשה עול ובא על דרך תאונים הלאת: (יח) שבתך. אמר האל יתברך מה יועיל שבתך בתוך מרמה כלומר בתוך עם מרמה שלא תוכל להשיבם אליך: במרמה. כל כך גדלו במרמה עד שמאנו לדעת אותי לא יוכלו להניח דרכם הרעה וי״ת יתבין בבית נישתהון וגומר כבעמוד:

הפטרת תשעה באב

בָּא בְּאַרְמְנוֹתֵינוּ לְהַכְרִית עוֹלָל מִחוּץ בַּחוּרִים מֵרְחֹבוֹת׃
לד דַּבֵּר כֹּה נְאֻם־יְהוָה וְנָפְלָה נִבְלַת הָאָדָם כְּדֹמֶן עַל־פְּנֵי
לה הַשָּׂדֶה וּכְעָמִיר מֵאַחֲרֵי הַקּוֹצֵר וְאֵין מְאַסֵּף׃ כֹּה ׀ אָמַר
יְהוָה אַל־יִתְהַלֵּל חָכָם בְּחָכְמָתוֹ וְאַל־יִתְהַלֵּל הַגִּבּוֹר
לו בִּגְבוּרָתוֹ אַל־יִתְהַלֵּל עָשִׁיר בְּעָשְׁרוֹ׃ כִּי אִם־בְּזֹאת יִתְהַלֵּל
הַמִּתְהַלֵּל הַשְׂכֵּל וְיָדֹעַ אוֹתִי כִּי אֲנִי יְהוָה עֹשֶׂה חֶסֶד מִשְׁפָּט
וּצְדָקָה בָּאָרֶץ כִּי־בְאֵלֶּה חָפַצְתִּי נְאֻם־יְהוָה׃

סליק מותא, בחרכנא. על, בבירניתנא. לשיצאה ינוקין, משוקא. עולימין, מרחובן: לד) אתנבי. כדנן, אמר יי. ותתרמי, נבילתא דאנשא. כזבל מדודר, על אפי חקלא. וכעמירא. מבתר חצודא, ולית דמכניש: לה) כדנן, אמר יי. לא ישתבח (שלמה בר דוד) חכימא, בחכמתיה. ולא ישתבח (שמשון בר מנוח) גברא, בגבורתיה. לא ישתבח (אחאב בר עמרי) עתירא, בעותריה: לו) אלהין בדא, ישתבח דמשתבח. דחכים, ואילף למדע דחלתי. ארי, אנא יי. עבידנא, חסדא. ודין דקשוט וזכו, בארעא. ארי באלין רעוא קדמי, אמר יי: עד״י

הפטרת מחר חדש בשמואל א׳ סי׳ כ׳

א וַיֹּאמֶר־לוֹ יְהוֹנָתָן מָחָר חֹדֶשׁ וְנִפְקַדְתָּ כִּי יִפָּקֵד
ב מוֹשָׁבֶךָ׃ וְשִׁלַּשְׁתָּ תֵּרֵד מְאֹד וּבָאתָ אֶל־הַמָּקוֹם אֲשֶׁר־
נִסְתַּרְתָּ שָּׁם בְּיוֹם הַמַּעֲשֶׂה וְיָשַׁבְתָּ אֵצֶל הָאֶבֶן הָאָזֶל׃
ג וַאֲנִי שְׁלֹשֶׁת הַחִצִּים צִדָּה אוֹרֶה לְשַׁלַּח־לִי לְמַטָּרָה׃
ד וְהִנֵּה אֶשְׁלַח אֶת־הַנַּעַר לֵךְ מְצָא אֶת־הַחִצִּים אִם־אָמֹר
אֹמַר לַנַּעַר הִנֵּה הַחִצִּים ׀ מִמְּךָ וָהֵנָּה קָחֶנּוּ וָבֹאָה כִּי־שָׁלוֹם
ה לְךָ וְאֵין דָּבָר חַי־יְהוָה׃ וְאִם־כֹּה אֹמַר לָעֶלֶם הִנֵּה הַחִצִּים
ו מִמְּךָ וָהָלְאָה לֵךְ כִּי שִׁלַּחֲךָ יְהוָה׃ וְהַדָּבָר אֲשֶׁר דִּבַּרְנוּ
ז אֲנִי וָאָתָּה הִנֵּה יְהוָה בֵּינִי וּבֵינְךָ עַד־עוֹלָם׃ וַיִּסָּתֵר
דָּוִד בַּשָּׂדֶה וַיְהִי הַחֹדֶשׁ וַיֵּשֶׁב הַמֶּלֶךְ עַל־הַלֶּחֶם לֶאֱכוֹל׃
ח וַיֵּשֶׁב הַמֶּלֶךְ עַל־מוֹשָׁבוֹ כְּפַעַם ׀ בְּפַעַם אֶל־מוֹשַׁב הַקִּיר
וַיָּקָם יְהוֹנָתָן וַיֵּשֶׁב אַבְנֵר מִצַּד שָׁאוּל וַיִּפָּקֵד מְקוֹם דָּוִד׃
ט וְלֹא־דִבֶּר שָׁאוּל מְאוּמָה בַּיּוֹם הַהוּא כִּי אָמַר מִקְרֶה
י הוּא בִּלְתִּי טָהוֹר הוּא כִּי־לֹא טָהוֹר׃ וַיְהִי מִמָּחֳרַת

א) ואמר ליה יהונתן, מחר ירחא. ותתבעי. ארי יהי מרנח, בית אסחרותך: ב) וכתלתות ירחא, תתבעי לחדא. ותהך לאתרא. דאטמרתא תמן, ביומא דחולא. ותתיב. בסטר, אבן אתא: ג) ואנא. תלתא גרין, בקשת שדי. למימחי לי, לפלגליסא: ד) והא, אשלח ית עולימא. איזיל, איתא ית גיריא. אם מימר אימר, לעולימא. הא גירא, מנך ולכא. סבהי ואיתא. ארי שלם לך. ולית מדעם ביש, קיים הוא יי: ה) ואם כדין אימר, לעולימא. הא גירא, מנך ולהלאה. (ינ״י ולהלא) איזיל. ארי שיזבך, יי: ו) ופתגמא. דמלילנא, אנא ואת. הא מימרא דיי, סהיד. בינא ובינך, עד עלמא: ז) ואטמר דוד, בחקלא. והוה ירחא. ואסחר מלכא. על לחמא, למיכל. ח) ואסחר מלכא. על שיניה. כזמן, בזמן: על שינינא, דמתוקן ליה, בסטר כותלא. וקם יהונתן. ואסחר אבנר, מסטרא דשאול. ונהוה אתרא דדוד, מרנח: ט) ולא מליל שאול. מדעם ביומא ההוא. ארי אמר, דלמא ערוע הנא ליה, ולא דכי הוא. או דלמא לאורח אזל, ונאנחנא, לא זמניה

חלק הדקדוק

יא) בקצת תיגאן תיבת בני בטפחה, ותיבת צאן בשופר. יט) ארחמנו, האלף בגעיא. חה״ד. א) ונפקדת, בכל התיגאן הקוף בזקף גדול. חה״ד. ב) המעשה, ההא בגעיא. ג) ארה, חסר ו. ה) שלחך, השין בגעיא. חה״ד. ז) על הלחם, כתיב על וקרי אל. ח) כפעם בפעם, בקצת תיגאן אין פסיק. י) ממחרת, המם געי.

פירוש מלוקט מהרד״ק

(א) ונפקדת. ונזכרת כי יזכרך אבי כשיחסר ממושבך יושב: יפקד. ענין חסרון כמו ולא נפקד ממנו איש ות״י ותתבעי ארי יהי מרוח בית אסחרותך: (ג) שלשת החצים. בא בידיעה אף על פי שלא זכרם בפסוק נראה כי יהונתן אמר לדוד כי שלשת החצים יורה לסימן שלשת הימים שיהיה נסתר בשדה לפיכך אמר והחצים לידיעה: צדה אורה. הה״א רפה ומשפט׳ במפיק וכמוהו רבים ופירושו לצד האבן אורה החצים להיות לי האבן למטרה לשלוח שם לי הנער ללקט החצים והדבר שאומר לנער יהיה לך סימן אם הנה אם הלאה כי שמה לא אוכל לדבר עמך פנים בפנים אם במקום ההוא רואים: (ד) קחנו. קח הנער ובא עמו ואדוני אבי ז״ל פירש קח זה הסימן ובא: ואין דבר חי ה׳ ואין דבר רע וכן ת״י ולית מידעם כי נשבע לו חי ה׳ להבטיחו שלא יצוה לו לבוא אם לא ידע באמת כי אין בדעת אביו להמיתו ולעשות עמו רעה: (ה) כי שלחך ה׳. כתרגומו ארי שיזבינך ה׳ כלומר תלך לך כי ה׳ שלחך ונמלטת מהרב אבי: (ו) עד עולם. לקיים הברית עד עולם: וישב המלך על הלחם. כתוב על וקרי אל ושניהם נכונים בענין: (ח) וישב המלך על מושבו. תרגומו ואסחר מלכא על שוייה פירוש על מטתו כי מנהג היה בימים ההם לאכול במסבה במטות וכן מצאנו בדברי רבותינו ז״ל כי גם בימיהם היה מנהג ומה שאמר ויקם יהונתן פירושו אחר שישב מצד אביו קם והושיב אבנר מצד אביו כי לא רצה להיות סמוך לאביו שאם יקצוף עליו על דבר דוד לא יהיה סמוך לו להכותו. והנה נפקד מקום דוד שלא היה בו יושב: (ט) כי אמר מקרה הוא בלתי טהור הוא כי לא טהור. פירושו אמר שאול מקרה קרה לו שלא בא כלומר היה לו דבר

הפטרת מחר חדש

החדש השני ויפקד מקום דוד ויאמר שאול אל־יהונתן
בנו מדוע לא־בא בן־ישי גם־תמול גם־היום אל־הלחם:
יא ויען יהונתן את־שאול נשאל נשאל דוד מעמדי עד־בית
יב לחם: ויאמר שלחני נא כי זבח משפחה לנו בעיר והוא
צוה־לי אחי ועתה אם־מצאתי חן בעיניך אמלטה נא
ואראה את־אחי על־כן לא־בא אל־שלחן המלך:
יג ויחר־אף שאול ביהונתן ויאמר לו בן־נעות המרדות
הלוא ידעתי כי־בחר אתה לבן־ישי לבשתך ולבשת
יד ערות אמך: כי כל־הימים אשר בן־ישי חי על־האדמה
לא תכון אתה ומלכותך ועתה שלח וקח אתו אלי כי
טו בן־מות הוא: ויען יהונתן את־שאול אביו ויאמר אליו
טז למה יומת מה עשה: ויטל שאול את־החנית עליו
להכתו וידע יהונתן כי־כלה היא מעם אביו להמית את־
יז דוד: ויקם יהונתן מעם השלחן בחרי־אף ולא־אכל
ביום־החדש השני לחם כי נעצב אל־דוד כי הכלמו
יח אביו: ויהי בבקר ויצא יהונתן השדה למועד דוד
יט ונער קטן עמו: ויאמר לנערו רץ מצא־נא את־החצים
אשר אנכי מורה הנער רץ והוא־ירה החצי להעברו:
כ ויבא הנער עד־מקום החצי אשר ירה יהונתן ויקרא
יהונתן אחרי הנער ויאמר הלוא החצי ממך והלאה:
כא ויקרא יהונתן אחרי הנער מהרה חושה אל־תעמד וילקט
כב נער יהונתן את־החצי ויבא אל־אדניו: והנער לא־ידע
כג מאומה אך יהונתן ודוד ידעו את־הדבר: ויתן יהונתן
את־כליו אל־הנער אשר־לו ויאמר לו לך הביא העיר:
כד הנער בא ודוד קם מאצל הנגב ויפל לאפיו ארצה וישתחו
שלש פעמים וישקו ׀ איש את־רעהו ויבכו איש את־רעהו
כה עד־דוד הגדיל: ויאמר יהונתן לדוד לך לשלום אשר
נשבענו שנינו אנחנו בשם יהוה לאמר יהוה יהיה ׀ ביני
ובינך ובין זרעי ובין זרעך עד־עולם:

תרגום

[נ״י ומנגהי]:י) והוה. ביומא דבתרוהי, דהוא עבור ירחא תנינא. והוה. אתרא דדוד, מרוח. ואמר שאול, ליהונתן בריה. מדין. לא אתא בר ישי. אף תמלי אף יומא דין, ללחמא: יא) ואתיב יהונתן, ית שאול. אשתאלא אשתאיל דוד. מני, למיזל עד בית לחם: יב) ואמר. שלחני כען. ארי שירו נכסת קודשיא לכל זרעיתא לנא, בקרתא. והוא פקיד לי, אחי. וכען. אם אשכחית רחמין, בעינך. אשתיזב כען, ואחזי ית אחי. על כן לא על. לפתורא, דמלכא: יג) ותקיף רוגזא דשאול, ביהונתן. ואמר ליה. בר סרבניתא, דמרדותה קשיא. הלא ידענא. ארי רעי את, בבר ישי. לבהתתך. ולבהתת, קלן אמך: יד) ארי כל יומיא. דבר ישי, קיים על ארעא. לא תתקן, את ומלכותך. וכען. שלח ואיתיניה, לותי. ארי גבר חייב קטול, הוא: טו) ואתיב יהונתן. ית שאול אבוהי, ואמר ליה. למא יתקטיל, מא עבד: טז) וארים שאול ית מורניתא. עלוהי, לממחהי. וידע יהונתן. ארי גמירא היא. מן אבוהי, למקטל ית דוד: יז) וקם יהונתן. מן פתורא, בתקוף רגז. ולא אכל. ביום עיבור ירחא תנינא לחמא. ארי אתנסיס, על דוד. ארי אכלמיה, אבוהי: יח) והוה בצפרא. ונפק יהונתן. לחקלא, לזמנא דאמר ליה דוד ועולים זעיר, עמיה: יט) ואמר לעולימיה. רהוט. איתא כען, ית גריא. דאנא, שדי. עולימא רהט. והוא שדא גירא, לאעברותיה: כ) ואתא עולימא, עד אתר גירא. דשדא, יהונתן. וקרא יהונתן. בתר עולימא, ואמר. הלא גירא, כנך ולהלאה [נ״י ולהלא]: כא) וקרא יהונתן, בתר עולימא. אוחי בפריע, לא תתעכב. [נ״י תעכיב] ולקיט. עולימא דיהונתן, ית גריא. ואתא, לות רבוניה: כב) ועולימא, לא ידע מדעם. ברם יהונתן, ודוד. ידעין, ית פתגמא: כג) ויהב יהונתן, ית זיניה. לעולימא, דיליה. ואמר ליה. איזיל, אובלהי לקרתא: כד) עולימא, אתא. ודוד. קם מסטר אבן אתא, דלקביל דרומא. ונפל על אפוהי, על ארעא. וסגיד, תלת זמנין. נשיקו, גבר ית חבריה. ובכו, גבר ית חבריה. עד דדוד, אסגי: כה) ואמר יהונתן. לדוד, איזיל לשלם. דקיימנא תרונא, אנחנא. בשמא דיי, למימר. מימרא דיי. יהי סהיד, בינא ובינך. ובין בני. ובין בנך, עד עלמא: עד״י

כא) החצים קרי.

חלק הדקדוק

י) בין דוד לויאמר פסקא באמצע פסוק. יד) שלח וקח, בקצת תיגאן תיבת שלח בטרס לא באזלא, וברובן באזלא ועיקר, חה״ד. כד) וישקו, הוו בגעיא. חה״ד.
כא

פירוש מלוקט מהרד״ק

להתעסק בו זולתי כי טהור הוא או לא טהור מקרה לילה לפיכך לא בא ופירוש בלתי זולתי כמו בלתי כלב בן יפונה והיו נשמרים מלאכול הטמא והטהור יחדו אפי׳ בחולין או שמא היו שם זבחי שלמים שעשה המלך השלמים ביום החדש גם יתכן לפרש כי אין מדרך מוסר לבא טמא לשלחן המלך וי״ת ארי אמר דילמא עירוע הוא ליה ולא דכי הוא או דילמא לאורח אזל ואנחנא לא זמנינהי פי׳ מקרה הוא לשון קרי מן מקרה לילה ובלתי כמו לא מן בל קרוב אליך ופירוש כי לא טהור שלא הניח בעבור שלא טהור הוא אלא שהלך בדרך קרוב ואנחנו לא זמננו אותו שיהיה מוכן לבא היום אל השלחן כי כל האוכלים על שלחן המלך לא היו תמידים בכל יום: (י) ממחרת החדש השני. רצה לומר ממחרת ר״ח שהוא שני לחדש ויונתן תרגם ביומא דבתרוהי דהוא עיבור ירחא תניינא:

וּבְיוֹם הַשַּׁבָּת שְׁנֵי־כְבָשִׂים בְּנֵי־שָׁנָה תְּמִימִם וּשְׁנֵי עֶשְׂרֹנִים סֹלֶת מִנְחָה בְּלוּלָה בַשֶּׁמֶן וְנִסְכּוֹ: עֹלַת שַׁבַּת בְּשַׁבַּתּוֹ עַל־עֹלַת הַתָּמִיד וְנִסְכָּהּ.

פ

וּבְרָאשֵׁי חָדְשֵׁיכֶם תַּקְרִיבוּ עֹלָה לַיהוָה פָּרִים בְּנֵי־בָקָר שְׁנַיִם וְאַיִל אֶחָד כְּבָשִׂים בְּנֵי־שָׁנָה שִׁבְעָה תְּמִימִם: וּשְׁלֹשָׁה עֶשְׂרֹנִים סֹלֶת מִנְחָה בְּלוּלָה בַשֶּׁמֶן לַפָּר הָאֶחָד וּשְׁנֵי עֶשְׂרֹנִים סֹלֶת מִנְחָה בְּלוּלָה בַשֶּׁמֶן לָאַיִל הָאֶחָד: וְעִשָּׂרֹן עִשָּׂרוֹן סֹלֶת מִנְחָה בְּלוּלָה בַשֶּׁמֶן לַכֶּבֶשׂ הָאֶחָד עֹלָה רֵיחַ נִיחֹחַ אִשֶּׁה לַיהוָה: וְנִסְכֵּיהֶם חֲצִי הַהִין יִהְיֶה לַפָּר וּשְׁלִישִׁת הַהִין לָאַיִל וּרְבִיעִת הַהִין לַכֶּבֶשׂ יָיִן זֹאת עֹלַת חֹדֶשׁ בְּחָדְשׁוֹ לְחָדְשֵׁי הַשָּׁנָה. וּשְׂעִיר עִזִּים אֶחָד לְחַטָּאת לַיהוָה עַל־עֹלַת הַתָּמִיד יֵעָשֶׂה וְנִסְכּוֹ.

הפטרת שבת וראש חדש

בישעיה סי׳ ס״ו

א כֹּה אָמַר יְהוָה הַשָּׁמַיִם כִּסְאִי וְהָאָרֶץ הֲדֹם רַגְלָי אֵי־זֶה
ב בַיִת אֲשֶׁר תִּבְנוּ־לִי וְאֵי־זֶה מָקוֹם מְנוּחָתִי: וְאֶת־כָּל־אֵלֶּה
יָדִי עָשָׂתָה וַיִּהְיוּ כָל־אֵלֶּה נְאֻם־יְהוָה וְאֶל־זֶה אַבִּיט אֶל־
ג עָנִי וּנְכֵה־רוּחַ וְחָרֵד עַל־דְּבָרִי: שׁוֹחֵט הַשּׁוֹר מַכֵּה־אִישׁ
זוֹבֵחַ הַשֶּׂה עֹרֵף כֶּלֶב מַעֲלֵה מִנְחָה דַּם־חֲזִיר מַזְכִּיר
ד לְבֹנָה מְבָרֵךְ אָוֶן גַּם־הֵמָּה בָּחֲרוּ בְּדַרְכֵיהֶם וּבְשִׁקּוּצֵיהֶם
נַפְשָׁם חָפֵצָה: גַּם־אֲנִי אֶבְחַר בְּתַעֲלֻלֵיהֶם וּמְגוּרֹתָם אָבִיא
לָהֶם יַעַן קָרָאתִי וְאֵין עוֹנֶה דִּבַּרְתִּי וְלֹא שָׁמֵעוּ וַיַּעֲשׂוּ הָרַע
ה בְּעֵינַי וּבַאֲשֶׁר לֹא־חָפַצְתִּי בָּחָרוּ: שִׁמְעוּ דְּבַר־יְהוָה
הַחֲרֵדִים אֶל־דְּבָרוֹ אָמְרוּ אֲחֵיכֶם שֹׂנְאֵיכֶם מְנַדֵּיכֶם לְמַעַן
ו שְׁמִי יִכְבַּד יְהוָה וְנִרְאֶה בְשִׂמְחַתְכֶם וְהֵם יֵבֹשׁוּ: קוֹל
שָׁאוֹן מֵעִיר קוֹל מֵהֵיכָל קוֹל יְהוָה מְשַׁלֵּם גְּמוּל לְאֹיְבָיו:
ז בְּטֶרֶם תָּחִיל יָלָדָה בְּטֶרֶם יָבוֹא חֵבֶל לָהּ וְהִמְלִיטָה
ח זָכָר: מִי־שָׁמַע כָּזֹאת מִי רָאָה כָּאֵלֶּה הֲיוּחַל אֶרֶץ בְּיוֹם
אֶחָד אִם־יִוָּלֵד גּוֹי פַּעַם אֶחָת כִּי־חָלָה גַּם־יָלְדָה צִיּוֹן אֶת־
ט בָּנֶיהָ: הַאֲנִי אַשְׁבִּיר וְלֹא אוֹלִיד יֹאמַר יְהוָה אִם־אֲנִי
י הַמּוֹלִיד וְעָצַרְתִּי אָמַר אֱלֹהָיִךְ: שִׂמְחוּ אֶת־יְרוּשָׁלַםִ

תרגום

א) כִּדְנַן, אֲמַר יְיָ. שְׁמַיָא, כּוּרְסֵי יְקָרִי. וְאַרְעָא, כְּבֵישׁ קֳדָמַי. אֵידֵין בֵּיתָא, דְתִבְנוּן קֳדָמַי. וְאֵידֵין הוּא אֲתַר, בֵּית אַשְׁרָיוּת שְׁכִינְתִּי: ב) וְיָת כָּל אִלֵּין, גְּבוּרְתִּי עֲבָדַת. הֲלָא הֲוָאָה כָּל אִלֵּין, אֲמַר יְיָ. וּבְדֵין רַעֲוָא קֳדָמַי, לְאִסְתַּכָּלָא בֵיהּ. בִּדְעִנְוְתָן, וּמַכִּיךְ רוּחַ. וּמִשְׁתְּוֵי, לְקַבֵּיל פִּתְגָמַי (י״נ פֻּלְחָנִי): ג) נְכֵיס תּוֹר, כְּקָטֵיל גְּבַר. דָּבַח אִמַּר, כְּנָקִיף כַּלְבָּא. מַסִּיק קֻרְבַּן, דַּם חֲזִירָא. קָרְבַּן מַתְּנָתְהוֹן, מַתְּנַת אוֹנֵיס. אַף אִנּוּן. אִתְרְעִיאוּ, בְּאוֹרְחָתְהוֹן. וּבְשִׁקּוּצֵיהוֹן, נַפְשְׁהוֹן אִתְרְעִיאַת: ד) אַף אֲנָא, אַצְבֵּי בְּתַבְרְהוֹן. וּמְמָא דִיצִיפוּ, לָא יְשֵׁיזְבוּן. חֲלָף דְשַׁלְחִית נְבִיַּי, וְלָא תָּבוּ. אִתְנַבִּיאוּ, וְלָא קַבִּילוּ. וַעֲבַדוּ דְּבִישׁ, קֳדָמַי. וּבִדְלָא צְבֵינָא, אִתְרְעִיאוּ: ה) קַבִּילוּ, פִּתְגָמָא דַיְיָ. צַדִּיקַיָּא דְמִשְׁתְּוַן, לְקַבֵּיל פִּתְגָמֵי רְעוּתֵיהּ. אָמְרִין אֲחֵיכוֹן סָנְאֵיכוֹן, מְרַחֲקֵיכוֹן. בְּדִיל שְׁמִי, יִסְגֵּי יְקָרָא דַיְיָ. וְנֶחֱזֵי בְּחֶדְוַתְכוֹן, וְאִנּוּן יִבְהֲתוּן: ו) קָל אִתְרְגוּשָׁא, מִקַּרְתָּא יְרוּשְׁלֵם. קָלָא, מֵהֵיכְלָא. קָל מֵימְרָא דַיְיָ. דִּמְשַׁלֵּם גְּמֻלָא, לְבַעֲלֵי דְבָבוֹהִי: ז) עַד לָא מֵיתֵי עָקָא לַהּ, תִּתְפְּרֵיק. עַד לָא מֵיתֵי לַהּ, זִיעַ. כְּחַבְלִין עַל יָלְדָא, יִתְגְּלֵי מַלְכַּהּ: ח) מַן שְׁמַע כְּהָדָא. מַן חֲזָא כְּאִלֵּין. הַאֶפְשַׁר דְּתִתְעֲבֵיד אַרְעָא, בְּיוֹמָא חַד. אִם יִתְכַּנְשׁוּן עַמַּהּ, זְמַן חֲדָא. אֲרֵי עֲתִידָא דְתִתְנַחַם צִיּוֹן, וְתִתְמְלֵי, מֵעַם גָּלְוָתַהָא: ט) אֲנָא אֱלָהָא בְּרֵית עָלְמָא מִבְּרֵאשִׁית, אֲמַר יְיָ. אֲנָא בְּרֵית כָּל אֲנָשָׁא. אֲנָא בַּדְּרִית יָתְהוֹן, לְבֵינֵי עַמְמַיָּא. אַף אֲנָא עֲתִיד לְכַנָּשָׁא גָּלְוָתִיךְ, אֲמַר אֱלָהָיִךְ: י) חֲדוּ בִירוּשְׁלֵם. וּבוּעוּ בַהּ, כָּל רָחֲמָהָא. דוּצוּ עִמַּהּ,

חלק הדקדוק

* ר״ח שחל להיות בשבת מנהג כל העולם להתחיל להפטיר מן וביום השבת, וכן כתבו כל הגאונים, וכ״ה מנהגינו מעולם, ואין לשנות

ד) בתעלוליהם, חסר ו ברוב התיגאן. ז) חבל, החית בצירי, וכ״ה במוסר׳ רבתא אות הקוף ערך קמץ, חה״ד. ח) יולד, הלמד בסגול בכל התיגאן

פירוש מלוקט מהרד״ק

(א) כה אמר ה׳, עתה חזר להוכיח בני דורו הרשעים והוכיחם על דברי הזבחים עם מעשים רעים כמו שהוכיחם בתחילת הספר גם כן למה לי רוב זבחיכם וגו׳ אמר השמים כסאי. כלומר וכי סבורים אתם שהבית שאתם מביאים שם הזבחים שאנו שוכן בו ושיכילני הבית כמו שמכיל הגוף אין זה כי הנה השמים כסאי והארץ הדום רגלי כמו שאמר שלמה הנה השמים ושמי השמים לא יכלכלוך אף כי הבית הזה אשר בניתי אלא אני לא צויתי על הבית שאשכון אני בו ולא על הזבחים שאוכלם לא צויתי אלא כדי שיכינו ישראל לבם אלי ויהיה להם מקום מיוחד לבא שם להתפלל ולעלות עולות וזבחים לעורר לבם לבער המחשבות הרעות ולשרפם כדמות הדבר הנשרף על המזבח אם כן אם אתם עושים הרע ובאים לביתי וזובחים לפני הפסדתם הכונה ואין זה מצותי ואין אתם עושים בזה רצוני אלא ההפך אתם מכעיסים אותי בזה לפיכך אמר השמים כסאי ומה שאמר כסאי לא שיהה הוא יתברך גוף שישב בכסא אלא דרך משל כמלך שיושב על הכסא ורגליו בשרפרף ומצוה על עמו מה יעשו והכסא באמת מכובד משרפרף לפיכך דמה

תרגום

דִּין. כָּל דַּהֲווֹ מִתְאַבְּלִין, עֲלַהּ: יא) בְּדִיל דְּתִתְפַּנְּקִין, וְתִשְׂבְּעוּן. מִבִּזַּת, תַּנְחוּמַהָא. בְּדִיל דְּתִשְׁתּוּן. וְתִתְרְווּן, מִחֲמַר [נ״י מֵחֲמַד] יְקָרַהּ: יב) אֲרֵי כִדְנַן, אֲמַר יְיָ. הָאֲנָא מֵיתֵי לַהּ. כְּשֶׁפַע נְהַר פְּרָת, שְׁלָם. וּכְנַחַל מִגַּבַּר. יְקַר עַמְמַיָּא, וְתִתְפַּנְּקוּן. עַל גִּסְסִין, תִּתְנַטְלוּן. וְעַל רְכוּבִין, תִּתְרַבּוּן: יג) כִּגְבַר. דְּאִמֵּיהּ, מְנַחֲמָא לֵיהּ. כֵּן מֵימְרִי, יְנַחֵים יָתְכוֹן. וּבִירוּשְׁלֵם, תִּתְנַחֲמוּן: יד) וְתִחְזוֹן, וְיִחְדֵּי לִבְּכוֹן. וְגוּיָתְכוֹן, כִּדְתָאִין יְזַהֲרוּן. וְתִתְגְּלֵי גְּבוּרְתָא דַּיְיָ, לְאֵיטָבָא לְעַבְדוֹהִי צַדִּיקַיָּא וְיֵיתֵי לְוָט, לְבַעֲלֵי דְּבָבוֹהִי: טו) אֲרֵי הָא יְיָ, בְּאִישָּׁתָא מִתְגְּלֵי. וּכְעַלְעוֹלִין, רְתִכּוֹהִי. לַאֲתָבָא בִּתְקוֹף, רוּגְזֵיהּ. וּמְזוֹפִיתֵיהּ, כְּשַׁלְהוֹבִית אִישָּׁתָא: טז) אֲרֵי בְּאִישָּׁתָא, עֲתִיד יְיָ לְמְדָן. וּבְחַרְבֵּיהּ, יָת כָּל בִּסְרָא. וְסַגִּיאִין קְטִילַיָּא, קֳדָם יְיָ: יז) דְּמִזְדַּמְּנִין וּדְמִדַּכַּן, לְגִנַּיָּא טַעֲוָתָא. סִיעָא, בָּתַר סִיעָא. אָכְלֵי, בְּשַׂר חֲזִירָא. וְשִׁקְצָא וְעַכְבְּרָא. כַּחְדָּא יְסוּפוּן, אֲמַר יְיָ: יח) וּקְדָמַי, גְּלַן. עוֹבָדֵיהוֹן, וְעֶשְׁתּוֹנֵיהוֹן. עֲתִידְנָא. לְכַנָּשָׁא יָת כָּל עַמְמַיָּא, אוּמַּיָּא וְלִישָּׁנַיָּא. וְיֵיתוֹן, וְיִחְזוֹן יָת יְקָרִי. יט) נֶאֱשַׁוֵּי בְּהוֹן, אָתָא. וְאֶשְׁלַח מִנְּהוֹן, מְשֵׁיזְבִין לְבֵינֵי עַמְמַיָּא. לִמְדִינַת יַמָּא, פּוּלָאֵי וְלוּדָאֵי. דְּמָתְחִין (יב״י דְּנָגְדִין וּמָחַן בְּקַשְׁתָּא, לִמְדִינַת תּוּבַל וְיָוָן. נִגְוָותָא, רַחִיקַיָּא. דְּלָא שְׁמַעוּ יָת שֵׁימַע גְּבוּרְתִי, וְלָא חֲזוֹ יָת יְקָרִי. וִיחַוּוֹן יָת יְקָרִי, בְּעַמְמַיָּא: כ) וְיַיְתוֹן יָת כָּל אֲחֵיכוֹן מִכָּל עַמְמַיָּא, קוּרְבָּנָא קֳדָם יְיָ. בְּסוּסָוָן. וּבִרְתִכִּין. וּבִרְהִילָן וּבְכוּדְנָוָן, וּבְתֻשְׁבְּחָן. עַל טוּרָא דְּקוּדְשִׁי. יְרוּשְׁלֵם, אֲמַר יְיָ. כְּמָא דְּיַיְתוֹן בְּנֵי יִשְׂרָאֵל יָת קוּרְבָּנָא (י״ב מִנְחָתָא). בְּמָן דְּכֵי, לְבֵית מַקְדְּשָׁא דַּיְיָ: כא) וְאַף מִנְּהוֹן אֲקָרֵיב. לְמֶהֱוֵי כָּהֲנַיָּא לֵיוָאֵי, אֲמַר יְיָ: כב) אֲרֵי כְּמָא דִּשְׁמַיָּא חֲדַתִּין. וְאַרְעָא חֲדַתָּא. דַּאֲנָא עָבֵיד. קַיְמִין קֳדָמַי, אֲמַר יְיָ. כֵּן. יִתְקַיֵּים זַרְעֲכוֹן, וְשׁוּמְכוֹן: כג) וִיהֵי. כִּזְמַן יְרַח, בִּירַח. וְכִזְמַן שַׁבָּא, בְּשַׁבָּא. יֵיתוֹן כָּל בְּנֵי בִסְרָא. לְמִסְגַּד קֳדָמַי, אֲמַר יְיָ: כד) וְיִפְּקוּן וְיִחְזוֹן. בְּפִגְרֵי, גּוּבְרַיָּא חַיָּיבַיָּא. דְּמָרַדוּ בְּמֵימְרִי. אֲרֵי נִשְׁמָתְהוֹן, לָא יְמוּתוּן. וְאִישָּׁתְהוֹן לָא תִטְפֵּי. וִיהוֹן מִתְדָּנִין (נ״י מִדְּדָנִין רַשִׁיעַיָּא בְּגֵיהִנָּם, עַד דְּיֵימְרוּן עֲלֵיהוֹן צַדִּיקַיָּא, מִסַּת חֲזֵינָא: עד״י

הפטרת שבת ור״ח

וגילו בה כל־אהביה שישו אתה משוש כל־המתאבלים
יא עליה: למען תינקו ושבעתם משד תנחמיה למען תמצו
יב והתענגתם מזיז כבודה: כי־כה | אמר יהוה הנני
נוטה־אליה כנהר שלום וכנחל שוטף כבוד גוים וינקתם
יג על־צד תנשאו ועל־ברכים תשעשעו: כאיש אשר אמו
יד תנחמנו כן אנכי אנחמכם ובירושלם תנחמו: וראיתם
ושש לבכם ועצמותיכם כדשא תפרחנה ונודעה יד־יהוה
טו את־עבדיו וזעם את־איביו: כי־הנה יהוה באש יבוא
וכסופה מרכבתיו להשיב בחמה אפו וגערתו בלהבי־
טז אש: כי באש יהוה נשפט ובחרבו את־כל־בשר ורבו
יז חללי יהוה: המתקדשים והמטהרים אל־הגנות אחר
אחד בתוך אכלי בשר החזיר והשקץ והעכבר יחדו
יח יספו נאם־יהוה: ואנכי מעשיהם ומחשבתיהם באה
לקבץ את־כל־הגוים והלשנות ובאו וראו את־כבודי:
יט ושמתי בהם אות ושלחתי מהם | פליטים אל־הגוים
תרשיש פול ולוד משכי קשת תבל ויון האיים הרחקים
אשר לא־שמעו את־שמעי ולא־ראו את־כבודי והגידו
כ את־כבודי בגוים: והביאו את־כל־אחיכם | מכל־הגוים |
מנחה | ליהוה בסוסים וברכב ובצבים ובפרדים
ובכרכרות על הר קדשי ירושלם אמר יהוה כאשר יביאו
כא בני ישראל את־המנחה בכלי טהור בית יהוה: וגם־
כב מהם אקח לכהנים ללוים אמר יהוה: כי כאשר השמים
החדשים והארץ החדשה אשר אני עשה עמדים לפני
כג נאם־יהוה כן־יעמד זרעכם ושמכם: והיה מדי־חדש בחדשו
ומדי שבת בשבתו יבוא כל־בשר להשתחות לפני אמר
כד יהוה: ויצאו וראו בפגרי האנשים הפשעים בי כי תולעתם
לא תמות ואשם לא תכבה והיו דראון לכל־בשר:

יז) אחת קרי.

חלק הדקדוק

י) המתאבלים. המם בגעיא. יא) מזיז כבודה, התרגום בנוס׳ קדמוניות מדוקדקות „מחמר" בריש, דומה למ״ש חז״ל חמר בשר, ודוק והוא מבואר, יה״ד, וכן היתה הנוס׳ בהפטרה „אלחמרא" של ביהכ״נ אלשיך׳ ובידי הפטרות עתיקות שהנוס׳ „מחמד" בדלת. יד) ושש, בקמץ רחב. חה״ד. טו) בחמה, התרגום „בתקוף" כן היא הנוס׳ האמתית יכך פירשו המפרשים. הר״ח כסאר. טז) חללי, התי״ת געי והשוע נע, חה״ד. יז) המתקדשים, המם געי. והמטהרים, המם געי. יח) ובאו וראו כ״ה בכל התיגאן. ובחה״ד כתב ובאו במארכה, וראו, טפחא בכל ס״ת. יט) מהם פלטים, בקצת תיגאן אין פסיק אחר תיבת מהם. כ) בקצת תיגאן אין פסיק אחר תיבת אחיכם ואחר תיבת הגוים. כג) להשתחות, ההא בגעיא. כד) ויצאו, בשופר הולך. וכתב בחה״ז, ארבעה ספרים אין מסיימים אלא מלעיל וסימניך יתק״ק ישעיה, תרי עשר, קהלת קינות. ועיין בסדור שלי הנקרא עץ חיים בס׳ תשעה באב מה שכתבתי שם. עכ״ל. ובכל התיגאן לא נמצא שצריך לחזור על פסוק והיה מדי

כג

פירוש מלוקט מהרד״ק

השמים לכסא והארץ להדום רגלים שהוא השרפרף וכל מה שבשמים ובארץ הוא סבה לכל והכל נעשה במצותו ובגזרתו מן העליונים אל התחתונים: ואי זה מקום. כפל ענין במלות שונות: (ד) גם אני אבחר בתעלוליהם. כיון שהם משחיתים דרכיהם גם אני אבחר בהשחתת מעשיהם וכן ובעלילותם הנשחתות והדומים להם ענינם מעשה הרס והשחתה: ומגורתם. מה שהם יראים ממנו והוא החרב והרעב אביא להם: יען קראתי. להם על ידי הנביאים להשיבם לדרך הטובה: ואין עונה. כלומר אין מקבל דברי:

בִּרְכוֹת הַהַפְטָרָה

עפ"י נוסח תימן

לפניה יברך: בָּרוּךְ אַתָּה יְהֹוָה אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם אֲשֶׁר בָּחַר בִּנְבִיאִים טוֹבִים וְרָצָה בְדִבְרֵיהֶם הַנֶּאֱמָרִים בֶּאֱמֶת

בָּרוּךְ אַתָּה יְהֹוָה הַבּוֹחֵר בַּתּוֹרָה וּבְמֹשֶׁה עַבְדּוֹ וּבְיִשְׂרָאֵל עַמּוֹ וּבִנְבִיאֵי הָאֱמֶת וְהַצֶּדֶק:

לאחריה יברך: בָּרוּךְ אַתָּה יְהֹוָה אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם צוּר כָּל הָעוֹלָמִים צַדִּיק בְּכָל הַדּוֹרוֹת הָאֵל הַנֶּאֱמָן הָאוֹמֵר וְעוֹשֶׂה מְדַבֵּר וּמְקַיֵּם אֲשֶׁר כָּל דְּבָרָיו אֱמֶת וָצֶדֶק. נֶאֱמָן אַתָּה הוּא יְהֹוָה אֱלֹהֵינוּ וְנֶאֱמָנִים דְּבָרֶיךָ וְדָבָר מִדְּבָרֶיךָ אָחוֹר לֹא יָשׁוּב רֵיקָם כִּי אֵל נֶאֱמָן אָתָּה בָּרוּךְ אַתָּה יְהֹוָה הָאֵל הַנֶּאֱמָן בְּכָל דְּבָרָיו:

רַחֵם עַל צִיּוֹן כִּי הִיא בֵּית חַיֵּינוּ וְלַעֲגוּמַת נֶפֶשׁ תּוֹשִׁיעַ תִּנְקוֹם נָקָם מְהֵרָה בְּיָמֵינוּ וְתִבָּנֶה מְהֵרָה בָּרוּךְ אַתָּה יְהֹוָה בּוֹנֵה יְרוּשָׁלָיִם:

אֶת צֶמַח דָּוִד מְהֵרָה תַצְמִיחַ וְקַרְנוֹ תָרוּם בִּישׁוּעָתֶךָ בָּרוּךְ אַתָּה יְהֹוָה מָגֵן דָּוִד:

עַל הַתּוֹרָה וְעַל הַנְּבִיאִים וְעַל יוֹם הַמָּנוֹחַ הַזֶּה שֶׁנָּתַתָּ לָנוּ יְהֹוָה אֱלֹהֵינוּ לִקְדוּשָּׁה וְלִמְנוּחָה לְכָבוֹד וּלְתִפְאָרֶת. עַל הַכֹּל אָנוּ מְבָרְכִים אֶת שְׁמֶךָ בָּרוּךְ אַתָּה יְהֹוָה מְקַדֵּשׁ הַשַּׁבָּת. אָמֵן: ואם חל ח"ה או ר"ח להיות בשבת מזכיר ענין היום בברכה זו (באמצע) כמו שמזכיר בתפלה.

לשלש רגלים עַל הַתּוֹרָה וְעַל הַנְּבִיאִים (בשבת וְעַל יוֹם הַמָּנוֹחַ הַזֶּה) וְעַל יוֹם טוֹב מִקְרָא קֹדֶשׁ הַזֶּה (לפסח וְעַל יוֹם חַג הַמַּצּוֹת הַזֶּה) (לשבועות וְעַל יוֹם חַג הַשָּׁבוּעוֹת הַזֶּה) (לסוכות וְעַל יוֹם חַג הַסֻּכּוֹת הַזֶּה) (לשמיני עצרת וְעַל יוֹם חַג שְׁמִינִי עֲצֶרֶת הַזֶּה) שֶׁנָּתַתָּ לָנוּ יְהֹוָה אֱלֹהֵינוּ לִקְדוּשָּׁה (בשבת וְלִמְנוּחָה) לְשָׂשׂוֹן וּלְשִׂמְחָה לְכָבוֹד וּלְתִפְאָרֶת עַל הַכֹּל אָנוּ מְבָרְכִים אֶת שְׁמֶךָ בָּרוּךְ אַתָּה יְהֹוָה מְקַדֵּשׁ (לשבת הַשַּׁבָּת וְ) יִשְׂרָאֵל וְהַזְּמַנִּים:

לראש השנה עַל הַתּוֹרָה וְעַל הַנְּבִיאִים (בשבת וְעַל יוֹם הַמָּנוֹחַ הַזֶּה) וְעַל יוֹם טוֹב מִקְרָא קֹדֶשׁ הַזֶּה יוֹם הַזִּכָּרוֹן הַזֶּה שֶׁנָּתַתָּ לָנוּ יְהֹוָה אֱלֹהֵינוּ לִקְדוּשָּׁה (בשבת וְלִמְנוּחָה) לְכָבוֹד וּלְתִפְאָרֶת. עַל הַכֹּל אָנוּ מְבָרְכִים אֶת שְׁמֶךָ וּדְבָרְךָ אֱמֶת וְקַיָּם לָעַד בָּרוּךְ אַתָּה יְהֹוָה מֶלֶךְ עַל כָּל הָאָרֶץ מְקַדֵּשׁ (בשבת הַשַּׁבָּת וְ) יִשְׂרָאֵל וְיוֹם הַזִּכָּרוֹן: אָמֵן.

ליום כפור

עַל הַתּוֹרָה וְעַל הַנְּבִיאִים (בשבת אומר וְעַל יוֹם הַמָּנוֹחַ הַזֶּה) וְעַל יוֹם מִקְרָא קֹדֶשׁ הַזֶּה יוֹם הַכִּפּוּרִים הַזֶּה שֶׁנָּתַתָּ לָנוּ יְהֹוָה אֱלֹהֵינוּ לִמְחִילָה וְלִסְלִיחָה לִקְדוּשָּׁה וְלִמְנוּחָה לְכָבוֹד וּלְתִפְאָרֶת עַל הַכֹּל אָנוּ מְבָרְכִים אֶת שְׁמֶךָ וּדְבָרְךָ אֱמֶת וְקַיָּם לָעַד. בָּרוּךְ אַתָּה יְהֹוָה מֶלֶךְ עַל כָּל הָאָרֶץ מוֹחֵל וְסוֹלֵחַ לַעֲוֹנוֹת עַמּוֹ בֵּית יִשְׂרָאֵל מְקַדֵּשׁ (בשבת הַשַּׁבָּת וְ) יִשְׂרָאֵל וְיוֹם הַכִּפּוּרִים:

לתשעה באב

רַחֵם יְהֹוָה אֱלֹהֵינוּ עָלֵינוּ וְעַל יִשְׂרָאֵל עַמֶּךָ וְעַל יְרוּשָׁלַיִם עִירָךְ הָעִיר הָאֲבֵלָה הַחֲרֵבָה הַשּׁוֹמֵמָה הַנְּתוּנָה בְּיַד זָרִים הַיּוֹשֶׁבֶת וְרֹאשׁ לָהּ חָפוּי כְּאִשָּׁה עֲקָרָה שֶׁלֹּא יָלָדָה וַיְבַלְּעוּהָ לִגְיוֹנִים וַיִּירָשׁוּהָ עוֹבְדֵי פְסִילִים. וַיִּתְּנוּ אֶת נִבְלַת עֲבָדֶיךָ מַאֲכָל לְעוֹף הַשָּׁמַיִם וּלְבֶהֱמַת הָאָרֶץ. עַל כֵּן צִיּוֹן בְּמַר תִּבְכֶּה. וִירוּשָׁלַיִם תִּתֵּן קוֹלָהּ. לִבִּי לִבִּי עַל חַלְלֵיהֶם מֵעַי מֵעַי עַל הֲרוּגֵיהֶם. רְאֵה יְהֹוָה וְהַבִּיטָה וְרַחֵם שׁוֹמְמוֹתֶיהָ וְנַחֲמֶיהָ כִּי אַתָּה יְהֹוָה בָּאֵשׁ הִצַּתָּהּ וּבָאֵשׁ אַתָּה עָתִיד לִבְנוֹתָהּ כַּכָּתוּב וַאֲנִי אֶהְיֶה לָּהּ נְאֻם יְהֹוָה חוֹמַת אֵשׁ סָבִיב וּלְכָבוֹד אֶהְיֶה בְתוֹכָהּ. בָּרוּךְ אַתָּה יְהֹוָה בּוֹנֵה יְרוּשָׁלָיִם: את צמח

המשך רשימת המשתתפים יע"א

עדוי יוסף
עדוי ניסים
חובארה יוסף
משה ריעאני
שלום מלחי
חיים נדב
יוסף שמעון
אהרון סלימן
שלמה יהושע
שמעון דהרי
גמליאל יוסף
עובדיא יחיא מרי
צדוק יפת אחוול
דוריב סעדיא
צדוק מנצור אחוול
חגבי שמעון
שריד גוזי
כהן ישכר
חשאי שלום
משולם שרעבי
שלמה יהושע
שלום יעיש שוכרי
אלוני יוסף
יעקוב יוסף
דוד רצון
חדאד אברהם
צוברי שלום יצחק
סעדיא עובדיא שלום
סעדיא יוסף עואץ׳
חיים יוסף דוד
חיים בן אברהם מאמון
חראזי אברהם
מליחי זכריה
אזרק יחיא סעיד
ניני חיים
קרואני יחיא

הרב שלמה מלאכי
הרב ציון נדב
הרב מאיר מלאכי
הרב שלמה קוריש
הרב סעדיה דמארי
הרב חיים קאפח
הרב זכריא לולוי
הרב מאיר
הרב יודא יפת
הרב מאיר מדעי
הרב סאלם עצאר
הרב חיים זביב
הרב יוסף סעד
יעקוב מלאכי
ישראל בן שלמה סרי
חיים יחיא עוזירי נאצור
זכריא שליט
שלמה קארו
חיים יחיא מורחי
חיים נחמיא ובנו
אבנר דוכאן
דוד בן שלמה ושצ׳י
שלמה נגאר
שלמה סרי
סאלם שמעון נדב
יחיאל קאפח
שלום דיין
ציון עמראני
שלמה עמר
עובדיא שלום
מחפוץ זכריא
יוסף חימי
זכריא אחרק
שלום שוכר

לוי זכריה
יעקוב יהושע דקו
בן שלום ישעיהו
חיים עוזירי
חדד סלאם
דוד חי עראקי
יחיא בוסי
משה מסעוד אהרון
חיים יעקובי
אברהם שלום
שלום קרני
דוד שגדרי
קאהרי יחיא
רחמים אסנאפי
סאלם יוסף גבלי
גובני סעדיא
אברהם בן שלום שריאן
דוד משה
דומאני זכריה
יוסף ג׳יאת
שמעון זוג׳איר
שלום סעיד מנצור
חיים חזי
שלמה ושצ׳י
שמעון טיבי
רחמים בן אבראהם אסנאפי
נסים בן יוסף אחרק
אחרק סעיד יוסף
רזיאל אחרק
בשרי סלימן
חסן אחרק
סעיד יצחק
דוד יצחק
ישעיהו דוד
חיים עוד אהרון

ברוך שהחייני וקיימני

שירה לאלי וארננה, ואגדלנה בתודה.
לך אלוהי אשבח, אשר החייתני וקיימתני.
מקרב לבי אבקשך, שתעזרני בעת צרה.
הלא בעזרתך וחמלתך אני, ומאויבי תצילני.
בכל לבי דרשתיך, ולישועתך קויתי.
נחני בצדקותיך, ותורתך תנחני.
יהיה ה׳ בעזרי, ויזמין לי את כל מבוקשי.
מיצר הרע תרחיקני, ומידך הרחבה תזונני.
יפרו וירבו כל בני ישראל, ואת מצוות התורה יקיימו.
נא אל תבישני, ובחכמתך תסעדני.
סלח נא לעווני, ומשגיאות תנקני.
יהיה הדפסת כתר התורה, כקרבן והמפעל יתרונן.
אסיר את ברכתי ללוקחי הכתר, ואת אלוהי ארנן.
נשענתי עליך עלוהי, ואת יהבי עליך הושלכתי.
יודוך ה׳ כל רעיוני, ואברכך בתודה.

אעפר"ח חבר המו"ל
שלמה בנימין סיאני
הי"ו

מזכרת נצח
למ"נ הבהור יוסף בן המ׳
לולוה סיאני תנצב"ה
שנקטף בדמי עלומיו

מזכרת נצח למ"נ הבהור שלום קשת
ואמו זהרה ז"ל